SÆCULUM IV.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

—

SANCTI PATRIS NOSTRI

GREGORII THEOLOGI

VULGO *NAZIANZENI*, ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI,

OPERA QUÆ EXSTANT OMNIA,

AD MSS. CODICES GALLICANOS, VATICANOS, GERMANICOS, ANGLICOS, NEC NON AD ANTIQUIORES EDITIONES CASTIGATA, MULTIS AUCTA ET ILLUSTRATA,

CURA ET STUDIO MONACHORUM ORDINIS S. BENEDICTI E CONGREGATIONE S. MAURI,

ACCEDUNT

VARIORUM COMMENTARII ET SCHOLIA IN OMNIA OPERA SANCTI GREGORII;

ACCURANTE ET RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE

CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS SECUNDUS.

VENEUNT QUATUOR VOLUMINA 44 FRANCIS GALLICIS.

—

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA *D'AMBOISE*, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO *D'ENFER* NOMINATAM,
SEU PETIT-MONTROUGE.

—

1858

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUÆ IN HOC TOMO XXXVI CONTINENTUR.

Quæ stellula prænotantur, ea nunc primum inter opera S. Gregorii comparent.

S. GREGORIUS THEOLOGUS, ARCHIEPISCOPUS CONSTANTINOPOLITANUS.

Ex typis MIGNE, au Petit-Montrouge.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΛΟΓΟΙ.

—

S. P. N. GREGORII THEOLOGI

ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI

ORATIONES.

—

486 *MONITUM IN QUINQUE SEQUENTES THEOLOGICAS ORATIONES.*

I. Devenimus tandem ad celebres illas Gregorii « De theologia » orationes, quæ ipsi merito quidem egregium « Theologi » cognomen compararunt. In dies enim, ut jam vidimus, increbrescebat Constantinopoli linguarum prurigo; ac timendum erat, ne effrenata impietatis et erroris audacia venerandam fidei ac Trinitatis doctrinam penitus exstingueret. Dudum autem desiderabatur vir, qui morum integritate, ingenii vi et acumine, pietatis et doctrinæ excellentia, cæcutientem populum ab errorum tenebris ad veritatis lumen benigne revocaret. Ad tale tamque arduum opus nemo Gregorio aptior, præstantior nemo; quippe qui, in sacrarum Litterarum studio apprime versatus, abstrusiora quæque circa res divinas mira ingenii facilitate interpretari ac enucleare posset. Jam enim, ex quo Constantinopolitanæ Ecclesiæ regimen susceperat, plurima sane præbuerat tum doctrinæ, tum pietatis argumenta; atque totus in id unum incubuerat, ut, profligata hæresi, labefactatam Trinitatis doctrinam instauraret. Idcirco nunquam in omnibus quas Constantinopoli habuit orationibus, aliquid de Trinitate intexere destitit, nec a labore et inito cum hæreticis prælio conquievit. At ne id quidem satis. Ipsi etiam cominus et aperta fronte cum hoste dimicandum erat; et quas anno præcedenti promiserat (1) « De theologia » orationes, nunc in lucem profert. Tanta fuit illarum vis, ut hæresis, valido prostrata ictu, nusquam exinde caput erigere potuerit.

II. Inter hæreticos quibuscum certamen inierat Gregorius, audaciores se præbebant Eunomiani. Eo enim impietatis ac stultitiæ proruperant, ut « se scire omnia, etiam profunda Dei [1], » easque docere profiterentur (2). Præterea, ornate dicendi cupiditate flagrantes, tum rerum novitate, tum verborum lenocinio, sibi elegantiæ laudem ambitiose affectabant. Eos primum oppugnat Gregorius, atque hortatur (3), ut, « frenata, si modo queant, aliquandiu lingua, » sibi aures præbeant. Tum in tota orationis serie unice docet, qualem esse oporteat rei theologicæ doctorem ac magistrum; atque assignat (4), « quando, et apud quos, et de quibus, et quousque » de Deo disserendum sit, ne, intempestive loquentes, et ipsi et nobis injuriam inferamus. Hæc est prior « De theologia » oratio, quæ, juxta eruditos, velut cæterarum proœmium, seu præfatio habenda est. In altera vero (5), invocata Trinitate, de Deo ipso, licet trepidans, sermonem aggreditur. Dei exsistentiam invictissime statuit, quamvis ipsius naturam nullis quidem verbis explicari, multo minus intellectu comprehendi posse, fateatur. Deinde transit ad idololatriæ originem, qua cæci homines, omnia ad sensus referentes, sibi terrestres, cœlestes ac subterraneos deos stulte ac stolide finxerunt, cum Deus sola rerum naturalium contemplatione cognosci possit. Tertia Theologica (6) « De Filio » inscribitur. Quæcunque ad Christi divinitatem et 487 humanitatem pertinent, fuse ac nervose tractantur. Idem argumentum in quarta (7) prosequitur Gregorius, ac plurima excutiens Scripturæ testimonia, quæ ad

[1] I Cor. II, 10.

(1) Or. XXIII, n. 14.
(2) Or. XXVII, n. 2.
(3) Ibid., n. 2.
(4) Ibid., n. 3.
(5) Or. XXVIII.
(6) Or. XXIX.
(7) Or. XXX.

Christum referuntur, singulaque enumerans nomina quæ Christo, tum ut Verbo, tum ut homini conveniunt, ea omnia eorumque causas pie ac erudite exponit. In quinta denique (8), sancti Spiritus divinitatem ac processionem contra Arianos, Eunomianos et præcipue Macedonianos fortiter asserit; idque sapienter observat, non ideo plurima, ex quibus sancti Spiritus divinitas apertissime colligi possit, rejicienda esse, quod ipsa, certas ob causas, non ita expresse sacrarum Litterarum monumentis consignata sit, nec anxie de nominum sono litigandum, cum res ipsas Scripturæ auctoritate comprobatas esse constet.

III. Analyticam istarum orationum synopsim paucis quidem attigimus, ne fusiori sermone illarum aciem, si ita loqui fas est, obtunderemus. Consentiunt eruditi eas Constantinopoli habitas fuisse anno 380. Gregorius ipse nobis hujus rei argumenta suppeditat. In oratione enim quadragesima secunda, sequenti anno pronuntiata, de Scripturæ testimoniis, quæ a Catholicis in hæreticos, vel ab istis in orthodoxos torquebantur, agens, sic loquitur (9): « Et quidem Scripturæ testimonia, quæ cæcutientibus molestiam exhibent, aliis relinquimus, cum a multis jam sæpe, tum etiam a nobis haud perfunctorie et negligenter litteris mandata fuerint. » Quæ verba, juxta interpretes, non solum theologicas orationes designant, verum eas etiam jam scriptas, summaque cum cura elaboratas indicant. Conjici quoque potest, singulas quidem ipsss, primo pro concione habitas, postea vero maturius digestas, ab ipso Gregorio fuisse litteris consignatas. Hinc illæ orationes non immerito visæ sunt Hieronymo libri formam referre. Scribit enim hac de re (10): « Adversus Eunomium liber unus, De Spiritu sancto liber unus. » Ex quibus manifestum est, quatuor saltem priores, utpote quæ secum arctissime cohæreant, unica tantum oratione, seu libro, a sancto Doctore comprehendi. Hanc etiam ob causam, neque vulgatum earum ordinem mutare, neque aliam ab alia separare voluimus, licet aliæ interim orationes dictæ et interjectæ videri merito possint.

(8) Or. XXXI.
(9) Or. XLII, n. 18.
(10) *De script. eccl.*, cap. 117, Opp. t. II, col. 707 ed. M.

ORATIO XXVII[a].

THEOLOGICA PRIMA.

Adversus Eunomianos prævia dissertatio.

I. Ad eos, qui ornate dicendi cupiditate flagrant, mihi sermo erit. Et ut Scripturæ verbis exordiar, *Ecce ego adversum te contumeliosam* [2], tam in docendo, quam in audiendo, et cogitando. Sunt enim, sunt quidam, quibus non **488** aures duntaxat, sed etiam lingua atque adeo manus quoque ipsæ, ut video, ad sermones nostros pruriunt,[3] quique inanibus verbis, et contentionibus falso nominatæ scientiæ, ac disputationum pugnis [4], quæ nullam utilitatem afferunt, oblectantur. Sic enim, quidquid in verbis, vel supervacaneum, vel curiosum est, vocat Paulus, ille breviati verbi [5] præco et assertor, ille piscatorum discipulus, ac præceptor. B Hi vero de quibus orationem habemus, utinam, quemadmodum linguam volubilem habent, atque nobilioribus et probatioribus verbis insectandis

[2] Jer. L, 31. [3] II Tim. IV, 3. [4] I Tim. VI, 4.

[a] Alias XXXIII. Quæ autem 27 erat, nunc 36. — Habita anno 380.

(11) *Κατὰ Εὐνομιανῶν*. Reg. a, Colb. 3. Ruf.: Πρὸς Εὐνομιανοὺς προδιάλεξις, καὶ ὅτι οὐ παντὸς τὸ περὶ Θεοῦ διαλέγεσθαι, ἢ πάντοτε· « Prævia in Eunomianos dissertatio, et quod nec continuo, nec omnibus modis de Deo disserendum sit. » Reg. bm: Πρὸς Εὐνομιανούς. Combef.: Κατὰ Εὐνομιανῶν, καὶ περὶ θεολογίας προδιάλεξις· « Contra Eunomianos, et de theologia prædissertatio. » — « Sic inscribitur, ait Leuv., propterea quod in ea quarumdam rerum expositio quasi præmittatur. » Addunt nonnulli, ἐῤῥέθη ἐν Κωνσταντινουπόλει, « Constantinopoli dicta. » C

ΛΟΓΟΣ ΚΖ'.

A *ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΡΩΤΟΣ.*

Κατὰ Εὐνομιανῶν (11) *προδιάλεξις.*

Α'. Πρὸς τοὺς ἐν λόγῳ κομψοὺς ὁ λόγος. Καὶ ἵνα ἀπὸ τῆς Γραφῆς ἄρξωμαι· *Ἰδοὺ ἐγὼ ἐπὶ σὲ τὴν ὑβρίστριαν*, καὶ παίδευσιν, καὶ ἀκοὴν, καὶ διάνοιαν (12). Εἰσὶ γὰρ, εἰσί τινες, οἱ τὴν ἀκοὴν (13) προσκνώμενοι καὶ τὴν γλῶσσαν, ἤδη δὲ, ὡς ὁρῶ, καὶ τὴν χεῖρα (14) τοῖς ἡμετέροις λόγοις, καὶ χαίροντες (15) ταῖς βεβήλοις κενοφωνίαις, καὶ ἀντιθέσεσι τῆς ψευδωνύμου γνώσεως, καὶ ταῖς εἰς οὐδὲν χρήσιμον φερούσαις λογομαχίαις. Οὕτω γὰρ ὁ Παῦλος καλεῖ πᾶν τὸ ἐν λόγῳ περιττὸν καὶ περίεργον, ὁ τοῦ συντετμημένου (16) λόγου κῆρυξ καὶ βεβαιωτὴς, ὁ τῶν ἁλιέων μαθητὴς καὶ διδάσκαλος. Οὗτοι δὲ, περὶ ὧν ὁ λόγος, εἴθε μὲν, ὥσπερ τὴν γλῶσσαν εὔστροφον ἔχουσι, καὶ δεινὴν ἐπιθέσθαι λόγοις εὐγενεστέροις τε καὶ δοκιμωτέροις, οὕτω τι καὶ περὶ τὰς πράξεις ἠσχολοῦντο. Μικρὸν οὖν, καὶ ἴσως ἧττον ἂν ἦσαν σοφισταὶ καὶ

[5] Rom. IX, 28.

(12) *Καὶ παίδευσιν, καὶ ἀκοὴν, καὶ διάνοιαν*. Hæc desunt in plerisque codd. Nec ea esse Gregorii putat Billius. Agnoscit tamen Elias.

(13) *Τὴν ἀκοήν*. Forte, τῇ ἀκοῇ. EDIT.

(14) *Καὶ τὴν χεῖρα*. Designat hic Gregorius Eunomianorum improbitatem, qui, cum impares essent Gregorio, ipsum tamen male mulctandi cupiditate ardebant.

(15) *Τοῖς ἡμετέροις λόγοις, καὶ χαίροντες*. Hæc desunt in Reg. a et Or. 2.

(16) *Συντετμημένου*. Hic alludit ad hunc locum Rom. IX, 28, in quo Paulus Evangelium nominat, « breviatum verbum, » quod res maximas paucis verbis complectatur.

κυβισταὶ λόγων (17) ἄτοποι καὶ παράδοξοι, ἵν' εἴπω τι καὶ γελοίως περὶ γελοίου πράγματος.

Β'. Ἐπεὶ δὲ πᾶσαν εὐσεβείας ὁδὸν καταλύσαντες, πρὸς ἓν τοῦτο βλέπουσι μόνον, ὅ τι δήσουσιν ἢ λύσουσι (18) τῶν προβαλλομένων (καθάπερ ἐν τοῖς θεάτροις οἱ τὰ παλαίσματα δημοσιεύοντες, καὶ τῶν παλαισμάτων οὐχ ὅσα πρὸς νίκην φέρει κατὰ νόμους ἀθλήσεως, ἀλλ' ὅσα τὴν ὄψιν κλέπτει τῶν ἀμαθῶν τὰ τοιαῦτα, καὶ συναρπάζει τὸν ἐπαινέτην), καὶ δεῖ πᾶσαν μὲν ἀγορὰν περιβομβεῖσθαι τοῖς τούτων λόγοις, πᾶν δὲ συμπόσιον ἀποκναίεσθαι φλυαρίᾳ καὶ ἀηδίᾳ, πᾶσαν δὲ ἑορτὴν καὶ πένθος ἅπαν, τὴν μὲν ἀνέορτον εἶναι καὶ μεστὴν κατηφείας, τὸ δὲ παραμυθεῖσθαι συμφορᾷ μείζονι (19) τοῖς ζητήμασι, πᾶσαν δὲ διοχλεῖσθαι γυναικωνῖτιν, ἁπλότητι σύντροφον, καὶ τὸ τῆς αἰδοῦς ἄνθος ἀποσυλᾶσθαι τῇ περὶ λόγον ταχυτῆτι· ἐπειδὴ ταῦτα οὕτω, καὶ τὸ κακὸν ἄσχετον καὶ ἀφόρητον, καὶ κινδυνεύει τεχνύδριον (20) εἶναι τὸ μέγα ἡμῶν μυστήριον· φέρε, τοσοῦτον γοῦν ἡμῶν ἀνασχέσθωσαν οἱ κατάσκοποι (21), σπλάγχνοις πατρικοῖς κινουμένων, καί, ὅ φησιν ὁ θεῖος Ἱερεμίας, σπαρασσομένων τὰ αἰσθητήρια, ὅσον μὴ τραχέως τὸν περὶ τούτων δέξασθαι λόγον, καὶ τὴν γλῶσσαν μικρὸν ἐπισχόντες, ἂν ἄρα καὶ (22) δύνωνται, τὴν ἀκοὴν ἡμῖν ὑποθέτωσαν. Πάντως δὲ οὐδὲν ζημιωθήσεσθε. Ἢ γὰρ εἰς ὦτα ἐλαλήσαμεν ἀκουόντων, καί τινα καρπὸν ἔσχεν ὁ λόγος, τὴν ὠφέλειαν τὴν ὑμετέραν (ἐπειδὴ σπείρει μὲν ὁ σπείρων τὸν λόγον ἐπὶ πᾶσαν διάνοιαν, καρποφορεῖ δὲ ἡ καλή τε καὶ γόνιμος)· ἢ ἀπήλθετε καὶ τοῦτο (23) ἡμῶν διαπτύσαντες, καὶ πλείονα λαβόντες ὕλην ἀντιλογίας τε καὶ τῆς καθ' ἡμῶν λοιδορίας, ἵνα καὶ μᾶλλον ὑμᾶς αὐτοὺς ἑστιάσητε. Μὴ θαυμάσητε δέ, εἰ παράδοξον ἐρῶ λόγον, καὶ παρὰ τὸν ὑμέτερον νόμον, οἳ πάντα εἰδέναι τε καὶ διδάσκειν ὑπισχνεῖσθε λίαν νεανικῶς καὶ γενναίως, ἵνα μὴ λυπῶ λέγων ἀμαθῶς καὶ θρασέως.

Γ'. Οὐ παντός, ὦ οὗτοι, τὸ περὶ Θεοῦ φιλοσοφεῖν, οὐ παντός· οὐχ οὕτω τὸ πρᾶγμα εὔωνον, καὶ τῶν χαμαὶ ἐρχομένων. Προσθήσω δέ, οὐδὲ πάντοτε, οὐδὲ πᾶσιν, οὐδὲ πάντα, ἀλλ' ἔστιν ὅτε, καὶ οἷς (24), καὶ ἐφ' ὅσον. Οὐ πάντων μέν, ὅτι τῶν ἐξητασμένων καὶ διαβεβηκότων ἐν θεωρίᾳ, καὶ πρὸ τούτων, καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα κεκαθαρμένων, ἢ καθαιρομένων, τὸ μετριώτατον. Μὴ καθαρῷ γὰρ ἅπτεσθαι καθαροῦ τυχὸν οὐδὲ ἀσφαλές, ὥσπερ οὐδὲ ὄψει σαθρᾷ ἡλιακῆς

acrem et vehementem, sic etiam in agendo eamdem operam collocarent! Parum igitur, et minus fortasse cavillatores essent, si id facerent, nec tam absurde atque insolenter in verbis, perinde atque in aleæ ludo, versarentur, ut ridicule de re ridicula loquar.

II. Quoniam autem, omni pietatis via sublata et deleta, hoc unum sibi proponunt, ut quæstiones vel stringant, vel solvant (quemadmodum, qui in theatris vulgi oculis certamina ostentant, et quidem ejusmodi certaminum genera, quæ non juxta palæstræ leges victoriam comparant, sed imperitorum duntaxat oculos perstringunt, ac laudem a spectatoribus captant); et res huc redit, ut horum disputationibus, et forum omne circumstrepat, et convivia omnia hujusmodi nugarum tædio obtundantur, et festum omne infestivum sit ac mœstitiæ plenum, et luctus omnis majori calamitate, hoc est, quæstionum argutiis, mitigetur, ac denique gynæcea omnia, simplicitatis alumna, turbentur, et pudoris flos præcipiti hac contendendi libidine compiletur; quoniam, inquam, hæc ita se habent, adeoque intoleranda est vis hujus mali, ut periculum sit, ne magnum fidei nostræ mysterium exigua quædam articula esse videatur: age, nos paternis visceribus incitatos, atque, ut Jeremiæ verbis utar [6], sensoriis distortos et laniatos, exploratores isti hactenus perferant, ut quæ de his rebus dicturi sumus, æquo animo excipiant; ac linguam, si modo queant, aliquandiu frenata, nobis aures præbeant. In qua re nihil profecto est, cur damni quidquid metuatis. Aut enim ego in aures audientium [7] loquar, atque ita fructum aliquem, hoc est, utilitatem vestram, **489** oratio allatura est (quanquam enim is qui verbum Dei seminat [8], in animos omnes seminat, tamen probi duntaxat atque fecundi fructum ferunt); aut ita discesseritis, ut hunc quoque sermonem nostrum explodatis, uberioremque contradicendi, nobisque conviciandi materiam nanciscamini, quo plenius etiam animos vestros pascatis. Nec vero mirum vobis videatur, si quid a vestra opinione, ac lege vestra alienum dixero, qui scire vos omnia et docere profitemini, perquam fortiter ac generose; non enim dicam stulte et temere, ne quid animos vestros offendam.

III. Non cujusvis est, o viri, de Deo disserere, non, inquam, cujusvis; non adeo vilis ac protrita hæc res est, et eorum, qui humi adhuc reptant. Addam etiam non cujusvis temporis, nec apud quosvis, nec de quibusvis; sed certo tempore, et apud certos homines, et aliquousque hoc faciendum est. Non cujuslibet quidem, quoniam hoc muneris his duntaxat incumbit, qui exactissime explorati sunt, ac contemplando longe processerunt,

[6] Jer. IV, 19. [7] Eccli. XXV, 12. [8] Matth. XIII, 4.

(17) *Κυβισταὶ λόγων*. « Sermonum urinatores, » id est, « qui se in sermones præcipites devolvunt. » Sic designantur Eunomiani, qui, urinatorum instar, sursum ac deorsum argutando ferantur. In nonnullis, κυβευταί, « aleatores. »

(18) *Δήσουσιν ἢ λύσουσι*. In quibusdam, δήσωσιν ἢ λύσωσι.

(19) *Παραμυθεῖσθαι συμφορᾷ μείζονι*. Id est, βαρύνεσθαι, « gravior, onerosior efficiatur. » Sic enim Job XVI, 2, « onerosos consolatores » amicos appellat.

(20) *Τεχνύδριον*. Billius in prima ed.: « argutatricem quamdam artem. »

(21) *Κατάσκοποι*. Eo nomine falsos episcopos significat.

(22) *Καί*. Deest in Regg. a, bm, et Or. 2.

(23) *Τοῦτο*. Or. 1, τοῦτον.

(24) *Καὶ οἷς*. Coisl. 1, καὶ ἐφ' οἷς.

priusque etiam, et corpus, et animum a vitiorum sordibus purgarunt, aut, ut parcissime loquar, jam hoc agunt, ut se a vitiorum labe purgent. Impuro enim rem puram attingere, ne periculo quidem fortasse caret, quemadmodum nec ægris oculis solis radios intueri. Quando autem? Tum videlicet, cum ab externo luto ac tumultu quietem agimus, nec princeps nostri pars improbis vagisque simulacris confunditur, dum velut deformibus litteris elegantes litteras, cœnoque unguentum admiscemus. Vacare enim haud dubie oportet, et Deum cognoscere: cumque tempus acceperimus, id agendum est, ut divinæ doctrinæ rectitudinem judicemus. Apud quos porro? Nempe apud eos, qui rem hujusmodi studiose ac serio amplectuntur, quique non ut quidpiam aliud, sic hoc quoque inepta nugacitate prosequuntur, post circenses ludos et spectacula, post cantiones, post denique quam ventri, et iis, quæ sub ventre sunt, indulserint; qui quidem ita perdite affecti sunt, ut hoc quoque in oblectamentorum parte numerent, nimirum de divinis rebus nugari, atque arguta disputatione concertare. Jam de quibus, et quousque disputandum? De his solum, quæ ingenii nostri **490** modulum, atque auditoris captum non excedunt: ne alioqui, ut nimia vocis intentio atque immodicus cibus, aures et corpora labefactat: aut, si mavis, sarcinæ viribus graviores bajulorum humeros, ac crebriores pluviæ terram opprimunt: ita etiam auditores quæstionibus gravioribus ac durioribus oppressi atque coufecti, pristinas quoque vires amittant.

ἀκτῖνος. Ὅτε δέ; Ἡνίκα ἂν σχολὴν ἄγωμεν ἀπὸ τῆς ἔξωθεν ἰλύος (25) καὶ ταραχῆς, καὶ μὴ τὸ ἡγεμονικὸν ἡμῶν συγχέηται τοῖς μοχθηροῖς (26) τύποις καὶ πλανωμένοις, οἷον γράμμασι πονηροῖς ἀναμιγνύντων κάλλη γραμμάτων, ἢ βορβόρῳ μύρων εὐωδίαν. Δεῖ γὰρ τῷ ὄντι σχολάσαι, καὶ γνῶναι Θεόν (27)· καὶ ὅταν λάβωμεν καιρὸν (28), κρίνειν θεολογίας εὐθύτητα. Τίσι δέ; Οἷς τὸ πρᾶγμα διὰ σπουδῆς, καὶ οὐχ ὡς ἕν τι τῶν ἄλλων, καὶ τοῦτο φλυαρεῖται ἡδέως, μετὰ τοὺς ἱππικοὺς, καὶ τὰ θέατρα, καὶ τὰ ᾄσματα, καὶ τὴν γαστέρα, καὶ τὰ ὑπὸ γαστέρα· οἷς καὶ τοῦτο μέρος τρυφῆς, ἡ περὶ ταῦτα ἐρεσχελία καὶ κομψεία τῶν ἀντιθέσεων. Τίνα δὲ φιλοσοφητέον, καὶ ἐπὶ πόσον; Ὅσα ἡμῖν ἐφικτὰ, καὶ ἐφ' ὅσον ἡ τοῦ ἀκούοντος ἕξις ἐφικνεῖται (29) καὶ δύναμις· ἵνα μὴ καθάπερ αἱ ὑπερβάλλουσαι τῶν φωνῶν ἢ τῶν τροφῶν, τὴν ἀκοὴν βλάπτωσιν (30) ἢ τὰ σώματα· εἰ βούλει δὲ, τῶν φορτίων τὰ ὑπὲρ δύναμιν τοὺς ὑποβαίνοντας (31), ἢ τὴν γῆν τῶν ὑετῶν οἱ σφοδρότεροι· οὕτω δὴ καὶ οὗτοι τοῖς στεῤῥοῖς, ἵν' οὕτως εἴπω, τῶν λόγων καταπιεσθέντες, καὶ βαρυνθέντες ζημιωθεῖεν καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν δύναμιν.

IV. Neque vero næc quisquam ita accipiat, quasi Deum perpetua memoria colendum esse negem, ne rursus adversum nos irruant, qui omnia facile ac statim in calumniam trahunt. Nec enim tam sæpe spiritum ducere, quam Dei meminisse debemus: imo, si hoc etiam dici potest, nihil aliud quam hoc, faciendum. Nam et ego inter eos nomen meum profiteor, qui verbum illud probant, quod nos die ac nocte jubet meditari [9], vespere, et mane, et meridie narrare [10], ac denique benedicere Dominum in omni tempore [11]; sive, ut verbis Moysis utar, dormiamus, sive consurgamus, sive iter faciamus [12], sive quid aliud agamus, atque hac ipsa recordatione ad puritatem informari. Quocirca, ne quis perpetuo Deum memoria teneat, haud veto, sed ne de Deo disputet: imo nec hoc prohibeo, ne de Deo disputes, velut quid impium, sed ne intempestive: nec hoc ago, ut docendi munus explodam, sed ne mediocritatis fines transiliat. An vero, cum mellis quoque ipsius, quantumvis dulcis, satietas vomitum moveat [13], suumque cuique negotio destinatum sit tempus [14], ut ego cum Salomone censeo; cumque ea quæ per se bona sunt, nisi bene tractentur, boni gratiam perdant (non aliter

Δ'. Καὶ οὐ λέγω τοῦτο, μὴ δεῖν πάντοτε μεμνῆσθαι Θεοῦ· μὴ πάλιν ἐπιφυέσθωσαν ἡμῖν οἱ πάντα εὔκολοι καὶ ταχεῖς. Μνημονευτέον γὰρ Θεοῦ μᾶλλον ἢ ἀναπνευστέον· καὶ εἰ οἷόν τε τοῦτο (32) εἰπεῖν, μηδὲ ἄλλο τι ἢ τοῦτο πρακτέον. Κἀγὼ τῶν ἐπαινούντων εἰμὶ τὸν λόγον (33), ὃς μελετᾷν ἡμέρας καὶ νυκτὸς διακελεύεται. καὶ ἑσπέρας καὶ πρωῒ καὶ μεσημβρίας διηγεῖσθαι, καὶ εὐλογεῖν τὸν Κύριον ἐν παντὶ καιρῷ· εἰ δεῖ καὶ τὸ Μωϋσέως εἰπεῖν, κοιταζόμενον, διανιστάμενον, ὁδοιποροῦντα, ὅ τι οὖν ἄλλο πράττοντα, καὶ τῇ μνήμῃ τυποῦσθαι πρὸς καθαρότητα. Ὥστε οὐ τὸ μεμνῆσθαι διηνεκῶς κωλύω, τὸ θεολογεῖν δέ· οὐδὲ τὴν θεολογίαν, ὥσπερ ἀσεβὲς (34), ἀλλὰ τὴν ἀκαιρίαν· οὐδὲ τὴν διδασκαλίαν, ἀλλὰ τὴν ἀμετρίαν. Ἡ μέλιτος μὲν πλησμονὴ καὶ κόρος ἐμετὸν ἐργάζεται, καίπερ ὄντος μέλιτος, καὶ καιρὸς τῷ παντὶ πράγματι, ὡς Σολομῶντι κἀμοὶ δοκεῖ, καὶ τὸ καλὸν οὐ καλὸν, ὅταν μὴ καλῶς γίνηται (ὥσπερ ἄνθος ἐν χειμῶνι παντελῶς ἄωρον, καὶ γυναιξὶ κόσμος ἀνδρεῖος, ἢ γυναικεῖος ἀνδράσι, καὶ πένθει γεωμετρία, καὶ πότῳ δάκρυον), ἐνταῦθα δὲ μόνον τὸν καιρὸν ἀτιμάσομεν, οὗ μάλιστα τιμητέον τὸ εὔκαιρον;

[9] Psal. I, 2. [10] Psal. LIV, 18. [11] Psal. XXXIII, 2. [12] Dent. VI, 7. [13] Prov. XXV, 27. [14] Eccle. III, 1.

(25) *Ἔξωθεν ἰλύος.* « Ab externo luto. » Id est, « a carnis studio et terrestris negotiis. »
(26) *Μοχθηροῖς.* « Laboris ac molestiæ plenis. »
(27) *Καὶ γνῶναι Θεόν.* Billius: « ut ad Dei cognitionem perveniamus. »
(28) *Λάβωμεν καιρόν*, etc. Alludit ad hæc verba psal. LXXIV, 3: « Cum accepero tempus, ego justitias judicabo. »
(29) *Ἐφικνεῖται.* Coisl. 1, Or. 1, etc., ἐξικνεῖται.
(30) *Βλάπτωσι.* Reg. bm, βλάπτουσι.
(31) *Ὑποβαίνοντας.* Reg. bm, ὑπερβαίνοντας.
(32) *Τοῦτο.* Deest in Reg. bm et Or. 1.
(33) *Λόγον.* Duo Colb., νόμον, « legem. »
(34) *Ὥσπερ ἀσεβές.* Reg. bm, duo Colb., Coisl. 3, Or. 1, ὅπερ εὐσεβές, « quod pium est. » Sic etiam legit Billius.

atque hieme intempestivi sunt flores, nec mulieribus virilis, nec viris muliebris ornatus convenit, nec luctui geometria, nec convivio lacrymæ), hic solum nullam temporis rationem habebimus, ubi maxima ejus ratio habenda est?

Ε'. Μηδαμῶς, ὦ φίλοι καὶ ἀδελφοί· ἀδελφοὺς γὰρ A ὑμᾶς ἔτι καλῶ, καίπερ οὐκ ἀδελφικῶς ἔχοντας· μὴ οὕτω διανοώμεθα, μηδὲ καθάπερ ἵπποι οἱ θερμοὶ (35) καὶ δυσκάθεκτοι (36), τὸν ἐπιβάτην λογισμὸν ἀποῤῥίψαντες, καὶ τὴν καλῶς ἄγχουσαν εὐλάβειαν ἀποπτύσαντες, πόῤῥω τῆς νύσσης θέωμεν· ἀλλ' εἴσω τῶν ἡμετέρων ὅρων φιλοσοφῶμεν, καὶ μὴ εἰς Αἴγυπτον (37) ἐκφερώμεθα, μηδὲ εἰς Ἀσσυρίους κατασυρώμεθα, μηδὲ ᾄδωμεν τὴν ᾠδὴν Κυρίου ἐπὶ γῆς ἀλλοτρίας, πάσης ἀκοῆς λέγω, ξένης τε καὶ ἡμετέρας, ἐχθρᾶς καὶ φιλίας (38), εὐγνώμονος καὶ ἀγνώμονος (39), ἣ λίαν ἐπιμελῶς τηρεῖ τὰ ἡμέτερα, καὶ βούλοιτο ἂν τὸν σπινθῆρα τῶν ἐν ἡμῖν κακῶν γενέσθαι φλόγα, ἐξάπτει τε καὶ ἀναῤῥιπίζει, καὶ εἰς οὐρανὸν αἴρει ταῖς παρ' ἑαυτῆς (40) αὔραις λανθάνουσα, καὶ ποιεῖ τῆς Βαβυλωνίας φλογὸς τὰ κύκλῳ B καταφλεγούσης ὑψηλοτέραν. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἐν τοῖς ἑαυτῶν δόγμασιν ἔχουσι τὴν ἰσχὺν, ἐν τοῖς ἡμετέροις σαθροῖς ταύτην θηρεύουσι, καὶ διὰ τοῦτο, ὥσπερ αἱ μυῖαι τοῖς τραύμασιν, οὕτω τοῖς ἡμετέροις ἐπιτίθενται, εἴτε ἀτυχήμασι χρὴ λέγειν, εἴτε ἁμαρτήμασιν. Ἀλλ' ἡμεῖς γε μὴ ἐπὶ πλεῖον ἡμᾶς αὐτοὺς ἀγνοήσωμεν, μηδὲ τὸ περὶ ταῦτα κόσμιον ἀτιμάσωμεν· ἀλλ' εἰ μὴ τὴν ἔχθραν καταλύσασθαι δυνατὸν, ἐκεῖνό (41) γε συμβῶμεν ἀλλήλοις, μυστικῶς τὰ μυστικὰ φθέγγεσθαι, καὶ ἁγίως τὰ ἅγια, καὶ μὴ ῥίπτειν εἰς βεβήλους ἀκοὰς τὰ μὴ ἔκφορα, μηδὲ σεμνοτέρους ἡμῶν ἀποφαίνωμεν τοὺς προσκυνοῦντας τοῖς δαιμονίοις, καὶ τῶν αἰσχρῶν μύθων καὶ πραγμάτων θεραπευτὰς, οἳ θᾶττον ἂν τοῦ αἵματος, ἢ λόγων ἔστιν ὧν C μεταδοῖεν τοῖς ἀμυήτοις· ἀλλ' εἰδῶμεν, ὥσπερ ἐσθῆτος, καὶ διαίτης, καὶ γέλωτος, καὶ βαδίσματος οὖσάν τινα κοσμιότητα (42), οὕτω καὶ λόγου καὶ σιωπῆς, ὅτι καὶ Λόγον πρεσβεύομεν μετὰ τῶν ἄλλων τοῦ Θεοῦ προσηγοριῶν, καὶ δυνάμεων· ἔστω καὶ τὸ φιλόνεικον (43) ἡμῶν ἔννομον.

V. Absit, o amici ac fratres: fratres enim adhuc vos appello, tametsi parum fraterno erga nos animo sitis: absit ut ita sentiamus, ac velut equi feroces et indomiti, ratione, quasi sessore, excussa, religiosaque gravitate, qua præclare compescimur, repudiata, procul extra metam curramus; verum finibus nostris disputationes nostras coerceamus, nec in Ægyptum præcipites feramur, nec ad Assyrios pertrahamur, nec canticum Domini in terra aliena cautemus [15], hoc est, apud quosvis auditores, tam nostrates quam extraneos, tam hostes quam amicos, tam benignos quam malignos ac 491 præposteros, qui summo studio res nostras explorant, nihilque avidius expetunt, quam ut malorum nostrorum scintilla in flammam surgat, quam etiam furtim exsuscitant, atque accendunt, auræque suæ afflatu in cœlum attollunt, et Babylonica flamma [16], in orbem omnia populante, sublimiorem reddunt. Quoniam enim in suis dogmatibus nihil sibi præsidii roborisque constitutum vident, hoc in nostrarum rerum imbecillitate venantur. Ac proinde, quemadmodum muscæ vulneribus, ita nostris calamitatibus, aut, si mavis, erratis imminent. At nos quidem nosmetipsos diutius ne ignoremus, nec moderationem, quæ in his rebus tenenda est, aspernemur. Quod si inimicitias atque odia exstinguere non possumus, illud saltem inter nos conveniat, ut mystica mystice, et sancta sancte proloquamur, nec in profanas aures, quæ in vulgus efferri nefas est, projiciamus, nec patiamur religiosiores quam nos videri eos, qui dæmones adorant, et turpium fabularum ac rerum cultum profitentur; quippe qui iis, qui non iisdem sacris initiati sunt, cruorem potius suum impertirentur, quam sermones, quibus mysteria sua detegerent. Agnoscamus, ut in vestitu, victu, risu, atque incessu, sic in sermone ac silentio modum quemdam ac decorum tenendum esse, præsertim cum inter tot Dei virtutes ac nomina Λόγον quoque, hoc est, Verbum, colamus; atque contingat, ut ipsa etiam contentio nostra legitima sit.

ς'. Τί γέννησιν (44) ἀκούει Θεοῦ καὶ κτίσιν, καὶ Θεὸν ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ τομὴν, καὶ διαίρεσιν, καὶ ἀνάλυσιν, ὁ πικρὸς τῶν λεγομένων ἀκροατὴς (45); Τί δικαστὰς τοὺς κατηγόρους καθίζομεν; Τί τὰ ξίφη τοῖς ἐχθροῖς ἐγχειρίζομεν; Πῶς, οἴει, δέξεται τὸν περὶ τούτων λόγον, ἢ μεθ' οἵας τῆς διανοίας, ὁ τὰς D

VI. Cur Dei generationem et creationem, atque Deum ex nihilo ortum, cur sectiones, et divisiones, ac resolutiones ille audit, qui sævo atque infenso animo hujusmodi sermones expendit? Cur accusatores ipsos judices constituimus? Cur hostibus in perniciem nostram gladios porrigimus? Quo pacto,

[15] Psal. CXXXVI, 4. [16] Dan. III, 22.

(35) *Οἱ θερμοί*. Deest οἱ in Regg. a, bm, Coisl. 3, et Or. 1.

(36) *Καὶ δυσκάθεκτοι*. Sic Reg. bm, Coisl. 3, et Or. 1. In editis, καὶ δυσκάθετος.

(37) *Εἰς Αἴγυπτον*. « In Ægyptum. » Id est, « ne aliena dogmata sectemur. »

(38) *Φιλίας*. Duo Coisl., φίλης.

(39) *Εὐγνώμονος καὶ ἀγνώμονος*. Elias vertit, « recte ratiocinantem, et judicii expertem. »

(40) *Ἑαυτῆς*. Or. 1, ἑαυτοῖς.

(41) *Ἐκεῖνο*. In nonnullis, ἐκείνῳ.

(42) *Κοσμιότητα*. Sic duo Regii. Alii κοσμότητα [mendose].

(43) *Φιλόνεικον*. Billius ad marginem Bas. scripsit, τὸ φιλότιμον. Sic etiam legunt Elias et Leuv. Combef. vero, φιλονεικεῖν ἡμῖν· « ipsum hoc quod contendimus, sit nobis legitimum. »

(44) *Γέννησιν*, etc. Gregorius hic perstringit Eunomianos, qui, apud gentiles, quibus non licebat talia audire, de Deo arroganter et cum ostentatione disserebant, cum ipsi in deorum suorum patrocinium sermones etiam adhibere possent. Nam Eunomiani creatum esse Filium Dei, ortumque de nihilo contendebant, sicque eumdem a Patre quasi dissecatum separabant.

(45) *Ἀκροατής*. « Auditor. » Coislin. 1, ἐξεταστής, « indagator. » Sic etiam legit Billius.

quove animo, eos hujusmodi sermonem accepturos censes, qui adulteria, et puerorum stupra laudibus efferunt, qui vitia adorant, nec quidquam supra corpus cogitare possunt, qui heri et nudius tertius deos sibi condiderunt, eosque turpissimis facinoribus claros et nobiles? Annon crasse? Non fœde? Non inepte? Non suo denique more? Nonne deorum suorum ac vitiorum **492** patrocinium a theologia tua haurient? Nam cum his vocibus ipsi per summam calumniam utamur, quo tandem modo illos adducere queamus, ut philosophiam nostram amplectantur? Cumque per se ipsi in commiscendis malis solertes sint, quando tandem ab oblatis abstinebunt? Hæc nobis bellum civile atque intestinum attulit. Hæc illi, qui pro Verbo acrius, quam Verbo ipsi gratum sit, depugnant; nec hominibus furore correptis dissimiles sunt, qui suas domos incendunt, vel liberos dilacerant, vel parentes protrudunt, utpote qui pro alienis eos habeant.

A μοιχείας ἐπαινῶν καὶ τὰς παιδοφθορίας, καὶ προσκυνῶν τὰ πάθη, καὶ μηδὲν ὑπὲρ τὸ σῶμα διανοηθῆναι δυνάμενος, ὁ χθὲς καὶ πρώην ἑαυτῷ στήσας θεοὺς, καὶ τούτους ἐπὶ τοῖς αἰσχίστοις γνωριζομένους; Οὐχ ὑλικῶς; Οὐκ αἰσχρῶς; Οὐκ ἀμαθῶς; Οὐχ ὡς εἴωθεν; Οὐ συνήγορον τῶν οἰκείων θεῶν καὶ παθῶν τὴν σὴν θεολογίαν ποιήσεται; Εἰ γὰρ αὐτοὶ (46) ταῖς φωναῖς ταύταις ἐπηρεάζομεν, σχολῇ γ' ἂν ἐκείνους πείσαιμεν φιλοσοφεῖν ἐν τοῖς ἡμετέροις· καὶ εἰ παρ' ἑαυτῶν εἰσιν ἐφευρεταὶ κακῶν, ποτὲ ἂν τῶν διδομένων ἀπόσχοιντο. Ταῦτα ἡμῖν ὁ πρὸς ἀλλήλους πόλεμος· ταῦτα οἱ πλεῖον ὑπὲρ τοῦ Λόγου μαχόμενοι, ἢ ὅσον ἀρέσκει τῷ Λόγῳ, καὶ ταυτὸν πάσχοντες τοῖς μαινομένοις, οἳ τοὺς ἰδίους οἴκους ἀνάπτουσιν, ἢ τοὺς παῖδας σπαράττουσιν, ἢ τοὺς γονέας περιωθοῦσιν, B ὡς ἀλλοτρίους νομίζοντες.

VII. Jam vero posteaquam eos, qui a nobis alieni sunt, a divinarum rerum auscultatione submovimus, atque in porcorum gregem numerosam legionem in profundum ruentem ablegavimus [17], sequitur jam, ut nosmetipsos inspiciamus, ac, statuæ cujusdam instar, theologum ad omnem elegantiam expoliamus. Illud vero prius expendendum est, quæ hæc tanta disputandi cupiditas, ac linguæ prurigo? Quis novus hic morbus, aviditasque inexplebilis? Cur manibus vinctis, linguam armavimus? Non hospitalitatem, non fraternam charitatem, non mutuum conjugii amorem, non virginitatem laudamus? Non pauperum alendorum curam, non psalmorum cantum, non nocturnam stationem, non lacrymas admiramur? Non corpus jejuniis premimus? Non per orationem ad Deum peregrinamur? Non, ut eos facere par est, qui justos se humano temperamento judices præbent, deteriorem partem præstantiori, hoc est, pulverem spiritui, subjicimus? Non præsentem hanc vitam mortis meditationem facimus? Non, nobilitatis divinitus inditæ memores, imperium in animi perturbationes arripimus? Non iram intumescentem ac sævientem cicuramus, non dejicientem superbiam, non mœrorem inconsideratum, non stolidam voluptatem, non procacem et meretricium risum, non præcipitem aspectum, non inexplebilem audiendi, non immodicam loquendi libidinem, non absurdas cogitationes, non denique quidquam eorum quæ a nobis contra nos perversus ille hostis

Ζ'. Ἐπεὶ δὲ ἀπεσκευασάμεθα τοῦ λόγου τὸ ἀλλότριον, καὶ εἰς τὴν ἀγέλην τῶν χοίρων ἀπεπεμψάμεθα τὸν πολὺν λεγεῶνα κατὰ βυθῶν χωρήσαντα, ὃ δεύτερόν ἐστι (47), πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς ἴδωμεν, καὶ ξέσωμεν εἰς κάλλος, ὥσπερ ἀνδριάντα, τὸν θεολόγον. Ἐκεῖνο δὲ πρῶτον (48) λογισώμεθα, τίς ἡ τοσαύτη περὶ τὸν λόγον φιλοτιμία, καὶ γλωσσαλγία; Τίς ἡ καινὴ νόσος αὕτη καὶ ἀπληστία; Τί τὰς χεῖρας δήσαντες, τὰς γλώσσας ὡπλίσαμεν; Οὐ φιλοξενίαν ἐπαινοῦμεν; Οὐ φιλαδελφίαν, οὐ φιλανδρίαν, οὐ παρθενίαν, οὐ πτωχοτροφίαν θαυμάζομεν; Οὐ ψαλμῳδίαν, οὐ πάννυχον στάσιν, οὐ δάκρυον; Οὐ τὸ σῶμα νηστείαις ὑποπιέζομεν; Οὐ δι' εὐχῆς πρὸς Θεὸν ἐκδημοῦμεν; Οὐ τῷ κρείττονι τὸ χεῖρον ὑπο- C ζεύγνυμεν, τὸν χοῦν λέγω τῷ πνεύματι, ὡς ἂν οἱ τῷ κράματι (49) δικαίως δικάζοντες; Οὐ μελέτην θανάτου τὸν βίον ποιούμεθα; Οὐ τῶν παθῶν δεσπόται καθιστάμεθα, μεμνημένοι τῆς ἄνωθεν (50) εὐγενείας; Οὐ θυμὸν τιθασσεύομεν ἐξοιδοῦντα καὶ ἀγριαίνοντα; Οὐχ ἔπαρσιν καταβάλλουσαν (51), οὐ λύπην ἀλόγιστον, οὐχ ἡδονὴν ἀπαίδευτον, οὐ γέλωτα πορνικὸν, οὐχ ὄψιν ἄτακτον, οὐκ ἀκοὴν ἄπληστον, οὐ λόγον ἄμετρον, οὐ διάνοιαν ἔκτοπον, οὐχ ὅσα παρ' ἡμῶν ὁ Πονηρὸς καθ' ἡμῶν λαμβάνει, τὸν διὰ τῶν θυρίδων, ὡς ἡ Γραφή φησιν, εἴτουν αἰσθητηρίων, εἰσάγων θάνατον; Πᾶν μὲν οὖν τοὐναντίον, καὶ τοῖς ἄλλων πάθεσιν ἐλευθερίαν δεδώκαμεν, ὥσπερ οἱ βασιλεῖς τὰς ἐπινικίους ἀφέσεις (52), μόνον ἂν πρὸς ἡμᾶς νεύσωσι (53), καὶ κατὰ Θεοῦ φέρωνται (54) θρασύτε-

[17] Luc. VIII, 30 seqq.

(46) *Εἰ γὰρ αὐτοί*, etc. Eunomiani, audito « generationis » Filii vocabulo, eam modo naturali et corporeo factam esse objiciebant, ac proinde Christum creatum esse contendebant. Quod disputandi genus plurimum favebat gentilium erroribus, ipsisque scandalum erat, quominus catholicam fidem amplexarentur. D

(47) *Ὁ δεύτερόν ἐστι*. Coisl. 1 addit, τοῦτο ποιήσωμεν, « quod secundum est, id faciamus. »

(48) *Πρῶτον*. Regg. a, bm, πρότερον.

(49) *Ὡς ἂν οἱ τῷ κράματι*, etc. Leuv.: « Sicuti debent qui justam de temperamento, quod est in homine, sententiam ferunt. »

(50) *Τῆς ἄνωθεν*. « Nobilitatis quam e cœlo trahimus. »

(51) *Καταβάλλουσαν*. Leuvenk. legit, καταβάλλομεν. Alludit forsan Gregorius ad hæc verba psal. LXXII, 18, « Dejecisti eos dum allevarentur. »

(52) *Ἀφέσεις*. « Vacationes. » Id est, inquit Elias, « quietem a laboribus militiæ, et liberationem ab omni servitute. »

(53) *Νεύσωσι*. Sic Reg. bm, Bas., et Comb. In ed., νεύουσι.

(54) *Φέρωνται*. Sic Coisl. 1, Bas. In ed., φέρονται.

ρον, ἢ ἀσεβέστερον (55)· καὶ κακὸν οὐ καλοῦ πράγματος μισθὸν ἀντιδίδομεν, τῆς ἀσεβείας τὴν παῤῥησίαν.

accipit; per fenestras, ut Scriptura loquitur [18], hoc est, per sensuum organa, mortem introducens? Imo contra omnino facimus, atque **493** aliorum vitiis libertatem damus (non secus ac parta victoria reges militibus suis vacationes concedunt), hac duntaxat lege et conditione, ut in nostras partes propendeant, atque adversus Deum majori cum audacia et impietate ruant; ac malam non bonæ rei mercedem ipsis pendimus, pro impietate nimirum peccandi licentiam ipsis persolventes.

Η'. Καίτοιγε, ὦ διαλεκτικὲ καὶ λάλε, ἐρωτήσω σέ τι μικρόν· σὺ δὲ ἀπόκριναι, φησὶ τῷ Ἰὼβ ὁ διὰ λαίλαπος καὶ νεφῶν χρηματίζων. Πότερον πολλαὶ μοναὶ (56) παρὰ τῷ Θεῷ, ὅπερ ἀκούεις, ἢ μία; Πολλαὶ, δώσεις δηλαδὴ, καὶ οὐ μία. Πότερον δὲ πληρωθῆναι δεῖ πάσας, ἢ τὰς μὲν, τὰς δὲ οὔ, ὡς εἶναι κενὰς, καὶ μάτην ἡτοιμασμένας; Ναὶ πάσας· οὐδὲν γὰρ εἰκῆ τῶν παρὰ Θεοῦ γενομένων. Ταύτην δὲ, ὅ τί ποτε θήσεις τὴν μονὴν, ἔχοις ἂν εἰπεῖν; Ἆρα τὴν ἐκεῖθεν ἀνάπαυσίν τε καὶ δόξαν τὴν ἀποκειμένην τοῖς μακαρίοις (57), ἢ ἄλλο τι; Οὐκ ἄλλο τι, ἢ τοῦτο. Ἐπειδὴ τοῦθ' (58) ὡμολογήσαμεν, κἀκεῖνο προσεξετάσωμεν· Ἔστι τι τὸ ταύτας προξενοῦν τὰς μονὰς, ὡς ὁ ἐμὸς λόγος, ἢ οὐδέν; Ἔστι πάντως. Τί τοῦτο; Τὸ διαφόρους εἶναι πολιτείας καὶ προαιρέσεις, καὶ ἄλλην ἀλλαχοῦ φέρειν κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως, ὅπερ καὶ *ὁδοὺς* ὀνομάζομεν. Πάσας οὖν ὁδευτέον, ἢ τινας τῶν ὁδῶν τούτων; Εἰ μὲν οἷόν τε τὸν αὐτὸν, πάσας (59)· εἰ δὲ μὴ, ὅτι πλείστας· εἰ δὲ μὴ, τινάς· εἰ δὲ μηδὲ τοῦτο, μέγα κἂν εἰ μίαν διαφερόντως, ὥς γέ μοι φαίνεται. Ὀρθῶς τοῦτο ὑπολαμβάνεις. Τί οὖν; Ὅταν ἀκούσῃς μίαν ὁδὸν εἶναι, καὶ ταύτην στενὴν, τί σοι φαίνεται δηλοῦν ὁ λόγος; Μίαν μὲν, διὰ τὴν ἀρετήν· μία γὰρ, κἂν εἰς πολλὰ σχίζηται· στενὴν δὲ, διὰ τοὺς ἱδρῶτας, καὶ τὸ μὴ πολλοῖς εἶναι βατὴν, ὡς πρὸς τὸ πλῆθος τῶν ἐναντίων, καὶ ὅσοι διὰ τῆς κακίας ὁδεύουσιν. Οὕτω κἀμοὶ δοκεῖ. Τί οὖν, ὦ βέλτιστε, εἴπερ τοῦτο οὕτως ἔχει, ὥσπερ τινὰ πενίαν, καταγνῶντες τοῦ ἡμετέρου λόγου, πάσας τὰς ἄλλας ὁδοὺς ἀφέντες, πρὸς μίαν ταύτην φέρεσθε καὶ ὠθεῖσθε τὴν διὰ λόγου καὶ θεωρίας, ὡς αὐτοὶ οἴεσθε (60), ὡς δὲ ἐγώ φημι, ἀδολεσχίας καὶ τερατείας; Ἐπιτιμάτω Παῦλος ὑμῖν, τοῦτο πικρῶς ὀνειδίζων μετὰ τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν χαρισμάτων, ἐν οἷς φησιν· *Μὴ πάντες ἀπόστολοι; Μὴ πάντες προφῆται;* καὶ τὰ ἑξῆς.

VIII. Atqui, o dialectice et loquax, nonnihil te interrogabo: tu vero responde, ut inquiebat ille, qui ad Job per turbinem ac nubes oracula edebat [19]. Multæne apud Deum mansiones sunt, quemadmodum Scriptura docet [20], an una tantum? Multæ, inquies, non una. Recte. Age vero, easne omnes impleri, an quasdam quidem, cæteras autem minime, ut inanes et frustra paratas? Utique omnes. Neque enim a Deo quidquam temere atque incassum factum est. An porro hoc quoque dicere queas, quid tandem sit hæc mansio? Num requies et gloria, quæ beatis in cœlo recondita est, an quid aliud? Nihil aliud, quam hoc, inquies. De hoc igitur quando inter nos constat, illud insuper expendamus: Estne aliquid, quod nobis mansiones has conciliet, ut mea est sententia, an omnino nihil? Est sane, inquis. Quidnam hoc? Hoc nimirum, quod diversa sint vivendi genera et instituta, ita tamen ut omnia sint fidei consentanea, quodque nos *vias* appellamus. Quid ergo? Hisne omnibus incedere necesse est, an quibusdam solum? Omnibus, si quidem unus atque idem hoc possit; sin minus, compluribus; aut certe quibusdam. Quod si ne hoc quidem concedatur, amplum tamen, ut mihi videtur, fuerit, vel unica duntaxat eximie incedere. Recte hoc existimas. Quid igitur? Cum audis viam unam esse, eamque perangustam [21], quid iis verbis significari putas? Unam sane esse, si virtutem spectes; hæc enim unica est, licet in multas partes secetur; verum angustam propter sudores, et quia non a multis teritur, si quidem multitudinem eorum cogites, qui contrario itinere per vitium gradiuntur. Ita mihi quoque videtur. Quid ergo causæ est, vir optime, cum ita se res habeant, quod, cæteras omnes vias repudiantes, tanquam pauperiem, explosa nostra agendi ratione, ferimini ac protrudimini omnes ad hanc unam, quæ per disputationes ac speculationes, ut ipsi putatis, ut **494** autem ego, nugas et præstigias, teritur? Objurget vos Paulus, post gratiarum enumerationem acriter his verbis invehens: *Num omnes apostoli? Num omnes prophetæ* [22]? et quæ sequuntur.

Θ'. Ἔστω δὲ, ὑψηλὸς, σὺ, καὶ ὑψηλῶν πέρα, καὶ ὑπὲρ τὰς νεφέλας εἰ βούλει, ὁ τῶν ἀθεάτων θεατὴς,

IX. Esto autem: sis ipse altus et sublimis, et sublimibus sublimior, atque ipsis etiam nubibus, si

[18] Jer. IX, 21. [19] Job XXXVIII, 3. [20] Joan. XIV, 2. [21] Matth. VII, 13. [22] I Cor. XII, 29.

(55) Ἀσεβέστερον. Deest in Reg. a, duobus Colb., et Or. 1. Nec Billius vertit.

(56) Πολλαὶ μοναί. *Mansiones multæ.* « Non propter locorum discrimina, » inquit Elias, « sed propter domorum ordinem. Nam ut si unam domum una tantum lucerna splendore suo collustret, quilibet seorsim lucem peculiarem percipit, quanquam lumen in multas faces non dividatur. Sic in futuro sæculo universi homines justi recipientur eodem loco et non separatim, singulis pro suo modo, et eodem lumine spirituali splendorem haurientibus, rationeque sibi conveniente gaudium ac lætitiam capientibus. »

(57) Μακαρίοις. Reg. bm, δικαίοις, « justis. »

(58) Ἐπειδὴ τοῦθ'. Reg. bm, et Or. 1, ἐπειδὴ τοῦτο.

(59) Πάσας. Reg. bm, et Or. 1, ἁπάσας.

(60) Ὡς αὐτοὶ οἴεσθε. Hæc desunt in duobus Regg.

A ita libet, altior, rerum, quæ oculorum aspectum superent, spectator, et arcanorum verborum auditor [23], post Eliam in sublime raptus [24], post Moysen Dei conspectione donatus [25], post Paulum in cœlum evectus [26]: quid tandem est, quod alios quoque unius diei momento sanctos fingis, et theologos creas, eruditionemque ipsis velut inspiras, et multa imperite doctorum conciliabula facis? Cur aranearum telis infirmiores illaqueas, ex eoque tibi scitum aliquid ac præclarum facere videris? Cur adversus fidem crabrones excitas? Cur dialecticorum agmen nobis ex tempore producis, non aliter ac fabulæ olim, gigantes? Cur levissimos quosque viros, ac virorum nomine indignos, velut colluviem quamdam in unam voraginem cogens, ac verborum illecebris magis ac magis effeminans, novam ex ipsis impietatis officinam condidisti, astute interim eorum amentia ad utilitatem tuam abutens, atque ex ea messem faciens? Num his refragaris? Num alia pro nihilo reputas? Num linguam tuam omnino dominari necesse est, nec tu parturientem sermonem reprimere potes? Habes etiam alia multa et honorifica disputationis argumenta. Morbum hunc ad hæc utiliter converte.

ὁ τῶν ἀῤῥήτων ἀκροατής, ὁ μετὰ Ἠλίαν μετάρσιος, καὶ ὁ μετὰ Μωϋσέα θεοφανείας ἠξιωμένος, καὶ μετὰ Παῦλον οὐράνιος· τί καὶ τοὺς ἄλλους αὐθημερὸν πλάττεις ἁγίους, καὶ χειροτονεῖς θεολόγους, καὶ οἷον ἐμπνεῖς τὴν παίδευσιν, καὶ πεποίηκας λογίων ἀμαθῶν πολλὰ συνέδρια; Τί τοῖς ἀραχνείοις ὑφάσμασι (61) ἐνδεσμεῖς τοὺς ἀσθενεστέρους, ὡς δή τι σοφὸν καὶ μέγα; Τί σφηκίας (62) ἐγείρεις κατὰ τῆς πίστεως; Τί σχεδιάζεις ἡμῖν διαλεκτικῶν ἀνάδοσιν, ὥσπερ οἱ μῦθοι πάλαι τοὺς γίγαντας; Τί τῶν ἀνδρῶν ὅσον κοῦφον, καὶ ἄνανδρον, ὥσπερ τινὰ συρφετὸν, εἰς μίαν χαράδραν συναγαγὼν, καὶ κολακείᾳ πλέον θηλύνας, καινὸν ἐργαστήριον (63) ἐδημιούργησας, οὐκ ἀσόφως τὴν ἄνοιαν αὐτῶν ἐκκαρπούμενος, Ἀντιλέγεις καὶ τούτοις; καὶ οὐδαμοῦ σοι τἄλλα; καὶ τὴν γλῶσσαν δεῖ δυναστεύειν πάντως, καὶ οὐ κατέχεις τὴν ὠδῖνα τοῦ λόγου; ἔχεις (64) καὶ ἄλλας ὑποθέσεις πολλάς τε καὶ φιλοτίμους· ἐκεῖ τρέψον μετὰ τοῦ χρησίμου τὴν νόσον (65).

X. Pythagoræ silentium, et fabas illas Orphicas insectare, recentemque horum verborum arrogantiam: *Ipse dixit*. Platonis ideas impete, animorumque nostrorum in alia atque alia corpora migrationes et circuitiones, et reminiscentias, ac denique non pulchros amores per pulchra corpora in animum subeuntes. Epicuri impium Numinis contemptum, et atomos, atque alienam philosopho voluptatem exagita; Aristotelis præparcam et angustis finibus circumscriptam **495** Providentiam, et artificium, mortales de anima sermones, atque humana dogmata confuta; Stoicorum supercilium, Cynicorum ingluviem et circumforaneam levitatem incesse. Vacuum item, et plenum, ac quæcunque illi de

C Γ'. Βάλλε μοι Πυθαγόρου (66) τὴν σιωπὴν, καὶ τοὺς κυάμους τοὺς Ὀρφικοὺς, καὶ τὴν περὶ τὸ, *Αὐτὸς ἔφα*, καινοτέραν ἀλαζονείαν. Βάλλε μοι Πλάτωνος τὰς ἰδέας (67), καὶ τὰς μετενσωματώσεις, καὶ περιόδους τῶν ἡμετέρων ψυχῶν, καὶ τὰς ἀναμνήσεις, καὶ τοὺς οὐ καλοὺς διὰ τῶν καλῶν σωμάτων ἐπὶ ψυχὴν ἔρωτας. Ἐπικούρου τὴν ἀθεΐαν (68), καὶ τὰς ἀτόμους, καὶ τὴν ἀφιλόσοφον ἡδονήν· Ἀριστοτέλους τὴν μικρολόγον Πρόνοιαν (69), καὶ τὸ ἔντεχνον, καὶ τοὺς θνητοὺς περὶ ψυχῆς λόγους, καὶ τὸ ἀνθρωπικὸν τῶν δογμάτων· τῆς Στοᾶς (70) τὴν ὀφρὺν, τῶν Κυνῶν (71) τὸ λίχνον τε καὶ ἀγοραῖον. Βάλλε μοι τὸ κενὸν, τὸ πλῆρες τῶν ληρημάτων, ὅσα περὶ θεῶν ἢ θυσιῶν (72), περὶ εἰδώλων, περὶ δαιμόνων ἀγαθοποιῶν τε (73) καὶ

[23] II Cor. XII, 4. [24] IV Reg. II, 11. [25] Exod. XXXIII, 22. [26] II Cor. XII, 4.

(61) *Ὑφάσμασι*. Deest in duobus Regg., duobus Colb., et Or. 1.

(62) *Σφηκίας*. « Crabrones, » id est « ethnicos. »

(63) *Ἐργαστήριον*. Coisl. 1, et Or. 1 addunt, ἀσεβείας, « impietatis. » Sic legit Billius.

(64) *Ἔχεις*, etc. Ostendit Gregorius Eunomianis, plura alia ac honorifica esse argumenta, ea scilicet quæ ex gentilium scriptis depromi possunt, tum ut loquendi prurigini satisfaciant, tum ut sibi doctrinæ et eloquentiæ nomen compareut.

(65) *Τὴν νόσον*. « Morbum hunc; » loquendi scilicet ac contradicendi pruritum.

(66) *Πυθαγόρου*, etc. Pythagoras discipulis suis silentium per quinquennium et a fabis abstinentiam præscribebat. Cum autem interrogarentur de quodam ipsius doctrinæ dogmate, nihil aliud respondebant, quam, « Ipse dixit. »

(67) *Πλάτωνος τὰς ἰδέας*. « *Platonis ideas*. Id est, » inquit Billius, « rerum quæ fiunt exemplaria, » seu « exemplares rerum formas. » In hoc erravit Plato, quod ideas extra Deum statuebat, aiebatque Deum, in hæc quasi exempla respicientem, res sensibiles condidisse. Præterea docebat idem philosophus nostrum scire, nihil aliud esse, quam reminisci, quasi animus noster imbutus esset hujusmodi cognitione ac scientia, antequam in corpus immigraret. Vulgavit etiam animarum in alia ex aliis corporibus migrationem. Hoc autem dogma a Pythagora acceperat Plato.

(68) *Ἐπικούρου τὴν ἀθεΐαν*. « Epicuri atheismum. » Deum negavit Epicurus. Summum bonum in voluptate ponebat, id est in absentia omnium D dolorum. Providentiam e rebus humanis sustulit.

(69) *Ἀριστοτέλους τὴν μικρολόγον Πρόνοιαν*. Aristoteles docuit cœlestia sola a Deo gubernari, non autem humana, utpote quæ sint parvi momenti. Tradidit etiam animam non esse immortalem.

(70) *Τῆς Στοᾶς*. Athenis erat « porticus, » in qua Zeno philosophus discipulos docebat. Unde philosophi « Stoici » nuncupati sunt, qui antea a Zenone magistro « Zenonici » dicebantur.

(71) *Τῶν Κυνῶν*. Antisthenes primus novum hoc philosophiæ genus introduxit. Dicti sunt « Cynici, » sive a Cynosarge gymnasio, in quo Antisthenes profitebatur, sive a canina mordacitate, qua in hominum vitas nullo discrimine invehebantur.

(72) *Ἢ θυσιῶν*. Or. 1, καὶ θυσιῶν. Comb., περὶ θυσιῶν.

(73) *Ἀγαθοποιῶν τε*. Reg. bm, et duo Colb., ἀγαθῶν τε, « bonis et malis. »

κακοποιῶν, ὅσα περὶ μαντείας, θεαγωγίας, ψυχαγωγίας, ἄστρων δυνάμεως, τερατεύονται. Εἰ δὲ σὺ ταῦτα μὲν ἀπαξιοῖς λόγου, ὡς μικρά τε καὶ πολλάκις ἐληλεγμένα, περὶ δὲ τὰ σὰ στρέφῃ, καὶ ζητεῖς τὸ ἐν τούτοις (74) φιλότιμον· ἐγώ σοι κἀνταῦθα (75) παρέξομαι πλατείας ὁδούς. Φιλοσόφει μοι περὶ κόσμου ἢ κόσμων, περὶ ὕλης, περὶ ψυχῆς, περὶ λογικῶν φύσεων βελτιόνων τε καὶ χειρόνων (76), περὶ ἀναστάσεως, κρίσεως, ἀνταποδόσεως, Χριστοῦ παθημάτων. Ἐν τούτοις γὰρ καὶ τὸ ἐπιτυγχάνειν οὐκ ἄχρηστον, καὶ τὸ διαμαρτάνειν (77) ἀκίνδυνον. Θεῷ δὲ ἐντευξόμεθα, νῦν μὲν ὀλίγα, μικρὸν δὲ ὕστερον ἴσως τελεώτερον, ἐν αὐτῷ Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας (78). Ἀμήν.

A diis, de sacrificiis, de simulacris, de dæmonibus, tum beneficis, tum maleficis, quæcunque de divinatione, de deorum et animarum evocatione, ac postremo de vi et facultate siderum vanissime disputant. Quod si tu quidem de his rebus, ut parvis, ac sæpe confutatis, disputationem instituere recusas, in tuis vero versari gestis, iisque gloriam ac nominis celebritatem affectas: hic ego quoque latissimum tibi campum aperiam. De mundo vel mundis philosophare, de materia, de anima, de naturis ratione præditis, tam bonis quam malis, de resurrectione, de judicio, de præmiis ac pœnis, de Christi cruciatibus. In his enim argumentis, et scopum assequi utile est, et aberrare minime periculosum. At vero cum Deo, in hac quidem vita parcius, aliquanto post autem fortasse pleuius, commercium habebimus, in ipso Christo Jesu Domino nostro, cui sit gloria in sæcula. Amen.

(74) Ἐν τούτοις. Or. 1, ἐν λόγοις.
(75) Κἀνταῦθα. Reg. bm, καὶ ἐντεῦθεν.
(76) Βελτιόνων τε καὶ χειρόνων. Elias id « de bonis et malis angelis » exponit.
(77) Τὸ διαμαρτάνειν, etc. Scholium Regii codicis sic habet: Ἄξιον ἀπορῆσαι, πῶς περὶ Χριστιανῶν ζητημάτων εἶπεν εἶναι ἀκίνδυνον περὶ ταῦτα διαμαρτεῖν· τὰ γὰρ πολλὰ τῶν ζητημάτων πρὸς τοὺς αἱρετικοὺς περὶ τούτων ἡμῖν· « Mirandum sane, cur dixerit Gregorius periculosum non esse, si quis, in his quæstionibus, quæ inter Christianos versantur, a scopo aberret. Illæ enim controversiæ sunt, ut plurimum, inter Catholicos et hæreticos. » Conjicimus

B tamen difficultatis nodum solvi posse, si vox διαμαρτάνειν accipiatur, non pro « a scopo, a recta via aberrare, » circa quæstiones, quæ in controversiam vocantur, quod semper periculosum est; sed pro « spe frustrari, » circa eos quibuscum disputationes aggredimur, qui in erroribus obstinate perseverant, licet tum verbo, tum scriptis illorum error invicte confutetur. Sic enim recte dicitur « minime periculosum. » Leuvenklaius hunc contextum sic reddidit: « Nam ut in his est utile præstare quod cupias, sic exspectationi votoque animi non satisfacere, periculo caret. »
(78) Αἰῶνας. Reg. bm, et Or. 1 addunt, τῶν αἰώνων.

ΛΟΓΟΣ ΚΗ'.

ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ.

Περὶ θεολογίας (79).

Α'. Ἐπειδὴ (80) ἀνεκαθήραμεν τῷ λόγῳ τὸν θεολόγον, οἷόν τε εἶναι χρὴ διελθόντες, καὶ οἷστισι φιλοσοφητέον, καὶ ἡνίκα, καὶ ὅσον· ὅτι ὡς οἷόν τε καθαρὸν (81), ἵνα φωτὶ καταλαμβάνηται φῶς· καὶ τοῖς ἐπιμελεστέροις, ἵνα μὴ ἄγονος ᾖ εἰς ἄγονον χώραν ἐμπίπτων ὁ λόγος· καὶ ὅταν γαλήνην ἔχωμεν ἔνδον ἀπὸ τῆς ἔξω περιφορᾶς, ὥστε μή, καθάπερ οἱ λυττῶντες (82), τῷ πνεύματι διακόπτεσθαι· καὶ ὅσον ἐχωρήσαμεν, ἢ χωρούμεθα. Ἐπειδὴ ταῦτα οὕτω, καὶ ἐνεώσαμεν ἑαυτοῖς θεῖα νεώματα (83), ὥστε μὴ σπείρειν ἐπ' ἀκάνθαις, καὶ τὸ πρόσωπον τῆς γῆς ὡμαλίσαμεν, τῇ Γραφῇ τυπωθέντες τε καὶ τυπώσαντες· φέρε, τοῖς τῆς θεολογίας ἤδη προσβῶμεν λόγοις, προστησάμενοι τοῦ λόγου τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱόν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, περὶ ὧν ὁ λόγος, ὥστε τὸν μὲν εὐδοκεῖν, τὸν δὲ συνεργεῖν, τὸ δὲ ἐμπνεῖν· μᾶλλον δὲ μίαν ἐκ τῆς μιᾶς θεότητος γενέσθαι τὴν

ORATIO XXVIII[a].

THEOLOGICA SECUNDA.

De theologia.

1. Quoniam sermone theologum repurgavimus, cum illud exposuimus, et qualem eum esse, et apud quos, et quando, et quatenus philosophari oporteat: nam et eum quam maxime purum esse necesse est, ut luce lucem percipiat, et apud studiosos, et diligentes auditores orationem habere, **496** ne alioqui in sterilem terram sermo incidens, sterilis quoque ipse sit [27]; et tum demum, cum ab externarum rerum jactatione tranquillum animum habuerimus, ne, quod singultientibus accidere solet, spiritus nobis interrumpatur; ac denique hactenus disserendum, quatenus vel ipsi concepimus, vel D ab alienis concipimur. Quoniam, inquam, hæc ita se habent, ac, ne super spinas seramus [28], nobis divina novalia novavimus [29], terræque superficiem complanavimus [30], Scriptura videlicet sacra, tum ipsi informati, tum alios informantes: age, jam ad

[27] Matth. XIII, 5 et seqq. [28] ibid. 7. [29] Jer. IV, 3. [30] Isa. XXVIII, 25.

[a] Alias XXXIV. Quæ autem 28 erat, nunc 26. — Habita anno 380.
(79) Περὶ θεολογίας. Sic editi. Eadem inscriptione gaudet in plerisque codicibus.
(80) Ἐπειδή. Or. 1, ἐπειδέ [f. pro ἐπεὶ δέ].
(81) Καθαρόν. Coisl. 1, Or. 1, etc., καθαροῖς. Combefisius utramque vocem simul admittendam putat, qua admissa sic reddit: « ut purus puris auribus sermonem infundat. » Utrique enim, oratori et auditori, puritas necessaria est, « ut lux luce » percipiatur, ab iis scilicet « qui majorem curam attulerint, » τοῖς ἐπιμελεστέροις.
(82) Οἱ λυττῶντες. Bas., οἱ λύζοντες.
(83) Θεῖα νεώματα. Alludit profecto ad hæc Jerem. verba, IV, 3: « Novate vobis novale, et nolite serere super spinas. » Alludit etiam ad hæc Isaiæ XXVIII, 25: « Nonne cum adæquaverit faciem ejus, seret, » etc.

theologiæ sermones accedamus, Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, de quibus dicere instituimus, orationi nostræ præficientes; ut et Pater propensa erga nos voluntate sit, et Filius adjutricem manum porrigat, et Spiritus vim suam afflet; vel, ut rectius loquar, unus ab una eademque divinitate ortus fulgor nos illustret, conjunctim distinctus, ac distinctim conjunctus, id quod valde mirandum est.

A ἔλλαμψιν ἑνικῶς διαιρουμένην (84), καὶ συναπτομένην διαιρετῶς, ὃ καὶ παράδοξον.

II. Mihi porro in montem alacriter ascendenti [21], aut, ut verius dicam, ascendere proponenti simul ac trepidanti, illud propter spem, hoc propter imbecillitatem, ut nubem penetrem, ac cum Deo commercium habeam (Deus enim ita jubet): si quis Aaron est, comitem se ascensus præbeat, atque in propinquo stet, etiam si extra nubem sibi manendum sit, æqui bonique consulens. Si autem Nadab quispiam, aut Abiud, aut ex seniorum ordine, ascendat ille quidem, verum procul insistat, pro purgationis suæ merito ac dignitate. Si vero quispiam e vulgo, atque hujusmodi sublimitate ac speculatione indignus, si quidem omnino impurus ac profanus sit, nullo modo accedat, neque enim ea res periculi expers est: si autem saltem ad horæ tempus purgatus, infra subsistat, ac solam vocem et buccinam, hoc est, nuda pietatis verba audiat. Montem etiam fumo circumfusum ac coruscantem cernat, terrore simul eos et admiratione afficientem, quibus ascendere minime licet. Quod si quis mala et sæva bestia est, nec speculationis et theologiæ ullo modo capax, ne, velut in silvis, versute ac malitiose latitet, ut impetu repente facto verbum aliquod, vel dogma rapiat, atque obtrectationibus et calumniis saluberrimam doctrinam discerpat, verum longius adhuc consistat, atque a monte recedat: alioqui lapidibus opprimetur, et obteretur, malusque male perdetur [22]. 497 (Lapides enim sunt belluinis hominibus veri ac solidi sermones.) Sive pardus sit, simul cum variis suis notis et maculis moriatur [23]: sive leo rapiens et rugiens, ac quærens quamnam animarum aut dictionum nostrarum devoret [24]; sive porcus, egregias et pellucidas veritatis margaritas conculcans [25]; sive lupus Arabicus [26] et peregrinus, aut etiam his, quoad sophismata et captiosas disputationes, acutior; sive vulpes [27], hoc est, versuta quædam anima, fideque ancipiti prædita, et pro temporum varietate alia atque alia, novamque subinde, ut id rebus suis conducere arbitratur, formam assumens, quam mortua et fetida corpora nutriunt, aut humiles vineæ, cum ad altas aspirare nequeat; sive denique aliud quoddam crudivorum animal, legisque edicto rejectaneum:

Β'. Ἀνιόντι δέ μοι προθύμως ἐπὶ τὸ ὄρος, ἢ τό γε ἀληθέστερον εἰπεῖν, προθυμουμένῳ τε ἅμα καὶ ἀγωνιῶντι, τὸ μὲν διὰ τὴν ἐλπίδα, τὸ δὲ διὰ τὴν ἀσθένειαν (85), ἵνα τῆς νεφέλης εἴσω γένωμαι (86), καὶ Θεῷ συγγένωμαι (τοῦτο γὰρ κελεύει Θεός)· εἰ μέν τις Ἀαρὼν, συνανίτω, καὶ στηκέτω πλησίον, κἂν ἔξω μένειν τῆς νεφέλης δέῃ, τοῦτο δεχόμενος. Εἰ δέ τις B Ναδὰβ, ἢ Ἀβιοὺδ, ἢ τῆς γερουσίας, ἀνίτω μὲν, ἀλλὰ στηκέτω πόῤῥωθεν, κατὰ τὴν ἀξίαν τῆς καθάρσεως. Εἰ δέ τις τῶν πολλῶν καὶ ἀναξίων ὕψους τοιούτου καὶ θεωρίας, εἰ μὲν ἄναγνος πάντη, μηδὲ προσίτω, οὐ γὰρ (87) ἀσφαλές· εἰ δὲ πρόσκαιρα γοῦν (88) ἡγνισμένος, κάτω μενέτω, καὶ μόνης ἀκουέτω τῆς φωνῆς καὶ τῆς σάλπιγγος, τῶν ψιλῶν τῆς εὐσεβείας ῥημάτων· καπνιζόμενόν τε τὸ ὄρος βλεπέτω (89) καὶ καταστραπτόμενον, ἀπειλήν τε ὁμοῦ καὶ θαῦμα τοῖς ἀνιέναι μὴ δυναμένοις. Εἰ δέ τις θηρίον ἐστὶ πονηρὸν, καὶ ἀνήμερον, καὶ ἀνεπίδεκτον πάντη λόγων (90) θεωρίας καὶ θεολογίας, μὴ ἐμφωλευέτω ταῖς ὕλαις κακούργως καὶ κακοήθως, ἵνα τινὸς λάβηται δόγματος ἢ ῥήματος, ἀθρόως (91) προσπηδῆσαν, καὶ C σπαράξῃ τοὺς ὑγιαίνοντας λόγους ταῖς ἐπηρείαις· ἀλλ' ἔτι πόῤῥωθεν στηκέτω, καὶ ἀποχωρείτω τοῦ ὄρους· ἢ λιθοβοληθήσεται, καὶ συντριβήσεται, καὶ ἀπολεῖται κακῶς κακός· λίθοι γὰρ τοῖς θηριώδεσιν, οἱ ἀληθεῖς λόγοι καὶ στεῤῥοί. Εἴτε πάρδαλις εἴη, συναποθνησκέτω τοῖς ποικίλμασιν· εἴτε λέων ἁρπάζων καὶ ὠρυόμενος, καὶ ζητῶν ἥντινα βρῶσιν ποιήσεται τῶν ἡμετέρων ψυχῶν ἢ λέξεων· εἴτε σῦς καταπατῶν τοὺς καλούς τε καὶ διαυγεῖς μαργαρίτας τῆς ἀληθείας· εἴτε λύκος Ἀραβικὸς (92) καὶ ἀλλόφυλος, ἢ καὶ τούτων ὀξύτερος τοῖς σοφίσμασιν· εἴτε ἀλώπηξ, δολερά τις ψυχὴ καὶ ἄπιστος, καὶ ἄλλοτε ἄλλη τοῖς καιροῖς καὶ ταῖς χρείαις συμμορφουμένη, ἣν νεκρὰ τρέφει καὶ ἐδωδότα σώματα, ἢ ἀμπελῶνες μικροὶ, τῶν μεγάλων διαπεφευγότων· εἴτε τι ἄλλο τῶν ὠμοβόρων, καὶ D ἀποβλήτων τῷ νόμῳ, καὶ οὐ καθαρῶν εἰς βρῶσίν τε καὶ ἀπόλαυσιν. Βούλεται γὰρ τούτων ἀποχωρήσας ὁ λόγος, οὕτω πλαξὶ στεῤῥαῖς καὶ λιθίναις ἐγγράφεσθαι, καὶ ταύταις ἀμφοτέρωθεν, διά τε τὸ φαινόμενον τοῦ νόμου, καὶ τὸ κρυπτόμενον· τὸ μὲν τοῖς πολλοῖς (93)

[21] Exod. XIX, 24. [22] Matth. XXI, 41. [23] Jer. XIII, 23. [24] I Petr. V, 8. [25] Matth. VII, 6. [26] Habac. I, 8. [27] Cant. II, 15.

(84) *Ἑνικῶς διαιρουμένην*, etc. « Conjunctim distinctus, ac distinctim conjunctus, » id est, « sicut unus permanet, etiamsi distinguatur, ita quodammodo distinguitur, etsi cohæreat. »

(85) *Ἀσθένειαν*. Or. 1, ἀλήθειαν, « veritatem, » et ad marg., ασθένειαν.

(86) *Γένωμαι*. Reg. a, γενώμενος.

(87) *Προσίτω, οὐ γάρ*. Or. 1, προσιτέτω, οὐδὲ γάρ.

(88) *Πρόσκαιρα γοῦν*. « Saltem ad horæ tempus. » Hac voce significat Gregorius tempus et horam, quibus lex a certis immunditiis abstinere jubebat. Bill.: « leviter saltem. »

(89) *Βλεπέτω*. In nonnullis, βλέπων.

(90) *Λόγων*. Comb., λόγου.

(91) *Ἀθρόως*. Comb., καὶ ἀθρόως.

(92) *Λύκος Ἀραβικός*. Alludit ad hæc verba Habacuc, I, 8: « Velociores lupis vespertinis. » In Septuaginta legitur: « lupis Arabiæ, » qui cæteris robore et proceritate sunt crudeliores.

(93) *Τὸ μὲν τοῖς πολλοῖς*, etc. Bill.: « illis plerisque, et bumi manentibus, hoc paucis, sursumque tendentibus. »

καὶ κάτω μένουσι, τὸ δὲ τοῖς ὀλίγοις καὶ ἄνω φθάνουσιν.

nec purum, ut iis et vesci et frui liceat. Vult enim nostra doctrina ab his abscedere, atque ita solidis et lapideis tabulis inscribi, idque utrinque, quod nimirum lex partim perspicua sit, partim abdita et abstrusa: illud quidem plerisque ad radices montis subsistentibus, hoc autem paucis in montem ascendentibus.

Γ'. Τί τοῦτο ἔπαθον, ὦ φίλοι, καὶ μύσται, καὶ τῆς A ἀληθείας συνερασταί; Ἔτρεχον (94) μὲν, ὡς Θεὸν καταληψόμενος, καὶ οὕτως ἀνῆλθον ἐπὶ τὸ ὄρος, καὶ τὴν νεφέλην διέσχον, εἴσω γενόμενος ἀπὸ τῆς ὕλης καὶ τῶν ὑλικῶν, καὶ εἰς ἐμαυτὸν, ὡς οἷόν τε, συστραφείς. Ἐπεὶ δὲ προσέβλεψα, μόλις εἶδον Θεοῦ τὰ ὀπίσθια (95)· καὶ τοῦτο, τῇ πέτρᾳ σκεπασθεὶς, τῷ σαρκωθέντι δι' ἡμᾶς Λόγῳ (96). Καὶ μικρὸν διακύψας, οὐ τὴν πρώτην τε καὶ ἀκήρατον φύσιν, καὶ ἑαυτῇ, λέγω δὴ τῇ Τριάδι, γινωσκομένην, καὶ ὅση τοῦ πρώτου καταπετάσματος εἴσω μένει, καὶ ὑπὸ τῶν χερουβὶμ συγκαλύπτεται (97), ἀλλ' ὅση τελευταία καὶ εἰς ἡμᾶς φθάνουσα. Ἡ δέ ἐστιν, ὅσα (98) ἐμὲ γινώσκειν, ἡ ἐν τοῖς κτίσμασι, καὶ τοῖς ὑπ' αὐτοῦ προβεβλημένοις καὶ διοικουμένοις μεγαλειότης, ἤ, ὡς ὁ θεῖος Δαβὶδ ὀνομάζει, μεγαλοπρέπεια. Ταῦτα γὰρ Θεοῦ τὰ B ὀπίσθια (99), ὅσα μετ' ἐκεῖνον ἐκείνου γνωρίσματα, ὥσπερ αἱ καθ' ὑδάτων ἡλίου σκιαὶ καὶ εἰκόνες ταῖς σαθραῖς ὄψεσι παραδεικνῦσαι τὸν ἥλιον, ἐπεὶ μὴ αὐτὸν προσβλέπειν (1) οἷόν τε, τῷ ἀκραιφνεῖ τοῦ φωτὸς νικῶντα τὴν αἴσθησιν. Οὕτως οὖν θεολογήσεις, κἂν ᾖς Μωσῆς, καὶ Φαραὼ Θεὸς, κἂν μέχρι τρίτου (2), κατὰ τὸν Παῦλον, οὐρανοῦ φθάσῃς καὶ ἀκούσῃς ἄῤῥητα ῥήματα· κἂν ὑπὲρ ἐκείνους (3) γένῃ, ἀγγελικῆς τινος ἢ ἀρχαγγελικῆς στάσεώς τε καὶ τάξεως ἠξιωμένος. Κἂν γὰρ οὐράνιον (4) ἅπαν, κἂν ὑπερουράνιόν τι, καὶ πολὺ τὴν φύσιν ὑψηλότερον ἡμῶν ᾖ, καὶ ἐγγυτέρω Θεοῦ, πλέον ἀπέχει Θεοῦ καὶ τῆς τελείας καταλήψεως, ἢ ὅσον ἡμῶν ὑπεραίρει τοῦ συνθέτου, καὶ ταπεινοῦ, καὶ κάτω βρίθοντος κράματος.

III. Verum quid mihi accidit, o amici, ac iisdem sacris initiati, ejusdemque veritatis studiosi? Currebam hoc animo, quasi Deum percepturus, sicque in montem ascendi, ac nubem penetravi, a materia rebusque materia constantibus reductus, atque in meipsum, quoad ejus fieri poterat, collectus. Ut autem oculorum aciem adjeci, vix hoc etiam sum consecutus, ut Dei posteriora cernerem [38], idque petra, hoc est, Verbo nostræ salutis causa incarnato, contectus. Atque aliquantum prospiciens, non primam illam et purissimam naturam, sibique ipsi, id est Trinitati, notam, quæque primo velo obtecta manet, et a cherubim obtegitur, conspicatus sum, verum postremam atque ad nos pertingentem. Ea autem est, ut quidem ipse cognitione assequor, majestas illa, vel, ut David appellat, magnificentia [39], quæ in rebus ab eo creatis productisque et gubernatis elucet. Dei quippe posteriora sunt ea, quæ post eum exstiterunt, nobisque ipsius numen declarant, non secus videlicet ac solis in aquis umbræ atque simulacra infirmis oculis solem repræsentant, quandoquidem eum obtueri non possumus, utpote qui lucis puritate **498** sensum omnem superat. Ad hunc itaque modum theologi munus obibis, quamvis etiam Moyses sis, Deusque Pharaonis [40], quamvis ad tertium usque cœlum, instar Pauli [41], abreptus fueris, atque arcana verba audiveris; quamvis etiam supra illos evectus, angelicam quamdam aut archangelicam sedem et ordinem sis consecutus. Creatum enim omne, sive cœleste sive supercœleste, licet sublimiori quam nos natura præditum, Deoque vicinius, longiori tamen intervallo a Deo, ac plena illa et absoluta cognitione distat, quam quo compositam hanc nostram, et abjectam atque humi vergentem massam superat.

Δ'. Ἀρκτέον οὖν οὕτω πάλιν· Θεὸν νοῆσαι μὲν, C χαλεπόν· φράσαι δὲ, ἀδύνατον, ὥς τις τῶν (5) παρ' Ἕλλησι θεολόγων ἐφιλοσόφησεν, οὐκ ἀτέχνως ἐμοὶ δοκεῖ, ἵνα καὶ κατειληφέναι δόξῃ τὸ χαλεπὸν εἰπεῖν, καὶ διαφύγῃ τῷ ἀνεκφράστῳ τὸν ἔλεγχον. Ἀλλὰ φράσαι μὲν, ἀδύνατον, ὡς ὁ ἐμὸς λόγος· νοῆσαι δὲ, ἀδυνατώτερον. Τὸ μὲν γὰρ νοηθὲν, τάχα ἂν λόγος δηλώσειεν, εἰ καὶ μὴ μετρίως, ἀλλ' ἀμυδρῶς γε τῷ μὴ πάντη τὰ ὦτα διεφθαρμένῳ, καὶ νωθρῷ τὴν διά-

IV. Esto igitur hoc alterum orationis exordium. Deum intellectu percipere difficile est: eloqui autem impossibile, ut profanorum theologorum quidam docuit, meo quidem judicio, non incallide, nempe ut ex eo quod intellectu difficilem affirmat, opinionem hominibus afferat, se eum cognitione percepisse; ex eo autem quod nullis verbis eum explicari posse ait, hoc agat, ne inscitia sua prodi atque convinci queat. Ego vero ita potius dicendum cen-

[38] Exod. XXXIII, 23. [39] Psal. VIII, 2. [40] Exod. VII, 1. [41] II Cor. XII, 2.

(94) Ἔτρεχον. Reg. a, tres Colb. et Or. 1, εἶχον. Sic etiam videtur legisse Leuv., qui vertit: « Animus erat Deum comprehendere, » etc.

(95) Τὰ ὀπίσθια. Schol.: Οἰκονομίαν· « Incarnationem. »

(96) Λόγῳ. Reg. a, Θεῷ Λόγῳ.

(97) Συγκαλύπτεται. Hoc propitiatorii velamen, de quo Exod. XXVI, 31, significat in sensu Gregorii prohibitionem contemplationis summæ illius naturæ.

(98) Ὅσα. Reg. a, ὡς.

(99) Τὰ ὀπίσθια. Quemadmodum « facies Dei » substantiam et deitatem, mundi creatione priorem, sic « posteriora » creationem et Providentiam indicant.

(1) Προσβλέπειν. Reg. a, βλέπειν.

(2) Τρίτου. Comb., τοῦ τρίτου.

(3) Ἐκείνους. Reg. bm, duo Colb. et Or. 1, ἐκεῖνον.

D (4) Κἂν γὰρ οὐράνιον, etc. Id intelligit Elias de « cœlo, » et de « angelis, » qui super cœlos sunt.

(5) Ὥς τις τῶν, etc. Plato hic intelligitur, qui in Timæo ita habet: Τὸν μὲν οὖν ποιητὴν καὶ πατέρα τοῦ παντὸς εὑρεῖν τὸ ἔργον, καὶ εὑρόντα εἰς πάντας ἀδύνατον λέγειν. Quod Tullius lib. *De universitate* sic reddit: « Illum quidem quasi parentem hujus universitatis invenire difficile est, et, cum jam inveneris, indicare in vulgus, nefas. »

seo, Dei naturam nullis quidem verbis explicari posse; animo autem atque intellectu comprehendi multo minus posse. Nam quod quis animo et ratione complexus fuerit, id quoque fortasse sermone declarare queat, si ne mediocriter quidem, at saltem obscure, modo auditorem nactus sit non omnino surdum, tardique et stupidi ingenii. At rem tantam animo comprehendere, omnino impossibile est, non modo ignavis et languidis, deorsumque vergentibus, sed magnis etiam et excelsis viris Deique amore præditis, ac mortalibus peræque omnibus, quibus ad veri cognitionem caligo hæc et carnis crassities tenebras offundit. Atque haud scio an hoc quoque sublimioribus illis et intelligentibus naturis, negatum non sit; quæ quia Deo propius junctæ sunt, ac toto illo splendore collucent, cernere utique fortasse queant, si non prorsus, se certe plenius quam nos et solidius, atque aliæ aliis, pro cujusque ordine, vel uberius, vel parcius.

A νοιαν. Τὸ δὲ τοσοῦτο (6) πρᾶγμα τῇ διανοίᾳ περιλαβεῖν, πάντως ἀδύνατον καὶ ἀμήχανον, μὴ ὅτι τοῖς καταβεβλακευμένοις (7) καὶ κάτω νεύουσιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς λίαν ὑψηλοῖς τε καὶ φιλοθέοις, καὶ ὁμοίως πάσῃ γεννητῇ (8) φύσει, καὶ οἷς ὁ ζόφος οὗτος ἐπιπροσθεῖ, καὶ τὸ παχὺ τοῦτο σαρκίον, πρὸς τὴν τοῦ ἀληθοῦς κατανόησιν· οὐκ οἶδα δὲ (9), εἰ μὴ καὶ ταῖς ἀνωτέρω καὶ νοεραῖς φύσεσιν· αἳ, διὰ τὸ πλησίον εἶναι Θεοῦ, καὶ ὅλῳ τῷ φωτὶ καταλάμπεσθαι, τυχὸν ἂν καὶ τρανοῖντο, εἰ καὶ μὴ πάντῃ, ἀλλ' ἡμῶν γε τελεώτερόν τε καὶ ἐκτυπώτερον, καὶ ἄλλων ἄλλαι πλεῖον ἢ ἔλαττον, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς τάξεως.

V. Sed de hac re hic sit finis. Quod autem ad nos B attinet, non pax tantummodo Dei exsuperat omnem mentem et cognitionem [42], nec quæcunque iis, qui justitiam coluerint, **499** in divinis pollicitationibus recondita sunt, quæ nec oculis cerni, nec auribus excipi, nec animo cogitari ac perspici [43], nisi tenuissime, possunt, nec exacta et absoluta rerum creatarum cognitio (nam harum quoque te solas umbras tenere haud dubites, cum Scripturam ad hunc modum loquentem audieris: *Videbo cælos, opera digitorum tuorum, lunam et stellas* [44], eamque, quæ ipsis inest, firmam et stabilem rationem, perinde scilicet atque in hac vita ea minime videns, sed aliquando perspecturus): sed multo magis natura illa his sublimior, et ex qua hæc originem traxerunt, captum omnem et comprehensionem superat. C Nec vero hæc verba ita accipi velim, quasi percipi non posse dicam, quod sit Deus, sed quid, et quale sit. Neque enim inanis est prædicatio nostra, nec vana fides nostra [45]; nec id est, quod astruimus (ne rursus id quod probe candideque diximus, in impietatis et calumniæ argumentum trahas, ac nobis, ut ignorantiam confitentibus, arroganter insultes). Plurimum namque interest, certo tibi persuadeas aliquid esse, an, quid tandem illud sit, compertum habeas.

Ε'. Τοῦτο μὲν οὖν ἐνταῦθα κείσθω· τὸ δὲ ἡμέτερον, οὐχ ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ μόνον ὑπερέχει πάντα νοῦν καὶ κατάληψιν, οὐδὲ ὅσα τοῖς δικαίοις ἐστὶν ἐν ἐπαγγελίαις ἀποκείμενα, τὰ μήτε ὀφθαλμοῖς (10) ὁρατὰ, μήτε ὠσὶν ἀκουστὰ, μήτε διανοίᾳ θεωρητὰ, κατὰ μικρὸν γοῦν, οὐδὲ ἡ τῆς κτίσεως ἀκριβὴς κατανόησις (καὶ γὰρ καὶ ταύτης πείσθητι τὰς σκιὰς ἔχειν μόνον, ὅταν ἀκούσῃς· *Ὄψομαι τοὺς οὐρανοὺς, ἔργα τῶν δακτύλων σου, σελήνην καὶ ἀστέρας*, καὶ τὸν ἐν αὐτοῖς πάγιον λόγον· ὡς οὐχὶ νῦν ὁρῶν, ὀψόμενος δὲ ἔστιν ὅτε)· ἀλλὰ πολὺ πρὸ τούτων, ἡ ὑπὲρ ταῦτα, καὶ ἐξ ἧς ταῦτα, φύσις ἄληπτός τε καὶ ἀπερίληπτος· λέγω δὲ, οὐχ ὅτι ἔστιν, ἀλλ' ἥ τίς ἐστιν. Οὐ γὰρ κενὸν (11) τὸ κήρυγμα ἡμῶν, οὐδὲ ματαία ἡ πίστις ἡμῶν, οὐδὲ τοῦτό ἐστιν ὃ δογματίζομεν (μὴ πάλιν τὴν εὐγνωμοσύνην ἡμῶν ἀθείας λάβῃς ἀρχὴν καὶ συκοφαντίας, καὶ κατεπαρθῇς ὡς (12) ὁμολογούντων τὴν ἄγνοιαν). Πλεῖστον γὰρ διαφέρει τοῦ εἶναί τι πεπεῖσθαι, τὸ τί ποτέ ἐστι τοῦτο εἰδέναι.

VI. Etenim quod Deus sit, ac princeps quædam causa, quæ res omnes procrearit, atque conservet, tum oculi ipsi, tum lex naturalis docent; illi, dum rebus in aspectum cadentibus aciem affigunt, easque et pulchre fixas et stabiles esse, et progredi, atque immote, ut ita dicam, moveri volvique perspiciunt: hæc autem, dum per res oculis subjectas, ac recto ordine collocatas, auctorem earum certo quidem ratiocinando assequitur. Quonam enim modo universa hæc rerum moles vel producta unquam fuisset, vel consisteret, nisi Deus omnia in rerum

Ϛ'. Τοῦ μὲν γὰρ εἶναι Θεὸν, καὶ τὴν πάντων ποιητικήν τε καὶ συνεκτικὴν αἰτίαν, καὶ ὄψις διδάσκαλος, καὶ ὁ φυσικὸς νόμος· ἡ μὲν τοῖς ὁρωμένοις προσβάλλουσα, καὶ πεπηγόσι καλῶς, καὶ ὁδεύουσι, καὶ ἀκινήτως, ἵνα οὕτως εἴπω, κινουμένοις καὶ φερομένοις· ὁ δὲ, διὰ τῶν ὁρωμένων καὶ τεταγμένων, τὸν ἀρχηγὸν τούτων συλλογιζόμενος. Πῶς γὰρ ἂν καὶ ὑπέστη τόδε τὸ πᾶν, ἢ συνέστη, μὴ Θεοῦ τὰ πάντα καὶ οὐσιώσαντος καὶ συνέχοντος; Οὐδὲ γὰρ κιθάραν τις ὁρῶν κάλλιστα ἠσκημένην, καὶ τὴν ταύτης εὐαρμοστίαν καὶ εὐταξίαν, ἢ τῆς κιθαρῳδίας αὐτῆς

[42] Philip. IV, 7. [43] I Cor. II, 9. [44] Ps. VIII, 4. [45] I Cor. XV, 14.

(6) *Τοσοῦτο*. Regg. a, bm et Or. 1, τοιοῦτο, « talem. »

(7) *Καταβεβλακευμένοις*. Duo Colb., Or. 1 et Bud., κατεβλακευμένοις.

(8) *Γεννητῇ*. Reg. a et Or. 1, γενητῇ.

(9) *Οἶδα δέ*. Sic Regii et Colbertini plures. Deest δέ in ed. Nullum certe est dubium, quin angeli Deum videant, cumque visuri sint homines, cum æternam beatitudinem adipiscentur.

(10) *Τὰ μήτε ὀφθαλμοῖς*, etc. Observat Elias Cretensis hæc Apostoli verba mutuata fuisse ex apocrypho libro, qui ab Elia propheta scriptus dicitur. Quidni potius desumpta ex Isaiæ LXIV, 4, « oculus non vidit, » etc.

(11) *Κενόν*. Par., καινόν, « nova. »

(12) *Καὶ κατεπαρθῇς ὡς*, etc. Id est, « et adversum nos insurgas, quasi nos profiteamur ignorare an sit Deus. »

ἀκούων, ἄλλο τι ἢ τὸν τῆς κιθάρας δημιουργὸν, καὶ τὸν κιθαρῳδὸν ἐννοήσει, καὶ πρὸς αὐτὸν ἀναδραμεῖται τῇ διανοίᾳ, κἂν ἀγνοῶν τύχῃ ταῖς ὄψεσιν· οὕτω καὶ ἡμῖν τὸ ποιητικὸν δῆλον, καὶ τὸ κινοῦν, καὶ τηροῦν τὰ πεποιημένα, κἂν μὴ διανοίᾳ περιλαμβάνηται· καὶ λίαν ἀγνώμων, ὁ μὴ μέχρι τούτων προϊὼν ἑκουσίως, καὶ ταῖς φυσικαῖς ἑπόμενος ἀποδείξεσιν· ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο εἶναι Θεὸν, ὅπερ ἐφαντάσθημεν, ἢ ἀνετυπωσάμεθα, ἢ λόγος (13) ὑπέγραψεν. Εἰ δέ τις ἐν περινοίᾳ τούτου ποτὲ (14) κἂν ἐπὶ ποσὸν ἐγένετο, τίς ἡ ἀπόδειξις; τίς οὕτως εἰς ἔσχατον σοφίας ἀφίκετο; τίς τοσούτου χαρίσματος ἠξιώθη ποτέ; τίς οὕτω τὸ στόμα τῆς διανοίας ἤνοιξε, καὶ εἵλκυσε Πνεῦμα, ἵνα τῷ τὰ πάντα ἐρευνῶντι καὶ γινώσκοντι, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ, Πνεύματι, Θεὸν καταλάβῃ, καὶ μηκέτι τοῦ πρόσω δέηται, τὸ ἔσχατον ὀρεκτὸν ἔχων ἤδη, καὶ εἰς ὃ πᾶσα σπεύδει καὶ πολιτεία τοῦ ὑψηλοῦ καὶ διάνοια;

A naturam protulisset, atque conservaret? Quemadmodum enim quispiam citharam pulcherrime confectam et elaboratam conspiciens, ejusque concinnitatem et constitutionem, aut etiam ipsius citharæ cantum audiens, nihil aliud quam ipsum citharæ conditorem et citharœdum mente reputat, atque ad eum cogitatione fertur, etiamsi de facie ignotum: eodem quoque modo nobis, is, qui res effecit, effectasque movet atque conservat, manifestus est, etiamsi mente minime comprehendatur. Ac nimis profecto hebes et stolidus est, quisquis non huc usque sponte sua progreditur, naturaliumque demonstrationum vestigiis insistit: atque adeo hoc sibi persuadet, ne id quidem Deum esse, quod vel imagine quadam animi concepimus, vel informavi- B mus, vel orationis **500** penicillo utcunque descripsimus. Quod si quis unquam cogitatione Deum quoquo modo comprehendit, quonam, obsecro, argumento id probabit? Ecquis enim eo sapientiæ pervenit? Ecquis unquam tantam gratiam divinitus consecutus est? Ecquis os mentis ita aperuit, ac Spiritum attraxit [46], ut Spiritus omnia perscrutantis, atque etiam Dei profunda cognoscentis [47] ope atque adjumento, Dei naturam comprehenderit, nec jam ulterius progredi necesse habeat, utpote qui extremum illud appetendum jam habeat, ad quod omnis sublimium virorum et vita et cogitatio contendit?

Ζ'. Τί γάρ ποτε ὑπολήψῃ τὸ Θεῖον, εἴπερ ὅλαις (15) ταῖς λογικαῖς πιστεύεις ἐφόδοις (16); ἢ πρὸς τί σε ὁ λόγος ἀνάξει βασανιζόμενος (17), ὦ φιλοσοφώτατε σὺ, καὶ θεολογικώτατε, καὶ καυχώμενε εἰς τὰ ἄμετρα; Πότερον σῶμα; καὶ πῶς τὸ ἄπειρον, καὶ ἀόριστον, καὶ ἀσχημάτιστον, καὶ ἀναφὲς, καὶ ἀόρατον; ἢ καὶ ταῦτα σώματα; Ὢ τῆς ἐξουσίας! οὐ γὰρ αὐτὴ φύσις σωμάτων. Ἢ σῶμα μὲν, οὐχὶ ταῦτα δέ; Ὢ τῆς παχύτητος (18)! ἵνα μηδὲν πλέον ἡμῶν ἔχῃ τὸ Θεῖον. Πῶς γὰρ σεπτὸν (19), εἰ περιγραπτόν; ἢ πῶς φεύξεται τὸ ἐκ στοιχείων συγκεῖσθαι, καὶ εἰς αὐτὰ πάλιν ἀναλύεσθαι, ἢ καὶ ὅλως λύεσθαι; Σύνθεσις γὰρ, ἀρχὴ μάχης· μάχη δὲ, διαστάσεως· ἡ δὲ, λύσεως· λύσις δὲ ἀλλότριον πάντη Θεοῦ, καὶ τῆς πρώτης φύσεως. Οὐκοῦν διάστασις, ἵνα μὴ λύσις· οὐδὲ μάχη, ἵνα μὴ διάστασις· οὐδὲ σύνθεσις, ἵνα μὴ μάχη· διὰ τοῦτο οὐδὲ σῶμα, ἵνα μὴ σύνθεσις. Ἐκ τῶν τελευταίων ἐπὶ τὰ πρῶτα ὁ λόγος ἀνιὼν, οὕτως ἵσταται.

VII. Quid enim tandem Deum esse censebis, si argumentis a ratione petitis fidem omnino habes? Aut quo tandem te subvehet hæc disputatio, si accuratius examinetur? Te, inquam, appello, qui philosophiæ ac theologiæ principatum tibi vindicas, atque in immensum gloriaris. An corpus eum esse dices? Quonam ergo modo immensus, infinitus, fi- C guræ expers est, ac denique ejusmodi, ut nec tangi, nec oculis cerni queat? An hæc quoque in corpora cadunt? O licentiam! Non enim hæc corporum natura est. An corpus quidem esse statues, immensum vero, atque infinitum, cæteraque hujus generis esse negabis? O crassitiem! ut nulla re Deus nobis præstet. Quid enim afferri potest, cur colatur atque adoretur, si circumscriptus est? Aut quid causæ esse dicemus, quin ex elementis conflatus sit, atque in eadem denuo redigatur, aut etiam prorsus intereat? Compositio quippe pugnæ initium est, pugna autem dissidii, dissidium solutionis: solutio porro nullo modo in Deum ac primam illam naturam cadit. Quocirca nullum dissidium admittendum est, ne solutio consequatur: nec pugna, ne dissidium oriatur: nec compositio, ne pugna exsistat. Ac proinde ne corpus quidem est, ne alioqui compositum quidem eum necesse sit. Sic ab extremis ad prima recurrens oratio insistit.

Η'. Πῶς δὲ καὶ σωθήσεται τὸ διὰ πάντων διήκειν, καὶ πληροῦν τὰ πάντα Θεὸν, κατὰ τὸ, *Οὐχὶ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ; λέγει Κύριος*· καὶ, *Πνεῦμα Κυρίου πεπλήρωκε τὴν οἰκουμένην*, εἰ τὸ μὲν περιγράφοι (20), τὸ δὲ περιγράφοιτο; Ἢ γὰρ διὰ κενοῦ χωρήσει τοῦ παντὸς, καὶ τὰ πάντα οἰχήσε-

D VIII. Jam vero quomodo illud tueri poterimus, quod ait Scriptura, Deum omnia pervadere atque implere, juxta illud: *Nonne cœlum et terram ego impleo? dicit Dominus* [48]; et, *Spiritus Domini replevit orbem terrarum* [49]; si Deus partim circumscribat, partim circumscribatur? Aut enim per va-

[46] Ps. CXVIII, 131. [47] I Cor. II, 10. [48] Jer. XXIII, 24. [49] Sap. I, 7.

(13) *Λόγος*. Hic Elias « rationem, » non « sermonem » intelligit.
(14) *Ποτέ*. Deest in Or. 1.
(15) *Ὅλαις*. Coisl. 3 et Or. 1, ὅλως, « omnino. »
(16) *Ἐφόδοις*. Coisl. 1, ὁρμαῖς.
(17) *Βασανιζόμενος*. Coisl. 2, βιαζόμενος.
(18) *Ὦ τῆς ἐξουσίας!.. ὦ τῆς παχύτητος!* Sic Coisl. 1. Deest ὦ in ed.
(19) *Πῶς γὰρ σεπτόν*, etc. « Quomodo enim eum colamus, si circumscribi potest? Aut quomodo concedere detrectabimus, eum ex elementis conflatum esse, atque in eadem denuo redigendum, denique prorsus interiturum. »
(20) *Περιγράφοι*. Reg. a, περιγράφει.

cuam universitatem grassabitur, et res omnes nobis peribunt, ut sic Deus contumelia afficiatur, nimirum et qui corpus sit, et iis quæ procreavit careat: aut corpus in corporibus erit, id quod fieri non potest: aut implicabitur, et opponetur, quemadmodum ea, quæ liquiditate prædita sunt, **501** inter se miscentur; atque alia secabit, et ab aliis rursus secabitur, quod ipsis etiam Epicuri atomis absurdius et anilius est; sicque nobis collabetur, nec corpus, nec solidi quidquam habebit hæc disputatio, qua corpus Deo tribuere conamur. Quod si eum corpus materiæ expers esse contenderint, si quidem quintum illud, ut nonnulli censuerunt, et in orbem volubile: sit sane corpus quoddam quintum, et a materia semotum, atque etiam, si ipsis ita collibuerit, incorporeum; quandoquidem ita sermone comparati sunt, ut pro arbitrio in omnem partem sese versent, ac quidvis effingant; nihil enim hac de re in præsentia cum illis altercabor. Cæterum quo tandem in genere erit earum rerum, quæ motu cientur et agitantur, ut interim taceam, quam gravis sit contumeliæ, asserere, Creatorem eodem, quo res ab eo creatas, motu incitari, atque eum, cujus vi ac numine res conditæ volvuntur, si tamen hoc etiam daturi sunt, eodem modo cum iis volvi ac circumferri? Quæro etiam, quidnam sit quod universum hoc moveat? Quidnam vero quod vicissim illud moveat, ac rursum a quo illud moveatur? Eodemque modo in infinitum progrediar. Qui etiam fieri potest, ut omnino non sit in loco, si quidem fertur, ac motu incitatur? Jam si aliud quoddam corpus, præter quintum illud, Deum esse statuant, si quidem angelicum: unde probabunt angelos corpore constare, et quo tandem corpore? Quantum autem, si res ita se habeat, Deus angelum, quo ministro utitur, antecellet? Si corpus quoddam his sublimius esse dixerint, rursus corporum examen rationis expers inducetur, ac nugarum gurges adeo profundus, ut nusquam pes figi possit.

ται ἡμῖν, ἵν' ὑβρισθῇ Θεὸς, καὶ σῶμα γενόμενος, καὶ οὐκ ἔχων ὅσα πεποίηκεν· ἢ σῶμα ἐν σώμασι ἔσται, ὅπερ ἀδύνατον· ἢ πλακήσεται καὶ ἀντιπαρατεθήσεται, ὥσπερ (21) ὅσα τῶν ὑγρῶν μίγνυται· καὶ τὸ μὲν τέμνει, ὑπὸ δὲ τοῦ τμηθήσεται, ὃ καὶ τῶν Ἐπικουρείων ἀτόμων ἀτοπώτερόν τε καὶ γραωδέστερον (22)· καὶ οὕτω διαπεσεῖται ἡμῖν, καὶ σῶμα οὐχ ἕξει, οὐδὲ πῆξίν τινα ὁ περὶ τοῦ σώματος λόγος (23). Εἰ δὲ ἄϋλον φήσομεν, εἰ μὲν τὸ πέμπτον, ὥς τισιν ἔδοξε (24), καὶ τὴν κύκλῳ φορὰν φερόμενον· ἔστω μὲν ἄϋλόν τι καὶ πέμπτον σῶμα, εἰ βούλονται δὲ, καὶ ἀσώματον, κατὰ τὴν αὐτόνομον αὐτῶν τοῦ λόγου φορὰν καὶ ἀνάπλασιν· οὐδὲν γὰρ νῦν περὶ τούτου διοίσομαι (25). Κατὰ τί δὲ τῶν κινουμένων ἔσται καὶ φερομένων, ἵνα μὴ λέγω τὴν ὕβριν, εἰ τὰ αὐτὰ τοῖς πεποιημένοις ὁ πεποιηκὼς κινηθήσεται, καὶ τοῖς φερομένοις ὁ φέρων, εἴ γε καὶ τοῦτο δώσουσι; Τί δαὶ τὸ (26) τοῦτο πάλιν κινοῦν; τί δὲ τὸ πᾶν κινοῦν; κἀκεῖνο τί; καὶ τί πάλιν ἐκεῖνο; καὶ τοῦτο εἰς ἄπειρον. Πῶς δαὶ οὐκ ἐν τόπῳ πάντως, εἴ γε φερόμενον; Εἰ δὲ ἄλλο τι παρὰ τὸ πέμπτον φήσουσιν, εἰ μὲν ἀγγελικόν· πόθεν ὅτι ἄγγελοι (27) σώματα, καὶ τίνα ταῦτα; καὶ πόσον (28) ὑπὲρ ἄγγελον εἴη Θεὸς, οὗ λειτουργὸς ἄγγελος; Εἰ δὲ ὑπὲρ ταῦτα, πάλιν εἰσήχθη σωμάτων ἑσμὸς ἀλόγιστος, καὶ φλυαρίας βυθὸς, οὐδαμοῦ στῆναι δυνάμενος.

IX. Atque hinc constat, Deum corpus non esse. Neque enim adhuc quisquam eorum, qui divinitus afflati sunt, hoc vel dixit, vel ab aliis dictum comprobavit, nec nostri ovilis est hæc doctrina. Superest igitur, ut incorporeum esse Deum existimemus. Verum, utcunque incorporeum dicamus, nondum tamen hoc naturam illius essentiamque complectitur et declarat; quemadmodum nec ingenitum, nec anarchum, id est, principii expers, nec immutabile,

Θ'. Οὕτω μὲν οὖν (29) οὐ σῶμα ἡμῖν ὁ Θεός· οὐδὲ γὰρ ἤδη τις τοῦτο τῶν θεοπνεύστων, ἢ εἶπεν, ἢ παρεδέξατο, οὐδὲ τῆς ἡμετέρας (30) αὐλῆς ὁ λόγος. Λείπεται δὴ ἀσώματον ὑπολαμβάνειν. Ἀλλ' εἰ ἀσώματον, οὔπω μὲν οὐδὲ τοῦτο τῆς οὐσίας παραστατικόν τε καὶ περιεκτικὸν (31), ὥσπερ οὐδὲ τὸ ἀγέννητον, καὶ τὸ ἄναρχον, καὶ τὸ ἀναλλοίωτον, καὶ τὸ ἄφθαρτον, καὶ ὅσα περὶ Θεοῦ, ἢ περὶ Θεὸν εἶναι λέγεται. Τί γὰρ ὄντι (32) αὐτῷ κατὰ τὴν φύσιν καὶ τὴν

(21) *Ὥσπερ*. Sic duo Regg., tres Colb., Coisl. 1, Or. 1, etc. In ed., ἢ ὥσπερ.

(22) *Γραωδέστερον*. Coisl. 1 addit, ὡς οἱ περὶ ταῦτα ἐσχολακότες ἐλήρησαν, « anilius etiam iis deliramentis, quæ homines in hac disciplina versati finxerunt. » Hæc tamen desunt in plerisque codd. et ed., Elias autem agnoscit.

(23) *Ὁ περὶ τοῦ σώματος λόγος*. Hæc jungit Leuv. cum his superioribus verbis, καὶ οὕτω διαπεσεῖται ἡμῖν, sicque reddit: « Atque hoc modo ratio, quæ Deo corpus attribuit, subsistere nobis nequit; adeoque nec corpus, nec compagem ullam habebit. »

(24) *Ὥς τισιν ἔδοξε*. Ex his fuit Aristoteles, qui præter quatuor rerum principia, seu elementa, quæ sunt « aqua, terra, ignis et aer, » quintum, nempe « cœlum, » e materia quadam efformatum, admittebat.

(25) *Διοίσομαι*. Reg. a, διοίσομεν.

(26) *Τί δαὶ τό*, etc. Reg. bm et Or. 1, τί δὲ τό. Totum hunc locum sic vertit Leuv.: « At enim, obsecro, quodnam erit a quo universum hoc movebitur? Quidnam illud vicissim movebit? Quid item illud? Idque adeo in infinitum. » Sic Græca videtur legisse: Τί δὲ πᾶν κινοῦν; τί δὲ τοῦτο πάλιν κινοῦν; καὶ τί πάλιν ἐκεῖνο; καὶ τοῦτο εἰς ἄπειρον.

(27) *Ἄγγελοι*. Reg. a, οἱ ἄγγελοι.

(28) *Πόσον*. Duo Colb., et Or. 1 addunt, ἄν.

(29) *Οὖν*. Deest in Reg. bm et Or. 1.

(30) *Οὐδὲ τῆς ἡμετέρας*, etc. Bill.: « Atque ab hujusmodi sermone fides Ecclesiæ abhorret. »

(31) *Περιεκτικόν*. Deest in nonnullis codd.

(32) *Τί γὰρ ὄντι*, etc. Bill.: « Primum enim, huic quidem certe, qui Dei mentem vere habeat, atque in contemplatione perfectior sit, considerandum et expendendum occurrit, quid Deus natura sua et substantia sit: ac postea hoc adjiciendum superest, eum nec initium habere, nec a se unquam desciscere; nec fine ullo circumscribi ac definiri, sed, quidquid in rerum natura est, ambitu suo complecti atque coercere. »

ὑπόστασιν ὑπάρχει, τὸ μὴ ἀρχὴν ἔχειν, μηδὲ ἐξίστασθαι, μηδὲ περατοῦσθαι; Ἀλλ' ὅλον τὸ εἶναι περιλαμβάνειν λείπεται προσφιλοσοφεῖν τε καὶ προσεξετάζειν τῷ γε νοῦν Θεοῦ (33) ἀληθῶς ἔχοντι, καὶ τελεωτέρῳ τὴν θεωρίαν. Ὡς γὰρ οὐκ ἀρκεῖ τὸ σῶμα εἰπεῖν, ἢ τὸ γεγεννῆσθαι, πρὸς τὸ καὶ τὸ, περὶ ὃ ταῦτα, παραστῆσαί τε καὶ δηλῶσαι, ἀλλὰ δεῖ καὶ τὸ ὑποκείμενον τούτοις εἰπεῖν, εἰ μέλλοι (34) τελείως καὶ ἀποχρώντως τὸ νοούμενον παραστήσεσθαι (ἢ γὰρ ἄνθρωπος, ἢ βοῦς, ἢ ἵππος τοῦτο τὸ ἐνσώματον, καὶ γεννώμενον, καὶ φθειρόμενον)· οὕτως οὐδὲ ἐκεῖ στήσεται μέχρι τοῦ εἰπεῖν ἃ μὴ ἔστιν, ὁ τὴν τοῦ ὄντος πολυπραγμονῶν φύσιν· ἀλλὰ δεῖ πρὸς τῷ (35) εἰπεῖν ἃ μὴ ἔστι, καὶ ὃ ἔστιν εἰπεῖν· ὅσῳ καὶ ῥᾷον ἕν τι περιλαβεῖν, ἢ τὰ πάντα καθ' ἕκαστον ἀπειπεῖν, ἵνα ἔκ τε (36) τῆς ἀναιρέσεως ὧν οὐκ ἔστι, καὶ τῆς οὗ ἐστι θέσεως, περιληφθῇ τὸ νοούμενον. Ὁ δὲ, ἃ μὲν οὐκ ἔστι λέγων, σιωπῶν δὲ ὃ ἐστι, ποιεῖ παραπλήσιον, ὥσπερ ἂν (37) εἰ τὰ πέντε δὶς ὅσα ἐστὶν ἐρωτώμενος, ὅτι μὲν οὐ δύο λέγοι (38), οὐδὲ τρία, οὐδὲ τέσσαρα, οὐδὲ πέντε, οὐδὲ εἴκοσιν, οὐδὲ τριάκοντα. οὐδέ τινα, ἵνα συνελὼν εἴπω, τῶν ἐντὸς δεκάδος, ἢ δεκαδικῶν ἀριθμῶν· ὅτι δὲ εἴη δέκα μὴ λέγοι, μηδὲ ἐρείδοι τὸν νοῦν τοῦ ἐρωτῶντος εἰς τὸ ζητούμενον. Πολλῷ γὰρ ῥᾷον καὶ συντομώτερον ἐκ τοῦ ὃ ἐστιν ὅσα οὐκ ἔστι δηλῶσαι, ἢ ἐκ τοῦ ἀνελεῖν ἃ μὴ ἔστιν, ὃ ἐστιν ἐνδείξασθαι. Ἢ τοῦτο μὲν παντὶ δῆλον.

nec incorruptibile, cæteraque omnia, **502** quæ de Deo, vel circa Deum, prædicantur. Quid enim prodest ad indicandam ipsius naturam et subsistentiam qua exsistit, si dicas eum initium non habere, nec a se unquam desciscere, nec nllis terminis includi? Verum totam ejus essentiam edisserendam et inquirendam huic relinquimus, qui vere Dei notitiam habet, atque in contemplando perfectior est. Ut enim non satis est corpus dicere, aut procreatum esse, ad hoc vel illud, cui hæc adjacent, exprimendum et indicandum, sed quid ipsa quoque res subjecta sit, dicendum est, si modo volumus, in quod cogitamus, plene atque abunde repræsentare (potest enim vel homo, vel bos, vel equus esse, hoc quod corporeum ac procreatum et corruptibile esse pronuntiamus): ad eumdem modum qui Dei naturam curiosius inquirendam duxerit, non hic conquiescet, ut dicat, qnid uon sit Deus, sed hoc quoque ipsi adjiciendum erit, ut, quid sit, exponat; idque eo magis, quod minus difficile est unum quidpiam animo complecti, quam omnia sigillatim iuficiando removere, ut rejectis iis, quæ non est, et constituto eo, quod sit, comprehendatur id quod cogitamus. Qui vero ita, quid res aliqua non sit, pronuntiat, ut interim, quid sit, taceat, non absimilis est ei qui rogatus, bis quinque quot sint, respondeat quidem ea nec duo esse, nec tria, nec quatuor, nec quinque, nec viginti, nec triginta, nec, ut brevi complectar, ullum numerum citra vel ultra denarium; cæterum quod decem sint, non dicat, nec meutem ejus, a quo interrogatur, ad id quod quæsitum est, affigat. Multo enim facilius et compendiosius est, ex eo, quod, quid sit, dixeris, quidquid non sit declarare, quam ex eorum, quid nou est, ablatione atque inficiatione, quæ sit, demonstrare; quemadmodum cuivis perspicuum esse arbitror.

Ι'. Ἐπεὶ δέ ἐστιν ἀσώματον ἡμῖν τὸ Θεῖον, μικρόν τι προσεξετάσωμεν. Πότερον οὐδαμοῦ τοῦτο, ἢ ἔστιν ὅπου; Εἰ μὲν γὰρ οὐδαμοῦ, ζητήσαι τις ἂν τῶν ἄγαν ἐξεταστικῶν (39), πῶς ἂν καὶ εἴη. Εἰ γὰρ τὸ μὴ ὂν, οὐδαμοῦ, τὸ μηδαμοῦ, τυχὸν οὐδὲ ὄν. Εἰ δέ ἐστί που, πάντως ἐπείπερ ἐστὶν, ἢ ἐν τῷ παντὶ, ἢ ὑπὲρ τὸ πᾶν. Ἀλλ' εἰ μὲν ἐν τῷ παντὶ, ἢ τινι, ἢ πανταχοῦ. Καὶ εἰ μὲν ἔν τινι, ὑπ' ἐλάττονος περιγραφήσεται τοῦ τινος. Εἰ δὲ πανταχοῦ (40), ὑπὸ πλείονος καὶ ἄλλου πολλοῦ, λέγω δὲ, τὸ περιεχόμενον τοῦ περιέχοντος. Εἰ τὸ πᾶν ὑπὸ τοῦ παντὸς μέλλει (41) περισχεθήσεσθαι, καὶ μηδένα τόπον εἶναι περιγραφῆς ἐλεύθερον. Ταῦτα μὲν (42), εἰ ἐν τῷ παντί. Καὶ ποῦ, πρὶν γενέσθαι τὸ πᾶν; Οὐδὲ γὰρ τοῦτο μικρὸν εἰς ἀπορίαν. Εἰ δὲ ὑπὲρ τὸ πᾶν, ἆρ' οὐδὲν ἦν τὸ διορίζον αὐτὸ τοῦ παντός; Ποῦ δὲ τὸ ὑπὲρ τοῦτο; Καὶ πῶς ἐνοήθη τὸ ὑπεραῖρον καὶ ὑπεραιρόμενον, οὐκ ὄντος ὅρου τινὸς τοῦ τέμνοντος ταῦτα καὶ διορίζοντος; Ἢ χρὴ πάντως εἶναι τὸ μέσον, καὶ ᾧ περατοῦται τὸ πᾶν, καὶ τὸ ὑπὲρ τὸ

X. Quoniam igitur Deum corpore vacare nobis est exploratum, aliquanto ulterius in inquirendo progrediamur. Nusquamne ille est, an alicubi? Si enim nusquam, quæret fortasse aliquis ex iis qui inquirendi ac disputandi subtilitate impensius gaudent, quomodo esse quoque possit. Nam si id quod non est, nusquam est: id quoque quod nusqnam est, ne quidem fortasse est. Quod si alicubi esse dixeris, proculdubio, quandoquidem est, vel in universo est, vel supra universum. Si in universo; vel in qnadam ejus parte est, vel **503** ubique. Si qnadam in parte, ergo a minori hac parte circumscribetur Sin nbique, ab ampliore alioque multo majore, id est, a continente continebitur. Hæc si dederimus, futurum est, nt nniversum universi complexu teneatur, nec ullus a circumscriptione liber exstet locus. In has absurditates incidant necesse est, qui eum in universo esse dixerint. Ac præterea, ubinam erat, antequam universa hæc rerum machina exstitisset?

(33) *Θεοῦ*. Deest in Or. 1.
(34) *Μέλλοι*. Reg. a, μέλλει.
(35) *Τῷ*. Coisl. 1, τό.
(36) *Ἔκ τε*. Deest τε in Reg. bm.
(37) *Ὥσπερ ἄν*. Deest ἄν in Or. 1.
(38) *Οὐ δύο λέγοι*, etc. Regg. a, bm, tres Colb. et Or. 1, οὐ δύο λέγει, οὐδὲ τρεῖς, οὐδὲ τέσσαρας.
(39) *Τῶν ἄγαν ἐξεταστικῶν*. « Qui scire ac investigare omnia cupiunt. »
(40) *Εἰ δὲ πανταχοῦ*, etc. Bill.: « Sin ubique, ergo ab alio multo majore continebitur: si quidem futurum est, ut Deus totus universi complexu teneatur, nec ulla ex parte circumscriptionis expers sit. »
(41) *Μέλλει*. Reg. bm, tres Colb. et Comb. μέλλοι.
(42) *Ταῦτα μέν*, etc. « Hæc quidem consequentur, si in hac universitate Deus constituatur. »

Nam hoc quoque non levem difficultatem affert. Quod si eum supra universum esse dixerint, quid? Nihilne erat, quod eum ab universo dirimeret? Ubinam porro erat, quod supra universum erat? Aut quomodo internosci poterat id, quod sublimius erat, ab eo, quod inferius, eum nullus limes esset, qui hæc secerneret ac distingueret? Annon omnino necesse est medium quoddam esse, quo, velut termino, dirimatur universum ab eo, quod supra universum est? Quid autem aliud hoc fuerit, quam locus, quem jam ante exclusimus? Nondum enim commemoro, fieri omnino non posse, quin circumscriptus sit Deus, si animo et cogitatione comprehendi potest. Unum quippe circumscriptionis genus comprehensio quoque ipsa est.

A πᾶν; Καὶ τί ἄλλο τοῦτο ἢ τόπος ἐστὶν, ὅνπερ ἐφύγομεν; Καὶ οὔπω λέγω τὸ περιγραπτὸν πάντως εἶναι τὸ Θεῖον, καὶ εἰ (43) διανοίᾳ καταληπτόν· ἓν γὰρ περιγραφῆς εἶδος καὶ ἡ κατάληψις.

XI. Quorsum autem hæc disserui, curiosiusque fortasse, quam vulgi aures ferant, ac pro ea, quæ hac tempestate viget, disputandi ratione (quæ, simplici atque ingenua rerum divinarum pertractatione contempta et pro nihilo habita, subdolum atque involutum dicendi genus invexit; ut nimirum ex fructibus arbor [50], hoc est, ater ille ac tenebrosus spiritus, hujusmodi dogmatum afflator, ex hac disputationis caligine agnoscatur)? Non enim hoc eo a me factum est, ut ipse quoque nova et ab hominum sensibus aliena proferre, atque eximia quadam et excellenti sapientia ornatus esse [51] videar, nodos nectens, atque astricta dissolvens; quod quidem magnum Danielis miraculum fuit; verum ut illud ostendam, quod orationis principio dicere instituebam, nimirum Deum extra humani ingenii captum esse, nec totum, quantus est, cogitari atque animo informari posse; idque non ob invidiam (longe enim abest a divina natura invidiæ livor, utpote quæ omni perturbatione vacat, solaque bona et domina est, ac præsertim erga id, quod ex omnibus rebus a se conditis maximo in pretio habet. Quid enim apud Verbum priore loco ac numero est, quam quæ rationem ac sermonis **504** facultatem acceperunt? Quandoquidem hoc quoque ipsum, quod procreata sunt, summæ cujusdam divinæ bonitatis argumentum est), nec ut inde ipsius, qui plenus est, honori gloriæque quidquam accederet, ut videlicet ex eo quod ad ejus cognitionem mortales pervenire nequeunt, major ad ipsum bonor ac veneratio redeat. Sophisticum enim plane, atque alienum est, non dicam a Deo, sed ab homine, mediocri saltem probitate candoreque prædito, atque ingenuæ cujusdam honestatis sibi conscio, prohibendis aliis principatum sibi arrogare.

ΙΑʹ. Τίνος οὖν ἕνεκεν ταῦτα διῆλθον, καὶ περιεργότερον ἴσως ἢ κατὰ τὰς τῶν πολλῶν ἀκοὰς, καὶ κατὰ τὸν νῦν (44) κεκρατηκότα τύπον τῶν λόγων (ὃς τὸ γενναῖον καὶ ἁπλοῦν ἀτιμάσας, τὸ σκολιὸν καὶ γριφοειδὲς (45) ἐπεισήγαγεν· ὡς ἐκ τῶν καρπῶν τὸ B δένδρον γινώσκεσθαι, λέγω δὲ τὸ ἐνεργοῦν τὰ τοιαῦτα δόγματα σκότος ἐκ τοῦ ζόφου τῶν λεγομένων); Οὐ γὰρ ἵνα καὶ αὐτὸς παράδοξα λέγειν δόξω, καὶ περιττὸς φαίνωμαι τὴν σοφίαν, πλέκων συνδέσμους (46), καὶ διαλύων κρατούμενα, τοῦτο δὴ τὸ μέγα θαῦμα τοῦ Δανιήλ· ἀλλ' ἵν' ἐκεῖνο δηλώσαιμι, ὅ μοι λέγειν ὁ λόγος ἀπ' ἀρχῆς ὥρμησε (47). Τοῦτο δὲ τί ἦν (48); Τὸ μὴ ληπτὸν εἶναι ἀνθρωπίνῃ διανοίᾳ τὸ Θεῖον, μηδὲ ὅλον ὅσον ἐστὶ φαντάζεσθαι· καὶ τοῦτο οὔτε διὰ φθόνον (μακρὰν γὰρ τῆς θείας φύσεως φθόνος, τῆς γε ἀπαθοῦς, καὶ μόνης ἀγαθῆς, καὶ κυρίας, καὶ μάλιστα τῶν ἑαυτοῦ κτισμάτων περὶ τὸ τιμιώτατον (49). Τί γὰρ Λόγῳ πρὸ τῶν λογικῶν· ἐπεὶ καὶ αὐτὸ τὸ ὑποστῆναι τῆς ἄκρας ἀγαθότητος), οὔτε εἰς τιμὴν ἑαυτοῦ καὶ δόξαν τοῦ πλήρους (50), ἵνα τῷ ἀνεφC ίκτῳ τὸ τίμιον ἔχῃ καὶ τὸ σεβάσμιον. Τοῦτο γὰρ πάντως (51) σοφιστικὸν καὶ ἀλλότριον, μὴ ὅτι Θεοῦ, ἀλλ' οὐδὲ ἀνθρώπου μετρίως ἐπιεικοῦς, καί τι δεξιὸν ἑαυτῷ συνειδότος, ἐκ τοῦ κωλύειν ἑτέρους τὸ πρωτεῖον πορίζεσθαι.

XII. Verum aliasne etiam quasdam ob causas, viderint ii, qui Deo propinquiores conjunctioresque sunt, atque impervestigabilium ipsius judiciorum [52] inspectores et contemplatores, si qui tamen sunt ad eam virtutis magnitudinem evecti, atque in abyssi vestigiis deambulantes [53], ut proverbio dici solet. Quantum tamen nos, qui exiguis modulis ea quæ ad contemplandum difficilia sunt, metimur, conjectura assequi possumus, tres hujus rei causæ afferri queant. Prima forsan, ne, ob adipiscendi facilitatem, facilis

ΙΒʹ. Ἀλλ' εἰ μὲν καὶ δι' ἄλλας αἰτίας, εἰδεῖεν ἂν οἱ ἐγγυτέρω Θεοῦ, καὶ τῶν ἀνεξιχνιάστων αὐτοῦ κριμάτων ἐπόπται καὶ θεωροὶ, εἴπερ εἰσί τινες τοσοῦτοι τὴν ἀρετὴν, καὶ ἐν ἴχνεσιν ἀβύσσου περιπατοῦντες, τὸ δὴ λεγόμενον· ὅσον δ' οὖν ἡμεῖς κατειλήφαμεν, D μικροῖς μέτροις μετροῦντες τὰ δυσθεώρητα· τάχα μὲν, ἵνα μὴ τῷ ῥᾳδίῳ τῆς κτήσεως, ῥᾴστη γένηται καὶ ἡ τοῦ κτηθέντος ἀποβολή. Φιλεῖ γὰρ τὸ μὲν πόνῳ κτηθὲν μᾶλλον κρατεῖσθαι· τὸ δὲ ῥᾳδίως κτηθὲν, καὶ ἀποπτύεσθαι (52) τάχιστα, ὡς πάλιν ληφθῆ-

[50] Matth. VII, 20. [51] Dan. V, 11. [52] Rom. XI, 33. [53] Job XXXVIII, 16.

(43) *Καὶ εἰ*. Deest εἰ in Reg. Cypr.
(44) *Τὸν νῦν*. Sic codd. In ed., τὸν νοῦν.
(45) *Γριφοειδές*. Sic Reg. bm et Coisl. 1. In quibusdam, γριφῶδες. In ed., γρυφοειδές. Schol., αἰνιγματωδές, « ænigmatice, obscure. » Notat hic Gregorius Eunomianos, ac præcipue Aetium Eunomii magistrum.
(46) *Συνδέσμους*. Vulgata versio Dan. V, 12, habet, « obscura interpretari, et ligata dissolvere. »
(47) *Ὥρμησε*. In nonnullis, ὥρμητο.
(48) *Τοῦτο δὲ τί ἦν*. Deest τί in Or. 1.
(49) *Τιμιώτατον*. Comb. præfert, οἰκειότατον. « Maxima sibi necessitudine conjunctum, familiarissimum. »
(50) *Τοῦ πλήρους*. Alludit ad hæc Isaiæ verba I, 11: « Quo mihi multitudinem victimarum vestrarum? dicit Dominus: plenus sum, » etc.
(51) *Πάντως*. Comb., πάντη.
(52) *Ἀποπτύεσθαι*. Or. 1 ἀποπτύεται.

ναι δυνάμενον· καὶ οὕτως (53) εὐεργεσία καθίσταται τὸ μὴ πρόχειρον τῆς εὐεργεσίας, τοῖς γε νοῦν ἔχουσι. Τάχα δὲ, ὡς μὴ ταυτὸν ἡμᾶς τῷ πεσόντι Ἑωσφόρῳ πάσχειν (54), ἐκ τοῦ τὸ φῶς ὅλον χωρῆσαι κατέναντι Κυρίου παντοκράτορος τραχηλιᾷν, καὶ πίπτειν ἐκ τῆς ἐπάρσεως, πτῶμα πάντων ἐλεεινότατον. Τυχὸν δὲ, ἵν' ᾖ τι πλέον ἐκεῖθεν ἆθλον φιλοπονίας καὶ λαμπροῦ βίου τοῖς ἐνταῦθα κεκαθαρμένοις, καὶ μακροθυμοῦσι πρὸς τὸ ποθούμενον. Διὰ τοῦτο μέσος ἡμῶν τε καὶ Θεοῦ ὁ σωματικὸς οὗτος ἵσταται γνόφος, ὥσπερ ἡ νεφέλη (55) τοπάλαι τῶν Αἰγυπτίων καὶ τῶν Ἑβραίων. Καὶ τοῦτό ἐστιν ἴσως, ὃ ἔθετο σκότος ἀποκρυφὴν αὐτοῦ, τὴν ἡμετέραν παχύτητα, δι' ἣν ὀλίγοι καὶ μικρὸν διακύπτουσιν. Τοῦτο μὲν οὖν φιλοσοφείτωσαν οἷς ἐπιμελὲς, καὶ ἀνίτωσαν ἐπὶ πλεῖστον τῆς διασκέψεως· ἡμῖν δ' οὖν ἐκεῖνο γνώριμον τοῖς δεσμίοις τῆς γῆς, ὅ φησιν ὁ θεῖος Ἱερεμίας, καὶ τὸ παχὺ τοῦτο σαρκίον περιβεβλημένοις (56)· ὅτι ὥσπερ ἀδύνατον ὑπερβῆναι (57) τὴν ἑαυτοῦ σκιὰν, καὶ τῷ λίαν ἐπειγομένῳ (φθάνει γὰρ ἀεὶ τοσοῦτον, ὅσον καταλαμβάνεται), ἢ τοῖς ὁρατοῖς πλησιάσαι τὴν ὄψιν, δίχα τοῦ ἐν μέσῳ φωτὸς καὶ ἀέρος, ἢ τῶν ὑδάτων ἔξω τὴν νηκτὴν φύσιν διολισθαίνειν· οὕτως ἀμήχανον τοῖς ἐν σώματι (58), δίχα τῶν σωματικῶν, πάντη γενέσθαι μετὰ τῶν νοουμένων. Ἀεὶ γάρ τι παρεμπεσεῖται τῶν ἡμετέρων, κἂν ὅτι μάλιστα χωρίσας ἑαυτὸν τῶν ὁρωμένων ὁ νοῦς, καὶ καθ' ἑαυτὸν γενόμενος, προσβάλλειν ἐπιχειρῇ τοῖς συγγενέσι καὶ ἀοράτοις. Γνώσῃ δὲ οὕτως.

quoque rei quæsitæ jactura sit. Fit enim fere, ut quod non sine labore atque industria partum est, arctius quoque teneatur : quod autem nullo negotio comparatum est, citissime vilescat, et abjiciatur, utpote quod recuperari possit ; atque ita in beneficium cedit non obvia illa beneficentia, apud eos saltem, qui prudentes sunt. Altera, ne idem nobis, quod Lucifero illi prolapso [54], accidat ; hoc est, ne toto illo fulgore perfusi cervicem adversus Dominum omnipotentem attollamus, atque ob elationem corruamus, casu omnium miserrimo et calamitosissimo. Postrema, ut pro industriæ suæ illustrisque vitæ præmio uberius aliquid habeant, qui hic sese a vitiorum labe perpurgarint, ac rem adamatam et expetitam patientibus animis exspectarint. Idcirco media inter nos ac Deum corporea hæc caligo interjecta est; non secus ac nubes illa [55] olim inter Ægyptios et Hebræos. Ac fortasse huc spectat illud Scripturæ, Posuit tenebras latibulum sibi [56], hoc est, crassitiem nostram, qua fit, ut pauci omnino, iique parum admodum transpiciant. Sed de hac re accuratius philosophentur, altissimeque consideratione provehantur, quibus id studio et curæ fuerit. Nobis utique, qui terræ vinculis astricti tenemur [57], ut Jeremiæ verbis utar, crassaque hac carne obtegimur, hoc perspicuum est, quod quemadmodum nulla ratione fieri **505** potest, ut quispiam, quamlibet gressum urgeat, umbram suam prætereat (quantum enim eam assequeris, tantum etiam illa semper antevertit), aut oculus rebus in aspectum cadentibus citra intermediam lucem et aerem conjungatur, aut pisces extra aquas natent; ita etiam impossibile est iis, qui corporibus inclusi sunt, sine corporearum ac sensibilium rerum adminiculo, rebus iis, quæ animo ac ratione intelliguntur, omnino conjungi. Semper enim obiter sensibile aliquid rerum nostrarum incidit, quantumvis maxime nostra mens ab iis rebus, quæ in aspectum cadunt, abstracta, atque in seipsam collecta, res cognatas, et oculorum aciem fugientes assequi ac percipere contenderit. Quod quidem ita tibi clarum ac dilucidum erit.

ΙΓ. Οὐ πνεῦμα, καὶ πῦρ, καὶ φῶς, ἀγάπη τε καὶ σοφία, καὶ δικαιοσύνη, καὶ νοῦς, καὶ λόγος, καὶ τὰ τοιαῦτα (59), αἱ προσηγορίαι τῆς πρώτης φύσεως; Τί οὖν; Ἢ πνεῦμα νοήσεις δίχα φορᾶς καὶ χύσεως; Ἢ πῦρ ἔξω τῆς ὕλης, καὶ τῆς ἄνω φορᾶς, καὶ τοῦ ἰδίου χρώματός τε καὶ σχήματος; Ἢ φῶς οὐκ ἀέρι σύγκρατόν τε καὶ ἄφετον τοῦ οἷον γεννῶντός τε καὶ φωτίζοντος; Νοῦν δὲ τίνα; Μὴ τὸν ἐν ἄλλῳ, καὶ οὗ κινήματα τὰ διανοήματα, ἠρεμοῦντα, ἢ προβαλλόμενα; Λόγον δὲ τίνα παρὰ τὸν ἡσυχάζοντα ἐν ἡμῖν, ἢ χεόμενον; ὀκνῶ γὰρ εἰπεῖν, λυόμενον. Εἰ δὲ καὶ σοφίαν, τίνα παρὰ τὴν ἕξιν, καὶ τὴν ἐν τοῖς θεωρήμασιν (60) εἴτε θείοις, εἴτε καὶ ἀνθρωπίνοις; Δικαιοσύνην τε καὶ ἀγάπην, οὐ διαθέσεις ἐπαινουμένας;

XIII. Nonne spiritus, et ignis, et lux, et charitas, et sapientia, et justitia, et mens, et verbum, atque similia, principis illius naturæ sunt nomina? Quid igitur? An spiritum animo concipies, qui motus ac diffusionis expers sit? An ignem, qui materia careat, sursumque non feratur, nec proprio colore ac figura præditus sit? An lucem nullo aere permistam, atque a suo quasi parente eamque effundente segregatam? Jam mentem, quam tandem intelliges? An non eam, quæ in alio est, cujusque motus cogitationes sunt, vel tacitæ, vel sese proferentes? Quod item verbum? An non illud, quod vel in nobis quiescit, vel diffunditur? vereor enim dicere, solvitur. Quam porro sapientiam, præter

[54] Isa. XIV, 12. [55] Exod. XIV, 20. [56] Psal. XVII, 12. [57] Thren. III, 34.

(53) *Καὶ οὕτως*, etc. id est, « ac sic ipsam beneficii comparandi difficultatem pro beneficio habent cordati homines. »

(54) *Πάσχειν*. Comb., παθεῖν.

(55) *Νεφέλη*. Schol. : Νεφέλην λέγει τὸ ἐπίπροσθεν τῇ ψυχῇ σῶμα. Ἡμεῖς μὲν γὰρ ἡ ψυχὴ, ἡμέτερον δὲ τὸ σῶμα· « Nubem appellat corpus quod animæ objectum est. Nos enim anima sumus, corpus vero nostrum est. »

(56) *Περιβεβλημένοις*. Sic Colb. 3. Alii, προβεβλημένοις.

(57) *Ἀδύνατον ὑπερβῆναι*. Reg. Cypr., ἀδύνατόν ἐστιν ὑπερβαίνειν.

(58) *Σώματι*. Reg. bm, σώμασι.

(59) *Καὶ τὰ τοιαῦτα*, etc. Bill. : « Atque aliis natura nuncupatur? » In prima autem ed. : « Atque hujusmodi nominibus divina natura appellatur? »

(60) *Ἐν τοῖς θεωρήμασιν*. Reg. a, ἐν τοῖς νοήμασι καὶ θεωρήμασιν, « in cogitationibus et contemplationibus. »

eam, quæ habitus est, atque, vel in divinis, vel in A humanis rebus contemplandis versatur? Quam porro justitiam et charitatem? Nonne præclaras et cum laude conjunctas affectiones (quarum altera injustitiæ, altera odio adversetur), nunc sese intendentes, nunc remittentes; nunc accedentes, nunc decedentes, ac certa omnino qualitate nos afficientes et immutantes, haud secus ac colores corpora? An potius nobis faciendum est, ut ab his abscedamus, ac numen ipsum sejunctim, quoad ejus fieri potest, perspiciamus, particularem quamdam speciem ex simulacris colligentes? Quænam igitur est hæc molitio, quæ et ex his velut conflettur, et tamen hæc non sit? Aut quomodo id, quod unum est, ac suapte natura compositionis expers, nec ullis rerum simulacris adumbrari potest, hæc omnia et horum B unumquodque perfecte fuerit? Ita mens nostra languet ac fatiscit, dum e corporeis et sensibilibus rebus excedere, **506** atque incorporeis citra ullius rei interventum jungi studet, quandiu cum sua infirmitate, ea, quæ ipsius vires superant, speculatur. Etenim Deum, ac principem illam causam, natura quidem omnis rationis particeps appetit; ut autem eam assequatur, ob eas, quas dixi, causas, vires deficiunt. Languens autem desiderio, ac male omnino affecta, ægerrimeque hoc damnum ferens, secundam, ut dici solet, navigationem init, ut scilicet, vel ad res eas, quæ sub oculorum sensum cadunt, oculos flectat, ac quampiam earum pro numine colat, pessimo utique consilio labens (quid enim in omnibus rebus, quæ oculis cernuntur, eo, a quo cernuntur, excelsius et divinius est, ut illud adoretur, hoc vero adoret?); vel per aspectabilium rerum pulchritudinem et ordinem, Dei cognitionem assequatur, atque ad ea percipienda, quæ oculorum obtutum fugiunt, ducibus oculis utatur, non autem per earum rerum, quæ oculis subjectæ sunt, magnificentiam, Dei jacturam faciat.

καὶ τὴν μὲν τῆς ἀδικίας, τὴν δὲ τοῦ μίσους ἀντίπαλον, ἐπιτεινομένας τε καὶ ἀνιεμένας (61), προσγινομένας τε καὶ ἀπογινομένας, καὶ ὅλως ποιούσας ἡμᾶς καὶ ἀλλοιούσας, ὥσπερ αἱ χρόαι τὰ σώματα; Ἢ δεῖ τούτων ἀποστάντας ἡμᾶς, αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ θεῖον (62) ἰδεῖν, ὡς οἷόν τε, μερικήν τινα φαντασίαν ἐκ τῶν εἰκασμάτων συλλεγομένους; Τίς οὖν ἡ μηχανὴ (63) ἐκ τούτων τε, καὶ μὴ ταῦτα; Ἢ πῶς ταῦτα πάντα, καὶ τελείως ἕκαστον, τὸ ἓν (64) τῇ φύσει ἀσύνθετον καὶ ἀνείκαστον; Οὕτω κάμνει ἐκβῆναι τὰ σωματικὰ ὁ ἡμέτερος νοῦς, καὶ γυμνοῖς ὁμιλῆσαι τοῖς ἀσωμάτοις, ἕως σκοπεῖ μετὰ τῆς ἰδίας ἀσθενείας τὰ ὑπὲρ δύναμιν. Ἐπεὶ ἐφίεται μὲν πᾶσα λογικὴ φύσις Θεοῦ, καὶ τῆς πρώτης αἰτίας· καταλαβεῖν δὲ ἀδυνατεῖ, δι' ἃς εἶπον αἰτίας. Κάμνουσα δὲ τῷ πόθῳ, καὶ οἷον σφαδάζουσα (65), καὶ τὴν ζημίαν οὐ φέρουσα, δεύτερον ποιεῖται πλοῦν (66), ἢ πρὸς τὰ ὁρώμενα βλέψαι, καὶ τούτων τι ποιῆσαι Θεὸν, κακῶς εἰδυῖα· (τί γὰρ τῶν ὁρατῶν τοῦ ὁρῶντος, καὶ πόσον ἐστὶν ὑψηλότερόν τε καὶ θεοειδέστερον, ἵν' ᾖ τὸ μὲν προσκυνοῦν, τὸ δὲ προσκυνούμενον;) ἢ διὰ τοῦ κάλλους (67) τῶν ὁρωμένων καὶ τῆς εὐταξίας, Θεὸν γνωρίσαι, καὶ ὁδηγῷ τῇ ὄψει, τῶν ὑπὲρ τὴν ὄψιν χρήσασθαι, ἀλλὰ μὴ ζημιωθῆναι Θεὸν διὰ τῆς μεγαλοπρεπείας τῶν ὁρωμένων.

XIV. Hinc alii solem, alii lunam, alii siderum C multitudinem, alii cœlum quoque ipsum una cum illis, quibus pro motus qualitate vel quantitate mundi gubernationem administrationemque tribuerunt; alii rursus propter necessarium usum, terram, aquam, aerem, ignem, quod his sublatis humanæ vitæ incolumitas constare non possit; alii denique quidquid ex rebus aspectabilibus temere ipsis occurrit, coluerunt, pulcherrima quæque eorum, quæ cernebant, pro diis sibi constituentes. Nec defuerunt, qui statuas ac figmenta divinis honoribus affecerint, primum quidem propinquorum et necessariorum, ii videlicet, qui vehementiori luctu affligebantur, corporeisque rebus addictiores erant, atque homines vita functos monumentorum honore prosequebantur: post autem alienorum eno- D

ΙΔ'. Ἐντεῦθεν οἱ μὲν ἥλιον, οἱ δὲ σελήνην, οἱ δὲ ἀστέρων πλῆθος, οἱ δὲ οὐρανὸν αὐτὸν ἅμα τούτοις, οἷς καὶ τὸ πᾶν ἄγειν δεδώκασι κατὰ τὸ ποιὸν ἢ ποσὸν τῆς κινήσεως· οἱ δὲ τὰ στοιχεῖα, γῆν, ὕδωρ, ἀέρα, πῦρ, διὰ τὸ χρειῶδες, ὧν ἄνευ οὐδὲ συστῆναι δυνατὸν τὸν ἀνθρώπινον βίον· οἱ δὲ ὅ τι τύχοιεν ἕκαστος τῶν ὁρατῶν ἐσεβάσθησαν, ὧν ἑώρων τὰ κάλλιστα θεοὺς προστησάμενοι. Εἰσὶ δὲ οἳ καὶ εἰκόνας, καὶ πλάσματα, πρῶτα μὲν τῶν οἰκείων, οἵγε περιπαθέστεροι, καὶ σωματικώτεροι, καὶ τιμῶντες τοὺς ἀπελθόντας τοῖς ὑπομνήμασιν· ἔπειτα καὶ τῶν ξένων, οἱ μετ' ἐκείνους, καὶ μακρὰν ἀπ' ἐκείνων, ἀγνοίᾳ τῆς πρώτης φύσεως, καὶ ἀκολουθίᾳ τῆς παραδοθείσης τιμῆς, ὡς ἐννόμου καὶ ἀναγκαίας. Ἐπειδὴ χρόνῳ τὸ ἔθος βεβαιωθὲν, ἐνομίσθη νόμος (68). Οἶμαι δὲ καὶ δυναστείαν (69) τινὲς θεραπεύοντες, καὶ ῥώμην ἐπαινέ-

(61) *Ἀντιεμένας*. Coisl. 1 aliique, ἀνειμένας.
(62) *Θεῖον*. Duo Regg., tres Colb., Coisl. 1 et Or. 1 addunt, ἐκ τούτων.
(63) *Μηχανή*. Schol.: Ἐκ τούτων μὲν φανταζόμεθα τὴν θείαν φύσιν, οὐ ταῦτα δέ ἐστιν ἡ θεία φύσις· « Ex his divinam naturam effingimus, quæ tamen divina natura minime sit. »
(64) *Τὸ ἕν*. Sic Reg. bm. Sic etiam legit Billius. In ed., τὸ ἐν.
(65) *Σφαδάζουσα*. Schol.: Χαλεπῶς φέρουσα· « Desiderio acrius stimulata, et sui impos, quasi exæstuans. » Coisl. 1, πανουργεύουσα.
(66) *Δεύτερον ποιεῖται πλοῦν*. « Secundam navigationem init. » Id proverbio dicitur, cum quis ad summa pertingere non valens, proxima consectatur. « Quemadmodum, » inquit Billius, « qui mari iter faciunt, cum eum, quem maxime optant, nequeunt, proximum illi tamen, quanquam non adeo commodum, cursum tenere conantur. »
(67) *Ἡ διὰ τοῦ κάλλους*, etc. Id est, « ob eximiam pulchritudinem elegantissimumque rerum sensibilium ordinem, divinitatem rebus ipsis sensibilibus tribuat, ac ita Deum amittat. »
(68) *Ἐνομίσθη νόμος*. Comb., νομος εγενετο.
(69) *Δυναστείαν*. Sic duo Regg., tres Colb., Coisl. 1, Or. 1 et Par. In ed., δυναστείας.

σαντες, καὶ κάλλος θαυμάσαντες, θεὸν ἐποίησαν τῷ A χρόνῳ τὸν τιμώμενον, προσλαβόμενοί (70) τινα καὶ μῦθον τῆς ἐξαπάτης (71) ἐπίκουρον.

que, nempe ii, qui mu.tis post eos sæculis exstiterunt, ignoratione videlicet primæ illius naturæ, ac serie per manus ipsis a majoribus traditi cultus, quasi justi et necessarii. Consuetudo enim, temporis longinquitate confirmata, pro lege habita est. Nonnullos etiam fuisse arbitror, qui summam alicujus potestatem omni observantia colentes, et corporis robur laudibus efferentes, ac formæ venustatem admirantes, eum tandem, quem honorabant, in deorum numerum ascripserint, ad hujusmodi imposturæ subsidium et patrocinium, fabulas quasdam assumentes.

ΙΕ'. Οἱ ἐμπαθέστεροι δὲ αὐτῶν καὶ τὰ πάθη θεοὺς ἐνόμισαν, ἢ θεοὺς (72) ἐτίμησαν, θυμὸν, καὶ μιαιφονίαν, καὶ ἀσέλγειαν, καὶ μέθην, καὶ οὐκ οἶδ' ὅ τι ἄλλο τῶν τούτοις παραπλησίων· οὐ καλὴν, οὐδὲ δικαίαν ταύτην ἀπολογίαν εὑράμενοι τῶν οἰκείων ἁμαρτημάτων. Καὶ τοὺς μὲν ἀφῆκαν κάτω (73), τοὺς δὲ ὑπὸ γῆν ἔκρυψαν (74), τοῦτο συνετῶς μόνον· τοὺς δὲ B ἀνήγαγον εἰς τὸν οὐρανόν (75). Ὢ τῆς γελοίας κληροδοσίας! Εἶτα ἑκάστῳ τῶν πλασμάτων ὄνομά τι θεῶν ἢ δαιμόνων ἐπιφημίσαντες, κατὰ τὴν ἐξουσίαν καὶ αὐτονομίαν τῆς πλάνης, καὶ ἀγάλματα ἱδρυσάμενοι, ὧν καὶ τὸ πολυτελὲς δέλεαρ· αἵμασί τε καὶ κνίσσαις, ἔστι δὲ οἵ γε (76), καὶ πράξεσι λίαν αἰσχραῖς, μανίαις τε καὶ ἀνθρωποκτονίαις τιμᾷν τούτους (77) ἐνόμισαν· τοιαύτας γὰρ ἔπρεπεν εἶναι θεῶν τοιούτων καὶ τὰς τιμάς. Ἤδη δὲ καὶ κνωδάλοις (78), καὶ τετραπόδοις, καὶ ἑρπετοῖς, καὶ τούτων τοῖς αἰσχίστοις τε καὶ γελοιοτάτοις ἑαυτοὺς καθύβρισαν, καὶ τούτοις φέροντες τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν προσέθηκαν· ὡς μὴ ῥᾴδιον εἶναι κρῖναι, ποτέρων (79) δεῖ καταφρονεῖν μᾶλλον, τῶν προσκυνούντων, ἢ τῶν προσκυνουμένων· τάχα δὲ καὶ πολὺ πλέον τῶν λατρευόντων, ὅτι λογι- C κῆς ὄντες φύσεως, καὶ χάριν Θεοῦ δεξάμενοι, τὸ χεῖρον ὡς ἄμεινον προεστήσαντο (80)· καὶ τοῦτο τοῦ πονηροῦ τὸ σόφισμα, τῷ καλῷ καταχρησαμένου πρὸς τὸ κακὸν, οἷα τὰ πολλὰ τῶν ἐκείνου κακουργημάτων. Παραλαβὼν γὰρ αὐτῶν τὸν πόθον πλανώμενον (81) κατὰ Θεοῦ ζήτησιν, ἵν' εἰς ἑαυτὸν (82) περισπάσῃ τὸ κράτος, καὶ κλέψῃ τὴν ἔφεσιν· ὥσπερ τυφλὸν χειραγωγῶν ὁδοῦ τινος ἐφιέμενον, ἄλλους ἀλλαχοῦ κατεκρήμνισε, καὶ διέσπειρεν εἰς ἕν τι θανάτου καὶ ἀπωλείας βάραθρον.

507 XV. Jam vitiosissimi quique vitia ipsa fœdosque affectus deos esse censuerunt, aut certe sub deorum nomine coluerunt, iram nimirum, cædem, libidinem, temulentiam, et cætera ejus generis, non æquam, nec honestam hanc scelerum suorum excusationem nacti. Atque eos partim in terra reliquerunt, partim infra terram occultarunt, hoc unum satis consulte, partim in cœlum evexerunt : o ridiculam hæreditatis partitionem ! Ac deinde pro erroris libertate et licentia, figmento cuique nomen aliquod, vel deorum, vel dæmonum indiderunt, statuasque insuper erexerunt, easque adeo magnificas et excellentes, ut pretio ipso vulgi animos inescarent. Ad hæc per cruores et carnium nidores, quidam etiam per actiones in primis fœdas, hoc est, furores ac cædes, hujusmodi numina rite coli existimarunt ; tales quippe talibus diis honores haberi conveniebat. Eo etiam amentiæ quidam proruperunt, ut colendis avibus, et quadrupedibus, et reptilibus [88], atque horum turpissimis quibusque maximeque ridiculis, seipsos contumelia afficerent, iisque Dei gloriam attribuerunt : ut non sit facile constituere, utri magis contemnendi sint, iine qui adorabant, an qui adorabantur. Fortasse vero multo majori contemptu atque ignominia digni erant, qui res hujusmodi adorabant ; quoniam, cum natura ratione prædita ornati essent, Deique gratiam accepissent, deterius meliori prætulerunt. Atque hæc fuit pravi illius calliditas et impostura, re bona ad malum abutentis ; qualia sunt pleraque illius versutia facinora. Nam cum eorum cupiditatem ad Dei conquisitionem oberrantem accepisset, ut principatum ad se transferret, ac desiderium eorum eluderet, quasi cæcum viæ cujusdam cupiditate flagrantem manuducens, alios alio præcipites egit, atque in unum quoddam mortis exitiique barathrum dispersit.

ΙϚ'. Οὗτοι μὲν δὴ ταῦτα· ἡμᾶς δὲ ὁ λόγος δεξάμε- D νος ἐφιεμένους Θεοῦ, καὶ μὴ ἀνεχομένους τὸ ἀνηγεμόνευτόν τε καὶ ἀκυβέρνητον· εἶτα τοῖς ὁρωμένοις προσβάλλων (83), καὶ τοῖς ἀπαρχῆς ἐντυγχάνων, οὔτε

XVI. Atque hæc quidem illi. Nos autem, Dei desiderio flagrantes, atque animis ita comparatos, ut universitatem hanc duce atque gubernatore carere nullo modo admittere queamus, ratio excipiens, ac

[88] Rom. I, 23.

(70) *Προσλαβόμενοι*. Comb., προσλαβόντες.
(71) *Ἐξαπάτης*. Coisl. 1, ἐξαπατήσεως.
(72) *Θεούς*. Deest in Or. 1. In ed., θεοῖς.
(73) *Καὶ τοὺς μὲν ἀφῆκαν κάτω*, etc. Alludit Gregorius ad fabulosam partitionem, qua cœlum Jovi, mare Neptuno, inferorum regnum Plutoni in sortem cessisse finxit antiquitas.
(74) *Ἔκρυψαν*. Reg. Cypr., ἀπέῤῥιψαν, « abjecerunt. »
(75) *Τὸν οὐρανόν*. Deest τόν in Or. 1.
(76) *Ἔστι δὲ οἵ γε*. Colb. 1, et Comb., ἔστι δὲ ὅτε.
(77) *Τιμᾷν τούτους*. Sic Reg. Cypr. In edit. τοῦτο τιμᾷν.
(78) *Κνωδάλοις*. Elias « aves » intelligit. Budæus, « feras » tam terrestres, quam aquaticas et aerias.
(79) *Ποτέρων*. Sic Coisl. 1, et tres Colb. Alii, πότερον, prave. Edit.
(80) *Προεστήσαντο*. Reg. Cypr., προετιμήσαντο.
(81) *Πλανώμενον*. Coisl. 1, πλανωμένων.
(82) *Εἰς ἑαυτόν*. Sic duo Regg., tres Colb., Coisl. 1 et 3, Comb. In ed., εἰς ἑαυτήν.
(83) *Προσβάλλων*. Reg. a, et Or. 1, προβαλών.

deinde in res oculis subjectas intuens, atque adeo ea, quæ ab initio condita sunt, considerans, ne hic quidem **508** gradum fixit. Neque enim rationis erat, iis, quæ, quantum ad sensum, pari nobiscum conditione sunt, principatum dare. Quin potius eorum ope atque adjumento nos ad id, quod his superius est, cujusque beneficio hæc sunt, ducit. Quid enim tandem illud est, quod cœlestia et terrestria, quæque, vel per aerem, vel per aquam feruntur, vel potius ea, quæ his priora sunt, cœlum, terram, aerem, aquam certo ordine collocavit? Quis hæc miscuit ac sejunxit? Quæ mutua horum societas naturæque cognatio et conspiratio? Hoc enim dictum, licet hominis a religione nostra alieni, mihi magnopere probatur: *Quis motum his attulit, ac perpetuo minimeque impedita cursu ea moderatur?* An non eorum artifex et qui rebus omnibus rationem eam indidit, qua universum fertur et gubernatur? Quis porro horum artifex? An non is, qui hæc procreavit atque in rerum naturam produxit? Neque enim proculdubio casui fortunæque hæc vis et facultas ascribenda est. Ut enim hoc demus, casu omnia exstitisse, cui tandem eorum constitutio ac dispositio tribuenda erit? Atque ut hoc quoque ipsum, si ita lubet, casui concedamus, cujusnam, quæso, fuerit, hæc, juxta eas rationes, quibus primum creata sunt, tueri atque conservare? Alteriusne cujuspiam, an casus? Alterius profecto, non casus. Hoc autem quid tandem aliud esse queat, quam Deus? Sic ratio, quæ ex Deo est, et cunctis insita, et prima in pectoribus nostris condita lex, cunctisque mortalibus innexa, nos ab iis rebus, quæ oculis cernuntur, ad Deum subvexit. Ac proinde hoc pacto rursus exordiamur.

A μέχρι τούτων ἔστησεν. Οὐ γὰρ ἦν λόγου δοῦναι τὴν ἡγεμονίαν τοῖς ὁμοτίμοις κατὰ τὴν αἴσθησιν (84). Καὶ διὰ τούτων ἄγει πρὸς τὸ ὑπὲρ ταῦτα, καὶ δι' οὗ (85) τούτοις τὸ εἶναι περίεστιν. Τί γὰρ τὸ τάξαν τὰ οὐράνιά τε (86) καὶ τὰ ἐπίγεια, ὅσα τε δι' ἀέρος, καὶ ὅσα καθ' ὕδατος, μᾶλλον δὲ τὰ πρὸ τούτων, οὐρανὸν, καὶ γῆν, καὶ ἀέρα, καὶ φύσιν ὕδατος; Τίς ταῦτα ἔμιξε καὶ ἐμέρισεν; τίς (87) κοινωνία τούτων πρὸς ἄλληλα, καὶ συμφυΐα, καὶ σύμπνοια; Ἐπαινῶ γὰρ τὸν εἰρηκότα (88), κἂν ἀλλότριος ᾖ· (89) *Τί τὸ ταῦτα κεκινηκὸς, καὶ ἄγον* (90) *τὴν ἄληκτον φορὰν καὶ ἀκώλυτον*; ἆρ' οὐχ ὁ τεχνίτης τούτων, καὶ πᾶσι λόγον ἐνθεὶς, καθ' ὃν τὸ πᾶν φέρεταί τε καὶ διεξάγεται; Τίς δὲ ὁ τεχνίτης τούτων; ἆρ' οὐχ ὁ πεποιηκὼς (91) ταῦτα, καὶ εἰς τὸ εἶναι (92) παραγα- B γών; οὐ γὰρ δὴ τῷ αὐτομάτῳ δοτέον τοσαύτην δύναμιν. Ἔστω γὰρ τὸ γενέσθαι τοῦ αὐτομάτου· τίνος τὸ τάξαι; Καὶ τοῦτο, εἰ δοκεῖ, δῶμεν· τίνος τὸ τηρῆσαι καὶ φυλάξαι καθ' οὓς πρῶτον ὑπέστη λόγους; ἑτέρου τινὸς, ἢ τοῦ αὐτομάτου; Ἑτέρου δηλαδὴ παρὰ τὸ αὐτόματον. Τοῦτο δὲ τί ποτε ἄλλο πλὴν Θεός; Οὕτως ὁ ἐκ Θεοῦ λόγος καὶ πᾶσι σύμφυτος, καὶ πρῶτος ἐν ἡμῖν (93) νόμος καὶ πᾶσι συνημμένος, ἐπὶ Θεὸν ἡμᾶς ἀνήγαγεν ἐκ τῶν ὁρωμένων. Καὶ δὴ λέγωμεν (94) ἀρξάμενοι πάλιν.

XVII. Quid tandem Deus natura sua et essentia sit, nec hominum quisquam unquam invenit, nec invenire potest. An vero aliquando sit inventurus, quærat hoc qui volet, ac perscrutetur. Mea quidem sententia, tum demum hoc inveniet, cum deiforme hoc atque divinum, id est, mens nostra et ratio cum natura cognata conjuncta fuerit, et imago ad exemplar illud suum, cujus nunc desiderio tangitur, ascenderit. Atque illud mihi esse videtur, quod primarium philosophiæ caput est, nempe nos aliquando tantum cognituros, quantum cogniti sumus [89-90]. At in hac mortali vita quidquid ad nos usque pertingit, aliud nihil est, quam exiguus quidam rivulus, ac velut **509** parvus magnæ lucis radius. Quamobrem si quis Deum cognovit, aut, Scriptura

C IZ'. Θεὸν, ὅ τί ποτε μὲν ἔστι τὴν φύσιν καὶ τὴν οὐσίαν, οὔτε τις εὗρεν ἀνθρώπων πώποτε, οὔτε μὴν (95) εὕρῃ. Ἀλλ' εἰ μὲν εὑρήσει ποτὲ, ζητείσθω τοῦτο, καὶ φιλοσοφείσθω παρὰ τῶν βουλομένων· εὑρήσει δὲ, ὡς ὁ ἐμὸς (96) λόγος, ἐπειδὰν τὸ θεοειδὲς τοῦτο καὶ θεῖον, λέγω δὲ τὸν ἡμέτερον νοῦν τε καὶ λόγον, τῷ οἰκείῳ (97) προσμίξῃ, καὶ ἡ εἰκὼν ἀνέλθῃ πρὸς τὸ ἀρχέτυπον, οὗ νῦν ἔχει τὴν ἔφεσιν. Καὶ τοῦτο εἶναί μοι δοκεῖ τὸ πάνυ φιλοσοφούμενον, *ἐπιγνώσεσθαί ποτε ἡμᾶς, ὅσον ἐγνώσμεθα*. Τὸ δὲ νῦν εἶναι (98), βραχεῖά τις ἀποῤῥοὴ πᾶν τὸ εἰς ἡμᾶς φθάνον, καὶ οἷον μεγάλου φωτὸς μικρὸν ἀπαύγασμα. Ὥστε καὶ εἴ τις ἔγνω Θεὸν, ἢ ἐγνωκέναι μεμαρτύρηται, τοσοῦτον ἔγνω, ὅσον ἄλλου μὴ τὸ ἴσον ἐλλαμφθέντος φανῆναι φωτοειδέστερος· καὶ τὸ ὑπερβάλλον, τέλειον ἐνο-

[89-90] I Cor. XIII, 12.

(84) *Κατὰ τὴν αἴσθησιν*. « Quantum ad sensum. » Schol.: Οὐ κατὰ τὸν νοῦν· « Non quantum ad mentem. »

(85) *Δι' οὗ*. « Cujus. » Schol.: τοῦ Θεοῦ· « Dei. »

(86) *Οὐράνιά τε*. Deest τε in duobus Regg., et Or. 1.

(87) *Τίς*. Duo Regg. addunt, ἡ.

(88) *Τὸν εἰρηκότα*. Schol. τὸν Πλάτωνα· « Platonem. » Quod verisimilius quidem dictum videtur de isto philosopho, quam de Oppiano, ut vult Billius in notis.

(89) *Τί τὸ ταῦτα... καὶ ἀκώλυτον*. Hæc in Coisl. 3 ad marg. ascribuntur Platoni.

(90) *Καὶ ἄγον*, etc. Reg. Cypr. habet: καὶ ὑπὸ τὴν ἄληκτον φορὰν καὶ ἀκώλυτον ἀγαγόν.

(91) *Ὁ πεποιηκώς*. Sic tres Colb., Or. 1, et Par. D In ed., ὁ πεποιηκός.

(92) *Εἰς τὸ εἶναι*. Par., εἰς τὸ ἕν.

(93) *Ἐν ἡμῖν*. Sic Or. 1. In ed., ἐν ὑμῖν.

(94) *Λέγωμεν*. Sic Combef. In ed., λέγομεν

(95) *Οὔτε μήν*. Reg. bm, Or. 1, Basil., οὔτε μή.

(96) *Ὡς ὁ ἐμός*. Sic duo Regg., et Or. 1. Alii, ὡς ἐμός, minus recte. EDIT.

(97) *Οἰκείῳ*. Sic Reg. bm, Coisl. 3, etc., « cum Deo. » Etenim homo, cum sit ad imaginem Dei creatus, Deo quodam cognationis jure est conjunctus. In ed., οἰσείῳ.

(98) *Τὸ δὲ νῦν εἶναι*. Coisl. 3, et tres Colbert., Τὸ δὲ νῦν γνῶναι, « Quod autem nunc cognoscimus, » etc.

μίσθη, οὐ τῇ ἀληθείᾳ, τῇ δὲ τοῦ πλησίον δυνάμει παραμετρούμενον. A

ΙΗʹ. Διὰ τοῦτο Ἐνὼς μὲν ἤλπισεν ἐπικαλεῖσθαι (99) τὸν Κύριον· ἐλπὶς τὸ κατορθούμενον ἦν, καὶ τοῦτο οὐ γνώσεως, ἀλλ' ἐπικλήσεως. Ἐνὼχ δὲ μετετέθη μὲν, οὔπω δὲ δῆλον, εἰ Θεοῦ φύσιν περιλαβὼν, ἢ περιληψόμενος. Τοῦ δὲ Νῶε, καλὸν ἡ εὐαρέστησις, τοῦ καὶ κόσμον ὅλον ἐξ ὑδάτων διασώσασθαι πιστευθέντος, ἢ κόσμου σπέρματα, ξύλῳ μικρῷ φεύγοντι (1) τὴν ἐπίκλυσιν. Ἀβραὰμ δὲ ἐδικαιώθη μὲν ἐκ πίστεως, ὁ μέγας πατριάρχης, καὶ θύει θυσίαν ξένην, καὶ τῆς μεγάλης ἀντίτυπον· Θεὸν δὲ οὐχ ὡς Θεὸν εἶδεν, ἀλλ' ὡς ἄνθρωπον ἔθρεψε, καὶ ἐπῃνέθη, σεβασθεὶς ὅσον κατέλαβεν. B Ἰακὼβ δὲ, κλίμακα μὲν ὑψηλὴν ἐφαντάσθη τινὰ, καὶ ἀγγέλων ἄνοδον, καὶ στήλην ἀλείφει μυστικῶς (ἴσως ἵνα τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἀλειφέντα λίθον παραδηλώσῃ), καὶ οἶκος Θεοῦ (2) τόπῳ τινὶ προσηγορίαν δίδωσιν, εἰς τιμὴν τοῦ ὀφθέντος, καὶ ὡς ἀνθρώπῳ τῷ Θεῷ προσπαλαίει, ἥ τίς ποτέ ἐστιν ἡ πάλη Θεοῦ πρὸς ἄνθρωπον, ἢ τάχα τῆς ἀνθρωπίνης ἀρετῆς πρὸς Θεὸν ἀντεξέτασις, καὶ σύμβολα τῆς πάλης ἐπὶ τοῦ σώματος φέρει, τὴν ἡττᾶν παραδεικνύντα τῆς γεννητῆς (3) φύσεως, καὶ ἆθλον εὐσεβείας τὴν μεταβολὴν τῆς προσηγορίας λαμβάνει, μετονομασθεὶς, ἀντὶ Ἰακὼβ, Ἰσραὴλ, τοῦτο δὴ τὸ μέγα καὶ τίμιον ὄνομα· ἐκεῖνο δὲ, οὔτε αὐτὸς, οὔτε τις ὑπὲρ αὐτὸν μέχρι σήμερον ἐκαυχήσατο τῶν δώδεκα φυλῶν, ὧν πατὴρ ἦν, ὅτι Θεοῦ φύσιν ἢ ὄψιν ὅλην ἐχώρησεν (4). C

ΙΘʹ. Ἠλίᾳ δὲ, οὔτε πνεῦμα βίαιον, οὔτε πῦρ, οὔτε συσσεισμὸς, ὡς τῆς ἱστορίας ἀκούεις, ἀλλ' ἥ αὔρα τις ὀλίγη τὴν τοῦ Θεοῦ παρουσίαν, καὶ ταῦτα, οὐ φύσιν ἐσκιαγράφησεν. Ἠλίᾳ τίνι; ὃν καὶ ὅρμα πυρὸς ἀνάγει πρὸς οὐρανὸν, δηλοῦν τοῦ δικαίου τὸ ὑπὲρ ἄνθρωπον. Μανωὲ δὲ τὸν κριτὴν πρότερον, καὶ Πέτρον τὸν μαθητὴν ὕστερον, πῶς οὐ τεθαύμακας; τὸν μὲν οὐδὲ ὄψιν φέροντα τοῦ φαντασθέντος Θεοῦ, καὶ διὰ D τοῦτο, *Ἀπολώλαμεν, ὦ γύναι*, λέγοντα, *Θεὸν ἑωράκαμεν*, ὡς οὐ χωρητῆς οὔσης ἀνθρώποις, οὐδὲ φαντασίας θείας, μὴ ὅτι γε φύσεως· τὸν δὲ καὶ τὸν

teste, cognovisse dicitur, eatenus cognovisse censendus est, quatenus uberioris splendoris particeps sit, quam qui minus luminis divinitus accepit. Ita exsuperantia hæc, perfecta cognitio existimata est, non ad rei ipsius veritatem, sed ad aliorum modulum et facultatem perpensa.

XVIII. Quocirca Enos quidem spem habuit fore ut Dominum invocaret [61]: ubi vides spem duntaxat in eo laudari, eamque non cognitionis, sed invocationis. Enoch autem, quamvis translatus fuerit [62], nondum tamen constat, an Dei naturam comprehenderit, aut comprehensurus sit. Jam Noe, cui orbis universi ab aquarum periculo conservandi cura credita est [63], vel potius orbis semina commissa, exiguo ligno diluvium fugientia [64], hinc solum laudem consecutus est, quod Deo gratus et acceptus fuisset. Magnus porro ille patriarcha Abraham, ex fide quidem justificatus est [65], ac novam et inauditam victimam, magnæque illius figuram gerentem, obtulit [66]: at Deum non ut Deum conspexit, sed ut hominem aluit [67]; ac proinde laudatus est, quod, quantum percepit, tantum quoque veneratus est. Nam quid de Jacob dicam, qui licet sublimem quamdam scalam, et ascendentes angelos in somnis conspicatus sit [68], ac columnam non sine mysterio quodam unxerit (fortasse ut lapidem salutis nostræ causa unctum significaret), atque in ejus, quem conspexerat, honorem, loco cuidam domus Dei cognomentum imposuerit, ac cum Deo quasi cum homine luctam inierit, quæcunque tandem illa Dei cum homine lucta esse queat. His enim verbis fortasse nihil aliud indicatur, quam humanæ virtutis cum divina comparatio, luctæque signa, quæ creatam naturam victam esse ostenderent, in corpore tulerit, ac denique pro pietatis præmio nominis commutationem acceperit, pro Jacob nimirum, magno illo et eximio Israelis nomine nuncupatus; hoc tamen nec ipse, nec quisquam eo sublimior, ad hunc usque diem in omnibus duodecim tribubus, quarum pater exstitit, gloriari magnificeque prædicare potuit, se totam Dei naturam animo percepisse.

XIX. Nec vero Eliæ, vel spiritus vehemens, vel ignis, vel terræ concussio, ut **510** historiæ sacræ monumentis proditum est, sed aura quædam tenuis Dei præsentiam, non autem naturam ipsam, adumbravit [69]. Ipsum Eliam dico, quem igneus quoque currus in cœlum evexit [70], significans, ut opinor, singularem quamdam hominis virtutem, atque humanum fastigium excedentem. Quid? Non te judex ille Manue, ac Petrus apostolus, admiratione afficiunt? Quorum alter ne conspectum quidem Dei, per imaginem ipsi obversantis, ferre poterat, ac

[61] Gen. IV, 26. [62] Gen. V, 24. [63] Gen. VI, 13 sqq. [64] Gen. IX, 1 sqq. [65] Gen. XV, 6; Rom. IV, 3. [66] Gen. XXII, 2 seqq. [67] Gen. XVIII, 2 sqq. [68] Gen. XXVIII, 12. [69] III Reg. XIX, 11 sqq. [70] IV Reg. II, 11.

(99) *Ἐπικαλεῖσθαι*. Vocem hanc in activa significatione accepit Billius. Alii, post Theodoretum, in passiva accipiunt, et vertunt: « Speravit fore ut Dominus invocaretur. »

(1) *Φεύγοντι*. Savil. et Comb., διαφυγόντα. In aliis, διαφυγόντι.

(2) *Καὶ οἶκος Θεοῦ*. « Domus Dei. » Regg. a, hm, duo Colb. et Or. 1, εἶδος Θεοῦ, « facies Dei. » Fatetur Billius in notis se in priori editione sic vertisse auctoritate codicum; neque hanc lectionem improbandam judicat. Sed in secunda ed. prætulit cum Elia, οἶκος Θεοῦ, « domus Dei, » quod « Gregorii verba, de loci nuncupatione, Jacobi cum angelo luctam præcedant. » Si lectionem οἶκος Θεοῦ prætuleris, lege Gen. XXVIII, 12, 17 et 19. Sin alteram εἶδος Θεοῦ, lege Gen. XXXII, 24, 30. Si aperiendum sit quid hac de re sentiamus, aptior nobis videtur lectio « facies Dei, » quam « domus Dei, » quia hic præcipue de visione Dei disputatur.

(3) *Γεννητῆς*. Reg. Cypr., γενητῆς.

(4) *Ἐχώρησεν*. Non bene Bill.: « oculis usurpasse; » nec melius Leuv. « aspiciendo » percepisse, quasi natura divina res esset « oculis » et « aspectui » subjecta.

proinde dicebat : Periimus, uxor, Deum vidimus [71], A tanquam videlicet homines, ne divini quidem in imagine conspectus, nedum naturæ ipsius, capaces sint : alter conspicuum etiam Christum in naviculam admittere recusabat, atque ablegabat [72]. Quod eo quoque mirabilius videri debet, quod idem ad Christi agnitionem animi ardore alios anteibat, eoque nomine beatus prædicatus est [73], resque maximas in fidem accepit. Quid Isaiam et Ezechielem rerum maximarum spectatorem reliquosque prophetas commemorem? Quorum alter Dominum Sabbaoth in gloriæ throno sedentem vidit [74], eumque a seraphim senis alis præditis in orbem cinctum ac laudatum et tectum, seque ipsum carbone perpurgatum, atque ad obeundum prophetiæ munus adornatum. Alter vehiculum quoque Dei [75], hoc est, cherubinos describit, thronumque B ipsis excelsiorem, eoque sublimius firmamentum, atque insuper eum, qui in firmamento sese utcunque conspicandum præbebat, vocesque etiam quasdam, et impetus, atque actiones; idque, sive diurnum quoddam hoc spectrum, solis sanctissimis viris spectabile, sive minime fallax noctis visio, sive prævia quædam mentis impressio, futura tanquam præsentia exhibens, sive arcanum quoddam aliud prophetiæ genus, dicere nequeo; novit hoc prophetarum Deus, et qui hujusmodi afflatibus agitantur. Cæterum neque hi, de quibus loquor, neque quisquam alius ejusdem ordinis, in substantia et essentia Domini, ut Scriptura loquitur [76], stetit, nec Dei naturam, aut vidit, aut aliis prodidit et patefecit.

φαινόμενον Χριστὸν τῷ πλοίῳ μὴ προσιέμενον, καὶ διὰ τοῦτο ἀποπεμπόμενον· καίτοιγε θερμότερος τῶν ἄλλων εἰς ἐπίγνωσιν Χριστοῦ Πέτρος, καὶ διὰ τοῦτο μακαριζόμενος, καὶ τὰ μέγιστα πιστευόμενος. Τί δ' ἂν εἴποις περὶ Ἡσαΐου, καὶ Ἰεζεχιὴλ τοῦ τῶν μεγίστων ἐπόπτου, καὶ τῶν λοιπῶν προφητῶν; ὧν ὁ μὲν τὸν Κύριον Σαββαὼθ (5) εἶδε καθήμενον ἐπὶ θρόνου δόξης, καὶ τοῦτον ὑπὸ τῶν ἑξαπτερύγων σεραφὶμ κυκλούμενον, καὶ αἰνούμενον, καὶ ἀποκρυπτόμενον (6), ἑαυτόν τε τῷ ἄνθρακι καθαιρόμενον, καὶ πρὸς τὴν προφητείαν καταρτιζόμενον· ὁ δὲ καὶ τὸ ὄχημα τοῦ Θεοῦ τὰ χερουβὶμ διαγράφει, καὶ τὸν ὑπὲρ αὐτῶν (6*) θρόνον, καὶ τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ στερέωμα, καὶ τὸν ἐν τῷ στερεώματι φανταζόμενον, καὶ φωνάς δή τινας, καὶ ὁρμάς, καὶ πράξεις (7)· B καὶ ταῦτα, εἴτε φαντασία τις ἦν ἡμερινή, μόνοις θεωρητὴ τοῖς ἁγίοις, εἴτε νυκτὸς ἀψευδὴς ὄψις, εἴτε τοῦ ἡγεμονικοῦ τύπωσις συγγενομένη (8) τοῖς μέλλουσιν ὡς παροῦσιν, εἴτε τι ἄλλο προφητείας εἶδος ἀπόῤῥητον, οὐκ ἔχω λέγειν· ἀλλ' οἶδεν ὁ τῶν προφητῶν Θεὸς, καὶ οἱ τὰ τοιαῦτα ἐνεργούμενοι. Πλὴν οὔτε οὗτοι περὶ ὧν ὁ λόγος, οὔτε τις ἄλλος τῶν κατ' αὐτοὺς (9), ἔστη ἐν ὑποστήματι (10) καὶ οὐσίᾳ Κυρίου, κατὰ τὸ γεγραμμένον, οὐδὲ Θεοῦ φύσιν ἢ εἶδεν ἢ ἐξηγόρευσεν.

XX. Quod si Paulo ea, quæ tertium cœlum [77], C atque ad illud usque progressio, vel ascensio, vel assumptio exhibuit, mortalibus evulgare licuisset, amplius quiddam **511** fortasse de Deo cognovissemus, si modo arcana hæc causa erat, cur in cœlum raperetur. Quoniam autem hæc ei in vulgus efferre nefas erat, faciamus nos quoque, ut ea silentio commendemus. Atque hoc duntaxat Paulum dicentem audiamus : *Ex parte cognoscimus, et ex parte prophetamus* [78]. Hæc, atque ejusmodi fateri non dubitat ille scientia nequaquam imperitus, ille experimentum se daturum minitans loquentis in se Christi, magnus, inquam, ille veritatis propugnator et doctor. Eoque nomine omnem quoque humanam ac terrenam scientiam nihil supra specula et ænigmata [79] esse statuit, utpote quæ D

Κʹ. Παύλῳ δὲ, εἰ μὲν ἐκφορὰ (11) ἦν ἅπερ ἔσχεν (12) ὁ τρίτος οὐρανὸς, καὶ ἡ μέχρις ἐκείνου πρόοδος, ἢ ἀνάβασις, ἢ ἀνάληψις, τάχα ἄν τι περὶ Θεοῦ πλέον ἔγνωμεν, εἴπερ τοῦτο ἦν τὸ τῆς ἁρπαγῆς μυστήριον· ἐπεὶ δὲ ἄῤῥητα ἦν, καὶ ἡμῖν σιωπῇ τιμάσθω. Τοσοῦτον δὲ ἀκούσωμεν αὐτοῦ Παύλου λέγοντος, ὅτι *Ἐκ μέρους γινώσκομεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν*. Ταῦτα, καὶ τὰ τοιαῦτα ὁμολογεῖ ὁ μὴ ἰδιώτης τὴν γνῶσιν, ὁ δοκιμὴν ἀπειλῶν τοῦ ἐν αὐτῷ λαλοῦντος Χριστοῦ, ὁ μέγας τῆς ἀληθείας προαγωνιστὴς, καὶ διδάσκαλος. Διὸ καὶ (13) πᾶσαν τὴν κάτω γνῶσιν οὐδὲν ὑπὲρ τὰ ἔσοπτρα καὶ τὰ αἰνίγματα τίθεται, ὡς ἐν μικροῖς τῆς ἀληθείας ἱσταμένην ἰνδάλμασιν. Εἰ δὲ μὴ λίαν δοκῶ τισι περιττὸς καὶ περίεργος τὰ τοιαῦτα ἐξετάζων, οὐδὲ ἄλλα τινὰ τυχὸν ἢ ταῦτα ἦν, ἃ μὴ δύνασθαι νῦν βαστα-

[71] Judic. XIII, 22. [72] Luc. V, 8. [73] Matth. XVI, 17. [74] Isa. VI, 1. [75] Ezech. I, 4 seqq. [76] Jerem. XXIII, 18. [77] II Cor. XII, 2. [78] I Cor. XIII, 9. [79] ibid. 12.

(5) *Σαββαώθ*. Reg. bm, et Or. 1, Σαβαώθ.

(6) *Ἀποκρυπτόμενον*. Colb. 1 et Or. 1, κρυπτόμενον

(6*) *Ὑπὲρ αὐτῶν*. Reg. Cypr., ὑπὲρ αὐτοῦ. Combef. putat legendum, ὑπὲρ αὐτό, nempe, ὄχημα, sicut et mox pro τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ. censet scribendum, ὑπὲρ αὐτόν, scilicet, θρόνον.

(7) *Πράξεις*. Par., τάξεις, « ordines. »

(8) *Συγγενομένη*. Or. 1, συγγενομένου.

(9) *Κατ' αὐτούς*. Duo Regg. et Or. 1, κατὰ τούτους.

(10) *Ἐν ὑποστήματι*. Vox est Jeremiæ XXIII, 18, cui subjungit Gregorius, καὶ οὐσίᾳ, explicationis causa, quasi vox illa « essentiam, » sive « naturam Dei » significet, quod a vero sensu longius abest. Vox enim Hebræa Jeremiæ « consilium » sonat. Hinc Vulgata recte reddit : « Quis enim adfuit consilio Domini? » Septuaginta et Theodotion interpretantur, « substantiam, » seu « subsistentiam; » Aquila, « secretum, » et Symmachus. « sermonem. » Verum voces ὑπόστημα et ὑπόστασις recte verti possunt, « statio » et « consessus, » sicque propius accederent ad genuinum Hebraicæ vocis sensum.

(11) *Ἐκφορά*. Legendum videtur esse, ἐκφορᾶ. EDIT.

(12) *Ἔσχεν*. Coisl. 3, παρέσχεν, « exhibuit, suppeditavit. » Bill. : « continet. »

(13) *Διὸ καί*. Reg. a et duo Colb., ὃ καί.

χθῆναι, ὁ Λόγος αὐτὸς ὑπηνίσσετο, ὡς (14) ποτε βασταχθησόμενα καὶ τρανωθησόμενα· καὶ ἅπερ (15) μηδ' ἂν αὐτὸν δυνηθῆναι χωρῆσαι τὸν κόσμον (16), Ἰωάννης ὁ τοῦ Λόγου πρόδρομος (17), ἡ μεγάλη τῆς ἀληθείας φωνὴ, διωρίζετο.

A ultra exigua veritatis simulacra minime sese porrigat. Quod nisi me quispiam in hujus generis rebus exquirendis nimis curiose et supervacaneo versari existimet, dicere quoque non verear, nec alia quidem fortasse, quam hæc, ea esse, quæ Christus ipse portari in hac vita posse negavit [80], velut aliquando portanda, et declaranda; et quæ ille Verbi præcursor Joannes, et magna veritatis vox, ne a mundo quidem capi posse pronuntiavit [81].

ΚΑ'. Πᾶσα μὲν οὖν ἀλήθεια, καὶ πᾶς λόγος δυστέκμαρτός τε καὶ δυσθεώρητος· καὶ οἷον ὀργάνῳ μικρῷ μεγάλα δημιουργοῦμεν, τῇ ἀνθρωπίνῃ σοφίᾳ τὴν τῶν ὄντων γνῶσιν θηρεύοντες, καὶ τοῖς νοητοῖς (18) προσβάλλοντες μετὰ τῶν αἰσθήσεων· ἢ οὐκ ἄνευ αἰσθήσεων, ὑφ' ὧν περιφερόμεθα καὶ πλανώμεθα, καὶ οὐκ ἔχομεν γυμνῷ τῷ νῷ γυμνοῖς τοῖς πράγμασιν ἐντυγχάνοντες, μᾶλλόν τι προσιέναι τῇ ἀληθείᾳ, καὶ τὸν νοῦν τυποῦσθαι ταῖς καταλήψεσιν. Ὁ δὲ περὶ Θεοῦ λόγος, ὅσῳ τελεώτερος, τοσούτῳ δυσεφικτότερος, καὶ πλείους τὰς ἀντιλήψεις ἔχων καὶ τὰς λύσεις ἐργωδεστέρας. Πᾶν γὰρ τὸ ἐνιστάμενον, κἂν βραχύτατον ᾖ, τὸν τοῦ λόγου δρόμον ἐπέσχε καὶ διεκώλυσε, καὶ τὴν εἰς τὸ πρόσω φορὰν διέκοψεν· ὥσπερ οἱ τοὺς ἵππους ταῖς ῥυτῆρσιν ἀθρόως μεθέλκοντες φερομένους, καὶ τῷ ἀδοκήτῳ τοῦ τιναγμοῦ περιτρέποντες. Οὕτω Σολομὼν μὲν ὁ (19) σοφισάμενος περισσὰ, ὑπὲρ πάντας τοὺς γενομένους ἔμπροσθεν, καὶ καθ' ἑαυτὸν, ᾧ τὸ τῆς καρδίας πλάτος δῶρον Θεοῦ, καὶ ἡ ψάμμου δαψιλεστέρα χύσις τῆς θεωρίας, ὅσῳ πλέον ἐμβατεύει τοῖς βάθεσι, τοσούτῳ πλέον ἰλιγγιᾷ, καὶ τέλος τι ποιεῖται σοφίας εὑρεῖν ὅσον διέφυγεν (20). Παῦλος δὲ πειρᾶται μὲν ἐφικέσθαι, οὔπω λέγω τῆς τοῦ Θεοῦ φύσεως, τοῦτο γὰρ ᾔδει παντελῶς ἀδύνατον ὂν, ἀλλὰ μόνον τῶν τοῦ Θεοῦ κριμάτων. Ἐπεὶ δὲ οὐχ εὑρίσκει διέξοδον, οὐδὲ στάσιν τῆς ἀναβάσεως, οὐδὲ εἴς τι (21) φανερὸν τελευτᾷ πέρας ἡ πολυπραγμοσύνη τῆς διανοίας, ἀεί τινος ὑποφαινομένου τοῦ λείποντος· ὢ τοῦ θαύματος (ἵνα καὶ αὐτὸς πάθω τὸ ἴσον)! ἐκπλήξει περιγράφει τὸν λόγον, καὶ πλοῦτον Θεοῦ, καὶ βάθος τὸ τοιοῦτο καλεῖ, καὶ ὁμολογεῖ τῶν τοῦ Θεοῦ κριμάτων τὸ ἀκατάληπτον, μονονουχὶ τὰ αὐτὰ τῷ Δαβὶδ φθεγγόμενος, ποτὲ μὲν ἄβυσσον πολλὴν ὀνομάζοντι τὰ τοῦ Θεοῦ κρίματα, ἧς οὐκ ἔστι τὴν ἕδραν ἢ μέτρῳ ἢ αἰσθήσει λαβεῖν, ποτὲ δὲ τεθαυμαστῶσθαι τὴν γνῶσιν ἐξ ἑαυτοῦ, καὶ τῆς ἑαυτοῦ συστάσεως (22) λέγοντι, κεκραταιῶσθαί τε πλέον ἢ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν καὶ περίδραξιν.

XXI. Verum enim vero cum veritas omnis et disputatio plurimum difficultatis atque obscuritatis habeat; ac nos velut parvo quodam instrumento res magnas efficere moliamur, humanæ videlicet sapientiæ adjumento rerum cognitionem aucupantes, ac res, quæ animi tantum intelligentia comprehenduntur, per sensus cognoscere aggredimur; aut certe non sine sensibus, quibus undique jactamur B et in errorem pertrahimur, nec nuda mente cum nudis rebus versari, atque inde ad veritatem propius accedere, rebusque perceptis ac comprehensis mentem informare possumus. Tum vero disputatio ea, quæ de Deo suscipitur, quo perfectior, eo quoque difficilior est, pluribusque objectationibus patet, in iisque diluendis ac dissolvendis plus negotii facessit. Nihil enim tam levis exiguique ponderis nobis adversari potest, quod non disputationis cursum interrumpat atque comprimat, impediatque quominus ultra progrediamur. Quemadmodum qui equos ad cursum incitatos repente freno retrahunt, ac per inopinatam et repentinam excussionem retrorsum agunt. Sic nimirum Salomon, qui omnibus, cum suæ, tum superioris memoriæ hominibus sapientiæ C laude præstitit [82], et cordis latitudinem Dei beneficio **512** accepit, ac tantam contemplationis copiam et ubertatem [83], ut arenæ numerum excederet, quo altius in has profunditates penetrat, hoc magis æstuat, ac finem quemdam sapientiæ constituit, nimirum quod invenisset, quantum ea a se fugeret [84]. Consimili quoque modo Paulus, non dicam Dei naturam, hoc enim prorsus supra humanas vires esse perspectum habebat, sed Dei solum judicia cognitione assequi conatur. Quoniam autem nec exitum ullum, nec quo ascensum figere ac stabilire posset, reperiebat, nec perspicuo ullo fine curiosa ipsius animi perscrutatio claudebatur, quod videlicet subinde semper aliquid reliqui esse perspiceret: D o rem miram ac stupendam! (ut ipse quoque eodem affectu commovear) orationem admiratione circumscribit, idque Dei opes ac profundum appellat, ac Dei judicia nullius ingenio percipi et comprehendi posse ingenue fatetur [85], iisdem propemodum verbis cum Davide utens, qui nunc judicia Dei abyssum

[80] Joan. xvi, 12. [81] Joan. xxi, 25. [82] III Reg. iii, 12. [83] II Par. i, 12. [84] Eccle. vii, 24; viii, 17. [85] Rom. xi, 33.

(14) *Ὡς*. Reg. Cypr., ἴσως. Reg. bm, Coisl. 1 et Or. 1, ἅπερ.

(15) *Καὶ ἅπερ*. Plures Regg. et Colb., καὶ ἃ μηδέ.

(16) *Τὸν κόσμον*. Duo Regg., tres Colb. et Or. 1, τὸν κάτω κόσμον. Sic legit Leuv., qui vertit, « mundum hunc inferum. »

(17) *Πρόδρομος*. Mirum videri potest Joannem Evangelistam, Verbi præcursorem a Gregorio appellari. Elias hanc, inter alias, affert causam, nempe, « quod et interpres fuerit doctrinæ de Deo. » Billius vero putat Gregorium hic « memoriæ lapsu errasse, quod eum Verbi præcursorem, et Veritatis vocem appellet, quem tonitrui potius filium vocare debuerat. » Addit etiam ita sensisse Maximum.

(18) *Καὶ τοῖς νοητοῖς*, etc. Billius : « ac rebus intellectilibus animum una cum sensibus admoventis. »

(19) *Σολομὼν μὲν ὁ*. Comb., Σολομῶν ὁ.

(20) *Ὅσον διέφυγεν*. Billius: « quantum ea a se effugiet. »

(21) *Οὐδὲ εἴς τι*, etc., « nec ullam perspicuam curiosæ animi perscrutationis metam habebat. »

(22) *Συστάσεως*. Billius : « creatione. »

multam vocat[86], cujus fundum, nec mensura, nec sensu capi queat; nunc mirabilem factam esse scientiam ex seipso suique ipsius constitutione pronuntiat[87], atque adeo robustam, ut viribus nostris eam capere et complecti nequeamus.

XXII. Ut enim missa alia faciens, inquit, meipsum omnemque humanam naturam et compagem intuear, quæ hæc mistio nostra est? Quis motus? Quomodo id quod immortale est, cum mortali copulatum est? Quomodo deorsum fluo, et sursum feror? Quomodo anima circumscribitur? Quomodo vitam impertitur, et affectuum fit particeps? Quomodo mens simul et circumscripta est, et nullis terminis inclusa, in nobis manet, et motus fluxionisque celeritate omnia perlustrat? Quomodo sermonis opera percipitur vicissim, et communicatur, ac per aerem grassatur, et cum rebus ipsis ingreditur? Quomodo cum sensibus consuetudinem habet, ac rursus seorsim a sensibus sese colligit? Atque, ut quæ priora sunt dicam, quæ prima nostri effictio et constitutio in naturæ officina? Quæ etiam postrema formatio ac perfectio? Quæ cibi appetitio ac distributio? Quis nos sponte ad primos illos fontes ac vitæ causas duxit? Quomodo corpus cibis, animus contra sermone ac doctrina pascitur? Quæ est illa naturæ vis mutuaque inter parentes et liberos affectio, ut quasi quodam philtro contineantur? Quomodo firmæ ac stabiles sunt species, et interim notis inter se distinctæ, **513** quarum proprietates, cum tanto numero sint, assequi non possumus? Quomodo idem animal mortale simul et immortale est; mortale quidem ratione migrationis, immortale autem ratione procreationis? Ut enim aliud morte subducitur, ita rursus ipsi aliud subrogatur, non secus atque in fluminis tractu, quod simul fluxum est et stabile. Multa de hominis membris et partibus adhuc commemorare possis, ac de mutua earum concinnitate; quippe quæ naturæ lege ac ratione, non minus ad elegantiam, quam ad utilitatem, conjungantur simul et

ΚΒʹ. Ἵνα γὰρ τἄλλα ἐάσας, φησὶ, πρὸς ἐμαυτὸν βλέψω, καὶ πᾶσαν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ σύμπηξιν (23), τίς ἡ μίξις ἡμῶν; Τίς ἡ κίνησις; Πῶς τὸ ἀθάνατον τῷ θνητῷ συνεκράθη; Πῶς κάτω ῥέω, καὶ ἄνω φέρομαι; Πῶς ψυχὴ περιγράφεται (24); πῶς ζωὴν δίδωσι, καὶ πάθους μεταλαμβάνει; Πῶς ὁ νοῦς καὶ περιγραπτὸς καὶ ἀόριστος (25), ἐν ἡμῖν μένων, καὶ πάντα ἐφοδεύων τάχει φορᾶς καὶ ῥεύσεως (26); Πῶς μεταλαμβάνεται λόγῳ καὶ μεταδίδοται, καὶ δι' ἀέρος χωρεῖ, καὶ μετὰ τῶν πραγμάτων εἰσέρχεται; Πῶς αἰσθήσει κοινωνεῖ, καὶ συστέλλεται ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων; Καὶ ἔτι πρὸ τούτων, τίς ἡ πρώτη πλάσις ἡμῶν, καὶ σύστασις ἐν τῷ τῆς φύσεως ἐργαστηρίῳ (27); Καὶ τίς ἡ τελευταία μόρφωσις καὶ τελείωσις; Τίς ἡ τῆς τροφῆς ἔφεσις καὶ διάδοσις; Καὶ τίς ἤγαγεν ἐπὶ τὰς πρώτας πηγὰς (28), καὶ τοῦ ζῆν ἀφορμὰς αὐτομάτως; Πῶς σιτίοις μὲν σῶμα, λόγῳ δὲ ψυχὴ τρέφεται; Τίς ἡ τῆς φύσεως ὁλκὴ, καὶ πρὸς ἄλληλα σχέσις τοῖς γεννῶσι καὶ τοῖς γεννωμένοις, ἵνα τῷ φίλτρῳ συνέχηται; Πῶς ἑστηκότα τε τὰ εἴδη, καὶ τοῖς χαρακτῆρσι διεστηκότα, ὧν τοσούτων ὄντων, αἱ ἰδιότητες ἀνέφικτοι; Πῶς τὸ αὐτὸ ζῶον θνητὸν καὶ ἀθάνατον, τὸ μὲν τῇ μεταστάσει (29), τὸ δὲ τῇ γεννήσει; Τὸ μὲν γὰρ ὑπεξῆλθε, τὸ δὲ ἀντεισῆλθεν, ὥσπερ ἐν ὁλκῷ ποταμοῦ μὴ ἑστῶτος καὶ μένοντος. Πολλὰ δ' ἂν ἔτι φιλοσοφήσαις (30) περὶ μελῶν καὶ μερῶν, καὶ τῆς πρὸς ἄλληλα τούτων εὐαρμοστίας, πρὸς χρείαν τε ὁμοῦ καὶ κάλλος συνεστώτων τε καὶ διεστώτων, προεχόντων τε καὶ προεχομένων, ἑνουμένων τε καὶ σχιζομένων, περιεχόντων τε καὶ περιεχομένων νόμῳ καὶ λόγῳ φύσεως. Πολλὰ περὶ φωνῶν καὶ ἀκοῶν· πῶς αἱ μὲν φέρονται διὰ τῶν φωνητικῶν ὀργάνων, αἱ δὲ ὑποδέχονται (31), διὰ τῆς ἐν μέσῳ τοῦ ἀέρος πληγῆς καὶ τυπώσεως ἀλλήλαις ἐπιμιγνύμεναι. Πολλὰ περὶ ὄψεως ἀῤῥήτως κοινωνούσης τοῖς ὁρατοῖς. καὶ μόνῳ

[86] Psal. xxxv, 7. [87] Psal. cxxxviii, 6.

(23) *Σύμπηξιν*. Billius: « constitutionem. »

(24) *Περιγράφεται*. « Circumscribitur. » Sic Coisl. 1, aliique optimæ notæ codd. Hanc lectionem postulant mox opposita, περιγραπτός et ἀόριστος. In ed., περιφέρεται, « circumfertur. »

(25) *Ἀόριστος*. Sic Regg. a, bm, Coisl. 1 et Or. 2. In ed., ἀόρατος, « invisibilis. »

(26) *Ῥεύσεως*. Reg. Cypr. et Or. 1, ῥύσεως.

(27) *Ἐν τῷ τῆς φύσεως ἐργαστηρίῳ*. Id est, « alvo materna. »

(28) *Πηγάς*. Elias: « fontes lactis. »

(29) *Τὸ μὲν τῇ μεταστάσει*, etc. Reg. Cypr., τὸ μὲν τῇ μεταποιήσει, etc., « mortale quidem ratione migrationis, » seu « immutationis, » aut « interitus; immortale autem ratione procreationis, » seu, « generationis. » Sic optime locum istum interpretantur Billius et Leuvenklaius; quamvis aliter sentiat Combefisius. Vertit enim vir doctus: « Mortale nativitate, immortale migratione. » Forsan ad hanc interpretationem adductus est auctoritate hujus Schol.: Τῇ μὲν γεννήσει θνητὸν, τῇ δὲ μεταστάσει ἀθάνατον· « Generatione quidem mortale, migratione autem, » seu, « ratione discessus e vita, immortale. » Fatetur tamen Billii interpretationem « veram esse de animalibus in genere, quod, uno se subducente, ejus loco subintrat aliud; » sed addit, « illud in homine singulare miraculum esse, quod sit mortali et immortali mistus, terrena substantia et immortalis, nascens mortalis et migrans immortalis. » Verum, ipsius pace dixerim, non satis attendit ad Theologi mentem. Gregorius enim eo loci hominem respicit, non quatenus ex anima et corpore compositus est, sed tantum quatenus est animal, aut, juxta id quod cum cæteris animalibus commune habet. Porro ea ex parte, seu, habita tantummodo corporis ratione, homo, ad Gregorii mentem, « interitu mortalis est, immortalis vero procreatione; » quia videlicet, deficiente uno corpore, aliud nascendo succedit, ita ut nunquam desinat esse corpus humanum, « non secus atque, » ut ait ipse Gregorius, « in fluminis tractu, quod simul fluxum est et stabile. » Unde immortalitas hic a Gregorio sumitur pro speciei perpetuitate, id est, pro perpetua morientium et nascentium hominum successione.

(30) *Φιλοσοφήσαις*. Coisl. 2, σπερμολογήσαις, « nugare, blaterare possis. »

(31) *Ὑποδέχονται*. Coisl. 1 et Comb., ὑπηχοῦνται, « insonant, » seu, « resonant. »

A τῷ βούλεσθαι, καὶ ὁμοῦ κινουμένης, καὶ ταυτὸ (32) τῷ νοῒ πασχούσης. Μετὰ γὰρ τοῦ ἴσου τάχους, ἐκεῖνός τε μίγνυται τοῖς νοουμένοις, καὶ αὕτη τοῖς ὁρωμένοις. Πολλὰ περὶ τῶν ἄλλων αἰσθήσεων, αἳ παραδοχαί τινές εἰσι τῶν ἔξωθεν, λόγῳ (33) μὴ θεωρούμεναι. Πολλὰ περὶ τῆς ἐν ὕπνοις ἀναπαύσεως, καὶ τῆς δι' ὀνειράτων ἀναπλάσεως, μνήμης τε καὶ ἀναμνήσεως, λογισμοῦ τε καὶ θυμοῦ, καὶ ἐφέσεως, καὶ συντόμως εἰπεῖν, ὅσοις ὁ μικρὸς οὗτος κόσμος διοικεῖται, ὁ ἄνθρωπος.

distinguantur, præcellunt et dignitate inferiores sint, uniantur et distrahantur, contineant et contineantur. Multa etiam de vocibus et auditu : nimirum quomodo illæ per vocalia instrumenta deferantur, hic vero eas excipiat, ac per intermedii aeris percussionem atque impressionem inter se jungantur. Multa item de oculis, qui modo quodam ineffabili cum iis rebus, quas cernimus, commercium habent, ac sola voluntate, simul etiam cum ea moventur, eodemque modo cum mente afficiuntur. Pari enim celeritate, et hæc intellectilibus, et illi visibilibus rebus junguntur. Multa præterea de reliquis sensibus, qui velut admittendis externis rebus destinati sunt, nec ratione percipiuntur. Multa denique de ea, qua in somnis fruimur, quiete atque insomniorum figmentis, de memoria et reminiscentia, de ratione, et ira, et cupiditate, reliquisque, ut uno verbo complectar, quibus parvus hic mundus, id est, homo, gubernatur.

ΚΓ'. Βούλει σοι καὶ τὰς τῶν ἄλλων ζώων διαφορὰς (34) πρός τε ἡμᾶς καὶ πρὸς ἄλληλα, φύσεις τε καὶ γενέσεις, καὶ ἀνατροφὰς, καὶ χώρας, καὶ ἤθη, καὶ οἷον πολιτείας καταριθμήσωμαι; Πῶς τὰ μὲν ἀγελαῖα, τὰ δὲ μοναδικά; τὰ μὲν ποηφάγα, τὰ δὲ σαρκοβόρα; τὰ μὲν θυμοειδῆ, τὰ δὲ ἥμερα; τὰ μὲν φιλάνθρωπα καὶ σύντροφα, τὰ δὲ ἀτίθασσα καὶ ἐλεύθερα; καὶ τὰ μὲν οἷον ἐγγύτερα λόγου τε καὶ μαθήσεως, τὰ δὲ παντελῶς ἄλογα καὶ ἀμαθέστατα (35); τὰ μὲν πλειόνων αἰσθήσεων, τὰ δὲ ἐλαττόνων; τὰ μὲν ἀκίνητα, τὰ δὲ μεταβατικά; τὰ μὲν ταχύτατα, τὰ δὲ παχύτατα (36); τὰ μὲν ὑπερβάλλοντα μεγέθει καὶ κάλλει ἢ τῷ ἑτέρῳ τούτων, τὰ δὲ βραχύτατα ἢ δυσειδέστατα ἢ καὶ ἀμφότερα; τὰ μὲν ἄλκιμα, τὰ δὲ ἀσθενῆ; τὰ μὲν ἀμυντικὰ, τὰ δὲ ὕποπτα καὶ ἐπίβουλα; C τὰ μὲν φυλακτὰ (37), τὰ δὲ ἀφύλακτα; τὰ μὲν φιλεργὰ καὶ οἰκονομικὰ, τὰ δὲ παντάπασιν ἀργὰ καὶ ἀπρονόητα; Καὶ ἔτι πρὸ τούτων, πῶς τὰ μὲν ἑρπυστικὰ (38), τὰ δὲ ὄρθια; τὰ μὲν φιλόχωρα, τὰ δὲ ἀμφίβια; τὰ μὲν φιλόκαλα, τὰ δὲ ἀκαλλώπιστα; συζυγῆ τε καὶ ἄζυγη; σώφρονά τε καὶ ἀκόλαστα; πολύγονά τε καὶ οὐ πολύγονα; μακρόβιά τε καὶ ὀλιγόβια; Κάμνοι ἂν ἡμῖν ὁ λόγος τοῖς κατὰ μέρος ἐπεξιών.

B XXIII. Visne aliorum quoque animantium discrimina, quibus, tum a nobis, tum inter se differunt, naturas etiam et ortus, et educationes, et regiones, et mores, ac velut in republica vitæ officia enumerem? Quonam modo alia societate delectantur, alia solivaga sunt? Alia herbis, alia carnibus nutriuntur? Alia sæva et truculenta sunt, alia mansueta? Alia cum hominibus versari atque ali solent, alia indomita et libera sunt? Alia ad rationem et disciplinam **514** propius accedunt, alia a ratione et disciplina prorsus abhorrent? Alia pluribus sensibus, alia paucioribus prædita sunt? Alia motu carent, alia gradiendi facultatem habent? Alia celerrima, alia tardissima sunt? Alia magnitudine, et pulchritudine, aut alterutro horum excellunt, alia autem perexigua sunt, aut deformissima, aut etiam utroque vitio laborant? Alia strenua sunt, alia imbecilla? Alia injuriam aperto impetu propulsant, alia suspecta et insidiosa sunt? Alia cauta, alia incauta? Alia industriæ reique familiaris administrandi laude florent, alia prorsus inertia sunt et improvida? Quodque prius dicendum erat, qui fit, ut alia humi serpant, alia corpore recto sint? Alia certa sede acquiescant, alia in utroque elemento degant? Alia elegantiæ studiosa sint, alia cultum omnem respuant? Alia conjugata sint, alia a conjugio abhorreant? Alia pudica sint, alia libidini dedita? Alia fecundissima, alia parum fecunda? Alia diuturnæ vitæ, alia brevis? Deficiet me sermo, si sigillatim omnia persequi tentem.

ΚΔ'. Σκέψαι μοι καὶ νηκτὴν φύσιν τῶν ὑδάτων διολισθαίνουσαν, καὶ οἷον ἱπταμένην κατὰ τῆς ὑγρᾶς φύσεως, καὶ τοῦ μὲν ἰδίου σπῶσαν ἀέρος, τῷ ἡμετέρῳ δὲ κινδυνεύουσαν, ὥσπερ καὶ ἡμεῖς ἐν τοῖς ὕδασιν· ἤθη τε καὶ πάθη, καὶ μίξεις, καὶ γονὰς, καὶ μεγέθη, καὶ κάλλη, φιλοχωρίας τε καὶ πλάνας, συνόδους τε καὶ ἀποχωρήσεις, καὶ ἰδιότητας μικροῦ τοῖς ἐπιγείοις παραπλησίας, ἔστι δὲ ὧν καὶ κοινωνίας, καὶ ἰδιότητας ἀντιθέτους, ἔν τε εἴδεσι καὶ ὀνό-

D XXIV. Age piscium quoque naturam mihi considera, per aquas labentium, et per liquidum elementum, ut ita dicam, volantium, ac proprium quidem aerem tuto haurientium, in nostro autem periclitantium, quemadmodum nos quoque in aquis solemus : mores etiam eorum, et affectus, et coitus, et generationes, et magnitudines, et pulchritudines, certas item mansiones et oberrationes, congressus ac secessiones et proprietates terrestribus animan-

(32) *Ταυτό*. Reg. bm, duo Colb. et Or. 1, ταυτόν.

(33) *Τῶν ἔξωθεν, λόγῳ*, etc. Reg. Cypr., τῶν ἔξωθεν λόγων. « Vera lectio, » inquit Comb. qua admissa, sic vertit : « De reliquis sensibus, qui sunt quædam admissiones rationum, quæ extra in rebus sunt, cum minime oculis conspiciantur; » vel, « qui (sensus) veluti fenestræ quædam sunt, excipiendis iis rationibus, quæ extrinsecus adveniunt, et quas ratione conspicimus, destinati. »

(34) *Διαφοράς*. Reg. a, ἀναστροφάς.

(35) *Ἀμαθέστατα*. In quibusdam, ἀμετάθετα, « immutabilia. »

(36) *Τὰ μὲν ταχύτατα, τὰ δὲ παχύτατα*. Sic legit Leuvenklaius, et ita legendum putamus. In ed. legitur tantum, τὰ δὲ ταχύτατα. Cætera desunt.

(37) *Τὰ μὲν φυλακτά*. Hæc desunt in ed. Sic tamen legendum arbitramur, quamvis deficiat hac in re codicum auctoritas. Antithesis series id postulare videtur.

(38) *Ἑρπυστικά*. Colb. 3 et Or. 1, ἑρπηστικά.

tibus pene consimiles, nonnullorum etiam societates, et contrarias, tam in formis quam in nominibus, proprietates. Ad hæc greges avium tecum reputa, quamque varia et multiplici figura sint, variisque coloribus : qui fiat, ut alia muta sint, alia canora; quæque horum suavissimi cantus sit ratio, et a quo hanc facultatem acceperint? Quis lyram cicadis in pectore dedit, et cantus illos atque garritus, quos, cum meridiano solis æstu ad musicam incitantur, in arborum ramis fundunt, ac nemora sono implent, et viatorem vocibus prosequuntur? Quis cantum illum cum cygno contexit, quo tempore pennis in auram expansis ejusmodi sibilum edit, qui carminis instar sit? Mitto enim illas vi expressas voces, et quidquid artes adversus veritatem ingeniose comminiscuntur. Qui fit ut arrogans ille et Medicus pavo elegantiam gloriamque adeo affectet, ut quoties aliquem propius accedentem **515** viderit, aut etiam feminis, ut aiunt, sese ostentare voluerit (nec enim pulchritudinis suæ ignarus est), confestim elata cervice, atque alis, quæ aureum quemdam fulgorem referunt, ac siderum splendorem imitantur, in orbem concinnatis, corporis sui pulchritudinem amasiis suis cum superbo quodam incessu, velut in theatro, spectandam proponat? Ac Scriptura quidem sacra mulierum in contexendis telis solertiam his verbis admiratur : Quis dedit mulieribus texturæ sapientiam, rerumque variandarum scientiam[88]? Est enim hoc animantis ratione præditi, eximiaque sapientia instructi, atque ad cœlestia usque grassantis.

A μασιν. Σκέψαι μοι καὶ ὀρνέων (39) ἀγέλας καὶ ποικιλίας, ἔν τε σχήμασι καὶ χρώμασι, τῶν τε ἀλάλων, καὶ τῶν ᾠδικῶν· καὶ τίς τῆς τούτων μελῳδίας ὁ λόγος, καὶ παρὰ τίνος; τίς ὁ δοὺς τέττιγι τὴν ἐπὶ στήθους μαγάδα (40), καὶ τὰ ἐπὶ τῶν κλάδων ᾄσματά τε καὶ τερετίσματα, ὅταν ἡλίῳ κινῶνται τὰ μεσημβρινὰ μουσουργοῦντες, καὶ καταφωνῶσι τὰ ἄλση, καὶ ὁδοιπόρον ταῖς φωναῖς παραπέμπωσι; Τίς ὁ κύκνῳ συνυφαίνων τὴν ᾠδὴν, ὅταν ἐκπετάσῃ τὸ πτερὸν ταῖς αὔραις, καὶ ποιῇ μέλος τὸ σύριγμα; Ἐῶ γὰρ λέγειν τὰς βιαίους φωνὰς, καὶ ὅσα τέχναι σοφίζονται κατὰ τῆς ἀληθείας. Πόθεν ταὼς, ὁ ἀλαζὼν ὄρνις καὶ Μηδικὸς (41), οὕτω φιλόκαλος καὶ φιλότιμος, ὥστε (καὶ γὰρ αἰσθάνεται τοῦ οἰκείου κάλλους) ὅταν ἴδῃ τινὰ πλησιάζοντα, ἢ ταῖς θηλείαις (42), ὥς φασι, B καλλωπίζεται, τὸν αὐχένα διάρας, καὶ τὸ πτερὸν κυκλοτερῶς περιστήσας τὸ χρυσαυγὲς καὶ κατάστερον, θεατρίζει (43) τὸ κάλλος τοῖς (44) ἐρασταῖς, μετὰ σοβαροῦ τοῦ βαδίσματος; Ἡ μὲν οὖν θεία Γραφὴ καὶ γυναικῶν θαυμάζει σοφίαν τὴν ἐν ὑφάσμασιν, *Τίς ἔδωκε*, λέγουσα, *γυναιξὶν ὑφάσματος σοφίαν καὶ ποικιλτικὴν ἐπιστήμην*; Ζώου λογικοῦ τοῦτο, καὶ περιττοῦ τὴν σοφίαν, καὶ μέχρι τῶν οὐρανίων (45) ὁδεύοντος.

XXV. Tu vero mihi naturalem quoque animantium rationis expertium solertiam suspice, rationesque, si potes, declara. Quomodo volucres in petris, et arboribus, ac tectis, non minus elegantes, quam tutos, et alendis pullis accommodatos nidos elaborant? Unde apibus et araneis tantus laboris atque industriæ amor, ut illæ quidem favos construant, ac sexaugularum fistularum, sibique invicem ex adverso respondentium, adjumento contineant, et per intermedium parietem, atque angulos rectis lateribus alternatim innexos domicilium suum fulciant, idque in tam caliginosis alvearibus obscurisque figmentis : istæ autem rursus per usque adeo tenuia et subtilia staminа multipliciter intensa sinuosas telas contexant (et quidem ex tam exiguis initiis, ut vix ulla oculorum acie pervideri possint), quæ ipsis et pro eximio quodam domicilio sint, et venandis alimoniæ causa imbecillioribus

C ΚΕ'. Σὺ δέ μοι θαύμασον καὶ ἀλόγων φυσικὴν σύνεσιν (46), καὶ τοὺς λόγους, εἰ δύνασαι (47), παράστησον. Πῶς μὲν ὄρνισι καλιαὶ, πέτραι τε καὶ δένδρα, καὶ ὄροφοι, εἰς ἀσφάλειάν τε ὁμοῦ καὶ κάλλος ἐξησκημέναι, καὶ τοῖς τρεφομένοις ἐπιτηδείως; Πόθεν δὲ μελίσσαις τε καὶ ἀράχναις τὸ φιλεργὸν καὶ φιλότεχνον, ἵνα ταῖς μὲν τὰ κηρία πλέκηται, καὶ συνέχηται δι' ἑξαγώνων συρίγγων καὶ ἀντιστρόφων, καὶ τὸ ἑδραῖον αὐταῖς, διὰ τοῦ μέσου διατειχίσματος καὶ ἀλλαγῆς ἐπιπλεκομένων ταῖς εὐθείαις τῶν γωνιῶν, πραγματεύηται, καὶ ταῦτα ἐν ζοφεροῖς οὕτω τοῖς σίμβλοις καὶ ἀοράτοις τοῖς πλάσμασιν (48)· αἱ δὲ (49) διὰ λεπτῶν οὕτω καὶ ἀερίων σχεδὸν τῶν νημάτων πολυειδῶς διατεταμένων, πολυπλόκους τοὺς ἱστοὺς ἐξυφαίνουσι (50) (καὶ ταῦτα ἐξ ἀφανῶν τῶν ἀρχῶν), D οἴκησίν τε ὁμοῦ τιμίαν, καὶ θήραν τῶν ἀσθενῶν (51), εἰς τροφῆς (52) ἀπόλαυσιν; Ποῖος Εὐκλείδης ἐμιμήσατο ταῦτα, γραμμαῖς ἐμφιλοσοφῶν ταῖς οὐκ οὐ-

[88] Job xxxviii, 36.

(39) *Ὀρνέων*. Or. 1, ὀρνίθων.
(40) *Μαγάδα*. Schol. : Μαγὰς κυρίως, ἡ τῆς κιθάρας καὶ τῆς λύρας ἢ τὰς νεύρας βαστάζουσα σανίς· « Proprie est tabulatum citharæ vel testudinis chordas sustinens. »
(41) *Μηδικός*. Sic pavo appellatur, quod e Medorum regione sit allatus.
(42) *Ἢ ταῖς θηλείαις*. Hic videtur deesse, ἐπιδείκνυσθαι βούληται, aut simile quid. Edit.
(43) *Θεατρίζει*. Sic Coisl. 1, Or. 1, etc. In ed., θεατρίζειν.
(44) *Τοῖς*. Forte, ταῖς. Edit.
(45) *Οὐρανίων*. In quibusdam, οὐρανῶν, « ad cœlos tendentis. »
(46) *Σύνεσιν*. Tres Colb., Coisl. 1 et Comb., κίνησιν, « motum. »
(47) *Εἰ δύνασαι*. Deest in pluribus codd.
(48) *Πλάσμασι*. Legendum videtur, πλέγμασι, « textis calathis. » Alveariorum enim hæc est descriptio.
(49) *Αἱ δέ*. Or. 1, οἱ δέ.
(50) *Ἐξυφαίνουσι*. Or. 1, ἐξυφαίνωσι.
(51) *Ἀσθενῶν*. Reg. bm, et Or. 1, ἀσθενεστέρων.
(52) *Τροφῆς*. In quibusdam, τρυφῆς, « deliciarum. »

σαις (53), καὶ κάμνων ἐν ταῖς ἀποδείξεσιν; Τίνος Παλαμήδους (54) τακτικὰ κινήματά τε καὶ σχήματα γεράνων, ὥς φασι, καὶ ταῦτα παιδεύματα κινουμένων ἐν τάξει, καὶ μετὰ ποικίλης τῆς πτήσεως; Ποῖοι Φειδίαι, καὶ Ζεύξιδες (55), καὶ Πολύγνωτοι, Παῤῥάσιοί τέ τινες καὶ Ἀγλαόφωντες, κάλλη μεθ' ὑπερβολῆς γράφειν καὶ πλάττειν εἰδότες; Τίς Κνώσσιος (56) Δαιδάλου χορὸς ἐναρμόνιος, νύμφῃ πονηθεὶς εἰς κάλλους περιουσίαν; ἢ λαβύρινθος Κρητικὸς δυσδιέξοδος καὶ δυσέλικτος, ποιητικῶς εἰπεῖν, καὶ πολλάκις (57) ἀπάντων ἑαυτῷ τοῖς τῆς τέχνης σοφίσμασιν; Καὶ σιωπῶ μυρμήκων ταμεῖά (58) τε καὶ ταμίας, καὶ θησαυρισμὸν τροφῆς τῷ καιρῷ σύμμετρον, τἄλλα τε ὅσα περὶ ὁδῶν καὶ περὶ (59) ἡγουμένων, καὶ τῆς ἐν τοῖς ἔργοις εὐταξίας ἔγνωμεν ἱστορούμενα.

A animantibus inserviant? Ecquis Euclides hoc artificium unquam imitando expressit, de lineis pertractans nusquam exstantibus, atque in demonstrationibus anxio labore desudans? Ecquis Palamedes, qui etiam aciei instruendæ artem, ac motus et figuras, nullis aliis præceptoribus quam gruibus, usus didicisse fertur, cum videlicet eas ordine ac multiplici volatus genere moveri perspexisset? Quinam Phidiæ, et Zeuxides, et Polygnoti, Parrhasii etiam et Aglaophontes, qui incredibili quadam elegantium formarum pingendarum et sculpendarum peritia claruerunt? Quis Gnossius **516** Dædali chorus ad musicos numeros sese movens, in puellæ gratiam ad omnem artis pulchritudinem confectus et expolitus? Quis Cretensis labyrinthus, ut poeta- B rum more loquar, difficiles exitus et ambages habens, identidemque in sese per artis industriam incurrens? Taceo formicarum penuaria eorumque custodes, et alimenti aggestionem, tempori respondentem, ac cætera ea quæ, et de earum viis ac ducibus, et eo ordine, quem in operibus servant, historiarum monumentis consignata sunt.

ΚϚ'. Εἰ τούτων ἐφικτὸς ὁ λόγος σοι, καὶ τὴν περὶ ταῦτα σύνεσιν ἔγνως, σκέψαι καὶ φυτῶν διαφορὰς, μέχρι καὶ τῆς ἐν φύλλοις φιλοτεχνίας, πρὸς τὸ ἥδιστόν τε ἅμα ταῖς ὄψεσι, καὶ τοῖς καρποῖς χρησιμώτατον. Σκέψαι μοι καὶ καρπῶν ποικιλίαν καὶ ἀφθονίαν, καὶ μάλιστα τῶν ἀναγκαιοτάτων τὸ κάλλιστον. Καὶ σκέψαι μοι καὶ δυνάμεις ῥιζῶν, καὶ χυμῶν, καὶ ἀνθέων, καὶ ὀδμῶν, οὐχ ἡδίστων μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς ὑγίειαν ἐπιτηδείων, καὶ χρωμάτων χάριτας καὶ ποιότητας, ἔτι δὲ λίθων πολυτελείας καὶ διαυγείας· ἐπειδή σοι πάντα προὔθηκεν, ὥσπερ ἐν πανδαισίᾳ κοινῇ, ὅσα τε ἀναγκαῖα καὶ ὅσα πρὸς ἀπόλαυσιν, ἡ φύσις· ἵν', εἰ μή τι ἄλλο, ἐξ ὧν εὐεργετῇ, γνωρίσῃς Θεὸν, καὶ τῷ δεῖσθαι, γένῃ σεαυτοῦ συνετώτερος. Ἐντεῦθεν ἐπελθέ μοι γῆς πλάτη καὶ μήκη, τῆς κοινῆς πάντων μητρὸς, καὶ κόλπους θαλαττίους, ἀλλήλοις τε καὶ τῇ γῇ συνδεδεμένους (60), καὶ ἀλσῶν κάλλη, καὶ ποταμοὺς, καὶ πηγὰς δαψιλεῖς τε καὶ ἀεννάους, οὐ μόνον ψυχρῶν καὶ ποτίμων ὑδάτων, καὶ τῶν ὑπὲρ γῆς (61), ἀλλὰ καὶ ὅσαι ὑπὸ γῆν ῥέουσαι, καὶ σήραγγάς (62) τινας ὑποτρέχουσαι, εἶτ' ἐξωθούμεναι βιαίῳ τῷ πνεύματι καὶ ἀντιτυπούμεναι,

XXVI. Quod si horum omnium rationes assequeris, ac prudentiam eam, qua gubernantur, cognitam et exploratam habes, confer jam animum ad varia stirpium genera, artificiumque etiam illud expende, quod foliis ipsis inest, simulque et maximam oculis voluptatem, et fructibus utilitatem affert. Considera, quæso, et fructuum varietatem et uberrimam copiam, ac præsertim eorum, quæ ad vitam degendam maxime necessaria sunt, summam pulchritudinem. Cogita etiam stirpium et C succorum, et florum atque odorum, non modo suavissimorum, verum etiam ad corporis sanitatem aptissimorum, vires et facultates, colorum etiam elegantiam et qualitates, atque insuper gemmarum eximia pretia et splendores; quandoquidem omnia, tam quæ ad necessarios vitæ usus, quam quæ ad delicias spectant, velut in communi convivio natura proposuit; ut, si nihil aliud, ex ipsis saltem beneficiis Deum cognoscas, atque ob penuriam qua laboras, teipso prudentior efficiaris. Hinc mihi facito, ut terræ communis omnium parentis latitudinem longitudinemque percurras, et maris sinus,

(53) *Γραμμαῖς... οὐκ οὔσαις.* « Lineis nusquam exstantibus : vel quod, » inquit Elias, « in animi consideratione non hæreant, postquam, earum quasi simulacra evanuerint; vel quod, » addit Billius, « oculis cerni nequeant. » Quidni potius, addemus, quod non exstent in rerum natura; quippe quæ a mathematicis sola longitudinis dimensione considerantur, nulla habita ratione latitudinis et profunditatis.

(54) *Παλαμήδους.* Primus Palamedes fertur, gruum compositos motus observando, figuras, secundum quas instruuntur acies, invenisse. Quid de gruibus scripsit Plinius, lege lib. x, c. 24.

(55) *Φειδίαι, καὶ Ζεύξιδες*, etc. « Phidias » Atheniensis, nobilis statuarius, qui in ebore scalpendo citra æmulum claruit. « Zeuxis » Heracleotes pictor sua ætate maximus. « Polygnotus, » patria Thasius, et pictor, nonagesima Olympiade floruit. « Parrhasius, » pictor insignis, qui primus symetriam picturæ dedit. « Aglaophon » pictor nobilissimus, cujus meminit Plinius l. xxxv, c. 9.

(56) *Κνώσσιος*, etc. « Gnossus » urbs Cretæ clarissima, Minois regia, olim « Ceratus » appellata a vicino ejusdem nominis fluvio. Ea fuit apud veteres D de Dædalo opinio, quod statuis immobilibus oculos induxerit, atque effecerit, abditis quibusdam nervis, ut huc atque illuc moverentur, adeo scite, ut spectantibus vivere viderentur. Vide Diodorum Siculum lib. v, etc. Idem Dædalus labyrinthum in Creta construxit, multiplici intricata viarum perplexitate irremeabilem. Vide Virgil. *Æn.* v, et Ovid. *Metam.* VIII.

(57) *Καὶ πολλάκις*, etc. « Atque artificiosa fraude multoties reciprocatus? »

(58) *Ταμεῖα.* Combef., ταμιεῖα.

(59) *Περὶ.* Deest in tribus Colb., et Or. 1.

(60) *Συνδεδεμένους.* Sic Reg. a. In ed., συνδεομένους.

(61) *Καὶ τῶν ὑπὲρ γῆς*, etc. « Quæque super terram, et quæ subtus terram. » Forte significat Gregorius aquas calidas, et eas quæ ex metallis medicaminum vim hauriunt.

(62) *Σήραγγας.* In quibusdam, σύριγγας.

tum mutuo nexu, tum etiam cum terra velut vinculis quibusdam constrictos, et nemorum pulchritudines, et fluvios, et fontes uberes ac perennes, non modo gelidarum et potabilium aquarum, quæque in terra sunt, sed earum etiam, quæ infra terram fluentes, et specus quosdam subeuntes, ac deinde violento aliquo flatu impulsæ atque repercussæ, postea per conflictus hujusce atque obluctationis vehementiam inflammatæ, quaqua fors tulerit, paulatim erumpunt, hincque calidorum balneorum usum nobis plerisque terræ locis, et cum contraria facultate, suppeditant, gratuitam scilicet medicinam ac **517** sponte promanantem. Dic, obsecro, quomodo et unde hæc? Quænam magna hæc atque artis expers textura? Nec enim ob mutuam eam affectionem, quam inter se habent, minus laudis merentur, quam si seorsim unumquodque consideretur. Quo pacto terra firma et immota constitit? Quidnam pro vehiculo habet? Cujus rei adminiculo fulcitur? Quidque rursus fulturam illam sustinet? Neque enim rationi quidquam, cui innitatur, occurrit, si divinam voluntatem exceperis. Quo pacto ea, partim in montium vertices assurgens, partim in campos subsidens, idque varie et multipliciter, ac denique paulatim alternando commutata, tum ad hominum usus uberior, tum varietate ipsa jucundior? Qui fit, ut partim in domicilia divisa sit, partim inculta et inhabitabilis relinquatur, quantum nimirum excelsissimi quique montes ab ea abscindunt, atque alia ad alium quemdam orbis finem dissecta porrectaque divini opificii magnificentiam luculentissimo argumento declarat?

A εἶτ' ἐκπυρούμεναι τῷ σφοδρῷ τῆς πάλης καὶ τῆς ἀντιθέσεως, ὅπη παρείκοι κατὰ μικρὸν ἀναῤῥήγνυνται, καὶ τὴν τῶν θερμῶν λουτρῶν χρείαν ἐντεῦθεν ἡμῖν χαρίζονται, πολλαχοῦ τῆς γῆς, καὶ μετὰ τῆς ἐναντίας (63) δυνάμεως, ἰατρείαν ἄμισθον καὶ αὐτόματον. Εἰπὲ πῶς καὶ πόθεν ταῦτα; Τί τὸ μέγα τοῦτο καὶ ἄτεχνον (64) ὕφασμα; Οὐχ ἧττον ἐπαινετὰ τῆς πρὸς ἄλληλα σχέσεως (65), ἢ καθ' ἕκαστον θεωρούμενα. Πῶς γῆ μὲν ἕστηκε παγία καὶ ἀκλινής; ἐπὶ τίνος ὀχουμένη; καὶ τίνος ὄντος τοῦ ὑπερείδοντος; καὶ τίνος ἐκεῖνο πάλιν; Οὐδὲ γὰρ ὁ λόγος ἔχει, ἐφ' ὃ ἐρεισθῇ, πλὴν τοῦ θείου θελήματος. Καὶ πῶς ἡ μὲν εἰς ὀρῶν κορυφὰς ἀνηγμένη, ἡ δὲ εἰς πεδία καθεζομένη, καὶ τοῦτο πολυειδῶς, καὶ ποικίλως, καὶ ταῖς κατ' ὀλίγον ἐναλλαγαῖς μεθισταμένη, πρός τε τὴν B χρείαν ἐστὶν ἀφθονωτέρα, καὶ τῷ ποικίλῳ χαριεστέρα; καὶ ἡ μὲν εἰς οἰκήσεις νενεμημένη, ἡ δὲ ἀοίκητος, ὅσην αἱ ὑπερβολαὶ τῶν ὀρῶν ἀποτέμνονται, καὶ ἄλλη πρὸς ἄλλο τι πέρας σχιζομένη καὶ ἀποβαίνουσα, τῆς τοῦ Θεοῦ μεγαλουργίας ἐναργέστατόν ἐστι γνώρισμα;

XXVII. Jam vero mare, si non magnitudine sua mirabile mihi occurreret, lenitatem utique et placiditatem admirarer, simulque quo pacto fiat, ut quamvis liberum ac solutum, finibus tamen suis consistat: quod si non lenitatem, magnitudinem certe suspicerem. Quoniam autem utraque laude excellit, utramque vim et facultatem prædicabo. Quis tantam aquarum molem conjunxit? Quis quasi vinculis quibusdam astrinxit? Qui fit, ut attollatur, et tamen loco suo se contineat, perinde ac vicinam terram reverita? Qui fit, ut cum fluvios omnes excipiat, ob exuberantes tamen opes et copias, aut quo verbo id appellandum sit, nescio, nullam amplitudinis accessionem faciat, sed eadem semper suique similis maneat? Qui fit, ut tantum elementum arenam pro termino habeat [69]? Possuntne hoc expedire physici, atque inanis eruditionis laude celebres, ac vere cyatho mare, hoc est, res tantas ingenio suo metientes? An faciam ipse, ut paucissimis verbis hoc ex Scriptura sacra explicem, idque probabilius ac verius, quam ipsi cum prolixis suis

C ΚΖ'. Θαλάττης δὲ, εἰ μὲν μὴ τὸ μέγεθος εἶχον θαυμάζειν, ἐθαύμασα ἂν τὸ ἥμερον, καὶ πῶς ἵσταται λελυμένη τῶν ἰδίων ὅρων ἐντός· εἰ δὲ μὴ τὸ ἥμερον, πάντως τὸ μέγεθος. Ἐπεὶ δὲ ἀμφότερα, τὴν ἐν ἀμφοτέροις δύναμιν ἐπαινέσομαι. Τί τὸ συναγαγόν; Τί τὸ δῆσαν; Πῶς ἐπαίρεταί τε καὶ ἵσταται, ὥσπερ αἰδουμένη τὴν γείτονα γῆν; Πῶς καὶ δέχεται ποταμοὺς πάντας (66), καὶ ἡ αὐτὴ διαμένει διὰ πλῆθους περιουσίαν, ἢ οὐκ οἶδ' ὅ τι (67) χρὴ λέγειν; Πῶς ψάμμος ὅριον αὐτῇ, τηλικούτῳ στοιχείῳ; Ἔχουσί τι λέγειν οἱ φυσικοὶ, καὶ σοφοὶ τὰ μάταια, καὶ κυάθῳ μετροῦντες (68) ὄντως τὴν θάλασσαν, τὰ τηλικαῦτα ταῖς ἑαυτῶν ἐπινοίαις; ἢ συντόμως ἐγὼ παρὰ τῆς Γραφῆς τοῦτο φιλοσοφήσω, καὶ τῶν μακρῶν λόγων πιθανώτερόν τε καὶ ἀληθέστερον; *Πρόσταγμα ἐγύ*D*ρωσεν ἐπὶ πρόσωπον ὕδατος*. Τοῦτο τῆς ὑγρᾶς φύσεως ὁ δεσμός. Πῶς δὲ τὸν χερσαῖον ναυτίλον (69) ἄγει ξύλῳ μικρῷ καὶ πνεύματι; (τοῦτο οὐ θαυμάζεις ὁρῶν; οὐδ' ἐξίσταταί σου ἡ διάνοια;) ἵνα γῆ καὶ θάλασσα δεθῶσι ταῖς χρείαις καὶ ταῖς ἐπιμιξίαις, καὶ εἰς ἓν ἔλθῃ (70) τῷ ἀνθρώπῳ τὰ τοσοῦτον ἀλλήλων δι-

[69] Jerem. v, 22.

(63) *Μετὰ τῆς ἐναντίας*. « Cum aquis frigidis. » Plerumque enim scaturiunt e propinquo aquæ calidæ cum frigidis.

(64) *Ἄτεχνον*. Hoc universum dicitur « artis expers, » quod nullis sit fabricatum manibus, sed divinitus contextum. Scholium vero sic exponit: Ὕφασμα, vel, ὑφασμὸν τὴν σύμπηξιν τῶν στοιχέων καλεῖ καὶ πρὸς ἄλληλα νεῦσιν· « Texturam appellat elementorum compagem, et mutuam in se propensionem. »

(65) *Τῆς πρὸς ἄλληλα σχέσεως*. Leuv. « Non minus laudis merentur collata inter se. »

(66) *Πάντας*. Regg. a, bm, et Or. 1, ἅπαντας.

(67) *Ἢ οὐκ οἶδ' ὅτι*, etc. Leuv. « Equidem aut nihil habeo quod dicam, aut summam ob vastitatem maris, hoc fieri statuo. »

(68) *Μετροῦντες*. Combef., συμμετροῦντες.

(69) *Χερσαῖον ναυτίλον*. « Terrestrem nautilum. » Sic hominem eleganter appellat Gregorius. « Nautilus » piscis est sic dictus, quod navis speciem præferat.

(70) *Ἔλθῃ*. Combef., συνέλθῃ.

εστηκότα κατὰ τὴν φύσιν; Τίνες δὲ πηγῶν αἱ πρῶται πηγαὶ, ζήτησον, ἄνθρωπε, εἴ τί σοι τούτων ἐξιχνεῦσαι ἢ εὑρεῖν δυνατόν; καὶ τίς ὁ ποταμοῖς (71) σχίσας καὶ πεδία καὶ ὄρη, καὶ δοὺς τὸν δρόμον ἀκώλυτον; καὶ πῶς ἐκ τῶν ἐναντίων τὸ θαῦμα, μήτε θαλάσσης ἐπεξιούσης, μήτε ποταμῶν ἱσταμένων; Τίς δὲ ἡ τῶν ὑδάτων τροφὴ (72), καὶ τί τὸ ταύτης διάφορον, τῶν μὲν ἄνωθεν ἀρδομένων, τῶν δὲ ταῖς ῥίζαις ποτιζομένων, ἵνα τι καὶ αὐτὸς κατατρυφήσω τοῦ λόγου, Θεοῦ τὴν τρυφὴν ἐξηγούμενος;

disputationibus? Præceptum circumdedit super faciem aquæ [89]. Hoc humidæ naturæ vinculum est. Jam quomodo terrestrem nautilum exiguo ligno ac vento ducit? (Hoc tu cum cernis, non admiratione defigeris? Non mens extra se rapitur?) Idque ut mare ac terra commoditatibus et commerciis inter se vinciantur, **518** ac ea, quæ natura adeo inter se dissident, ad hominis usum conjungantur? Qui porro fontium primi fontes, quæras velim, o homo, si quid horum investigare aut invenire potes: tum quis fluviis campos et montes dissecuit, ac liberum cursum eis concessit? Quo etiam pacto ex contrariis rebus miraculum exsistat, dum nec mare unquam regurgitat, nec fluvii subsistunt? Ad hæc quæ aquarum alimonia, quodque hujus discrimen, quippe res quædam sunt, quæ desuper rigantur, quædam rursus, quibus potus per radices suas suppeditatur, ut ipse quoque delicioso dicendi genere utar, dum Dei delicias oratione complector?

ΚΗ'. Ἄγε δὴ γῆν ἀφεὶς, καὶ τὰ περὶ γῆν, πρὸς τὸν ἀέρα κουφίσθητι τοῖς τῆς διανοίας πτεροῖς, ἵνα σοι καθ' ὁδὸν ὁ λόγος προΐῃ· κἀκεῖθεν ἀνάξω σε πρὸς τὰ οὐράνια, καὶ τὸν οὐρανὸν αὐτὸν, καὶ τὰ ὑπὲρ οὐρανόν. Καὶ τοῖς ἑξῆς ὀκνεῖ μὲν προσβῆναι ὁ λόγος, προσβήσεται δὲ ὅμως ὁπόσον ἔξεστιν. Τίς ὁ χέας ἀέρα, τὸν πολὺν τοῦτον πλοῦτον καὶ ἄφθονον, οὐκ ἀξίαις, οὐ τύχαις μετρούμενον, οὐχ ὅροις κρατούμενον, οὐχ ἡλικίαις μεριζόμενον, ἀλλὰ κατὰ τὴν τοῦ μάννα διανομὴν, αὐταρκείᾳ περιλαμβανόμενον, καὶ ἰσομοιρίᾳ τιμώμενον; τὸ τῆς πτηνῆς φύσεως ὄχημα, τὴν ἀνέμων ἕδραν, τὴν ὡρῶν εὐκαιρίαν, τὴν ζώων ψύχωσιν, μᾶλλον δὲ τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ σῶμα συντήρησιν, ἐν ᾧ σώματα, καὶ μεθ' οὗ λόγος, ἐν ᾧ φῶς καὶ τὸ φωτιζόμενον, καὶ ἡ ὄψις, ἡ δι' αὐτοῦ ῥέουσα; Σκόπει δέ μοι καὶ τὰ ἑξῆς· οὐ γὰρ συγχωροῦμαι τῷ ἀέρι δοῦναι τὴν ἅπασαν δυναστείαν τῶν τοῦ ἀέρος εἶναι νομιζομένων. Τίνα μὲν ἀνέμων ταμεῖα; τίνες θησαυροὶ χιόνος; Τίς δὲ ὁ τετοκὼς βώλους (73) δρόσου, κατὰ τὸ γεγραμμένον; Ἐκ γαστρὸς δὲ τίνος ἐκπορεύεται κρύσταλλος; Τίς ὁ δεσμεύων ὕδωρ ἐν νεφέλαις, καὶ τὸ μὲν ἱστὰς ἐπὶ τῶν νεφελῶν (ὢ τοῦ θαύματος!) λόγῳ κρατουμένην φύσιν (74) τὴν ῥέουσαν, τὸ δὲ ἐκχέων (75) ἐπὶ πρόσωπον πάσης τῆς γῆς, καὶ σπείρων καιρίως καὶ ὁμοτίμως, καὶ οὐδὲ ἀφιεὶς ἅπασαν (76) τὴν ὑγρὰν οὐσίαν ἐλευθέραν καὶ ἄσχετον (ἀρκεῖ γὰρ ἡ ἐπὶ Νῶε κάθαρσις, καὶ τῆς ἑαυτοῦ διαθήκης οὐκ ἐπιλήσμων ὁ ἀψευδέστατος), οὔτε ἀνέχων παντάπασιν, ἵνα μὴ πάλιν Ἡλίου τινὸς δεηθῶμεν, τὴν ξηρότητα λύοντος; Ἐὰν κλείσῃ, φησὶ, τὸν οὐρανὸν, τίς ἀνοίξει; ἐὰν δὲ ἀνοίξῃ τοὺς καταράκτας, τίς συνέξει; τίς οἴσει τὴν ἐπ' ἀμφότερα τοῦ ὑετίζοντος ἀμετρίαν, ἐὰν μὴ τοῖς ἑαυτοῦ μέτροις καὶ σταθμοῖς, διεξαγάγῃ (77) τὰ σύμπαντα; Τί μοι φιλοσοφήσεις περὶ ἀστραπῶν καὶ βροντῶν, ὢ βροντῶν ἀπὸ γῆς σὺ, καὶ οὐδὲ μικροῖς σπινθῆρσι

XXVIII. Sed jam missa facta terra, rebusque terrenis, indutis animi pennis in aerem convola, ut recto ordine progrediatur oratio: ac deinde te illinc ad cœlestia, cœlumque adeo ipsum, et quæ cœlo superiora sunt, eveham. Quanquam ad ea, quæ deinceps sequuntur, accedere refugit quidem ac reformidat oratio; sed tamen quantum licebit, accedet. Quis aerem fudit, uberem, inquam, hunc et copiosum thesaurum, non pro cujusque dignitate atque fortunis varie dimensum, non finibus ullis inclusum ac circumscriptum, non pro ætatum ratione distributum, verum, quod olim in manna contigit [90], quantum cuique sat sit, impertitum, atque æquabilitatis honore decoratum? Quis, inquam, hoc avium vehiculum, hanc ventorum sedem, hoc elementum, quo et anni partes temperantur, et animantur animantia, vel anima potius cum corpore conservatur, in quo corpora, et cujus ope atque adjumento loquimur, in quo lumen, et res lumine perfusæ, atque ipse etiam aspectus per eum fluens? Volve jam animo ea quæ sequuntur: nec enim mihi fas est aeri universum earum rerum imperium largiri, quæ aeris esse censentur. Quæ ventorum promptuaria? Qui nivis thesauri? Quis roris stillas, ut cum Scriptura loquar, peperit? E cujus utero glacies egressa est [91]? Quis aquam in nubibus alligat [92], eamque (o rem admirandam!) partim in nubibus figit verbo compressam, tametsi natura sua fluxam et labilem, partim in totius terræ faciem effundit, ac tempestive et æquali modo spargit: ac neque humidam omnem substantiam liberam et solutam relinquit (sufficit enim purgatio illa, quæ tempore Noe contigit, pactique sui [93] memoriam haudquaquam is abjecit, qui ab omni mendacio est alienissimus), nec rursus omnino inhibet, ne iterum Elia quodam opus

[89] Job xxvi, 10. [90] Exod. xvi, 13 seqq. [91] Job xxxviii, 28, 29. [92] Psal. cxxxiv, 7. [93] Gen. ix, 12.

(71) *Ποταμοῖς*. Sic codd. In ed., ποταμούς.

(72) *Τροφή*. « Alimonia, » non qua alantur aquæ, sed qua res alias ipsæ aquæ alunt.

(73) *Βώλους*. Sic LXX, et Or. 1. In ed., βόλους.

(74) *Φύσιν*. Reg. Cypr., τὴν φύσιν.

(75) *Ἐκχέων*. Sic duo Regg., Or. 1 et Comb. In ed., ἐκχέον.

(76) *Ἅπασαν*. Reg. Cypr., ἅπασι, quasi, παντάπασι, « omnino, prorsus. »

(77) *Διεξαγάγῃ*. Reg. a, et Or. 1, διεξάγῃ.

deinde in res oculis subjectas intuens, atque adeo ea, quæ ab initio condita sunt, considerans, ne hic quidem **508** gradum fixit. Neque enim rationis erat, iis, quæ, quantum ad sensum, pari nobiscum conditione sunt, principatum dare. Quin potius eorum ope atque adjumento nos ad id, quod his superius est, cujusque beneficio hæc sunt, ducit. Quid enim tandem illud est, quod cœlestia et terrestria, quæque, vel per aerem, vel per aquam feruntur, vel potius ea, quæ his priora sunt, cœlum, terram, aerem, aquam certo ordine collocavit? Quis hæc miscuit ac sejunxit? Quæ mutua horum societas naturæque cognatio et conspiratio? Hoc enim dictum, licet hominis a religione nostra alieni, mihi magnopere probatur: *Quis motum his attulit, ac perpetuo minimeque impedito cursu ea moderatur?* An non eorum artifex et qui rebus omnibus rationem eam indidit, qua universum fertur et gubernatur? Quis porro horum artifex? An non is, qui hæc procreavit atque in rerum naturam produxit? Neque enim proculdubio casui fortunæque hæc vis et facultas ascribenda est. Ut enim hoc demus, casu omnia exstitisse, cui tandem eorum constitutio ac dispositio tribuenda erit? Atque ut hoc quoque ipsum, si ita lubet, casui concedamus, cujusnam, quæso, fuerit, hæc, juxta eas rationes, quibus primum creata sunt, tueri atque conservare? Alteriusne cujuspiam, an casus? Alterius profecto, non casus. Hoc autem quid tandem aliud esse queat, quam Deus? Sic ratio, quæ ex Deo est, et cunctis insita, et prima in pectoribus nostris condita lex, cunctisque mortalibus innexa, nos ab iis rebus, quæ oculis cernuntur, ad Deum subvexit. Ac proinde hoc pacto rursus exordiamur.

A μέχρι τούτων ἔστησεν. Οὐ γὰρ ἦν λόγου δοῦναι τὴν ἡγεμονίαν τοῖς ὁμοτίμοις κατὰ τὴν αἴσθησιν (84). Καὶ διὰ τούτων ἄγει πρὸς τὸ ὑπὲρ ταῦτα, καὶ δι' οὗ (85) τούτοις τὸ εἶναι περίεστιν. Τί γὰρ τὸ τάξαν τὰ οὐράνιά τε (86) καὶ τὰ ἐπίγεια, ὅσα τε δι' ἀέρος, καὶ ὅσα καθ' ὕδατος, μᾶλλον δὲ τὰ πρὸ τούτων, οὐρανὸν, καὶ γῆν, καὶ ἀέρα, καὶ φύσιν ὕδατος; Τίς ταῦτα ἔμιξε καὶ ἐμέρισεν; τίς (87) κοινωνία τούτων πρὸς ἄλληλα, καὶ συμφυΐα, καὶ σύμπνοια; Ἐπαινῶ γὰρ τὸν εἰρηκότα (88), κἂν ἀλλότριος ᾖ· (89) *Τί τὸ ταῦτα κεκινηκὸς, καὶ ἄγον* (90) *τὴν ἄληκτον φορὰν καὶ ἀκώλυτον*; ἆρ' οὐχ ὁ τεχνίτης τούτων, καὶ πᾶσι λόγον ἐνθεὶς, καθ' ὃν τὸ πᾶν φέρεταί τε καὶ διεξάγεται; Τίς δὲ ὁ τεχνίτης τούτων; ἆρ' οὐχ ὁ πεποιηκὼς (91) ταῦτα, καὶ εἰς τὸ εἶναι (92) παραγα- B γών; οὐ γὰρ δὴ τῷ αὐτομάτῳ δοτέον τοσαύτην δύναμιν. Ἔστω γὰρ τὸ γενέσθαι τοῦ αὐτομάτου· τίνος τὸ τάξαι; Καὶ τοῦτο, εἰ δοκεῖ, δῶμεν· τίνος τὸ τηρῆσαι καὶ φυλάξαι καθ' οὓς πρῶτον ὑπέστη λόγους; ἑτέρου τινὸς, ἢ τοῦ αὐτομάτου; Ἑτέρου δηλαδὴ παρὰ τὸ αὐτόματον. Τοῦτο δὲ τί ποτε ἄλλο πλὴν Θεός; Οὕτως ὁ ἐκ Θεοῦ λόγος καὶ πᾶσι σύμφυτος, καὶ πρῶτος ἐν ἡμῖν (93) νόμος καὶ πᾶσι συνημμένος, ἐπὶ Θεὸν ἡμᾶς ἀνήγαγεν ἐκ τῶν ὁρωμένων. Καὶ δὴ λέγωμεν (94) ἀρξάμενοι πάλιν.

XVII. Quid tandem Deus natura sua et essentia sit, nec hominum quisquam unquam invenit, nec invenire potest. An vero aliquando sit inventurus, quærat hoc qui volet, ac perscrutetur. Mea quidem sententia, tum demum hoc inveniet, cum deiforme hoc atque divinum, id est, mens nostra et ratio cum natura cognata conjuncta fuerit, et imago ad exemplar illud suum, cujus nunc desiderio tangitur, ascenderit. Atque illud mihi esse videtur, quod primarium philosophiæ caput est, nempe nos aliquando autem cogndituros, quantum cogniti sumus [89-90]. At in hac mortali vita quidquid ad nos usque pertingit, aliud nihil est, quam exiguus quidam rivulus, ac velut **509** parvus magnæ lucis radius. Quamobrem si quis Deum cognovit, aut, Scriptura

C IZ'. Θεὸν, ὅ τί ποτε μὲν ἔστι τὴν φύσιν καὶ τὴν οὐσίαν, οὔτε τις εὗρεν ἀνθρώπων πώποτε, οὔτε μὴν (95) εὕρῃ. Ἀλλ' εἰ μὲν εὑρήσει ποτὲ, ζητείσθω τοῦτο, καὶ φιλοσοφείσθω παρὰ τῶν βουλομένων· εὑρήσει δὲ, ὡς ὁ ἐμὸς (96) λόγος, ἐπειδὰν τὸ θεοειδὲς τοῦτο καὶ θεῖον, λέγω δὲ τὸν ἡμέτερον νοῦν τε καὶ λόγον, τῷ οἰκείῳ (97) προσμίξῃ, καὶ ἡ εἰκὼν ἀνέλθῃ πρὸς τὸ ἀρχέτυπον, οὗ νῦν ἔχει τὴν ἔφεσιν. Καὶ τοῦτο εἶναί μοι δοκεῖ τὸ πάνυ φιλοσοφούμενον, *ἐπιγνώσεσθαί ποτε ἡμᾶς, ὅσον ἐγνώσμεθα.* Τὸ δὲ νῦν εἶναι (98), βραχεῖά τις ἀποῤῥοὴ πᾶν τὸ εἰς ἡμᾶς φθάνον, καὶ οἷον μεγάλου φωτὸς μικρὸν ἀπαύγασμα. Ὥστε καὶ εἴ τις ἔγνω Θεὸν, ἢ ἐγνωκέναι μεμαρτύρηται, τοσοῦτον ἔγνω, ὅσον ἄλλου μὴ τὸ ἴσον ἐλλαμφθέντος φανῆναι φωτοειδέστερος· καὶ τὸ ὑπερβάλλον, τέλειον ἐνο-

[89-90] I Cor. xiii, 12.

(84) *Κατὰ τὴν αἴσθησιν.* « Quantum ad sensum. » Schol.: Οὐ κατὰ τὸν νοῦν· « Non quantum ad mentem. »

(85) *Δι' οὗ.* « Cujus. » Schol.: τοῦ Θεοῦ· « Dei. »

(86) *Οὐράνιά τε.* Deest τε in duobus Regg., et Or. 1.

(87) *Τίς.* Duo Regg. addunt, ἡ.

(88) *Τὸν εἰρηκότα.* Schol. τὸν Πλάτωνα· « Platonem. » Quod verisimilius quidem dictum videtur de isto philosopho, quam de Oppiano, ut vult Billius in notis.

(89) *Τί τὸ ταῦτα... καὶ ἀκώλυτον.* Hæc in Coisl. 3 ad marg. ascribuntur Platoni.

(90) *Καὶ ἄγον*, etc. Reg. Cypr. habet: καὶ ὑπὸ τὴν ἄληκτον φορὰν καὶ ἀκώλυτον ἀγαγόν.

(91) *Ὁ πεποιηκώς.* Sic tres Colb., Or. 1, et Par. D In ed., ὁ πεποιηκός.

(92) *Εἰς τὸ εἶναι.* Par., εἰς τὸ ἕν.

(93) *Ἐν ἡμῖν.* Sic Or. 1. In ed., ἐν ὑμῖν.

(94) *Λέγωμεν.* Sic Combef. In ed., λέγομεν

(95) *Οὔτε μὴν.* Reg. bm, Or. 1, Basil., οὔτε μή.

(96) *Ὡς ὁ ἐμός.* Sic duo Regg., et Or. 1. Alii, ὡς ἐμός, minus recte. Edit.

(97) *Οἰκείῳ.* Sic Reg. bm, Coisl. 3, etc., « cum Deo. » Etenim homo, cum sit ad imaginem Dei creatus, Deo quodam cognationis jure est conjunctus. In ed., οἰσείῳ.

(98) *Τὸ δὲ νῦν εἶναι.* Coisl. 3, et tres Colbert., Τὸ δὲ νῦν γνῶναι, « Quod autem nunc cognoscimus, » etc.

μίσθη, οὐ τῇ ἀληθείᾳ, τῇ δὲ τοῦ πλησίον δυνάμει A παραμετρούμενον.

teste, cognovisse dicitur, eatenus cognovisse censendus est, quatenus uberioris splendoris particeps sit, quam qui minus luminis divinitus accepit. Ita exsuperantia hæc, perfecta cognitio existimata est, non ad rei ipsius veritatem, sed ad aliorum modulum et facultatem perpensa.

ΙΗ'. Διὰ τοῦτο Ἐνὼς μὲν ἤλπισεν ἐπικαλεῖσθαι (99) τὸν Κύριον· ἐλπὶς τὸ κατορθούμενον ἦν, καὶ τοῦτο οὐ γνώσεως, ἀλλ' ἐπικλήσεως. Ἐνὼχ δὲ μετετέθη μὲν, οὔπω δὲ δῆλον, εἰ Θεοῦ φύσιν περιλαβὼν, ἢ περιληψόμενος. Τοῦ δὲ Νῶε, καλὸν ἡ εὐαρέστησις, τοῦ καὶ κόσμον ὅλον ἐξ ὑδάτων διασώσασθαι πιστευθέντος, ἢ κόσμου σπέρματα, ξύλῳ μικρῷ φεύγοντι (1) τὴν ἐπίκλυσιν. Ἀβραὰμ δὲ ἐδικαιώθη μὲν ἐκ πίστεως, ὁ μέγας πατριάρχης, καὶ θύει θυσίαν ξένην, καὶ τῆς μεγάλης ἀντίτυπον· Θεὸν δὲ οὐχ ὡς Θεὸν εἶδεν, ἀλλ' ὡς ἄνθρωπον ἔθρεψε, καὶ ἐπῃνέθη, σεβασθεὶς ὅσον B κατέλαβεν. Ἰακὼβ δὲ, κλίμακα μὲν ὑψηλὴν ἐφαντάσθη τινὰ, καὶ ἀγγέλων ἄνοδον, καὶ στήλην ἀλείφει μυστικῶς (ἴσως ἵνα τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἀλειφέντα λίθον παραδηλώσῃ), καὶ οἶκος Θεοῦ (2) τόπῳ τινὶ προσηγορίαν δίδωσιν, εἰς τιμὴν τοῦ ὀφθέντος, καὶ ὡς ἀνθρώπῳ τῷ Θεῷ προσπαλαίει, ἢ τίς ποτέ ἐστιν ἡ πάλη Θεοῦ πρὸς ἄνθρωπον, ἢ τάχα τῆς ἀνθρωπίνης ἀρετῆς πρὸς Θεὸν ἀντεξέτασις, καὶ σύμβολα τῆς πάλης ἐπὶ τοῦ σώματος φέρει, τὴν ἧττάν παραδεικνύντα τῆς γεννητῆς (3) φύσεως, καὶ ἆθλον εὐσεβείας τὴν μεταβολὴν τῆς προσηγορίας λαμβάνει, μετονομασθεὶς, ἀντὶ Ἰακὼβ, Ἰσραὴλ, τοῦτο δὴ τὸ μέγα καὶ τίμιον ὄνομα· ἐκεῖνο δὲ, οὔτε αὐτὸς, οὔτε τις ὑπὲρ αὐτὸν μέχρι σήμερον ἐκαυχήσατο τῶν δώδεκα φυλῶν, ὧν πατὴρ ἦν, ὅτι Θεοῦ φύσιν ἢ ὄψιν ὅλην ἐχώρησεν (4). C

XVIII. Quocirca Enos quidem spem habuit fore ut Dominum invocaret [61] : ubi vides spem duntaxat in eo laudari, eamque non cognitionis, sed invocationis. Enoch autem, quamvis translatus fuerit [62], nondum tamen constat, an Dei naturam comprehenderit, aut comprehensurus sit. Jam Noe, cui orbis universi ab aquarum periculo conservandi cura credita est [63], vel potius orbis semina commissa, exiguo ligno diluvium fugientia [64], hinc solum laudem consecutus est, quod Deo gratus et acceptus fuisset. Magnus porro ille patriarcha Abraham, ex fide quidem justificatus est [65], ac novam et inauditam victimam, magnæque illius figuram gerentem, obtulit [66] : at Deum non ut Deum conspexit, sed ut hominem aluit [67] ; ac proinde laudatus est, quod, quantum percepit, tantum quoque veneratus est. Nam quid de Jacob dicam, qui licet sublimem quamdam scalam, et ascendentes angelos in somnis conspicatus sit [68], ac columnam non sine mysterio quodam unxerit (fortasse ut lapidem salutis nostræ causa unctum significaret), atque in ejus, quem conspexerat, honorem, loco cuidam domus Dei cognomentum imposuerit, ac cum Deo quasi cum homine luctam inierit, quæcunque tandem illa Dei cum homine lucta esse queat. His enim verbis fortasse nihil aliud indicatur, quam humanæ virtutis cum divina comparatio, luctæque signa, quæ creatam naturam victam esse ostenderent, in corpore tulerit, ac denique pro pietatis præmio nominis commutationem acceperit, pro Jacob nimirum, magno illo et eximio Israelis nomine nuncupatus; hoc tamen nec ipse, nec quisquam eo sublimior, ad hunc usque diem in omnibus duodecim tribubus, quarum pater exstitit, gloriari magnificeque prædicare potuit, se totam Dei naturam animo percepisse.

ΙΘ'. Ἠλίᾳ δὲ, οὔτε πνεῦμα βίαιον, οὔτε πῦρ, οὔτε συσσεισμὸς, ὡς τῆς ἱστορίας ἀκούεις, ἀλλ' ἡ αὔρα τις ὀλίγη τὴν τοῦ Θεοῦ παρουσίαν, καὶ ταῦτα, οὐ φύσιν ἐσκιαγράφησεν. Ἠλίᾳ τίνι; ὃν καὶ ὅρμα πυρὸς ἀνάγει πρὸς οὐρανὸν, δηλοῦν τοῦ δικαίου τὸ ὑπὲρ ἄνθρωπον. Μανωὲ δὲ τὸν κριτὴν πρότερον, καὶ Πέτρον τὸν μαθητὴν ὕστερον, πῶς οὐ τεθαύμακας; τὸν μὲν οὐδὲ ὄψιν φέροντα τοῦ φαντασθέντος Θεοῦ, καὶ διὰ D τοῦτο, *Ἀπολώλαμεν, ὦ γύναι*, λέγοντα, *Θεὸν ἑωράκαμεν*, ὡς οὐ χωρητῆς οὔσης ἀνθρώποις, οὐδὲ φαντασίας θείας, μὴ ὅτι γε φύσεως· τὸν δὲ καὶ τὸν

XIX. Nec vero Eliæ, vel spiritus vehemens, vel ignis, vel terræ concussio, ut **510** historiæ sacræ monumentis proditum est, sed aura quædam tenuis Dei præsentiam, non autem naturam ipsam, adumbravit [69]. Ipsum Eliam dico, quem igneus quoque currus in cœlum evexit [70], significans, ut opinor, singularem quamdam hominis virtutem, atque humanum fastigium excedentem. Quid? Non te judex ille Manue, ac Petrus apostolus, admiratione afficiunt? Quorum alter ne conspectum quidem Dei, per imaginem ipsi obversantis, ferre poterat, ac

[61] Gen. IV, 26. [62] Gen. V, 24. [63] Gen. VI, 13 sqq. [64] Gen. IX, 1 sqq. [65] Gen. XV, 6; Rom. IV, 3. [66] Gen. XXII, 2 seqq. [67] Gen. XVIII, 2 sqq. [68] Gen. XXVIII, 12. [69] III Reg. XIX, 11 sqq. [70] IV Reg. II, 11.

(99) *Ἐπικαλεῖσθαι*. Vocem hanc in activa significatione accepit Billius. Alii, post Theodoretum, in passiva accipiunt, et vertunt : « Speravit fore ut Dominus invocaretur. »

(1) *Φεύγοντι*. Savil. et Comb., διαφυγόντα. In aliis, διαφυγόντι.

(2) *Καὶ οἶκος Θεοῦ*. « Domus Dei. » Regg. a, bm, duo Colb. et Or. 1, εἶδος Θεοῦ, « facies Dei. » Fatetur Billius in notis se in priori editione sic vertisse auctoritate codicum; neque hanc lectionem improbandam judicat. Sed in secunda ed. prætulit cum Elia, οἶκος Θεοῦ, « domus Dei, » quod « Gregorii verba, de loci nuncupatione, Jacobi cum angelo luctam præcedant. » Si lectionem οἶκος Θεοῦ prætuleris, lege Gen. XXVIII, 12, 17 et 19. Sin alteram εἶδος Θεοῦ, lege Gen. XXXII, 24, 30. Si aperiendum sit quid hac de re sentiamus, aptior nobis videtur lectio « facies Dei, » quam « domus Dei, » quia hic præcipue de visione Dei disputatur.

(3) *Γεννητῆς*. Reg. Cypr., γενητῆς.

(4) *Ἐχώρησεν*. Non bene Bill. : « oculis usurpasse; » nec melius Leuv. « aspiciendo » percepisse, quasi natura divina res esset « oculis » et « aspectui » subjecta.

proinde dicebat : Periimus, uxor, Deum vidimus [71], A tanquam videlicet homines, ne divini quidem in imagine conspectus, nedum naturæ ipsius, capaces sint : alter conspicuum etiam Christum in naviculam admittere recusabat, atque ablegabat [72]. Quod eo quoque mirabilius videri debet, quod idem ad Christi agnitionem animi ardore alios anteibat, eoque nomine beatus prædicatus est [73], resque maximas in fidem accepit. Quid Isaiam et Ezechielem rerum maximarum spectatorem reliquosque prophetas commemorem? Quorum alter Dominum Sabbaoth in gloriæ throno sedentem vidit [74], eumque a seraphim senis alis præditis in orbem cinctum ac laudatum et tectum, seque ipsum carbone perpurgatum, atque ad obeundum prophetiæ munus adornatum. Alter vehiculum quoque Dei [75], hoc est, cherubinos describit, thronumque B ipsis excelsiorem, eoque sublimius firmamentum, atque insuper eum, qui in firmamento sese utcunque conspicandum præbebat, vocesque etiam quasdam, et impetus, atque actiones; idque, sive diurnum quoddam hoc spectrum, solis sanctissimis viris spectabile, sive minime fallax noctis visio, sive prævia quædam mentis impressio, futura tanquam præsentia exhibens, sive arcanum quoddam aliud prophetiæ genus, dicere nequeo; novit hoc

φαινόμενον Χριστὸν τῷ πλοίῳ μὴ προσιέμενον, καὶ διὰ τοῦτο ἀποπεμπόμενον· καίτοιγε θερμότερος τῶν ἄλλων εἰς ἐπίγνωσιν Χριστοῦ Πέτρος, καὶ διὰ τοῦτο μακαριζόμενος, καὶ τὰ μέγιστα πιστευόμενος. Τί δ' ἂν εἴποις περὶ Ἡσαΐου, καὶ Ἰεζεχιὴλ τοῦ τῶν μεγίστων ἐπόπτου, καὶ τῶν λοιπῶν προφητῶν; ὧν ὁ μὲν τὸν Κύριον Σαββαὼθ (5) εἶδε καθήμενον ἐπὶ θρόνου δόξης, καὶ τοῦτον ὑπὸ τῶν ἑξαπτερύγων σεραφὶμ κυκλούμενον, καὶ αἰνούμενον, καὶ ἀποκρυπτόμενον (6), ἑαυτόν τε τῷ ἄνθρακι καθαιρόμενον, καὶ πρὸς τὴν προφητείαν καταρτιζόμενον· ὁ δὲ καὶ τὸ ὄχημα τοῦ Θεοῦ τὰ χερουβὶμ διαγράφει, καὶ τὸν ὑπὲρ αὐτῶν (6*) θρόνον, καὶ τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ στερέωμα, καὶ τὸν ἐν τῷ στερεώματι φανταζόμενον, καὶ φωνάς δή τινας, καὶ ὁρμάς, καὶ πράξεις (7)· καὶ ταῦτα, εἴτε φαντασία τις ἦν ἡμερινὴ, μόνοις θεωρητὴ τοῖς ἁγίοις, εἴτε νυκτὸς ἀψευδὴς ὄψις, εἴτε τοῦ ἡγεμονικοῦ τύπωσις συγγενομένη (8) τοῖς μέλλουσιν ὡς παροῦσιν, εἴτε τι ἄλλο προφητείας εἶδος ἀπόῤῥητον, οὐκ ἔχω λέγειν· ἀλλ' οἶδεν ὁ τῶν προφητῶν Θεὸς, καὶ οἱ τὰ τοιαῦτα ἐνεργούμενοι. Πλὴν οὔτε οὗτοι περὶ ὧν ὁ λόγος, οὔτε τις ἄλλος τῶν κατ' αὐτοὺς (9), ἔστη ἐν ὑποστήματι (10) καὶ οὐσίᾳ Κυρίου, κατὰ τὸ γεγραμμένον, οὐδὲ Θεοῦ φύσιν ἢ εἶδεν ἢ ἐξηγόρευσεν.

prophetarum Deus, et qui hujusmodi afflatibus agitantur. Cæterum neque hi, de quibus loquor, neque quisquam alius ejusdem ordinis, in substantia et essentia Domini, ut Scriptura loquitur [76], stetit, nec Dei naturam, aut vidit, aut aliis prodidit et patefecit.

XX. Quod si Paulo ea, quæ tertium cœlum [77], C atque ad illud usque progressio, vel ascensio, vel assumptio exhibuit, mortalibus evulgare licuisset, amplius quiddam **511** fortasse de Deo cognovissemus, si modo arcana hæc causa erat, cur in cœlum raperetur. Quoniam autem hæc ei in vulgus efferre nefas erat, faciamus nos quoque, ut ea silentio commendemus. Atque hoc duntaxat Paulum dicentem audiamus : *Ex parte cognoscimus, et ex parte prophetamus* [78]. Hæc, atque ejusmodi fateri non dubitat ille scientia nequaquam imperitus, ille experimentum se daturum minitans loquentis in se Christi, magnus, inquam, ille veritatis propugnator et doctor. Eoque nomine omnem quoque humanam ac terrenam scientiam nihil supra specula et ænigmata [79] esse statuit, utpote quæ D

Κ'. Παύλῳ δὲ, εἰ μὲν εκφορὰ (11) ἦν ἅπερ ἔσχεν (12) ὁ τρίτος οὐρανὸς, καὶ ἡ μέχρις ἐκείνου πρόοδος, ἢ ἀνάβασις, ἢ ἀνάληψις, τάχα ἄν τι περὶ Θεοῦ πλέον ἔγνωμεν, εἴπερ τοῦτο ἦν τὸ τῆς ἁρπαγῆς μυστήριον· ἐπεὶ δὲ ἄῤῥητα ἦν, καὶ ἡμῖν σιωπῇ τιμάσθω. Τοσοῦτον δὲ ἀκούσωμεν αὐτοῦ Παύλου λέγοντος, ὅτι *Ἐκ μέρους γινώσκομεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν*. Ταῦτα, καὶ τὰ τοιαῦτα ὁμολογεῖ ὁ μὴ ἰδιώτης τὴν γνῶσιν, ὁ δοκιμὴν ἀπειλῶν τοῦ ἐν αὐτῷ λαλοῦντος Χριστοῦ, ὁ μέγας τῆς ἀληθείας προαγωνιστὴς, καὶ διδάσκαλος. Διὸ καὶ (13) πᾶσαν τὴν κάτω γνῶσιν οὐδὲν ὑπὲρ τὰ ἔσοπτρα καὶ τὰ αἰνίγματα τίθεται, ὡς ἐν μικροῖς τῆς ἀληθείας ἱσταμένην ἰνδάλμασιν. Εἰ δὲ μὴ λίαν δοκῶ τισι περιττὸς καὶ περίεργος τὰ τοιαῦτα ἐξετάζων, οὐδὲ ἄλλα τινὰ τυχὸν ἢ ταῦτα ἦν, ἃ μὴ δύνασθαι νῦν βαστα-

[71] Judic. XIII, 22. [72] Luc. V, 8. [73] Matth. XVI, 17. • sa. VI, 1. [75] Ezech. I, 4 seqq. [76] Jerem. XXIII, 18. [77] II Cor. XII, 2. [78] I Cor. XIII, 9. [79] ibid. 12.

(5) *Σαββαώθ*. Reg. bm, et Or. 1, Σαβαώθ.

(6) *Ἀποκρυπτόμενον*. Colb. 1 et Or. 1, κρυπτόμενον

(6*) *Ὑπερ αὐτῶν*. Reg. Cypr., ὑπὲρ αὐτοῦ. Combef. putat legendum, ὑπὲρ αὐτό, nempe, ὄχημα, sicut et mox pro τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ. censet scribendum, ὑπὲρ αὐτόν, scilicet, θρόνον.

(7) *Πράξεις*. Par., τάξεις, « ordines. »

(8) *Συγγενομένη*. Or. 1, συγγενομένου.

(9) *Κατ' αὐτούς*. Duo Regg. et Or. 1, κατὰ τούτους.

(10) *Ἐν ὑποστήματι*. Vox est Jeremiæ XXIII, 18, cui subjungit Gregorius, καὶ οὐσίᾳ, explicationis causa, quasi vox illa « essentiam, » sive « naturam Dei » significet, quod a vero sensu longius abest. Vox enim Hebræa Jeremiæ « consilium » sonat. Hinc Vulgata recte reddit : « Quis enim adfuit consilio Domini? » Septuaginta et Theodotion interpretantur, « substantiam, » seu « subsistentiam; » Aquila, « secretum, » et Symmachus, « sermonem. » Verum voces ὑπόστημα et ὑπόστασις recte verti possunt, « statio » et « consessus, » sicque propius accederent ad genuinum Hebraicæ vocis sensum.

(11) *Ἐκφορά*. Legendum videtur esse, Ἐκφορα. EDIT.

(12) *Ἔσχεν*. Coisl. 3, παρέσχεν, « exhibuit, suppeditavit. » Bill. : « continet. »

(13) *Διὸ καί*. Reg. a et duo Colb., ὃ καί.

χθῆναι, ὁ Λόγος αὐτὸς ὑπηνίσσετο, ὥς (14) ποτε βασταχθησόμενα καὶ τρανωθησόμενα· καὶ ἅπερ (15) μηδ' ἂν αὐτὸν δυνηθῆναι χωρῆσαι τὸν κόσμον (16), Ἰωάννης ὁ τοῦ Λόγου πρόδρομος (17), ἡ μεγάλη τῆς ἀληθείας φωνὴ, διωρίζετο.

ultra exigua veritatis simulacra minime sese porrigat. Quod nisi me quispiam in hujus generis rebus exquirendis nimis curiose et supervacanee versari existimet, dicere quoque non verear, nec alia quidem fortasse, quam hæc, ea esse, quæ Christus ipse portari in hac vita posse negavit [80], velut aliquando portanda, et declaranda; et quæ ille Verbi præcursor Joannes, et magna veritatis vox, ne a mundo quidem capi posse pronuntiavit [81].

ΚΑ'. Πᾶσα μὲν οὖν ἀλήθεια, καὶ πᾶς λόγος δυστέκμαρτός τε καὶ δυσθεώρητος· καὶ οἷον ὀργάνῳ μικρῷ μεγάλα δημιουργοῦμεν, τῇ ἀνθρωπίνῃ σοφίᾳ τὴν τῶν ὄντων γνῶσιν θηρεύοντες, καὶ τοῖς νοητοῖς (18) προσβάλλοντες μετὰ τῶν αἰσθήσεων· ἢ οὐκ ἄνευ αἰσθήσεων, ὑφ' ὧν περιφερόμεθα καὶ πλανώμεθα, καὶ οὐκ ἔχομεν γυμνῷ τῷ νῷ γυμνοῖς τοῖς πράγμασιν ἐντυγχάνοντες, μᾶλλόν τι προσιέναι τῇ ἀληθείᾳ, καὶ τὸν νοῦν τυποῦσθαι ταῖς καταλήψεσιν. Ὁ δὲ περὶ Θεοῦ λόγος, ὅσῳ τελεώτερος, τοσούτῳ δυσεφικτότερος, καὶ πλείους τὰς ἀντιλήψεις ἔχων καὶ τὰς λύσεις ἐργωδεστέρας. Πᾶν γὰρ τὸ ἐνιστάμενον, κἂν βραχύτατον ᾖ, τὸν τοῦ λόγου δρόμον ἐπέσχε καὶ διεκώλυσε, καὶ τὴν εἰς τὸ πρόσω φορὰν διέκοψεν· ὥσπερ οἱ τοὺς ἵππους τοῖς ῥυτῆρσιν ἀθρόως μεθέλκοντες φερομένους, καὶ τῷ ἀδοκήτῳ τοῦ τιναγμοῦ περιτρέποντες. Οὕτω Σολομὼν μὲν ὁ (19) σοφισάμενος περισσὰ, ὑπὲρ πάντας τοὺς γενομένους ἔμπροσθεν, καὶ καθ' ἑαυτὸν, ᾧ τὸ τῆς καρδίας πλάτος δῶρον Θεοῦ, καὶ ἡ ψάμμου δαψιλεστέρα χύσις τῆς θεωρίας, ὅσῳ πλέον ἐμβατεύει τοῖς βάθεσι, τοσούτῳ πλέον ἰλιγγιᾷ, καὶ τέλος τι ποιεῖται σοφίας εὑρεῖν ὅσον διέφυγεν (20). Παῦλος δὲ πειρᾶται μὲν ἐφικέσθαι, οὔπω λέγω τῆς τοῦ Θεοῦ φύσεως, τοῦτο γὰρ ᾔδει παντελῶς ἀδύνατον ὂν, ἀλλὰ μόνον τῶν τοῦ Θεοῦ κριμάτων. Ἐπεὶ δὲ οὐχ εὑρίσκει διέξοδον, οὐδὲ στάσιν τῆς ἀναβάσεως, οὐδὲ εἴς τι (21) φανερὸν τελευτᾷ πέρας ἡ πολυπραγμοσύνη τῆς διανοίας, ἀεί τινος ὑποφαινομένου τοῦ λείποντος· ὢ τοῦ θαύματος (ἵνα καὶ αὐτὸς πάθω τὸ ἴσον)! ἐκπλήξει περιγράφει τὸν λόγον, καὶ πλοῦτον Θεοῦ, καὶ βάθος τὸ τοιοῦτο καλεῖ, καὶ ὁμολογεῖ τῶν τοῦ Θεοῦ κριμάτων τὸ ἀκατάληπτον, μονονουχὶ τὰ αὐτὰ τῷ Δαβὶδ φθεγγόμενος, ποτὲ μὲν ἄβυσσον πολλὴν ὀνομάζοντι τὰ τοῦ Θεοῦ κρίματα, ἧς οὐκ ἔστι τὴν ἕδραν ἢ μέτρῳ ἢ αἰσθήσει λαβεῖν, ποτὲ δὲ τεθαυμαστῶσθαι τὴν γνῶσιν ἐξ ἑαυτοῦ, καὶ τῆς ἑαυτοῦ συστάσεως (22) λέγοντι, κεκραταιῶσθαί τε πλέον ἢ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν καὶ περίδραξιν.

XXI. Verum enim vero cum veritas omnis et disputatio plurimum difficultatis atque obscuritatis habeat; ac nos velut parvo quodam instrumento res magnas efficere moliamur, humanæ videlicet sapientiæ adjumento rerum cognitionem aucupantes, ac res, quæ animi tantum intelligentia comprehenduntur, per sensus cognoscere aggredimur; aut certe non sine sensibus, quibus undique jactamur et in errorem pertrahimur, nec nuda mente cum nudis rebus versari, atque inde ad veritatem propius accedere, rebusque perceptis ac comprehensis mentem informare possumus. Tum vero disputatio ea, quæ de Deo suscipitur, quo perfectior, eo quoque difficilior est, pluribusque objectationibus patet, in iisque diluendis ac dissolvendis plus negotii facessit. Nihil enim tam levis exiguique ponderis nobis adversari potest, quod non disputationis cursum interrumpat atque comprimat, impediatque quominus ultra progrediamur. Quemadmodum qui equos ad cursum incitatos repente freno retrahunt, ac per inopinatam et repentinam excussionem retrorsum agunt. Sic nimirum Salomon, qui omnibus, cum suæ, tum superioris memoriæ hominibus sapientiæ laude præstitit [82], et cordis latitudinem Dei beneficio **512** accepit, ac tantam contemplationis copiam et ubertatem [83], ut arenæ numerum excederet, quo altius in has profunditates penetrat, hoc magis æstuat, ac finem quemdam sapientiæ constituit, nimirum quod invenisset, quantum ea a se fugeret [84]. Consimili quoque modo Paulus, non dicam Dei naturam, hoc enim prorsus supra humanas vires esse perspectum habebat, sed Dei solum judicia cognitione assequi conatur. Quoniam autem nec exitum ullum, nec quo ascensum figere ac stabilire posset, reperiebat, nec perspicuo ullo fine curiosa ipsius animi perscrutatio claudebatur, quod videlicet subinde semper aliquid reliqui esse perspiceret: o rem miram ac stupendam! (ut ipse quoque eodem affectu commovear) orationem admiratione circumscribit, idque Dei opes ac profundum appellat, ac Dei judicia nullius ingenio percipi et comprehendi posse ingenue fatetur [85], iisdem propemodum verbis cum Davide utens, qui nunc judicia Dei abyssum

[80] Joan. XVI, 12. [81] Joan. XXI, 25. [82] III Reg. III, 12. [83] II Par. I, 12. [84] Eccle. VII, 24; VIII, 17. [85] Rom. XI, 33.

(14) *Ὡς*. Reg. Cypr., ἴσως. Reg. bm, Coisl. 1 et Or. 1, ἅπερ.

(15) *Καὶ ἅπερ*. Plures Regg. et Colb., καὶ ἃ μηδέ.

(16) *Τὸν κόσμον*. Duo Regg., tres Colb. et Or. 1, τὸν κάτω κόσμον. Sic legit Leuv., qui vertit, « mundum hunc inferum. »

(17) *Πρόδρομος*. Mirum videri potest Joannem Evangelistam, Verbi præcursorem a Gregorio appellari. Elias hanc, inter alias, affert causam, nempe, « quod et interpres fuerit doctrinæ de Deo. » Billius vero putat Gregorium hic « memoriæ lapsu errasse, quod eum Verbi præcursorem, et Veritatis vocem appellet, quem tonitrui potius filium vocare debuerat. » Addit etiam ita sensisse Maximum.

(18) *Καὶ τοῖς νοητοῖς*, etc. Billius : « ac rebus intellectilibus animum una cum sensibus admoventis. »

(19) *Σολομὼν μὲν ὁ*. Comb., Σολομὼν ὁ.

(20) *Ὅσον διέφυγεν*. Billius : « quantum ea a se effugiet. »

(21) *Οὐδὲ εἴς τι*, etc., « nec ullam perspicuam curiosæ animi perscrutationis metam habebat. »

(22) *Συστάσεως*. Billius : « creatione. »

multam vocat[86], cujus fundum, nec mensura, nec sensu capi queat; nunc mirabilem factam esse scientiam ex seipso suique ipsius constitutione pronuntiat[87], atque adeo robustam, ut viribus nostris eam capere et complecti nequeamus.

XXII. Ut enim missa alia faciens, inquit, meipsum omnemque humanam naturam et compagem intuear, quæ hæc mistio nostra est? Quis motus? Quomodo id quod immortale est, cum mortali copulatum est? Quomodo deorsum fluo, et sursum feror? Quomodo anima circumscribitur? Quomodo vitam impertitur, et affectuum fit particeps? Quomodo mens simul et circumscripta est, et nullis terminis inclusa, in nobis manet, et motus fluxionisque celeritate omnia perlustrat? Quomodo sermonis opera percipitur vicissim, et communicatur, ac per aerem grassatur, et cum rebus ipsis ingreditur? Quomodo cum sensibus consuetudinem habet, ac rursus seorsim a sensibus sese colligit? Atque, ut quæ priora sunt dicam, quæ prima nostri effictio et constitutio in naturæ officina? Quæ etiam postrema formatio ac perfectio? Quæ cibi appetitio ac distributio? Quis nos sponte ad primos illos fontes ac vitæ causas duxit? Quomodo corpus cibis, animus contra sermone ac doctrina pascitur? Quæ est illa naturæ vis mutuaque inter parentes et liberos affectio, ut quasi quodam philtro contineantur? Quomodo firmæ ac stabiles sunt species, et interim notis inter se distinctæ, **513** quarum proprietates, cum tanto numero sint, assequi non possumus? Quomodo idem animal mortale simul et immortale est; mortale quidem ratione migrationis, immortale autem ratione procreationis? Ut enim aliud morte subducitur, ita rursus ipsi aliud subrogatur, non secus atque in fluminis tractu, quod simul fluxum est et stabile. Multa de hominis membris et partibus adhuc commemorare possis, ac de mutua earum concinnitate; quippe quæ naturæ lege ac ratione, non minus ad elegantiam, quam ad utilitatem, conjungantur simul et

ΚΒʹ. Ἵνα γὰρ τἄλλα ἐάσας, φησὶ, πρὸς ἐμαυτὸν βλέψω, καὶ πᾶσαν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ σύμπηξιν (23), τίς ἡ μίξις ἡμῶν; Τίς ἡ κίνησις; Πῶς τὸ ἀθάνατον τῷ θνητῷ συνεκράθη; Πῶς κάτω ῥέω, καὶ ἄνω φέρομαι; Πῶς ψυχὴ περιγράφεται (24); πῶς ζωὴν δίδωσι, καὶ πάθους μεταλαμβάνει; Πῶς ὁ νοῦς καὶ περιγραπτὸς καὶ ἀόριστος (25), ἐν ἡμῖν μένων, καὶ πάντα ἐφοδεύων τάχει φορᾶς καὶ ῥεύσεως (26); Πῶς μεταλαμβάνεται λόγῳ καὶ μεταδίδοται, καὶ δι᾽ ἀέρος χωρεῖ, καὶ μετὰ τῶν πραγμάτων εἰσέρχεται; Πῶς αἰσθήσει κοινωνεῖ, καὶ συστέλλεται ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων; Καὶ ἔτι πρὸ τούτων, τίς ἡ πρώτη πλάσις ἡμῶν, καὶ σύστασις ἐν τῷ τῆς φύσεως ἐργαστηρίῳ (27); Καὶ τίς ἡ τελευταία μόρφωσις καὶ τελείωσις; Τίς ἡ τῆς τροφῆς ἔφεσις καὶ διάδοσις; Καὶ τίς ἤγαγεν ἐπὶ τὰς πρώτας πηγὰς (28), καὶ τοῦ ζῆν ἀφορμὰς αὐτομάτως; Πῶς σιτίοις μὲν σῶμα, λόγῳ δὲ ψυχὴ τρέφεται; Τίς ἡ τῆς φύσεως ὁλκὴ, καὶ πρὸς ἄλληλα σχέσις τοῖς γεννῶσι καὶ τοῖς γεννωμένοις, ἵνα τῷ φίλτρῳ συνέχηται; Πῶς ἑστηκότα τε τὰ εἴδη, καὶ τοῖς χαρακτῆρσι διεστηκότα, ὧν τοσούτων ὄντων, αἱ ἰδιότητες ἀνέφικτοι; Πῶς τὸ αὐτὸ ζῶον θνητὸν καὶ ἀθάνατον, τὸ μὲν τῇ μεταστάσει (29), τὸ δὲ τῇ γεννήσει; Τὸ μὲν γὰρ ὑπεξῆλθε, τὸ δὲ ἀντεισῆλθεν, ὥσπερ ἐν ὁλκῷ ποταμοῦ μὴ ἑστῶτος καὶ μένοντος. Πολλὰ δ᾽ ἂν ἔτι φιλοσοφήσαις (30) περὶ μελῶν καὶ μερῶν, καὶ τῆς πρὸς ἄλληλα τούτων εὐαρμοστίας, πρὸς χρείαν τε ὁμοῦ καὶ κάλλος συνεστώτων τε καὶ διεστώτων, προεχόντων τε καὶ προεχομένων, ἑνουμένων τε καὶ σχιζομένων, περιεχόντων τε καὶ περιεχομένων νόμῳ καὶ λόγῳ φύσεως. Πολλὰ περὶ φωνῶν καὶ ἀκοῶν· πῶς αἱ μὲν φέρονται διὰ τῶν φωνητικῶν ὀργάνων, αἱ δὲ ὑποδέχονται (31), διὰ τῆς ἐν μέσῳ τοῦ ἀέρος πληγῆς καὶ τυπώσεως ἀλλήλαις ἐπιμιγνύμεναι. Πολλὰ περὶ ὄψεως ἀῤῥήτως κοινωνούσης τοῖς ὁρατοῖς. καὶ μόνῳ

[86] Psal. xxxv, 7. [87] Psal. cxxxviii, 6.

(23) *Σύμπηξιν*. Billius: « constitutionem. »

(24) *Περιγράφεται*. « Circumscribitur. » Sic Coisl. 1, aliique optimæ notæ codd. Hanc lectionem postulant mox opposita, περιγραπτός et ἀόριστος. In ed., περιφέρεται, « circumfertur. »

(25) *Ἀόριστος*. Sic Regg. a, bm, Coisl. 1 et Or. 2. In ed., ἀόρατος, « invisibilis. »

(26) *Ῥεύσεως*. Reg. Cypr. et Or. 1, ῥύσεως.

(27) *Ἐν τῷ τῆς φύσεως ἐργαστηρίῳ*. Id est, « alvo materna. »

(28) *Πηγάς*. Elias: « fontes lactis. »

(29) *Τὸ μὲν τῇ μεταστάσει*, etc. Reg. Cypr., τὸ μὲν τῇ μεταποιήσει, etc., « mortale quidem ratione migrationis, » seu « immutationis, » aut « interitus; immortale autem ratione procreationis, » seu, « generationis. » Sic optime locum istum interpretantur Billius et Leuvenklaius; quamvis aliter sentiat Combefisius. Vertit enim vir doctus: « Mortale nativitate, immortale migratione. » Forsan ad hanc interpretationem adductus est auctoritate hujus Schol.: Τῇ μὲν γεννήσει θνητὸν, τῇ δὲ μεταστάσει ἀθάνατον· « Generatione quidem mortale, migratione autem, » seu, « ratione discessus e vita, immortale. » Fatetur tamen Billii interpretationem « veram esse de animalibus in genere, quod, uno se subducente, ejus loco subintrat aliud; » sed addit, « illud in homiue singulare miraculum esse, quod sit mortali et immortali mistus, terrena substantia et immortalis, nascens mortalis et migrans immortalis. » Verum, ipsius pace dixerim, non satis attendit ad Theologi mentem. Gregorius enim eo loci hominem respicit, non quatenus ex anima et corpore compositus est, sed tantum quatenns est animal, aut, juxta id quod cum cæteris animalibus commune habet. Porro ea ex parte, seu, habita tantummodo corporis ratione, homo, ad Gregorii mentem, « interitu mortalis est, immortalis vero procreatione; » quia videlicet, deficiente uno corpore, aliud nascendo succedit, ita ut nunquam desinat esse corpus humanum, « non secus atque, » ut ait ipse Gregorius, « in fluminis tractu, quod simul fluxum est et stabile. » Unde immortalitas hic a Gregorio sumitur pro speciei perpetuitate, id est, pro perpetua morientium et nascentium hominum successione.

(30) *Φιλοσοφήσαις*. Coisl. 2, σπερμολογήσαις, « nugare, blaterare possis. »

(31) *Ὑποδέχονται*. Coisl. 1 et Comb., ὑπηχοῦνται, « insonant, » seu, « resonant. »

τῷ βούλεσθαι, καὶ ὁμοῦ κινουμένης, καὶ ταυτὸ (32) τῷ νοΐ πασχούσης. Μετὰ γὰρ τοῦ ἴσου τάχους, ἐκεῖνός τε μίγνυται τοῖς νοουμένοις, καὶ αὕτη τοῖς ὁρωμένοις. Πολλὰ περὶ τῶν ἄλλων αἰσθήσεων, αἳ παραδοχαί τινές εἰσι τῶν ἔξωθεν, λόγῳ (33) μὴ θεωρούμεναι. Πολλὰ περὶ τῆς ἐν ὕπνοις ἀναπαύσεως, καὶ τῆς δι' ὀνειράτων ἀναπλάσεως, μνήμης τε καὶ ἀναμνήσεως, λογισμοῦ τε καὶ θυμοῦ, καὶ ἐφέσεως, καὶ συντόμως εἰπεῖν, ὅσοις ὁ μικρὸς οὗτος κόσμος διοικεῖται, ὁ ἄνθρωπος.

A distinguantur, præcellunt et dignitate inferiores sint, uniantur et distrahantur, contineant et contineantur. Multa etiam de vocibus et auditu: nimirum quomodo illæ per vocalia instrumenta deferantur, hic vero eas excipiat, ac per intermedii aeris percussionem atque impressionem inter se jungantur. Multa item de oculis, qui modo quodam ineffabili cum iis rebus, quas cernimus, commercium habent, ac sola voluntate, simul etiam cum ea moventur, eodemque modo cum mente afficiuntur. Pari enim celeritate, et hæc intellectilibus, et illi visibilibus rebus junguntur. Multa præterea de reliquis sensibus, qui velut admittendis externis rebus destinati sunt, nec ratione percipiuntur. Multa denique de ea, qua in somnis fruimur, quiete atque insomniorum figmentis, de memoria et reminiscentia, de ratione, et ira, et cupiditate, reliquisque, ut uno verbo complectar, quibus parvus hic mundus, id est, homo, gubernatur.

ΚΓ'. Βούλει σοι καὶ τὰς τῶν ἄλλων ζώων διαφορὰς (34) πρός τε ἡμᾶς καὶ πρὸς ἄλληλα, φύσεις τε καὶ γενέσεις, καὶ ἀνατροφὰς, καὶ χώρας, καὶ ἤθη, καὶ οἷον πολιτείας καταριθμήσωμαι; Πῶς τὰ μὲν ἀγελαῖα, τὰ δὲ μοναδικά; τὰ μὲν ποηφάγα, τὰ δὲ σαρκοβόρα; τὰ μὲν θυμοειδῆ, τὰ δὲ ἥμερα; τὰ μὲν φιλάνθρωπα καὶ σύντροφα, τὰ δὲ ἀτίθασσα καὶ ἐλεύθερα; καὶ τὰ μὲν οἷον ἐγγύτερα λόγου τε καὶ μαθήσεως, τὰ δὲ παντελῶς ἄλογα καὶ ἀμαθέστατα (35); τὰ μὲν πλειόνων αἰσθήσεων, τὰ δὲ ἐλαττόνων; τὰ μὲν ἀκίνητα, τὰ δὲ μεταβατικά; τὰ μὲν ταχύτατα, τὰ δὲ παχύτατα (36); τὰ μὲν ὑπερβάλλοντα μεγέθει καὶ κάλλει ἢ τῷ ἑτέρῳ τούτων, τὰ δὲ βραχύτατα ἢ δυσειδέστατα ἢ καὶ ἀμφότερα; τὰ μὲν ἄλκιμα, τὰ δὲ ἀσθενῆ; τὰ μὲν ἀμυντικὰ, τὰ δὲ ὕποπτα καὶ ἐπίβουλα; τὰ μὲν φυλακτὰ (37), τὰ δὲ ἀφύλακτα; τὰ μὲν φιλεργὰ καὶ οἰκονομικὰ, τὰ δὲ παντάπασιν ἀργὰ καὶ ἀπρονόητα; Καὶ ἔτι πρὸ τούτων, πῶς τὰ μὲν ἑρπυστικὰ (38), τὰ δὲ ὄρθια; τὰ μὲν φιλόχωρα, τὰ δὲ ἀμφίβια; τὰ μὲν φιλόκαλα, τὰ δὲ ἀκαλλώπιστα; συζυγῆ τε καὶ ἄζυγῆ; σώφρονά τε καὶ ἀκόλαστα; πολύγονά τε καὶ οὐ πολύγονα; μακρόβιά τε καὶ ὀλιγόβια; Κάμνοι ἂν ἡμῖν ὁ λόγος τοῖς κατὰ μέρος ἐπεξιών.

B XXIII. Visne aliorum quoque animantium discrimina, quibus, tum a nobis, tum inter se differunt, naturas etiam et ortus, et educationes, et regiones, et mores, ac velut in republica vitæ officia enumerem? Quonam modo alia societate delectantur, alia solivaga sunt? Alia herbis, alia carnibus nutriuntur? Alia sæva et truculenta sunt, alia mansueta? Alia cum hominibus versari atque ali solent, alia indomita et libera sunt? Alia ad rationem et disciplinam **514** propius accedunt, alia a ratione et disciplina prorsus abhorrent? Alia pluribus sensibus, alia paucioribus prædita sunt? Alia motu carent, alia gradiendi facultatem habent? Alia celerrima, alia tardissima sunt? Alia magnitudine, et pulchritudine, aut alterutro horum excellunt, alia C autem perexigua sunt, aut deformissima, aut etiam utroque vitio laborant? Alia strenua sunt, alia imbecilla? Alia injuriam aperto impetu propulsant, alia suspecta et insidiosa sunt? Alia cauta, alia incauta? Alia industriæ reique familiaris administrandi laude florent, alia prorsus inertia sunt et improvida? Quodque prius dicendum erat, qui fit, ut alia humi serpant, alia corpore recto sint? Alia certa sede acquiescant, alia in utroque elemento degant? Alia elegantiæ studiosa sint, alia cultum omnem respuant? Alia conjugata sint, alia a conjugio abhorreant? Alia pudica sint, alia libidini dedita? Alia fecundissima, alia parum fecunda? Alia diuturnæ vitæ, alia brevis? Deficiet me sermo, si sigillatim omnia persequi tentem.

ΚΔ'. Σκέψαι μοι καὶ νηκτὴν φύσιν τῶν ὑδάτων διολισθαίνουσαν, καὶ οἷον ἱπταμένην κατὰ τῆς ὑγρᾶς φύσεως, καὶ τοῦ μὲν ἰδίου σπῶσαν ἀέρος, τῷ ἡμετέρῳ δὲ κινδυνεύουσαν, ὥσπερ καὶ ἡμεῖς ἐν τοῖς ὕδασιν· ἤθη τε καὶ πάθη, καὶ μίξεις, καὶ γονὰς, καὶ μεγέθη, καὶ κάλλη, φιλοχωρίας τε καὶ πλάνας, συνόδους τε καὶ ἀποχωρήσεις, καὶ ἰδιότητας μικροῦ τοῖς ἐπιγείοις παραπλησίας, ἔστι δὲ ὧν καὶ κοινωνίας, καὶ ἰδιότητας ἀντιθέτους, ἔν τε εἴδεσι καὶ ὀνό-

D XXIV. Age piscium quoque naturam mihi considera, per aquas labentium, et per liquidum elementum, ut ita dicam, volantium, ac proprium quidem aerem tuto haurientium, in nostro autem periclitantium, quemadmodum nos quoque in aquis solemus: mores etiam eorum, et affectus, et coitus, et generationes, et magnitudines, et pulchritudines, certas item mansiones et oberrationes, congressus ac secessiones et proprietates terrestribus animan-

(32) *Ταυτό*. Reg. bm, duo Colb. et Or. 1, ταυτόν.

(33) *Τῶν ἔξωθεν, λόγῳ*, etc. Reg. Cypr., τῶν ἔξωθεν λόγων. « Vera lectio, » inquit Comb. qua admissa, sic vertit: « De reliquis sensibus, qui sunt quædam admissiones rationum, quæ extra in rebus sunt, cum minime oculis conspiciantur; » vel, « qui (sensus) veluti fenestræ quædam sunt, excipiendis iis rationibus, quæ extrinsecus adveniunt, et quas ratione conspicimus, destinati. »

(34) *Διαφοράς*. Reg. a, ἀναστροφας.

(35) *Ἀμαθέστατα*. In quibusdam, ἀμετάθετα, « immutabilia. »

(36) *Τὰ μὲν ταχύτατα, τὰ δὲ παχύτατα*. Sic legit Leuvenklaius, et ita legendum putamus. In ed. legitur tantum, τὰ δὲ ταχύτατα. Cætera desunt.

(37) *Τὰ μὲν φυλακτά*. Hæc desunt in ed. Sic tamen legendum arbitramur, quamvis deficiat hac in re codicum auctoritas. Antithesis series id postulare videtur.

(38) *Ἑρπυστικά*. Colb. 3 et Or. 1, ἑρπηστικά.

tibus pene consimiles, nonnullorum etiam societates, et contrarias, tam in formis quam in nominibus, proprietates. Ad hæc greges avium tecum reputa, quamque varia et multiplici figura sint, variisque coloribus : qui fiat, ut alia muta sint, alia canora; quæque horum suavissimi cantus sit ratio, et a quo hanc facultatem acceperint? Quis lyram cicadis in pectore dedit, et cantus illos atque garritus, quos, cum meridiano solis æstu ad musicam incitantur, in arborum ramis fundunt, ac nemora sono implent, et viatorem vocibus prosequuntur? Quis cantum illum cum cygno contexit, quo tempore pennis in auram expansis ejusmodi sibilum edit, qui carminis instar sit? Mitto enim illas vi expressas voces, et quidquid artes adversus veritatem ingeniose comminiscuntur. Qui fit ut arrogans ille et Medicus pavo elegantiam gloriamque adeo affectet, ut quoties aliquem propius accedentem
515 viderit, aut etiam feminis, ut aiunt, sese ostentare voluerit (nec enim pulchritudinis suæ ignarus est), confestim elata cervice, atque alis, quæ aureum quemdam fulgorem referunt, ac siderum splendorem imitantur, in orbem concinnatis, corporis sui pulchritudinem amasiis suis cum superbo quodam incessu, velut in theatro, spectandam proponat? Ac Scriptura quidem sacra mulierum in contexendis telis solertiam his verbis admiratur : Quis ded:t mulieribus texturæ sapientiam, rerumque variandarum scientiam[88]? Est enim hoc animantis ratione præditi, eximiaque sapientia instructi, atque ad cœlestia usque grassantis.

A μασιν. Σκέψαι μοι καὶ ὀρνέων (39) ἀγέλας καὶ ποικιλίας, ἔν τε σχήμασι καὶ χρώμασι, τῶν τε ἀλάλων, καὶ τῶν ᾠδικῶν· καὶ τίς τῆς τούτων μελῳδίας ὁ λόγος, καὶ παρὰ τίνος; τίς ὁ δοὺς τέττιγι τὴν ἐπὶ στήθους μαγάδα (40), καὶ τὰ ἐπὶ τῶν κλάδων ᾄσματά τε καὶ τερετίσματα, ὅταν ἡλίῳ κινῶνται τὰ μεσημβρινὰ μουσουργοῦντες, καὶ καταφωνῶσι τὰ ἄλση, καὶ ὁδοιπόρον ταῖς φωναῖς παραπέμπωσι; Τίς ὁ κύκνῳ συνυφαίνων τὴν ᾠδὴν, ὅταν ἐκπετάσῃ τὸ πτερὸν ταῖς αὔραις, καὶ ποιῇ μέλος τὸ σύριγμα; Ἐῶ γὰρ λέγειν τὰς βιαίους φωνὰς, καὶ ὅσα τέχναι σοφίζονται κατὰ τῆς ἀληθείας. Πόθεν ταὼς, ὁ ἀλαζὼν ὄρνις καὶ Μηδικὸς (41), οὕτω φιλόκαλος καὶ φιλότιμος, ὥστε (καὶ γὰρ αἰσθάνεται τοῦ οἰκείου κάλλους) ὅταν ἴδῃ τινὰ πλησιάζοντα, ἢ ταῖς θηλείαις (42), ὥς φασι,
B καλλωπίζεται, τὸν αὐχένα διάρας, καὶ τὸ πτερὸν κυκλοτερῶς περιστήσας τὸ χρυσαυγὲς καὶ κατάστερον, θεατρίζει (43) τὸ κάλλος τοῖς (44) ἐρασταῖς, μετὰ σοβαροῦ τοῦ βαδίσματος; Ἡ μὲν οὖν θεία Γραφὴ καὶ γυναικῶν θαυμάζει σοφίαν τὴν ἐν ὑφάσμασιν, *Τίς ἔδωκε*, λέγουσα, *γυναιξὶν ὑφάσματος σοφίαν καὶ ποικιλτικὴν ἐπιστήμην*; Ζώου λογικοῦ τοῦτο, καὶ περιττοῦ τὴν σοφίαν, καὶ μέχρι τῶν οὐρανίων (45) ὁδεύοντος.

XXV. Tu vero mihi naturalem quoque animantium rationis expertium solertiam suspice, rationesque, si potes, declara. Quomodo volucres in petris, et arboribus, ac tectis, non minus elegantes, quam tutos, et alendis pullis accommodatos nidos elaborant? Unde apibus et araneis tantus laboris atque industriæ amor, ut illæ quidem favos construant, ac sexangularum fistularum, sibique invicem ex adverso respondentium, adjumento contineant, et per intermedium parietem, atque angulos rectis lateribus alternatim innexos domicilium suum fulciant, idque in tam caliginosis alvearibus obscurisque figmentis : istæ autem rursus per usque adeo tenuia et subtilia stamina multipliciter intensa sinuosas telas contexant (et quidem ex tam exiguis initiis, ut vix ulla oculorum acie pervideri possint), quæ ipsis et pro eximio quodam domicilio sint, et venandis alimoniæ causa imbecillioribus

C ΚΕ'. Σὺ δέ μοι θαύμασον καὶ ἀλόγων φυσικὴν σύνεσιν (46), καὶ τοὺς λόγους, εἰ δύνασαι (47), παράστησον. Πῶς μὲν ὄρνισι καλιαὶ, πέτραι τε καὶ δένδρα, καὶ ὄροφοι, εἰς ἀσφάλειάν τε ὁμοῦ καὶ κάλλος ἐξησκημέναι, καὶ τοῖς τρεφομένοις ἐπιτηδείως; Πόθεν δὲ μελίσσαις τε καὶ ἀράχναις τὸ φιλεργὸν καὶ φιλότεχνον, ἵνα ταῖς μὲν τὰ κηρία πλέκηται, καὶ συνέχηται δι' ἑξαγώνων συρίγγων καὶ ἀντιστρόφων, καὶ τὸ ἑδραῖον αὐταῖς, διὰ τοῦ μέσου διατειχίσματος καὶ ἀλλαγῆς ἐπιπλεκομένων ταῖς εὐθείαις τῶν γωνιῶν, πραγματεύηται, καὶ ταῦτα ἐν ζοφεροῖς οὕτω τοῖς σίμβλοις καὶ ἀοράτοις τοῖς πλάσμασιν (48)· αἱ δὲ (49) διὰ λεπτῶν οὕτω καὶ ἀερίων σχεδὸν τῶν νημάτων πολυειδῶς διατεταμένων, πολυπλόκους τοὺς ἱστοὺς ἐξυφαίνουσι (50) (καὶ ταῦτα ἐξ ἀφανῶν τῶν ἀρχῶν),
D οἴκησίν τε ὁμοῦ τιμίαν, καὶ θήραν τῶν ἀσθενῶν (51), εἰς τροφῆς (52) ἀπόλαυσιν; Ποῖος Εὐκλείδης ἐμιμήσατο ταῦτα, γραμμαῖς ἐμφιλοσοφῶν ταῖς οὐκ οὔ-

[88] Job xxxviii, 36.

(39) *Ὀρνέων*. Or. 1, ὀρνίθων.
(40) *Μαγάδα*. Schol. : Μαγὰς κυρίως, ἡ τῆς κιθάρας καὶ τῆς λύρας ἡ τὰς νεύρας βαστάζουσα σανίς· « Proprie est tabulatum citharæ vel testudinis chordas sustinens. »
(41) *Μηδικός*. Sic pavo appellatur, quod e Medorum regione sit allatus.
(42) *Ἢ ταῖς θηλείαις*. Hic videtur deesse, ἐπιδείκνυσθαι βούληται, aut simile quid. Edit.
(43) *Θεατρίζει*. Sic Coisl. 1, Or. 1, etc. In ed., θεατρίζειν.
(44) *Τοῖς*. Forte, ταῖς. Edit.
(45) *Οὐρανίων*. In quibusdam, οὐρανῶν, « ad cœlos tendentis. »
(46) *Σύνεσιν*. Tres Colb., Coisl. 1 et Comb., κίνησιν, « motum. »
(47) *Εἰ δύνασαι*. Deest in pluribus codd.
(48) *Πλάσμασι*. Legendum videtur, πλέγμασι, « textis calathis. » Alveariorum enim hæc est descriptio.
(49) *Αἱ δέ*. Or. 1, οἱ δέ.
(50) *Ἐξυφαίνουσι*. Or. 1, ἐξυφαίνωσι.
(51) *Ἀσθενῶν*. Reg. bm, et Or. 1, ἀσθενεστέρων.
(52) *Τροφῆς*. In quibusdam, τρυφῆς, « deliciarum. »

σαις (53), καὶ κάμνων ἐν ταῖς ἀποδείξεσιν; Τίνος Παλαμήδους (54) τακτικὰ κινήματά τε καὶ σχήματα γεράνων, ὥς φασι, καὶ ταῦτα παιδεύματα κινουμένων ἐν τάξει, καὶ μετὰ ποικίλης τῆς πτήσεως; Ποῖοι Φειδίαι, καὶ Ζεύξιδες (55), καὶ Πολύγνωτοι, Παῤῥάσιοί τέ τινες καὶ Ἀγλαόφωντες, κάλλη μεθ' ὑπερβολῆς γράφειν καὶ πλάττειν εἰδότες; Τίς Κνώσσιος (56) Δαιδάλου χορὸς ἐναρμόνιος, νύμφῃ πονηθεὶς εἰς κάλλους περιουσίαν; ἢ λαβύρινθος Κρητικὸς δυσδιέξοδος καὶ δυσέλικτος, ποιητικῶς εἰπεῖν, καὶ πολλάκις (57) ἀπάντων ἑαυτῷ τοῖς τῆς τέχνης σοφίσμασιν; Καὶ σιωπῶ μυρμήκων ταμεῖά (58) τε καὶ ταμίας, καὶ θησαυρισμὸν τροφῆς τῷ καιρῷ σύμμετρον, τἄλλα τε ὅσα περὶ ὁδῶν καὶ περὶ (59) ἡγουμένων, καὶ τῆς ἐν τοῖς ἔργοις εὐταξίας ἔγνωμεν ἱστορούμενα.

A animantibus inserviant? Ecquis Euclides hoc artificium unquam imitando expressit, de lineis pertractans nusquam exstantibus, atque in demonstrationibus anxio labore desudans? Ecquis Palamedes, qui etiam aciei instruendæ artem, ac motus et figuras, nullis aliis præceptoribus quam gruibus, usus didicisse fertur, cum videlicet eas ordine ac multiplici volatus genere moveri perspexisset? Quinam Phidiæ, et Zeuxides, et Polygnoti, Parrhasii etiam et Aglaophontes, qui incredibili quadam elegantium formarum pingendarum et sculpendarum peritia claruerunt? Quis Gnossius **516** Dædali chorus ad musicos numeros sese movens, in puellæ gratiam ad omnem artis pulchritudinem confectus et expolitus? Quis Cretensis labyrinthus, ut poetarum B more loquar, difficiles exitus et ambages habens, identidemque in sese per artis industriam incurrens? Taceo formicarum penuaria eorumque custodes, et alimenti aggestionem, tempori respondentem, ac cætera ea quæ, et de earum viis ac ducibus, et eo ordine, quem in operibus servant, historiarum monumentis consignata sunt.

ΚϚʹ. Εἰ τούτων ἐφικτὸς ὁ λόγος σοι, καὶ τὴν περὶ ταῦτα σύνεσιν ἔγνως, σκέψαι καὶ φυτῶν διαφοράς, μέχρι καὶ τῆς ἐν φύλλοις φιλοτεχνίας, πρὸς τὸ ἥδιστόν τε ἅμα ταῖς ὄψεσι, καὶ τοῖς καρποῖς χρησιμώτατον. Σκέψαι μοι καὶ καρπῶν ποικιλίαν καὶ ἀφθονίαν, καὶ μάλιστα τῶν ἀναγκαιοτάτων τὸ κάλλιστον. Καὶ σκέψαι μοι καὶ δυνάμεις ῥιζῶν, καὶ χυμῶν, καὶ ἀνθέων, καὶ ὀδμῶν, οὐχ ἡδίστων μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς ὑγίειαν ἐπιτηδείων, καὶ χρωμάτων χάριτας καὶ ποιότητας, ἔτι δὲ λίθων πολυτελείας καὶ διαυγείας· ἐπειδή σοι πάντα προὔθηκεν, ὥσπερ ἐν πανδαισίᾳ κοινῇ, ὅσα τε ἀναγκαῖα καὶ ὅσα πρὸς ἀπόλαυσιν, ἡ φύσις· ἵν', εἰ μή τι ἄλλο, ἐξ ὧν εὐεργετῇ, γνωρίσῃς Θεὸν, καὶ τῷ δεῖσθαι, γένῃ σεαυτοῦ συνετώτερος. Ἐντεῦθεν ἐπελθέ μοι γῆς πλάτη καὶ μήκη, τῆς κοινῆς πάντων μητρὸς, καὶ κόλπους θαλαττίους, ἀλλήλοις τε καὶ τῇ γῇ συνδεδεμένους (60), καὶ ἀλσῶν κάλλη, καὶ ποταμοὺς, καὶ πηγὰς δαψιλεῖς τε καὶ ἀεννάους, οὐ μόνον ψυχρῶν καὶ ποτίμων ὑδάτων, καὶ τῶν ὑπὲρ γῆς (61), ἀλλὰ καὶ ὅσαι ὑπὸ γῆν ῥέουσαι, καὶ σήραγγάς (62) τινας ὑποτρέχουσαι, εἶτ' ἐξωθούμεναι βιαίῳ τῷ πνεύματι καὶ ἀντιτυπούμεναι,

XXVI. Quod si horum omnium rationes assequeris, ac prudentiam eam, qua gubernantur, cognitam et exploratam habes, confer jam animum ad varia stirpium genera, artificiumque etiam illud expende, quod foliis ipsis inest, simulque et maximam oculis voluptatem, et fructibus utilitatem affert. Considera, quæso, et fructuum varietatem et uberrimam copiam, ac præsertim eorum, quæ ad vitam degendam maxime necessaria sunt, summam pulchritudinem. Cogita etiam stirpium et C succorum, et florum atque odorum, non modo suavissimorum, verum etiam ad corporis sanitatem aptissimorum, vires et facultates, colorum etiam elegantiam et qualitates, atque insuper gemmarum eximia pretia et splendores; quandoquidem omnia, tam quæ ad necessarios vitæ usus, quam quæ ad delicias spectant, velut in communi convivio natura proposuit; ut, si nihil aliud, ex ipsis saltem beneficiis Deum cognoscas, atque ob penuriam qua laboras, teipso prudentior efficiaris. Hinc mihi facito, ut terræ communis omnium parentis latitudinem longitudinemque percurras, et maris sinus,

(53) *Γραμμαῖς... οὐκ οὔσαις.* « Lineis nusquam exstantibus : vel quod, » inquit Elias, « in animi consideratione non hæreant, postquam, earum quasi simulacra evanuerint; vel quod, » addit Billius, « oculis cerni nequeant. » Quidni potius, addemus, quod non existent in rerum natura; quippe quæ a mathematicis sola longitudinis dimensione considerantur, nulla habita ratione latitudinis et profunditatis.

(54) *Παλαμήδους.* Primus Palamedes fertur, gruum compositos motus observando, figuras, secundum quas instruuntur acies, invenisse. Quid de gruibus scripsit Plinius, lege lib. x, c. 24.

(55) *Φειδίαι, καὶ Ζεύξιδες*, etc. « Phidias » Atheniensis, nobilis statuarius, qui in ebore scalpendo citra æmulum claruit. « Zeuxis » Heracleotes pictor sua ætate maximus. « Polygnotus, » patria Thasius, et pictor, nonagesima Olympiade floruit. « Parrhasius, » pictor insignis, qui primus symetriam picturæ dedit. « Aglaophon » pictor nobilissimus, cujus meminit Plinius l. xxxv, c. 9.

(56) *Κνώσσιος*, etc. « Gnossus » urbs Cretæ clarissima, Minois regia, olim « Ceratus » appellata a vicino ejusdem nominis fluvio. Ea fuit apud veteres D de Dædalo opinio, quod statuis immobilibus oculos induxerit, atque effecerit, abditis quibusdam nervis, ut huc atque illuc moverentur, adeo scite, ut spectantibus vivere viderentur. Vide Diodorum Siculum lib. v, etc. Idem Dædalus labyrinthum in Creta construxit, multiplici intricata viarum perplexitate irremeabilem. Vide Virgil. *Æn.* v, et Ovid. *Metam.* viii.

(57) *Καὶ πολλάκις*, etc. « Atque artificiosa fraude multoties reciprocatus? »

(58) *Ταμεῖα.* Combef., ταμιεῖα.

(59) *Περί.* Deest in tribus Colb., et Or. 1.

(60) *Συνδεδεμένους.* Sic Reg. a. In ed., συνδεομένους.

(61) *Καὶ τῶν ὑπὲρ γῆς*, etc. « Quæque super terram, et quæ subtus terram. » Forte significat Gregorius aquas calidas, et eas quæ ex metallis medicaminum vim hauriunt.

(62) *Σήραγγας.* In quibusdam, σύριγγας.

tum mutuo nexu, tum etiam cum terra velut viunculis quibusdam constrictos, et nemorum pulchritudines, et fluvios, et fontes uberes ac perennes, non modo gelidarum et potabilium aquarum, quæque in terra sunt, sed earum etiam, quæ infra terram fluentes, et specus quosdam subeuntes, ac deinde violento aliquo flatu impulsæ atque repercussæ, postea per conflictus hujusce atque obluctationis vehementiam inflammatæ, quaqua fors tulerit, paulatim erumpunt, hincque calidorum balneorum usum nobis plerisque terræ locis, et cum contraria facultate, suppeditant, gratuitam scilicet medicinam ac **517** sponte promanantem. Dic, obsecro, quomodo et unde hæc? Quænam magna hæc atque artis expers textura? Nec enim ob mutuam eam affectionem, quam inter se habent, minus laudis merentur, quam si seorsim unumquodque consideretur. Quo pacto terra firma et immota constitit? Quidnam pro vehiculo habet? Cujus rei adminiculo fulcitur? Quidque rursus fulturam illam sustinet? Neque enim rationi quidquam, cui innitatur, occurrit, si divinam voluntatem exceperis. Quo pacto ea, partim in montium vertices assurgens, partim in campos subsidens, idque varie et multipliciter, ac denique paulatim alternando commutata, tum ad hominum usus uberior, tum varietate ipsa jucundior? Qui fit, ut partim in domicilia divisa sit, partim inculta et inhabitabilis relinquatur, quantum nimirum excelsissimi quique montes ab ea abscindunt, atque alia ad alium quemdam orbis finem dissecta porrectaque divini opificii magnificentiam luculentissimo argumento declarat?

A εἶτ' ἐκπυρούμεναι τῷ σφοδρῷ τῆς πάλης καὶ τῆς ἀντιθέσεως, ὅπη παρείκοι κατὰ μικρὸν ἀναῤῥήγνυνται, καὶ τὴν τῶν θερμῶν λουτρῶν χρείαν ἐντεῦθεν ἡμῖν χαρίζονται, πολλαχοῦ τῆς γῆς, καὶ μετὰ τῆς ἐναντίας (63) δυνάμεως, ἰατρείαν ἄμισθον καὶ αὐτόματον. Εἰπὲ πῶς καὶ πόθεν ταῦτα; Τί τὸ μέγα τοῦτο καὶ ἄτεχνον (64) ὕφασμα; Οὐχ ἧττον ἐπαινετὰ τῆς πρὸς ἄλληλα σχέσεως (65), ἢ καθ' ἕκαστον θεωρούμενα. Πῶς γῆ μὲν ἕστηκε παγία καὶ ἀκλινής; ἐπὶ τίνος ὀχουμένη; καὶ τίνος ὄντος τοῦ ὑπερείδοντος; καὶ τίνος ἐκεῖνο πάλιν; Οὐδὲ γὰρ ὁ λόγος ἔχει, ἐφ' ὃ ἐρεισθῇ, πλὴν τοῦ θείου θελήματος. Καὶ πῶς ἡ μὲν εἰς ὀρῶν κορυφὰς ἀνηγμένη, ἡ δὲ εἰς πεδία καθεζομένη, καὶ τοῦτο πολυειδῶς, καὶ ποικίλως, καὶ ταῖς κατ' ὀλίγον ἐναλλαγαῖς μεθισταμένη, πρός τε τὴν B χρείαν ἐστὶν ἀφθονωτέρα, καὶ τῷ ποικίλῳ χαριεστέρα; καὶ ἡ μὲν εἰς οἰκήσεις νενεμημένη, ἡ δὲ ἀοίκητος, ὅσην αἱ ὑπερβολαὶ τῶν ὀρῶν ἀποτέμνονται, καὶ ἄλλη πρὸς ἄλλο τι πέρας σχιζομένη καὶ ἀποβαίνουσα, τῆς τοῦ Θεοῦ μεγαλουργίας ἐναργέστατόν ἐστι γνώρισμα;

XXVII. Jam vero mare, si non magnitudine sua C mirabile mihi occurreret, lenitatem utique et placiditatem admirarer, simulque quo pacto fiat, ut quamvis liberum ac solutum, finibus tamen suis consistat: quod si non lenitatem, magnitudinem certe suspicerem. Quoniam autem utraque laude excellit, utramque vim et facultatem prædicabo. Quis tantam aquarum molem conjunxit? Quis quasi vinculis quibusdam astrinxit? Qui fit, ut attollatur, et tamen loco suo se contineat, perinde ac vicinam terram reverita? Qui fit, ut cum fluvios omnes excipiat, ob exuberantes tamen opes et copias, aut quo verbo id appellandum sit, nescio, nullam amplitudinis accessionem faciat, sed eadem semper suique similis maneat? Qui fit, ut tantum elementum arenam pro termino habeat [89]? Possuntne hoc D expedire physici, atque inanis eruditionis laude celebres, ac vere cyatho mare, hoc est, res tantas ingenio suo metientes? An faciam ipse, ut paucissimis verbis hoc ex Scriptura sacra explicem, idque probabilius ac verius, quam ipsi cum prolixis suis

KZ'. Θαλάττης δὲ, εἰ μὲν μὴ τὸ μέγεθος εἶχον θαυμάζειν, ἐθαύμασα ἂν τὸ ἥμερον, καὶ πῶς ἵσταται λελυμένη τῶν ἰδίων ὅρων ἐντός· εἰ δὲ μὴ τὸ ἥμερον, πάντως τὸ μέγεθος. Ἐπεὶ δὲ ἀμφότερα, τὴν ἐν ἀμφοτέροις δύναμιν ἐπαινέσομαι. Τί τὸ συναγαγόν; Τί τὸ δῆσαν; Πῶς ἐπαίρεταί τε καὶ ἵσταται, ὥσπερ αἰδουμένη τὴν γείτονα γῆν; Πῶς καὶ δέχεται ποταμοὺς πάντας (66), καὶ ἡ αὐτὴ διαμένει διὰ πλήθους περιουσίαν, ἢ οὐκ οἶδ' ὅ τι (67) χρὴ λέγειν; Πῶς ψάμμος ὅριον αὐτῇ, τηλικούτῳ στοιχείῳ; Ἔχουσί τι λέγειν οἱ φυσικοὶ, καὶ σοφοὶ τὰ μάταια, καὶ κυάθῳ μετροῦντες (68) ὄντως τὴν θάλασσαν, τὰ τηλικαῦτα ταῖς ἑαυτῶν ἐπινοίαις; ἢ συντόμως ἐγὼ παρὰ τῆς Γραφῆς τοῦτο φιλοσοφήσω, καὶ τῶν μακρῶν λόγων πιθανώτερόν τε καὶ ἀληθέστερον; *Πρόσταγμα ἐγύρωσεν ἐπὶ πρόσωπον ὕδατος*. Τοῦτο τῆς ὑγρᾶς φύσεως ὁ δεσμός. Πῶς δὲ τὸν χερσαῖον ναυτίλον (69) ἄγει ξύλῳ μικρῷ καὶ πνεύματι; (τοῦτο οὐ θαυμάζεις ὁρῶν; οὐδ' ἐξίσταταί σου ἡ διάνοια;) ἵνα γῆ καὶ θάλασσα δεθῶσι ταῖς χρείαις καὶ ταῖς ἐπιμιξίαις, καὶ εἰς ἓν ἔλθῃ (70) τῷ ἀνθρώπῳ τὰ τοσοῦτον ἀλλήλων δι-

[89] Jerem. v, 22.

(63) *Μετὰ τῆς ἐναντίας*. « Cum aquis frigidis. » Plerumque enim scaturiunt e propinquo aquæ calidæ cum frigidis.

(64) *Ἄτεχνον*. Hoc universum dicitur « artis expers, » quod nullis sit fabricatum manibus, sed divinitus contextum. Scholium vero sic exponit: Ὕφασμα, vel, ὑφασμὸν τὴν σύμπηξιν τῶν στοιχέων καλεῖ καὶ πρὸς ἄλληλα νεῦσιν· « Texturam appellat elementorum compagem, et mutuam in se propensionem. »

(65) *Τῆς πρὸς ἄλληλα σχέσεως*. Leuv. « Non minus laudis merentur collata inter se. »

(66) *Πάντας*. Regg. a, bm, et Or. 1, ἅπαντας.

(67) *Ἢ οὐκ οἶδ' ὅτι*, etc. Leuv. « Equidem aut nihil habeo quod dicam, aut summam ob vastitatem maris, hoc fieri statuo. »

(68) *Μετροῦντες*. Combef., συμμετροῦντες.

(69) *Χερσαῖον ναυτίλον*. « Terrestrem nautilum. » Sic hominem eleganter appellat Gregorius. « Nautilus » piscis est sic dictus, quod navis speciem præferat.

(70) *Ἔλθῃ*. Combef., συνέλθῃ.

ἑστηκότα κατὰ τὴν φύσιν; Τίνες δὲ πηγῶν αἱ πρῶται πηγαὶ, ζήτησον, ἄνθρωπε, εἴ τί σοι τούτων ἐξιχνεῦσαι ἢ εὑρεῖν δυνατόν; καὶ τίς ὁ ποταμοῖς (71) σχίσας καὶ πεδία καὶ ὄρη, καὶ δοὺς τὸν δρόμον ἀκώλυτον; καὶ πῶς ἐκ τῶν ἐναντίων τὸ θαῦμα, μήτε θαλάσσης ἐπεξιούσης, μήτε ποταμῶν ἱσταμένων; Τίς δὲ ἡ τῶν ὑδάτων τροφὴ (72), καὶ τί τὸ ταύτης διάφορον, τῶν μὲν ἄνωθεν ἀρδομένων, τῶν δὲ ταῖς ῥίζαις ποτιζομένων, ἵνα τι καὶ αὐτὸς κατατρυφήσω τοῦ λόγου, Θεοῦ τὴν τρυφὴν ἐξηγούμενος;

A disputationibus? Præceptum circumdedit super faciem aquæ [90]. Hoc humidæ naturæ vinculum est. Jam quomodo terrestrem nautilum exiguo ligno ac vento ducit? (Hoc tu cum cernis, non admiratione defigeris? Non mens extra se rapitur?) Idque ut mare ac terra commoditatibus et commerciis inter se vinciantur, 518 ac ea, quæ natura adeo inter se dissident, ad hominis usum conjungantur? Qui porro fontium primi fontes, quæras velim, o homo, si quid horum investigare aut invenire potes: tum quis fluviis campos et montes dissecuit, ac liberum cursum eis concessit? Quo etiam pacto ex contrariis rebus miraculum exsistat, dum nec mare unquam regurgitat, nec fluvii subsistunt? Ad hæc quæ aquarum alimonia, quodque hujus discrimen, quippe res quædam sunt, quæ desuper rigantur, quædam rursus, quibus potus per radices suas suppeditatur, ut ipse quoque delicioso dicendi genere utar, dum Dei delicias oratione complector?

ΚΗ'. Ἄγε δὴ γῆν ἀφεὶς, καὶ τὰ περὶ γῆν, πρὸς τὸν ἀέρα κουφίσθητι τοῖς τῆς διανοίας πτεροῖς, ἵνα σοι καθ' ὁδὸν ὁ λόγος προΐῃ· κἀκεῖθεν ἀνάξω σε πρὸς τὰ οὐράνια, καὶ τὸν οὐρανὸν αὐτὸν, καὶ τὰ ὑπὲρ οὐρανόν. Καὶ τοῖς ἑξῆς ὀκνεῖ μὲν προσβῆναι ὁ λόγος, προσβήσεται δὲ ὅμως ὁπόσον ἔξεστιν. Τίς ὁ χέας ἀέρα, τὸν πολὺν τοῦτον πλοῦτον καὶ ἄφθονον, οὐκ ἀξίαις, οὐ τύχαις μετρούμενον, οὐχ ὅροις κρατούμενον, οὐχ ἡλικίαις μεριζόμενον, ἀλλὰ κατὰ τὴν τοῦ μάννα διανομὴν, αὐταρκείᾳ περιλαμβανόμενον, καὶ ἰσομοιρίᾳ τιμώμενον; τὸ τῆς πτηνῆς φύσεως ὄχημα, τὴν ἀνέμων ἕδραν, τὴν ὡρῶν εὐκαιρίαν, τὴν ζώων ψύχωσιν, μᾶλλον δὲ τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ σῶμα συντήρησιν, ἐν ᾧ σώματα, καὶ μεθ' οὗ λόγος, ἐν ᾧ φῶς καὶ τὸ φωτιζόμενον, καὶ ἡ ὄψις, ἡ δι' αὐτοῦ ῥέουσα; Σκόπει δέ μοι καὶ τὰ ἑξῆς· οὐ γὰρ συγχωροῦμαι τῷ ἀέρι δοῦναι τὴν ἅπασαν δυναστείαν τῶν τοῦ ἀέρος εἶναι νομιζομένων. Τίνα μὲν ἀνέμων ταμεῖα; τίνες θησαυροὶ χιόνος; Τίς δὲ ὁ τετοκὼς βώλους (73) δρόσου, κατὰ τὸ γεγραμμένον; Ἐκ γαστρὸς δὲ τίνος ἐκπορεύεται κρύσταλλος; Τίς ὁ δεσμεύων ὕδωρ ἐν νεφέλαις, καὶ τὸ μὲν ἱστὰς ἐπὶ τῶν νεφελῶν (ὢ τοῦ θαύματος!) λόγῳ κρατουμένην φύσιν (74) τὴν ῥέουσαν, τὸ δὲ ἐκχέων (75) ἐπὶ πρόσωπον πάσης τῆς γῆς, καὶ σπείρων καιρίως καὶ ὁμοτίμως, καὶ οὐδὲ ἀφιεὶς ἅπασαν (76) τὴν ὑγρὰν οὐσίαν ἐλευθέραν καὶ ἄσχετον (ἀρκεῖ γὰρ ἡ ἐπὶ Νῶε κάθαρσις, καὶ τῆς ἑαυτοῦ διαθήκης οὐκ ἐπιλήσμων ὁ ἀψευδέστατος), οὔτε ἀνέχων παντάπασιν, ἵνα μὴ πάλιν Ἡλίου τινὸς δεηθῶμεν, τὴν ξηρότητα λύοντος; Ἐὰν κλείσῃ, φησὶ, τὸν οὐρανὸν, τίς ἀνοίξει; ἐὰν δὲ ἀνοίξῃ τοὺς καταράκτας, τίς συνέξει; τίς οἴσει τὴν ἐπ' ἀμφότερα τοῦ ὑετίζοντος ἀμετρίαν, ἐὰν μὴ τοῖς ἑαυτοῦ μέτροις καὶ σταθμοῖς, διεξαγάγῃ (77) τὰ σύμπαντα; Τί μοι φιλοσοφήσεις περὶ ἀστραπῶν καὶ βροντῶν, ὦ βροντῶν ἀπὸ γῆς σὺ, καὶ οὐδὲ μικροῖς σπινθῆρσι

B XXVIII. Sed jam missa facta terra, rebusque terrenis, indutis animi pennis in aerem convola, ut recto ordine progrediatur oratio: ac deinde te illinc ad cœlestia, cœlumque adeo ipsum, et quæ cœlo superiora sunt, eveham. Quanquam ad ea, quæ deinceps sequuntur, accedere refugit quidem ac reformidat oratio; sed tamen quantum licebit, accedet. Quis aerem fudit, uberem, inquam, hunc et copiosum thesaurum, non pro cujusque dignitate atque fortunis varie dimensum, non finibus ullis inclusum ac circumscriptum, non pro ætatum ratione distributum, verum, quod olim in manna contigit [91], quantum cuique sat sit, impertitum, atque æquabilitatis honore decoratum? Quis, inquam, hoc avium vehiculum, hanc ventorum C sedem, hoc elementum, quo et anni partes temperantur, et animantur animantia, vel anima potius cum corpore conservatur, in quo corpora, et cujus ope atque adjumento loquimur, in quo lumen, et res lumine perfusæ, atque ipse etiam aspectus per eum fluens? Volve jam animo ea quæ sequuntur: nec enim mihi fas est aeri universum earum rerum imperium largiri, quæ aeris esse censentur. Quæ ventorum promptuaria? Qui nivis thesauri? Quis roris stillas, ut cum Scriptura loquar, peperit? E cujus utero glacies egressa est [92]? Quis aquam in nubibus alligat [93], eamque (o rem admirandam!) partim in nubibus figit verbo compressam, tametsi natura sua fluxam et labilem, partim D in totius terræ faciem effundit, ac tempestive et æquali modo spargit: ac neque humidam omnem substantiam liberam et solutam relinquit (sufficit enim purgatio illa, quæ tempore Noe contigit, pactique sui [94] memoriam haudquaquam is abjecit, qui ab omni mendacio est alienissimus), nec rursus omnino inhibet, ne iterum Elia quodam opus

[90] Job xxvi, 10. [91] Exod. xvi, 13 seqq. [92] Job xxxviii, 28, 29. [93] Psal. cxxxiv, 7. [94] Gen. ix, 12.

(71) *Ποταμοῖς*. Sic codd. In ed., ποταμούς.
(72) *Τροφή*. « Alimonia, » non qua alantur aquæ, sed qua res alias ipsæ aquæ alunt.
(73) *Βώλους*. Sic LXX, et Or. 1. In ed., βόλους.
(74) *Φύσιν*. Reg. Cypr., τὴν φύσιν.
(75) *Ἐκχέων*. Sic duo Regg., Or. 1 et Comb. In ed., ἐκχέον.
(76) *Ἅπασαν*. Reg. Cypr., ἅπασι, quasi, πάντάπασι, « omnino, prorsus. »
(77) *Διεξαγάγῃ*. Reg. a, et Or. 1, διεξάγῃ.

habeamus, qui siccitatem **519** depellat [85]? Si clauserit cœlum [86], inquit Scriptura, quis aperiet? Si autem cataractas aperuerit [87], quis continebit? Quis enim immodicam, vel pluviam, vel pluviæ retentionem ferret, nisi ille pluviæ parens [88], mensuris suis se bilancibus omnia regeret ac gubernaret? Quam vero rationem afferes de fulgetris ac tonitruis, tu, inquam, qui e terra tonas, ac ne tenuissimis quidem veritatis igniculis fulges? In quos vapores a terra excitatos hujus rei causam conferes, eosque nebularum parentes et velut architectos esse contendes, aut etiam aeris condensationem quamdam, vel rarissimarum nubium compressionem et fragorem, ut compressio quidem illa fulgur, fragor autem tonitruum tibi pariat? Quemnam etiam flatum astrictum atque compressum, ac postea exitu carentem, ut et compressione ipsa fulgur, et perruptione tonitruum edat? Quod si aerem aereaque omnia cogitatione peragrasti, mecum jam cœlum quoque ac cœlestia continge. Cæterum ducem potius fidem, quam rationem sequamur, si modo ingenii tui imbecillitatem in propinquioribus didicisti, rationisque id esse cognovisti, ut, quænam sunt ea, quæ rationis humanæ captum excedant, cognoscas; ne alioqui prorsus terrenus sis, rebusque terrenis immersus, ipsam quoque ignorantiam tuam ignorans.

A τῆς ἀληθείας λαμπόμενε; Τίνας ἀτμοὺς ἀπὸ γῆς (78) αἰτιάσῃ νέφους δημιουργούς, ἢ ἀέρος πύκνωσίν τινα, ἢ νεφῶν τῶν μανωτάτων θλίψιν, ἢ σύῤῥηξιν, ἵνα ἡ μὲν θλίψις σοι τὴν ἀστραπὴν, ἡ δὲ ῥῆξις τὴν βροντὴν ἀπεργάσηται; ποῖον δὲ πνεῦμα στενοχωρούμενον, εἶτα οὐκ ἔχον διέξοδον, ἵνα ἀστράψῃ θλιβόμενον, καὶ βροντήσῃ ῥηγνύμενον; Εἰ τὸν ἀέρα διῆλθες τῷ λογισμῷ, καὶ ὅσα περὶ ἀέρα, ψαῦσον ἤδη σὺν ἐμοὶ καὶ οὐρανοῦ καὶ τῶν οὐρανίων. Πίστις δὲ ἀγέτω πλέον ἡμᾶς ἢ λόγος, εἴπερ ἔμαθες τὸ ἀσθενὲς ἐν τοῖς ἐγγυτέρω, καὶ λόγον ἔγνως, τῷ γνῶναι τὰ ὑπὲρ λόγον, ἵνα μὴ παντελῶς ἐπίγειος ἧς, ἢ περίγειος, B ἀγνοῶν καὶ αὐτὸ τοῦτο, τὴν ἄγνοιαν.

XXIX. Quis cœlum circumegit ac tornavit? Quis stellas ordine collocavit? Imo vero, ut quæ priora sunt dicam, quid cœlum ipsum est? Quid stellæ? An dicere hoc potes, o sublimis disputator; qui, cum ea, quæ ante pedes tuos sunt, ignores, ac ne te ipsum quidem metiri queas, ea tamen, quæ naturam tuam superant, curiose perscruteris, hiantique ore in ea, quæ mensuram omnem excedunt, incumbis? Ut enim tibi concedam, te orbes ac conversiones, accessiones etiam et recessiones, perceptas habere, solis etiam et siderum exortus, gradusque quosdam, et minutias, cæteraque omnia, quibus tu eximiam tuam scientiam magnifice effers; nondum tamen hoc certa rerum comprehensio est, sed motus cujusdam observatio, quæ diuturniori exercitatione confirmata, postea quam ea, quæ a pluribus observata sunt, in unum collegit, ac deinde rationem eorum excogitavit, ita demum scientiæ nomen est consecuta; quemadmodum lunæ affectiones, in multorum notitiam venere, qui scientiæ principium ab oculis acceperunt. At vero si insigni harum rerum cognitione instructus es, atque optimo jure in admiratione esse studes, **520** dic quæ ordinis hujus motusque causa sit? Unde hoc habeat sol, ut orbi universo, ac omnium oculis, tanquam chori cujusdam coryphæus, præluceat, sidera alia splendore suo magis obscurans, atque occultans, quam quædam illorum ab aliis obducantur? Cujus rei hoc argumentum est, quod cum ea velut certatim fulgeant, ipse tamen splendidius fulget, nec, quod una cum eo oriantur, cognosci sinat, pulcher ut sponsus,

ΚΘ'. Τίς περιήγαγεν οὐρανὸν, ἔταξεν ἀστέρας; μᾶλλον δὲ (79), τί πρὸ τούτων οὐρανὸς καὶ ἀστέρες, ἔχοις ἂν εἰπεῖν, ὁ μετέωρος, ὁ τὰ ἐν ποσὶν ἀγνοῶν, καὶ οὐδὲ σεαυτὸν μετρῆσαι δυνάμενος, τὰ δὲ ὑπὲρ τὴν σὴν φύσιν πολυπραγμονῶν, καὶ κεχηνὼς εἰς τὰ ἄμετρα; Ἔστω γάρ σε κύκλους, καὶ περιόδους, καὶ πλησιασμοὺς, καὶ ἀποχωρήσεις (80) καταλαμβάνειν, ἐπιτολὰς, καὶ ἀνατολὰς, καὶ μοίρας τινὰς, καὶ λεπτότητας, καὶ ὅσοις σὺ τὴν θαυμασίαν σου ταύτην ἐπιστήμην ἀποσεμνύνεις· οὔπω τοῦτο κατάληψις τῶν C ὄντων ἐστὶν, ἀλλὰ κινήσεώς τινος ἐπιτήρησις, ἣ πλείονι γυμνασίᾳ βεβαιωθεῖσα, καὶ εἰς ἓν ἀγαγοῦσα τὰ τηρηθέντα πλείοσιν, εἶτα λόγον ἐπινοήσασα, ἐπιστήμη προσηγορεύθη· ὥσπερ τὰ περὶ σελήνην παθήματα (81), γνώριμα γέγονε τοῖς πολλοῖς, τὴν ὄψιν ἀρχὴν λαβόντα τῆς γνώσεως. Σὺ δὲ, εἰ λίαν ἐπιστήμων εἶ τούτων, καὶ δικαίως ζητεῖς θαυμάζεσθαι, εἰπὲ τίς ἡ τῆς τάξεως αἰτία καὶ τῆς κινήσεως. Πόθεν ἥλιος φρυκτωρεῖ πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ, καὶ πάσαις ὄψεσιν, ὥσπερ χοροῦ τινος κορυφαῖος, πλέον τοὺς ἄλλους ἀστέρας ἀποκρύπτων φαιδρότητι, ἢ τινες ἐκείνων ἑτέρους; Ἀπόδειξις δὲ, οἱ μὲν ἀντιλάμπουσιν, ὁ δὲ ὑπερλάμπει, καὶ οὐδὲ ὅτι συνανίσχουσιν ἐᾷ γνωρίζεσθαι, καλὸς ὡς νυμφίος, ταχὺς ὡς γίγας καὶ D μέγας (οὐδὲ γὰρ ἀνέχομαι ἄλλοθεν ἢ τοῖς ἐμοῖς τοῦτον ἀποσεμνύνειν)· τοσοῦτος τὴν δύναμιν, ὥστε ἀπ' ἄλλων ἄκρων ἄλλα τῇ θερμότητι καταλαμβάνειν, καὶ μηδὲν διαφεύγειν αὐτοῦ τὴν αἴσθησιν· ἀλλὰ πᾶσαν πληροῦσθαι καὶ ὄψιν φωτὸς, καὶ σωματικὴν φύσιν θερμότητος· θέροντος (82), ἀλλ' οὐ φλέγοντος, εὐκρασίας ἡμερότητι καὶ τάξει κινήσεως, ὡς

[85] III Reg. XVIII, 44, 45. [86] Deut. XI, 17. [87] Gen. VII, 11. [88] Job XXXVIII, 28.

(78) *Ἀπὸ γῆς*. Or. 1, ἐπὶ γῆς.

(79) *Μᾶλλον δέ*. Schol. : Τὸ ὑπερβατὸν οὕτως, μᾶλλον δὲ πρὸ τούτων ἔχοις ἂν εἰπεῖν, τί οὐρανὸς, καὶ ἀστέρες· « Imo vero dicere habeas, quid cœlum, quid stellæ, » etc.

(80) *Ἀποχωρήσεις*. Bas., ὑποχωρήσεις.

(81) *Τὰ περὶ σελήνην παθήματα*. « Lunæ affectiones, » id est « accretiones, diminutiones et defectus. »

(82) *Θέροντος*. Eliss. θάλποντος, « calore foveatur, » quod sequitur Leuv.

πᾶσι παρόντος, καὶ πάντα ἐπίσης περιλαμβάνοντος (83).

A magnus ac celer ut gigas [99] (neque enim facere possum, ut aliunde, quam ex meis libris, eum coornem ac celebrem); tantam vim et facultatem habens, ut ab aliis extremis alia extrema calore suo complectatur, nec res ulla ejus sensum effugiat: quin potius, et oculus omnis luce, et corporea natura calore compleatur, ac leni quidem sua temperie, motuque ordinato calefaciens omnia, non urens, omnibus præsto est, et omnia æque comprebendit.

Λ'. Ἐκεῖνο δέ σοι (84) πηλίκον, εἰ κατενόησας; *Τοῦτο ἐν αἰσθητοῖς ἥλιος, ὅπερ ἐν νοητοῖς Θεός*, ἔφη τις τῶν ἀλλοτρίων (85). Αὐτὸς γὰρ ὄψιν φωτίζων, ὥσπερ ἐκεῖνος νοῦν· αὐτὸς καὶ τῶν ὁρωμένων, ἐστὶ τὸ κάλλιστον, ὥσπερ ἐκεῖνος τῶν νοουμένων. Ἀλλὰ τί τὸ κινῆσαν αὐτὸν ἀπ' ἀρχῆς; Τί δαὶ (86) τὸ ἀεὶ κινοῦν καὶ περιάγον ἑστῶτα λόγῳ, καὶ μὴ κινούμενον, ὄντως ἀκάμαντα, καὶ φερέσβιον, καὶ φυσίζωον, καὶ ὅσα ποιηταῖς ὕμνηται κατὰ λόγον, καὶ B μήτε (87) τῆς ἑαυτοῦ φορᾶς ποτε, μήτε τῶν εὐεργεσιῶν ἱστάμενον; Πῶς ἡμέρας δημιουργὸς ὑπὲρ γῆς, καὶ νυκτὸς ὑπὸ γῆν, ἢ οὐκ οἶδ' ὅ τι χρὴ λέγειν ἡλίῳ προσβλέψαντα; Τίς ἡ τούτων (88) πρόσληψίς τε καὶ ἀνθυφαίρεσις, καὶ ἡ τῆς ἀνισότητος ἰσότης, ἵν' εἴπω τι καὶ παράδοξον; Πῶς δὲ ὡρῶν ποιητής τε καὶ μεριστής, εὐτάκτως (89) ἐπιγινομένων τε καὶ ἀπογινομένων, καὶ ὥσπερ ἐν χορῷ συμπλεκομένων ἀλλήλαις καὶ διισταμένων (τὸ μὲν φιλίας νόμῳ, τὸ δὲ εὐταξίας), καὶ κατὰ μικρὸν κιρναμένων, καὶ ταῖς ἐγγύτησι κλεπτομένων ταυτὸν ἡμέραις τε καὶ νυξὶν, ἵνα μὴ τῇ ἀηθείᾳ (90) λυπήσωσιν; Ἀλλ' ἔτω μὲν ἥλιος· σὺ δὲ ἔγνως σελήνης φύσιν (91), καὶ πάθη, καὶ μέτρα φωτὸς, καὶ δρόμους; καὶ πῶς ὁ μὲν C ἡμέρας ἔχει τὴν δυναστείαν, ἡ δὲ νυκτὸς προκαθέζεται; καὶ ἡ μὲν θηρίοις δίδωσι παῤῥησίαν, ὁ δὲ ἄνθρωπον ἐπὶ τὸ ἔργον ἀνίστησιν, ἢ ὑψούμενος, ἢ ταπεινούμενος πρὸς τὸ χρησιμώτατον; Συνῆκας δὲ δεσμὸν Πλειάδος, ἢ φραγμὸν Ὠρίωνος, ὡς ὁ ἀριθμῶν πλήθη ἄστρων, καὶ πᾶσιν αὐτοῖς ὀνόματα καλῶν, καὶ δόξης ἑκάστου διαφορὰν, καὶ τάξιν κινήσεως, ἵνα σοι πιστεύσω διὰ τούτων πλέκοντι τὰ ἡμέτερα, καὶ κατὰ τοῦ κτίστου τὴν κτίσιν ὁπλίζοντι;

XXX. Illud autem quantum tibi videtur, siquidem animadvertisti? *Idem in sensibilibus est sol, quod Deus in intellectilibus*, inquit profanus quispiam [1]. Ut enim hic mentem, ita ille oculos illustrat: atque ut hic res eas omnes, quæ animo et ratione intelliguntur, pulchritudine vincit, ita etiam ille eas, quæ oculorum sensu percipiuntur. Sed quid tandem illi motum initio dedit? Quid eum perpetuo motu agitat ac circumducit, cum interim ratione stabilis sit et motus expers, vere infatigabilis, vitæ dator, animantium pater, et quibuscunque laudum titulis eum non immerito poetæ prosequuntur, ac neque motui unquam suo, nec beneficiis finem constituens? Quomodo diem procreat, cum supra terram est, ac noctem, cum sub terra? Quibus verbis utendum sit, nescio, cum solem intueor. Quodnam boc dierum ac noctium incrementum, et vicissim quæ diminutio? Quæ inæqualitatis æqualitas, ut novum aliquid et insolens dicam? Quomodo anni partes efficit, et ita dividit, ut certis et constitutis vicibus accedant, et recedant, ac veluti in chorea, complexu quodam inter se bæreant, simulque distinguantur (illud amicitiæ lege, boc ordinis præscripto), sensimque intermisceantur, ac vicinitate ipsa, perinde atque in diebus ac noctibus fieri videmus, furtim quodammodo **521** irrepant, ac se proripiant? Quod quidem idcirco fit, ne ob insuetudinem molestiam afferant. Sed cursum suum sane sol obeat. Quid? Num lunæ naturam et affectiones, et luminis mensuram ac rursus pernosti? Et quomudo, ut sol diei principatum tenet, sic luna quoque nocti præsideat? Atque, ut hæc feris audaciam affert, ita vicissim ille bominem ad laborem excitet, dum appositissime ad homiuum utilitatem, vel sese attollit, vel deprimit? An tu Pleiadis [2] vinculum, aut Orionis maceriam, instar illius, qui numerat multitudinem stellarum, et omnibus eis nomina vocat [3], intelligis, ac cujusque gloriæ discrimen perspectum habes, motusque ordinem, ut sit causa, cur tibi fidem habeam, qui per eas humana contexens, creaturam adversus Creatorem armas?

ΛΑ'. Τί λέγεις; ἐνταῦθα στησόμεθα τοῦ λόγου, D μέχρι τῆς ὕλης καὶ τῶν ὁρωμένων; ἢ ἐπειδὴ τοῦ

XXXI. Quid ais? Hic dicendi finem faciemus, nec ultra res eas, quæ materia constant, oculisque

[99] Psal. xviii, 6 sqq. [1] Plato. [2] Job xxxviii, 31. [3] Psal. cxlvi, 4.

(83) *Περιλαμβάνοντος*. Tres Colb. et Coisl. 1, περιλάμποντος, « collustrat. »

(84) *Ἐκεῖνο δέ σοι*, etc. Billius: « Illud vero nescio an abs te animadversum, quanti tandem æstimandum est, quod profanus quidem auctor scribit, idem in sensilibus solem esse, quod Deum in intellectilibus? »

(85) *Τίς τῶν ἀλλοτρίων*. « Profanus quispiam, » id est Plato. Hinc Schol. Colb. maximi: Πλάτωνός φασι τοῦτο, ὡς ἀνεγνωκότος τὸν Μωσαϊκὸν νόμον, καὶ ἐκ τούτου λαβόντος τὴν περὶ τούτου θεολογίαν, καὶ ἕτερα πολλά· « Hoc Platonis esse aiunt, ut qui legem Moysis legerit, atque inde suam ea de re theologiam, aliaque plurima hauserit. ».

(86) *Τί δαί*. Duo Regg., et Or. 1, τί δέ.

(87) *Μήτε*. In quibusdam, μήποτε.

(88) *Τίς ἡ τούτων*, etc. Bill. « Quæ dierum ac noctium assumptio? Quæ detractio? »

(89) *Εὐτάκτως*. « Composite ac ordine. »

(90) *Τῇ ἀηθείᾳ*. Par. aliique non pauci, τῇ ἀληθείᾳ. Hanc lectionem agnoscit Elias, quem sequitur Leuv. « Ne si palam ac vere bæc fierent, nonnihil molestiæ nobis crearetur. »

(91) *Φύσιν*. Reg. Cypr., λύσιν, « solutionem, » quod semper mutetur

corporis cernuntur, orationem diffundemus? An potius, quoniam Mosaicum illud tabernaculum, mundi totius figuram et imaginem exstitisse docet Scriptura (mundus porro ex visibilibus et invisibilibus constat), idcirco penetrato primo velo; transcensisque rebus illis, quæ sensum movent, in Sancta [a] prospiciemus, hoc est, in supercœlestem naturam, quæque non nisi ratione atque intelligentia percipitur? Sed ne hanc quidem, tametsi corporis expertem, incorporeo modo cernere possumus, quippe quæ ignis, et Spiritus appelletur, aut efficiatur. Deus enim, ut litteris sacris proditum est, angelos suos spiritus facit, et ministros suos flammam ignis [b]; nisi forte hoc loco, facere nihil aliud significet, quam eadem, qua primum procreati sunt, ratione tueri et conservare. Spiritus porro atque ignis angelus appellatur; illud quia intellectili natura est præditus, hoc, quia purgandis animis nostris adhibetur; quandoquidem primaria quoque illa essentia iisdem nominibus in Scriptura nuncupatur. Sed sint sane nobis illi incorporei, aut quam proxime ad hoc accedentes. Vides enim quomodo circa hujusmodi sermonem æstuemus, nec, quo progrediamur, habeamus; aut certe non ultra progredi possimus, quam quod angelos quosdam et archangelos scimus, thronos, potestates, principatus, dominationes, splendores, ascensus, intelligentes virtutes, vel mentes potius, puras naturas, minimeque adulterinas, ad malum immobiles, vel certe non facile mobiles, perpetuos choros circa principem illam causam agitantes; 522 aut (si quid aptius quisquam earum laudibus decantandis afferre queat), purissimo splendore illinc perfusas, aut pro naturæ et ordinis cujusque proportione, alias alio modo collustratas; quæ a summa illa pulchritudine adeo informantur et imprimuntur, ut ipsæ alia quoque lumina efficiantur, ac per primi luminis influxiones et communicationes alios illuminare possint; quæ, cum divinæ voluntatis ministræ sint [c], roboreque non modo naturali, sed etiam adventitio polleant, loca omnia peragrant, omnibus ubique impigre adsunt, tum ob ministerii promptitudinem, tum ob naturæ levitatem; aliæ etiam aliam quamdam orbis partem complectuntur, aut certe aliis quædam pars commissa est, ut novit, qui hæc ordinavit ac distinxit; ad unum

A κόσμου παντὸς ἀντίτυπον τὴν Μωσέως σκηνὴν οἶδεν ὁ λόγος, τοῦ ἐξ ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων λέγω συστήματος, τὸ πρῶτον καταπέτασμα διασχόντες, καὶ ὑπερβάντες τὴν αἴσθησιν, εἰς τὰ Ἅγια παρακύψωμεν (92), τὴν νοητὴν φύσιν καὶ ἐπουράνιον (93); Οὐκ ἔχομεν οὐδὲ ταύτην ἀσωμάτως ἰδεῖν, εἰ καὶ ἀσώματος, πῦρ καὶ πνεῦμα προσαγορευομένην, ἢ γινομένην. Ποιεῖν γὰρ λέγεται τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα· εἰ μὴ ποιεῖν μὲν ἔστι τὸ συντηρεῖν τῷ λόγῳ, καθ' ὃν ἐγένοντο. Πνεῦμα δὲ ἀκούει καὶ πῦρ· τὸ μὲν ὡς νοητὴ φύσις, τὸ δὲ ὡς καθάρσιος (94)· ἐπεὶ (95) καὶ τῆς πρώτης οὐσίας τὰς αὐτὰς οἶδα κλήσεις. Πλὴν ἡμῖν γε ἀσώματος ἔστω, ἢ ὅτι ἐγγύτατα. Ὁρᾷς ὅπως ἰλιγγιῶμεν περὶ τὸν λόγον, καὶ οὐκ ἔχομεν οἷ προέλ-
B θωμεν, ἢ τοσοῦτον ὅσον εἰδέναι ἀγγέλους τινὰς καὶ ἀρχαγγέλους, θρόνους, κυριότητας, ἀρχὰς, ἐξουσίας, λαμπρότητας, ἀναβάσεις, νοερὰς δυνάμεις, ἢ νόας, καθαρὰς φύσεις καὶ ἀκιβδήλους, ἀκινήτους πρὸς τὸ χεῖρον, ἢ δυσκινήτους (96) περὶ τὸ πρῶτον αἴτιον ἀεὶ χορευούσας· ἢ πῶς ἄν τις αὐτὰς ἀνυμνήσειεν, ἐκεῖθεν ἐλλαμπομένας τὴν καθαρωτάτην ἔλλαμψιν, ἢ ἄλλως ἄλλην κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς φύσεως καὶ τῆς τάξεως· τοσοῦτον τῷ καλῷ (97) μορφουμένας καὶ τυπουμένας, ὥστε ἄλλα γίνεσθαι φῶτα, καὶ ἄλλους φωτίζειν δύνασθαι ταῖς τοῦ πρώτου φωτὸς ἐπιῤῥοαῖς τε καὶ διαδόσεσιν· λειτουργοὺς θείου θελήματος, δυνατὰς ἰσχύϊ φυσικῇ τε καὶ ἐπικτήτῳ (98), πάντα ἐπιπορευομένας, πᾶσι πανταχοῦ παρούσας
C ἑτοίμως, προθυμίᾳ τε λειτουργίας, καὶ κουφότητι φύσεως· ἄλλας ἄλλο τι τῆς οἰκουμένης μέρος διειληφυίας, ἢ ἄλλῳ τινὶ (99) τοῦ παντὸς ἐπιτεταγμένας, ὡς οἶδεν ὁ ταῦτα τάξας (1) καὶ διορίσας· πάντα εἰς ἓν ἀγούσας, πρὸς μίαν σύννευσιν τοῦ τὰ πάντα δημιουργήσαντος· ὑμνῳδοὺς θείας μεγαλειότητος, θεωροὺς δόξης ἀϊδίου καὶ ἀϊδίως, οὐχ ἵνα δοξασθῇ Θεὸς (οὐ γάρ ἐστιν ὃ προστεθήσεται τῷ πλήρει, τῷ καὶ τοῖς ἄλλοις χορηγῷ τῶν καλῶν), ἀλλ' ἵνα μὴ λείπῃ τὸ εὐεργετεῖσθαι καὶ ταῖς πρώταις μετὰ Θεὸν φύσεσι. Ταῦτα εἰ μὲν πρὸς ἀξίαν ὕμνηται, τῆς Τριάδος ἡ χάρις, καὶ τῆς μιᾶς ἐν τοῖς τρισὶ θεότητος· εἰ δὲ τῆς ἐπιθυμίας (2) ἐνδεέστερον, ἔχει τὸ νικᾷν καὶ οὕτως ὁ λόγος. Τοῦτο γὰρ ἠγωνίζετο παραστῆσαι, ὅτι νοῦ κρείττων, καὶ ἡ τῶν δευτέρων φύσις, μὴ ὅτι τῆς πρώτης καὶ μόνης, ὀκνῶ γὰρ (3) εἰπεῖν, ὑπὲρ ἅπαντα (4).

[a] Hebr. IX, 24. [b] Psal. CIII, 4. [c] Hebr. I, 14.

(92) *Παρακύψωμεν*. Combefisius censet legendum παρακύψομεν.

(93) *Ἐπουράνιον*. « Cœlestem, » id est « quæ in cœlo versetur. »

(94) *Καθάρσιος*. In quibusdam, κάθαρσις.

(95) *Ἐπεί*. Reg. a, ἐπειδή.

(96) *Ἢ δυσκινήτους*. « Vel certe non facile mobiles. » Id refertur ad Luciferi lapsum. Nunc enim ad malum immobiles sunt angeli per concessam ipsis constantiæ ac perseverantiæ gratiam.

(97) *Τοσοῦτον τῷ καλῷ*, etc. « Quibus tanta pulchritudinis copia sit impressa, ut secundaria quædam lumina sint, ac, per primi luminis rivos et scaturigines ad se manantes, alios illustrare possint. »

(98) *Ἐπικτήτῳ*. « Adventitio robore, » id est
D « Dei auxilio et gratia, quibus natura perficitur. Adventitium etiam dici potest, » inquit Combefisius, « quod angeli superiores illuminant subjectos, quod illi ipsi a Deo illuminantur, et fiunt robustiores ad cognoscendas certas veritates. »

(99) *Ἢ ἄλλῳ τινί*, etc. « Sive alii cuipiam rerum Universi præpositas; » cujusmodi sunt angeli custodes, quod Billius non satis distinxit.

(1) *Τάξας*. Comb., ἐπιτάξας.

(2) *Ἐπιθυμίας*. « Meæ » scilicet « cupiditati, » vel « aliorum. » Utroque modo Elias id intelligit.

(3) *Ὀκνῶ γάρ*. Elias hunc locum ex aliorum sententia sic exponit : « Vult quidem Gregorius dicere naturam

(4) *Ἅπαντα*. Reg. Cypr., ἅπαντας.

rerum omnium Conditoris nutum omnia in unum jungunt; divinæ majestatis laudes canunt, ac sempiternam illam gloriam sempiterne intuentur, non ut inde gloriæ Dei aliquid accrescat (nihil enim est, quod ei, qui plenus est, aliisque bonorum auctor, accrescere queat); sed ne etiam primæ illæ post Deum naturæ beneficio affici desinant. Hæc si pro rei dignitate a nobis prædicata sunt, Trinitati, atque uni in tribus personis divinitati gratia habenda est: sin autem cupiditati minus satis factum est, sic quoque orationi palma parata est. In hoc enim, omni dicendi contentione incubuimus, ut ostenderemus, ne ipsam quidem secundarum rerum naturam, hominis mente atque ingenio comprehendi posse, nedum primam illam ac solam, vereor enim dicere. omnibus rebus excelsiorem.

ΛΟΓΟΣ ΚΘ'.

ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΣ ΤΡΙΤΟΣ.

Περὶ Υἱοῦ.

Α'. Ἃ μὲν οὖν εἴποι τις ἂν ἐπικόπτων τὴν περὶ τὸν λόγον (5) αὐτῶν ἑτοιμότητα, καὶ ταχυτῆτα, καὶ τὸ τοῦ τάχους ἐπισφαλὲς, ἐν πᾶσι μὲν πράγμασι, μάλιστα δὲ ἐν τοῖς περὶ Θεοῦ λόγοις, ταῦτά ἐστιν. Ἐπεὶ δὲ τὸ μὲν ἐπιτιμᾷν, οὐ μέγα· ῥᾷστον γὰρ καὶ τοῦ βουλομένου παντός· τὸ δὲ ἀντεισάγειν τὴν ἑαυτοῦ γνώμην, ἀνδρὸς εὐσεβοῦς καὶ νοῦν ἔχοντος· φέρε, τῷ ἁγίῳ θαῤῥήσαντες Πνεύματι, τῷ παρ' αὐτῶν μὲν ἀτιμαζομένῳ, παρ' ἡμῶν (6) δὲ προσκυνουμένῳ, τὰς ἡμετέρας περὶ τῆς θεότητος ὑπολήψεις (7), αἵτινές ποτέ εἰσιν, ὥσπερ τινὰ τόκον εὐγενῆ τε καὶ ὥριμον, εἰς φῶς προενέγκωμεν. Οὐδὲ ἄλλοτε μὲν σιωπήσαντες (τοῦτο γὰρ μόνον ἡμεῖς νεανικοί τε καὶ μεγαλόφρονες), νῦν δὲ καὶ μᾶλλον παῤῥησιαζόμενοι τὴν ἀλήθειαν· ἵνα μὴ τῇ ὑποστολῇ (8), καθὼς γέγραπται, τὸ μὴ εὐδοκεῖσθαι (9) κατακριθῶμεν. Διττοῦ δὲ ὄντος λόγου (10) παντὸς, τοῦ μὲν τὸ οἰκεῖον κατασκευάζοντος, τοῦ δὲ τὸ ἀντίπαλον ἀνατρέποντος (11)· καὶ ἡμεῖς τὸν οἰκεῖον ἐκθέμενοι πρότερον, οὕτω τὰ τῶν ἐναντίων ἀνατρέψαι πειρασόμεθα· καὶ ἀμφότερα, ὡς οἷόν τε διὰ βραχέων, ἵν' εὐσύνοπτα γένη-

[7] Hebr. x, 38.

ORATIO XXIX*.

THEOLOGICA TERTIA

De Filio.

A

I. Hæc quidem sunt, quæ quispiam, ad compescendam eorum disputandi promptitudinem, præcipitemque celeritatem, cum in omnibus rebus, tum maxime in iis disputationibus quæ de Deo habentur, periculosam, afferre possit. Quoniam autem objurgare haud magnum est; perfacile quippe, et cujuslibet hominis: sententiam vero suam subrogare, pii viri est ac mente præditi: age, Spiritus sancti, quem nos **523** quidem adoramus, illi vero contemnunt ac pro nihilo habent, numine atque auxilio freti subnixique, nostram de divinitate fidem, quæcunque tandem illa est, perinde ac

B

generosum quemdam et maturum fetum in lucem producamus. Non quod alias unquam tacuerimus (hac enim una duntaxat in re fortes et magnanimi sumus), sed quod nunc majori quoque libertate ac fiducia veritatem profiteamur: ne alioqui ob timiditatem, ut Scripturæ verbo utar [7], hac pœna multemur, ut Deo minime placeamus. Porro cum omnis sermo duplex sit, alter, quo dogmata nostra confirmamus, alter, quo adversaria subver-

---

naturam divinam exsistere supra universa; sed, ne comparationem instituisse videri possit, veretur. Nam in comparationibus ea est lex, ut ea solum inter se conferantur, quæ sunt ejusdem generis. At increati ad creatum nulla institui potest comparatio, neque Creatoris ad creata. Quapropter ait, metu se impediri, quominus dicat naturam divinam supra universa exsistere, quanquam alioqui hoc verum sit; ne videlicet eum comparare cum aliis videri possit, qui extra comparationem omnem est positus. » Billius vero putat, ὀκνῶ γὰρ εἰπεῖν, idem hic esse, ac si dixisset, ἵνα μὴ εἴπω, « ne dicam. »

* Alias XXXV. Quæ autem 29 erat, nunc 20. — Habita anno 380.

(5) *Τὸν λόγον*. Coisl. 1, τῶν λόγων.

(6) *Ἡμῶν*. Or. 1 ad marg., ἡμῖν.

(7) *Ὑπολήψεις*. Vocem hanc plerisque in locis, pro « fide certa et persuasione » usurpat Gregorius. Quare non bene Leuvenk. « conjecturas. »

(8) *Τῇ ὑποστολῇ*. Schol.: Τὸ ὑποστέλλεσθαι δέει καὶ φόβῳ· « Quod metu ac timore nos subducimus. » Ubi autem Vulgata habet, Hebr. x, 38, « Quod si subtraxerit se, non placebit animæ meæ, » Græci legunt, ἐὰν ὑποστείληται, id est, ut exponit Gregorius: « Si in pietatis causa prævaricatorem egerit, nec in ejus defensionem incubuerit, » etc.

(9) *Εὐδοκεῖσθαι*. Coisl. 1, εὐδοκιμεῖσθαι.

(10) *Διττοῦ δὲ ὄντος λόγου*. Similia leguntur apud Athenagoram lib. *De resurrectione mortuorum*, ad calcem operum S. Justini, novæ ed. p. 315, n. 1: Ὅθεν, οἶμαι δεῖν τοῖς περὶ ταῦτα πονουμένοις λόγων διττῶν, τῶν μὲν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, τῶν δὲ περὶ τῆς ἀληθείας· καὶ τῶν μὲν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας,

C

πρὸς τοὺς ἀπιστοῦντας, ἢ τοὺς ἀμφιβάλλοντας· τῶν δὲ περὶ τῆς ἀληθείας, πρὸς τοὺς εὐγνωμονοῦντας, καὶ μετ' εὐνοίας δεχομένους τὴν ἀλήθειαν· « Hinc iis, qui operam in res hujusmodi insumunt, duplici arbitror opus esse sermone, altero pro veritate, altero de veritate; pro veritate quidem adversus incredulos, aut dubitantes; de veritate autem ad eos, qui æquo sunt animo, et veritatem libenter suscipiunt. » Itaque Gregorius cum Athenagora duplicem secernit disputationem, quæ duplicem postulat sermonem. In primo disputationis genere, dogmata credentibus explicantur; in altero vero veritatis defensio suscipitur, dogmata propugnantur, anticipatæ evelluntur opiniones, et adversariorum tricis occurritur. Inter utramque disputationem istud est discrimen, ut cum eodem Athenagora loquar, quod in altera « mendacium refellitur, » in altera « veritas stabilitur. »

(11) *Ἀνατρέποντος*. Gloss., ἀνασκευάζοντος, « confutamus. »

timus: nos quoque, posteaquam doctrinam nostram potius exposuerimus, ita demum adversariorum placita confutare ac profligare conabimur: et quidem utrumque, quam fieri poterit, brevissime, ut, quæ a nobis dicentur, quasi uno quodam obtutu perspici facile possint (quemadmodum quem illi isagogicum libellum, ad simpliciorum vel stolidiorum potius fraudem excogitarunt), ac non ob sermonis prolixitatem sensa dilabantur, haud secus atque aqua, quæ non canali coercetur, sed per campos diffunditur ac solvitur.

A ται (12) τὰ λεγόμενα (ὥσπερ ὃν αὐτοὶ λόγον εἰσαγωγικὸν ἐπενόησαν πρὸς ἐξαπάτην τῶν ἁπλουστέρων ἢ εὐηθεστέρων), καὶ μὴ τῷ μήκει τοῦ λόγου διαχεθῇ τὰ νοούμενα (13), καθάπερ ὕδωρ οὐ σωλῆνι σφιγγόμενον, ἀλλὰ κατὰ πεδίου χεόμενον καὶ λυόμενον.

II. Ut igitur ad rem accedamus, tres antiquissimæ de Deo sententiæ sunt, anarchia, polyarchia et monarchia. Ac duæ quidem priores ab ethnicis lusæ sunt, et sane ludantur. Nam, et quod nullius imperio gubernatur, confusum est ac perturbatum: et quod a pluribus dominis et principibus administratur, factionibus dissidiisque obnoxium est, ac proinde nec a quoquam gubernatur, nec ordine ullo et disciplina continetur. Ambo etiam ista eodem tendunt, nimirum ad ordinis perturbationem, hæc autem ad solutionem; perturbatio quippe solutionis meditatio est. At nos unius principatum colimus; unius autem principatum dico, non quem persona una circumscribit (fieri enim potest ut quod unum **524** est, si a seipso dissideat, secumque discordet, multa fiat), sed quem æqualis naturæ dignitas constituit, et voluntatis consensio, motusque identitas, atque ad unum, eorum, quæ ex ipso sunt, conspiratio (id quod in rebus procreatis fieri nequit), ita ut, etiamsi numero differant, essentia tamen et natura minime distinguantur. Quocirca unitas, principio in binarium mota, in Trinitate constitit. Atque hoc nobis est Pater, et Filius, et Spiritus sanctus; Pater quidem genitor, et productor, citra tamen ullam passionem, ac tempus, atque incorporeo modo: horum autem, alter soboles, alter processio, aut quibus verbis hæc quispiam vocare queat, nescio, ab iis prorsus abstrahens, quæ sub aspectum cadunt. Neque enim bonitatis superfusionem dicere audebimus (tametsi quispiam eorum, qui apud ethnicos philosophiæ laude floruerunt, hoc vocabulo uti non dubitarit, cum de prima et secunda causa dissereret, perspicuis verbis ita loquens: *Velut poculum quoddam superfluxit* [a]), ne coactam quamdam generationem, ac velut naturalem quamdam superfluitatem quæ retineri nequeat, minimeque divinitati congruat, invehamus. Proinde finibus nostris nosmet continentes, ingenitum et genitum inducimus, et ex Patre procedentem ut quodam loco [b] Deus ipse ac Verbum pronuntiavit.

Β'. Τρεῖς αἱ ἀνωτάτω δόξαι περὶ Θεοῦ, ἀναρχία (14), καὶ πολυαρχία, καὶ μοναρχία. Αἱ μὲν οὖν δύο παισὶν Ἑλλήνων ἐπαίχθησαν (15), καὶ παιζέσθωσαν. Τό τε γὰρ ἄναρχον, ἄτακτον· τό τε πολύαρχον, στασιῶδες, καὶ οὕτως ἄναρχον, καὶ οὕτως ἄτακτον. Εἰς ταυτὸν γὰρ ἀμφότερα φέρει, τὴν ἀτα- B ξίαν· ἡ δὲ εἰς λύσιν· ἀταξία γὰρ μελέτη λύσεως. Ἡμῖν δὲ μοναρχία, τὸ τιμώμενον· μοναρχία δὲ, οὐχ ἣν ἓν περιγράφει πρόσωπον (ἔστι γὰρ καὶ τὸ ἓν στασιάζον πρὸς ἑαυτὸ πολλὰ καθίστασθαι), ἀλλ' ἣν φύσεως ὁμοτιμία συνίστησι, καὶ γνώμης σύμπνοια, καὶ ταυτότης κινήσεως (16), καὶ πρὸς τὸ ἓν τῶν ἐξ αὐτοῦ σύννευσις (ὅπερ ἀμήχανον ἐπὶ τῆς γεννητῆς (17) φύσεως), ὥστε κἂν ἀριθμῷ διαφέρῃ, τῇ γε οὐσίᾳ (18) μὴ τέμνεσθαι. Διὰ τοῦτο μονὰς ἀπ' ἀρχῆς εἰς δυάδα κινηθεῖσα, μέχρι Τριάδος ἔστη. Καὶ τοῦτό ἐστιν ἡμῖν ὁ Πατὴρ, καὶ ὁ Υἱὸς, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα· ὁ μὲν γεννήτωρ καὶ προβολεὺς, λέγω δὲ ἀπαθῶς, καὶ ἀχρόνως, καὶ ἀσωμάτως· τῶν δὲ, τὸ μὲν γέννημα, τὸ δὲ πρόβλημα, ἢ οὐκ οἶδ' ὅπως ἄν τις ταῦτα καλέσειεν, ἀφελὼν πάντη τῶν ὁρωμένων. Οὐ γὰρ δὴ C ὑπέρχυσιν ἀγαθότητος εἰπεῖν θαῤῥήσομεν (ὃ τῶν παρ' Ἕλλησι φιλοσοφησάντων εἰπεῖν τις ἐτόλμησεν, *Οἷον κρατὴρ τις ὑπεῤῥύη* (19), σαφῶς οὑτωσὶ λέγων, ἐν οἷς περὶ πρώτου (20) αἰτίου καὶ δευτέρου φιλοσοφεῖ), μήποτε ἀκούσιον τὴν γέννησιν εἰσαγάγωμεν (21), καὶ οἷον περίττωμά τι φυσικὸν καὶ δυσκάθεκτον, ἥκιστα ταῖς περὶ θεότητος ὑπονοίαις (22) πρέπον. Διὰ τοῦτο ἐπὶ τῶν ἡμετέρων ὅρων ἱστάμενοι, τὸ ἀγέννητον εἰσάγομεν, καὶ τὸ γεννητὸν, καὶ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, ὥς πού φησιν αὐτὸς ὁ Θεὸς καὶ Λόγος.

[a] Plato. [b] Joan. xv, 26.

(12) *Εὐσύνοπτα γένηται.* Reg. Cypr., εὐσύνοπτα γένωνται. Gloss., εὔδηλα, καὶ γνώριμα, καὶ σαφῆ γένηται, « manifesta, et nota, et perspicua fiant. » Mox, εἰσαγωγικόν, « introductorium. »

(13) *Διαχεθῇ τὰ νοούμενα.* Reg. Cypr., διαχυθῇ τὰ λεγόμενα.

(14) *Ἀναρχία*, etc. « Nullius, » vel « plurium, » vel « unius imperium. »

(15) *Ἐπαίχθησαν. Lusæ sunt.* « Hoc verbo utitur Gregorius, » inquit Elias, « quod a rebus ludicris nihil differrent ea, quæ ipsi introducerent, atque in deorum numerum referrent; vel quod omnino digna sint, quibus illudatur. »

(16) *Ταυτότης κινήσεως.* « Motum appellat potentiam et efficacitatem, » inquit Elias.

D (17) *Γεννητῆς.* Reg. bm, et Or. 1, γενητῆς.

(18) *Τῇ γε οὐσίᾳ.* Sic Coisl. 1 et 3, aliique meliores notæ codd. Quæ lectio profecto melior est, quam ἐξουσίᾳ, « potentia, » quæ in editis reperitur. Nam Nicæni Patres, ὁμοούσιον, « ejusdem naturæ » seu « essentiæ, » non ὁμοεξούσιον, « ejusdem potentiæ, » Patri Filium esse definierunt.

(19) *Ὑπεῤῥύη.* Duo Regg., quinque Colb., Coisl. 1, et Or. 1, ὑπερεῤῥύη.

(20) *Περὶ πρώτου*, etc. Plato, primam causam τὸ ἕν, « Unum » statuit; alteram vero, τὸ ὄν, « Ens. »

(21) *Εἰσαγάγωμεν.* Nicet., εἰσάγομεν.

(22) *Ὑπονοίαις.* « Cogitationibus, » seu, « ideis de divinitate minime congruentem. »

A Γ'. Πότε οὖν (23) ταῦτα; Ὑπὲρ τὸ *πότε* ταῦτα· εἰ δὲ δεῖ τι καὶ νεανικώτερον (24) εἰπεῖν, ὅτε ὁ Πατήρ. Πότε δὲ ὁ Πατήρ; Οὐκ ἦν, ὅτε οὐκ ἦν. Τοῦτο οὖν καὶ ὁ Υἱὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Πάλιν ἐρώτα με, καὶ πάλιν ἀποκρινοῦμαί σοι. Πότε ὁ Υἱὸς γεγέννηται; Ὅτε ὁ Πατὴρ οὐ γεγέννηται. Πότε δὲ τὸ Πνεῦμα (25) ἐκπεπόρευται; Ὅτε ὁ Υἱὸς οὐκ ἐκπεπόρευται, ἀλλὰ γεγέννηται ἀχρόνως, καὶ ὑπὲρ λόγον· εἰ καὶ μὴ δυνάμεθα τὸ ὑπὲρ χρόνον παραστῆσαι, θέλοντες χρονικὴν ἐκφυγεῖν ἔμφασιν. Τὸ γὰρ *ὅτε*, καὶ *πρὸ τοῦδε*, καὶ *μετὰ ταῦτα*, καὶ *ἀπαρχῆς* (26), οὐκ ἄχρονα, κἂν ὅτι μάλιστα βιαζώμεθα· πλὴν εἰ τὸ (27) παρεκτεινόμενον (28) τοῖς ἀϊδίοις διάστημα τὸν αἰῶνα λαμβάνοιμεν, τὸ μὴ κινήσει τινὶ, μηδὲ ἡλίου φορᾷ μεριζόμενον καὶ μετρούμενον, ὅπερ ὁ χρόνος. Πῶς οὖν οὐ συνάναρχα, εἰ συναΐδια; Ὅτι ἐκεῖθεν, εἰ καὶ B μὴ μετ' ἐκεῖνον (29). Τὸ μὲν γὰρ ἄναρχον, καὶ ἀΐδιον· τὸ δὲ ἀΐδιον, οὐ πάντως ἄναρχον, ἕως ἂν εἰς ἀρχὴν ἀναφέρηται τὸν Πατέρα. Οὐκ ἄναρχα οὖν τῷ αἰτίῳ· δῆλον δὲ τὸ αἴτιον, ὡς οὐ πάντως πρεσβύτερον τῶν ὧν ἐστιν (30) αἴτιον· οὐδὲ γὰρ τοῦ φωτὸς, ἥλιος. Καὶ ἄναρχά πως τῷ χρόνῳ, κἂν σὺ μορμολύττῃ τοὺς ἁπλουστέρους· οὐ γὰρ ὑπὸ χρόνον τὰ ἐξ ὧν ὁ χρόνος.

III. Sed quando hæc? inquient. Nimirum hæc supra *quando* sunt. Quod si etiam audaciuscule aliquid dicendum est, tum hæc erant, cum Pater erat. Quando autem Pater? Nunquam non fuit. Idem de Filio, idem de Spiritu sancto promptum est dicere. Quod si rursus me interroges, rursus tibi respondebo. Quando Filius genitus est? Cum Pater genitus non est. Quando Spiritus processit? Tum cum Filius non processit, sed citra tempus ullum, ac supra omnem rationis humanæ captum genitus est: etiam si id quod supra tempus est, declarare cupientes, temporalem speciem ac significationem fugere nequeamus. Etenim hæ voces, *quando*, *antehac*, *posthac*, *a principio*, temporis neutiquam expertes sunt, quamcunque vim illis inferamus; nisi forte ævum accipiamus, hoc est, intervallum illud, quod simul cum rebus æternis extenditur, nec ullo motu, aut solis cursu (quod quidem tempus est), definitur. Quid **525** ergo, inquies, si Filius et Spiritus sanctus Patri coæterni sunt, quid afferri potest, quin principii quoque, quemadmodum et ille, sint expertes? Quia ab ipso sunt, licet non post ipsum. Quod enim principio caret, æternum quoque est: quod autem æternum est, non protinus quoque principio vacat, quandiu ad Patrem, velut ad principium et originem, refertur. Ergo illi, quantum ad causam, principio minime carent. Perspicuum autem est, causam non continuo antiquiorem esse iis, quorum causa est; neque enim sol lucem tempore antecedit. Quantum autem ad tempus, principii expertes sunt, licet tu verborum larvis simpliciores animos territes. Nec enim tempori subsunt ea, ex quibus tempus originem sumpsit.

C Δ'. Πῶς οὖν οὐκ ἐμπαθὴς ἡ γέννησις; Ὅτι ἀσώματος. Εἰ γὰρ ἡ ἐνσώματος ἐμπαθὴς, ἀπαθὴς ἡ ἀσώματος. Ἐγὼ δέ σε ἀντερήσομαι· Πῶς Θεὸς, εἰ κτίσμα; Οὐ γὰρ Θεὸς τὸ κτιζόμενον· ἵνα μὴ λέγω, ὅτι κἀνταῦθα πάθος, ἂν σωματικῶς λαμβάνηται, οἷον χρόνος, ἔφεσις, ἀνατύπωσις, φροντὶς, ἐλπὶς, λύπη, κίνδυνος, ἀποτυχία, διόρθωσις· ἃ πάντα καὶ πλείω τούτων περὶ τὴν κτίσιν (31), ὡς πᾶσιν εὔδηλον. Θαυμάζω δὲ, ὅτι μὴ καὶ τοῦτο τολμᾷς, συνδυασμούς τινας ἐννοεῖν (32), καὶ χρόνους κυήσεως, καὶ κινδύνους ἀμβλώσεως, ὡς οὐδὲ γεννᾷν ἐγχωροῦν, εἰ μὴ οὕτω γεγέννηκεν· ἢ πάλιν πτηνῶν τινας, καὶ χερσαίων καὶ ἐνύδρων γεννήσεις ἀπαριθμούμενος, τούτων (33) τινὶ τῶν γεννήσεων ὑπάγειν τὴν θείαν καὶ ἀνεκλάλητον, ἢ καὶ τὸν Υἱὸν ἀναιρεῖν (34) ἐκ τῆς D καινῆς (35) σοῦ ὑποθέσεως. Καὶ οὐδ' ἐκεῖνο δύνασαι συνιδεῖν, ὅτι ᾧ διάφορος ἡ κατὰ σάρκα γέννησις (36)

IV. Quomodo ergo a passione immunis est hæc generatio? Quia incorporea. Si enim corporea generatio passionem conjunctam habet, expers utique passionis erit incorporea generandi ratio. Atque ego ex te vicissim quæram: Quomodo Deus erit, si creatura est? Non enim Deus esse potest, quod creatur; ne dicam, quod hic quoque passio sit, si corporeo modo id accipiatur, hoc est, tempus, cupiditas, informatio, cura, spes, mœror, periculum, spei frustratio, correctio: quæ omnia, atque his plura, circa creaturam accidere nemo est qui non facile perspiciat. Demiror autem, quin tu eo quoque audaciæ prorumpas, ut coitus quosdam, et prægnationis tempora, et abortus pericula cogites, perinde ac non aliter gignere potuerit Pater, si non ita genuerit: aut rursus avium quarumdam, aliorumque animalium, quæ vel in terra, vel in aquis

(23) *Πότε οὖν*, etc. Interrogantibus Eunomianis, ut designaretur tempus, in quo, vel « quando » genitus sit Filius, ac processerit Spiritus sanctus, acute respondet Gregorius, genitum fuisse Filium, et processisse Spiritum sanctum ante ipsorum « quando. » Sive, ut in prima editione interpretatur Billius: « priusquam tempus ullum exstitisset. »

(24) *Νεανικώτερον*. Tres Regg., sex Colb., et Or. 1, νεανικῶς.

(25) *Πνεῦμα*. Colb. 1 addit, τὸ ἅγιον, « sanctus. »

(26) *Ἀπαρχῆς*. Or. 1, divisim, ἀπ' ἀρχῆς, « a principio. »

(27) *Εἰ τό*. Coisl. 3, εἰ μὴ τό.

(28) *Παρεκτεινόμενον*. Reg. Cypr., συμπαρεκτεινόμενον.

(29) *Ἐκεῖνον*. Or. 1, aliique non pauci, ἐκεῖνο.

(30) *Ἐστίν*. Deest in pluribus.

(31) *Περὶ τὴν κτίσιν*. *Circa creaturam*. Cum scilicet « gignitur aut parturit. » Billius, « circa creationem. »

(32) *Ἐννοεῖν*. Reg. Cypr., aliique, ἐπινοεῖν.

(33) *Τούτων*. Or. 1 addit, δή.

(34) *Ἀναιρεῖν*. Reg. Cypr., ἐναιρεῖν.

(35) *Καινῆς*. Reg. Cypr., aliique plures, κενῆς, « vanam. »

(36) *Ἡ κατὰ σάρκα γέννησις*. Elias, ἡ κάτω γέννησις, « terrena generatio. »

degunt, generationes enumeres, ac cnipiam harnm generationum divinam illam et ineffabilem subjicias, aut etiam Filium per hanc novam hypothesim de medio tollas. Ac ne illud quidem perspicere potes, cujus diversa sit carnalis generatio (alicubi enim apnd homines Deiparam Virginem nosti), hujns diversam quoque atque ab aliis discrepantem esse spiritualem generationem: vel, ut rectius dicam, cujus esse ipsum minime idem sit, ejus diversam quoque esse generandi rationem.

(ποῦ γὰρ ἐν τοῖς σοῖς ἔγνως Θεοτόκον Παρθένον), τούτῳ καὶ ἡ πνευματικὴ γέννησις ἐξαλλάττουσα· μᾶλλον δὲ, ᾧ τὸ εἶναι μὴ ταυτὸν, τούτῳ καὶ τὸ γεννᾷν διάφορον.

V. Quisnam ergo est Pater ille principii expers? Is nempe, cujus ne ulla quidem ipsius essentiæ origo reperiri potest. Qui autem aliquando esse cœpit, hic quoque paternitatis suæ principium habuit. **526** Non igitur Pater postea exstitit, quandoqnidem nec esse aliquando cœpit: et Pater proprie est, quia non etiam Filius: quemadmodum vicissim Filius proprie filius, quia non etiam Pater. Nam quod ad nos attinet, neutro nomine proprie appellari possumus, quoniam utrumque sumus; neque hoc potius, quam illud; nec ex nno, sed ex utroque parente nascimur, ac proinde dividimur, paulatimque homines efficimur; imo ne homines quidem fortasse, et qnales noluimus, tum dimittentes, tnm dimissi, adeo ut solæ relationes rebus ipsis orbæ relinqnantur. At, inqnies, ipsum hoc, *genuit* et *genitus est*, quid aliud quam generationis principium inducit? Ego vero ita respondeo: Quid si ne hoc quidem dixerimus, sed, a principio genitus erat, ut curiosas ipsas ac temporis amicas objectiones nullo negotio fugiamus? An tu crimen nobis inferes, quasi Scripturæ ac veritatis aliquid adulteremur? Nonne cuivis perspicuum est, ac præsertim in Scripturæ usu positum, ut pleraque ex his, quæ temporaliter dicuntur, inversa temporum ratione proferantur, nec ea solum, quæ præteriti temporis sunt, aut præsentis, sed etiam quæ futuri significatiouem habent? Quo in genere illud est: *Quare fremuerunt gentes* [10]? (Nondum enim fremuerant.) Et, *In flumine pertransibunt pede* [11], id est, pertransierunt. Nimis longum foret omnes hujusmodi voces recensere, quæ a studiosis observatæ sunt.

Ε'. Τίς οὖν ἐστι Πατὴρ οὐκ ἠργμένος; Ὅστις οὐδὲ τοῦ εἶναι (37) ἤρξατο· ᾧ δὲ τὸ εἶναι ἤρξατο (38), τούτῳ καὶ τὸ εἶναι Πατρί (39). Οὐκοῦν Πατὴρ ὕστερον, οὐ γὰρ ἤρξατο· καὶ Πατὴρ κυρίως, ὅτι μὴ καὶ Υἱός· ὥσπερ καὶ Υἱὸς κυρίως, ὅτι μὴ καὶ Πατήρ. Τὰ γὰρ ἡμέτερα, οὐ κυρίως, ὅτι καὶ ἄμφω (40)· οὐ γὰρ τόδε μᾶλλον, ἢ τόδε· καὶ ἐξ ἀμφοῖν ἡμεῖς, οὐχ ἑνὸς, ὥστε μερίζεσθαι (41), καὶ κατ' ὀλίγον ἄνθρωποι· καὶ ἴσως οὐδὲ ἄνθρωποι (42), καὶ οἷοι μὴ τεθελήμεθα, καὶ ἀφιέντες, καὶ ἀφιέμενοι, ὡς μόνας τὰς σχέσεις λείπεσθαι ὀρφανὰς τῶν πραγμάτων. Ἀλλὰ τὸ *ἐγέννησε*, φησὶν, αὐτὸ, καὶ τὸ *γεγέννηται*, τί ἄλλο ἢ ἀρχὴν εἰσάγει γεννήσεως; Τί οὖν ἂν μηδὲ τοῦτο λέγωμεν, ἀλλ' ἦν ἀπ' ἀρχῆς γεγεννημένος, ἵνα σου ῥᾳδίως φύγωμεν τὰς περιέργους ἐνστάσεις, καὶ φιλοχρόνους; Ἆρα γραφὴν ἀποίσεις καθ' ἡμῶν, ὡς παραχαραττόντων τι τῆς Γραφῆς καὶ τῆς ἀληθείας; Ἢ πᾶσιν εὔδηλον, ὅτι πολλὰ τῶν χρονικῶς λεγομένων, ἐνηλλαγμένως τοῖς χρόνοις προφέρεται, καὶ μάλιστα παρὰ τῇ συνηθείᾳ (43) τῆς θείας Γραφῆς, οὐχ ὅσα τοῦ παρεληλυθότος χρόνου μόνον ἐστὶν, ἢ τοῦ παρόντος, ἀλλὰ καὶ ὅσα τοῦ μέλλοντος, ὡς τὸ, *Ἵνα τί ἐφρύαξαν ἔθνη;* οὔπω γὰρ ἐφρυάξαντο· καὶ, *Ἐν ποταμῷ διελεύσονται ποδί*· ὅπερ ἐστὶ, διαβεβήκασιν. Καὶ μακρὸν ἂν εἴη πάσας ἀπαριθμεῖν τὰς τοιαύτας φωνὰς, αἳ τοῖς φιλοπόνοις τετήρηνται.

VI. Atque ad hunc modum se habet hæc illorum objectio. Jam quale illud eorum est, cujusque rixandi libidinis et impudentiæ? Vel volens, inquinnt, Filium genuit, vel nolens. Ac deinde nexibus, ut quidem ipsi putant, utrinqne adversarios illigant, non tamen firmis, sed perquam etiam imbecillis. Si enim nolens, inquiunt, vis ergo ei allata est. Et quisnam est qui vim intulit? Et rursus,

Ϛ'. Τοῦτο μὲν δὴ τοιοῦτον. Οἷον δὲ αὐτῶν κἀκεῖνο, ὡς λίαν δύσερι καὶ ἀναίσχυντον; Βουληθεὶς, φασὶ, γεγέννηκε τὸν Υἱὸν, ἢ μὴ βουλόμενος. Εἶτα δεσμοῦσιν, ὡς οἴονται (44), ἀμφοτέρωθεν ἅμμασιν, οὐκ ἰσχυροῖς, ἀλλὰ καὶ λίαν σαθροῖς. Εἰ μὲν γὰρ οὐ θέλων, φασὶ, τετυράννηται. Καὶ τίς ὁ τυραννήσας; Καὶ πῶς ὁ τυραννηθεὶς, Θεός; Εἰ δὲ θέλων, θελήσεως Υἱὸς, ὁ Υἱός· πῶς οὖν ἐκ τοῦ Πατρός· Καὶ καινὴν (45)

[10] Psal. II, 1. [11] Psal. LXV, 6.

(37) *Τοῦ εἶναι*. Sic Coisl. 2, sex Colb., Par., etc. In quibusdam, τὸ εἶναι. In ed., τῶν εἶναι.

(38) *Ἤρξατο*. Coisl. 1, οὐκ ἤρξατο. « Cui, ut esset, nulla fuit origo, huic nec ut Pater esset. »

(39) *Πατρί*. Reg. a, et Coisl. 1, Πατήρ. Sed in Reg. a, emendatum.

(40) *Ἄμφω*. « Utrumque sumus, » id est, « filii, quia ab aliis gignimur, et parentes, quia alios gignimus. »

(41) *Μερίζεσθαι*. Id est, « ita ut dividamur in filiationem et paternitatem, in semen paternum et maternum. »

(42) *Καὶ ἴσως οὐδὲ ἄνθρωποι*. *Ne homines quidem*, etc. « Quia nimirum, » inquit Elias, « abortus, vel monstra quandoque fiunt. » Mox καὶ ἀφιέντες, etc., idem Elias sic exponit: « Tum dimittentes, tum dimissi, cum scilicet parentes filios deserunt, aut ab eis deseruntur; vel etiam, quando parentes, aut filii moriuntur.

(43) *Τῇ συνηθείᾳ*. Heinsius lib. *Exercitationum sacrarum*, pag. 15, legit, τῇ συνεχείᾳ, sicque locum hunc interpretatur: « An vero notum omnibus multa, quæ de temporibus dicuntur, cum mutatione temporum efferri, in ipsa præsertim sacrarum Scripturarum serie, non ea, quæ præteriti tantum sunt temporis, aut præsentis, sed et quæ futuri? Ut cum dicitur: Quare fremuerunt gentes? Nondum enim tum fremuerant. Et, in flumine pertransibunt pede, id est, transierant. »

(44) *Ὡς οἴονται*. Duo Colb., et Bas., ὡς οἷόν τε, « quantum possunt. »

(45) *Καινήν*. Reg. Cypr., κενήν, « vanam. »

τινα μητέρα τὴν θέλησιν ἀντὶ τοῦ Πατρὸς ἀναπλάττουσιν. Ἓν μὲν οὖν τοῦτο χάριεν αὐτῶν, ἂν τοῦτο λέγωσιν, ὅτι τοῦ πάθους ἀποστάντες, ἐπὶ τὴν βούλησιν καταφεύγουσιν· οὐ γὰρ πάθος (46) ἡ βούλησις. Δεύτερον δὲ, ἴδωμεν τὸ ἰσχυρὸν αὐτῶν, ὅ τι λέγουσιν· ἄριστον δὲ αὐτοῖς συμπλακῆναι πρότερον ἐγγυτέρω. Σὺ δὲ αὐτὸ; ὁ λέγων εὐχερῶς ὅ τι ἂν θέλῃς (47), ἐκ θέλοντος ὑπέστης τοῦ σοῦ πατρὸς, ἢ μὴ θέλοντος; Εἰ μὲν γὰρ ἐξ οὐ θέλοντος, τετυράννηται. Τῆς βίας! Καὶ τίς ὁ τυραννήσας αὐτόν; Οὐ γὰρ δὴ τὴν φύσιν ἐρεῖς· ἐκείνη γὰρ ἔχει καὶ τὸ σωφρονεῖν. Εἰ δὲ θέλοντος, ἀπόλωλέ σοι δι' ὀλίγας συλλαβὰς ὁ πατήρ· θελήσεως (48) γὰρ υἱὸς, ἀλλ' οὐ πατρὸς ἀναπέφηνας. Ἀλλ' ἐπὶ τὸν Θεὸν μέτειμι καὶ τὰ κτίσματα, καὶ τὸ σὸν ἐρώτημα προσάγω τῇ σῇ σοφίᾳ (49)· Θέλων ὑπέστησεν ὁ Θεὸς (50) τὰ πάντα, ἢ βιασθείς; Εἰ B μὲν βιασθεὶς, κἀνταῦθα ἡ τυραννὶς καὶ ὁ τυραννήσας· εἰ δὲ βουλόμενος, ἐστέρηται τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰ κτίσματα, καὶ σὺ μὲν πρὸ τῶν ἄλλων (51), ὁ τοιούτους ἀνευρίσκων λογισμοὺς, καὶ τοιαῦτα σοφιζόμενος· θελήσει (52) γὰρ μέση τοῦ κτίστου διατειχίζεται. Ἀλλ' ἕτερον, οἶμαι, θέλων ἐστὶ (53) καὶ θέλησις, γεννῶν καὶ γέννησις, λέγων καὶ λόγος, εἰ μὴ μεθύομεν· τὰ μὲν ὁ κινούμενος (54), τὰ δὲ οἷον ἡ κίνησις. Οὔκουν θελήσεως, τὸ θεληθὲν (55) (οὐδὲ γὰρ ἕπεται πάντως)· οὐδὲ τὸ γεννηθὲν, γεννήσεως· οὐδὲ τὸ ἀκουσθὲν, ἐκφωνήσεως· ἀλλὰ τοῦ θέλοντος, καὶ τοῦ γεννῶντος (56), καὶ τοῦ λέγοντος. Τὰ τοῦ Θεοῦ δὲ καὶ ὑπὲρ ταῦτα πάντα, ᾧ γέννησίς ἐστιν ἴσως ἡ τοῦ γεννᾷν θέλησις· ἀλλ' οὐδὲν μέσον, εἴ γε καὶ τοῦτο C δεξώμεθα (57) ὅλως, ἀλλὰ μὴ καὶ θελήσεως κρείττων ἡ γέννησις.

A quomodo, cui vis allata est, Deus esse potest? Si autem volens, ergo Filius, voluntatis est Filius. Quo igitur modo ex Patre progenitus est? Ita novam quamdam matrem, voluntatem, patris loco comminiscuntur. In hoc quidem argumento, primum hoc scitum ac lepidum est, quod a passione illa, quam tantopere urgebant, abscedentes, ad voluntatem confugiunt; non enim passio est voluntas. Deinde **527** videamus, obsecro, quam vim habeat quod dicunt. Optimum autem fuerit, prius cum ipsis pedem propius conferre. Dic ergo ipse, quisquis es, qui temere, quidquid libido tua tulerit, effutis. Ex volente patre tuo procreatus es, an nolente? Si ex nolente, vis ergo ei allata est. O indignum facinus! Et quis tandem ei vim attulit? Non enim profecto naturam dixeris. Nam ei quoque sua constat castitas. Si autem ex volente patre, pater tibi propter paucas syllabas periit: voluntatis siquidem filius, ac non patris exstitisti. Sed ad Deum et creaturas transeo, ac tuammet quæstionem sapientiæ tuæ admoveo. Volensne Deus universam hanc rerum molem condidit, an nolens et coactus? Si coactus, hic quoque vis adhibita, et quidam qui vim adhibuit. Si autem volens, orbantur Deo, tum aliæ creaturæ, tum tu præ cæteris, qui tales ratiocinationes, talesque verborum captiones excogitas. Intermedia quippe voluntate a Creatore disjunguntur. Verum aliud, ni fallor, est volens, aliud voluntas: aliud gignens, aliud generatio: aliud qui loquitur, aliud sermo, nisi forte temulenti simus. Illorum enim alterum est, is qui movet, alterum velut motus ipse. Non ergo voluntatis est, volitum (neque enim hoc prorsus sequitur); nec generationis, quod genitum est, nec locutionis, quod auditum est, sed volentis, et gignentis, et loquentis. At quæ in Deo considerantur, supra hæc quoque omnia sunt, utpote cui generatio fortasse sit ipsa gignendi voluntas; verum nihil est intermedium, si modo hoc quoque omnino admittimus, ac non potius statuimus generationem hanc voluntate sublimiorem et præstantiorem esse.

Ζʹ. Βούλει τι προσπαίξω καὶ τὸν Πατέρα; Παρὰ σοῦ γὰρ ἔχω τὰ τοιαῦτα τολμᾷν· Θέλων Θεὸς ὁ Πατὴρ, ἢ μὴ θέλων. Καὶ ὅπως ἀποφεύξῃ τὸ σὸν περιδέξιον. Εἰ μὲν δὴ θέλων, πότε τοῦ θέλειν ἠργμένος; Οὐ γὰρ πρὶν εἶναι· οὐδὲ γὰρ ἦν τι πρότερον. Ἢ τὸ μὲν αὐτοῦ θελῆσαν, τὸ δὲ θεληθέν; Μεριστὸς οὖν. Πῶς δὲ οὐ θελήσεως καὶ οὗτος, κατὰ σὲ, πρόβλημα; D Εἰ δὲ οὐ θέλων, τί τὸ βιασάμενον εἰς τὸ εἶναι; Καὶ πῶς Θεὸς, εἰ βεβίασται, καὶ ταῦτα οὐκ ἄλλο τι, ἢ αὐτὸ τὸ εἶναι Θεός; Πῶς οὖν, φησὶ (58), γεγέννηται; Πῶς ἔκτισται, εἴπερ ἔκτισται κατὰ σέ; Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο τῆς αὐτῆς ἀπορίας. Τάχα ἂν εἴποις,

VII. Visne in Patrem quoque ipsum cavillis nonnihil ludam? Tu mihi ansam talia audendi præbes. Pater itaque vel volens Deus est, vel nolens. Ac vide qua tandem ratione scitum illud tuum et acutum argumentum effugies. Si volens, quando velle cœpit? Non enim priusquam esset. Neque enim prius quidquam erat. An partim in eo quiddam fuit quod voluit, partim quiddam quod in voluntatem cecidit? Divisibilis igitur erit. Quid autem afferri poterit, quin juxta tuam argumentandi rationem, ipse quoque voluntatis fetus sit? Quod si nolens, quis eum coegit ut esset? Quo etiam modo

(46) *Πάθος*. Sic tres Regg., sex Colb., Or. 1, Par. In ed., πάθους, « passionis. »
(47) *Θέλῃς*. Quinque Colb., ἐθέλῃς.
(48) *Θελήσεως*. Tres Regg., quatuor Colb., et Or. 1, θελήματος.
(49) *Τῇ σῇ σοφίᾳ*. Hæc ironice dicta.
(50) *Ὁ Θεός*. Deest ὁ in pluribus codd.
(51) *Πρὸ τῶν ἄλλων*. Sic tres Regg., et sex Colb. Deest πρό in ed.
(52) *Θελήσει*. Coisl. θέλησις.
(53) *Ἕτερον, οἶμαι, θέλων ἐστί*. Sic tres Regg., et Or. 1. In ed., ἕτερόν ἐστιν, οἶμαι, θέλων.
(54) *Ὁ κινούμενος*. Sic omnes codd. In ed., οὐ κινούμενος.
(55) *Τὸ θεληθέν*. « Volitum. » Hac voce utuntur Scholastici, ad significandum voluntatis objectum. Bill. « Id quod in voluntatem cecidit. »
(56) *Γεννῶντος*. Sic Reg. a, aliique. In ed., γεννήσοντος.
(57) *Δεξώμεθα*. Or. 1, Bas., etc., δεξόμεθα.
(58) *Φησί*. Deest in pluribus Regg., et Or. 1.

ὅτι (59) βουλήσει καὶ λόγῳ. Ἀλλ' οὔπω λέγεις τὸ πᾶν. Πῶς γὰρ ἔργου δύναμιν ἔσχεν ἡ βούλησις καὶ ὁ λόγος; Ἔτι (60) λείπεται λέγειν. Οὐ γὰρ οὕτως ἄνθρωπος.

Deus, si coactus est; et coactus quidem non ad aliud quidquam, quam ad **528** hoc, ut Deus esset? Quomodo, inquis, Filius genitus est? Verum, tu quoque responde, quomodo creatus est? siquidem, ut ipse asseris, creatus est. Nam id quoque eadem difficultate laborat. Dices fortasse, voluntate et sermone. At nondum rem totam expedis. Quomodo enim operis vim voluntas et sermo habuerint? Hoc explicandum adhuc tibi superest. Neque enim homo ita fabricatur.

Η'. Πῶς οὖν γεγέννηται; Οὐκ ἂν ἦν μεγάλη ἡ γέννησις, εἰ σοὶ κατελαμβάνετο, ὃς οὐδὲ τὴν ἰδίαν ἐπίστῃ γέννησιν, ἢ μικρόν τι ταύτης κατείληφας, καὶ ὅσον αἰσχύνη λέγειν· ἔπειτα οἴει τὸ πᾶν γινώσκειν; Πολλὰ ἂν κάμοις πρότερον, ἢ εὕροις λόγους συμπήξεως, μορφώσεως, φανερώσεως, ψυχῆς πρὸς σῶμα δεσμὸν, νοῦ πρὸς ψυχὴν, λόγου πρὸς νοῦν, κίνησιν, αὔξησιν, τροφῆς ἐξομοίωσιν, αἴσθησιν, μνήμην, ἀνάμνησιν, τἄλλα ἐξ ὧν συνέστηκας· καὶ τίνα μὲν τοῦ συναμφοτέρου, ψυχῆς, καὶ σώματος· τίνα δὲ τὰ μεμερισμένα, τίνα δὲ ἃ παρ' ἀλλήλων λαμβάνουσιν. Ὧν γὰρ ὕστερον ἡ τελείωσις, τούτων οἱ λόγοι μετὰ τῆς γεννήσεως. Εἰπὲ τίνες· καὶ μηδὲ τότε φιλοσοφήσῃς (61) Θεοῦ γέννησιν· οὐ γὰρ ἀσφαλές. Εἰ μὲν γὰρ τὴν σὴν γινώσκεις, οὐ πάντως καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ· εἰ δὲ μηδὲ τὴν σὴν, πῶς τὴν τοῦ Θεοῦ; Ὅσῳ γὰρ Θεὸς ἀνθρώπου δυστεκμαρτότερος (62), τοσούτῳ καὶ τῆς σῆς γεννήσεως ἀληπτοτέρα ἡ ἄνω γέννησις. Εἰ δὲ ὅτι μὴ σοι κατείληπται, διὰ τοῦτο οὐδὲ γεγέννηται (63), ὥρα σοι πολλὰ διαγράφειν τῶν ὄντων, ἃ μὴ κατείληφας, καὶ πρό γε πάντων (64) τὸν Θεὸν αὐτόν· οὐ γὰρ (65) ὅ τί ποτέ ἐστιν εἰπεῖν ἔχεις, καὶ εἰ λίαν τολμηρὸς εἶ, καὶ τὰ περιττὰ μεγαλόψυχος. Κατάβαλέ σου τὰς ῥεύσεις, καὶ τὰς διαιρέσεις, καὶ τὰς τομὰς, καὶ τὸ ὡς περὶ σώματος διανοεῖσθαι τῆς ἀσωμάτου φύσεως· καὶ τάχα ἂν ἄξιόν τι διανοηθείης Θεοῦ (66) γεννήσεως. Πῶς γεγέννηται; Πάλιν γὰρ τὸ αὐτὸ φθέγξομαι δυσχεραίνων· Θεοῦ γέννησις σιωπῇ τιμάσθω. Μέγα σοι τὸ μαθεῖν, ὅτι γεγέννηται. Τὸ δὲ πῶς, οὐδὲ ἀγγέλοις, μὴ ὅτι γε σοὶ ἐννοεῖν συγχωρήσωμεν (67). Βούλει παραστήσω τὸ πῶς; Ὡς οἶδεν ὁ γεννήσας Πατὴρ, καὶ ὁ γεννηθεὶς Υἱός· τὸ δὲ ὑπὲρ ταῦτα, νέφει κρύπτεται, τὴν σὴν διαφεῦγον ἀμβλυωπίαν.

VIII. Quomodo ergo, inquies, genitus est? Haud magna esset hæc generatio, si a te percipi posset, quippe qui ne tuam quidem noris, aut certe exiguam quamdam partem percepisti, quantumque te dicere pudeat. Et postea eam plene tibi cognitam esse censes? Magnus tibi labor prius subeundus est, quam ut rationes eas invenias, quibus constitutus, formatus, ac manifestatus fueris, quibus etiam anima cum corpore, mens cum anima, ratio cum mente quasi vinculis quibusdam astringatur: tum quomodo corpus moveatur, et augeatur, atque alimentum ipsi assimiletur: ad hæc quæ sit sensuum ratio, quæ memoriæ, quæ reminiscentiæ, rerumque cæterarum, ex quibus constas: ac præterea quæ conjunctim utriusque partis sint, quæ divisa et separata, quæ rursus a se invicem accipiant. Quæ enim temporis progressu perfectionem suam consequuntur, eorum certe rationes ipsæ simul cum generatione exstiterunt. Dicas, velim, quæ sint hæ rationes; sed ne tum quidem de Dei generatione pertracta. Nec enim id periculo vacat. Si enim tuam cognoscis, non protinus sequitur, Dei quoque generationem tibi cognitam et exploratam esse. Si autem tua tibi ignota est, quo tandem modo Dei generatio tibi nota erit? Quanto enim difficilius est Dei naturam, quam hominis, indagare, tanto quoque difficilius percipi potest superna illa et divina generatio, quam tua. Quod si, quia eam cognitione assequi nequis, idcirco ne genitum quidem esse contendis, tempus jam tibi fuerit, multa, quæ tu minime percepisti, atque ante omnia Deum quoque ipsum, e rerum natura delere atque oblitterare. Neque enim, quid tandem sit, explicare potes, quamlibet audax sis, atque in supervacaneis rebus strenuus et magnanimus. Tuas illas fluxiones, et divisiones, et sectiones prius abjice, ac de incorporea illa natura, quasi de corporea, disputare desine; atque ita fortasse dignum aliquid generatione divina concipere animo queas. Quomodo genitus est? Idem enim indignabundus repeto. **529** Dei generatio silentii honore decoretur. Abunde magnum tibi est scire, eum genitum esse. Quo autem modo genitus sit, ne ipsis quidem angelis, nedum tibi intelligere concesserim. Vis declarem quomodo? Ut scit Pater, qui genuit, et Filius qui genitus est. Quod supra hæc est, nube obtegitur, animique tui hebetudinem fugit.

IX. Sed argutari pergunt. Exsistentem, vel non exsistentem genuit Pater. O futiles nugas! Hæc enim mihi ac tibi conveniunt, qui partim eramus, ut Levi ille, in lumbis Abrahæ [12], partim procreati

Θ'. Ὄντα οὖν γεγέννηκεν, ἢ οὐκ ὄντα. Τῶν ληρημάτων! Περὶ ἐμὲ καὶ σὲ ταῦτα, οἳ τὸ μέν τι ἦμεν, ὥσπερ ἐν τῇ ὀσφύϊ τοῦ Ἀβραὰμ, ὁ Λευΐ· τὸ δὲ γεγόναμεν. Ὥστε ἐξ ὄντων, τρόπον τινὰ τὸ ἡμέτερον, καὶ

[12] Hebr. VII, 10 sqq.

(59) Ὅτι. Deest in Or. 1, aliisque pluribus.
(60) Ἔτι. Sic tres Regg., quinque Colb., Or. 1, et Comb. In ed., ἔν τι.
(61) *Φιλοσοφήσῃς*. Reg. bm, φιλοσοφήσεις. Or. 1, φιλοσοφήσοις.
(62) *Δυστεκμαρτότερος*. « Quanto enim difficilius est Deum per quasdam conjecturas, quam hominem comprehendere, » etc.
(63) *Οὐδὲ γεγέννηται*. Nempe, « Filius. »
(64) *Πάντων*. Reg. a, quinque Colb., ἁπάντων.
(65) *Οὐ γάρ*. Plures codd., οὐδὲ γάρ.
(66) *Θεοῦ*. Comb., περὶ Θεοῦ.
(67) *Συγχωρήσωμεν*. Duo Regg., Or. 1, et Comb., συγχωρήσομεν. Locus iste in Or. 1, aliisque pluribus sic legitur: οὐδὲ ἀγγέλοις ἐννοεῖν, μὴ ὅτι γέ σοι νοεῖν συγχωρήσομεν.

οὐκ ὄντων· ἐναντίως περὶ τὴν ἀρχέγονον ὕλην ὑποστᾶσαν σαφῶς ἐξ οὐκ ὄντων, κἂν τινες (68) ἀγέννητον (69) ἀναπλάττωσιν. Ἐνταῦθα δὲ σύνδρομον τῷ εἶναι τὸ γεγεννῆσθαι (70), καὶ ἀπ' ἀρχῆς. Ὥστε ποῦ θήσεις (71) τὸ ἀμφίκρημνον τοῦτο ἐρώτημα; Τί γὰρ τοῦ ἀπ' ἀρχῆς πρεσβύτερον, ἵν' ἐκεῖ θῶμεν τὸ εἶναί ποτε τοῦ Υἱοῦ, ἢ τὸ μὴ εἶναι; Ἀμφοτέρως γὰρ τὸ, *ἀπ' ἀρχῆς*, λυθήσεται· εἰ μή σοι καὶ ὁ Πατὴρ, πάλιν ἐρωτώντων ἡμῶν, ἐξ ὄντων, ἢ ἐξ οὐκ ὄντων, κινδυνεύσειεν ἢ δὶς εἶναι, ὃ μὲν προὼν, ὃ δὲ ὤν, ἢ ταυτὸν τῷ Υἱῷ παθεῖν, ἐξ οὐκ ὄντων εἶναι, διὰ τὰ σὰ τῶν ἐρωτημάτων παίγνια, καὶ τὰς ἐκ ψάμμων (72) οἰκοδομὰς, αἳ μηδὲ αὔραις ἵστανται. Ἐγὼ μὲν οὖν οὐδέτερον τούτων δέχομαι, καὶ τὴν ἐρώτησίν φημι τὸ ἄτοπον ἔχειν, οὐχὶ τὸ ἄπορον τὴν ἀπάντησιν. Εἰ δέ σοὶ (73) φαίνεται ἀναγκαῖον εἶναι τὸ ἕτερον ἀληθεύειν ἐπὶ παντὸς, κατὰ τὰς σὰς διαλεκτικὰς ὑπολήψεις, δέξαι μού τι μικρὸν ἐρώτημα· Ὁ χρόνος ἐν χρόνῳ, ἢ οὐκ ἐν χρόνῳ; Εἰ μὲν οὖν ἐν χρόνῳ, τίνι τούτῳ; καὶ τί παρὰ τοῦτον ὄντι; καὶ πῶς περιέχοντι; Εἰ δὲ οὐκ ἐν χρόνῳ, τίς ἡ περιττὴ σοφία, χρόνον εἰσάγειν ἄχρονον; Τοῦ δὲ, *Νῦν ἐγὼ ψεύδομαι*, δὸς τὸ ἕτερον, ἢ ἀληθεύεσθαι (74) μόνον, ἢ ψεύδεσθαι· οὐ γὰρ ἀμφότερα δώσομεν. Ἀλλ' οὐκ ἐνδέχεται. Ἢ γὰρ ψευδόμενος ἀληθεύσει, ἢ ἀληθεύων ψεύσεται· πᾶσα ἀνάγκη. Τί οὖν θαυμαστὸν, ὥσπερ ἐνταῦθα συμβαίνει τὰ ἐναντία, οὕτως ἐκεῖσε ἀμφότερα ψεύδεσθαι, καὶ οὕτω σοι τὸ σοφὸν ἠλίθιον ἀναφανήσεται; Ἓν ἔτι μοι λῦσον τῶν αἰνιγμάτων· Σεαυτῷ δὲ γεννωμένῳ παρῆς; πάρει δὲ νῦν; ἢ οὐδέτερον; Εἰ μὲν γὰρ καὶ παρῆς, καὶ πάρει, ὡς τίς, καὶ τίνι; καὶ πῶς ὁ εἷς ἄμφω γεγόνατε; Εἰ δὲ μηδέτερον τῶν εἰρημένων, πῶς σεαυτοῦ (75) χωρίζῃ; καὶ τίς ἡ αἰτία τῆς διαζεύξεως (76); Ἀλλ' ἀπαίδευτον τὸ (77) περὶ τοῦ ἑνὸς, εἰ ἑαυτῷ πάρεστιν, ἢ μὴ, πολυπραγμονεῖν. Ταῦτα γὰρ ἐπ' ἄλλων, οὐχ ἑαυτοῦ λέγεται. Ἀπαιδευτότερον, εὖ ἴσθι, τὸ ἀπ' ἀρχῆς γεγεννημένον (78), εἰ ἦν πρὸ τῆς γεννήσεως, ἢ οὐκ ἦν, διευθύνεσθαι. Οὗτος γὰρ περὶ τῶν χρόνῳ διαιρετῶν ὁ λόγος.

A sumus; ac proinde partim ex entibus, partim ex non entibus sumus: contra quam in primigena illa materia accidit, quæ haud dubie ex non ente procreata est, utcunque eam nonnulli æternam esse confingant. At hic generatio cum essentia ipsa concurrit, atque a principio exstitit. Ubi ergo anceps illud tuum, atque utrinque præceps argumentum pones? Quid enim eo, quod a principio erat, antiquius esse potest, ut illic tempus collocemus, vel quo erat Filius, vel quo non erat? Utroque enim modo illud, *a principio*, dissolvetur et evertetur, nisi forte tibi quoque Pater, percunctantibus rursus nobis, ex entibusne, an ex non entibus sit, bis esse periclitetur, alter nimirum præexsistens, alter exsistens; aut certe propter ludicras tuas interro- B gationes, atque ex arena constructas domos, quæ ne levibus quidem ventis resistere possunt, idem ei, quod Filio, accidat, hoc est, ex non ente sit. Ego quidem neutrum horum admitto, quæstionemque hanc tuam absurditatis multum, difficultatis nihil habere aio. Quod si tu juxta tuas dialecticas sententias in omni argumento alterutram disjunctionum veram esse oportere existimas, parvam quamdam interrogatiunculam a me accipe. Tempusne in tempore, annon? Si in tempore, quo tandem? Quidque supra hoc exsistente? Ac quomodo hoc continente? Si autem non in tempore, quæ hæc eximia sapientia, tempus temporis expers inducere? Age, hujus sermonis, *Nunc ego mentior*, C da alterum, aut duntaxat verum esse, aut falsum: non enim utrumque dabimus. Atqui nullo modo hoc fieri potest. Vel enim mentiens verum dicet, vel mentietur verum dicens. Ita prorsus necesse est. Quid igitur mirum, si quemadmodum hic contraria concurrunt, ita etiam illic utraque pars a vero aberret, atque ita scitum illud et eruditum tuum argumentum stultum atque ineptum appareat? Ac velim mihi hoc etiam ænigma solvas: Aderasne tibi cum gignereris? Adesne etiam nunc tibi? An neutrum **530** horum? Si enim aderas, et ades, quisnam tandem, et cui? Et quomodo unus duo effectus es? Si autem neutrum horum quæ diximus, quomodo a teipso disjungeris? Et quæ disjunctionis hujusce causa? Sed ineptum est, inquies, cum de uno disputatur, adsitne sibi, necne, curiosius inquirere. Hæc enim de aliis, non de seipso dicuntur. Ineptius, mihi crede, est, id, quod a principio erat, utrum ante generationem erat, necne, in quæstionem vocare. Hæc enim disputatio iis demum convenit, quæ tempore dividi possunt.

Γ'. Ἀλλ' οὐ ταυτὸν, φησὶ, τὸ ἀγέννητον καὶ τὸ γεννητόν. Εἰ δὲ τοῦτο (79), οὐδὲ ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ ταυτόν. Ὅτι μὲν φανερῶς ὁ λόγος οὗτος ἐκβάλλει τὸν Υἱὸν τῆς θεότητος, ἢ τὸν Πατέρα, τί χρὴ λέγειν; Εἰ γὰρ τὸ ἀγέννητον οὐσία Θεοῦ, τὸ γεννητὸν οὐκ οὐσία· εἰ δὲ τοῦτο, οὐκ ἐκεῖνο. Τίς ἀντερεῖ λόγος; Ἑλοῦ τοί-

D X. At enim, inquiunt, non idem sunt genitum et ingenitum; ac proinde, nec Filius cum Patre idem est. Quid opus est dicere, hoc argumento vel Patrem, vel Filium a divinitate manifeste submoveri? Si enim ingenitum essentia Dei est, profecto genitum essentia non erit: aut si hoc, pro-

(68) *Τινες*. Plato in *Timæo*, et Aristoteles hic designantur.
(69) *Ἀγέννητον*. Or. 1, ἀγένητον.
(70) *Τῷ εἶναι τὸ γεγεννῆσθαι*. Reg. a, τὸ εἶναι τῷ γεγεννῆσθαι.
(71) *Θήσεις*. Or. 1, θέσεις.
(72) *Ψάμμων*. Comb., ψάμμου.
(73) *Εἰ δέ σοι*, etc. «Si tibi necessarium esse videtur alterum ubique verum,» etc.
(74) *Ἢ ἀληθεύεσθαι*. Deest ἢ in duobus Regg.
(75) *Σεαυτοῦ*. In nonnullis, ἑαυτοῦ.
(76) *Τῆς διαζεύξεως*. Sic plures Regg. et Or. 1. Deest τῆς in ed.
(77) *Τό*. Deest in pluribus codd.
(78) *Γεγεννημένον*. «Quod genitum erat.»
(79) *Εἰ δὲ τοῦτο*. «Quod si ita est.»

cui dubio non illud. Quis enim est qui contrarium disputando tueri queat? Quamobrem, utram e duabus impietatibus malis, elige, o nove theologe, siquidem impiam doctrinam omnino amplecti tibi propositum est. Deinde, quomodo ingenitum et genitum non idem esse dicis? Si per hæc verba nihil aliud intelligis, quam id quod increatum et quod creatum, in eadem ipse quoque sum sententia. Neque enim natura idem est quod principio caret, et quod procreatum est. Sin autem his verbis eum, qui genuit, et eum, qui genitus est, accipis, haudquaquam recte id abs te dicitur. Idem enim omnino esse necesse est. Hæc quippe geniti natura est, ut idem, si naturam spectes, sit cum eo qui genuit. Vel ad hunc rursus modum agamus: Quid per ingenitum ac genitum intelligis? Si ipsam ingeniti et geniti proprietatem, non idem sunt. Sin autem ea, quibus hæc insunt, quid vetat quominus idem sint? Quandoquidem quod insipiens est, et sapiens, inter se quidem non idem sunt; verum circa eumdem hominem considerantur: nec substantias sciudunt, sed circa eamdem substantiam sciunduntur. Quid? An etiam immortalitas, et innocentia, et immutabilitas, essentia Dei sunt? At si ita est, multæ Dei essentiæ erunt, non una: aut certe compositus ex his Deus erit. Neque enim hæc citra compositionem esse queunt, si modo essentiæ sunt.

A νυν τῶν ἀσεβειῶν ὁποτέραν βούλει, ὦ καινὲ (80) θεολόγε, εἴπερ ἀσεβεῖν πάντως ἐσπούδακας. Ἔπειτα, πῶς οὐ ταυτὸν λέγεις (81) τὸ ἀγέννητον καὶ τὸ γεννητόν; Εἰ μὲν τὸ μὴ ἐκτισμένον, καὶ ἐκτισμένον, κἀγὼ δέχομαι· οὐ γὰρ ταυτὸν τῇ φύσει τὸ ἄναρχον καὶ τὸ κτιζόμενον. Εἰ δὲ τὸ γεγεννηκὸς, καὶ τὸ γεγεννημένον, οὐ ταυτὸν λέγεις, οὐκ ὀρθῶς λέγεται. Ταυτὸν γὰρ εἶναι πᾶσα ἀνάγκη· αὕτη γὰρ φύσις γεννήτορος καὶ γεννήματος (82), ταυτὸν εἶναι τῷ γεγεννηκότι κατὰ τὴν φύσιν τὸ γέννημα (83). Ἢ οὕτω πάλιν· Πῶς λέγεις τὸ ἀγέννητον καὶ τὸ γεννητόν; Εἰ μὲν γὰρ (84) τὴν ἀγεννησίαν αὐτὴν καὶ τὴν γέννησιν, οὐ ταυτόν (85)· εἰ δὲ οἷς ὑπάρχει ταῦτα, πῶς οὐ ταυτόν; Ἐπεὶ καὶ τὸ ἄσοφον, καὶ τὸ σοφὸν, ἀλλήλοις μὲν οὐ ταυτὰ, περὶ ταυτὸν δὲ τὸν ἄνθρωπον· καὶ οὐκ οὐ- B σίας τέμνει, περὶ δὲ τὴν αὐτὴν οὐσίαν τέμνεται. Ἢ καὶ τὸ ἀθάνατον, καὶ τὸ ἄκακον, καὶ τὸ ἀναλλοίωτον οὐσία Θεοῦ; Ἀλλ' εἰ τοῦτο, πολλαὶ οὐσίαι Θεοῦ, καὶ οὐ μία· ἢ σύνθετον ἐκ τούτων τὸ Θεῖον· οὐ γὰρ ἀσυνθέτως ταῦτα, εἴπερ οὐσίαι.

XI. Hæc quidem haud dicunt. Communia quippe aliorum quoque sunt. Quod autem solius Dei est, ipsique proprie **531** convenit, hoc ipsi essentia est. Atqui solius Dei ingenitum esse, minime illi concesserint, qui materiam quoque et formam, ut ingenitas, induxerunt. Manichæorum enim tenebras longius adhuc projiciamus. Sed sit sane solius Dei ingenitum. Quid Adam? Nonne solus a Deo effictus est? Maxime, inquies. Utrum ergo solus quoque homo? Minime. Quare? Quia effictio humanitas non est. Nam is quoque, qui progenitus est, homo est. Eodem modo nec ingenitum solum Deus est, etsi solius Patris. Verum admitte etiam eum qui genitus est, Deum esse. Ex Deo quippe est, quamlibet tu ingenito faveas. Ad hæc quomodo Dei essentiam dicis, non ejus, quod est, positionem, sed ejus, quod non est detractionem? Vox enim ingeniti significat, eum quidem generationis expertem esse, non autem declarat quidnam natura sua sit id quod generatione caret. Quænam ergo est Dei essentia? Tuæ est dementiæ hoc dicere, qui generationem quoque ipsam anxie perscrutaris: nobis autem

ΙΑ'. Ταῦτα μὲν οὔ φασι· κοινὰ γὰρ καὶ ἄλλων (86). Ὃ δὲ μόνου Θεοῦ καὶ ἴδιον, τοῦτο οὐσία. Οὐκ ἂν μὲν συγχωρήσαιεν εἶναι μόνου Θεοῦ τὸ ἀγέννητον, οἱ καὶ τὴν ὕλην (87) καὶ τὴν ἰδέαν συνεισάγοντες, ὡς ἀγέννητα. Τὸ γὰρ Μανιχαίων πορρωτέρω ῥίψωμεν C σκότος (88). Πλὴν ἔστω μόνου Θεοῦ. Τί δὲ ὁ Ἀδάμ; οὐ μόνος πλάσμα Θεοῦ; Καὶ πάνυ, φήσεις. Ἆρ' οὖν καὶ μόνος ἄνθρωπος; Οὐδαμῶς. Τί δή ποτε; Ὅτι μὴ ἀνθρωπότης (89) ἡ πλάσις· καὶ γὰρ τὸ γεννηθὲν, ἄνθρωπος. Οὕτως οὐδὲ τὸ ἀγέννητον μόνον Θεὸς, εἰ καὶ μόνου Πατρός. Ἀλλὰ δέξαι καὶ τὸ γεννητὸν εἶναι Θεόν· ἐκ Θεοῦ γὰρ, εἰ καὶ λίαν εἶ φιλαγέννητος. Ἔπειτα, πῶς οὐσίαν Θεοῦ λέγεις, οὐ τὴν τοῦ ὄντος θέσιν, ἀλλὰ τὴν τοῦ μὴ ὄντος ἀναίρεσιν; Τὸ γὰρ μὴ ὑπάρχειν αὐτῷ γέννησιν, ὁ λόγος δηλοῖ, οὐχ ὃ τὴν φύσιν ἐστὶ παρίστησιν, οὐδ' ὃ ὑπάρχει (90) τὸ μὴ ἔχον γέννησιν. Τίς οὖν οὐσία Θεοῦ; Τῆς σῆς ἀπονοίας τοῦτο λέγειν, ὃς πολυπραγμονεῖς καὶ τὴν γέννησιν· ἡμῖν δὲ μέγα, κἂν (91) εἴποτε καὶ εἰς (72) ὕστερον τοῦτο μάθοιμεν, λυθέντος ἡμῖν τοῦ ζόφου καὶ τῆς πα- D χύτητος, ὡς ἡ τοῦ (93) ἀψευδοῦς ὑπόσχεσις. Τοῦτο μὲν οὖν καὶ νοείσθω, καὶ ἐλπιζέσθω τοῖς ἐπὶ τούτῳ

(80) *Καινέ*. Tres Colb., Coisl. 1 et Or. 1, κενέ, « vane. »

(81) *Οὐ ταυτὸν λέγεις*. Hæc desunt in pluribus Regg. et Colb., ac in Or. 1.

(82) *Αὕτη γὰρ φύσις γεννήτορος καὶ γεννήματος*. « Hæc quippe gignentis et prolis natura est, ut idem per naturam cum gignente sit: » quod natura scilicet, ratione generationis, utrique communis sit. Deest γεννήτορος in tribus Regg., quinque Colb. et Or. 1, nec Billius agnoscit.

(83) *Τὸ γέννημα*. Deest in duobus Regg. et quinque Colb.

(84) *Γάρ*. Deest in duobus Regg. et Or. 1.

(85) *Ταυτόν*. Comb., τὸ αὐτόν.

(86) *Κοινὰ γὰρ καὶ ἄλλων*. « Hæc quippe aliis etiam communia sunt, » nimirum, angelis, quibus conveniunt quoque immortalitas, innocentia et immutabilitas.

(87) *Οἱ καὶ τὴν ὕλην*. Platonem carpit.

(88) *Ῥίψωμεν σκότος*. Or. 1, secunda manu, ῥίψομεν. Manichæi, juxta Eliam, « tenebras ingenitas » agnoscebant.

(89) *Μὴ ἀνθρωπότης*, etc. « Humanitas in hoc sita non est, ut quis effictus sit. »

(90) *Οὐδ' ὃ ὑπάρχει*. Sic duo Regg., Coisl. 1, Or. 1, etc. Deest ὃ in ed.

(91) *Κἄν*. A Combefisio rejicitur.

(92) *Καὶ εἰς*. Deest εἰς in Reg. a.

(93) *Ὡς ἡ τοῦ*. Coisl. 1, ὡς, φησὶν, ἡ τοῦ.

καθαιρομένοις. Ἡμεῖς δὲ τοσοῦτον εἰπεῖν θαῤῥήσωμεν (94), ὅτι εἰ καὶ μέγα τῷ Πατρὶ, τὸ μηδαμόθεν ὡρμῆσθαι, οὐκ ἔλαττον τῷ Υἱῷ, τὸ ἐκ τοιούτου Πατρός. Τῆς τε γὰρ τοῦ ἀναιτίου δόξης μετέχοι ἂν, ὅτι ἐκ τοῦ ἀναιτίου, καὶ πρόσεστι τὸ τῆς γεννήσεως πρᾶγμα τοσοῦτον, καὶ οὕτω σεβάσμιον (95) τοῖς μὴ πάντῃ χαμαιπετέσι (96) καὶ ὑλικοῖς τὴν διάνοιαν.

abunde magnum atque amplum fuerit, si in posterum quoque discamus, soluta videlicet hac caligine et crassitie [13], ut pollicitus est is, qui non mentitur [14]. Ergo hoc ab his, qui ad eam rem sese perpurgant, cogitetur, ac speretur. Nos autem hoc duntaxat dicere non dubitabimus, si magnum Patri est a nullo profectum esse, non minus illustre Filio esse, ex tali Patre prodiisse. Nam præterquam quod gloriæ illius, qui causam a nullo habet, particeps est, quia ex eo est, accedit etiam generationis decus, res tanta, tamque veneranda, iis utique, qui non omnino humi provoluti sunt, crassoque animo præditi.

ΙΒʹ. Ἀλλ' εἰ ταυτὸν, φασὶ, ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ (97) κατ' οὐσίαν, ἀγέννητος δὲ ὁ Πατὴρ, ἔσται τοῦτο καὶ ὁ Υἱός. Καλῶς, εἴπερ οὐσία Θεοῦ τὸ ἀγέννητον, ἵν' ᾖ τις καινὴ μίξις, γεννητοαγέννητον (98). Εἰ δὲ περὶ οὐσίαν ἡ διαφορὰ, τί τοῦτο, ὡς ἰσχυρὸν, λέγεις; ἢ καὶ σὺ πατὴρ τοῦ πατρὸς, ἵνα μηδενὶ λείπῃ τοῦ σοῦ πατρὸς, ἐπειδὴ ταυτὸν εἶ κατ' οὐσίαν; Ἢ δῆλον, ὅτι, τῆς ἰδιότητος (99) ἀκινήτου μενούσης, ζητήσομεν οὐσίαν Θεοῦ, ἥτις ποτέ ἐστιν, εἴπερ ζητήσομεν; Ὅτι δὲ οὐ ταυτὸν ἀγέννητον καὶ Θεὸς, ὧδε ἂν μάθοις· Εἰ ταυτὸν ἦν, ἔδει πάντως, ἐπειδὴ τινῶν Θεὸς ὁ Θεὸς, τινῶν εἶναι καὶ τὸ ἀγέννητον· ἢ ἐπεὶ μηδενὸς τὸ ἀγέννητον, μηδὲ τὸν Θεὸν εἶναι τινῶν· τὰ γὰρ πάντῃ ταυτὰ, καὶ ὁμοίως ἐκφέρεται. Ἀλλὰ μὴν οὐ τινῶν τὸ ἀγέννητον, τίνων γάρ; καὶ τινῶν Θεὸς ὁ Θεὸς, πάντων γάρ. Πῶς οὖν ἂν εἴη ταυτὸν Θεὸς καὶ ἀγέννητον; Καὶ πάλιν, ἐπειδὴ τὸ ἀγέννητον, καὶ τὸ γεννητὸν ἀντίκειται ἀλλήλοις, ὡς ἕξις καὶ στέρησις, ἀνάγκη καὶ οὐσίας εἰσαχθῆναι (1) ἀντικειμένας ἀλλήλαις, ὅπερ οὐ δέδοται. Ἢ, ἐπειδὴ πάλιν αἱ ἕξεις τῶν στερήσεων πρότεραι, καὶ ἀναιρετικαὶ τῶν ἕξεων αἱ στερήσεις, μὴ μόνον πρεσβυτέραν εἶναι τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας τὴν τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ καὶ ἀναιρουμένην ὑπὸ τοῦ Πατρὸς, ὅσον ἐπὶ ταῖς σαῖς ὑποθέσεσι.

XII. Sed si Filius, inquiunt, essentiæ ratione idem cum Patre est, profecto, cum ingenitus sit Pater, ingenitus quoque Filius erit. Recte, si ingenitum essentia Dei esset, ut sic nova quædam mistio esset genito-ingenitum. Cum autem hoc discrimen circa essentiam consideretur, quid tu hoc quasi firmum quiddam profers? An tu quoque patris pater es, ut nulla re a patre tuo supereris, quandoquidem essentia idem cum eo es? Nonne perspicuum est, proprietate fixa et stabili permanente, quærendum nobis esse quæ sit Dei essentia, si tamen ea ullo modo quærenda est? Quod autem ingenitum et Deus idem non sint, hinc fere intelliges. Si enim idem essent, prorsus **532** oporteret, quoniam Deus quorumdam Deus est, quorumdam quoque ingenitum esse : aut contra, quoniam ingenitum nullius est, nec Deum quoque quorumdam esse. Nam quæ omnino eadem sunt, similiter etiam efferuntur. At ingenitum non quorumdam est (quorum enim?), Deus vero quorumdam Deus est, omnium quippe. Quo ergo modo idem erunt Deus et ingenitum? Ac rursus, quoniam ingenitum et genitum inter se opponuntur, ut habitus et privatio, substantias quoque inter se oppositas induci necesse est, quod nemo concesserit. Aut rursus, quoniam habitus privationibus priores sunt, ac privationes habitus ipsos exstinguunt, non solum antiquior erit Filii essentia, quam Patris, sed etiam, juxta hypotheses tuas, a Patre exstinguetur, ac de medio tolletur.

ΙΓʹ. Τίς ἔτι λόγος αὐτοῖς τῶν ἀφύκτων; Τάχα ἂν ἐπ' ἐκεῖνο καταφύγοιεν τελευταῖον, ὡς Εἰ μὲν οὐ πέπαυται τοῦ γεννᾷν ὁ Θεὸς, ἀτελὴς ἡ γέννησις. Καὶ πότε παύσεται; Εἰ δὲ πέπαυται, πάντως καὶ ἤρξατο. Πάλιν οἱ σωματικοὶ τὰ σωματικά (2). Ἐγὼ δὲ, εἰ μὲν ἀΐδιον αὐτῷ τὸ γεννᾶσθαι ἢ μὴ, οὔπω λέγω, ἕως ἂν τὸ, *Πρὸ πάντων βουνῶν γεννᾷ με*, ἀκριβέστερον (3) ἐπισκέψωμαι. Οὐχ ὁρῶ δὲ, τίς ἡ ἀνάγκη τοῦ λόγου. Εἰ γὰρ ἦρκται κατ' αὐτοὺς τὸ παυσόμενον, οὐκ ἦρκται πάντως τὸ μὴ παυσόμενον. Τί τοίνυν ἀποφανοῦνται περὶ ψυχῆς, ἢ τῆς ἀγγελικῆς φύσεως; Εἰ μὲν ἦρκται, καὶ παύσεται· εἰ δὲ οὐ παύσεται, δῆλον, ὅτι κατ' αὐτοὺς οὐδὲ ἦρκται. Ἀλλὰ μὴν καὶ ἦρκται,

XIII. Quid adhuc superest ex ineluctabilibus ipsorum, ut putant, argumentis? Fortasse ad illud postremum confugient : Si Deus gignendi finem non fecit, imperfecta est generatio. Et quando finem facturus est? Si autem gignere cessavit, omnino quoque cœpit. Sic rursus crassi et corporis rebus affixi homines corporeas ratiocinationes afferunt. Ego vero sic respondeo : Sempiternumne sit Filio nasci, necne, nondum dico, quoadusque illud Scripturæ : *Ante omnes colles gignit me* [15], accuratius expendero. Illud autem non video, quam necessarium sit hoc eorum argumentum. Si enim, ut ipsi aiunt, aliquando id cœpit, quod finem habiturum

[13] I Joan. III, 2. [14] Tit. I, 2. [15] Prov. VIII, 25.

(94) *Θαῤῥήσωμεν*. Duo Regg., Or. 1 et Comb., θαῤῥήσομεν.
(95) *Σεβάσμιον*. Reg. a, σεμνόν.
(96) *Χαμαιπετέσι*. Coisl. 1, χαμερπέσι.
(97) *Τῷ Πατρί*. Deest in Reg. bm.
(98) *Γεννητοαγέννητον*. Bill. ad marg., γέννητα γέννητον.
(99) *Ἰδιότητος*. Par., ἀϊδιότητος.
(1) *Εἰσαχθῆναι*. Comb., ἀντεισαχθῆναι.
(2) *Οἱ σωματικοὶ τὰ σωματικά*. « Corporei corporea. »
(3) *Ἀκριβέστερον*. Reg. bm, quatuor Colb. et Or. 1, ἀκριβῶς.

A καὶ οὐ παυσεται. Ουχ ἄρα ἦρκται κατ' αὐτοὺς τὸ παυσόμενον. Ὁ μὲν οὖν ἡμέτερος λόγος· Ὥσπερ ἵππου, καὶ βοὸς, καὶ ἀνθρώπου, καὶ ἑκάστου τῶν ὑπὸ τὸ αὐτὸ εἶδος, εἷς λόγος (4) ἐστίν· καὶ ὃ μὲν ἂν μετέχῃ τοῦ λόγου, τοῦτο καὶ κυρίως λέγεσθαι (5)· ὃ δ' ἂν μὴ μετέχῃ, τοῦτο ἢ μὴ λέγεσθαι, ἢ μὴ κυρίως λέγεσθαι· οὕτω δὲ καὶ Θεοῦ μίαν οὐσίαν εἶναι καὶ φύσιν, καὶ κλῆσιν, κἂν ἐπινοίαις τισὶ διαιρουμέναις συνδιαιρῆται καὶ τὰ ὀνόματα· καὶ ὃ μὲν ἂν κυρίως λέγηται, τοῦτο καὶ εἶναι Θεόν· ὃ δ' ἂν ᾖ κατὰ φύσιν, τοῦτο καὶ ἀληθῶς ὀνομάζεσθαι· εἴπερ μὴ ἐν ὀνόμασιν, ἀλλ' ἐν πράγμασίν ἐστιν ἡμῖν ἡ ἀλήθεια. Οἱ δὲ, ὥσπερ δεδοικότες, μὴ πάντα κινεῖν κατὰ τῆς ἀληθείας, Θεὸν μὲν εἶναι τὸν Υἱὸν ὁμολογοῦσιν, ὅταν βιασθῶσι τῷ λόγῳ καὶ ταῖς μαρτυρίαις (6)· ὁμώνυμον δὲ καὶ μόνης κοινωνοῦντα B τῆς κλήσεως.

est, profecto id non cœpit, quod finem non est habiturum. Quid ergo de anima vel de angelica natura pronuntiabunt? Si principium habuit, finem quoque habebit: si autem fine carebit, secundum eos utique principio quoque hanc caruisse constat. Atqui et principium habuit, nec unquam esse desinet. Falsum est itaque quod aiunt, id, quod finem habiturum est, principium quoque habuisse. Enimvero doctrina nostra hæc est: Ut equi, et bovis, et hominis, ac denique uniuscujusque earum rerum, quæ sub idem genus cadunt, eadem est definitio; ac quidquid definitionis hujusce particeps est, hoc etiam proprie dicitur; quidquid autem particeps non est, hoc vel non dicitur, vel certe improprie dicitur: eodem modo unam quoque Dei essentiam, et naturam, et appellationem esse, tametsi per cogitationes quasdam distinctas, nomina quoque simul distinguantur: et quod quidem proprie dicitur, id etiam Deum esse; et rursus quod natura sua sit, hoc quoque proprie nuncupari: siquidem 533 non in nudis nominibus, sed in rebus nobis veritas sita est. At isti perinde ac pertimescant, ne quid adversus veritatem immotum relinquant, Deum quidem Filium esse fatentur, cum Scripturæ ac auctoritatum testimoniis opprimantur; sed æquivoce Deum dici, ac nominis solius participem esse contendunt.

ΙΔ'. Ὅταν δὲ ἀνθυποφέρωμεν αὐτοῖς, Τί οὖν; οὐ κυρίως (7) Θεὸς ὁ Υἱὸς, ὥσπερ οὐδὲ ζῶον τὸ γεγραμμένον; πῶς οὖν Θεὸς, εἰ μὴ κυρίως Θεός; Τί γὰρ κωλύει, φασὶ, καὶ ὁμώνυμα ταῦτα εἶναι, καὶ κυρίως ἀμφότερα λέγεσθαι; Καὶ προσοίσουσιν ἡμῖν τὸν κύνα, τὸν χερσαῖον, καὶ τὸν θαλάττιον, ὁμώνυμά τε ὄντα, καὶ κυρίως (8) λεγόμενα (ἔστι γάρ τι καὶ τοιοῦ- C τον εἶδος ἐν τοῖς ὁμωνύμοις· καὶ εἴτε τι ἄλλο τῇ αὐτῇ προσχρῆται (9) προσηγορίᾳ, καὶ μετέχει ταύτης ἐπίσης, τῇ φύσει διεστηκός). Ἀλλ' ἐκεῖ μὲν, ὦ βέλτιστε, δύο φύσεις τιθεὶς ὑπὸ τὴν αὐτὴν προσηγορίαν, οὐδὲν ἀμείνω τὴν ἑτέραν τῆς ἑτέρας εἰσάγεις, οὐδὲ τὴν μὲν πρότερον, τὴν δὲ ὕστερον, οὐδὲ τὴν μὲν μᾶλλον, τὴν δὲ ἧττον οὖσαν τοῦθ' ὅπερ λέγεται. Οὐδὲ γάρ τι συνέζευκται τὸ ταύτην παρέχον αὐταῖς τὴν ἀνάγκην. Οὐ γὰρ ὁ μὲν μᾶλλον κύων, ὁ δὲ ἧττον τοῦ ἑτέρου κυνὸς, οἷον ὁ θαλάττιος τοῦ χερσαίου, ἢ ὁ χερσαῖος ἔμπαλιν τοῦ θαλαττίου· διὰ τί γὰρ, ἢ κατὰ τίνα λόγον; Ἀλλ' ἐν ὁμοτίμοις πράγμασι καὶ διαφόροις, ἡ κοινωνία τῆς κλήσεως. Ἐνταῦθα δὲ τῷ Θεῷ παραζευγνὺς τὸ σεβάσμιον, καὶ τὸ ὑπὲρ πᾶσαν οὐσίαν εἶναι καὶ φύσιν, ὃ μόνου Θεοῦ καὶ οἱονεὶ φύσις θεότητος, εἶτα τῷ Πα- D τρὶ μὲν τοῦτο διδοὺς, τὸν Υἱὸν δὲ ἀποστερῶν καὶ ὑποτιθεὶς, καὶ τὰ δεύτερα νέμων αὐτῷ τῆς τιμῆς καὶ τῆς προσκυνήσεως, κἂν ταῖς συλλαβαῖς χαρίζῃ τὸ ὅμοιον, τῷ πράγματι τὴν θεότητα περικόπτεις, καὶ μεταβαίνεις κακούργως ἀπὸ τῆς τὸ ἴσον ἐχούσης ὁμωνυμίας, ἐπὶ τὴν τὰ μὴ ἴσα συνδέουσαν. Ὥστε ὁ γραπτός σοι, καὶ ὁ ζῶν ἄνθρωπος μᾶλλον, ἢ οἱ τοῦ ὑποδείγματος κύνες τῇ θεότητι πλησιάζουσιν. Ἢ δὸς (10) ἀμφοτέ-

XIV. Cum autem hanc ipsis objectionem subjicimus: Quid ergo? non proprie Deus est Filius, quemadmodum id quod pictum est, non est animal? Quomodo ergo Deus, si Deus proprie non est? Respondent: Quid prohibet, quominus, et hæc æquivoca sint, et proprie utrumque dicatur? Ac nobis, et terrestrem, et marinum canem proferent, qui, cum sub eodem nomine diversam significationem habeant, proprie tamen dicuntur. (Est enim hujusmodi quoque species quædam inter æquivoca; et si quid aliud, quod eadem appellatione utatur, ejusque peræque particeps sit, cum interim naturæ ratione dissideat.) At, vir optime, cum illic duas naturas sub eadem appellatione collocas, neutram altera præstantiorem introducis; nec alteram priorem, alteram posteriorem; nec denique alteram quæ magis, alteram quæ minus sit id quod esse dicitur. Neque enim quidquam conjunctum est, quod hanc ipsis necessitatem afferat. Non enim hic canis magis canis est, quam ille canis, hoc est, marinus magis quam terrestris, vel contra, terrestris magis quam marinus; cur enim, aut qua ratione? Sed in rebus, diversis quidem illis, verum pari honore præditis, communis est appellatio. Hic vero, cum Deo venerationem adjungas, eumque supra omnem essentiam et naturam esse dicas (quod Dei solius est, et velut divinitatis natura), ac deinde Patri quidem hoc tribuas, Filium autem prives, atque subjicias, secundasque illi honoris et adorationis partes assignes, quamvis verborum syllabis æqua-

(4) *Λόγος*. Tres Colb., ὅρος, « definitio. » Recte quidem; atque hic etiam λόγος eamdem significationem habere debet.

(5) *Λέγεσθαι*. Bas. ed., λέγεται.

(6) *Λόγῳ καὶ ταῖς μαρτυρίαις*. « Ex Scriptura et auctoritatibus. » Putamus hic « Scripturam sacram » per vocem λόγῳ significari; non autem « rationem, » ut vertit Bill., quæ profecto ad asserendam Verbi divinitatem non est idonea.

(7) *Τί οὖν; οὐ*. Sic Reg. b, Comb., etc. In ed., τί οὖν ὁ.

(8) *Ὄντα, καὶ κυρίως*. Sic Or. 1, aliique codd. In ed., τὰ ὄντα κυρίως.

(9) *Προσχρῆται*. Comb., προσκέχρηται.

(10) *Ἢ δὸς*, etc. « Vel largire utrique æqualem naturæ dignitatem, » etc. Nempe, ex suppositione

ροις, ὥσπερ την κοινωνίαν τῆς κλήσεως, οὕτω δὲ καὶ τὴν ὁμοτιμίαν τῶν φύσεων (11), εἰ καὶ διαφόρους ταύτας εἰσάγεις· καὶ καταλέλυκάς σου τοὺς κύνας, οὓς ἐξεῦρες κατὰ τῆς ἀνισότητος. Τί γὰρ ὄφελος τῆς ὁμωνυμίας, εἰ τὸ ἰσότιμον μὴ ἔχοιεν (12) οἱ παρὰ σοῦ διαιρούμενοι. Οὐ γὰρ ἵν' (13) ἰσότιμα δείξῃς, ἀλλ' ἵνα ἀνισότιμα, πρὸς τὴν ὁμωνυμίαν, καὶ τοὺς κύνας κατέφυγες. Πῶς ἄν τις ἐλεγχθείη μᾶλλον, καὶ ἑαυτῷ μαχόμενος, καὶ θεότητι;

litatem ipsi largiaris, re ipsa tamen divinitatem ei amputas, ac veteratorie ab hoc homonymiæ genere, quod æqualitatem complectitur, ad genus illud transis, quod res æquales minime connectit. Ac proinde, ut quidem argumentari instituis, pictus ille ac vivus homo, ad divinitatem adumbrandam propius accedunt, quam canes, quos exempli causa proposuisti. Alioqui utrique, ut nomen commune, sic etiam parem naturæ dignitatem tribue, etiamsi diversas eas inducis; atque ita canes illos tuos deleveris, quos ad probandam Patris ac Filii inæqualitatem **534** excogitasti. Quis enim homonymiæ fructus, si dignitate pares sint, qui a te dividuntur? Nec enim, ut eos honore æquales, sed ut dispares ostenderes, ad homonymiam illam, et canes confugisti. Quonam modo quispiam magis convinci queat, et secum ipse, et cum divinitate pugnare?

ΙΕ'. Ἐὰν δὲ λεγόντων ἡμῶν, ὅτι τῷ αἰτίῳ μείζων ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ, προσλαβόντες τὴν, Τὸ δὲ (14) αἴτιον φύσει, πρότασιν· ἔπειτα, Τὸ μεῖζον τῇ φύσει, συνάγωσιν· οὐκ οἶδα πότερον ἑαυτοὺς παραλογίζονται, ἢ τοὺς πρὸς οὓς ὁ λόγος. Οὐ γὰρ ἁπλῶς (15), ὅσα κατά τινος λέγεται, ταῦτα καὶ κατὰ τοῦ ὑποκειμένου τούτῳ ῥηθήσεται· ἀλλὰ δῆλον κατὰ τίνος, καὶ τίνα. Ἐπεὶ τί κωλύει κἀμὲ ταύτην πρότασιν ποιησάμενον, τὴν, ὅτι Ὁ Πατὴρ μείζων τῇ φύσει, ἔπειτα προσλαβόντα τὸ, Φύσει δὲ οὐ πάντως μείζων οὐδὲ Πατήρ· ἐντεῦθεν συναγαγεῖν· Τὸ μεῖζον οὐ πάντως μεῖζον· ἢ, Ὁ Πατὴρ οὐ πάντως Πατήρ. Εἰ βούλει δὲ οὕτως· Ὁ Θεὸς, οὐσία· Ἡ οὐσία δὲ, οὐ πάντως Θεός· τὸ ἑξῆς αὐτὸς συνάγαγε (16)· Ὁ Θεὸς οὐ πάντως Θεός. Ἀλλ' οἶμαι, παρὰ τὸ πῇ (17) καὶ ἁπλῶς ὁ παραλογισμὸς οὗτος, ὡς τοῖς περὶ ταῦτα τεχνολογεῖν σύνηθες. Ἡμῶν γὰρ τὸ *μεῖζον* τῇ τοῦ αἰτίου φύσει διδόντων, αὐτοὶ τὸ τῇ φύσει μεῖζον ἐπάγουσιν· ὥσπερ ἂν (18) εἰ καὶ λεγόντων ἡμῶν, ὅτι ὁ δεῖνα νεκρὸς ἄνθρωπος, ἁπλῶς ἐπῆγον αὐτοὶ τὸν ἄνθρωπον.

XV. Jam si dicentibus nobis, Patrem, quantum ad causam, Filio majorem esse, ipsi hanc propositionem assumant: At causa natura; posteaque conclusionem hanc subnectant: Ergo major natura; haud scio, seipsosne potius, an eos, cum quibus disputant, captiosa hac argumentatione circumveniant. Neque enim simpliciter, quæcunque de aliquo dicuntur, etiam de eo, quod ipsi subjectum est, dicuntur; sed perspicuum est de quo, et quænam dicantur. Alioqui quid prohibet, quominus ipse quoque allata hac propositione: Pater major natura est; ac deinde assumpta altera: Natura autem non omnino major, neque Pater; ita postremo concludam: Majus igitur non omnino majus; vel, Pater non omnino Pater. Aut si mavis, ad hunc modum agam: Deus est essentia: Essentia non omnino est Deus; quod sequitur ipse conclude: Ergo Deus non omnino Deus. Verum, ni fallor, ab eo, quod secundum rationem quamdam dicitur, ad id quod simpliciter dicitur, captiose progreditur hæc argumentatio, quod artis hujus studiosis usitatum est et familiare. Nam cum nos hanc vocem, *majus*, causæ naturæ tribuamus, inferunt ipsi, causam natura majorem esse. Quod perinde est, ac si dicentibus nobis: Hic mortuus homo; inferrent ipsi: Ergo homo.

ΙϚ'. Ἐκεῖνο δὲ πῶς παραδράμωμεν, οὐδενὸς ἧττον τῶν εἰρημένων ὂν ἀξιάγαστον; Ὁ Πατὴρ, φησὶν, οὐσίας, ἢ ἐνεργείας ὄνομα· ὡς ἀμφοτέρωθεν ἡμᾶς δήσοντες. Εἰ μὲν οὐσίας φήσομεν, συνθησομένους ἑτεροούσιον εἶναι τὸν Υἱόν· ἐπειδὴ μία μὲν οὐσία Θεοῦ, ταύτην δὲ, ὡς οὗτοι, προκατείληφεν ὁ Πατήρ· εἰ δὲ ἐνεργείας, ποίημα σαφῶς ὁμολογήσοντας, ἀλλ' οὐ γέννημα· οὗ γὰρ ὁ ἐνεργῶν, ἐκεῖ πάντως καὶ τὸ ἐνεργούμενον. Καὶ πῶς τῷ πεποιηκότι ταυτὸν τὸ πεποιημένον, θαυμά-

XVI. Quomodo autem istud, quod certe non minori admiratione dignum est, quam quæ superius dicta sunt, prætermittemus? Pater, inquiunt, vel essentiæ, vel actionis nomen est: sic enim nos utrinque ita astrictus putant, ut nulla ratione ex eorum vinculis elabi possimus. Si enim essentiæ nomen esse dixerimus, assentiemur, ut existimant, Filium diversam a Patre essentiam habere: quandoquidem una sit Dei essentia, quam Pater, ut

Eunomianorum, et exemplo canum quod afferebant.

(11) *Φύσεων*. Par., aliique nonnulli codices, et Bas. ed., τῆς φύσεως.

(12) *Εἰ τὸ ἰσότιμον μὴ ἔχοιεν*. « Delenda est, inquit Billius, particula negativa μὴ, quæ exstat in Hervagiano codice. » Combefisius primum repugnavit, sed deinde consensit. Nos vero negativam hanc particulam minime delendam censemus. Gregorius enim Eunomianos refellens, ostendit propositum ab ipsis ὁμωνυμίας exemplum, ad æqualitatem quamdam specie tenus in personis servandam, ineptum esse; et, quidquid nugentur, parem non habere honoris dignitatem, id quod ita dividunt; nec denique eo animo canum ὁμωνυμίαν ab ipsis inductam esse, ut pari dignitate esse personas ostenderent, sed ut impares probarent.

(13) *Οὐ γὰρ ἵν'*. Sic Coisl. 1 et 3, Or. 1, Par., etc. Deest ἵνα in ed.

(14) *Δέ*. Deest in nonnullis.

(15) *Οὐ γὰρ ἁπλῶς*, etc. Schol.: Οὐ γὰρ ὅσα κατὰ τοῦ αἰτίου λέγεται, καὶ κατὰ τοῦ φύσει· « Non enim quæcunque de causa dicuntur, de eo etiam quod est natura dicuntur.

(16) *Συνάγαγε*. Duo Reg. et Or. 1, σύναγε.

(17) *Παρὰ τὸ πῇ*. Reg. a, παρατροπῇ. Coisl. 1, παρατροπήν.

(18) *Ὥσπερ ἄν*, etc. Sic exponit Elias: « Perinde scilicet faciebant (Eunomiani), ac si dicerent: Hic vel ille homo mortuus non respirat: ergo omnis homo non respirat. Vel, Æthiops albus est dentibus: ergo totus albus est. »

censent, jam ante occuparit. Sin autem actionis, creatum esse fatebimur, **535** non genitum. Ubi enim est agens, illic quoque omnino id quod agitur esse necesse est. Ac mirari se dicent, quo pacto factum cum factore idem esse queat. Me quoque ipsum vehementer hæc distinctio vestra permoveret, si mihi duorum alterutrum necessario admittendum esset, ac non potius, utraque disjunctionis parte vitata, tertium aliquid verius dicere liceret. Nec enim essentiæ nomen est Pater, o viri acutissimi, nec actionis; sed relationem eam indicat, quam Pater erga Filium habet, vel Filius erga Patrem. Ut enim apud nos hæc nomina germanam quamdam conjunctionem et necessitudinem declarant: ad eumdem modum illic quoque genitorem ac genitum eamdem naturam habere significant. Sed sit sane, in vestri gratiam, Pater essentiæ nomen: Filium utique simul introducet, non autem removebit, et alienabit, ut et communes notiones ferunt, et ipsa horum nominum vis ac facultas. Sit etiam actionis, si ita videtur: nec sic quidem causam obtinebitis. Eodem enim modo dicemus hoc ipsum egisse Patrem, ut consubstantialis ipsi Filius esset; etsi alioqui absurditate non caret hujusmodi actionis opinio. Videsne quo pacto, quamlibet improbe ac maligne pugnare studeatis, captiones tamen vestras effugiamus? Quoniam autem invictum illud tuum in ratiocinationibus et argutiis robur cognovimus, videamus jam quam vim in divinis oraculis positam habeas, si modo hinc quoque nobis dogma tuum persuadere non grave ducas.

ζειν φήσουσιν. Σφόδρα ἂν ἠδέσθην ὑμῶν καὶ αὐτὸς τὴν διαίρεσιν, εἰ τῶν δύο τὸ ἕτερον δέξασθαι ἦν ἀναγκαῖον, ἀλλὰ μὴ τὰ δύο διαφυγόντα, τρίτον εἰπεῖν ἀληθέστερον· ὅτι οὔτε οὐσίας ὄνομα ὁ Πατὴρ, ὦ σοφώτατοι, οὔτε ἐνεργείας· σχέσεως δὲ καὶ τοῦ πῶς ἔχει πρὸς τὸν Υἱὸν ὁ Πατὴρ, ἢ ὁ Υἱὸς πρὸς τὸν Πατέρα. Ὡς γὰρ παρ' ἡμῖν αἱ κλήσεις αὗται τὸ γνήσιον καὶ οἰκεῖον γνωρίζουσιν, οὕτω κἀκεῖ τὴν τοῦ γεγεννημένου πρὸς τὸ γεγεννηκὸς ὁμοφυΐαν σημαίνουσιν. Ἔστω δὲ, ὑμῶν χάριν, καὶ οὐσίας (19) τις ὁ Πατήρ· συνεισάξει τὸν Υἱὸν, οὐκ ἀλλοτριώσει, κατὰ τὰς κοινὰς ἐννοίας (20), καὶ τὴν τῶν κλήσεων τούτων δύναμιν. Ἔστω καὶ ἐνεργείας, εἰ τοῦτο δοκεῖ· οὐδὲ οὕτω ἡμᾶς αἱρήσετε (21). Αὐτὸ δὲ (22) τοῦτο ἐνηργηκὼς ἂν εἴη τὸ ὁμοούσιον, ἢ καὶ (23) ἄτοπος ἄλλως ἡ τῆς περὶ τοῦτο ἐνεργείας ὑπόληψις. Ὁρᾷς ὅπως ὑμῶν, καὶ κακομαχεῖν ἐθελόντων, τὰς στροφὰς διαφεύγομεν; Ἐπεὶ δέ σου τὸ ἐν τοῖς λογισμοῖς καὶ ταῖς στροφαῖς ἄμαχον ἔγνωμεν, ἴδωμέν σου καὶ τὴν ἐκ τῶν θείων λογίων ἰσχὺν, ἄν ἄρα δέξῃ κἀντεῦθεν πείθειν ἡμᾶς.

XVII. Nos quippe ex magnis et excelsis vocibus Filii divinitatem percepimus, ac prædicamus. Quibus tandem? His nimirum, Deus, Verbum, quod in principio erat, et cum principio, et principium: ut in his locis: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* [16]; et, *Tecum principium* [17]; et, *Qui vocat eam a generationibus principium* [18]. Ad hæc Filius unigenitus dicitur: *Unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit* [19]. Via, Veritas, Vita, Lux: *Ego sum via, veritas et vita* [20]; et, *Ego sum lux mundi* [21]. Sapientia, Potentia; *Christus Dei potentia et Dei sapientia* [22]. Splendor, Character, Imago, Sigillum, ut in his verbis: *Qui cum sit splendor gloriæ* [23]; et, *Character substantiæ ipsius* [24]; et, *Imago bonitatis* [25]; et alio loco: *Quem Pater signavit Deus* [26]. Dominus, Rex, Ens, Omnipotens: *Pluit* **536** *Dominus ignem a Domino* [27]; et, *Virga directionis virga regni tui* [28] et, *Qui erat, qui est, et qui venturus est omnipotens ille* [29]. Quæ perspicue de Filio dicuntur, sicut et alia plura, quæ eamdem vim habent, quorum

ΙΖ'. Ἡμεῖς μὲν γὰρ ἐκ μεγάλων καὶ ὑψηλῶν τῶν φωνῶν, τοῦ Υἱοῦ τὴν θεότητα καὶ κατειλήφαμεν, καὶ κηρύσσομεν. Τίνων τούτων; Τῆς Θεὸς, τῆς Λόγος, ὁ ἐν ἀρχῇ, ὁ μετὰ τῆς ἀρχῆς, ἡ ἀρχή· *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος*· καὶ, *Μετὰ σοῦ ἡ ἀρχή*· καὶ, *Ὁ καλῶν αὐτὴν ἀπὸ γενεῶν ἀρχήν* (24). Ἐπειδὴ Υἱὸς μονογενὴς, *Ὁ μονογενὴς Υἱὸς, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο*. Ὁδὸς, Ἀλήθεια, Ζωὴ, Φῶς· *Ἐγώ εἰμι ἡ ὁδὸς, καὶ ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ ζωή*· καὶ, *Ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου*. Σοφία, Δύναμις· *Χριστὸς Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία*. Ἀπαύγασμα, Χαρακτὴρ, Εἰκὼν, Σφραγίς· *Ὃς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης*· καὶ, *Χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ*· καὶ, *Εἰκὼν τῆς ἀγαθότητος*· καὶ, *Τοῦτον γὰρ ὁ Πατὴρ ἐσφράγισεν ὁ Θεός*. Κύριος, Βασιλεὺς, ὁ Ὢν, ὁ Παντοκράτωρ· *Ἔβρεξε Κύριος πῦρ παρὰ Κυρίου*· καὶ, *Ῥάβδος εὐθύτητος, ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου*· καὶ, *Ὁ ὢν, καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος, καὶ ὁ παντοκράτωρ*. Σαφῶς περὶ τοῦ Υἱοῦ λεγόμενα, καὶ

[16] Joan. I, 1. [17] Psal. CIX, 3. [18] Isa. XLI, 4. [19] Joan. I, 18. [20] Joan. XIV, 6. [21] Joan. VIII, 12. [22] I Cor. I, 24. [23] Hebr. I, 3. [24] ibid. [25] Sap. VII, 26. [26] Joan. VI, 27. [27] Gen. XIX, 24. [28] Psal. XLIV, 7. [29] Apoc. I, 8.

(19) *Οὐσίας*. « Esto, Pater sit essentiæ nomen. » Sic Reg. Cypr. Sic etiam legendum suadent, quæ sequuntur, ἔστω καὶ ἐνεργείας. In ed., οὐσία. Bill.: « essentia quædam. »

(20) *Κατὰ τὰς κοινὰς ἐννοίας*. « Quis enim, inquit Elias, tam fatuus, ut cogitet Filium alterius esse quam Patris naturæ? »

(21) *Αἱρήσετε*. Sic plures Regg. et Colb., Or. 2 et Comb. In ed., ἐναιρήσετε.

(22) *Αὐτὸ δέ*. Reg. Cypr., aliique Reg. et Colb. αὐτὸ γάρ.

(23) *Ἢ καί*. Tres Regg. et Or. 1, εἰ καί.

(24) *Ὁ καλῶν αὐτὴν ἀπὸ γενεῶν ἀρχήν*. In LXX legitur, ἀπὸ γενεῶν ἀρχῆς. « Qui vocat eam, » nempe, δικαιοσύνην, « justitiam, a generationum principio. » Vulgata vero sic habet: « vocans generationes ab exordio. » — « Adnotat Elias, inquit Billius, « in pluribus exemplaribus ἀρχῆς legi, non ἀρχὴν, ut idem sit, quod a generationibus sempiternis. Porro in ed. Bas. inseruntur sex lineæ quæ in nullis aliis codd. reperiuntur; et sane interpretem potius quam Gregorium ipsum redolent. »

ὅσα τῆς αὐτῆς τούτοις ἐστὶ δυνάμεως, ὧν οὐδὲν ἐπίκτητον, οὐδὲ ὕστερον τῷ Υἱῷ προσγενόμενον, ἢ τῷ Πνεύματι, ὥσπερ οὐδὲ αὐτῷ τῷ Πατρί· οὐ γὰρ ἐκ προσθήκης τὸ τέλειον (25). Οὐ γὰρ ἦν, ὅτε ἄλογος ἦν· οὐδὲ ἦν, ὅτε οὐ Πατήρ· οὐδὲ ἦν, ὅτε οὐκ ἀληθής, ἢ ἄσοφος, ἢ ἀδύνατος, ἢ ζωῆς ἐνδεής, ἢ λαμπρότητος, ἢ ἀγαθότητος.

ΙΗʹ. Σὺ δέ μοι καταρίθμει πρὸς ταῦτα, τὰ τῆς ἀγνωμοσύνης (26) ῥήματα, τὸ, Θεός μου, καὶ Θεὸς ὑμῶν. τὸ μείζων, τὸ ἔκτισε, τὸ ἐποίησε, τὸ ἡγίασεν. Εἰ βούλει δὲ, καὶ τὸ δοῦλον, καὶ τὸ ὑπήκοον· τὸ δέδωκε, τὸ ἔμαθε, τὸ ἐντέταλται (27), τὸ ἀπέσταλται, τὸ μὴ δύνασθαι ἀφ' ἑαυτοῦ τι ποιεῖν, ἢ λέγειν, ἢ κρίνειν, ἢ δωρεῖσθαι, ἢ βούλεσθαι. Ἔτι δὲ καὶ ταῦτα· τὴν ἄγνοιαν, τὴν ὑποταγὴν, τὴν εὐχὴν, τὴν ἐρώτησιν, τὴν προκοπὴν, τὴν τελείωσιν. Πρόσθες, εἰ βούλει, καὶ ὅσα τούτων ταπεινότερα, τὸ ὑπνοῦν, τὸ πεινῆν, τὸ κοπιᾷν, τὸ δακρύειν, τὸ ἀγωνιᾷν (28), τὸ ὑποδύεσθαι. Τάχα δ' ἂν ὀνειδίσαις καὶ τὸν σταυρὸν, καὶ τὸν θάνατον. Τὴν γὰρ ἔγερσιν, καὶ τὴν ἀνάληψιν παρήσειν μοι δοκεῖς, ἐπειδή τι καὶ πρὸς ἡμῶν ἐν τούτοις εὑρίσκεται. Πολλὰ δ' ἂν ἔτι πρὸς τούτοις σπερμολογήσαις, εἰ βούλοιο συντιθέναι τὸν ὁμώνυμόν σοι (29) Θεὸν καὶ παρέγγραπτον, ἡμῖν δὲ ἀληθινὸν, καὶ ὁμότιμον τῷ Πατρὶ (30). Τούτων γὰρ (31) ἕκαστον, οὐ χαλεπὸν μὲν, καὶ κατὰ μέρος ἐπεξιόντα ἐξηγεῖσθαί σοι πρὸς τὸ εὐσεβέστατον, καὶ ἀνακαθαίρειν τὸ ἐν τοῖς γράμμασι πρόσκομμα, εἴ γε προσπταίεις ὄντως, ἀλλὰ μὴ ἑκὼν κακουργεῖς. Ἑνὶ δὲ κεφαλαίῳ, τὰ μὲν ὑψηλότερα πρόσαγε τῇ θεότητι, καὶ τῇ κρείττονι φύσει παθῶν καὶ σώματος· τὰ δὲ ταπεινότερα τῷ συνθέτῳ, καὶ τῷ διὰ σὲ κενωθέντι καὶ σαρκωθέντι, οὐδὲν δὲ χεῖρον εἰπεῖν, καὶ ἀνθρωπισθέντι, εἶτα καὶ ὑψωθέντι, ἵνα σὺ τὸ τῶν δογμάτων σου σαρκικὸν καὶ χαμερπὲς (32) καταλύσας, μάθῃς ὑψηλότερος εἶναι, καὶ συνανιέναι θεότητι, καὶ μὴ τοῖς ὁρωμένοις ἐναπομένοις, ἀλλὰ συνεπαίρῃ τοῖς νοουμένοις, καὶ γινώσκῃς (33), τίς μὲν φύσεως (34) λόγος, τίς δὲ λόγος οἰκονομίας.

nihil ascititium est, nec Filio, aut Spiritui sancto posterius accessit, quemadmodum nec Patri. Neque enim ex accessione perfectio ipsis comparata est. Non enim Pater Verbi unquam expers fuit; nec unquam fuit quin Pater esset; nec denique unquam veritate, sapientia, viribus, vita, splendore, aut bonitate caruit.

XVIII. Tu mihi contra, illas ingrati animi tui voces enumera, has videlicet: Deus meus et Deus vester [29*], major [30], creavit [31], fecit [32], sanctificavit [33]; servum [34] etiam, si ita lubet, et obedientem [35] adjunge; atque hæc etiam, dedit [36], didicit [37], mandatum est [38], missus est [39]: illud etiam, quod a seipso quidquam facere non possit [40] aut loqui [41], aut judicare [42], aut donare [43], aut velle [44]. Huc adde ignorationem, subjectionem, precem, interrogationem, profectum, consummationem. Adde etiam, si ita placet, quæ his adhuc abjectiora sunt: Dormire [45], esurire [46], fatigari [47], lacrymari [48], mortis pavore affici [49], ac dejecto animo esse. Fortasse etiam probri causa crucem quoque ipsam et mortem objicies. Resurrectionem enim, ipsiusque in cœlum ascensionem, consulto mihi prætermissurus videris: quoniam in his quidpiam, quod causæ nostræ faveat, reperitur. Multa etiam alia congerere queas, si componere velis æquivocum illum de tua sententia et ascriptitium Deum, ut autem ipsi statuimus, verum, Patrique honore æqualem. Horum enim unumquodque sigillatim persequi, pioque sensu explicare minime difficile est, atque offendiculum illud, quod in litteris exsistit, repurgare et eximere, si modo vere offendis, ac non potius de industria peccas. Ut autem **537** rem summatim contraham, hoc tibi faciendum est, ut subliniores voces divinitati, ac illi naturæ, passionibus et corpore præstantiori, attribuas: humiliores vero, composito, et tua causa inanito atque incarnato, imo etiam (non enim minus commode hoc a me dicetur) humanato, ac deinde exaltato, ut tu videlicet,

[29*] Joan. xx, 17. [30] Joan. xiv, 28. [31] Prov. viii, 22. [32] Act. ii, 36. [33] Joan. x, 36. [34] Isa. xlii, 1. [35] Phil. ii, 8. [36] Joan. xviii, 9; Matth. xx, 23. [37] Joan. vi, 45. [38] I Cor. xv, 28. [39] Joan. ix, 4. [40] Joan. v, 19. [41] Joan. xii, 49. [42] Joan. viii, 15. [43] Marc. x, 40. [44] Matth. xxvi, 39. [45] Matth. viii, 24. [46] Matth. iv, 2. [47] Joan. iv, 6. [48] Joan. xi, 35. [49] Marc. xiv, 33.

(25) *Οὐ γὰρ ἐκ προσθήκης τὸ τέλειον*. « Neque enim, » inquit Elias, « Pater et Filius per accessionem et incrementum, sed natura, et ab initio, perfectionem suam habent. »

(26) *Ἀγνωμοσύνης*. Unus codex, εὐγνωμοσύνης, « grati animi; » sed perperam, nisi ironice dictum.

(27) *Ἐντέταλται*. Coisl. 1, ἐντέταλκε.

(28) *Τὸ ἀγωνιᾷν, τὸ ὑποδύεσθαι*. « Angi, dejecto esse animo. » Sic plures Regg., Par. et Comb. In ed., ὑποδέχεσθαι. Bill.: « ac velut tergiversari. »

(29) *Σοι*. Tres Reg., Coisl. 2 et Comb., σου.

(30) *Τῷ Πατρί*. Hæc desunt in pluribus codd.

(31) *Τούτων γάρ*, etc. Præclara sunt in eam rem verba S. Leonis, serm. 45, *De Quadragesima*, pag. 228: « Duplicis in Christo formæ una est persona, et Filius Dei, idemque filius hominis... Cum itaque, dilectissimi, legentes, vel audientes Evangelium, quædam in Domino nostro Jesu Christo cognoscitis subjecta injuriis, quædam illustrata miraculis; ita ut in eodem nunc humana appareant, nunc divina resplendeant; nolite quidquam ascribere falsitati, tanquam in Christo aut sola sit humanitas, aut sola divinitas, sed utrumque fideliter credite, utrumque humiliter adorate... Da homini, quod de muliere puer nascitur: da Deo, quod nec conceptu læditur virginitas materna, nec partu. Formam servi obvolutam pannis, jacentem in præsepio cognosce: sed annuntiatam ab angelis, declaratam ab elementis, adoratam a Magis formam Domini confitere... Nostra tibi innotescat affectio, cum mortuo amico fletus impenditur; divina potentia sentiatur, cum idem post quatriduanam jam fetidus sepulturam, solo vocis imperio vivificatus erigitur... Veri est hominis, fatigationem corpoream somni quiete relevare: sed veri Dei est, vim sævientium procellarum præcepti increpatione compescere, » etc.

(32) *Χαμερπές*. Plures codd., χαμαιπετές.

(33) *Γινώσκῃς*. Sic tres Regg., duo Colb. et Coisl. 2. In ed., γινώσκεις.

(34) *Τίς μὲν φύσεως*, etc. « Quæ naturæ ratio, quæ ratio dispensationis. » Videtur Gregorius idem

abjecta hac dogmatum humilitate et crassitie, sublimior esse, simulque cum divinitate ascendere, non autem rebus in aspectum cadentibus inhærescere; condiscas, imo potius cum intellectibilibus rebus assurgas, atque intelligas, quæ naturæ ratio, quæ ratio Incarnationis.

XIX. Hic enim, quem nunc aspernaris, quondam erat, et supra te erat: qui nunc homo est, compositionis expers erat. Quod erat, permansit: quod non erat, assumpsit. In principio sine causa erat. Quæ enim Dei causa afferri queat? At postea quoque certa de causa natus est. Ea autem erat, ut tu, insolens ac proterve, salutem consequereris, qui deitatem idcirco contemnis, quia crassitiem tuam suscepit, per intermediam mentem cum carne conjunctus, atque inferior hic homo Deus effectus, postcaquam cum Deo coaluit, præstantiorique parte superante, unus factus est, ut ipse quoque tantum deus efficiar, quantum ille homo. Natus quidem est, sed etiam genitus erat: ex muliere quidem, sed etiam virgine. Illud humanum, hoc divinum. Patris expers hic, matris expers illic. Utrumque horum divinitatis est. Materno quidem utero gestatus est, verum a propheta cognitus est [44.45], et quidem in utero adhuc exsistente, atque coram Verbo, cujus causa procreatus fuerat, exsultante. Pannis quidem involutus est, at sepulturæ fascias redivivus excussit. In præsepio quidem reclinatus est, cæterum ab angelis celebratus est [46], et a stella indicatus, et a Magis adoratus [47]. Cur tu ad id, quod oculis cernitur, offendis, dum non id apectas, quod animo et intelligentia percipitur? In Ægyptum quidem pulsus est: verum Ægyptiorum errores in fugam vertit. Non erat illi species neque decor [48] apud Judæos: sed apud Davidem, speciosus erat forma præ filiis hominum [49], atque etiam in monte, fulguris instar, lucet, ac sole clarior efficitur [49*], futurum videlicet splendorem adumbrans.

538 XX. Baptizatus [50] quidem est ut homo: sed peccata sustulit ut Deus; non quod lustrationibus indigeret, sed ut aquis ipsis sanctitatem afferret. Tentatus est ut homo: at victoriam adeptus est ut Deus; verum confidere nos jubet, ut qui mundum vicerit. Fame affectus est [51]: sed multa hominum millia aluit [52], ipseque panis est vivificus ac cœlestis [53]. Siti laboravit [54], sed clamavit: *Si quis sitit, veniat ad me, et bibat* [55]: atque etiam facturum se pollicitus est, ut qui fide præditi sunt, fontis instar, scaturiant. Fatigatus est [56]: sed eorum, qui fatigantur, atque onerati sunt, est requies [57]. Somno

A ΙΘʹ. Οὗτος γὰρ ὁ νῦν σοι καταφρονούμενος, ἦν ὅτε καὶ ὑπὲρ σὲ ἦν· ὁ νῦν ἄνθρωπος, καὶ ἀσύνθετος ἦν. Ὃ μὲν ἦν, διέμεινεν· ὃ δὲ οὐκ ἦν, προσέλαβεν. Ἐν ἀρχῇ ἦν ἀναιτίως (35)· τίς γὰρ αἰτία Θεοῦ; ἀλλὰ καὶ ὕστερον γέγονε δι' αἰτίαν. Ἡ δὲ ἦν, τὸ σὲ σωθῆναι τὸν ὑβριστὴν, ὃς διὰ τοῦτο περιφρονεῖς θεότητα, ὅτι τὴν σὴν παχύτητα κατεδέξατο, διὰ μέσου νοὸς ὁμιλήσας σαρκὶ, καὶ γενόμενος ἄνθρωπος ὁ κάτω (36), Θεὸς, ἐπειδὴ συνανεκράθη Θεῷ, καὶ γέγονεν εἷς (37), τοῦ κρείττονος ἐκνικήσαντος, ἵνα γένωμαι (38) τοσοῦτον Θεὸς, ὅσον ἐκεῖνος ἄνθρωπος. Ἐγεννήθη μὲν, ἀλλὰ καὶ ἐγεγέννητο· ἐκ γυναικὸς μὲν, ἀλλὰ καὶ παρθένου. Τοῦτο ἀνθρώπινον, ἐκεῖνο θεῖον. Ἀπάτωρ ἐντεῦθεν, ἀλλὰ καὶ ἀμήτωρ ἐκεῖθεν. Ὅλον τοῦτο θεότητος. Ἐκυοφορήθη μὲν, ἀλλ' ἐγνώσθη B προφήτῃ, καὶ αὐτῷ κυοφορουμένῳ, καὶ προσκιρτῶντι τοῦ Λόγου, δι' ὃν ἐγένετο. Ἐσπαργανώθη μὲν, ἀλλ' ἀποσπαργανοῦται τὰ τῆς ταφῆς ἀνιστάμενος. Ἐν φάτνῃ μὲν ἀνεκλίθη, ἀλλ' ὑπ' ἀγγέλων ἐδοξάσθη, καὶ ὑπὸ ἀστέρος ἐμηνύθη, καὶ ὑπὸ Μάγων προσεκυνήθη. Πῶς σὺ προσπταίεις τῷ βλεπομένῳ, μὴ σκοπῶν τὸ νοούμενον; Ἐφυγαδεύθη μὲν εἰς Αἴγυπτον, ἀλλὰ ἐφυγάδευσε τὰ Αἰγυπτίων. Οὐκ εἶχεν εἶδος, οὐδὲ κάλλος παρὰ Ἰουδαίοις· ἀλλὰ τῷ Δαβὶδ ὡραῖος ἦν κάλλει παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ ὄρους ἀστράπτει, καὶ ἡλίου φωτοειδέστερος γίνεται, τὸ μέλλον μυσταγωγῶν.

C Κʹ. Ἐβαπτίσθη μὲν ὡς ἄνθρωπος, ἀλλ' ἁμαρτίας ἔλυσεν ὡς Θεός· οὐ καθαρσίων αὐτὸς δεόμενος, ἀλλ' ἵν' ἁγιάσῃ τὰ ὕδατα. Ἐπειράσθη ὡς ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐνίκησεν ὡς Θεός· ἀλλὰ θαῤῥεῖν διακελεύεται, ὡς κόσμον νενικηκώς. Ἐπείνησεν (39), ἀλλ' ἔθρεψε χιλιάδας, ἀλλ' ἄρτος ἐστὶ ζωτικὸς καὶ οὐράνιος. Ἐδίψησεν, ἀλλ' ἐβόησεν· *Ἐάν τις διψᾷ, ἐρχέσθω πρός με, καὶ πινέτω*· ἀλλὰ καὶ πηγάζειν ὑπέσχετο τοὺς πιστεύοντας. Ἐκοπίασεν, ἀλλὰ τῶν κοπιώντων καὶ πεφορτισμένων ἐστὶν ἀνάπαυσις. Ἐβαρύνθη (40) μὲν ὕπνῳ, ἀλλ' ἐπὶ πελάγους κουφίζεται, ἀλλ' ἐπιτιμᾷ πνεύμασιν, ἀλλὰ Πέτρον κουφίζει βαπτιζόμε-

[44.45] Luc. I, 41. [46] Luc. II, 7 sqq. [47] Matth. II, 2 sqq. [48] Isa. LIII, 2. [49] Psal. XLIV, 3. [49*] Matth. XVII, 2. [50] Matth. III, 16. [51] Matth. IV, 1, 2. [52] Matth. XIV, 21 [53] Joan. V, 41. [54] Joan. XIX, 28. [55] Joan. VII, 37. [56] Joan. IV, 6. [57] Matth. XI, 28.

hic significare, quod postea Cyrillus, cum « unam Dei verbi naturam incarnatam » dixit. Per « naturam » enim intelligit id, quo est simpliciter et æqualis Patri; per « dispensationem » vero, carnem qua similis nobis homo exstitit.

(35) *Ἀναιτίως*. Par., ἀναίτιος. « Sine causa, propter quam esset. »

(36) *Ἄνθρωπος ὁ κάτω*, etc. « Homo terrenus factus est Deus: » non quod homo, in propria persona jam subsistens, divinitatem sit consecutus, ut a Nestorio postea dictum est; sed quia Verbum humanam naturam assumpsit, eamque in unitatem D personæ sibi conjunxit. Sic enim locutiones istas: « Homo Deus effectus: Homo assumptus, » interpretantur theologi. Vide Estium lib. III, dist. V, § 4.

(37) *Καὶ γέγονεν εἷς*. « Et factus est unus; » id est, « unus Deus-homo. »

(38) *Ἵνα γένωμαι*. Reg. Cypr., γενώμεθα, « ut nos dii efficiamur. »

(39) *Ἐπείνησεν*. In Matth. IV, 2, Ἐπείνασεν, « esuriit. »

(40) *Ἐβαρύνθη*. Tres Regg. et quatuor Colb., ἐβαρήθη.

νον. Δίδωσι τέλος, ἀλλ' ἐξ ἰχθύος, ἀλλὰ βασιλεύει A τῶν ἀπαιτούντων. Σαμαρείτης ἀκούει καὶ δαιμονῶν, πλὴν σώζει τὸν ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ καταβαίνοντα, καὶ λησταῖς περιπεσόντα, πλὴν ὑπὸ δαιμόνων ἐπιγινώσκεται, καὶ ἀπελαύνει δαίμονας, καὶ λεγεῶνας (41) πνευμάτων βυθίζει, καὶ ὡς ἀστραπὴν ὁρᾷ πίπτοντα τὸν ἀρχηγὸν τῶν δαιμόνων. Λιθάζεται, ἀλλ' οὐχ ἁλίσκεται. Προσεύχεται, ἀλλ' ἐπακούει· δακρύει, ἀλλὰ παύει δάκρυον· ἐρωτᾷ ποῦ τέθειται Λάζαρος, ἄνθρωπος γὰρ ἦν· ἀλλ' ἐγείρει Λάζαρον, Θεὸς γὰρ ἦν. Πωλεῖται καὶ λίαν εὐώνως, τριάκοντα γὰρ ἀργυρίων· ἀλλ' ἐξαγοράζει κόσμον (42), καὶ μεγάλης τιμῆς, τοῦ ἰδίου γὰρ αἵματος. Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἄγεται, ἀλλὰ ποιμαίνει τὸν Ἰσραὴλ, νῦν δὲ καὶ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. Ὡς ἀμνὸς ἄφωνος, ἀλλὰ Λόγος ἐστὶ, φωνῇ (43) βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ καταγ- B γελλόμενος. Μεμαλάκισται, καὶ τετραυμάτισται, ἀλλὰ θεραπεύει πᾶσαν νόσον, καὶ πᾶσαν μαλακίαν. Ἐπὶ τὸ ξύλον ἀνάγεται, προσπήγνυται· ἀλλὰ τῷ ξύλῳ τῆς ζωῆς ἀποκαθίστησιν, ἀλλὰ σώζει καὶ λῃστὴν συσταυρούμενον, ἀλλὰ σκοτίζει πᾶν τὸ ὁρώμενον· ὄξος ποτίζεται, χολὴν βρωματίζεται· τίς; ὁ τὸ ὕδωρ εἰς οἶνον μεταβαλὼν, ὁ τῆς πικρᾶς γεύσεως καταλυτής, ὁ γλυκασμὸς, καὶ ὅλος ἐπιθυμία. Παραδίδωσι τὴν ψυχὴν, ἀλλ' ἐξουσίαν ἔχει πάλιν λαβεῖν αὐτήν, ἀλλὰ καταπέτασμα ῥήγνυται (τὰ γὰρ ἄνω παραδείκνυται), ἀλλὰ πέτραι σχίζονται, ἀλλὰ νεκροὶ ἐγείρονται (44). Ἀποθνήσκει, ζωοποιεῖ δὲ, καὶ καταλύει τῷ θανάτῳ τὸν θάνατον. Θάπτεται, ἀλλ' ἀνίσταται. Εἰς ᾅδου κάτεισιν, ἀλλ' ἀνάγει ψυχὰς, ἀλλ' C εἰς οὐρανοὺς ἄνεισιν, ἀλλ' ἥξει κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς, καὶ τοὺς τοιούτους βασανίσαι λόγους. Εἰ ταῦτα ἐμποιεῖ σοι τῆς πλάνης τὴν ἀφορμὴν, ἐκεῖνά σου λυέτω (45) τὴν πλάνην.

depressus est [58]: sed in mari levis incedit, ac ventos increpat, Petrumque, cum jam mergeretur, sublevat [59]. Vectigal pendit, sed ex pisce [60], sed exigentium Rex est. Samaritanus vocatur et dæmoniacus [61]: at ei, qui ab Jerusalem descendens [62] in latrones inciderat, salutem affert, atque a dæmonibus agnoscitur [63], et dæmones fugat, et spirituum legiones in mare præcipites agit [64], principemque dæmonum, quasi fulgur, cadentem videt [65]. Lapidibus petitur, sed non arripitur [66]. Orat, sed alios orantes exaudit. Collacrymat, sed lacrymas sedat; quærit ubi positus sit Lazarus [67], homo enim erat; sed Lazarum a morte ad vitam excitat, Deus enim erat. Venditur, et quidem vili pretio, nempe triginta argenteis [68]: sed interim mundum pretio magno [69], hoc est cruore suo, redemit. Ut ovis ad occisionem ducitur [70]: verum Israelem pascit, nunc autem universum quoque terrarum orbem. Ut agnus mutus est [71], sed idem Verbum est, illius in deserto clamantis voce [72] annuntiatum. Languore affectus ac vulneratus est [73], verum morbum omnem et languorem pellit [74]. In lignum tollitur, illicque affigitur, sed nos vitæ ligno restituit, sed latronem etiam simul pendentem salute afficit, sed id omne, quod cernitur, obtenebrat. Aceto potatur, ac felle pascitur [75]: sed quis? Is nempe, qui aquam in vinum commutavit [76], atque amarulentum illum gustum sustulit, ipsamet, inquam, dulcedo, totusque desiderium [77]. Animam tradit: sed ejus rursus accipiendæ potestatem habet [78]; sed velum rumpitur (supera enim patefiunt); sed petræ scinduntur; sed mortui resurgunt [79]. Moritur, sed vitam impertitur, ac morte sua mortem exstinguit. Sepultura afficitur, sed resurgit. In infernum descendit, sed animas sursum ducit, atque in cœlos ascendit, venturusque est ad judicandos vivos et mortuos, et expendendos hujusmodi sermones. Quod si illa tibi erroris **539** ansam afferunt, hæc errorem tuum discutiant.

ΚΑ'. Ταῦτα τοῖς αἰνιγματισταῖς (46) παρ' ἡμῶν, οὐχ ἑκόντων μὲν (οὐ γὰρ ἡδὺ τοῖς πιστοῖς ἀδολεσχία καὶ λόγων ἀντίθεσις, ἀρκεῖ γὰρ καὶ εἷς ἀντικείμενος (47), πλὴν ἀναγκαίως διὰ τοὺς ἐμπίπτοντας, ἐπεὶ καὶ διὰ τὰς νόσους τὰ φάρμακα, ἵν' εἰδῶσι μὴ πάντα ὄντες σοφοὶ, μηδὲ ἀήττητοι τὰ περιττὰ, καὶ κενοῦντα τὸ Εὐαγγέλιον. Ὅταν γὰρ τὸ τοῦ λόγου δυνατὸν προ- D

XXI. Atque hæc ad ænigmatum studiosos a nobis dicta sint, non lubenter quidem (nec enim piis hominibus jucunda est inepta loquacitas, verborumque contentio; satis enim superque est unus adversarius); cæterum necessario, propter eos, qui in hæc incidunt (quandoquidem ob morbos quoque medicamenta comparantur), ut intelligant se non

[58] Matth. VIII, 24. [59] Matth. XIV, 25 sqq. [60] Matth. XVII, 23 sqq. [61] Joan. VIII, 48. [62] Luc. X, 3 sqq. [63] Marc. I, 24; Luc. IV, 34. [64] Marc. V, 7 sqq. [65] Luc. X, 18. [66] Joan. VIII, 59. [67] Joan. XI, 24 sqq. [68] Matth. XXVI, 15. [69] I Pet. I, 19; I Cor. VI, 20. [70] Isa. LIII, 7. [71] Psal. LXXVII, 71. [72] Joan. I, 23. [73] Isa. LIII, 4, 5. [74] Matth. IX, 35. [75] Luc. XXIII, 33 sqq.; Matth. XXVII, 34 sqq. [76] Joan. II, 7. [77] Cant. V, 16. [78] Joan. X, 18. [79] Matth. XXVII, 51 sqq.

(41) *Λεγεῶνας*. Tres Regg., totidemque Colb., λεγεῶνα.

(42) *Κόσμον*. Duo Regg., τὸν κόσμον.

(43) *Φωνῇ*. Sic codd. In ed., φωνή, « vox. »

(44) *Ἐγείρονται*. Sic optimæ notæ Reg. Cypr. Hanc hujus codicis lectionem prætulimus, quamvis editi, ac plerique codices habeant, προεγείρονται, quia sacro textui, ut videre est apud Matth. XI, 5, aut XXVII, 53, concinit. Billius legit, προεγείρονται, ac reddidit: « prius ad vitam revocantur; » sed in notis ait: « id est, ante Christum resurgunt; » quod quidem sanctus Thomas et theologi negant. Nam juxta Apost. ad Coloss. I, 18, Christus est « primogenitus ex mortuis. » Illi ergo dicendi sunt revocati ad vitam « ante communem mortuorum resurrectionem; » sed non ante Christum, qui primus ex mortuis surrexit, et istos excitavit, ut sibi comites essent resurgenti.

(45) *Λυέτω*. Reg. bm, λύει, « dissolvunt. »

(46) *Αἰνιγματισταῖς*. Schol.: Ὑμῖν· « Ad vos ænigmatum studiosos. »

(47) *Εἷς ἀντικείμενος*. Schol.: Λόγος δηλονότι· « Sermo scilicet. » Bill. in notis: « Satan. »

usquequaque sapientes et acutos esse, nec in supervacaneis disputationibus atque Evangelium evacuantibus invicto quodam robore præstare. Cum enim, relicta fide, vim facultatemque disserendi prætendimus, Spiritusque certam auctoritatem per quæstiones delemus, ac postea oratio rerum magnitudini cedit (cedet autem omnino, utpote ab infimo organo, id est animo nostro, proficiscens), quid efficitur? Orationis nimirum imbecillitas religioni nostræ ascribitur; atque ita sermonis ornatu et elegantia crucis evacuatio declaratur [80], quemadmodum ipsi quoque Paulo videtur. Fides quippe, doctrinæ nostræ complementum est. Qui autem ligata exponit, et nexus dissolvit, ac nobis in mentem induxit, ut violentorum dogmatum obliquitates solveremus, maxime quidem optarim, ut hos immutet, ac pro argutatoribus pios, et pro iis, qui nunc appellantur, Christianos efficiat. Hoc autem, rogamus, ac pro Christo obsecramus: Reconciliamini Deo [81], ac Spiritum nolite exstinguere [82]: vel potius, vobiscum Christus in gratiam redeat, et Spiritus aliquando tandem vobis illucescat. Quod si nimia contendendi libidine flagratis, at nos certe Trinitatem nobis ipsis servemus, atque a Trinitate servemur, manentes puri et inoffensi usque ad perfectiorem eorum, quæ cupimus, ostensionem, in ipso Christo Jesu Domino nostro, cui gloria in sæcula. Amen.

A βαλλώμεθα, τὸ πιστεύειν ἀφέντες, καὶ τὸ τοῦ Πνεύματος ἀξιόπιστον ταῖς ζητήσεσι λύσωμεν, εἶτα ἡττηθῇ τοῦ μεγέθους τῶν πραγμάτων ὁ λόγος (ἡττηθήσεται δὲ πάντως, ἀπὸ ἀσθενοῦς ὀργάνου τῆς ἡμετέρας διανοίας ὁρμώμενος), τί γίνεται; Τὸ ἀσθενὲς τοῦ λόγου, τοῦ μυστηρίου φαίνεται· καὶ οὕτω κένωσις τοῦ σταυροῦ, τὸ τοῦ λόγου κομψὸν ἀναδείκνυται, ὡς καὶ Παύλῳ δοκεῖ. Ἡ γὰρ πίστις, τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου πλήρωσις. Ὁ δὲ ἀναγγέλλων (48) συνδέσμους, καὶ λύων κρατούμενα, ὁ καὶ ἡμῖν ἐπὶ νοῦν ἀγαγὼν, διαλῦσαι στραγγαλιὰς βιαίων (49) δογμάτων (50), μάλιστα μὲν καὶ τούτους μεταβαλὼν ποιήσειεν (51) πιστοὺς ἀντὶ τεχνολόγων, καὶ Χριστιανοὺς ἀνθ' ὧν (52) νῦν ὀνομάζονται. Τοῦτο δὴ καὶ παρακαλοῦμεν, δεόμεθα, ὑπὲρ Χριστοῦ· Καταλλάγητε τῷ Θεῷ, καὶ B τὸ Πνεῦμα μὴ σβέννυτε· μᾶλλον δὲ, καταλλαγείη Χριστὸς ὑμῖν, καὶ τὸ Πνεῦμα ὀψὲ γοῦν ἀναλάμψειεν. Εἰ δὲ λίαν ἔχοιτε (53) φιλονείκως, ἀλλ' ἡμεῖς γε σώζοιμεν ἡμῖν αὐτοῖς τὴν Τριάδα, καὶ ὑπὸ τῆς Τριάδος σωζοίμεθα, μένοντες εἰλικρινεῖς καὶ ἀπρόσκοποι, μέχρις ἀναδείξεως τελεωτέρας τῶν ποθουμένων, ἐν αὐτῷ Χριστῷ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν

[80] I Cor. I, 17. [81] II Cor. v, 20. [82] I Thess. v, 19.

(48) Ἀναγγέλλων. « Qui annuntiat, » nimirum, « Deus. »
(49) Βιαίων. Reg. bm, τῶν βιαίων.
(50) Δογμάτων. Coisl. 1 et Par., συναλλαγμάτων.
(51) Ποιήσειεν. Sic plures Regg., Coisl. 1 et Par. In Coisl. 2, ποιήσειε. In ed., ποιήσεις.
(52) Ἀνθ' ὧν. « Pro iis, » nempe, « Eunomianis »
(53) Ἔχοιτε. In nonnullis, ἔχετε.

ORATIO XXX[a].

540 THEOLOGICA QUARTA.

De Filio.

1. Quoniam tibi ratiocinationum versutias nexusque vi Spiritus abunde discussimus, eas autem a divinis Scripturis petitas objectiones, quibus illi, litteræ sacrilegi, ac Scripturæ sensum suffurantes, plerosque ad suas partes trahunt, ac veritatis viam turbant, summatim quidem, perspicueque, ut candidissimo cuique visum iri persuasum habeo, dissolvimus (dum videlicet sublimiores voces, et quæ Deo magis conveniunt, divinitati attribuimus, humiliores autem, et quæ hominis naturæ magis congruunt, novo illi nostra causa Adamo, ac Deo adversus peccatum patibili); cæterum, festinante oratione, sigillatim eas haudquaquam prosecuti sumus; ac tu earum quoque solutiones breviter a nobis afferri postulas, ne speciosis et ad persuadendum accommodatis sermonibus in errorem abstraharis: idcirco nos has quoque brevi complectemur, atque, ut facilius memoriæ hæreant, numeris distinguemus.

ΛΟΓΟΣ Λ'.

C ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ.

Περὶ Υἱοῦ.

Α'. Ἐπειδή σοι τὰς μὲν ἐκ τῶν λογισμῶν στροφὰς καὶ πλοκὰς ἱκανῶς διεσείσαμεν τῇ δυνάμει (54) τοῦ Πνεύματος, τὰς δὲ παρὰ τῶν θείων Γραφῶν ἐνστάσεις τε καὶ ἀντιθέσεις (55), αἷς οἱ τοῦ γράμματος ἱερόσυλοι, καὶ τὸν νοῦν τῶν γεγραμμένων κλέπτοντες, τοὺς πολλοὺς σφετερίζονται, καὶ τὴν ὁδὸν τῆς ἀληθείας ταράσσουσι, συλλήβδην μὲν ἤδη λελύκαμεν, καὶ οὐκ ἀμυδρῶς, ὡς ἐμαυτὸν πείθω, τοῖς εὐγνωμονεστέροις (τὰς μὲν ὑψηλοτέρας καὶ θεοπρεπεστέρας φωνὰς προσνείμαντες τῇ θεότητι, τὰς δὲ ταπεινοτέρας καὶ ἀνθρωπικωτέρας τῷ νέῳ δι' ἡμᾶς Ἀδὰμ, καὶ Θεῷ παθητῷ (56) κατὰ τῆς ἁμαρτίας)· τοῖς δὲ D καθ' ἕκαστον οὐκ ἐπεξεληλύθαμεν, ἐπειγομένου τοῦ λόγου· σὺ δὲ καὶ τούτων ἐπιζητεῖς ἐν βραχεῖ (57) τὰς λύσεις, τοῦ μὴ παρασύρεσθαι λόγοις πιθανότητος· ἡμεῖς καὶ (58) ταύτας κεφαλαιώσομεν, εἰς ἀριθμοὺς διελόντες διὰ τὸ εὐμνημόνευτον.

[a] Alias XXXVI, quæ autem 30 erat, nunc 13. — Habita anno 380.
(54) Τῇ δυνάμει. Reg. a, ἐν τῇ δυνάμει.
(55) Ἐνστάσεις τε καὶ ἀντιθέσεις. « Pugnaces instantias et oppositiones, » seu, « objectiones. »
(56) Θεῷ παθητῷ. « Deo patibili. » Human Christi natura hic intelligitur.
(57) Ἐν βραχεῖ. Duo Regg., ἐν βραχέσι.
(58) Ἡμεῖς καί. In nonnullis, ἡμεῖς δὲ καί.

Β'. Ἔστι γὰρ ἐν μὲν αὐτοῖς ἐκεῖνο καὶ λίαν πρό- A χειρον τὸ, *Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ*. Πρὸς ὃ πῶς ἀπαντησόμεθα; Οὐ Σολομῶντος κατηγορήσομεν; οὐ τὰ πρὶν ἀθετήσομεν, διὰ τὴν τελευταίαν παράπτωσιν; οὐχὶ τῆς σοφίας αὐτῆς ἐροῦμεν εἶναι τὸν λόγον, τῆς οἷον ἐπιστήμης καὶ τοῦ τεχνίτου (59) λόγου, καθ' ὃν τὰ πάντα συνέστη; Πολλὰ γὰρ ἡ Γραφὴ προσωποποιεῖν οἶδε καὶ τῶν ἀψύχων, ὡς τὸ, *Ἡ θάλασσα εἶπε τάδε καὶ τάδε*. Καὶ, *Ἡ ἄβυσσος εἶπεν· Οὐκ ἔστιν ἐν ἐμοί*· καὶ, *Οἱ οὐρανοὶ διηγούμενοι* (60) *δόξαν Θεοῦ*. Καὶ πάλιν ῥομφαίᾳ τι διακελεύεται, καὶ ὄρη καὶ βουνοὶ λόγους ἐρωτῶνται σκιρτήσεως. Τούτων οὐδέν φαμεν, εἰ καί τισι τῶν πρὸ ἡμῶν ὡς ἰσχυρὰ τέθειται. Ἀλλ' ἔστω τοῦ Σωτῆρος αὐτοῦ, τῆς ἀληθινῆς Σοφίας, ὁ λόγος. Μικρὸν δὲ συνδιασκεψώμεθα· Τί τῶν ὄντων B ἀναίτιον; Θεότης. Οὐδεὶς γὰρ αἰτίαν εἰπεῖν ἔχει Θεοῦ· ἢ τοῦτο ἂν εἴη Θεοῦ πρεσβύτερον. Τίς δὲ τῆς ἀνθρωπότητος, ἣν δι' ἡμᾶς ὑπέστη Θεὸς, αἰτία; Τὸ σωθῆναι πάντως (61) ἡμᾶς. Τί γὰρ ἕτερον; Ἐπειδὴ τοίνυν ἐνταῦθα, καὶ τὸ *ἔκτισε*, καὶ τὸ *γεννᾷ με*, σαφῶς εὑρίσκομεν, ἁπλοῦς ὁ λόγος. Ὃ μὲν ἂν μετὰ τῆς αἰτίας εὑρίσκωμεν, προσθῶμεν τῇ ἀνθρωπότητι· ὃ δὲ ἁπλοῦν καὶ ἀναίτιον, τῇ θεότητι λογισώμεθα. Ἆρ' οὖν οὐ τὸ μὲν *ἔκτισεν* εἴρηται μετὰ τῆς αἰτίας; *Ἔκτισέ γάρ με*, φησὶν, *ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ*. Ἔργα δὲ χειρῶν αὐτοῦ, ἀλήθεια καὶ κρίσις, ὧν ἕνεκεν ἐχρίσθη θεότητι. Χρίσις γὰρ αὕτη τῆς ἀνθρωπότητος. Τὸ δὲ *γεννᾷ με*, χωρὶς αἰτίας (62)· ἢ δεῖξόν τι τούτῳ προσκείμενον. Τίς οὖν ἀντερεῖ λόγος, κτίσμα μὲν λέγεσθαι τὴν σοφίαν, κατὰ C τὴν κάτω γέννησιν, γέννημα δὲ, κατὰ τὴν πρώτην καὶ πλέον ἄληπτον;

II. Illud quidem unum ipsis fere in promptu est: *Dominus creavit me principium viarum suarum ad opera sua* [83]. Cui argumento quo tandem modo occurremus? Num Salomonem accusabimus? Num pristina ipsius dicta ob postremum ipsius lapsum abrogabimus? Num ipsiusmet sapientiæ, ac velut scientiæ, artificisque rationis, secundum quam omnia condita sunt, hunc sermonem esse dicemus? Pleraque enim ex his, quæ anima carent, Scriptura per prosopopœiam loquentia inducere consuevit, juxta illud: *Mare hæc atque illa dixit* [84]; et, *Abyssus dixit: Non est in me* [85]; et, *Cœli enarrant gloriam Dei* [86]; et rursus, frameæ aliquid imperatur [87], et montes ac colles exsultationis [88] causam exposcuntur. Horum nihil proferre libet, etiamsi alioqui a nonnullis eorum, qui ante nos exstiterunt, pro firmis et validis allata sunt. Sed demus hoc sane Salvatoris ipsius, hoc est, veræ Sapientiæ, hæc verba esse. Illud vero aliquantisper una consideremus. Quid est ex omnibus rebus quod causæ sit expers? Divinitas. Nemo enim est, qui Dei causam dicere **541** queat: alioqui id Deo antiquius esset. Quæ autem humanitatis a Deo propter nos susceptæ causa exstitit? Profecto ut nobis salus pararetur. Quid enim aliud causæ afferri possit? Ergo quoniam hic aperte, et *creavit*, et *gignit me*, reperimus, hoc simpliciter dictum censeamus. Quod enim cum causa conjunctum invenimus, id humanitati assignandum est: quod autem simplex causæque expers, divinitati ascribendum. Age igitur, annon illud, *creavit*, adnexam causam habet? *Creavit* enim *me*, inquit, *principium viarum suarum ad opera sua* [89]. Opera autem ipsius, veritas et judicium [90], quorum causa divinitate delibutus est. Hæc enim humanitatis unctio est. At illud, *gignit me*, causam non habet. Alioqui ostende quidnam ipsi adjunctum sit. Quis igitur inficias ibit, quin sapientia, secundum inferiorem quidem generationem, creata, secundum autem primam illam magisque incomprehensibilem genita dicatur?

Γ'. Τούτῳ δὲ ἕπεται καὶ τὸ, δοῦλον ἀκούειν εὖ δουλεύοντα πολλοῖς. Καὶ τὸ, μέγα εἶναι αὐτῷ κληθῆναι Παῖδα Θεοῦ (63). Τῷ ὄντι γὰρ ἐδούλευσε σαρκὶ, καὶ γενέσει, καὶ πάθεσι τοῖς ἡμετέροις, διὰ τὴν ἡμετέραν ἐλευθερίαν, καὶ πᾶσιν οἷς σέσωκεν ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας κατεχομένοις (64). Τί δὲ μεῖζον ἀνθρώπου ταπεινότητι, ἢ Θεῷ πλακῆναι, καὶ γενέσθαι Θεὸν ἐκ τῆς μίξεως, καὶ τοσοῦτον ἐπισκεφθῆναι Ἀνατολῇ ἐξ ὕψους, ὥστε καὶ τὸ γεννώμενον ἅγιον Υἱὸν Ὑψίστου κληθῆναι, καὶ χαρισθῆναι αὐτῷ ὄνομα (65) τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα; Τοῦτο δὲ τί ποτε ἄλλο ἐστὶν ἢ Θεός; Καὶ τὸ, πᾶν γόνυ κάμψαι τῷ κενωθέντι δι' ἡμᾶς, D καὶ τὴν θείαν εἰκόνα δουλικῇ μορφῇ συγκεράσαντι, *καὶ γνῶναι πάντα οἶκον Ἰσραὴλ, ὅτι καὶ Κύριον*

III. Huic velut consectarium est, quod etiam servus dicitur [91], et multis bene serviens [92]; illudque item, quod magnum atque amplum ipsi sit Filium Dei vocari [93]. Haud dubie quippe carni, et generationi, et affectionibus nostris, libertatis nostræ causa servivit, ac denique omnibus illis, per quæ eos, qui a peccato detinebantur, in salutem asseruit. Quid autem majus et honorificentius hominis humilitati contingere queat, quam Deo copulari, atque ex illa mistione Deum effici, tantumque ab Oriente ex alto visitari [94], ut illud etiam sanctum, quod gignebatur, Altissimi Filius vocaretur [95], eoque nomine donaretur, quod est super omne nomen [96]? Quod porro aliud nomen illud est, quam

[83] Prov. VIII, 22. [84] Job XXVIII, 14. [85] ibid. [86] Psal. XVIII, 1. [87] Zach. XIII, 17. [88] Psal. CXIII, 4. [89] Prov. VIII, 22. [90] Psal. CX, 7. [91] Isa. XLIX, 6. [92] Isa. LIII, 11. [93] Luc. I, 35. [94] ibid. 78. [95] ibid. 32. [96] Philipp. II, 9.

(59) *Τεχνίτου*. Sic Coisl. 1 et Bas. In ed., τεχνικοῦ.

(60) *Διηγούμενοι*. Coisl. 1, διηγοῦνται.

(61) *Πάντως*. Sic duo Regg., tres Colb. et Coisl. 1. In ed., πάντας.

(62) *Χωρὶς αἰτίας*. Bill. « sine causa dictum est. »

(63) *Παῖδα Θεοῦ*. Vulgata, « servum Dei. » Nobilius, « puerum Dei, » sed eodem sensu.

(64) *Κατεχομένοις*. Reg. bm, Coisl. 1, Par., Bas., κατεχομένους. Mox τί δέ. In quibusdam τί δαί.

(65) *Ὄνομα*. Duo Regg. et tres Colb., τὸ ὄνομα.

Deus? Atque istud, omne genu ante eum flectatur [97], qui nostra causa exinanitus est, ac divinam imaginem servili formæ conjunxit, *sciatque omnis domus Israel, quia et Dominum eum, et Christum fecit Deus* [98]. Hæc enim factus est, opera quidem ejus, qui genitus est, bona autem voluntate genitoris.

A αὐτὸν καὶ Χριστὸν ὁ Θεὸς ἐποίησεν. Γέγονε γὰρ ταῦτα, ἐνεργείᾳ μὲν τοῦ γεννήματος, εὐδοκίᾳ δὲ τοῦ γεννήτορος.

IV. Quid secundo loco, tanquam maximi atque invicti cujusdam roboris, opponunt? Oportet enim illum regnare [99] huc usque, et a cœlo suscipi usque ad restitutionis tempora [1], et a dextris sedere [2], donec hostes in potestatem redegerit. Quid vero postea? Regnandi finem facere, aut e cœlis expelli? Et quisnam, obsecro, eum e regno ejiciet? Aut quam ob causam? Quam audax enarrator es, nimiumque a regio jugo abhorrens! At regni illius nullum finem [3] **542** fore audis. Verum hæc tibi erroris causa est, quod non intelligis hanc vocem, ἕως (id est, *usque*), non semper futuro tempori opponi, sed ita interjectum tempus statuere, ut interim sequens tempus non excludat. Nam nisi ita res se habeat, quonam modo illud, ut alia prætermittam, intelliges: *Ero vobiscum usque ad consummationem sæculi* [4]? An quasi postea minime futurus sit? Et quæ hæc ratio esset? Nec vero hac solum de causa in errorem incidis, sed etiam quia significationes ipsas non distinguis. Regnare enim duplici modo dicitur, uno, ut Omnipotens, ac volentium nolentiumque Rex: altero, ut subjectionem in nobis gignens, et sub imperium suum ac ditionem nos redigens, utpote qui lubenter ipsius regno colla submittimus. Quod ergo ad priorem significationem attinet, regni ipsius finis nullus erit. Quod autem ad secundam, quis erit finis? Ut nos subjectos teneat, servetque. Quid enim opus erit subjectionem in nobis moliri, cum jam ipsi subjecti fuerimus? Quod postquam effecerit, surrecturus est ad judicium de terra ferendum, et secernendos eos, qui salutem consequuntur, ab iis qui pereunt; stabitque Deus in medio deorum [5], hoc est, beatorum hominum, ut dijudicet ac distinguat, quo quisque honoris gradu, quaque mansione dignus sit.

Δ'. Δεύτερον δὲ τί τῶν μεγίστων αὐτοῖς καὶ ἀμάχων; Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν ἄχρι τοῦδε, καὶ ὑπ' οὐρανοῦ δεχθῆναι ἄχρι χρόνων ἀποκαταστάσεως, καὶ τὴν ἐκ δεξιῶν καθέδραν ἔχειν, ἕως τῆς τῶν ἐχθρῶν ἐπικρατήσεως. Τὸ μετὰ τοῦτο δὲ τί; Λῆξαι τῆς βασιλείας, ἢ τῶν οὐρανῶν ἀποστῆναι (66); Τίνος παύσοντος; ἢ δι' ἥντινα τὴν αἰτίαν (67); Ὡς τολμηρὸς ἐξηγητὴς (68) σὺ, καὶ λίαν ἀβασίλευτος! Καὶ μὴν ἀκούεις τῆς βασιλείας αὐτοῦ μὴ εἶναι πέρας. Ἀλλὰ
B τοῦτο πάσχεις, παρὰ τὸ μὴ γινώσκειν, ὅτι τὸ, ἕως, οὐ πάντως ἀντιδιαιρεῖ τῷ μέλλοντι, ἀλλὰ τὸ μέχρι μὲν τοῦδε (69), τίθησι· τὸ ὑπὲρ τοῦτο (70) δὲ, οὐκ ἀναίνεται. Ἢ πῶς νοήσεις, ἵνα μὴ τἄλλα λέγω τό· *Ἔσομαι μεθ' ὑμῶν ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος;* Ἆρ' ὡς μετὰ τοῦτο οὐκ ἔτι (71) ἐσομένου; Καὶ τίς ὁ λόγος; Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ παρὰ τὸ μὴ διαιρεῖν τὰ σημαινόμενα. Βασιλεύειν γὰρ λέγεται, καθ' ἓν μὲν, ὡς Παντοκράτωρ, καὶ θελόντων, καὶ μὴ, βασιλεύς· καθ' ἕτερον δὲ, ὡς ἐνεργῶν τὴν ὑποταγὴν (72), καὶ ὑπὸ τὴν ἑαυτοῦ βασιλείαν τιθεὶς ἡμᾶς, ἑκόντας δεχομένους τὸ βασιλεύεσθαι. Τῆς μὲν οὖν ἐκείνως νοουμένης βασιλείας οὐκ ἔσται πέρας· τῆς δευτέρας δὲ, τί (73); Τὸ λαβεῖν ἡμᾶς ὑπὸ χεῖρα (74) σωζομένους. Τί γὰρ δεῖ τὴν ὑποταγὴν ἐνεργεῖν
C ὑποτεταγμένων; Μεθ' ἣν ἀνίσταται κρίνων τὴν γῆν, καὶ διαιρῶν τὸ σωζόμενον, καὶ τὸ ἀπολλύμενον· μεθ' ἣν ἵσταται Θεὸς ἐν μέσῳ θεῶν, τῶν σωζομένων, διακρίνων καὶ διαστέλλων, τίνος ἕκαστος τιμῆς καὶ μονῆς ἄξιος.

V. Huic subjectionem quoque istam adjunge, qua Filium Patri subjicis. Quid ais, quasi jam nunc subjectus non sit [6]? Aut etiam omnino opus est, ut Deo subjiciatur, qui et ipse Deus est? Ergo quasi de latrone quodam, aut Dei hoste, verba facis. Verum ita rem expende. Quemadmodum salutis meæ causa maledictum vocatus est [7], qui maledictionem meam solvit; et peccatum, qui mundi peccatum delet [8]; ac pro veteri Adamo, novus Adamus efficitur [9]: ad eumdem quoque modum contumaciam et rebellionem meam sibi asciscit, ut totius corporis

Ε'. Τούτῳ σύναπτε καὶ τὴν ὑποταγὴν, ἣν ὑποτάσσεις τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν. Τί λέγεις, ὡς νῦν οὐχ ὑποτεταγμένου; δεῖται (75) δὲ ὅλως ὑποταγῆναι Θεῷ Θεὸς ὤν; Ὡς περὶ λῃστοῦ τινος, ἢ ἀντιθέου, ποιῇ τὸν λόγον. Ἀλλ' οὕτω σκόπει· ὅτι ὥσπερ κατάρα ἤκουσε δι' ἐμὲ, ὁ τὴν ἐμὴν λύων κατάραν· καὶ ἁμαρτία, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου· καὶ
D Ἀδὰμ ἀντὶ τοῦ παλαιοῦ γίνεται νέος· οὕτω καὶ τὸ ἐμὸν ἀνυπότακτον ἑαυτοῦ ποιεῖται, ὡς κεφαλὴ τοῦ παντὸς σώματος. Ἕως μὲν οὖν ἀνυπότακτος ἐγὼ καὶ στασιώδης, τῇ τε ἀρνήσει τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῖς πάθε-

[97] Philipp. II, 10. [98] Act. II, 36. [99] I Cor. XV, 25. [1] Act. III, 21. [2] Psal. CIX, 1. [3] Luc. I, 32. [4] Matth. XXVIII, 20. [5] Psal. LXXXI, 1. [6] I Cor. XV, 28. [7] Galat. III, 13. [8] II Cor. V, 21. [9] I Cor. XV, 45.

(66) *Ἀποστῆναι.* Duo Regg., ἀποσθῆναι.
(67) *Τὴν αἰτίαν.* Deest τὴν in tribus Regg.
(68) *Ἐξηγητής.* Comb. addit, εἶ.
(69) *Μέχρι μὲν τοῦδε.* Sic tres Regg. In ed., μέχρι τοῦδε μέν.
(70) *Τὸ ὑπὲρ τοῦτο.* Plures Regg. et Colb., τὸ μετὰ τοῦτο.
(71) *Τοῦτο οὐκ ἔτι.* Deest ἔτι in tribus Regg. et Cypr. qui habet, τοῦτο μή.
(72) *Ὡς ἐνεργῶν τὴν ὑποταγήν.* Leuvenk. sic vertit: « Quod subjectionem præstet, nosque sub regnum suum ponat, quotquot volentes ipsius imperium admittimus. »
(73) *Τί.* Deest in quatuor Colb.
(74) *Λαβεῖν ἡμᾶς ὑπὸ χεῖρα.* Quatuor Colb. addunt, καί, quod commode reddit Leuvenk., « ut nos scilicet ei subjiciamur, et servemur. »
(75) *Δεῖται,* etc. Hæc per interrogationem legenda, etsi aliter exponat Elias.

σιν, ἀνυπόταχτος (76) τὸ κατ' ἐμὲ καὶ ὁ Χριστὸς (77) A λέγεται· ὅταν δὲ ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα, ὑποταγήσεται δὲ καὶ τῇ ἐπιγνώσει, καὶ τῇ μεταποιήσει, τότε καὶ αὐτὸς τὴν ὑποταγὴν πεπλήρωκε, προσάγων ἐμὲ τὸν σεσωσμένον. Τοῦτο γὰρ ἡ ὑποταγὴ Χριστοῦ, κατά γε τὸν ἐμὸν λόγον, ἡ τοῦ Πατρικοῦ θελήματος πλήρωσις. Ὑποτάσσει δὲ καὶ Υἱὸς Πατρὶ, καὶ Υἱῷ Πατήρ· ὁ μὲν ἐνεργῶν, ὁ δὲ εὐδοκῶν, ὃ καὶ πρότερον εἴπομεν· καὶ οὕτω τὸ ὑποτεταγμένον ὁ ὑποτάξας Θεῷ παρίστησιν, ἑαυτοῦ ποιούμενος τὸ ἡμέτερον. Τοιοῦτον εἶναί μοι φαίνεται καὶ τό· *Ὁ Θεὸς, ὁ Θεός μου, πρόσχες μοι, ἵνα τί ἐγκατέλιπές με;* Οὐ γὰρ αὐτὸς ἐγκαταλέλειπται, ἢ ὑπὸ τοῦ Πατρὸς, ἢ ὑπὸ τῆς ἑαυτοῦ θεότητος, ὃ δοκεῖ τισιν, ὡς ἂν φοβουμένης τὸ πάθος, καὶ διὰ τοῦτο συστελλομένης ἀπὸ τοῦ πάσχοντος· (τίς γὰρ ἢ γεννηθῆναι κάτω τὴν ἀρ- B χὴν, ἢ ἐπὶ τὸν σταυρὸν ἀνελθεῖν ἠνάγκασεν;) Ἐν ἑαυτῷ δὲ, ὅπερ εἶπον, τυποῖ τὸ ἡμέτερον. Ἡμεῖς γὰρ ἦμεν οἱ ἐγκαταλελειμμένοι καὶ παρεωραμένοι πρότερον, εἶτα νῦν προσειλημμένοι καὶ σεσωσμένοι τοῖς τοῦ ἀπαθοῦς πάθεσιν· ὥσπερ καὶ τὴν ἀφροσύνην ἡμῶν, καὶ τὸ πλημμελὲς οἰκειούμενος, τὰ ἑξῆς διὰ τοῦ ψαλμοῦ φησιν· ἐπειδὴ προδήλως εἰς Χριστὸν ὁ εἰκοστὸς πρῶτος ψαλμὸς ἀναφέρεται.

A caput. Proinde quandiu inobediens ipse sum ac turbulentus, tum per Dei abnegationem, tum per vitiosas animi permotiones, tandiu inobediens quoque, quantum ad me attinet, Christus dicitur. Cum autem ei omnia subjecta fuerint (subjicientur autem, et per agnitionem, et per immutationem), tum ipse quoque subjectionem impleverit, adducens me, salutem consecutum. Nec enim quidquam aliud est, mea quidem sententia, Christi subjectio, quam paternæ voluntatis expletio. Subjicit **543** autem, et Filius Patri, et vicissim Filio Pater: ille opera sua, hic beneplacito, quemadmodum ante a nobis dictum est. Atque ita eos, qui subjecti sunt, Deo sistit ac repræsentat is, qui subjecit, nostra videlicet sibi vindicans. Eodem in genere mihi illud quoque esse B videtur: ***Deus, Deus meus, respice in me, quare me dereliquisti*** [10]? Neque enim, quod quidam opinantur, ipse, vel a Patre, vel a sua divinitate, quasi passionem extimuisset, ac propterea sese a perpetiente corpore collegisset, derelictus est. (Quis enim eum, vel primum humanitus gigni, vel in crucem ascendere coegit?) Verum in seipso, ut dictum est, nostra repræsentavit. Nos enim eramus derelicti illi prius atque contempti; nunc vero per impatibilis illius passiones, assumpti ac servati sumus; quemadmodum nostram quoque insipientiam ac peccatum sibi arrogavit, ut ea, quæ deinceps in psalmo sequuntur, pronuntiant. Siquidem vicesimus primus psalmus manifeste ad Christum refertur.

Ϛʹ. Τῆς δὲ αὐτῆς ἔχεται θεωρίας, καὶ τὸ μαθεῖν αὐτὸν τὴν ὑπακοὴν ἐξ ὧν ἔπαθεν· ἥ τε κραυγὴ, καὶ τὰ δάκρυα, καὶ τὸ ἱκετεῦσαι, καὶ τὸ εἰσακουσθῆναι, C καὶ τὸ εὐλαβές· ἃ δραματουργεῖται (78) καὶ πλέκεται θαυμασίως ὑπὲρ ἡμῶν (79). Ὡς μὲν γὰρ Λόγος, οὔτε ὑπήκοος ἦν, οὔτε ἀνήκοος. Τῶν γὰρ ὑπὸ χεῖρα ταῦτα, καὶ τῶν δευτέρων· τὸ μὲν τῶν εὐγνωμονεστέρων, τὸ δὲ τῶν ἀξίων κολάσεως. Ὡς δὲ δούλου μορφὴ, συγκαταβαίνει τοῖς ὁμοδούλοις καὶ δούλοις, καὶ μορφοῦται τὸ ἀλλότριον, ὅλον ἐν ἑαυτῷ ἐμὲ φέρων μετὰ τῶν ἐμῶν (80), ἵνα ἐν ἑαυτῷ δαπανήσῃ τὸ χεῖρον (81), ὡς κηρὸν πῦρ, ἢ ὡς ἀτμίδα γῆς ἥλιος, κἀγὼ μεταλάβω τῶν ἐκείνου διὰ τὴν σύγκρασιν. Διὰ τοῦτο ἔργῳ τιμᾷ τὴν ὑπακοὴν, καὶ πειρᾶται ταύτης (82), ἐκ τοῦ παθεῖν· οὐ γὰρ ἱκανὸν ἡ διάθεσις, ὥσπερ οὐδὲ ἡμῖν, εἰ μὴ καὶ διὰ τῶν πραγμάτων χωρήσαιμεν· ἔργον γὰρ, ἀπόδειξις διαθέσεως. Οὐ χεῖρον δὲ ἴσως κἀκεῖνο ὑπολαβεῖν, ὅτι δοκιμάζει τὴν ἡμε- D τέραν ὑπακοὴν, καὶ πάντα μετρεῖ (83) τοῖς ἑαυτοῦ (84) πάθεσι τέχνῃ (85) φιλανθρωπίας· ὥστε ἔχειν εἰδέναι

VI. Ejusdem speculationis illud etiam est, quod ex his, quæ passus est, obedientiam didicit; quod cum clamore et lacrymis supplicarit; quod exauditus sit pro sua reverentia [11]; quæ omnia nomine nostro mirabiliter efficiuntur et contexuntur. Nam, ut Verbum, nec obediens erat, nec inobediens. Hæc namque iis, qui aliorum imperio tenentur, quique secundæ classis sunt, conveniunt; illud scilicet, probis atque honestis, istud vero, improbis ac supplicio dignis. Ut autem servi forma, ad conservos, imo ad servos sese demittit, atque alienam formam suscipit, totum me simul, cum iis quæ mea sunt, in seipso ferens, ut, quod deterius est, in seipso absumat, et conficiat, non secus ac ceram ignis, aut terræ vaporem solis radius, atque ipse ob hujusmodi conjunctionem bonorum illius particeps fiam. Quocirca re ipsa obedientiam honore afficit, eamque perpetiendis doloribus experitur; neque enim sufficiebat animi affectio, quemadmodum nec nobis, nisi manum quoque operibus admoveamus: opus

[10] Psal. XXI, 1. [11] Hebr. V, 8, 7.

(76) *Ἀνυπόταχτος*. Carpebant Monothelitæ hæc Gregorii verba, quasi Christum divideret, ut ex sexta synodo perspicuum est; sed audiendi non sunt.

(77) *Ὁ Χριστός*. Deest ὁ in nonnullis.

(78) *Ἃ δραματουργεῖται*, etc. Comb.: « Quæ nobis quasi in scena productis, nostroque nomine ac persona mirabiliter geruntur ac necluntur, » partim scilicet vere, partim οἰκειώσει et attributione.

(79) *Ὑπὲρ ἡμῶν*. Sic Coisl. 1, etc. In ed., ὑπὲρ ὑμῶν.

(80) *Μετὰ τῶν ἐμῶν*. Bill.: « cum infirmitatibus meis. »

(81) *Τὸ χεῖρον*. « Quod deterius est, » id est, « peccatum. »

(82) *Πειρᾶται ταύτης*. « Ejusque periculum patienda facit. »

(83) *Καὶ πάντα μετρεῖ*, etc. Leuvenk.: « Atque omnia metiatur ex suis passionibus ars illa benignitatis. »

(84) *Τοῖς ἑαυτοῦ*. Coisl. 1, τοῖς οἰκείοις.

(85) *Τέχνῃ*. Hervag. τέχνη, « ars. »

enim, affectionis animi declaratio est. Necforte pejus fuerit existimare, quod obedientiam nostram exploret, passionibusque suis omnia metiatur, arte quadam humanitatis et benevolentiæ erga genus nostrum : ita ut ex suis nostra æstimare queat, quantumque, et a nobis exigi et condonari debeat, expensa nimirum **544** cum passionibus virium nostrarum imbecillitate. Nam cum lucem illam, propter corporis tegumentum, in tenebris, hoc est, in hac vita, lucentem, tenebræ aliæ, hoc est, pravus ille ac tentator insectatus sit : quanto magis tenebras ipsas, utpote infirmiores ? Et quid mirum, si cum ille hostiles laqueos omnino effugerit, nos quadam tenus saltem comprehendamur ? majus quippe illi est, quod hostis eum persecutus sit, quam nobis, quod nos assequatur atque comprehendat, apud eos utique, qui hæc recta ratione perpendunt. Addam illud quoque iis quæ dicta sunt, locum huuc mecum reputans : *In quo enim passus est, ipse tentatus, potest iis, qui tentantur, auxiliari* [12], quod perspicue ad eumdem sensum tendit. Sicut etiam : *Erit autem Deus omnia in omnibus* [13] illo restitutionis tempore ; non utique Pater, resoluto videlicet in ipsum Filio, non secus ac si fax aliqua ad aliquod tempus ab ingenti rogo abstracta, in eum rursus adjungatur (neque enim Sabelliani his verbis abutantur), sed totus Deus ; tum nempe, cum jam non multi erimus, sicut nunc sumus ratione motuum et affectionum, nihil omnino Dei gestantes in nobis, aut saltem parum, sed toti deiformes, totiusque ac solius Dei capaces : hæc enim ea perfectio est, ad quam omni celeritate properamus ; quod quidem Paulus ipse maxime conjicit : quod enim hic de Deo indefinite ait, alio loco apertissimis verbis Christo sigillatim attribuit. Quibus verbis ? *Ubi non est Græcus, non Judæus, circumcisio et præputium. barbarus et Scytha, servus et liber : sed omnia et in omnibus Christus* [14].

A τοῖς ἑαυτοῦ τὰ ἡμέτερα, καὶ πόσον μὲν ἀπαιτούμεθα, πόσον δὲ συγχωρούμεθα, λογιζομένης μετὰ τοῦ πάσχειν καὶ τῆς ἀσθενείας. Εἰ γὰρ τὸ φῶς ἐδιώχθη διὰ τὸ πρόβλημα φαῖνον ἐν τῇ σκοτίᾳ, τῷ βίῳ τούτῳ, ὑπὸ τῆς ἄλλης σκοτίας, τοῦ πονηροῦ λέγω καὶ τοῦ πειραστοῦ, τὸ σκότος πόσον, ὡς ἀσθενέστερον ; Καὶ τί θαυμαστὸν, εἰ ἐκείνου διαφυγόντος παντάπασιν, ἡμεῖς ποσῶς γε (86) καταληφθείημεν ; μεῖζον γὰρ ἐκείνῳ τὸ διωχθῆναι, ἤπερ ἡμῖν τὸ καταληφθῆναι, παρὰ τοῖς ὀρθῶς ταῦτα λογιζομένοις. Ἔτι δὲ προσθήσω τοῖς εἰρημένοις ἐκεῖνο, ἐνθυμηθεὶς τὸ, *Ἐν ᾧ γὰρ πέπονθεν, αὐτὸς πειρασθεὶς, δύναται τοῖς πειραζομένοις βοηθῆσαι*, σαφῶς πρὸς τὴν αὐτὴν φέρον διάνοιαν. *Ἔσται δὲ ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσιν*, ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀποκαταστάσεως (87)· B οὐχ ὁ Πατὴρ, πάντως εἰς αὐτὸν ἀναλυθέντος τοῦ Υἱοῦ, ὥσπερ εἰς πυρὰν μεγάλην λαμπάδος πρὸς καιρὸν ἀποσπασθείσης, εἶτα συναφθείσης, μηδὲ γὰρ Σαβέλλιοι τῷ ῥητῷ τούτῳ παραφθειρέσθωσαν (88), ἀλλ' ὅλος Θεὸς, ὅταν μηκέτι πολλὰ ὦμεν, ὥσπερ νῦν (89) τοῖς κινήμασι καὶ τοῖς πάθεσιν, οὐδὲν ὅλως Θεοῦ, ἢ ὀλίγον ἐν ἡμῖν αὐτοῖς φέροντες, ἀλλ' ὅλοι θεοειδεῖς, ὅλου Θεοῦ χωρητικοὶ καὶ μόνου· τοῦτο γὰρ ἡ τελείωσις, πρὸς ἣν σπεύδομεν· τεκμηριοῖ δὲ μάλιστα Παῦλος αὐτός· ὃ γὰρ ἐνταῦθα περὶ Θεοῦ φησιν ἀορίστως, ἀλλαχοῦ σαφῶς περιορίζει Χριστῷ. Τί λέγων ; *Ὅπου οὐκ ἔνι Ἕλλην, οὐδὲ Ἰουδαῖος, περιτομὴ καὶ ἀκροβυστία, βάρβαρος, Σκύθης, δοῦλος, ἐλεύθερος· ἀλλὰ τὰ πάντα καὶ ἐν πᾶσι Χριστός.*

VII. Tertio loco vocem hanc, *major* [15], numerant : quarto item, *Deum meum et Deum vestrum* [16]. Sane, si major quidem diceretur, non item æqualis, fortasse vim aliquam haberet quod afferunt. Cum autem utrumque inveniri liquido constet, quid tandem generosi homines dicent ? Quid roboris habebunt ? Quomodo convenient, quæ convenire nequeunt ? Idem enim seipso majus, pariterque sibi ipsi æquale, fieri non potest. Nonne ergo perspicuum est majoris vocem ad causam, æqualis autem ad naturam referendam esse ? Ac nos istud ingenue admodum et candide confitemur. Fortasse autem

C Ζ'. Τρίτον, ἀριθμεῖ τὸ, *μεῖζον* (90)· τέταρτον τὸ, *Θεόν μου καὶ Θεὸν ὑμῶν.* Εἰ μὲν οὖν *μείζων* (91) μὲν ἐλέγετο, μὴ ἴσος (92) δὲ, τάχα ἄν ἦν τι τοῦτο αὐτοῖς· εἰ δὲ ἀμφότερα σαφῶς εὑρίσκομεν, τί φήσουσιν οἱ γεννάδαι ; τί τὸ ἰσχυρὸν αὐτοῖς ; πῶς συμβήσεται τὰ ἀσύμβατα ; τὸ γὰρ αὐτὸ τοῦ αὐτοῦ ὁμοίως μεῖζον καὶ ἴσον εἶναι, τῶν ἀδυνάτων· ἢ δῆλον, ὅτι τὸ μεῖζον μέν ἐστι τῆς αἰτίας, τὸ δὲ ἴσον, τῆς φύσεως ; καὶ τοῦτο ὑπὸ πολλῆς εὐγνωμοσύνης ὁμολογοῦμεν ἡμεῖς. Τάχα δ' ἂν εἴποι τις ἄλλος (93) τῷ ἡμετέρῳ (94) λόγῳ προσφιλονεικῶν (95), μὴ ἔλαττον εἶναι τὸ ἐκ τοιαύτης αἰτίας εἶναι τοῦ ἀναιτίου (96). Τῆς τε

[12] Hebr. II, 18. [13] I Cor. XV, 28. [14] Galat. III, 28. [15] Joan. XIV, 28. [16] Joan. XX, 17.

(86) *Ποσῶς γε.* Duo Regg., quinque Colb., ποσῶς καί.

(87) *Ἀποκαταστάσεως.* « Restitutionis, » id est, « resurrectionis, » cum videlicet animæ suis corporibus restituentur.

(88) *Παραφθειρέσθωσαν.* Sav. aliique plures, παρεισφθειρέσθωσαν.

(89) *Ὥσπερ νῦν... φέροντες.* Hæc a Billio, aut typographo omissa.

(90) *Μεῖζον.* Par., μείζων.

(91) *Μείζων.* Tres Regg. et tres Colb., μεῖζον.

(92) *Ἴσος.* Tres Regg. totidemque Colb., ἴσον.

(93) *Ἄλλος.* Unus Reg. et Oxon., ἄλλο.

(94) *Ἡμετέρῳ.* Sic Coisl. 1, Sav. et Comb. In ed., D ὑμετέρῳ.

(95) *Προσφιλονεικῶν.* « Vox ista, » inquit Billius, « non significat eum, qui Gregorii rationem oppugnaret, sed qui acrius in eamdem causam incumberet, Filiique divinitatem tueretur. Nam quod Gregorius fateatur Filium, ratione duntaxat causæ, minorem esse Patre, contenderet fortasse aliquis in eamdem Filii defensionem acrius incumbens, ne in hac quidem ratione minorem eum esse dicendum ; quod non satis animadvertisse videtur Elias. »

(96) *Ἀναιτίου.* Sic tres Regg., duo Coisl., Par., Comb., etc. Sic etiam legit Billius, licet editi habeant, ἐναντίου.

γὰρ τοῦ ἀνάρχου δόξης μετέχοι ἄν, ὅτι ἐκ τοῦ ἀνάρχου· καὶ πρόσεστιν ἡ γέννησις, πρᾶγμα τοσοῦτο (97), τοῖς γε νοῦν ἔχουσι, καὶ οὕτω (98) σεβάσμιον. Τὸ γὰρ δὴ λέγειν, ὅτι τοῦ κατὰ τὸν ἄνθρωπον νοουμένου μείζων (99), ἀληθὲς μὲν, οὐ μέγα δέ· τί γὰρ θαυμαστὸν, εἰ μείζων ἀνθρώπου Θεός; Ταῦτα μὲν οὖν (1) εἰρήσθω πρὸς τοὺς τὸ *μεῖζον* κομπάζοντας.

A dixerit alius quispiam, sermonem **545** nostrum acriori animi contentione prosequens, inferins habendum non esse, ab hujusmodi causa, causæ omnis experte, proficisci. Nam et quia ab eo, qui principio caret, originem trahit, ejus quoque gloriæ partem sibi vindicat: et accedit insuper generationis prærogativa, res tanta, tamque veneranda, iis quidem certe, qui mente præditi sunt. Nam, quod ratione humanitatis Pater Filio major intelligendus sit, vere quidem dici potest, sed non perinde honorifice: quid enim mirum, Deum homine majorem esse? Atque hæc mihi dicta sint adversus eos, qui *majoris* vocem insolentius jactant.

Η'. Θεὸς δὲ λέγοιτο ἂν, οὐ τοῦ Λόγου, τοῦ ὁρωμένου δέ· πῶς γὰρ ἂν εἴη τοῦ κυρίως Θεοῦ Θεός; Ὥσπερ καὶ Πατὴρ, οὐ τοῦ ὁρωμένου, τοῦ Λόγου δέ· καὶ γὰρ ἦν διπλοῦς· ὥστε τὸ μὲν κυρίως ἐπ' ἀμφοῖν (2), τὸ δὲ οὐ κυρίως, ἐναντίως ἢ ἐφ' ἡμῶν ἔχει. Ἡμῶν γὰρ κυρίως μὲν Θεὸς ὁ Θεὸς (3), οὐ κυρίως δὲ Πατήρ. Καὶ τοῦτό ἐστιν ὃ ποιεῖ τοῖς αἱρετικοῖς τὴν πλάνην, ἡ τῶν ὀνομάτων ἐπίζευξις, ἐπαλλαττομένων τῶν ὀνομάτων διὰ τὴν σύγκρασιν. Σημεῖον δὲ, ἡνίκα αἱ φύσεις (4) διΐστανται ταῖς ἐπινοίαις, συνδιαιρεῖται καὶ τὰ ὀνόματα. Παύλου λέγοντος ἄκουσον· *Ἵνα ὁ Θεὸς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ Πατὴρ τῆς δόξης*. Χριστοῦ μὲν Θεὸς, τῆς δὲ δόξης Πατήρ· εἰ γὰρ καὶ τὸ συναμφότερον ἓν (5), ἀλλ' οὐ τῇ φύσει, τῇ δὲ συνόδῳ τούτων. Τί ἂν γένοιτο γνωριμώτερον;

VIII. Quod autem ad alteram partem attinet, Deus dicitur, non ratione Verbi, sed partis quæ in oculorum sensum cadit (quo enim modo illius, qui proprie Deus est, Deus dici queat?). Quemadmodum Pater, non humanitatis, sed Verbi respectu;
B duplici quippe natura constabat; quo fit ut alterum de eo proprie dicatur, alterum improprie: contra quam in nobis se res habet. Deus enim proprie Deus noster est, non autem proprie Pater. Atque hoc est quod hæreticos in errorem inducit, nempe nominum horum conjunctio, permutatis videlicet inter se nominibus propter utriusque naturæ connexionem. Argumento est, quod cum naturæ animo et cogitatione distinguuntur, simul quoque nomina dividuntur. Audi Paulum his verbis loquentem. *Ut Deus Domini nostri Jesu Christi, Pater ille gloriæ* [17]. Vides quomodo Christi quidem Deus, gloriæ autem Pater dicatur: quamvis enim hæc duo unum efficiant, id tamen non natura fit, sed eorum coitione. Quid his apertius et manifestius esse queat?

Θ'. Πέμπτον λεγέσθω τὸ, λαμβάνειν αὐτὸν ζωὴν, ἢ κρίσιν, ἢ κληρονομίαν ἐθνῶν, ἢ ἐξουσίαν πάσης σαρκὸς, ἢ δόξαν, ἢ μαθητὰς, ἢ ὅσα λέγεται, καὶ τοῦτο (6) τῆς ἀνθρωπότητος. Εἰ δὲ καὶ τῷ Θεῷ δοίης (7), οὐκ ἄτοπον· οὐ γὰρ ὡς ἐπίκτητα δώσεις, ἀλλ' ὡς ἀπ' ἀρχῆς συνυπάρχοντα (8), καὶ λόγῳ φύσεως, ἀλλ' οὐ χάριτος.

C IX. Quintum numeretur, quod vitam [18], aut judicium [19], aut gentium hæreditatem [20], aut carnis omnis potestatem [21], aut gloriam [22], aut discipulos, cæteraque ejusdem generis, accipere dicitur; hoc quoque ad humanitatem spectat. Quanquam ut hæc etiam Deo tribuamus, nulla inde absurditas consequetur: non enim velut ascititia ei tribuemus, sed velut quæ a principio una cum ipso exstiterint, non ratione gratiæ, sed naturæ.

Ι'. Ἕκτον τιθέσθω τὸ *μὴ δύνασθαι τὸν Υἱὸν ἀφ' ἑαυτοῦ ποιεῖν μηδὲν* (9), *ἐὰν μή τι βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιοῦντα*. Τοῦτο δὲ τοιοῦτόν ἐστιν· οὐ τῶν καθ' ἕνα τρόπον λεγομένων, τὸ *δύνασθαι*, ἢ *μὴ δύνασθαι*· πολύσημον δέ. Τὸ μὲν γάρ τι λέγεται κατὰ δυνάμεως ἔλλειψιν, καὶ ποτὲ, καὶ πρός τι, ὡς τὸ, μὴ δύνασθαι τὸ παιδίον ἀθλεῖν, ἢ τὸ σκυλάκιον βλέπειν, ἢ πρὸς τόνδε διαγωνίζεσθαι· ἀθλήσει γὰρ ἴσως ποτὲ, καὶ ὄψεται, καὶ διαγωνιεῖται πρὸς τόνδε, κἂν πρὸς ἕτερον ἀδυνάτως ἔχῃ. Τὸ δὲ, ὡς ἐπὶ πλεῖστον, ὡς τό· *Οὐ δύναται πόλις κρυβῆναι ἐπ' ἄνω ὄρους κειμένη*. Τάχα γὰρ ἂν καὶ κρυφθείη τις, ἐπι-

X. Sexto loco ponatur, quod *Non potest Filius a seipso facere quidquam, nisi id viderit Patrem facientem* [23]. Quæ verba ejusmodi sensu explicanda sunt: *Posse*, vel *non posse*, non uno modo dicitur; variam enim ac multiplicem significationem habet. Nonnunquam **546** enim secundum virium defectum
D dicitur, et certi temporis ac personæ ratione habita: ut quod puer luctari non possit, aut catulus cernere, aut cum aliquo dimicare: luctabitur enim fortasse aliquando, et cernet, et cum hoc dimicabit, etiamsi cum altero nequeat. Interdum de eo dicitur, quod sæpenumero contingit, ut illud: *Non*

[17] Ephes. I, 17. [18] Joan. V, 26. [19] ibid. 27. [20] Psal. II, 8. [21] Joan. XVII, 2. [22] Apoc. V, 12. [23] Joan. V, 23.

(97) *Τοσοῦτο*. Tres Regg. τοσοῦτον.
(98) *Οὕτω*. Reg. bm, οὕτως.
(99) *Μείζων*. Duo Regg. μεῖζον. Sic etiam in sequenti μείζων.
(1) *Οὖν*. Reg. bm, Coisl. 1, etc., addunt, ἡμῖν.
(2) *Ἐπ' ἀμφοῖν*. « De utroque, » id est, de Verbo, quatenus est Deus, vel quatenus est homo.
(3) *Ὁ Θεός*. Deest ὁ in quatuor Regg., tribus Colb., etc.
(4) *Αἱ φύσεις*. Sic tres Regg. Deest αἱ in ed.
(5) *Ἕν*. Bill.: « personam unam. »
(6) *Τοῦτο*. Comb., ταῦτα.
(7) *Δοίης*. Reg. b, δῷης, « tribuas. »
(8) *Συνυπάρχοντα*. Bill.: « ipsi simul cum Patre adfuerint. » Non recte quidem; cum hic Filii dotes, non cum Patris, sed cum ipsamet Filii exsistentia, sunt componendæ. Filius enim, non gratiæ dono, sed a nativitate, ipsaque vi naturæ, quod genitus sit, a Patre accepit.
(9) *Μηδέν*. Reg. a, οὐδέν

potest civitas abscondi supra montem posita [24]. Fieri enim potest, ut quædam civitas abscondatur, majori nimirum aliquo monte ipsius aspectum impediente. Impossibile etiam dicitur, quod minime æquum est, rationique consentaneum; cujus generis est illud: *Non possunt filii sponsi jejunare, quandiu præsens est sponsus* [25]; sive enim intelligas, qui corporeis oculis cernitur (neque enim ærumnæ atque afflictionis tempus erat illud tempus, quo Christus cum discipulis versabatur), sive eum ut Verbum spectes: quid enim eos corporeo modo jejunare necesse est, qui a Verbo purgantur? Quarta significatione hoc fieri non posse dicitur, a quo nostra voluntas abhorret; cujusmodi est illud: *Non poterat illic signa facere propter incredulitatem eorum* [26], qui ea excipiebant: quoniam enim ad morborum depulsiones utrumque accedere necesse est, nempe et ægroti fidem, et medici vim et facultatem medendi afferant, idcirco alterum, deficiente altero, minime contingebat. Haud scio autem, an hoc quoque non adjungendum sit, ad id quod rationi consentaneum est: neque enim iis medicinam afferre conveniebat, quibus incredulitas detrimentum allatura erat. Quo etiam in ordine ponendum est illud: *Non potest mundus odisse vos* [27]; et, *Quomodo potestis bona loqui, cum sitis mali* [28]? Quo enim pacto quidquam horum impossibile est, nisi quia voluntas repugnat? Jam illud quoque impossibile dicitur, quod natura quidem impossibile est, Deo autem volenti possibile; quo in genere est illud · Eumdem hominem bis nasci non posse [29], nec acu camelum admitti [30]: quid enim prohibeat quominus hæc fiant, si Dei voluntas ita tulerit?

προσθοῦντος μείζονος. Τὸ δὲ, ὡς οὐκ εὔλογον, ὡς τό *Οὐ δύνανται οἱ υἱοὶ τοῦ νυμφῶνος νηστεύειν, ἐφ' ὅσον ἔνδημος ὁ νυμφίος*· εἴτε ὁ σωματικῶς ὁρώμενος (οὐ γὰρ κακοπαθείας, ἀλλ' εὐφροσύνης καιρὸς ὁ τῆς ἐπιδημίας), εἴτε ὡς ὁ Λόγος νοούμενος· τί γὰρ δεῖ νηστεύειν σωματικῶς τοὺς Λόγῳ καθαιρομένους (10); Τὸ δὲ, ὡς ἀβούλητον, ὡς τὸ, *Μὴ δύνασθαι ἐκεῖ σημεῖα ποιῆσαι, διὰ τὴν ἀπιστίαν τῶν δεχομένων*· ἐπειδὴ γὰρ τοῦ συναμφοτέρου χρεία πρὸς τὰς ἰάσεις, καὶ τῆς τῶν θεραπευομένων πίστεως, καὶ τῆς τοῦ θεραπευτοῦ (11) δυνάμεως, οὐκ ἐνεδέχετο τὸ ἕτερον τοῦ συζύγου ἐλλείποντος. Οὐκ οἶδα (12) δὲ, εἰ μὴ καὶ τοῦτο τῷ εὐλόγῳ προσθετέον· οὐ γὰρ εὔλογος ἴασις τοῖς βλαβησομένοις ἐξ ἀπιστίας. Τοῦ δὲ αὐτοῦ λόγου, καὶ τό· *Οὐ δύναται ὁ κόσμος μισεῖν ὑμᾶς*· καὶ, *Πῶς δύνασθε ἀγαθὰ λαλεῖν, πονηροὶ ὄντες;* Πῶς γὰρ ἀδύνατόν τι τούτων, ἢ ὅτι ἀβούλητον; Ἔστι δέ τι καὶ τοιοῦτον ἐν τοῖς λεγομένοις, ὃ τῇ (13) φύσει μὲν ἀδύνατον, Θεῷ δὲ δυνατὸν βουληθέντι, ὡς τὸ, μὴ δύνασθαι τὸν αὐτὸν γεννηθῆναι δεύτερον, καὶ ῥαφὶς οὐκ εἰσδεχομένη κάμηλον· τί γὰρ ἂν καὶ κωλύσειε γενέσθαι ταῦτα, Θεοῦ θελήσαντος;

XI. Præter hos omnes modos impossibile dicitur quod nulla omnino ratione fieri potest, ut quod nunc exquirimus. Ut enim impossibile esse dicimus Deum malum esse, aut omnino non esse (hoc enim Dei impotentiam potius atque imbecillitatem, quam potentiam arguerit); aut ut sit, quod non est, aut ut bis duo simul et quatuor
547 sint et decem: ita nec fieri ullo modo potest, ut Filius aliquid faciat, quod Pater non faciat. *Omnia enim quæ Pater habet, sunt Filii* [31]: quemadmodum rursus omnia, quæ Filius, Patris. Nihil ergo peculiare, quia communia omnia, quandoquidem ipsum quoque esse, commune atque æquale est ipsi cum Patre, licet alioqui hoc a Patre Filius habeat. Quo etiam sensu dictum est: *Ego vivo propter Patrem* [32]; non quod ab illo ipsius vita atque essentia sustineatur, verum quod ex illo citra tempus ullum atque causam exsistat. Sed quomodo illud acci-

ΙΑ'. Τούτων δὲ πάντων ἐκτὸς, τὸ παντελῶς ἀδύνατον καὶ ἀνεπίδεκτον, ὡς ὃ νῦν ἐξετάζομεν. Ὡς γὰρ ἀδύνατον εἶναι λέγομεν, πονηρὸν εἶναι Θεὸν, ἢ μὴ εἶναι· τοῦτο γὰρ ἀδυναμίας ἂν εἴη μᾶλλον Θεοῦ, ἤπερ δυνάμεως· ἢ τὸ μὴ ὂν εἶναι, ἢ τὰ δὶς δύο καὶ τέσσαρα εἶναι καὶ δέκα (14)· οὕτως ἀδύνατον καὶ ἀνεγχώρητον ποιεῖν τι τὸν Υἱὸν, ὧν οὐ ποιεῖ ὁ Πατήρ. *Πάντα γὰρ ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, τοῦ Υἱοῦ ἐστιν*· ὡς ἔμπαλιν τὰ τοῦ Υἱοῦ, τοῦ Πατρός. Οὐδὲν οὖν ἴδιον, ὅτι κοινά· ἐπεὶ καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι κοινὸν καὶ ὁμότιμον, εἰ καὶ τῷ Υἱῷ παρὰ τοῦ Πατρός. Καθ' ὃ καὶ λέγεται καὶ τό· *Ἐγὼ ζῶ διὰ τὸν Πατέρα*· οὐχ ὡς ἐκεῖθεν αὐτῷ τοῦ ζῆν, καὶ τοῦ εἶναι συνεχομένου, ἀλλ' ὡς ἐκεῖθεν ὑπάρχοντος ἀχρόνως καὶ ἀναιτίως. Βλέπει δὲ τὸν Πατέρα ποιοῦντα, πῶς, καὶ οὕτω ποιεῖ; ἆρα ὡς οἱ τὰς μορφὰς γράφοντες, καὶ τὰ γράμματα, διὰ τὸ μὴ εἶναι τῆς ἀληθείας ἄλλως ἐπιτυχεῖν, εἰ μὴ πρὸς τὸ ἀρχέτυπον βλέποντας, κἀκεῖθεν χειραγωγουμέ-

[24] Matth. v, 14. [25] Matth. ix, 15. [26] Matth. xiii, 58. [27] Joan. vii, 7. [28] Matth. xii, 34. [29] Joan. iii, 4. [30] Matth. xix, 24. [31] Joan. xvi, 15. [32] Joan. vi, 58.

(10) *Τοὺς Λόγῳ καθαιρομένους*. Bill.: « qui sermone purgantur. » Addit etiam in notis, Gregorium alludere ad hæc Christi verba, Joan. xv, 3: « Jam vos mundi estis propter sermonem quem locutus sum vobis. » Fatetur tamen Eliam per Λόγον, Filium Dei intelligere; cujus sententia nobis etiam magis arridet.

(11) *Τοῦ θεραπευτοῦ*. De Christo enim singulariter hic sermo est, non universe de iis quæ ad morborum depulsiones ex parte ægrotorum ac medicorum requiruntur.

(12) *Οὐκ οἶδα*, etc. Bill.: « Quanquam haud scio, an hoc quoque genus tertio adjungendum sit, quo impossibile nihil aliud significat, quam quod minime rationi consentaneum est. » Sensit Billius legendum esse, οὐκ εὐλόγῳ, « rationi minime consentaneum, » quod nobis quoque visum est. Cum vero particula negans, οὐκ, ab omnibus codd. tum exaratis, tum mss. absit, religioni fuit eam in textum introducere.

(13) *Ὁ τῇ*. Sic tres Regg. et quatuor Colb. In ed., ὅτι.

(14) *Καὶ τεσσαρα ειναι καὶ δέκα*. Reg., Cypr., τέσσαρες καὶ δέκα εἶναι· « bis duo, quatuordecim esse. »

νους (15); Καὶ πῶς ἡ Σοφία δεῖται τοῦ διδάξοντος; ἢ οὐ ποιήσει τι μὴ διδασκομένη; Ποιεῖ δὲ πῶς ὁ Πατὴρ, ἢ πεποίηκεν; Ἆρα ἄλλον προϋπέστησε κόσμον ἀντὶ τοῦ παρόντος, καὶ ὑποστήσει τὸν μέλλοντα, καὶ πρὸς ἐκεῖνα βλέπων ὁ Υἱὸς, τὸν μὲν ὑπέστησε, τὸν δὲ ὑποστήσει; Τέσσαρες οὖν κόσμοι (16) κατὰ τὸν λόγον τοῦτον, οἱ μὲν Πατρὸς, οἱ δὲ Υἱοῦ ποιήματα. Ὢ τῆς ἀλογίας (17)! Καθαίρει δὲ λέπρας, καὶ δαιμόνων, καὶ νόσων ἀπαλλάττει (18), καὶ ζωοποιεῖ νεκροὺς, καὶ ὑπὲρ θαλάσσης ὁδεύει, καὶ τἄλλα ποιεῖ ὅσα πεποίηκεν, ἐπὶ τίνος, ἢ πότε τοῦ Πατρὸς ταῦτα προενεργήσαντος; Ἢ δῆλον, ὅτι τῶν αὐτῶν πραγμάτων τοὺς τύπους ἐνσημαίνεται μὲν ὁ Πατὴρ, ἐπιτελεῖ δὲ ὁ Λόγος, οὐ δουλικῶς, οὐδὲ ἀμαθῶς, ἀλλ' ἐπιστημονικῶς τε καὶ δεσποτικῶς, καὶ οἰκειότερον εἰπεῖν, πατρικῶς; Οὕτω γὰρ ἐγὼ δέχομαι τὸ, *ἅπερ ὑπὸ τοῦ Πατρὸς γίνεται, ταῦτα καὶ τὸν Υἱὸν ὁμοίως ποιεῖν*· οὐ κατὰ τὴν τῶν γινομένων ὁμοίωσιν, ἀλλὰ κατὰ τὴν (19) τῆς ἐξουσίας ὁμοτιμίαν· καὶ τοῦτο ἂν εἴη τὸ, ἕως ἄρτι καὶ τὸν Πατέρα ἐργάζεσθαι, καὶ τὸν Υἱόν· οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ τὴν, ὧν πεποίηκεν (20), οἰκονομίαν τε καὶ συντήρησιν, ὡς δηλοῖ τὸ, *ποιεῖσθαι τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα*, καὶ, *θεμελιοῦσθαι τὴν γῆν ἐπὶ τὴν ἀσφάλειαν αὐτῆς*· ἅπαξ ἡδρασμένα τε καὶ γενόμενα· καὶ στερεοῦσθαι βροντὴν, καὶ κτίζεσθαι πνεῦμα, ὧν ἅπαξ μὲν ὁ λόγος ὑπέστη, συνεχὴς δὲ καὶ νῦν ἡ ἐνέργεια.

piendum, quod Patrem facientem videre dicitur, atque ita facere [33]? an ut qui formas ac litteras pingunt, eo quod veritatem aliter assequi nequeant, nisi exemplar suum intueantur, atque inde velut manu ducantur? Qui vero quadrat, ut Sapientia magistro opus habeat? nihilne efficiet, nisi edocta? Quid, Paterne aliquid facit, aut fecit? Utrum tandem alium mundum ante hunc coagmentavit, atque alium rursus in posterum coagmentabit, quos Filius sibi ante oculos proponens, alterum quidem jam procreaverit, alterum autem procreaturus sit? Quatuor ergo hac ratione mundi erunt, duo a Patre, duo a Filio effecti? O supinam vecordiam! Age, cum lepras purgat, dæmones et morbos profligat, mortuos ad vitam revocat, mare pedibus peragrat, aliaque omnia facit, in quo tandem, aut quando Pater hæc ante fecit? Nonne perspicuum est, earumdem rerum formas a Patre quidem velut designari, a Filio autem peragi, non serviliter atque inducte, sed perite et heriliter, atque, ut aptius loquar, paterne? In hunc quippe sensum verba hæc accipio: *Quæcunque Pater facit, eadem et Filius similiter facit* [33']; non quod similia sint utriusque opera, sed quod par sit utriusque potestas atque auctoritas; atque hoc fortasse esse queat, quod et Pater usque modo operari dicitur, et Filius [34]; non autem hoc duntaxat nomine, sed etiam ratione gubernationis et conservationis eorum, quæ facta sunt, ut indicat illud: *Qui facit angelos suos spiritus* [35]; et, *Qui fundat terram super stabilitatem* [36]: cum semel et hæc firmata atque stabilita sit, et illi procreati. Quo etiam pertinet: quod firmare tonitru dicitur [37], et ventum creare [38]: quorum ipsa quidem ratio semel condita est, cæterum nunc quoque perpetua vis est ac facultas.

ΙΒ'. Ἕβδομον λεγέσθω τὸ καταβεβηκέναι ἐκ τοῦ οὐρανοῦ τὸν Υἱὸν, οὐχ ἵνα ποιῇ τὸ θέλημα τὸ ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τὸ τοῦ (21) πέμψαντος. Εἰ μὲν οὖν μὴ παρὰ τοῦ κατεληλυθότος αὐτοῦ ταῦτα ἐλέγετο, εἴπομεν ἂν ὡς παρὰ τοῦ ἀνθρώπου τυποῦσθαι τὸν λόγον, οὐ τοῦ κατὰ τὸν Σωτῆρα νοουμένου (τὸ γὰρ ἐκείνου θέλειν οὐδὲ ὑπεναντίον Θεῷ, θεωθὲν ὅλον) ἀλλὰ τοῦ καθ' ἡμᾶς, ὡς τοῦ ἀνθρωπίνου (22) θελήματος οὐ πάντως ἑπομένου τῷ θείῳ, ἀλλ' ἀντιπίπτοντος, ὡς τὰ πολλὰ, καὶ ἀντιπαλαίοντος. Καὶ γὰρ ἐκεῖνο οὕτως ἐνοήσαμεν τό· *Πάτερ, εἰ δυνατὸν, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο· πλὴν οὐχ ὃ ἐγὼ θέλω, ἀλλὰ τὸ σὸν ἰσχυέτω θέλημα*. Οὔτε γὰρ, εἰ δυνατὸν, ἢ μὴ, τοῦτο ἀγνοεῖν ἐκεῖνον εἰκὸς, οὔτε τῷ θελήματι ἀντεισφέρειν τὸ θέλημα. Ἐπεὶ δὲ (23), ὡς παρὰ τοῦ προσλαβόντος ὁ λόγος (τοῦτο γὰρ τὸ κατεληλυθὸς), οὐ τοῦ προσλήμματος, οὕτως ἀπαντησόμεθα· οὐχ ὡς ὄντος ἰδίου τοῦ Υἱοῦ (24) θελήματος παρὰ

XII. Septimum proferatur, quod Filius e cœlo descendisse dicitur, non ut voluntatem **548** suam faciat, sed ejus a quo missus est [39]. Sane nisi ab illo ipso, qui descendit, hic sermo haberetur, dicere possemus, hæc verba velut ab homine exprimi, non qui de Salvatore intelligatur (illius enim voluntas, cum tota deificata sit, Deo procul dubio non adversatur); sed qui nostræ conditionis sit. Humana quippe voluntas divinam non continuo sequitur, verum ut plurimum ei resistit atque obluctatur. Nam illud quoque eodem modo intelligimus: *Pater, si possibile est, transeat a me calix iste; veruntamen non mea, sed tua voluntas vincat* [40]. Neque enim possibile esset, necne ipsum ignorasse verisimile est, nec voluntati voluntatem opposuisse. Sed quoniam partis illius, quæ assumpsit (hoc enim est, quod descendit), non autem partis assumptæ, hic sermo est, ad hunc modum respondebimus: hæc non ita

[33] Joan. v, 19. [33'] ibid. 33. [34] ibid. 17. [35] Psal. CIII, 4. [36] ibid. 5. [37] Job XXXVIII, 25. [38] Amos IV, 13. [39] Joan. VI, 38. [40] Matth. XXVI, 39.

(15) *Βλέποντας..... χειραγωγουμένους*. Reg., Cypr., βλέποντες... χειραγωγούμενοι.
(16) *Κόσμοι*. Reg. a, οἱ κόσμοι.
(17) *Ὢ τῆς ἀλογίας!* « O amentiam singularem! » Sic Reg. a, et Combefisius. Deest ὦ in editis.
(18) *Ἀπαλλάττει*. Deest in Reg. a.
(19) *Κατὰ τήν*. Deest κατά in Reg. a.
(20) *Πεποίηκεν*. Duo Regg., πεποιήκασιν.
(21) *Τὸ τοῦ*. Sic plures Regg., plures Colb. et Or. 1. Deest τό in ed.
(22) *Ἀνθρωπίνου*. Comb., ἀνθρωπικοῦ.
(23) *Ἐπεὶ δέ*, etc. « Sed quoniam hæc tanquam ab eo, qui assumpsit (is enim est qui descendit), non autem ab assumpto dicuntur, » etc.
(24) *Ἰδίου τοῦ Υἱοῦ*. Reg. b, Or. 1, et Bas., ἰδίου τῷ Υἱῷ. « Tanquam peculiaris sit voluntas Filio, a Patris voluntate distincta. »

dici, quasi propriam voluntatem Filius habeat, at- A que a Patris voluntate separatam, sed potius quod non habeat; ut, quod colligitur, sit hujusmodi: *Non ut faciam voluntatem meam* [41]: nec enim voluntas mea a tua disjuncta est, sed communis utriusque nostrum, quorum, ut una est deitas, ita una quoque voluntas. Permulta enim ex his, quæ ita dicuntur, a communi dicuntur, nec affirmationis modo, sed inficiationis, ut illud: *Non enim ad mensuram dat Deus Spiritum* [41*]. Neque enim dat, nec mensura definitum: nec enim Deus Deum metitur. Ut item illud: *Neque iniquitas mea, neque peccatum meum* [42]. Non enim, quod in eo peccatum sit, hoc sermone utitur, sed quod non sit. Ac rursus: *Non propter justitias nostras, quas fecimus* [43]. Neque enim fecimus. Quod etiam perspicue colligi potest ex his B quæ sequuntur. *Quæ est enim*, inquit, *voluntas Patris mei? Ut omnis qui credit in eum, salutem consequatur* [44], ac postremæ resurrectionis compos fiat. An igitur Patris quidem hæc est voluntas, Filii autem minime? an invitus Evangelium prædicat, fidemque apud homines nanciscitur? Quis vero hoc credat? quandoquidem illud quoque, quod ait Filius, sermonem, qui ab auditoribus excipiatur, suum non esse, sed Patris [45], eamdem omnino vim habet. Quomodo enim hoc cujusquam proprium, aut solius esse queat, quod commune est, licet diu, multumque mecum considerem, perspicere nequeo, ac ne alius quidem quisquam, nisi mea me opinio fallit.
549 Si hoc modo voluntatem intelligis, recte intelligis pieque admodum et orthodoxe, ut quidem mea est sententia, imo etiam cujusvis, modo recto judicio præditus sit.

τὸ τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' ὡς οὐκ ὄντος ὁ λόγος· ἵν' ᾖ (25) τε τοιοῦτον τὸ συναγόμενον· *Οὐχ ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμόν*· οὐδὲ γάρ ἐστι τὸ ἐμὸν τοῦ σοῦ κεχωρισμένον, ἀλλὰ τὸ κοινὸν ἐμοῦ τε καὶ σοῦ, ὧν ὡς μία θεότης, οὕτω καὶ βούλησις. Πολλὰ γὰρ τῶν οὕτω λεγομένων ἀπὸ κοινοῦ λέγεται (26), καὶ οὐ θετικῶς, ἀρνητικῶς δὲ, ὡς τό· *Οὐ γὰρ* (27) *ἐκ μέτρου δίδωσιν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα*. Οὔτε γὰρ δίδωσιν, οὔτε μεμετρημένον· οὐ γὰρ μετρεῖται παρὰ Θεοῦ Θεός. Καὶ τό· *Οὔτε ἡ ἁμαρτία μου, οὔτε ἡ ἀνομία μου*. Οὐ γὰρ ὡς οὔσης ὁ λόγος, ἀλλ' ὡς οὐκ οὔσης. Καὶ πάλιν τό· *Οὐ διὰ τὰς δικαιοσύνας ἡμῶν, ἃς ἐποιήσαμεν*· οὐ γὰρ ἐποιήσαμεν. Δῆλον δὲ τοῦτο κἀν τοῖς ἑξῆς· *Τί γὰρ*, φησὶ, *τὸ θέλημα τοῦ Πατρός; ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς τὸν Υἱὸν σώζηται*, καὶ τυγχάνῃ τῆς τελευταίας ἀναστάσεως (28). Ἆρ' οὖν τοῦ Πατρὸς μὲν τοῦτο θέλημα, τοῦ Υἱοῦ δὲ οὐδαμῶς; ἢ ἄκων εὐαγγελίζεται καὶ πιστεύεται; Καὶ τίς ἂν τοῦτο πιστεύσειεν; ἐπεὶ καὶ τὸ, τὸν λόγον τὸν ἀκουόμενον μὴ εἶναι τοῦ Υἱοῦ, τοῦ Πατρὸς δὲ, τὴν αὐτὴν ἔχει δύναμιν. Πῶς γὰρ ἴδιόν τινος τὸ κοινὸν, ἢ μόνου, τοῦτο συνιδεῖν οὐκ ἔχω, πολλὰ σκοπῶν· οἶμαι δὲ, οὐδὲ ἄλλος τις. Ἂν οὕτω διανοῇς (29) περὶ τοῦ θέλειν, ὀρθῶς νοήσεις (30) καὶ λίαν εὐσεβῶς, ὡς ὁ ἐμὸς λόγος, καὶ παντὸς τοῦ εὐγνώμονος.

XIII. Octavo illud afferunt: *Ut cognoscant te so-* C *lum Deum verum, et quem misisti Jesum Christum* [46]; et, *Nemo bonus, nisi solus Deus* [47]. Cujus argumenti perfacilis mihi videtur esse solutio. Si enim hæc verba, *Solum verum*, Patri duntaxat tribueris, ubi tandem Veritatem ipsam collocabis? Etenim si illud, *Soli sapienti Deo* [48]; aut illud, *Soli immortalitatem habenti, lucemque inaccessibilem habitanti* [49]; aut illud denique, *Regi sæculorum immortali, invisibili, soli sapienti Deo* [50], ad hunc modum intellexeris, peribit utique tibi Filius, vel morte, vel tenebris multatus, vel in hoc condemnatus, ut nec sapiens sit, nec rex, nec invisibilis, imo nec omnino Deus, quod caput est eorum, quæ diximus. Quid autem afferri poterit, quin simul cum cæteris rebus, bonitatis quoque, quæ maxime solius D Dei est, jacturam faciat? Verum hæc verba: *Ut cognoscant te solum verum Deum*, ad eorum, qui, quanquam falso, dii tamen appellantur, sublatio-

ΙΓ'. Ὄγδοόν ἐστιν αὐτοῖς τό· *Ἵνα γινώσκωσι σὲ τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεὸν, καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν*· καὶ τό· *Οὐδεὶς ἀγαθὸς, εἰ μὴ εἷς ὁ Θεός*. Τοῦτο δὲ καὶ πάντῃ ῥᾴστην ἔχειν τὴν λύσιν μοι φαίνεται. Εἰ γὰρ τὸ *μόνον ἀληθινὸν* ἐπὶ τοῦ Πατρὸς θήσεις, ποῦ θήσεις τὴν αὐτοαλήθειαν. Καὶ γὰρ εἰ *τῷ μόνῳ σοφῷ Θεῷ*, ἢ *τῷ μόνῳ ἔχοντι ἀθανασίαν, φῶς οἰκοῦντι ἀπρόσιτον*, ἢ *βασιλεῖ τῶν αἰώνων ἀφθάρτῳ, ἀοράτῳ*, καὶ (31) *μόνῳ Θεῷ*, νοήσεις οὕτως, οἰχήσεταί σοι θάνατον κατακριθεὶς ὁ Υἱὸς, ἢ σκότος, ἢ τὸ μὴ σοφὸς εἶναι, μηδὲ βασιλεὺς, μηδὲ ἀόρατος, μηδὲ ὅλως Θεὸς, ὃ τῶν εἰρημένων κεφάλαιον. Πῶς δαὶ οὐκ (32) ἀπολεῖ μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τὴν ἀγαθότητα, ἣ μάλιστα μόνου Θεοῦ; Ἀλλ' οἶμαι τὸ μὲν, *Ἵνα γινώσκωσι σὲ τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεὸν*, ἐπ' ἀναιρέσει λέγεσθαι τῶν οὐκ ὄντων μὲν θεῶν, λεγομένων δέ· οὐ γὰρ ἂν προσέκειτο, *καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστὸν*, εἰ πρὸς ἐκεῖνον (33) ἀντιδιῄρητο τὸ, *μόνον ἀληθινὸν*, ἀλλὰ

[41] Joan. VI, 38. [41*] Joan. III, 34. [42] Psal. LVIII, 5. [43] Dan. IX, 18. [44] Joan. VI, 40. [45] Joan. XIV, 24. [46] Joan. XVII, 3. [47] Luc. XVIII, 19. [48] Joan. XVI, 27. [49] I Tim. VI, 16. [50] I Tim. I, 17.

(25) *Ἵν' ᾖ*. Sic tres Regg., quatuor Colb., Or. 1, et Comb. In ed., ἵν' ᾖτε.

(26) *Ἀπὸ κοινοῦ λέγεται*. Elias, « ratione illius quod colligitur et intelligitur. »

(27) *Οὐ γάρ*, etc. « Non enim ad mensuram dat Deus Spiritum, » nempe, « Filio. » Spiritus enim semper adest Filio. Non ergo ipsi datur tanquam non habenti; quippe qui ejusdem est naturæ ac Pater: neque etiam Spiritus « secundum mensuram » datur ei, qui mensuram capere nequit, cum sit ipse Deus et infinitus.

(28) *Ἀναστάσεως*. Duo Regg., Coisl. 2, Or. 1, et Comb. addunt, εἴτ' οὖν ἀποκαταστάσεως, « sive in integrum restitutionis. » Sic etiam legit Billius.

(29) *Διανοῇς*. Plures Regg. et Colb., Or. 1, etc., νοῇς.

(30) *Νοήσεις*. Or. 1, νοεῖς.

(31) *Καί*. Deest in quinque Regg., Or. 1, et Comb.

(32) *Πῶς δαὶ οὐκ*. Reg. bm, πῶς δ' οὐκ. « Qui non simul amittet, » etc. Mox ἥ. Sic codd. In ed. ᾗ.

(33) *Πρὸς ἐκεῖνον*. Coisl. 1, πρὸς τοῦτον.

μὴ κατὰ κοινοῦ τῆς θεότητος ἦν ὁ λόγος. Τὸ δὲ, *Οὐδεὶς ἀγαθὸς*, ἀπάντησιν ἔχει πρὸς τὸν πειράζοντα νομικὸν, ὡς ἀνθρώπῳ, τὴν ἀγαθότητα μαρτυρήσαντα. Τὸ γὰρ ἄκρως ἀγαθὸν, φησὶ (34), μόνου Θεοῦ, κἂν τοῦτο καὶ ἄνθρωπος ὀνομάζηται (35), ὡς τὸ, *Ὁ ἀγαθὸς ἄνθρωπος ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ θησαυροῦ προβάλλει τὸ ἀγαθόν*· καὶ, *Δώσω τὴν βασιλείαν τῷ ἀγαθῷ ὑπὲρ σὲ*, τοῦ Θεοῦ λόγος (36) πρὸς τὸν Σαοὺλ περὶ τοῦ Δαβὶδ λέγοντος· καὶ τὸ, *Ἀγάθυνον, Κύριε, τοῖς ἀγαθοῖς*· καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα λέγεται περὶ τῶν ἐν ἡμῖν ἐπαινουμένων, ἐφ' οὓς ἡ ἀπόῤῥοια τοῦ πρώτου καλοῦ, καὶ κατὰ δεύτερον λόγον ἔφθασεν. Εἰ μὲν οὖν πείθοιμεν (37) τοῦτο, ἄριστον· εἰ δὲ μὴ, τί φήσεις πρὸς τοὺς λέγοντας ἑτέρωθι, τὸν Υἱὸν μόνον εἰρῆσθαι Θεὸν, κατὰ τὰς σὰς ὑποθέσεις. Ἐν τίσι τοῖς ῥήμασιν; ἐν ἐκείνοις· *Οὗτός σου Θεὸς* (38), *οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν*. Καὶ μετ' ὀλίγα· *Μετὰ τοῦτο ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη*. Ὅτι μὲν γὰρ οὐ περὶ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ τοῦ (39) Υἱοῦ τὸ λεγόμενον, ἡ προσθήκη σαφῶς παρίστησιν. Οὗτος γάρ ἐστιν ὁ σωματικῶς ὁμιλήσας ἡμῖν, καὶ μετὰ τῶν κάτω γενόμενος. Εἰ δὲ νικήσειε, κατὰ τοῦ Πατρὸς λέγεσθαι τοῦτο, μὴ τῶν νομιζομένων θεῶν, ἡττήμεθα τὸν Πατέρα, δι' ὧν τοῦ Υἱοῦ (40) κατεσπουδάσαμεν. Καὶ τί (41) ἂν τῆς νίκης ταύτης γένοιτο ἀθλιώτερον ἢ ζημιωδέστερον;

nem dici existimo: neque enim adjectum fuisset, *et quem misisti, Jesum Christum*, si, ad eum opposita distinctione submovendum, illa', *solum verum*, pertinerent, ac non de communi utriusque divinitate sermo esset. Illa autem Christi verba, *Nemo bonus*, eo spectabant, ut tentatori legisperito, qui bonitatem ipsi, tanquam homini, tribuebat, occurreret. Summe enim bonum esse, inquit, solius Dei est [51]: tametsi hoc quoque nomine homo nuncupetur, ut illud: *Bonus homo de bono thesauro profert bonum* [52], et Deus ad Saulem de Davide verba faciens: *Dabo regnum tuum meliori te* [53]. Tum illud: *Benefac, Domine, bonis* [54]; ac denique ea id genus omnia, quæ de his dicuntur, qui hominum laude ae prædicatione florent, ad quos primi illius boni rivus secundario cursu dimanavit. Hæc si tibi persuasimus, commodissime se res habet. Sin minus, quid dicturus es ad eos, qui ex altera parte, juxta id, quod pro causæ tuæ fundamento posuisti, Filium solum Deum dictum esse contendunt. In quibus autem verbis? in istis nimirum: *Hic Deus tuus, et non æstimabitur alius præter eum* [55]. Et paucis interjectis: *Post hæc in terra visus est, et cum hominibus conversatus est* [56]. Nam 550 quod, non de Patre, sed de Filio, sermo habeatur, adjectio hæc aperte declarat. Hic enim est, qui corpoream nobiscum consuetudinem habuit, terrenisque rebus conjunctus est. Quod si illud obtineatur, hæc verba, *Et non æstimabitur alius*, adversus Patrem dici, non adversus eos, qui falsa mortalium opinione dii habentur, quod ad Patrem attinet, per ea utique victi sumus, quibus adversus Filium obnixe contendimus: Qua victoria quid calamitosius et perniciosius esse queat?

ΙΔ'. Ἔννατον ἐκεῖνο φήσουσι τὸ, *Πάντοτε ζῶν, εἰς τὸ ἐντυγχάνειν* (42) *ὑπὲρ ἡμῶν*. Εὖ γε καὶ λίαν μυστικῶς τε καὶ φιλανθρώπως. Τὸ γὰρ *ἐντυγχάνειν*, οὐχ, ὡς ἡ τῶν πολλῶν συνήθεια, τὸ ζητεῖν ἐκδίκησιν ἔχει· τοῦτο γάρ πως καὶ ταπεινότητος (43)· ἀλλὰ τὸ πρεσβεύειν ὑπὲρ ἡμῶν τῷ λόγῳ τῆς μεσιτείας· ὡς καὶ τὸ Πνεῦμα ὑπὲρ ἡμῶν ἐντυγχάνειν λέγεται. *Εἷς γὰρ Θεὸς, εἷς καὶ μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἄνθρωπος Ἰησοῦς Χριστός*. Πρεσβεύει γὰρ ἔτι καὶ νῦν, ὡς ἄνθρωπος, ὑπὲρ τῆς ἐμῆς σωτηρίας, ὅτι μετὰ τοῦ σώματός ἐστιν, οὗ προσέλαβεν, ἕως ἂν ἐμὲ ποιήσῃ Θεὸν τῇ δυνάμει τῆς ἐνανθρωπήσεως (44), κἂν μηκέτι κατὰ σάρκα γινώσκηται, τὰ σαρκικὰ λέγω πάθη, καὶ, χωρὶς τῆς ἁμαρτίας, ἡμέτερα. Οὕτω δὲ καὶ *παράκλητον ἔχομεν Ἰησοῦν Χριστὸν* (45), οὐχ ὡς ὑπὲρ ἡμῶν προκαλινδούμενον τοῦ Πατρὸς, καὶ προσπίπτοντα δουλικῶς. Ἄπαγε τὴν

XIV. Nono illud producent: *Semper vivens ad interpellandum pro nobis* [57]. Optime sane ac perquam mystice et benigne. Interpellatio namque non, vulgi more, id sonat, quod est vindictam quærere (hoc enim humilitatis quodammodo esset); sed idem significat, quod pro nobis, mediationis ratione, supplicare; quemadmodum et Spiritus pro nobis intercedere dicitur. *Unus enim Deus, unus etiam mediator Dei et hominum, homo Jesus Christus* [58]. Intercedit enim nunc quoque, ut homo, pro mea salute; quoniam cum eo corpore est, quod assumpsit, donec me, assumptæ humanitatis virtute, Deum effecerit, tametsi non jam secundum carnem cognoscatur, hoc est, secundum carnales affectiones, ac, citra peccatum, nostras. Eodem modo *advocatum* quoque *habemus Jesum Christum* [59], non ut nostra causa sese ad Patris pedes advol-

[51] Luc. XVIII, 19. [52] Matth. XII, 35. [53] I Reg. XV, 28. [54] Psal. CXXIV, 4. [55] Baruch III, 36. [56] ibid. 38. [57] Hebr. VII, 25. [58] I Tim. II, 5. [59] I Joan. II, 1.

(34) *Φησί*. Comb., φύσει. « Natura summe bonum esse, solius Dei est. »

(35) *Ὀνομάζηται*. Comb., ὀνομάζεται.

(36) *Λόγος*. Deest in tribus Regg., quatuor Colb., Or. 1, etc.

(37) *Πείθοιμεν*. Duo Regg., quatuor Colb., Or. 1, etc., πείθομεν.

(38) *Οὗτός σου Θεός*. Duo Regg., οὗτος ὁ Θεός.

(39) *Ἀλλὰ τοῦ*. In nonnullis, ἀλλὰ περὶ τοῦ.

(40) *Δι' ὧν τοῦ*, etc. Leuvenklaius: « Quibus ad oppugnandum Filium utebamur. » Combefisius vero: « Quibus Filio impense studuimus. » Putat enim vir doctus, Gregorium hic, non in Filium istud retorquere argumentum, sed in Patrem pro Filio, ut hac similitudine, seu, in simili, hæreticorum cavillationem elidat.

(41) *Καί*. Deest in Or. 1, aliisque pluribus.

(42) *Τὸ ἐντυγχάνειν*. « Ad interpellandum. » Sic Vulgata et Erasmus. Bill. « Ad intercedendum. »

(43) *Ταπεινότητος*. « Humilitatis. » Id est, ut ait Elias, « imbecillitatis est auxilium quærere. »

(44) *Ἐνανθρωπήσεως*. Sic tres Regg., quinque Colb., Or. 1, etc. In ed., ἀνθρωπήσεως.

(45) *Ἰησοῦν Χριστόν*. Sic Or. 1. Deest Χριστὸν in ed.

ventem, servilique modo abjicientem. Procul sit ista servilis sane suspicio, Spirituque indigna. Neque enim Patris est hoc exposcere, aut Filii pati: nec de Deo hoc cogitare pium atque æquum est. Sed ex his, quæ humanitus perpessus est, ad tolerantiam me, ut Verbum et exhortator, inducit. Sic ego advocationem hanc intelligendam arbitror.

δούλην ὄντως ὑπόνοιαν, καὶ ἀναξίαν τοῦ Πνεύματος. Οὔτε γὰρ τοῦ Πατρὸς τοῦτο ἐπιζητεῖν, οὔτε τοῦ Υἱοῦ πάσχειν, ἢ ὡς (46) περὶ Θεοῦ διανοεῖσθαι δίκαιον· ἀλλ' οἷς πέπονθεν, ὡς ἄνθρωπος, πείθει καρτερεῖν, ὡς Λόγος καὶ παραινέτης. Τοῦτο νοεῖταί μοι ἡ παράκλησις.

XV. Decimo loco ignorantiam ponunt, illudque, quod extremum diem atque horam nemo cognoscat, ac ne Filius quidem ipse, sed solus Pater [60]. At qui fieri potest, ut Sapientia quidquam eorum, quæ sunt, ignoret, ille, inquam, sæculorum factor, ille consummator atque immutator, ille eorum quæ facta sunt finis, quique ea, quæ Dei sunt, **551** perinde novit, ac spiritus hominis ea, quæ in ipso sunt [61]? Quid enim hac cognitione plenius ac perfectius? Qui vero constat, ipsum, ea quidem, quæ horam illam antecedunt, ac quæ velut in ipso finis articulo sunt, exactissime scire, ipsam autem horam ignorare? Ænigmati quippe res hæc similis est: perinde videlicet ac si quis ea, quæ ante murum sunt, certissime se nosse affirmet, murum autem ipsum ignorare se fateatur: aut diei finem probe sciens, noctis principium minime cognoscat: ubi alterius cognitio alterum necessario secum ducit. Eccui igitur dubium esse potest, quin horam quidem, ut Deus, cognitam habeat, ignoret autem ut homo, si quis partem aspectabilem ab ea disjungat, quæ mente sola perspici potest? Nam quia absolute hoc loco ac sine relatione, Filii nomen ponitur, nec adjungitur, cujus, idcirco hinc nobis ansa porrigitur ita existimandi, ut ignorantiam hanc humanitati, non divinitati ascribamus.

ΙΕ'. Δέκατον αυτοις εστιν ἡ ἄγνοια, και το μηδένα γινώσκειν τὴν τελευταίαν ἡμέραν, ἢ ὥραν, μηδὲ τὸν Υἱὸν αὐτὸν, εἰ μὴ τὸν Πατέρα. Καίτοι πῶς ἀγνοεῖ τι τῶν ὄντων ἡ Σοφία, ὁ ποιητὴς (47) τῶν αἰώνων, ὁ συντελεστὴς καὶ μεταποιητὴς, τὸ πέρας τῶν γενομένων, ὁ οὕτω τὰ τοῦ Θεοῦ (48) γινώσκων, ὡς τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὰ (49) ἐν αὐτῷ; Τί γὰρ ταύτης τῆς γνώσεως τελεώτερον; Πῶς δαὶ (50) τὰ μὲν πρὸ τῆς ὥρας ἀκριβῶς ἐπίσταται, καὶ τὰ οἷον ἐν χρόνῳ τοῦ τέλους, αὐτὴν δὲ ἀγνοεῖ (51) τὴν ὥραν; Αἰνίγματι γὰρ τὸ πρᾶγμα ὅμοιον, ὥσπερ ἂν εἴ τις τὰ μὲν πρὸ τοῦ τείχους ἀκριβῶς ἐπίστασθαι λέγοι, αὐτὸ δὲ ἀγνοεῖν τὸ τεῖχος· ἢ τὸ τῆς ἡμέρας τέλος εὖ ἐπιστάμενος, τὴν ἀρχὴν τῆς νυκτὸς μὴ γινώσκειν· ἔνθα ἡ τοῦ ἑτέρου γνῶσις, ἀναγκαίως συνεισάγει τὸ ἕτερον. Ἢ πᾶσιν εὔδηλον, ὅτι γινώσκει μὲν, ὡς Θεὸς, ἀγνοεῖν δέ φησιν, ὡς ἄνθρωπος, ἄν τις τὸ φαινόμενον χωρίσῃ τοῦ νοουμένου; Τὸ γὰρ ἀπόλυτον εἶναι τοῦ Υἱοῦ τὴν προσηγορίαν καὶ ἄσχετον (52), οὐ προσκειμένου τῷ Υἱῷ *τοῦ τινὸς* (53), ταύτην ἡμῖν δίδωσι τὴν ὑπόνοιαν, ὥστε τὴν ἄγνοιαν ὑπολαμβάνειν ἐπὶ τὸ εὐσεβέστερον, τῷ ἀνθρωπίνῳ, μὴ τῷ θείῳ ταύτην λογιζομένους.

XVI. Si igitur hæc ratio adversariis satisfacit, hic pedem figemus, nec quidquam amplius a nobis inquiratur. Sin secus, hanc secundam expositionem afferemus; quod quemadmodum singula alia, ita rerum quoque maximarum cognitio in Genitoris honorem ad causam ipsam referenda est. Quin ne exiguum quidem mihi intellecturus videtur, qui sic legerit, ut nostræ memoriæ vir quidam litterarum studiosus, nempe Filium non aliter diem illum vel horam nosse, quam ut Pater. Quid enim hinc colligitur? Quoniam Pater cognoscit, ideo etiam Filius: tanquam videlicet nemo hoc cognoscere ac percipere queat, præter principem illam naturam. Supererat jam de hoc verbo: Mandatum est, de eo etiam, quod Patris mandata servasse, et, quæ placita sunt ei, semper fecisse dicitur [62]; ac insuper de consummatione et exaltatione, ac de eo, quod ex

ΙϚ'. Εἰ μὲν οὖν οὗτος αὐτάρκης ὁ λόγος, ἐνταῦθα στησόμεθα (54), καὶ μηδὲν πλέον ἐπιζητείσθω· εἰ δὲ μὴ, τό γε δεύτερον, ὥσπερ τῶν ἄλλων ἕκαστον, οὕτω δὴ (55) καὶ ἡ γνῶσις τῶν μεγίστων, ἐπὶ τὴν αἰτίαν ἀναφερέσθω τιμῇ τοῦ γεννήτορος. Δοκεῖ δέ μοί τις, μηδ' ἂν ἐκείνως ἀναγνοὺς, ὡς τῶν καθ' ἡμᾶς φιλολόγων τις (56), μικρὸν ἐννοῆσαι, ὅτι οὐδὲ ὁ Υἱὸς ἄλλως οἶδε τὴν ἡμέραν, ἢ τὴν ὥραν, ἢ ὡς ὅτι (57) ὁ Πατήρ. Τὸ γὰρ συναγόμενον, ὁποῖον; Ἐπειδὴ ὁ Πατὴρ γινώσκει, διὰ τοῦτο καὶ ὁ Υἱὸς, ὡς δῆλον, ὅτι μηδενὶ γνωστὸν τοῦτο, μηδὲ ληπτὸν, πλὴν τῆς πρώτης φύσεως. Ἐλείπετο περὶ τοῦ ἐντετάλθαι, καὶ τετηρηκέναι τὰς ἐντολὰς, καὶ τὰ ἀρεστὰ αὐτῷ πάντοτε πεποιηκέναι, διαλαβεῖν ἡμᾶς· ἔτι δὲ τελειώσεως, καὶ ὑψώσεως, καὶ τοῦ μαθεῖν, ἐξ ὧν ἔπαθε, τὴν ὑπακοὴν, καὶ ἀρχιερωσύνης τε καὶ προσφορᾶς, καὶ παραδόσεως (58), καὶ δεήσεως τῆς πρὸς τὸν δυ-

[60] Marc. XIII, 32. [61] I Cor. II, 11. [62] Joan. X, 18; XV, 10; VIII, 29.

(46) *Ἢ ὡς*. Duo Regg. et quatuor Colbert., εἰ ὡς. Comb., οὐδ' ὡς.

(47) *Ὁ ποιητὴς... τῶν γενομένων*. Hæc et interjecta rejicit Combefisius; atque in iis vertendis male Billium desudasse pronuntiat.

(48) *Ὁ οὕτω τὰ τοῦ Θεοῦ*. Hæc de Spiritu sancto, non de Filio sunt dicta.

(49) *Τά*. Or. 1, τό.

(50) *Πῶς δαί*. Tres Regg. et Or. 1, πῶς δέ.

(51) *Ἀγνοεῖ*. Coisl. 3, ἀγνοεῖν.

(52) *Ἄσχετον*. « Absque relatione, nulla illius, cujus est Filius, facta mentione. »

(53) *Τοῦ τινός*. Deest in Or. 1.

(54) *Ἐνταῦθα στησόμεθα*. Comb., στησώμεθα. « Hic pedem figamus. »

(55) *Δή*. Tres Regg. et Or. 1, δέ.

(56) *Φιλολόγων τις*. Putat Elias hic « Basilium magnum » intelligi.

(57) *Ὅτι*. Deest in duobus Regg. et duobus Colb.

(58) *Παραδόσεως*. Alludit ad hæc Apostoli verba, Rom. IV, 25, « Traditus est propter delicta nostra. »

νάμενον σώζειν αὐτὸν ἐκ θανάτου, καὶ ἀγωνίας, καὶ θρόμβων, καὶ προσευχῆς, καὶ εἴ τι ἄλλο τοιοῦτον· εἰ μὴ πᾶσι πρόδηλον ἦν, ὅτι περὶ (59) τὸ πάσχον τὰ τοιαῦτα τῶν ὀνομάτων, οὐ περὶ τὴν ἄτρεπτον φύσιν, καὶ τοῦ πάσχειν ὑψηλοτέραν. Ὁ μὲν οὖν περὶ τῶν ἀντιθέτων λόγος, τοσοῦτον, ὅσον ῥίζα τις εἶναι καὶ ὑπόμνημα (60) τοῖς ἐξεταστικωτέροις τῆς τελεωτέρας ἐξεργασίας. Ἄξιον δὲ ἴσως, καὶ τοῖς προειρημένοις ἀκόλουθον, μηδὲ τὰς προσηγορίας τοῦ Υἱοῦ παρελθεῖν ἀθεωρήτους, πολλάς τε οὔσας (61), καὶ κατὰ πολλῶν κειμένας τῶν περὶ αὐτὸν νοουμένων· ἀλλ' ἑκάστην αὐτῶν, ὅ τί ποτε βούλεται, παραστῆσαι, καὶ δεῖξαι τὸ τῶν ὀνομάτων μυστήριον.

his, quæ passus est, obedientiam didicisse scribitur [63], de sacerdotio [64] item, et oblatione [65], et traditione [66], et oratione ad eum qui a morte salvum eum facere poterat; ad hæc de agonia, et sanguineo sudore, atque oratione [67], et si quid aliud ejusdem est generis, pertractare: nisi cuivis exploratum esset, hujusmodi nomina perpetienti humanitati attribuenda esse, non autem immutabili illi naturæ, atque omni dolore et cruciatu sublimiori. Hæc habui, quæ ad diluendas adversariorum 552 objectiones afferrem, ut, velut radicis cujusdam, ac submonitionis instar, iis sint, qui majori inquirendi solertia præditi sunt, ad eamdem materiem plenius exactiusque pertractandam. Operæ pretium autem fortasse, minimeque ab iis, quæ prius diximus, alienum fuerit, cum multa sint Filii nomina, et multis, quæ de eo intelligantur, imposita, hæc sine speculatione non præterire; verum quid quæque appellatio sibi velit, declarare, ac mysticam vim nominum explicare.

ΙΖ'. Ἀρκτέον δὲ ἡμῖν ἐντεῦθεν. Τὸ Θεῖον ἀκατονόμαστον· καὶ τοῦτο δηλοῦσιν, οὐχ οἱ λογισμοὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ Ἑβραίων οἱ σοφώτατοι καὶ παλαιότατοι, ὅσον εἰκάζειν ἔδωκαν (62). Οἱ γὰρ χαρακτῆρσιν ἰδίοις τὸ θεῖον τιμήσαντες, καὶ οὐδὲ γράμμασιν (63) ἀνασχόμενοι τοῖς αὐτοῖς ἄλλο τι γράφεσθαι τῶν μετὰ Θεόν, καὶ Θεόν, ὡς δέον ἀκοινώνητον εἶναι καὶ μέχρι τούτου τὸ θεῖον τοῖς ἡμετέροις, πότε ἂν δέξαιντο λυομένῃ (64) φωνῇ δηλοῦσθαι τὴν ἄλυτον φύσιν καὶ ἰδιάζουσαν; Οὔτε γὰρ ἀέρα τις ἔπνευσεν ὅλον πώποτε, οὔτε οὐσίαν Θεοῦ παντελῶς, ἢ νοῦς ἐχώρησεν (65), ἢ φωνὴ περιέλαβεν. Ἀλλ' ἐκ τῶν περὶ αὐτὸν σκιαγραφοῦντες τὰ κατ' αὐτόν, ἀμυδράν τινα καὶ ἀσθενῆ, καὶ ἄλλην ἀπ' ἄλλου (66) φαντασίαν συλλέγομεν. Καὶ οὗτος ἄριστος ἡμῖν θεολόγος, οὐχ ὃς εὗρε τὸ πᾶν. οὐδὲ γὰρ δέχεται τὸ πᾶν ὁ δεσμὸς (67), ἀλλ' ὃς ἂν (68) ἄλλου φαντασθῇ πλέον, καὶ πλεῖον ἐν ἑαυτῷ συναγάγῃ τὸ τῆς ἀληθείας ἴνδαλμα, ἢ ἀποσκίασμα, ἢ ὅ τι καὶ ὀνομάσομεν (69).

XVII. Hinc porro initium ducendum erit. Deus nullo nomine exprimi potest; idque declarant, non modo ratiocinationes, sed Hebræorum doctissimi atque antiquissimi quique, quantum quidem nobis conjiciendum dederunt. Nam qui propriis notis summum illud nomen honorandum duxerunt, ac ne iisdem quidem litteris aliud quiddam eorum, quæ post Deum sunt, ac Deum ipsum, scribi sustinuerunt (tanquam scilicet Deum huc etiam usque a rerum nostrarum commercio distinctum esse oporteat), ecquando tandem solutili voce naturam illam insolutilem, nec cum aliis communem explicari paterentur? Quemadmodum enim nemo est, qui aerem totum unquam hauserit: ita Dei naturam, nec mens unquam ulla prorsus concepit, nec vox ulla complexa est. Verum ipsum ex his, quæ in ipso sunt, adumbrantes, obscuram quamdam et imbecillem, atque aliam ex alio speciem colligimus. Ac præstantissimus hic apud nos theologus censetur, non qui in totum, quid Deus sit, invenerit; nec enim vinculum capere hoc totum potest; sed qui ampliorem ipsius speciem mente conceperit, ampliusque veritatis simulacrum, vel adumbrationem, vel quocunque tandem alio vocabulo uti quis malit, in seipso collegerit.

ΙΗ'. Ὅσον δ' οὖν ἐκ τῶν ἡμῖν ἐφικτῶν, ὁ μὲν ὤν, καὶ ὁ Θεός, μᾶλλόν πως τῆς οὐσίας ὀνόματα· καὶ τούτων μᾶλλον, ὁ ὤν· οὐ μόνον ὅτι τῷ Μωϋσεῖ χρηματίζων ἐπὶ τοῦ ὄρους, καὶ τὴν κλῆσιν ἀπαιτούμενος, ἢ (70) τίς ποτε εἴη, τοῦτο προσεῖπεν ἑαυτόν, *Ὁ ὢν ἀπέσταλκέ με*, τῷ λαῷ κελεύσας εἰπεῖν· ἀλλ'

XVIII. Quantum ergo nobis assequi concessum est, *Ens*, et *Deus*, magis quodammodo essentiæ nomina sunt; ex iisque etiam vox, *Ens*, ad eam indicandam aptior est; non hoc solum nomine, quod ipse, cum Moysi in monte oraculum ederet, quæreretque ille, quo nomine vocaretur, ita seipsum

[63] Hebr. v, 9 et seq. [64] Hebr. vii, 1 sqq. [65] Rom. iv, 25. [66] Galat. ii, 20. [67] Luc. xxii, 44 seq.

(59) *Περί*. Deest in pluribus Regg. et Colb.

(60) *Ὑπόμνημα*. « Commonitorium. »

(61) *Πολλάς τε οὔσας*, etc. Bill.: « Ne ipsa quidem Filii nomina, quæ et multa et multis rebus, quæ mente atque intelligentia percipimus, imposita sunt, » etc.

(62) *Ἔδωκαν*. Sic codd. Mendose in ed., ἔδοκα.

(63) *Γράμμασιν*. Hic יהוה, id est, « Jehova, » intelligitur. Nomen istud « tetragrammaton, » seu « quatuor litteris constans, » vocatur. Significat « ens, » vel « exsistens ab æterno et in æternum. » Tanta erat apud Hebræos istius nominis reverentia, ut ab ejus pronuntiatione abstinentes, pro eo legebant אדני, « Adonai. » Hunc locum sic reddit Leuvenklaius: « Ac ne quidem permiserit, ut aliquid eorum, quæ sunt secundum Deum, iisdem litteris scriberetur, quibus Dei nomen. »

(64) *Λυομένῃ*. « Vox, » inquit Elias, « dissolvitur in syllabas, vel elementa, vel in aerem spargitur. »

(65) *Ἐχώρησεν*. Plures Regg. et Colbert., κεχώρηκεν.

(66) *Ἄλλην ἀπ' ἄλλου*. Coisl. 1, ἄλλην ἀπ' ἄλλης, « aliam ex alia. »

(67) *Δεσμός*. « Vinculum, » id est, « corpus, » inquit Elias, « cui animus quasi quodam vinculo est copulatus. »

(68) *Ὃς ἄν*. Tres Regg. ac tres Colb., ὃς ἐάν.

(69) *Ὀνομάσομεν*. Tres Regg., ὀνομάσωμεν.

(70) *Ἤ*. Unus Reg., εἰ.

appellavit, edicens videlicet ei, ut ad populum his verbis uteretur : *Qui est, misit me* [68]; sed etiam quia nomen illud magis proprium esse comperimus. Quamvis **553** enim *Dei* vox, vel a verbo θέειν, vel ab αἴθειν, ut putant qui in hoc genere sibi sciti atque arguti videntur, hoc est, a *currendo*, vel ab *urendo*, rationem originis suæ ducat, propter motus perpetuitatem, et quod vitiosos habitus consumat (nam hinc quoque ignis consumens dicitur [69]), ex eorum tamen numero est, quæ ad aliquid referuntur, nec libera et absoluta est; quemadmodum nec vox ista, *Dominus*, quæ *Dei* quoque nomen esse dicitur. *Ego enim*, inquit, *Dominus Deus tuus : hoc meum nomen est* [70]; et, *Dominus nomen ipsi* [71]. At nos naturam ejusmodi exquirimus, quæ ipsum esse per se habeat, ac non cum alio quopiam copuletur. Ens vero, proprium sane est Dei, ac totum, nec priore aliqua re, nec posteriore (nec enim erat, aut erit), definitum ac circumcisum.

A ὅτι καὶ κυριωτέραν ταύτην εὑρίσκομεν. Ἡ μὲν γὰρ τοῦ Θεοῦ, κἂν ἀπὸ τοῦ *θέειν*, ἢ *αἴθειν*, ἠτυμολόγηται τοῖς περὶ ταῦτα κομψοῖς, διὰ τὸ ἀεικίνητον καὶ δαπανητικὸν τῶν μοχθηρῶν ἕξεων, καὶ γὰρ πῦρ καταναλίσκον ἐντεῦθεν λέγεται, ἀλλ' οὖν τῶν πρός τι λεγομένων ἐστὶ, καὶ οὐκ ἄφετος· ὥσπερ καὶ ἡ *Κύριος* φωνὴ, ὄνομα εἶναι Θεοῦ καὶ αὐτὴ λεγομένη· *Ἐγὼ γὰρ*, φησὶ, *Κύριος, ὁ Θεός σου· τοῦτό μου* (71) *ἐστὶν ὄνομα*· καὶ, *Κύριος ὄνομα αὐτῷ*. Ἡμεῖς δὲ φύσιν ἐπιζητοῦμεν, ᾗ (72) τὸ εἶναι καθ' ἑαυτὸ, καὶ οὐκ ἄλλῳ συνδεδεμένον· τὸ δὲ ὂν (73), ἴδιον ὄντως Θεοῦ, καὶ ὅλον, μήτε τῷ πρὸ αὐτοῦ, μήτε τῷ μετ' αὐτὸν, οὐ γὰρ ἦν, ἢ ἔσται, περατούμενον ἢ περικοπτόμενον.

XIX. Alia autem nomina partim potestatis esse constat, partim œconomiæ, et quidem duplicis; alterius nimirum corpore sublimioris, alterius cum corpore conjunctæ. Exempli causa, Omnipotens [72], et Rex, vel gloriæ [73], vel sæculorum [74], vel virtutum [75], vel dilecti [76], vel regnantium [77]. Item Dominus vel Sabaoth [78], hoc est, exercituum, vel virtutum [79], vel dominantium [80]. Hæc sine ulla dubitatione potentiam Dei ostendunt. *Deus* rursus, vel salvos faciendi [81], vel ultionum [82], vel pacis [83], vel justitiæ [84], vel Abrahæ, Isaac, et Jacob [85], universique spiritualis Israelis, ac Deum videntis. Hæc utique œconomiæ sunt nomina. Quoniam enim tribus his rebus gubernamur, nempe et supplicii metu, et salutis gloriæque spe, et cultu virtutum, quibus hæc comparantur; ultionum quidem nomine, metus procuratur; salutis autem, spes; virtutum denique, probitatis studium : ut qui aliquid horum assequitur, perinde ac Deum in seipso gerens, ad perfectionem et familiaritatem eam atque cognationem, qua nos virtus ipsi conciliat, majori celeritate festinet. Atque hæc vocabula Deitati communia sunt. Proprium autem ejus, qui principii expers est, nomen, Pater : ejus autem, qui citra ullum principium genitus est, Filius : illius denique, qui citra generationem processit, aut progreditur, Spiritus sanctus. Verum ad Filii nomina, de quibus nobis dicere propositum erat, accedamus.

B ΙΘ'. Τῶν δ' ἄλλων προσηγοριῶν, αἱ μὲν τῆς ἐξουσίας εἰσὶ προφανῶς, αἱ δὲ τῆς οἰκονομίας (74), καὶ ταύτης διττῆς· τῆς μὲν ὑπὲρ τὸ σῶμα, τῆς δὲ ἐν σώματι· οἷον ὁ μὲν Παντοκράτωρ, καὶ ὁ Βασιλεὺς, ἢ τῆς δόξης, ἢ τῶν αἰώνων, ἢ τῶν δυνάμεων, ἢ τοῦ (75) ἀγαπητοῦ, ἢ τῶν βασιλευόντων· καὶ ὁ Κύριος, ἢ Σαβαὼθ (76), ὅπερ ἐστὶ στρατιῶν, ἢ τῶν δυνάμεων, ἢ τῶν κυριευόντων. Ταῦτα μὲν σαφῶς τῆς ἐξουσίας. Ὁ δὲ *Θεὸς*, ἢ τοῦ σώζειν, ἢ ἐκδικήσεων, ἢ εἰρήνης, ἢ δικαιοσύνης, ἢ Ἀβραὰμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακὼβ, καὶ (77) παντὸς Ἰσραὴλ τοῦ πνευματικοῦ, καὶ ὁρῶντος Θεόν· ταῦτα δὲ τῆς οἰκονομίας. Ἐπειδὴ γὰρ τρισὶ τούτοις διοικούμεθα, δέει τε τιμωρίας, καὶ σωτηρίας ἐλπίδι, πρὸς δὲ καὶ δόξης, καὶ ἀσκήσει τῶν ἀρετῶν, ἐξ ὧν ταῦτα· τὸ μὲν τῶν ἐκδικήσεων C ὄνομα οἰκονομεῖ τὸν φόβον· τὸ δὲ τῶν σωτηριῶν, τὴν ἐλπίδα· τὸ δὲ τῶν ἀρετῶν, τὴν ἄσκησιν· ἵν' ὡς τὸν Θεὸν ἐν ἑαυτῷ φέρων, ὁ τούτων τι κατορθῶν, μᾶλλον ἐπείγηται πρὸς τὸ τέλειον, καὶ τὴν ἐξ ἀρετῶν οἰκείωσιν. Ταῦτα μὲν οὖν ἐστι (78) κοινὰ θεότητος τὰ ὀνόματα. Ἴδιον δὲ τοῦ μὲν ἀνάρχου, Πατήρ; τοῦ δὲ ἀνάρχως γεννηθέντος, Υἱός· τοῦ δὲ ἀγεννήτως προελθόντος (79), ἢ προϊόντος, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἀλλ' ἐπὶ τὰς τοῦ Υἱοῦ κλήσεις ἔλθωμεν, ὅπερ ὡρμήθη λέγειν ὁ λόγος.

XX. Primum ergo Filius [86] mihi dici videtur, quia essentia idem est cum Patre : neque id solum, sed quia etiam ex illo est. **554** Unigenitus [87] autem,

D Κ'. Δοκεῖ γάρ μοι λέγεσθαι, Υἱὸς μὲν, ὅτι ταυτόν ἐστι τῷ Πατρὶ κατ' οὐσίαν· καὶ οὐκ ἐκεῖνο μόνον, ἀλλὰ κἀκεῖθεν. Μονογενὴς δὲ, οὐχ ὅτι μόνος ἐκ μό-

[68] Exod. III, 14. [69] Deut. IV, 24. [70] Isa. XLII, 8. [71] Amos IX, 6; Psal. LXVII, 5. [72] Exod. XV, 3. [73] Psal. XXIII, 10. [74] I Tim. I, 17. [75] Psal. LXVII, 13. [76] ibid. [77] I Tim. VI, 15, 77. [78] Rom. IX, 29. [79] Psal. XXIII, 10. [80] Deut. X, 17. [81] Psal. LXVII, 21. [82] Psal. XCIII, 1. [83] Rom. XV, 33. [84] Psal. IV, 2. [85] Exod. III, 6. [86] Matth. XVII, 5. [87] Joan. I, 18.

(71) *Τοῦτό μου*. Reg., Cyp., τοῦτό μοι.

(72) *Ἧ*. Sic codd. In ed., ἡ.

(73) *Τὸ δὲ ὄν*. Comb., τὸ δὲ ὤν.

(74) *Οἰκονομίας*, etc. « Providentiæ, » id est, administrationis rerum humanarum, « quæ duplex est, » inquit Bill., « alia ante, alia post Incarnationem. »

(75) *Τοῦ*. Deest in quatuor Regg. et Or. 1.

(76) *Κύριος, ἢ Σαβαώθ*, etc. Sic plures Regg. et Colb. In ed., Κύριος Σαβαὼθ, ἢ ὅπερ, etc.

(77) *Καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακὼβ, καί*, etc. Comb., ἢ Ἰσαὰκ, ἢ Ἰακὼβ, ἢ, etc.

(78) *Ἐστί*. Sic Par. et Bas. In ed., ἔτι.

(79) *Προελθόντος*, etc. « Processit, aut progreditur. » Hoc sic intelligendum est, inquit Elias, « quod non semel processerit, ac jam spatio quodam distet ab illo, ex quo processit; sed quod ei semper adsit. »

νου καὶ μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ μονοτρόπως, οὐχ ὡς τὰ σώματα· Λόγος δὲ, ὅτι οὕτως ἔχει πρὸς τὸν Πατέρα, ὡς πρὸς νοῦν λόγος (80)· οὐ μόνον διὰ τὸ ἀπαθὲς τῆς γεννήσεως, ἀλλὰ καὶ τὸ συναφὲς, καὶ τὸ ἐξαγγελτικόν (81)· τάχα δ' ἂν εἴποι τις, ὅτι καὶ ὡς ὅρος πρὸς τὸ ὁριζόμενον, ἐπειδὴ καὶ τοῦτο λέγεται λόγος. *Ὁ γὰρ νενοηκὼς*, φησὶ, *τὸν Υἱὸν* (τοῦτο γάρ ἐστι τὸ ἑωρακὼς), *νενόηκε τὸν Πατέρα*· καὶ σύντομος ἀπόδειξις καὶ ῥᾳδία τῆς τοῦ Πατρὸς φύσεως, ὁ Υἱός· γέννημα γὰρ ἅπαν τοῦ γεγεννηκότος, σιωπῶν λόγος. Εἰ δὲ καὶ διὰ τὸ ἐνυπάρχειν τοῖς οὖσι λέγοι τις, οὐχ ἁμαρτήσεται τοῦ λόγου· τί γάρ ἐστιν, ὃ μὴ Λόγῳ συνέστηκεν; Σοφία δὲ, ὡς ἐπιστήμη θείων τε καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων· πῶς γὰρ οἷόν τε τὸν πεποιηκότα, τοὺς λόγους ἀγνοεῖν, ὧν πεποίηκε; Δύναμις δὲ, ὡς συντηρητικὸς τῶν γενομένων, καὶ τὴν B τοῦ συνέχεσθαι ταῦτα χορηγῶν δύναμιν. Ἀλήθεια δὲ, ὡς ἕν, οὐ πολλὰ τῇ φύσει· τὸ μὲν γὰρ ἀληθὲς, ἕν· τὸ δὲ ψεῦδος, πολυσχιδές· καὶ ὡς καθαρὰ τοῦ Πατρὸς σφραγὶς, καὶ χαρακτὴρ ἀψευδέστατος. Εἰκὼν δὲ (82), ὡς ὁμοούσιον, καὶ ὅτι τοῦτο ἐκεῖθεν, ἀλλ' οὐκ ἐκ τούτου Πατήρ· αὕτη γὰρ εἰκόνος φύσις, μίμημα (83) εἶναι τοῦ ἀρχετύπου, καὶ οὗ λέγεται· πλὴν ὅτι καὶ πλέον (84) ἐνταῦθα· ἐκεῖ μὲν γὰρ (85), ἀκίνητος κινουμένου· ἐνταῦθα δὲ, ζῶντος καὶ ζῶσα, καὶ πλέον (86) ἔχουσα τὸ ἀπαράλλακτον, ἢ τοῦ Ἀδὰμ ὁ Σὴθ (87), καὶ τοῦ γεννῶντος παντὸς τὸ γεννώμενον· τοιαύτη γὰρ ἡ τῶν ἁπλῶν φύσις, μὴ τῷ μὲν ἐοικέναι, τῷ δὲ ἀπεοικέναι, ἀλλ' ὅλον ὅλου τύπον εἶναι, καὶ ταυτὸν μᾶλλον, ἢ ἀφομοίωμα. Φῶς δὲ, ὡς λαμπρότης ψυχῶν καὶ λόγῳ καὶ βίῳ καθαιρομένων. C Εἰ γὰρ σκότος ἡ ἄγνοια καὶ ἡ ἁμαρτία, φῶς ἂν εἴη ἡ γνῶσις, καὶ ὁ βίος (88) ὁ ἔνθεος. Ζωὴ δὲ, ὅτι φῶς, καὶ πάσης λογικῆς φύσεως σύστασις καὶ οὐσίωσις (89)· *Ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμὲν*, κατὰ τὴν διπλῆν (90) τοῦ ἐμφυσήματος δύναμιν, καὶ πνοήν· ἐκεῖθεν (91) ἐμφυσώμενοι πάντες, καὶ Πνεῦμα ἅγιον ὅσοι χωρητικοὶ, καὶ τοσοῦτον, καθ' ὅσον ἂν τὸ στόμα τῆς διανοίας ἀνοίξωμεν. Δικαιοσύνη δὲ, ὅτι τοῦ πρὸς ἀξίαν διαιρέτης, καὶ διαιτῶν δικαίως τοῖς ὑπὸ νόμον, καὶ τοῖς ὑπὸ χάριν, ψυχῇ καὶ σώματι, ὥστε τὸ μὲν ἄρχειν, τὸ δὲ ἄρχεσθαι, καὶ τὴν ἡγεμονίαν ἔχειν τὸ κρεῖττον κατὰ τοῦ χείρονος, ὡς μὴ τὸ χεῖρον ἐπανίστασθαι τῷ βελτίονι· Ἁγιασμὸς δὲ, ὡς

A non quia solus ex solo, et solum; sed etiam quia unico modo, ac non ut corpora. Verbum [88] porro, quia ita se habet ad Patrem, ut sermo ad mentem, non modo propter generationem passionis omnis expertem, verum etiam propter conjunctionem ipsius cum Patre, vimque enuntiatricem. Fortasse etiam quis dixerit, eodem modo se ad Patrem habere, quo definitio ad definitum, quoniam definitio quoque λόγος dicitur. *Qui enim Filium cognovit*, ait Christus (hoc enim idem significat, ac, *vidit*), *Patrem quoque cognovit* [89]: ac brevis, et compendiosa facilisque paternæ naturæ declaratio est Filius. Omne enim quod genitum est, genitorem suum tacita quadam voce definit. Quod si quis etiam, quia rebus omnibus insit, Λόγον vocari contendat, B a ratione non aberrabit. Quid enim est, quod non Verbo conditum sit? Sapientia [90] vero, ut rerum divinarum et humanarum scientia. Qui enim fieri potest, ut conditor rerum a se conditarum rationes ignoret? Potentia [91], ut rerum creatarum conservator, vimque iis suppeditans ut contineantur. Veritas [92], ut natura unum, non multa. Verum quippe unum est; mendacium multiplex: atque etiam ut purum Patris sigillum, minimeque mendax character. Imago [93], ut ejusdem cum Patre substantiæ [94], et quia ex illo est, non autem ex hoc Pater. Hæc siquidem imaginis natura est, ut sit imitatio exemplaris, cujus imago dicitur; quanquam hic imago exemplar suum expressius refert. Illic enim rei vivæ ac motu præditæ mortua et motus expers imago est: hic autem vivi exem- C plaris viva quoque est effigies, multoque minus a Patre differens, quam Seth ab Adamo [95], filiusque omnis a parente suo. Hujusmodi namque simplicium rerum natura est, ut non partim inter se similes sint, partim dissimiles, sed totæ totas repræsentent, eædemque potius sint, quam similes. Lux [96] etiam dicitur, ut animorum splendor, qui et vita et sermone purgantur. Nam si ignorantia et peccatum tenebræ sunt, lux profecto erit scientia, et vita divina. Vita [97], quia lux, totiusque ratione præditæ naturæ coagmentatio, et procreatio: *In ipso enim vivimus, et movemur, et sumus* [98], secundum duplicem illam inspirationis [99] facultatem. Nam et illinc omnes vitalem spiritum 555 accipi-

[88] Joan. I, 1. [89] Joan. XIV, 7, 9. [90] I Cor. I, 30. [91] Ephes. V, 19. [92] Joan. XIV, 6. [93] Coloss. I, 15. [94] Hebr. I, 3. [95] Gen. IV, 25. [96] Joan. VIII, 12. [97] Joan. XIV, 6. [98] Act. XVII, 28. [99] Gen. II, 7.

(80) *Ὡς πρὸς νοῦν λόγος.* « Ut sermo ad mentem; » quia Verbum est Patris imago naturalis, quæ totum Patrem, sicut sermo totam cogitationem, repræsentat.

(81) *Ἐξαγγελτικόν.* Id est, juxta Eliam, « propter interpretationem et enuntiationem paternæ voluntatis. »

(82) *Εἰκὼν δέ.* « Imago. » Vere Christus est Patris « imago, » non imitatrix, sed naturalis.

(83) *Μίμημα*, etc. Billius: « Ut exemplar suum imitando referat. »

(84) *Πλέον.* Duo Regg. et Or. 1, πλεῖον.

(85) *Ἐκεῖ μὲν γάρ*, etc. Iste locus in Coisl. 1, sic legitur: Ἐκεῖ μὲν γὰρ ἀκινήτως νοουμένου, ἐνταῦθα δέ, etc.

(86) *Πλέον.* Tres Regg. et Or. 1, πλεῖον.

(87) *Ἢ τοῦ Ἀδὰμ ὁ Σήθ.* Quamvis enim Adam D et Seth naturæ humanæ participes fuerint, uterque tamen sibi propriam, et ab alio distinctam essentiam et substantiam habebant; ita ut non unus homo, sed duo homines essent: contra in divinis, Pater et Filius unius ejusdemque numero substantiæ sunt, ita ut non duo Dii, sed vere ac proprie unus Deus sint.

(88) *Καὶ ὁ βίος.* Sic plures Regg. et Colb. Deest ὁ in ed.

(89) *Οὐσίωσις.* « Essentiatio, » vel « substantiatio. »

(90) *Διπλῆν.* « Duplicem, » etc. Deus primo homini spiraculum vitæ inspiravit. Deinde Christus post resurrectionem discipulos afflavit, eisque Spiritum sanctum largitus est.

(91) *Ἐκεῖθεν.* Deest in pluribus codd.

mus, et Spiritum sanctum, quotquot ipsius capaces sumus, et quatenus os mentis aperuerimus. Justitia[89], quia pro merito præmia et pœnas distribuit, æquumque judicem se præbet his, qui sub lege sunt, et his, qui sub gratia; corporique item et animæ, ut illud pareat, hæc præsit atque imperet, præstantiorque pars principatum adversus inferiorem teneat, nec id quod deterius est, adversus id, quod melius est, insurgat. Sanctificatio[1], quia puritas, ut purum illud numen per puritatem capiatur. Redemptio[2], quia nos a peccato detentos in libertatem asserit, seseque pro nobis, ut orbis terrarum expietur, liberationis pretium dat. Resurrectio[3], ut nos hinc abductos suscitans, et a peccato morte affectos ad vitam reducens.

καθαρότης, ἵνα χωρῆται τὸ καθαρὸν καθαρότητι. Ἀπολύτρωσις δὲ, ὡς ἐλευθερῶν ἡμᾶς, ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας κατεχομένους, καὶ λύτρον ἑαυτὸν ἀντιδιδοὺς ἡμῶν τῆς οἰκουμένης καθάρσιον. Ἀνάστασις δὲ, ὡς ἐντεῦθεν ἡμᾶς ἀπανιστῶν (92), καὶ πρὸς τὴν ζωὴν ἐπανάγων νενεκρωμένους ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας (93).

XXI. Atque hæc adhuc communia sunt, tam ei qui supra nos est, quam qui propter nos. Nunc ad ea veniamus, quæ proprie nostra sunt, humanitatisque assumptæ. Homo[4] itaque dicitur, non solum ut per corpus a corporibus capiatur, qui alioqui ob incomprehensibilem naturam suam capi non poterat; sed etiam ut per se hominem sanctitate afficiat, fermentique instar universæ massæ sit, sibique uniens quod condemnatum fuerat, totum illud a condemnatione liberet, omnia pro nobis, quæ nos sumus, excepto peccato, factus, corpus, anima, mens (per quæ videlicet mors pervaserat); et, quod ex his commune est, homo, visibilis Deus, propter id quod animo atque intellectu comprehendebatur. Filius hominis[5], propter Adamum, ac Virginem, ex quibus exstitit, illo nimirum ut generis auctore, hac autem ut matre, juxta matris legem, et non juxta legem generationis. Christus[6], propter divinitatem: ea enim humanitatis unctio est, non operatione, ut in aliis christis, sed totius ungentis præsentia sanctificans: cujus hic effectus est, ut id, quod ungit, homo vocetur, et, quod ungitur, Deus fiat: Via[7], ut per se nos ducens; Ostium[8], ut introductor: Pastor[9], ut nos in loco pascuæ collocans, et aqua refectionis educans[10], atque hinc nobis itineris ducem se præbens, necnon adversus belluas pro nobis dimicans: tum etiam, ut errantes revocans, et **556** perditos reducens, et confractos obligans, et infirmos roborans, et firmos ac validos custodiens, atque ad futuræ vitæ caulam, per pastoralis scientiæ rationes, colligens: Ovis[11] porro, ut victima: Agnus[12], ut perfectus:

ΚΑ'. Ταῦτα μὲν οὖν ἔτι κοινὰ τοῦ τε ὑπὲρ ἡμᾶς, καὶ τοῦ δι' ἡμᾶς (94)· ἃ δὲ ἰδίως ἡμέτερα, καὶ τῆς ἐντεῦθεν προσλήψεως (95) Ἄνθρωπος μὲν, οὐχ ἵνα χωρηθῇ μόνον διὰ σώματος σώμασιν, ἄλλως οὐκ ἂν χωρηθεὶς διὰ τὸ τῆς φύσεως ἄληπτον (96)· ἀλλ' ἵνα καὶ ἁγιάσῃ δι' ἑαυτοῦ τὸν ἄνθρωπον, ὥσπερ ζύμη (97) γενόμενος τῷ παντὶ φυράματι, καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἑνώσας τὸ κατακριθὲν, ὅλον λύσῃ τοῦ κατακρίματος, πάντα ὑπὲρ πάντων γενόμενος, ὅσα ἡμεῖς, πλὴν τῆς ἁμαρτίας, σῶμα, ψυχὴ, νοῦς, δι' ὅσον (98) ὁ θάνατος· τὸ κοινὸν ἐκ τούτων, ἄνθρωπος, Θεὸς ὁρώμενος, διὰ τὸ νοούμενον (99). Υἱὸς δὲ ἀνθρώπου, καὶ διὰ τὸν Ἀδὰμ, καὶ διὰ τὴν Παρθένον, ἐξ ὧν ἐγένετο· τοῦ μὲν, ὡς προπάτορος, τῆς δὲ, ὡς μητρὸς νόμῳ (1), καὶ οὐ νόμῳ γεννήσεως· Χριστὸς δὲ, διὰ τὴν θεότητα· χρίσις γὰρ αὕτη τῆς ἀνθρωπότητος, οὐκ ἐνεργείᾳ κατὰ τοὺς ἄλλους χριστοὺς (2) ἁγιάζουσα, παρουσίᾳ δὲ ὅλου τοῦ χρίοντος· ἧς ἔργον, ἄνθρωπον ἀκοῦσαι (3) τὸ χρῖον, καὶ ποιῆσαι Θεὸν τὸ χριόμενον. Ὁδὸς δὲ, ὡς δι' ἑαυτοῦ φέρων ἡμᾶς· Θύρα δὲ, ὡς εἰσαγωγεύς· Ποιμὴν δὲ, ὡς εἰς τόπον χλόης κατασκηνῶν, καὶ ἐκτρέφων ἐπὶ ὕδατος ἀναπαύσεως, καὶ ἐντεῦθεν ὁδηγῶν, καὶ προπολεμῶν κατὰ τῶν θηρίων· τὸ πλανώμενον ἐπιστρέφων, τὸ ἀπολωλὸς ἐπανάγων, τὸ συντετριμμένον καταδεσμῶν, τὸ ἰσχυρὸν φυλάσσων, καὶ πρὸς τὴν ἐκεῖθεν μάνδραν συνάγων λόγοις ποιμαντικῆς ἐπιστήμης· Πρόβατον δὲ, ὡς σφάγιον· Ἀμνὸς δὲ, ὡς τέλειον· Ἀρχιερεὺς (4) δὲ, ὡς προσαγωγεύς· Μελχισεδὲκ δὲ, ὡς ἀμήτωρ τὸ ὑπὲρ ἡμᾶς, καὶ ἀπάτωρ τὸ καθ' ἡμᾶς· καὶ ὡς ἀγενεαλόγητος (5) τὸ ἄνω· *Τὴν γὰρ γενεὰν αὐτοῦ*, φησὶ, *τίς διηγήσεται;* καὶ ὡς βασιλεὺς Σαλὴμ, *εἰρήνη* δὲ τοῦτο, καὶ

[89] I Cor. I, 30. [1] ibid. [2] ibid. [3] Joan. XI, 25. [4] Joan. IX, 11. [5] Matth. XXIV, 27, 44. [6] Matth. I, 16. [7] Joan. XIV, 6. [8] Joan. X, 9. [9] Joan. X, 11. [10] Psal. XXII, 2. [11] Isa. LIII, 7. [12] Joan. I, 29.

(92) *Ἀπανιστῶν.* Tres Regg., ἀπανιστάς. Oxon., ἐπανιστάς.

(93) *Ἁμαρτίας.* Coisl. 1, γεύσεως.

(94) *Δι' ἡμᾶς.* Reg., Cypr., καθ' ἡμᾶς, « quam qui nobis similis. »

(95) *Προσλήψεως.* Reg. bm, προλήψεως.

(96) *Ἄληπτον.* Bill. « Imperceptibilem. »

(97) *Ζύμη.* Divinitas intelligitur, quæ in Christo, « instar frumenti, » humanitati juncta est.

(98) *Δι' ὅσον.* Coisl. 2, quatuor Colb. et Or. 1, δι' ὅσων.

(99) *Διὰ τὸ νοούμενον.* « Propter id, » etc. Ratione divinitatis.

(1) *Ὡς μητρὸς νόμῳ, καί*, etc. Bill. legit, ὡς μητρὸς, νόμῳ καί, etc. « Ut matre, et juxta legem, et supra legem generationis. »

(2) *Ἄλλους χριστούς.* « Aliis christis, » id est, « regibus et pontificibus, » qui unctionis consortes, « uncti » dicuntur, juxta illud ps. XLIV, « Unxit te Deus oleo lætitiæ præ consortibus tuis. » Verum isti non nisi per gratiam sanctificantur, cum unctionem sacram accipiunt; « in Christo autem, » ut ait Billius, « ipsissima divinitatis præsentia locum unctionis tenebat. »

(3) *Ἄνθρωπον ἀκοῦσαι.* Ob unionem divinæ ac humanæ naturæ in una persona, et « homo » vocatur « Deus, » et « Deus » appellatur « homo. »

(4) *Ἀρχιερεύς*, etc. Talis est pontifex noster Christus, qui nos Patri conciliat, « per quem, » ut ait Apostolus, Rom. V, 2, « habemus accessum per fidem in gratiam istam, in qua stamus, » etc.

(5) *Ἀγενεαλόγητος*, etc. « Cujus divina generatio est ineffabilis. »

ὡς βασιλεὺς δικαιοσύνης, καὶ ὡς ἀποδεκατῶν πατριάρχας κατὰ τῶν πονηρῶν δυνάμεων ἀριστεύοντας. Ἔχεις τὰς τοῦ Υἱοῦ προσηγορίας· βάδιζε δι' αὐτῶν· ὅσαι τε ὑψηλαὶ, θεϊκῶς (6), καὶ ὅσαι σωματικαὶ, συμπαθῶς· μᾶλλον δὲ ὅλον θεϊκῶς, ἵνα γένῃ Θεὸς κάτωθεν ἀνελθὼν, διὰ τὸν κατελθόντα δι' ἡμᾶς ἄνωθεν. Ἐπὶ πᾶσι, καὶ πρὸ πάντων, ἐκεῖνο τήρει· καὶ οὐκ ἂν σφαλείης ἐν τοῖς ὑψηλοτέροις ἢ ταπεινοτέροις ὀνόμασιν. Ἰησοῦς Χριστὸς, χθὲς καὶ σήμερον σωματικῶς, ὁ αὐτὸς πνευματικῶς, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A Pontifex [13], ut oblator: Melchisedech [14], ut matris expers, quod ad naturam illam nostra excelsiorem attinet, patre autem carens, quantum ad nostram: tum etiam quia sublimitus absque genealogia est. (*Generationem enim illius*, inquit, *quis enarrabit* [15]?) Ac præterea, ut *Rex Salem* [16], hoc est, *pacis*, et *Rex justitiæ*, ac denique ut a patriarchis adversus pestiferas potestates strenue rem gerentibus, decimas accipiens. Habes Filii appellationes. Per eas incede; per eas, inquam, omnes, quæ sublimes sunt, divine, per corporeas autem, humane: imo vero prorsus divine, ut ex imis hisce ascendens, fias Deus propter eum, qui propter nos de supernis descendit. Præter omnia. et ante omnia, illud serva: nec aut in sublimioribus, aut abjectioribus nominibus errabis. Jesus Christus, heri et hodie corporaliter, idemque spiritualiter, et in sæcula sæculorum. Amen.

[13] Hebr. vi, 20. [14] Hebr. vii, 1. [15] Isa. liii, 8. [16] Hebr. vii, 2.

(6) Θεϊκῶς. « Divine, » id est, « ratione Deo consentanea. »

ΛΟΓΟΣ ΛΑ'.

ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΕΜΠΤΟΣ.

Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

Α'. Ὁ μὲν δὴ περὶ τοῦ Υἱοῦ λόγος, τοιοῦτος (7)· καὶ οὕτω διαπέφευγε τοὺς λιθάζοντας, διελθὼν διὰ μέσου (8) αὐτῶν. Ὁ λόγος γὰρ οὐ λιθάζεται, λιθοβολεῖ δὲ, ὅταν ἐθέλῃ, καὶ σφενδονᾷ θηρία, λόγους κακῶς τῷ ὄρει προσβαίνοντας (9). Τί δ' ἂν εἴποις, φασὶ, περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος; πόθεν ἡμῖν ἐπεισάγεις ξένον Θεὸν καὶ ἄγραφον; Τοῦτο ἤδη καὶ οἱ περὶ τὸν Υἱὸν μετριάζοντες. Ὅπερ γὰρ ἐπὶ τῶν ὁδῶν εὑρεῖν ἔστι καὶ τῶν ποταμῶν, σχίζονταί τε ἀπ' ἀλλήλων, καὶ εἰς ἄλληλα συνάγονται· τοῦτο κἀνταῦθα συμβαίνει, διὰ τὸν πλοῦτον τῆς ἀσεβείας, καὶ τοὺς τὰ ἄλλα διεστῶτας ἐν ἄλλοις συμφέρεσθαι, ὥστε μηδὲ γινώσκειν καθαρῶς δύνασθαι τὸ συμφέρον, ἢ τὸ μαχόμενον. C

Β'. Ἔχει μὲν οὖν τι καὶ δυσχερὲς ὁ περὶ τοῦ Πνεύματος λόγος, οὐ μόνον ὅτι ἐν τοῖς περὶ τοῦ Υἱοῦ λόγοις ἀποκαμόντες οἱ ἄνθρωποι, θερμότερον τῷ Πνεύματι προσπαλαίουσι (χρὴ γάρ τι πάντως αὐτοὺς ἀσεβεῖν, ἢ οὐδὲ βιωτός ἐστιν αὐτοῖς ὁ βίος), ἀλλ' ὅτι καὶ ἡμεῖς τῷ πλήθει τῶν ζητημάτων ἀποκναισθέντες (10), ταυτὸν (11) πάσχομεν τοῖς κακοσίτοις· οἱ ἐπειδὰν πρός τι τῶν βρωμάτων ἀηδισθῶσι, πρὸς πάντα λόγον ὁμοίως, ὥσπερ ἐκεῖνοι πρὸς τροφὴν, δυσχεραίνομεν. Ὅμως διδότω τὸ Πνεῦμα, καὶ ὁ λόγος δραμεῖται, καὶ ὁ Θεὸς δοξασθήσεται. Τὸ μὲν οὖν ἐπιμελῶς ἐξετάζειν καὶ διαιρεῖσθαι, ποσαχῶς ἢ τὸ D

ORATIO XXXI*.

THEOLOGICA QUINTA.

De Spiritu sancto.

B

I. Ac de Filio quidem talis est nostra oratio: atque ad hunc modum lapidantium impetum effugit, per medium ipsorum transiens. Oratio quippe non lapidatur: verum lapides ipsa, cum lubet, jacit, ac belluas, hoc est, sermones, male ad montem ascendentes [17], funda insectatur. Sed de Spiritu sancto, inquiunt, quid dixeris? Unde nobis peregrinum Deum, nulloque Scripturæ loco proditum introducis? Atque hoc illi quoque objiciunt, qui de Filio moderatius sentiunt. Nam quod in viis et fluviis reperire est, ut a se invicem secentur, ac rursus inter se coeant; idem hic quoque (tanta est impietatis ubertas et copia!) usu venit, ut, qui in aliis rebus inter se dissident, in quibusdam rursus consentiant, ita ut ne plane quidem intelligi ac perspici possit, vel qua in re consentiant, vel in qua contendant.

557 II. Et quidem in hac de Spiritu sancto disputatione, nonnihil inest difficultatis et molestiæ, non hoc solum nomine, quod homines in sermonibus de Filio fracti ac debilitati, acrioribus animis adversus Spiritum luctantur (omnino enim eos aliqua in re impios se præbere necesse est, aut non vitalis quidem, ut dici solet, ipsi vita est), verum etiam quia nos quoque, quæstionum multitudine fatigati et enecti, similes sumus iis, qui ciborum fastidio laborant. Quemadmodum enim illi, postquam alicujus cibi fastidium contraxerunt, omnes quoque cibos aversantur, eodem quoque modo nos ex unius

[17] Exod. xix, 12.

* Alias xxxvii; quæ autem 31 erat, nunc 37. — Habita anno 380.

(7) Τοιοῦτος. [illegible] τοιοῦτος.

(8) Διὰ μέσου. Alludit ad hæc Lucæ, iv, 30, « Per medium illorum ibat. »

(9) Προσβαίνοντας. Vulgata versio, « accedentes. »

(10) Ἀποκναισθέντες. Budæus, « enecti, vexati, gravati. »

(11) Ταυτόν. Duo Regg., τ' αὐτό.

disputationis tædio ad omnes disputationes æque nauseamus. Det tamen Spiritus; et oratio curret, Deique gloria celebrabitur. Enimvero quot modis, vel *Spiritus*, vel *Sanctus*, apud Scripturam sacram intelligatur et dicatur, accurate excutere atque distinguere, commodumque cuique speculationi testimonium adhibere, quodque etiam peculiari quodammodo id, quod ex utroque connexum est, nimirum Spiritus sanctus, accipiatur, dicere supersedebimus, aliisque, qui hæc et sibiipsis, et nobis, quemadmodum nos quoque ista ipsis, pertractarunt, hoc muneris relinquemus. Nos autem ad ea, quæ deinceps sequuntur, orationem convertemus.

A *Πνεῦμα* (12), ἢ τὸ *Ἅγιον* (13), παρὰ τῇ θείᾳ Γραφῇ νοεῖται καὶ λέγεται, μετὰ τῶν (14) προσφόρων τῇ θεωρίᾳ μαρτυριῶν, καὶ ὅτι παρὰ ταῦτα ἰδιοτρόπως τὸ ἐξ ἀμφοῖν συνημμένον, λέγω δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἑτέροις (15) παρήσομεν, οἳ καὶ ἑαυτοῖς, καὶ ἡμῖν ταῦτα πεφιλοσοφήκασιν, ἐπεὶ καὶ ἡμεῖς ταῦτα ἐκείνοις (16). Αὐτοὶ δὲ πρὸς τὰ ἑξῆς τοῦ λόγου τρεψόμεθα.

III. Atque illi quidem, qui perinde ac si nos peregrinum quemdam et ascriptitium Deum invehamus, animo discruciantur, acriterque pro littera contendunt; sciant se illic timere, ubi non est timor [18], studiumque erga litteram suum nihil aliud, quam impietatis obtentum esse aperte cognoscant, ut paulo post ostendetur, cum objectiones eorum pro virili nostra refutaverimus. Nos vero tanta deitatis Spiritus sancti, quem colimus, fiducia nitimur, ut hinc etiam a deitate orationis initium ducturi simus, easdem Trinitati voces accommodantes, etsi id audacius fortasse nonnullis videri queat: *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum*, Pater. *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum*, Filius. *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum* [19], alius Paracletus. **558** Erat, et erat, et erat: sed unum erat. Lux, et lux, et lux: sed lux una, Deus unus. Atque hoc illud est, quod David quoque ipse ante animo informavit, cum diceret: *In lumine tuo videbimus lumen* [20]. Nunc autem nos, et perspeximus, et prædicamus, ex luce Patre, lucem Filium, in luce Spiritu sancto percipientes, quæ est compendiaria ac simplex divinæ Trinitatis confessio. Qui rejicit, rejiciat; qui inique agit, inique agat [21]; nos, quod intelleximus, prædicamus. In montem excelsum ascendemus [22], et clamabimus, si quidem ex inferiori loco minus au-

Γ'. Οἱ μὲν οὖν, ὡς ξένον τινὰ Θεὸν καὶ παρέγγραπτον εἰσαγόντων ἡμῶν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, δυσχεραίνοντες, καὶ σφόδρα προπολεμοῦντες τοῦ γράμB ματος, ἴστωσαν ἐκεῖ φοβούμενοι φόβον, οὗ μὴ ἔστι φόβος, καὶ σαφῶς γινωσκέτωσαν, ὅτι ἔνδυμα τῆς ἀσεβείας ἐστὶν αὐτοῖς ἡ φιλία τοῦ γράμματος, ὡς δειχθήσεται μικρὸν ὕστερον, ἐπειδὰν τὰς ἐνστάσεις αὐτῶν εἰς δύναμιν διελέγξωμεν. Ἡμεῖς δὲ τοσοῦτον θαῤῥοῦμεν τῇ θεότητι τοῦ Πνεύματος, ὃ πρεσβεύομεν (17), ὥστε καὶ τῆς θεολογίας ἐντεῦθεν ἀρξόμεθα (18), τὰς αὐτὰς τῇ Τριάδι φωνὰς ἐφαρμόζοντες, κἂν τισι δοκῇ τολμηρότερον. *Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον*, ὁ Πατήρ. *Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον*, ὁ Υἱός. *Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον*, ὁ ἄλλος Παράκλητος. Ἦν, καὶ ἦν, καὶ ἦν· ἀλλ' ἓν ἦν. C Φῶς, καὶ φῶς, καὶ φῶς· ἀλλ' ἓν φῶς, εἷς Θεός. Τοῦτό ἐστιν ὃ καὶ Δαβὶδ πρότερον ἐφαντάσθη, λέγων· *Ἐν τῷ φωτί σου ὀψόμεθα φῶς*. Καὶ νῦν ἡμεῖς καὶ τεθεάμεθα, καὶ κηρύσσομεν, ἐκ φωτὸς τοῦ Πατρὸς, φῶς καταλαμβάνοντες τὸν Υἱὸν, ἐν φωτὶ τῷ Πνεύματι, σύντομον καὶ ἀπέριττον τῆς Τριάδος θεολογίαν (19). Ὁ ἀθετῶν ἀθετείτω, ὁ ἀνομῶν ἀνομείτω· ἡμεῖς ὃ νενοήκαμεν, κηρύσσομεν (20). Ἐπ' ὄρος ὑψηλὸν ἀναβησόμεθα, καὶ βοήσομεν, εἰ μὴ κάτωθεν ἀκουοίμεθα. Ὑψώσομεν τὸ Πνεῦμα, οὐ φοβηθησό-

[18] Psal. XIII, 5. [19] Joan. I, 9. [20] Psal. XXXV, 10. [21] Isa. XXI, 2. [22] Isa. XI, 9.

(12) *Τὸ Πνεῦμα*. Hunc locum sic exponit Elias: « Spiritus vocatur et ipse Pater, ut cum dicitur, Joan. IV, 24: « Spiritus est Deus, et eos, qui adorant eum, in Spiritu et veritate oportet adorare. » Spiritus etiam Filius, ut Thren. IV, 20: « Spiritus oris nostri Christus Dominus. » At maxime proprie Spiritus vocatur, sanctus ille Spiritus, de quo Joan. XV, 26: « Cum venerit Paracletus, quem ego mittam vobis a Patre, Spiritus veritatis, qui a Patre procedit. » Sumitur etiam hoc vocabulum pro dono, juxta illud Pauli, Rom. VIII, 15: « Accepistis Spiritum adoptionis. » Angeli etiam spiritus dicuntur, ut ps. CIII, 4: « Qui facis angelos tuos spiritus. » Animus quoque spiritus vocatur, ut psal. XXX, 6: « In manus tuas commendo spiritum meum. » Usurpatur item pro vento, ut psal. CXLVII, 7: « Flabit spiritus tuus, et fluent aquæ. » Spiritus item dicitur id quod litteræ opponitur, ut in hoc Apost. loco, II Cor. III, 6: « Littera enim occidit, spiritus autem vivificat. » Diabolus quoque spiritus vocatur, ut Matth. XII, 43: « Cum autem immundus spiritus exierit ab homine, etc. »

(13) *Τὸ Ἅγιον*. « Spiritus a Patre procedens, » inquit Elias, « proprie dicitur sanctus, utpote qui sanctificet, ac sanctitatis fons sit. Per abusum vero, D et angelis, et sanctis tribuitur, itemque omnibus, quæ per Spiritus sancti participationem sanctificantur. Id quoque sanctum dicitur, quod segregatum est, ut in isto loco Exodi XIX, 6: « Vos eritis mihi gens sancta, etc. »

(14) *Μετὰ τῶν*, etc. « Adhibitis convenientibus huic disputationi testimoniis. »

(15) *Ἑτέροις*. Basilium et Gregorium intelligit Elias.

(16) *Ταῦτα ἐκείνοις*. Hanc lectionem tuetur Billius. Savilius autem legendum contendit, ταυτά, « eadem, » et subintelligit φιλοσοφοῦμεν.

(17) *Ὃ πρεσβεύομεν*. Reg. a et Or. 1, ᾧ πρεσβεύομεν.

(18) *Ἀρξόμεθα*. Comb., ἀρχόμεθα.

(19) *Θεολογίαν*. « Theologia. » Coisl. 1, ὁμολογίαν, « confessio. » Sic legit Billius.

(20) *Κηρύσσομεν*. Plures codices præmittunt, καί.

μεθα. Εἰ δὲ καὶ φοβηθησόμεθα, ἡσυχάζοντες, οὐ κηρύσσοντες.

Δ'. Εἰ ἦν ὅτε οὐκ ἦν ὁ Πατὴρ, ἦν ὅτε οὐκ ἦν ὁ Υἱός. Εἰ ἦν ὅτε οὐκ ἦν ὁ Υἱὸς, ἦν ὅτε οὐδὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον (21). Εἰ τὸ ἓν ἦν ἀπ' ἀρχῆς, καὶ τὰ τρία ἦν (22). Εἰ τὸ ἓν κάτω βάλλεις, τολμῶ, καὶ λέγω, μηδὲ τὰ δύο θῇς ἄνω (23). Τίς γὰρ ἀτελοῦς θεότητος ὄνησις; Μᾶλλον δὲ τίς θεότης, εἰ μὴ τελεία (24); Τελεία δὲ πῶς, ᾗ λείπει τι πρὸς τελείωσιν; Λείπει δέ πως, μὴ ἐχούσῃ τὸ ἅγιον. Ἔχοι δ' ἂν πῶς, μὴ τοῦτο ἔχουσα; Εἰ γὰρ (25) ἄλλη τις παρὰ τοῦτο ἡ ἁγιότης, καὶ ἥτις αὕτη νοεῖται, λεγέτω τις· ἢ εἴπερ ἡ αὐτὴ, πῶς οὐκ ἀπ' ἀρχῆς; ὥσπερ (26) ἄμεινον ὂν τῷ Θεῷ, εἶναί ποτε ἀτελεῖ, καὶ δίχα τοῦ Πνεύματος. Εἰ μὴ ἀπ' ἀρχῆς ἦν, μετ' ἐμοῦ τέτακται, καὶ εἰ μικρὸν πρὸ ἐμοῦ· χρόνῳ γὰρ ἀπὸ Θεοῦ (27) τεμνόμεθα. Εἰ τέτακται μετ' ἐμοῦ, πῶς ἐμὲ ποιεῖ θεόν; ἢ πῶς συνάπτει θεότητι;

A diamur. Spiritum efferemus, non metuemus. Quod si etiam metuemus, id ita erit, ut quiescere, non prædicare, metuamus.

IV. Si fuit tempus cum non esset Pater, fuit quoque cum non esset Filius. Si fuit tempus cum non esset Filius, fuit quoque cum ne Spiritus quidem esset. Si unum a principio erat, utique et tria. Si unum dejicis, audax hoc dicam, ne duo quidem superiore loco colloces. Quæ enim imperfectæ deitatis utilitas? Imo quæ deitas, si imperfecta? Perfecta autem quomodo erit, in qua ad perfectionem aliquid desideretur? Desideratur enim, si sanctitate careat. Hanc porro quomodo habere queat ni Spiritum habeat? Si enim alia quædam præter illum sanctitas est, quæ tandem illa intelligenda B sit dicat quispiam: aut, si quidem eadem hæc est, quid afferri potest, quamobrem non jam inde a principio fuerit? Quasi vero præstiterit Deo, aliquando imperfectum exstitisse, ac Spiritus expertem. Si a principio non erat, meæ classis atque ordinis est, etiamsi me nonnihil antecedat. Temporis enim interstitio a Deo dirimimur. Porro si ejusdem mecum classis est, quo pacto me deum efficit? aut quo pacto cum deitate conjungit?

Ε'. Μᾶλλον δὲ φιλοσοφήσω σοι περὶ αὐτοῦ μικρὸν ἄνωθεν· περὶ Τριάδος γὰρ καὶ πρότερον διειλήφαμεν. Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Σαδδουκαῖοι μὲν οὐδὲ εἶναι τὸ παράπαν ἐνόμισαν· οὐδὲ γὰρ ἀγγέλους, οὐδὲ ἀνάστασιν· οὐκ οἶδ' ὅθεν τὰς τοσαύτας περὶ αὐτοῦ μαρτυρίας ἐν τῇ Παλαιᾷ διαπτύσαντες. Ἑλλήνων δὲ οἱ θεολογικώτεροι, καὶ μᾶλλον ἡμῖν προσεγγίσαντες, ἐφαντάσθησαν μὲν, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ· περὶ δὲ τὴν κλῆσιν διηνέχθησαν, νοῦν τοῦ παντὸς, καὶ τὸν θύραθεν νοῦν, καὶ τὰ τοιαῦτα προσαγορεύσαντες. Τῶν δὲ καθ' ἡμᾶς σοφῶν (28), οἱ μὲν ἐνέργειαν τοῦτο ὑπέλαβον, οἱ δὲ κτίσμα, οἱ δὲ Θεὸν, οἱ δὲ οὐκ ἔγνωσαν ὁπότερον τούτων, αἰδοῖ τῆς Γραφῆς (29), ὥς φασιν, ὡς οὐδὲν ἕτερον (30) σαφῶς δηλωσάσης. Καὶ διὰ τοῦτο, οὔτε σέβουσιν, οὔτε ἀτιμάζουσι, μέσως πως περὶ αὐτοῦ διακείμενοι, μᾶλλον δὲ καὶ λίαν ἀθλίως. Καὶ τῶν Θεὸν ὑπειληφότων, οἱ μὲν ἄχρι διανοίας εἰσὶν εὐσεβεῖς, οἱ δὲ τολμῶσιν εὐσεβεῖν καὶ τοῖς χείλεσιν. Ἄλλων δὲ ἤκουσα μετρούντων θεότητα σοφωτέρων (31), οἳ τρία μὲν εἶναι καθ' ἡμᾶς ὁμολογοῦσι τὰ νοούμενα, τοσοῦτον δὲ ἀλλήλων διέστησαν, ὡς τὸ μὲν, καὶ οὐσίᾳ καὶ δυνάμει ποιεῖν ἀόριστον· τὸ δὲ, δυνάμει μὲν, οὐκ οὐσίᾳ δέ· τὸ δὲ ἀμφοτέροις περιγραπτόν· ἄλλον τρόπον μιμούμενοι, τοὺς δημιουργὸν, καὶ συνεργὸν, καὶ λειτουργὸν ὀνομάζοντας, καὶ τὴν ἐν τοῖς ὀνόμασι τάξιν καὶ χάριν, τῶν πραγμάτων (32) ἀκολουθίαν εἶναι νομίζοντας (33).

V. Sed operæ pretium facturum me puto, si de eo altius aliquanto disputationem repetam. Nam de Trinitate prius jam a nobis est pertractatum. Spiritum sanctum Sadducæi penitus non esse censuerunt; quemadmodum nec angelos, nec resurrectionem: quibus haud scio quid acciderit, ut tot ac tanta de eo in Instrumento Veteri testimonia pro nihilo haberent. Qui autem apud ethnicos theologiæ C laude magis excelluerunt, **559** propiusque ad nos accesserunt, per imaginem quamdam ipsum, meo quidem judicio, conceperunt, tametsi in nomine dissenserint, Universitatis nempe mentem, et extrinsecam mentem, aliisque id genus nominibus eum appellantes. Nostrates vero sapientes, partim vim quamdam et facultatem ipsum existimarunt, partim creaturam, partim Deum, partim, utro potius nomine vocandus esset, minime certum et exploratum habuerunt, ea, ut aiunt, ratione ducti, quod Scriptura neutrum horum plane aperteque demonstrasset. Ac proinde nec ipsum venerantur, nec contemnunt, sed medio quodam modo, vel potius misere perditeque erga eum affi- D ciuntur. Ex his porro qui Deum ipsum credunt, alii animo tenus pii atque orthodoxi sunt; alii labiis quoque ipsis pietatem profiteri non verentur. Alios etiam quosdam sapientiores audivi, qui divinitatem metiuntur, ac tria quidem, perinde ac nos, intelligi

(21) *Τὸ ἅγιον*. Deest in duobus Regg. et Or. 1.

(22) *Ἦν*. Deest in duobus Regg. quinque Colb. Comb. et Bas.

(23) *Ἄνω*. Par. ed. addit, λέγειν, quod auctoritate melioris notæ codicum erasimus.

(24) *Τίς θεότης, εἰ μὴ τελεία;* Coisl. 1 habet, τίς θεότητος ἡμιτελεία; « Quæ deitatis imperfectio? »

(25) *Εἰ γάρ*. Plures Regg. quinque Colb. et Comb. ἢ γάρ. « Aut enim est alia quædam sanctitas. »

(26) *Ὥσπερ*. Sic codd. Mendose in ed., ὅσπερ.

(27) *Ἀπὸ Θεοῦ*. Duo Colb. ἀπὸ τοῦ Θεοῦ.

(28) *Τῶν δὲ καθ' ἡμᾶς σοφῶν*. « Nostrates sapientes. » Bill. « nostræ ætatis. » Gregorius hic ethnicis opponit sapientes, qui, etsi Christianam religionem profiteantur, erroribus tamen circa Trinitatem imbuuntur; non autem priscæ ætatis sapientes.

(29) *Αἰδοῖ τῆς Γραφῆς*. « Ob S. S. reverentiam. »

(30) *Οὐδὲν ἕτερον*. Reg. b et quinque Colb. οὐδ' ἕτερον.

(31) *Σοφωτέρων*. In nonnullis, σοφώτερον, « sapientius. »

(32) *Τῶν πραγμάτων*. « Per res » significat Gregorius « naturarum discrimen. »

(33) *Νομίζοντας*. Comb. νομίζοντες.

confitentur, sed ea ita inter se disjungunt, ut unum eorum et essentia et potestate, infinitum statuant, alterum potestate, non item essentia, postremum utroque circumscriptum. Sic alio quodam modo eos imitantur, qui opificem, et cooperarium, et ministrum nominant, atque ordinem et gratiam, quæ nominibus inest, rerum quoque seriem esse arbitrantur.

VI. Nos vero, nec cum iis, qui ne Spiritum quidem esse censent, nec cum nugatoribus ethnicis verba illa commutabimus. Absit enim ut peccatorum oleo sermonem nostrum impingnemus [33]. Cum cæteris autem ad hunc modum disputabimus: Spiritus sanctus, vel ex eorum numero, quæ per se subsistunt, omnino statuendus est, vel inter ea collocandus, quæ in alio considerantur; quorum alterum substantiam, alterum accidens vocant, qui harum rerum scientiam callent. Ac si quidem accidens, vis utique et facultas quædam Dei fuerit. Quid enim aliud, aut cujus? Hoc profecto magis consentaneum, compositionisque expers. Si vis et facultas, agetur haud dubie, non aget: simulque, ut actus fuerit, desinet. Ejusmodi quippe est actus natura. Qui fit ergo, ut agat ipse, atque hæc et illa dicat, et segreget [34], et contristetur [35], et ad iram incitetur, et quæcunque rei motu agitatæ perspicue sunt, non autem motionis ipsius? Sin autem substantia est, non accidens, vel creatura censebitur, vel Deus. Medium enim aliquid inter hæc, aut quod neutrius particeps sit, aut ex utroque compositum **560** atque conflatum, ne ii quidem, qui tragelaphos confinxerunt, intelligere queant. Si creatura, quomodo in eum credimus, aut in eo perficimur? Neque enim idem est, credere in aliquid, et credere de aliquo. Illud enim divinitati convenit, hoc cuilibet rei. Si autem Deus, certe nec creatura est, nec factura, nec conservus, nec denique ullum aliud humile atque abjectum nomen.

A ϛ'. Ἡμῖν δὲ πρὸς μὲν τοὺς οὐδὲ εἶναι ὑπειληφότας, οὐδεὶς (34) λόγος, ἢ τοὺς ληροῦντας ἐν Ἕλλησιν. Μηδὲ γὰρ ἁμαρτωλῶν ἐλαίῳ πιανθείημεν εἰς τὸν λόγον. Πρὸς δὲ τοὺς ἄλλους οὕτω διαλεξόμεθα (35)· τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἢ τῶν καθ' ἑαυτὸ (36) ὑφεστηκότων, πάντως ὑποθετέον, ἢ τῶν ἐν ἑτέρῳ θεωρουμένων· ὧν τὸ μὲν, οὐσίαν καλοῦσιν οἱ περὶ ταῦτα δεινοὶ, τὸ δὲ, συμβεβηκός. Εἰ μὲν οὖν συμβέβηκεν, ἐνέργεια τοῦτο ἂν εἴη Θεοῦ. Τί γὰρ ἕτερον, ἢ τίνος; τοῦτο γάρ πως μᾶλλον, καὶ φεύγει σύνθεσιν. Καὶ εἰ ἐνέργεια, ἐνεργηθήσεται δηλονότι (37), οὐκ ἐνεργήσει, καὶ ὁμοῦ τῷ ἐνεργηθῆναι, παύσεται. Τοιοῦτον γάρ ἡ ἐνέργεια. Πῶς οὖν ἐνεργεῖ, καὶ τάδε λέγει, καὶ ἀφορίζει, καὶ λυπεῖται, καὶ παροξύνεται, καὶ ὅσα κινουμένου σαφῶς B ἐστιν, οὐ κινήσεως; Εἰ δὲ οὐσία τις, οὐ τῶν περὶ τὴν οὐσίαν, ἤτοι κτίσμα ὑποληφθήσεται (38), ἢ Θεός· μέσον γάρ τι τούτων, ἤτοι μηδετέρου μετέχον, ἢ ἐξ ἀμφοῖν σύνθετον, οὐδ' ἂν οἱ τοὺς τραγελάφους πλάττοντες ἐννοήσαιεν. Ἀλλ' εἰ μὲν κτίσμα, πῶς εἰς αὐτὸ πιστεύομεν, ἢ ἐν αὐτῷ τελειούμεθα; οὐ γὰρ ταυτόν ἐστι πιστεύειν εἴς τι, καὶ περὶ αὐτοῦ πιστεύειν. Τὸ μὲν γὰρ ἐστι θεότητος, τὸ δὲ παντὸς πράγματος. Εἰ δὲ Θεὸς, ἀλλ' οὐ κτίσμα, οὐδὲ ποίημα, οὐδὲ σύνδουλον, οὐδ' ὅλως τι τῶν ταπεινῶν ὀνομάτων.

VII. Jam lingua tua ad disputandum prosiliat, fundæ jactentur, argumenta nectantur. Aut ingenitus omnino est, inquis, aut genitus. Si ingenitus, ergo duo erunt principii expertes. Si autem genitus, rursus subdividis: aut ex Patre genitus est, aut ex Filio. Si ex Patre, duo igitur sunt Filii ac fratres. Gemellos etiam finge, si lubet, aut alterum natu majorem, alterum minorem; cum ita corporeis rebus immersus es. Si autem ex Filio, jam nobis, inquies, nepos Deus exstitit. Quo quid absurdius fingi possit? Hæc homines ad malefaciendum sapientes [36] et ingeniosi, bona autem scribere recusantes. Ego vero, si divisionem hanc necessariam viderem, res ipsas profecto excepissem, nomina nihil veritus. Non enim, quia secundum excelsiorem quamdam relationem Filius est Filius (quod videlicet aliter, quam hoc modo, indicare nequeamus id quod ex Deo est, essentiaque idem cum ipso), idcirco terrena quoque omnia cognationisque nostræ nomina ad Deum necessario transferenda esse putandum est. Alioqui, quid impedit, quomi-

C Ζ'. Ἐνταῦθα σὸς ὁ λόγος, αἱ σφενδόναι πεμπέσθωσαν, οἱ συλλογισμοὶ πλεκέσθωσαν. Ἢ ἀγέννητον πάντως, ἢ γεννητόν. Καὶ εἰ μὲν ἀγέννητον, δύο τὰ ἄναρχα. Εἰ δὲ γεννητὸν, ὑποδιαίρει (39) πάλιν· ἢ ἐκ τοῦ Πατρὸς τοῦτο, ἢ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Καὶ εἰ μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς, Υἱοὶ δύο καὶ ἀδελφοί. Σὺ δέ μοι πλάττε καὶ διδύμους, εἰ βούλει, ἢ τὸν μὲν πρεσβύτερον, τὸν δὲ νεώτερον· ἐπειδὴ λίαν εἶ φιλοσώματος. Εἰ δὲ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, πέφηνε, φησὶ, καὶ υἱωνὸς ἡμῖν Θεός· οὗ τί ἂν γένοιτο παραδοξότερον; ταῦτα μὲν οὖν οἱ σοφοὶ τοῦ κακοποιῆσαι, τὰ δὲ ἀγαθὰ γράφειν οὐ θέλοντες. Ἐγὼ δὲ εἰ μὲν ἑώρων ἀναγκαίαν τὴν διαίρεσιν, ἐδεξάμην ἂν τὰ πράγματα, οὐ φοβηθεὶς τὰ ὀνόματα. Οὐ γὰρ, ἐπειδὴ κατά τινα σχέσιν ὑψηλοτέραν Υἱὸς ὁ Υἱός (40), οὐ δυνηθέντων ἡμῶν ἄλλως, ἢ οὕτως ἐνδείξασθαι τὸ ἐκ D τοῦ Θεοῦ καὶ ὁμοούσιον, ἤδη καὶ πάσας οἰητέον ἀναγκαῖον εἶναι τὰς κάτω κλήσεις, καὶ τῆς ἡμετέρας συγγενείας (41), μεταφέρειν ἐπὶ τὸ θεῖον. Ἢ τάχα ἂν σύ γε καὶ ἄῤῥενα τὸν Θεὸν ἡμῖν ὑπολάβοις, κατὰ τὸν λόγον τοῦτον, ὅτι Θεὸς ὀνομάζεται, καὶ Πατήρ; καὶ θῆλύ τι (42) τὴν θεότητα, ὅσον ἐπὶ ταῖς (43) κλή-

[33] Psal. CXL, 5. [34] Act. XIII, 2. [35] Ephes. IV, 30. [36] Jerem. IV, 22.

(34) *Οὐδείς*. Duo Regg. οὐδὲ εἷς.
(35) *Διαλεξόμεθα*. Comb. διαλεξώμεθα.
(36) *Καθ' ἑαυτό*. Comb. καθ' ἑαυτά.
(37) *Δηλονότι*. Comb. μᾶλλον, « potius. »
(38) *Ὑποληφθήσεται*. Or. 1, ὑπολειφθήσεται.
(39) *Ὑποδιαίρει*. Reg. Cypr. ὑποδιαιρήσει.
(40) *Ὁ Υἱός*. Moutac. addit, λέγεται.
(41) *Συγγενείας*. « Cognationis nostræ nomina, » ut sunt vocabula « fratris et nepotis. »
(42) *Τί*. Deest in Reg. a.
(43) *Ταῖς*. Coisl. 1 addit, σαῖς.

σεσι; καὶ τὸ Πνεῦμα οὐδέτερον, ὅτι μὴ γεννητικόν; εἰ δέ σοι καὶ τοῦτο παιχθείη, τῇ ἑαυτοῦ θελήσει τὸν Θεὸν συγγενόμενον, κατὰ τοὺς παλαιοὺς λήρους καὶ μύθους, γεννήσασθαι τὸν Υἱὸν, εἰσήχθη τις ἡμῖν καὶ Μαρκίωνος, καὶ Βαλεντίνου (44) Θεὸς ἀῤῥενόθηλυς, τοῦ τοὺς καινοὺς αἰῶνας ἀνατυπώσαντος.

A nus eadem ratione masculum, Deum nostrum existimes, quoniam Deus et Pater nominatur? Ac femineum quiddam, Deitatem, quantum quidem ex vocis genere æstimari potest? Et denique Spiritum, neutrum, quoniam nihil gignit? Quod si juxta veteres fabulas et nugas hoc quoque modo luseris, ut dicas, Deum cum voluntate sua congressum Filium genuisse, Marcionis quidem ac Valentini, qui novos æonas commentus est, hermaphroditum quemdam Deum induxeris.

Η'. Ἐπεὶ δέ σου τὴν πρώτην διαίρεσιν οὐ δεχόμεθα, τὴν μηδὲν ἀγεννήτου καὶ γεννητοῦ μέσον ὑπολαμβάνουσαν, αὐτίκα οἰχήσονταί σοι μετὰ τῆς σεμνῆς διαιρέσεως οἱ ἀδελφοὶ καὶ οἱ υἱωνοὶ, ὥσπερ τινὸς δεσμοῦ πολυπλόκου τῆς πρώτης ἀρχῆς διαλυθείσης (45), συνδιαλυθέντες, καὶ τῆς θεολογίας ὑποχωρήσαντες. Ποῦ γὰρ θήσεις τὸ ἐκπορευτὸν, εἰπέ μοι, μέσον ἀναφανὲν τῆς σῆς (46) διαιρέσεως, καὶ παρὰ κρείσσονος ἢ κατὰ σὲ θεολόγου, τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, εἰσαγόμενον (47); Εἰ μὴ τὴν φωνὴν ἐκείνην τῶν σῶν ἐξεῖλες Εὐαγγελίων, διὰ τὴν τρίτην σου Διαθήκην, *τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται*· ὃ καθ' ὅσον μὲν ἐκεῖθεν ἐκπορεύεται, οὐ κτίσμα· καθ' ὅσον δὲ οὐ γεννητὸν, οὐχ Υἱός· καθ' ὅσον δὲ ἀγεννήτου καὶ γεννητοῦ μέσον, Θεός. Καὶ οὕτω (48) σου τὰς τῶν συλλογισμῶν ἄρκυς διαφυγὼν (49), Θεὸς ἀναπέφηνε, τῶν σῶν διαιρέσεων ἰσχυρότερος (50). Τίς οὖν ἡ ἐκπόρευσις; Εἰπὲ σὺ τὴν ἀγεννησίαν τοῦ Πατρὸς, κἀγὼ τὴν γέννησιν τοῦ Υἱοῦ φυσιολογήσω, καὶ τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ Πνεύματος, καὶ παραπληκτίσομεν (51) ἄμφω εἰς Θεοῦ μυστήρια παρακύπτοντες· καὶ ταῦτα τίνες; Οἱ μηδὲ τὰ ἐν ποσὶν εἰδέναι δυνάμενοι, μηδὲ ψάμμον θαλασσῶν, καὶ σταγόνας ὑετοῦ, καὶ ἡμέρας αἰῶνος ἐξαριθμεῖσθαι, μὴ ὅτι γε Θεοῦ βάθεσιν ἐμβατεύειν, καὶ λόγον ὑπέχειν τῆς οὕτως ἀῤῥήτου καὶ ὑπὲρ λόγον φύσεως.

VIII. Quoniam porro divisionem tuam primam, qua inter ingenitum et genitum nihil medium esse arbitraris, haudquaquam admittimus, protinus tibi cum præclara tua divisione fratres illi et nepotes peribunt, ut qui, primo illo disputationis tuæ capite, quasi multiplicis cujusdam nexus initio primo soluto, simul quoque soluti ac dilapsi **561** sint, atque B a divinitatis doctrina sese subduxerint. Ubi enim, quæso, pones id, quod procedit, quod quidem inter duas divisionis tuæ partes interjectum esse constat, atque a theologo, multo te præstantiori, nimirum a Salvatore nostro, introducitur? Nisi forte, propter tertium tuum Testamentum, vocem illam ex Evangeliis sustuleris, *Spiritus sanctus, qui a Patre procedit* [27]; qui, quatenus ab illo procedit, creatura non est: quatenus rursus genitus non est, Filius non est: quatenus autem inter ingenitum et genitum medius est, Deus est. Atque ita vitatis syllogismorum tuorum laqueis, Deus manifeste apparuit, divisionibus tuis firmior et valentior. Quæ ergo est hæc processio? inquies. Dic tu quæ Patris ingenitura sit, et ego Filii generationem, et Spiritus C processionem explicare aggrediar, quo fiet ut ambo deliremus, in Dei mysteria oculos injicientes: idque qui tandem? Nempe qui ne ea quidem, quæ ante pedes sunt, scire, nec arenam maris, aut pluviæ guttas, et dies sæculi enumerare possumus, nedum in Dei profunda penetrare, naturæque adeo arcanæ, atque omnem orationis facultatem usque adeo superantis rationes reddere.

Θ'. Τί οὖν ἐστι, φησὶν, ὃ λείπει τῷ Πνεύματι, πρὸς τὸ εἶναι Υἱόν (52); Εἰ γὰρ μὴ λεῖπόν τι ἦν, Υἱὸς ἂν ἦν. Οὐ λείπειν φαμέν· οὐδὲ γὰρ ἐλλειπὴς (53) Θεός· τὸ δὲ τῆς ἐκφάνσεως (54), ἵν' οὕτως εἴπω, ἢ τῆς πρὸς ἄλληλα σχέσεως διάφορον, διάφορον αὐτῶν καὶ τὴν κλῆσιν πεποίηκεν. Οὐδὲ γὰρ τῷ Υἱῷ λείπει τι (55) πρὸς τὸ εἶναι Πατέρα (οὐδὲ γὰρ ἔλλειψις ἡ υἱότης), ἀλλ' οὐ παρὰ τοῦτο Πατήρ. Ἢ οὕτω γε καὶ τῷ Πατρὶ λείπει τι πρὸς τὸ εἶναι Υἱόν (56)· οὐ γὰρ Υἱὸς ὁ Πατήρ. Ἀλλ' οὐχ ἐλλείψεως ταῦτά ποθεν, οὐδὲ τῆς κατὰ τὴν οὐσίαν ὑφέσεως· αὐτὸ δὲ τὸ, *Μὴ γεγεννῆσθαι* (57), *καὶ τὸ γεγεννῆσθαι*, καὶ *τὸ ἐκπορεύεσθαι*, τὸν μὲν Πατέρα, τὸν δὲ Υἱὸν, τὸ

IX. Quid ergo est, inquiunt, quod Spiritui deest, ad hoc ut sit Filius? Nisi enim aliquid deesset, Filius esset. Deesse nihil dicimus. Non enim Deo quidquam deest. Verum manifestationis, ut ita dicam, mutuæque eorum relationis differentia, diversa quoque ipsis nomina procreavit. Neque enim Filio aliquid deest, ad hoc ut sit Pater (nec enim defectus est filiatio), nec propterea tamen Pater est. Alioqui eadem ratione Patri aliquid deerit, ad hoc ut sit Filius. D Nec enim Pater Filius est. Sed hæc defectum procul dubio undequaque non arguunt, nec essentiæ submissionem: quin potius ex his verbis: *Quod genitus non sit, et quod genitus, et quod procedat*, hoc

[27] Joan. xv, 26.

(44) *Βαλεντίνου*. Coisl. 1, Οὐαλεντίνου.
(45) *Διαλυθείσης*. Plures codd. λυθείσης.
(46) *Τῆς σῆς*. Sic quatuor Regg., quatuor Colb., duo Coisl. et Or. 1. Deest σῆς in ed.
(47) *Εἰσαγόμενον*. Sic omnes codices. Mendose in Par. ed., εἰσαγόμενοι.
(48) *Οὕτω*. Reg. bm, οὕτως.
(49) *Διαφυγών*. Colb. 5 et Or. 1, διαφυγόν.
(50) *Ἰσχυρότερος*. Tres Colb., ὑψηλότερος.
(51) *Παραπληκτίσομεν*. Tres Regg. et Coisl. 2, παραπληκτίσωμεν.
(52) *Υἱόν*. Coisl. 1, Υἱῷ.
(53) *Ἐλλειπής*. Coisl. 1, ἐλλιπής.
(54) *Ἐκφάνσεως*. « Locutionis, enuntiationis. »
(55) *Λείπει τι*. Sic tres Regg., quinque Colb. et Or. 1. In ed. deest τι.
(56) *Λείπει... Υἱόν*. Reg. bm, Coisl. 1, Or. 1, et Basil., λείψει... Υἱῷ.
(57) *Γεγεννῆσθαι*. Reg. a, γεγεννῆσθαι. Mox, ἐκπορεύεσθαι. Reg. Cypr., ἐκπεπορεῦσθαι.

effectum est, ut alius Pater, alius Filius, alius Spiritus sanctus appelletur, atque ita inconfusa trium personarum distinctio in una divinitatis natura et dignitate conservetur. Neque enim Filius est Pater (unus enim est Pater), sed est id quod Pater: nec Spiritus est Filius, quia ex Deo est (unus enim Unigenitus), sed est id quod Filius: tria hæc unum, si divinitatem 562 species, et unum tria, si proprietatum rationem habeas; ut nec unum Sabellio faveat, nec tria pestiferæ divisioni, quæ hac tempestate viget.

A δὲ (58), τοῦθ' ὅπερ λεγεται, Πνεῦμα ἅγιον προσηγόρευσεν, ἵνα τὸ ἀσύγχυτον σώζηται τῶν τριῶν ὑποστάσεων ἐν τῇ μιᾷ φύσει τε καὶ ἀξίᾳ τῆς θεότητος. Οὔτε γὰρ ὁ Υἱὸς Πατὴρ (εἷς γὰρ Πατὴρ), ἀλλ' ὅπερ ὁ Πατήρ· οὔτε τὸ Πνεῦμα Υἱὸς (59), ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ (εἷς γὰρ ὁ Μονογενὴς), ἀλλ' ὅπερ ὁ Υἱός· ἓν τὰ τρία τῇ θεότητι, καὶ τὸ ἓν τρία ταῖς ἰδιότησιν· ἵνα μήτε τὸ ἓν Σαβέλλιον ᾖ, μήτε τὰ τρία τῆς πονηρᾶς νῦν (60) διαιρέσεως.

X. Quid ergo? Spiritus sanctus est Deus? Maxime. Consubstantialis igitur? Prorsus, siquidem Deus. Da igitur mihi, inquis, ex eodem aliud esse Filium, aliud, quod Filius non sit, et tamen ejusdem cum illo substantiæ, ac Deum, et Deum admittam. Da tu quoque mihi Deum alium, Deique naturam, et tibi eamdem Trinitatem cum iisdem nominibus ac rebus dabo. Cum vero Deus unus, atque una suprema natura sit, unde tandem similitudinem tibi repræsentabo? An rursus postulas ex terrenis et humanis eam duci? Valde profecto turpe est, nec turpe modo, sed etiam valde stultum et inane, ex humilibus rebus, superarum cœlestiumque simulacrum sumere, rerumque certarum atque constantium ex fluxa fragilique natura, quodque Isaias ait viventia in mortuis requirere[39]. Et tamen adnitar, quando ita vis, hinc quoque nonnullam orationi nostræ opem afferre. Atque alia quidem prætermittenda duco, etsi multa de animalium historia commemorare queam, partim nobis nota, partim paucis cognita, quæ circa animantium ortus ac generationes natura miro artificio edidit. Gigni etenim dicuntur, non modo ex iisdem eadem, atque ex diversis diversa; sed etiam eadem ex diversis, ac diversa ex iisdem. Quod si etiam cuiquam fidem facit hic sermo, alius est generationis modus, ut idem animal a seipso consumatur et procreetur. Sunt etiam quæ, velut quadam naturæ magnificentia, a seipsis quodammodo desciscant, atque ex aliis animalibus in alia transeant atque immutentur. Quinetiam idem animal, partim non genitum, partim genitum, et tamen ejusdem substantiæ reperire est: quod quidem ad præsentis quæstionis similitudinem propius accedit. Unum quiddam ex nostris ubi commemoravero, quod etiam nemini ignotum est, alio postea transibit oratio.

Γ'. Τί οὖν; Θεὸς τὸ Πνεῦμα; Πάνυ γε. Τί οὖν, ὁμοούσιον; Εἴπερ Θεός. Δὸς οὖν μοι, φησὶν, ἐκ τοῦ αὐτοῦ, τὸ μὲν Υἱὸν, τὸ δὲ οὐχ Υἱὸν, εἶτα ὁμοούσια, καὶ δέχομαι (61) Θεὸν, καὶ Θεόν. Δός μοι καὶ σὺ B ἄλλον Θεὸν, καὶ φύσιν Θεοῦ, καὶ δώσω (62) σοι τὴν αὐτὴν Τριάδα μετὰ τῶν αὐτῶν ὀνομάτων τε καὶ πραγμάτων. Εἰ δὲ εἷς ὁ Θεός τε καὶ (63) μία φύσις ἡ ἀνωτάτω, πόθεν παραστήσω σοι τὴν ὁμοίωσιν; Ἢ ζητεῖς (64) πάλιν ἐκ τῶν κάτω καὶ τῶν περὶ σέ; Λίαν μὲν αἰσχρὸν, καὶ οὐκ αἰσχρὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ μάταιον ἐπιεικῶς, ἐκ τῶν κάτω τῶν ἄνω τὴν εἰκασίαν λαμβάνειν, καὶ τῶν ἀκινήτων ἐκ τῆς ῥευστῆς φύσεως, καὶ, ὅ φησιν Ἡσαΐας, ἐκζητεῖσθαι τὰ ζῶντα (65) ἐν τοῖς νεκροῖς. Ὅμως δὲ πειράσομαι, σὴν χάριν, κἀντεῦθεν δοῦναί τινα τῷ λόγῳ (66) βοήθειαν. Τὰ μὲν οὖν ἄλλα παρήσειν μοι δοκῶ, πολλὰ ἂν ἔχων ἐκ τῆς περὶ ζώων ἱστορίας εἰπεῖν, τὰ μὲν ἡμῖν γνώριμα, τὰ δὲ τοῖς ὀλίγοις· ὅσα περὶ C τὰς τῶν ζώων γενέσεις ἡ φύσις ἐφιλοτεχνήσατο. Γεννᾶσθαι γὰρ λέγεται, οὐκ ἐκ τῶν αὐτῶν τὰ αὐτὰ μόνον, οὐδὲ ἐξ ἑτέρων ἕτερα (67), ἀλλὰ καὶ ἐξ ἑτέρων τὰ αὐτά, καὶ ἐκ τῶν αὐτῶν ἕτερα. Εἰ δέ τῳ (68) πιστὸς ὁ λόγος, καὶ ἄλλος ἐστὶ τρόπος γεννήσεως, αὐτό τι ὑφ' ἑαυτοῦ δαπανώμενον καὶ τικτόμενον. Ἔστι δὲ ἃ καὶ ἐξίσταταί πως ἑαυτῶν, ἐξ ἄλλων ζώων εἰς ἄλλα μεθιστάμενά τε καὶ μεταποιούμενα, φιλοτιμίᾳ φύσεως. Ἤδη δὲ καὶ τοῦ αὐτοῦ, τὸ μὲν οὐ γέννημα, τὸ δὲ γέννημα, πλὴν ὁμοούσια· ὃ καὶ τῷ παρόντι πως μᾶλλον προσέοικεν. Ἓν δέ τι τῶν ἡμετέρων εἰπὼν, ὃ καὶ πᾶσι γνώριμον, ἐφ' ἕτερον μεταβήσομαι λόγον.

XI. Quid tandem Adamus erat? Dei figmentum. Quid Eva? Figmenti segmentum. Quid Seth? Utrius-

D ΙΑ'. Ὁ Ἀδὰμ τί ποτε ἦν; Πλάσμα Θεοῦ. Τί δαὶ ἡ Εὔα; Τμῆμα τοῦ πλάσματος. Τί δαὶ ὁ Σήθ; Ἀμ-

[39] Isa. VIII, 19.

(58) *Τὸ δέ.* Sic Reg. bm., Reg., Cypr. et quatuor Colb. In ed. τὸν δέ.

(59) *Υἱός.* Reg. bm, ὁ Υἱός.

(60) *Τῆς πονηρᾶς νῦν.* Reg. Cypr., τῆς πονηρᾶς σου νῦν. Alii, detracto νῦν, habent ut in Reg. Cypr.

(61) *Καὶ δέχομαι*, etc. « Ac Deum et Deum admittam. » Id est, « tam illum, quam hunc, Deum admittam. »

(62) *Καὶ δώσω*, etc. « Et dabo tibi eamdem Trinitatem, quæ iis scilicet nominibus rebusque respondeat. »

(63) *Ὁ Θεός τε καί.* Plures Regg. et Colb., Θεὸς καί, abjectis ὁ et τε. Reg. Cypr., ὁ Θεὸς καί.

(64) *Ἢ ζητεῖς.* Reg. Cypr., Εἰ δὲ ζητεῖς· « Quod si rursus, » etc.

(65) *Τὰ ζῶντα.* Or. 1, τὸν ὄντα.

(66) *Τῷ λόγῳ.* « Orationi, » id est, « doctrinæ fidei. »

(67) *Ἐξ ἑτέρων ἕτερα.* « Ex diversis diversa, » ut ex asino et equa muli generantur.

(68) *Εἰ δέ τῳ*, etc. Sic plures codd. In ed., εἰδέτω. Hic Gregorius ad phœnicem alludit.

φοτέρων γέννημα. Ἄρ᾽ οὖν ταυτόν (69) σοι φαίνεται A πλάσμα, καὶ τμῆμα, καὶ γέννημα; Πῶς οὔ; Ὁμοούσια δὲ ταῦτα, ἢ τί; Πῶς δ᾽ οὔ; Ὡμολόγηται οὖν καὶ τὰ διαφόρως ὑποστάντα (70) τῆς αὐτῆς εἶναι οὐσίας ἐνδέχεσθαι. Λέγω δὲ ταῦτα, οὐχ ἐπὶ τὴν θεότητα φέρων τὴν πλάσιν, ἢ τὴν τομὴν, ἤ τι τῶν ὅσα σώματος (μή μοί τις ἐπιφυέσθω πάλιν τῶν λογομάχων), ἐπὶ δὲ τούτων θεωρῶν, ὡς ἐπὶ σκηνῆς, τὰ νοούμενα. Οὐδὲ γὰρ οἷόν τε τῶν εἰκαζομένων οὐδὲν πρὸς πᾶσαν ἐξικνεῖσθαι καθαρῶς τὴν ἀλήθειαν. Καὶ τί ταῦτα, φασίν; Οὐ γὰρ τοῦ ἑνὸς, τὸ μὲν γέννημα, τὸ δὲ ἄλλο τι. Τί οὖν; Ἡ Εὔα καὶ ὁ Σὴθ, οὐχὶ τοῦ αὐτοῦ τοῦ Ἀδάμ; Τίνος γὰρ ἄλλου; Ἢ καὶ ἀμφότεροι γεννήματα; Οὐδαμῶς. Ἀλλὰ τί; Τὸ μὲν τμῆμα, τὸ δὲ γέννημα· καὶ μὴν ἀμφότεροι ταυτὸν ἀλλήλοις· ἄνθρωποι γάρ· οὐδεὶς ἀντερεῖ. Παύσῃ (71) οὖν ἀπο- B μαχόμενος (72) πρὸς τὸ Πνεῦμα, ὡς ἢ γέννημα πάντως, ἢ μὴ ὁμοούσιον, μηδὲ Θεὸν, καὶ ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων τὸ δυνατὸν λαβὼν τῆς ἡμετέρας ὑπολήψεως; Ἐγὼ μὲν οἶμαί σοι (73) καλῶς ἔχειν, εἰ μὴ λίαν ἔγνωκας φιλονεικεῖν, καὶ πρὸς τὰ δῆλα μάχεσθαι.

que soboles. Idemne porro tibi esse videntur, figmentum, segmentum, et soboles? Quidni? Age, ejusdemne hæc essentiæ inter se sunt, an **563** diversæ? Ejusdem. In confesso igitur est, ut, quæ varie exsistunt, eamdem tamen essentiam habeant. Nec vero hæc eo a me dicuntur, quod fictionem, aut sectionem, aut aliquid aliud ex his, quæ corporis natura fert, in divinitatem conferam (nec enim mihi rursus pugnax quispiam argutator insidiose immineat), sed ut in his rebus ea, velut in scena, spectem, quæ non nisi intellectu percipiuntur. Neque enim fieri potest, ut imago ulla et similitudo, rei veritatem plane perfecteque assequatur. Sed dicunt, quorsum hæc? Nec enim unius ejusdemque, alter Filius, alter aliud quidquam. Quid igitur? Eva et Seth, nonne ex eodem Adamo sunt? Ex quo enim alio? Utrum autem ambo ex eo geniti sunt? Minime. Quid ergo? Altera segmentum est, alter filius: atqui ambo inter se idem sunt: homines enim: nemo est qui inficietur. Desinesne igitur adversus Spiritum dimicare, quasi videlicet aut genitus omnino sit, aut consubstantialis non sit, nec Deus, præsertim cum ex humana quoque similitudine sententiam nostram haudquaquam impossibilem esse intellexeris? Equidem tibi jam belle esse existimo, nisi pervicaciter admodum contendere, manifestisque rebus obluctari decreveris.

ΙΒ'. Ἀλλὰ τίς προσεκύνησε τῷ Πνεύματι, φησίν; τίς ἢ τῶν παλαιῶν, ἢ τῶν νέων; τίς δὲ προσηύξατο; ποῦ δαὶ (74) τὸ χρῆναι προσκυνεῖν ἢ προσεύχεσθαι γέγραπται; καὶ πόθεν τοῦτο λαβὼν C ἔχεις; Τὴν μὲν τελεωτέραν αἰτίαν ἀποδώσομεν ὕστερον, ἡνίκα ἂν περὶ τοῦ ἀγράφου διαλεγώμεθα· νῦν δὲ τοσοῦτον εἰπεῖν ἐξαρκέσει· Τὸ Πνεῦμά ἐστιν ἐν ᾧ προσκυνοῦμεν, καὶ δι᾽ οὗ προσευχόμεθα. *Πνεῦμα γὰρ*, φησὶν, *ὁ Θεὸς, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν, ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν·* καὶ πάλιν· *Τὸ γὰρ τί προσευξόμεθα, καθ᾽ ὃ δεῖ, οὐκ οἴδαμεν, ἀλλ᾽ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα ὑπερεντυγχάνει* (75) *ὑπὲρ ἡμῶν στεναγμοῖς ἀλαλήτοις·* καὶ, *Προσεύξομαι τῷ Πνεύματι, προσεύξομαι δὲ καὶ τῷ νοΐ·* τοῦτ᾽ ἔστιν, ἐν νοῒ καὶ Πνεύματι. Τὸ οὖν προσκυνεῖν τῷ Πνεύματι, ἢ προσεύχεσθαι, οὐδὲν ἄλλο εἶναί μοι φαίνεται, ἢ αὐτὸ ἑαυτῷ τὴν εὐχὴν προσάγειν καὶ τὴν προσκύνησιν. Ὃ τίς οὐκ ἂν ἐπαινέσειε τῶν ἐνθέων, καὶ τῶν εὖ εἰδότων, ὅτι καὶ D ἡ τοῦ ἑνὸς προσκύνησις, τῶν τριῶν ἐστι προσκύνησις, διὰ τὸ ἐν τοῖς τρισὶν ὁμότιμον τῆς ἀξίας, καὶ τῆς θεότητος; Καὶ μὴν οὐδὲ ἐκεῖνο φοβηθήσομαι (76), τὸ πάντα διὰ τοῦ Υἱοῦ γεγονέναι λέγεσθαι, ὡς ἑνὸς τῶν πάντων ὄντος καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Πάντα γὰρ ὅσα γέγονεν, εἴρηται, οὐχ ἁπλῶς ἅπαντα· οὐδὲ γὰρ ὁ Πατὴρ, οὐδ᾽ ὅσα μὴ γέγονεν. Δεῖξον (77) οὖν,

XII. Sed quis, inquies, Spiritum adoravit? Quis, vel veterum, vel recentium? Quis eum oravit? Quo Scripturæ loco eum adorandum aut orandum esse proditum est? Unde hoc hausisti? Nos hujus rei pleniorem causam postea reddemus, cum de non scriptis dogmatibus disseremus. Nunc vero hoc dicere sufficiet. Spiritus est, in quo adoramus, et per quem oramus. *Spiritus enim*, inquit, *est Deus: atque eos, qui ipsum adorant, in Spiritu et veritate oportet adorare* [29]. Ac rursus, *Quid enim oremus, quemadmodum oportet, nescimus. Sed Spiritus ipse interpellat pro nobis gemitibus inenarrabilibus* [30]. Et alio loco: *Orabo Spiritu, orabo et mente* [31], id est, in mente et Spiritu. Ergo Spiritu adorare, vel orare, mihi nihil aliud esse videtur, quam ipsum sibiipsi orationem vel adorationem offerre. Eamque sententiam quis est qui non comprobaturus sit, de magnis ac divinis viris loquor, quique probe norunt, unius adorationem trium adorationem esse, propter æqualem trium personarum dignitatem ac divinitatem? Sed ne illud quidem extimescam, quod omnia per Filium facta esse dicuntur [32], tanquam in rerum universitatem Spiritus quoque sanctus aggregandus sit. Omnia enim, quæcunque facta sunt, dicit **564** evangelista [33], non omnia simpliciter. Nam ne ipse quidem Pater, nec omnia ea, quæ facta non sunt.

[29] Joan. IV, 24. [30] Rom. VIII, 26. [31] I Cor. XIV, 15. [32] Joan. I, 3. [33] ibid.

(69) *Ταυτόν*. Regg. a, bm et Par., ταῦτα.
(70) *Διαφόρως ὑποστάντα*. « Quæ diversimode nata, » vel, « producta exstiterunt, » etc.
(71) *Παύσῃ*. Or. 1, παῦσαι.
(72) *Ἀπομαχόμενος*. Sav., ἀντιμαχόμενος.
(73) *Οἶμαί σοι*. Quinque Regg., οἶμαί σε, « te bene, » vel « recte affectum puto. »
(74) *Ποῦ δαί*. In nonnullis, ποῦ δέ.
(75) *Ὑπερεντυγχάνει*. Sic textus sacer. In ed., ὑπεντυγχάνει [mendose].
(76) *Φοβηθήσομαι*. Sic duo Regg., Or. 1, Bas., Colb., etc. In ed., φοβήσομαι.
(77) *Δεῖξον*. Quatuor Regg., quatuor Colb., Or. 1, etc., δείξας. « Cum demonstraveris. »

Proba ergo Spiritum factum ac procreatum esse, ac tum Filio eum da, et in creaturarum numero colloca. Quandiu autem id probare atque ostendere nequiveris, nihil tibi ad impietatem adjumenti complexio illa allatura est. Si enim factus est, per Christum utique : ne ipse quidem inficias ivero. Si autem factus non est, quomodo, aut rerum universarum numero includetur, aut per Christum factus erit? Proinde desine, et Patrem, in Filii contumeliam male honorare (malus enim honor est, Patrem Filio privare, utcunque eum præstantiorem creaturam esse concesseris), et Filium in Spiritus sancti ignominiam. Non enim conservi opifex est, sed cum eo, qui pari dignitate est, glorificatur. Nihil Trinitati ex teipso tribue, ne a Trinitate excidas. Nullo modo unam illam naturam ac peræque venerandam trunca. Alioqui si quid ex tribus everteris, totum everteris, imo a toto excideris. Præstat exiguum quoddam unionis illius simulacrum capere, quam profligata quadam audacia in omnem impietatem prorumpere.

ὅτι γέγονε, καὶ τότε τῷ Υἱῷ δός, καὶ τοῖς κτίσμασι συναρίθμησον. Ἕως δ' ἂν μὴ τοῦτο δεικνύεις (78), οὐδὲν τῷ περιληπτικῷ βοηθῇ πρὸς ἀσέβειαν. Εἰ μὲν γὰρ γέγονε, διὰ Χριστοῦ πάντως· οὐδὲ αὐτὸς ἀρνήσωμαι (79). Εἰ δὲ οὐ γέγονε, πῶς ἢ τῶν πάντων ἕν, ἢ διὰ Χριστοῦ; Παῦσαι οὖν καὶ τὸν Πατέρα κακῶς τιμῶν κατὰ τοῦ Μονογενοῦς (κακὴ δὲ τιμὴ κτίσμα διδόντα τὸ τιμιώτερον ἀποστερεῖν Υἱόν), καὶ τὸν Υἱὸν κατὰ τοῦ Πνεύματος. Οὐ γὰρ ὁμοδούλου δημιουργός, ἀλλ' ὁμοτίμῳ συνδοξαζόμενος. Μηδὲν μετὰ σεαυτοῦ θῇς τῆς Τριάδος, μὴ τῆς Τριάδος ἐκπέσῃς. Μηδενὶ περικόψῃς τὴν μίαν (80) ὁμοίως σεβάσμιον. Ὡς ὅτι ἂν τῶν τριῶν καθέλῃς, τὸ πᾶν ἔσῃ καθῃρηκώς, μᾶλλον δὲ τοῦ παντὸς ἐκπεπτωκώς. Βέλτιον μικρὰν τῆς ἑνώσεως φαντασίαν λαβεῖν, ἢ παντελῆ τολμῆσαι δυσσέβειαν.

XIII. Venit jam ad præcipuum disputationis caput oratio; ac quæstionem quidem, quæ jampridem oppressa est et exstincta, atque fidei cessit, hoc tempore renovari doleo et ingemisco : adversus rabulas tamen stare necesse est, ac providere, ne velut deserta causa vincamur, qui Verbum habemus, Spiritusque patrocinium suscipimus. Si Deus, inquiunt, et Deus, et Deus, quid causæ esse potest, quin tres sint dii, aut quin plurium deorum principatum colamus? Quinam hæc? Hi nempe, qui perfectiores in impietate sunt, aut etiam qui secundas partes tenent, hoc est, qui de Filio rectius sentiunt. Sermo enim mihi, partim adversus ambos communis est, partim adversus hos proprius et peculiaris. Ac cum his quidem ad hunc modum agemus. Quid trideitis nobis dicitis, qui Filium colitis, etsi a Spiritu descivistis? Vos autem non bideitæ? Nam si Unigeniti quoque cultum et adorationem abjuratis, haud dubie ab adversariorum partibus statis : ac proinde quid est, quamobrem lenius humaniusque vobiscum agamus, tanquam non omnino mortuis et exstinctis? Si autem colitis, atque **565** hactenus saltem salubriter affecti estis, ex vobis quæremus, qua ratione a bideitatis crimine vosmet vindicare queatis, si quis eam vobis objiciat? Si est vobis sermo prudentiæ, respondete, nobisque etiam respondendi ansam præbete. Illæ enim rationes, quibus bideitatis crimen propulsabitis, eædem quoque nobis ad trideitatis crimen propellendum sufficient. Atque ita causam obtinebimus, vos, qui accusatores estis, patronos habituri. Quo quid fortius et generosius?

ΙΓ'. Ἥκει δὲ ἡμῖν ὁ λόγος ἐπ' αὐτὸ τὸ κεφάλαιον· καὶ στένω μέν, ὅτι πάλαι τεθνηκὸς ζήτημα, καὶ τῇ πίστει παραχωρῆσαν, νῦν ἀνακαινίζεται· στῆναι δὲ ὅμως ἀναγκαῖον πρὸς τοὺς λογολέσχας, καὶ μὴ ἐρήμην ἁλῶναι, Λόγον ἔχοντας, καὶ συνηγοροῦντας Πνεύματι. Εἰ Θεός, φασὶ (81), καὶ Θεός, καὶ Θεός, πῶς οὐχὶ τρεῖς θεοί; ἢ πῶς οὐ πολυαρχία τὸ δοξαζόμενον; Ταῦτα τίνες; Οἱ τελεώτεροι (82) τὴν ἀσέβειαν, ἢ καὶ οἱ τῆς δευτέρας (83) μερίδος, λέγω δὲ τοὺς περὶ τὸν Υἱόν πως εὐγνώμονας. Ὁ μὲν γὰρ κοινός μοι πρὸς ἀμφοτέρους λόγος, ὁ δὲ πρὸς τούτους ἴδιος. Ὁ μὲν οὖν πρὸς τούτους, τοιοῦτος. Τί φατε τοῖς τριθεΐταις (84) ἡμῖν, οἱ τὸν Υἱὸν σέβοντες, εἰ καὶ τοῦ Πνεύματος ἀφεστήκατε; Ὑμεῖς δὲ οὐ διθεῖται (85); Εἰ μὲν γὰρ ἀρνεῖσθε καὶ τοῦ Μονογενοῦς τὴν προσκύνησιν, σαφῶς τέταχθε μετὰ τῶν ἐναντίων· καὶ τί φιλανθρωπευόμεθα πρὸς ὑμᾶς, ὡς οὐ πάντῃ νενεκρωμένους; Εἰ δὲ σέβεσθε, καὶ μέχρι τούτου διάκεισθε σωτηρίως (86), ὑμᾶς ἐρωτήσομεν· Τίς ὁ λόγος τῆς διθεΐας ὑμῖν, ἂν τοῦτο ἐγκαλῆσθε; Εἰ ἔστι λόγος συνέσεως, ἀποκρίθητε, δότε καὶ ἡμῖν ὁδὸν ἀποκρίσεως. Οἷς γὰρ ἂν ὑμεῖς τὴν διθεΐαν ἀποκρούσησθε λόγοις, οὗτοι καὶ ἡμῖν κατὰ τῆς τριθεΐας ἀρκέσουσιν· καὶ οὕτω νικῶμεν, ὑμῖν τοῖς κατηγόροις, συνηγόροις χρώμενοι· οὗ τί γενναιότερον;

XIV. At vero quodnam nobis est cum utrisque certamen, et quænam oratio? Nobis Deus unus est,

ΙΔ'. Ὁ δὲ κοινὸς ἡμῖν πρὸς ἀμφοτέρους τίς ἀγών τε καὶ λόγος (87); Ἡμῖν εἷς Θεός, ὅτι μία θεότης·

(78) *Δεικνύεις*. Tres Regg. et Or. 1, δεικνύῃς.

(79) *Ἀρνήσωμαι*. Reg. bm et alii duo, ἀρνήσομαι.

(80) *Μίαν*. Sic quatuor Regg., totidem Colb., Or. 1, Par., etc. In ed., θείαν, « divinam. »

(81) *Φασί*. Duo Regg., quinque Colb., etc., φησί.

(82) *Οἱ τελεώτεροι*, etc. « Perfectiores in impietate. » Designat hic Gregorius Arianos et Eunomianos, qui in Filium et in Spiritum sanctum impii erant.

(83) *Οἱ τῆς δευτέρας*, etc. « Secundas partes tenebant » Semiariani et Macedoniani, qui tantum in Spiritum sanctum blasphemi erant.

(84) *Τριθεΐταις*. « Trideitis, » id est, « trium deorum cultoribus. »

(85) *Διθεῖται*. « Duorum deorum cultores. »

(86) *Διάκεισθε σωτηρίως*. Bill. : « incolumi salute estis. »

(87) *Λόγος*. Coisl. 1 addit, ἐστί.

καὶ πρὸς ἓν τὰ ἐξ αὐτοῦ τὴν ἀναφορὰν ἔχει, κἂν τρία πιστεύηται. Οὐ γάρ, τὸ μὲν μᾶλλον (88), τὸ δὲ ἧττον Θεός· οὐδὲ τὸ μὲν πρότερον, τὸ δὲ ὕστερον· οὐδὲ βουλήσει τέμνεται, οὐδὲ δυνάμει μερίζεται, οὐδέ τι τῶν ὅσα τοῖς μεριστοῖς (89) ὑπάρχει, κἀνταῦθα λαβεῖν ἔστιν· ἀλλὰ ἀμέριστος (90) ἐν μεμερισμένοις, εἰ δεῖ συντόμως εἰπεῖν, ἡ θεότης· καὶ οἷον ἐν ἡλίοις τρισὶν ἐχομένοις ἀλλήλων, μία τοῦ φωτὸς σύγκρασις. Ὅταν μὲν οὖν πρὸς τὴν θεότητα βλέψωμεν, καὶ τὴν πρώτην αἰτίαν, καὶ τὴν μοναρχίαν, ἓν ἡμῖν τὸ φανταζόμενον· ὅταν δὲ πρὸς τὰ ἐν οἷς ἡ θεότης, καὶ τὰ ἐκ τῆς πρώτης αἰτίας ἀχρόνως ἐκεῖθεν ὄντα καὶ ὁμοδόξως, τρία τὰ προσκυνούμενα.

A quoniam una deitas; atque ad unum, ea quæ ex eo sunt, referuntur, etiamsi tres personas credamus. Neque enim hoc magis, illud minus est Deus, nec hoc prius, illud posterius. Nec voluntate scinduntur, nec potentia dividuntur, nec denique quidquam eorum, quæ dividuis rebus contingunt, hic quoque reperitur. Sed individua in dividuis, ut uno verbo dicam, est divinitas, ac velut in tribus solibus inter se cohærentibus una lucis commistio et temperatio. Cum ergo ad divinitatem, primamque illam causam, uniusque principatum et imperium respexerimus, unum est quod mentis nostræ oculis obversatur. Cum rursus ad ea, in quibus est divinitas, et quæ ex prima illa causa, citra ullam temporis intercapedinem, ac pari gloria sunt, tria sunt quæ adorantur.

ΙΕ'. Τί δαί; οὐχὶ καὶ παρ' Ἕλλησι, φαῖεν ἄν, μία θεότης, ὡς οἱ τὰ τελεώτερα παρ' ἐκείνοις φιλοσοφοῦντες, καὶ παρ' ἡμῖν ἀνθρωπότης μία, τὸ γένος ἅπαν; Ἀλλ' ὅμως θεοὶ πολλοί, καὶ οὐχ εἷς, ὡς δὴ καὶ ἄνθρωποι; Ἀλλ' ἐκεῖ μὲν ἡ κοινότης τὸ ἓν ἔχει μόνον ἐπινοίᾳ θεωρητόν (91)· τὰ δὲ καθ' ἕκαστον πλεῖστον ἀλλήλων, καὶ τῷ χρόνῳ, καὶ τοῖς πάθεσι, καὶ τῇ δυνάμει μεμερισμένα. Ἡμεῖς τε γὰρ οὐ σύνθετοι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀντίθετοι, καὶ ἀλλήλοις, καὶ ἡμῖν αὐτοῖς, οὐδὲ ἐπὶ μιᾶς ἡμέρας οἱ αὐτοὶ καθαρῶς μένοντες, μὴ ὅτι τὸν ἅπαντα βίον· ἀλλὰ καὶ σώμασι καὶ ψυχαῖς ἀεὶ ῥέοντές τε καὶ μεταπίπτοντες. Οὐκ οἶδα δέ, εἰ μὴ καὶ ἄγγελοι (92), καὶ πᾶσα φύσις ἡ ἄνω, καὶ (93) μετὰ τὴν Τριάδα, κἂν ἁπλοῖ τινες ὦσι, καὶ πρὸς τὸ καλὸν παγιώτεροι, τῇ πρὸς τὸ ἄκρον καλὸν ἐγγύτητι.

B XV. Quid autem, dixerint fortasse, nonne apud ethnicos quoque deitas una est, ut docent qui plenius apud illos perfectiusque philosophabantur, atque apud nos genus universum, humanitas una? Et tamen plures sunt dii, et non unus, sicut etiam multi homines? At illic communitas unitatem habet, quæ cogitatione sola considerari possit: singularia autem, et tempore, et affectionibus, atque adeo potentia et facultate plurimum inter se divisa sunt. Nam nos, non solum compositi sumus, sed etiam, tum inter nos mutuo, tum nobis etiam ipsis oppositi; ut qui ne **566** unius quidem diei spatio, nedum toto vitæ curriculo, plane iidem maneamus, verum, et corporibus, et animis, perpetuo diffluamus et immutemur. Atque haud scio, num idem C quoque in angelis locum habeat, ac in omni illa cœlesti natura, et Trinitati proxima; tametsi alioqui simplici quadam natura præditi sint, atque ob vicinitatem eam, quam ad summum bonum habent, in bonum firmius defixi.

ΙϚ'. Οἵ τε παρ' Ἑλλήνων σεβόμενοι θεοί τε καὶ δαίμονες, ὡς αὐτοὶ λέγουσιν, οὐδὲν ἡμῶν δέονται κατηγόρων, ἀλλὰ τοῖς σφῶν αὐτῶν ἁλίσκονται θεολόγοις (94), ὡς μὲν ἐμπαθεῖς, ὡς δὲ στασιώδεις, ὅσων

XVI. Jam deos illos, quos ethnici coluut, ac dæmones, ut ipsimet vocant, nihil a nobis accusari necesse est, cum a suismet theologis convincantur, quam fœdis affectibus obnoxii, quam turbulenti

(88) *Οὐ γάρ, τὸ μὲν μᾶλλον*, etc. S. Leo serm. 8, in Nativ. Christi ait: « Gradus in vero divinitate esse non possunt. Quidquid Deo minus est, Deus non est. »

(89) *Μεριστοῖς*. « Dividuis. » Sic tres Regg., quinque Colb., Or. 1, Par., Comb. In ed., μερισταῖς, « partitoribus. »

(90) *Ἀμέριστος*. Vide Damascen. *De orthodoxa fide*, cap. Περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος. « De sancta Trinitate. »

(91) *Ἐπινοίᾳ θεωρητόν*. « Aliud est, » inquit Billius ex Elia, « re quidpiam considerari, aliud ratione et cogitatione. Atque in omnibus quidem rebus creatis, personarum divisio re consideratur. Nam re Petrus a Paulo separatus consideratur. Communitas autem, et conjunctio, et unitas considerantur ratione duntaxat et cogitatione. Nam mente intelligimus Petrum et Paulum ejusdem esse naturæ. Uterque enim animal est rationale, mortale, etc. Personæ autem in se invicem non sunt, sed quælibet earum peculiaris est, hoc est, separatim exsistit, et habet plurima, quæ eam ab alia distinguant. Nam et loco distant, et differunt tempore, voluntate, potestate, temperamento, etc. Eo fit ut duo vel tres homines dicantur et multi (sicut fit etiam in Græcorum diis), quod divisi sint, tempore, loco, judicii sententia, potestate, etc. At in Trinitate contrario modo res se habet. Nam in ea, quod est commune, re consideratur, propter coæternitatem et identitatem essentiæ, propter etiam efficacitatis, voluntatis et sententiæ conspirationem, et potentiæ identitatem. Quod vero in eadem discrimen habet, id cogitatione intelligitur. Nam Deum unum agnoscimus, atque in D solis proprietatibus paternitatis, filiationis, et processionis discrimen intelligimus. Nec enim distantiam localem in deitate statuere possumus. Personæ enim sunt in se invicem; non quod confundantur, sed quod cohæreant, juxta illud Joan. x, 38, *Ego in Patre, et Pater in me est*. Non item statuere possumus in Trinitate, vel voluntatis, vel sententiæ, vel efficacitatis aut potentiæ diversitatem, vel cujusquam alius rei, quæcunque realem ac totalem in nobis divisionem gignunt. Itaque nec tres deos dicimus, sed unum, sacrosanctam Trinitatem. »

(92) *Καὶ ἄγγελοι*. « Angeli, » inquit Billius, « ratione arbitrii, natura sua mutari possunt. Verum per gratiam id sunt asseculi, ut jam ne mutari quidem possint. »

(93) *Καί*. Deest in tribus Regg. et quinque Colb.

(94) *Θεολόγοις*. « Græcorum theologi, » inquit Elias, « sunt Hermes, Orpheus, Homerus, Plato et Aristoteles. Maximi tamen inter eos numerantur Plato et Aristoteles. »

sint, quot malis scateant, quot mutationes subeant, atque non mutuo solum inter se, sed etiam primis illis causis adversentur, quos Oceanos, et Tethidas, et Phanetas, et nescio quo alio nomine appellant; ac postremo Deum quemdam ob principatus amorem liberis suis infestum, atque alios omnes præ inexplebili cupiditate devorantem, ut et hominum omnium Pater sit, et deorum, quos misere comederit, et evomuerit. Quod si hæc ipsi, ut sermonis turpitudinem fugiant, fabulosa, atque allegorico sensu interpretanda esse contenderint, quid tandem ad illud dicent, *trifariam omnia divisa esse* [34], aliumque alii cuipiam orbis parti præesse, atque et materiis et dignitatibus distinctos esse? At nostræ doctrinæ non eadem est ratio; nec pars hæc Jacob, ut inquit meus theologus [35]. Sed horum quodlibet unitatem habet, non minus ejus, cum quo conjungitur, quam suiipsius respectu, propter essentiæ et potentiæ identitatem. Atque hæc unionis hujus ratio est, quantum quidem ipsi percipimus. Ac si quidem firma est hæc ratio, Deo ob hujusmodi speculationem gratias ago; sin minus, firmiorem aliam conquiremus.

A δὲ κακῶν γέμοντες, καὶ μεταβολῶν· καὶ οὐ πρὸς ἀλλήλους μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰς πρώτας αἰτίας ἀντιθέτως ἔχοντες· οὓς δὴ (95) καὶ Ὠκεανοὺς, καὶ Τηθύας, καὶ Φάνητας (96), καὶ οὐκ οἶδα οὕστινας ὀνομάζουσι· καὶ τελευταῖόν τινα θεὸν (97) μισότεκνον διὰ φιλαρχίαν, πάντας καταπίνοντα τοὺς ἄλλους ἐξ ἀπληστίας, ἵνα γένηται πάντων ἀνδρῶν τε θεῶν τε πατὴρ, δυστυχῶς ἐσθιομένων καὶ ἐμουμένων. Εἰ δὲ ταῦτα μῦθοι, καὶ ὑπόνοιαί τινες, ὥς αὐτοί φασι, τὸ αἰσχρὸν τοῦ λόγου διαδιδράσκοντες, τί φήσουσι πρὸς τὸ, *Τριχθὰ δὲ πάντα δέδασται*, καὶ τὸ ἄλλον ἄλλῳ τινὶ τῶν ὄντων ἐπιστατεῖν, διῃρημένους καὶ ταῖς ὕλαις (98), καὶ τοῖς ἀξιώμασι; Τὸ δὲ ἡμέτερον, οὐ τοιοῦτον· *Οὐδὲ αὕτη μερὶς τῷ Ἰακὼβ* (99), φησὶν ὁ ἐμὸς θεολόγος· ἀλλὰ τὸ ἓν ἕκαστον αὐτῶν ἔχει B πρὸς τὸ συγκείμενον, οὐχ ἧττον ἢ πρὸς ἑαυτὸ, τῷ ταυτῷ τῆς οὐσίας καὶ τῆς δυνάμεως. Καὶ οὗτος ὁ τῆς ἑνώσεως λόγος, ὅσον ἐφ' οἷς (1) ἡμεῖς κατειλήφαμεν. Εἰ μὲν οὖν ἰσχυρὸς οὗτος ὁ λόγος, τῷ Θεῷ χάρις τῆς θεωρίας· εἰ δὲ μὴ, ζητῶμεν τὸν ἰσχυρότερον.

XVII. Tua porro argumenta, quibus nostram illam unionem evertere conaris, statuere nequeo, ludentisne potius, an serio agentis esse dicamus. Quodnam enim est hoc argumentum? Ea, quæ ejusdem essentiæ sunt, connumerantur, inquis (connumerationem videlicet appellans in numerum **567** unum contractionem), quæ autem disparem substantiam habent, minime connumerantur. Unde vos quidem ex eo elabi non potestis, quin juxta hanc rationem, tres deos asseratis. Nobis autem nullum tale periculum imminet. Non enim ea consubstantialia esse profitemur. Respondeo: Unica voce teipsum negotio ac molestiis liberasti, malamque victoriam adeptus es: idemque tibi accidit, quod iis, qui mortis metu, sibiipsis laqueo vitam adimunt. Etenim, ne in defendendo unius principatu desudes, deitatem negasti, hostibusque id, quod quærebant, prodidisti. Ego vero, etiam si quid laboris subeundum sit, non tamen prodam id quod adoratur. Quanquam ne hic quidem video, quis labor suscipiendus sit.

IZ'. Τοὺς δὲ σοὺς λόγους, οὐκ οἶδα πότερον παίζοντος εἶναι φήσομεν (2), ἢ σπουδάζοντος, οἷς ἀναιρεῖς ἡμῶν τὴν ἕνωσιν. Τίς γὰρ δὴ καὶ ὁ λόγος; Τὰ ὁμοούσια συναριθμεῖται (3), φῂς (συναρίθμησιν λέγων τὴν εἰς ἀριθμὸν ἕνα συναίρεσιν)· οὐ συναριθμεῖται δὲ τὰ μὴ ὁμοούσια. Ὥστε ὑμεῖς μὲν οὐ φεύξεσθε τὸ λέγειν τρεῖς θεοὺς κατὰ τὸν λόγον τοῦτον· ἡμῖν C δὲ οὐδὲ εἷς κίνδυνος· οὐ γὰρ ὁμοούσια λέγομεν. Σὺ μὲν οὖν ἀπήλλαξας σεαυτὸν πραγμάτων μιᾷ φωνῇ, καὶ τὴν κακὴν νίκην νενίκηκας· ὅμοιόν τι ποιήσας τοῖς διὰ θανάτου φόβον ἀπαγχομένοις. Ἵνα γὰρ μὴ κάμῃς τῇ μοναρχίᾳ συνιστάμενος, ἠρνήσω θεότητα, καὶ προδέδωκας τοῖς ἐχθροῖς τὸ ζητούμενον. Ἐγὼ δὲ κἂν τι δέῃ καμεῖν, οὐ προήσομαι τὸ προσκυνούμενον. Ἐνταῦθα δὲ, οὐδὲ ὁρῶ τίς ὁ πόνος.

XVIII. Connumerantur, inquis, ea, quæ eamdem substantiam habent: quæ autem substantia inter se differunt, singularem indicationem habent. Unde hoc, et a quibus doctoribus aut fabulatoribus accepisti? Illudne te fugit, numerum omnem hanc vim habere, ut subjectorum quantitatem, non item rerum naturam, explicet? Ego vero ita simplex,

IH'. Συναριθμεῖται, φῂς, τὰ ὁμοούσια· τὰ δὲ οὐχ (4) οὕτως ἔχοντα, μοναδικὴν ἔχει τὴν δήλωσιν. Πόθεν σοι τοῦτο, καὶ παρὰ τίνων δογματιστῶν καὶ (5) μυθολόγων; Ἢ ἀγνοεῖς, ὅτι πᾶς ἀριθμὸς, τῆς ποσότητος D τῶν ὑποκειμένων ἐστὶ δηλωτικὸς, οὐ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων; Ἐγὼ δὲ οὕτως ἀρχαίως ἔχω, μᾶλλον δὲ ἀμαθῶς, ὥστε τρία μὲν ὀνομάζω τὰ τοσαῦτα τῷ

[34] *Homer. Iliad.* XIV, *vers.* 189. [35] Jer. X, 16.

(95) *Οὓς δή*. Sic Reg. bm, Bas., aliique plures. In ed. deest δή.

(96) *Ὠκεανοὺς... Τηθύας... Φάνητας*. Per « Oceanos, Tethydas et Phanetas, » intelligit Gregorius deos, qui, juxta poetas, « mari, terræ vitalique facultati » præsidere finguntur.

(97) *Τινα Θεόν*, etc. Hic designatur Saturnus. Dicitur « filios devorans, » quod saxum fasciis involutum pro Jove devorasse fingitur.

(98) *Ὕλαις*. « Materiis, » id est, « elementis. »

(99) *Μερὶς τῷ Ἰακώβ*. « Pars hæc Jacob. » Verba sunt Jeremiæ X, 16, quem Gregorius suum appellat theologum, eumque Græcorum theologis opponit. « Pars Jacob, » juxta Eliam, designat « doctrinam eorum qui recte et orthodoxe sentiunt. »

(1) *Ἐφ' οἷς*. Bas., ἐν οἷς.

(2) *Φήσομεν*. Coisl. 1, φήσαιμεν.

(3) *Συναριθμεῖται*. Hoc argumentum cæteraque omnia, sanctus Basilius, in libro *De Spiritu sancto*, plenissime refellit.

(4) *Οὐχ*. Duo Regg., μή.

(5) *Καί*. Reg. a, ἤ.

ἀριθμῷ, κἂν διέστηκε τὴν φύσιν· ἓν δὲ, καὶ ἓν, καὶ ἓν, ἄλλως τὰς τοσαύτας μονάδας, κἂν τῇ οὐσίᾳ συνάπτωνται, οὐ πρὸς τὰ πράγματα μᾶλλον ἀφορῶν, ἢ τὸ ποσὸν τῶν πραγμάτων, καθ' ὧν ἡ ἀρίθμησις (6). Ἐπεὶ δὲ λίαν περιέχῃ τοῦ γράμματος, καίτοιγε πολεμῶν τῷ γράμματι (7), ἐκεῖθέν μοι λάβε τὰς ἀποδείξεις· *Τρία ἐν ταῖς Παροιμίαις ἐστὶν, ἃ εὐόδως πορεύεται· λέων, καὶ τράγος, καὶ ἀλεκτρυών· καὶ βασιλεὺς δημηγορῶν ἐν ἔθνει* (8), τὸ τέταρτον· ἵνα μὴ λέγω τὰς ἄλλας ἐκεῖ τετράδας ἀριθμουμένας, τῇ δὲ φύσει διῃρημένας. Καὶ δύο τῷ Μωσεῖ χερουβὶμ (9) εὑρίσκω μοναδικῶς ἀριθμούμενα. Πῶς οὖν, ἢ ἐκεῖνα τρία, κατὰ τὴν σὴν τεχνολογίαν, τοσοῦτον ἀλλήλων ἀπεῤῥηγμένα ταῖς φύσεσιν; ἢ ταῦτα μοναδικὰ, τοσοῦτον ἀλλήλοις ὁμοφυῆ καὶ συγκείμενα; Εἰ γὰρ λέγοιμι Θεὸν καὶ Μαμωνᾶν, δύο κυρίους εἰς ἓν ἀριθμουμένους, τοσούτῳ μακρὰν ὄντας ἀλλήλων, τάχα ἂν καὶ μᾶλλον γελασθείην τῆς συναριθμήσεως.

ΙΘ'. Ἀλλ' ἐμοὶ, φησὶν, ἐκεῖνα συναριθμούμενα λέγεται, καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας, οἷς συνεκφωνεῖται καταλλήλως, καὶ τὰ ὀνόματα· οἷον, ἄνθρωποι τρεῖς, καὶ θεοὶ τρεῖς, οὐχὶ τρία τάδε, καὶ τάδε (10). Τίς γὰρ ἡ ἀντίδοσις (11); τοῦτο νομοθετοῦντός ἐστι τοῖς ὀνόμασιν, οὐκ ἀληθεύοντος. Ἐπεὶ κἀμοὶ Πέτρος, καὶ Παῦλος, καὶ Ἰωάννης, οὐ τρεῖς, οὐδὲ ὁμοούσιοι, ἕως ἂν μὴ τρεῖς Πέτροι, καὶ τρεῖς Παῦλοι, καὶ Ἰωάνναι τοσοῦτοι λέγονται (12). Ὃ γὰρ σὺ τετήρηκας ἐπὶ τῶν γενικωτέρων ὀνομάτων, τοῦτο καὶ ἡμεῖς ἀπαιτήσομεν ἐπὶ τῶν εἰδικωτέρων (13) κατὰ τὴν σὴν ἀνάπλασιν· ἢ ἀδικήσεις, μὴ διδοὺς ὅπερ εἴληφας. Τί δαὶ ὁ Ἰωάννης; Τρεῖς εἶναι τοὺς μαρτυροῦντας λέγων ἐν ταῖς Καθολικαῖς, τὸ Πνεῦμα, τὸ ὕδωρ, τὸ αἷμα (14), ἆρά σοι ληρεῖν φαίνεται; Πρῶτον μὲν, ὅτι τὰ μὴ ὁμοούσια συναριθμῆσαι τετόλμηκεν, ὃ τοῖς ὁμοουσίοις σὺ δίδως. (Τίς γὰρ ἂν εἴποι ταῦτα μιᾶς οὐσίας;) Δεύτερον δὲ, ὅτι μὴ καταλλήλως ἔχων ἀπήντησεν· ἀλλὰ τὸ τρεῖς ἀῤῥενικῶς προθεὶς, τὰ τρία οὐδετέρως ἐπήνεγκε, παρὰ τοὺς σοὺς, καὶ τῆς σῆς (15) γραμματικῆς ὅρους καὶ νόμους. Καίτοι τί διαφέρει, ἢ τρεῖς προθέντα, ἓν, καὶ ἓν, καὶ ἓν ἐπενεγκεῖν, ἢ ἕνα, καὶ ἕνα, καὶ ἕνα λέγοντα, μὴ τρεῖς, ἀλλὰ τρία προσαγορεύειν; ὅπερ αὐτὸς ἀπαξιοῖς ἐπὶ τῆς θεότητος. Τί δαί σοι ὁ καρκίνος, τό τε ζῶον, τό τε ὄργανον, ὅ τε ἀστήρ; τί δαὶ ὁ κύων, ὅ τε χερσαῖος, καὶ ὁ ἔνυδρος, καὶ ὁ οὐράνιος; οὐ τρεῖς λέγεσθαί σοι δοκοῦσι καρκῖνοι καὶ κύνες; Πάντως γε. Ἆρα οὖν παρὰ τοῦτο καὶ ὁμοούσιοι; Τίς φήσει τῶν νοῦν ἐχόντων; Ὁρᾷς,

vel imperitus potius sum, ut tria quidem ea nominem, quæ totidem numero sunt, etiamsi substantia differant : unum autem, et unum, et unum, totidem unitates, etiamsi substantia conjungantur, non magis videlicet res ipsas intuens, quam rerum quantitatem, juxta quam enumeratio ipsa sit. Quoniàm autem mordicus litteram retines, etsi alioqui litteræ bellum inferens, illinc mihi probationes hasce accipe. *Tria* in Proverbiis *sunt, quæ recte incedunt, leo, hircus, et gallus;* et quarto loco, *rex apud populares suos concionem habens* [36]; ut reliquas illas natura distinctas quaternitates, quæ illic recensentur, silentio prætercam. Duos etiam cherubim apud Moysem invenio, qui separatim numerantur [37]. Quomodo ergo, vel illa tria sunt, sicut ars tua præscribit, cum natura atque substantia adeo inter se discrepent : aut hæc singularia, quæ natura inter se adeo æqualia sunt, et copulata? Nam si dominos illos duos Deum et mammonam [38] commemorare velim, qui numero uno efferuntur, cum usqueadeo inter se disjuncti sint, magis quoque fortasse me ob hanc connumerationem ridendum propinarem.

XIX. At, inquis, ea connumerari dicuntur, ejusdemque essentiæ esse, quibus nomina ipsa respondent, cum efferuntur : **568** ut homines tres, et dii tres, non autem tria hæc, aut illa. Quæ enim est hæc relata responsio? Nimirum hoc jam hominis est legem nominibus præscribentis, non verum dicere instituentis. Alioqui mihi quoque pari eadem ratione Petrus, et Paulus, et Joannes non tres erunt, nec consubstantiales, quandiu non tres Petri, aut tres Pauli, aut totidem Joannes non dicentur. Quod enim tu in generalibus nominibus retinuisti, hoc nos quoque juxta commentum tuum in specialibus postulamus. Injuste enim feceris, nisi, quod accepisti, dederis. Quid Joannes? Cum in Catholicis epistolis suis tres esse ait [39], qui testimonium dant, Spiritum, aquam, et sanguinem, videturne tibi delirare? Primum, quia res substantia diversas connumerare ausus est, quod tu consubstantialibus tantum tribuis. Quis enim hæc unius ejusdemque substantiæ esse dixerit? Alterum, quia modo minime congruenti voces sequentes subjunxerit; sed cum tres masculino genere proposuisset, tria neutro genere subjunxit, contra quam tuæ, atque ipsius etiam grammaticæ leges ferant. Verum quid interest, aut cum tres masculino genere præposueris, unum, et unum, et unum subjicere : aut cum unum, et unum, et unum dixeris, non tres, sed tria appellare? Id quod tu in deitate admittere gravaris. Jam, quid tibi cancer, qui et animal est, et

[36] Prov. xxx, 29, 30. [37] Exod. xxxvii, 7 sqq. [38] Matth. vi, 24. [39] I Joan. v, 8.

(6) *Ἡ ἀρίθμησις*. Coisl. 1, Par. et Comb., ἡ ἀπαρίθμησις.

(7) *Γράμματι*. Coisl. 1, πράγματι.

(8) *Δημηγορῶν ἐν ἔθνει*. Sic plerique codd. et Bas. Mendose in Par. ed., δημιουργῶν ἔθνει.

(9) *Χερουβίμ*. Reg. bm, χερουβεῖμ.

(10) *Τρία τάδε, καὶ τάδε*. Sic quatuor Regg., quinque Colb., Or. 1, etc. Deest καὶ τάδε in ed.

(11) *Ἀντίδοσις*. Billius in interpretatione « redditio; » in notis : « congruentia. »

(12) *Λέγονται*. Duo Regg. et Or. 1, λέγωνται.

(13) *Εἰδικωτέρων*. Reg. a et Comb., ἰδικωτέρων.

(14) *Τὸ ὕδωρ, τὸ αἷμα*. In nonnullis, καὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸ αἷμα.

(15) *Τῆς σῆς*. Sic Coisl. 1. « Contra tuas, et tuæ ipsius grammaticæ definitiones et leges. » Deest σῆς in ed.

organum, et sidus? Quid canis, qui terrestris est, et marinus, et cœlestis? Nonne tres cancri, aut canes tibi dici videntur? Ita profecto. An ergo proinde quoque consubstantiales sunt? Quis sanus hoc dixerit? Videsne quomodo tibi hoc connumerationis argumentum, tot tantisque rationibus confutatum, corruerit? Nam cum nec consubstantialia semper connumerentur, et quæ disparis essentiæ sunt, interdum connumerentur, et tamen in utrisque nomina simul efferri perspiciamus, ex tuis dogmatibus quid tibi accessit?

A ὅπως σοι διαπέπτωκεν ὁ περὶ τῆς συναριθμήσεως λόγος, τοσούτοις ἐληλεγμένος; Εἰ γὰρ μήτε τὰ ὁμοούσια πάντως συναριθμεῖται, καὶ συναριθμεῖται τὰ μὴ ὁμοούσια, ἥ τε τῶν ὀνομάτων (16) συνεκφώνησις ἐπ' ἀμφοῖν, τί σοι πλέον ὧν ἐδογμάτισας;

XX. Quin illud etiam expendo, nec fortasse temere atque absurde. Unum et unum, nonne composita duo constituunt? Duo rursus, nonne in unum et unum resolvuntur? Ita sane. Si ergo consubstantialia quidem sunt, quæ componuntur, ut ipse argutaris, diversæ autem substantiæ sunt, quæ secantur, quid ex eo consequetur? Nimirum res easdem, et ejusdem, et diversæ essentiæ esse. Nec vero facere possum, **569** quin tuas prænumerationes ac subnumerationes rideam, quibus tu perinde gloriaris, ac si res ipsæ in vocabulorum ordine sitæ sint. Nam si ita est, quid impedit, quominus eadem ratione, quoniam eadem, propter æqualem naturæ præstantiam, in sacra Scriptura nunc priori, nunc posteriori loco numerantur, sint quoque ipsa seipsis, tum excellentiora, tum abjectiora? Quod idem dicendum etiam habeo de his vocibus, *Deus* et *Dominus;* atque insuper de his præpositionibus, *ex quo*, *per quem*, et *in quo* [40], quibus tu divinum illud nomen ad artis præscriptum exigis, primam scilicet Patri, alteram Filio, tertiam Spiritui sancto assignans. Quid enim fecisses, si quælibet ex his præpositionibus unicuique personæ constanter tribueretur; cum, tametsi omnes cum omnibus promiscue construantur, ut studiosis et accuratis lectoribus perspicuum est, tantam ipse per eas, et dignitatis, et naturæ diversitatem inducas? Sufficiunt hæc quidem hominibus non nimis iniquis ac præposteris. Sed quia tibi difficile est, cum semel in Spiritum sanctum insilieris, impetum comprimere, ac non potius, ferociorum aprorum instar, ad extremum usque pertinaciter contendere, teque in gladium ipsum impellere, quoad totum vulnus pectore exceperis: age, quæ tibi ratio supersit, videamus.

Κ'. Σκοπῶ δὲ κἀκεῖνο, καὶ ἴσως οὐκ ἔξω λόγου. Τὸ ἕν, καὶ τὸ ἕν, οὐκ εἰς δύο συντίθεται; τὰ δύο δὲ, οὐκ εἰς ἕν, καὶ ἕν, ἀναλύεται; Δῆλον ὅτι (17). Εἰ οὖν ὁμοούσια μὲν τὰ συντιθέμενα κατὰ τὸν σὸν λόγον, ἑτερούσια (18) δὲ τὰ τεμνόμενα, τί συμβαίνει; Τὰ αὐτὰ ὁμοούσιά τε εἶναι καὶ ἑτεροούσια. Γελῶ σου καὶ B τὰς προαριθμήσεις, καὶ τὰς ὑπαριθμήσεις, αἷς (19) σὺ μέγα φρονεῖς, ὥσπερ ἐν τῇ τάξει τῶν ὀνομάτων, κειμένων τῶν πραγμάτων. Εἰ γὰρ τοῦτο, τί κωλύει κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον, ἐπειδὴ τὰ αὐτὰ καὶ προαριθμεῖται, καὶ ὑπαριθμεῖται παρὰ τῇ θείᾳ (20) Γραφῇ, διὰ τὴν ἰσοτιμίαν τῆς φύσεως, αὐτὰ ἑαυτῶν εἶναι τιμιώτερά τε καὶ ἀτιμότερα; Ὁ δὲ αὐτός μοι, καὶ περὶ τῆς *Θεὸς* φωνῆς καὶ *Κύριος*, λόγος· ἔτι δὲ τῶν προθέσεων, τῆς *ἐξ οὗ*, καὶ *δι' οὗ*, καὶ *ἐν ᾧ*, αἷς σὺ κατατεχνολογεῖς ἡμῖν τὸ θεῖον, τὴν μὲν τῷ Πατρὶ διδοὺς, τὴν δὲ τῷ Υἱῷ, τὴν δὲ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι. Τί γὰρ ἂν ἐποίησας, παγίως ἑκάστου τούτων ἑκάστῳ νενεμημένου· ὁπότε πάντων πᾶσι συντεταγμένων, ὡς δῆλον τοῖς φιλοπόνοις, τοσαύτην σὺ διὰ τούτων εἰσάγεις καὶ τῆς ἀξίας, καὶ τῆς φύσεως ἀνισότητα; C Ἀπόχρη καὶ ταῦτα τοῖς μὴ λίαν ἀγνώμοσιν. Ἐπειδὴ δέ (21) σε τῶν χαλεπῶν ἐστιν, ἅπαξ ἐπιπηδήσαντα τῷ Πνεύματι, τῆς φορᾶς σχεθῆναι, ἀλλὰ μὴ, καθάπερ τῶν συῶν τοὺς θρασυτέρους, εἰς τέλος φιλονεικεῖν, καὶ πρὸς τὸ ξίφος ὠθίζεσθαι, μέχρις ἂν πᾶσαν εἴσω τὴν πληγὴν ὑπολάβῃς· φέρε, σκεψώμεθα τίς ἔτι σοι λείπεται λόγος.

XXI. Identidem sæpiusque nobis inculcas, Spiritus sancti divinitatem nullo Scripturæ loco proditam haberi. Enimvero quod nec novus ac peregrinus, nec introductitius ipse sit, verum et a priscis, et hujus ætatis hominibus agnitus, ac patefactus, quanquam a compluribus jam ostensum est, qui de hac re disseruerunt, atque in divinis Scripturis, nec ignave nec perfunctorie versati sunt, sed litteram penetrantes, atque intro prospicientes, reconditam pulchritudinem divino beneficio viderunt, scientiæque luce collustrati sunt: tamen nos quoque cursim, quantum res patitur, ostendemus; ne

ΚΑ'. Πάλιν καὶ πολλάκις ἀνακυκλεῖς (22) ἡμῖν τὸ ἄγραφον. Ὅτι μὲν οὖν οὐ ξένον τοῦτο, οὐδὲ παρείσακτον, ἀλλὰ καὶ τοῖς πάλαι καὶ τοῖς νῦν γνωριζόμενον καὶ παραγυμνούμενον, δέδεικται μὲν ἤδη πολλοῖς τῶν περὶ τούτου διειληφότων, ὅσοι μὴ ῥᾳθύμως, D μηδὲ παρέργως ταῖς θείαις Γραφαῖς ἐντυχόντες (23), ἀλλὰ διασχόντες τὸ γράμμα, καὶ εἴσω παρακύψαντες, τὸ ἀπόθετον κάλλος ἰδεῖν ἠξιώθησαν, καὶ τῷ φωτισμῷ τῆς γνώσεως κατηυγάσθησαν· δηλώσωμεν (24) δὲ καὶ ἡμεῖς ἐξ ἐπιδρομῆς, ὅσον ἐνδέχεται, τοῦ μὴ δοκεῖν εἶναι περιττοί τινες, μηδὲ φιλοτιμότεροι τοῦ δέοντος, ἐποικοδομοῦντες (25) ἐπὶ θεμέλιον ἀλλό-

[40] Rom. XI, 36.

(16) *Ἥ τε τῶν ὀνομάτων*, etc. « Et in utrisque vocabula similiter enuntiantur. »

(17) *Δῆλον ὅτι.* Sic plures Regg. et Colb. In ed. conjunctim, δηλονότι.

(18) *Ἑτερούσια.* Reg. bm et Hervag., ἑτεροούσια.

(19) *Αἷς.* Comb., ἐν αἷς.

(20) *Θείᾳ.* Deest in quibusdam.

(21) *Ἐπειδὴ δέ.* Duo Regg. et Comb., ἐπεὶ δέ.

(22) *Ἀνακυκλεῖς.* Reg. b, ἀνακύκλοις [f. pro ἀνακυκλοῖς].

(23) *Ἐντυχόντες.* Colb. 3 et Comb., ἐντυγχάνοντες.

(24) *Δηλώσωμεν.* Reg. b et Comb., δηλώσομεν.

(25) *Ἐποικοδομοῦντες.* Reg. b, Colb. 5, οἰκοδομοῦντες.

τρεον. Εἰ δὲ τὸ μὴ λίαν σαφῶς γεγράφθαι Θεὸν, μηδὲ A πολλάκις ὀνομαστὶ, ὥσπερ τὸν Πατέρα πρότερον, καὶ τὸν Υἱὸν ὕστερον, αἴτιόν σοι γίνεται βλασφημίας, καὶ τῆς περιττῆς ταύτης γλωσσαλγίας καὶ ἀσεβείας· ἡμεῖς σοι λύσομεν ταύτην τὴν βλάβην, μικρὰ περὶ πραγμάτων καὶ ὀνομάτων, καὶ μάλιστα παρὰ τῇ τῆς Γραφῆς συνηθείᾳ φιλοσοφήσαντες.

alioqui supervacaneam quamdam operam sumere, ac plus æquo ambitioni indulgere videamur, super fundamentum alienum ædificantes. Quod si, quia non admodum dilucide in Scriptura, nec sæpe nominatim Deus appellatur, quemadmodum Pater prius, et postea Filius, blasphemiæ, ac supervacaneæ hujus loquacitatis et impietatis ansam præbet: nos tibi hoc incommodum depellemus, posteaquam de rebus et nominibus, ac potissimum de Scripturæ more atque usu nonnihil dixerimus.

ΚΒ'. Τῶν πραγμάτων, τὰ μὲν οὐκ ἔστι, λέγεται δέ· τὰ δὲ ὄντα, οὐ λέγεται· τὰ δὲ οὔτε ἔστιν, οὔτε λέγεται· τὰ δὲ ἄμφω, καὶ ἔστι, καὶ λέγεται. Τούτων ἀπαιτεῖς με τὰς ἀποδείξεις; παρασχεῖν ἕτοιμος. Ὑπνοῖ τῇ Γραφῇ Θεὸς, καὶ γρηγορεῖ, καὶ ὀργίζεται, καὶ βαδίζει, καὶ θρόνον ἔχει τὰ χερουβίμ· καίτοι, B πότε γέγονεν ἐμπαθής; πότε δὲ σῶμα Θεὸν ἀκήκοας; Τοῦτο οὐκ ὂν ἀνεπλάσθη. Ὠνομάσαμεν γὰρ, ὡς ἡμῖν ἐφικτὸν, ἐκ τῶν ἡμετέρων τὰ τοῦ Θεοῦ. Τὸ μὲν ἠρεμεῖν αὐτὸν ἀφ' ἡμῶν, καὶ οἷον ἀμελεῖν, δι' ἃς αὐτὸς οἶδεν αἰτίας, ὑπνοῦν. Τὸ γὰρ ἡμέτερον (26) ὑπνοῦν τοιοῦτον, ἀνενέργητόν τε καὶ ἄπρακτον. Τὸ δὲ ἀθρόως εὖ ποιεῖν ἐκ μεταβολῆς, γρηγορεῖν. Ὕπνου γὰρ λύσις, ἐγρήγορσις, ὥσπερ ἀποστροφῆς, ἐπίσκεψις. Τὸ δὲ κολάζειν, ὀργίζεσθαι πεποιήκαμεν· οὕτω γὰρ ἡμῖν ἐξ ὀργῆς ἡ κόλασις. Τὸ δὲ νῦν μὲν (27) τῇδε, νῦν δὲ τῇδε ἐνεργεῖν, βαδίζειν. Ἡ γὰρ ἀπ' ἄλλου πρὸς ἄλλο μετάβασις, βαδισμός. Τὸ δὲ ἀναπαύεσθαι (28) ταῖς ἁγίαις δυνάμεσι, καὶ οἷον ἐμφιλοχωρεῖν, καθέζεσθαι καὶ θρονίζεσθαι, καὶ τοῦτο ἡμέτερον. Οὐδενὶ γὰρ οὕτως, ὡς τοῖς ἁγίοις τὸ θεῖον ἐναναπαύεται (29). Τὸ δὲ C ὀξυκίνητον, πτῆσιν· τὴν δὲ ἐπισκοπὴν, πρόσωπον· τὸ διδόναι δὲ καὶ προσίεσθαι (30), χεῖρα· καὶ ἄλλη τις ὅλως τῶν τοῦ Θεοῦ δυνάμεων ἢ ἐνεργειῶν, ἄλλο τι τῶν σωματικῶν ἡμῖν ἀνεζωγράφησεν.

570 XXII. Rerum ergo aliæ non sunt, sed dicuntur; aliæ cum sint, minime dicuntur; aliæ nec sunt, nec dicuntur; aliæ denique et sunt et dicuntur. Horum probationes a me exposcis? Impiger exhibebo. Dormit [41] in Scriptura Deus, et vigilat [42], et irascitur [43], et proficiscitur [44], et pro throno cherubinos [45] habet. Quid audio? Fuitne unquam ille affectionibus obnoxius? Quando Deum esse corpus audisti? Ergo hoc, cum non sit, effictum est. Ex nostris enim rebus ea, quæ Dei sunt, ut potuimus, nominavimus. Cum seorsim quidem a nobis quiescit, ac velut nostri curam, ob eas, quas ipse perspectas habet, causas, abjicit, dormire dicitur. Nam nos quoque, dum dormimus, omni agendi facultate caremus. Idem, cum repentina mutatione beneficiis nos afficit, vigilare dicitur. Somni enim depulsio est vigilia, quemadmodum aversationis visitatio. Jam cum in aliquem animadvertit, irasci eum finximus. Sic enim nos ira ad puniendum incitamur. Quod autem nunc hic, nunc illic operatur, incedere dicitur. Ab alio enim ad aliud transitus, profectio est. Quod vero in sanctis illis et cœlestibus mentibus conquiescat, ac velut libenter immoretur, sedere atque in throno esse nuncupavimus; quod ipsum quoque nostrum est. Deus enim nulla in re perinde ut in sanctis, acquiescit. Jam levitatem ejus motusque celeritatem, volatum appellat Scriptura; visitationem, vultum, largitionem etiam et acceptionem, manum; atque, ut in summa dicam, alia quædam Dei vis et facultas, aliud quidpiam rerum corporearum nobis depinxit.

ΚΓ'. Πάλιν σὺ πόθεν τὸ ἀγέννητον λαβὼν ἔχεις, ἢ τὸ (31) ἄναρχον, τὰς σὰς ἀκροπόλεις, ἢ καὶ ἡμεῖς, τὸ ἀθάνατον; Δεῖξον ταῦτα ὀνομαστὶ, ἢ ἀθετήσομεν, ἐπειδὴ οὐ γέγραπται (32), ἢ διαγράψομεν. Καὶ τέθνηκας ἐκ τῶν σῶν ὑποθέσεων, καθαιρεθέντων σοι τῶν ὀνομάτων, καὶ τοῦ τείχους τῆς καταφυγῆς ἐφ' ᾧ (33) ἐπεποίθεις. Ἢ δῆλον, ὅτι ἐκ τῶν ταῦτα συναγόντων, D

XXIII. Rursum undenam tu arces illas tuas, ingenitum aut anarchum (hoc est principii expers), accepisti, aut nos etiam immortalis vocem? Hæc nominatim et expresse ostende, ea vel rejiciemus, quia in Scriptura non exstant, vel expungemus. Atque ita tuismet ipse principiis oppressus interibis, eversis nimirum tibi vocabulis illis, perfugiique

[41] Psal. LXXVII, 65. [42] Dan. IX, 14. [43] Isa. V. 25. [44] Gen. XI, 5. [45] Isa. XXXVII, 16.

(26) *Τὸ γὰρ ἡμέτερον*, etc. « Talis est enim somnus noster, iners ac operationis expers. »

(27) *Τὸ δὲ νῦν μέν*, etc. « Quod autem nunc hic, nunc illic operatur, » etc. Non bene Billius, « nunc hoc modo, nunc alio. » Nec enim de « modo » agitur; sed de « incessu. » « Incessus » vero « est ab uno ad aliud transitus. »

(28) *Ἀναπαύεσθαι*. Reg. hm et Or. 1, ἀναπαύεται.

(29) *Ἀναπαύεται*. Or. 1, ἐπαναπαύεται.

(30) *Προσίεσθαι*. Comb. et Sav., προΐεσθαι, « erogare, tribuere, largiri, » et quasi « projicere; » vox rite adjuncta voci διδόναι, ejusque vim augens, quod Gregorio familiare est. Sic « manus » Dei, id est, « munificentia, largitionem » recte repræsentat.

(31) *Ἢ τό*. Sic plerique codd. et Bas. Deest ἢ in ed.

(32) *Ἢ ἀθετήσομεν, ἐπειδὴ οὐ γέγραπται*. Sic in ed. Par. 1609, et sic legendum putamus, licet plures editi, cum Elia, verbis illis præponant particulam καί. Totum hoc membrum ex Elia refert Billius, et addit: « Quæ lectio mihi non admodum probatur. Etenim nullo modo quadrat copulativa, καί, cum his quæ præcedunt, et περιττολογίαν quamdam redolent hæ duæ disjunctivæ. » Billii conjecturæ favet Reg. bm optimæ notæ, in quo desunt hæc verba: Καὶ ἢ ἀθετήσομεν, ἐπειδὴ οὐ γέγραπται.

(33) *Ἐφ' ᾧ*. Reg. bm, ἐφ' ὅ.

mœnibus, in quibus confidebas. Nonne perspicuum A est, hæc de iis sumpta esse, ex quibus colliguntur, tametsi minime dicantur? Quibus tandem? *Ego sum primus, et ego post hæc* [46]. Et, *Ante me non est alius Deus, et post me non erit* [47]. Totum enim illud *est*, meum est; nec principium habens, nec **571** finem habiturum. His a Scriptura acceptis, illud quidem, quod ante eum nihil sit, nec antiquiorem ullam ipse causam habeat, anarchum et ingenitum appellasti: quod autem nunquam esse desiturus ait, immortale, atque interitus expers. Ac duo prima rerum genera ad hunc modum se habent. Quænam autem, nec sunt, nec dicuntur? Improbus Deus, quadrata sphæra, præteritum tempus præsens est, homo compositus non est. Ecquem enim unquam eo stuporis progressum cognovisti, ut aliquid B tale, vel cogitare vel pronuntiare ausus sit? Reliquum est ut ostendam quæ sint ea quæ et sunt et dicuntur. Deus, homo, angelus, judicium, vanitas, qua hujusmodi argumenta conficiuntur, fideique subversio, et mysterii evacuatio.

κἂν μὴ ταῦτα λέγηται; Τίνων τούτων; *Ἐγὼ εἰμι πρῶτος, καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα*· καί, *Πρὸ ἐμοῦ οὐκ ἔστιν ἄλλος Θεός, καὶ μετ' ἐμὲ οὐκ ἔσται*. Ὅλον γὰρ τὸ *ἔστιν*, ἐμόν· οὔτε ἠργμένον, οὔτε παυσόμενον. Ταῦτα λαβὼν, τὸ μὲν, μὴ εἶναί τι πρὸ αὐτοῦ, μηδὲ πρεσβυτέραν αἰτίαν ἔχειν, ἄναρχον προσηγόρευσας, καὶ ἀγέννητον· τὸ δὲ, μὴ στήσεσθαι τοῦ εἶναι, ἀθάνατον καὶ ἀνώλεθρον. Αἱ μὲν δὴ πρῶται συζυγίαι, τοιαῦται, καὶ οὕτως ἔχουσαι. Τίνα δὲ οὔτε ἔστιν, οὔτε λέγεται; Πονηρὸν τὸ θεῖον, ἡ σφαῖρα τετράγωνος, τὸ παρελθὸν ἐνέστηκεν, οὐ σύνθετον ὁ ἄνθρωπος (34). Τίνα γὰρ εἰς τοσοῦτον ἐμπληξίας ποτὲ ἀφικόμενον ἔγνως, ὥστε τι τοιοῦτον, ἢ ἐννοῆσαι τολμῆσαι, ἢ ἀποφήνασθαι; Λείπεται δεῖξαι τίνα καὶ ἔστι, καὶ λέγεται· Θεός, ἄνθρωπος, ἄγγελος, κρίσις, ματαιότης (35), οἱ τοιοῦτοι συλλογισμοί, καὶ τῆς πίστεως ἀνατροπή, καὶ τοῦ μυστηρίου κένωσις.

XXIV. Cum ergo in nominibus et rebus tantum discrimen reperiatur, quid causæ est, cur litteræ tantopere servias, Judaicæque sapientiæ teipsum adjungas, relictisque rebus syllabas consecteris? Quod si te bis quinque, aut bis septem dicente, decem aut quatuordecim ex verbis tuis colligerem; aut ex eo, quod animal ratione præditum et mortale diceres, hominem esse concluderem, an tibi nugari viderer? Et quo pacto id fieri posset, cum tua dicam? Neque enim verba magis sunt ejus qui C loquitur, quam illius qui loquendi necessitatem affert. Quemadmodum igitur hic, non ea magis quæ dicuntur, quam quæ intelliguntur, respicerem; eodem modo nec, si quid aliud eorum, quæ vel nullo modo, vel certe non satis aperte dicuntur, ex Scriptura tamen intelligi colligique reperirem, adeo te vocabulorum sycophantam pertimescerem, ut ab enuntiatione ipsa refugerem. Atque ad hunc modum adversus eos stabimus, qui dimidia ex parte recte sentiunt. Tibi enim, qui Filio quoque bellum indicis, ne hoc quidem dicere liceat. Nam qui tot tamque perspicuas ipsius appellationes abnegas, ne bis quidem proculdubio movereris, etiam si multo plures apertioresque cognosceres. Sed jam altius aliquanto sermonem repetens, vobis, tametsi sapientibus et eruditis, omnis ænigmatici sermonis causam explicabo.

ΚΔʹ. Τοσαύτης οὖν οὔσης διαφορᾶς ἐν τοῖς ὀνόμασι καὶ τοῖς πράγμασι, πῶς οὕτω σὺ λίαν δουλεύεις τῷ γράμματι, καὶ γίνῃ μετὰ τῆς Ἰουδαϊκῆς σοφίας, καὶ συλλαβαῖς ἀκολουθεῖς, ἀφεὶς τὰ πράγματα; Εἰ δὲ σοῦ τὰ δὶς πέντε λέγοντος, ἢ τὰ δὶς ἑπτά, τὰ δέκα συνῆγον, ἢ τέσσαρες καὶ δέκα ἐκ τῶν λεγομένων· ἢ ἐκ τοῦ, ζῶον (36) λογικόν, θνητόν, τὸν ἄνθρωπον, ἆρα ἄν σοι ληρεῖν ἐνομίσθην; καὶ πῶς, τὰ σὰ λέγων; Οὐ γὰρ τοῦ λέγοντος μᾶλλον οἱ λόγοι, ἢ τοῦ λέγειν συναναγκάζοντος. Ὥσπερ οὖν ἐνταῦθα οὐκ ἂν τὰ λεγόμενα μᾶλλον ἐσκόπουν, ἢ τὰ νοούμενα· οὕτως οὐδὲ εἴ τι (37) ἄλλο τῶν μὴ λεγομένων, ἢ μὴ σαφῶς ἐκ τῆς Γραφῆς νοούμενον (38) εὕρισκον, ἔφυγον ἂν τὴν ἐκφώνησιν (39), φοβούμενος σὲ τὸν συκοφάντην τῶν ὀνομάτων. Οὕτω μὲν οὖν στησόμεθα πρὸς τοὺς ἐξ ἡμισείας εὐγνώμονας. Σοὶ γὰρ οὐδὲ τοῦτο ἔξεστι λέγειν. Ὁ γὰρ τὰς τοῦ Υἱοῦ προσηγορίας, οὕτως ἐναργεῖς οὔσας καὶ τοσαύτας, ἀρνούμενος, οὐδ' ἂν ταύτας ᾐδέσθης δηλονότι, καὶ εἰ πολλῷ σαφεστέρας καὶ πλείους ἐγίνωσκες. Ἤδη δὲ καὶ τὴν αἰτίαν δηλώσω τῆς πάσης ἐπικρύψεως, καίπερ σοφοῖς οὖσιν ὑμῖν, βραχύ τι τὸν λόγον ἀναγαγών.

XXV. Duæ ex omni ævo illustres vitarum muta- D tiones exstiterunt, quæ etiam duo Testamenta, atque, ob rei celebritatem, *terræ motus* appellantur: altera a simulacrorum **572** cultu ad legem, altera a lege ad Evangelium. Ac tertium etiam

ΚΕʹ. Δύο γεγόνασι μεταθέσεις βίων ἐπιφανεῖς ἐκ τοῦ παντὸς αἰῶνος, αἳ καὶ δύο Διαθῆκαι καλοῦνται, καὶ σεισμοὶ γῆς, διὰ τὸ τοῦ πράγματος (40) περιβόητον· ἡ μὲν ἀπὸ τῶν εἰδώλων ἐπὶ τὸν νόμον, ἡ δὲ ἀπὸ τοῦ νόμου πρὸς τὸ Εὐαγγέλιον. Καὶ τρίτον σεισμὸν (41)

[46] Isa. XLI, 4. [47] Isa. XLIII, 10.

(34) *Ἄνθρωπος*. Deest in Or. 1.

(35) *Ματαιότης*. Reg. Cypr., ἀνταπόδοσις, « retributio. » Vult Gregorius « vanitatem » vere esse et dici, eas ratiocinationes, quibus hæretici Spiritus sancti divinitatem impugnabant.

(36) *Ζῶον*. Sic Coisl. 1 et 2, Par., etc. In ed., ζῶν.

(37) *Οὐδὲ εἴ τι*. Or. 1, οὐδ' εἰ μή τι.

(38) *Νοούμενον*. Sic quatuor Colb. Sic etiam Bill. et Leuvenk. In ed., νοουμένων.

(39) *Ἔφυγον ἂν τὴν ἐκφώνησιν*, etc. « Non defugerem idipsum efferre, te vocabulorum sycophantam pertimescens. » Id est, non abstinerem Spiritum sanctum Deum aperte prædicare, etiamsi alioqui non ita fortasse dilucide in Scripturis Spiritus sanctus dicatur Deus, ut Pater et Filius; quandoquidem id pluribus Scripturæ locis colligi possit.

(40) *Πράγματος*. Sic tres Regg., quatuor Colb., duo Coisl., etc. In ed., γράμματος.

(41) *Τρίτον σεισμόν*. Primus terræ motus fuit in monte Sina, cum lex Moysi data est (*Exod.* XIX,

εὐαγγελιζόμεθα, τὴν ἐντεῦθεν ἐπὶ τὰ ἐκεῖσε μετάστασιν, τὰ μηκέτι κινούμενα, μηδὲ (42) σαλευόμενα. Ταυτὸν δὲ αἱ δύο Διαθῆκαι πεπόνθασιν. Τί τοῦτο; Οὐχ ἀθρόως μετεκινήθησαν, οὐδὲ ὁμοῦ τῇ πρώτῃ κινήσει τῆς ἐγχειρήσεως. Τίνος ἕνεκα (43); (εἰδέναι γὰρ ἀναγκαῖον.) Ἵνα μὴ βιασθῶμεν, ἀλλὰ πεισθῶμεν. Τὸ μὲν γὰρ ἀκούσιον, οὐδὲ μόνιμον· ὥσπερ ἃ βίᾳ κατέχεται τῶν ῥευμάτων, ἢ τῶν φυτῶν. Τὸ δὲ ἑκούσιον, μονιμώτερόν τε καὶ ἀσφαλέστερον. Καὶ τὸ μὲν τοῦ βιασαμένου, τὸ δὲ ἡμέτερον· καὶ τὸ μὲν ἐπιεικείας Θεοῦ, τὸ δὲ τυραννικῆς ἐξουσίας. Οὐκοῦν ᾤετο δεῖν ἄκοντας εὖ ποιεῖν, ἀλλ' ἑκόντας εὐεργετεῖν. Διὰ τοῦτο παιδαγωγικῶς τε καὶ ἰατρικῶς, τὸ μὲν ὑφαιρεῖ τῶν πατρίων, τὸ δὲ συγχωρεῖ, μικρόν τι τῶν πρὸς ἡδονὴν ἐνδιδούς· ὥσπερ οἱ ἰατροὶ τοῖς ἀῤῥωστοῦσιν, ἵνα ἡ φαρμακεία παραδεχθῇ διὰ τῆς τέχνης φαρματτομένη B τοῖς χρηστοτέροις. Οὐ γὰρ ῥᾴστη τῶν ἐν ἔθει καὶ τῷ (44) μακρῷ χρόνῳ τετιμημένων μετάθεσις. Λέγω δὲ τί; Ἡ πρώτη τὰ εἴδωλα περικόψασα, τὰς θυσίας συνεχώρησεν· ἡ δευτέρα τὰς θυσίας περιελοῦσα, τὴν περιτομὴν οὐκ ἐκώλυσεν· εἶτα ὡς ἅπαξ ἐδέξαντο τὴν ὑφαίρεσιν, καὶ τὸ συγχωρηθὲν συνεχώρησαν· οἱ μὲν τὰς θυσίας, οἱ δὲ τὴν περιτομήν· καὶ γεγόνασιν, ἀντὶ μὲν ἐθνῶν, Ἰουδαῖοι· ἀντὶ δὲ τούτων, Χριστιανοί, ταῖς κατὰ μέρος μεταθέσεσι κλαπέντες ἐπὶ τὸ Εὐαγγέλιον. Πειθέτω σε τοῦτο Παῦλος, ἐκ τοῦ περιτέμνειν (45) καὶ ἁγνίζεσθαι προελθὼν ἐπὶ τὸ λέγειν· *Ἐγὼ δέ, ἀδελφοί, εἰ περιτομὴν κηρύσσω, τί ἔτι διώκομαι;* Ἐκεῖνο τῆς οἰκονομίας, τοῦτο τῆς τελειότητος.

A terræ motum Scriptura nobis annuntiat, [48] nempe migrationem ab hac vita ad alteram illam motus omnis et jactationis expertem. Idem porro duobus Testamentis accidit. Quid illud? Non subito, nec ad primam aggressionis impulsionem commutata sunt. Quamobrem? (Id enim scire operæ pretium est.) Ut ne vi pertraheremur, sed persuasione adduceremur. Quod enim voluntarium non est, ne diuturnum quidem est; quemadmodum nec fluenta, aut stirpes, quæ per vim retinentur. Quod autem voluntarium est, tum diuturnius est, tum certius. Atque alterum ejus est, qui vim intulit; alterum nostrum. Alterum divinæ benignitatis; alterum tyrannicæ potestatis. Quocirca Deus minime faciendum sibi duxit, ut invitos beneficiis B afficeret, sed ut de volentibus bene mereretur. Ac proinde pædagogi cujusdam et medici more patrios ritus, partim subtrahit, partim concessit, nonnihil videlicet eorum voluptati indulgens, quemadmodum medici ægrotantibus, ut medicamentum, suavioribus rebus arte temperatum et edulcatum, admittant. Neque enim facile est ab iis, quæ longo usu et diuturno tempore in honore ac pretio fuerunt, ad alia transilire. Ergo prima lex sublatis idolis sacrificia permisit; secunda submotis sacrificiis circumcisionem minime prohibuit: ac postea, ut semel subtrahi sibi aliquid æquo animo tulerunt homines, rebus etiam sibi concessis, hoc est, illi sacrificiis, hi circumcisione, abstinuerunt, atque, ut ex ethnicis Judæi, ita ex Judæis Christiani facti sunt, per mutationes quasi furtim ad Evangelium perducti. Hujus rei tibi fidem faciat Paulus, qui ex eo quod circumcidebat [49], ac purificabatur [50] eo tandem progressus est, ut diceret: *Ego autem, fratres, si circumcisionem prædico, quid adhuc persecutionem patior* [51]? Illud dispensationis erat; hoc perfectionis.

ΚϚʹ. Τούτῳ τὸ τῆς θεολογίας εἰκάζειν ἔχω, πλὴν C ὅσον ἐκ τῶν ἐναντίων. Ἐκεῖ μὲν γὰρ ἐκ τῶν ὑφαιρέσεων ἡ μετάθεσις· ἐνταῦθα δὲ διὰ τῶν προσθηκῶν ἡ τελείωσις. Ἔχει γὰρ οὕτως· ἐκήρυσσε φανερῶς ἡ Παλαιὰ τὸν Πατέρα, τὸν Υἱὸν ἀμυδρότερον. Ἐφανέρωσεν ἡ Καινὴ τὸν Υἱόν, ὑπέδειξε τοῦ Πνεύματος τὴν θεότητα. Ἐμπολιτεύεται νῦν τὸ Πνεῦμα, σαφεστέραν ἡμῖν παρέχον τὴν ἑαυτοῦ δήλωσιν. Οὐ γὰρ ἦν ἀσφαλές, μήπω τῆς τοῦ Πατρὸς θεότητος ὁμολογηθείσης, τὸν Υἱὸν ἐκδήλως κηρύττεσθαι· μηδὲ τῆς τοῦ Υἱοῦ παραδεχθείσης, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἵν' εἴπω τι καὶ τολμηρότερον, ἐπιφορτίζεσθαι· μὴ καθάπερ τροφῇ, τῇ ὑπὲρ δύναμιν, βαρηθέντες (46), καὶ ἡλιακῷ φωτὶ σαθροτέραν ἔτι προσβαλόντες (47) τὴν ὄψιν, καὶ εἰς τὸ κατὰ δύναμιν κινδυνεύσωσιν· ταῖς δὲ κατὰ μέρος προσθήκαις, καί, ὡς εἶπε Δαβίδ, ἀναβάσεσι, καὶ ἐκ D δόξης εἰς δόξαν προόδοις καὶ προκοπαῖς, τὸ τῆς Τριά-

XXVI. Huic exemplo divinitatis doctrina comparari potest, nisi quod contrario modo res procedit. Illic enim ex subtractione mutatio fiebat: hic autem ex accessione atque incremento ad perfectionem ventum est. Sic enim se res habet: Vetus Testamentum Patrem aperte prædicabat, Filium obscurius. Novum autem nobis Filium perspicue ostendit, et Spiritus divinitatem subobscure quodammodo indicavit. Nunc vero Spiritus ipse nobiscum versatur, **573** seseque nobis apertius declarat. Neque enim tutum erat, Patris divinitate nondum confessa, Filium aperte prædicari: nec, Filii divinitate nondum admissa, Spiritum sanctum, velut graviorem quamdam, si ita loqui fas est, sarcinam nobis ingeri: ne alioqui, velut cibis ultra vires gravati, ac solis radiis hebetes oculos adjicientes, iis quoque, quibus præditi eramus, viribus

[48] Hebr. XII, 26. [49] Act. XVI, 3. [50] Act. XXI, 26. [51] Gal. V, 11.

18 et seqq.); secundus, cum, Christo moriente, lex gratiæ cessit (*Matth.* XXVII, 51); tertius denique et postremus in fine mundi futurus est, de quo Apostolus (*Hebr.* XII, 26).

(42) *Μηδέ.* Duo Regg., μήτε.

(43) *Ἕνεκα.* Tres Regg., quatuor Colb. et Or. 1, ἕνεκεν

(44) *Τῷ.* Deest in tribus Regg. et Or. 1.

(45) *Περιτέμνειν.* Comb., περιτεμεῖν.

(46) *Βαρηθέντες.* Hœsch., βαρυνθέντες.

(47) *Προσβαλόντες.* Or. 1, προβαλόντες. In quibusdam, προσβάλλοντες.

periclitaremur: quin tacitis potius accessionibus, A et, ut David loquitur, ascensionibus [52], atque e claritate in claritatem progressionibus et incrementis, Trinitatis lumen splendidioribus illuceret. Ob hanc causam, ut opinor, ad discipulos quoque sigillatim se confert, ad excipientium videlicet captum modulumque sese impertiens [53]; nimirum in Evangelii principio virtutes perficiens, post Christi passionem insufflatus [54], post ascensum in igneis linguis apparens [55]. Quinetiam ab ipso Jesu paulatim declaratur, ut ipse quoque comperies, si animum diligentius adverteris. *Rogabo* enim *Patrem*, inquit, *et alium Paracletum mittet vobis, Spiritum veritatis* [56]. Quæ quidem verba eo dixit, B ne adversarius quispiam Dei esse, aut quasi de alia quadam potestate sermonem facere videretur. Postea, *mittet* quidem, cæterum *in nomine meo* [57]. Hic, omissa voce, *rogabo*, vocem, *mittet*, retinuit. Mox, *mittam* [58]: ut propriam auctoritatem ostendat. Tum denique, *veniet* [59]: quo verbo Spiritus potestas indicatur.

XXVII. Vides illuminationes paulatim nobis affulgentes, theologiæque ordinem, quem nobis quoque tenere præstiterit, ut nec repente atque confertim omnia in lucem efferamus, nec in finem usque occultemus. Illud enim inconsultum atque ab arte alienum fuerit, hoc impium: illud alienos offendere ac vulnerare queat, hoc nostros a nobis abalienare. Enimvero id, quod quibusdam quoque aliis fortasse in mentem venit, ego tamen animi mei fetum esse existimo, superioribus adjungam. Habebat quædam Salvator, quæ a discipulis, licet alioqui multiplici C doctrina implerentur, tunc tamen portari posse negabat, ob eas fortasse, quas attuli, causas, atque idcirco ea ipsis occultabat. Ac rursus dicebat fore, ut ab adveniente Spiritu omnia edocerentur [60]. Ergo unum ex eorum numero esse censeo, ipsam Spiritus sancti **574** Deitatem, in posterum apertius declarandam, tum videlicet, cum jam post Salvatoris in integrum restitutionem, matura et perceptibilis esset ipsius cognitio, utpote cui ob tam insigne miraculum fides non jam abrogaretur. Quid enim hoc majus, vel ille polliceri, vel Spiritus docere potuisset? Si modo magnum aliquid existimandum est, Deique magnificentia dignum, quod promittebatur, vel quod docebatur.

XXVIII. Ac de his ita sentio, utinamque sentiam, et quisquis mihi amicus est, colamusque Deum Patrem, Deum Filium, Deum Spiritum sanctum, tres pro- D prietates, unam divinitatem, nec gloria, nec honore, nec essentia, nec regno divisam, ut quispiam, divino numine afflatus, non ita pridem philosopha-

δος φῶς ἐκλάμψῃ (48) τοῖς λαμπροτέροις. Διὰ ταύτην, οἶμαι, τὴν αἰτίαν, καὶ τοῖς μαθηταῖς κατὰ μέρος ἐπιδημεῖ, τῇ τῶν δεχομένων δυνάμει παραμετρούμενον, ἐν ἀρχῇ τοῦ Εὐαγγελίου, μετὰ τὸ πάθος, μετὰ τὴν ἄνοδον, τὰς δυνάμεις ἐπιτελοῦν, ἐκφυσώμενον, ἐν γλώσσαις πυρίναις φαινόμενον. Καὶ ὑπὸ Ἰησοῦ (49) κατ' ὀλίγον ἐκφαίνεται (50), ὡς ἐπιστήσεις (51) καὶ αὐτὸς ἐντυγχάνων ἐπιμελέστερον· *Ἐρωτήσω*, φησὶ, *τὸν Πατέρα, καὶ ἄλλον Παράκλητον πέμψει ὑμῖν, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας*· ἵνα μὴ ἀντίθεος εἶναι δόξῃ τις, καὶ ὡς ἀπὸ ἄλλης τινὸς ἐξουσίας ποιεῖσθαι τοὺς λόγους. Εἶτα, *πέμψει* μὲν, *ἐν δὲ τῷ ὀνόματί μου*. Τὸ *ἐρωτήσω* παρεὶς, τὸ *πέμψει* τετήρηκεν· εἶτα, *πέμψω*, τὸ οἰκεῖον ἀξίωμα· εἶτα, *ἥξει*, ἡ τοῦ Πνεύματος ἐξουσία.

ΚΖ'. Ὁρᾷς φωτισμοὺς κατὰ μέρος ἡμῖν ἐλλάμποντας, καὶ τάξιν θεολογίας, ἣν καὶ ἡμᾶς τηρεῖν ἄμεινον, μήτε ἀθρόως ἐκφαίνοντας, μήτε εἰς τέλος κρύπτοντας. Τὸ μὲν γὰρ ἄτεχνον, τὸ δὲ ἄθεον (52)· καὶ τὸ μὲν τοὺς ἀλλοτρίους πλῆξαι δυνάμενον, τὸ δὲ ἀλλοτριῶσαι τοὺς ἡμετέρους. Ὃ δὲ ἴσως μὲν ἦλθεν ἤδη τισὶν (53) ἐπὶ νοῦν καὶ τῶν ἄλλων, ἐγὼ δὲ τῆς ἐμαυτοῦ (54) διανοίας ὑπολαμβάνω καρπὸν, προσθήσω τοῖς εἰρημένοις. Ἦν τινα τῷ Σωτῆρι, καὶ εἰ πολλῶν ἐνεπίμπλαντο μαθημάτων, ἃ μὴ δύνασθαι τότε βασταχθῆναι τοῖς μαθηταῖς ἐλέγετο, δι' ἃς εἶπον ἴσως αἰτίας, καὶ διὰ τοῦτο παρεκαλύπτετο. Καὶ πάλιν, πάντα διδαχθήσεσθαι ἡμᾶς ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ἐνδημήσαντος. Τούτων (55) ἓν εἶναι νομίζω, καὶ αὐτὴν τοῦ Πνεύματος τὴν θεότητα τρανουμένην εἰς ὕστερον (56), ὡς τηνικαῦτα ὡρίμου καὶ χωρητῆς ἤδη τυγχανούσης τῆς γνώσεως, μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἀποκατάστασιν, οὐκέτι ἀπιστουμένου (57) τῷ θαύματι. Τί γὰρ ἂν τούτου μεῖζον, ἢ ἐκεῖνος ὑπέσχετο, ἢ τὸ Πνεῦμα ἐδίδαξεν; εἴπερ τι μέγα οἴεσθαι χρὴ, καὶ Θεοῦ μεγαλοπρεπείας ἄξιον, τὸ ὑπισχνούμενον, ἢ τὸ διδασκόμενον.

ΚΗ'. Ἔχω μὲν οὕτω περὶ τούτων, καὶ ἔχοιμι, καὶ ὅστις ἐμοὶ φίλος, σέβειν Θεὸν τὸν Πατέρα, Θεὸν τὸν Υἱὸν, Θεὸν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τρεῖς ἰδιότητας, θεότητα μίαν, δόξῃ, καὶ τιμῇ, καὶ οὐσίᾳ, καὶ βασιλείᾳ μὴ μεριζομένην, ὥς τις τῶν μικρῷ πρόσθεν (58) θεοφόρων ἐφιλοσόφησεν· ἢ μὴ ἴδοι ἑωσφόρον ἀνατέλ-

[52] Psal. LXXXIII, 6. [53] Luc. IX, 1. [54] Joan. XX, 22. [55] Act. II, 3. [56] Joan. XIV, 16, 17. [57] ibid. 26. [58] Joan. XVI, 7. [59] ibid. 8. [60] ibid. 12; XIV, 26.

(48) *Ἐκλάμψῃ*. Reg. Cypr., σαφῶς ἐκλάμπειν. Comb., ἐκλάμπειν, vel, ἐκλάμψαι. « Splendidioribus lucis suæ radiis coruscaret. »

(49) *Ὑπὸ Ἰησοῦ*. Reg. Cypr., ὑπὸ Χριστοῦ. Coisl. 2, et sex Colb., ὑπὸ Υἱοῦ.

(50) *Ἐκφαίνεται*. Sav., ἐμφαίνεται.

(51) *Ἐπιστήσεις*. Comb., ἐπιστήσῃ.

(52) *Τὸ μὲν γὰρ ἄτεχνον, τὸ δὲ ἄθεον*. Hæc desunt in Coisl. 1.

(53) *Ὃ δὲ ἴσως μὲν ἦλθεν ἤδη τισὶν*. Tres Regg., et Or. 1, Ὃ δ' ἴσως μὲν ἤδη τισὶν ἦλθεν.

(54) *Τῆς ἐμαυτοῦ*. In nonnullis, τῆς ἐμῆς.

(55) *Τούτων*. Reg. bm, Τοῦτον.

(56) *Εἰς ὕστερον*. Reg. Cyprian., εἰς τοῖς ὕστερον.

(57) *Ἀπιστουμένου*. Reg. a, ἀπιστομένην [f. pro ἀπιστουμένην].

(58) *Ὡς τις τῶν μικρῷ πρόσθεν*. Tres Colb., ὥς τις τῶν μικρὸν ἔμπροσθεν. Juxta Eliam, Gregorius Thaumaturgus hic designatur, qui in sua *Apocalypsi* his verbis utitur.

λοντα, ὥς φησιν ἡ Γραφὴ, μηδὲ δόξαν τῆς ἐκεῖθεν λαμπρότητος, ὅστις οὐχ οὕτως ἔχει, ἢ συμφέρεται τοῖς καιροῖς, ἄλλοτε ἄλλος γινόμενος καὶ περὶ τῶν μεγίστων σαθρῶς βουλευόμενος. Εἰ μὲν γὰρ οὐ (59) προσκυνητὸν, πῶς ἐμὲ θεοῖ διὰ τοῦ βαπτίσματος; εἰ δὲ προσκυνητὸν, πῶς οὐ σεπτόν; εἰ δὲ σεπτὸν, πῶς οὐ Θεός; Ἓν ἤρτηται τοῦ ἑνὸς, ἡ χρυσῆ τις (60) ὄντως σειρὰ καὶ σωτήριος. Καὶ παρὰ μὲν τοῦ Πνεύματος ἡμῖν, ἡ ἀναγέννησις· παρὰ δὲ τῆς ἀναγεννήσεως, ἡ ἀνάπλασις· παρὰ δὲ τῆς ἀναπλάσεως, ἡ ἐπίγνωσις τῆς ἀξίας τοῦ ἀναπλάσαντος.

ΚΘ'. Ταῦτα μὲν οὖν εἴποι τις ἂν τὸ ἄγραφον ὑποθέμενος (61)· ἤδη δὲ ἥξει σοι καὶ ὁ τῶν μαρτυριῶν ἑσμὸς, ἐξ ὧν, ὅτι καὶ λίαν ἔγγραφος, ἡ τοῦ Πνεύματος θεότης ἐπιδειχθήσεται τοῖς μὴ λίαν σκαιοῖς, μηδὲ ἀλλοτρίοις τοῦ Πνεύματος. Σκόπει δὲ οὕτως· Γεννᾶται (62) Χριστὸς, προτρέχει· βαπτίζεται, μαρτυρεῖ· πειράζεται, ἀνάγει (63)· δυνάμεις ἐπιτελεῖ, συμπαρομαρτεῖ· ἀνέρχεται, διαδέχεται. Τί γὰρ οὐ δύναται τῶν μεγάλων, καὶ ὧν Θεός; τί δαὶ οὐ προσαγορεύεται ὧν Θεὸς, πλὴν ἀγεννησίας καὶ γεννήσεως; Ἔδει γὰρ τὰς ἰδιότητας μεῖναι Πατρὶ καὶ Υἱῷ, ἵνα μὴ σύγχυσις ᾖ παρὰ τῇ θεότητι, τῇ καὶ τἄλλα εἰς τάξιν ἀγούσῃ καὶ εὐκοσμίαν (64). Ἐγὼ μὲν φρίττω τὸν πλοῦτον ἐννοῶν τῶν κλήσεων, καὶ καθ' ὅσων ὀνομάτων ἀναισχυντοῦσιν οἱ τῷ Πνεύματι ἀντιπίπτοντες. Πνεῦμα Θεοῦ λέγεται, Πνεῦμα Χριστοῦ, νοῦς Χριστοῦ, Πνεῦμα Κυρίου, αὐτὸ Κύριος, Πνεῦμα υἱοθεσίας, ἀληθείας, ἐλευθερίας· Πνεῦμα σοφίας, συνέσεως, βουλῆς, ἰσχύος, γνώσεως, εὐσεβείας, φόβου Θεοῦ· καὶ γὰρ ποιητικὸν τούτων ἁπάντων, πάντα τῇ οὐσίᾳ πληροῦν, πάντα συνέχον, πληρωτικὸν κόσμου κατὰ τὴν οὐσίαν (65), ἀχώρητον κόσμῳ κατὰ τὴν δύναμιν, ἀγαθὸν, εὐθὲς, ἡγεμονικὸν, φύσει οὐ θέσει ἁγιαζόμενον, μετροῦν, οὐ μετρούμενον, μετεχόμενον, οὐ μετέχον, πληροῦν, οὐ πληρούμενον, συνέχον, οὐ συνεχόμενον, κληρονομούμενον, δοξαζόμενον, συναριθμούμενον, ἐπαπειλούμενον, δάκτυλος Θεοῦ, πῦρ ὡς Θεὸς, εἰς ἔμφασιν, οἶμαι, τοῦ ὁμοουσίου· Πνεῦμα τὸ ποιῆσαν, τὸ ἀνακτίζον διὰ βαπτίσματος, δι' ἀναστάσεως· Πνεῦμα τὸ γινῶσκον ἅπαντα, τὸ διδάσκον, τὸ πνέον

A tus est. Nec luciferum exorientem, videat, ut cum Scriptura loquar [61], nec cœlestis splendoris gloriam, quisquis aliter sentit, aut tempori obsequitur, aliam aliamque subinde formam assumens, putidumque de maximis rebus consilium capiens. Si enim Spiritus adorandus non est, quomodo me deum per baptismum [62] effecit? Si autem adorandus, annon colendus et venerandus? Si porro venerandus, annon Deus? Unum uni cohæret, ac vere aurea quædam et salutaris est hæc catena. Et quidem a Spiritu regenerationem habemus, a regeneratione instaurationem, ab instauratione cognitionem dignitatis illius, a quo instaurati sumus.

XXIX. Hæc quidem sunt, quæ ab eo afferri queant, qui spiritus divinitatem nullo Scripturæ B loco niti concesserit. Jam vero tibi auctoritatum examen prodibit, ex quibus Scripturæ testimoniis admodum confirmatam esse Spiritus divinitatem ostendetur, iis quidem certe, qui non nimis stolidi et obtusi fuerint, atque a Spiritu aversi. Sic autem expende : Nascitur Christus [63] : præcurrit Spiritus [64]. Baptizatur ille [65] : hic testimonium affert [66]. Tentatur ille [67] : hic abducit [68]. Miracula edit ille [69] : hic comitatur [70]. Ascendit ille [71] : hic succedit [72]. Quid enim adeo magnum et divinum est, quod non ipse possit? Quod tam divinum nomen est, quo non, excepto Ingeniti et Geniti nomine, appelletur? Patris enim et Filii proprietates incolumes atque integras ipsis manere conveniebat, ne alioqui apud divinitatem, quæ 575 alia quoque in C ordinem et concinnitatem adduxit, confusio exsisteret. Equidem ipse ad tantam nominum copiam, adversus quam frontem perfricant, qui Spiritui adversantur, totus cohorresco. Spiritus Dei [73] dicitur, Spiritus Christi, mens Christi [74], Spiritus Domini [75], ac Dominus ipse [76], Spiritus adoptionis [77], veritatis [78], libertatis [79]; Spiritus sapientiæ, prudentiæ, consilii, fortitudinis, scientiæ, pietatis, timoris Dei [80], utpote horum omnium efficiens, omnia essentia sua implens, omnia continens, mundum quantum ad essentiam implens, interim ipse major quam ut mundus vim illius et potentiam capere D possit [81] : bonus [82], rectus, principalis [83], natura non

[61] Job xi, 17. [62] Matth. xxviii, 19. [63] Luc. ii, 7. [64] Luc. i, 35. [65] Luc. iii, 21. [66] ibid. 23. [67] Luc. iv, 1. [68] ibid. 18. [69] Matth. xii, 22. [70] ibid. 28. [71] Act. i, 9. [72] Act. ii, 4. [73] I Cor. ii, 11. [74] Rom. viii, 9 sqq.; II Cor. iii, 18. [75] Sap. i, 7. [76] Thren. iv, 20. [77] Rom. viii, 15. [78] Joan. xiv, 17; xv, 26; xvi, 13. [79] II Cor. iii, 17. [80] Isa. xi, 2 sqq. [81] Sap. i, 7-10. [82] Psal. cxlii, 10. [83] Psal. l, 10, 12.

(59) *Οὐ*. Or. 1, οὐδέ.
(60) *Χρυσῆ τις*. Reg. bm, χρυσῖτις.
(61) *Ὑποθέμενος*. Reg. a, ὑποτιθέμενος.
(62) *Γεννᾶται*. « Generatur, concipitur. » Nam legitur, Luc. i, 35. « Spiritus sanctus superveniet in te, » etc.
(63) *Ἀνάγει*. Par., ἁγιάζει, « sanctificat. »
(64) *Εὐκοσμίαν*. Sic tres Regg., Coisl. 1, Orat. 1, etc. In ed., ἀκοσμίαν. Sic legit Billius, et vertit : « Quæ alia quoque, atque adeo confusionem ipsam, in ordinem adducit, confusio exsisteret. »
(65) *Πληρωτικὸν κόσμου κατὰ τὴν οὐσίαν*. Schol. : Ὅρα μὴ ἐναλλάξει τὸ ῥητὸν κατὰ δύναμιν καὶ οὐσίαν. Καὶ γὰρ ὁ Βασίλειος ἐν τῷ θ' τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον περὶ τοῦ Πνεύματος οὕτω φησίν· Πάντα μὲν πληροῦν τῇ δυνάμει, μόνοις δὲ ὃν μεθεκτὸς τοῖς ἀξίοις. Καὶ ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος τάδε αὐταῖς λέξεσι λέγει· Ἐκτὸς μέν ἐστι τοῦ παντὸς κατ' οὐσίαν, ἐν πᾶσι δέ ἐστι ταῖς ἑαυτοῦ δυνάμεσι· « Vide ne immutatis vocibus scriptum sit, quantum ad potentiam et essentiam. Etenim Basilius cap. 9 ad Amphilochium, de Spiritu sancto sic ait : Omnia virtute implens ac potentia, sed ab iis solum, qui digni sunt, percipi potest. Sanctus etiam Athanasius iisdem verbis loquitur : Extra hanc rerum universitatem est, si essentiam species; in omnibus autem est, sua ipsius potestate. »

gratia sanctificans[84], non sanctificatus, metiens, non dimensus, impertiens, non particeps, implens, non impletus, continens, non contentus, hæreditate acceptus[85], glorificatus, Patri et Filio connumeratus[86], minaciter denuntiatus, Dei digitus[87], ignis[88] tanquam Deus, ad ostendendum, ut opinor, quod ejusdem essentiæ sit: Spiritus qui condidit, qui per baptismum et resurrectionem denuo creat[89]: Spiritus omnia cognoscens[90], docens, ubi vult et quantum vult spirans[91], ducatum præbens[92], loquens[93], mittens[94], segregans[95]: Spiritus qui ad iram incitatur, qui tentatur[96], qui revelat, qui lucem ac vitam affert; imo qui ipsamet lux et vita est: qui templa efficit, deificat, perficit ita ut, et baptismum antevertat, et post baptismum requiratur: qui omnia efficit, quæcunque Deus ipse, qui in igneis linguis dividitur[97], qui dona distribuit, qui apostolos, prophetas, evangelistas, pastores et doctores facit: Spiritus intelligens, multiplex, apertus, clarus, incontaminatus, minimeque impeditus[98] (quod idem valet ac si dicerem, sapientissimus, agendique facultate varius ac multiplex, omnia explicans ac declarans, arbitrii libertate præditus, et immutabilis), omnipotens, omnia lustrans, per omnes spiritus penetrans[99], intelligentes, puros, tenuissimos (hoc est, per angelicas, ut opinor, virtutes), quemadmodum et per propheticos et apostolicos, eodem temporis momento, nec tamen in iisdem locis (alii enim eorum alibi fusi ac sparsi erant), quod quidem perspicue ostendit, eum nullius loci circumscriptione coerceri.

A ὅπου θέλει καὶ ὅσον, ὁδηγοῦν, λαλοῦν, ἀποστέλλον, ἀφορίζον, παροξυνόμενον, πειραζόμενον, ἀποκαλυπτικὸν, φωτιστικὸν, ζωτικόν· μᾶλλον δὲ, αὐτοφῶς καὶ ζωὴ, ναοποιοῦν, θεοποιοῦν, τελειοῦν· ὥστε καὶ προλαμβάνειν τὸ βάπτισμα, ἐπιζητεῖσθαι (66) μετὰ τὸ βάπτισμα· ἐνεργοῦν ὅσα Θεὸς, μεριζόμενον ἐν γλώσσαις πυρίναις, διαιροῦν χαρίσματα, ποιοῦν ἀποστόλους, προφήτας, εὐαγγελιστὰς, ποιμένας, καὶ διδασκάλους, νοερὸν, πολυμερὲς, σαφὲς, τρανὸν, ἀμόλυντον, ἀκώλυτον (ὅπερ (67) ἴσον δύναται, τὸ (68) σοφώτατον καὶ πολύτροπον ταῖς ἐνεργείαις, καὶ σαφηνιστικὸν πάντων, καὶ τρανωτικὸν, καὶ αὐτεξούσιον (69), καὶ ἀναλλοίωτον), παντοδύναμον, παντεπίσκοπον, διὰ πάντων χωροῦν πνευμάτων, νοερῶν, καθαρῶν, λεπτοτάτων (ἀγγελικῶν, οἶμαι, δυνάμεων), ὥσπερ καὶ B προφητικῶν καὶ ἀποστολικῶν, κατὰ ταυτὸν (70), καὶ οὐχ ἐν τοῖς αὐτοῖς τόποις (ἄλλων δὲ ἀλλαχοῦ νενεμημένων), ᾧ δηλοῦται τὸ ἀπερίγραπτον.

576 XXX. Qui hæc dicunt, ac docent, atque insuper Paracletum alium[1], velut alium Deum, nominant, qui blasphemiam solam adversus eum prolatam inexpiabilem[2] esse sciunt, qui denique Ananiæ et Saphiræ, postquam Spiritui sancto mentiti essent perinde ac Deo, non homini, mentiti essent[3], tam horribilem infamiæ notam inusserunt; quid tandem tibi videntur, Spiritumne Deum prædicare, an aliud quid? Quam crassi es ingenii, atque a Spiritu procul remoti, si de hac re dubitas, ac doctore opus habes! Ac tot nominibus, tam vivis, et expressis, in Scriptura Spiritus appellatur. Quid enim testimonia ipsa tibi ad verbum producere attinet? Quæcunque autem hic quoque humilius dicuntur, velut quod detur[4], mittatur[5], distribuatur[6], charisma etiam[7], donum[8], insufflatio[9], pollicitatio[10], intercessio[11], ac si quid aliud hujusmodi, ne singula commemorem, ad primam causam referri debent, ut, ex quo sit, ostendatur, ac non tria principia divisa, proindeque plures dii admittantur.

Λ'. Οἱ ταῦτα λέγοντες καὶ διδάσκοντες, καὶ πρός γε (71) ἄλλον Παράκλητον, οἷον ἄλλον Θεὸν, ὀνομάζοντες, οἱ τὴν εἰς αὐτὸν (72) βλασφημίαν μόνην εἰδότες C ἀσυγχώρητον, οἱ τὸν Ἀνανίαν καὶ τὴν Σάπφειραν οὕτω φοβερῶς στηλιτεύσαντες, ἐπειδὴ ἐψεύσαντο τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς Θεὸν ψευσαμένους, οὐχ ἄνθρωπον· οὗτοι τί σοι δοκοῦσι, πότερον Θεὸν τὸ Πνεῦμα κηρύσσειν (73), ἢ ἄλλο τι; Ὡς λίαν ὄντως παχύς τις εἶ, καὶ πόῤῥω τοῦ Πνεύματος, εἰ τοῦτο ἀπορεῖς, καὶ δέῃ τοῦ διδάξοντος (74). Αἱ μὲν οὖν κλήσεις, τοσαῦται, καὶ οὕτως ἔμψυχοι. Τί γὰρ δεῖ σοι τὰς ἐπὶ τῶν (75) ῥημάτων μαρτυρίας παρατίθεσθαι; Ὅσα δὲ κἀνταῦθα λέγεται ταπεινότερον τὸ δίδοσθαι, τὸ ἀποστέλλεσθαι, τὸ μερίζεσθαι, τὸ χάρισμα, τὸ δώρημα, τὸ ἐμφύσημα, ἡ ἐπαγγελία, ἡ ὑπερέντευξις, εἴτε τι ἄλλο τοιοῦτον, ἵνα μὴ καθ' ἕκαστον (76) λέγω, ἐπὶ τὴν πρώτην αἰτίαν ἀνενεκτέον, ἵνα τὸ ἐξ οὗ δειχθῇ, καὶ μὴ τρεῖς ἀρχαὶ μεμερισμέναι πολυθέως παραδεχθῶσιν (77). D Ἴσον γὰρ εἰς ἀσέβειαν, καὶ Σαβελλίως

[84] Rom. VIII, 14 sqq. [85] Ephes. I, 13, 14. [86] Matth. XXVIII, 19. [87] Luc. XI, 20. [88] Act. II, 3. [89] Joan. III, 5. [90] I Cor. II, 10-12. [91] Joan. III, 8. [92] Psal. CXLII, 10. [93] Act. X, 19. [94] Act. XIII, 4. [95] ibid. 2. [96] Act. XVI, 6, 7. [97] Act. II, 3. [98] Sap. VII, 22. [99] I Cor. II, 10. [1] Joan. XIV, 16. [2] Matth. XII, 31. [3] Act. V, 3 sqq. [4] Luc. XI, 13. [5] Joan. XVI, 7. [6] Hebr. II, 4. [7] I Cor. XII, 30. [8] Act. II, 38. [9] Joan. XX, 22. [10] Gal. III, 14. [11] Rom. VIII, 26.

(66) *Ἐπιζητεῖσθαι*. Sic Regg. et Colb. plures, Coisl. 1, Or. 1, etc. In ed., ἐπιζητεῖται.

(67) *Ὅπερ*. Sic plures Regg., duo Coisl., Par., Comb., etc. In ed., ᾧπερ.

(68) *Τό*. Duo Regg., τῷ.

(69) *Αὐτεξούσιον*. « Liber, » vel etiam, « cujus voluntati nihil resistit. »

(70) *Ταυτόν*. Or. 1, τοῦτο. In nonnullis, ταυτό.

(71) *Πρός γε*. Reg. a, πρὸς ἔτι. Coisl. 1, πρὸς ἔτι γε.

(72) *Εἰς αὐτόν*. Coisl. 1 aliique plures, εἰς αὐτό.

(73) *Κηρύσσειν*. Reg. a et Coisl. 1, κηρύττουσι.

(74) *Διδάξοντος*. Reg. Cypr., δικάζοντος, « quasi qui ejus juris causam disceptet. »

(75) *Τὰς ἐπὶ τῶν*. Reg. Cypr., τὰς ἐκ τῶν.

(76) *Μὴ καθ' ἕκαστον*. Comb., μὴ τὰ καθ' ἕκαστον.

(77) *Παραδεχθῶσιν*. Reg. Cypr., παραδειχθῶσιν.

συνάψαι, καὶ Ἀρειανῶς διαστῆσαι, τὸ μὲν τῷ προσ- A ώπῳ, τὸ δὲ (78) ταῖς φύσεσιν.

Paris enim impietatis est, vel Sabellii more personas connectere, vel Arii instar naturas distinguere ac separare.

ΛΑ'. Ὡς ἔγωγε πολλὰ διασκεψάμενος πρὸς ἐμαυτὸν (79) τῇ φιλοπραγμοσύνῃ τοῦ νοῦ, καὶ πανταχόθεν τὸν λόγον εὐθύνας, καὶ ζητῶν εἰκόνα τινὰ τοῦ τοσούτου πράγματος, οὐκ ἔσχον ᾧτινι χρὴ τῶν κάτω (80) τὴν θείαν φύσιν παραβαλεῖν. Κἂν γὰρ μικρά τις ὁμοίωσις εὑρεθῇ, φεύγει με τὸ πλέον, ἀφὲν κάτω (81) μετὰ τοῦ ὑποδείγματος. Ὀφθαλμόν τινα, καὶ πηγὴν, καὶ ποταμὸν ἐνενόησα, καὶ γὰρ καὶ ἄλλοι (82), μὴ τῷ μὲν ὁ Πατὴρ, τῷ δὲ ὁ Υἱὸς, τῷ δὲ (83) τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀναλόγως ἔχῃ (84). Ταῦτα γὰρ οὔτε χρόνῳ διέστηκεν, οὔτε ἀλλήλων ἀπέῤῥηκται τῇ συνεχείᾳ· κἂν δοκεῖ (85) πως τρισὶν ἰδιότησι τέμνεσθαι. B Ἀλλ' ἔδεισα, πρῶτον μὲν ῥύσιν τινὰ θεότητος παραδέξασθαι στάσιν οὐκ ἔχουσαν· δεύτερον δὲ μὴ τὸ ἓν τῷ ἀριθμῷ διὰ τῆς εἰκασίας ταύτης εἰσάγηται. Ὀφθαλμὸς (86) γὰρ, καὶ πηγὴ, καὶ ποταμὸς ἕν ἐστιν ἀριθμῷ, διαφόρως σχηματιζόμενα.

XXXI. Enimvero cum mentis curiositate multum diuque mecum considerassem, atque orationem undecunque explorassem, rei tantæ imaginem quamdam exquirens, cui tandem rerum inferarum divina illa natura comparanda sit, reperire non potui. Quamvis enim exiguam aliquam similitudinem invenerim, major tamen me pars fugit, humique me cum meo exemplo relinquit. Oculum quemdam, et fontem, et fluvium mihi proposui, quemadmodum alii quoque, ut viderem, num Pater cum oculo, Filius cum fonte, Spiritus cum fluvio proportione quadam conveniret. Hæc enim, nec tempore distinguuntur, nec ob continuitatem a se invicem abrumpuntur; ac tribus insuper proprietatibus quodammodo scindi videntur. Sed subiit me timor, primum ne fluxio quædam divinitatis stabilitatis expers admittatur. Deinde ne per hanc similitudinem unum numero introducatur. Oculus enim, et fons, et fluvius unum sunt numero, varie efformata.

ΛΒ'. Πάλιν (87) ἥλιον (88) ἐνεθυμήθην, καὶ ἀκτῖνα, καὶ φῶς. Ἀλλὰ κἀνταῦθα δέος, πρῶτον μὲν, μὴ σύνθεσίς τις ἐπινοῆται τῆς ἀσυνθέτου φύσεως, ὥσπερ ἡλίου καὶ τῶν ἐν ἡλίῳ· δεύτερον δὲ, μὴ τὸν Πατέρα μὲν οὐσιώσωμεν, τἄλλα δὲ μὴ ὑποστήσωμεν, ἀλλὰ δυνάμεις Θεοῦ ποιήσωμεν ἐνυπαρχούσας, οὐχ ὑφεστώσας. Οὔτε γὰρ ἀκτὶς, οὔτε φῶς, ἄλλος ἥλιος, ἀλλ' ἡλιακαί τινες ἀπόῤῥοιαι, καὶ ποιότητες οὐσιώδεις. Καὶ ἅμα τὸ εἶναι, καὶ τὸ μὴ εἶναι, τῷ Θεῷ (89) δῶ- C μεν ἐν τούτοις, ὅσον ἐκ τοῦ ὑποδείγματος, ὃ καὶ τῶν εἰρημένων (90) ἀτοπώτερον. Ἤκουσα δέ τινος καὶ τοιοῦτον ὑπογράφοντος λόγον· Μαρμαρυγήν τινα ἡλιακὴν τοίχῳ προσαστράπτουσαν, καὶ περιτρέμουσαν ἐξ ὑδάτων κινήσεως, ἣν ἡ ἀκτὶς ὑπολαβοῦσα διὰ τοῦ ἐν μέσῳ ἀέρος, εἶτα σχεθεῖσα (91) τῷ ἀντιτύπῳ (92), παλμὸς ἐγένετο καὶ (93) παράδοξος. Ἄττει (94) γὰρ πολλαῖς καὶ πυκναῖς ταῖς κινήσεσιν, οὐχ ἓν οὖσα μᾶλλον, ἢ πολλὰ, οὐδὲ πολλὰ μᾶλλον, ἢ ἓν, τῷ τάχει τῆς συνόδου καὶ τῆς διαστάσεως, πρὶν ὄψει κρατηθῆναι, διαδιδράσκουσα.

XXXII. Solem rursus, et radium, et lucem 577 cogitavi. Verum hic quoque metuendum est; primum, ne incompositæ naturæ compositio quædam excogitetur, quemadmodum solis, et eorum, quæ soli insunt; deinde, ne Patri quidem essentiam tribuamus, reliquos autem subsistere negemus, sed facultates quasdam Dei constituamus, quæ ipsi quidem insint, non autem per se subsistant. Neque enim radius, aut lux, alii soles sunt, sed solis velut rivi quidam, et substantiales qualitates. Ac præterea, ne simul, et esse, et non esse, Deo in his demus (quantum ex hoc exemplo colligi potest), id quod superioribus etiam absurdius fuerit. Quin etiam aliquem audivi hujusmodi similitudinem adumbrantem. Fingebat splendorem quemdam solarem parieti affulgentem, atque ex aquarum motu tremiscentem, quem, cum radius per intermedium aerem susceperit, postea solido ac renitente corpore repressus, mirabilis quædam subsultatio exsistit. Multis enim crebrisque agitationibus subsilit, ita ut non magis unum sit, quam multa, nec rursus magis multa, quam unum; ac tanta celeritate coit vicissim, et dissociatur, ut prius quam oculis teneatur, fuga se proripiat.

ΛΓ'. Ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο (95) θέσθαι δυνατὸν ἐμοὶ, δι' ἓν μὲν, ὅτι τὴν μὲν τὸ κινῆσαν (96) καὶ πάνυ δῆ-

D XXXIII. Sed ne hoc quidem ipse constituere possum: primum quoniam, quid splendori illi motum

(78) *Τὸ μὲν... τὸ δέ*. Tres Colb., τῷ μὲν... τῷ δέ.

(79) *Πρὸς ἐμαυτόν*. Deest in Reg. a.

(80) *Χρὴ τῶν κάτω*. Sic tres Regg. et tres Colb. In ed. deest τῶν.

(81) *Φεύγει με τὸ πλέον, ἀφὲν κάτω*. Plerique codd., φεύγει τὸ πλεῖον ἀφὲν με κάτω.

(82) *Καὶ ἄλλοι*. Deest καὶ in Or. 1.

(83) *Τῷ δέ*. Duo Regg. et Coisl. 1, τῇ δέ

(84) *Ἔχῃ*. Regg. a, b, ἔχει.

(85) *Κἂν δοκεῖ*. Reg. a, κἂν δοκῇ. Tres Colb., Bas., Bill. et Leuvenk., καὶ δοκεῖ.

(86) *Ὀφθαλμός*. « Hoc loco, » inquit Bill. ex Elia, « significat principium fontis, e quo, tanquam ab oculo lux, promanat e terra prorumpens. »

(87) *Πάλιν*. Tres Regg. et Comb. ἢ πάλιν.

(88) *Ἥλιον*. Sic codd. Prave in ed., ἥλιος.

(89) *Τῷ Θεῷ*. Duo Coisl. addunt, μόνῳ, et Reg. a, μόνῳ τῷ Πατρί.

(90) *Εἰρημένων*. Duo Coisl., προειρημένων

(91) *Σχεθεῖσα*. Elias, χεθεῖσα, « diffusa. »

(92) *Ἀντιτύπῳ*. Coisl. 1, ἀντιτοίχῳ, « pariete. »

(93) *Ἐγένετο καί*. Comb., ἐγένετό τις. Sic etiam legit Bill.

(94) *Ἄττει*. Sic duo Coisl., Par., Comb., etc. In ed., ἅπτει.

(95) *Τοῦτο*. Tres Colb., τούτῳ,

(96) *Τὸ κινῆσαν*. « Qui hunc splendorem moveat (nempe ventus), notum est. »

afferat, admodum perspicuum est : at Deo nihil antiquius est, quod ipsi motum dederit. Ipse quippe omnium causa est, nec antiquiorem causam habet. Deinde quod hic earumdem rerum suspicio occurrit, nimirum compositionis, diffusionis, incertæque et instabilis naturæ, quarum nihil de divinitate cogitandum est. In summa nihil est in quo mens mea gradum figere queat, dum, quod imaginor, in exemplis considero ; ni forte quispiam ea animi æquitate sit, ut cum unum aliquid ex proposita imagine acceperit, reliqua projiciat. Postremo itaque hoc mihi consultissimum visum est, ut, missis factis imaginibus illis, atque umbris, ut fallacibus, plurimumque a veritate remotis, piam ipse cogitationem, fidemque mordacius retineam, atque in paucis verbis insistens, duceque Spiritu sancto utens, quemque hic splendorem accepi, hunc ad extremum usque, tanquam fidum socium et congerronem custodiens, ævum hoc trajiciam, aliosque pro viribus adducam, ut Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum adorent, unam divinitatem ac potentiam ; quoniam ipsi omnis gloria, honor, imperium in sæcula sæculorum. Amen.

A λον· Θεοῦ δὲ οὐδὲν πρεσβύτερον, ἵν' ᾖ τι τὸ τοῦτον κεκινηκός· αὐτὸς μὲν γὰρ πάντων αἰτία, αἰτίαν δὲ πρεσβυτέραν οὐκ ἔχει. Δεύτερον δὲ, ὅτι κἀνταῦθα τῶν αὐτῶν ὑπόνοια, συνθέσεως, χύσεως, ἀστάτου καὶ οὐ παγίας φύσεως, ὧν οὐδὲν ἐννοητέον περὶ θεότητος. Καὶ ὅλως οὐδέν ἐστιν ὅ μοι τὴν διάνοιαν ἵστησιν ἐπὶ τῶν ὑποδειγμάτων θεωροῦντι τὸ φανταζόμενον· πλὴν εἴ τις ἕν τι λαβὼν τῆς εἰκόνος, ὑπ' εὐγνωμοσύνης, τὰ λοιπὰ ῥίψειεν. Τέλος οὖν ἔδοξέ μοι κράτιστον εἶναι, τὰς μὲν εἰκόνας χαίρειν ἐᾶσαι, καὶ σκιὰς, ὡς ἀπατηλὰς, καὶ τῆς ἀληθείας πλεῖστον ἀποδεούσας, αὐτὸν δὲ τῆς εὐσεβεστέρας ἐννοίας ἐχόμενον, ἐπ' ὀλίγων ῥημάτων ἱστάμενον, ὁδηγῷ τῷ Πνεύματι χρώμενον, ἣν ἐντεῦθεν ἔλλαμψιν ἐδεξάμην, ταύτην εἰς τέλος διαφυλάσσοντα, ὡς γνησίαν κοινω- B νὸν (97) καὶ συνόμιλον, τὸν αἰῶνα τοῦτον διαπορεύεσθαι διατέμνοντα (98), καὶ τοὺς ἄλλους πείθειν εἰς δύναμιν, προσκυνεῖν Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ Πνεῦμα ἅγιον, τὴν μίαν θεότητά τε καὶ δύναμιν (99)· ὅτι αὐτῷ πᾶσα δόξα, τιμὴ, κράτος, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

(97) *Κοινωνόν*. Sic codd. Mendose in ed., κοινωνῶν.

(98) *Διατέμνοντα*. Deest in tribus Colb.

(99) *Καὶ δύναμιν*. Reg. a, καὶ βασιλείαν, καὶ δύναμιν, « et regnum, et potentiam. »

578 MONITUM IN ORATIONEM XXXII.

I. Theologicis orationibus egregiam, « De moderatione in disputationibus servanda, » subjungimus orationem. Hæc siquidem ad theologicas, et argumento, et tempore proxime accedit. Dudum enim, ut jam sæpe in præcedentibus monitis vidimus, hæreticorum furor varios ac ingentes Constantinopoli tumultus excitarat. Sacra et pretiosa Christi tunica undequaque sacrilegis impiorum manibus dilacerabatur ; atque adeo tristis et calamitosa erat his temporibus Ecclesiæ facies, ut confusa omnia et perturbata viderentur. Cum igitur Gregorius in theologicis orationibus dilucide ac invictissime Trinitatis doctrinam propugnasset, ac sæpe sæpius totis viribus linguarum pruritum penitus compescere tentasset, nunc demum de moderatione, quæ in disputationibus servanda est, tractare aggreditur. Ac primo quidem tumultuum et dissensionum originem ducit ab animorum petulantia, et a temeritate, quam « inscitiæ filiam » nominat (n. 3). Ex his enim fontibus dimanat quidquid tum in doctrina, tum in disputationibus vitiosum est. Idcirco ex rerum creatarum ordine, pastores simul et gregem ad justitiæ ordinisque leges amanter invitat ; atque ex eleganti corporis cum membris similitudine, ostendit diversos esse in Ecclesia ordinis gradus, et diversa membrorum officia. « Alii, inquit (n. 11), dominantur et præsunt, alii parent ac reguntur ; et quemadmodum inter eos qui subsunt permagnum reperitur discrimen, ita etiam inter præfectos non parva differentia est. » Quod quidem probat ex Apostolo, qui ait [18] : « Quosdam posuit Deus in Ecclesia, primum apostolos, secundo prophetas, tertio doctores, » etc.

II. Deinde silentii donum eo magis extollit, quod nos ab ampliori et graviori periculo retrahat. Arduum quippe est ac perdifficile, non solum res divinas mente consequi, et verbis explicare, verum etiam purgatas aures nancisci. Non inde tamen ad omne disputationis genus aditum occludendum putat ; sed jubet a pertinaci contentione abstinere, ac præter legem et ordinem docere omnino vetat. Quemadmodum enim nimia in divinis rebus tarditas, ita nimia etiam festinatio eodem periculo laborat. Bona quidem spiritualia, quæ tum in veteri, tum in nova lege reconduntur, sunt omnibus hominibus communia. Ex his unusquisque pro modulo haurire debet ; sed maxime cavendum, ne quis animi elatione novitatem affectans, et ad cœlum ascendere cupiens, præceps in abyssum corruat. « Melior est » enim « pauper ambulans in simplicitate sua, » quam fatuus labiisque perversus, qui contentionibus et argumentis inepte atque imperite confidit [19]. Nam si quis linguam freno coercere non potest, ipsi certe furere ac insanire continget. Hinc omnes, et prælatos et subditos, ad humilitatis virtutem cohortatur, eosque stimulat, ut, in omni-

[18] I Cor. XII, 28. [19] Prov. XIX, 1.

bus de doctrina disputationibus, Christi veri pastoris mansuetudinem ac benignitatem imitentur; et sicut « in domo Patris mansiones multæ sunt [14], » ita unusquisque 579 per viam sibi propriam ac peculiarem gradiatur. Alia plura erudite pertractat, quæ utinam omnium animis et cordibus essent inscripta, ac præcipue eorum, qui « philosophiæ artificia et apparatus, velut Ægyptiacas plagas, » ut ait Theologus (n. 25), « in Ecclesiam inferunt. » Tunc namque contentiones, schismata et hæreses procul facesserent, ac pura veritas puris mentibus ab omnibus tractaretur.

III. Inconcussum videri debet, hanc orationem Constantinopoli, in frequenti hominum cœtu habitam fuisse. Hac in re consentiunt eruditi. Verum non ita perspicuum est, utrum anno 380 aut sequenti; utrumne etiam in Anastasia, in qua primum conciones habuit Gregorius, aut in majori Constantinopolitanæ urbis ecclesia, post redditas Catholicis ecclesias, ut conjectant nonnulli, pronuntiata fuerit. Hanc ultimam sententiam, ut verisimiliorem, secuti sunt Hermant (1) et Tillemontius (2). Idcirco orationem istam ad annum 381 referendam arbitrantur. Elias vero aliter sensisse videtur. Nam de hac oratione loquens, ait : « Hæretici ecclesias omnes Constantinopoli occupatas tenebant, ubi Gregorium hanc orationem pronuntiasse tradunt. » Hinc si rem æqua lance perpendere volumus, Eliæ opinioni ultro accedendum fatebimur. Id enim suadent hæc istius orationis verba (n. 1) : « Exiguus et pauper sum pastor, pastoribusque aliis, ut parce dicam, nondum gratus et acceptus; quod, rectone judicio, an animi malevolentia fiat, nescio. » Quæ profecto non dixisset Gregorius, si, expulsis hæreticis, ecclesiæ jam a Theodosio Magno traditæ Catholicis fuissent. Magnum argumentum est hac in re Theologi silentium. Præterea idem prorsus in ista oratione, ac in theologica prima scopus declaratur. Gregorius enim utrobique ostendit, nec cujusvis hominis, nec cujusvis temporis esse de Deo disputare; sed qua moderatione id faciendum sit, in hac præcipue, tum suo ipsius, tum aliorum exemplo ac ratione demonstrat. Unde nobis verisimilius videtur hanc orationem, unam esse ex iis, quas in præcedenti monito « inter theologicas, dictas et interjectas » (3) monuimus; ac proinde Constantinopoli, in Anastasia, circa medium annum 380 habitam fuisse putamus.

[14] Joan. XIV, 2.

(1) T. IX, art. 66, p. 464.
(2) T. II, l. IX, c. 12, p. 209.
(3) *Monit. ad theol. or.*, n. 3.

ΛΟΓΟΣ ΛΒ'.

Περὶ τῆς (4) ἐν διαλέξεσιν εὐταξίας, καὶ ὅτι οὐ παντὸς ἀνθρώπου, οὔτε παντὸς καιροῦ τὸ περὶ Θεοῦ διαλέγεσθαι.

A Α'. Ἐπειδὴ συνεληλύθατε προθύμως, καὶ πολυάνθρωπος ἡ πανήγυρις (5), καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα καιρὸς ἐργασίας (6), φέρε τι δῶμεν ὑμῖν ἐμπόρευμα, εἰ καὶ μὴ τῆς προθυμίας ἄξιον τῆς κοινῆς, ἀλλά γε τῆς δυνάμεως τῆς ἡμετέρας μὴ ἐνδεέστερον. Ἡ μὲν γὰρ ἀπαιτεῖ τὰ μείζω, ἡ δὲ εἰσφέρει τὰ μέτρια· καὶ κρεῖσσον τὸ κατὰ δύναμιν εἰσενεγκεῖν, ἢ τὸ πᾶν ἐλλείπειν (7). Οὐ γὰρ ὁ μὴ δυνηθεὶς τὰ τοιαῦτα ὑπεύθυνος, ἀλλ' ὁ μὴ βουληθεὶς ὑπαίτιος, κἂν τοῖς θείοις ὁμοίως, κἂν τοῖς ἀνθρωπίνοις πράγμασιν. Εἰμὶ μὲν ποιμὴν ὀλίγος καὶ πένης, καὶ οὔπω τοῖς ἄλλοις ἀρέσκων ποιμέσιν· οὕτω γὰρ εἰπεῖν μέτριον, εἴτε τὴν εὐδοκίαν (8) καὶ τὸν ὀρθὸν λόγον, εἴτε διὰ μι- B κροψυχίαν καὶ ἔριν, οὐκ οἶδα τοῦτο· *Ὁ Θεὸς οἶδε*,

ORATIO XXXII [a]

De moderatione in disputationibus servanda, et quod non sit cujusvis hominis, nec cujusvis temporis de Deo disputare.

I. Quoniam prompto animo convenistis, ac dies hic festus maxima hominum frequentia celebratur, ob idque potissimum negotiandi occasio se offert, age, merces quasdam vobis offeramus, si minus communi huic vestræ animorum alacritati 580 pares, viribus certe nostris haudquaquam inferiores. Illa enim majora postulat, hæ autem mediocria solum præstant atque afferunt. Porro satius est, id, quod per facultates licet, afferre, quam officio prorsus deesse. Non enim qui hujusmodi res non potuit, in judicium vocandus est; sed, qui noluit, in culpa hæret, sive de divinis, sive de humanis loquamur. Atque ipse quidem exiguus et pauper sum pastor, pastoribusque aliis, ut parce dicam, nondum gratus atque ac-

[a] Alias XXVI. Quæ autem 32 erat, nunc 42. — Habita anno 380.

(4) *Περὶ τῆς*, etc. Or. 2 aliique nonnulli codices habent tantum : Περὶ τῆς εὐταξίας ἐν ταῖς διαλέξεσιν· « De moderatione in disputationibus. » In quibusdam : Περὶ θεότητος, « De divinitate. »

(5) *Ἡ πανήγυρις*. « Dies festus. » Hæc oratio pronuntiata est in festo quopiam martyrum. Sed, quinam fuerint isti martyres, ignoratur. Eos enim nullibi in toto istius orationis decursu nominat Theologus.

(6) *Καιρὸς ἐργασίας*. « Negotiandi tempus. Mos est, » inquit Elias, « apud homines, in celebritatibus ac mercatibus publicis, quædam inter se mercimonia contrahere, de quibus aliquod ipsis lucrum accedit. »

(7) *Ἐλλείπειν*. In nonnullis, ἐλλιπεῖν, « quam prorsus deficere. »

(8) *Εἴτε τὴν εὐδοκίαν*, etc. Or. 1, εἴτε δι' εὐδοκίαν. Aptior Combefisio videtur vox εὐδοξίαν, « ob celebritatem. » Ego vero crediderim, Gregorium alludere ad hæc verba Apostoli, Philipp. I, 15 : Τινὲς μὲν καὶ διὰ φθόνον καὶ ἔριν· τινὲς δὲ καὶ δι' εὐδοκίαν· « Quidam quidem et propter invidiam et contentionem; quidam autem propter bonam voluntatem, » etc. Unde hæc verba, εἴτε τὴν εὐδοκίαν καὶ ὀρθὸν λόγον, sic reddenda censemus : « sive propter bonam voluntatem rectamque doctrinam. »

ceptus; quod rectone judicio ac ratione, an animi A malevolentia et contentionis studio fiat, nescio: *Deus scit* [15], inquit Apostolus, idque revelationis dies perspicue declarabit, ignisque ille postremus [16], quo nostra omnia expendentur, aut purgabuntur. Enitar tamen, quantum potero, daboque operam, ne gratiam divinitus acceptam premam atque occultem, ac lucernam sub modio ponam [17], talentumque in terra defodiam [18] (hæc enim a vobis sæpe audivi, cum mihi cessationem atque desidiam probro verteretis, ac silentium nostrum graviter et iniquo animo ferretis), verum ut veritatis doctrina vos erudiam ac per Spiritum concordes reddam.

φησὶν ὁ θεῖος Ἀπόστολος, καὶ δηλώσει σαφῶς ἡ τῆς ἀποκαλύψεως ἡμέρα, καὶ τὸ τελευταῖον πῦρ, ᾧ πάντα κρίνεται ἢ καθαίρεται τὰ ἡμέτερα. Πειράσομαι δ' ὅμως εἰς δύναμιν μὴ καταχρύπτειν τὸ χάρισμα, μηδ' ὑπὸ τὸν μόδιον τιθέναι τὸν λύχνον, μηδὲ καταχωννύειν τὸ τάλαντον (ἃ πολλάκις ἤκουσα παρ' ὑμῶν τὴν ἀργίαν ὀνειδιζόντων, καὶ δυσχεραινόντων τὴν σιωπὴν [9]), ἀλλὰ λόγοις ἀληθείας ἐκπαιδεύειν καὶ συναρμόζειν τῷ Πνεύματι.

II. Unde igitur vos instruere incipiam, fratres mei? Aut qua oratione athletas, quorum est præsens hæc celebritas, ornabo? Quid primum dicam, aut quid maximum? Quid animabus vestris maxime profuturum? Aut quid huic tempori commodissimum? Id vero hac demum ratione perspiciemus. Quidnam in nostra doctrina præstantissimum est? Pax. Addam etiam utilissimum. Contra, quid turpissimum ac perniciosissimum? Discordia. Quoniam autem hanc quæstionem proposui, eique respondi, quod secundum est, insuper sciscitabor. Quidnam præcipue illam sustulit, et hanc invexit? Ut, quemadmodum in corporum morbis, causis prius circumcisis, ac turbulentarum animi permotionum fontibus obstructis aut exsiccatis, ita demum profluentes hinc rivulos effectusque simul amputemus. Neque enim fieri potest, ut, principiis non recte consideratis, quidquam de fine præclare cognoscamus. Vultis igitur vos ipsi utriusque rei causam proferre ac declarare? An mihi potius, medici munere fungenti, eam indicandam et corrigendam relinquitis? Ego enim, et **581** dicere paratus sum, si ita voluntas vestra ferat, et dicentes audire paratior. Sed nihil dubito, quin dicendi munus mihi concedatis; quem non omnino imperitum et contemnendum morborum hujusmodi medicum, aut in curandis animis ignarum fortasse existimatis: sive id recte, sive secus arbitremini. Nec vero mirum vobis videatur, si novam, et ab animorum vestrorum sensibus alienam orationem attulero. Quanquam enim ab exspectatione et opinione vestra, non tamen a veritate discrepabit, ut quidem ipse affirmo, ac vos assentiemini, si ad extremum usque audire sustinueritis, ac non ipsum, quod objicio, vobis usu veniat, nimirum ut præ animorum fervore, antequam ad calcem oratio pervenerit, exsurgatis.

Β'. Πόθεν οὖν ἄρξομαι καταρτίζειν ὑμᾶς (10), ἀδελφοί; Καὶ τίσι λόγοις τιμήσω τοὺς ἀθλητὰς (11), ὧν B ἡ παροῦσα πανήγυρις; Τί πρῶτον εἴπω (12), ἢ τί μέγιστον; Τί μάλιστα συμφέρον ταῖς ὑμετέραις (13) ψυχαῖς; Ἢ τί τῷ παρόντι καιρῷ χρησιμώτατον; Γνοίημεν δ' ἂν οὕτω· Τί τοῦ ἡμετέρου (14) λόγου τὸ κάλλιστον; Ἡ εἰρήνη· προσθήσω δ', ὅτι καὶ τὸ λυσιτελέστατον. Τί δαὶ τὸ αἴσχιστον καὶ τὸ βλαβερώτατον; Ἡ διχόνοια (15). Ἐπεὶ δὲ τοῦτο ἠρώτησα, καὶ ἀπεκρινάμην, προσερήσομαι καὶ τὸ δεύτερον· Τί τὸ μάλιστα λῦσαν ἐκείνην; Καὶ τί τὸ ταύτην εἰσαγαγόν; Ἵν', ὥσπερ ἐν τοῖς νοσήμασι, τὰ αἴτια περικόψαντες, καὶ τὰς πηγὰς τῶν παθῶν ἐμφράξαντες, ἢ ἀποξηράναντες, οὕτω καὶ τὰ ἐκεῖθεν ῥεύματα καὶ ἀποτελέσματα συνεκκόψωμεν. Οὐδὲ γὰρ οἷόν τε γνῶναί τι (16) περὶ τῆς τελευτῆς καλῶς, μὴ περὶ τῆς C ἀρχῆς ὀρθῶς σκεψαμένους. Βούλεσθε οὖν ὑμεῖς τὴν αἰτίαν (17) εἰπεῖν καὶ γνωρίσαι; Ἢ ἐμοὶ τῷ θεραπευτῇ παραχωρεῖτε, καὶ δηλῶσαι ταύτην, καὶ διορθώσασθαι; Καὶ γὰρ εἰπεῖν βουλομένων ἕτοιμος, καὶ ἀκούειν λεγόντων ἑτοιμότερος. Παραχωρεῖτε μὲν, εὖ οἶδ' ὅτι· καὶ γὰρ οὐ φαύλους ἰατροὺς ἡμᾶς τῶν τοιούτων ἴσως ὑπολαμβάνετε, οὐδ' (17*) ἀμαθεῖς θεραπείας ψυχῶν· εἴτε οὖν φαύλως, εἴτε ὀρθῶς τοῦτο ὑπολαμβάνοντες. Μὴ θαυμάσητε δὲ, εἰ παράδοξον ἐρῶ λόγον· καὶ γάρ ἐστι παράδοξος μὲν, ἀληθὴς δὲ, ὡς ἔγωγέ φημι, καὶ ὑμεῖς συμφήσετε, ἂν (18) διὰ τέλους μαθεῖν ἀναμείνητε, ἀλλὰ μὴ, ὃ ἐγκαλῶ, πάθητε, καὶ προεξαναστῆτε τοῦ λόγου διὰ θερμότητα.

III. Ingenia magna et ferventia tumultus istos, in D quibus versamur, excitarunt, non illa quidem simpliciter magna et ferventia (nec enim ii sumus, qui animorum acrimoniam in vitio ponamus, sine qua nemo magnum aliquod pietatis aut cujusquam alius

Γ'. Φύσεις θερμαὶ καὶ μεγάλαι, τῆς ταραχῆς ταύτης αἴτιον (19)· οὔτιγε ἁπλῶς διάπυροι καὶ μεγάλαι (μήπω γὰρ καταγινώσκομεν τῆς θερμότητος, ἧς δίχα μέγα τι κατορθωθῆναι πρὸς εὐσέβειαν ἢ ἀρετὴν ἄλλην ἀμήχανον), ἀλλὰ γενναῖαι σὺν ἀλογίᾳ, καὶ

[15] II Cor. xii, 2. [16] I Cor. iii, 13. [17] Matth. v, 15. [18] Matth. xxv, 18.

(9) *Τὴν σιωπήν*. Coisl. 1, et Comb., τῇ σιωπῇ.
(10) *Ὑμᾶς*. Sic duo Regg. et Or. 1. In ed., ἡμᾶς.
(11) *Ἀθλητάς*. « Martyres, » quorum dies festus celebrabatur magno populorum concursu.
(12) *Εἴπω*. Or. 1, εἰπών.
(13) *Ὑμετέραις*. Or. 1, ἡμετέραις.
(14) *Τί τοῦ ἡμετέρου*, etc. « Quid in Christiana professione pulcherrimum? Pax. »
(15) *Διχόνοια*. Bill., « Voluntatum disjunctio. »
(16) *Τί*. Deest in duobus Regg. et Or. 1.
(17) *Αἰτίαν*. « Utriusque rei causam, » id est, « pacis ablatæ, et discordiæ inductæ. » Nam Gregorius hic utrumque quærit. Billius: « contentionis hujusce causam. »
(17*) *Οὐδ'*. Or. 1, οὐδέ. In quibusdam, οὔτε.
(18) *Ἄν*. Reg. b, ἐάν.
(19) *Αἴτιον*. Duo Regg. et Or. 1, τὸ αἴτιον, « hujus perturbationis causa. »

ἀμαθίᾳ, καὶ τῷ ταύτης ἐκγόνῳ κακῷ, θράσει· θράσος γὰρ (20) ἀμαθίας ἔκγονον. Αἱ μὲν γὰρ ἀσθενεῖς, καὶ πρὸς ἀρετὴν καὶ πρὸς κακίαν ὁμοίως νωθεῖς (21) καὶ δυσκίνητοι, καὶ οὐδ' ἑτέρωσε μέγα νεύουσαι, οἷα τὰ τῶν ναρκώντων κινήματα. Αἱ γενναῖαι δὲ, λόγου μὲν αὐτὰς παιδαγωγοῦντος καὶ διευθύνοντος, μέγα τι χρῆμα πρὸς ἀρετήν· ἐπιλειπούσης δὲ ἐπιστήμης καὶ λόγου, τὸ ἴσον εἰς κακίαν εὑρίσκονται. Ἐπεὶ καὶ ἵππον θυμοειδῆ μὲν εἶναι χρὴ καὶ γενναῖον, τὸν ἐσόμενον νικηφόρον, εἴτε πολεμιστήριον (22), εἴτε ἁμιλλητήριον· εἴη δ' ἂν ὁ αὐτὸς οὐδὲν (23) ἀγαθοῦ, μὴ χαλινῷ παιδευθεὶς, καὶ γυμνασίᾳ φιλοπονωτέρᾳ μαθὼν ἡμερότητα.

virtutis munus exsequi potest); sed quæ cum generositate imprudentiam, et inscitiam, et, qui malus ipsius fetus est, temeritatem conjunctam habeant; siquidem inscitiæ fetus, est temeritas. Infirmi enim et imbecilles animi, tam ad virtutem, quam ad vitium segnes et tardi sunt, neque in alterutram partem magnopere inclinantur: non secus scilicet atque hominum torpore laborantium incessus. At fortes et generosi, quemadmodum si ratione gubernentur et coerceantur, magnum ad virtutem pondus afferunt; ita, si a scientia et ratione deserantur, non minus momenti ad vitium habituri sunt. Sic nimirum equum acris esse ac generosæ naturæ necesse est, qui quidem, sive in bellis atque acie, sive in ludicro cursu et certamine victor sit discessurus: at idem tamen nullum unquam egregium sui usum præbuerit, nisi freno eruditus, et accuratiori exercitatione domitus et cicuratus fuerit.

Δ'. Καὶ τοῦτό ἐστιν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ὃ διέσπασε μέλη, διέστησεν ἀδελφοὺς, πόλεις ἐτάραξε, δήμους ἐξέμηνεν, ὥπλισεν ἔθνη, βασιλεῖς ἐπανέστησεν, ἱερεῖς λαῷ καὶ ἀλλήλοις, λαὸν ἑαυτῷ καὶ ἱερεῦσι, γονεῖς τέκνοις, τέκνα γονεῦσιν, ἄνδρας γυναιξὶ, γυναῖκας ἀνδράσι. Πάντα τὰ τῆς εὐνοίας ὀνόματα, δούλους καὶ δεσπότας ἀλλήλους (24), ἀλλήλους διδασκάλους καὶ μαθητὰς, πρεσβύτας καὶ νέους, καὶ τὸν τῆς αἰδοῦς ἀτιμάσαν νόμον, τοῦ μεγίστου πρὸς ἀρετὴν βοηθήματος, τὸν τῆς αὐθαδείας εἰσήνεγκεν· καὶ γεγόναμεν οὐ φυλὴ, καὶ φυλὴ καθ' ἑαυτὴν, ὃ πάλαι ὁ Ἰσραὴλ ὠνειδίζετο· οὐδὲ Ἰσραὴλ καὶ Ἰούδας, τὰ δύο καὶ ἑνὸς ἔθνους καὶ μικροῦ τούτου τμήματα, κατ' οἴκους δὲ καὶ συζυγίας τὰς ἀναγκαίας, καὶ οἷον πρὸς ἑαυτὸν ἕκαστος, ἐμερίσθημεν, ἡ οἰκουμένη πᾶσα, καὶ γένος ἅπαν ἀνθρώπων, ὅσον ὁ θεῖος λόγος ἐπέδραμεν· καὶ γέγονεν ἀναρχία, ἡ πολυαρχία, καὶ διεσκορπίσθη τὰ ὀστᾶ ἡμῶν παρὰ τὸν ᾅδην· καὶ ἐχρῆν (25), ἐπειδὴ τῶν ἐκτὸς ἐχθρῶν ἐκρατήσαμεν (26), ὑπ' ἀλλήλων ἡμᾶς καταλυθῆναι, καὶ, καθάπερ τοὺς μαινομένους, τῶν ἰδίων σαρκῶν ἁπτομένους, μηδὲ αἰσθάνεσθαι, ἀλλὰ καὶ (27) χαίρειν τῷ κακῷ πλέον, ἢ εἰρηνεύοντες ἕτεροι, καὶ κέρδος ποιεῖσθαι τὴν συμφορὰν, καὶ ἡγεῖσθαι λατρείαν εἰσφέρειν τῷ Θεῷ (28) τὴν κατάλυσιν, καὶ διαιρεθῆναι, καὶ ἐμπρησθῆναι, οὐ τὴν ἐπαινετὴν διαίρεσιν, ἀλλὰ τὴν ψεκτὴν, οὐδὲ τὸν καθάρσιον ἐμπρησμὸν, ἀλλὰ τὸν ὀλέθριον. Οὐ γὰρ ὁ τομὸς διαιρεῖ λόγος, ἡ Χριστοῦ μάχαιρα, τοὺς πιστεύοντας ἀπὸ τῶν ἀπίστων, οὐδὲ πῦρ βάλλεται, καὶ ἀνάπτεται, ἡ δαπανῶσα τὴν ὕλην καὶ ἐσθίουσα πίστις, καὶ ἡ ζέσις (29) τοῦ Πνεύματος· ἀλλ' ἐναντίως ἢ πρότερον, δαπανώμεθα καὶ τεμνόμεθα.

IV. Atque hoc, ut plurimum est, quod membra laceravit et distraxit, fratres divulsit, urbes perturbavit, populos in furorem præcipites egit, gentes armavit, reges in mutuum exitium concitavit, sacerdotes cum plebe, et secum etiam ipsos, plebem rursus non minus ipsam secum, quam cum sacerdotibus commisit, parentes cum liberis, liberos cum parentibus, viros cum uxoribus, uxores cum viris. Hoc omnia benevolentiæ nomina permiscuit, atque confudit, **582** servos et dominos, discipulos et præceptores, senes et juvenes: convulsaque et proculcata pudoris lege, quo nullum majus adjumentum ad virtutem excogitari potest, contumaciæ arrogantiæque legem induxit: factique sumus, non jam tribus ac tribus separatim, quod olim Israeli objectabatur; nec Israel et Juda, duo, inquam, illa unius ejusque perangustæ gentis segmenta; verum per domos et familias, et necessaria sodalitia, velutque in se quisque, divisi sumus, universus orbis terrarum, universum hominum genus, quod Dei verbum fideique doctrina peragravit; multorumque imperium in effrenem quamdam atque imperii expertem licentiam recidit, atque ossa nostra secus infernum dissipata sunt [19]; quasi vero necessum esset, nos, exteris hostibus domitis, mutuo alios ab aliis opprimi, et furentium ritu in proprias carnes sævire, ac ne id quidem sentire, verum majorem ex hoc malo, quam alii ex pace et concordia, voluptatem capere, calamitatemque lucro ducere, atque existimare per eversionem nostram obsequium Deo præstari [20], ac dividi et incendi, non recta et laudabili divisione, sed turpi et vituperanda, nec incendio illo, quo animæ labes expiantur, sed funesto et exitiali. Non enim acutus ille sermo [21], hoc est, Christi gladius, pios ab impiis dividit, nec ignis jacitur et accenditur [22], hoc est, fides, et Spiritus fervor, id quod terrenum est absumens ac devorans: sed contrario plane, ac prius, modo, scindimur et consumimur.

[19] Psal. CXL, 7. [20] Joan. XVI, 2. [21] Hebr. IV, 12. [22] Luc. XII, 49.

(20) *Θράσος γάρ*. Or. 1, θράσος δέ.

(21) *Ὁμοίως νωθεῖς*. In quibusdam, ὁμοίως εἰσὶ νωθεῖς.

(22) *Πολεμιστήριον*. Or. 1, πολεμητήριον.

(23) *Οὐδέν*. Reg. b, Or. 1 et Comb., μηδέν. In aliis, μηδενός.

(24) *Ἀλλήλους*. Duo Regg. et Or. 1, ἀλλήλοις. Mox iterum, ἀλλήλοις, pro ἀλλήλους.

(25) *Ἐχρῆν*. Or. 1, χρῆν.

(26) *Ἐκρατήσαμεν*. Or. 1, κεκρατήκαμεν.

(27) *Ἀλλὰ καί*. Sic Or. 1. Deest ἀλλά in ed.

(28) *Εἰσφέρειν τῷ Θεῷ*. Sic Or. 1. In ed., προσφέρειν Θεῷ.

(29) *Καὶ ἡ ζέσις*. Or. 1, et Bill. ad marg. Edit. Bas., καὶ ζέσις.

V. Hoc nimirum est, quod Ecclesiam, quæ una est, in multas partes discidit, atque disjunxit, non in unum Paulum, aut Cepham, aut Apollo[23], aut aliquem plantatorem, vel rigatorem, sed in multos Paulos, et Cephas, et Apollones, a quibus jam ipsi, non ab eximio illo et novo Christi nomine appellamur, et eorum esse dicimur. Atque utinam mihi hoc solum dicere liceret. Verum, et multos Christos (horresco referens), pro uno produxit, genitum, creatum, a Maria incipientem, eo, unde in ortum prodiit, relabentem, hominem mentis expertem, revera exsistentem, et specie tenus adumbratum. Consimili modo multos quoque Spiritus, increatum, et creatum, et honore parem, et vim atque facultatem, et simplex ac nudum Spiritus nomen. At unum Deum Patrem **583** agnoscere oportebat principii expertem et ingenitum, et unum Filium ex Patre genitum, et unum Spiritum ex Deo substantiam habentem, concedentem Patri ingeniti proprietatem, Filio vero generationem; de cætero autem ejusdem omnino naturæ, dignitatis, honoris, gloriæ. Hæc, inquam, agnoscere oportebat, hæc confiteri, hic gradum figere, prolixas autem nugas ac profanas verborum novitates ad otiosos homines amandare. Quid hæc omnia excitavit? Animorum fervor, qui sine ratione ac scientia cohiberi nequit, fideique navigium gubernatore carens.

A Ε'. Τοῦτό ἐστιν ὃ πολλὰ εἶναι μέρη τὴν μίαν Ἐκκλησίαν πεποίηκε, καὶ διέστησεν, οὐκ εἰς ἕνα Παῦλον, ἢ Κηφᾶν, ἢ Ἀπολλὼ, ἢ τὸν δεῖνα φυτευτὴν, ἢ τὸν δεῖνα ποτιστὴν (30)· πολλοὺς δὲ ἀνέδειξε Παύλους, καὶ Ἀπολλῶς, καὶ Κηφᾶς, ἀφ' ὧν ἀντὶ Χριστοῦ καλούμεθα, τὸ μέγα καὶ καινὸν (31) ὄνομα, καὶ ὧν εἶναι λεγόμεθα· καὶ εἴθε τοσοῦτον εἶχον εἰπεῖν· ἀλλὰ καὶ πολλοὺς (ὃ φρίττω λέγων) Χριστοὺς ἀνθ' ἑνὸς, τὸν γεννώμενον, τὸν κτιζόμενον, καὶ τὸν ἀπὸ Μαρίας ἀρχόμενον, καὶ τὸν ἀναλύοντα ὅθεν εἰς τὸ εἶναι προῆλθε, καὶ τὸν ἄνουν ἄνθρωπον, καὶ τὸν ὄντα, καὶ τὸν φαινόμενον. Ὡς δὲ καὶ πολλὰ Πνεύματα, τὸ ἄκτιστον (32), καὶ τὸ κτίσμα, καὶ τὸ ὁμότιμον, καὶ τὸ ἐνέργημα, καὶ τὸ ψιλὸν ὄνομα. Δέον ἕνα Θεὸν Πατέρα γινώσκειν, ἄναρχον, καὶ ἀγέννητον, B καὶ Υἱὸν ἕνα γεγεννημένον ἐκ τοῦ Πατρὸς, καὶ Πνεῦμα ἓν ἐκ Θεοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχον, παραχωροῦν Πατρὶ μὲν ἀγεννησίας, Υἱῷ δὲ γεννήσεως· τὰ δὲ ἄλλα συμφυὲς, καὶ σύνθρονον, καὶ ὁμόδοξον, καὶ ὁμότιμον· ταῦτα εἰδέναι, ταῦτα ὁμολογεῖν, μέχρι τούτων ἵστασθαι, τὴν δὲ πολλὴν φλυαρίαν, καὶ τὰς βεβήλους κενοφωνίας τῶν λόγων, τοῖς σχολὴν ἄγουσιν ἀποπέμπεσθαι (33). Τί τὸ ταῦτα πάντα κεκινηκός; Θερμότης χωρὶς λόγου καὶ ἐπιστήμης ἄσχετος, καὶ πίστεως πλοῦς ἀκυβέρνητος.

VI. Quod cum perspectum habeamus, fratres, demus operam, ut nec ad bonum pigri simus, sed Spiritu ferveamus, ne alioqui paulatim in mortem obdormiamus, aut, dormientibus nobis, prava zizania hostis superserat[24]; pigritia enim somno conjuncta est; nec rursus cum temeritate et cæco nostri amore acres ac fervidi, ne alioqui in transversum abripiamur, viaque regia excidamus; atque in horum alterum necessario incidamus, ut vel calcaribus propter tarditatem opus habeamus, vel propter animorum fervorem in præceps ruamus. Quin potius, cum ex utroque, id, quod utile ac fructuosum est, collegerimus, hoc est, ex illa mansuetudinem, ex hoc autem zelum; quod in utroque noxium ac perniciosum est, fugiamus, illius nempe pigritiam, hujus vero temeritatem; ut nec ob defectum steriles et infrugiferi simus, nec ob excessum periclitemur. Æque enim inutiles sunt, iners ac supina segnities, et imperitus fervor: illa ad bonum minime accedens, hic autem ulterius cadens, ac dextro dexterius aliquid efficiens. Atque id probe cognitum et exploratum habens divinus Salomon: *Ne declines*,

Ϛ'. Τοῦτο οὖν εἰδότες, ἀδελφοὶ, μήτε νωθεῖς ὦμεν πρὸς τὸ καλὸν, ἀλλὰ τῷ Πνεύματι ζέωμεν, μήποτε C ὑπνώσωμεν κατ' ὀλίγον εἰς θάνατον, ἢ, καθεύδουσιν ἡμῖν, ἐπισπείρῃ τὰ πονηρὰ σπέρματα ὁ ἐχθρός· νωθεία γὰρ ὕπνῳ (34) σύζυγος· μήτε διάπυροι σὺν ἀλογίᾳ καὶ φιλαυτίᾳ, ἵνα μὴ ἐκφερώμεθα, μηδὲ τῆς ὁδοῦ τῆς βασιλικῆς ἔξω πίπτωμεν· ἕν γέ τι πταίοντες πάντως, ἢ κέντρων δεόμενοι διὰ τὴν νωθείαν, ἢ κρημνιζόμενοι διὰ τὴν θερμότητα. Ἀμφοτέρων δὲ ὅσον χρήσιμόν ἐστι λαβόντες, τῆς μὲν τὸ πρᾶον, τῆς δὲ τὸν ζῆλον· ἀμφοτέρων ὅσον ἐστὶ βλαβερὸν διαφύγωμεν, τῆς μὲν τὸν ὄκνον, τῆς δὲ τὸ θράσος· ἵνα μήτε τῷ ἐλλείποντι ὦμεν ἄκαρποι, μήτε τῷ περιττεύοντι κινδυνεύωμεν. Ὁμοίως γὰρ ἄχρηστα, καὶ νωθρότης ἄπρακτος, καὶ θερμότης ἀπαίδευτος· ἡ μὲν οὐκ ἐγγίζουσα τῷ καλῷ, ἡ δὲ ὑπερπίπτουσα, καὶ τοῦ δεξιοῦ ποιουμένη τι δεξιώτερον. Ὅπερ καὶ D ὁ θεῖος Σολομὼν καλῶς (35) ἐπιστάμενος, *Μὴ ἐκκλίνῃς*, φησὶν, *εἰς τὰ δεξιὰ, μηδ' εἰς τὰ ἀριστερά·* μηδὲ διὰ τῶν ἐναντίων εἰς κακὸν ἴσον ἐμπέσῃς (36), τὴν ἁμαρτίαν. Καίτοιγε τὸ φύσει δεξιὸν ἐπαινῶν, *Ὁδοὺς γὰρ*, φησὶ, *τὰς ἐκ δεξιῶν οἶδεν ὁ Θεός·*

[23] I Cor. III, 4. [24] Matth. XIII, 25.

(30) *Ποτιστήν*. Reg. bm, Or. 1, aliique nonnulli addunt, ἢ τὸν δεῖνα, « aut alium quemdam. »

(31) *Καινόν*. Sic plures optimæ notæ codd. et ed. Regius tamen bm et Or. 1 habent, κοινόν. « commune; » sed ad marg. scribitur καινόν, « novum. » Hanc ultimam lectionem præfert Combefisius, utpote ab Isaia LXII, 2, expressam. Ea ratione ab Elia probata fuerat, ut a Billio adnotatur. Ipse tamen Billius, κοινόν, prætulit, et vertit: « communi Christi nomine. »

(32) *Ἄκτιστον, καὶ τὸ κτίσμα, καὶ τὸ ὁμότιμον, καὶ τὸ ἐνέργημα*. Sic Reg. bm et Or. 1. In ed., ἄκτιστον, καὶ τὸ ὁμότιμον, καὶ τὸ κτίσμα, καὶ τὸ ἐνέργημα.

(33) *Ἀποπέμπεσθαι*. Bas. et Comb., ἀποτίθεσθαι.

(34) *Ὕπνῳ*. Coisl. 1 et Comb., ὕπνου.

(35) *Καλῶς*. Deest in Or. 1.

(36) *Ἐμπέσῃς*. Duo Regg., πέσῃς.

διεστραμμέναι δέ εἰσιν αἱ ἐξ ἀριστερῶν. Πῶς οὖν ἐπαινεῖ τὸ δεξιὸν, καὶ ἀπάγει πάλιν τοῦ δεξιοῦ (37); Τούτου δηλαδὴ τοῦ φαινομένου δεξιοῦ, καὶ οὐκ ὄντος. Πρὸς ὃ βλέπων ἑτέρωθι, *Μὴ γίνου δίκαιος πολὺ*, φησὶ, *μηδὲ σοφίζου περισσά.* Τὸ γὰρ αὐτὸ καὶ περὶ δικαιοσύνην, καὶ περὶ σοφίαν πάθος, θερμότης, περὶ πρᾶξιν καὶ λόγον, ἔξω τοῦ καλοῦ καὶ τῆς ἀρετῆς δι' ὑπερβολὴν (38) πίπτουσα. Ἢ καὶ τὸ ἐνδέον καὶ τὸ ὑπερβάλλον ὁμοίως λυμαίνεται, ὥσπερ καὶ τῷ κανόνι πρόσθεσις ἢ ὑφαίρεσις (39).

A inquit [25], *ad dexteram, neque ad sinistram*: nec per contraria in æquale malum, hoc est, in peccatum, incidas. Quanquam alioqui, quod natura dextrum est, his verbis laudat: *Vias enim, quæ a dextris sunt, novit Deus: perversæ autem sunt, quæ a sinistris sunt* [26]. Qui fit igitur, ut qui dextrum laudat, idem rursum a dextro nos abducat? Intelligit profecto quod dextri speciem habet, cum revera tale non sit. Quod etiam spectans alio loco inquit: *Ne magnopere justus sis, nec supra modum sapiens* [27]. Par etenim justitiæ atque sapientiæ detrimentum affert acris, tam in **584** actione, quam in sermone, animi impetus, a bono nempe et a virtute propter excessum excidens. Hanc enim defectus et excessus peræque labefactant, non secus ac regulam additio aliqua aut subtractio.

Ζ'. Μηδεὶς οὖν ἔστω πλέον ἢ καλῶς ἔχει σοφὸς, μηδὲ τοῦ νόμου νομιμώτερος, μηδὲ λαμπρότερος τοῦ φωτὸς (40), μηδὲ τοῦ κανόνος εὐθύτερος, μηδὲ τῆς ἐντολῆς ὑψηλότερος. Ἔσται δὲ τοῦτο πῶς; Ἐὰν εἰδῶμεν κόσμον (41), καὶ ἐπαινῶμεν φύσεως νόμον, καὶ ἑπώμεθα λόγῳ, καὶ μὴ ἀτιμάζωμεν εὐταξίαν. Ἐμβλέψατε εἰς τὸν οὐρανὸν ἄνω, καὶ εἰς τὴν γῆν κάτω, καὶ ἐννοήσατε, πῶς συνέστη τὸ πᾶν, καὶ ὅθεν, καὶ τί πρὸ τῆς διακοσμήσεως ἦν, καὶ τί νῦν ὄνομα τῷ παντί. Τάξει τὰ πάντα διεκοσμήθη, καὶ, ὁ διακοσμήσας Λόγος· καίτοιγε ὡς ἓν τὰ πάντα καὶ ἀθρόως ὑποστῆναι δυνατὸν ἦν (ὁ γὰρ (42) τοῖς οὐκ οὖσι τὸ εἶναι δοὺς, καὶ τοῖς γενομένοις τὰς ἰδέας καὶ τὰ σχήματα, οὐδ' ὁμοῦ τὸ πᾶν ἀναδεῖξαι καὶ διακοσμῆσαι ἀσθενὴς ἦν)· ἀλλὰ διὰ τοῦτο πρῶτόν τι καὶ δεύτερον ἀριθμεῖται, καὶ τρίτον, καὶ τὰ ἑξῆς, ἵνα τάξις εὐθὺς συνεισέλθῃ τοῖς κτίσμασι.

B VII. Nemo igitur sapientior sit, quam conveniat, nec lege exactior, nec luce splendidior, nec norma rectior, nec præcepto sublimior. Id vero qua tandem ratione consequemur? Nempe si ordinem noverimus, et naturæ leges comprobemus, et rationem ducem sequamur, et disciplinam non aspernemur. Respicite in cœlum sursum, et in terram deorsum [28], atque animadvertite, quo pacto tota hæc rerum moles constructa et coagmentata fuerit, unde originem habuerit, quid ante earum concinnitatem erat, et quo jam nomine universum appellctur. Ordine omnia concinnata et distincta sunt, et quidem concinnatore Verbo: non quod, ut una res, ita omnes simul produci non possent (nam qui ea quæ non erant, in ortum produxit, productisque formam et speciem C dedit, idem profecto nequaquam infirmitate prohibebatur, quominus omnia simul in lucem ederet et exornaret); verum ob hanc causam, aliud primum, aliud secundum, aliud tertium numeratur, ac sic deinceps, ut simul cum rebus creatis ordo statim ingrediatur.

Η'. Τάξις οὖν τὸ πᾶν συνεστήσατο. Τάξις συνέχει (43) καὶ τὰ ἐπουράνια καὶ τὰ ἐπίγεια· τάξις ἐν νοητοῖς· τάξις ἐν αἰσθητοῖς· τάξις ἐν ἀγγέλοις· τάξις ἐν ἄστροις, καὶ (44) κινήσει, καὶ μεγέθει, καὶ σχέσει τῇ πρὸς ἄλληλα, καὶ λαμπρότητι. *Ἄλλη δόξα ἡλίου, καὶ ἄλλη δόξα σελήνης, καὶ ἄλλη δόξα ἀστέρων· ἀστὴρ γὰρ ἀστέρος διαφέρει ἐν δόξῃ·* τάξις ἐν ὥραις καὶ καιροῖς, ἐν κόσμῳ (45) προϊοῦσί τε καὶ ὑπαπιοῦσι, καὶ διὰ τῆς μεσότητος τὸ αὐστηρὸν τιθασσεύουσι· τάξις ἐν ἡμέρας καὶ νυκτὸς μέτροις, καὶ διαστήμασι (46). Τάξις ἐν στοιχείοις, ἐξ ὧν τὰ σώματα· τάξις περιήγαγεν οὐρανὸν, ἥπλωσεν ἀέρα, γῆν ὑπέθηκεν, ἢ καὶ ὑπερέθηκε, φύσιν ὑγρὰν ἔχεε καὶ συνήγαγεν, ἀνέμους ἀφῆκε, καὶ οὐκ ἐπαφῆκεν (47), ὕδωρ ἔδησεν ἐν νεφέλαις, καὶ οὐ κατέσχεν, ἀλλ' ἔσπειρεν (48) ἐπὶ πρόσωπον πάσης τῆς

VIII. Ordo itaque omnia constituit, et colligavit; ordo cœlestia et terrestria continet; ordo in iis, quæ ratione et animo intelliguntur, locum habet; ordo in iis, quæ sensibus percipiuntur; ordo in angelis; ordo in astrorum motu, magnitudine, mutua relatione, et splendore: *Alia enim solis claritas est, alia lunæ, alia stellarum. Stella enim a stella claritate differt* [29]; ordo in anni partibus et temporibus, apte et distincte, tum progredientibus, et recedentibus, ac per mediocritatem asperitatem mitigantibus; ordo in diei et noctis mensuris et intervallis; ordo in elementis, ex quibus corpora constant. Ordo cœlum in orbem duxit, aerem exporrexit, terram supposuit, aut etiam superposuit, humidam naturam fudit, D atque in unum locum contraxit, ventos emisit, sed non ad hominum perniciem immisit, aquas in

[25] Prov. IV, 27. [26] ibid. [27] Eccle. VII, 17. [28] Isa. LI, 6. [29] I Cor. XV, 41.

(37) *Ἀπάγει πάλιν τοῦ δεξιοῦ;* Sic Reg. b, et Or. 1. In ed., ἀπάγει τοῦ δεξιοῦ πάλιν.

(38) *Δι' ὑπερβολήν.* Regg. b et bm δι' ὑπερβολῆς. Mox, ἢ καί. Bas., ἢ καί.

(39) *Ὑφαίρεσις.* Reg. b., ἀφαίρεσις.

(40) *Μηδὲ λαμπρότερος τοῦ φωτός.* Hæc desunt in duobus Regg.

(41) *Ἐὰν εἰδῶμεν κόσμον.* Bill.: « Si modesti et compositi esse curemus. »

(42) *Ὁ γάρ.* Sic Or. 1. In ed., ὃ γάρ.

(43) *Τάξις συνέχει*, etc. Reg. b et Or. 1, τάξις οὖν ἔχει καὶ τὰ οὐράνια.

(44) *Καί.* Deest in Or. 1.

(45) *Ἐν κόσμῳ.* In nonnullis, εὐκοσμίως.

(46) *Καὶ διαστήμασι.* Sic duo Regg., Or. 1, Comb. In edit. deest καί.

(47) *Καὶ οὐκ ἐπαφῆκεν.* Hæc desunt in Or. 1. Sic hunc locum exponit Elias: « Laxavit ventos, ut spirent utiliter, sed non ita laxavit, ut eis facta sit copia supra modum flandi. »

(48) *Ἔσπειρεν.* Schol.: Πηγὰς καὶ ποταμοὺς, ἴσως καὶ τῶν θαλασσῶν τὰ πελάγη· « Sparsit fontes et fluvios, fortassis et marium æquora. »

nubibus astrinxit, sed non retinuit, verum in totius terræ faciem apte et æqualiliter sparsit : idque non ad exiguum tempus, vel **585** unum aliquem temporis articulum, verum ab ipsis mundi primordiis in finem usque, eamdem viam recto cursu tenentia, et circumeuntia, fixaque simul et motu agitata ; illud vi Verbi et facultate, hoc rei fluxæ et caducæ natura : *Statuit ea in æternum, et in sæculum sæculi : præceptum posuit, et non præteribit* [30]. Illud fixionis et soliditatis : at si quid ortum habuit, aut habiturum est, hoc fluxionis. Atque vigente quidem ordine, stat mundus, id est, universum hoc ; ac ejus pulchritudo, certa et stabilis est. Contra autem, perturbatio et confusio, in aere procellas, in terra motus, in mari exundationes, In urbibus domibusque bella et dissidia, in corporibus morbos, in animis peccata, procreavit. Hæc enim omnia, non pacis nec ordinis, sed confusionis et perturbationis nomina sunt. Quin celebrem quoque illam, atque omnium sermone tritam, et in exspectatione positam labem et corruptionem, haud quidquam, fratres, aliud esse existimemus, quam profusam quamdam et redundantem omnium rerum confusionem ; ut enim ordo constringit, ita perturbatio solvit ac dissipat ; cum videlicet, totam hanc rerum machinam dissolvere, aut in præstantiorem statum commutare, ei visum fuerit, a quo conjuncta, et tanquam vinculis quibusdam constricta est.

γῆς, εὐτάκτως καὶ ὁμοτίμως· καὶ ταῦτα οὐκ ἐπ' ὀλίγον, οὐδὲ εἰς ἕνα καιρὸν ἢ χρόνον, ἀλλ' ἀπ' ἀρχῆς εἰς τέλος, τὴν αὐτὴν ὁδὸν εὐθυνόμενα καὶ περιπορευόμενα, πεπηγότα τε καὶ κινούμενα, τὸ μὲν τῷ Λόγῳ, τὸ δὲ (49) τῇ ῥεύσει· *Ἔστησεν αὐτὰ εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· πρόσταγμα ἔθετο, καὶ οὐ παρελεύσεται.* Τοῦτο τῆς πήξεως· καὶ εἴ τι γέγονεν, ἢ γεννήσεται (50), τοῦτο τοῦ ῥεύματος (51). Καὶ τάξεως μὲν ἐπικρατούσης, κόσμος, τὸ Πᾶν, καὶ τὸ κάλλος ἀκίνητον. Ἀταξία δὲ καὶ ἀκοσμία, ἐν μὲν ἀέρι τοὺς σκηπτοὺς, ἐν δὲ γῇ τοὺς σεισμοὺς, ἐν δὲ θαλάσσῃ τὰς ἐπικλύσεις (52), ἐν δὲ πόλεσι καὶ οἴκοις πολέμους, ἐν δὲ τοῖς σώμασι τὰς ἀῤῥωστίας, ἐν δὲ ταῖς ψυχαῖς τὰς ἁμαρτίας, ἐκαινοτόμησεν (53). Ταῦτα πάντα οὐ τάξεως, οὐδὲ εἰρήνης, ἀλλὰ ταραχῆς καὶ ἀταξίας ὀνόματα. Καὶ τὴν θρυλλουμένην δὲ (54) φθορὰν καὶ (55) προσδοκωμένην, μὴ ἄλλο τι, ἀδελφοὶ, ἢ πλεονασμὸν ἀταξίας εἶναι νομίζωμεν. Συνδεῖ μὲν γὰρ τάξις, λύει δὲ ἀταξία, ὅταν λῦσαι τὸ πᾶν ἢ μεταποιῆσαι παραστῇ τῷ συνδήσαντι.

IX. Ordo cunctis animantibus ortum, et alimentum, ac sedes unicuique aptas et congruentes indixit, et quasi lata lege præscripsit. Ac nec delphinum quisquam arva sulcantem vidit, nec bovem per aquas lubricum iter carpentem ; quemadmodum nec solem noctu decrescentem vel augescentem, nec rursus lunam mortalibus interdiu prælucentem. *Montes excelsi cervis : petra refugium herinaciis. Fecit lunam in tempora, sol cognovit occasum suum* [31]. Simul atque nox terram caligine obduxit, statim homo somno contrahitur, feræ autem libere vagantur, ac pabulum a Creatore concessum quærunt ; simul atque dies illuxit, statim bestiæ congregantur, atque homo ad opus properat. Ita ordine, et juxta naturæ legem atque rationem, nobis invicem cedimus. Addam, quod maximum est, maximeque proprium. Ordo ex mistura, partim ratione prædita, partim rationis experte, hominem, ratione utens animal, construxit ; atque arcano modo, et qui nullis verbis explicari queat, terram cum mente, mentem cum spiritu vinxit. Quin, ut mirabilius **586** aliquid in figmento suo atque opere patraret, idem ipsum et conserva-

Θ'. Τάξις καὶ τοῖς ζώοις ἅπασι γένεσιν, καὶ τροφὴν, καὶ τὰς καταλλήλους ἑκάστῳ (55*) χώρας ἐνομοθέτησε. Καὶ οὔτε δελφῖνά τις εἶδεν αὔλακα τέμνοντα, οὔτε βοῦν δι' ὕδατος ὀλισθαίνοντα· ὥσπερ οὐδ' ἥλιον ἐν νυκτὶ μειούμενον, ἢ πληρούμενον, οὔτε σελήνην ἐν ἡμέρᾳ πυρσεύουσαν· *ὄρη τὰ ὑψηλὰ ταῖς ἐλάφοις, πέτρα καταφυγὴ τοῖς λαγωοῖς* (56). *Ἐποίησε σελήνην εἰς καιρούς· ὁ ἥλιος ἔγνω τὴν δύσιν αὐτοῦ·* νὺξ, καὶ ἄνθρωπος ὕπνῳ συστέλλεται, καὶ τὰ θηρία παῤῥησιάζεται, καὶ ζητεῖ τροφὴν ἕκαστον τὴν διδομένην παρὰ τοῦ κτίσαντος· ἡμέρα, καὶ τὰ θηρία συνάγεται, καὶ ἄνθρωπος ἐπὶ τὴν ἐργασίαν ἐπείγεται· καὶ ἀλλήλοις ὑποχωροῦμεν ἐν τάξει (56*), νόμῳ καὶ λόγῳ φύσεως. Προσθήσω τὸ μέγιστόν τε (57) καὶ οἰκειότατον. Τάξις ἐκ λογικοῦ τε καὶ ἀλόγου κράματος, τὸν ἄνθρωπον (57*), ζῶον λογικὸν, συνεστήσατο· καὶ συνέδησε μυστικῶς τε (58) καὶ ἀῤῥήτως τὸν χοῦν τῷ νοῒ, καὶ τὸν νοῦν τῷ πνεύματι. Καὶ ἵνα θαυματουργήσῃ τι μεῖζον ἐν τῷ ἑαυτοῦ πλάσματι, τὸ αὐτὸ καὶ διεσώσατο, καὶ διέλυσε. Τὸ μὲν γὰρ ἐπεισήγαγε (58*), τὸ δὲ ὑπεξήγαγεν (59), ὥσπερ ἐν ῥεύματι, καὶ τῷ θνητῷ τὴν ἀθανασίαν ἐπραγματεύσατο διὰ λύσεως (59*). Αὕτη καὶ τῶν ἀλόγων ἡμᾶς

[30] Psal. CXLVIII, 6. [31] Psal. CIII, 18, 19.

(49) *Τὸ μὲν τῷ Λόγῳ, τὸ δέ.* Sic Reg. b, Coisl. 2, et Or. 1. In ed., τῷ μὲν τῷ Λόγῳ, τῷ δέ, etc. Schol. : Τῷ Λόγῳ τῆς οὐσίας· « Ratione essentiæ, fixa ; ratione fluxionis, seu ortus et interitus, mota. »

(50) *Ἢ γεννήσεται.* Or. 1, καὶ γενήσεται.

(51) *Ῥεύματος.* Coisl. 1, ῥήματος.

(52) *Ἐπικλύσεις.* Bill. : « naufragia. »

(53) *Ἐκαινοτόμησε.* « Quasi res novas moliendo introduxit. »

(54) *Δέ.* Deest in duobus Regg., et Or. 1.

(55) *Καί.* Duo Regg., ἤ.

(55*) *Ἑκάστῳ.* In quibusdam, ἑκάστοις.

(56) *Λαγωοῖς.* « Leporibus. »

(56*) *Ἐν τάξει.* Comb. rejicit ἐν, et vertit : « Ordini, naturæ legi et rationi cedimus. »

(57) *Μέγιστόν τε.* Deest τε in Or. 1.

(57*) *Ἐκ λογικοῦ τε καὶ ἀλόγου κράματος, τὸν ἄνθρωπον.* Hæc desunt in duobus Regg. et Or. 1.

(58) *Μυστικῶς τε.* Deest τε in duobus Regg., et Or. 1.

(58*) *Ἐπεισήγαγε.* Schol. : Τῇ γεννήσει· « Generatione, ortu. »

(59) *Ὑπεξήγαγεν.* Schol. : Τῇ μεταστάσει· « Migratione, » seu, « morte. »

(59*) *Διὰ λύσεως.* Schol. : Ὡς ὁδοῦ οὔσης τῆς λύσεως ἐπὶ τὴν ἀνάστασιν, καὶ τὴν ἐκεῖθεν ἀθανασίαν·

διέστησε, καὶ πόλεις ᾤκισε, καὶ νόμους ἔθετο, καὶ ἀρετὴν ἐτίμησε, καὶ κακίαν ἐκόλασε, καὶ τέχνας εὕρετο, καὶ συζυγίαν (60) ἡρμόσατο, καὶ τῷ περὶ τὰ γεννώμενα φίλτρῳ τὸν βίον ἡμέρωσε, καὶ μεῖζόν τι τοῦ κάτω πόθου καὶ τοῦ (60*) σαρκικοῦ, τὸν περὶ Θεὸν ἐνιδρύσατο.

A vit, et dissolvit. Alterum enim superinduxit, alterum subduxit, non secus atque in aquarum fluxu, corporique mortali immortalitatem per dissolutionem comparavit. Ordo nos a mutis animantibus distinxit, civitates condidit, leges instituit, virtutem honoribus, vitium pœna affecit, artes excogitavit, matrimonia copulavit, ac, per acrem erga susceptos liberos amorem, feram et agrestem vitam ad humanitatem excoluit, et, quod terreno hoc et carnali amore majus est, divinum amorem animis nostris infixit.

Γ'. Καὶ τί δεῖ καθ' ἕκαστον λέγειν; Τάξις, τῶν ὄντων ἐστὶ μήτηρ, καὶ ἀσφάλεια· καὶ τὸ τοῦ Λόγου, μόνη καλῶς ἂν εἴποι, τοῦ πάντα δημιουργήσαντος, εἴ γε (61) λάβοι φωνήν· Ὅτε τὸ πᾶν οὐσιοῦτο τῷ Θεῷ καὶ ὑφίστατο, ἐγὼ ἤμην παρ' αὐτῷ ἁρμόζουσα· ἡνίκα ἡτοίμαζε τὸν ἑαυτοῦ θρόνον ἐπ' ἀνέμων, καὶ ἰσχυρὰ ἐποίει τὰ ἄνω νέφη· ἡνίκα ἐθεμελίου τὴν γῆν, καὶ ὡς ἀσφαλεῖς ἐτίθει πηγὰς τὰς ὑπ' οὐρανὸν (61*), καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσαν δύναμιν ἐχαρίσατο. Ἀλλ' (οὗ χάριν ταῦτα πάντα διῆλθον, καὶ πρὸς ὃ πάλαι ὁ λόγος ἠπείγετο), τάξις κἂν ταῖς Ἐκκλησίαις, τὸ μὲν εἶναί τι ποίμνιον, τὸ δὲ ποιμένας διώρισε· καὶ τὸ μὲν ἄρχειν, τὸ δὲ ἄρχεσθαι· καὶ τὸ μὲν οἷον εἶναι κεφαλὴν, τὸ δὲ πόδας, τὸ δὲ χεῖρας, τὸ δὲ ὀφθαλμὸν, τὸ δὲ ἄλλο τι τῶν μελῶν τοῦ σώματος, πρὸς τὴν τοῦ παντὸς εὐαρμοστίαν καὶ τὸ συμφέρον, ἢ προεχομένων, ἢ προεχόντων· καὶ, ὥσπερ ἐν τοῖς σώμασιν, οὔτε ἀπέῤῥηκται ἀλλήλων τὰ μέλη, ἀλλ' ἓν σῶμα τὸ πᾶν ἐστιν ἐκ διαφόρων συγκείμενον· οὔτε ταυτὸ (62) πάντων ἐνέργημα, εἰ καὶ ταυτὸ τὸ χρήζειν (62*) ἀλλήλων εἰς ἀνάγκην εὐνοίας τε καὶ συννεύσεως (63)· καὶ οὔτε ὀφθαλμὸς βαδίζει, ἀλλ' ὁδηγεῖ· οὔτε ποὺς προβλέπει, ἀλλὰ μεταβαίνει (63*), καὶ μετατίθησιν· οὔτε γλῶσσα δέχεται φωνὰς, ἀκοῆς γάρ· οὔτε ἀκοὴ φθέγγεται, γλώσσης γάρ· καὶ ῥὶς μὲν, ὀδμῶν (64) αἰσθητήριον· *λάρυγξ δὲ σῖτα γεύεται*, φησὶν ὁ Ἰώβ· χεὶρ δὲ τοῦ διδόναι καὶ τοῦ λαμβάνειν ὄργανον· νοῦς δὲ τοῖς πᾶσιν ἡγεμὼν, παρ' οὗ τὸ αἰσθάνεσθαι, καὶ εἰς ὃν ἡ αἴσθησις. Οὕτω καὶ παρ' ἡμῖν, τῷ κοινῷ Χριστοῦ σώματι.

X. Quid autem singula commemorare attinet? Ordo, omnium rerum pater et præsidium est; istudque Verbi, rerum omnium conditoris et architecti, solus recte dicere queat, si quidem vocem acceperit: Cum mundus a Deo crearetur ac produ-B ceretur, cum eo eram cuncta componens [32]; cum adornaret thronum suum supra ventos, ac supernas nubes roboraret: cum fundamenta terræ jaceret, et velut firmos et tutos fontes, qui sub cœlo sunt, statueret [33], ac Spiritu oris sui virtutem omnem illis largiretur [34]. Verum (ut ad rem ipsam, cujus causa hæc omnia disserui, et ad quam jampridem oratio nostra festinat, veniamus), ordo in Ecclesiis quoque constituit, ut alii oves sint, alii pastores, alii præsint, alii subsint ac pareant; alius velut caput sit, alius pes, alius manus, alius oculi, alius aliud quoddam corporis membrum, ad totius Ecclesiæ concinnitatem et utilitatem, vel inferius vel præstantius. Et quemadmodum in corporibus, nec membra inter se divulsa sunt, verum cuncta unum C corpus sunt ex diversis membris conflatum; nec rursum idem omnium munus est, tametsi alioqui ad benevolentiæ concordiæque necessitatem, honorisque parem in disparibus rationem, alia aliorum opera ex æquo indigeant; neque enim oculus ambulat, sed viam commonstrat: nec pes prospicit, sed progreditur ac loca permutat: nec lingua voces accipit, id enim aurium est: nec rursus auris loquitur, quod linguæ officium est: et nasus quidem est odoratus organum; *guttur autem*, ut ait Job [35], *cibos degustat*: manus porro dandi atque accipiendi instrumentum est: mens denique omnibus præest atque imperat, **587** nimirum a qua vis sentiendi proficiscitur, et ad quam sensus omnes referuntur. Ad eumdem quoque modum apud nos, hoc est, in communi Christi corpore, res se habet.

ΙΑ'. Οἱ γὰρ πάντες ἓν σῶμά ἐσμεν ἐν Χριστῷ· οἱ δὲ καθ' ἕνα Χριστοῦ, καὶ ἀλλήλων μέλη. Τὸ μὲν γὰρ ἄρχει καὶ προκαθέζεται, τὸ δὲ ἄγεται καὶ εὐθύνεται, καὶ οὔτε ταυτὸν ἀμφότερα ἐνεργεῖ, εἴπερ μὴ ταυτὸν ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι· καὶ γίνεται ἀμφότερα ἓν εἰς ἕνα Χριστὸν, ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συναρμολογούμενα, καὶ συντιθέμενα Πνεύματος. Κἂν τοῖς ἀρχομένοις πάλιν, ὅσον τὸ μέσον καὶ παιδεύσει, καὶ ἀσκήσει, καὶ ἡλι-

D XI. Omnes enim corpus unum in Christo sumus, singuli autem Christi, atque alii aliorum membra [36]. Alii enim dominantur et præsunt: alii parent ac reguntur. Et quamvis non eadem sit utrorumque actio, siquidem imperare, et imperio regi, non est idem; fiunt tamen utraque unum in unum Christum, ab eodem Spiritu constructa atque compacta. Ac rursus, quemadmodum inter eos, qui subsunt,

[32] Prov. VIII, 30. [33] ibid. 27 sqq. [34] Ps. XXXII, 6. [35] Job XXXIV, 3. [36] Rom. XII, 5.

« Quod dissolutio via sit ad resurrectionem, et ad ipsam, quæ ex illa est, immortalitatem. »

(60) *Συζυγίαν*. Duo Regg., συζυγίας.

(60*) *Τοῦ*. Deest in duobus Regg.

(61) *Εἴ γε*. Sic plerique codd. Deest γε in ed.

(61*) *Πηγὰς τὰς ὑπ' οὐρανόν*. Billius: « Supercœlestes fontes; » quod certe a Græco, et a Gregorii mente alienum est.

(62) *Ταυτό*. Reg. b, ταυτόν.

(62*) *Τὸ χρήζειν*. Sic Reg. bm, Coisl. 1 et 2, etc. Deest τό in ed.

(63) *Συννεύσεως*. Coisl. 1 addit, καὶ ἰσοτιμίας ἐν τοῖς ἀνίσοις, « et parem honoris in disparibus rationem. » Id est, « ad æqualitatem servandam in iis rebus quæ dispares sunt. »

(63*) *Μεταβαίνει*. Bill.: « ingreditur. »

(64) *Ὀδμῶν*. Reg. b, et Comb., ὀσμῶν.

permagnum discrimen reperitur, ut qui et doctrina, et usu atque exercitatione, et ætate inter se differant: eodem modo inter præfectos quoque non parva differentia est; ac spiritus prophetarum prophetis subjici [37], cum Paulus ipse affirmet, non est cur de ea re dubites. Et *quosdam quidem*, inquit, *posuit Deus in Ecclesia, primum apostolos, secundo prophetas, tertio pastores et doctores* [38]: primum propter veritatem, alterum propter umbram, postremum propter utilitatis et illuminationis divinæ mensuram. Et spiritus quidem unus est, non autem pares gratiæ: quandoquidem nec paria spiritus conceptacula. *Alii enim per Spiritum datur sermo sapientiæ et speculationis, alii sermo scientiæ et revelationis, alii fides* certa minimeque dubia, alii virtutum sublimiumque miraculorum *operationes*, B *alii gratiæ curationum, opitulationes*, hoc est, defensiones et patrocinia; *gubernationes*, hoc est, carnis castigationes, *genera linguarum, interpretationes linguarum* [39], aliis denique præstantiores, aliis inferiores gratiæ, pro fidei nimirum ratione et proportione.

A κίᾳ διεστηκόσι· καν τοῖς ἄγουσι τὸ διάφορον ὅσον· καὶ πνεύματα προφητῶν προφήταις ὑποτάσσεται, Παύλου λέγοντος, μὴ ἀμφίβαλλε. Καὶ *οὓς μὲν ἔθετο*, φησὶν (64'), *ὁ Θεὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον προφήτας, τρίτον ποιμένας* (65) *καὶ διδασκάλους*· πρῶτον διὰ τὴν ἀλήθειαν, δεύτερον διὰ τὴν σκιὰν, τρίτον διὰ τὸ μέτρον τῆς ὠφελείας, καὶ τῆς ἐλλάμψεως. Καὶ τὸ μὲν πνεῦμα ἓν, τὰ χαρίσματα δὲ οὐκ ἴσα, ὅτι μηδὲ τὰ δοχεῖα τοῦ πνεύματος. *Ὧ μὲν* (66) *γὰρ διὰ τοῦ Πνεύματος δίδοται λόγος σοφίας καὶ θεωρίας* (67), *ἄλλῳ δὲ λόγος γνώσεως* ἢ *ἀποκαλύψεως, ἄλλῳ* (68) *πίστις* βεβαία καὶ ἀνενδοίαστος ἄλλῳ δὲ *ἐνεργήματα δυνάμεων* καὶ θαυμάτων ὑψηλοτέρων, *ἄλλῳ δὲ χαρίσματα ἰαμάτων, ἀντιλήψεις*, εἴτουν προστασίαι, *κυβερνήσεις*, εἴτουν παιδαγωγίαι σαρκὸς, *γένη γλωσσῶν, ἑρμηνεῖαι γλωσσῶν*, τὰ μείζω χαρίσματα, καὶ τὰ δεύτερα, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως

XII. Hunc ordinem revereamur, o fratres, hunc tueamur et conservemus. Alius auris sit, alius lingua, alius manus, alius aliud quiddam. Alius doceat, alius discat; alios propriis manibus bonum operetur, ut habeat quod egentibus impertiatur [40]: alius præsit ac plebem moderetur: alius justitiæ laudem per ministerium consequatur. Qui docet, in modestia doceat. Prophetæ enim duo aut tres loquantur, idque vicissim, atque unus interpretetur. Quod si alii revelatum fuerit, primus loco ipsi cedat [41]. Et qui discit, in obedientia: et qui tribuit, in hilaritate: et qui ministrat, in alacritate [42]. Ne linguæ munere, quod omnium promptissimum et paratissimum est, omnes fungamur; **588** nec omnes apostoli simus, nec omnes prophetæ, nec omnes interpretes [43]. Amplum et præclarum est de Deo verba facere? At præclarius est seipsum Deo purgare; quoniam in malevolam animam non introibit sapientia [44]. Atque ad justitiam seminare, et vitæ fructum metere jubemur [45], ut scientiæ lumine perfundamur. Ac Paulus ipse nos per Domini amorem [46] a Domino cognosci vult, per cognitionem autem doceri: atque hanc ad cognitionem viam, meliorem esse censet, quam opinionem eam, quæ inflat.

ΙΒ'. Ταύτην αἰδώμεθα τὴν τάξιν, ἀδελφοὶ, ταύτην φυλάττωμεν. Ὁ μὲν ἔστω τις ἀκοὴ, ὁ δὲ γλῶττα, ὁ δὲ χεὶρ, ὁ δὲ ἄλλο τι τούτων (69). Ὁ μὲν διδασκέτω, ὁ δὲ μανθανέτω· ὁ δὲ ἐργαζέσθω τὸ ἀγαθὸν ταῖς ἰδίαις χερσὶν εἰς μετάδοσιν τοῦ δεομένου καὶ χρήζοντος. Ὁ μὲν ἀρχέτω καὶ προβεβλήσθω· ὁ δὲ δικαιούσθω διὰ τῆς ὑπουργίας· καὶ ὁ διδάσκων ἐγκόσμως. Προφῆται γὰρ δύο ἢ τρεῖς λαλείτωσαν, C καὶ ἀνὰ μέρος, καὶ εἷς διερμηνευέτω. Ἄλλου δὲ τρανωθέντος, ὁ πρῶτος ὑποχωρείτω. Καὶ ὁ μανθάνων, ἐν εὐπειθείᾳ· καὶ ὁ χορηγῶν, ἐν ἱλαρότητι· καὶ ὁ ὑπουργῶν, ἐν προθυμίᾳ. Μὴ πάντες ὦμεν γλῶσσα, τὸ ἑτοιμότατον· μὴ πάντες ἀπόστολοι, μὴ πάντες προφῆται, μὴ πάντες διερμηνεύωμεν. Μέγα τὸ περὶ Θεοῦ λαλεῖν; Ἀλλὰ μεῖζον τὸ ἑαυτὸν καθαίρειν Θεῷ· ἐπειδὴ εἰς κακότεχνον (70) ψυχὴν σοφία οὐκ εἰσελεύσεται. Καὶ σπείρειν ἐκελεύσθημεν εἰς δικαιοσύνην, καὶ τρυγᾷν καρπὸν ζωῆς, ἵνα (71) καὶ φωτισθῶμεν τῷ φωτὶ τῆς γνώσεως. Καὶ Παῦλος, διὰ τοῦ ἀγαπᾷν ἡμᾶς τὸν Κύριον, ὑπὸ Κυρίου γινώσκεσθαι βούλεται, διὰ δὲ τοῦ γιγνώσκεσθαι, τὸ διδάσκεσθαι, καὶ ταύτην ὁδὸν βελτίονα οἶδεν εἰς γνῶσιν, τῆς φυσιούσης οἰήσεως.

XIII. Magnum et præclarum est docere? At discere periculo vacat. Quid pastoris munus tibi arrogas, cum ovis sis? Quid caput efficeris, cum pes sis? Quid exercitum ducere aggrederis, in militum ordinem ascriptus? Quid magna quidem illa, sed incerta et periculosa maris lucra consectaris, cum

D ΙΓ'. Μέγα τὸ διδάσκειν; Ἀλλὰ τὸ μανθάνειν ἀκίνδυνον. Τί σεαυτὸν ποιεῖς ποιμένα, πρόβατον ὤν; Τί γίνῃ κεφαλὴ, ποὺς τυγχάνων; Τί στρατηγεῖν ἐπιχειρεῖς, τεταγμένος ἐν στρατιώταις; Τί τὰ μεγάλα καὶ οὐκ ἀσφαλῆ κέρδη τῆς θαλάσσης ἐπιδιώκεις (72), ἐνὸν ἀκινδύνως γεωργεῖν γῆν, εἰ καὶ (73) κερδαίνοις

[37] I Cor. XIV, 32. [38] I Cor. XII, 28. [39] ibid. 8. [40] Ephes. IV, 28. [41] I Cor. XIV, 29 et sqq. [42] Rom. XII, 8. [43] I Cor. XII, 29. [44] Sap. I, 4. [45] Ose. X, 12. [46] I Cor. VIII, 3.

(64') *Φησίν*. Deest in duobus Regg.
(65) *Ποιμένας*. Deest in Or. 1.
(66) *Ὧ μέν*. Sic sacer textus, Coisl. 1, Or. 1, Comb., etc. Prave in ed., ὁ.
(67) *Καὶ θεωρίας*. Reg. b. ἢ θεωρίας.
(68) *Ἄλλῳ*. Reg. bm addit, δέ.
(69) *Ὁ δὲ ἄλλο τι τούτων*. Sic Reg. b. In ed. legitur tantum, ἄλλο τι.
(70) *Εἰς κακότεχνον*. Sic quatuor Regg., et Or. 1. In edit., ὡς κακότεχνον.
(71) *Ἵνα*. Reg. b, et Or. 1 addunt, καί.
(72) *Ἐπιδιώκεις*. Reg. bm, et Or. 1, διώκεις.
(73) *Εἰ καί*. Or. 1 ad marg., καὶ εἰ καί.

ἐλάσσονα; Καὶ εἰ μὲν ἀνὴρ εἶ κατὰ Χριστὸν, καὶ A γεγύμνασταί σοι τὰ αἰσθητήρια, καὶ λαμπρόν σοι τὸ φῶς τῆς γνώσεως, λάλει Θεοῦ σοφίαν τὴν λαλουμένην ἐν τοῖς τελείοις, καὶ τὴν ἀποκεκρυμμένην ἐν μυστηρίῳ· καὶ ταύτην, ὅταν καιρὸν λάβῃς, καὶ πιστευθῇς. Τί γὰρ ἔχεις παρὰ σεαυτοῦ, ὃ μὴ δέδοται, μηδὲ εἴληφας; Εἰ δὲ ἔτι νήπιος εἶ (74), καὶ χαμερπὴς τὴν διάνοιαν, καὶ τοῖς ὑψηλοτέροις προσβαίνειν οὐχ ἱκανὸς, γενοῦ Κορίνθιος, γάλακτι τράφηθι (75). Τί χρήζεις στερεωτέρας τροφῆς, ἣν οὐκ ἀναλίσκει τὰ μέλη, καὶ ποιεῖ τροφὴν δι' ἀσθένειαν; Φθέγγου μὲν, εἴ τι κρεῖττον σιωπῆς ἔχεις (καὶ γὰρ τὸ τάξιν στείλασθαι χείλεσιν ἐπαινούμενον, ἔγνως)· ἀγάπα δὲ ἡσυχίαν, ἔνθα κρεῖττον λόγου τὸ σιωπᾷν· καὶ τὰ μὲν εἰπεῖν, τὰ δὲ ἀκοῦσαι· καὶ τὰ μὲν ἐπαινέσαι, τὰ δὲ μὴ πικρῶς ἀποπέμψασθαι.

terram sine periculo colere liceat, etiamsi minore cum quæstu? Si vir secundum Christum es, et sensus exercitatos habes [67], ac splendido scientiæ lumine præditus es, Dei sapientiam loquere, quæ apud perfectos [68] prædicatur, et quæ in mysterio abscondita est; idque ita demum, si commodum tempus nactus fueris, eamque fidei tuæ commissam habueris. Quid enim a teipso habes, quod tibi datum non fuerit, et quod non acceperis [69]? Sin autem ætate adhuc tenera es, atque humili et abjecto animo, viribusque infirmioribus, quam ut ad sublimiora progredi possis, Corinthius esto, satis tibi sit lacte nutriri [70]. Quid solidiorem cibum expetis, quem membra præ imbecillitate conficere, atque in alimentum vertere nequeant? Loquere sane, si quid B silentio melius et excellentius habes (neque enim te fugit laudi duci, si quis ordinem labiis adhibeat [71]), at ubi silere præstat, quam loqui, silentium complectere. Atque alia dicere ames, alia audire; alia laudibus evehere, alia, non tamen acerbe, ablegare ac rejicere.

ΙΔ'. Οὐκ ἴστε τὸν ἀγῶνα τὸν ἡμέτερον, ἀδελφοί, τῶν σοβαρῶς ἐνταῦθα προκαθεζομένων, καὶ ταῦτα νομοθετούντων ὑμῖν τοῖς πολλοῖς. Τάχα δὲ οὐδὲ ἡμῶν αὐτῶν οἱ πλείους γιγνώσκομεν (ὃ καὶ δακρύειν ἄξιον), ὅπως παρὰ Θεῷ ταλαντεύεται καὶ νόημα πᾶν, καὶ λόγος, καὶ πρᾶξις· καὶ οὐ παρὰ Θεῷ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀνθρώπων τοῖς πλείστοις· οἳ βραδεῖς μὲν εἰσι τῶν ἰδίων κριταὶ, ταχεῖς δὲ τῶν (76) ἀλλοτρίων ἐξετασταὶ, καὶ ῥᾷον ἂν ἄλλοις τὰ μέγιστα, ἢ τὰ ἐλάχιστα ἡμῖν συγχωρήσαιεν (77)· κἂν ὦσιν ἀμαθέστεροι, θᾶττον ἂν ἡμῶν ἀσέβειαν καταγνοῖεν, ἢ μετρίαν ἑαυτῶν ἄγνοιαν. Οὐκ ἴστε, πηλίκον ἐκ Θεοῦ δῶρον ἡ σιωπὴ, καὶ τὸ μὴ ἀνάγκην (78) ἔχειν λόγου παντὸς, ὥστε κατ' ἐξουσίαν, τὸν μὲν αἱρεῖσθαι, τὸν δὲ (79) ἀποδιδράσκειν, καὶ ταμιεύειν ἑαυτῷ καὶ λό- C γον καὶ σιωπήν. Φύσει μὲν γὰρ (80) ἅπας λόγος σαθρὸς καὶ εὐκίνητος, καὶ διὰ τὸν ἀντιμαχόμενον λόγον ἐλευθερίαν οὐκ ἔχων· ὁ δὲ περὶ Θεοῦ, τοσούτῳ μᾶλλον, ὅσῳ μεῖζον τὸ ὑποκείμενον, καὶ ὁ ζῆλος πλείων, καὶ ὁ κίνδυνος χαλεπώτερος. Καὶ τί φοβηθέντες, τί θαῤῥήσομεν; νοῦν, ἢ λόγον, ἢ ἀκοὴν, ἐν τρισὶ τούτοις τοῦ κινδύνου σαλεύοντος; Καὶ γὰρ νοῆσαι (81) χαλεπὸν, καὶ ἑρμηνεῦσαι ἀμήχανον, καὶ ἀκοῆς κεκαθαρμένης ἐπιτυχεῖν (82) ἐργωδέστερον.

XIV. Nescitis, fratres, qua difficultate premamur, nos, inquam, qui hic cum pompa et fastu præsidemus atque hæc vobis, qui e plebe estis, quasi lata lege promulgamus. Ac fortasse nec nostrum plerique (quod etiam deplorandum est) intelligunt, quomodo apud Deum, et cogitatio omnis, et sermo, et actio velut ad lancem expendatur : nec apud Deum duntaxat, verum et apud omnes ferme homines; qui, cum rerum suarum tardi sint **589** judices, alienarum autem expediti sunt exploratores, citiusque aliis gravissima errata, quam nobis levissima, concesserint; ac, si imperitiores sint, nobis impietatis crimen potius impegerint, quam ut mediocrem suam inscitiam accusent. Nescitis, quantum Dei donum sit silentium, ac loquendi necessitate minime constrictum esse, ita ut pro arbitratu alterum eligere, alterum fugere liceat, sibique, et sermonis, et silentii, velut dispensatorem esse. Nam cum omnis oratio suapte natura imbellis sit, facileque percellatur, ac propter repugnantem sermonem libertate careat; tum vero ea, quæ de Deo suscipitur, tanto plus habet difficultatis, quanto subjectum majus est, et zelus amplior, et periculum gravius. Quid autem metuemus? Aut quid erit ex quo fiduciam concipiemus? Mensne, an sermo, an auditus, cum in tribus his rebus periculum versetur? Nam et res divinas mente consequi arduum, et verbis explicare perdifficile, et purgatas aures nancisci majoris laboris et difficultatis est.

ΙΕ'. Φῶς μὲν ὁ Θεὸς, καὶ φῶς τὸ ἀκρότατον, οὗ D βραχεῖά τις ἀποῤῥοὴ, καὶ ἀπαύγασμα κάτω (83)

XV. Deus quidem lux est, atque adeo lux omnium sublimissima, cujus perexiguus quidam rivus,

[67] Hebr. v, 14. [68] I Cor. ii, 6. [69] I Cor. iv, 7. [70] I Cor. iii, 2. [71] Prov. x, 19

(74) *Εἰ δὲ ἔτι νήπιος εἶ.* Sic codd. Prave in ed., *εἰ δὲ ἔστι νήπιος, εἶ*, etc.

(75) *Γάλακτι τράφηθι.* «Lac cibum adhibe.

(76) *Ταχεῖς δὲ τῶν*, etc. Bill. : « in alienis tamen censoriam virgulam celerrime arripiunt. »

(77) *Συγχωρήσαιεν.* Sic tres Regg., Or. 1 et Comb. In ed., συγχωρήσειεν.

(78) *Καὶ τὸ μὴ ἀνάγκην*, etc. « Nec cujusvis sermonis necessitate constringi, ita ut liberam habeat facultatem, quem maluerit, eligendi aut cavendi, sibique et sermonis, et silentii, velut dispensatorem esse. » De illo namque loquitur Gregorius, qui non sedet in magistri cathedra, cui incumbit de rebus divinis sermonem habere, et fidem explicare.

(79) *Τὸν μὲν... τὸν δέ.* Sic tres Regg., Or. 1 et Comb. In ed., τὸ μὲν... τὸ δέ.

(80) *Γάρ.* Deest in Reg. b et Or. 1.

(81) *Καὶ γὰρ νοῆσαι*, etc. Plato in *Timæo*, et Cicero *De universitate*, eamdem sententiam habent.

(82) *Ἐπιτυχεῖν.* Plures Regg. et Or. 1, τυχεῖν.

(83) *Ἀπαύγασμα κάτω.* Sic Reg. bm, Coisl. 1 et 2, Or. 1, etc. Deest κάτω in ed.

ac radius ad inferiora pertingens, est lomen id omne quod cernimus, quantumvis splendidum videatur; sed, ut vides, caliginem nostram calcat, ac tenebras latibulum suum posuit [82], easque inter se ac nos, quemadmodum olim Moyses velamen inter se et obduratos Israelitas, interjecit [83], ne sepositam ac reconditam pulchritudinem, qua pauci digni sunt, caliginosa natura facile videat, facileque hujusmodi aspectus compos effecta, facile quoque propter adipiscendi facilitatem amittat: verum lumen cum lumine, semper in sublime per appetitionem trahente, versetur, ac mens, vitiorum maculis repurgata, purissimæ menti jungatur, partimque nunc nobis aliquid appareat, partim autem postea, hoc scilicet virtutis, propensiorisque in Deum animi, seu expressæ illius similitudinis præmium ferens. *Videmus enim nunc*, inquit, *per speculum et in ænigmate: tunc autem* 590 *facie ad faciem. Nunc cognosco ex parte: tunc autem cognoscam sicut et cognitus sum* [84]. Quanta est vilitas nostra et abjectio! Quanta rursus pollicitatio! Deum perinde cognoscere, ut cogniti sumus. Hæc Paulus magnus ille veritatis præco, gentium in fide magister [85], qui amplissimum orbem Evangelio implevit [86]; qui nulli alii, quam Christo, vixit [86*], qui usque ad tertium cœlum penetravit [87], qui paradisi spectator fuit [88], qui denique perfectionis causa dissolutionis desiderio flagrabat [89].

A φθάνον, φῶς ἅπαν, κἂν ὑπέρλαμπρον φαίνηται· ἀλλ' ὁρᾷς, γνόφον πατεῖ (84) τὸν ἡμέτερον, καὶ ἔθετο σκότος ἀποκρυφὴν αὐτοῦ, μέσον αὐτοῦ (85) τε καὶ ἡμῶν θεὶς, ὥσπερ καὶ Μωϋσῆς πάλαι τὸ κάλυμμα ἑαυτοῦ τε καὶ τῆς πωρώσεως Ἰσραὴλ, ἵνα μὴ ῥᾳδίως ἴδῃ σκοτεινὴ φύσις τὸ ἀπόθετον κάλλος, καὶ ὀλίγων ἄξιον, μηδὲ ῥᾳδίως ἐπιτυχὸν (86), ῥᾳδίως καὶ ἀποβάλῃ διὰ τὴν εὐκολίαν τῆς κτήσεως· φῶς (87) δὲ ὁμιλήσῃ φωτὶ, ἀεὶ πρὸς τὸ ὕψος ἕλκοντι διὰ τῆς ἐφέσεως, καὶ νοῦς πλησιάσῃ τῷ καθαρωτάτῳ κεκαθαρμένος, καὶ τὸ μὲν ἄρτι φανῇ, τὸ δὲ ὕστερον, ἆθλον ἀρετῆς καὶ τῆς ἐντεῦθεν πρὸς αὐτὸ (88) νεύσεως, εἴτουν ἐξομοιώσεως. *Βλέπομεν γὰρ ἄρτι*, φησὶ, *δι' ἐσόπτρου καὶ ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον· ἄρτι γινώσκω ἐκ μέρους, τότε*
B *δὲ ἐπιγνώσομαι καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην*. Καὶ τὸ ταπεινὸν ἡμῶν ὅσον! καὶ ἡ ἐπαγγελία πηλίκη! γνῶναι Θεὸν τοσοῦτον, ὅσον ἐγνώσμεθα. Ταῦτα Παῦλος ὁ μέγας κῆρυξ τῆς ἀληθείας, ὁ τῶν ἐθνῶν ἐν πίστει διδάσκαλος, ὁ τὸν πολὺν κύκλον τοῦ Εὐαγγελίου πληρώσας, ὁ μὴ ἄλλῳ τινὶ ζῶν, ἢ Χριστῷ, ὁ μέχρι οὐρανοῦ τρίτου φθάσας, ὁ τοῦ παραδείσου θεατὴς, ὁ ποθῶν διὰ τὴν τελειότητα τὴν ἀνάλυσιν.

XVI. Ac Moyses quidem Dei posteriora per petram vix conspexit [90] (quæcunque tandem posteriora illa erant, et quæcunque petra), idque cum multum precatus esset, ac promissi compos factus: nisi quod non tantum, quantum exoptabat, vidit, plusque illud fuit, quod eum fugit, quam quod ipsius oculis sese objecit; Moyses, inquam, qui Pharaonis Deus erat, qui tantam hominum multitudinem ductabat, qui tantam miraculorum vim demonstrarat. Tu vero, quosnam usquam cœlitus aluisti? Quam aquam e petra extudisti [91]? Quod mare virga dirupisti [92]? Quem populum per aquas, tanquam per aridam, transmisisti? Quos hostes fluctibus obruisti? Quos per ignis et nubis columnam deduxisti [93]? Quos Amalecitas per orationem, et manuum extensionem [94], ac crucem tanto ante mystice adumbratam, fudisti et profligasti, ut misere tecum et calamitose agi putes, quod plene ac perfecte Deum non comprebendas, atque idcirco omnia tibi moveri, ac sursum deorsumque jactari videan-

ΙϚ'. Καὶ Μωϋσῆς μὲν (89) μόλις εἶδε Θεοῦ τὰ ὀπίσθια διὰ τῆς πέτρας (ἅτινα ταῦτά ἐστι, καὶ ἥτις
C ἡ πέτρα), καὶ ταῦτα πολλὰ δεηθεὶς, καὶ τυχὼν ὑποσχέσεως· πλὴν ὅτι μὴ, ὅσον ἐπόθησεν, εἶδεν, ἀλλὰ πλέον (90) τοῦ φαντασθέντος ἦν ὃ διέφυγεν· Μωϋσῆς, ὁ τοῦ Φαραὼ Θεὸς, ὁ τοσοῦτον ἄγων λαὸν, ὁ τηλικαύτην σημείων ἐπιδειξάμενος δύναμιν. Σὺ δὲ, τίνας ἔθρεψας ἐξ οὐρανοῦ; Ποῖον ὕδωρ ἐκ πέτρας δέδωκας (91);. Ποίαν ἔῤῥηξας θάλασσαν ῥάβδῳ; Τίνα λαὸν διήγαγες ὡς διὰ ξηρᾶς τῆς ὑγρᾶς; Τίνας ἐχθροὺς κατεπόντισας; Τίνας στύλῳ πυρὸς καὶ νεφέλης ὡδήγησας; Τίνα κατεπολέμησας Ἀμαλὴκ εὐχῇ, καὶ χειρῶν ἐκτάσει, καὶ τῷ σταυρῷ προτυπουμένῳ πόῤῥωθεν μυστικῶς, ἵν' ᾖ σοι συμφορὰ τὸ μὴ τελείως καταλαβεῖν (92) Θεὸν, καὶ διὰ τοῦτο πάντα δονῆται, καὶ ἄνω καὶ κάτω φέρηται (93); Ἐπεὶ δὲ Μωϋσέως ἐμνήσθην, οὐκ ἔμαθες ἐντεῦθεν χαρίσμα-
D τος ἀκολουθίαν καὶ νόμον τάξεως; Εἰ μὲν εἶ Μωϋσῆς, καὶ τῆς νεφέλης εἴσω χώρησον, καὶ λάλει Θεῷ, καὶ φωνῆς ἄκουε, καὶ δέξαι νόμον, καὶ νομοθέ-

[82] Psal. xvii, 12. [83] Exod. xxxiv, 33. [84] I Cor. xiii, 12. [85] II Tim. i, 11. [86] Rom. xv, 19. [86*] Galat. ii, 20. [87] II Cor. xii, 2. [88] ibid. 4. [89] Philip. i, 23. [90] Exod. xxxiii, 22 sqq. [91] Exod. xvii, 6. [92] Exod. xiv, 16 sqq. [93] Exod. xiii, 21. [94] Exod. xvii, 10 seq.

(84) *Ὁρᾷς, γνόφον πατεῖ*. Sic Reg. bm et Coisl. 2. In Or. 1, ὅρα, « aspice. » In aliis, ὁρᾷς; « videsne? » In ed., ὁρᾷς, γνόφον πατεῖν. Schol.: Γνόφον, τουτέστι, τὴν ἡμετέραν ἀσθένειαν· « Caliginem, id est, infirmitatem nostram. »

(85) *Αὐτοῦ*. Duo Regg., ἑαυτοῦ.

(86) *Ἐπιτυχόν*. Reg. hu, Coisl. 1 et Bas, ἐπιτυχοῦσα.

(87) *Φῶς*. Schol.: Τουτέστι, νοῦς καθαρὸς καὶ ἅγιος τῷ ἀληθινῷ φωτὶ πλησιάσῃ. Σκοτεινὴν δὲ φύσιν λέγει τὴν ἁμαρτητικὴν κατάστασιν. Σκοτεινὴν γὰρ ἀνθρώπου φύσιν τὸν Θεὸν ποιῆσαι ἀμήχανον· ἀγαθὸς γὰρ ὢν, καλὰ λίαν πάντα ἐποίησεν· « Id est, mens pura et sancta vero lumini appropinquet. Caliginosam autem appellat naturam, propensionem ad peccatum. Caliginosam enim conditam fuisse a Deo hominis naturam, dicere fas non est; quippe qui bonus cum sit, omnia valde bona creavit. »

(88) *Αὐτό*. Reg. bm et Sav., αὐτόν.

(89) *Μέν*. Deest in duobus Regg. et Or. 1.

(90) *Πλέον*. Or. 1, πλεῖον.

(91) *Δέδωκας*. Duo Regg. et Or. 1, ἔδωκας.

(92) *Καταλαβεῖν*. Duo Regg. et Or. 1, καταλαμβάνειν.

(93) *Δονῆται... φέρηται*. Reg. bm, et Comb., δονεῖται... φέρεται.

στηθι. Εἰ δὲ Ἀαρὼν, συνανάβηθι μὲν, ἀλλὰ τῆς νεφέλης ἔξω στῆθι πλησίον. Εἰ δὲ Ἰθάμαρ τις, ἢ Ἐλεάζαρ, καὶ τρίτος ἀπὸ Μωϋσέως, ἢ τῆς γερουσίας τις καὶ τῶν Ἑβδομήκοντα, ἔτι πόῤῥωθεν στῆθι, κἂν τῇ στάσει (94) τὸ τρίτον ἔχων. Εἰ δὲ τοῦ λαοῦ καὶ τῶν πολλῶν εἷς, οὐ προσίεταί σε τὸ ὄρος, οὐ κἂν θηρίον θίγῃ, λιθοβοληθήσεται. Κάτω μεῖνον, καὶ μόνης ἄκουε τῆς φωνῆς, καὶ ταύτης, ἁγνίσας σεαυτὸν καὶ καθάρας (95), ὡς διατέταξαι.

A tur? At quoniam Moysis mentionem feci, nonne hinc gratiæ divinæ seriem, ordinisque legem didicisti? Si Moyses es, nubem quoque ipsam ingredere, et Deum alloquere, et vocem audi, et legem accipe, ac leges statue [65]. Si autem Aaron, simul quidem ascende: verum extra nubem in propinquo consiste [66]. Si vero Ithamar quispiam, aut Eleazar [67], atque a Moyse tertius, ordinisque senatorii et ex Septuaginta unus, longius adhuc gradum fige, quamvis ordine tertius. Quod si plebeius quispiam, infimique ordinis, mons minime te admittit; quippe quem etiam si bestia tetigerit, lapidibus opprimetur. Infra remane, vocemque solam audi, idque etiam postquam teipsum, ut jussus es, expiaveris ac perpurgaveris.

ΙΖ'. Καὶ ἵνα σε παιδεύσω διὰ πλειόνων, τίς τῶν ἱερέων ἐτελείου τὰς χεῖρας; Μωϋσῆς. Τίς τῶν τελειουμένων ὁ πρῶτος; Ἀαρών. Καὶ ἔτι πρὸ τούτων, τίς τὰ πρὸς Θεὸν ἦν; Καὶ τίς ἀντὶ φωνῆς τῷ λαῷ; Εἰς δὲ τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων εἰσῄει τίς, πλὴν ἑνός; Ἀεὶ δὲ οὗτος; Οὐδαμῶς· ἀλλ' ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ, καὶ ἦν ὅτε. Ἔφερον δὲ τὴν σκηνὴν τίνες, πλὴν τῶν Λευϊτῶν; Καὶ οὗτοι, καθὼς διετέτακτο, οἱ μὲν τὰ τιμιώτερα ταύτης, οἱ δὲ τὰ δεύτερα, καθὼς ἡ τῶν φερόντων ἀξία; Ἐπεὶ δὲ καὶ φυλάσσεσθαι ταύτην ἔδει, ἐφύλασσον τίνες, καὶ πῶς; Οἱ μὲν τόδε τὸ κλίτος (96), οἱ δὲ τόδε· καὶ οὐδὲ (97) ἀόριστον, οὐδὲ ἄτακτον, οὐδὲ τῶν ἐλαχίστων. Ἡμεῖς δὲ ἂν μικροῦ δοξαρίου τύχωμεν, ἢ οὐδὲ τούτου πολλάκις, ἀλλ' ὡς ἔτυχεν, ἢ δύο (98), ἢ τρία ῥήματα τῆς Γραφῆς ἐκμελετήσωμεν, καὶ ταῦτα περικεκομμένως καὶ ἀνοήτως (τοῦτο ἐκεῖνο, ἡ αὐθημερινὴ σοφία, καὶ ὁ ἐν Χαλάνῃ (99) πύργος, ὃς καλῶς τὰς γλώσσας ἐμέρισεν)· καὶ ἀπονοηθῆναι δεῖ κατὰ Μωϋσέως, καὶ γενέσθαι Δαθὰν καὶ Ἀβειρὼν τοὺς ὑβριστὰς καὶ ἀθέους. Ὧν φύγωμεν τὴν αὐθάδειαν, καὶ μηδὲ τὴν ἀπόνοιαν μιμησώμεθα, μηδὲ τὸ τέλος δεξώμεθα.

XVII. Atque ut uberius te instruam, quis sacerdotum manus consecrabat? Moyses. Quis eorum, B qui consecrabantur, primus erat? Aaron. Quis autem, quod ante a nobis dictum oportuit, ea, quæ ad Deum 591 spectabant, curabat? Quis rursus populo vocis instar erat? Jam, in Sancta sanctorum cui, præterquam uni, aditus patebat [68]? Semperne autem illi patebat? Nequaquam; sed semel per annum, et statuto tempore. Quinam porro arcam gestabant, nisi Levitæ? Et ex iis, ut constitutum erat, alii quidem præstantiores ejus partes, alii autem inferiores minorisque pretii, prout cujusque dignitas ferebat? Et quoniam eam quoque custodiri oportebat, quinam eam, et quo pacto custodiebant? Alii videlicet aliud latus, alii aliud: nec quidquam non distinctum et ordinatum erat, ne minimarum quidem rerum. At nos si exiguam C quamdam gloriolam assecuti fuerimus, ac ne hanc quidem persæpe, verum temere duo aut tria Scripturæ verba, eaque imperite et concise perdidicerimus (illa videlicet sapientia est uno die parta, et Chalanæ turris, qua linguæ præclare divisæ sunt), jam et contumaciter atque insane adversus Moysem insurgendum est, et Dathani et Abironis contumelia et impietas imitanda. Quorum arrogantiam et amentiam, quæso, fugiamus, ne iisdem pœnis opprimamur.

ΙΗ'. Βούλει δὲ καὶ ἄλλην σοι παραστήσω τάξιν, καὶ ταύτην ἐπαινετὴν, καὶ ταύτην ἀξίαν τῆς εἰς τὸ παρὸν μνήμης, καὶ νουθεσίας; Ὁρᾷς τῶν Χριστοῦ μαθητῶν, πάντων ὄντων ὑψηλῶν, καὶ τῆς ἐκλογῆς ἀξίων, ὁ μὲν Πέτρα καλεῖται, καὶ τοὺς θεμελίους τῆς Ἐκκλησίας πιστεύεται, ὁ δὲ ἀγαπᾶται πλέον, καὶ ἐπὶ τὸ στῆθος τοῦ (1) Ἰησοῦ ἀναπαύεται, καὶ φέρουσιν οἱ λοιποὶ τὴν προτίμησιν. Ἀναβῆναι δὲ εἰς τὸ ὄρος δεῆσαν, ἵνα τῇ μορφῇ λάμψῃ, καὶ τὴν θεότητα παραδείξῃ, καὶ γυμνώσῃ τὸν ἐν τῇ σαρκὶ κρυπτόμενον, τίνες συναναβαίνουσιν (οὐ γὰρ πάντες ἐπόπται τοῦ θαύματος); Πέτρος, καὶ Ἰάκωβος, καὶ Ἰωάννης, οἱ πρὸ τῶν ἄλλων καὶ ὄντες καὶ ἀριθμούμενοι. Παρεῖναι δὲ ἀγωνιῶντι, καὶ ἀναχωροῦντι μι-

XVIII. Vis aliud quoque ordinis et disciplinæ exemplum in medium proferam, idque præclarum et laudabile, ac præsenti commemoratione atque admonitione imprimis dignum? Vides quemadmodum ex Christi discipulis, magnis utique omnibus et excelsis, atque electione dignis, hic Petra vocetur [69], atque Ecclesiæ fundamenta in fidem suam accipiat, ille impensius ametur, et supra pectus Jesu D requiescat [70], ac reliqui discipuli eos sibi præferri æquo animo ferant. Jam, cum in montem ascendendum fuisset, ut Christus corporea forma splenderet [71], et divinitatem suam patefaceret, eumque, qui carne tegebatur, nudaret atque aperiret, quinam simul ascendunt (nec enim omnes ad hujus

[65] Exod. xix, 3 sqq. [66] Exod. xxiv, 1 sqq. [67] Exod. xxviii, 1 sqq. [68] Levit. xvi, 2; Hebr. ix, 7. [69] Matth. xvi, 18. [70] Joan. xiii, 25. [71] Matth. xvii, 1 sqq.

(94) *Κἂν τῇ στάσει*, etc. Bill.: « sedeque tertia acquiesce. »
(95) *Καθάρας*. Duo Regg. et Or. 1, καθήρας.
(96) *Τὸ κλίτος*. Schol.: Τὸ μέρος. « Alii hanc, alii illam partem. »
(97) *Οὐδέ*. Reg. bm, et Bas., οὐδέν.
(98) *Ἢ δύο*. Sic codd. deest ἢ in ed.
(99) *Χαλάνῃ*. Duo Regg. et Or. 1, Χαλάννῃ. « Chalanæ turris, » id est, « turris Babel. »
(1) *Τοῦ*. Deest in tribus Regg. et Or. 1.

miraculi spectaculum admittuntur)? Petrus, Joannes et Jacobus, qui ante alios, et erant, et numerabantur. Rursus cum in supremo agone versanti, et paulo ante passionem secedenti [72], ac precibus operam danti quosdam adesse oporteret, quinam ad eam rem asciti sunt? Iidem illi. Atque hæc Christi prælatio et electio fuit. Cæteroqui vero quanta concinnitas, et disciplina? Aliud Petrus interrogat [73], aliud Philippus [74], aliud Judas [75], aliud Thomas [76], aliud alius quispiam, neque aut idem omnes, aut omnia unus, sed vicissim quisque, ac sigillatim. Dicesne hic fortasse, hoc singulos quæsivisse, quod cuique opus erat? **592** Istud autem, quale tibi videtur? Philippus quiddam dicere gestit, nec solus audet, verum Andream quoque adhibet [77]. Petrus aliquid percunctari cupit, et Joanni rem capitis nutu proponit [78]. Ubi hic morositas? Ubi dominandi libido? Ecquod illustrius argumentum edere potuissent, se Christi discipulos esse, mitis, inquam, illius et humilis corde [79], et servi propter nos, ipsius servos, atque omnem in omnibus rebus gloriam ad Patrem transmittentis, ut nobis moderationis exemplum et disciplinæ præberet? Quam tamen tantum abest, ut colamus et amplectamur, ut bene nobiscum actum iri putemus, si non omnes homines audacia et arrogantia superemus, utpote qui hanc de maximis et in maximis rebus ostentemus.

A χρὸν πρὸ τοῦ πάθους, καὶ εὐχομένῳ, τίνες; Οἱ αὐτοὶ πάλιν. Αὕτη μὲν ἡ τοῦ Χριστοῦ προτίμησις. Ἡ λοιπὴ δὲ εὐκοσμία καὶ τάξις, ὅση; Τὸ μὲν Πέτρος ἐρωτᾷ, τὸ δὲ Φίλιππος, τὸ δὲ Ἰούδας, τὸ δὲ Θωμᾶς, τὸ δὲ ἄλλος τις, καὶ οὐδὲ τὸ αὐτὸ πάντες, οὐδὲ τὰ πάντα εἷς, ἀλλ' ἕκαστος ἐν μέρει, καὶ καθ' ἕν. Οὗπερ (2) ἕκαστος ἔχρῃζεν, εἴποις ἄν; Ἀλλ' ἐκεῖνό γε, τί σοι φαίνεται; Βούλεταί τι Φίλιππος εἰπεῖν, καὶ οὐ θαρρεῖ μόνος, ἀλλὰ καὶ Ἀνδρέαν προσλαμβάνει. Χρῄζει πυθέσθαι τι Πέτρος, καὶ Ἰωάννην προβάλλεται διὰ νεύματος. Ποῦ τὸ αὐστηρὸν ἐνταῦθα; Ποῦ δὲ τὸ φίλαρχον; Πῶς ἂν μᾶλλον ἔδειξαν ὄντες μαθηταὶ Χριστοῦ, τοῦ πράου καὶ ταπεινοῦ τὴν καρδίαν, καὶ δούλου δι' ἡμᾶς τοὺς αὐτοῦ δούλους, καὶ πᾶσαν τῷ Πατρὶ τὴν δόξαν ἐν πᾶσιν ἀναπέμποντος, ἵν' ἡμῖν B δῷ τύπον εὐταξίας καὶ μετριότητος; Ἣν τοσοῦτον τιμᾷν ἀπέχομεν, ὥστε ἀγαπῴην ἄν, εἰ μὴ καὶ θρασύτεροι πάντων εἴημεν, οἵ γε περὶ μεγίστων κἂν τοῖς μεγίστοις ταύτην ἐπιδεικνύμεθα.

XIX. An te fugit, humilitatem, non tam in parvis rebus levisque momenti (fieri enim possit, ut eam ostentatio, fictaque et adumbrata virtutis species pariat), quam in majoribus et gravioribus explorari? Ego certe humilitatis ac modestiæ laudem huic demum tribuerim, non qui de seipso pauca (idque apud paucos, et raro commemorat), nec qui inferiorem humiliter affatur, sed qui parce ac moderate de Deo loquitur; ac quædam proloqui, quædam premere et retinere, quorumdam etiam inscitiam fateri novit, atque ei sermone cedit, cui loquendi munus commissum est, ac nonnullos uberiori Spiritus gratia præditos, et contemplatione altius provectos esse æquo animo patitur. Turpe enim est profecto, in veste ac victus ratione, non sublimiorem, sed viliorem eligere, ac genuum callo, lacrymarum fontibus, jejuniis, vigiliis, chameuniis, labore, atque omni corporis maceratione humilitatem præ se ferre, ac propriam imbecillitatem agnoscere; in divinis autem disputationibus principatum et tyrannidem sibi vindicare, nec cuiquam omnino cedere, verum supra omnes legis doctores supercilium efferre; cum ibi humilitas, non solum gloriam, sed etiam securitatem habeat.

ΙΘ'. Οὐκ οἶσθα, ὅτι το ταπεινὸν, οὐχ ἐν τοῖς μικροῖς κρίνεται τοσοῦτον (γένοιτο γὰρ ἂν καὶ δι' ἔνδειξιν καὶ ψευδῆ μόρφωσιν ἀρετῆς), ὅσον ἐν τοῖς μείζοσι δοκιμάζεται; Καὶ ταπεινόφρων ἐμοὶ, οὐχ C ὅστις περὶ ἑαυτοῦ μικρὰ διαλέγεται, καὶ τοῦτο πρὸς ὀλίγους, καὶ ὀλιγάκις, οὐδ' ὅστις ταπεινῶς προσαγορεύει τὸν ἀτιμότερον, ἀλλ' ὅστις μετρίως περὶ Θεοῦ φθέγγεται· καὶ τὰ μὲν εἰπεῖν οἶδε, τὰ δὲ κατέχειν, τῶν δὲ ὁμολογεῖν (3) τὴν ἄγνοιαν, καὶ παραχωρεῖ (4) τοῦ λόγου τῷ πιστευθέντι, καὶ εἶναί τινα πνευματικώτερον δέχεται, καὶ διαβεβηκότα μᾶλλον ἐν θεωρίᾳ. Αἰσχρὸν γὰρ (5) ἐσθῆτος μὲν καὶ διαίτης, μὴ τὴν ὑψηλοτέραν αἱρεῖσθαι, ἀλλὰ τὴν εὐτελεστέραν, καὶ τύλοις γονάτων, καὶ δακρύων πηγαῖς, ἔτι δὲ νηστείαις, καὶ ἀγρυπνίαις, καὶ χαμευνίαις, κόπῳ καὶ πᾶσιν ὑπωπιασμοῖς (6) τὸ ταπεινὸν ἐπιδείκνυσθαι (7), καὶ τὴν τῆς ἰδίας ἀσθενείας συναίσθησιν· αὐτοκράτορα δὲ εἶναι καὶ τύραννον ἐν τοῖς περὶ Θεοῦ λόγοις, καὶ μηδενὶ τὸ παράπαν ὑφίεσθαι, καὶ τὴν ὀφρὺν αἴD ρειν ὑπὲρ πάντα νομοδιδάσκαλον· ἔνθα τὸ ταπεινὸν μετὰ τῆς εὐδοξίας ἔχει καὶ τὴν ἀσφάλειαν.

XX. Quid igitur (interpellabit quispiam ex iis, qui ferventioris animi sunt), an de Deo tacebimus, idque nobis indicis? Et de qua tandem re potius, quam de ipso loquemur? Aut quo loco illud ponemus: *Semper laus ejus in ore meo* [80]; et, *Benedi-*

Κ'. Τί οὖν; σιωπησόμεθα περὶ Θεοῦ, καὶ τοῦτο κελεύεις (ὑπέκρουέ [8] τις τῶν θερμοτέρων); Καὶ περὶ τίνος μᾶλλον, ἢ τούτου φθεγξόμεθα; Καὶ ποῦ θήσομεν τὸ, *Διὰ παντὸς ἡ αἴνεσις αὐτοῦ ἐν τῷ στόματί μου*· καὶ, *Εὐλογήσω τὸν Κύριον ἐν παντὶ*

[72] Matth. XXVI, 37. [73] Joan. XIII, 6. [74] Joan. XIV, 8. [75] ibid. 22. [76] ibid. 5. [77] Joan. XII, 22. [78] Joan. XIII, 24. [79] Matth. XI, 29. [80] Psal. XXXIII, 2

(2) *Οὗπερ*. Editi habent, καὶ οὗπερ, quod καὶ delevimus auctoritate melioris notæ codicum.

(3) *Ὁμολογεῖν*. Duo Regg. et Or. 1, ὁμολόγησαι.

(4) *Παραχωρεῖ*. Coisl. 1, παραχωρεῖν.

(5) *Αἰσχρὸν γάρ*. Sic Reg. bm. Deest γάρ in ed.

(6) *Ὑπωπιασμοῖς*. Comb., ὑπωπιεσμοῖς.

(7) *Ἐπιδείκνυσθαι*. Or. 1, ὑποδείκνυσθαι.

(8) *Ὑπέκρουε*. Duo Regg., Coisl. 1 et Or. 1, ὑπέκρουσε. Gloss., ἀντέπεσε.

κυρίῳ· καὶ, Ἀλήθειαν μελετήσει ὁ λάρυγξ A μου (9)· καὶ, Ἰδοὺ, τὰ χείλη μου οὐ μὴ κωλύσω· καὶ τοιαῦτα ἐρεῖ μεμελετημένα, καὶ ὡρισμένα ῥήματα; Πρὸς ὃν δεῖ πράως καὶ μὴ χαλεπῶς ἀπαντῆσαι τοῖς λόγοις, ἐντεῦθεν διδάσκοντας (10) εὐταξίαν. Οὐ σιωπᾷν διακελεύομαι, ὦ σοφώτατε, ἀλλὰ μὴ φιλονείκως ἵστασθαι· οὐ κρύπτειν τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ μὴ διδάσκειν παρὰ τὸν νόμον (11). Ἐγὼ πρῶτος τῶν ἐπαινούντων εἰμὶ σοφίαν, κἂν τοῖς θείοις λόγοις, ἀσχολουμένων, ἢ ἀσχολεῖσθαί γε βουλομένων· καὶ μή ποτε πρὸ ταύτης τι θείην τῆς ἀσχολίας, μηδὲ ταλαίπωρος ὑπ' αὐτῆς ἀκούσαιμι τῆς Σοφίας, ὡς σοφίαν καὶ παιδείαν ἐξουθενῶν. Φεύγω δ' ὅμως τὸ ἄμετρον, καὶ κολάζω (12) τὴν ἀπληστίαν· καὶ ἀργὸς εἶναι μᾶλλον τοῦ δέοντος, ἢ περίεργος δέχομαι, ἂν μὴ ἀμφότερα διαφεύγειν ἐξῇ, καὶ τοῦ μετρίου (13) B τυγχάνειν· καὶ δειλότερος μᾶλλον τοῦ δέοντος, ἢ θρασύτερος. Σὺ δὲ ποιεῖς παραπλήσιον, ὥσπερ ἂν εἰ κωλύοντά με τροφῆς ἀμετρίαν, καὶ καθόλου τροφὴν κωλύειν κατῃτιῶ· ἢ καὶ τυφλότητα ἐπαινεῖν, σωφρόνως ὁρᾷν εἰσηγούμενον.

A cam Dominum in omni tempore [81]; et, *Veritatem meditabitur guttur meum* [82]; et, *Ecce labia mea non prohibebo* [83]; et alia quæ in eamdem sententiam meditata ac definita **593** testimonia producet? Cui leniter et sine acerbitate, ut hinc quoque animi moderationem doceamus, occurrendum est. Non te tacere jubeo, vir sapientissime, sed a pertinaci contentione abstinere: non veritatem occultare, sed præter legem non docere. Nam et ipse vel primus inter eos nomen profiteor, qui sapientiam et doctrinam laudibus efferunt, atque in divinis sermonibus sacrisque studiis tempus atque operam ponunt, aut certe ponere cupiunt: ac Deus faxit, ne quid unquam huic occupationi prævertendum ducam, ne alioqui ab ipsa Sapientia miser appel- B ler, ut sapientiam et eruditionem spernens [84], ac pro nihilo ducens. Interim tamen excessum vito, et inexplebilem cupiditatem coerceo; maluimque, si mihi utrumque fugere, ac mediocritatem assequi non liceat, nimis ignavus esse, quam nimis curiosus; ac nimis timidus, quam nimis audax et temerarius. At tu idem omnino mihi facere videris, ac si me, immodico cibo tibi interdicentem, eo nomine accusares, quasi ab omni universum alimento tibi abstinendum esse præscriberem; aut ad caste pudiceque cernendum hortantem, perinde criminareris, quasi cæcitatem laudibus efferrem.

ΚΑ'. Εἰ (14) ἔστι σοι λόγος συνέσεως, ἀποκρίθητι, φησὶ, καὶ οὐδεὶς ὁ κωλύσων· εἰ δὲ μὴ, δεσμὸς κείσθω σοῖς χείλεσι. Πόσῳ μᾶλλον ἁρμόζει τοῦτο τοῖς εἰς τὸ διδάσκειν ἑτοίμοις; Εἰ μὲν ἔστι σοι καιρὸς, δίδαξον· εἰ δὲ μὴ, τὴν γλῶσσαν πεδήσας, λῦσον τὴν ἀκοήν. Μελέτα μὲν ἐν τοῖς θείοις, ἀλλ' C εἴσω τῶν ὅρων μένων. Φθέγγου μὲν τὰ τοῦ Πνεύματος, καὶ, εἰ δυνατὸν, μηδ' (15) ἄλλο τι· καὶ φθέγγου μᾶλλον ἢ ἀνάπνει (καλὸν γὰρ τοῦτο καὶ ἔνθεον, τῇ μνήμῃ τῶν θείων, ἀεὶ (16) κεντρίζεσθαι πρὸς Θεόν), ἀλλ' ἃ προσετάχθης διανοούμενος. Μὴ περιεργάζου Πατρὸς φύσιν (17), Υἱοῦ (18) μονογενοῦς οὐσίωσιν, Πνεύματος δόξαν καὶ δύναμιν, τὴν μίαν ἐν τοῖς τρισὶ θεότητα καὶ λαμπρότητα, τὴν ἀμέριστον καὶ φύσιν, καὶ ὁμολογίαν, καὶ δόξαν, καὶ τῶν πεπιστευκότων ἐλπίδα. Ἔχου τῶν συντρόφων ῥημάτων· ὁ λόγος ἔστω τῶν σοφωτέρων. Ἀρκεῖ σοι τὸν θεμέλιον ἔχειν· ἐποικοδομείτω δὲ ὁ τεχνίτης. Ἀρκεῖ τῷ ἄρτῳ τὴν καρδίαν στηρίζεσθαι· τὰ ὄψα δὲ τοῖς πλουσίοις συγχώρησον. Οὐδεὶς κρίνει σε, μὴ τρέφοντα πολυτελῶς, τῶν νοῦν ἐχόντων· ἀλλ' ἐὰν μὴ παραθῇς ἄρτον, μηδὲ ποτίσῃς ὕδωρ, εἴτουν μαθητὴν Χριστοῦ (19), εἴτε D ἄλλον τινὰ μέχρι τούτων δυνάμενος. *Μὴ ἴσθι ταχὺς ἐν λόγοις*, ἡ σοφία διακελεύεταί σοι· μὴ συμπαρεκτείνου, πένης ὢν, πλουσίῳ, μηδὲ ζήτει τῶν σοφῶν

XXI. *Si est tibi sermo prudentiæ*, inquit ille, *responde: nec quisquam prohibebit: sin minus, hæreat vinculum labiis tuis* [85]. Quanto commodius hoc in eos, qui ad docendum prompti ac parati sunt, adhiberi queat? Si tibi tempus est, doce; sin minus, revincta C lingua, aures solve. Meditare tu quidem, atque animo versare in rebus divinis, cæterum intra fines te continens. Loquere tu quidem ea quæ sunt Spiritus, ac, si fieri potest, ne aliud quidem quidquam loquere; imo etiam crebrius loquere, quam respires (pulchrum enim ac divinum est per divinarum rerum commemorationem ad Dei amorem perpetuo exstimulari); sed ita, ut ea, quæ tibi imperata sunt, cogites. Ne Patris naturam anxie inquiras, Unigeniti ortum, Spiritus sancti gloriam et potentiam; unam, inquam, et eamdem in tribus personis deitatem et claritatem, individuam illam naturam, ac confessionem, et gloriam, et credentium spem. Verba ea, quibus simul cum lacte imbutus es, mordicus retine; sermonis autem et dis- D putationis curam eruditioribus manda. Satis superque tibi est fundamentum habere: superstruat architectus. **594** Sufficit tibi cor pane fulcire: obsonia copiosis et locupletibus relinque. Nemo sanus ac prudens te accusabit, si splendide ac

[81] Psal. XXXIII, 2. [82] Prov. VIII, 7. [83] Psal. XXXIX, 10. [84] Sap. III, 11. [85] Eccli. V, 14

(9) Ἀλήθειαν μελετήσει ὁ λάρυγξ μου. Hæc desunt in duobus Regg. et Or. 1.

(10) Ἐντεῦθεν διδάσκοντας. Coisl. 1, ἐνταῦθα. In quibusdam, διδάσκοντες.

(11) Παρὰ τὸν νόμον. Or. 1, ὑπὲρ τὸν νόμον.

(12) Κολάζω. Sic Reg. bm, Coisl. 1, Or. 1, Bas., Comb., etc. In ed., σχολάζω, « otior. »

(13) Τοῦ μετρίου. Sic tres Regg. et Or. 1. Deest τοῦ in ed.

(14) Εἰ. Or. 1 addit, μέν.

(15) Μηδ'. Reg. hu, μηδέν.

(16) Θείων, ἀεί. Sic duo Regg., Or. 1, et Comb. Deest ἀεί in ed.

(17) Πατρὸς φύσιν. Schol.: Ἰδοὺ φύσιν ἐκάλεσε τὴν τοῦ Πατρὸς μίαν ὑπόστασιν· « Ecce naturam appellavit unam Patris subsistentiam, seu personam. »

(18) Υἱοῦ. Deest in tribus Regg. et Or. 1.

(19) Εἴτουν μαθητὴν Χριστοῦ. Duo Regg., εἴτ' οὖν Χριστοῦ μαθητήν.

magnifice cœnam non instruxeris : verum si, vel Christi discipulo, vel cuipiam alii panem non apposueris, aut aquæ poculum non porrexeris, cum id tibi per facultates tuas liceat, tum demum jure ac merito condemnaberis. *Noli celer esse in verbis*, admonet Sapiens [86]; nec inopia laborans, te cum locuplete compara, nec sapientibus sapientior esse affecta. Sapientiæ quoque genus est, seipsum nosse, ac non immodice efferri, eodemque modo, quo voces, affici, quæ, si vehementius contendantur, propter excessum omnino deficiunt. Præstat, cum doctus sis, ob mansuetudinem et animi æquitatem consulte cedere, quam, cum eruditione careas, per insolentiam ac temeritatem altius efferri. Celeritas tua usque ad fidei confessionem progrediatur, si quando a te poscitur, ultra eam autem timidiorem te esse velim. Nam ut illic tarditas, ita hic festinatio periculosa est.

A εἶναι σοφώτερος. Σοφία, καὶ τὸ γινώσκειν ἑαυτὸν, ἀλλὰ μὴ ὑπεραίρεσθαι, μηδὲ ταυτὸν ταῖς φωναῖς πάσχειν, αἳ παντελῶς ἐκλείπουσιν, ἐὰν ὑπερφωνῶνται δι' ἀμετρίαν. Κρεῖττον ὄντα σοφὸν, ὑφίεσθαι δι' ἐπιείκειαν, ἢ ἀμαθῶς ἔχοντα διὰ θράσος ὑπερεκτείνεσθαι. Τὸ τάχος ἔστω σοι μέχρι τῆς ὁμολογίας, εἴ ποτε (20) ταύτην ἀπαιτηθείης· τὸ δὲ ὑπὲρ ταύτην εἶναι δειλότερος. Ἐκεῖ μὲν γὰρ ἡ βραδυτὴς, ἐνταῦθα δὲ ἡ ταχυτὴς ἔχει τὸν κίνδυνον.

XXII. Quid autem est, quamobrem grave et acerbum putes, si non in omni disputatione domineris, atque in omni problemate aut quæstione primariam sedem obtineas, verum alii te, vel doctiores, vel audaciores inveniantur? Deo gratiæ habeantur, quod, ut eximia largitur, ita per communia saluti hominum consulere norit. Atque hoc miraculum non in doctrina tantum ac disputationibus, sed in ipsa quoque mundi effectione locum habere comperies, si animum adverteris. Neque enim in rebus creatis excellentissima quæque nonnullorum duntaxat, sed omnium sunt, atque ad unum idemque creaturarum genus communis Dei gratia dimanat : neque in fidei ratione, ea, quæ salutem afferunt, potentiorum sunt, sed volentium. Quid pulchrius aere, igne, aqua, terra, pluviis, fructibus, sativis juxta et agrestibus, tecto, indumentis? Atqui hæc sunt ejusmodi, ut omnes iis communiter utantur; partim quidem omnino communiter, partim ad quamdam mediocritatem : nec quisquam adeo tyrannus est, ut communi beneficio solus fruatur. Deus enim solem suum æque omnibus oriri facit [87]; divitibus ac pauperibus pluit; communis diei noctisque alternatio et vicissitudo, commune donum sanitas, communis vitæ terminus, communis mensura et gratia corporis, communis sensuum vis et facultas; ac fortasse hoc nomine, meliori quoque conditione pauper est, quod pro his beneficiis **595** ampliores Deo gratias agat, jucundiusque communibus, quam potentiores superfluis minimeque ad vitam necessariis, fruatur. Atque hæc quidem communia, omnibusque exposita sunt, Deique justitiam perspicuo argumento testantur. At aurum, et pellucidi ac deamati lapides, et molles ac nimis exquisitæ vestes, et mensa deliciis turgens ac libidinem accendens, et redundantes opes, quæ dominos labore conficiunt, paucorum hominum ornamenta sunt.

B ΚΒ'. Τί σοι δεινὸν, ἐὰν μὴ πᾶσι λόγοις ἐνδυναστεύσῃς, καὶ τὴν προεδρίαν ἔχῃς ἐπὶ παντὸς προβλήματος, ἢ ζητήματος, ἀλλ' ἕτεροί σου φανῶσιν, ἢ σοφώτεροι, ἢ θρασύτεροι; Τῷ Θεῷ χάρις, ὅτι καὶ τὰ ἐξαίρετα δίδωσι, καὶ διὰ τῶν κοινῶν, σώζειν ἐπίσταται. Καὶ τοῦτο οὐ περὶ λόγους μόνον (21) τὸ θαῦμα, ἀλλὰ καὶ περὶ τὴν δημιουργίαν αὐτὴν, εἴ ποτε κατενόησας. Οὔτε ἐν τοῖς κτίσμασι τὰ πρωτεῖά (22) τινών ἐστιν, ἀλλὰ πάντων, καὶ κοινὴ χάρις τοῦ ἑνὸς πλάσματος· οὔτε ἐν τῇ πίστει τὰ σώζοντα τῶν δυνατωτέρων, ἀλλὰ τῶν βουλομένων. Τί κάλλιον ἀέρος, πυρὸς, ὕδατος, γῆς, ὑετῶν, καρπῶν ἡμέρων τε καὶ ἀγρίων, στέγης, ἐνδύματος; Τούτων ἡ μετουσία κοινὴ, τῶν μὲν καὶ παντάπασι, τῶν δὲ μετρίως· καὶ οὐδεὶς οὕτω τύραννος, ὥστε μόνος ἀπολαῦσαι τῆς κοινῆς χάριτος. C Ἀνατέλλει τὸν ἥλιον ὁμοτίμως, βρέχει πλουσίοις καὶ πένησι· κοινὴ νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἐναλλαγὴ, κοινὸν δῶρον ὑγίεια, κοινὸς ὅρος (23) ζωῆς, κοινὸν μέτρον καὶ χάρις σώματος, κοινὸν αἰσθήσεων δύναμις· τάχα δὲ καὶ πλεῖον (24) ὁ πένης ἔχει, τὸ ἐπὶ τούτοις πλεῖον εὐχαριστεῖν, καὶ ἀπολαύειν ἥδιον τῶν κοινῶν, ἢ τῶν ἐκ περιουσίας οἱ δυνατώτεροι. Ταῦτα μὲν οὖν κοινὰ, καὶ ὁμότιμα, καὶ Θεοῦ δικαιοσύνης γνωρίσματα· ὁ χρυσὸς δὲ, καὶ οἱ διαφανεῖς λίθοι καὶ ἀγαπώμενοι, καὶ τῆς ἐσθῆτος ὅση μαλακὴ καὶ περίεργος, καὶ ἡ φλεγμαίνουσα (25) καὶ ἐκμαίνουσα τράπεζα, καὶ τὰ περιττὰ τῆς κτήσεως, ὁ πόνος (26) τῶν κεκτημένων, D ὀλίγων ἐστὶν ἐγκαλλωπίσματα.

XXIII. Hoc autem etiam circa fidem ipse animadverto. Communia sunt, lex, prophetæ, Testamenta, Testamentorum oracula, gratia, puerilis institutio, perfectio, Christi passiones, nova crea-

ΚΓ'. Τοῦτο καὶ περὶ τὴν πίστιν ἐγὼ θεωρῶ. Κοινὰ, νόμος, προφῆται, Διαθῆκαι, λόγια Διαθηκῶν, χάρις (27), παιδαγωγία, τελείωσις, πάθη Χριστοῦ, καινὴ κτίσις, ἀπόστολοι, Εὐαγγέλια, διανομὴ Πνεύματος,

[86] Eccli. v, 1. [87] Matth. v, 45.

(20) *Εἴ ποτε*. Reg. bm, ὁπότε.
(21) *Λόγους μόνον*. Duo Regg., λόγον τὸ θαῦμα μόνον.
(22) *Τὰ πρωτεῖα*. Or. 1, τὰ πρῶτα.
(23) *Κοινὸς ὅρος*. Reg. b, κοινὸν ὅρος. « Hoc dixit, » inquit Elias, « respectu necessitatis moriendi. »
(24) *Πλεῖον*. Reg. b, πλέον.
(25) *Καὶ ἡ φλεγμαίνουσα*. Sic duo Regg., Coisl. 1, et Comb. Desunt in ed., καὶ ἡ.
(26) *Πόνος*. Coisl. 2, Comb., etc., κόπος.
(27) *Χάρις*. « Gratia, » inquit Elias, « quæ a Deo proficiscitur, quam dividit in puerilem institutionem a lege profectam, et in perfectionem, quæ fit per Evangelium. »

A πίστις, ἐλπὶς, ἀγάπη εἰς Θεόν τε καὶ ἐκ Θεοῦ, καὶ οὐ πρὸς μέτρον, ὡς ἡ τοῦ μάννα ποτὲ δωρεὰ τῷ ἀχαρίστῳ Ἰσραὴλ καὶ ἀγνώμονι· ἀλλὰ καθ' ὅσον ἕκαστος βούλεται, ἀνάβασις, ἔλλαμψις, ὀλίγη μὲν ἡ ἐντεῦθεν, τρανοτέρα δὲ ἡ ἐλπιζομένη (28)· τὸ μέγιστον, ἡ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος ἐπίγνωσις, καὶ ὁμολογία τῆς πρώτης ἡμῶν ἐλπίδος. Τούτων τί μεῖζον; τί δαὶ κοινότερον; Τὰ δὲ ὑπὲρ ταῦτα, κἂν τῷ σπανίῳ τὸ τιμιώτερον ἔχῃ, ἀλλὰ τῷ γε ἀναγκαίῳ τὸ δεύτερον· ὧν γὰρ ἄνευ τὸ (29) εἶναι Χριστιανὸν οὐχ οἷόν τε, ταῦτα τῶν ὀλίγοις ἐφικτῶν χρησιμώτερα.

tio, apostoli, Evangelia, Spiritus distributio, fides, spes, charitas, eaque tum erga Deum, tum ex Deo, nec ea ad mensuram data, quemadmodum olim manna illud ingrato et improbo Israeli donatum [88], sed ad uniuscujusque voluntatem, ascensus item, illuminatio, subobscura quidem hæc, quæ in hac vita contingit, clarior autem illa, quam spe conceptam habemus; denique, quod maximum est, Patris, et Filii, et Spiritus sancti agnitio, ac primariæ nostræ spei confessio. Quid his majus ac sublimius? Quid rursus communius? At quæ ultra hæc sunt, tametsi ob raritatem præstantiora sint, tamen, si necessitatem spectemus, posteriores partes tenent. Nam ea, sine quibus nullus potest esse Christianus, iis utiliora sunt, quæ a paucis duntaxat attingi atque percipi possunt.

ΚΔ'. Ὁ μέν τις πλουτεῖ θεωρίᾳ, καὶ ὑπὲρ τοὺς B πολλοὺς αἴρεται, καὶ πνευματικὰ συγκρίνει πνευματικοῖς, καὶ ἀπογράφεται τρισσῶς (30), ἐπὶ τὸ πλάτος τῆς καρδίας (31), τὸν πάντας οἰκοδομοῦντα λόγον, καὶ τὸν πολλοὺς, καὶ τὸν τινὰς ἀντὶ πλειόνων ἢ πάντων, καὶ οὐκ ἀνέχεται πένης ὢν, καὶ (32) ἐμβατεύει τοῖς βάθεσιν. Ἀνίτω, καὶ ὁδηγείσθω, καὶ ὑπὸ τοῦ νοῦ φερέσθω, καὶ, εἰ βούλεται, μέχρις οὐρανοῦ τρίτου, κατὰ τὸν Παῦλον· μόνον σὺν λόγῳ καὶ ἐπιστήμῃ, καὶ μὴ καταπιπτέτω διὰ τὴν ἔπαρσιν, μηδὲ πτεροῤῥυείτω διὰ τὸ ὕψος τῆς πτήσεως. Τίς φθόνος ἐπαινετῆς ἀναβάσεως; Καὶ τί πτῶμα τοιοῦτο, οἷον ἐπάρσει περιπαρῆναι (33), καὶ μὴ γνῶναι τῆς ἀνθρωπίνης ἀνανεύσεως (34) τὴν ταπείνωσιν, καὶ ὅσον ἔτι λείπεται τοῦ ἀληθινοῦ ὕψους ὁ πάντων ἀνώτατος;

XXIV. Enimvero alius contemplationis opibus affluit, ac supra vulgus assurgit, et spiritualia cum spiritualibus comparat, atque in cordis latitudine tripliciter describit [89], nimirum, et eam doctrinam, quæ omnes instruat, et eam quæ multos, et eam quæ non omnes, nec multos, sed paucos duntaxat; nec pauper esse sustinet, verum in altissima et abstrusissima quæque penetrat. Ascendat vero ille, ac viæ ducem se præbeat, atque a mente feratur, vel ad tertium usque cœlum, si ita libeat, quemadmodum Paulo contigit [90]: cæterum cum ratione et scientia, ne propter animi elationem cadat, pennisque propter volatus sublimitatem liquefactis, misere corruat. Quid enim ob laudabilem ascensum cuiquam invidia conflctur? Quæ rursus fœdior pro- C lapsio, quam ejus hominis, qui animi elatione transfixus est, nec humanæ mentis, quæ ad cœlestia erigitur, humilitatem intelligit, quantumque adhuc a vero fastigio absit, qui mortales omnes sublimitate antecedit?

ΚΕ'. Ὁ δὲ ὀλίγος ἐστὶ τὴν διάνοιαν, καὶ πένης τὴν γλῶτταν, καὶ οὐκ οἶδε λόγων στροφὰς, ῥήσεις τε σοφῶν καὶ αἰνίγματα, καὶ τὰς Πύῤῥωνος ἐνστάσεις, ἢ ἐφέξεις, ἢ ἀντιθέσεις, καὶ τῶν Χρυσίππου συλλογισμῶν τὰς διαλύσεις, ἢ τῶν Ἀριστοτέλους τεχνῶν τὴν κακοτεχνίαν, ἢ τῆς Πλάτωνος εὐγλωττίας (35) τὰ γοητεύματα, οἳ κακῶς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἡμῶν εἰσέφησαν (36), ὥσπερ Αἰγυπτιακαί τινες μάστιγες. Ἔχει καὶ οὗτος ὅθεν σωθῇ. Καὶ διὰ τίνων ῥημάτων; Οὐδὲν τῆς χάριτος (37) πλουσιώτερον. Οὐδὲν δεῖ σοι, φησὶν, *εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνελθεῖν*, ἵν' ἐκεῖθεν *ἑλκύσῃς Χριστόν· οὐδὲ εἰς τὴν ἄβυσσον κατελθεῖν*, ἵν' ἐντεῦθεν αὐτὸν ἐκ νεκρῶν ἀνασπάσῃς (38), ἢ τὴν πρώτην πολυπραγμονῶν φύσιν, ἢ τὴν τελευταίαν οἰκονομίαν. *Ἐγγύς σου*, φησὶ, *τὸ* D *ῥῆμά ἐστιν*· ἡ διάνοια τοῦτον ἔχει τὸν θησαυρὸν, καὶ ἡ γλῶσσα· ἡ μὲν πιστεύουσα, ἡ δὲ ὁμολογοῦσα.

596 XXV. Alius contra exiguo ingenio est, et lingua pauper, nec verborum flexus et captiones novit, nec sapientum dicta et ænigmata, nec Pyrrhonis instantias, aut assensus retentiones, aut oppositiones, nec syllogismorum Chrysippi solutiones, aut pravum artium Aristotelis artificium, aut Platonis facundiæ præstigias; qui velut Ægyptiacæ quædam plagæ in Ecclesiam nostram irrepserunt. At hic quoque habet, unde salutem consequatur. Quibus tandem verbis? O mirificas divinæ gratiæ opes! Nihil, inquit, tibi necesse est *in cœlum ascendere, ut Christum illinc trahas: nec in abyssum descendere* [91], ut hinc eum a mortuis extrahas, nimirum, vel primam ipsius naturam curiosius investigans, vel postremam carnis assumptæ dispensationem. *Prope te*, inquit [92], *verbum est:* mens et lingua thesaurum hunc habent; illa videlicet cre-

[88] Exod. xvi, 16. [89] Prov. xxii, 20. [90] II Cor. xii, 2. [91] Rom. x, 6, 7. [92] ibid. 8.

(28) Ἡ ἐλπιζομένη. Reg. bm, et Or. 1, ἣν ἐλπίζομεν.

(29) Τό. Deest in Reg. bm.

(30) Ἀπογράφεται τρισσῶς. « Trifariam describit. » Elias intelligit de triplici Scripturæ sensu, « historico » scilicet, « morali, et anagogico, » id est, « mystico. »

(31) Τὸ πλάτος τῆς καρδίας. Duo Regg., et Or. 1, πλάτος καρδίας.

(32) Καί. Reg. bu, et Or. 1, ἀλλά.

(33) Περιπαρῆναι. In nonnullis, περιπαρεῖναι.

(34) Ἀνανεύσεως. In quibusdam, ἀναβάσεως.

(35) Εὐγλωττίας. Reg. Cypr., εὐτεχνίας, « sapientiæ et eruditionis. »

(36) Εἰσέφησαν. Orat. 1, aliique, εἰσεφθάρησαν. Quod interpretatur Scholiastes: « certa pernicie irrepsere. »

(37) Οὐδὲν τῆς χάριτος, etc. « Nihil gratia ditius. »

(38) Ἀνασπάσῃς. Or. 1, et Combefis., ἀναστήσῃς.

deudo, hæc confitendo. Quid his divitiis compendiosius? Quid hoc beneficio facilius et expromptius? Confitere Jesum Christum, eumque a morte ad vitam rediisse crede, et salutem consequeris. Etenim justitia quidem est, vel solum credere; at perfecta salus in eo sita est, ut etiam confiteamur, ac cognitioni dicendi libertatem adjungamus. Tu majus aliquid salute quæris, nempe alterius vitæ gloriam et splendorem; mihi vero salutem consequi maximum est, et futuras pœnas vitare. Tu viam minime tritam et inaccessam ingrederis; ego tritam atque calcatam, et qua multi ad salutem pervenerunt.

A Τί τούτου συντομώτερον τοῦ πλούτου; τί ταύτης (39) τῆς δωρεᾶς εὐκολώτερον; Ὁμολόγησον Ἰησοῦν Χριστὸν (40), καὶ πίστευσον, ὅτι ἐκ νεκρῶν ἐγήγερται, καὶ σωθήσῃ. Δικαιοσύνη μὲν γὰρ, καὶ τὸ πιστεῦσαι μόνον· σωτηρία δὲ παντελὴς (41), τὸ καὶ ὁμολογῆσαι, καὶ προσθεῖναι τῇ ἐπιγνώσει τὴν παῤῥησίαν. Σὺ μεῖζόν τι σωτηρίας ζητεῖς (42), τὴν ἐκεῖθεν δόξαν τε καὶ λαμπρότητα· ἐμοὶ καὶ τὸ σωθῆναι μέγιστον, καὶ τὰς ἐκεῖθεν φυγεῖν βασάνους. Σὺ βαδίζεις τὴν ἀτριβῆ καὶ ἀπρόσιτον· ἐγὼ τὴν τετριμμένην, καὶ ἣ πολλοὺς ἔσωσεν.

XXVI. Nihil fide nostra, fratres, iniquius fingi posset, si in eruditos tantum dicendique facultate ac logicis demonstrationibus præstantiores caderet; popularis autem multitudo, ut auro et argento, aliisque omnibus rebus, quæ hic in pretio habentur, atque a plerisque avidissime expetuntur, sic hac quoque frustraretur; ac Deus id, quod altum et excelsum est, atque ad paucos pertingit, gratum acceptumque haberet; contra, quod propinquius est, nec vulgi captum superat, aspernaretur et rejiceret. Nam ne in moderatiores quidem homines hoc cadit, ut non quales ipsis haberi honores possunt, exigant, sed excellentibus tantum eximiisque delectentur, nedum in Deum; qui, cum multis nominibus admirabilis **597** nobis et suspiciendus occurrat, nihil tamen tam proprium habet, quam omnes beneficiis afficere. Usitata ne spernas, novitatem ne captes, ut nominis splendorem tibi apud vulgus concilies. Erudiat te consilio Salomon: *Melior est*, inquit, *exigua pars cum securitate, quam magna cum infirmitate et incertitudine* [93]. Et, *Melior est pauper ambulans in simplicitate sua* [94] (nam insignis quoque et erudita est hæc parœmia), et qui sermonis ac scientiæ inopia laborat, simplicibusque verbis innititur, atque in illis, tanquam in parva et tenui rate, salutem assequitur, quam fatuus labiisque perversus, qui disputationibus et argumentis inepte atque imperite confidit, ac Christi crucem, rem omni sermone sublimiorem, per disserendi facultatem evacuat, ubi probationis et argumentorum infirmitas veritatem imminuit et labefactat.

ΚϚʹ. Οὐδὲν ἂν ἦν τῆς πίστεως ἡμῶν, ἀδελφοὶ, ἀδικώτερον, εἴ γε εἰς τοὺς σοφοὺς ἔπιπτε μόνον (43), καὶ τοὺς περιττοὺς ἐν λόγῳ, καὶ ταῖς λογικαῖς ἀποδείξεσι· B τοὺς πολλοὺς δὲ ἔδει, καθάπερ χρυσοῦ, καὶ ἀργύρου, καὶ τῶν ἄλλων, ὁπόσα τίμια κάτω, καὶ περισπούδαστα τοῖς πολλοῖς, οὕτω δὴ (44) καὶ ταύτης ἀποτυγχάνειν· καὶ τὸ μὲν ὑψηλόν τε καὶ εἰς ὀλίγους φθάνον, φίλον ἦν Θεῷ καὶ οἰκεῖον· τὸ δὲ ἐγγυτέρω, καὶ τοῖς πολλοῖς ἐφικτὸν, ἀπόπτυστον καὶ ἀπόβλητον. Οὐδὲ γὰρ τῶν ἀνθρώπων οἱ μετριώτεροι τοῦτο πάθοιεν ἂν, ὥστε μὴ τὰς κατὰ δύναμιν ἀπαιτεῖν τιμὰς, ἀλλὰ χαίρειν μόνον ταῖς προεχούσαις, μήτιγε δὴ Θεός· οὗ πολλῶν ὄντων ἐφ' οἷς θαυμάζεται, οὐδὲν οὕτως, ὡς τὸ πάντας εὐεργετεῖν, ἰδιώτατον. Μὴ ἀτίμαζε τὸ εἰωθὸς, μὴ θήρευε τὸ καινὸν (45), ἵν' εὐδοκιμήσῃς (46) ἐν τοῖς πλείοσι. *Κρείσσων* (47) *μικρὰ μερὶς μετὰ ἀσφαλείας, ἢ μεγάλη μετὰ σαθρότητος*, παιδευέτω σε τῇ συμβουλῇ Σολομών· καὶ, C *Κρείσσων ἄπορος πορευόμενος ἐν ἁπλότητι* (48) *αὐτοῦ* (μία καὶ αὕτη τῶν παροιμιῶν σοφῶς ἔχουσα), ὁ πένης ἐν λόγῳ καὶ γνώσει, καὶ τοῖς ἁπλοῖς ῥήμασιν ἐπερειδόμενος, καὶ ἐπὶ τούτων ὥσπερ ἐπὶ λεπτῆς σχεδίας διασωζόμενος, ὑπὲρ στρεβλόχειλον ἄφρονα, τὸν ἀποδείξει λόγου θαῤῥοῦντα σὺν ἀμαθίᾳ, καὶ κενοῦντα (49) τὸν σταυρὸν τοῦ Χριστοῦ, πρᾶγμά τι λόγου κρεῖττον, διὰ τῆς ἐν λόγοις δυνάμεως, ἔνθα τὸ ἀσθενὲς τῆς ἀποδείξεως, τῆς ἀληθείας ἐστὶν ἐλάττωσις.

XXVII. Quid in cœlum provolas, cum pedes sis? Quid turrim exstruis, cum iis rebus careas, quæ ad eam perficiendam requiruntur [95]? Quid ipse quoque manu aquam metiris, et cœlum palmo [96], terramque omnem pugillo, elementa magna, et ejusmodi, ut ea Creator solus dimetiri possit? Primum teipsum cognosce: quæ in manibus sunt, intellectu

D ΚΖʹ. Τί πρὸς οὐρανὸν ἀνίπτασαι, πεζὸς ὤν; Τί πύργον οἰκοδομεῖς, τὰ πρὸς ἀπαρτισμὸν οὐκ ἔχων; Τί καὶ σὺ μετρεῖς τῇ χειρὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸν οὐρανὸν σπιθαμῇ, καὶ πᾶσαν τὴν γῆν δρακὶ, στοιχεῖα μεγάλα, καὶ μόνῳ μετρητὰ τῷ ποιήσαντι; Γνῶθι σαυτὸν πρῶτον· τὰ ἐν χερσὶ κατανόησον· τίς εἶ, καὶ πῶς ἐπλάσθης, καὶ πῶς συνέστης, ἵν' εἰκὼν ἧς (50)

[93] Prov. XVI, 8. [94] Prov. XIX, 1. [95] Luc. XIV, 28. [96] Isa. XL, 12.

(39) *Ταύτης*. Deest in duobus Regg., et Or. 1.

(40) *Ἰησοῦν Χριστόν*. Hæc desunt in duobus Regg., et Or. 1.

(41) *Παντελής*. Or. 1, παντελῶς.

(42) *Σὺ μεῖζόν τι σωτηρίας ζητεῖς*. Sic plerique codd. In ed., σὺ τί μεῖζον σωτηρίας ζητεῖς;

(43) *Μόνον*. Coisl. 1, μόνους.

(44) *Δή*. Deest in Or. 1.

(45) *Τὸ καινόν*. Coisl. 1, τὸ κενόν.

(46) *Εὐδοκιμήσῃς*. Orat. 1, et Combef., εὐδοκιμῇς.

(47) *Κρείσσων*. Sic duo Regg. In ed., κρεῖσσον.

(48) *Ἁπλότητι*. In quibusdam, ταπεινότητι, « humilitate. »

(49) *Κενοῦντα*. Schol.: Κένωσις τοῦ σταυροῦ, τὸ δυνατὸν τοῦ λόγου· « Crucis evacuatio, verbi potentia. » Alludit Gregorius ad hæc Apost. verba I Cor. I, 17, « Non in Sapientia verbi, ut non evacuetur crux Christi. »

(50) *Ἧς*. Sic cod. In ed., ᾗ. Mox, κινῆσάν. Or. 1, νικῆσάν.

A Θεοῦ, καὶ τῷ χείρονι συνδεθῇς, καὶ τί τὸ κινῆσάν σε, τίς ἡ περὶ σὲ σοφία καὶ τί τῆς φύσεως τὸ μυστήριον· πῶς μετρῇ τόπῳ, καὶ νοῦς οὐχ ὁρίζεται (51), ἀλλ' ἐν ταυτῷ μένων πάντα ἐπέρχεται· πῶς ὄψις ὀλίγη, καὶ ἐπιπλεῖστον φθάνουσα, καὶ πότερον παραδοχή τίς ἐστι τοῦ ὀφθέντος, ἢ πρὸς ἐκεῖνο διάβασις· πῶς τὸ αὐτὸ καὶ κινεῖ (52), καὶ κινεῖται, διὰ βουλήσεως κυβερνώμενον· τίς δαὶ παῦλα κινήσεως· τίς ὁ τῶν αἰσθήσεων μερισμὸς, καὶ πῶς διὰ τούτων ὁ νοῦς ὁμιλεῖ (53) τοῖς ἔξω, καὶ τὰ ἔξωθεν παραδέχεται· πῶς ἀναλαμβάνει τὰ εἴδη· καὶ τίς ἡ τήρησις τοῦ ἀναληφθέντος, ἢ μνήμη· καὶ τίς ἡ τοῦ ἀπελθόντος ἀνάληψις, ἢ ἀνάμνησις· πῶς λόγος νοῦ γέννημα, καὶ γεννᾷ λόγον ἐν ἄλλῳ νοΐ, καὶ πῶς λόγῳ νόημα διαδίδοται (54)· πῶς τρέφεται (55) διὰ ψυχῆς B σῶμα, καὶ πῶς ψυχὴ διὰ σώματος κοινωνεῖ πάθους· πῶς πήγνυσι φόβος, καὶ λύει θάρσος (56), καὶ συστέλλει λύπη, καὶ διαχεῖ ἡδονὴ, καὶ τήκει φθόνος, καὶ μετεωρίζει τῦφος, καὶ κουφίζει ἐλπίς· πῶς ἐκμαίνει θυμὸς, καὶ αἰδὼς ἐρυθραίνει δι' αἵματος, ὁ μὲν ζέσαντος, ἡ δὲ ἀναχωρήσαντος· καὶ πῶς οἱ χαρακτῆρες τῶν παθῶν ἐν τοῖς σώμασι· τίς ἡ τοῦ λογισμοῦ προεδρία, καὶ πῶς πᾶσι τούτοις ἐπιστατεῖ καὶ ἡμεροῖ τὰ τῶν παθῶν κινήματα· πῶς αἵματι κρατεῖται καὶ πνοῇ τὸ ἀσώματον· καὶ πῶς ἡ τούτων ἔκλειψις, ψυχῆς ἐστιν ἀναχώρησις. Ταῦτα, ἢ τούτων τι κατανόησον, ὦ ἄνθρωπε· οὔπω γὰρ λέγω φύσιν, ἢ κίνησιν οὐρανοῦ, καὶ τάξιν ἀστέρων, καὶ μίξιν στοιχείων, καὶ ζώων διαφορὰς, καὶ δυνάμεων οὐρανίων ὑποβάσεις (57) καὶ ὑπερθέσεις, καὶ πάντα C εἰς ὅσα ὁ δημιουργικὸς (58) λόγος καταμερίζεται, καὶ λόγους προνοίας καὶ διοικήσεως· καὶ τότε οὔπω λέγω, Θάῤῥησον· ἀλλ', Ἔτι φοβήθητι προσβῆναι τοῖς ὑψηλοτέροις, καὶ τοῖς μᾶλλον ὑπὲρ τὴν σὴν δύναμιν.

KH'. Μάλιστα μὲν γὰρ (59), γυμνασία τῆς περὶ τὰ μείζω φιλονεικίας, ἅπας λόγος δύσερις καὶ φιλότιμος (60)· καὶ δεῖ, καθάπερ τοὺς παῖδας πλάττομεν ἐν τοῖς πρώτοις ἤθεσιν, ἵνα τὴν ὕστερον μοχθηρίαν φύγωσιν· οὕτω δὴ καὶ (61) τῷ λόγῳ, μηδὲ περὶ τὰ μικρὰ φαίνεσθαι θρασὺν καὶ ἀπαίδευτον, ἵνα μὴ περὶ τὰ μείζω τῇ μελέτῃ καταχρησώμεθα. Ῥᾷον γὰρ ἀπ' ἀρχῆς μὴ ἐνδοῦναι κακίᾳ, καὶ προσιοῦσαν διαφυγεῖν, ἢ προβαίνουσαν ἀνακόψαι καὶ φανῆναι D ταύτης ἀνώτερον· ὥσπερ καὶ πέτραν (62) ἀπ' ἀρχῆς ἐρεῖσαι καὶ κατασχεῖν, ἢ φερομένην ἀνώσασθαι (63). Εἰ δὲ ἀπληστότερος εἶ, καὶ κατέχειν τὴν

assequere : quis sis, et quomodo effictus, ita ut simul et imago Dei sis, et deteriori astringaris; quid illud sit, quod tibi motum attulit, quæ in te sapientia eluceat, quod naturæ arcanum : quomodo loco circumscriberis, ac mens nullo limite includitur, sed in eodem loco manens, omnia lustrat ac pervagatur. Quomodo, cum tantillus sit oculus, tam longe pertingit; utrum quod rem visam admittat, an potius quod ad eam transeat : quomodo idem et movet et movetur, ac per voluntatem gubernatur : quæ motus quies, quæ sensuum partitio, quomodo mens eorum opera cum externis versatur, atque externa excipit : quomodo formas recipit; quæ assumptæ rei conservatio, vel memoria : quæ elapsæ recuperatio, vel reminiscentia : quomodo sermo mentis fetus est, atque in alia mente sermonem procreat, et quomodo cogitatio sermone distribuitur : quomodo corpus per animam alitur, et quomodo anima per corpus affectuum particeps fit : quomodo eam timor constringit, præfidentia solvit, mœror contrahit, lætitia diffundit, livor tabe afficit, **598** superbia effert, spes erigit : quomodo iracundia eam in furorem agit, et pudor rubore suffundit; hæc quidem, ebulliente sanguine, hic vero, recedente : quomodo perturbationum signa corporibus imprimuntur; quomodo ratio præsidet, quomodo hæc omnia regit et moderatur, affectuumque motus lenit ac sedat; quomodo a sanguine et spiratione, id, quod corpore vacat, tenetur; quomodo horum defectio, animæ discessio est. Hæc, aut horum aliquid, o homo, cognitione comprehende (nondum enim cœli naturam aut motum, nec siderum ordinem, nec elementorum permistionem, nec animantium discrimina, nec cœlestium virtutum inferiores gradus et sublimiores, atque omnia, in quæ artifex ratio distribuitur, nec denique providentiæ gubernationisque rationes commemoro) : ac tum nondum dicam, Aude; verum, Adhuc time ad ea, quæ sublimiora sunt, viresque tuas magis superant, accedere.

XXVIII. Ac maxime quidem, ita comparatum est, ut omnis sermo contentiosus et cum ambitione conjunctus, exercitatio quædam sit, qua ad contendendum de rebus gravioris momenti provehamur. Proinde nobis curæ esse debet, ut quemadmodum pueros in primis moribus et prima institutione fingimus, ut insequentis ætatis improbitatem fugiant; ita nos quoque ne in levibus quidem parvique momenti disputationibus, audaciæ atque ineptiæ significationem præbeamus, ne ea tandem diuturna consuetudine in majoribus abutamur. Minoris enim laboris est primum improbitati non cedere, ac eam

(51) *Οὐχ ὁρίζεται*. Sic plerique codd. In ed., οὐ χωρίζεται.
(52) *Καὶ κινεῖ*. Deest καὶ in Reg. bm.
(53) *Ὁ νοῦς ὁμιλεῖ*. Sic duo Regg., Coisl. 1 et 2, Or. 1, et Comb. In ed. deest, ὁ νοῦς.
(54) *Διαδίδοται*. Duo Regg., δίδοται.
(55) *Τρέφεται*. In nonnullis, στρέφεται, « vertitur, movetur. »
(56) *Θάρσος*. Reg. hm, et Combef., θράσος.
(57) *Ὑποβάσεις*. Sic plerique codd. In ed., καὶ ὑποβάσεις.
(58) *Δημιουργικός*. Reg. b, δημιουργός.
(59) *Γάρ*. Deest in tribus Regg., et Or. 1.
(60) *Φιλότιμος*. Or. 1 ad marg., φιλόνεικος, « contentiosus. »
(61) *Καί*. Reg. b, Gabr., et Comb., κἂν, « quamvis. »
(62) *Πέτραν*. Sic plures Regg. Coisl. 1, et Or. 1. In ed., πέτραις.
(63) *Ἀνώσασθαι*. Coisl. 1, ἀπώσασθαι.

accedentem fugere, quam progressam exscindere, seque ea superiorem præbere : non secus videlicet ac facilius est petram initio firmare et retinere, quam ruentem sursum retrahere. Sin autem tam immodico et inexplebili disputandi studio flagras, nec morbum sistere ac reprimere potes, hæc meditare, in his esto : ambitionem istam in iis rebus, in quibus periculi nihil subest, effunde.

νόσον ἀδυνατεῖς, ταῦτα μελέτα, ἐν τούτοις ἴσθι· κενούσθω σοι (64) τὸ φιλότιμον ἐν τοῖς ἀκινδύνοις.

XXIX. Quod si hoc repudias, nec linguam freno coercere, animique impetum frangere ac comprimere potes, sed tibi furere atque insanire certum est, ac primis potestatibus minime cedere (nisi tamen iis quoque cognitionis modus est), altiusque
599 omnino assurgere, quam ex utilitate tua sit : at illud saltem tibi impera, ut fratrem non condemnes, nec timiditati impietatis nomen imponas, nec temere ac præcipiti judicio eum condemnes, aut salutem ejus pro desperata habens discedas, qui animi facilitatem ac morum suavitatem profiteris. Quin potius, hic humilem te præbe, dum licet : hic nullo cum tuo detrimento fratrem tibi antepone, ubi condemnare et contemnere, nihil aliud est, quam a Christo, ac sola spe ejicere, atque exturbare, occultumque triticum, et quidem triticum fortasse te præstantius, una cum zizaniis exscindere[97]. Hanc rationem tene, ut illum quidem corrigas, idque leniter et humane, non ut hostis, nec ut durus et rigidus medicus, nec ut sectionibus tantum et cauteriis adversus morbum grassari sciens ; teipsum autem, ac tuam infirmitatem agnoscas. Quid enim si lippientibus oculis, aut alio quopiam morbo laborantibus, obscurum solem aspicias? Quid si omnia verti ac sursum deorsumque ferri putes, ipse nausea correptus, aut vino obrutus, ignorantiamque tuam aliis attribuas? Multum diuque ante versandus atque contorquendus est animus, multa ferenda, quam ut alium impietatis damnemus.

ΚΘ'. Οὐ δέχῃ τοῦτο, οὐδὲ ἡ γλῶσσά σου χαλινὸν ἔχει, οὐδὲ κρείττων εἶ τῆς φορᾶς, δεῖ δὲ ἀπονοεῖσθαι πάντως, καὶ ταῖς πρώταις δυνάμεσι μὴ ὑφίεσθαι, εἴπερ μὴ κἀκείναις (65) μέτρον ἐστὶ τῆς γνώσεως, καὶ πλέον (66) εἶναι μέγαν, ἢ ὅσον συμφέρον (67)· σὺ δὲ μὴ κατακρίνῃς τὸν ἀδελφὸν, μηδὲ τὴν δειλίαν ἀσέβειαν ὀνομάσῃς, μηδὲ ἀπέλθῃς προπετῶς καταγνοὺς, ἢ ἀπογνοὺς (68), ὁ τὴν ἐπιείκειαν ὑπισχνούμενος. Ἀλλ' ἐνταῦθά μοι φάνηθι ταπεινὸς, ἕως ἔξεστιν· ἐνταῦθα τὸν ἀδελφὸν προτίμησον, μὴ μετὰ τῆς σεαυτοῦ βλάβης, ἔνθα τὸ κατακρῖναι καὶ ἀτιμάσαι, ἐκβαλεῖν ἐστι Χριστοῦ καὶ τῆς μόνης ἐλπίδος, καὶ τὸν λανθάνοντα σῖτον, καὶ σῖτον ἴσως σου τιμιώτερον, συνεκκόψαι τοῖς ζιζανίοις. Ἀλλὰ τὸ μὲν, ἐκεῖνον διόρθωσαι, καὶ τοῦτο πράως καὶ φιλανθρώπως, μὴ ὡς ἐχθρὸς, μηδὲ ὡς ἀπότομος ἰατρὸς, μηδὲ ὡς (69) ἓν τοῦτο μόνον εἰδὼς τὴν καῦσιν καὶ τὴν τομήν· τὸ δὲ, σεαυτοῦ κατάγνωθι, καὶ τῆς ἀσθενείας τῆς σῆς. Τί γὰρ εἰ λημῶν, ἢ ἄλλο (70) τι πάσχων τὰς ὄψεις, ἀμυδρὸν βλέπεις τὸν ἥλιον; Τί δαὶ εἰ στρέφεσθαί σοι τὸ πᾶν δοκεῖ, ναυτιῶντι τυχὸν, ἢ μεθύοντι, καὶ τὴν σὴν ἄγνοιαν ἑτέρων ὑπολαμβάνεις; Πολλὰ δεῖ στραφῆναι καὶ παθεῖν, πρὶν ἄλλου καταγνῶναι δυσσέβειαν.

XXX. Non idem est stirpem, aut brevem quemdam et caducum florem evellere, atque hominem exscindere. Imago Dei es, et imaginem quoque Dei alloqueris, tuque qui judicas, ipse judicaberis[98]; et quidem alienum servum judicas[99], et quem alius moderatur. Sic fratrem tuum explora, quasi ipse ad eamdem mensuram expendendus. Quocirca, ne cito ac temere membrum seces ac projicias, cum incertum sit, an hac ratione partes quoque sanæ perniciem aliquam contracturæ sint. Verum argue, increpa, obsecra[1]. Habes medicinæ regulam. Christi discipulus es, mitis ac benigni[2], et qui nostras infirmitates portavit[3]. Si primum obluctetur, leniter exspecta : si secundo, ne spem abjicias; nondum enim curationis tempus effluxit; si tertio, be-

Λ'. Οὐκ ἔστιν ἴσον φυτὸν ἐκτεμεῖν, ἢ ἄνθος τι τῶν προσκαίρων, καὶ ἄνθρωπον. Εἰκὼν εἶ Θεοῦ, καὶ εἰκόνι Θεοῦ διαλέγῃ, καὶ κρίνῃ αὐτὸς (71) ὁ κρίνων· καὶ κρίνεις ἀλλότριον οἰκέτην, καὶ ὃν ὁ ἄλλος οἰκονομεῖ. Οὕτω δοκίμαζε τὸν ἀδελφόν σου, ὡς καὶ αὐτὸς ἐν τοῖς αὐτοῖς μέτροις κρινόμενος. Διὰ τοῦτο μὴ ταχέως τέμῃς, μηδὲ ἀλλοτριώσῃς τὸ μέλος, ἄδηλον, εἰ μὴ διὰ τούτου προσλυμανῇ τι (72) τῷ ὑγιαίνοντι· ἀλλὰ νουθέτησον, ἐπιτίμησον, παρακάλεσον. Ἔχεις ἰατρείας κανόνα (73). Χριστοῦ μαθητὴς εἶ, τοῦ πράου καὶ φιλανθρώπου, καὶ τὰς ἀσθενείας ἡμῶν βαστάσαντος. Κἂν τὸ πρῶτον ἀντιβῇ, μακροθύμησον· κἂν τὸ δεύτερον, μὴ ἀπελπίσῃς, ἔτι καιρὸς θεραπείας· κἂν τὸ τρίτον, γενοῦ φιλάνθρωπος γεωργός· ἔτι τοῦ Δεσπότου δεήθητι, μὴ ἐκκόψαι,

[97] Matth. XIII, 27. [98] Matth. VII, 1. [99] Rom. XIV, 4. [1] II Tim. IV, 2. [2] Matth. XI, 29. [3] Isa. LIII, 4; I Petr. II, 24.

(64) *Σοι.* Reg. b, et Or. 1, σου.
(65) *Εἴπερ μὴ κἀκείναις*, etc. Deest μή in Coisl. 1, aliisque nonnullis. Id fatetur Billius; sed vulgatam lectionem præfert. Elias vero censet Gregorium hic affirmanter pronunciare, et εἴπερ idem sonare, ac ἐπειδήπερ, « quandoquidem. » Hinc, si expungatur particula negativa, μή, locus iste sic verti potest : « siquidem illæ (potestates) certam cognitionis mensuram habent. »
(66) *Πλέον.* Duo Regg., πλεῖον.
(67) *Συμφέρον.* Duo Regg., Coisl. 1 et 2, aliique, συμφέρει.
(68) *Ἢ ἀπογνούς.* Tres Regg., et Orat. 1, καὶ ἀπογνούς.
(69) *Μηδὲ ὡς.* Sic Regius bm. In ed., μὴ ὡς.
(70) *Ἢ ἄλλο.* Sic tres Regg., et Or. 1. In ed., εἰ ἄλλο.
(71) *Καὶ κρίνῃ αὐτός.* Sic plures codd. In ed., κρίνῃ καὶ αὐτός.
(72) *Προσλυμανῇ τι.* Duo Regg., Orat. 1, etc., προσλυμανεῖται.
(73) *Κανόνα.* Reg. bm, κανόνας.

μηδὲ μισῆσαι τὴν ἄκαρπον συκῆν καὶ ἀνόνητον, A ἀλλ' ἐπιστρέψαι, καὶ θεραπεῦσαι, καὶ (74) περιβαλεῖν κόπρια, τὴν δι' ἐξαγορεύσεως, καὶ τῆς εἰς τὸ φανερὸν αἰσχύνης, καὶ ἀτιμοτέρας ἀγωγῆς, ἐπανόρθωσιν (75). Τίς οἶδεν, εἰ μεταβαλεῖ, καὶ καρποφορήσει, καὶ θρέψει τὸν Ἰησοῦν ἀπὸ Βηθανίας ἐπανερχόμενον;

ΛΑ'. Ἐνεγκέ τι τῆς τοῦ ἀδελφοῦ δυσωδίας, ἢ οὔσης, ἢ δοκούσης, ὁ τῷ πνευματικῷ μύρῳ συγκεχρισμένος, τῷ συντεθειμένῳ τέχνῃ μυρεψικῇ, ἵνα μεταδῷς τούτῳ τῆς σῆς εὐωδίας. Οὐκ ἔστιν ἐχίδνης ἰὸς (76) ἡ κακία, ἵν' ὁμοῦ τῷ πληγῆναι περιβληθῇς ὀδύναις, ἢ καὶ διαφθαρῇς, καὶ διὰ τοῦτο ᾖ σοι συγγνώμη φεύγοντι (77) τὸ θηρίον, ἢ ἀποκτείνοντι. B Ἀλλ' εἰ μὲν εἶ δυνατὸς, κἀκεῖνον θεράπευσον· εἰ δὲ μὴ, τό γε ἀσφαλὲς ἔχεις, ἐν τῷ μηδὲν αὐτὸς (78) τῆς μοχθηρίας μεταλαβεῖν. Ὀσμή τίς ἐστιν ἀηδὴς τὸ ἐκείνου πάθος, ἣν ἀπελάσει τυχὸν τὸ σὸν εὐῶδες ὑπερνικῆσαν. Ταχὺ ἂν ἐδέξω τι τοιοῦτον ὑπὲρ τοῦ ὁμοδούλου καὶ συγγενοῦς, οἷον Παῦλος ὁ ζηλωτὴς, καὶ διανοηθῆναι, καὶ εἰπεῖν ἐτόλμησεν, ἑαυτοῦ, εἰ οἷόν τε, τὸν Ἰσραὴλ ἀντεισαχθῆναι Χριστῷ, διὰ τὸ συμπαθές· ὅς γε καὶ ἐξ ὑπονοίας πολλάκις μόνης, ἀποτέμνεις τὸν ἀδελφόν. Ὃν ἴσως ἐκέρδανας ἂν τῇ χρηστότητι, τοῦτον ἀπολλύεις (79) τῇ θρασύτητι, τὸ σὸν μέλος, ὑπὲρ οὗ Χριστὸς ἀπέθανεν. Εἰ τοίνυν καὶ ἰσχυρὸς εἶ, φησὶν ὁ Παῦλος περὶ βρωμάτων διαλεγόμενος, καὶ θαῤῥεῖς τῷ λόγῳ καὶ τῷ γενναίῳ τῆς C πίστεως, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀδελφὸν οἰκοδόμησον. Μὴ τῷ βρώματί σου κατάλυε τὸν ὑπὸ Χριστοῦ τῷ κοινῷ πάθει τετιμημένον. Καὶ γὰρ εἰ τὸ πρᾶγμα ἕτερον, ἀλλ' ὅ γε τῆς παραινέσεως λόγος ὁμοίως χρήσιμος.

ΛΒ'. Χρῆν (80) δὲ καὶ νόμον κεῖσθαι παρ' ἡμῖν, καθάπερ τοῖς πάλαι σοφοῖς Ἑβραίων, ἔστιν ἃς τῶν ἱερῶν βίβλων μὴ ἀνεῖσθαι τοῖς νέοις, ὡς οὐ λυσιτελούσας ταῖς ἀστηρίκτοις ἔτι καὶ ἁπαλωτέραις ψυχαῖς· οὕτω καὶ μηδὲ παντὶ (81), μηδὲ πάντοτε, ἀλλ' ἔστιν ὅτε, καὶ οἷς, τὸν περὶ πίστεως συγχωρεῖσθαι λόγον, τοῖς μὴ παντελῶς ὀλιγώροις (82) λέγω, καὶ νωθροῖς τὴν διάνοιαν, ἢ τοῖς μὴ λίαν ἀπλήστοις, καὶ D φιλοτίμοις (83), καὶ θερμοτέροις τοῦ δέοντος εἰς εὐσέβειαν· καὶ τοὺς μὲν τάττειν ἐνταῦθα, οὗ μήτε

A benignum illum et humanitate præditum agricolam imitare, cum Domino adhuc age, ne inutilem et infructuosam ficum exscindat [4] atque odio habeat, verum emendet et curet, ac stercus injiciat, hoc est, eam correctionem, quæ per confessionem ac publicam ignominiam, contemptioremque victus rationem efficitur. Quis scit, an mutabitur, ac fructum feret, **600** Jesumque a Bethania redeuntem pascet?

XXXI. Tu, qui spirituali illo unguento arte unguentaria confecto delibutus es, fraterni fetoris nonnihil perfer, sive verus sit fetor ille, sive ita tibi videatur: ut ipse vicissim boni tui odoris illi aliquid impertiaris. Viperæ virus non est improbitas, ut simul atque ictus fueris, doloribus crucieris, B aut etiam intereas, ob eamque causam tibi, bestiam fugienti, vel interimenti, venia parata sit. Verum, si quidem a te fieri potest, eum quoque morbo libera; sin minus, ipse certe ita demum in tuto versaberis, si improbitatis illius particeps nequaquam factus fueris. Insuavis quidam odor est illius morbus, quem fortasse fragrantia tua vincet atque depellet. Libenter scilicet ac prompte hujusmodi quiddam conservi et cognati tui causa susciperes, quale Paulus ille zelo et æmulatione flagrans, præ commiseratione, non modo cogitare, sed etiam dicere ausus est; nimirum ut, si fieri posset, Israel, in ipsius locum subrogatus, ad Christum introduceretur [5]; cum sola plerumque suspicione ductus, C fratrem præscindas. Quem fortasse lucrari benignitate potuisses, eum audacia tua perimis, membrum tuum, pro quo Christus mortem oppetiit [6]. Proinde, si firmos ac robustus es, ait Paulus de cibis disserens [7], atque ob doctrinam, fideique firmitatem confidis: fratrem quoque ut ædifices, cura. Noli cibo tuo eum, quem Christus communi passione honestavit, evertere. Etsi enim res diversa est, consilii tamen admonitionisque ratio peræque utilis est.

XXXII. Ac profecto legem quoque apud nos constitutam esse oportebat, quæ juberet, ut, quemadmodum olim apud sapientes Hebræos, a quibusdam Scripturæ sacræ libris juvenes arcebantur, utpote tenerioribus adhuc minimeque firmis animis haudquaquam profuturis; eodem quoque modo, non quibuslibet, nec semper, sed certo tempore, ac D certis hominibus, de fide disputandi potestas fieret, iis nimirum, qui nec ingenio sunt omnino segni et ignavo; nec rursum iis, qui inexplebili quadam

[4] Luc. XIII, 8. [5] Rom. IX, 3. [6] I Cor. VIII, 42. [7] Rom. XIV, 15.

(74) *Ἐπιστρέψαι, καὶ θεραπεῦσαι, καί*, etc. Sic Reg. bm, et Or. 1. In ed., ἐπιστρέψαι, καὶ περιβαλεῖν κόπρια, θεραπεῦσαι τήν, etc.

(75) *Ἐπανόρθωσιν*. Sic Reg. bm, Coisl. 1 et 2, etc. In ed., ἐπανόρθωσον.

(76) *Ἐχίδνης ἰός*, etc. « Viperæ virus non est improbitas. » Hinc Elias: « Frater tuus non est bellua venenosa, ut præ metu, ne quid mali tibi ab eo accidat, vel fugiendus sit, vel occidendus, quod certe fieret, si eum a pietate, aut ab Ecclesia, tanquam alienum excluderes. »

(77) *Φεύγοντι*. Plures codd., φεύγοντι καὶ ἀποκτείναντι.

(78) *Αὐτός*. Sic tres Regg., Coisl. 1, Comb., etc. In ed., αὐτόν.

(79) *Ἀπολλύεις*. Unus Reg., et duo Colb., ἀπολλύς.

(80) *Χρῆν*. Sic plures Regg., et Colb., Coisl. 2, et Or. 1. Billius autem ad marg. Bas. edit. scripsit, χρῆναι, quod secutus est Morellus. Par. ed.

(81) *Οὕτω καὶ μηδὲ παντί*. Sic tres Regg., Coisl. 1, Or. 1. etc. Prave in ed., οὐ τῷ μὴ παντί.

(82) *Ὀλιγώροις*. Gloss., ἀσθενεστέροις, « imbecillioribus. »

(83) *Φιλοτίμοις*. Gloss., ἤτοι φιλοδόξοις.

aviditate laborant, gloriæque studio ducuntur, atque in pietate **601** ferventiores sunt quam par sit, atque hi quidem illic collocarentur, ubi nec sibi ipsis, nec aliis noxii essent; iis autem, qui in disputationibus modesti, ac vere compositi et temperantes essent, libera disputandi facultas daretur: promiscua vero multitudo ab hac via, et loquacitatis morbo hac tempestate vigente, abducta et aversa, et aliud virtutis genus minus periculosum traduceretur, ubi et segnities minorem labem ac detrimentum afferret, et insaturabilis aviditas pietatis laudem mereretur.

XXXIII. Etenim si, ut *unus Dominus, una fides, unum baptismum, unus Deus, Pater omnium, et per omnia, et in omnibus*[a], ita una quædam esset per disputationem et contemplationem ad salutem via, ut qui ab ea exciderent, iidem a toto quoque aberrarent, atque a Deo, ac spe salutis æternæ præcipites ejicerentur, nihil sane periculosius esset, quam vel hujusmodi consilium dare, vel huic parere. At si, ut in rebus humanis, multa et diversa sunt vitarum genera et instituta, alia majora, alia minora, alia illustriora, alia obscuriora, sic in divinis quoque, non una salutis ratio est, nec una quædam virtutis via, sed plures; atque hujus pervulgati dicti omniumque linguis celebrati, nimirum, multas apud Deum mansiones esse[b], nulla alia causa est, quam quod multæ sint viæ eo ferentes, quarum aliæ periculosiores et splendidiores sint, aliæ abjectiores et tutiores; cur, tutioribus relictis, ad unam hanc nos convertimus, adeo lubricam et periculosam, ac nescio quo ferentem? An idem quidem cibus non omnibus congruet, sed alius alii, pro diversa ætatum et constitutionum ratione; eadem autem vita, aut disputatio cunctis conducet? Hoc ipse quidem non dixerim, nec dicentibus assentiar. Quare si mihi obtemperandum duxeritis, juvenes et senes, præfecti et subditi, monachi et qui in sodalitio vivitis, supervacaneas et inutiles ostentationes valere jubebitis; atque id potius curabitis, ut per morum probitatem, et honestam vitæ rationem, ac sermones periculo vacuos ad Deum appropinquantes, ad alterius sæculi veritatem et contemplationem perveniatis, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

A ἑαυτοὺς βλάψωσι (84), μήτε ἄλλους ταττόμενοι· καὶ τὴν ἐν λόγοις ἐλευθερίαν ἔχειν τοὺς μετρίους ἐν λόγῳ, καὶ ὡς ἀληθῶς κοσμίους καὶ σώφρονας· τοὺς πολλοὺς δὲ ἀπάγειν (85) τῆς ὁδοῦ ταύτης, καὶ τῆς νῦν κατεχούσης φιλολαλιᾶς καὶ ἀῤῥωστίας, καὶ (86) ἐπ' ἄλλο τι τρέπειν ἀρετῆς εἶδος ἀκινδυνότερον, ἔνθα καὶ τὸ ὀλίγωρον ἧττον βλαβερὸν, καὶ τὸ ἄπληστον-εὐσεβέστερον.

ΛΓ'. Εἰ μὲν γὰρ, ὥσπερ *εἷς Κύριος, μία πίστις, ἓν βάπτισμα, εἷς Θεὸς, ὁ Πατὴρ πάντων, καὶ διὰ πάντων, καὶ ἐν πᾶσιν*, οὕτω καὶ μία τις ἦν σωτηρίας ὁδὸς, ἡ διὰ λόγου καὶ θεωρίας, καὶ ταύτης B ἐκπεσόντας, ἔδει τοῦ παντὸς ἁμαρτεῖν, καὶ ἀποῤῥιφθῆναι (87) Θεοῦ, καὶ τῆς ἐκεῖθεν ἐλπίδος· οὐδὲν ἂν ἦν, οὔτε τοῦ συμβουλεύειν τὰ τοιαῦτα, οὔτε τοῦ πείθεσθαι σφαλερώτερον. Εἰ δὲ, ὥσπερ ἐν τοῖς ἀνθρωπίνοις, πολλαὶ διαφοραὶ βίων καὶ προαιρέσεων, μειζόνων τε καὶ ἡττόνων, λαμπροτέρων καὶ ἀφανεστέρων (88), οὕτω κἀν τοῖς θείοις, οὐχ ἕν τι τὸ σῶζόν ἐστιν, οὐδὲ μία τῆς ἀρετῆς ὁδὸς, ἀλλὰ πλείονες, καὶ τοῦ (89) πολλὰς εἶναι μονὰς παρὰ τῷ Θεῷ, τούτου δὲ (90) τοῦ θρυλλουμένου, κἀν ταῖς πάντων κειμένου γλώσσαις, οὐκ ἄλλο τι ἢ τοῦτο αἴτιον, τὸ πολλὰς εἶναι τὰς ἐκεῖσε φερούσας ὁδοὺς, τὰς μὲν ἐπικινδυνοτέρας τε καὶ λαμπροτέρας, τὰς δὲ ταπεινοτέρας τε καὶ ἀσφαλεστέρας· τί τὰς ἀσφαλεστέρας ἀφέντες, ἐπὶ μίαν ταύτην τρεπόμεθα, τὴν οὕτως ἐπισφαλῆ καὶ ὀλισθηρὰν, καὶ οὐκ οἶδ' ὅποι (91) φέρουσαν; C Ἢ τροφὴ μὲν οὐχ ἡ αὐτὴ πᾶσι κατάλληλος, ἄλλῳ δὲ ἄλλη κατὰ τὴν διαφορὰν καὶ (92) τῶν ἡλικιῶν καὶ τῶν ἕξεων· βίος δὲ ὁ αὐτὸς πᾶσι συμφέρων, ἢ λόγος; Οὐκ ἔγωγε τοῦτο εἴποιμ' ἂν (93), οὐδὲ προσθοίμην τοῖς λέγουσιν. Εἴ τι οὖν ἐμοὶ πείθεσθε, νέοι καὶ γέροντες, ἄρχοντες λαῶν (94) καὶ ἀρχόμενοι, μονασταὶ καὶ μιγάδες, τὰς μὲν περιττὰς καὶ ἀχρήστους φιλοτιμίας χαίρειν ἐάσατε· αὐτοὶ δὲ διὰ βίου, καὶ πολιτείας, καὶ λόγων τῶν ἀκινδυνοτέρων τῷ Θεῷ πλησιάζοντες (95), τεύξεσθε τῆς ἐκεῖθεν ἀληθείας καὶ θεωρίας, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα (96) εἰς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[a] Ephes. IV, 5, 6. [b] Joan. XIV, 2.

(84) *Βλάψωσι*. Plures codd., βλάψουσι.
(85) *Ἀπάγειν*. In nonnullis, ἀπαγαγόντας.
(86) *Καί*. Deest in pluribus Regg., et Or. 1.
(87) *Ἀποῤῥιφθῆναι*. Reg. bm, et Or. 1, ἀποῤῥιφῆναι.
(88) *Λαμπροτέρων καὶ ἀφανεστέρων*. Plures Regg., et Or. 1, λαμπροτέρων τε καὶ σφαλερωτέρων. Billius ad marg. Bas. ed., quæ habet, σφαλεστέρων, scripsit: « Putamus legendum, ἀφανεστέρων, ut opponatur λαμπροτέροις, quemadmodum τὰ ἥττω τοῖς μείζοσι, quod etiam satis ostendunt quæ sequuntur. »
(89) *Καὶ τοῦ*. Comb., καὶ τό.

D (90) *Τούτου δέ*, etc. Sic Reg. bu, et Or. 1. Sic etiam Billius ad marg. Bas. edit. scripsit. Coisl. 1, τοῦτο δὲ τὸ θρυλλούμενον... κείμενον. In ed., τοῦτο δὴ τοῦ, etc.
(91) *Ὅποι*. Reg. bm, ὅπῃ.
(92) *Καί*. Deest in tribus Regg., et Or. 1
(93) *Εἴποιμ' ἄν*. Regius bm, συμβουλεύσαιμεν, « suaserim. »
(94) *Λαῶν*. Hanc vocem respuit Combefisius.
(95) *Πλησιάζοντες*. In nonnullis, πλησιάσαντες.
(96) *Ὧ ἡ δόξα*. Plures codices sic desinunt: ᾧ πᾶσα δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν· « cui omnis gloria in sæcula. Amen. »

602 MONITUM IN ORATIONEM XXXIII.

I. Arianorum jactantiam, injurias et cavillationes in hac oratione, oratorie quidem, sed fortiter retundit Gregorius. Quasi ex abrupto sic exorditur : « Ubi tandem sunt, qui paupertatem nobis exprobrant, qui opes suas insolenter jactant, qui Ecclesiam multitudine definiunt, et pusillum gregem aspernantur, qui divinitatem metiuntur, et populum velut ad lancem appendunt? » Hinc ablegatam pacem, et exitiosas domesticarum in fide dissensionum calamitates deplorat; atque Arianorum persecutiones, facinora, cædes et sacrilegia, longa partium enumeratione, percurrens, ostendit quam longissime ipsi a suis et Catholicorum moribus ac lenitate distent. Deinde puerilibus ac ineptis respondet cavillationibus, quibus obtrectatores eum in contemptum adducere conabantur. Objiciebant enim, quod « ex ignobili oppido oriundus esset (n. 6), » quod « nec lepidus, nec urbanus, quod peregrinus et externus (n. 8), » aliaque permulta (n. 11), quæ profecto in adversariorum potius, quam Gregorii contumeliam recidebant. Tum profanam illorum multitudinem cum gregis sui exiguitate conferens, hunc extollit, illos deprimit. « Hi, inquit (n. 15), ædes habent, nos hospitem; hi templa, nos Deum; hi populos, nos angelos; hi aurum et argentum, nos repurgatam doctrinam; » quæ omnia merito vanis ac insulsis hæreticorum opibus pretiosiora et præstantiora erant. Nihil ergo mirum, si charissimum gregem, licet exiguum, ampliori præferat; utpote qui hunc facilius conspicere, atque a luporum voracitate tueri ac servare posset. Verum interim prophetico velut afflatus spiritu, non dubitat quin aliquando eum latiorem visurus sit. « Multos enim, » addit (n. 15), « ex his, qui nunc in luporum numero sunt, inter oves, ac fortasse etiam inter pastores recensendos habeo. » Quod vaticinium eventus postea confirmavit. Demum ex baptismi forma, Arianorum et Eunomianorum errores, qui Filium et Spiritum sanctum creatos esse asserebant, coarguens, eleganti ac eximiæ orationi finem imponit.

II. Ex his quæ jam diximus, nemo est qui non fateatur hanc orationem Constantinopoli habitam fuisse anno 380. Plura etiam adhuc ex hac oratione ad id confirmandum colligi possunt. Nondum enim Gothos, a Deo « in solutæ Trinitatis pœnam » collectos et coadunatos (n. 2) debellarat Theodosius. Nondum ecclesiæ erant Catholicis restitutæ, cum agnoscat ipse Gregorius (n. 15), « exiguum adhuc esse gregem et caulam angustam. » Quæ quidem satis indicant annum 380, vel, ut cum Tillemontio loquar [97], illud temporis spatium quod « inter vicesimum Aprilis anni 379 et vicesimum sextum Novembris anni 380 intercedit. » Nulla enim est hac de re inter eruditos controversia. At idem quoque desideraretur animorum consensus, ad dignoscendum quis fuerit ille senex de quo sic loquitur Gregorius (n. 5) : « Hesternam meam victimam posco, senem illum, quem exsilio redeuntem, 603 medio die, media in urbe, saxis excepistis. » Licet enim de isto facto apud scriptores mentio fiat, attamen incertum adhuc quidem est, ad quem senem id certo referri possit. Censet Elias Eusebium Samosatensem hic a Gregorio designari. Hæc revera Theodoretus ac Nicephorus [98] narrant de isto Eusebio, cui « Dolicham ingredienti, mulier quædam Ariana labe maculata, tegulam e superiori ædium parte immisit, ejusque caput obtrivit. » Addunt etiam, quod ab ipso quoque Gregorio observatur, Eusebium morientem, eos qui aderant jurejurando obstrinxisse, ne a muliere pœnas hujus facti ullas exigerent. » Quamvis autem hæc non ignoraret Tillemontius, conjecit tamen vir eruditus [99], « senem illum fuisse Eustathium presbyterum, » a Valente imperatore in oppidum Thraciæ Bizuam relegatum, quod anno 370 Evagrium Constantinopolitanæ Ecclesiæ episcopum præfici curasset. At Socrates et Sozomenus [1], qui Eustathii exsilium referunt, nihil tamen de ipsius in urbem Constantinopolim reditu ac inexspectata morte commemorant. Baronius etiam [2], qui hunc orationis locum sic exscripsit : « Hominem meum posco, quem hesterno die trucidastis, senem illum, quem ab exsilio redeuntem, et huc appellentem, » etc., videtur quidem his ultimis verbis Constantinopolim designare voluisse; sed nihil de isto sene indicavit. Cum igitur historica monumenta Gregorii narrationi optime consonent, nos quoque cum Elia hunc locum de Eusebio Samosatensi intelligendum arbitramur.

(97) T. IX, pag. 728.
(98) Theodoret. *Hist.* lib. v, c. 3; Nicephor. *Hist.* lib. xii, c. 5
(99) T. IX, not. xxix, p. 714.
(1) Socr. *Hist.* l. iv. c. 15, p. 226; Sozom. *Hist.* l. vi, c. 13, p. 655.
(2) Anno 380, § vi, p. 441.

ΛΟΓΟΣ ΛΓ'.

Πρὸς Ἀρειανούς, καὶ εἰς ἑαυτόν.

A

Α'. Ποῦ ποτέ εἰσιν, οἱ τὴν πενίαν ἡμῖν ὀνειδίζοντες, καὶ τὸν πλοῦτον κομπάζοντες; Οἱ πλήθει τὴν

ORATIO XXXIII [a].

Adversus Arianos, et de seipso.

I. Ubi tandem sunt qui paupertatem nobis exprobrant, opesque suas insolenter jactant? Qui

[a] Alias XXV quæ autem 33 erat, nunc 27. — Habita Constantinopoli circa medium annum 380.

Ecclesiam multitudine definiunt, ac parvum gregem aspernantur? Qui et divinitatem metiuntur, et populum velut ad lancem appendunt? Qui arenam in pretio habent, et mundi lumina contumeliis afficiunt? Qui denique lapides aggerunt, et gemmas contemnunt? Non enim norunt, quod quanto arena stellis copiosior est, et lapides pellucidis lapidibus, tanto vicissim hæc illis puriora et præstantiora sunt. Rursus indignaris? Rursus arma induis? Rursus contumeliam infers? Num nova fides? Parumper, quæso, minas istas comprime, ut loquar. Non injuriam inferemus, sed coarguemus: non minas intendemus, sed exprobrabimus: non feriemus, sed medicinam afferemus. **604** Istudne quoque tibi contumelia videtur? O insignem superbiam! Etiamne hic eum, qui tibi dignitate par est, in servilem ordinem cogis? Verum, si non ita se res habet, fac nostram dicendi libertatem æquo animo feras. Nam et frater cum fratre expostulat, quoties ab eo æqua portione fraudatur.

A Ἐκκλησίαν (3) ὁρίζοντες, καὶ τὸ βραχὺ διαπτύοντες ποίμνιον; οἱ καὶ θεότητα μετροῦντες (4), καὶ λαὸν σταθμίζοντες; οἱ τὴν ψάμμον τιμῶντες, καὶ τοὺς φωστῆρας ὑβρίζοντες; οἱ τοὺς κάχληκας θησαυρίζοντες, καὶ τοὺς μαργαρίτας ὑπερορῶντες (5); Οὐ γὰρ ἴσασιν, ὅτι οὐ τοσοῦτον ψάμμος ἀστέρων ἀφθονωτέρα, καὶ λίθων διαυγῶν κάχληκες, ὅσον ταῦτα ἐκείνων καθαρώτερά τε καὶ τιμιώτερα. Πάλιν ἀγανακτεῖς; πάλιν ὁπλίζῃ; πάλιν ὑβρίζεις (6); ἡ καινὴ (7) πίστις; Μικρὸν ἐπίσχες τὴν ἀπειλὴν, ἵνα φθέγξωμαι. Οὐχ ὑβρίσομεν, ἀλλ' ἐλέγξομεν (8)· οὐκ ἀπειλήσομεν, ἀλλ' ὀνειδίσομεν (9)· οὐ πλήξομεν, ἀλλ' ἰατρεύσομεν. Ὕβρις σοι καὶ τοῦτο δοκεῖ; Τῆς ὑπερηφανίας! Κἀνταῦθα δοῦλον ποιεῖς τὸν (10) ὁμότιμον; Εἰ δὲ μὴ, δέξαι μου τὴν παῤῥησίαν. Καὶ B ἀδελφὸς ἀδελφὸν ἐλέγχει πλεονεκτούμενος.

II. Visne te verbis illis alloquar, quibus Deus rebellem et obdurum Israelem affatur[10]? *Popule meus, quid feci tibi, aut quid te læsi, aut quid tibi molestus fui?* Imo vero ad te, qui contumeliis in me uteris, orationem ipse habebo. Male omnino alii aliorum tempora observamus, ac soluta per sententiæ diversitatem animorum concordia, majori pene audacia et crudelitate nos ipsos mutuo insectamur, quam, qui nunc bello nos lacessunt, barbari, quos Trinitas soluta conjunxit. Quin hoc quoque nomine sceleratiores sumus, quod non exteros exteri, nec ignotos ignoti (quæ res nonnihil etiam calamitatem levat), verum nosipsos mutuo, et quasi domestici domesticos, populamur, et incessimus; aut, si mavis, ejusdem corporis membra, consumimus invicem atque consumimur. Neque id grave et indignum est, quanquam alioqui pergrave; sed quod animis ita comparati sumus, ut imminutionem nostram, accessionem, atque incrementum esse existimemus. Quoniam autem ad hunc modum affecti sumus, atque ad temporum rationem fidem nostram accommodamus, age, tem-

Β'. Βούλει σοι τὰ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Ἰσραὴλ φθέγξομαι (11), τραχηλιῶντα καὶ σκληρυνόμενον; *Λαός μου, τί ἐποίησά σοι, ἢ τί ἠδίκησά σε, ἢ τί παρηνώχλησά* (12) *σοι;* Μᾶλλον δὲ, πρὸς σέ μοι τὸν ὑβριστὴν ὁ λόγος. Κακῶς μὲν τοὺς ἀλλήλων ἐπιτηροῦμεν καιροὺς, καὶ τὸ σύμψυχον (13) τῷ ἑτεροδόξῳ λύσαντες, μικροῦ καὶ τῶν νῦν πολεμούντων ἡμῖν βαρβάρων (14), οὓς ἡ Τριὰς λυομένη συνέστησεν. Γεγόναμεν ἀλλήλοις ἀπανθρωπότεροι καὶ θρα- C σύτεροι, πλὴν ὅσον οὐ ξένοι βάλλομεν ξένους, οὐδὲ ἀλλογλώσσους ἀλλόγλωσσοι (ὃ καὶ βραχεῖα παραμυθία τῆς συμφορᾶς), ἀλλήλους δὲ, καὶ οἷον οἱ τῆς αὐτῆς οἰκίας, φερόμεν τε καὶ ἄγομεν· εἰ βούλει δὲ, τὰ τοῦ αὐτοῦ σώματος μέλη δαπανῶμεν καὶ δαπανώμεθα· καὶ οὐχὶ τοῦτό που δεινὸν (15), καίπερ ὂν τηλικοῦτον, ἀλλ' ὅτι καὶ προσθήκην νομίζομεν τὴν ὑφαίρεσιν. Ἐπεὶ δὲ οὕτως ἔχομεν, καὶ μετὰ τῶν καιρῶν πιστεύομεν, ἀντιδῶμεν τοὺς καιροὺς ἀλλήλοις· σὺ τὸν σὸν βασιλέα, κἀγὼ τοὺς ἐμούς· σὺ τὸν Ἀχαάβ (16), ἐγὼ τὸν Ἰωσίαν (17). Διήγησαί μοι τὴν σὴν ἐπιείκειαν, κἀγὼ τὴν ἐμὴν θρασύτητα. Μᾶλλον δὲ, τὴν μὲν σὴν, πολλαὶ καὶ βίβλοι καὶ

[10] Mich. vi, 6.

(3) *Ἐκκλησίαν*, etc. Ecclesiæ definitionem ex multitudine deductam irridet Gregorius; non quod vera Christi Ecclesia, locorum et temporum universitate, ac membrorum multitudine, præ aliis societatibus, quæ Ecclesiæ titulo gloriantur, Catholica non sit; sed quia Ariani veram se Constantinopolis Ecclesiam esse jactabant. Risu id magis, quam confutatione dignum erat, cum Regiæ civitatis Orthodoxi, omni pene terrarum orbi, ejusdem communionis et fidei societate, jungerentur.

(4) *Θεότητα μετροῦντες*. Ariani Trinitatis personas in dispares gradus dividebant. Juxta illos, Spiritus sanctus erat « magnus, » Filius « major, » et Pater « maximus. »

(5) *Ὑπερορῶντες*. Or. 1, περιορῶντες. Reg. hu, περιορίζοντες. In quibusdam, ὑπερορίζοντες.

(6) *Πάλιν ὑβρίζεις*. Reg. hu, Or. 1, etc., πάλιν ὕβρις.

(7) *Καινή*. Reg. a, et Coisl. 2, κενή, « vana. »

(8) *Ἐλέγξομεν*. Reg. bm, ἐλέγξωμεν.

D (9) *Ὀνειδίσομεν*. Reg. bm, ὀνειδίσωμεν.

(10) *Τόν*. Sic Regg. a, bm. In ed., τό.

(11) *Φθέγξομαι*. Comb., φθέγξωμαι.

(12) *Παρηνώχλησα*. In quibusdam, παρηνόχλησα.

(13) *Τὸ σύμψυχον*. Sic tres Regg., et quatuor Colb. In ed., τὸν σύμψυχον.

(14) *Βαρβάρων*. Gothos, ut arbitramur, intelligit, qui anno 377 Thraciam populati sunt; idque in pœnam solutæ pacis, ac errorum circa sanctissimam Trinitatem.

(15) *Καὶ οὐχὶ τοῦτό που δεινόν*. Sic plures codd. In Or. 1, Par., et Coisl. 1, καὶ οὐχὶ τοῦτό πως. Comb., οὐ τοῦτό πως δεινὸν, εἰ καὶ δεινόν. Prave in ed., καὶ οὐχὶ τοῦ τόπου δεινόν.

(16) *Ἀχαάβ*. Schol.: Οὐαλέντα λέγει· « Valentem dicit. »

(17) *Ἰωσίαν*. Schol.: Θεοδόσιον τὸν Μέγαν οἶμαι λέγειν· « Theodosium Magnum, ut arbitror, intelligit. »

γλῶσσαι φέρουσιν, ἃς καὶ ὁ μέλλων ὑπολήψεται χρόνος, ἐμοὶ δοκεῖν, ἡ ἀθάνατος στήλη τῶν πράξεων· ἐγὼ δὲ τὴν ἐμαυτοῦ διηγήσομαι.

A pora cum temporibus committamus. Regem tuum profer : ego proferam meos. Tu Achab : ego Josiam. Tuam mihi humanitatem et mansuetudinem commemora : ego item meam audaciam et importunitatem exponam. Quin potius, tuam quidem inhumanitatem, et multi libri, et linguæ circumferunt, quas etiam posteritas omnis exceptura est, æternam, nisi me opinio fallit, rebus a te gestis ignominiæ notam inustura : meam vero ipse oratione complectar.

Γ'. Τίνα δῆμον ἐπήγαγόν σοι θράσει φερόμενον; Τίνας ὁπλίτας παρέταξα; Τίνα στρατηγὸν θυμῷ ζέοντα (18), καὶ τῶν ἐπιτασσόντων (19) θρασύτερον, καὶ τοῦτον οὐδὲ Χριστιανὸν, ἀλλ' οἰκείαν θρησκείαν προσάγοντα τοῖς ἑαυτοῦ δαίμοσι, τὴν καθ' ἡμῶν ἀσέβειαν; Τίνας εὐχομένους ἐπολιόρκησα, καὶ τὰς χεῖρας πρὸς τὸν Θεὸν αἴροντας; Τίνας ψαλμῳδίας σάλπιγξιν ἔστησα; Τίνων μυστικὸν αἷμα φονικοῖς B αἵμασιν ἔμιξα; Τίνων οἰμωγὰς θρήνοις ἔπαυσα, πνευματικὰς ὀλεθρίοις (19*), καὶ δάκρυσι τραγῳδίας, δάκρυα κατανύξεως; Ποῖον (20) προσευχῆς οἶκον πεποίηκα πολυάνδριον; Ποῖα λειτουργικὰ σκεύη, καὶ τοῖς πολλοῖς ἄψαυστα, χερσὶν ἀνόμων ἐξέδωκα, ἢ Ναβουζαρδὰν τῷ ἀρχιμαγείρῳ, ἢ Βαλτάσαρ τῷ κακῶς ἐν τοῖς ἁγίοις τρυφήσαντι, καὶ μέντοι καὶ δίκας εἰσπραχθέντι τῆς ἀπονοίας ἀξίας; Θυσιαστήρια ἠγαπημένα, ὥς φησιν ἡ θεία (21) Γραφὴ, νυνὶ δὲ καθυβρισμένα· ὑμῶν δὲ ποῖον (22) δι' ἡμᾶς κατωρχήσατο μειράκιον ἀσελγὲς, αἰσχρὰ λυγιζόμενον (23), καὶ καμπτόμενον; μᾶλλον δὲ, διὰ τίνος ἐγὼ τοιούτου (24) τὸ μέγα μυστήριον καὶ θεῖον ἐξωρχησάμην (25); Καθέδρα τιμία, καὶ τιμίων ἀνδρῶν ἵδρυμα καὶ ἀνάπαυμα, καὶ πολλοὺς εὐσεβεῖς ἀμείψασα ἱερέας, ἄνωθεν τὰ θεῖα μυσταγωγήσαντας· C ἐπὶ δὲ σὲ τίς ἀνέβη δημηγόρος Ἕλλην, καὶ γλῶσσα πονηρὰ, τὰ Χριστιανῶν στηλιτεύουσα; Παρθένων αἰδὼς καὶ σεμνότης, ὄψεις ἀνδρῶν μηδὲ σωφρόνων φέρουσα, σὲ δὲ τίς ἡμῶν ᾔσχυνε καὶ καθύβρισε μέχρι τῶν ἀθεάτων, καὶ ἀσεβῶν ὄψεσι προὔθηκε θέαν ἐλεεινὴν, καὶ τοῦ Σοδομιτικοῦ (26) πυρὸς ἀξίαν; Ἐῶ γὰρ θανάτους λέγειν τῆς αἰσχύνης ἀνεκτοτέρους.

III. Quem populum audacia elatum in te immisi? Quos milites instruxi? Quem belli ducem ira inflammatum, iisque, qui imperabant, atrociorem, ac ne Christianum quidem ipsum, verum suam adversum nos impietatem, tanquam congruentem quemdam cultum dæmonibus suis offerentem? Quosnam precibus operam dantes, manusque ad Deum attollentes, obsidione cinxi? Quas psalmorum cantiones, tubarum **605** clangore compressi? Quorum mysticum sanguinem cum cædium sanguine permiscui? Quos spirituales fletus, emorientium fletibus, et quas pœnitentiæ lacrymas, tragœdiæ lacrymis cohibui? Quam orationis domum in sepulcrum converti? Quæ vasa ministerio sacro destinata, nec vulgi manibus attrectanda, iniquorum manibus dedidi, nempe, vel Nabuzardæ coquorum præfecto [11], vel Baltazaro [12], qui male in sanctis poculis perbacchatus est, atque adeo dignas amentia sua pœnas exsolvit? Altaria chara, ut ait Scriptura [13], nunc autem contumeliæ habita; quisnam impudicus adolescens, turpiter membra torquens ac inflectens, nostra causa vobis insultavit? vel potius, per quem unquam hujusmodi nebulonem ego magnum et divinum mysterium ludibrio habui? O cathedra præclara, et præclarorum virorum sedes ac requies, quæque multos pios sacerdotes, qui jam olim res divinas docuerunt, commutasti; quisnam ethnicus concionator te conscendit, et improba lingua, Christianorum religionem invectiva oratione proscindens? O virginum pudor et castitas, ne pudicorum quidem virorum conspectum ferens, quisnam ex nostris, usque etiam ad eas corporis partes, quas inspicere nefas erat, probro et contumelia vos affecit, atque impiorum oculis miserandum spectaculum proposuit, flammaque Sodomitica vindicandum? Mitto enim cædes hujusmodi probro tolerabiliores.

Δ'. Τίνας ἐπαφήκαμεν θῆρας ἁγίων σώμασιν, ὥς D τινες τὴν ἀνθρωπείαν φύσιν (27) δημοσιεύσαντες, ἓν ἐγκαλέσαντες μόνον, τὸ μὴ τῇ ἀσεβείᾳ συνθέσθαι,

IV. Quas feras in sanctorum corpora immisimus, ut nonnulli, qui humanam naturam publicarunt et prostituerunt, hoc unum crimini vertentes, quod

[11] IV Reg. xxv, 11. [12] Dan. v, 3. [13] Ose. viii, 11.

(18) *Ζέοντα.* Reg. bm, ζέσαντα.

(19) *Ἐπιτασσόντων.* Schol. : Βασιλέων ἑτεροδόξων· « Imperatoribus Hæreticis crudeliorem. » Hic designatur Palladius Ægypti rector, qui, juxta Theodoretum, *Hist.* lib. iv, c. 22, post Athanasii obitum, Alexandriæ, ac in tota Ægypto, Catholicos gravissime afflixit.

(19*) *Τίνων οἰμωγὰς θρήνοις ἔπαυσα, πνευματικὰς ὀλεθρίοις.* Sic Regg. bm, hu, et tres Colb. In ed., τίνων οἰμωγὰς ἔπαυσα πνευματικὰς θρήνοις ὀλεθρίοις.

(20) *Ποῖον.* Tres Colb. et Comb., ὑμῶν δὲ ποῖον.

(21) *Θεία.* Deest in Or. 1.

(22) *Ποῖον.* Sic Regg. a, d, Coisl. 1, etc. In ed., ποίων.

(23) *Αἰσχρὰ λυγιζόμενον.* Sic plures codd. In Par. ed., αἰσχρὰ λογιζόμενον, quod Billius vertit : « turpiter cantillans. » Nihil tamen de turpi cantu exstat in Petri Alexandrini epistola, apud Theodoretum lib. iv, c. 22, quamvis turpem et obscenam juvenis illius prædicationem memoret.

(24) *Διὰ τίνος ἐγὼ τοιούτου.* Jes., διὰ τίνος τοιούτων.

(25) *Ἐξωρχησάμην.* Sic plures Regg. et Colb., Or. 1, Par., Comb., etc. In ed., ἐξορχησάμενος.

(26) *Σοδομιτικοῦ.* Duo Regg., Σοδομιτῶν.

(27) *Ἀνθρωπείαν φύσιν.* Sic tres Regg., Coisl. 2 et Par. Sic etiam legit Billius. In ed. et uno cod., ἀπάνθρωπον, « crudelem naturam. » Or. 1, ἀπανθρωπείαν. Hæc sensu simpliciori, et absque metaphora, de damnatis ad bestias intelligi possunt.

impiis dogmatibus assentiri, atque ipsorum communione contaminari recusassent, quam velut serpentis virus fugimus, non illam quidem corpus lædentem, verum intimos animæ sinus inficientem? Quibus crimini datum est, quod mortuos, qui feris etiam ipsis venerationi fuerunt, sepultura donassent? Et quidem quale hoc crimen judicatum est? Alio scilicet theatro, atque aliis feris dignum. Quorum episcoporum, inspectantibus discipulis, nec præter lacrymas quidquam opis ipsis afferre valentibus, seniles carnes ferreis ungulis laceratæ sunt: **606** quæ cum Christo suspensæ fuerunt, et per cruciatum victoriam retulerunt, et populum pretioso sanguine asperserunt, ac postremo ad necem abductæ sunt, cum Christo et crucifigendæ, et sepeliendæ, et gloriam adepturæ; cum Christo, inquam, qui per hujusmodi victimas et hostias de mundo triumphavit? Quosnam presbyteros ignis et aqua, elementa contraria, inter se diviserunt, novo et inaudito more navigantibus prælucentes, simulque cum ea navi, in qua e portu solverant, conflagrantes? Quinam (ut majorem nostrorum malorum partem silentio contegam), ab ipsis etiam præfectis, qui ejusmodi officia illis præstabant, crudelitatis accusati sunt? Nam etsi cupiditatibus eorum obsequebantur, at sævum tamen et crudele animi propositum oderant. Illud enim temporis erat, hoc rationis et consilii; illud imperatorii sceleris, hoc animi agnoscentis, quid leges, ex quarum præscripto jus dicendum erat, postularent.

A μηδὲ τῇ κοινωνίᾳ χρανθῆναι, ἣν ὡς ἰὸν ὄφεως φεύγομεν, οὐ σῶμα βλάπτουσαν, τὰ δὲ βάθη μελαίνουσαν τῆς ψυχῆς (28); τίσι καὶ τὸ θάψαι νεκροὺς ἔγκλημα γέγονεν, οὓς καὶ θῆρες ᾐδέσθησαν; καὶ τὸ ἔγκλημα πόσον; Ἄλλου θεάτρου καὶ θηρῶν (29) ἄλλων ἄξιον. Τίνων ἐπισκόπων γηραιαὶ σάρκες τοῖς ὄνυξι κατεξάνθησαν, παρόντων τῶν μυηθέντων (30) καὶ βοηθεῖν οὐκ ἐχόντων, πλὴν τοῦ δακρύειν· μετὰ Χριστοῦ κρεμασθεῖσαι, τῷ παθεῖν νικήσασαι, καὶ τῷ τιμίῳ αἵματι τὸν λαὸν ῥαντίσασαι, καὶ τέλος ἀπαχθεῖσαι τὸν ἐπὶ θάνατον (31), Χριστῷ καὶ συσταυρωθησόμεναι (32), καὶ συνταφησόμεναι, καὶ συνδοξασθησόμεναι, Χριστῷ τῷ τὸν κόσμον νικήσαντι διὰ τοιούτων σφαγίων τε καὶ θυμάτων; Τίνας πρεσβυτέρους ἐναντίαι φύσεις, ὕδωρ καὶ πῦρ, ἐμερίσαντο, πυρσὸν ἄραν- B τας (33) ξένον ἐπὶ θαλάσσης (34), καὶ τῇ νηὶ συμφλεχθέντας ἐφ' ἧς ἀνήχθησαν; Τίνες (ἵνα τὰ πλείω συγκαλύψω τῶν ἡμετέρων (35) κακῶν) καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ἀρχόντων (36) ἀπανθρωπίαν ἐνεκλήθησαν, τῶν τὰ τοιαῦτα χαριζομένων; Καὶ γὰρ εἰ ταῖς ἐπιθυμίαις ὑπηρέτουν, ἀλλ' οὖν ἐμίσουν τῆς προαιρέσεως τὸ ὠμόν. Τὸ μὲν γὰρ ἦν τοῦ καιροῦ, τὸ δὲ τοῦ λογισμοῦ· καὶ τὸ μὲν τῆς τοῦ βασιλέως παρανομίας, τὸ δὲ τῆς τῶν νόμων (37), οἷς δικάζειν ἐχρῆν, συναισθήσεως.

V. Atque, ut antiquiora commemoremus (ejusdem enim hæc quoque sodalitii sunt), quibusnam, vel mortuorum, vel viventium, manibus præcisis falsum crimen sanctis viris intuli, ut fidem per fraudem et calumniam oppugnarem? Quorum exsilia tanquam beneficia numeravi, ac ne sacrorum quidem philosophorum sacros cœtus veritus sum, in quibus supplices exquirebam; imo contra, illos quoque martyres effeci, virtutis causa periculum subeuntes? Quibusnam ego, cui sermonis petulantia objicitur, scorta immisi, et quidem ejusmodi

C Ε'. Ἢ ἵνα τὰ παλαιότερα λέγωμεν (καὶ ταῦτα γὰρ τῆς αὐτῆς φρατρίας), τίνας περιελὼν χεῖρας, ἢ τεθνηκότων, ἢ ζώντων ἁγίων, κατεψευσάμην, ἵνα τὴν πίστιν πολεμήσω διὰ τῆς ἐπηρείας; Τίνων ἐξορίας ὡς εὐεργεσίας ἠρίθμησα, καὶ οὐδὲ φιλοσόφων ἱερῶν ᾐδέσθην ἱερὰ συστήματα, ὅθεν τοὺς ἱκέτας (38) ἐζήτουν. Τοὐναντίον μὲν οὖν, κἀκείνους ἐποίησα μάρτυρας, ὑπὲρ τοῦ καλοῦ κινδυνεύοντας. Τίσιν ἐπεισήγαγον πόρνας ἀσάρκοις μικροῦ καὶ ἀναίμοσι, τὴν περὶ τῶν λόγων (39) ἀσέλγειαν ἐγκαλούμενος; Τίνας (40) τῶν εὐσεβῶν τῆς πατρίδος ὑπερορίσας, ἀνδρῶν ἀνό-

(28) *Ψυχῆς*. Deest in duobus Regg. et Or. 1.

(29) *Θηρῶν*. Or. 1, θρήνων. « Alio planctu dignum. » Sed ad marg., θηρῶν.

(30) *Τῶν μυηθέντων*. Schol.: Τῶν ὁμοπίστων καὶ ὁμοδόξων· « Ejusdem fidei et doctrinæ. »

(31) *Τὸν ἐπὶ θάνατον*. Tres Regg., Coisl. 1 et Or. 1, τὴν ἐπὶ θανάτῳ.

(32) *Χριστῷ καὶ συσταυρωθησόμεναι*. Sic Sav. et Comb. Deest in ed., καὶ συσταυρωθησόμεναι.

(33) *Ἄραντας*. Tres Regg. et Comb., ἄραντες.

(34) *Ἐπὶ θαλάσσης*. Duo Regg., ὑπὲρ θαλάσσης. In Schol. Colb. legitur: Φασὶ δὲ π' εἶναι τοὺς καέντας, ὧν ἡγοῦντο Οὔρβανος, Θεόδωρος, καὶ Μενέδημος· « Aiunt 80 esse, qui igne absumpti sunt, quorum duces erant Urbanus, Theodorus et Menedemus. » Verum incertum est de quibus presbyteris hic sermo sit. Narrat tamen Socrates in *Hist. trip.* lib. IV, c. 16, presbyteros 80 jussu Valentis a Modesto præfecto in mari concrematos fuisse. Ad hanc sententiam accedit Elias. Billius autem innuit, Gregorium hic alludere ad presbyterum illum, cujus martyrium in or. XXV, n. 10, fuse describitur.

(35) *Ἡμετέρων*. Comb. legit, ὑμετέρων. « Malorum vestrorum, » id est, « malorum quibus nos vexastis, quæ nobis intulistis. »

D (36) *Ὑπ' αὐτῶν τῶν ἀρχόντων*. Præfecti, quamvis et ipsi crudeles, et Valentis jussa exsequentes, nonnunquam tamen ipsius crudelitatem detestabantur.

(37) *Τῶν νόμων*. Or. 1, τῶν ἀνόμων, « impiorum. »

(38) *Ἱκέτας*. « Supplices, » id est, « qui obviam supplicaturi venirent. » Tales enim Ariani monachos existimabant. Agitur hic de vastatione monasteriorum, quam Socrates lib. IV, c. 22, enarrata Lucii Ariani persecutione, ita refert: « Eodem tempore monasteria vexata ab illis, atque exagitata et crudeliter oppugnata sunt. » Cæterum plures Regg. et Colb., ac duo Coisl. habent, ἱκέτας. Sic etiam legit Bill. Gabr. vero, οἰκέτας, « domesticos. » In ed. οἰκείους, « familiares. »

(39) *Περὶ τῶν λόγων*. Reg. a, Or. 1, Par., περὶ τὸν λόγον.

(40) *Τίνας*. Sic tres Regg. et Or. 1. In ed., τίνος.

μων χερσὶ παρέδωκα, ἵν' ὡς θῆρες εἱρχθέντες ἐν ἀφεγγέσιν οἴκοις, καὶ ἀλλήλων διαζευχθέντες (τοῦτο γὰρ δὴ τὸ τῆς τραγῳδίας βαρύτατον), λιμῷ καὶ δίψει κακοπαθήσωσι, τροφὴν μετρούμενοι, καὶ ταύτην διὰ στενῶν τῶν πόρων, καὶ οὐδὲ τοὺς συναλγοῦντας ὁρᾷν ἐώμενοι (41); Καὶ ταῦτα, τίνες (42); Ὧν οὐκ ἦν ἄξιος ὁ κόσμος. Οὕτω τιμᾶτε πίστιν ὑμεῖς; οὕτω ξενίζετε; Ἀγνοεῖτε τὰ πλείω τούτων· καὶ λίαν εἰκότως, διὰ τὸ πλῆθος τῶν δραμάτων, καὶ τῆς ἐν τῷ ποιεῖν τρυφῆς· ἀλλὰ τὸ πάσχον μνημονικώτερον. Τί μοι τὰ πόῤῥω λέγειν; Ἀλλά τινες καὶ τοῦ καιροῦ γεγόνασι βιαιότεροι (43), καθάπερ οἱ κατὰ φραγμῶν ὠθούμενοι σύες. Ζητῶ μου τὸ χθὲς ὑμῶν σφάγιον, τὸν γέροντα (44), καὶ Ἀβραμιαῖον πατέρα, ὃν ἐκ τῆς ὑπερορίας ἀχθέντα, λίθοις ἐδεξιώσασθε, μεσούσης ἡμέρας, ἐν μέσῃ πόλει. Ἡμεῖς δὲ καὶ τοὺς φονεῖς, εἰ μὴ φορτικὸν εἰπεῖν, ἐζητησάμεθα (45) κινδυνεύοντας. *Ποία τούτων ἵλεως ἔσομαί σοι;* φησί που τῆς Γραφῆς ὁ Θεός. Τί τούτων ἐπαινέσω; μᾶλλον δὲ, ἐκ ποίων ὑμᾶς ἀναδήσομαι;

ϛ'. Ἐπεὶ δὲ τοιαῦτα τὰ σὰ, καὶ οὕτως ἔχοντα, λέγε μοι καὶ τὰς ἐμὰς ἀδικίας, ἵν' ἢ παύσωμαι κακὸς ὢν, ἢ αἰσχύνωμαι. Ὡς ἔγωγε μάλιστα μὲν εὔχομαι μηδὲν ἁμαρτεῖν· εἰ δ' οὖν, καὶ ἀδικῶν ἐπανάγεσθαι· δευτέρα μερὶς αὕτη τῶν εὖ φρονούντων. Καὶ γὰρ εἰ μὴ κατήγορος ἐμαυτοῦ κατὰ τὸν δίκαιον ἐν πρωτολογίᾳ γίνομαι, χαίρω γε ὑπ' ἄλλου θεραπευόμενος. *Μικρά σοι*, φησὶν, *ἡ πόλις, καὶ οὐδὲ πόλις, ἀλλὰ χωρίον ξηρὸν, καὶ ἄχαρι, καὶ ὀλίγοις οἰκούμενον.* Τοῦτο πέπονθα μᾶλλον, ὦ βέλτιστε, ἢ πεποίηκα, εἴπερ ἐστὶ δεινόν· καὶ εἰ μὲν (46) ἄκων, ἀνέχομαι δυστυχῶν (47) (λεγέσθω γὰρ οὕτως)· εἰ δὲ ἑκὼν, φιλοσοφῶ. Πότερον τούτων (48) ἔγκλημα; Εἰ μὴ καὶ τὸν δελφῖνα κακίζοιτό τις (49), ὅτι μὴ χερσαῖος· καὶ τὸν βοῦν, ὅτι μὴ πελάγιος· καὶ τὴν μύραιναν, ὅτι ἀμφίβιος (50). *Ἡμῖν δὲ*, φησὶ, *τείχη καὶ θέατρα, καὶ ἱππικὰ* (51), *καὶ βασίλεια, καὶ κάλλη στοῶν καὶ μεγέθη, καὶ τὸ ἄπιστον τοῦτο ἔργον, ὁ ὑποχθόνιος* (52) *καὶ ἀέριος ποταμὸς, καὶ ὁ λαμπρὸς στύλος* (53) *οὑτοσὶ καὶ ἀπόβλεπτος, καὶ ἀγορὰ*

viris, qui carne pene ac sanguine carebant? Quosnam pios viros, patriæ finibus pulsos, hominibus iniquis dedidi, ut tenebricosis domibus ferarum in modum inclusi, atque alii ab aliis disjuncti (quod in tota tragœdia gravissimum erat), fame ac siti laborarent, certam cibi mensuram, eamque per angustas rimas accipientes, ne facta quidem ipsis potestate eos videndi, qui in iisdem doloribus versabantur? Atque hæc, quinam viri? *Quibus dignus non erat mundus* [14]. Sic fidem honori habetis? Sic hospitio excipitis? Majorem **607** horum partem ignoratis; et merito sane propter rerum gestarum multitudinem, miramque in faciendo voluptatem. At is, qui patitur, tenaciori memoria esse solet. Quid autem longinqua colligo? At nonnulli violentiores etiam sese præbuerunt, quam temporis ratio ferre videretur, non secus atque apri, qui per septa quædam magno impetu feruntur. Hesternam meam victimam posco, senem illum, et Abrahamicum patrem, quem ex exsilio redeuntem medio die, media in urbe saxis excepistis. At nos (nisi hoc dictu grave atque invidiosum sit), interemptores etiam ipsos deprecatione nostra periculo mortis liberavimus. *Super quo horum tibi propitius ero?* quodam Scripturæ loco ait Deus [15]. Quid horum laudabo? vel potius, ob quæ corona vos cingam?

VI. Quoniam autem hæc atque hujusmodi facinora tua sunt, age, jam iniquitates quoque meas mihi narra, ut vel malus esse desinam, vel erubescam. Etenim maxime id quidem optarim, omni culpa vacare: sin autem hoc minime conceditur, at illud saltem, ut si quid iniqui admittam, ad meliorem viam revocer; quæ secunda prudentum hominum classis est. Nam etsi justi illius more, in mei accusatione primas partes non occupo [16], at certe peccatis meis ab alio medicinam adhiberi gaudeo. *Parva tibi civitas est*, inquis, *ac ne civitas quidem, sed aridus locus, et inamœnus atque infrequens.* Atque hoc, si in malis habendum est, vir præclare, patior potius quam facio: et si quidem invito animo, miser sum, liceat enim ita loqui; si vero æquo ac libenti, philosophi laudem obtineo. Utrum horum criminis rationem habet? Nisi vero quis hoc nomine delphinum accusandum putet, quod terrestre animal non sit: et bovem, quod non in aquis degat: et murænam, quod in

[14] Hebr. xi, 38. [15] Jerem. v, 7. [16] Prov. xviii, 17.

(41) *Ὁρᾷν ἐώμενοι.* Sic plures Regg., duo Coisl., Or. 1, Jes., etc. Deest ὁρᾷν in ed.

(42) *Τίνες;* « Quinam viri? » Id Elias præcipue de Paulo episcopo Constantinopolitano intelligit.

(43) *Βιαιότεροι.* Arguit Gregorius Arianorum sævitiam, qui, ne quidem sub principe catholico (Theodosio), a crudelitate, et ab effundendo Catholicorum sanguine temperare poterant.

(44) *Τὸν γέροντα.* Putat Elias hunc senem esse Eusebium Samosatensem, qui ab Ariana muliere, tegula in ejus caput e tecto conjecta, interfectus est. Is moriens jurejurando amicos obstrinxit, ut feminam, quæ tantum facinus perpetrarat, a pœna liberarent. Vide hujus orationis monitum, n. 2.

(45) *Ἐζητησάμεθα.* Duo Regg., ἐξῃτησάμεθα, « expoposcimus. »

(46) *Δεινόν· καὶ εἰ μέν*, etc. Sic plures codd. In ed., δεινὸν ὃ καὶ εἰ μέν, etc.

(47) *Δυστυχῶν.* Comb., δυστυχῶ.

(48) *Τούτων.* Sic duo Regg., Or. 1, Jes., etc. In ed., τοῦτον.

(49) *Κακίζοιτό τις.* Sic Reg. bm, et Coisl. 1. In ed., κακίζοι τις.

(50) *Ὅτι ἀμφίβιος.* Or. 1, ὅτι μὴ ἀμφίβιος.

(51) *Ἱππικά.* Or. 1, ἱππικαί.

(52) *Ὑποχθόνιος*, etc. « Loquitur, inquit Elias, de fluvio, quem Valens per ædificia cylindrica mirabili modo in urbem introduxit; qui fluvius Constantinopolim mediam intersecabat, et canalem totum replebat. »

(53) *Στύλος.* Hæc est columna, in qua Constantini Magni statua equestris collocata erat; quam ἀνθήλιον, id est, « soli oppositam, » appellant.

utroque elemento vitam ducat. At *nobis*, inquis, *et mœnia sunt, et theatra, et circi, et palatia, et pulchræ atque ingentes porticus, atque hoc incredibile opus, subterraneus nimirum, et aereus fluvius, et illustris hæc ac visenda columna, et forum frequens, et vulgus exundans, et nobilium virorum præclarum concilium.*

A *πλήθουσα, καὶ δῆμος κυμαίνων, καὶ ἀνδρῶν εὐγενῶν συνέδριον ἐπαινούμενον.*

608 VII. Cur autem non commemoras commodissimum urbis situm, et terram ac mare velut certatim sibi urbem vindicantia, suisque bonis imperatricem urbem ornantia? Ergo hæc injuria nostra est, quod vos quidem magni et admodum splendidi estis, nos autem parvi atque a parvis venientes? Nimirum, si ita est, multi quoque alii eamdem vobis injuriam inferunt, atque adeo omnes ii, quibus superiores estis. Num propterea morte mulctandi sumus, quod nec civitatem exstruximus, nec muris cincti sumus, nec circis, nec stadiis et venationibus, atque insanis circa res hujusmodi studiis, nec balneorum venustate et splendore, nec marmorum excellentia, nec picturis et punctis auro fulgentibus, varioque opere confectis, naturæ solertiam propemodum imitantibus, gloriamur? Nec vero nobis adhuc mare in orbem effregimus, nec anni partes temperavimus (quod tu videlicet novus rerum fabricator effecisti), ut vitam jucundissime simul et tutissime traducamus. Adde, si placet, et alia crimina, qui dicis: *Meum est argentum, et meum est aurum* [17], Dei voces usurpans. Nos nec divitias jactamus, quibus affluentibus cor ne apponamus, lex nostra vetat [18], nec annuos diurnosque proventus numeramus, nec turgida mensa stupidique ventris lenociniis gloriamur. Nec enim quidquam eorum laudamus, quæ semel in fauces transmissa pari postea honore sunt, vel, ut rectius loquar, pari ignominia et ipsa rejicienda. Verum simplici atque illaborato victus genere utimur, nec a bestiis, quarum vita supellectilis atque omnis apparatus expers est, multum dissidemus.

Ζ'. Πῶς δὲ οὐ λέγεις καὶ θέσεως εὐκαιρίαν, καὶ γῆν καὶ θάλασσαν, ὥσπερ ἁμιλλωμένας, ποτέρας ἂν εἴη μᾶλλον ἡ πόλις, καὶ τοῖς παρ' ἑαυτῶν ἀγαθοῖς τὴν βασιλίδα δεξιουμένας; Τοῦτο οὖν ἀδικοῦμεν, ὅτι μεγάλοι μὲν ὑμεῖς καὶ ὑπέρλαμπροι, μικροὶ δὲ ἡμεῖς καὶ ἐκ μικρῶν ἥκοντες; Πολλοὶ καὶ ἄλλοι τοῦτο ἀδικοῦσιν ὑμᾶς, μᾶλλον δὲ πάντες ὧν ὑπεραίρετε· καὶ δεῖ τεθνάναι ἡμᾶς, ὅτι μὴ πόλιν ἠγείραμεν, μηδὲ τείχη περιεβαλλόμεθα (54), μηδὲ ἱππικοῖς μεγαλαυ- B χοῦμεν, μηδὲ σταδίοις τε καὶ κυνηγεσίοις, καὶ ταῖς περὶ ταῦτα μανίαις, μηδὲ λουτρῶν χάρισι καὶ λαμπρότησι, καὶ μαρμάρων πολυτελείαις, καὶ γραφαῖς καὶ κεντήσεσι (55) χρυσαυγέσι τε καὶ πολυειδέσι μικροῦ μιμουμέναις τὴν φύσιν; Θάλασσαν (56) δὲ οὔπω περιεῤῥήξαμεν ἡμῖν αὐτοῖς, οὐδὲ τὰς ὥρας ἐκερασάμεθα (ὃ σὺ δηλαδὴ πεποίηκας, ὁ νέος δημιουργὸς), ἵν' ὡς ἥδιστά τε ὁμοῦ καὶ ἀσφαλέστατα βιοτεύοιμεν. Πρόσθες, εἰ βούλει, καὶ ἄλλας κατηγορίας, ὁ λέγων· *Ἐμόν ἐστι τὸ ἀργύριον, καὶ ἐμόν ἐστι* (57) *τὸ χρυσίον*, τὰς τοῦ Θεοῦ (58) φωνάς. Ἡμεῖς οὔτε πλούτῳ μέγα φρονοῦμεν, ᾧ ῥέοντι μὴ προστίθεσθαι, τῆς ἡμετέρας ἐστὶ νομοθεσίας, οὐδὲ προσόδους ἀριθμοῦμεν ἐτησίας τε καὶ ἡμερησίας, οὔτε τραπέζης ὄγκῳ φι- C λοτιμούμεθα, καὶ φαρμακείαις τῆς ἀναισθήτου γαστρός. Οὐδὲ γὰρ (59) ἐπαινοῦμέν τι τῶν μετὰ τὸν λαιμὸν ὁμοτίμων, μᾶλλον δὲ, ἀτίμων ὁμοίως καὶ ἀποβλήτων· ἀλλὰ ζῶμεν οὕτως ἁπλῶς καὶ σχεδίως, καὶ μικρόν (60) τι τῶν θηρίων, οἷς ὁ βίος ἄσκευος καὶ ἀνεπιτήδευτος, διαφέροντες.

VIII. An mihi quoque detritam vestem objicis, vultusque situm haud satis elegantem? Nam his quoque rebus nonnullos eorum, qui valde abjecti animi sunt, efferri perspicio. Quid? Caputne ipsum intactum relinques, nec iisdem cavillis, quibus Elisæum olim pueri illi, incesses? Nam quæ deinde sequuntur, tacebo. Quid? Rusticitatemne meam et insulsitatem non accusabis, quodque asperum quiddam et agreste loqui videor? Jam vero quonam id

Η'. Ἢ καὶ τῆς ἐσθῆτός μου τὸ τρύχινον αἰτιάσῃ, καὶ τοῦ προσώπου τὴν θέσιν (61) οὐκ εὐφυῶς ἔχουσαν; ἐπεὶ καὶ τούτοις ὁρῶ τινας τῶν λίαν ταπεινῶν αἰρομένους (62). Τὴν κεφαλὴν δὲ ἀφήσεις (63), καὶ οὐκ ἐπισκώψεις ἃ καὶ τὸν Ἐλισσαῖον οἱ παῖδες; τὸ D γὰρ ἑξῆς σιωπήσομαι. Ἀπαιδευσίαν δὲ οὐκ ἐγκαλέσεις, ἢ ὅτι τραχύ σοι (64) δοκῶ καὶ ἄγροικον φθέγγεσθαι; Τὸ δὲ μὴ στωμύλον (65) εἶναι, ποῦ στήσεις (66), μηδὲ γελοιαστήν τινα, καὶ τοῖς συνοῦσι (67) κεχαρι-

[17] Agge. II, 9. [18] Psal. LXI, 11.

(54) *Περιεβαλλόμεθα*. Plures Regg., περιεβαλόμεθα.

(55) *Κεντήσεσι*. Sic vocat, juxta Eliam, puncta de lapillis facta, et in texturis aureis expressa. Vel etiam aureos argenteosve lapillos, qui ad rerum naturalium imitationem, in parietibus depicti erant.

(56) *Θάλασσαν*. « De eo mari loquitur, inquit Elias, quod a cornu magnæ urbis utrinque veluti cingitur. »

(57) *Ἐστι*. Deest in pluribus Regg. et Or. 1.

(58) *Τὰς τοῦ Θεοῦ*. Sic plures Regg. Deest τοῦ in ed.

(59) *Οὐδὲ γάρ*. Sic duo Regg. et Or. 1. In ed., οὐδὲν γάρ. Eamdem sententiam extulit Hieronymus in Epist. ad Paulinum, et in *Comment. in Eccles.* c. 6,

(60) *Καὶ μικρόν*. Deest καὶ in Or. 1.

(61) *Τὴν θέσιν*. Coisl. 1 et Par., τὴν ἕξιν, « habitum. » Sic etiam Or. 1, sed ad marg., τὴν θέσιν.

(62) *Αἰρομένους*. Colb. 1, αἰρουμένους, « affici. »

(63) *Ἀφήσεις*. Sic plerique codd. In ed., ἀφήσαις.

(64) *Τραχύ σοι*. Sic Or. 1, etc. In ed., τραχύς σοι.

(65) *Στωμύλον*. Sic Reg. bm, Coisl. 2 et Jes. In ed., στωμύλων.

(66) *Στήσεις*. Tres Regg., Coisl. 1 et Or. 1, θήσεις.

(67) *Συνοῦσι*. Jes. et Comb., παροῦσι. Bill. « præsentibus. »

σμένον, μηδὲ ἀγοράζειν τὰ πολλὰ, μηδὲ λαλεῖν τε καὶ περιλαλεῖν οἷς ἔτυχε, καὶ ὡς ἔτυχεν, ὥστε ποιῆσαι φορτικοὺς καὶ τοὺς λόγους, μηδὲ τὴν νέαν Ἱερουσαλὴμ, τὸν Ζεύξιππον (68), ἐπισκέπτεσθαι, μηδὲ οἰκίαν ἐξ οἰκίας ἀμείβειν θωπεύοντά τε καὶ γαστριζόμενον· ἀλλ' οἴκοι τὰ πολλὰ μένειν κατηφῆ τε καὶ σκυθρωπάζοντα, καὶ καθ' ἡσυχίαν ἐμαυτῷ συγγενόμενον (69), τῷ γνησίῳ τῶν πραττομένων ἐξεταστῇ, καὶ τοῦ δεθῆναι τυχὸν ἀξίῳ διὰ τὸ δύσχρηστον; Πῶς ταῦτα συγχωρεῖς ἡμῖν, καὶ οὐκ ἐγκαλεῖς; Ὡς ἡδὺς (70) εἶ καὶ φιλάνθρωπος!

A loco pones, quod nec lepidus sum, **609** nec facetus quispiam, ac familiaribus gratus et jucundus, nec multum in foro versor, nec temere et cum quibuslibet garrio, adeo ut sermones quoque ipsos graves et molestos reddam, nec novam illam Jerusalem, hoc est, Zeuxippum, inviso, nec e domo in domum subinde commeo, hominibus blandiens, ventrique deditus; verum domi, ut plurimum, maneo, tristis ac tetricus, mecumque ipse tacitus, cum vero scilicet atque germano actionum mearum censore, consuetudinem habeo, vinculisque fortasse dignus sum, ut inutilis atque incommodus? Qui fit ut nobis ista condones, nec in criminum ordinem referas? Quam facilis es, et lenis atque humanus!

Θ'. Ἐγὼ δὲ οὕτως ἀρχαίως ἔχω καὶ φιλοσόφως, B ὥστε ἕνα μὲν οὐρανὸν, καὶ κοινὸν ἅπασι τὸν αὐτὸν, ὑπολαμβάνω, κοινὴν δὲ ἡλίου καὶ σελήνης περίοδον, κοινὴν δὲ ἀστέρων τάξιν καὶ θέσιν, κοινὴν δὲ ἡμέρας καὶ νυκτὸς ἰσομοιρίαν καὶ εὐχρηστίαν· ἔτι δὲ ὡρῶν ἀλλαγὰς, καὶ ὑετοὺς, καὶ καρποὺς, καὶ ἀέρος ζωτικὴν (71) δύναμιν· ἕλκεσθαι δὲ ποταμοὺς, πᾶσιν ὁμοίως τὸν κοινὸν πλοῦτον καὶ ἄφθονον· μίαν δὲ καὶ τὴν αὐτὴν εἶναι γῆν, μητέρα καὶ τάφον, ἐξ ἧς ἐλήφθημεν, καὶ εἰς ἣν ἀποστραφησόμεθα, μηδὲν πλέον ἀλλήλων ἔχοντες· καὶ ἔτι πρὸ τούτων, κοινὸν λόγον (72), νόμον, προφήτας, αὐτὰ τὰ Χριστοῦ πάθη, δι' ὧν ἀνεπλάσθημεν, οὐχ ὁ μὲν, ὁ δ' οὔ (73), πάντες δὲ οἱ τοῦ αὐτοῦ Ἀδὰμ μετασχόντες, καὶ ὑπὸ τοῦ ὄφεως παραλογισθέντες, καὶ τῇ ἁμαρτίᾳ (74) θανατωθέντες, καὶ διὰ τοῦ ἐπουρανίου (75) Ἀδὰμ ἀνασωθέντες, C καὶ πρὸς τὸ ξύλον τῆς ζωῆς ἐπαναχθέντες, διὰ τοῦ ξύλου (76) τῆς ἀτιμίας, ὅθεν ἀποπεπτώκαμεν.

IX. At ego ita priscorum hominum more, et philosophice affectus sum, ut unum idemque cœlum omnibus commune esse existimem, communem item solis et lunæ conversionem, communem siderum situm et ordinem, communem diei et noctis æquabilitatem et utilitatem; ac insuper communes anni partium vicissitudines, et pluvias, et fructus, vimque aeris vitalem; fluvia etiam, communes scilicet et perennes divitias, æque omnibus fluere; unam præterea eamdemque terram, et parentis, et sepulcri rationem habere, ex qua sumpti sumus, et ad quam revertemur, nulla jam re alii alios superantes: et, ut adhuc majora proferam, communem rationem, legem, prophetas, ipsos Christi cruciatus, per quos, omnes citra ullam exceptionem instaurati sumus, qui eidem Adamo participavimus, atque a serpente in fraudem inducti, et per peccatum morte affecti, ac per cœlestem Adamum saluti restituti, atque ad vitæ lignum, unde excideramus, per ignominiæ lignum revocati sumus

Ι'. Ἠπάτα δέ με καὶ ἡ τοῦ Σαμουὴλ Ἀρμαθαῒμ (77), ἡ μικρὰ τοῦ μεγάλου πατρὶς, οὐκ ἀτιμάσασα τὸν προφήτην, οὐδὲ παρ' ἑαυτῆς μᾶλλον, ἢ παρ' ἐκείνου γενομένη τιμιωτέρα· ἐξ ἧς ἐκεῖνος οὐδὲν ἐκωλύθη, καὶ Θεῷ δοθῆναι πρὸ γενέσεως, καὶ χρηματίσαι βλέπων τὰ ἔμπροσθεν· οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ χρίειν βασιλέας καὶ ἱερέας, καὶ κρίνειν τοὺς ἐκ τῶν λαμπρῶν πόλεων. Περὶ δὲ τοῦ Σαοὺλ ἤκουον, ὅτι τὰς ὄνους τοῦ πατρὸς ζητῶν, βασιλείαν εὕρατο (78). Καὶ Δαβὶδ αὐτὸς ἐκ τῶν ποιμνίων τῶν προβάτων ἀναλαμβάνεται, καὶ ποιμαίνει τὸν Ἰσραήλ. Τί D δαὶ Ἀμώς; οὐχ αἰπόλος (79) ὢν, καὶ κνίζων συκάμινα, προφητείαν πιστεύεται; Καὶ πῶς τὸν Ἰωσὴφ

X. Me vero Samuelis quoque Ramatha fallebat, parva, inquam, magni illius viri patria [19], quæ prophetæ dedecori minime fuit, nec a seipsa potius, quam ab eo honorem consecuta est; nec ei impedimento fuit, quominus Deo, prius etiam quam in lucem prodiret, donaretur, et oracula ederet, et futura prospiceret; ac præterea reges et sacerdotes ungeret, atque ex claris civitatibus ortos regeret ac gubernaret. **610** Tum autem illud de Saule audiebam, quod patris asinas quærens, regnum invenisset [20]. Atque ipse quoque David ex ovium gregibus ad pascendum Israelem assumitur [21]. Quid Amos? Nonne caprarius erat [22], ac moros carpebat, cum

[19] I Reg. I, 1 sqq. [20] I Reg. IX, 3 seqq. [21] I Reg. XVI, 11 seqq. [22] Amos I, 1.

(68) *Τὸν Ζεύξιππον.* Alii, juxta Eliam, intelligunt domum summo sumptu exstructam atque ornatam, in qua equos aurigæ jungebant, ad quam certaminum equestrium studiosi crebro confluebant. Alii locum, « in quo dogmata sua hæretici disseminabant, » ut est in Schol. : Ἐν αὐτῷ γὰρ πολλοὶ συνιόντες ἐδογμάτιζον. Unde per ironiam Gregorius vocat hunc locum, « novam Jerusalem. » Alii denique celeberrimum Zeuxippi balneum.

(69) *Συγγενόμενον* Plures Regg., συγγινόμενον.

(70) *Ὡς ἡδύς.* Sic tres Regg., Coisl. 2, Or. 1, etc. Deest ὡς in ed.

(71) *Ζωτικήν.* In nonnullis, ζωτικοῦ.

(72) *Κοινὸν λόγον.* « Communem sermonem. »

(73) *Ὁ δ' οὔ.* Quatuor Regg., ὃς δὲ οὔ· « Non hic quidem, ille vero minime; sed omnes, » etc.

(74) *Τῇ ἁμαρτίᾳ.* Coisl. 1, τῇ αὐτῇ ἁμαρτίᾳ.

(75) *Ἐπουρανίου.* Sic quatuor Regg. et Coisl. 1. In ed., ὑπουρανίου, « qui sub cœlo est, » seu, « terrestrem. »

(76) *Διὰ τοῦ ξύλου.* Schol. : τοῦ σταυροῦ· « per lignum crucis. »

(77) *Ἀρμαθαΐμ.* Sic quinque Regg., quatuor Colb., Coisl. 2 et Or. 1. In ed., Ἀρμαθέμ.

(78) *Εὕρατο.* Sic tres Regg. et Coisl. 2. In ed. εὕρετο.

(79) *Αἰπόλος.* Reg. bm., αἴπωλος.

prophetæ munus ipsi commissum et delegatum est? Quomodo Josephum præterii, qui et servus fuit [23], et frumenti in Ægypto distributor [24], et innumerabilium illarum copiarum, quæ Abrahæ promissæ fuerant, pater? Jam Abraham, ut majora colligam, an non peregrinus [25]? Moyses autem, nonne prius expositus [26], deinde legislator [27], atque eorum, qui ad promissam terram contendebant, imperator, de quo tot tamque admiranda prædicantur? Enimvero me quoque Eliæ, qui igneo curru abreptus est [28], Carmelus fallebat: et Elisæi melote [29], quæ plus virium habuit, quam fila serica, et aurum vestibus per vim assutum. Quin mihi quoque desertum illud, in quo Joannes, vir inter natos mulierum maximus [30], cum cibo illo, et veste, et zona degebat, imposturam faciebat. Nec vero ulterius progredi dubitabo, Deum rusticitatis meæ patronum nactus. Cum Bethleem collocabor, cum præsepi vilipendar, propter quod, cum Deum contemnas, quid mirum, si ob eamdem causam præconem quoque despicias? Producam etiam tibi piscatores, et pauperes, quibus Evangelium annuntiatur, ac multis divitibus prælatos. Nunquamne de civitatibus gloriari desines? Nunquamne tibi despicabilem et infamem solitudinem venerationi habebis? Nondum dico aurum in arenis nasci, et pellucidos lapides a petris produci ac donari; quibus si quidquid in urbibus vile est, opponere velim, vereor ne dicendi libertate haud satis commode utar.

A παρέδραμον, ὃς καὶ δοῦλος ἐγένετο, καὶ σιτοδότης Αἰγύπτου, καὶ πατὴρ πολλῶν μυριάδων, αἳ τῷ Ἀβραὰμ προηγγέλθησαν (80); Ἀβραὰμ δὲ, ἵν' εἴπω τὸ μεῖζον, οὐ μετανάστης; Μωῦσῆς δὲ, οὐχ ἔκθετος πρότερον, εἶτα νομοθέτης, καὶ στρατηγὸς τῶν πρὸς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας ἐπειγομένων, οὗ τὰ μεγάλα καὶ θαυμαστὰ διηγήματα; Ἠπάτα με καὶ ὁ Κάρμηλος Ἠλίου, τὸ τοῦ πυρὸς ἅρμα δεξάμενος· καὶ ἡ μηλωτὴ Ἐλισσαίου, πλεῖω δυνηθεῖσα, ἢ τὰ σηρῶν νήματα, καὶ ὁ βιασθεὶς εἰς ἐσθῆτα χρυσός. Ἠπάτα με καὶ ἡ ἔρημος Ἰωάννου, τὸν μέγιστον ἐν γεννητοῖς γυναικῶν ἔχουσα, μετὰ τῆς τροφῆς ἐκείνης, καὶ τῆς ζώνης, καὶ τοῦ ἐσθήματος. Ἐτόλμησά τι καὶ ὑπὲρ ταῦτα, Θεὸν εὗρον τῆς ἐμῆς ἀγροικίας συνήγορον. Μετὰ Βηθλεὲμ ταχθήσομαι, μετὰ τῆς B φάτνης ἀτιμασθήσομαι, δι' ἣν σὺ Θεὸν ἀτιμάζων, τί θαυμαστὸν, εἰ ἐκ τῆς αὐτῆς αἰτίας περιφρονεῖς καὶ τὸν κήρυκα; Προσοίσω σοι (81) καὶ τοὺς ἁλιεῖς, καὶ τοὺς εὐαγγελιζομένους πτωχοὺς (82), πολλῶν πλουσίων προτιμηθέντας. Παύσῃ (83) ποτὲ ταῖς πόλεσιν ἐπαιρόμενος; αἰδεσθήσῃ ποτὲ τὴν ἀπόπτυστόν σοι καὶ ἄτιμον ἐρημίαν; Οὔπω (84) λέγω χρυσὸν ἐν ψάμμοις τικτόμενον, καὶ λίθους διαφανεῖς, πετρῶν προβλήματα καὶ δωρήματα· οἷς εἰ ἀντιθείην (85) καὶ ὅσα ἐν πόλεσιν ἄτιμα, τάχα ἂν οὐκ εἰς καλὸν τῆς παῤῥησίας ἀπολαύσαιμι

XI. At etiam peregrinum et exterum præconem habemus, dicet fortasse quispiam ex his, qui nimis circumscripti, et carni dediti sunt. Quid? Nonne apostoli peregrini fuerunt apud nationes multas et urbes in quas divisi sunt, ut Evangelium quaquaversum curreret, nec quidquam trini luminis expers esset, ac veritatis luce minime perfusum, adeo ut iis etiam, qui in tenebris ac mortis umbra sedebant, **611** ignorantiæ caligo discuteretur? Audisti quid Paulus dicat: *Ut nos quidem*, inquit, *ad gentes, illi autem ad circumcisionem* [31]. Sit sane Petri Judæa. Quid Paulo cum gentibus commune, Lucæ cum Achaia, Andreæ cum Epiro, Joanni cum Epheso, Thomæ cum India, Marco cum Italia? Quid cæteris omnibus, ne sigillatim loquar, cum iis, ad quos profecti sunt? Quare, aut illos etiam objurga, aut mihi quoque ignosce, aut ostende, cum veram doctrinam potissimum astruas, ex insulsis nugis tibi calumniam strui. Quoniam autem de his rebus humiliter tecum hactenus et abjecte disserui, age, sublimius jam ac magnificentius disputabo.

C ΙΑ'. Ἀλλὰ καὶ ξένος ἡμῖν (86) ὁ κῆρυξ καὶ ὑπερόριος, τάχα ἂν εἴποι τις τῶν σφόδρα περιγραπτῶν τε καὶ φιλοσάρκων. Οἱ ἀπόστολοι δὲ, οὐ ξένοι τῶν πολλῶν ἐθνῶν τε καὶ πόλεων, εἰς ἃς (87) ἐμερίσθησαν, ἵνα πανταχοῦ δράμῃ τὸ Εὐαγγέλιον, ἵνα μηδὲν ἀλαμπὲς ᾖ τοῦ τρισσοῦ φωτὸς, καὶ τῆς ἀληθείας ἀφώτιστον, ὥστε καὶ τοῖς ἐν σκότῳ (88) καὶ σκιᾷ θανάτου καθημένοις λυθῆναι τὴν νύκτα τῆς ἀγνωσίας; *Ἵν' ἡμεῖς μὲν*, φησὶν, *εἰς τὰ ἔθνη, αὐτοὶ δὲ εἰς τὴν περιτομὴν*, ἤκουσας Παύλου λέγοντος. Ἔστω Πέτρου ἡ Ἰουδαία· τί Παύλῳ κοινὸν πρὸς τὰ ἔθνη, Λουκᾷ πρὸς Ἀχαΐαν, Ἀνδρέᾳ πρὸς τὴν Ἤπειρον, Ἰωάννῃ πρὸς Ἔφεσον, Θωμᾷ πρὸς Ἰνδικὴν, Μάρκῳ πρὸς Ἰταλίαν; τί δαὶ (89) τοῖς ἄλλοις πᾶσιν, ἵνα μὴ τὰ καθ' (90) ἕκαστον λέγω, πρὸς τοὺς οἷς ἐπεδήμησαν; Ὥστε, ἢ D κἀκείνοις ἐπιτίμησον, ἢ κἀμοὶ συγχώρησον, ἢ δεῖξον, ὅτι τὸν ἀληθῆ (91) λόγον πρεσβεύων, ἐπηρεάζῃ τὴν φλυαρίαν. Ἐπεὶ δὲ μικροπρεπῶς διελέχθην σοι περὶ τούτων, φέρε, φιλοσοφήσω καὶ μεγαλοπρεπέστερον.

[23] Gen. XXXVII, 36. [24] Gen. XLI, 56. [25] Gen. XII, 1 seqq. [26] Exod. II, 3. [27] Exod. III, 10 seqq. [28] IV Reg. II, 11. [29] ibid. 14. [30] Matth. XI, 11. [31] Galat. II, 9.

(80) *Προηγγέλθησαν*. Sic tres Regg., duo Colb. et Or. 1. In ed., παρηγγέλθησαν.

(81) *Προσοίσω σοι*. Sic duo Regg., quatuor Colb. et Or. 1. Deest σοι in ed.

(82) *Εὐαγγελιζομένους πτωχούς*. Bill.: « pauperes Evangelizantes. » Non recte; passiva enim significatione, non activa, vox illa in Scripturis accipitur.

(83) *Παύσῃ*. Tres Regg. et Jes. addunt, μοι.

(84) *Οὔπω*. Sic tres Regg., duo Coisl., Or. 1 et Jes. In ed. οὕτω.

(85) *Ἀντιθείην*. Reg. bm, ἀντιτιθείην.

(86) *Ἡμῖν*. In quibusdam, ὑμῖν.

(87) *Εἰς ἅς*. Sic plures Regg. et Colb., Coisl. 2, Or. 1, Jes. Deest εἰς in ed.

(88) *Ἐν σκότῳ*. Comb., ἐν σκότει.

(89) *Τί δαί*. In nonnullis deest, δαί. Alii habent δέ.

(90) *Τὰ καθ'*. Deest τά in tribus Regg. et Or. 2

(91) *Ἀληθῆ*. Reg. bm, ἀληθινόν.

ΙΒ'. Πᾶσι μία τοῖς ὑψηλοῖς πατρὶς, ὦ οὗτος, ἡ ἄνω Ἱερουσαλὴμ, εἰς ἣν ἀποτιθέμεθα τὸ πολίτευμα. Πᾶσι γένος ἓν, εἰ μὲν τὰ κάτω βούλει σκοπεῖν, ὁ χοῦς· εἰ δὲ τὰ ὑψηλότερα, τὸ ἐμφύσημα, οὗ μετειλήφαμεν, καὶ ὃ τηρεῖν ἐκελεύσθημεν, καὶ μεθ' οὗ παραστῆναί με δεῖ λόγον ὑφέξοντα τῆς ἄνωθεν εὐγενείας καὶ τῆς εἰκόνος. Πᾶς μὲν οὖν εὐγενὴς, ὁ τοῦτο φυλάξας ἐξ ἀρετῆς, καὶ τῆς πρὸς τὸ ἀρχέτυπον νεύσεως· δυσγενὴς δὲ ἅπας, ὁ τῇ κακίᾳ συγχέας, καὶ μορφὴν ἑτέραν ἐπιβαλὼν ἑαυτῷ (92), τὴν τοῦ ὄφεως. Αἱ δὲ κάτω πατρίδες αὗται, καὶ τὰ γένη ταῦτα, τῆς προσκαίρου ζωῆς καὶ σκηνῆς ἡμῶν (93) γέγονε παίγνια. Πατρίς τε γὰρ, ἣν προκατέλαβεν ἕκαστος, ἢ τυραννήσας (94), ἢ δυστυχήσας, ἧς πάντες ὁμοίως ξένοι καὶ πάροικοι, κἂν ἐπὶ πολὺ τὰ ὀνόματα παίξωμεν (95). Καὶ γένος εὐγενὲς μὲν, ἢ τὸ πάλαι πλούσιον, ἢ τὸ νῦν φυσώμενον· δυσγενὲς δὲ, τὸ πενήτων πατέρων, ἢ διὰ συμφορὰν, ἢ δι' ἐπιείκειαν. Ἐπεὶ πῶς ἄνωθεν εὐγενὲς, οὗ τὸ μὲν ἄρχεται νῦν, τὸ δὲ καταλύεται· καὶ τοῖς μὲν οὐ δίδοται, τοῖς δὲ γράφεται; Οὕτως ἐγὼ περὶ τούτων ἔχω. Καὶ διὰ τοῦτο, σὲ μὲν ἀφίημι τοῖς τάφοις μεγαλοφρονεῖν (96), ἢ τοῖς μύθοις. Ἐγὼ δὲ πειρῶμαι, ὡς οἷόν τε, ἀνακαθαίρειν ἐμαυτὸν τῆς (97) ἀπάτης, ἵν' ἢ φυλάξω τὴν εὐγένειαν, ἢ ἀνακαλέσωμαι.

XII. Magnis omnibus et excelsis viris, o homo, patria una est, superna Jerusalem, in quam conversationem nostram recondimus [33]. Omnibus genus unum, si inferiora hæc spectare velis, pulvis [33]; si superiora, spiraculum illud [34], cujus participes facti sumus, quodque conservare jubemur, et cum quo mihi ad tribunal sisti necesse est, ut divinitus inditæ nobilitatis imaginisque rationem reddam. Quisquis igitur per rectam vivendi rationem animique ad exemplar suum inclinationem, spiraculum illud conservaverit, huic demum nobilitas constabit. Contra, qui illud per vitium fœdaverit, formamque alteram, hoc est, serpentis formam, sibi ipsi induxerit, ille vere ignobilis et obscurus habendus erit. Terrenæ autem hæ patriæ, atque hæc generum discrimina, brevis hujus et caducæ vitæ nostræ ac scenæ ludi sunt. Quam enim quisque terram, sive per tyrannidem, sive per calamitatem ante occupaverit, ea patria dicitur, cujus omnes æque hospites et advenæ sumus, quantumlibet vocum appellatione ludamus. Jam, genus illud nobile censetur, quod vel olim opibus et copiis excelluit, vel quod nunc superbe intumescit: obscurum contra et ignobile, quod a parentibus, vel propter calamitatem, vel propter animi æquitatem egentibus ducitur. Quonam enim pacto divinitus indita esse potest hæc nobilitas, quæ partim nunc incipit, partim exstinguitur; atque aliis quidem negatur, aliis autem principum rescriptis conceditur? Hæc de his rebus mea sententia est. Ac propterea, te quidem ob sepulcra vel fabulas magnifice de te existimare sino. Ego autem meipsum, quantum possum, a fraude atque impostura repurgare studeo, ut nobilitatem vel conservem, vel recuperem.

ΙΓ'. Οὕτω μὲν οὖν καὶ διὰ ταῦτα, ἐπέστην ὑμῖν ὁ μικρὸς ἐγὼ καὶ κακόπατρις, καὶ τοῦτο, οὐχ ἑκὼν, οὐδ' αὐτεπάγγελτος, κατὰ τοὺς πολλοὺς τῶν νῦν ἐπιπηδώντων ταῖς προστασίαις, ἀλλὰ κληθεὶς, καὶ βιασθεὶς, καὶ κατακολουθήσας φόβῳ καὶ Πνεύματι. Ἢ μακρότερα πολεμηθείην ἐνταῦθα διακενῆς, καὶ μηδένα τῆς πλάνης ἐλευθερώσαιμι, ἀλλ' οἱ ἀτεχνίαν τῆς ἐμῆς κατευχόμενοι ψυχῆς ἐπιτύχοιεν, εἰ ψευδὴς ὁ λόγος. Ἐπεὶ δὲ ἦλθον, καὶ ἴσως οὐ μετὰ φαύλης τῆς ἐξουσίας (ἵνα μικρόν τι καυχήσωμαι τῶν τῆς ἀφροσύνης), τίνα τῶν ἀπλήστων ἐμιμησάμην; τί τοῦ καιροῦ παρεζήλωσα, καίτοιγε τοιαῦτα ἔχων τὰ ὑποδείγματα, ὧν καὶ δίχα, μὴ κακὸν (98) εἶναι τῶν χαλεπῶν καὶ σπανίων; Τίνων Ἐκκλησιῶν ὑμῖν ἠμφισβητήσαμεν; Ποίων χρημάτων, καίτοιγε τοῖς ἀμφότερα πλουτοῦσιν ὑπὲρ τὴν χρείαν, οἱ δὲ ἐνδεεῖς ἀμφότερα; Ποῖον βασιλικὸν δόγμα (99) διαπτυσθὲν ἐζηλοτυπήσαμεν; Τίνας ἀρχόντων ἐθεραπεύσαμεν καθ' ὑμῶν; Τίνων θρασύτητα κατεμηνύσαμεν; Τὰ δὲ εἰς (1) ἐμὲ, τίνα;

612 XIII. Sic igitur, atque ob has causas parvus ego ille, et mala patria ortus, ad vos accessi, idque non sponte, nec memet offerens, ut multi eorum solent, qui nunc ad Ecclesiæ imperia prosiliunt, sed accitus et coactus, ac timori et Spiritui obsecundans. Quod si falsa loquor, non recuso, quominus hic diutius incassum oppugner, nec quemquam errore liberem, sed voti sui compotes fiant, qui animæ meæ sterilitatem imprecantur [35]. Postquam autem huc veni, ac fortasse cum potestate minime contemnenda (libet enim ob ea, quæ insipientiæ sunt [36], nonnihil gloriari), quemnam eorum, qui inexplebili cupiditate flagrant, imitandum mihi duxi? Quidnam ex hac temporis licentia perperam æmulatus sum, idque cum talia exempla ob oculos posita haberem, quibus etiam remotis, malum tamen non esse, difficile ac mirum est? De quibus Ecclesiis vobiscum contendimus? De quibus pecuniis, idque, cum vos in utraque re, ultra quam

[33] Philipp. III, 20. [33] Gen. III, 19. [34] Gen. II, 7. [35] Psal. XXXIV, 12. [36] II Cor. XI, 17.

(92) Ἑαυτῷ. Deest in Reg. bm.

(93) *Ζωῆς καὶ σκηνῆς ἡμῶν*. Sic quatuor Regg. et Comb. In ed., ζωῆς ἡμῶν καὶ σκηνῆς.

(94) *Ἢ τυραννήσας*, etc. « Quidam, inquit Elias, sponte sua prævertunt alios adhibita vi, et per tyrannidem oppressis, qui prius locum obtinebant. Quidam rursus, persequentibus aliis, ejecti e patria quam obtinebant, etiam inviti, aliam quærere coacti sunt. »

(95) *Παίξωμεν*. Reg. bm, παίζωμεν.

(96) *Μεγαλοφρονεῖν*. Plures Regg. et Or. 1, μεγαφρονεῖν.

(97) *Τῆς*. Sic plerique codd. In ed., τοῖς.

(98) *Μὴ κακόν*. Sic plures Regg., Coisl. 1, Or. 2, Jes., etc. In ed., μὴ κακῶν.

(99) *Δόγμα*. In nonnullis, γράμμα, « scriptura. »

(1) *Τὰ δὲ εἰς*, etc. Billius: « Quid autem ego? »

necesse esset afflueretis, nos autem utriusque inopia premeremur? Quodnam imperatoris edictum contemptum et pro nihilo habitum acribus animis persecuti sumus? Quos præfectos in perniciem vestram coluimus? Quorum audaciam denuntiavimus? At congesta in me mala, quot et qualia fuere? Tum autem dicebam : *Domine, ne statuas illis hoc peccatum* [37]; (nam opportune Stephani verba in mentem venerunt); et nunc idem precor. *Maledicimur, et benedicimus : persecutionem patimur, et sustinemus : blasphemamur, et obsecramus* [38].

Κύριε, μὴ στήσῃς αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην, καὶ τότε εἶπον (ἐμνήσθην γὰρ ἐν καιρῷ τῶν Στεφάνου ῥημάτων), καὶ νῦν προσεύχομαι. *Λοιδορούμενοι εὐλογοῦμεν· διωκόμενοι ἀνεχόμεθα· βλασφημούμενοι παρακαλοῦμεν*

XIV. Quod si propterea injuriam facio, quia tyrannide pressus, æquo animo id fero, hanc injuriam mihi velim condonetis; nam etiam ab aliis tyrannice vexatus, patienti animo id tuli. Ac sane gratiam vobis habeo, quod mansuetudinem et facilitatem mihi tanquam amentiam objecistis. Sic enim, excelsius multo quam pro vestro more, mecum reputo : Quota tandem pars hæc sunt sputorum et alaparum Christi, pro quo et ob quem, pericula subeuntur? Omnia enimvero, unica spinea corona, quæ victori nostro coronam detraxit, et per quam me quoque vitæ asperitate velut corona quadam redimiri sentio, minoris duco : unica arundine, per quam infirmum et imbecille imperium sublatum est : unico felle, atque unico aceto, per 613 quæ amarulenta nostra degustatio sanata est : unica in perferendo cruciatu animi æquitate ac lenitate. Si osculo prodatur [39], coarguit quidem, sed non percutit : si subito comprehendatur, ita exprobrat, ut tamen sequatur : si zelo inflammatus Malchi aurem gladio præcideris [40], indigne feret, eamque loco suo restituet : si quis sindone amictus profugiat [41], eum conteget : si ignem Sodomiticum adversus eos, a quibus abigitur, poposceris [42], haudquaquam profundet : si latronem ob scelus in crucem sublatum passus fuerit, eum pro sua benignitate in paradisum introducet [43]. Beuigni denique benigna sint omnia, itidemque Christi passiones, quibus quidnam tandem aliud majus ac præstantius daremus, si, cum Deus mortem ipsam nostræ salutis causa pertulerit, nos contra, ne leves quidem offensas et injurias æqualibus nostris remittamus?

ΙΔ'. Εἰ δὲ, ὅτι τυραννούμενος (2) φέρω, τοῦτο ἀδικῶ, χαρίσασθέ μοι τὴν ἀδικίαν ταύτην, καὶ ὑπ' ἄλλων ἤνεγκα τυραννούμενος· καὶ χάρις (3), ὅτι τὴν ἐπιείκειαν ἐνεκλήθην, ὡς ἄνοιαν. Λογίζομαι γὰρ οὕτω, λίαν ὑψηλοτέροις ἢ καθ' ὑμᾶς (4) λογισμοῖς χρώμενος· Πόσον (5) μέρος ταῦτα τῶν ἐμπτυσμάτων Χριστοῦ καὶ ῥαπισμάτων, ὑπὲρ οὗ καὶ δι' ὃν οἱ κίνδυνοι; Ἑνὸς οὐ τιμῶμαι πάντα τοῦ ἀκανθίνου στεφάνου, ὃς τὸν νικητὴν ἡμῶν ἀπεστεφάνωσε (6), δι' οὗ καὶ μανθάνω (7) τῇ τοῦ βίου τραχύτητι στεφανούμενος· ἑνὸς τοῦ καλάμου, δι οὗ τὸ σαθρὸν κράτος ἐπαύσατο· μιᾶς τῆς χολῆς, ἑνὸς ὄξους, δι' ὧν τὴν πικρὰν γεῦσιν (8) ἐθεραπεύθημεν· μιᾶς τῆς ἐν τῷ πάθει μακροθυμίας. Ἂν φιλήματι προδοθῇ (9), ἐλέγχει μὲν, οὐ πλήττει δέ. Ἂν ἄφνω συλληφθῇ, ὀνειδίζει μὲν, ἕπεται δέ· κἂν μαχαίρᾳ (10) Μάλχου τέμνῃς (11) τὸ ὠτίον διὰ ζῆλον, ἀγανακτήσει, καὶ ἀποκαταστήσει· κἂν ἐν σινδόνι (12) τις φεύγῃ, περιστελεῖ· κἂν πῦρ αἰτήσῃς Σοδομιτικὸν ἐπὶ τοὺς ἄγοντας, οὐκ ἐπικλύσει· κἂν λῃστὴν λάβῃ διὰ κακίαν κρεμάμενον, εἰς τὸν παράδεισον εἰσάγει διὰ χρηστότητα. Πάντα ἔστω τὰ τοῦ φιλανθρώπου φιλάνθρωπα, ὡς δὲ καὶ τῶν Χριστοῦ παθημάτων (13), οἷς τί τῶν μειζόνων ἂν δοίημεν, εἰ Θεοῦ καὶ θανατωθέντος ὑπὲρ ἡμῶν, αὐτοὶ τοῖς ὁμοίοις μηδὲ τὰ σμικρὰ (14) συγχωρήσαιμεν;

XV. Quin hæc quoque mecum cogitabam, atque etiamnunc cogito (quam recte, ipsi videte), de quibus etiam ipsis apud vos sæpe disserui. Illi domus habent, nos hospitem : hi templa, nos Deum : idque præterea, quod viva viventis Dei templa sumus, victimæ vivæ, holocausta ratione prædita, sacrificia perfecta, dii denique, Trinitatis adoratæ bene-

ΙΕ'. Πρὸς δὲ καὶ ταῦτα ἐλογιζόμην τε καὶ λογίζομαι, καὶ σκοπεῖτε, εἰ μὴ καὶ λίαν ὀρθῶς, ἃ καὶ πολλάκις ὑμῖν ἐφιλοσόφησα. Ἔχουσιν οὗτοι τοὺς οἴκους, ἡμεῖς τὸν ἔνοικον· οὗτοι τοὺς ναοὺς, ἡμεῖς τὸν Θεόν· καὶ τὸ ναοὶ γενέσθαι Θεοῦ ζῶντος καὶ ζῶντες, ἱερεῖα ἔμψυχα, ὁλοκαυτώματα λογικὰ, θύματα τέλεια, θεοὶ (15) διὰ Τριάδος προσκυνουμένης. Οὗτοι δήμους,

[37] Act. VII, 59. [38] I Cor. IV, 12. [39] Matth. XXVI, 49. [40] Joan. XVIII, 10. [41] Marc. XIV, 51, 52. [42] Luc. IX, 54. [43] Luc. XXIII, 43.

(2) *Εἰ δὲ, ὅτι τυραννούμενος*, etc. Arbitratur Elias hæc Gregorii verba dirigi ad Catholicos, qui forsan Theologo objiciebant, quod, cum facultatem ulciscendi se haberet, imperante Theodosio, ea non uteretur.

(3) *Καὶ χάρις*, etc. « Gratiasque Deo, quod lenitas et moderatio mihi, tanquam amentia, crimini data est. »

(4) *Καθ' ὑμᾶς*. Or. 1, καθ' ἡμᾶς.

(5) *Πόσον*. Tres Regg. et Comb., πόστον.

(6) *Ἀπεστεφάνωσε*. Comb., ἐστεφάνωσε, « victorem meum coronavit. » Elias tamen legit, ἀπεστεφάνωσε, ac interpretatur : « Omnia ... tametsi multa sint, non arbitror uni æquiparanda esse coronæ spineæ, qua Christus diabolum nostri generis victorem sua corona spoliavit. »

(7) *Δι' οὗ καὶ μανθάνω*, etc. « Per quam, vitæ austerioris palæstra, adipisci me coronam intelligam. »

(8) *Γεῦσιν*. Sic duo Regg., Coisl. 1, aliique plures. In ed., ῥεῦσιν, « fluxionem. »

(9) *Προδοθῇ*. Sic quatuor Regg., Or. 1, Bas. In ed., προσδοθῇ.

(10) *Μαχαίρᾳ*. Deest in Or. 1.

(11) *Τέμνῃς*. Reg. bm, τεμῇς.

(12) *Ἐν σινδόνι*, etc. « Sindone amictus. » Sic interpretantur Elias et Billius. Notandum tamen est, quod in sacro textu Marc. XIV, 52, dicitur, adolescentem, « relicta sindone, nudum profugisse. »

(13) *Παθημάτων*. Reg. a, Coisl, 2, Or. 1, et Elias, μαθητῶν, « discipulorum. »

(14) *Σμικρά*. Reg. bm, et Or. 1, μικρά.

(15) *Θεοί*. Reg. a, Θεοῦ.

ἡμεῖς ἀγγέλους· οὗτοι θράσος, πίστιν ἡμεῖς· οὗτοι τὸ A ἀπειλεῖν, ἡμεῖς τὸ προσεύχεσθαι (16)· οὗτοι τὸ βάλλειν, ἡμεῖς τὸ φέρειν· οὗτοι χρυσὸν καὶ ἄργυρον, ἡμεῖς λόγον κεκαθαρμένον. Ἐποίησας σεαυτῷ διώροφα καὶ τριώροφα (γνῶθι τὰ ῥήματα τῆς Γραφῆς), οἶκον ῥιπιστὸν, διεσταλμένον θυρίσιν; ἀλλ' οὔπω ταῦτα τῆς ἐμῆς πίστεως ὑψηλότερα, καὶ τῶν οὐρανῶν (17) πρὸς οὓς φέρομαι. Μικρόν μοι τὸ ποίμνιον; Ἀλλ' οὐκ ἐπὶ κρημνῶν (18) φερόμενον. Στενή μοι ἡ μάνδρα, πλὴν λύκοις ἀνεπίβατος, πλὴν οὐ παραδεχομένη λῃστὴν, οὐδὲ ὑπερβαινομένη κλέπταις καὶ ξένοις. Ὄψομαι ταύτην, εὖ οἶδα, καὶ πλατυτέραν. Πολλοὺς τῶν νῦν λύκων, ἐν προβάτοις ἀριθμῆσαί με δεῖ, τυχὸν καὶ ποιμέσιν. Τοῦτο εὐαγγελίζεταί μοι ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς, δι' ὃν ἐγὼ τίθημι τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν προβάτων. Οὐ φοβοῦμαι τὸ μικρὸν ποίμνιον, εὐσύνοπτον γάρ· ὅτι γι- B νώσκω τὰ ἐμὰ, καὶ γινώσκομαι ὑπὸ τῶν ἐμῶν. Τοιαῦτα τὰ Θεὸν γινώσκοντα, καὶ Θεῷ γινωσκόμενα. *Τὰ πρόβατα τὰ ἐμὰ τῆς φωνῆς μου ἀκούει*, ἧς ἤκουσα παρὰ τῶν θείων λογίων, ἣν ἐδιδάχθην παρὰ τῶν ἁγίων Πατέρων, ἣν ἐδίδαξα (19) κατὰ πάντα καιρὸν ὁμοίως, οὐ συμμορφούμενος (20) τοῖς καιροῖς, καὶ διδάσκων οὐ παύσομαι (21), μεθ' ἧς ἐγεννήθην, καὶ ᾗ συναπέρχομαι.

ficio. Hi populos habent, nos angelos; hi temeritatem et audaciam, nos fidem; hi minas, nos orationes; hi quod percutiunt, nos quod ferimus; hi aurum et argentum, nos repurgatam doctrinam. Fecisti tibi duplices et triplices contignationes (agnosce Scripturæ verba), domum perflatilem, fenestris distinctam [44]? At hæc nondum fide mea sublimiora sunt, nec cœlis, ad quos tendo. At mihi grex exiguus? Sed in præcipitia non fertur. At angusta mihi caula? Sed quæ lupis non pateat, sed quæ latronem non admittat, nec a furibus, et exteris transcendatur. Eam, pulchre scio, eam latiorem videbo: multos enim ex his, qui nunc in luporum numero sunt, inter oves, ac fortasse etiam inter pastores, recensendos habeo. Hoc mihi fauste nuntiat Pastor ille bonus, ob quem ego animam meam pro ovibus pono [45]. Exiguus grex timorem mihi non injicit, utpote facile conspicuus; quoniam oves meas cognosco, et a meis vicissim cognoscor [46]. Tales sunt, quæ Deum cognoscunt, et a Deo cognoscuntur. *Oves meæ vocem meam audiunt* [47], quam a divinis oraculis audivi, **614** quam a sanctis Patribus didici, quam per omnem vitæ cursum eodem modo docui (nequaquam pro tempore aliam atque aliam subinde formam assumens), nec unquam docere desinam, cum qua natus sum, et cum qua hinc discedam.

ΙϚʹ. Ταῦτα καλῶ κατ' ὄνομα (οὐκ ἀνώνυμα γὰρ, C ὥσπερ οὐδὲ ἀστέρες ἀριθμούμενοι καὶ ὀνομαζόμενοι), καὶ ἀκολουθοῦσί μοι, ἐκτρέφω γὰρ ἐπὶ ὕδατος ἀναπαύσεως· ἀκολουθοῦσι (22) δὲ καὶ παντὶ τοιούτῳ ποιμένι, οὗ τὴν φωνὴν ὁρᾶτε, ὅπως ἡδέως ἤκουσαν· ἀλλοτρίῳ δὲ οὐ μὴ ἀκολουθήσωσιν, ἀλλὰ φεύξονται ἀπ' αὐτοῦ, ὅτι διαγνωστικὴν ἕξιν ἔχουσιν ἤδη φωνῆς οἰκείας καὶ ἀλλοτρίας (23). Φεύξονται Οὐαλεντίνου τὴν τοῦ ἑνὸς εἰς δύο κατατομὴν, οὐκ ἄλλον (24) τοῦ ἀγαθοῦ τὸν Δημιουργὸν πιστεύοντες, καὶ τὸν Βυθὸν, καὶ τὴν Σιγὴν, καὶ τοὺς μυθικοὺς Αἰῶνας, τὰ βυθοῦ καὶ σιγῆς ὄντος ἄξια. Φεύξονται Μαρκίωνος τὸν ἐκ στοιχείων (25) καὶ ἀριθμῶν Θεόν· Μοντανοῦ τὸ πονηρὸν πνεῦμα καὶ γυναικεῖον· Μάνου τὴν ὕλην μετὰ τοῦ σκότους· Ναυάτου τὴν ἀλαζονείαν, καὶ τὴν ἐν ῥήμασι καθαρότητα· Σαβελλίου D τὴν ἀνάλυσιν καὶ τὴν σύγχυσιν, καὶ τὴν, ἵν' οὕτως εἴπω, κατάποσιν, τὰ τρία εἰς ἓν συναιροῦντος (26), ἀλλ' οὐκ ἐν τρισὶν ὑφεστῶσι τὸ ἓν ὁρίζοντος· Ἀρείου καὶ τῶν ὑπ' Ἀρείῳ τὴν τῶν φύσεων ἀλλο-

XVI. Eas nominatim voco (nec enim nomine carent, quemadmodum nec sidera, quæ numero comprehenduntur, ac suo quæque nomine appellantur [48]), et me sequuntur, utpote a quo super aquam refectionis educantur [49]: quemvis etiam alium similem pastorem sequuntur, cujus vocem quanta cum voluptate audiverint, videtis: alienum autem minime sequentur, verum ab eo diffugient, quandoquidem ad eum jam habitum pervenerunt, ut familiarem vocem ab aliena internoscant. Valentini unius in duo sectionem fugient, rerum opificem a bono diversum minime esse credentes; Bythum insuper et Sigen, et fabulosos Æones fugient, res sane profundo gurgite ac silentio dignas. Marcionis quoque conflatum ex elementis et numeris Deum fugient; Montani pravum et muliebrem spiritum; Manis una cum tenebris materiam; Novati arrogantiam, et sitam in verbis puritatem; Sabellii resolutionem et confusionem, atque, ut ita loquar, absorptionem, tres personas in unam contrahentis,

[44] Jerem. xxii, 14. [45] Joan. x, 11. [46] ibid. 14. [47] ibid. 27. [48] ibid. 3. [49] Psal. xxii, 2.

(16) *Προσεύχεσθαι.* Duo Regg., εὔχεσθαι.

(17) *Οὐρανῶν.* Reg. b, οὐρανίων, « cœlestibus. »

(18) *Ἐπὶ κρημνῶν.* Tres Regg., aliique, ἐπίκρημνον.

(19) *Ἐδίδαξα.* Sic codd. Mendose in ed., ἐδίδαξα.

(20) *Συμμορφούμενος.* Reg. b, συμμορφιζόμενος, et ad marg. ut in ed.

(21) *Παύσομαι.* Or. 1, παύομαι.

(22) *Ἀκολουθοῦσι.* Or. 1, ἀκολουθήσουσι.

(23) *Ἀλλοτρίας.* In editis sequitur ἄλλον, quod erasimus auctoritate plurimorum codicum.

(24) *Οὐκ ἄλλον.* Sic duo Regg., Comb., etc. In ed., οὐκ ἄλλου. Sectio unius in duo, quam hic Valentino tribuit Gregorius, dogma fuit Marcionis. De Valentini Æonibus, legenda dissertatio novissimæ S. Irenæi operum editioni prævia. Cæterum Valentini et aliorum dogmata Epiph. et Aug. accurate exponunt.

(25) *Τὸν ἐκ στοιχείων*, etc. « Conflatum ex elementis et numeris Deum. » Errorem hunc, non Marcioni, sed Marco tribuunt Irenæus et Epiphanius.

(26) *Εἰς ἓν συναιροῦντος.* Sic tres Regg., Or. 1 et Comb. In ed., συναιροῦντος εἰς ἕν.

ac non unam in tribus personis essentiam constituentis; Arii, et eorum, qui Ario subsunt, naturarum diversitatem, ac novum Judaismum, solo videlicet Ingenito divinitatem circumscribentis; Photini terrenum Christum, atque a Maria ortus initium trahentem. Ipsi vero Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum adorabunt, deitatem unam; Deum Patrem, Deum Filium, Deum (nisi hoc tibi stomachum movet), Spiritum sanctum, unam naturam in tribus proprietatibus, intelligentibus, perfectis, per se ac separatim subsistentibus, numero quidem distinctis, divinitate autem non item.

XVII. Has voces mihi concedat quisquis mihi hodie minitatur : alias autem, qui volent, sibi vindicent. Pater Filio privari non sustinet, nec Filius Spiritu **615** sancto. Id autem contingat necesse est, si tempori subjiciantur, et si creati sunt. Neque enim Deus est, quod creatur. Ne ipse quidem perfectionis detrimento affici sustineo : *Unus Dominus, una fides, unum baptisma* [89]. Hoc si mihi irritum reddatur, a quo tandem alterum habiturus sum? Quid ad hæc dicitis, qui submergitis, vel remergitis? An quisquam sine Spiritu spiritualis esse potest? An Spiritus particeps est, qui Spiritum non honorat? An honorat, qui in creatum et conservum baptizatur? Minime profecto; nec id, multa verba profundens, persuadere poteris. Fidem tibi datam non fallam, Pater, principii expers : fidem non fallam, Verbum unigenitum; fidem non fallam, Spiritus sancte. Scio quid professus fuerim, cui renuntiarim, et cui me adjunxerim. Non patior, cum fidelis hominis vocibus imbutus sim, ut infidelis sim, discere; cum veritatem confessus sim, mendacio jungi; cum perfectionis adipiscendæ causa descenderim, imperfectior ascendere; cum, ut victurus, baptizatus sim, in aquis emori, quemadmodum fetus qui inter ipsos partus dolores exstinguuntur, eodemque momento, quo nati sunt, morte opprimuntur. Quid me simul beatum et miserum, recenti luce perfusum et lucis expertem, divinum et Deo orbatum facis, ut regenerationis quoque spem quasi naufragio amittam? Breviter dicam : Confessionem tuam memoria tene. In cujus nomine baptizatus es? Patris? Recte : verum id adhuc Judaicum. Filii? Præclare; hoc

A τρίωσιν, καὶ τὸν καινὸν Ἰουδαϊσμὸν, μόνῳ τῷ ἀγεννήτῳ τὴν θεότητα περιγράφοντος· Φωτεινοῦ (27) τὸν κάτω Χριστὸν, καὶ ἀπὸ Μαρίας ἀρχόμενον. Αὐτοὶ δὲ προσκυνοῦσι τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱὸν, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, μίαν θεότητα· Θεὸν τὸν Πατέρα, Θεὸν τὸν Υἱὸν, Θεὸν, εἰ μὴ τραχύνῃ, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, μίαν φύσιν ἐν τρισὶν ἰδιότησι, νοεραῖς, τελείαις, καθ' ἑαυτὰς ὑφεστώσαις, ἀριθμῷ διαιρεταῖς, καὶ οὐ διαιρεταῖς θεότητι (28).

ΙΖ'. Τούτων παραχωρείτω μοι τῶν φωνῶν πᾶς ὁ ἀπειλῶν σήμερον· τῶν δὲ ἄλλων μεταποιείσθωσαν οἱ βουλόμενοι. Οὐκ ἀνέχεται (29) Πατὴρ Υἱὸν ζη-B μιούμενος, οὐδὲ Υἱὸς (30) τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ζημιοῦται δὲ, εἰ ποτὲ, καὶ εἰ κτίσματα (31). Οὐ γὰρ Θεὸς τὸ κτιζόμενον. Οὐ φέρω ζημιούμενος, οὐδὲ ἐγὼ τὴν τελείωσιν. *Εἷς Κύριος, μία πίστις, ἓν βάπτισμα.* Εἰ τοῦτο ἀκυρωθείη μοι, παρὰ τίνος ἕξω τὸ δεύτερον; Τί φατὲ, οἱ καταβαπτίζοντες (32), ἢ ἀναβαπτίζοντες; Ἔστιν εἶναι πνευματικὸν δίχα Πνεύματος; Μετέχει δὲ Πνεύματος ὁ μὴ τιμῶν τὸ Πνεῦμα; Τιμᾷ δὲ ὁ εἰς κτίσμα καὶ ὁμόδουλον βαπτιζόμενος; Οὐκ ἔστιν, οὐχ οὕτω, πολλὰ ἐρεῖς (33). Οὐ ψεύσομαί σε, Πάτερ ἄναρχε· οὐ ψεύσομαί σε, μονογενὲς Λόγε· οὐ ψεύσομαί σε, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Οἶδα τίνι ὡμολόγησα (34), καὶ τίνι ἀπεταξάμην, καὶ τίνι συνεταξάμην. Οὐ δέχομαι τὰς πιστοῦ φωνὰς διδαχθῆναι, καὶ μαθεῖν ἀπίστους (35)· ὁμολογῆσαι ἀλήθειαν, καὶ γενέσθαι μετὰ τοῦ ψεύ-C δους (36)· ὡς τελειούμενος (37) κατελθεῖν, καὶ ἀνελθεῖν ἀτελέστερος· ὡς ζησόμενος βαπτισθῆναι, καὶ ἐννεκρωθῆναι τῷ ὕδατι (38), καθάπερ τὰ ταῖς ὠδῖσιν ἐναποθανόντα κυήματα, καὶ σύνδρομον λαβόντα τῇ γεννήσει τὸν θάνατον. Τί με ποιεῖς μακάριον ἐν ταυτῷ καὶ ἄθλιον, νεοφώτιστον καὶ ἀφώτιστον, θεῖον καὶ ἄθεον, ἵνα ναυαγήσω καὶ τὴν ἐλπίδα τῆς ἀναπλάσεως; Βραχὺς ὁ λόγος· μνήσθητι τῆς ὁμολογίας. Εἰς τί ἐβαπτίσθης; εἰς Πατέρα; Καλῶς· πλὴν, Ἰουδαϊκὸν ἔτι (39). Εἰς Υἱόν; Καλῶς· οὐκ ἔτι μὲν Ἰουδαϊκὸν, οὔπω δὲ τέλειον. Εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα; Ὑπέρευγε· τοῦτο (40) τέλειον. Ἆρ' οὖν ἁπλῶς εἰς ταῦτα, ἢ καί τι κοινὸν τούτων ὄνομα; Ναὶ κοινόν. Τί τοῦτο; Δηλαδὴ τὸ τοῦ Θεοῦ. Εἰς τοῦτο τὸ κοινὸν

[89] Ephes. IV, 5.

(27) *Φωτεινοῦ*. Reg. a, Φωτινοῦ. Photinus Sirmii episcopus, ab Arianis simul et Catholicis ob hæresim suam damnatus.

(28) *Οὐ διαιρεταῖς θεότητι*. Sic tres Regg., Or. 1, Jes., Comb., etc. Deest διαιρεταῖς in ed.

(29) *Οὐκ ἀνέχεται*. Sic plures Regg. et Colb., Coisl. 1, Or. 1, Par., etc. In ed., οὐ δέχεται.

(30) *Οὐδὲ Υἱός*. Reg. bm, οὐδ' ὁ Υἱός.

(31) *Εἰ κτίσματα*. Sic Reg. bm. In ed., εἰ κτίσμα.

(32) *Καταβαπτίζοντες*. Combefisius, ut vim vocis reddat, sic vertit : « In malam rem tingitis : certo exitio baptizatis, » etc. His verbis insectatur Eunomium, qui, teste Epiphanio, baptizatos iterum baptizabat, in nomine Dei increati, et in nomine Filii creati, et in nomine Spiritus a creato Filio creati.

(33) *Οὐκ ἔστιν, οὐχ οὕτω, πολλὰ ἐρεῖς*. Comb. · « Non est, non ita, identidem dices. » Nicetas : Οὐκ D ἔστιν, οὐχ οὕτω, κἂν πολλὰ διαιρῇς · « Non est, non ita, quamvis multa dividas. »

(34) *Οἶδα τίνι ὡμολόγησα*, etc. « Scio cui professus sum, cui spopondi, cui pactus sum. » Coisl. 2 et Or. 1, οἶδα τί, etc.

(35) *Ἀπίστους*. Tres Regg., Coisl. 2, Par., Jes., etc., ἄπιστος.

(36) *Τοῦ ψεύδους*. Sic tres Regg. Deest τοῦ in ed.

(37) *Τελειούμενος*. Sic Regg. bm, Or. 2 et Comb. In ed., τελειόμενος.

(38) *Καὶ ἐννεκρωθῆναι τῷ ὕδατι*. Sic quatuor Regg., Coisl. 1 et 2, Par., etc. Deest καὶ ἐννεκρωθῆναι, in ed.

(39) *Ἰουδαϊκὸν ἔτι*. Sic quatuor Regg., Or. 1, Par. et Comb. Deest ἔτι in ed.

(40) *Τοῦτο*. Sequitur in ed. τό, quod auctoritate quatuor Regg. codicum delevimus

ὄνομα πίστευε, καὶ κατευοδοῦ, καὶ βασίλευε, καὶ μεταβήσῃ (41) ἐντεῦθεν εἰς τὴν ἐκεῖθεν μακαριότητα. Ἡ δέ ἐστιν, ὡς ἐμοί γε (42) δοκεῖ, ἡ τούτων αὐτῶν ἐκτυπωτέρα κατάληψις· εἰς ἣν φθάσαιμεν καὶ ἡμεῖς, ἐν αὐτῷ Χριστῷ τῷ Θεῷ (43) ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, σὺν τῷ (44) ἀνάρχῳ Πατρὶ, καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A jam minime Judaicum, sed nondum tamen plenum ac perfectum. Spiritus sancti? Optime : numeris omnibus absolutus est hic baptismus. Verum, heus tu, an simpliciter in hæc tria, an quoddam etiam nomen est, quod tribus his communiter quadret? Maxime. Quodnam hoc? Nimirum Dei nomen. In hoc igitur commune nomen crede, et prospere incede, et regna [81], atque hinc ad alterius vitæ beatitudinem transibis. Ea porro, ut mihi quidem videtur, in expressiore horum cognitione ac comprehensione sita est : ad quam utinam ipsi quoque perveniamus, in ipso Christo Deo nostro, cui gloria et imperium cum Patre principii experte, et vivifico Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

[81] Psal. XLIV, 5.

(41) *Μεταβήσῃ*. Reg. bm, μετέβης.
(42) *Γε*. Deest in duobus Regg.
(43) *Θεῷ*. Reg. bm et Or. 1, Κυρίῳ, « Domino. »
(44) *Κράτος, σὺν τῷ*, etc. In Regg. a, D et Or. 1, sic desinit hæc oratio : κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

616 MONITUM IN ORATIONEM XXXIV.

I. Ex Ægypto numerosa classis, debitum, uti mos erat, imperatori frumentum advehens, Constantinopolim summo cum apparatu appulsa fuerat. Cum autem nautæ, seu classis gubernatores, Cæsari, quæ Cæsaris erant, persolvissent, spretis ac posthabitis Arianorum ecclesiis, ut, quæ Dei sunt, Deo redderent [82], Gregorium adeunt. Ipse charitatis amans, ac veteris injuriæ immemor, eos benigne excepit, ac subinde in eorum laudem hanc publicam orationem habuit. Illis primum gratulatur orator, quod, devitatis hæreticorum scopulis, ad Catholicorum Ecclesiam, velut ad tutissimum portum feliciter appulerint. Ægypti, Nilo exundante, fertilitatem et uberrimos fructus prædicat, atque illius incolas laudibus effert, quod, ob nativam benignitatem, non solum corporeis cibis alias civitates nutriant, sed spiritualibus etiam alimentis universum prope terrarum orbem repleant. Hinc magni Athanasii laudes celebrat, qui, ut alter Joseph, Ægypto et omnibus pene terrarum regionibus spiritualem cibum subministrarat. Deinde Petrum, ipsius in episcopali sede successorem, laudibus exornat; et ad Ægyptios orationem convertens (n. 4) : « Vos estis, » inquit, « alumni et soboles illorum præstantium veritatis doctorum, quos nec tempus, nec princeps, nec invidia, nec metus, nec minæ, nec exsilia multa, nec denique aliud quidquam terrenum adducere potuit, ut aliquid de Trinitate proderent. » Tum veteres ac fœdissimas Ægyptiorum impietates recensens, eas a Christo debellatas ac fugatas pronuntiat (n. 6). « Quocirca, » addit, « te complector et saluto, populorum optime Christique amantissime, popule meus; meum enim appello, qui eadem ac ego sentit, quique eamdem fidem profitetur. Popule meus, » etc. Ac sæpe sæpius repetita hac compellatione, prosequitur (n. 7) : « Ut autem vos haud frustra ad nos accurrisse, neque ut ad externos et alienos, sed ad vestros portus appulisse, præclarumque itineris vestri ducem Spiritum sanctum exstitisse cognoscatis, pauca de Deo ad vos disseremus. » Quod quidem, ut in præcedentibus orationibus, summa ingenii vi, sublimitate et eloquentia exsequitur.

II. Verisimilius sane nobis videtur cum Tillemontio (45), hanc orationem habitam fuisse post excitatos a Maximo tumultus, eamque ad annum 380, mense Septembri vel Octobri, referendam putamus. Nec intelligere possumus, quibus argumentis ducti, Elias, Baronius, Billius et Bollandistæ istam orationem coram episcopis, qui ex Ægypto Constantinopolim Maximum consecraturi venerant, pronuntiatam contenderint. Ut cæteros omittamus, Baronium fusius hac de re loquentem audiamus (46) : « Petrus, » inquit, « favens Maximo adversus Gregorium, visus est, ut idem Maximus ordinaretur ejus sedis antistes : ad quod perficiendum septem legavit episcopos, alia tamen occasione prætensa, nempe ut frumentum debitum imperatori, 617 navigiis impositum, portarent Constantinopolim. Erant hæc episcoporum nomina, Ammon, Apamon, Harpocras, Stippas, Rhodon, Anubis et Hermanubis. Hi vero, quod Catholici essent, declinantes in urbe communionem Demophili Arianorum episcopi, Gregorio adhæserunt, a quo et benigne suscepti sunt, et ab eo laudati publica concione, cujus est exordium : « Eos qui ab Ægypto venerunt, » etc. Sic rem narrat Baronius. Verum, illius pace dixerim, si ad hanc orationem

[82] Matth. XXII, 21.

(45) Tom. IX, not. 35 et 36, pag. 713.

(46) An. 379, n. 25, p. 480.

serius attendisset vir doctus, si singula, ut ita dicam, perpendisset verba, si quæ demum Gregorius *Carmine de vita sua* scripsit, studiosius animadvertisset, nunquam profecto talem sententiam protulisset. Quæ quidem ut refellatur, satis erit ea referre quæ in hanc rem adnotavit doctissimus Pagius (47). « Baronius, » inquit eruditus ille artis criticæ magister, « Baronius ait Petrum Alexandrinum septem episcopos Ægypti, ad perficiendam Maximi ordinationem, misisse : citatque hanc orationem Gregorii in Ægyptiorum adventum. Verum, qui in ea nominantur, non episcopi erant, sed nautæ, seu potius gubernatores classis Alexandrinæ, qui frumentum ex Ægypto Constantinopolim advexerant. Quo maxime argumento convincitur eos episcopos non fuisse; neque enim episcopali dignitati convenit frumenti advectio. Deinde in tota illa oratione eos nunquam episcopos, semper vero laicos Nazianzenus appellat, cum dicit toties, «Populus meus, populus Dei, » etc. Demum hæc verba Gregorii (n. 7) : « Posteaquam Cæsari, quæ sunt Cæsaris, ut « par erat, contulistis, Deo etiam, quæ Dei sunt, tribuistis, illi nempe vectigal, huic timo- « rem; et postquam cibis vestris populum aluistis, ipsi quoque, ut a nobis alamini huc « acceditis : » hæc, inquam, verba aperte laicos designant et nautas, qui frumentum, seu canonem urbi Constantinopolitanæ advexerant. Quæ observatio, » addit criticus, « est Valesii in notis ad lib. v Theodoreti, c. 8. »

III. Iisdem argumentis Baronii sententiam impugnant Hermant et Tillemontius (48); nec ipsis possibile videtur, eam ad Gregorii orationem accommodare. Ac merito quidem, et Baronio et Bollandistis objiciunt, quod nonnisi unam Ægyptiorum turmam agnoverint, cum Gregorius ipse geminam agnoscat ac distinguat. Primum etenim, ut in *Carmine de vita sua* legitur (vers. 834 et seqq.), missi sunt «Ammon, Apamon,» etc., quos Theologus « miseros nautas » appellat, et « catascopos, » id est, « exploratores, » qui venerant, ut res Constantinopolitanæ Ecclesiæ observarent. Deinde, « non multo post venerunt, qui prius eos miserant, » id est, episcopi a Petro Alexandrino delegati, ut Maximum episcopum consecrarent. Illi a Gregorio «pastorum» nomine designantur; et quamvis certe, ut facinoris auctores et duces, prioribus multo nocentiores essent, ipsis tamen, ob debitam sane episcopali dignitati reverentiam, parcere se profitetur Theologus. Cum igitur tempore ab ipso Gregorio tam præcise secernantur, nemini dubium esse potest, quin necessario duplex distinguenda sit Ægyptiorum turma, quæ diversis temporibus, non ad frumentum advehendum (nullam enim de frumenti advectione mentionem facit Gregorius), sed ad Maximi ordinationem perficiendam, Constantinopolim appulsa est. Nec movere nos debet, quod a Bollandistis in medium profertur, scilicet, **618** Hermant agnoscere (49), « nullum distinctionis vestigium in verbis Gregorii reperiri. » Id enim, ut observat Tillemontius, ac cuique legenti per se patet, librariorum error est, qui procul dubio « Gregorium » scripserunt, ubi Hermant « Baronium » scripserat. Hinc merito conjici potest, primam Ægyptiorum turmam Constantinopolim advenisse, exeunte anno 379 vel ineunte 380, et alteram mense Februario ejusdem anni 380, ita ut Maximus consecrari potuerit mense Martio vel Aprili anni 380. Constat enim, ut vidimus in *Monito* in orationem vicesimam sextam, Maximum circa medium annum 380 e Constantinopoli ejectum fuisse. Ex quibus nihil vetat, quominus mensem Augustum vel Septembrem anni 380 assignemus, in quo Alexandrina classis frumentum advehens, Constantinopolim appulsa fuerit, ac proinde in quo pronuntiata fuerit hæc oratio. Huic opinioni favet frumenti advehendi tempus, quod profecto messem et æstatem antecedere non debuit.

IV. Nobis etiamnum superest ut aliam Bollandistarum difficultatem solvamus. Sic enim de hac oratione pronuntiant (50) : « Est ea oratio xxiv, cui titulus : *In Ægyptiorum adventum :* quam cur aliqui velint post Maximi ordinationem dictam, nulla apparet ratio ; cum absurdissimum sit vel cogitare, quod tam prolixa laudatio Petri potuerit ex Nazianzeni ore proficisci, post tam insignem injuriam ab eo illatam sibi et Ecclesiæ. » Siccine debita Gregorii charitati laus persolvitur? Siccine Petri pœnitentiæ, quæ, fatentibus adversariis, probabilis videtur, merces penditur? Quam longissime a nobis distant, qui talia loquuntur! Licet enim dubium esset, utrum Petrus Alexandrinus, publica reconciliatione, cum Gregorio in gratiam redierit, attamen tantum abest, ut « prolixa Petri laudatio, » quæ adversarios præcipue movet, innuat tempus, quod Maximi ordinationem præcesserit, ut contra inde concludamus, ea tempus subsequens designari. Constat enim Maximum Constantinopolitanæ aedis spe dejectum, ipsum Petrum ex throno Alexandrino exturbare ac dejicere præsumpsisse. Non igitur « absurdum, » ut volunt Bollandistæ, imo potius verisimile est, ac utriusque antistitis religione dignum, expulso a præfecto ex Alexandria Maximo, Petrum errorem agnovisse, et cum Gregorio in gratiam rediisse. Id merito ex religiosa eorum, qui frumentum advexerant, agendi ratione conjicitur. Præterea, quamvis incerta res esset, non inde sequeretur, Petrum non potuisse a Gregorio laudari. Petrus enim, etsi in Maximi gratiam adversus Gregorium peccaverit, magni tamen Athanasii doctrinæ semper adhæserat, semper Arianorum partes oppugnarat, semper integrum ac incolume fidei circa Trinitatem depositum servarat, atque ideo jure laudari potuit ac debuit. Et posito, quod ipsius cum Gregorio reconciliatio ignota vel nulla fuerit, prædi-

(47) *Crit. in Bar* n. 24 et seqq., pag. 479, nova Bar. ed.
(48) T. IX, p. 713.
(49) *Greg. vita.*, t. II, p. 188.
(50) *Greg. Vit.*, not. e, p. 406.

cendus est ipse Gregorius, qui primus hac oratione ad pacem et amicitiam aditum aperit. « Popule meus, » inquit (n. 6); « meus enim es, etiamsi hominibus invidia laborantibus aliter videatur; atque ut magis feriantur, qui ita affecti sunt, en dextras societatis præbeo coram tot testibus, visibilibus juxta et invisibilibus, veteremque calumniam nova **619** benignitate propello. » Quis non videat, præsertim ultimis verbis, perfectam reconciliationem, « ob veterem injuriam nova benignitate propulsatam, » hic exprimi. Neque enim necesse erat, ut mentem suam apertius declararet Theologus. Obstabant siquidem, tum ingens Gregorii charitas, tum debita Petro Alexandrino reverentia, tum denique solemnitatis ac lætitiæ dies, quem luctuosa præteriti memoria turbare nullo modo consentaneum erat. Plura etiam, ad id confirmandum, colligenda superessent, tam ratione circumstantiarum, quam ex Gregorii carminibus, ac eruditorum scriptis; sed ne longius, quam par est, protrahatur hæc admonitio, hic finem imponimus. Qui plura desideraverit, loca citata adeat.

ΛΟΓΟΣ ΛΔ'.

Εἰς τοὺς Αἰγύπτου (51) *ἐπιδημήσαντας.* A

Α'. Τοὺς ἀπ' Αἰγύπτου προσφθέγξομαι, δίκαιον γάρ· ἐπειδὴ καὶ προθύμως συνεληλύθασι, τῷ (52) ζήλῳ τὸν φθόνον νικήσαντες, Αἰγύπτου ταύτης, ἣν πλουτίζει μὲν ποταμὸς ἐκ γῆς ὕων, καὶ πελαγίζων ὥρια (53)· ἵνα καὶ αὐτὸς μικρόν τι μιμήσωμαι τοὺς περὶ ταῦτα κομψούς· πλουτίζει δὲ Χριστὸς ὁ ἐμὸς, πρότερον μὲν εἰς Αἴγυπτον φυγαδευόμενος, νυνὶ δὲ ἀπ' Αἰγύπτου χορηγούμενος (54)· τότε μὲν, ἐκ τῆς Ἡρώδου παιδοφονίας, νῦν δὲ, ἐκ τῆς τῶν πατέρων φιλοτεχνίας· Χριστὸς, ἡ καινὴ τροφὴ τῶν καλῶς πεινώντων, ἡ μείζων (55) σιτοδοσία πάσης τῆς ἱστορουμένης τε καὶ πιστευομένης· ὁ ἄρτος, ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβαίνων, καὶ ζωὴν διδοὺς τῷ κόσμῳ, τὴν ἀνώλεθρόν τε καὶ ἀκατάλυτον, περὶ οὗ καὶ νῦν ἀκούειν B δοκῶ μοι λέγοντος τοῦ Πατρός· *Ἐξ Αἰγύπτου ἐκάλεσα τὸν Υἱόν μου.*

Β'. Ἀφ' ὑμῶν γὰρ ἐξήχηται ὁ λόγος εἰς πάντας ἀνθρώπους, ὑγιῶς πιστευόμενός τε καὶ κηρυσσόμενος· καὶ ὑμεῖς ἄριστοι καρποδόται (56) πάντων, μάλιστα τῶν νῦν ὀρθῶς πιστευόντων, ὅσα ἐμὲ γινώσκειν, τὸν τῆς τοιαύτης τροφῆς, οὐκ ἐραστὴν μόνον, ἀλλὰ καὶ χορηγὸν, καὶ οὐκ ἔνδημον μόνον, ἀλλ' ἤδη καὶ ὑπερόριον. Ὑμεῖς γὰρ τρέφετε μὲν σωματικῶς δήμους καὶ πόλεις, ἐφ' ὅσον ἐξικνεῖται ὑμῶν τὸ φιλάνθρωπον· τρέφετε δὲ πνευματικῶς, οὐ τὸν δεῖνα δῆμον, οὐδὲ τήνδε, ἢ τήνδε τὴν πόλιν μικροῖς ὁρίοις περιγραφομένην (57), κἂν φρονῶσιν ὑπέρλαμπρον, ἀλλὰ μικροῦ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. Καὶ θεραπεύετε, οὐ C λιμὸν ἄρτου, οὐδὲ δίψαν ὕδατος, ἃ καὶ λιμώττειν οὐ μέγα, καὶ μὴ λιμώττειν ῥᾴδιον· ἀλλὰ λιμὸν τοῦ

[33] Matth. ii, 13. [34] Joan. vi, 33. [35] Ose. xi, 1.

ORATIO XXXIV[a].

In Ægyptiorum adventum.

I. Eos qui ex Ægypto venerunt, ut par est salutabo, atque alloquar; quandoquidem, superata per zelum invidia, prompte et alacriter convenerunt, ex hac, inquam, Ægypto, quam et fluvius ditat, e terra pluens, ac tempestive maris instar exundans (ut eos quoque nonnihil imiter, qui in hujusmodi rebus sciti et lepidi sunt); quamque item ditat Christus meus, qui antea quidem in Ægyptum fugabatur [33], nunc autem ab Ægypto alitur; tum nempe ob Herodem pueris necem afferentem, nunc vero ob parentum erga filios charitatem : Christus, inquam, novus eorum, qui recte esuriunt, cibus, annona illa, illa major omni ea, quæ historiæ monimentis prodita est, ac creditur : panis, inquam, ille de cœlo descendens, vitamque [34] finis omnis atque interitus expertem mundo afferens ; de quo nunc mihi quoque Patrem audire videor dicentem : *Ex Ægypto vocavi Filium meum* [35].

II. A vobis enim sermo ad omnes homines dimanavit, tum sincere creditus, tum prædicatus : ac vos omnium, et præsertim eorum, qui nunc recta fide præditi sunt, optimi largitores estis, quantum quidem ipse coguosco, qui hujusmodi cibi, non modo sum amator, sed etiam subministrator; nec in patrio duntaxat solo, sed etiam in externo. Vos enim corporeis **620** quidem cibis populos et urbes alitis, quacunque se benignitas vestra porrigit; spiritualibus autem, non certam quamdam plebem, aut certam civitatem, angustis finibus circumscriptas, quamlibet alte et splendide de se sentiant, verum universum prope terrarum orbem alitis. Atque adeo

[a] Alias XXIV; quæ autem 34 erat, nunc 28.—Habita Constantinopoli circa mensem Augusti an. 380.

(51) *Εἰς τοὺς Αἰγύπτου*, etc. Colb. 1 : Εἰς παρουσίαν τῶν Αἰγυπτίων στόλου καταπλευσάντων σιταγώγου· « In adventu Ægyptiorum, qui classe frumenta vehente navigaverant. » In quibusdam : Εἰς τὸν κατάπλουν τῶν Αἰγυπτίων· « In Ægyptiorum appulsu. » Alii addunt, ἐπισκόπων, « episcoporum; » sed perperam. Nihil enim in tota oratione reperias, unde eos episcopos fuisse colligi possit. Vide *Monitum*, n. 2.

(52) *Τῷ*. Coisl. 1, ἐν τῷ.

(53) *Ὥρια*. Sic Reg. bm, hu, etc. Schol. : Κατὰ καιρὸν, καὶ πρὸς ὥραν· « Tempestive et statutis temporibus. » In ed., ὅρια, « fines implens. »

(54) *Χορηγούμενος*. Hic indicare videtur Gregorius, frumenta illa ab Ægypto allata, cedere præsertim in usus Ecclesiarum et pauperum.

(55) *Ἡ μείζων*. Sic codd. In ed., ἢ μείζων.

(56) *Ἄριστοι καρποδόται*. « Optimi fructuum largitores. » Sic appellat Ægyptios, quod in Ægypto maxime ὁμοουσίου, id est, « consubstantialitatis » fides vigeret ac fructificaret.

(57) *Περιγραφομένην*. Duo Regg. et Coisl. 1, περιγραφομένας.

non panis famem, aut aquæ sitim curatis, quibus nec premi admodum grave est, et iisdem mederi facile; sed famem audiendi verbum Domini [56], quam et pati miserrimum, et curare hoc tempore perarduum et perdifficile; quoniam abundavit iniquitas [57], ac paucos reperio, qui vere ac bona fide huic fami medeantur.

A ἀκοῦσαι λόγου (58) Κυρίου, ὃν καὶ πάσχειν ἐλεεινότατον, καὶ θεραπεύειν νῦν ἐργωδέστατον· ἐπειδὴ ἐπληθύνθη ἡ ἀνομία, καὶ ὀλίγους εὑρίσκω τοὺς γνησίους ταύτης θεραπευτάς.

III. Talis enimvero erat Joseph, dispensator vester, ac proinde et noster, qui et pro eximia sua sapientia famem prospicere norat, et consilio ac prudentia curare, perpulchris nimirum et obesis bobus, deformes ac macie confectas sanans. Et quidem utrumvis Joseph intelligere volueris, sive illum immortalitatis amatorem et effectorem, et nomen ferentem; sive illius, et in throno et in doctrina, et in canitie successorem, novum, inquam, nostrum Petrum, non minus virtute quam nomine: a quibus id quod medium fuit, excisum et contritum est, tametsi paululum adhuc et languide, velut serpentis intercisi cauda, palpitet: quorum alter in bona senectute post multas dimicationes et palæstras vita defunctus, nunc res nostras, ut persuasum habeo, cœlitus inspicit, ac virtutis causa laborantibus manum porrigit, eoque magis, quod corporis vinculis liberatus est; alter vero ad eumdem vitæ finem aut resolutionem, post eadem certamina properat, et cœlitibus quidem jam propinquus est; cæterum hactenus adhuc in carne versatur, ut fidei doctrinæ postremam opem ferat, ac cum ampliori et copiosiori viatico iter capessat.

Γ'. Τοιοῦτος Ἰωσὴφ ὁ ὑμέτερος σιτομέτρης (59), ταυτὸν δὲ εἰπεῖν καὶ ἡμέτερος, ὃς καὶ προβλέπειν ᾔδει λιμὸν ὑπὸ σοφίας ὑπερβαλλούσης (60), καὶ θεραπεύειν λόγοις οἰκονομίας, ταῖς καλαῖς τῶν βοῶν καὶ πίοσι, τὰς αἰσχρὰς καὶ ἀτρόφους ἰώμενος. Καὶ Ἰωσὴφ ὁπότερον βούλει λαμβάνειν, εἴτε τὸν τῆς ἀθανασίας ἐραστὴν (61), καὶ δημιουργὸν, καὶ ἐπώνυμον (62)· εἴτε τὸν ἐκείνου καὶ θρόνῳ, καὶ λόγῳ, καὶ B πολιᾷ διάδοχον, τὸν νέον Πέτρον ἡμῖν, οὐχ ἧττον τὴν ἀρετὴν, ἢ τὴν κλῆσιν· ὑφ' ὧν τὸ μέσον ἐξεκόπη καὶ συνετρίβη, κἂν ἔτι σπαίρῃ (63) μικρά τε καὶ ἀσθενῆ, καθάπερ τὸ οὐραῖον διακοπέντος τοῦ ὄφεως· ὧν ὁ μὲν ἐν γήρᾳ καλῷ καταλύσας τὸν βίον ἐπὶ πολλοῖς τοῖς ἀγωνίσμασι καὶ ἀθλήμασιν, ἄνωθεν ἐποπτεύει, εὖ οἶδα, νῦν τὰ ἡμέτερα, καὶ χεῖρα ὀρέγει τοῖς ὑπὲρ τοῦ καλοῦ κάμνουσι, καὶ τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ τῶν δεσμῶν ἐστιν ἐλεύθερος· ὁ δὲ ἐπὶ τὴν αὐτὴν κατάλυσιν (64), ἢ ἀνάλυσιν, ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ἄθλοις (65) ἐπείγεται, καὶ πλησιάζει μὲν ἤδη τοῖς ἄνω, τοσοῦτον δὲ μετὰ τῆς σαρκός ἐστιν ἔτι, ὅσον βοηθῆσαι τῷ λόγῳ τὰ τελευταῖα, καὶ τῆς ὁδοῦ γενέσθαι μετὰ δαψιλεστέρων τῶν ἐφοδίων.

IV. Vos estis alumni et soboles illorum præstantium veritatis doctorum, et propugnatorum, et victorum; quos non tempus, non princeps, non sermo, non invidia, non metus, non accusator, non calumniator, non bellum aperte inferens, non clandestinas insidias struens, non in speciem noster, non alienus, non aurum, occultus ille tyrannus, per quem nunc **621** multa sursum deorsumque, velut in talorum ludo, jactantur, non blanditiæ, non minæ, non exsilia, et multa et diuturna (soli enim bonorum proscriptioni in eos propter magnas illas divitias, hoc est, inopiam, nihil licuit), non aliud quidpiam absentium aut præsentium, aut in exspectatione positorum, extulit, aut adducere potuit, ut deteriores fierent, ac de Trinitate aliquid proderent, et divinitatis jacturam facerent. Imo contra, ex ipsis periculis robur collegerunt, atque ad pietatem ferventiores exstiterunt. Talia enim pro Christo pati, amori cu-

C Δ'. Τούτων ὑμεῖς θρέμματα καὶ προβλήματα τῶν μεγάλων, καὶ δογματιστῶν, καὶ ἀγωνιστῶν τῆς ἀληθείας, καὶ νικητῶν· οὓς οὐ καιρὸς, οὐ δυνάστης, οὐ λόγος, οὐ φθόνος, οὐ φόβος, οὐ κατήγορος, οὐ συκοφάντης, οὐ φανερῶς πολεμῶν, οὐ λαθραίως ἐπιβουλεύων, οὐχ ἡμέτερος τῷ δοκεῖν, οὐκ ἀλλότριος, οὐ χρυσὸς, ὁ ἀφανὴς τύραννος, ᾧ νῦν τὰ πολλὰ μεταρρίπτεται καὶ πεττεύεται, οὐ θεραπεῖαι, οὐκ ἀπειλαὶ, οὐκ ἐξορίαι μακραί τε καὶ ἀριθμούμεναι (δημεύσει γὰρ οὐκ ἐγένοντο μόνον ἁλωτοὶ, διὰ τὸν μέγαν πλοῦτον, τὴν ἀκτημοσύνην), οὐκ ἄλλο οὐδὲν τῶν ἀπόντων, ἢ τῶν παρόντων, ἢ τῶν προσδοκωμένων ἐπῆρεν, οὐδὲ ἀνέπεισε χείρους γενέσθαι, καὶ προδοῦναί τι τῆς Τριάδος, καὶ ζημιωθῆναι θεότητα (66). Τοὐναντίον D μὲν οὖν ἐῤῥώσθησαν τοῖς κινδύνοις, καὶ φιλοτιμότεροι γεγόνασιν εἰς εὐσέβειαν. Τοιοῦτο γὰρ τὸ παθεῖν ὑπὲρ Χριστοῦ, τῷ φίλτρῳ προστίθησι, καὶ οἷον ἀῤῥαβὼν γίνεται τῶν ἑξῆς ἄθλων τοῖς μεγαλόφροσι.

[56] Amos VIII, 11. [57] Matth. XXIV, 12.

(58) *Λόγου*. Reg. a, λόγον.
(59) *Σιτομέτρης*. Coisl. 1, σιτοδότης.
(60) *Σοφίας ὑπερβαλλούσης*. Sic Reg. bu. In ed., σοφίας ὑπερβαλούσης.
(61) *Ἐραστήν*. Duo Regg., καὶ ἐραστήν.
(62) *Καὶ ἐπώνυμον*. « Et nomen ex ea ferentem. » Sic duo Regg. In ed. deest, καί. Intelligit Athanasium, cujus nomen ducitur ex Græco, ἀθανασία, « immortalitas. »
(63) *Σπαίρῃ*. Reg. bm, σκαίρῃ, « tripudiet, saltat. »
(64) *Ὁ δὲ ἐπὶ τὴν αὐτὴν κατάλυσιν*, etc. « Alter vero ad eumdem, » etc. Sic reddiderat Billius in prima editione; rectius quidem, quam in secunda, ubi sic vertit: « Alter ad idem hospitium, vel ad supera migrationem post eadem certamina properat. »
(65) *Ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ἄθλοις*. Sic Regg. bm, bu et duo Coisl. In ed., ἐπὶ τῶν αὐτῶν ἄθλοις.
(66) *Ζημιωθῆναι θεότητα*. Bill. « divinitate multarentur. »

Τοιαῦτά σου, Αἴγυπτε, τὰ νῦν διηγήματά τε καὶ A θαύματα.

Ε'. Σὺ δέ μοι τοὺς τράγους ἐπῄνεις τοὺς Μενδησίους, καὶ τὸν Μεμφίτην Ἄπιν, μόσχον σιτευτόν τινα καὶ πολύσαρκον, καὶ τὰς Ἴσιδος τελετὰς, καὶ τοὺς Ὀσίριδος σπαραγμοὺς, καὶ τὸν σεμνόν σου Σάραπιν, ξύλον προσκυνούμενον μετὰ μύθου, καὶ χρόνου, καὶ τῆς τῶν προσκυνούντων ἀνοίας, ὡς ὕλην ἄγνωστόν τινα καὶ οὐράνιον, πλὴν ὕλην, κἂν βοηθῆται τῷ ψεύδει· καὶ τὰ ἔτι τούτων αἰσχρότερα, κνωδάλων τινῶν καὶ ἑρπετῶν πολυειδῆ πλάσματα, ὧν πάντων ὑπερῆρε Χριστὸς, καὶ οἱ Χριστοῦ κήρυκες· ἄλλοι τε ἄλλως κατὰ τοὺς ἑαυτῶν ἕκαστοι χρόνους ἐκλάμψαντες· καὶ δὴ καὶ οἱ νῦν μνημονευθέντες Πατέρες· ἀφ' ὧν σὺ γινώσκῃ μᾶλλον, ὦ θαυμασία, σήμερον, ἢ πάντων ὁμοῦ πάντες, καὶ παλαιῶν καὶ νέων διηγημάτων. B

Ϛ'. Διὰ ταῦτά σε περιπτύσσομαι καὶ ἀσπάζομαι, λαῶν ἄριστε, καὶ φιλοχριστότατε, καὶ θερμότατε τὴν εὐσέβειαν, καὶ τῶν ἀγόντων ἄξιε· οὐ γὰρ ἔχω τι τούτου μεῖζον εἰπεῖν, οὐδὲ ᾧ μᾶλλον ἂν ὑμᾶς ξενίσαιμι· καὶ δεξιοῦμαι, ὀλίγα μὲν γλώσσῃ, τὰ πολλὰ δὲ διανοίας κινήμασι. Λαὸς ἐμός· ἐμὸν γὰρ ὀνομάζω, τὸν ὁμόφρονα (67) καὶ ὁμόδοξον, καὶ παρὰ τῶν αὐτῶν Πατέρων, καὶ τῆς αὐτῆς Τριάδος προσκυνητήν. Λαὸς ἐμός· ἐμὸς γὰρ, κἂν μὴ δοκῇ τοῖς βασκαίνουσι· καὶ, ἵνα πληγῶσι μᾶλλον οἱ τοῦτο πάσχοντες, ἰδοὺ δίδωμι δεξιὰς κοινωνίας ἐπὶ τοσούτων μαρτύρων, ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων· καὶ ἀπωθοῦμαι (68) παλαιὰν διαβολὴν νέᾳ χρηστότητι. Λαὸς ἐμός· ἐμὸς γὰρ, εἰ καὶ τὸν (69) μέγιστον ὁ μικρότατος σφετερίζομαι. Τοιαύτη γὰρ ἡ C τοῦ Πνεύματος χάρις· ὁμοτίμους ποιεῖ τοὺς ὁμόφρονας. Λαὸς ἐμός· ἐμὸς γὰρ, εἰ καὶ πόῤῥωθεν· ὅτι θείκῶς συναπτόμεθα, καὶ τρόπον ἄλλον, ἢ ὃν αἱ παχύτητες. Τὰ μὲν γὰρ σώματα τόπῳ συνάπτεται, ψυχαὶ δὲ Πνεύματι συναρμόζονται. Λαὸς ἐμὸς (70), ὁ πρότερον μὲν φιλοσοφῶν τὸ πάσχειν ὑπὲρ Χριστοῦ, νῦν δὲ τὸ μὴ ποιεῖν, ἐάν μοι πείθησθε, ἀλλ' αὐταρκες κέρδος τίθεσθαι τὴν τοῦ ποιεῖν ἐξουσίαν, καὶ ἡγεῖσθαι Χριστῷ λατρείαν εἰσφέρειν, ὥσπερ τότε τὴν καρτερίαν, οὕτως ἐν τῷ παρόντι τὴν ἐπιείκειαν. Λαὸς, ἐφ' ὃν παρατέτακται ὁ Κύριος τοῦ εὖ ποιῆσαι, ὥσπερ τοῦ κακοποιῆσαι τοὺς ἐναντίους. Λαὸς, ὃν ἐξελέξατο ἑαυτῷ Κύριος ἐκ πάντων ὧν προσεκαλέσατο. Λαὸς, ὁ ἐπὶ τῶν χειρῶν Κυρίου ἐζωγραφημένος, ᾧ, Σὺ γὰρ εἶ θέλημα ἐμὸν, λέγει Κύριος· καὶ, Αἱ πύλαι σου γλύμμα· καὶ ὅσα τοῖς σωζομένοις ὕστερον (71). D Λαὸς, καὶ μή με θαυμάσητε τῆς ἀπληστίας, εἰ (72)

mulum affert, atque animi magnitndine præditis viris ad sequentia certamina velut arrha exsistit. Hæc sunt, Ægypte, quæ de te modo narrantur miracula.

V. At tu antea Mendesios hircos laudibus efferebas, et Memphiticum Apim, vitulum quemdam præpinguem et obesum, et Isidis sacra, et Osiridis lacerationes, et venerandum tuum Serapidem, lignum, fabula, et tempore, et adorantium amentia, adoratum, velut incognitam quamdam et cœlestem materiam, cæterum materiam, quamlibet a mendacio adjuvetur; ac, quæ his etiam fœdiora et obsceniora sunt, varia quorumdam animalium et reptilium figmenta, quæ omnia Christus superavit, et Christi præcones; tum alii omnes, qui sua quisque tempestate fulserunt; tum hi etiam Patres, quos modo commemoravi; a quibus, o admiranda regio, hodierno die magis agnosceris, quam omnes ab omnibus simul, tam priscis, quam recentibus historiis agnoscantur.

VI. Quocirca te complector et saluto, populorum optime Christique amantissime, ac pietate ferventissime, tuisque ducibus digne; neque enim majus quidquam, quod dicam, occurrit, nec quo magis vos excipiam. Et vero excipio, parum quidem lingua, multum autem animi affectibus. Popule mi, meum enim appello, eum, qui eadem ac ego sentit, et eamdem fidem profitetur, et ab iisdem Patribus et doctoribus eruditus est, atque eamdem Trinitatem adorat. Popule mi, mens enim es, etiamsi hominibus invidia laborantibus aliter videatur. Atque, ut magis adhuc feriantur, qui ita affecti sunt, en dextras societatis præbeo coram tot testibus, visibilibus juxta et invisibilibus; veteremque calumniam nova benignitate propello. Popule mi, meus enim es, etsi maximum minimus **622** vindico. Talis enim Spiritus gratia est: pares honore eos facit, qui idem sentiunt. Popule mi, meus enim es, etsi procul a me disjunctus, quoniam divinitus connectimur, alioque modo, quam quæ crassitie prædita sunt. Corpora etenim loco conjunguntur, animæ autem Spiritu conglutinantur. Popule mi, qui prius quidem pro Christo pati studio habebas, nunc autem, si consilio meo pareas, operam dabis, ne quid mali inferas, sed lædendi potestatem satis magnum lucrnm ducas, ac te obsequium Christo offerre existimes [58], ut tum patientiam, ita nunc mansuetudinem animique facilitatem. Popule, ad quem beneficiis ornandum accinctus est Deus [59], quemadmodum ad male multandos adversarios [60]. Popule, quem Deus sibi elegit [61] ex omnibus quos accivit. Popule in manibus Domini

[58] Joan. xvi, 2. [59] Malach. i, 4. [60] Zach. viii, 15. [61] Psal. xxxii, 12.

(67) *Τὸν ὁμόφρονα*, etc. Bill. « qui eodem, quo ego, modo afficitur, et eadem sentit, et ab iisdem Patribus, » etc.

(68) *Καὶ ἀπωθοῦμαι*, etc. Schol. Ἴσως διαβεβλημένοι ἦσαν αὐτῷ πρότερον οἱ Αἰγύπτιοι· « Forsan apud ipsum calumniam prius passi fuerant Ægyptii. » Alludit hic, ni fallimur, ad Maximi ordinationem. Vide *Monitum*, n. 4.

(69) *Εἰ καὶ τόν*. Comb., κἂν τόν.

(70) *Λαὸς ἐμός*. Deest ἐμός in pluribus codd. et in Elia.

(71) *Ὅσα τοῖς σωζομένοις ὕστερον*. « Quæcunque postea, » etc. Sic interpretatur Elias, et recte quidem, ut liquet ex toto capite LX Isaiæ unde ista mutuatus est Gregorins. Billius vero jungit ὕστερον cum σωζομένοις, et vertit : « Quæcunque ad eos, qui salutem postea consecuturi erant, referuntur. »

(72) *Εἰ*. Comb., εἰ καί.

scripte, cui, Tu enim es voluntas mea [61], dicit Dominus; et, Portæ tuæ sculptura [62], et quæcunque postea ad eos, qui salutem consecuturi sunt, referuntur. Popule, ac ne me, quæso, tanquam immodicum, admiremini, si vos identidem compello; incredibilem enim ex vobis assidua hujusmodi appellatione lætitiam capio, non secus videlicet, atque qui spectaculis quibusdam vel auditionibus insatiabili quadam aviditate fruuntur.

A πολλάκις ὑμᾶς ἀναστρέφω· κατατρυφῶ γὰρ ὑμῶν τῇ συνεχείᾳ τῆς κλήσεως, ὥσπερ οἱ θεαμάτων τινῶν, ἢ ἀκουσμάτων ἀπλήστως ἐμφορούμενοι.

VII. At, o Dei popule, et noster, pulchra quidem erat recens quoque illa vestra celebritas, quam in mari statuistis, et, si qua alia, oculis grata et jucunda, cum mare arboribus stratum, et manufacta nube obtectum vidi, et navium, velut ad pompam instructarum, elegantiam ac celeritatem, modicumque ad puppim ventum, nantem in mari civitatem, tanquam dedita opera stipantem, atque ad urbem transmittentem; pulchrior tamen et magnificentior hæc, quam nunc cernimus. Nec enim vos ipsos multitudini admiscuistis, nec hominum numero pietatem definivistis, nec inconditum potius vulgus esse sustinuistis, quam populus, Dei verbo perpurgatus; verum, posteaquam Cæsari quæ sunt Cæsaris [63], quantum officii ratio postulabat, contulistis, Deo etiam, quæ Dei sont tribuistis; illi nempe vectigal, huic timorem [64]; et postquam cibis vestris populum aluistis, ipsi quoque, ut a nobis alamini, huc accedistis. Nam et nos etiam frumentum largimur, ac frumentum quidem vestro nequaquam fortasse deterius. *Venite, comedite panem meum, et bibite vinum, quod miscui vobis* [65]: ad mensam meam vos cum Sapientia invito. Candorem **623** enim vestrum laudo, atque animi promptitudine vobis occurro, quoniam ad nos, tanquam ad vestrum portum appulistis, ad similem videlicet accurrentes, fideique cognationem honore prosecuti estis, absurdumque esse censuistis, cum ii qui res superas contumeliis insectantur, inter se consentiant atque concordent, ac privatam cujusque imbecillitatem communi consensu et conspiratione, non secus ac funiculi illi, qui mutuo nexu roborantur, suffulciri putent, vos autem non una convenire, nec cum iis colligari, qui ejusdem sententiæ sunt, quibus tamen multo æquius est, cum ipsi deitatem quoque conjungamus. Atque ut vos haud frustra ad nos accurrisse, neque ut ad externos et alienos, sed ad vestros portus appulisse, præclarumque itineris vestri ducem Spiritum sanctum exstitisse cognoscatis, pauca de Deo ad vos disseremus. Ac tacite, ut vestra agnoscatis, quemadmodum qui suos ex armorum signis agnoscunt.

Ζ'. Ἀλλ', ὦ Θεοῦ λαὸς, καὶ ἡμέτερος, καλὴ μὲν ὑμῶν καὶ ἡ πρώην (73) πανήγυρις, ἣν ἐπὶ τῆς θαλάσσης ἐστήσασθε, καὶ εἴπερ ἄλλη τις ὀφθαλμῶν χάρις, ἡνίκα εἶδον δενδρουμένην τὴν θάλασσαν, καὶ χειροποιήτῳ νέφει κεκαλυμμένην, καὶ κάλλος νηῶν, καὶ τάχος, ὥσπερ εἰς πομπὴν ἐσταλμένων, καὶ πνεῦμα μέτριον κατὰ πρύμναν ἱστάμενον, ὥσπερ δορυφοροῦν ἐξεπίτηδες, καὶ παραπέμπον τῇ πόλει πόλιν B πελάγιον (74)· καλλίων δὲ ἡ νῦν ὁρωμένη καὶ μεγαλοπρεπεστέρα. Οὐ γὰρ τοῖς πολλοῖς φέροντες ὑμᾶς αὐτοὺς ἀνεμίξατε, οὐδὲ πλήθει τὴν εὐσέβειαν ἐμετρήσατε, οὐδὲ δῆμος γενέσθαι μᾶλλον ὀχλώδης ἠνέσχεσθε, ἢ λαὸς Θεοῦ λόγῳ κεκαθαρμένος· ἀλλ' ὅσον εἰκὸς, Καίσαρι τὰ τοῦ Καίσαρος εἰσενεγκόντες, τῷ Θεῷ τὰ τοῦ Θεοῦ προσενείματε· τῷ μὲν τὸ τέλος, τῷ δὲ τὸν φόβον· καὶ τὸν δῆμον τοῖς ὑμετέροις θρέψαντες, ἥκετε καὶ αὐτοὶ παρ' ἡμῶν τραφησόμενοι. Σιτοδοτοῦμεν γὰρ καὶ ἡμεῖς, καὶ σιτοδοσίαν ἴσως τῆς ὑμετέρας οὐ φαυλοτέραν. *Δεῦτε, φάγετε τὸν ἐμὸν ἄρτον, καὶ πίετε οἶνον, ὃν κεκέρακα ὑμῖν*· καλῶ μετὰ τῆς σοφίας ὑμᾶς εἰς τὴν ἐμὴν τράπεζαν. Ἐπαινῶ γὰρ τῆς εὐγνωμοσύνης, καὶ προστρέχω τῇ προθυμίᾳ, C ὅτι ὡς ἐπὶ λιμένα ἴδιον ἡμᾶς κατηντήσατε, τῷ ὁμοίῳ προσδραμόντες, καὶ τὸ συγγενὲς τῆς πίστεως ἐτιμήσατε, καὶ τῶν ἀτόπων ἐνομίσατε, τοὺς μὲν ὑβριστὰς τῶν ἄνω (75) συμφρονεῖν ἀλλήλοις καὶ συναρμόζεσθαι, καὶ τὸ καθ' ἕκαστον σαθρὸν οἴεσθαι (76) διορθοῦσθαι τῷ κοινῷ τῆς συστάσεως, καθάπερ τῶν σχοινίων τὰ τῇ πλοκῇ δυναμούμενα, αὐτοὶ δὲ μὴ συνιέναι (77), μηδὲ συνδεῖσθαι τοῖς ὁμογνώμοσιν, οἷς γε (78) εἰκὸς μᾶλλον· αὐτοὶ γὰρ συνάγομεν καὶ θεότητα. Καὶ ἵνα γε εἰδῆτε, μὴ μάτην προσδραμόντες ἡμῖν, μηδὲ ὡς ξένοις καὶ ἀλλοτρίοις, ἀλλ' ἐν ὑμετέροις καταχθέντες, καὶ καλῶς ὁδηγηθέντες ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, βραχέα περὶ Θεοῦ φιλοσοφήσομεν ὑμῖν. Καὶ γνωρίσατε τὰ ὑμέτερα, ὥσπερ οἱ τοῖς ἐπισήμοις τῶν ὅπλων τὸ οἰκεῖον διαγινώσκοντες.

VIII Duas summas in iis, quæ sunt, differentias reperio, dominationem nempe et servitutem: non quas apud nos, vel tyrannis scidit, vel paupertas disjunxit; sed quas natura distinxit, si cui tamen hac voce uti libeat. Nam quod primum est, supra naturam quoque est. Harum autem altera effectrix est, et princeps, ac motus expers: altera effecta, et

D Η'. Δύο διαφορὰς ἐν τοῖς οὖσι γινώσκω τὰς ἀνωτάτω, δεσποτείαν τε καὶ δουλείαν· οὐχ ἃς παρ' ἡμῖν, ἢ τύραννις ἔτεμεν, ἢ πενία διέστησεν, ἀλλ' ἃς φύσις διώρισεν, εἴ τῳ φίλον οὕτω καλεῖν. Τὸ γὰρ πρῶτον, καὶ ὑπὲρ τὴν φύσιν. Τούτων δὲ, ἡ μὲν ποιητική τέ ἐστι, καὶ ἀρχικὴ, καὶ ἀκίνητος· ἡ δὲ πεποιημένη, καὶ ὑπὸ χεῖρα, καὶ μεταπίπτουσα. Καὶ ἔτι συντομώ-

[61] Isa. LXII, 4. [62] Isa. LIV, 12; LX, 18. [63] Matth. XXII, 21. [64] Rom. XIII, 7. [65] Prov. IX, 5

(73) *Καὶ ἡ πρώην*. Comb. detracto ἡ, vertit: «vestra nudius tertius celebritas, ac conventus.»

(74) *Πόλιν πελάγιον*. Bill. «marinam urbem.»

(75) *Ὑβριστὰς τῶν ἄνω*. Schol. Κακοδοξοῦντας· «Hæreticos.»

(76) *Οἴεσθαι*. Sic Or. 2. In ed. οἴεσθε.

(77) *Αὐτοὶ δὲ μὴ συνιέναι*. «Vos autem non una conveuire.» Tota textus series postulat, ut sic hæc verba reddantur, repetendo συνιέναι, a verbo σύνειμι, «convenio.» Billius a Gregorii mente aberrat, dum a verbo συνίημι, «intelligo,» repetit, ac vertit: «vos contra non intelligere.»

(78) *Οἷς γε*. Comb., οἵ γε. In quibusdam, καὶ οἷς γε.

τερον εἰπεῖν, ἡ μὲν ὑπὲρ χρόνον, ἡ δὲ ὑπὸ χρόνον. Καλεῖται δὲ ἡ μὲν, Θεὸς, καὶ ἐν τρισὶ τοῖς μεγίστοις ἵσταται, αἰτίῳ, καὶ δημιουργῷ, καὶ τελειοποιῷ· τῷ Πατρὶ λέγω, καὶ τῷ Υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι. Ἃ μήτε οὕτως ἀλλήλων ἀπήρτηται (79), ὡς φύσει τέμνεσθαι· μήτε οὕτως ἐστένωται (80), ὡς εἰς ἓν πρόσωπον περιγράφεσθαι· τὸ μὲν γὰρ τῆς Ἀρειανῆς μανίας, τὸ δὲ τῆς Σαβελλιανικῆς (81) ἀθεΐας ἐστίν· ἀλλ' ἔστι, τῶν μὲν πάντη διαιρετῶν ἑνικωτέρα, τῶν δὲ τελείως (82) μοναδικῶν ἀφθονωτέρα. Ἡ δὲ μεθ' ἡμῶν τέ ἐστι, καὶ καλεῖται κτίσις, κἂν ἄλλα ἄλλων ὑπεραίρῃ, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πρὸς Θεὸν (83) ἐγγύτητος.

A imperio subjecta et caduca. Atque, ut compendiosius adhuc loquar, altera supra tempus est, altera tempori subest. Vocatur autem illa quidem, Deus, et in tribus maximis consistit, in causa, in opifice, in perfectore; hoc est, in Patre, Filio et Spiritu sancto. Qui quidem nec ita inter se distracti sunt, ut natura scindantur: nec rursus ita in arctum redacta natura, ut in unam circumscribatur personam (illud enim est furoris Ariani, hoc Sabellianæ impietatis); sed ut magis singularis est, quam ea, quæ in divisionem omnino cadunt, ita copiosior, quam ea quæ prorsus singularia sunt. Hæc vero altera nobiscum est, ac creatura nominatur; tametsi inter res creatas aliæ aliis dignitate præstent, prout videlicet quæque Deum propinquius attingit.

Θ'. Τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων, ὅτῳ μὲν ἡ καρδία πρὸς Κύριον, ἴτω μεθ' ἡμῶν, καὶ προσκυνῶμεν τὴν μίαν ἐν τοῖς τρισὶ θεότητα, μηδὲν ταπεινότητος ὄνομα τῇ ἀπροσίτῳ δόξῃ προσάγοντες, ἀλλὰ τὰς ὑψώσεις τοῦ ἑνὸς Θεοῦ ἐν τοῖς τρισὶ διαπαντὸς ἐν τῷ λάρυγγι φέροντες. Ἧς γὰρ οὐδὲ μέγεθος φύσεως κυρίως ἔστιν εἰπεῖν, διὰ τὸ ἄπειρον καὶ ἀόριστον, πῶς ταύτῃ ταπεινότητα ἐπεισάξομεν; Ὅστις δὲ ἀλλοτρίως ἔχει Θεοῦ, καὶ διὰ τοῦτο τέμνει τὴν μίαν καὶ ὑπὲρ πάντα τὰ ὄντα (84) οὐσίαν εἰς ἀνισότητα φύσεων, θαυμαστὸν, εἰ μὴ τῇ ῥομφαίᾳ τμηθήσεται, καὶ τὸ μέρος αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀπίστων τεθήσεται, πονηρὸν δρεπομένου πονηρᾶς δόξης καρπὸν, καὶ νῦν καὶ ὕστερον.

B 624 IX. Quæ cum ita se habeant, si quis cor ad Dominum habet, nobiscum jungatur [67], atque unam in tribus personis Deitatem adoremus, nullum humilitatis nomen inaccessibili gloriæ tribuentes, sed unius Dei in tribus personis exaltationes semper in gutture ferentes [68]. Cujus enim ne magnitudinem quidem naturæ, propter infinitam et nullis terminis inclusam ipsius vim, proprie dicere possumus, quo tandem modo ipsi humilitatem inducemus? Quisquis autem a Deo alienus et aversus est, ob eamque causam, unam illam rebusque omnibus superiorem essentiam in dispares naturas dividit, mirum sane fuerit, si non ipse gladio dividatur, parsque ipsius cum infidelibus ponatur [69], pravum pravæ sententiæ fructum, et nunc, et postea percipientis.

Ι'. Περὶ μὲν γὰρ τοῦ Πατρὸς, τί χρὴ καὶ λέγειν, οὗ καὶ τὸ παρὰ πάντων συγκεχωρηκὸς φείδεσθαι (85) ταῖς φυσικαῖς ἐννοίαις προκατειλημμένων (86); Εἰ καὶ τῆς ἀτιμίας τὰ πρῶτα ἠνέγκατο, πρῶτος τμηθεὶς εἰς Ἀγαθὸν καὶ Δημιουργὸν (87) παρὰ τῆς ἀρχαίας καινοτομίας. Περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, σκοπεῖτε ὡς ἁπλῶς καὶ συντόμως διαλεξώμεθα. Εἰ μέν τις ἔχοι τούτων τι λέγειν (88) τρεπτὸν ἢ ἀλλοιωτὸν, ἢ χρόνῳ, ἢ τόπῳ, ἢ δυνάμει, ἢ ἐνεργείᾳ μετρούμενον, ἢ οὐ φυσικῶς ἀγαθὸν, ἢ οὐκ αὐτοκίνητον, ἢ οὐκ αὐτεξούσιον, ἢ λειτουργὸν, ἢ ὑμνῳδὸν, ἢ φοβούμενον, ἢ ἐλευθερούμενον, ἢ οὐ συναριθμούμενον· δεικνύτω τοῦτο, καὶ ἡμεῖς στέρξομεν, συνδούλων σεμνότητι δοξαζόμενοι, εἰ καὶ Θεὸν ζημιούμεθα. Εἰ

C X. Ac de Patre quidem, quid dicere necesse est, cui uno consensu omnes, naturalibus animi notionibus edocti atque imbuti, parcunt? Quanquam etiam primas ignominiæ tulit, utpote qui primus in Bonum et Opificem a priscis novatoribus dissectus est. De Filio autem et Spiritu sancto, videte quam simpliciter et breviter disseramus. Si quis horum alterutrum, vel conversioni aut mutationi subesse, vel in temporis, aut loci, aut potentiæ, aut operationis mensuram cadere, vel non natura bonum, vel non per se moveri, vel arbitrii libertate carere, vel ministrum, vel divinæ laudis cantorem, vel metuentem D vel libertate donatum, vel non simul cum Patre numeratum, dicere potest; hoc ostendat, et acquiesce-

[67] Exod. XXXII, 26. [68] Psal. CXLIX, 6. [69] Luc. XII, 46.

(79) Ἀπήρτηται. Coisl. 1, διῄρηται ὡς εἰς τρία ἔκφυλα καὶ ἀλλότρια τέμνεσθαι· « Non ita inter se dirimuntur, ut in tres diversas atque alienas dividantur naturas. » In nonnullis, ἀπήρηται.

(80) *Μήτε οὕτως ἐστένωται*, etc. Nempe, δεσποτεία, « dominatio, » id est, « natura divina, » seu, « essentia. » Sic etiam ad naturam divinam, referenda sunt sequentia verba, ἑνικωτέρα, et ἀφθονωτέρα. Non bene Billius ad personas refert, quæ de natura, seu essentia divina intelligenda manifestum est; atque etiam, ut ita intelligantur, sana postulat theologia. Sic enim locum vertit: « Nec ita in arctum redacti, ut in unam personam includantur, et circumscribantur ... sed ut magis singulares sunt, quam ea, quæ in divisionem omnino cadunt, ita rursus copiosiores sunt, quam ea, quæ prorsus singularia sunt. »

(81) *Σαβελλιανικῆς*. Duo Regg. et Comb., Σαβελλιανῆς.

(82) *Τελείως*. Coisl. 1 et Comb., παντελῶς.

(83) *Πρὸς Θεόν*. In nonnullis, πρὸς τὸν Θεόν.

(84) *Τὰ ὄντα*. Hæc desunt in Reg. a.

(85) *Φείδεσθαι*. Reg. a, Coisl. 1 et Comb., φείδεται.

(86) *Προκατειλημμένων*. In nonnullis, ἡττημένων, « victi. »

(87) *Εἰς Ἀγαθὸν καὶ Δημιουργόν*. « In Bonum et Opificem. » Duo principia veteres hæretici, maxime Marcionitæ, constituebant, alterum « bonum, » alterum « malum. » Per « malum, » rerum effectorem, δημιουργόν, intelligebant.

(88) *Λέγειν*. Sic plures codd. et quidem melioris notæ. In editis, λέγοι.

mus, nosque conservorum gloria et dignitate honorari feremus, Dei licet jacturam faciamus. At si, quidquid Pater habet, idem, præter causam, Filii est; quidquid item Filius habet, idem quoque Spiritus sancti est, præter filiationem, eaque omnia, quæ corporea ratione de eo prædicantur, propter me hominem, meamque salutem, ut, quod meum erat, accipiens quod suum est, mihi per novam hanc commistionem largiatur; tandem aliquando nugari desinite, o inanium verborum ac statim cadentium artifices. Et quare, ut ex Scriptura vos deplorem, moriemini, domus Israel [70]?

XI. Ipse equidem, et Verbi appellationes tot scilicet tamque magnas et sublimes, **625** et quæ dæmonibus etiam pudorem incusserunt, revereor. Revereor etiam Spiritus sancti æqualitatem; ac constitutam in eos, qui blasphemis verbis eum impetunt [71], comminationem pertimesco. Blasphemia porro est, non theologia, ei divinitatem auferre. In quo illud observandum, quod is, qui blasphemis vocibus incessebatur, Dominus erat; is autem, qui vindicabatur, Spiritus sanctus, procul dubio ut Dominus. Non sustineo, post illuminationem lucis expers esse, quidpiam trium in quæ baptizatus sum, adulterans, ac vere in aquis sepeliri, non ad regenerationem, sed ad mortem initiatus.

XII. Audacius aliquid proloquar, o Trinitas; ac temeritati venia detur; nam de animæ salute periculum est. Dei quoque ipse sum imago, supernæ scilicet gloriæ, licet humi positus. Non adducor ut credam, mihi ab æquali salutem afferri. Si Spiritus sanctus Deus non est, Deus prius efficiatur, atque ita demum me, æqualem suum, Deum efficiat. At nunc, quæ hæc gratiæ impostura est, vel eorum potius, qui gratiam tribuunt, velut in Deum credere, et Deo orbatum recedere? Aliud professum esse, et aliud doceri? Quales furtivæ verborum fraudes, per aliam interrogationem et confessionem, alio ferentes? Me miserum splendoris hujus nomine, si post lavacrum niger effectus sum, si eos qui nondum purgati sunt, splendidiores cerno, si per pravam initiatoris mei doctrinam, tanquam talis quibusdam deludor, si præstantiorem Spiritum quæro, nec invenio. Da mihi alterum lavacrum, ac tum de priore male cogita. Quid mihi perfectam regenerationem invides? Quid me, cum Spiritus, tanquam Dei, templum sim [72], rei creatæ domicilium facis? Quid ea, quæ mea sunt, partim honore, partim ignominia afficis, malum te

A δὲ πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, τοῦ Υἱοῦ ἐστι, πλὴν τῆς αἰτίας (89)· πάντα δὲ ὅσα τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ Πνεύματος, πλὴν τῆς υἱότητος, καὶ τῶν ὅσα σωματικῶς περὶ αὐτοῦ λέγεται διὰ τὸν ἐμὸν ἄνθρωπον (90), καὶ τὴν ἐμὴν σωτηρίαν, ἵνα τὸ ἐμὸν λαβὼν, τὸ ἑαυτοῦ χαρίσηται διὰ τῆς καινῆς ἀνακράσεως· παύσασθε παραληροῦντες ὀψὲ γοῦν, ὦ σοφισταὶ κενῶν (91) ῥημάτων, αὐτοῦ πιπτόντων. Καὶ ἵνα τί ἀποθνήσκετε, οἶκος Ἰσραὴλ, ἵν' ἐκ τῆς Γραφῆς ὑμᾶς ὀδύρωμαι;

ΙΑ'. Ὡς ἔγωγε αἰδοῦμαι μὲν τὰς τοῦ Λόγου προσηγορίας, τοσαύτας τε οὔσας, καὶ οὕτως ὑψηλὰς B καὶ μεγάλας, ἃς καὶ δαίμονες ἐνετράπησαν· αἰδοῦμαι δὲ τὴν ὁμοτιμίαν τοῦ Πνεύματος· φοβοῦμαι δὲ τὴν ὡρισμένην ἀπειλὴν τοῖς εἰς αὐτὸ βλασφημοῦσι. Βλασφημία δὲ, οὐχ ἡ θεολογία, τὸ δὲ ἀλλοτριοῦν τῆς θεότητος. Καὶ τηρητέον ἐνταῦθα, ὅτι τὸ μὲν βλασφημούμενον, ὁ Κύριος ἦν· τὸ δὲ ἐκδικούμενον, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, δῆλον ὡς Κύριος. Οὐ φέρω (92) ἀφώτιστος εἶναι μετὰ τὸ φώτισμα, παραχαράσσων τι τῶν τριῶν, εἰς ἃ βεβάπτισμαι, καὶ ὄντως (93) ἐνταφῆναι τῷ ὕδατι, οὐκ εἰς ἀναγέννησιν, ἀλλ' εἰς νέκρωσιν τελειούμενος

ΙΒ'. Τολμῶ τι φθέγξασθαι, ὦ Τριάς· καὶ συγγνώμη τῇ ἀπονοίᾳ· περὶ ψυχῆς γὰρ ὁ κίνδυνος. Εἰκών εἰμι καὶ αὐτὸς Θεοῦ, τῆς ἄνω δόξης, εἰ καὶ κάτω C τέθειμαι. Οὐ πείθομαι τῷ ὁμοτίμῳ σώζεσθαι. Εἰ μὴ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, θεωθήτω πρῶτον (94), καὶ οὕτω θεούτω με τὸν ὁμότιμον. Νῦν δὲ τίς ἡ ἀπάτη τῆς χάριτος, μᾶλλον δὲ, τῶν διδόντων τὴν χάριν, ὡς εἰς Θεὸν πιστεῦσαι, καὶ ἀνελθεῖν ἄθεον; ἄλλο καθομολογῆσαι, καὶ ἄλλο διδάσκεσθαι; οἶαι τῶν λόγων αἱ κλοπαὶ (95) καὶ ἀπάται, δι' ἄλλης ἐρωτήσεως καὶ ὁμολογίας, εἰς ἄλλο φέρουσαι (96); Οἴμοι τῆς λαμπρότητος, εἰ μετὰ τὸν λουτρὸν μεμελάνωμαι, εἰ λαμπροτέρους ὁρῶ τοὺς οὔπω κεκαθαρμένους, εἰ τῇ τοῦ βαπτιστοῦ κακοδοξίᾳ κυβεύομαι (97), εἰ ζητῶ Πνεῦμα κρεῖττον, καὶ οὐχ εὑρίσκω! Δός μοι λουτρὸν δεύτερον, καὶ περὶ τοῦ πρώτου κακῶς ἐννόησον. Τί μοι φθονεῖς τῆς τελείας ἀναγεννήσεως; τί με ποιεῖς, ναὸν ὄντα τοῦ Πνεύματος ὡς Θεοῦ, κατοικητήριον D κτίσματος; τί τὸ μὲν τιμᾷς τῶν ἐμῶν (98), τὸ δὲ ἀτιμάζεις κακῶς θεότητι διαιτῶν, ἵν' ἐμοὶ τέμῃς (99) τὸ χάρισμα, μᾶλλον δὲ, αὐτὸν ἐμὲ τῷ χαρίσματι (1); Ἢ τὸ πᾶν τίμησον, ὦ καινὲ (2) θεολόγε,

[70] Ezech. XVIII, 31. [71] Matth. XII, 31. [72] I Cor. VI, 19.

(89) *Πλὴν τῆς αἰτίας*. Coisl. 1, aliique non pauci, πλὴν τῆς ἀγεννησίας, « præter ingenerationem » quod scilicet, « solus a se sit. »

(90) *Διὰ τὸν ἐμὸν ἄνθρωπον*. « Propter meum hominem. » Id est, propter naturam humanam quam assumpsit, et quam mihi communicat, factus homo.

(91) *Κενῶν*. Duo Regg., καινῶν, « novorum. »

(92) *Φέρω*. Comb. addit, δέ.

(93) *Καὶ ὄντως*. Reg., Cypr., καὶ οὕτως.

(94) *Πρῶτον*. Comb., πρότερον.

(95) *Κλοπαί*. Billius legit, πλοκαί, et vertit: « Quales verborum nexus et captiones. »

(96) *Φέρουσαι*. Reg. d, φέρεσθαι.

(97) *Εἰ τῇ τοῦ βαπτιστοῦ κακοδοξίᾳ κυβεύομαι*. Hæc in melioris notæ codicibus proxime leguntur post μεμελάνωμαι.

(98) *Τί τὸ μὲν τιμᾷς τῶν ἐμῶν*. Sic Regg. a, bm: « Quid ea, quæ mea sunt, » id est, « quas colo Trinitatis personas, » ut recte Elias, ac ipse textus postulat, « partim honore, » etc. Bill. « Quid me, partim, » etc. In ed., τί τὸ μὲν τιμᾷ, etc

(99) *Τέμῃς*. Sic Regg., bm, bu. In ed., θέλῃς, « velis. »

(1) *Τῷ χαρίσματι*. Sic plures codd. In ed., τὸ χαρίσματι.

(2) *Ὦ καινέ*. Plures Regg., atque optimæ notæ, et Elias, ὦ κενέ, « o vane. »

ἢ τὸ πᾶν ἀτίμασον, ἵνα, κἂν ἀσεβῇς, ἀλλὰ σεαυτῷ γε ἀκόλουθος ᾖς, μὴ κρίνων ἀνίσως φύσιν ὁμότιμον (3).

ΙΓ'. Κεφάλαιον δὲ τοῦ λόγου· Μετὰ τῶν χερουβὶμ (4) δόξασον, συναγόντων τὰς τρεῖς ἁγιότητας εἰς μίαν κυριότητα, καὶ τοσοῦτον παραδεικνύντων τῆς πρώτης οὐσίας, ὅσον ὑπανοίγουσι τοῖς φιλοπόνοις αἱ πτέρυγες. Μετὰ Δαβὶδ φωτίσθητι, πρὸς τὸ φῶς λέγοντος· *Ἐν τῷ φωτί σου ὀψόμεθα φῶς*, οἷον ὥσπερ ἐν τῷ Πνεύματι τὸν Υἱόν· οὗ τί ἂν γένοιτο τηλαυγέστερον; Μετὰ Ἰωάννου βρόντησον, τοῦ υἱοῦ τῆς βροντῆς, μηδὲν περὶ Θεοῦ ταπεινὸν ἠχῶν, μηδ' ἀπὸ γῆς, ἀλλ' ὑψηλὸν καὶ μετέωρον (τὸν ἐν ἀρχῇ τε ὄντα, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ὄντα, καὶ Θεὸν Λόγον, Θεὸν γινώσκων, καὶ Θεὸν ἀληθινὸν ἐξ ἀληθινοῦ Πατρὸς, ἀλλ' οὐ σύνδουλον ἀγαθὸν, υἱοῦ προσηγορίᾳ μόνῃ (5) τετιμημένον· καὶ τὸν ἄλλον Παράκλητον, δηλαδὴ ἄλλον τοῦ λέγοντος· Θεοῦ δὲ (6) ὁ Λόγος)· καὶ ὅταν μὲν, *Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν*, ἀναγινώσκῃς (7), τὸ συναφὲς τῆς οὐσίας ἐνοπτριζόμενος· ὅταν δὲ, *Πρὸς αὐτὸν ἐλευσόμεθα, καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιησόμεθα*, τὸ διῃρημένον τῶν ὑποστάσεων λογιζόμενος· ὅταν δὲ, τὸ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος ὄνομα, τὰς τρεῖς ἰδιότητας.

ΙΔ'. Μετὰ Λουκᾶ ἐμπνεύσθητι, ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων προσομιλῶν. Τί μετὰ Ἀνανίου τάττῃ καὶ Σαπφείρας τῶν καινῶν (8) νοσφιστῶν (εἴ γε καινὴν (9) ὄντως ἡ τῶν ἰδίων κλοπή), καὶ ταῦτα νοσφιζόμενος, οὐκ ἀργύριον, οὐδ' ἄλλο τι τῶν εὐτελῶν καὶ μικρῶν, οἷον γλῶσσαν χρυσῆν, ἢ ψιλὴν (10), ἢ δίδραχμον, ὥς ποτε στρατιώτης ἄπληστος, ἀλλ' αὐτὴν κλέπτων θεότητα, καὶ ψευδόμενος, οὐκ ἄνθρωπον, ἀλλὰ Θεὸν, ὅπερ ἤκουσας; Τί; Μηδὲ τὴν ἐξουσίαν αἰδῇ τοῦ Πνεύματος, ἐφ' οὓς θέλει, καὶ ἡνίκα, καὶ ὅσον πνέοντος; Ἐπιδημεῖ τοῖς περὶ Κορνήλιον πρὸ τοῦ βαπτίσματος, ἄλλοις μετὰ τὸ βάπτισμα διὰ τῶν ἀποστόλων. Ὥστε ἀμφοτέρωθεν, ἔκ τε ὧν ἐπιφοιτᾷ (11) δεσποτικῶς, ἀλλ' οὐ δουλικῶς, καὶ ἐξ ὧν ἐπιζητεῖται πρὸς τὴν τελείωσιν, τὴν θεότητα μαρτυρεῖσθαι τοῦ Πνεύματος.

ΙΕ'. Μετὰ Παύλου θεολόγησον, τοῦ πρὸς τρίτον οὐρανὸν ἀναχθέντος· ποτὲ μὲν συναριθμοῦντος τὰς τρεῖς ὑποστάσεις, καὶ τοῦτο ἐνηλλαγμένως, οὐ τετηρημένως ταῖς τάξεσι, προαριθμοῦντος, ἐναριθμοῦν-

A divinitati arbitrum præbens, ut mihi baptismum, vel me ipsum potius per baptismum, seces? Aut totum honore prosequere, o nove theologe, aut totum sperne, ut, etiamsi impius sis, tibi tamen ipse constes, naturam honore parem haudquaquam dispari modo expendens.

XIII. Sit autem hoc orationis caput: **626** divinam gloriam cum seraphinis prædica, qui tres sanctitates in unam dominationem [73] contrahunt, primamque essentiam hactenus indicant, quatenus eam studiosis hominibus eorum alæ paululum aperiunt. Illuminare cum Davide, qui sic lumen alloquitur: *In lumine tuo videbimus lumen* [74], hoc est in Spiritu Filium: quo quid fulgidius esse possit? Cum Joanne illo, tonitrui filio [75], intona, nihil de Deo abjectum ac terrenum insonans, sed excelsum et sublime B (nempe Verbum illud, quod in principio erat, et apud Deum erat, et Deus erat [76], Deum agnoscens, et Deum verum ex Patre vero, non autem conservum bonum, solo Filii nomine ornatum: atque alium Paracletum, alium, inquam, ab eo qui loquebatur; Dei porro Verbum loquebatur); eamque rationem iniens ut cum illa legis: *Ego et Pater unum sumus* [77], essentiæ conjunctionem tibi ob oculos proponas: cum autem illa: *Ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus* [78], personarum distinctionem cogites: cum vero Patris, et Filii, et Spiritus sancti nomen [79], tres proprietates species.

XIV. Cum Luca divinitus afflare, apostolorum Acta legens. Quid te Ananiæ Sapphiræque [80] adjungis, C novis illis pecuniæ furibus? (nova etenim haud dubie est propriarum rerum subreptio), idque non pecuniam, aut aliud quidpiam leve et exigui pretii suffurans, ut linguam auream, paludamentum, aut didrachma, ut quondam avarus miles [81], sed ipsam divinitatem subripiens, ac Deo non homini mentiens, ut Scripturæ verbis utar [82]. Quid? Ne ipsam quidem revereris Spiritus potestatem, qui, in quos, et quando, et quantum vult spirat [83]? Ad Cornelium ante baptismum accedit; ad alios, apostolorum opera, post baptismum [84]. Ita utrinque, nempe et ex eo quod herili, non autem servili modo accedit, et ex eo quod ad baptismum omnibus numeris absolvendum requiritur, Spiritus sancti divinitas testata relinquitur.

XV. Cum Paulo de rebus divinis dissere, cum illo, D inquam, qui ad tertium cœlum evectus est [85]; qui nonnunquam tres **627** personas connumerat, idque varie, nec nominum ordine servato, sed eamdem personam

[73] Isa. VI, 3. [74] Psal. XXXV, 10. [75] Marc. III, 17. [76] Joan. I, 1. [77] Joan. X, 30. [78] Joan. XIV, 23. [79] Matth. XXVIII, 19. [80] Act. V, 1 et seqq. [81] Jos. VII, 21. [82] Act. V, 4. [83] Joan. III, 8. [84] Act. X, 44; XIX, 2. [85] II Cor. XII, 2.

(3) *Φύσιν ὁμότιμον*. Sic Reg. a, hu, Coisl. 1, Comb., etc. In quibusdam, ἰσότιμον. In ed., ἀσώματον, « corporis expertem. »

(4) *Χερουβίμ*. In quibusdam, et in Isaia VI, 2, σεραφίμ.

(5) *Μόνῃ*. Adduut editi, τι, quod in pluribus Regg. non legitur · ideoque illud delevimus.

(6) *Θεοῦ δέ*. Sic tres Regg. Deest δέ, in ed.

(7) *Ἀναγινώσκῃς*. Reg. bm, ἀναγινώσκεις.

(8) *Καινῶν*. In quibusdam, κενῶν.

(9) *Καινόν*. In nonnullis, κενόν.

(10) *Ψιλήν*. In quibusdam, ψέλλιον, vel ψέλιον, « armillam, » qua voce usi sunt LXX Interpretes, Job XL, 21. Verum ideo constare debet, ψιλήν, veram esse lectionem, quod Gregorius notat furtum Achan, qui furatus est ψιλὴν ποικίλην, « vestem variam, » ut legitur apud Septuaginta, Josue VII, 21. Quod autem Theodoretus στολήν, « vestem, » interpretatur, Cyrillus esse vult, στρατιωτικὴν στολήν, « paludamentum. » Vulgata, « pallium coccineum. »

(11) *Ἐπιφοιτᾷ*. Comb., προσεπιφοιτᾷ, « supervenit. »

nunc prænumerans, nunc connumerans, nunc subnumerans. Quorsum hoc? Nempe ut naturæ æqualitatem ostendat: nonnunquam etiam trium, interdum duorum, aut unius mentionem facit, tanquam videlicet reliquæ personæ simul sequantur: atque etiam aliquoties, Dei operationem Spiritui tribuit [86], ut nulla in re diverso; aliquoties autem rursum pro Spiritu Christum infert [87]: et quidem, cum personas distinguit, his verbis utitur: *Unus Deus, ex quo omnia, et nos in ipsum; et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, et nos per ipsum* [88]. Cum autem unam Deitatem colligit, ita loquitur: *Quia ex ipso, et per ipsum, et in ipsum omnia* [89], nimirum per Spiritum sanctum, ut multis Scripturæ locis demonstratur. Ipsi gloria in sæcula sæculorum. Amen.

A τος, ὑπαριθμοῦντος τὸ αὐτό. Ἵνα τί; Δηλώσῃ (12) τὴν ἰσοτιμίαν τῆς φύσεως. Ποτὲ δὲ τῶν τριῶν μεμνημένου· ποτὲ δὲ τινῶν (13), ἢ τινὸς, ὡς ἑπομένου πάντως τοῦ λείποντος· καὶ ποτὲ μὲν τὴν ἐνέργειαν τοῦ Θεοῦ τῷ Πνεύματι διδόντος, ὡς οὐδὲν διαφέροντος· ποτὲ δὲ, ἀντὶ τοῦ Πνεύματος, τὸν Χριστὸν ἐπιφέροντος· καὶ ὅτε μὲν διαιρεῖ τὰς ὑποστάσεις, εἷς Θεὸς, λέγοντος, *ἐξ οὗ τὰ πάντα* (14), *καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτόν· καὶ εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ.* Ὅτε δὲ συνάγει τὴν μίαν θεότητα· ὅτι ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, δηλαδὴ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὡς πολλαχοῦ δείκνυται τῆς Γραφῆς. Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων (15). Ἀμήν. B

[86] I Cor. XII, 11. [87] Rom. VIII, 9 seqq. [88] I Cor. VIII, 6. [89] Rom. XI, 36.

(12) *Ἵνα τί; Δηλώσῃ.* Comb., Ἵνα δηλώσῃ.
(13) *Ποτὲ δὲ τινῶν.* Sic Reg., Cypr. et Comb. In ed., ποτὲ δὲ τῶν.
(14) *Τὰ πάντα.* Sic Reg. et Colb. plures, etc. Deest τά, in ed.
(15) *Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.* Sic Reg. bm, aliique. In ed., Αὐτῷ ᾧ δόξα, εἰς αἰῶνας.

628 MONITUM IN ORATIONEM XXXV.

—

I. Profectus e Macedonia Theodosius Magnus, Constantinopolim venit septimo Kalendas Decembris anni 380. Biduo post, ejectis hæreticis, singulas quasque regiæ urbis ecclesias Catholicis restituit. Tanto beneficio permoti Constantinopolitani cives, ac religiosa exsultantes lætitia, imperatoris pietatem et gloriam ad cœlos usque evehunt. Gregorius ipse, ut par erat, publici gaudii se quoque participem præbens, grati erga Deum animi, hac brevi oratione, specimina dedit. Celebrabatur hac die quædam martyrum festivitas. Hinc Gregorius Deo gratias agit, et auditoribus gratulatur, quod, non ad arma movenda, sed ad festum agitandum, prompti et alacres convenerint. Inopinatum istud miraculum martyrum patrociniis ascribit. « O martyres, » inquit (or. XXXV, n. 1), « vestrum hoc certamen est. Vos ingens bellum confecistis, sat scio. Hæc sudores vestri præstiterunt, » etc. Deinde hæreticos exhibet, velut nocturnas aves, quæ, lucis serenitatem fugientes, sese in tenebrarum latibula recipiunt. Tum ad calamitates quas anno præcedenti ab ipsis hæreticis perpessi fuerant, transit orator. Luctuosum illud tempus nativis quidem, sed atris ac tenebricosis, ut ita dicam, eloquentiæ coloribus exprimit. At statim oculos a tam injucunda pictura retrahit, ne tantæ festivitatis dies hac flebili et caliginosa imagine contaminetur; atque rursus ad exsultantis animi motus auditores revocat.

II. Putavit Leuvenklaius hanc orationem habitam fuisse sub initium imperii Theodosii, eoque tempore quo Theologus non ita pridem Constantinopolim advenerat. Verum errat vir doctus. Orationis initium et finis, imo tota ipsa oratio ei adversatur. Dictam credimus cum Tillemontio (16), septimo, vel paulo post, Kalendas Decembris anni 380, quo tempore restitutæ sunt Catholicis ecclesiæ. Ea est etiam oratio, quæ prima in majori ac sacratissima S. Sophiæ ecclesia pronuntiata est. Hanc primus vertit et Latine tantum edidit Leuvenklaius anno 1571. Excerptam admonet ex vetustissimo libro, qui Choniatæ Acuminati historici manu exaratus erat. Hac oratione, non ex Leuvenklaii, sed ex Billii interpretatione, aucta est editio Latina Gregorii, quæ anno 1583, Chatardi et Genebrardi curis, prodiit. Montacutius vero primus est qui transcriptam e bibliotheca illustrissimi comitis palatini electoris, et cum altero ibidem exemplari a Georgio Lingleshemio collatam, Græce tantum vulgavit anno 1610. Putat Montacutius hanc, non tam orationem, quam orationis fragmentum esse. Quæ sententia forsan non omnino contemnenda videri potest. Absit tamen, ut eam cum nonnullis habeamus, velut quoddam fragmentum ex aliqua S. Chrysostomi oratione decerptum. Nam, ut ait Leuvenklaius (17), « esse germanum hunc Theologi nostri fetum pronuntiare dubitaverit nemo, si dictionis modo characterem intueatur. » Sic etiam censet doctissimus Tillemontius. Et certe, ut observant eruditi, quæ in hac oratione tractantur, 629 nullatenus Chrysostomi, sed Gregorii temporibus eximie consonant. Etenim Theologus eadem hic describit quæ *Carmine de vita sua* et alibi passim leguntur.

(16) Tom. IX, pag. 728.

(17) *Monit. in hanc orationem.*

—

ΛΟΓΟΣ ΛΕ'.

Εἰς τοὺς μάρτυρας, καὶ κατὰ Ἀρειανῶν.

Α. Τί τοσοῦτον ἔστιν εἰπεῖν, ὅσον τοῖς ὀφθαλμοῖς πάρεστι βλέπειν; Τίς δὲ λόγος (18) τῶν φαινομένων ἀγαθῶν ἰσοστάσιος; Ἰδοὺ πρόκειται τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν τὸ ἀπιστούμενον θέαμα, ὃ καὶ (19) ἰδεῖν μὲν πολλάκις ηὐξάμεθα, κρεῖττον δὲ ἦν ἢ κατ' εὐχὴν τὸ ποθούμενον. Πάλιν ἐνταῦθα μαρτύρων τιμαὶ, πολὺν ἤδη τὸν πρὸ τούτου χρόνον ἀμεληθεῖσαι· πάλιν ἱερέων Θεοῦ συνδρομαί· πάλιν χοροστασίαι καὶ πανηγύρεις πνευματικαί. Ὁ σύλλογος πολυάνθρωπος ἑορτάζειν, οὐχ ὁπλομαχεῖν προθυμούμενος. Ὢ τοῦ θαύματος· ἔῤῥιπται τῶν χειρῶν τὰ ὅπλα, λέλυται ἡ παράταξις, ἀμελεῖται ὁ πόλεμος. Οὐκ ἔτι αἱ φωναὶ τῶν ἀλαλαζόντων ἀκούονται· ἀντὶ δὲ τούτων ἑορταὶ, καὶ εὐφροσύναι, καὶ εἰρηνικαὶ θυμηδίαι τὴν πόλιν πᾶσαν περιχορεύουσι· τὴν πάλαι μὲν οὖσαν τῶν μαρτύρων μητέρα, πολὺν δὲ τὸν ἐν τῷ μέσῳ χρόνον, ἄμοιρον γενομένην τῆς ἐπὶ τοῖς τέκνοις τιμῆς. Ἀλλὰ νῦν ἀπέχει πάντα καὶ περισσεύει, καθώς φησιν ὁ Ἀπόστολος. Εὖγε, ὦ μάρτυρες· ὑμέτερος καὶ οὗτος ὁ ἆθλος· ὑμεῖς νενικήκατε τὸν πολὺν πόλεμον, εὖ οἶδα. Μόνα καὶ ταῦτα (20) τῶν ὑμετέρων ἱδρώτων τὰ κατορθώματα. Ὑμεῖς ἠγείρατε τῇ εἰρήνῃ τὸ τρόπαιον. Ὑμεῖς τοὺς ἱερέας τοῦ Θεοῦ ἐφ' ἑαυτοὺς ἐφειλκύσασθε. Ὑμεῖς τοὺς χορευτὰς τοῦ ἁγίου Πνεύματος τῷ συλλόγῳ τούτῳ προεστήσασθε. Ὢ πόσην πεπόνθασι τὴν ζημίαν, οἷς ὁ χρόνος τῆς ζωῆς μέχρι τοῦ νῦν οὐ διήρκεσε θεάματος, ἵνα τῶν σκυθρωπῶν εἰς χόρον ἐλθόντες, τῶν ἀγαθῶν τῆς εἰρήνης ἀπελαύσειεν (21)!

Β'. Οἴχεται μὲν, καὶ ἠφάνισται ἡ τῆς αἱρέσεως ἀπάτη, οἷόν τις ὁμίχλη, ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος σκεδασθεῖσα· καθαρὰ δὲ διέλαμψεν ἡ τῆς εἰρήνης αἰθρία, καὶ διαφαίνονται κατ' αὐτὴν οἱ τοῦ ἄστεως ἐν λαμπρῷ τῆς ἀληθείας φωτὶ μαρμαρύσσοντες ἀστέρες, οὐχὶ νυκτὶ ἀποκεκληρωμένοι καὶ σκότῳ, ἀλλ' ἡμεροφανεῖς οἱ πάντες, τῷ ἀληθινῷ φωτὶ τῆς δικαιοσύνης ἀναλάμψαντες. Καὶ ἐπειδὴ, καθά φησιν ὁ Ἀπόστολος, ἡ νὺξ προέκοψε, μᾶλλον δὲ, τὸ παράπαν ἠφάνισται, τῷ δὲ φωτὶ (22) τῆς ἡμέρας ἅπαν καταφαιδρύνεται (23), φεύγει μὲν τὰ νυκτονόμα (24) τῶν θηρίων, καὶ συνελαύνονται πρὸς τοὺς δρυμοὺς καὶ τὰς σπήλυγγας· φεύγουσι δὲ νυκτερίδες αἱρετικαὶ τρύζουσαι, καὶ πρὸς τὸ τῆς ἀληθείας φῶς ἀμβλυώττουσαι (25), καὶ εἰς τὰς τρώγλας τῶν πετρῶν κα-

ORATIO XXXV[a].

De martyribus, et adversus Arianos

A I. Quid tantum dici potest, quantum oculis usurpare licet? Quænam autem oratio, cum his bonis quæ conspicimus, comparari potest? En oculis nostris incredibile proponitur spectaculum, quod sæpe quidem videre optavimus, expetitum autem, vota quoque excedit. Hic rursus defertur martyribus honor, qui longo jam temporis spatio neglectus erat; rursus Dei sacerdotum concursus; rursus tripudia et spirituales celebritates. Frequens hic conventus, non ad arma movenda, sed ad diem festum agitandum promptus ac paratus est. O ingens miraculum! Arma e manibus projecta sunt, soluta est acies, belli cura abjicitur. Non jam amplius ululantium B voces audiuntur; contra vero, festa, et gaudia, et pacificæ animorum jucunditates totam civitatem, velut instituto choro, ambiunt: hanc, inquam, quæ olim martyrum parens erat, verum diuturno interea tempore, eo honore, quem ex filiis capiebat, orbata. At nunc, ut Apostoli verbis utar, omnia habet et abundat [90]. Euge, o martyres; vestrum hoc quoque certamen est: vos ingens bellum confecistis, sat scio. Hæc quoque sudores vestri præstiterunt. Vos paci tropæum istud erexistis. Vos Dei sacerdotes, ad vos ipsos attraxistis. Vos Spiritus sancti tripudiatores, huic conventui præfecistis. O quanto affecti sunt damno, quibus vitæ tempus ad hoc usque spectaculum non pertractum est, ut molestiis ærumnisque saturati, pacis bonis fruerentur! C

II. Abiit, et deleta est hæresis impostura, instar nebulæ cujusdam, a Spiritu sancto dissipata. Pura autem effulsit pacis serenitas, ac per eam emicant urbis stellæ, in splendida veritatis luce radiantes; non **630** nocti ac tenebris attributæ, sed omnes interdiu lucentes, vero justitiæ lumine refulgentes. Et quoniam, ut ait Apostolus, nox præcessit [91], vel potius omnino evanuit, atque diei luce omnia hilarescunt, fugiunt quidem feræ, quæ pabula noctu quærunt, ac in saltus et speluncas se recipiunt, ita etiam fugiunt nycticoraces hæreticæ stridorem edentes; et ad veritatis lucem cæcutientes, atque capitibus inter se hærentes, in petrarum scissuras D se conjiciunt. Per hujus diei lucem cessarunt comessatorum ac temulentorum sodalitia. Fures, pa-

[90] Philipp. IV, 18. [91] Rom. XIII, 12.

[a] Alias XLVIII; quæ autem 35 erat, nunc 29. — Habita exeunte mense Novembri an. 380.

(18) *Τίς δὲ λόγος*. Sic legendum putamus cum Montacutio, quamvis codices quidam et editi habeant, τίς διάλογος.

(19) *Καί*. Deest in Reg. bm.

(20) *Μόνα καὶ ταῦτα*. Leuvenklaius legit μόνον. Montac. melius putat μόνων.

(21) *Ἀπελαύσειεν*. Reg. bm, ἀπέλαυσαν. Comb., ἀπελαύσειαν. Montac. in textu, ἀπέλαυσαν, ad marg., ἴσ. ἀπελαύσειεν, et in notis ἴσ. ἀπελαύσειεν ἄν.

(22) *Τῷ δὲ φωτί*, etc. Bill. « Diei autem luce cuncta evitant. » Hinc Montacutius ait: « Quid Billius legerit divinare non possum. » Nos autem conjicimus librariorum errorem esse, qui « evitant, » pro « emicant, » scripserunt.

(23) *Ἅπαν καταφαιδρύνεται*. Reg. bm, καθ' ἅπαντα φαιδρύνεται. Montac. ut. ad marg. γρ. πάντα.

(24) *Νυκτονόμα*. Reg. bm, νυκτινόμα.

(25) *Ἀμβλυώττουσαι*. Montac. et Comb., ἀμβλυώττουσι.

rietum effossores, prælones, et s. quid aliud noctis opus est, exorto pacis lumine, latebras petiit. Quandiu porro nox illa erat, erroris caligine cuncta obscurans, qualia tandem fuere quæ gerebantur? Hæc siquidem oblivione altoque digna silentio, ut ne tristium rerum memoria præsens gaudium contaminetur. Quonam enim modo, quæ tum patrata sunt mala, quispiam dixerit? ac quonam rursus modo ea tacuerit? quis ad hunc modum ex tragœdia commotus est? quæ fabula tantas calamitates effinxit? quis tragœdus rem tam luctuosam pro scena conclamarit? Sermonis facultatem calamitas superat: majora sunt mala, quam ut quis verbis ea enarrare possit.

III. Chorus ille, diaboli sedes et propugnaculum erat. Hic sibi exercitum constituerat, ac defensores et satellites in eo collocarat. Hic mendacii castra, erroris propugnatores, dæmonum expeditio, immundorum spirituum legiones; ac, si quid etiam externorum nominum usurpare licet, hinc pravus Furiarum exercitus adversus Ecclesiam debacchatus est. Sic enim adducor, ut eas feminas appellem, quæ supra naturam ad malum viriles sese præbuerunt. Una erat in diebus Eliæ Jezabel adversus prophetas Domini cædem anhelans [22]; eamque inspirata divinitus Scriptura proscindit, ut, mea quidem sententia, omne deinceps sæculum, petulantis ac impudicæ mulieris recordatione, erudiatur. Verum, quot Jezabeli huic similes, velut cicuta, ex agro repente pullularunt, majori **631** quoque sævitia eam, quam commemoravi, superantes. Quod si fidem sermoni meo non habeas, historiam inspice. Illa quidem Naboth vineam mœrenti Achab tradidit, ut ex vinea hortum faceret, luxus ornamentum, muliebres delicias; istæ autem, per seipsas hoc malum perpetrantes, vivam Dei vineam, id est, Ecclesiam, penitus vi delere ac evertere tentarunt. Quodnam ejus quod refero exemplum reperiam? ecquam hujus pravitatis ac nequitiæ imaginem excogitabo? Vidi in dealbato pariete picturam (ignoscite animo malorum recordatione exulcerato; imo potius vos ipsi dulorem nostrum dolete; nostra quippe, non aliena mala narramus). Quænam igitur illa erat pictura, quam rebus nostris comparo? procax ac præpudiosa quædam erat mulierum chorea, alia in aliam tripudii speciem ac gesticulationem sese distorquentes (tales feminas Mænadas fabulæ vocant). Ad auræ flatum comæ involitabant: aspectus furoris aditus erat: accensæ faces manibus gestabantur, ex quibus flammæ, corporum volutatione, rotabantur: aura in sinu peplorum concinnam gravitatem ac modestiam deturpa-

[22] III Reg. xxi, 1.

A ταδύονται, ἐπὶ κεφαλὴν ἀλλήλων ἐχόμεναι. Πέπαυται διὰ τῆς ἡμέρας ταύτης τὰ τῶν κωμαστῶν καὶ τῶν μεθυόντων συντάγματα. Λωποδύται, καὶ τοιχωρύχοι, καὶ κλέπται, καὶ εἴ τι ἄλλο τῆς νυκτὸς ἔργον ἐστὶ, τοῦ φωτὸς τῆς εἰρήνης ἐπανατείλαντος, κέκρυπται. Ἕως δὲ ἦν ἡ νὺξ ἐκείνη τῷ τῆς ἀπάτης γνόφῳ τὰ πάντα κατασκοτίζουσα, οἷα ἦν τὰ πραττόμενα; Λήθης ἄξια καὶ βαθείας σιγῆς, ὡς ἂν μὴ μνήμῃ τῶν ἀηδεστέρων, ἡ παροῦσα χάρις καταμολύνοιτο. Πῶς γὰρ ἄν τις εἴποι τὰ κατ' αὐτῆς κακά; πῶς δὲ ἄν τις καὶ σιωπήσειε; τί πάθος ἐκ τραγῳδίας τοιοῦτον; τίς μῦθος συμφορὰς ἀναπλάσσων; τίς ποιητὴς δραμάτων τοιοῦτον ἐπὶ σκηνῆς πάθος ἐβόησεν; Ὑπὲρ λόγον ἡ συμφορά· ὑπὲρ τὴν δύναμιν τῶν διηγουμένων τὰ πάθη.

B Γ'. Ὁρμητήριον ἦν τοῦ διαβόλου ὁ χορός (26). Ἐνταῦθα τὸ στρατόπεδον ἑαυτῷ κατεστήσατο, καὶ τοὺς ἰδίους ὑπασπιστὰς ἐν αὐτῷ καθιδρύσατο. Ἐνταῦθα ὁ στρατὸς τοῦ ψεύδους, οἱ τῆς ἀπάτης πρόμαχοι, ἡ τῶν δαιμόνων ἐκστρατεία, αἱ λεγεῶνες τῶν ἀκαθάρτων πνευμάτων· εἰ δὲ χρὴ καὶ τῶν ἔξωθεν ὀνομάτων εἰπεῖν, ἐντεῦθεν ὁ πονηρὸς τῶν δαιμόνων ἐριννύων στρατὸς κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐκώμασεν. Οὕτω (27) γὰρ ὀνομάζειν τὰς γυναῖκας προάγομαι, αἳ ὑπὲρ τὴν φύσιν εἰς τὸ κακὸν ἠνδρίζοντο. Μία ἦν ἐν ταῖς ἡμέραις Ἠλιοῦ ἡ Ἰεζάβελ, κατὰ τῶν προφητῶν τοῦ Κυρίου φονῶσα (28), καὶ στηλιτεύει αὐτὴν ἡ θεόπνευστος ἱστορία, ὡς ἂν οἶμαι, τῇ μνήμῃ τοῦ ἀκολάστου γυναίου, πᾶς ὁ μετὰ ταῦτα βίος παιδεύοιτο. C Τοσαῦται τοίνυν κατὰ τὴν Ἰεζάβελ ἐκείνην, ὥσπερ τι κώνειον, ἐκ τῆς χώρας ἀθρόως ἐβλάστησαν, νικῶσαι τὴν μνημονευθεῖσαν τῇ τῆς πικρίας ὑπερβολῇ. Εἰ δὲ ἀπιστεῖς τῷ λόγῳ, τὴν ἱστορίαν ἐπίσκεψαι. Ἐκείνη τὴν ἄμπελον τοῦ Ναβουθαὶ τῷ ἐκλύτῳ Ἀχαὰβ ἐχαρίζετο, ἵνα ποιήσῃ κῆπον τὴν ἄμπελον, τρυφῆς ἐγκαλλώπισμα, γυναικείαν χλιδήν· αὗται τὴν ζῶσαν τοῦ Θεοῦ (29) ἄμπελον, τὴν Ἐκκλησίαν λέγω, εἰς παντελῆ ἀφανισμὸν μετενεγκεῖν ἐβιάσαντο, αὗται δι' ἑαυτῶν τὸ κακὸν ἐνεργοῦσαι. Ποῖον εὕρω τοῦ λόγου παράδειγμα; τίνα τῆς κακίας ταύτης ἐπινοήσω εἰκόνα; Εἶδον ἐπὶ κονιάματος (30) τοίχου τοιαύτην γραφὴν (31)· καί μου βαστάσατε τὴν καρδίαν τῇ τῶν κακῶν μνήμῃ περιοιδαίνουσαν· μᾶλλον δὲ, τῷ πόνῳ καὶ ὑμεῖς συναλγήσατε· ἡμέτερα γὰρ, καὶ οὐκ ἀλλότρια διηγούμεθα πάθη· D τίς τοίνυν ἡ γραφὴ, ἣν προσεικάζω τοῖς πράγμασι; χορεία τις ἦν γυναικῶν ἀσχημονοῦσα, ἄλλης κατ' ἄλλο τι σχῆμα ὀρχηστικὸν ἑαυτὴν διαστρεβλούσης. Μαινάδας οἱ μῦθοι τὰς τοιαύτας γυναῖκας καλοῦσιν. Κόμαι ταῖς αὔραις ἀνασοβούμεναι, βλέμμα μανίας πάροδον, πυρσοὶ διὰ χειρῶν φερόμενοι, καὶ φλόγες ἐκ τούτων τῇ περιστροφῇ τῶν σωμάτων ἐνειλισσόμεναι· αὔρα ἐν κόλποις τὴν εὐσχημοσύνην (32) τῶν πέπλων λυμαινομένη·

(26) *Ὁ χορός*. Leuvenkl. legit, ἡ χώρα, « locus ille. »
(27) *Οὕτω*. Reg. bm, οὕτως.
(28) *Φονῶσα*. Montacutius putat legendum, φόνον ὠδίνουσα, « cædes parturiens. » Budæus scripsit, φονᾷν idem valere, ac « cædis avidum esse. »
(29) *Τοῦ Θεοῦ*. Sic Reg. bm. In ed. deest τοῦ.
(30) *Κονιάματος*. Comb., κονιάσματος.
(31) *Γραφήν*. Reg. bm, ἐπιγραφὴν, « inscriptionem. » Sic legit Billius.
(32) *Τὴν εὐσχημοσύνην*. Sic legit Leuvenklnius. Quæ lectio a Montacutio probatur. In edit., τῇ εὐσχημοσύνῃ.

πόδες ἀκροβατοῦντες καὶ ὑφαλλόμενοι· αἰδὼς εὐσχήμων (33) οὐδενὸς τῶν γινομένων ἐφαπτομένη.

Δ'. Διὰ μέσου δὲ τῆς τοιαύτης χορείας, ἀνδρὸς εἴδωλον τοιοῦτον· μιξόθηλύ τις, καὶ τὴν φύσιν ἀμφίβολος. καὶ θηλυδρίας τὸ εἶδος, ἐν μεθορίῳ τῆς φύσεως κείμενος, λελυμένος τῷ σχήματι, οἷόν τινι κώματι καὶ μέθῃ παράφορος. Οὗτος ἐπί τινος ἀπήνης ἐξυπτιάζων, διὰ τοῦ χοροῦ τῶν Μαινάδων ὑπὸ θηρῶν (34) ἐκομίζετο. Πολὺς δὲ περὶ αὐτὸν ἐκ κρατῆρος ὁ ἄκρατος, καί τινες λάλοι, τὴν φύσιν ἀλλόκοτοι, περὶ τὸ εἴδωλον ἦσαν, τὰ πρόσωπα λάσιοι, ἐπὶ σκελῶν τραγείων περισκιρτῶντες τὸ εἴδωλον. Τοιαῦτα τῆς νυκτὸς ἐκείνης τὰ διηγήματα. Γυναῖκες ἐπ' ἀτιμίᾳ γνωρισθεῖσαι τοῦ γένους, κοινῇ κατηγορίᾳ τῆς φύσεως τὴν νενομισμένην ἐν γυναιξὶν εὐκοσμίαν ἐξορχησάμεναι, πομπὴν ἦγον διὰ μέσης τῆς πόλεως, θεατρίζουσαι δι' ἑαυτῶν ἀσχημονοῦσαν τὴν φύσιν, λίθοις τὰς χεῖρας ἀντὶ θυρεῶν ὁπλίσασαι, φόνιον (35) βλέπουσαι, ἀναιδεῖ τῇ τῶν ὀμμάτων βολῇ, ἐντὸς (36) τῶν θείων περιβόλων γενόμεναι, ἐπὶ τῆς ἱερᾶς καθέδρας ἀνέθηκαν ἑαυτῶν τὸν Κορύβαντα. Εἶτα μέθη, καὶ ἄκρατος, καὶ οἱ ἐκ τῶν ἀσκητηρίων Πᾶνες, καὶ νὺξ, καὶ διαγωγὴ συμμιγὴς, καὶ πάντα ὅσα κωλύει ὁ Ἀπόστολος λέγειν, εἰπὼν, ὅτι *Τὰ κρυφῇ ὑπ' αὐτῶν γενόμενα, αἰσχρόν ἐστι καὶ λέγειν*. Τίς γὰρ ἂν μετὰ ἀκριβείας διεξέλθοι τῷ λόγῳ τὸ πῦρ, τοὺς λίθους, τὰς σφαγὰς, τὰ τραύματα; Ὅπως ἐκ βάθρων ἀνατρέψαι τοὺς τῶν ἱερῶν οἴκων θεραπευτὰς ἐφιλονείκησαν; Ὡς διὰ μέσης τῆς πόλεως ζηλωτήν τινα τῆς ἀληθείας ῥοπάλοις διεχειρίσαντο, καὶ τὸν (37) ἀληθῆ φόνον ὁ ὑπονοηθεὶς φόνος ἐκώλυσεν; Ἀλλὰ γὰρ οὐκ οἶδα, πῶς (38) τῆς πρεπούσης ἡδονῆς ἀπεῤῥύη ὁ λόγος, ἐμφιλοχωρήσας τοῖς γηΐνοις διηγήμασιν. Οὐκοῦν ἐπανιτέον ὅθεν ἐξέβημεν, ὥστε γλυκεῖ καὶ ποτίμῳ τῷ λόγῳ τὴν ἁλμυρὰν ἐκείνην (39) ἀκοὴν ἀποκλύσασθαι. *Ἐν γὰρ ἡμέρᾳ* (40), φησὶν, *εὐφροσύνης ἀμνηστία* (41) *κακῶν*· πάλιν τοίνυν ἐπὶ τὸν αὐτὸν ἐπανέρχομαι (42) λόγον, ὅτι ἡ νὺξ ἐκείνη καὶ ὁ γνόφος ἠφάνισται, αἱ δὲ τῆς εἰρήνης ἀκτῖνες διὰ καθαρᾶς τῆς αἰθρίας τῷ τῆς ἀληθείας φωτὶ περιλάμπουσιν. Διὰ τοῦτο ἐκβέβληται μὲν τῶν θείων περιβόλων πᾶν ὅ τι δυσῶδες καὶ βέβηλον· ἀντεισῆκται δὲ πάσης εὐφροσύνης τῶν εὐσεβούντων οἱ οἶκοι, καὶ λείπει πρὸς εὐφροσύνην οὐδέν· οἱ δαιτυμόνες, οἱ ἑστιάτορες, ἡ τοῖς ἀγαθοῖς ἐδωδίμοις πλήθουσα τράπεζα.

A bat: summis pedibus insiliebant ac saltitabant: honestus pudor nihil eorum, quæ fiebant, contingebat.

IV. Per medium autem hujusmodi choreæ, tale viri simulacrum adverti: semivir quidam erat, sexu dubius et vultu effeminatus, in naturæ confinio positus, gestu fractus ac dissolutus, velut comessatione quadam et temulentia, mente captus. Hic in curru quodam resupinus per Mænadum chorum a feris gestabatur. Ingens autem circa ipsum meri copia erat, ac loquaces quidam natura monstrosi simulacrum circumstabant, facie pilosi, in hircinis cruribus circa simulacrum tripudiantes. Talia sunt exposita hujus noctis spectacula. Feminæ in sexus sui dedecus et probrum spectatæ, communi naturæ B accusatione, consuetam mulieribus modestiam abjicientes, per mediam urbem pompam agebant, ostentantes naturam turpiter per ipsas ac indecore habitam; manus, scutorum loco, saxis armatæ, cædem occultam, impudenti **632** oculorum conjectu, minitantes, intra divina septa ingressæ, suum in sacra sede Corybantem collocarunt. Deinde crapula, et merum, et ex solitariis locis Panes, et nox, et promiscua consuetudo, et ea omnia, quæ Apostolus vel eloqui prohibet, dicens: *Quæ autem in occulto ab eis fiunt, turpe est dicere* [93]. Quis enim accurate verbis percurrere queat ignem, lapides, cædes, vulnera? Quo pacto certatim sacrarum ædium cultores funditus evertere tentarunt? Quomodo in C media urbe virum quemdam, veritatis zelo flagrantem, fustibus ceciderunt, quem scilicet cædere destiterunt, quod mortuum crederent? Verum haud scio, quomodo ab ea, quæ decebat, voluptate defluxit oratio, in terrenis immorata narrationibus. Itaque eo, unde digressi sumus, redeundum est, ut suavi grataque orationis potione, salsam et amaram eorum, quæ narrata sunt, potionem eluamus. *In die enim lætitiæ*, inquit, *malorum oblivio est* [94]. Quocirca ad eumdem sermonem revertor, quod scilicet nox illa et caligo depulsa est, pacisque radii, per puram serenitatem, veritatis luce undique collucent. Quapropter e divinis septis ejectum est quidquid male olens et profanum erat; contra vero omni piorum virorum lætitia ædes resonant, nec D quidquam ad jucunditatem desideratur. Præsto sunt convivatores, convivæ, et exquisitis referta dapibus mensa.

[93] Ephes. v, 12. [94] Eccli. xi, 27.

(33) *Αἰδὼς εὐσχήμων*, etc. Leuvenk. « Nusquam honesta verecundia. »
(34) *Ὑπὸ θηρῶν*. Sic Reg. bm. In editi, ὑπὸ θυρῶν.
(35) *Φόνιον*. Montac. ad marg., γρ. φόνον.
(36) *Ἐντός*. « Intra. » Sic Leuvenk. et Montac. Billius legit ἐκτός, « extra. »
(37) *Καὶ τόν*. Reg. bm, οὗ καὶ τόν, « cujus, » etc.
(38) *Οἶδα πῶς*. Reg. bm, οἶδ' ὅπως.
(39) *Ἁλμυρὰν ἐκείνην*. Sic Reg. bm. Deest ἐκείνην in ed.
(40) *Ἐν γὰρ ἡμέρᾳ*. Sic LXX, et Reg. bm. In ed., ἐν γὰρ ἡμέραις.
(41) *Ἀμνηστία*. Sic LXX, Reg. bm, et Montac. ad marg. In ed., ἀμνηστίαν.
(42) *Ἐπανέρχομαι*. Reg. bm, ἐπανερχόμεθα.

633 MONITUM IN ORATIONEM XXXVI.

I. Quo die Theodosius Magnus Catholicis ecclesiss, quæ tam diuturno tempore ab Arianis occupatæ fuerant, restituit, eo ipso die, ut ex Gregorii carminibus perspicuum est (43), unanimi consensu ab imperatore poposcerunt Constantinopolitani, ut episcopale solium conscenderet Theologus. Tunc vero expugnari non potuit ipsius modestia, ut assensum præberet. Victa tamen postmodum, imo potius coacta et oppressa est. Qui autem in eum odio flagrabant, ad id improbitatis et amentiæ venerunt, ut, vagis sermonibus, atque injusta ambitionis accusatione, undequaque ipsius famæ dedecoris notam inurere tentarent. Eum namque, velut inanis gloriæ cupidum, ac simulata virtute, episcopalis sedis honores ambientem, exhibebant. Gregorius vero, tametsi minime aut parum his sermonibus moveretur, non dubitavit tamen hac oratione injustis adversariorum calumniis respondere. Primum causas inquirit illius studii, quod sibi a Catholicis tam ardenter præstabatur; et posthabitis his omnibus, ex quibus ipsius gloria præstantior videri posset, eas ad hæc tria capita revocat : vel quod a Constantinopolitanis accitus, ipse velut proprium illorum opus ac peculiare bonum haberetur : vel quod simplici et philosophica vivendi ratione utens, sibi inde eorum benevolentiam conciliaret : vel demum, quod invidia ac persecutionibus oppressus, ipse charior magisque civium amore dignus efficeretur. Deinde ambitionis notam a se modeste repellit. Cœlum terramque attestatur, se nunquam Constantinopolim venisse, ut « episcopalem cathedram affectaret (n. 6); » sed hanc unam veniendi causam fuisse, ut fidei patrocinaretur, viduæque Ecclesiæ sponsum ea dignum procuraret. Hinc Catholicos hortatur, ut tales tamque iniquos adversariorum sermones parvipendant, ac soli Deo, qui omnium corda intuetur, hæc disceptanda relinquant. Docet insuper improborum calumnias nunquam viro probo nocere posse; et ad auditores orationem convertens : « Vos, inquit (n. 10), gloria mea estote, defensioque mea apud eos, qui me judicant. Obtrectatorum meorum maledicta superabo, modo Patris, et Filii, et Spiritus sancti confessionem firmam ac integram retineatis. »

II. « Baronius existimare videtur, » inquiunt Bollandistæ (44), « quod hæc oratio habita sit, postquam in thronum ab episcopis fuit evectus Gregorius. » Ipsi vero antea habitam, ut verisimilius arbitrantur; nec immerito quidem. Sed non ita recte conjiciunt eruditi viri, cum hanc orationem ad mensem Aprilem pronuntiatam referunt. Sic enim rem exponunt (45) : « In *Carmine de vita sua*, non meminit sanctus hujus violentiæ, eoque difficilius est statuere, quo tempore præcise ei illata fuerit... Sit igitur hæc res facta mense Februario aut Martio; oratio vero habita mense Aprili, » etc. Verum, non ita conjiciendum arbitramur. Nam quo magis ipsis difficilius videbatur rem statuere, eo magis singula quæque perpendenda erant; præsertim **634** cum adnotent, ipsum Hermant censere, id factum fuisse paucis post ecclesiarum restitutionem diebus. Quamvis enim nos quoque fateamur, Gregorium in supradicto carmine, non meminisse violentiæ sibi a populo illatæ, etsi meminerit illius quam episcopi in concilio coadunati ipsi postmodum intulerunt, non inde tamen hanc rem ad mensem Februarium aut Martium remittendam concludimus. Constat siquidem, ipso die quo Catholicis restitutæ sunt ecclesiæ, plebem magnis clamoribus ab imperatore expostulasse, ut Gregorius episcopale solium conscenderet. Hunc multitudinis impetum ægre ferens Theologus, vix pro momento, collegæ ministerio ac voce utens, brevi oratione sedavit. Unde verisimillimum est, Gregorium non multo post, effervescentibus adhuc animis, atque ardentius iteratis apud imperatorem petitionibus, thronum conscendere coactus fuisse. Id colligitur sane ex his istius orationis verbis (n. 2) : « Hoc perspicuum factum est, ex novo eo facinore, quod circa me haud ita pridem edidistis, cum vos, qui plebs estis, zelo et iracundia ferventes, clamantem me et lamentantem in hac sede collocastis. » Non enim rationi consentaneum est, pacata multitudine, plebem post tres subinde aut quatuor menses ad id violentiæ prorupisse. Nam si illata Gregorio vis ad mensem Februarium aut Aprilem remittatur, culpandi sunt Constantinopolitani cives, culpandus et ipse Gregorius, quod episcoporum, qui convocabantur, adventum non exspectarint. His ita perpensis, nobis cum Hermant et Tillemontio verisimilius videtur, violentiam Gregorio a plebe illatam contigisse paucis post ecclesiarum restitutionem diebus, hancque orationem fuisse non multo post pronuntiatam. Recte igitur medio circiter mense Decembri anni 380 collocari poteat.

(43) *Carm. de vita sua*, vers. 1381 et seqq.
(44) 9 Maii not. *d*, p. 411.
(45) Ibid. not. *e*, p. 412.

ΛΟΓΟΣ ΛϚ.

Εἰς ἑαυτὸν, καὶ πρὸς τοὺς λέγοντας ἐπιθυμεῖν αὐτὸν τῆς καθέδρας Κωνσταντινουπόλεως, καὶ εἰς τὴν τοῦ λαοῦ (46) *προθυμίαν, ἣν ἐπεδείξατο εἰς αὐτόν.*

Α'. Ἐγὼ θαυμάζω, τί ποτέ ἐστιν ὃ πρὸς τοὺς ἐμοὺς πεπόνθατε λόγους, καὶ πόθεν τοσοῦτον ἥττησθε τῆς ἡμετέρας φωνῆς, τῆς ὑπερορίου καὶ μικρᾶς ἴσως, καὶ οὐδὲν ἐχούσης ἐράσμιον, ὥστε ταυτόν μοι δοκεῖτε πρὸς ἡμᾶς πεπονθέναι, ὃ πρὸς τὴν μαγνῆτιν (47) λίθον τὰ σιδήρια. Ἐμοῦ τε γὰρ κρέμασθε (48), καὶ ἀλλήλων εἷς τοῦ ἑνὸς ἐχόμενοι, καὶ Θεοῦ πάντες, ἐξ οὗ τὰ πάντα (49), καὶ εἰς ὃν τὰ πάντα. Ὢ τῆς θαυμασίας ἁλύσεως, ἣν πλήκει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον δεσμοῖς ἀλύτοις συνηρτισμένην (50)! Τὸ δὲ αἴτιον, οὔτε τι οἶδα ἐγὼ τῶν ἄλλων σοφώτερον, ὅσα ἐμαυτῷ συνεπίσταμαι· εἰ μή τις τοῦτο αὐτὸ ἐμὴν σοφίαν ὑπολαμβάνει (51) τὸ εἰδέναι, ὅτι μὴ σοφὸς εἴην, μηδὲ τῆς ἀληθινῆς καὶ πρώτης σοφίας ἐγγύς· ὃ πολλῷ (52) δέουσι περὶ ἑαυτῶν ὑπολαμβάνειν οἱ νῦν σοφοί· ἐπειδὴ ῥᾷστον ἑαυτὸν ἀπατᾷν, καὶ οἴεσθαι εἶναί τι, οὐδὲν ὄντα, ὑπὸ τῆς κενῆς δόξης φυσώμενον. Οὔτε πρῶτος ὑμῖν τὸν τῆς ὀρθοδοξίας λόγον ἐκήρυξα, οὗ μάλιστα περιέχεσθε, ἴχνεσι δὲ ἀλλοτρίοις ἐπηκολούθησα, καὶ τούτοις (53) ὑμετέροις· εἰρήσεται γὰρ τἀληθές· εἴπερ ὑμεῖς Ἀλεξάνδρου (54) μαθηταὶ τοῦ πάνυ, τοῦ μεγάλου τῆς Τριάδος ἀγωνιστοῦ τε καὶ κήρυκος, καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ τὴν ἀσέβειαν ἐξορίσαντος. Μέμνησθε γὰρ τῆς Ἀποστολικῆς ἐκείνης εὐχῆς (55), ἣ τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἀσεβείας κατέλυσεν ἐν τόποις ἀξίοις τῶν τῆς γλώσσης ἁμαρευμάτων (56), ἵν' ὕβρις ὕβριν ἀμύνηται, καὶ στηλιτευθῇ θανάτῳ δικαίῳ θάνατος ψυχῶν ἄδικος.

Β'. Οὐ ξένην οὖν πηγὴν ὑμῖν ἐῤῥήξαμεν, ὥσπερ ἣν Μωϋσῆς ἀνέδειξεν ἐν ἀνύδρῳ τοῖς ἀπ' Αἰγύπτου διωκομένοις, κεχρυμμένην δὲ καὶ συγκεχωσμένην ἀνεστομώσαμεν, κατὰ τοὺς παῖδας Ἰσαὰκ τοῦ μεγάλου, μὴ ὀρύσσοντας (57) μόνον φρέατα ζῶντος ὕδατος, ἀλλὰ καὶ φρασσόμενα ὑπὸ τῶν Φυλιστιαίων ἀνακαθαίροντας. Ἀλλ' οὐδὲ τῶν κομψῶν τις καὶ ἡδέων

ORATIO XXXVI*.

De seipso, et ad eos qui ipsum cathedram Constantinopolitanam affectare dicebant, et de populi alacritate, quam erga eum ostenderat.

I. Demiror, quidnam tandem istud sit, quod vobis circa sermones meos accidit, et quam ob causam peregrina hac nostra voce, et exigua fortasse, quæque nihil amore dignum habeat, ita capti sitis, ut eodem modo mihi erga me affecti esse videamini, quo ferrum erga magnetem. Nam et ex me pendetis, et alii ex aliis, mutuo nexu inter vos cohærentes, et omnes ex Deo, ex quo omnia, et in quem omnia [89]. O admirabilem catenam, quam Spiritus sanctus nectit, firmissimis vinculis compactam et coaptatam! Cujus rei nullam equidem **635** causam suspicari queo; neque enim alios sapientia ullo modo supero, quantum quidem mihi conscius sum; nisi quis hoc ipsum mihi sapientiæ ducat, quod, me sapientem non esse, nec ad veram et primariam sapientiam accedere, intelligam: quod permultum abest, ut hujus temporis sapientes de se existiment; quandoquidem nihil facilius est, quam ut seipsum quis fallat, ac se aliquid esse putet, cum nihil sit [90], inani videlicet opinione inflatus. Nec vero rectæ fidei doctrinam, quam arctissimo complexu tenetis, vobis primus prædicavi, sed aliena vestigia secutus sum, et quidem vestra (vera enim loquar): vos siquidem eximii illius Alexandri discipuli estis, qui magnus fuit Trinitatis propugnator et præco, quique sermone, et rebus ipsis, impietatem exturbavit ac de medio sustulit. Neque enim memoria vobis excidit apostolica illa precatio, quæ impietatis ducem in locis impurissima lingua dignis oppressit, ut nimirum contumelia contumeliam ulcisceretur, atque animarum injusta mors justa morte ad æternam infamiam plecteretur.

II. Ergo non novum fontem vobis rupimus, quem admodum quem Moyses ab Ægypto profugientibus in arenti loco demonstravit [91]: verum abditum et obstructum aperuimus, ut olim servi Isaac, non puteos tantum aquæ vivæ fodientes, verum etiam quos Philisthiim obstruxerant [92], repurgantes. Sed neque facetus quispiam ac jucundus sum, atque ita

[89] I Cor. VIII, 6. [90] Gal. VI, 3. [91] Exod. XVII, 6. [92] Gen. XXVI, 18.

* Alias XXVII. Quæ autem 36 erat, nunc 30.—Habita Constantinopoli, medio circiter Decembri anni 380.

(46) *Καὶ εἰς τὴν τοῦ*, etc. Sic plures codd. Hæc et sequentia desunt in editis, quamvis tamen a Billio reddita.

(47) *Μαγνῆτιν*, etc. Reg. a, μαγνήτην τὰ σίδηρα.

(48) *Κρέμασθε*. Sic plures Regg. et Or. 2. In ed. κρεμασθέν.

(49) *Τὰ πάντα*. Sic duo Regg., etc., Deest in ed.

(50) *Συνηρτισμένην*. Tres Regg. et Or. 1, συνηρτημένην.

(51) *Ὑπολαμβάνει*. Or. 1. ὑπολαμβάνοι

(52) *Πολλῷ*. Coisl. 1, πολλοί. Comb., πολλοῦ.

(53) *Καὶ τούτοις*. Comb., καὶ τοῦτο τοῖς.

(54) *Ἀλεξάνδρου*. Alexander ille est Constantinopolitanæ Ecclesiæ episcopus, vir sanctitate insignis; qui cum accepisset, Eusebianos ab imperatore Constantino extorsisse, ut Arius in Ecclesiam reciperetur, ad arma sanctorum confugiens, fusis lacrymis Deum precatus est, ne tale scandalum pateretur; eoque orante, horrenda morte sublatus est Arius.

(55) *Εὐχῆς*. In quibusdam, φωνῆς, « vocis. »

(56) *Ἁμαρευμάτων*. Duo Regg., ἁμαρυγμάτων.

(57) *Ὀρύσσοντας... ἀνακαθαίροντας*. Reg. bm et Coisl. 1, ὀρύσσοντος... ἀνακαθαίροντος.

comparatus, ut hominum benevolentiam blanditiis et assentatione subripere queam: quales multos eorum video, qui hoc tempore sacerdotii munus profitentur, qui fidei nostræ pietatem, quæ prius simplex atque artis expers erat, artificiosam reddiderunt, ac novum quoddam politices genus, a foro ad sancta translatæ, et a theatris ad sacrarium, vulgi oculis minime inspectandum: ita ut, si audacter hoc dicere oporteat, duæ jam scenæ sint, inter quas hoc duntaxat intersit, quod illa omnibus pateat, hæc quibusdam; illa rideatur, hæc in honore sit; illa theatrica, hæc spiritualis nominetur. Vos testes, et Deus, ut Apostoli verbis utar [**], nos ab hac parte minime stare, verum tales esse, ut morositatis potius et rusticitatis, quam adulationis ac servilis animi nota in nos cadat; quippe qui eos etiam, qui nostri **636** apprime studiosi sunt, asperius interdum accipiamus, si quid nobis non ut rationi consentaneum est, facere videantur. Atque hoc ex novo eo facinore perspicuum factum est, quod circa me haud ita pridem edidistis, cum vos, qui plebs estis, zelo et iracundia ferventes, clamantem me et lamentantem in hac sede collocastis, quam tyrannicam, an episcopalem dicere debeam, incertum habeo; sed collocastis tamen, propter vim amoris erga me vestri, legem violantes. Quo quidem tempore nonnullis eorum, qui fervidiores erant, usque adeo succensuimus, ut amore in odium mutato, a nobis confestim recesserint. Non enim tam hominum gratiam quam utilitatem spectamus.

III. Quæ igitur tanti erga nos sermonesque nostros desiderii et studii causa sit, vultisne ipsi exprimere, atque in medium proferre, animique vestri affectum indicare, an potius per nos hoc declarare, quemadmodum et ad res alias exponendas nobis non illibenter uti soletis? Mihi vero non est dubium, quin hanc mihi dicendi provinciam imponatis, quantum quidem ex vestro silentio judicare licet. Audite igitur, atque expendite, num malus hujusmodi rerum sim conjector. Primum, quia nos ipsi accivistis, idcirco judicio vestro opem subsidiumque ferre, ac velut prædam vestram fovere videmini. Est enim ita natura comparatum, ut suis quisque, tam prædiis, quam liberis ac sermonibus faveat, spontaneaque benevolentia in suos fetus propendeat. Deinde, nulla re perinde moveri, quam quod nos, nec præcipites et importunos, nec violentos, nec ad theatrorum et festivitatum ostentationem compositos, sed modestos et submissos, atque in hominum frequentia et societate, velut ab hominum commercio remotos ac singulares, et, ut brevius adhuc loquar, philosophos esse perspicitis.

A ἐγὼ, καὶ οἷος κολακείᾳ κλέπτειν τὴν εὔνοιαν· οἵους ὁρῶ πολλοὺς τῶν νῦν ἱερατεύειν ὑπισχνουμένων, οἳ τὴν (58) ἁπλῆν καὶ ἄτεχνον ἡμῶν εὐσέβειαν, ἔντεχνον πεποιήκασι, καὶ πολιτικῆς τι καινὸν εἶδος ἀπὸ τῆς ἀγορᾶς εἰς τὰ ἅγια μετενηνεγμένης (59), καὶ ἀπὸ τῶν θεάτρων ἐπὶ τὴν τοῖς πολλοῖς ἀθέατον μυσταγωγίαν· ὡς εἶναι δύο σκηνὰς, εἰ δεῖ τολμήσαντα (60) τοῦτο εἰπεῖν, τοσοῦτον ἀλλήλων διαφερούσας, ὅσον τὴν μὲν πᾶσιν ἀνεῖσθαι, τὴν δὲ τισί· καὶ τὴν μὲν γελᾶσθαι, τὴν δὲ τιμᾶσθαι· καὶ τὴν μὲν θεατρικὴν, τὴν δὲ πνευματικὴν ὀνομάζεσθαι. Ὑμεῖς μάρτυρες, καὶ ὁ Θεὸς, φησὶν ὁ θεῖος Ἀπόστολος, ὡς οὐ ταύτης ἡμεῖς τῆς μερίδος, ἀλλ' οἷοι σκαιότητος ἂν θᾶττον (61) καὶ ἀγροικίας, ἢ θωπείας καὶ ἀνελευθερίας ἔγκλημα δέξασθαι· οἵ γε καὶ πρὸς τοὺς λίαν ἀντεχομένους B ἡμῶν ἔστιν ὅτε καὶ ὅπου φαινόμεθα τραχυνόμενοι, ἄν τι μὴ κατὰ λόγον ἡμῖν ποιεῖν νομίζωνται. Καὶ τοῦτο ἔδειξεν ἡ πρώην γενομένη περὶ ἡμᾶς καινοτομία, ἡνίκα ζήλῳ καὶ θυμῷ ζέσαντες ὑμεῖς ὁ λαὸς, βοῶντάς τε καὶ ὀδυρομένους ἐπὶ τὸν θρόνον τοῦτον ἐθήκατε, τὸν οὐκ οἶδ' εἴτε τυραννικὸν χρὴ λέγειν, εἴτε ἀρχιερατικόν (62)· ἐθήκατε δ' οὖν, διὰ τὸν πόθον παρανομήσαντες. Ἔνθα τοσοῦτόν τισι τῶν θερμοτέρων ἐδυσχεράναμεν, ὥστε ἀπεπήδησαν (63) ἡμῶν, τὸ φίλτρον εἰς ἔχθραν τρέψαντες (64). Οὐ γὰρ ἐξ ὧν χαριούμεθα σκοποῦμεν μᾶλλον, ἢ ἐξ ὧν ὠφελήσομεν (65).

Γ'. Τίς οὖν ἡ αἰτία τοῦ τοσούτου περὶ ἡμᾶς πόθου, καὶ τοὺς λόγους τοὺς ἡμετέρους, αὐτοὶ βούλεσθε C δηλῶσαι ταύτην καὶ παραστῆσαι, καὶ τὸ ὑμέτερον πάθος αὐτοὶ γνωρίσαι, ἢ δι' ἡμῶν τοῦτο δημοσιεῦσαι, ὡς (66) καὶ τῶν ἄλλων ἡμῖν χρῆσθε προθύμως ἐξηγηταῖς; Ἡμέτερον οἶδ' (67) ὅτι ποιεῖσθε τὸν λόγον, ὅσον ἐκ τῆς ἡσυχίας τεκμαίρομαι. Οὐκοῦν ἀκούσατε, καὶ σκοπεῖτε, μὴ φαῦλος ἐγὼ τῶν τοιούτων εἰκαστής. Ἐμοὶ δοκεῖτε μάλιστα μὲν, ὡς αὐτοὶ καλέσαντες ἡμᾶς, οἰκείᾳ βοηθεῖν κρίσει, καὶ διὰ τοῦτο περιέπειν τὸ ὑμέτερον θρέμμα. Φύσις δὲ αὕτη πρὸς τὸ οἰκεῖον ἅπαν εὐμενῶς ἔχειν, εἴτε κτῆμα, εἴτε γέννημα, εἴτε λόγον, καὶ δι' εὐνοίας ἑκουσίου χειροῦσθαι τοῖς ἑαυτῶν προβλήμασιν. Δεύτερον δὲ, οὐδὲν οὕτως αἰδεῖσθαι (68), ὡς τὸ μὴ ἰταμὸν ἡμῶν, μήτε βίαιον, μήτε θεατρικόν τε καὶ πανηγυρικὸν, ἀλλ' ὑποχωρητικόν τε καὶ μέτριον, καὶ οἷον ἄκοινον ἐν τῷ κοινῷ, D καὶ μονότροπον, καὶ, συντομώτερον εἰπεῖν ἔτι (69), φιλόσοφον· οὐδὲ αὐτὸ τεχνικῶς, καὶ πολιτικῶς ἡμῖν ἀνευρημένον, ἀλλ' ἁπλῶς καὶ πνευματικῶς τετιμημένον. Οὐ γὰρ, ἵνα ζητηθῶμεν, ἀποκρυπτόμεθα, οὐδ' ἵνα πλείονος ἄξιοι δόξωμεν τιμῆς, ὥσπερ οἱ τὰς

[**] I Thess. II, 10.

(58) *Οἳ τήν*. Hæc desunt in Or. 1.

(59) *Μετενηνεγμένης*. Sic sex Regg., tres Colb., Or. 1, etc. In ed., μετενηνεγμένην.

(60) *Τολμήσαντα*. Sic plerique codd. In ed., τολμήσαντος.

(61) *Θᾶττον*. Comb., μᾶλλον.

(62) *Ἀρχιερατικόν*. Billius, « archiepiscopalem. » Non recte. Vox enim « archiepiscopalis » nondum ea ætate erat in usu.

(63) *Ὥστε ἀπεπήδησαν*. Leuvenklaius vertit: « a vobis discessimus; » quod quidem a Gregorii mente et verbis prorsus alienum est.

(64) *Τρέψαντες*. Duo Regg., στρέψαντες.

(65) *Ὠφελήσομεν*. Reg. bin, ὠφελήσωμεν.

(66) *Ὡς*. In nonnullis, ὥσπερ.

(67) *Ἡμέτερον οἶδ'*. Comb., ἡμέτερον εὖ οἶδα.

(68) *Αἰδεῖσθαι*. Tres Regg. et quatuor Colb., αἰδεῖσθε.

(69) *Εἰπεῖν ἔτι*. Tres Regg., Or. 1 et Comb., εἰπεῖν τι.

ὥρας μικρὸν προφαίνοντες, εἶθ' ὑποστέλλοντες· ἀλλ' ἵνα (70) τὸ φεύγειν τὰς προεδρίας, καὶ μὴ μεταποιεῖσθαι τῶν τοιούτων τιμῶν, τῷ ἡσυχίῳ δείξωμεν. Τρίτον, ὁρῶντες ἡμᾶς οἷα πάσχομεν ὑπό τε τῶν ἔξωθεν πολεμούντων, καὶ τῶν ἔνδοθεν ἐπιβουλευόντων· ἐπειδὴ, κατὰ τὸν Δανιὴλ, *ἐξῆλθεν ἀνομία ἐκ πρεσβυτέρων ἐκ Βαβυλῶνος, οἳ ἐδόκουν κρίνειν τὸν Ἰσραήλ·* σχετλιάζειν μὲν καὶ δυσχεραίνειν, καὶ οὐκ ἔχειν ὅπως ἐπαμύνητε (71) τυραννουμένῳ, μόνον δὲ ἀντὶ πάντων εἰσφέρειν τὸν ἔλεον. Ὁ οὖν οἶκτος τῇ αἰδοῖ συγκραθεὶς φίλτρον ἐγένετο. Καὶ τοῦτο τῆς περὶ ἐμὲ τιμῆς τὸ μυστήριον.

A Philosophiam autem dico, non callide, et politico artificio excogitatam atque accersitam, sed simpliciter ac spiritualiter cultam et observatam. Non enim, ut quæramur, latebras petimus, nec ut præstantiori honore digni appareamus, quemadmodum qui eximias quasdam formas paululum ostensas statim ex oculis subducunt; sed ut per quietam et e medio reductam vitæ rationem, illud planum faciamus, **637** nos a præfecturis sacris abhorrere, nec hujusmodi honores ambire atque aucupari. Tertio, cum, quibus malis, tum ab exteruis aperto nos bello lacessentibus, tum ab internis et domesticis insidias molientibus, afficiamur, exploratum habeatis (quandoquidem, juxta Danielem, *egressa est iniquitas a senioribus Babylonicis, qui Israelem regere existimabantur*[1]); idcirco conqueri quidem atque animis angi videmini, nec, quonam modo opem iniqua vi oppresso feratis, habere; ac proinde, quod unum licet, vicem nostram fortunamque miserari. Miseratio porro pudori conjuncta amorem procreavit. Atque has demum honoris mihi habiti arcanas causas esse censeo.

Δ'. Ἐπεὶ δὲ οἱ λόγοι τὸ πολεμούμενον, καὶ ἡ περιττὴ καὶ ἐπίφθονος αὕτη γλῶττα, ἣν ἐν τοῖς ἔξωθεν παιδευθεῖσαν λόγοις, τοῖς θείοις ἐξευγενίσαμεν (72), καὶ τὴν πικρὰν καὶ ἄποτον Μεῤῥὰν τῷ τῆς ζωῆς ξύλῳ κατεγλυκάναμεν, πεπόνθατέ τι πάθος ἱκανῶς ἐλευθέριον· τοῦτο στέργετε, δι' ὃ πολεμούμεθα. Τί γὰρ οὐ τὴν κωφὴν (73) ἠσπασάμεθα παίδευσιν; τί δὲ οὐ τὴν ξηράν τε καὶ κάτω βαίνουσαν; τί δαὶ ταύτῃ χαίροντας τοὺς πολλοὺς ὁρῶντες, ἐφιλοσοφοῦμεν ξένα καὶ ἔκφυλα, καὶ πρὸς τὰς ἀντιθέτους γλώσσας ἱστάμεθα; δέον θρασύτητι φεύγειν τοὺς λογισμοὺς, καὶ πίστιν ὀνομάζειν τὴν ἀλογίαν, ἣν ἠγάπησα ἂν καὶ αὐτὸς, εὖ ἴστε, ἁλιεὺς ὤν· ἐπειδὴ τοῦτο πρόχειρον τοῖς πολλοῖς εἰς ἀπολογίαν τῆς ἀμαθίας· εἰ λόγον εἶχον τῶν σημείων τὴν δύναμιν. Ὡς ἀπόλοιτο ἐξ ἀνθρώπων ὁ φθόνος, ἡ δαπάνη τῶν ἐχόντων, ὁ τῶν πασχόντων ἰὸς, τὸ μόνον τῶν παθῶν ἀδικώτανόν τε ἅμα καὶ δικαιότατον· τὸ μὲν, ὅτι πᾶσι διοχλεῖ τοῖς καλοῖς· τὸ δὲ (74), ὅτι τήκει τοὺς ἔχοντας. Οὐ γὰρ τοῖς πρώτως (75) ἐπαινέσασιν ἡμᾶς καταράσομαι· οὐ γὰρ ᾔδεισαν τῶν ἐπαίνων τὸ τέλος· ὡς τάχα ἄν τι καὶ λοιδορίας προσέθηκαν, ἵνα τὸν φθόνον ἐπίσχωσιν.

B IV. Quoniam autem non aliam ob rem bello petimur, quam propter eloquentiam, et supervacaneam hanc et invidiosam linguam, quam, in profanis doctrinis eruditam, divinis postea nobilitavimus, salsamque illam et amarulentam Maram[2], per vitæ lignum dulcem reddidimus, affectum sane animis ingenuis et liberalibus dignum induistis: hoc amatis, ob quod oppugnamur. Cur enim mutam eruditionem amplexi non sumus? cur non aridam et humi reptantem? cur, cum ea plerosque delectari conspiceremus, in peregrina quædam et aliena studia incubuimus, atque adversariis linguis obstitimus? cum contra oportuerit ratiociuationes audacter defugere, ac mutæ inscitiæ fidei nomen imponere, quam ipse quoque, mihi credite, complexus essem, ut piscator (quandoquidem hoc multis ad inscitiæ excusationem in promptu est); si sermonis ac doctrinæ loco, signorum et miraculorum vim habuissem. Utinam ex hominum vita interiret livor, hæc invidorum tabes, hoc venenum eorum, qui eo laborant, solus ex omnibus affectibus iniquissimus simul et æquissimus: illud, quia bonis omnibus infestus est; hoc, quia eos, qui hoc vitio laborant, conficit. Non enim iis, qui nos laudibus primi extulerunt, mali quidquam imprecabor. Neque enim, quis laudum finis futurus esset, perspectum habebant. Nam alioqui nonnihil quoque maledicentiæ adjunxissent, ut invidiam reprimerent.

Ε'. Οὗτος, καὶ τὸν Ἑωσφόρον ἐσκότισε, καταπεσόντα δι' ἔπαρσιν· οὐ γὰρ ἤνεγκε, θεῖος ὤν, μὴ καὶ θεὸς νομισθῆναι· καὶ τὸν Ἀδὰμ ἐξέβαλε τοῦ παραδείσου, δι' ἡδονῆς κλέψας καὶ γυναικός. Ἐπειδὴ γάρ, ὡς θεὸς εἶναι βασκαίνεται, τοῦ τῆς γνώσεως ξύλου τέως εἰργόμενος. Οὗτος καὶ τὸν Κάϊν ἀδελ-

V. Hæc, et Luciferum obscuravit, ob mentis elationem prolapsum; indignum enim atque intolerandum ducebat, se, cum divinus esset, non D deum quoque existimari; Adamum quoque, per voluptatem et mulierem circumventum, e paradiso expulit. **638** Adductus est enim, ut deitatem sibi

[1] Dan. XIII, 5. [2] Exod. XV, 23.

(70) Ἀλλ' ἵνα. Sic codd. Deest ἀλλά in ed.

(71) Ἐπαμύνητε. Coisl. 1, ἐπαμύνηται.

(72) Ἐξευγενίσαμεν. Tres Colb. et Comb. ἐξηυγενίσαμεν.

(73) Τί γὰρ οὐ τὴν κωφὴν, etc. « Obscurissima, inquit Billius, est hæc periodus. Hujus tamen sensum, nisi nos opinio fallit, expressimus. Obiter hic eos notat Gregorius, qui, vel inscitiæ suæ conscientia, vel invidiæ metu, ab omni disputationum contentione refugiebant, ac lupos impune in Domini gregem impetum facere patiebantur, atque etiam turpissimam suam ignaviam honestissimo fidei pietatisque nomine obvelabant... Quod si cui mirum videatur, quod, ἀλογίαν, non *temeritatem*, sed *inscitiam* verterim, mirari profecto desinet, si sciat Gregorium aliis quoque nonnullis locis eadem significatione hanc vocem extulisse. »

(74) Τὸ δὲ, etc. Billius : « Hoc, quia dominos suos exest et conficit. »

(75) Πρώτως. Unus Reg., πρώτοις. Hæc de uno e presbyteris, qui ab ipso defecerant, possunt intelligi.

invideri crederet, dum a scientiæ ligno hactenus arceretur. Hæc, et Cain ad inferendam fratri necem impulit, quod purius sanctiusque ejus sacrificium æquo animo ferre nun potuisset. Hæc, et mundum immunde atque incomposite se gerentem aquis texit, et Sodomitas igne obruit. Hæc, et Dathan, et Abiron, adversus Moysen furore elatos, in terram defodit, et Mariam, quæ adversus fratrem tantummodo murmuraverat, lepra infecit. Hæc, et prophetarnm cruore terram contaminavit, et sapientissimum illum Salomonem per mulieres perculit. Hæc, et illum laqueo dignum Judam, exigua pecunia illectum, proditorem exhibuit, et Herodem pucrorum interfectorem, et Pilatum Christicidam effecit. Hæc, et Israelem ventilavit, ac dispersit, ne nunc quidem adhuc e peccato suo emergentem. Hæc, et apostatam tyrannum in nos excitavit, cujus carbones adbuc molestiam inferunt, licet flammam ipsam effugerimus. Hæc, et præclarum Ecclesiæ corpus discidit, in diversa et contraria studia dissectnm. Hæc, et Jeroboam illnm peccati servum in nos concitavit, et linguæ vinculum imponit. Disrumpitur enim splendescentem Trinitatem cernens, ac to'a divinitate collucentem, eosque, a quibus sincere prædicatur vobis charos reddentem. Utrum tandem vobis nugari atque ineptire videmur, ita conjectantes? An vero perquam egregie vestri erga me amoris causas orationis penicillo expressimus? Ac de his quidem rebus ita judico.

A φοχτόνον ἐποίησεν (76), οὐχ ἐνεγκόν.α θυσίαν ὁσιωτέραν. Οὗτος καὶ ὕδατι κόσμον ἐκάλυψεν ἀκοσμοῦντα, καὶ Σοδομίτας πυρὶ κατέκλυσεν (77). Οὗτος καὶ Δαθὰν καὶ Ἀβειρὼν κατέχωσε κατὰ Μωσέως μανέντας, καὶ Μαριὰμ ἐλέπρωσε κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ μόνον γογγύσασαν. Οὗτος καὶ προφητῶν αἵμασι τὴν γῆν ἐμίανε, καὶ Σολομῶντα γυναιξὶ κατέσεισε τὸν σοφώτατον. Οὗτος καὶ Ἰούδαν προδότην ἀνέδειξεν, ἀργυρίῳ μικρῷ κλαπέντα, τὸν ἀγχόνης ἄξιον· καὶ Ἡρώδην παιδοφόνον, καὶ Χοιστοκτόνον Πιλᾶτον ἐδημιούργησεν. Οὗτος καὶ τὸν Ἰσραὴλ ἐλίκμησε καὶ διέσπειρεν, ἐξ ἧς οὔπω καὶ νῦν ἀνανεύουσιν ἁμαρτίας. Οὗτος καὶ τὸν ἀποστάτην ἡμῖν ἐπανέστησε τύραννον, οὗ καὶ νῦν ἔτι παραλυποῦσιν οἱ ἄνθρακες, εἰ καὶ τὴν φλόγα διαπεφεύγαμεν. Οὗτος καὶ τὸ καλὸν B σῶμα τῆς Ἐκκλησίας κατέτεμεν, εἰς διαφόρους καὶ ἀντιπάλους σπουδὰς μερίσας. Οὗτος καὶ ἡμῖν τὸν Ἱεροβοὰμ (78) ἐπανέστησε τὸν δοῦλον τῆς ἁμαρτίας, καὶ τῇ γλώσσῃ δεσμὸν ἐπιτίθησιν· οὐ γὰρ φέρει τὴν Τριάδα λαμπρυνομένην, καὶ ὅλῃ θεότητι λάμπουσαν, καὶ τιμίους ποιοῦσαν ὑμῖν (79) τοὺς γνησίους ἑαυτῆς κήρυκας. Ἆρα φλυαρεῖν ὑμῖν δοκοῦμεν, οὕτως εἰκάζοντες; ἢ καὶ λίαν ὀρθῶς τοῦ πόθου τὰς αἰτίας ὁ γραφεὺς λόγος ἀνεζωγράφησεν; Περὶ μὲν δὴ τούτων οὕτω γινώσκω.

VI. Quoniam autem nonnullos contumelias quoque nobis inustas molesto animo ferre, atque ignominiam nostram, calamitatem suam ducere conspicio, age, de eo quoque paucis disseramus. Etenim si humanum aliquid abjectumque cogitans, atque hanc cathedram affectans, aut huc primum cum senectute hac cana, et his membris, tum vitæ diuturnitate, tum morbo rugatis atque contractis venissem, aut nunc has ignominias ferrem, profecto cœlum et terram (quæ veteribus attestari [a] moris erat) erubescerem: erubescerem etiam hanc cathedram, et sacrum hoc concilium, et sanctam hanc recensque coagmentatam plebem, adversus quam tot sceleratorum hominum copiæ aciem instruxerunt, **639** ut, priusquam conjuncta sit, dissolvatur, et priusquam in lucem prodeat, exstinguatur, jam secundum Christum formari incipiens. Ad hæc laborum meorum et ærumnarum me puderet, et asperæ hujus vestis, et secessus ac solitudinis, quam familiarem semper habuimus, et vitæ facilis

C Ϛ'. Ἐπεὶ δὲ καὶ ταῖς ὕβρεσιν ὁρῶ τινας δυσχεραίνοντας, καὶ συμφορὰν ἑαυτῶν ποιουμένους, τὴν ἀτιμίαν τὴν ἡμετέρν (80), φέρε, καὶ περὶ ταύτης βραχέα φιλοσοφήσωμεν. Ἐγὼ γάρ, εἰ μὲν ἀνθρώπινόν τι καὶ μικρὸν ἐννοῶν, ἢ τῆς καθέδρας ταύτης μεταποιούμενος, ἢ (81) τὴν ἀρχὴν ἐπέστην ὑμῖν, μετὰ τῆς πολιᾶς ταύτης, καὶ τῶν ἐῤῥικνωμένων τούτων καὶ χρόνῳ καὶ νόσῳ μελῶν, ἢ νῦν ταύτας φέρω τὰς ἀτιμίας, αἰσχυνοίμην μὲν ἂν τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ἃ καὶ τοῖς παλαιοῖς ἔθος μαρτύρεσθαι· αἰσχυνοίμην δ' ἂν τὴν καθέδραν ταύτην, καὶ τὸ ἱερὸν τοῦτο συνέδριον, καὶ τὸν ἅγιον τοῦτον καὶ νεοπαγῆ λαόν, ἐφ ὃν τοσαύτη τῶν πονηρῶν δυνάμεων ἡ παράταξις, ἵνα πρὶν συστῆναι λυθῇ, καὶ πρὶν γεννηθῆναι νεκρωθῇ, κατὰ Χριστὸν ἤδη μορφούμενος. Αἰσχυνοίμην δ' ἂν D τοὺς ἐμοὺς καμάτους καὶ πόνους, καὶ τὸ ἔσθημα τοῦτο τὸ τρύχινον, καὶ τὴν ἐρημίαν καὶ τὴν ἀναχώρησιν ᾗ συνεζήσαμεν, καὶ τὸν ἄσκευον βίον, καὶ τὴν εὐτελῆ τράπεζαν, μικρὸν (82) τῶν πτηνῶν ἀποδέουσαν. Ἀληθευέτωσαν δὲ καί τινες περὶ ἡμῶν, ὅτι γυ-

[a] Deut. xxxii, 1.

(76) *Ἐποίησεν*. Regg. bm, duo Colb. et Comb., πεποίηκεν.

(77) *Κατέκλυσεν*. Combef., κατέκαυσεν.

(78) *Τὸν Ἱεροβοάμ*. Hæc de Maximo dicta censet Elias, quem sequitur Billius. Aliter tamen nobis videtur. Nullatenus enim Maximo conveniunt, quæ narrat Gregorius, de isto Jeroboam, qui ferre non poterat, ut Trinitas splendesceret. Maximus quidem adversus Gregorium insurrexit; sed nunquam ei objectum est a Gregorio eum circa fidem errare. Credimus igitur per istum Jeroboam rectius intelligendum esse vel Demophilum, vel Eudoxium, qui tum Constantinopoli Arianorum erat antistes, a quo Valens imperator baptizatus et hæresi imbutus fuit.

(79) *Ὑμῖν*. Reg. bm in textu, et Or. 1, ad marg., ὑμᾶς.

(80) *Τὴν ἡμετέραν*. Hæc desunt in Or. 1.

(81) *Ἤ*. Combefisius delendum putat.

(82) *Μικρόν*, etc. Sic loquitur Gregorius, quod, ut aves semina colligunt, quibus pascantur, ipse quoque seminibus, leguminibus et quibusvis cibis vesceretur.

γυναικὸς ἀλλοτρίας (83) ἐπεθυμήσαμεν, οἱ μηδὲ ἰδίαν A ἔχειν θελήσαντες. Ἐχέτωσαν (84) δὲ ἡμῶν καὶ Γαβαωνῖται πλέον, οὓς οὐδὲ εἰς ξυλοκόπους (85) καὶ ὑδροφόρους οἶδ' ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον παραδέχεται, μέχρις ἂν προσίωσι τοῖς ἱεροῖς μετὰ τοιούτων τοῦ βίου καὶ τοῦ λόγου στιγμάτων. Εἰ δὲ τῷ λόγῳ συνηγορήσοντες ἥκομεν, καὶ τῇ χήρᾳ καὶ τῇ ἀνάνδρῳ τέως Ἐκκλησίᾳ τὰ δυνατὰ (86) συνεισοίσοντες, οἷόν τινες ἐπίτροποι καὶ κηδεμόνες, ἄλλῳ νυμφαγωγήσοντες, ὃς ἐὰν ἄξιος τοῦ κάλλους φανῇ, καὶ πλείονα (87) τὰ ἐξ ἀρετῆς ἕδνα προσενέγκῃ τῇ βασιλίδι, πότερον, ἐπαινετοὶ τῆς προθυμίας, ἢ ψεκτοὶ τῆς ὑπονοίας; ὅτι τοῖς ἀλλοτρίοις κρινόμεθα πάθεσιν. Ὡς δὴ σύ γε, ὦ βέλτιστε, καὶ εἰ νηῒ χειμαζομένῃ χεῖρα ὀρέγομεν (88) ἢ πολιορκουμένῃ πόλει, ἢ ὑπὸ πυρὸς οἰκίᾳ δαπανωμένῃ, ἢ σκάφεσι βοηθοῦντες, ἢ B φάλαγξιν, ἢ σβεστηρίοις ὀργάνοις, πάντως ἂν ἢ καταποντιστὰς ἡμᾶς ὠνόμασας, ἢ τῆς πόλεως, ἢ τῆς οἰκίας ἐραστάς (89), ἀλλ' οὐ προστάτας καὶ κηδεμόνας.

et expeditæ, et simplicis ac frugalis mensæ, avium vita haud multo inferioris. In gratiam porro cum veritate redeant, qui nos alienam uxorem expetivisse aiunt, cum ne propriam quidem habere voluerimus. Sint etiam meliores, quam nos conditione Gabaonitæ, quos tamen ne ad id quidem munus Spiritus sanctus admissurus est, ut ligna et aquam portent, quandiu cum hujusmodi et sermonis et vitæ maculis ad sacra accesserint. Sin autem ea nobis huc veniendi causa fuit, ut fidei patrocinium susciperemus, Ecclesiæque viro interim orbatæ, haud secus ac tutores quidam et curatores, operam pro virili nostra navaremus, alteri, qui præstanti ipsius forma dignus videretur, ac plura virtutum tanquam sponsalia reginæ obtulisset, eam collocaturi, utrum tandem nobis hujusmodi animi alacritas laudem, an hominum suspicio reprehensionem afferre debet (quandoquidem ex alienis affectibus judicamur)? Eodem igitur modo, vir optime, si navi tempestate jactatæ ac periclitanti, aut urbi obsidione cinctæ, aut ædibus flammæ ardore conflagrantibus manum porrexissemus, partim videlicet scaphis, partim exercitu, partim instrumentis ad exstinguendam flammam accommodis opem ferentes, procul dubio nos, aut prædones, aut urbis vel domus amatores vocasses, non autem patronos et procuratores.

Ζ'. Ἀλλ' οὐχ οὕτω, φησὶ, δοκεῖ (90) τοῖς πολλοῖς. Τί δέ μοι διαφέρει, ᾧ τοῦ εἶναι πλεῖον (91) ὁ λόγος, μᾶλλον δὲ πᾶς; Τοῦτο γὰρ, ἢ κατέκρινεν, ἢ ἐδικαίωσεν· ἢ ἄθλιον πεποίηκεν, ἢ μακάριον. Τὸ δὲ δοκεῖν, οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς, ὥσπερ οὐδὲ ὄναρ ἀλλότριον. Οὐχ οὕτω, φησὶ, δοκεῖς τοῖς πολλοῖς, ἄνθρωπε. Ἡ C γῆ δὲ δοκεῖ τοῖς ἰλιγγιῶσιν ἑστάναι; τοῖς δὲ μεθύουσι νήφειν οἱ νήφοντες, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ κεφαλὴν βαδίζειν, ἢ περιτρέπεσθαι; τὸ μέλι δὲ, οὐ πικρόν ἐστιν, ὅτε καὶ οἷς νομίζεται, νοσοῦσί τε καὶ κακῶς (92) διακειμένοις; Ἀλλ' οὐ παρὰ τοῦτο τὰ πράγματα οὕτως ἔχει, ὡς δοκεῖ τοῖς πάσχουσιν. Δεῖξον οὖν ὑγιαίνοντας τοὺς οὕτως ὑπειληφότας, καὶ τότε ἡμῖν παραίνεσον (93) μετατίθεσθαι· ἢ καταγίνωσκε, μὴ πειθομένων, ἀλλ' ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἱσταμένων κρίσεως. Οὐχ οὕτω δοκῶ τοῖς πολλοῖς, Θεῷ δὲ οὕτω· καὶ οὐ δοκῶ, πεφανέρωμαι δὲ τῷ εἰδότι τὰ πάντα (94) πρὶν γενέσεως αὐτῶν, τῷ πλάσσοντι (95) καταμόνας τὰς καρδίας ἡμῶν, τῷ συνιέντι εἰς πάντα τὰ ἔργα ἡμῶν, τὰ κινήματα, καὶ τὰ διανοήματα, μεθ' ὧν τὰ πραττόμενα, ὃν λανθάνει τῶν ὄντων οὐδὲν, οὐδὲ λαθεῖν δύ- D ναται, ὃς ἑτέρως ὁρᾷ τὰ ἡμέτερα, ἢ ὡς ὁρῶσιν ἄνθρωποι. *Ἄνθρωπος* μὲν γὰρ *εἰς πρόσωπον*, ὁ δὲ

VII. At plerisque secus videtur, inquies. Quid vero mea interest, qui rei veritatem magis curo, imo solum curo? Hoc enim vel me condemnaverit, vel absolverit: hoc vel miserum vel beatum reddiderit. At, quid aliis videatur, nihil ad nos, quemadmodum nec alienum somnium. Non ita aliis videtur, ais. Quid vero? An iis, qui vertigine correpti sunt, terra fixa et stabilis esse videtur? an ebriis sobrii integra mente esse, ac non potius in caput incedere, ac sursum deorsumque moveri? **640** annon quibusdam interdum hominibus mel amarum est, nempe morbo laborantibus, maleque affectis? At non propterea res sic se habent, ut, qui ita affecti sunt, arbitrantur. Quocirca ostende prius eos, qui de nobis ita sentiunt, sanos esse; ac tum nos admone, ut meliorem mentem induamus: aut condemna, si consilio tuo non pareamus, sed in eadem sententia persteimus. Non ita multis videor, at Deo ita: imo non videor, sed perspicuus atque manifestus sum ei, qui omnia, priusquam oriantur, novit[4]; qui corda nostra sigillatim fingit[5]; qui in omnia opera nostra, omnes motus et cogitationes, quibuscum res a nobis geruntur, intelligit;

[4] Dan. XIII, 42. [5] Psal. XXXII, 15.

(83) *Γυναικὸς ἀλλοτρίας*. Gregorius per *mulierem alienam* intelligit « Constantinopolitanam Ecclesiam; et per *propriam*, Sasima. »

(84) *Ἐχέτωσαν*, etc. « Potior sit Gabaonitarum conditio, quam nostra. » Hæreticos significat, qui licet opibus et gratia florerent, ne quidem digni erant, qui vel minimum sacerdotii munus obirent.

(85) *Ξυλοκόπους*. Sic LXX et permulti Regg. codd., « lignorum cæsores. » Leuvenklaius pro « lignatoribus » et « lixis » accipit. In ed., ξυλοφόρους.

(86) *Τὰ δυνατά*. Or. 1, κατὰ δύναμιν.

(87) *Πλείονα*. Duo Regg. et quinque Colb. addunt τά.

(88) *Ὀρέγομεν*. Duo Regg., ὠρέξαμεν. Or. 1, ὠρέγομεν.

(89) *Ἐραστάς*. « Amatores, cupidos. » Leuvenklaius vertit, « eversores. » Forte legit, ἐδαφιστάς, ut scripsit Billius ad marg. ed. Bas., quamvis in interpretatione non sit secutus.

(90) *Δοκεῖ*. Reg. bm aliique plures, δοκεῖς. « At enim, dicat aliquis, plerisque non videris. »

(91) *Πλεῖον*. Legendum videtur, πλείων. Sic scriptum reperimus in uno e Regiis codicibus.

(92) *Κακῶς*. Savil. et Comb., πικρῶς.

(93) *Παραίνεσον*. Tres codd., παραίνει.

(94) *Τὰ πάντα*. Sic tres codd. Deest τά in ed.

(95) *Πλάσσοντι*. Bas., πλάσαντι. Sic in psal. XXXII, 15: Ὁ πλάσας καταμόνας τὰς καρδίας αὐτῶν. « Qui finxit sigillatim corda eorum. »

quem nihil eorum, quæ sunt, latet, aut latere potest; qui aliter res nostras intuetur, atque mortales solent. *Homo enim videt in faciem : Deus autem intuetur cor* [6]. Audisti Scripturam hæc dicentem : ac fidem adhibe. Cujus judicium cordatis hominibus pluris faciendum, magisque curandum est, quam omnium aliorum in unum coactorum. An tu, duos quidem homines, quorum alter acutior et sagacior, alter imperitior et hebetior esset, de eodem negotio in consilium adhibens, haud recta mente præditus esse videreris, si, relicto prudentis consilio, judicium imperiti sequereris? Neque enim Roboam ex eo laudem est consecutus, quod, pro nihilo habita senum sententia, juvenum consiliis paruit [7]. Cum autem Deus et homines inter se expendantur, judicia hominum potiora duces, quam Dei? Nequaquam certe id facies, si me audias, recteque sentias.

A Θεὸς (96) *εἰς καρδίαν*. Ἤκουσας τῆς Γραφῆς λεγούσης, καὶ πίστευε. Οὗ φροντιστέον μᾶλλον, ἢ πάντων ὁμοῦ τῶν ἄλλων, τοῖς γε νοῦν ἔχουσιν. Ἢ δύο μὲν ἀνθρώποις περὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος συμβούλοις χρώμενος, συνετωτέρῳ τε καὶ ἀμαθεστέρῳ, οὐκ ἂν εὖ φρονεῖν ἔδοξας, εἰ τὸν συνετώτερον παρεὶς, τῷ ἀμαθεστέρῳ κατηκολούθησας; οὐδὲ γὰρ ὁ Ῥοβοὰμ ἐπῃνέθη, ὅτι τὴν βουλὴν τῶν πρεσβυτέρων ἀτιμάσας, τὴν τῶν νεωτέρων ἔστησε. Θεοῦ δὲ καὶ ἀνθρώπων ἐξεταζομένων, προτιμήσεις τὰ τῶν ἀνθρώπων; Οὐ σύ γε, ἂν ἐμοὶ πείθῃ, καὶ φρονῇς ἄμεινον.

VIII. At, inquis, tuarum contumeliarum nos pudet. Me vero vestri, quos ob eam rem pudescat. Nam si hæc juste patimur, nobis potius ipsis, quam vobis nostra causa, crubescendum est; non quia contemnimur, sed quia contemptu et ignominia dignos nos præbemus : si autem inique, crimen eorum est, qui contumeliam inferunt; ac proinde illorum potius, quam nostri causa indignari et stomachari debetis, quoniam ii sunt, quibuscum male agitur. Quod si me, cum malus essem, optimum virum existimares, quid mihi faciendum esset? Improbiorne ut essem, quo magis tibi placerem? Haudquaquam sane id mihi consilii dedissem. Eodem modo nec si me, recte et cum virtute incedentem, offendere ac labi putes, a **641** recta vivendi ratione propter te desistam. Nec C enim tibi magis, quam mihi ipsi vivo : atque in omnibus rebus consiliarii loco, rationem Deique justificationes habeo, a quibus plerumque, etiam nullo accusante, convincor; et rursum, condemnantibus multis, absolvor. Atque hoc unum tribunal nemo effugere potest, internum nempe atque in nobis situm, idque solum ob oculos propositum habentes, rectum vitæ iter tenere debemus. Quod autem ad hominum de nobis existimationem attinet, ita animo comparati sumus, ut, siquidem ea contingat, non illibenter accepturi simus, ut humani etiam aliquid dicam; sin autem in contrarium cadat, valere jubebimus, nec quidquam de rei veritate propter hominum opinionem detrahemus.

B Η'. Ἀλλ' αἰσχυνόμεθά σου, φησὶ, ταῖς ὕβρεσιν. Ἐγὼ δὲ ὑμῖν, ὅτι αἰσχύνεσθε. Εἰ μὲν γὰρ ὀρθῶς ταῦτα πάσχομεν, αἰσχυντέον ἡμῖν μᾶλλον, ἢ ὑμῖν ἐφ' ἡμῖν· οὐχ ὅτι (97) ἀτιμαζόμεθα μᾶλλον, ἢ ὅτι ἐσμὲν ἀτιμίας ἄξιοι· εἰ δὲ ἀδίκως, τῶν ὑβριζόντων τὸ ἔγκλημα, καὶ ὑπὲρ ἐκείνων μᾶλλον, ἢ ὑπὲρ ἡμῶν ἀγανακτητέον· ἐκεῖνοι γὰρ οἱ κακῶς πάσχοντες. Εἰ δέ με ὄντα κακὸν, ἄριστον ὑπελάμβανες, τί με ποιεῖν ἐχρῆν; Εἶναι μᾶλλον κακὸν, ἵνα πλέον ἀρέσκω σοί; Οὐκ ἂν τοῦτο ἐμαυτῷ συνεβούλευσα. Οὕτως οὐδὲ, εἰ κατορθοῦντά με πταίειν ὑπολαμβάνεις (98), τοῦ κατορθοῦν διὰ σὲ μεταθήσομαι (99). Ζῶ γὰρ, οὐ σοὶ μᾶλλον ἢ ἐμαυτῷ· καὶ σύμβουλον ἔχω περὶ πάντων τὸν λόγον, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ δικαιώματα, ὑφ' ὧν ἁλίσκομαι μὲν πολλάκις, οὐδενὸς κατηγοροῦντος· C ἀφίεμαι δὲ, πολλῶν καταχρινόντων. Καὶ τοῦτο μόνον οὐκ ἔστι διαφυγεῖν, τὸ ἔνδον καὶ ἐν ἡμῖν αὐτοῖς δικαστήριον, πρὸς ὃ βλέποντας μόνον, τὴν εὐθεῖαν ὁδὸν ἰτέον. Τὸ δοκεῖν δὲ, ἂν μὲν ὑπάρχῃ (1), δεξόμεθα, ἵν' εἴπω τι καὶ ἀνθρώπινον· ἂν δὲ ἀντιπίπτῃ, χαίρειν ἐάσομεν (2), καὶ οὐδὲν τοῦ εἶναι διὰ τὸ δοκεῖν ἀφαιρήσομεν.

IX. Sic enim comparatum est : qui honestum alicujus causa studiose sectatur, is profecto neutiquam firmas in virtute radices egit. Simul enim atque res ea effluxerit, recti quoque studium deponet; quemadmodum qui quæstus causa navigat, nisi lucrum præsto sit, navigare desistet. At qui bonum ipsum propter se colit et amplectitur, quoniam rem fixam et stabilem amat, certam quoque et constantem erga illud animi alacritatem habet; adeo ut divinum aliquid sentiens, his quoque Dei verbis uti possit : *Ego idem sum, et non mutor* [8]. Quamobrem nec ab animo suo migrabit, nec immutabitur atque a se desciscet, nec cum temporibus

D Θ'. Καὶ γὰρ οὕτως ἔχει· ὁ μέν τινος ἕνεκεν τὸ καλὸν ἐπιτηδεύων, οὐ βέβαιος εἰς ἀρετήν. Ὁμοῦ τε γὰρ παρῆλθεν ἐκεῖνο, καὶ τοῦ καλοῦ στήσεται· ὥσπερ ὁ κέρδους ἕνεκεν πλέων, τοῦ πλεῖν, ἂν μὴ παρῇ τὸ κερδαίνειν. Ὁ δὲ αὐτὸ δι' ἑαυτὸ τιμῶν τε καὶ περιέπων, ἐπειδὴ τοῦ ἑστῶτος ἐρᾷ, ἑστῶσαν ἔχει καὶ τὴν περὶ αὐτὸ προθυμίαν· ὥστε θεῖόν τι πάσχων, καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ δύνασθαι λέγειν· *Ἐγὼ δὲ, ὁ αὐτός εἰμι, καὶ οὐκ ἠλλοίωμαι*. Οὔκουν μεταποιηθήσεται, οὐδὲ μετατεθήσεται, οὐδὲ συμμεταπεσεῖται (3) τοῖς καιροῖς καὶ τοῖς πράγμασιν, ἄλλοτε ἄλλος γινόμενος, καὶ πολλὰς μεταλαμβάνων χρόας, ὥσπερ τὰς τῶν πετρῶν οἱ πολύποδες, αἷς ἂν ὁμιλήσωσι· μενεῖ

[6] I Reg. XVI, 7. [7] III Reg. XII, 8 seqq. [8] Malach. III, 6.

(96) *Ὁ δὲ Θεός*. Duo Regg. et Or. 1, Θεὸς δέ.

(97) *Οὐχ ὅτι*. Comb., οὐδ' ὅτι. « Non tam quia contemnimur, quam, » etc.

(98) *Ὑπολαμβάνεις*. Reg. bm, ὑπολαμβάνῃς.

(99) *Μεταθήσομαι*. Sic tres Regg., Or. 1 et Comb. In ed., μετασθήσομαι.

(1) *Ὑπάρχῃ*. Comb., ὑπάρξῃ.

(2) *Ἐάσομεν*. Reg. bm, ἐάσωμεν.

(3) *Συμμεταπεσεῖται*. Reg. bm, συμπεσεῖται.

δὲ ὁ αὐτὸς ἀεὶ, πάγιος ἐν οὐ πεπηγόσι, καὶ ἐν στρεφομένοις ἄστροφος· πέτρα τις, οἶμαι, πρὸς ἐμβολὰς ἀνέμων τε καὶ κυμάτων, οὔτε τινασσομένη, καὶ δαπανῶσα περὶ ἑαυτὴν τὰ προσπίπτοντα. Ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον· οὐδὲ γάρ μοι σχολὴ ταῖς γλώσσαις μάχεσθαι, καὶ ταῦτα (4) ἴσως πλείω τοῦ δέοντος.

A ac rebus collabetur, alias alios mores induens, ac novos subinde colores assumens, non secus ac polypi, petrarum, ad quas accesserint, colores referunt: verum idem semper suique similis permanebit, fixus in rebus minime fixis, immotus in incertis et fluctuantibus, non aliter, opinur, ac rupes, quæ ventorum fluctuumque impetu non modo non concutitur, sed etiam incursantes undas circa se frangit atque absumit. Verum de his hactenus: nec enim mihi vacat cum linguis pugnare; atque etiam fortasse plura diximus, quam conveniret.

Ι'. Ἤδη δέ μοι πρὸς ὑμᾶς ὁ λόγος, τὸ ἐμὸν ποίμνιον. *Ὑμεῖς γένεσθέ* (5) *μοι*, φησὶν ὁ Παῦλος, *δόξα, καὶ χαρὰ, καὶ καυχήσεως στέφανος*· ὑμεῖς ἀπολογία τοῖς ἐμὲ ἀνακρίνουσιν· ἵν', ὥσπερ B τοῖς τεκτονικοῖς (6) ἢ γραφικοῖς ἀπαιτουμένοις λόγον, ἐξαρκεῖ δεῖξασι τὸ τεκτονηθὲν ἢ γραφὲν ἀπηλλάχθαι πραγμάτων (ἔργον γὰρ λόγου, φησὶν, ἰσχυρότερον), οὕτως (7) καὶ αὐτὸς ὑμᾶς ἐπιδείξας, ὑπερέξω (8) τὰς λοιδορίας. Ὑπερέξω δὲ πῶς; Πρῶτον μὲν, ἐὰν τὴν εἰς Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα ὁμολογίαν ἀκλινῆ καὶ (9) βεβαίαν φυλάττητε, μηδὲν προστιθέντες, μηδὲ ἀφαιροῦντες, μηδὲ σμικρύνοντες τῆς μιᾶς Θεότητος (τὸ γὰρ ἐλαττωθὲν, τοῦ παντός ἐστιν ἐλάττωσις)· τοὺς δὲ ἄλλο τι φρονοῦντας, ἢ λέγοντας, ἢ φύσεων μέτροις τὸ ἓν διαλύοντας, ἢ διατειχίζοντας, ὡς λύμην τῆς Ἐκκλησίας, καὶ τῆς ἀληθείας ἰὸν, ἀποπέμποισθε, μὴ μισοῦντες, ἀλλ' ἐλεοῦντες τοῦ πτώματος. Δεύτερον δὲ, εἰ τὴν πολιτείαν ἀκόλουθον τῷ ὀρθῷ λόγῳ παρέχοιτε, ἵν' ἦτε περιδέξιοι C τὴν ἀρετὴν, ἀλλὰ μὴ τῷ ἑτέρῳ λείποντες.

X. Jam ad vos, o mi grex, se convertit oratio. *Vos estote*, quemadmodum ait Paulus, *gloria mea, et gaudium, et gloriæ corona* [9]: vos estote defensio mea apud eos qui me judicant: ut, quemadmodum iis, qui fabricandi aut pingendi artem profitentur, cum artis rationem exposcuntur, fabrile aut pictorium opus ostendere sufficit, ut negotio omni ac molestia liberentur (opus enim, inquit ille[10], sermone fortius est), sic ipse quoque, vobis 642 in medium productis, obtrectatorum meorum maledicta superem. Quomodo autem ea superabo? Primum, si Patris, et Filii, et Spiritus sancti confessionem firmam et constantem retineatis, nihil uni Deitati addentes, nec detrahentes, nec imminuentes (nam si quid imminutum fuerit, totum quoque simul imminuetur); eos autem, qui aliud quiddam sentiunt, aut profitentur, aut per diversos naturarum gradus diversasque mensuras unitatem evertunt aut dirimunt, tanquam Ecclesiæ labem et perniciem, ac veritatis virus ablegetis, non eos invisos habentes, sed eorum potius casum miserantes. Deinde, si vitam recte doctrinæ consentaneam præstetis, ut æqua utriusque virtutis laude floreatis, ac non altera parte deficiatis.

ΙΑ'. Οἱ βασιλεῖς, αἰδεῖσθε τὴν ἁλουργίδα· νομοθετήσει γὰρ καὶ νομοθέταις ὁ λόγος. Γινώσκετε ὅσον τὸ πιστευθὲν ὑμῖν, καὶ τί τὸ μέγα περὶ ὑμᾶς μυστήριον. Κόσμος ὅλος ὑπὸ χεῖρα τὴν ὑμετέραν, διαδήματι μικρῷ καὶ βραχεῖ ῥακίῳ κρατούμενος. Τὰ μὲν ἄνω, μόνου Θεοῦ· τὰ κάτω δὲ, καὶ ὑμῶν. Θεοὶ γένεσθε (10) τοῖς ὑφ' ὑμᾶς, ἵν' εἴπω τι καὶ τολμηρότερον. *Καρδία βασιλέως ἐν χειρὶ Θεοῦ*, καὶ εἴρηται, καὶ πιστεύεται. Ἐνταῦθα ἔστω τὸ κράτος ὑμῖν, ἀλλὰ μὴ τῷ χρυσῷ καὶ ταῖς φάλαγξιν. Οἱ περὶ τὰ βασίλεια καὶ τοὺς θρόνους, μὴ σφόδρα ταῖς ἐξουσίαις D ἐπαίρεσθε, μηδὲ ἀθάνατα διανοεῖσθε περὶ τῶν οὐκ ἀθανάτων. Πιστοὶ μένετε τοῖς βασιλεῦσι, Θεῷ δὲ πρότερον, δι' ὃν καὶ τούτοις οἷς ἐπιστεύθητε, καὶ οἷς παραδέδοσθε. Οἱ τὸ γένος κομπάζοντες, τὸν τρόπον ἐξευγενίσατε· ἢ φθέγξομαί τι τῶν ἀηδῶν μὲν, εὐγενῶν δέ. Τότε γὰρ ἀληθὲς (11) εὐγενέστατον ἦν ἂν τι τὸ ὑμέτερον, εἰ μὴ καὶ δέλτοι τοὺς δυσγενεῖς ὑμῖν ἐνέγραφον (12).

XI. Imperatores, purpuram vereamini; nam sermo noster legislatoribus quoque leges statuet. Cognoscite quantum id sit, quod vestræ fidei commissum est, quantumque circa vos mysterium. Orbis universus sub manu vestra est, diademate parvo, atque exiguo panno coercitus. Supera quidem, solius Dei sunt; infera autem, vestra etiam sunt. Subditis vestris deos vos præbete, ut audacius aliquid dicam. *Cor regis in manu Dei est*, ut ex Scriptura audimus [11], ac credimus. Hic imperium vestrum sit, non autem in auro et in exercitibus. Aulici, proceres ac sublimibus thronis et dignitatibus insignes, ne ob potentiam magnopere animos efferatis, nec de mortalibus rebus tanquam immortalibus cogitetis. Fidem imperatoribus servate, sed prius Deo, propter quem his etiam quibus commissi et traditi estis. Qui generis splendorem jactatis, date operam ut mores quoque nobilitetis: aut aliquid dicam, injucundum quidem et molestum, at nobile tamen et generosum. Nam tum vere nobilissimus esset ordo vester, si ignobiles tabellis vestris non ascriberentur.

[9] I Thess. II, 19, 20. [10] Tit. III, 14. [11] Prov. XXI, 1.

(4) *Ταῦτα*. Reg. bm, ταύταις.
(5) *Γένεσθε*. Reg. bm, γενέσθαι.
(6) *Τοῖς τεκτονικοῖς*. Regg. a, b, tres Colb., Coisl. 1, etc., τοῖς τεκτονικῆς ἢ γραφικῆς.
(7) *Οὕτως*. Or. 1, οὕτω.
(8) *Ὑπερέξω*. Reg. bm, quatuor Colb. et Or. 1, ὑπέρσχω. Bas., ὑπερέχω.
(9) *Ἀκλινῆ καί*. In nonnullis, ἀκλινῆ τε καί.
(10) *Γένεσθε*. Or. 1, γίνεσθε.
(11) *Ἀληθές*. Forte, ἀληθῶς. EDIT.
(12) *Ἐνέγραφον*. Sic Reg. bm, Coisl. 1 et Comb. Sic etiam legit Billius. In ed., ἔγραφον.

XII. Sapientes, et philosophi, et barba ac pallio A venerandi, vosque sophistæ et grammatistæ, publicique plausus captatores, haud scio quonam pacto sapientes appellari possitis, primario sermone ac doctrina carentes. Qui opibus studetis, audite Prophetam dicentem : *Divitiæ si affluant, nolite cor apponere* [12] : scitote vos re incerta et fragili niti et confidere. Navem paululum exonera, ut levius naviges. Hosti fortasse aliquid eripueris, ad quem facultates tuæ devolventur. Qui deliciis indulgetis, aliquid **643** genio et ventri subtrahite, ac spiritui date. In propinquo est pauper : morbo succurre : aliquid eorum, quæ tibi redundant, in hunc eructa et evome. Cur uterque vestrum premitur, tu cruditate, ille fame? tu crapula, ille aqua intercute? Tu saturitatem saturitate gravans, ille morbo vacillans? Ne Lazarum tuum hic asperneris [13], B ut ne te ipse in futuro ævo diviti illi similem reddat. Vos magnæ urbis cives, qui primi statim post primam estis, aut ne id quidem ei conceditis, ostendite vos mihi primos esse, non improbitate, sed virtute; non morum dissolutione ac mollitie, sed optimis legibus. Turpe enim fuerit, si hæc urbs ita urbibus aliis præstet, ut tamen voluptatibus cedat; aut cætera quidem gravis et moderata sit, verum circa ludos circenses, et spectacula, et cursus ac venationes adeo insaniat, ut hæc pro vita et serio quodam instituto habeat, atque urbs, inter urbes principatum tenens, ludentium urbs sit, quam aliis quoque virtutum omnium exempla præbere C multo æquius erat, et congruentius. Utinam hæc abjiciatis, utinam Dei civitas sitis, atque in manibus Domini depingamini, ac tandem nobiscum magno urbium Conditori splendidi splendide astetis! Hunc vobis lætum nuntium affero, in ipso Christo Domino nostro : cui gloria, honor et imperium in sæcula. Amen.

ΙΒ'. Οἱ σοφοὶ, καὶ φιλόσοφοι, καὶ σεμνοὶ τὴν ὑπήνην καὶ τὸ τριβώνιον, οἱ σοφισταὶ, καὶ γραμματισταὶ, καὶ τῶν δημοσίων θηρευταὶ κρότων, οὐκ οἶδα πῶς ἂν σοφοὶ κληθείητε (13), τὸν πρῶτον λόγον (14) οὐκ ἔχοντες. Οἱ περὶ τὸν πλοῦτον, ἀκούσατε τοῦ λέγοντος· *Πλοῦτος ἐὰν ῥέῃ, μὴ προστίθεσθε καρδίᾳ·* ἴστε θαῤῥοῦντες ἀβεβαίῳ πράγματι. Ἀποφόρτισαί τι τῆς νηὸς, ἵνα πλέῃς κουφότερος. Ἐχθροῦ τι τυχὸν ὑφαιρήσεις, εἰς ὃν τὰ σὰ περιστήσεται. Οἱ περὶ τὴν τρυφὴν (15), ὑφέλετέ τι τῆς γαστρὸς (16), δότε τῷ πνεύματι. Ἐγγὺς ὁ πένης· τῇ νόσῳ βοήθησον· εἰς τοῦτον ἀπέρευξαί τι τῶν περιττῶν. Τί καὶ σὺ κάμνεις ἀπεπτῶν, καὶ οὗτος πεινῶν; καὶ σὺ κραιπαλῶν, καὶ οὗτος ὑδεριῶν; καὶ σὺ κόρῳ κόρον (17) βαρύνων, καὶ οὗτος περιτρεπόμενος νόσῳ; Μὴ παρίδῃς τὸν σὸν Λάζαρον ἐνταῦθα, μή σε ποιήσῃ τὸν ἐκεῖθεν πλούσιον. Ὑμεῖς ἡ μεγάλη πόλις (18), οἱ πρῶτοι μετὰ τὴν πρώτην εὐθέως, ἢ μηδὲ (19) τοῦτο παραχωροῦντες, φάνητέ μοι πρῶτοι, μὴ τὴν κακίαν, ἀλλὰ τὴν ἀρετήν· μὴ τὴν ἔκλυσιν, ἀλλὰ τὴν εὐνομίαν. Ὡς ἔστιν αἰσχρὸν, τῶν μὲν πόλεων κρατεῖν, τῶν δὲ ἡδονῶν ἡττᾶσθαι· ἢ τὰ μὲν ἄλλα σωφρονεῖν, περὶ δὲ τοὺς ἱππικοὺς, καὶ τὰ θέατρα, καὶ τὰ στάδια, καὶ τὰ κυνηγέσια τοσοῦτον μεμηνέναι, ὥστε ταῦτα ποιεῖσθαι βίον, καὶ πόλιν εἶναι παιζόντων τὴν πρώτην ἐν πόλεσιν, ἣν καὶ ταῖς ἄλλαις τύπον εἶναι καλοῦ παντὸς πρεπωδέστερον. Ταῦτα διαπτύοιτε (20), Θεοῦ πόλις εἴητε· ἐπὶ τῶν χειρῶν τοῦ Κυρίου ζωγραφηθείητε, καὶ παραστήσαισθε (21) σὺν ἡμῖν τῷ μεγάλῳ πολιστῇ λαμπροὶ λαμπρῶς ὕστερον. Τοῦτο ὑμᾶς εὐαγγελίζομαι ἐν αὐτῷ Χριστῷ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν· ᾧ ἡ δόξα, τιμὴ, κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

[12] Psal. LXI, 11. [13] Luc. XVI, 20 seqq.

(13) *Κληθείητε*. Sic codd. Mendose in Par. ed., κληθείη τε.
(14) *Τὸν πρῶτον λόγον*. « Primarium sermonem, » id est, « veræ fidei doctrinam. »
(15) *Τρυφήν*. Sic duo Regg., quinque Colb., Coisl. 1, Comb., etc. In ed., τροφήν, « alimentis. »
(16) *Γαστρός*. Duo Regg. et Coisl. 1, σαρκός, D « carnis. »
(17) *Κόρῳ κόρον*. Sic tres Regg., Coisl. 1 et Or. 1. Deest κόρον in ed.
(18) *Μεγάλη πόλις*. Schol. : Μεγάλη καὶ πρώτη ἡ Κωνσταντινούπολις, μετὰ τὴν πρώτην εὐθὺς, ἤτοι τὴν Ῥώμην, ἢ διὰ τὸ εἰς αὐτὴν μεταθεῖναι τὰ βασίλεια, οὐδὲ τῇ Ῥώμῃ τῶν πρωτείων παρεχώρει· μᾶλλον δὲ καὶ τούτων ὡς προσηκόντων ἀντεποιεῖτο· « Magna primaque Constantinopolis, post primam statim, id est, Romam, quæ, propterea quod in eam imperii sedes translata erat, ne Romæ quidem primas concedebat; imo ess sibi quasi sui ju ris vindicabat. »
(19) *Ἢ μηδέ*. Coisl. 1, οἱ μηδέ.
(20) *Ταῦτα διαπτύοιτε*. Coisl. 1, Ταῦτα διατύποιτε. Comb. et Leuv., Ἂν ταῦτα διαπτύοιτε. In aliis, Ἂν ταῦτα διαπράττοιτε.
(21) *Παραστήσαισθε*. Duo Colb., παραστήσεσθε. In nonnullis, παραστήσεσθαι.

644 MONITUM IN ORATIONEM XXXVII.

I. Hæc est unica Gregorii in evangelicum textum oratio seu homilia. Conjectsrunt eruditi, nullatenus verisimile esse, Theologum ex tam multis ad populum familiariter edocendum concionibus, hanc unam litteris mandasse Imo Tillemontius existimat, nullum esse dubium, quin plures hujus generis orationes a Gregorio prolatæ fuerint. Ista etiam, de qua agimus, ipsi videtur esse velut quædam series seu continuatio cujusdam

amplioris in Matthæi Evangelium expositionis. Dolendum prorsus, quod tam pretiosa pietatis ac doctrinæ Theologi nostri monumenta exciderint; vel potius, quam maxime exoptandum, ut amissi, aut pulvere delitescentes tam excellentis ingenii fetus, ad Ecclesiæ gloriam et ædificationem recuperentur, ac in lucem prodeant. In hac igitur oratione aggreditur Gregorius interpretari quæque in evangelico textu juxta Matthæum, a versu primo capitis decimi noni, usque ad duodecimum inclusive continentur. Primum Evangelii verba refert, moxque singula pertractans, ea mirum in modum ac erudite amplificat. Diutius autem immoratur in his Pharisæorum verbis: «Si licet homini quacunque ex causa dimittere uxorem suam [14].» Ostendit quam iniqua sit Cæsarum lex, quæ mulierem adulterii piaculo constringit, dum vir, qui fidem uxori datam per adulterium violaverit, nulli supplicio obnoxius est. «Hanc legem, inquit [n. 6], haudquaquam probo, hanc consuetudinem minime laudo. Viri erant, qui hanc legem sanxerunt, ac propterea adversus mulieres lata est.» Et ad virum paulo post orationem convertens, addit [n. 7]: «Qua igitur fronte pudicitiam exigis, quam ipse vicissim non præstas? Quomodo corpori, pari honore prædito, imparem legem statuis?» Hinc divinam legem humanis legibus præstantiorem exhibet, et virum ac mulierem ad æqualem conditionem revocat. Alia bene multa edocet, ex quibus conjugati plurimum fructum percipere possunt. Tum ad istud a Christo dictum: «Non omnes capiunt verbum istud, sed quibus datum est [15],» transit; quo quidem fuse ac dilucide pertractato, Trinitatis doctrinam breviter exponit, et omnibus salutaria monita tradit.

II. Visum est Tillemontio (22), nec immerito quidem, hanc orationem Constantinopoli, post redditas Catholicis ecclesias, coram præfectis et ingenti hominum frequentia habitam fuisse. Ad id probandum, citat hæc Gregorii verba, qui de Christi divinitate locutus, sic addit [n. 4]: «Rursus linguas incito ac provoco: rursus adversus Christum quidam insaniunt, vel adversum me potius, qui dignus habitus sum, ut Verbi præco fierem. Ut Joannes efficior, vox clamantis in deserto, deserto quidem prius loco, nunc autem valde habitabili et frequenti.» Verum, nisi nostra nos fallit opinio, adjicere potuisset vir doctus, Theodosium **645** huic orationi interfuisse. Id enim colligi potest ex his Theologi verbis [n. 23]: «Hæc præscribo iis quibus imperium creditum est;» quæ tam imperatorem quam præfectos designare videntur. Sed ad rem nostram plurimum valent sequentia verba: «Non tantas vires sermo meus habiturus est pro sancta Trinitate bellum gerens, quantas edictum tuum, si perversis dogmatibus imbutos compresseris, si persecutione oppressis auxilium tuleris, si,» etc., quibus, utpote singulari numero prolatis, præsentem imperatorem significari conjicimus. Cum enim, ob quædam monita imperatoribus et præfectis sub finem tricesimæ sextæ orationis data, Tillemontio videatur (23) orationem illam, coram præfectis, imo et ipso imperatore præsente, habitam esse, quamvis ad plebem Constantinopolitanam plerumque dirigatur, quanto magis id de hac oratione ex verbis citatis conjiciendum est. Præterea, constat ex dictis, ante habitam esse orationem, quam edictum de restituendis ecclesiis, fuerit ab imperatore propositum. Demophilus siquidem, Arianorum antistes, cum Nicænam fidem ratam habere noluisset, ecclesiis excedere coactus est, sexto Kalendas Decembris 380, ut ait Socrates (24). Edictum vero nonnisi decimo Januarii 381 sancitum tradit Theodosianus Codex (25). Verisimile igitur videri potest, Gregorium hac oratione ansam præbuisse, ut tale edictum adversus hæreticos promulgaretur. Unde probabilius arbitramur, hanc orationem Constantinopoli, præsente imperatore, ac labente anno 380 pronuntiatam fuisse.

[14] Matth. XIX, 3. [15] ibid. 11.

(22) T. IX, art. 67, p. 463 et 464.
(23) T. IX, art. 65, p. 461.
(24) *Hist.* lib. V, cap. 7.
(25) T. VI, lex VI, p. 117.

ΛΟΓΟΣ ΛΖ'.

Εἰς τὸ ῥητὸν τοῦ Εὐαγγελίου· «Ὅτε ἐτέλεσεν ὁ Ἰησοῦς τοὺς λόγους τούτους,» καὶ τὰ ἑξῆς.

Α'. Ὁ τοὺς ἁλιεῖς προελόμενος Ἰησοῦς, καὶ αὐτὸς σαγηνεύει, καὶ τόπους ἐκ τόπων ἀμείβει. Τίνος ἕνεκεν; Οὐ μόνον ἵνα κερδάνῃ πλείονας τῶν φιλοθέων διὰ τῆς ἐπιφοιτήσεως (26), ἀλλ' ἔμοιγε δοκεῖ, ἵνα (27) καὶ τόπους ἁγιάσῃ πλείονας. Γίνεται τοῖς

ORATIO XXXVII*.

A *In dictum Evangelii: «Cum consummasset Jesus hos sermones [16],» etc.*

I. Jesus, qui prius piscatores elegerat, ipse quoque piscatur, ac loca subinde commutat: idque non ea tantum causa, ut majorem piorum hominum multitudinem, suam ipsis præsentiam exhibendo, lucretur: sed etiam, quemadmodum mihi videtur, ut

[16] Matth. XIX, 1 sqq.

* Alias XXXI. Quæ autem 37 erat, nunc 31. — Habita Constantinopoli labente anno 380.

(26) *Διὰ τῆς ἐπιφοιτήσεως.* Duo Colb., τῇ ἐπιφοιτήσει.

(27) *Ἔμοιγε δοκεῖ, ἵνα.* Sic unus Regius codex. Quæ lectio nobis plenior et planior videtur. In ed. legitur tantum, ἐμοὶ δοκεῖ.

plura loca sanctificet. Fit Judæis tanquam Judæus, ut Judæos lucrifaciat : his, qui sub lege sunt, tanquam legi subjectus, ut eos, qui sub lege sunt, redimat : infirmis, tanquam infirmus, ut infirmis salutem afferat. Omnia omnibus efficitur, ut omnes lucrifaciat [17]. Quid dico, *omnibus omnia?* Imo vero, quod Paulus de seipso dicere non sustinuit, hoc Salvatori contigisse reperio. Non enim Judæus tantum efficitur, nec quidquid absurdorum et improborum nominum est, in se recepit : sed, quod his 646 omnibus absurdius est, ipsummet etiam peccatum, et ipsamet maledictio; non quod peccatum sit, sed quod ita nominetur. Quo enim modo peccatum esse queat, qui nos etiam a peccati servitute in libertatem asserit [18]? Quomodo maledictio, qui a legis maledicto nos redimit [19]? Nimirum ut, tanto humilitatis edito argumento, nos ad animi submissionem, quæ sublimitatem parit, instituat. Fit igitur, quemadmodum dixi, piscator, ad omnes se demittit, everriculo utitur, omnia perfert, ut piscem e profundo extrahat, atque in altum efferat, hominem scilicet in instabilibus et salsis hujus vitæ fluctibus natantem.

A Ἰουδαίοις ὡς Ἰουδαῖος, ἵνα Ἰουδαίους κερδάνῃ· τοῖς ὑπὸ νόμον, ὡς ὑπὸ νόμον (28), ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον ἐξαγοράσῃ· τοῖς ἀσθενέσιν, ὡς ἀσθενὴς, ἵνα τοὺς ἀσθενεῖς σώσῃ. Γίνεται πάντα πᾶσιν, ἵνα τοὺς πάντας κερδάνῃ. Τί δὲ λέγω, *τοῖς πᾶσι πάντα;* Ὃ μηδὲ Παῦλος (29) περὶ ἑαυτοῦ (30) ἠνέσχετο εἰπεῖν, τοῦτο εὑρίσκω (31) τὸν Σωτῆρα πάσχοντα. Οὐ γὰρ Ἰουδαῖος γίνεται μόνον, οὐδ' ὅσα τῶν ἀτόπων καὶ μοχθηρῶν ὀνομάτων εἰς ἑαυτὸν ἀναδέχεται, ἀλλὰ καὶ ὃ τούτων πάντων ἀτοπώτερον, καὶ αὐτοαμαρτία καὶ αὐτοκατάρα· οὐκ ἔστι μὲν (32), ἀκούει δέ. Πῶς γὰρ ἁμαρτία, ὁ καὶ ἡμᾶς τῆς ἁμαρτίας ἐλευθερῶν; πῶς δὲ κατάρα, ὁ ἐξαγοράζων (33) ἡμᾶς ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου; Ἀλλ' ἵνα καὶ μέχρι τούτων τὸ ταπεινὸν ἐπιδείξηται, τυπῶν ἡμᾶς εἰς B ταπείνωσιν τὴν ὕψους πρόξενον. Ὅπερ οὖν εἶπον, ἁλιεὺς γίνεται, πᾶσι συγκαταβαίνει, σαγηνεύει, πάντα στέγει, ἵν' (34) ἐκ βάθους τὸν ἰχθὺν ἀνενέγκῃ, τὸν νηχόμενον ἐν τοῖς ἀστάτοις καὶ ἁλμυροῖς τοῦ βίου κύμασιν ἄνθρωπον.

II. Quocirca nunc quoque, *postquam consummavit hos sermones, migravit a Galilæa, et venit ad fines Judææ trans Jordanem.* In Galilæam se confert, ut populus, qui sedebat in tenebris, lucem magnam videat [20]. In Judæam migrat, quo illud nobis persuadeat, ut a littera exsurgamus, ac spiritum sequamur. Nunc in monte docet [21], nunc in planis locis disserit [22], nunc in naviculam transit [23], nunc tempestatem increpat [24]. Quin hac quoque fortasse ratione somnum capit [25], ut somnum benedicat : fortasse etiam fatigatur [26], ut fatigationem sanctificet : fortasse etiam lacrymas fundit, ut lacrymas laudabiles reddat. Ex locis in loca transit, qui nullo loci spatio continetur, ille, inquam, temporis, et corporis, et circumscriptionis expers. Idem, et erat et fit : et supra tempus erat, et sub tempus venit; et invisibilis erat, et videtur. *In principio erat, et apud Deum erat, et Deus erat* [27]. Tertio reperitur hoc verbum, *erat*, ut numero ipso confirmetur. Id quod erat, exinanivit : id, quod non erat,

Β'. Διὰ τοῦτο (35) καὶ νῦν, *ὅτε ἐτέλεσε* (36) *τοὺς λόγους τούτους, μετῆρεν* (37) *ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας, καὶ ἦλθεν εἰς τὰ ὅρια τῆς Ἰουδαίας πέραν τοῦ Ἰορδάνου.* Γαλιλαίας ἐπιδημεῖ καλῶς, ἵνα ὁ λαὸς, ὁ καθήμενος ἐν σκότει, ἴδῃ φῶς μέγα (38). Εἰς τὴν Ἰου- C δαίαν μεθίσταται, ἵνα πείσῃ τοῦ γράμματος ἐξαναστάντας, ἀκολουθῆσαι τῷ πνεύματι. Νῦν μὲν ἐπ' ὄρους διδάσκει, νῦν δὲ ἐν πεδίοις διαλέγεται, νῦν δὲ εἰς πλοῖον μεταβαίνει, νῦν δὲ ἐπιτιμᾷ ζάλαις. Τάχα καὶ ὕπνον δέχεται, ἵνα καὶ ὕπνον εὐλογήσῃ· τάχα καὶ κοπιᾷ, ἵνα καὶ τὸν τόπον ἁγιάσῃ· τάχα καὶ δακρύει, ἵνα τὸ δάκρυον ἐπαινετὸν ἀπεργάσηται. Μεταβαίνει τόπον ἐκ τόπου (39) ὁ μηδενὶ τόπῳ χωρούμενος, ὁ ἄχρονος, ὁ ἀσώματος, ὁ ἀπερίληπτος. Ὁ αὐτὸς, καὶ ἦν, καὶ γίνεται· καὶ ὑπὲρ χρόνον ἦν, καὶ ὑπὸ χρόνον ἔρχεται· καὶ ἀόρατος ἦν, καὶ ὁρᾶται. *Ἐν ἀρχῇ ἦν, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ἦν, καὶ Θεὸς ἦν.* Τρίτον τὸ, *ἦν*, τῷ ἀριθμῷ βεβαιούμενον. Ὃ ἦν ἐκένωσε (40), καὶ ὃ μὴ ἦν προσέλαβεν· οὐ δύο γενόμενος (41), ἀλλ' ἓν ἐκ τῶν δύο γενέσθαι ἀνασχό-

[17] I Cor. IX, 20-22. [18] Rom. VI, 18. 22. [19] Galat. III, 13. [20] Isa. IX, 2. [21] Matth. V, 1. [22] Luc. VI, 17. [23] Marc. IV, 38. [24] ibid. [25] Joan. IV, 6. [26] Joan. XI, 33. [27] Joan. I, 1.

(28) *Ὡς ὑπὸ νόμον.* Sic duo Regg. et Coisl. 3. Hæc desunt in ed.

(29) *Ὁ μηδὲ Παῦλος.* Coisl. 1, ὅπερ καὶ Παῦλος.

(30) *Ἑαυτοῦ.* Sic Reg. bm, Or. 1 et Comb. In ed., αὐτοῦ.

(31) *Τοῦτο εὑρίσκω.* Coisl. 1, τούτου γὰρ πλέον εὑρίσκω, « plenius adhuc reperio. »

(32) *Οὐκ ἔστι μὲν*, etc. Bill. : « tametsi falso, nominatur. » Probare non possumus hanc viri docti interpretationem. Christus quidem nec peccatum fecit, nec facere potuit; sed Deus illum pro nobis peccatum fecit. Metaphorice igitur peccatum fuit Christus, seu hostia pro peccato; quod excludere videtur Billius.

(33) *Ὁ ἐξαγοράζων.* Sic Reg. bm. Deest ὁ in ed.

(34) *Σαγηνεύει, πάντα στέγει, ἵν'*, etc. Coisl. 1, σαγηνεύει πάντας, ἵνα.

D (35) *Διὰ τοῦτο.* Duo Coisl., quatuor Colb., Or. 1, etc., διὰ τοῦτον.

(36) *Ὅτε ἐτέλεσε.* Sic plures Regg. et Colb., Or. 1, etc. Deest ὅτε in ed.

(37) *Μετῆρεν.* Reg. bm, μετῆλθεν.

(38) *Φῶς μέγα.* Duo Coisl. et duo Colb. addunt, τῆς ἐπιγνώσεώς, « magnam lucem notitiæ Dei ac fidei. »

(39) *Ἐκ τόπου.* Sic Coisl. 3 et Or. 1. In ed., ἐκ τόπων.

(40) *Ὃ ἦν ἐκένωσε.* « Quod erat exinanivit. » Hujusmodi locutionum explicationem vide in libello Leporii, *Concil.* tom. II, pag. 1681 et in celeberrima S. Leonis ad Flavianum epist., cap. 3.

(41) *Οὐ δύο γενόμενος*, etc. « Non duo factus, » quasi seorsim et duo filii. Vere etenim Christus, cum in ipso duæ sint naturæ, compositus est; sed unus tantum ex utriusque naturæ compositione efficitur Christus.

μενος. Θεὸς γὰρ ἀμφότερα, τό τε προσλαβὸν, καὶ τὸ προσληφθέν· δύο φύσεις εἰς ἓν συνδραμοῦσαι, οὐχ υἱοὶ δύο· μὴ καταψευδέσθω ἡ σύγκρασις (42). Οὗτος ὁ τηλικοῦτος, ὁ τοσοῦτος· ἀλλὰ τί πέπονθα; Πάλιν ἐμπέπτωκα εἰς ἀνθρώπινα ῥήματα. Πῶς γὰρ τὸ ἁπλοῦν τοσοῦτον; πῶς δὲ τὸ ἄποσον τηλικοῦτον; Ἀλλὰ δότε συγγνώμην τῷ λόγῳ· ὀργάνῳ βραχεῖ περὶ τῶν μεγίστων φθέγγομαι. Καὶ τοῦτο οἴσει ὁ πολὺς, ὁ μακρόθυμος, ἡ ἀνείδεος φύσις καὶ ἀσώματος, τοὺς ὡς περὶ σώματος καὶ τῆς ἀληθείας λόγους ἀσθενεστέρους (43). Εἰ γὰρ σάρκα ἐδέξατο, καὶ τὸν τοιοῦτον φέρεται (44) λόγον.

A assumpsit : non duo factos, sed unum ex duplici natura fieri sustinens. Ambo enim Deus, nimirum, quod assumpsit, et quod assumptum est : duæ naturæ in unum concurrentes, non duo filii ne falsi nota prematur unitio. Hic qui tantus est, tamque magnus : sed quid ago? Rursus in humana verba prolapsus sum. Quo enim modo, quod simplex est, tantum esse potest? Quo item modo, quod quantitatem nescit, tantæ magnitudinis? Sed dictis nostris, quæso, ignoscite : organo exiguo de rebus maximis **647** loquor. Atque hoc feret multus ille et longanimis, natura illa formæ et corporis expers, quod, velut de corpore loquens, infirmioribus verbis utar, quam veritas ipsa postulet. Nam cum carnem susceperit, utique et hujusmodi sermonem perferet.

Γ'. *Καὶ ἠκολούθησαν αὐτῷ ὄχλοι πολλοὶ* (45), *καὶ ἐθεράπευσεν αὐτοὺς ἐκεῖ*, ἔνθα πλείων ἡ ἐρημία. Εἰ ἐπὶ τῆς ἰδίας ἔμεινε περιωπῆς, εἰ μὴ συγκατέβη τῇ ἀσθενείᾳ, εἰ ὅπερ ἦν ἔμεινεν, ἀπρόσιτον ἑαυτὸν φυλάττων καὶ ἀπερίληπτον, ὀλίγοι ἂν ἠκολούθησαν τυχόν· οὐκ οἶδα δὲ, εἰ καὶ ὀλίγοι, τάχα μόνος Μωϋσῆς, καὶ οὗτος τοσοῦτον, ὥστε μόλις ἰδεῖν Θεοῦ τὰ ὀπίσθια. Τὴν μὲν γὰρ νεφέλην διέσχεν, ἔξω τοῦ σωματικοῦ βάρους γενόμενος, ἢ συσταλεὶς ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων· Θεοῦ δὲ λεπτότητα, ἢ ἀσωματότητα, ἢ οὐκ οἶδα ὅπως (46) ἄν τις ὀνομάσειε, πῶς ἂν ἐθεάσατο σῶμά τε ὢν, καὶ αἰσθητοῖς ὀφθαλμοῖς προσβάλλων; Ἀλλ' ἐπειδὴ κενοῦται δι' ἡμᾶς, ἐπειδὴ κατέρχεται (κένωσιν δὲ λέγω τὴν τῆς δόξης οἷον ὕφεσίν τε καὶ ἐλάττωσιν), διὰ τοῦτο χωρητὸς γίνεται.

B III. *Et secutæ sunt eum turbæ multæ, et curavit eos illic*, ubi vastior solitudo erat. Si in specula sua mansisset, si ad hominum infirmitatem minime se demisisset, si, quod erat, mansisset, inaccessibilem seipsum et incomprehensibilem custodiens, pauci fortasse secuti fuissent : atque haud scio an pauci, fortasse Moyses solus; idque etiam hactenus, ut Dei posteriora ægre videret [28-29]. Etenim nubem quidem ille penetravit [30], extra corporis pondus positus, aut a sensibus collectus ac reductus; Dei vero tenuitatem, aut a corpore vacuitatem, aut quocunque tandem alio nomine res ea appellanda sit, quo tandem modo perspicere potuisset, qui et corpus erat, et corporeis oculis cernebat? Verum, quoniam nostra causa exinanitur, quoniam descen- C dit (exinanitionem autem voco, quasi gloriæ submissionem et imminutionem), idcirco perceptibilis et comprehensibilis efficitur.

Δ'. Δότε δέ (47) μοι συγγνώμην μεταξὺ, καὶ πάθος τι ἀνθρώπινον πάλιν πάσχοντι. Θυμοῦ πληροῦμαι καὶ λύπης ἐπὶ τῷ ἐμῷ Χριστῷ, συμπάσχοιτε δὲ (48) καὶ ὑμεῖς, ὅταν ἴδω διὰ τοῦτο ἀτιμαζόμενόν μου τὸν Χριστὸν, δι' ὃ μάλιστα τιμᾶσθαι δίκαιος ἦν. Διὰ τοῦτο γὰρ ἄτιμος, εἰπέ μοι, ὅτι διὰ σὲ ταπεινός; Διὰ τοῦτο κτίσμα, ὅτι τοῦ κτίσματος κήδεται; Διὰ τοῦτο ὑπὸ χρόνον, ὅτι τοὺς ὑπὸ χρόνον ἐπισκέπτεται; Πλὴν πάντα φέρει, πάντα δέχεται. Καὶ τί θαυμαστόν; Ῥαπίσματα ἤνεγκεν, ἐμπτυσμάτων ἠνέσχετο, χολῆς ἐγεύσατο διὰ τὴν ἐμὴν γεῦσιν. Φέρει καὶ νῦν λιθαζόμενος, οὐ μόνον ὑπὸ τῶν ἐπηρεαζόντων, ἀλλὰ καὶ ὑφ' ἡμῶν αὐτῶν τῶν εὐσεβεῖν δοκούντων. Τὸ γὰρ περὶ ἀσωμάτου διαλεγόμενον, σωματικοῖς κεχρῆσθαι ὀνόμασι, τυχὸν ἐπηρεαζόντων D ἐστὶ καὶ λιθαζόντων (49)· ἀλλὰ συγγνώμη, πάλιν λέγω, τῇ ἀσθενείᾳ. Λιθάζομεν γὰρ οὐχ ἑκόντες, ἀλλὰ τὸ φθέγγεσθαι ἄλλως οὐκ ἔχοντες, ᾧ δὲ ἔχομεν χρώμενοι. Λόγος ἀκούεις, καὶ ὑπὲρ λόγον εἶ· ὑπὲρ

IV. Ac mihi velim ignoscatis, affectum quemdam humanum rursus sentienti. Ira et mœrore impleor propter meum Christum, (utinam ipsi quoque simul doleatis!) cum eum hac de causa contemni ac pro nihilo haberi conspicio, propter quam eum maxime honorari par erat. An idcirco, dic mihi, humilis et abjectus est, quia propter te humilis? An ideo creatura, quia de creatura sollicitus est? An ideo tempori subest, quia eos, qui tempori subsunt, invisit? Verumtamen omnia fert, omnia excipit. Et quid mirum? Alapas tulit [31], sputis aspergi sustinuit, propter gustum meum fel gustavit [32]. Nunc etiam se lapidibus lacessi patitur [33], non modo ab obtrectantibus et vexantibus, sed a nobis etiam ipsis, qui fidei pietatem profitemur. Etenim de incorporeo disputantem, corporeis nominibus uti, vexantis fortasse fuerit, et lapidantis; sed infirmitati nostræ, iterum dicam, venia concedatur. Lapidamus enim haud lubenter : sed quia aliter loqui

[28-29] Exod. xxxiii, 23. [30] Exod. xx, 21. [31] Marc. xiv, 65. [32] Joan. xix, 29. [33] Joan. x, 31.

(42) *Μὴ καταψευδέσθω ἡ σύγκρασις.* « Ne falsi nota prematur unitio. » Sic loqui maluere theologi, post natum Eutychetis errorem, quam συγκράσεως, id est, « commistionis, » voce uti, licet familiaris sit Gregorio.

(43) *Ἀσθενεστέρους.* Deest in Reg. b.

(44) *Φέρεται.* Comb., φερέτω.

(45) *Πολλοί.* Nonnulli addunt, φησί.

(46) *Οὐκ οἶδα ὅπως.* Sic tres Colb. In ed., οὐκ οἶδα πῶς.

(47) *Δέ.* Deest in Or. 1.

(48) *Δέ.* Deest in Reg. b.

(49) *Ἐπηρεαζόντων ἐστὶ καὶ λιθαζόντων.* Sic duo Colb. et Comb. In ed., ἐπηρεαζόντων, τυχὸν λιθαζόντων.

non possumus, quibus possumus verbis utimur. Verbum diceris, et verbo omni superior es; lucem superas, et lux nominaris; ignis vocaris, **648** non quod in sensum cadas, sed quia levem et improbam materiam expurgas: gladius, quia rectum a malo scindis: ventilabrum, quia aream repurgas, ac, quidquid leve et ventosum est, rejiciens, id omne, quod grave et plenum est, in superna borrea recondis; securis, quia diuturna patientia et lenitate usus, infrugiferam ficum tandem exscindis, quia improbitatis radices amputas; ostium, propter introductionem; via, quia recto itinere gradimur; ovis, quia victima; pontifex, quia corpus offers, Filius, quia Patris. Rursus linguas incito ac provoco; rursus adversus Christum quidam insaniunt, vel adversum me potius, qui, ut Verbi fierem præco, dignus habitus sum. Ut Joannes efficior: *Vox clamantis in deserto* [34], deserto quidem prius loco, et siccitate laboranti, nunc autem valde habitabili et frequenti.

A φῶς εἶ, καὶ φῶς ὀνομάζῃ· πῦρ ἀκούεις, οὐκ αἰσθητὸς ὤν, ἀλλ' ὅτι τὴν κούφην καὶ μοχθηρὰν ἀνακαθαίρεις ὕλην· μάχαιρα, ὅτι τέμνεις τὸ χεῖρον ἀπὸ τοῦ κρείττονος· πτύον, ὅτι ἀνακαθαίρεις τὴν ἅλω, καὶ ὅσον κοῦφόν τε καὶ ἀνεμιαῖον ἀποπεμπόμενος, ὅσον βαρὺ καὶ πλῆρες (50) ἐπὶ τὰς ἀποθήκας τὰς ἄνω (51) ἐναποτίθεσαι (52)· ἀξίνη, ὅτι (53) τὴν ἄκαρπον ἐκκόπτεις συκῆν ἐπὶ πολὺ μακροθυμήσας, ὅτι τὰς ῥίζας ἐκτέμνεις τῆς πονηρίας· θύρα, διὰ τὴν εἰσαγωγήν· ὁδὸς, ὅτι εὐθυποροῦμεν· πρόβατον, ὅτι θῦμα· ἀρχιερεὺς, ὅτι προσφέρεις τὸ σῶμα· Υἱὸς, ὅτι Πατρός. Πάλιν κινῶ τὰς γλώσσας· πάλιν κατὰ Χριστοῦ τινες μαίνονται, μᾶλλον δὲ, κατ' ἐμοῦ, ὃς ἠξιώθην τοῦ Λόγου γενέσθαι κῆρυξ. Ὡς Ἰωάννης γίνομαι· *Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ*, B ἐρήμῳ ποτὲ καὶ ἀνύδρῳ, νῦν δὲ καὶ λίαν οἰκουμένῃ.

V. Cæterum, ut ad rem redeam, sermonemque meum repetam, ideo sequebantur eum turbæ multæ, quia ad infirmitatis nostræ captum se demittit. Quid postea? *Et accesserunt*, inquit, *ad eum Pharisæi, tentantes eum, et dicentes: Si licet homini quacunque ex causa dimittere uxorem suam?* Rursus Pharisæi tentant; rursus, qui legem legunt, legem non intelligunt; rursus, qui se legis interpretes profitentur, magistris aliis opus habent. Parum erat Sadducæos de resurrectione tentasse, legisperitos de perfectione interrogasse, Herodianos de censu, alios de potestate. Adhuc de matrimonio quispiam eum, qui tentari non potest, qui matrimonium creavit, qui ex prima causa universum hoc hominum genus condidit, percunctatur. Ipse autem respondens, dixit eis: *Non legistis, quia is qui fecit hominem ab initio, masculum et feminam fecit eos?* Christus quasdam quæstiones solvere atque explicare solet, quasdam velut obstructo interrogantium ore comprimere. Cum ex eo quæritur: *In qua potestate hæc facis* [35]? Propter ingentem eorum qui interrogaverant, ineptiam, vicissim ipse quoque interrogat: *Baptismus Joannis de cœlo erat, an ex hominibus* [36]? **649** Atque utrinque interrogatores suos premit ac constringit. Unde etiam nobis nonnunquam ad Christi imitationem eos, qui curiosa

Ε'. Πλὴν ὅπερ ἔλεγον, ἵνα πρὸς τὸν ἐμὸν ἀναδράμω λόγον, διὰ τοῦτο ἠκολούθουν (54) αὐτῷ ὄχλοι πολλοὶ, ὅτι ταῖς ἀσθενείαις συγκαταβαίνει ταῖς ἡμετέραις. Εἶτα τί; *Καὶ προσῆλθον αὐτῷ*, φησὶν, *οἱ Φαρισαῖοι, πειράζοντες αὐτὸν καὶ λέγοντες· Εἰ ἔξεστιν ἀνθρώπῳ κατὰ πᾶσαν αἰτίαν ἀπολῦσαι τὴν γυναῖκα αὐτοῦ;* Πάλιν Φαρισαῖοι πειράζουσι· πάλιν οἱ τὸν νόμον ἀναγινώσκοντες, τὸν νόμον οὐ γινώσκουσι· πάλιν οἱ ἐξηγηταὶ (55) τοῦ νόμου τυγχάνοντες, ἄλλων διδασκάλων δέονται. Οὐκ ἤρκεσαν Σαδδουκαῖοι (56) πειράζοντες περὶ ἀναστάσεως, καὶ νομικοὶ πυνθανόμενοι περὶ τελειότητος, καὶ Ἡρωδιανοὶ περὶ κήνσου, καὶ περὶ ἐξουσίας ἕτεροι. Ἀλλὰ καὶ περὶ γάμου τις πάλιν ἐρωτᾷ (57) τὸν ἀπείρα- C στον, τὸν κτίστην τῆς συζυγίας, τὸν ἐκ τῆς πρώτης αἰτίας (58) τὸ πᾶν τῶν ἀνθρώπων γένος τοῦτο συστησάμενον. Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς· *Οὐκ ἀνέγνωτε, ὅτι ὁ ποιήσας ἐξ ἀρχῆς, ἄῤῥεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς;* Οἶδε τινὰς μὲν τῶν ἐρωτήσεων διαλύειν, τινὰς δὲ ἐπιστομίζειν. Ὅτε ἐρωτᾶται, *Ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς;* διὰ τὸ ἄγαν ἀπαίδευτον τῶν ἐρωτησάντων, καὶ αὐτὸς ἀντερωτᾷ· *Τὸ βάπτισμα τὸ Ἰωάννου* (59), *ἐξ οὐρανοῦ ἦν, ἢ ἐξ ἀνθρώπων;* Καὶ ἀμφοτέρωθεν συμποδίζει τοὺς ἐρωτῶντας. Ὥστε δυνάμεθα καὶ ἡμεῖς μιμούμενοι Χριστὸν, ἔστιν ὅτε τοὺς (60) πε-

[34] Matth. III, 3. [35] Luc. XX, 2. [36] ibid. 4.

(50) *Ὅσον βαρὺ καὶ πλῆρες*. Sic nonnulli codd. Deest πλῆρες in ed.

(51) *Τὰς ἄνω*. Hæc desunt in pluribus.

(52) *Ἐναποτίθεσαι*. Coisl. 3, ἀποτιθέμενος.

(53) *Ἀξίνη, ὅτι*. Sic Or. 1. Deest ὅτι in ed.

(54) *Ἠκολούθουν*. Reg. bm addit, μέν.

(55) *Οἱ ἐξηγηταί*. Deest in duobus Regg. et Or. 1.

(56) *Οὐκ ἤρκεσαν Σαδδουκαῖοι*. Hæc desunt in duobus Regg. In duobus aliis hic locus sic legitur: Δέονται, καὶ οἱ πειράζοντες, etc.

(57) *Ἐρωτᾷ*. Comb. legit, ἐρωτῶσι, « interrogant; » eamque lectionem præfert, quæ Christi responsione confirmatur. Non uni siquidem, sed pluribus respondet, cum dicit: « Non legistis, quia is qui fecit hominem ab initio, masculum et feminam fecit eos? »

D (58) *Τὸν ἐκ τῆς πρώτης αἰτίας*. Comb. legit: ἐκ γῆς πρῶτον τὸ πᾶν, etc., « qui limo primum universum hominum genus condidit. » Quæ lectio planiorem sensum efficit. Nam ex his verbis, « limo primum, » Adamus intelligitur, qui limo formatus est, et sic totius humani generis radix evasit. Verba tamen quæ editi libri exhibent, intelligi possunt, quemadmodum ista Pauli, Act. XVII, 26: Ἐποίησέ τε ἐξ ἑνὸς αἵματος πᾶν ἔθνος ἀνθρώπων, etc.: « Fecitque ex uno (sanguine) omne genus hominum, » etc.

(59) *Τὸ Ἰωάννου*. Deest τό in Or. 1.

(60) *Ἔστιν ὅτε τούς*. Sic duo Colb. Quam lectionem sequitur Combefisius, et ipse secutus videtur Billius. Alii, ὅτε μὲν περὶ τούς, nullo sensu.

ρίργως ἡμῖν διαλεγομένους ἐπιστομίζειν, καὶ ἀτοπωτέροις ἀντερωτήμασι (61) λύειν τὴν ἀτοπίαν τῶν ἐρωτήσεων. Ἐσμὲν γὰρ καὶ ἡμεῖς σοφοὶ τὰ μάταια ἔστιν ὅτε, ἵνα τὰ τῆς ἀφροσύνης καυχήσωμαι. Ὅτε δὲ ἐρώτησιν ὁρᾷ λογισμοῦ δεομένην, τότε οὐκ ἀπαξιοῖ τοὺς ἐρωτῶντας συνετῶν ἀποκρίσεων.

A disputatione nos lacessunt, comprimere, quæstionumque absurditatem absurdioribus interrogationibus solvere licet. Nam ipsi quoque interdum in rebus vanis sciti atque ingeniosi sumus: ut in his, quæ sunt insipientiæ, glorier. At cum quæstionem ratiocinatione ac judicio indigentem videt, tum eos, a quibus interrogatur, prudenti responso nequaquam indignos censet.

Ϛʹ. Τὸ ἐρώτημα, ὃ ἐρώτησας, τοῦτο σωφροσύνην τιμᾶν μοι δοκεῖ, καὶ ἀπόκρισιν ἀπαιτεῖν φιλάνθρωπον· σωφροσύνην, περὶ ἣν ὁρῶ τοὺς πολλοὺς κακῶς διακειμένους, καὶ τὸν νόμον αὐτῶν ἄνισον, καὶ ἀνώμαλον. Τί δήποτε γάρ, τὸ μὲν θῆλυ ἐκόλασαν, τὸ δὲ ἄῤῥεν ἐπέτρεψαν (62); Καὶ γυνὴ μὲν κακῶς βουλευσαμένη περὶ κοίτην (63) ἀνδρὸς, μοιχᾶται, καὶ πικρὰ ἐντεῦθεν τὰ τῶν νόμων ἐπιτίμια· ἀνὴρ δὲ καταπορνεύων γυναικὸς, ἀνεύθυνος; Οὐ δέχομαι ταύτην τὴν νομοθεσίαν, οὐκ ἐπαινῶ τὴν συνήθειαν. Ἄνδρες ἦσαν οἱ νομοθετοῦντες, διὰ τοῦτο κατὰ γυναικῶν ἡ νομοθεσία· ἐπεὶ καὶ τοῖς πατράσιν ὑπ' ἐξουσίαν δεδώκασι τὰ τέκνα, τὸ δὲ ἀσθενέστερον (64), ἀθεράπευτον εἴασαν. Θεὸς δὲ οὐχ οὕτως· ἀλλὰ, *Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου*, ἥτις ἐστὶν ἐντολὴ πρώτη, *ἵνα εὖ σοι γένηται*, ἐν ἐπαγγελίαις (65) κειμένη. Καὶ, *Ὁ κακολογῶν πατέρα ἢ μητέρα, θανάτῳ τελευτάτω*. Ὁμοίως καὶ τὸ ἀγαθὸν ἐτίμησε (66), καὶ το κακὸν ἐκόλασεν. Καὶ, *Εὐλογία πατρὸς στηρίζει οἴκους τέκνων· κατάρα δὲ μητρὸς ἐκριζοῖ θεμέλια*. Ὁρᾶτε τὸ ἴσον τῆς νομοθεσίας. Εἷς ποιητὴς ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς, εἷς χοῦς ἀμφότεροι (67), εἰκὼν μία, νόμος εἷς, θάνατος εἷς, ἀνάστασις μία. Ὁμοίως ἐξ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς γεγόναμεν· ἓν χρέος παρὰ τῶν τέκνων τοῖς γονεῦσιν (68) ὀφείλεται.

VI. Quæstio hæc, inquit, quam proposuisti, ad pudicitiæ cultum et honorem spectare mihi videtur, responsionemque humanam et commodam postulare. Circa hanc enim plerosque male affectos cerno, ac legem eorum iniquam, nec sibi constantem. Quid enim causæ fuit, cur mulierem coercerent, marito contra indulgerent, eumque liberum relinquerent? B Et mulier quidem, quæ improbum consilium adversus viri sui cubile susceperit, adulterii piaculo constringatur, acerbissimisque legum pœnis excrucietur; vir autem, qui fidem uxori datam per adulterium violaverit, nulli supplicio obnoxius sit? Hanc legem haudquaquam probo, hanc consuetudinem minime laudo. Viri erant, qui hanc legem sanxerunt, ac propterea adversus mulieres lata est; quandoquidem et filios paternæ potestati subjecerunt, infirmiorem sexum incultum atque incuratum reliquerunt. Ac Deus non sic; verum: *Honora patrem tuum et matrem tuam, ut bene tibi sit* [37], quod est primum mandatum, in pollicitationibus situm [38]. Et: *Qui maledixerit patri vel matri, morte moriatur* [39]. C Æque, et virtuti honorem ac præmia, et sceleri pœnam constituit. Item alio loco: *Benedictio patris firmat domos filiorum; maledictio autem matris eradicat fundamenta* [40]. Legis æquabilitatem videtis. Unus viri et mulieris Creator, pulvis unus uterque, imago una, lex una, mors una, resurrectio una. Æque ex viro et muliere procreati sumus: unum idemque parentibus debitum filii persolvendum habent.

Ζʹ. Πῶς οὖν σὺ σωφροσύνην μὲν ἀπαιτεῖς, οὐκ ἀντεισφέρεις δέ; πῶς, ὃ μὴ δίδως, αἰτεῖς; πῶς ὁμότιμον σῶμα ὤν, ἀνίσως (69) νομοθετεῖς; Εἰ δὲ τὰ χείρω σκοπεῖς· ἥμαρτεν ἡ γυνὴ, τοῦτο καὶ ὁ Ἀδάμ· ἀμφοτέρους ὁ ὄφις ἠπάτησεν. Οὐ τὸ μὲν ἀσθενέστερον εὑρέθη, τὸ δὲ ἰσχυρότερον. Ἀλλὰ τὰ βελτίω λογίζῃ; ἀμφοτέρους σώζει Χριστὸς τοῖς πάθεσιν. Ὑπὲρ ἀνδρὸς σὰρξ ἐγένετο; τοῦτο καὶ ὑπὲρ γυναικός. Ὑπὲρ ἀνδρὸς ἀπέθανε; καὶ ἡ γυνὴ τῷ θανάτῳ σώζεται. Ἐκ σπέρματος Δαβὶδ ὀνομάζεται· τιμᾶσθαι ἴσως οἴει τὸν ἄνδρα; ἀλλὰ καὶ ἐκ Παρθένου γεννᾶται, τοῦτο καὶ ὑπὲρ γυναικῶν. *Ἔσονται* μὲν οὖν

650 VII. Qua igitur fronte pudicitiam exigis, quam ipse vicissim non præstas? Quomodo, quod non das, petis? Quomodo corpori pari honore prædito, imparem legem statuis? Si deteriora expendis: peccavit mulier; eodem quoque modo *Adam peccavit*: utrumque serpens decepit atque in fraudem impulit [41]. Non altera infirmior inventa est, alter fortior. At meliora consideras? Utrumque Christus passione sua salute donavit. Pro viro caro factus est? Pro muliere item. Pro viro mortem subiit? Ipsius item morte mulieri salus parta est. At D ex semine David nominatur [42], atque hinc forsan

[37] Exod. xx, 12. [38] Ephes. vi, 2. [39] Exod. xxi, 17. [40] Eccli. iii, 11. [41] Gen. iii, 6 sqq. [42] Rom. i, 3.

(61) Ἀντερωτήμασι. Reg. b et Or. 1, ἐρωτήμασι.

(62) *Ἐκόλασαν ... ἐπέτρεψαν*. Sic Coisl. 1. In ed., ἐκόλασε ... ἐπέτρεψε. Hic observandum, Gregorium loqui de civili Romanorum lege. Unde Hieronymus epist. 30, ait: « Aliæ sunt leges Cæsarum, aliæ Christi. Aliud Papinianus, aliud Christus noster præcipit. Apud illos viris impudicitiæ frena laxantur; apud nos quod non licet feminis, æque non licet viris, et eadem servitus pari conditione censetur. »

(63) *Κοίτην*. Coisl. 1 et Or. 1. κοίτης.

(64) *Τὸ δὲ ἀσθενέστερον*. Nonnulli, τὸ δ' ἀσθενές.

(65) *Ἐν ἐπαγγελίαις*. In quibusdam, ἐν ἐπαγγελίᾳ.

(66) *Ἐτίμησε*. Duo Colb. et Coisl. 1, ἐπῄνεσε, « laudes constituit. »

(67) *Ἀμφότεροι*. Coisl. 1, ἀμφοτέροις.

(68) *Γονεῦσι*. Or. 1, γεινομένοις [f. γειναμένοις]. In quibusdam, γινομένοις et γεννήσασι. In aliis ad marg., γεννησαμένοις.

(69) *Ἀνίσως*. Sic duo Regg. et Or. 1. In ed., ἀνίσῳ.

viros honore præferri colligis? Audio, sed ex Virgine quoqoe nascitur[63], quod et pro mulieribus valet. *Erunt* igitur, inquit, *duo in carne una*[64] : proinde caro, quæ ona est, æqualem honorem habeat. Jam vero Paulus exemplo quoque castitatem velut lege præscribit. Quo tandem modo, et qua ratione? *Sacramentum hoc magnum est : ego autem dico in Christo et in Ecclesia*[65]. Pulchrum est mulieri Christum per virum revereri : pulchrum quoque viro Ecclesiam per uxorem non aspernari. *Mulier*, inquit, *ut virum timeat*[66], quippe et Christum. At vir etiam, ut uxorem foveat atque complectatur[67]; nam et Christus Ecclesiam. Quin etiam hæc verba studiosius et accuratius expendamus.

VIII. *Mulge lac*, ait ille, *et erit butyrum*[68] : sedulo exquire, et fortasse in iis succulentius aliquid invenies. Hoc enim sermone secundas nuptias mihi dissuadere videtur. Si enim duo Christi sunt, duo quoque viri sint, et duæ uxores : si autem unus Christus, unum Ecclesiæ caput, una etiam caro sit, secunda autem respuatur. Quod si secundam prohibeat, de tertia quid dicendum est? Primum lex est, secundum venia et indulgentia, tertium iniquitas. Qui autem hunc numerum excedit, porcinus plane est, utpote ne multa quidem vitii exempla habens. Enimvero lex omnes ob causas libellum dat repudii. At Christus non ob omnes, sed ab impudica tantum et adultera uxore viro separari permittit : reliquis autem omnibus in rebus animi æquitate ac patientia uti jubet. Ergo impudicam quidem, quia genus corrumpit et adulterat, expellamus : cætera autem omnia patienter et moderate ac sapienter **651** feramus; aut, ut rectius loquar, sapienter et moderate ferte, quicunque matrimonii jugum subiistis. Si illitos fuco et cerussa colores et pigmenta perspexeris, eam hoc ornatu spolia : si procacem et petulantem linguam, coerce : si meretricium risum, verecundiam et gravitatem compone : si sumptum aut potum immodicum, contrahe : si intempestivos progressus, domi cohibe : si oculum elatum et vagum, reprime. At eam ne temere a te divellas et abstrahas. Incertum est, utra pars in discrimine versetur, eane, quæ secat, an ea quæ secatur. *Fons aquæ*, ait ille, *sit tibi proprius : nec ullus extraneus tecum sit particeps*[69]. Et : *Pullus*

οἱ δύο, φησὶν, *εἰς σάρκα μίαν*· καὶ ἡ μία (70-71) σὰρξ ἐχέτω τὸ ὁμότιμον. Παῦλος δὲ καὶ τῷ ὑποδείγματι τὴν σωφροσύνην νομοθετεῖ. Πῶς, καὶ τίνα τρόπον; *Τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν· ἐγὼ δὲ λέγω εἰς Χριστὸν καὶ εἰς τὴν* (72) *Ἐκκλησίαν*. Καλὸν τῇ γυναικὶ Χριστὸν αἰδεῖσθαι διὰ τοῦ ἀνδρός· καλὸν καὶ τῷ ἀνδρὶ τὴν Ἐκκλησίαν μὴ ἀτιμάζειν διὰ τῆς γυναικός. *Ἡ γυνὴ*, φησὶν, *ἵνα φοβῆται τὸν ἄνδρα*· καὶ Χριστὸν γάρ. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἀνὴρ, ἵνα περιέπῃ τὴν γυναῖκα· καὶ γὰρ Χριστὸς τὴν Ἐκκλησίαν. Μᾶλλον δ' ἔτι (73) καὶ προσφιλοπονήσωμεν τῷ ῥητῷ.

Η'. *Ἄμελγε γάλα, καὶ ἔσται βούτυρον*· ἐξέταζε· καὶ τυχὸν ἂν εὕροις τι ἐν αὐτῷ τροφιμώτερον. Δοκεῖ μοι γὰρ (74) παραιτεῖσθαι τὴν διγαμίαν ἐνταῦθα ὁ λόγος. Εἰ μὲν γὰρ δύο Χριστοὶ, δύο καὶ ἄνδρες, δύο καὶ γυναῖκες· εἰ δὲ εἷς Χριστὸς, μία κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ μία σάρξ· ἡ δευτέρα δὲ ἀποπτυέσθω. Τὸ δεύτερον δὲ ἂν κωλύσῃ, τοῦ τρίτου τίς λόγος; Τὸ πρῶτον νόμος, τὸ δεύτερον συγχώρησις, τὸ τρίτον παρανομία. Ὁ δὲ ὑπὲρ τοῦτο, χοιρώδης (75), οἷος οὐδὲ πολλὰ ἔχων τῆς κακίας τὰ παραδείγματα. Ὁ μὲν νόμος κατὰ πᾶσαν αἰτίαν τὸ ἀποστάσιον δίδωσι· Χριστὸς δὲ οὐ κατὰ πᾶσαν αἰτίαν· ἀλλὰ συγχωρεῖ μὲν μόνον χωρίζεσθαι τῆς πόρνης, τὰ δὲ ἄλλα πάντα φιλοσοφεῖν κελεύει. Καὶ τὴν πόρνην, ὅτι νοθεύει τὸ γένος· τὰ δ' ἄλλα πάντα (76) καρτερῶμεν καὶ φιλοσοφῶμεν· μᾶλλον δὲ καρτερεῖτε καὶ φιλοσοφεῖτε, ὅσοι τὸν τοῦ γάμου ζυγὸν ἐδέξασθε. Ἐὰν ἐπιγραφὰς ἴδῃς ἢ ὑπογραφὰς (77), ἀποκόσμησον· κἂν γλῶσσαν προπετῆ, σωφρόνισον· ἂν γέλωτα πορνικὸν, κατηφῆ ποίησον· ἐὰν δαπάνην, ἢ ποτὸν ἄμετρον (78), σύστειλον· ἐὰν προόδους ἀκαίρους, πέδησον· ἐὰν ὀφθαλμὸν μετέωρον, κόλασον. Μὴ τέμῃς δὲ προπετῶς, μὴ (79) χωρίσῃς. Ἄδηλον, τί κινδυνεύει (80), τὸ τέμνον, ἢ τὸ τεμνόμενον. *Ἡ πηγὴ*, φησὶ, *τοῦ ὕδατος ἔστω σοι ἰδία, καὶ μηδεὶς ἀλλότριος μετασχέτω σοι*· καὶ, *Πῶλος σῶν χαρίτων, καὶ ἔλαφος σῆς φιλίας ὁμιλείτω σοι*. Σὺ τοίνυν μὴ γίνου ποταμὸς ἀλλότριος, μηδὲ ἄλλαις ἀρέσκειν σπούδαζε μᾶλλον, ἢ τῇ σῇ γυναικί. Εἰ δὲ ἀλλαχοῦ φέρῃ, καὶ τῷ σῷ μέλει (81) νομοθετεῖς τὴν ἀσέλγειαν. Οὕτω μὲν ὁ Σωτήρ.

[63] Matth. I, 23. [64] Gen. II, 24. [65] Ephes. V, 32. [66] ibid. 33. [67] ibid. 33. [68] Prov. XXX, 33. [69] Prov. V, 17.

(70-71) *Ἡ μία*. Comb. legit, εἰ μία, « si una caro, eumdem sortiatur honorem. »

(72) *Καὶ εἰς τήν*. Sic sacer textus, Reg. om, Comb., etc. Deest εἰς in ed.

(73) *Μᾶλλον δ' ἔτι*. Reg. b, Or. 1, μᾶλλον δέ τι.

(74) *Δοκεῖ μοι γάρ*, etc. Sic Coisl. 1, Gabr., etc. Deest γάρ in ed. Cæterum ex hoc contextu nullatenus concludendum, secundas nuptias a Gregorio prorsus damnari. Quamvis enim Ecclesia Græca sese severiorem hac in re, quam Latina, præbuerit, secundas tamen nuptias non omnino prohibuit. Quod quidem manifestum est ex his Chrysostomi verbis, *Homil.* XIV in primam ad Timoth. Epist. : « Cur incitat et admonet (Ecclesia), ne ad secundas nuptias transeant? Num rem hanc damnavit? Nequaquam. Hoc enim hæreticorum est. »

(75) *Χοιρώδης*. Nonnulli addunt, βίος· « vita porcina. »

(76) *Ἄλλα πάντα*. Sic Colb. 1. Deest πάντα in ed., quamvis a Billio expressum.

(77) *Ἐὰν ἐπιγραφὰς ἴδῃς, ἢ ὑπογραφάς*. Sic legendum docet Combefisius. Illud probat ex Chrysost. lib. *de Sacerdotio*, apud quem sic legitur : Ὀφθαλμῶν ὑπογραφαὶ, καὶ παρειῶν ἐπιγραφαί· « Fuci subtus oculis adhibiti, et genis impositi. » In ed., Ἐὰν ἀπογραφὰς ἴδῃς, etc.

(78) *Ἄμετρον*. Reg. b et Or. 1, ἀμέτρητον.

(79) *Μή*. Or. 1, μηδέ.

(80) *Κινδυνεύει*. In nonnullis, κινδυνεύσει.

(81) *Καὶ τῷ σῷ μέλει*, etc. Coisl. 1, πῶς οὐχὶ τῷ σῷ μέλει, « quomodo non uxori tuæ, » etc.

gratiarum tuarum, et cervus amicitiæ tuæ, consuetudinem vitæ tecum habeat[80]. Quocirca tibi cavendum est, ne fluvius alienus efficiaris; atque aliis potius, quam uxori tuæ, placere studeas. Quod si alio fertur cupiditas tua, parti quoque tuæ libidinem præscribis. Atque ad hunc quidem modum Salvator locutus est.

Θ'. Τί δὲ οἱ Φαρισαῖοι; *Τραχὺς τούτοις ὁ λόγος* A φαίνεται (82). Καὶ γὰρ καὶ ἄλλα τῶν καλῶς ἐχόντων ἀπαρέσκει, καὶ τοῖς τότε Φαρισαίοις, καὶ τοῖς νῦν Φαρισαίοις. Φαρισαῖον γὰρ, οὐ τὸ γένος μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁ τρόπος ἐργάζεται. Οὕτω καὶ Ἀσσύριον οἶδα, καὶ Αἰγύπτιον, τὸν τῇ προαιρέσει μετὰ τούτων ταττόμενον. Τί οὖν οἱ Φαρισαῖοι; *Εἰ οὕτω*, φασὶν (83), *ἐστὶν ἡ αἰτία μετὰ τῆς γυναικὸς, οὐ συμφέρει γαμῆσαι*. Νῦν δὲ τοῦτο καταμανθάνεις, ὦ Φαρισαῖε, τὸ, *Οὐ συμφέρει γαμῆσαι*; πρότερον δὲ οὐχ ἠπίστασο, ἡνίκα τὰς χηρείας ἑώρας, καὶ τὰς ὀρφανίας, καὶ τοὺς ἀώρους θανάτους, καὶ τὰ διάδοχα τῶν κρότων πένθη, καὶ τοὺς ἐπὶ τοῖς θαλάμοις (84) τάφους, καὶ τὰς ἀτεκνίας, καὶ τὰς κακοτεκνίας, καὶ τοὺς ἀτελεῖς τόκους καὶ ἀμήτορας, καὶ πᾶσαν τὴν περὶ ταῦτα κωμῳδίαν ἢ τραγῳδίαν; Ἀμφότερα γὰρ εἰπεῖν οἰ- B κειότατον. *Συμφέρει γαμῆσαι*; κἀγὼ δέχομαι· *Τίμιος* (85) *γὰρ ὁ γάμος, καὶ ἡ κοίτη* (86) *ἀμίαντος*· συμφέρει δὲ τοῖς μετρίοις, οὐ τοῖς ἀπλήστοις, καὶ πλέον ἢ δεῖ τὴν σάρκα τιμᾷν βουλομένοις. Ὅταν τοῦτο μόνον ὁ γάμος ᾖ, ἢ γάμος (87), καὶ συζυγία, καὶ παίδων διαδοχῆς ἐπιθυμία, καλὸς ὁ γάμος· πλείονας γὰρ εἰσάγει τοὺς εὐαρεστοῦντας Θεῷ. Ὅταν δὲ ὕλην ἐξάπτῃ, καὶ ταῖς ἀκάνθαις περιβάλλῃ, καὶ οἷον κακίας ὁδὸς εὑρίσκηται, τότε κἀγὼ φθέγγομαι· *Οὐ συμφέρει γαμῆσαι*.

IX. Quid autem Pharisæi? *Durus illis hic sermo videtur*[81]. Nec mirum, cum et aliis honestis et præclaris rebus offendantur, tum illius temporis Pharisæi, tum etiam nostrates. Pharisæum enim, non solum genus, sed etiam morum vitæque ratio efficit. Sic Assyrium quoque et Ægyptium, eum censeo, qui animi instituto et voluntate ipsis adjungitur. Quid igitur Pharisæi? *Si ita est*, inquiunt, *causa hominis cum uxore, non expedit nubere*. Nunc demum, o Pharisæe, illud agnoscis: *Non expedit nubere?* An prius id nesciebas, cum viduitates atque orbitates videres, et præmaturas mortes, et luctus plausibus succedentes, et funera thalamos excipientia, et sterilitates, et infelices liberorum procreationes, et imperfectos partus ac matris expertes, atque omnem hujusmodi rerum comœdiam sive tragœdiam? Utrumque enim appositissime dici potest: *Expedit nubere?* Id ipse quoque probo; *Honorabile enim connubium, et torus immaculatus*[82]; sed moderatis expedit, non petulantibus et libidine perditis, quique plus æquo carnem colere in animum inducunt. Cum matrimonium nihil aliud est quam matrimonium, et conjunctio, et prolis ac successionis cupiditas, tum bonum est matrimonium. Plures enim introducit, qui Deo placeant. At cum carnis molem inflammat, **652** et spinis circumdat, vitiique quasi via invenitur, tum ipse etiam dico: *Non expedit nubere*.

Ι'. Καλὸν ὁ γάμος· ἀλλ' οὐκ ἔχω λέγειν, ὅτι καὶ ὑψηλότερον παρθενίας. Οὐδὲ γὰρ ἂν (88) ἦν τι μέγα C ἡ παρθενία, μὴ καλοῦ καλλίων τυγχάνουσα. Μὴ δὴ (89) χαλεπαίνετε, ὅσαι ὑπὸ ζυγόν. *Πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις*. Πλὴν ἀλλήλαις συνδεσμεῖσθε, καὶ παρθένοι, καὶ γυναῖκες, καὶ ἓν ἐστε ἐν Κυρίῳ, καὶ ἀλλήλων καλλώπισμα. Οὐκ ἂν ἦν ἄγαμος, εἰ μὴ γάμος. Πόθεν γὰρ εἰς τοῦτον παρῆλθε τὸν βίον παρθένος; Οὐκ ἂν ἦν γάμος σεμνὸς, εἰ μὴ παρθένον καρποφορῶν καὶ τῷ Θεῷ καὶ τῷ βίῳ. Τίμησον καὶ σὺ τὴν μητέρα τὴν σὴν, ἐξ ἧς γέγονας. Τίμησον καὶ σὺ τὴν ἐκ μητρὸς, καὶ μητέρα (90). Μήτηρ μὲν οὐκ ἔστι, Χριστοῦ δὲ νύμφη ἐστί. Τὸ μὲν φαινόμενον κάλλος οὐ κρύπτεται (91)· τὸ δὲ ἀφανὲς Θεῷ βλέπεται. *Πᾶσα ἡ δόξα τῆς θυγατρὸς τοῦ Βασιλέως ἔσωθεν, ἐν κροσσωτοῖς χρυσοῖς περιβεβλημένη, πεποικιλμένη*, εἴτ' οὖν πράξεσιν, εἴτε καὶ D

X. Bonum est matrimonium: sed, quod virginitate præstantius sit, dicere non possum. Neque enim magnum aliquid esset virginitas, nisi re aliqua bona melior et præclarior esset. Nolite hoc moleste ferre, quæ matrimonii jugo subjectæ estis. *Obedire oportet Deo magis quam hominibus*[83]. Cæterum facite, ut inter vos quasi vinculo constringamini, et virgines et uxores, atque unum sitis in Domino, mutuumque aliæ aliarum ornamentum. Non esset cælebs, nisi matrimonium esset. Unde enim in hanc vitam virgo prodiisset? Non esset honorificum et venerandum matrimonium, nisi virginem proferret, tum Deo, tum vitæ. Honora tu quoque matrem tuam, ex qua natus es. Honora etiam eam, quæ ex matre est, et mater. Non quidem mater est, sed Christi sponsa. Pulchritudo quidem ea, quæ in oculos cadit, non occultatur: quæ autem

[80] Prov. v, 19. [81] Joan. vi, 61. [82] Hebr. xiii, 4. [83] Act. v, 29.

(82) *Τούτοις... φαίνεται*. In quibusdam, αὐτοῖς... καταφαίνεται.

(83) *Φασίν*. Tres Reg., φησίν. Memoria lapsus est hic Gregorius. Non enim Pharisæorum sunt hæc verba, sed Christi discipulorum.

(84) *Τοῖς θαλάμοις*. Reg. bm, τοὺς θαλάμους.

(85) *Τίμιος*. In nonnullis, τίμιον.

(86) *Καὶ ἡ κοίτη*. Sic duo Regg., Coisl. 2 et Comb. In ed., καὶ οἱ κοίτῃ.

(87) *Ὁ γάμος ᾖ, ἢ γάμος*. Sic Coisl. 1. Deest ᾖ in ed.

(88) *Ἄν*. Deest in Reg. bm.

(89) *Μὴ δή*. Deest δή in Reg. bm.

(90) *Καὶ μητέρα*. Combefisius legit, κἂν μὴ μητέρα, « tametsi mater non sit. » Sic legendum censet vir doctus, ob hæc verba proxime sequentia: Μήτηρ μὲν οὐκ ἔστι, « non quidem mater est; » quod scilicet Virgo Maria, de qua non hic sermo est, sola ab hac regula excepta sit.

(91) *Κρύπτεται*. Combefisius legit, θρύπτεται: « Conspicuus oculis decor, nihil fractum, nihil molle et effeminatum præfert. »

oculorum aciem fugit, a Deo perspicitur. *Omnis gloria filiæ Regis ab intus, in fimbriis aureis circumdata* [54], sive actionibus, sive etiam contemplationibus. Quæ sub jugo est, aliqua ex parte Christi sit: quæ virginitatem amplexa est, tota Christi sit. Illa mundo non prorsus alligetur : hæc nullo modo animum mundo addicat. Quod enim conjugatæ est pars, id virgini totum est. Angelorum vitam elegisti? In eorum ordinem te aggregasti, qui jugum nesciunt? Ne in carnem prolabaris, ne in materiam dejiciaris, ne cum materia matrimonio jungaris, etiamsi alioqui in cælibatu perstes. Oculus lascivus et impudicus virginitatem minime servat : lingua impudica diabolo miscetur : pedes vacillantes, aut morbum, aut imminentis morbi periculum produnt. Virginitatem animus quoque ipse colat : ne vagetur, ne oberret, ne meretriciarum rerum formas in seipso ferat (nam libidinis quoque pars, impressa in animo forma est), ne odio insectanda rerum simulacra in anima effingat.

A θεωρήμασιν. Καὶ ἡ ὑπὸ ζυγὸν ἔστω τι (92) Χριστοῦ· καὶ ἡ παρθένος ὅλη Χριστοῦ. Ἡ μὲν μὴ παντελῶς ἐνδεσμείσθω τῷ κόσμῳ (93)· ἡ δὲ μηδ' ὅλως γινέσθω τοῦ κόσμου. Ὃ γάρ ἐστι τῇ ὑπὸ ζυγὸν τὸ μέρος, τοῦτο παντελὲς τῇ παρθένῳ. Ἀγγέλων ἐπανῄρησαι (94) πολιτείαν; μετὰ τῶν ἀζύγων ἐτάχθης; μὴ κατενεχθῇς εἰς σάρκα, μὴ κατενεχθῇς (95) εἰς ὕλην (96), μὴ τῇ ὕλῃ γαμηθῇς, κἂν ἄλλως ἄγαμος μένῃς. Ὀφθαλμὸς πορνεύων οὐ φυλάσσει τὴν παρθενίαν, γλῶττα πορνεύουσα τῷ πονηρῷ μίγνυται. Πόδες ἄτακτα βαίνοντες ἐγκαλοῦνται νόσον, ἢ κίνδυνον (97). Παρθενευέτω (98) καὶ ἡ διάνοια· μὴ ῥεμβέσθω, μὴ (99) πλανάσθω, μὴ τύπους ἐν αὐτῇ (1) φερέτω πονηρῶν πραγμάτων· καὶ ὁ τύπος μέρος πορνείας ἐστί· μὴ εἰδωλοποιείτω τῇ ψυχῇ τὰ μισούμενα.

653 XI. At ille dixit eis : *Non omnes capiunt verbum istud, sed quibus datum est.* Videtis rei hujus sublimitatem? Propemodum etiam talis reperitur, ut ne concipi quidem et comprehendi queat. Annon enim præstantius est, quam pro carnis fragilitate, id, quod ex carne creatum sit, in carnem non gignere? Annon plane angelicum, eam, quæ carnis vinculis alligata sit, non secundum carnem vivere, sed natura ipsa excelsiorem esse? Caro mundo devinxit, sed ratio ad Deum subvexit. Caro depressit, sed ratio extulit, eique velut pennas addidit. Caro vinculis astrinxit, sed amor solvit. Tota anima, o virgo, ad Deum intensa esto (hoc autem ipsum et viris et mulieribus præscribo), nec quidquam tibi ex omnibus aliis rebus pulchrum videatur, quæ vulgo videri solent : non generis splendor, non opes, non alta subsellia, non principatus et potentia, non pulchritudo ea, quæ in coloris elegantia et apta membrorum compositione animo fingitur, temporis utique et morbi ludibrium. Si vim totam amoris in Deum effudisti, si tu non duplicis rei amore flagras, fluxæ nimirum, et immotæ, visibilis, et oculorum obtutum fugientis, profecto usque adeo electa illa sagitta sauciata es, sponsique pulchritudinem cognovisti, ut illud quoque sponsalis dramatis et cantici dicere queas : *Dulcedo es, et totus desiderabilis* [55].

B ΙΑ'. Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς· *Οὐ πάντες χωροῦσι τὸν λόγον, ἀλλ' οἷς δέδοται.* Ὁρᾶτε τοῦ πράγματος τὸ ὑψηλόν; Μικροῦ καὶ ἀχώρητον εὑρίσκεται. Πῶς γὰρ οὐ κρεῖττον σαρκὸς, τὸ ἐκ σαρκὸς γενόμενον μὴ γεννᾷν εἰς σάρκα; Πῶς γὰρ οὐκ ἀγγελικὸν τὸ σαρκὶ συνδεδεμένην μὴ κατὰ σάρκα ζῇν, ἀλλ' εἶναι τῆς φύσεως ὑψηλοτέραν; Ἡ σὰρξ τῷ κόσμῳ προσέδησεν, ἀλλ' ὁ λογισμὸς πρὸς Θεὸν ἀνήγαγεν· ἡ σὰρξ ἐβάρησεν, ἀλλ' (2) ὁ λογισμὸς ἐπτέρωσεν· ἡ σὰρξ ἔδησεν, ἀλλ' ὁ πόθος ἔλυσεν. Ὅλη τέτασο πρὸς Θεὸν, ὦ παρθένε, τῇ ψυχῇ· τοῦτο γὰρ αὐτὸ καὶ ἀνδράσι νομοθετῶ καὶ γυναιξί· καὶ οὐ μὴ (3) τί σοι φανῇ τῶν ἄλλων καλὸν (4), ὅσα τοῖς πολλοῖς· οὐ γένος, οὐ πλοῦτος, οὐ θρόνος, οὐ δυναστεία, οὐ τὸ ἐν εὐχροίᾳ καὶ συνθέσει μελῶν φανταζόμενον κάλλος, χρόνου καὶ νόσου C παίγνιον. Εἰ ὅλην ἐκένωσας πρὸς Θεὸν τοῦ φίλτρου τὴν δύναμιν, εἰ μὴ δύο σοι εἴη τὰ ποθούμενα, καὶ τὸ ῥέον, καὶ τὸ ἀόρατον· ἄρα τοσοῦτον ἐτρώθης τῷ ἐκλεκτῷ βέλει, καὶ τοῦ νυμφίου τὸ κάλλος κατέμαθες, ὥστε καὶ δύνασθαι λέγειν ἐκ τοῦ νυμφικοῦ δράματός τε καὶ ᾄσματος, ὅτι *Γλυκασμὸς εἶ, καὶ ὅλος* (5) *ἐπιθυμία.*

XII. Videtisne aquarum profluvia, plumbeis canalibus inclusa, quæ, propterea quod nimium comprimuntur, atque ad unum feruntur, adeo ple-

ΙΒ'. Ὁρᾶτε τὰ ἐμπεριλαμβανόμενα τοῖς μολιβδίνοις ὀχετοῖς ῥεύματα, ὅτι τῷ λίαν στενοχωρεῖσθαι, καὶ πρὸς ἓν φέρεσθαι, τοσοῦτον ἐκβαίνει τὴν ὕδατος

[54] Psal. XLIV, 14. [55] Cant. V, 16.

(92) *Τί.* Deest in Or. 1.

(93) *Τῷ κόσμῳ.* Sic Reg. bm, Or. 1 et Comb. Deest τῷ in ed.

(94) *Ἐπανῄρησαι.* Sic Reg. bm, Bas. et Comb. In ed., ᾕρησαι.

(95) *Κατενεχθῇς.* Duo Coisl., καταπέσῃς.

(96) *Εἰς ὕλην.* « In materiam, » id est, « in carnales affectus, et quidquid virginem a Christo retrahit. »

(97) *Πόδες ἄτακτα βαίνοντες ἐγκαλοῦνται νόσον, ἢ κίνδυνον.* « Pedes inhoneste ambulantes, morbum, aut periculum indicant. » Sic Coisl. 1, aliique melioris notæ codices. In nonnullis : Πόδες ἄτακτα βαίνοντες ἐγκαλοῦνται νόσον, ἢ κίνδυνον τῷ D νῷ· « Mollis et fractus incessus morbum, aut periculi opinionem menti injicit. » In ed., Πόδες ἄτακτα βαίνοντες ἐγκαλοῦνται νόσον, ἢ κινοῦνται νόσῳ. Quod Billius sic reddit : « Pedes temere gradientes morbum accusant, aut morbo moventur. »

(98) *Παρθενευέτω*, etc. Coisl. 1, Colb. 1 et Comb. Τῷ νῷ παρθενευέτω, καὶ μὴ διανοίᾳ ῥεμβέσθω· « Mente sit virgo, nec cogitatione vagetur. »

(99) *Μή.* In nonnullis, μηδέ. In quibusdam, καί.

(1) *Αὐτῇ.* Duo Regg., ἑαυτῇ.

(2) *Ἀλλ'.* Deest in duobus Regg. et Or. 1.

(3) *Καὶ οὐ μή.* In nonnullis, καὶ μή.

(4) *Καλόν.* Reg. bm, καλῶν.

(5) *Ὅλος.* Duo Regg., ὅλον.

πολλάκις φύσιν, ὥστε καὶ πρὸς τὸ ἄνω χωρεῖν ἀεὶ τὸ A κατόπιν ὠθούμενον (6). Οὕτως ἐὰν σφίγξῃς τὸν πόθον, καὶ ὅλη Θεῷ συναφθῇς (7), ἄνω χωρίσῃς (8), οὐ μὴ κάτω πέσῃς, οὐ μὴ διαχυθῇς, ὅλη Χριστοῦ μενεῖς, μέχρις ἂν καὶ Χριστὸν ἴδῃς τὸν σὸν νυμφίον. Ἀπρόσιτον ἑαυτὴν φύλαττε, καὶ λόγῳ, καὶ ἔργῳ, καὶ βίῳ, καὶ διανοήματι, καὶ κινήματι. Πανταχόθεν ὁ Πονηρὸς περιεργάζεταί σε, πάντα κατασκοπεῖ, ποῦ βάλῃ, ποῦ τρώσει, μή τι παραγυμνούμενον εὕρῃ καὶ πρὸς πληγὴν ἕτοιμον. Ὅσῳ καθαρωτέραν ὁρᾷ, τοσούτῳ μᾶλλον σπιλῶσαι φιλονεικεῖ· καὶ γὰρ ἐσθῆτος λαμπρᾶς οἱ σπίλοι περιφανέστεροι. Μὴ ὀφθαλμὸς ὀφθαλμὸν ἑλκέτω, μὴ γέλως γέλωτα, μὴ συνήθεια νύκτα (9), μὴ νὺξ ἀπώλειαν. Τὸ γὰρ κατὰ μέρος ὑφελκόμενον καὶ κλεπτόμενον, ἀνεπαίσθητον μὲν τὴν πρὸς τὸ παρὸν ἔχει βλάβην, εἰς τὸ κεφάλαιον δὲ τῆς B κακίας ἀπαντᾷ.

ΙΓ'. *Οὐ πάντες*, φησὶ, *χωροῦσι τὸν λόγον τοῦτον, ἀλλ' οἷς δέδοται.* Τὸ, *δέδοται*, ὅταν ἀκούσῃς, μηδὲν αἱρετικὸν πάθῃς, μὴ τὰς φύσεις εἰσαγάγῃς, μὴ τοὺς χοϊκοὺς (10), καὶ τοὺς πνευματικοὺς (11), καὶ τοὺς μέσους. Εἰσὶ γὰρ οὕτω τινὲς διακείμενοι κακῶς, ὥστε οἴεσθαι, τοὺς μὲν πάντη ἀπολλυμένης (12) εἶναι φύσεως, τοὺς δὲ σωζομένης, τοὺς δὲ οὕτως ἔχειν, ὅπως ἂν ἡ προαίρεσις ἄγῃ πρὸς τὸ χεῖρον, ἢ βέλτιον. Ἐπιτηδειότητα μὲν γὰρ ἄλλον ἄλλου μᾶλλον, ἢ ἔλαττον ἔχειν, κἀγὼ δέχομαι· οὐκ ἀρκεῖν δὲ μόνην (13) τὴν ἐπιτηδειότητα πρὸς τελείωσιν· λο- C γισμὸν δὲ εἶναι τὸν ταύτην ἐκκαλούμενον, ἵνα ἡ φύσις εἰς ἔργον προέλθῃ, καθάπερ λίθος πυρίτης σιδήρῳ κρουσθεὶς, καὶ οὕτω πῦρ γένηται (14). Ὅταν ἀκούσῃς, *Οἷς δέδοται*, πρόσθες, δέδοται μὲν τοῖς καλουμένοις (15) καὶ τοῖς οὕτω νεύουσι. Καὶ γὰρ ὅταν ἀκούσῃς, *οὐ τοῦ θέλοντος, οὐδὲ τοῦ τρέχοντος, ἀλλὰ τοῦ ἐλεοῦντος Θεοῦ*, συμβουλεύω σοι ταυτὸν ὑπολαβεῖν. Ἐπειδὴ γάρ εἰσί τινες οἱ τοσοῦτον μεγαλοφρονοῦντες ἐπὶ τοῖς (16) κατορθώμασιν, ὥστε τὸ πᾶν ἑαυτοῖς διδόναι, καὶ μηδὲν τῷ ποιήσαντι, καὶ σοφίσαντι, καὶ χορηγῷ τῶν καλῶν, διδάσκει τούτους ὁ λόγος, ὅτι καὶ τὸ βούλεσθαι καλῶς, δεῖται τῆς παρὰ Θεοῦ βοηθείας· μᾶλλον δὲ, αὐτὸ (17) τὸ προαιρεῖσθαι τὰ δέοντα, θεῖόν τι καὶ ἐκ Θεοῦ δῶρον φιλανθρωπίας· δεῖ γὰρ, καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν εἶναι, καὶ τὸ ἐκ Θεοῦ σώζε- D σθαι (18). Διὰ τοῦτό φησιν· *Οὐ τοῦ θέλοντος*· τοῦτ'

rumque aquæ naturam excedunt, ut, quod retro impellitur, sursum semper tendat? Consimili modo si amorem strinxeris, totaque Deo conjuncta fueris, sursum tendes, nunquam humi prolaberis, nec diffiues, tota Christi manebis, quousque Christum quoque sponsum tuum videas. Inaccessibilem teipsam custodi, et verbo, et opere, et vita, et cogitatione, et motu atque impulsione. Undequaque pravus ille te perscrutatur, atque explorat, ubi feriat, ubi vulneret, num nudum quid et apertum plagæque obvium reperiat. Quo puriorem cernit, eo enixius te commaculare atque inquinare contendit: splendidæ etiam vestis manifestiores sunt sordes. Ne oculus oculum trahat, ne risus risum, ne familiaritas noctem, ne nox interitum et exitium. Nam quod paulatim attrahitur, ac tanquam subripitur, tametsi eam rationem **654** habeat, ut damnum in præsenti minime sentiatur, tamen in vitii summam occurrit.

XIII. *Non omnes*, inquit, *capiunt verbum istud, sed quibus datum est.* Cum audis hoc, *datum est*, nec hæretico ullo affectu tenearis, nec multiplices naturas introducas, nec terrenos, et spirituales, et medios. Sunt enim quidam ita male affecti, ut alios omnino perditæ esse naturæ putent, alios salutem accepturæ, alios denique, ut eos vel ad virtutem vel ad vitium voluntas duxerit, ita se habere. At vero, aptitudinem quidem alios aliis, vel majorem, vel minorem habere, ipse quoque concedo: cæterum ad adipiscendam perfectionem, aptitudinem solam minime sufficere contendo; rationem enim esse, quæ eam excitet, ut natura in opus prodeat, quemadmodum silex ferro pulsatus, atque ita ignis excutitur. Cum audieris, *quibus datum est*, adde: Vocatis datum est, atque iis, qui ea animi propensione sunt. Etenim cum illud audis: *Non est volentis, neque currentis, sed miserentis Dei*[86]; idem tibi existimandum censeo. Quoniam enim nonnulli sunt, qui ob recte facta ita animis efferuntur, ut id totum sibi ipsis ascribant, nec quidquam Creatori, et sapientiæ eorum auctori, ac bonorum omnium suppeditatori acceptum ferant, his verbis eos docet Paulus, quod ipsum etiam recte velle, divino auxilio indigeat; imo, ut rectius loquar, voluntas quoque ipsa et electio eorum, quæ recta et cum officio conjuncta sunt, divinum quoddam beneficium est, atque a Dei

[86] Rom. IX, 16.

(6) *Τὸ κατόπιν ὠθούμενον.* Reg. bm, Coisl. 1 et Comb., τῷ κατόπιν ὠθούμενα.

(7) *Συναφθῇς.* Savil., συναφθεῖσα.

(8) *Χωρίσῃς.* Duo Regg., Or. 1 et Comb., χωρήσεις.

(9) *Νύκτα.* Or. 1, νύκτας.

(10) *Τοὺς χοϊκούς*, etc. Hic Valentinianos intelligit, de quibus vide Irenæum, lib. I *Adversus hæreses*, cap. 1.

(11) *Καὶ τοὺς πνευματικούς.* Sic Or. 1. Deest τοὺς in ed.

(12) *Πάντη ἀπολλυμένης.* Colb. 1, πάντως ἀπολλυμένης.

(13) *Μόνην.* Duo Regg. et Or. 1, μᾶλλον.

(14) *Καὶ οὕτω πῦρ γένηται* Sic legendum censemus, quamvis hic deficiat codicum auctoritas. Editi habent: καὶ οὕτω σίδηρος γένηται, « atque ita ferrum fiat, » ut vertit Bill. Quæ lectio nec rationi, nec experientiæ consentanea est. Quis enim dixerit, lapidem, vel silicem ferro pulsatum, ferrum fieri?

(15) *Καλουμένοις.* « Vocatis. » Duo Regg, duo Coisl., tres Colb. et Or. 1 habent, βουλομένοις, « volentibus. » Sic etiam legit Billius.

(16) *Μεγαλοφρονοῦντες ἐπὶ τοῖς.* Tres Colb., μεγαφρονοῦντες τοῖς.

(17) *Αὐτό.* Reg. bm, καὶ αὐτό.

(18) *Δεῖ γάρ, καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν εἶναι, καὶ τὸ ἐκ Θεοῦ σώζεσθαι.* Hæc a Billio aut typographo omissa.

benignitate manans. Quod enim salvamur, id et a A nobis, et a Deo esse oportet. Idcirco ait : *Non volentis*, id est, non solum volentis, nec *currentis* solum, *sed etiam miserentis Dei*. Ita, quoniam velle quoque ipsum a Deo est, optimo jure totum Deo assignavit. Quantumlibet curras, quantumlibet certes, opus habes eo, qui det coronam. *Nisi Dominus ædificaverit domum, in vanum laboraverunt, qui ædificant eam. Nisi Dominus custodierit civitatem, frustra vigilant, qui custodiunt eam* [57]. Scio, inquit, quod *nec velocium cursus est, nec fortium bellum, nec pugnantium victoria* [58], nec prospere navigantium portus : sed Dei est, **655** victoriam afferre, et incolumem scapham in portum perducere.

XIV. Jam illud quoque, quod alio loco dicitur, atque intelligitur, mihique in mentem venit, superioribus adjungere fortasse necessarium fuerit, ut B meas opes vobis etiam largiar. Postulavit mater filiorum Zebedæi, materno quodam affectu impulsa, atque eorum, quæ petebat, modum ignorans, digna tamen, cui, propter immodicam vim amoris ac benevolentiam filiis debitam , ignosceretur [59]. Neque enim quidquam est materno affectu mollius : idque eo commemoro, ut matrum honori quasi lata lege consulam. Postulavit ergo a Jesu mater illorum, ut alterum ad dexteram, alterum ad sinistram collocaret. Quid ad hæc Salvator? Primum quærit, an calicem bibere queant, quem ipse bibiturus erat. Ut autem id quoque professi sunt atque affirmarunt, ac Salvator ipse assensus est (futurum enim norat, ut illi quoque eumdem calicem haurirent, ac C martyrio perfungerentur) ; quid subjunxit? *Calicem quidem bibent : collocare autem eos ad dextram et sinistram, non est meum hoc dare, sed quibus datum est* [60]. Nihil igitur mens dux et gubernatrix? nihil labor? nihil ratio? nihil philosophia? nihil jejunasse? nihil noctes insomnes duxisse? nihil humum pro strato habuisse? fontes lacrymarum profudisse? Nihil quidquam horum profuerit, sed forte quadam ac lege fatali, et Jeremias sanctificatur [61], et alii ab ipsa vulva rejiciuntur?

XV. Vereor, ne absurda etiam ac præpostera cogitatio cuiquam obrepat, tanquam anima alibi usquam versata sit, ac deinde corpori huic astricta fuerit; atque, prout illic se gesserit, alii prophetiam accipiant, alii, qui improbe vixerunt, condemnentur. Sed quoniam hoc existimare nimis stultum et ab- D surdum est, atque ab ecclesiastica fide et doctrina alienum (alii enim de hujusmodi dogmatibus, si velint, ludant; nobis autem hujusmodi ludis animos oblectare minime tutum est); illic quoque his ver-

A ἔστιν, οὐ μόνον τοῦ θέλοντος, οὐδὲ τοῦ τρέχοντος μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἐλεοῦντος Θεοῦ. Εἶτα, ἐπειδὴ καὶ τὸ βούλεσθαι παρὰ Θεοῦ, τὸ πᾶν εἰκότως ἀνέθηκε τῷ Θεῷ. Ὅσον ἂν δράμῃς, ὅσον ἂν ἀγωνίσῃ, χρῄζῃς (19) τοῦ διδόντος τὸν στέφανον. *Ἐὰν μὴ Κύριος οἰκοδομήσῃ οἶκον, εἰς μάτην ἐκοπίασαν οἱ οἰκοδομοῦντες αὐτόν. Ἐὰν μὴ Κύριος φυλάξῃ πόλιν, εἰς μάτην ἠγρύπνησαν οἱ φυλάσσοντες αὐτήν*. Οἶδα, φησὶν, ὅτι *οὐ τοῖς κούφοις ὁ δρόμος, οὐδὲ τοῖς δυνατοῖς ὁ πόλεμος, οὐδὲ* (20) *τῶν μαχομένων ἡ νίκη*, οὔτε τῶν εὐπλούντων οἱ λιμένες· ἀλλὰ (21) Θεοῦ, καὶ νίκην ἀπεργάσασθαι, καὶ εἰς λιμένας ἀποσῶσαι τὸ σκάφος.

ΙΔ'. Καὶ τοῦτο ἀλλαχοῦ λεγόμενον, καὶ νοούμενον, B καὶ ἴσως ἀναγκαῖον προσθεῖναι καὶ τὸ ἐπελθὸν τοῖς εἰρημένοις, ἵνα τὸν ἐμὸν πλοῦτον καὶ ὑμῖν χαρίσωμαι. Ἤτησεν ἡ μήτηρ τῶν υἱῶν Ζεβεδαίου φιλότεκνόν τι παθοῦσα (22), καὶ τὸ μέτρον ἀγνοοῦσα τῶν αἰτουμένων, πλὴν συγγνωστὴ δι' ὑπερβολὴν φίλτρου, καὶ ὀφειλομένην εὔνοιαν τέκνοις. Οὐδὲν γὰρ μητρὸς εὐσπλαγχνότερον· καὶ τοῦτο λέγω, ἵνα τιμᾶσθαι νομοθετήσω (23) τὰς μητέρας. Ἤτησεν οὖν τὸν Ἰησοῦν ἡ μήτηρ ἐκείνων, ἕνα ἐκ δεξιῶν καθίσαι, καὶ ἕνα ἐξ ἀριστερῶν. Ἀλλὰ τί ὁ Σωτήρ; Ἐρωτᾷ τὸ πρῶτον, εἰ τὸ ποτήριον δύνανται πιεῖν, ὃ αὐτὸς πίνειν ἤμελλεν. Ὡς δὲ καὶ τοῦτο ὡμολογήθη, καὶ ὁ Σωτὴρ ἐδέξατο (ᾔδει γὰρ [24] κἀκείνους τῷ αὐτῷ τελειουμένους, μᾶλλον δὲ, τελεωθήσεσθαι [25] μέλλοντας), τί φησι; *Τὸ μὲν ποτήριον πίονται, τὸ δὲ καθίσαι ἐκ δεξιῶν* C *μου* (26) *καὶ ἐξ ἀριστερῶν, οὐκ ἔστιν ἐμὸν*, φησὶ, *τοῦτο δοῦναι, ἀλλ' οἷς δέδοται*. Οὐδὲν οὖν ὁ ἡγεμὼν νοῦς; οὐδὲν ὁ πόνος; οὐδὲν ὁ λόγος; οὐδὲν ἡ φιλοσοφία; οὐδὲν τὸ νηστεῦσαι; οὐδὲν τὸ ἀγρυπνῆσαι; τὸ χαμευνῆσαι; τὸ πηγὰς στάξαι δακρύων; Τούτων οὐδὲν, ἀλλὰ κατά τινα ἀποκλήρωσιν, καὶ Ἱερεμίας ἁγιάζεται, καὶ ἄλλοι ἐκ μήτρας ἀλλοτριοῦνται;

ΙΕ'. Φοβοῦμαι μὴ καὶ ἄτοπός τις εἰσέλθῃ λογισμὸς, ὡς τῆς ψυχῆς (27) ἀλλαχοῦ πολιτευσαμένης, εἶτα τῷ σώματι τούτῳ ἐνδεθείσης· καὶ ἐκ τῆς ἐκεῖθεν (28) πολιτείας, τῶν μὲν λαβόντων τὴν προφητείαν, τῶν δὲ κατακρινομένων, ὅσοι κακῶς βεβιώκασιν. Ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦτο ὑπολαβεῖν λίαν ἄτοπον, καὶ οὐκ ἐκκλησιαστι- D κὸν (ἄλλοι μὲν γὰρ περὶ τῶν τοιούτων [29] δογμάτων παιζέτωσαν, ἡμῖν δὲ τὰ τοιαῦτα παίζειν οὐκ ἀσφαλὲς), κἀκεῖ τῷ, *Καὶ οἷς δέδοται*, πρόσθες τὸ, τοῖς οὖσιν ἀξίοις· οἳ τὸ εἶναι τοιοῦτοι, οὐ μόνον παρὰ

[57] Psal. CXXVI, 1. [58] Eccle. IX, 11. [59] Matth. XX, 20. [60] ibid. 23. [61] Jerem. I, 5

(19) *Χρῄζῃς*. Or. 1, χρῄζεις.
(20) *Οὐδέ*. Reg. bm, οὔτε.
(21) *Ἀλλά*. Or. 1, καί.
(22) *Τι παθοῦσα*. Comb., τι πάθος παθουσα.
(23) *Ἵνα τιμᾶσθαι νομοθετήσω*. Coisl. 1, Colb. 1, Comb., ἵνα τιμᾶσθαι διδάξω, καὶ νομοθετήσω, « ut matres colere doceam, et quasi lege statuam. »
(24) *Ἤδει γάρ*, etc. « Noverat enim illos consummari, imo vero fore ut consummarentur. »
(25) *Τελεωθήσεσθαι*. Or. 1, τελειωθήσεσθαι.
(26) *Μου*. Deest in nonnullis.
(27) *Ὡς τῆς ψυχῆς*, etc. Pythagoricum dogma de animabus hic carpit Gregorius.
(28) *Ἐκεῖθεν*. Tres Colbert. et Or. 1, ἐκεῖσε.
(29) *Τοιούτων*. Deest in Reg. b, Or. 1 et Combef.

τοῦ Πατρὸς εἰλήφασιν, ἀλλὰ καὶ ἑαυτοῖς δεδώκασιν (30).

ΙϚ'. *Εἰσὶ γὰρ εὐνοῦχοι, οἵτινες ἐκ κοιλίας μητρὸς εὐνουχίσθησαν*, καὶ τὰ ἑξῆς. Σφόδρα ἐβουλόμην ἀνδρικόν τι περὶ τῶν εὐνούχων (31) ἔχειν εἰπεῖν. Μὴ μέγα (32) φρονεῖτε, οἱ ἐκ φύσεως εὐνοῦχοι. Τὸ γὰρ τῆς σωφροσύνης, ἴσως ἀκούσιον. Οὐ γὰρ ἦλθεν εἰς βάσανον, οὐδὲ τὸ σωφρονεῖν ἐδοκιμάσθη διὰ τῆς πείρας. Τὸ μὲν γὰρ ἐκ φύσεως ἀγαθὸν, ἀδόκιμον· τὸ δ' ἐκ προαιρέσεως, ἐπαινετόν. Τίς πυρὶ χάρις τοῦ καίειν; τὸ γὰρ καίειν ἐκ φύσεως ἔχει. Τίς ὕδατι (33) τοῦ κάτω φέρεσθαι; τοῦτο γὰρ ἔχει παρὰ τοῦ δημιουργήσαντος. Τίς χιόνι τῆς ψυχρότητος χάρις; ἢ τῷ ἡλίῳ τοῦ φαίνειν; Φαίνει γὰρ κἂν μὴ βούληται. Χαρίζου μοι τὸ βούλεσθαι τὰ βελτίονα. Χαρίζῃ δὲ, ἐὰν σὰρξ γενόμενος, πνευματικὸς γένῃ· ἐὰν τῇ μολίβδι (34) τῆς σαρκὸς ἑλκόμενος, πτερωθῇς ὑπὸ τοῦ λόγου· ἐὰν οὐράνιος εὑρεθῇς, ταπεινὸς γεγονώς· ἐὰν σαρκὶ συνδεθεὶς, ὑπὲρ σάρκα φανῇς (35).

ΙΖ'. Ἐπειδὴ οὖν τὸ σωματικὰ φρονεῖν (36) οὐκ ἐπαινετὸν, ἄλλο τι αἰτῶ τοὺς εὐνούχους. Μὴ πορνεύσητε περὶ θεότητα. Χριστῷ συζευχθέντες, Χριστὸν μὴ ἀτιμάσητε. Ὑπὸ τοῦ Πνεύματος τελειούμενοι, μὴ ὁμότιμον ἑαυτοῖς τὸ Πνεῦμα ποιήσητε. *Εἰ ἔτι ἀνθρώποις ἤρεσκον*, ὁ Παῦλός φησι, *Χριστοῦ δοῦλος οὐκ ἂν ἤμην*. Εἰ κτίσματι ἐλάτρευον, οὐκ ἂν Χριστιανὸς ὠνομαζόμην. Εἰς τί (37) γὰρ ὁ Χριστιανὸς τίμιον; Οὐχ ὅτι Θεὸς ὁ Χριστός; Εἰ μὴ τοῦτο ὡς ἄνθρωπος πάθω (38), φιλίᾳ πρὸς αὐτὸν συγκεκραμένος. Καίτοι καὶ Πέτρον τιμῶ, ἀλλ' οὐκ ἀκούω Πετριανός· καὶ Παῦλον, Παυλιανὸς δὲ οὐκ ἤκουσα. Οὐ δέχομαι παρὰ ἀνθρώπων ὀνομάζεσθαι, παρὰ Θεοῦ γεγονώς. Οὕτως εἰ μὲν, ὅτι Θεὸν ὑπείληφας, διὰ τοῦτο καλῇ Χριστιανὸς, καὶ καλοῖο, καὶ μένοις ἐν τῷ ὀνόματι, ἢ τῷ (39) πράγματι. Εἰ δὲ, ὅτι στέργεις Χριστὸν, διὰ τοῦτο ἐξ αὐτοῦ καλῇ, οὐδὲν πλέον νέμεις αὐτῷ (40) τῶν ἄλλων κλήσεων, αἳ ἀπό τινος ἐπιτηδεύματος ἢ πράγματος τίθενται.

ΙΗ'. Ὁρᾶτε τοὺς περὶ τὰς ἱπποδρομίας ἐσπουδακότας τούτους. Οἱ ἀπὸ τῶν χρωμάτων (41) ὀνομά-

A bis, Et *quibus datum est*, hoc adjunge, qui digni sunt; quique, ut tales sint, non modo a Patre acceperunt, sed sibi ipsis etiam dederunt.

XVI. *Sunt enim eunuchi, qui ex utero matris castrati sunt*, etc. Vehementer cuperem **656** virile aliquid de eunuchis proloqui posse. Ne admodum magnifice de vobis sentiatis, qui a natura eunuchi estis. Fortasse enim pudicitia hæc minime voluntaria est. Non enim explorata est, nec castimonia periculo facto comprobata. Bonum enim quod a natura proficiscitur, laudem non meretur: quod autem a libera voluntate animique instituto fluit, id laude dignum existimandum est. Quæ igni gratia est, quod urit? Urere enim a natura habet. Quæ aquæ, quod deorsum fertur? Hoc enim a summo B rerum omnium opifice habet. Quæ nivi gratia habenda est, quod frigida sit? aut soli, quod luceat? Lucebit enim etiam invitus. Hoc mihi largire, ut, quæ recta sunt, velis. Largieris autem, si caro factus, spiritualis efficiaris; si a plumbea carnis mole tractus atque depressus, a ratione in altum subleveris; si humilis creatus, cœlestis inveniaris; si carni quasi vinculis quibusdam astrictus, superior carne appareas.

XVII. Quoniam igitur corporea sapere, carnalibusque affectibus duci, haudquaquam laudabile est, aliud quiddam ab eunuchis postulo. Ne circa divinitatem scortemini. Qui Christo conjuncti estis, Christum ne contemnatis. Qui a Spiritu perfectionem accipitis, ne parem vobis Spiritum faciatis. *Si* C *adhuc hominibus placerem*, inquit Paulus [a], *Christi servus non essem*. Si creaturam colerem, Christianus utique non appellarer. Cur enim Christiani nomen venerabile est? Annon quia Christus Deus? Nisi fortasse hoc humano more facio, amicitia nimirum cum eo conglutinatus. At et Petrum honore prosequor, nec tamen Petrianus vocor: et Paulum, nec tamen Paulianus nominatus sum. Non fero me ab hominibus nomen ducere, qui a Deo sum creatus. Proinde si, quia Deum ipsum existimas, ideo Christianus vocaris: voceris sane, et maneas in nomine, atque adeo in re. Sin autem non aliam ob causam a Christo nomen ducis, quam quod eum amore complecteris, nihil amplius ipsi tribuis, quam aliis nominibus, quæ a studio quodam et instituto, aut re aliqua constituuntur.

D XVIII. Videtis hos, qui in cursibus equestribus studium atque operam posuerunt. **657** Illi a colo-

[a] Gal. I, 10.

(30) *Ἑαυτοῖς δεδώκασιν*. « Sibi ipsis dederunt, » nempe, gratiæ excitanti ac moventi libere consentiendo. Reg. bm habet, ἑαυτοὺς δεδώκασιν, « se ipsos dederunt. »

(31) *Περὶ τῶν εὐνούχων*. « De eunuchis. » Gregorius passim eunuchos insectatur, utpote qui maxima ex parte, Ariana, vel Macedoniana peste contaminarentur.

(32) *Μέγα*. Reg. bm. et Or. 1 addunt, τι.

(33) *Ὕδατι*. Colb. 1 addit, χάρις.

(34) *Μολίβδι*. Forte, μολιβδίτιδι. EDIT.

(35) *Φανῇς*. Reg. bm, φανείς.

(36) *Τὸ σωματικὰ φρονεῖν*. Coisl. 1, τὸ σωφρονεῖν. Quam lectionem optimam censet Combefisius. « Quandoquidem igitur laudem non meretur pudicitia, quæ sit a natura, non a libera voluntate. » Pudicitia enim in eunuchis, non virtutis, sed necessitatis est. Hos ad aliam pudicitiam hortatur Gregorius, ad fidei scilicet integritatem, qua laudem mereantur. Lectio vulgata et Billii interpretatio, nec commodum efficiunt sensum, nec cum Gregorii proposito conveniunt. Crediderim scripsisse, σώματι σωφρονεῖν.

(37) *Εἰς τί*. Coisl. 1, διὰ τί.

(38) *Ὡς ἄνθρωπος πάθω*. Coisl. 1, Or. 1, Gabr., ὡς ἄνθρωπον ἀγαπῶν. Combefisius censet ex utraque lectione, sic sarciendam esse litteram: ὡς ἄνθρωπος πάθω, ἄνθρωπον ἀγαπῶν. « Humano more afficior hominem diligens, » id est, « homo sum, hominem amo. »

(39) *Ἢ τῷ*. Comb., καὶ τῷ.

(40) *Νέμεις αὐτῷ*. Coisl. 1, νέμεις σαυτῷ, « tibi tribuis. »

(41) *Οἱ ἀπὸ τῶν χρωμάτων*. In circo quadrigarii

ribus nominantur, atque ab iis partibus, cum quibus steterunt. Vos nomina ipsa tenetis, etiamsi non dixero. Si ad eumdem modum Christianus vocaris, parvum admodum ac leve hoc cognomentum est, eo licet glorieris, tibique placeas. Sin autem, quia Deum credis, rebus ipsis quod credas, ostende. Si Filius creatura est, nunc quoque creaturam colis præter Creatorem. Si Spiritus sanctus creatura est, incassum baptizatus es, ac duabus quidem partibus sanus es, imo ne illis quidem : una autem omnino periclitaris. Finge Trinitatem esse margaritam quamdam, undique sibi similem, atque æque fulgentem. Quæcunque margaritæ pars fuerit oblæsa, tota lapidis gratia exstincta fuerit. Eodem modo cum Filium contemnis, ut Patrem honore afficias, tuum honorem non recipit. Ad contemptum Filii, Pater haudquaquam glorificatur. Si filius sapiens lætificat patrem [63], quanto magis Filii honor, Patris quoque honor fuerit ? Quod si hoc etiam probas: *Fili, ne glorieris de ignominia patris* [64] : eodem modo nec Pater ob ignominiam Filii glorificatur. Si Spiritum sanctum aspernaris, honorem tuum Filius repudiat. Tametsi enim non eodem, quo Filius, modo ex Patre est, tamen ex eodem Patre est. Aut totum honore affice, aut totum contemne, ut saltem tibi ipsi constes. Dimidiatam istam pietatem improbo. Totum quidem te pium esse volo, sed quemadmodum volo. Ignosce affectui. Eorum quoque vicem doleo, qui me oderunt. Membrum meum eras, etsi nunc abscinderis : membrum quoque fortasse fies : atque ob hanc causam humane ac benigne loquor. Hæc eunuchorum causa nobis dicta sint, ut circa divinitatem pudice et caste se gerant.

A ζονται, καὶ τῶν μερίδων, αἷς συνεστήκασιν. Ὑμεῖς δὲ ἴστε τὰ ὀνόματα, κἂν ἐγὼ μὴ λέγω. Εἰ οὕτως ἀκούεις Χριστιανὸς, μικρὰ λίαν ἡ προσηγορία, κἂν ἐπ' αὐτῇ καλλωπίζῃ· εἰ δὲ, ὅτι καὶ Θεὸν ὑπείληφας, δεῖξον τοῖς ἔργοις ὡς ὑπείληφας. Εἰ κτίσμα ὁ Υἱὸς (42), ἔτι καὶ νῦν λατρεύεις τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίστην (43). Εἰ κτίσμα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, μάτην ἐβαπτίσθης, καὶ τοῖς μὲν δυσὶ (44) μέρεσιν ὑγιαίνεις, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἐκείνοις· τῷ δὲ ἑνὶ, παντελῶς κινδυνεύεις. Ὑπόθου μαργαρίτην ἕνα εἶναι τὴν Τριάδα, πανταχόθεν ὅμοιον, καὶ ἴσον στίλβοντα. Ὅ τι ἂν πάθῃ (45) τοῦ μαργαρίτου, ἡ πᾶσα τοῦ λίθου χάρις ἠφάνισται. Οὕτως ὅταν ἀτιμάζῃς Υἱὸν, ἵνα τιμήσῃς Πατέρα, οὐ δέχεταί σου τὴν τιμήν. Ἐπ' ἀτιμίᾳ τοῦ Υἱοῦ ὁ Πατὴρ οὐ δοξάζεται. Εἰ σοφὸς υἱὸς εὐφραίνει πατέρα, πόσῳ B μᾶλλον ἡ τοῦ Υἱοῦ τιμὴ, τιμὴ τοῦ Πατρὸς (46) γένηται; Εἰ δὲ καὶ τοῦτο δέξῃ (47)· *Τὸ τέκνον, μὴ δοξάζου ἐπ' ἀτιμίᾳ Πατρός*· οὕτως οὐδὲ Πατὴρ ἐπ' ἀτιμίᾳ τοῦ Υἱοῦ δοξάζεται. Εἰ ἀτιμάζεις τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐ δέχεταί σου τὴν τιμὴν ὁ Υἱός. Εἰ γὰρ καὶ μὴ ὡς Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' οὖν ἐκ τοῦ αὐτοῦ Πατρός. Ἢ τὸ πᾶν τίμησον, ἢ τὸ ὅλον ἀτίμασον, ἵνα ἀκόλουθος νοῦς (48) σεαυτῷ τυγχάνῃς. Οὐ δέχομαί σου τὸ ἐξ ἡμισείας (49) εὐσεβές. Ὅλον εὐσεβῆ μὲν εἶναί σε βούλομαι, ἀλλὰ καθὼς βούλομαι. Σύγγνωθι τῷ πάθει. Ἀλγῶ καὶ ὑπὲρ τῶν μισούντων. Μέλος ἧς ἐμὸν, καὶ εἰ νῦν ἀποτέμνῃ· μέλος καὶ γενήσῃ τυχόν· διὰ τοῦτο καὶ φιλάνθρωπα φθέγγομαι. Ταῦτα διὰ τοὺς εὐνούχους, ἵνα περὶ θεότητα σωφρονῶσιν.

XIX. Non enim peccatum illud solum, quod in corpore admittitur, fornicatio et adulterium dicitur, sed et quodvis aliud flagitium, ac præsertim scelus id, quod in divinum numen perpetratur. Unde id ostendamus, fortasse quæris ? *Fornicati sunt*, inquit, *in adinventionibus suis* [65]. Videsne et impudens fornicationis facinus ? Et alio loco : *Adulterium committebant in ligno* [66]. Videsne et adulterinum quemdam **658** cultum ? Quocirca ne animo adulterium committas, corpore castitatem colens. Alioqui perspicuum facies, te, quoad carnem attinet, invite pudicum esse, quoniam in iis rebus, in quibus scortari tibi licet, pudicitiam non præstas. Quid

C ΙΘ'. Οὐ γὰρ ἡ (50) περὶ σῶμα μόνον ἁμαρτία, πορνεία καὶ μοιχεία λέγεται, ἀλλὰ καὶ ὁτιοῦν ἡμαρτες, καὶ μάλιστα ἡ περὶ τὸ θεῖον παρανομία. Πόθεν παράσχωμεν (51); τοῦτο τυχὸν ἀπαιτεῖς (52)· *Ἐπόρνευσαν*, φησὶν, *ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν αὐτῶν*. Ὁρᾷς καὶ πρᾶξιν πορνείας ἀναίσχυντον (53); Καὶ, *Ἐμοιχῶντο*, φησὶν, *ἐν τῷ ξύλῳ*. Ὁρᾷς καὶ θρησκείαν τινὰ μοιχαλίδα; Μὴ τοίνυν μοιχεύσῃς κατὰ ψυχὴν, σωφρονῶν τῷ σώματι· μὴ δείξεις (54) τὸ ἀκουσίως τῇ σαρκὶ σωφρονεῖν ἐξ ὧν οὐ σωφρονεῖς, ἐν οἷς πορνεύειν δυνατὸς εἶ. Τί πεποιήκατε τὴν ἀσέβειαν ὑμετέραν; Τί πάντες ἐπὶ τὸ χεῖρον φέρεσθε, ὡς ταυτὸν εἶναι λοιπὸν, ἢ εὐνοῦχον, ἢ ἀσεβῆ καλεῖ-

[63] Prov. x, 1. [64] Eccli. III, 12. [65] Psal. cv, 39. [66] Jerem. III, 6.

pannos variis coloribus distinctos gestabant, alii albo, alii cæruleo, etc. Plebs vero quæ circumstabat, scissa in contraria studia, alia aliis coloribus favebat, suo quæque colori.

(42) *Ὁ Υἱός*. Sic legendum manifestum est ex sequentibus, non vero, ὁ Θεός, ut mendose in editis legitur.

(43) *Κτίστην*. Duo Colb., κτίσαντα.

(44) *Δυσί*. Reg. bm, duo Colb. et Or. 1 δύο.

(45) *Ὅ τι ἂν πάθῃ*. Sic Comb. In ed., Ὅτι ἄν τι πάθῃ.

(46) *Ἡ τοῦ Υἱοῦ τιμὴ, τιμὴ τοῦ Πατρός*, etc. Sic Coisl. 1 et Or. 1, sed secunda manu. Prave in ed., ἡ τοῦ Υἱοῦ τιμὴ, μὴ τοῦ Πατρός.

(47) *Εἰ δὲ καὶ τοῦτο δέξῃ*. Comb., Εἰ δὲ καὶ D τοῦτο, δέξαι τό· « Quod si hoc etiam, illud probato. »

(48) *Νοῦς*. Hæc vox supervacanea videtur.

(49) *Τὸ ἐξ ἡμισείας*. Sic duo Regg. quorum auctoritate delevimus μή, quod sic in editis legitur : τὸ μὴ ἐξ ἡμισείας.

(50) *Οὐ γὰρ ἡ*. Sic Reg. b, tres Colb. et Or. 1. Deest ἡ in ed.

(51) *Παράσχωμεν*. In nonnullis, παράσχωμαι.

(52) *Ἀπαιτεῖς*. In quibusdam, ἀπαιτήσεις.

(53) *Πορνείας ἀναίσχυντον*. Nonnulli habent, πόρνην ἀναίσχυντον. « Vides actionem impudens esse scortum ? »

(54) *Μὴ δείξεις*. Reg. b, duo Colb. et Or. 1, μὴ δείξῃς [optime], « ne perspicuum facias. »

σθαι; Γένεσθε μετὰ τῶν ἀνδρῶν, ὀψὲ γοῦν ἀνδρικόν A τι φρονήσατε, φύγετε τὰς γυναικωνίτιδας, μὴ προστιθήτω τῷ αἰσχρῷ τοῦ ὀνόματος τὸ αἰσχρὸν τοῦ κηρύγματος (55). Βούλεσθε μικρὸν ἔτι τῷ λόγῳ προσκαρτερήσωμεν (56); Ἢ κόρον ἔχει τὰ εἰρημένα; Πλὴν τιμηθήτωσαν καὶ οἱ εὐνοῦνοι τοῖς ἑξῆς· ἐπαινετὸς γὰρ ὁ λόγος.

Κ'. *Εἰσὶ γὰρ εὐνοῦχοι*, φησὶν, *οἵτινες ἐκ κοιλίας μητρὸς ἐγεννήθησαν οὕτως· καὶ εἰσὶν εὐνοῦχοι, οἵτινες εὐνουχίσθησαν παρὰ τῶν ἀνθρώπων· καὶ εἰσὶν εὐνοῦχοι* (57), *οἵτινες εὐνούχισαν ἑαυτοὺς διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Ὁ δυνάμενος* B *χωρεῖν, χωρείτω*. Δοκεῖ μοι τῶν σωμάτων ἀποστὰς ὁ λόγος, τυποῦν διὰ τῶν σωμάτων (58) τὰ ὑψηλότερα. Τὸ μὲν γὰρ μέχρι τῶν σωματικῶν εὐνούχων στῆσαι τὸν λόγον, τυχὸν μικρόν τε καὶ λίαν ἀσθενὲς καὶ ἀνάξιον λόγου· δεῖ δὲ ἡμᾶς ἐπινοῆσαί τι τοῦ Πνεύματος ἄξιον. Δοκοῦσι τοίνυν οἱ μὲν ἐκ φύσεως νεύειν πρὸς τὸ ἀγαθόν. Φύσεως δὲ ὅταν εἴπω, οὐκ ἀτιμάζω τὴν προαίρεσιν, ἀλλ' ἀμφότερα τίθημι, τήν τε πρὸς τὸ καλὸν ἐπιτηδειότητα, καὶ τὴν εἰς ἔργον ἄγουσαν τὸ ἐκ φύσεως ἐπιτήδειον. Ἕτεροι δὲ εἰσί τινες, οὓς ὁ λόγος καθαίρει, τῶν παθῶν ἐκτέμνων. Τούτους ἡγοῦμαι εἶναι τοὺς ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων εὐνουχιζομένους, ὅταν ὁ διδασκαλικὸς λόγος διελὼν τὸ κρεῖττον ἀπὸ τοῦ χείρονος, καὶ τὸ μὲν ἀποπεμψάμενος, τὸ δὲ νομοθετήσας (ὡς τὸ, *Ἔκκλινον ἀπὸ κα-* C *κοῦ, καὶ ποίησον ἀγαθόν*), τὴν πνευματικὴν σωφροσύνην δημιουργήσῃ. Ἐπαινῶ καὶ τοῦτον τὸν εὐνουχισμὸν, καὶ λίαν ἐπαινῶ τούς τε διδασκάλους ὁμοίως καὶ τοὺς διδασκομένους, ὅτι οἱ μὲν καλῶς ἐξέτεμον, οἱ δὲ κάλλιον ἐξετμήθησαν.

ΚΑ'. *Καὶ εἰσὶν, οἵτινες ἑαυτοὺς εὐνούχισαν διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν*. Ἄλλοι διδασκάλων μὲν οὐκ ἐπέτυχον, ἑαυτῶν δὲ γεγόνασιν ἐπαινετοὶ διδάσκαλοι. Οὐκ ἐδίδαξέ σε μήτηρ τὸ δέον, οὐκ ἐδίδαξέ σε πατὴρ, οὐ πρεσβύτερος, οὐκ ἐπίσκοπος, οὐκ ἄλλος τις τῶν τὸ διδάσκειν πεπιστευμένων. Ἀλλὰ τὸν ἐν σοὶ λόγον κινήσας (59), ἀλλὰ τὸν σπινθῆρα τοῦ καλοῦ διὰ τῆς προαιρέσεως ἀνάψας, σαυτὸν εὐνούχισας, τὴν ῥίζαν ἐξέτεμες, τὰ ὄργανα τῆς κακίας ἐξώρισας, τοσαύτην D ἕξιν ἐκτήσω τῆς ἀρετῆς, ὥστε καὶ σχεδὸν ἀδύνατόν σοι γενέσθαι τὴν περὶ τὰ χείρω φοράν. Διὰ τοῦτο ἐπαινῶ καὶ τοῦτον τὸν εὐνουχισμὸν, καὶ τυχὸν μᾶλλον τῶν ἄλλων. *Ὁ δυνάμενος χωρεῖν, χωρείτω*. Ἣν βούλει δέξαι μερίδα, ἢ ἐπακολούθησον τῷ διδασκάλῳ, ἢ γενοῦ σαυτοῦ διδάσκαλος. Ἓν αἰσχρὸν μόνον, μὴ τμηθῆναι τὰ πάθη. Περὶ δὲ τοῦ τμηθῆναι τὰ πάθη, μηδὲν διαφέρου. Καὶ ὁ διδάσκων, πλάσμα Θεοῦ, καὶ σὺ γέγονας

impietatem vestram effecistis? Quid omnes in vitium præcipites ferimini, ut deinceps idem sit, aut eunuchum, aut impium vocari? Tandem aliquando viris vos adjungite, virilem aliquem affectum habete, gynæcea fugite, ne ad nominis turpitudinem prædicationis turpitudo accedat. Vultis in hac oratione nonnihil adhuc immoremur? An potius sufficiunt, quæ diximus? Verum per hæc, quæ secuuntur, eunuchi quoque honorentur. Laudabilis enim hic sermo est.

XX. *Sunt eunuchi*, inquit, *qui ex utero matris ita nati sunt: et sunt eunuchi, qui castrati sunt ab hominibus: et sunt eunuchi, qui castraverunt seipsos propter regnum cœlorum. Qui potest capere, capiat.* Videtur mihi Scriptura, a corporibus abducens, per corporum figuram subliminora significare. Etenim, in corporeis quidem eunuchis consistere, atque orationem figere, parvum fortasse, valdeque infirmum et Scripturæ majestate indignum fuerit. Decet autem nos quidpiam Scriptura dignum excogitare. Alii quidem videntur naturæ indole ad virtutem tendere. Naturam porro cum dico, liberam voluntatem haudquaquam sperno, sed utrumque statuo, nimirum et naturæ ad bonum facilitatem atque aptitudinem, et animi voluntatem, naturalem illam aptitudinem ad bonum ducentem. Quidam autem alii sunt, quos doctrina expurgat, vitiososque animi affectus abscindit. Hos esse existimo, qui ab hominibus castrantur, cum videlicet magistri præcepta et sermones, virtutem a vitio distinguentes, atque alterum rejicientes, alterum præscribentes (juxta illud, *Declina a malo, et fac bonum* [67]), spiritualem pudicitiam effecerint. Quod etiam exsectionis genus probo, atque et doctores, et discipulos imprimis laudo, quoniam et illi pulchre exsecuerunt, et hi pulchrius exsecti sunt.

XXI. *Et sunt, qui seipsos castraverunt propter regnum cœlorum.* Alii, cum nullos magistros nacti essent, probi sibi ipsis magistri exstiterunt. Non docuit te mater quid officii esset, non docuit te pater, **659** non presbyter, non episcopus, non alius quispiam ex iis, quibus docendi cura commissa est. At tu, rationem tibi insitam movens, ac virtutis igniculum per arbitrii libertatem exsuscitans, teipsum exsecuisti, radicem excidisti, vitii instrumenta depulisti, tantum tibi virtutis habitum comparasti, ut jam ad vitium ferri propemodum nequeas. Quamobrem hanc quoque exsectionem laudandam censeo, magisque etiam fortasse, quam duas superiores. *Qui potest capere, capiat.* Quam libuerit partem accipe, aut magistrum sequere, aut tibi ipsi magister esto. Hoc unum turpe est, affectus exsectos non habere. De his autem exscindendis ne

[67] Psal. XXXVI, 27.

(55) *Αἰσχρὸν τοῦ κηρύγματος.* His verbis Gregorius monet eunuchos, ne nominis turpitudini hæresis quoque turpitudinem adjungant.

(56) *Προσκαρτερήσωμεν.* Sic Reg. b et Or. 1. In ed., προσκαρτερήσομεν.

(57) *Εἰσὶν εὐνοῦχοι.* Sic tres Colb. Deest in ed., εὐνοῦχοι.

(58) *Τῶν σωμάτων.* Colb. 1 et Bas., τῶν σωματικῶν.

(59) *Κινήσας.* Tres Colb., ἐκίνησας

quid litus crees. Et qui docet, figmentum Dei est, A et tu eumdem ortum habuisti: sive præceptor gratiam hanc rapiat, sive hoc bonum tuum fiat, bonum perinde est.

ἐκεῖθεν· κἄν τε ὁ διδάσκαλος ἁρπάσῃ τὴν χάριν, κἄν τε γένηται σὸν τὸ καλὸν, καλὸν ὁμοίως ἐστί.

XXII. Hoc tantum nobis curæ sit, ut nosipsos ab animi perturbationibus abscindamus, ne qua radix amarulentiæ sursum germinans [88] turbas moveat. Hoc tantum curemus, ut imaginis divinæ vestigiis insistamus, ut exemplar nostrum revereamur. Corporeos affectus amputa, amputa etiam spirituales. Quanto enim anima corpus antecellit, tanto præstantius est animam purgare, quam corpus. Quod si corporis purgatio laudabilis est, cogita, quæso, quanto major atque sublimior sit animæ purgatio. Exscinde Arianam impietatem, exscinde pravam Sabellii sententiam. Nec plus, quam æquum est, conjungas, nec scelerate dividas: nec in unam personam tria contrahas, nec tres naturarum diversitates efficias. Et unum laudabile est, cum recte B intelligitur: et tria, cum recte distinguuntur; nempe, cum personarum distinctio facta fuerit, non divinitatis.

ΚΒ'. Μόνον ἐκτέμνωμεν ἑαυτοὺς τῶν παθῶν, μή τις ῥίζα πικρίας ἄνω φύουσα ἐνοχλῇ (60). Μόνον ἀκολουθῶμεν τῇ εἰκόνι, μόνον αἰδώμεθα τὸ ἀρχέτυπον. Ἔκτεμνε τὰ σωματικὰ πάθη, ἔκτεμνε καὶ τὰ ψυχικά. Ὅσῳ γὰρ ψυχὴ τιμιώτερον σώματος, τοσούτῳ τιμιώτερον καθᾶραι ψυχὴν, ἢ σῶμα. Εἰ δὲ ἡ τοῦ σώματος κάθαρσις τῶν ἐπαινετῶν, σκόπει μοι πόσον ἡ τῆς ψυχῆς μείζων τε καὶ ὑψηλοτέρα. Ἔκτεμνε τὴν Ἀρειανὴν (61) ἀσέβειαν, ἔκτεμνε τὴν Σαβελλίου κακοδοξίαν. Μήτε συνάψῃς πλέον ἢ καλῶς ἔχει, μήτε διέλῃς κακῶς, μήτε εἰς ἓν πρόσωπον συνέλῃς τὰ τρία, μήτε ἐργάσῃ τρεῖς ἀλλοτριότητας φύσεων. Καὶ τὸ ἓν ἐπαινετὸν, καλῶς νοούμενον, καὶ τὰ τρία καλῶς διαιρούμενα, ὅταν προσώπων, ἀλλὰ μὴ θεότητος, ἡ διαίρεσις ᾖ.

XXIII. Hæc et laicis præscribo, hæc et presbyteris mando, hæc et iis, quibus imperium creditum est. Omnes rectæ doctrinæ opem ferte, qui, Dei beneficio, opem ferre potestis. Magnum est cædem comprimere, adulterium coercere, furtum castigare; multo majus pietatem sancire, ac sanam doctrinam largiri. Non tantas vires sermo meus habiturus est, pro saucta Trinitate bellum gerens, quantas edictum tuum, si perversis dogmatibus imbutos compresseris, si persecutione oppressis auxilium tuleris, si interfectores **660** represseris, si interfici prohibueris. De corporea autem cæde non tantum loquor, sed etiam de spirituali. Omne enim peccatum, animæ mors est. Atque hic finem habeat oratio. C

ΚΓ'. Ταῦτα καὶ λαϊκοῖς νομοθετῶ (62), ταῦτα καὶ πρεσβυτέροις ἐντέλλομαι, ταῦτα καὶ τοῖς ἄρχειν πεπιστευμένοις. Βοηθήσατε τῷ λόγῳ πάντες ὅσοις (63) τὸ δύνασθαι βοηθεῖν ἐκ Θεοῦ. Μέγα φόνον ἐπισχεῖν, καὶ μοιχείαν κολάσαι, καὶ κλοπὴν σωφρονίσαι (64)· πολλῷ μᾶλλον εὐσέβειαν νομοθετῆσαι, καὶ ὑγιῆ λόγον χαρίσασθαι. Οὐ τοσοῦτον ὁ ἐμὸς λόγος δυνήσεται πολεμῶν ὑπὲρ τῆς ἁγίας Τριάδος, ὅσον τὸ πρόσταγμα, ἐὰν ἐπιστομίζῃς τοὺς κακῶς ἔχοντας, ἐὰν βοηθῇς τοῖς διωκομένοις, ἐὰν τοὺς φονευτὰς ἐπέχῃς, ἐὰν κωλύῃς (65) τὸ φονεύεσθαι. Λέγω δὲ, οὐ τὸν σωματικὸν μόνον (66), ἀλλὰ καὶ τὸν ψυχικόν. Πᾶσα γὰρ ἁμαρτία, θάνατός ἐστι ψυχῆς. Μέχρι τούτων ὁ λόγος στήτω.

XXIV. Reliquum est, ut pro iis, qui huc convenerunt, votum faciamus. Viri simul et uxores, principes et subditi, senes et adolescentes ac virgines, omnes cujusvis ætatis, dispendium quidem ac detrimentum omne, tum in pecuniis et facultatibus, tum in corporibus æquo animo ferte: hoc autem unum nunquam patiamini, ut divinitatis jacturam faciatis. Adoro Patrem, adoro Filium, adoro Spiritum sanctum; vel, ut rectius dicam, adoramus, ego, qui hæc loquor, et ante omnes, et post omnes, et cum omnibus, in ipso Domino Christo nostro, cui gloria et imperium in sæcula. Amen. D

ΚΔ'. Λοιπὸν (67) δὲ ἔστω ὑπὲρ τῶν συνεληλυθότων εὐχή. Ἄνδρες ὁμοῦ καὶ γυναῖκες, ἀρχόμενοί τε καὶ ἄρχοντες, πρεσβῦται καὶ νεανίσκοι μετὰ παρθένων, πᾶν γένος ἡλικίας, πᾶσαν μὲν φέρετε ζημίαν, τὴν εἰς χρήματα, τὴν εἰς σώματα· ἓν δὲ μὴ δέξησθε μόνον, τὴν θεότητα ζημιούμενοι. Προσκυνῶ Πατέρα, προσκυνῶ τὸν Υἱὸν, προσκυνῶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· μᾶλλον δὲ προσκυνοῦμεν, ἐγὼ καὶ πρὸ πάντων, ὁ ταῦτα λέγων, ἐγὼ καὶ μετὰ πάντας καὶ σὺν πᾶσιν, ἐν αὐτῷ τῷ Κυρίῳ τῷ Χριστῷ (68) ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

[88] Hebr. XII, 15.

(60) *Ἐνοχλῇ*. Sic duo Regg., tres Colb., Or. 1 et Comb. In ed., ἐνοχλεῖ.
(61) *Ἀρειανήν*. Reg. bm, ἀριανεῖν.
(62) *Νομοθετῶ*. Reg. b et Or. 1, νουθετῶ.
(63) *Ὅσοις*. In quibusdam, οἷς.
(64) *Σωφρονίσαι*. Reg. bm, σωφρονῆσαι.
(65) *Ἐπέχῃς ... κωλύῃς*. In nonnullis, ἐπέχοις ... κωλύοις.
(66) *Σωματικὸν μόνον*. Sic Reg. bm et Comb. Sic etiam legit Billius. Gabrielius vero legit, λέγω δὲ φόνον, οὐ τὸν σωματικὸν μόνον. Deest μόνον in ed.
(67) *Λοιπόν*. In quibusdam, τὸ λοιπόν.
(68) *Τῷ Χριστῷ*. Reg. bm addit, καὶ τῷ Θεῷ.

661 MONITUM IN ORATIONEM XXXVIII.

I. Christi nativitatem celebrat in hac oratione Gregorius. Ac primo quidem, exsultat ipse ob tam singulare beneficium a Deo hominibus concessum; atque ad eosdem lætitiæ motus cœlum et terram invitans, exclamat (n. 1 et 2) : « Lætentur cœli, et exsultet terra... quoniam vetera transierunt, et nova facta sunt omnia. » Nam qui in sinu Patris sine matre erat, is in sinu Matris sine patre efficitur. Nec quemquam movere debet, quod ex tanto tamque ineffabili mysterio, offendantur Judæi, Græci derideant, et linguarum prurigine afficiantur hæretici. Arcet ab hac solemnitate quidquid profanæ gentilitatis mores redolet. Idcirco vetat, ne ædium vestibula coronis cingantur, ne agitentur chori, ac tantæ festivitatis dies in comessationibus et ebrietate transigatur. Puram et spiritualem lætitiam, ut decet sanctos, ab omnibus exigit; atque insanos risus et nefanda gaudia, ethnicis, qui deos sibi ipsis similes, ac pravis affectibus obnoxios venerantur, relinquenda suadet. Ipse vero in hac solemnitate, convivatoris munere perfungi delectatur. Epulas, id est, sermonem de Christi Incarnatione, in qua veræ reconduntur Christianorum deliciæ, ministrare gestit. Hinc sublimi volatu usque ad Dei essentiam ipsiusque immensitatem, « quæ omnem, tum temporis, tum naturæ cogitationem superat, ac mente sola, et quidem perexigue, non ex iis quæ in ipso, sed quæ circa ipsum sunt, adumbrari potest, » evehitur (n. 7). Tum de ipsius æternitate, « quæ nec tempus est, nec in temporis mensuram cadit, » breviter eloquitur (n. 8); unde ad Dei benignitatem transit (n. 9), « cui nequaquam satis fuit, sua ipsius solum contemplatione moveri; » sed, ut plura essent, quæ beneficio afficerentur, creata omnia excogitavit; quæ cogitatio opus fuit. Hinc angelicarum virtutum ac mundi hujus visibilis originem ducit. Hinc hominem ad Dei imaginem formatum, arbitrii libertate donatum, in paradiso collocatum exhibet; atque, ut inde ad Christi nativitatem progrediatur, eumdem hominem diaboli fraude deceptum, et a paradisi deliciis non multo post, ob inobedientiam expulsum, flebili oratione repræsentat. Hic autem præsertim ostendit, quantæ sint divitiæ sapientiæ et scientiæ Dei; ac, quo pacto pœna ipsa in misericordiam cesserit, eleganter commonstrat. Percurrens denique præcipua, quæ Christi nativitas hominibus contulit, beneficia, omnes hortatur ut tantæ benignitatis memores, cum Christo vivant ac moriantur, ut simul cum ipso resurgere possint.

II. Inscripta est hæc oratio : « In Theophania, seu Natalitia Salvatoris. » Unde nata hæc apud eruditos controversia, utrum ista oratio dicta sit 25 Decembris 380, an 6 Januarii 381. Qui nodus ut facilius solvatur, duo præcipue notanda sunt : primum, quid præcise significet vox « Theophania, » et quo sensu fuerit a Græcis Patribus usurpata ; deinde, utrum ab omnibus Christianis hæc solemnitas uno eodemque die celebrata sit. Quod ad primum spectat, ex interpretibus manifestum videtur, vocem **662** « Theophania » nihil aliud significasse, nisi « Divinitatis apparitionem, » quoquo tandem modo Deus aliquis præsentiæ suæ signum dedisse crederetur. Plura hujus rei testimonia ex gentilium scriptis referunt Casaubonus et Suicerus (69) qui contendunt etiam e paganorum ritibus in ecclesiasticam observationem, ut alia multa, ita quoque Theophaniorum appellationem derivatam esse. Ecclesiastici autem scriptores, voce « Theophania, » seu « Epiphania » (quæ voces apud eos idem sonant), intelligunt præsertim « Christi in carne apparitionem, » seu, « nativitatem. Epiphania, » inquit Suidas (70), « est Salvatoris Jesu Christi Incarnatio. » Et Epiphanius (71) : « Dies Epiphaniorum est dies quo natus est Christus secundum carnem. » Eadem in aliis reperias. Hæc siquidem communis fuit Græcorum Patrum sententia de Theophaniorum et Epiphaniorum appellatione. Gregorius quoque noster in hac oratione Christi nativitatem, « Theophania, » seu, « Natalitia » appellat (n. 3). « Utroque enim modo, » inquit, « appellatur hæc celebritas, duobus scilicet nominibus uni eidemque rei impositis. Deus namque per nativitatem hominibus apparuit. » Hieronymus vero intelligit baptisma, in quo aperti sunt Christo cœli. Ait enim (72) : « Epiphaniorum dies huc usque venerabilis est, non, ut quidam putant, natalis in carne; tunc enim absconditus est, et non apparuit; quod huic tempori congruit, quando dictum est : *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui.* » Negat igitur Hieronymus Epiphania dici posse nativitatis diem, quia tum Christus latuerit; ac proinde « Gregorio præceptori suo, » ut cum Casaubono loquar (73), « ex proposito contradicit. » Verum, ut refellatur Hieronymi sententia, satis est probasse ex scriptoribus jam citatis, Theophaniorum et Epiphaniorum voces, pro Christi « in carne apparitione, » seu, « nativitate, » passim a Græcis Patribus usurpatas fuisse. Idem dicendum de Chrysostomo, qui, homilia *De baptismo Christi*, sic loquitur (74) : « Qui fit, ut non ea dies, qua natus est, sed ea, qua baptizatus est, Epipha-

(69) Casaub. *Exercit. in Annal. Bar.*, n. 166; Suicer. voce Ἐπιφάνεια.
(70) Voce Ἐπιφάνεια.
(71) Hær. LIII.
(72) Lib. I *Comm. in Ezechiel.*
(73) *Exercit. in Annal. Bar.*, p. 169
(74) T. II novæ ed., p. 369, n. 2.

nia, seu *Apparitio* appelletur?... Quia nimirum non omnibus manifestus est redditus, cum partu est editus, sed cum est baptizatus. Nam ad hunc usque diem vulgo erat ignotus.» At notandum, hanc homiliam a Savilio (75) aliisque inter spuria Chrysostomi opera rejici.

III. Facili autem negotio solvi potest hæc altera quæstio, utrum scilicet nativitatis Christi solemnitas uno eodemque die ab omnibus Christianis celebrata sit. Diversus enim fuit, ut concors universorum sententia est, Græcorum et Latinorum hujus festi celebrandi ritus. Apud Latinos quidem eadem quæ nunc est, primitivis etiam temporibus fuit diei et temporis ratio; atque distinctis semper nominibus, festo ac tempore, Natalis et Epiphania celebrata sunt; illa 25 Decembris; ista 6 Januarii. Præterea Latini, per vocem, « Epiphania, » numero plerumque singulari, quamvis a Græcis plurali numero expressam, designabant, et stellam quæ in Oriente apparens, magos ad Christi præsepe perduxit, et ejusdem baptisma, in quo cœli aperti sunt, ac Christus cœlesti voce manifestatus, hominibus innotuit. Aliter autem se res habuit apud Græcos. Nam, ut ab Ægyptiis incipiamus, eos uno eodemque die, 6 scilicet Januarii, natalis ac baptismi festa celebrasse, luculenter docet Cassianus his verbis (76) :« Intra Ægypti regionem, mos iste antiqua traditione servatur, ut, peracto **663** Epiphaniorum die, quem provinciæ illius sacerdotes, vel Domini baptismatis, vel secundum carnem nativitatis esse definiunt; et idcirco utriusque sacramenti solemnitatem, non bifarie, ut in occiduis provinciis, sed sub una diei hujus festivitate concelebrant, » etc. Hæc autem scribebat Cassianus anno circiter 420 aut 425. Viguit etiam idem ritus apud reliquos Orientales, non quidem ad Cassiani tempora, sed tantum ad medium circiter sæculum quartum, in quo, ut ex Chrysostomo discimus (77), « ex occiduis regionibus » in Orientem invecta est consuetudo illa celebrandi natalem Domini die 25 Decembris. At ne quis forte existimet, Chrysostomum de Antiochena tantummodo provincia locutum fuisse, quod Antiochiæ homiliam, in qua hæc leguntur, habuerit, Gregorii etiam Nysseni nostrique Gregorii testimonia referamus. Gregorius quidem Nyssenus, in Cappadociæ provincia episcopus, de natali Domini agens (78), sic loquitur : « Nunc per totum orbem habitatum (modo tamen, ut ex Cassiano vidimus, Ægypti regionem excipias), diem festum celebrantium concors sonus auditur. » Quibus profecto, non antea pari concordia celebratum, significatur. Idem Nyssenus, oratione *De baptismo* : « Natus igitur est Christus, » inquit (79), «velut ante paucos dies.... Baptizatur hodie, » etc. Hæc autem optime consonant cum his quæ a Gregorio nostro referuntur, tum in hac oratione, tum in ea quæ *In sancta lumina* inscribitur. In hac enim oratione, de Christi nascentis divinitate locutus, addit (n. 16) :«Et quidem paulo post Jesum purgationis meæ causa in Jordane purgari videbis; vel potius, aquas purgatione sua purificare.» In altera autem (or. XXXIX, n. 14) ait : « Christi quidem nativitas congrua solemnitate prius, tum a me festi duce, tum a vobis... celebrata est. Cum stella cucurrimus, cum magis adoravimus.... Nunc vero alia Christi actio, aliudque mysterium sequitur... Christus illuminatur, Christus baptizatur, » etc. Ex quibus non immerito sane colligimus, jam Gregorii temporibus, Christi nativitatem ab ejusdem baptismo apud plerosque Orientales distinctam esse, atque ab universa fere Ecclesia 25 Decembris celebratam, cum isto tamen discrimine, quod magorum adoratio, quæ apud Latinos, una cum baptismate 6 Januarii celebratur, natali Domini apud Græcos annexa sit. Qui mos, ut observat Tillemontius (80), « etiamnum adhuc in his regionibus perseverat. » Nobis igitur ex dictis concludendum videtur, orationem istam Constantinopoli, 25 Decembris anni 380 pronuntiatam fuisse.

(75) T. V, p. 523.
(76) *Coll.* x, c. 2.
(77) Hom. *de Christi Nativitate*, t. II ed. Bened., p. 352.
(78) T. III, p. 552.
(79) Ibid. p. 368.
(80) T. IX, art. LXVI, p. 462.

ORATIO XXXVIII*.

In Theophania, sive Natalitia Salvatoris.

I. Christus gignitur, glorificate; Christus e cœlis, obviam prodite; Christus in terra, subvehimini. *Cantate Domino, omnis terra* [69-70]. Atque, ut hæc duo in unum contraham : *Lætentur cœli, et* **664** *exsultet terra* [71], propter cœlestem, ac postea terrestrem.

[69-70] Psal. xcv, 1. [71] ibid. 11.

* Alias et nunc XXXVIII. — Habita 25 Decembris anni 380.

ΛΟΓΟΣ ΛΗ

A *Εἰς τὰ Θεοφάνια* (81), *εἴτουν Γενέθλια τοῦ Σωτῆρος.*

Α'. Χριστὸς γεννᾶται, δοξάσατε· Χριστὸς ἐξ οὐρανῶν, ἀπαντήσατε· Χριστὸς ἐπὶ γῆς, ὑψώθητε. *Ἄσατε τῷ Κυρίῳ, πᾶσα ἡ γῆ*· καὶ, ἵν' ἀμφότερα συνελὼν εἴπω, *Εὐφραινέσθωσαν οἱ οὐρανοὶ, καὶ ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ*, διὰ τὸν ἐπουράνιον, εἶτα ἐπί-

(81) *Εἰς τὰ Θεοφάνια.* Sic plures codices. Regg. c et pb : Εἰς τὴν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ γέννησιν· « In sanctam Christi nativitatem. » Or. 1, Εἰς τὴν κατὰ σάρκα γέννησιν τοῦ Κυρίου, καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· « In nativitatem Domini, et Dei, et Salvatoris nostri Jesu Christi, secundum carnem. »

γειον. Χριστὸς ἐν σαρκὶ, τρόμῳ καὶ χαρᾷ ἀγαλλιᾶσθε· τρόμῳ, διὰ τὴν ἁμαρτίαν· χαρᾷ, διὰ τὴν ἐλπίδα. Χριστὸς ἐκ Παρθένου· γυναῖκες παρθενεύετε, ἵνα Χριστοῦ γένησθε μητέρες. Τίς οὐ προσκυνεῖ τὸν ἀπ' ἀρχῆς; τίς οὐ δοξάζει τὸν τελευταῖον;

Β'. Πάλιν τὸ σκότος (82) λύεται, πάλιν τὸ φῶς ὑφίσταται, πάλιν Αἴγυπτος σκότῳ κολάζεται, πάλιν Ἰσραὴλ στύλῳ φωτίζεται. Ὁ λαὸς, ὁ καθήμενος ἐν σκότει τῆς ἀγνοίας, ἰδέτω (83) φῶς μέγα τῆς ἐπιγνώσεως. *Τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν· ἰδοὺ γέγονε τὰ πάντα καινά.* Τὸ γράμμα ὑποχωρεῖ, τὸ πνεῦμα πλεονεκτεῖ, αἱ σκιαὶ παρατρέχουσιν, ἡ ἀλήθεια ἐπεισέρχεται. Ὁ Μελχισεδὲκ (84) συνάγεται· ὁ ἀμήτωρ, ἀπάτωρ γίνεται· ἀμήτωρ τὸ πρότερον, ἀπάτωρ τὸ δεύτερον. Νόμοι φύσεως καταλύονται. Πληρωθῆναι δεῖ τὸν ἄνω κόσμον. Χριστὸς (85) κελεύει· μὴ ἀντιτείνωμεν. *Πάντα τὰ ἔθνη, κροτήσατε χεῖρας, ὅτι παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ* (86) *ἐδόθη ἡμῖν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ* (τῷ γὰρ σταυρῷ συνεπαίρεται), *καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ, μεγάλης βουλῆς*, τῆς τοῦ Πατρὸς, *Ἄγγελος*. Ἰωάννης βοάτω· *Ἑτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου.* Κἀγὼ (87) βοήσομαι τῆς ἡμέρας τὴν δύναμιν· Ὁ ἄσαρκος σαρκοῦται, ὁ Λόγος παχύνεται, ὁ ἀόρατος ὁρᾶται, ὁ ἀναφὴς ψηλαφᾶται, ὁ ἄχρονος (88) ἄρχεται, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ Υἱὸς ἀνθρώπου γίνεται, *Ἰησοῦς Χριστὸς, χθὲς καὶ σήμερον, ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας.* Ἰουδαῖοι σκανδαλιζέσθωσαν, Ἕλληνες διαγελάτωσαν, αἱρετικοὶ γλωσσαλγείτωσαν. Τότε πιστεύσουσιν (89), ὅταν ἴδωσιν (90) εἰς οὐρανὸν ἀνερχόμενον· εἰ δὲ μὴ τότε, ἀλλ' ὅταν ἐξ οὐρανῶν ἐρχόμενον, καὶ ὡς κριτὴν καθεζόμενον.

Γ'. Ταῦτα μὲν ὕστερον. Τὰ δὲ νῦν Θεοφάνια, ἡ πανήγυρις, εἴτουν Γενέθλια· λέγεται γὰρ ἀμφότερα, δύο κειμένων προσηγοριῶν ἑνὶ πράγματι. Ἐφάνη γὰρ Θεὸς ἀνθρώποις διὰ γεννήσεως· τὸ μὲν ὢν, καὶ ἀεὶ ὢν ἐκ τοῦ ἀεὶ ὄντος (91), ὑπὲρ αἰτίαν καὶ λόγον (οὐδὲ γὰρ ἦν τοῦ Λόγου λόγος ἀνώτερος)· τὸ δὲ, δι' ἡμᾶς γενόμενος ὕστερον, ἵν' ὁ τὸ εἶναι δοὺς, καὶ τὸ εὖ εἶναι χαρίσηται· μᾶλλον δὲ, ῥεύσαντας ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ εὖ εἶναι διὰ κακίαν, πρὸς αὐτὸ (92) πάλιν ἐπαναγάγῃ διὰ σαρκώσεως. Ὄνομα δὲ, τῷ φανῆναι (93) μὲν, Θεοφάνια· τῷ δὲ γεννᾶσθαι, Γενέθλια.

Christus in carne, tremore et gaudio exsultate; tremore, propter peccatum; gaudio, propter spem. Christus ex Virgine; mulieres, virginitatem colite, ut Christi matres sitis. Quis eum, qui a principio est, non adorat? Quis eum, qui postremus est, non laudat ac celebrat?

II. Rursus tenebræ solvuntur, rursus lux creatur, rursus Ægyptus tenebris vexatur [72], rursus Israel per columnam illuminatur [73]. Populus, qui in ignorantiæ tenebris sedet [74], magnam cognitionis et scientiæ lucem inspiciat. *Vetera transierunt: ecce facta sunt omnia nova* [75]. Littera cedit, spiritus superat, umbræ prætereunt, veritas ingreditur. Melchisedech colligitur: qui sine matre erat, sine patre efficitur; prius quidem sine matre, post autem sine patre. Naturæ leges evertuntur. Supernum mundum impleri oportet. Christus jubet: ne obsistamus. *Omnes gentes, plaudite manibus* [76], quoniam *parvulus natus est nobis, et filius datus est nobis, cujus principatus super humerum ejus* (cum cruce etenim extollitur), *ac vocatur nomen ejus, magni consilii*, hoc est, paterni, *Angelus* [77]. Clamet Joannes: *Parate viam Domini* [78]. Ego quoque diei hujus vim ac potentiam clamabo; carnis expers incarnatur; Verbum crassescit; invisibilis cernitur; intactilis tangitur; tempore vacans initium sumit; Dei Filius, hominis Filius efficitur, *Jesus Christus heri, et hodie, ipse et in sæcula* [79]. Judæi offendantur, Græci derideant, hæretici linguæ prurigine afficiantur. Tum credent, cum in cœlum ascendentem viderint: quod si ne tum quidem, at certe cum e cœlo descendentem, atque ut judicem sedentem aspexerint.

III. Verum hæc posterius. Nunc autem Theophania, sive Natalitia, præsens celebritas: utroque enim modo appellatur, duobus scilicet nominibus uni eidemque rei impositis. Deus enim per nativitatem hominibus apparuit, alterum quidem jam exsistens, et quidem sempiterne **665** ex sempiterno, supra causam omnem ac rationem (neque enim causa ulla Verbo superior erat); alterum, nostræ salutis causa, postea factus, ut, qui vitam dederat, idem beatam quoque vitam largiretur; vel potius, ut nos per vitium a beata vita prolapsos, ad eamdem rursus Incarnationem suam revocaret. Theophania igitur ob eam causam hoc festum appellatur, quod apparuerit; Nativitas vero, quod natus sit.

[72] Exod. x, 21. [73] Exod. xiii, 21. [74] Isa. ix, 2. [75] II Cor. v, 17. [76] Psal. xlvi, 1. [77] Isa. ix, 6. [78] Matth. iii, 3. [79] Hebr. xiii, 8.

(82) *Τὸ σκότος.* Per « tenebras » intelligit Gregorius « errorem » et « peccatum; » per « lucem » autem, « veram fidei doctrinam et virtutem. »

(83) *Ἰδέτω*, etc. In Isaia ix, 2, juxta LXX, legitur: Ἴδε τὸ φῶς μέγα· « Vidit lucem magnam. »

(84) *Μελχισεδέκ.* Melchisedech sine patre et sine matre fuit Christi typus. Quod quidem in Christi nativitate completum est. Hinc Aug. tract. 8 *in Joan.* ait: « Christus singulariter natus de patre sine matre, de matre sine patre; sine matre Deus, sine patre homo, » etc.

(85) *Χριστός.* Reg. c, Κύριος, « Dominus. »

(86) *Υἱὸς καί*, etc. Sic LXX et melioris notæ codd. In ed., Υἱὸς, καί. Quod sic vertit Billius: « Parvulus natus est nobis filius, et datus est nobis. »

(87) *Κἀγώ.* Quinque Regg., ἐγώ.

(88) *Ἄχρονος.* Ἄναρχος legit Nicephorus in *Antirrh. adv. Const. Copronym.* ap. Mai, *Biblioth. nova* V, ii, 65. Edit.

(89) *Πιστεύσουσιν.* Sic sex Regg., Coisl. 2 et Or. 2. In ed., πιστεύουσιν, « credunt. »

(90) *Ἴδωσιν.* Duo Colb. addunt, αὐτόν.

(91) *Ἐκ τοῦ ἀεὶ ὄντος.* Hæc desunt in nonnullis.

(92) *Αὐτό.* Reg. ph, sed recentiori manu, ἑαυτόν.

(93) *Τῷ φανῆναι.* Chrys., τὸ φανῆναι. Mox idem, τὸ δὲ γεννᾶσθαι.

IV. Hoc festum nostrum est, hoc hodierno die A celebramus, Dei nimirum ad homines adventum, ut ad Deum accedamus, aut (id enim aptius dicitur), revertamur; ut, deposito veteri homine, novum induamus; et quemadmodum in veteri Adamo mortui sumus, ita in Christo vivamus, dum nimirum cum Christo et nascimur, et cruci affigimur, et sepelimur, et resurgimus. Pulchra enim in contrarium mutatio mihi subeunda est, ut, quemadmodum ex secundis rebus molestæ venerunt, sic etiam ex molestis lætæ et jucundæ redeant. *Ubi enim abundavit peccatum, superabundavit et gratia* [80]; et, si gustus condemnavit, quanto magis Christi passio justificavit? Quocirca non ut in publicis festis fieri solet, sed divine; non mundane, sed supra mundane; non quæ nostra sunt, sed ejus qui noster B est, vel, ut rectius loquar, ejus qui Dominus est; non quæ infirmitatis sunt, sed quæ curationis; non quæ creationis, sed quæ regenerationis, celebremus.

V. Id autem qua ratione consequemur? Nempe, si nec domus vestibula coronis cingamus, nec choros agitemus, nec vicos ornemus, nec oculum pascamus, nec aurem cantu mulceamus, nec olfactum muliebriter deliniamus, nec gustui lenocinemur, nec tactui gratificemur, promptis, inquam, illis ad vitium viis, et peccati januis, nec delicatis et circumfluentibus vestibus emolliamur, quarum quod pulcherrimum est, nulli usui est, nec gemmarum splendoribus, nec auri fulgoribus, nec colorum artificiis nativam pulchritudinem ementientibus, atque adversus divinam imaginem excogitatis; nec comessationi- C bus et ebrietatibus [81], quibus cubilia et impudicitias adjuncta esse scio; quandoquidem malorum magistrorum malæ doctrinæ sunt, vel potius, malorum seminum malæ segetes. Ne altos e frondibus toros figamus, ventri umbracula **666** delicata fabricantes. Nec fragrantia vina, nec coquorum lenocinia, nec exquisitissima unguenta in pretio habeamus. Nec terra et mare pretiosum nobis stercus dono offerant (hoc enim honore delicias afficere soleo); nec alius alium intemperantia superare contendamus. Mihi enim intemperantia est, quidquid superfluum est, usumque necessarios excedit; idque esurientibus aliis, atque inopia laborantibus, iis, inquam, qui ex eodem luto et temperamento constant.

VI. Verum hæc gentilibus, ac gentilitiis pompis, D festisque relinquamus: qui etiam iis, quos sacrificiorum nidor oblectat, deorum nomen tribuunt, apteque proinde divinum numen ventre colunt, mali utique malorum dæmonum, et fictores, et sacerdotes, et cultores. At nos, a quibus Verbum adoratur, si quid deliciis dandum est, in sermone deli-

Δ'. Τοῦτό ἐστιν ἡμῖν ἡ πανήγυρις, τοῦτο ἑορτάζομεν σήμερον, ἐπιδημίαν Θεοῦ πρὸς ἀνθρώπους, ἵνα πρὸς Θεὸν ἐνδημήσωμεν (94), ἢ ἐπανέλθωμεν (οὕτω γὰρ εἰπεῖν οἰκειότερον), ἵνα τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον ἀποθέμενοι, τὸν νέον ἐνδυσώμεθα· καὶ ὥσπερ ἐν τῷ Ἀδὰμ ἀπεθάνομεν, οὕτως ἐν τῷ Χριστῷ ζήσωμεν, Χριστῷ καὶ συγγεννώμενοι (95), καὶ συσταυρούμενοι, καὶ συνθαπτόμενοι (96), καὶ συνανιστάμενοι. Δεῖ γάρ με παθεῖν τὴν καλὴν ἀντιστροφήν· καὶ ὥσπερ ἐκ τῶν χρηστοτέρων, ἦλθε τὰ λυπηρὰ, οὕτως ἐκ τῶν λυπηρῶν, ἐπανελθεῖν τὰ χρηστότερα. *Οὗ γὰρ ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία, ὑπερεπερίσσευσεν ἡ χάρις*· καὶ εἰ ἡ γεῦσις κατέκρινε, πόσῳ μᾶλλον τὸ Χριστὸν παθεῖν ἐδικαίωσεν; Τοιγαροῦν ἑορτάζωμεν, μὴ πανηγυρικῶς, ἀλλὰ θεϊκῶς· μὴ κοσμικῶς, ἀλλ' ὑπερκοσμίως· μὴ τὰ ἡμέτερα, ἀλλὰ τὰ τοῦ ἡμετέρου, μᾶλλον δὲ τὰ τοῦ Δεσπότου· μὴ τὰ τῆς ἀσθενείας, ἀλλὰ τὰ τῆς ἰατρείας· μὴ τὰ τῆς πλάσεως, ἀλλὰ τὰ τῆς ἀναπλάσεως.

Ε'. Ἔσται δὲ τοῦτο πῶς; Μὴ πρόθυρα στεφανώσωμεν, μὴ χοροὺς συστησώμεθα, μὴ κοσμήσωμεν ἀγυιὰς, μὴ ὀφθαλμὸν ἑστιάσωμεν, μὴ ἀκοὴν καταυλήσωμεν, μὴ ὄσφρησιν ἐκθηλύνωμεν, μὴ γεῦσιν καταπορνεύσωμεν, μὴ ἁφῇ χαρισώμεθα, ταῖς προχείροις εἰς κακίαν ὁδοῖς, καὶ εἰσόδοις τῆς ἁμαρτίας, μὴ ἐσθῆτι μαλακισθῶμεν, ἁπαλῇ τε καὶ περιῤῥεούσῃ, καὶ ἧς τὸ κάλλιστον ἀχρηστία, μὴ λίθων διαυγείαις, μὴ χρυσοῦ περιλάμψεσι, μὴ χρωμάτων σοφίσμασι ψευδομένων τὸ φυσικὸν κάλλος, καὶ κατὰ τῆς εἰκόνος ἐξευρημένων· μὴ κώμοις καὶ μέθαις, οἷς κοῖται καὶ ἀσελγείας οἶδα συνεζευγμένας· ἐπειδὴ κακῶν διδασκάλων κακὰ τὰ μαθήματα, μᾶλλον δὲ πονηρῶν σπερμάτων πονηρὰ τὰ γεώργια. Μὴ στιβάδας ὑψηλὰς πηξώμεθα σκηνοποιοῦντες τῇ γαστρὶ τὰ τῆς θρύψεως. Μὴ τιμήσωμεν οἴνων τοὺς ἀνθοσμίας, ὀψοποιῶν μαγγανείας, μύρων πολυτελείας. Μὴ γῆ καὶ θάλασσα τὴν τιμίαν ἡμῖν κόπρον δωροφορείτωσαν· οὕτω γὰρ ἐγὼ τιμᾷν οἶδα τρυφήν. Μὴ ἄλλος ἄλλον ἀκρασίᾳ νικᾷν σπουδάζωμεν. Ἀκρασία γὰρ ἐμοὶ, πᾶν τὸ περιττὸν καὶ ὑπὲρ τὴν χρείαν· καὶ ταῦτα πεινώντων ἄλλων καὶ δεομένων, τῶν ἐκ τοῦ αὐτοῦ πηλοῦ τε καὶ κράματος.

Ϛ'. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν Ἕλλησι παρῶμεν, καὶ Ἑλληνικοῖς κόμποις, καὶ πανηγύρεσιν· οἳ καὶ θεοὺς ὀνομάζουσι (97) κνίσσαις χαίροντας, καὶ ἀκολούθως τὸ θεῖον τῇ γαστρὶ θεραπεύουσι, πονηροὶ πονηρῶν δαιμόνων, καὶ πλάσται, καὶ μυσταγωγοὶ, καὶ μύσται (98) τυγχάνοντες. Ἡμεῖς δὲ, οἷς Λόγος τὸ προσκυνούμενον, κἂν τι δέῃ (99) τρυφᾷν, ἐν λόγῳ (1)

[80] Rom. v, 20. [81] Rom. xiii, 13.

(94) *Ἐνδημήσωμεν*. « Præsentes simus, accedamus. » Sic plerique codd. In ed., ἐκδημήσωμεν, « excedamus. »

(95) *Συγγεννώμενοι*. « Nascimur. » Sic Comb. Sic etiam legit Billius. In ed., συγγενόμενοι, « conversamur. »

(96) *Συνθαπτόμενοι*. Chrys. et Par. addunt, προθύμως, « alacriter. »

(97) *Ὀνομάζουσι*. Or. 1, νομίζουσι, « Deos arbitrantur nidore sacrificiorum delectari. »

(98) *Μυσταγωγοὶ καὶ μύσται*. « Erroris ac dæmonum doctores et discipuli. »

(99) *Δέῃ*. Quatuor Regg., octo Colb., Chrys., δέοι.

(1) *Ἐν λόγῳ*. Coisl. 1, ἐν λόγοις.

τρυφήσωμεν, καὶ θείῳ νόμῳ, καὶ διηγήμασι (2), τοῖς τε ἄλλοις, καὶ ἐξ ὧν (3) ἡ παροῦσα πανήγυρις· ἵν' οἰκεῖον ᾖ (4) τὸ τρυφᾷν, καὶ μὴ πόῤῥω τοῦ συγκαλέσαντος. Ἢ βούλεσθε (καὶ γὰρ ἐγὼ σήμερον ἑστιάτωρ ὑμῖν) ἐγὼ τὸν περὶ τούτων παραθῶ λόγον τοῖς καλοῖς ὑμῖν δαιτυμόσιν, ὡς οἷόν τε δαψιλῶς τε καὶ φιλοτίμως, ἵν' εἰδῆτε, πῶς δύναται τρέφειν ὁ ξένος τοὺς ἐγχωρίους, καὶ τοὺς ἀστικοὺς (5) ὁ ἄγροικος, καὶ τοὺς τρυφῶντας ὁ μὴ τρυφῶν, καὶ τοὺς περιουσίᾳ λαμπροὺς, ὁ πένης τε καὶ ἀνέστιος; Ἄρξομαι δὲ ἐντεῦθεν· καί μοι καθήρασθε, καὶ νοῦν, καὶ ἀκοὴν, καὶ διάνοιαν, ὅσοι τρυφᾶτε τὰ τοιαῦτα· ἐπειδὴ περὶ Θεοῦ, καὶ θεῖος ὁ λόγος· ἵν' ἀπέλθητε τρυφήσαντες (6) ὄντως τὰ μὴ κενούμενα. Ἔσται δὲ ὁ αὐτὸς πληρέστατός τε ἅμα καὶ συντομώτατος· ὡς μήτε τῷ ἐνδεεῖ λυπεῖν, μήτε ἀηδὴς (7) εἶναι διὰ τὸν κόρον.

Ζ'. Θεὸς ἦν μὲν ἀεὶ, καὶ ἔστι, καὶ ἔσται· μᾶλλον δὲ *ἔστιν* ἀεί. Τὸ γὰρ *ἦν*, καὶ *ἔσται*, τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου τμήματα, καὶ τῆς ῥευστῆς φύσεως· *ὁ δὲ ὢν* ἀεὶ, καὶ τοῦτο αὐτὸς ἑαυτὸν ὀνομάζει, τῷ Μωϋσεῖ χρηματίζων (8) ἐπὶ τοῦ ὄρους. Ὅλον γὰρ ἐν ἑαυτῷ συλλαβὼν, ἔχει τὸ εἶναι, μήτε ἀρξάμενον, μήτε παυσόμενον (9), οἷόν τι πέλαγος οὐσίας ἄπειρον καὶ ἀόριστον, πᾶσαν ὑπερεκπῖπτον ἔννοιαν, καὶ χρόνου καὶ φύσεως· νῷ μόνῳ σκιαγραφούμενος, καὶ τοῦτο (10) λίαν ἀμυδρῶς καὶ μετρίως, οὐκ ἐκ τῶν (11) κατ' αὐτὸν, ἀλλ' ἐκ τῶν περὶ αὐτὸν, ἄλλης ἐξ ἄλλου φαντασίας συλλεγομένης, εἰς ἕν τι τῆς ἀληθείας ἴνδαλμα, πρὶν κρατηθῆναι, φεῦγον, καὶ πρὶν νοηθῆναι, διαδιδράσκον· τοσαῦτα περιλάμπον ἡμῶν τὸ ἡγεμονικὸν, καὶ ταῦτα κεκαθαρμένον, ὅσα καὶ ὄψιν ἀστραπῆς τάχος οὐχ ἱσταμένης: Ἐμοὶ δοκεῖν, ἵνα τῷ ληπτῷ μὲν ἕλκῃ πρὸς ἑαυτὸ (12) (τὸ γὰρ τελέως ἄληπτον, ἀνέλπιστον, καὶ ἀνεπιχείρητον), τῷ δὲ ἀλήπτῳ θαυμάζηται, θαυμαζόμενον δὲ ποθῆται πλέον, ποθούμενον δὲ καθαίρῃ, καθαῖρον δὲ θεοειδεῖς ἀπεργάζηται (13), τοιούτοις δὲ γενομένοις, ὡς οἰκείοις, ἤδη προσομιλῇ, τολμᾷ τι νεανικὸν ὁ λόγος, Θεὸς θεοῖς ἑνούμενός τε καὶ γνωριζόμενος, καὶ τοσοῦτον ἴσως, ὅσον ἤδη γινώσκει τοὺς γινωσκομένους. Ἄπειρον οὖν τὸ θεῖον καὶ δυσθεώρητον· καὶ τοῦτο πάντη καταληπτὸν αὐτοῦ μόνον, ἡ ἀπειρία· κἂν τις οἴηται τῷ ἁπλῆς (14) εἶναι φύσεως, ἢ ὅλον ἄληπτον εἶναι, ἢ τελέως ληπτόν. Τί γὰρ ὃς ἁπλῆς ἐστι φύσεως, ἐπιζητήσωμεν. Οὐ γὰρ δὴ τοῦτο φύσις αὐτῷ ἡ ἁπλό-

ciemur, atque in lege divina, et narrationibus, cum aliis, tum iis præsertim, quæ præsenti festo consentaneæ sunt; ut aptæ, minimeque ab eo, a quo convocati sumus, alienæ sint deliciæ nostræ. An vero placet, ut, quandoquidem hodierno die convivatoris apud vos munere perfungor, vobis, præclaris convivis, sermonem de his rebus, quam fieri poterit, lautissimum et copiosissimum apponam, ut noscatis, quam belle, et indigenas peregrinus, et urbanos rusticus, et deliciis operam dantes homo a deliciis alienus, et opibus claros pauper ac domo carens, alere queat? Hinc autem exordiar: ac vos, quæso, et mentem, et aures, et animum purgatum afferte, quicunque hujusmodi deliciis studetis (quandoquidem quæ de Deo habetur, divina quoque ipsa est oratio); ut deliciis haudquaquam evanescentibus revera affecti discedatis. Erit autem eadem simul et plenissima, et maxime compendiosa; ut nec ob defectum molestiam, nec ob saturitatem tædium afferat.

VII. Deus, et erat semper, et est, et erit: vel, ut rectius loquar, semper *est*. Nam *erat*, et *erit*, nostri temporis, fluxæque naturæ segmenta sunt. Ille autem semper *est*, atque hoc modo seipsum nominat, cum in monte Moysi oraculum edit[98]. Universum enim id, quod est, in se complectitur, nec principium habens, nec **667** finem habiturum, velut pelagus quoddam essentiæ immensum et interminatum, omnem, tum temporis, tum naturæ cogitationem superans; mente sola adumbratus is, et quidem perexigue ac perobscure, non ex his quæ in ipso sunt, sed quæ circa ipsum: alia ex alio collecta specie ad unum quoddam veritatis simulacrum, priusquam teneatur, effugiens, et priusquam intellectu percipiatur, se ipsum fuga proripiens: tantum principem nostri partem, eamque a vitiorum labe purgatam, collustrans, quantum oculorum aciem fulguris celeritas minime consistentis. Hoc autem, mea quidem sententia, idcirco fit, ut quatenus comprehendi potest, nos ad se trahat (quod enim percipi omnino nequit, id nec sperat quisquam, nec assequi conatur); quatenus autem capi non potest, admirationem sui excitet, atque ex ipsa admiratione vehementius expetatur, expetitus purget, purgans autem divinos efficiat, talesque cum redditi sunt, cum iis jam, velut cum familiaribus, consuetudinem habeat (metuo ne hoc audacius a me dictum videri possit), Deus diis unitus et cognitus, ac tantum fortasse, quantum jam eos, qui ipsi noti sunt, cogno-

[98] Exod. III, 14.

(2) *Καὶ διηγημασι*. Sic Regg. bm, ph, Chrys., etc. In ed., καὶ διηγήματι.
(3) *Ἐξ ὧν*, etc. « Ex quibus præsens solemnitas constat; » in qua scilicet agitur de homine creato, lapso et instaurando per mysterium Incarnationis.
(4) *Ἵν' οἰκεῖον ᾖ*. Sic Regg. b, c, o, bm, ph, Chrys., Coisl. 1, Or. 1, etc. In ed., ἵν' οἰκείαν ᾖ.
(5) *Ἀστικούς*. Sic tres Regg. et totidem Colb. ac Or. 1. In ed., ἀστυκούς.
(6) *Τρυφήσαντες*. Comb., τρυφήσοντες.
(7) *Ἀηδής*. Or. 1, ἀηδεῖς.
(8) *Χρηματίζων*. Sic Comb. ex duobus codd. et Bas. In ed., σχηματίζων, « effingens. »
(9) *Ἀρξάμενον ... παυσόμενον*. Or. 1, ἀρξάμενος ... παυσόμενος.
(10) *Τοῦτο*. Sic Reg. ph, etc. In ed., τούτῳ.
(11) *Οὐκ ἐκ τῶν*, etc. « Non ex iis quæ in ipso sunt, sed ex iis quæ sunt circa ipsum, » nempe, « ex creaturis. »
(12) *Ἑαυτό*. Reg. ph, ἑαυτόν.
(13) *Ἀπεργάζηται*. Tres Regg. ἐργάζηται.
(14) *Τῷ ἁπλῆς*. Sic tres Regg. et decem Colb. In ed., τὸ ἁπλῆς.

scit. Immensus igitur et infinitus est Deus, et ad contemplandum difficilis : atque hoc solum omnino de ipso comprehendi potest, nempe quod immensus, et infinitus sit : etsi quispiam existime., eum, quia simplicis naturæ sit, rationem hanc habere, ut, vel prorsus incomprehensibilis sit, vel prorsus ac perfecte comprehendi queat. Quid enim ille sit, qui naturam simplicem habet, exquiramus. Neque enim simplicitas illi natura est : quandoquidem nec compositis sola compositio.

A της· εἴπερ μηδὲ τοῖς συνθέτοις, μόνον τὸ εἶναι συνθέτοις.

VIII. Jam vero, cum immensitas bifariam consideretur, nempe et principii, et finis ratione (nam quod supra hæc est, ac non in his, immensum est); cum in superius profundum mens aspexit, non habens ubi consistat, formisque illis, quas de Deo concipit innitatur, immensum hoc et inextricabile, anarchum, hoc est, principio carens, appellavit : cum autem ad inferiora et posteriora, immortale atque interitus expers; cum vero utrumque contraxit et collegit, æternum. Æternitas enim, nec tempus, nec temporis pars ulla est (nec enim in mensuram cadit); sed quod nobis tempus est, solis motu definitum, hoc æternis ævum est, nimirum ille quasi temporalis quidam motus, et intervallum, quod simul cum æternis extenditur. Atque hæc nobis **668** in præsentia de Deo dicta sint. Neque enim plura disserere hujus est temporis, quandoquidem nobis hoc loco non de divinitate, sed de œconomia instituta est oratio. Deum porro cum dico, Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum dico; nec ultra hæc diffusa divinitate, ne deorum turbam inducamus; nec rursus infra hæc finita et restricta, ne deitatis inopia premi judicemur, vel propter unius principatum in Judaismum, vel propter deorum multitudinem in gentilismum incidentes. Nam utrobique malum æquale est, tametsi in contrariis reperiatur. Sic nimirum Sancta sanctorum, quæ etiam a seraphinis obteguntur, ac tribus sanctificationibus celebrantur[88], in unam dominationem ac deitatem coeuntibus : quemadmodum et alius quidam ante nos pulcherrime et sublimissime philosophatus est.

Η'. Διχῇ δὲ τοῦ ἀπείρου θεωρουμένου, κατά τε ἀρχὴν καὶ τέλος (τὸ γὰρ ὑπὲρ ταῦτα, καὶ μὴ ἐν τούτοις, ἄπειρον), ὅταν μὲν εἰς τὸν ἄνω βυθὸν (15) ὁ νοῦς ἀποβλέψῃ, οὐκ ἔχων ὅποι στῇ καὶ ἀπερείσηται ταῖς περὶ Θεοῦ φαντασίαις, τὸ ἐνταῦθα ἄπειρον καὶ ἀνέκβατον, ἄναρχον προσηγόρευσεν· ὅταν δὲ εἰς τὰ κάτω (16) καὶ τὰ ἑξῆς, ἀθάνατον καὶ ἀνώλεθρον· ὅταν δὲ συνέλῃ τὸ πᾶν, αἰώνιον. Αἰὼν γὰρ, οὔτε χρόνος, οὔτε χρόνου τι μέρος· οὐδὲ γὰρ μετρητόν· ἀλλ' B ὅπερ ἡμῖν (17) ὁ χρόνος, ἡλίου φορᾷ μετρούμενος, τοῦτο τοῖς ἀϊδίοις, αἰὼν, τὸ συμπαρεκτεινόμενον τοῖς οὖσιν, οἷόν τι χρονικὸν κίνημα, καὶ διάστημα. Ταῦτά μοι περὶ Θεοῦ πεφιλοσοφήσθω (18) τανῦν. Οὐδὲ γὰρ ὑπὲρ ταῦτα καιρὸς, ὅτι μὴ θεολογία τὸ προκείμενον ἡμῖν, ἀλλ' οἰκονομία. Θεοῦ δὲ ὅταν εἴπω, λέγω Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος· οὔτε ὑπὲρ ταῦτα τῆς θεότητος χεομένης, ἵνα μὴ δῆμον θεῶν εἰσαγάγωμεν· οὔτε ἐντὸς τούτων ὁριζομένης, ἵνα μὴ πενίαν θεότητος καταχριθῶμεν, ἢ διὰ τὴν μοναρχίαν Ἰουδαΐζοντες, ἢ διὰ τὴν ἀφθονίαν Ἑλληνίζοντες. Τὸ γὰρ κακὸν ἐν ἀμφοτέροις ὅμοιον, κἂν ἐν τοῖς ἐναντίοις εὑρίσκηται (19). Οὕτω μὲν οὖν τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων, ἃ καὶ τοῖς σεραφὶμ συγκαλύπτεται, καὶ δοξάζεται C τρισὶν ἁγιασμοῖς, εἰς μίαν συνιοῦσι κυριότητα καὶ θεότητα· ὃ καὶ ἄλλῳ τινὶ (20) τῶν πρὸ ἡμῶν πεφιλοσόφηται κάλλιστά τε καὶ ὑψηλότατα.

IX. Quoniam autem bonitati nequaquam satis erat sua ipsius solum contemplatione moveri, sed bonum diffundi ac propagari oportebat, ut plura essent, quæ beneficio afficerentur (id enim summæ bonitatis erat), primum angelicas et cœlestes virtutes cogitavit : atque illa cogitatio opus erat, quod Verbo conficiebatur, ac Spiritu explebatur. Atque ita secundi splendores procreati sunt, primi splendoris administri; sive intelligentes spiritus, sive ignem velut materiæ expertem et incorporeum, sive aliam quamdam naturam, quam proxime ad has acce-

Θ'. Ἐπεὶ δὲ οὐκ ἤρκει τῇ ἀγαθότητι τοῦτο, τὸ κινεῖσθαι μόνον τῇ ἑαυτῆς θεωρίᾳ, ἀλλ' ἔδει χεθῆναι τὸ ἀγαθὸν καὶ ὁδεῦσαι, ὡς πλείονα εἶναι τὰ εὐεργετούμενα (τοῦτο γὰρ τῆς ἄκρας ἦν ἀγαθότητος), πρῶτον μὲν ἐννοεῖ (21) τὰς ἀγγελικὰς δυνάμεις καὶ οὐρανίους· καὶ τὸ ἐννόημα ἔργον ἦν, Λόγῳ συμπληρούμενον (22), καὶ Πνεύματι τελειούμενον. Καὶ οὕτως ὑπέστησαν λαμπρότητες δεύτεραι, λειτουργοὶ τῆς πρώτης λαμπρότητος· εἴτε νοερὰ πνεύματα, D εἴτε πῦρ οἷον ἄϋλον καὶ ἀσώματον, εἴτε τινὰ φύσιν ἄλλην, ὅτι ἐγγυτάτω τῶν εἰρημένων, ταύτας ὑπο-

[88] Isa. VI, 2 seqq.

(15) *Εἰς τὸν ἄνω βυθόν.* Gloss., εἰς τὰ παρελθόντα, « ad præterita. »

(16) *Εἰς τὰ κάτω.* Reg. ph, εἰς τὸν κάτω, nempe, βυθόν. Gloss., εἰς τὰ μέλλοντα, « ad futura. »

(17) *Ὅπερ ἡμῖν.* Reg. c, ὃ παρ' ἡμῖν.

(18) *Πεφιλοσοφήσθω.* Reg. bm, πεφιλοσοφείσθω. Mox, οἰκονομία, « œconomia, » id est, « Incarnatio, » seu, « Nativitas. »

(19) *Εὑρίσκηται.* Comb., εὑρίσκεται.

(20) *Ὃ καὶ ἄλλῳ τινί*, etc. Schol. : Οἶμαι αὐτὸν Ἀθανάσιον λέγειν ἐν τῷ δ' πρὸς τὰς αἱρέσεις, εἴτουν κατὰ Ἀρειανῶν· « Credo Athanasium ab eo significari, in quarto adversus Hæreses, seu, adversus Arianos libro. » Nec aliter sentit Nicetas, quamvis locum non afferat. Budæus vero in commentariis, de quodam Dionysio sic interpretatur : « De hoc magno auctore Dionysio, » inquit, « quicunque ille fuerit, mihi locutus esse videtur Magnus Gregorius, » ἐν τῷ εἰς τὰ Γενέθλια λόγῳ, his verbis : Θεοῦ ὅταν εἴπω, λέγω Πατρός, etc.

(21) *Πρῶτον μὲν ἐννοεῖ*, etc. Schol. : Ὅτι πρὸ παντὸς τοῦ ὁρωμένου τούτου τοῦ κόσμου, ταύτας ὑποστῆναί φησι· « Ait cœlestes virtutes, ante hunc mundum oculis subjectum, fuisse conditas. » Hæc est communis omnium Græcorum opinic

(22) *Λόγῳ συμπληρούμενον.* « Verbo completum, et Spiritu perfectum ; » quod Nicetas, « sanctificatum, » exponit.

ληπτέον. Βούλομαι μὲν εἰπεῖν, ὅτι ἀκινήτους πρὸς A τὸ κακὸν, καὶ μόνην ἐχούσας τὴν τοῦ καλοῦ κίνησιν, ἅτε περὶ Θεὸν οὔσας, καὶ τὰ πρῶτα ἐκ Θεοῦ λαμπομένας· τὰ γὰρ ἐνταῦθα, δευτέρας ἐλλάμψεως. Πείθει δέ με, μὴ ἀκινήτους, ἀλλὰ δυσκινήτους, καὶ ὑπολαμβάνειν ταύτας, καὶ λέγειν, ὁ διὰ τὴν λαμπρότητα Ἑωσφόρος, σκότος διὰ τὴν ἔπαρσιν καὶ γενόμενος, καὶ λεγόμενος, αἵ τε ὑπ' αὐτὸν ἀποστατικαὶ δυνάμεις, δημιουργοὶ τῆς κακίας, τῇ τοῦ καλοῦ φυγῇ, καὶ ἡμῖν πρόξενοι.

Ι'. Οὕτω μὲν οὖν ὁ νοητὸς αὐτῷ, καὶ διὰ ταῦτα ὑπέστη κόσμος, ὡς ἐμὲ γοῦν περὶ τούτων φιλοσοφῆσαι, μικρῷ λόγῳ τὰ μεγάλα σταθμώμενον. Ἐπεὶ δὲ τὰ πρῶτα καλῶς εἶχεν αὐτῷ, δεύτερον ἐννοεῖ κόσμον ὑλικὸν καὶ ὁρώμενον· καὶ οὗτός ἐστι τὸ ἐξ B οὐρανοῦ καὶ γῆς, καὶ τῶν ἐν μέσῳ σύστημά τε καὶ σύγκριμα, ἐπαινετὸν μὲν τῆς καθ' ἕκαστον εὐφυΐας, ἀξιεπαινετώτερον δὲ τῆς ἐξ ἁπάντων εὐαρμοστίας καὶ συμφωνίας, ἄλλου πρὸς ἄλλο τι καλῶς ἔχοντος, καὶ πάντων πρὸς ἅπαντα, εἰς ἑνὸς κόσμου συμπλήρωσιν· ἵνα δείξῃ, μὴ μόνον οἰκείαν ἑαυτῷ φύσιν, ἀλλὰ καὶ πάντη ξένην ὑποστήσασθαι δυνατὸς ὤν. Οἰκεῖον μὲν γὰρ θεότητος, αἱ νοεραὶ φύσεις, καὶ νῷ μόνῳ ληπταί· ξένον δὲ παντάπασιν (23), ὅσαι ὑπὸ τὴν αἴσθησιν, καὶ τούτων αὐτῶν ἔτι πορρωτέρω, ὅσαι παντελῶς ἄψυχοι καὶ ἀκίνητοι· Ἀλλὰ τί τούτων ἡμῖν, τάχα ἂν εἴποι τις τῶν λίαν φιλεόρτων καὶ θερμοτέρων; Κέντει τὸν πῶλον (24) περὶ τὴν νύσσαν. Τὰ τῆς ἑορτῆς ἡμῖν φιλοσόφει, καὶ οἷς προκαθεζόμεθα σήμερον. Τοῦτο δὴ καὶ ποιήσω, καὶ εἰ μι- C κρὸν ἄνωθεν ἠρξάμην, οὕτω τοῦ πόθου καὶ τοῦ λόγου βιασαμένων (25).

dentem, eas existimare oportet. Gestit quidem animus dicere ad malum immobiles, atque ad bonum duntaxat agitationem habentes, utpote Deum circumstantes, ac primario Dei fulgore collucentes (hæc enim inferiora secundariæ illuminationis sunt); verum ut non omnino immobiles, sed ægre mobiles existimem ac dicam, mihi persuadet ille ob splendorem Lucifer, qui propter superbiam caligo, et effectus est, et nominatur, ac subjectæ ipsi rebelles potestates, quæ per boni fugam vitium effecerunt, illudque nobis contraxerunt.

X. Sic igitur, atque ob has causas, intellectilis mundus ab eo creatus est, quantum quidem ipse de his rebus philosophari queo, exigua oratione res magnas **669** expendens. Posteaquam autem primas creationis partes præclare constitutas vidit, alterum mundum materia constantem et aspectabilem cogitavit; hanc nimirum ex cœlo et terra, et his rebus, quæ eorum complexu continentur, coagmentationem et concretionem, laudandam illam quidem, ob singularum partium elegantiam, verum laudabiliorem ob eam, quæ ex universis exsistit, concinnitatem atque concordiam, alia re videlicet cum alia quadam pulchre quadrante, atque omnibus cum universis, ad unius mundi ornatum omnibus numeris absolvendum: ut illud ostenderet, se non modo sibiipsi cognatam et propinquam naturam, sed etiam omnino alienam posse procreare. Divinitatis enim propinquæ sunt naturæ mente præditæ, et quæ mente sola percipi possunt: alienæ autem prorsus, quæcunque sub sensus cadunt, hisque ipsis longius adhue remotæ, quæ anima prorsus et motu carent. Sed quorsum hæc ad nos, dixerit fortasse quispiam ex his, qui festis impensius delectantur, ac fervidiori animo sunt? Equum ad metam stimula. De iis, quæ ad festum attinent, et ob quæ hodie assidemus, philosophare. Hoc equidem faciam, etsi paulo altius exorsus sum, cum desiderium et orationis series ad id cogant.

ΙΑ'. Νοῦς μὲν οὖν ἤδη καὶ αἴσθησις (26), οὕτως ἀπ' ἀλλήλων διακριθέντα, τῶν ἰδίων ὅρων ἐντὸς εἱστήκεισαν, καὶ τὸ τοῦ δημιουργοῦ Λόγου μεγαλεῖον ἐν ἑαυτοῖς ἔφερον, σιγῶντες ἐπαινέται τῆς μεγαλουργίας, καὶ διαπρύσιοι κήρυκες. Οὔπω δὲ ἦν κρᾶμα ἐξ ἀμφοτέρων, οὐδέ τις μίξις τῶν ἐναντίων, σοφίας μείζονος γνώρισμα, καὶ τῆς περὶ τὰς φύσεις πολυτελείας· οὐδὲ ὁ πᾶς πλοῦτος τῆς ἀγαθότητος γνώριμος. Τοῦτο δὴ βουληθεὶς ὁ τεχνίτης ἐπιδείξασθαι Λόγος, καὶ ζῶον ἓν ἐξ ἀμφοτέρων, ἀοράτου τε λέγω καὶ ὁρατῆς φύσεως, δημιουργεῖ τὸν ἄνθρωπον· καὶ παρὰ μὲν τῆς ὕλης λαβὼν τὸ σῶμα ἤδη D προϋποστάσης, παρ' ἑαυτοῦ δὲ πνοὴν (27) ἐνθεὶς (ὃ δὴ νοερὰν ψυχὴν καὶ εἰκόνα Θεοῦ οἶδεν ὁ λόγος),

XI. Enimvero mens jam et sensus, sic inter se discreta, finibus suis se continebant, opificisque Verbi majestatem in seipsis ferebant, taciti laudatores insignis opificii, et celebres præcones. Nondum autem utriusque temperatio ulla erat, aut contrariorum mistura, quæ sublimioris sapientiæ ac circa naturarum creationem varietatis et excellentiæ specimen exhiberet; nec omnes bonitatis divitiæ notæ atque spectatæ erant. Cum igitur artifici Verbo istud ostendere placuisset, animal unum ex utroque, hoc est, ex invisibili ac visibili natura hominem fabricatur; atque a materia, quæ prius jam creata erat, corpus accipiens, a se autem spiraculum inserens (quod quidem intellectualem ani-

(23) *Ξένον δὲ παντάπασιν*, etc. Hæc sic exponit Nicetas: « Naturæ quæ in sensus cadunt, alienæ sunt a Deo ratione naturæ, eo quod nullam cum eo similitudinis rationem habeant. Verum, quantum ad creationis et Providentiæ rationem, nulla natura est a Deo aliena. »

(24) *Κέντει τὸν πῶλον*, etc. Rufinus proverbium istud sic vertit: « Quid hæc ad causam? Quid cursus agis extra metam? Illa nobis, quæ ad solemnitatem pertinent, dissere. »

(25) *Οὕτω τοῦ πόθου καὶ τοῦ λόγου βιασαμένων*. « Desiderio, et orationis serie cogentibus. » Hæc a Billio omissa.

(26) *Νοῦς ... καὶ αἴσθησις*. Gregorius, juxta Nicetam, per « mentem » intelligit « angelos; » per « sensum » vero, « mundum, » qui sensu percipitur.

(27) *Πνοήν*. « Spiraculum » Sic tres Regg., quatuor Colb., Coisl. 1, Clerm. Sic etiam legit Billius. In ed.. ζωήν, « vitam. »

mam, Deique imaginem Scriptura vocat), velut alterum quemdam mundum, in parvo magnum, in terra collocat, angelum alium, mistum adoratorem, visibilis naturæ spectatorem, intellectilis mysten, eorum quidem, quæ in terra sunt, regem, superis autem subditum, terrenum et cœlestem, caducum et immortalem, visibilem et intelligibilem, medium
670 inter magnitudinem et humilitatem; eumdem, spiritum et carnem; spiritum, propter gratiam; carnem, ob superbiam: illud, ut maneat, ac benefactoris gloriam prædicet; hoc, ut vexetur, ac per vexationes admoneatur, et ob magnitudinem glorians erudiatur atque castigetur; animal hic gubernatum, atque alio demigrans, et, quod mysterii extremum est, per animi ad Deum propensionem divinitatem consequens. Eo enim mihi veritatis ille B splendor, quem hic exigue haurimus, tendit, ut Dei claritatem et videam, et sentiam, dignam eo, qui, et constrinxit, et dissolvet, ac rursum sublimius colligabit.

A οἷόν τινα κόσμον δεύτερον, ἐν μικρῷ μέγαν, ἐπὶ τῆς γῆς ἵστησιν, ἄγγελον ἄλλον, προσκυνητὴν μικτὸν, ἐπόπτην τῆς ὁρατῆς κτίσεως, μύστην τῆς νοουμένης, βασιλέα τῶν ἐπὶ γῆς, βασιλευόμενον ἄνωθεν, ἐπίγειον καὶ οὐράνιον, πρόσκαιρον καὶ ἀθάνατον, ὁρατὸν καὶ νοούμενον, μέσον μεγέθους καὶ ταπεινότητος· τὸν αὐτὸν, πνεῦμα καὶ σάρκα· πνεῦμα διὰ τὴν χάριν, σάρκα διὰ τὴν ἔπαρσιν· τὸ μὲν, ἵνα μένῃ καὶ δοξάζῃ τὸν εὐεργέτην· τὸ δὲ, ἵνα πάσχῃ, καὶ πάσχων (28) ὑπομιμνήσκηται καὶ παιδεύηται τῷ μεγέθει φιλοτιμούμενος (29)· ζῶον ἐνταῦθα οἰκονομούμενον, καὶ ἀλλαχοῦ μεθιστάμενον, καὶ πέρας τοῦ μυστηρίου τῇ πρὸς Θεὸν νεύσει θεούμενον. Εἰς τοῦτο γὰρ ἐμοὶ φέρει τὸ μέτριον ἐνταῦθα φέγγος τῆς ἀληθείας, λαμπρότητα Θεοῦ καὶ ἰδεῖν καὶ παθεῖν, ἀξίαν τοῦ καὶ συνδήσαντος, καὶ λύσοντος (30), καὶ αὖθις συνδήσοντος ὑψηλότερον.

XII. Hunc arbitrii libertate donatum (ut bonum non minus illius esset, qui elegisset, quam ejus, qui semina præbuisset), in paradiso, quicunque tandem erat paradisus ille, collocavit, plantarum immortalium cultorem, hoc est, fortasse divinarum cogitationum, tam simpliciorum, quam perfectiorum, nudum, quantum ad simplicitatem et vitam arte et fuco carentem, atque omnis integumenti et munimenti expertem. Talem enim eum esse conveniebat, qui primum esset creatus. Ac legem, quasi materiam, libero arbitrio tradit. Lex autem illa præceptum erat, quo præscribebatur, tum quibus arboribus ei utendum esset, tum a qua manus abstinendæ. Ea porro erat scientiæ arbor, non illa quidem, aut male a principio consita, aut per invidiam C interdicta (ne illuc linguas suas Dei hostes injiciant, nec serpentem imitentur), sed bona quidem, tempestive percepta (contemplationis enim, ut ipse contemplando assequor, hæc arbor erat, ad quam iis solis tutus est ascensus, qui animi habitu perfectiori sunt); haudquaquam autem bona simplicioribus adhuc animis, atque appetitu avidiori præditis; quemadmodum nec perfectus ac solidus cibus iis conducit, qui tenera adhuc sunt ætate lacteque opus habent. Postquam autem diaboli invidia, et mulieris injuria, quam et ut mollior passa est, et ut ad persuadendum accommodatior, admovit (o infirmitatem meam! meam enim duco primi parentis infirmitatem); accepti mandati memoriam abjecit, et ab acerba esca victus est: tum vero simul et a ligno vitæ, et a paradiso, et ab ipso D Deo propter peccatum expellitur, et pelliceas tunicas induit, hoc est, fortasse crassiorem carnem, et mortalem ac renitentem; sicque primum suam fœditatem agnoscit, Deoque se abscondit. Illic 671

ΙΒ'. Τοῦτον (31) ἔθετο μὲν ἐν τῷ παραδείσῳ, ὅστις ποτὲ ἦν ὁ παράδεισος οὗτος, τῷ αὐτεξουσίῳ τιμήσας, ἵν' ᾖ τοῦ ἑλομένου τὸ ἀγαθὸν οὐχ ἧττον ἢ τοῦ παρασχόντος τὰ σπέρματα, φυτῶν ἀθανάτων γεωργὸν, θείων ἐννοιῶν ἴσως, τῶν τε ἁπλουστέρων καὶ τῶν τελεωτέρων, γυμνὸν τῇ ἁπλότητι καὶ ζωῇ τῇ ἀτέχνῳ, καὶ δίχα παντὸς ἐπικαλύμματος καὶ προβλήματος. Τοιοῦτον γὰρ ἔπρεπεν εἶναι τὸν ἀπ' ἀρχῆς. Καὶ δίδωσι νόμον, ὕλην τῷ αὐτεξουσίῳ. Ὁ δὲ νόμος ἦν ἐντολὴ, ὧν τε μεταληπτέον αὐτῷ φυτῶν, καὶ οὗ μὴ προσαπτέον. Τὸ δὲ ἦν τὸ ξύλον τῆς γνώσεως, οὔτε φυτευθὲν ἀπ' ἀρχῆς κακῶς, οὔτε ἀπαγορευθὲν φθονερῶς (μὴ πεμπέτωσαν ἐκεῖ τὰς γλώσσας οἱ θεομάχοι, μηδὲ τὸν ὄφιν μιμείσθωσαν)· ἀλλὰ καλὸν μὲν εὐκαίρως μεταλαμβανόμενον (θεωρία γὰρ ἦν τὸ φυτὸν, ὡς ἡ ἐμὴ θεωρία, ἧς μόνοις ἐπιβαίνειν ἀσφαλὲς τοῖς τὴν ἕξιν τελεωτέροις), οὐ καλὸν δὲ τοῖς ἁπλουστέροις ἔτι, καὶ τὴν ἔφεσιν λιχνοτέροις, ὥσπερ οὐδὲ τροφὴ τελεία λυσιτελὴς τοῖς ἁπαλοῖς ἔτι καὶ δεομένοις γάλακτος. Ἐπεὶ δὲ φθόνῳ διαβόλου, καὶ γυναικὸς ἐπηρείᾳ, ἥν τε ἔπαθεν ὡς ἁπαλωτέρα, καὶ ἣν προσήγαγεν ὡς πιθανωτέρα (φεῦ τῆς ἐμῆς ἀσθενείας! ἐμὴ γὰρ ἡ τοῦ προπάτορος), τῆς μὲν ἐντολῆς ἐπελάθετο τῆς δοθείσης, καὶ ἡττήθη τῆς πικρᾶς γεύσεως· ὁμοῦ δὲ (32) τοῦ τῆς ζωῆς ξύλου, καὶ τοῦ παραδείσου, καὶ τοῦ Θεοῦ, διὰ τὴν κακίαν ἐξόριστος γίνεται, καὶ τοὺς δερματίνους ἀμφιέννυται χιτῶνας, ἴσως τὴν παχυτέραν σάρκα, καὶ θνητὴν, καὶ ἀντίτυπον· καὶ τοῦτο πρῶτον γινώσκει τὴν ἰδίαν αἰσχύνην, καὶ ἀπὸ Θεοῦ κρύπτεται. Κερδαίνει μέν τι (33) κἀνταῦθα· τὸν θάνατον, καὶ τὸ διακοπῆναι τὴν ἁμαρτίαν, ἵνα μὴ ἀθάνατον ᾖ τὸ κακόν· καὶ γίνεται φιλανθρωπία ἡ τιμωρία. Οὕτω γὰρ ἐγὼ (34) πείθομαι κολάζειν Θεόν

(28) *Πάσχων*. Septem Colb., πάσχον.

(29) *Φιλοτιμούμενος*. Reg. bm, Coisl. 1, Or. 1, Par., φιλοτιμούμενον.

(30) *Λύσοντος*. Sic plures Regg. et Colb. Par. Comb., etc. In ed., λύσαντος.

(31) *Τοῦτον*. Sic tres Regg., novem Colb., Or. 1, Par., Comb. Mendose in ed., τοῦτο.

(32) *Ὁμοῦ δέ*. Sic quinque Regg. In ed., ὁμοῦ τε.

(33) *Μέν τι*. Sic septem Regg., tres Colb. Coisl. 1, etc. In ed., μέν τοι

(34) *Ἐγώ*. Deest in quinque Reg.

tamen aliquid elucratur; et ipsum aliquid, ipsa mors est, ac peccati præcisio, ne malum immortale esset. Ita pœna ipsa in misericordiam cessit. Sic enim Deum supplicia inferre persuasum habeo.

ΙΓ. Πολλοῖς δὲ παιδευθεὶς πρότερον, ἀντὶ πολλῶν A τῶν ἁμαρτημάτων, ὧν ἡ τῆς κακίας ῥίζα ἐβλάστησε κατὰ διαφόρους αἰτίας καὶ χρόνους, λόγῳ (35), νόμῳ, προφήταις, εὐεργεσίαις, ἀπειλαῖς, πληγαῖς, ὕδασιν, ἐμπρησμοῖς, πολέμοις, νίκαις, ἥτταις, σημείοις ἐξ οὐρανοῦ, σημείοις ἐξ ἀέρος, ἐκ γῆς, ἐκ θαλάττης, ἀνδρῶν, πόλεων, ἐθνῶν ἀνελπίστοις μεταβολαῖς (36), ὑφ' ὧν ἐκτριβῆναι τὴν κακίαν τὸ σπουδαζόμενον ἦν. Τέλος ἰσχυροτέρου δεῖται φαρμάκου ἐπὶ δεινοτέροις τοῖς ἀῤῥωστήμασιν, ἀλληλοφονίαις (37), μοιχείαις, ἐπιορκίαις (38), ἀνδρομανίαις, τὸ πάντων ἔσχατον τῶν κακῶν καὶ πρῶτον, εἰδωλολατρείαις, καὶ τῇ μεταθέσει τῆς προσκυνήσεως ἀπὸ τοῦ πεποιηκότος ἐπὶ τὰ κτίσματα. Ταῦτα ἐπειδὴ μείζονος ἐδεῖτο τοῦ βοηθήματος, μείζονος καὶ τυγχάνει. Τὸ δὲ ἦν αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος (39), ὁ B προαιώνιος, ὁ ἀόρατος, ὁ ἀπερίληπτος, ὁ ἀσώματος, ἡ ἐκ τῆς ἀρχῆς ἀρχή, τὸ ἐκ τοῦ φωτὸς φῶς, ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀθανασίας, τὸ ἐκμαγεῖον τοῦ ἀρχετύπου κάλλους (40), ἡ μὴ κινουμένη σφραγὶς, ἡ ἀπαράλλακτος εἰκών, ὁ τοῦ Πατρὸς ὅρος καὶ λόγος· ἐπὶ τὴν ἰδίαν εἰκόνα χωρεῖ, καὶ σάρκα φορεῖ διὰ τὴν σάρκα, καὶ ψυχῇ νοερᾷ διὰ τὴν ἐμὴν ψυχὴν μίγνυται, τῷ ὁμοίῳ τὸ ὅμοιον ἀνακαθαίρων. Καὶ πάντα γίγνεται (41), πλὴν τῆς ἁμαρτίας, ἄνθρωπος· κυηθεὶς μὲν ἐκ τῆς Παρθένου, καὶ ψυχὴν καὶ σάρκα προκαθαρθείσης τῷ Πνεύματι (ἔδει γὰρ καὶ γέννησιν τιμηθῆναι, καὶ παρθενίαν [42] προτιμηθῆναι)· προελθὼν δὲ Θεὸς μετὰ τῆς προσλήψεως, ἓν ἐκ δύο τῶν εναντίων, σαρκὸς καὶ Πνεύματος (43)· ὧν, τὸ C μὲν ἐθέωσε, τὸ δὲ ἐθεώθη. Ὢ τῆς καινῆς μίξεως! ὢ τῆς παραδόξου κράσεως! ὁ ὢν γίνεται, καὶ ὁ ἄκτιστος κτίζεται, καὶ ὁ ἀχώρητος χωρεῖται, διὰ μέσης ψυχῆς νοερᾶς μεσιτευούσης θεότητι, καὶ σαρκὸς παχύτητι. Καὶ ὁ πλουτίζων, πτωχεύει· πτωχεύει γὰρ τὴν ἐμὴν σάρκα, ἵν' ἐγὼ πλουτήσω τὴν αὐτοῦ θεότητα. Καὶ ὁ πλήρης, κενοῦται· κενοῦται γὰρ τῆς ἑαυτοῦ δόξης ἐπὶ μικρὸν (44), ἵν' ἐγὼ τῆς ἐκείνου μεταλάβω πληρώσεως. Τίς ὁ πλοῦτος τῆς ἀγαθότητος; Τί τὸ περὶ ἐμὲ τοῦτο (45) μυστήριον; Μετέλαβον τῆς εἰκόνος, καὶ οὐκ ἐφύλαξα· μεταλαμβάνει τῆς ἐμῆς σαρκὸς, ἵνα καὶ τὴν εἰκόνα σώσῃ, καὶ τὴν σάρκα ἀθανατίσῃ (46). Δευτέραν κοινωνεῖ κοινωνίαν, πολὺ τῆς προτέρας παραδοξοτέραν· ὅσῳ τότε μὲν τοῦ κρείττονος μετέδωκε, νῦν δὲ μεταλαμ- D βάνει τοῦ χείρονος. Τοῦτο τοῦ προτέρου θεοειδέστερον· τοῦτο τοῖς νοῦν ἔχουσιν ὑψηλότερον.

XIII. Multis autem prius modis, ob multa peccata, quæ ex vitii radice pullularunt, secundum diversas causas et tempora castigatus, sermone, lege, prophetis, beneficiis, comminationibus, plagis, aquis, incendiis, bellis, victoriis, cladibus, signis e cœlo, signis ex aere, ex terra, ex mari, hominum, urbium, gentium insperatis mutationibus; quæ omnia eo tendebant, ut malitia contereretur. Validiori tamen medicamento propter graviores morbos opus habere cœpit, nimirum ob mutuas cædes, adulteria, perjuria, furiosos masculorum amores, et, quod omnium malorum extremum ac primum est, idolorum cultum, atque adorationis a Creatore ad creaturas translationem. Quæ quoniam majus auxilium requirebant, majus etiam acceperunt. Istud autem erat ipse Dei Filius, ille sæculis antiquior, ille invisibilis, ille incomprehensibilis, ille incorporeus, illud ex principio principium, illud ex lumine lumen, ille fons vitæ et immortalitatis, illa archetypi expressio, illud immotum sigillum, illa per omnia similis imago, ille Patris terminus et ratio, ille, inquam, ad imaginem suam se confert, et carnem ob carnem gerit, et cum intellectuali anima propter animam meam jungitur, ut simile per simile repurget. Atque humana omnia excepto peccato suscipit [84]; conceptus quidem ex Virgine, animo et corpore a Spiritu præpurgata (nam et generationem honore affici, et virginitatem præferri oportebat); progressus autem Deus cum humanitate, unum ex duobus inter se contrariis, carne nimirum et Spiritu; quorum alterum deificavit, alterum deificatum est. O novam mistionem! o admirandam temperationem! Qui est, fit: qui creatus non est, creatur: qui nullo loco contineri potest, per interventum animæ intellectualis, inter divinitatem et carnis crassitiem, continetur. Qui locupletes alios ditat, paupertate afficitur: carnis enim meæ paupertatem subit, ut ego divinitatis ipsius opes consequar. Qui plenus est, exinanitur: sua enim gloria nonnihil exinanitur, ut ego plenitudinis ipsius particeps efficiar. Quænam hæc bonitatis divitiæ? Quodnam me circumstat mysterium? Divinam imaginem accepi, **672** nec custodivi: ille carnis meæ particeps fit, ut, et imagini salutem, et carni immortalitatem afferat. Secundum consortium nobiscum init, et quidem priori longe admirabilius; tum enim id, quod præstantius erat, nobis impertiit: at nunc ipse ejus, quod deterius est, particeps efficitur. Hoc priori illo divinius; hoc apud cordatos et prudentes viros multo sublimius.

[84] Hebr. IV, 15.

(35) Λόγῳ. « Sermone, alloquio, et insita nobis ratione. » Sic exponit Nicetas.

(36) Μεταβολαῖς. Par., ἐπιβολαῖς.

(37) Ἀλληλοφονίαις. Sic codd. in ed., ἀλληλοφωνίαις.

(38) Ἐπιορκίαις. Sic codd. Mendose in ed., ἐπιρκίαις.

(39) Τοῦ Θεοῦ Λόγος. « Dei Verbum. »

(40) Κάλλους. Deest in pluribus codicibus.

(41) Γίγνεται. Tres Regg. γίνεται.

(42) Παρθενίαν. Or. 1, παρθενείαν.

(43) Σαρκὸς καὶ Πνεύματος. « Humanitate et Deitate. »

(44) Ἐπὶ μικρόν. Billius: « ad breve tempus. »

(45) Τοῦτο. Non agnoscit Combefisius

(46) Ἀθανατίσῃ. Reg. c et Coisl. 1, ἀθανατήσῃ.

XIV. Quid ad hæc nobis sycophantæ dicunt, A acerbi, inquam, isti divinitatis expensores, rerum laudandarum reprehensores, circa lucem tenebrosi, circa sapientiam imperiti, pro quibus Christus gratis mortuus est, ingratæ creaturæ, diaboli figmenta? Siccine Deo beneficium ut crimen objicis? An propterea parvus est, quia propter te humilis, quia bonus ille Pastor, qui animam suam pro ovibus ponit[85], ad errantem ovem venit, ad montes et colles, in quibus sacrificabas, et vagantem invenit, et inventam iisdem humeris[86], quibus et crucis lignum, sustulit, sublatamque ad supernam vitam reduxit, reductamque eodem, quo eas quæ nunquam a grege aberrarunt, loco numeroque habuit? Quia lucernam, hoc est, carnem suam, accendit, et domum everrit, mundum scilicet a peccato repurgans, et B drachmam, hoc est, regiam imaginem vitiosis affectibus obrutam, conquisivit, atque angelos amicos suos, ea inventa, convocat, lætitiæque participes facit, quos etiam œconomiæ suæ conscios habuerat? Quia præviam lucernam splendidissima illa lux sequitur, et vocem Verbum, et pronubum sponsus, Domino peculiarem populum comparantem, ac per aquam ad Spiritum præpurgantem? Hæccine Deo objicis? Atque idcirco eum inferiorem esse censes, quia linteo præcingitur, ac discipulorum pedes abluit[87], optimumque ad sublimitatem iter humilitatem ostendit? Quia propter humi inclinatam animam se dejicit, ut ob peccatum deorsum vergentem secum erigat? Illud autem quid tu item reprehendis, quod cum publicanis, et apud publicanos C edit, et publicanos in discipulos convertit[88], ut ipse quoque aliquid lucretur? Quid tandem? Peccatorum salutem; nisi quis forte eo nomine medicum accuset, quod ad morbos se inclinet, fetoremque sustineat, ut sanitatem ægrotis donet: atque eum etiam, qui humanitatis et commiserationis **673** affectu permotus in foveam seipsum demittit, ut prolapsum jumentum[89] juxta legis præscriptum, servet.

XV. Missus quidem est, verum ut homo (duplici enim natura erat); siquidem, juxta corporis legem, et fatigatus est, et fame ac siti laboravit, et angore affectus est, et lacrymas fudit. Quod si etiam ut Deus, quid propterea? Beneplacitum Patris missio- D nem esse existima, cui sua quoque ascribit, tum ut principium temporis expers honore afficiat, tum ne Dei adversarius esse videatur. Quandoquidem ut traditus fuisse dicitur; ita se ipsum quoque tradidisse scribitur: atque ut a Patre ad vitam revocatus, et ad supera susceptus fuisse; ita seipsum quoque a mortuis excitasse, rursusque in cœlum

ΙΔ'. Πρὸς ταῦτα τί φασιν ἡμῖν οἱ συκοφάνται, οἱ πικροὶ τῆς θεότητος λογισταὶ, οἱ κατήγοροι τῶν ἐπαινουμένων, οἱ σκοτεινοὶ περὶ τὸ φῶς, οἱ περὶ τὴν σοφίαν ἀπαίδευτοι, ὑπὲρ ὧν Χριστὸς δωρεὰν ἀπέθανε, τὰ ἀχάριστα κτίσματα, τὰ τοῦ Πονηροῦ πλάσματα; Τοῦτο ἐγκαλεῖς Θεῷ, τὴν εὐεργεσίαν; Διὰ τοῦτο μικρὸς, ὅτι διὰ σὲ ταπεινός; Ὅτι ἐπὶ τὸ πλανώμενον ἦλθεν ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς, ὁ τιθεὶς τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν προβάτων, ἐπὶ τὰ ὄρη καὶ τοὺς βουνοὺς, ἐφ' ὧν ἐθυσίαζες, καὶ πλανώμενον εὗρε· καὶ εὑρὼν, ἐπὶ τῶν ὤμων ἀνέλαβεν, ἐφ' ὧν καὶ τὸ ξύλον· καὶ λαβὼν, ἐπανήγαγεν ἐπὶ τὴν ἄνω ζωήν· καὶ ἀναγαγὼν, τοῖς μένουσι συνηρίθμησεν; Ὅτι λύχνον ἧψε τὴν ἑαυτοῦ σάρκα, καὶ τὴν οἰκίαν ἐσάρωσε, τῆς ἁμαρτίας τὸν κόσμον ἀποκαθαίρων, καὶ τὴν δραχμὴν ἐζήτησε, τὴν βασιλικὴν εἰκόνα συγκεχωσμένην τοῖς πάθεσι, καὶ συγκαλεῖ τὰς φίλας αὐτῷ δυνάμεις (47) ἐπὶ τῇ τῆς δραχμῆς εὑρέσει, καὶ κοινωνοὺς ποιεῖται τῆς εὐφροσύνης, ἃς καὶ τῆς (48) οἰκονομίας μύστιδας πεποίητο; Ὅτι τῷ προδρόμῳ λύχνῳ τὸ φῶς ἀκολουθεῖ τὸ ὑπέρλαμπρον, καὶ τῇ φωνῇ ὁ Λόγος, καὶ τῷ νυμφαγωγῷ ὁ νυμφίος, κατασκευάζοντι Κυρίῳ λαὸν περιούσιον, καὶ προκαθαίροντι ἐπὶ τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦ ὕδατος; Ταῦτα ἐγκαλεῖς τῷ Θεῷ (49); Διὰ ταῦτα ὑπολαμβάνεις χείρονα, ὅτι λεντίῳ διαζώννυται, καὶ νίπτει τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν, καὶ δείκνυσιν ἀρίστην ὁδὸν ὑψώσεως, τὴν ταπείνωσιν; Ὅτι διὰ (50) τὴν συγκύπτουσαν χαμαὶ ψυχὴν ταπεινοῦται (51), ἵνα καὶ συνανυψώσῃ τὸ κάτω νεῦον ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας; Ἐκεῖνο δὲ πῶς οὐ κατηγορεῖς, ὅτι καὶ μετὰ τελωνῶν ἐσθίει, καὶ παρὰ τελώναις, καὶ μαθητεύει τελώνας, ἵνα καὶ αὐτός τι κερδάνῃ; Τί τοῦτο; Τὴν τῶν ἁμαρτωλῶν σωτηρίαν· εἰ μὴ καὶ τὸν ἰατρὸν αἰτιῷτό τις, ὅτι συγκύπτει ἐπὶ τὰ πάθη, καὶ δυσωδίας ἀνέχεται, ἵνα δῷ τὴν ὑγίειαν (52) τοῖς κάμνουσι· καὶ τὸν ἐπικλινόμενον βόθρῳ διὰ φιλανθρωπίαν, ἵνα τὸ ἐμπεπτωκὸς κτῆνος, κατὰ τὸν νόμον, ἀνασώσηται.

ΙΕ'. Ἀπεστάλη μὲν, ἀλλ' ὡς ἄνθρωπος· διπλοῦς γὰρ ἦν· ἐπεὶ καὶ ἐκοπίασε, καὶ ἐπείνησε, καὶ ἐδίψησε, καὶ ἠγωνίασε, καὶ ἐδάκρυσε νόμῳ σώματος (53)· εἰ δὲ καὶ ὡς Θεὸς, τί τοῦτο; Τὴν εὐδοκίαν τοῦ Πατρὸς, ἀποστολὴν εἶναι νόμισον, ἐφ' ὃν ἀναφέρει τὰ ἑαυτοῦ, καὶ ὡς ἀρχὴν τιμῶν ἄχρονον, καὶ τοῦ μὴ δοκεῖν εἶναι ἀντίθεος. Ἐπεὶ καὶ παραδεδόσθαι λέγεται, ἀλλὰ καὶ ἑαυτὸν παραδεδωκέναι γέγραπται· καὶ ἐγηγέρθαι παρὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ ἀνειλῆφθαι, ἀλλὰ καὶ ἑαυτὸν ἀνεσταχέναι, καὶ ἀνεληλυθέναι πάλιν· ἐκεῖνα τῆς εὐδοκίας, ταῦτα τῆς ἐξουσίας. Σὺ δὲ τὰ μὲν ἐλαττοῦντα λέγεις, τὰ

[85] Joan. x, 11. [86] Luc. xv, 4 sqq. [87] Joan. xiii, 4. [88] Luc. v, 27 sqq. [89] Deut. xxii, 4.

(47) *Φίλας αὐτῷ δυνάμεις.* « Amicas suas virtutes. »

(48) *Ἃς καὶ τῆς*, etc. Gabr.: « quas nec ipsum Incarnationis mysterium latuerat. »

(49) *Τῷ Θεῷ.* Deest τῷ in pluribus.

(50) *Ὅτι διά.* Sic tres Regg., tres Colb., Par., Comb. In eu., τί διά.

(51) *Ταπεινοῦται.* Sic codd. In Par. ed., ταπεινοῦνται.

(52) *Ὑγίειαν.* Comb., ὑγείαν.

(53) *Νόμῳ σώματος.* Colb. b, νόμῳ φύσεως, « lege naturæ. »

A ὑψοῦντα δὲ παρατρέχεις· καὶ ὅτι μὲν ἔπαθε, λογίζῃ· ὅτι δὲ ἑκὼν, οὐ προστίθης (54). Οἷα πάσχει καὶ νῦν ὁ Λόγος! Ὑπὸ μὲν τῶν, ὡς Θεὸς, τιμᾶται καὶ συναλείφεται· ὑπὸ δὲ τῶν, ὡς σὰρξ, ἀτιμάζεται καὶ χωρίζεται. Τίσιν ὀργισθῇ πλέον; Μᾶλλον δὲ τίσιν ἀφῇ; Τοῖς συναιροῦσι κακῶς, ἢ τοῖς τέμνουσι; Καὶ γὰρ κἀκείνους διαιρεῖν ἔδει, καὶ τούτους συνάπτειν· τοὺς μὲν τῷ ἀριθμῷ, τοὺς δὲ τῇ θεότητι. Προσκόπτεις τῇ σαρκί; Τοῦτο καὶ Ἰουδαῖοι. Ἢ καὶ Σαμαρείτην ἀποκαλεῖς; καὶ τὸ ἑξῆς σιωπήσομαι. Ἀπιστεῖς τῇ θεότητι; Τοῦτο οὐδὲ οἱ δαίμονες. Ὦ δαιμόνων (55) ἀπιστότερε, καὶ Ἰουδαίων ἀγνωμονέστερε! Ἐκεῖνοι τὴν τοῦ Υἱοῦ προσηγορίαν, ὁμοτιμίας φωνὴν ἐνόμισαν· οὗτοι τὸν ἐλαύνοντα Θεὸν ᾔδεσαν. Ἐπείθοντο γὰρ ἐξ ὧν ἔπασχον. Σὺ δὲ, B οὐδὲ (56) τὴν ἰσότητα δέχῃ, οὐδὲ ὁμολογεῖς τὴν θεότητα. Κρεῖττον ἦν σοι περιτετμῆσθαι καὶ δαιμονᾷν, ἵν' εἴπω τι καὶ γελοίως, ἢ ἐν ἀκροβυστίᾳ καὶ ὑγιείᾳ διακεῖσθαι πονηρῶς καὶ ἀθέως.

ΙϚʹ. Μικρὸν (57) μὲν οὖν ὕστερον ὄψει καὶ καθαιρόμενον Ἰησοῦν ἐν (58) τῷ Ἰορδάνῃ τὴν ἐμὴν κάθαρσιν· μᾶλλον δὲ ἁγνίζοντα τῇ καθάρσει τὰ ὕδατα (οὐ γὰρ δὴ αὐτὸς ἐδεῖτο (59) καθάρσεως, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου), καὶ σχιζομένους τοὺς οὐρανοὺς, καὶ ὑπὸ τοῦ συγγενοῦς Πνεύματος μαρτυρούμενον, καὶ πειραζόμενον, καὶ νικῶντα (60), C καὶ ὑπὸ ἀγγέλων ὑπηρετούμενον, καὶ θεραπεύοντα πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν, καὶ ζωοποιοῦντα νεκροὺς (ὡς ὄφελόν γε καὶ σὲ τῇ κακοδοξίᾳ νενεκρωμένον), καὶ δαίμονας ἀπελαύνοντα, τὰ μὲν δι' ἑαυτοῦ, τὰ δὲ διὰ τῶν μαθητῶν, καὶ ἄρτοις ὀλίγοις τρέφοντα μυριάδας, καὶ πεζεύοντα πέλαγος, καὶ προδιδόμενον, καὶ σταυρούμενον, καὶ συσταυροῦντα τὴν ἐμὴν ἁμαρτίαν· ὡς ἀμνὸν προσαγόμενον, καὶ ὡς ἱερέα προσάγοντα, ὡς ἄνθρωπον θαπτόμενον, καὶ ὡς Θεὸν ἐγειρόμενον, εἶτα καὶ ἀνερχόμενον, καὶ ἥξοντα μετὰ τῆς ἑαυτοῦ δόξης. Πόσαι μοι πανηγύρεις καθ' ἕκαστον τῶν τοῦ Χριστοῦ μυστηρίων! Ὧν ἁπάντων κεφάλαιον ἓν, ἡ ἐμὴ τελείωσις καὶ ἀνάπλασις, καὶ πρὸς τὸν πρῶτον Ἀδὰμ ἐπάνοδος.

D ΙΖʹ. Νυνὶ δέ μοι δέξαι τὴν κύησιν (61), καὶ προσκίρτησον· εἰ καὶ (62) μὴ ὡς Ἰωάννης ἀπὸ γαστρὸς, ἀλλ' ὡς Δαβὶδ ἐπὶ τῇ καταπαύσει τῆς κιβωτοῦ. Καὶ τὴν ἀπογραφὴν αἰδέσθητι, δι' ἣν εἰς οὐρανοὺς ἐγράφης (63)· καὶ τὴν γέννησιν σεβάσθητι, δι' ἣν ἐλύθης τῶν δεσμῶν τῆς γεννήσεως (64)· καὶ τὴν Βηθ-

A ascendisse prædicatur. Illa beneplaciti, hæc potestatis. At tu ea quidem, quæ minuendi vim habent, profers; quæ autem efferendi, præteris : atque id quidem expendis, quod passus sit; quod autem sponte, non adjungis. Proh qualia etiamnum patitur Verbum! Ab aliis ut Deus honoratur atque contrahitur; ab aliis ut caro contemnitur, ac separatur. Utris tandem gravius irascetur? Vel potiùs, utris plus condonabit, iisne qui male contrahunt, an qui scindunt? Nam et illos dividere, et hos conjungere oportebat : illos, inquam, numero, hos divinitate. Offendis ad carnem? Et Judæi etiam. Num Samaritanum quoque vocas[90] (nam quod sequitur, tacebo)? Deitati fidem abrogas? Hoc ne dæmones quidem ipsi fecerunt. O dæmonibus incredulior, B et Judæis insipientior! Isti quidem Filii nomen, æqualitatis vocem esse censebant : illi autem eum, a quo fugabantur, Deum norant. Illis enim ea, quæ patiebantur, fidem faciebant. At tu, nec æqualitatem admittis, nec divinitatem confiteris. Proinde satius tibi fuerat circumcisum esse, atque a dæmone obsideri, ut ridicule aliquid dicam, quam in præputio et incolumi valetudine, tam prave et impie affici.

XVI. Ac quidem paulo post, et Jesum, purgationis meæ causa, in Jordane[91] purgari videbis, vel potius, aquas purgatione sua purificare (neque enim ipse purgatione opus habebat, qui peccata mundi tollit); et cœlos scindi, et cognati Spiritus testimonio celebrari, et tentari, et victoriam referre, et angelorum ministerio uti, et morbos omnes ac C languores **674** curare, et mortuos ad vitam lucemque revocare (quemadmodum utinam te quoque, fidei pravitate mortuum), et dæmones, partim per seipsum, partim etiam per apostolos, in fugam agere, et paucis panibus multa hominum millia nutrire, et pedibus per mare iter facere, et prodi, et in crucem tolli, ac peccatum meum cruci secum affigere : ut agnum offerri, et ut sacerdotem offerre, ut hominem sepultura affici, et ut Deum resurgere, ac postea in cœlum ascendere, tandemque cum gloria sua venturum esse. Papæ, quot mihi festos dies, hæc singula Christi mysteria suppeditant! Quorum omnium unum hoc caput est, atque unus hic scopus, nimirum mea perfectio et instauratio, atque ad primum illum Adamum reditus.

D XVII. Nunc autem conceptum accipe, ac præsulta : si minus ut Joannes ab utero, at certe ut David ob requiem Arcæ[92]. Descriptionem reverere, propter quam in cœlis ipse describeris : et nativitatem celebra, ob quam nativitatis vinculis solutus es, et parvam illam Bethleem honora, quæ te in

[90] Joan. VIII, 48. [91] Matth. III, 13. [92] II Reg. VI, 14.

(54) *Προστίθης*. Reg. d, προστίθεις.
(55) *Ὦ δαιμόνων*. Sic tres Regg. et tres Colb. In ed., ὦ καὶ δαιμόνων.
(56) *Οὐδέ*. Regg. bm. ph et plures Colb., οὔτε.
(57) *Μικρόν*. « Paulo post. » Id est, duodecimo a Christi nativitate die, in quo ejus baptismi memoria celebratur.
(58) *Ἐν*. Deest in pluribus Regg. et Or. 1.
(59) *Ἐδεῖτο*. Par., δεῖται.
(60) *Καὶ νικῶντα*. Coisl. 1, Or. 1, Comb. addunt, τὸν πειράζοντα, « et de tentatore victoriam referre. »
(61) *Τὴν κύησιν*. « Conceptum, fetum » in utero. Non enim partu effuso, sive Christo nato, exsultavit Joannes, sed priusquam nasceretur. Billius « partum. »
(62) *Εἰ καί*. Tres Regg. et Or. 1, εἴ τοι.
(63) *Ἐγράφης*. Quatuor Regg. et Or. 1, γράφῃ.
(64) *Γεννήσεως*. Regg. c, ἁμαρτίας, « peccati. »

paradisum reduxit : et præsepe adora, propter quod, cum rationis expers esses, a Verbo nutritus es. Cognosce, ut bos, possessorem tuum, Isaias te admonet, et, ut asinus, præsepe domini sui [93]; sive mundus quispiam sis ac legi subjectus, rectamque doctrinam ruminans, atque ad sacrificium idoneus : sive etiam adhuc immundus, ac cibo et sacrificiis inutilis, ethnicæque partis. Cum stella curre, cum Magis dona offer, aurum, thus et myrrham, ut regi, ut Deo, et ut tua causa mortuo. Cum pastoribus Deum laudibus celebra; cum angelis hymnum dicito; cum archangelis choros ducito. Sit cœlestium et terrenarum virtutum communis celebritas. Nam eas quoque hodierno die simul festum celebrare, ac lætitia gestire confido : siquidem hominum Deique amore præditæ sunt, quemadmodum illæ, quas David inducit post passionem, cum Christo simul ascendentes, ac simul occurrentes, seque invicem ad portas attollendas [94] inhortantes.

XVIII. Unum hoc duntaxat ex iis omnibus, quæ circa Christi nativitatem **675** contigerunt, odio habe, ac detestare, nimirum puerorum cædem ab Herode perpetratam. Imo vero hanc quoque venerare, hanc, inquam, coætaneam Christo victimam, quæ pro nova victima mactata est. Si in Ægyptum profugiat, alacri animo te ipsi fugæ comitem adjunge. Præclarum est cum Christo persecutionem patiente fugere. Si diuturniorem in Ægypto moram faciat, ex Ægypto eum voca, qui rite illic adoratur et colitur. Per omnes Christi ætates ac virtutes, ut Christi discipulus, sine reprehensione incede. Purificare, circumcidere, velum a nativitate contractum abscinde. Postea in templo doce, sacrilegos nundinatores ejice : lapidibus, si ita necesse sit, incessi te patere. Lapidatores, mihi crede, falles, ac per medium ipsorum, ut Deus, fugies. Verbum enim lapidibus non feritur. Si ad Herodem adductus fueris, plerumque ne verbum quidem unum respondeas. Silentium tuum magis venerabitur, quam prolixos aliorum sermones. Si flagello cæsus fueris, quæ supersunt, exposce. Fel gusta propter gustum; aceto potare, sputa require, alapas et co-

λεὲμ τίμησον τὴν μικρὰν, ἢ σε πρὸς τὸν παράδεισον ἐπανήγαγε· καὶ τὴν φάτνην προσκύνησον, δι' ἣν ἄλογος ὢν, ἐτράφης ὑπὸ τοῦ Λόγου. Γνῶθι, ὡς βοῦς, τὸν κτησάμενον, Ἠσαΐας διακελεύεταί σοι, καὶ, ὡς ὄνος, τὴν φάτνην τοῦ κυρίου αὐτοῦ· εἴτε τῶν καθαρῶν τις εἶ, καὶ ὑπὸ τὸν νόμον, καὶ μηρυκισμὸν ἀναγόντων τοῦ λόγου, καὶ πρὸς θυσίαν ἐπιτηδείων· εἴτε τῶν ἀκαθάρτων τέως, καὶ ἀβρώτων, καὶ ἀθύτων, καὶ τῆς ἐθνικῆς μερίδος. Μετὰ τοῦ ἀστέρος δράμε, καὶ μετὰ Μάγων δωροφόρησον, χρυσὸν, καὶ λίβανον, καὶ σμύρναν, ὡς βασιλεῖ, καὶ ὡς Θεῷ, καὶ ὡς διὰ σὲ νεκρῷ. Μετὰ ποιμένων δόξασον, μετὰ ἀγγέλων ὕμνησον, μετὰ ἀρχαγγέλων χόρευσον (65). Ἔστω κοινὴ πανήγυρις οὐρανίων καὶ ἐπιγείων δυνάμεων. Πείθομαι γὰρ κἀκείνας συναγάλλεσθαι καὶ συμπανηγυρίζειν σήμερον· εἴπερ εἰσὶ φιλάνθρωποι καὶ φιλόθεοι, ὥσπερ ἃς Δαβὶδ εἰσάγει μετὰ τὸ πάθος συνανιούσας Χριστῷ, καὶ προσυπαντώσας (66), καὶ διακελευομένας ἀλλήλαις τὴν τῶν πυλῶν ἔπαρσιν.

ΙΗ'. Ἓν μίσησον τῶν περὶ τὴν Χριστοῦ γέννησιν, τὴν Ἡρώδου παιδοκτονίαν· μᾶλλον δὲ καὶ ταύτην αἰδέσθητι, τὴν ἡλικιῶτιν Χριστοῦ θυσίαν, τοῦ καινοῦ (67) σφαγίου προθυομένην. Ἂν εἰς Αἴγυπτον φεύγῃ, προθύμως συμφυγαδεύθητι. Καλὸν τῷ Χριστῷ συμφεύγειν (68) διωκομένῳ. Ἂν ἐν Αἰγύπτῳ βραδύνῃ, κάλεσον αὐτὸν ἐξ Αἰγύπτου, καλῶς ἐκεῖ προσκυνούμενον (69). Διὰ πασῶν ὅδευσον ἀμέμπτως τῶν ἡλικιῶν Χριστοῦ καὶ δυνάμεων, ὡς Χριστοῦ μαθητής. Ἁγνίσθητι, περιτμήθητι, περιελοῦ τὸ ἀπὸ γενέσεως κάλυμμα. Μετὰ τοῦτο δίδαξον ἐν τῷ ἱερῷ, τοὺς θεοκαπήλους ἀπέλασον· λιθάσθητι, ἂν τοῦτο δέῃ (70) παθεῖν· λήσῃ τοὺς βάλλοντας, εὖ οἶδα, φεύξῃ καὶ διὰ μέσου αὐτῶν, ὡς Θεός. Ὁ Λόγος γὰρ οὐ λιθάζεται. Ἂν Ἡρώδῃ (71) προσαχθῇς, μηδὲ ἀποκριθῇς τὰ πλείω. Αἰδεσθήσεταί σου καὶ τὴν σιωπὴν πλέον (72) ἢ ἄλλων τοὺς μακροὺς λόγους. Ἂν φραγελλωθῇς (73), καὶ τὰ λειπόμενα ζήτησον. Γεῦσαι χολῆς, διὰ τὴν γεῦσιν· ὄξος ποτίσθητι, ζήτησον ἐμπτύσματα, δέξαι ῥαπίσματα, κολαφίσματα· ἀκάνθαις στεφανώθητι, τῷ τραχεῖ τοῦ κατὰ Θεὸν βίου· περιβαλοῦ (74) τὸ κόκκινον, δέξαι κάλαμον, προσκυνήθητι παρὰ τῶν παιζόντων τὴν ἀλήθειαν· τέλος συσταυρώθητι, συν-

[93] Isa. I, 3. [94] Psal. XXIII, 7, 9.

(65) *Μετὰ ἀγγέλων ὕμνησον· μετὰ ἀρχαγγέλων χόρευσον*. Sic tres Regg., decem Colb., Or. 1, Comb. Sic etiam legunt Nicetas et Ruffinus. In ed., μετὰ ἀγγέλων χόρευσον· μετὰ ἀρχαγγέλων ὕμνησον.

(66) *Προσυπαντώσας*. Sic quatuor Regg. et novem Colb. In ed., προσαπαντώσας.

(67) *Τοῦ καινοῦ*, etc. « Pro nova victima. » Hoc profecto nomine infantes martyres celebrantur, quod pro Christo victima cæsi sunt. Hinc optime Nicetas : Ὅτι ἀνῃρέθησαν, και πρὸ αὐτοῦ, καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ· « Quod ante ipsum et pro ipso sublati sunt. » Singularis namque innocentium laus ea est, quod odio Christi ab Herode occisi sint, qui, ipsis quidem mortem inferendo, ipsum Christum e vivis tollere volebat. Innocentes igitur hic a Gregorio præcipue considerantur, quasi occisi « pro Christo, » non « ante Christum, » ut vertit Billius. Sic ipse Gregorius, Or. XV, n. 3, de Eleazaro loquens, vocem hanc προθυόμενος sensu jam exposito accipit. Ait enim : Πρότερον μὲν καὶ προθυόμενος τοῦ λαοῦ, καὶ προσευχόμενος· « Prius quidem pro populo sacrificia et preces adhibens. »

(68) *Συμφεύγειν*. Reg. ph, συμφυγεῖν.

(69) *Κάλεσον αὐτὸν ἐξ Αἰγύπτου; καλῶς ἐκεῖ προσκυνούμενον*. « Voca eum ex Ægypto, rite illic adoratum. » Sic optime Gabr. Nam Gregorius hic Ægyptiorum fidem commendat. Billius vero sic vertit : « Ex Ægypto eum voca. Quod quidem fiet, si eum pulchre atque honorifice illic adoraris. »

(70) *Δέῃ*. Tres Regg. et Or. 1, δέοι.

(71) *Ἡρώδῃ*. Coisl. 1, Πιλάτῳ, « Pilato. »

(72) *Πλέον*. Deest in Or. 1.

(73) *Φραγελλωθῇς*. Sic Or. 1. In ed., φλαγελλωθῇς.

(74) *Περιβαλοῦ*. Sic duo Regg. et undecim Colb. In ed., περιλαβοῦ.

νεκρώθητι, συντάφηθι προθύμως, ἵνα καὶ συναναστῇς, καὶ συνδοξασθῇς, καὶ συμβασιλεύσῃς, Θεὸν ὁρῶν ὅσον ἐστὶ (75), καὶ ὁρώμενος, τὸν ἐν Τριάδι προσκυνούμενόν τε καὶ δοξαζόμενον, ὃν καὶ νῦν τρανοῦσθαι ἡμῖν (76) εὐχόμεθα, ὅσον ἐφικτὸν τοῖς δεσμίοις τῆς σαρκὸς, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας (77). Ἀμήν.

A laphos accipe, fac spinis, hoc est, piæ vitæ asperitate, coroneris. Coccinum induas, arundinem accipias, ab iis, qui veritatem ludibrio habent, adoreris. Denique prompto animo simul crucifigaris, simul moriare, simul sepeliaris, ut simul quoque resurgas, et gloria doneris ac regnes, Deum, quantus est, conspiciens, vicissimque conspectus ab eo, qui in Trinitate adoratur, et glorificatur, quem nunc quoque nobis, quantum carnis vinculo constrictis licet, declarari optamus, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria in sæcula. Amen.

(75) *Ὅσον ἐστί*. Coisl. 1, tres Colb. et Comb., ὅσον ἐστὶν ἐφικτόν, « quantum possibile est. »

(76) *Ἡμῖν*. Sic plures codd. In ed., ὑμῖν.

(77) *Αἰῶνας*. Reg. c et Comb. addunt, τῶν αἰώνων, « sæculorum. »

---

676 MONITUM IN ORATIONES XXXIX ET XL.

I. Novum mysterium, sacrum scilicet Christi baptisma, in ista ac sequenti oratione celebrat Gregorius. Quamvis autem prior « in sancta Lumina » inscribatur, non inde tamen concludendum putamus, ut quidam eruditi (78) censuerunt, hanc orationem ad « Luminum, » seu « Purificationis » festum, 2 Februarii in Ecclesia celebratum, referendam esse. Ne verbum quidem in ista oratione reperire est, quod Mariæ purificationem designet. Totus incumbit orator in prædicando Christi baptismate, a quo Luminum festivitas ortum habuit. Ac ne sit ullus hac de re erroris metus, Theologum sic loquentem audiamus (n. 1) : « Sanctus Luminum dies ad quem pervenimus, quemque hodie divino beneficio celebravimus, a Christi mei baptismate originem ducit. » Præterea, ut recte observat Tillemontius (79), baptismus apud Græcos « illuminatio » dicebatur, quod nimirum catechumeni per baptismum a peccati et vitiorum caligine, ad justitiæ et veritatis lucem convolarent. Christus igitur in hac priori oratione a Gregorio prædicatur, ut lux vera illuminans mundum, ac in tenebris etiam lucens. Unde primum catechumenos hortatur, ut, abjectis tenebris, ad puram et perfectam regenerationis lucem per baptismum accedant. Deinde mysterium istud, tam cum nefandis ethnicorum mysteriis, quam cum legalibus Judæorum institutis, ac impiis hæreticorum dogmatibus conferens, illorum omnium doctrinam nostra longe inferiorem demonstrat. Nominatim demum Novatianos exagitat, qui solam agnoscentes purgationem, quæ baptismo comparatur, nequaquam amplius semel post baptismum lapsos ad pœnitentiam admitterent.

II. Quod autem ad alteram orationem, « in sanctum baptisma » inscriptam, attinet, nullum ferme potest esse dubium, quin paratus accesserit Gregorius, ut uno die, unaque conjunctim oratione, totam hanc, tum de Christi, tum de Christianorum baptismate disputationem absolveret. Exorditur enim (n. 1) : « Quoniam heri splendidum Luminum diem celebravimus... hodie de baptismo breviter disseremus ; etenim hesterna luce a nobis oratio paucis expressa fuit, tum quia temporis angustia premebamur, tum quia sermo saturitatem ac fastidium fugiebat. » Hinc merito quidem hæc oratio, velut altera præcedentis orationis pars haberi debet. In priori namque Christus baptismum suscipiens, consideratur ut vera lux illuminans hominem venientem in hunc mundum ; in ista vero consideratur homo, quatenus est a Christo per baptismum illuminatus. In pertractando autem tam ineffabili mysterio, tanta erat rerum copia, ut nequaquam mirum videatur, si Gregorius, quamvis orationis initio se « breviter dicturum » promiserit, fuse tamen de baptismatis excellentia loquatur. Baptismi donum mirifice amplificans, **677** ipsum creationis dono præstantius declarat. Idcirco, modo blande, modo fortiter catechumenos urget, ut prompto et alacri animo ad baptismatis lavacrum accedant ; et prolixiori sermone ostendens quantum sit in mora periculum, varia cunctantium ac procrastinantium argumenta invicte refellit. Ex his autem quæ tum in præcedenti Monito, tum in isto argumento diximus, non male nobis concludendum videtur, orationem « in sancta Lumina » Constantinopoli habitam fuisse 6 Januarii 381, alteram vero « De Baptismate, » die sequenti, id est 7 Januarii ejusdem anni.

(78) Pamelius in annot. in Cyp. ; Gelas. in suo Martyrolog.

(79) T. IX, art. LXV, p. 465.

ORATIO XXXIX[a].

In sancta Lumina.

A

I. Rursum Jesus meus, et rursum mysterium; mysterium non fallax, nec indecorum, nec gentilitii erroris ac temulentiæ (sic enim veneranda illorum mysteria voco, atque etiam, ut arbitror, omnes mente præditi); sed mysterium excelsum et divinum, ac supernum splendorem concilians. Etenim sanctus Luminum dies, ad quem pervenimus, quemque hodie divino beneficio celebravimus, originem quidem a Christi mei baptismate ducit: Christi, inquam, qui est lux vera, illuminans omnem hominem venientem in mundum [95]: meam autem quoque purgationem operatur, ac lumini ei adjumentum affert, quod ab eo sublimitus ab initio acceptum, peccati caligine obduximus atque confudimus.

B

II. Quocirca divinam vocem audite, mihi quidem hujusmodi rerum et discipulo et magistro, atque utinam etiam vobis vehementer insonantem: *Ego sum lux mundi* [96]. Ac proinde: *Accedite ad eum, et illuminamini, et facies vestræ*, vero lumine consignatæ, *minime confundentur* [97]. Tempus regenerationis; nascamur denuo. Tempus instaurationis; primum Adamum recipiamus. Ne in eo statu, quo sumus, maneamus; verum ad pristinum redeamus. *Lux in tenebris* [98], hoc **678** est in hac vita et carne, *lucet;* ac tenebræ quidem eam persequuntur, sed non comprehendunt, adversaria, inquam, potestas, quæ, dum pro sua impudentia in visibilem Adamum impetum facit, in Deum incurrit, ac superatur; ut nos, abjectis tenebris, ad lucem accedamus, ac deinde lux quoque perfecta efficiamur, a perfecta luce prodeuntes. Videtisne hujus diei gratiam? Videtisne hujus mysterii vim et facultatem? An non a terra in altum sublati estis? An non in cœlo perspicue positi, nostra videlicet voce ac contemplatione in sublime elati? Ac multo etiam magis collocati ac stabiliti eritis, cum Verbum sermoni nostro prosperum cursum dederit.

C

III. Ecqua talis est legalis atque umbratilis purgatio, quæ per temporarias aspersiones utilitatem affert, ac pollutos per vitulæ cinerem lustrat? Ecquid ejusmodi gentiles celebrant? Quorum ego cæremonias omnes et mysteria, meras nugas esse

ΛΟΓΟΣ ΙΖ'.

Εἰς τὰ ἅγια Φῶτα (80).

Α'. Πάλιν Ἰησοῦς ὁ ἐμὸς, καὶ πάλιν μυστήριον· μυστήριον οὐκ ἀπατηλὸν, οὐδ' ἄκοσμον, οὐδὲ τῆς Ἑλληνικῆς πλάνης, καὶ μέθης (οὕτω γὰρ ἐγὼ καλῶ τὰ ἐκείνων σεμνὰ, οἶμαι δὲ, καὶ τῶν εὐφρονούντων ἕκαστος), ἀλλὰ μυστήριον ὑψηλόν τε καὶ θεῖον, καὶ τῆς ἄνω λαμπρότητος πρόξενον. Ἡ γὰρ ἁγία τῶν Φώτων ἡμέρα, εἰς ἣν ἀφίγμεθα, καὶ ἣν ἑορτάζειν ἠξιώμεθα σήμερον, ἀρχὴν μὲν τὸ τοῦ ἐμοῦ Χριστοῦ βάπτισμα λαμβάνει, τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς, τοῦ φωτίζοντος πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον· ἐνεργεῖ δὲ τὴν ἐμὴν κάθαρσιν, καὶ βοηθεῖ τῷ φωτὶ, ὃ παρ' αὐτοῦ λαβόντες ἄνωθεν ἀπ' ἀρχῆς, ἐκ τῆς ἁμαρτίας ἐζοφώσαμέν τε καὶ συνεχέαμεν.

Β'. Τοιγαροῦν ἀκούσατε θείας φωνῆς, ἐμοὶ μὲν καὶ λίαν σφοδρῶς ἐνηχούσης, τῷ μύστῃ καὶ μυσταγωγῷ τῶν τοιούτων, εἴη δὲ καὶ ὑμῖν· *Ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου*. Καὶ διὰ τοῦτο, *Προσέλθετε πρὸς αὐτὸν, καὶ φωτίσθητε, καὶ τὰ πρόσωπα ὑμῶν οὐ μὴ καταισχυνθῇ*, τῷ ἀληθινῷ φωτὶ σημειούμενα. Καιρὸς ἀναγεννήσεως· γεννηθῶμεν ἄνωθεν (81). Καιρὸς ἀναπλάσεως· τὸν πρῶτον Ἀδὰμ (82) ἀναλάβωμεν. Μὴ μείνωμεν ὅπερ ἐσμὲν, ἀλλ' ὅπερ ἦμεν γενώμεθα. *Τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει* (83), τῷ βίῳ τούτῳ, καὶ τῷ σαρκίῳ· καὶ ὑπὸ τῆς σκοτίας διώκεται μὲν, οὐ καταλαμβάνεται δὲ, τῆς ἀντικειμένης λέγω δυνάμεως, τῷ φαινομένῳ μὲν Ἀδὰμ προσπηδώσης ἐξ ἀναιδείας, τῷ Θεῷ δὲ περιπιπτούσης καὶ ἡττωμένης· ἵν' ἡμεῖς τὸ σκότος ἀποθέμενοι, τῷ φωτὶ πλησιάζωμεν (84), εἶτα καὶ φῶς γενώμεθα τέλειον, τελείου φωτὸς γεννήματα. Ὁρᾶτε τῆς ἡμέρας τὴν χάριν; ὁρᾶτε τοῦ μυστηρίου τὴν δύναμιν; οὐκ ἀπὸ γῆς ἤρθητε; οὐκ ἄνω τέθεισθε σαφῶς ὑψωθέντες ὑπὸ τῆς ἡμετέρας φωνῆς καὶ ἀναγωγῆς (85); Καὶ ἔτι μᾶλλον τεθήσεσθε, ἐπειδὰν εὐοδώσῃ (86) τὸν λόγον ὁ Λόγος.

Γ'. Μή τις τοιαύτη κάθαρσις νομικὴ καὶ σκιώδης, προσκαίροις ῥαντίσμασιν ὠφελοῦσα, καὶ σποδῷ δαμάλεως ῥαντίζουσα τοὺς κεκοινωμένους; μή τι τοιοῦτο μυσταγωγοῦσιν Ἕλληνες; ὧν λῆρος ἐμοὶ πᾶσα τελετὴ καὶ μυστήριον, δαιμόνων εὕρημα σκοτεινὸν (87),

[95] Joan. I, 9. [96] Joan. VIII, 12. [97] Psal. XXXIII, 6. [98] Joan. I, 5.

[a] Alias et nunc XXXIX. — Habita Constantinopoli 6 Januarii ann. 381.

(80) *Εἰς τὰ ἅγια Φῶτα*. Sic melioris notæ codices. Reg. ph: Εἰς τὰ ἅγια Ἐπιφάνια. In nonnullis, Θεοφάνια. Or. 1: Λόγος εἰς τὸ ἅγιον Βάπτισμα, καὶ κατὰ δογμάτων Ἑλληνικῶν· « Oratio in sanctum Baptisma, et adversus Græcorum dogmata. » In ed.: Εἰς τὰ ἅγια Φῶτα τῶν Ἐπιφανίων.

(81) *Γεννηθῶμεν ἄνωθεν*. « Nascamur denuo. » Sic Joan. III, 3: Ἐὰν μή τις γεννηθῇ ἄνωθεν· « Nisi quis renatus fuerit denuo. » Sic etiam vertit Nicetas; et Budæus reprehendit eos, qui aliter interpretantur. Billius: « desuper gignamur. »

(82) *Πρῶτον Ἀδάμ*. « Primum Adamum, » qui nimirum in justitia conditus fuerat. « Adamum, » D ante peccatum.

(83) *Φαίνει*. Coisl. 1, φαίνῃ.

(84) *Πλησιάζωμεν*. Duo Regg. et Coisl. 1, πλησιάσωμεν.

(85) *Ἀναγωγῆς*. « Meditatione, contemplatione. » Pro θεωρίας enim ponitur. Bill. in prima ed.: « sublimi Oratione. » In altera vero, « subvectione. » Agitur autem hic de sublimiori Mysterii expositione.

(86) *Εὐοδώσῃ*. Reg. ph, εὐοδώσει.

(87) *Εὕρημα σκοτεινόν*. Duo Regg., εὕρεμα σκοτεινῶν.

καὶ διανοίας ἀνάπλασμα κακοδαίμονος, χρόνῳ βοηθούμενον, καὶ μύθῳ κλεπτόμενον (88). Ἃ γὰρ ὡς ἀληθῆ προσκυνοῦσιν, ὡς μυθικὰ συγκαλύπτουσιν· δέον, εἰ μὲν ἀληθῆ, μὴ μύθους ὀνομάζεσθαι, ἀλλ' ὅτι μὴ αἰσχρὰ δείκνυσθαι· εἰ δὲ ψευδῆ, μὴ θαυμάζεσθαι, μηδ' οὕτως ἰταμῶς ἐναντιωτάτας ἔχειν δόξας περὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος· ὥσπερ ἐν ἀγορᾷ μειρακίων παίζοντας, ἢ ἀνδρῶν κακοδαιμόνων ὡς ἀληθῶς, ἀλλ' οὐκ ἀνδράσι διαλεγομένους νοῦν ἔχουσι, καὶ Λόγου προσκυνηταῖς· κἂν τὴν ἔντεχνον ταύτην, καὶ ῥυπαρὰν πιθανότητα διαπτύωσιν.

A censeo, tenebrosum dæmonum inventum, ac perditæ mentis figmentum, temporis ope ac præsidio fultum, et fabulis furtim obtectum. Nam, quæ ut vera adorant, eadem ut fabulosa obvolvunt et occultant. Oporteret potius, si quidem vera sunt, quæ prædicant, non ea fabulas nuncupare, sed ostendere, quod ab omni turpitudinis obscenitatisque nota vindicentur: si autem falsa, non ea suspicere, nec ita impudenter de una eademque re maxime oppositas sententias tenere; perinde ac ii, qui in cœtu puerorum ludunt, aut amentium prorsus virorum, non autem cum sapientibus viris, ac Verbi adoratoribus disputant; tametsi artificiosum istud et spurcum verborum lenocinium aspernentur.

Δ'. Οὐ Διὸς ταῦτα γοναὶ (89) καὶ κλοπαὶ, τοῦ Κρητῶν τυράννου, κἂν Ἕλληνες ἀπαρέσκωνται (90)· οὐδὲ Κουρήτων ἦχοι, καὶ κρότοι, καὶ ὀρχήσεις (91) ἔνοπλοι, Θεοῦ κλαίοντος ἠχὴν συγκαλύπτουσαι, ἵνα πατέρα λάθῃ μισότεκνον· δεινὸν γὰρ ἦν ὡς παιδίον κλαυθμυρίζεσθαι, τὸν ὡς λίθον καταποθέντα· οὐδὲ Φρυγῶν (92) ἐκτομαὶ, καὶ αὐλοὶ, καὶ Κορύβαντες (93), καὶ ὅσα περὶ τὴν Ῥέαν ἄνθρωποι μαίνονται, τελοῦντες τῇ μητρὶ τῶν θεῶν, καὶ τελούμενοι, ὅσα τῇ μητρὶ τῶν τοιούτων εἰκός· οὐδὲ κόρη τις ἡμῖν ἁρπάζεται, καὶ Δημήτηρ (94) πλανᾶται, καὶ Κελεούς τινας ἐπεισάγει, καὶ Τριπτολέμους, καὶ δράκοντας, καὶ τὰ μὲν ποιεῖ, τὰ δὲ πάσχει. Αἰσχύνομαι γὰρ ἡμέρᾳ δοῦναι τὴν (95) νυκτὸς τελετὴν, καὶ ποιεῖν τὴν ἀσχημοσύνην μυστήριον. Οἶδεν Ἐλευσὶς ταῦτα, καὶ οἱ τῶν σιωπωμένων, καὶ σιωπῆς ὄντως ἀξίων ἐπόπται. Οὐδὲ Διόνυσος ταῦτα, καὶ μηρὸς (96), ὠδίνων ἀτελὲς κύημα, ὥσπερ ἄλλο τι κεφαλὴ (97) πρότερον· καὶ θεὸς ἀνδρόγυνος, καὶ χορὸς μεθυόντων, καὶ στρατὸς ἔκλυτος, καὶ Θηβαίων ἄνοια τοῦτον τιμῶσα, καὶ Σεμέλης κεραυνὸς προσκυνούμενος. Οὐδὲ Ἀφροδίτης πορνικὰ μυστήρια, τῆς αἰσχρῶς, ὡς αὐτοὶ λέγουσι, καὶ γεννωμένης (98) καὶ τιμωμένης. Οὐδὲ Φαλλοί τινες καὶ Ἰθύφαλλοι, αἰσχροὶ καὶ τοῖς σχήμασι καὶ τοῖς πράγμασιν· οὐδὲ Ταύρων (99) ξενοκτονίαι, καὶ Λακωνικῶν (1) ἐφήβων ἐπιβώμιον αἷμα,

IV. Non hæc Jovis partus et furta, illius, B inquam, Cretensium tyranni (moleste licet hoc gentiles ferant), nec Curetum soni ac plausus, armatæque saltationes, Dei vagientis clamorem obruentes, ut crudelem patrem effugeret. Grave enim profecto atque indignum erat, eum, qui ut lapis devoratus fuerat, ut infantem ejulare. Nec Phrygum exsectiones, et tibiæ, atque Corybantes, et quæcunque **679** circa Rheam homines furore capti peragunt, ejusmodi sacra Deorum matri obeuntes, atque ipsi vicissim ita initiati, ut par est in talium Deorum parentis mysteriis. Nec puella quædam apud nos rapitur, nec Ceres vagatur, ac Celeos quosdam, et Triptolemos, et dracones inducit, multaque alia et facit, et patitur. Pudet enim me nocturnum sacrum in lucem proferre, ac turpitudinem mysterium facere. C Novit hæc Eleusis, atque illi tacitorum, ac profecto silentio dignorum sacrorum spectatores. Nec Bacchus hæc nostra mysteria sunt, nec femur, inchoatum fetum parturiens, quemadmodum caput alium quemdam fetum prius parturierat: nec semivir Deus, et ebriorum chorus, exercitusque mollis et dissolutus, et Thebanorum amentia, hunc colens, ac Semelæ tonitruum adoratum. Nec meretricia Veneris mysteria, turpiter, ut ipsi narrant, et procreatæ, et cultæ: nec Phalli

(88) *Μύθῳ κλεπτόμενον.* « Fabularum involucro sensim auctoritatem et fidem acquisivit apud imprudentes. »

(89) *Διὸς ταῦτα γοναί*, etc. Saturnus, Jovis pater, cum ab oraculo didicisset, ut Græci fabulantur, fore ut ab uno filiorum suorum regno pelleretur, mares omnes, qui ipsi nascebantur, devorabat. Cum igitur Rhea Jovem peperisset, ejus pulchritudine permota, furtim sublatum in Cretam misit, eique Curetes quosdam adjunxit, qui gravem sonum atque armorum crepitum excitarent, ut tali strepitu, infantis dei vagitum et vastum sonum tegere possent, ne forte Saturnus e cœlo vagitum audiens, ipsum quoque devoraret. Lapidem autem fasciis involutum, nati loco, Saturno devorandum reliquit.

(90) *Ἀπαρέσκωνται.* Reg. bm, ἀπαρέσκονται.

(91) *Ὀρχήσεις.* Sic tres Regg., duodecim Colb., etc. In ed., οἰχήσεις.

(92) *Οὐδὲ Φρυγῶν*, etc. In Phrygia, Rheæ delubrum erat, in quo Phryges festum celebrantes genitali membro excidebantur.

(93) *Κορύβαντες.* « Corybantes. » Cybeles, seu Rheæ Sacerdotes, qui tympanis et saltationibus Deæ festa agitabant.

D (94) *Δημήτηρ.* Sic Regg. bm, ph. Comb. In ed., Διμήτηρ. Sic vocatur « Ceres, quæ puellam, seu Proserpinam » filiam, a Plutone raptam, per totum orbem vagando conquisivit. Eleusina etiam cognominatur ab Eleusis oppidi nomine, in quo Ceres a Rege Celeo Triptolemi patre liberalissime hospitio excepta est. Quamobrem ei omnem agriculturæ rationem commonstravit.

(95) *Τήν.* Reg. ph. τῆς.

(96) *Μηρός.* Sic tres Regg. et tres Colb. In ed., μηρόν. Alludit ad fabulam Bacchi, qui ex Jovis femore natus fingitur.

(97) *Ἄλλο τι κεφαλή.* Minervam intelligit, e Jovis capite natam, juxta poetas.

(98) *Γεννωμένης.* Tres Colb. et Sav., γενωμένης.

(99) *Οὐδὲ Ταύρων*, etc. Apud Tauros in Scythia, erat delubrum Dianæ consecratum, in quo omnes Græci, qui peregrinando ad ea loca divertebant, immolabantur.

(1) *Καὶ Λακωνικῶν*, etc. Apud Lacædemonios in honorem Dianæ festum celebrabatur, in quo adolescentes verberibus corpus proscindentes, aram sanguine profundebant.

quidem et Ityphalli, formis et actibus obsceni. Nec atrox Taurorum in hospites feritas, nec aræ affusus Spartanorum adolescentium cruor, flagris sese lacerantium, atque hac una in re male viriles animos gerentium, a quibus dea colitur, eaque virgo. Nam iidem, et mollitiem honori habuerunt et audaciam venerati sunt.

A ξαινομένων (2) ταῖς μάστιξι, καὶ τοῦτο μόνον κακῶς ἀνδριζομένων, οἷς τιμᾶται θεὰ, καὶ ταῦτα παρθένος. Οἱ γὰρ αὐτοὶ, καὶ μαλακίαν ἐτίμησαν, καὶ θρασύτητα ἐσεβάσθησαν.

V. Jam Pelopis dilaniationem, esurientes deos satiantem, ac sævam et inhumanam hospitalitatem, quo tandem loco pones? Quo item loco horrenda et caliginosa Hecatæ spectra, Trophoniique subterranea ludicra et vaticinia, aut Dodonææ quercus deliramenta, aut Delphicæ tripodis præstigias, aut fatidicos Castalii fontis latices? Quæ omnia hoc unum vaticinari minime potuerunt, nimirum silentium suum. Nec Magorum 680 ars sacrificandi, atque ex victimarum incisione futurorum præsensio: nec Chaldæorum astrologia et nativitatum observatio, res nostras eodem cum sideribus motu volvens, cum tamen ipsi, nec quid sint, aut futori sint, cognitum habere queant. Nec Thracum orgia hæc sunt, a quibus et religionem natam esse aiunt: nec Orphei sacra et mysteria, quem Græci sapientiæ nomine adeo suspexerunt, ut etiam lyram, quæ fidium pulsibus omnia pertraheret, ipsi effinxerint. Nec Mithræ justum adversus eos supplicium, qui hujusmodi sacris initiari sustinent. Nec Osiridis lacerationes, alia calamitas, quæ apud Ægyptios colitur. Nec Isidis infortunia, atque hirci Mendesiis ipsis venerabiliores; nec Apidis præsepe, hoc est, vituli, Memphitarum vecordia ad luxum abutentis. Nec omnes ii honores, quibus Nilum dedecorant, illum, inquam, frugum parentem, ut ipsi prædicant, spicisque copiosum et locupletem, atque ubertatem cubitis metientem.

Ε'. Ποῦ δὲ θήσεις τὴν Πέλοπος (3) κρεουργίαν, πεινῶντας θεοὺς ἑστιῶσαν, καὶ φιλοξενίαν πικρὰν καὶ ἀπάνθρωπον; ποῦ δὲ Ἑκάτης (4) τὰ φοβερὰ καὶ σκοτεινὰ φάσματα, καὶ Τροφωνίου (5) κατὰ γῆς παίγνια καὶ μαντεύματα, ἢ Δωδωναίας δρυὸς (6) ληρήματα, ἢ τρίποδος Δελφικοῦ (7) σοφίσματα, ἢ Κασταλίας (8) μαντικὸν πόμα; Τοῦτο μόνον οὐ μαντευσάμενα, τὴν ἑαυτῶν σιωπήν. Οὐδὲ Μάγων (9) θυτικὴ, B καὶ πρόγνωσις ἔντομος· καὶ Χαλδαίων (10) ἀστρονομία καὶ γενεθλιαλογία, τῇ τῶν οὐρανίων κινήσει συμφέρουσα (11) τὰ ἡμέτερα, τῶν μηδὲ ἑαυτοὺς ὅ τί ποτε εἰσὶν, ἢ ἔσονται, γνῶναι δυναμένων· οὐδὲ Θρακῶν ὄργια (12) ταῦτα, παρ' ὧν καὶ τὸ θρησκεύειν, ὡς λόγος· οὐδὲ Ὀρφέως τελεταὶ καὶ μυστήρια, ὃν τοσοῦτον Ἕλληνες ἐπὶ σοφίᾳ ἐθαύμασαν, ὥστε καὶ λύραν αὐτῷ ποιοῦσι, πάντα τοῖς κρούμασιν ἕλκουσαν· οὐδὲ Μίθρου (13) κόλασις ἔνδικος, κατὰ τῶν μυεῖσθαι τὰ τοιαῦτα ἀνεχομένων· οὐδὲ Ὀσίριδος σπαραγμοὶ, ἄλλη συμφορὰ τιμωμένη παρ' Αἰγυπτίοις· οὐδὲ Ἴσιδος (14) ἀτυχήματα, καὶ τράγοι Μενδησίων (15) αἰδεσιμώτεροι, καὶ Ἄπιδος φάτνη, μόσχου κατατρυφῶντος τῆς Μεμφιτῶν εὐηθείας· οὐδ' ὅσα τὸν Νεῖλον ταῖς τιμαῖς καθυβρίζουσι, τὸν καρποδότην, ὡς ἀνυμνοῦσιν C αὐτοὶ, καὶ εὔσταχυν (16), καὶ μετροῦντα τὴν εὐδαιμονίαν τοῖς πήχεσιν.

VI. Mitto enim reptilium et vilium animalculorum honores, ac profusam obscenitatem; quorum privatim quidem sua cuique sacra et festa

ϛ'. Ἐῶ γὰρ λέγειν ἑρπετῶν καὶ κνωδάλων τιμὰς καὶ τὸ τῆς ἀσχημοσύνης φιλότιμον· ὧν καθ' ἕκαστον ἰδίᾳ τις τελετὴ καὶ πανήγυρις (17), καὶ κοινὸν τὸ τῆς

(2) *Ξαινομένων*. Nicetas, quem sequitur Billius, legit, *παρ' ἀλλήλων*, « invicem; » quamvis desit in codicibus.

(3) *Πέλοπος*, etc. Tantalus deos quondam hospitio excepisse dicitur, filiumque Pelopem mactatum, ac ferventi aqua coctum, iis apposuisse.

(4) *Ποῦ δὲ Ἑκάτης*. Nonnulli per Hecaten, Lunam intelligunt. Alii deam noctu obambulantem, leonum curru vectam, ac serpentibus et draconibus undique cinctam.

(5) *Τροφωνίου*, etc. Trophonius gloriæ cupidus, D et deus apud homines haberi cupiens, in subterraneam quamdam specum se abdidit, ibique vitam finivit. Dæmon quidam in ea specu sibi domicilium constituens, seque Trophonium esse mentiens, oraculis homines fallebat.

(6) *Δωδωναίας δρυός*. Dodona, Chaoniæ in Epiro civitas, juxta quam erat Dodonia silva, Jovi sacra, et tota quercubus consita, quæ vocales fuisse dicuntur et oracula reddidisse.

(7) *Τρίποδος Δελφικοῦ*. Delphis in Bœotia, juxta Parnassum montem, erat oraculum toto terrarum orbe celeberrimum, quod, nato Christo, prorsus obmutuit.

(8) *Κασταλίας*. Fons ad Parnassi radicem, Apollini et Musis sacer.

(9) *Μάγων*. Magi, genere Medi sunt. Hi autem animalia mactabant, atque ex jecoris fibris, ipsiusque sanguinis eruptione, futurorum conjecturam faciebant.

(10) *Χαλδαίων*. Chaldæi celebres, utpote qui ex astrorum contemplatione plurima observabant et conjectabant.

(11) *Συμφέρουσα*. Reg. c, Nicet. et Comb., συμπεριφέρουσα.

(12) *Θρακῶν ὄργια*. Thraces primi fuerunt, qui Deos colere didicerunt. Unde θρησκεία, « religio, » a Thracibus nomen duxit. Ipsis etiam Thracibus « Orgia », id est, mysteria et sacra festa tradidit Orpheus.

(13) *Μίθρου*· « Mithræ, » id est, « Solis, » qui præcipue apud Chaldæos colebatur. Qui ejus sacris initiandi erant, per duodecim suppliciorum genera ducebantur, per famem scilicet, ignem, frigus, aliaque hujusmodi.

(14) *Ὀσίριδος ... Ἴσιδος*. Isis Ægyptiorum dea, prius Io apud poetas vocabatur. Finxit Fabula Isidem a Jove deamatam, in juvencam mutatam fuisse. Juno autem fraude cognita, œstro pellici immisso, summis eam doloribus exagitavit. Tandem pristinæ formæ restituta, in Ægyptum fugit, ubi Osiridi nupsit. Quibus mortuis, Isim et Osiridim inter deos annumerarunt Ægyptii.

(15) *Τράγοι Μενδησίων*, etc. Mendesium urbs est Ægypti, in qua hircus pro deo habebatur.

(16) *Εὔσταχυν*. Sic plerique codd. In ed., ἄσταχυν.

(17) *Πανήγυρις*. Sic quatuor Regg., decem Colb., duo Coisl., Or. 1, etc. In ed., μυστήριον

κακοδαιμονίας ἐφ' ἅπασιν· ὡς εἴπερ ἀσεβεῖν αὐτοὺς A ἔδει πάντως, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης ἀποπεσεῖν, εἰς εἴδωλα κατενεχθέντας, καὶ τέχνης ἔργα, καὶ χειρῶν πλάσματα, μὴ ἂν ἄλλο τι κατ' αὐτῶν εὔξασθαι τούς γε νοῦν ἔχοντας, ἢ τοιαῦτα σεβασθῆναι, καὶ οὕτω τιμῆσαι, ἵνα τὴν ἀντιμισθίαν, ἣν ἔδει τῆς πλάνης, ὥς φησι Παῦλος, ἀπολαμβάνωσιν, ἐν οἷς σέβονται· οὐ μᾶλλον τιμῶντες, ἢ δι' ἐκείνων (18) ἀτιμαζόμενοι. Βδελυκτοὶ τῆς πλάνης, βδελυκτότεροι τῆς εὐτελείας τῶν προσκυνουμένων καὶ σεβομένων, ἵνα καὶ αὐτῶν τῶν τιμωμένων ὦσιν ἀναισθητότεροι, τοσοῦτον ὑπερβάλλοντες ἀνοίᾳ, ὅσον εὐτελείᾳ τὰ προσκυνούμενα.

erant, communiter tamen omnia ad horrendam perditamque impietatem tendebant; adeo ut, si quidem omnino eos impietate constringi, atque ad simulacra et artis opera manuumque figmenta prolapsos, a Dei gloria dejici oportebat, nihil aliud ipsis cordati homines imprecari possent, quam ut talia venerarentur, talibusque honoribus afficerent, ut erroris mercedem, quam decebat, ut ait Paulus [**], per hujusmodi venerationem reciperent; non magis ea numina per seipsos honorantes, quam ipsi per ea dedecus atque infamiam sibiipsis inurentes. Exsecrabiles quidem illi ob errorem, exsecrabiliores autem ob eorum, quæ venerantur atque adorant, vilitatem; ita ut iis etiam, quæ colunt, stupidiores se præbeant, tantumque ea dementia et stoliditate superent, quantum ab iis, quæ adorant, vilitate superantur.

Ζ'. Ταῦτα μὲν οὖν παιζέτωσαν Ἑλλήνων παῖδες, B καὶ δαίμονες, παρ' ὧν ἐκείνοις ἡ ἄνοια, τὴν τοῦ Θεοῦ τιμὴν εἰς ἑαυτοὺς μεθελκόντων, καὶ ἄλλους ἄλλως κατατεμνόντων εἰς αἰσχρὰς δόξας καὶ φαντασίας, ἀφ' οὗ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς ἐκβαλόντες ἡμᾶς, τῷ ξύλῳ τῆς γνώσεως οὐ κατὰ καιρὸν, οὐδ' ἐπιτηδείως μεταληφθείσης (19), ὡς ἀσθενεστέρους ἤδη κατέδραμον, τὸν ἡγεμόνα νοῦν συναρπάσαντες, καὶ τοῖς πάθεσι θύραν ἀνοίξαντες. Οὐ γὰρ ἔφερον, φύσις ὄντες φθονερὰ καὶ μισάνθρωπος, μᾶλλον δὲ διὰ τὴν ἑαυτῶν κακίαν γενόμενοι, τοὺς κάτω τῶν ἄνω τυχεῖν, αὐτοὶ πεσόντες ἐπὶ γῆς ἄνωθεν, οὐδὲ τοσαύτην μετάστασιν γενέσθαι τῆς δόξης, καὶ τῶν πρώτων φύσεων. Τοῦτό ἐστιν ὁ διωγμὸς τοῦ πλάσματος· διὰ τοῦτο ἡ εἰκὼν τοῦ Θεοῦ καθυβρίσθη· καὶ καθὼς οὐκ ἐδοκιμάσαμεν C φυλάξαι τὴν ἐντολὴν, παρεδόθημεν τῇ αὐτονομίᾳ τῆς πλάνης (20)· καὶ καθὼς ἐπλανήθημεν, ἠτιμάσθημεν ἐν οἷς ἐσεβάσθημεν. Οὐ γὰρ τοῦτο μόνον δεινὸν, τὸ πεποιημένους ἐπ' ἀγαθοῖς ἔργοις (21), εἰς δόξαν καὶ ἔπαινον τοῦ πεποιηκότος, καὶ Θεοῦ μίμησιν, ὅσον ἐφικτὸν, ὁρμητήριον γενέσθαι παντοίων παθῶν, βοσκομένων κακῶς καὶ δαπανώντων τὸν ἐντὸς ἄνθρωπον· ἀλλὰ τὸ (22) καὶ θεοὺς στήσασθαι (23) συνηγόρους τοῖς πάθεσιν, ἵνα μὴ μόνον ἀνεύθυνον τὸ ἁμαρτάνειν, ἀλλὰ καὶ θεῖον νομίζηται, εἰς τοιαύτην καταφεῦγον ἀπολογίαν, τὰ προσκυνούμενα.

VII. Atque hæc quidem ludant gentiles, ac dæmones, a quibus illi in hanc amentiam impelluntur, dum nimirum Dei **681** honorem ad seipsos detorquent, atque in turpes sententias, et rerum species, alios alio modo discindunt, ex quo nos per scientiæ lignum minus tempestive et commode perceptum, vitæ ligno exturbatos, velut jam infirmiores, exagitarunt, gubernatrice mente abrepta, januaque vitiosis animi affectionibus patefacta. Nec enim ferre poterant, cum invidia atque odio adversus hominem suapte natura flagrarent, vel, ut rectius loquar, propter vitium suum in hunc habitum degenerassent, terrenos homines supernis bonis frui, cum ipsi e cœlo in terram corruissent, nec tantam gloriæ, pristinæque ipsorum naturæ mutationem fieri. Idcirco persecutio adversus Dei figmentum excitata est; idcirco Dei imago probro et dedecore affecta. Et quemadmodum mandato parere recusavimus, ita licentiæ erroris traditi sumus; et quemadmodum aberravimus, ita vicissim in iis, quibus cultum et venerationem adhibuimus, probro et ignominia perfusi sumus. Nec enim hoc solum grave et indignum est, quod, cum ad bona opera, in opificis laudem et gloriam, Deique, quantum fas est, imitationem, creati essemus, omnis generis vitiorum, quæ intestinum hominem misere depascunt atque consumunt, sedes et propugnaculum facti sumus; sed etiam quod Deos vitiorum patronos effinximus, ut peccatum, non modo crimine careat, sed etiam divinum censeatur, ad ea videlicet, quæ pro diis adorantur, defensionis causa confugiens.

Η'. Ἡμῖν δὲ ὥσπερ ἐχαρίσθη τὸ φυγοῦσι τὴν δει- D σιδαίμονα πλάνην, μετὰ τῆς ἀληθείας γενέσθαι, καὶ δουλεύειν Θεῷ ζῶντι καὶ ἀληθινῷ, καὶ τὴν κτίσιν ὑπεραναβῆναι, πάντα περάσασιν, ὅσα ὑπὸ χρόνον καὶ πρώτην κίνησιν· οὕτω καὶ εἴδωμεν (24), καὶ φιλοσοφήσωμεν τὰ περὶ Θεοῦ καὶ τὰ θεῖα. Φιλοσοφήσωμεν δὲ, ἀρχόμενοι (25), ὅθεν ἄρχεσθαι ἄμεινον· ἀμει-

VIII. At vero, quemadmodum nobis divino beneficio concessum est, ut, superstitioso errore fuga relicto, a veritate stemus, ac Deo vivo et vero serviamus, et supra creaturam assurgamus, omnia, quæ tempori primæque motioni subjacent, trajicientes; ita etiam faciendum est, ut ea, quæ de Deo, ac divina sunt, cognoscamus, de iisque disse-

[**] Rom. I, 23 sqq.

(18) *Τιμῶντες, ἢ δι' ἐκείνων*. Quinque Regg., tres Colb., duo Coisl., τιμῶντες τὰ σεβάσματα, ἢ δι' ἑαυτῶν. Sic legit Billius.

(19) *Μεταληφθείσης*. Sic quinque Regg., octo Colb., Or. 1 et Bas. ed. Unus Colb. habet, μεταληφθέντι. Sic legit Bill. Prave in Par. ed., μεταληφθέντος.

(20) *Αὐτονομίᾳ τῆς πλάνης*. Bill. : « erroris libertati. »

(21) *Ἐπ' ἀγαθοῖς ἔργοις*, etc. Bill. : « propter bona opera, hoc est, ad opificis laudem, » etc.

(22) *Ἀλλὰ τό*. Comb., ἀλλὰ καὶ τὸ.

(23) *Στήσασθαι*. « Constituimus. »

(24) *Εἴδωμεν*. Sic Regg. bm, ph, tres Colb., etc. In ed., ἴδωμεν.

(25) *Ἀρχόμενοι*. Deest in duobus Regg. et Or. 1.

ramus. Disseremus autem, hinc, unne satius est, initium ducentes. Hinc porro satius est, unde Salomon nobis legem statuit. *Principium sapientiæ*, inquit, *posside sapientiam* [1]. Quidnam hoc vocat principium sapientiæ? Timorem [2]. Neque enim ea nobis ratio ineunda est, ut a contemplatione auspicantes, in timorem desinamus (effrenata enim contemplatio in præcipitia quoque fortasse nos impulerit); verum ut timoris rudimentis imbuti, et purgati, atque, ut hoc verbo utar, attenuati, in altum efferamur. Ubi enim timor est, illic quoque
682 mandatorum observatio: ubi autem mandatorum observatio, illic etiam carnis, quæ, nubis cujusdam instar, animæ lumen obscurat, nec divini radii splendorem pure intueri sinit, purgatio est. Porro ubi purgatio, illic illuminatio; illuminatio autem, desiderii summa est, iis utique qui maximarum rerum, vel potius maximæ rei, atque adeo magnitudinem omnem superantis, cupiditate flagrant.

νον δὲ, ὅθεν Σολομὼν ἡμῖν ἐνομοθέτησεν· *Ἀρχὴ σοφίας*, φησὶ, *κτῆσαι* (26) *σοφίαν*· τί τοῦτο λέγων ἀρχὴν σοφίας; Τὸν φόβον. Οὐ γὰρ ἀπὸ θεωρίας ἀρξαμένους, εἰς φόβον χρὴ καταλήγειν (θεωρία γὰρ ἀχαλίνωτος τάχα ἂν καὶ κατὰ κρημνῶν ὤσειεν)· ἀλλὰ φόβῳ στοιχειουμένους, καὶ καθαιρομένους, καὶ, ἵν' οὕτως εἴπω, λεπτυνομένους, εἰς ὕψος αἴρεσθαι. Οὗ γὰρ φόβος, ἐντολῶν τήρησις· οὗ δὲ ἐντολῶν τήρησις, σαρκὸς κάθαρσις, τοῦ ἐπιπροσθοῦντος τῇ ψυχῇ νέφους, καὶ οὐκ ἐῶντος καθαρῶς ἰδεῖν τὴν θείαν ἀκτῖνα· οὗ δὲ κάθαρσις, ἔλλαμψις· ἔλλαμψις δὲ, πόθου πλήρωσις, τοῖς τῶν μεγίστων (27), ἢ τοῦ μεγίστου, ἢ ὑπὲρ τὸ μέγα ἐφιεμένοις.

IX. Quocirca se quemque prius purgare oportet, atque ita demum cum puro consuetudinem habere; ne alioqui nobis idem quod Israeli, accidat, voltus Mosaici gloriam non ferenti, ac propterea velamine opus habenti [3]: aut eodem, quo Manue, modo afficiamur, ac dicamus: *Periimus, mulier, Deum vidimus* [4], cum videlicet Dei species ipsi objecta esset; aut, Petri instar, Jesum a navicula [5] submoveamus, utpote tali præsentia indigni (Petrum autem cum dico, quem virum dico? Eum, qui super fluctus ambulavit). Aut oculorum sensu orbemur, quemadmodum Paulo accidit, cum, priusquam a persecutionibus expiatus esset, colloquium cum eo, quem persequebatur, miscuisset, vel potius, exiguo magni illius luminis splendore perstrictus fuisset [6]: aut denique, ut centurio ille, medicinam ita requiramus, ut tamen laudabili timore perterriti, medicum in ædes nostras non admittamus. Proinde dicat quoque ex nobis quispiam, quandiu nondum purgatur, sed adhuc centurio est, in multos vitii principatum tenens, ac Cæsari, hoc est, mundi principi, eorumque, qui humi volutantur, domino militat: *Non sum dignus, ut intres sub tectum meum* [7]. Cum autem Jesum conspexerit, quamvis spirituali statura parvus, ut Zachæus ille, ac super sycomorum evectus fuerit [8], mortificatis videlicet membris, quæ super terram sunt [9], atque humilitatis corpore superato, tum vero Verbum excipiat, et audiat: *Hodie salus huic domui* [10], salutemque accipiat, ac perfectiores fructus ferat, præclare spargens et effundens, quæ ex telonii lucris male collegerat.

Θ'. Διὰ τοῦτο καθαρτέον ἑαυτὸν (28) πρῶτον, εἶτα τῷ καθαρῷ προσομιλητέον· εἴπερ μὴ μέλλοιμεν τὸ τοῦ Ἰσραὴλ πείσεσθαι, μὴ φέροντος τὴν δόξαν τοῦ προσώπου Μωσέως, καὶ διὰ τοῦτο δεομένου καλύμματος· ἢ τὸ τοῦ Μανωὲ, καὶ πείσεσθαι, καὶ λέξειν· *Ἀπολώλαμεν, ὦ γύναι, Θεὸν ἑωράκαμεν*, ἐν φαντασίᾳ Θεοῦ γενομένου· ἢ, ὡς Πέτρος, τοῦ πλοίου τὸν Ἰησοῦν ἀποπέμψασθαι, ὡς οὐκ ἄξιοι τοιαύτης ἐπιδημίας. Πέτρον δὲ ὅταν εἴπω, τίνα λέγω; Τὸν κατὰ κυμάτων πεζεύσαντα. Ἢ, ὡς Παῦλος, τὴν ὄψιν πληγήσεσθαι, πρὶν καθαρθῆναι τῶν διωγμῶν, τῷ διωκομένῳ προσομιλήσας, μᾶλλον δὲ βραχείᾳ τοῦ μεγάλου (29) φωτὸς λαμπηδόνι· ἢ, ὡς ὁ ἑκατόνταρχος, τὴν μὲν θεραπείαν ἐπιζητήσειν, τῇ οἰκίᾳ (30) δὲ τὸν θεραπευτὴν οὐκ εἰσδέξασθαι διὰ δειλίαν ἐπαινουμένην. Λεγέτω τις καὶ ἡμῶν, ἕως οὔπω καθαίρεται (31), ἀλλ' ἔστιν ἑκατόνταρχος ἔτι, πλειόνων ἐν κακίᾳ κρατῶν, καὶ στρατεύεται Καίσαρι, τῷ κοσμοκράτορι τῶν κάτω συρομένων· *Οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς, ἵνα μου ὑπὸ τὴν στέγην εἰσέλθῃς*. Ὅταν δὲ Ἰησοῦν θεάσηται, καίτοι μικρὸς ὢν τὴν πνευματικὴν ἡλικίαν, ὡς ὁ (32) Ζακχαῖος ἐκεῖνος, καὶ ὑπὲρ τὴν συκομωραίαν ἀρθῇ, νεκρώσας τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὑπερἀναβὰς τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως, τότε καὶ εἰσδεχέσθω τὸν Λόγον, καὶ ἀκουέτω· *Σήμερον σωτηρία τῷ οἴκῳ τούτῳ*, καὶ λαμβανέτω τὴν σωτηρίαν, καὶ καρποφορείτω τὰ τελεώτερα, σκορπίζων καὶ διαχέων καλῶς, ἃ κακῶς ἐτελώνησεν.

X. Idem enim Verbum, et propter naturam suam indignis formidolosum est, et propter benignitatem capi potest, iis quidem certe, qui in hunc modum fuerint præparati; qui, impuro spiritu depulso, animas agnitione mundarint et exornarint,

Ι'. Ὁ γὰρ αὐτὸς Λόγος, καὶ φοβερὸς τοῖς οὐκ ἀξίοις διὰ τὴν φύσιν, καὶ χωρητὸς διὰ φιλανθρωπίαν τοῖς οὕτως ηὐτρεπισμένοις (33)· ὅσοι (34) τὸ ἀκάθαρτον καὶ ὑλικὸν πνεῦμα τῶν ψυχῶν ἀπελάσαντες, καὶ τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς τῇ ἐπιγνώσει σαρώσαντες καὶ κοσμή-

[1] Prov. IV, 7. [2] Eccli. I, 16. [3] Exod. XXXIV, 30 sqq. [4] Jud. XIII, 22. [5] Luc. V, 8. [6] Act. IX, 4 sqq. [7] Matth. VIII, 8. [8] Luc. XIX, 2 sqq. [9] Coloss. III, 5. [10] Luc. XIX, 9.

(26) *Κτῆσαι*. Bill.: « collige. »
(27) *Τοῖς τῶν μεγίστων*. Schol.: Τὰς τρεῖς ὑποστάσεις διὰ τὸ κατ' οὐσίαν ἓν, καὶ ταυτὸν, καὶ μοναδικὸν τῆς θεότητος· « Tres personas ob essentiæ unitatem, eamdemque ac singularem deitatem. »
(28) *Ἑαυτόν*. Deest in Reg. ph, Or. 1 et aliis.
(29) *Μεγάλου*. Deest in duobus Regg.
(30) *Οἰκίᾳ*. Sic plures Regg. In ed., οἰκείᾳ.
(31) *Καθαίρεται*. In nonnullis, κεκάθαρται.
(32) *Ὡς ὁ*. Sic septem Regg. Deest ὁ in ed.
(33) *Ηὐτρεπισμένοις*. Regg. bin, ph et Colb. 5, εὐτρεπισμένοις.
(34) *Ὅσοι*. Plures Colb., ὡς, οἱ.

σαντες, μηδὲ ἀργὴν, μηδὲ ἄπρακτον εἴασαν, ὥστε μετὰ πλείονος τῆς παρασκευῆς, αὖθις καταληφθῆναι ὑπὸ τῶν ἑπτὰ τῆς κακίας πνευμάτων, ὅσα καὶ τῆς ἀρετῆς ἀπηρίθμηται (τὸ γὰρ δυσμαχώτερον, περισπουδαστότερον)· ἀλλὰ πρὸς τῷ (35) φεύγειν τὴν κακίαν, καὶ τὴν ἀρετὴν ἐργάζονται, ὅλον τὸν (36) Χριστὸν, ἢ ὅτι μάλιστα, ἑαυτοῖς εἰσοικίσαντες, ὥστε μηδενὶ κενῷ τὴν πονηρὰν δύναμιν ὁμιλήσασαν, ἑαυτῆς πάλιν πληρῶσαι, καὶ γενέσθαι τὰ ἔσχατα χείρονα τῶν πρώτων, διὰ τὸ τῆς (37) καταδρομῆς σφοδρότερον, καὶ τὸ τῆς φρουρᾶς ἀσφαλέστερον καὶ δυσαλωτότερον. Ὅταν δὲ πάσῃ φυλακῇ τηρήσαντες τὴν ἑαυτῶν ψυχὴν, καὶ ἀναβάσεις ἐν τῇ καρδίᾳ διαθέμενοι, καὶ νεώσαντες ἑαυτοῖς νεώματα, καὶ σπείραντες εἰς δικαιοσύνην, ὡς Σολομῶντι, καὶ Δαβὶδ, καὶ Ἱερεμίᾳ δοκεῖ, φωτίσωμεν ἑαυτοῖς φῶς γνώσεως· B τηνικαῦτα λαλῶμεν Θεοῦ σοφίαν ἐν μυστηρίῳ τὴν ἀποκεκρυμμένην, καὶ τοῖς ἄλλοις ἐκλάμπωμεν. Τέως δὲ καθαιρώμεθα (38) καὶ προτελώμεθα τῷ Λόγῳ, ἵν' ὅτι μάλιστα αὐτοὺς ἡμᾶς εὐεργετῶμεν, θεοειδεῖς ἐργαζόμενοι, καὶ ἥκοντα τὸν Λόγον ὑποδεχόμενοι· οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ κρατοῦντες, καὶ τοῖς ἄλλοις προφαίνοντες.

ΙΑ'. Ἐπεὶ δὲ ἀνεκαθήραμεν (39) τῷ λόγῳ τὸ θέατρον, φέρε τι περὶ τῆς ἑορτῆς ἤδη φιλοσοφήσωμεν, καὶ συνεορτάσωμεν ταῖς φιλεόρτοις καὶ φιλοθέοις ψυχαῖς. Ἐπεὶ δὲ κεφάλαιον ἑορτῆς μνήμη Θεοῦ, Θεοῦ μνημονεύσωμεν. Καὶ γὰρ τὸν ἐκεῖθεν τῶν ἑορταζόντων ἦχον, ἔνθα εὐφραινομένων πάντων ἡ κατοι- C κία (40), οὐκ ἄλλο τι ἢ τοῦτο εἶναι νομίζω, Θεὸν ὑμνούμενόν τε καὶ δοξαζόμενον τοῖς τῆς ἐκεῖσε πολιτείας ἠξιωμένοις. Εἰ δέ τι τῶν ἤδη προειρημένων ὁ νῦν ἕξει λόγος, θαυμαζέτω μηδείς. Οὐ γὰρ τὰ αὐτὰ καὶ (41) φθέγξομαι μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν αὐτῶν, φρίττων καὶ γλῶσσαν, καὶ νοῦν (42), καὶ διάνοιαν, ὅταν περὶ Θεοῦ φθέγγωμαι καὶ ὑμῖν ταυτὸ τοῦτο συνευχόμενος τὸ ἐπαινετὸν πάθος καὶ μακάριον. Θεοῦ δὲ ὅταν εἴπω, ἑνὶ φωτὶ περιαστράφθητε καὶ τρισί· τρισὶ μὲν, κατὰ τὰς ἰδιότητας, εἴτουν (43) ὑποστάσεις, εἴ τινι φίλον καλεῖν, εἴτε πρόσωπα (οὐδὲν γὰρ περὶ τῶν ὀνομάτων ζυγομαχήσομεν, ἕως ἂν πρὸς τὴν αὐτὴν ἔννοιαν αἱ συλλαβαὶ φέρωσιν)· ἑνὶ δὲ, κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον, εἴτουν θεότητος. Διαιρεῖται γὰρ ἀδιαι- D ρέτως, ἵν' οὕτως εἴπω, καὶ συνάπτεται διῃρημένως. Ἓν γὰρ ἐν τρισὶν (44) ἡ θεότης, καὶ τὰ τρία ἕν· τὰ ἐν οἷς ἡ θεότης, ἢ, τό γε ἀκριβέστερον εἰπεῖν, ἃ ἡ θεότης. Τὰς δὲ ὑπερβολὰς καὶ ἐλλείψεις ἐλλείψω-

A nec eas desides et otiosas 683 reliquerint, ita ut cum majori apparatu a septem vitii spiritibus, hoc est, totidem, quot virtutis numerati sunt, rursus occupetur (quod enim difficilius expugnatur, studiosius atque ardentius appetitur); verum ad vitii fugam virtutis cultum adjungunt, totum Christum, vel certe quam maxime, in animi domicilium admittentes, ne prava potestas, vacuum aliquid offendens, domum rursus impleat, ac novissima prioribus deteriora fiant [11], tum propter acriorem ac vehementiorem incursionem, tum propter majorem arcis firmitatem, ejusque expugnandæ difficultatem. Posteaquam autem, anima nostra omni custodia servata [12], atque ascensionibus in corde dispositis [13], novalibusque in nobisipsis innovatis [14], ac B denique semine ad justitiam sparso, quemadmodum, et Salomon, et David, et Jeremias admonent, scientiæ lumen nobis excitaverimus; tum demum in mysterio absconditam Dei sapientiam loquamur [15], aliisque præluceamus. Interim vero purgemur, ac Verbo ante initiemur, ut quam præclarissime de nobis ipsis mereamur, Deo similes nosipsos reddentes, ac Verbum veniens suscipientes: nec solum suscipientes, verum etiam retinentes, aliisque præmonstrantes.

XI. Quoniam autem sermone theatrum repurgavimus, age, jam de festo nonnihil disseramus, et cum piis animis festique celebrandi studiosis, diem hunc sacrum celebremus. Et quoniam Dei memoria præcipuum festi caput est, Deum memo- C ria colamus. Nam nec sonum eorum, qui in altero sæculo, in quo lætantium omnium habitatio est [16], festum celebrant, quidquam aliud esse existimo, quam laudes eas, quibus Deus ab illis, qui in rempublicam illam admissi sunt, celebratur. Quod si quid eorum, quæ jam a nobis dicta sunt, hæc oratio habitura est, id nemini mirum videatur. Neque enim eadem solum proloquar, sed de iisdem quoque rebus, et quidem lingua, et mente, et cogitatione horrescens, quoties de Deo sermonem habeo; quem etiam præclarum ac beatum affectum vobis inesse optarim. Deum porro cum dico, uno eodemque triplici lumine perstringamini: triplici quidem, quantum 684 ad proprietates, sive hypostases, si D cui hoc verbum magis arridet, sive personas (neque enim de vocabulis dissidebimus, quandiu syllabæ ad eamdem sententiam ferent); uno autem, quantum ad substantiæ, hoc est, Divinitatis rationem. Distinguitur enim indistinctim, ut sic loquar, et

[11] Matth. XII, 45. [12] Prov. IV, 23. [13] Psal. LXXXIII, 6. [14] Jerem. IV, 3. [15] I Cor. II, 7. [16] Psal. LXXXVI, 7.

(35) *Πρὸς τῷ*. Or. 1, Jes., Par., πρὸς τό.
(36) *Τόν*. Deest in tribus Regg. et Or. 1.
(37) *Καὶ τὸ τῆς*. Sic sex Regg., tres Colb. et Or. 1. Deest τό in ed.
(38) *Καθαιρώμεθα*, etc. Budæus: « Expiemus nos, purosque et idoneos reddamus. »
(39) *Ἀνεκαθήραμεν*, etc. Nicetas exponit: « Auditorum animas sermone præparavimus »
(40) *Πάντων ἡ κατοικία*. Sic sex Regg. et Or. 1. Deest ἡ in ed.
(41) *Καί*. Deest in Regg. bm, ψb.

(42) *Καὶ νοῦν*. Hæc desunt in quinque Regg. Alii autem, et quidem optimæ notæ, habent, καὶ ἀκοήν, « et aure. »
(43) *Εἴτουν*. Sic tres Regg., sex Colb. et Or. 1. In ed., ἢ γοῦν.
(44) *Ἓν γὰρ ἐν τρισίν*. Observat hic scholiastes accuratam loquendi rationem Gregorii, qui nunquam Deum, τρία, vel, τὸ ἓν τρία dixerit; sed τὸ ἓν ἐν τρισὶ, καὶ τὰ τρία ἕν, id est, τὰ τρία τὴν θεότητα εἶναι, non e converso, ἓν τὰ τρία.

distinctim connectitur. Unum enim in tribus, divinitas est, et tria unum; ea, inquam, in quibus, divinitas est, vel, ut magis proprie dicam, quæ, divinitas est. Excessus autem ac defectus missos faciamus, nec per unionem confusionem, nec rursus per divisionem sejunctionem efficientes. Æquo enim intervallo a nobis absint, et Sabellii contractio, et Arii divisio, mala ex diametro opposita, et impietate paria. Quid enim necesse est Deum vel male contrahere, vel in inæqualitatem scindere?

μεν (45)· οὔτε τὴν ἕνωσιν (46) σύγχυσιν ἐργαζόμενοι, οὔτε τὴν διαίρεσιν, ἀλλοτρίωσιν. Ἀπέστω γὰρ ἡμῶν ἐξ ἴσου, καὶ ἡ Σαβελλίου συναίρεσις, καὶ ἡ Ἀρείου διαίρεσις, τὰ ἐκ διαμέτρου κακὰ, καὶ ὁμότιμα τὴν ἀσέβειαν· τί γὰρ δεῖ Θεὸν, ἢ συναλείφειν κακῶς, ἢ κατατέμνειν εἰς ἀνισότητα;

XII. *Nobis quippe unus Deus Pater, ex quo omnia, et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia* [17], et unus Spiritus sanctus, in quo omnia. In quibus hæ particulæ, *ex quo*, *per quem*, et *in quo*, non naturas secant (alioqui enim propositiones istæ nominumque ordines nunquam immutarentur); verum unius et inconfusæ naturæ proprietates exprimunt. Idque ex eo perspicue constat, quod rursus in unum contrahuntur, si modo quis illud apud eumdem apostolum non neglectim atque oscitanter legat: *Ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia: ipsi gloria in sæcula, Amen* [18]. Pater pater est, et principii expers: neque enim ex ullo est. Filius filius est, ac non principii expers: ex Patre siquidem. Quod si temporis principium accipis, principio etiam caret; neque enim temporum effector tempori subest. Spiritus sanctus vere spiritus est, procedens quidem ex Patre, non tamen filiationis modo, ut nec generationis, verum processionis; liceat enim perspicuitatis causa nova nomina fingere. Neque enim Pater eo ingenitus esse destitit, quia genuit; nec Filius genitus esse desinit, quia ex ingenito est. Quonam enim modo desineret? Nec Spiritus idcirco, vel in Patrem, vel in Filium migrat, quia processit, ac Deus est, etiam si impiis hominibus aliter videatur: proprietas enim moveri non potest. Nam alioqui quonam pacto proprietas maneret, si moveretur et mutaretur? Qui autem ingenituram, et generationem, deorum homonymorum naturas esse statuunt, iidem, **685** credo, Adamum quoque et Seth (quoniam ille, non ex carne, utpote a Deo effictus, hic autem ab Adamo et Eva procreatus est), diversa natura præditos esse contendent. Unus igitur Deus in tribus, et tria unum sunt, ut diximus.

ΙΒʹ. *Ἡμῖν δὲ, εἷς Θεὸς ὁ Πατὴρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, δι' οὗ τὰ πάντα*, καὶ ἓν Πνεῦμα ἅγιον, ἐν ᾧ τὰ πάντα· τοῦ *ἐξ οὗ*, καὶ *δι' οὗ*, καὶ *ἐν ᾧ*, μὴ φύσεις τεμνόντων (οὐδὲ γὰρ ἂν μετέπιπτον αἱ προθέσεις, ἢ αἱ τάξεις τῶν ὀνομάτων), ἀλλὰ χαρακτηριζόντων μιᾶς καὶ ἀσυγχύτου φύσεως ἰδιότητας. Καὶ τοῦτο δῆλον, ἐξ ὧν εἰς ἓν συνάγονται πάλιν, εἴ τῳ μὴ παρέργως ἐκεῖνο ἀναγινώσκεται (47) παρὰ τῷ αὐτῷ ἀποστόλῳ, τὸ, *Ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα· αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.* Πατὴρ ὁ πατὴρ, καὶ ἄναρχος· οὐ γὰρ ἔκ τινος. Υἱὸς ὁ υἱὸς, καὶ οὐκ ἄναρχος· ἐκ τοῦ Πατρὸς γάρ. Εἰ δὲ τὴν ἀπὸ χρόνου λαμβάνοις ἀρχὴν, καὶ ἄναρχος· ποιητὴς γὰρ χρόνων, οὐχ ὑπὸ χρόνον (48). Πνεῦμα ἅγιον ἀληθῶς τὸ πνεῦμα, προϊὸν μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς, οὐχ υἱϊκῶς δὲ, οὐδὲ γὰρ γεννητῶς, ἀλλ' ἐκπορευτῶς· εἰ δεῖ τι καὶ καινοτομῆσαι περὶ τὰ ὀνόματα σαφηνείας ἕνεκεν. Οὔτε τοῦ Πατρὸς ἐκστάντος τῆς ἀγεννησίας, διότι γεγέννηκεν· οὔτε τοῦ Υἱοῦ τῆς γεννήσεως, ὅτι ἐκ τοῦ ἀγεννήτου. Πῶς γάρ; οὔτε τοῦ Πνεύματος, ἢ εἰς Πατέρα μεταπίπτοντος, ἢ εἰς Υἱὸν, ὅτι ἐκπεπόρευται, καὶ ὅτι Θεὸς, κἂν μὴ δοκῇ τοῖς ἀθέοις· ἡ γὰρ ἰδιότης ἀκίνητος. Ἢ πῶς ἂν ἰδιότης μένοι, κινουμένη καὶ μεταπίπτουσα; Οἱ δὲ τὴν ἀγεννησίαν, καὶ τὴν γέννησιν φύσεις Θεῶν ὁμωνύμων τιθέμενοι, τάχα ἂν καὶ τὸν Ἀδὰμ, καὶ τὸν Σὴθ (ὅτι ὁ μὲν (49) οὐκ ἀπὸ σαρκός· πλάσμα γάρ· ὁ δὲ ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ καὶ τῆς Εὔας) ἀλλήλων κατὰ τὴν φύσιν ἀλλοτριώσουσιν. Εἷς οὖν Θεὸς ἐν τρισὶ, καὶ τὰ τρία ἕν, ὥσπερ ἔφαμεν.

XIII. Quæ cum ita se habeant, imo cum hoc ita se habeat, atque adorationem nequaquam supernis tantum Spiritibus definitam et circumscriptam esse conveniret, sed et inferos quosdam adoratores esse deceret, ut omnia Dei gloria (quandoquidem Dei omnia sunt) implerentur; eam ob causam homo creatur, divina manu et imagine ornatus. Hunc autem invidia diaboli, atque acerbo peccati gustu, a Deo conditore misere separatum despicere, a Deo alienum erat. Quid igitur fit? Quamque magnum circa nos mysterium designatur? Innovantur

ΙΓʹ. Ἐπεὶ δὲ οὕτω ταῦτα, ἢ τοῦτο, ἔδει δὲ μὴ τοῖς ἄνω μόνον τὴν προσκύνησιν περιγράφεσθαι, ἀλλ' εἶναί τινας καὶ κάτω προσκυνητὰς, ἵνα πληρωθῇ τὰ πάντα δόξης Θεοῦ, ἐπεὶ καὶ Θεοῦ· καὶ διὰ τοῦτο κτίζεται ἄνθρωπος, χειρὶ Θεοῦ τιμηθεὶς καὶ εἰκόνι. Τοῦτον δὲ φθόνῳ διαβόλου, καὶ πικρᾷ γεύσει τῆς ἁμαρτίας, Θεοῦ τοῦ πεποιηκότος ἐλεεινῶς (50) χωριζόμενον παριδεῖν, οὐ Θεοῦ. Τί γίνεται; καὶ τί τὸ μέγα περὶ ἡμᾶς μυστήριον; Καινοτομοῦνται φύσεις, καὶ Θεὸς ἄνθρωπος γίνεται· καὶ ὁ ἐπιβεβηκὼς ἐπὶ τὸν οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ κατὰ ἀνατολὰς τῆς ἰδίας

[17] I Cor. VIII, 6. [18] Rom. XI, 36.

(45) *Ἐλλείψωμεν*. Sic Reg. bm, tres Colb., etc. In ed., ἐλλείψομεν.

(46) *Οὔτε τὴν ἕνωσιν*, etc. « Nec quod unius confundentes, » nimirum, « personas; nec, distinguendo inter se personas, alienas inducamus naturas. »

(47) *Ἀναγινώσκεται*. Reg. ph, et Or. 1, ἀναγινώσκηται.

(48) *Χρόνον*. Reg. ph. χρόνων.

(49) *Ὅτι ὁ μέν*. Sic quatuor Regg., novem Colb., Coisl. 1, Or. 1, etc. Deest ὅτι in ed.

(50) *Ἐλεεινῶς*. Sic quatuor Regg., novem Colb., duo Coisl. et Or. 1. In ed., ἐλεεινόν.

δόξης τε καὶ λαμπρότητος, ἐπὶ δυσμῶν δοξάζεται A τῆς ἡμετέρας εὐτελείας καὶ ταπεινότητος, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ δέχεται καὶ υἱὸς ἀνθρώπου γενέσθαι τε καὶ κληθῆναι· οὐχ ὃ ἦν μεταβαλὼν (ἄτρεπτον (51) γάρ), ἀλλ' ὃ οὐκ ἦν προσλαβὼν (φιλάνθρωπος γάρ), ἵνα χωρηθῇ ὁ ἀχώρητος, διὰ μέσης σαρκὸς, ὁμιλήσας ἡμῖν, ὡς (52) παραπετάσματος· ἐπειδὴ καθαρὰν αὐτοῦ τὴν θεότητα φέρειν, οὐ τῆς ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ φύσεως. Διὰ τοῦτο τὰ ἄμικτα μίγνυται· οὐ γενέσει μόνον Θεὸς, οὐδὲ σαρκὶ νοῦς, οὐδὲ χρόνῳ τὸ ἄχρονον, οὐδὲ μέτρῳ τὸ ἀπερίγραπτον· ἀλλὰ καὶ παρθενίᾳ γέννησις, καὶ ἀτιμίᾳ τῷ καὶ τιμῆς ἁπάσης ὑψηλοτέρῳ, καὶ πάθει τὸ ἀπαθὲς, καὶ τῷ φθαρτῷ τὸ ἀθάνατον. Ἐπειδὴ γὰρ ᾤετο ἀήττητος εἶναι τῆς κακίας ὁ σοφιστὴς, θεότητος ἐλπίδι δελεάσας ἡμᾶς, σαρκὸς προβλήματι δελεάζεται· ἵν', ὡς τῷ Ἀδὰμ B προσβαλὼν, τῷ Θεῷ περιπέσῃ, καὶ οὕτως ὁ νέος Ἀδὰμ τὸν παλαιὸν ἀνασώσηται, καὶ λυθῇ τὸ κατάκριμα τῆς σαρκὸς, σαρκὶ τοῦ θανάτου θανατωθέντος.

naturæ, ac Deus homo efficitur: et qui super cœlum cœli ad gloriæ suæ et splendoris orientem ascendit [19], in vilitatis et humilitatis nostræ occasu celebratur, Deique Filius, hominis quoque filius et esse et vocari sustinet; non, quod erat, immutans (neque enim mutatio in eum cadit), sed pro suo erga homines amore, id, quod non erat, assumens, ut qui natura sua comprehendi non potest, comprehendatur, intermedia carne, tanquam velo quodam interjecto, nobiscum versans: quandoquidem procreata natura et interitui obnoxia, imbecillior est, quam ut puram ipsius divinitatem ferre queat. Idcirco ea, quæ a mixtione aliena erant, miscentur; ac non modo Deus nativitati, et mens carni, et temporis expers tempori, et id quod circumscribi non potest, mensuræ jungitur; sed virginitati quoque procreatio; et ei, quod omni honore præstantius est, ignominia; et affectibus, id, quod affectibus vacat; et corruptibili, id, quod immortale est. Quoniam enim ille vitii parens et effector, ideo se invicto quodam robore præditum esse existimabat, quia nos, spe divinitatis objecta tanquam illecebra quadam, in fraudem induxerat; ideo ipse quoque carnis prætextu inescatur, ut, dum quasi in Adamum impetum facit, in Deum incurrat, atque ita novus Adamus pristinæ saluti et incolumitati veterem asserat, sententiaque adversus carnem pronuntiata rescindatur, morte nimirum a carne oppressa et interempta.

ΙΔ'. Τῇ μὲν οὖν (53) γεννήσει τὰ εἰκότα προεορτάσαμεν (54), ἐγώ τε ὁ τῆς ἑορτῆς ἔξαρχος, καὶ ὑμεῖς, καὶ πᾶν ὅσον ἐγκόσμιόν τε καὶ ὑπερκό- C σμιον. Μετὰ ἀστέρος ἐδράμομεν, καὶ μετὰ Μάγων προσεκυνήσαμεν, μετὰ ποιμένων (55) περιελλάμφθημεν, καὶ μετὰ ἀγγέλων ἐδοξάσαμεν, μετὰ Συμεὼν ἐνηγκαλισάμεθα, καὶ μετὰ Ἄννης ἀνθωμολογησάμεθα (56), τῆς γεραιᾶς καὶ σώφρονος· καὶ χάρις τῷ εἰς τὰ ἴδια ἐλθόντι ἀλλοτρίως, ὅτι τὸν ξένον ἐδόξασεν. Νυνὶ δὲ πρᾶξις ἄλλη Χριστοῦ, καὶ ἄλλο μυστήριον. Οὐ δύναμαι κατέχειν τὴν ἡδονὴν, ἔνθεος (57) γίνομαι, μικροῦ καὶ, ὡς Ἰωάννης, εὐαγγελίζομαι, εἰ καὶ μὴ πρόδρομος, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἐρημίας. Χριστὸς φωτίζεται, συναναστράψωμεν (58)· Χριστὸς βαπτίζεται, συγκατέλθωμεν, ἵνα καὶ συνανέλθωμεν. Βαπτίζεται Ἰησοῦς· τοῦτο μόνον; ἢ καὶ τὰ ἄλλα (59) τηρεῖν ἐπιμελῶς ἀναγκαῖον; Τίς ὤν; D καὶ παρὰ τίνος; καὶ κατὰ πηνίκα; Ὁ καθαρὸς, καὶ παρὰ Ἰωάννου, καὶ τῶν σημείων ἀρχόμενος; Ἵνα τί μάθωμεν, καὶ τί παιδευθῶμεν; Προκαθαίρεσθαι, καὶ ταπεινοφρονεῖν, καὶ κηρύσσειν ἐν τελειότητι, καὶ τῆς πνευματικῆς, καὶ τῆς σωματικῆς ἡλικίας. Ἐκεῖνο πρὸς τοὺς τὸ βάπτισμα σχεδιάζοντας, καὶ μὴ προευτρεπιζομένους, μηδὲ τὸ ἀσφαλὲς τῇ λυτρώσει

XIV. Jam Christi quidem Nativitas **686** congrua solemnitate prius, tum a me festi duce et auspice, tum a vobis, atque adeo ab omnibus, tam qui in mundo versantur, quam qui mundo sublimiores sunt, celebrata est. Cum stella cucurrimus, cum Magis adoravimus [20], cum pastoribus luce circumfusi sumus, cum angelis divinam gloriam prædicavimus, cum Simeone in ulna accepimus, cum Anna, illa, inquam, vetula et casta femina, confessi sumus [21]; ei quoque, qui ut alienus in propria venit [22], gratia habeatur, quod exterum hominem et peregrinum gloria affecit. Nunc vero alia Christi actio, aliudque mysterium sequitur. Animi voluptatem tenere nequeo, divino furore corripior; propemodum etiam, Joannis instar, faustum nuncium profero, non præcursor quidem, ut ille, cæterum a solitudine veniens. Christus illuminatur, simul illustremur; Christus baptizatur [23], simul descendamus, ut simul etiam ascendamus. Jesus baptizatur. Num id solum spectandum est? Nonne et alia etiam sedulo observare juvat? Nimirum quis, et a quo, et quando? Purus videlicet, et a Joanne, et tum, cum signorum edendorum initium faceret? Quid ut inde discamus

[19] Ps. LXVII, 34. [20] Matth. II, 1 sqq. [21] Luc. II, 9 sqq. [22] Joan. I, 11. [23] Marc. I, 8 sqq.

(51) *Ἄτρεπτον* Tres Regg., Coisl. 1 et Or. 1, ἄτρεπτος.

(52) *Ὡς*. Reg. ph, sex Colb. et Or. 1 addunt, ἐκ.

(53) *Τῇ μὲν οὖν*, etc. Billius in prima editione, sic magis ad litteram reddiderat: « At Christi quidem Nativitatem congruenti solemnitate prosecuti sumus, tum ego festi dux et auspex, tum vos, » etc.

(54) *Προεορτάσαμεν*. Or. 1, προεωρτάσαμεν.

(55) *Μετὰ ποιμένων*. Plures codd., καὶ μετὰ ποιμένων.

(56) *Ἀνθωμολογησάμεθα*, etc. « Cum Anna vicissim et veluti succinendo Simeoni confessi sumus. » Vel etiam, ut exponit Nicetas, « pro acceptis beneficiis gratias egimus. »

(57) *Ἔνθεος*. Quinque Regg. et tres Colb., ἐνθους.

(58) *Συναναστράψωμεν*. Plures optimæ notæ codd. et Bas., συναστράψωμεν.

(59) *Ἢ καὶ τὰ ἄλλα*. Sic sex Regg. Deest τά in ed.

paradisum reduxit : et præsepe adora, propter quod, cum rationis expers esses, a Verbo nutritus es. Cognosce, ut bos, possessorem tuum, Isaias te admonet, et, ut asinus, præsepe domini sui [93] ; sive mundus quispiam sis ac legi subjectus, rectamque doctrinam ruminans, atque ad sacrificium idoneus : sive etiam adhuc immundus, ac cibo et sacrificiis inutilis, ethnicæque partis. Cum stella curre, cum Magis dona offer, aurum, thus et myrrham, ut regi, ut Deo, et ut tua causa mortuo. Cum pastoribus Deum laudibus celebra ; cum angelis hymnum dicito ; cum archangelis choros ducito. Sit cœlestium et terrenarum virtutum communis celebritas. Nam eas quoque hodierno die simul festum celebrare, ac lætitia gestire confido : siquidem hominum Deique amore præditæ sunt, quemadmodum illæ, quas David inducit post passionem, cum Christo simul ascendentes, ac simul occurrentes, seque invicem ad portas attollendas [94] inbortantes.

XVIII. Unum hoc duntaxat ex iis omnibus, quæ circa Christi nativitatem **675** contigerunt, odio habe, ac detestare, nimirum puerorum cædem ab Herode perpetratam. Imo vero hanc quoque venerare, hanc, inquam, coætaneam Christo victimam, quæ pro nova victima mactata est. Si in Ægyptum profugiat, alacri animo te ipsi fugæ comitem adjunge. Præclarum est cum Christo persecutionem patiente fugere. Si diuturniorem in Ægypto moram faciat, ex Ægypto eum voca, qui rite illic adoratur et colitur. Per omnes Christi ætates ac virtutes, ut Christi discipulus, sine reprehensione incede. Purificare, circumcidere, velum a nativitate contractum abscinde. Postea in templo doce, sacrilegos nundinatores ejice : lapidibus, si ita necesse sit, incessi te patere. Lapidatores, mihi crede, falles, ac per medium ipsorum, ut Deus, fugies. Verbum enim lapidibus non feritur. Si ad Herodem adductus fueris, plerumque ne verbum quidem unum respondeas. Silentium tuum magis venerabitur, quam prolixos aliorum sermones. Si flagello cæsus fueris, quæ supersunt, exposce. Fel gusta propter gustum ; aceto potare, sputa require, alapas et co-

A λεὲμ τίμησον τὴν μικράν, ἣ σε πρὸς τὸν παράδεισον ἐπανήγαγε· καὶ τὴν φάτνην προσκύνησον, δι' ἣν ἄλογος ὤν, ἐτράφης ὑπὸ τοῦ Λόγου. Γνῶθι, ὡς βοῦς, τὸν κτησάμενον, Ἠσαΐας διακελεύεταί σοι, καὶ, ὡς ὄνος, τὴν φάτνην τοῦ κυρίου αὐτοῦ· εἴτε τῶν καθαρῶν τις εἶ, καὶ ὑπὸ τὸν νόμον, καὶ μηρυκισμὸν ἀναγόντων τοῦ λόγου, καὶ πρὸς θυσίαν ἐπιτηδείων· εἴτε τῶν ἀκαθάρτων τέως, καὶ ἀβρώτων, καὶ ἀθύτων, καὶ τῆς ἐθνικῆς μερίδος. Μετὰ τοῦ ἀστέρος δράμε, καὶ μετὰ Μάγων δωροφόρησον, χρυσὸν, καὶ λίβανον, καὶ σμύρναν, ὡς βασιλεῖ, καὶ ὡς Θεῷ, καὶ ὡς διὰ σὲ νεκρῷ. Μετὰ ποιμένων δόξασον, μετὰ ἀγγέλων ὕμνησον, μετὰ ἀρχαγγέλων χόρευσον (65). Ἔστω κοινὴ πανήγυρις οὐρανίων καὶ ἐπιγείων δυνάμεων. Πείθομαι γὰρ κἀκείνας συναγάλ- B λεσθαι καὶ συμπανηγυρίζειν σήμερον· εἴπερ εἰσὶ φιλάνθρωποι καὶ φιλόθεοι, ὥσπερ ἃς Δαβὶδ εἰσάγει μετὰ τὸ πάθος συνανιούσας Χριστῷ, καὶ προσυπαντώσας (66), καὶ διακελευομένας ἀλλήλαις τὴν τῶν πυλῶν ἔπαρσιν.

ΙΗ'. Ἓν μίσησον τῶν περὶ τὴν Χριστοῦ γένναν, τὴν Ἡρώδου παιδοκτονίαν· μᾶλλον δὲ καὶ ταύτην αἰδέσθητι, τὴν ἡλικιῶτιν Χριστοῦ θυσίαν, τοῦ καινοῦ (67) σφαγίου προθυομένην. Ἂν εἰς Αἴγυπτον φεύγῃ, προθύμως συμφυγαδεύθητι. Καλὸν τῷ Χριστῷ συμφεύγειν (68) διωκομένῳ. Ἂν ἐν Αἰγύπτῳ βραδύνῃ, κάλεσον αὐτὸν ἐξ Αἰγύπτου, καλῶς ἐκεῖ προσκυνούμενον (69). Διὰ πασῶν ὅδευσον ἀμέμπτως τῶν ἡλικιῶν Χριστοῦ καὶ δυνάμεων, ὡς Χριστοῦ μαθητής. C Ἁγνίσθητι, περιτμήθητι, περιελοῦ τὸ ἀπὸ γενέσεως κάλυμμα. Μετὰ τοῦτο δίδαξον ἐν τῷ ἱερῷ, τοὺς θεοκαπήλους ἀπέλασον· λιθάσθητι, ἂν τοῦτο δέῃ (70) παθεῖν· λήσῃ τοὺς βάλλοντας, εὖ οἶδα, φεύξῃ καὶ διὰ μέσου αὐτῶν, ὡς Θεός. Ὁ Λόγος γὰρ οὐ λιθάζεται. Ἂν Ἡρώδῃ (71) προσαχθῇς, μηδὲ ἀποκριθῇς τὰ πλείω. Αἰδεσθήσεταί σου καὶ τὴν σιωπὴν πλέον (72) ἢ ἄλλων τοὺς μακροὺς λόγους. Ἂν φραγελλωθῇς (73), καὶ τὰ λειπόμενα ζήτησον. Γεῦσαι χολῆς, διὰ τὴν γεῦσιν· ὄξος ποτίσθητι, ζήτησον ἐμπτύσματα, δέξαι ῥαπίσματα, κολαφίσματα· ἀκάνθαις στεφανώθητι, τῷ τραχεῖ τοῦ κατὰ Θεὸν βίου· περιβαλοῦ (74) τὸ κόκκινον, δέξαι κάλαμον, προσκυνήθητι παρὰ τῶν παιζόντων τὴν ἀλήθειαν· τέλος συσταυρώθητι, συν-

[93] Isa. I, 3. [94] Psal. XXIII, 7, 9.

(65) *Μετὰ ἀγγέλων ὕμνησον· μετὰ ἀρχαγγέλων χόρευσον*. Sic tres Regg., decem Colb., Or. 1, Comb. Sic etiam legunt Nicetas et Ruffinus. In ed., μετὰ ἀγγέλων χόρευσον· μετὰ ἀρχαγγέλων ὕμνησον.

(66) *Προσυπαντώσας*. Sic quatuor Regg. et novem Colb. In ed., προσαπαντώσας.

(67) *Τοῦ καινοῦ*, etc. « Pro nova victima. » Hoc profecto nomine infantes martyres celebrantur, quod pro Christo victima cæsi sunt. Hinc optime Nicetas : Ὅτι ἀνῃρέθησαν, καὶ πρὸ αὐτοῦ, καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ· « Quod ante ipsum et pro ipso sublati sunt. » Singularis namque innocentium laus ea est, quod odio Christi ab Herode occisi sint, qui, ipsis quidem mortem inferendo, ipsum Christum e vivis tollere volebat. Innocentes igitur hic a Gregorio præcipue considerantur, quasi occisi « pro Christo, » non « ante Christum, » ut vertit Billius. Sic ipse Gregorius, Or. XV, n. 3, de Eleazaro loquens, vo-

D cem hanc προθυόμενος sensu jam exposito accipit. Ait enim : Πρότερον μὲν καὶ προθυόμενος τοῦ λαοῦ, καὶ προσευχόμενος· « Prius quidem pro populo sacrificia et preces adhibens. »

(68) *Συμφεύγειν*. Reg. ph, συμφυγεῖν.

(69) *Κάλεσον αὐτὸν ἐξ Αἰγύπτου· καλῶς ἐκεῖ προσκυνούμενον*. « Voca eum ex Ægypto, rite illic adoratum. » Sic optime Gabr. Nam Gregorius hic Ægyptiorum fidem commendat. Billius vero sic vertit : « Ex Ægypto eum voca. Quod quidem fiet, si eum pulchre atque honorifice illic adoraris. »

(70) *Δέῃ*. Tres Regg. et Or. 1, δέοι.

(71) *Ἡρώδῃ*. Coisl. 1, Πιλάτῳ, « Pilato. »

(72) *Πλέον*. Deest in Or. 1.

(73) *Φραγελλωθῇς*. Sic Or. 1. In ed., φλαγελλωθῇς.

(74) *Περιβαλοῦ*. Sic duo Regg. et undecim Colb. In ed., περιλαβοῦ.

νεκρώθητι, συντάφηθι προθύμως, ἵνα καὶ συναναστῇς, καὶ συνδοξασθῇς, καὶ συμβασιλεύσῃς, Θεὸν ὁρῶν ὅσον ἐστὶ (75), καὶ ὁρώμενος, τὸν ἐν Τριάδι προσκυνούμενόν τε καὶ δοξαζόμενον, ὃν καὶ νῦν τρανοῦσθαι ἡμῖν (76) εὐχόμεθα, ὅσον ἐφικτὸν τοῖς δεσμίοις τῆς σαρκὸς, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας (77). Ἀμήν.

A laphos accipe, fac spinis, hoc est, piæ vitæ asperitate, coroneris. Coccinum induas, arundinem accipias, ab iis, qui veritatem ludibrio habent, adoreris. Denique prompto animo simul crucifigaris, simul moriare, simul sepeliaris, ut simul quoque resurgas, et gloria doneris ac regnes, Deum, quantus est, conspiciens, vicissimque conspectus ab eo, qui in Trinitate adoratur, et glorificatur, quem nunc quoque nobis, quantum carnis vinculo constrictis licet, declarari optamus, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria in sæcula. Amen.

(75) *Ὅσον ἐστί.* Coisl. 1, tres Colb. et Comb., ὅσον ἐστὶν ἐφικτόν, « quantum possibile est. »

(76) *Ἡμῖν.* Sic plures codd. In ed., ὑμῖν.

(77) *Αἰῶνας.* Reg. c et Comb. addunt, τῶν αἰώνων, « sæculorum. »

---

676 MONITUM IN ORATIONES XXXIX ET XL.

I. Novum mysterium, sacrum scilicet Christi baptisma, in ista ac sequenti oratione celebrat Gregorius. Quamvis autem prior « in sancta Lumina » inscribatur, non inde tamen concludendum putamus, ut quidam eruditi (78) censuerunt, hanc orationem ad « Luminum, » seu « Purificationis » festum, 2 Februarii in Ecclesia celebratum, referendam esse. Ne verbum quidem in ista oratione reperire est, quod Mariæ purificationem designet. Totus incumbit orator in prædicando Christi baptismate, a quo Luminum festivitas ortum habuit. Ac ne sit ullus hac de re erroris metus, Theologum sic loquentem audiamus (n. 1) : « Sanctus Luminum dies ad quem pervenimus, quemque hodie divino beneficio celebravimus, a Christi mei baptismate originem ducit. » Præterea, ut recte observat Tillemontius (79), baptismus apud Græcos « illuminatio » dicebatur, quod nimirum catechumeni per baptismum a peccati et vitiorum caligine, ad justitiæ et veritatis lucem convolarent. Christus igitur in hac priori oratione a Gregorio prædicatur, ut lux vera illuminans mundum, ac in tenebris etiam lucens. Unde primum catechumenos hortatur, ut, abjectis tenebris, ad puram et perfectam regenerationis lucem per baptismum accedant. Deinde mysterium istud, tam cum nefandis ethnicorum mysteriis, quam cum legalibus Judæorum institutis, ac impiis hæreticorum dogmatibus conferens, illorum omnium doctrinam nostra longe inferiorem demonstrat. Nominatim demum Novatianos exagitat, qui solam agnoscentes purgationem, quæ baptismo comparatur, nequaquam amplius semel post baptismum lapsos ad pœnitentiam admitterent.

II. Quod autem ad alteram orationem, « in sanctum baptisma » inscriptam, attinet, nullum ferme potest esse dubium, quin paratus accesserit Gregorius, ut uno die, unaque conjunctim oratione, totam hanc, tum de Christi, tum de Christianorum baptismate disputationem absolveret. Exorditur enim (n. 1) : « Quoniam heri splendidum Luminum diem celebravimus... hodie de baptismo breviter disseremus ; etenim hesterna luce a nobis oratio paucis expressa fuit, tum quia temporis angustia premebamur, tum quia sermo saturitatem ac fastidium fugiebat. » Hinc merito quidem hæc oratio, velut altera præcedentis orationis pars haberi debet. In priori namque Christus baptismum suscipiens, consideratur ut vera lux illuminans hominem venientem in hunc mundum ; in ista vero consideratur homo, quatenus est a Christo per baptismum illuminatus. In pertractando autem tam ineffabili mysterio, tanta erat rerum copia, ut nequaquam mirum videatur, si Gregorius, quamvis orationis initio se « breviter dicturum » promiserit, fuse tamen de baptismatis excellentia loquatur. Baptismi donum mirifice amplificans, **677** ipsum creationis dono præstantius declarat. Idcirco, modo blande, modo fortiter catechumenos urget, ut prompto et alacri animo ad baptismatis lavacrum accedant ; et prolixiori sermone ostendens quantum sit in mora periculum, varia cunctantium ac procrastinantium argumenta invicte refellit. Ex his autem quæ tum in præcedenti Monito, tum in isto argumento diximus, non male nobis concludendum videtur, orationem « in sancta Lumina » Constantinopoli habitam fuisse 6 Januarii 381, alteram vero « De Baptismate, » die sequenti, id est 7 Januarii ejusdem anni.

(78) Pamelius in annot. in Cyp. ; Gelas. in suo Martyrolog.

(79) T. IX, art. LXV, p. 463.

ORATIO XXXIX[a].

In sancta Lumina.

I. Rursum Jesus meus, et rursum mysterium; mysterium non fallax, nec indecorum, nec gentilitii erroris ac temulentiæ (sic enim veneranda illorum mysteria voco, atque etiam, ut arbitror, omnes mente præditi); sed mysterium excelsum et divinum, ac supernum splendorem concilians. Etenim sanctus Luminum dies, ad quem pervenimus, quemque hodie divino beneficio celebravimus, originem quidem a Christi mei baptismate ducit: Christi, inquam, qui est lux vera, illuminans omnem hominem venientem in mundum[95]: meam autem quoque purgationem operatur, ac lumini ei adjumentum affert, quod ab eo sublimitus ab initio acceptum, peccati caligine obduximus atque confudimus.

B

II. Quocirca divinam vocem audite, mihi quidem hujusmodi rerum et discipulo et magistro, atque utinam etiam vobis vehementer insonantem: *Ego sum lux mundi*[96]. Ac proinde: *Accedite ad eum, et illuminamini, et facies vestræ*, vero lumine consignatæ, *minime confundentur*[97]. Tempus regenerationis; nascamur denuo. Tempus instaurationis; primum Adamum recipiamus. Ne in eo statu, quo sumus, maneamus; verum ad pristinum redeamus. *Lux in tenebris*[98], hoc **678** est in hac vita et carne, *lucet;* ac tenebræ quidem eam persequuntur, sed non comprehendunt, adversaria, inquam, potestas, quæ, dum pro sua impudentia in visibilem Adamum impetum facit, in Deum incurrit, ac superatur; ut nos, abjectis tenebris, ad lucem C accedamus, ac deinde lux quoque perfecta efficiamur, a perfecta luce prodeuntes. Videtisne hujus diei gratiam? Videtisne hujus mysterii vim et facultatem? An non a terra in altum sublati estis? An non in cœlo perspicue positi, nostra videlicet voce ac contemplatione in sublime elati? Ac multo etiam magis collocati ac stabiliti eritis, cum Verbum sermoni nostro prosperum cursum dederit.

III. Ecqua talis est legalis atque umbratilis purgatio, quæ per temporarias aspersiones utilitatem affert, ac pollutos per vitulæ cinerem lustrat? Ecquid ejusmodi gentiles celebrant? Quorum ego cæremonias omnes et mysteria, meras nugas esse

ΛΟΓΟΣ ΙΖ'.

A *Εἰς τὰ ἅγια Φῶτα* (80).

Α'. Πάλιν Ἰησοῦς ὁ ἐμὸς, καὶ πάλιν μυστήριον· μυστήριον οὐκ ἀπατηλὸν, οὐδ' ἄκοσμον, οὐδὲ τῆς Ἑλληνικῆς πλάνης, καὶ μέθης (οὕτω γὰρ ἐγὼ καλῶ τὰ ἐκείνων σεμνὰ, οἶμαι δὲ, καὶ τῶν εὐφρονούντων ἕκαστος), ἀλλὰ μυστήριον ὑψηλόν τε καὶ θεῖον, καὶ τῆς ἄνω λαμπρότητος πρόξενον. Ἡ γὰρ ἁγία τῶν Φώτων ἡμέρα, εἰς ἣν ἀφίγμεθα, καὶ ἣν ἑορτάζειν ἠξιώμεθα σήμερον, ἀρχὴν μὲν τὸ τοῦ ἐμοῦ Χριστοῦ βάπτισμα λαμβάνει, τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς, τοῦ φωτίζοντος πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον· ἐνεργεῖ δὲ τὴν ἐμὴν κάθαρσιν, καὶ βοηθεῖ τῷ φωτὶ, ὃ παρ' αὐτοῦ λαβόντες ἄνωθεν ἀπ' ἀρχῆς, ἐκ τῆς ἁμαρτίας ἐζοφώσαμέν τε καὶ συνεχέαμεν.

Β'. Τοιγαροῦν ἀκούσατε θείας φωνῆς, ἐμοὶ μὲν καὶ λίαν σφοδρῶς ἐνηχούσης, τῷ μύστῃ καὶ μυσταγωγῷ τῶν τοιούτων, εἴη δὲ καὶ ὑμῖν· *Ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου*. Καὶ διὰ τοῦτο, *Προσέλθετε πρὸς αὐτὸν, καὶ φωτίσθητε, καὶ τὰ πρόσωπα ὑμῶν οὐ μὴ καταισχυνθῇ*, τῷ ἀληθινῷ φωτὶ σημειούμενα. Καιρὸς ἀναγεννήσεως· γεννηθῶμεν ἄνωθεν (81). Καιρὸς ἀναπλάσεως· τὸν πρῶτον Ἀδὰμ (82) ἀναλάβωμεν. Μὴ μείνωμεν ὅπερ ἐσμὲν, ἀλλ' ὅπερ ἦμεν γενώμεθα. *Τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει* (83), τῷ βίῳ τούτῳ, καὶ τῷ σαρκίῳ· καὶ ὑπὸ τῆς σκοτίας διώκεται μὲν, οὐ καταλαμβάνεται δὲ, τῆς ἀντικειμένης λέγω δυνάμεως, τῷ φαινομένῳ μὲν Ἀδὰμ προσπηδώσης ἐξ ἀναιδείας, τῷ Θεῷ δὲ περιπιπτούσης καὶ ἡττωμένης· ἵν' ἡμεῖς τὸ σκότος ἀποθέμενοι, τῷ φωτὶ πλησιάζωμεν (84), εἶτα καὶ φῶς γενώμεθα τέλειον, τελείου φωτὸς γεννήματα. Ὁρᾶτε τῆς ἡμέρας τὴν χάριν; ὁρᾶτε τοῦ μυστηρίου τὴν δύναμιν; οὐκ ἀπὸ γῆς ἤρθητε; οὐκ ἄνω τέθεισθε σαφῶς ὑψωθέντες ὑπὸ τῆς ἡμετέρας φωνῆς καὶ ἀναγωγῆς (85); Καὶ ἔτι μᾶλλον τεθήσεσθε, ἐπειδὰν εὐοδώσῃ (86) τὸν λόγον ὁ Λόγος.

Γ'. Μή τις τοιαύτη κάθαρσις νομικὴ καὶ σκιώδης, προσκαίροις ῥαντίσμασιν ὠφελοῦσα, καὶ σποδῷ δαμάλεως ῥαντίζουσα τοὺς κεκοινωμένους; μή τι τοιοῦτο μυσταγωγοῦσιν Ἕλληνες; ὧν λῆρος ἐμοὶ πᾶσα τελετὴ καὶ μυστήριον, δαιμόνων εὕρημα σκοτεινὸν (87),

[95] Joan. I, 9. [96] Joan. VIII, 12. [97] Psal. XXXIII, 6. [98] Joan. I, 5.

[a] Alias et nunc XXXIX. — Habita Constantinopoli 6 Januarii ann. 381.

(80) *Εἰς τὰ ἅγια Φῶτα*. Sic melioris notæ codices. Reg. pb: Εἰς τὰ ἅγια Ἐπιφάνια. In nonnullis, Θεοφάνια. Or. 1: Λόγος εἰς τὸ ἅγιον Βάπτισμα, καὶ κατὰ δογμάτων Ἑλληνικῶν· « Oratio in sanctum Baptisma, et adversus Græcorum dogmata. » In ed.: Εἰς τὰ ἅγια Φῶτα τῶν Ἐπιφανίων.

(81) *Γεννηθῶμεν ἄνωθεν*. « Nascamur denuo. » Sic Joan. III, 3: Ἐὰν μή τις γεννηθῇ ἄνωθεν· « Nisi quis renatus fuerit denuo. » Sic etiam vertit Nicetas; et Budæus reprehendit eos, qui aliter interpretantur. Billius: « desuper gignamur. »

(82) *Πρῶτον Ἀδάμ*. « Primum Adamum, » qui nimirum in justitia conditus fuerat. « Adamum, » D ante peccatum.

(83) *Φαίνει*. Coisl. 1, φαίνῃ.

(84) *Πλησιάζωμεν*. Duo Regg. et Coisl. 1, πλησιάσωμεν.

(85) *Ἀναγωγῆς*. « Meditatione, contemplatione. » Pro θεωρίας enim ponitur. Bill. in prima ed.: « sublimi Oratione. » In altera vero, « subvectione. » Agitur autem hic de sublimiori Mysterii expositione.

(86) *Εὐοδώσῃ*. Reg. pb, εὐοδώσει.

(87) *Εὕρημα σκοτεινόν*. Duo Regg., εὕρεμα σκοτεινῶν.

καὶ διανοίας ἀνάπλασμα κακοδαίμονος, χρόνῳ βοηθούμενον, καὶ μύθῳ κλεπτόμενον (88). Ἃ γὰρ ὡς ἀληθῆ προσκυνοῦσιν, ὡς μυθικὰ συγκαλύπτουσιν· δέον, εἰ μὲν ἀληθῆ, μὴ μύθους ὀνομάζεσθαι, ἀλλ' ὅτι μὴ αἰσχρὰ δείκνυσθαι· εἰ δὲ ψευδῆ, μὴ θαυμάζεσθαι, μηδ' οὕτως ἰταμῶς ἐναντιωτάτας ἔχειν δόξας περὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος· ὥσπερ ἐν ἀγορᾷ μειρακίων παίζοντας, ἢ ἀνδρῶν κακοδαιμόνων ὡς ἀληθῶς, ἀλλ' οὐκ ἀνδράσι διαλεγομένους νοῦν ἔχουσι, καὶ Λόγου προσκυνηταῖς· κἂν τὴν ἔντεχνον ταύτην, καὶ ῥυπαρὰν πιθανότητα διαπτύωσιν.

A censeo, tenebrosum dæmonum inventum, ac perditæ mentis figmentum, temporis ope ac præsidio fultum, et fabulis furtim obtectum. Nam, quæ ut vera adorant, eadem ut fabulosa obvolvunt et occultant. Oporteret potius, si quidem vera sunt, quæ prædicant, non ea fabulas nuncupare, sed ostendere, quod ab omni turpitudinis obscenitatisque nota vindicentur: si autem falsa, non ea suspicere, nec ita impudenter de una eademque re maxime oppositas sententias tenere; perinde ac ii, qui in cœtu puerorum ludunt, aut amentium prorsus virorum, non autem cum sapientibus viris, ac Verbi adoratoribus disputant; tametsi artificiosum istud et spurcum verborum lenocinium aspernentur.

Δ'. Οὐ Διὸς ταῦτα γοναὶ (89) καὶ κλοπαὶ, τοῦ Κρητῶν τυράννου, κἂν Ἕλληνες ἀπαρέσκωνται (90)· οὐδὲ Κουρήτων ἦχοι, καὶ κρότοι, καὶ ὀρχήσεις (91) ἔνοπλοι, Θεοῦ κλαίοντος ἠχὴν συγκαλύπτουσαι, ἵνα πατέρα λάθῃ μισότεκνον· δεινὸν γὰρ ἦν ὡς παιδίον κλαυθμυρίζεσθαι, τὸν ὡς λίθον καταποθέντα· οὐδὲ Φρυγῶν (92) ἐκτομαὶ, καὶ αὐλοὶ, καὶ Κορύβαντες (93), καὶ ὅσα περὶ τὴν Ῥέαν ἄνθρωποι μαίνονται, τελοῦντες τῇ μητρὶ τῶν θεῶν, καὶ τελούμενοι, ὅσα τῇ μητρὶ τῶν τοιούτων εἰκός· οὐδὲ κόρη τις ἡμῖν ἁρπάζεται, καὶ Δημήτηρ (94) πλανᾶται, καὶ Κελεούς τινας ἐπεισάγει, καὶ Τριπτολέμους, καὶ δράκοντας, καὶ τὰ μὲν ποιεῖ, τὰ δὲ πάσχει. Αἰσχύνομαι γὰρ ἡμέρᾳ δοῦναι τὴν (95) νυκτὸς τελετὴν, καὶ ποιεῖν τὴν ἀσχημοσύνην μυστήριον. Οἶδεν Ἐλευσὶς ταῦτα, καὶ οἱ τῶν σιωπωμένων, καὶ σιωπῆς ὄντως ἀξίων ἐπόπται. Οὐδὲ Διόνυσος ταῦτα, καὶ μηρὸς (96), ὠδίνων ἀτελὲς κύημα, ὥσπερ ἄλλο τι κεφαλὴ (97) πρότερον· καὶ θεὸς ἀνδρόγυνος, καὶ χορὸς μεθυόντων, καὶ στρατὸς ἔκλυτος, καὶ Θηβαίων ἄνοια τοῦτον τιμῶσα, καὶ Σεμέλης κεραυνὸς προσκυνούμενος. Οὐδὲ Ἀφροδίτης πορνικὰ μυστήρια, τῆς αἰσχρῶς, ὡς αὐτοὶ λέγουσι, καὶ γεννωμένης (98) καὶ τιμωμένης. Οὐδὲ Φαλλοί τινες καὶ Ἰθύφαλλοι, αἰσχροὶ καὶ τοῖς σχήμασι καὶ τοῖς πράγμασιν· οὐδὲ Ταύρων (99) ξενοκτονίαι, καὶ Λακωνικῶν (1) ἐφήβων ἐπιβώμιον αἷμα,

IV. Non hæc Jovis partus et furta, illius, inquam, Cretensium tyranni (B) (moleste licet hoc gentiles ferant), nec Curetum soni ac plausus, armatæque saltationes, Dei vagientis clamorem obruentes, ut crudelem patrem effugeret. Grave enim profecto atque indignum erat, eum, qui ut lapis devoratus fuerat, ut infantem ejulare. Nec Phrygum exsectiones, et tibiæ, atque Corybantes, et quæcunque **679** circa Rheam homines furore capti peragunt, ejusmodi sacra Deorum matri obeuntes, atque ipsi vicissim ita initiati, ut par est in talium Deorum parentis mysteriis. Nec puella quædam apud nos rapitur, nec Ceres vagatur, ac Celeos quosdam, et Triptolemos, et dracones inducit, multaque alia et facit, et patitur. Pudet enim me nocturnum sacrum in lucem proferre, ac turpitudinem mysterium facere. (C) Novit hæc Eleusis, atque illi tacitorum, ac profecto silentio dignorum sacrorum spectatores. Nec Bacchus hæc nostra mysteria sunt, nec femur, inchoatum fetum parturiens, quemadmodum caput alium quemdam fetum prius parturierat: nec semivir Deus, et ebriorum chorus, exercitusque mollis et dissolutus, et Thebanorum amentia, hunc colens, ac Semelæ tonitruum adoratum. Nec meretricia Veneris mysteria, turpiter, ut ipsi narrant, et procreatæ, et cultæ: nec Phalli

(88) *Μύθῳ κλεπτόμενον.* « Fabularum involucro sensim auctoritatem et fidem acquisivit apud imprudentes. »

(89) *Διὸς ταῦτα γοναί*, etc. Saturnus, Jovis pater, cum ab oraculo didicisset, ut Græci fabulantur, fore ut ab uno filiorum suorum regno pelleretur, mares omnes, qui ipsi nascebantur, devorabat. Cum igitur Rhea Jovem peperisset, ejus pulchritudine permota, furtim sublatum in Cretam misit, eique Curetes quosdam adjunxit, qui gravem sonum atque armorum crepitum excitarent, ut tali strepitu, infantis dei vagitum et vastum sonum tegere possent, ne forte Saturnus e cœlo vagitum audiens, ipsum quoque devoraret. Lapidem autem fasciis involutum, nati loco, Saturno devorandum reliquit.

(90) *Ἀπαρέσκωνται.* Reg. bm, ἀπαρέσκονται.

(91) *Ὀρχήσεις.* Sic tres Regg., duodecim Colb., etc. In ed., οἰχήσεις.

(92) *Οὐδὲ Φρυγῶν*, etc. In Phrygia, Rheæ delubrum erat, in quo Phryges festum celebrantes genitali membro excidebantur.

(93) *Κορύβαντες.* « Corybantes. » Cybeles, seu Rheæ Sacerdotes, qui tympanis et saltationibus Deæ festa agitabant.

(D) (94) *Δημήτηρ.* Sie Regg. bm, ph. Comb. In ed., Διμήτηρ. Sic vocatur « Ceres, quæ puellam, seu Proserpinam » filiam, a Plutone raptam, per totum orbem vagando conquisivit. Eleusina etiam cognominatur ab Eleusis oppidi nomine, in quo Ceres a Rege Celeo Triptolemi patre liberalissime hospitio excepta est. Quamobrem ei omnem agriculturæ rationem commonstravit.

(95) *Τήν.* Reg. ph, τῆς.

(96) *Μηρός.* Sic tres Regg. et tres Colb. In ed., μηρόν. Alludit ad fabulam Bacchi, qui ex Jovis femore natus fingitur.

(97) *Ἄλλο τι κεφαλή.* Minervam intelligit, e Jovis eapite natam, juxta poetas.

(98) *Γεννωμένης.* Tres Colb. et Sav., γενωμένης.

(99) *Οὐδὲ Ταύρων*, etc. Apud Tauros in Scythia, erat delubrum Dianæ consecratum, in quo omnes Græci, qui peregrinando ad ea loca divertebant, immolabantur.

(1) *Καὶ Λακωνικῶν*, etc. Apud Lacædemonios in honorem Dianæ festum celebrabatur, in quo adolescentes verberibus corpus proscindentes, aram sanguine profundebant.

quidem et Ityphalli, formis et actibus obsceni. Nec atrox Taurorum in hospites feritas, nec aræ affusus Spartanorum adolescentium cruor, flagris sese lacerantium, atque hac una in re male viriles animos gerentium, a quibus dea colitur, eaque virgo. Nam iidem, et mollitiem honori habuerunt et audaciam veneratı sunt.

A ξαινομένων (2) ταῖς μάστιξι, καὶ τοῦτο μόνον κακῶς ἀνδριζομένων, οἷς τιμᾶται θεὰ, καὶ ταῦτα παρθένος. Οἱ γὰρ αὐτοὶ, καὶ μαλακίαν ἐτίμησαν, καὶ θρασύτητα ἐσεβάσθησαν.

V. Jam Pelopis dilaniationem, esurientes deos satiantem, ac sævam et inhumanam hospitalitatem, quo tandem loco pones? Quo item loco horrenda et caliginosa Hecatæ spectra, Trophoniique subterranea ludicra et vaticinia, aut Dodonææ quercus deliramenta, aut Delphicæ tripodis præstigias, aut fatidicos Castalii fontis latices? Quæ omnia hoc unum vaticinari minime potuerunt, nimirum silentium suum. Nec Magorum **680** ars sacrificandi, atque ex victimarum incisione futurorum præsensio: nec Chaldæorum astrologia et nativitatum observatio, res nostras eodem cum sideribus motu volvens, cum tamen ipsi, nec quid sint, aut futuri sint, cognitum habere queant. Nec Thracum orgia hæc sunt, a quibus et religionem natam esse aiunt: nec Orphei sacra et mysteria, quem Græci sapientiæ nomine adeo suspexerunt, ut etiam lyram, quæ fidium pulsibus omnia pertraheret, ipsi effinxerint. Nec Mithræ justum adversus eos supplicium, qui hujusmodi sacris initiari sustinent. Nec Osiridis lacerationes, alia calamitas, quæ apud Ægyptios colitur. Nec Isidis infortunia, atque hirci Mendesiis ipsis venerabiliores; nec Apidis præsepe, hoc est, vituli, Memphitarum vecordia ad luxum abutentis. Nec omnes ii honores, quibus Nilum dedecorant, illum, inquam, frugum parentem, ut ipsi prædicant, spicisque copiosum et locupletem, atque ubertatem cubitis metientem.

Ε'. Ποῦ δὲ θήσεις τὴν Πέλοπος (3) κρεουργίαν, πεινῶντας θεοὺς ἑστιῶσαν, καὶ φιλοξενίαν πικρὰν καὶ ἀπάνθρωπον; ποῦ δὲ Ἑκάτης (4) τὰ φοβερὰ καὶ σκοτεινὰ φάσματα, καὶ Τροφωνίου (5) κατὰ γῆς παίγνια καὶ μαντεύματα, ἢ Δωδωναίας δρυὸς (6) ληρήματα, ἢ τρίποδος Δελφικοῦ (7) σοφίσματα, ἢ Κασταλίας (8) μαντικὸν πόμα; Τοῦτο μόνον οὐ μαντευσάμενα, τὴν ἑαυτῶν σιωπήν. Οὐδὲ Μάγων (9) θυτική, B καὶ πρόγνωσις ἔντομος· καὶ Χαλδαίων (10) ἀστρονομία καὶ γενεθλιαλογία, τῇ τῶν οὐρανίων κινήσει συμφέρουσα (11) τὰ ἡμέτερα, τῶν μηδὲ ἑαυτοὺς ὅ τί ποτε εἰσὶν, ἢ ἔσονται, γνῶναι δυναμένων· οὐδὲ Θρακῶν ὄργια (12) ταῦτα, παρ' ὧν καὶ τὸ θρησκεύειν, ὡς λόγος· οὐδὲ Ὀρφέως τελεταὶ καὶ μυστήρια, ὃν τοσοῦτον Ἕλληνες ἐπὶ σοφίᾳ ἐθαύμασαν, ὥστε καὶ λύραν αὐτῷ ποιοῦσι, πάντα τοῖς κρούμασιν ἕλκουσαν· οὐδὲ Μίθρου (13) κόλασις ἔνδικος, κατὰ τῶν μυεῖσθαι τὰ τοιαῦτα ἀνεχομένων· οὐδὲ Ὀσίριδος σπαραγμοὶ, ἄλλη συμφορὰ τιμωμένη παρ' Αἰγυπτίοις· οὐδὲ Ἴσιδος (14) ἀτυχήματα, καὶ τράγοι Μενδησίων (15) αἰδεσιμώτεροι, καὶ Ἄπιδος φάτνη, μόσχου κατατρυφῶντος τῆς Μεμφιτῶν εὐηθείας· οὐδ' ὅσα τὸν Νεῖλον ταῖς τιμαῖς καθυβρίζουσι, τὸν καρποδότην, ὡς ἀνυμνοῦσιν C αὐτοὶ, καὶ εὔσταχυν (16), καὶ μετροῦντα τὴν εὐδαιμονίαν τοῖς πήχεσιν.

VI. Mitto enim reptilium et vilium animalculorum honores, ac profusam obscœnitatem; quorum privatim quidem sua cuique sacra et festa

Ϛ'. Ἐῶ γὰρ λέγειν ἑρπετῶν καὶ κνωδάλων τιμὰς καὶ τὸ τῆς ἀσχημοσύνης φιλότιμον· ὧν καθ' ἕκαστον ἰδίᾳ τις τελετὴ καὶ πανήγυρις (17), καὶ κοινὸν τὸ τῆς

(2) *Ξαινομένων*. Nicetas, quem sequitur Billius, legit, παρ' ἀλλήλων, « invicem; » quamvis desit in codicibus.

(3) *Πέλοπος*, etc. Tantalus deos quondam hospitio excepisse dicitur, filiumque Pelopem mactatum, ac ferventi aqua coctum, iis apposuisse.

(4) *Ποῦ δὲ Ἑκάτης*. Nonnulli per Hecaten, Lunam intelligunt. Alii deam noctu obambulantem, leonum curru vectam, ac serpentibus et draconibus undique cinctam.

(5) *Τροφωνίου*, etc. Trophonius gloriæ cupidus, D et deus apud homines haberi cupiens, in subterraneam quamdam specum se abdidit, ibique vitam finivit. Dæmon quidam in ea specu sibi domicilium constituens, seque Trophonium esse mentiens, oraculis homines fallebat.

(6) *Δωδωναίας δρυός*. Dodona, Chaoniæ in Epiro civitas, juxta quam erat Dodonia silva, Jovi sacra, et tota quercubus consita, quæ vocales fuisse dicuntur et oracula reddidisse.

(7) *Τρίποδος Δελφικοῦ*. Delphis in Bœotia, juxta Parnassum montem, erat oraculum toto terrarum orbe celeberrimum, quod, nato Christo, prorsus obmutuit.

(8) *Κασταλίας*. Fons ad Parnassi radicem, Apollini et Musis sacer.

(9) *Μάγων*. Magi, genere Medi sunt. Hi autem animalia mactabant, atque ex jecoris fibris, ipsiusque sanguinis eruptione, futurorum conjecturam faciebant.

(10) *Χαλδαίων*. Chaldæi celebres, utpote qui ex astrorum contemplatione plurima observabant et conjectabant.

(11) *Συμφέρουσα*. Reg. c, Nicet. et Comb., συμπεριφέρουσα.

(12) *Θρακῶν ὄργια*. Thraces primi fuerunt, qui Deos colere didicerunt. Unde θρησκεία, « religio, » a Thracibus nomen duxit. Ipsis etiam Thracibus « Orgia », id est, mysteria et sacra festa tradidit Orpheus.

(13) *Μίθρου*. « Mithræ, » id est, « Solis, » qui præcipue apud Chaldæos colebatur. Qui ejus sacris initiandi erant, per duodecim suppliciorum genera ducebantur, per famem scilicet, ignem, frigus, aliaque hujusmodi.

(14) *Ὀσίριδος ... Ἴσιδος*. Isis Ægyptiorum dea, prius Io apud poetas vocabatur. Finxit Fabula Isidem a Jove deamatam, in juvencam mutatam fuisse. Juno autem fraude cognita, œstro pellici immisso, summis eam doloribus exagitavit. Tandem pristinæ formæ restituta, in Ægyptum fugit, ubi Osiridi nupsit. Quibus mortuis, Isim et Osiridim inter deos annumerarunt Ægyptii.

(15) *Τράγοι Μενδησίων*, etc. Mendesium urbs est Ægypti, in qua hircus pro deo habebatur.

(16) *Εὔσταχυν*. Sic plerique codd. In ed., ἄσταχυν.

(17) *Πανήγυρις*. Sic quatuor Regg., decem Colb., duo Coisl., Or. 1, etc. In ed., μυστήριον

κακοδαιμονίας ἐφ' ἅπασιν· ὡς εἴπερ ἀσεβεῖν αὐτοὺς A ἔδει πάντως, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης ἀποπεσεῖν, εἰς εἴδωλα κατενεχθέντας, καὶ τέχνης ἔργα, καὶ χειρῶν πλάσματα, μὴ ἂν ἄλλο τι κατ' αὐτῶν εὔξασθαι τούς γε νοῦν ἔχοντας, ἢ τοιαῦτα σεβασθῆναι, καὶ οὕτω τιμῆσαι, ἵνα τὴν ἀντιμισθίαν, ἣν ἔδει τῆς πλάνης, ὥς φησι Παῦλος, ἀπολαμβάνωσιν, ἐν οἷς σέβονται· οὐ μᾶλλον τιμῶντες, ἢ δι' ἐκείνων (18) ἀτιμαζόμενοι. Βδελυκτοὶ τῆς πλάνης, βδελυκτότεροι τῆς εὐτελείας τῶν προσκυνουμένων καὶ σεβομένων, ἵνα καὶ αὐτῶν τῶν τιμωμένων ὦσιν ἀναισθητότεροι, τοσοῦτον ὑπερβάλλοντες ἀνοίᾳ, ὅσον εὐτελείᾳ τὰ προσκυνούμενα.

erant, communiter tamen omnia ad horrendam perditamque impietatem tendebant; adeo ut, si quidem omnino eos impietate constringi, atque ad simulacra et artis opera manuumque figmenta prolapsos, a Dei gloria dejici oportebat, nihil aliud ipsis cordati homines imprecari possent, quam ut talia venerarentur, talibusque honoribus afficerent, ut erroris mercedem, quam decebat, ut ait Paulus [**], per hujusmodi venerationem reciperent; non magis ea numina per seipsos honorantes, quam ipsi per ea dedecus atque infamiam sibiipsis inurentes. Exsecrabiles quidem illi ob errorem, exsecrabiliores autem ob eorum, quæ venerantur atque adorant, vilitatem; ita ut iis etiam, quæ coluut, stupidiores se præbeant, tantumque ea dementia et stoliditate superent, quantum ab iis, quæ adorant, vilitate superantur.

Ζ'. Ταῦτα μὲν οὖν παιζέτωσαν Ἑλλήνων παῖδες, B καὶ δαίμονες, παρ' ὧν ἐκείνοις ἡ ἄνοια, τὴν τοῦ Θεοῦ τιμὴν εἰς ἑαυτοὺς μεθελκόντων, καὶ ἄλλους ἄλλως κατατεμνόντων εἰς αἰσχρὰς δόξας καὶ φαντασίας, ἀφ' οὗ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς ἐκβαλόντες ἡμᾶς, τῷ ξύλῳ τῆς γνώσεως οὐ κατὰ καιρὸν, οὐδ' ἐπιτηδείως μεταληφθείσης (19), ὡς ἀσθενεστέρους ἤδη κατέδραμον, τὸν ἡγεμόνα νοῦν συναρπάσαντες, καὶ τοῖς πάθεσι θύραν ἀνοίξαντες. Οὐ γὰρ ἔφερον, φύσις ὄντες φθονερὰ καὶ μισάνθρωπος, μᾶλλον δὲ διὰ τὴν ἑαυτῶν κακίαν γενόμενοι, τοὺς κάτω τῶν ἄνω τυχεῖν, αὐτοὶ πεσόντες ἐπὶ γῆς ἄνωθεν, οὐδὲ τοσαύτην μετάστασιν γενέσθαι τῆς δόξης, καὶ τῶν πρώτων φύσεων. Τοῦτό ἐστιν ὁ διωγμὸς τοῦ πλάσματος· διὰ τοῦτο ἡ εἰκὼν τοῦ Θεοῦ καθυβρίσθη· καὶ καθὼς οὐκ ἐδοκιμάσαμεν φυλάξαι τὴν ἐντολὴν, παρεδόθημεν τῇ αὐτονομίᾳ τῆς C πλάνης (20)· καὶ καθὼς ἐπλανήθημεν, ἠτιμάσθημεν ἐν οἷς ἐσεβάσθημεν. Οὐ γὰρ τοῦτο μόνον δεινὸν, τὸ πεποιημένους ἐπ' ἀγαθοῖς ἔργοις (21), εἰς δόξαν καὶ ἔπαινον τοῦ πεποιηκότος, καὶ Θεοῦ μίμησιν, ὅσον ἐφικτὸν, ὁρμητήριον γενέσθαι παντοίων παθῶν, βοσκομένων κακῶς καὶ δαπανώντων τὸν ἐντὸς ἄνθρωπον· ἀλλὰ τὸ (22) καὶ θεοὺς στήσασθαι (23) συνηγόρους τοῖς πάθεσιν, ἵνα μὴ μόνον ἀνεύθυνον τὸ ἁμαρτάνειν, ἀλλὰ καὶ θεῖον νομίζηται, εἰς τοιαύτην καταφεύγον ἀπολογίαν, τὰ προσκυνούμενα.

VII. Atque hæc quidem ludant gentiles, ac dæmones, a quibus illi in hanc amentiam impelluntur, dum nimirum Dei **681** honorem ad seipsos detorquent, atque in turpes sententias, et rerum species, alios alio modo discindunt, ex quo nos per scientiæ lignum minus tempestive et commode perceptum, vitæ ligno exturbatos, velut jam infirmiores, exagitaruut, gubernatrice mente abrepta, januaque vitiosis animi affectionibus patefacta. Nec enim ferre poterant, cum invidia atque odio adversus hominem suapte natura flagrarent, vel, ut rectius loquar, propter vitium suum in hunc habitum degenerassent, terrenos homines supernis bonis frui, cum ipsi e cœlo in terram corruissent, nec tantam gloriæ, pristinæque ipsorum naturæ mutationem fieri. Idcirco persecutio adversus Dei figmentum excitata est; idcirco Dei imago probro et dedecore affecta. Et quemadmodum mandato parere recusavimus, ita licentiæ erroris traditi sumus; et quemadmodum aberravimus, ita vicissim in iis, quibus cultum et venerationem adhibuimus, probro et ignominia perfusi sumus. Nec enim hoc solum grave et indignum est, quod, cum ad bona opera, in opificis laudem et gloriam, Deique, quantum fas est, imitationem, creati essemus, omnis generis vitiorum, quæ intestinum hominem misere depascunt atque consumunt, sedes et propugnaculum facti sumus; sed etiam quod Deos vitiorum patronos effinximus, ut peccatum, non modo crimine careat, sed etiam divinum censeatur, ad ea videlicet, quæ pro diis adorantur, defensionis causa confugiens.

Η'. Ἡμῖν δὲ ὥσπερ ἐχαρίσθη τὸ φυγοῦσι τὴν δεισιδαίμονα πλάνην, μετὰ τῆς ἀληθείας γενέσθαι, καὶ D δουλεύειν Θεῷ ζῶντι καὶ ἀληθινῷ, καὶ τὴν κτίσιν ὑπεραναβῆναι, πάντα περάσασιν, ὅσα ὑπὸ χρόνον καὶ πρώτην κίνησιν· οὕτω καὶ εἴδωμεν (24), καὶ φιλοσοφήσωμεν τὰ περὶ Θεοῦ καὶ τὰ θεῖα. Φιλοσοφήσωμεν δὲ, ἀρχόμενοι (25), ὅθεν ἄρχεσθαι ἄμεινον· ἀμει-

VIII. At vero, quemadmodum nobis divino beneficio concessum est, ut, superstitioso errore fuga relicto, a veritate stemus, ac Deo vivo et vero serviamus, et supra creaturam assurgamus, omnia, quæ tempori primæque motioni subjacent, trajicientes; ita etiam faciendum est, ut ea, quæ de Deo, ac divina sunt, cognoscamus, de iisque disse-

[**] Rom. I, 23 sqq.

(18) *Τιμῶντες, ἢ δι' ἐκείνων.* Quinque Regg., tres Colb., duo Coisl., τιμῶντες τὰ σεβάσματα, ἢ δι' ἑαυτῶν. Sic legit Billius.

(19) *Μεταληφθείσης.* Sic quinque Regg., octo Colb., Or. 1 et Bas. ed. Unus Colb. habet, μεταληφθέντι. Sic legit Bill. Prave in Par. ed., μεταληφθέντος.

(20) *Αὐτονομίᾳ τῆς πλάνης.* Bill. : « erroris libertati. »

(21) *Ἐπ' ἀγαθοῖς ἔργοις*, etc. Bill. : « propter bona opera, hoc est, ad opificis laudem, » etc.

(22) *Ἀλλὰ τό.* Comb., ἀλλὰ καὶ τὸ.

(23) *Στήσασθαι.* « Constituimus. »

(24) *Εἴδωμεν.* Sic Regg. bm, ph, tres Colb., etc. In ed., ἴδωμεν.

(25) *Ἀρχόμενοι.* Deest in duobus Regg. et Or. 1.

ramus. Disseremus autem, hinc, unde satius est, A initium ducentes. Hinc porro satius est, unde Salomon nobis legem statuit. *Principium sapientiæ*, inquit, *posside sapientiam* [1]. Quidnam hoc vocat principium sapientiæ? Timorem [2]. Neque enim ea nobis ratio ineunda est, ut a contemplatione auspicantes, in timorem desinamus (effrenata enim contemplatio in præcipitia quoque fortasse nos impulerit); verum ut timoris rudimentis imbuti, et purgati, atque, ut hoc verbo utar, attenuati, in altum efferamur. Ubi enim timor est, illic quoque
682 mandatorum observatio : ubi autem mandatorum observatio, illic etiam carnis, quæ, nubis cujusdam instar, animæ lumen obscurat, nec divini radii splendorem pure intueri sinit, purgatio est. Porro ubi purgatio, illic illuminatio; illuminatio autem, desiderii summa est, iis utique qui maximarum rerum, vel potius maximæ rei, atque adeo magnitudinem omnem superantis, cupiditate flagrant.

νον δὲ, ὅθεν Σολομὼν ἡμῖν ἐνομοθέτησεν· *Ἀρχὴ σοφίας*, φησὶ, *κτῆσαι* (26) *σοφίαν*· τί τοῦτο λέγων ἀρχὴν σοφίας; Τὸν φόβον. Οὐ γὰρ ἀπὸ θεωρίας ἀρξαμένους, εἰς φόβον χρὴ καταλήγειν (θεωρία γὰρ ἀχαλίνωτος τάχα ἂν καὶ κατὰ κρημνῶν ὤσειεν)· ἀλλὰ φόβῳ στοιχειουμένους, καὶ καθαιρομένους, καὶ, ἵν' οὕτως εἴπω, λεπτυνομένους, εἰς ὕψος αἴρεσθαι. Οὗ γὰρ φόβος, ἐντολῶν τήρησις· οὗ δὲ ἐντολῶν τήρησις, σαρκὸς κάθαρσις, τοῦ ἐπιπροσθοῦντος τῇ ψυχῇ νέφους, καὶ οὐκ ἐῶντος καθαρῶς ἰδεῖν τὴν θείαν ἀκτῖνα· οὗ δὲ κάθαρσις, ἔλλαμψις· ἔλλαμψις δὲ, πόθου πλήρωσις, τοῖς τῶν μεγίστων (27), ἢ τοῦ μεγίστου, ἢ ὑπὲρ τὸ μέγα ἐφιεμένοις.

IX. Quocirca se quemque prius purgare oportet, B atque ita demum eum puro consuetudinem habere; ne alioqui nobis idem quod Israeli, accidat, vultus Mosaici gloriam non ferenti, ac propterea velamine opus habenti [3] : aut eodem, quo Manue, modo afficiamur, ac dicamus : *Periimus, mulier, Deum vidimus* [4], cum videlicet Dei species ipsi objecta esset; aut, Petri instar, Jesum a navicula [5] submoveamus, utpote tali præsentia indigni (Petrum autem cum dico, quem virum dico? Eum, qui super fluctus ambulavit). Aut oculorum sensu orbemur, quemadmodum Paulo accidit, cum, priusquam a persecutionibus expiatus esset, colloquium cum eo, quem persequebatur, miscuisset, vel potius, exiguo magni illius luminis splendore perstrictus fuisset [6] : aut denique, ut centurio ille, medicinam ita requi- C ramus, ut tamen laudabili timore perterriti, medicum in ædes nostras non admittamus. Proinde dicat quoque ex nobis quispiam, quandiu nondum purgatur, sed adhuc centurio est, in multos vitii principatum tenens, ac Cæsari, hoc est, mundi principi, eorumque, qui humi volutantur, domino militat : *Non sum dignus, ut intres sub tectum meum* [7]. Cum autem Jesum conspexerit, quamvis spirituali statura parvus, ut Zachæus ille, ac super sycomorum evectus fuerit [8], mortificatis videlicet membris, quæ super terram sunt [9], atque humilitatis corpore superato, tum vero Verbum excipiat, et audiat : *Hodie salus huic domui* [10], salutemque accipiat, ac perfectiores fructus ferat, præclare spargens et effundens, quæ ex telonii lucris male collegerat.

Θ'. Διὰ τοῦτο καθαρτέον ἑαυτὸν (28) πρῶτον, εἶτα τῷ καθαρῷ προσομιλητέον· εἴπερ μὴ μέλλοιμεν τὸ τοῦ Ἰσραὴλ πείσεσθαι, μὴ φέροντος τὴν δόξαν τοῦ προσώπου Μωσέως, καὶ διὰ τοῦτο δεομένου καλύμματος· ἢ τὸ τοῦ Μανωὲ, καὶ πείσεσθαι, καὶ λέξειν· *Ἀπολώλαμεν, ὦ γύναι, Θεὸν ἑωράκαμεν*, ἐν φαντασίᾳ Θεοῦ γενομένου· ἢ, ὡς Πέτρος, τοῦ πλοίου τὸν Ἰησοῦν ἀποπέμψασθαι, ὡς οὐκ ἄξιοι τοιαύτης ἐπιδημίας. Πέτρον δὲ ὅταν εἴπω, τίνα λέγω; Τὸν κατὰ κυμάτων πεζεύσαντα. Ἢ, ὡς Παῦλος, τὴν ὄψιν πληγῆσεσθαι, πρὶν καθαρθῆναι τῶν διωγμῶν, τῷ διωκομένῳ προσομιλήσας, μᾶλλον δὲ βραχείᾳ τοῦ μεγάλου (29) φωτὸς λαμπηδόνι· ἢ, ὡς ὁ ἑκατόνταρχος, τὴν μὲν θεραπείαν ἐπιζητήσειν, τῇ οἰκίᾳ (30) δὲ τὸν θεραπευτὴν οὐκ εἰσδέξασθαι διὰ δειλίαν ἐπαινουμένην. Λεγέτω τις καὶ ἡμῶν, ἕως οὔπω καθαίρεται (31), ἀλλ' ἔστιν ἑκατόνταρχος ἔτι, πλειόνων ἐν κακίᾳ κρατῶν, καὶ στρατεύεται Καίσαρι, τῷ κοσμοκράτορι τῶν κάτω συρομένων· *Οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς, ἵνα μου ὑπὸ τὴν στέγην εἰσέλθῃς*. Ὅταν δὲ Ἰησοῦν θεάσηται, καίτοι μικρὸς ὢν τὴν πνευματικὴν ἡλικίαν, ὡς ὁ (32) Ζακχαῖος ἐκεῖνος, καὶ ὑπὲρ τὴν συκομωραίαν ἀρθῇ, νεκρώσας τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὑπεραναβὰς τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως, τότε καὶ εἰσδεχέσθω τὸν Λόγον, καὶ ἀκουέτω· *Σήμερον σωτηρία τῷ οἴκῳ τούτῳ*, καὶ λαμβανέτω τὴν σωτηρίαν, καὶ καρποφορείτω τὰ τελεώτερα, σκορπίζων καὶ διαχέων καλῶς, ἃ κακῶς ἐτελώνησεν.

X. Idem enim Verbum, et propter naturam D suam indignis formidolosum est, et propter benignitatem capi potest, iis quidem certe, qui in hunc modum fuerint præparati; qui, impuro spiritu depulso, animas agnitione mundarint et exornarint,

Ι'. Ὁ γὰρ αὐτὸς Λόγος, καὶ φοβερὸς τοῖς οὐκ ἀξίοις διὰ τὴν φύσιν, καὶ χωρητὸς διὰ φιλανθρωπίαν τοῖς οὕτως ηὐτρεπισμένοις (33)· ὅσοι (34) τὸ ἀκάθαρτον καὶ ὑλικὸν πνεῦμα τῶν ψυχῶν ἀπελάσαντες, καὶ τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς τῇ ἐπιγνώσει σαρώσαντες καὶ κοσμή-

[1] Prov. IV, 7. [2] Eccli. I, 16. [3] Exod. XXXIV, 30 sqq. [4] Jud. XIII, 22. [5] Luc. V, 8. [6] Act. IX, 4 sqq. [7] Matth. VIII, 8. [8] Luc. XIX, 2 sqq. [9] Coloss. III, 5. [10] Luc. XIX, 9.

(26) *Κτῆσαι*. Bill. : « collige. »
(27) *Τοῖς τῶν μεγίστων*. Schol. : Τὰς τρεῖς ὑποστάσεις διὰ τὸ κατ' οὐσίαν ἓν, καὶ ταυτὸν, καὶ μοναδικὸν τῆς θεότητος· « Tres personas ob essentiæ unitatem, eamdemque ac singularem deitatem. »
(28) *Ἑαυτόν*. Deest in Reg. ph, Or. 1 et aliis.
(29) *Μεγάλου*. Deest in duobus Regg.
(30) *Οἰκίᾳ*. Sic plures Regg. In ed., οἰκείᾳ.
(31) *Καθαίρεται*. In nonnullis, κεκάθαρται.
(32) *Ὡς ὁ*. Sic septem Regg. Deest ὁ in ed.
(33) *Ηὐτρεπισμένοις*. Regg. bm, ph et Colb. 5, εὐτρεπισμένοις.
(34) *Ὅσοι*. Plures Colb., ὡς οἱ.

σαντες, μηδὲ ἀργὴν, μηδὲ ἄπρακτον εἴασαν, ὥστε μετὰ πλείονος τῆς παρασκευῆς, αὖθις καταληφθῆναι ὑπὸ τῶν ἑπτὰ τῆς κακίας πνευμάτων, ὅσα καὶ τῆς ἀρετῆς ἀπηρίθμηται (τὸ γὰρ δυσμαχώτερον, περισπουδαστότερον)· ἀλλὰ πρὸς τῷ (35) φεύγειν τὴν κακίαν, καὶ τὴν ἀρετὴν ἐργάζονται, ὅλον τὸν (36) Χριστὸν, ἢ ὅτι μάλιστα, ἑαυτοῖς εἰσοικίσαντες, ὥστε μηδενὶ κενῷ τὴν πονηρὰν δύναμιν ὁμιλήσασαν, ἑαυτῆς πάλιν πληρῶσαι, καὶ γενέσθαι τὰ ἔσχατα χείρονα τῶν πρώτων, διὰ τὸ τῆς (37) καταδρομῆς σφοδρότερον, καὶ τὸ τῆς φρουρᾶς ἀσφαλέστερον καὶ δυσαλωτότερον. Ὅταν δὲ πάσῃ φυλακῇ τηρήσαντες τὴν ἑαυτῶν ψυχὴν, καὶ ἀναβάσεις ἐν τῇ καρδίᾳ διαθέμενοι, καὶ νεώσαντες ἑαυτοῖς νεώματα, καὶ σπείραντες εἰς δικαιοσύνην, ὡς Σολομῶντι, καὶ Δαβὶδ, καὶ Ἱερεμίᾳ δοκεῖ, φωτίσωμεν ἑαυτοῖς φῶς γνώσεως· τηνικαῦτα λαλῶμεν Θεοῦ σοφίαν ἐν μυστηρίῳ τὴν ἀποκεκρυμμένην, καὶ τοῖς ἄλλοις ἐκλάμπωμεν. Τέως δὲ καθαιρώμεθα (38) καὶ προτελώμεθα τῷ Λόγῳ, ἵν' ὅτι μάλιστα αὐτοὺς ἡμᾶς εὐεργετῶμεν, θεοειδεῖς ἐργαζόμενοι, καὶ ἥκοντα τὸν Λόγον ὑποδεχόμενοι· οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ κρατοῦντες, καὶ τοῖς ἄλλοις προφαίνοντες.

A nec eas desides et otiosas **683** reliquerint, ita ut cum majori apparatu a septem vitii spiritibus, hoc est, totidem, quot virtutis numerati sunt, rursus occupetur (quod enim difficilius expugnatur, studiosius atque ardentius appetitur); verum ad vitii fugam virtutis cultum adjungunt, totum Christum, vel certe quam maxime, in animi domicilium admittentes, ne prava potestas, vacuum aliquid offendens, domum rursus impleat, ac novissima prioribus deteriora fiant [11], tum propter acriorem ac vehementiorem incursionem, tum propter majorem arcis firmitatem, ejusque expugnandæ difficultatem. Posteaquam autem, anima nostra omni custodia servata [12], atque ascensionibus in corde dispositis [13], novalibusque in nobisipsis innovatis [14], ac B denique semine ad justitiam sparso, quemadmodum, et Salomon, et David, et Jeremias admonent, scientiæ lumen nobis excitaverimus; tum demum in mysterio absconditam Dei sapientiam loquamur [15], aliisque præluceamus. Interim vero purgemur, ac Verbo ante initiemur, ut quam præclarissime de nobis ipsis mereamur, Deo similes nosipsos reddentes, ac Verbum veniens suscipientes: nec solum suscipientes, verum etiam retinentes, aliisque præmonstrantes.

ΙΑ'. Ἐπεὶ δὲ ἀνεκαθήραμεν (39) τῷ λόγῳ τὸ θέατρον, φέρε τι περὶ τῆς ἑορτῆς ἤδη φιλοσοφήσωμεν, καὶ συνεορτάσωμεν ταῖς φιλεόρτοις καὶ φιλοθέοις ψυχαῖς. Ἐπεὶ δὲ κεφάλαιον ἑορτῆς μνήμη Θεοῦ, Θεοῦ μνημονεύσωμεν. Καὶ γὰρ τὸν ἐκεῖθεν τῶν ἑορταζόντων ἦχον, ἔνθα εὐφραινομένων πάντων ἡ κατοικία (40), οὐκ ἄλλο τι ἢ τοῦτο εἶναι νομίζω, Θεὸν ὑμνούμενόν τε καὶ δοξαζόμενον τοῖς τῆς ἐκεῖσε πολιτείας ἠξιωμένοις. Εἰ δέ τι τῶν ἤδη προειρημένων ὁ νῦν ἕξει λόγος, θαυμαζέτω μηδείς. Οὐ γὰρ τὰ αὐτὰ καὶ (41) φθέγξομαι μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν αὐτῶν, φρίττων καὶ γλῶσσαν, καὶ νοῦν (42), καὶ διάνοιαν, ὅταν περὶ Θεοῦ φθέγγωμαι· καὶ ὑμῖν ταυτὸ τοῦτο συνευχόμενος τὸ ἐπαινετὸν πάθος καὶ μακάριον. Θεοῦ δὲ ὅταν εἴπω, ἑνὶ φωτὶ περιαστράφθητε καὶ τρισί· τρισὶ μὲν, κατὰ τὰς ἰδιότητας, εἴτουν (43) ὑποστάσεις, εἴ τινι φίλον καλεῖν, εἴτε πρόσωπα (οὐδὲν γὰρ περὶ τῶν ὀνομάτων ζυγομαχήσομεν, ἕως ἂν πρὸς τὴν αὐτὴν ἔννοιαν αἱ συλλαβαὶ φέρωσιν)· ἑνὶ δὲ, κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον, εἴτουν θεότητος. Διαιρεῖται γὰρ ἀδιαιρέτως, ἵν' οὕτως εἴπω, καὶ συνάπτεται διῃρημένως. Ἓν γὰρ ἐν τρισὶν (44) ἡ θεότης, καὶ τὰ τρία ἕν· τὰ ἐν οἷς ἡ θεότης, ἢ, τό γε ἀκριβέστερον εἰπεῖν, ἃ ἡ θεότης. Τὰς δὲ ὑπερβολὰς καὶ ἐλλείψεις ἐλλείψω-

XI. Quoniam autem sermone theatrum repurgavimus, age, jam de festo nonnihil disseramus, et cum piis animis festique celebrandi studiosis, diem hunc sacrum celebremus. Et quoniam Dei memoria præcipuum festi caput est, Deum memo- C ria colamus. Nam nec sonum eorum, qui in altero sæculo, in quo lætantium omnium habitatio est [16], festum celebrant, quidquam aliud esse existimo, quam laudes eas, quibus Deus ab illis, qui in rempublicam illam admissi sunt, celebratur. Quod si quid eorum, quæ jam a nobis dicta sunt, hæc oratio habitura est, id nemini mirum videatur. Neque enim eadem solum proloquar, sed de iisdem quoque rebus, et quidem lingua, et mente, et cogitatione horrescens, quoties de Deo sermonem habeo; quem etiam præclarum ac beatum affectum vobis inesse optarim. Deum porro cum dico, uno eodemque triplici lumine perstringamini: triplici quidem, quantum **684** ad proprietates, sive hypostases, si D cui hoc verbum magis arridet, sive personas (neque enim de vocabulis dissidebimus, quandiu syllabæ ad eamdem sententiam ferent); uno autem, quantum ad substantiæ, hoc est, Divinitatis rationem. Distinguitur enim indistinctim, ut sic loquar, et

[11] Matth. XII, 45. [12] Prov. IV, 23. [13] Psal. LXXXIII, 6. [14] Jerem. IV, 3. [15] I Cor. II, 7. [16] Psal. LXXXVI, 7.

(35) *Πρὸς τῷ*. Or. 1, Jes., Par., πρὸς τό.
(36) *Τόν*. Deest in tribus Regg. et Or. 1.
(37) *Καὶ τὸ τῆς*. Sic sex Regg., tres Colb. et Or. 1. Deest τό in ed.
(38) *Καθαιρώμεθα*, etc. Budæus: « Expiemus nos, purosque et idoneos reddamus. »
(39) *Ἀνεκαθήραμεν*, etc. Nicetas exponit: « Auditorum animas sermone præparavimus »
(40) *Πάντων ἡ κατοικία*. Sic sex Regg. et Or. 1. Deest ἡ in ed.
(41) *Καί*. Deest in Regg. bm, ρh.

(42) *Καὶ νοῦν*. Hæc desunt in quinque Regg. Alii autem, et quidem optimæ notæ, habent, καὶ ἀκοήν, « et aure. »
(43) *Εἴτουν*. Sic tres Regg., sex Colb. et Or. 1. In ed., ἤ γοῦν.
(44) *Ἓν γὰρ ἐν τρισίν*. Observat hic scholiastes accuratam loquendi rationem Gregorii, qui nunquam Deum, τρία, vel, τὸ ἓν τρία dixerit; sed τὸ ἓν ἐν τρισὶ, καὶ τὰ τρία ἕν, id est, τὰ τρία τὴν θεότητα εἶναι, non e converso, ἓν τὰ τρία.

distinctim connectitur. Unum enim in tribus, divinitas est, et tria unum; ea, inquam, in quibus, divinitas est, vel, ut magis proprie dicam, quæ, divinitas est. Excessus autem ac defectus missos faciamus, nec per unionem confusionem, nec rursus per divisionem sejunctionem efficientes. Æquo enim intervallo a nobis absint, et Sabellii contractio, et Arii divisio, mala ex diametro opposita, et impietate paria. Quid enim necesse est Deum vel male contrahere, vel in inæqualitatem scindere?

μεν (45)· οὔτε τὴν ἕνωσιν (46) σύγχυσιν ἐργαζόμενοι, οὔτε τὴν διαίρεσιν, ἀλλοτρίωσιν. Ἀπέστω γὰρ ἡμῶν ἐξ ἴσου, καὶ ἡ Σαβελλίου συναίρεσις, καὶ ἡ Ἀρείου διαίρεσις, τὰ ἐκ διαμέτρου κακὰ, καὶ ὁμότιμα τὴν ἀσέβειαν· τί γὰρ δεῖ Θεὸν, ἢ συναλείφειν κακῶς, ἢ κατατέμνειν εἰς ἀνισότητα;

XII. *Nobis quippe unus Deus Pater, ex quo omnia, et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia* [17], et unus Spiritus sanctus, in quo omnia. In quibus hæ particulæ, *ex quo*, *per quem*, et *in quo*, non naturas secant (alioqui enim propositiones istæ nominumque ordines nunquam immutarentur); verum unius et inconfusæ naturæ proprietates exprimunt. Idque ex eo perspicue constat, quod rursus in unum contrahuntur, si modo quis illud apud eumdem apostolum non neglectim atque oscitanter legat: *Ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia: ipsi gloria in sæcula, Amen* [18]. Pater pater est, et principii expers: neque enim ex ullo est. Filius filius est, ac non principii expers: ex Patre siquidem. Quod si temporis principium accipis, principio etiam caret; neque enim temporum effector tempori subest. Spiritus sanctus vere spiritus est, procedens quidem ex Patre, non tamen filiationis modo, ut nec generationis, verum processionis; liceat enim perspicuitatis causa nova nomina fingere. Neque enim Pater eo ingenitus esse destitit, quia genuit; nec Filius genitus esse desinit, quia ex ingenito est. Quonam enim modo desineret? Nec Spiritus idcirco, vel in Patrem, vel in Filium migrat, quia processit, ac Deus est, etiam si impiis hominibus aliter videatur: proprietas enim moveri non potest. Nam alioqui quonam pacto proprietas maneret, si moveretur et mutaretur? Qui autem ingenituram, et generationem, deorum homonymorum naturas esse statuunt, iidem, **685** credo, Adamum quoque et Seth (quoniam ille, non ex carne, utpote a Deo effictus, hic autem ab Adamo et Eva procreatus est), diversa natura præditos esse contendent. Unus igitur Deus in tribus, et tria unum sunt, ut diximus.

IB'. *Ἡμῖν δὲ, εἷς Θεὸς ὁ Πατὴρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, δι' οὗ τὰ πάντα*, καὶ ἓν Πνεῦμα ἅγιον, ἐν ᾧ τὰ πάντα· τοῦ ἐξ οὗ, καὶ δι' οὗ, καὶ ἐν ᾧ, μὴ φύσεις τεμνόντων (οὐδὲ γὰρ ἂν μετέπιπτον αἱ προθέσεις, ἢ αἱ τάξεις τῶν ὀνομάτων), ἀλλὰ χαρακτηριζόντων μιᾶς καὶ ἀσυγχύτου φύσεως ἰδιότητας. Καὶ τοῦτο δῆλον, ἐξ ὧν εἰς ἓν συνάγονται πάλιν, εἴ τῳ μὴ παρέργως ἐκεῖνο ἀναγινώσκεται (47) παρὰ τῷ αὐτῷ ἀποστόλῳ, τὸ, *Ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα· αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν*. Πατὴρ ὁ πατὴρ, καὶ ἄναρχος· οὐ γὰρ ἔκ τινος. Υἱὸς ὁ υἱὸς, καὶ οὐκ ἄναρχος· ἐκ τοῦ Πατρὸς γάρ. Εἰ δὲ τὴν ἀπὸ χρόνου λαμβάνοις ἀρχὴν, καὶ ἄναρχος· ποιητὴς γὰρ χρόνων, οὐχ ὑπὸ χρόνον (48). Πνεῦμα ἅγιον ἀληθῶς τὸ πνεῦμα, προϊὸν μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς, οὐχ υἱϊκῶς δὲ, οὐδὲ γὰρ γεννητῶς, ἀλλ' ἐκπορευτῶς· εἰ δεῖ τι καὶ καινοτομῆσαι περὶ τὰ ὀνόματα σαφηνείας ἕνεκεν. Οὔτε τοῦ Πατρὸς ἐκστάντος τῆς ἀγεννησίας, διότι γεγέννηκεν· οὔτε τοῦ Υἱοῦ τῆς γεννήσεως, ὅτι ἐκ τοῦ ἀγεννήτου. Πῶς γάρ; οὔτε τοῦ Πνεύματος, ἢ εἰς Πατέρα μεταπίπτοντος, ἢ εἰς Υἱὸν, ὅτι ἐκπεπόρευται, καὶ ὅτι Θεὸς, κἂν μὴ δοκῇ τοῖς ἀθέοις· ἡ γὰρ ἰδιότης ἀκίνητος. Ἢ πῶς ἂν ἰδιότης μένοι, κινουμένη καὶ μεταπίπτουσα; Οἱ δὲ τὴν ἀγεννησίαν, καὶ τὴν γέννησιν φύσεις Θεῶν ὁμωνύμων τιθέμενοι, τάχα ἂν καὶ τὸν Ἀδὰμ, καὶ τὸν Σὴθ (ὅτι ὁ μὲν (49) οὐκ ἀπὸ σαρκός· πλάσμα γάρ· ὁ δὲ ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ καὶ τῆς Εὔας) ἀλλήλων κατὰ τὴν φύσιν ἀλλοτριώσουσιν. Εἷς οὖν Θεὸς ἐν τρισὶ, καὶ τὰ τρία ἓν, ὥσπερ ἔφαμεν.

XIII. Quæ cum ita se habeant, imo cum hoc ita se habeat, atque adorationem nequaquam supernis tantum Spiritibus definitam et circumscriptam esse conveniret, sed et inferos quosdam adoratores esse deceret, ut omnia Dei gloria (quandoquidem Dei omnia sunt) implerentur; eam ob causam homo creatur, divina manu et imagine ornatus. Hunc autem invidia diaboli, atque acerbo peccati gustu, a Deo conditore misere separatum despicere, a Deo alienum erat. Quid igitur fit? Quamque magnum circa nos mysterium designatur? Innovantur

IΓ'. Ἐπεὶ δὲ οὕτω ταῦτα, ἢ τοῦτο, ἔδει δὲ μὴ τοῖς ἄνω μόνον τὴν προσκύνησιν περιγράφεσθαι, ἀλλ' εἶναί τινας καὶ κάτω προσκυνητὰς, ἵνα πληρωθῇ τὰ πάντα δόξης Θεοῦ, ἐπεὶ καὶ Θεοῦ· καὶ διὰ τοῦτο κτίζεται ἄνθρωπος, χειρὶ Θεοῦ τιμηθεὶς καὶ εἰκόνι. Τοῦτον δὲ φθόνῳ διαβόλου, καὶ πικρᾷ γεύσει τῆς ἁμαρτίας, Θεοῦ τοῦ πεποιηκότος ἐλεεινῶς (50) χωριζόμενον παριδεῖν, οὐ Θεοῦ. Τί γίνεται; καὶ τί τὸ μέγα περὶ ἡμᾶς μυστήριον; Καινοτομοῦνται φύσεις, καὶ Θεὸς ἄνθρωπος γίνεται· καὶ ὁ ἐπιβεβηκὼς ἐπὶ τὸν οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ κατὰ ἀνατολὰς τῆς ἰδίας

[17] I Cor. VIII, 6. [18] Rom. XI, 36.

(45) *Ἐλλείψωμεν*. Sic Reg. bm, tres Colb., etc. In ed., ἐλλείψομεν.

(46) *Οὔτε τὴν ἕνωσιν*, etc. « Nec quod unius confundentes, » nimirum, « personas; nec, distinguendo inter se personas, alienas inducamus naturas. »

(47) *Ἀναγινώσκεται*. Reg. pb, et Or. 1, ἀναγινώσκηται.

(48) *Χρόνον*. Reg. ph. χρόνων.

(49) *Ὅτι ὁ μέν*. Sic quatuor Regg., novem Colb., Coisl. 1, Or. 1, etc. Deest ὅτι in ed.

(50) *Ἐλεεινῶς*. Sic quatuor Regg., novem Colb., duo Coisl. et Or. 1. In ed., ἐλεεινόν.

δόξης τε καὶ λαμπρότητος, ἐπὶ δυσμῶν δοξάζεται τῆς ἡμετέρας εὐτελείας καὶ ταπεινότητος, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ δέχεται καὶ υἱὸς ἀνθρώπου γενέσθαι τε καὶ κληθῆναι· οὐχ ὃ ἦν μεταβαλὼν (ἄτρεπτον (51) γάρ), ἀλλ' ὃ οὐκ ἦν προσλαβὼν (φιλάνθρωπος γάρ), ἵνα χωρηθῇ ὁ ἀχώρητος, διὰ μέσης σαρκὸς, ὁμιλήσας ἡμῖν, ὡς (52) παραπετάσματος· ἐπειδὴ καθαρὰν αὐτοῦ τὴν θεότητα φέρειν, οὐ τῆς ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ φύσεως. Διὰ τοῦτο τὰ ἄμικτα μίγνυται· οὐ γενέσει μόνον Θεὸς, οὐδὲ σαρκὶ νοῦς, οὐδὲ χρόνῳ τὸ ἄχρονον, οὐδὲ μέτρῳ τὸ ἀπερίγραπτον· ἀλλὰ καὶ παρθενίᾳ γέννησις, καὶ ἀτιμίᾳ τῷ καὶ τιμῆς ἁπάσης ὑψηλοτέρῳ, καὶ πάθει τὸ ἀπαθὲς, καὶ τῷ φθαρτῷ τὸ ἀθάνατον. Ἐπειδὴ γὰρ ᾤετο ἀήττητος εἶναι τῆς κακίας ὁ σοφιστὴς, θεότητος ἐλπίδι δελεάσας ἡμᾶς, σαρκὸς προβλήματι δελεάζεται· ἵν', ὡς τῷ Ἀδὰμ προσβαλὼν, τῷ Θεῷ περιπέσῃ, καὶ οὕτως ὁ νέος Ἀδὰμ τὸν παλαιὸν ἀνασώσηται, καὶ λυθῇ τὸ κατάκριμα τῆς σαρκὸς, σαρκὶ τοῦ θανάτου θανατωθέντος.

A naturæ, ac Deus homo efficitur: et qui super cœlum cœli ad gloriæ suæ et splendoris orientem ascendit [19], in vilitatis et humilitatis nostræ occasu celebratur, Deique Filius, hominis quoque filius et esse et vocari sustinet; non, quod erat, immutans (neque enim mutatio in eum cadit), sed pro suo erga homines amore, id, quod non erat, assumens, ut qui natura sua comprehendi non potest, comprehendatur, intermedia carne, tanquam velo quodam interjecto, nobiscum versans: quandoquidem procreata natura et interitui obnoxia, imbecillior est, quam ut puram ipsius divinitatem ferre queat. Idcirco ea, quæ a mixtione aliena erant, miscentur; ac non modo Deus nativitati, et mens carni, et temporis expers tempori, et id quod cir- B cumscribi non potest, mensuræ jungitur; sed virginitati quoque procreatio; et ei, quod omni honore præstantius est, ignominia; et affectibus, id, quod affectibus vacat; et corruptibili, id, quod immortale est. Quoniam enim ille vitii parens et effector, existimabat, quia nos, spe divinitatis objecta tanquam illecebra quadam, in fraudem induxerat, ideo se invicto quodam robore præditum esse; ideo ipse quoque carnis prætextu inescatur, ut, dum quasi in Adamum impetum facit, in Deum incurrat, atque ita novus Adamus pristinæ saluti et incolumitati veterem asserat, sententiaque adversus carnem pronuntiata rescindatur, morte nimirum a carne oppressa et interempta.

ΙΔ'. Τῇ μὲν οὖν (53) γεννήσει τὰ εἰκότα προεορτάσαμεν (54), ἐγώ τε ὁ τῆς ἑορτῆς ἔξαρχος, καὶ ὑμεῖς, καὶ πᾶν ὅσον ἐγκόσμιόν τε καὶ ὑπερκόσμιον. Μετὰ ἀστέρος ἐδράμομεν, καὶ μετὰ Μάγων προσεκυνήσαμεν, μετὰ ποιμένων (55) περιελλάμφθημεν, καὶ μετὰ ἀγγέλων ἐδοξάσαμεν, μετὰ Συμεὼν ἐνηγκαλισάμεθα, καὶ μετὰ Ἄννης ἀνθωμολογησάμεθα (56), τῆς γεραιᾶς καὶ σώφρονος· καὶ χάρις τῷ εἰς τὰ ἴδια ἐλθόντι ἀλλοτρίως, ὅτι τὸν ξένον ἐδόξασεν. Νυνὶ δὲ πρᾶξις ἄλλη Χριστοῦ, καὶ ἄλλο μυστήριον. Οὐ δύναμαι κατέχειν τὴν ἡδονὴν, ἔνθεος (57) γίνομαι, μικροῦ καὶ, ὡς Ἰωάννης, εὐαγγελίζομαι, εἰ καὶ μὴ πρόδρομος, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἐρημίας. Χριστὸς φωτίζεται, συναναστράψωμεν (58)· Χριστὸς βαπτίζεται, συγκατέλθωμεν, ἵνα καὶ συνανέλθωμεν. Βαπτίζεται Ἰησοῦς· τοῦτο μόνον; ἢ καὶ τὰ ἄλλα (59) τηρεῖν ἐπιμελῶς ἀναγκαῖον; Τίς ὤν; καὶ παρὰ τίνος; καὶ κατὰ πηνίκα; Ὁ καθαρὸς, καὶ παρὰ Ἰωάννου, καὶ τῶν σημείων ἀρχόμενος; Ἵνα τί μάθωμεν, καὶ τί παιδευθῶμεν; Προκαθαίρεσθαι, καὶ ταπεινοφρονεῖν, καὶ κηρύσσειν ἐν τελειότητι, καὶ τῆς πνευματικῆς, καὶ τῆς σωματικῆς ἡλικίας. Ἐκεῖνο πρὸς τοὺς τὸ βάπτισμα σχεδιάζοντας, καὶ μὴ προευτρεπιζομένους, μηδὲ τὸ ἀσφαλὲς τῇ λυτρώσει

XIV. Jam Christi quidem Nativitas **686** congrua solemnitate prius, tum a me festi duce et C auspice, tum a vobis, atque adeo ab omnibus, tam qui in mundo versantur, quam qui mundo sublimiores sunt, celebrata est. Cum stella cucurrimus, cum Magis adoravimus [20], cum pastoribus luce circumfusi sumus, cum angelis divinam gloriam prædicavimus, cum Simeone in ulna accepimus, cum Anna, illa, inquam, vetula et casta femina, confessi sumus [21]; ei quoque, qui ut alienus in propria venit [22], gratia habeatur, quod exterum hominem et peregrinum gloria affecit. Nunc vero alia Christi actio, aliudque mysterium sequitur. Animi voluptatem tenere nequeo, divino furore corripior; propemodum etiam, Joannis instar, faustum nuncium profero, non præcursor quidem, D ut ille, cæterum a solitudine veniens. Christus illuminatur, simul illustremur; Christus baptizatur [23], simul descendamus, ut simul etiam ascendamus. Jesus baptizatur. Num id solum spectandum est? Nonne et alia etiam sedulo observare juvat? Nimirum quis, et a quo, et quando? Purus videlicet, et a Joanne, et tum, cum signorum edendorum initium faceret? Quid ut inde discamus

[19] Ps. LXVII, 34. [20] Matth. II, 1 sqq. [21] Luc. II, 9 sqq. [22] Joan. I, 11. [23] Marc. I, 8 sqq.

(51) *Ἄτρεπτον* Tres Regg., Coisl. 1 et Or. 1, ἄτρεπτος.

(52) *Ὡς*. Reg. pb, sex Colb. et Or. 1 addunt, ἐκ.

(53) *Τῇ μὲν οὖν*, etc. Billius in prima editione, sic magis ad litteram reddiderat: « At Christi quidem Nativitatem congruenti solemnitate prosecuti sumus, tum ego festi dux et auspex, tum vos, » etc.

(54) *Προεορτάσαμεν*. Or. 1, προεωρτάσαμεν.

(55) *Μετὰ ποιμένων*. Plures codd., καὶ μετὰ ποιμένων.

(56) *Ἀνθωμολογησάμεθα*, etc. « Cum Anna vicissim et veluti succinendo Simeoni confessi sumus. » Vel etiam, ut exponit Nicetas, « pro acceptis beneficiis gratias egimus. »

(57) *Ἔνθεος*. Quinque Regg. et tres Colb., ἔνθους.

(58) *Συναναστράψωμεν*. Plures optimæ notæ codd. et Bas., συναστράψωμεν.

(59) *Ἢ καὶ τὰ ἄλλα*. Sic sex Regg. Deest τά in ed.

A et do eamur? Nempe purgationem, animique summissionem prius adhibendam esse, nec concionandi provinciam, ante suscipi debere, quam ad spiritualis et corporeæ ætatis perfectionem ventum fuerit. Hoc ad eos dictum velim, qui subito et temere ad baptismum accedunt, nec ad eum præparantur, nec per animi constitutionem, ad virtutis habitum perveetam, id agunt, ut redemptio ipsis certa atque incolumis maneat. Quanquam enim hoc gratia affert, ut præteritæ noxæ remittantur (gratia enim est), hinc magis cavendum, ne ad eumdem vomitum redeamus. Hoc quoque in eos valeat, qui adversus mysterii dispensatores insolentius efferuntur, si dignitate quadam præstent. Tertium ad eos spectat, qui juvenili ætate confidunt, atque quodvis B tempus ad docendum, aut antistitis munus obeundum, idoneum esse arbitrantur. Jesus purgatur; et tu purgationem contemnis? A Joanne; et tu adversus præconem tuum insurgis? Tricesimum annum agens; et tu ante lanuginem senes doces, aut docere te posse credis, nec ab ætate, nec a moribus fortasse, auctoritatem habens? Ac deinde hic Daniel profertur, tum iste, tum ille, in juvenili ætate judices, et hæc exempla in ore versantur. Quisquis enim inique agit, ad sui defensionem promptus et paratus est. 687 Sed non habetur ut Ecclesiæ lex, quod rare accidit: quandoquidem nec hirundo una ver efficit, nec geometram una linea, nec denique nautam una navigatio.

χαριζομένους, διὰ τῆς εἰς τὸ καλὸν ἕξεως. Καὶ γὰρ εἰ ἄφεσιν ἔχει τῶν παρελθόντων τὸ χάρισμα (χάρισμα γάρ), ἀλλὰ τότε μᾶλλον εὐλαβείας ἄξιον, μὴ πρὸς τὸν αὐτὸν ἔμετον ἐπανέλθωμεν. Τοῦτο πρὸς τοὺς ἐπαιρομένους κατὰ τῶν οἰκονόμων τοῦ μυστηρίου, ἂν ἀξίᾳ τινὶ προέχωσιν. Τὸ τρίτον πρὸς τοὺς θαῤῥοῦντας νεότητι, καὶ πάντα καιρὸν οἰομένους εἶναι διδασκαλίας, ἢ προεδρίας. Ἰησοῦς καθαίρεται· καὶ σὺ καταφρονεῖς τῆς καθάρσεως; Ὑπὸ Ἰωάννου· καὶ σὺ κατεξανίστασαι τοῦ σοῦ κήρυκος; Τριακονταέτης ὤν· καὶ σὺ πρὸ τῆς γενειάδος διδάσκεις τοὺς γέροντας, ἢ τὸ διδάσκειν (60) πιστεύεις, οὔτε παρὰ τῆς ἡλικίας, οὔτε παρὰ τοῦ τρόπου τυχὸν ἔχων τὸ αἰδέσιμον; Εἶτα ὁ Δανιὴλ ἐνταῦθα, καὶ ὁ δεῖνα, νέοι κριταί, καὶ τὰ παραδείγματα ἐπὶ γλώσσης. Πᾶς γὰρ ἀδικῶν εἰς ἀπολογίαν ἕτοιμος. Ἀλλ' οὐ νόμος Ἐκκλησίας, τὸ σπάνιον· εἴπερ μηδὲ μία χελιδὼν ἔαρ ποιεῖ, μηδὲ γραμμὴ μία τὸν γεωμέτρην, ἢ πλοῦς εἷς τὸν θαλάττιον.

XV. Cæterum baptizat Joannes, Jesus accedit; forsan quidem ut ipsum quoque, a quo baptizatur, sanctitate afficiat; proculdubio autem, ut totum veterem Adamum in aquis sepeliat: ante hos vero, et propter hos, Jordanem sanctificans; ut, quemadmodum spiritus et caro erat, sic etiam per Spiritum C et aquam initiaret. Baptista non admittit: Jesus certat. Tum: *Ego a te baptizari debeo* [24], inquit lucerna Soli, vox Verbo, amicus Sponso, major inter omnes natos mulierum [25], omnis creaturæ Primogenito [26], is, qui a materno ventre præsultarat, ei qui in ventre adoratus fuerat, præcursor et præcursurus, ei qui apparuerat atque apparebit. *Ego a te baptizari debeo:* adde, et pro te. Exploratum enim habebat fore, ut martyrio baptizaretur; aut, ut Petrus, non pedibus duntaxat purgaretur. *Et tu venis ad me* [27]*?* Hoc quoque propheticum. Futurum enim norat, ut quemadmodum post Herodem Pilatus fureret, ita eum quoque prius vita functum Christus sequeretur. Quid autem Jesus? D *Sine nunc* [28]. Hoc enim certo consilio et dispensatione fit. Sciebat namque paulo post futurum, ut ipse Baptistam baptizaret. Jam, quid ventilabrum significat [29]? Purgationem. Quid ignis [30]? Levitatis consumptionem, et Spiritus fervorem. Quid securis [31]? Insanabilis animi, etiam post adhibitum fimum, excisionem. Quid gladius [32]? Verbi divini sectionem, bonum a malo dividentem, atque fidelem

ΙΕ'. Πλὴν Ἰωάννης βαπτίζει, πρόσεισιν Ἰησοῦς· ἁγιάσων τυχὸν μὲν καὶ τὸν βαπτιστήν· τὸ δὲ πρόδηλον, πάντα τὸν παλαιὸν Ἀδάμ, ἵν' ἐνθάψῃ τῷ ὕδατι· πρὸ δὲ τούτων καὶ διὰ τούτους (61), τὸν Ἰορδάνην· ὥσπερ ἦν πνεῦμα καὶ σάρξ, οὕτω Πνεύματι τελειῶν καὶ ὕδατι. Οὐ δέχεται ὁ Βαπτιστής· ὁ Ἰησοῦς ἀγωνίζεται· *Ἐγὼ χρείαν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι*, ὁ λύχνος τῷ Ἡλίῳ φησίν, ἡ φωνὴ τῷ Λόγῳ, ὁ φίλος τῷ Νυμφίῳ, ὁ ἐν γεννητοῖς γυναικῶν ὑπὲρ ἅπαντας, τῷ Πρωτοτόκῳ πάσης κτίσεως, ὁ προσκιρτήσας ἀπὸ γαστρὸς, τῷ ἐν γαστρὶ προσκυνηθέντι, ὁ προδραμὼν (62) καὶ προδραμούμενος, τῷ φανέντι καὶ φανησομένῳ. *Ἐγὼ χρείαν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι·* πρόσθες καὶ τὸ, ὑπὲρ σοῦ. Ἤδει γὰρ τῷ μαρτυρίῳ βαπτισθησόμενος· ἤ, ὡς Πέτρος, μὴ τοὺς πόδας μόνον καθαρθησόμενος. *Καὶ σὺ ἔρχῃ πρός με;* Καὶ τοῦτο προφητικόν. Ἤδει γὰρ ὡς μετὰ Ἡρώδην, Πιλᾶτον μανησόμενον, οὕτως αὐτῷ προαπελθόντι Χριστὸν ἑψόμενον. Τί δὲ Ἰησοῦς; *Ἄφες ἄρτι·* τοῦτο γὰρ ἡ οἰκονομία. Ἤδει γὰρ μετ' ὀλίγον, αὐτὸς βαπτίσων τὸν Βαπτιστήν. Τί δὲ τὸ πτύον; Ἡ κάθαρσις. Τί δὲ τὸ πῦρ; Ἡ τοῦ κούφου δαπάνη, καὶ ἡ ζέσις τοῦ Πνεύματος. Τί δὲ ἡ ἀξίνη; Τῆς ἀθεραπεύτου ψυχῆς ἡ ἐκτομή, καὶ μετὰ τὴν κόπρον. Τί δὲ ἡ μάχαιρα; Ἡ τομὴ τοῦ Λόγου, ἡ διαιροῦσα τὸ χεῖρον ἀπὸ τοῦ κρείττονος, καὶ διχοτομοῦσα τὸν πιστὸν καὶ τὸν ἄπιστον, καὶ ἐπεγείρουσα τὸν υἱόν, καὶ τὴν θυγατέρα, καὶ τὴν νύμφην, τῷ πατρί, καὶ τῇ

[24] Matth. III, 14. [25] Matth. XI, 11. [26] Coloss. I, 15. [27] Matth. III, 14. [28] ibid. 15. [29] ibid. 12. [30] ibid. 10. [31] ibid. [32] Matth. X, 34.

(60) *Ἢ τὸ διδάσκειν.* Sic tres Regg., Chrys., Par., etc. In ed., ἢ τῷ διδάσκειν.

(61) *Διὰ τούτους.* Nicetas, διὰ τούτων. « Per hos » sanctificans Jordanem; vim scilicet aquis impertiendo.

(62) *Ὁ προδραμών.* Sic sex Regg. Deest ὁ in ed.

Schol.: Προδραμὼν ἐν τῷ κόσμῳ, προδραμούμενος ἐν τῷ ᾅδῃ τῷ φανέντι Χριστῷ ἐν τῷ κόσμῳ, καὶ φανέντι ἐν τῷ ᾅδῃ· « Præcursor in mundo, præcursurus in inferno Christo, qui suam mundo præsentiam exhibuit, eamque etiam inferno erat exhibiturus. » Sic etiam concinit Elias.

μητρὶ, καὶ τῇ πενθερᾷ, τὰ νέα καὶ πρόσφατα, τοῖς παλαιοῖς καὶ σκιώδεσι. Τί δὲ ὁ σφαιρωτὴρ τοῦ ὑποδήματος, ὃν οὐ λύεις ὁ βαπτίζων Ἰησοῦν, ὁ τῆς ἐρημίας καὶ ἄτροφος, ὁ νέος Ἠλίας, ὁ προφήτου περισσότερος, ὅσῳ (63) καὶ τὸν προφητευόμενον εἶδες, ὁ Παλαιᾶς καὶ Νέας μεσίτης; Τί τοῦτο; Τυχὸν ὁ τῆς ἐπιδημίας λόγος, καὶ τῆς σαρκὸς (64), οὗ μηδὲ τὸ ἀκρότατον εὐδιάλυτον, μὴ ὅτι τοῖς (65) σαρκικοῖς ἔτι, καὶ νηπίοις ἐν Χριστῷ, ἀλλ' οὐδὲ τοῖς κατὰ Ἰωάννην τῷ Πνεύματι.

A ab infideli secantem, ac filium, et filiam, et nurum, adversus patrem, et matrem, et socrum excitantem [33], novaque et recentia, adversus prisca et umbratica. Quid autem calceamenti corrigia [34], quam non solvis, qui Jesum baptizas, tu, inquam, solitudinis alumne, ac nullius cibi homo, tu nove Elia, plus quam propheta [35], utpote qui eum etiam, qui prædicebatur, vidisti, tu inter Vetus et Novum Testamentum interjecte? Adventus forsan et carnis rationem, cujus ne extrema quidem facile solvi atque explicari possunt, non dicam ab iis, qui adhuc crassi et carnales sunt, atque in Christo parvuli, sed ne ab iis quidem, qui Spiritu Joannem referunt.

ΙϚ'. Ἀλλὰ καὶ ἄνεισιν Ἰησοῦς ἐκ τοῦ ὕδατος. Συναναφέρει γὰρ ἑαυτῷ τὸν κόσμον, καὶ ὁρᾷ σχιζομένους τοὺς οὐρανοὺς, οὓς ὁ Ἀδὰμ ἔκλεισεν ἑαυτῷ τε καὶ τοῖς μετ' αὐτὸν, ὥσπερ καὶ τῇ φλογίνῃ ῥομφαίᾳ τὸν παράδεισον. Καὶ τὸ Πνεῦμα μαρτυρεῖ τὴν θεότητα· τῷ γὰρ ὁμοίῳ προστρέχει· καὶ ἡ ἐξ οὐρανῶν φωνή· ἐκεῖθεν γὰρ ὁ μαρτυρούμενος· καὶ ὡς περιστερὰ, τιμᾷ γὰρ τὸ σῶμα, ἐπεὶ καὶ τοῦτο τῇ θεώσει Θεὸς, σωματικῶς ὁρωμένη. Καὶ ἅμα πόῤῥωθεν εἴθισται περιστερὰ κατακλυσμοῦ λύσιν εὐαγγελίζεσθαι. Εἰ δὲ ὄγκοις καὶ σταθμοῖς κρίνεις θεότητα, καὶ διὰ τοῦτο μικρόν σοι τὸ Πνεῦμα, ὅτι ἐν εἴδει περιστερᾶς, ὦ μικρόλογε περὶ τὰ μέγιστα, ὥρα σοι καὶ βασιλείαν οὐρανῶν ἀτιμάζειν, ὅτι κόκκῳ σινάπεως ἀπεικάζεται· καὶ τῆς Ἰησοῦ μεγαλειότητος ὑπεραίρειν τὸν ἀντικείμενον, ὅτι ὁ μὲν ὄρος μέγα καλεῖται, καὶ λευϊαθὰν, καὶ βασιλεὺς τῶν ἐν τοῖς ὕδασιν· ὁ δὲ ἀμνὸς, καὶ μαργαρίτης, καὶ σταγὼν, καὶ τὰ τοιαῦτα προσαγορεύεται.

688 XVI. At etiam Jesus ex aquis ascendit; mundum enim secum in altum effert, ac cœlos, B quos Adamus, et sibi, et posteris, quemadmodum et flammeo gladio paradisum, clauserat [36], findi atque aperiri cernit. Ac Spiritus deitatem testatur, nimirum ad parem accurrens; et vox cœlitus mittitur [37]; illinc enim is erat, cui testimonium dicebatur; et ut columba [38], corpus enim honore afficit, quandoquidem hoc etiam per deificationem Deus est, corporeo modo conspecta. Ac simul multis retro sæculis columba diluvii finem nuntiare consuevit [39]. Quod si mole ac pondere deitatem æstimas, ac propterea Spiritum parvum esse censes, quia in columbæ forma cernitur, o homo in maximis rebus minute ac jejune, jam tibi regnum quoque cœlorum contemnendum et pro nihilo putandum est, quia sinapis grano comparatur [40], ac C majestati Jesu præferendus adversarius [41], quoniam hic quidem mons magnus vocatur [42], et leviathan, et rex eorum quæ in aquis degunt [43]: ille autem agnus [44], et margarita [45], et gutta, atque id genus nominibus appellatur.

ΙΖ'. Ἐπεὶ δὲ βαπτίσματος ἡ πανήγυρις, καὶ δεῖ μικρόν τε προσκακοπαθῆσαι τῷ (66) δι' ἡμᾶς μορφωθέντι, καὶ βαπτισθέντι, καὶ σταυρωθέντι, φέρε, τι περὶ διαφορᾶς βαπτισμάτων φιλοσοφήσωμεν, ἵν' ἀπέλθωμεν ἐντεῦθεν κεκαθαρμένοι. Ἐβάπτισε Μωϋσῆς, ἀλλ' ἐν ὕδατι· καὶ πρὸ τούτου, ἐν νεφέλῃ καὶ ἐν θαλάσσῃ (67). Τυπικῶς δὲ τοῦτο ἦν, ὡς καὶ Παύλῳ δοκεῖ· ἡ θάλασσα, τοῦ ὕδατος· ἡ νεφέλη, τοῦ Πνεύματος· τὸ μάννα, τοῦ τῆς ζωῆς ἄρτου· τὸ πόμα, τοῦ θείου πόματος. Ἐβάπτισε καὶ Ἰωάννης, οὐκ ἔτι μὲν Ἰουδαϊκῶς· οὐ γὰρ ἐν ὕδατι μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς μετάνοιαν· οὔπω δὲ ὅλον πνευματικῶς· οὐ γὰρ προστίθησι τὸ, ἐν Πνεύματι. Βαπτίζει καὶ Ἰησοῦς, ἀλλ' ἐν Πνεύματι. Τοῦτο ἡ τελειότης. Καὶ πῶς οὐ Θεὸς, ἵνα τι παραθαῤῥήσω (68) μικρὸν, ἐξ οὗ καὶ σὺ

XVII. Quoniam autem baptismi hoc festum est, pro eo qui nostra causa formatus, et baptizatus, atque in crucem sublatus est, nonnihil ærumnæ sufferre convenit, age, de variis baptismorum generibus aliquid disseramus, ut hinc purgati discedamus. Baptizavit Moyses, verum in aqua, priusque etiam in nube et in mari [46]. Cæterum hoc per figuram agebatur, quemadmodum et Paulo placet. Mare enim aquam, nubes Spiritum, manna panem illum vitæ, potio divinam potionem adumbrabat. Baptizavit etiam Joannes, non jam ille quidem Judaico more, non enim in aqua solum, sed etiam ad pœnitentiam; nondum tamen prorsus spiritualiter, nec enim addit, in Spiritu. Baptizat quoque D Jesus, sed in Spiritu. Quandoquidem perfectum

[33] Matth. x, 35. [34] Matth. iii, 11. [35] Matth. xi, 9. [36] Gen. iii, 24. [37] Matth. iii, 17. [38] Luc. iii, 22. [39] Gen. viii, 10. [40] Matth. xiii, 31. [41] Zach. iv, 7. [42] Dan. ii, 45. [43] Job iii, 8. [44] Joan. i, 29. [45] Matth. xiii, 46. [46] Exod. xiii, 23. I Cor. x, 1 sqq.

(63) *Ὅσῳ*. Coisl. 2, ὅσον.

(64) *Σαρκός*. Reg. c, σαρκώσεως.

(65) *Μὴ ὅτι τοῖς*. Reg. c, μὴ ὅτι γε ἡμῖν τοῖς, « non quidem a nobis, qui adhuc carnales sumus, » etc.

(66) *Προσκακοπαθῆσαι τῷ*, etc. Budæus in Comment. p. 73, sic interpretatur : « Est in contemplatione et commemoratione humanitatis a Christo Salvatore sumptæ, affici dolore, et macerari, et pene intabescere. » Unde sic verti potest hic locus : « Quoniam igitur baptismi festum est, operæ pretium fuerit, ut in ejus contemplatione, qui nostra causa humanam naturam assumpsit, et baptizatus ac crucifixus est, non nihil laboris atque ærumnarum patiamur, » etc.

(67) *Ἐν θαλάσσῃ*. Deest ἐν in quinque Regg.

(68) *Παραθαῤῥήσω*. Plures Regg., plures Colb., duo Coisl., Oxon., etc., παραθεωρήσω. Sic etiam legit Billius ac vertit : « ut obiter illud considerem. »

numerisque omnibus absolutum baptismum reddit. Quid autem, ut paulo fidentius obiter aliquid dicam, afferri potest, quin ille Deus non sit, per quem tu Deus efficeris? Quartum etiam baptismi genus novi, nempe quod martyrio et sanguine comparatur, quo ipse quoque Christus baptizatus est, et quidem eo cæteris augustius, quod nullis postea sordibus contaminatur. Quintum locum lacrymarum baptismus tenet: verum martyrio asperior et laboriosior est, utpote **689** qui per singulas noctes lectum suum ac stratum lacrymis lavat[67], cui ipsæ quoque vitii cicatrices fetent[68]; qui lugens et contristatus ingreditur[69], et qui Manassis resipiscentiam[70], ac Ninivitarum humilitatem[71], cui misericordia impertita est, imitatur; qui Publicani verbis in templo utitur[72], ac supra insolentem et superbum Pharisæum justificatur; qui denique, Chananææ instar[73], deprimitur, et misericordiam implorat, ac micas, hoc canis vehementi fame correpti pabulum, exposcit.

XVIII. Ipse quidem (nam hominem me esse fateor, animal mutabile, fluxæque et fragilis naturæ), hunc quoque baptismum libenter amplector, ejusque datorem adoro, aliisque tribuo, ac misericordiam erogo, ut misericordiam consequar. Nam me quoque infirmitate circumdatum esse scio, illudque fore, ut qua mensura mensus fuero[74], eadem quoque mihi vicissim Deus remetiatur. Tu vero quid ais? Quam legem statuis, o nove Pharisæe, ac nomine, non autem animi proposito, pure, ac Novati dogmata cum eadem infirmitate nobis efflans? Pœnitentiam non admittis? Luctibus locum negas? Lacrymas lacrymis non prosequeris? Utinam talem tibi judicem experiri non contingat. Jesu benignitate non moveris, qui infirmitates nostras suscepit, et morbos nostros portavit[75], qui non venit vocare justos, sed peccatores ad pœnitentiam[76], qui *misericordiam mavult, quam sacrificium*[77], qui septuagies septies peccata condonat[78]? Quam beata esset sublimitas tua, si puritas ea esset, non autem fastus, leges supra hominis captum instituens, ac morum correctionem per desperationem tollens. In eodem enim vitio sunt, indulgentia non corrigens, et severitas non condonans: illa omnes habenas laxat, hæc ob vehementiam strangulat. Puritatis specimen ede, et tum audaciam tuam probabo. At nunc vereor, ne ipse ulceribus scatens, medendi impossibilitatem inducas. Quid? Ne pœnitentem quidem Davidem admittis, cui propheticam quoque gratiam pœnitentia conservavit[79]? Nec magnum illum Petrum, qui circa Salvatoris passionem humani ali-

A γίνη Θεός; Οἶδα καὶ τέταρτον βάπτισμα, τὸ διὰ μαρτυρίου καὶ αἵματος, ὃ καὶ αὐτὸς Χριστὸς ἐβαπτίσατο, καὶ πολύ γε τῶν ἄλλων αἰδεσιμώτερον, ὅσῳ δευτέροις ῥύποις οὐ μολύνεται. Οἶδα καὶ πέμπτον ἔτι, τὸ τῶν (69) δακρύων· ἀλλ' ἐπιπονώτερον, ὡς ὁ λούων καθ' ἑκάστην νύκτα τὴν κλίνην αὐτοῦ καὶ τὴν στρωμνὴν τοῖς δάκρυσιν, ᾧ τῆς κακίας προσώζεσαν (70) καὶ οἱ μώλωπες· ὃς πενθῶν καὶ σκυθρωπάζων πορεύεται, καὶ ὃς (71) μιμεῖται τὴν ἐπιστροφὴν Μανασσῆ, καὶ τὴν τῶν (72) Νινευϊτῶν ἠλεημένην (73) ταπείνωσιν· ὃς φθέγγεται τὰς τοῦ τελώνου φωνὰς ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ δικαιοῦται παρὰ τὸν μεγάλαυχον Φαρισαῖον· ὃς συγκύπτει κατὰ τὴν Χαναναίαν, καὶ ζητεῖ φιλανθρωπίαν, καὶ ψίχας, κυνὸς τροφὴν ἄγαν λιμώττοντος

B ΙΗ'. Ἐγὼ μὲν οὖν (ἄνθρωπος εἶναι γὰρ (74) ὁμολογῶ, ζῶον τρεπτὸν καὶ ῥευστῆς φύσεως), καὶ δέχομαι τοῦτο προθύμως, καὶ προσκυνῶ τὸν δεδωκότα, καὶ τοῖς ἄλλοις μεταδίδωμι, καὶ προεισφέρω τοῦ ἐλέου τὸν ἔλεον. Οἶδα γὰρ καὶ αὐτὸς ἀσθένειαν περικείμενος, καὶ ὡς ἂν μετρήσω, μετρηθησόμενος. Σὺ δὲ τι λέγεις; τί νομοθετεῖς, ὦ νέε Φαρισαῖε, καὶ καθαρὲ τὴν προσηγορίαν, οὐ τὴν προαίρεσιν, καὶ φυσῶν ἡμῖν τὰ Ναυάτου μετὰ τῆς αὐτῆς ἀσθενείας; Οὐ δέχῃ μετάνοιαν; οὐ δίδως ὀδυρμοῖς χώραν; οὐ δακρύεις (75) δάκρυον; Μὴ σύ γε τοιούτου κριτοῦ τύχοις. Οὐκ αἰδῇ τὸ Ἰησοῦ φιλάνθρωπον, τοῦ τὰς ἀσθενείας ἡμῶν λαβόντος (76), καὶ τὰς νόσους βαστάσαντος, τοῦ μὴ δικαίοις ἐλθόντος, ἀλλ' ἁμαρτωλοῖς εἰς μετάνοιαν, *τοῦ ἔλεον θέλοντος μᾶλλον ἢ* C *θυσίαν*, τοῦ ἑβδομηκοντάκις ἑπτὰ συγχωροῦντος τὰ ἁμαρτήματα; Ὡς μακάριόν σου τὸ ὑψηλὸν, εἰ καθαρότης ἦν, ἀλλὰ μὴ τῦφος, νομοθετῶν ὑπὲρ ἄνθρωπον, καὶ λύων τῇ ἀπογνώσει τὴν ἐπανόρθωσιν. Ὁμοίως γὰρ ἐστι κακὸν, καὶ ἄνεσις ἀσωφρόνιστος, καὶ κατάγνωσις ἀσυγχώρητος· ἡ μὲν ὅλην ἐφιεῖσα τὴν ἡνίαν, ἡ δὲ τῷ σφοδρῷ κατάγχουσα. Δεῖξόν μοι τὴν καθαρότητα, καὶ δέχομαί σου τὴν θρασύτητα. Νῦν δὲ δέδοικα, μὴ βρύων ἕλκεσιν, εἰσάγῃς τὸ ἀνιάτρευτον (77). Οὐδὲ τὸν Δαβὶδ δέχῃ μετανοοῦντα, ᾧ καὶ τὸ προφητικὸν χάρισμα ἡ μετάνοια συνετήρησεν; Οὐδὲ Πέτρον τὸν μέγαν παθόντα τι ἀνθρώπινον περὶ τὸ σωτήριον πάθος; Ἰησοῦς δὲ ἐδέξατο, καὶ τῷ τρισσῷ τῆς ἐρωτήσεως καὶ τῆς ὁμολογίας, τὸ τρισσὸν τῆς ἀρνήσεως ἐθεράπευσεν. Ἢ οὐδὲ τελειωθέντα δέχῃ D δι' αἵματος; Ἔστι γὰρ καὶ τοῦτο τῆς (78) σῆς ἀπο-

[67] Psal. vi, 7. [68] Ps. xxxvii, 6. [69] ibid. 7. [70] II. Paral. xxxiii, 13. [71] Jon. iii, 5. [72] Luc. xviii, 13. [73] Matth. xv, 22 sqq. [74] Matth. vii, 2. [75] Isa. liii, 4. [76] Luc. v, 32. [77] Ose. vi, 6. [78] Matth. xviii, 22. [79] II Reg. xii, 13.

(69) *Ἔτι, τὸ τῶν*. Sic quinque Regg., Tres Colb. et Or. 1. Deest τό in ed.

(70) *Προσώζεσαν*. Quinque Regg., duo Coisl., etc., προσόζουσι.

(71) *Καὶ ὅς*. Sic Regg. bm, ph, Or. 1, Nicet. et Comb. Deest καί in ed.

(72) *Τῶν*. Deest in quinque Regg. et Or. 1.

(73) *Ἠλεημένην*. Or. 1, ἠλεημένων.

(74) *Γάρ*. Deest in quatuor Regg.

(75) *Οὐ δακρύεις*, etc. Nicet.: « Non lacrymas lacrymis pœnitentium misces, vicem eorum dolens? »

(76) *Λαβόντος*. Reg. c, ἀναλαβόντος.

(77) *Ἀνιάτρευτον*. Bill.: « Medendi imbecillitatem. » Verterat tamen in prima editione: « Ne immedicabilis peccati doctrinam inducas. »

(78) *Καὶ τοῦτο τῆς*. Sic quinque Regg., Or. 1, etc. Deest τοῦτο in ed.

νοίας. Οὐδὲ τὸν ἐν Κορίνθῳ παρανομήσαντα (79); A Παῦλος δὲ καὶ ἀγάπην ἐκύρωσεν, ἐπειδὴ τὴν διόρθωσιν εἶδε· καὶ τὸ αἴτιον· *Ἵνα μὴ τῇ περισσοτέρᾳ λύπῃ* (80) *καταποθῇ ὁ τοιοῦτος* (81), βαρηθεὶς τῇ ἀμετρίᾳ τῆς ἐπιπλήξεως. Οὐδὲ τὰς νέας γαμίζεις χήρας, διὰ τὸ τῆς ἡλικίας εὐάλωτον; Παῦλος δὲ τοῦτο ἐτόλμησεν, οὗ σὺ δηλαδὴ διδάσκαλος, ὡς ἐπὶ τέταρτον οὐρανὸν φθάσας, καὶ ἄλλον παράδεισον, καὶ ἀποῤῥητοτέρων ἀκούσας ῥημάτων (82), καὶ μείζονα κύκλον τῷ Εὐαγγελίῳ περιλαβών.

quid perpessus est [60]? At Jesus eum suscepit, ac per triplicem interrogationem et confessionem [61], triplicem abjurationem sanavit. Quid? Ne martyrio quidem perfunctum admittis? (Nam id quoque tuæ arrogantiæ est). Nec eum, qui scelere sese in Corintho devinxit [62]? At Paulus charitatem etiam erga eum firmavit, **690** simul atque eum ad meliorem vitæ frugem rediisse perspexit; istamque causam affert: *Ne abundantiori tristitia absorbeatur, qui ejusmodi est* [63], immodica objurgatione gravatus et oppressus. An ne juvenibus quidem viduis, propter ætatis lubricum, ineundi matrimonii potestatem facis? At Paulus hoc facere minime dubitavit, cujus te scilicet magistrum profiteris, perinde atque ad quartum cœlum, aliumque paradisum perveneris, ac verba magis arcana audiveris, majoremque circulum Evangelio comprehenderis.

ΙΘ'. Ἀλλ' οὐ μετὰ τὸ βάπτισμα ταῦτα (83). B Τίς ἡ ἀπόδειξις; ἢ δεῖξον, ἢ μὴ κατάκρινε. Εἰ δὲ ἀμφίβολον, νικάτω τὸ φιλάνθρωπον. Ἀλλὰ Ναυάτος, φησὶν, οὐκ ἐδέξατο τοὺς ἐν τῷ διωγμῷ παραπεσόντας. Τί τοῦτο (84); Εἰ μὲν οὐ μεταγνόντας, δικαίως· οὐδὲ ἐγὼ δέχομαι τοὺς, ἢ μὴ καμπτομένους, ἢ μὴ ἀξίως, μηδὲ ἀντισηκοῦντας τῷ κακῷ τὴν διόρθωσιν· καὶ ὅταν δέξωμαι, τὴν προσήκουσαν αὐτοῖς ἀπονέμω χώραν. Εἰ δὲ τοὺς ἐκτακέντας τοῖς δάκρυσιν, οὐ μιμήσομαι. Καὶ τίς μοι νόμος ἡ Ναυάτου μισανθρωπία, ὃς πλεονεξίαν μὲν οὐκ ἐκόλασε, τὴν δευτέραν εἰδωλολατρείαν· πορνείαν δὲ οὕτω πικρῶς κατεδίκασεν, ὡς ἄσαρκος καὶ ἀσώματος; Τί φατε; Πείθομεν ὑμᾶς τοῖς λόγοις τούτοις; Δεῦρο, στῆτε μεθ' ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων. Μεγαλύνωμεν ἅμα τὸν Κύριον. Μή τις ὑμῶν εἰπεῖν τολμήσῃ, μηδὲ εἰ λίαν ἑαυτῷ τεθάῤῥηκε· C *Μή μου ἅπτου, καθαρὸς γάρ εἰμι*, καὶ τίς οὕτως ὥσπερ ἐγώ; μετάδοτε καὶ ἡμῖν τῆς λαμπρότητος. Ἀλλ' οὐ πείθομεν; καὶ ὑπὲρ ὑμῶν (85) δακρύσομεν. Οὗτοι μὲν οὖν, εἰ μὲν βούλοιντο (86), τὴν ἡμετέραν ὁδὸν καὶ Χριστοῦ, εἰ δὲ μὴ, τὴν ἑαυτῶν πορευέσθωσαν. Τυχὸν ἐκεῖ τῷ πυρὶ βαπτισθήσονται, τῷ τελευταίῳ βαπτίσματι, τῷ ἐπιπονωτέρῳ τε (87) καὶ μακροτέρῳ, ὃ ἐσθίει ὡς χόρτον τὴν ὕλην (88), καὶ δαπανᾷ πάσης κακίας κουφότητα.

XIX. Verum, inquis, hæc minime post baptismum. Quo argumento id confirmas? Aut rem ita se habere proba: aut, si id nequis, ne condemnes. Quod si res dubia est, vincat humanitas et facilitas. At Novatus, inquis, persecutionis tempore lapsos non recepit. Quid hoc? Si quidem illi pœnitentia minime ducebantur, optimo jure eos repulit (nam ne ipse quidem eos recipio, qui vel nullo modo, vel non satis deprimuntur, nec patrato crimini parem vitæ emendationem afferunt; cumque recipio, convenientem ipsis locum assigno); sin autem lacrymis confectos, haudquaquam istud imitabor. Quid autem Novati crudelitatem pro lege habeam, qui avaritiam quidem, alterum scilicet idololatriæ genus [64], nulla pœna vindicavit; stuprum autem ita sæve acerbeque condemnavit, quasi ipse carnis et corporis expers esset? Quid dicitis? An vos his verbis permovemus? Agedum, a nobis, hoc est, ab hominum partibus, state. Dominum una magnificemus. Ne quis vestrum, quamlibet virtute sua fretus, eo audaciæ prorumpat, ut dicat: *Noli me tangere, purus enim sum* [65], et quis mihi par? Facite ut nos quoque in splendoris vestri partem veniamus. At non flectimus? Lacrymas pro vobis fundemus. Atque hi quidem nostra, si velint, atque adeo Christi, via, sin minus, sua insistant. In altero ævo igni fortasse baptizabuntur; qui postremus est baptismus, nec solum acerbior sed et diuturnior, qui crassam materiam instar feni depascitur, ac omnis vitii levitatem absumit.

Κ'. Ἡμεῖς δὲ τιμήσωμεν τὸ Χριστοῦ βάπτισμα D σήμερον, καὶ καλῶς ἑορτάσωμεν, μὴ γαστρὶ τρυφῶντες, ἀλλὰ πνευματικῶς εὐφραινόμενοι. Τρυφήσωμεν (89) δὲ πῶς; *Λούσασθε, καθαροὶ γίνεσθε.* Εἰ μὲν φοινικικοὶ τὴν ἁμαρτίαν ἐστὲ, καὶ ἧττον αἱματώδεις, λευκάνθητε ὡς χιών· εἰ δὲ κόκκινοι καὶ ἄνδρες αἱμάτων τέλειοι, κἂν εἰς ἐρίου λευκότητα φθάσατε. Πάντως δὲ καθάρθητε καὶ καθαίρεσθε. Ὡς

XX. Nos autem hodie Christi baptismum honore complectamur, ac festum honeste celebremus, non ventris deliciis operam dantes, sed spiritualiter nosipsos oblectantes. Quonam autem modo deliciis indulgebimus? *Lavamini, mundi estote* [66]. Si **691** peccato rubri estis, minusque sanguinei, quasi nix dealbemini [67]: si autem coccinei ac perfecti viri sanguinum, etiam usque ad lanæ candorem perve-

[60] Matth. xxvi, 70. [61] Joan. xxi, 15. [62] I Cor. v, 1 et sqq. [63] II Cor. ii. 7. [64] Ephes. v, 5. [65] Isa. lxv, 5. [66] Isa. i, 16. [67] ibid., 18.

(79) *Παρανομήσαντα.* Or. 1, πεπορνευκότα.
(80) *Λύπῃ.* Plures Regg. et Colb. addunt, βαρηθείς.
(81) *Ὁ τοιοῦτος.* Deest in Regg. bm, ph.
(82) *Ἀκούσας ῥημάτων.* Sic Reg. ph. Deest ῥημάτων in ed.
(83) *Ταῦτα.* Reg. c et Or. 1 addunt, φησί τις.
(84) *Τί τοῦτο.* Reg. c et Comb., Καὶ τι τοῦτο.
(85) *Ὑμῶν.* Plures Colb., ἡμῶν. Mox, δακρύσομεν. Duo Regg., δακρύσωμεν.
(86) *Βούλοιντο.* Reg. bm, βούλονται.
(87) *Ἐπιπονωτέρῳ τε.* Sic quatuor Regg. et duo Colb. Deest τε in ed.
(88) *Χόρτον τὴν ὕλην.* Nicet. « terrenos et carnales affectus » intelligit.
(89) *Τρυφήσωμεν.* Tres Regg., τρυφήσομεν.

nite. Omnino autem purgati sitis, ac purgemini. Nulla enim re Deus perinde delectatur, ut hominis, pro quo omnis sermo et omnia mysteria, resipiscentia et salute; ut efficiamini, sicut luminaria in mundo [44], vis quædam vitalis reliquis hominibus, quo perfecta lumina magno illi lumini astantes, ejus ipsius, quæ in cœlo est, lucis splendoribus imbuamini, purius et clarius a Trinitate illuminati, cujus nunc radium unum ex una deitate manantem minus plene accepistis, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

A οὐδενὶ τοσοῦτον χαίρει Θεὸς, ὅσον ἀνθρώπου διορθώσει καὶ σωτηρίᾳ, ὑπὲρ οὗ λόγος ἅπας καὶ ἅπαν μυστήριον· ἵνα γένησθε ὡς φωστῆρες ἐν κόσμῳ, ζωτικὴ τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις δύναμις, ἵνα φῶτα τέλεια τῷ μεγάλῳ φωτὶ παραστάντες, καὶ τὴν ἐκεῖσε μυηθῆτε φωταγωγίαν, ἐλλαμπόμενοι τῇ Τριάδι καθαρώτερον καὶ τρανότερον, ἧς νῦν μετρίως ὑποδέδεχθε (90) τὴν μίαν αὐγὴν ἐκ μιᾶς τῆς θεότητος, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα, καὶ τὸ κράτος (91) εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[44] Philip. II, 15.

(90) Ὑποδέδεχθε. Bas., ὑποδεδέγμεθα, « accepimus. »

(91) Καὶ τὸ κράτος. Sic Coisl. 2 et Or. 1. Sic etiam legit Billius. Hæc desunt in ed.

ORATIO XL [a]

In sanctum baptisma.

I. Quoniam heri splendidum Luminum diem celebravimus (salutem etenim nostram lætitia prosequi conveniebat, ac multo quidem magis, quam carnis amici, qui dies eos quotannis celebrant, quibus vel nati, vel matrimonio juncti sunt, vel nomen acceperunt, vel certe inter juvenes censeri cœperunt, vel locum aliquem primum incoluerunt, vel quacunque tandem alia de causa, quæ ab hominibus celebratur); hodie de baptismo, ac beneficio hinc ad nos manante, breviter disseremus: tametsi hesterna luce nos oratio effugerit, tum quia temporis angustia premebamur, tum quia sermo saturitatem ac fastidium fugiebat. Sermonis quippe saturitas non minus auribus inimica est, quam immodicus cibus corpori. Operæ pretium autem fuerit vos ad ea, quæ dicturi sumus, animum attentum afferre, atque orationem de tantis rebus institutam, non perfunctorie et oscitanter, sed prompte et alacriter excipere: quandoquidem hoc quoque splendor est, vim hujusce mysterii perspectam habere.

ΛΟΓΟΣ Μ'.

B Εἰς τὸ ἅγιον βάπτισμα.

Α'. Χθὲς τῇ λαμπρᾷ τῶν Φώτων ἡμέρᾳ πανηγυρίσαντες (καὶ γὰρ ἔπρεπε χαρμόσυνα θέσθαι τῆς σωτηρίας τῆς ἡμετέρας, καὶ πολλῷ μᾶλλον (92) ἢ γαμήλια, καὶ γενέθλια, καὶ ὀνομαστήρια, τοῖς σαρκὸς φίλοις, κουρόσυνά (93) τε καὶ κατοικέσια (94), καὶ ἐτήσια (95), ὅσα τε ἄλλα πανηγυρίζουσιν ἄνθρωποι), σήμερον περὶ τοῦ βαπτίσματος βραχέα διαλεξόμεθα (96), καὶ τῆς ἐντεῦθεν ἡμῖν ὑπαρχούσης εὐεργεσίας· εἰ καὶ χθὲς ἡμᾶς ὁ λόγος παρέδραμε, τῆς ὥρας κατεπειγούσης, καὶ ἅμα τοῦ λόγου τὸν κόρον φεύγοντος. Κόρος δὲ (97) λόγου πολέμιος ἀκοαῖς, ὡς ὑπερβάλλουσα τροφὴ σώμασι (98). Προσέχειν δὲ ἄξιον τοῖς λεγομένοις, καὶ μὴ παρέργως, C ἀλλὰ προθύμως τὸν περὶ τηλικούτων δέξασθαι λόγον· ἐπειδὴ καὶ τοῦτό ἐστι φωτισμὸς, τὸ γνῶναι τοῦ μυστηρίου τὴν δύναμιν.

692 II. Triplex nativitatis genus agnoscit Scriptura: primum ex corporibus, alterum ex baptismo, tertium ex resurrectione. Horum primum, nocturnum et servum est, ac cum libidine conjunctum: alterum, diurnum et liberum, ac depellendarum vitiosarum affectionum vim habens,

Β'. Τρισσὴν γέννησιν ἡμῖν οἶδεν ὁ Λόγος· τὴν ἐκ σωμάτων, τὴν ἐκ βαπτίσματος, καὶ (99) τὴν ἐξ ἀναστάσεως. Τούτων δὲ (1), ἡ μὲν νυκτερινή τέ ἐστι, καὶ δούλη, καὶ ἐμπαθής· ἡ δὲ ἡμερινὴ, καὶ ἐλευθέρα, καὶ λυτικὴ παθῶν, πᾶν τὸ ἀπὸ γενέσεως κάλυμμα περιτέμνουσα, καὶ πρὸς τὴν ἄνω ζωὴν ἐπαν-

[a] Alias, et nunc XL. — Habita Constantinopoli 7 Januarii 381.

(92) Πολλῷ μᾶλλον. Quatuor Regg., Coisl. 2, Par., Oxon., etc., πολὺ πλεῖον. Reg. d, πολὺ πλέον.

(93) Κουρόσυνα. Schol.: Ὅτε τοὺς ὀδόντας ἐκφέρωσι τὰ νήπια, ἑορτὴν ἐπετέλουν· « Cum infantes dentes efferunt, festum agebant. » Nicetas sic exponit: « Quando, decursa et exacta adolescentia, in juvenum ordinem ascripti sunt; » aut, « quando primum ipsis coma in superfluum excrescens attonsa est. » Suidas interpretatur κουρόσυνον, « sacrificium olim pro comæ primitiis offerri solitum, » τὸ ὑπὲρ κουρᾶς θυόμενον. Gregorius forsan hac voce, tam « barbæ » quam « comæ » primitias significat. Barbatoriarum antiquitatum ritum, πωγωνοκουρίων, erudite explicat Adrianus Valesius in suis ad Berengarii panegyricum notis, pag. 194; sed tamen D primus non est habendus, qui, ut ipse sibi videtur, ritum hunc comam tondendi et dedicandi animadverterit.

(94) Κατοικέσια. Schol.: Τὰ τοῦ οἴκου ἐγκαίνια· « Habitationis encænia, novæ domus habitatio. »

(95) Ἐτήσια. « Quæ annua celebritate recurrunt. » Nonnulli etiam interpretantur de præludio, seu tirocinio consulatus, militaris præfecturæ, etc. Nicetas id intelligit de die, quo quis maximum periculum effugit.

(96) Διαλεξόμεθα. Duo Regg., διαλεξώμεθα. Alii duo, φιλοσοφήσομεν.

(97) Κόρος δέ. Reg. ph, κόρος γάρ.

(98) Σώμασι. In nonnullis, σώματι.

(99) Καί. Deest in pluribus.

(1) Δέ. Deest in tribus Regg. et Or. 1.

ἄγουσα (2)· ἡ δὲ φοβερωτέρα καὶ συντομωτέρα, A πᾶν τὸ πλάσμα (3) συνάγουσα ἐν βραχεῖ τῷ πλάστῃ παραστησόμενον, καὶ λόγον ὑφέξον τῆς ἐνταῦθα δουλείας, καὶ πολιτείας, εἴτε τῇ σαρκὶ μόνον ἐπηκολούθησεν, εἴτε τῷ Πνεύματι συνανῆλθε (4), καὶ τὴν χάριν ᾐδέσθη τῆς ἀναπλάσεως. Ταύτας δὴ τὰς γεννήσεις ἁπάσας παρ' ἑαυτοῦ τιμήσας ὁ ἐμὸς Χριστὸς φαίνεται· τὴν μὲν, τῷ ἐμφυσήματι (5) τῷ πρώτῳ καὶ ζωτικῷ· τὴν δὲ, τῇ σαρκώσει, καὶ τῷ βαπτίσματι, ὅπερ αὐτὸς ἐβαπτίσατο· τὴν δὲ, τῇ ἀναστάσει, ἧς αὐτὸς ἀπήρξατο· ὡς ἐγένετο πρωτότοκος ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς, οὕτω καὶ πρωτότοκος ἐκ νεκρῶν γενέσθαι καταξιώσας.

omne, quod a nativitate contractum est, velamen amputans, et ad supernam vitam nos revocans: postremum, formidabilius ac brevius, omne hominum genus temporis momento in unum cogens, ut Creatori sistantur, suæque servitutis, et vitæ actæ rationem reddant, sive carnem solum secutæ fuerint, sive sese una cum Spiritu in altum evexerint, atque instaurationis gratiam coluerint. Has porro cunctas nativitates honore a Christo meo affectas fuisse constat; primam quidem, per primam illam et vitalem insufflationem [69]; secundam vero, per incarnationem [70] et baptismum [71], quo ipse baptizatus est; tertiam denique, per resurrectionem [72], quam ipse auspicatus est; nimirum sicut primogenitus in multis fratribus [73] exstitit, ita primogenitus quoque ex mortuis [74] fieri non dedignatus.

Γ'. Περὶ μὲν δὴ τῶν δύο γεννήσεων, τῆς πρώτης τέ B φημι, καὶ τῆς (6) τελευταίας, φιλοσοφεῖν, οὐ τοῦ παρόντος καιροῦ· περὶ δὲ τῆς μέσης, καὶ τῆς νῦν ἡμῖν ἀναγκαίας, ἧς ἐπώνυμος ἡ τῶν φώτων ἡμέρα, φιλοσοφήσωμεν (7)· Τὸ φώτισμα, λαμπρότης ἐστὶ ψυχῶν, βίου μετάθεσις, ἐπερώτημα (8) τῆς εἰς Θεὸν συνειδήσεως· τὸ φώτισμα, βοήθεια τῆς ἀσθενείας τῆς ἡμετέρας· τὸ φώτισμα, σαρκὸς ἀπόθεσις, Πνεύματος ἀκολούθησις, Λόγου κοινωνία, πλάσματος ἐπανόρθωσις, κατακλυσμὸς ἁμαρτίας, φωτὸς μετουσία, σκότους κατάλυσις· τὸ φώτισμα, ὄχημα πρὸς Θεὸν, συνεκδημία Χριστοῦ (9), ἔρεισμα πίστεως, νοῦ τελείωσις, κλεὶς οὐρανῶν βασιλείας, ζωῆς ἄμειψις, δουλείας ἀναίρεσις, δεσμῶν ἔκλυσις, συνθέσεως μεταποίησις (10)· τὸ φώτισμα (τί δεῖ πλείω καταριθμεῖν), τῶν τοῦ Θεοῦ δώρων (11) τὸ κάλλιστον καὶ μεγαλο- C πρεπέστατον. Ὥσπερ γὰρ (12) Ἅγια ἁγίων καλεῖταί τινα, καὶ Ἄσματα (13) ᾀσμάτων (ἐμπεριεκτικώτερα γάρ ἐστι καὶ κυριώτερα)· οὕτω καὶ αὐτὸ παντὸς ἄλλου τῶν παρ' ἡμῖν φωτισμῶν ὂν ἁγιώτερον.

III. Ac de duabus quidem nativitatibus, hoc est, de prima et ultima, non est nunc disputandi locus: verum de media, et hoc tempore nobis necessaria, a qua luminum dies nomen accepit, tractabimus. Baptismus igitur, splendor est animarum, vitæ in melius mutatio, conscientiæ ad Deum interrogatio [75]. Baptismus, infirmitatis nostræ adjumentum. Baptismus, carnis est abjectio, Spiritus assectatio, Verbi participatio, figmenti correctio, peccati diluvium, lucis communicatio, tenebrarum oppressio. Baptismus, vehiculum ad Deum, peregrinatio cum Christo, fidei adminiculum, mentis perfectio, cœlestis regni clavis, vitæ commutatio, servitutis depulsio, vinculorum solutio, compositionis in meliorem statum conversio. Quid plura commemorare attinet? C Baptismus, omnium Dei beneficiorum præclarissimum est et præstantissimum. Etenim, ut quædam Sancta sanctorum vocantur, et Cantica canticorum (quod scilicet latius pateant ac plura complectantur, præcipuamque dignitatem habeant); eodem modo baptismus quoque illuminatio dicitur, quod omnes alias illuminationes sanctitate superet.

Δ'. Καλεῖται δὲ, ὥσπερ Χριστὸς ὁ τούτου δοτὴρ, πολλοῖς καὶ διαφόροις ὀνόμασιν, οὕτω δὲ καὶ τὸ δώρημα· εἴτε διὰ τὸ περιχαρὲς τοῦ πράγματος τοῦτο παθόντων ἡμῶν (φιλοῦσι γὰρ οἱ σφόδρα περί τι ἐρωτικῶς διακείμενοι, ἡδέως συνεῖναι καὶ τοῖς ὀνόμασιν), εἴτε τοῦ πολυειδοῦς τῆς εὐεργεσίας πολλὰς καὶ τὰς κλήσεις ἡμῖν δημιουργήσαντος (14). Δῶρον καλοῦμεν, χάρισμα, βάπτισμα, χρίσμα, φώτισμα, ἀφθαρσίας D ἔνδυμα, λουτρὸν παλιγγενεσίας, σφραγῖδα, πᾶν ὅ τι τίμιον· δῶρον μὲν, ὡς καὶ μηδὲν προεισενεγκοῦσι

693 IV. Quemadmodum autem Christus, hujus doni dator, multis ac diversis nominibus appellatur, ita ipsum quoque donum varia nomina sortitur: sive id nobis ob miram quamdam rei lætitiam accidat (fit enim fere, ut qui rem aliquam impensissime amant, nomina quoque ipsa libenter usurpent); sive quod multiplex hujus beneficii utilitas, multas quoque appellationes nobis pepererit. Do- D num vocamus, gratiam, baptismum, unctionem, illuminationem, incorruptionis indumentum, rege-

[69] Gen. II, 7. [70] Luc. II, 7. [71] Luc. III, 21. [72] Marc. XVI, 6. [73] Rom. VIII, 29. [74] Coloss. I, 18. [75] I Petr. III, 21.

(2) Ἐπανάγουσα. Reg c, παραπέμπουσα.
(3) Πᾶν τὸ πλάσμα. « Omnes homines, universum hominum genus. » Non recte Bill., « res omnes creatas. » Homo singulariter πλάσμα vocatur, Dei manu formatus, solusque Creatori anteactæ vitæ rationem in extremo die redditurus.
(4) Συνανῆλθε. Coisl. 1, Bas., Comb., συναπῆλθε.
(5) Τῷ ἐμφυσήματι. Gen. II, 7: « Inspiravit in faciem ejus spiraculum vitæ, et factus est homo in animam viventem. »
(6) Τῆς. Deest in duobus codd.
(7) Φιλοσοφήσωμεν. Or. 1, φιλοσοφήσομεν.
(8) Ἐπερώτημα. Reg. c, ἐπερώτησις.
(9) Συνεκδημία Χριστοῦ. « Mors cum Christo. » Sic alibi Gregorius, μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἐκδημίαν, « post mortem. »
(10) Συνθέσεως μεταποίησις. « Totius hominis instauratio, in meliorem statum mutatio. »
(11) Δώρων. Plures codd., δωρεῶν.
(12) Ὥσπερ γάρ. Sic Reg. bm. Sic etiam legit Billius. Deest γάρ in ed.
(13) Ἄσματα. Tres Regg., ᾆσμα.
(14) Δημιουργήσαντος. Basilien., δημιουργοῦντος.

nerationis lavacrum, sigillum, ac denique excellentissimo quovis nomine appellamus. Donum dicitur, quia iis, qui nihil prins contulerunt, datur; gratia, quia etiam debentibus; baptismus, quia peccatum in aqna sepelitur; unctio, quia sacer et regius (hæc enim erant, quæ ungebantur); illuminatio, quia splendor et claritas; indumentnm, quia ignominiæ nostræ velamen est; lavacrum, quia abluit; sigillum, quia conservatio est, ac dominationis obsignatio. Huic gratulantur cœli; hunc angeli propter splendoris cognationem celebrant: hic beatitudinis illins imaginem gerit; hunc laudibus quidem et hymnis celebrare volnmns, verum pro rei dignitate non possumns.

A διδόμενον· χάρισμα δὲ, ὡς καὶ ὀφείλουσι (15)· βάπτισμα δὲ, ὡς συνθαπτομένης (16) τῷ ὕδατι τῆς ἁμαρτίας· χρίσμα δὲ, ὡς ἱερὸν καὶ βασιλικὸν (ταῦτα [17] γὰρ ἦν τὰ χριόμενα)· φώτισμα δὲ, ὡς λαμπρότητα· ἔνδυμα δὲ, ὡς αἰσχύνης κάλυμμα (18)· λουτρὸν δὲ, ὡς ἔκπλυσιν· σφραγῖδα δὲ, ὡς συντήρησιν, καὶ τῆς δεσποτείας σημείωσιν. Τούτῳ συγχαίρουσιν οὐρανοί· τοῦτο δοξάζουσιν ἄγγελοι, διὰ τὸ συγγενὲς τῆς λαμπρότητος· τοῦτο εἰκὼν τῆς ἐκεῖθεν μακαριότητος· τοῦτο ἡμεῖς ἐξυμνεῖν βουλόμεθα μὲν, οὐ δυνάμεθα δὲ ὅσον ἄξιον.

V. Ac quidem Deus summnm et inaccessibile ac ineffabile lumen est, quod nec mente percipi, nec verbis explicari potest, naturam omnem ratione præditam illuminans. Hoc in intelligibilibus, quod sol in sensibilibus; eo se magis contemplandum nobis præbens, quo accnratius animos purgaverimus; eo rursus magis amandum, quo magis contemplati fuerimns; eo denique magis cognoscendum, quo magis amaverimns, sese ipse speculans et comprehendens, ac perexigue ad externa diffundens. Lumen porro hoc dico, quod in Patre, et Filio, et Spiritu sancto consideratur: quorum opulentia, naturæ identitas est, atque una eademque splendoris presultatio. Secundum lumen est angelus, primi illius luminis velut rivulus quidam aut participatio, per propensionem ad illud ac ministerinm, illnminationem habens: de quo statuere nequeo, utrum pro classis suæ ordinisque ratione splendor ei impertiatur, an potius pro divinæ illuminationis modo hanc vel illam sedem accipiat. Tertinm lumen homo est, quod exterius etiam perspicuum et manifestum est. Φῶς enim, id est, *lumen*, hominem **694** vocant, propter rationis nobis insitæ vim et facultatem. Quo etiam rursus nomine ii inter nos appellantur, qui Deo similiores sunt, propinsque ad Deum accedunt. Aliud quoque lumen agnosco, nempe illud, quo primigenæ tenebræ depulsæ, aut certe intercisæ sunt, quod ante res eas omnes creatas, quæ aspectu sentiuntur, productum est; circularemque item illam siderum conversionem, et supernum splendorem, universum orbem illustrantem.

B Ε'. Θεὸς μὲν ἐστι φῶς τὸ ἀκρότατον, καὶ ἀπρόσιτον, καὶ ἄῤῥητον (19), οὔτε νῷ καταληπτὸν, οὔτε λόγῳ ῥητὸν, πάσης φωτιστικὸν λογικῆς φύσεως. Τοῦτο ἐν νοητοῖς, ὅπερ ἐν αἰσθητοῖς ἥλιος· ὅσον ἂν καθαιρώμεθα, φανταζόμενον· καὶ ὅσον ἂν φαντασθῶμεν, ἀγαπώμενον· καὶ ὅσον ἂν ἀγαπήσωμεν, αὖθις νοούμενον· αὐτὸ ἑαυτοῦ θεωρητικόν τε καὶ καταληπτικὸν, ὀλίγα τοῖς ἔξω χεόμενον. Φῶς δὲ λέγω, τὸ ἐν Πατρὶ, καὶ Υἱῷ, καὶ ἁγίῳ Πνεύματι θεωρούμενον· ὧν πλοῦτός ἐστιν (20) ἡ συμφυΐα, καὶ τὸ ἓν ἔξαλμα τῆς λαμπρότητος. Δεύτερον δὲ φῶς ἄγγελος, τοῦ πρώτου φωτὸς ἀποῤῥοή τις, ἢ μετουσία, τῇ πρὸς αὐτὸ νεύσει καὶ ὑπουργίᾳ τὸν φωτισμὸν ἔχουσα· οὐκ οἶδα, εἴτε τῇ τάξει τῆς στάσεως μεριζομένη τὸν φωτισμὸν, εἴτε τοῖς μέτροις τοῦ φωτισμοῦ τὴν C τάξιν λαμβάνουσα. Τρίτον φῶς ἄνθρωπος, ὃ καὶ τοῖς ἔξω δῆλόν ἐστι. Φῶς γὰρ τὸν ἄνθρωπον ὀνομάζουσι, διὰ τὴν τοῦ ἐν ἡμῖν λόγου δύναμιν· καὶ ἡμῶν αὐτῶν πάλιν οἱ θεοειδέστεροι, καὶ μᾶλλον Θεῷ πλησιάζοντες. Οἶδα καὶ ἄλλο φῶς, ᾧ τὸ ἀρχέγονον ἠλάθη σκότος, ἢ διεκόπη, πρῶτον ὑποστὰν τῆς ὁρατῆς κτίσεως, τήν τε κυκλικὴν τῶν ἀστέρων περίοδον, καὶ τὴν ἄνωθεν φρυκτωρίαν, κόσμον ὅλον αὐγάζουσαν.

VI. Jam lumen etiam erat primigenum illud mandatum, quod primigeno homini datum est (quandoquidem *legis mandatum lucerna et lumen est*[76]; et rursus, *Lumen præcepta tua in terra*[77]); tametsi invida illa caligo irrepens vitium procrearit. Lumen etiam typicum, atque ad modulom eorum, qui excipiebant, admensum, Lex scripta erat, veritatem adumbrans, ac magni illius luminis mysterium: quippe et Moysis vultus, eo perfusus, gloria affici-

D Ϛ'. Φῶς μὲν ἦν καὶ ἡ τῷ πρωτογόνῳ δοθεῖσα πρωτόγονος ἐντολὴ (ἐπειδὴ, *Λύχνος ἐντολὴ νόμου καὶ φῶς*· καὶ διότι [21], *Φῶς τὰ προστάγματά σου ἐπὶ τῆς γῆς*), εἰ καὶ τὸ φθονερὸν σκότος ἐπεισελθὸν τὴν κακίαν ἐδημιούργησεν· φῶς δὲ τυπικὸν καὶ σύμμετρον τοῖς ὑποδεχομένοις, ὁ γραπτὸς νόμος, σκιαγραφῶν (22) τὴν ἀλήθειαν, καὶ τὸ τοῦ μεγάλου φωτὸς μυστήριον· εἴπερ καὶ τὸ Μωϋσέως πρόσωπον τούτῳ δοξάζεται. Καὶ ἵνα πλείονα φῶτα δῶμεν τῷ

[76] Psal. CXVIII, 105. [77] Prov. VI, 23.

(15) *Ὀφείλουσι*. Plerique codd., ὀφλοῦσι.
(16) *Συνθαπτομένης*. Plures Regg. et Colb., Or. 1, etc., ἐνθαπτομένης.
(17) *Ταῦτα*. Sic quinque Regg., decem Colb., Or. 1, Bas., Comb. « Hæc erant, » etc., nempe sacerdotes et reges. « Sacerdotes enim et reges, » inquit Nicetas, « juxta Moysis legem ungebantur. » In ed., τοιαῦτα. Quod vertit Bill. « Hujusmodi enim ea erant, » etc.

(18) *Κάλυμμα*. Tres Regg., συγκάλυμμα. In aliis, συγκάλυμμα.
(19) *Καὶ ἄῤῥητον*. Deest in quinque Regg., octo Colb., Or. 1 et Combef., nec vertit Billius.
(20) *Ἐστιν*. Deest in tribus Regg. et Or. 1.
(21) *Διότι*. Reg. ph, δι' ὅτι.
(22) *Σκιαγραφῶν*. Reg. bm, et Or. 1, σκιγραφῶν.

λόγῳ, φῶς μὲν ἦν ἐκ πυρὸς τῷ Μωϋσεῖ (23) φανταζόμενον, ἡνίκα τὴν βάτον ἔκαιε μὲν, οὐ κατέκαιε δὲ, ἵνα καὶ τὴν φύσιν παραδείξῃ, καὶ γνωρίσῃ τὴν δύναμιν· φῶς δὲ, τὸ ἐν στύλῳ πυρὸς ὁδηγῆσαν τὸν Ἰσραὴλ, καὶ ἡμερῶσαν τὴν ἔρημον· φῶς, τὸ Ἠλίαν ἁρπάσαν ἐν τῷ τοῦ πυρὸς ἅρματι, καὶ μὴ συμφλέξαν τὸν ἁρπαζόμενον· φῶς, τὸ τοὺς ποιμένας περιαστράψαν, ἡνίκα τὸ ἄχρονον φῶς τῷ χρονικῷ ἐμίγνυτο (24)· φῶς, τὸ τοῦ προδραμόντος (25) ἀστέρος ἐπὶ Βηθλεὲμ κάλλος (26), ἵνα καὶ Μάγους ὁδηγήσῃ, καὶ δορυφορήσῃ (27) τὸ ὑπὲρ ἡμᾶς φῶς, μεθ' ἡμῶν γενόμενον φῶς, ἡ παραδειχθεῖσα θεότης ἐπὶ τοῦ ὄρους τοῖς μαθηταῖς, μικροῦ στεῤῥοτέρα δὲ (28) ὄψεως· φῶς, ἡ Παῦλον περιαστράψασα φαντασία, καὶ πληγῇ (29) τῶν ὄψεων, τὸν σκότον τῆς ψυχῆς θεραπεύσασα (30)· φῶς, καὶ ἡ ἐκεῖθεν λαμπρότης, τοῖς ἐνταῦθα κεκαθαρμένοις, ἡνίκα ἐκλάμψουσιν οἱ δίκαιοι ὡς ὁ ἥλιος, ὧν ἵσταται ὁ Θεὸς ἐν μέσῳ, θεῶν ὄντων καὶ βασιλέων, διαστέλλων καὶ διαιρῶν τὰς ἀξίας τῆς ἐκεῖθεν μακαριότητος· φῶς (31) παρὰ ταῦτα ἰδιοτρόπως, ὁ τοῦ βαπτίσματος φωτισμὸς, περὶ οὗ νῦν ἡμῖν ὁ λόγος, μέγα καὶ θαυμαστὸν τὸ τῆς σωτηρίας ἡμῶν περιέχων (32) μυστήριον.

A tur. Atque, ut plura lumina orationi demus, lumen igne conflatum id erat, quod Moysis oculos in monte perstrinxit, tum videlicet cum ignis flagrantem rubum perurere atque absumere non poterat [78], ut, et naturam suam indicaret, et divinam potentiam declararet. Lumen præterea id erat, quod in ignis columna Israeli præibat [79], ac deserti asperitatem mitigabat; lumen item, quod Eliam in igneo curru rapuit [80], nec raptum exussit; lumen insuper, quod tum pastores circumfulsit [81], cum lumen temporis expers temporali miscebatur; lumen quoque pulchrum illud sidus in Bethlehem præcurrens, ut et magis viæ dux esset [82], et lumen illud nobis sublimius, ad nos demissum, nobisque conjunctum velut stiparet. Præterea lumen erat Divinitas illa, B discipulis in monte velut per transennam ostensa, et quidem ita firma, ut vix eam oculorum acies ferre posset [83]. Lumen item visio illa, quæ Paulum fulgore circumfudit [84], ac per oculorum plagam tenebris animæ medicinam attulit; lumen etiam illius vitæ claritas, his utique, qui animos suos a peccati sordibus in hac vita perpurgarint: quo tempore nimirum justi fulgebunt sicut sol [85], quorum utique deorum ac regum, in medio stat Deus, beatitudinis illius atque dignitatis gradus distinguens et dividens. Lumen postremo, præter hæc omnia, propiori et peculiari modo, est baptismi splendor, de quo nunc oratio nobis instituta est, quo magnum 695 atque admirandum salutis nostræ mysterium continetur.

Ζ'. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ μὲν μηδὲν ἁμαρτεῖν ἐστι Θεοῦ, καὶ τῆς πρώτης καὶ ἀσυνθέτου φύσεως· ἁπλότης γὰρ εἰρηναία καὶ ἀστασίαστος· θαῤῥῶ δὲ εἰπεῖν, ὅτι καὶ τῆς ἀγγελικῆς, ἢ ὅτι ἐγγυτάτω τούτου, διὰ τὴν πρὸς Θεὸν ἐγγύτητα. Τὸ δὲ ἁμαρτάνειν, ἀνθρώπινον, καὶ τῆς κάτω συνθέσεως· σύνθεσις γὰρ ἀρχὴ διαστάσεως· οὐχ ᾤετο δεῖν ἀβοήθητον τὸ ἑαυτοῦ πλάσμα καταλιπεῖν ὁ Δεσπότης, οὐδὲ περιϊδεῖν κινδυνεῦον τὴν ἀπ' αὐτοῦ διάστασιν (33). Ἀλλ' ὥσπερ οὐκ ὄντας ὑπέστησεν, οὕτως ὑποστάντας ἀνέπλασε, πλάσιν θειοτέραν τε καὶ τῆς πρώτης ὑψηλοτέραν· ἣ τοῖς μὲν ἀρχομένοις ἐστὶ σφραγὶς, τοῖς δὲ (34) τελειοτέροις, τὴν ἡλικίαν, καὶ χάρισμα, καὶ τῆς πεσούσης (35) εἰκόνος, διὰ τὴν κακίαν, ἐπανόρθωσις· ἵνα μὴ τῇ ἀπογνώσει χείρους γινόμενοι, καὶ ἀεὶ πρὸς τὸ χεῖρον καταφερόμενοι, τελέως (36) ἔξω τοῦ καλοῦ καὶ τῆς ἀρετῆς δι' ἀπόγνωσιν πίπτωμεν· μηδὲ εἰς κακῶν

VII. Quoniam enim omni peccati labe carere, Dei est, primæque et incompositæ naturæ (simplicitas C enim pacata est, atque ab omni dissidio remota); audacter etiam addam, et angelicæ, quia profecto, ob propinquitatem quam ad Deum habet, ad id proxime accedit. Peccare autem, humanæ ac terrenæ compositionis (compositio siquidem dissidii origo est); idcirco Dominus minime sibi faciendum putavit, ut figmentum suum auxilio destitutum relinqueret, et periclitans ab eo separari, despiceret. Quin potius, quemadmodum nos primum creavit, ita creatos instauravit ac refinxit, et quidem figmento diviniori, primumque figmentum superanti (quod, ut vitæ cursum ineuntibus signaculum est, ita iis, qui adultiori ætate sunt, gratia etiam est, ac collapsæ imaginis erectio); ne alioqui ob desperationem pejores efficeremur, et in graviora que-

[78] Exod. III, 2. [79] Exod. XIII, 21. [80] IV Reg. II, 11. [81] Luc. II, 9. [82] Matth. II, 9. [83] Matth. XVII, 1 sqq. [84] Act. IX, 3. [85] Sap. III, 7.

(23) *Μωϋσεῖ*. Quatuor Regg. et Comb., Μωσῇ.

(24) *Ἐμίγνυτο*. Reg. b ad marg., γρ. μίγνυται.

(25) *Προδραμόντος*. Sic Regg. bm, ph, etc. In ed., προδραμῶντος.

(26) *Κάλλος*. Sic omnes codd. et Nicet. Mendose in Par. ed., καὶ ἄλλως.

(27) *Δορυφορήσῃ*. In nonnullis, δωρυφορήσῃ [f. pro δωροφορήσῃ].

(28) *Στεῤῥοτέρα δέ*. Regg. bm, ph et Comb. στεῤῥοτέρα καί.

(29) *Πληγῇ*. « Plaga. » Sic tres Regg. Sic etiam legit Bill. In ed., πληγή, « plaga. »

(30) *Θεραπεύσασα*. Regg. ph, θεραπεύουσα.

(31) *Φῶς*. Gabrielius his luminibus addit aliud D lumen a Gregorio omissum, nimirum, « linguas igneas dispertitas apostolis die Pentecostes. » Φῶς, inquit, τὸ τοῖς ἀποστόλοις μεριζόμενον πυρίγλωσσον.

(32) *Περιέχων*. Quatuor Regg., duo Coisl. et Comb., περιέχον.

(33) *Διάστασιν*. Bas. ed., διάπλασιν, « formatio, figmentum. »

(34) *Τοῖς δέ*. Sic quinque Regg. et septem Colb. Deest δέ in ed.

(35) *Πεσούσης*. Plures Regg., septem Colb., Coisl. 2, Or. 1 et Comb., παθούσης. « Vitii labe laborantis, læsæque imaginis instauratio. »

(36) *Τελέως*, etc. Or. 1, τέλεον. « Ab honesti et virtutis tramite. »

βάθος ἐμπεσόντες. ὃ δὴ λέγεται (37), καταφρονῶμεν· ἀλλ' ὥσπερ οἱ μακρὰν ὁδὸν τέμνοντες, καταλύματι τοὺς πόνους διαναπαύσαντες, οὕτω τὸ ἑξῆς τῆς ὁδοῦ νεαροὶ καὶ πρόθυμοι διανύσωμεν. Αὕτη μὲν ἡ τοῦ βαπτίσματος χάρις καὶ δύναμις, οὐ κόσμου κατακλυσμὸν ὡς πάλαι, τῆς δὲ τοῦ καθ' ἕκαστον ἁμαρτίας κάθαρσιν ἔχουσα, καὶ παντελῆ ῥύψιν τῶν ἀπὸ κακίας ἐπεισελθόντων συγχωσμάτων ἢ μολυσμάτων.

tidie flagitia ruentes, penitus tandem a summo bono, atque a virtute, propter desperationem laberemur, sicque in profundum malorum, ut Scripturæ verbis utar, gurgitem [94] prolapsi, contemneremus: verum potius, ut qui longum iter emetiuntur, in diversoriis interquiescunt, fessaque labore membra recreant, ita nos, quod superest viæ, vegeti et impigri conficiamus. Atque hæc baptismi gratia et facultas est, non orbem terrarum, ut olim, aquis obruens, sed uniuscujusque hominis peccatum purgans, easque obstructiones vel maculas, quæ vitio contrahuntur, prorsus abstergens.

Η'. Διττῶν δὲ ὄντων ἡμῶν, ἐκ ψυχῆς λέγω καὶ σώματος, καὶ τῆς μὲν ὁρατῆς, τῆς δὲ ἀοράτου φύσεως· διττὴ καὶ ἡ κάθαρσις (38), δι' ὕδατός τέ φημι καὶ Πνεύματος, τοῦ μὲν θεωρητῶς τε καὶ σωματικῶς λαμβανομένου, τοῦ δὲ ἀσωμάτως καὶ ἀθεωρήτως συντρέχοντος· καὶ τοῦ μὲν τυπικοῦ, τοῦ δὲ ἀληθινοῦ, καὶ τὰ βάθη καθαίροντος· ὃ τῆς πρώτης γενέσεως ἐπικουρία τυγχάνον, καινοὺς ἀντὶ παλαιῶν, καὶ θεοειδεῖς ἀντὶ τῶν νῦν ὄντων ἐργάζεται, χωρὶς (39) πυρὸς ἀναχωνεῦον, καὶ ἀνακτίζον δίχα συντρίψεως. Εἰ γὰρ δεῖ συντόμως εἰπεῖν, συνθήκας πρὸς Θεὸν δευτέρου βίου καὶ πολιτείας καθαρωτέρας. ὑποληπτέον τὴν τοῦ βαπτίσματος δύναμιν. Ὃ δὴ καὶ μάλιστα φοβητέον, καὶ πάσῃ φυλακῇ (40) τηρητέον τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἕκαστον, μὴ ψεῦσται τῆς ὁμολογίας ταύτης φαινώμεθα. Εἰ γὰρ τὰς πρὸς ἀνθρώπους ὁμολογίας ἐμπεδοῖ Θεὸς μέσος παραληφθεὶς, πόσος ὁ κίνδυνος, ὧν πρὸς αὐτὸν ἐθέμεθα τὸν Θεὸν συνθηκῶν, τούτων παραβάτας εὑρίσκεσθαι· καὶ μὴ μόνον τῶν ἄλλων ἁμαρτημάτων, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ ψεύδους ὑποδίκους εἶναι τῇ ἀληθείᾳ; Καὶ ταῦτα οὐκ οὔσης δευτέρας ἀναγεννήσεως, οὐδὲ ἀναπλάσεως, οὐδὲ εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀποκαταστάσεως, κἂν ὅτι μάλιστα ἐπιζητῶμεν ταύτην ἐν πολλοῖς στεναγμοῖς τε καὶ δάκρυσιν, ἐξ ὧν συνούλωσις μὲν ἔρχεται μόγις κατά γε τὸν ἐμὸν ὅρον καὶ νόμον (ἔρχεται γὰρ καὶ πιστεύομεν· εἰ δὲ καὶ τὰς οὐλὰς ἐξαλείφωμεν [41], ἀγαπῴην ἂν, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς χρῄζω φιλανθρωπίας)· πλὴν μὴ δευτέρας δεηθῆναι καθάρσεως, ἀλλὰ στῆναι μέχρι τῆς πρώτης ἄμεινον, ἣν κοινὴν οἶδα πᾶσι καὶ ἄμοχθον καὶ ὁμότιμον, δούλοις, δεσπόταις, πένησι, πλουσίοις, ταπεινοῖς, ὑψηλοῖς, εὐγενεστέροις, ἀγενεστέροις, ὀφείλουσιν (42), οὐκ ὀφείλουσιν, ὡς ἀέρος πνεῦσιν, καὶ φωτὸς χύσιν, καὶ ὡρῶν ἀλλαγὰς, καὶ κτίσεως θέαν, τοῦ μεγάλου καὶ κοινοῦ πᾶσιν ἡμῖν ἐντρυφήματος, καὶ ἰσομοιρίαν πίστεως (43).

VIII. Quandoquidem autem duabus partibus, hoc est, animo et corpore, constamus, quarum altera in aspectum cadit, altera oculorum sensum fugit: duabus quoque rebus constat baptismus, aqua scilicet et Spiritu, illa visibili et corporeo modo accepta, hoc vero incorporeo et invisibili concurrente: illa typica, hoc vero, et intimos animi fines purgante. Qui primæ nativitati opem et adjumentum ferens, ex veteribus novos, ex humanis divinos efficit, absque igne nos rursus conflat, et absque confractione rursus effingit. Nam ut compendio dicam, nihil aliud esse vim et facultatem baptismi existimare debemus, quam secundæ vitæ ac purioris 698 vivendi rationis pactum cum Deo initum. Ac proinde vel maximo in metu omnes esse, atque omni custodia nostras animas servare debemus, ne mendacio fidem pactumque violasse comperiamur. Nam cum ad mutua hominum pacta firmanda Deus medius adhiberi soleat, quantum, quæso, periculum est, ne fœdera cum Deo ipso contracta perfregisse reperiamur; ac, præter alia peccata, ipsius quoque mendacii apud veritatis tribunal rei peragamur? Idque cum nulla jam posthac altera regeneratio sit, nec instauratio, nec in veterem statum restitutio, quamlibet maxime eam multis cum gemitibus et lacrymis requiramus: quibus licet cicatrix ægre tandem obducatur, ut quidem ipse statuo (obducitur enim, idque persuasum habemus, ac præclare mecum agi putarem, si ipsæ quoque vulnerum notæ delerentur, quandoquidem et ipse misericordia opus habeo); præstat tamen secunda purgatione minime indigere, verum in prima consistere, quæ omnibus communis est, et labore vacua, cunctisque ex æquo patet, tam servis quam heris, tam egentibus quam copiosis, tam abjectis quam sublimibus, tam genere claris quam ignobilibus et obscuris, tam ære alieno obstrictis quam iis qui nihil æris alieni conflarunt, non secus atque aeris haustus, et lucis profusio, et temporum vicissitudines, et rerum creatarum, id est, magni illius omnibusque communis oblectamenti, spectaculum, ac denique æqua fidei portio.

[94] Prov. xviii, 3.

(37) Ὃ δὴ λέγεται. Alludit ad hæc Proverbiorum xviii, 3, verba: « Impius, cum in profundum malorum venerit, contemnit. »

(38) Διττὴ καὶ ἡ κάθαρσις. « Duplex quoque purgatio est, quæ scilicet per aquam, et quæ per Spiritum. » Unde Aug.: « Corpus tangit, et animam abluit. »

(39) Χωρίς. Como., δίχα.

(40) Πάσῃ φυλακῇ. In Prov. iv, 23, « Omni custodia serva cor tuum. »

(41) Ἐξαλείφωμεν. Reg. ph, Coisl. 1 et Comb., ἐξαλείφομεν.

(42) Ὀφείλουσιν. Plerique codd., ὀφλοῦσιν.

(43) Πίστεως. « Fidei. » Forte, ut cum doctissimo censore conjiciamus, φύσεως, « naturæ. »

Θ'. Δεινὸν γὰρ ἀντὶ ἰατρείας ἀπονωτέρας, τὴν ἐπιπονωτέραν ἐργάσασθαι, καὶ ἀποῤῥίψαντας χάριν οἴκτου χρεωστεῖν κόλασιν, καὶ ἀντιμετρεῖν ἁμαρτίᾳ διόρθωσιν. Πόσον γὰρ εἰσοίσομεν δάκρυον, ἵν' ἀντισωθῇ τῇ πηγῇ τοῦ βαπτίσματος; τίς δὲ ὁ ἐγγυητής, ὅτι μενεῖ τὴν θεραπείαν τὸ τέλος, ἀλλ' οὐχ ὀφείλοντας ἡμᾶς (44) ἔτι τὸ κριτήριον ὑποδέξεται, καὶ τῆς ἐκεῖσε δεομένους πυρώσεως; Σὺ μὲν δεήσῃ (45) τοῦ Δεσπότου τυχὸν, ὁ καλὸς καὶ φιλάνθρωπος γεωργὸς, ἔτι φείσασθαι τῆς συκῆς, καὶ μήπω ταύτην ἐκτεμεῖν ἐγκαλουμένην τὸ ἄκαρπον, ἀλλὰ συγχωρηθῆναι περιβαλεῖν κόπρια, δάκρυα, στεναγμοὺς, ἀνακλήσεις (46), χαμευνίας, ἀγρυπνίας, τῆξιν ψυχῆς καὶ σώματος, τὴν δι' ἐξαγορεύσεως, καὶ ἀτιμοτέρας ἀγωγῆς ἐπανόρθωσιν· ἄδηλον δὲ, εἰ φείσεται ταύτης ὁ Δεσπότης, ὡς καταργούσης τὸν τόπον, ἄλλου (47) δεομένου φιλανθρωπίας, καὶ γινομένου χείρονος ἐκ τῆς εἰς τοῦτον μακροθυμίας. Συνταφῶμεν οὖν Χριστῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος, ἵνα καὶ συναναστῶμεν· συγκατέλθωμεν, ἵνα καὶ συνυψωθῶμεν· συνανέλθωμεν, ἵνα καὶ συνδοξασθῶμεν.

A IX. Grave enim est facilioris medicinæ loco, difficiliorem et molestiorem adhibere, ac projecta misericordiæ gratia, suppliciis seipsum obnoxium reddere, atque ex delicti ratione emendationem æquare. Quantam enim lacrymarum vim impendemus, ut ea cum baptismi fonte exæquari possit? Quis autem sponsor erit, fore, ut vitæ finis curationem exspectet, ac non potius adhuc ære alieno pressos, atque ignis illius ardore opus habentes, tribunal illud suscipiat? Tu quidem fortasse, bone et humane agricola, Dominum supplex rogabis, ut ficulneæ adhuc parcat [87], nec eam sterilitatis accusatam adhuc succidat, verum tibi permittat, ut stercora undique in eam injicias, hoc est, lacrymas, gemitus, preces, chameunias, vigilias, animæ B et corporis macerationem, ac denique correctionem eam, quæ ex peccati confessione, contemptiorique **697** vitæ genere exsistit; at incertum est, an Dominus illi parcet, utpote quæ etiam locum otiose occupet, cum interim alius misericordia egeat, atque ob longanimitatem, quæ ipsi exhibetur, deterior fiat. Proinde, cum Christo per baptismum sepeliamur, ut et cum eo resurgamus [88]; cum eo descendamus, ut simul etiam extollamur, cum eo ascendamus, ut simul quoque gloria afficiamur.

Ι'. Ἐάν σοι προσβάλῃ μετὰ τὸ βάπτισμα ὁ τοῦ φωτὸς διώκτης καὶ πειραστὴς (προσβαλεῖ δέ· καὶ γὰρ, καὶ (48) τῷ Λόγῳ, καὶ Θεῷ μου προσέβαλε διὰ τὸ κάλυμμα, τῷ κρυπτῷ φωτὶ διὰ τὸ φαινόμενον), ἔχεις ᾧ νικήσεις· μὴ φοβηθῇς τὸν ἀγῶνα. Προβαλοῦ τὸ ὕδωρ, προβαλοῦ τὸ Πνεῦμα, ἐν ᾧ πάντα τὰ βέλη τοῦ Πονηροῦ (49) τὰ πεπυρωμένα σβεσθήσεται. Πνεῦμα μέν ἐστιν, ἀλλὰ διαλῦον ὄρη· ὕδωρ μέν ἐστιν, ἀλλὰ πυρὸς σβεστήριον. Ἐὰν προσβάλῃ (50) τὴν χρείαν (καὶ γὰρ κἀκείνῳ τετόλμηκε), καὶ ζητῇ τοὺς λίθους ἄρτους γενέσθαι, τὸ πεινεῖν (51) ἐπιθέμενος· μὴ ἀγνοήσῃς αὐτοῦ τὰ νοήματα. Δίδαξον ἃ μὴ μεμάθηκε· τὸν λόγον ἀντίθες τὸν ζωτικὸν, ὅς ἐστιν ἐξ οὐρανοῦ πεμπόμενος ἄρτος, καὶ τῷ κόσμῳ τὸ ζῆν χαριζόμενος. Ἐὰν (52) διὰ κενοδοξίας ἐπιβουλεύῃ (53) σοι (καὶ γὰρ ἐκείνῳ [54], ἀνάγων ἐπὶ τὸ τοῦ ἱεροῦ πτερύγιον, καὶ, *Βάλε σεαυτὸν κάτω*, λέγων, εἰς ἐπίδειξιν τῆς θεότητος), μὴ κατενεχθῇς διὰ τῆς ἐπάρσεως. Ἂν τοῦτο (55) λάβῃ, οὐ μέχρι τούτου στήσεται. Ἄπληστός ἐστιν, εἰς πάντα ἐπέρχεται. Σαίνει μὲν τῷ χρηστῷ (56), τελευτᾷ δὲ εἰς πονηρόν. Οὗτος αὐτοῦ τῆς μάχης ὁ τρόπος. Ἀλλὰ καὶ Γραφῶν ἔμπειρος ὁ λῃστής. Ἐκεῖθεν τὸ, *Γέγραπται*, περὶ τοῦ ἄρτου· ἐντεῦθεν τὸ, *Γέγραπται*, περὶ τῶν ἀγγέλων. *Γέγραπται γὰρ*,

X. Si te luminis persecutor et tentator post baptismum adortus fuerit (et certe adorietur; nam et Verbum, et Deum meum, propter carnis velamen oppugnare aggressus est, lumen, inquam, illud absconditum, propter humanitatem quæ in aspectum C cadit); habes quo eum superes; ne certamen reformides. Aquam adversus eum oppone, oppone Spiritum, in quo ignita omnia pravi illius tela exstinguentur [89]. Spiritus quidem est, verum qui montes dissolvat. Aqua quidem est, sed quæ ignis exstinguendi vim habeat. Si inopiam tibi proposuerit (nam hoc quoque Christo proponere non dubitavit), ac famem ob oculos ponens, postularit, ut lapides panes fiant [90]; ne illius cogitationes ignores. Doce quæ non didicit; oppone vitalem illum sermonem, qui panis est cœlitus missus, ac mundo vitam largitur [91]. Si tibi per inanem gloriam insidias moliatur (quemadmodum et illi, cum in templi pinnaculum eum sustulit ac dixit: *Projice te deorsum* [92], ut divinitatis specimen edas), ne per animi elationem dejicia D ris. Nam si hoc evicerit, nequaquam hic consistet. Inexplebilis est, ad omnia grassatur. Benignitatis quidem specie lenocinatur, verum in malum desinit. Hæc est illius pugnandi ratio. Atque etiam Scripturarum peritus est hic latro. Hinc illud, *Scriptum*

[87] Luc. XIII, 8. [88] Rom. VI, 4. [89] Ephes. VI, 16. [90] Matth. IV, 3. [91] Joan. VI, 33. [92] Matth. IV, 6.

(44) *Ἡμᾶς*. Deest in pluribus Regg. et Colb.
(45) *Δεήσῃ*. Reg. c, δεηθήσῃ.
(46) *Ἀνακλήσεις*. Coisl. 1, ἀνακλίσεις.
(47) *Ἄλλου*. In quibusdam, ἀλλ' οὐ.
(48) *Καί*. Deest in tribus Regg.
(49) *Βέλη τοῦ Πονηροῦ*. Sic quatuor Regg., novem Colb., duo Coisl., etc. Prave in ed., μέλη τοῦ πονηροῦ.
(50) *Προσβάλῃ*. Regg. hm, ph et Comb., προβάλῃ.
(51) *Τὸ πεινεῖν*. Sic Reg. ph et Coisl. 1. In ed., τῷ πεινῆν.
(52) *Ἐάν*. Or. 1 addit, δέ.
(53) *Ἐπιβουλεύῃ*. In nonnullis, ἐπιβουλεύσῃ.
(54) *Καὶ γὰρ ἐκείνῳ*. Sic plures codd. Reg. c, κἀκείνῳ. Nonnulli, κἀκεῖνον. In ed., καὶ γὰρ ἐκεῖνο.
(55) *Τοῦτο*. Reg. ph, τούτου.
(56) *Χρηστῷ*. Tres Colb., Χριστῷ.

est, de pane : hinc istud, *Scriptum est*, de angelis. *Scriptum est enim*, inquit, *quia angelis suis mandavit de te, et in manibus portabunt te* [93]. O vitii sophista ! Quomodo id, quod sequitur, suppressisti ? (Hoc enim probe intelligo, etiamsi ipse reticueris); nimirum, quod super aspidem te et basiliscum ascendam, et calcabo super serpentes et scorpiones, Trinitate videlicet septus et communitus. Si per avaritiam te oppugnet, uno temporis momento atque obtutu, regna omnia, velut ad se attinentia, ostendens, atque adorationem a te 698 exigens, ut pauperem contemne. Dic, signaculo fretus : Ipse quoque Dei imago sum : nondum, ut tu, a superna gloria propter superbiam dejectus sum : Christo indutus sum : Christum mihi per baptismum vindicavi : tu me ipse adora. His verbis, mihi crede, ut a Christo primo lumine, ita ab iis, qui ab ipso illuminati sunt, victus ac pudefactus recedet. Hæc beneficia lavacrum affert iis, qui ipsius vim agnoscunt : has iis, qui laudabili fame laborant, epulas proponit.

XI. Baptizemur itaque, ut victoriam assequamur : lustralium aquarum participes simus, quæ et hyssopum extergendi facultate superant, et legalem sanguinem puritate, et vitulæ cinerem sanctitate, inquinatos homines aspergentis [94], ac brevem corporis purgationem afferentis, non autem peccatum prorsus de medio tollentis. Quid enim purgatione iis opus esset, qui semel purgati fuissent ? Baptizemur hodie, ne cras vi aliqua cogamur. Ne beneficium tanquam injuriam differamus; nec exspectemus ut plura peccata congeramus, quo plura nobis condonentur; nec Christo, cauponum et negotiatorum ritu, abutamur; nec graviori sarcina oneremur, quam vires nostræ ferre queant, ne simul cum ipsa navi demergamur, ac gratiam naufragio amittamus; sicque, dum plura spe atque animo concipimus, omnia perdamus. Ad donum accurre, quandiu mentis adhuc compos es : quandiu nondum es et corpore et animo æger, vel certe sic astantibus videris, etiamsi mente sis integra : quandiu bonum tuum non in aliis situm est, verum in tua ipsius potestate : quandiu lingua non titubat, nec frigore confecta est; nec, ut nihil amplius dicam, sacræ initiationis pronuntiandæ vim et facultatem amisit ; quandiu fidelis effici potes, non hominum opinione et conjectura,

φησὶν, ὅτι τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ σοῦ, καὶ ἐπὶ χειρῶν ἀροῦσί σε. Ὦ σοφιστὰ τῆς κακίας (57)· πῶς τὸ ἑξῆς ὑπεκράτησας; Πάνυ γὰρ νοῶ τοῦτο (58), κἂν αὐτὸς ἀποσιωπήσῃς (59) ὅτι ἐπὶ τὴν ἀσπίδα σε καὶ τὸν βασιλίσκον ἐπιβήσομαι, καὶ καταπατήσω (60) ἐπάνω ὄφεων καὶ σκορπίων, τῇ Τριάδι τετειχισμένος. Ἐὰν ἐξ ἀπληστίας καταπαλαίῃ σε, πάσας ὑποδεικνύων τὰς βασιλείας, ὡς αὐτῷ διαφερούσας, ἐν μιᾷ καιροῦ τε ῥοπῇ καὶ ὄψεως, ἀπαιτῶν τὴν προσκύνησιν· ὡς πένητος καταφρόνησον. Εἰπὲ, τῇ σφραγῖδι θαῤῥήσας· Εἰκών εἰμι καὶ αὐτὸς Θεοῦ· τῆς ἄνω δόξης οὔπω δι' ἔπαρσιν, ὥσπερ σὺ, καταβέβλημαι· Χριστὸν ἐνδέδυμαι· Χριστὸν μεταπεποίημαι τῷ βαπτίσματι· σύ με προσκύνησον. Ἀπελεύσεται, σαφῶς οἶδα (61), τούτοις ἡττημένος καὶ ᾐσχυμμένος, ὥσπερ ἀπὸ Χριστοῦ τοῦ πρώτου φωτὸς, οὕτω τῶν ἀπ' ἐκείνου πεφωτισμένων. Τοιαῦτα τὸ λουτρὸν τοῖς ᾐσθημένοις αὐτοῦ χαρίζεται· τοιαύτην προτείνει τοῖς καλῶς πεινῶσι τὴν πανδαισίαν.

ΙΑ'. Βαπτισθῶμεν οὖν, ἵνα νικήσωμεν· μετάσχωμεν καθαρσίων ὑδάτων, ὑσσώπου ῥυπτικωτέρων, αἵματος νομικοῦ καθαρωτέρων, σποδοῦ δαμάλεως ἱερωτέρων, ῥαντιζούσης τοὺς κεκοινωμένους, καὶ πρόσκαιρον ἐχούσης σώματος κάθαρσιν, οὐ παντελῆ τῆς ἁμαρτίας ἀναίρεσιν. Τί γὰρ ἔδει καθαίρεσθαι τοὺς ἅπαξ κεκαθαρμένους; Βαπτισθῶμεν σήμερον, ἵνα μὴ αὔριον βιασθῶμεν (62). Καὶ μὴ ἀναβαλώμεθα τὴν εὐεργεσίαν, ὡς ἀδικίαν· μηδὲ ἀναμείνωμεν πλεῖον γενέσθαι κακοὶ, ἵνα πλεῖον (63) συγχωρηθῶμεν· μηδὲ γενώμεθα Χριστοκάπηλοι (64) καὶ Χριστέμποροι (65)· μηδὲ φορτισθῶμεν πλέον (66) ἢ δυνάμεθα φέρειν, ἵνα μὴ αὐτάνδρῳ τῇ νηῒ βαπτισθῶμεν, καὶ τὸ χάρισμα ναυαγήσωμεν, ἀνθ' ὧν τὸ πλεῖον (67) ἠλπίσαμεν, τὸ πᾶν ἀπολέσαντες. Ἕως ἔτι τῶν λογισμῶν κύριος εἶ πρόσδραμε τῷ δωρήματι· ἕως οὔπω νοσεῖς καὶ τὸ σῶμα καὶ τὴν διάνοιαν, ἢ δοκεῖς (68) οὕτω τοῖς παροῦσι, κἂν σωφρονῇς· ἕως οὐκ ἐπ' ἄλλοις κεῖται τὸ σὸν ἀγαθὸν, ἀλλ' αὐτὸς εἶ τούτου κύριος· ἕως οὐ παράφορος ἡ γλῶσσα, οὐδὲ κατεψυγμένη, οὐδὲ ζημιοῦται, ἵνα μὴ πλεῖόν τι λέγω, τὰ τῆς μυσταγωγίας ῥήματα· ἕως δύνασαι γενέσθαι πιστὸς, οὐκ εἰκαζόμενος, ἀλλ' ὁμολογούμενος· οὐκ ἐλεούμενος, ἀλλὰ μακαριζόμενος· ἕως δῆλόν σοι τὸ δῶρον, ἀλλ' οὐκ ἀμφίβολον· καὶ τοῦ

[93] Matth. IV, 6. [94] Hebr. X, 4.

(57) *Ὦ σοφιστὰ τῆς κακίας*. Sic plures codd. Reg. bm, ὡς. In ed., ὁ σοφιστὰ τῆς κακίας. Deest τῆς in duobus Regg.

(58) *Πάνυ γὰρ νοῶ τοῦτο*. Codex Mazar. et Colb. maximus, πάνυ γὰρ ἀγνοῶ τοῦτο. « Maxime et hoc ignoro. » Et ad marg., εἰρωνεία, « Ironice dictum. »

(59) *Ἀποσιωπήσῃς*. In nonnullis, ἀπεσιώπησας.

(60) *Καταπατήσω*. Regg. bm et ph, περιπατήσω.

(61) *Σαφῶς οἶδα*. Sic plerique codd. In ed., σαφῶς εὖ οἶδα.

(62) *Βιασθῶμεν*. « Vi aliqua cogamur, » id est, urgente morbo, vel periculo.

(63) *Πλεῖον*. In nonnullis, πλείονα.

(64) *Χριστοκάπηλοι*. Illi sunt qui « Christum, » id est « baptismum » vendunt, eum per voluptatum illecebras prodentes.

(65) *Χριστέμποροι*. Qui baptismi gratiam pretio redimunt, eamque morbi, vel alicujus periculi occasione acquirunt.

(66) *Πλέον*. Quatuor Regg. et Or. 1, πλεῖον.

(67) *Τὸ πλεῖον*. Deest τό in pluribus codd.

(68) *Ἢ δοκεῖς*, etc. Bill. « Aut his, qui adsunt, ita esse videris, » etc. Bas. exponit : Ὅμως δοκῇς τοῖς ἐφεστῶσι παραπαίειν. « Cum tamen astantibus delirare videaris. Multi enim, » ait Elias, « ex febris æstu insaniam contraxerunt. »

βάθους ἡ χάρις ἅπτεται, ἀλλ' οὐ τὸ σῶμα ἐπιτάφια A λούεται· ἕως οὐ δάκρυα περὶ σὲ τῆς ἐξόδου μηνύματα, καὶ ταῦτα εἰς σὴν χάριν τυχὸν ἐπεχόμενα (69), καὶ γυνὴ, καὶ παῖδες τὴν ἐκδημίαν μεθέλκοντες (70), καὶ ζητοῦντες ἐξόδια ῥήματα· ἕως οὐχ ἰατρὸς ἄτεχνος περὶ σὲ, ὥρας σοι χαριζόμενος, ὧν οὐκ ἔστι κύριος, καὶ νεύματι ταλαντεύων τὴν σωτηρίαν, καὶ φιλοσοφῶν περὶ τῆς νόσου μετὰ τὸν θάνατον, ἢ τοὺς μισθοὺς βαρύνων ταῖς ὑποχωρήσεσιν, ἢ τὴν ἀπόγνωσιν αἰνιττόμενος· ἕως οὐ μάχη βαπτιστοῦ καὶ χρηματιστοῦ, τοῦ μὲν, ὅπως ἐφοδιάσῃ φιλονεικοῦντος, τοῦ δὲ, ὅπως γραφῇ κληρονόμος, ἀμφότερα (71) τοῦ καιροῦ μὴ συγχωροῦντος.

sed argumento certo et explorato; non miserationem movens, sed gratulationem: quandiu perspicuum tibi donum est, non autem obscurum et dubium; ac gratia intimos animæ sinus attingit, non autem corpus funebri aqua abluitur: quandiu non circum te lacrymæ, discessus indices, ac fortasse etiam ipsæ in tui gratiam compressæ, atque uxor et **699** liberi discessum retrahentes, et extrema verba requirentes: quandiu lateri tuo non hæret imperitus medicus, horas tibi largiens, quarum potestas penes eum non est, capitisque nutu salutem velut ad lancem expendens, ac de morbo post mortem disputans, aut recessibus suis mercedem augens, aut deploratum morbum esse significans: quandiu inter eum, qui baptizandi munere fungitur, et quæstuarium nu..a pugna est; dum ille morientem viatico instruere, hic hæres scribi contendit, nec utrumque per tempus licet.

ΙΒ'. Τί πυρετὸν ἀναμένεις εὐεργέτην, ἀλλ' οὐ Θεόν; B Τί καιρὸν, ἀλλ' οὐ λογισμόν; Τί φίλον ἐπίβουλον, ἀλλ' οὐ πόθον σωτήριον; Τί μὴ τὴν ἐξουσίαν, ἀλλὰ τὴν βίαν; Τί μὴ τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλὰ τὴν στενοχωρίαν (72); Τί παρ' ἄλλου δέῃ μαθεῖν τὴν ἔξοδον, ἀλλ' οὐχ ὡς ἤδη παρούσης διανοήσῃ; Τί φάρμακα ἐπιζητεῖς (73), τὰ μηδὲν ὀνήσοντα; Τί κριτικὸν ἱδρῶτα, ἴσως παρεστῶτος τοῦ ἐξοδίου; Σαυτὸν πρὸ τῆς ἀνάγκης ἰάτρευσον· σαυτὸν ἐλέησον, τὸν γνήσιον τῆς ἀσθενείας θεραπευτήν· σαυτῷ προσάγαγε (74) τὸ σωτήριον ὄντως φάρμακον. Ἕως ἐξ οὐρίας πλεῖς, φοβήθητι τὸ ναυάγιον· καὶ ἧττον ναυαγήσεις, τῇ δειλίᾳ βοηθῷ χρώμενος. Πανηγυρισθήτω τὸ δῶρον, ἀλλὰ μὴ θρηνηθήτω· ἐπεργασθήτω τὸ τάλαντον, ἀλλὰ μὴ συγχωσθήτω. Γενέσθω τι μέσον (75) τῆς χάριτος καὶ τῆς ἀναλύσεως, ἵνα μὴ ἐξαλειφθῇ τὰ πονηρὰ C γράμματα μόνον, ἀλλὰ καὶ μετεγγραφῇ τὰ βελτίονα· ἵνα μὴ τὸ χάρισμα μόνον ἔχῃς, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀντίδοσιν· ἵνα μὴ τὸ πῦρ φύγῃς μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς δόξης κληρονομήσῃς, ἣν τὸ ἐπεργάσασθαι τῷ δώρῳ (76) χαρίζεται. Ἔστι γὰρ τοῖς μὲν μικροψύχοις μέγα, τὸ φυγεῖν βάσανον· τοῖς δὲ μεγαλοψύχοις, τὸ καὶ τυχεῖν ἀντιδόσεως.

XII. Quid febrim, quæ te beneficio afficiat, exspectas, non autem Deum? Quid tempus, non autem rationem? Quid insidiosum amicum, non autem salutare desiderium? Quid vim potius, quam potestatem? Quid rerum angustiam potius, quam libertatem? Quid opus est, ut de exitu tuo ab alio certior fias, ac non ipse potius de eo, tanquam jam præsenti, cogitas? Quid medicamenta quæris, nihil profutura? Quid criticum sudorem, cum fortasse lethalis adsit? Tibi ipsi, priusquam urgeat necessitas, medere; tui ipsius miserere, qui verus et germanus infirmitatis es medicus; tibi ipsi revera salutare medicamentum adhibe. Dum secundo vento navigas, naufragium time; et tutior a naufragio eris, adjutorem ac socium tibi timorem asciscens. Læte atque hilariter domum celebretur, non autem defleatur; negotiatione accrescat talentum, non autem terra obruatur. Inter gratiam ac mortem, temporis aliquid intercedat, ut non solum pravæ litteræ deleantur, verum etiam earum loco meliores inscribantur; nec solum gratiam habeas, verum etiam præmium consequaris; nec ignis tantum supplicium effugias, verum etiam gloriæ hæreditatem percipias, quam negotiatio dono adjuncta conciliat. Nam parvis quidem atque abjectis animis amplum ac præclarum videtur, pœnam vitare: at qui magno et excelso animo præditi sunt, ad mercedem quoque aspirant.

ΙΓ'. Τρεῖς γὰρ οἶδα τάξεις τῶν σωζομένων, δουλείαν, μισθαρνίαν, υἱότητα. Εἰ δοῦλος εἶ, τὰς πληγὰς φοβήθητι· εἰ μισθωτὸς, πρὸς τὸ λαβεῖν βλέπε μόνον. Εἰ δὲ ὑπὲρ (77) τούτους, καὶ υἱὸς, ὡς πατέρα αἰδέσθητι. Ἔργασαι τὸ καλὸν, ὅτι καλὸν τῷ D πατρὶ πείθεσθαι, κἂν εἴ σοι μηδὲν ἔσεσθαι μέλλοι. Τοῦτο αὐτὸ μισθὸς, τὸ τῷ πατρὶ (78) χαρίζεσθαι.

XIII. Tres enim eorum, qui salutem consequuntur, classes esse scio, servorum videlicet, mercenariorum et filiorum. Si servus es; plagas metue. Si mercenarius, mercedem duntaxat specta. Sin autem supra hos assurgis, ac filius es, ut patrem reverere. Bonis operibus stude, quia bonum est patri obtemperare, etiamsi ex ea re nihil quæstus

(69) Ἐπεχόμενα. Colb. f et Jes., ἐπιχεόμενα, « profusæ. »

(70) Ἐκδημίαν μεθέλκοντες. « Discessum retrahentes, » id est, a baptismate ægrotantis animum avocantes, ut extrema ejus verba excutiant, non tam ægro, quam sibi ipsis consulentes.

(71) Ἀμφότερα. In ed. sequitur μὴ, quod auctoritate codd. delevimus.

(72) Στενοχωρίαν. Sic plures codd. In ed., στενοχωρίαν.

(73) Ἐπιζητεῖς. Regg. b, c, d, Or. 1, etc., ζητεῖς.

(74) Προσάγαγε. Quatuor Regg., πρόσαγε.

(75) Γενέσθω τι μέσον. « Inter baptismum et mortem, » inquit Nicetas, « aliquid temporis intercedat; ut non modo sacramentum et peccatorum remissionem, quam affert baptismus, habeas; verum etiam mercedem ac remunerationem accipias, ut qui virtutem excolueris. »

(76) Τῷ δώρῳ. Par., τὸ δῶρον.

(77) Εἰ δὲ ὑπέρ. Sic quatuor Regg. Deest δὲ in ed.

(78) Τῷ πατρί. Deest τῷ in tribus Regg. et Or. 1.

ad te rediturum sit. Hoc ipsum merces est, patri obsequi. Quæ utinam ne contemnamus. Absurdum enim **700** fuerit, cum pecunias avide præripias, sanitatem in longius differre atque extrahere; cum corpus præpurges, animæ purgationem in aliud tempus reservare; cum ex hac terrena servitute in libertatem vindicari studeas, supernæ libertatis cupiditate minime tangi; cum studium et diligentiam omnem adhibeas, ut magnificas ædes incolas, aut splendidas vestes geras, nihil curæ suscipere, ut ipse summo pretio dignus sis; cum ad bene de aliis merendum promptus sis, de teipso bene mereri nolle. Et quidem si tibi pretio hoc bonum comparare liceret, nullis omnino pecuniis parceres: nunc autem, quia gratuita misericordia proponitur, idcirco tibi prompta et exporrecta beneficentia et liberalitas contemptum parit. Omne tibi tempus ad ablutionem idoneum est, quandoquidem nullum tempus, mortis periculo vacat. Cum Paulo, id est, cum magna illa voce, ad te clamo: *Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis* [95]. Quo loco particula, *Nunc*, non certum aliquod tempus, sed tempus omne designat. Et rursus: *Surge, qui dormis, et exsurge a mortuis, et illuminabit te Christus* [96], peccati noctem discutiens: quandoquidem in nocte spes mala, ut testatur Isaias [97], ac mane accipi conducibilius est.

A Ὧν ἡμεῖς μὴ καταφρονοῦντες φαινοίμεθα (79). Ὡς ἔστιν ἄτοπον, χρήματα μὲν προαρπάζειν, ὑγείαν (80) δὲ ἀναβάλλεσθαι· καὶ σώματα μὲν προκαθαίρειν, ψυχῆς δὲ κάθαρσιν ταμιεύεσθαι· καὶ τῆς μὲν κάτω δουλείας ἐλευθερίαν ζητεῖν (81), τῆς ἄνω δὲ μὴ ἐφίεσθαι· καὶ ὅπως μὲν οἰκήσεις (82) μεγαλοπρεπῶς, ἢ ἀμφιέσῃ, πᾶσαν ποιεῖσθαι σπουδήν, ὅπως δὲ αὐτὸς πλείστου ἄξιος ἔσῃ, μηδὲν (83) φροντίζειν· καὶ ἄλλους μὲν εὖ ποιεῖν πρόθυμον εἶναι, σαυτὸν (84) δὲ μὴ βούλεσθαι. Καὶ εἰ μὲν ὤνιον ἦν σοι τὸ ἀγαθόν, μηδενὸς ἂν φείδεσθαι χρήματος· εἰ δὲ πρόκειται τὸ φιλάνθρωπον, καταφρονεῖς τῷ ἑτοίμῳ τῆς εὐποιΐας. Πᾶς σοι καιρὸς ἐκπλύσεως, ἐπειδὴ πᾶς ἀναλύσεως. Μετὰ Παύλου βοῶ σοι, τῆς μεγάλης φωνῆς· *Ἰδοὺ νῦν καιρὸς εὐπρόσδεκτος, ἰδοὺ νῦν* B *ἡμέρα σωτηρίας*· οὐχ ἕνα καιρόν, ἀλλὰ πάντα τοῦ *Νῦν* ὁρίζοντος. Καὶ πάλιν· *Ἔγειραι, ὁ καθεύδων, καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἐπιφαύσει σοι ὁ Χριστός*, λύων τὴν νύκτα (85) τῆς ἁμαρτίας· ἐπειδή, Ἐν νυκτὶ ἐλπὶς πονηρά, κατὰ τὸν Ἡσαΐαν, καὶ τῷ πρωῒ (86) ληφθῆναι λυσιτελέστερον.

XIV. Sere, cum serendi tempus fuerit, et fruges comporta, et horrea solve, cum tempus hoc postularit, et tempestive planta, et uvam maturam detonde, et veris temperie fretus navem e portu solve, rursusque oriente hieme, marique sæviente, fac eam in portum subducas. Quin tibi quoque, et belli, et pacis tempus sit, et matrimonii ineundi, et a matrimonii opere abstinendi, et amicitiæ, et dissidii, si quidem ita necesse sit, atque omnis denique rei, si Salomoni auscultandum est [98]. Auscultandum est autem; utile enim consilium proponit. At vero salutis tuæ negotium semper age, ac quælibet occasio sit tibi tempus suscipiendi baptismatis. Si autem semper hodiernum diem præteriens, crastinum observes, paulatim differendo, non animadvertis te a pravo illo deludi, ut ita fert illius consuetudo. Da mihi præsens, inquit, futurum Deo; mihi juveniles annos, Deo seniles; mihi voluptates, Deo corpus effetum, nullisque usibus aptum. Verum, quanto in periculo versaris? Quot quamque inopinati rerum casus? Vel bellum **701** oppresserit, vel terræ motus obruerit, vel mare exceperit, vel bellua ra-

ΙΔ'. Σπεῖρε (87) μὲν ὅτε καιρὸς, καὶ συγκόμιζε (88), καὶ λύε τὰς ἀποθήκας, ὅτε τούτου καιρὸς, C καὶ φύτευε καθ' ὥραν, καὶ κειρέσθω σοι βότρυς ὥριμος, καὶ ἀνάγου θαῤῥήσας ἔαρι, καὶ ἄνελκε τὴν ναῦν, πάλιν ἀρχομένου χειμῶνος, καὶ τῆς θαλάσσης ἀγριουμένης. Καὶ πολέμου καιρὸς ἔστω σοι, καὶ εἰρήνης, καὶ γάμου, καὶ τῶν οὐ γάμου, καὶ φιλίας, καὶ διαστάσεως, ἂν ταύτης δέῃ, καὶ παντὸς ὅλως πράγματος, εἴ τι τῷ Σολομῶντι πειστέον. Πειστέον (89) δέ· καὶ γὰρ ὠφέλιμος ἡ παραίνεσις. Ἀεὶ δὲ τὴν σωτηρίαν ἐργάζου, καὶ πᾶς ἔστω σοι καιρὸς τοῦ βαπτίσματος ὅρος. Ἐὰν ἀεὶ τὸ σήμερον παρατρέχων, ἐπιτηρῇς τὸ εἰς αὔριον, λανθάνεις (90) ταῖς κατὰ μικρὸν ἀναβολαῖς ὑπὸ τοῦ Πονηροῦ κλεπτόμενος, ὥσπερ (91) ἐκείνου τρόπος. Ἐμοὶ δὸς τὸ παρόν, Θεῷ τὸ μέλλον· ἐμοὶ τὴν νεότητα, Θεῷ τὸ γῆρας· ἐμοὶ τὰς ἡδονάς, ἐκείνῳ τὴν ἀχρηστίαν. Ὅσος ὁ D περὶ σὲ κίνδυνος! ὅσα τὰ παρ' ἐλπίδα (92) συμπτώματα! Ἢ πόλεμος παρανάλωσεν, ἢ σεισμὸς συνέχωσεν, ἢ θάλασσα ὑπεδέξατο, ἢ θηρίον ἥρπασεν, ἢ νόσος ἀπώλεσεν, ἢ ψίξ (93) παραδραμοῦσα, τὸ φαυλότατον (τί γὰρ τοῦ ἀποθανεῖν ἄνθρωπον εὐκολώ-

[95] II Cor. vi, 2. [96] Ephes. v, 14. [97] Isa. xxxviii, 13. [98] Eccle. iii, 1 sqq.

(79) *Φαινοίμεθα*. Regg. bm et ph, φαινώμεθα.
(80) *Ὑγείαν*. Tres Regg., ὑγιείαν.
(81) *Ἐλευθερίαν ζητεῖν*. Par., ἐλευθεριάζειν ζητεῖν.
(82) *Οἰκήσεις*. Tres Regg., octo Colb. et Or. 1, οἰκήσῃς.
(83) *Μηδέν*. Sic quatuor Regg. et decem Colb. In ed., μηδέ.
(84) *Σαυτόν*. Sic quatuor Regg. et duodecim Colb. In Regg. bm et in ed., ἑαυτόν.
(85) *Τὴν νύκτα*. Reg. ph, τὸ σκότος, « tenebras. »
(86) *Τῷ πρωΐ*. Tres Regg., tres Colb. et Or. 1, τὸ πρωΐ.
(87) *Σπεῖρε*. Regg. ph et Par., σπεῖραι.
(88) *Καὶ συγκόμιζε*. Sic quinque Regg. et tres Colb. Deest καὶ in ed.
(89) *Πειστέον*. Reg. bm, πιστέον.
(90) *Λανθάνεις*. Sic Coisl. 1, Jes. et Gabr. Sic etiam legit Billius. Deest in ed.
(91) *Ὥσπερ*. Regg. b, c, d, ὅσπερ. Regg. ph, ὅπερ. Mox, τὸ μέλλον. Sic codd. Prave in ed., τῷ μέλλον.
(92) *Ἐλπίδα*. Reg. b, ἐλπίδας.
(93) *Ἡ ψίξ*. Budæus, « aut mica aberrans. »

τερον, κἂν μέγα φρονῇς τῇ εἰκόνι;), ἢ πότος (94) A πλεονάσας, ἢ ἄνεμος κρημνίσας, ἢ ἵππος συναρπάσας, ἢ φάρμακον (95) ἐκ προνοίας ἐπιβουλεῦσαν, τυχὸν δὲ καὶ ἀντὶ σωτηρίου φανὲν δηλητήριον, ἢ δικαστὴς ἀπάνθρωπος, ἢ δήμιος (96) ἀπαραίτητος, ἤ τι τῶν ὅσα ταχίστην ποιεῖ τὴν μετάστασιν, καὶ βοηθείας ἰσχυροτέραν.

puerit, vel morbus exstinxerit, vel mica panis, res vilissima, transverse per fauces currens (quid enim hominis interitu facilius, quantumvis ob divinam imaginem glorieris?), vel immodica crapula, vel ventus in præceps agens, vel equus sessorem secum abripiens, vel pharmacum de industria ad insidias comparatum, fortasse etiam pro salutari pestiferum inventum, vel inhumanus judex, vel inexorabilis carnifex, vel denique quidpiam eorum, quæ celerem mortem, atque omni ope et auxilio validiorem, efficiunt.

ΙΕʹ. Εἰ δὲ προκαταλάβοις σεαυτὸν τῇ σφραγῖδι, καὶ τὸ μέλλον ἀσφαλίσαιο τῷ καλλίστῳ τῶν βοηθημάτων καὶ στεῤῥοτάτῳ, σημειωθεὶς καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα, τῷ χρίσματι καὶ τῷ Πνεύματι, ὡς ὁ (97) Ἰσραὴλ πάλαι τῷ νυκτερινῷ καὶ φυλακτικῷ τῶν πρωτοτόκων αἵματι (98)· τί σοι συμβήσεται, καὶ τί σοι πε- B πραγμάτευται; Τῶν Παροιμιῶν ἄκουσον· *Ἐὰν γὰρ κάθῃ*, φησὶν, *ἄφοβος ἔσῃ· Ἐὰν δὲ καθεύδῃς, ἡδέως ὑπνώσεις*. Καὶ παρὰ τοῦ Δαβὶδ εὐαγγελίσθητι· *Οὐ φοβηθήσῃ ἀπὸ φόβου νυκτερινοῦ, ἀπὸ συμπτώματος, καὶ δαιμονίου μεσημβρινοῦ*. Τοῦτό σοι καὶ ζῶντι μέγιστον εἰς ἀσφάλειαν. Πρόβατον γὰρ ἐσφραγισμένον οὐ ῥᾳδίως ἐπιβουλεύεται, τὸ δὲ ἀσήμαντον κλέπταις εὐάλωτον· καὶ ἀπελθόντι δεξιὸν ἐντάφιον, ἐσθῆτος λαμπρότερον, χρυσοῦ τιμιώτερον, τάφου μεγαλοπρεπέστερον, ἀγόνων χοῶν εὐσεβέστερον (99), ἀπαργμάτων ὡρίων καιριώτερον, ὧν τοῖς νεκροῖς οἱ νεκροὶ χαρίζονται, νόμον ποιησάμενοι τὴν συνήθειαν. Πάντα οἰχέσθω σοι, πάντα διαρπαζέσθω, χρήματα, κτήματα, θρόνοι, λαμπρότητες, ὅσα τῆς κάτω περιφορᾶς· σὺ δὲ (1) κατάλυσον ἐν ἀσφαλείᾳ C τὸν βίον, μηδὲν ζημιωθεὶς (2) τῶν ἐκ Θεοῦ σοι δοθέντων εἰς σωτηρίαν βοηθημάτων.

XV. At si per baptismum teipsum præmunieris, ac pulcherrimo et firmissimo auxilio tibi in futurum caveris, animum scilicet et corpus unctione et Spiritu consignans, quemadmodum olim Israel nocturno illo cruore, qui primigenos tuebatur; quid tibi accidet, et quod tibi præsidium comparatum erit? Audi Salomonis Proverbia: *Si sederis*, ait, *intrepidus eris; si dormieris, suavem somnum carpes*[99]. Audi etiam quid tibi læti nuntiet David: *Non timebis*, inquit, *a timore nocturno, ab incursu, et dæmonio meridiano*[1]. Hoc tibi et viventi, maximum ad securitatem momentum afferet (pecus enim signata non facile insidiis appetitur, quæ autem minime signata est, a furibus facile capi potest); et vita perfuncto, commodum quoddam, tanquam funebre munus, futurum est, veste splendidius, auro præstantius, tumulo magnificentius, infructuosis libaminibus religiosius, maturorum fructuum primitiis tempestivius, iisque omnibus rebus, quas mortui mortuis largiuntur, consuetudinem pro lege observantes. Omnia tibi pereant, omnia diripiantur, pecuniæ, prædia, throni, splendores, ac cætera, quæ vagæ atque incertæ hujus vitæ sunt: tu vero secura et tranquilla mente diem ultimum claude, nullo ex omnibus, quæ Dei beneficio tibi ad salutem concessa sunt, auxilio destitutus.

ΙϚʹ. Ἀλλὰ φοβῇ, μὴ διαφθείρῃς τὸ χάρισμα, καὶ διὰ τοῦτο ἀναβάλλῃ τὴν κάθαρσιν, ὡς δευτέραν οὐκ ἔχων; Τί δαί; Οὐ φοβῇ, μὴ διώκτῃ καιρῷ κινδυνεύσῃς, καὶ τὸ μέγιστον ὧν ἔχεις, ἀφαιρεθῇς Χριστόν; Ἆρ' οὖν διὰ τοῦτο φεύξῃ καὶ τὸ γενέσθαι Χριστιανός; Ἄπαγε! Οὐχ ὑγιαίνοντος ὁ φόβος (3), παραφρονοῦντος ὁ λογισμός. Ὢ τῆς ἀνευλαβοῦς εὐλαβείας, εἰ δεῖ τοῦτο εἰπεῖν! Ὢ τῶν τοῦ πονηροῦ σοφισμάτων! Ὄντως σκότος ἐστὶ, καὶ φῶς ὑποκρίνεται. Ὅταν μηδὲν ἰσχύσῃ φανερῶς πολεμῶν, ἀφανῶς ἐπιβουλεύει.

XVI. At metuis, ne gratiam corrumpas, ac proinde purgationi moram producis, utpote nullam alteram jam ultra habens? **702** Quid autem? Non vereris, ne persecutionis tempore in periculum adducaris, ac Christo, possessione omnium, quas habes, præstantissima, spolieris? Num igitur ob hanc causam a suscipiendo Christianismo refugies? Absit! Non est sani hominis hic metus: desipicatis est hæc cogitatio. O incautam, ut ita loquar, cautionem! O ingentes pravi illius versutias! Vere

[99] Prov. III, 24. [1] Psal. XC, 5.

(94) *Πότος*. In nonnullis, et quidem optimæ D notæ, ποταμός, « fluvius exundans. » Sic etiam legit Nicetas.

(95) *Ἢ φάρμακον*, etc. Nicetas id exponit de pharmaco consulto temperato, seu veneno, vel de pharmaco ad purgationem quidem et salutem, medicorum opinione, porrecto; verum ipso eventu, exitiale ac lethale invento.

(96) *Ἢ δήμιος*, etc. Nicet. ἢ δῆμος, « vel factio plebis inexorabilis, » qua sæpe contigit, ut viri insignes perierint.

(97) *Ὡς ὁ*. Sic quinque Regg. et novem Colb. Deest ὁ in ed.

(98) *Αἵματι*. Sic plures Regg. et Colb. Or. 1, etc., quorum auctoritate delevimus, καὶ χρίσματι, « et unctionibus, » quæ in ed. immediate sequuntur. Has etiam voces nec Nicetas nec Billius agnoscunt.

(99) *Ἀγόνων χοῶν εὐσεβέστερον*. Schol. Τῶν τοῖς νεκροῖς διδομένων· « Libamina quæ mortuis offerebantur. » Illa porro constabant vino, melle, lacte et oleo, ac mortuorum sepulcris a parentibus et propinquis infundebantur. Dicuntur « infructuosa, » quod cadaveribus impenderentur. In his autem erat quædam pietas, idque spectat Gregorii comparatio. Billius in notis cum Hervagio, commodius legi ἀγώνων, « certamina » arbitratur, quia scilicet olim varia certamina in funeribus clarissimorum virorum proponebantur. Sed nihil opus est Gregorii similitudinem ad hæc certamina detorquere, ut recte Combefisius contra Billium observat.

(1) *Σὺ δέ*. Reg. pb addit, μοί.

(2) *Ζημιωθείς*. Coisl. 1, ζημιωθῇς.

(3) *Φόβος*. Comb., λόγος, « sermo. »

ille caligo est, et lucem ementitur. Cum aperto marte nihil perficit, insidias obscure tendit; et cum pravus sit, quasi humanus ac bene affectus, consilium dat, ut alterutro certe modo superior omnino discedat, nec ulla ratione ipsius insidias effugiamus. Id quod hic quoque perspicue molitur. Nam cum tibi in animum inducere nequeat, ut baptismum palam aperteque contemnas ac pro nihilo ducas, per fictam cautionem te eo mulctat, ut in eam fraudem, quam metuis, imprudens per metum incidas; et dum times, ne donum corrumpas, ea ipsa de causa ab hoc prorsus excidas. Atque ille quidem hoc ingenio est, nec unquam versutiæ suæ finem statuet, quandiu nos ad cœlum properantes videbit, unde ipse dejectus est. Tu autem, o homo Dei, fac adversarii insidias cognitas habeas. Etenim adversus habentem, et de rebus maximis, certamen initur. Ne hostem in consilium adhibeas; ne fidelis fieri ac nominari parvipendas. Quandiu in catechumenorum numero es, in pietatis vestibulo versaris. Intrare te oportet, atrium pertransire, sancta contueri, in Sancta sanctorum prospicere, cum Trinitate conjungi. Magna sunt ea, ob quæ oppugnaris; magno quoque præsidio opus habes. Quocirca fidei clypeum adversus eum objice. Timet te cum armis dimicantem; ac propterea te charismate spoliat, ut inermem et incautum facilius opprimat. Omnes ætatum gradus, omnia vitæ genera et instituta attingit. Quare omni studio propulsetur.

A Καὶ γίνεται σύμβουλος ὡς χρηστὸς (4), ὢν πονηρός· ἵν' ἐνί γε τῷ τρόπῳ πάντως ἰσχύσῃ, καὶ μηδαμόθεν αὐτοῦ τὴν ἐπιβουλὴν διαφύγωμεν. Ὅπερ οὖν κἀνταῦθα σαφῶς τεχνάζεται. Τὸ γὰρ φανερῶς καταφρονεῖν τοῦ βαπτίσματος πείθειν οὐκ ἔχων, ζημιοῖ σε διὰ τῆς πλαστῆς ἀσφαλείας, ἵν' ὃ φοβῇ γε (5), τοῦτο λάθῃς παθὼν διὰ τοῦ φόβου· καὶ τὸ φθεῖραι τὴν δωρεὰν δεδοικὼς, αὐτῷ τούτῳ (6) τῆς δωρεᾶς ἐκπέσῃς. Ὁ μὲν οὖν τοιοῦτός ἐστι, καὶ οὔποτε παύσεται τῆς ἑαυτοῦ διπλόης, ἕως ἂν βλέπῃ πρὸς οὐρανὸν ἐπειγομένους ἡμᾶς, ὅθεν αὐτὸς ἐκπέπτωκεν (7). Σὺ δὲ, ὦ ἄνθρωπε (8) τοῦ Θεοῦ, γνῶθι τὴν ἐπιβουλὴν τοῦ ἀντικειμένου. Πρὸς γὰρ τὸν ἔχοντα (9), καὶ ὑπὲρ τῶν μεγίστων, ἡ μάχη. Μὴ λάβῃς σύμβουλον τὸν ἐχθρόν· μὴ καταφρονήσῃς τοῦ ἀκοῦσαι καὶ γενέσθαι πιστός. B Ἕως εἶ κατηχούμενος, ἐν προθύροις εἶ τῆς εὐσεβείας. Εἴσω γενέσθαι σε δεῖ, τὴν αὐλὴν διαβῆναι, τὰ ἅγια κατοπτεῦσαι, εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων παρακύψαι, μετὰ τῆς Τριάδος γενέσθαι. Μεγάλα ἐστὶν ὑπὲρ ὧν πολεμῇ (10)· μεγάλης δεῖ σοι καὶ τῆς ἀσφαλείας. Προβαλοῦ τὸν θυρεὸν τῆς πίστεως. Φοβεῖταί σε μετὰ τοῦ ὅπλου μαχόμενον· καὶ διὰ (11) τοῦτο γυμνοῖ σε τοῦ χαρίσματος, ἵνα κρατήσῃ ῥᾷόν σου ἀόπλου καὶ ἀφυλάκτου. Πάσης ἡλικίας ἅπτεται, πάσης ἰδέας βίου. Διὰ πάντων ἀποκρουσθήτω.

XVII. Juvenis es? Contra pravos affectus, in acie cum subsidio sta, in Dei phalange nomen profitere, adversus Goliath strenue pugna, mille, vel decies totidem hostes cape, ac tibi subjice. Ita flore ætatis fruere; nec tuam juventutem marcescere sustine, imperfecta **703** fide mortuam et exstinctam. Senilem ætatem agis, nec a necessarie præstituto die longe abes? Canos reverere; prudentiam, quæ a te requiritur, pro ea, qua nunc teneris, infirmitate, præsta; paucis his diebus, quos reliquos habes, succurre; purgationem senectuti committe. Quid in effeta senectute atque extremo vitæ spiritu, juvenilis ætatis vitia pertimescis? An tu etiam exspectas, dum mortuus, non jam misericordiam magis, quam tui odium movens, abluaris? An voluptatum reliquias in his vitæ reliquiis expetis? Turpe est, cum ætate consenueris ac defluxeris, libidine tamen te minime consenuisse; sed, vel ea affici, vel eam certe opinionem, per baptismi dilationem, homini-

C ΙΖ'. Νέος εἶ; Στῆθι κατὰ τῶν παθῶν μετὰ τῆς συμμαχίας (12), εἰς Θεοῦ παράταξιν ἀριθμήθητι, ἀρίστευσον (13) κατὰ τοῦ Γολιάθ, λάβε τὰς χιλιάδας, ἢ τὰς μυριάδας. Οὕτω τῆς ἡλικίας ἀπόλαυσον· ἀλλὰ μὴ ἀνάσχῃ μαρανθῆναί σου τὴν νεότητα, τῷ ἀτελεῖ τῆς πίστεως νεκρωθεῖσαν. Γηραιὸς εἶ, καὶ τῆς ἀναγκαίας ἐγγὺς προθεσμίας; τὴν πολιὰν αἰδέσθητι· δὸς ἣν ἀπαιτῇ (14) φρόνησιν, ἀνθ' ἧς νῦν ἔχεις ἀσθενείας· ταῖς ὀλίγαις ἡμέραις βοήθησον· πίστευσον τῷ γήρᾳ τὴν κάθαρσιν. Τί φοβῇ τὰ νεότητος ἐν βαθεῖ γήρᾳ, καὶ ταῖς ἐσχάταις ἀναπνοαῖς; Ἢ καὶ σὺ μένεις, νεκρὸς λουθῆναι, οὐ μᾶλλον ἐλεούμενος, ἢ μισούμενος; Ἢ ποθεῖς τῶν ἡδονῶν τὰ λείψανα (15), βίου λείψανον ὤν; Αἰσχρὸν τὴν μὲν ἡλικίαν παρακμάσαι, μὴ παρακμάσαι δὲ τὴν ἀσέλγειαν· ἀλλ' ἢ πάσχειν D τοῦτο, ἢ δοκεῖν, διαμέλλοντα (16) πρὸς τὴν κάθαρσιν. Νήπιον ἔστι σοι; Μὴ λαβέτω καιρὸν ἡ κακία· ἐκ βρέφους ἁγιασθήτω, ἐξ ὀνύχων καθιερωθήτω τῷ Πνεύματι. Σὺ (17) δέδοικας τὴν σφραγῖδα διὰ τὸ τῆς

(4) *Ὡς χρηστός*. Sic Reg. bm. Coisl. 1 et Comb. Deest ὡς in ed.

(5) *Φοβῇ γε*. Deest γε in sex Regg.

(6) *Αὐτῷ τούτῳ*. Sic plures Regg. et Colb. In ed., αὐτὸ τούτῳ.

(7) *Ἐκπέπτωκε*. Regg. a et bm, ἔπεσεν.

(8) *Ὦ ἄνθρωπε*. Sic tres Regg. et tres Colb. Deest ὦ in ed.

(9) *Πρὸς γὰρ τὸν ἔχοντα*. Forte legendum, ἐχθραίνοντα, « inimicum » quamvis Nicetas innuat, hæc verba, πρὸς γὰρ τὸν ἔχοντα ἕρπει ὁ φθόνος, « habentem enim invidia persequitur, » ex Sophocle in *Ajacis* tragœdia, a Gregorio mutuata fuisse.

(10) *Πολεμῇ*. Reg. bm, πολεμεῖ.

(11) *Καὶ διά*. Sic quatuor Regg., etc. In ed. deest, καί.

(12) *Μετὰ τῆς συμμαχίας*. « Cum subsidio, » nempe, baptismatis. Bill., « Cum auxiliaribus copiis. » Minus apte quidem; David enim, non « auxiliaribus copiis, » sed Dei præcipue auxilio munitus, pugnavit adversus Goliath. Ea certe Gregorii mens est, ut Christianus baptismatis auxilio fretus, adversus diabolum in acie stet.

(13) *Ἀρίστευσον*. Sic quinque Regg., Coisl. 1 et Or. 1. In ed., ἀρίστευε.

(14) *Ἀπαιτῇ*. Regg. bm, ph et Or. 1, ἀπαιτεῖ.

(15) *Τὰ λείψανα*. Sic quatuor Regg. Deest τά in ed.

(16) *Διαμέλλοντα*. Comb., ἐμβραδύνοντα.

(17) *Σύ*. Coisl. 1, σὺ δέ.

φύσεως ασθενες· ὡς μικρόψυχος ἡ μήτηρ (18), καὶ A ὀλιγόπιστος! Ἡ Ἄννα δὲ, καὶ πρὶν ἢ (19) γεννηθῆναι τὸν Σαμουὴλ, καθυπέσχετο τῷ Θεῷ, καὶ γεννηθέντα, ἱερὸν εὐθὺς ποιεῖ, καὶ τῇ ἱερατικῇ στολῇ συνανέτρεψεν, οὐ τὸ ἀνθρώπινον φοβηθεῖσα, τῷ δὲ Θεῷ πιστεύσασα. Οὐδὲν δεῖ σοι περιαμμάτων καὶ ἐπασμάτων, οἷς ὁ πονηρὸς συνεισέρχεται, κλέπτων εἰς ἑαυτὸν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ τὸ σέβας, ἐν τοῖς κουφοτέροις. Δὸς αὐτῷ τὴν Τριάδα, τὸ μέγα καὶ καλὸν φυλακτήριον.

bus præbere. Infans tibi est? Ne occasionem improbitas arripiat: ab infantia sanctificetur, ab ipsis unguiculis Spiritui consecretur. At propter naturæ imbecillitatem sigillum metuis? Quam imbecillis animi mater es pusillæque fidei! Anna vero Samuelem, prius etiam quam procreatus esset, Deo vovit; atque in lucem editum statim consecravit, ac cum sacerdotali stola educavit[a], nihil humani verita, sed Deo fidem habens. Nihil tibi amuletis, nec incantamentis opus est, quibuscum pravus ille in leviorum hominum animos simul irrepit, venerationem Deo debitam furtim ad se transferens. Trinitatem ipsi da, magnum, inquam, illud et pulchrum amuletum.

ΙΗ'. Τί ἔτι; Παρθενίαν ἀσκεῖς; Τῇ (20) καθάρσει σφραγίσθητι· ταύτην ποίησαι (21) τοῦ βίου κοινωνὸν, καὶ συνόμιλον· αὕτη (22) ῥυθμιζέτω σοι, καὶ B βίον, καὶ λόγον, πᾶν μέλος, πᾶν κίνημα, πᾶσαν αἴσθησιν. Τίμησον αὐτὴν, ἵνα σε κοσμήσῃ, ἵνα δῷ τῇ σῇ κεφαλῇ στέφανον χαρίτων, στεφάνῳ δὲ τρυφῆς ὑπερασπίσῃ (23) σου. Δέδεσαι γάμῳ; Καὶ τῇ σφραγῖδι συνδέθητι· ταύτην συνοίκισον σεαυτῷ τῆς σωφροσύνης φύλακα· πόσων (24) εὐνούχων οἴει, πόσων θυρωρῶν οὖσαν ἀσφαλεστέραν; Οὔπω σαρκὶ συνεζεύχθης (25): μὴ φοβηθῇς τὴν τελείωσιν. Καθαρὸς εἶ, καὶ μετὰ τὸν γάμον· ἐμὸς ὁ κίνδυνος, ἐγὼ τούτου συναρμοστὴς, ἐγὼ νυμφοστόλος. Οὐ γὰρ, ἐπεὶ (26) ἡ παρθενία τιμιωτέρα, ἐν τοῖς ἀτίμοις ὁ γάμος. Μιμήσομαι Χριστὸν, τὸν καθαρὸν νυμφαγωγὸν, καὶ νυμφίον, ὃς καὶ θαυματουργεῖ γάμῳ, καὶ τιμᾷ συζυγίαν τῇ παρουσίᾳ. Μόνον ἔστω γάμος καθαρὸς (27), καὶ C πόθοις ῥυπαροῖς ἀνεπίμικτος. Ἓν αἰτῶ μόνον· λάβε παρὰ τοῦ δώρου τὴν ἀσφάλειαν, καὶ δὸς τῷ δώρῳ τὴν ἁγνείαν κατὰ καιρὸν, ἕως εὐχῆς πρόκειται προθεσμία, καὶ ἀσχολίας (28) τιμιωτέρα, καὶ ταύτην ἐκ κοινῆς ὁμολογίας καὶ συναινέσεως. Οὐ γὰρ νομοθετοῦμεν, ἀλλὰ παραινοῦμεν, καὶ τῶν σῶν τι λαβεῖν ὑπὲρ σοῦ βουλόμεθα, καὶ τῆς κοινῆς ὑμῶν ἀσφαλείας ἕνεκεν (29). Ἐν κεφαλαίῳ δὲ εἰπεῖν, οὐκ ἔστιν οὐ βίος, οὐκ ἐπιτήδευμα, ᾧ μὴ τοῦτο λυσιτελέστερον. Δέξαι, ὁ ἐν ἐξουσίᾳ (30), τὸν χαλινόν· ὁ ἐν δουλείᾳ, τὴν ἰσοτιμίαν· ὁ ἀθυμῶν, τὴν παραμυθίαν· ὁ ἐν εὐθυμίᾳ, τὴν παιδαγωγίαν, ὁ πένης, τὸν ἄσυλον πλοῦτον· ὁ εὐπορῶν, τὴν καλὴν ὧν ἔχεις οἰκονομίαν. Μηδὲν σοφίσῃ, μηδὲν τεχνάσῃ κατὰ τῆς σεαυτοῦ (31) σωτηρίας. Κἂν γὰρ τοὺς ἄλλους παραλογιζώμεθα, D

XVIII. Quid præterea? Virginitatem colis? Baptismo consignare: hunc tibi vitæ socium et familiarem ascisce. Hic tibi, et vitam, et verba moderetur, omnia membra, omnes animi motus, omnes sensus. Honore eum complectere, ut te ornet, capitique tuo gratiarum coronam nectat[b], et corona deliciarum te protegat. Matrimonii vinculis astrictus es? Baptismo quoque constringere: hunc tibi contubernalem adjunge pudicitiæ custodem, innumeris eunuchis et janitoribus tutiorem. Nondum carni copulatus es? Ne baptismi perfectionem extimescas. Purus ac mundus es, inito etiam matrimonio; in me hoc periculum recipio, ego harum nuptiarum conglutinator, ego auspex. Nec enim, quia honoratior est virginitas, idcirco turpe et ignominiosum est matrimonium. Christum imitabor, purum, inquam, illum pronubum et sponsum, qui et miraculum in nuptiis edit, et **704** conjugium præsentia sua honestat[c]. In id tantum incumbe, ut purum sit matrimonium, atque ab obscenarum cupiditatum contagione liberum. Hoc unum posco; a dono securitatem accipe, ac vicissim istud dono repende, ut certo tempore, quandiu scilicet assignatum fuerit orationi tempus, omni negotio præstabilius, a re uxoria abstineas, idque ex communi pacto et consensu. Non enim legem sancimus, sed consilium damus; ac quidpiam eorum, quæ tua sunt, ad utilitatem tuam communemque utriusque vestrum securitatem, accipere volumus. Ut autem in summa dicam, nullum vitæ genus est, nullum studium et institutum, cui non hoc conducibilius sit. Qui conditione libera gaudes, frenum ac-

[a] I Reg. I, 11 sqq. [b] Eccli. XXXII, 3. [c] Joan. II, 1 sqq.

(18) *Μικρόψυχος ἡ μήτηρ*. Plures Regg., μικρόψυχος εἶ μήτηρ.
(19) *Πρὶν ἤ*. Deest ἢ in pluribus codd.
(20) *Τῇ*. Reg. bh, καὶ τῇ.
(21) *Ποίησαι*. Duo Regg., ποίησον.
(22) Αὕτη. Nempe, κάθαρσις, « lavacrum vitam tibi et sermones componat. »
(23) *Ὑπερασπίσῃ*. Savil., ὑπερασπιεῖ, « proteget. »
(24) *Πόσων*, etc. « Quot putas eunuchis, quot janitoribus tutiorem? »
(25) *Συνεζεύχθης*. Comb., συνεδέθης.
(26) *Ἐπεί*. Quinque Regg. et Or. 1, εἰ.
(27) *Καθαρός*. Reg. bm, Chrys. et Or. 1, λαμπρός, « splendidum matrimonium. »
(28) *Ἀσχολίας*. Coisl. 1, ἀσχολία.
(29) *Ἕνεκεν*. Deest in tribus Regg., Coisl. 1 et Or. 1.

(30) *Ὁ ἐν ἐξουσίᾳ*. Bill. « Qui in potestate et imperio es. » Quantum conjicere possumus, non agitur hic de iis qui imperio potiuntur, sed de iis qui conditione « libera, » gaudent, seu, qui sui juris sunt, quibus opponuntur, qui conditione « servili » premuntur, juxta illud Apost. ad Galat. III, 28, « Non est servus neque liber; omnes enim vos unum estis in Christo Jesu. »
(31) *Σεαυτοῦ*. Quatuor Regg., tres Colb. et Or. 1, σῆς. « Nihil adversus animæ tuæ, » etc. Id est, nihil callidioris consilii adversus tuam ipsius salutem excogita, fingens scilicet te propter baptismi reverentiam procrastinatione uti, cum revera eam differendi sacramenti causam habeas, ut liberius tuis indulgeas voluptatibus. Nam quamvis alios fefellerimus, conscientiæ tamen nostræ fucum facere non poterimus.

cipe; qui servili premeris, æqualem honoris gradum; qui in mœrore versaris, solatium; qui læto atque hilari es animo, disciplinam; qui rerum inopia laboras, opes tutas, nec direptioni obnoxias; qui divitiis affluis, præclaram facultatum tuarum administrationem. Nibil adversus animæ tuæ salutem captiose comminiscere, nihil machinare. Nam licet aliis fucum faciamus, nobis quidem ipsis nunquam poterimus. Ac profecto adversus seipsum ludere, admodum periculosum et stolidum est.

A ἡμᾶς γε αὐτοὺς οὐ δυνησόμεθα· ὡς τό γε καθ' ἑαυτοῦ παίζειν, λίαν ἐπισφαλὲς καὶ ἀνόητον.

XIX. At in media hominum frequentia versaris, ac publicarum rerum cura et administratione inquinaris: atque idcirco metuis, ne misericordia, quam per baptismum consecutus es, depereat? Simplici oratione tecum agam. Forum quoque ipsum, si fieri potest, cum pulchro comitatu fuge, aquilæ, vel, ut magis apposite dicam, columbæ pennis tibi ipsi impositis. (Quid enim tibi cum Cæsare, aut Cæsaris rebus?) Atque ita fuge, ut non ante conquiescas, quam eo perveneris, ubi nec peccatum est, nec infuscatio, nec serpens in via mordens, piosque tuos gressus impediens. Abripe animam tuam ex hoc mundo; fuge Sodomam; incendium fuge; irretorto oculo gradere, ne in salis lapidem concrescas. In montem salutis causa te confer, ne simul corripiaris. Quod si jam occupatus es, ac necessariis vinculis astrictus, ita tecum ipse disputa, vel ego potius tecum disputabo. Præstat quidem, et bonum consequi, et purgationem tueri ac conservare: verum si utrumque non datur, illud certe præstat, **705** in rerum publicarum administratione nonnihil interdum sordium contraxisse, quam omnino a gratia excidere: quemadmodum scilicet a patre et hero quandoque objurgari satius est, quam domo ejici: et exiguo splendore perstringi, quam prorsus obscurari. Prudentum porro et cordatorum virorum est, ut in bonis meliora et excellentiora, ita in malis minora et leviora eligere. Quocirca ne tantopere purgationem formides. Ea enim, quæ recte et cum laude gerimus, a justo et benigno rerum nostrarum judice semper ad vitæ nostræ studia atque instituta, tanquam ad amussim quamdam, exiguntur. Atque ita plerumque accidit, ut qui in civili vita et in medio posita, aliquid honeste et ex virtute fecerit, in meliori causa sit, quam qui a publicis muneribus feriatus, officio suo non usquequaque perfunctus fuerit: quemadmodum, ut mea fert opinio, mirabilius est hominem compedibus vinctum nonnihil progredi, quam nullo onere impeditum, currere: mirabilius item, eum, qui per cœnum incedat, leviter aspergi, quam eum, qui pura via iter faciat, purum ab omni macula manere. Argumento est Raab meretrix, cui, alioqui parum laudatæ, hospitalitas sola justitiæ laudem attulit; et publicanus, quem una tantum humilitas extulit, nullo alio nomine commendatum; ut tibi documento sit, ne de tua salute temere desperes.

ΙΘʹ. Ἀλλ' ἐν μέσῳ στρέφῃ, καὶ μολύνῃ τοῖς δημοσίοις· καὶ δεινὸν, εἴ σοι δαπανηθήσεσθαι τὸ φιλάνθρωπον; Ἁπλοῦς ὁ λόγος· Εἰ μὲν οἷόν τε, φύγε καὶ τὴν ἀγορὰν μετὰ τῆς καλῆς συνοδίας, πτέρυγας ἀετοῦ σεαυτῷ περιθεὶς, ἢ περιστερᾶς, ἵν' οἰκειότερον εἴπω (τί γάρ σοι καὶ Καίσαρι, ἢ τοῖς Καίσαρος;). Ἕως οὗ καταπαύσῃς (32), οὗ μὴ ἔστιν ἁμαρτία, μηδὲ μελάνωσις, μηδὲ δάκνων ὄφις ἐφ' ὁδοῦ, κωλύων B σου τὰ κατὰ Θεὸν διαβήματα. Ἅρπασον τὴν σεαυτοῦ (33) ψυχὴν ἐκ τοῦ κόσμου· φύγε Σόδομα· φύγε τὸν ἐμπρησμόν· ὅδευσον ἀμεταστρεπτὶ, μὴ παγῇς λίθος ἁλός· εἰς τὸ ὄρος σώζου, μὴ συμπαραληφθῇς. Εἰ δὲ προκατέχῃ (34), καὶ δέδεσαι δεσμοῖς ἀναγκαίοις, ἐκεῖνο σεαυτῷ διαλέχθητι, μᾶλλον δὲ σοὶ αὐτὸς διαλεχθήσομαι· Κρεῖσσον μὲν καὶ τυχεῖν (35) τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ φυλάσσειν τὴν κάθαρσιν· εἰ δὲ ἀμφότερα μὲν ἐνδέχεται, κρεῖσσόν ποτε μικρὰ μολυνθῆναι τοῖς σοῖς δημοσίοις, ἢ παντάπασιν ἐκπεσεῖν τῆς χάριτος· ὥσπερ, οἶμαι, κρεῖσσον ἐπιτιμηθῆναί τι παρὰ πατρὸς καὶ δεσπότου, ἢ ἀπωσθῆναι· καὶ μικρὸν αὐγάζεσθαι, ἢ παντελῶς σκοτίζεσθαι. Σωφρόνων δὲ, ὥσπερ τῶν ἀγαθῶν τὰ μείζω καὶ τελεώτερα, οὕτω καὶ (36) τῶν κακῶν αἱρεῖσθαι τὰ ἐλάττω τε καὶ C κουφότερα. Διὰ τοῦτο μὴ λίαν φοβηθῇς τὴν κάθαρσιν. Κρίνεται γὰρ ἀεὶ μετὰ τῶν ἐπιτηδευμάτων τὸ κατορθούμενον, παρὰ τοῦ δικαίου καὶ φιλανθρώπου τῶν ἡμετέρων κριτοῦ. Καὶ μικρὸν κατορθώσας πολλάκις ὁ ἐν τῷ μέσῳ, πλέον (37) ἔσχε τοῦ ἐν ἐλευθερίᾳ μὴ τὸ πᾶν κατορθώσαντος· ὥσπερ, οἶμαι, παραδοξότερον ἐν πέδαις μικρὰ προβαίνειν, ἢ τρέχειν μηδενὶ βαρούμενον· καὶ διὰ βορβόρου μικρὰ ῥαντίζεσθαι, ἢ καθαρὸν εἶναι διὰ καθαρᾶς ὁδοῦ φερόμενον. Τεκμήριον δὲ τοῦ λόγου, καὶ Ῥαὰβ τὴν πόρνην ἓν ἐδικαίωσε μόνον (38), ἡ φιλοξενία, τἄλλα οὐκ ἐπαινουμένην· καὶ τὸν τελώνην ἓν ὕψωσεν, ἡ ταπείνωσις, οὐδὲν ἄλλο μαρτυρηθέντα· ἵνα σὺ μάθῃς, σεαυτοῦ μὴ ῥᾳδίως (39) ἀπογινώσκειν.

XX. Verum, dicet quispiam, quid mihi ex ea re D accesserit, si per baptismum præoccupatus fuero, atque omnes vitæ suavitates mihi ipsi ob hujusmodi celeritatem præclusero, cum voluptatibus interim indulgere liceat, atque ita demum gratiam assequi?

Κʹ. Ἀλλὰ τί μοι πλέον, φησὶ, προκατασχεθέντι διὰ τοῦ βαπτίσματος, καὶ τὸ τερπνὸν τοῦ ζῆν ἐμαυτῷ διὰ τοῦ τάχους ἀποκλείσαντι, ἐνὸν ἐφεῖναι ταῖς ἡδοναῖς, καὶ τηνικαῦτα τυχεῖν τῆς χάριτος; Οὐδὲ γὰρ τοῖς ἐν τῷ ἀμπελῶνι προκεκμηκόσιν ὑπῆρξέ τι

(32) *Καταπαύσῃς*. Duo Regg., καταπαύσεις. Coisl. 1 et Jes., καταλύσῃς.
(33) *Σεαυτοῦ*. In nonnullis, ἑαυτοῦ.
(34) *Προκατέχῃ*. Or. 1, προκατέχεις.
(35) *Καὶ τυχεῖν*. Sic sex Regg. et tres Colb. Deest καί in ed.
(36) *Οὕτω καί*. Sic Reg. pb et Comb. Deest καί in ed.
(37) *Πλέον*. Quatuor Regg., πλεῖον.
(38) *Ἓν ἐδικαίωσε μόνον*. « Unum solum, » nempe, « hospitalitas. » Sic tres Regg. et tredecim Colb. In ed., ἐνεδικαίωσε μόνον.
(39) *Μὴ ῥᾳδίως*. Sic tres Regg. In ed., ῥᾳδίως μή.

πλέον, ἴσου τοῦ μισθοῦ δοθέντος καὶ τοῖς τελευταίοις. A Ἀπήλλαξας ἡμᾶς πραγμάτων, ὅστις ποτὲ εἶ, ὁ ταῦτα λέγων, μόγις τῆς ἀναβολῆς ἐξειπὼν τὸ ἀπόῤῥητον· καί σε τῆς κακουργίας (40) οὐκ ἐπαινῶν, ἐπαινῶ τῆς ἐξαγορεύσεως. Ἀλλὰ δεῦρο, καὶ τὴν παραβολὴν ἑρμηνεύθητι, ὡς ἂν μὴ βλάπτῃ (41) τοῖς γεγραμμένοις ἐξ ἀπειρίας. Πρῶτον μὲν, οὐ περὶ τοῦ βαπτίσματος ἐνταῦθα ὁ λόγος, ἀλλὰ περὶ τῶν κατὰ διαφόρους καιροὺς πιστευόντων, καὶ εἰς τὸν καλὸν ἀμπελῶνα εἰσερχομένων, τὴν Ἐκκλησίαν. Ἀφ' ἧς γὰρ ἡμέρας καὶ ὥρας ἐπίστευσεν ἕκαστος, ἀπ' ἐκείνης καὶ (42) ἀπαιτεῖται τὴν ἐργασίαν. Ἔπειτα, εἰ καὶ τῷ μέτρῳ τοῦ μόχθου (43), πλεῖον εἰσήνεγκαν οἱ προεισελθόντες (44), ἀλλ' οὐχὶ καὶ τῷ μέτρῳ τῆς προαιρέσεως· καὶ τυχὸν τοῖς τελευταίοις, ἐκ ταύτης καὶ πλεῖον ὠφείλετο, εἰ καὶ παράδοξός πως ὁ λόγος. B Τοῦ μὲν γὰρ ὕστερον εἰσελθεῖν, τὸ καὶ ὕστερον κληθῆναι πρὸς τὴν ἀμπελουργίαν αἴτιον· τῶν ἄλλων δὲ τὸ διάφορον (45) ὅσον ἐπισκεψώμεθα· Οἱ μὲν οὐ πρότερον ἐπίστευσαν, οὐδὲ εἰσῆλθον, πρὶν ἢ συμφωνηθῆναι αὐτοῖς τὸν μισθόν· οἱ δὲ ἀσύμφωνοι τῇ ἐργασίᾳ προσῆλθον, ὃ μείζονός ἐστι γνώρισμα πίστεως. Καὶ οἱ μὲν φθονερᾶς, καὶ γογγυστικῆς εὑρέθησαν ὄντες φύσεως (46)· οἱ δὲ οὐδὲν ἐγκαλοῦνται τοιοῦτον. Καὶ τοῖς μὲν μισθὸς ἦν τὸ διδόμενον, καίπερ οὖσι πονηροῖς, τοῖς δὲ ἡ χάρις (47)· ὥστε καὶ ἄνοιαν ἐγκληθέντες, εἰκότως τοῦ πλείονος ἐστερήθησαν. Τί δ' ἂν καὶ (48) αὐτοῖς ὀψισθεῖσιν ἐγένετο, καταμάθωμεν· τὸ ἴσον τοῦ μισθοῦ δηλονότι. Πῶς οὖν αἰτιῶνται τὸν ἐργοδότην, ὡς διὰ τὸ τῆς ἰσότητος ἄνισον; Ταῦτα πάντα τὴν τοῦ ἱδρῶτος ὑφαιρεῖ (49) χάριν τοῖς πρώτοις, καὶ εἰ προκεκμήκασιν. C Ἐξ ὧν συμβαίνει καὶ (50) δικαίαν εἶναι τὴν τοῦ ἴσου διανομὴν, ἀντιμετρουμένης (51) τῷ πόνῳ τῆς προαιρέσεως.

KA'. Εἰ δὲ καὶ τὴν τοῦ λουτροῦ δύναμιν ἡ παραβολὴ σκιογραφεῖ (52), κατὰ τὴν σὴν ἐξήγησιν· τί κωλύσειε (53) καὶ προεισελθόντα, καὶ καυσωθέντα, μὴ βασκαίνειν τοῖς τελευταίοις, ἵν' αὐτῷ τούτῳ (54) πλέον ἔχῃς τῷ φιλανθρώπῳ, καὶ χρέος, ἀλλὰ μὴ χάριν λαβεῖν τὴν ἀντίδοσιν; D Ἔπειτα εἰσελθόντας ἐκεῖ

A Neque enim, qui priores in vinea laborarunt[a], meliori idcirco conditione fuerunt, æqua nempe mercede postremis quoque persoluta. Negotio me liberasti, quisquis tandem es, qui talia profers, dum procrastinationis istius arcanum ægre tandem extulisti: et quamvis consilii tui perversitatem improbem, eo tamen nomine te laudo, quod eam aperte confessus es. Verum adesdum, et parabolæ expositionem accipe, ne ex hoc Scripturæ loco per imperitiam in fraudem incidas. Primum hic de baptismo non agitur, sed de his, qui aliis atque aliis temporibus fidem amplectuntur, atque in pulchram vineam, hoc est, Ecclesiam, ingrediuntur. Nam ex qua die atque hora ad fidem quisque accessit, ab eadem quoque hoc ab eo exigitur, ut operi manum admoveat. B Deinde, tametsi quantum ad laboris modum, plus 706 contulerint, qui priores ingressi sunt, non tamen, quantum ad bonæ voluntatis mensuram. Ea etiam ratione, postremis fortasse amplior merces debebatur, etsi quodammodo absurdum videri possit, quod dico. Nam quod posterius ingressi sint, ea causa fuit, quia posteriores ad vitis excolendæ operam vocati sunt. In cæteris autem rebus quantum alios antecelluerint, videamus. Illi quidem non prius crediderunt, nec ingressi sunt, quam ipsis ex conventu merces constituta fuisset: hi autem nulla condicta mercede ad laborem accesserunt, quod quidem majoris fidei argumentum est. Præterea, illi invidæ, et ad murmurandum proclivis naturæ esse inventi sunt: his nihil tale objicitur. C Tum etiam, illis merces erat quod dabatur, etiamsi improbis et malignis: his gratia. Quamobrem stoliditatis etiam et amentiæ damnati, ampliori mercede merito privati sunt. Quid autem et iis qui tarde venerant factum sit, consideremus. Certe æqualem ipsi mercedem acceperunt. Qua igitur fronte operarum conductorem criminantur, velut in æquæ mercedis persolutione ab æquitate recedentem? Hæc omnia sudoris gratiam primis subtrahunt, etiamsi priores labore fatigati sint. Ex eoque efficitur, ut æquali huic mercedis distributioni æquitas sua constet, nimirum animi voluntate cum labore compensata.

XXI. Sed demus, lavacri quoque vim et facultatem, juxta hanc expositionem tuam parabola designari; quid prohibet, quominus ipse, et prior ingressus, et diei æstum perpessus, postremis non invideas, ut humanitate quoque ipsa et animi facilitate ac benignitate superior sis, D atque remuneratio-

[a] Matth. xx, 1 sqq.

(40) *Τῆς κακουργίας*. Sic plures Regg. et duodecim Colb. Deest τῆς in ed.

(41) *Βλάπτῃ*. Reg. ph, Coisl. 1, Or. 1, Comb., βλάπτοιο. « Ne quid damni per imperitiam ex littera accipias. »

(42) *Καί*. Deest in duobus Regg. et Or. 1.

(43) *Μόχθου*. Jes., κόπου.

(44) *Οἱ προεισελθόντες*. Sic quinque Regg. et Or. 1. Deest οἱ in ed.

(45) *Διάφορον*. Sic sex Regg., septem Colb., Coisl. 2, etc. In ed., ἀδιάφορον.

(46) *Φύσεως*. Coisl. 2 et Or. 1, γνώμης.

(47) *Ἡ χάρις*. Deest ἡ in sex Regg., tribus Colb., etc.

(48) *Τί δ' ἂν καί*, etc. Bill. « Quid autem ipsi quoque accepturi erant, si serius ipsis venire contigisset? Æquam utique mercedem. » Non recte, cum hæc ad murmuratores detorqueat, quæ ad eos, qui tarde venerant, referenda sunt.

(49) *Ὑφαιρεῖ*. Sic Regg. bm, ph, tres Colb., duo Coisl. et Or. 1. In ed., ὑφαιρεῖν.

(50) *Ἐξ ὧν συμβαίνει, καί*. In nonnullis, ἐξ ὧν τί συμβαίνει; καί, etc.

(51) *Ἀντιμετρουμένης*. Coisl. 1, ἀντιμετρουμένην.

(52) *Σκιογραφεῖ*. Duo Regg. et Or. 1, σκιαγραφεῖ.

(53) *Τί κωλύσειε*. Tres Regg., tres Colb. et duo Coisl., τί κωλύει σε. Or. 1, τί κωλύει καί σε.

(54) *Ἵν' αὐτῷ τούτῳ*. Duo Coisl., ἵνα αὐτὸ τοῦτο.

nem, non beneficii et gratiæ, sed debiti loco accipias? Huc etiam accedit, quod ita demum operarios mercedem accipere vult parabola, si in vineam ingressi fuerint, ac non ab ea aberraverint; quod quidem tibi periculum imminet. Quamobrem si tibi exploratum esset fore, ut ita sentiens, ac de labore aliquid malitiose subtrahens, baptismum consequereris, ignoscendum tibi esset ad hujusmodi rationes confugienti, ac nonnihil lucri ex Domini benignitate facere cupienti; ut illud non dicam, hoc ipsum amplius laborare, amplioris mercedis loco habendum
707 esse, his quidem certe, qui animo sunt non omnino illiberali et sordido. Cum autem periculum tibi sit, ne, dum hujusmodi lucra consectaris, a vinea prorsus excidas, et dum parva et exigua obiter colligis, sorte ipsa mulcteris; age, verbis meis obtempera, pravisque hisce interpretationibus et oppositionibus missis factis, simplici animo, et citra argutationem, ad donum accede, ne, antequam spei tuæ compos fias, ex hac vita abripiaris, atque imprudens in perniciem tuam hujusmodi captiones et argutias comminiscaris.

A λαμβάνειν τοὺς ἐργάτας, οὐ διαμαρτόντας τοῦ ἀμπελῶνος· ὃ σοι παθεῖν, κίνδυνος. Ὥστε εἰ μὲν ἦν δῆλον, ὅτι τεύξῃ τῆς δωρεᾶς, οὕτω φρονῶν, καὶ ὑποκρατῶν τι κακούργως τῆς ἐργασίας, συγγνωστὸν ἦν σοι πρὸς τοὺς τοιούτους καταφεύγοντι λογισμοὺς, καὶ παρακερδαίνειν τι βουλομένῳ τῆς τοῦ Δεσπότου φιλανθρωπίας· ἵνα μὴ λέγω, ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ καμεῖν πλέον, πλείων μισθὸς τῷ μὴ πάντη καπηλικῷ τὴν διάνοιαν. Εἰ δὲ κίνδυνός σοι, τοῦ ἀμπελῶνος παντελῶς ἐκπεσεῖν διὰ τῆς ἐμπορίας, καὶ εἰς τὸ κεφάλαιον ζημιοῖ τὰ μικρὰ παρεκλέγων· φέρε, τοῖς ἐμοῖς πείσθητι λόγοις· ἀφεὶς τὰς τοιαύτας (55) παρεξηγήσεις καὶ ἀντιθέσεις, ἀσυλλογίστως τῷ δώρῳ πρόσελθε, μὴ προαναρπασθῇς (56) τῶν ἐλπίδων, καὶ κατὰ σεαυτοῦ λάθῃς (57) τὰ τοιαῦτα σοφιζόμενος.

XXII. Quid autem? Nonne, inquies, benignus et facilis est Deus? Nam et cogitationes humanas cognoscit, et animi nostri desiderium explorat, baptismique votum pro baptismo ducit. Ænigmati simile quiddam narras, si apud Deum, propter ipsius benignitatem, is pro illuminato habetur, qui luminis expers est, aut etiam intra regnum cœlorum est, qui eo frui expetit, cum interim ea minime faciat, quæ ad cœleste regnum iter aperiunt. Ego vero, quid de his rebus sentiam, libere dicam; ac futurum arbitror, ut prudentes viri sententiæ meæ calculum suum addant. Eorum, qui donum consecuti sunt, alii quidem prius a Deo et salute sua prorsus aversi erant, qui videlicet per omnia flagitiorum genera grassabantur, et de industria vitium amplexabantur. Alii quodammodo semimali, ac medio inter virtutem et vitium loco positi; ii nempe, qui tametsi malum perpetrarent, id tamen, quod perpetrabant, minime probabant, quemadmodum nec morbum suum qui febri divexantur. Alii etiam ante lustricam initiationem honeste et cum laude vivebant; illi quidem ex bona indole, isti vero quod ad baptismum seipsos sedulo ac studiose præpurgarent: qui etiam post baptismum præstantius adhuc cautiusque vitam instituunt: illud, ut bonum consequerentur; hoc, ut tueantur atque conservent. In his porro, ut meliores illi judicandi sunt, qui de improbitate quidpiam remiserunt, quam qui omnino improbi et scelerati

B ΚΒʹ. Τί δαί; Οὐχὶ φιλάνθρωπον, φησὶ, τὸ Θεῖον; Καὶ γνωστικὸν γὰρ ἐννοιῶν, δοκιμάζει τε τὴν ἔφεσιν, καὶ ἀντὶ βαπτίσματος, ποιεῖται τὴν ὁρμὴν τοῦ βαπτίσματος. Αἰνίγματι λέγεις ὅμοιον, εἰ πεφωτισμένος ἐστὶ Θεῷ (58), διὰ τὸ φιλάνθρωπον, ὁ ἀφώτιστος, ἢ καὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐντὸς ὁ ταύτης τυχεῖν σπουδάζων, δίχα τοῦ πράττειν τὰ τῆς βασιλείας. Ἐγὼ δὲ, ὡς ἔχω περὶ τούτων, εἰπεῖν θαῤῥήσω· οἶμαι δὲ καὶ τῶν ἄλλων συνθήσεσθαι τοὺς νοῦν ἔχοντας. Τῶν τυχόντων τῆς δωρεᾶς, οἱ μὲν παντελῶς ἦσαν ἀλλότριοι τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς σωτηρίας, πᾶν εἶδος κακίας διεξελθόντες, καὶ εἶναι κακοὶ σπουδάζοντες (59)· οἱ δὲ ἡμιμόχθηροί πως, καὶ μέσως ἔχοντες ἀρετῆς καὶ κακίας· οἳ τὸ μὲν κακὸν ἔπραξαν, τῷ πραττομένῳ δὲ οὐ συνῄνεσαν, καθάπερ οἱ
C πυρέττοντες τῷ ἑαυτῶν ἀῤῥωστήματι. Οἱ δὲ καὶ πρὸ τῆς τελειώσεως (60) ἦσαν ἐπαινετοί· οἱ μὲν ἐκ φύσεως (61), οἱ δὲ κατὰ σπουδὴν προκαθαίροντες ἑαυτοὺς τῷ βαπτίσματι· καὶ μετὰ τὴν τελειότητα πεφήνασι κρείττους καὶ ἀσφαλέστεροι· τὸ μὲν, ἵνα τύχωσι τοῦ ἀγαθοῦ, τὸ δὲ, ἵνα φυλάξωσιν. Ἐν τούτοις, βελτίους μὲν τῶν (62) παντάπασι πονηρῶν, οἱ τῆς κακίας τι ὑφιέμενοι· βελτίους δὲ τῶν μικρόν τι (63) ὑφιεμένων, οἱ σπουδαιότεροι καὶ προσαρώσαντες (64) ἑαυτοὺς τοῦ βαπτίσματος· ἔχουσι γάρ τι πλέον (65), τὴν ἐργασίαν. Οὐ γὰρ, ὥσπερ τῶν ἁμαρτημάτων ἐξάλειψιν ἔχει τὸ λουτρὸν, οὕτω καὶ
D τῶν κατορθωμάτων ἀναίρεσιν. Τούτων δὲ αὐτῶν

(55) *Τὰς τοιαύτας*. Sic quinque Regg., plerique Colb. et Or. 1. Deest τοιαύτας in ed.

(56) *Προαναρπασθῇς*. Quinque Regg., προαρπασθῇς.

(57) *Λάθῃς*. Sic tres Regg., decem Colb., Or. 1, etc. In ed., μάθῃς, « perdiscas. »

(58) Θεῷ. Reg. ph, τῷ Θεῷ.

(59) *Σπουδάζοντες*. Quinque Regg., Or. 1 et Comb., σπουδάσαντες.

(60) *Τελειώσεως*. Regg. bm, ph, Or. 1 et Comb., τελειότητος.

(61) *Ἐκ φύσεως*. « Bona indole, » sen, « a natura. » Id est, inquit Nicetas, « ea indole præditi, quæ ægre ad malum propendeat. » Vetus Schol. interpretatur: ἐπιτηδειότητα, « propria ac naturali qualitate; » simulque observat, Gregorium non multum curare verborum proprietatem, præsertim cum eorum, de quibus est sermo, sensus est manifestus.

(62) *Μὲν τῶν*. Sic quinque Regg., tres Colb., Or. 1, etc. Deest τῶν in ed.

(63) *Μικρόν τι*. Sic quatuor Regg. In quibusdam, μικρόν τε. In ed., μικρῶν τι.

(64) *Προσαρώσαντες*. Sic Regg. bm, ph et Coisl. 1. Sic etiam legit Billius. In ed., προαρδόσαντες, « quasi aratro proscindentes et excolentes. »

(65) *Πλέον*. Duo Regg., πλεῖον.

βελτίους, οἱ καὶ γεωργοῦντες τὸ χάρισμα, καὶ ὅτι μάλιστα εἰς κάλλος ἑαυτοὺς ἀποξέοντες (66).

A fuerunt, ita iis, qui non omnino effrenate ac prostitute peccarunt, illi præferri debent, qui virtutem coluerunt, ac seipsos ante baptismum velut scopis quibusdam purgarunt (habent enim quiddam præter cæteros, nimirum superioris vitæ studia et labores; non enim, quemadmodum 708 lavacrum hanc vim habet, ut peccata deleat, ita etiam recte facta exstinguit). Atque his rursus anteponendi sunt, qui et gratiam excolunt, et seipsos ad omnem virtutis elegantiam quam maxime expoliunt.

ΚΓ'. Ὥστε καὶ τῶν ἀποτυγχανόντων, οἱ μὲν εἰσὶ παντελῶς κτηνώδεις (67), ἢ θηριώδεις, ὡς ἂν (68) ἀνοίας ἢ πονηρίας ἔχωσιν· οἷς μετὰ τῶν ἄλλων κακῶν, οὐδὲ τὸ χάρισμα, οἶμαι, σφόδρα αἰδέσιμον, ἀλλ' ὄντως χάρισμα· εἰ μὲν δοθείη, στεργόμενον· εἰ δὲ μὴ δοθείη, περιφρονούμενον (69). Οἱ δὲ γινώσκουσι μὲν, καὶ τιμῶσι τὴν δωρεάν· ἀναβάλλονται δὲ, οἱ μὲν διὰ ῥᾳθυμίαν, οἱ δὲ δι' ἀπληστίαν (70). Οἱ δὲ οὐδὲ εἰσιν ἐν δυνάμει τοῦ δέξασθαι, ἢ διὰ νηπιότητα τυχὸν, ἤ τινα τελέως ἀκούσιον περιπέτειαν (71), B ἐξ ἧς οὐδὲ βουλομένοις αὐτοῖς ὑπάρχει τυχεῖν τοῦ χαρίσματος. Ὥσπερ οὖν ἐν ἐκείνοις πλείστην διαφορὰν εὕρομεν (72), οὕτω κἂν τούτοις. Χείρους μὲν οἱ παντάπασι καταφρονηταὶ τῶν ἀπληστοτέρων (73) ἢ ῥᾳθυμοτέρων· χείρους δὲ οὗτοι, τῶν ἐξ ἀγνοίας καὶ τυραννίδος ἀποπιπτόντων τῆς δωρεᾶς. Τυραννὶς γὰρ οὐκ ἄλλο τι, ἢ ἀκούσιος διαμαρτία. Καὶ ἡγοῦμαι, τοὺς μὲν καὶ δίκας ὑφέξειν, ὥσπερ καὶ τῆς ἄλλης πονηρίας, οὕτω καὶ τῆς τοῦ λουτροῦ περιφρονήσεως· τοὺς δὲ ὑφέξειν μὲν, ἧττον (74) δὲ, ὅτι μὴ κακίᾳ μᾶλλον ἢ ἀνοίᾳ τὴν ἀποτυχίαν εἰργάσαντο· τοὺς δὲ, μήτε δοξασθήσεσθαι, μήτε κολασθήσεσθαι παρὰ (75) τοῦ δικαίου κριτοῦ, ὡς ἀσφραγίστους μὲν, ἀπονήρους δὲ, ἀλλὰ παθόντας μᾶλλον τὴν ζημίαν, ἢ C δράσαντας. Οὐ γὰρ ὅστις οὐ κολάσεως ἄξιος, ἤδη καὶ τιμῆς· ὥσπερ οὐδὲ ὅστις οὐ τιμῆς, ἤδη καὶ κολάσεως. Σκοπῶ (76) δὲ κἀκεῖνο· Εἰ κρίνεις φόνου τὸν φονικὸν ἐκ μόνου τοῦ βούλεσθαι, καὶ δίχα τοῦ φόνου, βεβαπτίσθω σοι καὶ ὁ θελήσας (77) τὸ βάπτισμα, δίχα τοῦ βαπτίσματος· εἰ δὲ οὐκ ἐκεῖνο, πῶς τοῦτο, συνιδεῖν (78) οὐκ ἔχω. Εἰ βούλει δὲ οὕτως· εἰ ἀρκεῖ σοι πρὸς δύναμιν τοῦ βαπτίσματος ὁ πόθος (79), καὶ διὰ τοῦτο δικάζῃ περὶ τῆς δόξης, ἀρκείτω σοι καὶ πρὸς δόξαν, ἡ τῆς δόξης ἐπιθυμία. Καὶ τίς σοι βλάβη, τὸ μὴ τυχεῖν (80) ταύτης, τὴν ἔφεσιν ἔχοντι;

XXIII. De iis autem, qui baptismum non assequuntur, alii quidem pecudum omnino, vel ferarum vitam imitantur, prout vel amentia, vel animi pravitate laborant; qui scilicet ad cætera mala hoc quoque adjunxerunt, ut nec baptismum ipsum, ut opinor, magnopere venerentur, eoque sint animo, ut, si quidem detur, eum non gravatim accipiant; si vero non detur, susque deque ferant. Alii donum quidem agnoscunt, atque honore prosequuntur: verum moras producunt, illi ob ignaviam, isti ob infinita et irrita desideria. Alii ne accipere quidem possunt, vel propter infantiam fortasse, vel propter inopinatum prorsus et violentum aliquem casum, quo efficitur, ut ne cupientibus quidem gratia potiri liceat. Quemadmodum igitur in illis permagnum discrimen invenimus, ita etiam inter istos. Nam qui plane baptismum aspernantur, sceleratiores sunt iis, qui ob infinita ac irrita desideria, vel ob socordiam, a baptismo suscipiendo retardantur. Atque hi rursus in graviori crimine sunt, quam illi, qui per ignorantiam ac tyrannidem a baptismo exciderunt. Tyrannis enim nihil aliud est, quam rei alicujus consequendæ inopinato erepta facultas. Ac futurum existimo, ut primi quidem, cum aliorum scelerum, tum etiam baptismi contempti pœnas luant: alii autem pœnas quidem, leviores tamen pendant, ut qui non tam animi pravitate, quam stultitia, a baptismo aberrarint: postremi denique, nec cœlesti gloria, nec suppliciis a justo judice afficiantur, utpote qui licet signati non fuerint, improbitate tamen careant, atque hanc jacturam passi potius fuerint, quam fecerint. Neque enim quisquis dignus supplicio non est, protinus honorem quoque meretur; quemadmodum ne quisquis honore indignus est, statim etiam pœnam promeretur. Quin ad hunc quoque modum rem expendo. Si eum, qui animo tantum et volun-

(66) Ἀποξέοντες. In nonnullis, ἀποξέσαντες.
(67) Κτηνώδεις. Gloss., ἄλογοι, « rationis expertes. »
(68) Ὡς ἄν. Sic sex Regg., tres Colb., etc. Deest ἂν in ed.
(69) Περιφρονούμενον. In nonnullis, καταφρονούμενον.
(70) Δι' ἀπληστίαν. « Ob infinita et irrita desideria. » Sic Tullius « spes infinitas » appellat « irritas spes. » Billius interpretatur: « ob inexplebilem peccandi libidinem; » quod certe nobis a Gregorii mente alienum videtur. Loquitur enim Theologus de iis, quibus baptismi desiderium inerat, sed inexpletum adhuc et inefficax; quique cunctando, alias ex aliis nectendo moras, morte demum præoccupati, gratia baptismi excidebant. Præterea eosdem Gregorius ait, « leviores pœnas daturos, ut qui non tam animi pravitate, quam stultitia a baptismo aberrarent. » An vero id dicere licuisset de iis, qui baptismi gratia excidissent « ob inexplebilem peccandi libidinem, » qui contra pœna quam maxima profecto essent digni?

(71) Περιπέτειαν. Gloss., σύμπτωμα, ἤτοι σύμβασμα.
D (72) Εὕρομεν. Reg. bm, ηὕρομεν.
(73) Ἀπληστοτέρων. Or. 1, ἁπλουστέρων.
(74) Ἧττον. Coisl. 1, ἥττονα. Orat. 1, ἡσσονα.
(75) Παρά. Sic omnes optimæ notæ codd. Mendose in ed., περί.
(76) Σκοπῶ. Comb., σκοπῶμεν.
(77) Ὁ θελήσας. Sic plures Regg., quatuor Colb. et Or. 1. In ed., ὁ ποθήσας.
(78) Συνιδεῖν. In nonnullis, συνειδεῖν.
(79) Πόθος. Coisl. 1, Jes. et Oxon. addunt: καὶ διὰ τοῦτο νομίζεις, καὶ δίχα βαπτίσματος ζήσεσθαι, περιττὴ λίαν ἡ τῆς δόξης ἀπόλαυσις· καὶ εἰ διὰ τοῦτο· « eamque ob rem arbitraris, te, etiam absque baptismo, vitam consecuturum, frustranea valde est gloriæ jucunditas. Quod si idcirco de gloria, » etc.
(80) Τίς σοι βλάβη, τὸ μὴ τυχεῖν. Quatuor Regg., undecim Colb. et Or. 1, τί σοι μὴ τυχεῖν.

tate, non autem reipsa, cædem perpetravit, cædis damnandum putas, sit sane is quoque apud 709 te pro baptizato, qui baptismum citra baptismi susceptionem expetivit: sin autem illud non admittis, quonam pacto hoc admittas, haud sane perspicio. Aut si magis placet, hoc modo agamus. Si ad vim baptismi obtinendam, ipsius desiderio teneri satis esse censes, ac propterea de gloria contendis, tibi quoque ad gloriam, gloriæ desiderium sufficiat. Quid enim tua interfuerit, ea carere, modo eam habere concupiscas?

XXIV. Ergo, posteaquam hos sermones audivistis, *accedite ad eum, et illuminamini, et facies vestræ non confundentur* [6], baptismum videlicet non assecutæ. Atque illuminationem suscipite, quandiu per tempus licet, ne vos a baptismo disjunctos tenebræ comprehendant [7]. *Venit nox* [8], quando nemo potest operari, nimirum post discessum ex hac vita. Illa Davidis vox est; hæc veræ illius lucis, quæ omnem hominem in mundum venientem illuminat [9]. Existimate Salomonem his verbis inertiam ac socordiam vestram acriter insectari: *Quousque tandem piger jacebis? Quando consurges e somno* [10]? Hoc et illud causaris, atque excusas excusationes in peccatis [11]. Luminum diem exspecto; Paschalis festum pluris facio; Pentecosten exspectabo. Cum Christo baptizari præstat; cum Christo in resurrectionis die ad vitam redire; Spiritus adventum honorare. Quid postea? Veniet repente vitæ finis in die quam non exspectas, et in hora quam ignoras: ac tum adveniet, quasi malus viator, gratiæ inopia atque in tantis bonitatis opibus fame laborabis. Sed faciendum tibi est, ut contraria per contraria colligas, messem nempe per diligentiam et industriam, sitisque restinctionem per fontem, atque, instar cervi gravissima siti laborantis, magna celeritate ad fontes [12] accurras contractamque currendo fatigationem aqua exstinguas; non autem, ut Ismaeli accidit [13], aquæ inopia exarescas; aut, quod poetæ fabulantur, in medio fonte siti crucieris. Miserum est, cum nundinæ effluxerint, tum demum negotiationem quærere. Miserum est, cum manna præterierit, tum cibum appetere. Miserum est, serum consilium capere, ac tum damni sensu affici, cum nulla jam ratione acceptum incommodum sarciri potest, hoc est, postquam hinc excesserimus, acerbeque conclusa fuerint, quæ quisque in hac vita gessit, atque, et scelerati homines, supplicio, et qui animos 710 purgariot, splendore affecti fuerint. Quocirca vobis providendum est, ne ad gratiam cunctanter accedatis; verum summam celeritatem adhibeatis, ne latro vobis antevertat, ne adulter vos prætereat, ne avarus superiori conditione sit, ne sicarius bonum illud præripiat, ne publicanus, ne scortator, ne denique quisquam ex iis, qui per vim in regnum irrumpunt, illudque rapiunt [14]. Ultro enim vim patitur, ac propter bonitatem tyrannidem suffert.

A ΚΔ'. Τοιγαροῦν, ἐπειδὴ τούτων ἠκούσατε τῶν φωνῶν, *Προσέλθετε πρὸς αὐτὸν καὶ φωτίσθητε, καὶ τὰ πρόσωπα ὑμῶν οὐ μὴ καταισχυνθῇ*, διαμαρτόντα τῆς χάριτος. Καὶ δέξασθε τὸν φωτισμὸν ἕως καιρὸς, ἵνα μὴ σκοτία ὑμᾶς καταδιώξῃ, καὶ καταλάβῃ χωρίσασα τοῦ φωτίσματος· *Ἔρχεται νὺξ*, ὅτε οὐδεὶς δύναται ἐργάσασθαι (81), μετὰ τὴν ἐνθένδε ἀπαλλαγήν. Ἐκείνη Δαβὶδ ἡ φωνή· αὕτη τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς, τοῦ φωτίζοντος πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. Οἴεσθε δὲ (82) καὶ τὸν Σολομῶντα πικρῶς ὑμῖν ὀνειδίζειν τοῖς ἀργοτέροις ἢ νωθεστέροις· *Ἕως πότε* (83), *ὀκνηρὲ, κατάκεισαι*, λέγοντα; *Πόσε δὲ ἐξ ὕπνου ἀναστήσῃ;* Τὸ καὶ τὸ σκήπτῃ, καὶ προφασίζῃ προφάσεις ἐν ἁμαρτίαις. Μένω τὰ Φῶτα· τὸ Πάσχα μοι τιμιώτερον· τὴν Πεν- B τηκοστὴν ἐκδέξομαι· Χριστῷ συμφωτισθῆναι βέλτιον· Χριστῷ συναναστῆναι κατὰ τὴν ἀναστάσιμον ἡμέραν· τοῦ Πνεύματος τιμῆσαι τὴν ἐπιφάνειαν. Εἶτα τί; Ἥξει τὸ τέλος ἐξαίφνης ἐν ἡμέρᾳ, ᾗ οὐ προσδοκᾷς, καὶ ἐν ὥρᾳ ᾗ οὐ γινώσκεις· εἶτα παραγίνεταί σοι, ὥσπερ κακὸς ὁδοιπόρος, ἡ πενία τῆς χάριτος, καὶ λιμώξεις ἐν τοσούτῳ (84) πλούτῳ τῆς ἀγαθότητος· δέον τὰ ἐναντία τῷ ἐναντίῳ καρποῦσθαι, τῷ ἀόκνῳ τὸν ἄμητον, καὶ τῇ πηγῇ τὴν ἀνάψυξιν, ὥσπερ τὸν διψητικώτατον (85) ἔλαφον, σπουδῇ ταῖς πηγαῖς προστρέχοντα, καὶ σβεννύντα τὸν τοῦ δρόμου κόπον τῷ ὕδατι· ἀλλὰ μὴ τὸ τοῦ Ἰσμαὴλ παθεῖν, ἀνυδρίᾳ ξηραίνεσθαι· ἢ τὸ τοῦ μύθου (86), ἐν μέσῃ πηγῇ δίψῃ (87) κολάζεσθαι. Δεινὸν παρελθεῖν πανήγυριν, καὶ τηνικαῦτα τὴν πραγματείαν ἐπιζητεῖν (88). C Δεινὸν τὸ μάννα παραδραμεῖν, καὶ τηνικαῦτα τροφῆς ἐφίεσθαι. Δεινὸν ὑστεροβουλία, καὶ τὸ τηνικαῦτα τῆς ζημίας αἰσθάνεσθαι (89), ὅτε οὐκ ἔστι (90) λύσις ζημίας, μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἐκδημίαν, καὶ τὸν πικρὸν συγκλεισμὸν τῶν ἑκάστῳ βεβιωμένων, καὶ τὴν τῶν ἁμαρτωλῶν κόλασιν, καὶ τὴν τῶν κεκαθαρμένων λαμπρότητα. Διὰ τοῦτο μὴ μέλλετε πρὸς τὴν χάριν· ἀλλ' ἐπείγεσθε, μὴ λῃστὴς ὑμᾶς προλάβῃ, μὴ μοιχὸς παραδράμῃ, μὴ ἄπληστος πλεονεκτήσῃ, μὴ φονεὺς προαρπάσῃ τὸ ἀγαθὸν, μὴ τελώνης, μὴ πόρνος, μή τις τῶν βιαστῶν τῆς βασιλείας καὶ ἁρπακτῶν. Βιά- D ζεται γὰρ ἑκοῦσα, καὶ τυραννεῖται δι' ἀγαθότητα.

[6] Psal. xxxiii, 6. [7] Joan. xii, 35. [8] Joan. ix, 4. [9] Joan. i, 9. [10] Prov. vi, 10. [11] Psal. cxl, 4. [12] Psal. xli, 2. [13] Gen. xxi, 15-19 [14] Matth. xi, 12.

(81) *Ἐργάσασθαι*. Reg. pb et Or. 1, ἐργάζεσθαι.

(82) *Οἴεσθε δέ*. Deest δέ in tribus Regg.

(83) *Πότε*. In nonnullis, ἕως πότε.

(84) *Ἐν τοσούτῳ*. Sic quinque Regg., tres Colb. et Or. 1. In ed., ἐν τοιούτῳ.

(85) *Διψητικώτατον*. Tres Regg., διψικώτατον.

(86) *Τοῦ μύθου*. Alludit ad Tantali fabulam.

(87) *Δίψῃ*. Quinque Regg., δίψει.

(88) *Ἐπιζητεῖν*. Duo Regg. et Or. 1, ζητεῖν.

(89) *Αἰσθάνεσθαι*. Tres Regg. et Comb., ἐπαισθάνεσθαι.

(90) *Οὐκ ἔστι*. Regius bm, οὐκ ἔτι, « non adhuc. »

ΚΕʹ. Βραδὺς ἴσθι πρὸς κακουργίαν, ὦ οὗτος, ταχὺς δὲ πρὸς σωτηρίαν, ἐμοὶ πειθόμενος· ἴσον γάρ ἐστι κακὸν, ἑτοιμότης τε πρὸς τὸ χεῖρον, καὶ μέλλησις πρὸς τὸ βέλτιον. Ἐὰν ἐπὶ κῶμον κληθῇς, μὴ ταχύνῃς· ἐὰν ἐπ' ἄρνησιν, ἀποπήδησον· ἐὰν εἴπῃ (91) σοι πονηρὸν ἐργαστήριον· *Ἐλθὲ μεθ' ἡμῶν, κοινώνησον αἵματος, κρύψωμεν δὲ εἰς γῆν ἄνδρα δίκαιον ἀδίκως*· μηδὲ τὰς ἀκοὰς ὑπόσχῃς. Δύο γὰρ τὰ μέγιστα κερδανεῖς· ἐκείνῳ τε γνωριεῖς (92) τὴν ἁμαρτίαν, καὶ σαυτὸν ἐξαιρήσεις πονηρᾶς κοινωνίας. Ἂν δέ σοι λέγῃ (93) Δαβὶδ ὁ μέγας· *Δεῦτε, ἀγαλλιασώμεθα τῷ Κυρίῳ*· ἐὰν δὲ προφήτης ἄλλος· *Δεῦτε, ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος Κυρίου*· ἐὰν δὲ αὐτὸς ὁ Σωτήρ· *Δεῦτε πρός με, πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς*· ἢ, *Ἐγείρεσθε, ἄγωμεν ἐντεῦθεν*, λαμπροὶ λαμπρῶς ὑπὲρ χιόνα λάμψαντες, ὑπὲρ γάλα τυρωθέντες, ὑπὲρ λίθον σάπφειρον αὐγασθέντες· μὴ ἀντιτείνωμεν, μὴ βραδύνωμεν. Γενώμεθα Πέτρος καὶ Ἰωάννης· ὡς ἐπὶ τὸν τάφον ἐκεῖνοι καὶ τὴν ἀνάστασιν, οὕτως ἐπὶ τὸ λουτρὸν (94) αὐτοὶ σπεύδωμεν, συντρέχοντες, ἀντιτρέχοντες, ὅπως ἂν τὸ ἀγαθὸν προλάβωμεν ἀγωνιζόμενοι. Καὶ μὴ εἴπῃς, Ἀπελθὼν (95) ἐπάνηκε, καὶ αὔριον βαπτισθήσομαι, δυνατὸς ὢν σήμερον εὖ παθεῖν· παρέστω μοι μήτηρ (96), παρέστω μοι πατὴρ, ἀδελφοὶ, γυνὴ, τέκνα, φίλοι, πᾶν ὅ τί μοι τίμιον, καὶ τηνικαῦτα σωθήσομαι· νῦν δὲ οὔπω μοι καιρὸς λαμπρύνεσθαι (97). Δέος γὰρ, μὴ κοινωνοὺς λάβῃς πένθους, οὓς εὐφροσύνης κοινωνοὺς ἤλπισας. Ἐὰν μὲν παρῶσιν, ἀγαπητέον· ἐὰν δὲ ἀπῶσι (98), μὴ ἀναμείνῃς. Αἰσχρὸν γὰρ (99) εἰπεῖν· Ποῦ δέ μοι τὸ καρποφορούμενον ἐπὶ τῷ βαπτίσματι (1); Ποῦ δὲ ἡ ἐμφώτειος (2) ἐσθὴς, ᾗ λαμπρυνθήσομαι; Ποῦ δὲ τὰ πρὸς δεξίωσιν τῶν ἐμῶν βαπτιστῶν, ἵνα κἀν τούτοις εὐδοκιμήσω; Πάνυ γὰρ, ὡς ὁρᾷς, ἐστὶ ταῦτα τῶν ἀναγκαίων, καὶ παρὰ (3) τοῦτο ἡ χάρις ἐλαττωθήσεται. Μὴ μικρολογοῦ (4) περὶ τὰ μεγάλα· μηδὲν ἀγεννὲς (5) πάθῃς. Μεῖζον τῶν ὁρωμένων ἐστὶ τὸ μυστήριον· σαυτὸν καρποφόρησον· Χριστὸν ἔνδυσαι, θρέψον με πολιτείᾳ· οὕτως ἐγὼ χαίρω φιλοφρονούμενος· οὕτω καὶ Θεὸς, ὁ τὰ μέγιστα χαριζόμενος. Οὐδὲν τῷ Θεῷ μέγα, ὃ μὴ καὶ πένης δίδωσιν, ἵνα μὴ κἀνταῦθα παρωθῶνται (6) οἱ πένητες· οὐ γὰρ ἔχουσιν, ὅπως τοῖς πλουσίοις ἁμιλληθῶσιν. Ἐν ἄλλοις μὲν, ἡ διαφορὰ τοῦ

A XXV. Enimvero, si mihi auscultandum putabis, ad scelus quidem et fraudem tardus eris, celer autem ad salutem. Pari enim in vitio sunt, promptitudo ad vitium, et segnities ad virtutem. Si ad comessationem vocatus fueris, ne festines; si ad fidei abjurationem, fac pedem retro celerrime referas; si tibi flagitiosorum ac perditorum hominum sodalitium dixerit: *Veni nobiscum, particeps esto sanguinis, virum justum injuste in terram abscondamus*[16]; ne auribus quidem hos sermones admitte. Ita duas maximas utilitates consequeris; nam et illis peccatum suum indicabis, et teipsum a prava societate eximes. At si tibi magnus David dicat: *Venite, exsultemus Domino*[16]; si alius propheta: *Venite, ascendamus in montem Domini*[17]; si ipse salutis nostræ B vindex: *Venite ad me, omnes qui laboratis, et onerati estis et ego vos reficiam*[18]; aut, *Surgite, abeamus hinc*[19], nive splendidius effulgentes, et super lac coagulati, et super sapphirum collustrati[20]; ne in contrarium nitamur, ne moram faciamus. Petrum et Joannem æmulemur; ad baptismum, ut illi ad sepulcrum[21] et resurrectionem, omni festinatione properemus, simul currentes, certatim currentes, omni contentione in id incumbentes, ut hoc bonum priores occupemus. Ne dixeris: Abi et redi, et cras baptizabor, cum hodie beneficio affici queas. Adsit mihi mater, adsit mihi pater, fratres, uxor, liberi, amici, atque omnes quos charos habeo, et tum salutem accipiam: nunc autem nondum mihi splendidum fieri vacat. Verendum enim est, ne luctus so- C cios accipias, quos te lætitiæ socios habiturum speraveras. Quamobrem, si quidem adsint, pulchre tecum agi puta; sin autem absint, ne eos exspectes. Turpe est enim dicere: Ubi est munus, quod propter baptismum offeram? **711** Ubi splendida vestis, in qua exsplendescam? Ubi ea, quæ ad initiatores meos excipiendos requiruntur, ut in his quoque rebus nominis celebritatem consequar? Valde enim, uti vides, hæc necessaria sunt; ac propterea gratia imminuetur. Ne in magnis rebus minuta et levicula in rationem mittas: ne turpi aliquo et abjecto affectu te duci patiaris. Istud mysterium sublimius est rebus iis, quæ in oculorum aspectum cadunt. Teipsum offer, Christum indue, honesta et laudabili vita me ale: sic ego excipi lætor; sic etiam Deus, qui

[15] Prov. I, 11. [16] Psal. XCIV, 1. [17] Mich. IV, 2. [18] Matth. XI, 28. [19] Joan. XIV, 31. [20] Thren. IV, 7. [21] Joan. XX, 3.

(91) *Ἐὰν εἴπῃ*. Or. 1, ἐὰν εἴποι.
(92) *Γνωριεῖς*. In nonnullis, γνωρίσεις, et, γνωρίζεις.
(93) *Λέγῃ*. Reg. ph, λέγει.
(94) *Τὸ λουτρόν*. Sic quinque Regg., plures Colb. etc. In ed., τὸν λουτρόν.
(95) *Ἀπελθών*. Sex Regg. et Comb., ἐπανελθών.
(96) *Μήτηρ*. In quibusdam, πατήρ.
(97) *Λαμπρύνεσθαι*. Sic codd. In ed., λαμπρυνθῆναι.
(98) *Ἀγαπητέον ἐὰν δὲ ἀπῶσι*. Sic quinque Regg., decem Colb., duo Coisl., Jes., etc. Græca hæc desunt in Par. ed. quamvis a Billio Latine reddita.
(99) *Αἰσχρὸν γάρ*. Sic Reg. bm, aliique plures.

D Deest γάρ in ed.
(1) *Βαπτίσματι*. Quinque Regg., duo Coisl., etc., φωτίσματι, « illuminationi. »
(2) *Ποῦ δὲ ἡ ἐμφώτειος*. Sic Regg. bm, ph et Comb. Deest ἡ in ed. et in aliis nonnullis, qui etiam pro ἐμφώτειος habent ἐμφώτεος, « vestis candida, » id est, « Baptismalis. »
(3) *Καὶ παρά*. Sic plures Regg. et Colb., Coisl. 1, Par. et Comb. Mendose in ed., περί.
(4) *Μικρολόγου*. Sic Regg. bm, ph, duo Coisl. et Comb. In ed., μικρολόγει.
(5) *Ἀγεννές*. In quibusdam, ἀγενές.
(6) *Παρωθῶνται*. Sic quinque Regg., plures Colb., Coisl. 1, Jes., Comb., etc. Prave in ed., παραθῶνται.

πλουτεῖν καὶ τοῦ πένεσθαι· ἐνταῦθα δὲ, ὁ προθυμότερος, πλουσιώτερος.

maxima quæque beneficia nobis elargitur. Nihil apud Deum magnum est, quod non pauper quoque donare possit, ut ne hac quoque in re tenuiores propellantur; cum siquidem non habeant, quomodo cum locupletibus certent. Etenim in cæteris quidem rebus inter divitias et paupertatem interest: hic autem, qui promptior atque alacrior est, idem quoque ditior evadit.

XXVI. Nihil progressum tuum inhibeat: nihil animi alacritatem reprimat. Quandiu vehemens est desiderium, id quod desideras arripe. Quandiu calet ferrum, frigida obduretur, ne quid interim accidat quod animi cupiditatem infringat. Philippus sum; esto Candaces. Dic ipse quoque: *Ecce aqua, quid me prohibet baptizari*[22]? Temporis occasionem arripe: ob bonum lætitiam concipe: atque hæc locutus, baptizare; baptizatus, salutem accipe; et quamvis corpore Æthiops sis, animo dealbare. Salutem consequere, qua nihil sublimius præstantiusque est, apud eos certe, qui mente præditi sunt. Ne dicas: Baptizet me episcopus, atque is metropolitanus, aut Jerosolymitanus (non enim locorum est gratia, sed Spiritus); isque etiam sit claro et nobili genere ortus; grave enim fuerit, nobilitati meæ ob ejus, qui baptizat, obscuritatem, labem ac dedecus inferri; aut, si presbyter, saltem qui cælebs sit, qui continentiæ laude atque angelica vivendi ratione floreat; grave enim fuerit, si in purgationis tempore inficiar atque commaculer. Ne concionatoris aut baptizantis auctoritatem inquiras. Alius horum judex est, ac rerum obscurarum explorator: quando quidem homo faciem, Deus autem cor intuetur[23].
712 Tibi autem quivis ad purgationem satis idoneus est, modo inter probatos censeatur, ac non aperte condemnatus sit, atque ab Ecclesia alienus. Qui curatione indiges, in judices judicium ne arripe; nec eorum, a quibus purgaris, dignitates excute, nec inter genitores delectum habe. Est quidem alius alio præstantior, vel inferior: te autem quivis est superior. Sic tecum reputa. Sint duo annuli, alter aureus, alter ferreus, atque ambo eamdem Imperatoris imaginem insculptam habeant, ac deinde ceram imprimant. Quid tandem hoc signum ab illo signo differet? Nihil. Materiam in cera internosce, quamlibet singulari solertia sis? Dic, utrum e duobus signis, aureo scilicet annulo, an ferreo expressum sit, et quomodo unum idemque signum exsistat? Discrimen enim in materia est, non in signo. Sic tibi quoque omnes, qui baptizandi munere funguntur, idonei habeantur. Quamvis enim alios alium vitæ probitate antecellat, eadem tamen baptismi vis est; ac quivis tibi initiator sit, qui modo eadem fide informatus est.

ΚϚ'. Μηδὲν ἐπεχέτω σε τοῦ πρόσω· μηδὲν ἀνθελκέτω σου τὴν προθυμίαν. Ἕως σφοδρὸς ὁ πόθος, λαβοῦ τοῦ ποθουμένου· ἕως θερμὸς ὁ σίδηρος, τῷ ψυχρῷ στομωθήτω, μή τι παρεμπέσῃ μέσον, καὶ διακόψῃ τὸν πόθον. Φίλιππός εἰμι· γενοῦ (7) Κανδάκης. Εἰπὲ καὶ αὐτός· *Ἰδοὺ τὸ ὕδωρ· τί κωλύει με βαπτισθῆναι;* Ἅρπασον τὸν καιρόν· τῷ ἀγαθῷ περιχάρηθι (8)· καὶ εἰπὼν, βαπτίσθητι, καὶ βαπτισθεὶς σώθητι· κἂν ᾖς Αἰθίοψ τὸ σῶμα, τὴν ψυχὴν λευκάνθητι. Τύχε τῆς σωτηρίας, ἧς οὐδὲν ὑψηλότερον, οὐδὲ τιμιώτερον τοῖς γε νοῦν ἔχουσι. Μὴ εἴπῃς· Ἐπίσκοπος βαπτισάτω με, καὶ οὗτος μητροπολίτης, ἢ (9) Ἱεροσολυμίτης (οὐ γὰρ τόπων ἡ χάρις, ἀλλὰ τοῦ Πνεύματος), καὶ οὗτος τῶν εὖ γεγονότων. Δεινὸν γὰρ, εἰ τῷ βαπτιστῇ τὸ εὐγενές μου καθυβρισθήσεται· ἢ πρεσβύτερος μὲν, ἀλλὰ καὶ οὗτος τῶν ἀγάμων, καὶ οὗτος τῶν ἐγκρατῶν καὶ ἀγγελικῶν τὴν πολιτείαν· δεινὸν γὰρ, εἰ ἐν καιρῷ καθάρσεως ῥυπωθήσομαι. Μὴ ζήτει ἀξιοπιστίαν τοῦ κηρύσσοντος, μηδὲ τοῦ βαπτίζοντος. Ἄλλος ὁ τούτων κριτὴς, καὶ τῶν ἀφανεστέρων δοκιμαστής· ἐπειδὴ, ἄνθρωπος μὲν εἰς πρόσωπον, Θεὸς δὲ εἰς καρδίαν. Σοὶ δὲ πᾶς ἀξιόπιστος εἰς τὴν (10) κάθαρσιν· μόνον ἔστω τις τῶν ἐγκρίτων, καὶ μὴ τῶν προδήλως κατεγνωσμένων, μηδὲ τῆς Ἐκκλησίας ἀλλότριος. Μὴ κρῖνε τοὺς κριτὰς, ὁ χρῄζων τῆς ἰατρείας· μηδὲ φιλοκρίνει (11) μοι τὰς ἀξίας τῶν σὲ καθαιρόντων, μηδὲ διακρίνου πρὸς τοὺς γεννήτορας. Ἄλλος μὲν ἄλλου κρείττων, ἢ ταπεινότερος· σοῦ δὲ πᾶς ὑψηλότερος. Σκόπει δὲ οὕτως· Ἔστω χρυσὸς, ἔστω σίδηρος, δακτύλιοι δὲ ἀμφότεροι, καὶ τὴν αὐτὴν ἐγκεχαράχθωσαν εἰκόνα βασιλικὴν, εἶτα κηρὸν ἐντυπούτωσαν (12)· τί διοίσει ἡ σφραγὶς (13) αὕτη τῆς σφραγῖδος ἐκείνης; Οὐδέν. Ἐπίγνωθι τὴν ὕλην ἐν τῷ κηρῷ, κἂν ᾖς σοφώτατος· εἰπὲ, τί μὲν τοῦ σιδήρου, τί δὲ τοῦ χρυσοῦ τὸ ἐκσφράγισμα, καὶ πῶς ἕν ἐστι· τῆς γὰρ ὕλης τὸ διάφορον, οὐ τοῦ χαρακτῆρος. Οὕτως ἔστω σοι πᾶς βαπτιστής. Κἂν τῇ πολιτείᾳ προέχῃ (14), ἀλλ' ἥ γε τοῦ βαπτίσματος δύναμις ἴση· καὶ τελειοποιός σοι πᾶς ὁμοίως, ὁ τῇ αὐτῇ πίστει μεμορφωμένος.

XXVII. Ne tua dignitate alienum putes, simul cum paupere baptizari, qui dives es, patricius cum ignobili, herus cum eo qui hactenus tibi servus

ΚΖ'. Μὴ ἀπαξιώσῃς συμβαπτισθῆναι πένητι, πλούσιος ὤν, ὁ εὐπατρίδης τῷ δυσγενεῖ, ὁ δεσπότης τῷ δούλῳ μέχρι τοῦ νῦν. Οὔπω τοσοῦτον ταπεινοφρονή-

[22] Act. VIII, 36. [23] I Reg. XVI, 7.

(7) *Γενοῦ Κανδάκης.* « Esto Candaces, » id est, Eunuchus Reginæ Candacis a Philippo baptizatus.

(8) *Περιχάρηθι.* Sic codd. Mendose in ed., περιχάρητι.

(9) *Ἤ.* Sic quinque Regg., quatuor Colb., Comb. Sic etiam legit Billius. In ed., καί.

(10) *Εἰς τήν.* In nonnullis, πρὸς τήν.

(11) *Φιλοκρίνει.* Regg. bm, ph et Or. 1, φυλοκρίνει.

(12) *Ἐντυπούτωσαν.* Tres Regg. et Or. 1, ἐκτυπούτωσαν.

(13) *Ἡ σφραγίς.* Sic quatuor Regg. et Orat. 1. Deest ἡ in ed.

(14) *Προέχῃ.* In nonnullis, πρόσχῃ.

σεις, ὅσον Χριστὸς, ᾧ σὺ βαπτίζῃ σήμερον, ὃς διὰ σὲ A καὶ δούλου μορφὴν ἐδέξατο. Ἀφ' ἧς ἡμέρας μεταποιῇ (15), πάντες εἶξαν οἱ παλαιοὶ χαρακτῆρες· μιᾷ μορφῇ (16) πᾶσι Χριστὸς ἐπιτέθειται (17). Μὴ ἀπαξιώσῃς ἐξαγορεῦσαί σου τὴν ἁμαρτίαν, εἰδὼς ὅπως Ἰωάννης ἐβάπτισεν, ἵνα τὴν ἐκεῖθεν αἰσχύνην τῇ ἐνταῦθα φύγῃς (ἐπειδὴ μέρος καὶ τοῦτο τῆς ἐκεῖσε (18) κολάσεως), καὶ δείξῃς, ὅτι τὴν ἁμαρτίαν ὄντως μεμίσηκας, παραδειγματίσας αὐτὴν (19) καὶ θριαμβεύσας, ὡς ἀξίαν ὕβρεως. Μὴ διαπτύσῃς ἐξορκισμοῦ θεραπείαν, μηδὲ πρὸς τὸ μῆκος ταύτης ἀπαγορεύσῃς. Βάσανός ἐστι καὶ αὕτη τῆς περὶ τὸ χάρισμα γνησιότητος. Τί τοσοῦτον πονήσεις, οἷον ἡ *τῶν Αἰθιόπων βασίλισσα, ἐκ τῶν περάτων τῆς γῆς ἀπαναστᾶσα* (20), *ἵνα ἴδῃ τὴν σοφίαν Σολομῶντος; Καὶ ἰδοὺ πλεῖον Σολομῶντος ὧδε*, παρὰ τοῖς B τελείως λογιζομένοις. Μὴ κατοκνήσῃς, μὴ ὁδοῦ μῆκος, μὴ μέτρα θαλάσσης, μὴ πῦρ, εἰ καὶ τοῦτο πρόκειται, μὴ ἄλλο μηδὲν, ἢ μικρὸν, ἢ μεῖζον τῶν κωλυμάτων, ὥστε τυχεῖν τοῦ χαρίσματος. Εἰ δέ σοι μηδὲν πονήσαντι, μηδὲ πραγματευσαμένῳ, τυχεῖν ἔξεστι τοῦ ποθουμένου, πόσης εὐηθείας τὴν δωρεὰν ἀναβάλλεσθαι; *Οἱ διψῶντες*, φησὶ, *πορεύεσθε ἐφ' ὕδωρ* (Ἡσαΐας διακελεύεταί σοι)· *καὶ ὅσοι μὴ ἔχετε ἀργύριον, βαδίσαντες ἀγοράσατε, καὶ πίεσθε οἶνον*, ἄνευ ἀργυρίου (21) τιμῆς. Ὢ τοῦ τάχους τῆς φιλανθρωπίας! Ὢ τῆς εὐκολίας τοῦ συναλλάγματος! Ὤνιόν σοι τοῦτο (22) τοῦ θελῆσαι μόνον (23) τὸ ἀγαθόν· αὐτὴν τὴν ὁρμὴν ἀντὶ τοῦ μεγάλου τιμήματος δέχεται. Διψᾷ τὸ διψᾶσθαι· ποτίζει τοὺς πιεῖν ἐθέ- C λοντας· εὐεργετεῖται, τὴν εὐεργεσίαν αἰτούμενος· πρόχειρός ἐστι μεγαλόδωρος· δίδωσιν ἥδιον, ἢ λαμβάνουσιν ἕτεροι. Μόνον μὴ μικρολογίαν καταγνωσθῶμεν τοῦ (24) μικρὰ αἰτεῖν, καὶ τοῦ διδόντος ἀνάξια. Μακάριος, ὃν αἰτεῖ πόμα Χριστὸς, ὡς τὴν Σαμαρεῖτιν (25) ἐκείνην, *Καὶ δίδωσι πηγὴν ὕδατος ἁλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. Μακάριος ὁ σπείρων ἐπὶ πᾶν ὕδωρ*, καὶ πᾶσαν ψυχὴν, αὔριον ἀρουμένην καὶ ἀρδομένην, ἣν βοῦς καὶ ὄνος πατεῖ σήμερον, χέρσον τε οὖσαν καὶ ἄνυδρον, καὶ ἀλογίᾳ πιεζομένην. Μακάριος, ὃς κἂν χειμάῤῥους (26) ᾖ σχοίνων, ἐξ οἴκου Κυρίου ποτίζεται, καὶ γίνεται σιτοφόρος ἀντὶ σχοινοφόρου, καὶ γεωργεῖ τροφὴν ἀνθρωπίνην, ἀλλ' οὐ τραχεῖάν τε (27) καὶ ἀνόνητον. Ὑπὲρ οὗ πᾶσαν εἰσενεκτέον σπουδὴν, ὥστε μὴ διαμαρτεῖν τῆς κοινῆς D χάριτος.

A exstitit. Nondum tantum te demittes, quantum Christus, cui hodierno die baptizaris, qui salutis tuæ causa servilem quoque formam accepit. Ex quo die per baptismum immutaris, veteres omnes notæ cesserunt : una forma omnibus Christus impositus est. Ne peccatum tuum confiteri grave ducas, sciens quo pacto Joannes baptizaverit, ut per hujus vitæ pudorem, futuri sæculi pudorem ignominiamque fugias (nam hoc quoque sempiterni illius supplicii pars est); ac perspicuum facias, te serio atque ex animo peccatum odisse ac detestari, dum illud tanquam contumelia dignum traducis, ac velut ludibrio exponis, de eoque triumphum agis. Ne exorcismi medicinam respuas, nec ob illius prolixitatem animo concidas. Nam id quoque velut lapis quidam B Lydius est, ad quem exploratur quam sincero quisque pectore ad baptismum accedat. Ecquando tantum laboris susceperis, quantum *Æthiopum regina, quæ ab extremis terræ finibus perrexit, ut Salomonis* **713** *sapientiam videret? Et ecce plus quam Salomon hic* [24], saltem apud eos, qui rem perfecte considerant. Ne viæ longinquitatem reformides, nec maris spatia, nec ignem, si adhibeatur, nec aliud quodcunque impedimentum, quo gratiam consequaris. Cum autem tibi, nec labore ullo, nec opera ulla suscepta, rei expetitæ compotem fieri liceat, quæ tandem stultitia est, donum in aliud tempus rejicere? *Sitientes*, inquit, *venite ad aquam* (sic te hortatur Isaias); *et qui non habetis argentum, ite et* C *emite, ac vinum*, nullo persoluto pretio, *bibite* [25]. O ingentem benignitatis celeritatem! O facilem contrahendi rationem! Hoc bonum sola voluntate venale tibi proponitur; ipsum animi desiderium Deus ingentis pretii loco habet. Sitit sitiri : bibere volentibus potum præbet; cum ab eo beneficium petitur, ipse beneficio afficitur : in promptu est ipsius munificentia ac liberalitas : jucundius dat, quam alii accipiant. Hoc unum caveamus, ne jejuni ac minuti animi notam subeamus, parva, Deique munificentia parum digna postulantes. Beatus ille, a quo, ut ab illa Samaritana, potum Christus poscit, *fontemque dat aquæ in vitam æternam salientis* [26]. *Beatus, qui seminat super omnem aquam* [27], et omnem animam, crastino die aratro perstringendam et irrigandam, D quam hodie bos et asinus calcant, utpote vastam, incultam et aridam, ac bruta stoliditate laborantem. Beatus, qui licet juncorum torrens sit, de domo tamen Domini rigatur [28], atque ex juncifero frumenti ferax efficitur, pastumque enim, qui hominibus aptus sit, profert, non autem asperum et inutilem. Ac proinde omni cura et studio nobis est providendum, ne communi hac gratia careamus.

[24] Matth. xii, 42; III Reg. x, 1 sqq. [25] Isa. lv, 1. [26] Joan. iv, 7. [27] Isa. xxxii, 20. [28] Joel iii, 18.

(15) *Μεταποιῇ*. « Immutaris, » id est, « renasceris. »
(16) *Μιᾷ μορφῇ*. Comb. præfert, *μία μορφή*, in nominativo casu.
(17) *Ἐπιτέθειται*. Coisl. 1, τέθειται.
(18) *Ἐκεῖσε*. Or. 1, ἐκεῖθεν.
(19) *Αὐτήν*. Tres Regg., ταύτην.
(20) *Ἀπαναστᾶσα*. Tres Regg. et Comb., ἀναστᾶσα.
(21) *Ἀργυρίου*. Deest in quinque Regg. Videtur Combefisio glossema esse, aut alia lectio.
(22) *Τοῦτο*. Deest in quinque Regg. et Or. 1.
(23) *Μόνον*. Reg. bm, μόνου.
(24) *Τοῦ*. Plures Regg. et Colb., Jes., Comb., etc., τῷ.
(25) *Σαμαρεῖτιν*. Or. 1, Σαμαρείτην.
(26) *Χειμάῤῥους*. In nonnullis, χείμαῤῥος.
(27) *Τραχεῖάν τε*. Sic tres Regg. et tres Colb. Deest τε in ed.

XXVIII. Sint hæc sane, dixerit aliquis, quantum A ad eos attinet, qui baptismum requirunt. Quid autem de iis dices, qui tenera adhuc ætate sunt, nec aut damnum aut gratiam sentiunt? An eos quoque baptizabimus? Ita prorsus, si quod periculum urgeat. Præstat enim absque sensu sanctificari, quam sine sigillo et initiatione abscedere. Atque hujus rei ratio nobis est circumcisio, die octavo peragi solita [29], quæ baptismi figuram quodammodo gerebat, atque iis, qui rationis adhuc expertes erant, offerebatur; sicuti etiam postium unctio, quæ, rebus sensu carentibus adhibita, primogenitis salutem 714 afferebat. De reliquis ita censeo, ut triennio exspectato, aut aliquanto breviori vel longiori temporis spatio (nam tum, et mystici quiddam audire, et respondere possunt, ac si minus plene et exacte B intelligunt, imbuuntur tamen et informantur); ita demum, magno perfectionis sacramento, et animas et corpora sanctificent. Etenim res ita se habet. Vitæ quidem actionibus referendis tum demum obnoxii esse incipiunt, cum et ratio ad plenum accrevit, et mysterium didicerunt (ætatis enim beneficio hoc habent, ut peccatorum, quæ per ignorantiam admiserint, rationem reddere minime cogantur); at propter inopinatos et repentinos periculorum impetus, quique nulla ope atque auxilio propulsari queant, lavacro communiri omnino conducibilius est.

ΚΗ'. Ἔστω ταῦτα, φησὶ, περὶ τῶν ἐπιζητούντων τὸ βάπτισμα. Τί δ' ἂν εἴποις περὶ τῶν ἔτι νηπίων (28), καὶ μήτε τῆς ζημίας ἐπαισθανομένων, μήτε τῆς χάριτος; ἢ καὶ ταῦτα βαπτίσομεν (29); Πάνυ γε, εἴπερ τις ἐπείγοι (30) κίνδυνος. Κρεῖσσον γὰρ ἀναισθήτως ἁγιασθῆναι, ἢ ἀπελθεῖν ἀσφράγιστα καὶ ἀτέλεστα. Καὶ τούτου λόγος ἡμῖν, ἡ ὀκταήμερος περιτομὴ, τυπική τις οὖσα σφραγὶς, καὶ ἀλογίστοις ἔτι προσαγομένη· ὡς δὲ καὶ ἡ τῶν φλιῶν χρίσις, διὰ τῶν ἀναισθήτων φυλάττουσα τὰ πρωτότοκα. Περὶ δὲ τῶν ἄλλων δίδωμι γνώμην, τὴν τριετίαν ἀναμείναντας, ἢ μικρὸν ἐντὸς τούτου, ἢ ὑπὲρ τοῦτο (ἡνίκα καὶ ἀκοῦσαί τι μυστικὸν, καὶ ἀποκρίνεσθαι (31) δυνατὸν, εἰ καὶ μὴ συνιέντα τελέως, ἀλλ' οὖν τυπούμενα), οὕτως ἁγιάζειν καὶ ψυχὰς καὶ σώματα τῷ μεγάλῳ μυστηρίῳ τῆς τελειώσεως. Καὶ γὰρ οὕτως ἔχει· Τοῦ μὲν βίου τὰς εὐθύνας τηνικαῦτα ὑπέχειν (32) ἄρχονται, ἡνίκα ἂν ὅτε λόγος συμπληρωθῇ, καὶ τὸ μυστήριον μάθωσι (τῶν γὰρ ἐξ ἀγνοίας ἁμαρτημάτων παρὰ τῆς ἡλικίας αὐτοῖς τὸ ἀνεύθυνον [33])· τετειχίσθαι δὲ (34) τῷ λουτρῷ, παντὶ λόγῳ λυσιτελέστερον, διὰ τὰς ἐξαίφνης συμπιπτούσας (35) ἡμῖν προσβολὰς τῶν κινδύνων, καὶ βοηθείας ἰσχυροτέρας.

XXIX. At dices: Christus trigesimo anno bapti- C zatur [30], idque cum Deus esset: tu vero me baptismum urgere jubes? Cum Deum dixisti, quæstio abs te soluta est. Nam ille purgatio ipsamet erat, nec purgationis indigebat; verum tua causa purgabatur, quemadmodum et carnem ferebat, cum carnis expers esset. Nec vero ei quidquam periculi metuendum erat, baptismum proroganti; quippe qui passionis quoque suæ arbiter esset, quemadmodum et nativitatis. Tibi autem non leve periculum iminet, si hinc, corruptioni soli genitus, nec incorruptibilitate indutus, excesseris. Quin illud etiam animadverto, quod illi quidem tempus hoc baptismi necessarium erat; tua autem non eadem est ratio. Idcirco enim ille trigesimo denique anno, ac non prius, sese indicavit, tum ne ostentator aliquis D esse videretur (quo affectu inepti homines ducuntur); tum quia hæc ætas plenum virtutis argumentum, docendique maturitatem habet. Jam quoniam ei salutiferum mundo supplicium subeundum erat, omnia profecto, quæ ad passionem spectabant, ad passionem concurrere oportebat, nimirum ostensionem, baptismum, cœleste testimonium, prædica-

ΚΘ'. Ἀλλὰ Χριστὸς, φησὶ, τριακονταέτης βαπτίζεται, καὶ ταῦτα Θεὸς ὤν· καὶ σὺ κελεύεις ἐπισπεύδειν τὸ βάπτισμα; Θεὸν εἰπὼν, λέλυκας τὸ ζητούμενον. Ὁ μὲν γὰρ αὐτοκάθαρσις ἦν, καὶ οὐκ ἐδεῖτο καθάρσεως· ἀλλὰ σοὶ καθαίρεται, ὥσπερ καὶ σάρκα φορεῖ σοὶ (36), ἄσαρκος ὤν. Οὐδέ τις κίνδυνος ἦν αὐτῷ τὸ βάπτισμα παρατείνοντι· αὐτὸς γὰρ καὶ τοῦ παθεῖν ἦν ἑαυτῷ ταμίας, ὥσπερ καὶ (37) τῆς γεννήσεως. Σοὶ δὲ, οὐδὲ περὶ μικρῶν ὁ κίνδυνος, εἰ ἀπέλθοις τῇ φθορᾷ γεννηθεὶς μόνῃ, καὶ μὴ τὴν ἀφθαρσίαν ἀμφιεσάμενος (38). Σκοπῶ δὲ κἀκεῖνο, ὅτι τῷ μὲν ἀναγκαῖος ἦν οὗτος ὁ καιρὸς τοῦ βαπτίσματος· σοὶ δὲ οὐχ ὁ αὐτὸς λόγος. Ἀνεδείχθη μὲν γὰρ τριακοστὸν γεγονὼς ἔτος, οὐ πρότερον, τοῦ τε (39) μὴ δοκεῖν ἐπιδεικτικὸς εἶναί τις (τῶν γὰρ ἀπειροκάλων τὸ πάθος), καὶ ὡς τελείαν βάσανον ἀρετῆς, καὶ τοῦ διδάσκειν καιρὸν ταύτης ἐχούσης τῆς ἡλικίας. Ἐπεὶ δὲ (40) παθεῖν ἔδει τὸ τοῦ κόσμου σωτήριον πάθος, πάντα συνδραμεῖν ἔδει πρὸς τὸ πάθος ὅσα τοῦ πάθους, τὴν ἀνάδειξιν, τὸ βάπτισμα, τὴν ἄνωθεν μαρτυρίαν, τὸ κήρυγμα, τὴν συνδρομὴν τοῦ πλήθους, τὰ θαύματα, καὶ ὥσπερ ἓν σῶμα γενέσθαι, μὴ διεσπασμένον, μηδὲ ἀπερρηγμένον τοῖς διαστήμασιν. Ἐκ μὲν γὰρ

[29] Gen. xvii, 12. [30] Luc. iii, 23.

(28) *Τῶν ἔτι νηπίων*. In Or. 1 deest τῶν. In nonnullis, νηπίων ὄντων.

(29) *Βαπτίσομεν*. In quibusdam, βαπτίσωμεν.

(30) *Ἐπείγοι*. Reg. bm. ἐπείγει.

(31) *Ἀποκρίνεσθαι*. Quatuor Regg., ἀποκρίνασθαι.

(32) *Ὑπέχειν*. Coisl. 1, παρέχειν.

(33) *Ἀνεύθυνον*. Schol. Ἀτιμώρητον· « Nullo reatu obnoxii teneantur. »

(34) *Τετειχίσθαι δέ*. Sic quatuor Regg., Or. 1 et Comb. In ed., τετειχίσθαι τε.

(35) *Συμπιπτούσας*. In nonnullis, προσπιπτούσας.

(36) *Σοί*. « In tui gratiam. » Deest in tribus Regg., etc.

(37) *Ὥσπερ καί*. Sic plerique codd. Deest καί in ed.

(38) *Ἀμφιεσάμενος*. Or. 1, ἀμφιασάμενος.

(39) *Τοῦ τε*. Jes., τῷ τε.

(40) *Ἐπεὶ δέ*. Sic quatuor Regg. et Comb. In ed., ἐπειδὴ δέ.

τοῦ βαπτίσματος καὶ τοῦ κηρύγματος, ὁ τῶν συντρεχόντων σεισμὸς (41) (οὕτω γὰρ ἡ Γραφὴ καλεῖ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον), ἐκ δὲ τοῦ πλήθους, ἡ τῶν σημείων ἐπίδειξις, καὶ τὰ θαύματα τῷ Εὐαγγελίῳ προσάγοντα. Ἐκ δὲ τούτων, ὁ φθόνος· ἐκ δὲ τούτου, τὸ μῖσος· ἐκ δὲ τοῦ μίσους, τὸ τῆς ἐπιβουλῆς, καὶ τῆς προδοσίας· ἐκ τούτου δὲ, ὁ σταυρὸς, καὶ ὅσοις σεσώσμεθα. Τὰ μὲν δὴ τοῦ Χριστοῦ τοιαῦτα, καὶ οὕτως ἔχοντα, ὅσον ἡμῖν ἐφικτόν· τάχα δ' ἂν τις καὶ ἄλλος εὑρεθείη λόγος τούτων ἀποῤῥητότερος.

A tionem, multitudinis concursum, miracula, et velut corpus unum fieri, non divulsum, nec temporum intervallis disjunctum et interruptum. Etenim ex baptismo et prædicatione excitatus est ille confluentis multitudinis terræ motus [31]; sic enim tempus illud Scriptura vocat. Rursus ex populi multitudine et frequentia, **715** signorum editio, et miracula, quæ homines ad Evangelium adducebant, exstiterunt. Ex his porro invidia nata est, ex invidia odium, ex odio insidiæ, et proditio. Hinc postremo crux, eaque omnia, quæ nobis salutem pepererunt. Ac Christi quidem res ita se habent, quantum quidem nobis assequi licet: atque etiam fortasse alia quædam ratio iis, quas commemoravimus, reconditior inveniri queat.

Λ'. Σοὶ δὲ τίς ἀνάγκη, τοῖς ὑπὲρ σὲ ὑποδείγμασιν ἑπομένῳ, κακῶς βουλεύεσθαι· ἐπεὶ καὶ ἄλλα πολλὰ τῶν τηνικαῦτα ἱστορουμένων ἑτέρως ἢ ὡς τὰ νῦν ἔχοντα φαίνεται, καὶ οὐ συμβαίνοντα τοῖς καιροῖς; Οἷον, ἐνήστευσε μικρὸν πρὸ τῆς πείρας, ἡμεῖς πρὸ τοῦ Πάσχα· τὸ μὲν τῶν νηστειῶν ἕν, οὐ μικρὸν δὲ (42) ἀμφοτέρων τῶν καιρῶν τὸ διάστημα. Ὁ μὲν γὰρ κατὰ τῶν πειρασμῶν ταύτας προβάλλεται· ἡμῖν δὲ τὴν συννέκρωσιν Χριστοῦ τοῦτο δύναται, καὶ κάθαρσίς ἐστι προεόρτιος. Καὶ ὁ μὲν νηστεύει τεσσαράκοντα ἡμέρας (Θεὸς γὰρ ἦν), ἡμεῖς δὲ τῇ δυνάμει τοῦτο συνεμετρήσαμεν, εἰ καί τινας ᾄττειν ὁ ζῆλος πείθει καὶ ὑπὲρ δύναμιν. Πάλιν μυσταγωγεῖ τὸ Πάσχα τοὺς μαθητὰς ἐν ὑπερῴῳ, καὶ μετὰ τὸ δεῖπνον (43), καὶ πρὸ μιᾶς τοῦ παθεῖν ἡμέρας· ἡμεῖς ἐν προσευχῆς οἴκοις, καὶ πρὸ τοῦ δείπνου, καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν. C Ἀνίσταται τριήμερος, ἡμεῖς μετὰ πολὺν χρόνον· καὶ οὔτε ἀπέῤῥηκται τῶν ἐκείνου τὰ ἡμέτερα, οὔτε συνέζευκται χρονικῶς· ἀλλ' ὅσον τύπος τις εἶναι τῶν ἡμετέρων παραδοθέντα (44), τὸ πάντη παραπλήσιον διαπέφευγεν. Τί οὖν θαυμαστὸν, καὶ (45) τὸ βάπτισμα παρειλῆφθαι μὲν δι' ἡμᾶς, τῷ χρόνῳ δὲ διαφέρειν; Ὃ σύ μοι δοκεῖς ὡς μέγα τι καὶ θαυμαστὸν οἷον προβάλλεσθαι κατὰ τῆς ἑαυτοῦ (46) σωτηρίας.

B XXX. Tibi autem quid necesse est, ut dum exempla, quæ te sublimiora sunt, sequeris, malum consilium capias; præsertim cum, permulta quoque alia ex iis, quæ tum ab eo gesta esse historiæ proditum est, a nostro ritu discrepare, ac tempore dissidere, constet? Exempli causa: Christus paulo ante tentationem jejunavit; nos ante Pascha. Jejunium unum idemque est; at utriusque temporis non parva est differentia. Ille enim jejunium adversus tentationum impetus objicit; nobis autem jejunium hoc præstat, ut cum Christo commoriamur, ac festum præcedat purgatio. Jam ille totos quadraginta dies a cibo abstinuit (Deus enim erat); nos autem ad virium nostrarum modulum jejunium attemperavimus, etiamsi quidam, zelo impulsi, ultra virium facultatem in jejunando prosiliant. Præterea, ille Paschatis mysterium discipulis in cœnaculo tradit, et a cœna, et unico ante passionem die; nos in templis, et ante cœnam, et post Resurrectionem. Ille tertio die a morte ad vitam rediit; nos post diuturnum tempus. Ita ipsius res, nec a nostris penitus distractæ atque abruptæ sunt, nec rursus temporibus inter se cohærent; verum hactenus nobis traditæ, ut ad earum exemplar ritus nostros conformemus, plenam omnibusque modis perfectam similitudinem fugiunt. Quid igitur mirum, eum, quamvis salutis nostræ causa baptismum susceperit, temporis tamen ratione a nobis differre? Quod tu quidem mihi, velut magnum aliquid et admirandum, adversus tuam ipsius salutem opponere videris.

ΛΑ'. Εἴ τι οὖν ἐμοὶ πείθεσθε, τοὺς μὲν τοιούτους λόγους χαίρειν ἐάσατε· αὐτοὶ δὲ τῷ ἀγαθῷ προσπηδήσατε, καὶ διπλοῦν ἀγῶνα ἀγωνιεῖσθε· τὸν μὲν προκαθαίρειν ὑμᾶς αὐτοὺς τοῦ βαπτίσματος, τὸν δὲ συντηρεῖν τὸ βάπτισμα· ἐπειδὴ τῆς αὐτῆς ἐστι δυσχερείας, καὶ κτήσασθαί τι τῶν ἀγαθῶν οὐχ ὑπάρχον, καὶ κτηθὲν διασώσασθαι. Πολλάκις γὰρ ὃ μὲν σπουδὴ προσέλαβε, ῥαθυμία διέφθειρεν· ὃ δὲ ὄκνος ἀπώλεσεν, ἀνεκαλέσατο ἐπιμέλεια. Καλόν σοι βοήθημα πρὸς τὸ τυχεῖν, ὧν ἐπιποθεῖς, ἀγρυπνίαι, νηστεῖαι, χαμευ-

D XXXI. Quare, si quid me audiendum putatis, hujusmodi rationes valere jubete, atque ipsi ad bonum hoc prosilite, ac duplex certamen inite; alterum, ut vos ipsos ante baptismum emundetis; alterum, ut acceptum baptismum conservetis: quandoquidem ejusdem est difficultatis, et bonum aliquod, quo prius carebas, adipisci, et, cum adeptus fueris, conservare. Fit enim plerumque, ut, quod **716** studio et industria partum est, socordia labefactetur; quod autem inertia amissum est, labore et di-

[31] Matth. xxi, 10.

(41) Ὁ τῶν συντρεχόντων σεισμός. « Confluentis multitudinis terræ motus. » Id autem Nicetas sic exponit: « Ingens mortalium multitudo confluxit, atque, ut inquit Matthæus, commota est, et velut tremore concussa est universa civitas, concurrente videlicet populo ac sese commovente. » Vid. or. xxxi, num. 25.

(42) Μικρὸν δέ. Sic plures codd. In ed., μικρὸν τῶν δέ.

(43) Μετὰ τὸ δεῖπνον. Sic Reg. pb et duo Colb. Deest τό in ed.

(44) Παραδοθέντα. Par., παραδειχθέντα.

(45) Καί. Duo Regg., εἰ καί.

(46) Ἑαυτοῦ. In nonnullis, σεαυτοῦ, et, σαυτοῦ.

ligentia recuperetur. Magnum tibi ad ea, quæ cupis, A assequenda et retinenda, subsidium attulerint vigiliæ, jejunia, chamenuiæ, orationes, lacrymæ, commiseratio erga pauperes, largitio. His rebus, partim pro iis, quæ accepisti, gratias age, partim etiam ea tuere ac custodi. Habes beneficium, quod te multorum mandatorum submoneat: ne contemptim prætereas. Pauper accessit? In mentem tibi veniat, ex quam gravi paupertate ad quantas divitias provectus es. Pane careus, aut potu, atque etiam fortasse Lazarus quispiam ad domus tuæ fores provolutus [32]? Moveat te mystica mensa, ad quam accessisti; panis ille, cujus particeps factus es; calix ille, quem accepisti, cum Christi passionibus initiareris. Peregrinus ad genua tua procubuit, domo carens, advena? Per hunc eum excipe, qui propter te pere- B grinatus est, idque in propriis, quique per gratiam ad te immigravit, teque ad cœleste domicilium pertrazit. Zachæum imitare [33], illum, inquam, heri publicanum, hodie magnificum: facultates omnes tuas ingredienti Christo offer ut, licet corporali statura pusillus, animo tamen eveharis, Christum egregie conspicatus. Ægrotus prostat, ac saucius? Moveat te sanitas tua, et vulnera, quibus te Christus liberavit. *Si videris nudum, operi eum* [34], tuum incorruptionis indumentum, hoc est Christum, honore prosequens: *Quotquot enim in Christum baptizati sumus, Christum induimus* [35]. Si debitorem nactus sis, ad pedes tuos sese abjicientem, syngrapham omnem, tam justam, quam injustam, rescinde [36]. Decem illa talentorum millia, quæ tibi C Christus remisit, in memoriam revoca. Noli te acerbum minoris debiti exactorem præbere, et quidem conservis, cum tibi a Domino major summa condonata sit, ne humanitatis quoque illius, quam tibi in exemplum propositam haudquaquam imitatus es, pœnæ a te expetantur.

XXXII. Sic te compara, ut lavacrum non modo corpus, sed imaginem quoque abluat: non modo peccata eluat, sed mores etiam emendet: non modo pristinas vitæ sordes abstergat, verum fontem quoque ipsum expurget: non hoc **717** tantum in animo tibi insculpat, ut bona honeste acquiras; sed ut etiam bene parta amittas, aut, quod levissimum est, male parta deponas. Quid enim tibi profuerit, ita peccati veniam impetrasse, ut tamen ei, quem læseris, damnum non sarciatur; cum tu duplici scelere constrictus tenearis, altero, quia sceleratis artibus facultates tuas anxisti, altero, quia partas

νίαι, προσευχαὶ, δάκρυον, οἶκτος τῶν δεομένων, μετάδοσις. Τοῦτό σοι γενέσθω (47), ὧν τετύχηκας, εὐχαριστήριόν τε ἅμα καὶ φυλακτήριον. Ἔχεις πολλῶν ἐντολῶν ὑπόμνημα, τὴν εὐεργεσίαν· μὴ παραδράμῃς. Πένης προσῆλθε; μνήσθητι πόσον (48) πτωχεύων, πόσον ἐπλούτησας. Ἄρτου δεόμενος, ἢ πόματος, Λάζαρος ἴσως τις ἄλλος τοῖς σοῖς πυλῶσι προσερριμμένος; Αἰδέσθητι τὴν μυστικὴν τράπεζαν, ᾗ προσῆλθες· τὸν ἄρτον, οὗ μετείληφας· τὸ ποτήριον, οὗ κεκοινώνηκας τοῖς Χριστοῦ (49) πάθεσι τελειούμενος. Ξένος προσέπεσεν, ἄοικος, παρεπίδημος; Ὑπόδεξαι διὰ τούτου τὸν διὰ σὲ ξενιτεύσαντα, καὶ ταῦτα ἐν τοῖς ἰδίοις (50), καὶ εἰσοικισθέντα σοι διὰ τῆς χάριτος, καὶ πρὸς τὴν ἄνω κατοικίαν ἑλκύσαντα. Γενοῦ Ζακχαῖος, ὁ χθὲς τελώνης, καὶ σήμερον μεγαλόψυχος· B πάντα τῇ εἰσόδῳ τοῦ (51) Χριστοῦ καρποφόρησον, ἵνα μέγας (52) ἀναφανῇς, κἂν μικρὸς ᾖς τὴν σωματικὴν ἡλικίαν, καλῶς Χριστὸν θεασάμενος. Ἄῤῥωστος πρόκειται καὶ τραυματίας; τὴν σὴν ὑγίειαν (53) αἰδέσθητι, καὶ τὰ τραύματα, ὧν σε Χριστὸς ἠλευθέρωσεν. *Ἐὰν ἴδῃς γυμνὸν, περίβαλε*, τὸ σὸν τιμῶν ἔνδυμα τῆς ἀφθαρσίας· Χριστὸς δὲ (54) τοῦτό ἐστιν· *Ἐπειδὴ ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθημεν, Χριστὸν ἐνδεδύμεθα.* Ἐὰν χρεωφειλέτην λάβῃς προσπίπτοντα, πᾶσαν συγγραφὴν ἄδικον καὶ (55) δικαίαν διάσπασον. Μνήσθητι τῶν μυρίων ταλάντων, ὧν σοι Χριστὸς ἐχαρίσατο. Μὴ γένῃ πράκτωρ πικρὸς τοῦ ἐλάττονος χρέους. Καὶ ταῦτα τίσι; Τοῖς ὁμοδούλοις, ὁ τὸ πλέον (56) παρὰ τοῦ Δεσπότου συγχωρηθεὶς, μὴ καὶ τῆς ἐκείνου φιλανθρωπίας ὑπόσχῃς δίκην, ἣν οὐκ C ἐμιμήσω λαβὼν ὑπόδειγμα.

ΛΒʹ. Γενέσθω σοι τὸ λουτρὸν, μὴ τοῦ σώματος μόνον (57), ἀλλὰ καὶ τῆς εἰκόνος· μὴ τῶν ἁμαρτημάτων ἔκπλυσις (58) μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ τρόπου διόρθωσις· μὴ τὸν προλαβόντα (59) βόρβορον ἀποκλυζέτω μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν πηγὴν καθαιρέτω· μὴ τὸ καλῶς κτᾶσθαι τυπούτω μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ καλῶς ἀποκτᾶσθαι, ἢ, τό γε κουφότατον, τὸ κακῶς κτηθὲν ἀποτίθεσθαι. Τί γὰρ ὄφελος σοὶ μὲν συγχωρηθῆναι τὴν ἁμαρτίαν, τῷ δὲ ἠδικημένῳ μὴ λυθῆναι τὴν παρὰ σοῦ ζημίαν· δύο σοι κακῶν ὄντων, τοῦ τε κτήσασθαι μὴ δικαίως, καὶ τοῦ τὸ κτηθὲν (60) κατέχεσθαι; Τοῦ μὲν ἄφεσιν ἔλαβες, τὸ δὲ σήμερον ἀδικεῖς. Σήμερον γὰρ

[32] Luc. xvi, 20 sqq. [33] Luc. xix, 2 sqq. [34] Isa. lviii, 7. [35] Galat. iii, 27. [36] Matth. xviii, 26.

(47) *Γενέσθω*. Regg. bm et ph, γινέσθω.
(48) *Πόσον*. Coisl. 1, πόσων. Mox etiam, πόσων.
(49) *Τοῖς Χριστοῦ*. Sic quinque Regg., etc. In ed., τοῦ Χριστοῦ. Mox, ξένος. Sic Coisl. 2. In ed., εἰ ξένος.
(50) *Ἐν τοῖς ἰδίοις*. « In propriis. » Sic Vulgata. Billius, « in suis regionibus. »
(51) *Τοῦ*. Deest in quinque Regg.
(52) *Μέγας*. Sic plures optimæ notæ codd. In ed., μέγα.
(53) *Ὑγίειαν*. Reg. bm, ὑγείαν.
(54) *Δέ*. Deest in tribus Regg.

D (55) *Καί*. Reg. bm, ἤ. Reg. ph, ἢ καί.
(56) *Πλέον*. Regg. b, c, d, πλεῖον.
(57) *Μόνον*. Tres Regg., Coisl. 1 et Comb. addunt, ἔκπλυσις. « Non corporis tantum ablutio sit, sed animæ, » sive « imaginis. »
(58) *Ἁμαρτημάτων ἔκπλυσις*. Tres Regg., Coisl. 1 et Combef., ἁμαρτημάτων λύσις, « delictorum solutio. »
(59) *Προλαβόντα*. Quatuor Regg., novem Colbert., duo Coisl. et Or. 1, προελθόντα, « præteritas sordes. »
(60) *Τὸ κτηθέν*. Sic plerique codd. In quibusdam tamen, et in ed., τὰ κτηθέντα.

ἐστι παρὰ σοὶ τὸ ἀλλότριον· καὶ οὐχ ἀνῃρέθη τὸ ἁμάρτημα, τῷ χρόνῳ δὲ διεκόπη. Τὸ μὲν πρὸ τοῦ βαπτίσματος τολμηθὲν, τὸ δὲ μένον μετὰ τὸ βάπτισμα· τῶν γὰρ ἡμαρτημένων, οὐ τῶν ἁμαρτανομένων τὸ λουτρὸν ἔχει συγχώρησιν. Δεῖ δὲ μὴ σοφισθῆναι τὸν καθαρμὸν, ἀλλ' ἐνσημανθῆναι· λαμπρυνθῆναί σε τελείως, ἀλλὰ μὴ χρωσθῆναι· μηδὲ ἐπικάλυψιν τῶν ἁμαρτιῶν, ἀλλ' ἀπαλλαγὴν ἔχειν τὸ χάρισμα. *Μακάριοι, ὧν ἀφέθησαν αἱ ἀνομίαι·* τοῦτο τῆς παντελοῦς καθάρσεως· *καὶ ὧν ἐπεκαλύφθησαν αἱ ἁμαρτίαι·* τοῦτο τῶν οὔπω τὸ βάθος καθηραμένων. *Μακάριος ἀνὴρ, ᾧ οὐ μὴ λογίσηται Κύριος ἁμαρτίαν·* τρίτη τις αὕτη τάξις τῶν ἁμαρτανομένων· ὧν ἡ μὲν πρᾶξις οὐκ (61) ἐπαινετὴ, τὸ δὲ τῆς γνώμης ἀνεύθυνον.

A opes retines? Ita, quamvis illa tibi noxa condonata sit, hac tamen hodierno die adhuc implicaris. Hodie enim apud te aliena res est; ideoque minime sublatum et exstinctum est peccatum, sed tempore solum intercisum. Illud quidem ante baptismum perpetratum est, istud vero post baptismnm manet. Lavacrum enim admissornm peccatorum veniam habet, non eorum, quæ admittuntur. Porro non fucanda est pnrgatio, sed imprimenda; tibique hoc agendum, nt plene ac perfecte splendescas, non ut leviter atque in superficiem illinaris; ut gratia non peccata tantum obducat, sed ab iis omnino te vindicet. *Beati, quorum remissæ sunt iniquitates:* hoc plenæ et cumulatæ purgationis est; *et quorum tecta sunt peccata* [37]: hoc iis congruit, qnorum intimæ animi partes nondum purgatæ sunt. *Beatus vir, cui non imputavit Dominus peccatum* [38]: tertia quædam hæc est peccantium classis; qnorum scilicet, tametsi actio minime laudabilis est, mens tamen culpa et crimine vacat.

ΛΓ'. Τί οὖν φημι, καὶ τίς ὁ ἐμὸς λόγος; χθὲς ἦσθα Χαναναία ψυχὴ, καὶ διὰ τῆς (62) ἁμαρτίας συγκύπτουσα· σήμερον ἀνωρθώθης ὑπὸ τοῦ Λόγου. Μὴ συγκύψῃς πάλιν, καὶ εἰς γῆν κλιθῇς (63), ὥσπερ κύφωνι (64) παρὰ τοῦ πονηροῦ βαρηθεῖσα, καὶ δυσανάκλητον ἔχῃς (65) τὴν ταπεινότητα. Χθὲς ἐξηραίνου θάλλουσα τῇ αἱμοῤῥοίᾳ (ἐπήγαζες γὰρ τὴν φοινικὴν (66) ἁμαρτίαν)· σήμερον ἀνέθηλας (67) ξηρανθεῖσα. Ἥψω γὰρ τῶν Χριστοῦ κρασπέδων, καὶ τὴν ῥύσιν ἔστησας. Φύλασσέ μοι τὴν κάθαρσιν, μὴ πάλιν αἱμοῤῥοήσῃς, καὶ οὐκ ἰσχύσῃς (68) λαβέσθαι Χριστοῦ, ἵνα κλέψῃς τὴν σωτηρίαν. Οὐ γὰρ πολλάκις φιλεῖ Χριστὸς κλεπτόμενος, καὶ εἰ λίαν ἐστὶ φιλάνθρωπος. Χθὲς ἐπὶ κλίνης ἔῤῥιψο παρειμένος καὶ λελυμένος, καὶ οὐκ εἶχες ἄνθρωπον, ἵνα, ὅταν ταραχθῇ τὸ ὕδωρ, βάλλῃ (69) σε εἰς τὴν κολυμβήθραν· σήμερον εὗρες ἄνθρωπον, τὸν αὐτὸν καὶ Θεὸν, μᾶλλον δὲ, Θεὸν καὶ ἄνθρωπον (70). Ἤρθης ἀπὸ τοῦ κραββάτου (71), μᾶλλον δὲ ἦρας τὸν κράββατον, καὶ ἐστηλίτευσας τὴν εὐεργεσίαν· μὴ πάλιν ἐπὶ κραββάτου ῥιφῇς ἁμαρτήσας, τῆς κακῆς (72) τοῦ σώματος ἀναπαύσεως παρειμένου ταῖς ἡδοναῖς· ἀλλ' ὡς ἔχεις (73), βάδιζε μεμνημένος τῆς ἐντολῆς· *Ἰδοὺ ὑγιὴς γέγονας· μηκέτι ἁμάρτανε, ἵνα μὴ χεῖρόν τι σοι γένηται,* κακῷ φανέντι μετὰ τὴν εὐποιΐαν. *Λάζαρε, δεῦρο ἔξω,* ἤκουσας τῆς μεγάλης φωνῆς ἐν τάφῳ κείμενος (τί γὰρ τοῦ Λόγου μεγαλοφωνότερον;) καὶ προῆλθες, οὐ τετραήμερος νεκρὸς, ἀλλὰ πολυήμερος, τῷ τριημέρῳ συναναστὰς, καὶ τῶν ἐνταφίων δεσμῶν ἐξελύθης. Μὴ νεκρωθῇς πάλιν, καὶ γένῃ μετὰ τῶν

B XXXIII. Quid igitur dico, et qno mea spectat oratio? Heri Chananæa anima eras [39*], et per peccatum in terram inclinata [39]: hodie a Verbo erecta es. Ne rnrsns cnrveris, ac, velut ligneo collari a diabolo depressa, in terram propendeas, atque ita afficiaris, ut vix erigi et assurgere qneas. Heri sanguinis profluvio tabescebas [40]; rubrum enim et cruentum peccatum ex te manabat; hodie siccato profluvio ad pristinum florem rediisti. Contacta qnippe vestis Christi fimbria, fluxum compressisti. Fac purgationem serves, ne alioqui sanguinis defluvio rursus labores, Christumque jam, snrripiendæ salutis causa, prehendere nequeas. Neque enim Christus sæpius sibi aliquid surripi amat, tametsi mire beniguus et facilis. Heri in lecto jacebas, C corpore fractus et solutus, nec hominem præsto babebas, qui, cum turbaretur aqna, te in piscinam injiceret [41]; hodie **718** nactus es hominem, eumdemque Deum, vel ut rectius loquar, Deum et hominem. Elatus es e grabato, imo grabatnm exstulisti, ac beneficium acceptum, velut in colnmna incisum, omnibus spectandum proposuisti. Cave, ne admisso peccato rursns in grabato, id est, in pessima corporis voluptatibus fracti quiete, jaceas. Verum, ut es, proficiscere, præcepti hujus memor: *Ecce sanus factus es; jam noli peccare, ne deterius aliquid tibi accidat* [42], si post acceptnm beneficium malus inveniaris. Magnam hanc vocem, *Lazare, veni foras* [43], in sepulcro jacens audisti (quid enim Verbi voce præstantius?) Ac prodiisti, non quatriduo, sed multis

[37] Psal. XXXI, 1. [38] ibid. 2. [39*] Matth. XV, 22. [39] Luc. XIII, 11. [40] Luc. VIII, 43 sqq. [41] Joan. V, 7. [42] ibid. 14. [43] Joan. XI, 43

(61) *Οὐκ.* Sic quinque Regg. In ed., οὐδέ.
(62) *Διὰ τῆς.* Coisl. 1, διὰ τάς.
(63) *Κλιθῇς.* Sic plures codd. In nonnullis, κλιθείς. In ed., κριθῇς.
(64) *Κύφωνι.* Schol.: Δεσμωτηρίῳ χυρτώματι· « Carceralibus numellis. » Hesychius et Suidas id intelligunt de « ligneo collari, » δεσμὸς ξύλινος, nnde dicitur, δεδέσθω ἐν κύφωνι, « vinciatur in ligneo collari. » Non igitur recte Billius, « catenis ferreis. »
(65) *Ἔχῃς.* Reg. c et Or. 1, ἕξεις.
(66) *Φοινικήν.* Sic tres Regg. et tres Colb. In D ed., φωνικήν.
(67) *Ἀνέθηλας.* Bas. ed., ἀνέθαλλες.
(68) *Ἰσχύσῃς.* Sic qninque Regg., tres Colb. et Or. 1. In ed., ἰσχύσεις.
(69) *Βάλλῃ.* Quatuor Regg., βαλῇ.
(70) *Καὶ ἄνθρωπον.* Sic Regg. hm et pl. Deest καί in ed.
(71) *Κραββάτου.* In pluribus scribitur, κραβάτου.
(72) *Τῆς κακῆς.* In nonnullis, κακίστης.
(73) *Ὡς ἔχεις.* « Ut es, » id est, inquit Nicetas, « sanus et incolumis. »

diebus mortuus, cum triduano illo simul ad vitam redieus, atque funebribus vinculis solutus es. Cave, ne rursus emuriaris, iisque, qui in sepulcris habitaut [64], aggregeris, ac peccatorum tuorum funibus constriugaris; cum incertum sit, an rursus e sepulcro ad vitam excitaberis, usque ad postremam illam et communem resurrectionem, quæ, quidqnid factum est, ad judicium adducet, non jam ut curetur, sed ut judicetur, rationemque eorum reddat, quæ recte vel male coacervarit.

XXXIV. Si lepra, hoc est deformi pravitate, prius infectus eras, ac deinde abrasa ejectaque hac vitiosa materia, salvam et incolumem imaginem recepisti, purgationem mihi, sacerdoti tuo, ostende [65], ut cognoscam, quantum ea legalem purgationem antecellat. Novem illis ingratis ne te adjungas, verum decimum tibi imitandum propone; qui, quanquam Samaritanus esset, alios tamen grati animi officio vicit. Da operam, ne mala vitiligo rursus erumpat, atque ita afficiaris, ut corporis tui vitio vix ulla medicina possit adhiberi. Nuper avaritia et teuacitas mauum tuam siccabat [66]; hodie eam largitio et beneficeutia extendat. Præclara ægræ manus euratio est, dispergere, dare pauperibus, ea, quibus circumfluimus, ubertim exhaurire, quoad fundum quoque ipsum attigerimus (fortasse ex eo quoque alimentum tibi manabit, velut olim Sarephthanæ, ac præsertim si Eliam alueris [67]); egregias opes existimare, inopia propter Christum, qui nostra causa paupertatem subiit, laborare. Si surdus ac mutus eras [68], auribus tuis Verbum insonet; vel potius eum, qui insouuit, retine. Ne **719** ad Domiui disciplinam et admonitionem, quemadmodum aspis ad iucantationes, occlusas aures habeas. Si cæcus [69], et luminis expers, illumina oculos tuos, ne unquam iu mortem obdormias [70]. In Domini lumine lumen perspice [71], iu Spiritu Dei Filium iutuere, trinum inquam, illud et simplex atque indivisum lumen. Si Christum totum admiseris, universas ipsius curationes, quibus sigillatim unusquisque ad sanitatem revocatus est, in animam tuam congeres. Illud modo caveas, ne gratiæ mensuram ignores, neve tibi somno dedito, ac male securo, zizania hostis superseminet [72]. Illud modo provideas, ne, puritate tua diaboli invidiam subiens, te ipsum rursus per peccatum miserabilem reddas. Illud modo videas, ne propter bonum opus effusiori lætitia gestiens, atque immodice elatus corruas, dum in altum efferris. Illud modo cures, ut purgationem summo studio excolere nunquam intermittas, ascensiones in corde tuo disponens [73]; atque acceptam Dei beneficio et gratia veniam, cura et diligentia tuearis; ut peccatorum quidem tuorum remissio a Deo proficiscatur, verum remissionis conservatio, ex te quoque sit.

A κατοικούντων ἐν τάφοις, μηδὲ κατασφιγγῇς (74) ταῖς σειραῖς τῶν οἰκείων ἁμαρτημάτων· ἄδηλον ὄν, εἰ πάλιν ἐξαναστήσῃ τῶν τάφων, μέχρι τῆς τελευταίας καὶ κοινῆς ἀναστάσεως, ἣ πᾶν τὸ ποίημα ἄξει εἰς κρίσιν, οὐ θεραπευθησόμενον, ἀλλὰ κριθησόμενον, καὶ λόγον ὑφέξον, ὧν εὖ ἢ κακῶς ἐθησαύρισεν.

ΛΔʹ. Εἰ λέπραν ἔδρυες τέως τὴν ἄμορφον πονηρίαν, ἀπεξέσθης δὲ τῆς κακῆς ὕλης, καὶ τὴν εἰκόνα σώαν ἀπέλαβες, δεῖξον ἐμοὶ τῷ ἱερεῖ σου τὴν κάθαρσιν, ἵνα γνῶ (75), πόσον τῆς νομικῆς αὕτη τιμιωτέρα. Γενοῦ μὴ τῶν ἐννέα τῶν ἀχαρίστων, ἀλλὰ B τὸν δέκατον μίμησαι· καὶ γὰρ εἰ Σαμαρείτης ἦν, ἀλλὰ τῶν ἄλλων εὐγνωμονέστερος. Ἀσφάλισαι, μὴ πάλιν κακῶς ἐξανθήσῃς, καὶ δυσθεράπευτον ἕξεις (76) τὴν ἀνωμαλίαν τοῦ σώματος. Πρώην ἐξήραινέ (77) σου τὴν χεῖρα μικρολογία καὶ φειδωλία· σήμερον ἐκτεινάτω μετάδοσις καὶ φιλανθρωπία. Καλὴ θεραπεία χειρὸς ἀῤῥωστούσης, σκορπίζειν, διδόναι τοῖς πένησιν, ἐξαντλεῖν ὧν ἔχομεν δαψιλῶς, μέχρις ἂν καὶ τοῦ πυθμένος ἀψώμεθα (ἴσως καὶ οὗτος πηγάσει σοι τροφὴν, καθάπερ τῇ Σαραφθίᾳ, καὶ μάλιστα εἰ τύχοις (78) Ἠλίαν τρέφουσα), καλὴν εὐπορίαν εἰδέναι, τὸ διὰ Χριστὸν ἀπορεῖν, τὸν δι' ἡμᾶς πτωχεύσαντα. Εἰ κωφὸς ἦσθα καὶ ἄλαλος, ὁ Λόγος ἐνηχησάτω σοι· μᾶλλον δὲ κάτασχε τὸν ἐνηχήσαντα. Μὴ κλείσῃς τὰ ὦτα πρὸς παιδείαν Κυρίου καὶ νουθεσίαν, C ὡς ἀσπὶς πρὸς ἐπᾴσματα. Εἰ τυφλὸς καὶ ἀφώτιστος, φώτισον τοὺς ὀφθαλμούς σου, μή ποτε ὑπνώσῃς εἰς θάνατον. Ἐν τῷ φωτὶ Κυρίου θέασαι φῶς, ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ τὸν Υἱὸν αὐγάσθητι, τὸ τρισσὸν φῶς καὶ ἀμέριστον. Ἐὰν ὅλον εἰσδέξῃ τὸν Λόγον, πάσας τὰς Χριστοῦ θεραπείας ἐπὶ τὴν σεαυτοῦ συνάξεις ψυχὴν, ἃς κατὰ μέρος ἕκαστος τεθεράπευται. Μόνον μὴ ἀγνοήσῃς τὸ μέτρον τῆς χάριτος· μόνον μὴ καθεύδοντί σοι καὶ ἀμεριμνοῦντι κακῶς ἐπισπείρῃ ὁ ἐχθρὸς τὰ ζιζάνια· μόνον ἐπίφθονος τῷ πονηρῷ γεγονὼς διὰ τὴν καθαρότητα, μὴ πάλιν σεαυτὸν ἐλεεινὸν καταστήσῃς διὰ τῆς ἁμαρτίας· μόνον μὴ τῷ ἀγαθῷ περιχαρεὶς (79), καὶ ὑψωθεὶς ἄμετρα, καταπέσῃς ἐν τῷ ἐπαρθῆναι· μόνον ἀεὶ φιλοπόνει D τὴν κάθαρσιν, ἀναβάσεις ἐν τῇ καρδίᾳ τιθέμενος (80)· καὶ ἧς ἔτυχες κατὰ δωρεὰν ἀφέσεως, ταύτην ἐπιμελείᾳ συντήρησον· ἵνα τὸ μὲν ἀφεθῆναί σοι παρὰ Θεοῦ, τὸ δὲ συντηρηθῆναι, καὶ παρὰ σοῦ γένηται (81).

[64] Psal. LXVII, 7. [65] Luc. XVII, 12 sqq. [66] Luc. VI, 6. [67] III Reg. XVII, 9. [68] Marc. VII, 32. [69] Luc. XVIII, 35. [70] Psal. XII, 4. [71] Psal. XXXV, 10. [72] Matth. XIII, 25. [73] Psal. LXXXIII, 6.

(74) *Κατασφιγγῇς*. Sic quatuor Regg., Or. 1, etc. In ed., κατασφιγχθῇς.
(75) *Γνῶ*. Coisl. 1, γνῷς.
(76) *Ἕξεις*. Duo Regg., ἔχῃς
(77) *Ἐξήραινε*. Reg. pb et Basilien. edit., ἐξήρανε.
(78) *Τύχοις*. In nonnullis, τυχῇς.
(79) *Περιχαρείς*. Reg. bm, περιχαρῇς.
(80) *Τιθέμενος*. Reg. bm, ἐπιτιθέμενος.
(81) *Καὶ παρὰ σοῦ γένηται*. Deest καὶ in Reg. pb. Billius in prima editione: « tibi ex parte ascribatur. » In secunda: « tum (tua) quoque aliqua ex parte sit. » Nihil necesse erat addere, « aliqua ex parte. » Non enim Deus nos salvat sine nobis. Prima gratia sine nobis; altera non prorsus sine nobis, sed etiam a nobis.

ΛΕ'. Γενήσεται δὲ πῶς; Ἀεὶ τῆς παραβολῆς ἐκείνης μέμνησο, καὶ σεαυτῷ βοηθήσεις ἄριστά τε καὶ τελεώτατα. Ἐξῆλθεν ἀπὸ σοῦ τὸ ἀκάθαρτον καὶ ὑλικὸν πνεῦμα, διωχθὲν τῷ βαπτίσματι. Οὐ φέρει τὸν διωγμόν· οὐ δέχεται (82) ἄοικον εἶναι καὶ ἀνέστιον. Πορεύεται δι' ἀνύδρων τόπων, καὶ ξηρῶν θείας ἐπιῤῥοῆς· ἐκεῖ φιλοχωρῆσαι βούλεται· πλανᾶται ζητοῦν ἀνάπαυσιν, οὐχ εὑρίσκει· βεβαπτισμέναις ἐντυγχάνει ψυχαῖς, ὧν τὴν κακίαν τὸ λουτρὸν ἐξέκλυσεν· φοβεῖται τὸ ὕδωρ· ἐμπνίγεται τῇ καθάρσει, καθάπερ ὁ Λεγεὼν τῇ θαλάσσῃ. Πάλιν ὑποστρέφει πρὸς τὸν (83) οἶκον, ὅθεν ἀνεχώρησεν. Ἀναίσχυντόν ἐστι, φιλόνεικόν ἐστι, προσβάλλει πάλιν, πειρᾶται πάλιν. Ἐὰν μὲν εὕρῃ Χριστὸν εἰσοικισθέντα, καὶ πληρώσαντα τὴν χώραν ἣν αὐτὸς ἐκένωσεν· ἀπεκρούσθη πάλιν, ἀπῆλθεν ἄπρακτον, ἐλεεινὸν (84) ἐγένετο τῆς περιπλανήσεως. Ἐὰν δὲ σεσαρωμένον καὶ κεκοσμημένον τὸν ἐν σοὶ τόπον εὕρῃ, κενὸν καὶ ἄπρακτον, ἕτοιμον ἐπίσης πρὸς ὑποδοχὴν τοῦδε ἢ τοῦδε τοῦ προκαταλαβόντος, εἰσεπήδησεν, εἰσῳκίσθη μετὰ πλείονος τῆς παρασκευῆς, καὶ γίγνεται (85) τὰ ἔσχατα χείρονα τῶν προτέρων (86), ὅσῳ τότε μὲν ἐλπὶς ἦν διορθώσεώς τε καὶ ἀσφαλείας (87)· νῦν δὲ πρόδηλος ἡ κακία, τῇ φυγῇ τοῦ καλοῦ τὸ πονηρὸν ἕλκουσα· καὶ διὰ τοῦτο βεβαιοτέρα (88) τῷ οἰκήτορι ἡ κατάσχεσις.

A XXXV. Quomodo autem id assequeris? Fac tibi parabola illa semper in animo hæreat, et tibi optimo ac præstantissime consulueris. Excessit a te impurus et crassus spiritus, per baptismum ejectus ac profligatus. Disrumpitur se in fugam conjectum; non patitur se domo et tecto carere; ambulat per loca inaquosa, divinoque rore minime perfusa; illic commorari gestit; vagatur, quærens requiem, non invenit [84]; animas baptismo consignatas offendit, quarum vitia lotione obruta sunt; aquam perhorrescit; Instricis undis, non secus ac Legio marinis, suffocatur [85]. Rursus, in domum, e qua recesserat, revertitur. Impudens est, pervicax est, rursus impetum facit, rursus tentat. Ac si quidem Christum in ea inhabitantem invenerit, et locum quem vacuum reliquerat, ab eo impletum; B rursus propellitur et propulsatur, infectis rebus discedit, oberrationisque nomine miser et calamitosus exsistit. Sin autem animæ tuæ sedem, scopis quidem mundatam et ornatam, cæterum vacuam et inertem, atque ad hunc aut illum excipiendum, uter tandem prior invaserit, æque comparatam repererit, in eam insiliet, **720** et cum majori apparatu immigrabit, fientque novissima tanto pejora prioribus, quanto quidem tum emendationis et præsidii a baptismate spes erat: nunc autem perspicua et manifesta est pravitas, per boni fugam malum attrahens; ob idque firmior jam et stabilior habitatori possessio.

ΛϚ'. Πάλιν ὑπομνήσω σε τῶν φωτισμῶν, καὶ πολλάκις ἐκ τῶν θείων λογίων τούτους ἀναλεγόμενος. Αὐτός τε γὰρ ἡδίων ἔσομαι τῇ τούτων μνήμῃ, (τί γὰρ φωτὸς ἥδυτερον, τοῖς φωτὸς (89) γευσαμένοις;) καὶ σὲ περιαστράψω τοῖς λεγομένοις. *Φῶς μὲν ἀνέτειλε τῷ δικαίῳ*, καὶ ἡ τούτου σύζυγος εὐφροσύνη· *Φῶς δὲ δικαίοις διὰ παντός*. *Φωτίζεις δὲ σὺ θαυμαστῶς ἀπὸ ὀρέων αἰωνίων*, πρὸς τὸν Θεὸν λέγεται· ἀγγελικῶν, οἶμαι, δυνάμεων, αἳ συνεργοῦσιν ἡμῖν πρὸς τὰ κρείττονα. *Κύριος δὲ φωτισμός μου, καὶ σωτήρ μου· τίνα φοβηθήσομαι;* Τοῦ Δαβὶδ ἤκουσας λέγοντος· καὶ ποτὲ μὲν αἰτοῦντος (90) ἐξαποσταλῆναι τὸ φῶς αὐτῷ καὶ τὴν ἀλήθειαν· ποτὲ δὲ εὐχαριστοῦντος, ὅτι καὶ (91) τούτου μετείληφεν, ἐν τῷ σημειωθῆναι τὸ τοῦ Θεοῦ φῶς ἐπ' αὐτόν, τουτέστιν ἐνσημανθῆναι καὶ γνωρισθῆναι (92) τὰ σημεῖα τῆς δεδομένης (93) ἐλλάμψεως. Ἓν μόνον φῶς φεύγωμεν, τὸ τοῦ πικροῦ πυρὸς ἔγγονον. Μὴ πορευθῶμεν (94) τῷ φωτὶ τοῦ πυρὸς ἡμῶν, καὶ τῇ φλογὶ ᾗ ἐξεκαύσαμεν. Οἶδα γὰρ πῦρ (95) καθαρτήριον, ὃ Χριστὸς

C XXXVI. Rursus enimvero, ac sæpius tibi Luminum memoriam refricabo, ex litterarum sacrarum monumentis ea colligens. Nam et ipse iis commemorandis exhilarescam. (Quid enim lumine dulcius et jucundius, his qui lumen degustarunt?) Et oculos tuos his verbis perstringam: *Lux orta est justo*, et huic conjuncta *lætitia* [86]; et *Lux justis omni tempore* [87]. Quin etiam quidam Deum ad hunc modum affatur: *Illuminas tu mirabiliter a montibus æternis* [88-89]; hoc est, ut opinione assequor, ab angelicis virtutibus, quæ nobis ad optima quæque adjumento sunt. Jam Davidem quoque his verbis utentem audis: *Dominus illuminatio mea*, et *Salvator meus, quem timebo* [89]? Qui etiam nunc sibi lucem et veritatem emitti postulat [90]; nunc ob eam sibi impertitam D gratias agit, cum lumen Dei super se signatum esse ait [91], hoc est, impressa et cognita esse datæ illuminationis signa. Unum illud lumen fugiamus, quod ex sævo igne nascitur. Ne in ignis nostri lumine ambulemus, et in flamma quam accendimus.

[84] Luc. XI, 24 sqq. [85] Marc. V, 9 sqq. [86] Psal. XCVI, 11. [87] Isa. LX, 19. [88-89] Psal. LXXV, 5. [89] Psal. XXVI, 1. [90] Psal. XLII, 3. [91] Psal. IV, 7.

(82) *Δέχεται*. Reg. Max., καταδέχεται.
(83) *Πρὸς τόν*. In nonnullis, εἰς τόν.
(84) *Ἄπρακτον, ἐλεεινόν*. Sic duo Colb. et Coisl. 1. In ed., ἄπρακτος, ἐλεεινός.
(85) *Καὶ γίνεται*. Sic plures Regg. et Comb. Deest καὶ in ed.
(86) *Προτέρων*. In nonnullis, πρώτων.
(87) *Ἀσφαλείας*. Jes., ἐπιμελείας.
(88) *Βεβαιότερα*. Coisl. 1 addit, πῶς.
(89) *Φωτός*. Deest in Par.
(90) *Αἰτοῦντος*. Sic tres Regg., etc. In ed. et quibusdam codd., ἐξαιτοῦντος.
(91) *Ὅτι καί*. Sic plures Regg., etc. Deest καί in ed.
(92) *Γνωρισθῆναι*. Reg. ph, γνωσθῆναι.
(93) *Δεδομένης*. Sic sex Regg. In ed., διδομένης.
(94) *Μὴ πορευθῶμεν*, etc. Alludit ad Isaiæ verba L, 11: « Ambulate in lumine ignis vestri, et in flammis quas succendistis. »
(95) *Οἶδα γὰρ πῦρ*. Sic Regg. bm, ph et Comb. Deest γάρ in ed.

Ignem etiam purgantem novi, ad quem mittendum A Christus in terram venit [92], qui et ipse mystice ignis appellatur. Hujus porro ignis ea vis est, ut crassiorem materiam, ac vitiosam animi affectionem absumat, eumque proinde celerrime Christus accendi vult. Cupit enim nos qnamprimum beneficio affici; utpote qui nobis quoque ignis carbones auxilii causa porrigat. Est alter ignis non purgans, sed scelerum vindex; sive Sodomiticus ille [93], quem sulphure et procella permistum [94], Deus in peccatores omnes fundit; sive ille, qui diabolo ejusque angelis paratus est [95]; sive etiam ille, qui ante faciem Domini procedit, et in circuitu inimicos ejus inflammat [96]; sive denique ille omnibns his formidabilior; qui cum insomni illo verme conjunctns est, nec unquam exstinguitur, verum in sceleratorum hominum **721** B pœnam perennis est et sempiternns. Hi enim omnes eam vim habent, ut perdant ac deleant; nisi tamen hoc quoque loco qnispiam ignem mitiorem, et ut Deo vindice dignum est, intelligendnm putet.

XXXVII. Quemadmodnm porro duplex ignis genus est, ita duplex quoque lumen est: alterum, qno princeps animi nostri pars illustratur, ac nostri secnndum Deum gressus reguntur; alterum, fallax et curiosum, veroque lumini oppositum, atque interim tamen illius speciem præ se ferens, ut nos externa specie fallat, et in fraudem impellat. Hoc, et caligo est, et meridies esse videtur, id est, clarissima luminis pars. Sic enim illud Scripturæ audio, iis qui semper in meridianis tenebris fugiunt [97]. Hoc, et nox est, et splendor existimatur, his utique, qui deliciis et voluptatum illecebris corrupti sunt. Quid enim ait David! Nox me miserum circumstabat, et nesciebam: delicias enim lumen esse arbitrabar [98]. Atque illi quidem tales sunt, animoque ita affecti: C nos vero scientiæ lumen nobisipsis excitemus; quod quidem nobis hac ratione continget, si *ad justitiam seminemus* [99], et vitæ fructum vindemiemus (actio quippe contemplationem parit); ut cnm alia, tnm hoc quoque, nempe quod verum lumen, quod rursns fictum et ementitum sit, intelligamus, nec in malum, tanquam in bonum, per imprudentiam labamur. Lumen efficiamur, ut discipuli a magno Lumine vocati sunt, his verbis: *Vos estis lux mundi* [1]. Efficiamur luminaria in mundo, verbum vitæ sustinentes, hoc est, vitalis aliis hominibus vis et facultas. Arripiamus deitatem, arripiamus primum et purissimum Lumen. Ad ipsius splendorem incedamus, D priusquam pedes nostri ad tenebrosos et hostiles

A ἦλθε βαλεῖν ἐπὶ τῆς γῆς (96), πῦρ καὶ αὐτὸς ἀναγωγῆς λόγοις (97) καλούμενος. Ἀναλωτικὸν τοῦτο τῆς ὕλης καὶ τῆς πονηρᾶς ἐστιν ἕξεως, ὃ καὶ ἀναφθῆναι τάχιστα βούλεται. Ποθεῖ γὰρ τῆς εὐεργεσίας τὸ τάχος· ἐπεὶ καὶ πυρὸς ἄνθρακας δίδωσιν ἡμῖν εἰς βοήθειαν. Οἶδα καὶ πῦρ οὐ καθαρτήριον, ἀλλὰ καὶ (98) κολαστήριον· εἴτε καὶ Σοδομιτικὸν, ὃ πᾶσιν ἁμαρτωλοῖς ἐπιβρέχει θείῳ καὶ καταιγίδι μιγνύμενον· εἴτε τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ· εἴτε ὃ πρὸ προσώπου Κυρίου πορεύεται, καὶ φλογιεῖ κύκλῳ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ· καὶ τὸ (99) τούτων ἔτι φοβερώτερον· ὃ τῷ ἀκοιμήτῳ σκώληκι (1) συντέτακται, μὴ σβεννύμενον, ἀλλὰ διαιωνίζον (2) τοῖς πονηροῖς. Πάντα γὰρ ταῦτα τῆς ἀφανιστικῆς ἐστι δυνάμεως· εἰ μή τῳ φίλον κἀνταῦθα B νοεῖν τοῦτο φιλανθρωπότερον (3), καὶ τοῦ κολάζοντος ἐπαξίως.

ΛΖʹ. Ὥσπερ δὲ πῦρ οἶδα διπλοῦν, οὕτω καὶ φῶς· τὸ μὲν, τὴν τοῦ ἡγεμονικοῦ λαμπάδα, κατευθῦνον ἡμῖν τὰ κατὰ Θεὸν διαβήματα· τὸ δὲ, ἀπατηλὸν καὶ περίεργον, καὶ τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς ἀντίθετον, ἐκεῖνο (4) εἶναι ὑποκρινόμενον, ἵνα κλέπτῃ τῷ φαινομένῳ· τοῦτο καὶ σκοτία ἐστὶ, καὶ μεσημβρία δοκεῖ, τὸ τοῦ φωτὸς ἀκμαιότατον. Οὕτως ἀκούω τοῖς διαπαντὸς ἐν μεσημβρινῇ σκοτίᾳ φεύγουσι. Τοῦτο καὶ νύξ ἐστι, καὶ φωτισμὸς νομίζεται (5) τοῖς ὑπὸ τῆς τρυφῆς διεφθαρμένοις. Τί γάρ φησιν ὁ Δαβίδ; Νὺξ ἦν περὶ ἐμὲ τὸν δείλαιον καὶ ἠγνόουν· φωτισμὸν γὰρ εἶναι τὴν τρυφὴν ὑπελάμβανον. Ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν τοιοῦτοι, καὶ οὕτως ἔχοντες· ἡμεῖς δὲ φωτίσωμεν ἑαυτοῖς φῶς γνώσεως· ἔσται δὲ τοῦτο, C ἐκ τοῦ σπείρειν εἰς δικαιοσύνην, καὶ τρυγᾷν καρπὸν ζωῆς (πρᾶξις γὰρ, θεωρίας πρόξενος), ἵνα τά τε ἄλλα καὶ τοῦτο μάθωμεν, τί μὲν τὸ ἀληθινὸν φῶς, τί δὲ τὸ ψευδόμενον, καὶ μὴ λάθωμεν περιπεσόντες, ὡς καλῷ, τῷ χείρονι. Γενώμεθα φῶς, ὥσπερ οἱ μαθηταὶ παρὰ τοῦ μεγάλου Φωτὸς ἤκουσαν, *Ὑμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου*, λέγοντος. Γενώμεθα φωστῆρες ἐν κόσμῳ, λόγον ζωῆς ἐπέχοντες, τουτέστι ζωτικὴ τοῖς ἄλλοις δύναμις. Λαβώμεθα θεότητος, λαβώμεθα τοῦ πρώτου καὶ ἀκραιφνεστάτου Φωτός. Ὁδεύσωμεν πρὸς τὴν λάμψιν αὐτοῦ, πρὸ τοῦ προσκόψαι τοὺς πόδας ἡμῶν ἐπ' ὄρη σκοτεινὰ καὶ πολέμια. D Ἕως ἡμέρα ἐστὶν, *ὡς ἐν ἡμέρᾳ εὐσχημόνως περιπατήσωμεν, μὴ κώμοις καὶ μέθαις, μὴ κοίταις καὶ ἀσελγείαις*, ἃ νυκτός ἐστι κλέμματα.

[92] Luc. XII, 49. [93] Gen. XIX, 24. [94] Psal. X, 7. [95] Matth. XXV, 41. [96] Psal. XCVI, 3. [97] Isa. V, 20. [98] Psal. CXXXVIII, 11, seqq. [99] Ose. X, 12. [1] Matth. V, 14.

(96) *Ἐπὶ τῆς γῆς*. Tres Regg. et Or. 1, ἐπὶ τὴν γῆν.

(97) *Ἀναγωγῆς λόγοις*. « Anagogice, » id est « mystice. »

(98) *Ἀλλὰ καί*. Sic duo Regg. Deest *καί* in ed.

(99) *Καὶ τό*. Sic sex Regg., tres Colb. et Comb. Deest τό in ed.

(1) *Ἀκοιμήτῳ σκώληκι*. Alludit ad hæc verba Isaiæ, LXVI, 24, vel Marc. IX, 43: « Vermis eorum non moritur. »

(2) *Διαιωνίζον*. Sic duo Coisl., etc. In ed., διαιωνίζων.

(3) *Φιλανθρωπότερον*. « Ignem mitiorem, » qui videlicet non perdat ac deleat, ut Sodomiticus, et qui reprobis destinatus est; sed qui malos in tempore ulciscatur, et a peccatis emundet. De quo Aug. « Hic ure, hic seca, modo in æternum parcas. »

(4) *Ἐκεῖνο*. Sic Par. et Hervag. In ed., ἐκεῖνον.

(5) *Νομίζεται*. In Reg. bin, γρ. ὀνομάζεται, « nominatur. »

montes offendant. Quandiu dies est, *sicut in die honeste ambulemus non in comessationibus et ebrietatibus, non in cubilibus et impudicitiis* [2], quæ noctis furta sunt.

ΛΗ'. Πᾶν μέλος καθαρισθῶμεν (6), ἀδελφοὶ, πᾶσαν ἁγνίσωμεν αἴσθησιν· μηδὲν ἀτελὲς ἡμῖν ἔστω, μηδὲ τῆς πρώτης γενέσεως, μηδὲν ἀφώτιστον καταλείπωμεν (7). Φωτισθῶμεν τὸν ὀφθαλμὸν, ἵν' ὀρθὰ βλέπωμεν, καὶ μηδὲν εἴδωλον πορνικὸν ἐν ἡμῖν αὐτοῖς φέρωμεν (8) ἐκ φιλοπόνου θέας καὶ περιέργου. Κἂν γὰρ τῷ πάθει μὴ προσκυνήσωμεν, ἀλλὰ τὴν ψυχὴν ἐμολύνθημεν. Εἴ τις δοκὸς ἐν ἡμῖν, εἰ τι κάρφος, ἀνακαθαίρωμεν· ἵνα καὶ τὰ τῶν ἄλλων ὁρᾷν δυνώμεθα. Φωτισθῶμεν ἀκοὴν, φωτισθῶμεν γλῶσσαν· ἵνα ἀκούσωμεν, τί λαλήσει Κύριος ὁ Θεὸς, καὶ ἀκουστὸν ἡμῖν γένηται τὸ πρωινὸν ἔλεος, καὶ ἀκουτισθῶμεν ἀγαλλίασιν καὶ εὐφροσύνην, ἀκοαῖς θείαις ἐνηχουμένην· ἵνα μὴ ὦμεν μάχαιρα ὀξεῖα, μηδὲ ξυρὸν ἠκονημένον, μηδὲ ὑπὸ τὴν γλῶσσαν στρέφωμεν κόπον καὶ πόνον, ἀλλὰ λαλῶμεν Θεοῦ σοφίαν ἐν μυστηρίῳ, τὴν ἀποκεκρυμμένην, τὰς πυρίνας γλώσσας αἰδούμενοι. Ἰαθῶμεν ὄσφρησιν, (9) ἵνα μὴ θηλυνώμεθα, μηδὲ ἀντὶ ὀσμῆς (10) ἡδείας κονιορτώμεθα· ἀλλ' ὀσφραινώμεθα (11), τοῦ ἐκκενωθέντος δι' ἡμᾶς μύρου πνευματικῶς ἀντιλαμβανόμενοι, καὶ τοσοῦτον ἐξ αὐτοῦ ποιούμενοι καὶ μεταποιούμενοι, ὥστε καὶ αὐτῶν (12) ἡμῶν ὀσφραίνεσθαι ὀσμὴν εὐωδίας. Καθαρθῶμεν ἀφὴν, γεῦσιν, λάρυγγα, μὴ μαλακῶς ἐπαφώμενοι, καὶ λειότησι χαίροντες, ἀλλὰ τὸν σαρκωθέντα δι' ἡμᾶς Λόγον ψηλαφῶντες, ὡς ἄξιον, καὶ Θωμᾶν κατὰ τοῦτο μιμούμενοι· μὴ χυμοῖς καὶ ὄψοις γαργαλιζόμενοι, τοῖς ἀδελφοῖς τῶν πικροτέρων (13) γαργαλισμῶν, ἀλλὰ γευόμενοι καὶ γινώσκοντες, ὅτι χρηστὸς ὁ Κύριος τὴν κρείττω γεῦσιν καὶ μένουσαν· μηδὲ μικρὰ (14) τὸν πικρὸν καὶ ἀχάριστον ἀγωγὸν ἀναψύχοντες, τὸν παραπέμποντα, καὶ οὐ κατέχοντα τὸ διδόμενον, ἀλλὰ τοῖς γλυκυτέροις μέλιτος λόγοις τοῦτον εὐφραίνοντες.

XXXVIII. Omnibus membris purificemur, fratres, omnes sensus purgemus; nihil in nobis sit imperfectum, nihil quod primam nativitatem oleat, nihil denique luminis expers relinquamus. Illuminemur oculis, ut recte cernamus, nec meretricium ullum et obscenum simulacrum, ex studioso et curioso aspectu conflatum, in nobis circumferamus; alioqui enim, etiamsi libidinem non adoremus, **722** anima tamen ipsa sordes contraxerit. Si qua in nobis trabes, si qua festuca, eam evellamus; ut et aliorum trsbes et festucas perspicere queamus. Illuminemur auribus, illuminemur lingua : partim ut, quid loquatur Dominus Deus [3]; audiamus, et auditam faciat nobis mane misericordiam suam [4], atque exsultatio illa, et lætitia, quæ sanctis et divinis auribus insonat, auditoi nostro infundatur : partim ne gladius acutus [5], aut novacula acuta [6] simus, ac sub lingua laborem et dolorem [7] versemus, sed Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est, loquamur [8], igneas linguas reveriti. Olfactu curemur, ut ne effeminemur, suavisque odoris loco, pulvere conspergamur; verum unguentum illud, nostra causa effusum, odoremur, spirituali modo illud percipientes, atque ab eo ita efformati, et commutati, ut ex nobis quoque suavis odor affletur. Purgemur tactu, gustu, faucibus, non molliter tangentes, nec rebus lævibus et politis gaudentes, sed Verbum, salutis nostræ causa incarnatum, ut decet, attrectantes, ac Thomam hac in re imitantes; nec succis cupediisque titillati, acriorum titillationum fratribus, sed gustantes et agnoscentes, quoniam suavis est Dominus [9], præstantiori gustu ac permanente; nec denique acerbas illas et ingratas fauces, quæ id, quod datur, transmittunt, nec unquam retinent, paululum recreantes, sed divinis sermonibus, qui melle dulciores sunt [10], eas oblectantes.

ΛΘ'. Καὶ πρὸς τοῖς εἰρημένοις ἔτι (15) καλὸν, τὴν κεφαλὴν καθαιρομένους, ὡς καθαίρεται κεφαλὴ, τὸ τῶν αἰσθήσεων ἐργαστήριον, κρατεῖν τὴν Χριστοῦ κεφαλὴν (16), ἐξ ἧς πᾶν τὸ σῶμα συναρμολογεῖται καὶ συμβιβάζεται· καὶ τὴν ὑπεραίρουσαν ἡμῶν ἁμαρτίαν κάτω βάλλειν, ὑπεραιρομένην τῷ κρείττονι. Καλὸν καὶ ὦμον ἁγιάζεσθαι καὶ καθαίρεσθαι, ἵνα δυνηθῇ τὸν σταυρὸν αἴρειν Χριστοῦ, μὴ παντὶ ῥᾳδίως

XXXIX. Præclarum insuper fuerit, purgato capite, ut pars ea, quæ sensuum domicilium et officina est, purgari solet, Christi caput, ex quo corpus omne construitur [11] et conglutinatur, tenere; ac peccatum, supra nos sese efferens, atque in præstantiorem nostri partem imperium sibi arrogans, consternare. Præclarum etiam humeris sanctificari ac purgari, ut Christi crucem tollere queant, quam

[2] Rom. xiii, 13. [3] Psal. lxxxiv, 9. [4] Psal. cxlii, 8. [5] Psal. lvi, 5. [6] Psal. li, 4. [7] Psal. x, 7. [8] I Cor. ii, 7. [9] Psal. xxxiii, 9. [10] Psal. xviii, 11. [11] Coloss. ii, 19.

(6) *Καθαρισθῶμεν*. In nonnullis, καθαρίσωμεν. « Omnia membra purificemus. »

(7) *Καταλείπωμεν*. Plures Regg. et Comb., καταλίπωμεν.

(8) *Φέρωμεν*. Comb., περιφέρωμεν. Ita videtur legisse Bill.

(9) *Ὄσφρησιν*. Sic plerique codd. In ed., ὄσφησιν.

(10) *Ἀντὶ ὀσμῆς*. Sic quatuor Regg., Coisl. 1, Par., Comb., etc. Sic etiam legit Billius. In ed., ἀντὶ τιμῆς, « honoris loco. »

(11) *Ὀσφραινώμεθα*. Tres Regg., Coisl. 1, Or. 1 et Jes., εὐφραινώμεθα, « lætemur. »

(12) *Αὐτῶν*. Regg. ph, septem Colb. et Comb., αὐτόν. « Ut et ipsum (unguentum) ex nobis suavi odore afflelur. »

(13) *Τοῖς ἀδελφοῖς τῶν πικροτέρων*. Sic omnes codd. In ed. desunt τοῖς ἀδελφοῖς.

(14) *Μικρά*. Hanc vocem delevit Billius in ed. Bas.

(15) *Εἰρημένοις ἔτι*. Sic plures Regg. et Colb. Sic Coisl. 1, Or. 1, etc. Deest ἔτι in ed.

(16) *Χριστοῦ κεφαλήν*, etc. Comb., Χριστὸν, « Christum, qui, » ut optime exponit Nicetas, « caput est, et principatum habet in mystico Ecclesiæ corpore, et caput nostrum est. »

non facile quilibet ferre potest. Præclarum item manibus et pedibus lustrari : illæ nempe, ut in omni loco puræ attollantur, Christique disciplinam, ne irascatur Dominus, apprehendant [12], ac per opera divinum sermonem sibi creditum probent, quemadmodum ille qui datus est, in manu cujusdam prophetæ [13] : his autem, ne ad fundendum 723 sanguinem [14] præcipites ruant, atque ad vitium cursu ferantur; verum ad Evangelium, supernæque vocationis [15] palmam prompti ac parati sint, Christumque abluentem atque purgantem suscipiant. Quod si qua ventris quoque illius, qui cibos e Verbo procedentes capit ac distribuit, perpurgandi ratio est, præclarum etiam fuerit cavere, ne eum luxu et diffluentibus cibis Deum efficiamus; quin potius illum accuratissime purgemus et extenuemus, ut Verbum Domini intimo sinu suscipiat, ac pro peccante Israele in honesto et laudabili dolore versetur. Jam cordi quoque et intestinis honorem haberi comperio. Hoc mihi David persuadet, eum cor mundum in seipso creari, ac Spiritum rectum in visceribus innovari [16], postulat. Quibus verbis, ut opinor, ea animæ facultas, qua cogitamus, atque hujus motus aut cogitationes significantur.

A αἰρόμενον. Καλὸν καὶ τὰς χεῖρας τελειοῦσθαι, καὶ τοὺς πόδας· τὰς μὲν, ὡς ἐν παντὶ τόπῳ ὁσίας (17) αἴρεσθαι, καὶ δράσσεσθαι τῆς Χριστοῦ παιδείας, μή ποτε ὀργισθῇ Κύριος, καὶ πιστεύεσθαι λόγον διὰ τοῦ πρακτικοῦ, ὡς τὸν ἐν τῇ χειρὶ τοῦδε τοῦ προφήτου (18) δεδομένον· τοὺς δὲ, μὴ ὀξεῖς εἶναι πρὸς τὸ ἐκχέειν αἷμα, μηδὲ εἰς κακίαν τρέχοντας· ἀλλ' ἑτοίμους εἰς τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ πρὸς τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως, καὶ Χριστὸν ὑπονίπτοντα καὶ καθαίροντα δέχεσθαι. Εἴ τις ἐστὶ καὶ κοιλίας κάθαρσις, χωρητικῆς (19) καὶ ἀναδοτικῆς τῶν ἐκ τοῦ Λόγου τροφῶν (20), καλὸν καὶ ταύτην μὴ θεοποιεῖν ἐκ τρυφῆς καὶ τῆς καταργουμένης βρώσεως· ἀλλὰ καθαίρειν ὅτι μάλιστα, καὶ ποιεῖν λεπτοτέραν, ὥστε τὸν Λόγον Κυρίου ἐν μέσῃ δέχεσθαι, καὶ ἀλγεῖν καλῶς B ὑπὲρ τοῦ Ἰσραὴλ πταίοντος. Εὑρίσκω καὶ τὴν καρδίαν καὶ τὰ ἐντὸς (21), τιμῆς ἀξιούμενα. Πείθει με τοῦτο Δαβὶδ, καρδίαν καθαρὰν ζητῶν ἐν ἑαυτῷ κτίζεσθαι, καὶ Πνεῦμα εὐθὲς ἐν τοῖς ἐγκάτοις ἐγκαινίζεσθαι. Τὸ διανοητικὸν, οἶμαι, τούτῳ (22) δηλῶν, καὶ τὰ τούτου κινήματα, ἢ διανοήματα.

XL. Quid lumbi? Quid renes? Nam ne hoc quidem prætereundum est. Attingat hæc quoque purgatio. Sint lumbi nostri succincti, ac per continentiam restricti, quemadmodum Israeli olim, ex legis præscripto [17], pascha comedenti. Nemo enim pure ac perfecte ex Ægypto excedit, nec exterminatorem fugit, nisi hæc domuerit ac frenaverit. Renes autem laudabilem immutationem sentiant, vim totam appetitus ad Deum transferentes, ut dicere queamus : *Domine, ante te omne desiderium meum* [18]. Et, *Diem hominis non desideravi* [19]. Viros etenim spiritualium desideriorum [20] nos esse convenit. Nam ita demum draconem illum, cujus vires maxima ex parte in umbilico et lumbis sitæ sunt, oppresserimus, exstincta videlicet eversaque ea potentia, quam in his partibus obtinet. Nec vero tibi mirandum accidat, quod minus honestis corporis partibus uberiorem honorem [21] tribuo, eas sermone mortificans et castigans, atque adversus materiam stans in procinctu. Omnia membra, quæ sunt super terram, Deo demus, omnia consecremus; non autem fibram solum hepatis, non renes cum adipe,

Μ'. Τί δὲ ἡ ὀσφύς; Τί δὲ οἱ νεφροί; Μηδὲ γὰρ τοῦτο παρέλθωμεν. Ἁπτέσθω καὶ τούτων ἡ κάθαρσις· ἔστωσαν ἡμῶν (23) αἱ ὀσφύες περιεζωσμέναι, καὶ ἀνεσταλμέναι (24) δι' ἐγκρατείας, ὥσπερ τῷ Ἰσραὴλ πάλαι, κατὰ τὸν νόμον, τοῦ πάσχα μεταλαμβάνοντι (25). Οὐδεὶς γὰρ καθαρῶς Αἴγυπτον ἐξέρχεται, οὐδὲ φεύγει τὸν ὀλοθρεύοντα, μὴ ταῦτα C παιδαγωγήσας. Οἱ δὲ τὴν καλὴν ἀλλοίωσιν ἀλλοιούσθωσαν, ὅλον τὸ ἐπιθυμητικὸν πρὸς Θεὸν μεταφέροντες, ὥστε δύνασθαι λέγειν· *Κύριε, ἐναντίον σου πᾶσα ἡ ἐπιθυμία μου*· καὶ, *Ἡμέραν ἀνθρώπου οὐκ ἐπεθύμησα*. Δεῖ γὰρ γενέσθαι ἄνδρα ἐπιθυμιῶν τῶν τοῦ Πνεύματος. Οὕτως ἂν ἡμῖν (26) καὶ ὁ τὸ πλεῖστον τῆς ἰσχύος ἐπὶ τοῦ ὀμφαλοῦ καὶ τῆς ὀσφύος φέρων δράκων καταλυθείη, τῆς περὶ ταῦτα δυναστείας αὐτῷ νεκρωθείσης. Μὴ θαυμάσῃς δὲ, εἰ καὶ τοῖς ἀσχήμοσιν ἡμῶν, τιμὴν περισσοτέραν τίθημι (27), λόγῳ νεκρῶν ταῦτα καὶ σωφρονίζων, καὶ κατὰ τῆς ὕλης ἱστάμενος. Πάντα δῶμεν Θεῷ τὰ μέλη ἐπὶ τῆς γῆς, πάντα καθιερώσωμεν. Μὴ λοβὸν ἥπατος, μηδὲ νεφροὺς μετὰ D τῆς πιμελῆς, μηδὲ τὸ (28) μέρος τοῦ σώματος, μηδὲ τὸ καὶ τό. Διὰ τί γὰρ τὰ ἄλλα ἡμῖν ἀτιμαστέα; Ὅλους δὲ

[12] Psal. II, 12. [13] Jerem. L, 1. [14] Psal. XIII, 3. [15] Philipp. III, 14. [16] Psal. L, 12. [17] Exod. XII, 11. [18] Psal. XXXVII, 10. [19] Jerem. XVII, 16. [20] Dan. IX, 23. [21] I Cor. XII, 23.

(17) *Ὁσίας*. Coisl. 1, ὁσίως.

(18) *Τοῦδε τοῦ προφήτου*. Basilius addit, εἴτουν τοῦ Μαλαχίου· οὕτως γὰρ ἑρμηνεύεται, « sive Malachiæ; sic enim interpretatur. » Vult igitur Basilius Gregorium allusisse ad hæc verba Malachiæ, c. 1, 1. « Onus verbi Domini Israel in manu Malachiæ. » Aggeus etiam sic exorditur, c. 1, 1. « Factum est verbum Domini in manu Aggæi prophetæ. »

(19) *Χωρητικῆς*. Nonnulli addunt, τε.

(20) *Τοῦ Λόγου τροφῶν*. « Cibos e Verbo procedentes. » Sic vertendum putamus ex consequentibus, ubi agitur « de Verbo Domini; » quamvis Nicetas id intelliget « de cogitationibus, » τῶν νοημάτων, et Billius « de mente, » sic vertens : « quod si qua ventris quoque illius, qui mentis cibos capit ac distribuit, » etc.

(21) *Ἐντός*. Coisl. 1, ἐνδόσθια.

(22) *Τούτῳ*. Quinque Regg., etc., οὕτω.

(23) *Ἡμῶν*. In nonnullis, ὑμῶν.

(24) *Ἀνεσταλμέναι*. Unus codex addit : καὶ οἱ λύχνοι καιόμενοι δι' ἐγκράτειαν· « et lucernæ ardentes per continentiam. »

(25) *Τῷ Ἰσραὴλ... μεταλαμβάνοντι*. Bas. ed., τοῦ Ἰσραὴλ... μεταλαμβάνοντος.

(26) *Ἡμῖν*. Sic quinque Regg., novem Colb. et Comb. In ed., ὑμῖν.

(27) *Τίθημι*. Duo Colb., Bas., Hervag. et Paulus, I Cor. XII, 23, περιτίθημι.

(28) *Μηδὲ τό*. Comb., μηδέ τι.

ἡμᾶς αὐτοὺς ἀνενέγκωμεν· γενώμεθα ὁλοκαυτώματα λογικὰ, θύματα τέλεια· μηδὲ τὸν βραχίονα μόνον, μηδὲ τὸ στηθύνιον μόνον, ἀφαίρεμα (29) ἱερατικὸν ποιώμεθα (30) (μικρὸν γὰρ τοῦτο)· ἀλλ' ὅλους διδόντες ἡμᾶς αὐτοὺς, ὅλους ἀντιλαμβάνωμεν· ἐπειδὴ τοῦτό ἐστι λαβεῖν καθαρῶς, τὸ τῷ Θεῷ δοθῆναι, καὶ ἱερουργῆσαι τὴν ἡμῶν αὐτῶν σωτηρίαν (31).

A non partem quamdam corporis, non hoc, aut illud. Cur enim alia contemnamus? Verum nos totos offeramus. Simus holocausta ratione prædita, victimæ perfectæ; nec brachium solum, aut pectusculum **724** sacerdoti attribuamus; nimis enim parvum hoc fuerit; verum nos ipsos totos Deo in munus offeramus, ut nos totos recipiamus; quandoquidem hoc est plane accipere, Deo donatum esse, et quasi rem sacram salutem nostram operari.

ΜΑ'. Ἐπὶ πᾶσι, καὶ πρὸ πάντων, φύλασσέ μοι τὴν καλὴν παρακαταθήκην, ᾗ ζῶ (32) καὶ πολιτεύομαι, ἣν καὶ συνέκδημον λάβοιμι, μεθ' ἧς καὶ ἀλγεινὰ πάντα φέρω, καὶ τερπνὸν ἅπαν (33) διαπτύω, τὴν εἰς Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα ὁμολογίαν. Ταύτην πιστεύω σοι σήμερον· ταύτῃ καὶ συμβαπτίσω καὶ συνανάξω (34) σε. Ταύτην δίδωμι παντὸς τοῦ βίου κοινωνὸν καὶ προστάτιν (35), τὴν μίαν θεότητά τε καὶ δύναμιν ἐν τοῖς τρισὶν εὑρισκομένην ἑνικῶς, καὶ τὰ τρία συλλαμβάνουσαν μεριστῶς· οὔτε ἀνώμαλον οὐσίαις ἢ φύσεσιν, οὔτε αὐξομένην (36), ἢ μειουμένην ὑπερβολαῖς καὶ ὑφέσεσι, πάντοθεν ἴσην, τὴν αὐτὴν πάντοθεν, ὡς ἐν οὐρανοῦ κάλλος καὶ μέγεθος· τριῶν ἀπείρων ἄπειρον συμφυΐαν, Θεὸν ἕκαστον καθ' ἑαυτὸ θεωρούμενον, ὡς Πατέρα καὶ Υἱὸν, ὡς Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα (37), φυλασσομένης ἑκάστῳ τῆς ἰδιότητος. Θεὸν τὰ τρία σὺν ἀλλήλοις νοούμενα, ἐκεῖνο διὰ τὴν ὁμοουσιότητα, τοῦτο διὰ τὴν μοναρχίαν. Οὐ φθάνω τὸ ἓν νοῆσαι, καὶ τοῖς τρισὶ περιλάμπομαι· οὐ φθάνω τὰ τρία διελεῖν, καὶ εἰς τὸ ἓν ἀναφέρομαι (38). Ὅταν ἕν τι τῶν τριῶν φαντασθῶ, τοῦτο νομίζω τὸ πᾶν, καὶ τὴν ὄψιν πεπλήρωμαι, καὶ τὸ πλεῖον διέφυγεν. Οὐχ ἔχω τὸ μέγεθος τούτου καταλαβεῖν, ἵνα δῶ τὸ πλεῖον τῷ λειπομένῳ. Ὅταν τὰ τρία συνέλω τῇ θεωρίᾳ, μίαν ὁρῶ λαμπάδα, οὐκ ἔχων διελεῖν ἢ μετρῆσαι τὸ φῶς ἑνιζόμενον.

XLI. Præter hæc omnia, imo ante hæc omnia, bonum depositum custodi [22], cui vivo, et pro quo milito, et quod utinam mecum ex hac vita discedentem comitetur, cum quo et omnes vitæ molestias perfero, et jucunditates omnes contemno ac pro nihilo duco; fidem, in quam, et confessionem in Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum. Hanc tibi hodierno die committo; B cum hac te, et lustricis aquis immergam, et in altum extraham. Hanc tibi do totius vitæ sociam, et patronam, unam deitatem et potentiam, quæ in tribus conjunctim invenitur, et tria divisim comprehendit, nec substantiis aut naturis inæqualis est, nec præstantiis aut submissionibus augetur vel minuitur, sed undequaque æqualis est, undequaque eadem, non secus ac una cœli pulchritudo et magnitudo: trium infinitorum infinitam conjunctionem, Deum unumquemque, si separatim consideretur, ut Patrem sic Filium, ut Filium sic et Spiritum sanctum, servata sua cuique proprietate: Deum rursus tria hæc, si simul cogitentur; illud, propter C eamdem essentiam: hoc, propter unum principatum. Vix unum animo concepi, cum statim tribus circumfulgeo. Vix tria distinguere incipio, cum ad unum reducor. Si unum quodpiam trium appareat, id totum mihi esse videtur, atque implentur oculi, majorque etiam pars oculorum aciem fugit. Hujus magnitudinem comprehendere nequeo, ut ei, quod reliquum est, plus tribuam. Quod si rursus tria hæc animi consideratione contraxero, unum splendorem cerno, utpote qui lumen unitum distinguere aut dimetiri nequeam.

ΜΒ'. Φοβῇ σὺ γέννησιν, ἵνα μή τι πάθῃ Θεὸς, ὁ μὴ πάσχων; Ἐγὼ φοβοῦμαι τὴν κτίσιν, ἵνα μὴ Θεὸν ἀπολέσω διὰ τῆς ὕβρεως, καὶ τῆς ἀδίκου (39) κατατομῆς, ἢ τὸν Υἱὸν τέμνων ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, ἢ ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ τὴν οὐσίαν τοῦ Πνεύματος. Τὸ γὰρ παράδοξον, ὅτι μὴ κτίσις ἐπάγεται μόνον Θεῷ παρὰ τοῖς κακῶς θεότητα ταλαντεύουσιν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ πάλιν ἡ κτίσις εἰς ἑαυτὴν τέμνε-

XLII. Num tu generationem metuis, ne quid patiatur Deus, qui ab omni perpessione alienus est? Ego contra creationem metuo, ne per contumeliam D et iniquam **725** sectionem Deus mihi pereat, si vel Filium a Patre, vel Spiritus essentiam a Filio distraxero. Nam, quod mirum et absurdum est, non modo creatura Deo ab iis inducitur, qui deitatem malo trutinant, verum ipsa quoque creatura in

[22] II Tim. I, 14.

(29) Ἀφαίρεμα. Schol. Ἀνάθημα, δῶρον, ξένιον, « munus, » seu « donum, quod Deo vel hospiti datur. »

(30) Ποιώμεθα. Bas., ποιησώμεθα.

(31) Ἱερουργῆσαι τὴν ἡμῶν αὐτῶν σωτηρίαν, « quasi rem sacram salutem nostram operari. » Paulus, Rom. xv, 16, habet ἱερουργοῦντα τὸ Εὐαγγέλιον, « sanctificans Evangelium; » id est, « quasi rem sacram Evangelium pertractans. » Billius: « eique salutem suam velut sacrificium quoddam obtulisse. »

(32) Ἧ ζῶ, etc. Billius: « cui vivo et munere meo fungor. »

(33) Ἅπαν. Deest in nonnullis. In aliis, πᾶν.

(34) Συνανάξω. Sic tres Regg., plures Colb., Coisl. 2, etc. Prave in ed. Par., συναύξω.

(35) Προστάτιν. Or. 1, προστάτην.

(36) Οὔτε αὐξομένην. Plures Regg. et Colb., οὔτε δὲ αὐξανομένην.

(37) Τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Quinque Regg., τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

(38) Εἰς τὸ ἓν ἀναφέρομαι. Bill. « ad unum statim sublimis feror. » Hanc interpretationem respuendam putamus, quia supponit « unum » in Deo esse « trino » sublimius.

(39) Καὶ τῆς ἀδίκου. Sic sex Regg., etc. Deest τῆς in ed.

seipsam iterum secatur. Quemadmodum enim humiles et abjecti homines Filium a Patre sejungunt, atque inferiori loco ponunt; sic Spiritum rursus a Filio separant, inferioremque faciunt: ita ut, per novam hanc theologiam, et Deo, et creaturæ, contumelia infertur. Nihil, o viri, in Trinitate servum est, nec creatum, nec adventitium, ut ex cujusdam docti viri sermone accepi. *Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem*, inquit divinus Apostolus [33]. Si adhuc creatum aliquid adorarem, aut in rei creatæ nomine baptizarer, divinitatem minime consequerer, nec primam procreationem in melius immutarem. Quid ad eos dicam, qui Astartem adorant, aut Chamos, Sidoniorum idolum, aut sideris formam, Dei quidem paulo majoris, apud idololatras illos, sed tamen facti atque creati, cum ipse, aut hos duos, in quorum nomine baptizatus sum, non adorem, aut conservos adorem? Conservi enim utique erunt, utcunque nobis aliquantulum honore præstent; quandoquidem inter conservos quoque discrimen et præstantia reperitur.

XLIII. Cupio Patrem majorem dicere, ex quo id æquales habent, quod æquales sunt, et quod sunt. Hoc enim ab omnibus mihi concedetur. Verum, principium vereor, ne minorum principium illud faciam, ac per hujusmodi prælationem contumelia afficiam. Neque enim Patri gloria est, eorum, quæ ex ipso sunt, depressio. Ac præterea inexplebilem tuam aviditatem suspectam habeo, ne, arrepta hac voce, *major*, naturam seces, atque hac voce ad omnia abutaris. Non enim hæc dictio, *major*, ad naturam, sed ad causam referenda est. Neque enim quidquam eorum, quæ eamdem substantiam habent, substantia majus aut minus est. Cupio Filium, ut Filium, Spiritui anteferre; sed mihi hoc non permittit baptismus, per Spiritum sanctum me perficiens. At enim vereris, ne tibi Tritheiæ crimen impingatur? Habe, tu tibi hoc bonum, hanc, **726** inquam, in tribus conjunctionem; certamen ad me transmitte. Sine me navis exstructorem esse, tu nave utere. Quod si alius est navis exstructor, domus architectum me accipe; tu animo habita, etsi nihil laboris exantlasti. Non minus prospere navigabis, aut domum habitabis, quam ego, qui hæc fabricatus sum, quamvis in iis nihil elaboraveris. En quo animi candore tecum ago! En Spiritus benignitatem! Meum sit bellum: tua sit palma. Ego telis feriar: tu tranquillus et pacatus sede, propugna-

[33] Galat. I, 10.

A ται. Ὥσπερ τοῦ Πατρὸς ὑποστέλλεται ὁ Υἱὸς (40) τοῖς ταπεινοῖς καὶ κάτω κειμένοις. οὕτως ὑποστελλομένης πάλιν καὶ ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ τῆς ἀξίας τοῦ Πνεύματος· ὡς ἂν καὶ Θεὸς, καὶ κτίσις ὑβρίζηται τῇ καινῇ (41) ταύτῃ θεολογίᾳ. Οὐδὲν τῆς Τριάδος, ὦ οὗτοι, δοῦλον, οὐδὲ (42) κτιστὸν, οὐδὲ ἐπείσακτον, ἤκουσα (43) τῶν σοφῶν τινος λέγοντος. *Εἰ ἔτι* (44) *ἀνθρώποις ἤρεσκον, Χριστοῦ δοῦλος οὐκ ἂν ἤμην*, φησὶν ὁ θεῖος ἀπόστολος. Εἰ ἔτι κτίσματι προσεκύνουν, ἢ εἰς κτίσμα ἐβαπτιζόμην, οὐκ ἂν ἐθεούμην, οὐδὲ τὴν πρώτην μετεποιούμην γέννησιν. Τί φήσω πρὸς τοὺς τὴν Ἀστάρτην προσκυνοῦντας, ἢ τὸ Χαμὼς βδέλυγμα Σιδωνίων, ἢ τοῦ ἄστρου τὸν τύπον, τοῦ μικρὸν ὑπὲρ ταῦτα Θεοῦ τοῖς εἰδωλολάτραις, πλὴν κτίσματος καὶ ποιήματος· αὐτὸς, ἢ μὴ B προσκυνῶν τὰ δύο, εἰς ἃ συμβεβάπτισμαι, ἢ προσκυνῶν τὰ ὁμόδουλα (45); Ὁμόδουλα γάρ, καὶ εἰ μικρὸν τιμιώτερα· ἐπεὶ καὶ ἐν ὁμοδούλοις ἐστί τις διαφορὰ καὶ προτίμησις.

ΜΓ'. Θέλω τὸν Πατέρα μείζω (46) εἰπεῖν, ἐξ οὗ καὶ τὸ ἴσοις (47) εἶναι, τοῖς ἴσοις ἐστὶ, καὶ τὸ εἶναι. Τοῦτο γὰρ παρὰ πάντων δοθήσεται. Καὶ δέδοικα τὴν ἀρχὴν, μὴ ἐλαττόνων ἀρχὴν ποιήσω, καὶ καθυβρίσω διὰ τῆς προτιμήσεως· οὐ γὰρ δόξα τῷ ἐξ οὗ ἡ τῶν ἐξ αὐτοῦ ταπείνωσις. Πρὸς δὲ καὶ ὑφορῶμαι τὴν σὴν ἀπληστίαν (48), μὴ τὸ *μεῖζον* λαβὼν διχοτομήσῃς τὴν φύσιν, κατὰ πάντα τῷ μείζονι χρώμενος. Οὐ γὰρ C κατὰ τὴν φύσιν τὸ *μεῖζον*, τὴν αἰτίαν δέ. Οὐδὲν γὰρ τῶν ὁμοουσίων τῇ οὐσίᾳ μεῖζον ἢ ἔλαττον. Θέλω τὸν Υἱὸν προτιμῆσαι τοῦ Πνεύματος, ὡς Υἱόν· καὶ οὐ συγχωρεῖ (49) τὸ βάπτισμα τελειοῦν με διὰ τοῦ Πνεύματος. Ἀλλὰ δέδοικας, μὴ τριθεΐαν ὀνειδισθῇς; Ἔχε σὺ τὸ ἀγαθὸν, τὴν ἐν τοῖς τρισὶν ἕνωσιν· ἐμοὶ τὴν μάχην παράπεμψον. Ἐασόν με ναυπηγὸν εἶναι, σὺ χρῶ τῇ νηΐ. Καὶ εἰ ναυπηγός ἐστιν ἕτερος, ἐμὲ λάβε τῆς οἰκίας ἀρχιτέκτονα· σὺ ταύτην οἴκει μετὰ (50) ἀσφαλείας, καὶ εἰ μηδὲν ἐμόχθησας. Οὐχ ἧττον εὐπλοήσεις, ἢ οἰκήσεις τὴν οἰκίαν, ἐμοῦ τοῦ ταῦτα κατασκευάσαντος, εἰ καὶ μηδὲν περὶ ταῦτα πεφιλοπόνηκας. Ὁρᾷς τὴν εὐγνωμοσύνην ὅση; ὁρᾷς τοῦ (51) Πνεύματος τὴν χρηστότητα; Ἐμὸς ὁ πόλεμος, ἔστω σὸν τὸ ἐκνίκημα. Ἐγὼ βαλλοίμην, σὺ δὲ D εἰρήνευε, τῷ προπολεμοῦντι συνευχόμενος· χεῖρα δίδου (52) διὰ τῆς πίστεως. Ἔχω τρεῖς λίθους οἷς σφενδονήσω τὸν ἀλλόφυλον. Ἔχω τρεῖς ἐμπνεύσεις, κατὰ τοῦ υἱοῦ τῆς Σαραφθίας, αἷς ζωοποιήσω νε-

(40) *Ὁ Υἱός*. Sic quinque Regg., etc. Deest ὁ in ed.

(41) *Καινῇ*. Coisl. 1 et Jes., κενῇ, « inani, vana. »

(42) *Οὐδέ*. Plurimi codd., οὔτε.

(43) *Ἤκουσα*, etc. Reg. ph, ἤκουσας, « accepisti, audivisti. » Schol. Τὸν Θαυματουργὸν Γρηγόριον ἐν Ἀποκαλύψει· « Gregorium Thaumaturgum in Apocalypsi. » Id confirmatur a Basilio Scholiasta, qui ait: Οὗτος γὰρ ἐν Ἀποκαλύψει ταῦτά φησι· « Ipse enim hæc dicit in Apocalypsi. »

(44) *Εἰ ἔτι*. Sic codd. Prave in ed., εἴ τι.

(45) *Ὁμόδουλα*. Sic plures codd. In ed., δοῦλα.

(46) *Μείζω*. Or. 1 et alii, μείζονα. Nonnulli addunt, τοῦ Υἱοῦ, « Filio majorem. »

(47) *Ἴσοις*. Reg. ph, ἴσον.

(48) *Ἀπληστίαν*. Reg. bm, ἀπληστείαν.

(49) *Συγχωρεῖ*. Regg. bm, ph et alii addunt, μοι. Or. 1, ἐγχωρεῖ μοι.

(50) *Μετά*. Or. 1 addit, τῆς.

(51) *Τοῦ*. Deest in Bas. et Hervag.

(52) *Δίδου*. Bas., διδούς.

νεκρωμένους. Ἔχω τρεῖς (53) ἐπικλύσεις κατὰ τῶν σχιδάκων, αἷς καθιερώσω τὴν θυσίαν, ὕδατι πῦρ ἐγείρων, τὸ παραδοξότατον· καὶ τοὺς προφήτας καταβαλῶ τῆς αἰσχύνης (54), μυστηρίου δυνάμει χρώμενος.

A torem tuum precibus juvans; manum per fidem porrige. Tres lapides habeo [24], quibus Philistæum funda petam et percutiam. Tres adversus Sarephthanæ filium insufflationes habeo [25], quibus homines morte sublatos ad vitam revocem. Tres adversus assulas proluviones habeo [26], quibus victimam consecrabo, aqua scilicet ignem excitans, quod quidem maxime mirandum est; atque ignominiosos prophetas mysterii viribus prosternam.

ΜΔ'. Τί μοι δεῖ μακροτέρων λόγων; Διδασκαλίας γὰρ ὁ καιρὸς (55), οὐκ ἀντιλογίας. *Μαρτύρομαι ἐνώπιον τοῦ* (56) *Θεοῦ καὶ τῶν ἐκλεκτῶν ἀγγέλων*, μετὰ ταύτης βαπτισθήσῃ τῆς πίστεως. Εἰ μὲν ἄλλως ἐγγέγραψαι, ἢ ὡς ὁ ἐμὸς ἀπαιτεῖ λόγος, δεῦρο, καὶ μετεγγράφηθι. Ἐγὼ τούτων οὐκ ἀφυὴς καλλιγράφος, γράφων ἃ γέγραμμαι, καὶ διδάσκων ἃ καὶ μεμάθηκα, καὶ τετήρηκα ἐξ ἀρχῆς εἰς τήνδε τὴν πολιάν. B Ἐμὸς ὁ κίνδυνος, ἐμὸν καὶ τὸ γέρας, τοῦ τῆς σῆς ψυχῆς οἰκονόμου, καὶ τελειοῦντός σε διὰ τοῦ βαπτίσματος. Εἰ δὲ οὕτως ἔχεις, καὶ καλοῖς ἐνεσημάνθης τοῖς γράμμασι, φύλασσέ μοι τὰ γεγραμμένα, ἐν καιροῖς τρεπτοῖς ἄτρεπτος μένων περὶ ἀτρέπτου πράγματος. Μίμησαι τὸν Πιλᾶτον ἐπὶ τὸ κρεῖττον, κακῶς γράφοντα, καλῶς γεγραμμένος (57). Εἰπὲ τοῖς μεταπείθουσί σε· *Ὃ γέγραφα, γέγραφα.* Καὶ γὰρ ἂν αἰσχυνοίμην, εἰ, τοῦ κακοῦ μένοντος ἀκλινοῦς, τὸ καλὸν ῥᾷστα μετακλίνοιτο (58)· δέον εὐμετακινήτους μὲν εἶναι πρὸς τὸ κρεῖττον ἀπὸ τοῦ χείρονος, ἀκινήτους δὲ πρὸς τὸ χεῖρον ἀπὸ τοῦ βελτίονος. Εἰ οὕτως βαπτίζῃ, καὶ κατὰ ταύτην τὴν μαθητείαν, *Ἰδοὺ τὰ χείλη μου οὐ μὴ κωλύσω*, ἰδοὺ κίχρημι τὰς χεῖρας τῷ Πνεύματι. Ταχύνωμεν τὴν σωτηρίαν, C ἀναστῶμεν ἐπὶ τὸ βάπτισμα· σφύζει τὸ Πνεῦμα, πρόθυμος ὁ τελειωτής, τὸ δῶρον ἕτοιμον. Εἰ δὲ σκάζεις ἔτι, καὶ μὴ καταδέχῃ τὸ τέλειον τῆς θεότητος, ζήτει σὸν βαπτιστήν, ἢ καταβαπτιστήν. Ἐμοὶ δὲ οὐ σχολὴ τέμνειν θεότητα, καὶ νεκρόν σε ποιεῖν ἐν καιρῷ τῆς ἀναγεννήσεως· ἵνα μήτε τὸ χάρισμα ἔχῃς, μήτε τὴν ἐλπίδα τῆς χάριτος, ἐν ὀλίγῳ ναυαγήσας τὴν σωτηρίαν. Ὡς ὅ τι ἂν ὑφέλῃς τῶν τριῶν τῆς θεότητος, τὸ πᾶν ἔσῃ καθῃρηκώς, καὶ σεαυτῷ τὴν τελείωσιν (59).

XLIV. Quid longiori oratione opus est? Doctrinæ enim hoc tempus est, non altercationis et disputationis. *Testificor coram Deo et electis angelis*, quod cum hac fide baptizaberis. Si alio modo inscriptus es, quam mea doctrina exposcit, veni ac transcribere. Ego horum non inscitus atque ineptus sum scriptor, scribens ea quæ mihi inscripta sunt, et docens quæ didici, atque a prima ætate ad hanc usque canitiem servavi. Meum sit periculum, meum quoque præmium, qui animæ tuæ sum dispensator, ac per baptismum te perficio. Sin autem ita te habes, ac pulchris litteris notatus atque inustus es, quæ scripta sunt serva, in obnoxiis mutationi temporibus circa rem minime mutabilem immutabilis manens. Tu, qui recte conscriptus es, Pilatum, qui male scripserat, in meliorem partem imitare. Dic iis, qui te a sententia deducere student: *Quod scripsi, scripsi* [27]. Puderet enim me profecto, si, cum malum stabile ac firmum maneat, bonum contra facile in deterius flecteretur; cum nos ita comparatos esse vitæ ratione oporteat, ut a vitio quidem ad virtutem facili motu impellamur, a virtute autem ad vitium nullo modo incitemur. Si cum hac sententia et doctrina ad baptismum accedis, *ecce labia mea non prohibebo* [28], ecce manus meas Spiritui commodo. Salutem acceleremus, **727** ad baptismum exsurgamus; exsilit Spiritus, præsto est initiator, in promptu est baptismus. Sin vero adhuc claudicas, nec Deitatis perfectionem suscipis, quære qui te tingat, vel in malam rem tingat. Mihi enim non vacat Deitatem secare, atque in regenerationis tempore tibi mortem inferre; ut sic nec gratiam habeas, nec gratiæ spem, salute nimirum brevi tempore naufragio amissa. Si cui enim ex his tribus divinitatem detraxeris, totum everteris, tibique ipsi perfectionem ademeris.

ΜΕ'. Ἀλλ' οὔπω τύπος οὐδεὶς ἐν τῇ σῇ ψυχῇ, οὔτε D χείρονος (60) γράμματος, οὐδὲ βελτίονος· σήμερον δέ σε γραφῆναι δεήσει, καὶ παρ' ἡμῶν (61) τυπωθῆναι πρὸς τελειότητα; Εἴσω τῆς νεφέλης χωρήσωμεν· δός μοι τὰς πλάκας τῆς σῆς καρδίας· γίνομαί σοι Μωσῆς, εἰ καὶ τολμηρὸν εἰπεῖν· ἐγγράφω δακτύλῳ Θεοῦ νέαν δεκάλογον· ἐννοάσω σύντομον σωτηρίαν.

XLV. At nondum ulla in animo tuo, vel melior, vel deterior littera impressa est; verum hodierno die inscribi te oportet, atque a nobis ad perfectionem informari? Nubem ingrediamur; da mihi pectoris tui tabulas; Moyses tibi ero, etsi hoc insolentius a me dictum videri queat; Dei digito novum Decalogum inscribam; compendiosam salutis

[24] I Reg. xvii, 40. [25] III Reg. xvii, 21. [26] III Reg. xviii, 34. [27] Joan. xix, 22. [28] Psal. xxxix, 10.

(53) *Ἔχω τρεῖς*, etc. « Adversus assulas habeo tres proluviones; » hoc est, ut exponit Nicetas, « tres baptismi demersiones. » Billius: « Tres adversus ligna proluviones habeo. »

(54) *Τοὺς προφήτας... αἰσχύνης*. « Prophetas confusionis. » Nobilius et Vulgata: « Prophetas Baal. »

(55) *Ὁ καιρός*. Reg. d, ὁ παρὼν καιρός, « præsens tempus. »

(56) *Τοῦ*. Deest in Regg. bm, ph, etc.

(57) *Καλῶς γεγραμμένος*. « Recte conscriptus. » Hinc sane colligendum videtur, aut fidei formulam ex integro conscriptam, aut sane a baptizandis esse subsignatam.

(58) *Μετακλίνοιτο*. Bas., κλίνοιτο.

(59) *Ὡς ὅ... τὴν τελείωσιν*. Hæc et interjecta desunt in Reg. bm.

(60) *Οὔτε χείρονος*. Sic quatuor Regg. et Or. 1. In ed., οὐ χείρονος.

(61) *Καὶ παρ' ἡμῶν*. Sic sex Regg., plures Colb., Or. 1, Par., etc. Deest καὶ in ed.

doctrinam insculpam. Quod si qua bellua hæretica, et a ratione aversa sit, inferiori loco maneat; aut periculum erit, ne veritatis doctrina tanquam lapidibus obruatur. Baptizabo te, docens, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Nomen porro unum tribus commune, Deitas. Intelliges, tum ex ipsa rerum specie, tum ex verbis ipsis, te omnem impietatem rejicere, et cum tota Deitate conjungi. Crede, mundum universum, tam qui oculis cernitur, quam qui oculorum obtutum fugit, a Deo ex nihilo creatum esse, et Creatoris providentia gubernari, foreque aliquando, ut in præstantiorem statum immutetur. Crede, nullam mali essentiam esse, nec regnum, aut principii expers, aut a se ipso subsistens, aut a Deo creatum, sed nostrum opus hoc esse, et Pravi illius, malum ex incuria et socordia ad nos irrepsisse, non autem a Creatore. Crede, Dei Filium, Verbum illud omnibus sæculis antiquius, atque citra ullum temporis principium, et incorporeo modo a Patre genitum, hunc, inquam, Dei Filium, extremis diebus, hominis quoque filium tua causa factum esse, arcano modo, ac sine ulla spurcitie ex Virgine Maria progressum (nihil enim spurcum, ubi **728** Deus est, et cujus beneficio et opera salus paratur); totum hominem, eumdem et Deum, pro toto homine læso ut, tota peccati condemnatione rescissa, tibi toti salutem afferat; impatibilem divinitate, patibilem assumptæ humanitatis ratione; tantum hominem propter te effectum, quantum tu propter illum Deus efficeris; hunc propter iniquitates nostras ad mortem ductum, in crucem sublatum, et sepultura affectum fuisse (hactenus scilicet, ut mortem gustaret), tertio demum die ad vitam rediisse, atque in cœlos ascendisse, ut te humi jacentem secum ducat; ac denique gloriosum et illustrem rediturum, ut de vivis ac mortuis judicium ferat; non jam illum quidem carneum, nec corpore tamen vacantem, sed augustius diviniusque corpus habentem; qualeque ipse solus novit ut, et ab his qui eum pupugerunt [39], videatur, et Deus, omnis molis et crassitiei expers, maneat. Crede præterea resurrectionem, judicium, mercedem ad justam Dei lancem exigendam. Hanc porro iis, qui animo et mente purgati fuerint, lucem esse, hoc est, Deum, sese cuique, pro purita-

A Εἰ δέ τι θηρίον αἱρετικὸν καὶ ἀλόγιστον, κάτω μεινάτω (62)· ἢ κινδυνεύσει λιθοβολούμενον τῷ λόγῳ τῆς ἀληθείας. Βαπτίσω σε μαθητεύων, εἰς ὄνομα Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. Ὄνομα δὲ κοινὸν τῶν τριῶν ἓν (63), ἡ θεότης. Γνώσῃ καὶ τοῖς σχήμασι (64) καὶ τοῖς ῥήμασιν, ὡς ὅλην ἀποπέμπῃ τὴν ἀθεΐαν, οὕτως ὅλῃ θεότητι συντασσόμενος. Πίστευε, τὸν σύμπαντα κόσμον, ὅσος τε ὁρατὸς, καὶ ὅσος ἀόρατος, ἐξ οὐκ ὄντων παρὰ Θεοῦ γενόμενον, καὶ προνοίᾳ τοῦ ποιήσαντος διοικούμενον, δέξασθαι (65) τὴν εἰς τὸ κρεῖττον μεταβολήν. Πίστευε, μὴ οὐσίαν εἶναί (66) τινα τοῦ κακοῦ, μήτε βασιλείαν, ἢ ἄναρχον, ἢ παρ' ἑαυτῆς ὑποστᾶσαν, ἢ παρὰ τοῦ Θεοῦ γενομένην, ἀλλ' ἡμέτερον ἔργον εἶναι τοῦτο καὶ τοῦ πονηροῦ, ἐκ τῆς ἀπροσεξίας ἐπεισελθὸν ἡμῖν, ἀλλ' B οὐχὶ τοῦ κτίσαντος. Πίστευε, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν προαιώνιον Λόγον, τὸν γεννηθέντα ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀχρόνως καὶ ἀσωμάτως, τοῦτον ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν, γεγενῆσθαι (67) διὰ σὲ καὶ Υἱὸν ἀνθρώπου, ἐκ τῆς Παρθένου προελθόντα Μαρίας, ἀῤῥήτως καὶ ἀρυπάρως (οὐδὲν γὰρ ῥυπαρὸν οὗ Θεὸς, καὶ δι' οὗ σωτηρία [68]), ὅλον ἄνθρωπον, τὸν αὐτὸν καὶ Θεὸν, ὑπὲρ ὅλου τοῦ πεπονθότος, ἵνα ὅλῳ σοι τὴν σωτηρίαν χαρίσηται, ὅλον τὸ κατάκριμα λύσας τῆς ἁμαρτίας· ἀπαθῆ θεότητι, παθητὸν τῷ (69) προσλήμματι· τοσοῦτον ἄνθρωπον διὰ σὲ, ὅσον σὺ γίνῃ δι' ἐκεῖνον Θεός· τοῦτον ὑπὲρ τῶν ἀνομιῶν ἦχθαι εἰς θάνατον, σταυρωθέντα τε (70) καὶ ταφέντα, ὅσον θανάτου γεύσασθαι, καὶ ἀναστάντα τριήμερον, ἀνεληλυθέναι εἰς τοὺς οὐρανοὺς, ἵνα σε συναγάγῃ κάτω κείμενον· C ἥξειν τε (71) πάλιν μετὰ τῆς ἐνδόξου αὐτοῦ παρουσίας, κρίνοντα ζῶντας καὶ νεκρούς· οὐκ ἔτι μὲν σάρκα, οὐκ ἀσώματον δὲ, οἷς αὐτὸς οἶδε λόγοις, θεοειδεστέρου σώματος, ἵνα καὶ ὀφθῇ ὑπὸ τῶν ἐκκεντησάντων, καὶ μείνῃ Θεὸς ἔξω παχύτητος. Δέχου πρὸς τούτοις ἀνάστασιν, κρίσιν, ἀνταπόδοσιν τοῖς δικαίοις τοῦ Θεοῦ σταθμοῖς. Ταύτην δὲ εἶναι φῶς τοῖς κεκαθαρμένοις τὴν διάνοιαν, τουτέστι Θεὸν ὁρώμενόν τε καὶ γινωσκόμενον, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς καθαρότητος, ὃ δὴ καὶ βασιλείαν οὐρανῶν ὀνομάζομεν· σκότος δὲ τοῖς τυφλώττουσι τὸ ἡγεμονικὸν, τουτέστιν ἀλλοτρίωσιν Θεοῦ κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς ἐντεῦθεν ἀμβλυωπίας. Δέκατον (72), ἐργάζου τὸ ἀγαθὸν ἐπὶ τούτῳ τῷ θεμελίῳ τῶν δογμάτων· ἐπειδὴ, *Πίστις* D *χωρὶς ἔργων νεκρὰ*, ὡς ἔργα δίχα πίστεως. Ἔχεις

[39] Apoc. I, 7.

(62) *Κάτω μεινάτω.* Reg. pn, καταμεινάτω.

(63) *Ὄνομα δὲ κοινὸν τῶν τριῶν ἕν.* Reg. Mazar., Ὄνομα τῶν τριῶν, ἡ θεότης.

(64) *Σχήμασι.* Duo codd., πράγμασι. Porro per vocem σχήμασι, Gregorius, ut opinor, significat ritum externum ac baptismi cæremonias, quas sic describit Nicetas : Γυμνούμενος, καὶ ἀποστρεφόμενος ἐπὶ δυσμὰς, καὶ ἄνω τὰς χεῖρας ἔχων, ἀρνήσεις τὸν Σατανᾶν· καὶ ὁμολογήσεις σὸν Θεὸν, στρεφόμενος πρὸς ἀνατολὰς, καὶ κάτω τὰς χεῖρας ἔχων· « Vestibus nudatus, corporeque ad occasum inversus, ac manus erectas habens, Satanam abjurabis; rursusque ad orientem te convertens, manusque depressas habens, Deum tuum confitebere. »

(65) *Δέξασθαι.* Billius legit, δέξεσθαι. Ita scripsit ad marg. Bas. ed. Placet hæc lectio Combefisio, quæ utique, licet codicum auctoritate destituta, melior videtur.

(66) *Οὐσίαν εἶναι.* Sic plerique codd. In ed., εἶναι ponitur post κακοῦ.

(67) *Γεγενῆσθαι.* Sic plures Regg. codd. Sic legunt Nicetas et Bill. In ed., γεγεννῆσθαι, « natum esse; » quæ lectio magis arridet Combefisio.

(68) *Σωτηρία.* Sic duo Coisl., etc. In Par. ed., σωτηρίαν.

(69) *Παθητὸν τῷ.* Sic tres Regg., Or. 1, Comb. Deest τῷ in ed.

(70) *Σταυρωθέντα τε.* Sic plures codd. Deest τε in ed

(71) *Ἥξειν τε.* Sic Regg. bm, ph, etc. In ed., ἥξειν δέ.

(72) *Δέκατον.* Sic codd. In Par. ed., δεκτόν.

A τοῦ μυστηρίου τα ἔκφορα, καὶ ταῖς τῶν πολλῶν ἀκοαῖς οὐκ ἀπόῤῥητα (73). Τὰ δὲ ἄλλα (74) εἴσω μαθήσῃ, τῆς Τριάδος χαριζομένης, ἃ καὶ κρύψεις παρὰ σεαυτῷ σφραγῖδι κρατούμενα.

tis ratione, spectandum cognoscendumque præbentem, id quod regnum quoque cœlorum appellamus; iis contra, qui animi cæcitate laborant, tenebras esse, hoc est, abalienationem atque aversionem a Deo, pro hebetudinis ac cæcutientiæ modo, qua quisque in hac vita affectus fuerit. Decimo ac postremo loco, super hoc dogmatum fundamento bona opera exstrue; quandoquidem *fides sine operibus mortua est* [30], quemadmodum et opera, si fides absit. Habes quæ de mysterio foras exportare, atque ad vulgi aures efferre licet. Cætera intus, Trinitate largiente, addisces, quæ etiam ipsa apud teipsum tegas, velut ea quæ sub sigillo tenentur.

MϚʹ. Πλὴν ἐκεῖνο εὐαγγελίζομαί σοι (75). Ἡ στάσις, ἣν *αὐτίκα* στήσῃ μετὰ τὸ βάπτισμα πρὸ τοῦ μεγάλου βήματος, τῆς ἐκεῖθεν (76) δόξης ἐστὶ προχάραγμα. Ἡ ψαλμῳδία, μεθ' ἧς δεχθήσῃ, τῆς ἐκεῖθεν ὑμνῳδίας προοίμιον. Αἱ λαμπάδες, ἅσπερ ἀνάψεις, τῆς ἐκεῖθεν φωταγωγίας μυστήριον, μεθ' ἧς B ἀπαντήσομεν (77) τῷ νυμφίῳ φαιδραὶ καὶ παρθένοι ψυχαὶ, φαιδραῖς ταῖς λαμπάσι τῆς πίστεως, μήτε καθεύδουσαι διὰ ῥᾳθυμίαν, ἵνα μὴ λάθῃ παρὼν ἀδοκήτως ὁ προσδοκώμενος, μήτε ἄτροφοι, καὶ ἀνέλαιοι, καὶ καλῶν ἔργων ἐπιδεεῖς, ἵνα μὴ τοῦ νυμφῶνος ἐκπέσωμεν. Ὁρῶ γὰρ τὸ πάθος, ὡς ἐλεεινόν. Ὁ μὲν παρέσται, ἀπαιτούσης τῆς κραυγῆς τὴν ἀπάντησιν· αἱ δὲ ἀπαντήσονται, ὅσαι φρόνιμοι, μετὰ λαμπροῦ τοῦ φωτὸς, καὶ δαψιλεστέρας τῆς τούτου τροφῆς· αἱ δὲ ταραχθήσονται ζητοῦσαι τὸ ἔλαιον οὐκ ἐν καιρῷ παρὰ τῶν ἐχόντων. Ὁ δὲ εἰσελεύσεται δρομαῖος· αἱ δὲ συνεισελεύσονται· αἱ δὲ ἀποκλεισθήσονται, τὸν τοῦ εἰσελθεῖν καιρὸν εἰς τὸ παρασκευάσασθαι δαπανήσασαι, καὶ πολλὰ μετακλαύσονται, ὀψὲ μαθοῦσαι τὴν ζημίαν τῆς ῥᾳθυμίας, ὅταν μηκέτι ὁ νυμφὼν C αὐταῖς εἰσιτητὸς ᾖ, καὶ πολλὰ δεομέναις, ὃν κακῶς ἑαυταῖς ἀπέκλεισαν (78)· ἄλλον τρόπον μιμησάμεναι τοὺς ὑστεροῦντας τοῦ γάμου, ὃν ὁ καλὸς πατὴρ ἑστιᾷ τῷ καλῷ νυμφίῳ, διὰ τὴν γυναῖκα τὴν νεόνυμφον, ἢ διὰ τὸν ἀγρὸν τὸν νεώνητον, ἢ τὸ ζεῦγος τῶν βοῶν, ἃ κακῶς ἐκτήσαντο, διὰ τῶν μικρῶν τὰ μείζονα ζημιούμενοι. Οὐδεὶς γὰρ ἐκεῖ τῶν ὑπεροπτικῶν καὶ ῥᾳθύμων, οὐδὲ τῶν ῥυπαρῶς (79), ἀλλ' οὐ νυμφικῶς ἐστολισμένων, κἂν ἐντεῦθεν ἑαυτὸν ἀξιώσῃ (80) τῆς ἐκεῖθεν λαμπροφορίας, καὶ λαθὼν ἑαυτὸν παρενείρῃ, κεναῖς ἐλπίσιν ἐξαπατώμενος. Εἶτα τί; ὅταν ἔνδον γενώμεθα, τότε οἶδεν ὁ νυμφίος ἃ διδάξει, καὶ ἃ συνέσται ταῖς συνεισελθούσαις ψυχαῖς. Συνέσται δὲ, ὡς οἶμαι, διδάσκων τὰ τελεώτερά τε καὶ καθαρώτερα· D ὧν καὶ ἡμεῖς μεταλάβοιμεν, οἵ τε διδάσκοντες ταῦτα καὶ οἱ μανθάνοντες, ἐν αὐτῷ Χριστῷ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος (81) εἰς τοὺς αἰῶνας (82). Ἀμήν.

XLVI. Cæterum illud ex me intelligas velim. Statio hæc, qua confestim a baptismo ante magnum sacrarium stabis, futuræ vitæ gloriam præsignat. Psalmorum cantus, cum quo accipieris, illius hymnodiæ præludium est. Lampades, quas accendes, illius luminum gestationis figuram gerunt, cum qua splendidæ et virgines animæ, splendidis fidei lampadibus, Christo sponso obviam prodibimus, nec per ignaviam et socordiam dormientes, ne, inscientibus nobis, is, cujus adventus exspectatur, inopinato adsit, nec alimento et oleo, **729** bonisque operibus carentes, ne a nuptiali thalamo excludamur. Prospicio enim animo tristem et miseram calamitatem. Aderit ille, cum clamor exortus, ut ei obviam procedatur, exiget: hæ quidem, quotquot prudentes sunt animæ, cum splendido lumine, et uberiori ejus alimonia ipsi occurrent; cæteræ autem in magna perturbatione erunt, oleum ab iis quibus suppetit, intempestive quærentes. Ille porro festinanter ingredietur: prudentes autem simul introibunt; fatuæ vero, quæ tempus illud, quo ingrediendum erit, in lampadum adornatione consumpserunt, ab ingressu arcebuntur, multumque et graviter ingemiscent, damnum negligentia sua desidiaque contractum sero intelligentes, cum jam ipsis, quamlibet obnixe petentibus atque obsecrantibus, nequaquam ultra ad nuptialem thalamum aditus patebit, quem sibi ipsis male præcluserunt [31]; alio quodam modo illos imitatæ, qui nuptiis, quas bonus ille pater bono sponso celebrat, interesse recusant, vel propter uxorem recens ductam, vel propter agrum nuper emptum, vel propter par boum [32], quæ male acquisierunt, per exiguarum leviumque rerum studium majoribus bonis sese multantes. Nec enim illic cuiquam superbo et arroganti homini locus est, nec segni et inerti, nec sordida nuptiisque indigna veste contecto, etiamsi in hac vita splendore illo dignum se censuerit, furtimque se aliis inseruerit, inani spe

[30] Jac. II, 20. [31] Matth. XXV, 1 sqq. [32] Luc. XIV, 18 sqq.

(73) Ἀπόῤῥητα. Sic codd. Prave in Par. ed., ἀπόῤῥηται.
(74) Τὰ δὲ ἄλλα. Deest δέ in pluribus Regg. et Or. 1. In nonnullis, τ' ἄλλα δέ.
(75) Σοι. Plures Regg., Orat. 1 et Combefis., σε.
(76) Ἐκεῖθεν. Quinque Regg., ἐκεῖσε.
(77) Ἀπαντήσομεν. Coisl. 1, ἀπαντήσοιμεν.
(78) Ἀπέκλεισαν. « Præcluserunt. » Sic Billius in prima ed., vel, si mavis, « excluserunt. » In secunda vero, « incluserunt. »
(79) Τῶν ῥυπαρῶς. Coisl. 1 et Or. 1, τῶν ῥυπαρῶν.
(80) Ἑαυτὸν ἀξιώσῃ, etc. Nicetas sic exponit: « Etsi vestem illam splendidam ac nuptialem sibi arrogaverit, ac seipsum cum ornate splendideque vestitis admiscuerit. » Supplevit, recte quidem, λαμπροφοροῦσι.
(81) Καὶ τὸ κράτος. Hæc desunt in tribus Regg. et Or. 1.
(82) Αἰῶνας. Reg. om addit, τῶν αἰώνων « sæculorum. »

animum lactans. Quid postea? Cum eo ingressi fuerimus, tum novit sponsus quæ docebit, et quo modo cum animabus iis, quæ ingredientem comitatæ fuerint, versabitur. Cum iis porro, ut quidem opinor, versabitur, excellentiora et puriora mysteria docens; quorum utinam ipsi quoque participes fiamus, tam qui hæc docemus, quam qui discitis, in ipso Christo Domino nostro, cui gloria et imperium in sæcula. Amen.

730 MONITUM IN ORATIONEM XLI.

I. Festum Pentecostes, et a Christo promissi Spiritus sancti adventum, in hac eximia oratione, quæ ab Augustino (83) et Eulogio Alexandrino (84) laudatur, pertractandum suscipit Gregorius. Primum (n. 1) Catholicos hortatur, ut, in festivitatum celebrationibus, alienos se præbeant a Judæorum et gentilium more; quorum alii ad «solam litteram,» seu, ad externam legis superficiem attendunt; alii vero «vitiosis deorum suorum affectionibus,» suam quoque festorum agendorum rationem accommodant Variis deinde exemplis ostendit (n. 2), quanto in honore fuerit apud veteres, ac præcipue apud Hebræos, «septenarius numerus,» ex quo festum Pentecostes nominis originem duxit. Hæc quidem, quamvis paucis pertractata, considerari tamen possunt velut prima orationis pars. In altera vero parte, novo præliandi genere utens, manus cum Macedonianis conserit, ipsisque Spiritus sancti divinitatem, præcipuas ejus in toto terrarum orbe operationes recensendo, invicte demonstrat. Eos enim, non vehementiori stylo, ut in theologicis orationibus vidimus, sed blande ac modeste compellat. «O viri, inquit (n. 7), spiritualiter ac fraterna charitate inter nos hanc controversiam transigamus. Vim divinitatis ac potentiam nobis date, et nos vicissim divinitatis vocem concedemus... Trinitatem unius Deitatis esse fateamini (n. 8), aut, si magis placet, unius naturæ.... Non enim victoriam ambimus, sed ut fratres, quorum disjunctione cruciamur, ad nos redeant, laboramus.» Tum illorum abstinentiam, hospitalitatem, modestiam, morum puritatem, aliaque id genus, ita effusiori animi affectu celebrat (n. 8), ut pro eorum salute «anathema quoque esse» vehementer exoptet. Denique, sublimiter et erudite pertractatis iis omnibus, quæ Spiritus sancti divinitatem firmare et stabilire possunt, auditores excitat, ut spirituali modo spirituale mysterium peragant.

II. Hanc orationem credimus cum Tillemontio (85) habitam fuisse die Pentecostes anni 381, ac proinde 16 Maii, cum Pascha hoc anno celebratum reperiamus 28 Martii. Eam autem, non Nazianzi, sed Constantinopoli pronuntiatam affirmat codex Colbertinus 4242, in quo sic legitur: Ἐῤῥέθη ἐν Κωνσταντινουπόλει. Idem asserunt scholiastæ vetustiores. Et certe, minime Nazianzi, ubi nulli erant hæretici, sed potius Constantinopoli, in qua per multos annos invaluerat hæreticorum furor, sperare poterat Gregorius noster, se Spiritus sancti divinitatis futurum martyrem. Nam fuse enumeratis variis prodigiis, quæ Spiritus sanctus in patriarchis et prophetis operatus fuerat, statim subjungit (n. 14): «Hic (Spiritus) me quoque hodierno die præfidentem et audacem præconem reddit. Si nihil propterea perpessurus sum, Deo sit gratia; si autem perpessurus, sit quoque Deo gratia: alterum, ut iis, qui nobis infesti sunt, parcat, et a peccato liberet; alterum, ut nos sanctificet, hoc nimirum evangelici ministerii præmium consecutos, ut cruentam mortem subeamus.» Quibus verbis, **731** Constantinopolim designari conjicimus. Quamvis autem «cruenta morte» non sit defunctus Gregorius, irrita tamen non omnino fuere ipsius vota. In se enim, ob libere prædicatam Filii ac Spiritus sancti divinitatem, hæreticorum præcipue odia excitavit; nec piissimi imperatoris Theodosii patrocinium eum ab invidiæ telis et ictibus defendere potuit. Imo eo crevit hæreticorum rabies, ut Gregorius, ni divino fuisset mirabiliter protectus clypeo, ipse, veræ doctrinæ victima, sicarii manu occubuisset. Hinc merito de illo dicendum, quod si martyrii palma non fuerit reipsa laureatus, animi tamen affectu, martyrii quoddam genus subierit, quod forsan alteri non impar videri potest.

(83) Aug. *De dono pers.*, c. XIX, n. 49.
(84) Phot. c. CCXXVII, p. 772.
(85) T. IX, p. 463.

ORATIO XLI.

Ejusdem in Pentecosten.

A

I. De hoc festo pauca disseramus, ut spirituali modo festum diem agitemus. Aliud namque alii

ΛΟΓΟΣ ΜΑ'[a].

Τοῦ αὐτοῦ (86) *εἰς τὴν Πεντηκοστήν.*

Α'. Περὶ τῆς ἑορτῆς βραχέα φιλοσοφήσωμεν (87), ἵνα πνευματικῶς ἑορτάσωμεν. Ἄλλη μὲν γὰρ ἄλλῳ

[a] Alias XLIV; quæ antem 41 erat, nunc 1. — Habita Constantinopoli in festo Pentecostes anni 381.

(86) *Τοῦ αὐτοῦ*, etc. Sic plures Regg., plures Colb. et Par. Unus Reg. addit, καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, «et in Spiritum sanctum.» Alter codex habet: Τοῦ αὐτοῦ ὁμιλία εἰς τὴν Πεντηκοστήν. In ed. Εἰς τὴν ἁγίαν Πεντηκοστήν.

(87) *Φιλοσοφήσωμεν*. Nicet., φιλοσοφήσομεν.

πανήγυρις· τῷ δὲ θεραπευτῇ τοῦ Λόγου λόγος, καὶ A λόγων (88) ὁ τῷ καιρῷ προσφορώτατος. Καὶ οὐδὲν οὕτως εὐφραίνει καλὸν τῶν φιλοκάλων οὐδένα, ὡς τὸ πανηγυρίζειν πνευματικῶς τὸν φιλέορτον. Σκοπῶμεν δὲ οὕτως· Ἑορτάζει καὶ Ἰουδαῖος, ἀλλὰ κατὰ τὸ γράμμα· τὸν γὰρ σωματικὸν διώκων νόμον, εἰς τὸν πνευματικὸν νόμον οὐκ ἔφθασεν. Ἑορτάζει καὶ Ἕλλην, ἀλλὰ κατὰ τὸ σῶμα (89), καὶ τοὺς ἑαυτοῦ θεούς τε καὶ δαίμονας· ὧν οἱ μὲν εἰσι παθῶν δημιουργοὶ κατ' αὐτοὺς ἐκείνους, οἱ δὲ ἐκ παθῶν ἐτιμήθησαν. Διὰ τοῦτο ἐμπαθὲς αὐτῶν καὶ τὸ ἑορτάζειν· ἵν' ᾖ τιμὴ Θεοῦ τὸ ἁμαρτάνειν, πρὸς ὃν καταφεύγει τὸ πάθος, ὡς σεμνολόγημα. Ἑορτάζομεν (90) καὶ ἡμεῖς, ἀλλ' ὡς δοκεῖ τῷ Πνεύματι. Δοκεῖ δὲ, ἢ λέγοντάς τι τῶν δεόντων, ἢ πράττοντας. Καὶ τοῦτό ἐστι τὸ ἑορτάζειν B ἡμῶν, ψυχῇ τι θησαυρίσαι τῶν ἑστώτων καὶ κρατουμένων, ἀλλὰ μὴ τῶν ὑποχωρούντων καὶ λυομένων, καὶ μικρὰ σαινόντων τὴν αἴσθησιν, τὰ πλείω δὲ, λυμαινομένων τε καὶ βλαπτόντων, κατά γε τὸν ἐμὸν λόγον. Ἀρκετὸν γὰρ (91) τῷ σώματι ἡ κακία αὐτοῦ. Τί δὲ δεῖ τῇ φλογὶ πλείονος ὕλης, ἢ τῷ θηρίῳ δαψιλεστέρας τροφῆς, ἵνα μᾶλλον δυσκάθεκτον γένηται (92), καὶ τοῦ λογισμοῦ βιαιότερον;

festum est : Verbi autem cultori, sermo; et ex sermonibus, is, qui tempori maxime congruit. Nec ulla pulchritudo perinde pulchritudinis amantem oblectat, ut festorum amantem spiritualis celebrandorum festorum ratio. Sic autem consideremus : Festos dies Judæus etiam agit, verum juxta litteram; legem enim corpoream consectans, ad spiritualem legem non pervenit. Festos quoque dies gentilis agit, verum juxta corpus, deosque suos et dæmones; quorum alii vitiosarum affectionum effectores atque architecti sunt, quemadmodum ipsimet asserunt, alii ex vitiosis affectionibus honorem consecuti sunt. Quamobrem modus etiam ille, quo festa celebrant, cum vitiosis affectionibus conjunctus est; ut hoc ipsum quod peccant, in Dei honorem cedat, ad quem vitium, quasi res quædam honesta et prædicanda, confugit. Festos dies nos quoque agitamus, verum ut Spiritui gratum est. Gratum est porro, eam a nobis rationem iniri, ut eorum, quæ ad festum pertinent, vel aliquid dicamus vel agamus. Nec feriari nostrum quidquam est aliud, quam animæ aliquid eorum aggerere, quæ firma et stabilia sunt, ac tenentur, non ea autem quæ suffugiunt et dilabuntur, leviterque duntaxat sensum demulcent, magna vero ex parte, meo quidem judicio, et labefactant, et noxam inferunt. Sufficit enim corpori malitia sua [33]. Quid flammæ ampliore materia opus est, aut belluæ **732** copiosiori alimento, ut effrenatior, ac ratione violentior reddatur?

Β'. Διὰ ταῦτα μὲν οὖν ἑορταστέον πνευματικῶς. Ἀρχὴ δὲ τοῦ λόγου (ῥητέον γὰρ, καὶ εἰ μικρόν C τι παρεκβατικώτερος ἡμῖν ὁ λόγος, καὶ φιλοπονητέον τοῖς φιλολόγοις, ἵν' ὥσπερ ἥδυσμά τι τῇ πανηγύρει συγκαταμίξωμεν)· Τὴν ἑβδομάδα τιμῶσιν Ἑβραίων παῖδες, ἐκ τῆς Μωϋσέως νομοθεσίας, ὥσπερ οἱ Πυθαγορικοὶ (93) τὴν τετρακτὺν ὕστερον, ἣν δὴ (94) καὶ ὅρκον πεποίηνται· καὶ τὴν ὀγδοάδα καὶ τριακάδα, οἱ ἀπὸ Σίμωνος καὶ Μαρκίωνος, οἷς δὴ καὶ ἰσαρίθμους τινὰς Αἰῶνας ἐπονομάζουσι, καὶ τιμῶσιν. Οὐκ οἶδα μὲν οἵστισι λόγοις ἀναλογίας, ἢ κατὰ τίνα τοῦ ἀριθμοῦ τούτου δύναμιν, τιμῶσι δ' οὖν. Τὸ μὲν πρόδηλον, ὅτι ἐν ἓξ ἡμέραις ὁ Θεὸς τὴν ὕλην ὑποστήσας τε καὶ μορφώσας, καὶ διακοσμήσας παντοίοις εἴδεσι καὶ συγκρίμασι, καὶ τὸν νῦν ὁρώμενον τοῦτον κόσμον ποιήσας, τῇ ἑβδόμῃ κατέπαυσεν (95) ἀπὸ τῶν ἔργων, D ὡς δηλοῖ καὶ ἡ τοῦ Σαββάτου προσηγορία (96), *κατάπαυσιν* Ἑβραϊκῶς σημαίνουσα. Εἰ δέ τις καὶ ὑψηλότερος περὶ ταῦτα λόγος, ἄλλοι φιλοσοφείτωσαν. Ἡ τιμὴ δὲ αὐτοῖς, οὐκ ἐν ἡμέραις μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς ἐνιαυτοὺς φθάνουσα. Ἡ μὲν οὖν τῶν

II. Quocirca nobis spiritualiter feriandum est. Orationis porro exordium erit hujusmodi (liceat enim hinc auspicari, etiamsi ab instituto argumento hic sermo nonnihil digredi videatur, atque in studiosorum gratiam elaborare, ut velut condimentum quoddam hujus diei solemnitati admisceamus) : Septenarium numerum, ex legis Mosaicæ præscripto, Hebræi in honore habent, quemadmodum postea Pythagorei quaternarium, per quem etiam jurare consueverant; atque octonarium et tricenarium Simoniani ac Marcionitæ, quibus etiam et parem Æonum numerum assignant et colunt. Et quidem, qua proportionis ratione, aut propter quam hujus numeri vim ac potentiam, cum in pretio habeant, haud scio, sed tamen habent. Quanquam ea perspicua causa afferri potest, quod cum Deus sex dierum spatio materiam produxisset et informasset, atque omnis generis speciebus et commistionibus exornasset, mundumque hunc, quem nunc cernimus, condidisset [34], septimo die ab operibus conquievit [35], velut ipsum quoque Sabbati nomen indicat, *quietem* Hebræa lingua si-

[33] Matth. VI, 34. [34] Gen. I, 1 sqq. [35] Gen. II, 3.

(88) *Λόγων*. Savil., λόγος.

(89) *Κατὰ τὸ σῶμα*. Nicetas sic exponit : « Secundum corporeos animi motus, et voluptates, ac secundum obscenos affectus eorum, qui ab ipsis pro diis coluntur, a nobis autem pro dæmonibus habentur. »

(90) *Ἑορτάζομεν*. Reg. hm, ἑορτάζωμεν.

(91) *Γάρ*. Deest in Reg. ph.

(92) *Γένηται*. Coisl. 1 addit, τὸ κακόν, « malum. »

(93) *Οἱ Πυθαγορικοί*. Sic tres Regg., quatuor Colb., Or. 1, etc. Deest οἱ in ed.

(94) *Δή*. Deest in Reg. hm et Or. 1.

(95) *Κατέπαυσεν*. Regg. hm, ph, aliique plures, καταπαύει.

(96) *Ἡ τοῦ Σαββάτου προσηγορία*. « Ipsum Sabbati nomen. » In Hebræa lingua שבת significat « quievit, » ex quo derivatur vox Sabbatum, id est, « quies. »

gnificans. Quod si circa hæc sublimior quædam est ratio, alii eam explicent. Porro hic honor apud eos, non in diebus tantum est, sed ad annos quoque porrigitur. Ac dierum quidem honor, Sabbatum est [36]; hoc declarat, quod apud ipsos in perpetuo honore est; cui etiam fermenti sublatio atque submotio pari dierum numero respondet. Annorum autem honor, septenarius ille remissionis annus [37]. Nec vero in hebdomadis solum, sed etiam in hebdomadarum hebdomadis, in diebus juxta atque annis. Enimvero dierum hebdomades Pentecosten pariunt, sanctum diem apud illos nuncupatum : annorum autem septimanæ, Jubileum annum sicut ipsi nominant, æque, tum terræ remissionem, tum servorum manumissionem obtinentem, et prædiorum emptores possessione sua excedere cogentem [38]. Nam hæc natio, non modo frugum et primogenitorum, sed dierum etiam et annorum primitias Deo consecrat. Eo cultu venerabilis septenarius numerus, Pentecostes cultum una secum invexit. Septenarius enim in seipsum ductus, quinquagenarium gignit, uno die excepto, quem ex futuro sæculo assumpsimus, octavum eumdem et primum ; vel, ut rectius loquar, unum **733** et sempiternum. Illic enim præsens animarum nostrarum Sabbatismus desinat necesse est, ut detur pars, illis septem, et illis octo [39], quemadmodum jam nonnulli majorum nostrorum hunc Salomonis locum exposuerunt.

A ἡμερῶν, τὸ Σάββατον, τοῦτο δηλοῖ τὸ (97) συνεχῶς παρ' αὐτοῖς τιμώμενον, καθὸ καὶ ἡ τῆς ζύμης ἄρσις ἰσάριθμος· ἡ δὲ τῶν ἐτῶν, ὁ ἑβδοματικὸς ἐνιαυτὸς τῆς ἀφέσεως. Καὶ οὐχ ἐν ἑβδομάσι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν ἑβδομάσιν ἑβδομάδων, ὁμοίως ἔν τε ἡμέραις καὶ ἔτεσιν. Αἱ μὲν οὖν τῶν ἡμερῶν ἑβδομάδες γεννῶσι τὴν Πεντηκοστὴν, κλητὴν ἁγίαν παρ' αὐτοῖς ἡμέραν· αἱ δὲ τῶν ἐτῶν, τὸν Ἰωβυλαῖον (98) παρ' αὐτοῖς ὀνομαζόμενον, ὁμοίως γῆς τε ἄφεσιν ἔχοντα, καὶ δούλων ἐλευθερίαν, καὶ κτήσεων ὠνητῶν ἀναχώρησιν. Καθιεροῦσι γὰρ, οὐ γεννημάτων (99) μόνον, οὐδὲ προτοτόκων, ἀλλ' ἤδη καὶ ἡμερῶν καὶ ἐτῶν ἀπαρχὰς τῷ Θεῷ τοῦτο τὸ γένος. Οὕτως ὁ ἑπτὰ τιμώμενος ἀριθμὸς τὴν τιμὴν τῆς Πεντηκοστῆς συνεισήγαγεν. Ὁ γὰρ ἑπτὰ B ἐπὶ ἑαυτὸν συντιθέμενος, γεννᾷ τὸν πεντήκοντα, μιᾶς δεούσης ἡμέρας, ἣν ἐκ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος προσειλήφαμεν, ὀγδόην τε οὖσαν τὴν αὐτὴν καὶ πρώτην, μᾶλλον δὲ μίαν καὶ ἀκατάλυτον. Δεῖ γὰρ ἐκεῖσε καταλῆξαι τὸν ἐνταῦθα Σαββατισμὸν τῶν ψυχῶν, ὡς δοθῆναι μερίδα, τοῖς ἑπτὰ (1), καί γε τοῖς ὀκτὼ, καθὼς ἤδη τινὲς τῶν πρὸ ἡμῶν τὸ Σολομώντειον (2) ἐξειλήφασι.

III. Quanquam autem de septenarii honore multa sint nobis Scripturæ testimonia, pauca tamen e multis producere satis erit. Septem itaque pretiosi Spiritus nominantur. Isaias enim, ut opinor, Spiritus operationes, Spiritus appellare solet [40]. Eloquia item Domini, juxta Davidem, septuplum purgata sunt [41]. Ac justus a necessitatibus sexies liberatur [42], in septimo autem ne quidem percutitur. Peccatori autem, non septies tantum, sed septuagies etiam septies noxa remittitur [43]. Ac rursum ex adversa parte (nam improbitatis quoque pœna laudabilis est), de Cain quidem septies supplicium sumitur [44], hoc est, fraternæ cædis ab eo pœnæ repetuntur; de Lamech autem septuagies septies [45], quia, post legem et condemnationem, cædem perpetravit. Eodem pertinet, quod de pravis vicinis scriptum est, eos septuplum in sinum suum recipere [46]; quod etiam de septem columnis [47], quibus Sapientiæ domus nititur; quod de totidem oculis, quibus Zorobabelis lapis ornatur [48]. Quin etiam,

C Γ'. Τῆς δὲ τοῦ (3) ἑπτὰ τιμῆς, πολλὰ μὲν τὰ μαρτύρια, ὀλίγα δὲ ἐκ πολλῶν ἡμῖν ἀρκέσει. Ὡς ἑπτὰ (4) μὲν ὀνομαζόμενα τίμια Πνεύματα. Τὰς γὰρ ἐνεργείας, οἶμαι, τοῦ Πνεύματος, Πνεύματα φίλον τῷ Ἡσαΐᾳ καλεῖν. Κεκαθαρμένα δὲ τὰ λόγια τοῦ Κυρίου, κατὰ τὸν Δαβὶδ, ἑπταπλασίως. Καὶ ὁ μὲν δίκαιος, ἑξάκις μὲν (5) ἐξ ἀναγκῶν ἐξαιρούμενος, ἐν δὲ τῷ ἑβδόμῳ μηδὲ πλησσόμενος. Ὁ δὲ ἁμαρτωλὸς, οὐχ ἑπτάκις μόνον, ἀλλὰ καὶ ἑβδομηκοντάκις ἑπτὰ συγχωρούμενος. Καὶ μέντοι πάλιν ἐκ τῶν ἐναντίων (ἐπαινετὴ γὰρ καὶ [6] ἡ τῆς κακίας κόλασις), Κάϊν μὲν ἐκδικούμενος ἑπτάκις, τουτέστι δίκας εἰσπραττόμενος τῆς ἀδελφοκτονίας· ὁ δὲ Λάμεχ ἑβδομηκοντάκις ἑπτὰ, ὅτι φονεὺς ἦν μετὰ τὸν νόμον καὶ τὸ κατάκριμα. Οἱ D δὲ πονηροὶ γείτονες ἑπταπλασίονα εἰς τὸν κόλπον αὐτῶν (7) ἀπολαμβάνοντες· ἑπτὰ δὲ στύλοις ὁ τῆς Σοφίας οἶκος ὑπερειδόμενος· τοσούτοις δὲ ὀφθαλμοῖς ὁ τοῦ Ζοροβάβελ λίθος κοσμούμενος. Ἑπτάκις δὲ τῆς ἡμέρας ὁ Θεὸς αἰνούμενος. Καὶ μὴν

[36] Exod. XVI, 26. [37] Levit. XXV, 4. [38] ibid. 8 sqq. [39] Eccle. XI, 2. [40] Isa. XI, 2. [41] Psal. XI, 7. [42] Job V, 19. [43] Matth. XVIII, 21, 22. [44] Gen. IV, 15. [45] ibid. 24. [46] Psal. LXXVIII, 12. [47] Prov. IX, 1. [48] Zach. III, 9.

(97) *Τοῦτο δηλοῖ τό.* Tres Regg., nonnulli Colb., Or. 1, Comb. et Bas., τοῦτο δὴ τό. Sic etiam legerat Billius.

(98) *Ἰωβυλαῖον.* Quinque Regg., Ἰωβηλαῖον.

(99) *Γεννημάτων.* Plures Regg., γενημάτων.

(1) *Τοῖς ἑπτά*, etc. Hæc de Eccles. XI, 2, mutuata sunt a Gregorio; et a Patribus explanata, præsertim ab Ambrosio, lib. V *in Luc.*, c. VI.

(2) *Σολομώντειον.* Savil., Σολομοντίον.

(3) *Τῆς δὲ τοῦ.* Reg. bm et Pass., τῆς μὲν οὖν.

(4) *Ὡς ἑπτά*, etc. « Ut septem venerandi Spiritus, » etc. « Non quod, » inquit Nicetas, « septem sint Spiritus; unus enim est Spiritus sanctus; sed divinas omnes actiones quæ ipsi insunt, Spiritus, ut opinor, appellat propheta. »

(5) *Ἑξάκις μέν.* Deest μέν in Reg. ph et Savil. Alludit Gregorius ad hæc Jobi, V, 19, « In sex tribulationibus liberabit te, et in septima non tanget te malum. »

(6) *Γὰρ καί.* Sic quatuor Regg. et novem Colb. Deest καί in ed.

(7) *Αὐτῶν.* Deest in pluribus Regg. Alludit ad hæc psal. LXXVIII, 12 : « Redde vicinis nostris septuplum in sinu eorum. »

καὶ στεῖρα τίκτουσα ἑπτὰ (8), τὸν τέλειον ἀριθμὸν, ἡ τῆς ἀτελοῦς (9) ἐν τέκνοις ἀντίθετος.

Δ'. Εἰ δὲ δεῖ καὶ τὰς παλαιὰς ἱστορίας σκοπεῖν, ἐννοῶ μὲν τὸν ἕβδομον ἐν προγόνοις Ἐνὼχ, τῇ μεταθέσει τετιμημένον. Ἐννοῶ δὲ τὸν εἰκοστὸν πρῶτον Ἀβραὰμ, τῇ πατριαρχίᾳ δεδοξασμένον, μυστηρίου προσθήκῃ μείζονος. Τρισσουμένη γὰρ ἡ ἑβδομὰς (10) τὸν ἀριθμὸν τοῦτον ἐργάζεται. Τολμήσειε δ' ἄν τις τῶν πάντα νεανικῶν, καὶ ἐπὶ τὸν νέον Ἀδὰμ ἐλθεῖν, τὸν Θεόν μου καὶ Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, ἀπὸ τοῦ παλαιοῦ καὶ τοῦ ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν Ἀδὰμ, ἑβδομηκοστὸν ἕβδομον ἀριθμούμενον, κατὰ τὴν τοῦ Λουκᾶ γενεαλογίαν ἀναποδίζουσαν. Ἐννοῶ δὲ καὶ τὰς ἑπτὰ σάλπιγγας B Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, καὶ περιόδους τοσαύτας, καὶ ἡμέρας, καὶ ἱερέας, ἐξ ὧν τὰ Ἱεριχούντια τείχη κατασείεται. Ὡς δὲ καὶ τὴν ἑβδόμην ἀναστροφὴν (11), ὥσπερ δὲ μυστικὴν τὴν τρισσὴν ἐμφύσησιν (12) Ἡλίου τοῦ προφήτου, τῷ τῆς Σαραφθίας χήρας υἱῷ τὸ ζῆν ἐμπνεύσασαν (13), καὶ τοῦ αὐτοῦ τὴν ἰσάριθμον κατὰ τῶν σχιδάκων ἐπίκλυσιν, ἡνίκα πυρὶ θεοπέμπτῳ τὴν θυσίαν ἀνήλωσε (14), καὶ τοὺς τῆς αἰσχύνης προφήτας κατέκρινε, τὸ ἴσον οὐ δυνηθέντας ἐκ τῆς προκλήσεως (15). Οὕτω δὲ καὶ τὴν ἑβδόμην κατασκοπὴν τοῦ νέφους τῷ παιδαρίῳ προστεταγμένην. Ἐλισσαίου τε τὴν ἴσην διάκαμψιν (16) ἐπὶ τὸν παῖδα τῆς Σουναμίτιδος (17), τὴν πνοὴν ζωπυρίσασαν (18). Τοῦ δὲ αὐτοῦ, οἶμαι, δόγματος (ἵνα μὴ λέγω τὴν C ἑπτάκαυλον καὶ ἑπτάλυχνον τοῦ ναοῦ λυχνίαν) ἐν ἑπτὰ μὲν ἡμέραις ὁ ἱερεὺς τελειούμενος, ἐν ἑπτὰ δὲ ὁ λεπρὸς καθαιρόμενος, ἐν τοσαύταις δὲ ὁ ναὸς ἐγκαινιζόμενος. Ἑβδομηκοστῷ δὲ ἔτει ὁ λαὸς ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἐπαναγόμενος, ἵν' ὅπερ ἐστὶν ἐν μονάσι, τοῦτο ἐν δεκάσι γένηται, καὶ ἀριθμῷ τελεωτέρῳ (19) τὸ τῆς ἑβδομάδος τιμηθῇ μυστήριον. Τί μοι τὰ πόρρω λέγειν; Ἰησοῦς αὐτὸς, ἡ καθαρὰ τελειότης, οἶδε τρέφειν μὲν ἐν ἐρημίᾳ καὶ πέντε ἄρτοις πεντακισχιλίους, οἶδε δὲ καὶ ἑπτὰ (20) πάλιν τετρακισχιλίους. Καὶ τὰ τοῦ χόρου λείψανα, ἐκεῖ μὲν δώδεκα κόφινοι, ἐνταῦθα δὲ σπυρίδες ἑπτά·

A septies in die laudatur Deus [49]. Atque adeo sterilis septem filios [50], qui perfectus est numerus, parit, illa, inquam, quæ imperfectæ in filiis opposita erat.

IV. Quod si veteres etiam historias considerare oportet, animadverto septimum inter primævos homines Enoch translationis honore affectum [51]. Animadverto item vicesimum primum Abraham patriarchatu ornatum, mysterii majoris accessione [52]. Septenarius enim, ter in se ductus, numerum hunc efficit. Ausit autem fortasse quispiam, juvenili animi impetu fervens, ad novum quoque Adamum venire, Deum, inquam, meum, et Dominum Jesum Christum [53], qui, juxta retrogradam Lucæ descriptionem, a veteri et sub peccato constituto Adamo, septuagesimus septimus numeratur. Tum septem illas Jesu filii Nave tubas mecum reputo, totidemque **734** circuitus, et dies, et sacerdotes a quibus muri Jericho quatiuntur [54]. Consimili modo septenam Eliæ prophetæ conversionem, mysticamque illam triplicem insufflationem [55], qua Sarephtanæ viduæ filio vita inspirata est, ejusdemque numero parem super assulas proluvionem, tum cum igne divinitus immisso sacrificium assumpsit, atque infames prophetas, qui, ab eo provocati, idem facere nequiverant, obtruncavit [56]. Quo etiam in genere ponenda est septenaria illa nubis speculatio puerulo imperata [57], et æqualis Elisei circum Sunamitidis filium inflexio, qua vitalis halitus suscitatus est [58]. Ad eamdem quoque, ni fallor, doctrinam pertinet (ut septem hastilibus et lucernis instructum templi candelabrum præteream [59]), quod, et sacerdos septem diebus initiatur [60], et septem item leprosus purgatur [61], ac totidem diebus templum dedicatur [62]. Eodem denique referendum, quod septuagesimo anno populus ex captivitate reducitur [63], ut quam vim in unitatibus hic numerus habet, eamdem quoque in decadibus habeat, ac perfectiori numero septenarii mysterium honoretur. Quid autem longinqua colligo? Jesus ipse, qui pura perfectio est, quinque panibus in deserto quinque hominum millia nutrire novit [64], ac rursus septem panibus quatuor millia [65]. Atque sa-

[49] Psal. CXVIII, 164. [50] I Reg. II, 5. [51] Gen. V, 24. [52] Gen. XII, 1 sqq. [53] Luc. III, 23. [54] Jos. VI, 3 sqq. [55] III Reg. XVII, 18 sqq. [56] III Reg. XVIII, 34 sqq. [57] ibid. 43 sqq. [58] IV Reg. IV, 35. [59] Exod. XXV, 31. [60] Levit. VIII, 33; Exod. XXIX, 30. [61] Levit. XIV, 38 sqq. [62] III Reg. VIII, 65. [63] Jerem. XXV, 11; XXIX, 10. [64] Matth. XIV, 19. [65] Matth. XV, 34.

(8) *Τίκτουσα ἑπτά.* « Peperit septem; » nempe Samuelem, qui matri suæ fuit instar numerosæ prolis.

(9) *Τῆς ἀτελοῦς.* « Imperfectæ, » id est. « Phenennæ. »

(10) *Γὰρ ἡ ἑβδομάς.* Sic Regg. bm, pli, Coisl. 1, Or. 1, Par., Savil., Comb., etc. In ed., γὰρ ἑβδόμη ἑβδομάς.

(11) *Ἑβδόμην ἀναστροφήν.* « Septenam Eliæ incurvationem. » Non legitur septies se incurvasse Eliam super puerum Sarephtanæ viduæ, ut eum a morte revocaret: ait enim Scriptura, III Reg. XVII, 21, « Et expandit se, atque mensus est super puerum tribus vicibus. »

(12) *Ὥσπερ δὲ μυστικὴν τὴν τρισσὴν ἐμφύσησιν.* Hæc desunt in pluribus codd.

D (13) *Τὸ ζῆν ἐμπνεύσασαν.* Jes., τὴν ζωὴν ἐμπνέουσαν.

(14) *Ἀνήλωσε.* Quatuor Regg. et Jes., ἀνάλωσε.

(15) *Προκλήσεως.* Reg. bm, προσκλήσεως

(16) *Ἴσην διάκαμψιν.* « Æqualis inflexio, » seu, « septenaria incurvatio. » Non ait Scriptura, IV Reg. IV, 35, Eliseum se septies incurvasse super puerum, sed ait tantum, « puerum septies oscitasse. »

(17) *Σουναμίτιδος.* Quatuor Regg., etc., Σουμανίτιδος.

(18) *Ζωπυρίσασαν.* Novem Colb., Coisl. 1, Or. 1, etc., ζωπυρήσασαν. In nonnullis, ζωπυρίσαντα.

(19) *Τελεωτέρῳ.* Regg. bm et pli, τελειοτέρῳ.

(20) *Καὶ ἑπτά.* Sic Regg. bm, pli, Pass., Savil., etc. Deest καί in edit.

turitatis reliquiæ, illic quidem duodecim cophini, A hic autem septem sportæ : neutrum, opinor, temere, nec aliter, quam Spiritu dignum erat. Quin per te quoque ipse Scripturas pervolvens, multos numeros observaveris, qui profundius aliquid habeant, quam quod prima fronte præ se ferunt. Quod autem præsenti tempori commodissimum est, ob has fortasse, vel his proximas, vel etiam sublimiores quasdam, ac diviniores rationes, Pentecostes diem Hebræi colunt, ac nos item colimus; quemadmodum et nonnullos alios Hebraicos ritus observamus, qui apud illos quidem typice celebrabantur, a nobis autem mystice peraguntur. Cum hæc a nobis de die dicta sint, ad ea quæ sequuntur progrediamur.

οὐδέτερον αλόγως, οιμαι, οὐδὲ ἀναξίως τοῦ Πνεύματος. Καὶ σὺ δ' ἂν κατὰ σαυτὸν ἀναλεγόμενος, πολλοὺς τηρήσαις ἀριθμοὺς, ἔχοντάς τι τοῦ φαινομένου βαθύτερον. Ὁ δὲ τῷ παρόντι καιρῷ χρησιμώτατον, ὅτι κατὰ τούτους ἴσως τοὺς λόγους, ἢ ὅτι ἐγγύτατα (21) τούτων, ἢ καὶ θειοτέρους τινὰς, τιμῶσι μὲν Ἑβραῖοι τὴν Πεντηκοστὴν ἡμέραν, τιμῶμεν δὲ καὶ ἡμεῖς· ὥσπερ ἐστὶ καὶ ἄλλα τινὰ (22) τῶν Ἑβραϊκῶν, τυπικῶς μὲν παρ' ἐκείνοις (23) τελούμενα, μυστικῶς δὲ ἡμῖν ἀποκαθιστάμενα. Τοσαῦτα περὶ τῆς ἡμέρας προδιαλεχθέντες, ἐπὶ τὸ ἑξῆς τοῦ λόγου προΐωμεν.

735 V. Pentecosten celebramus, ac Spiritus B adventum, et præstitutum pollicitationi exsequendæ diem, speique impletionem. Ac, bone Deus, quantum est hoc mysterium! Quam magnum et venerandum! Corporea Christi finem habent, vel, ut rectius dicam, ea, quæ ad corporeum ipsius adventum spectabant; vereor enim dicere res ad corpus pertinentes, quoad mihi cujusdam oratio persuaserit, præclarius esse corpus deposuisse. Spiritus autem actiones initium sumunt. Quænam porro ea erant, quæ ad Christum spectabant? Virgo, nativitas, præsepe, incunabula, angeli divinam gloriam prædicantes, pastores accurrentes, stellæ cursus, Magorum adoratio, et munerum oblatio, infantium cædes ab Herode patrata, ipse in Ægyptum fugiens, ex Ægypto rediens, circumcisus, baptizatus, su- C pernum testimonium consecutus, tentatus, lapidibus propter nos impetitus, utpote quibus afflictionis pro fide ac recta doctrina subeundæ exemplum dari oportebat, proditus, clavis affixus, sepultus, vitæ restitutus, ascendens; quorum nunc etiam plurima patitur : ab impiis quidem, ea, quæ ignominiam habent, pro sua quoque lenitate patienter tolerat : a piis autem et Christi amore præditis, ea, quæ cum honore conjuncta sunt. Atque ut illis iram, eodem modo nobis quoque benignitatem differt; hoc fortasse consilio, ut et illis pœnitentiæ spatium concedat, et desiderium nostrum exploret; num scilicet in calamitatibus et certaminibus pietatis causa susceptis, animis frangemur : quemadmodum jam olim divinæ dispensationis et impervestigabi- D

Ε'. Πεντηκοστὴν ἑορτάζομεν, καὶ Πνεύματος ἐπιδημίαν (24), καὶ προθεσμίαν ἐπαγγελίας, καὶ ἐλπίδος συμπλήρωσιν. Καὶ τὸ μυστήριον ὅσον! ὡς μέγα τε καὶ σεβάσμιον (25)! Τὰ μὲν δὴ (26) σωματικὰ τοῦ Χριστοῦ πέρας ἔχει, μᾶλλον δὲ τὰ τῆς σωματικῆς ἐνδημίας (27)· ὀκνῶ γὰρ εἰπεῖν τὰ τοῦ σώματος, ἕως ἂν μηδεὶς πείθῃ (28) με λόγος, ὅτι κάλλιον ἀπεσκευάσθαι τοῦ σώματος (29). Τὰ δὲ τοῦ Πνεύματος ἄρχεται. Τίνα δὲ ἦν τὰ τοῦ Χριστοῦ; Παρθένος, γέννησις, φάτνη, σπαργάνωσις, ἄγγελοι δοξάζοντες, ποιμένες προστρέχοντες, ἀστέρος (30) δρόμος, μάγων προσκύνησις καὶ δωροφορία, Ἡρώδου παιδοφονία, φεύγων Ἰησοῦς εἰς Αἴγυπτον, ἐπανιὼν ἐξ Αἰγύπτου, περιτεμνόμενος, βαπτιζόμενος, μαρτυρούμενος ἄνωθεν, πειραζόμενος, λιθαζόμενος (31) δι' ἡμᾶς, οἷς τύπον ἔδει δοθῆναι τῆς ὑπὲρ τοῦ λόγου κακοπαθείας, προδιδόμενος, προσηλούμενος, θαπτόμενος, ἀνιστάμενος, ἀνερχόμενος, ὧν καὶ νῦν πάσχει πολλά· παρὰ μὲν τῶν μισοχρίστων, τὰ τῆς ἀτιμίας καὶ φέρει (μακρόθυμος γάρ)· παρὰ δὲ τῶν φιλοχρίστων, τὰ τῆς ἐπιτιμίας. Καὶ ἀναβάλλεται, ὥσπερ ἐκείνοις τὴν ὀργὴν, οὕτως ἡμῖν τὴν χρηστότητα· τοῖς μὲν ἴσως μετανοίας διδοὺς καιρὸν, ἡμῶν δὲ δοκιμάζων τὸν πόθον, εἰ μὴ ἐκκακοῦμεν (32) ἐν ταῖς θλίψεσι καὶ τοῖς ὑπὲρ εὐσεβείας ἀγῶσιν· ὥσπερ (33) ἄνωθεν θείας οἰκονομίας λόγος, καὶ τῶν ἀνεφίκτων αὐτοῦ κριμάτων, οἷς εὐθύνει σοφῶς τὰ ἡμέτερα. Τὰ μὲν δὴ Χριστοῦ τοιαῦτα· καὶ τὰ ἑξῆς ὀψόμεθα ἐνδοξότερα, καὶ ὀφθείημεν. Τὰ δὲ τοῦ Πνεύματος, παρέστω μοι τὸ Πνεῦμα, καὶ διδότω λόγον, ὅσον καὶ βούλομαι· εἰ δὲ μὴ τοσοῦτον, ἀλλ' (34) ὅσος γε τῷ καιρῷ σύμμετρος. Πάντως δὲ

(21) *Ἐγγύτατα*. Coisl. 2 et Savil., ἐγγυτάτω.

(22) *Ἐστὶ καὶ ἄλλα τινά*. Sic plures optimæ notæ codd. In ed., ἐστί τινα ἃ καὶ ἄλλα.

(23) *Παρ' ἐκείνοις*. « Apud illos quidem figurate celebrabantur; a nobis autem, re figurata in mysterio exhibita, peraguntur. » Sic tres Regg., decem Colb., Pass., etc. In ed., γὰρ ἐκείνοις. Bill. in prima ed. : « Apud illos quidem figura tenus celebratos (ritus), a nobis autem mystice restitutos et perfectos. » Nicetas : « A nobis autem mystice et vero restituuntur et perficiuntur. Quo in genere est illorum circumcisio et noster baptismus, illorum Pascha, agnus sensibilis, et nostrum Pascha, Christus. »

(24) *Ἐπιδημίαν*. Plures optimæ notæ codd., ἐνδημίαν, « Spiritus præsentiam. »

(25) *Σεβάσμιον*. In nonnullis, θαυμάσιον.

(26) *Τὰ μὲν δή*. Sic Reg. ph. Alii, τὰ μὲν οὖν. Deest δή in ed.

(27) *Ἐνδημίας*. Sic quatuor Regg., Oxon., etc. In ed., ἐκδημίας, « discessum. »

(28) *Πείθῃ*. Duo Colb., πείθει. « Quoad mihi cujuspiam oratio persuaserit. Nunquam autem persuadebit, » inquit Nicetas. Hic Gregorius perstringit Origenem, qui animas corpore detineri docebat, nec nisi eo exutas nativam assequi perfectionem.

(29) *Τοῦ σώματος*. Tres Regg., Coisl. 1, Or. 1, etc., τῷ σώματι.

(30) *Ἀστέρος*. Savil., ἀστέρων.

(31) *Λιθαζόμενος*. Sic codd. Prave in ed., λιπαζόμενος.

(32) *Ἐκκακοῦμεν*. Sic plures Regg., Coisl. 1, Par. In nonnullis, ἐκκακῶμεν. In ed., ἐκκαμοῦμεν, « succumbamus. »

(33) *Ὥσπερ*. Comb., ὅσπερ.

(34) *Ἀλλ'*. Deest in quinque Regg., Or. 1 et Savil.

παρέσται δεσποτικῶς, ἀλλ' οὐ δουλικῶς, οὐδὲ ἀναμένον ἐπίταγμα, ὥς τινες οἴονται. Πνεῖ γὰρ ὅπου θέλει, καὶ ἐφ' οὓς (35) βούλεται, καὶ ἡνίκα, καὶ ὅσον. Οὕτως ἡμεῖς καὶ νοεῖν καὶ λέγειν ἐμπνεόμεθα περὶ (36) τοῦ Πνεύματος.

A lium ipsius judiciorum, quibus res nostras sapienter moderatur, est ratio. Atque hujusmodi quidem sunt, quæ ad Christum pertinent; et quæ postea sequentur, splendidiora conspiciemus, utinamque et ipsi conspiciamur. Ad Spiritus autem mysteria explicanda, Spiritus ipse mihi adsit, tantamque dicendi facultatem tribuat, quantam cupio: aut si non tantam, at certe quæ huic festi celebritati par sit. Ac profecto aderit heriliter, non serviliter, nec jussum atque imperium, ut quibusdam videtur, exspectans. Spirat enim ubi vult, et super quos vult, et quando, et quantum. Ex divino nobis est afflatu, ut sic de Spiritu sentiamus et loquamur.

Ϛ'. Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οἱ μὲν εἰς κτίσμα κατάγοντες (37), ὑβρισταὶ, καὶ δοῦλοι κακοὶ, καὶ κακῶν κάκιστοι. Δούλων γὰρ κακῶν, ἀθετεῖν δεσποτείαν, καὶ ἐπανίστασθαι κυριότητι, καὶ ὁμόδουλον ποιεῖν ἑαυτοῖς τὸ ἐλεύθερον. Οἱ δὲ Θεὸν νομίζοντες, ἔνθεοι καὶ λαμπροὶ τὴν διάνοιαν. Οἱ δὲ καὶ ὀνομάζοντες, εἰ μὲν εὐγνώμοσιν, ὑψηλοί· εἰ δὲ ταπεινοῖς, οὐκ οἰκονομικοί· πηλῷ μαργαρίτην πιστεύοντες, καὶ ἀκοῇ σαθρᾷ βροντῆς ἦχον, καὶ ὀφθαλμοῖς ἀσθενεστέροις ἥλιον, καὶ τροφὴν στερεὰν τοῖς ἔτι γάλα ποτιζομένοις (38)· δέον κατὰ μικρὸν προάγειν (39) αὐτοὺς εἰς τὸ ἔμπροσθεν, καὶ προβιβάζειν τοῖς ὑψηλοτέροις, φωτὶ φῶς χαριζομένους, καὶ ἀληθείᾳ προξενοῦντας ἀλήθειαν· διὸ καὶ ἡμεῖς τὸν τελειότερον τέως (40) ἀφέντες λόγον (οὔπω γὰρ καιρὸς), οὕτως αὐτοῖς διαλεξόμεθα.

736 VI. Qui Spiritum sanctum in rerum creatarum ordinem dejiciunt, contumeliosi sunt et mali servi, atque adeo malorum pessimi. Malorum enim servorum est, imperium rejicere, et adversus dominationem insurgere, atque id, quod liberum est, in eamdem secum servitutis classem redigere. B Qui autem Deum eum censent, divini profecto viri sunt, ac splendido animo præditi. Qui vero etiam appellant, si quidem apud viros probos, sublimes et excelsi sunt: sin autem apud abjectos et humi provolutos, haud satis prudenter agunt; utpote qui luto margaritam, et imbecillæ auri tonitrui sonum, et solem infirmis oculis, et lacte adhuc utentibus solidum cibum committant; cum eos paulatim ad ulteriora promovere, atque ad sublimiora provehere conveniat, lumini lumen largiendo, ac veritati veritatem conciliando. Quocirca nos quoque, perfectiori interim sermone misso facto (nondum enim tempus id postulat), ad hunc modum cum ipsis disseremus.

Ζ'. Εἰ μὲν οὐδὲ ἄκτιστον, ὦ οὗτοι, ὁμολογεῖτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐδὲ ἄχρονον, τοῦ ἐναντίου πνεύματος σαφῶς ἡ ἐνέργεια· δότε γὰρ τῷ ζήλῳ τι καὶ παρατολμῆσαι μικρόν. Εἰ δὲ τοσοῦτον γοῦν ὑγιαίνετε, ὥστε τὴν πρόδηλον φεύγειν ἀσέβειαν, καὶ τῆς δουλείας ἔξω τιθέναι τὸ καὶ ἡμᾶς (41) ποιοῦν ἐλευθέρους, τὸ ἑξῆς αὐτοὶ σκέψασθε, μετὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ ἡμῶν. Πείθομαι γὰρ πως ὑμᾶς τούτου μετέχειν ὑμᾶς, καὶ ὡς οἰκείοις ἤδη συνδιασκέψομαι (42). Ἢ δότε μοι τὸ μέσον τῆς δουλείας (43), καὶ τῆς δεσποτείας, ἵν' ἐκεῖ θῶ τὴν ἀξίαν τοῦ Πνεύματος· ἢ τὴν δουλείαν φεύγοντες, οὐκ ἄδηλον, ὅποι τάξετε τὸ ζητούμενον (44). Ἀλλὰ ταῖς συλλαβαῖς δυσχεραίνετε, καὶ προσπταίετε τῇ φωνῇ, καὶ λίθος προσκόμματος ὑμῖν τοῦτο γίνεται, καὶ πέτρα σκανδάλου, ἐπεὶ καὶ Χριστὸς τισίν. Ἀνθρώπινον τὸ πάθος. Συμβῶμεν ἀλλήλοις πνευματικῶς. Γενώμεθα φιλάδελφοι μᾶλλον, ἢ φίλαυτοι. Δότε τὴν δύναμιν τῆς θεότητος, καὶ δώσομεν ὑμῖν (45) τῆς φωνῆς τὴν συγχώρησιν· ὁμο-

VII. Si quidem, o viri, nec increatum, nec temporis expertem Spiritum sanctum creditis, spiritu C adversario haud dubie afflamini: dabitis enim veniam, si zelo commotus, asperius aliquod verbum extulero. Quod si hactenus saltem recte sentitis, ac belle valetis, ut manifestam impietatem fugiatis, atque eum, qui nos quoque liberos efficit, a servili ordine eximatis, quod sequitur, una cum Spiritu sancto ac nobis, expendite. Vos quippe quadamtenus ipsius participes esse confido, ac jam velut cum nostris simul rem considerabo. Aut mihi aliquid, quod inter servitutem et dominationem interjectum sit, date, ut illic Spiritus dignitatem collocem: aut, cum servitutis nomen fugiatis, non obscurum erit, quo loco atque ordine id, quod exquiritur, ponetis. At syllabas moleste fertis, atque ad vocem impingitis, lapisque offensionis et petra D scandali hoc vobis efficitur [44], nec mirum, cum Christus quoque nonnullis scandalo fuerit. Humanus

[44] Isa. VIII, 14; Rom. IX, 33.

(35) Ἐφ' οὕς. Reg. d. ad marg., ἐφ' ὅσους.
(36) Περί. Sic plerique melioris notæ codd. In Par. ed., παρά. « Sic nos, Spiritu afflati, et cogitamus et loquimur. »
(37) Κατάγοντες. In nonnullis, καταβάλλοντες. Ita olim legebatur in Regg. bm et ph. Sed nunc, altera manu, ut in editis.
(38) Γάλα ποτιζομένοις. In quibusdam, γαλακτιζομένοις.
(39) Προάγειν. Sic magno consensu codices. In ed., προσάγειν.
(40) Τελειότερον τέως. Sic quinque Regg., sex Colb., Or. 1 et Pass. Deest τέως in edit.
(41) Ἡμᾶς. Sic Nicetas. Sic etiam legit Billius. In ed., ὑμᾶς.
(42) Συνδιασκέψομαι. Sic Regg. bm, ph, Savil., etc. Comb., συνδιασκεψόμεθα. In ed., συνδιασκέψωμαι.
(43) Τῆς δουλείας. Deest τῆς, sicut et mox ante δεσποτείας, in pluribus Regg.
(44) Ὅποι τάξετε τὸ ζητούμενον. Sav., ὅπῃ. Deest τό in Coisl. 1. « Quod quæritur, » nempe « Spiritus, » de quo quæstio est.
(45) Δώσομεν ὑμῖν, etc. « Dabimus vobis vocis veniam; nequaquam, » ut ait Nicetas, « eam a vobis exigentes. »

is quidem affectus. Verum spiritualiter inter nos hanc controversiam transigamus: fraternæ potius charitatis studium, quam nostri amorem præ nobis feramus. Vim divinitatis ac potentiam nobis date, et nos vicissim divinitatis vocem vobis concedemus. Naturam aliis vocibus, quibus plus **737** tribuitis, confiteamini; ac vos, ut infirmos curabimus, nonnulla vobis grata et jucunda suffurantes. Etenim turpe quidem illud est, turpe, inquam, ac perabsurdum, cum animo valeatis, circa vocis sonum jejunos et minutos vos præbere, ac thesaurum occultare, quasi aliis eum invidentes, aut metuentes, ne linguam quoque vestram sanctificetis; turpius autem nobis est, eodem vitio teneri, quod vobis objicimus, atque, cum vestram de minutis rebus contentionem damnemus, minute etiam de litteris disputare.

λογήσατε τὴν φύσιν ἐν ἄλλαις φωναῖς, αἷς αἰδεῖσθε μᾶλλον (46)· καὶ ὡς ἀσθενεῖς ὑμᾶς ἰατρεύσομεν (47)· ἔστιν ἃ καὶ τῶν πρὸς ἡδονὴν παρακλέψαντες. Αἰσχρὸν μὲν γὰρ, αἰσχρὸν, καὶ ἱκανῶς ἄλογον, κατὰ ψυχὴν ἐῤῥωμένους (48), μικρολογεῖσθαι περὶ τὸν ἦχον, καὶ κρύπτειν τὸν θησαυρὸν, ὥσπερ ἄλλοις βασκαίνοντας, ἢ μὴ (49) καὶ τὴν γλῶσσαν ἁγιάσητε δεδοικότας· αἴσχιον δὲ ἡμῖν ὃ ἐγκαλοῦμεν παθεῖν, καὶ μικρολογίαν καταγινώσκοντας, αὐτοὺς μικρολογεῖσθαι περὶ τὰ γράμματα.

VIII. Trinitatem, o viri, unius Deitatis esse fateamini, aut, si magis placet, unius naturæ; atque hanc vocem, *Deus*, a Spiritu vobis postulabimus. Dabit enim profecto secundum, qui primum dedit, idque potissimum, si id de quo pugnatur, spiritualis quædam timiditas fuerit, non autem diabolica contentio. Atque, ut apertius et compendiosius loquar, sic inter nos agamus, ut nec vos, sublimioris vocis causa, nos in crimen vocetis (nec enim invidia et reprehensione premi debet hujusmodi ascensus); nec nos vicissim eam vocem, cujus modo capaces estis, vobis objiciemus, quandiu alio itinere ad idem hospitium feremini. Non enim victoriam ambimus, sed, ut fratres, quorum disjunctione cruciamur, ad nos redeant, laboramus. Atque hæc ad vos dicta sint, apud quos vitale quidpiam reperimus, quippe qui sane atque integre de Filio sentiatis; quorum, cum vitam mirifice probemus, doctrinam tamen non omni ex parte laudamus; qui cum ea, quæ sunt Spiritus, habeatis, Spiritum quoque insuper assumite, ut non solum certetis, sed etiam legitime, cum hinc quoque coronæ decus comparetur. Hoc vobis morum et vitæ præmium detur, ut Spiritum plene perfecteque confiteamini, ac nobiscum, imo etiam ante nos, quantum æquum est, prædicetis. Atque etiam majus quiddam vestra causa dicere, illudque Apostoli proloqui non dubitabo. Adeo vos amplector atque exosculor; adeo concinnam hanc vestram et compositam vestem revereor, et contractum ex continentia colorem, et sacros hos cœtus, et venerandam virginitatem ac purgationem, et noctes, quas in psalmorum cantione insomnes transigitis, et

Η'. Μιᾶς Θεότητος, ὦ οὗτοι, τὴν Τριάδα ὁμολογήσατε, εἰ δὲ βούλεσθε, μιᾶς φύσεως· καὶ τὴν Θεὸς φωνὴν παρὰ τοῦ Πνεύματος ὑμῖν αἰτήσομεν. Δώσει γὰρ, εὖ οἶδα, ὁ τὸ πρῶτον δοὺς, καὶ τὸ δεύτερον, καὶ μάλιστα, εἰ δειλία τις εἴη πνευματικὴ, καὶ μὴ (50) ἔνστασις διαβολικὴ, τὸ μαχόμενον. Ἔτι σαφέστερον εἴπω καὶ συντομώτερον· Μήτε ὑμεῖς (51) ἡμᾶς εὐθύνητε τῆς ὑψηλοτέρας φωνῆς (φθόνος γὰρ οὐδεὶς ἀναβάσεως), οὔτε ἡμεῖς τὴν ἐφικτὴν τέως ὑμῖν ἐγκαλέσομεν (52), ἕως ἂν καὶ δι' ἄλλης ὁδοῦ πρὸς τὸ αὐτὸ φέρησθε καταγώγιον. Οὐ γὰρ νικῆσαι ζητοῦμεν, ἀλλὰ προσλαβεῖν ἀδελφοὺς, ὧν τῷ χωρισμῷ σπαρασσόμεθα. Ταῦτα ὑμῖν, παρ' οἷς τι καὶ ζωτικὸν εὑρίσκομεν, τοῖς περὶ τὸν Υἱὸν ὑγιαίνουσιν· ὧν τὸν βίον θαυμάζοντες, οὐκ ἐπαινοῦμεν πάντη (53) τὸν λόγον· οἱ τὰ τοῦ Πνεύματος ἔχοντες, καὶ τὸ Πνεῦμα προσλάβετε, ἵνα μὴ ἀθλῆτε μόνον, ἀλλὰ καὶ νομίμως, ἐξ οὗ καὶ ὁ στέφανος. Οὗτος ὑμῖν δοθείη τῆς πολιτείας μισθὸς, ὁμολογῆσαι τὸ Πνεῦμα τελείως, καὶ κηρύξαι σὺν ἡμῖν τε καὶ πρὸ ἡμῶν ὅσον ἄξιον. Τολμῶ τι καὶ μεῖζον ὑπὲρ ὑμῶν, τὸ τοῦ Ἀποστόλου φθέγξασθαι. Τοσοῦτον ὑμῶν περιέχομαι, καὶ τοσοῦτον ὑμῶν αἰδοῦμαι (54) τὴν εὔκοσμον ταύτην στολὴν, καὶ τὸ χρῶμα τῆς ἐγκρατείας, καὶ τὰ ἱερὰ ταῦτα συστήματα, καὶ τὴν σεμνὴν παρθενίαν καὶ κάθαρσιν, καὶ τὴν πάννυχον ψαλμῳδίαν, καὶ τὸ φιλόπτωχον, καὶ φιλάδελφον, καὶ φιλόξενον, ὥστε καὶ ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ Χριστοῦ, καὶ παθεῖν τι, ὡς κατάκριτος, δέχομαι· μόνον εἰ σταίητε μεθ' ἡμῶν, καὶ κοινῇ τὴν Τριάδα δοξάσαιμεν. Περὶ γὰρ τῶν ἄλλων, τί χρὴ καὶ (55) λέγειν, σαφῶς τεθνηκότων (οὓς Χριστοῦ μόνου [56] ἐγεῖραι, τοῦ ζωοποιοῦντος τοὺς νεκροὺς [57] κατὰ τὴν αὐτοῦ

(46) *Αἷς αἰδεῖσθε μᾶλλον.* « Quibus plus tribuitis; » id est, inquit Nicetas, « quas magis honoratis ac veneramini. »

(47) *Ἰατρεύσομεν.* « Curabimus, » more medicorum, qui dulcia quædam indulgent, ut ægri medicamina admittant, nonnulla etiam grata furtim elargientes.

(48) *Κατὰ ψυχὴν ἐῤῥωμένους.* Bill.: « cum animo optime valeatis. » Non certe « optime » animo valebant quos alloquitur Gregorius.

(49) *Ἢ μή.* Sav., εἰ μή. Mox, δεδοικότος. Sic codd. In Par. ed., δεδοικότα.

(50) *Καὶ μή.* Sic plures Regg. et Colb., Or. 1, etc. In ed., ἀλλὰ μή.

(51) *Ὑμεῖς.* Deest in pluribus Regg. et Colb., in Coisl. 1, Or. 1, etc.

(52) *Ἐγκαλέσομεν.* Reg. bm, ἐγκαλέσωμεν.

(53) *Πάντῃ.* Deest in Regg. bm, pb, etc.

(54) *Τοσοῦτον ὑμῶν αἰδοῦμαι.* Macedonianos hic alloquitur, qui revera, licet de Spiritu sancto non recte sentirent, plurima tamen modestiæ, abstinentiæ, charitatis aliarumque virtutum exempla dabant.

(55) *Καί.* Deest in Regg. bm, pb.

(56) *Μόνου.* Sic Regg. bm, pb, aliique plures. In ed., μόνον.

(57) *Τοὺς νεκρούς.* Sic quatuor Regg., quatuor Colb., Or. 1, Pass. Deest τοὺς in edit.

δύναμιν,» οἱ κακῶς (58) τῷ τόπῳ χωρίζονται, τῷ λόγῳ συνδεδεμένοι, καὶ τοσοῦτον πρὸς ἀλλήλους ζυγομαχοῦσιν, ὅσον ὀφθαλμοὶ διάστροφοι, τὸ ἓν βλέποντες, καὶ οὐ τῇ ὄψει, τῇ θέσει δὲ στασιάζοντες· εἴ γε καὶ διαστροφὴν αὐτοῖς ἐγκλητέον, ἀλλὰ μὴ τύφλωσιν; Ἐπεὶ δὲ μετρίως ἐθέμην τὰ πρὸς ὑμᾶς, φέρε, καὶ πρὸς τὸ Πνεῦμα πάλιν ἐπανέλθωμεν· οἶμαι δὲ καὶ ὑμεῖς ἤδη συνέψεσθε.

A propensum in pauperes, et fratres, et hospites studium atque amorem, ut anathema etiam a Christo 738 esse [67], ac nonnihil, ut damnatus, perpeti non recusem; modo nobiscum adjungamini, communibusque animis Trinitatem celebremus. Nam quid de aliis dicam, perspicue mortuis (quos ad vitam revocare, Christi solius est, qui sua potentia mortuos vivificat); qui loco male atque improbe distrahuntur, cum doctrinæ vinculo constricti sint, tantumque inter se contendunt, quantum distorti oculi, unam eamdemque rem cernentes, ac non obtutu, sed situ duntaxat inter se dissidentes; si tamen illis distortio et perversitas, non autem cæcitas objicienda est? Postquam autem ad vos utcunque disserui, agedum, ad Spiritum jam ipsum redeamus; ac vos jam, ut opinor, dicentem sequemini.

Θ'. Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἦν μὲν ἀεὶ, καὶ ἔστι, καὶ ἔσται, οὔτε ἀρξάμενον, οὔτε παυσόμενον, ἀλλ' ἀεὶ Πατρὶ καὶ Υἱῷ συντεταγμένον (59), καὶ συναριθμούμενον· οὐδὲ γὰρ ἔπρεπεν ἐλλείπειν ποτὲ, ἢ Υἱὸν Πατρὶ, ἢ Πνεῦμα Υἱῷ. Τῷ μεγίστῳ γὰρ ἂν ἦν ἄδοξος ἡ θεότης, ὥσπερ ἐκ μεταμελείας ἐλθοῦσα εἰς συμπλήρωσιν τελειότητος. Ἦν οὖν ἀεὶ μεταληπτὸν, οὐ μεταληπτικόν· τελειοῦν, οὐ τελειούμενον· πληροῦν, οὐ πληρούμενον· ἁγιάζον, οὐχ ἁγιαζόμενον· θεοῦν, οὐ θεούμενον· αὐτὸ ἑαυτῷ ταυτὸν ἀεὶ, καὶ οἷς συντέτακται· ἀόρατον, ἄχρονον, ἀχώρητον, ἀναλλοίωτον, ἄποιον, ἄποσον, ἀνείδεον, ἀναφὲς, αὐτοκίνητον, ἀεικίνητον, αὐτεξούσιον, αὐτοδύναμον, παντοδύναμον (εἰ καὶ πρὸς τὴν πρώτην αἰτίαν, ὥσπερ τὰ τοῦ Μονογενοῦς ἅπαντα, οὕτω δὴ καὶ τὰ τοῦ Πνεύματος ἀναπέμπεται)· ζωὴ, καὶ ζωοποιόν· φῶς, καὶ χορηγὸν φωτός· αὐτοαγαθὸν, καὶ πηγὴ ἀγαθότητος· Πνεῦμα εὐθὲς, ἡγεμονικὸν, κύριον, ἀποστέλλον, ἀφορίζον, ναοποιοῦν ἑαυτῷ, ὁδηγοῦν, ἐνεργοῦν ὡς βούλεται, διαιροῦν χαρίσματα· Πνεῦμα υἱοθεσίας, ἀληθείας, σοφίας, συνέσεως, γνώσεως, εὐσεβείας, βουλῆς, ἰσχύος, φόβου, τῶν ἀπηριθμημένων (60)· δι' οὗ Πατὴρ γινώσκεται (61), καὶ Υἱὸς δοξάζεται, καὶ παρ' ὧν μόνων γινώσκεται, μία σύνταξις, λατρεία μία, προσκύνησις, δύναμις, τελειότης, ἁγιασμός. Τί μοι μακρολογεῖν; Πάντα ὅσα ὁ Πατὴρ, τοῦ Υἱοῦ, πλὴν τῆς (62) ἀγεννησίας. Πάντα ὅσα ὁ Υἱὸς, τοῦ Πνεύματος, πλὴν τῆς γεννήσεως. Ταῦτα δὲ οὐκ οὐσίας ἀφορίζει, κατά γε τὸν ἐμὸν λόγον, περὶ οὐσίαν δὲ ἀφορίζεται.

IX. Spiritus sanctus semper quidem erat, et est, B et erit, nec ullo ortu generatus, nec finem habiturus, sed semper cum Patre et Filio conjunctus, atque connumeratus: nec enim conveniebat ut vel Pater Filio, vel Filius Spiritu sancto unquam careret. Nam alioqui maximum divinitati dedecus conflaretur, ut quæ ad perfectionem tanquam ex pœnitentia venisset. Erat igitur semper perceptibilis, non particeps; perficiens, non ab alio perfectus; explens, non expletus; sanctificans, non sanctificatus; deificans, non deificatus: ipse semper, et secum, et cum iis, quibus adjunctus est, idem et æqualis; invisibilis, temporis expers, nullo loco inclusus, immutabilis; qualitate, quantitate, forma et tactu carens, seipsum movens, ac sempiternum motum habens, arbitrii liber, per se potens, omnipotens C (tametsi ad primam causam, ut omnia ea quæ Unigeniti sunt, ita etiam quæ Spiritus sancti sunt, referantur); vita, et vivificans; lux, et lucis largitor; bonitas ipsa, et fons bonitatis; Spiritus rectus, principalis, dominus, mittens, segregans, templum sibi exstruens, viam præmonstrans, arbitratu suo operans, gratiasque dividens; Spiritus adoptionis, veritatis, sapientiæ, intellectus, scientiæ, pietatis, consilii, fortitudinis [68], timoris, quemadmodum numerantur; per quem Pater cognoscitur, et Filius glorificatur, et a quibus solis ipse cognoscitur, una classis, unus cultus, una adoratio, potentia, perfectio, sanctitas. Quid pluribus verbis opus est? Omnia, quæcunque Pater habet, sunt Filii, præterquam 739 quod ingenitus non est. Omnia quæcunque Filius, Spiritus sancti sunt, si generationem exceperis. Hæc porro substantiam non secernunt, ut quidem ipse sentio, verum circa substantiam secernuntur.

Ι'. Ὠδίνεις τὰς ἀντιθέσεις (63); ἐγὼ δὲ τοῦ λόγου τὸν δρόμον. Τίμησον τὴν ἡμέραν τοῦ Πνεύματος· ἐπίσχες μικρὸν τὴν γλῶτταν, εἰ δυνατόν. Περὶ ἄλλων γλωσσῶν ὁ λόγος· ταύτας αἰδέσθητι, ἢ φοβήθητι,

D X. Parturis objectiones? At ego orationis cursum. Diem Spiritui sacrum honori habe; linguam paululum, si fieri potest, comprime. De aliis linguis sermo nobis institutus est; has venerare, aut

[67] Rom. IX, 3. [68] Isa. XI, 12.

(58) *Οἱ κακῶς*. etc. Ruf., « qui male loco discedunt, cum perfidia consonent. »

(59) *Συντεταγμένον*. Regg. B, C, Cypr. et Par. addunt, καὶ συνημμένον. « Quibuscum ejusdem est ordinis, iisque conjunctus et connumeratus. »

(60) *Τῶν ἀπηριθμημένων*. Nicetas addit, παρὰ τῷ Ἡσαΐᾳ, « qui apud Isaiam numerati sunt. » Sic passim loquuntur Patres. Minus recte Billius: « Quemadmodum superius commemoravimus. » Nihil enim superius commemoratum est. Gregorius refert quæ de Christo vaticinans Isaias enumeravit, nempe, « et requievit super eum Spiritus sapientiæ, » etc.

(61) *Γινώσκεται*. Tres Colb. et Pass., γνωρίζεται.

(62) *Τῆς*. Deest in plerisque codd. tum ante ἀγεννησίας, tum ante γεννήσεως.

(63) *Τὰς ἀντιθέσεις*. Bill. ad marg., ἀντιλογίας, « refutationes. »

metue, utpote quæ cum igne appareant. Hodie doceamus; cras argute et artificiose disseremus. Hodie festum agamus; cras inhoneste et indecore nos geremus. Hæc mystice, illa theatrice; hæc ecclesiis, illa foro; hæc sobriis, illa temulentis; hæc serio agentium sunt, illa adversus Spiritum ludentium. Posteaquam autem aliena submovimus, age, nostra componamus.

XI. Primum igitur Spiritus sanctus in angelicis, et cœlestibus virtutibus, iisque, quæ post Deum primæ sunt, eumque circumstant, vim suam exercebat. Neque enim aliunde perfectionem et splendorem habent, idque præterea, ut ad malum ægre, vel nullo prorsus modo moveri queant, quam a Spiritu sancto. Deinde in Patribus et prophetis, quorum alii Deum per imaginem viderunt, aut cognoverunt, alii autem etiam res futuras præsciverunt, impressam nimirum per Spiritum sanctum principem animi partem habentes, et cum futuris tanquam cum præsentibus versantes. Hujusmodi quippe Spiritus vis ac potentia est. Tum in Christi discipulis (Christum enim prætermitto, cui aderat, non ut operans, sed ut æqualem comitans); iisque trifariam, prout ipsorum captus ferebat, tribusque temporibus: nempe, antequam Christus per Passionem glorificatus esset: postquam per Resurrectionem glorificatus fuit: ac denique post ejus ad cœlos Ascensionem, sive restitutionem, sive quocunque alio nomine res ea sit appellanda. Hoc autem perspicue ostendit, tum prima illa morborum spirituumque depulsio, quæ scilicet non absque Spiritus numine fiebat; tum illa post confectum salutis nostræ **740** negotium insufflatio, quæ divinioris proculdubio inspirationis specimen habebat; tum postremo præsens hæc ignearum linguarum divisio, quam etiam solemni festo celebramus. Verum primo quidem, obscure; deinde, expressius; nunc vero, perfectius, utpote qui non jam operatione sola præsens sit, ut prius, sed essentiali, ut sic loquar, modo adsit, simulque versetur. Nam cum Filius corpoream nobiscum consuetudinem habuisset, Spiritum quoque corporeo modo cerni conveniebat; et cum Christus ad sese reversus esset, eum ad nos descendere et quidem ita, ut et, tanquam Dominus, veniret, et, tanquam Deo nequaquam oppositus, mitteretur. Etenim hujusmodi voces non minus concordiam declarant, quam naturam distrahunt.

XII. Idcirco, post Christum quidem accedit, ne Paracletus nobis desit: *Alius* autem, ut tu honoris æqualitatem cogites. Quod enim ait, *alius*, alium,

A μετὰ πυρὸς ὁρωμένας (64). Σήμερον δογματίσωμεν (65), αὔριον τεχνολογήσωμεν· σήμερον ἑορτάσωμεν, αὔριον ἀσχημονήσωμεν. Ταῦτα μυστικῶς, ἐκεῖνα θεατρικῶς· ταῦτα ταῖς ἐκκλησίαις, ἐκεῖνα ταῖς ἀγοραῖς· ταῦτα τοῖς νήφουσιν, ἐκεῖνα τοῖς μεθύουσιν· ταῦτα σπουδαζόντων, ἐκεῖνα παιζόντων κατὰ τοῦ Πνεύματος. Ἐπεὶ δὲ ἀπεσκευασάμεθα τὸ ἀλλότριον, φέρε, καταρτίσωμεν (66) τὸ ἡμέτερον.

ΙΑ'. Τοῦτο ἐνήργει, πρότερον μὲν ἐν ταῖς ἀγγελικαῖς καὶ οὐρανίοις (67) δυνάμεσι, καὶ ὅσαι πρῶται μετὰ Θεὸν, καὶ περὶ Θεόν. Οὐ γὰρ ἄλλοθεν αὐταῖς ἡ τελείωσις καὶ ἡ ἔλλαμψις, καὶ τὸ πρὸς κακίαν δυσκίνητον, ἢ ἀκίνητον, ἢ παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἔπειτα ἐν τοῖς Πατράσι, καὶ ἐν τοῖς προφήταις, ὧν οἱ μὲν ἐφαντάσθησαν Θεὸν, ἢ ἔγνωσαν, οἱ δὲ καὶ τὸ B μέλλον προέγνωσαν τυπούμενοι τῷ Πνεύματι τὸ ἡγεμονικὸν, καὶ ὡς παροῦσι συνόντες τοῖς ἐσομένοις. Τοιαύτη γὰρ ἡ τοῦ Πνεύματος δύναμις. Ἔπειτα ἐν τοῖς Χριστοῦ μαθηταῖς (ἐῶ γὰρ Χριστὸν εἰπεῖν, ᾧ παρῆν, οὐχ ὡς ἐνεργοῦν, ἀλλ' ὡς ὁμοτίμῳ συμπαρομαρτοῦν)· καὶ τούτοις τρισσῶς, καθ' ὅσον οἷοί τε ἦσαν χωρεῖν, καὶ κατὰ καιροὺς τρεῖς· πρὶν δοξασθῆναι Χριστὸν τῷ Πάθει· μετὰ τὸ δοξασθῆναι τῇ Ἀναστάσει (68)· μετὰ τὴν εἰς οὐρανοὺς Ἀνάβασιν, ἢ ἀποκατάστασιν, ἢ ὅ τι χρὴ λέγειν. Δηλοῖ δὲ ἡ πρώτη τῶν νόσων, καὶ ἡ τῶν πνευμάτων κάθαρσις, οὐκ ἄνευ Πνεύματος δηλαδὴ γενομένη· καὶ τὸ μετὰ τὴν οἰκονομίαν ἐμφύσημα, σαφῶς ὂν ἐμπνευσις θειοτέρα· καὶ ὁ νῦν μερισμὸς τῶν πυρίνων γλωσσῶν, ὃ καὶ πανηγυρίζομεν (69). Ἀλλὰ τὸ μὲν πρῶτον, ἀμυδρῶς· τὸ δὲ δεύτερον, ἐκτυπώτερον· τὸ C δὲ νῦν, τελεώτερον, οὐκ ἔτι ἐνεργείᾳ παρὸν, ὡς (70) πρότερον, οὐσιωδῶς δὲ, ὡς ἂν εἴποι τις, συγγινόμενόν τε καὶ συμπολιτευόμενον. Ἔπρεπε γὰρ, Υἱοῦ σωματικῶς ἡμῖν ὁμιλήσαντος, καὶ αὐτὸ φανῆναι σωματικῶς· καὶ Χριστοῦ πρὸς ἑαυτὸν ἐπανελθόντος, ἐκεῖνο πρὸς ἡμᾶς κατελθεῖν· ἐρχόμενον μὲν ὡς Κύριον, πεμπόμενον δὲ ὡς οὐκ ἀντίθεον. Αἱ γὰρ τοιαῦται φωναὶ οὐχ ἧττον τὴν ὁμόνοιαν δηλοῦσιν, ἢ φύσεις (71) χωρίζουσιν.

D ΙΒ'. Διὰ τοῦτο, μετὰ Χριστὸν μὲν, ἵνα Παράκλητος ἡμῖν μὴ λείπῃ· *Ἄλλος* δὲ, ἵνα σὺ τὴν ὁμοτιμίαν (72) ἐνθυμηθῇς. Τὸ γὰρ, *ἄλλος*, ἄλλος οἷος (73)

(64) *Ὁρωμένας*. Unus Colb., ὁρμωμένας. « Utpote cum igne prolapsas. » Bill. « Ut quæ conspiciantur. »

(65) *Δογματίσωμεν*. Billius in prima ed. « Hodie fidei dogmata proponamus. » Id est, ut exponit Nicetas, « fideliter doctrina de Spiritu sancto, quam Scriptura nobis offert, utamur; cras autem artificiose disseremus, et ab honesto et decoro recedemus; id est, argute et sophistice, et ex dialecticæ artis legibus et methodo disputationem instituemus. » Addit Nicetas: « Hæc verba, » doceamus et festum agamus, « consulendi animo dicuntur; hæc autem, » artificiose disseremus et ab honesto et decoro recedemus, « sunt ironice loquentis, atque hujusmodi res aversantis. Unde et turpitudinem et temulentiam eas vocat, atque ad forum et theatra rejicit. »

(66) *Καταρτίσωμεν*. « Componamus. » Sic magno consensu codd. In ed., καταρτύσωμεν, « instruamus. »

(67) *Οὐρανίοις*. Regg. bm, ph, Or. 1, Savil., οὐρανίαις.

(68) *Τῇ Ἀναστάσει*. Sic plures Regg., novem Colb., Coisl. 1, etc. Deest τῇ in ed.

(69) *Ὃ καὶ πανηγυρίζομεν*. Or. 1, ᾧ καὶ πανηγυρίζομεν. « Cui etiam festum diem consecramus. »

(70) *Ὡς*. Pass. addit, τό.

(71) *Φύσεις*. Sic plures Regg., octo Colb., Coisl. 2, etc. In ed., φύσιν.

(72) *Ὁμοτιμίαν*. Quinque Regg., decem Colb., etc., ἰσοτιμίαν.

(73) *Ἄλλος οἷος*. « Alium, qualis ego sum. » Sic Coisl. 1, Nicet. et Comb. Deest οἷος in ed.

ἐγὼ, καθίσταται. Τοῦτο δὲ συνδεσποτείας, ἀλλ' οὐχ A ἀτιμίας ὄνομα. Τὸ γάρ, *ἄλλος*, οὐχ ἐπὶ τῶν ἀλλοτρίων, ἀλλ' ἐπὶ τῶν ὁμοουσίων οἶδα λεγόμενον. Ἐν γλώσσαις δὲ, διὰ τὴν πρὸς τὸν Λόγον οἰκείωσιν. Πυρίναις δὲ, ζητῶ πότερον διὰ τὴν κάθαρσιν (οἶδε γὰρ ὁ λόγος ἡμῶν καὶ πῦρ καθαρτήριον, ὡς πανταχόθεν [74] βουλομένοις ὑπάρχει μαθεῖν)· ἢ διὰ τὴν οὐσίαν. Πῦρ γὰρ ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ πῦρ καταναλίσκον τὴν μοχθηρίαν, κἂν πάλιν ἀγανακτῇς τῷ ὁμοουσίῳ στενοχωρούμενος. Μεριζομέναις δὲ, διὰ τὸ τῶν χαρισμάτων διάφορον· καθεζομέναις δὲ, διὰ τὸ βασιλικὸν, καὶ τὴν ἐν τοῖς (75) ἁγίοις ἀνάπαυσιν· ἐπεὶ καὶ Θεοῦ θρόνος τὰ χερουβίμ. Ἐν ὑπερῴῳ δὲ (εἰ μή τῳ περιεργότερος εἶναι δοκῶ τοῦ δέοντος), διὰ τὴν ἀνάβασιν τῶν δεξομένων, καὶ τὴν χαμόθεν ἔπαρσιν· ἐπεὶ καὶ ὕδασι θείοις ὑπερῷά τινα στεγάζεται, δι' ὧν B ὑμνεῖται Θεός. Καὶ Ἰησοῦς αὐτὸς ἐν ὑπερῴῳ τοῦ μυστηρίου κοινωνεῖ τοῖς τὰ ὑψηλότερα τελουμένοις, ἵνα ἐκεῖνο παραδειχθῇ, ὅτι τὸ μέν τι καταβῆναι δεῖ Θεὸν πρὸς ἡμᾶς, ὃ καὶ πρότερον ἐπὶ Μωϋσέως οἶδα γενόμενον, τὸ δὲ ἡμᾶς ἀναβῆναι, καὶ οὕτω γενέσθαι (76) κοινωνίαν Θεοῦ πρὸς ἀνθρώπους, τῆς ἀξίας συγκιρναμένης Ἕως δ' ἂν ἑκάτερον ἐπὶ τῆς ἰδίας μένῃ, τὸ μὲν περιωπῆς (77), τὸ δὲ ταπεινώσεως, ἄμικτος ἡ ἀγαθότης, καὶ τὸ φιλάνθρωπον ἀκοινώνητον· καὶ χάσμα (78) ἐν μέσῳ μέγα καὶ ἀδιάβατον, οὐ τὸν πλούσιον τοῦ Λαζάρου μόνον, καὶ τῶν ὀρεκτῶν Ἀβραὰμ κόλπων διεῖργον, τὴν δὲ γενητὴν φύσιν καὶ ῥέουσαν, τῆς ἀγενήτου (79) καὶ ἑστηκυίας.

qualis ego sum, constituit. Hoc porro nomen parem imperii gradum indicat, non ignominiam. Vox enim, *alius*, non de alienis, sed de iis, quorum eadem substantia est, usurpatur. Jam vero in linguis apparet, propter cognationem eam, quam cum Verbo habet. Cur autem in linguis igneis [69]? Utrum propter purgationem (ignis autem purgantis Scriptura meminit, quemadmodum cuivis discere promptum est); an vero propter essentiam? Deus enim noster ignis est [70], et quidem ignis improbitatem absumens, discrucieris rursum licet propter consubstantialem in angustias redactus. Atque in dispertitis quidem linguis apparet [71], ob gratiarum diversitatem; sedentibus autem [72], propter regiæ dignitatis excellentiam, ejusque super sanctos requiem; quandoquidem Deus quoque pro throno cherubinos habet [73]. In cœnaculo vero [74] (nisi forte curiosius quam par sit, ista persequi videor), propter eorum qui accepturi sunt, ascensionem, atque a terra subvectionem: nam et cœnacula quædam divinis aquis, a quibus Dei quoque laudes celebrantur, tegi audivimus [75]. Atque ipse Jesus, cum sublimioribus rebus discipulos initiaret, mysterium ipsis in cœnaculo impertiit [76], ut illud indicetur, et Deum ad nos descendere oportere, quemadmodum olim in Moyse contigisse scimus [77], et nos ad eum ascendere, sicque Deum cum hominibus consortium inire, **741** dignitate commista. Quandiu autem uterque in propriis manserit, Deus scilicet in sua specula, et homo in humilitate sua, nec bonitas miscebitur, nec benignitas communicabitur; sed erit magnum et inextricabile chaos interjectum [78], non modo divitem a Lazaro, et expetendo illo Abrahæ sinu dirimens, verum etiam procreatam et fluxam atque caducam naturam, ab increata et stabili.

ΙΓ΄. Τοῦτο ἐκηρύχθη μὲν ὑπὸ τῶν προφητῶν, ὡς ἐν C τῷ (80), *Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ* (81)· καὶ, *Ἀναπαύσεται ἐπ' αὐτὸν ἑπτὰ Πνεύματα*· καὶ, *Κατέβη Πνεῦμα Κυρίου* (82), *καὶ ὡδήγησεν αὐτούς*· καὶ, Πνεῦμα ἐπιστήμης ἐμπλῆσαν Βεσελεὴλ τὸν ἀρχιτέκτονα τῆς σκηνῆς· καὶ, Πνεῦμα παροξυνόμενον· καὶ, Πνεῦμα ἐξᾶραν Ἠλίαν ἐν ἅρματι, καὶ ζητηθὲν παρὰ Ἐλισσαίου διπλάσιον· καὶ, πνεύματι ἀγαθῷ καὶ ἡγεμονικῷ Δαβὶδ ὁδηγούμενός τε καὶ στηριζόμενος. Ἐπηγγέλθη δὲ, ὑπὸ μὲν Ἰωὴλ πρότερον· *Καὶ ἔσται ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις, λέγοντος· Ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα* D

XIII. Hic a prophetis quidem prædicatus est, quemadmodum ex his Scripturæ locis patet: *Spiritus Domini super me* [79]: et, *Requiescent super eum Spiritus septem* [80]: item, *Descendit Spiritus Domini, et deduxit eos* [81]: ad hæc, Spiritus scientiæ a quo Beseleel, tabernaculi architectus, impletus est [82]: ac præterea, Spiritus ad iracundiam provocatus [83]: insuper, Spiritus qui Eliam in curru extulit, ac duplex ab Eliseo postulatus est [84]: adde spiritum bonum et principalem [85], quo David deducitur et confirmatur. Promissus autem est; prius quidem a Joele his verbis utente: *Et erit in no-*

[69] Act. II, 3 sqq. [70] Deut. IV, 24. [71] Act. II, 3. [72] ibid. [73] Isa. XXXVII, 16. [74] Act. I, 13. [75] II Reg. XVIII, 33; Act. IX, 37. [76] Luc. XXII, 22 sqq. [77] Exod. III, 2. [78] Luc. XVI, 26. [79] Isa. LXI, 1. [80] Isa. XI, 2. [81] Isa. LXIII, 14. [82] Exod. XXXV, 30 sqq. [83] Isa. LXIII, 10. [84] IV Reg. II, 9 sqq. [85] Psal. L, 14.

(74) *Πανταχόθεν*. Regg. bm, pb, decem Colb., etc., πολλαχόθεν.

(75) *Ἐν τοῖς*. Reg. pb et sex Colb., ἐπὶ τοῖς.

(76) *Καὶ οὕτω γενέσθαι*, etc. Nicet. Συγκιρνωμένου τοῦ θείου ἀξιώματος τῇ εὐτελείᾳ· « Divina majestate se nostræ vilitati commiscente. » Non bene Billius: « sicque inter Deum et homines consortium iniri, utriusque videlicet dignitate inter se commista; » quasi aliqua esset hominis dignitas cum Deo collata.

(77) *Περιωπῆς*. Sic Bas. ed. et Comb. Alii, περιοπῆς, male. Edit.

(78) *Χάσμα*, etc. « Vorago, hiatus magnus et impermeabilis. » Plures codices hoc ordine legunt: χάσμα μέγα ἐν μέσῳ.

(79) *Γενητὴν… ἀγενήτου*. Sic plerique optimæ notæ codd. In ed., γεννητὴν… ἀγεννήτου.

(80) *Ὡς ἐν τῷ*. Sic Regg. et Colb. plures. In nonnullis, ὡς ἐν τό. In ed., ἕως ἐν τῷ.

(81) *Ἐπ' ἐμέ*. Nonnulli codd. addunt, οὗ εἵνεκεν ἔχρισέ με. « Propterea unxit me. » Sic etiam legerat Billius.

(82) *Πνεῦμα Κυρίου*. In quibusdam, παρὰ Κυρίου.

vissimis diebus : Effundam de Spiritu meo super omnem carnem (scilicet fide præditam), *et super filios vestros et super filias vestras* [86], et quæ sequuntur ; postea autem ab ipso quoque Jesu, qui, ut a Spiritu glorificatur [87], ita vicissim quoque ipsum glorificat ; quemadmodum et Patrem glorificat, et a Patre glorificatur [88]. Et hæc quidem promissio, quam larga et copiosa est, fore ut in æternum permaneat [89] ; sive nunc cum his qui per tempus digni erunt ; sive in posterum cum his, qui alterius ævi bonis digni habebuntur ; posteaquam videlicet ipsum per honestam et præclaram vitæ rationem integrum servaverimus, ac non hactenus amiserimus, quatenus in peccatum prolapsi fuerimus

A (δηλαδὴ τὴν πιστεύουσαν [83]), *καὶ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς ὑμῶν, καὶ ἐπὶ τὰς θυγατέρας ὑμῶν*, καὶ τὰ ἑξῆς· ὑπὸ δὲ Ἰησοῦ καὶ ὕστερον, δοξαζομένου τε καὶ ἀντιδοξάζοντος, ὡς τὸν Πατέρα, καὶ ὑπὸ τοῦ Πατρός. Καὶ ἡ ἐπαγγελία, ὡς δαψιλής, συνδιαιωνίζειν (84) καὶ συμπαραμενεῖν, εἴτουν νῦν τοῖς κατὰ καιρὸν (85) ἀξίοις, εἴτε ὕστερον τοῖς τῶν ἐκεῖσε ἀξιουμένοις, ὅταν ὁλόκληρον αὐτὸ τῇ πολιτείᾳ φυλάξωμεν, ἀλλὰ μὴ τοσοῦτον ἀποβάλωμεν, καθ' ὅσον ἂν ἁμαρτάνωμεν.

XIV. Hic Spiritus cum Filio quidem rerum creationem et resurrectionem fabricatur. Suadeat tibi istud : *Verbo Domini cœli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum* [90] ; et, *Spiritus divinus, qui fecit me : Flatus omnipotentis, qui docet me* [91] ; et rursus, *Emittes Spiritum tuum et creabuntur, et renovabis faciem terræ* [92]. Est etiam ille spiritualis regenerationis auctor. Hujus rei tibi fidem faciat, quod Christus ait : *Neminem regnum videre aut accipere posse, nisi qui per Spiritum desuper renatus fuerit* [93], ac per diurnam et lucidam

742 creationem, qua per sese quisque fingitur, a priori generatione, quæ noctis arcanum est, purificatus fuerit. Hic Spiritus, utpote sapientissimus, atque hominum amantissimus, si pastorem nactus fuerit, psaltem efficit, pravos spiritus incantantem, atque Israelis regem designat [94]. Si caprarium moros vellicantem, prophetam reddit. Davidem [95] et Amos [96] cogita. Si adolescentem pulchræ indolis acceperit, presbyterorum judicem constituit, idque supra quam ætatis ratio ferre videtur. Testis est Daniel [97], qui leones in lacu superavit. Si piscatores invenerit, Christo irretit, ut orbem universum sermonis retibus complectantur. Petrum mihi atque Andream accipe, tonitruique filios [98], qui spiritualia intonuerunt. Si publicanos, ad discipulatum elucratur, atque animarum negotiatores efficit. Testis Matthæus [99], heri publicanus, hodie evangelista. Si feroces persecutores, zelum commutat, ac Paulos pro Saulis facit, nec minus pios reddit, quam impios offenderat [1]. Hic et lenitatis est Spiritus ; et tamen in eos, qui peccant, incitatur. Proinde lenem ipsum et clementem, non autem iracundum experiamur, dignitatem ipsius confitentes, ac blasphemiam fugientes, nec eum implacabiliter irascen-

ΙΔ'. Τοῦτο τὸ Πνεῦμα συνδημιουργεῖ μὲν Υἱῷ καὶ τὴν κτίσιν καὶ τὴν ἀνάστασιν. Καὶ πειθέτω σε B τὸ, *Τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν· Πνεῦμά τε θεῖον τὸ ποιῆσάν με· Πνοὴ δὲ παντοκράτορος ἡ διδάσκουσά με*· καὶ πάλιν· *Ἐξαποστελεῖς τὸ Πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινιεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς*. Δημιουργεῖ δὲ (86) τὴν πνευματικὴν ἀναγέννησιν· καὶ πειθέτω σε τὸ, *Μηδένα δύνασθαι τὴν βασιλείαν ἰδεῖν ἢ λαβεῖν, ὅς τις μὴ ἄνωθεν ἐγεννήθη Πνεύματι*, καὶ τὴν προτέραν ἐκαθαρίσθη γέννησιν, ἣ νυκτός ἐστι μυστήριον, ἡμερινῇ καὶ φωτεινῇ διαπλάσει, ἣν καθ' ἑαυτὸν (87) ἕκαστος διαπλάττεται. Τοῦτο τὸ Πνεῦμα (σοφώτατον γὰρ καὶ φιλανθρωπότατον), ἂν ποιμένα λάβῃ, ψάλτην ποιεῖ, πνευμάτων πονηρῶν κατεπᾴδοντα, καὶ βασιλέα τοῦ Ἰσραὴλ ἀνα- C δείκνυσιν (88). Ἐὰν αἰπόλον συκάμινα κνίζοντα, προφήτην ἐργάζεται. Τὸν Δαβὶδ καὶ τὸν Ἀμὼς ἐνθυμήθητι. Ἐὰν μειράκιον εὐφυὲς λάβῃ, πρεσβυτέρων ποιεῖ κριτὴν καὶ παρ' ἡλικίαν. Μαρτυρεῖ Δανιὴλ, ὁ νικήσας ἐν λάκκῳ λέοντας. Ἐὰν ἁλιέας εὕρῃ, σαγηνεύει Χριστῷ, κόσμον ὅλον τῇ τοῦ λόγου πλοκῇ συλλαμβάνοντας. Πέτρον λάβε μοι, καὶ Ἀνδρέαν, καὶ τοὺς υἱοὺς τῆς βροντῆς, τὰ πνευματικὰ βροντήσαντας. Ἐὰν τελώνας, εἰς μαθητείαν κερδαίνει, καὶ ψυχῶν ἐμπόρους δημιουργεῖ. Φησὶ Ματθαῖος, ὁ χθὲς τελώνης, καὶ σήμερον εὐαγγελιστής. Ἐὰν διώκτας θερμοὺς, τὸν ζῆλον μετατίθησι, καὶ ποιεῖ Παύλους ἀντὶ Σαύλων, καὶ τοσοῦτον εἰς εὐσέβειαν, ὅσον εἰς κακίαν κατέλαβεν. Τοῦτο καὶ Πνεῦμά ἐστι πραότητος· καὶ παροξύνεται τοῖς ἁμαρτάνουσιν. Τοιγαροῦν D πειραθῶμεν ὡς πράου, καὶ μὴ ὀργίλου, τὴν ἀξίαν ὁμολογοῦντες, καὶ τὸ βλάσφημον (89) φεύγοντες, καὶ μὴ βουληθῶμεν ἰδεῖν ὀργιζόμενον ἀσυγχώρητα. Τοῦτο κἀμὲ ποιεῖ σήμερον ὑμῖν τολμηρὸν κήρυκα· εἰ μὲν

[86] Joel ii, 28. [87] Joan. xvi, 14. [88] Joan. viii, 54. [89] Joan. xiv, 16. [90] Psal. xxxii, 6. [91] Job xxxiii, 4. [92] Psal. ciii, 30. [93] Joan. iii, 5. [94] I Reg. xvi, 12 sqq. [95] ibid. 11. [96] Amos i, 1. [97] Dan. xiii, 45. [98] Matth. iv, 18-21. [99] Matth. ix, 9. [1] Act. viii, 3 sqq.

(83) *Πιστεύουσαν*. Regg. bm, ph, etc., πιστεύσασαν.

(84) *Συνδιαιωνίζειν*. Sic Regg. bm, pb, Coisl. 1, etc. In ed., συνδιαιωνίσει.

(85) *Κατὰ καιρόν*. « Pro tempore, per tempus. » Minus apte Bill. « ad tempus, » quasi Spiritus gratia ex se « ad tempus » sit.

(86) *Δημιουργεῖ δέ*. Sic plures Regg. et Colb., Comb., etc. Deest δέ in ed.

(87) *Ἣν καθ' ἑαυτόν*, etc. « Suopte proposito animique voluntate, » ut ait Nicetas. « Nam baptismi regeneratio libera, » etc.

(88) *Ἀναδείκνυσιν*. Duo Colb. et Jes. addunt : Ἐὰν νέον ἐκ ποιμένων, ἀριστέα κατ' ἀλλοφύλων ἐργάζεται. Ἔχεις τὴν κατὰ τοῦ Γολιὰθ νίκην τοῦ Δαβὶδ μαρτυροῦσαν τῷ λόγῳ· « Si ex pastoribus juvenem, extraneis præstantiorem efficit. Testis est victoria quam David adversus Goliath reportavit. » Verum Nicetas ista non agnoscit, nec Rufinus

(89) *Βλάσφημον*. Pass., βλασφημεῖν.

οὖν (90) οὐδὲν πεισόμενον, τῷ Θεῷ χάρις· εἰ δὲ πεισόμενον, καὶ οὕτω χάρις· τὸ μὲν, ἵνα φείσηται τῶν μισούντων ἡμᾶς· τὸ δὲ, ἵν' ἡμᾶς ἁγιάσῃ, μισθὸν τοῦτον (91) λαβόντας τῆς ἱερουργίας τοῦ Εὐαγγελίου, τὸ τελειωθῆναι δι' αἵματος.

A tem videre in animum inducamus. Hic me quoque hodierno die prælidentem et audacem præconem reddit : si nihil propterea perpessurus sum, Deo sit gratia; si autem perpessnrus, sic quoque Deo gratia : alterum, ut iis, qui nobis infesti sunt, parcat : alterum, ut nos sanctificet, hoc videlicet evangelici ministerii præmium consecutos, ut cruenta morte perfungamur.

ΙΕ'. Ἐλάλουν μὲν οὖν ξέναις γλώσσαις, καὶ οὐ πατρίοις (92), καὶ τὸ θαῦμα μέγα, λόγος ὑπὸ τῶν οὐ μαθόντων λαλούμενος· καὶ τὸ σημεῖον (93) τοῖς ἀπίστοις, οὐ τοῖς πιστεύουσιν, ἵν' ᾖ τῶν ἀπίστων κατήγορον, καθὼς γέγραπται· *Ὅτι ἐν ἑτερογλώσσοις* (94), *καὶ ἐν χείλεσιν ἑτέροις, λαλήσω τῷ λαῷ τούτῳ, καὶ οὐδ' οὕτως εἰσακούσονταί μου* (95), λέγει Κύριος. Ἤκουον δέ. Μικρὸν ἐνταῦθα ἐπίσχες, καὶ διαπόρησον, πῶς διαιρήσεις τὸν λόγον. Ἔχει γάρ τι ἀμφίβολον ἡ λέξις (96), τῇ στιγμῇ διαιρούμενον. Ἆρα γὰρ ἤκουον ταῖς ἑαυτῶν διαλέκτοις ἕκαστος (97), ὡς φέρε εἰπεῖν, μίαν μὲν ἐξηχεῖσθαι φωνὴν, πολλὰς δὲ ἀκούεσθαι, οὕτω κτυπουμένου τοῦ ἀέρος, καὶ, ἵν' εἴπω σαφέστερον, τῆς φωνῆς φωνῶν γινομένων (98)· ἢ τὸ μὲν, *Ἤκουον*, ἀναπαυστέον, τὸ δὲ, *Λαλούντων ταῖς ἰδίαις φωναῖς*, τῷ ἑξῆς προσθετέον, ἵν' ᾖ, *Λαλούντων φωναῖς*, ταῖς ἰδίαις τῶν ἀκουόντων, ὅπερ γίνεται, *ἀλλοτρίαις*· καθὰ καὶ (99) μᾶλλον τίθεμαι. Ἐκείνως μὲν γὰρ τῶν ἀκουόντων ἂν εἴη μᾶλλον, ἢ τῶν λεγόντων, τὸ θαῦμα· οὕτω δὲ τῶν λεγόντων· οἳ καὶ μέθην καταγινώσκονται, δῆλον ὡς αὐτοὶ θαυματουργοῦντες περὶ τὰς φωνὰς τῷ Πνεύματι.

XV. At vero lingu.s externis, non autem vernaculis, apostoli loquebantur [1], singularique miraculo sermo ab his, qui non didicerant, proferebatur; signumque illud infidelibus erat, non fidelibus, ut infidelium accusator esset, sicut scriptum est : *Quoniam in aliis linguis, et in labiis aliis, loquar populo huic, nec sic exaudient me, dicit Dominus* [2]. Audie- B bant **743** autem. Verum hic paululum consiste, atque ambige quo modo distinguenda sit oratio. Textus enim nonnullam ambiguitatem habet, interpunctione dirimendam. Utrum enim audiebant sua quisque dialecto, ita ut, verbi gratia, vox quidem una emitteretur, multæ autem audirentur, sic videlicet pulsato ac perstrepente aere, pluribusque vocibus, et, ut magis perspicue dicam, ex una voce effectis : an potius in hoc verbo, *Audiebant*, punctum statuendum est; atque hæc verba, *Loquentes suis linguis* [3], cum his, quæ sequuntur, jungenda sunt, ut sic legatur, *loquentes linguis*, propriis scilicet audientium, hoc est, *externis*; qui etiam sensus mihi magis arridet. Nam in primo quidem sensu, eorum potius, qui audiebant, quam qui verba faciebant, hoc miraculum fuerit; in isto autem, eorum qui loquebantur; utpote qui etiam temulentiæ insimulantur, haud dubie, quia ipsi Spiritus operatione novum quoddam miraculum circa voces designabant.

ΙϚ'. Πλὴν ἐπαινετὴ μὲν καὶ ἡ παλαιὰ διαίρεσις τῶν φωνῶν (ἡνίκα τὸν πύργον ᾠκοδόμουν οἱ κακῶς καὶ ἀθέως ὁμοφωνοῦντες, ὥσπερ καὶ τῶν νῦν τολμῶσί τινες)· τῇ γὰρ τῆς φωνῆς διαστάσει συνδιαλυθὲν τὸ ὁμόγνωμον, τὴν ἐγχείρησιν ἔλυσεν· ἀξιεπαινετωτέρα δὲ ἡ νῦν θαυματουργουμένη. Ἀπὸ γὰρ ἑνὸς Πνεύματος εἰς πολλοὺς χυθεῖσα (1), εἰς μίαν ἁρμονίαν πάλιν συνάγεται. Καὶ ἔστι διαφορὰ χαρισμάτων, ἄλλου (2) δεομένη χαρίσματος, πρὸς διάκρισιν τοῦ (3) βελτίονος· ἐπειδὴ πᾶσαι τὸ ἐπαινετὸν ἔχουσι. Καλὴ δ' ἂν κἀκείνη λέγοιτο, περὶ ἧς Δαβὶδ λέγει· *Καταπόντισον, Κύριε, καὶ καταδίελε τὰς*

C XVI. Quanquam autem laudabilis quoque fuit vetus illa linguarum divisio (cum scilicet male atque impie inter se concordes erant, qui turrim exstruebant [4], quemadmodum nunc quoque quidam facere non verentur), dissoluta simul, cum linguarum divortio, animorum concordia, susceptum negotium abrupit; laudabilior tamen est ea, quæ nunc insigni miraculo patratur. Ab uno enim Spiritu in multos diffusa, ad unum concentum rursus connectitur. Atque gratiarum diversitas est, alia gratia opus habens, ad discernendum quænam sit præstantior; quandoquidem nulla est, quæ laude

[1] Act. II 4. [2] Isa. XXVIII, 11; I Cor. XIV 21. [3] Act. II, 6. [4] Gen. XI, 1 sqq.

(90) *Οὖν*. Deest in Or. 1.

(91) *Τοῦτον*. Sic Regg. bm, ph et Savil. In ed., τοῦτο.

(92) *Πατρίοις*. Sic sex Regg., quatuor Colb., duo Coisl., Par., etc. Mendose in ed., μετρίοις.

(93) *Τὸ σημεῖον*. Apostolus, I Cor. XIV, 22, ait : « Linguæ in signum sunt, non fidelibus, sed infidelibus. »

(94) *Ἐν ἑτερογλώσσοις*, etc. Chrysostomus hæc verba Isaiæ tribuit. Habet enim Isa. XXVIII, 11 : Διὰ φαυλισμὸν χειλέων, διὰ γλώσσης ἑτέρας, ὅτι λαλήσουσι τῷ λαῷ τούτῳ. Quod Vulgata sic vertit : « In loquela enim labii, et lingua altera, loquetur ad populum istum. » Legitur etiam I Cor. XIV, 21 : Ἐν τῷ νόμῳ γέγραπται· Ἐν ἑτερογλώσσοις, καὶ ἐν χείλεσιν ἑτέροις λαλήσω τῷ λαῷ τούτῳ· « In Lege scriptum est : Quoniam in aliis linguis et labiis aliis

D loquar populo huic. » Alludit Apostolus ad Isaiæ contextum jam citatum. Mirum igitur videtur, Nicetam de verbis istis pronuntiasse : « Apud Isaiam non reperiuntur... vel malitiose submota sunt, vel per oblivionem transmissa. »

(95) *Μου*. Deest in Reg. ph.

(96) *Ἡ λέξις*. Deest in Or. 1.

(97) *Ἕκαστος*. Sic plures codd. In ed., ἑκαστοι.

(98) *Γινομένων*. Savil. et Comb., γινομένης.

(99) *Καθὰ καί*. Jes., ᾧ καί.

(1) *Χυθεῖσα*. Plures Regg. et Colb., χεθεῖσα.

(2) *Ἄλλου*. Reg. bm, ἀλλ' οὐ. Intelligit Gregorius « linguarum » donum, quod alio, nempe « interpretationis » dono, opus habet.

(3) *Τοῦ*. Reg. bm, Par., Pass., τῆς.

careat. Quin præclara quoque illa divisio dici possit, de qua loquitur David : *Præcipita, Domine, et divide linguas eorum* [6]. Quid ita? Quoniam dilexerunt omnia verba præcipitationis, linguam dolosam [7]; tantum non aperte hujusce loci ac tempestatis linguas accusans, quæ divinitatem scindunt. Ac de his quidem hactenus.

A γλώσσας αὐτῶν. Διατί; Ὅτι ἠγάπησαν πάντα τὰ ῥήματα καταποντισμοῦ γλῶσσαν δολίαν· μόνον οὐχὶ (4) φανερῶς τὰς ἐνταῦθα γλωσσας καταιτιώμενος, αἳ θεότητα τέμνουσιν. Ταῦτα μὲν οὖν ἐπὶ τοσοῦτον.

XVII. Quoniam autem habitantibus Jerusalem religiosissimis Judæis, Parthis, Medis et Elamitis, Ægyptiis et Libycis, Cretensibus et Arabibus, Mesopotamitis et Cappadocibus meis, linguæ loquebantur, atque ex omni gente, quæ sub cœlo est, Judæis, illic (si cui sic cogitare placet) congregatis, operæ pretium fuerit videre, tum quinam hi erant, tum cujus captivitatis. Nam illa Ægyptiaca et 744 Babylonica, præterquam quod circumscripta et certo loco definita erat, jam etiam olim per captivorum reditum soluta fuerat. Illa autem Romana, qua temeritatis et audaciæ adversus salutis auctorem pœna expetebatur, nondum acciderat, sed imminebat. Relinquitur igitur, ut hanc captivitatem Antiochicam esse censeamus, iis temporibus non multo antiquiorem. Quod si cui hæc expositio minus probatur ut curiosius alieniusque petita (neque enim captivitatem hanc veterem esse, neque in multas orbis partes diffusam); ac probabiliorem quærit, illud fortasse rectius fuerit existimare, quod cum sæpe, atque a multis, hæc natio exsilii causa solum vertere coacta sit, quemadmodum Esdras litterarum monumentis prodidit, aliæ quidem tribus in patriam restitutæ fuerint, aliæ vero in exsilio relictæ; quibus, ut verisimile est in multas nationes dispersis, tum temporis quidam adfuerint, et Spiritus miraculi participes exstiterint.

IZ'. Ἐπεὶ δὲ τοῖς κατοικοῦσιν Ἱερουσαλὴμ εὐλαβεστάτοις Ἰουδαίοις, Πάρθοις, καὶ Μήδοις, καὶ Ἐλαμίταις, Αἰγυπτίοις, καὶ Λίβυσι, Κρησί τε καὶ Ἄραψι, Μεσοποταμίταις τε καὶ τοῖς ἐμοῖς Καππαδόκαις, ἐλάλουν αἱ γλῶσσαι, καὶ τοῖς ἐκ παντὸς ἔθνους τῶν ὑπὸ τὸν οὐρανὸν Ἰουδαίοις (εἴ τῳ φίλον οὕτω νοεῖν), ἐκεῖσε συνειλεγμένοις, ἄξιον ἰδεῖν, τίνες (5) ἦσαν οὗτοι, καὶ τῆς ποίας αἰχμαλωσίας. Ἡ B μὲν γὰρ εἰς Αἴγυπτον καὶ Βαβυλῶνα περίγραπτός (6) τε ἦν, καὶ πάλαι τῇ ἐπανόδῳ λέλυτο. Ἡ δὲ ὑπὸ Ῥωμαίων οὔπω γεγένητο, ἔμελλε δὲ, εἴσπραξις οὖσα τῆς κατὰ τοῦ Σωτῆρος θρασύτητος. Λείπεται δὴ τὴν ὑπ' Ἀντιόχου ταύτην ὑπολαμβάνειν, οὐ πολὺ τούτων οὖσαν τῶν καιρῶν πρεσβυτέραν. Εἰ δέ τις ταύτην μὲν οὐ προσίεται τὴν ἐξήγησιν, ὡς περιεργοτέραν (οὔτε γὰρ παλαιὰν εἶναι τὴν αἰχμαλωσίαν, οὔτ' ἐπὶ πολὺ τῆς οἰκουμένης χεθεῖσαν), ζητεῖ δὲ τὴν πιθανωτέραν, ἐκεῖνο ἴσως ὑπολαβεῖν (7) ἄμεινον, ὅτι πολλάκις, καὶ ὑπὸ πλειόνων, τοῦ ἔθνους μεταναστάντος, ὡς τῷ Ἔσδρᾳ ἱστόρηται, αἱ μὲν τῶν φυλῶν ἀνεσώθησαν, αἱ δὲ ὑπελείφθησαν· ὧν εἰκὸς διασπαρεισῶν εἰς ἔθνη πλείονα, τηνικαῦτα παρεῖναί τινας, καὶ μετέχειν τοῦ θαύματος.

XVIII. Atque hæc a nobis perpensa et considerata sint, quæ etiam ejusmodi esse arbitramur, ut doctrinæ studiosi, ea pro superfluis supervacaneisque nequaquam habituri sint. Quod si quis aliud quidpiam ad hujus diei solemnitatem contulerit, nobis quoque id collegerit. Sed jam concio quidem solvenda est (satis enim longe se porrexit oratio); festi autem celebratio nunquam abrumpenda. Quin potius festum agendum est, nunc quidem corporeo quoque modo, paulo post autem omnino spirituali; illic nimirum, ubi rationes harum rerum purius apertiusque cognoscemus, in ipso Verbo, et Deo, et Domino nostro Jesu Christo, vero eorum, qui salutem consequuntur, festo et exsultatione; cum quo gloria et veneratio Patri cum sancto Spiritu, nunc et in sæcula sæculorum. Amen.

C IH'. Καὶ ταῦτα προεξήτασται τοῖς φιλομαθέσιν, ἴσως οὐ περιέργως (8). Καὶ ὅτι ἂν ἄλλο συνεισφέρῃ (9) τις εἰς τὴν παροῦσαν ἡμέραν, καὶ ἡμῖν τοῦτο ἔσται συνειλοχώς (10). Ἡμῖν δὲ τὸν μὲν σύλλογον ἤδη διαλυτέον (ἱκανὸς γὰρ ὁ λόγος), τὴν δὲ πανήγυριν οὐδέποτε. Ἀλλ' ἑορταστέον (11), νῦν μὲν (12) καὶ σωματικῶς, μικρὸν δὲ ὕστερον ὅλον πνευματικῶς· ἔνθα καὶ τοὺς λόγους τούτων εἰσόμεθα καθαρώτερον καὶ σαφέστερον, ἐν αὐτῷ τῷ Λόγῳ, καὶ Θεῷ, καὶ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ, τῇ ἀληθινῇ τῶν σωζομένων ἑορτῇ, καὶ ἀγαλλιάσει· μεθ' οὗ ἡ δόξα καὶ τὸ σέβας τῷ Πατρὶ, σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ (13) εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων (14). Ἀμήν.

[6] Psal. LIV, 10. [7] Psal. LI, 6.

(4) *Μόνον οὐχί.* Sic Coisl. 1, Jes., Savil., Pass., etc. In ed., μονονού.

(5) *Τίνες.* Plures codd. addunt τε. In aliis, δέ.

(6) *Περίγραπτος.* Savil., περιγράπτη.

(7) *Ὑπολαβεῖν.* Reg. ph et Or. 1, ὑπολαμβάνειν.

(8) *Οὐ περιέργως.* Nicet. : « non superflue. »

(9) *Ἂν ἄλλο συνεισφέρῃ.* Sic plures Regg. et D Coisl. 1. In ed., ἂν συμφέρῃ.

(10) *Συνειλοχώς.* Sic Bas., Savil. et Pass. In ed., συνειληχώς.

(11) *Ἑορταστέον.* Pass. addit, ἡμῖν, « festum nobis agendum est. »

(12) *Μέν.* Deest in Or. 1.

(13) *Καί.* Nonnulli addunt, ἀεί, « semper. »

(14) *Τῶν αἰώνων.* « Sæculorum. » Sic Reg. ph et Coisl. 2. Deest in ed.

745 MONITUM IN ORATIONEM XLII.

I. Jam medio circiter Maio anni 381 plerique Orientales episcopi, ad concilium a Theodosio imperatore vocati, Constantinopolim advenerant. Damnata primum in synodo Maximi Cynici ordinatione, Gregorius, licet clamans et reluctans, unanimi Patrum suffragio Constantinopolitanæ Ecclesiæ præficitur. Non multo post moritur Meletius, Antiochenæ sedis antistes, vir sanctitate et doctrina conspicuus, qui paulo ante, concordiæ magis, quam propriæ utilitati consulens, Paulinum una secum in episcopali sede collocari permiserat, ea tamen lege, ut, exstincto altero, alter solus Antiochenæ sedis episcopus agnosceretur. Verum post Meletii mortem, juniores præsules litem hac de re movere cœperunt, et de eligendo successore, magno cum tumultu, in synodo tractare aggressi sunt. Gregorius vero, pacis et æquitatis studiosissimus, quique, defuncto Meletio, primas in concilio tenebat, ad saniorem mentem blandis sermonibus turbarum artifices revocare conatur. Ob omnium oculos ponit, quanta Ecclesiæ mala pepererit præcedens Antiochenum schisma, cujus causa Oriens simul et Occidens in duas jam adversas partes miserabiliter scissi fuerant, et quam graviora adhuc imminerent, si præsul alter Meletii loco subrogaretur. Eos igitur amanter hortatur, ut Paulinum jam senio gravatum, solum absque collega sedere sinant, ac deinde, cum iste e vita excesserit, alterum more majorum eligant. At irrita plane fuere illius vota; imo Gregorium obnixe rogant amici, ut cæteris assentiatur; quod perhorrescens Theologus, secum tandem abdicandi consilium iniit, ac de synodo recessit. Interea Constantinopolim adveniunt Ægyptii ac Macedones episcopi, qui minus Gregorio quam Orientalibus præsulibus infensi, ipsius electoribus negotium facessunt, quod, contra Ecclesiæ leges et canones, Gregorium jam Sasimorum episcopum Constantinopolitanæ Ecclesiæ præfecissent, aliaque permulta moventes, majus discordiarum incendium excitarunt. In tanta rerum confusione, Gregorius, solitudinis amore flagrans, ac « veluti generosus quidam equus, ut ipse loquitur (15), vinculorum, quibus adhuc tenebatur, impatiens, » arrepta dissidiorum occasione, in mediam prosiliens synodum, plura, quæ carmine de vita sua (16) intexuit, præfatus, sese, ut alter Jonas, ad sedandam tempestatem offert, ac discedendi facultatem exposcit. Turbatis ad tale propositum episcopis, quidve agerent incertis, licet nondum consentientibus, evasit Gregorius, eamdem discedendi licentiam ab imperatore petiturus. Quam ubi obtinuit, hanc subinde præclarissimam ac celeberrimam orationem coram centum quinquaginta episcopis, universo clero ac toto fidelium grege babuit.

II. In hac autem oratione, « quæ, » ut loquitur Baronius, « siccis oculis legi non potest, » Constantinopolitanæ Ecclesiæ supremum vale dicturus accedit orator. Primum concilii Patres modeste compellat, ac leviter **746** indicans, eos sane, non errantem ovem in viam reducturos, sed pastorem peregre agentem invisuros, accessisse, administrationis suæ ac doctrinæ rationem reddere, judiciumque publice apud omnes subire non erubescit. Quamobrem gregem sibi creditum contestatur, ut, si falsa loquatur, coarguat; sin autem vera, testimonio suo confirmet. Deinde tragica oratione describit, quo in statu Constantinopolitanum gregem repererit, cum illius regimen sibi fuit commendatum. « Hic grex, inquit (n. 2), exiguus erat et imperfectus, ac ne grex quidem, sed parvum quoddam ac tenue gregis vestigium, incompositus, pastore carens, nullis inclusus terminis, nec caula cinctus, oberrans in montibus et speluncis, huc illuc dispersus atque disjectus. » Harum calamitatum causas, ad Christianorum flagitia, ad crudelia præcedentium imperatorum edicta, ad hæreticorum invidiam et persecutiones refert; qui omnes ita Dei benignitatem ad iracundiam provocaverant, ut parum abfuerit, quin totus Christianus orbis in pristinas tenebras, multo sane nona Ægyptiaca plaga graviores, mergeretur. Sed talia fando, horrescit Gregorii mens, ac ideo tam flebile spectaculum ab auditorum oculis retrahit, ut totus in celebranda Dei bonitate et misericordia immoretur. Hinc hæreticos objurgat, qui, numerosa prole inflati, pusillum Gregorii gregem superbe aspernabantur. Ostendit, quam perexiguis incrementis Constantinopolitanæ Ecclesiæ grex, instar populi Israelitici, ad hanc perfectionem, quæ obtrectatorum ora premit, mirabiliter evectus sit; nec dubitat quin, Dei auxilio, altius etiam progrediatur. « Multo enim mirabilius est, inquit (n. 6), quod ex tantillo ad tantam magnitudinem pervenerit, quam ut, ex eo statu, quo nunc est, ad summum splendoris gloriæque gradum provehatur, » quod scilicet Deus, non copiosam impietatem aut infinitum pulverem, sed electionis vasa computet. Hunc igitur electum gregem, veritatis pabulo enutritum, curis omnibus conservatum, concilii Patribus, velut præstantissimum donum, offert Gregorius; eosque rogat, ut oculos per circuitum tollant, et videant venerabilem presbyterorum cœtum, diaconorum modestiam, lectorum concinnitatem, totiusque plebis discendi studium, quibus, veluti floribus, gloriæ coronam, ipsorum ornaturam caput, intexuit.

(15) Carm. *De vita sua*, vers. 1818 sqq.

(16) Ibid., vers. 1838 sqq.

III. Quamvis sola Constantinopolitani gregis præsentia et inspectio, maximum, ac velut in columna insculptum, tanti pastoris doctrinæ apud concilii Patres esset argumentum, nihilominus tamen fidem suam circa sanctissimam Trinitatem apertius declarare non dubitat Theologus, ut agnoscant præsules, ac judicent, utrum merito necne ipsi invideatur. Patris igitur, et Filii, et Spiritus sancti divinitatem, non multis quidem, sed luce clarioribus argumentis demonstrat. Venenatos Sabellii Ariique errores obiter carpit; et ipse, media ac regia incedens via, Trinitatem in unitate, et unitatem in Trinitate profitetur. Observat tamen Filii generationem et Spiritus sancti processionem, nec intellectu comprehendi, nec ullis verbis explicari posse, atque contendit, temere adversus divinitatem insurgere, quisquis eas curiosius scrutari præsumit. Tum, eo utens argumento, quo Samuel olim apud Israelitas [a], iterum gregem suum contestatur, num in aliqua re infidelem Christi dispensatorem sese exhibuerit, num illius **747** damno, privatæ utilitati consuluerit, num eum molestia affecerit. At cum illius agendi ratio, tam in administrando quam in docendo, omnis prorsus vitii ac reprehensionis expers reperiatur, bonæ dispensationis præmium a concilii Patribus efflagitat. « Levate nos, inquit (n. 20), diuturnis laboribus fessos, ac recreate. Moveat vos hæc canities nostra. Alium subrogate, qui voce non inerudita, qui puris sit manibus, ac curas ecclesiasticas vobiscum simul perferre possit... Cernite hoc corpus meum, (senio scilicet, morbo et labore confectum. » Eosdem obtestatur per ipsam Trinitatem, quam colunt, ut votis non abnuant, sed ipsi missionis libellum præstent. Hoc unum tantum exposcit, ut successorem eligant, qui æmulationem potius quam misericordiam moveat; ac de sufficiendi pastoris dotibus pauca præfatus, extremum tandem vale Anastasiæ suæ, magno S. Sophiæ templo cæterisque sacris illius urbis ædibus dicit. Valedicit etiam ipsi episcopali cathedræ, pontificum concilio, sacerdotum cœtui, ac reliquis deinceps Ecclesiæ ministris, monachis, virginibus, conjugatis, viduis, pauperibus, imperatoribus, aulicis, Orienti simul et Occidenti, « pro quibus, inquit, et a quibus oppugnamur. » Demum exclamans ait : « Valete, angeli hujus Ecclesiæ præsides; vale, Trinitas sancta, meditatio mea et decus meum. His velim serveris, et hos serves, meum scilicet hunc populum. Et vos, filioli, depositum, quæso, custodite : mementote lapidationum mearum, » etc.

IV. Hic siluit Theologus, manu deinceps et atramento pugnaturus; nec amplius tanti veritatis præconis vox Constantinopoli personuit. Longius forsan quam par erat, hanc analyticam synopsim, protraxisse videbimur; sed plurimum nobis arrisere, tum ornatissimæ hujus orationis argumentum et sublimitas, tum præclarissimum istud ac inauditum Gregorii factum, quod Sozomenus admirationis quam maxime dignum merito judicavit. « Mihi quidem, inquit (17), sapientissimum hunc virum, tum ob alia multa, tum maxime in hoc negotio mirari subit. Nam neque fastu elatus est propter facundiam, nec inanis gloriæ studio ei Ecclesiæ præsidere concupivit, quam pene exstinctam et mortuam ipse regendam susceperat; sed reposcentibus (melius dixisset, consentientibus) episcopis depositum reddidit; nihil de multis laboribus suis conquestus, nihil de periculis quæ, adversus hæreses decertans, subierat. » Et certe hac in re eximia humilitatis, modestiæ et charitatis specimina præbuit Gregorius; unde posteris pretiosissimam sui memoriam summo jure reliquit. Existimasse videtur Baronius hanc orationem pronuntiatam fuisse antequam ab imperatore Theologus discedendi licentiam postulasset. Verum huic sententiæ non favet communis eruditorum opinio. Ipsi etiam Bollandistæ ei manifeste contradicunt. « Ea est, inquiunt (18), oratio tricesima secunda, [nunc quadragesima secunda,] quam præcessit congressus cum imperatore, sine cujus licentia non potuisset hanc tam solemnem abdicationem facere. » Idem sentit Tillemontius (19). Præterea tunc temporis Constantinopoli degebat pius imperator, qui Gregorium benigne exceperat, eumque suffragio suo in Constantinopolitanam sedem ab episcopis evectum, magno plausu confirmarat. Nullatenus igitur Gregorio licuisset ante discedere, quam ipsius discessum probasset Theodosius. Ac mirum sane videri potest, quod tam **748** cito Gregorii votis annuerit. Hinc certo constat Gregorium, Theodosii consensu munitum, istud ultimum vale Constantinopoli pronuntiasse labente Junio anni 381. Perseverabat adhuc synodus. Nam, ut manifestum est ex epistola synodica (20), septimo Idus Julii ejusdem anni ad Theodosium data, Nectarius, post Gregorii discessum, a concilii Patribus Constantinopolitanæ Ecclesiæ præfectus est.

[a] I Reg. XII, 2 sqq.

(17) *Hist.* lib. VII, c. 7, p. 712.
(18) *Act. SS.* ad 9 Maii, p. 420, col. 2.
(19) T. IX, pag. 483.
(20) *Concil.*, t. II, pag. 946.

ΛΟΓΟΣ ΜΒ.

Συντακτήριος (21), *εἰς τὴν τῶν ρν' ἐπισκόπων παρουσίαν* (22). A

Α'. Πῶς ὑμῖν τὰ ἡμέτερα, ὦ φίλοι ποιμένες καὶ συμποιμένες· ὧν ὡραῖοι μὲν οἱ πόδες, εὐαγγελιζομένων εἰρήνην καὶ ἀγαθὰ, μεθ' ὧν ἐληλύθατε· ὡραῖοι δὲ τὰ πρὸς ἡμᾶς, οἷς εἰς καιρὸν ἐληλύθατε, οὐχ ἵνα πρόβατον πλανώμενον ἐπιστρέψητε, ἀλλ' ἵνα ποιμένα ἔκδημον (23) ἐπισκέψησθε; Πῶς τὰ τῆς ἐκδημίας ὑμῖν ἔχει τῆς ἡμετέρας; καὶ τίς ὁ ταύτης καρπὸς, μᾶλλον δὲ, τοῦ ἐν ἡμῖν Πνεύματος, ᾧ κινούμεθά τε ἀεὶ, καὶ νῦν κεκινήμεθα, μηδὲν ἴδιον ἔχειν ἐπιθυμοῦντες, μήτ' ἴσως ἔχοντες; Ἄρά γε συνίετε παρ' ὑμῶν αὐτῶν, καὶ καταμανθάνετε, καὶ λογισταὶ τῶν ἡμετέρων ἐστὲ χρηστότεροι; ἢ δεῖ, καθάπερ τοὺς στρατηγίας, ἢ δημαγωγίας, ἢ διοικήσεως χρημάτων λόγον ἀπαιτουμένους (24), δημοσίᾳ καὶ αὐτοὺς ὑποσχεῖν ὑμῖν τὰς εὐθύνας, ὧν διῳκήκαμεν; B Οὐ γὰρ αἰσχυνόμεθα κρινόμενοι, ὅτι καὶ κρίνομεν ἐν τῷ μέρει, καὶ μετὰ τῆς αὐτῆς ἀγάπης ἀμφότερα. Παλαιὸς δὲ ὁ νόμος· ἐπεὶ καὶ Παῦλος τοῖς ἀποστόλοις ἐκοινοῦτο τὸ Εὐαγγέλιον· οὐχ ἵνα φιλοτιμήσηται (πόῤῥω γὰρ τὸ Πνεῦμα πάσης φιλοτιμίας), ἀλλ' ἵν', ἢ βεβαιωθῇ τὸ κατορθούμενον, ἢ διορθωθῇ τὸ ὑστερούμενον, εἰ ἄρα τι καὶ τοιοῦτον ἦν ἐν τοῖς ὑπ' ἐκείνου λεγομένοις, ἢ πραττομένοις, ὡς αὐτὸς παραδηλοῖ περὶ ἑαυτοῦ γράφων· *Ἐπειδὴ καὶ πνεύματα προφητῶν προφήταις ὑποτάσσεται*, κατὰ τὴν εὐταξίαν (25) τοῦ πάντα καλῶς οἰκονομοῦντος καὶ διαιροῦντος Πνεύματος. Εἰ δὲ ἐκεῖνος μὲν ἰδίᾳ καί τισιν, ἐγὼ δὲ δημοσίᾳ καὶ πᾶσιν ὑπέχω λόγον, μηδὲν θαυμάσητε. C Καὶ γὰρ χρῄζω μᾶλλον ὠφεληθῆναι τῇ τῶν ἐλέγχων ἐλευθερίᾳ, ἤπερ ἐκεῖνος, εἴ τι φαινοίμην ἐλλείπων τοῦ δέοντος, μή πως εἰς κενὸν τρέχω, ἢ ἔδραμον. Καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλως ἀπολογήσασθαι (26), ἢ ἐν εἰδόσι τοὺς λόγους ποιούμενον.

ORATIO XLII*.

Supremum vale, coram centum quinquaginta episcopis.

I. Quo pacto res nostræ vobis se habere videntur, o chari pastores et collegæ; quorum et speciosi pedes sunt, annuntiantium pacem et bona [9], quibuscum huc venistis; et, quantum ad nos attinet, speciosi, utpote, ad quos opportune vos contulistis, non ut errantem ovem in viam reducatis, verum ut pastorem peregrinum invisatis? Quo pacto peregrinatio nostra judicio vestro se habet? Et quis hujus fructus [10], vel, ut rectius loquar, Spiritus in nobis habitantis [11], quo et semper movemur [12], et nunc moti sumus, nihil proprium habere cupientes, nec fortasse habentes? Utrum tandem per vosmetipsos intelligitis, et percipitis, ac benigniores rerum nostrarum censores estis? An contra nobis faciendum est, ut, quemadmodum qui militaris imperii, aut gubernationis popularis, aut pecuniarum administrationis rationem exposcuntur, sic nos quoque eorum, quæ a nobis administrata sunt, rationes publice vobis reddamus? Nec enim subire judicium erubescimus; quandoquidem etiam vicissim judicamus, atque utrumque cum pari charitate. Vetus autem hæc lex est. Nam etiam Paulus Evangelium cum apostolis communicabat [13]; non ut ambitiose se ostentaret; procul enim ab omni gloriæ cupiditate remotus est Spiritus; sed ut, vel confirmaretur quod recte et cum laude gerebat, vel corrigeretur quod officio deerat; si quid tamen hujusmodi erat in iis, quæ ab eo dicebantur, vel agebantur, quemadmodum ipse ostendit, cum de seipso ad hunc modum scribit: *Quoniam et spiritus prophetarum prophetis subjiciuntur* [14], juxta constitutum Spiritus ordinem, **749** qui omnia recte dispensat et dividit. Quod si ille quidem privatim et apud quosdam, ego autem publice et apud omnes judicium subeo, ne id vobis mirandum accidat. Nam ego ea, quæ ex libera reprehensione percipitur, utilitate magis opus habeo, quam ille, si qua in re officii partes deseruisse videar, ne alioqui frustra curram, aut cucurrerim [15]. Nec vero aliter defensionis munus recte suscipi potest, quam si apud eos, quibus administrationis meæ ratio cognita est, sermo habeatur.

Β'. Τίς οὖν ἡ ἀπολογία; Καὶ εἰ μὲν ψευδὴς, ἐλέγξατε· εἰ δὲ ἀληθὴς, μαρτυρήσατε ὑμεῖς, ὑπὲρ ὧν, καὶ ἐν οἷς ὁ λόγος. Ὑμεῖς γάρ μοι καὶ ἀπολογία, καὶ D

II. Quæ igitur est nostra defensio? Ac si quidem falsa, coarguite; si autem vera, testimonio vestro confirmate, vos, inquam, quorum causa, et

[9] Isa. LII, 7; Rom. X, 15. [10] Galat. V, 22. [11] II Tim. I, 14. [12] Act. XVII, 28. [13] Galat. II, 2. [14] I Cor. XIV, 32. [15] Galat. II, 2.

* Alias XXXII, quæ autem 42 erat, nunc 45.

(21) *Συντακτήριος*. Hæc vox, ut exponit Nicetas, idem sonat, ac ἀποχαιρετικός, id est, si loqui fas est, « valedictoria oratio. » In hac enim oratione Constantinopolitanæ plebi supremum vale dicit Gregorius, et ab episcopis centum quinquaginta in concilio coadunatis discedendi facultatem efflagitat. Quod ipsi concessum est. Reg. Henrici codex habet συνακτήριος, pro συντακτήριος. Utraque vox deest in pluribus codd.

(22) *Παρουσίαν*. Duo Colb. addunt, ἐν τῷ μαρτυρίῳ τῆς ἁγίας Ἀναστασίας λεχθείς, « ad tumulum sanctæ Anastasiæ dicta. »

(23) *Ἔκδημον*. Plures codd., συνέκδημον, quod sequitur Billius, et vertit: « peregre, ut vos, agentem. » Nicetas: τὸν ἀπόδημον τῆς πατρίδος ποιμένα· « pastorem a patria peregrinantem. »

(24) *Ἀπαιτουμένους*. In quibusdam, ἀπέχοντας, « recipientes. »

(25) *Κατὰ τὴν εὐταξίαν*, etc. Bill.: « juxta Spiritus constitutionem. » Comb.: « juxta Spiritus disciplinam. »

(26) *Ἀπολογήσασθαι*. Reg. pb, addit, δικαίως, « juste, merito. »

apud quos hæc habetur oratio. Vos enim mihi estis A defensio, et testes, et gloriæ corona [16], ut ego quoque ex Apostoli verbis aliquid audacter usurpem. Hic grex exiguus quondam erat et imperfectus, quantum quidem oculorum sensu judicari poterat, ac ne grex quidem, sed parvum quoddam et tenue gregis vestigium, aut reliquiæ, incompositus, pastore carens, nullis terminis inclusus, nec pascui liberi jus habens, nec caula cinctus, oberrans in montibus, in speluncis et cavernis terræ [17], huc illuc dispersus atque disjectus, eoque redactus, ut, qua quamque ovem sors tulisset, contegeretur ac pabularetur, præclareque secum agi duceret, si salutem suam subriperet; non secus videlicet ac grex ille, quem leones expulerunt, aut tempestas dissolvit, aut caligo dissipavit; quem et prophetæ lugent, B populi Israelitici gentibus traditi calamitatem adumbrantes; et nos etiam luximus, quandiu luctuoso statu res nostræ fuerunt. Nam ipsi quoque revera expulsi et projecti fuimus, atque in montes omnes et colles ob pastoris inopiam dispersi; ac dira quædam tempestas Ecclesiam invasit, et horrendæ belluæ in nos impetum fecerunt, quæ ne nunc quidem, reddita serenitate, nobis parcunt; verum, qua sunt impudentia, potentiores etiam et atrociores, quam tempus ferat, se præbent; atque tristis quædam caligo cuncta occupavit et contexit, multo sane nona illa Ægyptiorum plaga [18], hoc est, palpabilibus tenebris, gravior, præ qua pene nec alii alios videre potuimus.

A μάρτυρες, καὶ καυχήσεως στέφανος, ἵνα τολμήσω κἀγώ τι τῶν τοῦ Ἀποστόλου νεανιεύσασθαι (27). Τοῦτο τὸ ποίμνιον ἦν, ὅτε μικρόν τε καὶ ἀτελὲς ἦν, ὅσον ἐπὶ τοῖς ὁρωμένοις, καὶ οὐδὲ ποίμνιον, ἀλλὰ ποίμνης τι μικρὸν ἴχνος, ἢ λείψανον, ἀσύντακτον (28), καὶ ἀνεπίσκοπον, καὶ ἀόριστον, μήτε νομὴν ἐλευθέραν ἔχον, μήτε μάνδρᾳ περιεχόμενον, πλανώμενον ἐν ὄρεσι, καὶ σπηλαίοις καὶ ταῖς ὀπαῖς τῆς γῆς, ἄλλο ἀλλαχοῦ διεσπαρμένον τε καὶ διερριμμένον, ὡς ἕκαστον ἔτυχε σκεπόμενον (29), ἢ νεμόμενον, καὶ διακλέπτον ἀγαπητικῶς (30) τὴν ἑαυτοῦ σωτηρίαν· οἷον ἐκεῖνο τὸ ποιμνιον, ὃ λέοντες ἐξῶσαν, ἢ ζάλη διέλυσεν, ἢ σκοτόμαινα διεσκέδασεν· ὃ θρηνοῦσι μὲν προφῆται (31), τοῖς τοῦ Ἰσραὴλ ἀπεικάζοντες πάθεσι, παραδεδομένου (32) τοῖς ἔθνεσιν· ἐθρηνήσαμεν (33) δὲ καὶ ἡμεῖς, ἐφ' ὅσον θρήνων ἐπράττομεν B ἄξια. Τῷ ὄντι γὰρ καὶ ἡμεῖς ἐξώσθημεν καὶ ἀπερρίφημεν, καὶ ἐπὶ πᾶν ὄρος καὶ βουνὸν διεσπάρημεν, ὡς ἐν ἐρημίᾳ ποιμένος (34)· καὶ πονηρός τις χειμὼν κατέσχε τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ δεινοὶ θῆρες ἐπιπεπτώκασιν, οἱ μηδὲ νῦν μετὰ τὴν αἰθρίαν ἡμῶν φειδόμενοι· ἀλλ' ἀναισχυντοῦντες (35) εἶναι, καὶ τοῦ καιροῦ δυνατώτεροι· καὶ σκυθρωπή τις σκοτόμαινα ἐπέλαβε πάντα καὶ συνεκάλυψε, πολὺ τῆς ἐνάτης τῶν Αἰγυπτίων πληγῆς βαρυτέρα, τοῦ ψηλαφητοῦ λέγω σκότους, ὑφ' οὗ μικροῦ δεῖν μηδὲ ἀλλήλους ἰδεῖν ἐδυνήθημεν (36).

750 III. Atque, ut aliquid, quod majorem C commiserationem redoleat, dicam, eo scilicet, qui nos afflixit, tanquam parente, fretus: *Abraham nescivit nos, et Israel ignoravit nos: at tu Pater noster es* [19]: in te oculos conjicimus; præter te alium non novimus; nomen tuum invocamus. *Propterea causam dicam*, inquit Jeremias, *cæterum judicia loquar ad te* [20]. *Facti sumus ut a principio, cum non imperares nobis* [21], et oblitus es testamenti sancti tui, ac misericordias tuas nobis occlusisti. Propterea opprobrium facti sumus dilecto tuo; nos, inquam, Trinitatis adoratores, perfecti perfectæ divinitatis clientes et supplices; nec eo audaciæ prorumpentes, ut quidquam eorum, quæ supra nos sunt, ad nos detrahamus et dejiciamus; nec ita superbi et arrogantes, ut, quod impiæ linguæ ac D

Γ'. Καὶ, ἵν' εἴπω τι συμπαθέστερον (37), ὡς πατρὶ τῷ παραδεδωκότι θαῤῥήσας· *Ἀβραὰμ οὐκ ἔγνω ἡμᾶς, καὶ Ἰσραὴλ οὐκ ἐπέγνω ἡμᾶς· ἀλλὰ σὺ Πατὴρ ἡμῶν εἶ*· καὶ πρὸς σὲ βλέπομεν· ἐκτὸς σοῦ ἄλλον οὐκ οἴδαμεν· τὸ ὄνομά σου ὀνομάζομεν. *Διὰ τοῦτο ἀπολογήσομαι, πλὴν κρίματα λαλήσω πρὸς σέ*, φησὶν Ἱερεμίας, *ἐγενόμεθα ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς*, ὅτε οὐκ ἦρξας ἡμῶν, καὶ ἐπελάθου διαθήκης ἁγίας σου, καὶ ἀπέκλεισας ἀφ' ἡμῶν τὰ ἐλέη (38) σου. Διὰ τοῦτο ἐγενήθημεν ὄνειδος τῷ ἀγαπητῷ σου, οἱ τῆς Τριάδος προσκυνηταὶ, οἱ τέλειοι τῆς τελείας θεότητος πρόσφυγες· καὶ μὴ τολμῶντές τι τῶν ὑπὲρ ἡμᾶς εἰς ἡμᾶς κατάγειν (39)· μηδὲ τοσοῦτον ἐπαίρεσθαι κατὰ τὰς ἀθέους γλώσσας καὶ θεομάχους, ὥστε τὴν δεσποτείαν ποιεῖν ὁμόδουλον· ἀλλὰ παρεδόθημεν δηλαδὴ διὰ τὰς ἄλλας (40) ἁμαρτίας ἡμῶν, καὶ τὸ μὴ

[16] I Thess. II 19. [17] Hebr. XI 38. [18] Exod. X, 21. [19] Isa. LXIII, 16. [20] Jerem. XII, 1. [21] Isa. LXIII, 19.

(27) *Νεανιεύσασθαι*. Or. 2, παῤῥησιάσθαι, « cum fiducia loqui. »

(28) *Ἀσύντακτον*. Reg. pb, ἀσύνακτον.

(29) *Σκεπόμενον*. « Contegeretur. » Sic Reg. pb, Coisl. 2, Or. 2, etc. Nicetas exponit, κρυπτόμενον, « absconderetur. » In ed., σκοπούμενον, quod vertit Bill.: « regeretur. »

(30) *Διακλέπτον ἀγαπητικῶς*. Sic unus Colb., Gabr., Comb. Sic etiam videtur legisse Nicetas. Deest ἀγαπητικῶς in ed.

(31) *Προφῆται*. In sacro textu Ezech. XXXIV, 12, ποιμένες, « pastores. »

(32) *Παραδεδομένου*. Sic plures codd. In ed., παραδεχομένου.

(33) *Ἐθρηνήσαμεν*. Sic Or. 2 et Comb. In ed., ἐθρηνεύσαμεν.

(34) *Ὡς ἐν ἐρημίᾳ ποιμένος*. Or. 2, ὡς ἐν ἐρημίᾳ ποιμένες, « quasi in vastitate dispersi pastores. »

(35) *Ἀναισχυντοῦντες*. Hic significare videtur Gregorius hæreticorum impudentiam ad id audaciæ prorupisse, ut, ne quidem a pio imperatore Theodosio, comprimi possit.

(36) *Ἐδυνήθημεν*. Tres Colb. et Comb., ἠδυνήθημεν.

(37) *Συμπαθέστερον*. Par., συντομώτερον, « brevius. »

(38) *Τὰ ἐλέη*. In nonnullis, τὸ ἔλεος.

(39) *Κατάγειν*. In quibusdam, καταγαγεῖν.

(40) *Ἄλλας*. In nonnullis, πολλάς, « multa. »

ἀξίως τῶν ἐντολῶν σου ἀναστραφῆναι· ἀλλ' ὀπίσω A τῆς διανοίας ἡμῶν τῆς πονηρᾶς (41) πορευθῆναι. Διὰ τί γὰρ ἕτερον ἀνδράσιν ἀδικωτάτοις καὶ πονηροτάτοις παρὰ πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν; Ὁ πρῶτος (42) Ναβουχοδονόσορ ἐξέθλιψεν ἡμᾶς, ὁ μετὰ Χριστὸν κατὰ Χριστοῦ μανεὶς, καὶ διὰ τοῦτο μισήσας Χριστὸν, ὅτι δι' αὐτοῦ σέσωστο· καὶ τῶν ἱερῶν βίβλων τὰς ἀθέους θυσίας ἀντιλαβών. *Κατέφαγέ με, ἐμερίσατό* (43) *με, ἐκάλυψέ με σκότος λεπτὸν*, ἵνα μὴ ἀποστῶ, μηδὲ θρηνῶν, τῆς Γραφῆς. *Εἰ μὴ ὅτι Κύριος ἐβοήθησέ μοι*, καὶ χερσὶν ἀνόμων δικαίως αὐτὸν παρέδωκεν (44), ἐκτοπίσας εἰς Πέρσας, (οἷα τὰ τοῦ Θεοῦ (45) κρίματα!) καὶ ὑπὲρ αἱμάτων ἀνοσίων αἷμα ἐχέθη δίκαιον, ἐνταῦθα μόνον οὐδὲ μακροθυμῆσαι ἀνασχομένης (46) τῆς δίκης, *παραβραχὺ παρῴκησε τῷ ᾅδῃ ἡ ψυχή μου*. Ὁ B δεύτερος, οὐδὲν (47) ἐκείνου φιλανθρωπότερος, ὅτι μὴ καὶ βαρύτερος, ὅσῳ τοῦ (48) Χριστοῦ φέρων ὄνομα, ψευδόχριστος ἦν, καὶ Χριστιανοῖς βάρος ὁμοῦ τε καὶ ὄνειδος (49), οἷς καὶ τὸ ποιεῖν ἄθεον, καὶ τὸ πάσχειν ἄδοξον· τῷ μηδὲ ἀδικεῖσθαι δοκεῖν, μηδὲ τὸ μεγαλοπρεπὲς ὄνομα τῷ πάσχειν προσεῖναι (50) τὴν μαρτυρίαν· ἀλλὰ κἀνταῦθα κλέπτεσθαι τὴν ἀλήθειαν, πάσχοντας ὡς Χριστιανοὺς, ὡς ἀσεβεῖς κολάζεσθαι. Οἴμοι, ὅτι ἐπλουτήσαμεν ἐν τοῖς κακοῖς, *ὅτι πῦρ κατέφαγε τὰ ὡραῖα τῆς οἰκουμένης. Τὰ κατάλοιπα τῆς κάμπης κατέφαγεν ἡ ἀκρὶς, καὶ τὰ κατάλοιπα τῆς ἀκρίδος κατέφαγεν ἡ ἐρυσίβη*· εἶτα ὁ βροῦχος, εἶτα οὐκ οἶδ' ὅ τι πρὸς τούτοις, καὶ (51) ἄλλο ἐπ' ἄλλῳ κακῷ φυόμενον. Τί ἄν τις C ἐκτραγῳδοίη πάντα τὰ τοῦ καιροῦ κακὰ, καὶ τὴν τότε κατασχοῦσαν ἡμᾶς, εἴτε εἴσπραξιν χρὴ λέγειν, εἴτε δοκιμασίαν καὶ πύρωσιν; Πλὴν ὅτι διήλθομεν διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος, καὶ προήλθομεν εἰς ἀναψυχὴν εὐδοκίᾳ τοῦ σώζοντος Θεοῦ.

Δ'. Ἀλλ' ὃ μοι λέγειν (52) ἀπ' ἀρχῆς ὁ λόγος ὥρμητο· τοῦτο τὸ γεώργιον ἦν, ὅτε μικρόν τε καὶ πενιχρὸν ἦν, καὶ (53) οὐχ ὅπως Θεοῦ, τοῦ τὸν κόσμον ὅλον γεωργήσαντός τε καὶ γεωργοῦντος τοῖς καλοῖς τῆς εὐσεβείας σπέρμασί τε καὶ δόγμασιν, ἀλλ' οὐδὲ πένητος ἑνὸς τῶν ἐνδεῶν καὶ μετρίων, ὥς γε ἐδόκει· ἀλλ' οὐδὲ (54) γεώργιον ὅλως, οὐδὲ ἀποθηκῶν, οὐδὲ ἅλω τυχὸν, οὐδὲ δρεπάνης ἄξιον· οὐδὲ θημῶν (55), οὐδὲ δράγματα, ἢ δράγματα μικρά τε καὶ ἄωρα, καὶ οἷα τὰ ἐκ δωμάτων, μήτε χεῖρα πληροῦντα τοῦ D

Deitatis hostes faciunt, dominium in servilem ordinem nobiscum redigamus; sed scilicet propter alia scelera nostra, et quia non, ut mandatis tuis dignum erat, vitæ nostræ rationes instituimus; verum post pravam nostram mentem et cogitationem ambulavimus. Quænam enim alia causa proferri potest, cur hominibus iniquissimis, atque omnium, quos terra fert, sceleratissimis dediti sumus? Primus Nabuchodonosor nos obtrivit, ille, inquam, qui post Christum adversus Christum furore flagravit, atque ob eam causam Christum invisum habuit, quia per eum salutem consecutus fuerat; ac sacros libros cum impiis sacrificiis commutavit. *Devoravit me, in partes distraxit me* [22] : *contexerunt me tenebræ tenues* [23], ut, ne lugens quidem, a verbis Scripturæ recedam. *Nisi quia Dominus adjuvit me* [24], atque ipsum (qualia Dei judicia!) in Persidem ejectum, iniquorum manibus, ut merebatur, tradidisset, imo sceleratus cruor in ultionem innoxii sanguinis juste effusus fuisset (hic solum justitia quidem longanimitate uti non sustinuit), *propemodum habitasset in inferno anima mea* [25]. Secundus nihilo humanior illo fuit, imo eo etiam acerbior, quod Christi nomen ferens, pseudochristus erat, Christianisque onus simul et dedecus, quibus et facere impium, et pati inglorium erat; quod ne injuriam quidem accipere viderentur, nec illustre martyrii nomen cruciatibus accederet; verum hic quoque fucus veritati fieret, ut qui tanquam Christiani patiebantur, tanquam impii cruciatu afficerentur. Heu me! quia **751** in malis divites et copiosi exstitimus, *quia ignis speciosa terræ comedit* [26]. *Residuum erucæ comedit locusta, et residuum locustæ comedit rubigo* [26*]; tum bruchus, ac postea nescio quod aliud atque aliud malum subinde exoriens. Quid autem omnia illius temporis mala tragica oratione prosequi attinet, eamque, quæ tum nos invasit, sive pœnam dicere convenit, sive explorationem ac purgationem? Cæterum *transivimus per ignem et aquam* [27], ac benigua Salvatoris voluntate in refrigerium prodiimus.

IV. Enimvero, ut eo se, unde digressa est, oratio referat: hæc seges parva quondam et inops erat, ac non modo Deo, qui pulchris pietatis seminibus et doctrinis totum orbem terrarum excoluit, atque excolit, sed ne paupere quidem, ac tenui homunculo digna, ut quidem videbatur: imo nec seges omnino, nec horreis, nec area fortasse, nec falce digna: nec etiam acervi, nec manipuli, aut certe parvi et immaturi, et quales sunt tectorum, nec messoris manum implentes, nec eorum, qui per-

[22] Jer. LI, 34. [23] Psal. LIV, 6. [24] Psal. XCIII, 17. [25] ibid. [26] Joel I, 19. [26*] ibid. 4. [27] Psal. LXV, 12.

(41) *Πονηρᾶς*. Deest in Or. 2.
(42) *Ὁ πρῶτος*. Julianum imperatorem intelligit.
(43) *Ἐμερίσατο*. In quibusdam, ἐμέρισε.
(44) *Παρέδωκεν*. Or 2, παραδέδωκεν.
(45) *Τὰ τοῦ Θεοῦ*. Sic quinque Regg. Deest τοῦ in ed.
(46) *Ἀνασχομένης*. In aliis, ἀνεχομένης.
(47) *Οὐδέν*. Sic plures codd. In ed., οὐδέ.
(48) *Ὅσῳ τοῦ*. Reg. hm et tres Colb., ὅσῳ τό.
(49) *Χριστιανοῖς βάρος ὁμοῦ τε καὶ ὄνειδος*. Sic Reg. hm, aliique plures. In ed., Χρ. ὄνειδος.
(50) *Ὄνομα τῷ πάσχειν προσεῖναι*. Sic Regg. hm, ph, Par. et Gabr. Deest τῷ πάσχειν in ed.
(51) *Καί*. Rejicit Combefisius.
(52) *Ὅ μοι λέγειν*. Sic plerique codd. In ed., ὃ μὴ λέγειν.
(53) *Καί*. Deest in nonnullis.
(54) *Ἀλλ' οὐδέ*. Sic plerique codd. Deest ἀλλά in ed.
(55) *Θημῶν*. Reg. bm, θημονιῶν.

transeunt, benedictionem illicientes [28]. Talis seges, talis messis nostra erat; magna tamen, et spicis copiosa, et pinguis, apud eum, qui abscondita intuetur, et tali agricola digna habebatnr illa, quam animarum valles multiplicant, cum recta doctrina excoluntur; quamvis nec in vulgus nota esset, nec in nnum cogeretur, sed paulatim colligeretur, non secus ac stipula in messe, et racemulus in vindemia, cum nullus est botrus [29]. Quin illa quoque, et quidem admodnm tempestive, mihi videor adjecturus, nt ficum præmaturam in deserto Israelem inveni [30], et ut unum aut alterum acinum in immaturo botro maturum, Domini quidem benedictione servatum [31], ac primitiis consecratum, adhuc tamen parvum et rarum, nec os comedentis implentem: atque etiam, ut signiferum lignum in colle, et malum navis in monte [32], aut si quid aliud est singulare, nec multis conspicuum. Atque hæc quidem pristina nostra paupertas et mœstitia fuit.

V. Ex quo autem tempore Deus, qui pauperem facit et ditat, qui mortificat et **752** vivificat [33], qui sola voluntate omnia facit atque immutat, qui ex nocte diem facit, ex hieme ver, ex tempestate tranquillitatem [34], ex siccitate pluviam [35]; idque plerumque unius justi, diuturna persecutione vexati precibus permotus; qui denique mansuetos in altum suscipit, ac peccatores usque ad terram humiliat [36], illud secum dixit: *Videns vidi afflictionem Israelis* [37]: nec luto, nec laterum conficiendorum labore diutius opprimentur; ac locutus visitavit, et visitans salutem attulit, populumque suum eduxit in manu potenti et brachio excelso, in manu Moysis et Aaron electorum suorum [38]. Quid fit, et quid mirum perpetratur? Ea nimirum, quæ memoriæ prodita, et litterarum monumentis commendata circumferuntur. Nam ut miracula in via edita, magnumque illum strepitum taceam, ac rem uno verbo complectar; Joseph unus in Ægyptum proficiscitur [39], ac sexcenta hominum millia non multo post ex Ægypto excedunt [40]. Quid hoc admirabilius aut illustrius divinæ magnificentiæ argumentum, cum ex rebus perditis ac deploratis, iter secundis aperire voluerit? Promissionis terra per unum hominem odio habitum sorte distribuitur, atque is, qui venditus fuerat, gentes sedibus pellit, ipseque in gentem magnam constituitur, ac parva illa pro-

A θερίζοντος (56), μητε τῶν παριόντων εὐλογιαν προκαλούμενα. Τοιοῦτον ἡμῶν τὸ γεώργιον, τοσοῦτον τὸ θέρος· μέγα μὲν, καὶ εὔσταχυ, καὶ πῖον τῷ θεωρητῇ τῶν κρυπτῶν, καὶ τοιούτου γεωργοῦ πρέπον εἶναι, ὃ πληθύνουσι κοιλάδες ψυχῶν καλῶς τῷ λόγῳ γεωργουμένων (57)· οὐ μὴν γνωριζόμενον τοῖς πολλοῖς, οὐδὲ εἰς ἓν συναγόμενον, ἀλλὰ κατὰ μικρὸν συλλεγόμενον, ὡς καλάμη (58) ἐν ἀμητῷ, καὶ ὡς ἐπιφυλλὶς ἐν τρυγητῷ, μὴ ὑπάρχοντος βότρυος. Προσθήσειν μοι δοκῶ κἀκεῖνα, καὶ λίαν κατὰ καιρὸν, ὡς συκῆν (59) ἐν ἐρήμῳ εὗρον τὸν Ἰσραὴλ, καὶ ὡς ῥάγα μίαν (60) ἢ δευτέραν ὥριμον ἐν ἀώρῳ τῷ βότρυϊ, εὐλογίαν μὲν Κυρίου τετηρημένην, καὶ ἀπαρχὴν καθιερωμένην, πλὴν ὀλίγην ἔτι καὶ σπάνιον, καὶ οὐ πληροῦσαν στόμα ἔσθοντος (61)· καὶ ὡς σημαίαν ἐπὶ B βουνοῦ, καὶ ὡς ἱστὸν ἐπ' ὄρους, ἢ εἴ τι ἄλλο τῶν μοναδικῶν τε καὶ οὐ πλείοσι θεωρουμένων. Ταῦτα μὲν τὰ τῆς προτέρας πενίας καὶ κατηφείας.

Ε'. Ἀφ' οὗ δὲ ὁ πτωχίζων καὶ πλουτίζων Θεὸς, ὁ θανατῶν καὶ ζωογονῶν, ὁ ποιῶν πάντα καὶ μετασκευάζων μόνῳ τῷ βούλεσθαι, ὁ ποιῶν ἐκ μὲν νυκτὸς ἡμέραν, ἐκ δὲ χειμῶνος ἔαρ, ἐκ δὲ ζάλης γαλήνην, ἐκ δὲ αὐχμῶν ἐπομβρίαν· καὶ τοῦτο δι' ἑνὸς δικαίου πολλάκις εὐχὴν ἐπὶ πολὺ διωχθέντος· ὁ ἀναλαμβάνων πραεῖς εἰς ὕψος, καὶ ταπεινῶν ἁμαρτωλοὺς ἕως γῆς, ἐκεῖνο πρὸς αὐτὸν (62) εἶπεν· *Ἰδὼν εἶδον τὴν κάκωσιν τοῦ Ἰσραὴλ* (63)· καὶ οὐ μὴ προσθῶσιν ἔτι τῷ πηλῷ καὶ τῇ πλινθείᾳ ταλαιπωρεῖν· καὶ εἰπὼν, ἐπεσκέψατο, καὶ ἐπισκεψάμενος ἔσωσε, *καὶ ἐξήγαγε*, C *τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐν χειρὶ κραταιῷ* (64), *καὶ ἐν βραχίονι ὑψηλῷ ἐν χειρὶ Μωσῆ καὶ Ἀαρὼν* (65) τῶν ἐκλεκτῶν αὐτοῦ. Τί γίνεται, καὶ τί θαυματουργεῖται; Ἃ βίβλοι καὶ μνῆμαι φέρουσιν. Ἐκτὸς γὰρ τῶν κατὰ τὴν ὁδὸν θαυμασίων, καὶ τῆς μεγάλης ἐκείνης βομβήσεως, ἵν' εἴπω τι συντομώτατον, Ἰωσὴφ εἰς Αἴγυπτον εἷς, καὶ μυριάδες ἑξήκοντα μετ' ὀλίγον (66) ἐξ Αἰγύπτου. Τί τούτου θαυμασιώτερον, ἢ μεῖζον τῆς τοῦ Θεοῦ μεγαλονοίας τεκμήριον, ὅταν ἐκ τῶν ἀπόρων θέλῃ πόρον δοῦναι τοῖς πράγμασι; καὶ γῆ τῆς ἐπαγγελίας κληροδοτεῖται δι' ἑνὸς μισηθέντος, καὶ ὁ πραθεὶς ἔθνη μεθίστησι, καὶ εἰς ἔθνος καθίσταται μέγα, καὶ ἡ μικρὰ παραφυὰς ἐκείνη, ἄμπελος εὐκληματοῦσα γίνεται, καὶ τοσαύτη, ὡς ἐπεμβαίνειν D μὲν ποταμοῖς, ἐκτείνεσθαι δὲ μέχρι θαλάσσης, ἐξ ὁρίων (67) εἰς ὅρια πλατυνομένην (68), καλύπτειν δὲ

[28] Psal. cxxviii, 6 seqq. [29] Mich. vii, 1. [30] Ose. ix, 10. [31] Isa. lxv, 8. [32] Isa. xxx, 17. [33] I Reg. ii, 6. [34] Amos v, 8. [35] III Reg. xviii, 45. [36] Psal. cxlvi, 6. [37] Exod. iii, 7. [38] Psal. cxxxv, 11; lxxvi, 21. [39] Gen. xxxvii, 28. [40] Exod. xii, 37.

(56) *Τοῦ θερίζοντος*. Sic codd. In Par. ed., θρίζοντος.

(57) *Γεωργουμένων*. In nonnullis, γεωργούμεναι.

(58) *Καλάμη*. Reg. bm, καλάμην.

(59) *Ὡς συκῆν*. Tres Regg., Or. 2, etc., ὡς σκοπόν, « ut scopum. » Ose. ix, 10: ὡς σκοπὸν ἐν συκῇ πρώϊμον· « ut scopum in ficu temporaneum. »

(60) *Ῥάγα μίαν*. Sic plerique codd. Reg. bm, ῥῶγα μίαν. In Isa. lxv, 8: Ὃν τρόπον εὑρεθήσεται ἡ ῥὼξ ἐν τῷ βότρυϊ· « Quomodo invenietur acinum in botro. » In ed. conjunctim, ῥαγαμίαν.

(61) *Ἔσθοντος*. In nonnullis, ἐσθίοντος.

(62) *Αὐτόν*. Duo Regg., quatuor Colb. et Or. 2, ἑαυτόν. Mox, εἶπεν. Reg. bm, εἰπών.

(63) *Τοῦ Ἰσραήλ*. Or. 2, τοῦ λαοῦ μου, « populi mei. »

(64) *Κραταιῷ*. Coisl. 2 et Or. 2, κραταιᾷ.

(65) *Ἐν χειρὶ Μωσῆ καὶ Ἀαρών*. Schol.: Ἑαυτὸν αἰνίττεται καὶ μέγαν Βασίλειον· « Significat seipsum et magnum Basilium. » Non probamus scholiastæ sententiam. Id certe alienissimum est a Gregorii mente.

(66) *Μετ' ὀλίγον*. Reg. bm, μετὰ μικρόν.

(67) *Ἐξ ὁρίων*, etc. Bill. « a montibus ad montes. »

(68) *Πλατυνομένην*. Tres Regg., πλατυνομένη.

ὄρη τῷ ὕψει τῆς δόξης, κέδρων δὲ ὑπεραίρεσθαι, καὶ ταῦτα τῶν τοῦ Θεοῦ ἅτινα δὴ τὰ ὄρη ταῦτα, καὶ ἅστινας τὰς κέδρους ὑποληπτέον.

A pago vinea lata et palmitibus abundans efficitur, in eamque magnitudinem evadit, ut et supra fluvios ascendat, et usque ad mare extendatur, et a finibus ad fines dilatetur [41], et gloriæ sublimitate montes operiat, et cedrorum magnitudinem superet, et quidem cedros Dei quicunque tandem montes illi, et quæcunque cedri existimandæ sunt.

ς'. Τοιοῦτόν ποτε τοῦτο τὸ ποίμνιον, καὶ τοιοῦτον νῦν, οὕτως εὐεκτοῦν τε καὶ πλατυνόμενον· εἰ δὲ μήπω τελείως (69), ἀλλ' εἰς τοῦτό γε ταῖς κατὰ μέρος (70) ὁδεῦον προσθήκαις· προφητεύω δὲ (71), ὅτι καὶ ὁδεῦσον. Τοῦτό μοι τὸ Πνεῦμα προλέγει τὸ ἅγιον, εἴ τι προφητικὸς ἐγὼ, καὶ βλέπων τὰ ἔμπροσθεν· καὶ ἅμα τοῖς προλαβοῦσιν ἔχω θαῤῥεῖν (72), καὶ λογισμῷ γινώσκειν, ὡς λόγου σύντροφος. Πολὺ γὰρ παραδοξότερον, ἐξ ἐκείνου τοσαύτην γενέσθαι, ἢ τὴν νῦν οὖσαν εἰς ἄκρον προελθεῖν λαμπρότητος. Ἐξ οὗ γὰρ συνάγεσθαι ἤρξατο παρὰ τοῦ ζωογονοῦντος τοὺς νεκροὺς, ὀστᾶ πρὸς ὀστᾶ, καὶ ἁρμονία πρὸς ἁρμονίαν, καὶ τοῖς ξηροῖς (73) ἐδόθη Πνεῦμα ζωῆς καὶ παλιγγενεσίας, πᾶσαν, εὖ οἶδα, πληρωθῆναι δεῖ τὴν ἀνάστασιν· ὥστε *μὴ ὑψούσθωσαν ἐν ἑαυτοῖς οἱ παραπικραίνοντες*· μηδὲ σκιὰν κρατοῦντες, ἢ ἐνύπνιον ἐξεγειρομένων (74), ἢ αὔρας διαπνεούσας, ἢ νηὸς ἴχνη καθ' ὕδατος, ἔχειν τι νομιζέτωσαν. *Ὀλολυζέτω* (75) *πίτυς, ὅτι πέπτωκε κέδρος*. Τοῖς τῶν ἄλλων κακοῖς παιδευέσθωσαν, καὶ μανθανέτωσαν, ὅτι οὐκ εἰς τέλος ἐπιλησθήσεται ὁ πτωχός· οὐδὲ ἀνέξεται, μὴ ἐν ἐκστάσει διακόψαι κεφαλὰς δυναστῶν, ὡς ὁ Ἀμβακοὺμ φησιν, ἡ διακοπτομένη (76) θεότης, καὶ διαιρουμένη κακῶς εἴς τε τὸ ἄρχον καὶ τὸ ἀρχόμενον· ὡς ἂν μάλιστα καὶ θεότης ὑβρισθείη καταγομένη, καὶ βαρηθείη κτίσις ὁμοτιμίᾳ θεότητος.

VI. Talis quondam hic grex erat, talisque rursum nunc, tamque succulentus, lateque se porrigens; ac si nondum perfectionem assecutus, ad eam tamen quotidianis incrementis progrediens, atque etiam, ut auguror, progressurus. Hoc mihi prædicit Spiritus sanctus, si quid vaticinandi arte valeo, futuraque prospicio. Ac simul ex iis, quæ præcesserunt, spem non dubiam concipio, atque ratiocinatione id percipio, utpote rationis alumnus. B Multo enim mirabilius est, quod ex tantillo ad tantam magnitudinem pervenerit, quam ut ex eo statu, quo nunc est, ad summum splendoris gloriæque gradum provehatur. Posteaquam enim semel ab eo, qui mortuos **753** ad vitam revocat, ossa cum ossibus, et commissuræ cum commissuris jungi cœperunt, ac aridis ossibus Spiritus vitæ et regenerationis datus est [42], resurrectionem perfecte expleri necesse est: ac proinde, *qui exasperant, non exaltentur in semetipsis* [43]; nec umbram, aut somnium exsurgentium [44], aut auram perflantem, aut navis vestigia aquis impressa tenentes, quidquam se habere existiment. *Ululet pinus, quia cecidit cedrus* [45]. Ex aliorum malis documentum sibi C capiant, ac discant, pauperem nequaquam in finem usque oblivioni fore [46]; nec Divinitatem sese diutius cohibituram, quin procerum capita, ut Habacuc loquitur [47], cum stupore dissecet, utpote quæ ipsa quoque dissecta sit, et male divisa in id quod præest, et quod subest; ut sic maxime, et Deitas contumelia afficiatur, in creaturarum ordinem redacta, et res creatæ graventur, Deitati honore adæquatæ.

Ζ'. Δοκῶ μοι κἀκείνης ἀκούειν τῆς φωνῆς, παρὰ τοῦ συνάγοντος τοὺς συντετριμμένους, καὶ τοὺς πεπιεσμένους εἰσδεχομένου· *Πλάτυνον τὰ σχοινίσματά σου ἔτι· ἐκπέτασον εἰς τὰ δεξιὰ καὶ εἰς τὰ ἀριστερά· πῆξον, τῶν αὐλαιῶν μὴ φείσῃ*. Ἐγὼ παραδέδωκά σε, καὶ ἐγὼ βοηθήσω σοι. Ἐν θυμῷ μικρῷ ἐπάταξά σε, καὶ ἐν ἐλέῳ αἰωνίῳ δοξάσω σε. Μεῖζον τὸ μέτρον τῆς φιλανθρωπίας, ὑπὲρ τὸ μέτρον τῆς παιδαγωγίας. Ἐκεῖνα, διὰ τὴν πονηρίαν· ταῦτα, διὰ τὴν Τριάδα (77) προσκυνουμένην. Ἐκεῖνα, διὰ τὴν κάθαρσιν· ταῦτα, διὰ τὴν ἐμὴν δόξαν· ὅς *Δοξάζω τοὺς δοξάζοντας, καὶ παραζηλῶ τοὺς παραζηλοῦντας. Ἰδοὺ ταῦτα ἐσφράγισται παρ' ἐμοί*, καὶ οὗτος ἄλυτος νόμος ἀντιμετρήσεως. Σὺ δέ μοι περιείχου τῶν τοίχων, καὶ τῶν πλακῶν, καὶ τῆς κε-

VII. Quin illam quoque ejus, qui contritos colligit, et oppressos ad se recipit, vocem mihi audire videor: *Dilata adhuc locum funiculorum tuorum: extende ad dextram et ad sinistram: fige, atriis ne parcas* [48]. Ego tradidi te, et ego auxiliabor tibi. In parva ira percussi te, in sempiterna autem misericordia glorificabo te. Major est mensura benignitatis, quam mensura correptionis. Priora illa, propter flagitia; hæc, propter Trinitatem adoratam. Illa, ob purgationem; D hæc, ob gloriam meam; utpote qui *glorifico glorificantes me* [49], *et ad iram provoco provocantes me* [50]. *Ecce hæc signata sunt apud me* [51], atque hæc remunerationis inviolabilis lex est. At tu parietes, et tabulas, et scite atque eleganter incisos lapides, et longas porticus et ambulacra avide complectebaris, atque

[41] Psal. LXXXIX, 19 seqq. [42] Ezech. XXXVII, 7, 10. [43] Psal. LXV, 7. [44] Psal. LXXII, 20. [45] Zach. XI, 2. [46] Psal. IX, 19. [47] Habac. III, 13. [48] Isa. LIV, 2. [49] I Reg. II, 30. [50] Deut. XXXII, 21. [51] ibid. 34.

(69) *Τελείως*. Duo Regg. et Or. 2, τελέως, « perfecte. »

(70) *Μέρος*. Savil., μικρόν, « parvis incrementis. »

(71) *Προφητεύω δέ*. Sic duo Regg., tres Colb., duo Coisl., etc. Sic legit Bill. In ed., καὶ προφητεύσω δέ.

(72) *Θαῤῥεῖν*. Regg. bm, ph, θαρσεῖν.

(73) *Τοῖς ξηροῖς*. « Aridis ossibus. » Sic Nicetas. Bill.: « siccis rebus. »

(74) *Ἐξεγειρομένων*. Sic Reg. bm, duo Coisl., Or. 2, Comb. Sic etiam legit Bill. In ed., ἐξαγειρομένων, « congregantium. »

(75) *Ὀλολυζέτω*, etc. « Ululet pinus: » id est, prolapsis majoribus hæreticis, minores lugeant.

(76) *Ἡ διακοπτομένη*. Sic duo Coisl. In ed., ἡ διακοπτωμένη.

(77) *Διὰ τὴν Τριάδα*, etc. « Propter Trinitatem adoratam, » id est, « propter Trinitatis cultum. »

A auro fulgebas, et collucebas, illudque partim aquæ instar spargebas, partim quasi arenam aggerebas; nimirum ignorans, præstantiorem esse fidem sub dio degentem, quam copiosam et magnificam impietatem, ac tres in nomine Domini congregatos [52], plures apud Deum censeri, quam multos divinitatem abnegantes. An tu universos etiam Chananæos Abrahamo uni antepones [53]? An Sodomitas uni Lot [54]? An Madianitas Moysi [55]? Peregrinis, inquam, his et hospitibus? Quid? An trecentos illos viros [56], qui cum Gedeone lamberunt; tot hominum millibus, qui terga verterunt, inferiores esse contendes? An Abrahæ vernaculos [57], numero haud
754 multo plures, multis illis regibus, atque innumerabilibus copiis, quas, quamvis ipsi pauci essent, persecuti tamen sunt atque fugarunt? Illud B autem quomodo intelligendum esse censes: *Si fuerit numerus filiorum Israel ut arena maris, reliquiæ salvæ fient* [58]? Quo item modo illud: *Reliqui mihi septem millia virorum, qui non flexerunt genu ante Baal* [59]? Non est ita, non, inquam, ita est. *Non in pluribus beneplacitum est Deo* [60].

VIII. Tu quidem myriades numeras, at Deus eos, qui salutem consequuntur; tu infinitum pulverem, ego electionis vasa. Nihil enim apud Deum ita amplum et magnificum est, ut doctrina perpurgata, et anima veritatis dogmatibus instructa atque perfecta. Etenim Deo quidem, qui omnia creavit, et a quo omnia, et in quem omnia [61], nullum satis dignum munus offerri potest; non modo si unius C hominis opus et divitiæ in eam rem impendantur, sed neque si, omnibus omnium hominum operibus et facultatibus in unum cumulatis, eum quispiam honore afficere velit. *Nonne cœlum et terram ego impleo? dicit Dominus* [62]. Et: *Qualem domum ædificabitis mihi? Aut quis locus requietis meæ* [63]? Quoniam autem infra ipsius dignitatem nobis necessario subsistendum est, quod secundum est, pietatem a vobis postulo, communes illas apud me, ac æquales divitias quibus etiam fortasse splendidissimum quemque superabit, qui gravi inopia premitur, si animi magnitudine præstet. Voluntatis enim est hæc liberalitas et munificentia, non opum et copiarum. Accipiam quidem hæc quoque, ne dubitetis, de manibus vestris. Calcare aulam meam D non adjicietis, sed calcabunt eam pedes mansuetorum [64], qui recte atque sincere me agnoverunt, Verbumque meum Unigenitum, et Spiritum sanctum. Quousque montem sanctum meum hæreditate possidebitis? Quousque arca apud Philisthæos? Nunc autem aliquantolum adhuc in alienis luxu-

A κομψευμένης ψηφῖδος, καὶ τῶν μακρῶν δρόμων καὶ περιδρόμων, καὶ χρυσῷ κατελάμπου καὶ περιελάμπου, τὸν μὲν, ὡς ὕδωρ ἔσπειρες, τὸν δὲ, ὡς ἄμμον ἐθησαύριζες· ἀγνοῶν, ὅτι κρείσσων (78) ὕπαιθρος πίστις πολυτελοῦς ἀσεβείας, καὶ πλέους Θεῷ τρεῖς συνηγμένοι ἐν ὀνόματι Κυρίου, πολλῶν μυριάδων (79) ἀρνουμένων θεότητα. Ἢ καὶ τοὺς Χαναναίους ἅπαντας προτιμήσεις ἑνὸς τοῦ Ἀβραάμ; ἢ καὶ τοὺς (80) Σοδομίτας ἑνὸς τοῦ Λώτ; ἢ καὶ Μαδιηναίους Μωσέως, τῶν παροίκων καὶ ξένων; Τί δαὶ τοὺς μετὰ Γεδεὼν τριακοσίους, τοὺς λάμψαντας ἀνδρικῶς (81), τῶν ἀποστραφεισῶν χιλιάδων (82); τί δαὶ τοὺς οἰκογενεῖς Ἀβραάμ, τοὺς μικρὸν ὑπὲρ τούτους τῷ ἀριθμῷ τῶν πολλῶν βασιλέων, καὶ τῶν τοῦ στρατοῦ μυριάδων, ἃς, καίπερ ὄντες ὀλίγοι, κατεδίωξαν καὶ ἐτρέB ψαντο; ἐκεῖνο δὲ πῶς νοεῖς, ὅτι *Ἐὰν γένηται ὁ ἀριθμὸς τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ὡς ἡ ἄμμος* (83) *τῆς θαλάσσης, τὸ κατάλειμμα σωθήσεται*; τί δαὶ τὸ, *Κατέλιπον ἐμαυτῷ ἑπτακισχιλίους ἄνδρας, οἵτινες οὐκ ἔκαμψαν γόνυ τῇ Βάαλ*; οὐκ ἔστι τοῦτο, οὐκ ἔστιν. *Οὐκ ἐν τοῖς πλείοσιν εὐδόκησεν ὁ Θεός.*

Η'. Σὺ μὲν ἀριθμεῖς τὰς μυριάδας, Θεὸς δὲ τοὺς σωζομένους· καὶ σὺ μὲν τὸν ἀμέτρητον χοῦν, ἐγὼ δὲ τὰ σκεύη τῆς ἐκλογῆς. Οὐδὲν γὰρ οὕτω Θεῷ μεγαλοπρεπὲς ὡς λόγος κεκαθαρμένος, καὶ ψυχὴ τελεία τοῖς τῆς ἀληθείας δόγμασιν. Ἄξιον μὲν γὰρ οὐδέν ἐστι τοῦ τὰ πάντα πεποιηκότος, καὶ παρ' οὗ τὰ πάντα, καὶ εἰς ὃν τὰ πάντα, δοῦναι Θεῷ καὶ C προσενεγκεῖν· μὴ ὅτι μιᾶς χειρὸς ἔργον ἢ περιουσίας, ἀλλ' οὐδ' εἰ πᾶσάν τις τὴν ἐν ἀνθρώποις εὐπορίαν ἢ χεῖρα εἰς ἓν συνενεγκὼν, τιμῆσαι θελήσειεν. *Οὐχὶ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ; λέγει Κύριος*· καὶ, *Ποῖον οἶκον οἰκοδομήσετέ μοι; ἢ τίς τόπος τῆς καταπαύσεώς μου*; ἐπεὶ δὲ τῆς ἀξίας διαμαρτεῖν ἀναγκαῖον, ὃ δεύτερόν ἐστιν, αἰτῶ παρ' ὑμῶν τὴν εὐσέβειαν, τὸν κοινὸν πλοῦτον ἐμοὶ καὶ ὁμότιμον, ἐν ᾧ τυχὸν ὑπερβαλεῖται καὶ τὸν λίαν λαμπρὸν ὁ πάνυ πένης, ἂν ᾖ μεγαλόψυχος. Προαιρέσεως γὰρ, οὐκ εὐπορίας ἡ τοιαύτη φιλοτιμία. Λήψομαι μὲν (84) καὶ ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν, εὖ ἴστε. Πατεῖν τὴν αὐλήν μου οὐ προσθήσεσθε, ἀλλὰ πατήσουσιν αὐτὴν πόδες πραέων, τῶν ἐπεγνωκότων ἐμὲ, καὶ τὸν μονογενῆ μου Λόγον, καὶ D τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὑγιῶς καὶ γνησίως. Μέχρι τίνος κληρονομήσετε τὸ ὄρος τὸ ἅγιόν μου; μέχρι τίνος ἡ κιβωτὸς παρὰ τοῖς ἀλλοφύλοις; Νῦν δὲ μικρὸν ἔτι ἐντρυφήσατε τοῖς ἀλλοτρίοις, καὶ τοῦ βούλεσθαι ἀπολαύσατε. Ὅτι ὃν τρόπον ἐβουλεύσασθε τοῦ ἀπώσασθαί με, κἀγὼ ἀπώσομαι ὑμᾶς, λέγει Κύριος παντοκράτωρ.

[52] Matth. xviii, 20. [53] Gen. xii, 6 sqq. [54] Gen. xix, 1 sqq. [55] Exod. ii, 15. [56] Judic. vii, 5. [57] Gen. xiv, 14. [58] Isa. x, 22; Rom. ix, 27. [59] III Reg. xix, 18; Rom. xi, 4. [60] I Cor. x, 5. [61] I Cor. viii, 6. [62] Jer. xxiii, 24. [63] Isa. lxvi, 1. [64] Isa. xvi, 10; xxvi, 6.

(78) *Κρείσσων*. Or. 2, κρεῖσσον.

(79) *Πολλῶν μυριάδων*. Sic Reg. bm, quatuor Colb. et Par. Deest μυριάδων in ed.

(80) *Τούς*. Deest in quatuor Regg. et Or. 2.

(81) *Ἀνδρικῶς*. « Forti ac virili proposito. »

(82) *Χιλιάδων*. Sex Colb., μυριάδων.

(83) *Ὡς ἡ ἄμμος*. Or. 2, ὡσεὶ ἄμμος.

(84) *Λήψομαι μέν*. In nonnullis, λήψομαι γάρ. « Hæc accipiam. » Alludit ad ecclesias, quas Ariani occupaverant

riate, ac libidinem vestram explete. Quemadmodum enim me repellendi consilium cepistis, sic ego quoque vos repellam, dicit Dominus omnipotens [66].

Θ'. Ταῦτα καὶ ἀκούειν λέγοντος ἐδόκουν, καὶ ποιοῦντος αἰσθάνεσθαι· καὶ ἔτι πρὸς τούτοις, πρὸς μὲν τὸν λαὸν βοῶντος, τὸν ἐξ ὀλίγου πολὺν ἤδη, καὶ συγκείμενον ἱκανῶς ἐκ διεσπαρμένου, καὶ ἐξ ἐλεουμένου (85) τυχὸν καὶ ἐπίφθονον. *Πορεύεσθε διὰ τῶν πυλῶν μου, καὶ πλατύνεσθε.* Μὴ διαπαντὸς δεῖ κάμνειν ὑμᾶς ἐν σκηναῖς κατοικοῦντας, καὶ τοὺς θλίβοντας ὑμᾶς ὑπερευφραίνεσθαι; Πρὸς δὲ τοὺς ἐφεστῶτας ἀγγέλους (πείθομαι γὰρ ἄλλους ἄλλης προστατεῖν Ἐκκλησίας, ὡς Ἰωάννης (86) διδάσκει με διὰ τῆς ἀποκαλύψεως)· *Ὁδοποιήσατε τῷ λαῷ μου, καὶ τοὺς λίθους ἐκ τῆς ὁδοῦ διαῤῥίψατε*, ἵνα μηδὲν ᾖ σκῶλον, μηδὲ κώλυμα τῷ λαῷ τῆς θείας ὁδοῦ καὶ εἰσόδου· νῦν μὲν ἐπὶ (87) τὰ χειροποίητα, μικρὸν δὲ ὕστερον ἐπὶ τὴν ἄνω Ἱερουσαλὴμ, καὶ τὰ ἐκεῖσε Ἅγια τῶν ἁγίων, ἃ τέλος οἶδα τῆς ἐνταῦθα κακοπαθείας καὶ συντονίας τοῖς καλῶς ὁδεύουσιν. Ἐν οἷς ἐστε καὶ ὑμεῖς, κλητοὶ ἅγιοι, λαὸς περιούσιος, βασίλειον ἱεράτευμα, σχοίνισμα (88) Κυρίου τὸ κράτιστον, ἀπὸ σταγόνος ποταμὸς ὅλος, ἀπὸ σπινθῆρος λαμπὰς οὐράνιος (89), ἀπὸ κόκκου νάπυος (90) δένδρον, πτηνῶν ἀνάπαυμα.

IX. Hæc, et loquentem audire, et facientem sentire mihi videbar; atque insuper ad populum clamantem, ad hunc, inquam, ex parvo magnum jam et copiosum, et ex disperso satis jam coadunatum, et ex miserabili fortassis invidiosum : **755** *Incedite per portas meas, et dilatamini* [66]. An vos in perpetua ærumna versari oportet, in tentoriis commorantes, eosque, qui vos opprimunt, immodica lætitia efferri? Tum etiam ad angelos, quibus hujus urbis cura commissa est, his verbis utentem (nec enim mihi dubium est, quin alii aliarum Ecclesiarum præsides ac patroni sint, quemadmodum in Apocalypsi Joannes me docet [67]) : *Sternite viam populo meo, lapidesque e via projicite* [68], ne quod offendiculum aut impedimentum exsistat quod divinum populi mei iter atque ingressum remoretur, nunc quidem ad manufacta templa, paulo post autem ad supernam Jerusalem, atque illa Sancta sanctorum, quæ ærumnarum hujus vitæ contentionisque animi finem esse scio, iis, qui rectum iter tenent. Quo in numero vos quoque estis, vocati sancti [69], populus eximius, regale sacerdotium [70], funiculus Domini fortissimus, a gutta fluvius integer, a scintilla flamma sublimis, et in cœlum tendens, a sinapis grano arbor [71], avium requies.

Ι'. Τούτους δωροφοροῦμεν ὑμῖν, ὦ φίλοι ποιμένες (91), τούτους προσάγομεν, τούτοις δεξιούμεθα τοὺς ἡμετέρους φίλους, καὶ ξένους, καὶ συνεκδήμους. Τούτων οὐδὲν κάλλιον προσενεγκεῖν εἴχομεν (92) ὑμῖν, οὐδὲ λαμπρότερον, ὧν ἔχομεν τὸ μεῖζον ἐπιζητήσαντες· ἵν' εἰδῆτε καὶ ξένους ὄντας ἡμᾶς καὶ οὐκ ἐνδεεῖς· ἀλλὰ πτωχοὺς μὲν, πολλοὺς δὲ πλουτίζοντας. Ταῦτα εἰ μὲν μικρὰ καὶ οὐδενὸς ἄξια λόγου (93), πεισθῆναι βούλομαι, τίνα τὰ μείζω καὶ λόγου πλείονος. Εἰ γὰρ τὸ πόλιν τῆς οἰκουμένης ὀφθαλμὸν, γῆς καὶ θαλάσσης ὅτι κράτιστον, ἑῴας τε καὶ ἑσπερίου λήξεως οἷον σύνδεσμον, εἰς ἣν τὰ πανταχόθεν ἄκρα συντρέχει, καὶ ὅθεν ἄρχεται, ὡς ἀπὸ (94) ἐμπορίου κοινοῦ τῆς πίστεως· εἰ τὸ ταύτην στηρίξαι τε καὶ σθενῶσαι (95) τοῖς ὑγιαίνουσι λόγοις, τῶν οὐ μεγάλων, καὶ ταῦτα, τοσαύταις δονουμένην γλώσσαις, καὶ οὕτω πανταχόθεν, σχολῇ γ' ἄν ἄλλο τι φανείη μέγα καὶ σπουδῆς ἄξιον. Εἰ δὲ τῶν ἐπαινουμένων (96) (δότε τι καὶ ἡμῖν τῆς ἐπὶ τούτοις φιλοτιμίας), καὶ αὐτοὶ μερίδα τινὰ τοῖς ὁρωμένοις τούτοις συνεισηνέγκαμεν.

X. Hos vobis largimur, chari pastores, nos offerimus, his amicos nostros et hospites ac peregrinationis socios excipimus. His nihil pulchrius et illustrius habemus, quod vobis offeramus, cum id, quod in bonis nostris præstantissimum est, exquisiissemus; ut intelligatis, nos, licet externos ac peregrinos, inopia tamen minime laborare; verum pauperes quidem esse, sed multos locupletare [72]. Quæ si parva nulloque in pretio habenda sunt, lubens sane audierim quænam majora sint, atque amplioris pretii. Etenim, si civitatem, orbis oculum, terra marique potentissimam, orientalis atque occiduæ oræ velut nodum et vinculum, ad quam extremi totius terræ fines concurrunt, et a qua, velut a communi fidei emporio, incipiunt; si hanc, inquam, civitatem salutifera doctrina fulciisse ac firmasse haud magnum atque amplum censeri debet, idque cum tot linguis omni ex parte agitaretur, vix certe aliud quidquam magnum ac studio dignum videri poterit. Si autem præclarum ac laudabile

[66] Ose. IV, 6. [66] Isa. LXII, 10. [67] Apoc. II, 1. [68] Isa. LXII, 10; LVII, 14. [69] Rom I. 6. [70] I Petr. II, 9. [71] Matth. XIII, 31. [72] II Cor. VI, 10.

(85) Ἐξ ἐλεουμένου. In quibusdam, ἐξηλεημένου.

(86) Ὡς Ἰωάννης. Angeli, de quibus loquitur Joannes, sunt episcopi.

(87) Νῦν μὲν ἐπὶ, etc. Tunc scilicet, ob edictum a Theodosio 10 Januarii 381 promulgatum, Catholici, pulsis hæreticis, Ecclesias occupabant.

(88) Σχοίνισμα, etc. « Funiculus Domini fortissimus, » id est, « pars, » seu « hæreditas Domini præstantissima. »

(89) Λαμπὰς οὐράνιος. Nicetas exponit, πυρσὸς μέγας καὶ ἀέριος, « flamma ingens accensa et in aerem sublata. »

(90) Νάπυος. Reg. ph et Or. 2, σινάπυος.

(91) Ποιμένες. Gabr. et Bill. addunt, καὶ συμποιμένες, « et collegæ. »

(92) Εἴχομεν. Sic tres Regg., quatuor Colb. et Or. 2. In ed., ἔχομεν.

(93) Οὐδενὸς ἄξια λόγου. Sic plerique codd. Deest ἄξια in ed.

(94) Ὡς ἀπό. Sic Reg. bm. Deest ἀπό in ea.

(95) Σθενῶσαι. Duo Colb., Gabr., aliique nonnulli, ἐνδυναμῶσαι, « confortasse. »

(96) Ἐπαινουμένων. Reg. bm, Or. 1, Gabr., Comb. addunt, καὶ τιμωμένων.

existimandum est (liceat mihi quoque per vos nonnihil hoc nomine gloriari), aliquam ipsi quoque partem his, quæ videtis, contulimus.

XI. Tolle per circuitum oculos tuos, 756 et A vide, quisquis es, qui doctrinæ nostræ censuram facis. Vide textam hanc gloriæ coronam, pro mercenariis Ephraim, et corona contumeliæ [74]. Vide presbyterorum concilium, canitie et prudentia ornatorum, diaconorum modestiam, non procul ab eodem Spiritu remotorum, lectorum concinnitatem, plebis discendi studium, tam in viris, quam in feminis, virtutis honore paribus; ac rursus virorum, tam in philosophis, quam in simplicioribus, omnibus divinarum rerum sapientia præditis; tam in præfectis, quam in subditis, hic videlicet omnibus recte subjectis; tam in militibus, quam in nobilibus, ac studiosis et litteratis, omnibus Dei militibus, cætera quidem placidis et mansuetis, pro Spiritu autem bellicosis, omnibus superiorem senatum B honore afficientibus (ad quem non vilis et abjecta littera, sed vivificans Spiritus aditum aperit), omnibus vere doctis et eruditis, ac Verbi cultoribus; tum etiam feminis, tam quæ in matrimonii jugo Deo magis quam carni astrictæ sunt, quam quæ nuptiarum expertes et liberæ, Deo sua omnia consecrarunt; ac denique tam in juvenibus, quam in senibus, quorum alii ad senectutem præclare gradiuntur, alii vim adhibentes ad comparandam immortalitatem, per meliores spes animo conceptas renovantur.

ΙΑ'. Ἄρον κύκλῳ τοὺς ὀφθαλμούς σου, καὶ ἴδε, πᾶς ὁ τῶν ἐμῶν λόγων ἐξεταστής. Ἴδε τὸν στέφανον τὸν πλακέντα τῆς δόξης, ἀντὶ τῶν μισθωτῶν Ἐφραΐμ, καὶ τοῦ στεφάνου (97) τῆς ὕβρεως. Ἴδε πρεσβυτέρων συνέδριον, πολιᾷ καὶ συνέσει τετιμημένων (98), διακόνων εὐταξίαν, οὐ πόῤῥω τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος, ἀναγνωστῶν εὐκοσμίαν, λαοῦ φιλομάθειαν, ὅσον ἐν ἀνδράσιν, ὅσον ἐν γυναιξὶ, τὴν ἀρετὴν ὁμοτίμοις· καὶ ἀνδρῶν, ὅσον ἐν φιλοσόφοις, ὅσον ἐν ἁπλουστέροις, πᾶσι σοφοῖς τὰ θεῖα· ὅσον ἐν ἄρχουσιν, ὅσον ἐν ἀρχομένοις, ἐνταῦθα πᾶσι καλῶς ἀρχομένοις· ὅσον ἐν στρατιώταις, ὅσον ἐν εὐγενέσιν, ὅσον ἐν λόγοις καὶ περὶ λόγους, πᾶσι Θεοῦ στρατιώταις, ἡμέροις τἄλλα (99), πολεμικοῖς ὑπὲρ Πνεύματος (1), πᾶσι τὴν ἄνω τιμῶσι σύγκλητον (εἰς ἣν οὐ τὸ γράμμα B εἰσάγει τὸ πεζὸν, ἀλλὰ τὸ ζωοποιοῦν Πνεῦμα), ἅπασι λογίοις ὡς ἀληθῶς, καὶ τοῦ ὄντως Λόγου θεραπευταῖς· καὶ γυναικῶν, ὅσον ὑπὸ ζυγὸν, Θεῷ μᾶλλον ἢ σαρκὶ συνδεδεμένον (2), ὅσον ἄζυγον καὶ ἐλεύθερον, Θεῷ τὸ πᾶν καθιερωμένον· ὅσον ἐν νέοις, ὅσον ἐν γέρουσιν, ὧν τὸ μὲν ἐπὶ γῆρας καλῶς ὁδεύει, τὸ δὲ βιάζεται μεῖναι ἀθάνατον, ταῖς κρείττοσι τῶν ἐλπίδων ἀνακαινούμενον.

XII. Hujus coronæ (quod loquor, non secundum Dominum loquor, sed tamen loquar), textoribus nonnihil ipse quoque adjumento fui. Horum quispiam sermonum quoque nostrorum opus est; non C eorum quos temere jactavimus, sed, quos amore complexi sumus; nec meretriciorum (ut quidam nos proscindens dixit, homo, et sermone, et moribus meretriciis), verum admodum etiam gravium et pudicorum. Horum quispiam mei quoque Spiritus fetus ac fructus est, quemadmodum Spiritus eos, qui animum a corpore abduxerunt, gignere consuevit. Hujus rei non dubito quin candidissimos quosque vestrum testes habiturus sim, aut etiam omnes, quandoquidem labore nostro omnes exculti estis: et Trinitatis confessio, sola est merces, quam a vobis expeto. Non enim aliud quidquam quærimus, aut quæsivimus. Virtutem enim mercedis expertem esse oportet, ut virtus maneat, nihil sibi præter bonum ipsum proponens.

ΙΒ'. Τούτου τοῦ στεφάνου (ὃ λαλῶ, οὐ κατὰ Κύριον λαλῶ, λαλήσω δὲ ὅμως) κἀγώ τι συνεβαλόμην (3) τοῖς πλέκουσι. Τούτων τις καὶ τῶν ἐμῶν λόγων ἔργον, οὐχ οὓς ἐῤῥίψαμεν, ἀλλ' οὓς ἠγαπήσαμεν· οὐδὲ τῶν πορνικῶν, ὥς τις ἔφη διασύρων ἡμᾶς τῶν πόρνων καὶ λόγον καὶ τρόπον, ἀλλὰ καὶ λίαν σωφρόνων. Τούτων τις καὶ τοῦ ἐμοῦ Πνεύματος γέννημα καὶ καρπὸς, ὡς γεννᾷν οἶδε Πνεῦμα τοὺς ἀπανισταμένους σώματος (4). Μαρτυρήσουσιν (5), εὖ οἶδ' ὅτι, καὶ ὑμῶν οἱ εὐγνώμονες, ἢ καὶ πάντες, ἐπεὶ καὶ πάντας ἐγεωργήσαμεν· καὶ μισθὸς, ἡ ὁμολογία μόνη. Οὐ γὰρ ἄλλο τι ἐπιζητοῦμεν, ἢ ἐζητήσαμεν (6). Ἄμισθος γὰρ ἡ ἀρετὴ, ἵνα καὶ ἀρετὴ μείνῃ, πρὸς τὸ καλὸν μόνον βλέπουσα.

XIII. Vultis juvenilius aliquid adjiciamus? Vide- D tisne adversarias linguas 757 mitescentes, atque eos, qui Divinitati bellum indixerunt, nihil jam turbarum nobis facessentes? Id quoque Spiritus, id quoque agriculturæ nostræ est. Non enim sine disciplina docemus, nec adversarios contumeliis et

ΙΓ'. Βούλεσθε προσθῶμέν (7) τι καὶ νεανικώτερον; Ὁρᾶτε τὰς ἐναντίας γλώσσας ἡμερουμένας, καὶ τοὺς θεότητι πολεμοῦντας ἡμῖν ἡσυχάζοντας; Καὶ τοῦτο τοῦ Πνεύματος, καὶ τοῦτο τῆς γεωργίας τῆς ἡμετέρας. Οὐ γὰρ ἀπαιδεύτως παιδεύομεν, οὐδὲ ταῖς ὕβρεσι βάλλομεν, ὅπερ πάσχουσιν οἱ πολλοὶ, μὴ τῷ

[74] Isa. XXVIII, 1.

(97) *Τοῦ στεφάνου*. Bas., τοὺς στεφάνους. Alludit Gregorius ad hæc verba Isaiæ XXVIII, 1: « Væ coronæ superbia ebriis Ephraim. »

(98) *Τετιμημένων*. Or. 2 et Comb., τετιμημένον, « ornatum. »

(99) *Τἄλλα*. In Coisl. 1, τ' ἄλλα.

(1) *Πνεύματος*. Reg. bm, τοῦ Πνεύματος.

(2) *Συνδεδεμένον*. Sic nonnulli codd. In ed., συνδεδεμένων.

(3) *Συνεβαλόμην*. Tillem., συνελαβόμην.

(4) *Σώματος*. In quibusdam, τοῦ σώματος.

(5) *Μαρτυρήσουσιν, εὖ οἶδα*. Sic plures codd. Alii, μαρτυρήσωσιν. In pluribus etiam deest εὖ.

(6) *Ἐζητήσαμεν*. In nonnullis, ἐπεζητήσαμεν.

(7) *Προσθῶμεν*. Reg. bm, προσθῶ.

λόγῳ μαχόμενοι, τοῖς δὲ λέγουσι, καὶ τὴν ἀσθένειαν ἔστιν ὅτε τῶν λογισμῶν ταῖς ὕβρεσι συγκαλύπτοντες· ὥσπερ τὰς σηπίας λόγος ἐμεῖν τὸ μέλαν πρὸ ἑαυτῶν, ἵνα τοὺς θηρεύοντας διαφύγωσιν, ἢ τῷ λανθάνειν θηράσωσιν (8). Ἀλλὰ τὸ περὶ Χριστοῦ πολεμεῖν δείκνυμεν, ἐν τῷ μάχεσθαι κατὰ Χριστὸν, τὸν εἰρηνικόν τε καὶ πρᾶον, καὶ τὰς ἀσθενείας ἡμῶν βαστάσαντα. Οὔτε εἰρηνεύομεν κατὰ τοῦ λόγου τῆς ἀληθείας, ὑφιέντες τι διὰ δόξαν ἐπιεικείας· οὐ γὰρ κακῶς τὸ καλὸν θηρεύομεν· καὶ εἰρηνεύομεν ἐννόμως μαχόμενοι, καὶ εἴσω τῶν ἡμετέρων ὅρων (9), καὶ κανόνων τοῦ Πνεύματος. Περὶ μὲν οὖν τούτων οὕτω γινώσκω, καὶ νόμον τίθημι πᾶσι τοῖς ψυχῶν οἰκονόμοις, καὶ τοῦ λόγου ταμίαις (10)· μήτε τῷ σκληρῷ τραχύνειν, μήτε τῷ ὑπεσταλμένῳ κατεπαίρειν· ἀλλ' εὐλόγους εἶναι περὶ τὸν λόγον, μηδετέρῳ τὸ μέτρον ὑπερβαίνοντας.

A conviciis incessimus, quemadmodum plerique faciunt, non cum sermone, sed cum loquentibus confligentes, ac rationum et argumentorum infirmitatem maledictis interdum obtegentes; non aliter ac sepias atramentum ante se vomere aiunt, ut piscatores effugiant, aut ipsæ latendo venentur. Verum nos pro Christo bellum gerere hoc argumento planum facimus, quod secundum Christum, qui mitis ac pacatus est [74], atque infirmitates nostras portavit [75], dimicamus. Nec enim, veræ doctrinæ detrimento, paci studemus, nonnihil remittentes, ut facilitatis et mansuetudinis famam colligamus; non enim quod bonum est male aucupamur: et rursum pacem colimus, legitime pugnantes, atque intra limites nostros Spiritusque regulam nosmet B continentes. Ac de his quidem ita sentio, cunctisque animarum dispensatoribus rectæque doctrinæ arbitris legem statuo; ut nec per duritiam hominum animos exasperent, nec per submissionem elatos et insolentes efficiant; sed ut prudentes et consulte in fidei causa se gerant, nec in horum alterutro mediocritatem excedant.

ΙΔ'. Δεῖ δὲ ἴσως ποθοῦσιν ὑμῖν καὶ τὸν τῆς πίστεως εὐτῆς ἐπιδείξασθαι λόγον, ἥτις ποτέ ἐστιν ἡ καθ' ἡμᾶς. Ἐγώ τε γὰρ ἁγιασθήσομαι τῷ συνεχεῖ τῆς μνήμης· ὅ τε λαὸς οὗτος ὀνήσεται, χαίρων, εἴπερ (11) ἄλλῳ τινὶ, τοῖς τοιούτοις λόγοις· καὶ ὑμεῖς ἐπιγνώσεσθε, εἰ μὴ μάτην φθονούμεθα (12), τῇ φανερώσει τῆς ἀληθείας, τοῖς μὲν ἁμιλλώμενοι, τοὺς δὲ φθάνοντες (13). Ὥσπερ γὰρ τῶν βρυχίων (14) ὑδάτων, τὰ μὲν ἐν βάθει κρύπτεται παντελῶς, τὰ δὲ παφλάζει στενοχωρούμενα, καὶ τὴν ἔκρηξιν ὑπισχνεῖται μὲν ταῖς ἀκοαῖς, μέλλει δὲ ἔτι, τὰ δὲ καὶ ἀναῤῥήγνυται· οὕτω καὶ τῶν φιλοσοφούντων (15) περὶ Θεοῦ, ἵνα μὴ λέγω τοὺς παντελῶς ἀγνώμονας, οἱ μὲν πάντῃ κρύφιον καὶ λανθάνουσαν ἔχουσιν ἐν ἑαυτοῖς (16) τὴν εὐσέβειαν· οἱ δὲ τῆς ὠδῖνος ἐγγὺς, ὅσοι τὸ μὲν ἀσεβὲς φεύγουσι, τὸ δὲ εὐσεβὲς οὐ παῤῥησιάζονται, εἴτε οἰκονομίᾳ τινὶ χρώμενοι περὶ τὸν λόγον, εἴτε δειλίᾳ πρὸς τοῦτο καταφεύγουσιν· ἀλλὰ τὴν μὲν διάνοιαν ὑγιαίνουσιν, ὥς φασι, τὸν λαὸν δὲ οὐχ ὑγιάζουσιν, ὥσπερ ἑαυτῶν οὐκ ἄλλων προστασίαν ἐγχειρισθέντες· οἱ δὲ καὶ δημοσιεύουσι τὸν θησαυρὸν, οὐ στέγοντες τὴν ὠδῖνα τῆς εὐσεβείας, οὐδὲ τὸ μόνοι σώζεσθαι σωτηρίαν νομίζοντες, εἰ μὴ καὶ ἄλλοις τὸ καλὸν ὑπερβλύσειεν. Μεθ' ὧν ἐγὼ ταττοίμην, ἢ οἵτινες μετ' ἐμοῦ τὴν καλὴν τόλμαν τολμῶντες ὁμολογεῖν τὴν εὐσέβειαν.

XIV. Sed jam fortasse operæ pretium est ipsius quoque fidei doctrinam, quæcunque tandem illa apud nos est, cupientibus vobis indicare. Nam, et ipse per commemorationis assiduitatem sanctitate afficiar: et populus hic utilitatem consequetur, ex hujusmodi sermonibus, si qua alia ex re, mirificam voluptatem capiens: et vos agnoscetis, an non frustra nobis invideatur, dum in manifestanda veritate, illos quidem æquare, alios vero anteverC tere contendimus. Quemadmodum enim subterraneæ aquæ, partim in imo prorsus occultantur; partim in angustias redactæ ebulliunt, atque eruptionem jamjam quidem auribus pollicentur, cæterum adhuc morantur; partim denique in altum erumpunt: ad eumdem modum eorum, qui de Deo philosophantur (ut eos, qui omnino improbi ac perfidi sunt, missos faciam), alii abditam omnino atque occultam sibi ipsis pietatem habent; alii a partus doloribus non longe absunt, ii nimirum, qui impietatem **758** quidem fugiunt, sed pietatem libero atque intrepido animo minime prædicant, sive consilio quodam in fidei doctrina utentes, sive ob metum atque ignaviam eo confugientes; verum animo quidem et mente sani sunt, ut affirmant, D cæterum plebis sanitati minime consulunt, perinde atque ipsi sese, non item alios, suæ curæ ac fidei commissos habeant; alii vero thesaurum quoque in medium proferunt, pietatis fetum, parturientium instar, retinere nequeuntes, nec, quod soli ipsi salutem consequantur, salutem existimantes, nisi

[74] Matth. XI, 29. [75] Isa. LIII, 4.

(8) Ἢ τῷ λανθάνειν θηράσωσιν. « Aut ipsæ latendo venentur; » ac sic escam rapiant, cui ipsæ venatu insidiantur. Billius legit, τὸ λανθάνειν, ac reddit: « aut conspectum sui eis (piscatoribus) eripiant. »

(9) Ὅρων. Plures codd., νόμων. In quibusdam, ὅρων, καὶ νόμων, καὶ κανόνων. « Intra limites, et leges, et regulas.

(10) Λόγου ταμίαις. « Verbi ministris, » quibus erogandæ doctrinæ munus commissum est.

(11) Εἴπερ. Duo Regg. et tres Colb., ἤπερ.

(12) Φθονούμεθα. Reg. bm, ἐφθονούμεθα.

(13) Φθάνοντες. Or, 2, φθάνοντας.

(14) Βρυχίων. In quibusdam, ὑποβρυχίων.

(15) Φιλοσοφούντων. Hæc exponit Nicetas, quasi de omnibus in universum Christianis a Gregorio dicta. Verum de pastoribus ac præfectis ecclesiasticis tantum dicta esse liquido constat, et cuique legenti manifestum est.

(16) Ἐν ἑαυτοῖς. Sic permulti codd. Deest ἐν in edit.

in alios quoque bonum hoc redundet. Quo in numero utinam ipse collocer, ac si qui mecum laudabili audacia præditi, et piam doctrinam profiteri non verentur!

XV. Atque unum quidem, idque breve, doctrinæ nostræ argumentum, ac velut in columna insculptum, omnibusque notum, est hic populus, adeo verus ac sincerus Trinitatis adorator, ut ab hac potius vita divelli se passurus sit, quam ut trium horum aliquid a divinitate disjungat. eadem omnes fidei sententia præditi, eodem zelo flagrantes, una et eadem fidei doctrina, et inter se, et nobiscum, et cum Trinitate conjuncti atque connexi. Ut autem brevi singula percurram, quod principii expers est, et principium, et id quod cum principio est, unus est Deus. Nec vero, principio carere, ejus, quod principio caret, natura est; aut etiam ingenitum esse. Nullius enim rei natura ex eo declaratur, quod dicamus, quid non sit, sed quid sit. Est enim ejus, quod est, positio; non autem ejus, quod non est, sublatio: nec principium, eo quod principium est, ab eo, quod principio caret, dirimitur; non enim principium ipsi natura est, quemadmodum nec illi, quod principii expers sit. Circa naturam enim hæc considerantur, non autem natura ipsa sunt. Eodem modo id, quod cum principii experte, et cum principio est, nihil omnino est aliud, quam quod illa. Nomen autem principii experti, Pater: principio, Filius: ei autem, quod cum principio est, Spiritus sanctus. Una autem bis tribus natura Deus est. Unio vero est Pater, ex quo, et ad quem ea, quæ deinceps sequuntur, referuntur, non ut confundantur ac permisceantur, sed ut cohæreant; utpote quæ, nec tempore, nec voluntate, nec potentia secernantur ac distinguantur. Hæc enim tria, ut multa simus, effecerunt, singulis nempe, et secum, et cum aliis, dissidentibus. At quibus et simplex natura, et eadem essentia est, his proprie quoque *unius* vox convenit.

ΙΕ'. Ἓν μὲν οὖν καὶ σύντομον πρόγραμμα τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου, καὶ οἷον στηλογραφία τις πᾶσι γνώριμος, ὁ λαὸς οὗτος, γνήσιος ὢν τῆς Τριάδος προσκυνητής, ὡς θᾶττον ἂν τινα διαζευχθῆναι τῆς ζωῆς ταύτης· ἢ τι τῶν τριῶν ἓν διαζεῦξαι τῆς θεότητος, σύμφρονες, ὁμόζηλοι (17), ἑνὶ λόγῳ πρός τε ἀλλήλους καὶ πρὸς ἡμᾶς, καὶ τὴν Τριάδα κρατούμενοι· τὰ δὲ καθ' ἕκαστον, ἵν' ἐπέλθω συντόμως, ἄναρχον (18), καὶ ἀρχὴ, καὶ τὸ μετὰ τῆς ἀρχῆς, εἷς Θεός. Οὔτε τοῦ ἀνάρχου τὸ ἄναρχον φύσις, ἢ τὸ ἀγέννητον· οὐδεμία γὰρ φύσις ὅ τι μὴ τόδε ἐστὶν, ἀλλ' ὅ τι τόδε. Ἡ τοῦ ὄντος θέσις, οὐχὶ τοῦ (19) μὴ ὄντος ἀναίρεσις. Οὔτε ἡ ἀρχὴ, τῷ ἀρχὴ εἶναι, τοῦ ἀνάρχου (20) διείργεται. Οὐ γὰρ φύσις αὐτῷ ἡ ἀρχὴ, ὥσπερ οὐδ' ἐκείνῳ τὸ ἄναρχον. Περὶ γὰρ τὴν φύσιν (21), οὐ ταῦτα φύσις. Καὶ τὸ μετὰ τοῦ ἀνάρχου, καὶ τῆς ἀρχῆς, οὐκ ἄλλο τι, ἢ ὅπερ ἐκεῖνα. Ὄνομα δὲ, τῷ μὲν ἀνάρχῳ, Πατήρ· τῇ δὲ ἀρχῇ, Υἱός· τῷ δὲ (22) μετὰ τῆς ἀρχῆς, Πνεῦμα ἅγιον. Φύσις δὲ τοῖς τρισὶ μία, Θεός (23). Ἕνωσις δὲ, ὁ Πατὴρ, ἐξ οὗ, καὶ πρὸς ὃν ἀνάγεται τὰ ἑξῆς· οὐχ ὡς συναλείφεσθαι, ἀλλ' ὡς ἔχεσθαι, μήτε χρόνου διείργοντος, μήτε θελήματος, μήτε δυνάμεως. Ταῦτα γὰρ ἡμᾶς πολλὰ εἶναι πεποίηκεν, αὐτοῦ τε ἑκάστου πρὸς ἑαυτὸ, καὶ πρὸς τὸ ἕτερον στασιάζοντος. Οἷς δὲ ἁπλῆ φύσις καὶ τὸ εἶναι ταυτὸν, τούτοις καὶ τὸ ἓν κύριον.

759 XVI. Ac contentiosas quidem et pertinaces fidei in alterutram partem deflexiones et compensationes valere sinamus; nec per unum, ut Sabellius, tria convellentes, et per nefariam contractionem, divisionem tollentes; nec rursus per tria, Arii instar, unum oppugnantes, ac per improbam divisionem, unum evertentes. Neque enim id a nobis quæritur, ut malum malo permutemus, sed ut a bono minime aberremus. Nam profecto diaboli ludi hæc sunt, perniciose res nostras ponderantis. Nos vero media et regia incedentes via, in qua virtutes quoque, ut harum peritis placet, sitæ sunt, credimus in Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, ...

ΙϚ'. Τὰς μὲν οὖν φιλονείκους ἐπὶ θάτερα μετακλίσεις τοῦ λόγου καὶ ἀντισηκώσεις (24), χαίρειν ἐάσωμεν· οὔτε τῷ ἑνὶ Σαβελλίζοντες κατὰ τῶν τριῶν, καὶ συναιρέσει κακῇ τὴν διαίρεσιν λύοντες· οὔτε τοῖς τρισὶν Ἀρειανίζοντες κατὰ τοῦ ἑνὸς, καὶ πονηρᾷ διαιρέσει τὸ ἓν ἀνατρέποντες (25). Οὐ γὰρ κακοῦ τὸ κακὸν ἀλλάξασθαι τὸ ζητούμενον, ἀλλὰ τοῦ καλοῦ μὴ διαμαρτεῖν. Ὡς ταῦτά γε τοῦ πονηροῦ παίγνια, κακῶς τὰ ἡμέτερα ταλαντεύοντος. Αὐτοὶ δὲ τὴν μέσην βαδίζοντες καὶ βασιλικὴν, ἐν ᾧ καὶ τὸ τῶν ἀρετῶν ἕστηκεν, ὡς δοκεῖ τοῖς ταῦτα (26) δεινοῖς, πιστεύομεν εἰς Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ Πνεῦμα ἅγιον, ὁμοούσιά τε καὶ ὁμόδοξα· ἐν οἷς καὶ τὸ βάπτισμα τὴν τελείωσιν ...

(17) Ὁμόζηλοι. Sic Reg. ph, plures Colb., duo Colb., duo Coisl., etc. In ed., ὁμόδοξοι, eadem opinione, pari gloria præditi.

(18) Ἄναρχον. Reg. bm addit, καὶ ἀρχήν.

(19) Οὐχὶ τοῦ. Regg. bm, ph et Or. 2, οὐχ ἡ τοῦ.

(20) Τοῦ ἀνάρχου. Sic tres Regg., quindecim Colb., duo Coisl. et Or. 2. Deest τοῦ in ed.

(21) Περὶ γὰρ τὴν φύσιν, etc. Observat schol. Colb. «Tritheitas,» seu, «trium deorum cultores, hic a Gregorio impugnari, cum doceat Theologus «personarum,» seu, «hypostasewv proprietates» non esse «naturam;» sed considerari περὶ φύσιν, id est, «circa naturam,» quæ ipsa unica est in tribus personis ac proinde unum Deum efficit.

(22) Τῷ δέ. Duo Regg. et Or. 2, τὸ δέ.

(23) Θεός. Deest in Or. 2. Gabr., μία θεότης. «una divinitas.»

(24) Ἀντισηκώσεις. Nicet.: πονηρὰς διορθώσεις· «inversis quasi ponderibus,» ut fit in lancibus; «librationes» nimirum Sabellianam inter et Arianam impietatem. Gregorius hic admonet cavendum, ne, in disceptationibus circa fidei dogmata, his etamur vocibus et argumentis, quæ alterutri errori faveant.

(25) Ἀνατρέποντες. Οὐ γὰρ κακοῦ τὸ κακὸν ἀλλάξασθαι τὸ ζητούμενον, ἀλλὰ τοῦ καλοῦ μὴ διαμαρτεῖν. Ὡς ταῦτα, etc. Sic duo Coisl., duodecim Colb., aliique plures. In Par. ed. ita hic locus depravatus legitur: ἀνατρέποντες· ἀλλὰ τοῦ καλοῦ τὸ μὴ διαμαρτεῖν. Ὡς ταυτα, etc.

(26) Ταῦτα. In quibusdam, περὶ ταῦτα.

ἔχει, ἔν τε ὀνόμασι καὶ πράγμασιν (οἶδας ὁ μυηθείς)· A ἄρνησις ὂν ἀθεΐας, καὶ ὁμολογία θεότητος, καὶ οὕτω καταρτιζόμεθα· τὸ μὲν ἓν, τῇ οὐσίᾳ γινώσκοντες, καὶ τῷ ἀμερίστῳ τῆς προσκυνήσεως· τὰ δὲ τρία, ταῖς ὑποστάσεσιν, εἴτουν προσώποις, ὅ τισι φίλον. Μηδὲ γὰρ οἱ περὶ ταῦτα ζυγομαχοῦντες ἀσχημονείτωσαν, ὥσπερ ἐν (27) ὀνόμασι κειμένης ἡμῖν τῆς εὐσεβείας, ἀλλ' οὐκ ἐν πράγμασι. Τί γὰρ φατε οἱ τὰς τρεῖς ὑποστάσεις εἰσφέροντες; μὴ τρεῖς οὐσίας ὑπολαμβάνοντες τοῦτο λέγετε (28); Μέγα οἶδ', ὅτι βοήσετε κατὰ τῶν οὕτως ὑπειληφότων (29). Μίαν γὰρ καὶ τὴν αὐτὴν τῶν τριῶν δογματίζετε. Τί δαὶ οἱ τὰ πρόσωπα; μὴ ἓν, οἷόν τι σύνθετον, ἀναπλάσσετε, καὶ τριπρόσωπον (30), ἢ ἀνθρωπόμορφον ὅλως; Ἄπαγε, καὶ ὑμεῖς ἀντιβοήσετε, μηδὲ πρόσωπον, ὅ τί ποτέ ἐστιν, ἴδοι Θεοῦ, ὃς οὕτως ἔχει. B Τί οὖν ἡμῖν αἱ ὑποστάσεις βούλονται, ἢ ὑμῖν τὰ (31) πρόσωπα; προσερήσομαι γάρ. Τὸ τρία εἶναι τὰ διαιρούμενα, οὐ φύσεσιν, ἀλλ' ἰδιότησιν. Ὑπέρευγε (32). Πῶς ἂν τινες συμφρονοῖεν (33) μᾶλλον καὶ τὸ αὐτὸ λέγοιεν, ἢ οὕτως ἔχοντες, κἂν ταῖς συλλαβαῖς διαφέρωσιν; Ὁρᾶτε οἷος ἐγὼ διαλλακτὴς ὑμῖν, πρὸς τὸν νοῦν ἄγων ἀπὸ τοῦ γράμματος, ὥσπερ τὴν Παλαιὰν καὶ τὴν Νέαν.

ctum, ejusdem substantiæ et gloriæ; in quibus et baptismo sua perfectio constat, tam in nominibus, quam in rebus (hæc non ignoras, quisquis eo initiatus es); quippe quod impietatis abjuratio, et divinitatis confessio sit, atque ita perficimur; unum quidem, quoad essentiam ac divisionis omnis expertem adorationem, credentes; tria autem, quantum ad hypostases, sive personas, ut nonnulli malunt. Desinant enim, qui de his inter se contendunt, ineptire, perinde ac si fidei nostræ pietas in nominibus, non in rebus, consistat. Quid enim dicitis, qui tres hypostases affertis? An hoc eo dicitis, quod tres essentias existimetis? Non est apud me dubium, quin adversus eos, qui ita existimant, ingentem clamorem excitaturi sitis. Unam enim et eamdem horum trium essentiam profitemini. Quid vos, qui personas dicitis? Num unum, velut quiddam compositum, animo fingitis, ac tres facies, aut humanam omnino formam habens? Absit! ipsi quoque inclamabitis, nec faciem quidem Dei, quæcunque tandem illa est, unquam ille videat, qui ita sentit. Quid igitur, ut interrogare pergam, vobis hypostases volunt, aut vobis personæ? Nimirum tria esse, quæ dividantur, non naturis, sed proprietatibus. Optime. An fieri potest, ut quidam magis inter se concordent, atque idem dicant, quam cum ita sentiunt, tametsi alioqui syllabis discrepent? Videte qualem vobis pacificatorem me præbeam; a littera ad mentem traducens, quemadmodum si quis Vetus Testamentum et Novum componat et conciliet.

IZ'. Ἀλλ' ἐπανιτέον μοι πάλιν πρὸς (34) τὸν αὐτὸν C λόγον. Τὸ μὲν οὖν ἀγέννητον, καὶ τὸ γεννητὸν, καὶ τὸ ἐκπορευτὸν λεγέσθω τε καὶ νοείσθω, εἴ τῳ φίλον δημιουργεῖν ὀνόματα· οὐ γὰρ δείσομεν, μή ποτε νοῆται (35) σωματικῶς τὰ ἀσώματα (36), ὅπερ δοκεῖ τοῖς ἐπηρεασταῖς (37) θεότητος. Κτίσμα δὲ, Θεοῦ μὲν λεγέσθω· μέγα γὰρ ἡμῖν καὶ τοῦτο· Θεὸς δὲ, μηδαμῶς. Ἢ τότε δέξομαι κτίσμα εἶναι Θεὸν, ὅταν κἀγὼ γένωμαι κυρίως Θεός. Ἔχει γὰρ οὕτως. Εἰ μὲν Θεὸς, οὐ κτίσμα· μεθ' ἡμῶν γὰρ τὸ κτίσμα, τῶν οὐ θεῶν. Εἰ κτίσμα δὲ, οὐ Θεός· ἤρξατο γὰρ χρονικῶς. Ὃ δὲ ἤρξατο, ἦν ὅτε οὐκ ἦν (38). Οὗ δὲ πρεσβύτερον τὸ οὐκ ἦν, τοῦτο οὐ κυρίως ὄν. Τὸ δὲ μὴ κυρίως ὂν, πῶς Θεός; Οὔτε οὖν κτίσμα τῶν τριῶν, οὐδὲ ἕν· οὔτε, ὃ τούτου χεῖρον, δι' ἐμὲ γενόμενον· D ἵνα μὴ κτίσμα ᾖ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡμῶν ἀτιμότερον. Εἰ γὰρ ἐγὼ μὲν εἰς δόξαν Θεοῦ, τοῦτο δὲ (39) δι' ἐμὲ (ἡ πυράγρα (40) διὰ τὴν ἄμαξαν, ἢ ὁ πρίων διὰ τὴν θύραν), νικῶ τῇ αἰτίᾳ. Ὅσῳ γὰρ κτισμάτων Θεὸς

760 XVII. Sed eo, unde digressi sumus, redeundum est. Ingenitus quidem, et genitus, et procedens, dicantur sane et intelligantur, si cui nomina fingere libeat: non enim verebimur, ne ea, quæ corpore carent, corporeo modo intelligantur, quemadmodum iis placet, qui Deitati calumniam inferunt. At creatura, Dei quidem dicatur; nam id quoque nobis amplum et honorificum est: Deus autem, nequaquam. Alioqui, tum Deum creaturam esse admittam, cum ipse quoque proprie Deus fuero. Sic enim se res habet. Si Deus est, creatura non est; creatura enim nobiscum est, qui dii non sumus. Si autem creatura est, utique Deus non est; temporis enim ratione ortum habuit. Quod autem ortum habuit, aliquando non erat. Quod vero in ea causa est, ut id, quod non erat, eo antiquius sit, hoc certe, proprie non est. Quod autem proprie non est, quo tandem modo Deus esse queat? Ergo nec quidquam horum trium creatura est; nec, quod

(27) *Ὥσπερ ἐν*. Sic duo Regg., duo Coisl., Or. 2, etc. In ed., ὥσπερ ἄν.

(28) *Τοῦτο λέγετε*. Sic plures Regg. et Colb., duo Coisl., Gabr. et Comb. Deest τοῦτο in ed.

(29) *Ὑπειληφότων*. Reg. bm, συνειληφότων.

(30) *Τριπρόσωπον*. « Tres facies habens. » Ludit Gregorius in æquivocatione Græci nominis, eo quod πρόσωπον Græce « faciem simul et personam » significet.

(31) *Ἢ ὑμῖν τά*. Sic tres Regg. et duo Coisl. Sic etiam legit Billius. Deest ὑμῖν in ed.

(32) *Ὑπέρευγε*. Sic plures Regg. et Colb. duo Coisl., etc. In ed. divisim, ὑπὲρ εὖγε.

(33) *Συμφρονοῖεν*. Sic Reg. pb, quinque Colb., Coisl. 2, Bas., Comb. In ed., σωφρονοῖεν, « modeste se gerant. »

(34) *Πρός*. Reg. bm, ἐπί.

(35) *Νοῆται*. In nonnullis, νοῆτε.

(36) *Ἀσώματα*. « Incorporea. » Sic duo Coisl., etc. Sic etiam legit Bill. et ita legendum ex Gregorii scopo. Mendose in ed., σώματα, « corpora, » vel, « ea quæ corpore constant. »

(37) *Ἐπηρεασταῖς*. Sic Reg. bm, etc. In ed., ἐπηρεαταῖς.

(38) *Ἦν ὅτε οὐκ ἦν*. « Erat cum non erat. » Ironice dictum.

(39) *Τοῦτο δέ*. Sic Reg. pb, Or. 2, etc. Deest δέ in ed.

(40) *Πυράγρα*. In nonnullis, περίγρα, ex verbo

eo deterius, propter me creatum est. Alioqui non modo creatura esset, sed etiam nobis abjectior atque contemptior. Nam si ego ad Dei gloriam conditus sum, hoc autem propter me (forceps utique propter currum efficitur, aut sera propter januam), sequitur profecto, ut respectu causæ sim superior. Quanto enim Deus rebus creatis est sublimior, tanto id, quod mea causa creatum est, me, qui propter Deum effectus sum, vilius atque ignobilius est.

A ὑψηλότερος, τοσοῦτον (41) τοῦ διὰ Θεὸν ὑποστάντος ἐμοῦ, τὸ δι' ἐμὲ γινόμενον, ἀτιμότερον.

XVIII. Propterea, Moabitis quidem et Ammonitis nec aditus ad Ecclesiam Dei pateat, hoc est, dialecticis et impiis sermonibus, qui Dei generationem ac processionem, quæ nullis verbis explicari potest, curiosius scrutantes, adversus Divinitatem temere insurgunt; perinde scilicet, ac si ea, quæ vim omnem et facultatem verborum superant, ab ipsis solis percipi posse oporteat; vel omnino non esse, quoniam ipsi ea intellectu assequi nequeant. Nos autem Scripturæ divinæ vestigiis hærentes, atque obscura loca, quæ cæcutientibus molestiam exhibent, submoventes, consertis manibus salutem retinebimus, priusque omnia audacter perferemus, quam ut adversus Deum temere atque arroganter aliquid aggrediamur. Et quidem Scripturæ testimonia aliis relinquemus, cum a multis jam sæpe litteris mandata, tum etiam a nobis haud perfunctorie et negligenter. Ac simul, mea quidem sententia, turpe admodum fuerit, nunc **761** earum rerum, quæ jampridem certo exploratæ sunt, argumenta colligere. Neque enim optimus ordo est prius docere, ac postea discere; non dicam divina, et usque adeo magna et sublimia, sed ne aliud quidem quidquam parvum et contemnendum. Offendicula etiam e Scripturis objecta solvere, et explanare, non est præsentis temporis, sed majoris et perfectioris studii atque operæ, quam pro præsenti instituto. At fidei quidem nostræ doctrina, ut summatim complectar, talis est. Atque etiam hæc ipsa non eo commemoravi, ut cum adversariis confligerem (jam enim sæpe confliximus, etsi moderate); verum ut doctrinæ meæ formam vobis ostenderem, an non vestrorum dogmatum propugnator ego sim, atque adversus eosdem, et pro iisdem in acie stem.

ΙΗ'. Πρὸς ταῦτα, Μοαβίταις μὲν καὶ Ἀμμωνίταις μηδὲ εἰσιτητὸν εἰς Ἐκκλησίαν ἔστω Θεοῦ, λόγοις διαλεκτικοῖς τε καὶ κακοπράγμοσιν, οἳ γέννησιν Θεοῦ πολυπραγμονοῦντες, καὶ πρόοδον ἄῤῥητον, κατεξανίστανται τολμηρῶς θεότητος· ὡς δέον, ἢ ἐφικτὰ μόνοις εἶναι τὰ ὑπὲρ λόγον, ἢ μηδὲ εἶναι, ὅτι μὴ αὐτοὶ κατειλήφασιν. Ἡμεῖς δὲ ταῖς θείαις Γραφαῖς ἑπόμενοι, καὶ τὰ ἐγκείμενα σκῶλα τοῖς τυφλώττουσι λύοντες, τῆς σωτηρίας ἐξόμεθα, πάντα τολμῶντες B πρότερον (42), ἢ κατὰ Θεοῦ τι νεανιεύεσθαι. Τὰς μὲν δὴ μαρτυρίας ἄλλοις παρήσομεν, πολλοῖς τε λογογραφηθείσας ἤδη πολλάκις, καὶ ἡμῖν οὐ παρέργως. Καὶ ἅμα λίαν αἰσχρὸν ἐμοὶ γοῦν, νῦν τὰς πίστεις συλλέγειν τῶν πάλαι πεπιστευμένων. Τάξις γὰρ οὐκ ἀρίστη διδάσκειν πρότερον, εἶτα μανθάνειν, μὴ ὅτι τὰ θεῖα καὶ τηλικαῦτα τὸ μέγεθος, ἀλλ' οὐδὲ ἄλλο (43) τι τῶν μικρῶν καὶ τοῦ μηδενὸς ἀξίων. Καὶ τὰ ἐκ τῆς Γραφῆς (44) προσκόμματα λύειν καὶ διαρθροῦν, οὐ τοῦ παρόντος καιροῦ, σπουδῆς δὲ τελεωτέρας καὶ μείζονος, ἢ κατὰ τὴν παροῦσαν ὁρμὴν τῆς ὑποθέσεως. Ὁ δ' οὖν λόγος ἡμῶν, ὡς ἐν κεφαλαίῳ περιλαβεῖν, ἔστιν οὗτος. Καὶ ταῦτα διῆλθον, οὐχ ἵν' ἀγωνίσωμαι πρὸς τοὺς ἀντιθέτους (πολλάκις γὰρ ἤδη διηγωνισάμεθα, εἰ καὶ μετρίως [45]), ἀλλ' ἵν' ὑμῖν ἐπι- C δείξω τὸν χαρακτῆρα τῶν ἐμῶν διδαγμάτων, εἰ μὴ τῶν ὑμετέρων ἐγὼ συναγωνιστής, καὶ κατὰ τῶν αὐτῶν, καὶ ὑπὲρ τῶν αὐτῶν ἱστάμενος.

XIX. Habetis, o viri, nostri in hanc urbem adventus apologiam: quæ si quidem laudem meretur, Deo, et vobis, quorum accitu huc veni, gratiam habeo; sin autem spem vestram minus implevi, sic quoque gratiam habeo. Non enim omnino vituperanda est, ut mihi persuadeo, ac vobis id affirmantibus fidem haud abrogo. Nunquid populum hunc per avaritiam circumvenimus? Nunquid privatis utilitatibus consuluimus, quemadmodum multos facere video? Nunquid Ecclesiam molestia affecimus? Alios quidem fortasse, quibus, cum se indicta causa vi-

ΙΘ'. Οὗτος ὑμῖν, ὦ ἄνδρες, ὁ τῆς ἐμῆς ἀπόλογος παρουσίας· εἰ μὲν ἐπαινετῶς ἔχων, τῷ Θεῷ χάρις, καὶ ὑμῖν τοῖς καλέσασιν· εἰ δὲ τῆς ἐλπίδος ἐνδεέστερον, καὶ οὕτω χάρις. Οὐ γὰρ πάντη ψεκτῶς, εὖ οἶδα, καὶ ὑμῖν οὐκ ἀπιστῶ λέγουσιν. Μή τι τὸν λαὸν τοῦτον ἐπλεονεκτήσαμεν; μή τι τῶν ἡμετέρων ᾠκονομήσαμεν, ὃ τοὺς πολλοὺς ὁρῶ πάσχοντας; μή τι τὴν D Ἐκκλησίαν παρελυπήσαμεν; Ἄλλους μὲν ἴσως, οἷς ἐρήμην ἡμᾶς (46) ᾑρηκέναι νομίζουσι, τὸν ἡμέτερον ἀντεστήσαμεν λόγον· ὑμᾶς δὲ οὐδὲν, ὅσα ἐμαυτῷ συνεπίσταμαι. *Οὐ βοῦν ὑμῶν εἴληφα*, φησὶ Σα-

περιγράφειν, « circuli figuram describere. » Instrumentum est quo utuntur plaustrorum opifices.

(41) *Τοσοῦτον*. In quibusdam, τοσούτῳ.

(42) *Πάντα τολμῶντες πρότερον*. Non pauci codd., πᾶν τολμῶντες πρότερον. Bill. : « priusque in omnem audaciam prorumpemus. » Nicetas sic recte exponit : « Quodlibet periculum adire audentes, quaslibet ærumnas pati potius, quam adversus Deum aliquid arroganter dicere. »

(43) *Οὐδὲ ἄλλο*. In quibusdam, οὔτε ἄλλο.

(44) *Ἐκ τῆς Γραφῆς*. Regg. b, c, d, tres Colb. et Or. 2, ἐκ τῶν Γραφῶν.

(45) *Εἰ καὶ μετρίως*. Bill. : « etsi leviter et minus perfecte. Hanc interpretationem respuunt theologicæ orationes, in quibus Gregorius, non « leviter, et minus perfecte, » sed fortiter, moderate tamen, Patris, et Filii, et Spiritus sancti divinitatem adversus hæreticos asseruit.

(46) *Οἷς ἐρήμην ἡμᾶς*. Coisl. 2 et Bas., οἷς ἐρήμην ὑμᾶς. « Quibus nos causam dereliquisse existimantibus, nostrum opposuimus sermonem. » Comb. putat etiam legendum ὑμᾶς, et vertit : « Cum se deserto vadimonio, nullo scilicet ex vobis fidei causam suscipiente, victoriam adversarii vos obtinuisse arbitrarentur.

μουὴλ ὁ μέγας, πρὸς τὸν Ἰσραὴλ ὑπὲρ τοῦ βασιλέως διαφερόμενος· *οὐ ψυχῶν ὑμῶν ἐξίλασμα* (47), *μάρτυς Κύριος ἐν ὑμῖν*· οὐ τὸ καὶ τὸ, πλείονα λέγων, ἵνα μὴ αὐτὸς ἀπαριθμῶμαι καθ' ἕκαστον· ἀλλὰ καθαρὰν καὶ ἀκίβδηλον τὴν ἱερωσύνην ἐφύλαξα. Εἰ δὲ δυναστείαν ἠγάπησα, ἢ θρόνων ὕψος, ἢ βασιλέων πατεῖν αὐλὰς, μηδὲ ἄλλο τι λαμπρὸν ἔχοιμι, ἢ ῥίψαιμι κεκτημένος.

A ctoriam adversum nos obtinuisse arbitrarentur, sermonem nostrum objecimus : at vos nihil profecto, quantum quidem mihi cònscius sum. *Non bovem vestrum accepi*, ait magnus Samuel, cum Israele propter regem contendens : *non animarum vestrarum piaculum, testis inter vos Deus* [76] : non hoc atque aliud, plura commemorans, ne singulis enumerandis longius orationem producam; verum purum minimeque adulterinum sacerdotium custodivi. Quod si principatus, aut sublimium thronorum studio ductus sum, aut imperatorum aulas calcare appetii, nunquam aliud quidquam splendoris consequi mihi contingat, aut, si consecutus fuero, statim illud projiciam atque amittam.

Κ'. Τί οὖν ἐστιν ὃ φημι; Οὐ γὰρ ἄμισθος ἐγὼ τῆς ἀρετῆς ἐργάτης, οὐδ' εἰς τοσοῦτον ἀρετῆς ἀφικόμην. Δότε μοι τῶν πόνων μισθόν. Τίνα τοῦτον; Οὐχ ὃν ἂν τινες ὑπολάβοιεν τῶν πάντα ῥᾳδίων· ἀλλ' ὃν ἐμοὶ ζητεῖν ἀσφαλές. Ἀναπαύσατε τῶν μακρῶν πόνων ἡμᾶς· αἰδέσθητε τὴν πολιὰν ταύτην· τιμήσατε τὴν ξενιτείαν· ἄλλον ἀντεισαγάγετε, τὸν ὑπὲρ ὑμῶν (48) διωκόμενον, ὅστις καθαρὸς χεῖρας, ὅστις φωνὴν οὐκ ἀσύνετος, ὅστις ἱκανὸς τὰ πάντα ὑμῖν χαρίζεσθαι, καὶ συνδιαφέρειν τὰς ἐκκλησιαστικὰς φροντίδας (49)· ἐπειδὴ τούτων (50) μάλιστα νῦν ὁ καιρός. Ἐμοὶ δὲ ὁρᾶτε καὶ τὸ σῶμα ὡς ἔχει τοῦτο, καὶ χρόνῳ, καὶ νόσῳ, καὶ πόνῳ δαπανηθέν. Τί δεῖ γέροντος ὑμῖν δειλοῦ, καὶ ἀνάνδρου, καὶ καθ' ἑκάστην, ὡς εἰπεῖν, ἀποθνήσκοντος τὴν ἡμέραν, οὐ τῷ σώματι μόνον, ἀλλὰ καὶ ταῖς φροντίσιν· ὃς μόλις καὶ ταῦτα ὑμῖν διαλέγομαι (51); Μὴ ἀπιστήσητε φωνῇ διδασκάλου· καὶ γὰρ οὐδὲ ἠπιστήσατε πώποτε. Κέκμηκα, τὴν ἐπιείκειαν ἐγκαλούμενος. Κέκμηκα, καὶ λόγῳ, καὶ φθόνῳ μαχόμενος, καὶ πολεμίοις, καὶ ἡμετέροις. Οἱ μὲν τὰ στέρνα παίουσι, καὶ ἧττον ἐπιτυγχάνουσι· τὸ γὰρ προδήλως ἐχθρὸν, εὐφύλακτον. Οἱ δὲ, τὰ νῶτα τηροῦσι, καὶ μᾶλλόν εἰσι λυπηροί· τὸ γὰρ ἀνύποπτον, καιριώτερον. Εἰ δὲ καὶ κυβερνήτης (52) ἦν, καὶ τῶν λίαν ἐπιστημόνων· εἶτα πολλὴ μὲν ἦν περὶ ἡμᾶς ἡ θάλασσα (53), καὶ περὶ τὴν ναῦν ζέουσα· πολλὴ δὲ τῶν ἐμπλεόντων ἡ στάσις, ἄλλων περὶ ἄλλου ζυγομαχούντων, καὶ ἀντικτυπούντων ἀλλήλοις τε καὶ τοῖς κύμασι, πόσον ἀντέσχον ἂν ἐπὶ τῶν οἰάκων καθήμενος, ὥστε καὶ θαλάσσῃ καὶ τοῖς ἐμπλέουσι μάχεσθαι, καὶ διασώζειν ἀκινδύνως τὴν ναῦν ἐκ διπλοῦ τοῦ κλύδωνος; Ὧν γὰρ παντὶ τρόπῳ συναγωνιζομένων, χαλεπὸν ἦν τὸ τῆς σωτηρίας, τούτων πῶς οἷόν τε ἀνταγωνιζομένων μὴ καταδύεσθαι;

XX. Quid igitur est, quod dico? Non enim gratuitus virtutis sum cultor, nec in eam virtutis magnitudinem perveni. B Laborum præmium mihi date. Quod tandem? Non quod nonnulli fortasse ex iis, qui ad quidvis suspicandum adducuntur, **762** existimarint; sed quod mihi tuto postulare licet. Diuturnis laboribus nos levate, ac recreate. Moveat vos hæc canities; sit apud vos honori nostra peregrinatio. Alium subrogate, qui pro vobis vexetur, qui puris sit manibus, qui voce non inerudita, qui omnibus in rebus vobis obsequi, curasque ecclesiasticas simul perferre possit; quandoquidem tales præsertim hoc tempus flagitat. At mihi cernitis quo modo corpus etiam hoc se habeat, nimirum et tempore, et morbo, et labore confectum. Quid vobis timido et ignavo sene opus est, atque in dies singulos, ut ita loquar, non corpore tantum, sed etiam curis morienti? Qui vix hæc quoque ad vos loquor? Ne ma- C gistri voci fidem denegetis; neque enim unquam denegastis. Lassus sum, dum mihi toties mansuetudo crimini vertitur. Lassus sum, dum, et cum sermone, et cum invidia, et cum hostibus, et cum nostris pugno. Illi pectora feriunt, et minus, quod cupiunt, assequuntur; nam qui apertas inimicitias gerit, facile caveri potest. Hi autem terga observant, et magis molesti sunt; nam qui minime suspectus est, lethalius vulnus infert. Quod si etiam nauclerus, et quidem peritissimus essem : atque hinc effusum mare in nos sæviret, ac circum navem æstuaret; hinc vero gravi seditione vectores laborarent, aliique de alia re contenderent, atque, et sibiipsis mutuo, et fluctibus obstreperent, quandiu tandem ipse obluctari possem ad gubernacula sedens, ut si- D mul, et cum mari, et cum vectoribus pugnarem, atque ex duplici tempestate navem sine periculo eriperem? Quibus etenim omni ratione connitentibus et adjuvantibus, salutem tamen consequi difficile esset; iisdem inter se dissidentibus et confligentibus, qui tandem fieri posset, ut navis pessum non iret?

ΚΑ'. Τί τἄλλα δεῖ λέγειν; Ἀλλὰ πῶς οἴσω τὸν ἱερὸν τοῦτον (54) πόλεμον; Λεγέσθω γάρ τις καὶ πόλεμος

XXI. Quid alia commemorare attinet? Quo tandem modo sacrum hoc bellum feram? Dicatur enim

[76] I Reg. XII, 2 sqq.

(47) *Ἐξίλασμα*. Sacrificium pro animabus in peccatum lapsis.

(48) *Ὑμῶν*., In nonnullis, ἡμῶν.

(49) *Τὰς ἐκκλησιαστικὰς φροντίδας*. « Curas ecclesiasticas. » Hæc videntur ironice dicta. Unde Nicetas « pecuniarias curas » interpretatur.

(50) *Τούτων*. Reg. bm, τούτου.

(51) *Διαλέγομαι*. Hervag. φθέγγομαι.

(52) *Κυβερνήτης*. Coisl. 2 addit, τις.

(53) *Ἡ θάλασσα*, etc. Per « mare, » intelligi possunt hæreticorum impetus; per « navem, » Ecclesia; per « vectores, » partim populi, partim episcopi, quibus omnibus valide restitit Gregorius.

(54) *Τὸν ἱερὸν τοῦτον*. Alludit ad bellum Phocense, quod quidem, quia pro fano Delphico direpto et expilato gerebatur, « sacrum » est dictum. Istud

etiam quoddam bellum sacrum, quemadmodum et A barbaricum. Quomodo hos adversis thronis insidentes, atque adversas in pascendo grege partes foventes connectam, atque in unum adducam, populumque simul cum ipsis abruptum, studiisque contrariis distractum; quemadmodum in iis hiatibus, qui ex terræ motibus 763 accidunt, vicinæ et propinquæ partes simul moveri solent; aut in pestiferis morbis famuli ac domestici simul abripiuntur, morbo nimirum ab aliis ad alios facile dimanante. Nec populum solum, sed etiam orbis terræ segmenta, eodem cum dissidentibus affectu commota, ita ut jam in duas contrarias partes Oriens et Occidens secreti atque divisi sint, nec jam minus animorum et voluntatum, quam finium segmenta esse videantur? Quousque enim hæc audientur, meus et tuus, anti- B quus et novus, facundior aut spiritualior, nobilior aut ignobilior, multitudine opulentior aut tenuior? Erubescerem canitiem meam, si, a Christo salvatus, ab aliis nomen ducerem.

XXII. Non fero circos vestros, et theatra, atque æmulum hunc tam in sumptibus, quam in animorum studiis, furorem. Equos transjungimus, contra jungimus, certatim fremimus, propemodum etiam aerem ipsum verberamus, ut illi, pulveremque in cœlum tanquam insani jacimus; ac sub alienis personis contentiones nostras explemus, malique ambitionis et munificentiæ arbitri efficimur, atque iniqui et absurdi rerum judices. Iidem enim homines hodie pari nobiscum sacrorum fideique commercio communicantes, si ita nos duces et antistites nostri tulerint; cras contrariæ sedis et sententiæ sunt, si C ventus reflaverit. Odium atque amicitiam nomina comitantur; nec, quod gravissimum est, apud eosdem auditores contraria loqui erubescimus; nec nobis ipsis constamus, cum subinde nos contentio immutet. Dicas Euripos quosdam esse, nunc exundantes, nunc reciproco fluctu subsidentes. Quemadmodum igitur si adolescentuli in medio foro lusitarent, turpe admodum esset, nobisque indignum, relictis nostris studiis, vitæque institutis, cum illis ludere (neque enim puerorum ludi senectutem decent); eodem modo nec si, aliis mutuo sese versantibus atque jactantibus, melius quiddam ipse quam vulgus sentiam, unus eorum esse malim, quam, ut sum, cum obscuritate liber. Ac præterea ita quo-

A ἱερὸς, ὥσπερ καὶ (55) βαρβαρικός. Πῶς συνάψω, καὶ εἰς ἓν ἀγάγω τοὺς ἀντικαθεζομένους τούτους καὶ ἀντιποιμαίνοντας, καὶ τὸν (56) συναπεῤῥωγότα τούτοις λαὸν καὶ ἀντίθετον· ὥσπερ ἐν τοῖς (57) χάσμασι τῶν σεισμῶν, τὰ γειτονοῦντα καὶ πλησιάζοντα· ἢ ταῖς λοιμικαῖς νόσοις τοὺς θεραπευτὰς καὶ οἰκείους, ἄλλοις (58) ἀπ' ἄλλων διαδιδομένης εὐκόλως τῆς ἀῤῥωστίας· οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ τὰ τῆς οἰκουμένης τμήματα συμπεπονθότα τοῖς στασιάζουσιν, ὥστε καὶ εἰς ἀντίπαλον μοῖραν ἀποκριθῆναι τότε Ἑῷον καὶ τὸ Ἑσπέριον, καὶ κινδυνεύειν τῆς γνώμης οὐχ ἧττον ἢ τῶν περάτων ταῦτα γενέσθαι τμήματα; Μέχρι τίνος γὰρ ὁ ἐμὸς καὶ ὁ σὸς, καὶ ὁ παλαιὸς καὶ ὁ νέος, ὁ λογιώτερος ἢ ὁ πνευματικώτερος, ὁ εὐγενέστερος ἢ ὁ δυσγενέστερος, ὁ τῷ πλήθει πλουσιώτερος ἢ ὁ πενέστερος; B Αἰσχύνομαι τὸ γῆρας (59), ἄλλων καλούμενος, ὑπὸ Χριστοῦ σεσωσμένος.

ΚΒ'. Οὐ φέρω τοὺς ἱππικοὺς ὑμῶν, καὶ τὰ θέατρα, καὶ τὴν ἀντίῤῥοπον ταύτην μανίαν ἔν τε δαπανήμασι καὶ σπουδάσμασι. Μεταζεύγνυμεν, ἀντιζεύγνυμεν, ἀντιφρυασσόμεθα, μικροῦ καὶ τὸν ἀέρα παίομεν, ὥσπερ ἐκεῖνοι, καὶ βάλλομεν κόνιν εἰς οὐρανὸν, ὥσπερ οἱ ἐξεστηκότες· καὶ ὑπ' ἄλλοις προσώποις τὰς ἡμετέρας ἐκπληροῦμεν φιλονεικίας, κακοὶ (60) γινόμεθα τῆς φιλοτιμίας διαιτηταὶ, καὶ κριταὶ (61) τῶν πραγμάτων ἀγνώμονες. Σήμερον σύνθρονοι (62) καὶ ὁμόδοξοι, ἂν οὕτω φέρωσιν ἡμᾶς οἱ ἄγοντες (63)· αὔριον ἀντίθρονοι (64) καὶ ἀντίδοξοι, ἐὰν ἀντιπνεύσῃ C τὸ πνεῦμα. Μετὰ τῆς ἔχθρας καὶ τῆς φιλίας (65), καὶ τὰ ὀνόματα· καὶ, τὸ δεινότατον, οὐκ αἰσχυνόμεθα τοῖς αὐτοῖς χρώμενοι τῶν ἐναντίων ἀκροαταῖς· οὐδὲ ἐπὶ τῶν αὐτῶν βεβήκαμεν, ἄλλοτε ἄλλους ποιούσης ἡμᾶς τῆς φιλονεικίας. Εὐρίπων μεταβολαί τινες, ἢ ἀμπώτιδες. Ὥσπερ οὖν εἰ μειρακίων ἐν ἀγορᾷ παιζόντων ἐν μέσῳ καὶ παιζομένων, αἰσχρὸν ἂν ἦν λίαν καὶ οὐχ ἡμῶν, καταλιπόντας τὰς οἰκείας διατριβὰς, ἐκείνοις συμφέρεσθαι (οὐ γὰρ ὡραῖον γήρᾳ παίδων ἀθύρματα)· οὕτως οὐδ' εἰ, φερόντων καὶ (66) φερομένων τῶν ἄλλων, αὐτός τι βέλτιον τῶν πολλῶν γινώσκων, δεξαίμην ἂν ἐκείνων εἷς εἶναι μᾶλλον, ἢ, ὅπερ εἰμὶ, μετὰ τῆς ἀφανίας (67) ἐλεύθερος. Πρὸς γὰρ αὖ τοῖς ἄλλοις πάσχω τι καὶ τοιοῦτον, οὐ τὰ πολλὰ συμφέρομαι τοῖς πολλοῖς, οὐδὲ τὴν αὐτὴν βα-

autem «sacrum» est appellatum a Gregorio, quia D ab episcopis et sacerdotibus de rebus sacris et divinis committebatur.

(55) *Καί*. Deest in quatuor Regg. et Or. 2.

(56) *Τόν*. Deest in Reg. bm.

(57) *Ὥσπερ ἐν τοῖς*. Sic Reg. bm, tres Colb., Or. 2, etc. In ed., ὥσπερ αὐτοῖς.

(58) *Ἄλλοις*. Hervag., ἄλλης.

(59) *Αἰσχύνομαι τὸ γῆρας*, etc. Bill.: «Senectutis me pudet, cum aliorum nomine censeor, qui a Christo salutem accepi.» Percheimerus: «Pudet me honoris, si ab aliis nomen sortior, cum a Christo salvatus sim.» Videtur legisse, γέρας, «honor, præmium,» pro γῆρας, «senectus.»

(60) *Κακοί*. Or. 2, καὶ κακοί.

(61) *Κριταί*. Duo Colb., λογισταί.

(62) *Σύνθρονοι*. Eos intelligit, qui, vel episcopi, vel presbyteri in sacrario sedentes, una sacris cum proprio episcopo operam dabant.

(63) *Οἱ ἄγοντες*. Nicetas exponit, προεστηκότες, «superiores.» Qua voce imperatores maxime sunt intelligendi, qui, ut tradit idem Nicetas, sunt potissimum «ventus reflans,» quo inferiores, velut calami, inflectantur.

(64) *Ἀντίθρονοι*. «Contrariæ sedis,» id est, qui studiis divisi, oppositos conventus cogunt.

(65) *Ἔχθρας καὶ τῆς φιλίας*. Id est, quemdam vel hæreticum vel orthodoxum nominamus, prout erga ipsum amore vel odio afficimur.

(66) *Καί*. Reg. bm, ἤ.

(67) *Ἀφανίας*. Quatuor Regg. et Or. 2, ἀφανείας.

δίζειν ἀνέχομαι· θρασέως μὲν ἴσως καὶ ἀμαθῶς, A πάσχω δ' οὖν ὅμως. Ἀνιᾷ με τὰ τῶν ἄλλων τερπνὰ, καὶ τέρπομαι τοῖς ἑτέρων ἀνιαροῖς. Ὥστε οὐκ ἂν θαυμάσαιμι οὐδὲ τοῦτο, εἰ καὶ δεθείην, ὡς δύσχρηστος, καὶ ἀνοηταίνειν δόξαιμι τοῖς πολλοῖς, ὅ τις (68) λέγεται τῶν παρ' Ἕλλησι φιλοσοφησάντων παθεῖν, ἐγκληθεὶς ὡς μανίαν τὴν σωφροσύνην, ὅτι διεγέλα τὰ πάντα, γέλωτος ὁρῶν ἄξια τὰ τοῖς πολλοῖς σπουδαζόμενα· ἢ καὶ γλεύκους νομισθείην εἶναι μεστὸς, ὡς ὕστερον οἱ Χριστοῦ μαθηταὶ τῷ λαλεῖν γλώσσαις· ἀγνοηθέντες, ὅτι Πνεύματος δύναμις ἦν, οὐ φρενῶν (69) ἔκστασις.

dammodo afficior, ut non admodum mihi cum vulgo conveniat, nec eamdem viam ingredi sustineam; rusticius id quidem fortasse atque imperitius, 764 sed tamen ita afficior. Ea, quæ aliis voluptatem gignunt, mihi molesta sunt: quæ autem aliis tristia et injucunda videntur, ea animum meum oblectant. Quocirca, ne hoc quidem mihi mirum fuerit, si vinculis etiam astringar, ut incommodus et morosus, ac plerisque desipere videar, quemadmodum ethnico cuidam philosopho accidit, cui prudentia quasi insania vitio vertebatur, quoniam omnia irridebat, risu videlicet ea digna esse perspiciens, quæ a multis summo studio expetuntur: aut etiam musto plenus esse censear, ut postea Christi discipuli, cum linguis loquerentur [77]; ignorante scilicet multitudine id Spiritus vi et facultate fieri, non mentis aberratione.

ΚΓʹ. Σκοπεῖτε γὰρ καὶ ἡμῶν τὰ ἐγκλήματα. Τοσοῦτος χρόνος, φησὶν, ἐξ οὗ τὴν Ἐκκλησίαν ἄγεις, B μετὰ τῆς τοῦ καιροῦ ῥοπῆς, καὶ τῆς τοῦ κρατοῦντος ὁρμῆς, τοσούτου πράγματος· τί τῆς μεταβολῆς ἡμῖν ἐπεσήμηνε; Πόσοι καθ' ἡμῶν ἔμπροσθεν γεγόνασιν ὑβρισταί; Τί δεινὸν οὐ πεπόνθαμεν; Οὐχ ὕβρεις; Οὐκ ἀπειλάς; Οὐ φυγάς; Οὐ χρημάτων ἁρπαγάς; Οὐ δημεύσεις; Οὐ πρεσβυτέρων ἐμπρησμοὺς (70) θαλαττίους; Οὐ ναοὺς βεβηλωμένους (71) ἁγίων αἵμασι, καὶ γενομένους ἀντὶ ναῶν πολυάνδρια; Οὐ πρεσβυτέρων ἐπισκόπων, οἰκειότερον δὲ πατριαρχῶν εἰπεῖν, σφαγὰς δημοσίας; Οὐ τὸ πάντα τόπον ἄβατον εἶναι τοῖς εὐσεβέσι μόνοις; Οὐχ ὅ τι ἂν εἴποι τις τῶν δεινῶν; Ὧν τί τοῖς πεποιηκόσιν ἀντιδεδώκαμεν, ἐπειδὴ τὸ ἐξεῖναι ποιεῖν εὖ ποιοῦν ἀντεστράφη, καὶ παιδεύειν ἔδει τοὺς ὑβριστάς; Ἐῶ τἄλλα· τὰ δὲ ἡμέτερα, ἵνα C μὴ τὰ σὰ λέγωμεν, οὐ δεδιώγμεθα; Οὐχ ὑβρίσμεθα; Οὐκ ἀπεληλάμεθα ἐκκλησιῶν, οἰκιῶν, ἐρήμων (72) αὐτῶν, τὸ δεινότατον; Οὐχ ἠνέγκαμεν δῆμον μαινόμενον; ὑπάρχους ὑβρίζοντας; Βασιλέας ὑβριζομένους (73), καὶ μετὰ τῶν προσταγμάτων; Εἶτα τί; Γεγόναμεν ἰσχυρότεροι, καὶ διαπεφεύγασιν οἱ διώκοντες. Τοῦτο γάρ· αὐτάρκης ἐμοὶ τιμωρία κατὰ τῶν ἀδικούντων (74), ἡ τοῦ ἀντιδρᾷν ἐξουσία. Τοῖς δὲ οὐχ οὕτω δοκεῖ· λίαν γὰρ εἰσιν ἐντελεῖς καὶ δίκαιοι περὶ τὴν ἀντίδοσιν· καὶ διὰ τοῦτο (75) ἀπαιτοῦσι τὰ τοῦ καιροῦ. Τίς ὕπαρχος, φησὶν, ἐζημίωται; Τίς δῆμος σεσωφρόνισται; Τίνες δήμων ἀνάπτει; Τίνα φόβον ἡμῖν αὐτοῖς καὶ (76) πρὸς τὸ μέλλον ἐχαρισάμεθα;

B XXIII. Jam crimina quoque nostra, quæso, expendite. Tanto jam tempore, inquiunt, Ecclesiæ præes, temporis auxilio fultus, atque imperatoris favore, tanta re, ac tanti momenti. Ecquod mutationis signum nobis affulsit? Quot homines contumeliis nos prius affecernnt? Quid non acerbitatis passi sumus? An non injurias? An non minas? An non exsilia? An non pecuniarum direptiones? An non bonorum proscriptiones? An non presbyteri in medio mari combusti? An non templa sanctorum cruore contaminata, et ex templis in sepulcra immutata? An non publicas senum episcoporum, aut, ut aptiore verbo utar, patriarcharum cædes? An non illud, ut piis solis invius omnis locus esset? An non denique quidquid calamitatis ullis verbis quisquam consequi possit? Quorum quidnam iis, qui hæc fecerunt, rependimus? Quandoquidem versis, ut par erat, rerum vicibus, rependendi potestas nobis facta est, atque eos, a quibus per summam contumeliam vexati fueramus, castigari oportebat. Et, ut omissis aliis, nostra, ne dicam tua, commemoremus, nonne persecutionem passi sumus? Nonne contumeliis omnibus affecti? Nonne ecclesiis, domibus, et quod acerbissimum est, solitudinibus ipsis pulsi sumus? Nonne furentem populum tulimus? Contumeliosos præfectos? Imperatores simul cum edictis suis contumeliose spretos? Quid postea? Fortiores exstitimus, et persecutores nostri pœnam effugerunt. Ita sane est, inquam. Mihi enim adversus eos, qui injuriam D intulerunt, satis gravis pœna est, referendæ injuriæ 765 potestas. At istis aliter videtur; perquam enim exacti ac justi sunt ad ulciscendum; atque idcirco ea, quæ temporis sunt, exigunt. Quis præfectus multatus est, inquiunt? Quis populus castigatus? Qui plebis inflammatores? Quem nostri terrorem adversariis in posterum injecimus?

[77] Act. II, 4 sqq.

(68) Ὅ τις. In nonnullis, ὥς τις. « Democritum » intelligit.

(69) Φρενῶν. Reg. bm, φρενός.

(70) Πρεσβυτέρων ἐμπρησμούς. Alludit ad 80 presbyteros, quos Valens imperator Nicomediæ navi impositos in medio mari crudeliter exussit.

(71) Βεβηλωμένους. Or. 2, βεβηλουμένους.

(72) Ἐρήμων. Plures Regg., plures Colb. et Or. 2 ἐρημιῶν.

(73) Βασιλέας ὑβριζομένους, etc. Hæc de Theodosio intelligit Nicetas. « Pertulimus, » inquit, « Valentem, qui adversus nos aliquid edixerat... Gravissimum autem et maxime calamitosum est ferre imperatorem contumelia affectum. » Et certe, Catholici ac Gregorius ipse, quamvis Theodosii ipsiusque edictorum auctoritate et patrocinio fulti, gravia tamen ac plurima mala ab hæreticis pertulerant.

(74) Ἀδικούντων. In quibusdam, ἀντιδίκων, « adversariorum. »

(75) Καὶ διὰ τοῦτο, etc. Quidam e Catholicis Gregorio objiciebant, quod, Theodosii favore protectus, acceptas ab hæreticis injurias non ulcisceretur.

(76) Καί. Reg. bm, κἄν.

XXIV. Quin hæc quoque fortasse nobis expro- A braverint (jam enim exprobrarunt); quod nec lauta et opipara mensa, nec magnifica veste utimur, nec splendide in publicum prodimus, nec eos, qui nos adeunt, graviter ac fastuose excipimus. Nesciebam scilicet, nobis cum consulibus, et præfectis, clarissimisque belli ducibus, qui tot opibus copiisque circumfluunt, ut, quo sua projiciant, non habeant, æmulationem et certamen esse; illudque oportere, ut et nobis, pauperum bonis ad luxum et delicias abutentibus, venter undique comprimatur, et necessaria in res superfluas effundantur, atque altaria ipsa ructibus nostris contaminentur. Nesciebam, nos equis insignibus et lascivis ferri, sellisque et curribus magnifice attolli, ac cum fastu et pompa deduci, B velutque blanda manu demulceri oportere, atque omnes nobis, perinde ac belluis, de via decedere, et in utramque viæ partem scindi ac distrahi, aut etiam tantam præeuntium turbam esse, ut procul incessus noster magnificus appareat. Si hæc gravia vobis et acerba fuere, præterierunt: hanc injuriam mihi condonate. Antistitem alium, qui multitudini placeat, create: mihi autem date solitudinem, et rusticitatem, et Deum, cui soli etiam per tenuem victum cultumque placebimus. At grave est concionibus, et cœtibus, et publicis conventibus, et plausibus his, a quibus quasi pennis in sublime ferimur, et familiaribus, et amicis, et honoribus, et urbis pulchritudine ac magnitudine, et hoc denique fulgore, qui eos, qui hæc intuentur, C nec oculorum aciem intro collectam habent, circumfundit et illuminat, privari. Verum hoc mihi minus grave fuerit, quam si diutius in tumultu verser, ac civilis vitæ turbis et fervoribus commaculer, atque ad vulgi mores meipsum inflectere necesse habeam. Non enim sacerdotes, sed rhetores quærunt; nec animarum dispensatores, sed pecuniarum custodes; nec puros sacrificos, sed fortes ac robustos defensores. Nonnihil eos excusabo: sic eos erudivimus, qui omnibus omnia efficimur [78], haud scio utrum, ut omnes 766 salvos faciamus, an ut perdamus.

ΚΔ'. Τάχα δ' ἂν καὶ ταῦτα ἡμῖν ὀνειδίσαιεν (καὶ γὰρ ὠνειδίκασι)· τὸ δὲ τῆς τραπέζης φιλότιμον (77), τὸ δὲ τῆς ἐσθῆτος αἰδέσιμον, αἱ δὲ πρόοδοι, τὸ δὲ σοβαρὸν πρὸς τοὺς ἐντυγχάνοντας. Ἠγνόουν γὰρ, ὅτι πρὸς ὑπάτους ἡμῖν καὶ ὑπάρχους ἡ ἅμιλλα, καὶ στρατηγῶν τοὺς εὐδοκιμωτάτους, οἳ μὴ ἔχουσιν (78), ὅποι τὰ ἑαυτῶν ῥίψουσι (79). Καὶ δεῖ περιστένειν μὲν ἡμῖν τὴν γαστέρα κατατρυφῶσι τῶν πτωχικῶν (80), ὡς δὲ εἰς τὰ περιττὰ κεχρῆσθαι τοῖς ἀναγκαίοις, καὶ τῶν θυσιαστηρίων κατερεύγεσθαι. Ἵπποις δὲ φέρεσθαι τρυφεροῖς, καὶ δίφρων ὑπεραίρεσθαι περιλάμπρως, προπομπεύεσθαί τε καὶ περιποππύζεσθαι, καὶ πάντας ὑποχωρεῖν ἡμῖν, ὥσπερ θηρίοις, καὶ περισχίζεσθαι, ἢ καὶ πόῤῥωθεν εἶναι δήλους ἐπερχομένους. Εἰ ταῦτα δεινὰ γέγονε, παρελήλυθε· χαρί- B σασθέ (81) μοι τὴν ἀδικίαν ταύτην. Ἄλλον προστήσασθε (82) τὸν ἀρέσοντα τοῖς πολλοῖς· ἐμοὶ δὲ δότε (83) τὴν ἐρημίαν, καὶ τὴν ἀγροικίαν, καὶ τὸν Θεὸν, ᾧ μόνῳ, καὶ διὰ τῆς εὐτελείας, ἀρέσομεν (84). Δεινὸν, εἰ στερησόμεθα λόγων, καὶ συλλόγων, καὶ πανηγύρεων, καὶ τῶν κρότων τούτων ὑφ' ὧν πτερούμεθα, καὶ οἰκείων, καὶ φίλων, καὶ τιμῶν, καὶ κάλλους πόλεως καὶ μεγέθους, καὶ τῆς πανταχόθεν περιλαμπούσης ἀστραπῆς (85) τοὺς πρὸς αὐτὰ βλέποντας, ἀλλὰ μὴ εἴσω συννενευκότας· ἀλλ' οὔπω τοσοῦτον ὅσον (86) εἰ θορυβήσομαι καὶ χρανθήσομαι τοῖς ἐν μέσῳ ταράχοις καὶ βράσμασι, καὶ ταῖς πρὸς τοὺς πολλοὺς μετακλίσεσιν. Οὐ γὰρ ζητοῦσιν ἱερεῖς, ἀλλὰ ῥήτορας· οὐδὲ ψυχῶν οἰκονόμους, ἀλλὰ χρημάτων φύλακας· οὐδὲ θύτας καθαροὺς, ἀλλὰ προστάτας C ἰσχυρούς. Ἀπολογήσομαί τι περὶ αὐτῶν· οὕτως ἡμεῖς αὐτοὺς ἐπαιδεύσαμεν, οἳ πᾶσι πάντα γινόμεθα, οὐκ οἶδα πότερον, ἵνα σώσωμεν πάντας, ἢ ἀπωλέσωμεν.

XXV. Quid dicitis? Num vos his verbis permovemus, ac victoriam obtinuimus? An potius ad vestros animos inflectendos validior nobis adhibenda est oratio? Vos ergo per Trinitatem ipsam, quam nos colimus, et vos colitis, per communem nostram spem, atque hujus populi coagmentationem obtestor: D hoc mihi beneficium date: cum precibus me dimittite: hoc mihi sit dimicationis præconium: missionis libellum mihi date, quemadmodum imperatores militibus solent; ac, si quidem vestra voluntas tulerit, cum fausto et præclaro elogio et testi-

ΚΕ'. Τί φατε; Πείθομεν ὑμᾶς τοῖς λόγοις τούτοις, καὶ νενικήκαμεν; Ἤδει καὶ στεῤῥοτέρων λόγων ἡμῖν πρὸς τὸ πείθειν; Ναὶ, πρὸς τῆς Τριάδος αὐτῆς, ἣν πρεσβεύομεν καὶ πρεσβεύετε, πρὸς τῆς κοινῆς ἡμῶν ἐλπίδος, καὶ τῆς τοῦ λαοῦ τοῦδε (87) συμπήξεως, D δότε μοι τὴν χάριν ταύτην· μετὰ εὐχῶν ἡμᾶς ἀποπέμψατε· αὕτη γενέσθω μοι τῆς ἀθλήσεως ἡ ἀνάῤῥησις· δότε μοι (88) τὸ γράμμα τῆς ἀφέσεως, ὥσπερ τοῖς στρατιωτικοῖς οἱ βασιλεῖς· καὶ, εἰ βούλεσθε, μετὰ δεξιᾶς τῆς μαρτυρίας, ἵν' ἔχω τὸ ἐπιτίμιον· εἰ δὲ μὴ, ὅπως βούλεσθε· οὐδὲν περὶ τούτου διοίσο-

[78] I Cor. IX, 22.

(77) *Τραπέζης φιλότιμον*. Familiaris Gregorio hæc ironia.

(78) *Ἔχουσι*. Reg. ph et Coisl. 1, ἔχωσι.

(79) *Ῥίψουσι*. Duo Coisl. et Or. 2, ῥίψωσι.

(80) *Κατατρυφῶσι τῶν πτωχικῶν*. Coisl. 2, καὶ κατατρυφῶσι τῶν ψυχικῶν, « spiritualibus bonis. »

(81) *Χαρίσασθε*. Or. 2, χαρίσασθαι.

(82) *Προστήσασθε*. In quibusdam, προστήσασθαι.

(83) *Ἐμοὶ δὲ δότε*. Sic Coisl. 2, etc. Deest δότε in ed.

(84) *Ἀρέσομεν*. Reg. bm et Comb., ἀρέσομαι.

(85) *Ἀστραπῆς*. Regg. bm et ph addunt, καὶ φωτιζούσης, « coruscante fulgore. »

(86) *Ὅσον*. Deest in nonnullis codd.

(87) *Τοῦδε*. Coisl. 2 addit, ἡμῶν.

(88) *Μοι*. Deest in Reg. bm.

μαι, ἕως ἂν Θεὸς ἴδῃ (89) τὰ ἡμέτερα ὅπως ἂν ἔχῃ. Τίνα οὖν ἀντεισάξομεν; Ὄψεται ἑαυτῷ Κύριος ποιμένα εἰς προστασίαν, ὡς πρόβατον εἶδεν εἰς ὁλοκάρπωσιν. Ἓν τοῦτο (90) ἐπιζητῶ μόνον, τῶν φθονουμένων (91) ἔστω τις, μὴ τῶν ἐλεουμένων· μὴ τῶν πάντα (92) πᾶσι χαριζομένων, ἀλλ' ἔστιν ἃ καὶ προσκρούειν εἰδότων ὑπὲρ τοῦ βελτίονος· τὸ μὲν γὰρ ἐνταῦθα ἥδιστον, τὸ δὲ ἐκεῖθεν λυσιτελέστατον. Ὑμεῖς μὲν οὖν τοὺς προπεμπτηρίους (93) ἡμῖν μελετήσατε λόγους· ἐγὼ δὲ ὑμῖν ἀποδώσω τὸν συνταχτήριον (94).

A monio, ut honori meo consulatur; sin minus, utcunque vobis collibuerit: nihil ea re altercabor, quandiu Deus rerum nostrarum statum inspectabit. Dicet aliquis: Quem igitur tibi substituemus? Videbit sibi Dominus pastorem ad præfecturam, quemadmodum ovem vidit ad holocaustum. Hoc unum requiro, ut talis sit, qui æmulationem, non miserationem provocet; qui non in omnibus rebus cunctis obsequatur, sed qui in quibusdam etiam ob recti studium in hominum offensionem incurrat. Alterum enim in præsens jucundissimum est; alterum in posterum utilissimum. At vos quidem orationes discessui meo congruentes parate; ego autem his verbis extremum vos salutabo.

ΚϚ'. Χαίροις, Ἀναστασία μοι τῆς εὐσεβείας ἐπώνυμε. Σὺ γὰρ τὸν λόγον ἡμῖν ἐξανέστησας ἔτι καταφρονούμενον· τὸ τῆς κοινῆς νίκης χωρίον, ἡ νέα Σηλὼμ (95), ἐν ᾗ πρῶτον τὴν σκηνὴν ἐπήξαμεν, τεσσαράκοντα ἔτη περιφερομένην (96) ἐν τῇ ἐρήμῳ καὶ πλανωμένην (97). Σύ τε ὁ μέγας ναὸς οὗτος καὶ περιβόητος, ἡ νέα κληρονομία (98), τὸ νῦν μέγας εἶναι παρὰ τοῦ Λόγου λαβὼν (99), ὃν Ἰεβοῦς πρότερον ὄντα, Ἱερουσαλὴμ πεποιήκαμεν· ὑμεῖς τε ὅσοι μετὰ τοῦτον εὐθὺς τοῖς κάλλεσιν, ἄλλος ἄλλο τι τῆς πόλεως μέρος διειληφότες, ὥσπερ σύνδεσμοί τινες καὶ τὸ γειτονοῦν (1) οἰκειούμενοι· οὓς μετὰ τῆς ἀσθενείας ταύτης, οὐχ ἡμεῖς, ἡ χάρις δὲ σὺν ἡμῖν ἐπλήρωσε τοῖς ἀπεγνωσμένοις. Χαίρετε, ἀπόστολοι (2), ἡ καλὴ μετοικία, οἱ ἐμοὶ διδάσκαλοι τῆς ἀθλήσεως, εἰ καὶ μὴ πολλάκις ὑμῖν ἐπανηγύρισα, ἴσως τὸν τοῦ ὑμετέρου Παύλου Σατᾶν (3) περιφέρων ἐν τῷ (4) σώματι πρὸς τὸ συμφέρον, δι' ὃν νῦν ὑμῶν ἀποικίζομαι. Χαῖρέ μοι, ὦ καθέδρα, τὸ ἐπίφθονον ὕψος τοῦτο καὶ ἐπικίνδυνον, ἀρχιερέων συνέδριον, ἱερέων αἰδοῖ καὶ χρόνῳ τετιμημένον (5), ὅσον τε ἄλλο περὶ τὴν ἱερὰν τράπεζαν λειτουργικὸν Θεοῦ, καὶ ἐγγίζον Θεῷ τῷ ἐγγίζοντι. Χαίρετε, Ναζαραίων (6) χοροστασίαι, ψαλμῳδιῶν ἁρμονίαι, στάσεις πάννυχοι, παρθένων σεμνότης, γυναικῶν εὐκοσμία, χηρῶν, ὀρφανῶν συστήματα, πτωχῶν ὀφθαλμοί, πρὸς Θεὸν καὶ πρὸς ἡμᾶς βλέποντες. Χαίρετε, οἶκοι φιλόξενοι (7) καὶ

B XXVI. Vale, Anastasia, nomen a pietate habens. Tu enim nobis fidei doctrinam, quæ adhuc contemptui erat, excitasti. Vale, inquam, communis victoriæ sedes, nova Silo [79], in qua primum arcam fiximus, quadraginta annis in deserto circumactam incertisque sedibus vagantem. Vale tu quoque, o magnum hoc et nobile templum, nova hæreditas, quod magnitudinem, quam nunc habes, a Verbo suscepisti, quodque nos, cum prius Jebus esses, Jerusalem effecimus. Valete vos etiam, aliæ sacræ ædes, huic dignitate proximæ, alia aliam quamdam urbis partem complectentes, quasi vincula quædam et compages, propinqua etiam loca connectentes; quas cum hac corporis imbecillitate, non nos, sed Dei gratia **767** nobiscum [80], qui pro perditis ac C desperatis habebamur, implevit. Valete, apostoli, præclara colonia, certaminis mei magistri, etsi minus sæpe festa vestra celebravi, fortasse Pauli vestri Satanam [81] ad utilitatem meam in corpore circumferens, ob quem nunc a vobis abscedo. Vale, cathedra, invidiosum hoc et periculosum fastigium, pontificum concilium, sacerdotum non minus majestate quam ætate ornatum, et quicunque tandem alii circa sacrosanctam mensam Deo ministratis, atque ad appropinquantem Deum appropinquatis. Valete, Nazaræorum chori, psalmodiarum concentus, nocturnæ stationes, virginum sanctimonia, mulie-

[79] Jos. xviii, 1. [80] I Cor. xv, 10. [81] II Cor. xii, 7.

(89) Θεὸς ἴδῃ. In quibusdam, εἴδῃ Θεός.
(90) Ἓν τοῦτο. « Hoc unum. » Sic Regg. et Colb. plures, Coisl. 2, etc. In ed., Ἂν τοῦτο.
(91) Τῶν φθονουμένων, etc. Id est, « qui virtutibus æmulationem, non autem vitiis miserationem provocet. »
(92) Μὴ τῶν πάντα. Sic quinque Regg. et Or. 2. Deest τῶν in edit.
(93) Προπεμπτηρίους. Hi sunt sermones, quibus hominem discedentem aut discessurum prosequimur.
(94) Συνταχτήριον. Sic sermo discedentis appellatur. Dicitur etiam ἀποχαιρετικός, ut qui extremum vale dicit.
(95) Ἡ νέα Σηλώμ. Sic plerique codd. In ed., ἡ Σηλώμ, « aut Silo. »
(96) Περιφερομένην. Or. 2, φερομένην. Par., περιφρονουμένην.
(97) Καὶ πλανωμένην. Deest in Or. 2.
(98) Νέα κληρονομία. « Nova hæreditas. » Intelligitur magnum Sanctæ Sophiæ templum, quod per multos annos ab hæreticis occupatum fuerat, quodque Theodosius nonita pridem Catholicis restituerat.
D (99) Τὸ νῦν μέγας εἶναι παρὰ τοῦ Λόγου λαβών. Bill. « Quod magnitudinem, quam nunc habes, ab orthodoxa doctrina suscepisti. » Hanc interpretationem mutuatus est ex Niceta, qui hunc locum sic exponit: Κυρίως μέγας ὑπάρχων, διὰ τὸν λόγον τῆς ὀρθοδοξίας. Verum arbitramur rectius, παρὰ τοῦ Λόγου, de « Verbo, » tum palam et libere prædicato, intelligi.
(1) Τὸ γειτονοῦν. Comb., τὰ γειτονοῦντα, « propinqua loca vobis adjungentes. »
(2) Ἀπόστολοι. Intelligit vel altare, vel templum in quod Constantius imperator sanctorum Andreæ, Lucæ et Timothei reliquias transtulerat. Vide Till. t. IX, p. 485.
(3) Σατᾶν. Nicetas exponit, σκόλοπα, « stimulum. » Billius intelligit episcoporum invidiam, quæ Gregorium excedere coegit.
(4) Ἐν τῷ. Sic sex Regg. et Par. Deest ἐν in ed.
(5) Τετιμημένον. Sic plures codd. In ed., τετιμημένων.
(6) Ναζαραίων. Quinque Regg., Or. 2 et Comb., Ναζιραίων. « Monachos » intelligit.
(7) Οἶκοι φιλόξ. In quibusdam, οἶκοι φιλόπτωχοι

rum modestia, viduarum et orphanorum cœtus, pauperum oculi, in Deum et in nos intuentes. Valete, domus hospitales et Christi amantes, infirmitatisque meæ adjutrices. Valete, sermonum meorum amatores, et cursus, et concursiones, et styli, tam perspicui, quam occulti, atque hujus suggesti cancelli, a multitudine compressi hominum, audiendi studio sese mutuo protrudentium. Valete, imperatores, et palatia, omnesque imperatoris famuli et cubicularii: si quidem imperatori fideles, haudquaquam certum habeo; Deo autem magna ex parte infidi. Manibus plaudite, acute clamate, rhetorem vestrum in sublime tollite. Siluit vobis improba et loquax lingua; nec tamen omnino silebit. Pugnabit enim manu et atramento. Cæterum in præsentia consiluimus.

A φιλόχριστοι, καὶ τῆς ἐμῆς ἀσθενείας ἀντιλήπτορες. Χαίρετε, τῶν ἐμῶν λόγων ἐρασταὶ, καὶ δρόμοι, καὶ συνδρομαὶ (8), καὶ γραφίδες (9) φανεραὶ καὶ λανθάνουσαι, καὶ ἡ βιαζομένη κιγκλὶς, αὕτη τοῖς περὶ τὴν λόγον ὠθιζομένοις. Χαίρετε, ὦ βασιλεῖς, καὶ βασίλεια, ὅσον τε περὶ τὸν βασιλέα θεραπευτικὸν καὶ οἰκίδιον· εἰ μὲν καὶ βασιλεῖ πιστὸν, οὐκ οἶδα· Θεῷ δὲ τὸ πλεῖον ἄπιστον (10). Κροτήσατε χεῖρας, ὀξὺ βοήσατε, ἄρατε εἰς ὕψος τὸν ῥήτορα (11) ὑμῶν. Σεσίγηκεν ὑμῖν ἡ πονηρὰ γλῶσσα καὶ λάλος· οὐ μὴν σιγήσεται παντάπασιν (12)· μαχήσεται γὰρ (13) διὰ χειρὸς καὶ μέλανος· τὸ δ' οὖν παρὸν σεσιγήκαμεν.

XXVII. Vale, civitas magna, et Christi amore prædita (vera enim testabor, etsi non secundum scientiam hic zelus est [82]; benigniores nos disjunctio reddidit). Ad veritatem accedite; ad meliorem frugem tandem aliquando vos convertite; Deum, amplius quam consuevistis, colite. Non turpe est sententiam mutare; sed in malo perseverare, funestum et exitiosum. Vale, Oriens et Occidens, pro quibus et a quibus oppugnamur; testis ille est, qui pacatos vos reddet, si nonnulli secessionem meam imitentur. **768** Non enim Dei quoque jacturam facient, qui thronis cesserint; sed supernam cathedram habebunt, his multo sublimiorem et tutiorem. Præter omnia et ante omnia clamabo: Valete, angeli, hujus Ecclesiæ præsides, meæque præsentiæ ac peregrinationis, si modo in manu Dei res nostræ sunt. Vale, Trinitas, meditatio mea, et decus meum. His velim serveris, et hos serves, meum hunc populum (meus enim est, etiam si aliter gubernemur); atque audiam te quotidie, tum sermone, tum vita et moribus augeri, et in sublime attolli. Filioli, depositum, quæso, custodite [83]: memores estote lapidationum mearum [84]. Gratia Domini nostri Jesu Christi sit cum omnibus vobis. Amen.

B ΚΖ'. Χαῖρε, ὦ μεγαλόπολι καὶ φιλόχριστε (μαρτυρήσω γὰρ τἀληθῆ, καὶ εἰ μὴ κατ' ἐπίγνωσιν ὁ ζῆλος (14)· πεποίηκε χρηστοτέρους ἡμᾶς ἡ διάζευξις). Πρόσιτε τῇ ἀληθείᾳ· μετασκευάζεσθε ὀψὲ γοῦν· τιμήσατε Θεὸν (15), πλέον τῆς συνηθείας. Οὐχ ἡ μετάθεσις τὸ αἰσχρὸν ἔχει, ἀλλ' ἡ τοῦ κακοῦ τήρησις τὴν ἀπώλειαν. Χαίροις, Ἀνατολὴ καὶ Δύσις, ὑπὲρ ὧν, καὶ ὑφ' ὧν πολεμούμεθα· μάρτυς ὁ εἰρηνεύσων ὑμᾶς (16), ἂν ὀλίγοι μιμήσωνται τὴν ἐμὴν ὑποχώρησιν. Οὐ γὰρ καὶ τὸν Θεὸν ἀπολοῦσιν οἱ τῶν θρόνων παραχωρήσαντες, ἀλλ' ἕξουσι τὴν ἄνω καθέδραν, ἣ πολὺ τούτων ἐστὶν ὑψηλοτέρα τε καὶ ἀσφαλεστέρα. Ἐπὶ πᾶσί τε (17) καὶ πρὸ πάντων βοήσομαι· Χαίρετε, ἄγγελοι, τῆσδε τῆς Ἐκκλησίας ἔφοροι, καὶ τῆς ἐμῆς παρουσίας καὶ ἐκδημίας, εἴπερ ἐν χειρὶ Θεοῦ τὰ ἡμέτερα. C Χαῖρέ μοι, ὦ Τριὰς, τὸ ἐμὸν μελέτημα καὶ καλλώπισμα· καὶ σώζοιο τοῖσδε, καὶ σώζοις τούσδε, τὸν ἐμὸν λαὸν (ἐμὸς γὰρ, κἂν ἄλλως (18) οἰκονομώμεθα)· καὶ ἀγγέλοιό (19) μοι διαπαντὸς ὑψουμένη, καὶ αὐξουμένη, καὶ λόγῳ, καὶ πολιτείᾳ. Τεκνία, φυλάσσοιτέ μοι τὴν παρακαταθήκην· μέμνησθέ μου τῶν λιθασμῶν. Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν.

[82] Rom. x, 2. [83] I Tim. vi, 20. [84] Coloss. iv, 18.

καὶ φιλόξενοι, « domus pauperum et hospitales. »

(8) *Συνδρομαί*. Reg. bm, συνδρομοί.

(9) *Γραφίδες*. « Styli, graphia, » non « calami, » ut vertit Bill., qui hisce temporibus nondum erant in usu; sed in cereis tabulis styli vel graphii ope scribebant.

(10) *Ἄπιστον*. Eunuchos significat, qui magna ex parte Ariano et Macedoniano errore infecti erant. Unde subjungit, ὀξὺ βοήσατε, « acute clamate. »

(11) *Ῥήτορα*. Intelligit propugnatorem erroris.

(12) *Παντάπασιν*. Deest in nonnullis. In aliis, παντελῶς.

(13) *Γάρ*. Reg. ph addit, καί

(14) *Ζῆλος* « Zelus » nimirum injurias ulciscendi.

(15) *Θεόν*. Regg. bm et ph, τὸν Θεόν.

(16) *Ὑμᾶς*. Sic plures Regg., Coisl. 2 et Or. 2. In ed., ἡμᾶς. Videtur hic Gregorius alludere ad schisma Antiochenæ Ecclesiæ, Meletii morte renovatum. Vide Monitum n. 1. Idcirco ait Theologus, « Orientem et Occidentem pacatos fore, si nonnulli D secessionem suam imitarentur. » Magna siquidem fuit inter præsules de hujus Ecclesiæ episcopatu contentio; ac demum, post Gregorii discessum, concilii Patres Flavianum Meletii loco in Antiochena sede collocaruut.

(17) *Πᾶσί τε*. Deest τε in Reg. ph et Or. 2.

(18) *Ἄλλως*. Reg. bm, ἄλλος.

(19) *Ἀγγέλλοιο*. Reg. bm, ἀγγέλλοις.

769 MONITUM IN ORATIONEM XLIII.

I. Basilius Magnus, cujus virtutes ac pretiosa mors in hac funebri oratione celebrantur, jam, juxta probabiliorem sententiam, Cæsareæ obierat Kalendis Januarii anni 379. Interea Gregorius Constantinopolim, ut periclitanti fidei patrocinaretur, accitus, tunc debitum pietatis et amicitiæ tributum tam charo capiti minime solvere potuit. Ut autem primum ex urbe Constantinopoli discedendi licentiam obtinuit, Nazianzum revertitur. « Non multo post, » ut optime observat doctissimus Tillemontius [20], « Cæsaream venit, » ut sacros amici cineres suis irrigaret lacrymis, ac publice ipsius laudes flebili oratione prosequeretur.

II. « Illustris est, inquit Billius [21], hæc oratio, ac princeps inter eas quæ in demonstrativo genere versantur. In ea enim, tanquam optimi artifices in pulcherrima materia, omnes ingenii et industriæ vires effudisse videtur, perspicuumque omnibus facere voluisse, quantas secum opes ex Ægypto ad terram sanctam deportasset. » Hanc eruditissimi viri opinionem libenti animo amplectimur. Etenim, quoquo modo inspiciatur hæc oratio, cæteris nullatenus inferior reperietur. In ea quippe Basilii vitam, historica quidem, sed ornatissima serie percurrit Theologus. Undequaque nativos pietatis et eloquentiæ flores ità profuse spargit, ut simul, et amici tumulum exornare, et remotissimæ posteritati Basilii nomen consecrare videatur.

III. Cæterum, nullo modo culpandus Gregorius, si quasdam huic charitatis officio moras attulerit, cum, ut ipse loquitur (n. 2), « pulchre coacti, nec sine Dei numine forsan peregre profecti, in veræ doctrinæ periclitantis negotio interim occupati fuerimus. » Quam excusationem ipsimet Basilio in cœlis probandam sibi pollicetur; quippe qui, cum nihil « nisi veritatem, nisi salutarem doctrinam spiraverit, » eam periclitantem defendi potius malit, quam se funebri oratione ab amico celebrari. Hinc non immerito censent eruditi, hanc orationem dictam fuisse post ipsius e Constantinopolitana sede abdicationem, in celeberrima Cæsariensis ecclesiæ concione, mense Augusto vel Septembri anni 381.

(20) T. IX, p. 511.

(21) *Arg. hujus Or.*

ΛΟΓΟΣ ΜΓ'.

Εἰς τὸν μέγαν* (22) *Βασίλειον, ἐπίσκοπον Καισαρείας Καππαδοκίας, ἐπιτάφιος.

A Α'. Ἔμελλεν ἄρα (23), πολλὰς ἡμῖν ὑποθέσεις τῶν λόγων ἀεὶ προτιθεὶς (24) ὁ μέγας Βασίλειος (καὶ γὰρ ἐφιλοτιμεῖτο τοῖς ἐμοῖς λόγοις, ὡς οὔπω τοῖς ἑαυτοῦ τῶν πάντων οὐδείς), ἑαυτὸν νῦν ἡμῖν (25) προθήσειν, ὑπόθεσιν ἀγώνων μεγίστην τοῖς περὶ λόγους (26) ἐσπουδακόσιν. Οἶμαι γάρ, εἴ τις τῆς ἐν λόγοις δυνάμεως πεῖραν ποιούμενος, ἔπειτα πρὸς μέτρον κρῖναι ταύτην θελήσειε, μίαν ἐκ πασῶν ὑπόθεσιν προστησάμενος, καθάπερ οἱ ζωγράφοι τοὺς ἀρχετύπους πίνακας, ταύτην ἂν ὑφελὼν μόνην, ὡς λόγου κρείττονα, τῶν ἄλλων ἑλέσθαι τὴν πρώτην. Τοσοῦτον ἔργον ἡ τοῦ ἀνδρὸς εὐφημία, μὴ ὅτι γε ἡμῖν τοῖς πάλαι πᾶν τὸ φιλότιμον καταλύσασιν· ἀλλὰ καὶ οἷς βίος ἐστὶν ὁ B λόγος, ἓν τοῦτο ἐσπουδακόσι καὶ μόνον, ταῖς τοιαύταις (27) ἐνευδοκιμεῖν ὑποθέσεσιν. Ἔχω μὲν οὕτω

ORATIO XLIII[a].

***770 Funebris oratio in laudem Basilii Magni Cæsareæ in Cappadocia episcopi* [a].**

I. Hoc profecto supererat, ut, cum magnus ille Basilius multa nobis orationum argumenta proposuisset (sic enim meis orationibus gloriabatur, ut nemo unquam omnium perinde suis), seipsum nunc nobis proponeret, argumentum certaminum omnium maximum, iis, qui litteris et eloquentiæ operam dederunt. Nam existimo, si quis suam in dicendo facultatem experiri, eamque postea velut ad normam exigere vellet, materiam unam ex omnibus sibi proponens, quemadmodum pictores eas tabulas, ex quibus exempla petunt, eum, hac sola submota, velut oratoriam omnem vim superante, cæterarum primam quamque delecturum. Tam arduum opus est hujus viri encomium, non nobis solum, qui jam olim omne gloriæ studium deposuimus; verum

[a] Alias 20. Quæ autem 43 erat, nunc 44. — Habita Cæsareæ circa mensem Augustum vel Septembrem anni 381.

(22) *Εἰς τὸν μέγαν*, etc. Sic plures codices. In quibusdam, εἰς τὸν ἅγιον, etc. In aliis, sicut in editis, desunt τὸν μέγαν, et, τὸν ἅγιον.

(23) *Ἔμελλεν ἄρα*. Ita prorsus Lucianus in philosophi Demonactis laudem exorsus : Ἔμελλεν ἄρα μηδὲ ὁ καθ' ἡμᾶς βίος, etc. Unde Muretus, penultimo variarum lectionum libro, ait : « Fortasse a vero non longe aberraturus sit, si quis sanctissimum eumdemque eloquentissimum virum a summe impio, sed culto tamen ac polito scriptore aliquid sumpsisse credat. »

(24) *Προτιθείς*. Regg. a, c, d, προθείς.

(25) *Ἡμῖν*. Sic Regg. a, c, d, bm, etc. Deest in edit.

(26) *Περὶ λόγους*. Pass., περὶ λόγων.

(27) *Ταῖς τοιαύταις*. In nonnullis, τὸ τοιαύταις.

etiam illis, quibus vita est oratio, quique etiam in id unum operam suam contulerunt, ut hujusmodi argumentis, nominis sui famam celebrent. Hac de re quidem sic existimo, et, ut mihi persuadeo, admodum recte. Cæterum nescio, qua tandem alia in re sermonibus uti queam, si nunc iis minime usus fuero; aut quid ipse gratius facere possim, vel mihi, vel iis qui virtutem laudibus efferunt, vel ipsis denique sermonibus, quam si hujus viri laudes prædicem. Ita enim me primum ipse velut ære quodam alieno utcunque liberavero. Debetur quippe, ut si quid aliud, viris, cum cætera egregiis, tum in dicendo copiosis, oratio. Deinde, illos simul, et voluptate afficiet hic sermo, et ad virtutis studium exstimulabit. Quarum enim rerum laudes novi, earum quoque haud dubie incrementa explorata habeo; nec quidquam omnino est, quod non hac ratione augeatur. Postremo, quod ad sermones attinet, utrovis modo res præclare se habitura est. Nam si ad ipsius dignitatem et meritum propius accesserint, vim suam et **771** facultatem ostendent; sin autem ab illius præstantia longe abfuerint (quod omnino iis, qui eum laudare instituerint, accidere necesse est), re ipsa se succubuisse declarabunt, eumque de cujus laudibus agitur, omnem vim orationis superare.

A περὶ τούτων, καὶ, ὡς ἐμαυτὸν πείθω, λίαν ὀρθῶς. Οὐκ οἶδα δὲ, εἰς ὅ τι ἂν ἄλλο χρησαίμην τοῖς λόγοις, μὴ νῦν χρησάμενος· ἢ ὅ τί ποτ' ἂν μᾶλλον ἢ (28) ἐμαυτῷ χαρισαίμην, ἢ τοῖς ἀρετῆς (29) ἐπαινέταις, ἢ τοῖς λόγοις αὐτοῖς, ἢ τὸν ἄνδρα τοῦτον θαυμάσας. Ἐμοί τε γὰρ ἔσται τοῦτο χρέος ἱκανῶς ἀφωσιωμένον. Χρέος δὲ, εἴπερ ἄλλο τι, τοῖς ἀγαθοῖς τά τε ἄλλα καὶ περὶ τὸν λόγον, ὁ λόγος. Ἐκείνοις θ' ἅμα μὲν ἡδονὴ γένοιτο, καὶ ἅμα παράκλησις εἰς ἀρετὴν, ὁ λόγος. Ὧν γὰρ τοὺς ἐπαίνους (30) οἶδα, τούτων σαφῶς καὶ τὰς ἐπιδόσεις· ἐπ' οὐδενὸς οὖν τῶν ἁπάντων, οὐκ ἔστιν ἐφ' ὅτῳ οὐχὶ τῶν ἁπάντων. Τοῖς τε λόγοις αὐτοῖς ἀμφοτέρωθεν ἂν ἔχοι τὸ πρᾶγμα καλῶς. Εἰ μὲν ἐγγὺς ἔλθοιεν τῆς ἀξίας, τὴν ἑαυτῶν ἐπιδεδειγμένοις δύναμιν· εἰ δὲ πλεῖστον ἀπολειφθεῖεν (ὃ πᾶσα παθεῖν B ἀνάγκη τοῖς ἐκεῖνον ἐγκωμιάζουσιν), ἔργῳ δεδηλωκόσι τὴν ἧτταν, καὶ τὸ κρεῖττον (31) ἢ κατὰ λόγου δύναμιν εἶναι τὸν εὐφημούμενον.

II. Hæc quidem sunt, quæ me ad dicendum, et ad suscipiendum hoc certamen impulerunt. Quod si multo serius, quam tempus postulabat, ac post tot alios, qui res illius privatim publiceque laudibus ornarunt, ad hoc munus accessi, nemini mirum videatur. Verum ignoscat mihi, velim, divina anima, mihique, et nunc, et ante veneranda. Quemadmodum autem omnino, cum apud nos ageret, multa mea errata pro amicitiæ jure ac præstantiori lege corrigebat (non enim dicere vereor, quod cunctis esset lex et norma virtutis); sic nunc quoque supra nos positus, facilem se mihi ac exorabilem præbebit. Ignoscant etiam, quæso, quicunque ex vobis ferventiores illius laudatores sunt; si qui tamen alii aliis ferventiores sunt, ac non potius omnes hac una in re, hoc est, in ipsius laude et prædicatione, pares sumus. Non enim negligentia et contemptu officium prætermisimus; absit enim, ut aut virtutem, aut amicitiæ officium usque adeo negligamus, nec quod hoc laudationis munus cuiquam alii potius, quam nobis convenire arbitremur. Sed primum, ut verum fatear, sermonem habere detrectabam, quemadmodum qui ad sacra accedunt, priusquam vocem animumque perpurgassem.

B'. Ἃ μὲν οὖν πεποίηκέ μοι τὸν λόγον, καὶ δι' ἃ τὸν ἀγῶνα τοῦτον ἐνεστησάμην, ταῦτά ἐστιν. Εἰ δὲ τοσοῦτον ἀπήντηκα τοῦ καιροῦ δεύτερος, καὶ μετὰ τοσούτους ἐπαινέτας, ἰδίᾳ τε καὶ δημοσίᾳ τὰ ἐκείνου σεμνύναντας (32), μηδεὶς θαυμαζέτω. Ἀλλὰ συγγινωσκέτω μὲν ἡ θεία ἡ ψυχὴ, καὶ πάντ' ἐμοὶ σεβασμία καὶ νῦν καὶ πρότερον. Πάντως δὲ ὡς σὺν ἡμῖν C ὢν, ἐπηνώρθου πολλὰ τῶν ἐμῶν, ὅρῳ τε φιλίας καὶ νόμῳ κρείττονι (οὐ γὰρ αἰσχύνομαι τοῦτο λέγειν, ὅτι καὶ πᾶσι νόμος ἦν ἀρετῆς)· οὕτω καὶ ὑπὲρ ἡμᾶς γενόμενος, συγγνώμων ἔσται τοῖς ἡμετέροις. Συγγινωσκέτωσαν δὲ καὶ ὑμῶν ὅσοι θερμότεροι τοῦ ἀνδρὸς ἐπαινέται· εἴπερ τίς ἐστιν ἄλλου (33) θερμότερος, ἀλλὰ μὴ τοῦτο μόνον πάντες ὁμότιμοι τὴν τοῦ ἀνδρὸς εὐφημίαν. Οὐ γὰρ ὀλιγωρίᾳ (34) τὸ εἰκὸς ἐνελίπομεν (35)· μή ποτε τοσοῦτον ἀμελήσαιμεν (36), ἢ ἀρετῆς, ἢ τοῦ φιλικοῦ καθήκοντος· οὐδὲ τῷ νομίζειν ἄλλοις μᾶλλον ἡμῶν προσήκειν τὸν ἔπαινον. Ἀλλὰ πρῶτον μὲν ὤκνουν τὸν λόγον, εἰρήσεται γὰρ τἀληθὲς, ὥσπερ οἱ τοῖς ἱεροῖς (37) προσιόντες, πρὶν καθαρθῆναι καὶ φωνὴν καὶ διάνοιαν. Ἔπειτα, οὐκ D ἀγνοοῦντας μὲν, ὑπομνήσω δ' οὖν ὅμως, ὧν μεταξὺ (38) περὶ τὸν ἀληθῆ λόγον ἠσχολήμεθα κινδυνεύοντα, καλῶς βιασθέντες, καὶ κατὰ Θεὸν ἴσως ἐκ-

(28) *Μᾶλλον ἢ*. Sic Regg. bm, ph, Pass., etc. Deest ἢ in ed.

(29) *Ἀρετῆς*. Comb., τῆς ἀρετῆς.

(30) *Ὧν γὰρ τοὺς ἐπαίνους*, etc. Obscura profecto sententia. Hanc Nicetas sic exponit: « Quarum rerum laudes celebrantur, eas quoque progressum et incrementum accipere compertum habeo. In nulla igitur re ex omnibus aliter accidit, quin incrementum, ex eo quod laudetur, accipiat. » Conjicimus Gregorium hic indicare, quod, quo magis quidquam, sive virtus, sive vitium, sive alia res, laudatur, eo magis ipsius amor et desiderium in auditorum animis infigatur. Unde generatim dicendum, quod quidquid laudatur, ipsa laudatione, incrementa accipere necesse sit.

(31) *Κρεῖττον*. Regg. a, c, d, sex Colb., Chrys., etc., κρεῖττω.

(32) *Σεμνύναντας*. Reg. a et Comb., σεμνύνοντας.

(33) *Ἄλλου*. Comb., ἄλλος ἄλλου.

(34) *Ὀλιγωρίᾳ*. In quibusdam, ῥαθυμίᾳ.

(35) *Ἐνελίπομεν*. Sic Or. 2. In ed., ἐνελείπομεν.

(36) *Ἀμελήσαιμεν*. Reg. c, ἀμελησαίμην.

(37) *Οἱ τοῖς ἱεροῖς*. « Qui ad templa accedunt. » Apud Orientales, ad sacrarum ædium porticus, fontes et phialæ præsto erant, ut accedentes possent sordes extergere.

(38) *Ὧν μεταξύ*. Schol. Ἔοικε τὸν παρόντα λόγον, μετὰ τὸ κατελθεῖν ἀπὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐκδεδωκέναι· « Videtur hanc orationem, postquam Constantinopolim reliquit, edidisse. »

δημοι γεγονότες, καὶ οὐδ' ἀπὸ γνώμης ἐκείνῳ τῷ γενναίῳ τῆς ἀληθείας ἀγωνιστῇ, καὶ μηδὲν ἕτερον ἀναπνεύσαντι, ὅτι μὴ λόγον εὐσεβῆ καὶ κόσμου παντὸς σωτήριον. Τὰ γὰρ τοῦ σώματος ἴσως οὐδὲ θαῤῥῆσαι χρὴ λέγειν ἀνδρὶ γενναίῳ καὶ ὑπὲρ τὸ σῶμα, πρὶν ἐνθένδε μεταναστῇ (39), καὶ μηδὲν ἀξιοῦντι τῶν τῆς ψυχῆς καλῶν ὑπὸ τοῦ δεσμοῦ (40) παραβλάπτεσθαι. Τὰ μὲν δὴ τῆς ἀπολογίας ἐνταῦθα κείσθω. Καὶ γὰρ οὐδὲ μακροτέρας οἶμαι ταύτης δεήσειν ἡμῖν, πρὸς ἐκεῖνόν γε ποιουμένοις τὸν λόγον (41), καὶ τοὺς εἰδότας σαφῶς τὰ ἡμέτερα. Ἤδη δὲ πρὸς αὐτὴν ἡμῖν ἰτέον τὴν εὐφημίαν, αὐτὸν προστησαμένοις (42) τοῦ λόγου τὸν ἐκείνου Θεόν· μὴ καθυβρίσαι τὸν ἄνδρα τοῖς ἐγκωμίοις, μηδὲ πολὺ δεύτερον τῶν ἄλλων ἐλθεῖν· κἂν ἐκείνου πάντες ἴσον ἀπολειπώμεθα, καθάπερ οὐρανοῦ καὶ ἡλιακῆς ἀκτῖνος, οἱ πρὸς αὐτὰ βλέποντες.

A Deinde, tametsi enim id non ignoretis, in memoriam tamen vobis revocabo, in veræ doctrinæ periclitantis negotio interim occupati fuimus, pulchre coacti, nec sine Dei numine fortasse peregre profecti, nec præter voluntatem ac consilium eximii illius veritatis propugnatoris, quique nil unquam aliud quam piam orbique universo salutarem doctrinam spiravit. Nam de corporis mei imbecillitate forsan ne sermonem quidem facere audendum est, ad strenuum virum, corporeque, etiam antequam hinc migraret, sublimiorem, ac illud asserentem, nihil ex animæ bonis a vinculo impediri. Atque hic excusatio nostra finem habeat. Neque enim longiore alia mihi opus fore arbitror, cum sim duntaxat apud eum, ceterosque, quibus res nostræ probe B cognitæ sunt et exploratæ, locuturus. Jam igitur ad laudationem nobis accedendum **772** est, illius Deum orationi nostræ præficientibus; ne nostris laudibus huic viro dedecus inferamus, ab iisque, qui jam in hoc argumento versati sunt, longo intervallo prætereamur; quanquam fortasse omnes ab illo pari intervallo distemus, non secus atque a cœlo solisque radiis, qui ea contuentur.

Γ'. Εἰ μὲν οὖν ἑώρων αὐτὸν γένει καὶ τοῖς ἐκ γένους φιλοτιμούμενον, ἢ τινι τῶν μικρῶν ὅλως, καὶ οἷς οἱ χαμαὶ βλέποντες (43), ἄλλος ἂν ἡρώων ὤφθη κατάλογος. Ὅσα τῶν ὑπὲρ ἐκεῖνον τοῖς χρόνοις ἐκείνῳ συνεισενεγκεῖν (44) εἴχομεν! Καὶ οὐδ' ἂν ταῖς ἱστορίαις παρήκαμεν ἔχειν τι πλέον ἡμῶν· ἐκεῖνό γε πλέον ἔχοντες πάντως, τὸ μὴ πλάσμασι, μηδὲ μύθοις, αὐτοῖς δὲ τοῖς πράγμασι καλλωπίζεσθαι, καὶ ὧν πολλοὶ μάρτυρες. Πολλὰ μὲν γὰρ ὁ Πόντος ἡμῖν ἐκ τοῦ πατρὸς προβάλλει τὰ διηγήματα, καὶ οὐδενὸς ἐλάττω τῶν πάλαι περὶ αὐτὸν θαυμάτων, ὧν πλήρης (45) πᾶσα συγγραφή τε καὶ ποίησις· πολλὰ δὲ τὸ ἐμὸν ἔδαφος τοῦτο, οἱ σεμνοὶ Καππαδόκαι, τὸ μηδὲν ἧττον κουροτρόφον (46), ἢ εὔιππον. Ὅθεν τῷ πατρῴῳ γένει τὸ μητρῷον ἡμεῖς ἀντανίσχομεν. Στρατηγίαι τε καὶ δημαγωγίαι, καὶ κράτος ἐν βασιλείοις αὐλαῖς· ἔτι δὲ, περιουσίαι, καὶ θρόνων ὕψη, καὶ τιμαὶ δημόσιαι, καὶ λόγων λαμπρότητες, τίνων, ἢ πλείους, ἢ μείζους; Ὧν ἡμῖν εἰ βουλομένοις εἰπεῖν ἐξῆν, οὐδὲν ἂν ἦσαν (47) ἡμῖν οἱ Πελοπίδαι (48), καὶ Κεκροπίδαι (49), καὶ οἱ Ἀλκμαίωνες (50), Αἰακίδαι (51)

III. Enimvero si enim genere, ac generis splendore gloriari perspicerem, aut ulla re ex iis, quæ omnino parvæ sunt, et quibus ii, qui humi defixos oculos habent, efferri solent, alius utique heroum catalogus appareret. Quanta a majoribus illius ad eum ornandum accipere possemus! Nec historiis quidem quidquam hac parte cederemus; hoc certe nomine superiores futuri, quod non commentitiis fictisque narrationibus, sed rebus ipsis, quarum C multi testes sunt, ornaremur. Multa enim nobis narratu digna ex paterno latere Pontus suppeditat, et quidem priscis suis prodigiis, quibus, et historicorum, et poetarum volumina plena sunt, neutiquam inferiora: multo etiam veneranda hæc mea patria Cappadocia, non minus juvenum, quam equorum bona nutrix. Unde paterno generi materni generis splendorem opponimus. Quorumnam autem et militaria imperia, et populorum gubernationes, et in imperatorum aulis potentia et auctoritas; ac præterea, opes, et excelsi throni, et publici honores, ac sermonum splendores, vel plures, vel majores exsti-

(39) *Μεταναστῇ*. In nonnullis, μεταναστῆναι.

(40) *Ὑπὸ τοῦ δεσμοῦ*. « A vinculo, » id est, « a corpore. » Gregorius plerumque morbis fractus, ægerrime ferebat, se non posse omnibus officiis defungi.

(41) *Ποιουμένοις τὸν λόγον*. Sic plures codd. In ed. deest τὸν λόγον, et pro ποιουμένοις, legitur, ποιούμενος.

(42) *Προστησαμένοις*. In quibusdam, προστησομένοις.

(43) *Καὶ οἷς οἱ χαμαὶ βλέποντες*. Sic quatuor Regg., quinque Colb., Chrys., Or. 2, Par., Pass., etc. In ed., καὶ ὅσων οἱ χαμαὶ βαίνοντες, « et quotquot super terram gradiuntur. »

(44) *Συνεισενεγκεῖν*. Sic plures Regg. In ed., συνεισενεγκεῖν.

(45) *Ὧν πλήρης*, etc. De rebus, quæ in Ponto gesta fuerant, ut observat Nicetas, historiam edidere Xenophon et Polybius; Apollonius vero poema conscripsit.

(46) *Κουροτρόφον*. « Alludit, » inquit Nicetas, « ad istud Homeri *Odyss.* IX, vers. 27: Τρηχεῖ, ἀλλ' ἀγαθὴ κουροτρόφος· Aspera, sed bona juvenum nutrix. » Hic observandum, quod Basilii pater e Ponto erat oriundus, ejusque mater e Cappado- D cia.

(47) *Οὐδὲν ἂν ἦσαν*. Sic Regg. a, c, duo Coisl., plures Colb., Or. 2 et Pass. Deest ἦσαν in ed. et in aliis nonnullis codd.

(48) *Πελοπίδαι*. « Pelopidæ. » Sic dicti a Pelope, qui Tantali Phrygiæ regis filius fuit; et ipse rex, Græciæ regionem nomine Apia, Peloponesum nominavit.

(49) *Κεκροπίδαι*. « Cecropidæ » genus traxerunt a Cecrope Athenarum rege, qui magnopere Atticam exornavit, et ad Ægyptiacæ linguæ cognitionem, utpote ex Ægypto ortus, Græcæ quoque peritiam adjunxit.

(50) *Ἀλκμαίωνες*. « Alcmæon » Atheniensis Pisistrati tyrannide civitatem oppressam in libertatem vindicavit; unde Alcmæones.

(51) *Αἰακίδαι*. « Æacidæ » sic vocati ab Æaco Jovis filio, singulari justitiæ laude prædito.

terunt? Quæ nobis, si arbitratu nostro commemorare liceret, nihil essent Pelopidæ, nec Cecropidæ, nec Alcmæones, nec Æacidæ, nec Heraclidæ, nec alii quibus nihil est sublimius; qui quidem, cum nihil proprium habeant quod aperte prædicent, ad obscura confugiunt, dæmones videlicet quosdam, et deos, ac fabulas, majoribus suis attribuentes, quorum ea est ratio, ut quod in ipsis maxime speciosum et illustre est, fide careat; quod autem creditur, probrum et contumelia sit.

A τε καὶ Ἡρακλεῖδαι (52), καὶ ὧν οὐδὲν ὑψηλότερον· οἵτινες ἐκ τῶν οἰκείων φανερῶς εἰπεῖν οὐκ ἔχοντες, ἐπὶ τὸ ἀφανὲς καταφεύγουσι, δαίμονάς δή τινας, καὶ θεοὺς, καὶ μύθους τοῖς προγόνοις ἐπιφημίζοντες, ὧν τὸ σεμνότατον ἀπιστία, καὶ ὕβρις τὸ πιστευόμενον (53).

IV. Quoniam autem de eo viro mihi oratio 773 instituta est, qui nobilitatem viritim expendi vult, nec, cum formæ atque colores, et equi, tam nobilissimi, quam abjectissimi ex seipsis explorari soleant, nos contra per ea, quæ extra nos posita sunt, depingi, posteaquam unum aut alterum ex iis, quæ a majoribus ipse habuit, quæque, et ipsius vitæ conveniunt, et maximam ei, si commemorentur, voluptatem allatura sunt, exposuero, ad ipsum confestim me convertam. Aliarum quidem familiarum, vel etiam sigillatim cujuslibet hominis, alia sunt insignia, et narrationes, vel majores, vel minores, quæ, instar paternæ cujusdam hæreditatis, vel longinquius, vel propinquius exorsæ, ad posteros devolvuntur: huic autem utriusque generis decus pietas fuit, quemadmodum nunc oratio declarabit.

Δ'. Ἐπειδὴ δὲ ὑπὲρ ἀνδρὸς ἡμῖν ὁ λόγος, κατ' ἄνδρα κρίνεσθαι τὴν εὐγένειαν (54) ἀξιοῦντος, καὶ μὴ, τὰς μὲν μορφὰς, καὶ τὰς χρόας ἐξ ἑαυτῶν δοκιμάζεσθαι, καὶ τῶν ἵππων τοὺς εὐγενεστάτους ἢ ἀτιμοτάτους, ἡμᾶς δὲ ζωγραφεῖσθαι τοῖς ἔξωθεν, ἓν ἢ δύο τῶν ἐξ ἀρχῆς ὑπαρχόντων αὐτῷ, καὶ ταῦτα οἰκεῖα τῷ ἐκείνου βίῳ, καὶ οἷς ἂν μάλιστα ἥσθείη λεγομένοις, B εἰπὼν, ἐπ' αὐτὸν καὶ δὴ τρέψομαι. Ἄλλου μὲν οὖν ἄλλο τι γνώρισμα καὶ διήγημα, καὶ γένους, καὶ τοῦ καθέκαστον, ἢ μικρὸν ἢ μεῖζον, καθάπερ τις κλῆρος πατρῷος, ἢ πόῤῥωθεν, ἢ ἐγγύθεν ἠργμένος, κάτεισιν εἰς τοὺς ὕστερον· τούτῳ δὲ γενοῖν τοῖν (55) ἀμφοτέροιν τὸ εὐσεβὲς ἐπίσημον, δηλώσει δὲ (56) νῦν ὁ λόγος.

V. Persecutio erat, et quidem persecutionum omnium atrocissima maximeque horrenda; iis loquor, quibus Maximini persecutio nota est, qui, cum post multos, qui paulo ante exstiterant, ingruisset, hoc effecit, ut omnes humani ac faciles fuisse viderentur, ingenti nimirum ipse audacia furens, atque impietatis principatum consequi summo studio contendens. Hunc athletarum quidem nostrorum permulti superarunt, et ad mortem usque decertantes, et pene usque ad mortem; hactenus videlicet relicti, ut victoriæ suæ superstites essent, nec cum ipsis certaminibus abscederent, sed aliis, virtutis aliptæ, vivi martyres, spirantes columnæ, tacitaque præconia relinquerentur, cum multis autem aliis, et quidem celebribus, paterni etiam illius avi, quibus, cum omne pietatis genus coluissent, eximiam tempestas illa coronidem invexit. Etenim illi quidem animo ita constituti et comparati erant, ut ea omnia facile perpessuri, ob quæ Christus eos, qui ipsius certamen nostra causa susceptum imitantur, corona donat.

Ε'. Διωγμὸς ἦν, καὶ διωγμῶν ὁ φρικωδέστατος καὶ βαρύτατος· εἰδόσι λέγω τὸν Μαξιμίνου, ὃς πολλοῖς τοῖς (57) ἐγγύθεν γενομένοις ἐπιφυεὶς, πάντας φιλανθρώπους ἀπέδειξε, θράσει τε πολλῷ ῥέων, καὶ φιλονεικῶν τὸ τῆς ἀσεβείας κράτος (58) ἀναδήσασθαι. Τοῦτον πολλοὶ μὲν ὑπερέσχον τῶν ἡμετέρων ἀγωνι- C στῶν, καὶ μέχρι θανάτου διηγωνισμένοι, καὶ πρὸ θανάτου μικρόν· τοσοῦτον ἀπολειφθέντες, ὅσον ἐπιβιῶναι τῇ νίκῃ, καὶ μὴ συναπελθεῖν τοῖς παλαίσμασιν, ἀλλ' ὑπολειφθῆναι τοῖς ἄλλοις ἀλεῖπται (59) τῆς ἀρετῆς, ζῶντες μάρτυρες, ἔμπνοοι στῆλαι, σιγῶντα κηρύγματα, σὺν πολλοῖς δὲ τοῖς ἀριθμουμένοις καὶ οἱ πρὸς πατρὸς τούτῳ πατέρες, οἷς πᾶσαν ἀσκήσασιν εὐσεβείας ὁδὸν, καλὴν ἐπήνεγκεν ὁ καιρὸς ἐκεῖνος τὴν κορωνίδα. Παρασκευῆς μὲν γὰρ οὕτως εἶχον καὶ γνώμης, ὡς πάντα ῥᾳδίως οἴσοντες, ἐξ ὧν στεφανοῖ Χριστὸς τοὺς τὴν ἐκείνου μιμησαμένους ὑπὲρ ἡμῶν ἄθλησιν.

VI. Verum quoniam certamen quoque legitimum ipsis esse oportebat (lex autem martyrii hæc est, ut, nec nos ultro ad certamen accedamus, hac nimirum ratione tum persecutoribus, tum imbecillioribus athletis consulentes, nec, cum præsentes sumus,

D Ϛ'. Ἐπεὶ δὲ νόμιμον αὐτοῖς ἔδει καὶ τὸν ἀγῶνα γενέσθαι (νόμος δὲ μαρτυρίας, μήτε ἐθελοντὰς πρὸς τὸν ἀγῶνα χωρεῖν, φειδοῖ τῶν διωκόντων καὶ τῶν ἀσθενεστέρων, μήτε παρόντας ἀναδύεσθαι· τὸ μὲν γὰρ θράσους, τὸ δὲ ἀνανδρίας (60) ἐστίν· καὶ (61)

(52) *Ἡρακλεῖδαι.* « Heraclidæ. » Sic dicti Herculis posteri.

(53) *Πιστευόμενον.* Tres Regg. et Pass., πιστευομένων.

(54) *Εὐγένειαν.* Pass., εὐσέβειαν, « pietatem. »

(55) *Τούτῳ δὲ γενοῖν τοῖν.* Sic plures codd. Coisl. 1, τούτῳ δὲ τοῖν γενοῖν τοῖν ἀμφοτέροιν. In ed., τῷ δὲ γονοῖν ἀμφοτέροιν.

(56) *Δέ.* Nonnulli addunt, καί.

(57) *Τοῖς.* Deest in Regg. d, ph.

(58) *Κράτος.* Coisl. 2 aliique plures addunt, αὐτός.

(59) *Ἀλεῖπται.* « Aliptæ, » id est, « cohortatores. » Mox, σιγῶντα κηρύγματα, « tacita præconia, » quia non sermonibus, sed membrorum lacerationibus pietatem prædicabant.

(60) *Ἀνανδρίας.* In nonnullis, ἀνανδρείας. « Præclarum est, » inquit Origenes comment. *in Joan.*, « non

(61) *Καί.* Tres Regg., κἄν.

τούτῳ τιμῶντες ἐκεῖνοι τὸν νομοθέτην), τι μηχανῶνται (62); Μᾶλλον δὲ, πρὸς τί φέρονται παρα τῆς πάντα τὰ ἐκείνων ἀγούσης προνοίας; Ἐπί τινα τῶν Ποντικῶν ὀρῶν λόχμην (πολλαὶ δὲ αὗται παρ' αὐτοῖς εἰσι καὶ βαθεῖαι, καὶ ἐπιπλεῖστον διήκουσαι) καταφεύγουσι, λίαν ὀλίγοις χρώμενοι, καὶ τῆς φυγῆς συνεργοῖς, καὶ τῆς τροφῆς ὑπηρέταις. Ἄλλοι μὲν οὖν θαυμαζέτωσαν τὸ τοῦ χρόνου μῆκος (καὶ γὰρ ἐπὶ πλεῖστον αὐτοῖς, ὥς φασι, τὸ τῆς φυγῆς παρετάθη, ἔτος που ἕβδομον, καὶ μικρόν τι πρὸς), τό τε τῆς διαίτης σώμασιν εὖ γεγονόσι στενόν τε καὶ παρηλλαγμένον, ὡς τὸ εἰκός· καὶ τὸ ὑπαιθρίοις (63) κρυμοῖς, καὶ θάλπεσι, καὶ ὄμβροις ταλαιπωρεῖν· ἥ τε ἄφιλος ἐρημία, καὶ τὸ ἀκοινώνητόν τε καὶ ἄμικτον· ὅσον εἰς κακοπάθειαν τοῖς ὑπὸ πολλῶν δορυφορουμένοις καὶ τιμωμένοις; Ἐγὼ δὲ, ὃ τούτων μεῖζόν ἐστι καὶ παραδοξότερον, λέξων ἔρχομαι· ἀπιστήσει δ' οὐδεὶς, ἢ ὅστις οὐδὲν μέγα οἴεται τοὺς ὑπὲρ Χριστοῦ διωγμοὺς καὶ κινδύνους, κακῶς γινώσκων καὶ λίαν ἐπικινδύνως.

A certamen detrectemus; illud quippe temerarii ac præcipitis est animi, hoc timidi et ignavi; in hac quoque re legislatorem honore afficientes), quid moliuntur? Vel potius, quonam a divina providentia, **774** quæ omnia eorum gubernabat, feruntur? Ad quamdam Ponticorum montium silvam (illic autem permultæ sunt et profundæ ac longe se porrigentes) cum paucis admodum, tam fugæ comitibus, quam cibi ministris, confugiunt. Admirentur hic quidem alii temporis diuturnitatem (nam in annum pene septimum, atque aliquando amplius, protractum illis exsilium fuisse narrant), et vivendi rationem corporibus generosis angustam et insolentem, ut verisimile est; illudque item, quod sub dio agentes, algoribus, caloribus, pluviis divexarentur; B ac denique amicis, atque hominum commercio et societate destitutam solitudinem; quæ res, quam gravis et ærumnosa iis fuisse putanda est, qui a multis stipari atque honore affici solebant? Ego autem, quod his majus et admirabilius est, exponam; nec mihi quisquam fidem abrogabit, nisi qui nihil magnum esse existimarit persecutiones et pericula Christi causa suscepta, prave utique et admodum periculose judicans.

Ζ'. Ἐπόθουν τι καὶ τῶν πρὸς ἡδονὴν οἱ γεννάδαι (64), τῷ χρόνῳ κάμνοντες, καὶ τῶν ἀναγκαίων ὄντες ἐπικορεῖς (65)· καὶ τὰ μὲν τοῦ Ἰσραὴλ οὐχ ἐφθέγξαντο (οὐ γὰρ ἦσαν γογγυσταὶ κατὰ τοὺς ἐκείνους (66) ἐν τῇ ἐρήμῳ ταλαιπωροῦντας (67) μετὰ τὴν ἐξ Αἰγύπτου φυγὴν, ὡς ἄρα βελτίων Αἴγυπτος αὐτοῖς εἴη τῆς ἐρημίας, πολλὴν τῶν λεβήτων καὶ τῶν κρεῶν (68) χορηγοῦσα τὴν ἀφθονίαν, τῶν τε ἄλλων, ὅσα ἐκεῖσε ἀπέλιπον· ἡ γὰρ πλινθεία καὶ ὁ πηλὸς οὐδὲν ἦν αὐτοῖς τότε διὰ τὴν ἄνοιαν), ἄλλα δὲ ὡς εὐσεβέστερα, καὶ πιστότερα. Τί γάρ ἐστιν, ἔλεγον, τῶν ἀπίστων, εἰ ὁ τῶν θαυμασίων Θεὸς, ὁ θρέψας πλουσίως ἐν ἐρήμῳ ξένον λαὸν, καὶ φυγάδα, ὥστε καὶ ἄρτον ὀμβρῆσαι, καὶ βλύσαι ὄρνιθας, τρέφων οὐ τοῖς ἀναγκαίοις μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς περιττοῖς· εἰ ὁ τεμὼν θάλασσαν, καὶ στήσας ἥλιον, καὶ ποταμὸν ἀνακόψας, καὶ τἄλλα δὴ ὑπειπόντες, ὅσα πεποίηκε (φιλεῖ γὰρ ἐν τοῖς τοιούτοις φιλιστορεῖν (69) ἡ ψυχὴ, καὶ πολλοῖς θαύμασιν ἀνυμνεῖν τὸν Θεόν)· οὗτος, ἐπῆγον, καὶ ἡμᾶς θρέψειε σήμερον τοῖς τῆς τρυφῆς τοὺς τῆς εὐσεβείας (70) ἀγωνιστάς; Πολλοὶ μὲν θῆρες τὰς τῶν πλουσίων διαφυγόντες τραπέζας, ἅπερ ἦν ποτε καὶ ἡμῖν, τοῖς ὄρεσι τούτοις ἐμφωλεύουσι· πολλοὶ δὲ ὄρνιθες τῶν ἐδωδίμων τοὺς ποθοῦντας ἡμᾶς ὑπερίπτανται, ὧν τί μὴ θηράσιμόν (71) σοι θελήσαντι μόνον; Ταῦτ' ἔλεγον, καὶ ἡ θήρα παρῆν, ὄψον αὐτόματον, ἀπραγμάτευτος πανδαισία, ἔλαφοι τῶν λόφων

VII. Suaviores quasdam epulas egregii viri exoptabant, ut qui temporis longinquitate laborarent, ac necessariorum ciborum fastidium contraxissent. Nec idcirco tamen Israelitarum sermonibus utebantur (non enim queruli et murmuratores erant, ut illi, cum, post fugam ex Ægypto, ærumnis in deserto premerentur [85]; nimirum solitudine meliorem sibi atque optabiliorem Ægyptum esse rati, ut qui C amplissimam ollarum et carnium, aliarumque omnium rerum, quas illic reliquerant, copiam ipsis subministraret; nec enim jam, qua dementia erant, gravis ipsis laterum confectio et lutum esse videbatur); verum alia, quæ majorem pietatem ac fidem redolebant, loquebantur. Quid enim, aiebant, fieri hoc nequit, ut Deus ille miraculorum, qui peregrinum et fugitivum populum adeo large et copiose in deserto aluit [86], ut et panem, et aves tanquam ex fonte profunderet, non solum necessariis, sed etiam superfluis cibis eum nutriens; qui mare scidit [87], solis cursum compressit [88], fluvium inhibuit [89], aliaque deinde subjungentes, quæcunque ab D eo gesta fuerant (solet enim in hujusmodi rebus animus veteres historias libenter persequi, ac Dei gloriam ex multis miraculis celebrare); idem ipse Deus, inferebant, nos quoque pietatis athletas hodierno die lautioribus obsoniis pascat? Multæ feræ divitum mensis, quales quondam **775** nobis erant,

[85] Exod. XVI, 2 sqq. [86] ibid. 13. [87] Exod. XIV, 21. [88] Jos. III, 16. [89] Jos. X, 12.

« non recusare confessionem, nec dubitare mori pro veritate. Non minus tamen hoc etiam præclarum est, non dare causam tali periculo... non solum quod incertus nobis est ejus eventus; verum etiam ne causa simus, cur scelestiores sint majoribusque peccatis se contaminent. »

(62) *Μηχανῶνται*. Or. 2, μηχάνονται.

(63) *Ὑπαιθρίοις*. Sic plures Regg., duo Coisl., Or. 2, etc. In ed., ὑπαιθρίους.

(64) *Γεννάδαι*. Sic Regg. a, c, d, decem Colb., Pass. et Jes. In ed., γεννάδες.

(65) *Ἐπικορεῖς*. Plures codd., διακορεῖς.

(66) *Κατὰ τοὺς ἐκείνους*. Sic sex Regg., octo Colb., etc. Deest τούς in ed.

(67) *Ταλαιπωροῦντας*. Comb., ταλαιπωρήσαντας.

(68) *Καὶ τῶν κ.* Sic Regg. a, pl. Deest τῶν in ed.

(69) *Φιλιστορεῖν*. Coisl. 1, πολυΐστωρ εἶναι. Pas., πολυϊστορεῖναι.

(70) *Τοὺς τῆς εὐσεβείας*. Sic plures codd. Deest τῆς in ed.

(71) *Ὧν τί μὴ θηράσιμον*. Sic omnes codd. Mendose in ed., ὧν τί μοι θηράσιμον.

fuga elapsæ in his montibus delitescunt; multæ esculentæ aves supra nos, qui eas expetimus, volitant; quorum quid omnino est, quod te, vel solum annuente, non facile capi possit? Hæc eorum verba erant: ac præda verborum comes erat, obsonium ultro oblatum, convivium nullo labore instructum, cervi e tumulis repente apparentes. Quam proceri! Quam pingues! Quam ad cædem prompti et alacres! Propemodum eos conjiceres, quod non citius vocati essent, moleste ferre. Illi capitum nutu alliciebant, hi sequebantur. Quo insectante, et cogente? Nemine. Quibus equis? Quibus canibus? Quo latratu, aut clamore, aut juvenum studio, viarum exitus, ut venationis leges ferunt, occupantium? Orationis tantum justæque petitionis vinculo constricti. Quis, vel nostra, vel omnium, qui unquam fuerunt, memoria, talem venationem ac prædam cognovit?

A ποθὲν ὑπερφανέντες ἀθρόως. Ὡς μὲν εὐμεγέθεις! ὡς δὲ πίονες! ὡς δὲ πρόθυμοι πρὸς σφαγήν! Μονονουχὶ καὶ τοῦτο εἰκάζειν ἦν, ὅτι μὴ (72) τάχιον ἐκλήθησαν, ἐδυσχέραινον. Οἱ μὲν εἷλκον τοῖς νεύμασιν, οἱ δὲ ἥγοντο. Τίνος διώκοντος ἢ συναναγκάζοντος; Οὐδενός. Τίνων ἱππέων; Ποίων (73) κυνῶν; Τίνος ὑλακῆς, ἢ κραυγῆς, ἢ νέων προκαταλαβόντων τὰς διεξόδους τοῖς θήρας νόμοις; Εὐχῆς δέσμιοι καὶ δικαίας αἰτήσεως. Τίς ἔγνω τοιοῦτον θήραμα τῶν νῦν, ἢ τῶν πώποτε;

VIII. O rem admirandam! Ipsi prædæ suæ arbitri erant. Quidquid placebat, voluntate tantum tenebatur; quod supererat, ad silvas in secundam mensam relegabatur. Coqui extemporales, cœna exquisita, convivæ grati, præsens miraculum tanquam præludium quoddam rerum in spe positarum habentes. Ex quo etiam ad eam dimicationem, ob quam hæc illis præsto erant, alacriores reddebantur. Ac talia quidem sunt, quæ narranda susceperam. Tu vero Dianas tuas, et Oriones, et Actæones, infelices illos venatores, mihi narra; tu, inquam, qui me persequeris, fabulasque admiraris, ac cervam virgini substitutam; si quid tantum ad laudem et gloriam tibi suppetit, ut interim narrationem hanc minime fabulosam esse donemus. Quæ deinceps sequuntur, quam turpia sunt! Quæ enim hujus commutationis utilitas, si ea de causa virginem e periculo extrahat, ut hospitibus necem afferre doceatur, et inhumanitatem pro humanitate rependere condiscat? Atque hoc hactenus, ex multis unum, ac pro multis, mea quidem sententia. Quod etiam ipsum non eo commemoravi, ut ei cumulum aliquem gloriæ afferam (nam nec mare fluviis, qui in ipsum influunt, opus habet, etiamsi plurimi maximique influant: nec is, quem nunc laudamus, his, qui ad ipsius encomium aliquid erogent); verum, ut ostendam, quibus ille ortus majoribus,
776 in quos velut in exemplar respiciens, quanto longius jaculatus sit. Nam si aliis magnum est aliquid a majoribus ad gloriam accepisse, majus profecto ipsi est majoribus suis laudis cumulum ex se adjecisse, velut fluctu reciprocante.

B Η'. Ὢ τοῦ θαύματος! Αὐτοὶ τοῦ θηράματος ἦσαν ταμίαι. Ὅσον φίλον, εἴχετο θελήμασι (74) μόνον· ὅσον περιττὸν, ἀπεπέμφθη ταῖς λόχμαις εἰς δευτέραν τράπεζαν. Οἱ ὀψοποιοὶ σχέδιοι, τὸ δεῖπνον εὐπρεπὲς (75), οἱ δαιτυμόνες εὐχάριστοι, προοίμιον ἔχοντες ἤδη τῶν ἐλπιζομένων, τὸ παρὸν θαῦμα. Ἐξ οὗ καὶ πρὸς τὴν ἄθλησιν, ὑπὲρ ἧς ταῦτα ἦν αὐτοῖς, ἐγίνοντο προθυμότεροι. Τοιαῦτα τὰ ἐμὰ διηγήματα. Σὺ δέ μοι λέγε τὰς Ἐλαφηβόλους (76) σου, καὶ τοὺς Ὠρίωνας, καὶ τοὺς Ἀκταίωνας, τοὺς κακοδαίμονας θηρευτὰς, ὁ ἐμὸς διώκτης, ὁ τοὺς μύθους θαυμάζων, καὶ τὴν ἀντιδοθεῖσαν ἔλαφον τῆς παρθένου (77), εἴ τι τοσοῦτον εἰς φιλοτιμίαν ἔστι σοι, κἂν δῶμεν μὴ μῦθον εἶναι τὸ ἱστορούμενον (78). Ὡς τά γε ἑξῆς τοῦ λόγου, καὶ λίαν αἰσχρά. Τί γὰρ ὄφελος τῆς ἀντιδόσεως, εἰ C σώζει παρθένον, ἵνα ξενοκτονεῖν διδαχθῇ, ἀπανθρωπίαν μαθοῦσα φιλανθρωπίας ἀντίδοσιν; Τοῦτο μὲν οὖν τοσοῦτον ἐκ πολλῶν ἓν, καὶ ἀντὶ πολλῶν, ὡς ὁ ἐμὸς (79) λόγος. Καὶ τοῦτο διῆλθον, οὐχ ἵν' ἐκείνῳ προσθῶ τι τῆς εὐδοξίας (οὔτε γὰρ θάλασσα δεῖται τῶν εἰσρεόντων εἰς αὐτὴν ποταμῶν, κἂν εἰσρέωσιν ὅτι πλεῖστοι καὶ μέγιστοι, οὔτε τῶν εἰσοισόντων τι πρὸς εὐφημίαν, ὁ νῦν ἐπαινούμενος)· ἀλλ' ἵν' ἐπιδείξαιμι, οἵων (80) αὐτῷ τῶν ἐξαρχῆς ὑπαρχόντων, καὶ πρὸς ὃ παράδειγμα βλέπων, ὅσον ὑπερηκόντισεν (81). Εἰ γὰρ μέγα τοῖς ἄλλοις τὸ προσλαβεῖν τι παρὰ τῶν ἄνωθεν εἰς φιλοτιμίαν, μεῖζον ἐκείνῳ τὸ προσθεῖναι (82) τοῖς ἄνω παρ' ἑαυτοῦ, καθάπερ (83) ῥεύματος ἀνατρέχοντος.

IX. Quanquam autem conjugii parentum ipsius, quod non minus virtutis, quam corporum erat,

D Θ'. Τῆς δὲ τῶν πατέρων συζυγίας, οὐχ ἧττον κατὰ τὸ τῆς ἀρετῆς ὁμότιμον, ἢ καὶ τὰ σώματα (84), πολλὰ

(72) *Ὅτι μή*. Reg. ph, ὅτι εἰ μή. Et in Or. 2, ὡς εἰ μή.

(73) *Ποίων*. In nonnullis, τίνων.

(74) *Θελήμασι*. Regg. a, c, d, Coisl. 1, Or. 2, etc., θελήσασι.

(75) *Εὐπρεπές*. Regg. c, d et decem Colb., εὐτρεπές, « parata. » Sic legit Billius.

(76) *Ἐλαφηβόλους*. « Dianas. » Dicta est Ἐλαφηβόλος Diana, quasi cervos scite figens, aut certo ictu feriens. Hæc Orioni et Actæoni irata, alterum a scorpione percutiendum, alterum suismet manibus dilacerandum objecit.

(77) *Ἀντιδοθεῖσαν ἔλαφον τῆς παρθένου*. « Substitutam virgini cervam. » Iphigenia Agamemnonis filia, cum Dianæ in sacrificium esset oblata, Diana miseratione permota, ipsius loco cervam substituit. Quæ postea Dianæ sacerdos facta, hospitibus manus inferre, hominesque ipsi immolare didicit.

(78) *Τὸ ἱστορούμενον*. Sic Regg. a, c, d, bm, ph et Pass. Deest τό in ed.

(79) *Ὁ ἐμός*. Sic Regg. a, e, d, bm, ph, Or. 2 et Pass. Deest ὁ in ed.

(80) *Οἵων*, etc. Bill.: « quibus ornamentis ab initio præditus, et in quod exemplar intuens, » etc.

(81) *Ὑπερηκόντισεν*. Or. 2, ὑπερηκόντησεν.

(82) *Προσθεῖναι*. Or. 2, προσθῆναι.

(83) *Καθάπερ*. In quibusdam, ὡς.

(84) *Ἢ καὶ τὰ σώματα*. In nonnullis, ἢ κατὰ σώματα.

μὲν καὶ ἄλλα γνωρίσματα, πτωχοτροφίαι, ξενοδοχίαι, ψυχῆς κάθαρσις ἐξ ἐγκρατείας, ἀπόμοιρα κτήσεως Θεῷ καθιερωθεῖσης (πρᾶγμα οὔπω τότε πολλοῖς σπουδαζόμενον, ὥσπερ νῦν αὐξηθέν τε καὶ τιμηθὲν ἐκ τῶν πρώτων ὑποδειγμάτων [85]), τά τε ἄλλα, ὅσα Πόντῳ (86) καὶ Καππαδόκαις μερισαμένοις ἤρκεσε πολλῶν πληροῦν ἀκοάς· ἐμοὶ δὲ μέγιστον δοκεῖ καὶ περιφανέστατον ἡ εὐτεκνία. Τοὺς γὰρ αὐτοὺς πολύπαιδας καὶ καλλίπαιδας, μῦθοι μὲν ἴσως ἔχουσιν· ἡμῖν δὲ τούτους ἡ πεῖρα παρέστησε, τοιούτους μὲν αὐτοὺς γεγονότας, ὥστε εἰ καὶ μὴ τοιούτων ἦσαν πατέρες, ἑαυτοῖς εἰς εὐδοξίαν ἀρκεῖν· τοιούτων δὲ πεφηνότες πατέρες (87), ὥστε εἰ καὶ μὴ (88) αὐτοὶ τοσοῦτον (89) ἦσαν εἰς ἀρετὴν, πάντας ὑπεραίρειν τῇ εὐτεκνίᾳ. Ἕνα μὲν γὰρ ἢ δύο γενέσθαι τῶν ἐπαινουμένων, κἂν τῇ φύσει δοίη τις· ἡ δὲ διὰ πάντων ἀκρότης, σαφὲς τῶν ἀγαγόντων ἐγκώμιον. Δηλοῖ δὲ ὁ μακαριστὸς τῶν ἱερέων καὶ τῶν παρθένων ἀριθμὸς, καὶ τῶν ἐν γάμῳ, μηδὲν τῇ συζυγίᾳ βλαβῆναι (90) βιασαμένων, πρὸς τὴν ἴσην τῆς ἀρετῆς εὐδοκίμησιν, ἀλλὰ βίων (91) αἱρέσεις μᾶλλον, ἢ πολιτείας ταῦτα ποιησαμένων.

A multa quoque alia insignia sunt, nimirum, pauperum alendorum, atque hospitum excipiendorum studium, animæ purgatio per continentiam, bonorum portio Deo consecrata (quæ res nondum tunc multis studio erat, ut nunc ex primis exemplis adaucta et culta est), aliaque omnia, quæ inter Pontum et Cappadoces divisa, multorum auribus implendis suffecerunt; mihi tamen maximum et clarissimum esse videtur felicitas in liberis. Nam qui simul et multos, et probos atque honestos filios habuerint, in fabulis fortasse reperias: hos autem experientia ipsa nobis exhibuit, ut qui tales quidem ipsi fuerint, ut, etiamsi talium liberorum parentes haudquaquam exstitissent, sibi ipsis tamen ad nominis claritatem sufficere potuissent; rursum au- B tem ejusmodi filios in lucem extulerint, ut, etiamsi ipsi non tanta virtute fuissent, omnes tamen sobolis felicitate superaturi essent. Nam cum unus aut duo cum laude vivunt, id tale est, ut naturæ ascribi queat; at undique perfecta et ad summum provecta omnium virtus, iis plane, a quibus editi et educati sunt, assignari debet. Quod quidem liquido demonstrat ille felicitatis nomine prædicandus sacerdotum et virginum numerus, eorumque, qui in matrimonio eam vim sibi adhibuerunt, ut nihil impedimento esset, quominus parem virtutis gloriam assequerentur; atque illud effecerunt, ut hæc generum vitæ potius, quam rationis vivendi electiones essent.

Γ'. Τίς οὐκ οἶδε τὸν τούτου πατέρα, Βασίλειον, τὸ μέγα παρὰ πᾶσιν ὄνομα, ὃς πατρικῆς εὐχῆς ἔτυχεν, ἵνα μὴ λέγω μόνος, εἴπερ τις ἀνθρώπων; Παντὸς γὰρ κρατῶν ἀρετῇ, παρὰ τοῦ παιδὸς κωλύεται μόνου τὸ πρωτεῖον ἔχειν. Τίς Ἐμμελίαν (92), τὴν ὅπερ ἐγένετο προκληθεῖσαν, ἢ γενομένην ὃ προεκλήθη· τὴν τῆς ἐμμελείας ὄντως φερώνυμον, ἢ τοῦτο ἐν γυναιξὶν ὤφθη, εἰ δεῖ συντόμως εἰπεῖν, ὅπερ ἐν ἀνδράσιν ἐκεῖνος. Ὥστ' εἴπερ ἔδει δουλεύσοντα (93) πάντως τῇ φύσει τὸν νῦν εὐφημούμενον (94) ἀνθρώποις δοθῆναι, ὥσπερ τινὰ τῶν πάλαι (95) παρὰ Θεοῦ δεδομένων εἰς κοινὸν ὄφελος, μήτε ἐξ ἄλλων μᾶλλον ἁρμόζειν, ἢ ἐκείνων τοῦτον γενέσθαι, μήτε ἐκείνοις ἑτέρου μᾶλλον ἢ τοῦδε πατράσιν ὀνομασθῆναι· ὅπερ οὖν καλῶς ποιοῦν καὶ συνέδραμεν. Ἐπεὶ δὲ τὰς ἀπαρχὰς τῶν ἐπαίνων νόμῳ θείῳ πειθόμενοι, ὃς πατράσι (96) κελεύει πᾶσαν νέμειν τιμὴν, τοῖς μνημονευθεῖσιν ἀποδεδώκαμεν, ἐπ' αὐτὸν ἴωμεν ἤδη, τοσοῦτον εἰπόντες, ὃ καὶ πᾶσιν ἂν οἶμαι δόξειεν ἀληθῶς λέγεσθαι τοῖς ἐκεῖνον ἐπισταμένοις, ὅτι μόνης ἡμῖν ἔδει τῆς ἐκεί-

X. Eccui Basilius, Basilii nostri pater, incognitus est, vir magni apud omnes nominis, qui paterni C voti compos factus est, si quis unquam alius, ne dicam solus? Cum enim reliquos omnes virtute superarit, a solo filio primas obtinere prohibetur. Eccui 777 Emmelia, quæ id prius appellata est, quod postea fuit; aut id fuit, quod prius nuncupata fuerat; illa, inquam, merito ἐμμελείας, id est, *concinnitatis*, nomen ferens, quæ, ut uno verbo dicam, hoc inter mulieres fuit, quod ille inter viros; ut, si quidem eum, cujus laudes illustrandas suscepimus, ad servitutem naturæ obeundam, mortalibus dari oportebat, velut quempiam ex priscis illis viris, qui ad publicam utilitatem divino beneficio concessi sunt, neque huic ex aliis potius, quam ex his gigni conveniret, neque illis rursus cujusquam alterius potius, quam hujus parentes nominari. Quæ D duæ res percommode concurrerunt. Posteaquam autem legi divinæ obtemperantes, quæ honorem omnem parentibus haberi jubet, iis, quorum men-

(85) *Ὑποδειγμάτων*. Pass., παραδειγμάτων.

(86) *Ὅσα Πόντῳ*, etc. Basilii parentes tam eximia pietatis munificentiæ et charitatis exempla, tum in Ponto, tum apud Cappadoces præstiterant, ut regiones illæ de illorum laudibus continuo personarent. Quod quidem monumentum honorificentissimum est, ac ipso marmore pretiosius.

(87) *Πεφηνότες πατέρες*. Chrys. et Coisl. 1, πεφηνότας πατέρας. Pass., πεφυκότας πατέρας.

(88) *Εἰ καὶ μή*. Regg. c, d et Pass., εἰ μὴ καί.

(89) *Τοσοῦτον*. Chrys. et Par., τοσοῦτοι.

(90) *Βλαβῆναι*. Duo Coisl., παραβλαβῆναι.

(91) *Ἀλλὰ βίων*, etc. Ostendit hic Gregorius sacerdotium, cœlibatum et matrimonium, vitæ quidem genere et instituto inter se differre, non item ratione vitæ gerendæ. Diversæ viæ sunt, quibus omnes pariter ad virtutis scopum tendere debent. Multos enim liberos procreaverat Basilii pater, quorum alii virginitatem, alii matrimonium amplexi, ad parem virtutis ac pietatis gloriam pervenerunt, et, ut loquitur Tillemontius, tom. IX, art. 4, pag. 7, « inter illos generis vitæ, non sanctitatis discrimen exstitit. »

(92) *Ἐμμελίαν*. In nonnullis, Ἐμμέλειαν. « Emmelia, » Basilii mater.

(93) *Δουλεύσοντα*. Pass., δουλεύσαντα.

(94) *Εὐφημούμενον*. Reg. d, ἐπαινούμενον.

(95) *Τῶν πάλαι*. Sic Regg. a, c, d, bm, ph, Coisl. 1 et 2, Or. 2, etc. In ed., τῶν παλαιῶν πάλαι

(96) *Ὃς πατράσι*. Sic quinque Regg. In ed., πατράσι.

tionem fecimus, primitias laudum persolvimus, ad A ipsum jam orationem conferamus, hoc tantum præfati, quod neminem fore puto, qui non verissime a me dici existimet, qui modo illum noverit, nobis in eo laudando atque ornando sola ipsius voce opus esse. Idem enim ipse, et splendida est materia iis, qui laudationis munus aggrediuntur, et solus pro eximia sua dicendi facultate huic materiæ par. At pulchritudinis quidem, et roboris, et magnitudinis laudem, quibus plerosque delectari conspicio, volentibus relinquemus; non quod in his etiam quoquam eorum, qui res parvas in pretio habent, et circa corpus volutantur, inferior esset, cum adhuc ætate floreret, ac nondum philosophia carnem domuisset; sed ne idem nobis, quod imperitioribus B athletis, usu veniat, qui, profusis in vana minimeque necessaria colluctatione viribus, in seriis postea certaminibus, quibus victoria comparatur, ac præconis voce cuipiam corona tribuitur, inferiores repeiuntur. Ea vero, quæ nec dictu superflua nec ab orationis scopo aliena fore videntur, laudanda suscipiam.

νου φωνῆς ἐκεῖνον ἐγκωμιάζουσιν. Ὁ γὰρ αὐτὸς ὑπόθεσίς τε λαμπρὰ τοῖς ἐπαινοῦσι, καὶ μόνος τῇ τοῦ λόγου δυνάμει τῆς ὑποθέσεως ἄξιος. Κάλλους μὲν δὴ, καὶ ῥώμης, καὶ μεγέθους, οἷς τοὺς (97) πολλοὺς ὁρῶ χαίροντας, τοῖς βουλομένοις παραχωρήσομεν (98)· οὐχ ὅτι κἀν τούτοις ἔλαττόν τινος ἠνέγκατο τῶν μικρολόγων, καὶ περὶ τὸ σῶμα καλινδουμένων, ἕως ἦν ἔτι νέος, καὶ οὔπω φιλοσοφίᾳ τῶν σαρκῶν κατεκράτησεν· ἀλλ' ἵνα μὴ ταυτὸν (99) πάθω (1) τοῖς ἀπειροτέροις τῶν ἀθλητῶν, οἳ τὴν ἰσχὺν ἐν τοῖς εἰκῇ παλαιομένοις (2) καὶ παρέργοις κενώσαντες, ἥττους ἐν τοῖς καιρίοις εὑρίσκονται, καὶ τοῖς ἐξ ὧν τὸ νικᾷν ὑπάρχει, καὶ στεφανίτας ἀναγορεύεσθαι. Ἃ δὲ οὐδαμῶς (3) ἂν εἰπὼν οἶμαι περιττὸς (4) δόξειν, οὐδὲ ἔξω τοῦ σκοποῦ βάλλειν τὸν λόγον, ταῦτ' ἐπαινέσομαι.

XI. Illud autem inter omnes sanæ mentis homines constare arbitror, eruditionem inter humana bona principem locum tenere; non de hac nostra solum ac nobiliore loquor, quæ, contempto omni sermonis lepore atque ornatu, saluti uni, atque earum rerum, quæ ratione atque animo intelliguntur, 778 pulchritudini arctissime hæret; sed etiam de externa, quam plerique Christiani, pravo quodam judicio, ut insidiosam et periculosam, ac procul a Deo avertentem, aspernantur. Quemadmodum enim cœlum, terram, aerem, ac quæque eorum complexu coercentur, non ideo contemnere debemus, quia nonnulli scelerate acceperunt, pro Deo ea quæ Dei sunt venerantes; quin potius, quidquid, tum ad vitam, tum ad animi oblectationem usui est, decerpentes, quidquid periculosum est, fugimus; non res creatas adversus Creatorem, ut stulti faciunt, concitantes, sed ex rebus conditis Conditorem agnoscentes [90], atque omnem intellectum, ut Apostoli verbis utar [91], Christo captivum submittentes: quemadmodum insuper, nec ignis, nec cibus, nec ferrum, nec res ulla alia suapte natura, vel maxime utilis est, vel maxime noxia, verum ut iis, qui utuntur, placet; atque adeo e reptilibus bestiis quasdam interdum salutaribus medicamentis admiscemus: eodem nos quoque modo ex litteris illis et disciplinis, id sane, quod in inquirenda rerum na-

ΙΑ'. Οἶμαι δὲ πᾶσιν ἀνωμολογῆσθαι (5) τὸν νοῦν (6) ἐχόντων, παίδευσιν τῶν παρ' ἡμῖν ἀγαθῶν εἶναι τὸ πρῶτον· οὐ ταύτην μόνην (7) τὴν εὐγενεστέραν, καὶ ἡμετέραν, ἢ πᾶν (8) τὸ ἐν λόγοις κομψὸν καὶ φιλότιμον ἀτιμάζουσα, μόνης ἔχεται τῆς σωτηρίας, καὶ τοῦ κάλλους τῶν νοουμένων· ἀλλὰ καὶ τὴν ἔξωθεν, ἣν οἱ πολλοὶ Χριστιανῶν (9) διαπτύουσιν, ὡς ἐπίβουλον καὶ σφαλερὰν, καὶ Θεοῦ πόῤῥω βάλλουσαν, κακῶς εἰδότες. Ὥσπερ γὰρ οὐρανὸν, καὶ γῆν, καὶ ἀέρα, καὶ ὅσα τούτων, οὐκ ἐπειδὴ κακῶς τινες ἐξειλήφασιν, ἀντὶ Θεοῦ τὰ τοῦ Θεοῦ σέβοντες, διὰ τοῦτο περιφρονητέον· ἀλλ' ὅσον χρήσιμον αὐτῶν καρπούμενοι πρός τε ζωὴν καὶ ἀπόλαυσιν, ὅσον ἐπικίνδυνον διαφεύγομεν (10)· οὐ τῷ Κτίστῃ τὴν κτίσιν ἐπανιστάντες κατὰ C τοὺς ἄφρονας, ἀλλ' ἐκ τῶν δημιουργημάτων τὸν Δημιουργὸν καταλαμβάνοντες, καὶ, ὅ φησιν ὁ θεῖος Ἀπόστολος, αἰχμαλωτίζοντες πᾶν νόημα εἰς Χριστόν· ὡς δὲ καὶ πυρὸς, καὶ τροφῆς, καὶ σιδήρου, καὶ τῶν ἄλλων, οὐδὲν καθ' ἑαυτὸ χρησιμώτατον ἴσμεν, ἢ βλαβερώτατον, ἀλλ' ὅπως ἂν δοκῇ τοῖς χρωμένοις (11)· ἤδη δὲ καὶ τῶν ἑρπυστικῶν (12) θηρίων ἔστιν, ἃ τοῖς πρὸς σωτηρίαν φαρμάκοις συνεκεράσαμεν· οὕτω καὶ (13) τούτων, τὸ μὲν ἐξεταστικόν τε καὶ θεωρητικὸν, ἐδεξάμεθα· ὅσον δὲ εἰς δαίμονας φέρει, καὶ πλάνην, καὶ ἀπωλείας βυθὸν, διεπτύσαμεν· ὅτι μὴ κἀκ τούτων πρὸς θεοσέβειαν ὠφελήμεθα (14), ἐκ τοῦ D χείρονος τὸ κρεῖττον καταμαθόντες (15), καὶ τὴν

[90] Sap. xiii, 5. [91] II Cor. x, 5.

(97) *Οἷς τούς*. Sic Regg. a, c, d, bm, ph, Or. 2 et Comb. Prave in ed. Par., ὅτι τούς.

(98) *Παραχωρήσομεν*. Regg. bm et ph, παραχωρήσωμεν.

(99) *Μὴ ταυτόν*. Sic Regg. a, c, d, ph, Coisl. 1 et Or. 2. In ed., μήτ' αὐτόν.

(1) *Πάθω*. Coisl. 2, πάθωμεν.

(2) *Παλαιομένοις*. In nonnullis, παλαιουμένοις.

(3) *Ἃ δὲ οὐδαμῶς*. Or. 2, ὃ δ' οὐδαμῶς.

(4) *Περιττός*. Reg. ph addit, εἶναι.

(5) *Ἀνωμολογῆσθαι*. Sic recte unus Reg. et Coisl. 2. In ed., ἂν ὡμολογῆσθαι.

(6) *Τὸν νοῦν*. Or. 2, τῶν νοῦν.

(7) *Μόνην*. Or. 2, μόνον.

(8) *Ἡμετέραν, ἢ πᾶν*. Sic duo Regg. et duo Coisl. In nonnullis, ἡμετέραν, ἥτις πᾶν. In ed., ἡμετέραν, ἣ πᾶν.

(9) *Πολλοὶ Χριστιανῶν*. In quibusdam, πολλοὶ τῶν, etc.

(10) *Διαφεύγομεν*. Sic quinque Regg., Or. 2 et Comb. In ed., διαφεύγωμεν.

(11) *Χρωμένοις*. Coisl. 1 et Pass. addunt, οὕτως ἔδοξεν ἔχειν, « sic se videntur habere. »

(12) *Ἑρπυστικῶν*. Regg. bm, ph, ἑρπηστικῶν.

(13) *Οὕτω καί*. Reg. ph, οὕτω δὴ καί.

(14) *Ὠφελήμεθα*. Pass., ὠφελούμεθα.

(15) *Καταμαθόντες*. Reg. bm, καταμανθάνοντες. Or. 2, καταλαμβάνοντες, « deprehendentes. »

ἀσθένειαν ἐκείνων, ἰσχὺν τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου πεποιημένοι (16). Οὐκοῦν ἀτιμαστέον τὴν παίδευσιν, ὅτι τοῦτο δοκεῖ τισιν· ἀλλὰ σκαιοὺς καὶ ἀπαιδεύτους ὑποληπτέον τοὺς οὕτως ἔχοντας, οἳ βούλοιντ' ἂν ἅπαντας εἶναι καθ' ἑαυτοὺς, ἵν' ἐν τῷ κοινῷ τὸ κατ' αὐτοὺς κρύπτηται, καὶ τοὺς τῆς ἀπαιδευσίας ἐλέγχους διαδιδράσκωσιν. Ἐπεὶ δὲ τοῦτο ὑπεθέμεθα καὶ ἀνωμολογησάμεθα, φέρε, τὰ κατ' αὐτὸν (17) θεωρήσωμεν.

A tura et contemplatione versatur, suscepimus; quidquid autem ad dæmones, et errorem, et exitii voraginem ducit, respuimus. Imo etiam ab eo ad Dei cultum adjuti sumus, nimirum ex deteriori, id, quod præstantius est, cognoscentes, atque doctrinam nostram illorum imbecillitate fulcientes. Quamobrem, non idcirco eruditio contemnenda est, quod ita quibusdam videatur; quin potius, stulti atque imperiti habendi sunt, qui hoc existimant, quique omnes sui similes esse cupiant, ut privata eorum inscitia sub communi deliteat, nec quisquam ipsorum imperitiam prodat et coarguat. Hoc igitur posito atque pro confesso habito, age, Basilii vitam contemplemur.

ΙΒ'. Τὰ μὲν δὴ πρῶτα τῆς ἡλικίας ὑπὸ τῷ μεγάλῳ πατρὶ, ὃν κοινὸν παιδευτὴν ἀρετῆς ὁ Πόντος τηνικαῦτα προὐβάλλετο, σπαργανοῦται καὶ διαπλάττεται πλάσιν (18) τὴν ἀρίστην τε καὶ καθαρωτάτην, ἣν ἡμερινὴν ὁ θεῖος Δαβὶδ καλῶς ὀνομάζει, καὶ τῆς νυκτερινῆς ἀντίθετον. Ὑπὸ δὴ τούτῳ, καὶ βίον καὶ λόγον συναυξανομένους τε καὶ συνανιόντας ἀλλήλοις, ὁ θαυμάσιος ἐκπαιδεύεται· οὐ Θετταλικόν τι καὶ ὄρειον ἄντρον αὐχῶν, ὡς ἀρετῆς ἐργαστήριον, οὐδέ τινα Κένταυρον (19) ἀλαζόνα τῶν κατ' αὐτὸν (20) ἡρώων διδάσκαλον, οὐδὲ πτῶκας βάλλειν, ἢ κατατρέχειν νεβρῶν, ἢ θηρεύειν ἐλάφους ὑπ' αὐτοῦ διδασκόμενος, ἢ τὰ πολεμικὰ κράτιστος εἶναι, ἢ πωλοδαμνεῖν ἄριστα, τῷ αὐτῷ πώλῳ καὶ διδασκάλῳ χρώμενος, ἢ μυελοῖς ἐλάφων τε καὶ λεόντων τοῖς μυθικοῖς ἐκτρεφόμενος· ἀλλὰ τὴν ἐγκύκλιον παίδευσιν παιδευόμενος, καὶ θεοσέβειαν ἐξασκούμενος, καὶ, συνελόντι φάναι, πρὸς τὴν μέλλουσαν τελειότητα διὰ τῶν ἐξ ἀρχῆς μαθημάτων ἀγόμενος. Οἱ μὲν γὰρ, ἢ βίον μόνον (21), ἢ λόγον κατωρθωκότες, τῷ ἑτέρῳ δὲ λειπόντες, οὐδὲν τῶν ἑτεροφθάλμων ἐμοὶ δοκεῖν (22) διαφέρουσιν, οἷς μεγάλη μὲν ἡ ζημία, μεῖζον δὲ τὸ αἶσχος ὁρῶσι καὶ ὁρωμένοις. Οἷς δὲ κατ' ἀμφότερα εὐδοκιμεῖν ὑπάρχει, καὶ εἶναι περιδεξίοις, τούτοις καὶ τὸ εἶναι (23) τελείοις, καὶ βιοτεύειν μετὰ τῆς ἐκεῖθεν μακαριότητος. Ὅπερ οὖν ἐκείνῳ συμβέβηκεν εὖ ποιοῦν (24) οἴκοθεν ἔχοντι τῆς ἀρετῆς τὸ παράδειγμα, πρὸς ὃ βλέπων εὐθὺς ἄριστος ἦν. Ὥσπερ τοὺς πώλους καὶ τοὺς μόσχους ὁρῶμεν, ὁμοῦ τῇ γενέσει ταῖς μητράσιν ἑαυτῶν παρασκαίροντας· οὕτω καὶ αὐτὸς τῷ πατρὶ παραθέων ἐγγύθεν ἐν πωλικῷ τῷ φρυάγματι, καὶ τῶν ἄκρων τῆς ἀρετῆς κινημάτων, οὐ παραπολὺ λειπόμενος· εἰ βούλει δὲ, κἂν τῇ

XII. Prima igitur ætate sub magno patre, quem communem virtutis magistrum eo tempore Pontus
B proponebat, velut fasciis involvitur, atque optimo illo, purissimoque figmento, quod David diurnum pulchre vocat [**], nocturnoque oppositum effingitur. Sub hoc igitur, et vita simul, et sermone pariter augescentibus, atque in altum assurgentibus, egregius adolescens eruditur; non Thessalicum et montanum **779** quoddam antrum, quasi virtutis scholam et officinam, jactans, nec arrogantem quemdam Centaurum, heroum sui temporis præceptorem, nec ab eo artem percipit, qua lepores sagittis configat, vel hinnulos cursu insequatur, vel cervos venetur, vel in rebus bellicis excellat, vel feroces equos optime domet, eodem videlicet et equo utens et magistro, nec fabulosis cervorum ac leonum medullis nutritur; sed liberales artes docetur, atque ad Dei cultum excolitur, et, ut uno ver-
C bo complectar, per primas ac pueriles disciplinas ad futuram perfectionem ducitur. Nam, qui vel solos mores, vel solam doctrinam consecuti sunt, ab altera vero deseruntur, ii mihi nihil a luscis differre videntur, quibus cum magnum detrimentum sit, tum vero major turpitudo, sive alios cernant, sive ab aliis cernantur. At quibus utraque laude excellere, ac velut ambidextris esse contigit, hi nimirum omnibus numeris absoluti sunt, ac cum alterius vitæ beatitudine vitam agunt. Quod quidem illi, ut par erat, contigit, quippe qui domesticum haberet virtutis exemplar, in quod oculorum aciem intendens, statim optimus erat. Et quemadmodum equorum pullos, ac vitulos, simul atque in lucem prodierunt,
D matribus suis assultare videmus; sic ille patrem

[**] Psal. CXXXVIII, 16.

(16) *Πεποιημένοι*. Reg. d, ποιησάμενοι, et ad marg. ut in ed.

(17) *Τὰ κατ' αὐτόν*. « Hanc hujus vitæ partem, » quæ litteras et eruditionem spectat, « contemplemur. » Etenim de his hic agitur.

(18) *Πλάσιν*. Juxta Nicetam, per illud figmentum intelligitur baptisma, vel potius mores; quod figmentum David ps. CXXXVIII, 16, « diurnum » vocat, dicens : « Die, » vel « per diem, » vel « in die formabuntur. » Sic enim legendum ex Græco textu, ἡμέρας· non « dies formabuntur, » ut in Vulgata.

(19) *Κένταυρον*. Chiron Centaurus, Achillem in disciplinam acceptum, et equinæ suæ parti impositum, jaculari, ac lepores et hinnulos ferire docebat. Eum lactis loco, cervorum ac leonum medullis nutriebat; unde dictus est « Achilles, » quod communis et usitati cibi, qui χιλός dicitur, expers fuerit.

(20) *Κατ' αὐτόν*. Sic Regg. bm, ph, duo Coisl., Or. 2, Par., etc. In ed., κατ' αὐτῶν.

(21) *Ἢ βίον μόνον*. Deest μόνον in Chrys. In Pass. desunt ἢ et μόνον.

(22) *Δοκεῖν*. Pass., δοκεῖ.

(23) *Τούτοις καὶ τὸ εἶναι*, etc. « Qui utramque laudem, » inquit Nicetas, « doctrinæ scilicet et vitæ est assecutus, is perfectus est : ac deinceps jam cum alterius sæculi beatitudine vitam traducit, qua puritate et contemplatione pollet. »

(24) *Εὖ ποιοῦν*. In nonnullis, εὖ ποιεῖν, etc. « Virtutis exemplar habens, quo domi præclare imbueretur. »

cum equino et generoso impetu e propinquo affectabatur, nec a summis virtutis illius agitationibus longo intervallo distabat; aut, si mavis, in ipsa quoque virtutis adumbratione, futuræ virtutis pulchritudinem subindicabat, atque accuratioris vitæ notas ante accuratioris vitæ tempus præferebat.

XIII. Illic porro cum satis uberem doctrinam collegisset, nec rei cujusquam honestæ ignarum et expertem eum esse oporteret, nec ab apicula, quæ ex quibuslibet floribus utilissima quæque decerpit, labore ac diligentia superari, Cæsaream, ut scholarum urbis illius particeps esset, contendit; hanc, inquam, illustrem civitatem, et nostram (nam meorum quoque studiorum dux et magistra exstitit), non minus litterarum atque doctrinæ, quam urbium, **780** quibus præcellit et dominatur, metropolim; quam si quis doctrinæ palma spoliaverit, rem omnium pulcherrimam ipsique maxime propriam eripuerit. Nam cum aliæ civitates aliis ornamentis, vel antiquis, vel novis glorientur, prout, opinor, vel historiis, vel rebus quibusdam visendis ornatæ sunt; hanc contra, ut arma vel tragœdias notæ quædam atque insignia, sic litterarum gloria nobilitat, illustremque reddit. Jam quæ sequuntur, ii exponant, qui et eum apud se erudierunt, et fructum ex ipsius eruditione ceperunt; quantus videlicet magistris, quantus æqualibus esset, illos nimirum æquans, hos omni doctrinæ genere superans; quantam apud omnes tum plebeios, tum civitatis primarios gloriam brevi tempore assecutus fuerit; majorem quidem quam illa ætas ferebat, eruditionem, majorem rursus eruditione morum constantiam et gravitatem ostendens; rhetor inter rhetores, etiam ante sophisticam exhedram; philosophus inter philosophos, etiam ante philosophiæ decreta: et, quod maximum est, sacerdos Christianis, etiam ante initum sacerdotium; tantum ipsi omnes in omnibus rebus concedebant. Ipsi porro eloquentiæ studium, accessionis duntaxat, ac velut corollarii cujusdam rationem habebat, hoc tantum scilicet ex ipsa fructus decerpenti, quantum auxilii, ut ea ad nostram philosophiam uteretur; quandoquidem ad explicanda animi sensa ipsius vis ac facultas requiritur. Mens enim, quæ id, quod sentit, verbis exprimere nequit, hominum torpore laborantium incessui haudquaquam dissimilis est. At vero serium et præcipuum illius studium in eo versabatur, ut veræ philosophiæ operam daret, seseque a mundi contagione abrumperet, Deoque adjungeret, ac per terrena, supera lucraretur, et per fluxa et fragilia, ea, quæ firma et æterna sunt, compararet.

A σκιαγραφίᾳ τὸ μέλλον τῆς ἀρετῆς (25) κάλλος ὑποσημαίνων, καὶ πρὸ τοῦ καιροῦ τῆς ἀκριβείας, τὰ τῆς ἀκριβείας προχαραττόμενος.

ΙΓ'. Ἐπεὶ δὲ ἱκανῶς εἶχε τῆς ἐνταῦθα παιδεύσεως, ἔδει δ' αὐτὸν μηδὲν τῶν καλῶν διαφυγεῖν, μηδὲ τῷ φιλοπόνῳ τῆς μελίσσης ἀπολειφθῆναι, συλλεγούσης ἐκ παντὸς ἄνθους τὰ χρησιμώτατα, ἐπὶ τὴν Καισαρέων πόλιν (26) ἐπείγεται, τῶν τῇδε μεθέξων παιδευτηρίων· ταύτην δὲ λέγω τὴν περιφανῆ τε καὶ ἡμετέραν (ἐπεὶ καὶ τῶν ἐμῶν λόγων αὕτη καθηγεμὼν καὶ διδάσκαλος), τὴν οὐχ ἧττον λόγων μητρόπολιν, ἢ τῶν πόλεων ὧν ὑπέρκειται, καὶ καθ' ὧν ἔχει τὴν δυναστείαν· ἣν εἴ τις τοῦ ἐν λόγοις κράτους B ἀποστερήσειεν, ἀφῃρηκὼς ἔσται αὐτὸ τὸ κάλλιστόν τε καὶ ἰδικώτατον (27). Ἄλλαι μὲν γὰρ τῶν πόλεων ἄλλοις ἀγάλλονται καλλωπίσμασιν, ἢ παλαιοῖς, ἢ νέοις, ὅπως ἂν οἶμαι, τῶν διηγημάτων ἔχωσιν, ἢ τῶν ὁρωμένων· τῇ δὲ, λόγοι τὸ γνώρισμα, ὥσπερ ἐν τοῖς ὅπλοις ἢ τοῖς δράμασι τὰ ἐπίσημα. Τὰ δὲ ἑξῆς αὐτοὶ διηγείσθωσαν, οἱ καὶ παιδεύσαντες τὸν ἄνδρα παρ' ἑαυτοῖς, καὶ τῆς παιδεύσεως ἀπολαύσαντες· ὅσος μὲν ἦν διδασκάλοις, ὅσος δὲ ἥλιξι, τοῖς μὲν παρεκτεινόμενος, τοὺς δὲ ὑπεραίρων κατὰ πᾶν εἶδος παιδεύσεως· ὅσον κλέος ἐντὸς ὀλίγου χρόνου παρὰ πᾶσιν ἠνέγκατο, καὶ τοῖς ἐκ τοῦ δήμου, καὶ τοῖς πρώτοις τῆς πόλεως· μείζω μὲν τῆς ἡλικίας τὴν παίδευσιν, μείζω δὲ τῆς παιδεύσεως τὴν τοῦ ἤθους πῆξιν ἐπιδεικνύμενος· C ῥήτωρ ἐν ῥήτορσι, καὶ πρὸ τῶν (28) σοφιστικῶν θρόνων· φιλόσοφος ἐν φιλοσόφοις, καὶ πρὸ τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ δογμάτων· τὸ μέγιστον, ἱερεὺς Χριστιανοῖς, καὶ πρὸ τῆς ἱερωσύνης· τοσοῦτον ἦν αὐτῷ τὸ παρὰ πάντων συγκεχωρηκὸς ἐν ἅπασιν. Τῷ δὲ λόγοι μὲν τὸ πάρεργον ἦσαν, τοσοῦτον ἐξ αὐτῶν δρεπομένῳ, ὅσον εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς φιλοσοφίαν συνεργοὺς ἔχειν· ἐπειδὴ δεῖ καὶ τῆς ἐν τούτοις δυνάμεως πρὸς τὴν τῶν νοουμένων δήλωσιν· κίνημα γὰρ ναρκώντων (29) ἐστὶ, νοῦς ἀνεκλάλητος. Φιλοσοφία δὲ ἡ σπουδὴ (30), καὶ τὸ ῥαγῆναι κόσμου, καὶ μετὰ Θεοῦ γενέσθαι τοῖς κάτω τὰ ἄνω πραγματευόμενον, καὶ τοῖς ἀστάτοις καὶ ῥέουσι τὰ ἑστῶτα καὶ μένοντα καταχτώμενον (31).

(25) *Τῆς ἀρετῆς*. Pass., τῆς μορφῆς, « formæ. »

(26) *Καισαρέων πόλιν*. Billius ad Marg. « Cæsaream Palæstinæ intelligit. » In eamdem sententiam inclinat Tillemontius. Verum Nicetas aliique eruditi « Cæsaream Cappadociæ » intelligunt. Pro ista opinione pugnant etiam novissimi operum S. Basilii editores, ac pluribus et firmissimis argumentis probant, Basilium et Gregorium, studiorum causa, primum « Cæsaream Cappadociæ » advenisse. Deinde, juxta eosdem editores, Basilius « Constantinopolim » mittitur, et Gregorius « Cæsaream Palæstinæ, ob artis oratoriæ amorem, » ut ipse loquitur, or. VII, n. 6. Vide *Basilii vitam*, ed. Par. an. 1730, tom. III, n. VI, pag. 40, ubi quæstio hæc optime pertractata videtur.

D (27) *Ἰδικώτατον*. Reg. d et Or. 2 ad marg., ἰδιαίτατον. Nicetas hunc locum sic legit : ἔσται τὸ κάλλιστον αὐτῆς τε καὶ ἰδιαίτατον.

(28) *Καὶ πρὸ τῶν*, etc. Sam. Petit. Miscel. lib. IV, c. 1, p. 10, sic legit : Ῥήτωρ ἐν ῥήτορσι, καὶ πρώτων σοφιστικῶν θρόνων· φιλόσοφος ἐν φιλοσόφοις, καὶ πρώτων ἐν φιλοσοφίᾳ δογμάτων· τὸ μέγιστον, ἱερεὺς ἐν Χριστιανοῖς, καὶ πρώτης ἱερωσύνης.

(29) *Ναρκώντων*. Sic Coisl. 2, Nicet., Bas., Combef. In ed., ναρκόντων.

(30) *Σπουδή*. Nicet., ἀρετή, « virtus. »

(31) *Καταχτώμενον*. Pass., κτώμενον.

ΙΔ'. Ἐντεῦθεν ἐπὶ τὸ Βυζάντιον, τὴν προκαθεζομένην τῆς Ἑῴας πόλιν (καὶ γὰρ ηὐδοκίμει σοφιστῶν τε καὶ φιλοσόφων τοῖς τελεωτάτοις, ὧν ἐν βραχεῖ χρόνῳ τὰ κράτιστα συνελέξατο τάχει τε καὶ μεγέθει (32) φύσεως)· ἐντεῦθεν, ἐπὶ τὸ τῶν λόγων ἔδαφος τὰς Ἀθήνας ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πέμπεται, καὶ τῆς καλῆς περὶ τὴν παίδευσιν ἀπληστίας· Ἀθήνας τὰς χρυσᾶς ὄντως ἐμοί, καὶ τῶν καλῶν προξένους, εἴπερ τινί. Ἐκεῖναι γάρ μοι τὸν ἄνδρα τοῦτον ἐγνώρισαν τελεώτερον, οὐδὲ πρὶν ἀγνοούμενον· καὶ λόγους ἐπιζητῶν, εὐδαιμονίαν ἐκομισάμην· καὶ τρόπον ἕτερον ταυτὸ (33) πέπονθα τῷ Σαούλ, ὃς τὰς ὄνους τοῦ πατρὸς ἐπιζητῶν, βασιλείαν εὕρατο (34), μεῖζον τοῦ ἔργου τὸ πάρεργον ἐμπορευσάμενος. Τὸ μὲν δὴ μέχρι τούτων (35) εὔδρομος ἡμῖν (36) ὁ λόγος, καὶ διὰ λείας τῆς ὁδοῦ φέρων, καὶ ἄγαν εὐπόρου, καὶ βασιλικῆς ὄντως τῶν τοῦ (37) ἀνδρὸς ἐγκωμίων· τὸ δ' ἐντεῦθεν, οὐχ οἶδ' ὅ τι τῷ λόγῳ χρήσωμαι, καὶ ποῖ τράπωμαι (38)· ἔχει γάρ τι καὶ πρόσαντες ἡμῖν ὁ λόγος. Ποθῶ μὲν γὰρ ἐνταῦθα τοῦ λόγου γενόμενος, καὶ τοῦ καιροῦ τούτου λαβόμενος, καὶ τῶν κατ' ἐμαυτόν τι προσθεῖναι τοῖς εἰρημένοις, καὶ μικρόν τι προσδιατρῖψαι τῷ διηγήματι, ὅθεν τε καὶ ὅπως ἡμῖν, κἀκ τίνος τῆς ἀρχῆς συνέστη τὸ τῆς φιλίας, εἴτουν συμπνοίας καὶ συμφυΐας, εἰ χρὴ προσειπεῖν οἰκειότερον. Φιλεῖ γὰρ οὔτε ὄψις ῥᾳδίως ἀναχωρεῖν τῶν τερπνῶν θεαμάτων, κἂν ἀφέλκῃ τις βίᾳ, πρὸς αὐτὰ (39) πάλιν φέρεσθαι· οὔτε λόγος τῶν ἡδίστων διηγημάτων. Δέδοικα δὲ τὸ φορτικὸν τῆς ἐγχειρήσεως. Πειράσομαι μὲν οὖν, ὡς οἷόν τε μετρίως, τοῦτο ποιεῖν. Ἂν δ' ἄρα τι καὶ βιαζώμεθα ὑπὸ τοῦ πόθου, συγγνώμη τῷ πάθει, πάντων παθῶν ὄντι δικαιοτάτῳ, καὶ ὃ μὴ παθεῖν ἡ ζημία τοῖς γε νοῦν ἔχουσιν.

A XIV. Hinc Byzantium, urbem totius Orientis principatum tenentem, venit (excellentissimis enim oratoribus philosophisque florebat, quorum brevi optima quæque ingenii celeritate ac magnitudine collegit); atque inde Athenas, hoc est, litterarum sedem ac domicilium, a Deo, atque inexplebili simul et præclara doctrinæ cupiditate mittitur; Athenas, inquam, mihi vere aureas ac, si cuiquam alii, bonorum procuratrices. Nam illæ mihi hominem, non illum quidem ante ignotum, sed tamen plenius noscendum præbuerunt: ac doctrinam exquirens, beatitudinem reperi; mihique dispari modo idem quod Sauli **781** accidit, qui patris asinas quærens, regnum invenit [93], plusque in ea re, quam obiter agebat, quam in ea, quæ præcipue ipsi curæ B erat, lucrifecit. Jam nobis quidem hactenus plana, et facili ac vere regia laudum illius via prosperum cursum oratio tenuit: nunc autem quam dicendi rationem sequar, aut, quo me vertam, nescio; habet enim mihi arduum aliquid hic sermo. Huc enim oratione progressus, atque hanc occasionem nactus, rerum etiam mearum aliquid adjungere, paululumque in hac narratione immorari gestio, atque unde, et quo modo, ac quibus ex initiis conflata inter nos amicitia, sive, ut congruentius loquar, animorum conspiratio et naturæ conjunctio fuerit, explicare. Quemadmodum enim oculi a jucundis spectaculis non facile recedunt, ac si quis per vim eos retrahat, eodem rursus feruntur; sic nec sermo a rerum suavissimarum commemoratione. Sed in hoc C conatu metuendam mihi difficultatem esse conspicio. Adnitar itaque, ut, quam parcissime potero, id faciam. Quod si nos forte amoris et cupiditatis æstus modum excedere coegerit, affectui nostro, quæso, ignoscite, affectuum omnium justissimo, et quo non affici, damnum ac detrimentum est, iis quidem certe, qui sana atque integra mente sunt.

ΙΕ'. Εἶχον ἡμᾶς Ἀθῆναι, καθάπερ τι ῥεῦμα ποτάμιον, ἀπὸ μιᾶς σχισθέντας πηγῆς τῆς πατρίδος, εἰς διάφορον ὑπερορίαν κατ' ἔρωτα τῆς παιδεύσεως, καὶ πάλιν εἰς τὸ αὐτὸ (40) συνελθόντας, ὥσπερ ἀπὸ συνθήματος, οὕτω Θεοῦ κινήσαντος. Εἶχον δὲ μικρῷ (41) μὲν ἐμὲ πρότερον· τὸν δ' εὐθὺς μετ' ἐμέ, μετὰ πολλῆς προσδεχθέντα (42) καὶ περιφανοῦς τῆς ἐλπίδος. Καὶ γὰρ ἐν πολλῶν γλώσσαις ἔκειτο πρὶν ἐπιστῆ· καὶ μέγα ἑκάστοις ἦν προκαταλαβεῖν τὸ σπουδαζόμενον. Οὐδὲν δὲ οἷον καὶ ἥδυσμά τι προσθεῖναι τῷ λόγῳ μικρὸν ἀφήγημα, τοῖς μὲν εἰδόσιν, ὑπόμνησιν, τοῖς δὲ ἀγνοοῦσι, διδασκαλίαν. Σοφιστομανοῦσιν Ἀθήνησι τῶν νέων οἱ πλεῖστοι καὶ ἀφρονέστεροι· οὐ τῶν ἀγεννῶν μόνον καὶ τῶν ἀνωνύμων, ἀλλ' ἤδη καὶ τῶν εὖ γεγονότων καὶ περιφανεστέρων, ἅτε πλῆθος σύμμικτον ὄντες, καὶ νέοι, καὶ δυσκάθεκτοι ταῖς ὁρμαῖς (43). Ὅπερ οὖν πάσχοντας ἔστιν ἰδεῖν, περὶ τὰς

XV. Habebant nos Athenæ, velut fluxum quemdam fluminis, ex eodem patriæ fonte in diversas regiones doctrinæ cupiditate dissectos, rursumque, velut ex composito, Deo videlicet ita impellente, coeuntes. Ac me quidem aliquanto ante habebant; illum autem haud multo post, et quidem cum mirifica et luculenta spe exspectatum. Etenim in multorum linguis versabatur, antequam advenisset; nec quisquam erat, qui non præclare secum agi putaret, D si id, quod summo studio expetebat, prior occuparet. Nec vero alienum erit narratiunculam unam, condimenti cujusdam vice, orationi adjungere, ut scientibus quidem memoriam renovet, ignorantibus autem documento sit. Insano quodam erga sophistas studio Athenis tenentur quam plurimi et stolidissimi adulescentes; non modo ignobiles et obscuri, sed nobiles etiam et illustres, ut qui miscella-

[93] I Reg. IX, 3 sqq.

(32) *Μεγέθει*. Reg. pb et Or. 2. μεγέθη.
(33) *Ταυτό*. Regg. c. pb, ταυτόν.
(34) *Εὕρατο*. Tres Regg. et Or. 2, εὕρετο.
(35) *Τούτων*. Reg. ph. τούτου
(36) *Ἡμῖν*. Deest in Reg. a.
(37) *Ὄντως τῶν τοῦ*. Sic quatuor Regg., Coisl. 1, Or. 2, etc. Deest τῶν in ed
(38) *Χρήσωμαι... τράπωμαι*. Or. 2 et Comb., χρήσομαι... τράπομαι.
(39) *Αὐτά*. Reg. pb, ἑαυτά.
(40) *Τὸ αὐτό*. Reg. pb, ταυτόν.
(41) *Μικρῷ*. Or. 2, μικρόν.
(42) *Προσδεχθέντα*. Reg. c, εἰσδεχθέντα.
(43) *Ταῖς ὁρμαῖς*. Reg. Cypr., τὴν ὁρμήν.

nea quædam multitudo sint, et juvenes, et ita effecti, ut eorum impetus vix reprimi possint. Quod igitur in equestribus certaminibus iis accidere videmus, qui equis et **782** spectaculis oblectantur; exsiliunt enim, clamant, pulverem in cœlum mittunt, sedentes habenas moderantur, aerem verberant, equos digitis, quasi scuticis, in alterum atque alterum latus subinde jungunt, cum nihil horum in ipsorum potestate situm sit : facile inter se aurigas, equos, equorum stationes, certaminis duces permutant; idque quinam tandem? Pauperes plerumque atque inopia laborantes, et quibus ne in unum quidem diem victus suppetit : hoc ipsis quoque plane circa præceptores suos, aliosque ejusdem artis professores, eorumque æmulos accidit; in hoc nimirum elaborantibus, ut et plures ipsi sint, et illos opera sua locupletiores efficiant. Atque ea res vehementer absurda et prodigiosa est. Præoccupantur urbes, viæ, portus, montium cacumina, campi, solitudines, omnes denique Atticæ ac reliquæ Græciæ partes, atque adeo incolarum maxima pars, nam et illos in partes ac studia distractos habent.

ἀντιθέτους ἱπποδρομίας, τοὺς φιλίππους τε καὶ φιλοθεάμονας· πηδῶσι, βοῶσιν, οὐρανῷ πέμπουσι κόνιν, ἡνιοχοῦσι καθήμενοι, παίουσι τὸν ἀέρα (44), τοὺς ἵππους δὴ τοῖς δακτύλοις, ὡς μάστιξι (45), ζευγνύουσι, μεταζευγνύουσιν, οὐδενὸς ὄντες κύριοι· ἀντιδιδόασιν ἀλλήλοις ῥᾳδίως ἡνιόχους, ἵππους, ἱπποστασίας, στρατηγούς. Καὶ ταῦτα τίνες; Οἱ πένητες πολλάκις καὶ ἄποροι, καὶ μηδ' ἂν εἰς μίαν ἡμέραν τροφῆς εὐπορήσαντες (46)· τοῦτο καὶ αὐτοὶ πάσχουσιν ἀτέχνως περὶ τοὺς ἑαυτῶν διδασκάλους, καὶ ἀντιτέχνους, ὅπως πλείους τε ὦσιν αὐτοὶ, κἀκείνους εὐπορωτέρους ποιῶσι δι' ἑαυτῶν σπουδὴν ἔχοντες· καὶ τὸ πρᾶγμά ἐστιν ἐπιεικῶς ἄτοπον καὶ δαιμόνιον. Προκαταλαμβάνονται πόλεις, ὁδοὶ, λιμένες, ὀρῶν ἄκρα, πεδία, ἐσχατιαὶ, οὐδὲν ὅ τι μὴ τῆς Ἀττικῆς μέρος, ἢ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος, αὐτῶν τῶν (47) οἰκητόρων οἱ πλεῖστοι· καὶ γὰρ τούτους μεμερισμένους ταῖς σπουδαῖς ἔχουσιν.

XVI. Cum autem juvenis quispiam accesserit, atque in eorum, a quibus captus est, manus et potestatem venerit (venit autem, vel sponte, vel coactus); tum Attica hæc illis consuetudo est, ludusque rei seriæ admistus : Primum, apud eorum aliquem, qui priores ipsum arripuerint, hospitio accipitur, vel amicorum, vel propinquorum, vel qui ejusdem sunt patriæ, vel qui sophistices artem apprime callent, ac lucra magistris conciliant, eoque nomine apud eos summo honore ac pretio sunt; quandoquidem illis mercedis loco est, habere qui ipsorum commodis studeant. Deinde, a quolibet cavillis lacessitur; quod quidem, ni fallor, eo faciunt, ut eorum, qui nuper advenerunt, fastum reprimant, atque a principio ipsos in potestate redigant. Lacessitur autem : ab aliis, audacius; ab aliis, urbanius, prout ille, vel rusticis et ineptis est moribus, vel urbanitate præditus. Atque id ignaris quidem horrendum valde et inhumanum videtur, iis autem perquam jucundum et suave, qui hoc prius norunt. Amplior enim est hæc minarum ostentatio, quam **783** res ipsa. Tum per forum ad balneum cum pompa deducitur. Pompa autem hoc modo se habet : Qui deducendi juvenis munere funguntur, ordine collocati, atque æquis spatiis

ΙϚ'. Ἐπεὶ δ' ἂν οὖν τις ἐπιστῇ τῶν νέων, καὶ ἐν χερσὶ γένηται τῶν ἑλόντων (48) (γίνεται δὲ, ἢ βιασθεὶς, ἢ ἑκὼν), νόμος οὗτός ἐστιν αὐτοῖς Ἀττικὸς (49), καὶ παιδιὰ σπουδῇ σύμμικτος· Πρῶτον μὲν ξεναγεῖται παρά τινι τῶν προειληφότων, ἢ φίλων, ἢ συγγενῶν, ἢ τῶν ἐκ τῆς αὐτῆς πατρίδος, ἢ τῶν ὅσοι περιττοὶ τὰ σοφιστικὰ, καὶ προσαγωγοὶ τῶν λημμάτων, κἀντεῦθεν μάλιστα διὰ τιμῆς ἐκείνοις· ἐπεὶ καὶ τοῦτο μισθός ἐστιν αὐτοῖς τῶν σπουδαστῶν τυγχάνειν (50). Ἔπειτα ἐρεσχελεῖται παρὰ τοῦ βουλομένου παντός· βούλεται δὲ αὐτοῖς, οἶμαι, τοῦτο τῶν νεηλύδων συστέλλειν (51) τὸ φρόνημα, καὶ ὑπὸ χεῖρα σφῶν ἀπ' ἀρχῆς ἄγειν. Ἐρεσχελεῖται δὲ, παρὰ μὲν τῶν, θρασύτερον· παρὰ δὲ τῶν, λογικώτερον, ὅπως ἂν ἀγροικίας, ἢ ἀστειότητος ἔχῃ. Καὶ τὸ πρᾶγμα, τοῖς μὲν ἀγνοοῦσι λίαν φοβερὸν (52) καὶ ἀνήμερον, τοῖς δὲ προειδόσι καὶ μάλα ἡδὺ καὶ φιλάνθρωπον. Πλείων γάρ ἐστιν ἡ ἔνδειξις, ἢ τὸ ἔργον τῶν ἀπειλουμένων. Ἔπειτα πομπεύει διὰ τῆς ἀγορᾶς, ἐπὶ τὸ λουτρὸν προαγόμενος. Ἡ πομπὴ δέ· Διατάξαντες ἑαυτοὺς στοιχηδὸν κατὰ συζυγίαν ἐκ διαστήματος, οἱ τελοῦντες τῷ νέῳ τὴν πρόοδον, ἐπὶ τὸ λουτρὸν προπέμπουσιν. Ἐπειδὰν δὲ πλησιάσωσι (53), βοῇ τε πολλῇ καὶ ἐξάλμασι χρώμενοι, καθάπερ ἐνθουσιῶντες (κελεύει δὲ ἡ βοὴ, μὴ προβαίνειν, ἀλλ' ἵστασθαι, ὡς

(44) *Παίουσι τὸν ἀέρα*, etc. Nicetas hunc locum sic exponit ac distinguit : Ἀντὶ τοῦ παίειν τοὺς ἵππους ταῖς μάστιξι, τὸν ἀέρα παίουσιν τοῖς δακτύλοις· « Aerem digitis verberant, cum equos scuticis verberare non possint. » Id totum refertur, non ad certantes, sed ad certaminum spectatores, quibus cum non liceat equos scuticis verberare, aut habenas moderari, tamen vel clamando, vel digitis, seu manibus plaudendo, sæpe aurigarum conatus ac molitiones frangunt, et equorum impetum deturbant.

(45) *Ὡς μάστιξι*. Deest in Reg., Cypr. Bill. « Stimulis, » quam interpretationem non probat Combefisius, quod ad metaphoram inepta sit, nec voci Græcæ respondeat.

(46) *Εὐπορήσαντες*. Regg. bm, pb. et Or. 2, εὐπορήσοντες.

(47) *Τῶν*. Deest in Reg. a.

(48) *Ἑλόντων*. Sic Regg. a, c, d, duo Coisl., or. 2 et Comb. In ed., ἐχόντων.

(49) *Ἀττικός*. Par., Ἀττικοῖς. Moris Attici mentionem faciunt Cyrus Theodorus, et Eunapius in vita Proæresii.

(50) *Σπουδαστῶν τυγχάνειν*. In nonnullis, σπουδαστῶν περὶ ταῦτα ἐντυγχάνειν.

(51) *Συστέλλειν*. Reg. c, καταστέλλειν. Bill. « ut novitiorum animos contrahant. »

(52) *Λίαν φοβερόν*, etc. Cyrus Theodorus sic in hanc consuetudinem lusit : Ναὶ, ναὶ, τὸ λουτρὸν τοῖς Ἀθήνησι ξένοις, ὡς πλῆκτρον! ὡς φόβητρον! ὡς καινὴ θέα! « Balneum profecto apud Athenienses, quam metuendum, quam formidolosum hospitibus, quam novum spectaculum! »

(53) *Πλησιάσωσι*. Sic Or. 2. In ed., πλησιάζωσι.

τοῦ λουτροῦ σφᾶς οὐ παραδεχομένου)· καὶ ἅμα τῶν θυρῶν ἀρασσομένων, πατάγῳ τὸν νέον φοβήσαντες, εἶτα τὴν εἴσοδον συγχωρήσαντες, οὕτως ἤδη τὴν ἐλευθερίαν διδόασιν, ὁμότιμον ἐκ τοῦ λουτροῦ, καὶ ὡς αὐτῶν ἕνα δεχόμενοι· καὶ τοῦτό ἐστιν αὐτοῖς τῆς τελετῆς (54) τὸ τερπνότατον, ἡ ταχίστη τῶν λυπούντων ἀπαλλαγὴ καὶ κατάλυσις. Τότε τοίνυν ἐγὼ τὸν ἐμὸν (55) καὶ μέγαν Βασίλειον, οὐχ αὐτὸς δι' αἰδοῦς ἦγον μόνον (56), τό τε τοῦ ἤθους στάσιμον καθορῶν, καὶ τὸ ἐν λόγοις καίριον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους ἔπειθον ὁμοίως ἔχειν, ὅσοι τῶν νέων ἀγνοοῦντες τὸν ἄνδρα ἐτύγχανον. Τοῖς γὰρ πολλοῖς εὐθὺς αἰδέσιμος ἦν, ἀκοῇ προκατειλημμένος (57). Ἐξ οὗ τί γίνεται; Μόνος σχεδὸν (58) τῶν ἐπιδημούντων, τὸν κοινὸν διέφυγε νόμον, κρείττονος ἢ κατὰ νέηλυν ἀξιωθεὶς τῆς (59) τιμῆς.

distincti, bini eum ad balneum antecedunt. Cum autem propius accesserint, quasi fanatico furore correpti, clamorem ingentem cum saltitatione tollentes (hic autem clamor, ne ulterius progrediantur, vetat, sed ut insistant, tanquam eos balneum minime admittat); simulque pulsatis januis, cum per strepitum juveni metum incusserint, postea concesso ingressu, ita demum eum in libertatem asserunt; atque a balneo redeuntem deinceps ut æqualem ac sodalem accipiunt; atque hoc ipsis est totius hujusce cæremoniæ jucundissimum, nimirum celerrima vexantium discessio ac cœtus solutio. Tunc igitur meum magnumque Basilium, non ipse solum veneratione prosequebar, quod illius tum in moribus gravitatem, tum in sermonibus maturitatem et prudentiam conspicerem; sed aliis etiam, quibus non perinde cognitus erat, ut idem facerent, persuadebam. Nam apud multos statim in veneratione erat, ut qui fama et auditione jam eum præcepissent. Ex quo quid contigit? Ipse solus fere ex omnibus, qui studiorum causa Athenas veniebant, communi lege solutus est, majorem utique honorem, quam tironis conditio ferre videbatur, consecutus.

ΙΖ'. Τοῦτο ὑμῖν τῆς φιλίας προοίμιον· ἐντεῦθεν ὁ τῆς συναφείας σπινθήρ· οὕτως ἐπ' ἀλλήλοις ἐτρώθημεν. Ἔπειτα συνηνέχθη τι καὶ τοιοῦτον· οὐδὲ γὰρ τοῦτο παραλιπεῖν ἄξιον· Οὐχ ἁπλοῦν γένος εὑρίσκω τοὺς Ἀρμενίους, ἀλλὰ καὶ λίαν κρυπτόν τι καὶ ὕφαλον. Τότε τοίνυν τῶν ἐκ πλείονος αὐτῷ συνήθων καὶ φίλων τινὲς, ἔτ' ἐκ τοῦ πατρὸς (60) καὶ τῆς ἄνωθεν ἑταιρίας (καὶ γὰρ ἐκείνης τῆς διατριβῆς ὄντες ἐτύγχανον), προσιόντες αὐτῷ μετὰ φιλικοῦ πλάσματος (φθόνος δὲ ἦν, οὐκ εὔνοια τὸ προσάγον), ἐπηρώτων τε αὐτὸν, φιλονείκως μᾶλλον ἢ λογικῶς, καὶ ὑποκλίνειν ἑαυτοῖς ἐπειρῶντο διὰ τῆς πρώτης ἐπιχειρήσεως, τήν τε ἄνωθεν τοῦ ἀνδρὸς εὐφυΐαν εἰδότες, καὶ τὴν τότε τιμὴν οὐ φέροντες. Δεινὸν (61) γὰρ εἶναι, εἰ προειληφότες τοὺς τρίβωνας, καὶ (62) λαρυγγίζειν (63) προμελετήσαντες, μὴ πλέον ἔχοιεν τοῦ ξένου τε καὶ νεήλυδος. Ἐγὼ δὲ ὁ φιλαθήναιος καὶ μάταιος (οὐ γὰρ ᾐσθόμην τοῦ φθόνου, πιστεύων τῷ πλάσματι), ἤδη κλινομένων αὐτῶν, καὶ τὰ νῶτα μεταβαλλόντων (καὶ γὰρ ἐζηλοτύπουν τὸ τῶν Ἀθηνῶν κλέος ἐν ἐκείνοις καταλυθῆναι, καὶ τάχιστα περιφρονηθῆναι), ὑπήρειδόν τε τοὺς νεανίας ἐπανάγων τὸν λόγον, καὶ τὴν παρ' ἐμαυτοῦ ῥοπὴν χαριζόμενος (δύναται δὲ καὶ ἡ μικρὰ προσθήκη τὸ πᾶν ἐν τοιούτοις), *ἴσας ὑσμίνη* (64) *τὰς κεφαλὰς*, τὸ τοῦ λόγου, κατέστησα. Ὡς δὲ τὸ τῆς διαλέξεως ἔγνων ἀπόρρητον, οὐδὲ καθεκτὸν ἔτι τυγχάνον, ἀλλὰ σαφῶς ἤδη παρα-

XVII. Hoc nobis amicitiæ præludium: hinc necessitudinis igniculus: sic mutuo amore sauciati sumus. Postea hujusmodi quoque quiddam accidit; nam ne hoc quidem prætermitti debet: Haud simplicem et apertam nationem Armenios esse invenio, quin potius, admodum tectam et simulatam. Tum ergo nonnulli jam olim cum ipso familiaritate et amicitia conjuncti, tum adhuc ex patre, tum ex veteri sodalitio (nam in illa schola instituti fuerant), ad ipsum per amicitiæ speciem accedentes (invidia autem, non benevolentia ducebantur), contentiosis potius, quam doctis et argutis quæstionibus eum urgebant, ac primo impetu sibi subjicere conabantur, tum quod egregiam ipsius indolem jampridem nossent, tum quod honorem tunc ipsi præstitum permoleste ferrent. Grave enim minimeque ferendum esse judicabant, eos, qui philosophica pallia priores induissent, atque **784** in funditandis verbis operam ante posuissent, extero et tironi nequaquam anteferri. Ego autem, ille Athenarum amans ac stultus (non enim invidiam senseram, frontis involucro fidem habens, Athenarum gloriam in ipsis oppressam et celerrime contemptam indigno animo ferens), succumbentes jam adolescentes, et terga vertentes, reducta disputatione suffulciebam, atque auxilii mei momentum ipsis largiens (in hujusmodi porro rebus vel perexigua

(54) *Τελετῆς*. Sic Regg. a, c, d, Coisl. 2, Pass. et Comb. In ed., τελευτῆς, « finis, mors. »

(55) *Τὸν ἐμόν*. Regg. a, c, d, Coisl. 2, Or. 2 et Pass. addunt, σοφόν τε, « et sapientem. »

(56) *Μόνον*. Pass., μόνος.

(57) *Προκατειλημμένος*. Reg. bm et Pass., προκατειλημμένοις.

(58) *Μόνος σχεδόν*. Eadem sic testatur Cyrus Theodorus : Ἀλλ' ἄχρι ταῦτα τοῦ σοφοῦ Βασιλείου μόνου φυγόντος τοὺς νεηλύδων νόμους· « Hæc usque ad sapientem Basilium, qui solus tironum lege liberatus fuit. »

(59) *Ἀξιωθεὶς τῆς*, etc. Sic Regg. a, c, d, Or. 2 et Comb. Deest τῆς in ed

(60) *Ἔτ' ἐκ τοῦ πατρός*. Coisl. 1, εἴτ' ἐκ τοῦ πατρός. Nicet., ἔκ τε τοῦ πατρός. « Qui quondam, in ipsius patris schola, Basilii fuerant condiscipuli. »

(61) *Δεινόν*. Sic Regg. a et bm. In ed., δεινῶν.

(62) *Τρίβωνας, καί*. Sic quatuor Regg., Or. 2 et Comb. In ed. deest καί.

(63) *Λαρυγγίζειν*. Nicetas hanc vocem exponit : κομψῶς λέγειν· « ornate dicere. »

(64) *Ἴσας ὑσμίνη*, etc. Istud ex Homero, *Iliad.* XI, vers. 71, desumptum, ut significet « æquam et ancipitem pugnam. »

accessio quidvis potest), *æquaia*, ut ille ait [94], *prælii capita* constitui. At ubi disputationis arcanum intellexi, quod jam ne contineri quidem poterat, sed perspicue sese prodebat, repente mutatus, remigationem ad puppim converti, ab illius partibus stans, ambiguamque victoriam reddidi. Qua ex re (ut erat ingenio in primis acuto) magnam statim voluptatem cepit, atque alacritate perfusus, ut cum Homericis verbis omnino describam, strenuos illos juvenes disputatione perturbatos insectabatur; nec ante argumentationibus eos ferire destitit, quam prorsus in fugam convertisset, victoriamque haud dubiam adeptus fuisset. Hæc altera nobis amicitiæ, non jam scintilla, sed fax clara et sublimis accenditur.

A γυμνούμενον, ἐξαίφνης μεταβαλὼν, πρύμναν τε (65) ἐκρουσάμην, ἐκείνῳ θέμενος, καὶ ἑτεραλκέα τὴν νίκην (66) ἐποίησα. Ὁ δὲ ἥσθη (67) τε αὐτίκα τῷ γενομένῳ (καὶ γὰρ ἦν ἀγχίνους, εἰ καί τις ἄλλος), καὶ προθυμίας πλησθεὶς, ἵνα τελέως (68) αὐτὸν καθομηρίσω, ἔφεπε κλονέων τῷ λόγῳ τοὺς γεννάδας ἐκείνους, καὶ παίων συλλογισμοῖς, οὐ πρὶν ἀνῆκεν, ἢ τελέως τρέψασθαι, καὶ τὸ κράτος καθαρῶς ἀναδήσασθαι. Οὗτος δεύτερος ἡμῖν τῆς φιλίας, οὐκ ἔτι σπινθὴρ, ἀλλ' ἤδη πυρσὸς ἀνάπτεται περιφανὴς καὶ ἀέριος.

XVIII. Atque illi quidem sic infecto negotio discesserunt, tum suam temeritatem multum incusantes, tum insidiarum nomine tantam in me indignationem concipientes, ut etiam apertas mihi inimicitias indicerent, ac proditionem objicerent, non modo eorum, sed ipsarum quoque Athenarum; quoniam primo impetu ab uno homine confutati atque ignominia affecti fuerant, et quidem ejusmodi, qui ne fiduciæ etiam tempus habebat. Ipse contra (humanus enim affectus est, cum, magnis quibusdam rebus spe conceptis, in eas subito incidimus, opinione nostra inferiores eas videre), ipse ejusdem quoque affectus periculum faciens, mœrebat, angebatur, non habebat quod sibi de adventu suo gratularetur. Quærebat quod spe sibi effinxerat; inanem felicitatem Athenas nominabat. Hæc quidem ille: ego autem maximam mœroris partem ipsi adimebam, tum argumentis congrediens, tum rationibus eum mulcens; cum, ut res erat, nec hominis mores statim, **785** sed diuturno tempore, ac perfectissima familiaritate, vitæque consuetudine, percipi, nec eruditionem iis, qui periculum ipsius faciunt, ex paucis argumentis ac brevi agnosci, dicerem. Hinc eum ad animi tranquillitatem revocavi, ac benevolentiæ specimen simul præbens et accipiens, arctioribus vinculis mecum astrinxi.

B ΙΗʹ. Οἱ μὲν οὖν οὕτως ἀπῆλθον ἄπρακτοι, πολλὰ μὲν τῆς προπετείας ἑαυτοῖς (69) καταμεμψάμενοι, πολλὰ δὲ τῆς ἐπιβουλῆς ἐμοὶ δυσχεράναντες, ὡς καὶ φανερὰν ἔχθραν ὁμολογῆσαι, καὶ προδοσίαν ἐπικαλεῖν, οὐκ ἐκείνων μόνον (70), ἀλλὰ καὶ αὐτῶν Ἀθηνῶν· ὡς διὰ τῆς πρώτης πείρας ἐληλεγμένων, καὶ ᾐσχυμμένων ὑφ' ἑνὸς ἀνδρὸς, καὶ ταῦτα μηδὲ τοῦ θαῤῥεῖν καιρὸν ἔχοντος. Ὁ δὲ (καὶ γὰρ ἀνθρώπινον τὸ πάθος, ὅταν μεγάλα ἐλπίσαντες ἀθρόως τοῖς ἐλπισθεῖσιν (71) ἐντύχωμεν, ἐλάττω τῆς δόξης ὁρᾷν (72) τὰ φαινόμενα), τοῦτο καὶ αὐτὸς πάσχων, ἐσκυθρώπαζεν, ἐδυσφόρει, τῆς ἐπιδημίας ἑαυτὸν ἐπαινεῖν οὐκ εἶχεν. Ἐζήτει τὸ ἐλπισθέν· κενὴν μακαρίαν τὰς Ἀθήνας ὠνόμαζεν. Ὁ μὲν δὴ ταῦτα· ἐγὼ δὲ τῆς λύπης ἀφῄρουν τὸ πλεῖστον, καὶ λογικῶς συγγινόμενος, C καὶ κατεπᾴδων τοῖς λογισμοῖς· καὶ, ὅπερ ἦν ἀληθὲς, οὔτε ἦθος ἀνδρὸς εὐθὺς ἁλωτὸν εἶναι, λέγων, ὅτι μὴ χρόνῳ πολλῷ καὶ συνουσίᾳ τελεωτέρᾳ (73), οὔτε παίδευσιν τοῖς πειρωμένοις, ἐξ ὀλίγων τε καὶ ἐν ὀλίγῳ (74) γνωρίζεσθαι. Ὅθεν ἐπανῆγον αὐτὸν εἰς τὸ εὔθυμον, καὶ πεῖραν διδοὺς καὶ λαμβάνων, πλέον ἐμαυτῷ συνέδησα.

XIX. Ut autem temporis progressu desiderium nostrum mutuo inter nos confessi sumus, ac philosophiam id esse quod a nobis expeteretur, tum vero jam uterque alteri quidvis eramus, contubernales, convictores, concordes, unum idemque spectantes, ferventius quotidie ac firmius desiderium nobis invicem colligentes. Etenim corporum amo-

ΙΘʹ. Ὡς δὲ, προϊόντος τοῦ χρόνου, τὸν πόθον ἀλλήλοις καθωμολογήσαμεν, καὶ φιλοσοφίαν (75) εἶναι τὸ σπουδαζόμενον, τηνικαῦτα ἤδη τὰ πάντα ἦμεν ἀλλήλοις, ὁμόστεγοι, ὁμοδίαιτοι, συμφυεῖς, τὸ ἓν D βλέποντες, ἀεὶ τὸν πόθον ἀλλήλοις συναύξοντες (76) θερμότερόν τε καὶ βεβαιότερον (77). Οἱ μὲν γὰρ τῶν σωμάτων ἔρωτες, ἐπειδὴ ῥεόντων εἰσὶ, καὶ

[94] Hom. *Iliad.* XI, vers. 72.

(65) *Πρύμναν τε*, etc. Proverbium de iis qui cursum reflectunt, qui consilium in diversum mutant, et partes, quas prius tuebantur, deserunt.

(66) *Ἑτεραλκέα τὴν νίκην*, etc. Sic recte Nicetas exponit: « ut ad Basilium vergeret victoria meo suffragio effeci. » Hanc esse Gregorii mentem Budæus agnoscit. Cum enim pro Armenis stando Gregorius æqualem fecisset pugnæ capita; ubi primum « sese Basilio adjunxit, » θέμενος αὐτῷ, victoriam ipsi tribuit, quam Armenis favendo ancipitem fecerat.

(67) *Ὁ δὲ ἥσθη*. « Lætatus est. » Duo Regg., ᾔσθη, et ad unius codicis marg., ᾔσθετο, « persensit. »

(68) *Τελέως*. Reg. ph, τελείως.

(69) *Ἑαυτοῖς*. Duo Regg., ἑαυτούς.

(70) *Μόνον*. Reg. a, μόνων.

(71) *Ἐλπισθεῖσιν*. Sic codd. In ed., ἐπισθεῖσιν.

(72) *Ὁρᾷν*. Sic plerique ac optimæ notæ codd. In ed., ὁρῶντες.

(73) *Τελεωτέρᾳ*. Or. 2, Par., Pass., τελεωτάτῃ.

(74) *Ἐν ὀλίγῳ*. Sic Or. 2, Par. et Pass. Deest ἐν in ed.

(75) *Καὶ φιλοσοφίαν*. Coisl. 1, καὶ τὸ φιλοσοφίαν. Nicetas: τὴν ἄσκησιν τῶν καλῶν· « virtutum » seu « vitæ religiosæ exercitationem » interpretatur. Qua acceptione Gregorius « ascetas » philosophos appellat.

(76) *Συναύξοντες*. In quibusdam, συναυξάνοντες. Bas., συνάγοντες.

(77) *Βεβαιότερον*. Reg. c, βιαιότερον

ῥέουσιν ἴσα καὶ ἠρινοῖς ἄνθεσιν. Οὔτε γὰρ φλὸξ μένει, τῆς ὕλης δαπανηθείσης (78), ἀλλὰ τῷ ἀνάπτοντι συναπέρχεται, οὔτε πόθος ὑφίσταται (79), μαραινομένου τοῦ ὑπεκκαύματος. Οἱ δὲ κατὰ Θεόν τε καὶ σώφρονες, ἐπειδὴ πράγματος ἑστῶτός εἰσι, διὰ τοῦτο καὶ μονιμώτεροι, καὶ ὅσῳ πλέον (80) αὐτοῖς τὸ κάλλος φαντάζεται, τοσούτῳ μᾶλλον ἑαυτῷ τε καὶ ἀλλήλοις συνδεῖ τοὺς τῶν αὐτῶν ἐραστάς. Οὗτος τοῦ ὑπὲρ ἡμᾶς ἔρωτος νόμος (81). Αἰσθάνομαι μὲν οὖν ἔξω τοῦ καιροῦ καὶ τοῦ μέτρου φερόμενος, καὶ οὐκ οἶδ' ὅπως εἰς τούτους ἐμπίπτω τοὺς λόγους, οὐκ ἔχω δ' ὅπως ἐμαυτὸν ἐπίσχω τοῦ διηγήματος. Ἀεὶ γάρ μοι τὸ παρεθὲν ἀναγκαῖον φαίνεται, καὶ κρεῖττον τοῦ προληφθέντος. Κἂν μέ τις ἀπάγῃ τοῦ πρόσω τυραννικῶς, τὸ τῶν πολυπόδων πείσομαι, ὧν τῆς θαλάμης ἐξελκομένων, προσέξονται ταῖς κοτύλαις αἱ πέτραι, καὶ οὐ πρὶν ἀφεθήσονται, ἢ παρ' ἀλλήλων τι προσλαβεῖν ἐκ τῆς βίας. Εἰ μὲν οὖν συγχωρήσοι (82) τις, ἔχω τὸ ζητούμενον· εἰ δὲ μή, παρ' ἐμαυτοῦ λήψομαι.

A res, quia rerum fluxarum sunt, fluunt quoquu ipsi, non secus ac veris flores. Nam nec flammu, consumpta materia, remanet, sed una cum ea exstinguitur, nec desiderium, marcescente fomite, subsistit. At pudici et Deo grati amores, quandoquidem rei stabilis et firmæ sunt, propterea diuturniores etiam sunt; quantoque major pulchritudinis species ipsis objicitur, tanto etiam arctius, et secum, et inter se, earumdem rerum amatores devinciunt. Hæc quippe superni amoris lex est. Equidem me, extra tempus, et extra modum, præcipitem ferri sentio; nec quonam modo in hos sermones lucidam scio; nec rursus quonam pacto meipsum ab hujusmodi narratione reprimere queam. Mihi enim, id quod prætermissum est, necessarium semper B videtur, præstantiusque eo quod prius arripui. Quod si quis me vi abducere tentet, ne ulterius progrediar, idem mihi, quod polypis, accidet, quorum acetabulis, cum e cubilibus extrahuntur, petræ adhærescunt, nec prius divelluntur, quam ex illa vi quidpiam utrinque acceperint. Proinde si quis mihi hoc concesserit, habeo quod quæro; siu minus, a meipso accipiam.

Κ'. Οὕτω δὴ τὰ πρὸς ἀλλήλους ἔχοντες, καὶ τοιαύτας ὑποστήσαντες εὐτειχεῖ (83) θαλάμῳ χρυσέας κίονας (84), ὅ φησι Πίνδαρος, οὕτως ᾔειμεν εἰς τὸ πρόσω, Θεῷ καὶ πόθῳ συνεργοῖς χρώμενοι. Ὦ! πῶς ἀδακρυτὶ τὴν τούτων ἐνέγκω μνήμην; Ἴσαι μὲν ἐλπίδες ἦγον ἡμᾶς, πράγματος ἐπιφθονωτάτου, τῶν λόγων· φθόνος δὲ ἀπῆν, ζῆλος δὲ ἐσπουδάζετο. Ἀγὼν δὲ ἀμφοτέροις, οὐχ ὅστις αὐτὸς τὸ πρωτεῖον ἔχοι (85), ἀλλ' ὅπως τῷ ἑτέρῳ τούτου παραχωρήσειεν· τὸ γὰρ ἀλλήλων εὐδόκιμον ἴδιον ἐποιούμεθα. Μία μὲν ἀμφοτέροις ἐδόκει ψυχή, δύο σώματα φέρουσα. Καὶ εἰ τὸ πάντα ἐν πᾶσι κεῖσθαι, μὴ πειστέον (86) τοῖς λέγουσιν· ἀλλ' ἡμῖν γε πειστέον (87), ὡς ἐν ἀλλήλοις, καὶ παρ' ἀλλήλοις ἐκείμεθα. Ἓν δ' ἀμφοτέροις ἔργον, ἡ ἀρετή, καὶ τὸ ζῆν πρὸς τὰς μελλούσας ἐλπίδας, πρὶν ἐνθένδε ἀπελθεῖν, ἐνθένδε μεθισταμένοις. Πρὸς ὃ βλέποντες, καὶ βίον καὶ πρᾶξιν ἅπασαν ἀπηυθύνομεν, παρά τε τῆς ἐντολῆς οὕτως ἀγόμενοι, καὶ ἀλλήλοις τὴν ἀρετὴν παραθήγοντες· καί, εἰ μὴ μέγα ἐμοὶ τοῦτο εἰπεῖν, κανόνες ὄντες ἀλλήλοις καὶ στάθμαι, οἷς τὸ εὐθὲς (88), καὶ μή, διακρίνεται. Ἑταίρων τε γὰρ ὡμιλοῦμεν, οὐ τοῖς ἀσελγεστάτοις, ἀλλὰ τοῖς σωφρονεστάτοις· οὐδὲ τοῖς μαχιμωτάτοις, ἀλλὰ τοῖς εἰρηνικωτάτοις, καὶ οἷς συνεῖναι λυσιτελέστατον· εἰδότες, ὅτι κακίας ῥᾷον μετα-

XX. Cum igitur hoc inter nos animo essemus talesque valido thalamo, ut est apud Pindarum [95], aureas columnas subjecissemus, ita demum porro progrediebamur, Deo et desiderio adjutoribus utentes. Heu! Quomodo harum rerum mentionem **786** sine lacrymis faciam? Par spes doctrinæ, hoc est, rei omnium invidiosissimæ, nos ducebat; et C tamen aberat invidia, æmulatio autem in pretio habebatur. Hoc utrique certamen, non uter primas ferret, sed uter alteri eas concederet; uterque enim alterius gloriam pro sua ducebat. Una utrique anima videbatur, duo corpora ferens. Quod si fides iis minime habenda est, qui omnia in omnibus sita esse dicunt; at nobis certe credendum est, quod uterque in altero et apud alterum siti eramus. Unum utrique opus et studium, virtus erat, et ad futuras spes vivere, nosque ita comparare, ut, ante discessnm ex hac vita, hinc migraremus. Qnod quidem nobis ob oculos ponentes, vitam actionesque omnes nostras dirigebamus, tum divini præcepti ductum sequentes, tum alter alteri virtutis studium exacuentes; atque, nisi hoc arrogantius dicere videar, uterque D alteri norma et amussis eramus, qua rectum a pravo discernitur. Non enim cum sodalium nostrorum petulantissimis et impudicissimis, sed cum

[95] Pind. *Olymp.*, od. VI, vers. 1.

(78) *Δαπανηθείσης*. Reg. c, δαπανωμένης.

(79) *Ὑφίσταται*. Reg. ph, ἵσταται.

(80) *Καὶ ὅσῳ πλέον*, etc. « Quanto magis pulchritudo menti objicitur. » Nimirum « anima et virtus, » ut exponit Nicetas.

(81) *Οὗτος τοῦ ὑπὲρ ἡμᾶς ἔρωτος νόμος*. Nicet., Ὁ τοῦ πνευματικοῦ καὶ ἡμετέρου ἔρωτος νόμος, « amoris spiritualis et nostri lex, » quasi philosophici et Christiani.

(82) *Συγχωρήσοι*. Reg. ph, συγχωρήσει.

(83) *Εὐτειχεῖ*. Sic Regg. a, c, d, bm, undecim Colb., Pindar., etc. In ed., εὐτυχεῖ, « felici, fortunato. »

(84) *Χρυσέας κίονας*. Sic tres Regg. et tres Colb. In ed., χρυσέως κίονας. Juxta Pindarum, *Olymp.* od. VI, « aureæ columnæ, præclari cujusque instituti initia sunt. »

(85) *Ἔχοι*. In quibusdam, ἔχει.

(86) *Μὴ πειστέον*. Reg. bm, μὴ πιστέον. Gregorius hic carpit Anaxagoram, qui « omnia in omnibus esse » docuit; cui licet fides habenda non esset, sibi tamen Gregorius vult haberi, cum se in Basilio, et Basilium in se esse, profitetur.

(87) *Πειστέον*. Reg. bm et Comb., πιστέον.

(88) *Εὐθές*. Coisl. 1, εὐθύ.

castissimis consuetudinem habebamus; nec cum pugnacissimis, sed cum pacatissimis, iisque, quorum consuetudo maximos fructus afferebat; illud nimirum exploratum habentes, facilius esse vitium contrahere, quam virtutem impertiri; quemadmodum etiam facilius esse morbo alieno infici, quam sanitatem largiri. Disciplinis porro, non tam jucundissimis, quam optimis oblectabamur; nam hinc quoque, vel ad virtutem, vel ad vitium, juvenes informantur.

λαβεῖν, ἢ ἀρετῆς μεταδοῦναι· ἐπεὶ καὶ νόσου μετασχεῖν μᾶλλον, ἢ ὑγίειαν (89) χαρίσασθαι. Μαθημάτων δὲ οὐ τοῖς ἡδίστοις πλέον, ἢ τοῖς καλλίστοις ἐχαίρομεν· ἐπειδὴ κἀντεῦθεν ἔστιν, ἢ πρὸς ἀρετὴν τυποῦσθαι τοὺς νέους, ἢ πρὸς κακίαν.

XXI. Duæ nobis viæ notæ erant: altera prima et præstantior; secunda altera, et inferioris pretii: illa quidem ad sacras ædes nostras, et ad doctores, qui illic erant, ferebat; hæc autem ad externos præceptores. Cæteras omnes, quæ ad festa, spectacula, celebres conventus, epulas, ducebant, æquo ac libenti animo aliis reliqueramus. Nihil enim, mea quidem sententia, magni faciendum est, quod ad recte honesteque vivendum nihil affert, nec sui studiosos meliores reddit. Jam cum aliis alia quædam cognomenta sint, vel a parentibus accepta, vel ex seipsis, hoc est, ex propriis vitæ studiis institutisque comparata: nobis contra, magna res et magnum nomen erat, Christianos et esse, et nominari; atque ea re magis efferebamur, quam Gyges palæ annuli conversione, si quidem hoc fabulosum non esset, per quam Lydiorum tyrannidem **787** occupavit: aut Midas auro, quod ipsi interitum accersivit, cum voti sui compos factus, nihil præter aurum possideret; quæ et ipsa Phrygia est fabula. Nam quid Hyperborei Abaridis sagittam, aut Argivum Pegasum dicam, quibus non tantum erat per aerem ferri, quantum nobis mutua opera et simul ad Deum attolli? Atque, ut rem in pauca contraham, pestiferæ quidem aliis, quantum ad animæ salutem attinet, Athenæ sunt (nec enim id a piis viris temere existimatur); malis namque opibus, hoc est, idolis, supra reliquam omnem Græciam affluunt, difficileque factu est, non simul cum eorum laudatoribus et patronis in errorem abripi; nobis autem nihil detrimenti ab iis allatum est, utpote qui animo communiti et obsepti eramus. Quin potius, quod vix credibile est, hinc ad fidem confirmati sumus, ipsorum fraudem et imposturam agnoscentes, atque illic dæmones contemnentes, ubi dæmones admiratione afficiuntur. Quod si quis est, aut esse creditur, fluvius, per mare dulcis fluens, aut animal in igne, quo omnia consumuntur, saliens, hoc ipsi inter omnes æquales ac coætaneos eramus.

ΚΑ'. Δύο μὲν ἐγνωρίζοντο ἡμῖν ὁδοί· ἡ μὲν πρώτη καὶ τιμιωτέρα, ἡ δὲ δευτέρα καὶ οὐ τοῦ ἴσου λόγου· ἥ τε πρὸς τοὺς ἱεροὺς ἡμῶν οἴκους, καὶ τοὺς ἐκεῖσε διδασκάλους φέρουσα, καὶ ἡ πρὸς τοὺς ἔξωθεν παιδευτάς. Τὰς ἄλλας δὲ τοῖς βουλομένοις παρήκαμεν, ἑορτὰς, θέατρα, πανηγύρεις, συμπόσια. Οὐδὲν γὰρ, οἶμαι, τίμιον, ὃ μὴ πρὸς ἀρετὴν φέρει, μηδὲ ποιεῖ βελτίους τοὺς περὶ αὐτὸ (90) σπουδάζοντας. Ἄλλοις μὲν οὖν ἄλλαι προσηγορίαι τινές εἰσιν, ἢ πατρόθεν, ἢ οἴκοθεν, ἐκ τῶν ἰδίων ἐπιτηδευμάτων, ἢ πράξεων (91)· ἡμῖν δὲ τὸ μέγα πρᾶγμα καὶ ὄνομα, Χριστιανοὺς (92) καὶ εἶναι, καὶ ὀνομάζεσθαι· ᾧ πλέον ἐφρονοῦμεν, ἢ τῇ στροφῇ τῆς σφενδόνης ὁ Γύγης (93), εἴπερ μὴ μῦθος ἦν, ἐξ ἧς Λυδῶν ἐτυράννησεν· ἢ τῷ χρυσῷ ποτε Μίδας (94), δι' ὃν (95) ἀπώλετο ἐπιτυχὼν τῆς εὐχῆς, καὶ πάντα χρυσὸν κτησάμενος· ἄλλος οὗτος Φρύγιος μῦθος. Τὸν γὰρ Ἀβάριδος ὀϊστὸν (96) τί ἂν λέγοιμι τοῦ Ὑπερβορέου, ἢ τὸν Ἀργεῖον Πήγασον (97), οἷς οὐ τοσοῦτον ἦν τὸ δι' ἀέρος φέρεσθαι, ὅσον ἡμῖν τὸ πρὸς Θεὸν αἴρεσθαι δι' ἀλλήλων, καὶ σὺν ἀλλήλοις; Εἴπω τι συντομώτερον· Βλαβεραὶ (98) μὲν τοῖς ἄλλοις Ἀθῆναι, τὰ εἰς ψυχὴν (οὐ γὰρ φαύλως τοῦτο ὑπολαμβάνεται τοῖς εὐσεβεστέροις)· καὶ γὰρ πλουτοῦσι τὸν κακὸν πλοῦτον, εἴδωλα (99), μᾶλλον τῆς ἄλλης Ἑλλάδος, καὶ χαλεπὸν μὴ συναρπασθῆναι τοῖς τούτων ἐπαινέταις καὶ συνηγόροις· ἡμῖν δ' οὐδεμία παρὰ τούτων ζημία, τὴν διάνοιαν πεπυκνωμένοις καὶ πεφραγμένοις. Τοὐναντίον μὲν οὖν, εἴ τι χρὴ καὶ παράδοξον εἰπεῖν, εἰς τὴν πίστιν ἐντεῦθεν ἐβεβαιώθημεν, καταμαθόντες αὐτῶν τὸ ἀπατηλὸν καὶ κίβδηλον, ἐνταῦθα δαιμόνων καταφρονήσαντες, οὗ θαυμάζονται δαίμονες. Καὶ εἴ τίς ἐστιν, ἢ πιστεύεται ποταμὸς (1), δι' ἅλμης ῥέων γλυκὺς, ἢ ζῶον ἐν πυρὶ σκαῖρον (2), ᾧ τὰ πάντα ἁλίσκεται, τοῦτο ἦμεν ἡμεῖς ἐν πᾶσι τοῖς ἥλιξι.

(89) *Ὑγίειαν*. Reg. bm, ὑγείαν.

(90) *Περὶ αὐτό*. Pass., πρὸς τὸ αὐτό.

(91) *Ἢ πράξεων*. Pass., καὶ πράξεων.

(92) *Χριστιανούς*. Duo Regg., Coisl. 2 et Pass., Χριστιανοῖς.

(93) *Γύγης*. Plato *De republ.* II, et Cicero *De offic.* III, narrant, « Gygem » invenisse annulum, cujus palam cum ad se converteret, a nemine conspici poterat, eaque arte Lydiorum regnum occupasse.

(94) *Μίδας*. « Midas » cum optasset, ut quidquid tangeret, in aurum verteretur, ejus voti compos factus, fame periit, quod cibi omnes quos attrectaret, in aurum commutarentur.

(95) *Δι' ὅν*. Sic omnes codd. In ed., δι' ὧν.

(96) *Ἀβάριδος ὀϊστόν*. Narrant poetæ hunc Abaridem ab Apolline, cui servierat, sagittam accepisse, cujus opera Græciam peragrabat, ac oracula edebat.

(97) *Ἀργεῖον Πήγασον*. « Argivum Pegasum. » Sic dictus equus, qui alatus fingitur, et in Helicona evolans, et ungula terram feriens, Hypocrenen fontem aperuit. Cum ei Bellerophon insidens, vellet in cœlum ascendere, Pegasus, excusso sessore, evolavit et inter sidera collocatus est.

(98) *Βλαβεραί*. Sic duo Coisl., etc. In ed., βλαβερά. Mox ὑπολαμβάνεται. Regg. a, bm, ὑπολαμβάνονται.

(99) *Εἴδωλα*. Sic melioris notæ codd. In ed., τὰ εἴδωλα.

(1) *Ποταμός*. « Alpheus » Arcadiæ fluvius

(2) *Ζῶον ἐν πυρὶ σκαῖρον*. « Animal in igne saliens. » Schol.: ἡ σαλαμάνδρα· « salamandra, » quæ in ignem injecta, non tantum non læditur, sed ipsum etiam ignem exstinguit, si Plinio fides habeatur, lib. X, c. 66.

ΚΒʹ. Καὶ τὸ κάλλιστον, ὅτι καὶ φρατρία τις περὶ ἡμᾶς οὐκ ἀγεννὴς ἦν, ὑπ' ἐκείνῳ καθηγεμόνι παιδευομένη καὶ ἀγομένη, καὶ τοῖς αὐτοῖς χαίρουσα· εἰ καὶ πεζοὶ παρὰ Λύδιον ἅρμα (3) ἐθέομεν, τὸν ἐκείνου δρόμον καὶ τρόπον· ἐξ ὧν ὑπῆρχεν ἡμῖν ἐπισήμοις μὲν εἶναι παρὰ τοῖς ἡμετέροις παιδευταῖς καὶ συμπράκτορσιν, ἐπισήμοις δὲ παρὰ τῇ Ἑλλάδι πάσῃ, καὶ ταύτης μάλιστα τοῖς γνωριμωτάτοις. Ἤδη δὲ καὶ μέχρι τῆς ὑπερορίας προήλθομεν, ὡς σαφὲς γέγονεν ἐκ πλειόνων τῶν ταῦτα διηγουμένων. Παρὰ τοσούτοις μὲν γὰρ οἱ ἡμέτεροι παιδευταὶ, παρ' ὅσοις Ἀθῆναι (4)· παρὰ τοσούτοις (5) δὲ ἡμεῖς, παρ' ὅσοις οἱ παιδευταὶ, συναχουόμενοί τε ἀλλήλοις καὶ συλλαλούμενοι, καὶ ξυνωρὶς οὐκ ἀνώνυμος, καὶ ὄντες παρ' αὐτοῖς, καὶ ἀκούοντες. Οὐδὲν τοιοῦτον αὐτοῖς οἱ Ὀρέσται (6) καὶ οἱ Πυλάδαι· οὐδὲν οἱ Μολιονίδαι (7), τῆς Ὁμηρικῆς δέλτου τὸ θαῦμα, οὓς κοινωνία συμφορῶν ἐγνώρισε, καὶ τὸ καλῶς ἅρμα ἐλαύνειν, μεριζομένους ἐν ταυτῷ ἡνίας καὶ μάστιγας. Ἀλλὰ γὰρ ἔλαθον ἐμαυτὸν, εἰς τοὺς ἐμοὺς ὑπαχθεὶς (8) ἐπαίνους, ὁ μηδὲ παρ' ἑτέρου ποτὲ τοῦτο δεξάμενος (9). Καὶ θαυμαστὸν οὐδὲν, εἰ κἀνταῦθα τῆς ἐκείνου φιλίας τι παραπέλαυσα, ὥσπερ ζῶντος εἰς ἀρετὴν, οὕτω μεταστάντος εἰς εὐφημίαν. Ἀλλ' ἐπὶ τὴν νύσσαν (10) ἐπαναγέσθω πάλιν ἡμῖν ὁ λόγος.

A XXII. Illud autem præclarissimum, quod circa nos quoddam non ignobile sodalitium erat, præceptorem illum habens, ac ducem sequens, iisdemque rebus gaudens; quamvis alioqui pedites, ut vetus habet proverbium, ad Lydium currum, hoc est, illius cursum et mores, curreremus; ex quo id nobis contigit, ut, non solum apud præceptores et socios, sed etiam apud universam Græciam, ac præsertim clarissimos quosque Græciæ viros, clari atque illustres essemus. Quin etiam, ultra Græciæ fines processimus, ut ex multis hæc commemorantibus perspicuum factum est. Nam præceptores quidem nostri apud tot homines celebres erant, apud quot Athenæ: ac nos item, apud quot homines de præceptoribus nostris, apud totidem de nobis B etiam, et audiebatur, et prædicabatur, ac par quoddam non obscurum et incelebre apud eos, **788** et eramus, et dicebamur. Nec vero quidquam ejusmodi apud eos erant Orestes et Pylades, nec Molionidæ illi, Homerico versu celebrati, quos calamitatum societas, atque ars egregie aurigandi nobilitavit, eodem tempore habenas et flagrum inter se partientes. At enim imprudens ipse in meas laudes prolapsus sum, quas ne ab alio quidem unquam prædicari sustinui. Nec mirum videri debet, si hic quoque fructum aliquem ex illius amicitia obiter cepi; nam quemadmodum, cum viveret, ad virtutem, ita, cum vita excessit, ad laudem et commendationem mihi prodest. Verum ad metam rursum nobis reducenda est oratio.

ΚΓʹ. Τίς μὲν οὕτω πολιὸς ἦν τὴν σύνεσιν (11), καὶ πρὸ τῆς πολιᾶς; ἐπειδὴ τούτῳ (12) καὶ Σολομῶν τὸ γῆρας ὁρίζεται. Τίς δὲ οὕτως αἰδέσιμος, ἢ παλαιοῖς, ἢ νέοις, μὴ ὅτι τῶν κατὰ τὸν αὐτὸν ἡμῖν χρόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν πλεῖστον προειληφότων; τίς μὲν ἧττον ἐδεῖτο λόγων (13), διὰ τὸν τρόπον; τίς δὲ μᾶλλον μετέσχε λόγου, καὶ μετὰ τοῦ τρόπου; ποῖον μὲν εἶδος οὐκ ἐπῆλθε παιδεύσεως; μᾶλλον δὲ, ποῖον οὐ μεθ' ὑπερβολῆς ὡς μόνον; Οὕτω μὲν (14) ἅπαντα διελθὼν, ὡς οὐδεὶς ἕν· οὕτω δὲ εἰς ἄκρον ἕκαστον, ὡς τῶν ἄλλων οὐδέν. Σπουδὴ γὰρ εὐφυΐᾳ συνέδραμεν, ἐξ ὧν ἐπιστῆμαι καὶ τέχναι τὸ κράτος ἔχουσιν (15). Ἥκιστα μὲν τάχους φύσεως διὰ τόνον (16) δεόμενος, ἥκιστα δὲ τόνου διὰ τάχος (17)· οὕτω δ'

C XXIII. Quis prudentia perinde canus erat, etiam ante canitiem? Quandoquidem hac re senectutem Salomon quoque definivit [**]. Quis, vel senibus, vel juvenibus æque venerabilis, non de nostræ tantum memoriæ viris loquor, sed de iis etiam, qui longo ante tempore vixerunt? Quis doctrina propter mores minus eguit? Quis tamen uberiorem doctrinam cum moribus conjunxit? Quod disciplinæ genus est, in quo versatus non sit, atque ita eximie versatus, quasi in eo solo elaborasset? Sic nimirum omnia complexus, ut ne unum quidem quisquam, singula rursus ita ad summum, quasi nihil aliud præterea didicisset. Ad ingenii enim solertiam studium accedebat, ex quibus imperium scientiis et artibus

[**] Sap. IV, 8.

(3) *Παρὰ Λύδιον ἅρμα*. Tanta erat Lydiorum curruum celeritas, ut nullo modo anteverti possent. Hinc proverbium, quo notantur, qui cum multo præstantioribus contendunt.

(4) *Ἀθῆναι*. Pass. addit, ἠκούοντο, « audiebantur. »

(5) *Τοσούτοις*. Sic plures Regg., duo Coisl., Or. 2, Par., Pass., etc. In ed., τοιούτοις.

(6) *Οἱ Ὀρέσται*, etc. « Orestes et Pylades » tanto amore inter se complexi sunt, ut, mortuo Pylade, una cum eo Orestes in infernum descenderit.

(7) *Μολιονίδαι*. « Molionidæ » gemini fratres erant tum corporibus, tum artibus. Gregorius eos a matre « Molionidas » vocat; Homerus vero, *Iliad.* XI, vers. 749, et XXIII, vers. 638, a patre Actoridas appellat. Quod errandi occasionem præbuit Nonno, qui, contra Gregorii mentem, per Molionidas, Otum

D et Ephialtem, duos magnæ proceritatis gigantes intellexit.

(8) *Ὑπαχθεὶς*. Or. 2, ἐπαχθείς.

(9) *Δεξάμενος*. Pass., καταδεξάμενος.

(10) *Νύσσαν*. Sic duo Coisl., etc. In ed., νῆσσαν.

(11) *Τίς μὲν οὕτω πολιὸς ἦν τὴν σύνεσιν*. Sic plures Regg., Or. 2, Par., etc. In ed., Τίς οὕτω πολιὸς μὲν τὴν σύνεσιν.

(12) *Τούτῳ*. Plures Regg. et Comb., τοῦτο.

(13) *Λόγων*. Pass., λόγου.

(14) *Οὕτω μέν*. Or. 2 et Pass. addunt, οὖν.

(15) *Τὸ κράτος ἔχουσι*. Nicetas: Κατορθοῦνται, καὶ τὴν ἰσχὺν ἔχουσιν· « Quibus scientiæ et artes comparantur, ac vim obtinent.

(16) *Τόνον*. Or. 2 et Pass., τὸν τόνον.

(17) *Τάχος*. Or. 2 et Pass., τὸ τάχος.

comparatur. Qui cum celeritate naturæ propter laborem et contentionem minime opus haberet, quemadmodum nec labore propter ingenii magnitudinem; sic tamen utrumque conjunxerat, ut non satis liqueret, utro nomine admirabilior esset. Quis in rhetorica, illa, inquam, vim ignis spirante, cum eo comparandus, tametsi illius mores a rhetorum moribus dissiderent? Quis in grammatica, quæ linguam ad Græcismum format, historias colligit, metris præest, carminibus leges præscribit? Quis in philosophia, excelsa procnldubio scientia, et sursum gradiente, sive eam partem spectes, quæ in actione et speculatione posita est, sive eam, quæ in logicis demonstrationibus aut oppositionibus et concertationibus **789** versatur, quam *Dialecticam* vocant; in qua adeo excelluit, ut iis, qui cum eo disputabant, facilius esset e labyrinthis sese extricare, quam argumentorum ejus laqueos effugere, si quando res ita postularet? Jam vero astronomiam, geometriam, numerorum proportiones hactenus didicisse contentus, ut non ab iis, qui in hujusmodi rebus sciti et eruditi sunt exagitaretur; quidquid supererat, ut pietatis cultoribus infrugiferum, contempsit, adeo ut, et quod elegit, magis admirari ac prædicare liceat, quam quod reliquit, et rursus, id quod reliquit, majori laude efferre, quam quod elegit. Nam medicinam, quæ philosophiæ et laboris atque industriæ fructus est, corporis morbus, ac morbi curatio, necessariam ipsi reddiderat; unde exorsus, ad artis habitum tandem pervenit. Eam porro artis partem intelligo, non quæ circa perspicua oculisque subjecta et humilia versatur, sed quæ in doctrina et philosophia consistit. Sed quid hæc, tametsi magna et præclara, si cum morum illius doctrina conferantur? Qui virtutis ipsius periculum fecerunt, Minoem illum ac Rhadamanthum pro nugis habent, quos pratis asphodelo refertis, et campis Elysiis Græci donandos duxerunt, paradisi videlicet nostri speciem quamdam animo intuentes, atque ex Mosaicis, ut opinor, nostrisque libris, tametsi in nomine nonnihil discreparint, aliis tamen vocabulis hoc ipsum indicantes.

A ἀμφότερα συλλαβὼν, καὶ εἰς ἓν ἀγαγὼν, ὥστε ἄδηλον εἶναι, ποτέρῳ τούτων ἐκεῖνος θαυμασιώτερος. Τίς μὲν ῥητορικὴν τοσοῦτος, τὴν πυρὸς μένος πνέουσαν (18), εἰ καὶ τὸ ἦθος αὐτῷ μὴ κατὰ ῥήτορας ἦν; τίς δὲ γραμματικὴν, ἣ γλῶσσαν ἐξελληνίζει, καὶ ἱστορίαν (19) συνάγει, καὶ μέτροις ἐπιστατεῖ, καὶ νομοθετεῖ ποιήμασιν; τίς δὲ φιλοσοφίαν, τὴν ὄντως ὑψηλήν τε καὶ ἄνω βαίνουσαν, ὅση τε πρακτικὴ καὶ θεωρητικὴ, ὅση τε περὶ τὰς λογικὰς ἀποδείξεις καὶ ἀντιθέσεις ἔχει (20) καὶ τὰ παλαίσματα, ἣν δὴ (21) διαλεκτικὴν ὀνομάζουσιν· ὡς ῥᾷον εἶναι τοὺς λαβυρίνθους (22) διεξελθεῖν, ἢ τὰς ἐκείνου τῶν λόγων ἄρκυς διαφυγεῖν, εἰ τούτου δεήσειεν; Ἀστρονομίας δὲ, καὶ γεωμετρίας, καὶ ἀριθμῶν ἀναλογίας τοσοῦτον λαβὼν, ὅσον μὴ κλονεῖσθαι τοῖς περὶ ταῦτα κομψοῖς· τὸ B περιττὸν διέπτυσεν, ὡς ἄχρηστον τοῖς εὐσεβεῖν ἐθέλουσιν· ὥστε μᾶλλον μὲν τὸ αἱρεθὲν τοῦ παρεθέντος ἐξεῖναι θαυμάζειν, μᾶλλον δὲ τοῦ αἱρεθέντος τὸ παρεθέν. Ἰατρικὴν μὲν γὰρ καὶ ἡ τοῦ σώματος ἀῤῥωστία, καὶ νοσοκομία (23), φιλοσοφίας καὶ φιλοπονίας οὖσαν καρπὸν, ἀναγκαίαν αὐτῷ πεποιήκασιν· ὅθεν ἀρξάμενος, εἰς ἕξιν τῆς τέχνης ἀφίκετο· καὶ ταύτης, οὐχ ὅση περὶ τὸ φαινόμενον ἔχει καὶ κάτω (24) κείμενον, ἀλλ' ὅσον δογματικὸν καὶ φιλόσοφον. Ἀλλὰ τί ταῦτα, καίπερ τηλικαῦτα τυγχάνοντα, πρὸς τὴν ἐν τῷ ἤθει τοῦ ἀνδρὸς παίδευσιν; Λῆρος τοῖς τοῦ ἀνδρὸς πεπειραμένοις ὁ Μίνως (25) ἐκεῖνος, καὶ ὁ Ῥαδάμανθυς, οὓς ἀσφοδελῶν λειμώνων καὶ Ἠλυσίων (26) πεδίων ἠξίωσαν Ἕλληνες, ἐν φαντασίᾳ τοῦ καθ' ἡμᾶς παραδείσου γενόμενοι, ἐκ τῶν C Μωσαϊκῶν, οἶμαι, βιβλίων (27) καὶ ἡμετέρων, εἰ καὶ περὶ τὴν κλῆσίν τι διηνέχθησαν, ἐν ἄλλοις ὀνόμασι τοῦτο παραδηλώσαντες.

XXIV. Atque hæc ita se habebant, eratque doctrinæ mercibus onusta navis, quantum quidem humanæ naturæ assequi datur; neque enim ultra Gades transmeare cuiquam concessum est; ac jam faciendum nobis erat, ut in patriam rediremus, perfectiusque vitæ genus ordiremur, resque spe

ΚΔ'. Εἶχε μὲν οὖν (28) οὕτω ταῦτα, καὶ πλήρης παιδεύσεως ἡ φορτὶς (29), ὡς γοῦν ἐφικτὸν ἀνθρωπίνῃ φύσει (τὸ γὰρ ἐπέκεινα Γαδείρων (30) οὐ περατόν)· ἔδει δὲ λοιπὸν ἐπανόδου καὶ βίου τελεωτέρου, καὶ τοῦ λαβέσθαι τῶν ἐλπιζομένων ἡμῖν καὶ συγκειμένων. Παρῆν ἡ τῆς ἐκδημίας ἡμέρα, καὶ ὅσα τῆς

(18) *Πνέουσαν*. Quatuor Regg. et Or. 2, πνείουσαν. Homerus *Iliad.* VI, vers. 182, de Chimæra verba faciens, his utitur verbis, quæ ad rhetoricam traduxit Gregorius.

(19) *Ἱστορίαν*. In nonnullis, ἱστορίας.

(20) *Καὶ... ἔχει*. Regg. d, bm, ph et Pass., ἢ... ἔχοι.

(21) *Ἣν δή*. Comb. resecat, δή.

(22) *Λαβυρίνθους*. « In Creta insula, » inquit Nonnus, « mons est, in eoque antrum quoddam, cujus aditus et exitus admodum difficilis atque arduus erat, in quod Minotaurus injectus dicitur. Quoniam ergo ex labyrintho sese extricare difficile est, idcirco hanc vocem ad eas quæstiones Gregorius accommodavit, e quibus elabendi nulla est ratio. »

(23) *Νοσοκομία*. Reg. c, νοσοκομεῖα. Potest D intelligi de leprosorum domo, quam Cæsareæ exstruxerat Basilius.

(24) *Κάτω*. Reg. ph, ἄνω, « sursum. »

(25) *Ὁ Μίνως*, etc. « Minos » rex Cretæ, et Rhadamanthus Lyciæ rex, ob singularem justitiam a Plutone inferorum judices constituti, ut narrant poetæ.

(26) *Ἠλυσίων*. Dictus est hic locus Elysius, quasi ἀλύσιος, vel, ἀπολύσιος τῆς κολάσεως, quod « a pœna solvat. » Hæc fuit, juxta poetas, beatorum requies et habitatio.

(27) *Βιβλίων*. Quatuor Regg. et Or. 2, βίβλων.

(28) *Οὖν*. Deest in Reg. bm et Or. 2.

(29) *Φορτίς*. Reg. ph. φροντίς, « cura, sollicitudo. »

(30) *Γαδείρων*. « Gades » locus est inter Hispaniam et Africam, ubi mare permeabile esse negavit antiquitas. Unde ductum est istud adagium.

ἐκδημίας, ἐξιτήριοι λόγοι, προπόμπιοι, ἀνακλήσεις, A οἰμωγαὶ, περιπλοκαὶ, δάκρυα. Οὐδὲν γὰρ οὕτως οὐδενὶ (31) λυπηρὸν, ὡς τοῖς ἐκεῖσε συννόμοις, Ἀθηνῶν, καὶ ἀλλήλων τέμνεσθαι (32). Γίνεται δὴ τότε θέαμά τι ἐλεεινὸν καὶ ἱστορίας ἄξιον. Περιστάντες ἡμᾶς ὁ τῶν ἑταίρων καὶ ἡλίκων χορὸς, ἔστι δὲ ὧν καὶ διδασκάλων, οὐδ' ἂν, εἴ τι γένοιτο, μεθήσειν ἔφασκον, ἀντιβολοῦντες, βιαζόμενοι, πείθοντες· τί γὰρ οὐ λέγοντες; τί δ' οὐ πράττοντες, ὧν τοὺς (33) ἀλγοῦντας εἰκός; Ἐνταῦθά τι κατηγορήσω μὲν ἐμαυτοῦ, κατηγορήσω δὲ τῆς θείας ἐκείνης καὶ ἀλήπτου ψυχῆς, εἰ καὶ τολμηρόν. Ὁ μὲν γὰρ, τὰς αἰτίας εἰπὼν τῆς περὶ τὴν ἐπάνοδον φιλονεικίας, κρείττων ὤφθη τῶν κατεχόντων· καὶ βίᾳ μὲν, συνεχωρήθη δ' οὖν ὅμως τὴν ἐκδημίαν. Ἐγὼ δὲ ὑπελείφθην Ἀθήνησι· τὸ μέν τι μαλακισθεὶς (εἰρήσεται γὰρ τἀληθὲς), B τὸ δέ τι προδοθεὶς παρ' ἐκείνου, πεισθέντος (34) ἀφεῖναι μὴ ἀφιέντα, καὶ παραχωρῆσαι τοῖς ἕλκουσι. Πρᾶγμα, πρὶν γενέσθαι, μὴ πιστευόμενον· γίνεται γὰρ ὥσπερ ἑνὸς σώματος εἰς δύο τομὴ, καὶ ἀμφοτέρων νέκρωσις· ἢ μόσχων συντρόφων καὶ ὁμοζύγων διάζευξις, γοερὸν (35) μυκωμένων ἐπ' ἀλλήλοις, καὶ οὐ φερόντων τὴν ἀλλοτρίωσιν. Οὐ μὴν μακρότερόν μοι (36) τὸ τῆς ζημίας· οὐ γὰρ ἠνειχόμην (37) ἐπιπλεῖον ἐλεεινὸς ὁρᾶσθαι, καὶ πᾶσι λόγον ὑπέχειν τῆς διαστάσεως· ἀλλ' ἐπιμείναντά με ταῖς Ἀθήναις χρόνον οὐχὶ συχνὸν, ποιεῖ τὸν Ὁμηρικὸν ἵππον (38) ὁ πόθος· καὶ τὰ δεσμὰ ῥήξας (39) τῶν κατεχόντων, κροαίνω κατὰ πεδίων, καὶ πρὸς τὸν σύννομον ἐφερόμην.

conceptas, atque inter nos compactas, arriperemus. Aderat discessus dies, et quidquid ad discessum pertinebat, extremæ allocutiones, prosecutiones, revocationes, gemitus, complexus, lacrymæ. Nihil enim cuiquam perinde molestum et acerbum est, ut iis, qui illic simul educati sunt, et ab Athenis et inter se divelli. Tum igitur triste et miserum ac commemoratione dignum spectaculum accidit. Circumstare nos sodalium et æqualium, nonnullorumque etiam magistrorum chorus, prorsus negare se nobis abeundi potestatem facturos, obsecrare, cogere, hortari, 790 omnia denique ea tum facere, tum dicere, quæ verisimile est eos, qui in dolore versantur. Hoc loco faciam, ut et meipsum et divinam illam ac irreprehensibilem animam, licet hoc audacius aliquanto videri possit, nonnihil accusem. Ille enim, cum causas exposuisset, cur de reditu suo tam obnixe contenderet, iis, qui eum retinere conabantur, superior exstitit; et quanquam ægre, abeundi tamen facultatem impetravit. Ego autem Athenis relictus sum; partim, ut vere loquar, amicorum precibus emollitus; partim ab ipso quadam ex parte proditus, ut qui eo se adduci passus sit, ut dimitteret non dimittentem, iisque, a quibus trahebar, manus daret. Res profecto, antequam contigisset, incredibilis! Fit enim quasi unius corporis in duas partes sectio, atque utriusque interemptio; aut boum, qui simul nutriti sunt, atque idem jugum traxerunt, disjunctio, lugubre quiddam utrlusque causa mugientium, dissidiumque permoleste ferentium. Nec tamen in longum mihi producta est hæc calamitas; neque enim diutius miser conspici, nostræque disjunctionis rationem omnibus reddere sustinui; sed non ita multo tempore Athenis postea commoratus, ut præ animi desiderio equum illum Homericum imitor, perfractisque eorum, a quibus retinebar, vinculis campos pedibus pulso, atque ad sodalem meum impetu feror.

ΚΕ'. Ὡς δ' οὖν ἐπανήκαμεν (40), μικρὰ τῷ κόσμῳ C καὶ τῇ σκηνῇ χαρισάμενοι, καὶ ὅσον τὸν τῶν πολλῶν πόθον ἀφοσιώσασθαι (41) (οὐ γὰρ αὐτοί γε εἴχομεν θεατρικῶς, οὐδ' ἐπιδεικτικῶς), τάχιστα ἐγενόμεθα (42) ἡμῶν αὐτῶν, καὶ τελοῦμεν εἰς ἄνδρας ἐξ ἀγενείων, ἀνδρικώτερον τῇ φιλοσοφίᾳ προσβαίνοντες· οὐ σὺν ἀλλήλοις μὲν ἔτι (οὐ γὰρ ἀφῆκεν ὁ φθόνος), τῷ πόθῳ δὲ σὺν ἀλλήλοις. Τὸν μὲν γὰρ ἡ Καισαρέων κατέχει (43) πόλις, ὥς τινα δεύτερον οἰκιστήν τε καὶ πολιοῦχον· ἔπειτα ἐκδημίαι τινὲς, ἐπειδή γε ἡμᾶς οὐκ εἶχε, τῶν ἀναγκαίων ὑπολαμβάνουσι, καὶ οὐκ ἀπὸ σκοποῦ τῆς προκειμένης φιλοσοφίας. Ἐμὲ δὲ πατέρων εὐλάβεια, καὶ γηροκομία (44), καὶ συμφορῶν ἐπανάστασις κατασχοῦσα, τοῦ ἀνδρὸς ἀπήγαγεν· D

XXV. Domum autem reversi, cum mundo ac scenæ nonnihil inservilssemus, hactenus scilicet, ut permultorum desiderio utcunque satisfaceremus; nam ipsi quidem ab ambitione ac theatrica ingenii ostentatione abhorrebamus; juris nostri quamprimum efficimur, atque ex imberbibus inter viros censemur, fortius ac virilius ad philosophiam accedentes, non quidem jam corpore (haud enim sinebat livor), sed desiderio et amore conjuncti. Ille enim a Cæsariensi civitate, ut alter quispiam conditor et conservator, retinetur; ac deinde, quoniam me carebat, necessarias quasdam peregrinationes, minimeque a propositæ sibi philosophiæ scopo alienas, iniit. At me, et pietas erga parentes, et senilis

(31) *Οὐδενί*. Reg. ph, οὐδ' ἑνί.
(32) *Τέμνεσθαι*. In nonnullis, συντέμνεσθαι.
(33) *Ὧν τούς*. Sic plures Regg., plures Colb., Coisl. 1, etc. In ed., ὡς τούς.
(34) *Πεισθέντος*. Sic quinque Regg., undecim Colb., Coisl. 1, Chrys., Or. 2, Par., Pass., etc. In ed., πείθοντος.
(35) *Γοερόν*. Comb., γοερῶς.
(36) *Μοι*. Reg. c, Coisl. 1 et Pass. addunt, συνέβη, « mihi accidit. »
(37) *Ἠνειχόμην*. Regg. bm, pb, decem Colb. et Pass., ἠνεσχόμην.
(38) *Ὁμηρικὸν ἵππον*. Vide Homer. *Iliad.* lib. VI sub finem.
(39) *Ῥήξας*. Reg. d, Coisl. 2, διαῤῥήξας.
(40) *Ἐπανήκαμεν*. Regg. bm, ph et Or. 2, ἐπανήκομεν.
(41) *Ἀφοσιώσασθαι*. Sic codd. in ed., ἀφωσιώσασθαι.
(42) *Τάχιστα ἐγενόμεθα*, etc. Nicetas exponit, « cito quietem et tranquillum recuperavimus. »
(43) *Κατέχει*. Reg. ph, κατεῖχε.
(44) *Γηροκομία*. Or. 2, γηρωκομία.

ætatis cura et incursantes calamitates, ab illius consortio abstractum tenuerunt; haud recte id quidem fortasse, nec juste, sed tamen tenuerunt. Atque haud scio, an mihi hinc quoque omnis vitæ difficultas asperitasque orta sit, ac salebrosum ad philosophiam iter fuerit, nec cupiditate **791** mea et animi instituto satis dignum. Sed res quidem nostræ, ut Dei voluntas tulerit, ferantur; atque utinam per illius deprecationem melius ferantur. Hunc vero, multiplex Dei benignitas, atque erga genus nostrum cura et dispensatio, in multis ante muneribus exploratum, ac quotidie clariorem illustrioremque compertum, in sacrum interea presbyterorum ordinem ascribit, ac splendidam et celebrem Ecclesiæ facem proponit, atque, per unam Cæsariensem civitatem, universo terrarum orbi prælucet. Quonam autem id modo? Sic nempe, ut eum non subito ad hunc gradum subveheret, nec simul eum et ablueret et sapientia instrueret, quemadmodum plerosque eorum qui nunc antistitum munus appetunt; verum ordine, ac spiritualis progressionis lege, hoc eum honore afficeret.

A οὐ καλῶς μὲν ἴσως, οὐδὲ δικαίως, ἀπήγαγε δ' οὖν. Σκοπῶ δὲ, εἰ μὴ κἀντεῦθέν μοι πᾶσα ἡ περὶ τὸν βίον ἀνωμαλία καὶ δυσκολία συνέπεσε, καὶ τὸ πρὸς τὴν (45) φιλοσοφίαν οὐκ εὔοδον, οὐδὲ τῆς ἐπιθυμίας (46) καὶ τῆς ὑποθέσεως ἄξιον. Τὰ μὲν οὖν ἡμέτερα, ὅπῃ τῷ Θεῷ φίλον, ἀγέσθω· ἄγοιτο δὲ ταῖς ἐκείνου πρεσβείαις ἄμεινον. Τὸν δὲ, ἡ πολύτροπος τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπία, καὶ περὶ τὸ ἡμέτερον γένος οἰκονομία, διὰ πολλῶν (47) τῶν ἐν μέσῳ γνωρίσασα, καὶ ἀεὶ λαμπρότερον ἀποδείξασα (48), λαμπτῆρα τῆς Ἐκκλησίας προτίθησι περιφανῆ τε καὶ περιβόητον, τοῖς ἱεροῖς τοῦ πρεσβυτερίου θρόνοις τέως (49) ἐγκαταλέξασα, καὶ, διὰ μιᾶς τῆς Καισαρέων πόλεως, τῇ οἰκουμένῃ πάσῃ πυρσεύουσα (50). Καὶ τίνα τρόπον; Οὐ σχεδιάσασα τὸν βαθμὸν, οὐδὲ ὁμοῦ τε πλύ-B νασα (51) καὶ σοφίσασα, κατὰ τοὺς πολλοὺς τῶν νῦν τῆς προστασίας ἐφιεμένων· ἀλλὰ τάξει καὶ νόμῳ πνευματικῆς ἀναβάσεως, τῆς τιμῆς ἀξιώσασα

XXVI. Nec enim mihi perturbatio illa temeritasque probatur, quæ apud nos nonnunquam et in nonnullis Ecclesiæ præsidibus exsistit. Non enim eo audaciæ progrediar, ut omnes accusem; inique enim facerem. Verum nauticam legem laudo, quæ gubernatori futuro primum remos tradit, deinde ad proram eum collocat, sicque prioribus muneribus ipsi commissis, tandem eum, post diuturnam remigationem ac ventorum observationem, ad gubernacula constituit. Eadem rei militaris est ratio: miles primum, deinde centurio, tum imperator. Hic optimus ordo est, iisque, qui subsunt, in primis conducibilis. Quam præclare nobiscum ageretur, si idem esset rerum nostrarum status! Nunc autem periculum est, ne ordo omnium sanctissimus, sit quoque omnium maxime ridiculus. Non enim virtute magis, quam maleficio et scelere, sacerdotium paratur; nec digniorum, sed potentiorum, throni sunt. Samuel inter prophetas, ille, inquam, futura prospiciens; sed et Saul, vilis ille et rejiciendus. Roboam Salomonis filius inter reges; sed et Jeroboam, servus et apostata. Cumque nec medici, nec pictoris nomen quisquam obtineat, nisi prius morborum naturas considerarit, aut multos colores miscuerit, variosque formas penicillo expresserit; antistes contra facile invenitur, non elaboratus,

ΚϚʹ. Οὐκ ἐπαινῶ γὰρ ἐγὼ τὴν παρ' ἡμῖν ἀταξίαν καὶ ἀκοσμίαν, ἔστιν ὅτε καὶ ἐφ' ὧν προεδρευόντων ἐν βήμασιν. Οὐ γὰρ ἁπάντων τολμήσω κατηγορεῖν, οὐδὲ δίκαιον. Ἐπαινῶ τὸν νηΐτην νόμον, ὃς τὴν κώπην πρότερον ἐγχειρίσας (52) τῷ νῦν κυβερνήτῃ, κἀκεῖθεν ἐπὶ τὴν πρῷραν ἀγαγὼν, καὶ πιστεύσας τὰ ἔμπροσθεν, οὕτως ἐπὶ τῶν οἰάκων καθίζει, μετὰ τὴν πολλὴν (53) τυφθεῖσαν θάλασσαν, καὶ τὴν τῶν ἀνέ-C μων διάσκεψιν. Ὡς δὲ κἂν τοῖς πολεμικοῖς ἔχει· στρατιώτης, ταξίαρχος, στρατηγός. Αὕτη ἡ τάξις ἀρίστη καὶ λυσιτελεστάτη τοῖς ἀρχομένοις. Τὸ δ' ἡμέτερον, πολλοῦ ἂν ἦν ἄξιον, εἰ οὕτως εἶχε. Νῦν δὲ κινδυνεύει, τὸ πάντων ἁγιώτατον τάγμα, τῶν παρ' ἡμῖν πάντων εἶναι καταγελαστότατον. Οὐ γὰρ ἐξ ἀρετῆς μᾶλλον, ἢ κακουργίας, ἡ προεδρία (54)· οὐδὲ τῶν ἀξιωτέρων, ἀλλὰ τῶν δυνατωτέρων, οἱ θρόνοι. Σαμουὴλ ἐν προφήταις, ὁ τὰ ἔμπροσθεν βλέπων· ἀλλὰ καὶ Σαοὺλ, ὁ ἀπόβλητος. Ῥοβοὰμ ἐν βασιλεῦσιν, ὁ Σολομῶντος· ἀλλὰ καὶ Ἱεροβοὰμ, ὁ δοῦλος καὶ ἀποστάτης. Καὶ ἰατρὸς μὲν οὐδεὶς, οὐδὲ ζωγράφος, ὅστις οὐ φύσεις ἀῤῥωστημάτων ἐσκέψατο πρότερον, ἢ πολλὰ χρώματα συνεκέρασεν, ἢ ἐμόρφωσεν· ὁ δὲ πρόεδρος D εὑρίσκεται ῥᾳδίως, μὴ πονηθεὶς, καὶ πρόσφατος τὴν ἀξίαν, ὁμοῦ τε σπαρεὶς (55) καὶ ἀναδοθεὶς, ὡς ὁ μῦθος (56) ποιεῖ τοὺς γίγαντας. Πλάττομεν αὐθημερὸν τοὺς ἁγίους, καὶ σοφοὺς εἶναι κελεύομεν τοὺς

(45) *Τήν*. Deest in nonnullis.
(46) *Ἐπιθυμίας*. Coisl. 1, προθυμίας.
(47) *Διὰ πολλῶν*, etc. Recte Nicetas: γνώριμον ποιήσασα. « Cum ex multis interim eum muneribus notum fecisset, ac illustriorem reddidisset. »
(48) *Ἀποδείξασα*. Reg. d et Coisl. 2, ἀναδείξασα.
(49) *Τέως*. « Tandiu, interea. » Deest in Reg., Cypr., nec reddidit Billius.
(50) *Πυρσεύουσα*. Regg. c, d, Coisl. 2, Or. 2, Par., Pass., πυρσεύσασα.
(51) *Πλύνασα* Sic undecim Colb., etc. In ed., πλήνασα.
(52) *Ἐγχειρίσας*. Chrys., ἐγχειρησας.
(53) *Πολλήν*. Regg. a, c, d et Or. 2, πολλά.
(54) *Ἡ προεδρία*. Sic codd. Prave in ed., ἢ προεδρία, « vel, » etc.
(55) *Σπαρείς*. Sic decem Colb., Pass., etc. In ed., παρείς.
(56) *Ὡς ὁ μῦθος*, etc. Finxerunt poetæ Cadmum Agenoris filium, apud Thebas Bœotiæ urbem, draconis a se interfecti dentes sevisse, atque hinc exstitisse Gigantes, homines a capite usque ad femur armatos, qui eodem die, inito prælio, omnes sese statim mutuis vulneribus confecerunt, præter quinque qui se Cadmo associarunt.

οὐδὲν σοφισθέντας, οὐδὲ τοῦ βαθμοῦ προεισενεγκόντας A τι, πλὴν τοῦ *βούλεσθαι*. Καὶ ὁ μὲν στέργει τὴν κάτω χώραν, καὶ ταπεινῶς (57) ἕστηκεν, ὁ τῆς ὑψηλῆς ἄξιος, καὶ πολλὰ μὲν τοῖς θείοις λόγοις ἐμμελετήσας, πολλὰ δὲ τῇ σαρκὶ νομοθετήσας εἰς ὑποταγὴν πνεύματος· ὁ δὲ σοβαρῶς (58) προκαθέζεται, καὶ τὴν ὀφρὺν αἴρει κατὰ τῶν βελτιόνων, καὶ οὐκ ἐπιτρέμει τοῖς θρόνοις, οὐδὲ φρίσσει τὴν ὄψιν, τὸν ἐγκρατῆ κάτω βλέπων· ἀλλ' ὁμοῦ τῷ κράτει, καὶ σοφώτερον ἑαυτὸν ὑπολαμβάνει, κακῶς εἰδώς, καὶ τὸ φρονεῖν ὑπὸ τῆς ἐξουσίας ἀφῃρημένος.

sed recens, quantum ad dignitatem, simul satus et editus, quemadmodum poetæ gigantes finxerunt. Uno die sanctos fingimus, eosque sapientes et eruditos **792** esse jubemus, qui nihil didicerunt, nec ad sacerdotium quidquam prius contulerunt, præter *velle*. Atque ille quidem inferiori sede acquiescit, humilisque stat, qui sublimem promeretur, atque et multum diuque in divinorum sermonum meditatione versatus est, et multum diuque carni leges sanxit ad spiritui parendum: hic contra superbe et arroganter præsidet, superciliumque adversus meliores attollit, nec thronis intremiscit, nec ex aspectu horrorem concipit, hominem continentiæ studiosum infra se videns; verum simul cum imperio, sapientiorem quoque se esse existimat, prave utique sentiens, atque a potentia et auctoritate de mente deturbatus.

ΚΖ'. Ἀλλ' οὐχ ὁ πολὺς οὕτω (59) καὶ μέγας Βα- B σίλειος· ἀλλ' ὥσπερ τῶν ἄλλων ἁπάντων, οὕτω καὶ τοῦ περὶ ταῦτα κόσμου, τοῖς πολλοῖς τύπος καθίσταται. Τὰς γὰρ ἱερὰς πρότερον ὑπαναγινώσκων τῷ λαῷ βίβλους, ὁ τούτων ἐξηγητής, καὶ ταύτην (60) οὐκ ἀπαξιώσας τὴν τάξιν τοῦ βήματος, οὕτως ἐν καθέδρᾳ πρεσβυτέρων, οὕτως ἐν ἐπισκόπων αἰνεῖ τὸν Κύριον, οὐ κλέψας τὴν ἐξουσίαν, οὐδ' ἁρπάσας, οὐδὲ διώξας τὴν τιμήν, ἀλλ' ὑπὸ τῆς τιμῆς διωχθείς, οὐδ' ἀνθρωπίνην χάριν, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ καὶ θείαν δεξάμενος. Ὁ μὲν οὖν τῆς προεδρίας λόγος ἀναμεινάτω· τῷ δὲ τῆς ὑφεδρίας (61) μικρόν τι προσδιατρίψωμεν. Οἷον γάρ με καὶ τοῦτο μικροῦ παρέδραμεν, ἐν μέσῳ τῶν εἰρημένων κείμενον!

XXVII. At non ita magnus et insignis Basilius; verum ut aliarum omnium virtutum, sic etiam in his rebus ordinis et disciplinæ exemplar aliis se præbet. Nam cum prius sacros libros populo lectitasset, ipse eorum interpres, nec illud lectoris officium se indignum duxisset, ita demum presbyterorum, ac deinde in episcoporum cathedra Dominum laudat, non hanc potestatem furatus, nec ea per vim potitus, nec honorem prosecutus, sed ab honore quæsitus, nec humano favore, sed divinitus ac Dei gratia sacerdotium consecutus. Verum de sedis principatu hoc loco nos exspectet oratio; atque in ea, quæ ad inferiorem dignitatis locum pertinet, nonnihil immoremur. Quale enim hoc quoque mihi pene effluxit, in medio eorum, quæ a nobis com- C memorata sunt, jacens

ΚΗ'. Ἐγένετό τις πρὸς τὸν ἄνδρα διαφορὰ τῷ πρὸ τούτου (62) καθηγεμόνι τῆς Ἐκκλησίας (τὸ μὲν ὅθεν, καὶ ὅπως, σιωπᾷν ἄμεινον, πλὴν ἐγένετο), ἀνδρὶ τἄλλα μὲν οὐκ ἀγεννεῖ, καὶ θαυμαστῷ τὴν εὐσέβειαν (63), ὡς ἔδειξεν ὁ τότε διωγμός, καὶ ἡ πρὸς αὐτὸν ἔνστασις, ὅμως δέ τι παθόντι πρὸς ἐκεῖνον (64) ἀνθρώπινον. Ἅπτεται γὰρ οὐ τῶν πολλῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀρίστων ὁ μῶμος, ὡς μόνου ἂν εἶναι τοῦ Θεοῦ τὸ παντελῶς ἄπταιστον καὶ ἀνάλωτον πάθεσι. Κινεῖται οὖν ἐπ' αὐτὸν τῆς Ἐκκλησίας ὅσον ἔκκριτον καὶ σοφώτερον· εἴπερ σοφώτεροι τῶν πολλῶν, οἱ κόσμου χωρίσαντες (65) ἑαυτούς, καὶ τῷ Θεῷ τὸν βίον καθιερώσαντες. Λέγω δὲ τοὺς καθ' ἡμᾶς Ναζιραίους (66), καὶ περὶ τὰ τοιαῦτα μάλιστα ἐσπουδακότας· οἳ δεινὸν ποιησάμενοι τὸ σφῶν κρά- D τος (67) παριδεῖν περιυβρισμένον καὶ ἀπωσμένον,

XXVIII. Cum Basilio simultatem quamdam is, qui ante ipsum Ecclesiæ præfuit, exercebat (quibus autem de causis, aut quomodo, silentio dissimulare satius est, cæterum exercebat); vir cætera quidem fortis, ac mirabili pietate præditus, ut illius temporis persecutio et acris adversus eum suscepta contentio perspicue declaravit, sed tamen in Basilio aliquid humani passus. Neque enim vulgares tantum homines, sed etiam præstantissimos quosque **793** viros Momus attingit, ut solius Dei sit omni peccato vacare, atque ab animi perturbatione immunem esse. Ac propterea adversus eum Ecclesiæ pars selectior et sapientior concitatur, si modo sapientiores ii habendi sunt, quam plerique, qui seipsos a mundo sejunxerunt, ac vitam suam Deo consecrarunt. Nazaræos nostrates dico, atque in

(57) *Ταπεινῶς*. Or. 2, ταπεινός. Sic legit Billius.

(58) *Σοβαρῶς*. Sic Regg. a, c, d et Coisl. 2. In ed., σοβαρός.

(59) *Οὕτω*. Sic Or. 2 et Pass. In ed., οὕτως.

(60) *Καὶ ταύτην*, etc. « Nec illud lectoris officium, » etc. Is profecto videtur esse Gregorii sensus. Basilius namque lectoris munus, ac populo in ecclesia sacros libros legere, non est dedignatus, cum jam iis exponendis, instar Magistri, par esset. Prius enim in lectoris subsellio, deinde presbyteri sede, demum inter episcopos Deum laudavit. Non bene igitur Billius, « sacerdotii gradum, » interpretatur, quod de « lectoris officio » scribit Gregorius.

(61) *Ὑφεδρίας*. Reg. bm, ὑφεδρείας.

(62) *Τῷ πρὸ τούτου*. Regg a, c, d, Bass., Pass., τῷ πρὸ τοῦ. Intelligit Eusebium, qui proximus ante Basilium Cæsariensem Ecclesiam gubernarat; quique fortem ac constantem animum præbuerat in Valentis persecutione adversus Catholicos.

(63) *Εὐσέβειαν*. Sic plures Regg., Pass., Comb., etc. Mendose in ed., ἀσέβειαν, « impietatem. »

(64) *Πρὸς ἐκεῖνον*. « Adversus hunc, » nempe, « Basilium. »

(65) *Χωρίσαντες*. Or. 2, χωρήσαντες.

(66) *Ναζιραίους*. « Nazaræos, » id est, « monachos. »

(67) *Τὸ σφῶν κράτος*. Basilium intelligit, qui inter monachos principatum pietate ac virtutibus obtinebat. Nam, ut ait Nicetas, Ναζιραῖος καὶ αὐτὸς ἦν· « Nazaræus et ipse erat. »

hujusmodi rebus maximum studium atque operam ponentes; qui cum grave atque indignum esse duxissent, pati, ut is, qui principatum inter eos obtinebat, contumelia et probro afficeretur et rejiceretur, periculosissimum facinus aggrediuntur. A magno et a seditione alieno Ecclesiæ corpore deficere, seseque abrumpere constituunt, non exiguam quoque plebis partem amputantes, tam eorum, qui inferioris ordinis erant, quam qui dignitates gerebant. Id autem tribus de causis, iisque firmissimis, perfacile erat. Primum enim Basilius tanta apud omnes veneratione erat, quanta haud scio an quisquam nostræ ætatis philosophorum, eamque vim habebat, ut tumultuanti parti, si voluisset, animos ac fiduciam afferre potuisset. Deinde, qui molestiam ipsi exhibebat, ob eum tumultum, qui in ipsius electione acciderat, civitati suspectus erat, ut qui non tam legitime atque ex canonum præscripto, quam per vim præfecturam accepisset. Postremo aderant episcopi quidam ex Occidente, qui orthodoxos omnes ad suas partes pertrahebant.

A πρᾶγμα τολμῶσιν ἐπικινδυνότατον. Ἀπόστασιν ἐννοοῦσι καὶ ῥῆξιν τοῦ μεγάλου καὶ ἀστασιάστου τῆς Ἐκκλησίας σώματος, οὐκ ὀλίγην καὶ τοῦ λαοῦ μοῖραν παρατεμόμενοι, ὅση τε τῶν κάτω, καὶ ὅση τῶν ἐπ' ἀξίαις (68). Ῥᾷστον δὲ τοῦτο ἦν ἐκ τριῶν τῶν ἰσχυροτάτων. Ὅ τε γὰρ ἀνὴρ αἰδέσιμος, ὡς οὐκ οἶδ' εἴ-τις ἄλλος τῶν καθ' ἡμᾶς φιλοσόφων, καὶ ἱκανὸς θάρσος παρασχεῖν, εἴπερ ἐβούλετο, τῷ συστήματι (69). Τόν τε λυποῦντα δι' ὑποψίας εἶχεν ἡ πόλις, ἐκ τῆς περὶ τὴν κατάστασιν ταραχῆς, ὡς οὐκ ἔννομον, οὐδὲ κανονικῶς μᾶλλον, ἢ τυραννικῶς τὴν προστασίαν δεξάμενον. Καὶ παρῆσαν τῶν δυτικῶν ἀρχιερέων τινὲς (70), μεθέλκοντες πρὸς ἑαυτοὺς τῆς Ἐκκλησίας ὅσον ὀρθόδοξον.

XXIX. Quid igitur egregius ille vir, et pacifici discipulus [97]? (Nec enim iis, qui contumelia ipsum affecerant, aut qui ipsi studebant, obluctari poterat; nec illius erat dimicare, aut Ecclesiæ corpus lacerare, quæ etiam alioqui ab hæreticis, qui tum potentiam atque imperium obtinebant, oppugnabatur, ac periculose affecta erat.) Simul etiam nobis hac in re consultoribus, ac sinceris monitoribus usus, nobiscum hinc in Pontum profugit, ac pietatis gymnasia, quæ illic erant, moderatur; quodque commemoratione dignum est, ipse cum Elia et Joanne, summis philosophis, solitudinem amplectitur; conducibilius id sibi esse existimans, quam in præsenti negotio cogitationem quamdam philosophia sua indignam suscipere, ac consilii et prudentiæ **794** clavum, quem in tranquillitate tenuerat, in tempestate perdere. Quamvis autem adeo philosophica et admirabilis illius secessio foerit, præstantiorem tamen et admirabiliorem ipsius reditum fuisse reperiemus. Sic enim se habuit.

B ΚΘ'. Τί οὖν ὁ γεννάδας ἐκεῖνος, καὶ τοῦ εἰρηνικοῦ μαθητής; Οὔτε γὰρ ἀντιτείνειν εἶχε πρὸς τοὺς ὑβριστάς, ἢ τοὺς σπουδαστάς, οὐδὲ πρὸς αὐτοῦ τὸ μάχεσθαι, ἢ διασπᾷν τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἄλλως πολεμουμένης, καὶ σφαλερῶς διακειμένης, ὑπὸ τῆς τότε τῶν αἱρετικῶν δυναστείας. Καὶ ἅμα συμβούλοις ἡμῖν περὶ τούτου χρησάμενος καὶ παραινέταις γνησίοις, φυγὰς ἐνθένδε σὺν ἡμῖν πρὸς τὸν Πόντον μεταχωρεῖ, καὶ τοῖς ἐκεῖσε φροντιστηρίοις ἐπιστατεῖ, αὐτὸς δὲ (71) καθιστᾷ τι μνήμης ἄξιον, καὶ τὴν ἔρημον (72) ἀσπάζεται μετὰ Ἠλίου καὶ Ἰωάννου, τῶν πάνυ φιλοσόφων· τοῦτο λυσιτελεῖν αὐτῷ μᾶλλον ἡγούμενος, ἢ τι διανοηθῆναι περὶ τῶν παρόντων τῆς ἑαυτοῦ (73) φιλοσοφίας ἀνάξιον, καὶ διαφθείρειν ἐν ζάλῃ τὴν ἐν γαλήνῃ τῶν λογισμῶν κυβέρνησιν. Καίπερ C δὲ οὕτω φιλοσόφου καὶ θαυμασίας οὔσης τῆς ἀναχωρήσεως, κρείττω καὶ θαυμασιωτέραν εὑρήσομεν τὴν ἐπάνοδον. Ἔσχε γὰρ οὕτως·

XXX. Cum in his studiis versaremur, ingruit subito nubes grandinis plena, et exitiose stridens, quæ obtrivit Ecclesias omnes, in quas cecidit, et quascunque invasit; imperatorem dico, auri amantissimum et Christi inimicissimum, ac duobus his

Λ'. Ἐν τούτοις ὄντων ἡμῶν, ἐξαίφνης ἐφίσταται νέφος χαλάζης πλῆρες καὶ τετριγὸς ὀλέθριον (74), πᾶσαν ἐκτρῖψαν Ἐκκλησίαν, καθ' ἧς ἐῤῥάγη. καὶ ὅσην ἐπέλαβε· βασιλεὺς ὁ φιλοχρυσότατος, καὶ μισοχριστότατος, καὶ δύο τὰ μέγιστα ταῦτα (75) νοσῶν,

[97] Matth. xi, 29.

(68) Ἐπ' ἀξίαις. Quatuor Regg., Coisl. 2 et Pass., ἐπ' ἀξίας.

(69) *Τῷ συστήματι*. Bill.: « Cohorti suæ. » Quæ interpretatio significare videtur, Basilium excitasse hunc tumultum, de quo agitur, cujus ipse occasio duntaxat fuerat.

(70) *Ἀρχιερέων τινές*. « Episcopi quidam. » Hi erant Lucifer et Eusebius apostolicæ sedis legati, qui ex Occidente, ad componendos motus, Cæsaream missi fuerant.

(71) *Αὐτὸς δέ*, etc. « Ipse aliquid præstat memoratu dignum. » Quippe qui non solum monachis regulas tradiderat, sed etiam ipse vitam monasticam amplexus fuerat. Quamvis hæc lectio accurata videatur, plures tamen Regg. et Colb. aliique optimæ notæ hanc alteram lectionem præ se ferunt: αὐτοῖς τε, etc., quam lectionem qui secutus fuerit, sic reddere potest: « iisque (monachis) præstat quidpiam D memoria dignum; » scilicet, ut exponit Nicetas, monasticas leges ipsis instituens: in asceticis præsertim, quæ a Niceta Basilio tribuuntur, quamvis Nicephorus Eustathio Sebastiæ episcopo tribuat.

(72) *Ἔρημον*. Plures Regg. et Colb., etc., ἐρημίαν.

(73) *Τῆς ἑαυτοῦ*. Sic Regg. a, c, d, pb, undecim Colb. et Pass. Deest ἑαυτοῦ in ed.

(74) *Τετριγὸς ὀλέθριον*. Schol.: Οὐάλην λέγει· « Valentem significat. » Aliud Schol.: Ἔνθεν δῆλον, ὅτι οὐκ ἦν ὁ ἅγιος Βασίλειος ἐπὶ Ἰουλιανοῦ ἐπίσκοπος, ἀλλὰ μετὰ τὸ βασιλεῦσαι Οὐάλην προχειρίζεται ἐπίσκοπος· « Hinc patet Basilium episcopum non fuisse tempore Juliani; sed postquam Valens imperium adeptus est, tunc episcopus creatus fuit. »

(75) *Ταῦτα*. Deest in Regg. a, c, d, pb, novem Colb. et Pass.

ἀπληστίαν καὶ βλασφημίαν· ὁ μετὰ τὸν διώκτην, A διώκτης, καὶ μετὰ τὸν ἀποστάτην, οὐκ ἀποστάτης μὲν, οὐδὲν δὲ ἀμείνων Χριστιανοῖς, μᾶλλον δὲ Χριστιανῶν τῷ εὐσεβεστάτῳ μέρει, καὶ καθαρωτάτῳ, καὶ προσκυνητῇ τῆς Τριάδος, ἣν δὴ μόνην εὐσέβειαν (76) ἐγὼ καλῶ, καὶ δόξαν σωτήριον. Οὐ γὰρ θεότητα ταλαντεύομεν, οὐδὲ τὴν μίαν καὶ ἀπρόσιτον φύσιν ἀποξενοῦμεν ἑαυτῆς, ἐκφύλοις ἀλλοτριότησιν, οὐδὲ κακῷ τὸ κακὸν ἰώμεθα, τὴν ἄθεον Σαβελλίου συναίρεσιν ἀσεβεστέρᾳ διαιρέσει καὶ κατατομῇ λύοντες· ἣν Ἄρειος νοσήσας, ὁ τῆς μανίας ἐπώνυμος (77), τὸ πολὺ τῆς Ἐκκλησίας διέσεισε καὶ διέφθειρεν· οὔτε τὸν Πατέρα τιμήσας, καὶ ἀτιμάσας τὰ ἐξ αὐτοῦ, διὰ τῶν ἀνίσων βαθμῶν τῆς θεότητος. Ἀλλὰ μίαν μὲν δόξαν Πατρὸς γινώσκομεν, τὴν ὁμοτιμίαν τοῦ Μονογενοῦς· μίαν δὲ Υἱοῦ, τὴν τοῦ Πνεύματος. Καὶ ὅ τι B ἂν τῶν τριῶν κάτω θῶμεν, τὸ πᾶν καθαιρεῖν νομίζομεν· τρία μὲν ταῖς ἰδιότησιν (78), ἓν δὲ τῇ θεότητι (79) σέβοντες καὶ γινώσκοντες. Ὧν οὐδὲν ἐννοῶν ἐκεῖνος, οὐδὲ ἄνω βλέπειν δυνάμενος, ἀλλ' ὑπὸ τῶν ἀγόντων (80) αὐτὸν ταπεινούμενος, συνταπεινοῦν ἐτόλμησεν ἑαυτῷ καὶ φύσιν θεότητος· καὶ κτίσμα γίνεται πονηρὸν, εἰς δουλείαν κατάγων τὴν δεσποτείαν, καὶ μετὰ τῆς κτίσεως τιθεὶς τὴν ἄκτιστον φύσιν καὶ ὑπέρχρονον.

gravissimis morbis, inexplebili nimirum avaritia et blasphemia, laborantem; qui post persecutorem, persecutor exstitit, post apostatam, non quidem apostata, sed nihilo tamen melior Christianis, vel, ut rectius loquar, Christianorum piissimæ et purissimæ parti, ac Trinitatis cultrici, quam quidem solam pietatem ac salutarem doctrinam appello. Non enim divinitatem velut ad libram expendimus, nec unam et inaccessibilem naturam per alienas disjunctiones a se ipsa separamus, nec malum malo curamus, impiam Sabellii contractionem per magis impiam divisionem et sectionem dissolventes; quo morbo correptus ille, a furore nomen habens Arius, magnam Ecclesiæ partem concussit et labefactavit. Nam nec Patrem honoravit, et ea, quæ ex ipso sunt, dedecore affecit, dum inæquales divinitatis gradus invexit. Verum unam quidem Patris gloriam esse agnoscimus, Unigeniti æqualitatem, unam autem Filii, Spiritus sancti adæquationem. Ac si quid horum trium infra collocemus, ita existimamus, totam Trinitatem a nobis everti ac deleri; tria quidem quoad proprietates, unum autem quoad divinitatem, venerantes et agnoscentes. Quorum cum ille nihil animadverteret, nec sursum cernere posset, verum ab iis, qui eum ducebant, deprimeretur, secum etiam divinitatis naturam deprimere non dubitavit, atque improbam creaturam se præbuit, dominationem nempe in servitutem detrahens, naturamque increatam et tempore subliminiorem inter res creatas constituens.

ΛΑ'. Ὁ μὲν οὖν οὕτω φρονῶν, καὶ μετὰ τοιαύτης C ἡμῖν ἐπιστρατεύει τῆς ἀσεβείας. Οὐ γὰρ ἄλλο τι, ἢ βαρβαρικὴν καταδρομὴν τοῦτο ὑποληπτέον, καθαιροῦσαν, οὐ τείχη, καὶ πόλεις, καὶ οἰκίας, οὐδέ τι τῶν μικρῶν καὶ χειροποιήτων, καὶ αὖθις ἀνορθουμένων, ἀλλὰ τὰς ψυχὰς αὐτὰς κατασύρουσαν. Συνεισβάλλει δὲ αὐτῷ καὶ στρατὸς ἄξιος, οἱ κακοὶ τῶν Ἐκκλησιῶν ἡγεμόνες, οἱ πικροὶ τετράρχαι τῆς ὑπ' αὐτὸν (81) οἰκουμένης· οἳ τὸ μὲν ἔχοντες ἤδη τῶν Ἐκκλησιῶν, τῷ δὲ προσβάλλοντες (82), τὸ δὲ ἐλπίζοντες ἐκ τῆς τοῦ βασιλέως ῥοπῆς καὶ χειρὸς, τῆς μὲν ἐπαγομένης, τῆς δὲ (83) ἀπειλουμένης, ἧκον καὶ τὴν ἡμετέραν καταστρεψόμενοι, οὐδενὶ τοσοῦτον θαῤῥεῖν ἔχοντες τῶν ἁπάντων, ὅσον τῇ τῶν προειρημένων μικροψυχίᾳ, καὶ ἀπειρίᾳ τοῦ τηνικαῦτα ἡμῶν προεδρεύοντος, καὶ τοῖς ἐν ἡμῖν ἀῤῥωστήμασιν. Ὁ μὲν οὖν ἀγὼν D πολύς· ἡ δὲ προθυμία τῶν πλείστων οὐκ ἀγεννής, ἡ δὲ παράταξις ἀσθενής, οὐκ ἔχουσα τὸν προαγωνιστὴν

XXXI. Hoc ille quidem animo, et **795** cum hujusmodi impietate, adversum nos expeditionem suscepit. Nec enim aliud quiddam ea res existimanda est, quam barbarica incursio, non muros evertens, non urbes, non domos, aut alia quædam parva et manu facta, et quæ rursum refici atque instaurari possint, sed animas ipsas disturbans. Impetum quoque una cum eo facit exercitus ipso dignus, improbi Ecclesiarum gubernatores, sævi atque immanes orbis illius, qui ipsius imperio et ditioni subjectus erat, tetrarchæ. Qui enim ex Ecclesiis alias jam tenerent, alias oppugnarent, alias ob imperatoris opem ac manum, quæ partim adhibebatur, partim denuntiabatur, in potestatem venturas sperarent, huc quoque, ut nostram in ditionem suam redigerent, venerunt, nulla re perinde freti atque subnixi, ut eorum, de quibus paulo ante locuti sumus, simultate, atque illius, qui tum nobis præsidebat, impo-

(76) *Εὐσέβειαν.* Sic codd. In Par. ed., εὐσέβειον.

(77) *Ὁ τῆς μανίας ἐπώνυμος.* Reg. ph. ὁ τῆς μανείας, etc. Observat Petavius, tom. II *Theolog. dogm.*, pag. 43, Arianos peculiari voce Ariomanitas esse dictos, quo nomine eos appellandos præcipit epistola sua Constantinus. Gregorii verba profert, qui Arium vocat μανίας ἐπώνυμον, « eo sensu, » inquit Petavius, « non quod Ἄρειος a Marte vocaretur, ut putavit interpres. »

(78) *Τρία μὲν ταῖς ἰδιότησι.* Sic. codd. In ed., τρία μὲν ἰδιώτησι. « Tres quidem quoad proprietates. » Patris proprietas est, quod sit ingenitus; Filii, quod sit genitus; Spiritus sancti, quod a Patre et Filio procedat. Græci scribunt τρία, respicientes ad πρόσωπα. Latini vero « Tres, » respicientes ad subsistentias, seu personas. Sic Christus, Joan. x, 30, « Ego et Pater unum sumus. Ego et Pater, » qui sumus duo, quoad versonas, « unum sumus, » quoad divinitatem.

(79) *Τῇ θεότητι.* Sic quinque Regg., Or. 2 et Pass. Deest τῇ in ed.

(80) *Ἀγόντων.* « Qui eum ducebant. » Dæmones intelligit, quorum afflatu atque instinctu, impius princeps catholicæ fidei bellum inferebat.

(81) *Ὑπ' αὐτόν.* Pass., ὑπ' αὐτῶν.

(82) *Τῷ δὲ προσβάλλοντες.* Duo Regg., Jes., Par., τὸ δὲ προσβάλλοντες. Comb., τὸ δὲ προσλαμβάνοντες.

(83) *Τῆς μέν... τῆς δέ.* Regg. a, c, d, Chrys., Or. 2, etc., τοῖς μὲν... τοῖς δέ. « Aliis vim inferentem, aliis minas intentantem. »

ritia, ac morbis etiam, qui apud nos grassabantur. Magnum ergo certamen propositum erat; non ignava tamen multorum alacritas, sed infirma erat acies, utpote quæ propugnatore, ac perito defensore in sermonis et Spiritus virtute careret. Quid igitur generosa illa et excelsa anima, Christique amore vere prædita? Ne multis quidem sermonibus ad hoc opus habuit, ut nobis præsto esset, ac suppetias ferret; verum simul atque nos legationem obeuntes vidit (erat enim utrique nostrum commune hoc certamen, ut qui fidei propugnatores designati essemus), statim legationi cessit; ac spiritualibus rationibus secum optime sapientissimeque distinguens, aliud simultatis tempus esse (si quid etiam ejusmodi affectui indulgendum esset), nempe securitatis et tranquillitatis; aliud autem longanimitatis ac patientiæ, nempe necessitatis et periculorum tempus; hoc, inquam, secum reputans, confestim e Ponto nobiscum excedit, ac pro periclitante veritate zelo afficitur, ultroque et sponte belli socium se præbet, totumque se matri Ecclesiæ tradit.

A καὶ τεχνίτην ὑπέρμαχον ἐν δυνάμει λόγου καὶ Πνεύματος. Τί οὖν ἡ γενναία καὶ μεγαλόφρων ἐκείνη ψυχὴ, καὶ ὄντως φιλόχριστος; Οὐδὲ πολλῶν ἐδεήθη λόγων πρὸς τὸ παρεῖναι καὶ συμμαχεῖν· ἀλλ' ὁμοῦ τε εἶδεν ἡμᾶς πρεσβεύοντας (κοινὸς γὰρ ἦν ὁ ἀγὼν ἀμφοτέροις ὡς τοῦ λόγου (84) προβεβλημένοις), καὶ τῆς πρεσβείας ἡττήθη· καὶ διελὼν ἄριστα παρ' ἑαυτῷ καὶ φιλοσοφώτατα τοῖς τοῦ Πνεύματος λογισμοῖς, ἄλλον μὲν εἶναι μικροψυχίας καιρὸν (εἴ τι καὶ τοιοῦτον ἔδει παθεῖν τὸν τῆς ἀδείας), ἄλλον δὲ μακροθυμίας, τὸν τῆς ἀνάγκης· εὐθὺς τοῦ Πόντου μεθ' ἡμῶν ἀπανίσταται, καὶ ζηλοτυπεῖ τὴν ἀλήθειαν κινδυνεύουσαν, καὶ γίνεται σύμμαχος ἐθελοντὴς, καὶ τῇ μητρὶ φέρων ἑαυτὸν τῇ Ἐκκλησίᾳ δίδωσιν.

XXXII. At fortasse alacriter quidem hanc rem suscepit, verum nequaquam, ut illa animi alacritate dignum erat, dimicavit: aut strenue ille quidem dimicavit, sed non consulte ac prudenter: aut ita prudenter, ut tamen sine periculo: aut hæc quidem omnia perfecte, ac supra quam dici queat, præstitit, cæterum in illius animo veteris simultatis reliquiæ quædam residebant? Minime gentium. Omnia quippe simul præstat: inimicitias deponit, **796** consilium agitat, aciem instruit; scandala et offendicula, quæ in medio erant, ac cætera omnia, quorum fiducia, illi nos bello lacessendos putaverant, submovet. Alios assumit, alios retinet, alios propulsat. Aliis murus firmus et vallum [98] efficitur; aliis securis petram scindens [99], aut ignis in spinis [1], ut divina Scriptura loquitur, sarmentitios homines, et in divinitatem contumeliosos, facile absumens. Quod si quid auxilii Barnabas, qui hæc loquitur ac scribit, Paulo decertanti tulit, Paulo habenda est gratia, qui illum elegit, ac certaminis socium adhibuit.

B ΛΒʹ. Ἆρ' οὖν (85) προεθυμήθη μὲν οὕτως, ἠγώνισται δὲ τῆς προθυμίας ἔλαττον; ἢ διαγωνίζεται μὲν ἀνδρικῶς, οὐ συνετῶς δέ; ἢ πεπαιδευμένως μὲν, ἀκινδύνως δέ; ἢ πάντα μὲν ταῦτα τελείως καὶ ὑπὲρ λόγον, ὑπελείπετο δέ τι τῆς μικροψυχίας ἐν ἑαυτῷ (86) λείψανον; Οὐδαμῶς. Ἀλλ' ὁμοῦ τὰ πάντα καταλλάττεται, βουλεύεται, παρατάττεται· λύει τὰ ἐν τῷ μέσῳ σκῶλα καὶ προσκόμματα, καὶ οἷς ἐκεῖνοι θαῤῥοῦντες καθ' ἡμῶν ἐστρατεύσαντο (87). Τὸ μὲν προσλαμβάνει, τὸ δὲ κατέχει, τὸ δὲ ἀποκρούεται. Γίνεται τοῖς μὲν τεῖχος ὀχυρὸν καὶ χαράκωμα· τοῖς δὲ πέλεκυς κόπτων πέτραν, ἢ πῦρ ἐν ἀκάνθαις, ὅ φησιν ἡ θεία (88) Γραφὴ, ῥᾳδίως ἀναλίσκον τοὺς φρυγανώδεις καὶ ὑβριστὰς τῆς Θεότητος. Εἰ δέ τι καὶ Βαρνάβας, ὁ ταῦτα λέγων καὶ γράφων, Παύλῳ συνηγωνίσατο, C Παύλῳ χάρις τῷ προελομένῳ, καὶ συνεργὸν ποιησαμένῳ τοῦ ἀγωνίσματος.

XXXIII. Atque illi sane sic infectis rebus discesserunt, mali male tum primum pudefacti et superati, atque edocti, etiam si alios omnes homines, Cappadoces tamen non ita temere contemnere ac pro nihilo putare; quorum nihil tam proprium est, quam fidei firmitas, atque erga Trinitatem fides animique sinceritas; cujus etiam beneficio hoc habent, quod animis conjuncti sunt, atque concordes, viribusque pollent, eadem videlicet auxilia, quæ divinitati ferunt, accipientes, imo, multo etiam præstantiora et firmiora. Proximum autem Basilio negotium ac studium hoc fuit, antistitem colere atque observare, suspicionem exstinguere, mortalibus omnibus persuadere, molestiam eam quam

ΛΓʹ. Οἱ μὲν οὖν οὕτως ἀπῆλθον ἄπρακτοι, καὶ κακοὶ κακῶς τότε πρῶτον αἰσχυνθέντες καὶ ἡττηθέντες, καὶ μαθόντες μὴ ῥᾳδίως Καππαδοκῶν καταφρονεῖν, εἰ καὶ πάντων ἀνθρώπων· ὧν οὐδὲν οὕτως ἴδιον, ὡς τὸ τῆς πίστεως ἀῤῥαγὲς, καὶ πρὸς τὴν Τριάδα πιστὸν (89) καὶ γνήσιον· παρ' ἧς καὶ τὸ ἡνῶσθαι καὶ τὸ ἰσχύειν αὐτοῖς (90), ἃ βοηθοῦσι βοηθουμένοις, μᾶλλον δὲ, πολλῷ κρείττω καὶ ἰσχυρότερα. Τῷ δέ τι δεύτερον ἔργον καὶ σπούδασμα γίνεται, θεραπεύειν τὸν πρόεδρον, λύειν τὴν ὑποψίαν, πείθειν (91) πάντας ἀνθρώπους, ὡς ἃ μὲν λελύπητο, πεῖρά τις ἦν τοῦ πο- D νηροῦ καὶ πάλη (92) ταῖς εἰς τὸ καλὸν ὁμονοίαις βασκαίνοντος· αὐτὸς δὲ ᾔδει νόμους εὐπειθείας καὶ πνευματικῆς τάξεως. Διὰ τοῦτο παρῆν (93), ἐσόφιζεν,

[98] Jerem. I, 18. [99] Jerem. XXIII, 29. [1] Psal. CXVII, 12.

(84) *Ὡς τοῦ λόγου*. Id est, τῆς πίστεως, « fidei, » vel « doctrinæ fidei. »

(85) *Ἆρ' οὖν*, etc. Sic in plerisque codd. quæ sequuntur interrogationis notam præferunt.

(86) *Ἐν ἑαυτῷ*. Sic Regg. a, c, Pass. et Comb. In ed., ἐν αὐτῷ.

(87) *Ἐστρατεύσαντο*. Pass., ἐστρατευοντο.

(88) *Θεία*. Deest in Reg. bm et Or. 2.

(89) *Πιστόν*. Reg. ph, πιστόν τε.

(90) *Αὐτοῖς*. Reg. ph addit, ὑπάρχει.

(91) *Πείθειν*. Regg. bm et ph, πείθειν τε.

(92) *Πάλη*. Basil., ἀπάτη, « fraus. »

(93) *Παρῆν*. Bas., παρῄνει, « hortabatur. »

ὑπήκουεν, ἐνουθέτει, πάντα ἦν αὐτῷ, σύμβουλος A ἀγαθὸς, παραστάτης δεξιὸς, τῶν θείων ἐξηγητὴς, τῶν πρακτέων καθηγητὴς (94), γήρως βακτηρία, πίστεως ἔρεισμα, τῶν ἔνδον ὁ πιστότατος, τῶν ἐκτὸς ὁ πρακτικώτατος· ἑνὶ λόγῳ, τοσοῦτος εἰς εὔνοιαν, ὅσος εἰς ἔχθραν τὸ πρὶν ἐνομίζετο. Ἐντεῦθεν αὐτῷ περιῆν (95) καὶ τὸ κράτος τῆς Ἐκκλησίας, εἰ καὶ τῆς καθέδρας εἶχε τὰ δεύτερα. Τὴν γὰρ εὔνοιαν εἰσφέρων, τὴν ἐξουσίαν ἀντελάμβανε· καὶ ἦν θαυμαστή τις ἡ συμφωνία, καὶ ἡ πλοκὴ τοῦ δύνασθαι. Ὁ μὲν τὸν λαὸν ἦγεν, ὁ δὲ τὸν ἄγοντα· καὶ οἷον λεοντοκόμος τις ἦν, τέχνῃ τιθασσεύων τὸν δυναστεύοντα. Καὶ γὰρ ἐδεῖτο, νεωστὶ μὲν ἐπὶ τὴν καθέδραν τεθεὶς, ἔτι δὲ τῆς κοσμικῆς ὕλης τι (96) πνέων, οὔπω δὲ κατηρτισμένος ἐν τοῖς τοῦ Πνεύματος (97), πολλοῦ δὲ τοῦ κλύδωνος περιζέοντος, καὶ τῶν ἐπικειμένων τῆς Ἐκκλησίας (98) B ἐχθρῶν, τοῦ χειραγωγοῦντος καὶ ὑπερείδοντος. Διὰ τοῦτο καὶ τὴν συμμαχίαν ἠγάπα, καὶ κρατοῦντος ἐκείνου, κρατεῖν αὐτὸς ὑπελάμβανε.

acceperat, tentationem quamdam et luctam pravi illius fuisse, honestæ ac laudabili concordiæ invidentis; cæterum non ignarum se esse, quid obedientiæ ordinisque spiritualis leges postularent: ac proinde adesse, docere, dicto audientem se præbere, monere, quidvis denique illi esse, monitor probus, opitulator commodus, divinorum oraculorum interpres, rerum agendarum præmonstrator, senectutis subsidium, fidei adminiculum, domesticorum fidelissimus, externorum ad res gerendas aptissimus; verbo dicam, tantus ad benevolentiam, quantus prius ad inimicitiam esse putabatur. Ex quo factum est, ut, etiamsi cathedra inferior esset, Ecclesiæ tamen imperium obtineret. Etenim pro benevolentia, quam afferebat, auctoritatem recipiebat; ac mirus quidem erat concentus nexusque potestatis. Ille plebem ducebat, hic ductorem; ac velut quidam leonum curator erat, arte demulcens eum, qui principatum tenebat; quippe, ut nuper in cathedra collocatus, ac mundanæ materiæ aliquid adhuc spirans, nondumque in his, quæ Spiritus erant, instructus, ac præterea ingenti tempestate undique æstuante, **797** atque imminentibus Ecclesiæ hostibus, opus habebat homine, a quo velut porrecta manu duceretur et fulciretur. Quamobrem ipsius auxilium amplectebatur, eoque victore, se ipse victorem putabat.

ΛΔ'. Τῆς δὲ περὶ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ ἀνδρὸς κηδεμονίας καὶ προστασίας, πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα γνωρίσματα· παῤῥησία πρὸς ἄρχοντας, τούς τε ἄλλους, καὶ τοὺς δυνατωτάτους τῆς πόλεως· διαφορῶν λύσεις (99) οὐκ ἀπιστούμεναι, ἀλλ' ὑπὸ τῆς ἐκείνου φωνῆς τυπούμεναι, νόμῳ τῷ τρόπῳ (1) χρώμεναι· προστασίαι τῶν δεομένων, αἱ μὲν πλείους πνευμα- C τικαὶ, οὐκ ὀλίγαι δὲ καὶ σωματικαὶ (καὶ γὰρ καὶ τοῦτο πολλάκις εἰς ψυχὴν φέρει δι' εὐνοίας δουλούμενον [2])· πτωχοτροφίαι, ξενοδοχίαι, παρθενοκομίαι· νομοθεσίαι μοναστῶν (3), ἔγγραφοί τε καὶ ἄγραφοι· εὐχῶν διατάξεις (4), εὐκοσμίαι τοῦ βήματος, τὰ ἄλλα οἷς ἂν ὁ ἀληθῶς ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ, καὶ μετὰ Θεοῦ τεταγμένος, λαὸν ὠφελήσειεν· ἓν δὲ, ὃ μέγιστόν τε καὶ γνωριμώτατον. Λιμὸς ἦν, καὶ τῶν πώποτε μνημονευομένων ὁ χαλεπώτατος· ἔκαμνε δὲ ἡ πόλις, ἐπικουρία δ' ἦν οὐδαμόθεν, οὐδέ τι φάρμακον τῆς κακώσεως. Αἱ μὲν γὰρ παραλίαι (5) τὰς τοιαύτας ἐνδείας οὐ χαλεπῶς ἀναφέρουσι (6), διδοῦσαι τὰ παρ' ἑαυτῶν, καὶ τὰ παρὰ (7) τῆς θαλάσσης δεχόμεναι· τοῖς δ' ἠπειρώταις ἡμῖν, καὶ τὸ περιττεῦον ἀνόνητον

XXXIV. Jam vero ipsius erga Ecclesiam curæ ac præsidii, multa alia quidem indicia sunt: nimirum, dicendi libertas apud præsides, cum alios, tum potentissimos quosque civitatis; controversiarum diremptiones nequaquam suspectæ, sed ab ejus voce formatæ, et ratione modi, legum instar adhibitæ; egentium patrocinia, plura quidem spiritualia, sed tamen corporea non pauca (nam id quoque sæpenumero ad animam tendit, per benevolentiam subigens, ac velut in servitutem trahens); erga pauperes alendos, hospites excipiendos, curandas virgines studium; monasticarum legum institutiones, tum scripto, tum voce traditæ; precum descriptiones, cleri ordines et officia, ea denique omnia, quibus quispiam vere Dei homo, ac Deo adjunctus, plebi prodesse queat. Istud autem unum maximum est et celeberrimum. Fames erat, et quidem post hominum memoriam atrocissima. Languebat civitas, nec ulla ex parte auxilium afferebatur, nec ulla erat calamitatis medicina. Nam maritimæ quidem urbes ejusmodi rerum penuriam facile

(94) *Καθηγητής*. Reg. d, ὑφηγητής.

(95) *Περιῆν*. Deest in Regg. d, bm, ph et Pass.

(96) *Τι*. Deest in Pass.

(97) *Ἐν τοῖς τοῦ Πνεύματος*. In quibusdam, ἐν τῷ Πνεύματι.

(98) *Τῆς Ἐκκλησίας*. Reg. bm, τῇ Ἐκκλησίᾳ. Chrys., τῆς ἀληθείας, « veritatis. » Sic etiam Regg. c, d; sed ad marg., τῆς Ἐκκλησίας.

(99) *Διαφορῶν λύσεις*, etc. Nicetas sic hunc locum exponit: « Ratio, qua Basilius in dirimendis controversiis utebatur, nequaquam fide carebat, aut in dubium veniebat, quin recta esset, sed ab ipsius sententia constituebatur et confirmabatur; ac modus ille, quo dissidia exstinguebat, legis vim obtinuit; adeo ut deinceps hujusmodi controversiæ eodem modo dirimerentur. » Tanta siquidem erat Basilii auctoritas in solvenda dubia, quæstiones, negotia, quæ ad ejus arbitrium deferebantur, ut ejus D judicia pro lege haberentur, ac etiamnum habeantur.

(1) *Νόμῳ τῷ τρόπῳ*, etc. « Quibus pro lege esset tanti viri auctoritas et virtus. » Schol.: Πιστὰ ἐδόκει διὰ τὸν τρόπον τοῦ λέγοντος· « Vera videbantur, ob loquentis auctoritatem. »

(2) *Δουλούμενον*. Reg. Cypr., δηλούμενον, « cum per benevolentiam id obsequii exhibetur. »

(3) *Μοναστῶν*. Pass., μοναχῶν. De asceticis procuidubio loquitur Gregorius.

(4) *Εὐχῶν διατάξεις*. « Ordinatæ preces, tum aliæ, » inquit Nicetas, « tum divinæ liturgiæ, quæ et exstant, ut res sacræ congrua quadam majestate peragi possint. »

(5) *Παραλίαι*. Reg. a, c, d, ph et Or 2, παράλιοι.

(6) *Ἀναφέρουσι*. Or. 2, ἐπιφέρουσι.

(7) *Παρά*. In nonnullis, περί.

perferunt, dantes nimirum ea, quibus affluunt, ac A vicissim ea, quibus carent, a mari accipientes; at nos, qui procul a mari degimus, nec ex iis, quibus redundamus, utilitatem ullam capimus, nec ea, quibus egemus, ulla arte comparare possumus, utpote qui, nec quæ habemus, exportare, nec ea, quibus caremus, importare queamus. Sed in hujusmodi malis nihil gravius est, quam crudelitas ac inexplebilis eorum, qui frumentum habent, cupiditas. Observant enim temporum difficultates, et penuriam in quæstum vertunt, atque ex aliorum calamitatibus messem faciunt; nec illud audientes, eum, qui pauperum miseretur, Domino fenerari [2]; nec rursus illud, eum, qui frumentum abscondit, plebi exsecrabilem esse [3]: nec denique quidquam aliud eorum, quæ vel benignis ac mansuetis hominibus pollicetur Scriptura, vel duris et inhumanis **798** comminatur. Verum ad rem avidiores sunt, quam par sit, maleque sibi consulunt; quemadmodum scilicet aliis sua, ita sibiipsis Dei, cujus ope magis se indigere nesciunt, quam alii ipsorum auxilio egeant, viscera præcludentes. Atque hæc quidem frumenti emptores et canpones faciunt, qui nec cognationis jure commoventur, nec Deo, cujus beneficio ipsi frumentum habent, cum alii opprimantur, gratias referunt.

A καὶ τὸ ἐνδέον ἀνεπινόητον, οὐκ ἔχουσιν ὅπως, ἢ διαθώμεθά τι τῶν ὄντων, ἢ τῶν οὐκ ὄντων εἰσκομισόμεθα (8)· καὶ ὃ χαλεπώτατόν ἐστιν ἐν τοῖς τοιούτοις, ἡ τῶν ἐχόντων ἀναλγησία καὶ ἀπληστία. Τηροῦσι γὰρ τοὺς καιροὺς, καὶ καταπραγματεύονται τῆς ἐνδείας (9), καὶ γεωργοῦσι τὰς συμφοράς· οὔτε, τῷ Κυρίῳ δανείζειν τὸν ἐλεοῦντα πτωχοὺς, ἀκούοντες· οὐδ' ὅτι ὁ συνέχων σῖτον δημοκατάρατος· οὔτ' ἄλλο οὐδὲν τῶν ἢ τοῖς φιλανθρώποις ἐπηγγελμένων, ἢ τοῖς ἀπανθρώποις ἠπειλημένων. Ἀλλ' εἰσὶ τοῦ δέοντος ἀπληστότεροι, καὶ φρονοῦσι κακῶς· ἐκείνοις μὲν τὰ ἑαυτῶν, ἑαυτοῖς δὲ τὰ τοῦ Θεοῦ σπλάγχνα κλείοντες, οὗ καὶ μᾶλλον χρῄζοντες ἀγνοοῦσιν, ἢ αὐτῶν ἕτεροι. Ταῦτα μὲν οἱ σιτῶναι καὶ σιτοκάπηλοι, καὶ μήτε τὸ συγγενὲς αἰδούμενοι, μήτε περὶ τὸ Θεῖον εὐχάριστοι, B παρ' οὗ τὸ ἔχειν αὐτοῖς (10), ἄλλων πιεζομένων.

XXXV. At Basilius, nec precibus quidem panem e cœlo [4] fundere, nec fugitivum populum in deserto alere poterat, nec indeficientem alimoniam e vasculis [5], fontis instar, scaturire, quæ, res mira! ipsomet vacuo replebantur, ut nutricem suam in hospitalitatis præmium aleret; nec demum quinque panibus [6] multa hominum millia pascere, quorum reliquiæ quoque ipsæ tales erant, ut pluribus aliis mensis sufficerent. Hæc enim Moysis erant, et Eliæ, et Dei mei, a quo ad eos quoque hujusmodi potestas manaverat. Fortasse etiam temporibus illis, atque huic rerum statui conveniebant; quandoquidem signa infidelibus, non fidelibus dantur [7]. Verum quæ his consentanea sunt, et eodem tendunt, ea cum pari fide cogitavit atque perfecit. Aperiens enim verbo et cohortationibus suis locupletum horrea, facit quod est in Scriptura, cibum esurientibus frangit [8], panibusque pauperes saturat [9], alitque eos in fame [10], atque esurientes animas implet bonis [11]. Quo tandem modo? Neque enim hoc ad laudis cumulum parvi momenti est. In unum etenim cogens, quos fames vulnerat, et nonnullos etiam, qui spiritum ægre trahebant, viros, feminas, pueros, senes, miserabilem omnem ætatem, omnia interim ciborum genera, quibus fames depelli solet, corrogans, atque ollas leguminum, salsique nostratis obsonii, et ad levandam pauperum famem accommodati, plenas proponens; ipse deinde Christi, qui

ΛΕ'. Ὁ δὲ ὕειν μὲν οὐκ εἶχεν ἄρτον ἐξ οὐρανοῦ δι' εὐχῆς, καὶ τρέφειν ἐν ἐρήμῳ λαὸν φυγάδα, οὐδὲ πυθμέσι πηγάζειν τροφὴν ἀδάπανον (11) κενώσει πληρουμένοις, ὃ καὶ παράδοξον, ἵνα τρέφῃ τρέφουσαν εἰς φιλοξενίας ἀντίδοσιν· οὐδὲ πέντε ἄρτοις ἑστιᾷν χιλιάδας, ὧν καὶ τὰ λείψανα πολλῶν τραπεζῶν ἄλλη δύναμις. Ταῦτα γὰρ Μωϋσέως ἦν, καὶ Ἡλίου, καὶ τοῦ ἐμοῦ Θεοῦ, παρ' οὗ κἀκείνοις τὸ ταῦτα δύνασθαι. Ἴσως δὲ καὶ τῶν καιρῶν ἐκείνων, καὶ τῆς τότε καC ταστάσεως· ἐπειδὴ τὰ σημεῖα τοῖς ἀπίστοις, οὐ τοῖς πιστεύουσιν. Ἃ δὲ τούτοις ἐστὶν ἀκόλουθα, καὶ εἰς ταυτὸν φέρει, ταῦτα καὶ διενοήθη καὶ κατεπράξατο μετὰ τῆς αὐτῆς πίστεως. Λόγῳ γὰρ τὰς τῶν ἐχόντων ἀποθήκας ἀνοίξας καὶ παραινέσεσι, ποιεῖ τὸ τῆς Γραφῆς· Διαθρύπτει πεινῶσι τροφὴν, καὶ χορτάζει πτωχοὺς ἄρτων (12), καὶ διατρέφει αὐτοὺς ἐν λιμῷ, καὶ ψυχὰς πεινώσας ἐμπίμπλησιν ἀγαθῶν. Καὶ τίνα τρόπον; οὐδὲ γὰρ τοῦτο μικρὸν εἰς προσθήκην. Συναγαγὼν γὰρ ἐν ταυτῷ τοὺς λιμοῦ τραυματίας, ἔστι δὲ οὓς καὶ μικρὸν ἀναπνέοντας, ἄνδρας (13) καὶ γυναῖκας, νηπίους, γέροντας, πᾶσαν ἡλικίαν ἐλεεινὴν, πᾶν εἶδος τροφῆς ἐρανίζων, ὅση τυγχάνει λιμοῦ βοήθεια, ἔτνους (14) τε πλήρεις προθεὶς λέβητας, καὶ D τοῦ ταριχευτοῦ παρ' ἡμῖν ὄψου, καὶ πένητας τρέφοντος. Ἔπειτα τὴν τοῦ Χριστοῦ διακονίαν μιμούμενος, ὃς, καὶ λεντίῳ διαζωννύμενος, οὐκ ἀπηξίου νίπτειν τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν, καὶ τοῖς ἑαυτοῦ παισὶν, εἴτουν συνδούλοις, πρὸς τοῦτο συνεργοῖς

[2] Prov. xix, 17. [3] Prov. xi, 26. [4] Exod. xvi, 15; Psal. lxxvii, 24. [5] III Reg. xvii, 14. [6] Matth. xiv, 19; Luc. ix, 16; Joan. vi, 11. [7] I Cor. xiv, 22. [8] Isa. lviii, 7. [9] Psal. cxxxi, 15. [10] Psal. xxxii, 19. [11] Luc. i, 53.

(8) *Εἰσκομισόμεθα*. Reg. c, εἰσοίσομεν.

(9) *Τῆς ἐνδείας*. Or. 2, τὰς ἐνδείας. Nicetas sic exponit: Οὐ θεραπεύουσι τὸ ὑστέρημα τῶν δεομένων, ἀλλ' ἐπιτρίβουσι, καὶ αὔξουσι τὸ πάθος· « Egenorum inopiam non levant, sed obterunt atque augent. » Bill., « famem negotiantur. »

(10) *Ἔχειν αὐτοῖς*. Reg. c, ἔχειν ἐστὶν αὐτοῖς.

(11) *Τροφὴν ἀδάπανον*. Schol.: Τοῦτο εἶπε διὰ τὴν ὑδρίαν τοῦ ἀλεύρου τὴν κατὰ τὴν Σαραφθίαν χήραν· « Hoc dixit propter hydriam farinæ viduæ Sarephtanæ. » Bill.: « gratuitam alimoniam. »

(12) *Ἄρτων*. Sic plures Regg. et Colb., duo Coisl., Pass., etc. In ed., ἄρτον.

(13) *Ἄνδρας*. In ed. sequitur καὶ, quod auctoritate codicum melioris notæ delevimus.

(14) *Ἔτνους*. Sic omnes melioris notæ codd. Prave in ed., ἔθνους. Juxta Nicetam ἔτνος « est concisum legumen, » scilicet « faba. »

χρώμενος, ἐθεράπευε μὲν τὰ σώματα τῶν δεομένων, ἐθεράπευε δὲ τὰς ψυχάς, συμπλέκων τῇ χρείᾳ τὸ τῆς τιμῆς, καὶ ῥάους ποιῶν ἀμφοτέρωθεν.

A linteo præcinctus, discipulorum pedes abluere minime grave duxerat, ministerium imitans, simulque puerorum, sive conservorum suorum, ad eam rem opera utens, pauperum corpora et animas curabat, honorem nempe cum necessario alimento connectens, atque ipsorum calamitatem utrinque leniens.

ΛϚ΄. Τοιοῦτος ἦν ὁ νέος σιτοδότης ἡμῖν, καὶ δεύτερος Ἰωσήφ· πλὴν ὅτι καὶ πλέον τι λέγειν ἔχομεν. Ὁ μὲν γὰρ καταπραγματεύεται τοῦ λιμοῦ, καὶ τὴν Αἴγυπτον ἐξωνεῖται τῷ φιλανθρώπῳ, τὸν τῆς ἀφθονίας καιρὸν εἰς τὸν τοῦ λιμοῦ διαθέμενος, καὶ τοῖς ἑτέρων ὀνείροις εἰς τοῦτο (15) διαταττόμενος· ὁ δὲ προῖκα χρηστὸς ἦν, καὶ τῆς σιτοδείας (16) ἐπίκουρος ἀπραγμάτευτος, πρὸς ἓν ὁρῶν, τῷ φιλανθρώπῳ τὸ φιλάνθρωπον κτήσασθαι, καὶ τῶν ἐκεῖθεν τυχεῖν ἀγαθῶν διὰ τῆς ἐνταῦθα σιτομετρίας. Ταῦτα μετὰ τῆς τοῦ λόγου τροφῆς, καὶ τῆς τελεωτέρας εὐεργεσίας καὶ διαδόσεως, τῆς ὄντως οὐρανίου καὶ ὑψηλῆς· εἴπερ ἄρτος ἀγγέλων λόγος, ᾧ ψυχαὶ τρέφονται καὶ ποτίζονται Θεὸν πεινῶσαι, καὶ ζητοῦσαι τροφὴν οὐ ῥέουσαν, οὐδ' ἀπιοῦσαν, ἀλλ' ἀεὶ (17) μένουσαν· ἧς σιτοδότης ἦν ἐκεῖνος, καὶ μάλα πλούσιος, ὁ πενέστατος ὧν ἴσμεν καὶ ἀπορώτατος, οὐ λιμὸν ἄρτων, οὐδὲ δίψαν ὕδατος ἐξιώμενος, λόγου δὲ πόθον, τοῦ ἀληθῶς ζωτικοῦ καὶ τροφίμου, καὶ εἰς αὔξησιν ἄγοντος πνευματικῆς ἡλικίας τὸν καλῶς τρεφόμενον.

XXXVI. Talia erat novus noster procurator, et secundus Joseph : imo etiam 799 majus aliquid dicere possumus. Ille enim ex fame quæstum captat, ac benignitate Ægyptum emit [12], ubertatis tempus ad famis tempus disponens et administrans, atque aliorum somniis ad eam rem ordinatus. Hic autem gratuito benignus erat, neque in hoc tribuendi frumenti auxilio lucrum ullum captabat, id unum spectans, ut misericordia misericordiam sibi
B compararet, ac præsenti annonæ largitione futura bona consequeretur. Accedebat insuper sermonis alimonia, et perfectius beneficium, ac largitio vere cœlestis et sublimis; siquidem angelorum panis sermo est, quo aluntur atque irrigantur animæ Dei fame laborantes, ac cibum, non fluentem et abeuntem, sed perpetuo manentem expetentes; cujus ipse dispensator erat, et quidem perquam locuples, homo alioqui omnium, quos novi, pauperrimus et egentissimus, non panis famem aut sitim aquæ sanans, sed famem verbi illius, quod vere vitale est, ac vim alendi habet, eumque, qui recte nutritur, ad spiritualis ætatis incrementum ducit.

ΛΖ΄. Ἐκ δὴ τούτων καὶ τῶν τοιούτων (τί γὰρ δεῖ πάντα λέγοντα διατρίβειν [18];) ἄρτι τοῦ φερωνύμου τῆς εὐσεβείας (19) μετατεθέντος, καὶ ταῖς ἐκείνου χερσὶν ἡδέως ἐναποψύξαντος, ἐπὶ τὸν ὑψηλὸν τῆς ἐπισκοπῆς θρόνον ἀνάγεται· οὐχ ἀμογητὶ μὲν, οὐδὲ ἄνευ βασκανίας καὶ πάλης τῶν τε τῆς πατρίδος (20) προεδρευόντων, καὶ τῶν πονηροτάτων τῆς πόλεως ἐκείνοις συντεταγμένων. Πλὴν ἔδει νικῆσαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ μέντοι καὶ νικᾷ (21) πολλῇ τῇ περιουσίᾳ. Κινεῖ γὰρ ἐκ τῆς ὑπερορίας (22) τοὺς χρίσοντας, ἄνδρας ἐπ' εὐσεβείᾳ γνωρίμους καὶ ζηλωτάς, καὶ μετὰ τούτων τὸν νέον Ἀβραὰμ καὶ πατριάρχην ἡμέτερον, τὸν ἐμὸν λέγω (23) πατέρα, περὶ ὃν τι καὶ συμβαίνει θαυμάσιον. Οὐ γὰρ τῷ πλήθει τῶν ἐτῶν μόνον ἐκλελοιπὼς (24), ἀλλὰ καὶ νόσῳ τετρυχωμένος, καὶ πρὸς ταῖς ἐσχάταις ἀναπνοαῖς ὢν, κατατολμᾷ τῆς ὁδοῦ, βοηθήσων τῇ ψήφῳ, καὶ θαρσήσας (25) τῷ Πνεύματι. Καί τι σύντομον φθέγξομαι, νεκρὸς ἐντεθεὶς ὡς τάφῳ τινὶ τῷ φορείῳ (26), νέος ἐπάνεισιν, εὐσθενής, ἄνω βλέπων, ῥωσθεὶς ἐκ τῆς χειρὸς καὶ

XXXVII. Ob hæc igitur, ac tanta (quid enim omnia recensendo diutius immorari necesse est?)
C Basilius, cum is, qui nomen a pietate appositum ducebat, ex hac vita migrasset, atque in ipsius manibus animam libenter exhalasset, ad excelsum episcopatus thronum evehitur; non id quidem citra laborem, ac citra invidiam et dimicationem, tum eorum, qui patriæ præsidebant, tum perditissimorum quorumque urbis civium, qui ad eorum partes sese adjunxerant. Verum fieri aliter non poterat, quin Spiritus sanctus vinceret; atque adeo abunde vicit. Nam ad eum ungendum viros pietate claros ac zelo flagrantes, ab exteris regionibus excitavit, et cum iis novum Abrahamum et patriarcham nostrum, parentem, inquam, meum, cui miranda etiam res quædam accidit. Nam quamvis
D non solum senectute confectus, sed etiam morbo fractus ac debilitatus esset, animamque ageret, iter tamen aggredi non dubitavit, ut calculo suo electionem juvaret, Spiritus videlicet ope atque

[12] Gen. XLI, 1 sqq.

(15) *Εἰς τοῦτο*. Pass., πρὸς τοῦτο.
(16) *Σιτοδείας*. Pass., σιτοδοσίας.
(17) *Ἀεί*. Or. 2, εἰς ἀεί.
(18) *Τί γὰρ δεῖ... διατρίβειν*. Sic plures Regg., etc. In ed., τί γὰρ δή... διατρίβει.
(19) *Τῆς εὐσεβείας*. Alludit ad « Eusebii » nomen, quod a voce εὐσέβεια, id est « pietas, » derivatur.
(20) *Τῶν τε τῆς πατρίδος*, etc. Nicetas exponit : ἄρχοντας· « præsides, » haud dubie provinciæ episcopos ac prælatos.
(21) *Καὶ νικᾷ*. Sic plures Regg. et Or. 2. Deest καὶ in ed.
(22) *Ὑπερορίας*. Intelligit Eusebium Samosatensem, qui cum Gregorio, theologi nostri patre, Basilium consecravit. Mox γνωρίμους. Sic codd. In ed., γνωρισμούς.
(23) *Ἐμὸν λέγω*. Sic Regg. c, d, ph, Coisl. –, Or. 2, Pass. Deest λέγω in ed.
(24) *Ἐκλελοιπώς*. Pass., λελοιπώς.
(25) *Θαρσήσας*. Regg. c, pb et Or. 2, θαῤῥήσας.
(26) *Φορείῳ*. Reg. bm, φορίῳ.

auxilio fretus. Atque ut rem in pauca conferam, A vehiculo, non secus ac mortuus feretro, impositus, juvenis redit, firmus ac valens, oculos erectos habens, a manuum **800** impositione et unctione, addo etiam, et ab illius, qui ungebatur, capite, roboratus. Hoc igitur ad priscas narrationes accedat, quod labor sanitatem affert, et animi alacritas mortuos excitat, et exsilit senectus Spiritu delibuta.

τῆς χρίσεως, οὐ πολὺ δὲ εἰπεῖν, ὅτι καὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ χρισθέντος. Τοῦτο προσκείσθω τοῖς παλαιοῖς διηγήμασιν, ὅτι πόνος ὑγείαν (27) χαρίζεται, καὶ προθυμία νεκροὺς ἀνίστησι. καὶ πηδᾷ γῆρας χρισθὲν (28) τῷ Πνεύματι.

XXXVIII. Cum autem primariæ sedis honore ita affectus fuisset, ut par erat eos, qui ita vixerant, eamque gratiam consecuti fuerant, ac talem apud homines existimationem obtinebant; minime commisit, ut ulla in re postea, vel philosophiæ suæ, vel eorum, qui hoc munus ipsi crediderant, spei, dedecori esset. Quin potius, quantum alios prius, tantum quotidie seipsum vincebat, optime utique ac sapientissime de his rebus sentiens. Sic enim B existimabat, privati quidem hominis virtutem in eo consistere, ut vitio careat, aut quoquo modo probitatem colat; principem autem et antistitem, ac præsertim hujusmodi imperium gerentem, improbitatis notam effugere non posse, nisi multum antecellat, ac melior in dies exsistat, paremque dignitati suæ ac throno virtutem afferat. Vix enim esse, ut in summo positus, medium assequatur, ac per exuberantem virtutis amplitudinem, vulgus ad mediocritatem pertrahat. Imo vero, ut rectius de his rebus disseram, quod ego in Salvatore prospicio (atque etiam, ut opinor, sapientiorum quilibet), quo tempore nobiscum exstitit, secundum id quod supra nos, et nostrum erat, formatus, hoc quoque hic contigisse animadverto. Proficiebat enim, inquit, ut C ætate, ita etiam sapientia et gratia [12]; non quod hæc in illo incrementum caperent; quid enim eo, quod a principio perfectum erat, perfectius esse possit? sed quod hæc paulatim detegerentur et elucerent. Eodem modo Basilii virtutem eo tempore, non incrementum, sed majorem operationem accepisse arbitror, cum ipsi nimirum potestas uberiorem materiam suppeditaret.

ΛΗ'. Οὕτω δὲ τῆς προεδρίας ἀξιωθεὶς, ὡς, τοὺς τοιούτους μὲν γεγονότας, τοιαύτης δὲ χάριτος τετυχηκότας, οὕτω δὲ ὑπειλημμένους, εἰκός· οὐ κατῄσχυνεν οὐδενὶ τῶν ἑξῆς, ἢ τὴν ἑαυτοῦ φιλοσοφίαν, ἢ τὰς τῶν πεπιστευκότων ἐλπίδας· ἀλλὰ τοσοῦτον ἑαυτὸν ὑπερβάλλων ἀεὶ, ὅσον πρὸ τούτου τοὺς ἄλλους ἐδείκνυτο, κάλλιστά τε καὶ φιλοσοφώτατα περὶ τούτων διανοούμενος. Ἡγεῖτο γὰρ, ἰδιώτου μὲν ἀρετὴν εἶναι, τὸ μὴ κακὸν εἶναι, ἢ τι καὶ ποσῶς ἀγαθόν. Ἄρχοντος δὲ καὶ προστάτου κακίαν, καὶ μάλιστα τὴν τοιαύτην ἀρχὴν, τὸ μὴ πολὺ τῶν πολλῶν προέχειν, μηδὲ ἀεὶ κρείττω φαίνεσθαι, μηδὲ συμμετρεῖν τῇ ἀξίᾳ καὶ τῷ θρόνῳ τὴν ἀρετήν. Μόγις (29) γὰρ εἶναι τῷ ἄκρῳ τοῦ μέσου κατατυγχάνειν, καὶ τῷ περιόντι τῆς ἀρετῆς ἕλξειν τοὺς πολλοὺς εἰς τὸ μέτριον· μᾶλλον δὲ, ἵνα τι φιλοσοφήσω περὶ τούτων ἄμεινον, ὅπερ ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος ἐγὼ θεωρῶ, οἶμαι δὲ καὶ τῶν σοφωτέρων ἕκαστος, ἡνίκα μεθ' ἡμῶν ἐγένετο, μορφωθεὶς (30) τὸ ὑπὲρ ἡμᾶς καὶ ἡμέτερον, τοῦτο κἀνταῦθα συμβεβηκέναι λογίζομαι. Ἐκεῖνός τε γὰρ προέκοπτε, φησὶν, ὥσπερ ἡλικίᾳ, οὕτω δὴ καὶ σοφίᾳ καὶ χάριτι· οὐ τῷ ταῦτα λαμβάνειν αὔξησιν, (τί γὰρ τοῦ ἀπ' ἀρχῆς τελείου γένοιτ' ἂν τελεώτερον;) ἀλλὰ τῷ κατὰ μικρὸν ταῦτα παραγυμνοῦσθαι καὶ παρεκφαίνεσθαι. Τήν τε τοῦ ἀνδρὸς ἀρετὴν, οὐχὶ προσθήκην, ἀλλ' ἐργασίαν οἶμαι μείζω τηνικαῦτα λαμβάνειν, ὕλῃ πλείονι τῇ ἐξουσίᾳ χρωμένην.

XXXIX. Ac primum quidem illud omnibus perspicuum facit, munus id, quo affectus fuerat, non humano favore, sed divino beneficio ipsi contigisse. Id autem ex nobis quoque liquido constabit. Qualia enim mecum circa illud tempus philosophabatur? Nam cum aliis omnibus dubium non esset, quin, eum id contigisset, statim **801** accurrerem, maximaque animi voluptate perfunderer (id quod D fortasse alius quispiam fecisset), ac cum eo imperium potius partirer, quam supparem auctoritatem ac potentiam haberem, idque ex amicitia nostra conjectarent; ego tamen, cum in omnibus rebus arrogantiæ suspicionem, ut si quis alius, fugiens,

ΛΘ'. Πρῶτον μὲν ἐκεῖνο πᾶσι ποιεῖ φανερὸν, ὡς οὐκ ἀνθρωπίνης χάριτος ἦν αὐτῷ· ἔργον, ἀλλὰ Θεοῦ δῶρον τὸ δεδομένον· δηλώσει δὲ καὶ τὸ ἡμέτερον. Οἷα γάρ μοι φιλοσοφοῦντι περὶ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον συνεφιλοσόφει! Τῶν γὰρ ἄλλων ἁπάντων οἰομένων καὶ προσδραμεῖσθαί με τῷ γεγονότι, καὶ περιχαρήσεσθαι (ὅπερ ἑτέρου (31) καὶ παθεῖν ἴσως ἦν), καὶ συνδιανεμεῖσθαι (32) τὴν ἀρχὴν μᾶλλον ἢ παραδυναστεύειν, καὶ τῇ φιλίᾳ τοῦτο τεκμαιρομένων· ἐπειδὴ τὸ φορτικὸν φεύγων ἐγὼ, καὶ γὰρ ἐν ἅπασιν, εἴπερ ἄλλος τις, καὶ ἅμα τοῦ καιροῦ τὸ ἐπίφθονον, ἄλλως τε καὶ τῶν κατ' αὐτὸν (33) ὠδινόντων ἔτι καὶ ταρασσομένων, οἴκοι κατέμεινα, βίᾳ χαλινώσας τὸν πόθον. Μέμφεται

[12] Luc. II, 52.

(27) Ὑγείαν. Or. 2, ὑγιείαν.

(28) Πηδᾷ γῆρας χρισθέν. Reg. bm: πηδᾷ γῆρας χρησθέν. Sic etiam legit Billius in vetustissimo codice, quam lectionem probat Combefisius. Si cui hæc lectio placuerit, ita reddere potest: « Exsilit senectus, quæ se Spiritui utendam præbuerit. » Hæc est enim vis verbi κίχρημι, χρήζω, « commodo, utendum præbeo. » Quin Schol. Reg. bm hæc habet, quæ in suo codice legisse testatur Billius: Καὶ ἀλλαχοῦ ὁ αὐτός φησιν· Ἰδοὺ κίχρημι τὰς χεῖρας τῷ Πνεύματι· « Et alibi ipse ait: Ecce manus meas Spiritu commendo. »

(29) Μόγις. Sex Regg. et Or. 2, μόλις.

(30) Μορφωθείς, etc. « Formam indutus, quæ et nobis superior, et nostra erat. » Id est, ut exponit Nicetas, similis nobis, iisdemque, præter peccatum, obnoxius.

(31) Ἑτέρου. In nonnullis, ἕτερον.

(32) Συνδιανεμεῖσθαι. Nonnulli addunt με.

(33) Κατ' αὐτόν. Sic Regg. bm, ph, Coisl. 1, Or. 2, Jes. et Comb. In ed., κατ' αὐτῶν.

μὲν, συγγινώσκει δέ. Καὶ μετὰ τοῦτο ἐπιστάντα μὲν, A τὴν δὲ τῆς καθέδρας τιμὴν οὐ δεξάμενον, τῆς αὐτῆς ἕνεκεν αἰτίας, οὐδὲ τὴν τῶν πρεσβυτέρων προτίμησιν, οὔτε ἐμέμψατο, καὶ προσεπῄνεσεν, εὖ ποιῶν· τῦφον κατηγορηθῆναι μᾶλλον ὑπ' ὀλίγων ἑλόμενος, τῶν ταύτην ἀγνοησάντων τὴν οἰκονομίαν, ἤ τι πρᾶξαι τῷ λόγῳ καὶ τοῖς αὐτοῦ βουλεύμασιν ἐναντίον. Καίτοι, πῶς ἂν μᾶλλον ἔδειξεν ἄνθρωπος πάσης θωπείας καὶ κολακείας κρείττω τὴν ψυχὴν ἔχων, καὶ πρὸς ἓν μόνον βλέπων, τὸν τοῦ καλοῦ νόμον, ἢ περὶ ἡμῶν οὕτω διανοηθεὶς, οὓς ἐν πρώτοις τῶν ἑαυτοῦ φίλων καὶ συνήθων ἐγνώρισεν;

ac simul temporis illius invidiam vitans, præsertim cum res ejus nondum pacatæ essent, ac adhuc turbarentur, desiderio meo frenum injeci, domique me continui. Quo nomine mecum quidem ille expostulavit, cæterum veniam dedit. Ac postea, cum ad eum venissem, atque eadem de causa cathedræ honorem, insignioremque inter presbyteros honoris locum recusassem, non modo meum hoc factum non incusavit, sed etiam, ut debuit, comprobavit; atque a nonnullis, qui rationis ipsius ignari erant, fastus insimulari maluit, quam aliquid facere, quod rationi consiliisque suis adversaretur. At certe, quonam modo luculentius specimen edere potuisset animi ab omni adulatione et assentatione alieni, solamque honesti legem intuentis, quam ita de nobis, quos in præcipuorum amicorum et familiarium loco numeroque habuit, constituens?

Μ'. Ἔπειτα, τὸ στασιάζον πρὸς ἑαυτὸν μαλάσσει, B καὶ θεραπεύει λόγοις ἰατρικῆς μεγαλόφρονος. Οὐ γὰρ θωπευτικῶς, οὐδὲ ἀνελευθέρως τοῦτο ποιεῖ, ἀλλὰ καὶ λίαν νεανικῶς καὶ μεγαλοπρεπῶς, ὡς ἄν τις οὐ τὸ παρὸν σκοπῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν μέλλουσαν εὐπείθειαν οἰκονομῶν. Ὁρῶν γὰρ (34) τὸ μὲν ἁπαλὸν, ἔκλυτον καὶ μαλακίζον, τὸ δὲ αὐστηρὸν, τραχῦνον καὶ ἀπαυθαδιάζον (35), ἀμφοτέροις βοηθεῖ δι' ἀλλήλων· ἐπιεικείᾳ μὲν τὸ ἀντιτυπὲς, στεῤῥότητι δὲ τὸ ἁπαλὸν κερασάμενος· ὀλίγα μὲν λόγου προσδεηθεὶς, ἔργῳ δὲ τὰ πλείω δυνηθεὶς πρὸς τὴν θεραπείαν· οὐ τέχνῃ δουλούμενος, ἀλλ' εὐνοίᾳ σφετεριζόμενος· οὐ δυναστείᾳ (36) προσχρώμενος, ἀλλὰ τῷ δύνασθαι μὲν, φείδεσθαι δὲ προσαγόμενος. Τὸ δὲ (37) μέγιστον, τῷ πάντας ἡττᾶσθαι τῆς αὐτοῦ διανοίας, καὶ ἀπρόσιτον εἰδέναι τὴν ἀρετήν· καὶ μίαν μὲν ἑαυτοῖς (38) σωτηρίαν ἡγεῖσθαι, C τὸ μετ' ἐκείνου τε καὶ ὑπ' ἐκείνῳ τετάχθαι, ἕνα δὲ κίνδυνον, τὸ προσκρούειν ἐκείνῳ, καὶ ἀλλοτρίωσιν ἀπὸ Θεοῦ νομίζειν τὴν ἀπ' ἐκείνου διάστασιν· οὕτως ἑκόντες ὑπεχώρησαν (39) καὶ ἡττήθησαν (40), καὶ ὡς ἤχῳ βροντῆς ὑπεκλίθησαν, ἄλλος ἄλλον εἰς ἀπολογίαν προφθάνοντες, καὶ τὸ μέτρον τῆς ἀπεχθείας εἰς μέτρον μετενεγκόντες εὐνοίας, καὶ τῆς εἰς ἀρετὴν ἐπιδόσεως, ἣν δὴ μόνην ἀπολογίαν ἰσχυροτάτην ηὕρισκον (41)· πλὴν εἴ τις (42) διὰ κακίαν ἀνίατον ἠμελήθη καὶ παρεῤῥίφη (43), ἵν' αὐτὸς ἐν ἑαυτῷ συντριβῇ καὶ καταναλωθῇ, καθάπερ ἰὸς σιδήρῳ συνδαπανώμενος.

XL. Deinde, eos, qui ab ipso dissidebant, emollit, ac sublimis et excelsæ medicinæ rationibus curat. Non enim adulatorie ac serviliter, sed perquam fortiter et magnifice hoc facit, ut qui non præsentis solum temporis rationem haberet, sed etiam futuram obedientiam procuraret. Nam cum perspiceret, subditorum animos mollitie enervari, et nimia austeritate asperos atque contumaces reddi, utrique malo per alterum medetur, duritiam nimirum mansuetudine et facilitate, mollitiem autem gravitate atque animi firmitate temperans; sermone ad animarum curationem haud multum indigens, opere quam plurima perficiens; non callido artificio homines subigens, sed benevolentia sibi concilians; nec imperii potestate utens, sed per indulgentiam, quam in potestate adhibebat, eos alliciens. Quod autem maximi momenti est, omnes mentis acumine ipsi cedebant, eamque ipsius virtutem esse norant, ut ad eam nemo aspirare posset; atque unam hanc demum sibi salutem esse arbitrabantur, si cum ipso, et sub ipso, sese collocarent, unum vero **802** et certissimum periculum, si in ipsius offensionem incurrerent; ab eo etiam disjungi, nihil aliud esse judicabant, quam a Deo abalienari: sic ultro cesserunt, ac manus dederunt, et quasi ad tonitrui sonum sese submiserunt, alius alium ad ipsi satisfaciendum antevertentes, conceptamque prius adversus ipsum odii vim, in non minorem benevolentiæ vim, ac virtutis incrementum (quam quidem unam firmissimam ipsi satisfaciendi rationem inveniebant) commutantes; præterquam si quis ob deploratam improbitatem neglectus ac projectus est, ut ipse in seipso contereretur atque consumeretur, non secus ac rubigo simul cum ferro consumi solet.

ΜΑ'. Ἐπεὶ δὲ τὰ οἴκοι κατὰ νοῦν εἶχεν αὐτῷ, καὶ D ὡς οὐκ ἄν τις ᾠήθη τῶν ἀπίστων κἀκεῖνον ἠγνοηκό-

XLI. Postquam autem res ipsius domesticæ ex animi sententia constitutæ sunt, et quemadmodum

(34) *Ὁρῶν γάρ*, etc. Nicetas ex Demosthene refert, plerosque in mansuetudine quidem humiles et abjectos, in gravitate autem arrogantes et contumaces haberi. Hanc Demosthenis sententiam in interpretatione sua amplectitur Billius. Fatetur tamen Gregorii verba non incommode posse transitive accipi. Addimus et accipienda esse.

(35) *Ἀπαυθαδιάζον*. Plures Regg. ac Colb., αὐθαδιάζον. Regg. bm et Pass., αὐθαδίζον.

(36) *Δυναστείᾳ*. Reg. ph, Or. 2 et Pass., δυναστείαις.

(37) *Τὸ δέ*. Sic Regg. a, bm, ph, Or. 2, etc. Deest δέ in ed.

(38) *Ἑαυτοῖς*. Tres Regg., αὐτοῖς.

(39) *Ὑπεχώρησαν*. Comb. addit καλῶς.

(40) *Καὶ ἡττήθησαν*. Hæc desunt in Reg. c.

(41) *Ηὕρισκον*. Regg. c, d, ph, εὕρισκον.

(42) *Πλὴν εἴ τις*. Regg. c, d, Chrys., Or. 2 et Comb., εἰ μή τις.

(43) *Παρεῤῥίφη*. Reg. c, ἀπεῤῥίφη.

nemo fide carens, virtutisque illius ignarus, unquam arbitratus esset, majus quidpiam et sublimius animo agitare incipit. Nam cum alii omnes id tantummodo, quod ante pedes est, videant, suaque ut in tuto sint, laborent (si tamen id satis tutum esse potest), nec ulterius progrediantur, nec magni aliquid et strenui, vel cogitatione complecti, vel efficere queant; ipse contra, tametsi cæteris in rebus moderatus esset, in his tamen modum haudquaquam tenet; verum sublato in altum capite, mentisque oculis quoquoversum jactatis, omnes eas orbis partes, quas salutifera Christi doctrina pervagata est, comprehendit. Cum autem videret, magnam illam Dei hæreditatem, ipsiusque doctrina et legibus, atque cruciatibus acquisitam, gentem illam sanctam, regium illud sacerdotium [14], male se habere, atque in sexcentas opiniones et errores distractum esse: atque vineam illam, quæ ex Ægypto, hoc est, ex impia et caliginosa ignorantia, translata et transplantata fuerat [15], quæque ad tam immensam pulchritudinem et magnitudinem pervenerat, ut terram universam operiret, ac supra montes et cedros assurgeret; hanc, inquam, a pravo et agresti apro, id est, a diabolo, labefactatam et pervastatam [16]; haudquaquam satis esse judicavit, si hanc calamitatem tacite deploraret, manusque ad Deum duntaxat tolleret, ab eoque, ut urgentia mala depelleret, precibus contenderet, ipse vero interea dormiret; verum faciendum sibi quoque putavit, ut opem quamdam afferret, ac de suo aliquid erogaret.

A των, περινοεῖ τι (44) τῇ διανοίᾳ μεῖζον καὶ ὑψηλότερον. Τῶν γὰρ ἄλλων ἁπάντων τὸ ἐν ποσὶ μόνον ὁρώντων, καὶ τὸ κατ' αὐτοὺς (45) ὅπως ἀσφαλῶς ἕξει λογιζομένων, εἴπερ τοῦτο ἀσφαλὲς, περαιτέρω δ' οὐ προϊόντων, οὐδέ τι μέγα καὶ νεανικὸν, ἢ ἐννοῆσαι, ἢ καταπράξασθαι δυναμένων· καίτοι τἄλλα μέτριος ὢν, ἐν τούτοις οὐ μετριάζει· ἀλλ' ὑψοῦ τὴν κεφαλὴν διάρας, καὶ κύκλῳ τὸ τῆς ψυχῆς ὄμμα περιαγαγὼν, πᾶσαν εἴσω ποιεῖται τὴν οἰκουμένην, ὅσην ὁ σωτήριος λόγος ἐπέδραμεν. Ὁρῶν δὲ τὸν μέγαν τοῦ Θεοῦ κλῆρον, καὶ τοῖς αὐτοῦ λόγοις, καὶ νόμοις, καὶ πάθεσι περιποιηθέντα, τὸ ἅγιον ἔθνος, τὸ βασίλειον ἱεράτευμα, κακῶς διακείμενον, εἴς τε μυρίας δόξας καὶ πλάνας διεσπασμένον (46)· καὶ τὴν ἐξ Αἰγύπτου μετηρμένην καὶ μεταπεφυτευμένην ἄμπελον, ἐκ τῆς B ἀθέου καὶ σκοτεινῆς ἀγνοίας εἰς κάλλος τε καὶ μέγεθος ἄπειρον προελθοῦσαν, ὡς καλύψαι πᾶσαν τὴν γῆν, καὶ ὀρῶν καὶ κέδρων ὑπερεκτείνεσθαι· ταύτην (47) πονηρῷ καὶ ἀγρίῳ συΐ, τῷ διαβόλῳ, λελυμασμένην· οὐκ αὔταρκες ὑπολαμβάνει θρηνεῖν ἡσυχῇ τὸ πάθος, καὶ πρὸς Θεὸν μόνον αἴρειν (48) τὰς χεῖρας, καὶ παρ' ἐκείνου τῶν κατεχόντων κακῶν λύσιν ζητεῖν, αὐτὸς δὲ καθεύδειν· ἀλλά τι καὶ βοηθεῖν, καὶ παρ' ἑαυτοῦ συνεισφέρειν ᾤετο δεῖν.

XLII. Quid enim hac calamitate tristius, cum satius esset, ut is, qui sursum spectat, **803** operam in rem publicam conferret? Uno etenim homine recte aut male se gerente, nihil hinc reipublicæ portendi; at republica hoc aut illo modo se habente, singulos etiam eodem modo affici necesse esse. Hæc igitur ille publici commodi procurator et antistes secum reputans atque perpendens (quandoquidem tinea ossium est cor sensu præditum, ut Salomoni [17] et veritati placet; atque ut indolentia læta est et hilaris, ita commiseratio tristis et acerba, pectusque conficit diuturna cogitatio); idcirco mœrebat, angebatur, convulnerabatur, idem ipsi, quod Jonæ [18], quod Davidi, usu veniebat, animum despondebat, nec, aut somnum oculis, aut dormitationem palpebris concedebat [19]: quidquid carnium supererat, curis absumebat, quoad huic malo remedium invenisset; divinam et humanam opem, quæ publicum incendium comprimeret, offusamque nobis caliginem discuteret, implorabat.

C ΜΒʹ. Τί γὰρ εἶναι τῆς συμφορᾶς ταύτης ἀνιαρότερον, ὑπὲρ δὲ τοῦ κοινοῦ χρῆναι μᾶλλον σπουδάζειν (49) τὸν ἄνω βλέποντα; Ἑνὸς μὲν γὰρ (50) εὖ πράττοντος, ἢ κακῶς, οὐδὲν τῷ κοινῷ τοῦτο ἐπισημαίνειν· τοῦ κοινοῦ δὲ οὕτως ἢ ἐκείνως ἔχοντος, καὶ τὸν καθ' ἕκαστον ὁμοίως ἔχειν, πᾶσαν εἶναι ἀνάγκην. Ταῦτ' οὖν ἐννοῶν καὶ σκοπῶν ἐκεῖνος (51), ὁ τοῦ κοινοῦ κηδεμὼν καὶ προστάτης (ἐπειδὴ σὴς ὀστέων καρδία αἰσθητικὴ, ὡς Σολομῶντι καὶ τῇ ἀληθείᾳ δοκεῖ· καὶ τὸ μὲν ἀνάλγητον, εὔθυμον· τὸ δὲ συμπαθὲς, λυπηρόν· καὶ τῆξις καρδίας, ἔμμονος λογισμὸς), διὰ τοῦτο ἐσφάδαζεν, ἠνιᾶτο, κατετιτρώσκετο, ἔπασχε τὸ Ἰωνᾶ, τὸ Δαβὶδ, ἀπελέγετο τὴν ψυχὴν, οὐκ ἐδίδου ὕπνον τοῖς ὀφθαλμοῖς, οὐδὲ νυσταγμὸν τοῖς βλεφάροις· προσεδαπάνα τὸ λειπόμενον τῶν σαρκῶν D ταῖς φροντίσιν, ἕως εὕρῃ τοῦ κακοῦ λύσιν· ἐπιζητεῖ θείαν βοήθειαν, ἢ ἀνθρωπίνην (52), ἥτις στήσει τὸν κοινὸν ἐμπρησμὸν, καὶ τὴν ἐπέχουσαν ἡμᾶς σκοτόμαιναν.

XLIII. Atque illud quidem unum valde salutiferum excogitat. Nam cum seipsum, quantum fieri

ΜΓʹ. Ἓν μὲν οὖν ἐκεῖνο ἐπινοεῖ καὶ λίαν σωτήριον· Συναγαγὼν ἑαυτὸν, ὡς οἷόν τε ἦν, καὶ συγ-

[14] I Petr. II, 9. [15] Psal. LXXIX 9. [16] ibid. 14. [17] Prov. XIV, 30. [18] Jon. IV, 9. [19] Psal. CXXXI, 4.

(44) *Τι*. In nonnullis, ἔτι.
(45) *Κατ' αὐτούς*. Sic plures codd. In ed., καθ' αὑτούς.
(46) *Διεσπασμένον*. Pass., διεσπαρμένον.
(47) *Ταύτην*. In ed. sequitur δέ, quod auctoritate codd. delevimus.
(48) *Μόνον αἴρειν*. Sic Regg. a, bm et ph. In ed., αἴρειν μόνον.
(49) *Ὑπὲρ δὲ τοῦ κοινοῦ χρῆναι μᾶλλον σπουδάζειν*. Sic Regg. a, d, duo Coisl., Or. 2, et Comb. In ed.: ὑπὲρ δὲ τοῦ μᾶλλον χρῆναι σπουδάζειν, quod sic vertit Billius: « Aut pro qua tandem re magis elaborandum ei qui sursum spectat? »
(50) *Ἑνὸς μὲν γάρ*. Gabr. addit ἀνδρός.
(51) *Ἐννοῶν καὶ σκοπῶν ἐκεῖνος*. Sic plures Regg. et Or. 2. In ed., ἐννοῶν ἐκεῖνος, καὶ σκοπῶν.
(52) *Ἢ ἀνθρωπίνην*. Reg. bu et Par., οὐκ ἀνθρωπίνην. In nonnullis deest ἤ.

κλείσας τῷ πνεύματι, καὶ πάντας μὲν ἀνθρωπίνους A λογισμοὺς κινήσας, πᾶν δὲ τῶν Γραφῶν (53) βάθος ἀναλεξάμενος, λογογραφεῖ τὴν εὐσέβειαν, καὶ ἀντιθέτοις πάλαις καὶ μάχαις τὸ πολὺ τῶν αἱρετικῶν ἀποκρούεται θράσος· τοὺς μὲν καὶ εἰς χεῖρας ἰόντας, ἀγχεμάχοις ὅπλοις τοῖς ἀπὸ γλώσσης καταστρεφόμενος· τοὺς δὲ πόῤῥωθεν, βάλλων τοξεύμασι τοῖς ἐκ μέλανος, οὐδὲν ἀτιμοτέρου (54) τῶν ἐν ταῖς πλαξὶ χαραγμάτων· οὐδὲ ἑνὶ τῆς Ἰουδαίας ἔθνει, καὶ μικρῷ τούτῳ, νομοθετοῦντος περὶ βρωμάτων, καὶ πωμάτων, καὶ προσκαίρων θυσιῶν, καὶ σαρκὸς καθαρσίων· ἀλλὰ παντὶ (55) γένει καὶ μέρει τῆς οἰκουμένης, περὶ τοῦ λόγου τῆς ἀληθείας, ἐξ οὗ καὶ τὸ σώζεσθαι περιγίνεται. Δεύτερον δὲ (καὶ γὰρ ὁμοίως ἀτελὲς ἄλογος πρᾶξις, καὶ λόγος ἄπρακτος), προστίθει τῷ λόγῳ καὶ τὴν ἐκ τοῦ πράττειν ἐπικουρίαν· B τοῖς μὲν ἐπιδημῶν, πρὸς δὲ τοὺς πρεσβεύων, τοὺς δὲ καλῶν (56), νουθετῶν, ἐλέγχων, ἐπιτιμῶν, ἀπειλῶν, ὀνειδίζων, προπολεμῶν ἐθνῶν, πόλεων, τῶν καθ' ἕκαστον, πᾶν εἶδος ἐπινοῶν σωτηρίας, πανταχόθεν ἰώμενος· ὁ Βεσελεὴλ ἐκεῖνος, ὁ τῆς θείας ἀρχιτέκτων σκηνῆς, πάσῃ πρὸς τὸ ἔργον ὕλῃ καὶ τέχνῃ χρώμενος, καὶ πάντα πλέκων εἰς κάλλους ἑνὸς περιουσίαν καὶ ἁρμονίαν.

poterat, collegisset, et cum spiritu conclusisset, atque et omnes humanos sensus excitasset, et altissima quæque Scripturæ loca pervolvisset, piam doctrinam litteris consignat, adversariisque colluctationibus et præliis ingentem hæreticorum audaciam frangit ac propulsat; eos quidem, qui manus conferre ausi fuerant, armis linguæ comious contundens; eos autem, qui procul ab eo dissiti erant, sagittis ex atramento confectis feriens, nihilo inferiore iis litteris, quæ in tabulis insculptæ sunt: nec uni tantum et exiguæ Judæorum nationi de cibis et potionibus, et caducis sacrificiis, carnisque purgationibus [20]; sed omnibus hominibus, atque omnibus orbis partibus, de veritatis doctrina, ex qua salus comparatur, leges statuente. Deinde, quoniam æque imperfecta res est, actio sermone destituta, et sermo ab actione remotus, idcirco actionis subsidium sermoni adjungebat, alios nimirum adiens, ad alios legationem mittens; alios accersens, admonens, arguens, increpans [21], minis insectans, probris incessens, pro gentibus, pro urbibus, pro singulis etiam hominibus certamen suscipiens, omne salutis genus excogitans, undecunque medicinam morbo adhibens; Beseleel ille, ille, inquam, divini fabricator tabernaculi [22], materiam omnem et artem ad opificium accommodans, **804** atque omnia contexens, ad eximiam quamdam unius operis pulchritudinem et concinnitatem.

ΜΔ'. Τί τἄλλα χρὴ λέγειν; Ἀλλ' ἧκεν αὖθις ἡμῖν (57) ὁ χριστομάχος βασιλεὺς, καὶ τῆς πίστεως τύραννος, μετὰ πλείονος τῆς ἀσεβείας καὶ θερμοτέρας τῆς C παρατάξεως, ὡς πρὸς ἀνταγωνιστὴν ἰσχυρότερον ὄντος αὐτῷ τοῦ λόγου, κατὰ τὸ ἀκάθαρτον ἐκεῖνο πνεῦμα καὶ πονηρὸν, ὃ τοῦ ἀνθρώπου λυθὲν καὶ περιπλανηθὲν, πρὸς τὸν αὐτὸν ἀναστρέφει (58) μετὰ πλειόνων πνευμάτων εἰσοικισθησόμενον, ὥσπερ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ἠκούσαμεν. Τούτου γίνεται μιμητὴς (59) ἐκεῖνος, ὁμοῦ τε τὴν προτέραν ἧτταν ἀνακαλεσόμενος, καὶ προσθήσων τι τοῖς πρώτοις (60) παλαίσμασι. Δεινὸν γὰρ εἶναι καὶ σχέτλιον (61), πολλῶν μὲν ἐθνῶν ἐπάρχοντα, πολλῆς δὲ δόξης ἠξιωμένον, πάντας δὲ τοὺς κύκλῳ καταστρεψάμενον τῷ κράτει τῆς ἀσεβείας; καὶ χειρωσάμενον πᾶν τὸ προστυχὸν, ἑνὸς ἀνδρὸς, καὶ μιᾶς πόλεως ἥττω (62) ὀφθῆναι, καὶ γέλωτα ὀφλεῖν, οὐ τοῖς ἄγουσι μόνον αὐτὸν προστάταις τῆς ἀθεΐας, ἀλλὰ καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις, D ὡς ὑπελάμβανε.

XLIV. Quid alia dicere necesse est? Verum enimvero Christi hostis imperator, et fidei tyrannus, cum majori impietate, ac ferventiori acie, utpote cum potentiori adversario rem habiturus, ad nos iterum venit, impuri ac pravi illius spiritus in modum, qui ex hominis corpore pulsus, diuque vagatus, ad eumdem rursus cum majori spirituum agmine habitaturus redit, quemadmodum in Evangelio habetur [23]. Hujus ille imitatorem se præbet, tum ut cladem prius acceptam sarciret, tum ut prioribus palæstris aliquid adderet. Indignum enim et miserum esse existimabat, cum multas gentes imperio teneret, magnamque gloriam consecutus esset, ac finitimos omnes impietatis robore atque potentia domuisset, ditionique suæ, quidquid obvium habuerat, subjecisset, ab uno homine, unaque civitate superari, nec solum impietatis patronis, a quibus ducebatur, sed etiam omnibus mortalibus, ut ipsius opinio ferebat, risui esse.

ΜΕ'. Τὸν μὲν δὴ Περσῶν βασιλέα φασὶν, ἐπειδή ποτε κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐστράτευε (63), πᾶν μὲν γένος ἀνθρώπων ἐπ' αὐτοὺς ἐλαύνων, παντὶ δὲ ζέων θυμῷ καὶ φρονήματι, οὐ ταύτῃ μόνον ἐπαίρεσθαι,

XLV. Persarum quidem regem narrant, cum infinitam quondam hominum cujusvis nationis multitudinem secum ducens, atque iracundia et andacia fervens, in Græciam expeditionem faceret, non eo

[20] Hebr. IX, 9. [21] II Tim. IV, 2. [22] Exod. XXXI, 2 sqq. [23] Luc. XI, 24 sqq.

(53) *Πᾶν δὲ τῶν Γραφῶν*, etc. « Cum omnem Scripturarum profunditatem scrutatus esset: cum altos omnes Scripturarum sensus decerpsisset. »

(54) *Ἀτιμοτέρου*. Reg. c et Comb., ἀτιμοτέροις.

(55) *Ἀλλὰ παντί*. Sic tres Regg., Or. 2 et Comb. In ed., ἀλλὰ καὶ παντί.

(56) *Καλῶν*. Pass., παρακαλῶν.

(57) *Αὖθις ἡμῖν*. Sic tres Regg. In ed., ἡμῖν αὖθις.

(58) *Ἀναστρέφει*. Reg. ph, ἀντεπιστρέφει.

(59) *Μιμητής*. « Imitator. » Sic omnes fere codd. In ed., μαθητής, « discipulus. » Pass. ad marg. habet: Οὐάλεντα λέγω· « Valentem dico. »

(60) *Πρώτοις*. Deest in Reg. ph. In aliis, προτέροις.

(61) *Σχέτλιον*. Schol. Reg. bm, χαλεπόν. « Perniciosum, grave, difficile. »

(62) *Ἥττω*. Sic legendum, vel ἥττονα, ut in Or. 2. In ed. et in nonnullis codd., ἥττων.

(63) *Ἐστράτευε*. Plures Regg. et Coisl. 2, ἐστράτευσε.

tantum nomine superbia elatum et in minis immodicum fuisse; sed, ut majorem illis terrorem incuteret, per ea etiam, quæ novo et inusitato modo adversus elementa designabat, formidabilem sese reddidisse. Nova quædam terra et novum mare audiebatur novi illius opificis, et exercitus in continenti navigans, ac rursum pedibus mare peragrans, abreptæ item insulæ, et mare verberibus cæsum, cæteraque omnia, quæ vesani exercitus ducisque haud dubium argumentum erant, ignavioribus quidem formidabilia, fortioribus autem ac firmiori animo præditis stulta et ridicula. Hic vero, nihil quidem ulla hujusmodi re opus habebat, cum bellum adversum nos compararet; verum, quod his pejus et perniciosius erat, hoc, et facere, et dicere ferebatur. Posuit in cœlum os suum, blasphemiam in excelsum loquens, et lingua ejus transivit in terra [38]. Pulchre enim David eum ante nos conflxit; illum, inquam, qui cœlum in **805** terram inclinabat, ac in rerum creatarum numerum cogebat naturam mundo sublimiorem, quam ne capere quidem res ulla creata potest, tametsi, ob nostri amorem, aliquantisper nobiscum versata sit, ut nos humi jacentes ad seipsam attraheret.

A καὶ ἄμετρον εἶναι ταῖς ἀπειλαῖς· ἀλλ' ὡς ἂν μᾶλλον αὐτοὺς καταπλήξειε, φοβερὸν ἑαυτὸν ποιεῖν, καὶ ταῖς κατὰ (64) τῶν στοιχείων καινοτομίαις. Γῆ τις ἠκούετο ξένη, καὶ θάλασσα τοῦ νέου δημιουργοῦ, καὶ στρατὸς ἤπειρον πλέων, καὶ πεζεύων πέλαγος, νῆσοί τε ἁρπαζόμεναι, καὶ θάλασσα μαστιζομένη, καὶ ὅσα τῆς ἐμπλήκτου σαφῶς ἦν στρατιᾶς καὶ στρατηγίας, κατάπληξις μὲν τοῖς ἀγεννεστέροις, γέλως δὲ τοῖς ἀνδρικωτέροις καὶ στεῤῥοτέροις τὸ φρόνημα. Ὁ δὲ τοιούτου μὲν οὐδενὸς ἐδεῖτο καθ' ἡμῶν στρατεύων· ὃ δὲ ἦν ἐκείνων χεῖρον καὶ βλαβερώτερον (65), τοῦτο (66) ποιῶν καὶ λέγων ἠκούετο. Ἔθετο εἰς οὐρανὸν τὸ στόμα αὐτοῦ, βλασφημίαν λαλῶν εἰς τὸ ὕψος, καὶ ἡ γλῶσσα αὐτοῦ διῆλθεν ἐπὶ τῆς γῆς. Καλῶς γὰρ αὐτὸν ὁ θεῖος Δαβὶδ πρὸ ἡμῶν ἐστηλίτευσε, B τὸν οὐρανὸν εἰς γῆν κλίναντα (67), καὶ μετὰ τῆς κτίσεως ἀριθμοῦντα φύσιν τὴν ὑπερκόσμιον, ἣν οὐδὲ χωρεῖν ἡ κτίσις δύναται, κἂν μεθ' ἡμῶν τι (68) γένηται λόγῳ φιλανθρωπίας, ἵν' ἡμᾶς ἑλκύσῃ (69) πρὸς ἑαυτὴν χαμαὶ κειμένους.

XLVI. Porro cum illustria quidem prima illius facinora fuerint, tum vero illustriora fuere ea certamina, quæ postrema adversum nos habuit. Quænam autem prima dico? Exsilia, fugæ, bonorum proscriptiones, insidiæ, tam apertæ, quam obscuræ; sermonum illecebræ, ubi occasio se offerebat; vis, ubi verborum blanditiis locus non erat. Alii quidem ab Ecclesiis extrudebantur, qui scilicet fidem orthodoxam ac nostram profitebantur. Alii autem introducebantur, nempe qui pestiferam et exitialem imperatoris doctrinam tenebant, qui impietatis chirographa exigebant, qui his adhuc graviora scribebant. Presbyteri in medio mari combusti; impii belli duces, non Persas superantes, non Scythas in potestatem redigentes, non aliam quamdam barbaricam gentem debellantes; verum Ecclesiis bellum inferentes, in altaribus saltitantes, hominum et victimarum sanguine incruenta sacrificia contaminantes, ac virginum pudorem probro afficientes. Idque quam tandem ob causam? Nimirum, ut Jacob patriarcha expelleretur, ipsique Esau ille, ante

ΜϚ'. Καὶ δὴ λαμπρὰ μὲν αὐτοῦ τὰ πρῶτα νεανιεύματα, λαμπρότερα δὲ τὰ τελευταῖα καθ' ἡμῶν ἀγωνίσματα. Τίνα δὴ λέγω τὰ πρῶτα (70); Ἐξορίαι, φυγαὶ, δημεύσεις, ἐπιβουλαὶ (71) φανεραί τε καὶ ἀφανεῖς· τὸ πείθειν, οὗ καιρὸς ἦν· τὸ βιάζεσθαι, τοῦ πείθειν οὐκ ὄντος. Οἱ μὲν ἐξωθούμενοι τῶν C Ἐκκλησιῶν, ὅσοι τοῦ ὀρθοῦ λόγου καὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς· οἱ δὲ εἰσαγόμενοι, ὅσοι τῆς βασιλικῆς ἀπωλείας ἐτύγχανον, οἱ τὰ χειρόγραφα τῆς ἀσεβείας ἀπαιτοῦντες, οἱ γράφοντες τὰ τούτων ἔτι χαλεπώτερα. Πρεσβυτέρων ἐμπρησμοὶ (72) θαλάττιοι· στρατηγοὶ δυσσεβεῖς, οὐ Περσῶν κρατοῦντες, οὐ Σκύθας χειρούμενοι, οὐχ ἄλλο τι βαρβαρικὸν ἔθνος ἀνακαθαίροντες· ἀλλ' Ἐκκλησίαις ἐπιστρατεύοντες (73), καὶ θυσιαστηρίων (74) κατορχούμενοι, καὶ τὰς ἀναιμάκτους θυσίας ἀνθρώπων καὶ θυσιῶν αἵμασι χραίνοντες, καὶ παρθένων αἰδῶ καθυβρίζοντες. Ἵνα τί γένηται; Ἵν' ἐξωσθῇ μὲν Ἰακὼβ (75) ὁ πατριάρχης, ἀντεισαχθῇ δὲ Ἡσαῦ, ὁ μεμισημένος καὶ πρὸ γενέσεως. Ταῦτα τῶν πρώτων αὐτοῦ νεανιευμάτων τὰ διηγήματα, ἃ καὶ μέχρι τοῦ νῦν κινεῖ

[38] Psal. LXXII, 9.

(64) *Κατά*. Deest in Pass.
(65) *Βλαβερώτερον*. Reg. c, Or. 2 et Comb., βλαβερώτατον.
(66) *Τοῦτο*. Regg. c, d, addunt καὶ.
(67) *Κλίναντα*. Regg. bm, ph et Pass., κλίνοντα.
(68) *Κἂν μεθ' ἡμῶν τι*, etc. « Tametsi se nobis inclinaverit; nobiscum commercium habuerit, » nostram scilicet naturam assumens. Deest τι in nonnullis.
(69) *Ἑλκύσῃ*. Or. 2, ἕλκῃ.
(70) *Τίνα δὴ λέγω τὰ πρῶτα;* Hæc desunt in Reg ph.
(71) *Ἐπιβουλαί*. Deest in Regg. a, d, bm, ph.
(72) *Ἐμπρησμοί*, etc. Alludit ad octoginta presbyteros, qui Nicomediam ad Valentem missi fuerant, quique navibus incensis impositi, morte crudelissima interierunt. Bill. « Marinæ presbyterorum exustiones. »
(73) *Ἐκκλησίαις ἐπιστρατεύοντες*. Pass., Ἐκκλησίας ἀνακαθαίροντες. Sebastianus, Manichæus dux exercitus, accensa Alexandriæ pyra, ad ignem denudatas virgines admotas compellebat, ut se Arianas dicerent. Deinde quadraginta viros acerbissime cruciavit. Ad hanc crudelitatem accessit sacrilega adolescentis cujusdam petulantia, qui altare conscendens, in eo saltavit.
(74) *Καὶ θυσιαστηρίων*, etc. « Altaribus insultantes: in eorum contumeliam et opprobrium saltantes. » Budæus, « tripudiis dehonestantes. »
(75) *Ἰακώβ*, etc. Per « Jacob, Athanasium » intelligit. Per « Esau, Georgium, » qui, ejecto Athanasio, in ejus locum subrogatus fuerat.

τοῖς πολλοῖς δάκρυον (76) εἰς μνήμην ἰόντα καὶ ἀκουόμενα.

ΜΖʹ. Ἐπεὶ δὲ πάντα διεξελθὼν, ἐπὶ τὴν ἄσειστον καὶ ἀνεπηρέαστον τήνδε τῶν Ἐκκλησιῶν μητέρα, ὡς δουλωσόμενος, ὥρμησε, καὶ τὸν λειπόμενον ἔτι μόνον (77) ζωτικὸν σπινθῆρα τῆς ἀληθείας· τότε πρῶτον ᾔσθετο κακῶς βουλευσάμενος. Ὡς γὰρ βέλος ἰσχυροτέρῳ προσπεσὸν, ἀπεκρούσθη (78), καὶ ὡς κάλως ῥαγεὶς, ὑπεχώρησε. Τοιούτῳ τῷ προστάτῃ τῆς Ἐκκλησίας ἐνέτυχε, καὶ τοσούτῳ προβόλῳ περιρραγεὶς διελύθη. Τὰ μὲν οὖν ἄλλα λεγόντων τε καὶ ἱστορούντων, τῶν τότε πεπειραμένων, ἔστιν ἀκούειν· ἱστορεῖ δὲ οὐδεὶς, ὅστις οὐ τῶν ἁπάντων. Ἀλλὰ τοσοῦτοι θαυμάζουσιν, ὅσοι τοὺς τότε ἀγῶνας γνωρίζουσι, τὰς προσβολὰς, τὰς ὑποσχέσεις, τὰς ἀπειλὰς, τοὺς ἐκ τοῦ δικαστικοῦ τάγματος προσπεμπομένους (79) αὐτῷ, καὶ πείθειν ἐπιχειροῦντας, τοὺς ἐκ τοῦ στρατιωτικοῦ, τοὺς ἐκ τῆς (80) γυναικωνίτιδος, τοὺς ἐν γυναιξὶν ἄνδρας, καὶ ἐν ἀνδράσι γυναῖκας, τοὺς τοῦτο μόνον ἀνδρικοὺς τὴν ἀσέβειαν· οἷ τὸ φυσικῶς ἀσελγαίνειν οὐκ ἔχοντες, ᾧ δύνανται (81) μόνον, τῇ γλώσσῃ πορνεύουσι (82)· τὸν ἀρχιμάγειρον Ναβουζαρδὰν (83), τὰς ἐκ τῆς τέχνης μαχαίρας ἐπαπειλοῦντα, καὶ τῷ οἰκείῳ πυρὶ πεμπόμενον. Ὃ δὲ μάλιστά μοι τῶν ἐκείνου θαυμάσιον, καὶ οὐδὲ βουλομένῳ παρελθεῖν δυνατὸν. τοῦτο δώσω τῷ λόγῳ συνελὼν ὅσον ἐνδέχεται.

ΜΗʹ. Τίς οὐκ οἶδε τὸν τηνικαῦτα ὕπαρχον (84), πολλῷ μὲν τῷ οἰκείῳ θράσει καθ' ἡμῶν μάλιστα χρώμενον (ἐπειδὴ καὶ παρ' ἐκείνων ἦν τῷ βαπτίσματι τελεσθεὶς, ἢ συντελεσθεὶς (85)), πλείω δὲ τῶν ἀναγκαίων ὑπηρετοῦντα τῷ ἐπιτάττοντι, καὶ διὰ τοῦ πάντα χαρίζεσθαι, τὸ κράτος ἑαυτῷ συντηροῦντα καὶ φυλάττοντα χρονιώτερον; Τούτῳ βρέμοντι κατὰ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ λεόντειον μὲν τὸ εἶδος προβεβλημένῳ, λεόντειον (86) δὲ βρυχωμένῳ, καὶ μηδὲ προσιτὸν (87) τοῖς πλείοσιν (88), ὁ γεννάδας ἐκεῖνος εἰσάγεται· μᾶλλον δὲ, εἴσεισιν, ὥσπερ εἰς ἑορτὴν, οὐκ εἰς κρίσιν καλούμενος. Πῶς ἂν ἀξίως διηγησάμην, ἢ τὴν τοῦ ὑπάρχου θρασύτητα, ἢ τὴν τοῦ ἀνδρὸς πρὸς αὐτὸν μετὰ συνέσεως ἔνστασιν; *Τί σοι*, φησὶν, *ὦ οὗτος* (89), *βούλεται*, τοὔνομα προσει-

A etiam, quam in lucem prodiisset, odio habitus[38], subrogaretur. Habetis primorum ipsius facinorum historiam, quorum ipsa quoque commemoratio et auditio multis etiamnum lacrymas movet.

XLVII. Ut vero peragratis omnibus oppidis, ad hanc firmam et inoffensam Ecclesiarum matrem se contulit ut eam in potestatem redigeret, ac vitalem illum veritatis igniculum, qui solus supererat, exstingueret; tum primum se malum consilium iniisse sensit. Nam, ut sagitta in durius ac solidius corpus incidens, repulsus est, et rudentis instar effractus, cessit. In talem Ecclesiæ antistitem incidit: in tantum scopulum impactus sese infregit ac dissolvit. Atque alia quidem ex eorum, **806** qui tunc periculum fecerunt, sermone ac commemoratione accipere licet;
B nemo autem est, qui non hæc memoriæ prodat. Verum ii demum admiratione afficiuntur, quibus cognita sunt temporis illius certamina, insultus, pollicitationes, minæ; illi ex judicum classe, qui ad eum mittebantur, cumque flectere ac permovere conabantur; illi ex militari ordine; illi ex gynæceo; illi inter feminas viri, et inter viros feminæ, nec virile quidquam præter impietatem habentes; qui cum naturali modo libidini operam dare nequeant, quod unum possunt, lingua scortantur; ille denique Nabuzardan, coquorum præfectus, artis suæ gladios minitans, atque ad ignem sibi congruentem transmissus. Ego vero id, quod ex omnibus ejus laudibus summe admiror, et quod, ne si cupiam
C quidem, præterire queam, breviter, quoad ejus fieri poterit, exponam.

XLVIII. Eccui tandem incognitus ille est, qui tunc apud nos præfecti munere fungebatur, tum suapte audacia adversus nos præsertim inflammatus (nam ab illis quoque baptismatis aqua tinctus, vel potius, submersus fuerat); tum etiam amplius, quam necesse esset, imperatori subserviens, atque ex eo quod illi omnibus in rebus obsequeretur, diuturnius imperium sibi conservans? Ad hunc, adversus Ecclesiam frementem, leonisque speciem præ se ferentem, ac leonis more rugientem, atque ejusmodi, ut a multis ne adiri quidem posset, vir fortis adducitur; imo vero, ingreditur, perinde ac si non ad judicium, sed ad festum vocaretur. Quonam
D autem modo, vel præfecti audaciam, vel Basilii virtutem et sapientiam, eam, inquam, qua ei resiliit,

[38] Rom. ix, 11.

(76) *Δάκρυον*. Reg. ph, δάκρυα.
(77) *Μόνον*. Deest in Reg. c et Pass.
(78) *Ἀπεκρούσθη*. In quibusdam, διελύθη. In aliis, διεῤῥάγη, et διεχύθη.
(79) *Προσπεμπομένους*. Comb. et Pass., προπεμπομένους, « quos Valens præmittebat. »
(80) *Τοὺς ἐκ τῆς*. Sic tres Regg., Pass. et Comb. In ed., τοὺς ἐκ τοῦ.
(81) *Ὧ δύνανται*. Duo Regg. et Comb., ὃ δύνανται.
(82) *Γλώσσῃ πορνεύουσι*. Prævaricatio in Deum quoddam fornicationis genus est. Unde David psal. cv, 39, « Fornicati sunt in adinventionibus suis. » Hic autem Gregorius aulicos, qui fere omnes Ariana hæresi infecti erant, « Spadones » vocat.
(83) *Ναβουζαρδάν*. Intelligit « Demosthenem, » quem Valens ad Basilium præmiserat, quemadmodum Nabuchodonosor misit Nabuzardan Jerusalem, ut civitatem incenderet.
(84) *Ὕπαρχον*. Modestus is erat præfectus.
(85) *Παρ' ἐκείνων... συντελεσθείς*. Coisl. 2, παρ' ἐκείνῳ. Hic, juxta Nicetam, συντελεσθῆναι, idem est quod καταποντισθῆναι, « submergi. » Bill. « Ab illis... confectus fuerat. »
(86) *Λεόντειον*. In quibusdam, λεονταῖον.
(87) *Προσιτόν*. Or. 2, προσιτῷ.
(88) *Τοῖς πλείοσιν*. Sic codd. Deest τοῖς in ed.
(89) *Σοι... ὦ οὗτος*. Sic codd. Prave in ed., σοι... ᾧ οὗτος.

satis digna oratione complectar? *Quæ tua est*, inquit, *ratio, heus tu*, nomine illum compellans (nondum enim eum episcopum vocare dignabatur); *ut tanto imperatori obsistere audeas, solusque omnium contumaciter ita geras?* Quorsum, respondit Basilius, *hæc oratio spectat, et quænam hæc contumacia et arrogantia? Nondum enim id satis intelligo.* Quoniam, inquit ille, *imperatoris religionem minime colis, omnibus aliis jam inclinatis ac superatis. Non enim*, inquit Basilius, *hæc vult imperator meus, nec rem ullam creatam adorare sustineo*, **807** *cum et ipse a Deo creatus sim, et deus esse jubear. Nos vero*, inquit ille, *quid tandem tibi videmur? Nihilne sumus qui hæc jubemus? Quid igitur? Non magnum et honorificum existimas ad nostras partes adjungi, sociosque nos habere?* Ad hæc Basilius: *Vos quidem præfecti estis, et quidem illustres, non inficias eo; minime tamen Deo præstantiores. Socios autem vos habere mihi quidem amplum et honorificum fuerit (quidni enim? ipsi quoque Dei creaturæ estis); sed ut alios quosdam ex his, qui uobis subjecti sunt. Non enim personarum dignitate sed fide Christianismus insignitur.*

A πῶν (οὔπω γὰρ ἐπίσκοπον ἠξίου καλεῖν), *τὸ κατὰ τοσούτου κράτους τολμᾷν, καὶ μόνον τῶν ἄλλων ἀπαυθαδιάζεσθαι; Τοῦ χάριν*, ὁ γεννάδας φησὶ, *καὶ τίς ἡ ἀπόνοια; Οὔπω γὰρ ἔχω γινώσκειν. Ὅτι μὴ τὰ βασιλέως θρησκεύεις*, φησὶ, *τῶν ἄλλων ἁπάντων ὑποκλιθέντων καὶ ἡττημένων. Οὐ γὰρ ταῦτα*, ἔφη, *βασιλεὺς ὁ ἐμὸς βούλεται· οὐδὲ κτίσμα τι προσκυνεῖν ἀνέχομαι, Θεοῦ τε κτίσμα τυγχάνων, καὶ θεὸς εἶναι κεκελευσμένος. Ἡμεῖς δὲ τί σοι δοκοῦμεν; Ἢ οὐδὲν* (90), ἔφη, *ταῦτα προστάττοντες; Τί δαί; οὐ μέγα σοι τὸ μεθ' ἡμῶν τετάχθαι, καὶ κοινωνοὺς ἔχειν ἡμᾶς; Ὕπαρχοι μὲν*, φησὶν, *ὑμεῖς, καὶ τῶν ἐπιφανῶν, οὐκ ἀρνήσομαι· οὔπω δὲ Θεοῦ τιμιώτεροι. Καὶ τὸ κοινωνοὺς ἔχειν, μέγα μὲν (πῶς γὰρ οὔ; πλάσμα* B *Θεοῦ καὶ ὑμεῖς), ἀλλ' ὡσεὶ τινας ἄλλους τῶν ὑφ' ἡμῖν* (91) *τεταγμένων. Οὐ γὰρ προσώποις τὸν Χριστιανισμὸν; ἀλλὰ πίστει χαρακτηρίζεσθαι.*

XLIX. Hac oratione commotus præfectus, ac majori ira succensus, de subsellio surrexit, atque asperioribus verbis cum eo agere perrexit. *Quid? Potestatem hanc non pertimescis? Cur vero pertimescerem*, inquit Basilius? *Quid fiet? Quid patiar? Quid patieris*, intulit ille? *Unum e tam multis, quæ meæ sunt potestatis. Quænam hæc*, subjungit Basilius? *Fac enim intelligamus. Bonorum*, inquit ille, *proscriptionem, exsilium, cruciatus, mortem.* Tum Basilius: *Si quid aliud habes, id nobis minitare. Horum enim, quæ adhuc commemorasti, nihil nos attingit. Quonam modo*, inquit ille? *Quoniam*, inquit Basilius, *bonorum proscriptioni abnoxius non est, qui nihil habet; nisi forte laceris et detritis hisce pannis indiges ac paucis libellis, in quibus omnes mihi facultates et copiæ sunt. Exsilium autem haud cognosco, qui nullo loco circumscriptus sum; ac neque terram hanc, quam nunc incolo, meam habeo, et eam omnem, in quam projectus fuero, pro mea duco; imo, ut rectius loquar, nuiversam terram Dei esse scio, cujus advena ego sum et peregrinus. Jam tormenta quid accipere queant, cum corpus desit, nisi forte primam plagam dixeris? Hujus enim solius penes te arbitrium et potestas est. Mors porro beneficii mihi loco erit; citius enim me ad Deum transmittet, cui vivo et servio, maximaque ex parte mortem obii, et ad quem jampridem propero.*

ΜΘ'. Τότε δὴ κινηθέντα τὸν ὕπαρχον, ζέσαι τε πλέον τῷ θυμῷ, καὶ τῆς καθέδρας ἐξαναστῆναι, καὶ τραχυτέροις πρὸς αὐτὸν χρήσασθαι λόγοις. *Τί δαί; οὐ φοβῇ τὴν ἐξουσίαν*, φησίν; *Μὴ τί γένηται; μὴ δὲ τί πάθω; Μή τι; Τῶν πολλῶν ἕν, ἃ τῆς* (92) *ἐμῆς δυναστείας ἐστίν. Τίνα ταῦτα; γνωριζέσθω γὰρ ἡμῖν. Δήμευσιν, ἐξορίαν, βασάνους, θάνατον. Εἴ τι ἄλλο*, φησὶν, *ἀπείλει· τούτων γὰρ οὐ*C*δὲν ἡμῶν ἅπτεται.* Καὶ τὸν εἰπεῖν· *Πῶς καὶ τίνα τρόπον; Ὅτι τοι*, ἔφη, *δημεύσει μὲν οὐχ ἁλωτὸς, ὁ μηδὲν ἔχων, πλὴν εἰ τούτων χρήσεις* (93) *τῶν τρυχίνων μου ῥακίων, καὶ βιβλίων ὀλίγων, ἐν οἷς ὁ πᾶς ἐμοὶ βίος. Ἐξορίαν δὲ οὐ γινώσκω, ὁ μηδενὶ τόπῳ περίγραπτος, καὶ μήτε ταύτην ἔχων ἐμὴν, ἣν οἰκῶ νῦν, καὶ πᾶσαν ἐμὴν, εἰς ἣν ἂν ῥιφῶ· μᾶλλον δὲ, τοῦ Θεοῦ* (94) *πᾶσαν, οὗ πάροικος ἐγὼ καὶ παρεπίδημος. Αἱ βάσανοι δὲ, τί ἂν λάβοιεν, οὐκ ὄντος σώματος, πλὴν εἰ τὴν πρώτην λέγοις πληγήν; Ταύτης γὰρ σὺ μόνης* (95) *κύριος. Ὁ δὲ θάνατος εὐεργέτης. Καὶ γὰρ θᾶττον πέμψει με πρὸς Θεὸν, ᾧ ζῶ, καὶ πολιτεύομαι* (96), *καὶ τῷ πλείστῳ* (97), *τέθνηκα, καὶ πρὸς ὃν ἐπείγομαι πόῤῥωθεν.*

L. Quo sermone obstupefscins præfectus: *Nemo*, inquit, *me* (nomenque suum adjungit), *ad hunc usque diem, ita, nec pari verborum libertate, est allocutus. Neque enim*, ait Basilius, *fortasse in epi-*

D N'. Τούτοις καταπλαγέντα τὸν ὕπαρχον, *Οὐδεὶς*, φάναι, *μέχρι τοῦ νῦν οὕτως ἐμοὶ διείλεκται, καὶ μετὰ τοσαύτης τῆς παῤῥησίας*, τὸ ἑαυτοῦ (98) προσθεὶς ὄνομα.. *Οὐδὲ γὰρ ἐπισκόπῳ ἴσως, φη-*

(90) *Ἢ οὐδὲν*, etc. Bill. « nihil sane, inquit Basilius, dum hæc jubetis. » Sed perperam hæc verba Basilio tribuit. Codices bm et ph indicant hæc verba esse præfecti. Ad illorum enim codicum oram legitur: « loquente præfecto: Nihilne, » etc.

(91) *Ὑφ' ἡμῖν*. Coisl. 1, Par., Jes., ὑφ' ὑμῶν. Pass., ὑφ' ὑμῖν. « qui vobis subjecti sunt. »

(92) *Μή τι; Τῶν πολλῶν ἓν ἃ τῆς*, etc. Reg. Cypr., Μήτι τῶν πολλῶν ἕν κάμψῃ σε, ἃ τῆς, etc. Quam lectionem probat Combefisius, et vertit: « Ne unum e multis, quæ meæ sunt potestatis, frangat te, et de sententia dimoveat. »

(93) *Χρήσεις*. Par., χρήζεις.

(94) *Τοῦ Θεοῦ*. Sic sex Regg. et Or. 2. In ed. deest, τοῦ.

(95) *Μόνης*. Pass., μόνος.

(96) *Καὶ πολιτεύομαι*. Pass. καὶ ᾧ πολίτευμαι.

(97) *Πλείστῳ*. Chrys. et Pass. addunt, μέρει.

(98) *Τὸ ἑαυτοῦ*. « Suum. » Reg. c, τὸ αὐτοῦ, « illius, » nempe, « Basilii. »

σιν (99), ἐνέτυχες· ἢ πάντως ἂν τοῦτον διειλέχθη τὸν τρόπον, ὑπὲρ τοιούτων ἀγωνιζόμενος. Τἄλλα μὲν γὰρ ἐπιεικεῖς ἡμεῖς, ὕπαρχε, καὶ παντὸς ἄλλου ταπεινότεροι, τοῦτο τῆς ἐντολῆς κελευούσης· καὶ μὴ ὅτι τοσούτῳ κράτει, ἀλλὰ μηδὲ τῶν τυχόντων ἐνὶ (1) τὴν ὀφρὺν αἴροντες. Οὗ δὲ Θεὸς τὸ κινδυνευόμενον καὶ προκείμενον, τἄλλα περιφρονοῦντες, πρὸς αὐτὸν (2) μόνον βλέπομεν. Πῦρ δὲ, καὶ ξίφος, καὶ θῆρες, καὶ οἱ τὰς σάρκας τέμνοντες ὄνυχες, τρυφὴ μᾶλλον ἡμῖν εἰσιν, ἢ κατάπληξις. Πρὸς ταῦτα ὕβριζε, ἀπείλει, ποίει πᾶν ὅ τι οὖν ἂν ᾖ (3) βουλομένῳ σοι, τῆς ἐξουσίας ἀπόλαυε. Ἀκουέτω ταῦτα καὶ βασιλεύς· ὡς ἡμᾶς γε οὐχ αἱρήσεις, οὐδὲ πείσεις, συνθέσθαι τῇ ἀσεβείᾳ, κἂν ἀπειλῇς χαλεπώτερα.

A scopum incidisti. Alioqui hoc prorsus modo disseruisset, pro hujusmodi rebus in certamen veniens. Nam cæteris quidem in rebus, o præfecte, mansueti et placidi sumus, atque **808** omnium abjectissimi, quemadmodum hoc nobis lege præscriptum est; ac non dicam adversus tantum imperatorem, sed ne adversus plebeium quidem quemquam et infimi ordinis hominem supercilium attollimus. Verum ubi Deus nobis periclitatur, ac proponitur, tum demum alia omnia pro nihilo putantes, ipsum solum intuemur. Ignis autem, et gladius, et bestiæ, et ungulæ carnem lacerantes, voluptati nobis ac deliciis potius sunt, quam terrori. Proinde contumeliis nos affice, comminare, fac igitur quidquid collibuerit, potestate tua fruere. Audiat hæc etiam imperator; B nequaquam profecto nos vinces, nec efficies, ut impiæ doctrinæ assentiamur, ne si his quidem atrociora miniteris.

ΝΑ'. Ἐπειδὴ (4) ταῦτα εἰπεῖν καὶ ἀκοῦσαι τὸν ὕπαρχον, καὶ τὴν ἔνστασιν μαθεῖν τοῦ ἀνδρὸς, οὕτως ἀκατάπληκτον καὶ ἀήττητον, τὸν μὲν ἔξω πέμψαι καὶ μεταστήσασθαι, οὐκ ἔτι μετὰ τῆς αὐτῆς ἀπειλῆς, ἀλλά τινος αἰδοῦς καὶ ὑποχωρήσεως. Αὐτὸν δὲ τῷ βασιλεῖ προσελθόντα, ὡς εἶχε τάχους, Ἡττήμεθα, βασιλεῦ, εἰπεῖν, τοῦ τῆσδε προβεβλημένου τῆς Ἐκκλησίας. Κρείττων ἀπειλῶν ὁ ἀνὴρ, λόγων στεῤῥότερος, πειθοῦς ἰσχυρότερος. Ἄλλον δεῖ τινα πειρᾷν τῶν ἀγενεστέρων (5)· τοῦτον δὲ, ἢ βιάζεσθαι φανερῶς, ἢ μὴ προσδοκᾷν εἴξειν ταῖς ἀπειλαῖς. Ἐφ' οἷς, ἑαυτοῦ καταγνόντα τὸν βασιλέα, καὶ τῶν ἐγκωμίων τοῦ ἀνδρὸς ἡττηθέντα (θαυμάζει γὰρ ἀνδρὸς ἀρετὴν καὶ πολέμιος), μήτε βιάζεσθαι κελεῦσαι· καὶ ταυτὸν τῷ σιδήρῳ παθεῖν, ὃς μαλάσσεται μὲν τῷ πυρὶ, μένει δὲ ὅμως σίδηρος· καὶ τρέψαντα εἰς θαῦμα τὴν ἀπειλὴν, τὴν μὲν κοινωνίαν (6) οὐ δέξασθαι, τὴν μετάθεσιν αἰσχυνόμενον, ζητεῖν δὲ ἀπολογίαν, ἥτις εὐπρεπεστάτη· δηλώσει δὲ καὶ ταύτην ὁ λόγος.

LI. Hæc postquam præfectus dixit, atque audiit, ipsiusque contentionem animi eam esse cognovit, ut nulla vis eum perterrefacere ac superare posset, ipsum quidem foras misit, atque ablegavit, non jam cum iisdem minis, sed cum quadam reverentia et summissione. Ipse autem, quam celerrime potuit, imperatorem adiens: *Imperator*, inquit, *ab hujus Ecclesiæ antistite victi sumus. Minis superior est, sermonibus firmior, verborum blanditiis fortior. Ignaviorum alius quispiam tentandus est; huic autem, aut vis aperte inferenda, aut non exspectandum, ut minis cedat.* Qua de causa, factum suum improbans C imperator, Basiliique laudibus victus (virtus enim hosti quoque admirationi est), vim ipsi adhiberi vetuit: idemque ipsi accidit, quod ferro solet, quod quamvis igni emolliatur, ferri tamen naturam retinet; minisque in admirationem conversis, illius quidem societatem haudquaquam amplexus est, quod mutationem erubesceret, cæterum rationem quæsivit, qua honestissime ipsi satisfaceret, quam etiam oratio declarabit.

ΝΒ'. Εἰς γὰρ τὸ ἱερὸν εἰσελθὼν μετὰ πάσης τῆς περὶ αὐτὸν δορυφορίας (ἦν δὲ ἡμέρα τῶν Ἐπιφανίων, καὶ ἀθροίσιμος [7]), καὶ τοῦ λαοῦ μέρος γενόμενος, οὕτως ἀφοσιοῦται τὴν ἕνωσιν. Ἄξιον δὲ μηδὲ τοῦτο παραδραμεῖν. Ἐπειδὴ γὰρ ἔνδον ἐγένετο, καὶ τὴν ἀκοὴν προσβαλούσῃ τῇ ψαλμῳδίᾳ κατεβροντήθη, τοῦ τε λαοῦ τὸ πέλαγος εἶδε, καὶ πᾶσαν τὴν εὐκοσμίαν, ὅση τε περὶ τὸ βῆμα (8), καὶ ὅση πλησίον, ἀγγελικὴν μᾶλλον ἢ ἀνθρωπίνην· τὸν μὲν τοῦ λαοῦ προτεταγμένον (9) ὄρθιον, οἷον τὸν Σαμουὴλ ὁ λόγος γράφει, ἀκλινῆ καὶ τὸ σῶμα, καὶ τὴν ὄψιν, καὶ τὴν διάνοιαν, ὥσπερ οὐδενὸς καινοῦ γεγονότος,

LII. Etenim, cum in templum, universa satellitum manu stipatus, ingressus fuisset (erat autem Epiphaniæ dies, cœtusque amplissimus), ac inter laicos locum habuisset, ita se gessit, ut ipsius communionis quodammodo particeps esse videretur. At ne id D quidem prætermittendum est. Postquam enim intus fuit, atque ipsius aures psalmorum cantu, non secus ac tonitruo quodam personuerunt, plebisque pelagus vidit, omnemque ordinem et concinnitatem, quæ tam in sacrario, **809** quam prope sacrarium erat, angelicam potius quam humanam; atque ipsum quidem ante populum recto corpore

(99) *Ἴσως, φησίν*. Sic codd. In ed., φησὶν ἴσως.
(1) *Ἐνί*. In nonnullis, τινί.
(2) *Πρὸς αὐτόν*. Sic codd. In ed., πρὸς ἑαυτόν.
(3) *Ποίει πᾶν ὅ τι οὖν ἂν ᾖ*. Sic Regg. a, bm, pb. Or. 2 et Pass. In ed., ποίει πᾶν ὅ τι ἂν ᾖ.
(4) *Ἐπειδή*. Reg. c, ἐπεὶ δέ.
(5) *Ἀγενεστέρων*. Quatuor Regg., ἀγεννεστέρων.
(6) *Κοινωνίαν*. « Communionem, fidei societatem. »
(7) *Ἀθροίσιμος*. Reg. hu et Coisl. 1, ἀθροίσμος.
(8) *Ὅση τε περὶ τὸ βῆμα*. Sic codd. Comb. addit, τέτακτο, vel, τέτακται. « Tam in sacrario, quam prope clerum et monachos. » Prave in Par. ed., ὅση τε περὶ τὸ βόημα.
(9) *Προτεταγμένον*. Sic quatuor Regg., duo Coisl. et plures Colb. In ed., προτεταμένον.

stantem, qualem Scriptura Samuelem describit [26], nec corpore, nec oculis, nec animo, perinde ac si nihil novi contigisset, ullam in partem se moventem, sed, in cippi modum, ut ita dicam, Deo et altari affixum; eos autem, a quibus cingebatur, cum timore quodam ac reverentia stantes: hæc, inquam, simul atque perspexit (nec enim simile quidquam unquam viderat), humanum quiddam passus est, ejusque oculi et anima vertigine ac tenebris præ timore replentur. Atque id plerisque adhuc obscurum erat et incognitum. Verum cum dona, quorum ipsemet opifex erat, divinæ mensæ offerenda essent, nec quisquam, ut mos ferebat, simul ea caperet, utpote incertum, an ea Basilius accepturus esset, tum manifeste se affectus prodidit. Ita enim titubare cœpit, ut nisi quispiam ex sacrarii ministris vacillantem supposita manu retinuisset, misere utique et luctuose prolapsurus fuerit. Atque hæc ita.

ἀλλ' (10) ἐστηλωμένον, ἵν' οὕτως εἴπω, Θεῷ καὶ τῷ βήματι· τοὺς δὲ περὶ αὐτὸν ἑστηκότας ἐν φόβῳ τινὶ καὶ σεβάσματι· ἐπειδὴ ταῦτα εἶδε, καὶ πρὸς οὐδὲν παράδειγμα ἠδύνατο (11) θεωρεῖν τὰ δρώμενα, ἔπαθέ τι ἀνθρώπινον, σκότου καὶ δίνης πληροῦται τὴν ὄψιν καὶ τὴν ψυχὴν ἐκ τοῦ θάμβους. Καὶ τοῦτο ἦν τοῖς πολλοῖς ἄδηλον ἔτι. Ἐπεὶ δὲ τὰ δῶρα (12) τῇ θείᾳ τραπέζῃ προσενεγκεῖν ἔδει, ὧν αὐτουργὸς ἦν, συνεπελάβετο δ' οὐδεὶς, ὥσπερ ἦν ἔθος, ἄδηλον ὂν, εἰ προσήσεται (13), τηνικαῦτα τὸ πάθος γνωρίζεται. Περιτρέπει (14) γὰρ, καὶ εἰ μή τις τῶν ἐκ τοῦ βήματος ὑποσχὼν τὴν χεῖρα, τὴν περιτροπὴν ἔστησε, κἂν κατηνέχθη πτῶμα δακρύων ἄξιον. Εἶεν (15).

LIII. Jam vero quæ ad ipsum imperatorem, et quanta cum sapientia prolocutus est (cum quidem ille, nescio quo pacto, rursus nobiscum in ecclesiam se contulisset, et intra velum exstitisset, atque in illius conspectum colloquiumque, quod jampridem expetebat, venisset); quidnam aliud dicendum est, nisi Dei voces eas fuisse, quas, et qui cum imperatore erant, et nos, qui simul ingressi fueramus, audivimus? Hæc est imperatoriæ erga nos humanitatis origo, ac prima rerum in meliorem statum compositio; hæc occasio maximam impressionis illius, qua tum vexabamur, partem, non secus ac fluctus quosdam, fregit ac dissolvit.

ΝΓ'. Ἃ δὲ αὐτῷ διείλεκται τῷ βασιλεῖ, καὶ μεθ' ὅσης τῆς φιλοσοφίας (ἐπειδή γε αὖθις τρόπον τινὰ συνεκκλησιάσας ἡμῖν, εἴσω τοῦ παραπετάσματος ἑαυτὸν (16) ἐποιήσατο, εἴς τε ὄψιν ἦλθε καὶ λόγους, ποθῶν ἐκ πλείονος), τί χρὴ καὶ λέγειν (17), τί δ' ἄλλο γε, ἢ Θεοῦ φωνὰς, αἳ τοῖς περὶ τὸν βασιλέα, καὶ ἡμῖν τοῖς συνεισελθοῦσιν (18), ἠκούσθησαν; Αὕτη γίνεται τῆς τοῦ βασιλέως περὶ ἡμᾶς φιλανθρωπίας ἀρχὴ, καὶ κατάστασις πρώτη (19)· τοῦτο τὸ λῆμμα (20) τῆς τότε διοχλούσης ἐπηρείας τὸ πλεῖστον, ὥσπερ τι ῥεῦμα, διέλυσεν.

LIV. Sequitur alia narratio, superioribus haudquaquam inferior. Vincebant improbi, atque adversus Basilium exsilium decernitur; nec quidquam eorum, quæ ad eam rem attinebant, desiderabatur. Nox aderat, in promptu currus, in plausu hostes, in luctu pii, nos parati atque alacris viatoris latus cingebamus; nihil denique, quod ad præclaram ignominiam spectaret, requirebatur. Sed quid accidit? Exsilii decretum Deus rescindit. Nam qui Ægypti, adversus Israelitas sævientis, primogenitos
810 percusserat [27], idem imperatoris quoque filium morbi plaga afficit. Et quidem qua celeritate! Illinc exsilii tabulæ, hinc morbi decretum; ac scelerati scriptoris manus inhibetur, et sanctus periculo liberatur, fitque vir pius febris donum, qua imperatoris audacia coercetur. Quid hoc Dei judicio, vel æquius, vel celerius excogitari potest? Deinde imperatoris filius ægrotabat, afflictoque cor-

ΝΔ'. Ἕτερον δὲ τῶν εἰρημένων οὐκ ἔλαττον. Ἐνίκων οἱ πονηροὶ, καὶ κυροῦται κατὰ τοῦ ἀνδρὸς ἐξορία· καὶ οὐδὲν ἀπῆν τῶν εἰς τοῦτο φερόντων. Ἡ νὺξ παρῆν, ὁ δίφρος εὐτρεπὴς, οἱ μισοῦντες ἐν κρότοις, ἐν ἀθυμίᾳ τὸ εὐσεβὲς, περὶ τὸν πρόθυμον ὁδοιπόρον ἡμεῖς, τἄλλα ὅσα τῆς καλῆς ἀτιμίας πάντα πεπλήρωται (21). Τί οὖν; Λύει ταύτην Θεός. Ὁ γὰρ πατάξας Αἰγύπτου τὰ πρωτότοκα, τραχυνομένης κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ, οὗτος καὶ τὸν παῖδα τοῦ βασιλέως θραύει νόσου πληγῇ· καὶ τὸ τάχος ὅσον! Ἐκεῖθεν τὸ γράμμα τῆς ἐξορίας, ἐντεῦθεν τὸ δόγμα τῆς ἀῤῥωστίας· καὶ ἡ χεὶρ ἐπέχεται τοῦ πονηροῦ γραφέως, καὶ ὁ ἅγιος ἀνασώζεται, καὶ γίνεται πυρετοῦ δῶρον ἀνὴρ εὐσεβὴς, βασιλέα θρασὺν σωφρονίζοντος. Τί τούτων ἐνδικώτερον, ἢ ταχύτερον; Τὰ δὲ τούτων ἑξῆς· Ἔκαμνεν ὁ παῖς τῷ βασιλεῖ, καὶ πονηρῶς εἶχε τοῦ σώματος· συνέκαμνε δὲ ὁ πατὴρ, (καὶ τί γὰρ ὁ πατὴρ (22);) πανταχόθεν ἐπιζητῶν ἐπικουρίαν τῷ

[26] I Reg. xix, 20. [27] Exod. xii, 29.

(10) *Ἀλλ'*. Deest in Or. 2.

(11) *Ἠδύνατο*. Reg. pb et Coisl. 2, εδύνατο.

(12) *Δῶρα*. « Vasa aurea, » inquit Nicetas, « quæ ipse fabricatus fuerat.

(13) *Προσήσεται*. Schol.: Ἀναδέξεται Βασίλειος· « Basilius acciperet. »

(14) *Περιτρέπει*. Comb., περιτρέπεται, « titubat, circumagitur. »

(15) *Εἶεν*. Id est, ut observat Nicetas, ταῦτα δὲ οὕτως· « Atque hæc ita. » Hæc est vis hujus vocis, et commoda transitio, quam prætermisit Billius.

(16) *Ἑαυτόν*. Comb., αὐτόν.

(17) *Λέγειν*. Regg. a, c, καὶ λέγειν.

(18) *Συνεισελθοῦσιν*. Or. 2 et Pass., συνελθοῦσιν.

(19) *Κατάστασις πρώτη*. Hæc a Billio prætermissa. Budæus: « prima sedatio. » Ista Gregorii verba doctissimo Tillemontio fucum fecere, ut observat *Vitæ Basilii* auctor, tom. III novissimæ editionis, in ejus *Vita* c. 20, n. 8, pag. 104.

(20) *Λῆμμα*. « Animi constantia, ut exponit Nicetas.

(21) *Πεπλήρωται*. Duo Regg. et Or. 2, πεπλήρωτο.

(22) *Τί γὰρ ὁ πατήρ*. Quatuor Regg. et Or. 2, τί γὰρ ἢ πατήρ.

πάθει, καὶ ἰατρῶν τοὺς ἀρίστους ἐκλεγόμενος, καὶ A λιταῖς προσκείμενος, εἴπερ ἄλλοτέ ποτε, καὶ κατὰ γῆς ἐῤῥιμμένος. Ποιεῖ γὰρ καὶ βασιλέας ταπεινοὺς πάθος· καὶ θαυμαστὸν οὐδὲν, ἐπεὶ καὶ Δαβὶδ πρότερον ταυτὸ (23) ἐπὶ τῷ παιδὶ πεπονθὼς, ἀναγέγραπται. Ὡς δὲ οὐδὲν εὕρισκεν (24) οὐδαμόθεν τοῦ κακοῦ φάρμακον, ἐπὶ τὴν πίστιν τοῦ ἀνδρὸς καταφεύγει· καὶ δι' ἑαυτοῦ μὲν οὐκ εἰσκαλεῖ, τὸ τῆς ὕβρεως ὑπόγυιον (25) αἰσχυνόμενος, ἑτέροις δὲ τὴν πρεσβείαν ἐπιτρέπει τῶν οἰκειοτάτων ἑαυτῷ καὶ φιλτάτων. Καὶ ὃς (26) παρῆν, οὐδὲν ἀναδὺς (27), οὐδὲ τοῦ καιροῦ κατεξαναστὰς, ὥσπερ ἄλλος τις, καὶ ὁμοῦ τῇ παρουσίᾳ ῥᾴων ἡ νόσος γίνεται, καὶ χρηστοτέρων ὁ πατὴρ τῶν ἐλπίδων· καὶ εἰ μὴ τὴν ἅλμην τῷ ποτίμῳ ὕδατι συνεκέρασεν, ὁμοῦ τε τοῦτον εἰσκαλέσας, καὶ τοῖς ἑτεροδόξοις πιστεύσας, κἂν ὑγείας (28) B τυχὼν ὁ παῖς ταῖς τοῦ πατρὸς χερσὶν ἀπεσώθη. Καὶ τοῦτο ἐπιστεύετο (29) παρὰ τῶν τηνικαῦτα παρόντων, καὶ κοινωνούντων τοῦ πάθους.

pore erat; pater etiam, utpote pater, simul ægro animo urgebatur, remedium undecunque morbo conquirens, atque optimos quosque medicos seligens, ac precibus, ut si alias unquam, incumbens, humique provolutus. Nam reges quoque humiles et abjectos reddit calamitas : nec mirum, cum Davidem etiam prius ob filii morbum eodem modo affectum fuisse Scriptura testetur [28]. Cum autem huic malo medicinam nullam inveniret, ad Basilii fidem confugit : et quoniam, ob contumeliam recens ipsi illatam, eum suo nomine accersere præ pudore non auderet, aliis, quos arctissima familiaritate et benevolentia devinctos habebat, hanc legationem committit. Ille vero nihil cunctatus, nec, quod fortasse alius fecisset, adversus tempus insultans, confestim adfuit, atque ad ejus adventum statim levior fit morbus, ac meliorem spem pater animo concipit; et certe, nisi salsam aquam dulci admiscuisset, simul videlicet et ipsum advocans, et hæreticis credens, sanum quoque et incolumem filium fortasse recepisset. Id namque pro certo et indubitato habebant, qui tunc aderant, calamitatisque participes erant.

ΝΕ'. Τὸ δὲ αὐτὸ καὶ τῷ ὑπάρχῳ μικρὸν ὕστερόν φασι συμβῆναι. Κάμπτει καὶ τοῦτον ταῖς τοῦ ἁγίου χερσὶ συμπεσοῦσά τις ἀῤῥωστία. Καὶ ὄντως πληγὴ τοῖς εὖ φρονοῦσι παίδευμα γίνεται, καὶ κρείττων εὐημερίας πολλάκις κακοπάθεια. Ἔκαμνεν, ἐδάκρυεν, ἐδυσφόρει, προσέπεμπεν (30), ἠντιβόλει. *Τὴν ἀπολογίαν ἔχεις*, ἐβόα, *δὸς σωτηρίαν*. Καὶ μέν τοι καὶ τυγχάνει ταύτης, ὡς αὐτός τε (31) ὡμολόγει, καὶ πολλοὺς ἔπειθε τῶν οὐκ εἰδότων· οὐ γὰρ ἐπαύετο τὰ ἐκείνου καὶ θαυμάζων καὶ διηγούμενος. Ἆρ' οὖν τὰ C μὲν πρὸς ἐκείνους αὐτῷ τοιαῦτα, καὶ εἰς τοῦθ' ἥκοντα τέλους (32). Τά τε πρὸς ἑτέρους ἑτέρως, ἢ περὶ μικρῶν, ἢ μικρὰ πεπολέμηται, ἢ μετρίως πεφιλοσόφηται (33), ἢ σιγῆς ἀξίως, ἢ οὐ λίαν ἐπαινετῶς; Οὐμενοῦν· ἀλλ' ὁ κινήσας ποτὲ τῷ Ἰσραὴλ Ἄδερ τὸν ἀλιτήριον, οὗτος κινεῖ καὶ τούτῳ τὸν τῆς Ποντικῆς μοίρας ὕπαρχον (34)· προφάσει (35) μὲν, ὡς ὑπὲρ γυναίου τινὸς ἀγανακτοῦντα, τὸ δ' ἀληθὲς τῆς ἀσεβείας ὑπερμαχοῦντα, καὶ κατὰ τῆς εὐσεβείας ἱστάμενον. Ἐῶ τἆλλα ὅσα (36) καὶ οἷα κατὰ τοῦ ἀνδρὸς ἐξύβρισεν, ἴσον δὲ εἰπεῖν, καὶ κατὰ τοῦ Θεοῦ, πρὸς ὃν, καὶ δι' ὃν ὁ πόλεμος· ὃ δὲ μάλιστα καὶ τὸν ὑβριστὴν ᾔσχυνε, καὶ τὸν ἀγωνιστὴν ὕψωσεν, εἴπερ τι μέγα καὶ ὑψηλὸν ἡ φιλοσοφία, καὶ τὸ κρατοῦντα D τῶν πολλῶν ταύτῃ φαίνεσθαι, τοῦτο δώσω τῷ λόγῳ (37).

LV. Idem autem et ipsi præfecto non multo post accidisse narrant. Nam hunc quoque morbus quispiam obortus, viri sancti manibus substernit. Et quidem profecto plaga cordatis hominibus doctrina efficitur, ac plerumque prospero rerum successu potior ac præstabilior est afflictio. Ægro corpore erat, illacrymabat, distorquebatur, Basilium accersebat, obsecrabat. *Satisfactionem habes*, clamabat, *da salutem*. Et quidem hanc consecutus est, ut et ipse fatebatur, et multis hujus rei ignaris persuadebat; neque enim illius virtutes admirari ac prædicare desinebat. At hujusmodi quidem fortasse ea, quæ cum illis egit, fuerunt, eumque finem habuerunt; cæterum **811** vero cum aliis alio modo se gessit, aut parvis de rebus, aut parum egregie dimicavit, aut non ita magnam exhibuit constantiam, nec ut hominum commemorationem, aut certe insignem laudem, mereretur? Minime sane. Verum is, qui nefarium illum Adad adversus Israelem olim provocavit [29], idem contra hunc quoque Ponticæ provinciæ præfectum excitavit; hoc quidem prætextu, quasi mulierculæ cujusdam causa stomacharetur, sed re vera impietatis defensionem suscipiens, ac pietatem oppugnans. Mitto alias omnes contumelias, quibus Basilium vexavit, quod perinde est, ac si Deum dicerem, adversus quem, et cujus causa bel-

[28] II Reg. XII, 16. [29] III Reg. XI, 14.

(23) *Ταυτό*. In nonnullis, ταυτόν. Idem olim Davidi contigisse ob filii morbum narrat Scriptura.
(24) *Εὕρισκεν*. Coisl. 2 et Pass., ηὕρισκεν.
(25) *Ὑπόγυιον*. Quatuor Regg. et Or. 2, ὑπόγυον.
(26) *Καὶ ὅς*. Coisl. 2 et Comb., καὶ ὥς.
(27) *Ἀναδύς*. Quinque Regg., Coisl. 2 et Pass., ἀναδυεἰς.
(28) *Ὑγείας*. In quibusdam, ὑγιείας.
(29) *Ἐπιστεύετο*. Sic duo Coisl. In Or. 2, ἐπίστευτο. In ed., ἐπιστεύετε.
(30) *Προσέπεμπεν*. Regg. d et pb, προσέπιπτεν, « procidebat. »
(31) *Αὐτός τε*. Reg. c, αὐτός γε.
(32) *Τέλους*. Regg. a et pb, τέλος.
(33) *Ἢ μετρίως πεφιλοσόφηται*. « Aut non egregie philosophatus est : aut non ita magnam exhibuit constantiam. » Agitur enim hic non de verbis, sed de animi constantia. Unde non recte Bill. « aut non sapienter disseruit. »
(34) *Ὕπαρχον*. Is Ponti præfectus erat Eusebius, qui calumniis Basilium incessebat.
(35) *Προφάσει*. Regg. hm, pb et Or. 2, πρόφασιν.
(36) *Ἐῶ τἆλλα ὅσα*. Sic duo Coisl., Or. 2, Pass., etc. In ed., ἐῶ τἆλλα καὶ ὅσα, etc.
(37) *Τοῦτο δώσω τῷ λόγῳ*. Hæc desunt in Reg. d et Or. 2.

lum gerebatur. Quod autem, et eum, qui contumeliam inferebat, maxima ignominia affecit, et pugilem nostrum summopere extulit (si modo magnum quiddam et excelsum existimandum est philosophia. et hujus laude vulgus anteire), id oratione prosequar.

LVI. Mulieri cuidam amplissimo loco natæ, cujus maritus haud pridem extremo vitæ die functus erat, judicis assessor vim afferebat, invitamque ad nuptias pertrahebat. Illa autem, cum nulla ratione hanc vim effugere posset, consilium capit, non majoris audaciæ, quam prudentiæ plenum. Ad sacram etenim mensam confugit, Deumque adversus hanc injuriam propugnatorem sibi adoptat. Quid igitur, per Trinitatem ipsam! ut forensi quoque dicendi genere nonnihil inter laudes utar, faciendum fuit, non dico Magno Basilio, qui his de rebus leges quoque omnibus statuerat, sed alii cuipiam longe illo inferiori, modo tamen sit sacerdotio præditus? Quid aliud, nisi ut eam assereret, retineret, omni cura tueretur, Dei clementiæ, et legi, quæ altaribus honorem haberi jubet, manum porrigeret, omnia denique prius faceret et pateretur, quam ut inhumanius ullum adversus eam consilium iniret, sicque et mensam sacrosanctam, et fidem etiam illam, cum qua supplex erat, contumelia afficeret? *Nequaquam*, inquit superbus judex; *sed omnes imperio meo cedere, ac Christianos leges suas prodere oportet*. Ille igitur supplicem deposcebat; hic omni vi retinebat. Ille rursum furore concitatur, ac magistratus quosdam mittit, qui sancti viri cubiculum perscrutarentur, ignominiæ causa potius id faciens, quam quod ejusmodi quidquam necesse esset. Quid ais? Domumne illius, qui ab omni libidinis motu liber est, quem angeli **812** complectuntur, quem vel solum intueri feminæ reformidant? Nec eo contentus, ipsum insuper adesse, et causam dicere jubet, neque id placide et humane, sed quasi unum ex iis, qui capitis damnati sunt. Atque ipse quidem aderat. Ille autem ira et arrogantia plenus pro tribunali sedebat. Stabat Basilius, quemadmodum Jesus meus, Pilato judicante. Cunctabantur porro fulmina, Deique gladius adhuc exacuebatur, et differebatur; arcus quoque ita contendebatur, ut tamen retineretur, pœnitentiæ videlicet tempus ac locum aperiens. Hoc enim apud Deum in more atque usu positum est.

A NϚ'. Γυναῖκά τινα τῶν ἐπιφανῶν ἐξ ἀνδρὸς οὐ πρὸ πολλοῦ τὸν βίον ἀπολιπόντος, ὁ τοῦ δικαστοῦ σύνεδρος ἐβιάζετο, πρὸς γάμον ἕλκων ἀπαξιοῦσαν. Ἡ δὲ οὐκ ἔχουσα, ὅπως διαφύγῃ τὴν τυραννίδα, βουλὴν βουλεύεται, οὐ τολμηρὰν μᾶλλον ἢ συνετήν. Τῇ ἱερᾷ τραπέζῃ προσφεύγει, καὶ Θεὸν ποιεῖται προστάτην κατὰ τῆς ἐπηρείας (38). Τί οὖν ἔδει ποιεῖν, ὢ πρὸς τῆς Τριάδος αὐτῆς (ἵν' εἴπω τι καὶ δικανικῶς μεταξὺ τῶν ἐπαίνων)! μὴ ὅτι τὸν μέγαν Βασίλειον, καὶ τῶν τοιούτων ἅπασι νομοθέτην, ἄλλον δέ τινα τῶν πολὺ μετ' ἐκεῖνον, ἱερέα δὲ ὅμως; Οὐκ ἀντιποιεῖσθαι, κατέχειν, κήδεσθαι, χεῖρα ὀρέγειν Θεοῦ φιλανθρωπίᾳ, καὶ νόμῳ τῷ τετιμηκότι θυσιαστήρια; οὐ πάντα δρᾶσαι καὶ παθεῖν ἐθελῆσαι πρότερον, ἤ τι βουλεύσασθαι κατ' αὐτῆς ἀπάνθρωπον, B καὶ καθυβρίσαι μὲν τὴν ἱερὰν τράπεζαν, καθυβρίσαι δὲ τὴν πίστιν μεθ' ἧς ἱκέτευεν (39); *Οὐ*, φησὶν ὁ κενὸς (40) δικαστής· *ἀλλ' ἡττᾶσθαι χρὴ πάντας* (41) *τῆς ἐμῆς δυναστείας, καὶ προδότας γενέσθαι Χριστιανοὺς τῶν οἰκείων νόμων*. Ὁ μὲν ἐζήτει τὴν ἱκέτιν· ὁ δ' εἴχετο καταχράτος. Ὁ δ' ἐξεμαίνετο, καὶ τέλος πέμπει τινὰς τῶν ἐπ' ἐξουσίας, τὸν τοῦ ἁγίου κοιτωνίσκον ἐξερευνήσοντας, οὐ κατὰ χρείαν μᾶλλον, ἢ ἀτιμίαν. Τί λέγεις; Οἶκον ἐκείνου τοῦ ἀπαθοῦς, ὃν (42) περιέπουσιν ἄγγελοι, ᾧ καὶ προσβλέπειν ὀκνοῦσι (43) γυναῖκες; Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν παρεῖναι καὶ ἀπολογεῖσθαι κελεύει· οὐδὲ ἡμέρως καὶ φιλανθρώπως, ἀλλ' ὡς ἕνα τῶν κατακρίτων. Καὶ ὁ μὲν (44) παρῆν· ὁ δὲ (45) προὐκάθητο, γέμων θυμοῦ καὶ φρονήματος. C Εἱστήκει δὲ, οἷον ὁ ἐμὸς Ἰησοῦς, Πιλάτου κρίνοντος. Οἱ κεραυνοὶ δὲ ἠμέλλουν, ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ μάχαιρα ἐστιλβοῦτο ἔτι (46), καὶ ἀνεβάλλετο· καὶ τὸ τόξον ἐνετείνετο μὲν, κατείχετο δὲ, τῇ μετανοίᾳ καιρὸν ὑπανοῖγον. Ὅστις (47) δὴ τοῦ Θεοῦ νόμος.

LVII. Age vero, alterum persecutoris et athletæ certamen specta. Ille pallium detrahi et lacerari jubebat; iste: *Exuam præterea, si ita lubet, etiam tunicam*. Ille eum, qui carnis expers erat, verberaturum se minabatur: iste corpus submittebat. Ille, se ungulis laceraturum; at iste: *Hujusmodi laniatione*, inquit, *medicinam hepati afferes, magnopere, ut*

NZ'. Ἄθρει δὴ πάλην ἑτέραν ἀγωνιστοῦ καὶ διώκτου. Τὸ περιαυχένιον ῥάκος σφενδονᾶσθαι προσέταττεν· ὁ δὲ, *Προσαποδύσομαί* (48) *σοι*, φησὶν, *εἰ βούλει, καὶ τὸ χιτώνιον*. Τύπτειν ἠπείλει τὸν ἄσαρκον· ὁ δὲ ὑπέκυπτε. Ξέειν (49) τοῖς ὄνυξιν· ὁ δὲ, *Ἰατρεύεις*, φησὶ, *τὸ ἧπαρ, ὁρᾷς ὅπως με κατατρύχον τοῖς τοιούτοις θεραπεύων* (50) *σπαρά-*

(38) *Ἐπηρείας*. Sic plures Regg., Or. 2 et Comb. In ed., ἐπιρείας.
(39) *Ἱκέτευεν*. Reg. c, ἱκέτευσεν.
(40) *Κενός*. « Vanus. » Sic Regg. c, ph, duo Coisl., etc. In ed., καινός, « novus. »
(41) *Χρὴ πάντας*. Sic. Regg. bm, ph, Chrys., Coisl. 2, Or. 2, Par. et Pass. Deest πάντας in ed.
(42) *Ἀπαθοῦς, ὅν*. Sic codd. Prave in ed., ἀπαθοῦς, ὅ.
(43) *Ὀκνοῦσι*. « Verentur, non audent. » Sic Regg. bm, ph, duo Coisl., Or. 2, Par., Jes., Pass., Comb., etc. In ed., οἰκοῦσι, « habitant. »

D (44) *Καὶ ὁ μέν*. Sic Reg. pb. Deest καί in edit.
(45) *Ὁ δέ*. Sic tres Regg., Coisl. 2, Chrys., Par., etc. Prave in ed., οὐδέ.
(46) *Ἔτι*. Reg. ph addit, τε.
(47) *Ὅστις*. Reg. bm et Or. 2, Ὅσπερ. Alii, ὥσπερ et ὅπερ.
(48) *Προσαποδύσομαι*. In nonnullis, συναποδύσομαι.
(49) *Ξέειν*. Or. 2 et Comb., ξύειν
(50) *Θεραπεύων*. Plures Regg., Or. 2, Par., Pass., θεραπεύσεις.

γμασιν. Οἱ μὲν οὖν ἐν τούτοις ἦσαν. Ἡ δὲ πόλις, ὡς ᾔσθετο (51) τοῦ κακοῦ, καὶ τοῦ κοινοῦ πάντων κινδύνου (κίνδυνον γὰρ ἕκαστος ἑαυτοῦ τὴν ὕβριν ταύτην (52) ἐνόμιζεν), ἐκμαίνεται πᾶσα καὶ ἀνάπτεται· καὶ ὡς καπνοῦ σμῆνος (53) κινήσαντος, ἄλλος ἐπ' ἄλλῳ διεγείρεται καὶ ἀνίσταται, γένος ἅπαν, καὶ ἡλικία πᾶσα, οἱ περὶ τὴν ὁπλοποιητικὴν καὶ βασίλειον ἱστουργικὴν μάλιστα Καὶ γάρ εἰσι περὶ τὰ τοιαῦτα (54) θερμότεροι, καὶ τὸ τολμᾷν ἐκ τῆς παῤῥησίας ἔχοντες. Καὶ πᾶν ἦν ὅπλον ἑκάστῳ, τὸ παρὸν ἐκ τῆς τέχνης, εἴτε τι ἄλλο τῷ καιρῷ τύχοι σχεδιασθέν. Αἱ δᾷδες ἐν χερσὶν, οἱ λίθοι προβεβλημένοι, τὰ ῥόπαλα εὐτρεπῆ, δρόμος ἁπάντων εἷς, βοὴ μία, προθυμία κοινή. Θυμὸς, ὁ δεινὸς ὁπλίτης, ἡ (55) στρατηγός. Οὐδὲ γυναῖκες ἄοπλοι τηνικαῦτα, τοῦ καιροῦ θήγοντος· μελίαι δ' ἦσαν αὐταῖς αἱ κερκίδες· αἱ οὐδὲ γυναῖκες ἔμενον ἔτι, τῷ ζήλῳ ῥωσθεῖσαι, καὶ εἰς ἀνδρῶν (56) θάρσος (57) μεταλλαττόμεναι. Βραχὺς ὁ λόγος· μερίζεσθαι τὴν εὐσέβειαν ᾤοντο, εἰ τοῦτον διέλοιντο· καὶ οὗτος αὐτοῖς εὐσεβέστερος ἦν, ὃς πρῶτος ἐπιβαλεῖ χεῖρα τῷ τολμητῇ τῶν τοιούτων. Τί οὖν ὁ σοβαρὸς (58) ἐκεῖνος καὶ θρασὺς δικαστής; Ἱκέτης ἦν, ἐλεεινὸς, ἄθλιος, τίνος οὐ ταπεινότερος; ἕως ἐπιφανεὶς ὁ χωρὶς αἵματος μάρτυς, καὶ χωρὶς πληγῶν στεφανίτης, καὶ βίᾳ τὸν λαὸν κατασχὼν αἰδοῖ κρατηθέντα, τὸν ἱκέτην ἑαυτοῦ (59) καὶ ὑβριστὴν διεσώσατο. Ταῦτα ὁ τῶν ἁγίων Θεὸς, ὁ ποιῶν πάντα καὶ μετασκευάζων ἐπὶ τὸ βέλτιον, ὁ τοῖς ὑπερηφάνοις ἀντιτασσόμενος, ταπεινοῖς δὲ χάριν ἐπιμετρῶν. Τί δὲ οὐκ ἔμελλεν ὁ τεμὼν θάλασσαν, καὶ ποταμὸν ἀνακόψας, καὶ στοιχεῖα τυραννήσας, καὶ χειρῶν ἐκτάσει τρόπαια στήσας, ἵνα διασώσῃ λαὸν φυγάδα, καὶ τοῦτον ἐξαιρήσεσθαι τῶν κινδύνων;

vides, me prementi. Atque hi quidem in his erant. Civitas autem, simul atque hujusmodi malum ac commune periculum rescivit (periculum enim suum quisque ipsius contumeliam esse existimabat), tota furore corripitur, atque inceditur; ac, velut fumo apum examen movente, certatim omnes cujuslibet generis atque ætatis excitantur et exsurgunt, ac præsertim armorum opifices, imperatoriique textores. Nam hi in hujusmodi rebus ferventiores sunt, atque, ob libertatem ac licentiam qua fruuntur, ad audendum paratiores. Unicuique porro teli loco erat, vel quod ars offerebat, vel quod in re præsenti tumultuarie confecerat. Faces in manibus, saxa, fustes in promptu, unus omnium cursus, unus clamor, communis animorum alacritas: furor, miles vehemens, imo belli dux. Ne mulieres quidem tunc temporis inermes erant, hac nimirum occasione animos earum exacuente; radii autem ipsis hastarum loco erant; imo, nec mulieres jam manebant, quippe quas zelus roborasset, atque ad virilem fortitudinem animique magnitudinem traduxisset. Quid plura? Pietatem omnes ita demum inter se partituros censebant, si ipsum dividerent ac discerperent; atque is majorem apud eos pietatis laudem habiturus videbatur, qui primus in eum, qui tantum facinus aggressus esset, manum injecisset. Quid igitur **813** audax ille et insolens judex? Supplex erat, miserabilis, calamitosus, quovis homine dejectior, quoad in conspectum prodiens ille incruentus martyr, et sine plagis coronatus, ac populum pudore victum vi retinens, supplicem suum et vexatorem a periculo vindicavit. Hæc sanctorum Deus, qui omnia facit, atque in melius commutat, qui superbis resistit, et humilibus gratiam abundanter tribuit [30]. Quidni autem is, qui mare scidit, et fluminis cursum inhibuit, et elementis vim attulit, et manuum extensione tropbæum erexit, ut fugitivo populo saluti esset, hunc etiam a periculis extraheret?

ΝΗ'. Ὁ μὲν δὴ κοσμικὸς πόλεμος ἐνταῦθα ἐτελεύτησε, καὶ πέρας εἶχεν ἐκ Θεοῦ δεξιὸν, καὶ τῆς ἐκείνου πίστεως ἄξιον. Ἄρχεται δὲ ὁ πόλεμος ἐνθένδε ἤδη τῶν ἐπισκόπων, καὶ τῶν ἐκείνοις συμμάχων· οὐ πολὺ μὲν τὸ ἄδοξον, πλείων (60) δὲ ἡ βλάβη τοῖς ἀρχομένοις. Τίς γὰρ ἂν τοὺς ἄλλους πείσειε μετριάζειν, οὕτω τῶν προεστώτων διακειμένων; Εἶχον μὲν γὰρ οὐδ' ἐκ πλείονος ἐπιεικῶς πρὸς αὐτὸν, τριῶν ὄντων τῶν ὑπαιτίων. Οὔτε γὰρ τῷ τῆς πίστεως λόγῳ συνέβαινον, ὅτι μὴ πᾶσα ἀνάγκη τοῖς πλήθεσι βιαζόμενοι· οὔτε τὴν ἐπὶ τῇ χειροτονίᾳ (61) μικροψυχίαν τελέως καταλελύκασιν (62)· καὶ τὸ παρὰ πολὺ τῆς δόξης κρατεῖσθαι, πάντων βαρύτατον ἦν αὐτοῖς, εἰ

LVIII. Hic quidem mundanum bellum finem accepit, exitumque babuit, Deo favente, lætum atque felicem, qualemque illius fides merebatur. Hinc vero jam initium sumit episcoporum, et eorum, qui socios se ipsis adjunxerant, bellum; bellum, inquam, tum per se admodum turpe et ignominiosum, tum subditis ipsis magis perniciosum. Quis enim alios ad modestiam inducere queat, cum ipsi præsules sic se affectos præbeant? Ac tres quidem erant causæ, cur multi etiam pridem parum leni erga eum animo essent. Prima, quod in fidei negotio cum eo minime consentiebant, nisi quantum id ipsis, cogente multitudine, necessario fa-

[30] Jac. IV, 6.

(51) *Ὡς ᾔσθετο.* Sic Regg. bm et ph. In aliis, ὡς ᾔσθοντο. Pass., ὡς ᾔσθετο τοῦ κακοῦ τὴν ἐπιβουλὴν, καί, etc., « ut mali insidias persensit, » etc. In ed. deest ὡς.
(52) *Ὕβριν ταύτην.* Sic sex Regg. et Pass. Deest ταύτην in edit.
(53) *Σμῆνος.* Sic quatuor Regg., duo Coisl. et Pass. In ed., σκῆνος.
(54) *Περὶ τὰ τοιαῦτα.* Sic septem Regg., Or. 2 et Pass. In ed., περὶ ταῦτα.
(55) *Ὁπλίτης, ἡ.* Or. 2, ὁπλίτης ἦν.
(56) *Ἀνδρῶν.* Reg. ph, ἀνδρός.
(57) *Θάρσος.* Duo Regg., θράσος.
(58) *Σοβαρός.* Reg. ph, σωβαρός.
(59) *Ἑαυτοῦ.* In quibusdam, αὐτοῦ.
(60) *Πλείων.* Reg. s, πλεῖστον.
(61) *Τῇ χειροτονίᾳ.* Deest τῇ in Reg. a.
(62) *Καταλελύκασιν.* In nonnullis, καταλελύκεσαν

ciendum erat. Altera, quod dolorem, ex ipsius electione conceptum, nondum omnino ex animis ejecerant. Postrema, quod se longe multumque ab eo gloria superari acerbissime ferrent, tametsi id confiteri turpissimum esset. Orta est et alia quædam simultas, quæ hæc omnia redulceravit. Nam cum patria nostra in duas provincias et metropoles divisa esset, ac multa ex priori novæ metropoli adjungerentur, ea de causa inter illos dissidium excitatum est. Ille enim æquum esse dicebat, ut, cum publicis diœcesibus, nostræ quoque simul dividerentur; ob eamque causam eas parœcias, quæ novæ provinciæ nuper adjunctæ fuerant, ut jam ad se attinentes, atque ab illo distractas, vindicabat. Hic contra veteri consuetudini, atque huic divisioni, quæ olim a Patribus facta fuerat, inhærebat. Atque hac contentione permulta mala, partim jam contingebant, partim impendebant. Subtrahebantur conventus a novo metropolita, proventus diripiebantur; **814** Ecclesiarum presbyteri, alii quidem sermonum blanditiis alliciebantur, alii vero immutabantur. Ex quo illud contingebat, ut Ecclesiarum negotia deterius se haberent, utpote quæ in partes ac studia scinderentur. Homines quippe novarum rerum studio quodammodo delectantur, ac libenti animo noxas suas obiter elucrantur; faciliusque est constituta labefactare, quam labefactata in pristinum statum reducere. Quod autem illum magis in furorem agebat, Taurici reditus erant, qui ab ipso quidem in transitu cernebantur, ad Cæsariensem vero devehebantur, ac sancti Orestis proventus

A καὶ ὁμολογεῖν αἴσχιστον. Ἐγένετο (63) δὲ καὶ ἄλλη τις διαφορὰ, ἡ ταῦτα ἐκαινοποίησε. Τῆς γὰρ πατρίδος ἡμῶν (64) εἰς δύο διαιρεθείσης ἡγεμονίας καὶ μητροπόλεις, καὶ πολλὰ τῶν ἐκ τῆς προτέρας τῇ νέᾳ προσαγούσης (65), ἐντεῦθεν καὶ τὰ ἐκείνων ἐστασιάσθη. Ὁ μὲν γὰρ ἠξίου τοῖς δημοσίοις (66) συνδιαιρεῖσθαι καὶ τὰ ἡμέτερα (67), καὶ διὰ τοῦτο μετεποιεῖτο τῶν νεωστὶ προσελθόντων, ὡς αὐτῷ διαφερόντων ἤδη κἀκείνου κεχωρισμένων· ὁ δὲ τῆς παλαιᾶς εἴχετο συνηθείας, καὶ τῆς ἐκ τῶν Πατέρων ἄνωθεν διαιρέσεως (68). Ἐξ ὧν πολλὰ καὶ δεινὰ, τὰ μὲν συνέβαινεν ἤδη, τὰ δὲ ὠδίνετο. Ὑπεσπῶντο σύνοδοι παρὰ τοῦ νέου μητροπολίτου (69), πρόσοδοι διηρπάζοντο· πρεσβύτεροι τῶν Ἐκκλησιῶν, οἱ μὲν ἀνεπείθοντο, οἱ δὲ ὑπηλλάττοντο. Ἐξ ὧν συνέβαινε, καὶ B τὰ τῶν Ἐκκλησιῶν χεῖρον ἔχειν διισταμένων καὶ τεμνομένων. Καὶ γάρ πως ταῖς καινοτομίαις χαίρουσιν ἄνθρωποι, καὶ τὰ σφῶν ἡδέως παρακερδαίνουσι (70)· καὶ ῥᾷόν τι καταλῦσαι τῶν καθεστώτων, ἢ καταλυθὲν ἐπαναγαγεῖν. Ὃ δὲ πλεῖον αὐτὸν ἐξέμηνεν, αἱ Ταυρικαὶ πρόσοδοι (71) καὶ παρόδιοι (72), αὐτῷ μὲν ὁρώμεναι, ἐκείνῳ δὲ προσγενόμεναι (73), καὶ τὸν ἅγιον Ὀρέστην ἐκκαρποῦσθαι, μέγα ἐτίθετο· ὡς καὶ τῶν ἡμιόνων λαβέσθαι ποτὲ τοῦ ἀνδρὸς ἰδίαν ὁδὸν ὁδεύοντος, εἴργων τοῦ πρόσω μετὰ ληστρικοῦ συντάγματος. Καὶ ἡ σκῆψις, ὡς εὐπρεπής! Τὰ γὰρ πνευματικὰ τέκνα, καὶ αἱ ψυχαὶ, καὶ ὁ τῆς πίστεως λόγος, καὶ ταῦτα τὰ τῆς ἀπληστίας (74) ἐπικαλύμματα, πρᾶγμα τῶν εὐπορίστων, καὶ τὸ μὴ χρῆναι δασμοφορεῖν κακοδόξοις· πᾶς γὰρ ὁ λυπῶν, κακό- C δοξος (75).

colligere, magni æstimabat: adeo ut ipsius etiam iter facientis mulos aliquando corripuerit, ac, ne ultra progrederentur, cum prædatoria manu prohibuerit. Et quam speciosus his rebus prætextus adhibebatur! Filii spirituales, et animæ, et fidei doctrina, cæteraque hujusmodi cupiditatis inexplebilis integumenta (res inventu perfacilis), itemque illud: Tributum hæreticis pendendum non esse: quisquis enim molestiam exhibebat, in hæreticorum numero habebatur.

LIX. Nec tamen ille Dei sanctus, ac supernæ Jerusalem vere metropolites, aut cum iis, qui errabant, abductus est, aut hoc dissimulare ac negligere sustinuit, aut parvum hujus mali remedium excogitavit. Sed perspiciamus, quæso, quam magnum et admirandum, et illius, quid enim aliud dicam, anima dignum. Etenim dissidium hoc in Ecclesiæ commodum et incrementum convertit, atque hanc

ΝΘʹ. Οὐ μὴν ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ, καὶ τῆς ἄνω Ἱερουσαλὴμ ὄντως μητροπολίτης, ἢ συναπήχθη τοῖς πταίουσιν (76), ἢ παριδεῖν ταῦτα ἠνέσχετο, ἢ μικρὰν τοῦ κακοῦ λύσιν ἐπενόει. Ἀλλὰ σκοπῶμεν, ὡς μεγάλην καὶ θαυμασίαν (77), (καὶ τί γάρ;) ἢ τῆς ἐκείνου ψυχῆς ἀξίαν. Προσθήκην γὰρ τῆς Ἐκκλησίας ποιεῖται τὴν στάσιν, καὶ τὴν συμφορὰν, ὡς κάλλιστα διατίθεται, D πλείοσιν ἐπισκόποις τὴν πατρίδα καταπυ-

(63) *Ἐγένετο*. Tres Regg., Coisl. 2, aliique plures, ἐπεγένετο.

(64) *Ἡμῶν*. Deest in tribus Regg., Or. 2 et Pass.

(65) *Προσαγούσης*. Tres Regg., προσαγαγούσης.

(66) *Τοῖς δημοσίοις*. Nicetas, ἀρχαῖς καὶ διοικήσεσι. « Cum publicis præfecturis et administrationibus, Ecclesiæ etiam jura dividerentur. »

(67) *Συνδιαιρεῖσθαι καὶ τὰ ἡμέτερα*. Sic sex Regg. In ed., καὶ τὰ ἡμέτερα συνδιαιρεῖσθαι.

(68) *Διαιρέσεως*. Sic plerique codd. In ed., διαιρέσεων.

(69) *Νέου μητροπολίτου*. Novus ille metropolita fuit Anthimus, non vero Anthemius, ut perperam annotat Montacutius.

(70) *Καὶ τὰ σφῶν ἡδέως παρακερδαίνουσι*. « Sua propria læto animo lucrantur. » Cum promiscua plebs sacerdotes peccantes cernit, id lucrari sibi videtur, ut faciat quod velit, utpote jam nemo sit, qui ejus peccata coarguat et insectetur.

(71) *Αἱ Ταυρικαὶ πρόσοδοι*. « Taurici reditus. » Fructus et proventus S. Orestis, per montem Taurum, qui est inter Ciliciam et Cappadociam, devehebantur.

(72) *Παρόδιοι*. Savil., παρωρεῖοι, « monti adjacentes. » Nicetas exponit: παροδεύουσαι· « Qui illuc transirent, atque in conspectum Anthimi venientes, ejus cupiditatem moverent. »

(73) *Προσγενόμεναι*. Plures Regg. et Or. 2, προσγινόμεναι.

(74) *Τὰ τῆς ἀπληστίας*. Sic quinque Regg. Deest τῆς in ed.

(75) *Κακόδοξος*. Sic duo Coisl., etc. In ed., κακοδόξως.

(76) *Πταίουσιν*. Bas. et Gabr., πταίσμασι, « offendiculis. »

(77) *Θαυμασίαν*. Pass., θαυμαστήν.

κνώσας. Εξ οὗ τί γίνεται: Τρία τὰ κάλλιστα· ψυχῶν A ἐπιμέλεια πλείων, και τὸ πόλιν ἑκάστην τὰ ἑαυτῆς ἔχειν, καὶ τὸ λυθῆναι ταύτῃ τὸν πόλεμον. Ταύτης τῆς ἐπινοίας δέδοικα, μὴ καὶ αὐτὸς ἐγενόμην πάρεργον. Ἢ οὐκ οἶδ' ὅ τι καὶ εἰπεῖν εὐτρεπὲς (78) χρή. Πάντα γὰρ τοῦ ἀνδρὸς θαυμάζων, οὐμενοῦν ὁπόσον εἰπεῖν δυνατὸν, ἓν τοῦτο ἐπαινεῖν οὐκ ἔχω (καὶ γὰρ ὁμολογήσω τὸ πάθος), οὐδὲ ἄλλως τοῖς πολλοῖς ἀγνοούμενον, τὴν περὶ ἡμᾶς καινοτομίαν καὶ ἀπιστίαν (79), ἧς οὐδὲ ὁ χρόνος τὴν λύπην ἀνάλωσεν. Ἐκεῖθεν γάρ μοι πᾶσα συνέπεσεν ἡ περὶ τὸν βίον ἀνωμαλία καὶ σύγχυσις, καὶ τὸ φιλοσοφεῖν μὴ δυνηθῆναι, ἢ μὴ νομίζεσθαι, εἰ καὶ βραχὺς τοῦ δευτέρου λόγος· πλὴν εἴ τις ἐκεῖνο δέξαιτο, ἡμῶν τοῦ ἀνδρὸς ὑπεραπολογουμένων, ὅτι μείζω φρονῶν, ἢ κατὰ τὰ ἀνθρώπινα (80), καὶ τῶν ἐνθένδε πρὶν ἀποβιῶναι μεταναB στὰς, πάντα ἐποιεῖτο τοῦ Πνεύματος· καὶ φιλίαν αἰδεῖσθαι εἰδὼς, ἐνταῦθα μόνον ἠτίμαζεν, οὗ Θεὸν ἔδει προτιμηθῆναι, καὶ πλεῖον (81) ἔχειν τῶν λυομένων (82) τὰ ἐλπιζόμενα.

calamitatem quam pulcherrime constituit, patria nimirum pluribus episcopis communita. Ex quo tres præclarissimæ res secutæ sunt. Nam et animarum cura major suscepta est: et quælibet civitas proventus suos habuit: et bellum hac ratione compressum et exstinctum est. Hujus consilii vereor ne velut appendix quædam ipse fuerim. Neque enim honestius ac speciosius verbum, quo utar, occurrit. Nam cum cætera omnia hujus viri facta, supra quam dici queat, admirer, unum hoc laudare nequeo (dolorem enim confitebor, alioqui nec multis incognitum), eam nimirum, quam in nos adhibuit, novationem ac perfidiam, cujus mœrorem ne tempus quidem adhuc exhaurire potuit. Hinc enim mihi omnis vitæ inconstantia et perturbatio manavit, B quodque philosophari **815** nequiverim, aut certe non existimer, tametsi de posteriori non magnopere laborem; nisi quis tamen hoc a me pro illius apologia accipiat, quod sublimiora, quam pro hominis conditione, sentiens, atque hinc, prius etiam quam vita excederet, digressus, omnia ad Spiritum referebat; atque amicitiæ officia, quæ alioqui sancte colebat, hic solum aspernabatur, ubi Deum anteponi, atque res in spe positas, quam fragiles et caducas, pluris facere oportebat.

Ξ'. Δέδοικα μὲν οὖν, μὴ ῥᾳθυμίας ἔγκλημα φεύγων, παρὰ τοῖς τὰ ἐκείνου πάντα ἐπιζητοῦσιν, ἀπληστίας περιπέσω γραφῇ, παρὰ τοῖς ἐπαινοῦσι τὸ μέτριον, ὃ μηδὲ ἐκεῖνος ἠτίμαζε, *Τὸ πᾶν μέτρον* (83) *ἄριστον*, ἐν τοῖς μάλιστα ἐπαινῶν, καὶ παρὰ πάντα τὸν ἑαυτοῦ βίον φυλάξας. Ὅμως δὲ ἀμφοτέρους περιφρονῶν, τούς τε λίαν συντόμους, καὶ τοὺς ἄγαν C ἀπλήστους, ὡδί πως τῷ λόγῳ χρήσομαι. Ἄλλοι μὲν οὖν ἄλλο τι κατορθοῦσιν, οἱ δέ τινα τῶν τῆς ἀρετῆς εἰδῶν ὄντων πλειόνων· ἅπαντα δὲ οὐδεὶς ἐπῆλθε πρὸς τὸ ἀκρότατον, οὔκουν τῶν νῦν ἡμῖν γινωσκομένων· ἀλλ' οὗτος ἄριστος ἡμῖν, ὃς ἂν τὰ πλείω τυγχάνῃ (84) κατωρθωκὼς, ἢ ἓν ὅτι μάλιστα. Ὁ δὲ οὕτω διὰ πάντων ἀφίκετο, ὡς εἶναι φιλοτιμία τις φύσεως. Σκοπῶμεν δὲ οὕτως· Ἀκτησίαν τίς ἐπαινεῖ, καὶ βίον ἄσκευον (85), καὶ ἀπέριττον; Ἐκείνῳ δὲ, τί ποτε ἦν (86), πλὴν τοῦ σώματος, καὶ τῶν ἀναγκαίων τῆς σαρκὸς καλυμμάτων; Πλοῦτος δὲ, τὸ μηδὲν ἔχειν, καὶ ὁ σταυρὸς, ᾧ συνέζῃ μόνῳ, ὃν πολλῶν χρημάτων ἐνόμιζεν ἑαυτῷ τιμιώτερον. Ἅπαντα μὲν γὰρ οὐδ' ἂν, εἰ βούλοιτό τις, δυνατὸν εἶναι κτήσασθαι· πάντων D δὲ εἰδέναι καταφρονεῖν, καὶ οὕτω κρείττω τῶν πάντων φαίνεσθαι. Οὕτω δὲ διανοηθεὶς, καὶ οὕτως ἔχων, βωμοῦ μὲν οὐκ ἐδεήθη, καὶ τῆς κενῆς δόξης, οὐδὲ δημοσίου κηρύγματος τοῦ, *Κράτης* (87) *Κράτητα*

LX. Equidem mihi verendum esse video, ne dum apud eos, qui omnes illius laudes requirunt, negligentiæ culpam vitare cupio, in immodicæ prolixitatis crimen apud eos incidam, qui mediocritatem laudant, quam nec ille contemnebat, utpote qui sententiam hanc, *Modus omnis optimus*, in primis laudaverit, ac per omnem vitæ cursum observaverit. Ego tamen, utrisque perpensis, nempe et iis, qui brevitatis nimirum studiosi sunt, et iis, qui nulla oratione saturari possunt, hunc fere dicendi modum tenebo. Alii alio quodam virtutis officio funguntur. Nonnulli etiam ex pluribus virtutis generibus quædam assequuntur. Nemo autem est, qui per omnia ad summum usque grassatus sit, eorum quidem certe, qui nobis noti sunt. Verum is apud nos præstantissimus est, qui, vel quamplurima præstiterit, vel unum quam maxime et præstantissime. At Basilius ita omnia peragravit, ut in eo gloriæ materiam quæsivisse natura videatur. Id autem sic perspiciamus. Laudat quispiam possessionum penuriam, vitamque supellectilis expertem, et supervacaneis rebus vacuam? Illi vero quid unquam fuit, præter corpus, ac necessaria carnis integumenta? Divitiæ autem illi erant nihil habere, et crux, cum qua sola ipsius vita versabatur, et quam

(78) *Εὐτρεπές*. Regg. bm, ph et Comb., εὐπρεπές.

(79) *Ἀπιστίαν*. « Perfidiam, » ac veluti amicitiæ jura violasset: vel, ut exponit Nicetas, « parum servatam fidem; » minime vero, « diffidentiam, » ut vertit Billius.

(80) *Κατὰ τὰ ἀνθρώπινα*. Reg. ph et Bas., κατὰ ἄνθρωπον.

(81) *Πλεῖον*. Quinque Regg., πλέον.

(82) *Λυομένων*. In nonnullis, βλεπομένων, « quam quæ videntur. »

(83) *Τὸ πᾶν μέτρον*, etc. « Modus omnis optimus. » Sententia est Cleobuli, unius ex septem Græciæ sapientibus.

(84) *Πλείω τυγχάνῃ*. Sic Regg. bm, ph et undecim Colb. In ed., πλείονα τυγχάνῃ.

(85) *Ἄσκευον*. « Vitam tenuem, simplicem, nullo sumptu et apparatu. »

(86) *Ποτε ἦν*. Sic quinque Regg., Or. 2 et Jes. Deest ἦν in ed.

(87) *Κράτης*. « Crates, » prædiis relictis, ascendit in editum locum, ac publice proclamavit: « Crates Cratetem libertate donat. » Id est, a pecuniarum servitute se in libertatem asserit.

majori in pretio habebat, quam ingentes pecuniæ acervos. Neque enim quemquam, etiamsi maxime cupiat, omnia adipisci posse; posse autem omnia contemnere, sicque omnibus rebus præstantiorem se præbere. Hac porro mente præditus, atque ita comparatus, ara quidem opus non habuit, nec inani gloria, nec publico illo præconio : *Crates Cratetem Thebanum libertate donat*. Non enim optimus videri, sed esse, studebat. Nec vero in dolio, atque in medio foro habitabat, ut apud omnes luxum ac delicias sibi compararet, inopiam **816** in rerum copiam novo modo convertens: verum ab omni gloriæ cupiditate alienus, pauper erat et incultus; atque omnibus facultatibus, quas unquam habuerat, æquo animo projectis, leviter facileque vitæ pelagus trausmittebat.

Θηβαῖον ἐλευθεροῖ. Εἶναι γὰρ, οὐ δοκεῖν, ἐσπούδαζεν ἄριστος. Οὐδὲ πίθον ᾤκει (88) καὶ μέσην τὴν ἀγορὰν, ὥστε πᾶσι παρατρυφᾷν (89), καινὴν εὐπορίαν τὸ ἀπορεῖν ποιούμενος· ἀφιλότιμος (90) δὲ πένης ἦν καὶ ἀνήροτος· καὶ πάντων ἐκβολὴν στέρξας, ὧν ποτε εἶχε, κούφως (91) διέπλει τὴν τοῦ βίου θάλασσαν.

LXI. Admiranda res, continentia, et parvo contentum vivere, nec a voluptatibus superari, nec a ventre, tanquam a sævo et sordido domino, gubernari! Quis unquam tanta inedia fuit, pene etiam dixerim, quis tam carnis expers? Nam voracitates et saturitates ad eos abjecerat, qui ad brutorum naturam propius accedunt, quorumque servilis atque in terram prona vita est. Ipse autem nihil eorum, quæ post guttur pari deinceps honore sunt, magnum esse censebat; verum necessariis tantum cibis, quandiu licuit, vitam tolerabat, atque hunc solum luxum norat, nempe a luxu abstinere, nec ob eam causam pluribus rebus indigere; sed lilia et aves, quibus simplex atque artificii expers pulchritudo est, et victus facilis atque ex tempore quæsitus, ob oculos habere, quemadmodum Christus meus monet [31], qui carnis paupertatem nostra causa subiit, ut nos ipsius divinitate locupletemur. Hinc illi tunica una, et pallium unum, et status humi lectulus, et vigiliæ, et illuvies (illa ejus decora et ornamenta), et suavissima cœna et obsonium, panis et sal, novum, inquam, illud condimentum, et potio sobria et uberrima, quam nobis nihil laborantibus fontes profundunt. Ex quibus, imo cum quibus, morborum curationes ac medicationes promanarunt, quod commune utriusque nostrum studium fuit. Oportebat enim me, cum in aliis rebus inferior essem, calamitatum saltem æquam partem habere.

ΞΑʹ. Θαυμαστὸν ἡ ἐγκράτεια, καὶ ὀλιγάρκεια (92), καὶ τὸ μὴ κρατεῖσθαι τῶν ἡδονῶν, μηδ', ὡς ὑπὸ πικρᾶς καὶ ἀνελευθέρου δεσποίνης, τῆς γαστρὸς ἄγεσθαι. Τίς οὕτω μᾶλλον ἄτροφος ἦν, οὐ πολὺ δὲ εἰπεῖν, καὶ ἄσαρκος; Τὰς μὲν γὰρ πλησμονὰς καὶ τοὺς κόρους τοῖς ἀλογωτέροις ἀπέῤῥιψε, καὶ ὧν ἀνδραποδώδης καὶ κάτω νενευκὼς ὁ βίος. Αὐτὸς δὲ οὐδὲν (93) ᾔδει μέγα τῶν μετὰ τὸν λαιμὸν ὁμοτίμων, ἀλλὰ τοῖς ἀναγκαίοις διέζη μόνον, ἕως ἐξῆν, καὶ μόνην ᾔδει τρυφὴν, τὸ μὴ τρυφῶν (94) φαίνεσθαι, μηδὲ διὰ τοῦτο δεῖσθαι πλειόνων· ἀλλὰ πρὸς τὰ κρίνα βλέπειν καὶ τὰ πτηνὰ, οἷς ἄτεχνον τὸ κάλλος, καὶ σχέδιος ἡ τροφὴ, κατὰ τὴν μεγάλην παραίνεσιν τοῦ ἐμοῦ Χριστοῦ, καὶ σάρκα (95) δι' ἡμᾶς πτωχεύσαντος, ἵν' ἡμεῖς πλουτισθῶμεν θεότητα. Ἐνθεῦθεν αὐτῷ τὸ ἓν χιτώνιον, καὶ τριβώνιον, καὶ ἡ χαμευνία (96), καὶ ἡ ἀγρυπνία, καὶ ἡ ἀλουσία, τὰ ἐκείνου σεμνολογήματα, καὶ τὸ ἥδιστον δεῖπνον καὶ ὄψον, ὁ ἄρτος καὶ οἱ ἅλες, ἡ καινὴ καρυκεία, καὶ ποτὸν νηφάλιόν τε καὶ ἄφθονον, ὃ γεωργοῦσι (97) πηγαὶ μηδὲν πονουμένοις. Ἐξ ὧν, ἢ μεθ' ὧν νοσοκομίαι καὶ ἰατρεῖαι, τὸ κοινὸν ἡμῶν ἐμφιλοσόφημα. Ἔδει γάρ με τῶν ἀνιαρῶν τὸ ἴσον ἔχειν, τοῖς ἄλλοις λειπόμενον.

LXII. Magna res virginitas, et cælibatus, atque in angelorum, naturæque singularis ordine censeri, vereor enim dicere Christi, qui, cum propter nos genitos nasci vellet, ex Virgine gignitur, virginitatem velut lata lege sanciens, ut hinc abducentem ac mundum conscindentem; vel potius, mundum ad mundum transmittentem præsentem nimirum

ΞΒʹ. Μέγα παρθενία, καὶ ἀζυγία, καὶ τὸ μετ' ἀγγέλων τετάχθαι, καὶ τῆς μοναδικῆς φύσεως· ὀκνῶ γὰρ εἰπεῖν Χριστοῦ, ὃς, καὶ γεννηθῆναι θελήσας (98) διὰ τοὺς γεννητοὺς ἡμᾶς, ἐκ Παρθένου γεννᾶται, παρθενίαν νομοθετῶν (99), ὡς ἐνθένδε μετάγουσαν, καὶ κόσμον συντέμνουσαν, μᾶλλον δὲ κόσμον κόσμῳ παραπέμπουσαν. τὸν ἐνεστῶτα (1) τῷ μέλλοντι. Τίς

[31] Matth. vi, 26 sqq.

(88) *Οὐδὲ πίθον ᾤκει.* Diogenes Cynicus in media urbe dolium habitabat, ut paupertatem in opulentiæ instrumentum converteret, atque, ab omnibus stipem accipiens, ample ac profuse viveret.

(89) *Πᾶσι παρατρυφᾷν.* Comb. « ut delicias undequaque quæreret. »

(90) *Ἀφιλότιμος*, etc. « Pauper nulla ambitione, nihil captans, » nec ut Cynici, qui, ementita paupertate, suis commodis inserviebant.

(91) *Κούφως*. Reg. d, κοῦφος.

(92) *Ὀλιγάρκεια.* In nonnullis, ὀλιγαρχία.

(93) *Αὐτὸς δὲ οὐδέν*, etc. Heinsius *exercit. sacra*, p. 51, sic vertit : « Ipse vero nihil ex iis æstimabat, quæ postquam guttur transierunt ejusdem pretii sunt; cum necessariis, quandiu licuit, se tantum sustentaret. »

(94) *Τρυφῶν*. Unus Reg., τρυφᾷν.

(95) *Καὶ σάρκα.* Pass., τοῦ καὶ σάρκα.

(96) *Καὶ ἡ χαμευνία.* « Nuda humo lectulus. » Sic quinque Regg. et Or. 2. Deest καὶ in ed.

(97) *Ὃ γεωργοῦσι*, etc. Budæus *Comment.*, p. 749, sic hunc locum interpretatur : « Nequaquam doloribus iis laborantibus, e quibus medicationes et ægrorum curationes natæ sunt, in quibus disciplinis vulgo philosophamur, hoc est, studemus. »

(98) *Γεννηθῆναι θελήσας.* « Nasci volens. » Plures Regg., novem Colb., Or. 2, Pass., γεννηθῆναι δεήσας, « cum eum nasci oporteret. »

(99) *Παρθενίαν νομοθετῶν.* Testatur Nicetas Basilium *De virginitate* librum conscripsisse. Ait enim : Λόγον περὶ παρθενίας συνεγράψατο. Combefisius legit, ἀσαρκίαν νομοθετῶν. Huic lectioni favet Pass.

(1) *Ἐνεστῶτα.* Quatuor Regg., ἑστῶτα.

σὺν ἐκείνου μᾶλλον, ἢ παρθενίαν (2) ἐτίμησεν, ἢ σαρκὶ ἐνομοθέτησεν, οὐ τῷ καθ' ἑαυτὸν ὑποδείγματι μόνον, ἀλλὰ καὶ οἷς ἐσπούδασε; Τίνος οἱ παρθενῶνες, καὶ τὰ ἔγγραφα διατάγματα, οἷς πᾶσαν μὲν αἴσθησιν ἐσωφρόνιζε, πᾶν δὲ μέλος ἐρύθμιζε, καὶ ὄντως παρθενεύειν ἔπειθεν, εἴσω τὰ κάλλη στρέφων ἀπὸ τῶν ὁρωμένων ἐπὶ τὰ μὴ βλεπόμενα· καὶ τὸ μὲν (3) ἔξωθεν ἀπομαραίνων, καὶ τὴν ὕλην ὑποσπῶν (4) τῆς φλογὸς, τὸ δὲ κρυπτὸν τῷ Θεῷ δεικνὺς, ὃς μόνος τῶν καθαρῶν ψυχῶν ἐστι νυμφίος, καὶ τὰς ἀγρύπνους ἑαυτῷ συνεισάγει ψυχὰς, ἐὰν μετὰ λαμπρῶν τῶν λαμπάδων αὐτῷ (5), καὶ δαψιλοὺς τῆς τοῦ ἐλαίου τροφῆς ἀπαντήσωσιν; Τοῦ τοίνυν ἐρημικοῦ βίου, καὶ τοῦ μιγάδος, μαχομένων πρὸς ἀλλήλους ὡς τὰ πολλὰ, καὶ διισταμένων, καὶ οὐδετέρου (6) πάντως ἢ τὸ καλὸν, ἢ τὸ φαῦλον ἀνεπίμικτον ἔχοντος· ἀλλὰ τοῦ μὲν, ἡσυχίου μὲν ὄντος μᾶλλον, καὶ καθεστηκότος, καὶ Θεῷ συνάγοντος, οὐκ ἀτύφου δὲ, διὰ τὸ τῆς ἀρετῆς ἀβασάνιστον καὶ ἀσύγκριτον· τοῦ δὲ, πρακτικωτέρου μὲν μᾶλλον καὶ χρησιμωτέρου, τὸ δὲ (7) θορυβῶδες οὐ φεύγοντος (8), καὶ τούτους ἄριστα κατήλλαξεν ἀλλήλοις καὶ συνεκέρασεν· ἀσκητήρια (9) καὶ μοναστήρια δειμάμενος μὲν, οὐ πόρρω δὲ τῶν κοινωνικῶν καὶ μιγάδων, οὐδὲ, ὥσπερ τειχίῳ τινὶ μέσῳ, ταῦτα διαλαβὼν καὶ ἀπ' ἀλλήλων (10) χωρίσας, ἀλλὰ πλησίον συνάψας καὶ διαζεύξας· ἵνα μήτε τὸ φιλόσοφον ἀκοινώνητον ᾖ, μήτε τὸ πρακτικὸν ἀφιλόσοφον· ὥσπερ δὲ γῆ καὶ θάλασσα, τὰ παρ' ἑαυτῶν ἀλλήλοις ἀντιδιδόντες, εἰς μίαν δόξαν Θεοῦ συντρέχωσι.

A ad futurum. Quis igitur magis quam ille, aut virginitatem in pretio habuit, aut carni leges imposuit, idque, non suo tantum exemplo, **817** sed etiam per ea quibus operam dedit? Cujus sunt virginum cœnobia, ac præcepta illa litteris mandata, quibus et omnes sensus coercebat, et membra omnia componebat, ac vere virginitatem colere admonebat, pulcbritudinem, ab iis rebus, quæ aspectu sentiuntur, ad ea, quæ oculorum obtutum fugiunt, convertens; atque id quidem, quod externum est, debilitans, flammæque materiam subtrahens, quod autem internum et occultum est, Deo, qui solus est purarum animarum sponsus, atque insomnes animas, si modo cum claris lampadibus et copiosa olei alimonia obviam ipsi prodierint, secum introducit, B spectandum offerens? Cum igitur solitaria vita, et ea, quæ societate gaudet, ut plurimum inter se dissiderent, ac pugnarent, neutraque omnino, vel commoda, vel incommoda sua pura et immista haberet; verum illa magis quidem tranquilla et sedata esset, ac Deo animos copularet, cæterum ob eam causam fastu non careret, quod virtus non exploraretur, nec in comparationem veniret; hæc autem magis quidem actuosa et utilis esset, verum a tumultibus minus libera; eas præclare inter se reconciliavit ac permiscuit, pietatis nimirum gymnasia et monasteria exstruens, non tamen longo intervallo ab iis, qui in sodalitio vivunt, remota, nec, velut muro quopiam interjecto, ea distinguens atque a se invicem separans, verum prope conjungens ac dirimens: ut nec contemplatio communicationis expers esset, nec actio contemplatione careret; sed quemadmodum terra et mare, ita etiam hæ duæ vitæ commoda sua inter se communicantes, ad unicam Dei gloriam concurrerent.

ΞΓ'. Τί ἔτι; Καλὸν φιλανθρωπία, καὶ πτωχοτροφία, καὶ τὸ τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθενείας βοήθημα. Μικρὸν ἀπὸ τῆς πόλεως πρόελθε, καὶ θέασαι τὴν καινὴν πόλιν (11), τὸ τῆς εὐσεβείας ταμεῖον (12), τὸ κοινὸν τῶν ἐχόντων θησαύρισμα, εἰς ὃ τὰ περιττὰ τοῦ πλούτου, ἤδη δὲ καὶ τὰ ἀναγκαῖα ταῖς ἐκείνου παραινέσεσιν ἀποτίθεται (13), σῆτας ἀποσειόμενα, καὶ κλέπτας οὐκ εὐφραίνοντα, καὶ φθόνου πάλην, καὶ καιροῦ φθορὰν (14) διαφεύγοντα· ἐν ᾧ νόσος φιλοσοφεῖται, καὶ συμφορὰ μακαρίζεται, καὶ τὸ συμπαθὲς δοκιμάζεται. Τί μοι (15) πρὸς τοῦτο τὸ

C LXIII. Quid præterea? Pulchra res, benignitas, et pauperum alendorum studium, atque humanæ infirmitati opem ferre. Paululum extra civitatem pedem effer, ac novam civitatem conspice, illud pietatis promptuarium, illud commune locupletum ærarium, in quod, non modo redundantes ac superfluæ opes, sed jam necessariæ quoque facultates per illius cohortationes reconduntur, tineas excutientes, fures non oblectantes, invidiæ certamen, et temporis corruptionem effugientes; in quo morbus æquo animo toleratur, et calamitas beata censetur,

(2) *Παρθενίαν*. Pass., ἀσαρκίαν.

(3) *Καὶ τὸ μέν*. Sic Reg. bm, duodecim Colb., duo Coisl., Pass., etc. Mendose in Par. ed., καὶ τὸ μή.

(4) *Ὑποσπῶν*. In quibusdam, ἀποσπῶν.

(5) *Λαμπάδων αὐτῷ*. Sic quinque Regg., duo Coisl. et Pass. In ed., αὐτῷ ponitur post τροφῆς.

(6) *Οὐδετέρου*. Reg. hm, Or. 2 et Comb., οὐθετέρου.

(7) *Τὸ δέ*. Sic quinque Regg., duo Coisl. et Pass. Deest δέ in ed.

(8) *Φεύγοντος*. Sic plures codd. In ed., φεύγοντας.

(9) *Ἀσκητήρια*, etc. Videtur Gregorius hæc stricte accipere, atque intelligere eos, qui singuli in solitudine, semotis arbitris, in virtutis palæstra sese exercent. Ad hanc formam instituti videntur Carthusiani et Camaldulenses.

(10) *Ἀπ' ἀλλήλων*. Sic quinque Regg., etc. In D ed., ἐπ' ἀλλήλων. Mox, χωρίσας, Or. 2, χωρήσας.

(11) *Καινὴν πόλιν*. Intelligit hospitalem domum, quam Basilius, alendis pauperibus et fovendis ægrotis, extra Cæsaream construendam curaverat.

(12) *Ταμεῖον*. Quatuor Regg., Pass. et Comb., ταμιεῖον.

(13) *Ἀποτίθεται*. Reg. ph, ἀποτίθενται.

(14) *Φθοράν*. Quinque Regg. et Pass., φοράν, « onus. »

(15) *Τί μοι*, etc. Septem mundi miracula hic a Gregorio intelliguntur; nempe, Thebæ in Bœotia septem portas habentes, et Thebæ in Ægypto centum portis cinctæ; muri Babylonii a Semiramide exstructi; Mausoli sepulcrum in Caria ab Artemisia uxore conditum; Ægypti pyramides; colossus Rhodius; Romæ Capitolium; Adriani templum apud Cyzicenos.

et misericordia **818** exploratur. Quid cum hoc A opere comparem Thebas septem portas habentes, et Ægyptias illas, et muros Babylonicos, et Caricum Mausoli sepulcrum, et Pyramides, et Colossi æs immensum, et delubra mira magnitudine atque eleganti arte confecta, jam eversa et prostrata, cæteraque omnia, quæ homines admirantur, atque historiis prodiderunt; ex quibus omnibus, præter inanem quamdam et exiguam gloriam, nulla prorsus utilitas ad exstructores rediit? Mihi vero nulla res perinde admirabilis videtur, atque compendiaria hæc ad salutem via, hic facilis in cœlum ascensus. Non jam oculis nostris triste et miserandum spectaculum proponitur, homines ante mortem vita functi, ac pluribus corporis membris mortui, civitatibus, domibus, foro, aquis, hominibus etiam sibi B charissimis expulsi, nominibus potius quam corporum lineamentis agnoscendi: nec in publicis cœtibus et conventibus per sodalitia et contubernia offeruntur, non jam misericordiam ob morbum, sed odium sui concitantes; miserabilium cantionum artifices, si quibus tamen vox quoque ipsa superest. Quid res nostras omnes tragicis verbis prosequar, cum nulla oratio huic calamitati par inveniri queat? At ille omnium maxime nobis persuasit, ut, cum homines simus, homines ne contemnamus, nec per nostram in illos crudelitatem, Christum, unum omnium caput, ignominia afficiamus; sed in alienis calamitatibus nobisipsis optime consulamus, Deoque misericordiam, qua ipsi egemus, feneremur. Quocirca C ne labra quidem vir nobilis, et nobilibus ortus, gloriaque clarissimus, ægrotis admovere gravabatur; verum ut fratres amplectebatur, non, ut quispiam fortasse existimaverit, inanem gloriam captans (quis enim ab hoc affectu remotior?), verum per philosophiam suam hoc aliis præscribens, ut ad ægrorum corporum curationem accedere non vererentur. Ita, non modo loquendo, sed etiam tacendo, monitoris partes obibat. Nec vero civitas quidem ad hunc modum se gerebat, regio autem atque externa loca non item: quin potius, omnibus populi præsulibus commune benignitatis erga pauperes et munificentiæ certamen proposuit. Et aliorum quidem coqui, et lautæ mensæ, et cupediariorum lenocinia et scitamenta, et elegantes currus, et vestes molles lateque diffluentes: Basilii autem, ægroti, et vulnerum **819** curationes, et Christi imitatio, non quidem sermone, sed opere lepram purgantis.

A ἔργον, ἑπτάπυλοι Θῆβαι, καὶ Αἰγύπτιαι, καὶ τείχη Βαβυλώνια, καὶ Μαυσώλου Καρικὸς τάφος, καὶ Πυραμίδες, καὶ Κολοσσοῦ χαλκὸς ἄμετρος, ἢ ναῶν μεγέθη καὶ κάλλη τῶν μηκέτι ὄντων, ἄλλα τε ὅσα θαυμάζουσιν ἄνθρωποι, καὶ ἱστορίαις (16) διδόασιν· ὧν οὐδὲν τοὺς ἐγείραντας, πλὴν δόξης ὀλίγης ὤνησεν; Ἐμοὶ δὲ θαυμασιώτατον, ἡ σύντομος τῆς σωτηρίας ὁδὸς, ἡ ῥάστη πρὸς οὐρανὸν ἀνάβασις. Οὐκ ἔτι πρόκειται τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν θέαμα δεινὸν καὶ ἐλεεινὸν, ἄνθρωποι (17) νεκροὶ πρὸ θανάτου, καὶ τετελευτηκότες τοῖς πλείστοις τοῦ σώματος μέλεσιν, ἀπελαυνόμενοι πόλεων, οἰκιῶν, ἀγορῶν, ὑδάτων, αὐτῶν τῶν φιλτάτων, ὀνόμασι μᾶλλον, ἢ σώμασι γνωριζόμενοι· οὐδὲ προτίθενται συνόδοις τε καὶ συλλόγοις κατὰ συζυγίαν τε καὶ συναυλίαν, μηκέτ' B ἐλεούμενοι διὰ τὴν νόσον, ἀλλὰ μισούμενοι· σοφισταὶ μελῶν ἐλεεινῶν, εἴ τισι καὶ φωνὴ λείπεται (18). Τί ἂν ἅπαντα (19) ἐκτραγῳδοίην τὰ ἡμέτερα, οὐκ ἀρκοῦντος τοῦ λόγου τῷ πάθει; Ἀλλ' ἐκεῖνός γε μάλιστα πάντων ἔπεισεν, ἀνθρώπους ὄντας, ἀνθρώπων μὴ καταφρονεῖν, μηδ' ἀτιμάζειν Χριστὸν τὴν μίαν πάντων κεφαλὴν διὰ τῆς εἰς ἐκείνους ἀπανθρωπίας· ἀλλ' ἐν ταῖς ἀλλοτρίαις (20) συμφοραῖς, τὰ οἰκεῖα εὖ τίθεσθαι, καὶ δανείζειν (21) Θεῷ τὸν ἔλεον, ἐλέου (22) χρῄζοντας. Διὰ τοῦτο, οὐδὲ τοῖς χείλεσιν ἀπηξίου τιμᾷν τὴν νόσον, ὁ εὐγενής τε καὶ τῶν εὖ γεγονότων, καὶ τὴν δόξαν ὑπέρλαμπρος, ἀλλ' ὡς ἀδελφοὺς ἠσπάζετο, οὐχ ὅπερ ἄν τις ὑπολάβοι κενοδοξῶν, (τίς γὰρ τοσοῦτον ἀπεῖχε τοῦ πάθους;) ἀλλὰ τὸ προσιέναι τοῖς C σώμασιν ἐπὶ θεραπείᾳ διὰ τῆς ἑαυτοῦ φιλοσοφίας τυπῶν, καὶ φθεγγομένη καὶ σιωπῶσα παραίνεσις. Καὶ οὐχ ἡ μὲν πόλις οὕτως, ἡ χώρα δὲ καὶ τὰ ἐκτὸς, ἑτέρως· ἀλλὰ κοινὸν ἅπασιν ἀγῶνα προὔθηκε τοῖς τῷ λαῷ (23) προεστῶσι, τὴν εἰς αὐτοὺς φιλανθρωπίαν, καὶ μεγαλοψυχίαν. Καὶ ἄλλων μὲν οἱ ὀψοποιοὶ, καὶ αἱ λιπαραὶ τράπεζαι, καὶ τὰ μαγείρων μαγγανεύματα καὶ κομψεύματα, καὶ οἱ φιλόκαλοι δίφροι, καὶ τῆς ἐσθῆτος ὅση μαλακή τε καὶ περιῤῥέουσα· Βασιλείου δὲ, οἱ νοσοῦντες, καὶ τὰ τῶν τραυμάτων ἄκη, καὶ ἡ Χριστοῦ μίμησις, οὐ λόγῳ μὲν, ἔργῳ δὲ λέπραν καθαίροντος.

LXIV. Quid ad hæc nobis dicturi sunt, qui homini D fastum superciliumque objiciunt? Iniqui sane et acerbi rerum hujusmodi judices, eosque, qui regulæ non sunt, ad regulam admoventes. An vero fieri potest, ut qui leprosos deosculetur, et huc usque se demittat, adversus sanos et valentes su-

ΞΔ'. Πρὸς ταῦτα, τί φήσουσιν ἡμῖν οἱ τὸν τῦφον ἐγκαλοῦντες ἐκείνῳ καὶ τὴν ὀφρὺν, οἱ πικροὶ τῶν τηλικούτων κριταὶ, καὶ τῷ κανόνι (24) τοὺς οὐ κανόνας προσάγοντες; Ἔστι λεπροὺς μὲν ἀσπάζεσθαι, καὶ μέχρι τούτου συνταπεινοῦσθαι, τῶν δὲ ὑγιαινόντων κατοφρυᾶσθαι; Καὶ τήκειν μὲν τὰς σάρκας

(16) *Ἱστορίαις*. Pass., ἱστορίαι.

(17) *Ἄνθρωποι*, etc. Comb. legit, ἄνθρωποι νεκροὶ καὶ πρὸ θανάτου τετελευτηκότες, etc., « homines mortui, et ante mortem plerisque corporis membris exstincti. »

(18) *Λείπεται*. Pass., λείπηται.

(19) *Ἅπαντα*. Quinque Regg. et Pass., πάντα.

(20) *Ταῖς ἀλλοτρίαις*. Sic plerique Regg. et Colb., Chrys., Or. 2, Par., Pass., etc. Deest ἀλλοτρίαις in ed.

(21) *Δανείζειν*. Sic codd. in ed., δανείζει.

(22) *Ἐλέου*. Or. 2, ἐλέους.

(23) *Τῷ λαῷ*. Plures codd., τῶν λαῶν.

(24) *Καὶ τῷ κανόνι*, etc. Sic exponit Græcus interpres: Κανονίζειν αὐτὸν, καὶ ὀρθοῦν βουλόμενοι, αὐτοὶ ἀνόρθωτοι. Id est: « Componere atque erigere illum cupientes, cum ipsi pravi et obtorti sint. »

δι' ἐγκρατείας, τὴν ψυχὴν δὲ οἰδαίνειν κενῷ φρυάγματι; Καὶ τοῦ μὲν Φαρισαίου καταγινώσκειν, καὶ διηγεῖσθαι τὴν ἐξ ὄγκου ταπείνωσιν, καὶ Χριστὸν εἰδέναι μέχρι δούλου μορφῆς κατελθόντα, καὶ τελώναις συνέσθοντα (25), καὶ νίπτοντα τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν, καὶ σταυρὸν οὐκ ἀπαξιοῦντα, ἵνα προσηλώσῃ τὴν ἐμὴν ἁμαρτίαν (καίτοι τί τούτου παραδοξότερον, Θεὸν σταυρούμενον (26) βλέπειν, καὶ τοῦτον μετὰ λῃστῶν, καὶ ὑπὸ τῶν παριόντων γελώμενον, τὸν ἀνάλωτον, καὶ τοῦ παθεῖν ὑψηλότερον)· αὐτὸν δὲ ὑπερνεφεῖν, καὶ μηδὲν γινώσκειν ὁμότιμον, ὃ δοκεῖ τοῖς ἐκείνῳ βασκαίνουσιν; Ἀλλ' οἶμαι τὸ τοῦ ἤθους εὐσταθὲς, καὶ βεβηκὸς, καὶ ἀπεξεσμένον, τῦφον ὠνόμασαν. Οἱ δ' αὐτοί μοι δοκοῦσι ῥᾳδίως ἂν καὶ τὸν ἀνδρεῖον καλέσαι θρασὺν, καὶ δειλὸν τὸν περιεσκεμμένον, καὶ τὸν σώφρονα μισάνθρωπον, καὶ τὸν δίκαιον ἀκοινώνητον. Καὶ γὰρ οὐ φαύλως τοῦτό τινες πεφιλοσοφήκασιν· Ὅτι *παραπεπήγασι* (27) *ταῖς ἀρεταῖς αἱ κακίαι, καὶ εἰσί πως ἀγχίθυροι*· καὶ ῥᾷστον, ἄλλο τι ὄντα ἕτερον νομισθῆναι τοῖς μὴ τὰ τοιαῦτα πεπαιδευμένοις. Τίς γὰρ ἐκείνου μᾶλλον ἢ ἀρετὴν ἐτίμησεν, ἢ κακίαν ἐκόλασεν, ἢ χρηστὸς ὤφθη τοῖς κατορθοῦσιν, ἢ τοῖς ἁμαρτάνουσιν ἐμβριθής· οὗ καὶ τὸ μειδίαμα πολλάκις ἔπαινος ἦν, καὶ τὸ σιωπᾷν ἐπιτίμησις, οἰκείῳ συνειδότι τὸ κακὸν βασανίζουσα; Εἰ δὲ μὴ στωμύλος τις (28) ἦν, μηδὲ γελοιαστὴς, καὶ ἀγοραῖος, μηδὲ τοῖς πολλοῖς ἀρέσκων, ἐκ τοῦ πᾶσι πάντα γίνεσθαι, καὶ χαρίζεσθαι, τί τοῦτο; Οὐχ ἐπαινετέος μᾶλλον ἢ μεμπτέος, τοῖς γε νοῦν ἔχουσιν; Εἰ μὴ καὶ τὸν λέοντα αἰτιῷτό τις, ὅτι μὴ πιθήκειον βλέπει, ἀλλὰ βλοσυρὸν καὶ βασιλικὸν, οὗ καὶ τὰ σκιρτήματα γενναῖα, καὶ μετὰ θαύματος ἀγαπώμενα· καὶ τοὺς ἐπὶ τῆς (29) σκηνῆς θαυμάζοι, ὡς ἡδεῖς τε καὶ φιλανθρώπους, ὅτι τοῖς δήμοις χαρίζονται, καὶ κινοῦσι γέλωτα τοῖς ἐπὶ κόῤῥης ῥαπίσμασι καὶ ψοφήμασι (30). Καίτοι κἂν εἰ τοῦτο ζητοίημεν, τίς μὲν οὕτως ἡδὺς ἐν ταῖς συνουσίαις, ὅσα ἐμὲ γινώσκειν τὸν μάλιστα ἐκείνου πεπειραμένον; τίς (31) διηγήσασθαι χαριέστερος; τίς μὲν σκῶψαι παιδευτικῶς; τίς δὲ καθάψασθαι ἁπαλῶς; Καὶ μήτε τὴν ἐπιτίμησιν θράσος ποιῆσαι (32), μήτε τὴν ἄνεσιν ἔκλυσιν, ἀλλ' ἀμφοτέρων τὴν ἀμετρίαν φυγεῖν, ἀμφοτέροις σὺν λόγῳ καὶ καιρῷ χρώμενον, κατὰ τοὺς Σαλομῶντος νόμους, παντὶ πράγματι καιρὸν διατάξαντος (33).

ΞΕ'. Ἀλλὰ τί ταῦτα πρὸς τὴν ἐν λόγοις τοῦ ἀνδρὸς ἀρετὴν, καὶ τὸ τῆς διδασκαλίας (34) κράτος τὰ πέρατα οἰκειούμενον; Ἔτι περὶ τοὺς πρόποδας τοῦ

percilium attollat? Qui carnes continentia et inedia conficiat, inani animi fastu infletur? Qui Pharisæum damnet, atque illius ex arrogantia depressionem commemoret, et Christum sciat ad formam usque servilem sese demisisse, et cum publicanis comedisse, et discipulorum pedes abluisse, nec crucem recusasse, ut peccatum meum affigeret (quanquam quid hoc mirabilius, Deum, qui capi atque expugnari nequit, ac perpessione omni sublimior est, pendentem, et quidem cum latronibus, ac prætereuntium ludibrio expositum intueri); idem tamen supra nubes sese efferat, atque omnibus anteponat, quemadmodum iis videtur, qui ipsius virtuti invident? Verum illi fastus nomen, ut opinor, morum firmitati et innocentiæ imposuerunt. At iidem homines facile quoque mihi facturi videntur, ut et fortem, temerarium appellent; et prudentem ac circumspectum, timidum; et temperantem, agrestem et inhumanum; et justum, illiberalem et sordidum. Neque enim hoc quidam male tradiderunt: *Virtutibus finitima et quodammodo vicina esse vitia;* nihilque facilius esse, quam ut ab illis, qui hujusmodi rerum scientiam non tenent, res quædam aliud esse judicetur, quam revera sit. Quis enim magis aut virtutem coluit, aut vitium coercuit, vel officio probe functis benigniorem ac suaviorem, aut peccantibus severiorem se præbuit; utpote cujus vel pertenuis risus sæpe laudatio esset, et silentium increpatio, in propria nimirum cujusque conscientia culpam explorans ac puniens? Quod si non lepidus quispiam et facetus erat, nec circumforaneus, nec ex eo quod omnibus omnia fieret, plerisque gratus et acceptus, quid tum? Nonne laudem potius quam reprehensionem hoc nomine meretur, saltem apud mente præditos? Nisi quis leonem etiam accusandum putet, quod non simiæ vultum, sed torvum quemdam et horrificum ac regium **820** præferat, cujus ipsæ quoque saltationes fortes et generosæ sunt, et cum admiratione jucundæ; atque etiam histriones, ut suaves et humanitatis plenos, admiretur, quoniam populi voluptatibus inserviunt, colaphosque sibi invicem in malam impingendo, strepitumque ciendo, risum ei movent. Quanquam etiam, si hoc quæramus, quis in cœtibus adeo jucundus, quantum quidem ipse cognosco, qui ipsius maxime periculum feci? Quis in narrando festivior? Quis in jocando argutior? Quis in objurgando lenior. Sic ut neque increpatio in temeritatem, neque indulgentia in mollitiem recideret, sed utriusque excessum fugeret, utroque congruenter et tempestive utens, juxta Salomonis leges, qui omnibus rebus tempus constituit [29].

LXV. Sed quid ista sunt, præ illius dicendi facultate, palmaque doctrinæ, qua extremas orbis partes inter se conciliavit? Adhuc in montis radi-

[29] Eccle. III, 1.

(25) *Συνέσθοντα.* In nonnullis, συνεσθίοντα.

(26) *Θεὸν σταυρούμενον.* « Deum crucifixum : » scilicet ratione carnis assumptæ.

(27) *Παραπεπήγασι*, etc. Menander dixit : Ἐγγὺς ἀγαθῷ κακὸν παραπέφυκε· « Malum natura sua bono propinquum est. » Et Aristoteles : « Vitia sunt virtutibus » ἀγχίθυρα, id est, « vicina. »

(28) *Στωμύλος τις.* Deest τις in Or. 2.

(29) *Τῆς.* Deest in pluribus codd.

(30) *Ψοφήμασι.* Pass., σοφίσμασι.

(31) *Τίς.* Plures codd. addunt, δέ.

(32) *Ποιῆσαι.* Pass., ποιεῖσθαι.

(33) *Διατάξαντος.* In nonnullis, διδάσκοντος.

(34) *Τὸ τῆς διδασκαλίας*, etc. « Vis illa doctrinæ orbis fines concilians. »

cibus versamur, a vertice remoti : adhuc fretum trajicimus, relicto magno et profundo Oceano. Existimo enim, si quæ unquam tuba fuit, vel futura est, in aerem quam longissime penetrans, aut vox Dei totum orbem comprehendens, aut universæ terræ motus novo quodam et mirando modo exortus, hæc omnia vocem illius ac mentem fuisse, tantum omnes a tergo relinquentem atque infra se collocantem, quantum nos brutorum naturam superamus. Quis seipsum magis Spiritui purgavit, atque ita se comparavit, ut dignus esset, qui oracula divina explanaret? Quis rursum majori scientiæ luce collustratus est, atque in profunda Spiritus prospexit, ac cum Deo, quæ Dei sunt, exquisivit? Quis porro sermonem habuit animi sensa melius exponentem, ita ut neutra parte, ut plerique, claudicaret, nempe, vel mente sermone destituta, vel sermone qui ad mentis intelligentiam non assurgat : verum parem in utraque re laudem obtineret, parque ipse sibi haud dubie esset, ac vere integer et perfectus. Ac quædam Scriptura hoc Spiritui sancto tribuit, quod omnia scrutetur, etiam profunda Dei [33], non ut ignorans, sed ut ex eorum contemplatione summam voluptatem capiens. Basilius autem omnia, quæ Spiritus sunt, perscrutatus est, ex eoque mores omnes erudivit, ac sublimiter loqui docuit, hominumque animos **821** a rebus præsentibus abstractos ad futura traduxit.

A δρους στρεφόμεθα, τῆς ἄκρας ἀπολειπόμενοι (35). ἔτι πορθμὸν διαπερῶμεν, ἀφέντες τὸ μέγα καὶ βαθὺ πέλαγος. Οἶμαι γάρ, εἴ τις ἐγένετο, ἢ γενήσεται σάλπιγξ ἐπὶ πολὺ τοῦ ἀέρος φθάνουσα, ἢ Θεοῦ φωνὴ τὸν κόσμον περιλαμβάνουσα, ἢ σεισμὸς οἰκουμένης ἔκ τινος καινοτομίας καὶ θαύματος, ταῦτα εἶναι τὴν ἐκείνου φωνὴν καὶ διάνοιαν, τοσοῦτον ἅπαντας ἀπολείπουσαν καὶ κάτω τιθεῖσαν, ὅσον τὴν τῶν ἀλόγων φύσιν ἡμεῖς. Τίς μὲν ἑαυτὸν ἐκάθηρε μᾶλλον τῷ Πνεύματι, καὶ ἄξιον τοῦ διηγεῖσθαι τὰ θεῖα παρεσκεύασε; τίς δὲ μᾶλλον ἐφωτίσθη φῶς γνώσεως, καὶ διέκυψεν εἰς τὰ βάθη τοῦ Πνεύματος, καὶ μετὰ Θεοῦ (36) τὰ περὶ Θεοῦ διεσκέψατο; τίς δὲ λόγον ἔσχεν ἀμείνω τῶν νοηθέντων ἑρμηνευτὴν, ὡς μηδ' ἑτέρῳ (37) σκάζειν, κατὰ τοὺς πολλοὺς, ἢ νῷ λόγον
B οὐκ ἔχοντι, ἢ λόγῳ μὴ κατὰ νοῦν βεβηκότι· ἀλλ' ἀμφοτέρωθεν ὁμοίως εὐδοκιμεῖν, καὶ αὐτὸν ἴσον ἑαυτῷ φαίνεσθαι, καὶ ὄντως ἄρτιον. Πάντα μὲν ἐρευνᾷν, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ, τῷ Πνεύματι μεμαρτύρηται, οὐχ ὡς ἀγνοοῦντι, ἀλλ' ὡς ἐντρυφῶντι τῇ θεωρίᾳ. Πάντα δὲ ἐκείνῳ διηρεύνηται τὰ τοῦ Πνεύματος, ἐξ ὧν ἦθος ἅπαν ἐπαίδευσε, καὶ ὑψηγορίαν ἐδίδαξε (38), καὶ τῶν παρόντων ἀπανέστησε, καὶ πρὸς τὰ μέλλοντα μετεσκεύασεν (39).

LXVI. Laudatur apud Davidem solis pulchritudo, et magnitudo, et cursus celeritas, et vis ac facultas; quippe qui sponsum splendore, gigantem magnitudine referat [34], ac longe lateque progrediendo, tantam vim habeat, ut ab extremis extrema æque collustret, nec locorum intervallis ipsius calor ullo modo minuatur. Basilio autem pulchritudo, virtus fuit; magnitudo, theologia; cursus, perpetua mentis agitatio, per quotidianos ascensus ad Deum ferens; potentia, doctrinæ semen ac distributio. Itaque ne hoc quidem mihi dicere verendum est, in omnem terram sonum illius exiisse, atque in fines orbis terræ vim illius verborum [35], quod de apostolis Paulus dixit, a Davide mutuatus. Quænam hodie alia ullius conventus lætitia? Quæ conviviorum voluptas? Quæ fori? Quæ ecclesiarum? Quæ principum et privatorum deliciæ? Quæ monachorum, aut eorum qui societate gaudent? Quæ eorum, qui se a negotiis removerunt, vel eorum qui in rebus gerendis versantur? Quæ eorum qui profanæ, vel eorum qui nostræ disciplinæ studium profitentur? Una, et per omnia, et maxima oblectatio, illius vo-

C ΞϚ'. Ἡλίου μὲν ἐπαινεῖται παρὰ τῷ Δαβὶδ κάλλος, καὶ μέγεθος, καὶ δρόμου τάχος, καὶ δύναμις· λάμποντος ὡς νυμφίου, εὐμεγέθους ὡς γίγαντος, οὗ καὶ τὸ πολὺ διαβαίνειν, ἔχει δύναμιν τοσοῦτον, ὡς ἀπ' ἄκρων τὰ ἄκρα ἰσοτίμως καταφωτίζειν, καὶ μηδὲν ἐλαττοῦσθαι τὴν θερμὴν τοῖς διαστήμασι. Τοῦ δὲ κάλλος μὲν, ἡ ἀρετή· μέγεθος δὲ, ἡ θεολογία· δρόμος δὲ, τὸ ἀεικίνητον, καὶ μέχρι Θεοῦ φέρον ταῖς ἀναβάσεσι· δύναμις δὲ, ἡ τοῦ λόγου σπορὰ καὶ διάδοσις. Ὥστε ἔμοιγε, οὐδὲ τοῦτο εἰπεῖν ὀκνητέον, τὸ εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξελθεῖν τὸν φθόγγον αὐτοῦ, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τῶν ῥημάτων τὴν δύναμιν· ὃ περὶ τῶν ἀποστόλων ὁ Παῦλος ἔφησε, παρὰ Δαβὶδ ἐκδεξάμενος (40). Τίς μὲν ἄλλη συλλόγου σήμερον χάρις; Τίς δὲ συμποσίων ἡδονή; Τίς δὲ ἀγορῶν; Τίς
D δὲ ἐκκλησιῶν; Τίς τῶν ἐν τέλει, καὶ τῶν μετ' ἐκείνους τρυφή; Τίς μοναστῶν (41), ἢ μιγάδων; Τίς τῶν ἀπραγμόνων, ἢ τῶν ἐν πράγματι (42); Τίς τῶν τὰ ἔξωθεν φιλοσοφούντων, ἢ τὰ ἡμέτερα; Μία, καὶ διὰ πάντων, καὶ ἡ μεγίστη, τὰ ἐκείνου συγγράμματα καὶ πονήματα. Οὐδὲ γραφεῦσιν (43) εὐπορία τις ἄλλη μετ' ἐκεῖνον, ἢ τὰ ἐκείνου συγγράμματα. Σιωπᾶται

[33] I Cor. II, 10. [34] Psal. XVIII, 6. [35] ibid. 5; Rom. X, 18.

(35) *Ἔτι ... ἀπολειπόμενοι*. Hæc et interjecta desunt in quibusdam codd.

(36) *Θεοῦ*. Or. 2, τοῦ Θεοῦ.

(37) *Ἑτέρῳ*. Reg. ph, ἑτέρως

(38) *Καὶ ὑψηγορίαν ἐδίδαξε*. Ait Billius, quasi ex Niceta, Gregorium his verbis significare voluisse, librum *De Trinitate* a Basilio fuisse scriptum; qui liber jam non exstat, nisi forte per hunc librum Orationes de theologia intelligendæ sint. Verum apud Nicetam nihil tale occurrit.

(39) *Μετεσκεύασεν*. Reg. ph, Pass. παρεσκεύασεν.

(40) *Ἐκδεξάμενος*. Sic plures Regg., plures Colb. et duo Coisl. In ed., ἐκλεξάμενος, « deligens, colligens. »

(41) *Μοναστῶν*. « Eorum qui solitariam vitam agunt; » ἢ μιγάδων, « aut eorum, qui pari virtutis palæstra cum aliis communicant. »

(42) *Πράγματι*. Quatuor Regg., Pass. et Comb., πράγμασι. »

(43) *Γραφεῦσιν*, etc. Savil., συγγραφεῦσί τις ἄλλη εὐπορία. »

τὰ παλαιά, ὅσα τινὲς τοῖς θείοις λογίοις ἐνίδρωσαν· A βοᾶται τὰ νέα, καὶ οὗτος ἄριστος ἡμῖν ἐν λόγοις, ὃς ἂν τὰ ἐκείνου μάλιστα τυγχάνῃ γινώσκων, καὶ διὰ γλώσσης φέρων, καὶ συνετίζων τὰς ἀκοάς· ἤρκεσε γὰρ εἷς ἀντὶ πάντων τοῖς σπουδαιοτέροις εἰς παίδευσιν.

lumina et lucubrationes. Nec scriptoribus materia ulla alia et copia post eum, præter ipsius scripta, suppetit. Silentur vetera, quæcunque in divinorum oraculorum explanatione a quibusdam elaborata sunt: nova prædicantur; atque is apud nos eruditissimus habetur, qui libros ipsius quam maxime intelligit, ac lingua versat, auribusque instillat. Unus enim, omnium loco, studiosis ad eruditionem comparandam sufficit.

ΞΖʹ. Ἐγὼ τοῦτο μόνον αὐτοῦ διηγήσομαι· Ὅταν τὴν *Ἑξαήμερον* αὐτοῦ μεταχειρίζωμαι, καὶ διὰ γλώσσης φέρω, μετὰ τοῦ κτίστου γίνομαι, καὶ γινώσκω κτίσεως λόγους, καὶ θαυμάζω τὸν κτίστην πλέον ἢ πρότερον, ὄψει μόνῃ διδασκάλῳ χρώμενος. Ὅταν τοῖς ἀντιῤῥητικοῖς ἐντύχω λόγοις, τὸ Σοδομιτικὸν ὁρῶ πῦρ, ᾧ τεφροῦνται γλῶσσαι πονηραὶ καὶ B παράνομοι, ἢ τὸν Χαλάνης πύργον (44), κακῶς μὲν οἰκοδομούμενον, καλῶς δὲ λυόμενον. Ὅταν τοῖς περὶ Πνεύματος, εὑρίσκω Θεὸν, ὃν ἔχω, καὶ παῤῥησιάζομαι τὴν ἀλήθειαν, ἐπιβατεύων τῆς ἐκείνου θεολογίας καὶ θεωρίας. Ὅταν ταῖς ἄλλαις ἐξηγήσεσιν, ἃς τοῖς μικρὰ βλέπουσιν ἀναπτύσσει, τρισσῶς (45) ἐν ταῖς στεῤῥαῖς ἑαυτοῦ (46) πλαξὶ τῆς καρδίας ἀπογραψάμενος, πείθομαι μὴ μέχρι τοῦ γράμματος ἵστασθαι, μηδὲ βλέπειν τὰ ἄνω (47) μόνον, ἀλλὰ καὶ περαιτέρω διαβαίνειν, καὶ εἰς βάθος ἔτι χωρεῖν ἐκ βάθους, ἄβυσσον ἀβύσσῳ προσκαλούμενος, καὶ φωτὶ φῶς εὑρίσκων, μέχρις ἂν φθάσω πρὸς τὸ ἀκρότατον. Ὅταν ἀθλητῶν ἐγκωμίοις προσομιλήσω, περιφρονῶ τὸ σῶμα, καὶ σύνειμι τοῖς ἐπαινουμένοις (48), καὶ πρὸς τὴν ἄθλησιν διεγείρομαι. C Ὅταν ἠθικοῖς λόγοις καὶ πρακτικοῖς, καθαίρομαι ψυχὴν καὶ σῶμα, καὶ ναὸς Θεοῦ γίνομαι δεκτικὸς, καὶ ὄργανον κρουόμενον Πνεύματι, καὶ θείας ὑμνῳδὸν δόξης τε καὶ δυνάμεως· τούτῳ (49) μεθαρμόζομαι, καὶ ῥυθμίζομαι, καὶ ἄλλος ἐξ ἄλλου γίνομαι, τὴν θείαν ἀλλοίωσιν ἀλλοιούμενος.

LXVII. Hoc tantum de eo dicam. Cum *Hexaemeron* illius in manus sumo, atque in ore habeo, cum Creatore conjungor, ac creationis rationes cognosco, Creatoremque magis admiror ac suspicio, quam prius solebam, cum solo aspectu magistro uterer. Cum libros eos, quibus hæreticorum scripta refutat, lego, Sodomiticum ignem cerno, quo improbæ ac sceleratæ linguæ in cinerem rediguntur [86], aut Chalanæ turrim [87], ut male constructam, ita recte interruptam atque deletam. Cum ea, quæ de Spiritu sancto scripsit, evolvo, Deum, quem habeo, nanciscor, veritatem libero **822** et fidenti animo prædico, illius videlicet theologiæ atque contemplationi insistens. Cum alias ejus enarrationes perlego, quas iis, qui hebetiori ingenio sunt, explicat, trifariam in solidis cordis sui tabulis describens, eo adducor, ut non in externo litteræ cortice pedem figam, nec verborum tantum superficiem spectem, sed ulterius progrediar, atque ex profundo in profundum transeam, abyssum per abyssum invocans [88], ac per lumen lumen inveniens, quoadusque ad summum tandem verticem pervenero. Cum martyrum encomia lego, corpus contemno, et cum iis, qui laudibus efferuntur, animo versor, atque ad certamen excitor. Cum orationes eas, quas de moribus ac bene vivendi ratione scripsit, in manus accipio, animo et corpore purgor, templumque Dei capax efficior, atque instrumentum musicum a Spiritu pulsatum, divinamque gloriam et potentiam canens; ipsius afflatu corrigor et concinnor, atque divina quadam immutatione alius ex alio efficior.

ΞΗʹ. Ἐπεὶ δὲ θεολογίας ἐμνήσθην, καὶ τῆς περὶ τοῦτο τοῦ ἀνδρὸς μάλιστα μεγαλοφωνίας, ἔτι κἀκεῖνο προσθήσω τοῖς εἰρημένοις. Χρησιμώτατον γὰρ τοῖς πολλοῖς, τοῦ μὴ βλάπτεσθαι, τὴν χείρω περὶ αὐτοῦ δόξαν ἔχοντας. Πρὸς δὲ τοὺς κακούργους ὁ λόγος, οἳ τοῖς ἑαυτῶν κακοῖς βοηθοῦσιν, ἐξ ὧν ἄλλοις ἐπηρεάζουσιν. D Ἐκεῖνος γὰρ, ἕνεκα (50) τοῦ ὀρθοῦ λόγου καὶ τῆς κατὰ τὴν ἁγίαν Τριάδα συναφείας καὶ συνθείας (51), ἢ οὐκ οἶδ' ὅ τι κυριώτερον χρὴ εἰπεῖν καὶ σαφέστερον (52), μὴ ὅτι θρόνων ἐκπεσεῖν, οἷς οὐδὲ

LXVIII. Quoniam autem theologiæ mentionem feci, ejusque in dicendo sublimitatis, qua ille in eo potissimum argumenti genere usus est, hoc adhuc superioribus adjungam. Simplicibus enim et imperitis utilissimum est providere, ne damno afficiantur, male et sinistre de ipso existimantes. Mihi vero ad improbos et malignos oratio est, qui ex eo quod alios calumniis incessunt, vitiis suis opem ferre moliuntur. Ille etenim pro recta doctrina, sanctæque Trinitatis conjunctione et condeitate, aut

[86] Gen. XIX, 24. [87] Gen. XI, 4 sqq. [88] Psal. XLI, 8.

(44) *Χαλάνης πύργον*. Sic Septuaginta vocant turrim illam, quæ turris Babylonica, seu Babel, vocari solet.

(45) *Τρισσῶς*. « Trifariam, » id est, historice, moraliter, et anagogice, seu mystice. Male in Reg. c, τρανῶς.

(46) *Ἑαυτοῦ*. Pro ἐμαυτοῦ, ait Combefisius. « In cordis mei tabulis. »

(47) *Μηδὲ βλέπειν τὰ ἄνω*. Exponit Nicetas: Ὑψηλῶς αὐτὰ θεωρεῖν· « Alto sensu intelligere Scripturas. » Quod ne quidem Gregorio satis est, sed ulterius jubet progredi, ut majores semper in Scripturarum intelligentia profectus habeamus.

(48) *Ἐπαινουμένοις*. Sic sex Regg., decem Colb., Or. 2, Par., Pass., etc. Sic etiam legit Bill. In ed., ἐπαίνοις.

(49) *Τούτῳ*. Id est, Πνεύματι· « Hoc Spiritu, » vel, « ipsius (Spiritus) afflatu. » Bill.: « per eas. »

(50) *Ἕνεκα*. Sex Regg. et Pass. addunt, μέν.

(51) *Καὶ συνθείας*. Coisl. 1, καὶ συμφυΐας, « concretione. »

(52) *Σαφέστερον*. Regg. bm, ph, Or. 2 et Par., συναφέστερον.

A ἀπ' ἀρχῆς ἐπεπήδησεν (53), ἀλλὰ καὶ φυγὴν (54), καὶ θάνατον, καὶ τὰς πρὸ τοῦ θανάτου κολάσεις προθύμως ἐδέξατο ἄν, ὡς κέρδος, οὐ κίνδυνον. Δηλοῖ δὲ οἷς τε ἤδη πεποίηκεν, οἷς τε πέπονθεν· ὅς γε καὶ ἐξορίαν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας καταχριθεὶς, τοσοῦτον ἐπραγματεύσατο μόνον, ὅσον ἑνὶ τῶν ἀκολούθων (55) εἰπεῖν, ἀραμένῳ τὸ πυκτίον (56) ἀκολουθεῖν. Οἰκονομεῖν δὲ τοὺς λόγους ἐν κρίσει, τῶν ἀναγκαίων (57) ἐνόμιζε, τῷ θείῳ Δαβὶδ περὶ τούτου συμβούλῳ χρώμενος, καὶ μικρὸν ὅσον τὸν τοῦ πολέμου καιρὸν διαφέρειν, καὶ τὴν τῶν αἱρετικῶν δυναστείαν, ἕως ὁ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς αἰθρίας (58) ἐπιλάβοι καιρὸς, καὶ δῷ τῇ γλώσσῃ τὴν παῤῥησίαν. Οἱ μὲν γὰρ (59) ἐζήτουν λαβέσθαι γυμνῆς τῆς περὶ τοῦ Πνεύματος φωνῆς, ὡς εἴη Θεὸς (ὅπερ ὂν ἀληθὲς, ἀσεβὲς ἐκείνοις B ὑπελαμβάνετο, καὶ τῷ κακῷ προστάτῃ τῆς ἀσεβείας)· ἵνα τὸν μὲν τῆς πόλεως μετὰ τῆς θεολόγου γλώσσης ὑπερορίσωσιν, αὐτοὶ δὲ κατασχόντες τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ τῆς ἑαυτῶν κακίας ὁρμητήριον ποιησάμενοι, ἐντεῦθεν τὸ λειπόμενον ἅπαν, ὡς ἔκ τινος ἀκροπόλεως, καταδράμωσιν. Ὁ δὲ, ἐν ἄλλαις μὲν φωναῖς γραφικαῖς, καὶ μαρτυρίαις ἀναμφιλέκτοις ταυτὸν δυναμέναις, καὶ ταῖς ἐκ τῶν (60) συλλογισμῶν ἀνάγκαις, οὕτως ἦρχε τοὺς ἀντιλέγοντας, ὥστε μὴ ἀντιβαίνειν (61) ἔχειν, ἀλλ' οἰκείαις συνδεῖσθαι φωναῖς, ἥπερ δὴ καὶ μεγίστη λόγου δύναμις καὶ σύνεσις. Δηλώσει δὲ καὶ ὁ λόγος, ὃν περὶ τούτου συνέγραψε, κινῶν τὴν γραφίδα, ὡς ἐκ πυξίδος τοῦ Πνεύματος· τὴν δὲ κυρίαν φωνὴν τέως ὑπερετίθετο (62), παρά τε τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ, καὶ τῶν γνησίων τούτου C συναγωνιστῶν χάριν αἰτῶν, τῇ οἰκονομίᾳ μὴ δυσχεραίνειν (63)· μηδὲ μιᾶς ἀντεχομένους φωνῆς, τὸ πᾶν ἀπολέσαι δι' ἀπληστίαν, τῷ καιρῷ παρασυρείσης τῆς εὐσεβείας. Αὐτοῖς μὲν γὰρ οὐδεμίαν εἶναι ζημίαν, ὑπαλλαττομένων μικρὸν τῶν λέξεων, καὶ φωναῖς ἄλλαις τὸ ἴσον διδασκομένοις (64)· οὐδὲ γὰρ ἐν ῥήμασιν ἡμῖν εἶναι τὴν σωτηρίαν μᾶλλον ἢ πράγμασι· μηδὲ γὰρ τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ἀπολαβεῖν ἂν, εἰ τὴν τοῦ (65) ἠλειμμένου φωνὴν, ἀντὶ τῆς Χριστοῦ, πρὸς ὀλίγον ἐπιζητοῦντες, ἠξίουν μεθ' ἡμῶν τάττεσθαι (66)· τῷ δὲ κοινῷ μεγίστην ἂν βλάβην γενέσθαι, τῆς Ἐκκλησίας κατασχεθείσης.

nescio quo magis proprio et perspicuo verbo res ea notari potest, non modo de throno, ad quem ne ab initio quidem cupide prosiliit, exturbari ac dejici, sed etiam exsilio, et morte, atque ante mortem variis cruciatibus affici, prompto alacrique animo tulisset, ac lucro potius quam periculo deputasset. Hoc vero ita esse aperte declarant ea quæ et fecit et passus est : ut qui etiam ob veritatis defensionem exsilio mulctatus, nihil aliud negotii susceperit, quam uni ex asseclis, ut se acceptis pugillaribus sequeretur, imperaret. Cæterum, sermones cum judicio disponere [39], de Davidis consilio et sententia, necessarium esse judicabat, ac belli tempus, et hæreticorum principatum aliquantisper **823** tolerare, quoad libertatis ac serenitatis tempus successisset, linguæque libertatem et licentiam attulisset. Illi enim nudam et apertam vocem de Spiritu sancto, quod Deus esset, arripere studebant (quod quidem, tametsi verum erat, impium tamen illis, atque improbo impietatis antistiti videbatur); ut eum quidem cum theologica lingua civitate pellerent, ipsi autem Ecclesiam occuparent, eamque sceleris sui propugnaculum efficerent, atque hinc deinde, velut ex arce quadam, id omne, quod reliquum erat, popularentur. At ille, in aliis quidem vocibus e Scriptura petitis, testimoniisque minime dubiis, eamdem vim habentibus, necessariisque argumentis, adversarios ita comprimebat, ut nullo modo repugnare ac contra niti possent, sed, quæ maxima sermonis virtus et prudentia est, propriis vocibus constringerentur. Id autem perspicue ostendet is liber, quem hoc argumento edidit, in quo calamum quasi ex Spiritus pyxide movet; interim tamen propriam vocem usurpare differebat, tum ab ipsomet Spiritu, tum a sinceris ipsius propugnatoribus illud in gratiæ loco petens, ne hoc suo consilio offenderentur; nec committerent ut, dum unam voculam mordicus retinere conarentur, propter inexplebilem cupiditatem omnia perderent, turbulento nimirum tempore convulsa ac distracta pietate. Ipsos enim nihil ex eo incommodi ac detrimenti accepturos, si vocabula paululum immutarentur, modo aliis verbis eadem docerentur; neque enim salutem nostram in verbis potius, quam in rebus consistere; quippe cum ne Judæi quidem rejiciendi sint, si ad aliquod tempus pro *Christi* voce, vocem *Uncti* sibi concedi postulantes, in nostrum numerum atque ordinem ascribi velint; at reipublicæ non posse majorem perniciem ac pestem afferri, quam si Ecclesia ab hæreticis occuparetur.

[39] Psal. cxi, 5.

(53) *Ἐπεπήδησεν*. Jes., ἐπεδήμησεν. Pass., ἐπεχείρησεν.
(54) *Φυγὴν*. Sic tres Regg., Coisl. 1, Chrys., Jes., etc. In ed., φυγεῖν.
(55) *Ἀκολούθων*. Or. 2, ἀκολουθούντων.
(56) *Πυκτίον*. Regg. a, bm, ph et septem Colb., πτυκτίον.
(57) *Τῶν ἀναγκαίων*. In quibusdam, τῶν δικαίων, « justum. »
(58) *Καὶ τῆς αἰθρίας*. « Et serenitatis. » Hæc, quæ in editis deerant, addidimus ex quinque Regg., decem Colb., Coisl. 2, Or. 2 et Pass.
(59) *Οἱ μὲν γάρ*. Sic Or. 2 et Par. Deest γάρ in ed.
(60) *Καὶ ταῖς ἐκ τῶν*. Sic tres Regg., Or. 2 et D Pass. Deest ἐκ in edit.
(61) *Ἀντιβαίνειν*. Or. 2, ἀντιλέγειν, « contradicere. »
(62) *Ὑπερετίθετο*. Duo Regg. et Pass., ὑπερέθετο.
(63) *Τῇ οἰκονομίᾳ μὴ δυσχεραίνειν*. « Ne indulgentia, » vel « temperamento, offenderentur. » Quod scilicet expressis verbis Spiritum sanctum Deum non diceret; quamvis aliis vocibus, eamdem vim habentibus, ejus divinitatem prædicaret. Quæ quidem Basilii agendi ratio ab aliis culpata, Magno Athanasio probata fuit.
(64) *Διδασκομένοις*. Coisl. 1, τὸ ἴσον δυναμέναις, « eamdem vim habentibus. »
(65) *Τὴν τοῦ*. Sic plures Regg. Deest τοῦ in ed.
(66) *Τάττεσθαι*. In nonnullis, τετάχθαι.

ΞΘ'. Ἐπεὶ ὅτι γε παντὸς μᾶλλον ᾔδει τὸ Πνεῦμα A Θεὸν, δῆλον μὲν ἐξ ὧν καὶ δημοσίᾳ τοῦτο πολλάκις ἐκήρυξεν, εἴ ποτε καιρὸς ἦν, καὶ ἰδίᾳ τοῖς ἐρωτῶσι προθύμως ἀνωμολόγησε· σαφέστερον δὲ πεποίηκεν ἐν τοῖς πρὸς ἐμὲ λόγοις, πρὸς ὃν οὐδὲν ἀπόῤῥητον ἦν αὐτῷ περὶ τούτων κοινολογουμένῳ· μηδὲ ἁπλῶς τοῦτο ἀποφηνάμενος, ἀλλ' ὃ μηδέπω πρότερον πολλάκις πεποίηκεν, ἐπαρασάμενος ἑαυτῷ τὸ φρικωδέστατον, αὐτοῦ τοῦ Πνεύματος ἐκπεσεῖν, εἰ μὴ σέβοι τὸ Πνεῦμα μετὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ (67), ὡς ὁμοούσιον καὶ ὁμότιμον. Εἰ δέ μέ τις δέξαιτο κοινωνὸν ἐκείνου κἀν τοῖς τοιούτοις, ἐξαγορεύσω τι καὶ τῶν τοῖς πολλοῖς τέως (68) ἀγνοουμένων· ὅτι τοῦ καιροῦ στενοχωροῦντος ἡμᾶς, ἑαυτῷ μὲν τὴν οἰκονομίαν ἐπέτρεψεν (69), ἡμῖν δὲ τὴν παῤῥησίαν, οὓς οὐδεὶς ἔμελλε κρίνειν, οὐδὲ ἀποβάλλειν τῆς πατρίδος, ἀφανείᾳ B τετιμημένους, ὡς ἐξ ἀμφοτέρων ἰσχυρὸν εἶναι τὸ καθ' ἡμᾶς Εὐαγγέλιον. Καὶ ταῦτα διῆλθον, οὐχ ἵνα τῆς ἐκείνου δόξης ὑπεραπολογήσωμαι (κρείττων γὰρ τῶν ἐγκαλούντων, εἴπερ τινές εἰσιν, ὁ ἀνήρ), ἀλλ' ἵνα μὴ τοῦτον ὅρον τῆς εὐσεβείας νομίζοντες (70), τὰς ἐν τοῖς γράμμασι μόνας τοῦ ἀνδρὸς εὑρισκομένας φωνὰς, ἀσθενεστέραν τὴν πίστιν ἔχωσι, καὶ ἀπόδειξιν τῆς ἑαυτῶν κακουργίας, τὴν ἐκείνου θεολογίαν, ἣν ὁ καιρὸς ἐποίει μετὰ τοῦ Πνεύματος· ἀλλὰ τὸν τῶν γεγραμμένων νοῦν δοκιμάζοντες, καὶ τὸν σκοπὸν ἀφ' οὗ ταῦτα ἐγράφετο, μᾶλλον τῇ τε ἀληθείᾳ προσάγωνται, καὶ τοὺς ἀσεβοῦντας ἐπιστομίζωσιν. Ἔμοιγ' οὖν εἴη, καὶ ὅστις ἐμοὶ φίλος, ἡ ἐκείνου θεολογία. Καὶ τοσοῦτον θαῤῥῶ τῇ περὶ τὸ πρᾶγμα τοῦ ἀνδρὸς C καθαρότητι, ὥστε καὶ τοῦτο κοινοποιοῦμαι πρὸς ἅπασι· κἀκείνῳ μὲν τὰ ἐμὰ, ἐμοὶ δὲ τὰ ἐκείνου λογίζοιτο παρά τε Θεῷ καὶ τῶν ἀνθρώπων τοῖς εὐγνωμονεστέροις. Οὐδὲ γὰρ τοὺς εὐαγγελιστὰς φαίημεν ἂν ὑπεναντία ποιεῖν ἀλλήλοις, ὅτι οἱ μὲν τῷ σαρκικῷ τοῦ Χριστοῦ πλέον ἐνησχολήθησαν, οἱ δὲ τῇ θεολογίᾳ προσέβησαν· καὶ οἱ μὲν ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς, οἱ δὲ ἐκ τῶν ὑπὲρ ἡμᾶς ἐποιήσαντο τὴν ἀρχήν· οὕτω τὸ (71) κήρυγμα διελόμενοι πρὸς τὸ χρήσιμον οἶμαι τοῖς δεχομένοις, καὶ οὕτω παρὰ τοῦ ἐν αὐτοῖς τυπούμενοι Πνεύματος.

LXIX. Nam quod alioqui melius quam quivis alii, Spiritum sanctum Deum agnosceret, cum ex eo perspicue constat, quod et hoc sæpe palam, quoad per tempus licebat, prædicavit, et privatim apud eos, a quibus interrogabatur, haud cunctanter confessus est; tum vero in suis ad me sermonibus apertius id demonstravit (neque enim quidquam unquam, cum de his rebus mecum colloqueretur, animo tectum **824** occultumque habuit); non simpliciter hoc affirmans, sed, quod antea ipsi perraro acciderat, sibi rem omnium maxime horrendam imprecatus, nempe, ut ab ipso Spiritu excideret, nisi cum Patre et Filio Spiritum, ut consubstantialem et honore parem, veneraretur. Quod si quis me in tantis quoque rebus illius socium admiserit, B aliquid, quod plerisque incognitum ante fuit, evulgabo. Nam cum tempus in summas angustias nos redigeret, hanc ipse rationem inibat, ut sibi quidem dispensationem, nobis autem, quos, ob nominis obscuritatem, nemo in judicium adducturus, patriaque ejecturus esset, loquendi libertatem committeret. Atque ita Evangelium nostrum firmum et validum erat, utriusque præsidio suffultum. Nec vero hæc eo a me commemorata sunt, ut illius existimationem oratione mea defenderem; præstantior enim est, quam ut accusatoribus, si qui tamen sunt, in ipsius famam quidquam liceat; sed ne quidam, pietatis normam ac regulam solas eas voces, quæ in illius libris reperiuntur, esse existimantes, imbecilliorem fidem habeant, eamque de Divinitate C disserendi rationem, quam ei tempus illud, non sine Spiritus numine, afferebat, in pravitatis suæ confirmationem trahant; verum eorum, quæ ab eo scripta sunt, sensum ac scopum, quem sibi, dum hæc scriberet, proponebat, expendentes, tum ad veritatem magis accedant, tum iis, qui in impietate versantur, os obstruant. Mihi quidem, omnibusque, quibus charus sum, utinam adsit illius theologia. Atque adeo, hujusce viri, quantum ad hanc rem attinet, puritati usqueadeo confido, ut, præter alia omnia, hoc quoque cum eo commune habere non recusem; ita ut ille mea, mihi vicissim illius omnia, et apud Deum, et apud candidissimos quosque homines, ascribantur. Nam neque evangelistas idcirco inter se pugnare dixerimus, quoniam alii in exponenda Christi humanitate plus operæ posuerunt, alii ad explicandam Divinitatis materiam se contulerunt; atque alii ab his rebus, quæ ad intelligentiam nostram sese accommodant, alii ab iis, quæ captum nostrum superant, auspicati sunt; sic videlicet prædicationem inter se partiti, ut eorum, qui eam excipiebant, utilitas ferebat, atque ita informati et edocti a Spiritu, qui in ipsorum animis erat.

Ο'. Φέρε δὴ, πολλῶν ἐν τοῖς πάλαι καὶ νῦν γεγονότων ἀνδρῶν ἐπ' εὐσεβείᾳ γνωρίμων, νομοθετῶν, στρατηγῶν, προφητῶν, διδασκάλων, τῶν ἀνδρικῶν D

LXX. Age igitur, cum multi viri, tum in Veteri, tum in Novo Testamento pietate clari et illustres fuerint, legislatores, militares duces, prophetæ,

(67) *Καὶ Υἱοῦ*. Tres Regg. et Or. 2, καὶ τοῦ Υἱοῦ.

(68) *Τέως*. Deest in Reg. a.

(69) *Τὴν οἰκονομίαν ἐπέτρεψεν*. « Sibi dispensationem permisit. » Billius addendo, « verbi, » quod delevimus, huic loco tenebras offudit, nedum aliquid lucis afferret. Non enim agitur de « verbi ministerio, » seu « prædicatione, » sed de quodam prædicandæ veritatis modo, ut recte exponit Nicetas, οἰκονομηθῆναι τὴν ἀλήθειαν, quod, probante Athanasio, sibi permisit Basilius, ne, magno Ecclesiæ damno, e sua sede ab hæreticis pelleretur.

(70) *Νομίζοντες*. Quatuor Regg., Coisl. 1, Or. 2 et Pass., γιγνώσκοντες, « agnoscentes. »

(71) *Τό*. Sic omnes fere codd. In ed., τῷ.

doctores, fortes **825** usque ad sanguinis profusionem, cum illis Basilium nostrum conferamus, atque hinc, qualis fuerit, agnoscamus. Adam Dei manu [60], ac deliciarum paradisi, et prima lege dignus habitus est; ille tamen, ne quid debitæ parenti nostro reverentiæ contumeliosum dicam, præceptum minime servavit: hic autem, et illud accepit, et servavit, nec ex scientiæ ligno incommodi quidquam accepit; nec dubito, quin flammeum gladium prætergressus, ad paradisum pervenerit. Enos primus spe adductus est, ut Dominum invocaret [61]: hic autem, non solum invocavit, sed, quod invocatione multo præstantius est, aliis quoque prædicavit. Enoch translatus est [62], exiguæ pietatis præmium (fides enim adhuc in umbris erat), hac translatione consecutus, vitæque sequentis periculum effugit: hujus autem vita omnis nihil aliud quam translatio erat, quippe qui perfecte in vita perfecta probatus et exploratus fuerit. Noe arcam fidei suæ commissam accepit [63], et secundi mundi semina parvo ligno credita, atque inter undas conservata: hic autem impietatis diluvium effugit, suamque civitatem arcam salutis effecit, in hæreticorum undis facile et leviter supernatantem, atque ex eo universum orbem recuperavit.

A μέχρις αἵματος, παρ' ἐκείνοις (72) τὰ ἡμέτερα θεωρήσαντες, κἀντεῦθεν τὸν ἄνδρα γνωρίσωμεν. Ἀδὰμ ἠξιώθη Θεοῦ χειρὸς, καὶ παραδείσου τρυφῆς, καὶ πρώτης νομοθεσίας· ἀλλ', εἰ μή τι λέγω βλάσφημον αἰδοῖ τοῦ προπάτορος, τὴν ἐντολὴν οὐκ ἐφύλαξεν· ὁ δὲ, καὶ ἐδέξατο ταύτην, καὶ διεσώσατο, καὶ τῷ ξύλῳ τῆς γνώσεως οὐκ ἐβλάβη, καὶ τὴν φλογίνην (73) ῥομφαίαν παρελθὼν, εὖ οἶδα, τοῦ παραδείσου τετύχηκεν. Ἐνὼς ἤλπισε πρῶτος ἐπικαλεῖσθαι τὸν Κύριον· ὁ δὲ, καὶ ἐπικέκληται, καὶ τοῖς ἄλλοις ἐκήρυξεν, ὃ τοῦ ἐπικαλεῖσθαι πολὺ τιμιώτερον. Ἐνὼχ μετετέθη μικρᾶς εὐσεβείας (ἔτι γὰρ ἐν σκιαῖς ἦν ἡ πίστις) ἆθλον εὑράμενος (74) τὴν μετάθεσιν, καὶ τοῦ ἑξῆς βίου τὸν κίνδυνον διαπέφευγε· τοῦ δὲ, ὅλος ὁ βίος μετάθεσις ἦν, τελείως ἐν βίῳ τελείῳ δοκι- B μασθέντος. Νῶε κιβωτὸν ἐπιστεύθη, καὶ κόσμου δευτέρου σπέρματα ξύλῳ μικρῷ πιστευθέντα, καὶ καθ' ὑδάτων σωζόμενα· ὁ δὲ κατακλυσμὸν ἀσεβείας διέφυγε, καὶ κιβωτὸν σωτηρίας τὴν ἑαυτοῦ πεποίηται πόλιν, κούφως τῶν αἱρετικῶν ὑπερπλέουσαν, ἐξ οὗ κόσμον ὅλον ἀνεκαλέσατο.

LXXI. Magnus Abraham, et patriarcha, et novæ victimæ mactator, eum, quem ex promissione acceperat, beneficii auctori offerens, victimam promptam et alacrem, atque ad cædem properantem [64]. At nec parva Basilii laus est, qui seipsum Deo obtulit, nec quidquam in ejus locum, tanquam ipsi par, (quidnam enim illud esset?) substitutum est, sed plene perfecteque litatum. Isaac etiam, antequam in lucem ederetur, promissus est [65]: hic autem sponte seipsum promisit, ac Rebeccam, hoc est, Ecclesiam, non procul quæsitam, sed e propinquo assumptam, uxorem duxit, nec per servorum legationem [66], sed divino beneficio concessam atque commissam; nec in filiorum prælatione circumventus est, sed unicuique, quod promerebatur, cum Spiritus judicio et delectu, sine ulla fraude ac circumscriptione, tribuit. Jam vero Jacobi scalam et columnam eam laudo, quam Deo unxit, ejusque etiam cum eo colluctationem [67], quæcunque tandem illa erat; est quidem, ut ipse opinor, humani moduli cum divina sublimitate comparatio et contentio, unde etiam procreatæ naturæ devictæ notas **826** gerit. Illius quoque circa ovium greges artificium et felicitatem, et duodecim ex eo natos patriarchas, et benedictionum partitionem eum egregia futurarum rerum prædictione conjunctam, lau-

ΟΑ'. Μέγας ὁ Ἀβραὰμ, καὶ πατριάρχης, καὶ θύτης καινῆς θυσίας, τὸν ἐκ τῆς ἐπαγγελίας τῷ δεδωκότι προσαγαγὼν, ἱερεῖον ἕτοιμον, καὶ πρὸς τὴν σφαγὴν ἐπειγόμενον· ἀλλ' οὐδὲ τὸ ἐκείνου μικρὸν, ἑαυτὸν προσήγαγε τῷ Θεῷ, καὶ οὐδὲν ὡς ἰσότιμον ἀντεδόθη, (τί γὰρ καὶ ἦν;) ὥστε καὶ τελειωθῆναι τὸ καλλιέρ- C ρημα. Ἰσαὰκ ἐπηγγέλθη καὶ πρὸ γενέσεως· ὁ δὲ αὐτεπάγγελτος ἦν (75), καὶ τὴν Ῥεβέκκαν, λέγω δὴ (76) τὴν Ἐκκλησίαν, οὐ πόῤῥωθεν, ἀλλ' ἐγγύθεν ἠγάγετο, οὐδὲ διὰ πρεσβείας οἰκετικῆς, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ δοθεῖσαν καὶ πιστευθεῖσαν· οὐδὲ κατεσοφίσθη περὶ τὴν τῶν τέκνων προτίμησιν, ἀλλ' ἑκάστῳ τὰ πρὸς ἀξίαν ἀπαραλογίστως ἔνειμε (77) μετὰ τῆς τοῦ Πνεύματος κρίσεως. Ἐπαινῶ τὴν Ἰακὼβ κλίμακα, καὶ τὴν στήλην (78), ἣν ἤλειψε τῷ Θεῷ, καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν πάλην, ἥτις ποτὲ ἦν· οἶμαι δὲ τοῦ ἀνθρωπείου μέτρου πρὸς τὸ θεῖον ὕψος ἀντιπαρέκτασις, καὶ ἀντίθεσις (79), ὅθεν καὶ ἄγει (80) τὰ σύμβολα τῆς ἡττωμένης γενέσεως (81). Ἐπαινῶ καὶ τὴν περὶ τὰ θρέμματα τοῦ ἀνδρὸς εὐμηχανίαν καὶ εὐημερίαν, καὶ τοὺς δώδεκα ἐξ αὐτοῦ πατριάρχας, καὶ τὸν τῶν εὐλογιῶν μερισμὸν D σὺν οὐκ ἀγεννεῖ προφητείᾳ τοῦ μέλλοντος· ἀλλ' ἐπαινῶ καὶ τούτου τὴν οὐχ ὁραθεῖσαν μόνον, ἀλλὰ καὶ διαβαθεῖσαν κλίμακα ταῖς κατὰ μέρος εἰς ἀρετὴν (82) ἀναβάσεσι, καὶ τὴν στήλην, ἣν οὐκ ἤλειψεν, ἀλλ' ἤγειρε τῷ Θεῷ, τὰ τῶν ἀσεβῶν στηλιτεύουσαν, καὶ τὴν πά-

[60] Gen. I, 27 sqq. [61] Gen. IV, 26. [62] Gen. V, 21 sqq. [63] Gen. VI, 13 sqq. [64] Gen. XXII, 1 sqq. [65] Gen. XVIII, 10 sqq. [66] Gen. XXIV, 3 sqq. [67] Gen. XXVIII, 12 sqq.

(72) *Παρ' ἐκ.* Regg. d, ph et Pass., παρ' ἐκείνους.
(73) *Φλογίνην.* Reg. ph, πυρίνην.
(74) *Εὑράμενος.* Or. 2, εὑρόμενος.
(75) *Ἦν.* Deest in Reg. bm.
(76) *Δή.* Deest in Reg. ph.
(77) *Ἔνειμε.* Or. 2, ἔνειμε.
(78) *Στήλην.* Vulg. « Titulum. »
(79) *Καὶ ἀντίθεσις.* Sic sex Regg., duo Coisl., Or. 2, Par., etc. Deest in ed.
(80) *Ἄγει.* Pass., ἀλγεῖ.
(81) *Σύμβολα τῆς ἡττωμένης γενέσεως.* « Devictæ geniturae notas. » Quibus verbis videtur Gregorius significare hoc prælio vim liberos procreandi in Jacobo exstinctam fuisse, et quidem nullos postea habuit præter Benjamin, quem tum mater ejus Rachel in utero gestabat.
(82) *Εἰς ἀρετήν.* Pass., τῆς ἀρετῆς, « per singularum virtutum gradus. »

λην, ἣν οὐκ ἐπάλαισε πρὸς Θεὸν, ἀλλ' ὑπὲρ Θεοῦ, τὰ A τῶν αἱρετικῶν καταβάλλουσαν, τήν τε ποιμαντικὴν τοῦ ἀνδρὸς, ἐξ ἧς ἐπλούτησε, πλείω τῶν ἀσήμων προβάτων κτησάμενος τὰ ἐπίσημα, τήν τε καλὴν πολυτεχνίαν τῶν κατὰ Θεὸν γεννηθέντων, καὶ τὴν εὐλογίαν, ᾗ πολλοὺς ἐστήριξεν.

dibus evello. At hujus etiam, non conspectam tantum, sed et transitam, et per quotidianos virtutum gradus conscensam scalam laudo, et columnam, quam Deo, non quidem unxit, sed erexit, impiorum dogmata ad infamiæ sempiternæ notam inusta continentem, eamque dimicationem, quam, non adversus Deum, sed pro Deo suscepit, hæreticorum dogmata dejicientem ac prosternentem; ac præterea pastoralem illius artem, ex qua locupletatus est, plures oves insignitas, quam signi expertes adeptus; elegantem item et numerosam sobolem secundum Deum progenitam, ac denique benedictionem, qua multos suffulcivit.

ΟΒ'. Ἰωσὴφ ἐγένετο σιτοδότης, ἀλλ' Αἰγύπτου μόνης, καὶ οὐ πολλάκις, καὶ σωματικῶς· ὁ δὲ πάντων, καὶ ἀεὶ, καὶ πνευματικῶς, ὅπερ ἐμοὶ τῆς σιτοδο- B σίας (83) ἐκείνης αἰδεσιμώτερον. Μετὰ Ἰὼβ τοῦ Αὐσίτου (84), καὶ πεπείραται, καὶ νενίκηκε, καὶ ἀνηγόρευται λαμπρῶς ἐπὶ τέλει τῶν ἄθλων, μηδενὶ τῶν τινασσόντων πολλῶν ὄντων κατασεισθεὶς, ἀλλὰ πολλῷ τῷ περιόντι τὸν πειραστὴν (85) καταπαλαίσας, καὶ τῶν φίλων τὴν ἀλογίαν ἐπιστομίσας, ἀγνοούντων τὸ τοῦ πάθους μυστήριον (86). *Μωϋσῆς καὶ Ἀαρὼν ἐν τοῖς* (87) *ἱερεῦσιν αὐτοῦ*. Καὶ μέγας Μωϋσῆς μὲν Αἴγυπτον βασανίσας, λαὸν (88) διασώσας ἐν σημείοις πολλοῖς καὶ τέρασι, τῆς νεφέλης εἴσω χωρήσας, νομοθετήσας τὸν διπλοῦν νόμον, τόν τε τοῦ γράμματος ἔξωθεν, καὶ ὅσος ἔνδοθεν τὸν τοῦ Πνεύματος. Ἀαρὼν δὲ Μωϋσέως ἀδελφὸς, καὶ τὸ σῶμα, καὶ τὸ πνεῦμα, τοῦ λαοῦ προθυόμενος καὶ προσευχόμενος (89), μύ- C στης τῆς ἱερᾶς καὶ μεγάλης σκηνῆς, ἣν ἔπηξεν ὁ Κύριος, καὶ οὐκ (90) ἄνθρωπος. Τούτων δὲ ἀμφοτέρων ζηλωτὴς ἐκεῖνος, βασανίζων μὲν, οὐ σωματικαῖς μάστιξι, πνευματικαῖς δὲ καὶ λογικαῖς, ἔθνος αἱρετικὸν καὶ Αἰγύπτιον· ἄγων δὲ λαὸν περιούσιον, ζηλωτὴν καλῶν ἔργων, ἐπὶ τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, πλαξὶ δὲ νόμους ἐγγράφων, οὐ συντριβομέναις, ἀλλὰ σωζομέναις, οὐχ ἔτι σκιοειδεῖς (91), ἀλλ' ὅλον πνευματικοὺς (92)· εἰς δὲ τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων, οὐχ ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ, πολλάκις δὲ (93), καὶ καθ' ἑκάστην, ὡς εἰπεῖν, εἰσιὼν τὴν ἡμέραν, ὅθεν τὴν ἁγίαν ἡμῖν ἀνακαλύπτει Τριάδα, καὶ λαὸν καθαίρων, οὐ προσκαίροις ῥαντίσμασιν, ἀλλ' ἀϊδίοις ἁγνίσμασι. Τί τὸ κάλλιστον Ἰησοῦ; Στρατηγία, καὶ κληροδοσία, καὶ γῆς τῆς ἁγίας κατάσχεσις· ὁ δὲ, οὐχ ἔξαρχος (94); οὐ στρα- D τηγὸς τῶν διὰ πίστεως σωζομένων; οὐ κληροδότης τῶν διαφόρων παρὰ Θεῷ κλήρων καὶ μονῶν, ἃς διανέμει τοῖς ἀγομένοις (95); ὥστε κἀκείνην δύνασθαι τὴν φωνὴν εἰπεῖν, ὅτι *Σχοινία ἐπέπεσόν* (96) *μοι ἐν τοῖς κρατίστοις*· καὶ, *Ἐν ταῖς χερσί σου οἱ*

LXXII. Joseph frumenti distributor fuit [48], sed Ægypti duntaxat, neque id sæpius, nec nisi corporeo modo. At hic, et omnium, et semper, et spirituali modo: quod quidem illa frumenti distributione, mea quidem sententia, longe præstantius augustiusque censendum est. Cum Job Ausita, et tentatus est, et superior discessit, confectisque certaminibus, illustri præconio victor pronuntiatus est [49]: ut qui nullo incursantium acerbitatum, quæ multæ fuerunt, impetu concussus et labefactatus fuisset, sed tentatorem abunde superasset, atque amicorum calamitatis arcanum ignorantium stultitiam ac temeritatem repressisset. *Moyses et Aaron in sacerdotibus ejus* [50]. Et magnus quidem Moyses, qui Ægyptum vexavit, populum in signis multis prodigiisque servavit [51], intra nubem processit, duplicem legem sanxit, litteralem nimirum externe, spiritualem interne. Aaron autem, Moysis, et corpore, et spiritu frater, pro salute populi preces et sacrificia ad Deum adhibens [52], magni illius et sacrosancti tabernaculi mystes, quod fixit Dominus, ac non homo [53]. Utriusque horum ille æmulus fuit, hæreticam et Ægyptiam nationem, non corporeis, sed spiritualibus plagis excrucians; populum autem acquisitionis, bonorum operum sectatorem [54] ad promissionis terram ducens, et tabulis, quæ non perfringuntur, sed conservantur, leges, non jam obscuras et obumbratas, sed omni ex parte spirituales, inscribens; atque adeo **827** in Sancta sanctorum, non semel quotannis, sed sæpius, et, ut ita dicam, quotidie ingrediens, atque hinc nobis sanctam Trinitatem detegens, ac postremo, non per fluxas et caducas aspersiones, sed per æternas purificationes, populi labes eluens. Quid pulcherrimum habuit Josue [55]? Militare imperium, et portionum distributionem, terræque sanctæ possessionem. Iste vero, nonne imperator? Nonne dux eorum, qui

[48] Gen. XLI, 40 sqq. [49] Job I, 12 sqq. [50] Psal. XCVIII, 6. [51] Exod. VII, 8 sqq. [52] Exod XXIX, 4 sqq. [53] Hebr. VIII, 2. [54] Tit. II, 14. [55] Jos. I, 2 sqq.

(83) *Σιτοδοσίας*. Reg. ph, σιτομετρίας.
(84) *Αὐσίτου*. « Ausita. » Bill. « Hussita; » quod Vulgatæ congruit.
(85) *Πειραστήν*. In nonnullis, σοφιστήν.
(86) *Τὸ τοῦ πάθους μυστήριον*. Sic plures Regg., Coisl. 1, Or. 2, Par., Pass. In ed., τοῦ πάθους τὸ μυστήριον.
(87) *Ἐν τοῖς*. Sic plures codd. In ed. deest ἐν.
(88) *Λαόν*. Pass., καὶ λαόν.
(89) *Προσευχόμενος*. Sic plures Regg. In ed., προευχόμενος.
(90) *Καὶ οὐκ*. Sic textus sacer, et Reg. ph. Deest καὶ in ed.
(91) *Σκιοειδεῖς*. Reg. ph, σκιοειδέσσιν.
(92) *Πνευματικούς*. Reg. ph, πνευματικαῖς.
(93) *Πολλάκις δέ*. Pass., ἀλλὰ πολλάκις.
(94) *Οὐχ ἔξαρχος;* « Nonne princeps, exarcha? » Alludit forsan ad sedis Basilii dignitatem, quæ totius Ponticæ diœceseos caput erat.
(95) *Ἀγομένοις*. Nicetas, « iis quos regit, » id est, subditis.
(96) *Ἐπέπεσον*. Or. 2, ἐπέπεσε.

salutem per fidem assequuntur? Nonne diversarum A hæreditatum ac mansionum, quæ apud Deum sunt, assignator, quas militibus suis distribuit? Adeo ut hac quoque voce ipse uti possit: *Funes ceciderunt mihi in præclaris* [56]: et rursus: *In manibus tuis sortes meæ* [57]; sortes utique iis, quæ humi serpunt, ac diripi possunt, multo præstantiores.

κλῆροί μου· κλῆροι τῶν χαμαὶ ἐρχομένων, καὶ ἁρπαζομένων πολλῷ τιμιώτεροι.

LXXIII. Atque, ut judices, et judicum clarissimos quosque prætereamus, *Samuel inter eos, qui invocant nomen ejus* [58], et ante nativitatem donatus [59], et post nativitatem confestim sacer, ac cornu suo reges et sacerdotes ungens [60]. Quid Basilius? Nonne ab infantia, et ab ipsa matrice, Deo consecratus, ac cum diploide altari oblatus est, et cœlestia perspiciebat, et unctus Domini erat, et unctor eorum, qui ex Spiritu perficiebantur? David inter reges clarus et celebris [61], cujus multæ quidem de B hostibus victoriæ ac triumphi historiis proditi sunt, et præcipuum decus ac ornamentum est mansuetudo [62], et ante regiam dignitatem vis citharæ malum Spiritum incantans. Salomon cordis latitudinem a Deo postulavit, et obtinuit [63], eoque sapientiæ et contemplationis progressus est, ut omnes ætatis suæ mortales nominis celebritate superaret. Basilius autem, nisi me opinio fallit, nec illi lenitatis, nec huic sapientiæ laude quidquam, aut minimum certe concedit; adeo ut imperatorum quoque, qui dæmonum intemperiis agitabantur, furorem emolliret; nec regina tantum Austri, aut quidam duntaxat homines, sapientiæ ipsius fama commoti, e finibus terræ ad eum se conferrent, sed omnibus orbis finibus sapientia ipsius nota esset. Ac, quæ C de Salomone sequuntur, silentio præteribo: sunt autem ea cunctis conspicua **828** et explorata, etiam si nos dicere supersedeamus.

ΟΓ'. Καὶ, ἵνα τοὺς κριτὰς παραδράμωμεν, ἢ τῶν κριτῶν τοὺς εὐδοκιμωτάτους, *Σαμουὴλ, ἐν τοῖς ἐπικαλουμένοις τὸ ὄνομα αὐτοῦ*, καὶ Θεῷ (97) δοτὸς πρὸ γενέσεως, καὶ μετὰ τὴν γέννησιν εὐθὺς ἱερὸς, καὶ χρίων βασιλέας καὶ ἱερέας διὰ τοῦ κέρατος. Οὗτος δὲ, οὐκ ἐκ βρέφους Θεῷ καθιερωμένος ἀπὸ μήτρας, καὶ μετὰ τῆς διπλοΐδος (98) ἐπιδεδομένος τῷ βήματι, καὶ βλέπων τὰ ἐπουράνια, καὶ χριστὸς Κυρίου ἦν (99), καὶ χρίστης τῶν τελειουμένων ἐκ Πνεύματος; Δαβὶδ ἐν βασιλεῦσιν ἀοίδιμος, οὗ πολλαὶ μὲν ἱστοροῦνται κατὰ τῶν ἐχθρῶν νῖκαι καὶ τρόπαια, ἡ πραότης δὲ τὸ ἐπισημότατον, καὶ πρὸ τῆς βασιλείας ἡ τῆς κινύρας δύναμις, καὶ πονηροῦ πνεύματος (1) κατεπᾴδουσα. Σολομὼν πλάτος καρδίας ᾐτήσατο παρὰ Θεοῦ, καὶ τετύχηκεν, ἐπὶ πλεῖστον προελθὼν σοφίας καὶ θεωρίας, ὥστε γενέσθαι τῶν καθ' ἑαυτὸν ἁπάντων εὐδοκιμώτατος. Ὁ δὲ, τοῦ μὲν τῷ πρᾴῳ, τοῦ δὲ τῇ σοφίᾳ, κατὰ τὸν ἐμὸν λόγον, οὐδὲν ἢ μικρῷ λείπεται· ὥστε καὶ βασιλέων θράσος δαιμονούντων (2) καταμαλάσσειν· καὶ μὴ βασίλισσαν νότου μόνον, ἢ τὸν δεῖνα (3), κατὰ κλέος τῆς αὐτοῦ σοφίας ἐκ τῶν περάτων τῆς γῆς ἀπαντᾷν, ἀλλὰ καὶ (4) πᾶσι τοῖς πέρασι τὴν ἐκείνου σοφίαν γνωρίζεσθαι. Καὶ τὰ ἑξῆς παρήσω τοῦ Σολομῶντος· πᾶσι δὲ δῆλα, κἂν ἡμεῖς φειδώμεθα.

LXXIV. Eliæ loquendi libertatem, quam adversus tyrannos adhibuit, ipsiusque per ignem raptum laudas [64]? Laudas etiam pulchram Elisæi hæreditatem, illam nimirum melotem, quam Eliæ spiritus comitatus est [65]? Hujus quoque vitam lauda, in igne traductam, id est, in tentationum agmine, ac salutem per ignem partam, urentem quidem illum, sed non perurentem, quod est rubi miraculum [66], sublimitusque illi concessam pellem, nimirum virginitatem. Mitto rore perfusos in flammis adolescentes [67]; et fugitivum prophetam [68], in ventre ceti precantem, atque ex bestiæ præcordiis, quasi e thalamo, prodeuntem; et justum illum, leonum furorem in lacu vincientem [69]. Mitto septem Machabæorum dimicationem qui cum sacerdote et ma- D tre in sanguine, atque omnis generis tormentis consummati sunt [70]. Quorum ille tolerantiam æmulatus, gloriam quoque retulit

ΟΔ'. Ἐπαινεῖς Ἠλίου τὴν πρὸς τοὺς τυράννους παῤῥησίαν, καὶ τὴν (5) διὰ πυρὸς ἁρπαγήν; Ἐλισσαίου τε τὴν καλὴν κληρονομίαν, τὴν μηλωτὴν, ᾗ τὸ Ἠλίου πνεῦμα συνηκολούθησεν; Ἐπαίνει κἀκείνου τὴν ἐν πυρὶ ζωὴν, τῷ πλήθει λέγω τῶν πειρασμῶν, καὶ τὴν διὰ πυρὸς σωτηρίαν, καίοντος μὲν, οὐ κατακαίοντος δὲ, τὸ περὶ τὴν βάτον θαῦμα, καὶ τὸ καλὸν ἐξ ὕψους δέρος, τὴν ἀσαρκίαν. Ἐῶ τἄλλα, τοὺς δροσισθέντας ἐν πυρὶ νεανίας· τὸν ἐν γαστρὶ κήτους εὐξάμενον προφήτην φυγάδα καὶ, ὡς ἀπὸ θαλάμου, τοῦ θηρὸς προελθόντα· τὸν ἐν λάκκῳ δίκαιον, λεόντων θράσος πεδήσαντα· ἢ τὴν τῶν ἑπτὰ Μακκαβαίων ἄθλησιν, σὺν ἱερεῖ καὶ μητρὶ τελειωθέντων ἐν αἵματι, καὶ παντοίοις βασάνων εἴδεσιν. Ὧν ἐκεῖνος ζηλώσας τὴν καρτερίαν, καὶ τὴν δόξαν ἠνέγκατο.

LXXV. Transeo jam ad Novum Testamentum, ac iis, qui hic laude atque gloria floruerunt, ipsius

ΟΕ'. Ἐπὶ δὲ τὴν Νέαν μέτειμι Διαθήκην, καὶ τοῖς ἐνταῦθα εὐδοκίμοις τὰ ἐκείνου παρεξετάσας, τιμη-

[56] Psal. xv, 6. [57] Psal. xxx, 16. [58] Psal. xcviii, 6. [59] I Reg. i, 20. [60] I Reg. xvi, 13. [61] II Reg. v, 1 sqq. [62] Psal. cxxxi, 1. [63] III Reg. iv, 29 sqq. [64] IV Reg. i, 1 sqq. [65] IV Reg. ii, 9 sqq. [66] Exod. iii, 2. [67] Dan. iii, 5 sqq. [68] Jon. ii, 1 sqq. [69] Dan. xiv, 28 sqq. [70] II Mach. vii, 1 sqq.

(97) Θεῷ. Deest in Or. 2 et Bas.
(98) Μετὰ τῆς διπλοΐδος. Nicetas exponit, ἱερατικὸν ὠμοφόριον, genus stolæ sacerdotalis apud Hebræos. Dicitur etiam διπλοΐς, « chlamys: » ut I Reg. xxiv. 5, ubi David oram chlamydis Saulis præcidit.

(99) Ἦν. Deest in pluribus codd.
(1) Πνεύματος. Reg. pli, δαίμονος.
(2) Δαιμονούντων. Plures Regg., δαιμονώντων.
(3) Ἢ τὸν δεῖνα. Pass., μηδὲ τὸν δεῖνα.
(4) Καί. Deest in quatuor Regg. et Or. 2.
(5) Τήν. Deest in pluribus Regg. et Or. 2.

σω (6) τὸν μαθητὴν ἐκ τῶν διδασκάλων. Τίς Ἰησοῦ πρόδρομος; Ἰωάννης, ὡς φωνὴ Λόγου, καὶ ὡς λύχνος Φωτὸς, οὗ καὶ προεσκίρτησεν ἐν γαστρὶ, καὶ προέδραμεν εἰς ᾅδου, διὰ τῆς Ἡρώδου μανίας παραπεμφθεὶς, ἵνα κηρύξῃ κἀκεῖ τὸν ἐρχόμενον. Καὶ εἴ τῳ φαίνεται τολμηρὸς ὁ λόγος, ἐκεῖνο (7) προεξεταζέτω (8) τοῖς λεγομένοις, ὅτι μὴ προτιθεὶς (9), μηδὲ εἰς ἴσον μετάγων (10) τὸν ἄνδρα τῷ ἐν γεννητοῖς γυναικῶν ὑπὲρ ἅπαντας, ταύτην ποιοῦμαι τὴν παρεξέτασιν· ἀλλὰ ζηλωτὴν ἀποφαίνων, καί τι τοῦ χαρακτῆρος ἐκείνου ἐν ἑαυτῷ φέροντα. Οὐ γὰρ μικρὸν τοῖς σπουδαίοις, καὶ μικρὰ (11) τῶν μεγίστων ἡ μίμησις. Ἢ γὰρ οὐκ ἐναργὴς τῆς ἐκείνου φιλοσοφίας εἰκὼν ὁ ἀνήρ; Καὶ οὗτος ἔρημον ᾤκησε· καὶ τούτῳ (12) τρύχινον (13) ἔσθημα εἶχον αἱ νύκτες, ἀγνοούμενον, οὐκ ἐπιδεικνύμενον· καὶ οὗτος τὴν ἴσην τροφὴν ἠγάπησε, Θεῷ καθαίρων ἑαυτὸν διὰ τῆς ἐγκρατείας· καὶ οὗτος Χριστοῦ κῆρυξ ἠξιώθη (14) γενέσθαι, εἰ καὶ μὴ πρόδρομος· καὶ ἐξεπορεύετο πρὸς αὐτὸν, οὐχ ἡ περίχωρος πᾶσα μόνον, ἀλλ' ἤδη καὶ ἡ ὑπερόριος· καὶ οὗτος μέσος τῶν δύο Διαθηκῶν, τῆς μὲν καταλύων τὸ γράμμα, τῆς δὲ δημοσιεύων τὸ πνεῦμα, καὶ ποιῶν πλήρωσιν τοῦ κρυπτομένου νόμου, τὴν τοῦ φαινομένου κατάλυσιν.

A vitam conferens, ex magistris discipulum ornabo. Quis præcursor Jesu? Joannes [71], ut vox Verbi, et ut lucerna Luminis, qui coram ipso et in ventre exsiliit, et ad inferos per Herodis furorem transmissus est, ut illic quoque mox venturum prædicaret. Quod si cui audacior forte videatur hic sermo, illud prius cogitet, me in hac comparatione non id agere, ut ei, qui inter natos mulierum omnes superavit, Basilium, vel anteponam, vel exæquem; sed ut eum ipsius imitatorem fuisse, atque ex ejus forma et charactere nonnihil in se ipso gessisse ostendam. Non enim probis viris exiguam laudem affert, summorum virorum vel parva imitatio. An non enim philosophiæ illius simulacrum perspicue in seipso expressit? Ipse quoque in deserto habitavit. Ipse quoque noctu, ut lateret, ho-B minumque fugeret notitiam, aspera veste tectus est. Ipse quoque idem cibi genus adamavit, Deo videlicet per continentiam se purgans. Ipse quoque dignus etiam habitus est, qui Christi præco fieret, etiamsi non præcursor; atque ad eum egrediebatur, non solum omnis finitima regio, sed etiam externa et longe dissita. Ipse quoque inter duo Testamenta medius, illius videlicet litteram evertens, hujus autem spiritum in publicum efferens; ac per externæ 829 et visibilis legis eversionem, occultam legem implens.

ΟϚ΄. Ἐμιμήσατο Πέτρου τὸν ζῆλον, Παύλου τὸν τόνον, τῶν ὀνομαστῶν καὶ μετωνομασμένων (15) ἀμφοτέρων τὴν πίστιν· τῶν υἱῶν (16) Ζεβεδαίου τὸ μεγαλόφωνον· πάντων τῶν μαθητῶν τὸ εὐτελὲς καὶ ἀπέριττον. Διὰ ταῦτά τοι καὶ κλεῖς οὐρανῶν πιστεύεται· καὶ οὐχ ὅσον ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ, μείζονα δὲ κύκλον τῷ Εὐαγγελίῳ περιλαμβάνει· καὶ υἱὸς βροντῆς, οὐκ ὀνομάζεται μὲν, γίνεται δέ· καὶ ἐπὶ τὸ στῆθος Ἰησοῦ κείμενος, ἐκεῖθεν ἕλκει τοῦ λόγου τὴν δύναμιν, καὶ τὸ βάθος τῶν νοημάτων. Στέφανος μὲν γὰρ ἐκωλύθη γενέσθαι, εἰ καὶ πρόθυμος ἦν, ἐπισχὼν αἰδοῖ τοὺς λιθάζοντας. Ἔτι δὲ συντομώτερον εἰπεῖν ἔχω, ἵνα μὴ τοῖς καθ' ἕκαστον ἐπεξίω περὶ τούτων. Ἐκεῖνος γὰρ (17), τὸ μὲν ἐξεῦρε τῶν καλῶν, τὸ δὲ ἐζήλωσε, τὸ δὲ ἐνίκησε. Τῷ δὲ διὰ πάντων ἐλθεῖν, τῶν νῦν πάντων ἐκράτησεν. Ἓν ἐπὶ πᾶσιν ἐρῶ, καὶ σύντομον.

LXXVI. Imitatus est Petri zelum [72], Pauli constantiam et firmitatem, ac utriusque, tum nomine, C tum nominis mutatione clarissimi, fidem; filiorum Zebedæi grandiloquentiam; discipulorum omnium frugalitatem et superfluarum rerum contemptum. Propterea claves etiam cœlorum ipsi committuntur [73]; nec ab Jerosolyma tantum usque ad Illyricum [74], sed majorem circulum Evangelio comprehendit; et filius tonitrui, non quidem nominatur, sed efficitur; atque ad Jesu pectus positus, illinc vim dicendi et sententiarum profunditatem haurit. Nam Stephanus fieri [75], quanquam id parato esset animo, prohibitus est; pudore nimirum ac reverentia compresso lapidantium impetu. Atque etiam, ne singula persequar, de his rebus brevius adhuc et compendiosius loqui possum. Ille enim bonorum, alia quidem invenit, alia æmulatus est, alia superavit. In quantum autem per omne virtutis genus grassatus est, omnibus nostræ memoriæ hominibus palmam præripuit. Unum ad omnia adjiciam, idque breve.

ΟΖ΄. Τοσαύτη τοῦ ἀνδρὸς ἡ ἀρετὴ (18), καὶ ἡ τῆς δόξης περιουσία, ὥστε πολλὰ καὶ τῶν ἐκείνου μικρῶν, ἤδη δὲ καὶ τῶν σωματικῶν ἐλαττωμάτων ἐπε-

D LXXVII. Tanta ipsius virtus gloriæque præstantia fuit, ut multa etiam ex parvis illius virtutibus, atque adeo ex corporeis defectibus, ab aliis, ad glo-

[71] Luc. III, 4. [72] Act. IV, 8 sqq. [73] Matth. XVI, 19. [74] Rom. XV, 19. [75] Act. VII, 58.

(6) *Τιμήσω*, etc. Bill. « ex discipulis magistrum ornabo. »

(7) *Ἐκεῖνο*. Pass., ἐκεῖνος.

(8) *Προεξεταζέτω*. Undecim Colb. et Or. 2, προσεξεταζέτω.

(9) *Προτιθείς*. Coisl. 1, προτιμηθείς.

(10) *Μετάγων*. Quatuor Regg., Or. 2, etc., ἄγων.

(11) *Καὶ μικρά*. Duo Regg. et Or. 2, καὶ εἰ μικρά. Pass., κἂν μικρά.

(12) *Τούτῳ*. Or. 2, τούτου.

(13) *Τρύχινον*. Coisl. 1, τρίχινον.

(14) *Ἠξιώθη γενέσθαι*. Hæc desunt in quinque Regg., Or. 2 et Pass.

(15) *Μετωνομασμένων*. « Quorum nomina mutata sunt. »

(16) *Τῶν υἱῶν*. Sic duo Regg., duo Coisl. et Herv. In ed., τοῦ υἱῶν.

(17) *Ἐκεῖνος γάρ*. Reg. ph et Or. 2, ἐκεῖνος μὲν γάρ.

(18) *Ἀρετή*. Coisl. 1 addit, γέγονεν.

etiam nominisque claritatem parandam, excogitata A sunt. Cujus generis sunt, pallor, barba, certus incedendi modus, tum etiam ad loquendum minime promptum esse, sed ut plurimum cogitabundum atque intro collectum; id quod multi non recte imitantes, nec animadvertentes, in odiosam quamdam tristitiam inciderunt. Vestis etiam genus, et lectuli species, et cibi sumendi modus; quorum nihil ille studiose adbibuit, sed simpliciter, et prout congruebat. Ac multos jam Basilios specie tenus videre licet, statuas nimirum in umbris; multum enim fuerit, si repetitam echus vocem esse dixero. Nam illa, quamvis postremam duntaxat vocis partem, expressius tamen effingit: hi autem longius ab eo distant, quam quantum accedere concupiscunt. Illud vero non jam parvi, sed maximi etiam momenti ad gloriam B haud immerito existimatur, consuetudinem cum eo aliquando habuisse, aut eum coluisse, aut quidpiam ab eo joco vel serio dictum aut factum, monimenti loco ferre; quemadmodum **830** ipse quoque me hoc nomine sæpe gloriatum esse scio: quoniam quæ ab illo velut obiter fiebant, multo præstantiora atque illustriora erant, quam ea in quibus alii elaborant.

ροις εἰς εὐδοξίαν (19) ἐπενοήθη. Οἷον ὠχρότητα λέγω, καὶ γενειάδα, καὶ βαδίσματος ἦθος, καὶ τὸ περὶ λόγον μὴ πρόχειρον, σύννουν τε, ὡς τὰ πολλὰ, καὶ εἴσω συννενευκός (20)· ὃ τοῖς πολλοῖς μὴ καλῶς ζηλωθὲν, μηδὲ νοηθὲν (21), σκυθρωπότης ἐγένετο. Ἔτι δὲ εἶδος ἐσθῆτος, καὶ σκίμποδος σχῆμα, καὶ τρόπος βρώσεως, ὧν οὐδὲν ἐκείνῳ διὰ σπουδῆς ἦν, ἀλλ' ἁπλῶς ἔχον, καὶ συμπῖπτον (22) ὡς ἔτυχε. Καὶ πολλοὺς ἂν ἴδοις Βασιλείους ἄχρι τοῦ ὁρωμένου, τοὺς ἐν ταῖς σκιαῖς (23) ἀνδριάντας· πολὺ γὰρ εἰπεῖν, ὅτι καὶ τὸ τῆς ἠχοῦς ὑστερόφωνον. Ἐκείνη μὲν γὰρ, εἰ καὶ τὰ τελευταῖα τῆς φωνῆς, ἀλλ' οὖν ἐναργέστερον ὑποκρίνεται· οἱ δὲ πλεῖον ἀπέχουσι τοῦ ἀνδρὸς, ἢ ὅσον πλησιάζειν ἐπιθυμοῦσιν. Ἐκεῖνο δὲ οὐκ ἔτι μικρὸν, ἀλλὰ καὶ μέγιστον εἰς φιλοτιμίαν εἰκότως, τὸ τυχεῖν ἐκείνῳ ποτὲ πλησιάσαντας, ἢ θεραπεύσαντας, ἤ τι κατὰ παιδιὰν ἢ σπουδὴν εἰρημένον ἢ πεπραγμένον, φέρειν ἀπομνημόνευμα (24)· ὥσπερ οὖν κἀγὼ πολλάκις οἶδα καλλωπισάμενος· ἐπεὶ καὶ τὰ πάρεργα τοῦ ἀνδρὸς, τῶν πονουμένων ἑτέροις πολὺ τιμιώτερα καὶ περιφανέστερα.

LXXVIII. Cum autem cursu consummato, ac fide servata [76], dissolutionis desiderio teneretur [77], tempusque coronarum instaret, atque illud quidem non audivisset: *Ascende montem, et morere* [78]; verum, Morere, atque ad nos ascende: hic quoque miraculum edit, superioribus haudquaquam inferius. Nam cum ferme mortuus et exanimis esset, C maximaque ex parte vita perfunctus, circa extremos sermones robustior fit, ut cum pietatis verbis abscederet, ac fidelissimis suis cultoribus ad ecclesiasticos gradus provehendis manum et Spiritum præberet; ut ne sacrario fraudarentur, quos discipulos atque in sacerdotio adjutores habuerat. Ad ea quæ sequuntur, gravatim quidem, sed tamen se conferet oratio, licet aliis potius quam nobis hic sermo conveniat. Nec enim in dolore philosophari queo, etsi, ut philosopharer, vehementer contenderim, dum mihi in animo versatur commune detrimentum, et calamitas ea, quæ universum terrarum orbem invasit.

ΟΗ'. Ἐπεὶ δὲ τὸν δρόμον τελέσας, καὶ τὴν πίστιν τηρήσας, ἐπόθει τὴν ἀνάλυσιν (25), καὶ ὁ τῶν στεφάνων ἐνειστήκει καιρὸς, κἀκεῖνο μὲν οὐχ ἠκουσεν· *Εἰς τὸ ὄρος ἀνάβηθι, καὶ τελεύτα*· τελεύτα δὲ, καὶ ἀνάβαινε πρὸς ἡμᾶς· θαυματουργεῖ τι κἀνταῦθα τῶν προειρημένων οὐκ ἔλαττον. Νεκρὸς γὰρ ὢν ἤδη σχεδὸν, καὶ ἄπνους, καὶ τὸ τοῦ βίου πλεῖστον καταλελοιπὼς, εὐτονώτερος γίνεται περὶ τοὺς ἐξιτηρίους τῶν λόγων, ἵνα τοῖς τῆς εὐσεβείας συναπέλθῃ ῥήμασι, καὶ χειροτονίαις τῶν γνησιωτάτων αὐτοῦ θεραπευτῶν, τὴν χεῖρα δίδωσι καὶ τὸ Πνεῦμα· ὥστε μὴ ζημιωθῆναι τὸ βῆμα (26) τοὺς ἐκείνου μαθητὰς, καὶ τῆς ἱερωσύνης συλλήπτορας. Τοῖς δὲ ἑξῆς ὀκνεῖ μὲν προσελθεῖν ὁ λόγος, προσβήσεται (27) δὲ ὅμως, εἰ καὶ ἄλλοις μᾶλλον ἡμῶν πρέπων ὁ λόγος. Οὐ γὰρ ἔχω φιλοσοφεῖν ἐν τῷ πάθει, καὶ εἰ σφόδρα φιλοσοφεῖν ἐσπούδακα, τῆς κοινῆς μεμνημένος ζημίας, καὶ τοῦ κατασχόντος πάθους τὴν οἰκουμένην.

LXXIX. Jacebat ille extremos spiritus ducens, atque a cœlesti choro, ad quem jampridem oculorum aciem intendebat, expetitus. Effusa autem circum D eum erat tota civitas, jacturam hanc ægerrime ferens, ac discessum, perinde ut tyrannidem,

ΟΘ'. Ἔκειτο μὲν ὁ ἀνὴρ τὰ τελευταῖα πνέων, καὶ παρὰ τῆς ἄνω χοροστασίας ἐπιζητούμενος, πρὸς ἣν ἐκ πλείονος ἔβλεπεν· ἐχεῖτο (28) δὲ περὶ αὐτὸν πᾶσα ἡ πόλις, τὴν ζημίαν οὐ φέροντες, καὶ τῆς ἐκδημίας, ὡς τυραννίδος, καταβοῶντες, καὶ τῆς ψυ-

[76] II Tim. IV, 7. [77] Philipp. I, 23. [78] Deut. XXXII, 49.

(19) *Εἰς εὐδοξίαν*, etc. Sic olim quidam Aristotelis balbutiem, et Platonis gibbositatem imitabantur.

(20) *Συννενευκός*. Sic plures Regg., duo Coisl. et Par. In ed., συννευκός.

(21) *Μηδὲ νοηθέν*. Hæc desunt in pluribus Regg., Coisl. 1, Chrys., Pass., etc.

(22) *Ἔχον καὶ συμπῖπτον*. Sic Regg. a, bm, ph, duo Coisl., etc. In ed., ἔχων καὶ συμπίπτων.

(23) *Σκιαῖς*. Reg. a, σκηναῖς, « tabernaculis. »

(24) *Ἀπομνημόνευμα*. Reg. ph, ὑπομνημόνευμα.

(25) *Ἀνάλυσιν*. Sic plerique codd. Sic etiam legit Bill. In ed., ἀνάβασιν, « ascensum. »

(26) *Ὥστε μὴ ζημιωθῆναι τὸ βῆμα*. « Ne sacrarium, » id est, ordo sacerdotalis et clerus, « iis defraudaretur, quos discipulos et sacerdotii adjutores habuisset. » Germanus hic videtur esse verborum Gregorii sensus. Sic etiam auctor novissimæ operum Basilii editionis interpretatur, tom. III in *Basil. Vita*, pag. 173. Hanc vir sanctus cautionem habuit, ne idoneos ministros, longo usu a se probatos, successor episcopus, non sine magno Ecclesiæ damno, removeret, quod frequenter accidit.

(27) *Προσβήσεται*. In quibusdam, προβήσεται.

(28) *Ἐχεῖτο*. In nonnullis, ἠχεῖτο.

χῆς λαμβανόμενοι, ὡς καθεκτῆς καὶ βιασθῆναι δυναμένης, ἢ χερσὶν, ἢ δεήσεσιν. Ἐποίει γὰρ αὐτοὺς καὶ παράφρονας τὸ πάθος· καὶ προσθεῖναί τι τῆς ἑαυτῶν (29) ζωῆς ἕκαστος ἐκείνῳ, εἴπερ οἷόν τε ἦν, πρόθυμος ἦν. Ὡς δὲ ἡττήθησαν (ἔδει γὰρ αὐτὸν ἐλεγχθῆναι ἄνθρωπον ὄντα), καὶ, *Εἰς χεῖράς σου* (30) *παραθήσομαι τὸ πνεῦμά μου*, τελευταῖον εἰπὼν, τοῖς ἀπάγουσιν αὐτὸν ἀγγέλοις οὐκ ἀηδῶς ἀναπέψυξεν (31)· ἔστιν ἃ τοὺς παρόντας μυσταγωγήσας, καὶ βελτίους ποιήσας ταῖς ἐπισκήψεσι. Τότε δὴ θαῦμα γίνεται τῶν πώποτε γενομένων (32) ὀνομαστότατον.

Π'. Προεκομίζετο μὲν ὁ ἅγιος, χερσὶν ἁγίων ὑψούμενος· σπουδὴ δ' ἦν ἑκάστῳ, τῷ μὲν κρασπέδου B λαβέσθαι, τῷ δὲ (33) σκιᾶς, τῷ δὲ τοῦ ἱεροφόρου σκίμποδος, καὶ ψαῦσαι μόνον (τί γὰρ ἐκείνου τοῦ σώματος ἱερώτερόν (34) τε καὶ καθαρώτερον;) τῷ δὲ τῶν ἀγόντων ἐλθεῖν πλησίον, τῷ δὲ τῆς θέας ἀπολαῦσαι μόνης, ὥς τι κἀκείνης πεμπούσης ὄφελος. Πλήρεις ἀγοραὶ, στοαὶ, διώροφοι (35), τριώροφοι, τῶν ἐκεῖνον παραπεμπόντων, προηγουμένων, ἑπομένων, παρεπομένων, ἀλλήλοις ἐπεμβαινόντων· μυριάδες γένους παντὸς, καὶ ἡλικίας ἁπάσης, οὐ πρότερον γινωσκόμεναι. Ψαλμῳδίαι θρήνοις ὑπερνικώμεναι, καὶ τὸ φιλόσοφον τῷ πάθει καταλυόμενον. Ἀγὼν δὲ τοῖς ἡμετέροις πρὸς τοὺς ἐκτὸς, Ἕλληνας, Ἰουδαίους, ἐπήλυδας· ἐκείνοις πρὸς ἡμᾶς, ὅστις πλέον ἀποκλαυσάμενος (36), πλείονος μετάσχῃ τῆς ὠφελείας. Πέρας τοῦ λόγου, καὶ εἰς κίνδυνον τελευτᾷ τὸ C πάθος (37)· συναπελθουσῶν αὐτῷ ψυχῶν οὐκ ὀλίγων, ἐκ τῆς τοῦ ὠθισμοῦ βίας καὶ συγκλονήσεως· αἳ καὶ τοῦ τέλους ἐμακαρίσθησαν, ὡς ἐκείνῳ συνέκδημοι, καὶ θύματα ἐπιτάφια, τάχα ἂν τις εἴποι τῶν θερμοτέρων. Μόλις (38) δὲ τὸ σῶμα διαφυγὸν τοὺς ἁρπάζοντας, καὶ νικῆσαν τοὺς προπομπεύοντας, οὕτω τῷ τάφῳ τῶν πατέρων δίδοται, καὶ προστίθεται τοῖς ἱερεῦσιν ὁ ἀρχιερεὺς (39), τοῖς κήρυξιν ἡ μεγάλη φωνὴ, καὶ τοῖς ἐμοῖς ὠσὶν ἔνηχος, ὁ μάρτυς τοῖς μάρτυσι. Καὶ νῦν, ὁ μέν ἐστιν ἐν οὐρανοῖς, κἀκεῖ τὰς ὑπὲρ ἡμῶν, ὡς (40) οἶμαι, προσφέρων θυσίας, καὶ τοῦ λαοῦ προσευχόμενος (41)· οὐδὲ γὰρ ἀπολιπὼν (42) ἡμᾶς, παντάπασιν ἀπολέλοιπεν. Ἡμιθνὴς δὲ Γρηγόριος καὶ ἡμίτομος, τῆς μεγάλης ἀπεῤῥωγὼς

A accusans, ejusque animam, non secus ac si retineri, atque vel manibus, vel precibus cogi posset, arripere studens. Dementes enim eos dolor reddebat; nec quisquam erat, qui non aliquam vitæ suæ partem, si fieri posset, illius vitæ addere paratus esset. Ut autem cessere (oportebat enim eum mortalem deprehendi), ipse tandem hæc verba proferens, *In manus tuas commendo spiritum meum* [79], inter angelos, a quibus abducendus erat, animam lætus exhalavit; non ante tamen quam sacrosancta doctrina eos, qui aderant, nonnihil instruxisset, extremisque alloquiis meliores effecisset. Tum vero miraculum omnium, quæ unquam fuerunt, celeberrimum designatur.

LXXX. Efferebatur vir sanctus, sanctorum 831
B virorum manibus elatus: unusquisque autem operam dabat, alius ut fimbriam [80], alius ut umbram [81], alius ut sacriferum lectulum arriperet, ac vel solum attingeret; (quid enim illo corpore sanctius et purius?) alius ut propius ad eos, qui corpus ferebant, accederet; alius ut aspectu solo frueretur, tanquam eo quoque utilitatis aliquid afferente. Plena erant fora, porticus, duplicia et triplicia tabulata, hominum deducentium, præeuntium, prosequentium, assectantium, sese invicem prementium; multa millia omnis generis et ætatis ante eum diem incognita. Psalmodiæ gemitibus cedebant, et animi constantia doloris magnitudine frangebatur. Certabant nostri cum exteris, cum ethnicis, Judæis, advenis; iique vicissim nobiscum, utris
C uberiores lacrymæ uberiorem utilitatem afferrent. Denique dolor ille in periculum desiit. Multæ enim animæ ex vi protrusionis et compressionis una cum eo excesserunt; quæ hujus finis nomine felices prædicatæ sunt, ut discessus ipsius sociæ, atque, ut ferventiorum quispiam dixerit, funebres victimæ. Cum autem corpus vix rapientium manus effugisset, ac prosequentes superasset, in parentum sepulcro conditur ac sacerdotibus sacerdotum princeps, prædicatoribus magna vox, meisque auribus insonans, martyribus martyr adjungitur. At nunc ille quidem in cœlis est, illic etiam, ni fallor, sacrificia pro nobis offerens, et pro populo preces fundens; neque enim ita nos reliquit, ut prorsus reliquerit. At ego media ex parte mortuus et dis-

[79] Psal. xxx, 6. [80] Luc. viii, 44. [81] Act. v, 15.

D

(29) *Ἑαυτῶν*. Pass., ἑαυτοῦ.

(30) *Εἰς χεῖράς σου*, etc. Sic accurate apud Nicetam verba Græca distinguuntur: « Ad extremum, cum dixisset: In manus tuas commendo spiritum meum, haud ægre angelorum, a quibus abducendus erat, in manibus animam efflavit. » Non recte Billius, qui hunc locum sic reddit: « Atque ipse ad angelos eos, a quibus abducebatur, postremis his verbis habitis: In manus tuas commendo spiritum meum, animam lætus exhalavit, » quod profecto a Gregorii mente alienum est. Non enim angelis, ut indicat Billii interpretatio, sed Deo Basilius animam suam moriens commendavit.

(31) *Ἀναπέψυξεν*. Forte, ἐναπέψυξεν. Edit.

(32) *Γενομένων*. Savil., μνημονευομένων.

(33) *Τῷ δέ*. Sic plerique codd. In ed., τὸ δέ.

(34) *Ἱερώτερον*. Pass., ἁγιώτερον.

(35) *Διώροφοι*. Reg. ph et Pass. addunt, καί.

(36) *Ἀποκλαυσάμενος*. Sic plures Regg. et Colb., Or. 2, Pass., Nicet. et Billius ipse. In ed., ἀπολαυσάμενος.

(37) *Πάθος*. Nicet., πρᾶγμα, « res in periculum desinit. »

(38) *Μόλις*. Quatuor Regg., duo Coisl., Or. 2, etc., μόγις.

(39) *Ὁ ἀρχιερεύς*. Regg. a, c, d et Or. 2, ὁ ἱερεύς. Nicetas sic exponit: « Patri sacerdoti, et avo martyri sub Maximino adjungitur. »

(40) *Ὡς*. Deest in Or. 2.

(41) *Προσευχόμενος*. Sic plerique codd. In Coisl. 2, ὑπερευχόμενος. In ed., προευχόμενος.

(42) *Ἀπολιπών*. Or. 2, ἀπολείπων.

sectus Gregorius (utpote a magno illo socio abruptus, atque acerbam et miseram vitam trahens, ut consentaneum est eum, qui ab eo disjunctus sit), haud scio, quemnam post illius disciplinam finem nanciscar; a quo nunc quoque per nocturnas visiones admoneor, et castigor, si quando ab officio recessero. Nec vero ego quidem luctus laudibus adjungo, atque illius vitam oratione pingo, ac tempori communem virtutis tabulam, salutiferumque omnibus Ecclesiis, omnibusque animabus exemplum propono; in quod, velut in vivam quamdam legem, intuentes, vitam nostram dirigemus: vobis autem, qui ab ipso doctrina sacra imbuti estis, quidquam aliud suaserim, quam ut eum semper spectetis, ac, tanquam ipse **832** et vos videat et a vobis videatur, Spiritu instruamini.

LXXXI. Adeste jam, ac me circumsistite, omnis illius chorus, tam qui sacrarii estis, quam qui inferioris ordinis; tam qui ex nostris, quam qui ex exteris; encomium mecum conficite, alius aliam quampiam illius virtutem exponentes, et conquirentes: qui thronis insidetis, legislatorem; qui rempublicam geritis, civitatis principem, ac velut conditorem; plebeii, moderatorem; litterarum studiosi, præceptorem; virgines, pronubum; conjugatæ, pudicitiæ magistrum; solitarii, eum qui vobis pennas addebat; cœnobiaci, judicem; simplices, itineris ducem; speculationis amantes, theologum; hilares, frenum; calamitosi, solatium; senes, baculum; juvenes, pædagogum; pauperes, largitorem; locupletes, dispensatorem. Quin mihi quoque videntur et viduæ patronum suum laudaturæ, et orphani patrem, et pauperes pauperum amatorem, et peregrini hospitalem, et fratres fratrum amatorem, et ægrotantes medicum, cujuscunque volueris morbi et medicinæ, et sani sanitatis custodem; omnes denique eum, qui omnibus omnia factus est, ut omnes, aut certe quamplurimos, lucrifaceret.

LXXXII. Habes hæc a nobis, Basili, hoc est, a lingua quondam tibi suavissima, atque honore et ætate æquali. Quæ si ad virtutis tuæ meritum prope accesserint, beneficium id tuum est; te enim fretus, banc orationem institui. Sin autem longe infra dignitatem et spem tuam substiterint, quid facerem, homo et senectute, et morbo, et tui desiderio confectus? Quanquam Deo quoque gratum est, quod pro viribus efficitur. Tu vero, sacrum et divinum caput, e cœlo nos, quæso, inspice, carnisque stimulum, a Deo nobis ad disciplinam datum, aut precibus tuis siste, aut certe, ut cum forti animo perferamus, persuade: atque omnem nostram vitam ad id, quod maxime conducibile est, dirige:

(43) *Καί.* Pass. addit, ὡς.
(44) *Δή.* Reg. ph addit, οὖν.
(45) *Ζητοῦντες.* In quibusdam, ζηλοῦντες.
(46) *Θεωρίας.* Reg. ph, θεολογίας.
(47) *Τὸν φιλάδελφον.* Sic quinque Regg., Or. 2, Pass. et Comb. Deest τόν in ed.
(48) *Ὦ Βασίλειε.* Reg. ph addit, οὐρανοφάντορ, « O Basili altissime resplendens. »
(49) *Τετρυχωμένους.* Sic plures Regg., duo Coisl.,

A συζυγίας, καὶ βίον ἕλκων ὀδυνηρὸν, καὶ (43) οὐκ εὔδρομον, οἷον εἰκὸς τὸν ἐκείνου κεχωρισμένον, οὐκ οἶδα εἰς ὅ τελευτήσω μετὰ τὴν ἐκείνου παιδαγωγίαν· ᾧ καὶ νῦν ἔτι νουθετοῦμαι, καὶ σωφρονίζομαι διὰ νυκτερινῶν ὄψεων, εἴ ποτε τοῦ δέοντος ἔξω πέσοιμι. Καὶ οὐχ ἐγὼ μὲν οὕτω θρήνους ἀναμίγνυμι τοῖς ἐπαίνοις, καὶ λογογραφῶ τὴν τοῦ ἀνδρὸς πολιτείαν, καὶ προτίθημι τῷ χρόνῳ κοινὸν ἀρετῆς πίνακα, καὶ πρόγραμμα σωτήριον πάσαις ταῖς Ἐκκλησίαις, ψυχαῖς ἁπάσαις· πρὸς ὃν βλέποντες, ἀπευθυνοῦμεν τὸν βίον, ὡς νόμον ἔμψυχον· ὑμῖν δὲ συμβουλεύσαιμ' ἂν ἄλλο τι, τοῖς τὰ ἐκείνου τετελεσμένοις, ἢ πρὸς αὐτὸν ἀεὶ βλέπειν, καὶ ὡς ὁρῶντος καὶ ὁρωμένου, τῷ Πνεύματι καταρτίζεσθαι.

B

ΠΑ'. Δεῦρο δὴ (44) περιστάντες με πᾶς ὁ ἐκείνου χορὸς, ὅσοι τοῦ βήματος, καὶ ὅσοι τῶν κάτω· ὅσοι τῶν ἡμετέρων, καὶ ὅσοι τῶν ἔξωθεν· τὴν εὐφημίαν μοι συνεργάζεσθε, ἄλλος ἄλλο τι τῶν ἐκείνου καλῶν διηγούμενοι καὶ ζητοῦντες (45)· οἱ τῶν θρόνων, τὸν νομοθέτην· οἱ τῆς πολιτείας, τὸν πολιστήν· οἱ τοῦ δήμου, τὴν εὐταξίαν· οἱ περὶ λόγους, τὸν παιδευτήν· αἱ παρθένοι, τὸν νυμφαγωγόν· αἱ ὑπὸ ζυγὸν, τὸν σωφρονιστήν· οἱ τῆς ἐρημίας, τὸν πτερωτήν· οἱ τῆς ἐπιμιξίας, τὸν δικαστήν· οἱ τῆς ἁπλότητος, τὸν ὁδηγόν· οἱ τῆς θεωρίας (46), τὸν θεολόγον· οἱ ἐν εὐθυμίᾳ, τὸν χαλινόν· οἱ ἐν συμφοραῖς, τὴν παράκλησιν· τὴν βακτηρίαν, ἡ πολιά· τὴν παιδαγωγίαν, ἡ νεότης· ἡ πενία, τὸν C ποριστήν· ἡ εὐπορία, τὸν οἰκονόμον. Δοκοῦσί μοι καὶ χῆραι τὸν προστάτην ἐπαινέσεσθαι· καὶ ὀρφανοὶ, τὸν πατέρα· καὶ πτωχοὶ, τὸν φιλόπτωχον· καὶ τὸν φιλόξενον, οἱ ξένοι· καὶ ἀδελφοὶ, τὸν φιλάδελφον (47)· οἱ νοσοῦντες, τὸν ἰατρὸν, ἣν βούλει νόσον καὶ ἰατρείαν· οἱ ὑγιαίνοντες, τὸν φύλακα τῆς ὑγείας· οἱ πάντες, τὸν πάντα πᾶσι γενόμενον, ἵνα κερδάνῃ τοὺς πάντας, ἢ πλείονας.

ΠΒ'. Ταῦτά σοι παρ' ἡμῶν, ὦ Βασίλειε (48), τῆς ἡδίστης σοί ποτε γλώττης, καὶ ὁμοτίμου, καὶ ἥλικος. Εἰ μὲν τῆς ἀξίας ἐγγὺς, σὴ τοῦτο χάρις· σοὶ γὰρ θαῤῥῶν, τὸν περὶ σοῦ λόγον ἐνεστησάμην. Εἰ δὲ πόῤῥω καὶ παρὰ πολὺ τῆς ἐλπίδος, τί χρὴ παθεῖν, καὶ γήρᾳ, καὶ νόσῳ, καὶ τῷ σῷ πόθῳ τετρυχωμέ- D νους (49); Πλὴν καὶ Θεῷ φίλον τὸ κατὰ δύναμιν. Σὺ δὲ ἡμᾶς ἐποπτεύοις ἄνωθεν, ὦ θεία καὶ ἱερὰ κεφαλὴ, καὶ τὸν δεδομένον ἡμῖν παρὰ Θεοῦ (50) σκόλοπα τῆς σαρκὸς, τὴν ἡμετέραν παιδαγωγίαν, ἢ στήσαις ταῖς σεαυτοῦ πρεσβείαις, ἢ πείσαις (51) καρτερῶς φέρειν· καὶ τὸν πάντα (52) βίον ἡμῖν διεξάγοις πρὸς τὸ λυσιτελέστατον (53). Εἰ δὲ μετασταίημεν, δέξαιο κἀκεῖθεν ἡμᾶς ταῖς σεαυτοῦ (54) σκηναῖς, ὡς ἂν ἀλλήλοις

etc. In ed. et in nonnullis codd., τετρυχωμένος.
(50) *Παρὰ Θεοῦ.* Sic duo Regg., Or. 2, Pass., etc. In ed., περὶ Θεοῦ.
(51) *Ἢ πείσαις.* Comb., ἢ καὶ νῦν πείσαις.
(52) *Τὸν πάντα.* Comb., τὸν παρόντα, « præsentem. »
(53) *Λυσιτελέστατον.* Or. 2, λυσιτελέστερον.
(54) *Σεαυτοῦ.* Or. 2, ἑαυτοῦ.

συζῶντες, κα. συνεποπτεύοντες τὴν ἁγίαν καὶ μακαρίαν Τριάδα, καθαρώτερόν τε καὶ τελεώτερον, ἧς νῦν μετρίως δεδέγμεθα τὰς ἐμφάσεις, ἐνταῦθα σταίημεν τῆς ἐφέσεως, καὶ ταύτην λάβοιμεν, ὧν πεπολεμήκαμεν καὶ πεπολεμήμεθα (55), τὴν ἀντίδοσιν. Σοὶ μὲν οὖν οὗτος παρ' ἡμῶν ὁ λόγος· ἡμᾶς δὲ τίς ἐπαινέσεται μετὰ σὲ τὸν βίον ἀπολείποντας (56); εἰ καί τι παράσχοιμεν ἐπαίνου τοῖς λόγοις ἄξιον, ἐν Χριστῷ (57) Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

A nosque, posteaquam ex hac vita migraverimus, illic quoque tabernaculis tuis excipe; ut simul viventes et sanctam **833** ac beatam Trinitatem, cujus nunc exiguam speciem et imaginem accepimus, purius pleniusque cernentes, desideriis nostris finem statuamus, ac bellorum eorum, quæ intulimus, vel pertulimus, hoc præmium referamus. Atque hanc quidem a nobis orationem habes : nos autem, vitam post te cum morte commutantes, quis laudaturus est? si quid tamen laude dignum habeamus, quod orationi suppeditare possimus, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria in sæcula. Amen.

(55) *Πεπολεμήμεθα*. Coisl. 1, πολεμήμεθα.
(56) *Ἀπολείποντας*. Tres Regg., etc., ἀπολιπόντας.
(57) *Ἐν Χριστῷ*, etc. Hæc et sequentia desunt in plerisque codd

834 MONITUM IN ORATIONEM XLIV.

I. In hac oratione, quæ « in novam Dominicam » inscribitur, redemptionis nostræ Encænia laudibus exornat Gregorius. Primum statuit, quam vetus sit illa lex, qua Encæniorum celebritas præscribitur; ac plurimis subinde Scripturarum testimoniis ostendit, quanti nostra referat, ut festivitatem illam humili corde ac pura mente celebremus. Encænia siquidem spectanda sunt, ut typus seu figura innovationis nostræ, qua a peccati vetustate ad gratiæ novitatem translati sumus. Per hanc enim innovationem, novæ creaturæ efficimur; ac proinde Encæniorum festum agitantes, salutis quoque nostræ Encænia colimus. Hinc Christianos omnes hortatur, ut, deposito veteri homine, in vitæ novitate ambulent. Deinde ex variis tempestatum conversionibus, quæ certo et constanti motu sibi mutuo succedunt, atque innovantur, renovationis nostræ exemplum desumit, moxque ornata et eleganti descriptione, veris amœnitatem prædicat. Paucis demum de sancto martyre Mamante prolatis, rursus omnium animos excitat, ut, in hac vita præclare mutati et innovati, ad novam vitam, in qua suave ac sempiternum ver efflorescit, transmitti mereantur. Cognita et laudata fuit hæc oratio a veteribus, in primis a Justiniano (58) et Leontio (59) Byzantino. Imo sanctus Nilus depromptam ex istius orationis numero septimo sententiam, ipse quoque suis honorifice intexuit (60). Nam « de ira » agens, sic loquitur : « Ira, » quemadmodum ait ille magnus in theologia vir Gregorius, « tibi sit contra solum serpentem, quo periisti. »

II. Non liquido constat, utrum Gregorius, ante vel post suum ex urbe Constantinopoli reditum, hanc orationem pronuntiaverit. Eam affirmat Nicetas (61) « Nazianzi dictam, in sancti martyris Mamantis templo, urbi proximo, » cujus festum tunc temporis, et ad usque Nicetæ ætatem, in Dominica Paschati proxima, quam Græci « novam Dominicam » appellant, mira incolarum frequentia celebrabatur. Hanc opinionem confirmare videntur hæc Theologi verba (n. 12) : «Nunc martyres sub dio populum retinent. » Quæ exponens Nicetas (62), addit : « Partim propter vernale tempus, hiemalis tristitiæ nihil habens; partim ob concurrentium multitudinem, quæ tanta est, ut domus eos, nec tegere, nec suscipere queant. » Istam interpretis sententiam, quoad locum, libenter amplectimur. Verum non ita facile ex eodem interprete conjicere possumus, quo anno habita fuerit hæc oratio. Idem enim Nicetas ex his Theologi verbis (n. 12) : « Quo ex numero (martyrum) unus quoque est meus ille laureatus Mamas; meus enim, etsi non apud me; facessat invidia, » etc., concludit, præsente Basilio pronuntiatam fuisse. Addit enim (63): « Cæterum, quia præsente Basilio Magno hanc orationem habebat Gregorius, propterea scite adjunxit : Facessat invidia; quasi diceret : Ne mihi succenseas, divine Basili, si quod tuum est, mihi benevolentiæ affectu vindico meumque nomino. » Verum profecto **835** nonnihil asperitatis nobis redolere videtur ista doctissimi viri interpretatio; nec intelligere possumus, quo pacto hæc Theologi verba, « Facessat invidia, » ad præsentem Basilium referri possint. Num igitur Basilium erga amicum invidiæ motibus affectum credemus, aut suspicabimur? Num Gregorius ipse tam injuriosa de amico persenserit? Absit, ut tantorum virorum gloriam vel levissima livoris nebula obscuremus. Libenti potius animo fateamur, nihil ex hac oratione elici posse, quod certo tempus, quo habita fuerit, designet. Non enim citata verba ad Basilium referenda existimamus. Illum certe, si interfuisset, de more compellasset Gregorius. Conjicimus igitur cum Tillemontio (64), ad

(58) *Concil.* t. V, p. 695.
(59) *Bibl. Patrum Lugd.* t. IX, p. 681.
(60) Cotel., t. III *Monum. Græcorum*, p. 701.
(61) Arg. in hanc or.
(62) Comm. in hanc or.
(63) Nicetas, Comm. in hanc or
(64) T. IX, § XCIV, p. 529

annum 383 collocari posse; quamvis non diffiteatur vir doctus potuisse ante Gregorii senioris obitum pronuntiari. Hinc non male concludendum putamus, orationem istam habitam fuisse 16 Aprilis anni 383, in quo Pascha 9 ejusdem mensis incidebat.

ORATIO XLIV[a].

In novam Dominicam.

I. De Encæniis honorandis lex vetus est, eaque præclare constituta; vel potius, de rebus novis per Encænia honore complectendis; idque non semel, verum sæpius, nimirum qualibet anni conversione diem eumdem advehente, ne alioqui res pulchræ progressu temporis evanescant, atque oblivionis gurgite obscuratæ dilabantur. Innovantur quidem ad Deum insulæ, quemadmodum apud Isaiam legimus [82], quæcunque tandem illæ insulæ existimandæ sunt; ut autem ipse opinor, gentium Ecclesiæ recens constitutæ, atque ex salsa et amara infidelitate emergentes, ac firmitatem accipientes, Dei incessibus aptam et congruentem. Innovatur etiam, apud alium prophetam, murus æreus [83]; hoc est, ni fallor, anima firma et aurea, recensque ad pietatem compacta. Præterea, canticum novum Domino canere jubemur [84], tam qui in Babylonem pravamque confusionem a peccato pertracti, ac deinde in Jerusalem incolumes reversi sumus (atque illic quidem, ut in terra aliena [85], canticum divinum canere minime poteramus, hic autem novam cantionem, vitæque rationem instituimus); quam qui in virtute perstitimus, novosque subinde in ea progressus **836** facimus; cujus virtutis muneribus, sancti et innovatoris Spiritus ope, jam perfuncti sumus, ac etiam nunc fungimur.

II. Tum etiam tabernaculum testimonii innovatur, et quidem magnificis sumptibus, quod Deus ostendit [86], et Beseleel confecit [87], et Moyses fixit. Jam regnum quoque Davidi innovatum est, neque id semel, sed prius cum ungeretur, ac postea, cum rex salutaretur [88]. *Facta sunt* etiam *Encænia Jerosolymis, et hiems erat* [89], nimirum infidelitatis, Jesusque aderat, Deus et templum, Deus tempore

ΛΟΓΟΣ ΜΔ'.

Εἰς τὴν καινὴν Κυριακήν (65-99).

Α'. Ἐγκαίνια (1-59) τιμᾶσθαι, παλαιὸς νόμος, καὶ καλῶς ἔχων· μᾶλλον δὲ, τὰ νέα τιμᾶσθαι δι' Ἐγκαινίων· καὶ τοῦτο, οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ καὶ πολλάκις, ἑκάστης τοῦ ἐνιαυτοῦ περιτροπῆς τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἐπαγούσης (60), ἵνα μὴ ἐξίτηλα (61) τῷ χρόνῳ γένηται τὰ καλὰ, μηδὲ παραῤῥυῇ λήθης βυθοῖς ἀμαυρούμενα. *Ἐγκαινίζονται* μὲν *πρὸς Θεὸν νῆσοι*, τῷ Ἡσαΐᾳ ὥσπερ (62) ἀνέγνωμεν, ἅστινας δὴ τὰς νήσους ταύτας ὑποληπτέον· οἶμαι δὲ τὰς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν Ἐκκλησίας ἄρτι καθισταμένας, καὶ τῆς ἁλμυρᾶς ἀπιστίας ἀνακυπτούσας, καὶ πῆξιν λαμβανούσας, τῷ Θεῷ βάσιμον. Ἐγκαινίζεται δὲ τεῖχος χαλκοῦν, παρ' ἄλλῳ προφήτῃ· οἶμαι δὲ, ψυχὴ στεῤῥὰ, καὶ χρυσοειδὴς (63), καὶ ἀρτιπαγὴς εἰς (64) εὐσέβειαν. Ἄδειν δὲ τῷ Κυρίῳ ᾆσμα καινὸν κελευόμεθα, εἴτε οἱ (65) εἰς Βαβυλῶνα καὶ τὴν πονηρὰν σύγχυσιν κατασυρέντες ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας, ἔπειτα πρὸς τὴν Ἱερουσαλὴμ ἀνασωθέντες (66) (κἀκεῖ μὲν οὐ δυνάμενοι τὴν θείαν ᾄδειν ᾠδὴν, ὡς ἐπὶ γῆς ἀλλοτρίας, ἐνταῦθα δὲ νέαν ᾠδὴν καὶ πολιτείαν ἱστάμενοι)· εἴτε οἱ μείναντες ἐν τῷ καλῷ, καὶ προκόπτοντες· καὶ τὸ μὲν κατωρθωκότες ἤδη, τὸ δὲ κατορθοῦντες, παρὰ τοῦ ἁγίου (67) καὶ καινοποιοῦ Πνεύματος.

Β'. Ἐγκαινίζεται δὲ ἡ σκηνὴ τοῦ μαρτυρίου, καὶ λίαν πολυτελῶς, ἣν Θεὸς παρέδειξε, καὶ Βεσελεὴλ ἐτελείωσε, καὶ Μωσῆς ἐπήξατο. Ἐγκαινίζεται δὲ ἡ βασιλεία Δαβὶδ, καὶ οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ χριομένου τὸ πρότερον, ἀναγορευομένου τὸ δεύτερον. *Ἐγένετο δὲ τὰ Ἐγκαίνια ἐν Ἱεροσολύμοις, καὶ χειμὼν* (68) *ἦν*, ὁ τῆς ἀπιστίας, καὶ Ἰησοῦς παρῆν, ὁ Θεὸς καὶ ναὸς (69), Θεὸς αἰώνιος, ναὸς πρόσφατος, ὁ αὐθημε-

[82] Isa. XLI, 1. [83] Jerem. I, 18. [84] Psal. CXLIX, 1. [85] Psal. CXXXVI, 4. [86] Exod. XXXI, 7 [87] Exod. XXXV, 30. [88] I Paralip. XI, 3. [89] Joan. X, 22.

(a) Alias XLIII. Quæ autem 44 erat, nunc 41. — Habita 16 Aprilis anni 383, in ecclesia S. Mamantis prope Nazianzum.

(65-99) *Κυριακήν*. Nonnulli addunt, καὶ εἰς τὸ ἔαρ, καὶ εἰς τὸν μάρτυρα Μάμαντα· τῇ γὰρ νέᾳ Κυριακῇ ἐπιτελεῖται ἡ μνεία αὐτοῦ ἐν Καισαρείᾳ· « In novam Dominicam, et in ver, ut in martyrem Mamantem; in nova enim Dominica, ipsius memoria Cæsareæ celebratur. »

(1-59) *Ἐγκαίνια*. « Encænia. » Hoc nomine significatur dedicatio cujuscunque rei; seu festum quo qualiscunque res innovatur, sive templum, sive domus, etc. Sacer erat apud Judæos dies Encæniorum, ob memoriam instaurati templi post captivitatem.

(60) *Ἐπαγούσης*. Duo Regg., quinque Colb., etc., ἐπαναγούσης, « reducente. »

(61) *Ἐξίτηλα*. Ea dicuntur proprie, juxta Nicetam, quæ florem amiserunt.

(62) *Τῷ Ἡσαΐᾳ* In Septuaginta legitur: Ἐγκαινίζεσθε πρός με, νῆσοι· « Innovamini ad me, insulæ. » Vulgata: « Taceant ad me insulæ. »

(63) *Χρυσοειδής*. « Auri colorem referens. » Suspicatur Combefisius Gregorium scripsisse χαλκοειδής, « æris firmitatem habens. » Nec immerito, hanc enim vocem exigit metaphora.

(64) *Εἰς*. In nonnullis, πρός.

(65) *Εἴτε οἱ*. Sic quinque Regg., duo Coisl., Or. 1 et Comb. In ed. deest οἱ.

(66) *Ἔπειτα πρὸς τὴν Ἱερουσαλὴμ ἀνασωθέντες*. Hæc desunt in Pass.

(67) *Ἁγίου*. Deest in quatuor Regg., etc.

(68) *Καὶ χειμών*. Sic quatuor Regg., Pass., Comb. et Joan. x, 22. Deest καὶ in ed.

(69) *Θεὸς καὶ ναός*, etc. In nonnullis, Θεὸς καὶ ἄνθρωπος· Θεὸς ὑπερχρόνιος, ἄνθρωπος πρόσφατος, « Deus et homo; Deus omne tempus superans, homo recens dictus. »

ρόν (70) λυόμενος, καὶ τριήμερος ἀνιστάμενος, καὶ A μένων εἰς τοὺς αἰῶνας, ἵν' ἐγὼ σωθῶ, καὶ τοῦ παλαιοῦ πτώματος ἀνακληθῶ (71), καὶ γένωμαι καινὴ κτίσις, διὰ τῆς τοιαύτης φιλανθρωπίας ἀναπλαττόμενος. Ἐπιζητεῖ δὲ ὁ θεῖος Δαβὶδ *καρδίαν καθαρὰν* ἐν ἑαυτῷ κτιζομένην, καὶ πνεῦμα εὐθὲς τοῖς ἐγκάτοις ἐγκαινιζόμενον· οὐχ ὡς οὐκ ἔχων, (τίς γὰρ, εἰ μὴ Δαβὶδ ὁ τοσοῦτος;) ἀλλ' ὡς καινὸν γινώσκων τὸ νῦν ἀεὶ (72) προστιθέμενον. Καὶ τί δεῖ μοι πλειόνων Ἐγκαινίων, ἐνὸν τὰ παρόντα γνωρίσαι, καὶ ἃ σήμερον πανηγυρίζομεν (73), τῇ ζωῇ μετὰ θάνατον πλησιάσαντες; Ἐγκαίνια, Ἐγκαίνια ἡ πανήγυρις (74), ἀδελφοί. Λεγέσθω γὰρ πολλάκις ὑφ' ἡδονῆς. Καὶ τίνα ταῦτα; Οἱ μὲν εἰδότες, διδάξατε· οἱ δὲ ἀγνοοῦντες, τὴν ἀκοὴν ἐγκαινίζεσθε.

omni antiquior, et templum recens factum, uno eodemque die solutum, ac tertio post die excitatum, atque in sæcula manens, ut ipse salutem consequar, atque a veteri lapsu revocer, ac per hujusmodi beneficium instauratus, nova creatura efficiar. Quin divinus quoque David cor mundum in se creari, ac spiritum rectum in visceribus innovari postulat [89], non quod non habeat (quis enim habere possit, si tantus vir eo careat?); sed quod pro novo id ducat, quod nunc quotidie accrescit. Sed quid mihi plura Encænia colligere necesse est, cum præsentia declarare promptum sit, eaque, quæ hodierno die, vitæ post mortem adjuncti, celebramus? Encænia, Encænia, hoc festum est, fratres. Identidem enim hoc verbum præ voluptate repetatur. Et B quænam illa? Qui scitis, docete; qui nescitis, auribus innovemini.

Γ'. Φῶς ἦν (75) ἀπρόσιτον, καὶ ἀδιάδοχον, ὁ Θεὸς, οὔτε ἀρξάμενον, οὔτε παυσόμενον, οὔτε μετρούμενον, ἀειλαμπὲς, τριλαμπὲς, ὀλίγοις ὅσον ἐστὶ θεωρούμενον, οἶμαι δὲ, οὐδὲ ὀλίγοις. Καὶ φῶτα δεύτερα, τοῦ πρώτου Φωτὸς ἀπαυγάσματα, αἱ περὶ αὐτὸν δυνάμεις, καὶ τὰ λειτουργικὰ πνεύματα. Τὸ δὲ παρ' ἡμῖν τοῦτο φῶς, οὐχ ὕστερον ἤρξατο μόνον, ἀλλὰ καὶ νυκτὶ τέμνεται, καὶ τέμνει νύκτα ἰσομοιρίᾳ (76), ὄψει πιστευθὲν, καὶ ἀέρι χυθὲν (77), καὶ λαμβάνον ὃ δίδωσιν. Ὁρᾷν τε γὰρ ὄψει παρέχει, καὶ πρῶτον ὁρᾶται παρὰ (78) τῆς ὄψεως, καὶ τοῖς ὁρατοῖς περιῤῥέον, παῤῥησίαν (79) χαρίζεται. Βουληθεὶς γὰρ ὁ Θεὸς τόνδε τὸν κόσμον συστήσασθαι, τὸν ἐξ ὁρατῶν τε καὶ C ἀοράτων συνεστηκότα, τὸν μέγαν καὶ θαυμαστὸν τῆς μεγαλειότητος αὐτοῦ (80) κήρυκα, τοῖς μὲν ἀϊδίοις αὐτὸς ἐστι φῶς, καὶ οὐκ ἄλλο (81)· (τί γὰρ ἔδει φωτὸς δευτέρου τοῖς τὸ μέγιστον ἔχουσι;) τοῖς κάτω δὲ καὶ περὶ ἡμᾶς πρώτην ἐκλάμπει τὴν τοῦ φωτὸς τούτου δύναμιν. Καὶ γὰρ ἔπρεπε τῷ μεγάλῳ φωτὶ τῆς δημιουργίας ἐκ φωτὸς ἄρξασθαι, ᾧ λύει τὸ σκότος, καὶ τὴν ἐπέχουσαν τέως ἀκοσμίαν καὶ ἀταξίαν.

III. Lumen erat inaccessibile, ac successioni minime obnoxium, Deus, nec principium habens, nec finem habiturum, nec in dimensionem cadens, perpetuo fulgore rutilans, trino splendore micans, atque ejusmodi, ut paucis, imo ne paucis quidem, perspicua sit ipsius magnitudo. Secunda autem lumina, primique Luminis radii, virtutes ipsum circumstantes, atque administri spiritus. At nostrum lumen, non modo serius ortum habuit, sed etiam nocte scinditur, noctemque vicissim æquis partibus secat, oculis concreditum, ac per aerem fusum, atque id, quod dat, accipiens. Nam oculis liberam cernendi facultatem præbet, et primum ab oculis cernitur, rebusque iis, quæ sub aspectum **837** cadunt, circumfusum, fiduciam affert. Nam cum Deus hunc ex visibilibus et invisibilibus rebus constantem mundum, hunc, inquam, magnum et admirabilem majestatis suæ præconem, fingere ac construere voluisset, æternis quidem nullum aliud lumen quam seipsum præbuit. Quid enim secundo lumine opus iis erat, qui maximum habebant? Inferioribus autem atque humanis primam hujus luminis vim protulit. Conveniebat quippe magno Lumini, opificium suum a lumine auspicari, quo tenebras, vastamque illam rerum congeriem et confusionem omnia occupantem, solvit ac depellit.

Δ'. Καὶ τοῦτο οὐχ ὀργανικὸν ἀπ' ἀρχῆς ἀναδείξας, D οὐδὲ ἡλιακὸν, ὡς ὁ ἐμὸς λόγος, ἀλλ' ἀσώματον, καὶ ἀνήλιον (82)· ἔπειτα δὲ καὶ ἡλίῳ δοθὲν, καταφωτίζειν πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. Ἐπειδὴ γὰρ τοῖς ἄλλοις τὴν ὕλην προϋποστήσας, εἰδοποίησεν ὕστερον, ἑκάστῳ τάξιν, καὶ σχῆμα, καὶ μέγεθος περιθεὶς, ἵνα θαυματουργήσῃ τι μεῖζον, ἐνταῦθα τὸ εἶδος τῆς ὕλης προ-

IV. Nec vero id organicum a principio, nec, mea quidem sententia, solare protulit, verum incorporeum, nec a sole productum; sed postea ad orbem terrarum illustrandum soli traditum est. Nam cum in aliis rebus hanc rationem tenuisset, ut materiam prius conderet, ac deinde eam forma convestiret, ordine videlicet, figura ac magnitudine unicuique

[89] Psal. L, 12.

(70) *Ὁ αὐθημερόν*. Alludit ad hæc verba Joan. II, 19: « Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud. »

(71) *Ἀνακληθῶ*. In quibusdam, ἀνακαινισθῶ, « innover. »

(72) *Ἀεί*. Deest in quinque Regg., duodecim Colb., Pass., etc.

(73) *Πανηγυρίζομεν*. Sic Regg. bm, ph, etc. Alii, πανηγυρίζωμεν, male. — Comb. ἑορτάζομεν. Edit.

(74) *Ἡ πανήγυρις*. Unus Colb., ἡ παροῦσα πανήγυρις, « præsens festivitas. »

(75) *Φῶς ἦν*. Nicetas, quem sequitur Billius, φῶς ἓν, « lumen unum. »

(76) *Ἰσομοιρίᾳ*. Reg. ph, ἐν ἰσομοιρίᾳ.

(77) *Χυθέν*. Quatuor Regg., Pass., Savil., etc., χεθέν.

(78) *Παρά*. Or. 1, διά.

(79) *Παῤῥησίαν*. Nicetas exponit, φανέρωσιν, « manifestationem. »

(80) *Αὐτοῦ*. Duo Colb., Comb., etc., ἑαυτοῦ.

(81) *Ἄλλο*. Tres Regg., quatuor Colb. et Comb., ἄλλος.

(82) *Καὶ ἀνήλιον*. Bill. « et solis expers. »

rei impositis, hic, ut majoris cujusdam miraculi specimen ederet, formam materia priorem protulit (forma enim solis, lumen est); ac postea materiam induxit, solem hunc nimirum, diei oculum, fabricatus. Ita procreato lumine, primum quiddam inter dies numeratur, et secundum, et tertium, ac sic deinceps usque ad septimum operumque cessationis diem, quibus ea, quæ creata sunt, dividuntur ac distinguuntur, arcanis rationibus ordinata et constituta, nec confertim in rerum naturam ab omnipotenti illo Verbo producta, cujus sola etiam cogitatio, vel solus sermo, confectum opus repræsentat. Quod si homo postremus creatus est, idque cum Dei manu atque imagine ornatus sit, nemini mirum videri debet. Construendum enim prius, tanquam regi, palatium erat, atque ita rex introducendus, omni jam suo satellitio stipatus. Quod si, quod eramus, permansissemus, ac præcepto paruissemus, effecti utique fuissemus, quod non eramus, atque ad lignum vitæ post scientiæ lignum accessissemus. Quid autem effecti? Immortales, ac Deo propius adjuncti. Quoniam autem diaboli invidia mors in mundum intravit [91], hominemque per fraudem illexit ac circumvenit, idcirco Deus passione nostra patitur, nimirum homo factus, eoque paupertatis sese dejicit, ut caro compingatur, quo nos **838** ejus paupertate ditemur. Hinc mors, et sepultura, et resurrectio. Hinc nova creatura, et festum festo succedens, ac rursus ego festum diem agito, salutis meæ Encænia celebrans.

A ὑπεστήσατο (εἶδος γὰρ ἡλίου τὸ φῶς)· μετὰ δὲ τοῦτο τὴν ὕλην ἐπάγει, τὸν ὀφθαλμὸν τῆς ἡμέρας δὴ μιουργήσας τοῦτον τὸν ἥλιον. Οὕτω τι πρῶτον ἐν ἡμέραις ἀριθμεῖται, καὶ δεύτερον, καὶ τρίτον, καὶ τὸ ἑξῆς, ἄχρι τῆς ἑβδόμης καὶ καταπαυσίμου τῶν ἔργων ἡμέρας, αἷς καταμερίζεται τὰ γινόμενα (83), λόγοις ἀῤῥήτοις τασσόμενα, καὶ οὐχ ἀθρόως ἀναδιδόμενα τῷ πάντα δυνατῷ Λόγῳ, καὶ ᾧ τὸ (84) νοῆσαι μόνον, ἢ εἰπεῖν, ἔργον ἐστὶ παριστάμενον. Εἰ δὲ τελευταῖος ὁ ἄνθρωπος ἀνεδείχθη, καὶ ταῦτα χειρὶ Θεοῦ καὶ εἰκόνι τετιμημένος, θαυμαστὸν οὐδέν. Ἔδει γὰρ, ὥσπερ βασιλεῖ, προϋποστῆναι τὰ βασίλεια, καὶ οὕτως εἰσαχθῆναι τὸν βασιλέα πᾶσιν ἤδη δορυφορούμενον. Εἰ μὲν οὖν ἐμείναμεν (85), ὅπερ ἦμεν, καὶ τὴν ἐντολὴν ἐφυλάξαμεν, ἐγενόμεθα ἂν ὅπερ οὐκ B ἦμεν, τῷ ξύλῳ τῆς ζωῆς προσελθόντες, μετὰ τὸ ξύλον τῆς γνώσεως. Καὶ τί γεγονότες; Ἀπαθανατισθέντες, καὶ Θεῷ πλησιάσαντες. Ἐπεὶ δὲ τῷ φθόνῳ (86) τοῦ πονηροῦ θάνατος εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθε, καὶ ὑφεῖλε διὰ τῆς ἀπάτης τὸν ἄνθρωπον, διὰ τοῦτο τῷ ἡμετέρῳ πάθει πάσχει Θεὸς, γενόμενος ἄνθρωπος, καὶ πτωχεύει τῷ σάρξ (87) παγῆναι, ἵν' ἡμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ πλουτήσωμεν. Ἐντεῦθεν θάνατος, καὶ ταφὴ, καὶ ἀνάστασις. Ἐντεῦθεν ἡ καινὴ κτίσις, καὶ μεθέορτος ἑορτὴ, καὶ πάλιν ἐγὼ πανηγυριστὴς, ἐγκαινίζων τὴν ἐμαυτοῦ (88) σωτηρίαν.

V. Quid igitur, dixerit quispiam? Nonne prima Dominica Encænium erat, ea, inquam, quæ sacrosanctam illam noctem, et luminum gestationem excepit? Quid igitur hodiernæ Dominicæ hoc tribuis, e festorum amans, et permulta festorum gaudia comminiscens? Respondeo. Illa salutifera erat, hæc salutis Natale: illa erat sepulturæ et resurrectionis confinium, hæc secundæ omnino creationis est; ut, quemadmodum prima creatio initium a Dominica die accepit (id quod ex eo perspicue liquet, quod septimus ab ea dies Sabbatum efficitur, quod ab operibus requiem affert); sic etiam rursus secunda ab eadem Dominica incipiat, ut quæ prima sit earum quæ ipsam sequuntur, atque octava ab iis diebus qui ante fluxerunt, sublimi utique sublimior, et admirabili admirabilior. Ad supernæ siqui-

C Ε'. Τί οὖν, φησίν; Οὐχ ἡ πρώτη Κυριακὴ τὸ Ἐγκαίνιον ἦν, ἡ μετὰ τὴν ἱερὰν νύκτα καὶ δᾳδουχίαν; Ἀλλὰ τῇ σήμερον τοῦτο δίδως, ὦ (89) φιλέορτε σὺ, καὶ πολλὰς ἐπινοῶν φαιδρότητας; Ἐκείνη τὸ σωτήριον ἦν, αὕτη δὲ (90) τὸ τῆς σωτηρίας γενέθλιον· κἀκείνη (91) μέν ἐστι μεθόριον τῆς ταφῆς καὶ τῆς ἀναστάσεως, αὕτη δὲ καθαρῶς τῆς δευτέρας γενέσεως (92)· ἵν', ὥσπερ ἡ πρώτη κτίσις τὴν ἀρχὴν ἀπὸ Κυριακῆς λαμβάνει (δῆλον δέ· ἀπὸ γὰρ ταύτης ἑβδόμη τὸ Σάββατον γίνεται, κατάπαυσις οὖσα τῶν ἔργων), οὕτω καὶ ἡ δευτέρα πάλιν ἐκ τῆς αὐτῆς ἄρχηται, πρώτη οὖσα τῶν μετ' αὐτὴν, καὶ ὀγδόη ἀπὸ τῶν πρὸ αὐτῆς, ὑψηλῆς ὑψηλοτέρα, καὶ θαυμασίας θαυμασιωτέρα. Πρὸς γὰρ τὴν ἄνω φέρει κατάστασιν· ἣν καὶ ὁ θεῖος Σολομὼν αἰνίττεσθαί μοι δοκεῖ, διδόναι D μερίδα τοῖς ἑπτὰ (93), τῷ βίῳ τούτῳ, νομοθετῶν·

[91] Sap. II, 24.

(83) *Γινόμενα.* Regg. c, d, pb, Savil., etc., γενόμενα.

(84) *Καὶ ᾧ τό.* In nonnullis, ᾧ καὶ τό.

(85) *Εἰ μὲν οὖν ἐμείναμεν*, etc. Hunc locum sic exponit Nicetas: «Homo, nec actu mortalis, nec immortalis creatus est; verum medius inter Deum et materiam factus, in ea causa erat, ut, si divino præcepto paruisset, Deo uniretur, atque in immortalitatem assereretur. Sin autem legem infregisset, morti obnoxius efficeretur, ac pro impassibili, passibilis, pro immortali, mortalis fieret.»

(86) *Ἐπεὶ δὲ τῷ φθόνῳ.* Sic tres Regg., tres Colb., Pass., etc. In ed., Ἐπεὶ γὰρ φθόνῳ.

(87) *Τῷ σάρξ.* Sic legerat Savilius ex conjectura; quam duo codices, alter Reg., alter Jes., confirmant. In ed., τὸ σάρξ.

(88) *Τὴν ἐμαυτοῦ.* Sic plerique Regg. In ed., ἐμαυτοῦ τήν.

(89) *Ὦ.* Sic codd. In ed., ὤν. Mox, φαιδρότητας, «festivas celebritates.» Non recte Bill. «animi hilaritates.»

(90) *Δέ.* Deest in pluribus codd.

(91) *Κἀκείνη.* Or. 1, κἀκεῖ, «et illic.»

(92) *Γενέσεως.* Pass., γεννήσεως. Nova creatio una est, per gratiam scilicet et gloriam, imperfecta et perfecta, ad quam spectat octava, futurum scilicet ævum, quod post istud præsens nos est excepturum.

(93) *Τοῖς ἑπτά.* Eccle. XI, 2: «Da partem septem, necnon et octo, quia ignoras quid futurum sit mali super terram.» Septem «præsentem vitam,» octo «futuram» significat.

καί γε τοῖς ὀκτὼ, τῷ μέλλοντι· ἐκ τῆς ἐντεῦθεν εὐπραγίας καὶ τῆς ἐκεῖθεν ἀποκαταστάσεως. Ἀλλὰ καὶ ὁ μέγας Δαβὶδ τῇ αὐτῇ προσᾴδειν ἔοικε τοὺς *περὶ τῆς ὀγδόης* (94) ψαλμοὺς, ὥσπερ καὶ τῇ τῶν Ἐγκαινίων ἡμέρᾳ ταύτῃ ψαλμὸν ἕτερον, *οἴκου τινὰ* (95) *ἐγκαινισμὸν* ὀνομάζων· ὅστις ἐσμὲν ἡμεῖς, οἱ Θεοῦ ναὸς (96) εἶναί τε καὶ ἀκούειν ἠξιωμένοι καὶ γίνεσθαι.

A dem vitæ statum spectat; quem etiam mihi divinus ille Salomon designasse videtur, cum præscriberet, ut partem septem daremus, id est, huic vitæ; atque etiam octo [92], hoc est, futuro ævo. Id porro fiet, si et hic honestis actionibus incubuerimus, et in altero sæculo velut in integrum restituti fuerimus. Quin magnus etiam ille David eidem diei psalmos *de octava* [93] accinere videtur, quemadmodum et huic Encæniorum diei psalmum alium [94] nuncupat, *Innovationem quamdam domus* nominans: quæ quidem domus ipsi sumus, qui Dei templum, et esse, et dici, atque adeo fieri, digni habiti sumus.

Ϛʹ. Ἔχετε τῶν Ἐγκαινίων τὸν λόγον. Ἀλλ' ἐγκαινίζεσθε, καὶ τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον ἀποῤῥίψαντες, ἐν καινότητι ζωῆς πολιτεύεσθε, πᾶσι χαλινὸν ἐπιθέντες, ἐξ ὧν ὁ θάνατος, πάντα τὰ μέλη παιδαγωγήσαντες, πᾶσαν τὴν πονηρὰν τοῦ ξύλου βρῶσιν μισήσαντες, ἢ ἐμέσαντες (97), καὶ διὰ τοῦτο μόνον μεμνημένοι τῶν παλαιῶν, ἵνα φύγωμεν. Ὡραῖος ἦν εἰς ὅρασιν, καὶ καλὸς εἰς βρῶσιν, ὁ ἐμὲ θανατώσας καρπός· φεύγωμεν τὰς εὐχροίας, εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς βλέπωμεν. Μή σε νικησάτω κάλλους ἐπιθυμία, μηδὲ συναρπασθῇς σοῖς βλεφάροις (98), εἰ δυνατὸν, μέχρι καὶ παροράματος, τὴν Εὔαν ἐνθυμηθεὶς, τὸ γλυκὺ δέλεαρ, τὸ τιμώμενον φάρμακον. Πῶς γὰρ σώσει ῥᾳδίως ἡ ἀλλοτρία, ὃν ἀπώλεσεν ἡ ἰδία; Μὴ γλυκανθήτω σοι (99) φάρυγξ, οὗ κατασύρεται πᾶν τὸ διδόμενον· καὶ πρὶν ληφθῆναι, τιμώμενον, μετὰ τὸ λαβεῖν ἀτιμάζεται. Ἡ ὄσφρησις ἐθήλυνέ σε; Φεῦγε τὰς εὐωδίας. Τῇ ἁφῇ κατεμαλακίσθης; Ἀπόταξαι ταῖς λειότησι, καὶ ταῖς ἁπαλότησιν. Ἡ ἀκοὴ παρέπεισε; Θὲς θύραν (1) τοῖς ἀπατηλοῖς λόγοις καὶ περιέργοις. Ἄνοιγε σὸν στόμα λόγῳ Θεοῦ, ἵν' ἑλκύσῃς Πνεῦμα, μὴ σπάσῃς θάνατον. Ὅταν τί σε δελεάζῃ τῶν ἀπειρημένων, μνήσθητι ὅστις ἦς, καὶ ὅθεν ἀπόλωλας. Ἐὰν μικρόντι τοῦ λόγου παρεκτραπῇς (2), πρὸς ἑαυτὸν ἐπανάγου, πρὶν παντελῶς ἔξω πεσεῖν, καὶ κατενεχθῆναι πρὸς (3) θάνατον, καὶ γενοῦ καινὸς ἀντὶ παλαιοῦ, καὶ ψυχῆς ἑόρταζε τὰ Ἐγκαίνια.

VI. Encæniorum rationem habetis. At vos innovemini, ac, deposito veteri homine, in novitate vitæ [95] rationes vestras instituite, omnibus rebus, ex B quibus mors oritur [96], frenum injicientes, omnia membra coercentes, pravam omnem ligni manducationem detestantes, aut etiam evomentes, atque ob id solum vetera memoria tenentes, ut ea fugiatis. Pulcher erat ad aspectum, et bonus ad esum fructus ille, qui **839** mihi mortem intulit; proinde colorum nitorem fugiamus, ad nos ipsos oculos convertamus. Cave, ne te pulchræ atque eximiæ formæ cupiditas superet, neque tuis abripiaris palpebris, ne quidem, si fieri potest, ad tenuem furtivumque contuitum; quod quidem assequeris, si Evam tibi animo proposueris, dulcem illam illecebram, charum venenum. Quonam enim modo aliena facile huic saluti erit, quem sua perdidit? Ne dulcedine perfundantur fauces tuæ, in quas volvitur C quidquid porrigitur: et quod, antequam accipiatur, in pretio est, idem acceptum vilescit et contemnitur. Odoratus te effeminavit? Odorum suavitates fuge. Tactu emollitus es? Lævitati omni ac mollitiei nuntium remitte. Auditus in fraudem te induxit? Fraudulentis, et curiosis, ac supervacaneis sermonibus ostium claude. Verbo Dei os tuum aperi, ut Spiritum attrahas [97], non autem mortem haurias. Cum quidpiam eorum, quæ interdicta sunt, te illicit, in mentem tibi veniat, quinam eras et unde perieris. Si vel tantillum a ratione deflexeris, ad teipsum redi, priusquam penitus excidas, et in mortem proruas; atque ex veteri novus efficere, animæque encænium celebra.

Ζʹ. Ὁ θυμὸς ἔστω σοι κατὰ μόνου τοῦ ὄφεως, δι' ὃν ἐξέπεσες (4). Τὸ ἐπιθυμητικὸν τετάσθω σοι πᾶν πρὸς Θεὸν, μὴ πρὸς ἄλλο τι τῶν ἐπιβούλων καὶ σφαλερῶν. Ὁ λογισμὸς πᾶσιν ἐπιστατείτω, καὶ μὴ καθελκέσθω τὸ κρεῖττον ὑπὸ τοῦ χείρονος. Μὴ μισήσῃς σου τὸν ἀδελφὸν, καὶ ταῦτα δωρεὰν, ὑπὲρ οὗ Χριστὸς ἀπέθανε, καὶ σὸς ἀδελφὸς ἐγένετο, Θεὸς ὢν καὶ Δεσπότης. Μὴ φθονήσῃς τῷ κατορθοῦντι, ὁ φθονηθεὶς, καὶ φθονεῖσθαι πεισθεὶς, καὶ διὰ τοῦτο κατενεχθείς. Μὴ ἀτιμάσῃς δάκρυον, ὁ πολλῶν ἄξια δακρύων πεπονθὼς, εἶτα ἠλεη-

VII. Ira tibi adversus serpentem solum exsistat, per quem excidisti. Omne desiderium tuum ad Deum tendatur, non ad aliud quidquam insidiosum D ac periculosum. Ratio omnibus præsit; neque id, quod excellentius est, ab inferiori deorsum trahatur. Fratrem tuum, et quidem immerentem, odio ne habeas, pro quo Christus mortem obiit, ac frater tuus, cum Deus ac Dominus esset, effectus est. Recte et ex virtute aliquid gerenti ne invideas, qui ex invidia laborasti, atque animum induxisti,

[92] Eccle. xi, 2. [93] Psal. vi, 1; xi, 1, etc. [94] Psal. xxix, 1. [95] Ephes. iv, 22. [96] Rom. vi, 4. [97] Psal. cxviii, 131.

(94) *Περὶ τῆς ὀγδόης*. Plures psalmi præferunt hunc titulum: « Pro octava. » Sic psal. vi, xi, etc.

(95) *Οἴκου τινά*. Pass., οἴκου τινός. Psalmus xxix habet pro titulo: « In dedicatione domus David. »

(96) *Οἱ Θεοῦ ναός*. Legitur I Cor. iii, 16: « Nescitis, quia templum Dei estis vos. » Et II Cor. vi, 16: « Vos estis templum Dei vivi. »

(97) *Ἢ ἐμέσαντες*. « Aut evomentes. » Hæc desunt in plerisque optimæ notæ codd.

(98) *Σοῖς βλεφάροις*. Sic Regg. c, d, pb, decem Colb., etc. In ed., τοῖς βλεφάροις.

(99) *Σοι*. Tres Regg. et Pass., σου.

(1) *Θύραν*. Sic quatuor Regg., Pass., Comb., etc. In ed., θύρας.

(2) *Παρεκτραπῇς*. Plerique codd., παρατραπῇς.

(3) *Πρός*. Savil., εἰς.

(4) *Ἐξέπεσες*. Reg. bm, ἐξέπεσας.

ut tibi invideri crederes, eamque ob causam corruisti. Lacrymam ne asperneris, qui multis lacrymis digna perpessus es, ac postea misericordiam consecutus. Pauperem ne repellas, qui Deitatis opes accepisti; sin minus, at certe in pauperis detrimentum ne dives sis. Nam id quoque ab hominibus inexplebili cupiditate correptis impetrare, permultum est. Peregrinum ne contemnas, pro quo Christus, cujus nos omnes hospites et advenæ sumus, peregrinatus est, ne a paradiso ut prius peregrineris. Egenti tectum, cibum, vestem impertiaris, qui in his deliciaris, etiam ultra necessitatem. Divitias ne ames, nisi pauperibus **840** opem cum misericordiam consecutus sis : benignitate tibi vita, omnisque studiorum ac disciplinæ ratio

VIII. Quæ sub jugo estis, Deo quoque nonnihil date : jam enim aliis obstrictæ estis. Virgines, omnia Deo offerte : solutæ quippe estis. Servam voluptatem ne suffuremini, libertate multatæ, ex eo quod cum iis habitetis, qui mariti quidem non sunt, sed tamen viri. Ut quispiam assiduis voluptatis monimentis prematur, haud sustineo; eam quoque familiaritatem, quæ per aerem contrahitur, odi ac detestor. Proceres, potentiorem timete : qui sublimibus soliis insidetis, sublimiorem. Ne quid admireris, quod non permaneat; ne contemnas, quod certum et stabile sit; ne quidquam arctius constringas, quod, cum manibus tenetur, effluit; ne quid ex iis, quæ non in invidia, sed in odio sunt, expetas : ne magnopere te efferas, ut ne profundius dejiciaris; ne animos hinc attollas, quod malis præstantior appareas; verum id tibi molestiam pariat, quod a probis supereris. Proximi tui lapsum ne ride; verum tu, quam poteris tutissime, transi, atque interim humi jacenti manum porrige. Nec, cum mœrore afficeris, secundarum rerum spem abjice, nec, cum prosperis rebus frueris, mœrorem. Annus unus quatuor partes vehit, atque unicum temporis momentum multas rerum mutationes. Fac ut et sollicitudo voluptatem, et spes melior tristitiam reprimat. Sic innovatur homo : sic Encæniorum dies celebratur, hujusmodi deliciis, hujusmodi epulis. *Non apparebis*, inquit, *in conspectu meo vacuus* [98]; verum si quid pulchri habes, tecum feres. Nunc vero novus, moribus alius, totus in virum alterum mutatus, appareas. *Vetera transierunt ; ecce facta sunt omnia nova* [99]. Hoc festo, muneris loco, præclaram mutationem offer, ac ne sic

A μένος. Μὴ ἀπώσῃ πένητα, ὁ πλουτήσας θεότητα· εἰ δ' οὖν, ἀλλὰ μὴ πλουτήσῃς κατὰ τοῦ πένητος. Καὶ τοῦτο γὰρ (5) πολὺ παρὰ τῶν ἀκορέστων. Μὴ ἀτιμάσῃς (6) ξένον, ὑπὲρ οὗ Χριστὸς ἐξενίτευσεν, οὗ πάντες ἡμεῖς ξένοι καὶ πάροικοι, μὴ ἀποξενωθῇς τοῦ παραδείσου καθὼς τὸ πρότερον. Μετάδος τῷ δεομένῳ στέγης, σκέπης, τροφῆς, ὁ τούτοις ἐντρυφῶν, καὶ ὑπὲρ τὴν χρείαν. Μὴ ἀγαπήσῃς (7) τὸν πλοῦτον, εἰ μὴ βοηθῇ (8) πένησιν. Ἄφες, ὁ ἀφεθείς· ἐλέησον, ὁ ἠλεημένος· κτῆσαι τῷ φιλανθρώπῳ τὸ φιλάνθρωπον, ἕως καιρός· πᾶς ὁ βίος ἐγκαινιζέσθω σοι, πᾶσα πολιτείας ὁδός.

ferant. Remitte, cum tibi remissum sit : miserere, dum licet, benignitatem compara : cura, ut omnis innovetur.

B Η'. Αἱ ὑπὸ ζυγὸν, δότε τι καὶ Θεῷ· προσειλήφθε (9) γάρ. Αἱ παρθένοι, τὸ πᾶν Θεῷ· λέλυσθε γάρ. Μὴ γίνεσθε κλέπτριαι δούλης ἡδονῆς, φυγοῦσαι τὴν ἐλευθερίαν, ἐκ τοῦ συνοικεῖν, οὐκ ἀνδράσι μὲν, ἀνδράσι δ' ὅμως. Οὐ δέχομαι κάμνειν ἀεὶ τοῖς τῆς ἡδονῆς ὑπομνήμασι· μισῶ καὶ τὴν δι' ἀέρος συνήθειαν. Οἱ δυνάσται, φοβεῖσθε τὸν δυνατώτερον· οἱ τῶν ὑψηλῶν θρόνων, τὸν ὑψηλότερον. Μὴ θαυμάσῃς μηδὲν, ὃ μὴ παραμένει· μὴ παρίδῃς, ὃ μένει· μηδὲ περισφίγξῃς μηδὲν, ὃ διαρρεῖ κρατούμενον· μὴ ζηλώσῃς τε τῶν οὐ φθονουμένων (10), ἀλλὰ μισουμένων· μὴ ἐπαρθῇς μέγα, ἵνα μὴ μεῖζον κατενεχθῇς· μὴ φρόνει τῶν κακῶν (11) φαίνεσθαι κρείττων· λυποῦ δὲ, τῶν ἀγαθῶν ἡττώμενος· μὴ γελάσῃς πτῶμα τοῦ πέλας· διάβαινε δὲ ἀσφαλῶς, ὅση σοι (12) δύναμις, C ἀλλὰ καὶ δίδου χεῖρα χαμαὶ κειμένῳ. Μήτε ἀθυμῶν, ἀπελπίσῃς εὐημερίαν· μήτε πράττων καλῶς, ἀθυμίαν. Εἷς ἐνιαυτὸς τέσσαρας ὥρας φέρει, καὶ μία ῥοπὴ καιροῦ, πολλὰς πραγμάτων μεταβολάς. Ἐπικοπτέτω σοι, μέριμνα μὲν ἡδονὴν, λύπην δὲ ἡ κρείττων ἐλπίς. Οὕτως ἐγκαινίζεται ἄνθρωπος, οὕτως τιμᾶται ἡ τῶν Ἐγκαινίων ἡμέρα, τοιαύτῃ τρυφῇ, τοιούτοις ἐδέσμασιν. *Οὐκ ὀφθήσῃ*, φησὶ, *κενὸς ἐναντίον μου*· ἀλλ' εἴ τι καλὸν, μετὰ σεαυτοῦ φέρων. Νῦν δὲ ὀφθητι καινὸς, τρόπον ἕτερος (13), ὅλως (14) ἠλλοιωμένος. *Τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν· ἰδοὺ γέγονε τὰ πάντα καινά.* Τοῦτο τῇ ἑορτῇ καρποφόρησον, τὴν καλὴν ἀλλοίωσιν ἀλλοιώθητι· καὶ μηδὲ οὕτω μέγα φρονήσῃς, ἀλλὰ φθέγξαι τὸ τοῦ Δαβίδ· *Αὕτη ἡ ἀλλοίωσις τῆς δεξιᾶς τοῦ Ὑψίστου*, D παρ' οὗ πᾶν ἀνθρώποις τὸ κατορθούμενον. Οὐ βούλεταί (15) σε ὁ λόγος ποτὲ ἐν ταυτῷ μένειν, ἀλλὰ ἀεικίνητον εἶναι, εὐκίνητον, πάντως νεόκτιστον· ἂν

[98] Deut. xvi, 16. [99] II Cor. v, 17.

(5) *Γάρ*. Deest in quatuor Regg., etc.
(6) *Ἀτιμάσῃς*. Savil., ἀτιμάσεις.
(7) *Ἀγαπήσῃς*. Savil., ἀγαπήσεις.
(8) *Βοηθῇ*. In nonnullis, βοηθεῖ.
(9) *Προσειλήφθε*. Sic Regg. bm, ph, aliique plures. In ed., προειλήφθε, « præoccupatæ enim estis. »
(10) *Τι τῶν οὐ φθονουμένων*, etc. « Quæ invidiæ obnoxia sunt, » id est, præclara et laudabilia, consectare; quæ autem, non invidiosos, sed invisos homines faciunt, hoc est, vitia, ne expetas.

(11) *Μὴ φρόνει, τῶν κακῶν*, etc. Sic tres Regg., etc. In ed., μὴ τῶν κακῶν φρόνει.
(12) *Σοι*. Deest in nonnullis.
(13) *Ἕτερος*. In quibusdam, ἕτερον.
(14) *Ὅλως*. Tres Regg., Coisl. 2, Pass., ὅλος
(15) *Οὐ βούλεται*, etc. « Non vult sermo (id est, Scriptura, sacra doctrina), ut nuquam in eodem statu permaneas. Aurea sententia, » inquit Combefisius, « nec bene a Billio expressa. » Sic enim Billius : « Nec vero eo hæc oratio pertinet, ut eodem semper statu maneas. »

ἁμαρτάνῃς, ἐπιστρέφοντα· εἰ κατορθοῖς, ἐπιτείνοντα.

A quidem magnifice de te sentias; verum dic cum Davide: *Hæc mutatio dexteræ Excelsi* [99], a quo promanat, quidquid ab hominibus recte et cum laude geritur. Non vult sermo, ut in eodem semper statu maneas, sed ut perpetuo ac laudabili motu agiteris, ac nova prorsus creatura sis [1]; quod quidem assequeris, si, vel in peccatum lapsus, ad bonam frugem te referas; vel, cum ex virtute aliquid geris, cursum adurgeas.

Θ'. Χθὲς πίστιν εἶχες τὴν τῶν καιρῶν, σήμερον τὴν τοῦ Θεοῦ γνώρισον (16)· μέχρι τίνος ἐπ' ἀμφοτέραις χωλανεῖς ταῖς ἰγνύαις; μέχρι τίνος οἰκονομήσεις; Καὶ οἰκοδομῆσαί ποτε προθυμήθητι· χθὲς τὸ δοκεῖν τις ἐτίμας, σήμερον τὸ εἶναι προτίμησον. Μέχρι ποῦ τὰ ἐνύπνια; καὶ ἡ ἀλήθειά ποτε σπουδασθήτω (17) σοι. Χθὲς ἦσθα θεατρικὸς, σήμερον φάνηθι θεωρητικός (18)· χθὲς λοίδορος, ἰταμὸς, σήμερον εὔφημος, ἥμερος· χθὲς κωμαστὴς (19), σήμερον σωφρονιστής. Σήμερον οἰνοπότης, αὔριον ὑδροπότης. Σήμερον κατασπαταλῶν ἐπὶ κλινῶν ἐλεφαντίνων, καὶ τὰ πρῶτα μύρα χριόμενος, αὔριον χαμεύνης καὶ ἄγρυπνος· ἀντὶ γελοιαστοῦ, σύννους· ἀντὶ καλλωπιστοῦ, δυσείμων· ἀντὶ γαύρου καὶ ἀλαζόνος, εὐτελὴς τὸ φαινόμενον· ἀντὶ χρυσορόφου (20), στενόχωρος· κάτω νεύων, ἀντὶ ὑψαύχενος. Ἐὰν οὕτω διανοῇ, καὶ οὕτω ποιῇς, ἔσται σοι ὁ οὐρανὸς καινὸς, καὶ ἡ γῆ καινὴ, τά τε ἄλλα καὶ τὸν τούτων (21) λόγον καταλαμβάνοντι.

841 IX. Heri ad temporis arbitrium fidem tuam accommodabas, hodie Dei fidem cognosce. Quousque utroque poplite claudicabis? Quousque dispones? Tandem aliquando alacriter ædifica. Heri alicujus pretii haberi, magni ducebas; hodie reipsa esse, pluris facito. Usquequo insomnia? Sit nunque tibi aliquando curæ veritas. Heri spectaculorum studio flagrabas; bodie contemplationis studiosum te præbe. Heri conviciator, petulans eras; hodie placidus, laudator. Heri comes-
B sator eras; hodie gravitatis et temperantiæ magister. Hodie temulentus; cras abstemius. Hodie in lectis eburneis lasciviens, ac primariis unguentis delibutus; cras humum pro lecto habens, atque insomnem noctem ducens; pro scurra et faceto, cogitabundus; pro ornato, et vestium elegantiam nimium ambitiose consectante, pannis indutus; pro superbo et arrogante, vilis, quantum ad externam speciem; pro laquearibus aureis, anguste habitans; pro sublimi, ac cervicem attollente, humi vultum demittens. Hoc si animo fueris, atque ita feceris, cœlum tibi novum erit, et terra nova [2], nimirum, ut alia, ita horum etiam rationem intelligenti.

Ι'. Ἀλλ' ἀπίωμεν ἤδη, καὶ τῷ καιρῷ τὰ εἰκότα συνεορτάσοντες. Πάντα γὰρ εἰς καλὸν τῇ πανηγύρει συντρέχει καὶ συναγάλλεται· ἴδε γὰρ οἷα τὰ ὁρώμενα. Ἡ βασίλισσα τῶν ὡρῶν τῇ βασιλίδι τῶν ἡμερῶν πομπεύει, καὶ δωροφορεῖ παρ' ἑαυτῆς πᾶν ὅ τι κάλλιστον καὶ τερπνότατον. Νῦν οὐρανὸς διαυγέστερος· νῦν ἥλιος ὑψηλότερος καὶ χρυσοειδέστερος· νῦν σελήνης κύκλος φανότερος (22), καὶ ἀστέρων χορὸς καθαρώτερος. Νῦν αἰγιαλοῖς μὲν κύματα σπένδεται, ἡλίῳ δὲ νέφος, ἀέρι δὲ ἄνεμοι, γῇ δὲ φυτοῖς, φυτὰ δὲ ὄψεσι. Νῦν πηγαὶ διαυγέστερον νάουσι· νῦν δὲ ποταμοὶ δαψιλέστερον, τῶν χειμερίων δεσμῶν (23) λυθέντες. Καὶ λειμὼν εὐωδεῖ, καὶ φυτὸν βρύει, καὶ κείρεται πόα, καὶ ἄρνες ἐπισκιρτῶσι χλοεραῖς ταῖς ἀρούραις. Ἄρτι μὲν ναῦς ἐκ λιμένων ἀνάγεται σὺν κελεύσμασι, καὶ τούτοις ὡς τὰ πολλὰ φιλοθέοις, καὶ τῷ ἱστίῳ πτεροῦται· καὶ περισκιρτᾷ δελφὶς, ἀναφυσῶν τε ἥδιστον καὶ ἀναπεμπόμενος, καὶ παραπέμπει πλωτῆρας σὺν εὐθυμίᾳ (24). Ἄρτι δὲ γεωργὸς ἄροτρον πήγνυται, ἄνω βλέπων, καὶ τὸν καρποδότην ἐπικαλούμενος, καὶ ὑπὸ ζυγὸν ἄγει βοῦν ἀρότην (25), καὶ τέμνει γλυκεῖαν (26) αὔλακα, καὶ ταῖς ἐλπίσιν εὐφραίνεται. Ἄρτι δὲ ποιμὴν καὶ βου-

C X. Sed jam ad ea, quæ temporis sunt, celebranda, nos conferamus. Commodum enim omnia ad hoc festum concurrunt, simulque lætantur. Vide enim qualia sint, quæ oculis offeruntur. Princeps anni pars principi dierum pompam peragit, ac quidquid pulcherrimum et suavissimum habet, a seipsa tribuit. Nunc cœlum splendidius; nunc sol sublimior, aureoque nitore rutilantior; nunc lunæ orbis clarior, et siderum chorus purior. Nunc, et fluctus cum littoribus, et nubes cum sole, et venti cum aere, et terra cum stirpibus, et stirpes cum oculis, in gratiam redeunt. Nunc fontes limpidius fluunt, nunc flumina uberius, nimirum hibernis vinculis soluta. Nunc, et pratum suaviter olet, et plantæ pullulant, et herba detondetur, et in virentibus
D arvis agni saltitant. Nunc navis cum celeusmatibus, iisque ut plurimum piis ac religiosis, e portu solvit, veloque, tanquam pennis, cingitur; ac per gyrum assultat etiam delphinus, jucundissimum quiddam insufflans, seseque in altum evehens, et gaudio gestiens, vectores prosequitur. Nunc aratrum agricola compingit, oculos in altum tollens, frugumque datorem invocans, ac bovi aratori jugum inne-

[99] Psal. LXXVI, 11. [1] II Cor. V, 17. [2] Isa. LXV, 17.

(16) *Γνώρισον*. Sic Regg. bm, ph, duo Coisl., etc. In ed., γνώριστον.

(17) *Σπουδασθήτω*. Sic codd. In ed., σπουδασθήτω.

(18) *Θεωρητικός*. Combef., πανηγυρικὸς, « festi studiosum. »

(19) *Κωμαστής*. Sic codd. Mendose in Par. ed., κομαστής.

(20) *Χρυσορόφου*. Sic codd. In ed., χρυσοφόρου.

(21) *Τὸν τούτων*. Sic nonnulli codd. In quibusdam, τῶν τούτου. In ed., τῶν τούτων.

(22) *Φανότερος*. Reg. bm, aliique codd., φανέστερος.

(23) *Δεσμῶν*. Pass., ὁδῶν.

(24) *Σὺν εὐθυμίᾳ*. Coisl. 1, σὺν εὐφημίᾳ.

(25) *Ἀρότην*. Regg. bm, ph, ἀρότης.

(26) *Γλυκεῖαν*. In nonnullis, βαθεῖαν, « profundum. »

ctit, dulcemque sulcum proscindit, ac **842** spes lætas fovet. Nunc pastor et bubulcus fistulas aptant, ac pastorale carmen inspirant, atque inter plantas et petras vernum tempus transigunt. Nunc plantarum cultor plantam curat, et anceps calamos construit, ac ramos suspectat, et pennam avium studiose explorat. Nunc piscator profundum aquæ perspicit, ac rete suum repurgat, et petris insidet.

XI. Nunc sedulæ apes, solutis pennis, et relictis alvearibus, sapientiæ suæ documentum præbent, atque ad prata convolant, floresque diripiunt : et aliæ quidem cellulas elaborant, sexangulas et inter se oppositas fistulas attexentes, rectasque lineas angularibus alternantes, non minus ad operis elegantiam, quam ad securitatem : aliæ vero mel in horrea recondunt, atque hospiti suo dulcem fructum et inaratum proferunt. Utinam nos quoque, qui Christi apiarium sumus, ac tale tum sapientiæ, tum industriæ et laboris exemplum accepimus, eas imitemur! Jam avis nidum construit, atque alia quidem redit, alia immigrat, alia circumvolat, ac nemus cantu suo implet, hominemque garritu demulcet. Omnia Deum laudant, et vocibus mutis concelebrant. Propter omnia enim gratiæ Deo per me habentur; atque ita illorum laudatio, mea efficitur, nimirum a quibus ego laudis argumentum capio. Nunc quidem omne animantium genus ridet, atque omnibus sensibus pascimur. Nunc etiam superbus equus, et jubam arrigens, stabulum fastidit, ac, perfractis vinculis, per campos lascivius fertur, atque in fluminibus gestit, seseque ostentat.

XII. Quid cætera commemorem? Nunc martyres sub dio populum retinent, ac pompam agunt, splendidisque sedibus piam plebem et Christi amantem convocant, ac certamina sua in publicum proponunt. Quo e numero unus quoque est meus ille laureatus (meus enim, etsi non apud me, facessat invidia, scientibus loquor), Mamas ille insignis, et pastor, et martyr; qui prius quidem cervas mulgebat, ad sanctum virum novo et inusitato lacte alendum certatim properantes; nunc autem metropolis plebem pascit, hodieque multis hominum millibus undecunque accurrentibus ver innovat, tum virtutis pulchritudine **843** varium, tum pastoribus di-

A κόλος ἁρμόζονται σύριγγας, καὶ νόμιον ἐμπνέουσι μέλος, καὶ φυτοῖς καὶ πέτραις ἐνεαρίζουσιν. Ἄρτι δὲ φυτὸν φυτουργὸς θεραπεύει, καὶ ἰξευτὴς καλάμους οἰκοδομεῖ, καὶ ὑποβλέπει πτόρθους, καὶ περιεργάζεται πτερὸν ὄρνιθος. Καὶ ἁλιεὺς βυθοὺς διορᾷ, καὶ δίκτυον ἀνακαθαίρει, καὶ πέτρας ὑπερκαθέζεται.

ΙΑ'. Ἄρτι μὲν ἡ φιλεργὸς μέλισσα, τὸ πτερὸν ἐκλύσασα (27), καὶ τῶν σίμβλων ἀπαναστᾶσα, τὴν ἑαυτῆς σοφίαν ἐπιδείκνυται, καὶ λειμῶνας ἐφίπταται, καὶ συλᾷ τὰ ἄνθη· καὶ ἡ μὲν πονεῖ τὰ κηρία, τὰς ἑξαγώνους καὶ ἀντιθέτους σύριγγας ἐξυφαίνουσα, καὶ τὰς εὐθείας ταῖς γωνίαις ἐπαλλάττουσα, ἔργον ὁμοῦ κάλλους καὶ ἀσφαλείας· ἡ δὲ τὸ μέλι (28) B ταῖς ἀποθήκαις ἐναποτίθεται, καὶ γεωργεῖ τῷ ξενίζοντι καρπὸν γλυκὺν (29) καὶ ἀνήροτον. Ὢς ὄφελόν γε καὶ ἡμεῖς (30), ὁ Χριστοῦ μελισσών, καὶ τοιοῦτο λαβόντες σοφίας καὶ φιλοπονίας ὑπόδειγμα! Ἄρτι δὲ καλιὰν ὄρνις πήγνυται, καὶ ὁ μὲν ἐπανέρχεται, ὁ δὲ εἰσοικίζεται, ὁ δὲ περιίπταται, καὶ καταφωνεῖ τὸ ἄλσος, καὶ περιλαλεῖ τὸν ἄνθρωπον. Πάντα Θεὸν ὑμνεῖ καὶ δοξάζει φωναῖς ἀλαλήτοις (31)· ἐπὶ πᾶσι γὰρ εὐχαριστεῖται δι' ἐμοῦ Θεός· καὶ οὕτως ὁ ἐκείνων ὕμνος, ἡμέτερος γίνεται, παρ' ὧν ἐγὼ τὸ ὑμνεῖν λαμβάνω. Νῦν μὲν γελᾷ πᾶν ζώων γένος, καὶ πᾶσαν αἴσθησιν ἑστιώμεθα. Νῦν δὲ ὑψαύχην ἵππος καὶ ἀγέρωχος, τοῖς οἴκοις δυσχεραίνων, καὶ τὰ δεσμὰ τυραννήσας, κροαίνει κατὰ πεδίον (32), καὶ ποταμοῖς ὡραΐζεται.

C

ΙΒ'. Τί τἄλλα; Νῦν μάρτυρες αἰθριάζουσι, καὶ πομπεύουσι, καὶ λαμπροῖς τοῖς βήμασι (33) συγκαλοῦσι λαὸν φιλόχριστον, καὶ τοὺς ἄθλους δημοσιεύουσι. Τούτων εἷς ἐστι καὶ ὁ ἐμὸς στεφανίτης (ἐμὸς γὰρ [34], εἰ καὶ μὴ παρ' ἐμοὶ, πιπτέτω φθόνος [35], εἰδόσι λέγω), Μάμας ὁ περιβόητος, καὶ ποιμὴν, καὶ μάρτυς· ὁ πρότερον μὲν τὰς ἐλάφους ἀμέλγων κατεπειγομένας ἀλλήλων, ἵνα ξένῳ (36) γάλακτι τραφῇ δίκαιος· νῦν δὲ ποιμαίνων λαὸν μητροπόλεως (37), καὶ τὸ ἔαρ ἐγκαινίζων σήμερον ταῖς πολλαῖς χιλιάσι τῶν πανταχόθεν ἐπειγομένων, διάφορόν (38) τε ἀρετῆς κάλλεσι, καὶ ποιμέσιν ἄξιον, καὶ λόγοις (39) ἐπινικίοις. Ἔτι δὲ συντομώτερον εἰπεῖν, νῦν ἔαρ

(27) *Ἐκλύσασα*. « Solutis pennis. » Sic plures Regg. et Colb. Sic etiam legit Billius. In ed., ἑλκύσασα, « detractis pennis. »
(28) *Τὸ μέλι*. Sic quinque Regg. Deest τό in ed.
(29) *Γλυκύν*. Savil., ἡδύν.
(30) *Ἡμεῖς*. Sic tres Regg., Coisl. 1, Comb., etc. In ed., ὑμεῖς.
(31) *Ἀλαλήτοις*. « Ineffabilibus, sermonis expertibus. »
(32) *Πεδίον*. In nonnullis, πεδίων.
(33) *Λαμπροῖς τοῖς βήμασι*. « Splendidis altaribus, » seu, « ædibus, » quæ in martyrum memoriam, Deo eorum nomine consecrata fuerant, ubi sacra eorum pignora erant condita.
(34) *Ἐμὸς γάρ*. « Meus enim. » S. Mamas erat Cappadox, idcirco Gregorius « suum » appellat.
(35) *Πιπτέτω φθόνος*. « Facessat invidia. » Nicetas hunc locum ad Basilium Magnum præsentem D refert; ac sic exponit : « Quia præsente Basilio Magno hanc orationem habebat Gregorius, propterea scite adjunxit : « Facessat invidia : » quasi diceret : Ne mihi succenseas, divine Basili, si quod tuum est, benevolentiæ affectu mihi vindico, meumque nomino. » Vide *Mon.*, n. 2.
(36) *Ξένῳ*. Sav., ἐν ξένῳ.
(37) *Μητροπόλεως*. Per metropolim Cæsaream intelligit, ubi pretiosæ S. Mamantis reliquiæ servabantur.
(38) *Διάφορον*. Coisl. 1, Pass., etc., διαφόροις. Ver præstans, tum virtutum ornamentis, tum pastoribus dignum, qui ad martyris festum conveniebant.
(39) *Λόγοις*. Sic tres Regg., novem Colb., Coisl. 1, etc. « Tum sermonibus ejus triumpho dicatis, in ejus triumphi memoriam. » In ed., λόγος.

κοσμικὸν, ἔαρ πνευματικὸν, ἔαρ ψυχαῖς, ἔαρ σώμασιν, ἔαρ ὁρώμενον, ἔαρ ἀόρατον· οὗ κἀκεῖθεν μεταλάβοιμεν ἐνταῦθα καλῶς ἀμειφθέντες, καὶ καινοὶ πρὸς τὸν καινὸν βίον παραπεμφθείημεν (40), ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ πᾶσα δόξα (41), τιμὴ, καὶ κράτος σὺν ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρός. Ἀμήν.

A gnum, tum sermonibus in ipsius triumphi laudem consecratis. Atque, ut paucioribus adhuc verbis rem complectar, nunc ver mundanum, ver spirituale, ver animis, ver corporibus, ver visibile, ver invisibile: quo utinam in altero ævo participes efficiamur, præclare in hac vita mutati, ac novi ad novam vitam transmittamur in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria, honor et imperium cum sancto Spiritu, ad gloriam Dei Patris. Amen.

(40) *Παραπ.* In quibusdam, μεταπεμφθείημεν.
(41) *Ὧ πᾶσα δόξα*, etc. Or. 1, ᾧ ἡ δόξα, καὶ τὸ κρατος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰωνων, « cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. »

844 MONITUM IN ORATIONEM XLV.

I. Hac altera « in sanctum Pascha » inscripta oratione, toti demum ac genuinæ Gregorii orationum collectioni finis imponitur. Nam quæ sequuntur orationes, mox in prævia et unicuique annexa admonitione, inter spuria Theologi opera, plurimis argumentis, rejiciendas probabimus. Id autem modo mirabile prorsus videri debet, quod ex tanta tamque mirifica Gregorii orationum serie, prima et ultima « in sanctum Pascha » inscribantur, sicque cæteras omnes veluti complectantur et comprehendant. Sacrum etenim Pascha, quod ter in ista oratione (n. 2) a Theologo nostro, « in sanctissimæ Trinitatis honorem, » eleganter repetitur, « est, » ut ipse loquitur, « festivitatum festivitas, ac celebritatum celebritas. » Consentaneum igitur erat, ut tantus divini Verbi præco os suum in sacri Paschatis laudem aperiret ac clauderet. Nec mirum, si, cycni instar, suaviores in ista oratione, quam in prima, sonos edat ac moduletur. In priori namque, paucis quidem, ut vidimus; in ista vero, totas animi ac pietatis vires colligens, Paschatis dignitatem et excellentiam fusiori sermone commendat. Primum ipsius nomen ab Hebræo nomine derivatum ostendit (n. 10), utpote « transitum » significans, cum scilicet « ex Ægypto in Chananæam regionem migrarunt Israelitæ. » Deinde e lege scripta, ac legalibus sacrificiis ad tempus concessis, auditorum animos ad altiora evehit, eosque ad Evangelium et ad novæ legis sacrificia allicit. Hinc mirum in modum sapientiæ Dei profunditatem, ac investigabilium ipsius judiciorum divitias extollit. Qualis autem fuerit legalis agnus, ipse, allegoriarum ope, ingeniose aperit, et ad Christum, verum utique agnum, eleganter accommodat. Mox, brevi facta mysteriorum Dei enumeratione, peramanter exclamat (n. 30): « O Pascha, magnum et sacrum Pascha, totiusque mundi piaculum!... O Verbum Dei!... hanc velim orationem, non ut primitias, sed ut extremam fortasse oblationem nostram habeas! »

II. Heu! nimium vere his verbis, sui corporis dissolutionem imminere prænuntiavit S. Doctor. Non enim diu huic orationi superfuit vir sanctitate et eloquentia præstantissimus, cujus profecto dies ad multos annos protrahi desiderassemus. Et certe, quamvis modo magnam suscepti oneris partem ex humeris deponamus, ægre tamen tantos tamque salubres pietatis ac doctrinæ rivos claudimus. Cæterum ex dictis manifestum est, hanc orationem extrema Gregorii vitæ tempora spectare. Quo autem præcise anno pronuntiata fuerit, id certo nobis affirmare non licet. Conjicimus tamen ad annum 385 collocari posse, triennio circiter antequam e vivis excederet. Quod vero ad locum spectat, Nicetæ assentimur. Ait enim Gregorium, « post suum ex urbe Constantinopoli reditum, hanc orationem elaborate conscriptam, Arianzi 845 pronuntiasse. » Sic etiam censet Billius (42), et adnotat mendose legi in codice Reginæ, ἐν Ναζιανζῷ. « Neque enim, inquit, hanc urbem Gregorius prædium paternum vocasset. » In codice vero quo utebatur scriptum erat Ἀζιανζῷ. At ignorat quis litteram ν superposuerit, cum minime hæc littera supplenda esset, sed potius littera ζ in ρ commutanda. Arianzum enim locus erat non multum a Nazianzo dissitus, in quo villam habebat Theologus, quemadmodum testatur Gregorius presbyter in ipsius *Vita*. Unde non immerito colligimus, Arianzi habitam fuisse hanc orationem anno circiter 385. Notandum superest, duo insigniora hujus orationis loca ex oratione tricesima octava, « in Christi Nativitatem, » verbo ad verbum desumpta fuisse. Utrum autem id factum fuerit ab ipso Gregorio, an amanuensium incuria contigerit, prorsus ignoramus. In notis hæc loca observabimus.

(42) *Arg. in hanc Orationem.*

ORATIO XLV[a].

In sanctum Pascha.

I. *Super custodiam meam stabo*, inquit admirandus Habacuc [a]. Ego quoque cum ipso hodie, data mihi per Spiritum sanctum potestate ac contemplatione, quasi e specula diligenter observabo, et mecum ipse considerabo, quidnam mihi spectandum proponetur, et quid dicetur. Et steti, ac speculatus sum: et ecce vir sedens super nubes, atque hic perquam sublimis; et facies ejus, ut facies angeli; et amictus ejus, ut splendor fulguris discurrentis [b]; et extulit manum suam ad orientem, et clamavit voce magna. Vox ejus, ut vox buccinæ; et in circuitu ejus, quasi multitudo cœlestis exercitus, et dixit: Hodie salus mundo, tam visibili, quam invisibili. Christus ex mortuis; simul surgite. Christus ad sese; redite. Christus ex sepulcro; peccati vinculis solvamini. Portæ inferi aperiuntur, et mors opprimitur, et vetus Adam deponitur, et novus perficitur; si quæ nova in Christo creatura, renovemini. Hæc quidem ipse dicebat: illi autem idem canebant, quod ante, cum Christus nobis per terrenam nativitatem apparuit: *Gloria in altissimis Deo, et in terra pax, in hominibus bona voluntas* [c]. Cum quibus ipse quoque inter vos hæc loquor; atque utinam vocem angelicæ parem accipiam,
846 omnesque orbis terræ fines circumsonantem.

II. Pascha Domini, Pascha, iterumque Pascha dicam, in honorem Trinitatis. Hæc nobis festivitatum festivitas, et celebritatum celebritas, tanto cæteris omnibus, non solum humanis et e terra ortis, sed iis etiam, quæ ipsius Christi sunt, ac propter ipsum celebrantur, superior, quanto sol stellas antecellit. Præclara quidem nobis quoque fuit hesterna candidæ vestis ac luminum gestatio (quam privatim juxta publiceque peregimus, omne genus hominum ferme, atque omnes magistratu et dignitate insignes, largo igne noctem collustrantes), magnumque illud lumen referens, quod, vel cœlum orbem universum siderum suorum pulchritudine illustrans, superne nobis trajicit, vel auper-

[a] Habac. II, 1. [b] Nahum II, 4. [c] Luc. II, 14.

ΛΟΓΟΣ ΜΕ'.

Εἰς τὸ ἅγιον (43) *Πάσχα.*

A'. *Ἐπὶ τῆς φυλακῆς μου στήσομαι*, φησὶν ὁ θαυμάσιος Ἀββακούμ (44). Κἀγὼ μετ' αὐτοῦ σήμερον, τῆς δεδομένης μοι παρὰ τοῦ Πνεύματος ἐξουσίας καὶ θεωρίας, καὶ ἀποσκοπεύσω καὶ γνώσομαι, τί ὀφθήσεται, καὶ τί λαληθήσεταί μοι. Καὶ ἔστην, καὶ ἀπεσκόπευσα· καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ ἐπιβεβηκὼς ἐπὶ τῶν νεφελῶν, καὶ οὗτος ὑψηλὸς σφόδρα· καὶ ἡ ὅρασις αὐτοῦ, ὡς ὅρασις ἀγγέλου· καὶ ἡ στολὴ αὐτοῦ, ὡς φέγγος ἀστραπῆς διερχομένης (45)· καὶ ἐπῆρε τὴν χεῖρα αὐτοῦ κατ' ἀνατολάς, καὶ ἐβόησε φωνῇ μεγάλῃ. Φωνὴ αὐτοῦ, ὡς φωνὴ σάλπιγγος· καὶ κύκλῳ αὐτοῦ, ὡς πλῆθος οὐρανίου στρατιᾶς, καὶ εἶπε· Σήμερον σωτηρία τῷ κόσμῳ, ὅσος τε ὁρατός, καὶ ὅσος ἀόρατος. Χριστὸς ἐκ νεκρῶν, συνεγείρεσθε· Χριστὸς εἰς ἑαυτὸν (46), ἐπανέρχεσθε· Χριστὸς ἐκ τάφων, ἐλευθερώθητε τῶν δεσμῶν τῆς ἁμαρτίας. Πύλαι ᾅδου ἀνοίγονται, καὶ θάνατος καταλύεται, καὶ ὁ παλαιὸς Ἀδὰμ ἀποτίθεται (47), καὶ ὁ νέος συμπληροῦται (48)· εἴ τις ἐν Χριστῷ καινὴ κτίσις, ἀνακαινίζεσθε. Ταῦτα ὁ μὲν ἔλεγεν· οἱ δὲ ἀνύμνουν, ὅπερ καὶ πρότερον, ἡνίκα ἡμῖν ἐπεφάνη Χριστὸς διὰ τῆς κάτω γεννήσεως, τό, *Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία.* Μεθ' ὧν καὶ αὐτὸς ἐν ὑμῖν ταῦτα φθέγγομαι· εἴη δὲ καὶ φωνὴν λαβεῖν τῆς ἀγγελικῆς ἀξίαν, καὶ πάντα περιηχοῦσαν τὰ πέρατα.

B'. Πάσχα Κυρίου, Πάσχα, καὶ πάλιν ἐρῶ Πάσχα, τιμῇ (49) τῆς Τριάδος. Αὕτη ἑορτῶν ἡμῖν ἑορτή, καὶ πανήγυρις πανηγύρεων, τοσοῦτον ὑπεραίρουσα πάσας, οὐ τὰς ἀνθρωπικὰς μόνον καὶ χαμαὶ ἐρχομένας (50), ἀλλ' ἤδη καὶ τὰς αὐτοῦ Χριστοῦ καὶ ἐπ' αὐτῷ τελουμένας, ὅσον ἀστέρας ἥλιος. Καλὴ μὲν (51) καὶ ἡ χθὲς ἡμῖν λαμπροφορία (52) καὶ φωταγωγία, ἣν ἰδίᾳ τε καὶ δημοσίᾳ συνεστησάμεθα, πᾶν γένος ἀνθρώπων μικροῦ καὶ ἀξία πᾶσα, δαψιλεῖ τῷ πυρὶ τὴν νύκτα καταφωτίζοντες (53), καὶ τοῦ μεγάλου φωτὸς ἀντίτυπος, ὅσον τε οὐρανὸς ἄνωθεν φρυκτωρεῖ, κόσμον ὅλον (54) αὐγάζων τοῖς παρ' ἑαυτοῦ κάλλεσι, καὶ ὅσον ὑπερουράνιον, ἔν τε ἀγγέλοις τῇ πρώτῃ φωτεινῇ φύσει μετὰ τὴν πρώτην, τῷ ἐκεῖθεν πηγά-

[a] Alias XLII. Quæ autem 45 erat, nunc epistola 243. — Habita Arianzi anno circiter 385.

(43) *Ἅγιον*. Deest in Reg. ph, aliisque pluribus.

(44) *Ἀββακούμ*. Reg. pb, Or. 1 et Comb., Ἀμβακούμ.

(45) *Διερχομένης*. « Discurrentis. » Sic Vulgata et Nobilius. Bill. « pertranseuntis. »

(46) *Χριστὸς εἰς ἑαυτόν*, etc. Nicetas: « Christus ad sese rediit. » Quod exponens, adjungit: « id est, ad divinitatis suæ amplitudinem et dignitatem; qua, propter dispensationem, ad exiguum tempus spoliatus atque exinanitus fuerat. Receptus autem, ad dexteram Patris consedit. Redite igitur vos quoque ad veterem splendorem et dignitatem, ac divinæ imaginis decus. »

(47) *Ἀποτίθεται*. Reg. bm, ἀποτέθειται. Alludit ad hæc Apostoli verba Eph. IV, 22: « Deponere vos secundum pristinam conversationem, » etc.

(48) *Καὶ ὁ νέος συμπληροῦται*. Hæc desunt in Reg. bm.

(49) *Τιμῇ*. Sic plures Regg. In ed., τιμή.

(50) *Χαμαὶ ἐρχομένας*. « E terra ortis, originem ducentibus. » Bill. « humi defixis. »

(51) *Μέν*. Plures codd. addunt, οὖν

(52) *Λαμπροφορία*. « Candidæ vestis gestatio. » Alludit hic Gregorius ad candidas neophytorum vestes. Bill. « facium et luminum gestatio. »

(53) *Καταφωτίζοντες*. In nonnullis, καταφωτίσαντες.

(54) *Ὅλον*. Sic codd. In ed., ὅλων.

ζεσθαι (55), καὶ ὅσον ἐν τῇ Τριάδι, παρ' ἧς φῶς ἅπαν συνέστηκεν, ἐξ ἀμερίστου φωτὸς μεριζόμενον καὶ τιμώμενον (56). Καλλίων δὲ ἡ σήμερον, καὶ περιφανεστέρα. Ἡ μὲν χθὲς μὲν πρόδρομον ἦν τοῦ μεγάλου φωτὸς ἀνισταμένου τὸ φῶς, καὶ οἷον εὐφροσύνη τις προεόρτιος. Σήμερον δὲ τὴν ἀνάστασιν αὐτὴν ἑορτάζομεν, οὐκ ἔτι ἐλπιζομένην, ἀλλ' ἤδη γεγενημένην (57), καὶ κόσμον ὅλον ἑαυτῇ συνάγουσαν. Ἄλλος μὲν οὖν ἄλλο τι τῷ καιρῷ καρποφορείτω, καὶ δωροφορείτω (58) δῶρον ἑόρτιον, ἢ μικρὸν, ἢ μεῖζον, τῶν πνευματικῶν τε καὶ Θεῷ φίλων, ὅπως ἂν ἕκαστος ἔχῃ δυνάμεως. Τῆς γὰρ ἀξίας, μόλις ἂν καὶ ἄγγελοι τύχοιεν, οἱ πρῶτοι, καὶ νοεροὶ, καὶ καθαροὶ, καὶ (59) τῆς ἄνω δόξης ἐπόπται καὶ μάρτυρες· εἴπερ καὶ τούτοις τὸ πᾶν ἐφικτὸν (60) τῆς ὑμνήσεως. Ἡμεῖς δὲ λόγον εἰσοίσομεν, ὧν ἔχομεν τὸ κάλλιστον τε καὶ τιμιώτατον, ἄλλως τε καὶ Λόγον ὑμνοῦντες, ἐπ' εὐεργεσίᾳ τῆς λογικῆς φύσεως. Ἄρξομαι δὲ ἐντεῦθεν. Οὐδὲ γὰρ ἀνέχομαι, τοὺς περὶ τοῦ μεγάλου θύματος καὶ τῆς μεγίστης ἡμερῶν θύων λόγους, μὴ πρὸς Θεὸν ἀναδραμεῖν, κἀκεῖθεν ποιήσασθαι τὴν ἀρχήν. Καί μοι καθήρασθε καὶ νοῦν, καὶ ἀκοὴν, καὶ διάνοιαν, ὅσοι τρυφᾶτε τὰ τοιαῦτα (ἐπειδὴ περὶ Θεοῦ καὶ θεῖος ὁ λόγος), ἵν' ἀπέλθητε τρυφήσαντες ὄντως τὰ μὴ κενούμενα. Ἔσται δὲ ὁ αὐτὸς πληρέστατός τε ἅμα καὶ συντομώτατος, ὡς μήτε τῷ ἐνδεεῖ λυπεῖν, μήτε ἀηδὴς εἶναι διὰ τὸν κόρον (61).

A cœleste est, tum in angelis, quæ prima post primam lucida natura est (nam illinc splendorem trahunt); tum in ipsa Trinitate, a qua lumen omne productum est, ab indivisibili lumine divisum atque honoratum. At hodierna præclarior et excellentior. Nam hesternum lumen magni illius luminis exsurgentis prænuntium erat, ac veluti profesta quædam animorum voluptas. Hodie autem ipsam resurrectionem celebramus, non jam in spe positam, sed jam ortam, mundumque totum sibi conciliantem. Enimvero alius aliud quiddam huic tempori donet, ac munus festivum offerat, vel parvum, vel magnum, modo spirituale, Deoque gratum, unusquisque pro virium suarum ratione. Nam dignum munus offerre vix ipsi quoque angeli possint, illi, inquam, primi, B et intelligentes, et puri, supernæque gloriæ spectatores, ac testes; si tamen his quoque omnibus numeris absoluta Dei laudatio concessa est. Nos autem sermonem, quo nec pulchrius quidquam habemus, nec præstantius, conferemus; præsertim Verbum laudantes, ob beneficium, quod ab eo ad naturam ratione utentem profectum est. Hinc autem exordiar. Facere enim nequeo, quin de magna victima, et die omnium dierum maximo, sermones, victimæ cujusdam instar, offerens, ad Deum excurram, atque illinc exordium ducam. Ac vos, et mentem, et aures, et intellectum perpurgate, **847** qui in hujusmodi rebus delicias positas habetis (quandoquidem de Deo, ac divina est hæc oratio), ut veris deliciis, non autem evanescentibus, expleti discedatis. Erit autem oratio nostra simul et plenissima, et contractissima; ut nec ob defectum molesta sit, nec ob saturitatem tædium afferat.

Γ. Θεὸς ἦν μὲν ἀεὶ (62), καὶ ἔστι, καὶ ἔσται· μᾶλλον δὲ, *ἔστιν ἀεὶ* (63). Τὸ γὰρ *ἦν*, καὶ *ἔσται*, τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου τμήματα, καὶ τῆς ῥευστῆς φύσεως· ὁ δὲ ὢν ἀεὶ, καὶ τοῦτο αὐτὸς ἑαυτὸν ὀνομάζει, τῷ Μωϋσεῖ χρηματίζων ἐπὶ τοῦ ὄρους. Ὅλον γὰρ ἐν ἑαυτῷ συλλαβὼν ἔχει τὸ εἶναι, μήτε ἀρξάμενον, μήτε παυσόμενον, οἷόν τι πέλαγος οὐσίας ἄπειρον καὶ ἀόριστον, πᾶσαν ὑπερεκπίπτον ἔννοιαν, καὶ χρόνου, καὶ φύσεως· νῷ μόνῳ σκιαγραφούμενος (64), καὶ τούτῳ λίαν ἀμυδρῶς καὶ μετρίως, οὐκ ἐκ τῶν κατ' αὐτὸν (65), ἀλλ' ἐκ τῶν περὶ αὐτὸν, ἄλλης ἐξ ἄλλου φαντασίας συλλεγομένης, εἰς ἕν τι τῆς ἀληθείας ἴνδαλμα, πρὶν κρατηθῆναι φεῦγον, καὶ πρὶν νοηθῆναι διαδιδράσκον· τοσαῦτα περιλάμπον

C III. Deus et semper erat, et est, et erit; vel, ut rectius loquar, semper *est*. Nam *erat* et *erit*, hujus nostri temporis, fluxæque et caducæ naturæ segmenta sunt. Ille autem semper *est*, atque hoc modo seipsum nominat [a], cum in monte Moysi oraculum edit. Universum enim esse in seipso complectitur, quod nec principium habuit, nec finem habiturum est, quasi pelagus quoddam essentiæ immensum et interminatum, omnem tum temporis, tum naturæ cogitationem superans; mente sola is adumbratus, et quidem perexigue ac perobscure, non ex his, quæ in ipso sunt, sed quæ circa ipsum, alia nimirum ex alia imagine collecta, ad unum aliquod veritatis simulacrum exurimen-

[a] Exod. III 13 sq.

(55) *Πηγάζεσθαι*. Coisl. 1, Or. 1, Jes., Hervag., etc., αὐγάζεσθαι, « splendorem efficiunt, clarescunt. »

(56) *Τιμώμενον*. In nonnullis, τεμνόμενον, « præcisum. » Quam lectionem probat Combefisius, utpote quæ magis Gregorium sapiat.

(57) *Γεγενημένην*. Sic plures codd. In ed., γεγεννημένην.

(58) *Καὶ δωροφορείτω*. Hæc desunt in nonnullis.

(59) *Καί*. Deest in quatuor Regg., quinque Colb. et Comb.

(60) *Ἐφικτόν*. Unus codex addit, ἐστίν.

(61) *Ἔσται ... διὰ τὸν κόρον*. Hæc et interjecta desunt in plerisque codicibus. Ea tamen agnoscit Nicetas.

(62) *Θεὸς ἦν μὲν ἀεί*, etc. Hæc et sequentia us- D que ad finem numeri noni, verbo ad verbum habentur in tricesima octava oratione *De Christi nativitate*. Utrum autem id factum fuerit ab ipso Gregorio, an amanuensium lapsu contigerit, incertum.

(63) *Ἔστιν ἀεί*. « Semper est. » Angustinus *De vera relig.*, c. 49, sic loquitur: « Nihil præterit in æterno, et nihil futurum est; quia et quod præterit, esse desinit; et quod futurum est, nondum cœpit. Æternitas autem tantummodo est: nec fuit, quasi non sit; nec erit, quasi adhuc non sit. »

(64) *Σκιαγραφούμενος*. Sic plures Regg. et Colb., Par., etc. In ed., σκιαγραφούμενον.

(65) *Οὐκ ἐκ τῶν κατ' αὐτόν*. « Non ex suis. » Id est, non ipsa essentia, secundum quam Deus a nobis comprehendi nequit; sed ex effectibus, seu operibus a nobis laudatur

dum, quod, priusquam teneatur, effugit, et priusquam intellectu percipiatur, seipsum fuga proripit; tantum principem nostri partem, eamque purgatam, collustrans, quantum oculorum aciem perstringit fulguris celeritas haudquaquam permanentis; ut, meo quidem judicio, quatenus comprehendi potest, nos ad se trahat (quod enim nullo modo percipi potest, id nec sperat quisquam, nec ad id aduititur); quatenus autem capi nequit, admirationem sui excitet, atque ex ipsa admiratione vehementius desideretur, desideratus purget, purgans autem Deo similes efficiat, cumque id consecuti fuerimus, jam velut cum familiaribus colloquatur (metuo ae hoc audacius a me dictum videri possit), Deus diis unitus et innotescens, ac tantum fortasse, quantum jam eos, qui cognoscunt, cognitos habet. Immensus igitur est Deus, et ad contemplandum difficilis, idque solum in eo plane comprehendi potest, quod immensus sit; quamlibet aliquis existimet, eum, quia simplicis naturæ sit, rationem hanc habere, ut vel nullo omnino modo compreheudi possit, vel plene perfecteque **848** comprehendi queat. Quid enim sit ille, natura simplex, exquiramus. Neque enim simplicitas illi natura est. quandoquidem nec compositis sola compositio.

A ἡμῶν τὸ ἡγεμονικὸν, καὶ ταῦτα κεκαθαρμένον (66), ὅσα καὶ ὄψιν, ἀστραπῆς τάχος οὐχ ἱσταμένης· ἐμοὶ δοκεῖν, ἵνα τῷ ληπτῷ μὲν ἕλκῃ πρὸς ἑαυτὸ (67) (τὸ γὰρ τελέως ἄληπτον, ἀνέλπιστον καὶ ἀνεπιχείρητον)· τῷ δὲ ἀλήπτῳ, θαυμάζηται· θαυμαζόμενον δὲ, ποθῆται πλέον· ποθούμενον δὲ, καθαίρῃ· καθαῖρον δὲ, θεοειδεῖς ἐργάζηται (68)· τοιούτοις δὲ γενομένοις, ὡς οἰκείοις ἤδη προσομιλῇ (τολμᾷ τι νεανικὸν ὁ λόγος)· Θεὸς θεοῖς ἑνούμενός τε καὶ γνωριζόμενος· καὶ τοσοῦτον ἴσως, ὅσον ἤδη γινώσκει τοὺς γινωσκομένους (69). Ἄπειρον οὖν τὸ θεῖον καὶ δυσθεώρητον· καὶ τοῦτο πάντη καταληπτὸν αὐτοῦ μόνον, ἡ ἀπειρία· κἂν τις οἴηται τῷ (70) ἁπλῆς εἶναι φύσεως, ἢ ὅλον (71) ἄληπτον εἶναι, ἢ τελέως ληπτόν. Τί γὰρ ὂν ἁπλῆς ἐστι φύσεως, ἐπιζητήσωμεν (72). Οὐ γὰρ δὴ τοῦτο φύσις B αὐτῷ, ἡ ἁπλότης· εἴπερ μηδὲ τοῖς συνθέτοις, τὸ εἶναι μόνον (73) συνθέτοις

IV. Jam vero, cum immensitas bifariam consideretur, nempe et principii, et finis ratione (nam quod supra hæc est, nec his continetur, immensum est); cum in superius profundum mens aspexit, in formis illis, quas sibi de Deo effingit, non habens ubi consistat et innitatur, immensum hoc exitusque expers, anarchum, hoc est, principio carens, appellavit: cum autem ad inferiora hæc, et posteriora, immortale atque interitus expers: cum autem utrumque contraxerit, et collegerit, æternum. Æternitas enim, nec tempus, nec temporis pars ulla est; nec enim in mensuram cadit; sed quod nobis tempus est, solis motu defluitum, hoc æternis ævum est, nimirum ille quasi temporalis quidam motus, et intervallum, quod simul cum æternis extenditur. Atque hæc nobis in præsentia de Deo dicta sint. Neque enim plura disserere hujus est temporis, quandoquidem nobis hoc loco, non de Dei natura, sed de œconomia instituta est oratio. Deum porro cum dico, Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum dico, nec ultra hæc sese diffundente deitate, ne deorum turbam inducamus, nec rursus intra hæc finita atque restricta, ne divinitatis inopia premi judicemur, vel propter unius principatum Judaismo

Δ'. Διχῇ δὲ τοῦ ἀπείρου θεωρουμένου, κατά τε ἀρχὴν καὶ τέλος (τὸ γὰρ ὑπὲρ ταῦτα, καὶ μὴ ἐν τούτοις, ἄπειρον), ὅταν μὲν εἰς τὸν ἄνω βυθὸν ὁ νοῦς ἀποβλέψῃ, οὐκ ἔχων ὅποι στῇ καὶ ἀπερείσηται ταῖς περὶ Θεοῦ φαντασίαις, τὸ ἐνταῦθα ἄπειρον καὶ ἀνέκβατον, ἄναρχον προσηγόρευσεν· ὅταν δὲ εἰς τὸν κάτω (74), καὶ τὰ ἑξῆς, ἀθάνατον καὶ ἀνώλεθρον· ὅταν C δὲ συνέλῃ τὸ πᾶν, αἰώνιον. Αἰὼν γὰρ, οὔτε χρόνος, οὔτε χρόνου τι μέρος· οὐδὲ γὰρ μετρητόν· ἀλλ' ὅπερ ἡμῖν ὁ χρόνος, ἡλίου φορᾷ μετρούμενος, τοῦτο τοῖς ἀϊδίοις αἰὼν, τὸ συμπαρεκτεινόμενον (75) τοῖς οὖσιν (76), οἷόν τι χρονικὸν κίνημα καὶ διάστημα. Ταῦτά μοι περὶ Θεοῦ πεφιλοσοφήσθω τανῦν (77). Οὐδὲ γὰρ ὑπὲρ ταῦτα καιρὸς, ὅτι μὴ θεολογία τὸ προκείμενον ἡμῖν, ἀλλ' οἰκονομία (78). Θεοῦ δὲ ὅταν εἴπω, λέγω Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος· οὔτε ὑπὲρ ταῦτα τῆς θεότητος χεομένης, ἵνα μὴ δῆμον θεῶν εἰσαγάγωμεν· οὔτε ἐντὸς τούτων ὁριζομένης, ἵνα μὴ πενίαν θεότητος καταχριθῶμεν, ἢ διὰ τὴν μοναρχίαν Ἰουδαΐζοντες (79), ἢ διὰ τὴν ἀφθονίαν Ἑλληνίζοντες. Τὸ γὰρ κακὸν ἐν ἀμφοτέροις ὅμοιον, κἂν ἐν (80) τοῖς ἐναντίοις εὑρίσκηται. Οὕτω D μὲν οὖν τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων, ἃ καὶ τοῖς σεραφὶμ συγκαλύπτεται, καὶ δοξάζεται τρισὶν ἁγιασμοῖς, εἰς

(66) *Κεκαθαρμένον*. Reg. ph, Savil. et Comb., κεκαθαρμένων. « cum purgati fuerimus. »

(67) *Ἑαυτό*. Reg. ph et Or. 1, ἑαυτόν.

(68) *Ἐργάζηται*. Comb., ἀπεργάζηται.

(69) *Τοὺς γινωσκομένους*. « Qui cognoscunt, » non, « cognoscuntur, » ut Billius. Alludit enim Gregorius ad hæc Apostoli verba, I Cor. XIII, 12, « tunc autem cognoscam sicut et cognitus sum. »

(70) *Οἴηται τῷ*. Jes., Par. et Savil., οἴεται τό.

(71) *Ὅλον*. Par., ὅλως.

(72) *Ἐπιζητήσωμεν*. Sic Regg. bm, ph, etc. Sic etiam Billius. In ed., ἐπιζητήσομεν.

(73) *Τὸ εἶναι μόνον*. Sic Coisl. 2. In ed., μόνον τὸ εἶναι.

(74) *Εἰς τὸν κάτω*. Regg. bm, ph, etc., εἰς τὰ κάτω. Gloss., εἰς τὰ μέλλοντα, « ad ulteriora, ad futura. »

(75) *Τὸ συμπαρεκτεινόμενον*. « Illud ævum quod simul cum exsistentibus rebus extenditur. »

(76) *Τοῖς οὖσιν*. Comb.: « Spiritualibus. »

(77) *Πεφιλοσοφήσθω τανῦν*. In nonnullis, πεφιλοσοφείσθω τὸ νῦν.

(78) *Οἰκονομία*. « De œconomia; » id est, inquit Nicetas, « de Incarnationis consilio et œconomia disserere proposuimus. » Ex quibus fursan colligendum esset, hæc ex oratione de Nativitate excerpta, ab amanuensibus huc fuisse translata.

(79) *Ἰουδαΐζοντες*. Judæi unam tantum in Deo personam agnoscebant.

(80) *Ἐν*. Deest in Regg. c, d et Jes.

μίαν συνιοῦσι κυριότητα καὶ θεότητα· ὅπερ καὶ (81) ἄλλῳ τινὶ τῶν (82) πρὸ ἡμῶν πεφιλοσόφηται κάλλιστά τε καὶ ὑψηλότατα.

A faventes, vel propter effusam deorum multitudinem gentilismo. Nam utrobique malum æquale est, tametsi in contrariis reperiatur. Sic nimirum Sancta sanctorum, quæ etiam a seraphinis obteguntur, ac tribus sanctificationibus in unam dominationem et deitatem coeuntibus, celebrantur [7], quemadmodum et alius quidam ante nos pulcherrime et sublimissime philosophatus est.

Ε'. Ἐπεὶ δὲ οὐχ ἤρκει τῇ ἀγαθότητι τοῦτο, τὸ κινεῖσθαι μόνον τῇ ἑαυτῆς θεωρίᾳ, ἀλλ' ἔδει χεθῆναι τὸ ἀγαθὸν καὶ ὁδεῦσαι, ὡς πλείονα εἶναι τὰ εὐεργετούμενα (τοῦτο γὰρ τῆς ἄκρας ἦν ἀγαθότητος)· πρῶτον μὲν ἐννοεῖ τὰς ἀγγελικὰς δυνάμεις καὶ οὐρανίους· καὶ τὸ ἐννόημα ἔργον ἦν, Λόγῳ συμπληρούμενον, καὶ Πνεύματι τελειούμενον· καὶ οὕτως ὑπέστησαν λαμπρότητες δεύτεραι, λειτουργοὶ τῆς πρώτης λαμπρότητος, εἴτε νοερὰ πνεύματα, εἴτε πῦρ, οἷον ἄϋλον καὶ ἀσώματον, εἴτε τινὰ φύσιν ἄλλην ὅτι ἐγγυτάτω (83) τῶν εἰρημένων, ταύτας (84) ὑποληπτέον. Βούλομαι μὲν εἰπεῖν, ὅτι ἀκινήτους πρὸς τὸ κακὸν, καὶ μόνην ἐχούσας τὴν τοῦ καλοῦ κίνησιν, ἅτε περὶ Θεὸν οὔσας, καὶ τὰ πρῶτα ἐκ Θεοῦ λαμπομένας (τὰ γὰρ ἐνταῦθα δευτέρας ἐλλάμψεως)· πείθει δέ με, μὴ ἀκινήτους, ἀλλὰ δυσκινήτους (85), καὶ ὑπολαμβάνειν ταύτας καὶ λέγειν, ὁ διὰ τὴν λαμπρότητα Ἑωσφόρος, σκότος διὰ τὴν ἔπαρσιν καὶ γενόμενος καὶ λεγόμενος, αἵ τε ὑπ' αὐτὸν ἀποστατικαὶ δυνάμεις, δημιουργοὶ τῆς κακίας τῇ τοῦ καλοῦ φυγῇ, καὶ ἡμῖν πρόξενοι.

V. Quoniam autem bonitati minime satis erat sua ipsius solum contemplatione moveri, sed bonum diffundi ac propagari oportebat, ut plura essent, quæ beneficio afficerentur (id enim summæ bonitatis erat), primum angelos, et cœlestes spiritus cogitavit; atque illa cogitatio opus erat, quod Verbo conficiebatur, ac Spiritu perficiebatur; atque ita secundi splendores procreati sunt, primi splen- B doris administri; sive spiritus mente præditos, sive igneum tanquam materiæ et corporis expertem, **849** sive aliam quamdam naturam proxime ad eas, quas diximus, accedentem, eos existimare oportet. Gestit quidem animus dicere ad malum immobiles, ac solummodo ad bonum propensos, utpote Deum circumstantes, ac primario Dei fulgore collucentes (hæc enim inferiora secundæ illuminationis sunt); verum, ut non omnino immobiles, sed ægre mobiles existimem ac dicam, mihi persuadet ille, ob splendorem, Lucifer, qui propter superbiam caligo effectus est, ac nominatur, et rebelles angeli ei subjecti, vitii per boni fugam architecti, ejusdemque nobis auctores.

ϛ'. Οὕτω μὲν οὖν ὁ νοητὸς αὐτῷ καὶ διὰ ταῦτα ὑπέστη κόσμος, ὡς ἐμὲ γοῦν περὶ τούτων φιλοσοφῆσαι, μικρῷ λόγῳ τὰ μεγάλα σταθμώμενον. Ἐπεὶ δὲ τὰ πρῶτα καλῶς εἶχεν αὐτῷ, δεύτερον ἐννοεῖ κόσμον, ὑλικὸν καὶ ὁρώμενον· καὶ οὗτός ἐστι, τὸ ἐξ οὐρανοῦ, καὶ γῆς, καὶ τῶν ἐν μέσῳ (86) σύστημά τε καὶ σύγκριμα· ἐπαινετὸν μὲν τῆς καθ' ἕκαστον εὐφυΐας, ἀξιεπαινετώτερον δὲ τῆς ἐξ ἁπάντων εὐαρμοστίας καὶ συμφωνίας, ἄλλου πρὸς ἄλλο τι καλῶς ἔχοντος, καὶ πάντων πρὸς ἅπαντα, εἰς ἑνὸς κόσμου συμπλήρωσιν· ἵνα δείξῃ, μὴ μόνον οἰκείαν ἑαυτῷ φύσιν, ἀλλὰ καὶ πάντη ξένην ὑποστήσασθαι δυνατὸς ὤν. Οἰκεῖον μὲν γὰρ θεότητος, αἱ νοεραὶ φύσεις, καὶ νῷ μόνῳ ληπταί· ξένον (87) δὲ παντάπασιν, ὅσαι ὑπὸ τὴν αἴσθησιν· καὶ τούτων αὐτῶν ἔτι πορρωτέρω, ὅσαι παντελῶς ἄψυχοι καὶ ἀκίνητοι.

C VI. Sic igitur atque ob has causas, mundus is intellectualis, ab eo creatus est, quantum quidem ipse de his rebus philosophari queo, exigua oratione res magnas expendens. Posteaquam autem primas partes præclare constitutas vidit, alterum mundum, materia constantem et aspectabilem cogitavit, hanc nimirum ex cœlo, et terra, et his rebus quæ eorum complexu continentur, coagmentationem et concretionem: laudabilem illam quidem, ob singularum partium elegantiam; verum laudabiliorem, ob eam, quæ ex universis exsistit, concinnitatem atque concordiam, alia re videlicet ad aliud quiddam pulchre quadrante, atque omnibus ad omnia scite convenientibus, ad unius mundi ornatum omnibus numeris absolvendum; ut perspicuum faD ceret, se, non modo sibiipsi cognatam et propinquam naturam, sed etiam omnino alienam posse procreare. Divinitatis enim propinquæ sunt intelligentes naturæ, quæque mente sola percipi queunt; alienæ autem omnino, quæcunque sub sensus cadunt; atque his adhuc remotiores, quæ anima omni et motu carent.

Ζ'. Νοῦς μὲν οὖν ἤδη καὶ αἴσθησις (88), οὕτως ἀπ' ἀλλήλων διακριθέντα (89), τῶν ἰδίων ὅρων ἐντὸς

VII. Enimvero mens jam et sensus, sic inter se discreta, finibus suis se continebant, opificisque

[7] Isa. vi, 2 sqq.

(81) *Ὅπερ καί*. Duo Colb. et Or. 1, ὃ καί.

(82) *Τινὶ τῶν*. Sic Regg. d, ph, Or. 1, etc. In ed. deest τῶν. Budæus intelligit « Dionysium. » Regius Mazarinus et Nicetas, « Athanasium, » quibus assentimur.

(83) *Ἐγγυτάτω*. In nonnullis, ἐγγυτάτων.

(84) *Ταύτας*. Sic sex Regg., Par. Jes., Bas. etc. Prave in ed., ταῦτα.

(85) *Δυσκινήτους*. Sic Regg. c, d, ph, Savil., etc. In ed., δυσχυνήτους.

(86) *Καὶ τῶν ἐν μέσῳ*. « Et rebus mediis, » nimirum aere et aqua, quæ inter cœlum et terram continentur. Nam « mundus, » ut ait Aristoteles, « est coagmentatio ex cœlo et terra naturisque intermediis. »

(87) *Ξένον*. Sic Regg. bm, ph, Coisl. 1, etc. Prave in Par. ed., ξένου.

(88) *Νοῦς μὲν οὖν ἤδη καὶ αἴσθησις*. « Mens jam et sensus. » Intelligit Gregorius angelos et visibilem mundum a Verbo creatos, qui, vocis organo destituti, opificis sui gloriam tacite enarrabant, cum nondum homo creatus esset.

(89) *Διακριθέντα*. Sic plerique melioris notæ codd. In ed., διακριθέντες.

A Verbi majestatem in seipsis ferebant, taciti laudatores insignis opificii, et canori præcones. Nondum autem ex utroque temperatura ulla erat, aut contrariorum mistio, quæ sublimioris sapientiæ ac circa naturarum creationem varietatis et excellentiæ specimen exhiberet : nec omnes bonitatis divitiæ notæ atque spectatæ erant. Hoc igitur cum artifex Verbum ostendere voluisset, **850** animal unum ex utroque, ex invisibili scilicet ac visibili natura, hominem dico, fabricatur ; atque a materia quidem, jam ante producta, sumpto corpore, a se autem insito spiraculo (quod quidem intellectualem animam, Deique imaginem Scriptura vocat [a]), velut alterum quemdam mundum, in parvo magnum, in terra collocat, angelum alium, mistum adoratorem, visibilis naturæ spectatorem, intellectualis mystem, B eorum, quæ in terra sunt, regem, superis autem subditum, terrenum et cœlestem, caducum et immortalem, visibilem et intelligibilem, medium inter magnitudinem et humilitatem, eumdem spiritum et carnem ; spiritum propter gratiam, carnem ob elationem : illud quidem, ut maneat, eumque, cujus beneficiis ornatus est, concelebret ; hoc autem, ut vexetur, ac vexationibus admoneatur, et de magnitudine sibi placens erudiatur et coerceatur ; animal hic varie gubernatum, atque alio demigrans, et, quod mysterii extremum est, animi ad Deum nutu et propensione divinitatem consequens. Eo enim mihi veritatis splendor ille, quem hic exigue haurimus, tendit, ut Dei claritatem et videam et sentiam dignam eo, qui et constrinxit, et dissolvet, ac rursus excellentius sublimiusque constringet.

εἱστήκεισαν, καὶ τὸ τοῦ δημιουργοῦ Λόγου μεγαλεῖον ἐν ἑαυτοῖς ἔφερον, σιγῶντες ἐπαινέται τῆς μεγαλουργίας, καὶ διαπρύσιοι κήρυκες. Οὔπω δὲ ἦν κρᾶμα ἐξ ἀμφοτέρων, οὐδέ τις μίξις τῶν ἐναντίων, σοφίας μείζονος γνώρισμα καὶ τῆς περὶ τὰς φύσεις πολυτελείας· οὐδὲ ὁ πᾶς πλοῦτος τῆς ἀγαθότητος γνώριμος. Τοῦτο δὴ βουληθεὶς ὁ τεχνίτης ἐπιδείξασθαι Λόγος, καὶ ζῶον ἓν ἐξ ἀμφοτέρων, ἀοράτου τε λέγω καὶ ὁρατῆς φύσεως, δημιουργεῖ, τὸν ἄνθρωπον· καὶ παρὰ μὲν τῆς ὕλης λαβὼν τὸ σῶμα ἤδη προϋποστάσης, παρ' ἑαυτοῦ δὲ πνοὴν ἐνθεὶς (90) (ὃ δὴ νοερὰν ψυχὴν καὶ εἰκόνα Θεοῦ οἶδεν ὁ λόγος), οἷόν τινα κόσμον ἕτερον, ἐν μικρῷ μέγαν, ἐπὶ τῆς γῆς ἵστησιν, ἄγγελον ἄλλον, προσκυνητὴν μικτὸν, ἐπόπτην τῆς ὁρατῆς κτίσεως, μύστην τῆς νοουμένης, βασιλέα τῶν ἐπὶ γῆς, βασιλευόμενον ἄνωθεν, ἐπίγειον καὶ οὐράνιον, πρόσκαιρον καὶ ἀθάνατον, ὁρατὸν καὶ νοούμενον, μέσον (91) μεγέθους καὶ ταπεινότητος, τὸν αὐτὸν πνεῦμα καὶ σάρκα· πνεῦμα διὰ τὴν χάριν, σάρκα διὰ τὴν ἔπαρσιν· τὸ μὲν, ἵνα μένῃ, καὶ δοξάζῃ τὸν εὐεργέτην· τὸ δὲ, ἵνα πάσχῃ, καὶ πάσχων (92) ὑπομιμνήσκηται, καὶ παιδεύηται τῷ μεγέθει φιλοτιμούμενος (93)· ζῶον ἐνταῦθα (94) οἰκονομούμενον, καὶ ἀλλαχοῦ μεθιστάμενον, καὶ πέρας τοῦ μυστηρίου, τῇ πρὸς Θεὸν νεύσει θεούμενον. Εἰς τοῦτο γάρ ἐμοὶ φέρει τὸ μέτριον ἐνταῦθα φέγγος τῆς ἀληθείας, λαμπρότητα Θεοῦ καὶ ἰδεῖν καὶ παθεῖν ἀξίαν τοῦ καὶ συνδήσαντος, καὶ λύσοντος, καὶ αὖθις συνδήσοντος (95) ὑψηλότερον.

C VIII. Hunc arbitrii libertate donatum, ut bonum non minus illius esset, qui elegisset, quam ejus, qui semina præbuisset, in paradiso (quicunque tandem erat paradisus ille), collocat [b], plantarum immortalium cultorem, hoc est, fortasse divinarum cogitationum, tam simpliciorum, quam perfectiorum, nudum per simplicitatem, et vitam artificio carentem, atque omnis integumenti et munimenti expertem. Talem enim esse conveniebat eum, qui primum esset creatus. Ac legem, quasi materiam libero arbitrio tradit. Lex autem illa, præceptum erat, quo præscribebatur, tum quibus arboribus ei utendum esset, tum a qua manus abstinendæ. Ea porro erat scientiæ arbor, non illa quidem, aut male a principio consita, aut per invidiam interdicta (ne D illuc linguas suas Dei hostes injiciant, nec serpentem imitentur) ; sed bona quidem tempestive per-

Η'. Τοῦτον ἔθετο μὲν ἐν τῷ (96) παραδείσῳ, ὅστις ποτὲ ἦν ὁ παράδεισος οὗτος, τῷ αὐτεξουσίῳ τιμήσας, ἵν' ᾖ τοῦ ἑλομένου τὸ ἀγαθὸν οὐχ ἧττον ἢ τοῦ (97) παρασχόντος τὰ σπέρματα, φυτῶν ἀθανάτων γεωργὸν, θείων ἐννοιῶν ἴσως, τῶν τε ἁπλουστέρων, καὶ τῶν τελεωτέρων, γυμνὸν τῇ ἁπλότητι, καὶ ζωῇ τῇ ἀτέχνῳ, καὶ δίχα παντὸς ἐπικαλύμματος καὶ προβλήματος· τοιοῦτον γὰρ ἔπρεπεν εἶναι τὸν ἀπ' ἀρχῆς· καὶ δίδωσι νόμον, ὕλην τῷ αὐτεξουσίῳ. Ὁ δὲ νόμος ἦν, ἐντολὴ, ὧν τε μεταληπτέον αὐτῷ φυτῶν, καὶ οὗ μὴ προσαπτέον. Τὸ δὲ ἦν, τὸ ξύλον τῆς γνώσεως, οὔτε φυτευθὲν ἀπ' ἀρχῆς κακῶς, οὔτε ἀπαγορευθὲν φθονερῶς (μὴ πεμπέτωσαν ἐκεῖ τὰς γλώσσας οἱ θεομάχοι, μηδὲ τὸν ὄφιν μιμείσθωσαν)· ἀλλὰ καλὸν μὲν εὐκαίρως μεταλαμβανόμενον (θεωρία [98] γὰρ ἦν τὸ φυτὸν, ὡς ἡ ἐμὴ θεωρία, ἧς μόνοις ἐπιβαίνειν [99] ἀσφαλὲς, τοῖς τὴν ἕξιν τελεωτέροις [1]),

[a] Gen. I, 27; II, 7. [b] Gen. II, 15 sqq.

(90) *Πνοὴν ἐνθεὶς*. Sic Coisl. 1, Or. 1, Comb., etc. Sic etiam legit Bill. In Par. ed., ζωὴν ἐνθεὶς, « insita vita. »

(91) *Μέσον*. Sic codd. Mendose in ed., μέσους.

(92) *Πάσχων*. Reg. ph, πάσχον.

(93) *Φιλοτιμούμενος*. Regg. bm, ph et Savil., φιλοτιμούμενον.

(94) *Ζῶον ἐνταῦθα*, etc. Id est, animal quod in hac vita, providentia, lege et consilio regatur, et ad aliam vitam transferatur.

(95) *Λύσοντος... συνδήσοντος*. Sic plures optimæ notæ codd. In ed., λύσαντος... συνδήσαντος.

(96) *Ἐν τῷ*. Sic Regg. bm, ph, Or. 1, etc. Deest τῷ in ed.

(97) *Ἢ τοῦ*. Comb., ἢ ἀπὸ τοῦ.

(98) *Θεωρία*. « Contemplatio. » Id est, inquit Nicetas, « altior quædam cognitio, iis conveniens, qui sensus exercitatos habent. »

(99) *Ἐπιβαίνειν*. Sic tres Regg. In ed., ἐπιβαίνει.

(1) *Τοῖς... τελεωτέροις*. Regg. bm, ph et Savil., τοὺς τελεωτέρους.

οὐ καλὸν δὲ τοῖς ἁπλουστέροις ἔτι, καὶ τὴν ἔφεσιν A λιχνοτέροις· ὥσπερ οὐδὲ τροφὴ τελεία λυσιτελὴς τοῖς ἁπαλοῖς (2) ἔτι, καὶ δεομένοις γάλακτος. Ἐπεὶ δὲ φθόνῳ διαβόλου, καὶ γυναικὸς ἐπηρείᾳ, ἥν τε ἔπαθεν, ὡς ἁπαλωτέρα, καὶ ἣν προσήγαγεν, ὡς πιθανωτέρα (φεῦ τῆς ἐμῆς ἀσθενείας! ἐμὴ γὰρ ἡ τοῦ προπάτορος), τῆς μὲν ἐντολῆς ἐπελάθετο τῆς δοθείσης, καὶ ἡττήθη τῆς πικρᾶς γεύσεως· ὁμοῦ δὲ τοῦ τῆς ζωῆς ξύλου, καὶ τοῦ παραδείσου, καὶ τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν κακίαν ἐξόριστος γίνεται, καὶ τοὺς δερματίνους ἀμφιέννυται χιτῶνας, ἴσως τὴν παχυτέραν σάρκα, καὶ θνητὴν, καὶ ἀντίτυπον· καὶ τοῦτο πρῶτον γινώσκει τὴν ἰδίαν αἰσχύνην, καὶ ἀπὸ Θεοῦ κρύπτεται. Κερδαίνει μέν τι κἀνταῦθα, τὸν θάνατον, καὶ τὸ διακοπῆναι τὴν ἁμαρτίαν, ἵνα μὴ ἀθάνατον ᾖ τὸ κακόν. Καὶ γίνεται φιλανθρωπία, ἡ τιμωρία. Οὕτω B γὰρ πείθομαι (3) κολάζειν Θεόν.

cepta (contemplationis enim, ut ipse contemplando assequor, hæc arbor erat, ad quam iis solis tutus 851 est ascensus, qui animi habitu perfectiori sunt); haudquaquam autem bona simplicioribus adhuc animis, atque appetitu avidiori præditis; quemadmodum nec perfectus ac solidus cibus iis conducit, qui tenera adhuc ætate sunt, lacteque opus habent. Postquam autem diaboli invidia, et fraude facta mulieri, quam, et ut mollior passa est, et, ut ad persuadendum accommodatior, admovit (o infirmitatem meam! meam enim duco primi parentis infirmitatem), accepti mandati oblitus, et huic gustui acerbo acquievit, tum simul et a ligno vitæ, et a paradiso, et ab ipso Deo propter peccatum expellitur, et pelliceas tunicas induit, hoc est, fortasse crassiorem carnem, et mortalem, ac refractariam; primumque turpitudinem suam agnoscit, et a Deo se abscondit[10]. Atque hic quoque tamen mortem, ac peccati præcisionem elucratur, ne malum immortale sit. Ita pœna ipsa in misericordiam cessit. Sic enim Deum supplicia inferre censeo.

Θ'. Πολλοῖς δὲ παιδευθεὶς πρότερον ἀντὶ πολλῶν τῶν ἁμαρτημάτων, ὧν ἡ τῆς κακίας ῥίζα ἐβλάστησε, κατὰ διαφόρους αἰτίας καὶ χρόνους, λόγῳ, νόμῳ, προφήταις, εὐεργεσίαις, ἀπειλαῖς, πληγαῖς, ὕδασιν, ἐμπρησμοῖς, πολέμοις, νίκαις, ἥτταις, σημείοις ἐξ οὐρανοῦ, σημείοις ἐξ ἀέρος, ἐκ γῆς, ἐκ θαλάττης, ἀνδρῶν, πόλεων, ἐθνῶν, ἀνελπίστοις μεταβολαῖς, ὑφ' ὧν ἐκτριβῆναι τὴν κακίαν τὸ σπουδαζόμενον ἦν· τέλος, ἰσχυροτέρου δεῖται φαρμάκου ἐπὶ δεινοτέροις C τοῖς ἀῤῥωστήμασιν, ἀλληλοφονίαις, μοιχείαις, ἐπιορκίαις, ἀνδρομανίαις, τὸ πάντων ἔσχατον τῶν κακῶν καὶ πρῶτον, εἰδωλολατρίαις (4), καὶ τῇ μεταθέσει τῆς προσκυνήσεως ἀπὸ τοῦ πεποιηκότος ἐπὶ τὰ κτίσματα. Ταῦτα, ἐπειδὴ μείζονος ἐδεῖτο τοῦ βοηθήματος, μείζονος καὶ τυγχάνει. Τὸ δὲ ἦν, αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ προαιώνιος, ὁ ἀόρατος, ὁ ἀπερίληπτος, ὁ ἀσώματος, ἡ ἐκ τῆς ἀρχῆς ἀρχὴ, τὸ ἐκ τοῦ φωτὸς φῶς, ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀθανασίας, τὸ ἐκμαγεῖον τοῦ ἀρχετύπου (5), ἡ μὴ (6) κινουμένη σφραγὶς, ἡ ἀπαράλλακτος εἰκὼν, ὁ τοῦ Πατρὸς ὅρος καὶ λόγος, ἐπὶ τὴν ἰδίαν εἰκόνα χωρεῖ, καὶ σάρκα φορεῖ διὰ τὴν σάρκα, καὶ ψυχῇ νοερᾷ (7) διὰ τὴν ἐμὴν ψυχὴν μίγνυται, τῷ ὁμοίῳ τὸ ὅμοιον ἀνακαθαίρων· καὶ πάντα γίνεται, πλὴν τῆς ἁμαρτίας, D ἄνθρωπος· κυηθεὶς μὲν ἐκ τῆς Παρθένου, καὶ ψυχὴν καὶ σάρκα προκαθαρθείσης τῷ Πνεύματι (ἔδει γὰρ, καὶ γέννησιν τιμηθῆναι, καὶ παρθενίαν προτιμηθῆναι), προελθὼν δὲ Θεὸς μετὰ τῆς προσλήψεως, ἓν ἐκ δύο τῶν ἐναντίων, σαρκὸς καὶ πνεύματος (8), ὧν τὸ μὲν ἐθέωσε, τὸ δὲ ἐθεώθη. Ὢ τῆς καινῆς μίξεως! Ὢ τῆς παραδόξου κράσεως! Ὁ ὢν, γίνεται· καὶ ὁ

IX. Multis autem prius modis, propter multa peccata, quæ ex vitii radice pullularunt, secundum diversas causas et tempora castigatus, sermone, lege, prophetis, beneficiis, comminationibus, plagis, aquis, incendiis, bellis, victoriis, cladibus, signis e cœlo, signis ex aere, ex terra, ex mari, hominum, urbium, gentium, insperatis mutationibus, quæ omnia eo tendebant, ut malitia contereretur; validiori tandem medicamento propter graviores morbos opus habere cœpit, nimirum ob mutuas cædes, adulteria, perjuria, præposteram libidinem, et, quod omnium malorum extremum ac primum est, idolorum cultum, adorationisque a Creatore ad creaturas translationem. Quæ, quoniam majus auxilium requirebant, majus etiam acceperunt. Hoc autem erat ipse Dei Filius, ille sæculis antiquior, ille invisibilis, ille incomprehensibilis, ille incorporeus, illud ex principio principium, illud ex lumine lumen, ille fons vitæ et immortalitatis, illa archetypi expressio, illud immotum sigillum, illa per omnia similis imago, ille Patris terminus et ratio, ille, inquam, ad imaginem suam se confert, carnemque carnis causa gerit, et cum intellectuali anima propter animam meam jungitur, ut simile per simile repurget, atque humana omnia, excepto peccato, suscipit; conceptus quidem ex Virgine, animo et carne a Spiritu præpurgata (nam et generationem honore affici, et virginitatem præferri 852 oportebat); progressus autem Deus cum assumpta humanitate, unum ex duobus inter se contrariis, carne nimirum et spiritu, quorum alte-

[10] Gen. III, 1 sqq.

(2) Ἀπαλοῖς. Sic quatuor Regg., sex Colb., etc. In ed., ἁπλοῖς, « simplicibus. »
(3) Πείθομαι. Comb., ἐγὼ πείθομαι.
(4) Εἰδωλολατρίαις. Reg. ph et Or. 1, εἰδωλολατρείαις.
(5) Ἀρχετύπου. Coisl. 1 addit, κάλλους, « pulchritudinis archetypi expressio. »
(6) Ἡ μή. Sic Regg. bm, pu et Savil. In ed., ἢ μή.
(7) Καὶ ψυχῇ νοερᾷ. Par., καὶ ψυχὴν νοεράν.
(8) Σαρκὸς καὶ πνεύματος. Optime Nicetas exponit: Ἀνθρωπότητος καὶ θεότητος· « Cum divinitate et humanitate. »

rum deitatem dedit, alterum accepit. O novam et inauditam misturam! O admirandam temperationem! Qui est, fit: qui increatus est, creatur: qui nullo loco contineri potest, interventu animæ intellectualis, inter divinitatem carnisque crassitiem interjectæ, continetur. Qui alios ditat, pauper efficitur; carnis enim meæ paupertatem subit, ut ego deitatis ipsius opes consequar. Qui plenus est, exinanitur; sua enim gloria ad breve tempus exinanitur, ut plenitudinis ipsius ego particeps efficiar. Quænam hæ bonitatis divitiæ? Quodnam erga me mysterium? Divinam imaginem accepi, nec custodivi. Ille meam carnem accipit, ut et imagini salutem, et carni immortalitatem afferat; secundum consortium nobiscum init, et quidem priori longe admirabilius. Tum enim id quod præstantius erat, nobis impertiit; at nunc ejus, quod deterius est, particeps ipse fit. Hoc priori illo divinius; hoc apud cordatos viros multo sublimius.

A ἄκτιστος, κτίζεται· καὶ ὁ ἀχώρητος, χωρεῖται, διὰ μέσης ψυχῆς νοερᾶς μεσιτευούσης θεότητι καὶ σαρκὸς παχύτητι· καὶ ὁ πλουτίζων, πτωχεύει· πτωχεύει γὰρ τὴν ἐμὴν σάρκα, ἵν' ἐγὼ πλουτήσω (9) τὴν αὐτοῦ θεότητα. Καὶ ὁ πλήρης, κενοῦται· κενοῦται γὰρ τῆς ἑαυτοῦ δόξης ἐπὶ μικρὸν (10), ἵν' ἐγὼ τῆς ἐκείνου μεταλάβω πληρώσεως (11). Τίς ὁ πλοῦτος τῆς ἀγαθότητος; τί τὸ περὶ ἐμὲ τοῦτο μυστήριον; Μετέλαβον τῆς εἰκόνος, καὶ οὐκ ἐφύλαξα· μεταλαμβάνει τῆς ἐμῆς σαρκὸς, ἵνα καὶ τὴν εἰκόνα σώσῃ, καὶ τὴν σάρκα ἀθανατίσῃ. Δευτέραν (12) κοινωνεῖ κοινωνίαν, πολὺ τῆς προτέρας παραδοξοτέραν· ὅσῳ τότε μὲν τοῦ κρείττονος μετέδωκε, νῦν δὲ μεταλαμβάνει τοῦ χείρονος. Τοῦτο τοῦ προτέρου θεοειδέστερον· τοῦτο τοῖς νοῦν ἔχουσιν ὑψηλότερον (13).

X. Sed quorsum hæc, dicturus est fortasse quispiam ex his, qui majore erga festum studio ducuntur, fervidiorique animo præditi sunt? Equum ad metam stimula; de iisque, quæ hujus festi sunt, et ob quæ hic assidemus, orationem ad nos habe. Ita vero faciam, etsi paulo altius exorsus sum, sic nimirum et ratione et amore perpellentibus. Nec vero abs re, ut opinor, fuerit, studiosis et honesti cupidis hominibus de nomine ipso Paschæ quædam præfari. Id enim non contemnendum additamentum auribus fuerit. Hoc Pascha, hoc, inquam, magnum et venerandum, Phascha ab Hebræis juxta eorum linguam nominatur; quæ vox *transitum* sonat[11], historica quidem ratione, propter Israelitarum ex Ægypto in Chananæam regionem fugam et migrationem: sin autem spiritualem sensum spectemus, propter nostram ex his inferioribus ad superiora, atque ad promissionis terram progressionem et ascensum. Quod vero in permultis Scripturæ locis accidisse comperimus, **853** ut vocabula quædam ab obscuriori sensu ad apertiorem, atque ab duriori sono ad elegantiorem immutata sint, idem hic quoque contigisse animadvertimus. Quidam enim salutiferæ passionis nomen hoc esse arbitrati, ac deinde per litteræ φ in π, et κ in χ mu-

B Ι'. Ἀλλὰ τί τούτων ἡμῖν, τάχα ἂν εἴποι τις τῶν λίαν φιλεόρτων καὶ θερμοτέρων; Κέντει τὸν πῶλον περὶ τὴν νύσσαν· τὰ τῆς ἑορτῆς ἡμῖν φιλοσόφει, καὶ οἷς προκαθεζόμεθα σήμερον. Τοῦτο δὴ καὶ ποιήσω, καὶ εἰ μικρὸν ἄνωθεν ἠρξάμην, οὕτω τοῦ λόγου καὶ τοῦ πόθου βιασαμένων (14). Οὐ χεῖρον δὲ ἴσως τοῖς φιλομαθέσι καὶ φιλοκάλοις περὶ τῆς προσηγορίας αὐτῆς τοῦ Πάσχα βραχέα διαλαβεῖν (15). Γένοιτο γὰρ ἂν οὐ φαῦλον τοῦτο ταῖς ἀκοαῖς ἐπεισόδιον. Τὸ Πάσχα τοῦτο, τὸ μέγα τε καὶ σεβάσμιον, Φάσκα τοῖς Ἑβραίοις (16) προσαγορεύεται, κατὰ τὴν ἐκείνων φωνήν· δηλοῖ δὲ ἡ φωνὴ τὴν *διάβασιν*· ἱστορικῶς μὲν, διὰ τὴν ἐξ Αἰγύπτου πρὸς τὴν Χαναναίαν φυγὴν καὶ (17) μετανάστασιν· πνευματικῶς δὲ, διὰ τὴν ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω, καὶ τὴν γῆν τῆς C ἐπαγγελίας πρόοδον καὶ ἀνάβασιν. Ὅπερ δὲ πολλαχοῦ τῆς Γραφῆς συμβὰν εὕρομεν, ἀπὸ τῶν ἀσαφεστέρων μεταποιηθέντα τινὰ τῶν ὀνομάτων ἐπὶ τὸ σαφέστερον, ἢ τῶν ἀγροικοτέρων (18) ἐπὶ τὸ εὐσχημονέστερον, τοῦτο κἀνταῦθα τεθεωρήκαμεν. Τοῦ γὰρ σωτηρίου πάθους ὄνομα (19) τοῦτο εἶναί τινες νομίσαντες, εἶτα ἐξελληνίζοντες (20) τὴν φωνὴν, κατὰ τὴν τοῦ *φῖ* πρὸς τὸ *πῖ*, καὶ τοῦ *κάππα* πρὸς τὸ *χῖ* μεταποίησιν, *Πάσχα* τὴν ἡμέραν προσηγορεύκασιν. Παραλαβοῦσα δὲ ἡ συνήθεια τὴν φωνὴν, ἰσχυροτέραν

[11] Exod. XII, 11.

(9) *Πλουτήσω*. Reg. ph, πλουτίσω.
(10) *Ἐπὶ μικρόν*. « Parumper, tantillum, paululum sua majestate exinanitur, » nempe per Incarnationem.
(11) *Πληρώσεως*. Reg. d, πληρότητος.
(12) *Δευτέραν*. Sic Regg. bm, ph, Savil., etc. In ed., δευτέρον.
(13) *Ὑψηλότερον*. Hic desinunt, quæ ex or. XXXVIII mutuata superius notavimus.
(14) *Ἀλλὰ τί τούτων. . . . βιασαμένων*. Hæc et interjecta rursus desumpta ex or. XXXVIII sub finem n. 10. Par., Ἀλλὰ τί τοῦτο.
(15) *Διαλαβεῖν*. Reg. bm, προδιαλαβεῖν.
(16) *Φάσκα τοῖς Ἑβραίοις*. Sic tres Regg., tres Colb. et Jes. Quam lectionem, ex sequentibus, genuinam arbitramur. Hebræi namque hoc festum nuncupabant, פסח, id est, « Phesach, Phase, Phascha. » Græce, διάβασις· Latine, *transitus*. In ed., D Πάσχα τοῖς Ἑβραίοις.
(17) *Φυγὴν καί*. Savil., φυγήν τε καί.
(18) *Ἀγροικοτέρων*. Sic codd. In ed., ἀγροικωτέρων.
(19) *Πάθους ὄνομα*, etc. Vox « Pascha » ab Hebræo nomine פסח, « Phase, » seu « Phascha, » id est *transitus*, derivatur. Apud Græcos, longius aberrarunt, qui linguæ Hebraicæ imperiti, vocem Φάσκα, a verbo Græco πάσχειν, *pati*, deduxerunt. Hinc Gregorius dicit: « Per litteræ φ in π, et κ in χ mutationem, hanc vocem ad linguam Græcam accommodantes, hanc diem Pascha nominarunt. » Clarior autem fuisset hic locus, si Theologus dixisset: « Per litteræ פ in π, et ח in χ mutationem, hanc vocem, פסח, ad linguam Græcam accommodantes, » etc.
(20) *Ἐξελληνίζοντες*. In nonnullis, Ἑλληνίσαντες.

ἐποίησε, προστρεχούσης τῆς τῶν πολλῶν ἀκοῆς, ὡς A εὐσεβεστέρῳ τῷ ῥήματι.

tationem, hanc vocem ad linguam Græcam accommodantes, hunc diem *Pascha* nominarunt. Atque hæc vox postea consuetudine atque usu confirmata est, multitudine videlicet hoc verbum, ut magis pium, calculo suo comprobante.

ΙΑ'. Πάντα μὲν οὖν τὸν νόμον, σκιὰν εἶναι τῶν μελλόντων καὶ νοουμένων, ὁ θεῖος Ἀπόστολος πρὸ ἡμῶν ἀπεφήνατο. Καὶ ὁ χρηματίσας πρὸ τούτου τῷ Μωϋσεῖ Θεὸς, ἡνίκα περὶ τούτων ἐνομοθέτει· Ὅρα γὰρ, φησὶ, *ποιήσεις πάντα κατὰ τὸν τύπον τὸν δειχθέντα σοι ἐν τῷ ὄρει*· σκιαγραφίαν τινὰ καὶ προχάραγμα τῶν ἀοράτων παραδεικνὺς τὰ ὁρώμενα. Καὶ πείθομαι, μηδὲν εἰκῇ, μηδὲ ἀλογίστως, μηδὲ χαμερπῶς τούτων (21) διατετάχθαι, μηδὲ ἀναξίως τῆς τοῦ Θεοῦ νομοθεσίας, καὶ τῆς Μωϋσέως ὑπουργίας· εἰ καὶ χαλεπὸν ἑκάστῃ τῶν σκιῶν, ἑκάστην ἐφευρεῖν B θεωρίαν εἰς λεπτὸν (22) καταβαίνοντα, ὅσα τε περὶ τῆς σκηνῆς αὐτῆς, καὶ μέτρων (23), καὶ ὕλης, καὶ τῶν αἰρόντων ταῦτα Λευϊτῶν τε καὶ λειτουργῶν, ὅσα τε περὶ θυσιῶν, καὶ καθαρσίων, καὶ ἀφαιρεμάτων (24) νενομοθέτηται· καὶ μόνοις εἶναι θεωρητὰ τοῖς κατὰ Μωϋσέα τὴν ἀρετὴν, ἢ ὅτι ἐγγυτάτω τῆς ἐκείνου παιδεύσεως. Ἐπεὶ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ὄρει Θεὸς ἀνθρώποις φαντάζεται, τὸ μέν τι καταβαίνων αὐτὸς τῆς (25) οἰκείας περιωπῆς, τὸ δὲ ἡμᾶς ἀνάγων ἐκ τῆς κάτωθεν (26) ταπεινώσεως, ἵνα χωρηθῇ μετρίως γοῦν θνητῇ φύσει (27), καὶ ὅσον ἀσφαλὲς, ὁ ἀχώρητος. Οὐ γὰρ οἷόν τε ἄλλως ἐν περινοίᾳ Θεοῦ γενέσθαι σώματος ὑλικοῦ καὶ δεσμίου νοῦ πάχος μὴ βοηθούμενον. Τότε τοίνυν, οὐ πάντες τῆς αὐτῆς ἀξιωθέντες φαίνονται τάξεώς τε καὶ στάσεως· ἀλλ' ὁ μὲν τῆς, ὁ δὲ C τῆς, πρὸς μέτρον, οἶμαι, τῆς ἑαυτοῦ καθάρσεως ἕκαστος· οἱ δὲ καὶ παντάπασιν ἀπεληλαμένοι, καὶ μόνης ἀκούειν τῆς ἄνωθεν φωνῆς συγχωρούμενοι, ὅσοι θηριώδεις τὸν τρόπον, καὶ θείων μυστηρίων ἀνάξιοι.

XI. Enimvero legem universam, futurorum, atque eorum, quæ animo et ratione intelliguntur, umbram fuisse, divinus Apostolus ante nos pronuntiavit [12]. Ac Deus etiam, qui Moysi ante oracula edidit, cum de his rebus leges illi præscriberet: *Vide*, inquit, *ut omnia facias juxta exemplar, quod tibi in monte ostensum est* [13]; ea nimirum, quæ aspectu sentiuntur, quasi adumbrationem quamdam et delineationem earum rerum, quæ oculorum sensum fugiunt, esse ostendens. Atque illud persuasum habeo, nihil temere, nec inconsiderate, nihil humiliter atque abjecte, nihil denique Deo legislatore ac ministro Moyse parum dignum, indictum atque constitutum esse; tametsi difficile factu sit, ut suam cuique umbræ ac figuræ allegoriam excogitemus, minutatim ad singula descendentes, quæ tum de arca ipsa et mensuris et materia et Levitis ac ministris eam gestantibus; tum etiam de sacrificiis et lustrationibus atque oblationibus lege sancita sunt: quæ quidem iis solis conspicua sunt, qui virtute Moysem referunt, vel ad ejus eruditionem proxime accedunt. Nam in ipso quoque monte Deus hominibus apparet, partim de specula sua ipse nonnihil descendens, partim nos ex terrena depressione in altum evehens, ut a mortali natura leviter saltem, et quatenus tutom est, incomprehensibilis ille concipiatur. Neque enim aliter terreni corporis ac mentis vinctæ crassities Deum concipere potest, nisi divinitus adjuvetur. Tunc igitur, non eodem statu atque ordine omnes dignos habitos fuisse constat; verum hunc alio, illum alio, unumquemque, ut opinor, pro purgationis suæ modo ac ratione. Quidam **854** etiam prorsus arcebantur, ipsisque vocis ex alto duntaxat audiendæ potestas fiebat, nimirum iis, qui belluinis erant moribus, divinisque mysteriis indigni.

ΙΒ'. Ὅμως δὲ μέσην χωροῦντες ἡμεῖς τῶν τε πάντη παχυτέρων τὴν διάνοιαν, καὶ τῶν ἄγαν θεωρητικῶν (28) τε καὶ ἀνηγμένων, ἵνα μήτε παντελῶς ἀργοὶ καὶ ἀκίνητοι μένωμεν, μήτε περιεργότεροι τοῦ δέοντος ὦμεν, καὶ τῶν προκειμένων ἔκπτωτοι καὶ D ἀλλότριοι (τὸ μὲν γὰρ Ἰουδαϊκόν πως καὶ ταπεινὸν, τὸ δὲ ὀνειροκριτικὸν, καὶ ὁμοίως ἀμφότερα κατεγνωσμένα)· οὕτω περὶ τούτων διαλεξόμεθα, κατὰ τὸ ἡμῖν ἐφικτὸν, καὶ οὐ λίαν ἔκτοπον, οὐδὲ τοῖς πολλοῖς καταγέλαστον. Ἡγούμεθα (29) γὰρ, ἐπειδὴ πεσόντας

XII. Nos tamen media quadam via inter eos, qui crassiore omnino ingenio sunt, et eos, qui nimio contemplationis et anagogiæ studio ducuntur, incedentes, ut nec prorsus inertes ac torpidi maneamus, nec rursus curiosiores simus, quam par sit, atque a proposito argumento excidamus et evagemur (alterum enim Judaicum quodammodo et abjectum, alterum ineptum et somniorum conjectore dignum est, ac utrumque parem reprehensionem meretur); ad hunc modum de his rebus, pro virium

[12] Colos. II, 17. [13] Exod. XXV, 40.

(21) *Χαμερπῶς τούτων*. Sic Regg. bm, ph, aliique plures, decem Colb., etc. Deest τούτων in ed.

(22) *Εἰς λεπτόν*, etc. « Minutatim ad singula descendentes. » Billius: « subtiliter ad ea omnia descendentes. »

(23) *Μέτρων*. « De mensuris, dimensionibus. » Bill.: « de modo. »

(24) *Ἀφαιρεμάτων*. « De subductis victimarum partibus, et sacerdoti ascriptis. »

(25) *Τῆς*. In quibusdam, ἐκ τῆς.

(26) *Κάτωθεν*. In nonnullis, κάτω.

(27) *Θνητῇ φύσει*. « A mortali natura. » Quidam codd., γεννητῇ φύσει, « a creata natura. » Sic legit Billius.

(28) *Ἄγαν θεωρητικῶν*, etc. Combefisius hunc locum ex Budæo sic reddit: « Qui valde spirituales sunt, provectique animi, altissimos ex Scripturis sensus eliciunt. »

(29) *Ἡγούμεθα*, etc. « Difficilis et obscura, » inquit Nicetas, « hujus loci videtur esse sententia, quia longis hyperbatis concisa est hæc periodus. Hunc autem sensum habet. Existimamus, inquit, quoniam usque ad idololatriam prolapsi fueramus, atque excitari nos erigique oportebat, idcirco nobis

nostrarum modulo, non nimis absurde nec ridicule A disseremus. Ita enim existimamus : quandoquidem nos per peccatum ab initio lapsi, atque voluptatis illecebra usque ad idolorum cultum ac nefarios cruores subrepti fueramus, per viscera misericordiæ Dei Patris nostri, qui hominis, tanti manus suæ opificii, jacturam facere non sustinuit, revocari ac in pristinum statum restitui oportebat. Quonam igitur pacto illum reformari, quidve fieri? Negligi quidem acriorem medicinam, utpote ad persuadendum minus idoneam, et quæ, ob diuturniorem animi tumorem, exeæcare possit, leni autem ac benigno medicamine procurari, ut erigeretur. Neque enim plantam incurvam, subitam inflexionem, manusque erigentis violentiam ferre (sic enim potius fore, ut lædatur atque infringatur, quam ut erigatur), nec equum præferocem, ac jam ætate aliquanto B provectiorem, freni tyrannidem perferre, nisi blanda quadam et adulabunda manu permulceatur. Propterea nobis, adjumenti causa, lex datur, velut maceria quædam, inter Deum atque idola interjecta, ab his quidem nos abducens, ad illum autem revocans. Ac paululum quiddam primo indulget, ut majus accipiat. Sacrificia ad tempus concedit, ut Deum in nobis inserat; ac postea, cum commodum fuerit, ipsa quoque sacrificia de medio tollat, mira sapientia per tacitas subtractiones animos nostros sensim immutans, **855** atque ad Evangelium traducens, jam ad obediendum exercitatos et assuefactos.

ἡμᾶς ἐκ τῆς ἁμαρτίας τὸ ἀπ' ἀρχῆς, καὶ διὰ τῆς ἡδονῆς κλαπέντας μέχρις εἰδωλολατρείας, καὶ τῶν ἀθέσμων αἱμάτων, ἔδει πάλιν ἀνακληθῆναι, καὶ πρὸς τὸ ἀρχαῖον ἐπαναχθῆναι, διὰ σπλάγχνα ἐλέους Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν, οὐκ ἀνασχομένου ζημιωθῆναι τοσοῦτον ἔργον τῆς οἰκείας χειρὸς τὸν ἄνθρωπον. Πῶς οὖν ἀναπλασθῆναι, καὶ τί γενέσθαι; Τὸ μὲν σφοδρὸν τῆς ἰατρείας (30) ἀποδοκιμασθῆναι, ὡς οὔτε πεῖσον, καὶ προσπλῆξαι δυνάμενον, διὰ τὴν ἐκ τοῦ χρόνου φυσίωσιν, τῷ δὲ ἡμέρῳ καὶ φιλανθρώπῳ τῆς θεραπείας οἰκονομηθῆναι πρὸς ἐπανόρθωσιν. Μηδὲ γὰρ ἂν (31) πτόρθον λοξὸν ἐνεγκεῖν ἀθρόαν μετάκλισιν (32) καὶ βίαν χειρὸς ἀπευθυνούσης (θᾶττον μέν τ' ἂν πληγῆναι, ἢ ὀρθωθῆναι), μήτε ἵππον (33) θερμὸν καὶ ὑπερήλικα χαλινοῦ τυραννίδα, δίχα τινὸς κολακείας καὶ ποππυσμάτων. Διὰ τοῦτο δίδοται νόμος ἡμῖν εἰς βοήθειαν, οἷόν τι διατείχισμα, μέσον Θεοῦ καὶ εἰδώλων, τῶν μὲν ἀπάγων ἡμᾶς, πρὸς δὲ τὸν ἐπανάγων. Καὶ συγχωρεῖ τι μικρὸν ἀπ' ἀρχῆς, ἵνα τὸ μεῖζον λάβῃ. Συγχωρεῖ τὰς θυσίας τέως, ἵν' ἐγκαταστήσῃ (34) Θεόν· ἔπειτα, ἡνίκα καιρὸς, καταλύσῃ καὶ τὰς θυσίας, σοφῶς ὑπαλλάττων ἡμᾶς ταῖς κατὰ μικρὸν ὑφαιρέσεσι (35), καὶ μετάγων ἐπὶ τὸ Εὐαγγέλιον ἤδη γεγυμνασμένους πρὸς εὐπείθειαν.

XIII. Sic igitur atque his de causis, lex scripta C introducta est, ad Christum nos deducens ; atque hæc, ut mea fert sententia, sacrificiorum est ratio. Ut autem sapientiæ Dei profunditatem, atque impervestigabilium ipsius judiciorum divitias intelligas, ne ea quidem mysterii prorsus expertia et inutilia, et in nudo ac simplici sanguine defixa reliquit : verum magna illa, et, quantum ad primam naturam, immactabilis, ut ita loquar, victima, legalibus sacrificiis immista est; illa, inquam, non exiguæ cujusdam partis orbis terrarum, nec ad exiguum tempus, sed totius mundi nunquam intermoritura expiatio. Proinde agnus quidem accipitur [14], propter innocentiam veterisque nuditatis indumentum. Talis enim est victima illa pro nobis cæsa, quæ incorruptionis indumentum, ut revera est, appellatur. D

ΙΓ'. Οὕτω μὲν οὖν καὶ διὰ ταῦτα, εἰσῆλθεν ὁ γραπτὸς νόμος, συνάγων ἡμᾶς εἰς Χριστὸν, καὶ οὗτος τῶν θυσιῶν ὁ λόγος, ὡς ὁ ἐμὸς λόγος (36). Ὡς ἂν δὲ τὸ τῆς σοφίας βάθος μὴ ἀγνοῇς, καὶ τὸν πλοῦτον τῶν ἀνεξιχνιάστων αὐτοῦ κριμάτων, οὐδὲ ταύτας παντελῶς ἀνιέρους ἀφῆκεν, οὐδὲ ἀσυντελεῖς, οὐδὲ μέχρι ψιλοῦ προϊούσας τοῦ αἵματος· ἀλλὰ τὸ μέγα (37) καὶ ἄθυτον ἱερεῖον, ἵν' οὕτως εἴπω, ὅσον ἐπὶ τῇ πρώτῃ φύσει, ταῖς νομικαῖς θυσίαις ἐγκαταμέμικται. καὶ οὐ μικροῦ μέρους τῆς οἰκουμένης, οὐδὲ πρὸς ὀλίγον, ἀλλὰ παντὸς τοῦ κόσμου καὶ διαιωνίζον καθάρσιον. Διὰ (38) τοῦτο λαμβάνεται πρόβατον μὲν, διὰ τὴν ἀκακίαν, καὶ τὸ ἔνδυμα τῆς ἀρχαίας γυμνώσεως. Τοιοῦτον γὰρ τὸ ὑπὲρ ἡμῶν σφάγιον, ἔνδυμα ἀφθαρσίας, καὶ ὄν, καὶ (39) καλούμενον. Τέλειον δὲ, οὐ διὰ τὴν θεότητα μόνον, ἧς οὐδὲν τελειότερον (40), ἀλλὰ

[14] Exod. xii, 3 sqq.

veterem legem datam esse, eum alia multa præcepta, quæ nos ab idolorum cultu abducebant, complectentem, tum ea etiam, quæ ad sacrificiorum rationem pertinebant, » etc. Billii vero interpretatione omnia disturbantur. Sic enim vertit : « Quandoquidem enim nos, ab initio per peccatum lapsos, atque a voluptate usque ad idolorum cultum ac nefarios cruores, subreptos et circumscriptos, propter viscera misericordiæ Dei Patris nostri, tanti manus suæ opificii, hoc est, hominis, jacturam facere non sustinentis, revocari, atque in veterem statum restitui oportebat, hanc in eo instaurando rationem initam esse existimamus, ut, acriore atque asperiore medicina improbata (ut quæ non modo fidem factura, sed, propter contractum temporis diuturnitate tumorem, fortasse etiam morbum exulceratura esset), leni ac facili medicamenti genere ipsius resipiscentia procuraretur : neque enim, » etc.

(30) Ἰατρείας. Coisl. 1 addit, τέως, « interim. »
(31) Ἄν. Deest in Or. 1.
(32) Μετάκλισιν. Sic Reg. pb, octo Colb., Par., etc. « Inflexionem in alteram partem. » In ed. vero, μετάκλησιν, « accitum. »
(33) Μήτε ἵππον. Sic Reg. pb, tres Colb., etc. In Par. ed., μήτε ἵππου.
(34) Ἵν' ἐγκαταστήσῃ. Comb. : « ut Deum constituat, ut Dei sensum religionemque statuat. »
(35) Ὑφαιρέσεσι. Coisl. 1 addit, καὶ ὑφέσεσι, « subtractiones et imminutiones. »
(36) Ὡς ὁ ἐμὸς λόγος. Hæc desunt in Or. 1.
(37) Ἀλλὰ τὸ μέγα, etc. Vide Arnaud in hanc orationem, *De perpetua Ecclesiæ fide circa Eucharistiam*, tom. II, lib. vi, cap. 10, pag. 673.
(38) Διά. Or. 1, Καὶ διά.
(39) Καί. Or. 1 addit, ἀεί, « semper. »
(40) Τελειότερον. Reg. bm, τελειότερον.

καὶ διὰ τὴν πρόσληψιν τὴν χρισθεῖσαν θεότητι, καὶ A γενομένην ὅπερ τὸ χρῖσαν (41), καὶ θαῤῥῶ λέγειν, ὁμόθεον. Ἄῤῥεν δὲ, ὡς ὑπὲρ (42) τοῦ Ἀδὰμ προσαγόμενον, μᾶλλον δὲ τοῦ (43) στεῤῥοῦ τὸ στεῤῥότερον, τοῦ πρώτου πεσόντος ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν, καὶ ὅτι μάλιστα μηδὲν θῆλυ, μηδὲ ἄνανδρον ἐν ἑαυτῷ φέρον· ἀλλὰ καὶ ἐκραγὲν βίᾳ (44) δεσμῶν παρθενικῶν τε καὶ μητρικῶν, κατὰ πολλὴν ἐξουσίαν, καὶ τεχθὲν ἄρσεν ἐκ τῆς προφήτιδος, ὡς Ἡσαΐας εὐαγγελίζεται. Ἐνιαύσιον δὲ, ὡς ἥλιον δικαιοσύνης, ἢ ἐκεῖθεν ὁρμώμενον, ἢ τῷ ὁρωμένῳ (45) περίγραπτον, καὶ εἰς ἑαυτὸν ἐπιστρέφοντα (46)· στέφανόν τε χρηστότητος εὐλογούμενον, καὶ πανταχόθεν ἴσον ἑαυτῷ καὶ ὅμοιον· οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ ὡς ζωογονοῦν (47) τὸν τῶν ἀρετῶν (48) κύκλον, ἠπίως ἐπιμιγνυμένων καὶ κιρναμένων ἀλλήλαις, νόμῳ φιλίας καὶ τάξεως. B Ἄμωμον δὲ καὶ ἀκίβδηλον, ὡς θεραπευτικὸν μώμων, καὶ τῶν ἀπὸ κακίας ἐλαττωμάτων καὶ μολυσμάτων. Εἰ γὰρ καὶ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἀνέλαβε, καὶ τὰς νόσους ἐβάστασεν, ἀλλ' οὐχ αὐτός τι πέπονθε τῶν θεραπείας ἀξίων. Ἐπειράσθη μὲν γὰρ κατὰ πάντα, καθ' ὁμοιότητα τὴν ἡμετέραν, χωρὶς ἁμαρτίας δέ. Ὁ γὰρ διώξας τὸ φαῖνον ἐν τῇ σκοτίᾳ φῶς, οὐ κατέλαβεν.

Perfectus autem, non modo propter divinitatem, qua nihil perfectius, sed etiam propter humanitatem divinitate unctam, idemque effectam, quod id a quo uncta est, atque, ut audacter loquar, ὁμόθεον, id est, *simul Deum.* Masculus autem, ut qui pro Adamo potissimum offeratur, verum illo firmo firmior, cum ille primus in peccatum lapsus sit; atque imprimis quod nihil muliebre, nihil molle atque effeminatum gestet; verum e virgineis et maternis vinculis pro potestate ac vi eruperit, et masculus, ut annuntiat Isaias [15], ex prophetissa natus sit. Anniculus porro, ut sol justitiæ, vel e cœlo progrediens, vel, quantum ad partem eam, quæ oculis cernitur, circumscriptus ac definitus, et ad seipsum rediens: atque item ut benignitatis corona benedicta [16], omnique ex parte sibi similis et æqualis: ac præterea ut virtutum, quæ amicitiæ ordinisque lege leniter placideque inter se conjunguntur et commiscentur, orbem progignens. Immaculatus insuper et incorruptus, ut qui nævos, et vitia, et sordes a peccato manantes, curet. Quamvis enim peccata nostra susceperit, et morbos portaverit [17], ipse tamen nihil eorum, quæ **856** curationis indigent, perpessus est. Tentatus est enim per omnia pro similitudine nostra, cæterum absque peccato [18]. Ille enim, qui lucem in tenebris lucentem [19] persecutus est, eam haudquaquam comprehendit.

ΙΔ'. Τί ἔτι; Μὴν μὲν εἰσάγεται πρῶτος, μᾶλλον C δὲ, ἀρχὴ μηνῶν· εἴτε τις τοῦτο παρ' Ἑβραίοις ὢν ἀπ' ἀρχῆς, εἴτε ὕστερον ἐντεῦθεν γενόμενος, καὶ παρὰ τοῦ μυστηρίου τὸ εἶναι πρῶτος λαβών. Τῇ δεκάτῃ δὲ τοῦ μηνός· οὗτος γὰρ ἀριθμῶν πληρέστατος, ἐκ μονάδων πρώτη μονὰς τελεία, καὶ γεννητικὴ τελειότητος. Διατηρεῖται δὲ εἰς πέμπτην ἡμέραν, ἴσως ὅτι καθαρτικὸν αἰσθήσεων τὸ ἐμὸν θῦμα, ἐξ ὧν τὸ πταίειν, καὶ περὶ ἃς ὁ πόλεμος, εἰσδεχομένας τὸ κέντρον τῆς ἁμαρτίας. Ἐκλέγεται δὲ, οὐκ ἀπὸ τῶν ἀρνῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ χείρονος εἴδους, καὶ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς τῶν ἐρίφων, ὅτι μὴ ὑπὲρ τῶν δικαίων μόνον, ἀλλὰ καὶ (49) τῶν ἁμαρτωλῶν σφαγιάζεται· τάχα δὲ ὑπὲρ τούτων καὶ πλέον, ὅσῳ καὶ μείζονος χρήζομεν τῆς φιλανθρωπίας. Θαυμαστὸν δὲ οὐδὲν, εἰ μάλιστα μὲν κατ' οἶκον ἕκαστον ἐπιζητεῖται D τὸ πρόβατον, εἰ δὲ μὴ, καὶ κατ' οἴκους πατριῶν, διὰ πενίαν ἐρανιζόμενον· ἐπειδὴ κράτιστον, μάλιστα μὲν αὐτὸν ἕκαστον ἀρκεῖν ἑαυτῷ πρὸς τελείωσιν, καὶ θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν προσάγειν τῷ καλοῦντι (50) Θεῷ, πάντοτε καὶ διὰ πάντων καθιερούμενον· εἰ δὲ μὴ,

XIV. Quid præterea? Mensis quidem primus, vel mensium potius principium inducitur [20]; sive quispiam ab initio apud Hebræos id fuerit, sive ex ea re postea factus sit, atque ab hoc mysterio hoc acceperit, ut princeps esset. Decima autem mensis: quia hic numerus omnium absolutissimus, nimirum ex unitatibus unitas prima perfecta, et perfectionis parens. Asservatur porro in quintum diem, fortasse quia victima mea id habet, ut sensus expurget, a quibus peccatum oritur, et circa quos bellum committitur, utpote peccati aculeum admittentes. Deligitur autem, non solum ex agnis [21], sed etiam ex deteriori genere, ex hædis scilicet, qui sinistra manu sunt [22]; quia non pro justis duntaxat, sed etiam pro peccatoribus mactatur; ac fortasse ipsorum potius causa, quandoquidem majori misericordia opus habemus. Illud autem minime mirandum est, quod maxime quidem per singulas domos ovis requiritur; sin minus, at certe per domos familiarum ob paupertatem erogatus: quandoquidem optimum est, potissimum quidem sibi quemque ad per-

[15] Isa. VIII, 3. [16] Psal. LXIV, 12. [17] Isa. LIII, 4. sqq. [18] Hebr. IV, 15. [19] Joan. I, 5. [20] Exod. XII, 2 [21] ibid. 5. [22] Matth. XXV, 33.

(41) *Χρῖσαν*. Sic Regg. bm, ph, Coisl. 2, etc. Mendose in Par. ed., χρίζαν.

(42) *Ὡς ὑπέρ*. Sic Regg. bm, pn, aliique plures. Sic etiam legit Billius. Prave in ed., ὥσπερ.

(43) *Μᾶλλον δὲ τοῦ*. Regg. bm, ph, etc., μάλιστα τοῦ.

(44) *Καὶ ἐκραγὲν βίᾳ*. « Vi eruperit, » id est, « vi naturæ illata, illæsa matris virginitate. » Bill. « violenter eruperit. »

(45) *Ὁρωμένῳ*. Sic Regg. c, d, ph, tres Colb., Coisl. 2, Jes. Sic etiam legit Billius. In ed., ὁρμωμένῳ, « a progrediente descriptus. »

(46) *Ἐπιστρέφοντα*, etc. In nonnullis codd., ἐπιστρέφων, στέφανος..... εὐλογούμενος..... ἴσος..... ὅμοιος, etc.

(47) *Ζωογονοῦν*. « Vitali fetu progignens. » Quinque Regg., ζωογονῶν.

(48) *Ἀρετῶν*. Coisl. 1, ὡρῶν, « anni temporum, » quæ inter se leniter commiscentur. Neque enim subita ab uno contrario ad alterum fit mutatio; nec, ut observat Nicetas, qui hunc etiam locum « de virtutibus » exponit, statim ab æstate ad hiemem transimus.

(49) *Καί*. Savilius addit, ὑπέρ.

(50) *Καλοῦντι*. Hervag., ζῶντι, « viventi. »

fectionem sufficere, seseque hostiam sanctam viventem vocanti Deo offerre, atque ejnsmodi, quæ semper, et per omnia consecretur : sin id non datur, eorum saltem opera et adjumento ad eam rem uti, qui virtute nobis consanguinei sunt, moribusque persimiles. Hoc enim mihi significare videtur, quod vicinos sacrificii participes fieri Deus præcipit, si ita opus fuerit.

A καὶ συνεργοῖς εἰς τοῦτο κεχρῆσθαι, τοῖς κατ' ἀρετὴν ὁμογενέσι καὶ ὁμοτρόποις (51). Τοῦτο γάρ μοι δοκεῖ βούλεσθαι, τὸ κοινωνεῖν τοῖς ἔγγιστα τοῦ θύματος, εἰ δεήσειεν.

XV. Hinc sacra nox, noctisque hujus, qua præsens vita suffunditur, inimica, in qua primigenæ tenebræ depelluntur, atque omnia in lucem et ordinem formamque prodeunt, ac confusio ea, quæ prius vigebat, ornatum accipit. Hinc Ægyptum fugimus, hoc est, triste nosque persequens peccatum, ac Pharaonem invisibilem tyrannum, et sævos operum præfectos, ad supernum mundnm migrantes : ac luto et conficiendorum laterum labore liberamur, **857** paleari nimirum et instabili carnis hujus constitutione, quæ ne acerosis quidem rationibus in multis validior est. Hinc agnus mactatur, atque actio et contemplatio, seu habitus et actus, pretioso sanguine signantur ; nam hi ostiorum nostrorum postes sunt, hoc est, mentis agitationum et dogmatum, quæ ex contemplatione recte aperiuntur atque clauduntur, quandoquidem comprehensionum quoque modus quidam est. Hinc postrema, et persecutoribus gravissima plaga, nocteque profecto digua : ac cogitationum suarum actionumque primogenita luget Ægyptus (quod et semen Chaldaicum sublatum atque oppressum Scriptura vocat [23], et puerulos Babylonios ad petram allisos [24] et solutos), atque clamore et vociferatione apud Ægyptios omnia personant : ac tum a nobis illorum exterminator secedet, unctionis metu ac reverentia. Hinc fermentum septem dierum spatio [25] submovetur (hic enim numerus omnium maxime mysticus, atque huic mundo consociatus), hoc est, vetus et acida pravitas (non enim illud, quod panem efficit ac vitale est) ; ut ne quod Ægyptiacæ conspersionis viaticum [26], nec ullas Pharisaicæ et impiæ doctrinæ [27] reliquias nobis paremus.

IE'. Ἐντεῦθεν ἡ ἱερὰ νὺξ (52), καὶ τοῦ παρόντος βίου τῆς κεχυμένης, τῆσδε νυκτὸς ἀντίπαλος, καθ' ἣν τὸ πρωτόγονον λύεται σκότος, καὶ εἰς φῶς ἅπαντα, καὶ τάξιν, καὶ εἶδος ἔρχεται, καὶ κόσμον ἡ πρὶν ἀκοσμία λαμβάνει. Ἐντεῦθεν Αἴγυπτον φεύγομεν, τὴν σκυθρωπὴν καὶ διώκτριαν ἁμαρτίαν, καὶ Φαραὼ τὸν ἀόρατον τύραννον, καὶ τοὺς πικροὺς ἐργοδότας, πρὸς τὸν ἄνω μετασκευαζόμενοι κόσμον· καὶ τοῦ πηλοῦ καὶ τῆς πλινθείας ἐλευθερούμεθα, τῆς τε τοῦ B ἀχύρου (53) καὶ σφαλερᾶς τοῦ σαρκίου τοῦδε συστάσεως, καὶ μηδ' ὅσον ἀχυρώδεσι λογισμοῖς ἐπὶ τῶν πολλῶν κρατουμένης. Ἐντεῦθεν ὁ ἀμνὸς σφαγιάζεται, καὶ σφραγίζονται τῷ τιμίῳ αἵματι πρᾶξις καὶ λόγος (54), εἴτουν ἕξις καὶ ἐνέργεια, αἱ τῶν ἡμετέρων θυρῶν παραστάτιδες (55), λέγω δὴ τῶν τοῦ νοῦ κινημάτων (56) τε καὶ δογμάτων, καλῶς ἀνοιγομένων καὶ κλειομένων ἐκ θεωρίας, ἐπειδὴ μέτρον ἐστί τι καὶ καταλήψεων. Ἐντεῦθεν ἡ τελευταία καὶ βαρυτάτη τοῖς διώκταις πληγή, καὶ νυκτὸς ὄντως ἀξία· καὶ θρηνεῖ τὰ πρωτότοκα τῶν οἰκείων λογισμῶν καὶ πράξεων Αἴγυπτος (ὃ καὶ σπέρμα Χαλδαϊκὸν ἐξαιρόμενον (57) τῇ Γραφῇ καλεῖται, καὶ νήπια Βαβυλώνια τῇ πέτρᾳ προσκροτούμενα [58] καὶ λυόμενα), C καὶ βοῆς πάντα μεστὰ καὶ κραυγῆς Αἰγυπτίοις (59)· καὶ ἡμῶν ἀποχωρήσει τηνικαῦτα ὁ ἐκείνων ὀλοθρευτής, αἰδοῖ καὶ φόβῳ τοῦ χρίσματος. Ἐντεῦθεν ἄρσις τῆς ζύμης ἑπταήμερος (οὗτος γὰρ μυστικώτατος ἀριθμῶν, καὶ τῷ κόσμῳ τούτῳ σύστοιχος [60]), τῆς παλαιᾶς καὶ ὀξώδους κακίας (οὐ γὰρ τῆς ἀρτοποιοῦ τε καὶ ζωτικῆς)· ἵνα μηδὲν Αἰγύπτιον ἐπισιτιζώμεθα φύραμα, καὶ λείψανον Φαρισαϊκῆς καὶ ἀθέου διδασκαλίας.

XVI. Atque illi quidem lugeant : nos autem agnum comedamus; ad vesperam quidem [28], quoniam in sæculorum fine Christi passio contigit; siquidem vespere quandoque, peccati videlicet caliginem discutiens, discipulis sacramentum impertitur. Non elixum autem, sed tostum [29]; ut ne quid specula-

IϚ'. Καὶ οἱ μὲν θρηνείτωσαν· ἡμῖν δὲ ὁ ἀμνὸς βρωθήσεται· τὸ πρὸς ἑσπέραν μὲν, ὅτι ἐπὶ (61) συντελείᾳ τῶν αἰώνων τὸ Χριστοῦ πάθος· ἐπεὶ (62) καὶ κοινωνεῖ τοῦ μυστηρίου (63) τοῖς μαθηταῖς ἐν ἑσπέρᾳ, λύων τὸν σκότον τῆς ἁμαρτίας. Οὐχ ἑψόμενος δὲ, D ἀλλ' ὀπτώμενος· ὡς ἂν μηδὲν ἀθεώρητον, μηδ' ὑδα-

[23] Judith v, 6. [24] Psal. cxxxvi, 8, 9. [25] Exod. xii, 19. [26] ibid. [27] Matth. xvi, 6. [28] Exod. xii, 18. [29] ibid. 9.

(51) *Ὁμοτρόποις*. Or. 1, ὁμοιοτρόποις.

(52) *Ἡ ἱερὰ νύξ*, etc. Bill. : « sacra nox, et præsentis vitæ, hoc est, suffusæ hujus noctis, inimica, » etc. Hac interpretatione vir doctus non satis Gregorii mentem aperit. Magnum discrimen reperitur inter præsentem vitam, et tenebras quibus præsens vita suffunditur. « Nox sacra, » de qua agitur, inimica quidem est tenebrarum, vitii, peccati, ignorantiæ, quæ vitam nostram obsident; sed ipsius præsentis vitæ multum amica est.

(53) *Τῆς τε τοῦ ἀχύρου*, etc. « Atque his paleis, et levi, straminea, lubricaque infidæ carnis hujus constitutione, » etc.

(54) *Καὶ λόγος*. « Sermo, » vel, « ratio. »

(55) *Παραστάτιδες*. Sic Regg. bm, ph, Coisl. 1, Comb., etc. In ed., παραστάδες.

(56) *Τῶν τοῦ νοῦ κινημάτων*. Sic quinque Regg., Or. 1, Comb., etc. Deest τῶν in ed.

(57) *Ἐξαιρόμενον*. Quatuor Colb. et Or. 1, ἐξαιρούμενον.

(58) *Προσκροτούμενα*. Nicet., προσκρούμενα.

(59) *Αἰγυπτίοις*. Comb., τοῖς Αἰγυπτίοις.

(60) *Σύστοιχος*. « Ejusdem cum hoc mundo ordinis. Tum quia, » inquit Nicetas, « septem dierum spatio mundus omnibus suis numeris absolutus est, tum quia expletis septem annorum millibus, mundi finis futurus est. » Anonymus in Reg. a : Διὰ τὸ ἑπτὰ αἰῶσι τὸν κόσμον περιορίζεσθαι.

(61) *Ἐπί*. Sic codd. Mendose in Par. ed., ἐπεί.

(62) *Ἐπεί*. Sic codd. Prave in Par. ed., ἐπί.

(63) *Τοῦ μυστηρίου*. Sic Regg. bm, ph, Or. 1, etc. Deest τοῦ in ed.

ρὲς (64) ὁ λόγος ἡμῖν ἂν (65) ἔχῃ, μηδ' εὐδιάλυτον, ἀλλ' ὅλος (66) συνεστὼς ᾖ, καὶ στεῤῥὸς, καὶ τῷ καθαρτικῷ πυρὶ δεδοκιμασμένος, καὶ παντὸς ὑλώδους ἐλεύθερος, καὶ ἀπέριττος, καὶ τοῖς καλοῖς ἄνθραξι βοηθώμεθα, τὸ διανοητικὸν ἡμῶν ἀνάπτουσι καὶ καθαίρουσι, παρὰ τοῦ πῦρ ἐλθόντος βαλεῖν ἐπὶ τῆς γῆς, τὸ τῶν μοχθηρῶν ἕξεων ἀναλωτικὸν, καὶ τὴν ἄναψιν ἐπισπεύδοντος. Ὅσον μὲν οὖν σαρκῶδες τοῦ λόγου καὶ τρόφιμον, μετὰ τῶν ἐντοσθίων (67) καὶ τῶν κρυφίων τοῦ νοῦ βρωθήσεται καὶ ἀναλωθήσεται, καὶ εἰς πέψιν πνευματικὴν ἀναδοθήσεται, ἄχρι κεφαλῆς καὶ ποδῶν, τῶν τε πρώτων (68) περὶ θεότητος θεωρημάτων, καὶ τῶν τελευταίων τῆς σαρκώσεως (69) φροντισμάτων. Οὐχ ἐξοίσομεν δὲ οὐδὲν, οὐδὲ εἰς τὸ πρωῒ καταλείψομεν (70)· ὅτι μηδὲ ἐκφορὰ τοῖς ἔξω τὰ πολλὰ τῶν ἡμετέρων μυστηρίων, μηδὲ ὑπὲρ τὴν νύκτα ταύτην ἔστι τις κάθαρσις, καὶ τὸ τῆς ἀναβολῆς οὐκ ἐπαινετὸν τοῖς τοῦ Λόγου μεταλαμβάνουσιν. Ὥσπερ γὰρ τὴν ὀργὴν μὴ διημερεύειν, ἀλλὰ προκαταλύειν ἡλίου καλὸν (71), καὶ τῷ Θεῷ φίλον, χρονικῶς τε καὶ ἀναγωγικῶς (ἐπιδύεσθαι γὰρ ὀργιζομένοις ἡμῖν οὐκ ἀσφαλὲς τὸν τῆς δικαιοσύνης ἥλιον)· οὕτω τὴν τοιαύτην βρῶσιν μὴ διανυκτερεύειν (72), μηδὲ εἰς τὴν ἑξῆς ἀποτίθεσθαι. Ὅσον δὲ ὀστῶδες καὶ ἄβρωτον, καὶ ἡμῖν δυσθεώρητον, οὐδὲ συντριβήσεται, κακῶς διαιρούμενον καὶ νοούμενον (ἐῶ γὰρ λέγειν, ὅτι μηδὲ, κατὰ τὴν ἱστορίαν, τοῦ Ἰησοῦ [73] συνετρίβη, καίτοι γε τοῦ θανάτου τοῖς σταυρωταῖς ἐπισπευδομένου, διὰ τὸ Σάββατον)· οὐδὲ (74) ἀποῤῥιφήσεται καὶ περισυρήσεται (75)· ἵνα μὴ δοθῇ τὰ ἅγια τοῖς κυσὶ καὶ κακοῖς τοῦ Λόγου σπαράκταις, ὥσπερ οὐδὲ τοῖς χοίροις τὸ λαμπρὸν τοῦ Λόγου καὶ μαργαρῶδες· ἀλλὰ πυρὶ καταναλωθήσεται, τῷ καὶ τὰ (76) ὁλοκαυτώματα, τὰ πάντα ἐρευνῶντι καὶ εἰδότι Πνεύματι λεπτυνόμενα καὶ σωζόμενα, οὐκ ἀπολλύμενα καθ' ὑδάτων, οὐδὲ σπειρόμενα· ὥσπερ ἡ κεφαλὴ τοῦ μόσχου παρὰ Μωϋσέως, ἡ σχεδιασθεῖσα τῷ Ἰσραὴλ, εἰς ὀνειδισμὸν τῆς σκληρότητος (77).

A tionis expers atque aquosum nobis fidei doctrina habeat, nec ejusmodi, ut facile dissolvi queat, sed tota densa et solida, atque igne purgante explorata, et ab omni crassiore ac superflua materia pura et libera sit, utque bonis illis carbonibus, intellectum nostrum accendentibus et purgantibus, ab eo adjuvemur, qui idcirco in terram venit, ut ad improbas animi habitudines absumendas ignem mitteret [30], ejusque accensionem adurgeret. Quidquid porro carneum et esculentum habet doctrina, cum intestinis abditisque mentis partibus **858** comedetur et absumetur [31], atque ad spiritualem concoctionem digeretur, ad caput usque ac pedes, hoc est, primas de Divinitate contemplationes et postremas Incarnationis meditationes. Nec vero quidquam efferemus, B nec usque ad mane relinquemus [32], quoniam nec ad exteros magna nostrorum mysteriorum pars efferenda est, nec ultra hanc noctem purgatio ulla superest, nec in iis qui Verbi participes fiunt, procrastinatio laudem habet. Quemadmodum enim præclarum ac Deo gratum est, ut ira per omnem diei cursum minime duret, verum ante solem occidat [33], sive id temporali modo, sive anagogico intelligas (nec enim nobis irascentibus justitiæ solem occumbere tutum est); ita nec hujusmodi escam pernoctare, nec in posterum diem recondi expedit. Quidquid autem osseum minimeque ad edendum aptum est, hancque rationem habet, ut difficillime intelligi queat, id nec confringetur [34], hoc est, male C dividetur atque intelligetur (mitto enim dicere, quod, nec, quantum ad historicum sensum, os Jesu confractum est, idque cum carnifices [35] ipsius mortem ob Sabbatum adurgerent); nec projicietur et raptabitur, ne sancta canibus dentur, ac sceleratis Verbi discerptoribus, quemadmodum nec porcis [36] quod in Verbo splendidum et gemmeum est, verum igne absumetur, quo et holocausta, a Spiritu omnia scrutante et sciente attenuata et servata, non autem in aquis pereuntia, nec dispersa; quemadmodum vituli illius ab Israel tumultuarie confecti caput a Moyse in duritiæ illius probrum sparsum est [37].

ΙΖ'. Ἄξιον δὲ μηδὲ τὸν τῆς βρώσεως τρόπον παραδραμεῖν, ὅτι μηδὲ ὁ νόμος, ἄχρι καὶ τούτου, τὴν θεωρίαν φιλοπονῶν ἐν τῷ γράμματι. Ἀναλώσομεν (78) γὰρ τὸ θῦμα κατὰ σπουδὴν, καὶ ἄζυμα ἐπὶ πικρίδων συνέσθοντες (79), καὶ τὰς ὀσφύας περιεζωσμένοι, καὶ τὰ ὑποδήματα περικείμενοι, καὶ πρεσβυτικῶς βακτηρεύοντες. Κατὰ σπουδὴν μὲν, ἵνα μὴ πάθωμεν ὅπερ ὁ Λὼτ ἐκεῖνος ἀπηγόρευται παρὰ τῆς

XVII. Ne modus quidem manducationis prætereundus est, cum nec lex ipsa eum prætermiserit, sed contemplationem in verbis et littera eousque elaboraverit. Victimam enim festinanter absumemus, et azymos panes cum lactucis agrestibus co- D medentes, et lumbis accincti, et calceamentis instructi, ac denique, senum more, baculum gestantes [38]. Festinanter quidem, ne in eam culpam incidamus,

[30] Luc. XII, 49. [31] Exod. XII, 8. [32] ibid. 10. [33] Ephes. IV, 26. [34] Exod. XII, 46. [35] Joan. XIX, 33. [36] Matth. VII, 6. [37] Exod. XXXII, 19 sqq. [38] Exod. XII, 3 sqq.

(64) *Μηδ' ὑδαρές.* Jes., μηδ' ὑδαρῶδες.
(65) *Ἄν.* Deest in sex Regg. et Or. 1.
(66) *Ὅλος.* Or. 1. ὅλως.
(67) *Ἐντοσθίων.* Coisl. 2, aliique nonnulli, ἐντοσθιδίων. Or. 1, ἐνδοσθίων.
(68) *Πρώτων.* Reg. bm, πρῶτον.
(69) *Σαρκώσεως.* Reg. bm, σαρκός.
(70) *Ἐξοίσομεν... καταλείψομεν.* Reg. ph et Coisl. 1, ἐξοίσωμεν... καταλείψωμεν.
(71) *Καλόν.* Nonnulli adduut, τε.
(72) *Διανυκτερεύειν.* Sic Reg. ph et Or. 1. In ed., διανυκτεύειν.
(73) *Τοῦ Ἰησοῦ.* In nonnullis, τὸ Ἰησοῦ.
(74) *Οὐδέ.* Or. 1, οὔτε.
(75) *Περισυρήσεται.* Or. 1, περισυρίσεται.
(76) *Τῷ καὶ τά.* Sic Regg. bm, ph, novem Colb., Comb., etc. In ed., ᾧ καὶ τά.
(77) *Τῆς σκληρότητος.* Sic quinque Regg., etc. Deest τῆς in ed.
(78) *Ἀναλώσομεν.* Sic quatuor Regg. Alii, ἀναλώσωμεν, male.
(79) *Συνέσθοντες.* Comb., ἔσθοντες.

a qua Lot divino interdicto avocabatur; ne circumspiciamus, ne stemus in omni circumjacente regione; in montem, salutis causa, confugiamus, ne
859 Sodomitico illo et inusitato igne simul involvamur, nec propter nostram in deterius conversionem, quæ ex cunctatione nasci solet, in salis statuam concrescamus [39]. Cum lactucis autem agrestibus [40], quoniam vita divinæ legi consentanea, iis præsertim qui incipiunt, acerba et ardua est, voluptatibusque sublimior. Nam etsi novum jugum suave est, et onus leve, ut ex Scriptura audis [41]; id tamen propter spem fit ac mercedem, bujus vitæ molestiis et ærumnis longe uberiorem : alioqui enim quis non Evangelium legalibus præceptis multo laboriosius atque ærumnosius esse dixerit? Nam cum lex peccatorum duntaxat fines prohibeat, nobis ipsæ etiam causæ, propemodum ut actiones, crimini vertantur. *Non adulterium committes*, inquit lex [42] : at tu, ne concupisces quidem [43], ex curioso ac studioso contuitu animi affectum incendens. *Non occides*, ait illa [44] : at tu, ne, si feriaris quidem, referies [45], quin potius percutienti teipsum expones. Quanto tandem hæc illis sapientiora! *Non pejerabis*, inquit illa [46] : at tu, penitus nec jurabis, nec parvum, nec magnum [47]; quod scilicet ex juramento perjurium nascatur. *Non junges domum cum domo*, ait illa, *nec agrum cum agro* [48], tyrannide pauperem opprimens : at tu, libenti animo, justis etiam rationibus quæsitas opes excuties, atque in pauperum subsidium spoliaoeris [49], ut leviter crucem tollas divitiasque ab aspectu remotas asseqnaris.

A ἐντολῆς· μὴ περιβλεψώμεθα, μὴ στῶμεν ἐν πάσῃ (80) τῇ περιχώρῳ· εἰς τὸ ὄρος ἀποσωθῶμεν (81), μὴ συμπαραληφθῶμεν τῷ Σοδομιτικῷ καὶ ξένῳ πυρὶ, μηδ' εἰς στήλην ἁλὸς παγῶμεν, ἐκ τῆς ἐπὶ τὸ χεῖρον ἐπιστροφῆς, ὅπερ ἐργάζεται μέλλησις. Ἐπὶ δὲ πικρίδων, διὰ τὸ πικρὸν τοῦ κατὰ Θεὸν βίου, καὶ πρόσαντες, τοῖς ἀρχομένοις μάλιστα, καὶ ἡδονῶν ὑψηλότερον. Εἰ γὰρ καὶ χρηστὸς ὁ νέος ζυγὸς, καὶ τὸ φορτίον ἐλαφρὸν, ὥσπερ ἀκούεις· ἀλλὰ διὰ τὴν ἐλπίδα τοῦτο καὶ τὴν ἀντίδοσιν, πολλῷ τῆς ἐνταῦθα κακοπαθείας οὖσαν δαψιλεστέραν· ἐπεὶ ἄλλως γε, τίς οὐκ ἂν εἴποι, πολὺ τῶν νομικῶν διατάξεων τὸ Εὐαγγέλιον ἐργωδέστερον εἶναι καὶ μοχθηρότερον; Τοῦ γὰρ νόμου τὰ τέλη τῶν (82) ἁμαρτημάτων κωλύοντος, ἡμεῖς καὶ τὰς αἰτίας, ὡς πράξεις σχεδὸν, ἐγκα- B λούμεθα. *Οὐ μοιχεύσεις* (83), φησὶν ὁ νόμος· σὺ δὲ, οὐδὲ ἐπιθυμήσεις, ἐκ περιέργου θέας καὶ φιλοπόνου φλέγων τὸ πάθος (84). *Οὐ φονεύσεις*, ἐκεῖνος· σὺ δὲ, οὐδὲ ἀντιπλήξεις, ἀλλὰ καὶ σεαυτὸν ἐμπαρέξεις τῷ παίοντι. Ὅσον ταῦτα ἐκείνων (85) φιλοσοφώτερα! *Οὐκ ἐπιορκήσεις*, ἐκεῖνος· σὺ δὲ (86), οὐδὲ ὀμῇ τὴν ἀρχὴν, οὐ μικρὸν, οὐ μεῖζον, ὡς τοῦ ὅρκου τὴν ἐπιορκίαν τίκτοντος. *Οὐ συνάψεις οἰκίαν πρὸς οἰκίαν*, ἐκεῖνος, *καὶ ἀγρὸν πρὸς ἀγρὸν*, καταδυναστεύων τοῦ πένητος· σὺ δὲ, ἀποθήσῃ καὶ τὰ δικαίως κτηθέντα προθύμως, καὶ γυμνωθήσῃ τοῖς πένησιν, ἵνα κούφως τὸν σταυρὸν αἴρῃς, καὶ πλουτήσῃς τὰ μὴ ὁρώμενα.

XVIII. Jam lumbi, mutis quidem animantibus remissi ac soluti sint [50] : neque enim illis inest ratio, quæ voluptatibus imperet; quanquam hæc quoque motus naturalis libidinisque modum norunt. Tibi autem per zonam ac temperantiam restringatur para illa, quæ libidine æstuat, ac velut hinnitum edit [51] (nam hoc verbo Scriptura, bujus affectus turpitudinem exagitans, utitur); ut, mortificatis membris, quæ sunt super terram [52], Pascha pure comedas, solitarii illius Joannis et præcursoris [53], magnique veritatis præconis, præcinctionem imitans. Sed et aliam zonam novi, nimirum militarem et virilem, juxta quam Euzoni Syriæ et Monozoni quidam nominantur [54]; ac Deus ipse Jobum alloquens : *Nequaquam*, inquit [55], *verum accinge ut vir lumbos tuos*, et da responsum virile; quibus

C ΙΗ'. Ὀσφὺς δὲ, τοῖς μὲν ἀλόγοις, ἄνετος ἔστω καὶ ἄδετος· οὐδὲ γὰρ λόγον ἔχουσι, τὸν κρατοῦντα τῶν ἡδονῶν· οὔπω λέγω, ὅτι κἀκεῖνα ὅρον οἶδε τῆς φυσικῆς κινήσεως· σοὶ καὶ ἀναστελλέσθω ζώνῃ καὶ σωφροσύνῃ (87) τὸ ἐπιθυμητικὸν καὶ χρεμετιστικὸν (ὡς ἡ θεία [88] φησὶ Γραφὴ, τὸ τοῦ πάθους αἰσχρὸν διασύρουσα), ἵνα καθαρῶς ἐσθίῃς τὸ Πάσχα, νεκρώσας τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τὴν Ἰωάννου ζώνην μιμούμενος, τοῦ ἐρημικοῦ, καὶ προδρόμου, καὶ μεγάλου τῆς ἀληθείας κήρυκος. Οἶδα καὶ ζώνην ἄλλην, τὴν στρατιωτικὴν λέγω καὶ ἀνδρικὴν, καθ' ἣν Εὔζωνοι Συρίας καὶ Μονόζωνοί τινες ὀνομάζονται· καθ' ἣν καὶ τῷ Ἰὼβ χρηματίζων φησὶν ὁ Θεός· *Μὴ, ἀλλὰ ζῶσαι ὥσπερ ἀνὴρ τὴν ὀσφύν σου*, καὶ δὸς ἀπόκρισιν ἀνδρικήν· ἣν καὶ ὁ θεῖος Δαβὶδ (89) περιεζῶσθαι D δύναμιν ἐκ Θεοῦ μεγαλαυχεῖ, καὶ τὸν Θεὸν (90) αὐτὸν

[39] Gen. xix, 24 sqq. [40] Exod. xii, 8. [41] Matth. xi, 30. [42] Exod. xx, 14. [43] Matth. v, 28. [44] Exod. xx, 15. [45] Matth. v, 39. [46] Exod. xx, 7. [47] Matth. v, 34. [48] Isa. v, 8. [49] Matth. xix, 21. [50] Exod. xii, 11. [51] Jer. v, 8. [52] Coloss. iii, 5. [53] Matth. iii, 4. [54] IV Reg. v, 2. [55] Job xxxviii, 3.

(80) *Πάσῃ*. Sic codd. In ed., πᾶσι.
(81) *Ἀποσωθῶμεν*. Colb. b, ἀνασωθῶμεν.
(82) *Τῶν*. Sic codd. In ed., τοῦ.
(83) *Μοιχεύσεις*. Savil., μοιχεύσῃς.
(84) *Τὸ πάθος*. « Animi affectum, » id est, « libidinem. »
(85) *Ὅσον ταῦτα ἐκείνων*. In nonnullis, ὅσῳ ταῦτα ἐκείνου, etc. « Quanto hæc exquisitioris et severioris disciplinæ. » Billius in prima ed. : « Quanto tandem hæc illis altiora ac difficiliora. »
(86) *Σὺ δέ*, etc. Bill. : « At tu, nec ullo modo jurabis. »
(87) *Ζώνῃ καὶ σωφροσύνῃ*. Par., ζώνην καὶ σωφροσύνην.
(88) *Ὡς ἡ θεία*, etc. Alludit ad hæc verba Jerem. v, 8 : « Unusquisque ad uxorem proximi sui hinniebat. »
(89) *Ἣν καὶ ὁ θεῖος Δαβίδ*. Intelligit hæc Davidis verba, psal. xvii, 40 : « Præcinxisti me virtute ad bellum. »
(90) *Καὶ τὸν Θεόν*, etc. Sic in psal. xcii, 1 : « Indutus est Dominus fortitudinem, et præcinxit se. »

εἰσάγει ἐνδεδυμένον δύναμιν καὶ περιεζωσμένον, δηλαδὴ κατὰ τῶν ἀσεβῶν· εἰ μή τῳ φίλον, τὸ περιὸν τῆς δυνάμεως, καὶ οἷον ἀνεσταλμένον, οὕτω παραδηλοῦσθαι, καθὸ καὶ φῶς ἀναβάλλεται, ὡς ἱμάτιον. Τὸ γὰρ ἄσχετον αὐτοῦ τῆς δυνάμεως καὶ τοῦ φωτὸς τίς ὑποστήσεται; Ζητῶ, τί κοινὸν ὀσφύϊ καὶ ἀληθείᾳ; τί δαὶ τῷ ἁγίῳ Παύλῳ νοεῖται τὸ φάσκειν· *Στῆτε οὖν περιεζωσμένοι* (91) *τὴν ὀσφὺν ὑμῶν ἐν ἀληθείᾳ*; Μήποτε ὡς τοῦ θεωρητικοῦ τὸ ἐπιθυμητικὸν περισφίγγοντος, καὶ οὐκ ἐῶντος ἀλλαχοῦ φέρεσθαι; Οὐ γὰρ ἐθέλει τὸ περί τι διακείμενον ἐρωτικῶς, πρὸς τὰς ἄλλας ἡδονὰς τὴν αὐτὴν ἔχειν δύναμιν.

A etiam viribus beneficio divino accinctum se esse David gloriatur [56], ac Deum **860** quoque ipsum potentia indutum atque accinctum inducit [57], nempe adversus impios: nisi tamen malit quispiam potentiæ exuberantiam ac veluti restrictionem his verbis significari: quo etiam sensu, lomine, sicut vestimento [58], amictus dicitur. Insuperabilem enim potentiæ ipsius ac luminis vim quis sustinebit? Quæro quid lumbis cum veritate commune sit, et quæ Pauli mens fuerit, cum diceret: *State igitur succincti lumbos vestros in veritate* [59]? Num forte quod speculatio concupiscentiam coerceat, nec aliorsum ferri sinat? Nec enim fieri potest, ut qui rei cujuspiam amore flagrat, pareui ad alias voluptates vim habeat.

ΙΘ'. Τὰ δὲ ὑποδήματα, ὁ μὲν τῆς ἁγίας γῆς καὶ θεοστιβοῦς ψαύειν μέλλων, ὑπολυέσθω, καθὰ (92) καὶ Μωϋσῆς ἐκεῖνος ἐπὶ τοῦ ὄρους, ἵνα μηδὲν νεκρὸν φέρῃ, μηδὲ μέσον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Ὡς δὲ καὶ εἴ τις μαθητὴς ἐπὶ τὸ Εὐαγγέλιον πέμπεται, φιλοσόφως καὶ ἀπερίττως (93)· ὃν δεῖ (94) πρὸς τῷ ἀχάλκῳ, καὶ ἀράβδῳ, καὶ μονοχίτωνι, ἔτι καὶ γυμνοποδεῖν (95), ἵνα φανῶσιν οἱ πόδες ὡραῖοι τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην, καὶ ἄλλο πᾶν ἀγαθόν. Ὁ δὲ φεύγων Αἴγυπτόν τε καὶ τὰ Αἰγύπτια, ὑποδεδέσθω, τῆς τε ἄλλης ἀσφαλείας ἕνεκα καὶ τῆς πρὸς τοὺς σκορπίους καὶ τοὺς ὄφεις, οὓς καὶ πολλοὺς Αἴγυπτος τρέφει, ὥστε μὴ βλάπτεσθαι παρὰ τῶν τηρούντων τὴν πτέρναν, οὓς πατεῖν ἐκελεύσθημεν. Περὶ δὲ τῆς βακτηρίας οὕτως ἔχω, καὶ τοῦ περὶ ταύτην (96) αἰνίγματος. Τὴν μὲν ὑπερειστικὴν οἶδα, τὴν δὲ ποιμαντικήν τε καὶ διδασκαλικὴν, καὶ τὰ λογικὰ πρόβατα ἐπιστρέφουσαν. Ἀλλὰ σοὶ νῦν τὴν ὑπερείδουσαν ὁ νόμος διακελεύεται, μήπου τὸν λογισμὸν ὀκλάσῃς, αἷμα Θεοῦ, καὶ πάθος ἀκούων, καὶ θάνατον, μήπου περιενεχθῇς ἀθέως, ὡς Θεοῦ συνήγορος· ἀλλ' ἀνεπαισχύντως καὶ ἀνενδοιάστως, φάγε τὸ σῶμα, πίε τὸ αἷμα, εἰ τῆς ζωῆς ἐπιθυμητικῶς ἔχεις, μήτε τοῖς περὶ σαρκὸς (97) ἀπιστῶν λόγοις, μήτε τοῖς περὶ τὸ πάθος βλαπτόμενος. Ἐρηρεισμένος ἵστασο, πάγιος, βεβηκὼς, ἐν μηδενὶ σαλευόμενος ὑπὸ τῶν ἀντικειμένων, μηδὲ πιθανότητος λόγοις παρασυρόμενος. Ἐπὶ τὸ ὕψος σεαυτοῦ στῆθι, ἐν ταῖς αὐλαῖς Ἱερουσαλὴμ στῆσον τοὺς πόδας, ἐπὶ τῆς πέτρας (98) ἐρείσον, ἵνα μὴ σαλεύηταί σου τὰ κατὰ Θεὸν διαβήματα.

B XIX. Jam qui terram sanctam ac divinis vestigiis impressam contacturus est, calceamenta solvat, quemadmodum et Moyses ille in monte [60], ut nihil mortuum ferat, nec inter Deum atque homines intermedium. Consimili modo si quis discipulus ad prædicandum Evangelium mittitur [61], frugalitati ac simplicitati studeat: quippe quem, præter id quod nec æs, nec baculum, nec duplicem tunicam habeat, etiam nudis pedibus iter facere oporteat, ut pulchri pedes evangelizantium pacem [62], et quodlibet aliud bonum, appareant. At vero qui Ægyptum ac res Ægypti fugit, calceos sumat [63], ut tutus sit, cum ab aliis rebus, tum a scorpiis et serpentibus, quos permultos Ægyptus alit, ut ab iis, qui calcaneum observant, et quos calcare jussi sumus [64], C minime vulneretur. Jam de baculo [65] atque ejus significatione ita sentio. Nam cum alter fulciendi vim habeat, alter pastoris et doctoris proprius sit, atque oves ratione præditas convertat, in viamque reducat: hic lex fulcientem baculum tibi præscribit, necubi animo titubes, dum Dei sanguinem et Passionem et mortem audis, ac dum Dei patronus atque defensor videri cupis, impie corruas. Quin potius, sine pudore ac dubitatione corpus ede, sanguinem bibe, si modo vitæ desiderio teneris, nec sermonibus de carne fidem abrogans, nec ad eos, qui de passione habentur, impingens. Innixus sta, firmus et stabilis, atque ita comparatus, ut nulla in re quatiaris ab adversariis, nec verborum lepore D atque illecebris abripiaris. In fastigio tuo sta, in atriis Jerusalem pedes statue [66], in petra suffulci, **861** ut tui secundum Deum gressus non moveantur.

Κ'. Τί φῄς; Οὕτω ταῦτα ἔδοξεν, Αἴγυπτον ἐξελθεῖν, τὴν σιδηρᾶν κάμινον, καταλιπεῖν σε τὴν ἐκεῖσε πολυθεΐαν (99), καὶ ὑπὸ Μωϋσέως ἀχθῆναι, καὶ τῆς

XX. Quid ais? Itane fixum ac decretum est, ut ex Ægypto, hoc est, ex fornace ferrea [67], excedas, impiumque deorum multorum cultum illic vigentem

[56] Psal. xvii, 33. [57] Psal. xcii, 1. [58] Psal. ciii, 2. [59] Ephes. vi, 14. [60] Exod. iii, 5. [61] Luc. x, 3 sqq. [62] Isa. lii, 7. [63] Exod. xii, 11. [64] Luc. x, 19. [65] Exod. xii, 11. [66] Psal. cxxi, 2. [67] Deut. iv, 20.

(91) *Περιεζωσμένοι*. Tres Regg. et novem Colb., περιζωσάμενοι.

(92) *Καθά*. Or. 1, καθώς.

(93) *Καὶ ἀπερίττως*. Deest in Jes.

(94) *Δεῖ*. In nonnullis, χρή.

(95) *Γυμνοποδεῖν*. Sic tres Regg., Coisl. 1, Or. 1, Par., etc. In Par. ed., γυμνοποδεῖ.

(96) *Περὶ ταύτην*. Coisl. 1 et Jes., περὶ ταύτης.

(97) *Μήτε τοῖς περὶ σαρκός*, etc. Bill. in prima edit. « Nec doctrinæ carnis fidem abrogans, nec Passionis sermonibus offensus. »

(98) *Ἐπὶ τῆς πέτρας*. « In petra, » id est, « in Christo, » juxta Apost. I Cor. x, 4, « Petra autem erat Christus. »

(99) *Πολυθεΐαν*. Coisl. 1 et Or. 1 addunt, ἀθεΐαν, « impiam, sacrilegam. »

relinquas, atque a Moyse, ipsiusque legibus ac militari imperio ducaris? Consilium quoddam tibi porrigo, nequaquam meum, imo admodum quoque meum, si rem spiritualiter expenderis. Vasa aurea et argentea Ægyptiis commodato pete [68]: cum his te itineri committe: ex alienis facultatibus viaticum tibi para, imo ex tuis potius. Servitutis enim ac confectorum laterum merces tibi debetur. Callide tu quoque aliquid circa mercedis flagitationem comminiscere: pulchre frauda. Esto sane, gravibus hic laboribus vexatus es, cum luto colluctans, id est, cum ærumnoso et impuro corpore, ac domos alienas et caducas exstruens, quarum memoria cum sonitu perit. Quid? Gratisne et absque pretio egrederis? Quid? An Ægyptiis et adversariis potestatibus ea relinques, quæ male adepti sunt, ac pejus consument? Nullum jus in ea habent; sacrilegio compilarunt, eripuerunt ei, qui dixit: *Meum est argentum, et meum est aurum* [69], *daboque ei, cui voluero* [70]. Heri illa possidebant: sic enim permittebatur. Hodie ea tibi Dominus offert ac tradit, honeste et ad salutem usuro. Amicos nobis de mammona iniquitatis comparemus, ut, cum defecerimus, in judicii tempore recipiamus [71].

A ἐκείνου (1) νομοθεσίας καὶ στρατηγίας; Εἰσηγοῦμαί τι καὶ τῶν οὐκ ἐμῶν, μᾶλλον δὲ καὶ λίαν ἐμῶν, ἂν πνευματικῶς θεωρῇς. Χρῆσαι παρ' Αἰγυπτίων σκεύη χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ· μετὰ τούτων ὅδευσον· ἐκ τῶν ἀλλοτρίων ἐφοδιάσθητι, μᾶλλον δὲ τῶν σῶν· χρεωστεῖταί σοι μισθὸς τῆς δουλείας καὶ τῆς πλινθείας· σόφισαί τι καὶ σὺ περὶ τὴν ἀπαίτησιν· καλῶς ἀποστέρησον. Ἔστω, τεταλαιπώρηκας ἐνταῦθα, τῷ πηλῷ μαχόμενος, τῷ μοχθηρῷ τούτῳ καὶ ῥυπαρῷ σώματι, καὶ πόλεις οἰκοδομῶν ἀλλοτρίας καὶ σφαλεράς, ὧν ἀπολεῖται τὸ μνημόσυνον μετ' ἤχου. Τί δαί; προῖκα ἐξέρχῃ καὶ ἀμισθί; Τί δαί; καταλείψεις Αἰγυπτίοις καὶ ταῖς ἀντικειμέναις δυνάμεσιν, ἃ κακῶς ἐκτήσαντο, καὶ χεῖρον δαπανήσουσιν; Οὐκ ἔστιν ἐκείνων· ἐσύλησαν, ἥρπασαν τοῦ εἰπόντος· *Ἐμόν* B *ἐστι τὸ ἀργύριον* (2), *καὶ ἐμόν ἐστι τὸ χρυσίον, καὶ δώσω αὐτὸ ᾧ βούλομαι*. Χθὲς ἦν ἐκείνων· συνεχωρεῖτο γάρ. Σήμερον σοὶ προσάγει καὶ δίδωσιν ὁ Δεσπότης, καλῶς χρησομένῳ καὶ σωτηρίως. Κτησώμεθα ἡμῖν αὐτοῖς φίλους ἐκ τοῦ μαμμωνᾶ τῆς ἀδικίας, ἵν' ὅταν ἐκλίπωμεν, ἀντιλάβωμεν ἐν καιρῷ κρίσεως.

XXI. Si Rachel quædam es, aut Lia, hoc est, patriarchica et magna anima, patris quoque tui idola, quæcunque inveneris, surripe, non ut serves, sed ut deleas [72]. Si autem sapiens Israelitis, ad terram promissionis transfer; eoque nomine discrucietur persecutor, atque ex fraude sibi facta hoc intelligat, quod tyrannide ac servitute meliores frustra opprimebat. Hoc si feceris, atque ita ex Ægypto excesseris, ignis, mihi crede, ac nubis columna tibi die ac nocte iter præmonstrabit [73], desertum mitigabitur, mare tibi scindetur, Pharao demergetur, panis pluet, petra scaturiet, Amalec opprimetur; non armis tantum, sed etiam hostilibus justorum manibus, precationem simul atque insuperabile crucis tropæum signantibus; fluminis cursus inhibebitur [74], sol sistetur, lunæ cursus reprimetur, muri, nullis etiam machinis admotis, corruent, crabrones præcurrent, viam Israeli munientes **862**, atque alienigenas arcentes; reliqua etiam omnia, quæ post hæc, et simul cum his, memoriæ prodita sunt, ne nimis longum sermonem producam, Dei beneficio tibi concedentur. Ac tale est festum, quod hodierno die agitas; tali epulo, tum natalitio, tum funebri, quantum in te est, accipias, ob eum, qui, tua causa, et natus, et passus est; tale tibi Paschatis mysterium. Hæc lex adumbravit; hæc Christus perfecit, ille, inquam, litteræ abrogator, ille Spiritus initiator, qui, ut ex eo, quod passus est, ad patiendum nos erudit, ita ex eo, quod glorificatus est, hoc nobis affert, ut simul glorificemur.

ΚΑ'. Εἰ μέν τις εἶ Ῥαχὴλ, ἢ Λεία, ψυχὴ πατριαρχικὴ καὶ μεγάλη, καὶ τὰ εἴδωλα κλέψον, ἅπερ ἂν εὕρῃς, τοῦ σοῦ πατρὸς, οὐχ ἵνα φυλάξῃς, ἀλλ' ἵν' ἀφανίσῃς· εἰ δὲ Ἰσραηλίτης σοφὸς, πρὸς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας μετένεγκε· καὶ περὶ τούτων ὁ διώκτης ἀλγησάτω, καὶ γνώτω κατασοφισθεὶς, ὅτι μάC την ἐτυράννει καὶ κατεδουλοῦτο τοὺς κρείττονας. Ἂν οὕτω ποιῇς, καὶ οὕτως ἐξέλθῃς Αἴγυπτον, εὖ οἶδα, στύλῳ πυρὸς καὶ νεφέλης ὁδηγηθήσῃ νυκτὸς καὶ ἡμέρας, ἔρημος ἡμερωθήσεται, θάλασσά σοι τμηθήσεται, Φαραὼ βαπτισθήσεται, ἄρτος ὀμβρήσει, πέτρα πηγάσει, Ἀμαλὴκ καταπολεμηθήσεται· οὐχ ὅπλοις μόνον, ἀλλὰ καὶ πολεμίαις χερσὶ (3) δικαίων, εὐχὴν ὁμοῦ τυπούσαις, καὶ σταυροῦ τρόπαιον τὸ ἀήττητον· ποταμὸς ἀνακοπήσεται, ἥλιος στήσεται σελήνη σχεθήσεται, τείχη κατενεχθήσεται, καὶ δίχα μηχανημάτων, σφηκίαι προδραμοῦνται, ὁδοποιοῦσαι τῷ Ἰσραὴλ, καὶ τοὺς ἀλλοφύλους ἀνείργουσαι (4)· τἄλλα τε ὅσα ἐπὶ τούτοις καὶ σὺν τούτοις ἱστόρηται, ἵνα μὴ μακρὸν ἀποτείνω λόγον, παρὰ Θεοῦ σοι δοθήD σεται. Τοιαύτην ἑορτὴν ἑορτάζεις σήμερον· τοιοῦτον ἑστιᾷ (5) τὸ ἐπὶ σοὶ τοῦ γεννηθέντος γενέθλιον, καὶ τοῦ παθόντος (6) ἐπιτάφιον· τοιοῦτόν σοι τὸ τοῦ Πάσχα μυστήριον. Ταῦτα ὁ νόμος ὑπέγραψε· ταῦτα Χριστὸς ἐτελείωσεν, ὁ τοῦ γράμματος (7) καταλυτὴς, ὁ τελειωτὴς τοῦ Πνεύματος, ὃς οἷς ἔπαθε, τὸ πάσχειν διδάσκων, οἷς ἐδοξάσθη, τὸ συνδοξασθῆναι χαρίζεται.

[68] Exod. xi, 2. [69] Agge. ii, 9. [70] Daniel iv, 14. [71] Luc. xvi, 9. [72] Gen. xxxi, 19. [73] Exod. xiii 12. [74] Jos. iii, 15.

(1) *Ἐκείνου*. Or. 1, ἐκεῖσε.
(2) *Ἐμόν ἐστι τὸ ἀργύριον*. Sic nonnulli codd. Deest ἐστι in edit.
(3) *Πολεμίαις χερσί*. Coisl. 1, ἀπολέμοις πολεμίαις, « imbellibus justorum pugnantium armis. »
(4) *Ἀνείργουσαι*. Comb., ἀπείργουσαι.
(5) *Τοιοῦτον ἑστιᾷ*. Legendum videtur, τοιοῦτον ἑστιᾷς· « Talibus epulis natalitia et funus illius, qui pro te natus et passus est, celebra. »
(6) *Παθόντος*. In quibusdam, θανόντος, « mortuus est. »
(7) *Γράμματος*. Bill. « legis. »

ΚΒ'. Ἔστι τοίνυν (8) ἐξετάσαι πρᾶγμα καὶ δόγμα, τοῖς μὲν πολλοῖς παρορώμενον, ἐμοὶ δὲ, καὶ λίαν ἐξεταζόμενον. Τίνι γὰρ τὸ ὑπὲρ ἡμῶν αἷμα, καὶ περὶ τίνος ἐχύθη, τὸ μέγα καὶ περιβόητον τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀρχιερέως, καὶ θύματος; Κατειχόμεθα (9) μὲν γὰρ ὑπὸ τοῦ πονηροῦ, πεπραμένοι ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν, καὶ ἀντιλαβόντες τῆς κακίας τὴν ἡδονήν. Εἰ δὲ τὸ λύτρον οὐκ ἄλλου τινὸς, ἢ τοῦ κατέχοντος γίνεται, ζητῶ τίνι τοῦτο εἰσηνέχθη, καὶ δι' ἥντινα τὴν αἰτίαν; Εἰ μὲν τῷ πονηρῷ, φεῦ τῆς ὕβρεως· εἰ μὴ παρὰ τοῦ Θεοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν Θεὸν αὐτὸν λύτρον ὁ λῃστὴς λαμβάνει, καὶ μισθὸν οὕτως ὑπερφυῆ (10) τῆς ἑαυτοῦ τυραννίδος, δι' ὃν καὶ ἡμῶν φείδεσθαι δίκαιον ἦν· εἰ δὲ τῷ Πατρὶ, πρῶτον μὲν πῶς; Οὐχ ὑπ' ἐκείνου γὰρ ἐκρατούμεθα. Δεύτερον δὲ, τίς ὁ λόγος, Μονογενοῦς αἷμα τέρπειν Πατέρα, B ὃς οὐδὲ τὸν Ἰσαὰκ ἐδέξατο παρὰ τοῦ πατρὸς προσφερόμενον, ἀλλ' ἀντηλλάξατο τὴν θυσίαν, κριὸν ἀντιδοὺς τοῦ λογικοῦ θύματος; Ἢ δῆλον, ὅτι λαμβάνει μὲν ὁ Πατὴρ, οὐκ αἰτήσας (11), οὐδὲ δεηθεὶς, ἀλλὰ διὰ τὴν οἰκονομίαν, καὶ τὸ χρῆναι (12) ἁγιασθῆναι τῷ ἀνθρωπίνῳ τοῦ Θεοῦ τὸν ἄνθρωπον· ἵν' αὐτὸς ἡμᾶς ἐξέληται, τοῦ τυράννου βίᾳ κρατήσας, καὶ πρὸς ἑαυτὸν (13) ἐπαναγάγῃ διὰ τοῦ Υἱοῦ μεσιτεύσαντος, καὶ εἰς τιμὴν τοῦ Πατρὸς τοῦτο οἰκονομήσαντος, ᾧ τὰ πάντα παραχωρῶν φαίνεται. Τὰ μὲν δὴ Χριστοῦ τοιαῦτα, καὶ τὰ πλείω σιγῇ σεβέσθω. Ὁ δὲ χαλκοῦς ὄφις κρεμᾶται (14) μὲν κατὰ τῶν δακνόντων ὄφεων, οὐχ ὡς τύπος (15) δὲ τοῦ ὑπὲρ ἡμῶν παθόντος, ἀλλ' ὡς ἀντίτυπος· καὶ σώζει τοὺς εἰς C αὐτὸν ὁρῶντας, οὐχ ὅτι ζῇ πιστευόμενος, ἀλλ' ὅτι νενέκρωται, καὶ συννεκροῖ τὰς ὑπ' αὐτὸν (16) δυνάμεις, καταλυθεὶς, ὥσπερ ἦν ἄξιος. Καὶ τίς ὁ πρέπων αὐτῷ παρ' ἡμῶν ἐπιτάφιος; *Ποῦ σου, θάνατε, τὸ κέντρον; Ποῦ σου, ᾅδη, τὸ νῖκος;* Τῷ σταυρῷ βέβλησαι, τῷ ζωοποιῷ τεθανάτωσαι. Ἄπνους (17), νεκρὸς, ἀκίνητος, ἀνενέργητος, καὶ, εἰ τὸ (18) σχῆμα σώζεις ὄφεως, ἐν ὕψει στηλιτευόμενος (19).

XXII. Enimvero alienum non fuerit, rem ac doctrinam inquirere, a multis quidem neglectam, meo autem judicio, studiose perquirendam. Eccui enim ille pro nobis sanguis, et quam ob causam fusus est, ille, inquam, magnus et nobilis Dei, tum pontificis, tum victimæ sanguis? Nos enim a diabolo detinebamur, utpote qui venundati essemus sub peccato, ac vitium cum voluptate commutassemus. Quod si redemptionis pretium non alii nlli, quam ei, qui captivos tenet, persolvitur, quæro cui tandem oblatum est, et quam ob causam? Si pravo illi, o gravem contumeliam! si non a Deo solum, sed Deum quoque ipsum pro redemptionis pretio latro accipit, adeoque insigne et excellens tyrannidis suæ præmium, cujus causa nobis quoque parci æquum erat: si autem Patri, primum quomodo id factum est? Nec enim ab ipso tenebamur. Deinde, quæ ratio afferri potest, ut Unigeniti sanguine Pater oblectetur, qui ne Isaac quidem a patre oblatum acceperit, sed ariete, in rationalis victimæ locum substituto, sacrificium permutarit? Perspicuum utique est, Patrem quidem accepisse, non tamen quod petierit, aut eo opus habuerit, verum certa concilii ratione et dispensatione, et quia, per humanitatem a Deo assumptam, homini sanctitatem afferri oportebat; ut, tyranno per vim superato, nos liberaret, atque ad se per mediatorem Filium reduceret, hoc, ad Patris honorem, cui in omnibus rebus cedere perspicitur, dispensantem. **863** Ac de Christo hæc nobis dicta sint, aliaque multo plura silentii honore afficiantur. At vero, serpens æneus adversus serpentum morsus suspenditur [78], non tamen ut Christi pro nobis passi typus, verum ut antitypus: atque iis qui ipsum intuentur, salutem affert, dum non vita frui, sed mortuus esse, ac subditas sibi potestates secum interimere creditur, oppressus nimirum et exstinctus, sicut merebatur. Et quod tandem illi congruens epitaphium canemus? *Ubi est, mors, stimulus tuus? Ubi tua, inferne, victoria* [79]? Exanimis es, mortuus, immobilis, iners, serpentis licet figuram serves, in sublimi loco ignominiose pendes.

Crux te prostravit, vitæ auctor tibi necem attulit.

ΚΓ'. Μεταληψόμεθα (20) δὲ τοῦ Πάσχα, νῦν μὲν

XXIII. Jam vero Paschatis participes erimus,

[78] Num. XXI, 8. [79] Ose. XIII, 14; I Cor. XV, 55.

(8) *Ἔστι τοίνυν*. Or. 1, Ἔστι λοιπόν, « Cæterum. »

(9) *Κατειχόμεθα*. Comb., ἐκρατούμεθα.

(10) *Ὑπερφυῆ*. Reg. ph, ὑπερφυᾶ.

(11) *Οὐκ αἰτήσας*, etc. Or. 1 addit, δέ. Observat scholiastes, duplex esse redimendi genus; alterum, « quo pretium ei, a quo qui captus tenetur, solvitur, et pecunia ab eo redimitur; » alterum, « quo quis pro reo pati sustinet in ipsius unius commodum. » Sic Christus pro nobis cruciatus pertulit, ac sic ejus passione nihil diabolo datum. Præterea sanguis Christi Patri oblatus est, « non quod unigeniti Filii cruore effuso delectaretur, » ut his verbis declarat idem scholiastes: Οὔτε τῷ Πατρὶ αἷμα τοῦ Μονογενοῦς προσφέρεσθαι ὑποτιθέμεθα. Sed indicat, Filium sua sponte hominis reatum in se transtulisse ac mortem subiisse, ut hominem redimeret, ac cum Deo in gratiam restitueret, illatamque divinæ majestati injuriam sarciret.

(12) *Τὸ χρῆναι*. Reg. ph et Or. 1. τῷ χρῆναι.

D (13) *Ἑαυτόν*. Sic plures Regg. et Colb., Coisl. 1, etc. In ed., αὐτόν.

(14) *Κρεμᾶται*. Reg. bm, aliique nonnulli, κρεμνᾶται.

(15) *Οὐχ ὡς τύπος*, etc. « Gregorius, inquit Nicetas, serpentem æneum Christi typum haudquaquam esse censet (neque fas est ac pium perversum spiritum Christi typum vocari); verum antitypum, id est, contrariam figuram. Etenim serpens a principio homini exitium attulit, Christus autem postea salutem. »

(16) *Ὑπ' αὐτόν*. Sic Regg. bm, ph, Or. 1, Comb., etc. In ed., ὑπ' αὐτῷ.

(17) *Ἄπνους*. Plures codd. addunt, εἶ.

(18) *Τό*. Reg. bm, τι.

(19) *Στηλιτευόμενος*. Bill. « decoris et ignominiæ notis inustus. »

(20) *Μεταληψόμεθα*. Reg. pb, μεταληψώμεθα, « participes simus. »

nunc quidem adhuc typice, tametsi apertius quam in veteri lege (legale siquidem Pascha; nec enim dicere verebor, figura erat figuræ obscurior); aliquanto post autem perfectius et purius, tum videlicet cum Verbum novum illud nobiscum in regno Patris bibet [77], patefaciens ac docens, quæ nunc minus plene demonstravit. Novum enim illud semper est, quod nunc intelligitur. Quænam autem illa sit potio atque perceptio, dicere nostrum est, illius docere, discipulisque suis hanc doctrinam impertiri. Doctrina enim, ejus quoque, qui alit, cibus est. Age vero, nos quoque legis participes efficiamur, verum evangelice non litteraliter perfecte non imperfecte, sempiterne non temporarie. Caput nobis efficiamus, non terrenam Jerusalem, sed cœlestem metropolim; non eam, inquam, quæ nunc ab exercitibus calcatur, sed quæ ab angelis laude et prædicatione effertur. Mactemus, non vitulos novellos, nec agnos cornua producentes et ungulas [78], quæ magna ex parte mortua sunt, ac sensu carent: verum Deo in superno altari cum cœlestibus choris sacrificium laudis immolemus [79]. Penetremus primum velamen, ad secundum accedamus, in Sancta sanctorum prospiciamus. Atque, ut majus aliquid dicam, immolemus nos Deo: imo, singulis diebus nosmetipsos motusque omnes immolemus. Omnia pro Verbo excipiamus, per passiones Passionem imitemur, per sanguinem sanguinem honoremus, crucem alacres conscendamus. Dulces sunt **864** clavi, tametsi valde acerbi. Præstat cum Christo, et pro Christo pati, quam cum aliis in deliciis versari.

A τυπικῶς ἔτι, καὶ εἰ τοῦ παλαιοῦ γυμνότερον (τὸ γὰρ νομικὸν Πάσχα, τολμῶ καὶ λέγω, τύπου τύπος ἦν ἀμυδρότερος)· μικρὸν δὲ ὕστερον, τελεώτερον καὶ καθαρώτερον, ἡνίκα ἂν αὐτὸ πίνῃ καινὸν μεθ' ἡμῶν ὁ Λόγος ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Πατρὸς, ἀποκαλύπτων καὶ διδάσκων, ἃ νῦν μετρίως παρέδειξε. Καινὸν γάρ ἐστιν ἀεὶ τὸ νῦν γνωριζόμενον. Τίς δὲ ἡ πόσις καὶ ἡ ἀπόλαυσις, ἡμῶν μὲν τὸ μαθεῖν, ἐκείνου δὲ τὸ διδάξαι, καὶ κοινώσασθαι τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς τὸν λόγον. Τροφὴ γάρ ἐστιν ἡ δίδαξις, καὶ τοῦ τρέφοντος. Ἀλλὰ δεῦρο, καὶ ἡμεῖς τοῦ νόμου μεταλάβωμεν εὐαγγελικῶς, ἀλλὰ μὴ γραπτῶς· τελείως, ἀλλὰ μὴ ἀτελῶς· ἀϊδίως, ἀλλὰ μὴ προσκαίρως. Ποιησώμεθα κεφαλὴν, μὴ τὴν κάτω Ἱερουσαλὴμ, ἀλλὰ τὴν ἄνω μητρόπολιν· μὴ τὴν ὑπὸ στρατοπέδων νῦν πα- B τουμένην, ἀλλὰ τὴν ὑπ' ἀγγέλων δοξαζομένην. Θύσωμεν, μὴ μόσχους νέους, μηδὲ ἀμνοὺς κέρατα ἐκφέροντας καὶ ὁπλὰς, παρ' οἷς πολὺ τὸ νεκρὸν καὶ ἀναίσθητον· ἀλλὰ θύσωμεν τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως, ἐπὶ τὸ ἄνω θυσιαστήριον, μετὰ τῆς ἄνω χοροστασίας. Διασχῶμεν τὸ πρῶτον καταπέτασμα, τῷ δευτέρῳ προσέλθωμεν, εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων παρακύψωμεν. Εἴπω τὸ μεῖζον, ἡμᾶς αὐτοὺς θύσωμεν τῷ Θεῷ· μᾶλλον δὲ, θύωμεν καθ' ἑκάστην ἡμέραν καὶ πᾶσαν κίνησιν. Πάντα ὑπὲρ τοῦ Λόγου δεχώμεθα, πάθεσι τὸ πάθος μιμώμεθα, αἵματι τὸ αἷμα σεμνύνωμεν, ἐπὶ τὸν σταυρὸν ἀνίωμεν πρόθυμοι. Γλυκεῖς οἱ ἧλοι, καὶ εἰ λίαν ὀδυνηροί. Τὸ γὰρ (21) μετὰ Χριστοῦ πάσχειν, καὶ ὑπὲρ Χριστοῦ, τοῦ μετ' ἄλλων C τρυφᾷν αἱρετώτερον

XXIV. Si Simon Cyrenæus sis, crucem tolle [80], ac sequere. Si, ut latro [81], cruci simul affixus fueris, ut vir probus, Deum agnosce: si ille quoque propter te tuumque peccatum cum iniquis reputatus sit [82], tu propter illum justus fias. Adora tua causa suspensum; et pendens ipse, lucri aliquid ex ipsa quoque improbitate collige: morte salutem eme: cum Jesu paradisum ingredere, ut intelligas, quibus bonis excideras. Pulchritudines illas contemplare: murmuratorem cum sua blasphemia foris mori sine. Si Joseph Arimathæus sis [83], ab eo, qui cruci affixit, corpus pete: tuum fiat mundi piaculum. Si Nicodemus sis, nocturnus ille Dei cultor, funebribus unguentis ipsum unge [84]. Si Maria quædam sis, si alia Maria, si Salome, si Joanna, diluculo lacrymas profunde. Fac, ut prima sublatum lapidem [85], angelos etiam fortasse, atque adeo Jesum ipsum, videas. Nonnihil loquere; vocem au-

ΚΔ'. Ἂν Σίμων ᾖς Κυρηναῖος, τὸν σταυρὸν ἆρον, καὶ ἀκολούθησον. Ἂν συσταυρωθῇς ὡς λῃστὴς (22), ὡς εὐγνώμων τὸν Θεὸν γνώρισον· εἰ κἀκεῖνος μετὰ ἀνόμων ἐλογίσθη διὰ σὲ καὶ τὴν σὴν ἁμαρτίαν, σὺ γενοῦ δι' ἐκεῖνον ἔννομος. Προσκύνησον τὸν διὰ σὲ κρεμασθέντα (23), καὶ κρεμάμενος· κέρδανόν τι καὶ παρὰ τῆς κακίας· ὤνησαι τῷ θανάτῳ τὴν σωτηρίαν· εἰς τὸν παράδεισον εἴσελθε μετὰ Ἰησοῦ, ὥστε μαθεῖν ὧν ἐκπέπτωκας. Τὰ ἐκεῖ κάλλη θεώρησον· τὸν γογγυστὴν ἄφες ἀποθανεῖν ἔξω, μετὰ τῆς βλασφημίας. Κἂν Ἰωσὴφ ᾖς ὁ ἀπὸ Ἀριμαθαίας (24), αἴτησαι τὸ σῶμα παρὰ τοῦ σταυροῦντος· σὸν γενέσθω D τὸ τοῦ κόσμου καθάρσιον. Κἂν Νικόδημος ᾖς, ὁ νυκτερινὸς θεοσεβὴς, μύροις αὐτὸν ἐνταφίασον. Κἂν Μαρία τις ᾖς, κἂν ἡ ἄλλη (25) Μαρία, κἂν Σαλώμη, κἂν Ἰωάννα, δάκρυσον ὀρθρία (26). Ἴδε πρώτη τὸν λίθον ἠρμένον, τυχὸν δὲ καὶ τοὺς ἀγγέλους, καὶ Ἰησοῦν αὐτόν. Φθέγξαι τι· φωνῆς ἄκουσον. Ἂν ἀκού-

[77] Matth. xxvi, 29. [78] Psal. lxviii, 32. [79] Psal. xlix, 14. [80] Luc. xxiii, 26. [81] ibid. 40 seqq. [82] Isa. liii, 12. [83] Luc. xxiii, 50. [84] Joan. xix, 39. [85] Marc. xvi, 1.

(21) *Γάρ*. Deest in Regg. ph, Or. 1, aliisque nonnullis.

(22) *Ὡς λῃστής*. Reg. ph, ὡς ὁ λῃστής.

(23) *Κρεμασθέντα*. In nonnullis, σταυρωθέντα, « cruci affixum. »

(24) *Ὁ ἀπὸ Ἀριμαθαίας*. Plures Colb., Or. 1, Comb., etc., ὁ Ἀριμαθαῖος.

(25) *Κἂν ἡ ἄλλη*. Sic quinque Regg., duodecim Colb., etc. Deest ἡ in ed.

(26) *Δάκρυσον ὀρθρία*. Coisl. 1 et Comb., δάκρυσον, ἀκολούθησον πρὸς τάφον, ἀπάντησον ὀρθρία, « plora, ad sepulcrum sequere, occurras diluculo. »

σης. *Μή μου ἅπτου*, πόῤῥω στῆθι, σεβάσθητι τὸν A Λόγον, ἀλλὰ μὴ λυπηθῇς. Οἶδε γὰρ οἷς ὀφθῇ πρῶτον. Ἐγκαίνισον τὴν ἀνάστασιν· τῇ Εὔᾳ βοήθησον, τῇ πρώτῃ (27) πεσούσῃ, τῇ πρώτῃ Χριστὸν ἀσπάσασθαι, καὶ γνωρίσαι τοῖς μαθηταῖς. Γενοῦ Πέτρος, ἢ (28) Ἰωάννης· ἐπὶ τὸν τάφον ἐπείχθητι, ἀντιτρέχων, συντρέχων, τὴν καλὴν ἅμιλλαν ἁμιλλώμενος (29). Κἂν προληφθῇς τῷ τάχει, τῇ σπουδῇ νίκησον, μὴ παρακύψας εἰς τὸ μνημεῖον, ἀλλ' ἔνδον γενόμενος. Κἂν ὡς Θωμᾶς ἀπολειφθῇς, τῶν μαθητῶν συνηγμένων, οἷς Χριστὸς ἐμφανίζεται, ὅταν ἴδῃς, μὴ ἀπιστήσῃς· κἂν ἀπιστήσῃς, τοῖς λέγουσι πίστευσον· εἰ δὲ μηδὲ τούτοις, τοῖς τύποις τῶν ἥλων πιστώθητι. Ἂν εἰς ᾅδου κατίῃ, συγκάτελθε. Γνῶθι καὶ τὰ ἐκεῖσε τοῦ Χριστοῦ (30) μυστήρια, τίς ἡ οἰκονομία τῆς διπλῆς καταβάσεως, τίς ὁ λόγος· ἁπλῶς σώζει πάντας ἐπιφανεὶς, ἢ κἀκεῖ τοὺς πιστεύοντας (31).

sculta. Si audieris : *Noli me tangere* [86], procul sta, Verbum venerare, non autem mœre. Novit enim a quibus primum conspiciendus sit. Resurrectionis encænium celebra; Evæ succurre, quæ primum lapsa, prior quoque Christum salutavit, ac discipulis indicavit. Petrum vel Joannem imitare, ad sepulcrum propera, simul ac certatim currens [87], atque honesta æmulatione contendens. Quod si celeritate antevertaris, studio vince, non inclinato corpore in monumentum introspiciens, sed in ipsum ingrediens. Quod si, Thomæ instar, a cœtu discipulorum, quibus apparuit Christus, abfueris, posteaquam videris [88], ne rei fidem abroges. Quod si id tibi fidem non facit, narrantibus saltem crede. Si ne his quidem, at certe clavorum impressionibus fidem habe. Si in infernum descendat, simul descende. Ea quo- B que mysteria cognosce, quæ Christus illic designavit, quod duplicis descensus consilium, quæ ratio fuerit : utrum omnes sine ulla exceptione adventu suo salvos fecerit, an illic quoque duntaxat, qui crediderunt.

ΚΕʹ. Κἂν εἰς οὐρανοὺς ἀνίῃ, συνάνελθε· γενοῦ μετὰ τῶν παραπεμπόντων ἀγγέλων, ἢ τῶν δεχομένων. Ἀρθῆναι ταῖς πύλαις διακέλευσαι, ὑψηλοτέραις γενέσθαι, ἵν' ἐκ τοῦ (32) παθεῖν ὑψηλότερον δέξωνται. Ἀπόκριναι τοῖς ἀποροῦσι διὰ τὸ σῶμα, καὶ τὰ τοῦ Πάθους σύμβολα, οἷς μὴ κατελθὼν (33) συνανέρχεται, καὶ διὰ τοῦτο πυνθανομένοις· *Τίς ἐστιν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης; ὅτι Κύριος κραταιὸς καὶ δυνατὸς* ἐν πᾶσι τε οἷς ἀεὶ πεποίηκε, καὶ ποιεῖ, καὶ τῷ νῦν πολέμῳ καὶ τροπαίῳ περὶ τῆς ἀνθρωπότητος· καὶ δὸς τῷ διπλῷ τῆς ἐρωτήσεως διπλῆν τὴν C ἀπόκρισιν. Κἂν θαυμάζωσι, λέγοντες (34), κατὰ τὴν Ἡσαΐου δραματουργίαν (35)· *Τίς οὗτος ὁ παραγενόμενος ἐξ Ἐδώμ*, καὶ τῶν γηΐνων; ἤ, Πῶς ἐρυθρὰ τὰ ἱμάτια τοῦ ἀναίμου καὶ ἀσωμάτου, ὡς ληνοβάτου, καὶ πλήρη ληνὸν πατήσαντος; προβαλοῦ τὸ ὡραῖον τῆς στολῆς τοῦ πεπονθότος σώματος, τῷ Πάθει καλλωπισθέντος, καὶ τῇ Θεότητι λαμπρυνθέντος, ἧς οὐδὲν ἐρασμιώτερον, οὐδὲ ὡραιότερον.

865 XXV. Si in cœlos ascendat, simul ascende : comitantibus vel excipientibus angelis te adjunge. Portis, ut attollantur [89] ac sublimiores fiant, impera, quo a passione sublimiorem capiant. His, qui propter corpus et Passionis signa, quæ in descensu non allata, secum ascendens tulit, mente dubia et ancipiti sunt, atque ideo percunctantur : *Quis est iste Rex gloriæ?* responde : *Dominus fortis et potens* [90], tum in iis omnibus, quæ semper fecit, et facit, tum in præsenti bello ac tropæo, pro humana natura erecto; ac duplici interrogationi responsum duplex repende. Quod si, secundum dramaticam illam apud Isaiam personarum loquentium inductionem, admiratione defixi, dixerint : *Quis est iste, qui de Edom*, rebusque terrenis *venit* [91]? aut, Quomodo rubra sunt ejus, qui sanguinis ac corporis expers est, vestimenta, non secus ac vinitoris, qui torcular plenum calcaverit? stolæ corporis passi pulchritudinem ex adverso profer, quod per Passionem exornatum est, ac per Deitatem, qua nec amabilius quidquam, nec pulchrius, exsplenduit.

ΚϚʹ. Πρὸς ταῦτα τί φασιν ἡμῖν οἱ συκοφάνται (36), οἱ πικροὶ τῆς Θεότητος λογισταὶ, οἱ κατήγοροι τῶν ἐπαινουμένων, οἱ σκοτεινοὶ περὶ τὸ φῶς, οἱ περὶ τὴν σοφίαν ἀπαίδευτοι, ὑπὲρ ὧν Χριστὸς δωρεὰν ἀπέθανε, D τὰ ἀχάριστα κτίσματα, τὰ τοῦ πονηροῦ πλάσματα; Τοῦτο ἐγκαλεῖς Θεῷ τὴν εὐεργεσίαν; διὰ τοῦτο μικρὸς, ὅτι διὰ σὲ ταπεινός; ὅτι ἐπὶ τὸ πλανώμενον ἦλθεν ὁ Ποιμὴν ὁ καλὸς, ὁ τιθεὶς τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν προβάτων, ἐπὶ τὰ ὄρη καὶ τοὺς βουνοὺς, ἐφ' ὧν

XXVI. Quid ad hæc nobis sycophantæ dicunt, acerbi, inquam, isti Divinitatis expensores, rerum honestarum et laudabilium reprehensores, circa lucem tenebrosi, circa sapientiam imperiti, pro quibus Christus gratis mortuus est, ingratæ creaturæ, pravi illius figmenta? Siccine Deo beneficium crimini vertis? Eone parvus est, quia propter te humilis, quia ad ovem errantem bonus ille Pastor venit, animam suam pro ovibus ponens [92], ad montes

[86] Joan. xx, 17. [87] ibid. 2. [88] ibid. 24 sqq. [89] Psal. xxiii, 7, 9. [90] ibid. 8. [91] Isa. lxiii, 1 sqq. [92] Joan. x, 11.

(27) *Τῇ πρώτῃ*. Sic codd. Deest τῇ in ed.
(28) *Πέτρος, ἤ*. In nonnullis, Πέτρος, καί.
(29) *Ἁμιλλώμενος*. Or. 1, ἁμιλλώμενοι.
(30) *Χριστοῦ*. Reg. b, duo Colb. et Or. 1, Θεοῦ, « Dei. »
(31) *Πιστεύοντας*. In quibusdam, πιστεύσαντας.
(32) *Ἵν' ἐκ τοῦ*. Coisl. 1, ἵνα τὸν ἐκ τοῦ.
(33) *Κατελθών*. Coisl. 1, συγκατελθών.
(34) *Θαυμάζωσι λέγοντες*. Savil., θαυμάζοντες λέγωσι

(35) *Δραματουργίαν*. Gregorius hic non intelligit falsam compositionem, quales sunt actus fabulosi quibus dramatica poemata conficiuntur : sed genus scribendi ita institutum, ut personas loquentes habeat, quemadmodum in Isaiæ verbis habentur.
(36) *Πρὸς ταῦτα τί φασιν ἡμῖν οἱ συκοφάνται*, etc. Hæc et sequentia usque ad finem fere numeri 29, verbo ad verbum mutuantur ex Or. xxxviii, num. 14 et 15.

et colles, in quibus sacrificabas [93], et errantem invenit, et inventam, iisdem humeris, quibus et crucis lignum, sustulit, et acceptam, ad supernam vitam reduxit, eoque subvectam eodem numero atque ordine collocavit, quo eas, quæ minime aberrarunt? Quia lucernam, hoc est, carnem suam, accendit; et domum everrit [94], mundum scilicet a peccatu repurgans, et drachmam, regiam videlicet imaginem fœdis affectibus obrutam, conquisivit, atque amicas sibi virtutes ob repertam drachmam convocat, lætitiæque participes facit, quas Incarnationis quoque conscias effecerat? Quia lucernam præviam lux illa clarissima sequitur, et vocem Verbum, et pronubum sponsus, Domino populum eximium comparantem, atque ad Spiritum per aquam præpurgantem? Hæccine **866** Deo objicis? et idcirco inferiorem eum esse censes, quia linteo præcingitur, ac discipulorum pedes abluit [95], optimamque exaltationis viam ostendit, nimirum humilitatem? Quia propter inclinatam in terram animam se dejicit, ut peccati mole deorsum vergentem secum attollat? Quonam autem pacto illud quoque non reprehendis, quod cum publicanis, et apud publicanos comedit, et publicanos discipulos efficit, ut ipse quoque aliquid lucretur? Quid tandem? Peccatorum salutem. Nisi quis forte eo nomine medicum accuset, quod ad corporis morbos se demittat, fetoremque perferat, ut sanitatem ægrotis largiatur: atque eum etiam, qui humanitate ac misericordia permotus, in foveam seipsum inclinat, ut prolapsum jumentum, quemadmodum lege sancitum est [96], servet.

A ἐθυσίαζες, καὶ πλανώμενον εὗρε, καὶ εὑρὼν ἐπὶ τῶν ὤμων ἀνέλαβεν, ἐφ' ὧν καὶ τὸ ξύλον, καὶ λαβὼν ἐπανήγαγεν ἐπὶ τὴν ἄνω ζωὴν, καὶ ἀναγαγὼν τοῖς μένουσι συνηρίθμησεν; ὅτι λύχνον ἧψε, τὴν ἑαυτοῦ σάρκα, καὶ τὴν οἰκίαν ἐσάρωσε, τῆς ἁμαρτίας τὸν κόσμον ἀποκαθαίρων, καὶ τὴν δραχμὴν ἐζήτησε, τὴν βασιλικὴν εἰκόνα συγκεχωσμένην τοῖς πάθεσι, καὶ συγκαλεῖ τὰς φίλας αὐτῷ δυνάμεις ἐπὶ τῇ τῆς δραχμῆς εὑρέσει, καὶ κοινωνοὺς ποιεῖται τῆς εὐφροσύνης, ἃς καὶ τῆς οἰκονομίας μύστιδας πεποίητο; ὅτι τῷ προδρόμῳ λύχνῳ (37) τὸ φῶς ἀκολουθεῖ τὸ ὑπέρλαμπρον, καὶ τῇ φωνῇ ὁ Λόγος, καὶ τῷ νυμφαγωγῷ ὁ νυμφίος, κατασκευάζοντι Κυρίῳ λαὸν περιούσιον, καὶ προκαθαίροντι ἐπὶ τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦ ὕδατος; Ταῦτα ἐγκαλεῖς τῷ Θεῷ (38); διὰ (39) ταῦτα ὑπο- B λαμβάνεις χείρονα, ὅτι λεντίῳ διαζώννυται, καὶ νίπτει τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν, καὶ δείκνυσιν ἀρίστην ὁδὸν ὑψώσεως, τὴν ταπείνωσιν; ὅτι διὰ τὴν συγκύπτουσαν (40) χαμαὶ ψυχὴν ταπεινοῦται, ἵνα καὶ συνυψώσῃ τὸ κάτω νεῦον ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας; Ἐκεῖνο δὲ πῶς οὐ κατηγορεῖς, ὅτι καὶ μετὰ τελωνῶν ἐσθίει, καὶ παρὰ τελώναις, καὶ μαθητεύει τελώνας, ἵνα καὶ αὐτός τι κερδάνῃ; Τί τοῦτο; Τὴν τῶν ἁμαρτωλῶν σωτηρίαν. Εἰ μὴ καὶ τὸν ἰατρὸν αἰτιῷτό τις, ὅτι συγκύπτει ἐπὶ τὰ πάθη, καὶ δυσωδίας ἀνέχεται, ἵνα δῷ τὴν ὑγίειαν τοῖς κάμνουσι· καὶ τὸν ἐπικλινόμενον βόθρῳ διὰ (41) φιλανθρωπίαν, ἵνα τὸ ἐμπεπτωκὸς κτῆνος κατὰ τὸν νόμον ἀνασώσηται.

XXVII. Missus quidem est, verum ut homo; nam duplex in eo natura erat; siquidem, juxta naturæ legem, et fatigatus est, et fame ac siti laboravit, et angore affectus est, et lacrymas fudit. Quod si etiam ut Deus, quid propterea? Missionem [97], Patris beneplacitum interpretare, ad quem sua quoque refert, tum ut principium temporis expers honoret, tum ne Deo adversari videatur. Nam alioqui, ut traditus fuisse dicitur, ita seipsum tradidisse scribitur [98]: atque ut a Patre ad vitam revocatus, et susceptus fuisse, ita seipsum quoque a morte excitasse [99], rursusque in cœlum ascendisse, prædicatur. Illa beneplaciti: hæc potestatis. At tu ea quidem, quæ minuunt, atque extenuant, profers; quæ autem efferunt, præteris: atque id quidem expendis, quod passus sit; quod autem sponte, non

C ΚΖ'. Ἀπεστάλη μὲν, ἀλλ' ὡς ἄνθρωπος· διπλοῦς γὰρ ἦν· ἐπεὶ καὶ ἐκοπίασε, καὶ ἐπείνησε, καὶ ἐδίψησε, καὶ ἠγωνίασε, καὶ ἐδάκρυσε, νόμῳ φύσεως (42). Εἰ δὲ καὶ ὡς Θεὸς, τί τοῦτο; Τὴν εὐδοκίαν τοῦ Πατρὸς ἀποστολὴν εἶναι νόμισον, ἐφ' ὃν ἀναφέρει τὰ ἑαυτοῦ, καὶ ὡς ἀρχὴν τιμῶν ἄχρονον, καὶ τοῦ μὴ δοκεῖν εἶναι ἀντίθεος. Ἐπεὶ καὶ παραδεδόσθαι λέγεται, ἀλλὰ καὶ ἑαυτὸν (43) παραδεδωκέναι γέγραπται· καὶ ἐγηγέρθαι παρὰ τοῦ Πατρὸς καὶ ἀνειλῆφθαι, ἀλλὰ καὶ ἑαυτὸν (44) ἀνεστακέναι, καὶ ἀνεληλυθέναι πάλιν· ἐκεῖνα τῆς εὐδοκίας, ταῦτα τῆς ἐξουσίας. Σὺ δὲ τὰ μὲν ἐλαττοῦντα λέγεις, τὰ ὑψοῦντα δὲ παρατρέχεις· καὶ ὅτι μὲν ἔπαθε, λογίζῃ· ὅτι δὲ ἑκὼν, οὐ προστίθης (45). Οἷα πάσχει καὶ νῦν ὁ Λόγος! Ὑπὸ μὲν τῶν ὡς Θεὸς τιμᾶται καὶ συναλείφεται (46)· ὑπὸ δὲ τῶν ὡς σὰρξ D ἀτιμάζεται καὶ χωρίζεται (47). Τίσιν ὀργισθῇ πλέον;

[93] Ose. iv, 13. [94] Luc. xv, 8. [95] Joan. xiii, 4 sqq. [96] Deut. xxii, 4. [97] Galat. iv, 4. [98] Act. x, 14. [99] Ephes. iv, 8 sqq.

(37) *Προδρόμῳ λύχνῳ.* « Lucernam præviam, » id est, « Joannem Domini Præcursorem. »

(38) *Τῷ Θεῷ.* Deest τῷ in pluribus codd.

(39) *Διά.* In nonnullis, καὶ διά. Sic legit Billius.

(40) *Διὰ τὴν συγκύπτουσαν*, etc. Hic per allegoriam indicat Gregorius, « mulierem inclinatam, » nec caput erigere valentem, de qua Lucas xiv, 11, significare « humanam naturam, » quæ præ peccati gravitate deorsum tendit ac deprimitur.

(41) *Διά.* Reg. bm addit, τήν.

(42) *Φύσεως.* Plures Regg., novem Colb., etc., σώματος, « corporis. »

(43) *Ἀλλὰ καὶ ἑαυτόν*, etc. Scribitur apud Joan. x, 18, « Nemo tollit eam (animam) a meipso, et potestatem habeo ponendi eam, et potestatem habeo iterum sumendi eam. »

(44) *Ἑαυτόν.* Sic plures Regg., plures Colb., etc. In ed., αὐτόν.

(45) *Προστίθης.* Reg. bm, προστιθεῖς.

(46) *Συναλείφεται.* « Confunditur, in unum contrahitur; » nempe a Sabellio, qui Filium, ut Deum honorans, ipsum cum Patre in unam personam contrahebat. Bill. « connectitur. »

(47) *Χωρίζεται.* « Separatur; » nempe ab Arianis, qui impie contendebant, Filium diversam a Patre naturam habere.

A μᾶλλον δὲ, τίσιν ἀφῇ, τοῖς συναιροῦσι κακῶς, ἢ τοῖς τέμνουσι; Καὶ γὰρ κἀκείνους διαιρεῖν ἔδει, καὶ τούτους συνάπτειν· τοὺς μὲν τῷ ἀριθμῷ, τοὺς δὲ τῇ Θεότητι. Προσκόπτεις τῇ σαρκί; τοῦτο καὶ Ἰουδαῖοι. Ἢ καὶ Σαμαρείτην ἀποκαλεῖς (καὶ τὸ ἑξῆς σιωπήσομαι); ἀπιστεῖς τῇ Θεότητι; τοῦτο οὐδὲ οἱ δαίμονες. Ὦ καὶ δαιμόνων ἀπιστότερε σὺ, καὶ Ἰουδαίων ἀγνωμονέστερε! Ἐκεῖνοι τὴν τοῦ Υἱοῦ προσηγορίαν ὁμοτιμίας φωνὴν ἐνόμισαν· οὗτοι τὸν ἐλαύνοντα Θεὸν ᾔδεσαν· ἐπείθοντο γὰρ ἐξ ὧν ἔπασχον. Σὺ δὲ, οὐδὲ τὴν ἰσότητα δέχῃ, οὐδὲ ὁμολογεῖς τὴν Θεότητα. Κρεῖττον ἦν σοι περιτετμῆσθαι καὶ δαιμονᾷν, ἵν' εἴπω τι καὶ γελοίως, ἢ ἐν ἀκροβυστίᾳ καὶ ὑγιείᾳ διακεῖσθαι πονηρῶς καὶ ἀθέως. Ἀλλ' ὁ μὲν πρὸς ἐκείνους πόλεμος ἢ καταλυέσθω, ὀψὲ γοῦν σωφρονήσαντας εἴπερ B ἐθέλοιεν, ἢ ἀναβεβλήσθω, μὴ βουλομένων, ἀλλ' ἐχόντων ὡς ἔχουσιν. Πάντως δὲ (48) οὐδὲν δείσομεν, ὑπὲρ τῆς Τριάδος, μετὰ τῆς Τριάδος (49) ἀγωνιζόμενοι.

adjungis. Proh, qualia Verbum nunc quoque patitur! Ab aliis ut Deus honoratur et contrahitur: ab aliis, ut caro, contemnitur, ac separatur. Utris amplius irascetur? Vel potius, utris condonabit, iisne qui male contrahunt, an qui scindunt? Nam et illos dividere, et hos contrahere oportebat; illos, inquam, numero, hos Deitate. Impingis ad carnem? et Judæi quoque ad eam impegerunt. Num **867** Samaritanum etiam vocabis [1]? Nam quod sequitur, tacebo. Deitati fidem abrogas? Hoc ne dæmones quidem ipsi fecerunt. Ita et judicii perversitate Judæos, et incredulitate dæmones superas. Illi enim Filii vocabulum, æqualitatis vocem esse censuerunt [2]: hi autem eum, a quo fugabantur, Deum agnoverunt [3]; doloribus nimirum, quos sentiebant, fidem ipsis facientibus. At tu, nec æqualitatem admittis, nec Deitatem confiteris. Satius tibi fuerat circumcisum esse, ac dæmonis intemperiis agitari, ut ridicule aliquid dicam, quam in præputio, et incolumi valetudine, prave atque impie sentire. Sed bellum hoc, quod cum illis gerimus, vel comprimatur, si serius quidem, sed tamen aliquando, meliorem mentem induere velint; vel, si id facere recusent, atque in sententia maneant, in tempus aliud differatur. Nec C enim profecto quidquam extimescemus, pro Trinitate, et cum Trinitate dimicantes.

ΚΗ'. Νῦν δὲ ἀναγκαῖον ἡμῖν οὕτω κεφαλαιῶσαι τὸν λόγον· Γεγόναμεν, ἵν' εὖ πάθωμεν· εὖ πεπόνθαμεν, ἐπειδὴ (50) γεγόναμεν. Τὸν παράδεισον ἐπιστεύθημεν, ἵνα τρυφήσωμεν. Ἐντολὴν ἐλάβομεν, ἵν' εὐδοκιμήσωμεν ταύτην φυλάξαντες· οὐκ ἀγνοοῦντος τοῦ Θεοῦ τὸ ἐσόμενον, ἀλλὰ νομοθετοῦντος τὸ αὐτεξούσιον (51). Ἠπατήθημεν, ἐπειδὴ ἐφθονήθημεν (52)· C ἐκπεπτώκαμεν, ἐπειδὴ παρέβημεν· ἐνηστεύσαμεν, ἐπειδὴ μὴ ἐνηστεύσαμεν, τοῦ ξύλου τῆς γνώσεως ὑποκρατηθέντες. Ἀρχαία γὰρ ἦν ἡ ἐντολὴ, καὶ ἡμῖν ὁμόχρονος ψυχῆς τις οὖσα παιδαγωγία, καὶ τρυφῆς σωφρόνισμα· ἣν ἐπετάχθημεν εἰκότως, ἵν' ὃ μὴ φυλάξαντες ἀποβεβλήκαμεν, φυλάξαντες ἀπολάβωμεν. Ἐδεήθημεν Θεοῦ σαρκουμένου καὶ νεκρουμένου, ἵνα ζήσωμεν· συνενεκρώθημεν, ἵνα καθαρῶμεν· συνανέστημεν, ἐπειδὴ συνενεκρώθημεν· συνεδοξάσθημεν, ἐπειδὴ συνανέστημεν.

XXVIII. Nunc autem nobis faciendum est, ut orationem in summam ita colligamus: Creati sumus, ut beneficio afficeremur: beneficium accepimus, postquam creati sumus. Paradisus fidei nostræ commissus est, ut deliciis frueremur. Mandatum accepimus, ut, eo servato, gloriam assequeremur; non quod Deus id, quod futurum erat, ignoraret, sed quod arbitrio legem præscriberet. Decepti fuimus, quoniam commodis nostris invisum est. Excidimus, quoniam mandatum transgressi sumus. Jejunavimus, quoniam non jejunavimus, ligni nimirum scientiæ suavitate deliniti ac devicti. Antiquum enim hoc mandatum erat, nobisque contemporanea quædam animæ disciplina, ac deliciarum castigatio: quod non abs re nobis indictum est, ut quod eo non servato perdidimus, servato recuperemus. Opus habuimus Deo, qui carnem acciperet ac moreretur, ut vivamus. Commortui sumus, ut purgemur; simul resurreximus, quoniam simul mortui sumus; simul glorificati sumus, quoniam simul resurreximus.

ΚΘ'. Πολλὰ μὲν δὴ τοῦ τότε καιροῦ τὰ θαύματα· D Θεὸς σταυρούμενος, ἥλιος σκοτιζόμενος, καὶ πάλιν ἀναφλεγόμενος (ἔδει γὰρ τῷ Κτίστῃ συμπαθεῖν καὶ τὰ κτίσματα)· καταπέτασμα σχιζόμενον, αἷμα καὶ ὕδωρ τῆς πλευρᾶς χεόμενον· τὸ μὲν, ὡς ἀνθρώπου, τὸ δὲ, ὡς ὑπὲρ ἄνθρωπον· γῆ σειομένη, πέτραι ὑπὲρ τῆς πέτρας (53) ῥηγνύμεναι, νεκροὶ ἀνιστάμενοι εἰς πίστιν τῆς τελευταίας καὶ κοινῆς ἀναστάσεως· τὰ ἐπὶ

XXIX. Quamvis autem permulta illius temporis miracula fuerint: Deus nempe in cruce pendens, sol obscuratus ac rursus inflammatus (nam creaturas quoque Creatori condolere oportebat); velum scissum, sanguis et aqua ex latere profluentes; alterum, ut hominis; alterum, ut humana conditione majoris; terra tremore concussa, **868** petræ propter petram perruptæ, mortui ad fidem postre

[1] Joan. VIII, 48. [2] Marc. V, 7. [3] ibid. 14 sqq.

(48) *Πάντως δέ*. Sic Reg. pb. Sic etiam videtur legisse Bill. Deest δέ in ed.

(49) *Μετὰ τῆς Τριάδος*. « Cum Trinitate, » id est, « auspice Trinitate. »

(50) *Ἐπειδή*. Coisl. 1, ὅτι.

(51) *Ἀλλὰ νομοθετοῦντος τὸ αὐτεξούσιον*. « Sed quod arbitrio legem præscriberet, » id est, ipsum arbitrium legi subjiceret, lege frenaret. » Non recte Billius: « quod libertatem arbitrii lege sanciret; » quasi liberum arbitrium non esset vis nativa hominis, sed aliquod factitium, præcepto constitutum, et lege sancitum.

(52) *Ἐφθονήθημεν*. Sic plures Regg. et Colb., Coisl. 1, Par., Comb., etc. Sic etiam legit Bill. In ed., ἐφθονήσαμεν.

(53) *Ὑπὲρ τῆς πέτρας*. Hæc desunt in pluribus codd.

mæ et communi resurrectioni asserendam resurgentes; signa partim ad sepulcrum, partim post sepulcrum edita, quæ, quis est, qui pro dignitate laudare queat? Nullum tamen cum salutis meæ miraculo conferendum est; in quo exiguæ cruoris guttæ orbem universum instaurarunt, atque idem, quod lacti coagulum, hominibus præstiterunt, in unum nos conjungentes et constringentes.

A τῷ τάφῳ σημεῖα (54), τὰ μετὰ τὸν τάφον, ἃ τίς ἂν ἀξίως ὑμνήσειεν; Οὐδὲν δὲ οἷον τὸ θαῦμα τῆς ἐμῆς σωτηρίας· ῥανίδες αἵματος ὀλίγαι κόσμον ὅλον ἀναπλάττουσαι, καὶ γίνονται καθάπερ ὀπὸς γάλακτι πᾶσιν ἀνθρώποις, εἰς ἓν ἡμᾶς συνδέουσαι καὶ συνάγουσαι.

XXX. At, o Pascha, magnum, inquam, et sacrum Pascha, totiusque mundi piaculum! Te enim quasi vita præditum alloquar. O Verbum Dei, et lux, et vita, et sapientia, et potentia! Omnibus enim nominibus tuis oblector. O magnæ illius mentis soboles, et progressio, ac signaculum! O Verbum intellectile, et homo aspectabilis, qui omnia potentiæ tuæ verbo devincta portas: hanc velim orationem, non ut primitias, sed ut extremam fortasse oblationem nostram habeas, quam tibi duplici nomine offero, tum ut pro acceptis beneficiis tibi gratias agam, tum ut supplex rogem, ne ad sacras et necessarias curas, in quibus omnis vita nostra versata est, quidquam afflictionis adjicias; ac corporis in nos tyrannidem (quæ quanta sit, vides, Domine, quamque me curvet), vel sententiam tuam, si quidem a te purgemur, sistas atque comprimas. Quod si, qualem expetimus, vitæ finem nanciscamur, atque in cœlestia tabernacula recipiamur, illic quoque tibi fortasse super altari tuo sancto grata sacrificia offeremus, o Pater, et Verbum, et Spiritus sancte: quia tibi debetur omnis gloria, honor, et imperium, in sæcula sæculorum. Amen.

Λ'. Ἀλλ', ὦ Πάσχα, τὸ μέγα καὶ ἱερὸν, καὶ παντὸς τοῦ κόσμου καθάρσιον! ὡς γὰρ ἐμψύχῳ σοι διαλέξομαι. Ὦ Λόγε Θεοῦ, καὶ φῶς, καὶ ζωὴ, καὶ σοφία, καὶ δύναμις! χαίρω γὰρ πᾶσί σου τοῖς ὀνόμασιν. Ὦ νοῦ τοῦ μεγάλου γέννημα, καὶ ὅρμημα, καὶ ἐκσφράγισμα! ὦ Λόγε νοούμενε, καὶ ἄνθρωπε θεωρούμενε, ὃς πάντα φέρεις ἀναδησάμενος (55) τῷ ῥήματι τῆς B δυνάμεώς σου (56)! νῦν μὲν ἔχοις τὸν λόγον τοῦτον, οὐχ ἀπαρχὴν, ἀλλὰ συμπλήρωσιν ἴσως τῆς ἡμετέρας καρποφορίας, χαριστήριον τὸν αὐτὸν καὶ ἱκέσιον μηδὲν κακοπαθεῖν ἡμᾶς ἔξω τῶν ἀναγκαίων (57) καὶ ἱερῶν, οἷς συνεζήσαμεν· καὶ στήσαις (58) τῷ σώματι τὴν καθ' ἡμῶν τυραννίδα (ὁρᾷς ὅσην, Κύριε, καὶ ὡς κάμπτουσαν), ἢ τὴν σὴν ψῆφον, εἰ παρὰ σοῦ καθαιροίμεθα. Εἰ δὲ καταλύσαιμεν ἀξίως τοῦ πόθου, καὶ δεχθείημεν ταῖς οὐρανίαις σκηναῖς, τάχα σοι καὶ αὐτόθι θύσομεν δεκτὰ ἐπὶ τὸ ἅγιόν σου θυσιαστήριον, ὦ Πάτερ, καὶ Λόγε, καὶ Πνεῦμα (59) τὸ ἅγιον· ὅτι σοὶ πρέπει (60) πᾶσα δόξα, τιμὴ, καὶ κράτος, εἰς C τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων (61). Ἀμήν.

(54) *Τὰ ἐπὶ τῷ τάφῳ σημεῖα.* Intelligit Gregorius prodigia, quæ in Christi sepultura, et post ipsam contigere. Quæ omnia rite explicat Nicetas.

(55) *Ἀναδησάμενος.* Par., ἀναδυσάμενος.

(56) *Σου.* Deest in pluribus codd.

(57) *Ἀναγκαίων.* Reg. pli addit, τῶν ὑπὲρ τῶν σῶν ἐντολῶν, καμάτων, καὶ πόνων ἱερῶν, οἷς, etc. « Ne ad necessarios labores pro præceptis tuis, pastoralesque curas ac molestias, in quibus, etc

(58) *Στήσαις.* Savil., στῆσαι.

(59) *Πνεῦμα.* Reg. bm et Or. 1, τὸ Πνεῦμα.

(60) *Πρέπει.* Deest in Regg. bm, pli et duobus Coisl.

(61) *Αἰῶνας τῶν αἰώνων.* Sic duo Coisl., Or. 1 et Hervag. Sic etiam legit Bill. In ed. deest, τῶν αἰώνων.

APPENDIX.

MONITUM.

869 I. In vulgatis hactenus Gregorii operum editionibus, quædam reperiuntur opuscula, quæ, cum falso Theologo nostro ascribantur, in Appendice hujus editionis collocanda judicavimus. Ac primo quidem inter spuria Gregorii opera reponendam putamus hanc lucubratiunculam, cujus inscriptio: Σημασία εἰς τὸν Ἰεζεκιήλ· « Significatio, » seu potius, observatio, adnotatio « in Ezechielem. » Eam esse « Gregorio prorsus indignam » Tillemontius (62) pronuntiavit. Et sane, perperam nobis orationis nomen sibi vindicare videtur. Rectius enim inscriberetur: « Breves et indigestæ adnotationes in Ezechielem, et alia quædam Scripturæ loca. » Id certe colligitur, tum ex hujus opusculi forma et serie, tum ex isto codicis maximi Colbertini scholio, in quo legimus: Οὐ μόνον τοῦ Ἰεζεκιὴλ εἰσιν αἱ σημειώσεις, ἀλλὰ καὶ ἑτέρων τινῶν γραφικῶν· « Adnotationes istæ non solum circa Ezechielem versantur, sed etiam circa alia quædam Scripturarum loca. » Mirum profecto videri debet, quod tam informis fetus Gregorio tribuatur, ac inter peregregias ipsius orationes locum obtinuerit. Quotquot enim sunt in arte critica magistri hunc fetum ex Theologi

(62) T. IX, p. 464.

nostri operibus expunxerunt. Billius ipse eruditorum sententiam calculo suo confirmavit. « Dubitant Græci, inquit (63), an hæc lucubratiuncula Gregorio tribuenda sit. Et sane, hic ita involuta et intricata sunt omnia, imo ita inversa et confusa, ipseque stylus adeo salebrosus ac perturbatus, ut mihi hoc opusculum tanti auctoris nomen nullo modo sustinere posse videatur. »

II. Deinde ad confirmandam nostram hac de re opinionem, accedit etiam testimonium hujus scholii : Ἰστέον, ὅτι οὗτος ὁ λόγος ἀμφιβάλλεται · « Sciendum hanc orationem in dubium revocari. » Præterea desideratur in nonnullis optimæ notæ codicibus hoc opusculum ; nec legitur in duobus primis Coisliniani codicibus bibliothecæ Sangermanensis. Idcirco illud merito repudiamus ; neque enim his omnino movemur, quæ scholiastes Colbertini maximi, jam præcedenti numero citatus, post laudata verba immediate subjungit : Ἴσως δὲ ὁ πάντα ἅμα εὑρὼν, οὕτως ἐπέγραψε, διὰ τὸ ἐνίοτε καὶ τὸν Πατέρα οὕτως εὑρεῖν ἐπιγράψαντα, ἐν ᾧ εἰώθει παρασημειοῦσθαι σχεδαρίῳ · πρῶτον σημειωσάμενον τὰ εἰς τὸν Ἰεζεκιὴλ, παρένθετα δὲ καὶ ἄλλας γραφικὰς σημειώσεις, ὡς ἐν σχεδαρίῳ · ὁμολογηθέντι δὲ παρὰ πάντων τοῦ Ἁγίου τούτου εἶναι · ἴσως ὡς ἰδιογράφῳ αὐτοῦ
870 ὄντι, ἢ καὶ ἄλλως πως ὡμολογημένῳ · « Forsan autem is, qui omnia invenit, simul hoc titulo prænotavit, propterea quod Patrem (Gregorium) sic etiam prænotasse repererit in eo libello, in quo hujusmodi observationes describere solebat ; prius scilicet observationibus in Ezechielem digestis, tumque, ut in libello, etiam in alia Scripturæ loca insertis ; qui libellus omnium communi calculo existimatur Sancti hujus esse fetus ; forsitan ut qui ejus manu fuerit exaratus, sive re aliter explorata. » Verum, nemo est qui non videat, hic scholiastam plura conjectando loqui ; quamvis doceat exstitisse libellum, communi omnium sententia Gregorio nostro ascriptum, in quo suas in varia Scripturæ loca observationes describere solebat. Sed ex dictis manifestum est, communem eruditorum sententiam hac in re esse præferendam, utpote quæ validioribus nitatur argumentis. Cæterum, quis fuerit hujus opusculi auctor, ignoratur.

—

ΣΗΜΑΣΙΑ (64) *ΕΙΣ ΤΟΝ ΙΕΖΕΚΙΗΛ.*

A Νομίζομεν τὸν ἄνθρωπον εἶναι τὸ λογικόν · τὸν λέοντα, τὸ θυμικόν · τὸν μόσχον, τὸ ἐπιθυμητικόν · τὸν ἀετὸν, τὴν συνείδησιν ἐπικειμένην (65) τοῖς λοιποῖς, ὅ ἐστι πνεῦμα παρὰ Παύλου λεγόμενον τοῦ ἀνθρώπου · τὸν ἐπικαθεζόμενον, τὸν Πατέρα · τὸ δὲ πνεῦμα, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον · τὴν δὲ νεφέλην, τὸν Υἱόν · ἀπὸ βοῤῥᾶ δὲ, ἀπὸ τῆς εἰσαγωγικῆς, ἐπὶ τὰ κρείττονα ὁδεύοντα. Φέγγος, διὰ τὸ φωτίζεσθαι · πῦρ δὲ, διὰ τὴν παίδευσιν · τὸ ἐξαστράπτον, ὅτι ἐκ διαλειμμάτων αἱ κολάσεις · τὸ δὲ κεκαθαρμένον τῆς ψυχῆς, ἤλεκτρον λέγεται · σημειωτέον, ὅτι τὸ τοῦ ἀνθρώπου ὁμοίωμα προηγεῖται (66). Πᾶσα δὲ ἡ λογικὴ φύσις πτερουμένη ἐστὶ πτεροῖς πνευματικοῖς. Συσφίγγουσι δὲ ἀλλήλους, διὰ τὸ κοινωνικὸν καὶ τὴν B ὁμόνοιαν. Χεὶρ δὲ ἀνθρώπου ὑποκάτω, διὰ τὸ εὔτακτον. Τὸ δὲ στερέωμα, διὰ τὸ στεῤῥόν. Ἶριν δὲ, διὰ τὴν εἰρήνην καὶ διαθήκην τὴν πρὸς ἡμᾶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Σάπφειρος, τὰ ἀπόῤῥητα · κρύσταλλος, τὸ καθαρὸν καὶ ἄδολον. Ὀρθοὶ (67) οἱ πόδες, διὰ τὸ βάσιμον καὶ μόνιμον. Πῦρ ἐν μέσῳ συστρεφόμενον, οὐχὶ χαῦνον καὶ διαῤῥέον. Φέγγος δὲ, διὰ τὸ τέλος τῆς ἀναπαύσεως. Τὸ ἴχνος δὲ τῶν ποδῶν, ὡς μὲν ὁ Σύμμαχος, *μόσχου*, διὰ τὸ γεωπόνον · ὡς δὲ Ἀκύλας, *στρογγύλον*, διὰ τὸ κάλλιστον τῶν σχημάτων. Τὸ εἶδος δὲ τῶν τροχῶν (68), ὡς μὲν ὁ Σύμμαχος, *ὑακίν-*

SIGNIFICATIO IN EZECHIELEM [a].

Existimamus per hominem, vim rationalem intelligi ; per leonem, irascibilem ; per vitulum, concupiscibilem ; per aquilam [b], conscientiam, quæ reliquis immineat, quæ a Paulo spiritus hominis dicitur [c] ; per eum qui insidet, Patrem ; per spiritum, Spiritum sanctum ; per nubem, Filium. Ab aquilone, id est, a prima institutione ad excellentiora progredientem. Jam splendor dicitur, quia homo illuminatur ; ignis, propter correctionem ; fulgurans, quia per intervalla pœnæ infliguntur ; electrum, animæ a vitiis repurgatæ statum significat. Illud autem notandum, hominis similitudinem præcedere. Porro natura omnis rationis particeps spiritualibus pennis instructa est. Mutuo autem se constringunt, propter societatem et concordiam. Manus vero hominis sub pennis, propter ordinis rationem et disciplinam. Firmamentum additur, propter soliditatem ac firmitatem. Iris autem, propter pacem et fœdus a Deo nobiscum initum. Sapphirus autem arcana designat ; crystallum, puritatem, animique affectionem ab omni fraude alienam. Ad hæc recti pedes dicuntur, propter incedendi facultatem et constantiam. Ignis in medio convolutus, non autem remissus et diffluens. Splendor autem, propter quietis finem. Jam pedum vestigium, et quidem Symma-

[b] Ezech. I, 5 et sqq. [c] I Cor. II, 11.

[a] Alias Or. 47.

(63) In Argumento hujus opusculi.
(64) *Σημασία*. « Observatio, annotatio. »
(65) *Ἐπικειμένην*. « Quæ reliquis immineat. » Bill. « incumbentem. »
(66) *Προηγεῖται*. « Præit, prior venit, præponitur ordine narrationis. »
(67) *Ὀρθοί*. Savil., ὄρθιοι.
(68) *Τὸ εἶδος δὲ τῶν τροχῶν*, etc. Billius Com- C ment. in hunc locum ait : « Perspicuum est quædam verba hic desiderari. Nam particula μέν indicat alteram clausulæ partem deesse. » Id vero negat Combefisius, qui alterum membrum a Billio desideratum reperit in his verbis : Ἀνέκαμπτον δὲ ὡς εἶδος τοῦ Βεζέκ. Quæ altera expositio est, non quidem ex Aquilæ versione, ut putavit Bill., sed ex Theodotionis interpretatione sumpta, ut auctor est Hieron. ,

ebus reddidit, *vituli*, propter agriculturæ laborem: ut autem Aquila exposuit, *rotundum*, quia figura ea omnes pulchritudine vincit. Præterea forma rotarum, ut explicat Symmachus, *hyacinthina*. Revertebantur autem, instar formæ **871** bezec, velut iter ægre facientes, quoniam totam lucem non habent, sed instar formæ bezec, id est, *fulguris*. Ac si quidem omnibus suis numeris partibusque absolvatur hominis similitudo, aliis hominibus dominatur: sin secus, contrarium contingit. Jam vero leo aliquid habet, ferocitatem nempe et superbiam, ut eo recte commodeque utamur. Vitulum autem, ut recte atque honeste concupiscamus. Ait Isaias: *Sanctificabis eum in igne ardenti* [6]. A lumbis, et supra, electrum; superiores etenim partes coerceri nihil necesse est. A lumbis, et infra, ignis; nimirum gignendi actiones. Atque hæc coercitione et castigatione opus habent. Cæterum Spiritus primum purgando elevat; ac deinde eos, qui ab hoc purgati non fuerint, ignis purgat. Tum splendor faustum ac jucundum finem significat. Hujusmodi enim sunt pœnæ et castigationes. Unus est opificis scopus, ut subjectam materiam, arbitratu suo, atque, ut per artem licet, fabricetur. Quemadmodum Deus bonus et sapiens est, non autem sicut nos, ita etiam opifex est, seu conditor; quippe qui simplex est, et compositionis expers; nos autem, qui compositi sumus, haudquaquam ita sumus. *Justificata est sapientia a filiis suis* [7], sapientes videlicet filios dicens. Ac rursus idem Salvator ipsis dicit, sic loquens: *Sapientiores sunt filii hujus sæculi filiis lucis in generatione sua* [8]: per filios lucis eos intelligens, qui scientiæ luce collustrati sunt. Apostolus quoque his verbis utitur: *Eramus natura filii iræ* [9], non quod ex natura, sed quia vere rei sunt, iræque obnoxii, qui peccant. Quinetiam de Juda scriptum est, quod perditionis filius sit [10]: quo loco perditionis filius idcirco dicitur, quod pestiferum facinus admiserit. Isaias tribus annis nudus et sine calceamentis vitam

θινον. Ἀνέκαμπτον δὲ, ὡς εἶδος τοῦ βεζὲκ, ὡσεὶ δυσοδοῦντα, τὸ ὅλον (69) τοῦ φωτὸς μὴ ἔχοντα, ἀλλ' ὡς εἶδος τοῦ βεζὲκ, ὅ ἐστι τῆς *ἀστραπῆς*. Ἐὰν μὲν ἀπαρτίσῃ τὸ ὁμοίωμα τοῦ ἀνθρώπου, κυριεύει τῶν ἄλλων ἀνθρώπων (70)· εἰ δὲ μὴ, τὸ ἐναντίον συμβαίνει. Ἔχει τι ὁ λέων, τὸ γαῦρον (71), τὸ εὔτονον, ἵνα καλῶς αὐτῷ χρησώμεθα. Τὸν δὲ μόσχον, ἵνα δεόντως ἐπιθυμῶμεν. Ἡσαΐας λέγει· *Ἁγιάσεις αὐτὸν ἐν πυρὶ καιομένῳ*. Ἀπὸ ὀσφύος, καὶ ἄνω, ἤλεκτρον (72)· τὰ γὰρ ἄνω οὐ δεῖται κολάσεως. Ἀπὸ ὀσφύος, καὶ κάτω, πῦρ, τὰ γενέσεως πράγματα· ταῦτα δὲ κολάσεως δεῖται. Τὸ Πνεῦμα πρῶτον ἐξαίρει καθαῖρον· εἶτα τοὺς μὴ καθαρθέντας ἐκ τούτου τὸ πῦρ καθαίρει. Τὸ δὲ φέγγος, χρηστὸν (73) τέλος. Τοιαῦται γὰρ αἱ κολάσεις (74). Εἷς ὅρος δημιουργοῦ, τὸ τὴν ὑποκειμένην ὕλην, ὡς βούλεται, καὶ ὡς ἐνδέχεται τῇ τέχνῃ ποιεῖν· ὥσπερ ὁ Θεὸς ἀγαθὸς καὶ σοφὸς, ἀλλ' οὐχ ὡς ἡμεῖς, οὕτως καὶ δημιουργός· ἐπειδὴ ἁπλοῦς καὶ ἀσύνθετος· ἡμεῖς γὰρ σύνθετοι ὑπάρχοντες, οὐχ οὕτως ἐσμέν. *Ἐδικαιώθη ἡ σοφία ἀπὸ τῶν τέκνων αὐτῆς*, τοὺς σοφοὺς τὰ τέκνα λέγων. Καὶ πάλιν αὐτὸς αὐτοῖς ὁ Σωτὴρ φησιν ἐν τῷ· *Σοφώτεροί εἰσιν οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου, ὑπὲρ τοὺς υἱοὺς τοῦ φωτὸς, ἐν τῇ γενεᾷ αὐτῶν*· υἱοὺς φωτὸς λέγων τοὺς πεφωτισμένους τῇ γνώσει. Καὶ, *Ἦμεν φύσει τέκνα ὀργῆς*, οὐ τὸ κατὰ φύσιν λέγων, ἀλλ' ὅτι ἐν ἀληθείᾳ ὑπεύθυνοι ὀργῆς τυγχάνουσιν οἱ ἁμαρτάνοντες. Καὶ περὶ τοῦ Ἰούδα γέγραπται, ὅτι *Υἱὸς ἀπωλείας*· ἀπωλείας δὲ υἱὸν αὐτὸν εἶπε, τῷ τὰ τῆς ἀπωλείας πεπραγέναι. Ἡσαΐας ἔτεσι τρισὶ γυμνὸς καὶ ἀνυποδέστατος (75) διήγαγε. Τὸν Μωσέα φασὶ μετὰ τὸ ἀκοῦσαι τῶν χρησμῶν τοῦ Θεοῦ, μηκέτι ἅψασθαι τῆς γυναικὸς, μηδὲ τεκνοποιῆσαι. *Βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως ἑστὼς ἐν τόπῳ ἁγίῳ*, φασὶν, ὅτι ὁ ναὸς ὁ ἐν Ἱεροσολύμοις οἰκοδομηθήσεται ὕστερον, ὡς τοῦ Ἀντιχρίστου πιστευθησομένου ὑπὸ Ἰουδαίων Χριστοῦ εἶναι, καὶ καθεσθησομένου, καὶ δόξοντος ὅλης τῆς οἰκουμένης εἶναι βασιλέως. Ἥξει δὲ ἐπ' ἐρημίᾳ τοῦ κόσμου· βδέλυγμα γάρ ἐστι τῆς ἐρημώσεως. Λέγον-

[6] Isa. x, 17. [7] Luc. vii, 35. [8] Luc. xvi, 8. [9] Ephes. ii, 3. [10] Joan. xvii, 12.

mus: ὡσεὶ δυσοδευοῦντα. « Quasi malam et difficilem viam nacta, eaque ægre incedentia. » Reg. h ad marg. ἀντὶ τοῦ, οὐχ εὐοδούμενον. « Pro non recte incedentia. »

(69) *Τὸ ὅλον*. In nonnullis, τὸ τέλος, « lucis perfectionem. »

(70) *Κυριεύει τῶν ἄλλων ἀνθρώπων*. Legendum putamus: κυριεύει τῶν ἄλλων ζώων· « aliis animantibus dominatur. » Nam si vulgatam lectionem conservamus, « aliis hominibus dominatur, » quis igitur erit illorum verborum sensus? Num, ut perfecta sit hominis similitudo, cæteris hominibus dominari debet? Nemo prorsus id fatebitur. Ex consequentibus desumendus est sensus. Hic propriæ singulis animantibus dotes referuntur. Ac, sicut homo habet, ut cæteris animantibus dominetur, ita leo, ut sit viribus fidens, superbus; et vitulus, ut igne sanctificetur. Quibus si homo congrue utatur, virtute emicabit; sin autem male, vitio sordescet. Nam homo, vel dominatur affectibus, vel ipsis est mancipatus. Si primum, perfecta est ipsius similitudo; sin secus, ipsi, more brutorum, agere continget, ac proinde perfecta non erit ipsius similitudo.

(71) *Ἔχει τι ὁ λέων, τὸ γαῦρον*. « Habet leo quod sit ferox, acer, superbus, cæterorum se regem animantium sentiens. » Bill. « Jam vero leo aliquid habet, alacritatem nempe et acrimoniam. » Haud scio, utrum quispiam ipsi assentiatur, cum ait in notis, τὸ γαῦρον hic non tam significare « superbiam, » ut vertit Volfangus, quam « elati animi alacritatem. »

(72) *Ἀπὸ ὀσφύος, καὶ ἄνω, ἤλεκτρον*. Hic « per lumbos, » intelligit Propheta partem eam, in qua libidinis ardor exsistit. Superiores autem partes puras esse designat, ac puritate electro similes.

(73) *Χρηστόν*. Sic Regg. bm, bu et Coisl. 3. In ed., χρητόν.

(74) *Τοιαῦται γὰρ αἱ κολάσεις*. Juxta Combefisium, hic desinat periodus; nec sequentibus jungenda cum Billio, qui vertit: « Hujusmodi enim sunt supplicia, in quibus inferendis, id unum sibi summus rerum opifex proponit, ut subjacentem materiam, » etc.

(75) *Ἀνυποδέστατος*. Reg. bu et Jes., ἀνυπόδετος

ται οἱ τρεῖς παῖδες, οἱ ἐν Βαβυλῶνι, καὶ κατὰ τὴν κάμινον, παῖδες εἶναι τοῦ Ἐζεκίου, καὶ Ἰεζεκιὴλ δοῦλος γεγενῆσθαι πρότερον Ἱερεμίου.

A transegit. Moysem ferunt, post audita Dei oracula, nunquam **872** cum uxore consuetudinem habuisse, nec liberos procreasse. Quod autem ad hunc locum attinet: *Abominatio desolationis stans in loco sancto* [11], aiunt fore, ut Jerosolymitanum templum rursus exstruatur, atque Antichristus a Judæis Christus credatur, in eoque sedeat, totiusque orbis terrarum rex esse videatur. Porro ad mundi desolationem et vastitatem veniet. Abominatio siquidem desolationis est. Feruntur tres illi pueri, in Babylone in fornacem conjecti [12], Ezechiæ filii fuisse, atque Ezechielem Jeremiæ servum prius exstitisse.

[11] Matth. xxiv, 15. [12] Dan. iii, 19 sqq.

---

873 MONITUM IN SEQUENTEM METAPHRASIM.

I. Eruditorum auctoritate et rationibus ducti, hanc in Ecclesiasten Metaphrasim Gregorio Thaumaturgo, Neocæsareæ in Ponto episcopo, restituimus. Nullus enim est dubitandi locus, quin ipse verus ac germanus istius opusculi parens sit agnoscendus. Id primum probatur Eusebii testimonio, qui, de Gregorio Thaumaturgo verba faciens (76), hæc habet: « Ingenii sui nobis maxima in parvo monumenta reliquit. In Ecclesiasten namque Metaphrasim magnificentissime scripsit. » Idem Hieronymus (77) testatur. « Theodorus, inquit, qui postea Gregorius appellatus, Neocæsareæ Ponti episcopus... scripsit Metaphrasim in Ecclesiasten, brevem quidem, sed valde utilem. » Billius aperte declarat, in controversia esse apud Græcos, an hoc opus sit Gregorii Theologi fetus Deinde subjungit (78): « Certe in eo libro, qui, a permultorum veterum opusculorum collectione, μικροπρεσβυτικὸν dicitur, non Gregorii Nazianzeni, sed Neocæsariensis nomen præfert. » Demum Tillemontius ipse (79) opusculum istud eidem Gregorio Neocæsariensi, « nemine reclamante, » ascriptum asserit. Observandum præterea, hanc Metaphrasim jam inter alia Gregorii Neocæsariensis episcopi opera Moguntiæ anno 1604 a doctissimo Gerardo Vossio vulgatam fuisse (80). Ex quibus profecto constare debet, istud opusculum non ad Gregorium Theologum, sed ad Thaumaturgum pertinere.

II. Cur igitur, dicet forsan aliquis, in plurimis codicibus ac editis, hæc Metaphrasis inter Gregorii orationes locum occupat? Sic optime respondet Billius, ejusque responsionem ultro amplectimur. « Non est dubium, inquit vir eruditus (81), quin verus istius Metaphrasis auctor sit Gregorius Neocæsariensis. Quod autem huic quoque nostro ascripta fuerit, commune nomen in causa fuit. Nec vero hoc cuiquam mirum videri debet. Frequenter enim in scriptis ecclesiasticis accidit, ut idem liber duobus atque etiam pluribus attribuatur... Quoties idem accidere videmus, temporum infelicitati, et amanuensium aut librariorum incuriæ id assignandum est. » Deinde duo profert hujus rei exempla a se inter legendum annotata, et addit: « Plura hujusmodi deprehendet, qui antiquos scriptores sedula manu versabit. » Eadem propemodum argumenta reperire est apud Gerardum Vossium (82), Gregorii Neocæsariensis operum editorem, in *Censura* circa hanc Metaphrasim. Cæterum, quamvis stylus istius opusculi non usquequaque referat elaboratum illud dicendi genus, quod passim in Theologi nostri scriptis elucet, nihilominus tamen plurima sunt quæ virum pietate et doctrina eximium redolent, multumque corrigendis moribus inservire possunt. Totum Ecclesiastes librum in duodecim capita divisum, brevi quidem, sed accurata omnibusque ingeniis accommodata interpretatione percurrit

(76) *Hist.* lib. vii, c. 25.
(77) *Script. eccl.*
(78) *Monit.* in hanc Or.
(79) T. IX, p. 464.
(80) T. I, p. 149.
(81) *Monit.* in hanc Or.
(82) Censura hujus Metaphrasis, t. I, p. 167.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΗΝ.

Τάδε λέγει Σαλομὼν, κ. τ. λ.

874 *METAPHRASIS IN ECCLESIASTEN* [*].

B I. His verbis Salomon, etc.

Vide inter Opera sancti Gregorii Thaumaturgi, hujusce Patrologiæ t. X.

[*] Alias Or. 53.

875-892 MONITUM

In primum *De fide orthodoxa* tractatum.

I. De istius tractatus auctore variæ fuerunt eruditorum sententiæ. Alii quidem Latine, alii autem Græco idiomate primitus conscriptum asseruere. Hinc, prout diversa erat illo-

rum opinio, alii ad Latinum, alii ad Græcum scriptorem opusculum istud retulerunt. Qui pro Græco scriptore stabant, causam suam tuebantur hoc præcipue Augustini contextu, in quo S. Doctor de modo quo Deus olim patriarchis apparuerit, loquens, ait (83) : « Gregorius etiam sanctus, episcopus orientalis, apertissime dicit, Deum natura invisibilem, quando Patribus visus est, sicut Moysi, cum quo facie ad faciem loquebatur, alicujus conspicabilis materiæ dispositione assumpta, salva sua invisibilitate, videri potuisse. » Unde, re in utramque partem nondum satis discussa, diu pro certo habitum est, Gregorium nostrum istius fetus vere parentem esse; nec tantum ipsis id asserere satis fuit, imo et hujus opusculi Græce, ut dictitabant, a Theologo conscripti, Rufinum interpretem nominarunt. Quamobrem, cum opus istud jam primum Argentorati prodiisset anno 1508, ac postea Lipsiæ anno 1522, demum inter Gregorianas orationes vulgatum est, hac epigraphe decoratum : « Divi Gregorii episcopi Nazianzeni *De fide*, Rufino presbytero interprete, tractatus (84). »

II. Verum rectius sane ii conjectarunt, qui, quamvis non diffiterentur, Gregorium nostrum « pluribus in locis (85) » de eadem quæstione disseruisse, non inde tamen, admissa etiam Augustini auctoritate, intulerunt, tractatum istum Theologo ascribendum esse. Ipsis enim verisimilius visum est, Augustinum ad quædam alia Gregorii orationum loca allusisse; cum præsertim certissime constaret, nusquam exstitisse hujus tractatus Græca, nec quemquam hactenus repertum qui ea se præ manibus habuisse gloriatus sit. De Rufino autem interprete idem hic dicendum, quod de sequenti tractatu adnotat Usserius. Ait enim (86) se collectiones manuscriptorum operum Gregorii, quæ Rufinus Latino reddidit, manibus versasse, nec uspiam apparere istud opusculum. Unde concludit vir doctus, « non auctorem magis Gregorium, quam Rufinum illius interpretem censendum esse. » Nec audiendus Natalis Alexander (87), qui superflua subtilitate auguratur, primævum istius tractatus scriptorem Latinum fuisse; sed opus, postea Græco idiomate donatum, Latinum tandem interpretem habuisse Rufinum. Inconcussum igitur videri debet, tractatum istum, non Græce, sed Latine tantum conscriptum, in lucem prodiisse. Quod quidem aliis etiam nonnullius momenti argumentis probari potest. Nam primum in hoc opusculo Scriptura sacra veteri lectione, quam « Italicam » vocant, citatur. Tum, de « ratione » agens auctor (88), sic ait : « Ratio, quæ apud Græcos λόγος nuncupatur. » Et alibi de « consubstantialitate » loquens : «Hoc est, inquit, quod Græci ὁμοούσιον appellant. » Unde Quenellius (89) : « Viden, inquit, ut Latine primum scriptus libellus? »

III. Posthabita igitur, quæ pro Græco scriptore pugnabat, opinione, ad Latinum sese unanimi fere consensu converterunt eruditi. Sed, in **893** assignando vero ac germano istius tractatus auctore, alii in alias abiere sententias. Chiffletius (90) quidem illum suo Vigilio Tapsensi, in Africa episcopo, tribuere nititur. Quenellius vero (91), Chiffletii sententiam impugnans, plura congerit, ut Gregorio Bætico, seu Eliberitano, in provincia Bætica episcopo, ascribat. Priores Ambrosii editores inter Mediolanensis episcopi Opera fetum istum collocarunt. At posteriores nostri in Appendicem, velut spurium, rejecerunt (92). Tillemontius (93) in eamdem ac Quenellius sententiam inclinat, et Gregorio Eliberitano attribuit. Persensit tamen vir eruditus, stylum nonnihil Phœbadii Aginnensis episcopi dicendi-rationem sapere. Hac Tillemontii conjectura, nostri *Historiæ Galliæ Litterariæ* conscriptores (94), ad quæstionem istam maturius expendendam impulsi, litem demum componere videntur. Multiplici enim argumento, tum ex collatione istius opusculi cum altero Phœbadii tractatu, tum ex forma et notis, quibus, in litterariis disputationibus, vera a falsis secernuntur, deducto, tractatum istum Phœbadio restituere conantur Longioris sane ac fastidiosæ forsan esset operæ hic recensere quæ ad suam confirmandam sententiam de hac quæstione scripserunt. Ad opus ipsum lectorem remittimus. Legat et judicet. Nos vero eorum rationibus adducti, Phœbadium Aginnensem episcopum, ut verum hujus opusculi auctorem agnoscimus.

IV. Cæterum de istius tractatus excellentia conjicere licet, ex variis eruditorum conatibus, qui ipsum ad auctores, tum pietate, tum doctrina conspicuos, referre tentarunt. Scriptus videtur contra Arianos, qui Filii substantiam cum Paterna eamdem esse inficiabantur. Ipsi enim vocem ὁμοούσιον, « ejusdem substantiæ, » rejiciebant, ut ὁμοιούσιον, « similis substantiæ, » inducerent. Jampridem adversus eosdem hæreticos libellum ediderat auctor istius tractatus, in quo nonnulla a quibusdam, velut superflua aut ambigua, reprehensa sunt. Idcirco « eadem, » ut ipse loquitur, « planiori sermone in isto tractatu digerit (95), ut sensus sui simplicitatem ostendat, ac legentibus scrupulum amputet. » In *Bibliotheca veterum Patrum* (96) editus reperitur prior ille libellus contra Arianos, quem, ut cum Hieronymo loquamur, « Phœbadius Agenni Galliarum episcopus edidit. » Addit etiam S. Doctor, quod quidem ad rem nostram plurimum valet : « Dicuntur et ejus esse alia

(83) Epist. 148, n. 10.
(84) Bibl. ed. t. I, p. 722.
(85) Or. XXVIII, n. 17. Or. XXXII, n. 16.
(86) Ad calcem opusc. *De symb.*
(87) Natal. Alex. *Hist. eccl.*, sæc. IV, art. 22, n. 2
(88) *Tract.* n. 11 et n. 13
(89) Opp. Leonis, dissert. XIV, p. 720.
(90) *In Vindiciis Vigil.*
(91) Ubi supra.
(92) Nova Ambr. ed. t. II, part. II, p. 343.
(93) T. IX, p. 558 et 727.
(94) T. I, part. II, p. 265 et seqq.
(95) *Tract.*, n. 2.
(96) T. IV, p. 300.

opuscula, quæ necdum legi (97). » Quidni igitur in illorum opusculorum numero, quæ nondum legerat Hieronymus, tractatum istum reponamus? Tanta siquidem est istius cum altero affinitas, ut nullo modo alter ab alio divelli posse videatur. Prior libellus, juxta *Galliæ Litterariæ* historicos, scriptus videtur anno 357 vel saltem 358; iste vero anno 360 aut 361. Cum autem in præcedentibus editionibus mutilatus ac multis mendis scatens prodierit iste tractatus, Billianum exemplar cum novissimo Ambrosii exemplari, utpote accuratiori, contulimus, et textum, quoad fieri potuit, in integrum restitui curavimus.

(97) Hieronym. *Script. eccles.*, p. 145.

DE FIDE ORTHODOXA CONTRA ARIANOS.

TRACTATUS PRIMUS [a].

Vide *Patrologiæ Latinæ* tom. XX, col. 31, inter Opera S. Phœbadii, episcopi Aginnensis.

[a] Alias Or. 49.

MONITUM

In alterum *De fide orthodoxa* tractatum.

—

I. Quæ de præcedenti tractatu, in *Monito* ipsi affixo, statuimus, satis profecto indicant, quid de isto sentire debeamus. « Uterque enim, » ut cum Quenellio (98) loquamur, « in styli similitudine convenit... uterque Nicæni Symboli fidem explicat; » ac proinde uterque, cum tanta sit inter eos affinitas, unum eumdemque parentem agnoscere debet. Cum igitur constet, præcedentem tractatum, et primitus Latine conscriptum, et Phœbadium Aginnensem episcopum habere auctorem, manifestum arbitramur, idem de isto subsequenti, judicium esse ferendum.

II. Putavit Quenellius, præcedentem tractatum istius subsequentis apologeticum esse. Ait enim : « Sed quod attendi velim, unus alterius explicatio est et apologeticus, prior posterioris ; » unde concludit (99) : « Sit igitur certum fixumque unius auctoris esse geminum hunc *De fide Nicæna* tractatum, nullusque separet, quod non materiæ solum affinitate conjunctum est, sed et scriptoris ipsius consilio, et scripti materia, quæ quidem postulat, ut quod posteriori loco positum est hactenus, superiorem deinceps obtineat, cum et prius scriptum sit, et alterius sit scripti materies; et demum prius legi debeat, ut alter melius intelligatur. »

III. Hanc sententiam impugnant *Galliæ litterariæ* conscriptores (1) duobusque potissimum argumentis ostendunt, tractatum istum nullatenus præ se ferre notas, quibus designatur libellus ab auctore primum contra Arianos editus, et cujus defensionem in præcedenti tractatu aggreditur. Phœbadio namque, præter ambigua quædam et superflua, objectum fuerat, quod in primo libello, ubi « Verbum Dei » pro persona Filii posuerat, tale hoc Verbum intelligere putaret, quale grammatici tradunt, « aerem » scilicet « spiritu oris offensum. » Deinde, quod, cum « unius Dei » vocabulum dixisset, « personas » negasse putaretur : aut, si « Patrem et Filium » nominasset, id acceptum sit, quasi ista vocabula ita posita essent, « ut nomen et cognomen unius personæ. » Unde mirari se fatetur auctor, hoc ita accipi potuisse, quasi personam propriam Verbi, quod est Filius, negaret, quem tot locis verum Filium, non factum, sed de vero Patre natum ingesserat. Nam, ut addit, « nemo verbotenus nominat, quem vere esse in persona sua sæpius profitetur. » Verum in isto breviori tractatu, nihil tale occurrit; nec superfluitatis quidquam aut ambiguitatis circa Nicænam fidem reprehendendum reperitur. Brevem quidem, sed claram et distinctam catholicæ fidei expositionem continet; seu potius, præcedentis tractatus summaria confessio est. Præterea, ut observant *Galliæ litterariæ* conscriptores, affirmat auctor, se nominatim « in priori libello Sabellianam hæresim damnasse; » quod quidem tribus in locis factum videmus in primo Phœbadii tractatu *Contra Arianos*, quodque in isto posteriori incassum perquirimus. Hinc penitus corruit Quenellii conjectura

IV. Ut autem de ista quæstione mentem nostram paucis aperiamus, Phœbadio Aginnensi episcopo tres ascribendos putamus *De fide Nicæna contra Arianos* tractatus. Primum legas velim in *Bibliotheca veterum Patrum* (2). Scriptus est adversus episcopos

(98) Opp. Leonis, dissert. XIV, p. 720.
(99) Ibid. p. 721 et 722.
(1) T. I, part. II, p. 280.
(2) T. IV, p. 300.

secundæ formulæ Sirmiensis auctores. Alter vero, et quidem præcedentis apologeticus, ille est, quem in ista Appendice priori loco collocavimus. Tertius denique, ista est subsequens ac brevis Nicænæ fidei confessio, quæ profecto haberi debet, velut summa, seu compendium dogmatum, quæ jam in præcedentibus libellis a Phœbadio Aginnensi pertractata fuerant.

DE FIDE ORTHODOXA CONTRA ARIANOS.

TRACTATUS SECUNDUS [a].

Vide inter Opera Phœbadii Aginnensis, tomo supra citato, col. 49.

[a] Alias Or. 50.

FRAGMENTUM EX ORATIONE

CONTRA ASTRONOMOS.

(Edidit Chr. Frid. Matthæi, *Lectiones Mosquenses*, Lipsiæ, 1779, in-8°, vol. II, p. 58.)

—

Τοῦ ἁγίου (3) *Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, ἐκ τοῦ* (4) *πρὸς ἀστρονόμους λόγου.*

—

Ὥσπερ οἱ ἰχθύες οἱ ἐν τοῖς ὕδασι ζῶντες διὰ τῶν ἐν μήτρᾳ συνεπικλυζομένων χυμῶν καὶ ὑδάτων εἰς ζωογονίαν ψυχαγωγοῦνται, μετὰ μέντοι τὸν τόκον οὐ κατ' ἐκπνοὴν, ἀλλὰ κατ' εἰσπνοὴν καὶ ἀναπνοὴν τῆς ζωῆς τοῦ ἀέρος πᾶν ἔμψυχον ἀπολαύει ζῶον· καὶ δεσμὸς μὲν τῆς ψυχῆς ἐστι τὸ σῶμα, δεσμὸς δὲ τοῦ σώματός ἐστι τὸ αἷμα, μᾶλλον δὲ ἡ τοῦ αἵματος ἐνυπόστατος θέρμη, ἧς ἀποψυχωμένης, ὁ τῆς ψυχῆς χωρισμὸς ἐκ τοῦ σώματος γίνεται, ἀποπηγνυμένου τοῦ αἵματος. Ὅθεν τὰ αὐθωρὰ καὶ αὐθήμερα τῶν ἀνθρώπων νεκρὰ σώματα ἀνατεμνόμενα, χολὴν μὲν ἴσως ἔτι ἔχουσιν ἔνδον, ὡσαύτως καὶ φλέγμα καὶ χυμὸν, αἷμα δὲ οὐδαμῶς· κατ' ἔλλειψιν γὰρ, ὡς ἤδη εἶπον, τοῦ θερμοῦ στοιχείου ὁ τῆς ψυχῆς χωρισμὸς ἐκ τοῦ σώματος γίνεται. Καὶ τούτου χάριν τὰ πλεῖστα τῶν βρεφῶν νυκτὶ καὶ τίκτονται, ἀποψυχωμένης τῆς μήτρας καὶ ἐξωδούσης διὰ τῆς νυκτερινῆς ψύξεως τὸ βρέφος· τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ τὰ πλεῖστα τῶν σωμάτων νυκτὶ τελευτῶσιν, ὡς ἀντιδιωκομένης τῆς θέρμης τοῦ αἵματος καὶ δη... ούσης ὑπὸ ψύχους τῆς νυκτός. Καὶ οὗτος μὲν ὁ λόγος τοῦ χωρισμοῦ τῶν ψυχῶν. Ἀναγκαῖον δέ σε καὶ τὸν ἴδιον τῶν στοιχείων τοῦ σώματος χωρισμὸν ἐπίστασθαι, ἵνα καὶ τὸν τῆς ἀναστάσεως ἐν βεβαίῳ κατέχῃς λόγον. Ἀποχωριζομένης γὰρ τῆς ψυχῆς ἐκ τοῦ σώματος, τὰ τέσσαρα στοιχεῖα ἐξ ὧν συνῆλθον... μων ἐν αὐτοῖς καὶ ἀποφέρονται, ἐν μὲν τῷ πυρὶ τὸ θερμὸν τοῦ αἵματος ὡς εἰς ἰδίαν παρακαταθήκην, ἐν δὲ τῷ ὕδατι τὸ ὑγρὸν, ἐν δὲ τῷ ἀέρι τὸ ψυχρόν· λοιπὸν ἐν τῇ γῇ, ἤτοι τῷ τάφῳ, ἀπομένει τὸ ξηρὸν,

A ἤτοι ὁ χοῦς ὁ ληφθεὶς παρ' αὐτῆς ὑπὸ Θεοῦ ἀπ' ἀρχῆς. Τῷ οὖν καιρῷ τῆς ἀναστάσεως ὡς ἐκ παραθηκῶν τινων τῶν εἰρημένων τοῦ κόσμου μερῶν, ἀποδίδωσιν ἕκαστον στοιχεῖον πρὸς τὸν χοῦν τὸ ἴδιον, καὶ πάλιν συνίσταται τὸ σῶμα ἐκ τεσσάρων, καὶ προστρέχει αὐτῷ ἡ ψυχὴ, καὶ οὕτως πάλιν ἀναμορφοῦται ὁ ἄνθρωπος. Θελήσεις δὲ ὡς πάντα φιλολογοῦντα καὶ τοῦτο ἐν εἴδει ποιήσασθαι· φημὶ δὴ τῶν διὰ τοῦ σώματος ἐνεργειῶν τῆς ψυχῆς μνήμης τέ φημι καὶ λόγου, ἐπιθυμίας καὶ θυμοῦ, γέλωτός τε καὶ πνοῆς, ποῦ ταῦτα, καὶ διὰ ποίων ἐνεργοῦνται μορίων (5). Αἱ μέντοι γὰρ μνῆμαι καὶ αἱ τούτων διακρίσεις διὰ τοῦ ἐγκεφάλου ὑπὸ τῆς ψυχῆς ἐνεργοῦνται· διόπερ πολλάκις κατὰ κεφαλῆς τινες καιρίαν πληγὴν λαβόντες, οὐκ ἀπέθανον μὲν παρ' αὐτὰ,
B ἔκφρονες δὲ καὶ ἀνούστατοι γέγοναν· διὰ τοῦτο μετάφρενα τὰ ὄπισθεν τῆς κεφαλῆς λέγονται. Τὸ δὲ λογιστικὸν διὰ τῆς καρδίας ἐνεργεῖ ἡ ψυχή. Τὸ δε ἀναπνευστικὸν διὰ τοῦ πνεύμονος· τὸ δὲ θυμικὸν διὰ τοῦ αἵματος· ὅθεν ἔστιν ἰδέσθαι πολλάκις ἐν τοῖς θυμουμένοις κατὰ τὴν ὥραν τοῦ θυμοῦ, ὕφαιμον καὶ πυρακτούμενον τὸ εἶδος αὐτῶν. Τὸ δὲ ἐπιθυμητικὸν ἡ ψυχὴ διὰ τοῦ ἥπατος ἐνεργεῖ· ὅθεν τοῦ ἥπατος ψυχομένου, δυσπεψίας εὐθέως παρακολουθούσης, ἀνορεκτεῖ ὁ ἄνθρωπος περὶ τὰς βρώσεις. Ἐπίστησον γὰρ ὡς πάντα τὰ λίχνα ζῶα τέλειον ἥπατος ἔχουσιν· οἷον γίνονται χοῖροι καὶ στρουθίονες. Γνώσῃ δὲ πάλιν τὸ μειδιαστικὸν διὰ τοῦ σπληνὸς ἐνεργεῖν τὴν ψυχὴν δυσεπιθύμως πρὸς τοὺς
C γέλωτας ἔχουσι· καὶ οἱ πολλάκις ὑπὸ πλειόνων γε-

(3) Hoc fragmentum edidi ex cod. Typograph. Synodalis in fol. num. XIII.

(4) Servatur in bibliothecis Mosquensibus magna copia codd. Gregorii Nazianzeni. In nullo tamen hujus orationis fit mentio.

(5) Ad marg., μόρια λέγοντα τὰ μέλη.

λώντων κατασυρόμενοι, σπληνίζεσθαί φασι. Θελήσεις A δὲ πάντως καὶ περὶ σπερμογόνων νοεῖν δι' οἵων καὶ πόθεν πρόεισι μορίων, οἵτινές εἰσιν οἱ νεφροί· ὅθεν καὶ οἱ περὶ τὰ τοιαῦτα δεινοὶ φιλοῦσιν εἰπεῖν τοὺς λίαν περὶ τὰς συνουσίας ἀφειδῶς ἔχοντας κατακάμπτεσθαι τῇ ὀδύνῃ τῶν νεφρῶν. Μέντοιγε οὖν πεφιλολογότας εἰδέναι χρὴ τὸ τοῖς πολλοῖς ἄδηλον, ὡς ψυχὴ ἀποῤῥαγεῖσα ἐκ τοῦ σώματος καὶ τῶν τοῦ σώματος ἀπηριθμημένων μορίων, καὶ γυμνὴ καθ' ἑαυτὴν ἐν ἀσαρκίᾳ καὶ ἀσ... μασίᾳ οὖσα, οὔτε μέμνηται λοιπὸν, οὔτε γεωργεῖ καθὼς μαρτυρεῖ ὁ εἰπών; ὅτι *Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἀπολοῦνται πάντες οἱ διαλογ*... (forte διαλογισμοὶ) *αὐτοῦ*. Ζητήσεις δὲ, σοφὲ, κατὰ τὸν τόπον γενόμενος ἐπιμελῶς τὸν περὶ... χῆς (forte ψυχῆς) λόγον. Τὸ διὰ τοῦτο (6) καὶ τοῖς πολλοῖς ἄληπτον ὁμοῦ τε B καὶ ἄλυτον... τε καὶ πῶς ψυχὴ ἀσώματος χωρίζεται τοῦ σώματος, καὶ ἐν τῷ τῆς ψυχῆς χωρισμῷ θάνατος οὐ γίνεται· εἷς γάρ ἐστι καὶ μόνος ψυχῆς χωρισμὸς ἀπὸ σώματος. Ἐπίστησον δὲ μετὰ πάντων τοῦτο· πόθεν καὶ τίνος χάριν οἱ μὲν τῶν ἀνθρώπων φυσικῶς, καὶ οὐκ ἔκ τινος ἀσκήσεως, ἐξ αὐτῆς τῆς νεαρᾶς αὐτῶν νηπιότητος οἱ μὲν ὀξεῖς, οἱ δὲ πραεῖς, οἱ δὲ φιλήδονοι, καὶ ἄλλοι σώφρονες, καὶ ἄλλοι ἥσυχοι, ἕτεροι δὲ ταραχώδεις· καὶ οἱ μὲν φρόνιμοι, οἱ δὲ ἀκεραιότεροι, καὶ οἱ μὲν δόλιοι, οἱ δὲ ἄφρονες, καὶ ἄλλα πλεῖστα Ἕλληνες (7). Φιλοσόφων ἀπαίδευτοι οἱ τὴν πολυθρύλλητον τῶν μετεώρων C ἄστρων ἀστρολογίαν μυθευσάμενοι, τήν τε (8) εἱμαρμένην δεινῶς δογματίσαντες, τῇ διοικήσει τῶν ἄστρων, καὶ οὐ Θεῷ (9) πάμπαν τὰ καθ' ἡμᾶς οἰακίζεσθαι δεινῶς ἐδογμάτισαν. Οἱ δὲ τὰς εὐσυνέτους καὶ θεοσδότους ἐπιστημονικῶς καταλαβόντες ποιότητάς τε καὶ ἀληθεῖς οὐσιώδεις περὶ τῆς ἀνθρώπου φυσικῆς πραότητός τε καὶ ὀξύτητος, ἀπαλότητός τε καὶ δεινότητος, σωφροσύνης τέ φημι καὶ ἀκολασίας καὶ τῶν τοιούτων ἁπάντων φυσικῶν πλεονεκτημάτων, εὐσόφως ἔφησαν οὕτως· ὡς οὐκ ἀφ' ἑνὸς καὶ μόνου τρόπου αἱ τοιαῦται τῇ φύσει φυσικαὶ συνεπιγίνονται καὶ συναποτίκτονται γνῶμαι καὶ καταστάσεις, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ δευτέρας τινὸς καὶ τρίτης καὶ τετάρτης καὶ πέμπτης καὶ ἕκτης καὶ ἑβδόμης αἰτίας· καὶ πρῶτον μὲν ἀπὸ γονικῆς τῶν πατέρων ὁμοιότητος, δεύτερον ἐκ τῆς διαφορᾶς τῶν στοιχείων ἡμερινῆς καὶ νυκτερινῆς κινήσεως. Γνῶθι γὰρ, ὦ φιλόσοφε, ὡς τρεῖς κινήσεις ἐκ τῶν διαστημάτων τῶν τριῶν ὡρῶν τοῖς στοιχείοις ὑπάρχουσιν· ἀπὸ μὲν πρώτης ὥρας ἡμερινῆς ἄχρι τρίτης κινουμένης τῆς χολῆς, ὡς μαρτυροῦσι πολλάκις ἔωθεν ὀφθαλμοί τινων..... δέστεροι ὁρώμενοι· ἀπὸ δὲ τρίτης ἕως ἕκτης σὺν τῇ θέρμῃ τοῦ ἡλίου..... αἵματος κινήσεις καὶ ἀναζέσεις, ὀξύτεραι καὶ πικρότεραι..... ότεραι δὲ μετὰ βρῶσιν· ἀπὸ δὲ ἕκτης ὥρας ἕως ἐνάτης, εἴωθεν ἡ τοῦ... ματος κίνησις γίνεσθαι, καὶ οὕτω λοιπὸν ἡ τοῦ χυμοῦ ἕως ἑσπέρας.

(6) Forte τὸ δὴ τοῦτο.
(7) Sic omnia in cod.
(8) In marg., τύχην.
(9) Sic cod.

LITURGIA SANCTI GREGORII

EX COPTICO CONVERSA.

(RENAUDOT, *Liturgiarum Orientalium collectio*, ed. secunda, Francofurti ad Mœnum, 1847, in-4, tom. I.)

—

Communi Coptitarum traditione hæc Liturgia ascribitur Gregorio Theologo in Ægyptiacis omnibus codicibus et etiam in Græco Bibliothecæ Regiæ; atque etiam eo nomine recensetur a theologis et rituum interpretibus, ut in *Constitutionibus synodicis* Gabrielis filii Tarik, LXX patriarchæ Alexandrini, articulo 26; Abuseba in *Scientia ecclesiastica*, cap. 85; Abulbircat, cap. 29; Ebnassalo *Collectionis canonum* cap. 12, et aliis.

—

Oratio veli (1).

Sacerdos secreto. Domine Deus omnipotens, qui nosti cogitationes hominum, scrutator cordium et renum: qui me indignum vocasti ad hoc ministerium sanctum tuum: ne me rejicias, et ne avertas faciem tuam a me; sed dele omnia delicta mea: et ablue sordes corporis mei, et maculas animæ meæ D Purifica me perfecte, ne cum bonitatem tuam deprecabor, ut concedas veniam peccatorum aliis, ego reprobus efficiar. Ita, Domine, non repellas me mœstum et confusum: sed mitte super me Spiritum sanctum tuum, et fac me dignum ut assistam altari tuo sancto: neque id mihi proveniat in judicium, sed offeram tibi hoc sacrificium, rationabile,

(1) *Τοῦ καταπετάσματος* in Græca et in aliis Liturgiis: nempe quia non ad ipsum altare, sed solummodo in sanctuario, seu bemate dicitur intra velum, quo secundum ritum Græcum et Orientalem circumdantur. In codice Græco ejusdem Liturgiæ præmittuntur orationes aliquot, quæ in Copticis exemplaribus non occurrunt, quia re vera ad istam non pertinent, sed communis officii partes sunt aut dicuntur ad libitum. Prima absque titulo, præparatoria est, sacerdotis indignitatem suam profitentis, divinumque auxilium postulantis, ad inculpate celebrandum mysterium. Secunda dicenda præscribitur, postquam præparatum fuerit altare, qualis ea est quam Basilii Coptica repræsentat, ejusdem-

incruentum (2) cum conscientia pura, in remissionem peccatorum et iniquitatum mearum, veniam delictorum populi tui, requiem et refrigerium Patrum nostrorum, qui olim obdormierunt in fide orthodoxa : ad ædificationem populi tui totius, et ad gloriam tuam, cum Filio tuo unigenito Domino, Deo et Salvatore nostro Jesu Christo, et Spiritu tuo vivificante, tibique consubstantiali, nunc, etc.

Oratio osculi pacis (3).

(*In codd. mss.* S. Gregorii; *in aliis* S. Severi patriarchæ.)

Æterne Fili, qui in sempiternum subsistis, consubstantialis Patri, illique throno et creatione æqualis : qui sola bonitate ex nihilo fecisti hominem, et collocasti eum in paradiso voluptatis : qui cum cecidisset per deceptionem inimici, et præcepti tui transgressionem, voluisti eum renovare et in dignitatem suam pristinam restituere : non angelos, non archangelos, non patriarchas, neque prophetas voluisti auctores esse nostræ salutis, sed tu absque immutatione carnem assumpsisti, et homo factus es, similis nobis in omnibus, excepto peccato, factus es nobis mediator erga Patrem ; parietem medium diruisti, et inimicitias priores delevisti : conciliasti terrenos cum cœlestibus, et fecisti de duobus unum, per dispensationem in carne : ascendisti in cœlum corporaliter, et implevisti omnia divinitate tua. Tu dixisti discipulis tuis sanctis et apostolis, *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis* [13]. Concede jam nobis illam, Domine ; et munda nos ab omni macula, ab omni dolo, ab omni mala malitia, ab omni fraudulentia, et injuriarum recordatione mortifera : et fac nos omnes dignos, Domine, ut salutemus invicem in osculo sancto, neque excidamus per judicium a donis tuis immortalibus atque cœlestibus ; per gratiam tuam et benignitatem Patris tui, et operationem Spiritus tui : tu es enim provisor et largitor omnium bonorum ; tibique offerimus gloriam et honorem, magnificentiam et adorationem, cum Patre tuo bono, vivificante, tibique consubstantiali, nunc, etc.

Alia oratio ad Filium.

Christe Deus noster, virtus tremenda et incomprehensibilis Dei Patris, qui sedes super thronum flammeum cherubim, cui ministrant potestates

[13] Joan. XIV, 27.

que sententiæ. Tertia, quæ ad Evangelium dicenda est, suo loco non est posita, sed adhibenda ad Liturgiam istam, quando legitur evangelica lectio. Ea quæ dicitur τοῦ καταπετάσματος, eadem est quæ occurrit in Græca vulgata Basilii, cum exigua vocum diversitate. Quarta tandem ea est quæ præmittitur in codice Ægyptiaco : eam porro codex Regius Græco-Arabicus propriam Ægyptiis fuisse significat, iis verbis Εὐχὴ ἄλλη καταπετάσματος παρ' Αἰγυπτίοις. Hinc manifestum est, non multum sollicitos esse debere nos de titulis, quos vel Liturgiæ vel singulæ orationes habent ; modo certum sit illas ex communi Ecclesiæ thesauro esse depromptas, quod quidem de istis orationibus manifestum est : sunt enim iisdem prope verbis in Jacobi, Basilii, vel Chrysostomi Liturgiis. Unde Jacobitarum propriæ non sunt, sed Ecclesiæ, neque unius aut alterius, sed totius Ecclesiæ Orientalis, cum reperiantur non modo in Constantinopolitana, quæ Basilii et Chrysostomi Liturgiis utitur, sed in Hierosolymitana, et Alexandrina, quæ Jacobi Marcique Liturgiis olim utebantur.

(2) In hac oratione, ut in multis aliis, quod semel monuisse sufficiet, mentio est sacrificii eucharistici, non minus quam passim in Græcis Jacobi, Basilii Chrysostomique Liturgiis, et Alexandrinis Græce exstantibus, quidquid scripserint varii contentiosæ theologiæ conscribillatores, qui præter Chytræum et Rivetum nihil legerunt, ne ipsas quidem, quas impugnant, Liturgias. Utuntur Græci his potissimum vocibus, λογικὴ λατρεία, θυσία, προσφορά, Syri et Æthiopes vocibus ex Hebraica lingua deductis, *Korban*, et aliis. Argutari autem solent morosi illi critici, ex etymologia linguarum Orientalium, quarum peritiam ubique jactant : adeoque *Korban*, aut similes negant significare *sacrificium*. Hærent tamen in aliis vocibus, quæ τῇ θυσίᾳ pressius respondent, qua Coptitæ, ut multis aliis Græcis frequenter utuntur, ut sunt Syriaca דבחתא et Arabica דבחה : Ægyptiaca quoque nativa. Illas porro voces omnes indifferenter usurpant Orientales. Dum vero *incruentam* vocant *oblationem* προσφορὰν et θυσίαν, quid intellexerint in obscuro non relinquunt. Λογικὴν, quæ vox frequenter adhibetur, et quam Coptitæ retinuerunt, *spiritualem* significat, per oppositionem ad *corporeum* : quamvis Syri et Arabes eam rigidius et ad litteram interpretati sint.

Sed in hac ut in multis, significatio determinatur ex stylo ecclesiastico.

(3) Eadem est quæ in Græco Alexandrino codice, et illam altera sequitur, quam codex idem continet : non quod vulgo duæ orationes ad osculum pacis dicerentur, sed quia una secundum dierum festorum diversitatem eligeretur, aut ad sacerdotis arbitrium. Hic autem, ut in aliis osculum pacis vocatur ἀσπασμός, quam vocem Ægyptii et Arabes suam fecerunt. Incipiunt porro Liturgiæ singulares illæ, non ab orationibus præparatoriis, sed ab ea, quæ osculum pacis antecedit, cum reliqua ex communi officio peti soleant. Atque ab eo loco proprie loquendo incipit *anaphora*, *oblatio* seu *sacra actio*. unde in Græco codice, ante orationem sequentem, quæ Præfationi nostræ respondet, titulus hic adjicitur : Ἀρχὴ τῆς προσκομιδῆς· quæ verba Arabs interpres vertit, *Initium sacrificii*. In quibusdam Copticis exemplaribus hæc *Oratio osculi pacis* Severo tribuitur, Antiocheno scilicet, quem Liturgiam scripsisse, communis Jacobitarum traditio est, et eam multi Syriaci codices repræsentant, ex qua hæc oratio transferri potuit, ob arctissimam sedis Alexandrinæ Jacobiticæ cum Antiochena conjunctionem : singularemque Severi venerationem. Nam ejus duplex memoria fit, obitus scilicet, atque ejusdem adventus in Ægyptum, septima Toth, et secunda Paophi. Non tamen existimare quisquam debet ex illo titulo, Severum ullum patriarcham Alexandrinum fuisse, quod Guido Fabricius Boderianus absque ulla auctoritate omnibus prope persuasit, cum edidit Ritualem baptismi librum, sub Severi patriarchæ Alexandrini nomine, cum nullus inter permultos, qui in bibliothecis exstant, codicibus, hunc titulum præferat. Nullus sane inter Jacobitas Severus Alexandrinam sedem tenuit : et lingua Syriaca, qua liber ille scriptus est, nunquam in sacris officiis usurpata apud Ægyptios fuit. In Liturgia Basilii Coptica quædam oratio occurrit, quam codices manuscripti nonnulli Joanni Chrysostomo, alii Joanni Bostreno, sive Basorensi attribuunt. Primus ut communis Ecclesiarum doctor : alter ut in eadem qua Ægypti Jacobitæ secta, agnitus fuit : amboque diversa ratione talem apud eos auctoritatem nacti sunt, ut orationes ex illorum Liturgiis in Copticas transferrentur.

igneæ. Tu es ignis consumens per divinitatem tuam, propter splendorem tuum ineffabilem, et amorem tuum erga homines. Non combussisti, nec repulisti fraudulentum traditorem, cum accessit ad te, sed osculatus es eum osculo amici, ut traheres illum ad pœnitentiam, et ad audaciæ suæ agnitionem. Dignos fac nos, Domine, in hac hora terribili, ut unanimes absque duplicitate cordis, cæterisque nequitiis, salutemus invicem in osculo sancto : et ne nos projicias in judicium, si minus perfecte mundi simus, neque sicut placitum est bonitati tuæ, a fæce peccati, a nequitia, et mortifera injuriarum recordatione : sed tu per ineffabilem clementiam tuam, qui nosti imbecillitatem, et propensionem ad inferiora figmenti nostri, dele omnes maculas peccatorum nostrorum, ut non sit nobis in judicium et condemnationem hoc mysterium divinitatis tuæ. Tu enim potens es tollere peccata omnia, et auferre injustitias et iniquitates hominum miserorum, tu qui purgas totum mundum : et te decet glorificatio, uno ore, et ab unoquoque, veneratio, magnificentia et adoratio cum Patre tuo bono et Spiritu sancto vivificante, tibique consubstantiali, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

Sacerdos. Charitas Dei Patris, gratia Filii unigeniti Domini Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi, et communicatio et donum Spiritus sancti, sit cum omnibus vobis.

Populus. Et cum spiritu tuo.

Sacerdos. Sursum corda vestra.

Populus. Habemus ad Dominum.

Sacerdos. Gratias agamus Domino.

Populus. Dignum et justum est.

Sacerdos. Dignum et justum est. *Ter.*

Vere dignum et justum est, ut te laudem, benedicam tibi, et serviam tibi, adoremque et glorificem te, qui es unus, solus, Deus verus, amator hominum, ineffabilis, invisibilis, incomprehensibilis, sine principio, æternus, sine tempore, incircumscriptus, ininvestigabilis, immutabilis, Creator omnium, Salvator omnium; qui remittis peccata nostra, qui redimis ab interitu vitam nostram, qui coronas nos in misericordia et miserationibus. Tu es quem laudant angeli, et adorant archangeli; tu es cui benedicunt principatus, ad quem clamant dominationes; tu es cujus gloriam celebrant potestates; tu es cui throni sursum mittunt gloriam et honorem : millia millium assistunt coram te, et dena millia denum millium ministrant tibi. Tu es quem benedicunt invisibiles, quem adorant visibiles, et omnes faciunt verbum tuum, Domine noster.

Diaconus. Qui sedetis surgite.

Sacerdos. Æterne Domine, Deus verus de Deo vero, qui ostendisti nobis lumen Patris, qui largitus es nobis cognitionem veritatis Spiritus sancti; qui manifestasti nobis mysterium hoc magnum vitæ : qui constituisti chorum incorporeorum inter homines : qui dedisti eis qui sunt super terram, canticum seraphim, suscipe voces nostras, cum vocibus eorum qui sunt invisibiles. Connumera nos inter potestates cœlestes, ut dicamus cum illis, abjicientes omnes cogitationes absurdas et inutiles, clamemusque idem quod illi dicunt incessabili voce, atque ore indesinenti, benedicamus magnitudinem tuam.

Diaconus. Ad orientem aspicite.

Sacerdos. Tu es enim cui assistunt cherubim et seraphim senis alis instructi : sex alæ uni, et sex alæ alteri : duabus alis velant facies suas, duabus tegunt pedes suos, et duabus volant : clamantesque alter ad alterum, dicunt hymnum triumphalem salutis nostræ, et vocibus gloriosis laudant clamantes et dicentes.

Diaconus. Attendamus.

Populus. Sanctus, sanctus, sanctus

Sacerdos. Sanctus sanctus Dominus, et sanctus in rebus omnibus, et præclarum lumen substantiæ tuæ, sicut ineffabilis est potestas sapientiæ tuæ, nec verbis explicari potest pelagus amoris tui erga homines. Creasti me hominem per benignitatem tuam, neque indigebas mea servitute, sed ego indigebam dominatione tua : propter clementiam tuam magnam, fecisti me cum non essem : erexisti mihi cœlos in tectum; firmasti mihi terram ut super eam ambularem : propter me conclusisti mare; propter me produxisti naturam animalium, et omnia subjecisti sub pedibus meis, nec passus es deesse mihi quidquam ex operibus magnificentiæ tuæ : qui me creasti, posuisti manum tuam super me : descripsisti in me imaginem potestatis tuæ : dedisti mihi donum rationis : aperuisti mihi paradisum voluptatis : dedisti mihi scientiam cognitionis tuæ : manifestasti mihi arborem vitæ : ostendisti mihi spinam mortis, ne ex ea comederem : mihi interdixisti, ex ea sola ne ederem : comedi voluntarie; sponte neglexi mandatum tuum, contempsique præcepta tua; atque induxi mihi sententiam mortis.

Populus. Kyrie, eleison. Domine, miserere.

Sacerdos. Tu, Domine, convertisti mihi pœnam in salutem; sicut pastor bonus errantem sollicite quæsivisti : tanquam pater verus laborasti mecum qui cecideram : alligasti me omnibus medicamentis vivificantibus : tu misisti ad me prophetas : propter me infirmum, dedisti mihi legis auxilium : tu administrasti mihi salutem, at ego transgressus sum legem tuam, quæ est lumen verum, quod accendisti errantibus et ignorantibus.

Populus. Domine, miserere.

Sacerdos. Tu qui es sempiternus, venisti ad nos super terram, descendisti in uterum Virginis, Deus incircumscriptus; non rapinam arbitratus es esse æqualem Deo, sed humiliasti teipsum, et accepisti formam servi, benedixistique naturam meam in te : perfecisti legem tuam pro me, ostendisti mihi rationem resurgendi post lapsum : liberasti eos qui apud inferos detinebantur : sustulisti maledictionem legis : destruxisti peccatum in carne : ostendisti mihi potentiam imperii tui : dedisti visum cæcis : excitasti

mortuos de sepulcris : resuscitasti naturam vero : manifestasti mihi dispensationem clementiæ tuæ ; tolerasti injurias iniquorum : præbuisti tergum verberibus, et genas tuas percussoribus permisisti ; propter me, Domine, non avertisti vultum tuum ab ignominia sputorum.

Populus. Domine, miserere.

Sacerdos. Venisti ad occisionem tanquam agnus, usque ad crucem : demonstrasti sollicitudinem tuam erga me : occidisti peccatum meum per sepulturam tuam : elevasti primitias meas usque ad cœlos : manifestasti mihi adventum tuum futurum, in quo venturus es judicare vivos et mortuos, ut reddas unicuique secundum opera sua.

B

Populus. Secundum misericordiam tuam, Deus, etc.

Sacerdos. Offero tibi, Domine, symbola liberationis meæ : scribo opera mea secundum verba tua (4) : Tu es qui dedisti mihi hoc ministerium

A

plenum mysterio : dedistique mihi participationem corporis tui in pane et vino.

Populus. Credimus [Πιστεύομεν].

Sacerdos. Nam ea nocte in qua tradi voluisti (5), voluntate et potestate tua sola, accepisti panem in manus tuas sanctas, puras, immaculatas, beatas et vivificantes.

Populus. Credimus ita esse.

Sacerdos. Et suspexisti in cœlum ad Patrem tuum Deum, ac Dominum omnium, et gratias egisti.

Populus. Amen.

Sacerdos. Et benedixisti illum.

Populus. Amen.

Sacerdos. Et sanctificasti illum.

Populus. Amen.

Sacerdos. Et fregisti illum, et dedisti illum tuis gloriosis discipulis sanctis et apostolis puris, dicens : Accipite, manducate ex eo omnes. Hoc est enim corpus meum quod frangitur pro vobis, et pro mul-

(4) Obscurus locus, quem secundum sententiam Copticæ versionis reddidimus, et quem interpretes Arabes, tam istius codicis Coptici, quam Græci, non videntur intellexisse. Græca nullam obscuritatem habent. Ταύτης μου τῆς ἐλευθερίας προσφέρω σοι τὰ σύμβολα· τοῖς ῥήμασί σου ἐπιγράφω τὰ πράγματα. *Istius liberationis meæ* (scilicet per salutarem Christi in carne dispensationem) *offero tibi symbola : verbis tuis res ascribo.* Hæc igitur sententia est : Offero tibi hæc symbola, seu elementa panis et vini, quæ ex tuo, Christe, instituto, repræsentant passionem tuam, per quam a peccato æternaque damnatione liberationem consecutus sum, faciens quod ipse jussisti : res vero, sive effectum promissionis a te factæ, quoties memoriam tui ita ageremus, non meis meritis, sed verbis tuis, quæ mox recitanda sunt ascribo, ita ut ab illorum virtute et promissorum tuorum certitudine totum exspectem. Arabs interpres cujus versio contextui adjuncta est in codice Regio, ita vertit : *Offero tibi symbola liberationis meæ in verbis tuis, designo præcepta tua :* quia ultimam vocem videtur ita legisse, ut ex πράγματα fecerit προστάγματα. Compendia enim scripturæ Græcis librariis mediæ ætatis familiarissima, sæpe fraudi descriptoribus fuisse, sciunt qui manuscriptos codices tractaverunt. Ille vero qui Regium descripsit, suæ ipsius imperitiæ multa reliquit indicia, sed quam dubitaret de significatione vocum compendiose scriptarum testatus est, dum indicem earum, quæ in duabus istis Liturgiis obviæ sunt, ad finem adjecit.

C

Textus vero Copticus, qui primariam Græci versionem exhibet, aliter omnino eadem verba repræsentat, eo scilicet quo expressimus modo : *Offero tibi symbola liberationis meæ*, ubi vox Græca σύμβολον, sequens Ægyptiaca ἐλευθερίαν, ἐλευθέρωσιν, *absolutionem*que significat, usurpaturque initio Liturgiarum ad titulum orationis illius, quæ dicitur *Absolutionis. Scribo opera mea secundum verba tua :* ita ad verbum versio Arabica quæ ambiguitatem habet, quia Arabes præsens et futurum non distinguunt in verborum inflexione : imo imperativus modus nullatenus differt. Itaque verti potest, *scribo*, ut vertendum est secundum Græcum exemplar primarium, *scribam ;* aut sicut Maronita vertit, *Scribe opera mea secundum verbum tuum.* Vox *symbolum* variis Arabicis vocibus exprimitur, quæ tamen ad eamdem significationem referuntur, nempe אנמודג *typus*, משחדד *signum*, מכאתבה *exemplum*, etc. Ut observavimus ex comparatione diversorum codicum, quæ varietas perplexitatem interpretum satis indicat. Sententia quam Græca verba præferunt, simplicior est : aliorum interpretum, qualiscunque sit, non videtur huic loco convenire. Neque mirari quisquam debet quod in Græcis interpretandis aliquando hallucinati sint versionum auctores, Arabicarum præsertim, qui Græcas voces Copticæ orationi infusas, sæpe non satis intellexerunt : quod, ubi opus erit, monebimus. Ita in ea prece quæ istam proxime antecedit, *Elevasti primitias meas usque ad cœlum*, ut habet textus Copticus, Græce, εἰς οὐρανόν μου τὴν ἀπαρχὴν ἀνεβίβασας, sententia est simplex, maximeque theologica : Christum carnem suam, vel potius hominem ex Adami progenie assumptum, tanquam humani generis primitias, in cœlum elevasse, tum per unionem divinæ naturæ, tum per ascensionem in cœlum. Scilicet *primitiæ Christus*, *primitiæ dormientium* (*I Cor.* xv, 23) : et eodem sensu in Liturgia Nestorii Eucharistia vocatur *Oblatio viva et sacrificium non mactatum, primitiarum nostrarum.* Cum vero Coptitæ retinuerint vocem ipsam Græcam ἀπαρχή, ambigue quidem eam reddidit Arabs, qui codicem Græcum interpretatus est ניאמרי : qui Copticum pessime ; nempe *oblationem meam* קרבאני. Ut in codice Scaligerano : alii *vota mea*, ut Regius et noster : nullo sensu. Nec enim Christus elevavit ad cœlos primitias et oblationes, si de donis propositis intelligatur hæc orationis particula, quæ nondum consecrata sunt. Neque oblationem sacerdos recte vocare potest *primitias suas et vota sua*, cum neque primitiæ sint, proprie loquendo, neque vota illius, sed totius Ecclesiæ et circumstantium quorum nomine illa offert : totiusque orationis series, ut animadvertere facile quisque potest, aliud quid omnino significat.

D

(5) Tota hæc pars officii eucharistici convenit cum Græco ejusdem Liturgiæ codice, ut etiam cum aliis omnibus circa recitationem institutæ a Christo Eucharistiæ, et verborum illius, de qua nihil est singulariter observandum, præter ea quæ dicta sunt ad eumdem locum Liturgiæ Basilii. Κλώμενον καὶ διαδιδόμενον, de Christi corpore, ut ἐκχυνόμενον de Christi sanguine, per præsens et futurum tempus intelligi potest, secundum versiones Arabicas. In Coptica versione *frangitur*, et *dabitur*. Utrovis modo eadem significatio est : Syri præsenti tempore vulgo expresserunt. Mistionem aquæ cum vino, quam Ecclesiæ omnes servant, contra quam existimant Protestantes, hic locus confirmat, ut etiam reliquæ omnes Liturgiæ. Nestoriani edisse et bibisse Christum ex pane et calice consecratis dicunt : hic Coptitæ de solo calice, quod tamen in Græco codice non legitur.

tis dabitur, in remissionem peccatorum : hoc facite in meam commemorationem.

Populus. Ita est in rei veritate. Amen.

Sacerdos. Similiter postquam comederunt, accepisti calicem, et miscuisti eum ex fructu vitis et aqua; et gratias egisti.

Populus. Amen.

Sacerdos. Et benedixisti illum.

Populus. Amen.

Sacerdos. Et sanctificasti illum.

Populus. Amen.

Sacerdos. Et gustasti, et dedisti illum tuis gloriosis discipulis sanctis et apostolis puris, dicens: Accipite, bibite ex eo omnes. Hic est enim sanguis meus novi Testamenti, qui effunditur pro vobis, et pro multis datur in remissionem peccatorum : hoc facite in meam commemorationem.

Populus. Ita quoque est in rei veritate.

Sacerdos. Quotiescunque enim manducaveritis ex hoc pane, et biberitis ex hoc calice, annuntiabitis mortem meam et confitebimini resurrectionem meam, et mei memoriam facietis, donec veniam.

Populus. Mortem tuam, Domine, annuntiamus, et sanctam resurrectionem tuam et ascensionem confitemur; te laudamus, tibi gratias agimus, et te deprecamur, Domine Deus noster.

Sacerdos. Et nunc etiam, Domine, memoriam agimus descensus tui ad terram, et mortis tuæ vivificantis, et sepulturæ tuæ triduanæ, et resurrectionis a mortuis, et ascensionis ad cœlos, et sessionis tuæ ad dexteram Patris tui, et adventus tui secundi de cœlis tremendi et gloriosi : offerimusque tibi hæc dona tua, ex iis quæ tua sunt, pro omnibus, et propter omnia, et in omnibus.

Diaconus. Adorate Deum cum timore et tremore.

Sacerdos. Tu, Domine, voce tua sola commuta, hæc quæ sunt proposita (6); tu coram nobis positus, perfice nobis hoc ministerium plenum mysteriis:

(6) Insigne prorsus hæc oratio continet fidei Coptitarum de vera et reali elementorum transmutatione testimonium : quod in Græco codice non minus legitur, quam in Copticis. Petunt scilicet, ut Deus transmutet dona proposita, voce sua sola, hoc est imperio suo divino, quod idem est ac si dicerent, petere se id quod solius omnipotentiæ divinæ opus est. Verba quæ transmutationem significant, Græce, Ægyptiace et Arabice plenam illam, et integram rei in rem transformationem designant : *Phonkh*, חיל et נקל : ut Græcum μεταποίησον.

Christum quasi præsentem alloquuntur, et ad eum orationem dirigunt, in quo adorationis cultus continetur, et simul professio fidei, de vera ejusdem in eucharistica mensa præsentia. Illam satis significant verba Græcæ Liturgiæ. Αὐτὸς παρὼν τὴν μυστικὴν ταύτην λειτουργίαν κατάρτισον· quæ quidem aliter accipi possent, nempe ut rogaretur Christus adesse, et præsens hoc mysticum ministerium perficere, unde Protestantes concluderent, præsentem non esse illum cujus præsentia postularetur. Sed difficultatem omnem solvunt versiones Copticæ et Arabicæ, dum illud παρών ita exprimunt, *tu coram nobis positus*, quod exprimunt interpretes Copticus et Arabs : alia lectio, *qui præsens es, et inter nos.*

Sequitur : *Mitte super nos gratiam Spiritus tui sancti, qui sanctificet et transferat hæc dona proposita in corpus et sanguinem salutis nostræ.* Paulo aliter Græcus codex. Αὐτὸς τὸ Πνεῦμά σου τὸ πανάγιον κατάπεμψον· ἵνα ἐπιφοιτῆσαν τῇ ἁγίᾳ, καὶ ἀγαθῇ καὶ ἐνδόξῳ αὐτοῦ παρουσίᾳ, ἁγιάσῃ καὶ μεταποιήσῃ τὰ προκείμενα καὶ ἅγια δῶρα ταῦτα εἰς αὐτὸ, τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τῆς ἡμετέρας ἀπολυτρώσεως. Sententiæ nulla diversitas : plenior et uberior est Græca formula, sed eodem redit. Versio Arabica Græco textui adjuncta illam accurate et verbatim repræsentat. Itaque, quod obiter observandum, rogatur Christus, ut mittat Spiritum suum sanctum; in quibus verbis agnoscunt Coptitæ Spiritum sanctum esse Spiritum Filii, et ab eo mitti. Mittitur vero Spiritus sanctus ad opus aliquod divinum, et humanis viribus superius, quod de alio, quam de transmutatione donorum in corpus et sanguinem Christi, intelligi non potest. Itaque nihil hac sententia magis perspicuum, aut magis simplex, atque ad veterem Ecclesiæ Orientalis doctrinam magis accommodatum, cum omnes Liturgiæ Græcæ, Syriacæ, Copticæ cujuscunque ritus aut sectæ, iisdem prope verbis contextam eamdem orationem repræsentent. De censura quam in eam, ut a Græcis conservatur, tulerunt recentiores nonnulli, fuse in notis ad Basilianam Liturgiam diximus, quæ reponere necesse non est. Id solum adjiciemus : quod cum isti censores inofficiosi, orari non posse existiment pro donis jam consecratis, contra totius Ecclesiæ veteris Orientalis et Occidentalis exemplum, quæ similibus orationibus deleri verborum Christi efficaciam nunquam existimavit, ex ista intelligimus, Coptitas corpus Christi jam præsens agnoscere, cum illam, et Invocationem quæ sequitur, pronuntiant. At hæc controversia Protestantes nihil juvat; neque auctoritati, quam Ecclesia adversus eos comparat, ex conspirante in fide realis præsentiæ Orientalium testimonio, detrimentum ullum affert : cum ad fidei quam habent certitudinem, nihil intersit quando, aut quibus verbis consecratio perficiatur, modo eam vere fieri in Liturgia, ita profiteantur, ut panem et vinum in altari, ea perfecta esse negent, sed corpus et sanguinem Christi. Quod porro in hac ipsa oratione dicitur, *Christum præsentem esse et coram sacerdote positum*, idem in homiliis de circulo anni ad Coptitarum usum, in tractatibus Severi episcopi Aschmoninin, et in multis aliis, toties inculcatur, ut ambiguitati locus esse nullus queat.

Ex illa tamen ipsa oratione, Claudius Salmasius, vir sane doctissimus, sed qui theologiam attingere non debuisset, habere se jactavit, unde missionarios quosdam ex Oriente reversos, qui Orientales idem ac nos credere circa Eucharistiam affirmabant, plene refelleret. Ita scribebat ad Joannem Dallæum, et cum epistola post Salmasii obitum typis publicata fuerit, excusari poterat quod incautus in sinum amici temere effudisset, quæ primum in mentem venerant, nisi bellum illud suum commentum libro *De transsubstantiatione* inseruisset. Illam igitur quam retulimus particulam, quam, ne quid testimonii auctoritati deforet, Arabice descripsit, ita interpretatus est (ep. 32, p. 72) : *Tu confirma in nobis commemorationem ministerii tui sancti : tu mitte super nos gratiam Spiritus tui sancti, ut purificemur, et convertamus has oblationes viles in corpus et sanguinem Servatoris nostri.* In ipsa epistola vernaculam ejusdem orationis versionem legimus, in qua discriminis nonnihil est. *Afin qu'estant sanctifiez, nous puissions convertir ces Oblations viles et terriennes, au corps et au sang de nostre Sauveur, ou de nostre Salut.* Interpretationem commentario munivit, cujus hæc sententia est : satis agnosci invocationem non fieri, ut gratia sancti Spiritus illabatur super panem et vinum, ut mutando sub-

insere in nobis memoriam ministerii tui sancti : mitte super nos gratiam Spiritus tui sancti, qui sanctificet, et transferat hæc dona proposita in corpus et sanguinem salutis nostræ. Et hunc quidem panem, facias corpus tuum sanctum, Domine Deus (7), et Salvator noster Jesu Christe, quod datur in remissionem peccatorum et vitam æternam illis qui ex illo communicant. Et rursus, hunc calicem, sanguinem pretiosum Testamenti tui novi, Domine Deus, et Salvator noster Jesu Christe, da- A tum in remissionem peccatorum et in vitam æternam communicantibus ex eo.

Populus. Amen.

Sacerdos. Itaque rogamus te, Christe Deus noster, confirma fundamenta Ecclesiæ : concordiam charitatis in nobis radicitus insere : augeatur puritas fidei : præpara nobis viam rectam pietatis : pastores corrobora : eorum greges confirma : da mores recte compositos clero, monachis continentiam, virginibus puritatem, conjugalis concordiam, misericor-

stantias, præsentia corporis et sanguinis talis sit, ut remaneant sintque corpus et sanguis suscipienti, quicunqoe sit, fideli vel infideli. Verum, inquit, sacerdos ille Coptita ea invocatione quam omnium nomine pronuntiat, id designat solummodo, panem B et vinum, quæ a nobis in Cœna suscipiuntur, fieri corpus et sanguinem Domini, illis qui debite illa suscipient, quosque Spiritus sanctus prius sanctificaverit : illos quoque solos accipere verum corpus, non panem solummodo, qui prius per fidem et gratiam sancti Spiritus puri facti fuerint. Tandem edicit hanc esse μεταβολὴν, sive *conversionem*, antiquis Patribus memoratam, nec quærendam esse aliam. De illorum theologia alium quemvis potius audiendum, etiam ipsi Calvinistæ dudum judicaverunt, quam Salmasium, qui nemini unquam probavit voces μεταποιεῖν, μεταστοιχειοῦν, μεταῤῥυθμίζειν, quibus Patres non minus utuntur, quam simplici μεταβάλλειν, nullam aliam mutationem significare, quam eam quæ mutatio non sit. Sed hoc non agimus : verum coram Ecclesia, et eruditis omnibus, qui aliquam linguarum Orientalium notitiam habent, Salmasii nomen deferimus, tanquam corruptelæ intolerabilis rei, cum lectionem codicis quem C citat, corrupit, et enormis inscitiæ dum illam absurdissime est interpretatus. Is ipse codex superest in bibliotheca Regia, et in illo, sicut in aliis omnibus legitur non pluralis primæ personæ characteristica littera, sed tertiæ femininæ, quia in lingua Arabica vox רוח *Rouah, Spiritus*, feminini est generis. In prima etiam voce, quam vertit Salmasios *purificemur*, nulla nota passivi est, vertendumque fuisset *purificemus*, quo solo discrimine tota machina Salmasianæ theologiæ funditus ruit. In altera *et convertamus* similis corruptela est, cum sensus sit, *et convertat*, vel *transferat*, perspecteque eam lectionem exhibeat codex manuscriptus. Quod προκείμενα, quæ intelliguntur voce sequenti, non minus communi apud Arabes Christianos voce quam apud Græcos altera, *viles et terrenas oblationes* vertit, non levem significat Arabismi ignorantiam, et in eo qui alios imperiose docere audebat, non facile tolerandam. Sed hunc errorem in libro *De transsubstantiatione* emendavit : hæsit in aliis gravioribus D longe, magisque perniciosis.

Porro mirari satis nemo potest Salmasium, qui ubique ferme de lingua Ægyptiaca, tanquam sibi non ignota loquitur, ubi opus non erat, ignorantiam vel malam fidem hoc loco ita prodidisse, ut excusationi locum non reliquerit. Codex quo utebatur Ægyptiace scriptus erat et Arabice; cur igitur de primario textu ne verbum quidem fecit, nisi quod illum non intelligebat, quod facile, si opus esset, probaremus. Sane si intellexisset, non illum adeo perfrictæ frontis fuisse quisquam credat, ut, qualem ex Arabica versione commentus est, interpretationem daret : quandoquidem orationi Copticæ prorsus contradicit. Quod etiamsi non esset, at quæ mox subjiciuntur, sententiam in aperta luce collocant, demonstrantque peti illapsum sancti Spiritus, ejusque operationem in dona proposita. Nihil autem certius esse quam quod de Salmasiana versione diximus, sciunt quicunque litteras Orientales a limine salutaverint : Ægyptiacæ linguæ, quæ non adeo communis est, mediocriter peritum esse oportet, ut error agnoscatur, cum observare sufficiat ex imperfectissima grammatica ντεφ quæ nota 3 personæ futuri vel subjunctivi, eo loco usurpari, non primæ pluralis personæ notam. Adde testimonium Græci codicis, et adjunctæ versionis Arabicæ, quæ falsam illam et absurdam Salmasii interpretationem destruunt, cum habeant ἁγιάσῃ καὶ μεταποιήσῃ. *Corpus et sanguis liberationis, aut salutis nostræ*, dicuntur corpus et sanguis Christi, quia per sacrificium corporis, et effusionem sanguinis in passione, tum participationem ejus in sacramentis, salus et liberatio nobis a peccatis præstita est, et porro præstatur. Eo in loco codices plerique habent πενσωτ., voce abbreviata, ut alibi sæpius, unde σωτὴρ vel σωτηρία legi potest. Sed ambiguitatem determinat codex Græcus, ubi habetur τῆς ἡμετέρας ἀπολυτρώσεως, ut versio ejus Arabica, et aliæ quæ Copticis exemplaribus adjunguntur.

(7) Occurrit hic lectionis varietas. Codex noster quem interpretando secuti sumus, ita ut expressimus, habet ητεχαιφ, *facias :* versio Arabica similiter : ita tamen, ut ad Spiritum sanctum referri possit; *Et faciat :* quia ut dictum est feminini Arabici, in quo genere est vox רוח apud Arabes, tertia persona, eamdem quam secunda utriusque generis characteristicam præfert. Verum melior omnino lectio est secundum Græcum exemplar, καὶ ποιήσει, vel potius ποιήσῃ, *et faciat*, ut ad Spiritum sanctum referatur, cujus postulatur adventus. Ita quoque legitur in aliis codicibus Copticis, qui antiquitate præstant : παιωιχ μεν ητειαιφ ησωμα εθουαβ ηταχ : atque ita versiones Arabicæ. Sententia tamen utrobique eadem est, sive Christus faciat, sive Spiritus sanctus ab eo missus. Versio Maronitæ : *Et hic fiat panis corpus sacrosanctum tuum, Domine*, neque Coptico, neque Arabico, aut Græco textui respondet. Jam vero Salmasii admiratoribus incumbit, ut speciosam aliquam rationem silentii, quod circa hanc partem orationis observavit, nobis reddant, cum tamen præcedenti necessario conjuncta sit, atque adeo una ex altera explicari debeat. Ex ejus interpretatione, quam priori attribuit, ita vertendum erit : *Et hunc quidem panem faciamus, corpus tuum sanctum, Domine :* quod codici Græco, Coptico et Arabico repugnat non minus quam omnibus cujuscunque linguæ Liturgiis, sanctorumque Patrum theologiæ, maxime vero Orientalium scriptorum. Illi enim vulgo dicunt, Spiritum sanctum illabi super dona proposita, sicut in B. Mariam Virginem illapsus est, et in altari formare corpus Christi, sicut illud in utero Virginis, ex ejusdem carne et sanguine formavit. Ita Severus Aschmoniuensis, Homiliæ de circulo anni, Barsalibi, Abulfaragius, et alii quorum testimonia alibi relata sunt. Sacerdos, ministerialis causa est : Spiritus sanctus causa principalis : si quis ultra philosophatus est, ut Diampereuses censores, et emendatores aliquot ignobiles Liturgiarum, minima est hoc in genere illorum auctoritas.

A diam illis qui in pœnitentia sunt (8), benignitatem divitibus, modestiam iis qui in dignitate sunt, auxilium pauperibus : senes robora : juvenes erudi : infideles converte : cessent ab Ecclesia schismata : deprime superbiam hæreseon, et nos omnes ad concordiam pietatis adunare digneris.

Populus. Domine, miserere.

Diaconus. Orate pro pace unius catholicæ et apostolicæ Dei Ecclesiæ.

Sacerdos. Memento, Domine pacis, unicæ, sanctæ, catholicæ et apostolicæ Ecclesiæ tuæ, quæ est a finibus usque ad fines terræ, et eorum qui recte dispensant in ea verbum veritatis.

Diaconus. Orate pro pontifice nostro papa Anba N. D. archiepiscopo magnæ urbis Alexandriæ, et pro orthodoxis episcopis

B *Sacerdos*. Præsertim vero patriarchæ nostri Patris venerabilis Anba N. et Patris nostri episcopi Anba N. et eorum qui hic adsunt, et qui requieverunt, episcoporum, hegumenorum, sacerdotum, diaconorum, subdiaconorum, lectorum, cantorum, exorcistarum, monachorum, virginum, viduarum, continentium, orphanorum, laicorum, et omnium fidelium Ecclesiæ tuæ sanctæ.

Diaconus. Orate pro rege nostro Christum amante (9).

Sacerdos. Memento, Domine, eorum qui regnaverunt cum pietate, et eorum qui regnant.

Diaconus. Memento, Domine, fidelium fratrum nostrorum.

Sacerdos. Memento, Domine, fidelium fratrum C nostrorum orthodoxorum, qui sunt in palatio, et omnis exercitus.

Diaconus. Orate pro iis qui sunt in palatio fratribus nostris fidelibus, et orthodoxis, et pro universo exercitu.

Sacerdos. Memento, Domine, eorum qui tibi obtulerunt hæc dona, et eorum qui pro se obtulerunt, et eorum pro quibus oblata sunt : concede omnibus mercedem e cœlo.

Diaconus. Orate pro iis qui obtulerunt.

Sacerdos. Memento, Domine, habitantium in montibus et cavernis : et fratrum nostrorum qui sunt in captivitate : concede illis ut pacifice ad sua domicilia revertantur.

Diaconus. Orate pro captivis.

Populus. Domine, miserere.

Diaconus. Adorate Agnum Verbum Dei (10).

Sacerdos secreto. Memento, Domine, tenuitatis meæ et remitte mihi peccata mea, ut ubi abundavit iniquitas, ibi superabundet gratia tua : neque propter peccata mea propria, et propter maculas cordis mei deprives populum tuum gratia Spiritus sancti tui.

Populus. Miserere nostri, Deus Salvator noster.

Sacerdos alta voce. Quia populus tuus et Ecclesia tua te obsecrant et Patrem tuum tecum, dicentes : Miserere nostri, Deus Salvator noster. Concede populo tuo cor unum : da tranquillitatem mundo : temperiem bonam aeri : dignare, Domine, benedicere hoc anno ventos cœli et fruges terræ. Dignare Domine, benedicere aquas fluminis, ascendere eas

(8) Hinc demonstratur, pœnitentiam in Coptica Ecclesia locum olim habuisse, dudum ante obscena illa tempora Joannis, et Marci filii Zaraa patriarcharum, qui confessionem peccatorum, et *Canonem*, sive laboriosam pœnitentiam, tollere conati sunt, de qua innovatione dictum est in *Historia Alexandrina* (a) et alibi. Esse in pœnitentia, status est, ut eorum qui in eadem oratione commemorantur, varii sunt. Non vero is locus intelligendus est de publica illa, qualis in usu erat primis Ecclesiæ sæculis, pœnitentia, cujus dudum, præterquam ad publicos peccatores emendandos, disciplina omissa est. Sed hic intelligendi sunt illi, qui facta apud sacerdotem confessione, *Canonem*, hoc est pœnas canonicas suscipiebant, et aliquam illarum partem compleverant, antequam communionem sacramentorum obtinerent, a qua D arcebantur per aliquod temporis intervallum. Hæc disciplina fusius alibi exponetur, ex variis auctoribus tum ex canonibus pœnitentialibus, qui exstant in codicibus manuscriptis. Pœnitentium quoque mentio fit infra, qui intelligi forte debent, per eos cui *in confessione sunt*.

(9) Servata hæc formula est ex veteri disciplina, ante occupatam a Muhamedanis Ægyptum, in Græco τῶν εὐσεβῶς βασιλευσάντων, quæ verba versiones Arabicæ quædam expresserunt. Nempe cum regnarent Christiani imperatores, hæc formula usurpabatur, quæ postea in libris servata est, adjunctis tamen verbis ultimis, quia pro principibus, qualescunque sint, orant Orientales, si Nestorianos excipimus, in quorum Liturgia memoria fit *regum fidelium*, non aliorum. Ex illo loco recte Salmasius Liturgiæ antiquitatem commendat, tanquam scriptæ sub Christianis Ægyptum obtinentibus, quia pro illis oratur, et illis qui sunt in palatio. Sed palatium non magis Christianos quam Muhamedanos principes designat, neque ad familiam regiam referri debet, sed ad fratres orthodoxos, hoc est Jacobitas Christianos, qui tunc erant in aulico ministerio. Multos enim fuisse qui scripturam in aula sultani, aut in divano exercerent, patet ex variis historiæ Alexandrinæ locis, quod pariter sæpissime contigit in aula Bagdadensi, ubi multi Christiani magna apud quosdam califas auctoritate floruerunt, Nestoriani præcipue. Hinc sæpe utraque Ecclesia, Jacobitica et Nestoriana, maximis turbis per illorum hominum ambitionem agitata est : et in Ægypto sub ultimis sultanis, Turcis et Circassis, quos D Mamalucos vocant, durissimæ persecutiones excitatæ sunt. Quam lectionem secutus fuerit Maronita interpres cum vertit : *Memento, Domine, regum qui sunt electi in perfectione pietatis, et eorum qui sunt eligendi*, non satis intelligitur, cum sententiam similem neque Copticus neque Arabicus textus offerant.

(10) Hæc diaconi hortatio in codice Græco non occurrit : pia sane et singularis, quam ex Coptica lingua ad verbum interpretati sumus, consentiente Arabica versione. In uno ex codicibus Regiis, illius adeo legitur formula illa frequens *Adorate Deum cum timore* : quod Græce non pronuntietur, ut omnes similes, eam non adeo antiquam esse significare videtur. Erat in Scaligeri codice, sed pessime interpres reddidit : *Orate pro eo qui portat verbum Dei.*

(a) *Hist. Patr. Alex.* p. 505.

fac juxta mensuram suam, secundum gratiam tuam. Lætifica faciem terræ, etc. *Ex Liturgia Basilii.*

Infirmis sanitatem : indigentibus solatium : liberationem captivis concede : suscipe ad te orphanos : auxilium da viduis : eos qui angustiantur, bonis sustenta : eos qui ceciderant erige : stantes confirma : defunctorum memento : eorum qui in confessione sunt, deprecationes suscipe : pœnitentes numera cum fidelibus tuis, et fideles tuos cum martyribus tuis : et eos qui hic adsunt, similes effice angelis tuis : nos quoque, qui, licet indigni, ad ministerium tuum per gratiam tuam vocati sumus, ad te suscipe.

Kyrie, eleison, *alta voce.*

Sacerdos. Memento, Domine, salutis hujus loci sancti tui, et omnium locorum, et omnium monasteriorum Patrum nostrorum orthodoxorum, et omnium civitatum totius provinciæ et regionis, et omnis pulchritudinis ejus; et nos omnes libera a fame, a peste, a terræ motibus, submersione, naufragio et incendio; a captivitate barbarorum, a gladio extraneo, et ab insurrectione hæreticorum.

Dignare, Domine, recordari omnium sanctorum qui tibi placuerunt ab initio, Patrum nostrorum sanctorum, patriarcharum, prophetarum, apostolorum, evangelistarum, martyrum, confessorum, et eorum qui Evangelium annuntiaverunt Ecclesiæ tuæ, et omnium spirituum justorum qui consummati, defuncti sunt in fide. Præcipue vero sanctæ, gloria plenæ semper Virginis, Genitricis Dei sanctæ Mariæ, et sancti Joannis Præcursoris, Baptistæ et martyris, et sancti Stephani protodiaconi et protomartyris, et contemplativi Deumque videntis evangelistæ Marci, apostoli sancti et martyris; et patriarchæ nostri sancti Severi; et doctoris nostri Dioscori, sancti Cyrilli, sancti Basilii, sancti Gregorii, sancti Joannis Chrysostomi, sancti Athanasii apostolici; et dominorum nostrorum Patrum justorum, magni abbatis Antonii, et pii sancti abbatis Pauli, et trium Macariorum, totiusque chori sanctorum tuorum, quorum precibus et intercessionibus, miserere omnium nostrum, et nos omnes libera propter nomen tuum sanctum quod invocatum est super nos.

Sacerdos secreto. Memento, Domine, patrum et fratrum nostrorum qui pridem obdormierunt in fide

A orthodoxa : da illis omnibus requiem, cum sanctis tuis, et cum iis quorum nomina commemorata sunt.

Sacerdos post Diptycha dicet. Memento, Domine, eorum quorum memoriam fecimus fidelium, et eorum quorum non meminimus orthodoxorum, et nostri quoque cum illis, o bone amator, hominum Deus.

Populus. Remitte, parce, condona nobis, Deus, offensas nostras quas commisimus voluntarie aut involuntarie, scienter vel ignoranter : Domine, dimitte illas nobis.

Sacerdos. Tu es enim Deus misericors qui non vis mortem peccatoris, sed ut convertatur et vivat.

B Converte nos, Domine, per salutem tuam, et fac nobiscum secundum bonitatem tuam; tu qui efficis plura quam petimus aut intelligimus : ut in hoc, sicut et in omnibus, glorificetur, benedicatur, et extollatur nomen tuum magnum, sanctissimum, gloriosum et benedictum, cum Patre tuo bono, et Spiritu sancto.

Pax omnibus.

Domine, Salvator noster, amator hominum bone, qui vivificas animas nostras, qui tradidisti te ipsum pro nobis, in salutem pro peccatis nostris : qui in multitudine misericordiæ tuæ solvisti inimicitias hominum : Unigenitus Deus, qui es in sinu Patris.

Kyrie, eleison. Benedic. Amen.

Sacerdos. Qui benedixisti illo tempore, benedic

C nunc (11).

Populus. Amen.

Sacerdos. Qui sanctificasti illo tempore, sanctifica nunc.

Populus. Amen.

Sacerdos. Qui divisisti illo tempore, divide nunc.

Populus. Amen

Sacerdos. Qui dedisti tuis discipulis sanctis et apostolis puris illo tempore, nunc, Domine, da nobis, et omni populo tuo, omnipotens Domine Deus noster.

Diaconus. Orate.

Oratio fractionis ad Filium (12).

Benedictus es, Christe Deus omnipotens, Salva-

D tor Ecclesiæ tuæ : Verbum intelligibile et homo visibilis, qui per incarnationem tuam incomprehen-

(11) Sententia hujus orationis pia valde, et purissimæ theologiæ plena; nempe ut Christus per divinam omnipotentiam, secundum promissionem suis factam : *Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem sæculi*, et singulari modo, per transmutationem panis et vini in corpus et sanguinem suum præsens, mysterium a se institutum perficiat et in eo consummando invisibiliter operetur. In eamdem sententiam multa occurrunt in diversis orationibus, tempore distributionis Eucharistiæ recitandis, tam apud Jacobitas quam apud Nestorianos, ut sunt ista : *Hoc ipsum esse mysterium crucis et ultimæ cœnæ : hunc calicem ipsum esse quem Christus miscuit*, multaque similia.

(12) In codice Græco-Arabico aliæ duæ occurrunt orationes sub eodem titulo τῆς κλάσεως, nempe dicendæ priusquam hostia in minutiores partes frangatur, ad communionem distribuendam. Scilicet, ut alibi monuimus, in liturgicis codicibus scriptæ sunt orationes diversæ, secundum festorum diversitatem aut sacerdotis arbitrium dicendæ. Ista videtur antiquior, cum prior Græci codicis enucleatam Monophysitarum doctrinæ professionem contineat : id vero non nisi post scissam per Dioscori sectatores Ecclesiam, factum esse potuit. Habet autem hæc oratio obscuritatis nonnihil, non modo circa res, sed etiam ex ipsa vocum aliquot ambiguitate, quam Coptitæ primi interpretes, et Arabes non satis versionibus suis elucidaverunt.

Statim ad Christum dicitur : *Verbum intelligibile et homo visibilis* : Græce : Ὦ λόγε ὃν προνοοῦσιν αὐτὸν, καὶ ἄνθρωπε ὃν προθεωροῦσιν αὐτόν. Verba hæc non

sibilem, præparasti nobis panem cœlestem, corpus hoc tuum sanctum in mysterio omnibus modis sancto (13). Miscuisti nobis calicem ex fructu vitis veræ, quæ est latus divinum tuum et immaculatum, ex quo postquam tradidisti spiritum, manavit nobis sanguis et aqua, quæ mundum universum purifica- A verunt. Acquire nos tibi, o bone, servos tuos: nos indignos fac tibi populum congregatum, regnum, sacerdotium et populum electum. Purifica nos, Domine, sicut sanctificasti has oblationes propositas, et fecisti illas invisibiles ex visibilibus (14), et mysteria tibi soli cognita, Domine Deus et Salvator

satis Græca, seu jam barbariem redolentia, videntur antiquitus esse interpolata, cum simplicius et accuratius sententiam exprimere Alexandrini illi potuissent, Λόγε, ὃν νοοῦσιν, ἄνθρωπε, ὃν θεωροῦσιν, quam Arabs primus interpres recte expressit: *Verbum quod intelligitur: homo qui videtur.* Duas scilicet in Christo naturas agnoscere se significabant paucis illis verbis, orationis primi auctores, novitate Monophysitarum, ut conjicere possumus, nondum imbuti. Ita quoque illa reddidit Coptita interpres: ωπιλογος ετου ερνοιν μμοφ. πιρωμι ετου ερθεωριν μμοφ. Christus scilicet, ut Verbum Dei, mente tantum concipitur: tanquam homo, oculis videri poterat. Ea autem fidei particula, ab Orientalibus Christianis, Severo, Barsalibio, Homiliarum auctore, et aliis multis accommodari plerumque solet ad Eucharistiæ mysterium, dum dicunt: apostolos et alios, qui cum Christo, dum in terris esset, conversati sunt, hominem simplicem oculis corporis vidisse, Deum oculis mentis agnovisse: Ita debere Christianos Eucharistiam suscipiendo, fidem conformare suam, ut quamvis panis et vini elementa solummodo sensibus percipiant, oculo interiore fidei, Christum in illis videant, agnoscant et adorent, quemadmodum latro in cruce illum agnovit, illiusque exemplo dicant: *Memento mei, Domine, cum veneris in regnum tuum.* Versiones Arabicæ quæ in codicibus Copticis leguntur, sententiam eamdem exprimunt.

(13) *Qui per incarnationem tuam incomprehensibilem præparasti nobis panem cœlestem, corpus hoc tuum sanctum, in mysterio omnibus modis sancto.* Sensus istius orationis simplex: quia scilicet Incarnatio Filii Dei, mysterium incomprehensibile est, quo panis vivus de cœlo descendit: panis autem sanctificatus in altaribus, est corpus ipsum quod Filius Dei accepit ex Maria Virgine, et quod dat nobis in sacramento, ut ipsi Coptitæ postea recognoscunt, in confessione quæ fit ante illius susceptionem. Unde frustra sunt ad sententiam istius orationis pervertendam omnes Albertiniani et Claudiani commentarii. Non enim dicitur dari corpus Christi in sacramento, quod intelligi posset de eodem suscepto per fidem, sed hoc corpus, nempe quod sacerdos in disco positum intuetur, quodque mox elevans, et demonstrans, testatur esse ipsum verum corpus Christi. Τοῦτο τὸ σῶμά σου ὃν ἔθου ἐν μυστηρίῳ, ita enim legendum videtur in Græco exemplari, ubi scriptum est ἐν μυστήριον πανάγιον ἐν τοῖς ἅπασιν, quod sive ad corpus Christi referatur, sive ad mysterium, perinde est. Arabica versio ad corpus Christi refert. *Corpus tuum hoc, quod est sacramentale*; μυστηριῶδες, *et omnino sanctum.* Vox enim סרי *serri*, idem significat quod τὸ μυστηριῶδες· et qui corpus Christi in sacramento, ita appellat, per oppositionem ad naturale, non negat veram et realem ejusdem corporis in sacramento præsentiam. Id vel unus Gennadius satis demonstrat, qui in homilia nuper edita, cum transsubstantiationem perspicue doceat, titulum hunc inscripsit: Περὶ μυστηριώδους σώματος (*), etc. Versiones Arabicæ duplicem vocem adhibent, et istam, et aliam quæ significat id quod Coptice scribitur *in mysterio*: τὸ πανάγιον referunt ad corpus Christi. Maronita non recte totam hanc orationem expressit. *Verbum spirituale, qui homo factus es, et inter homines versatus, qui per incarnationem tuam incomprehensibilem præparasti nobis panem, corpus hoc tuum sacrosanctum, mysterium omnino sacrosanctum:* neque enim Coptico aut Arabico textui versio respondet.

(14) Sic prope ad verbum textus Copticus, ita ut distinctio sit inter purificationem, quam orat sacerdos conferri a Deo sibi et circumstantibus, et sanctificationem elementorum. In prima significanda adhibetur vox τουβο, quam Arabes per eam B exprimunt quæ proprie *mundationem* et *purificationem* significat, aliquando etiam *sanctificationem*: alteram reddunt ipsa voce Græca ἁγιάζειν, quæ occurrit in Græco codice, utroque in loco. Arabs Græci codicis interpres eadem voce, quæ τῷ ἁγίασο proprie respondet, usus est: alii diversam adhibuerunt. Ita distinctionem, non quidem plane necessariam, constituerunt inter sanctificationem suscipientium, et donorum propositorum. Nam cavisse videntur quodammodo, ne comparatio non satis adæquate intelligeretur, cum sanctificationes diversi omnino generis sint: aliter enim sanctificantur homines, aliter dona proposita. Sed intellectus simplicissimus est: Ut sanctificasti dona proposita, singulari scilicet ratione quam subjuncta verba explicant, ita ad suscipienda illa digne Christianos sanctifices.

Quomodo autem sanctificaverit Deus dona proposita mox exponitur, faciendo scilicet ea *invisibilia ex visibilibus*; ἀόρατα ἐκ τῶν ὁρατῶν, ut habet co- C dex Græcus. Maronita parum recte, *et fecisti illas non adumbratas, sed quidquid apparet est mysterium tuum spirituale*, nullo sensu, et contra Coptici Arabicorumque codicum fidem. Sententia hæc est: *has oblationes fecisti ex iis quæ videbantur, esse aliud quid, quod non videtur:* nempe erant panis et vinum, fecisti eas esse corpus et sanguinem Christi. Ante sanctificationem seu consecrationem, erant, et videbantur panis et vinum; post sanctificationem sunt corpus et sanguis, quæ non videntur. Nulla hic ambiguitas, veraque transmutatio in istis verbis agnoscitur, longe distans ab ea quam solam veteribus et ipsis Coptitis creditam fuisse, tam audacter affirmabat Salmasius. Is vero, si bona fide egisset, cum nugaci et absurda interpretatione invocationem Spiritus sancti hujus Liturgiæ contaminare satagebat, comparare hanc orationem cum ista, et cum utraque suam explicationem debuerat. In ista sanctificatio Christianorum, et ipsius sacer- D dotis postulatur, ut in prima adventus Spiritus sancti, super eos et super dona proposita: nempe, ait Salmasius, ut sanctificemur et convertamus has oblationes in corpus et sanguinem Christi: quamvis, ut supra observavimus, nihil simile legatur in textu Coptico et Arabico. In ista oratione quæ non longo post primam intervallo sequitur, plena paradoxi Salmasiani refutatio est. Orat enim sacerdos Deum, ut se et circumstantes sanctificet, non ut convertant per communionem elementa in corpus et sanguinem, quandoquidem agnoscit consecrationem jam factam, cum Deus illa fecerit invisibilia ex visibilibus; totaque verborum series ostendat, eos qui illa pronuntiant, corpus Christi præsens in altari esse, credere. Porro quæ de Salmasio diximus, ad Albertinum, ad Claudium, ad discipulos eorum non minus pertinent, qui cum pauca Liturgiarum

(*) *Opusc. Gr. Gennadii.*

noster Jesu Christe. Tu per clementiam tuam magnam fecisti nos dignos filiatione per baptismum sanctum, et docuisti nos formam orationis mysticæ, ut per eam invocaremus Patrem tuum. Tu nunc, Domine, fac nos dignos, ut conscientia munda et cogitatione bona, quemadmodum decet filios, cum desiderio et fiducia, audeamus invocare Deum Patrem tuum sanctum qui est in cœlis et dicamus : Pater noster, etc.

Oratio post Pater noster.

Etiam, Domine, qui dedisti nobis potestatem calcandi serpentes et scorpiones, et omnem virtutem inimici, contere capita ejus sub pedibus nostris velociter, et repelle a nobis omnes ejus cogitationes malas, contrarias nobis : tu es enim Rex omnium nostrum, Christe Deus noster : et tu es cui mittimus laudem, etc.

Sacerdos dicit orationem Inclinationis.

Diaconus. Inclinate capita vestra Domino.

Tu, Domine, inclinavisti cœlos et descendisti, et incarnatus es propter salutem generis humani : tu sedes super cherubim et seraphim, respicisque humiles. Tu nunc, Domine, cum levamus oculos cordium nostrorum ad te, Domine, qui remittis iniquitates nostras, qui redimis de interitu vitam nostram ; adoramus misericordiam tuam inenarrabilem, rogamusque te, ut concedas nobis pacem tuam. Omnia nobis dedisti, acquire nos tibi, o Deus ; neque enim alium novimus præter te, et nomen tuum sanctum pronuntiamus. Converte nos, Deus, ad timorem tuum, et desiderium tui ; et concede ut perveniamus ad fruitionem bonorum tuorum. Et qui inclinaverunt capita sua sub manu tua, extolle eos in hujus vitæ decursu : orna eos virtutibus, et præsta ut omnes digni simus regno tuo cœlesti, per beneplacitum Dei Patris tui boni, cum quo tu es benedictus, et cum Spiritu sancto vivificante, tibique consubstantiali, nunc, etc.

Sacerdos dicet orationem Absolutionis ad Filium. Domine Jesu Christe Fili unigenite, etc., *ut in Liturgia sancti Basilii.*

Sacerdos dicit Confessionem.

Corpus sanctum (15) et sanguis pretiosus Jesu Christi Filii Dei nostri. Amen (16).

testimonia vellicent, ut obscuritate alicujus loci abutantur, perspicua et quæ illorum novitates funditus evertunt, ne indicant quidem.

Sequitur in eadem oratione, *et mysteria tibi soli cognita*. In Græco textu qui manifeste vitiosam scripturam habet μυστήρια ὧν προνοοῦσιν αὐτά σοι, Κύριε, nullo sensu ; hunc expressit Arabs interpres *per mysteria invisibilia, intellecta tibi, Domine*. Coptica lectio : *Et mysteria quæ tibi cognita sunt, Domine*, μμυστηριον ετον ερνοιη μμωου ηταχ πενος. Versio Arabica : *mysterio plena quod tibi cognitum est, Domine* : male Maronita : *mysterium spirituale*. Sententia ex præcedentibus hæc est. Fecisti oblationes invisibiles ex visibilibus, et mysterium, sive per mysterium quod solus, Domine, intelligis, cum humanæ mentis vires superet. Nam προνοεῖν quod est in Græco textu, Copticus, ut superius, explicat per ερνοιν hoc est νοεῖν, Arabes per ea verba quæ *intelligere, et animo concipere* significant.

(15) De illa eximia, nec ullius ad Protestantium mentem interpretationis capace confessione, dictum est ad Liturgiam S. Basilii ; pauca tantum observabimus, quæ ad istam proprie spectant. Exstat in ea ipsa Liturgia quam citavit Salmasius, ut argumenta subministrantem, quibus et Catholicis os occluderetur, et Calvinistica causa triumpharet. Cur igitur de ista confessione ita locutus est in sua ad Dallæum epistola, ut integram orationem non retulerit, quod erat tamen necessarium, et notam falsissimam adjecerit? Verba ejus sunt : « Post celebrationem Cœnæ, et participationem ejus factam, idem sacerdos monet, id quod a communicantibus susceptum est, verum esse corpus et sanguinem Christi, id est fructum vitis veræ, qui est Christus, ita significans, vinum calicis, non aliter vocari sanguinem Domini verum, quam ut ipse veram se vitem appellavit. » Excusari sane Calvinista potest, Calvinistæ loquens de usu ridiculo vocis Cœnæ, ad Liturgiam, totamque sacram Eucharistiæ celebrandæ actionem significandam. Sed cum publice scribunt, uti debent illis vocibus, quas universa Ecclesia usu non interrupto multorum sæculorum consecravit ; cum nulla gens Christiana cujuscunque ritus et linguæ, ita locuta unquam fuisse reperiatur. Cedant eruditi illi, qui tantam Orientalium linguarum peritiam ubique ostentant, auctorem ullum, qui *Cœnam* vocaverit celebrationem Eucharistiæ, Græce, Latine, Syriace, Ægyptiace, Æthiopice, Persice, aut Armenice?

Sed illud minoris momenti est : ea quæ subjungit, mentita, falsa, plenaque erroris, ignorantiæ et temeritatis, excusari nulla ratione possunt, nisi ex auctoris imperitia, quæ excusatio locum non habet. Quis enim cogebat hominem, qui in Ecclesia catholica natus et baptizatus avitam fidem juveniliter deseruerat, de rebus theologicis scribere?

Oratio quæ confessionem continet, non dicitur post celebrationem Liturgiæ, neque post communionem, sed antequam ea distribuatur : ut ipsa rituum series satis indicat : adeo ut Salmasium, aut Liturgiam non legisse oporteat, aut neminem futurum existimasse, qui, oculis in eam conjectis, falsi eum testimonii reum agnosceret.

Neque minus falso affirmat, a sacerdote dici post communionem, id quod a communicantibus susceptum est, *esse corpus et sanguinem Christi, id est fructum vitis veræ, quæ est Christus*. Neque enim quidquam simile legitur in orationibus gratiarum actionis : et cum sacerdos dicit : *Hoc est corpus verum et sanguis pretiosus, Christi Dei nostri*, etc., hæc dicuntur ante communionem. Communicaturi respondent, antequam sacra mysteria susceperint, ita credere se, et crediturus ad ultimum usque vitæ spiritum, hoc quod vident in sacerdotis celebrantis manu, quod episcopus et sacerdos, cum ordinantur, manu suscipiunt, neque adhuc ori admoverunt, esse corpus et sanguinem Domini, et tamen ex hypothesi Salmasiana, dona proposita, προκείμενα, nihil adhuc sunt, præter panem et vinum, cum in solo usu fiant corpus et sanguis Christi.

Neque in tota hac Liturgia, aut ulla cujuscunque ritus et linguæ reperietur, talis sacerdotum ad communicantes monitio, quam commentus est Salmasius, elementa esse corpus Christi, ut Christus est vitis vera. In oratione fractionis ad Filium legitur : *Præparasti nobis panem cœlestem, corpus hoc tuum sanctum in mysterio... Miscuisti nobis calicem ex fructu vitis veræ, quæ est latus divinum tuum et immaculatum*. Ita Gaudentius Brix. tract. II *De Pasch.* : *Quia quod accipis corpus est illius panis cœlestis, et sanguis est illius sacræ vitis*. Non igitur dixerunt Christiani

(16) Σῶμα ἅγιον καὶ αἷμα τίμιον Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Ἀμήν.

Populus. Amen.

Sanctum et pretiosum corpus et sanguis verus Jesu Christi Filii Dei nostri. Amen (17).

Corpus et sanguis Emmanuelis Dei nostri, hoc est in rei veritate. Amen.

Credo, credo, credo et confiteor usque ad ultimum vitæ spiritum, hoc esse corpus vivificum, quod accepisti, Christe Deus noster, ex Domina omnium nostrum, Deipara, pura, sancta Maria, fecistique illud unum cum divinitate tua, absque confusione, commistione, aut alteratione : et confessus es confessionem bonam coram Pontio Pilato. Dedisti illud pro nobis super lignum sanctum crucis, voluntate tua sola, pro nobis omnibus. Credo divinitatem tuam separatam non fuisse ab humanitate tua, ne momento quidem aut nictu oculi. Dedisti eam pro nobis ad salutem, remissionem peccatorum et vitam æternam iis qui ex illo communicabunt. Credo hoc vere ita esse.

Oratio gratiarum actionis post Communionem.

Gratias agimus tibi, Christe Deus, Verbum verum ex substantia pura Patris : quia talem in modum dilexisti nos, et tradidisti te ipsum ad immolationem pro salute nostra ; et largitus es nobis vitam, per corpus tuum sanctum, et sanguinem tuum pretiosum, quorum participatione nos modo dignatus es. Enpropter gratias agimus tibi, amator creaturæ tuæ, et mittimus tibi sursum gloriam, honorem et adorationem, cum Patre tuo bono, et Spiritu sancto vivificante, tibique consubstantiali, nunc, etc.

Oratio inclinationis post Communionem.

Qui est et fuit (æternus), qui venit atque iterum veniet, qui incarnatus et homo factus est, crucique affixus est propter nos : passus est propria voluntate in corpore, cum esset impassibilis tanquam Deus, involutus est et positus in sepulcro, surrexit a mortuis tertia die, et ascendit in cœlum, sedetque A ad dexteram majestatis Patris, et iterum venturus est judicare vivos et mortuos : quem benedicunt angeli et laudant archangeli, cujus gloriam loquuntur seraphim, quem adorant cherubim, quem timent et tremunt omnes naturæ, Filius, Verbum Dei Patris, Jesus Christus Dominus noster. Tu es cui inclinat se populus tuus et hæreditas tua, quam acquisivisti sanguine tuo pretioso. Aspice nos omnes, Domine, de cœlo sancto tuo, et ex habitaculo tuo præparato : benedic servis tuis, per omnes benedictiones spirituales : custodi eos sub potenti manu tua : confirma eos in fide tua. Da illis et nobis puritatem animarum, corporum, spirituumque nostrorum, et concede nobis finem Christianum qui coram te acceptus sit : quia regnum tuum, Christe Deus B noster, sanctitate et gloria plenum est, quod nos omnes consequi speramus, per intercessionem Dominæ omnium nostrum, sanctæ Genitricis Dei, semperque virginis Mariæ : et quatuor lucidorum Michaelis, Gabrielis, Raphaelis et Surielis : et quatuor animalium incorporeorum : et viginti quatuor presbyterorum, cherubim et seraphim, et ordinum cœlestium : et per orationes patriarcharum et prophetarum : Joannis Baptistæ, et centum quadraginta quatuor millium ; dominorum nostrorum apostolorum, et primi diaconorum Stephani : et D. regis Georgii, totius chori martyrum, et chori cruce signatorum, piorum, justorum, virginum prudentum, et puerorum. Benedictio angeli diei istius : benedictio Genitricis Dei sanctæ Mariæ patronæ istius C ecclesiæ, et hujus diei quo ejus memoria celebratur : benedictiones eorum sanctæ, gratiæ, virtutes, dona, auxilia, patientia et charitas eorum, sint nobiscum usque in sæculum. Amen.

Alia oratio gratiarum actionis.

Gratias agimus tibi, Pater noster sancte omnipotens, omnia præstans, creator omnium, qui dedisti

stiani Ægyptii *ex fructu vitis veræ, quæ est Christus: sed quæ est latus tuum, ex quo exivit sanguis et aqua.* Theologice prorsus et ad sanctorum Patrum mentem, simulque ad eorum confutationem qui Cypriano totaque veterum Ecclesia sapientiores, aquam calici admiscere, piaculum existimant. Itaque in hac oratione fructus vitis veræ, de sanguine Christi in calice exhibito intelligitur, non de toto sacramento. Panis qui de cœlo descendit, seu panis cœlestis, est D corpus Christi, quod percipitur in sacramento, et in illo est : fructus vitis veræ, est sanguis Christi, in eodem sacramento : adeo ut in disco sit panis cœlestis, quia ut ipsi confitentur in eo est corpus Christi : atque pariter in calice, fructus vitis veræ, quæ est Christus, quia in eo continetur sanguis Christi. Comparationis quam Salmasius excogitavit, in illis orationibus vestigium nullum est, et etiam si ullum, vel levissimum posset deprehendi, et obscuritatem induceret, explicaretur illa satis per subsequentem confessionem, in qua nihil figurate dictum, sed simplicissima fidei expositio, quam dissimulavit Salmasius, desperans, ut verisimile est, Calvinisticam illam quacunque subtilitate posse fieri. Quam porro rituum Orientalium imperitus habendus ille sit, qui orationem fractionis dicit recitari post communionem, judicare quisque potest : nam post eam orationem fractio fit, et unio duarum specierum seu ἁγία ἕνωσις· tum aliæ orationes interveniunt : postea, *Pater noster :* tum oratio absolutionis : alia inclinationis : *Sancta sanctis*, cum τῇ ἁγίᾳ ὑψώσει, seu elevatione sacramenti, tandem communio. Tamen ex oratione quæ omnibus illis præmittitur, quid in participatione Eucharistiæ datum Christianis fuerit, docere nos vult Salmasius ; nempe non quæ in ipsa oratione contineantur, sed quæ in absurdissimo commentario : quem sola Liturgiæ dispositio refellit. Nam, ut omnia ejus peccata uno intuitu appareant, oratio quam citat, non dicitur post communionem, sed multo prius. Sacerdos non populum alloquitur, sed Deum : nihil dicit eorum quæ Salmasius supponit : tandem oratio confessione explicatur, de qua verbum ille non fecit, nec Albertinus, nec alii, quamvis exstaret in versione Latina sæpius edita, ut in Canone generali Æthiopum. Qui credit quæ illa confessione continentur, a Salmasiana theologia remotissimus est : at ita Coptitas credere qui neget, illud saltem negare non poterit verbis significantioribus minusque ambiguis fidem realis transmutationis explicari non posse, adeo ut Ecclesia Romana in professione fidei post Tridentinum concilium publicata, non magis perspicue de Eucharistia loquatur quam ista ante communionem confessio.

(17) Ἅγιον τίμιον σῶμα καὶ αἷμα ἀληθινὸν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Ἀμήν.

nobis hunc cibum sanctum, immortalem, mysticum; qui aperuisti nobis viam vitæ, qui ostendisti nobis semitam qua ascenderemus ad cœlum, qui largitus es servis tuis multitudinem bonorum: tu, Domine bone amator hominum, conserva gratiam doni tui in nobis, ut non sit nobis ad condemnationem, sed sit requies, gloria, acquisitio vitæ, confirmatio animæ et puritas corpori, ut vivamus in te, et adimpleamus justitiam omni tempore: ut glorificetur nomen tuum in nobis, et tibi debetur honor, gloria, etc.

LITURGIA SANCTI GREGORII

ALEXANDRINA.

(Renaudot, *Liturgiæ Orient.*, ed. 2, Francof. 1847, p. 85.)

Hanc cum Basiliana repræsentat codex Regius Græco-Arabicus: de eaque idem dicendum est quod de Basiliana: magnam scilicet esse illius cum Coptica conformitatem, adeo ut una et eadem haberi debeat: cum diversitas sit in illis solis orationibus, quæ ad sacram Actionem seu Anaphoram proprie dictam non spectant: ut sunt præparatoriæ, gratiarum actionis et aliæ nonnullæ.

DIVINA LITURGIA SANCTI PATRIS NOSTRI GREGORII.

Qui visitasti nos in misericordia et miserationibus (18), Dominator Domine Jesu Christe, et concessisti fiduciam nobis abjectis, peccatoribus et indignis servis tuis, astandi sancto altari tuo, et offerendi tibi timendum et incruentum sacrificium, pro peccatis nostris et populi tui ignorantiis: ut sit ad remissionem et requiem eorum qui pridem dormierunt, patrum et fratrum nostrorum, et ad confirmationem omnis populi tui. Respice super me inutilem servum tuum, et dele offensas meas, per benignitatem tuam: et munda labia mea et cor ab omni sorde carnis et spiritus; remove quoque a me omnem cogitationem turpem et imprudentem, et fac me dignum, per virtutem sancti tui Spiritus, hoc ministerio. Suscipe etiam me per bonitatem tuam, dum accedo ad altare sanctum tuum, et dignare ut accepta fiant dona quæ tibi mox offerenda sunt, per manus nostras, compatiens infirmitatibus nostris: et ne rejicias me a facie tua, neque abomineris indignitatem meam: verum miserere mei, Deus, secundum magnam misericordiam tuam, et secundum multitudinem miserationum tuarum, dele iniquitatem meam: ut a damnatione immunis, accedens coram gloria tua, dignus efficiar protectione tua, et illuminatione sancti tui Spiritus: neque ut servus peccati reprobus efficiar: sed ut servus qui invenit gratiam, misericordiam et remissionem peccatorum, et nunc et in futuro sæculo. Ita Dominator omnipotens, Domine qui potes omnia, exaudi deprecationem meam. Tu enim es qui omnia operaris in omnibus: omnesque a te tuum in omnibus auxilium requirimus, et defensionem, quia benignus es erga homines et glorificatus, Jesu Deus noster, cum Patre tuo initii experte, et sancto tuo Spiritu, nunc et semper.

Η ΘΕΙΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ.

Ὁ ἐπισκεψάμενος ἡμᾶς ἐν ἐλέει καὶ οἰκτιρμοῖς, Δέσποτα Κύριε Ἰησοῦ Χριστὲ, καὶ χαρισάμενος ἡμῖν παῤῥησίαν, τοῖς ταπεινοῖς καὶ ἁμαρτωλοῖς, καὶ ἀναξίοις δούλοις σου, παραστῆναι τῷ ἁγίῳ σου θυσιαστηρίῳ, καὶ προσφέρειν σοι τὴν φοβερὰν καὶ ἀναίμακτον θυσίαν, ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων ἁμαρτημάτων, καὶ τῶν τοῦ λαοῦ σου ἀγνοημάτων, εἰς ἄνεσιν καὶ ἀνάπαυσιν τῶν προκοιμηθέντων πατέρων ἡμῶν καὶ ἀδελφῶν, καὶ στηριγμὸν παντὸς τοῦ λαοῦ σου. Ἐπίβλεψον εἰς ἐμὲ τὸν ἀχρεῖον δοῦλόν σου, καὶ ἐξάλειψόν μου τὰ παραπτώματα, διὰ τὴν σὴν εὐσπλαγχνίαν· καὶ καθάρισόν μου τὰ χείλη καὶ τὴν καρδίαν ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκός τε καὶ πνεύματος· καὶ ἀπόστησον ἀπ' ἐμοῦ πάντα λογισμὸν αἰσχρόν τε καὶ ἀσύνετον· καὶ ἁγίασόν με τῇ δυνάμει τοῦ ἁγίου σου Πνεύματος εἰς τὴν λειτουργίαν ταύτην, καὶ πρόσδεξαί με διὰ τὴν σὴν ἀγαθότητα, προσεγγίζοντα τῷ ἁγίῳ σου θυσιαστηρίῳ· καὶ εὐδόκησον, Κύριε, δεκτὰ γενέσθαι τὰ μέλλοντα προσαγόμενά σοι δῶρα, διὰ τῶν ἡμετέρων χειρῶν, συγκαταβαίνων ταῖς ἐμαῖς ἀσθενείαις· καὶ μὴ ἀποῤῥίψῃς με ἀπὸ τοῦ προσώπου σου· μὴ βδελύξῃς με, τὴν ἐμὴν ἀναξιότητα, ἀλλ' ἐλέησόν με, ὁ Θεὸς, κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου, καὶ κατὰ τὸ πλῆθος τῶν οἰκτιρμῶν σου ἐξάλειψον τὸ ἀνόμημά μου, ἵνα ἀκατακρίτως προσελθὼν κατενώπιον τῆς δόξης σου, καταξιωθῶ τῆς σκέπης σου, καὶ τῆς ἐλλάμψεως τοῦ παναγίου σου Πνεύματος· καὶ μὴ ὡς δοῦλος ἁμαρτίας ἀποδόκιμος γένωμαι, ἀλλ' ὡς δοῦλος, ὃς εὕρω* χάριν καὶ ἔλεος καὶ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, ἐν τῷ νῦν καὶ ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι. Ναὶ, Δέσποτα παντοκράτορ, παντοδύναμε Κύριε, ἐπάκουσον τῆς δεήσεώς μου. Σὺ γὰρ εἶ ὁ τὰ πάντα ἐνεργῶν ἐν πᾶσι· καὶ τὴν παρὰ σοῦ πάντες ἐπιζητοῦμεν ἐπὶ πᾶσι βοήθειάν τε καὶ ἀντίληψιν· ὅτι φιλάνθρωπος εἶ, καὶ δεδοξασμένος ὑπάρχεις, Ἰησοῦ ὁ Θεὸς ἡμῶν, σὺν τῷ ἀνάρχῳ σου Πατρὶ, καὶ τῷ ἁγίῳ σου Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεί.

(18) Hæc oratio non legitur in Copticis exemplaribus, neque in Græco Arabico titulum ullum habet: occurrit autem in Liturgia sancti Jacobi, unde notam illam toto Oriente fuisse manifestum est.

Εὐχὴ μετὰ τὴν ἑτοιμασίαν τοῦ ἁγίου θυσιαστηρίου.

Δέσποτα Κύριε Ἰησοῦ Χριστὲ, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ διὰ τῆς σωτηριώδους παρουσίας σου καὶ τῆς ἐλλάμψεως τοῦ παναγίου σου Πνεύματος καταξιώσας ἡμᾶς τοὺς ταπεινοὺς καὶ ἁμαρτωλοὺς καὶ ἀναξίους δούλους σου παραστῆναι τῷ ἁγίῳ σου θυσιαστηρίῳ, καὶ προσφέρειν καὶ λειτουργεῖν, τοῖς ἀχράντοις μυστηρίοις τῆς καινῆς σου διαθήκης. Αὐτὸς ζωοποιὲ, καὶ ἀγαθῶν χορηγὲ, ποίησον μεθ' ἡμῶν σημεῖον εἰς ἀγαθὸν, καὶ ἀξίωσον ἡμᾶς ἐν καθαρῷ συνειδότι λατρεῦσαί σοι πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς ἡμῶν, καὶ ἐν ἁγιασμῷ ταύτην σοι τὴν θείαν προσενέγκειν λειτουργίαν, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, καὶ εἰς ἀπόλαυσιν τῆς μελλούσης μακαριότητος. Μνήσθητι, ἀγαθὲ, εὐεργέτα, βασιλεῦ τῶν αἰώνων, καὶ τῆς κτίσεως ἁπάσης δημιουργὲ, τῶν προσενεγκάντων, καὶ δι' ὧν προσήγαγον· καὶ ἡμᾶς ἀκατακρίτους διαφύλαξον ἐν τῇ ἱερουργίᾳ τῶν θείων σου μυστηρίων· ὅτι ηὐλόγηται, καὶ ἡγίασται, καὶ δεδόξασται, τὸ πάντιμον καὶ μεγαλοπρεπὲς ἅγιον ὄνομά σου, μετὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος νῦν, καί.

Εὐχὴ τοῦ ἁγίου Εὐαγγελίου.

Εἰρήνη πᾶσιν.

Δέσποτα Κύριε Ἰησοῦ Χριστὲ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ τοῖς ἁγίοις σου μαθηταῖς καὶ ἱεροῖς σου ἀποστόλοις εἰπὼν, ὅτι *πολλοὶ προφῆται καὶ δίκαιοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ βλέπετε, καὶ οὐκ εἶδον· καὶ ἀκοῦσαι ἃ ἀκούετε, καὶ οὐκ ἤκουσαν· ὑμῶν γὰρ μακάριοι οἱ ὀφθαλμοὶ ὅτι βλέπουσι, καὶ τὰ ὦτα ὑμῶν, ὅτι ἀκούει.* Καὶ καταξιωθείημεν ἄρτι τοῦ ἀκοῦσαι καὶ ποιῆσαι τὰ ἅγιά σου Εὐαγγέλια, ταῖς λιταῖς τῶν ἱερῶν σου.

Μνημόνευσον οὖν, Δέσποτα, καὶ νῦν, πάντων τῶν ἐντειλαμένων ἡμῖν ἀναξίοις, τοῦ μνημονεύειν αὐτῶν εἰς τὰς δεήσεις ἡμετέρας, καὶ τὰς αἰτήσεις, ἃς ἀναβιβάζομέν σοι, Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν. Τοὺς προτετελευτηκότας, ἀνάπαυσον αὐτούς· κάμνοντας, ἔῤῥωσον αὐτούς· σὺ γὰρ εἶ ζωὴ ἡμῶν πάντων, καὶ σωτηρία ἡμῶν πάντων· καὶ ἐλπὶς ἡμῶν πάντων, καὶ ἴασις ἡμῶν πάντων, καὶ ἀνάστασις οἰκεία πάντων ἡμῶν· καὶ σοὶ τὴν δόξαν, τιμὴν, καὶ προσκύνησιν ἀναπέμπομεν, σὺν τῷ παντοκράτορί σου, καὶ παντεπόπτῃ τεκόντι καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ζωαρχικῷ καὶ ὁμοουσίῳ σου Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεί.

Εὐχὴ τοῦ καταπετάσματος.

Οὐδεὶς ἄξιος τῶν συνδεδεμένων ταῖς σαρκικαῖς ἐπιθυμίαις καὶ ἡδοναῖς προσέρχεσθαι, ἢ προσεγγίζειν, ἢ λειτουργεῖν σοι, Βασιλεῦ τῆς δόξης. Τὸ γὰρ διακονεῖν σοι, μέγα καὶ φοβερὸν, καὶ αὐταῖς ταῖς ἐπουρανίαις δυνάμεσιν ἀπρόσιτον. Ἀλλ' ὅμως διὰ τὴν ἄφατον καὶ ἄμετρόν σου φιλανθρωπίαν, ἀτρέπτως, καὶ ἀναλλοίως γέγονας ἄνθρωπος, καὶ ἀρχιε-

Oratio post præparationem sancti altaris.

Dominator Domine Jesu Christe Deus noster, qui per salutarem adventum tuum et illuminationem sanctissimi Spiritus tui dignos fecisti nos abjectos, peccatores et indignos servos tuos astandi sancto altari tuo, et offerendi, administrandique mysteria immaculata novi tui testamenti. Ipse qui vitam præstas, et bona suppeditas, fac nobiscum signum in bonum et præsta nobis, ut in pura conscientia cultum exhibeamus tibi omnibus diebus vitæ nostræ, et cum sanctitate divinum hoc tibi offeramus ministerium, in remissionem peccatorum et in fruitionem futuræ beatitudinis. Memento, bone, benefice, rex sæculorum et creaturæ omnis opifex, eorum qui obtulerunt, et pro quibus obtulerunt: nosque indemnatos conserva in consecratione divinorum mysteriorum: quoniam benedictum est, sanctificatum et glorificatum, gloriosissimum, et magnificum sanctum nomen tuum, simulque Patris et sancti Spiritus, nunc, etc.

Oratio sancti Evangelii (19).

Pax omnibus.

Dominator Domine Jesu Christe Deus noster, qui sanctis tuis discipulis et sacris apostolis tuis dixisti, quoniam *multi prophetæ et justi cupierunt videre quæ vidistis, et non viderunt: et oudire quæ auditis, et non audierunt: vestri autem beati sunt oculi, quia vident, et aures vestræ, quia audiunt* [a]. Digni quoque efficiamur, nunc audire et facere sancta tua Evangelia, per obsecrationes sanctorum tuorum.

Memento igitur etiam nunc, Domine, omnium eorum qui nobis indignis præceperunt, ut eorum memoriam haberemus inter supplicationes et obsecrationes, quas tibi offerimus, Domine Deus noster. Qui pridem obierunt, illis requiem præsta: ægrotos sana; tu enim es vita omnium nostrum, salus, spes, medela et resurrectio propria omnium nostrum, et tibi gloriam, honorem et adorationem sursum mittimus, cum omnipotente et omnia vidente Genitore tuo, et sanctissimo, vitæque auctore principe, tibique consubstantiali tuo Spiritu, nunc et semper, etc.

Oratio veli (20).

Nullus dignus est eorum qui illigati sunt carnalibus desideriis et voluptatibus, accedere aut ministerium exhibere tibi, Rex gloriæ. Nam ministrare tibi, magnum est et timendum, ipsisque cœlestibus potestatibus impervium. Attamen per inexplicabilem et immensam benignitatem tuam erga homines, absque conversione aut mutatione, factus es

[a] Matth. XIII, 17, 16.

(19) Ista oratio non est loco suo posita, cum non dicatur Evangelium, ante eam quæ mox sequitur: neque intermitti solet, ut commemorationes fiant. Itaque secunda istius pars ad primam non pertinet, et ab ea est distinguenda

(20) Diversa est ab ea quam Copticus codex habet: de qua videndæ notæ ad hunc locum. Ista vero, Οὐδεὶς ἄξιος, legitur in Liturgia Græca Basilii, sed dum canitur hymnus cherubicus, ut etiam in ea Chrysostomi

homo, Pontifexque nobis designatus es, liturgicique A hujus et incruenti sacrificii celebrationem tradidisti nobis, tanquam omnium Dominus. Tu enim dominaris in cœlestibus, terrenis et infernis: qui super thronum cherubicum veheris; Dominus seraphim, et Rex Israel: solus sanctus, et in sanctis requiescens. Te igitur deprecor solum bonum Deum, facilemque ad audiendum: respice super me peccatorem et inutilem servum tuum, et idoneum me fac qui virtute Spiritus sancti gratiam sacerdotii indutus sum, astandi sanctæ tuæ huic mensæ, et consecrandi immaculatum corpus tuum, pretiosumque sanguinem tuum. Ad te enim accedo inclinans cervicem meam, precorque te, ne avertas faciem tuam a me, neque me rejicias ex numero puerorum tuorum: sed dignum me fac, ut offerantur tibi dona B ista a me peccatore et indigno servo tuo. Tu enim es qui sanctificas et sanctificaris: qui offers et offerris: qui suscipis et susciperis: qui das et daris, et tibi gloriam referimus cum Patre et sancto Spiritu.

Oratio alia veli apud Ægyptios (21).

Domine Deus noster omnipotens, qui cognoscis mentem hominum, scrutans corda et renes: qui me indignum vocasti ad hoc tuum sacrum ministerium; ne rejicias me, neque avertas faciem tuam a me: sed dele omnia mea peccata, et ablue sordes omnes corporis mei et maculas animæ, totumque C me sanctifica, ne dum deprecor te, ut concedas aliis remissionem peccatorum, ipse reprobus efficiar. Quæso, Domine, ne repellas me humiliatum et confusum, sed mitte mihi gratiam sancti tui Spiritus, et fac me dignum astandi sancto altari tuo inculpate, et offerendi tibi rationale et incruentum sacrificium istud, cum conscientia pura, ad remissionem peccatorum, et offensarum mearum, et ad veniam consequendam ignorantiarum populi tui, ad requiem et refrigerium defunctorum patrum et fratrum nostrorum, et ad confirmationem totius populi tui, et ad gloriam tuam, Patris et Filii et Spiritus sancti, nunc, etc.

Oratio pacis.

Pax omnibus.

Tu qui es, et ab æterno præexsistis, et permanes in sæcula, Patri coæternus et consubstantialis, ejusdem throni, et creationis socius. Qui per solam bonitatem ex nihilo ad exsistendum adduxisti hominem, et eum constituisti in paradiso voluptatis.

ρεὺς ἡμῖν ἐχρημάτισας, καὶ τῆς λειτουργικῆς ταύτης καὶ ἀναιμάκτου θυσίας τὴν ἱερουργίαν παρέδωκας ἡμῖν, ὡς Δεσπότης τῶν ἁπάντων. Σὺ γὰρ (εἶ)· δεσπόζεις τῶν ἐπουρανίων, καὶ ἐπιγείων καὶ τῶν καταχθονίων· ὁ ἐπὶ θρόνου χερουβικοῦ ἐποχούμενος· ὁ τῶν σεραφὶμ Κύριος, καὶ Βασιλεὺς τοῦ Ἰσραήλ· ὁ μόνος ἅγιος, καὶ ἐν ἁγίοις ἀναπαυόμενος. Σὲ τοίνυν δυσωπῶ τὸν μόνον ἀγαθὸν, καὶ εὐήκοον Θεὸν, ἐπίβλεψον ἐπ' ἐμὲ τὸν ἁμαρτωλὸν, καὶ ἀχρεῖον δοῦλόν σου· καὶ ἱκάνωσόν με τῇ δυνάμει τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἐνδεδυμένον τὴν τῆς ἱερατείας χάριν, παραστῆναι τῇ ἁγίᾳ σου ταύτῃ τραπέζῃ, καὶ ἱερουργῆσαι τὸ ἄχραντόν σου σῶμα, καὶ τὸ τίμιόν σου αἷμα. Σοὶ γὰρ προσέρχομαι κλίνας τὸν ἐμαυτοῦ αὐχένα· καὶ δέομαί σου, μὴ ἀποστρέψῃς τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ· μηδὲ ἀποδοκιμάσῃς με ἐκ παίδων σου· ἀλλ' ἀξίωσόν με προσενεχθῆναί σοι τὰ δῶρα ταῦτα, ὑπ' ἐμοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ καὶ ἀναξίου δούλου σου. Σὺ γὰρ εἶ ἁγιάζων καὶ ἁγιαζόμενος· προσφέρων τε καὶ προσφερόμενος· ὁ δεχόμενος καὶ δεκτός· ὁ διδοὺς καὶ διαδιδόμενος· καὶ σοὶ δόξαν ἀναπέμπομεν, μετὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

Εὐχὴ ἄλλη καταπετάσματος παρ' Αἰγυπτίοις.

Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν ὁ παντοκράτωρ, ὁ ἐπιστάμενος τὸν νοῦν τῶν ἀνθρώπων, ὁ ἐτάζων καρδίας, καὶ νεφρούς· ὁ ἐμὲ τὸν ἀνάξιον καλέσας πρὸς τὴν σὴν λειτουργίαν ταύτην· μὴ βδελύξῃς με, μηδὲ τὸ πρόσωπόν σου ἀποστρέψῃς ἀπ' ἐμοῦ· ἀλλ' ἐξάλειψόν μου πάντα τὰ παραπτώματα, καὶ ἀπόπλυνόν μου τὸν ῥύπον τοῦ σώματος, καὶ τὸν σπῖλον τῆς ψυχῆς, καὶ ὅλον με ἁγίασον, ἵνα μὴ ἱκετεύων σε δοῦναι ἄφεσιν ἄλλοις ἁμαρτιῶν, αὐτὸς ἀδόκιμος γένωμαι. Ναὶ, Κύριε, μὴ ἀποστραφεὶς με τεταπεινωμένον καὶ κατησχυμμένον, ἀλλ' ἐξαπόστειλόν μοι τὴν χάριν τοῦ ἁγίου σου Πνεύματος, καὶ ἀξίωσόν με παραστῆναι ἐπὶ τὸ ἅγιόν σου θυσιαστήριον ἀκατακρίτως, καὶ προσφέρειν σοι λογικὴν καὶ ἀναίμακτον προσφορὰν ταύτην, μετὰ συνειδήσεως καθαρᾶς, εἰς συγχώρησιν τῶν ἡμῶν ἁμαρτημάτων, καὶ τῶν παραπτωμάτων· καὶ εἰς ἄφεσιν τῶν τοῦ λαοῦ σου ἀγνοημάτων· εἰς ἀνάπαυσιν καὶ ἀναψυχὴν τῶν προκεκοιμημένων πατέρων ἡμῶν καὶ ἀδελφῶν, καὶ εἰς στηριγμὸν παντὸς τοῦ λαοῦ σου, εἰς δόξαν σὴν τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος νῦν.

D

Εὐχὴ τοῦ ἀσπασμοῦ

Εἰρήνη πᾶσιν.

Ὁ ὢν, καὶ προὼν, καὶ διαμένων εἰς τοὺς αἰῶνας· ὁ τῷ Πατρὶ συναΐδιος καὶ ὁμοούσιος, καὶ σύνθρονος καὶ συνδημιουργός. Ὁ διὰ μόνην ἀγαθότητα ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παράγων τὸν ἄνθρωπον, καὶ θέμενος αὐτὸν ἐν παραδείσῳ τρυφῆς. Ἀπάτῃ δὲ τοῦ

(21) Ea sola reperitur in codice Coptico, neque temere nota adjuncta est, qua illam Ægyptiis propriam esse significatur: cum aliæ ex diversis Liturgiis desumptæ sint: quæ si cum Copticis et aliis comparentur, etsi nonnulla sit diversitas, sunt tamen similes sententiæ et eadem sæpe verba. Unde constat preces illas non singularis alicujus, sed universalis Orientalis Ecclesiæ fuisse.

Duæ quæ sequuntur orationes osculi pacis, eædem sunt ac illæ quas codex Copticus repræsentat; ut etiam aliæ prope omnes quæ sequuntur, de quibus nihil occurrit dicendum, quod in notis ad reliquas dictum non fuerit. Illud singulare isti et paucis quibusdam aliis officiis liturgicis, quod tota recitatio institutionis Eucharistiæ ita refertur, ut ad Christum, in secunda persona, oratio dirigatur.

ἐχθροῦ καὶ παρακοῇ τῆς σῆς ἐντολῆς παραπεσόντα, ἀνακαινίσαι βουλόμενος καὶ πρὸς τὸ ἀρχαῖον ἀναγαγεῖν ἀξίωμα, οὐκ ἄγγελος, οὐκ ἀρχάγγελος, οὐ πατριάρχης, οὐ προφήτης τὴν ἡμῶν ἐνεχείρησας σωτηρίαν· ἀλλ' αὐτὸς ἀτρέπτως σὰρξ γενόμενος, καὶ ἐνηνθρώπησας, κατὰ πάντα ὁμοιώθης ἡμῖν, ἐκτὸς μόνης τῆς ἁμαρτίας· μεσίτης ἡμῶν γενόμενος, καὶ τοῦ Πατρὸς, καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ, καὶ τὴν χρονίαν ἔχθραν καθελὼν, τὰ ἐπίγεια τοῖς ἐπουρανίοις συνῆψας, καὶ τὰ ἀμφότερα εἰς ἓν συνήγαγες καὶ τὴν ἔνσαρκον ἐπλήρωσας οἰκονομίαν. Καὶ μέλλων σωματικῶς ἐλαύνειν εἰς τοὺς οὐρανοὺς, θεϊκῶς τὰ πάντα πληρῶν, τοῖς ἁγίοις σου μαθηταῖς, καὶ ἀποστόλοις ἔλεγες· *Εἰρήνην ἀφίημι ὑμῖν· εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν.* Ταύτην καὶ νῦν εἰρήνην ἡμῖν δώρησαι. Δέσποτα· χάρισαι παντὸς ἀποκάθαρον μολύσματος, παντὸς δόλου καὶ πάσης κακίας, καὶ πανουργίας, καὶ τῆς θανατηφόρου μνησικακίας, καὶ καταξίωσον ἡμᾶς ἀσπάσασθαι ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἁγίῳ, εἰς τὸ μετασχεῖν ἀκατακρίτως τῆς ἀθανάτου καὶ ἐπουρανίου σου δωρεᾶς· χάριτι τῆς εὐδοκίας τοῦ Πατρὸς, καὶ ἐνεργείᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Σὺ γὰρ εἶ ὁ χορηγὸς καὶ δοτὴρ πάντων τῶν ἀγαθῶν, καὶ σοὶ τὴν δόξαν, τὴν ἀΐδιον δοξολογίαν ἀναπέμπομεν, σὺν τῷ ἀνάρχῳ σου Πατρὶ, καὶ τῷ ἁγίῳ σου Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεί.

Εὐχὴ ἄλλη τοῦ ἀσπασμοῦ.

Χριστὲ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἡ φοβερὰ καὶ ἀπερινόητος δύναμις τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός· ὁ τοῦ φλογίνου θρόνου τῶν χερουβὶμ ὑπερκαθήμενος καὶ ὑπὸ πυρίνων δυνάμεων δορυφορούμενος, καὶ πῦρ καταναλίσκον ὑπάρχων ὡς Θεός· καὶ διὰ τὴν σὴν ἄφατον συγκατάβασιν καὶ φιλανθρωπίαν μὴ φλέξας τῷ προσεγγισμῷ τὸν δολερὸν προδότην, ἀλλὰ φιλικὸν αὐτὸν ἀσπασάμενος, ἕλκων αὐτὸν εἰς μετάνοιαν καὶ ἐπίγνωσιν τοῦ ἰδίου τολμήματος. Καταξίωσον ἡμᾶς, Δέσποτα, ἐπὶ τῆς φρικτῆς ταύτης ὥρας, ἐν ὁμονοίᾳ καὶ δίχα παντὸς ἐν δύο θυμοῦ, καὶ λειψάνου κακίας ἀπολαβεῖν ἀλλήλους ἐν ἁγίῳ φιλήματι. Καὶ μὴ κατακρίνῃς ἡμᾶς ὑπὲρ μὴ ὁλοτελῶς, καὶ καθὼς ἀρέσαι τῇ σῇ ἀγαθότητι, καθαρεύωμεν ἀπὸ πάσης τρυγὸς ἁμαρτίας καὶ πονηρίας καὶ τῆς θανατηφόρου μνησικακίας· ἀλλ' αὐτὸς τῇ σῇ ἀφάτῳ, καὶ ἀνεκδιηγήτῳ εὐσπλαγχνίᾳ εἰδὼς τὸ πλάσμα ἡμῶν τὸ ἀσθενὲς, καὶ κάτω βρῖθον, ἐξάλειψον πᾶσαν κηλῖδα παραπτωμάτων ἡμῶν, ἵνα μὴ εἰς κρῖμα, ἢ εἰς κατάκριμα ἡμῖν γένηται τὸ θεῖον τοῦτο μυστήριον. Σὺ γὰρ εἶ ὁ δυνάμενος πᾶσαν ἀφίειν ἁμαρτίαν, καὶ ὑπερβαίνειν ἀδικίας καὶ ἀνομίας τῶν ταλαιπώρων ἀνθρώπων, καθαρισμὸς τοῦ κόσμου παντὸς ὑπάρχων, καὶ σοὶ πρέπει ἡ παρὰ παντὸς συμφώνως δοξολογία, τιμὴ καὶ προσκύνησις, ἅμα τῷ ἀχράντῳ σου Πατρὶ, καὶ τῷ ζωοποιῷ σου Πνεύματι νῦν, κ. λ.

Καὶ γίνεται ἀσπασμός.

Ὁ διάκονος λέγει· Στῶμεν καλῶς.

Ὁ λαὸς λέγει· Ἔλεος εἰρήνης.

Ὁ ἱερεὺς ἐκφωνήσει·

Ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ Πατρὸς, καὶ ἡ χάρις τοῦ μο-

A Eumdem vero cum deceptione inimici, et transgressione mandati tui cecidisset, renovare volens, et ad pristinam restituere dignitatem, non angelum, non archangelum, non patriarcham, non prophetam elegisti, cui salutem nostram committeres, sed ipse non mutatus, caro factus, hominem assumpsisti, et secundum omnia similis nobis factus es, solo excepto peccato: mediator factus inter nos et Patrem, et medium parietem maceriæ, diuturnamque inimicitiam cum sustulisses, terrena cœlestibus conjunxisti; et utraque in unum conjunxisti, dispensationemque in carne complevisti. Cumque jam corporaliter in cœlos ascensurus esses, divinitus omnia perficiens, sanctis tuis discipulis et apostolis dixisti: *Pacem relinquo vobis; pacem meam*
B *do vobis.* Eam ipsam pacem nunc nobis, Domine, benigne concede: benigne etiam munda nos ab omni inquinamento, omni dolo, et malitia, et versutia lethalique injuriarum recordatione; et præsta nobis ut salutemus invicem in osculo sancto, ut absque condemnationis periculo participes simus immortalis et cœlestis doni tui, per gratiam tuam et beneplacitum Patris, et operationem sancti Spiritus. Tu enim es largitor et dator omnium bonorum, et tibi gloriam æternamque laudationem referimus, cum Patre tuo principii experte, et sancto tuo Spiritu, nunc et semper.

Oratio alia osculi pacis.

Christe Deus noster, timenda et non comprehen-
C sibilis potestas Dei et Patris: qui super flammeum thronum cherubim sedes, qui a potestatibus igneis obsequio coleris, qui es ignis consumens ut Deus: et per ineffabilem benignitatem tuam et amorem hominum, non combussisti in accessu ad te dolosum traditorem, sed amice eum osculatus es trahens illum ad pœnitentiam, et audaciæ suæ agnitionem. Dignare, Domine, ut hac tremenda hora in concordia, absque ulla animi duplicitate, et reliquiis malitiæ, amplectamur invicem in osculo sancto: neque condemnes nos, si non perfecte, et sicut placitum est tuæ bonitati, mundi sumus ab omni fæce peccati, et nequitiæ, mortiferæque injuriarum recordationis. Sed ipse ineffabili tua et inenarrabili commiseratione, cognoscens figmentum
D nostrum debile, et ad inferiora proclive, dele omnem maculam offensarum nostrarum, ut non in judicium, aut in condemnationem nobis fiat divinum hoc mysterium. Tu enim es potens dimittere quodcunque peccatum, et superare iniquitates, et injustitias miserorum hominum, cum sis purgatio totius mundi; et tibi debetur ab unoquoque concinenter glorificatio, honor, et adoratio, cum immaculato tuo Patre, et Spiritu tuo vivificante, nunc et semper, etc.

Et datur osculum pacis.

Diaconus. Stemus decenter.

Populus. Misericordiam pacis.

Sacerdos dicet alta voce:

Charitas Dei Patris et gratia unigeniti Filii Do-

nini Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi : et communicatio donumque sancti Spiritus sit cum vobis omnibus.

Populus. Et cum spiritu tuo.

Sacerdos. Sursum corda habeamus.

Populus. Habemus ad Dominum.

Sacerdos. Gratias agamus Domino.

Populus. Dignum et justum est.

Sacerdos. Dignum et justum est. dignum et justum.

Initium oblationis.

Vere enim dignum est et justum, te laudare, te hymnis celebrare, tibi benedicere, te adorare, te glorificare, solum verum Deum, humani generis amatorem, ineffabilem, invisibilem, incircumscriptum, sine principio, æternum, sine tempore, immensurabilem, immutabilem, nec cogitatione comprehensibilem : factorem universorum, liberatorem omnium : qui propitiaris omnibus iniquitatibus nostris, qui sanas omnes infirmitates nostras, qui redimis de corruptione vitam nostram, qui coronas nos in misericordia et miserationibus. Te laudant angeli, te adorant archangeli, te hymnis celebrant principatus, te dominationes inclamant : gloriam tuam potestates prædicant, tibi throni acclamationes mittunt, mille millena tibi assistunt, et decies mille millena tibi ministerium offerunt. Te celebrant invisibilia, te adorant ea quæ videntur facientia verbum tuum, Domine.

Diaconus dicit. Qui sedetis surgite.

Sacerdos. Tu qui es, o Deus, Domine vere ex Deo vero, qui Patris lumen nobis demonstrasti, qui nobis sancti Spiritus cognitionem veram concessisti : qui magnum hoc vitæ mysterium ostendisti : qui hominibus instituisti choros incorporeorum, dum seraphicum nobis, qui in terra sumus, hymnum tradidisti, suscipe cum invisibilium voce, etiam nostram. Conjunge nos potestatibus cœlestibus. Loquamur etiam et nos cum ipsis, abjecta omnium absurdarum cogitationum imaginatione, et clamemus quæ ipsi incessabilibus vocibus proclamant, et indesinenter magnitudinem tuam oribus celebremus.

Diaconus dicit. Ad orientem aspicite.

Sacerdos. Te enim circumsistunt seraphim, sex alæ uni, et sex alæ alteri : duabus quidem alis velant facies suas, duabus pedes suos, et duabus volantes, clamant alter ad alterum.

Alta voce. Triumphalem hymnum salutarium nostrorum voce clara et nitida celebrant canunt, clamant, laudant, clamantes et dicentes.

Diaconus. Attendamus.

Populus. Sanctus, sanctus, sanctus Dominus sabaoth, plenum est cœlum, etc.

Sacerdos. Sanctus, sanctus es, Domine, et omnino sanctus. Eximium est substantiæ tuæ lumen in-

A νογενοῦς Υἱοῦ, Κυρίου δὲ καὶ Θεοῦ, καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ ἡ κοινωνία, καὶ ἡ δωρεὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, εἴη μετὰ πάντων ὑμῶν.

Ὁ λαὸς λέγει. Καὶ μετὰ τοῦ πνεύματός σου.

Ὁ ἱερεὺς λέγει. Ἄνω σχῶμεν τὰς καρδίας.

Ὁ λαὸς λέγει. Ἔχομεν πρὸς τὸν Κύριον.

Ὁ ἱερεὺς λέγει. Εὐχαριστήσωμεν τῷ Κυρίῳ.

Ὁ λαὸς λέγει. Ἄξιον καὶ δίκαιον.

Ὁ ἱερεὺς λέγει. Ἄξιον καὶ δίκαιον, ἄξιον καὶ δίκαιον.

Ἀρχὴ τῆς προσκομιδῆς

Ἀληθῶς γὰρ ἄξιόν ἐστιν, καὶ δίκαιόν σε αἰνεῖν, σὲ εὐλογεῖν, σὲ προσκυνεῖν, σὲ δοξάζειν τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεὸν, τὸν φιλάνθρωπον, τὸν ἄφραστον. τὸν
B ἀόρατον, τὸν ἀχώρητον, τὸν ἄναρχον, τὸν αἰώνιον, τὸν ἄχρονον, τὸν ἀμέτρητον, τὸν ἄτρεπτον, τὸν ἀπερινόητον· τὸν ποιητὴν τῶν ὅλων, τὸν λυτρωτὴν τῶν ἁπάντων· τὸν εὐιλατεύοντα πάσαις ταῖς ἀνομίαις ἡμῶν· τὸν ἰώμενον πάσας νόσους ἡμῶν· τὸν λυτρούμενον ἐκ φθορᾶς τὴν ζωὴν ἡμῶν· τὸν στεφανοῦντα ἡμᾶς, ἐν ἐλέει καὶ οἰκτιρμοῖς. Σὲ αἰνοῦσιν ἄγγελοι· σὲ προσκυνοῦσιν ἀρχάγγελοι· σὲ ἀρχαὶ ὑμνοῦσι· σὲ κυριότητες ἀνακράζουσι· τὴν σὴν δόξαν ἐξουσίαι ἀναγορεύουσι· σοὶ θρόνοι τὴν εὐφημίαν ἀναπέμπουσι· χίλιαι χιλιάδες σοι παραστήκουσι, καὶ μύριαι μυριάδες σοι τὴν λειτουργίαν προσάγουσι. Σὲ ὑμνεῖ τὰ ἀόρατα· σὲ προσκυνεῖ τὰ φαινόμενα, πάντα ποιοῦντα τὸν λόγον σου, Δέ-
C σποτα.

Ὁ διάκονος λέγει. Οἱ καθήμενοι ἀνάστητε.

Ὁ ἱερεὺς λέγει. Ὁ ὢν Θεὲ Κύριε ἀληθινὲ ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ· ὁ τοῦ Πατρὸς ἡμῖν ὑποδείξας τὸ φέγγος· ὁ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν ἀληθῆ γνῶσιν ἡμῖν χαρισάμενος· ὁ τὸ μέγα τοῦτο τῆς ζωῆς ἀναδείξας τὸ μυστήριον· ὁ τὴν τῶν ἀσωμάτων τοῖς ἀνθρώποις χοροστασίαν πηξάμενος. Ὁ τὴν τῶν σεραφὶμ τοῖς ἐπὶ γῆς παραδοὺς ὑμνῳδίαν, δέξαι μετὰ τῶν ἀοράτων καὶ τὴν ἡμετέραν φωνήν. Σύναψον ἡμᾶς ταῖς ἐπουρανίαις δυνάμεσιν. Εἴπωμεν καὶ ἡμεῖς μετ' αὐτῶν πᾶσαν ἄτοπον ἔννοιαν περιστείλαντες βοήσωμεν ὥσπερ ἐκεῖναι, ταῖς ἀσιγήτοις ἀνακράζει φωναῖς, ἀκαταπαύστοις στόμασι τὸ σὸν μεγαλεῖον ὑμνήσωμεν.

D *Ὁ διάκονος λέγει.* Εἰς ἀνατολὰς βλέπετε.

Ὁ ἱερεὺς λέγει. Σοὶ γὰρ παραστήκει κύκλῳ τὰ σεραφὶμ ἓξ πτέρυγες τῷ ἑνί· καὶ ταῖς μὲν δυσὶ πτέρυξι κατακαλύπτουσι τὰ πρόσωπα ἑαυτῶν· ταῖς δὲ δυσὶ τοὺς πόδας ἑαυτῶν· καὶ ταῖς μὲν δυσὶ πετόμενα, καὶ ἐκέκραγον ἕτερον πρὸς ἕτερον.

Ἐκφωνήσει. Τὸν ἐπινίκιον ὕμνον τῶν σωτηριῶν ἡμῶν, μετὰ φωνῆς ἐνδόξου, λαμπρᾷ τῇ φωνῇ, ὑμνολογοῦντα, ᾄδοντα, βοῶντα, δοξολογοῦντα, κεκραγοτα καὶ λέγοντα.

Ὁ διάκονος λέγει. Πρόσχωμεν

Ὁ λαὸς λέγει. Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος σαβαὼθ, πλήρης ὁ οὐρανὸς, κ.λ.

Ὁ ἱερεὺς λέγει. Ἅγιος, ἅγιος εἶ, Κύριε, καὶ πανάγιος. Ἐξαίρετόν σου τῆς οὐσίας τὸ φέγγος·

ἄφραστός σου τῆς σοφίας ἡ δύναμις. Οὐδεὶς λόγος ἐκμετρήσει τῆς σῆς φιλανθρωπίας τὸ πέλαγος. Ἐποίησάς με ἄνθρωπον, ὡς φιλάνθρωπος, οὐκ αὐτὸς τῆς ἐμῆς ἐπιδεὴς δουλείας, ἐγὼ δὲ μᾶλλον τῆς σῆς χρῄζων δεσποτείας. Οὐκ ὄντα με δι' εὐσπλαγχνίαν παρήγαγες· οὐρανόν μοι πρὸς ὄροφον ἔστησας· γῆν μοι πρὸς βάσιν κατέπηξας· δι' ἐμὲ θάλασσαν ἐχαλίνωσας· δι' ἐμὲ τὴν φύσιν τῶν ζώων ἀνέδειξας· πάντα ὑπέταξας ὑπὸ τῶν ποδῶν μου· οὐδ' ἕν τῶν τῆς σῆς φιλανθρωπίας ἐν ἐμοὶ πραγμάτων παρέλειπας.

Ο λαὸς λέγει. Κύριε, ἐλέησον.

Ο ἱερεὺς λέγει. Σὺ ἔπλασάς με, καὶ ἔθηκας ἐπ' ἐμὲ τὴν χεῖρά σου· τῆς σῆς ἐξουσίας ἐν ἐμοὶ τὴν εἰκόνα ὑπέγραψας· τοῦ λόγου τὸ δῶρον ἐνέθηκας· εἰς τρυφήν μοι τὸν παράδεισον ἤνοιξας· τῆς σῆς γνώσεως τὴν διδασκαλίαν παρέδωκας· ἔδειξάς με τὸ δένδρον τῆς ζωῆς· μοι ξύλον ὑπέδειξας· τοῦ θανάτου τὸ κέντρον ἐγνώρισας· ἑνός μοι φυτοῦ τὴν ἀπόλαυσιν ἀπηγόρευσας· ἐξ αὐτοῦ μόνου οὖν εἶπάς μοι μὴ φαγεῖν· ἔφαγον, νόμον ἠθέτησα· γνώμῃ τῆς ἐντολῆς παρημέλησα· ἐγὼ δὲ τοῦ θανάτου τὴν ἀπόφασιν ἥρπασα.

Ὁ λαὸς λέγει. Κύριε, ἐλέησον

Ὁ ἱερεὺς λέγει. Σύ μοι, ὦ Δέσποτα, τὴν τιμωρίαν μετέβαλες· ὡς ποιμὴν ἀγαθὸς εἰς πλανώμενον ἔδραμες· ὡς πατὴρ ἀληθινὸς ἐμοὶ τῷ πεπτωκότι συνήλγησας· πᾶσι τοῖς πρὸς ζωὴν φαρμάκοις κατέδησας. Αὐτός μοι προφήτας ἀπέστειλας· δι' ἐμὲ τὸν νοσοῦντα, νόμον εἰς βοήθειαν ἔδωκας. Αὐτός μοι τὰς πρὸς ὑγιείαν ὧ παρανομηθεῖσας, διηκόνησας· φῶς τοῖς πλανωμένοις ἀνέτειλας· τοῖς ἀγνοοῦσι, ὁ ἀεὶ παρὼν ἐπεδήμησας· ἐπὶ τὴν παρθενικὴν ἦλθες νηδύν. Ὁ ἀχώρητος Θεὸς ὤν, οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσω τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσας μορφὴν δούλου λαβών· τὴν ἐμὴν ἐν σοὶ φύσιν ηὐλόγησας· ὑπὲρ ἐμοῦ τὸν νόμον ἐπλήρωσας, τοῦ πτώματός μου τὴν ἀνάστασιν ὑπηγόρευσας. Ἔδωκας τοῖς ὑπὸ τοῦ ᾅδου κρατουμένοις τὴν ἄφεσιν· τοῦ νόμου τὴν ἀρὰν ἀπεσόβησας· ἐν σαρκὶ τὴν ἁμαρτίαν κατήργησας· τῆς σῆς ἐξουσίας μοι τὴν δυναστείαν ἐγνώρισας· τυφλοῖς τὸ βλέπειν ἀπέδωκας· νεκροὺς ἐκ τάφων ἀνέστησας· ῥήματι τὴν φύσιν ἀνώρθωσας· τῆς σῆς εὐσπλαγχνίας μοι τὴν οἰκονομίαν ὑπέδειξας· τῶν πονηρῶν τὴν βίαν ὑπένεγκας· τὸν νῶτόν σου δέδωκας εἰς μάστιγας· τὰς δὲ σιαγόνας σου ὑπέθηκας εἰς ῥαπίσματα· οὐκ ἀπέστρεψας δι' ἐμὲ τὸ πρόσωπόν σου ἀπὸ αἰσχύνης ἐμπτυσμάτων.

Ο λαὸς λέ˜γει. Κύοιε, ἐλέησον.

Ὁ ἱερεὺς λέγει. Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἦλθες, μέχρι σταυροῦ τὴν ἐμὴν κηδεμονίαν ὑπέδειξας· τῷ σῷ τάφῳ τὴν ἐμὴν ἁμαρτίαν ἐνέκρωσας· εἰς οὐρανὸν τὴν ἐμὴν ἀπαρχὴν ἀνεβίβασας· τῆς σῆς ἀφίξεώς μοι τὴν παρουσίαν ἐμήνυσας, ἐν ᾗ μέλλεις ἔρχεσθαι κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς, καὶ ἀποδοῦναι ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ.

Ὁ λαὸς λέγει. Κατὰ τὸ ἔλεός σου Κύριε.

A explicabilis est tuæ sapientiæ potentia. Nullus sermo dimetietur benignitatis tuæ erga homines pelagus. Fecisti me hominem, tanquam erga humanum genus benignus, non quod servitio meo indigeres, cum ego potius tuo opus haberem dominio. Me cum non essem, misericordia tua produxisti, cœlum mihi quasi tectum constituisti: terram ut in ea ambularem stabilivisti: propter me mare frenasti; propter me naturam animalium creasti; omnia subjecisti sub pedibus meis, neque benignitatis erga me tuæ quidquam omisisti.

Populus. Kyrie, eleison.

Sacerdos. Tu formasti me et posuisti super me manum tuam, potestatis tuæ in me imaginem de- B scripsisti: rationis donum indidisti: paradisum mihi ad oblectamentum meum aperuisti: cogitationis tuæ doctrinam tradidisti: arborem mihi, lignum vitæ ostendisti, et mortis stimulum significasti, unius plantæ fruitionem mihi prohibuisti, ex ea sola dixisti ne comederem: comedi, legem insuper habui, et ex animi sententia præceptum neglexi; ego autem sententiam mortis rapui.

Populus. Kyrie, eleison.

Sacerdos. Tu mihi, Domine, pœnam transtulisti: tu velut pastor bonus, ad errantem cucorristi; tanquam pater verus, mihi, cum cecidissem, condoluisti, omnibusque ad vitam remediis confovisti. Ipse ad me prophetas misisti; propter me ægrotan- C tem, legem ad auxilium dedisti: ipse mihi ad sanandum ea in quibus prævaricatus eram, quæ opus erant administrasti: errantibus lumen exortus es: ignorantibus tu semper præsens advenisti, et in virginalem uterum venisti. Incircumscriptus Deus existens, non rapinam arbitratus es esse æqualem Deo, sed temetipsum exinanivisti formam servi accipiens: meam in te naturam benedixisti: mei causa legem implevisti: quomodo a lapsu meo surgerem, suggessisti. Illis quos infernus detinebat, remissionem dedisti, legisque maledictionem abstulisti. In carne peccatum destruxisti; potestatis tuæ auctoritatem mihi demonstrasti: cæcis visum restituisti: mortuos ex sepulcris excitasti: verbo D solo naturam suscitasti: clementiæ tuæ dispensationem mihi ostendisti: malignorum violentiam sustinuisti: dorsum tuum ad flagella dedisti; maxillas quoque alapis, nec avertisti propter me faciem tuam ab ignominia sputorum

Populus. Kyrie, eleison.

Sacerdos. Tanquam ovis ad immolationem venisti, usque ad crucem mei curam ostendisti; tuo sepulcro meum peccatum interemisti: in cœlum primitias meas elevasti: adventus tui præsentiam mihi significasti, in quo venturus es judicare vivos et mortuos, et reddere unicuique secundum opera ejus

Populus. Secundum misericordiam tuam, Domine.

Sacerdos. Istius meæ libertatis offero tibi symbola, et verbis tuis res effectas ascribo. Tu mihi mysticam hanc tradidisti carnis tuæ, in pane et vino participationem.

Populus. Credimus.

Sacerdos. Ea enim nocte qua ipse tradidisti te ipsum ex propria potestate.

Populus. Credimus.

Sacerdos. Accipiens panem in sanctas immaculatas et intaminatas manus tuas innuisti sursum ad proprium tuum Patrem, Deum nostrum et Deum omnium. Gratias egisti † benedixisti † sanctificasti † fregisti, dedisti sanctis tuis discipulis et apostolis, dixistique : Accipite, edite, hoc est corpus meum quod pro vobis et pro multis frangitur, et datur in remissionem peccatorum, hoc facite in meam commemorationem. Similiter postquam cœnatum est, accepisti calicem, et miscuisti illum ex genimine vitis et aqua, gratias egisti † benedixisti † sanctificasti, † dedisti sanctis tuis discipulis et apostolis, et dixisti : Bibite ex eo omnes : hic est sanguis meus novi testamenti, qui pro vobis et pro multis effunditur in remissionem peccatorum : hoc facite in meam commemorationem. Quotiescunque enim manducabitis panem hunc, et calicem istum bibetis, mortem meam annuntiabitis, et resurrectionem ascensionemque meam confitebemini donec veniam.

Populus. Amen. *Ter.* Mortem tuam, etc.

Sacerdos. Igitur, Domine, memores tuæ super terram descensionis, et mortis vivificæ, tuæque tridnanæ sepulturæ, et ex mortuis resurrectionis, et in cœlos ascensionis, sessionisque ad dexteram Patris, venturique e cœlis, secundi terribilis et gloriosi adventus tui. *Alta voce.* Tua ex tuis donis tibi offerentes, secundum omnia, per omnia, et in omnibus.

Populus. Te laudamus, tibi benedicimus

Diaconus. Inclinate capita Deo cum timore.

Sacerdos inclinatus dicit secreto :

Ipse igitur, Domine, tua voce hæc proposita transmuta (22) : ipse præsens, mysticam hanc liturgiam perfice : ipse nobis tuæ adorationis et cultus memoriam conserva. Ipse Spiritum tuum sanctum

A *'Ο ἱερεὺς λέγει.* Ταύτης μου τῆς ἐλευθερίας προσφέρω σοι τὰ σύμβολα, τοῖς ῥήμασί σου ἐπιγράφω τὰ πράγματα. Σύ μοι τὴν μυστικὴν ταύτην παρέδωκας τῆς σῆς σαρκὸς, ἐν ἄρτῳ καὶ οἴνῳ τὴν μέθεξιν.

'Ο λαὸς λέγει. Πιστεύομεν.

'Ο ἱερεὺς λέγει. Τῇ γὰρ νυκτὶ ᾗ παρεδίδης· αὐτὸς σεαυτὸν, τῆς σεαυτοῦ ἐξουσίας.

'Ο λαὸς λέγει. Πιστεύομεν

'Ο ἱερεὺς λέγει. Λαβὼν ἄρτον ἐν ταῖς ἁγίαις καὶ ἀχράντοις καὶ ἀμωμήτοις σου χερσὶν, ἔνευσας ἄνω πρὸς ἴδιόν σου Πατέρα Θεὸν ἡμῶν καὶ Θεὸν τῶν ὅλων· ηὐχαρίστησας † ηὐλόγησας † ἡγίασας † ἔκλασας, μετέδωκας τοῖς ἁγίοις σου μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις εἶπας· Λάβετε, φάγετε· τοῦτό μου ἐστὶν B τὸ σῶμα, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν καὶ πολλῶν κλώμενον, καὶ διαδιδόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν· τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. Ὡσαύτως μετὰ τὸ δειπνῆσαι, λαβὼν ποτήριον, καὶ ἐκέρασας αὐτὸ ἐκ γεννήματος ἀμπέλου καὶ ἐξ ὕδατος, ηὐχαρίστησας † ηὐλόγησας † ἡγίασας † μετέδωκας τοῖς ἁγίοις σου μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις, εἶπας· Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες· τοῦτό μου ἐστὶν τὸ αἷμα, τὸ τῆς καινῆς διαθήκης, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν καὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν· τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. Ὁσάκις γὰρ ἐσθίετε τὸν ἄρτον τοῦτον, πίνετε δὲ καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο, τὸν ἐμὸν θάνατον καταγγέλλετε, καὶ τὴν ἐμὴν ἀνάστασιν ὁμολογεῖτε ἄχρις οὗ ἂν ἔλθω

C *'Ο λαὸς λέγει.* Ἀμήν. *Γ'.* Τὸν θάνατόν σου, κ.τ.λ.

'Ο ἱερεὺς λέγει. Ὥστε οὖν, Δέσποτα, μεμνημένοι τῆς ἐπὶ γῆς συγκαταβάσεως, καὶ τοῦ ζωοποιοῦ θανάτου, καὶ τῆς τριημέρου σου ταφῆς, καὶ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως, καὶ τῆς εἰς οὐρανοὺς ἀνόδου, καὶ τῆς ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς καθέδρας, καὶ τῆς μελλούσης ἀπ' οὐρανῶν δευτέρας καὶ φοβερᾶς, καὶ ἐνδόξου σου παρουσίας. *Ἐκφωνήσει.* Τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν δώρων σοι προσφέροντες, κατὰ πάντα, καὶ διὰ πάντα καὶ ἐν πᾶσιν.

'Ο λαὸς λέγει. Σὲ αἰνοῦμεν, σὲ εὐλογοῦμεν.

'Ο διάκονος λέγει. Κλίνατε Θεῷ μετὰ φόβου.

'Ο ἱερεὺς λέγει ἐν ἑαυτῷ κλίνας·

Αὐτὸς οὖν, Δέσποτα, τῇ σῇ φωνῇ τὰ προκείμενα μεταποίησον· αὐτὸς παρὼν, τὴν μυστικὴν ταύτην D λειτουργίαν κατάρτισον· αὐτὸς ἡμῖν τῆς σῆς λατρείας τὴν μνήμην διάσωσον. Αὐτὸς τὸ Πνεῦμά σου

(22) Hujus orationis sententiam explicavimus in notis ad eumdem locum Liturgiæ Copticæ, quæ expressius significat realem Christi in altari præsentiam : de qua controversia moveri nulla potest, cum illa verba παρών, *præsens*, ita explicentur, *qui coram nobis positus es*. De momento consecrationis peractæ non disputant Orientales, ideoque frustra in illorum orationibus significatio quæreretur, reali transmutationi contraria. Invocant Christum, ut mysterium hoc perficiat : non negant idcirco, consecrationem jam factam, cum ejus auctorem et perfectorem, ut præsentem et coram se positum alloquantur. Sed tunc demum perfectum mysterium esse credunt, cum omnia quæ ex instituto Christi, per apostolos tradito observanda sunt, perfecere. Causam transmutationis principem, Christum et Spiritum sanctum agnoscunt : ministerialem, sacerdotem qui verba Christi rite pronuntiat, et ab eo petit, ut mittat Spiritum sanctum, qui omnia consummet atque perficiat. Sed hæc fusius explicata sunt.

Eadem nota dispunximus absurdissimum Claudii Salmasii commentarium in illam periodum invocationis Spiritus sancti, quæ est in Liturgia Coptica. Græca lectio illum ita refellit, ut cum tali interpretatione stare nullatenus queat, atque adeo, si quid obscuritatis foret in Copticis aut Arabicis exemplaribus, discuteretur illa subito. Quæ igitur ad alias invocationis formulas adnotavimus, abunde sufficiunt.

τὸ πανάγιον κατάπεμψον, ἵνα ἐπιφοιτῆσαν τῇ ἁγίᾳ καὶ ἀγαθῇ καὶ ἐνδόξῳ αὐτοῦ παρουσίᾳ ἁγιάσῃ καὶ μεταποιήσῃ τὰ προκείμενα, τίμια καὶ ἅγια δῶρα ταῦτα, εἰς αὐτὸ τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τῆς ἡμετέρας ἀπολυτρώσεως.

Ὁ λαὸς λέγει. Πρόσχωμεν.

Ὁ διάκονος λέγει. Ἀμήν.

Ὁ ἱερεὺς ἐκφωνήσει. Καὶ ποιήσει τὸν μὲν ἄρτον τοῦτον· γένηται εἰς τὸ ἅγιον σῶμά σου, τοῦ Κυρίου δὲ καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος, καὶ Παμβασιλέως ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, καὶ εἰς ζωὴν τὴν αἰώνιον τοῖς ἐξ αὐτοῦ μεταλαμβάνουσιν.

Ὁ λαὸς λέγει. Ἀμήν.

Ὁ ἱερεὺς λέγει. Τὸ δὲ ποτήριον τοῦτο, τὸ τίμιόν σου αἷμα, τὸ τῆς καινῆς διαθήκης σου, τοῦ Κυρίου δὲ, καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος, καὶ Παμβασιλέως ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, καὶ εἰς ζωὴν τὴν αἰώνιον τοῖς ἐξ αὐτοῦ μεταλαμβάνουσιν.

Ὁ λαὸς λέγει. Ἀμήν.

Ὁ ἱερεὺς λέγει καὶ ὁ λαὸς ἀποκρίνεται τὸ, Κύριε ἐλέησον.

Σὲ δυσωποῦμεν, Χριστὲ ὁ Θεὸς ἡμῶν.

Τῆς Ἐκκλησίας σου, Κύριε, τὴν κρηπῖδα κατάπηξον.

Τῆς ἀγάπης ἡμῖν τὴν ὁμόνοιαν ῥίζωσον.

Τῆς πίστεως τὴν ἀλήθειαν αὔξησον.

Τῆς σῆς εὐσεβείας ἡμῖν τὴν ὁδὸν εὐθυτόμησον.

Τοὺς ποιμένας ὀχύρωσον.

Τοὺς ποιμαινομένους ἀσφάλισαι.

Δὸς τῷ κλήρῳ τὴν εὐκοσμίαν.

Τοῖς μοναχοῖς τὴν ἐγκράτειαν.

Τοῖς ἐν παρθενίᾳ τὸ σωφρονεῖν.

Τοῖς ἐν σεμνῷ γάμῳ τὴν εὐζωΐαν.

Τοῖς ἐν μετανοίᾳ τὸ ἔλεος.

Τοῖς πλουτοῦσι τὴν ἀγαθότητα.

Τοῖς πενομένοις τὴν ἐπικουρίαν.

Τοῖς πτωχοῖς τὴν βοήθειαν.

Τοὺς πρεσβύτας περίζωσον.

Τοὺς νέους σωφρόνισον.

Τοὺς ἀπίστους ἐπίστρεψον.

Παῦσον τῆς Ἐκκλησίας τὰ σχίσματα.

Τῶν αἱρέσεων κατάλυσον τὰ φρυάγματα.

Πάντας ἡμᾶς πρὸς τὴν τῆς σῆς εὐσεβείας ὁμόνοιαν σύναψον.

Ὁ λαὸς λέγει. Κύριε ἐλέησον.

Ὁ ἱερεὺς λέγει. Μνήσθητι, Κύριε, τῆς εἰρήνης τῆς ἁγίας, μόνης, καθολικῆς, καὶ ἀποστολικῆς σου Ἐκκλησίας, τῆς ἀπὸ περάτων ἕως περάτων τῆς οἰκουμένης, καὶ τῶν ἐν αὐτῇ ὀρθοδόξων ἐπισκόπων, τῶν ὀρθοτομησάντων τὸν λόγον τῆς ἀληθείας.

Ἐκφωνήσει.

Ἐξαιρέτως τοῦ ἁγιωτάτου καὶ μακαριωτάτου ἀρχιερέως ἡμῶν ἀββα Δ'. πάπα καὶ πατριάρχου τῆς μεγαλοπόλεως Ἀλεξανδρείας, καὶ ὑπὲρ τῶν περιόντων ἐπισκόπων, πρεσβυτέρων, διακόνων, ἀναγνωστῶν, ψαλτῶν, ἐξορκιστῶν, μοναζόντων, ἀειπαρθέ-

mitte, ut adveniens sancta, bona, et gloriosa sua præsentia, sanctificet et transmutet proposita pretiosa, et sancta dona ista, in ipsum corpus et sanguinem nostræ liberationis.

Populus Attendamus.

Diaconus. Amen.

Sacerdos alta voce. Et faciat, panem quidem istum fieri sanctum corpus tuum Domini Dei et Salvatoris, supremique Regis omnium nostrum Jesu Christi, in remissionem peccatorum, et ad vitam æternam communicantibus ex illo.

Populus. Amen.

Sacerdos. Calicem autem istum, pretiosum tuum sanguinem novi testamenti tui, Domini, Dei Salvatoris, et supremi Regis omnium nostrum Jesu Christi, in remissionem peccatorum, et ad vitam æternam communicantibus ex illo.

Populus. Amen.

Sacerdos dicit sequentia et populus respondet, Kyrie eleison.

Te obsecramus, Christe Deus noster.

Ecclesiæ tuæ, Domine, fundamentum confirma.

Charitatis nobis concordiam radicitus insere.

Fidei veritatem auge.

Pii tui cultus viam rectam nobis dirige.

Pastores robora.

Eos qui pascuntur, securos præsta.

Da clero morum honestatem,

Monachis temperantiam,

Illis qui virginitatem servant temperantiam,

Illis qui sunt in honorabili conjugio, bonam vitam,

Illis qui in pœnitentia sunt, misericordiam,

Divitibus bonitatem,

Indigentibus adjutorium,

Pauperibus auxilium.

Senes robore accinge.

Juvenes temperantes effice.

Infideles converte.

Comprime Ecclesiæ schismata.

Hæreseon fremitus destrue.

Nos omnes ad pii cultus tui concordiam conjunge.

Populus. Kyrie eleison.

Sacerdos. Memento, Domine, pacis sanctæ, unius, catholicæ, et apostolicæ tuæ Ecclesiæ, quæ est a finibus usque ad fines orbis, et eorum qui in illa sunt orthodoxorum episcoporum, qui recte dispensant verbum veritatis.

Elevans vocem.

Præcipue sanctissimi et beatissimi pontificis nostri abba N. papæ et patriarchæ magnæ civitatis Alexandriæ, et pro illis qui superstites sunt, episcopis, presbyteris, diaconis, anagnostis, psaltis, exorcistis, monasticam vitam et perpetuam virgini-

tatem profitentibus, continentibus, viduis, orphanis, laicis, et pro omni plenitudine fidelium sanctæ Dei Ecclesiæ.

Populus. Kyrie eleison.

Sacerdos. Memento, Domine, eorum qui pie regnant (23).

Memento, Domine, eorum qui sunt in palatio, fratrum nostrorum fidelium et orthodoxorum, et totius exercitus.

Memento, Domine, eorum qui offerunt sancta hæc dona, et pro quibus et per quos obtulerunt, mercedemque cœlestem retribue illis omnibus.

Memento, Domine, eorum qui sunt in montibus, speluncis, et cavernis terræ.

Et eorum qui in captivitate sunt, fratrum nostrorum, illisque pacificum reditum ad propria concede.

Diaconus. Orate pro captivis.

Populus. Kyrie eleison.

Tunc inclinat sacerdos caput, dicens secreto.

Memento, Domine, etiam miseræ meæ et infelicis animæ, et humiliationis meæ, et remitte mihi omnia delicta mea et ubi abundavit peccatum, abundantiorem præsta gratiam tuam : neque propter peccata mea et immunditiam cordis mei defraudes populum tuum gratia tui sancti Spiritus.

Attollit caput et dicit alta voce.

Populus enim tuus et Ecclesia tua deprecatur te, et per te atque tecum Patrem dicens.

Populus. Miserere nobis, Deus Salvator noster. *Ter.*

Sacerdos. Miserere nobis, Deus Salvator noster. *Ter.*

Populus. Kyrie eleison. *Ter.*

Sacerdos. Memento, Domine, aeris et fructuum terræ.

Memento, Domine, convenientis ascensionis aquarum fluvialium.

Memento, Domine, imbrium et satorum terræ.

A νων, ἐγκρατῶν, χηρῶν, ὀρφανῶν, λαϊκῶν, καὶ ὑπὲρ παντὸς τοῦ πληρώματος, τῆς ἁγίας τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας τῶν πιστῶν.

Ὁ λαὸς λέγει. Κύριε ἐλέησον.

Ὁ ἱερεὺς λέγει. Μνήσθητι, Κύριε, τῶν εὐσεβῶς βασιλευσάντων.

Μνήσθητι, Κύριε, τῶν ἐν τῷ παλατίῳ, ἡμῶν ἀδελφῶν πιστῶν, καὶ ὀρθοδόξων, καὶ παντὸς τοῦ στρατοπέδου.

Μνήσθητι, Κύριε, τῶν προσφερόντων τὰ ἅγια δῶρα ταῦτα, καὶ ὑπὲρ ὧν, καὶ δι' ὧν προσεκόμισαν, καὶ μισθὸν οὐράνιον παράσχου πᾶσιν αὐτοῖς.

Μνήσθητι, Κύριε, καὶ τῶν ἐν ὄρεσι, καὶ σπηλαίοις, καὶ ταῖς ὀπαῖς τῆς γῆς.

Καὶ τῶν ἐν αἰχμαλωσίαις ὄντων ἀδελφῶν ἡμῶν, B καὶ εἰρηνικὰς ἀποκαταστάσεις εἰς τὰ ἴδια χάρισαι.

Ὁ διάκονος λέγει. Προσεύξασθε ὑπὲρ τῶν αἰχμαλώτων.

Ὁ λαὸς λέγει. Κύριε ἐλέησον.

Τότε κλίνει ἱερεὺς τὴν ἑαυτοῦ κεφαλὴν λέγων καθ' ἑαυτὸν ἐν ἑαυτῷ.

Μνήσθητι, Κύριε, καὶ τῆς ἐμῆς ἀθλίας καὶ ταλαιπώρου ψυχῆς, ταπεινώσεώς μου, καὶ συγχώρησόν μοι πάντα τὰ ἐμὰ πλημμελήματα καὶ ὅπου ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία, περίσσευσόν σου τὴν χάριν, καὶ μὴ διὰ τὰς ἐμὰς ἁμαρτίας, καὶ τὴν βεβήλωσιν τῆς καρδίας μου, ὑστερήσῃς τὸν λαόν σου τῆς χάριτος τοῦ ἁγίου σου Πνεύματος.

C *Ὑψώσει τὴν κεφαλὴν καὶ ἐκφωνήσει.*

Ὁ γὰρ λαός σου, καὶ ἡ Ἐκκλησία σου ἱκετεύει σε, καὶ διὰ σοῦ καὶ σὺν σοὶ τὸν Πατέρα λέγουσα.

Ὁ λαὸς λέγει. Ἐλέησον ἡμᾶς, ὁ Θεὸς, ὁ Σωτὴρ ἡμῶν. *Γ'.*

Ὁ ἱερεὺς λέγει. Ἐλέησον ἡμᾶς, ὁ Θεὸς, ὁ Σωτὴρ ἡμῶν. *Γ'.*

Ὁ λαὸς λέγει. Κύριε ἐλέησον. *Γ'.*

Ὁ ἱερεὺς λέγει. Μνήσθητι, Κύριε, τοῦ ἀέρος καὶ τῶν καρπῶν τῆς γῆς.

Μνήσθητι, Κύριε, τῆς συμμέτρου ἀναβάσεως τῶν ποταμείων ὑδάτων.

Μνήσθητι, Κύριε, τῶν ὑετῶν καὶ τῶν σπορίμων τῆς γῆς.

(23) Verti posset, *qui pie regnaverunt* ; sed utramque significationem expressit Coptica Liturgia, ut etiam versiones Arabicæ. Qui hac Liturgia, aut aliis Alexandrini ritus utebantur Christiani, ex vetusta consuetudine, et ex Pauli apostoli præcepto, orabant pro imperatoribus et regibus, quorum nullus tunc Christiani nominis hostis non erat. Mox oratum est pro iisdem, postquam Christo nomen dederunt, non quod Christiani essent, sed quod imperatores. Illi vero cum a Constantino usque religionem servassent, vere *pii et Christum amantes* dicebantur, unde hæc formula in codices liturgicos ubique recepta est. Videtur autem ea sola ratione conservata fuisse, quod illam immutari debere nemo crederet, cum id fieri non posset absque regnantis principis contumelia. Itaque hæsit in libris Missalibus, quamvis in aliquibus leviter immutata ; nam in multis, simpliciter oratio fit pro regibus. Nestoriani veterem D formulam absque mutatione retinuerunt ; ut legitur in Græca ista, nempe dum officio satisfacere videbantur, principes quosdam suæ sectæ Christianos animo designabant, ut Tartaros illos, quorum imperator a Ginghizchano profligatus est, et Indos quosdam in Malabarica regulos. Similiter Jacobitæ Ægyptii de regibus Æthiopiæ et Nubiæ cogitabant, qui erant, ut sunt etiamnum, Alexandrinæ sedi subjecti. De Muhamedanis Califis, Sultanis, aut aliis, verba Liturgiarum non possunt intelligi : nec tamen inde sequitur vetustiores esse Liturgias Muhamedano imperio, ut nunc se habent. Sunt sane institutæ longe ante illa tempora, cum ex Græcis expressæ sint, sed aliquam diversis locis mutationem passas esse negari non potest : at neque designari quidquam quod ad insinuandam realis transmutationis doctrinam pertineat.

Εὔφρανον πάλιν καὶ ἀνακαίνισον τὸ πρόσωπον A τῆς γῆς.

Τοὺς αὔλακας αὐτῆς μέθυσον, πλήθυνον τὰ γεννήματα αὐτῆς· παράστησον ἡμῖν αὐτὰ εἰς σπέρμα, καὶ εἰς θερισμὸν, καὶ νῦν εὐλογῶν εὐλόγησον. Τὴν ζωὴν ἡμῶν οἰκονόμησον. Εὐλόγησον τὸν στέφανον τοῦ ἐνιαυτοῦ τῆς χρηστότητός σου, διὰ τοὺς πτωχοὺς τοῦ λαοῦ σου, διὰ τὴν χήραν, καὶ τὸν ὀρφανὸν, διὰ τὸν ξένον, καὶ τὸν προσήλυτον, καὶ δι' ἡμᾶς πάντας τοὺς ἐλπίζοντας ἐπὶ σοὶ, καὶ ἐπικαλουμένους τὸ ὄνομά σου τὸ ἅγιον. Οἱ γὰρ ὀφθαλμοὶ πάντων εἰς σὲ ἐλπίζουσι, καὶ σὺ δίδως τὴν τροφὴν αὐτῶν ἐν εὐκαιρίᾳ. Ποίησον μεθ' ἡμῶν κατὰ τὴν ἀγαθότητά σου, ὁ διδοὺς τροφὴν πάσῃ σαρκί. Πλήρωσον χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης τὰς καρδίας ἡμῶν, ἵνα ἐν πᾶσι, πάντοτε πᾶσαν αὐτάρκειαν ἔχοντες, περισ- B σεύσωμεν εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν, τοῦ ποιεῖν τὸ θέλημά σου τὸ ἅγιον.

Ὁ λαὸς λέγει. Κύριε ἐλέησον.

Ὁ ἱερεὺς λέγει, καὶ ὁ λαὸς ἀποκρίνεται.

Κύριε ἐλέησον.

Χάρισαι τῷ λαῷ σου τὴν ὁμόνοιαν.

Τῷ κόσμῳ τὴν εὐστάθειαν.

Τῷ ἀέρι τὴν εὐκρασίαν.

Τοῖς νοσοῦσι τὴν σωτηρίαν.

Τοῖς δεομένοις τὴν ἀνάψυξιν.

Τοῖς ἐν ἐξορίαις τὴν ἄνεσιν.

Τοῖς ὀρφανοῖς τὴν βοήθειαν.

Ταῖς χήραις τὴν ἀντίληψιν.

Τοῖς θλιβομένοις ἐπάρκησον εἰς ἀγαθόν. C

Τοὺς ἑστῶτας ὀχύρωσον.

Τοὺς πεπτωκότας ἔγειρον.

Τοὺς ἑστηκότας ἀσφάλισαι.

Τῶν κεκοιμημένων μνήσθητι.

Τῶν ἐν ὁμολογίᾳ τὰς πρεσβείας πρόσδεξαι.

Τοὺς ἡμαρτηκότας καὶ μετανοήσαντας, συναρίθμησον μετὰ τῶν πιστῶν σου.

Τοὺς πιστοὺς συναρίθμησον μετὰ μαρτύρων σου.

Μιμητὰς τοὺς παρόντας ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ τῶν ἀγγέλων κατάστησον.

Καὶ ἡμᾶς τῇ σῇ χάριτι πρὸς τὴν σὴν κεκλημένους διακονίαν ἀναξίους ὄντας ὑπόδεξαι.

Ὁ λαὸς λέγει. Κύριε ἐλέησον. D

Ὁ ἱερεὺς λέγει. Μνήσθητι, Κύριε, καὶ τῆς πόλεως ἡμῶν ταύτης, καὶ τῶν ἐν ὀρθοδόξῳ πίστει οἰκούντων ἐν αὐτῇ, καὶ πάσης πόλεως καὶ χώρας σὺν παντὶ τῷ κόσμῳ αὐτῶν. Καὶ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ λιμοῦ καὶ λοιμοῦ, σεισμοῦ καὶ καταποντισμοῦ (1) πυρὸς, καὶ ἀπὸ αἰχμαλωσίας βαρβάρων, καὶ ἀπὸ τῶν ἀλλοτρίων μαχαιρῶν, καὶ ἐπαναστάσεως ἐχθρῶν τε καὶ αἱρετικῶν.

Ὁ λαὸς λέγει. Κύριε ἐλέησον.

Ὁ ἱερεὺς λέγει. Μνήσθητι, Κύριε, τῶν προλαβόντων ὁσίων Πατέρων ἡμῶν ὀρθοδόξων ἐπισκόπων, καὶ πάντων τῶν ἀπ' αἰῶνός σοι εὐαρεστησάντων, ἁγίων Πατέρων, πατριαρχῶν, ἀποστόλων, προφητῶν, κηρύκων, εὐαγγελιστῶν, μαρτύρων, ὁμολογητῶν,

Lætifica etiam et renova faciem terræ.'

Sulcos ejus inebria, multiplica genimina ejns: præbe nobis illa ad semen et ad messem, et nunc benedicens benedicito. Vitam nostram rege: benedic coronæ anni benignitatis tnæ, pcopter pauperes populi tui, propter vidnam et orphanum, propter hospitem et advenam, et propter nos omnes sperantes in te, et invocantes numen tunm sanctum. Oculi enim omnium in te sperant, et tu das escam illorum in tempore opportuno. Fac nobiscum secundum bonitatem tuam, qui das escam omni carni. Imple gaudio et lætitia corda nostra, nt in omnibus semper omnem sufficientiam habentes, abundemus in omne opus bonum, ad faciendam voluntatem tuam sanctam.

Populus. Kyrie eleison.

Sacerdos dicit et populus respondet.

Kyrie eleison.

Concede populo tuo concordiam,

Mundo præclarum statum,

Aeri temperiem,

Ægrotantibus salutem,

Indigentibus refrigerium,

Illis qui in exsiliis sunt, quietem,

Orphanis anxilium,

Viduis protectionem.

Angustiatis snbministra quantum opus est, nt bene sint.

Stantes confirma.

Eos qui ceciderunt erige.

Securos præsta eos qui stant.

Mortuorum reminiscere.

Eorum qui in confessione sunt, intercessiones suscipe.

Eos qui peccaverunt, et egerunt pœnitentiam, annumera cum fidelibus tuis.

Fideles aunumera cum martyribns tuis.

Eos qui in hoc loco præsentes sunt, imitatores angelorum constitue.

Et nos gratia tua ad tuum vocatos ministerium indignos licet suscipe.

Populus. Kyrie eleison.

Sacerdos. Memento, Domine, et urbis nostræ hujus et habitantium in ea in orthodoxa fide, omnis quoque urbis et regionis, cum omni populo ejus: et libera nos a fame et peste, a terræ motu, a submersione, ab igne, a captivitate barbarorum, a gladiis alienis, ab insultu hostium et hæreticorum.

Populus. Kyrie eleison.

Sacerdos. Memento, Domine, eorum qui dudnm obierunt sanctorum Patrum nostrorum; orthodoxornm episcoporum, et omnium qui a sæculo tibi placuerunt sanctorum Patrum, patriarcharum, apostolorum, prophetarum, prædicatorum, evangeli-

(1) Legit interpres : καταποντισμοῦ, πυρός, virgula interposita. Edit.

starum, martyrum, confessorum, omnisque spiritus justi, in fide Christi consummati.

Alta voce.

Præcipua sanctissimæ, gloriosissimæ, immaculatæ, et benedictionibus cumulatæ, dominæ nostræ Deiparæ et semper virginis Mariæ.

Sancti gloriosi, prophetæ, præcursoris, baptistæ, et martyris Joannis.

Sancti Stephani primi diaconi et primi martyris.

Et sancti et beati Patris nostri Marci, apostoli et evangelistæ.

Et sancti Patris nostri Gregorii.

Eorumque quorum hodie memoriam facimus, et omnis chori sanctorum tuorum, quorum precibus et intercessionibus miserere nostri, et salva nos, propter nomen tuum sanctum, quod invocatum est super nos.

Diaconus recitat Diptycha.

Sacerdos dicit secreto.

Memento, Domine, eorum qui pridem obdormierunt, in orthodoxa fide, patrum et fratrum nostrorum, et fac animas eorum quiescere, cum sanctis et justis. Deduc eos et congrega in locum herbidum, super aquam refectionis, in paradiso voluptatis, et cum illis quorum nomina recitavimus.

Tunc commemorationem facit vivorum et mortuorum, et post Diptycha sacerdos dicit.

Memento, Domine, eorum quorum meminimus, et quorum non meminimus fidelium et orthodoxorum, cum quibus et nobis cum ipsis, tanquam bonus et benignus erga homines Deus.

Populus. Remitte, parce, condona.

Sacerdos. Tu enim es Deus noster, misericors, nolens mortem peccatoris, sed potius ut convertatur et vivat. Deus, visita nos in salutari tuo, fac nobiscum secundum mansuetudinem tuam, qui facis longe plura quam petimus, aut cogitamus, ut in hoc, sicut et in omnibus, glorificetur et exaltetur, laudetur et benedicatur, et sanctificetur sanctum, honorandum et benedictum nomen tuum, cum immaculato tuo Patre et sancto Spiritu.

Populus. Sicut erat, est, et erit.

Diaconus. Descendite, diaconi.

Sacerdos. Pax omnibus.

Populus. Et cum spiritu tuo.

Proœmium fractionis (24).

Sacerdos. Jesu Christe, nomen salutare, qui di-

A καὶ παντὸς πνεύματος δικαίου, ἐν πίστει Χριστοῦ τετελειωμένου.

Ἐκφωνήσει.

Ἐξαιρέτως τῆς παναγίας ὑπερενδόξου, ἀχράντου, ὑπερευλογημένης δεσποίνης ἡμῶν θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας.

Τοῦ ἁγίου ἐνδόξου προφήτου, προδρόμου, βαπτιστοῦ, καὶ μάρτυρος Ἰωάννου.

Τοῦ ἁγίου Στεφάνου τοῦ πρωτοδιακόνου καὶ πρωτομάρτυρος.

Καὶ τοῦ ἁγίου καὶ μακαρίου Πατρὸς ἡμῶν Μάρκου, τοῦ ἀποστόλου καὶ εὐαγγελιστοῦ.

Καὶ τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς Γρηγορίου.

Καὶ ὧν ἐν τῇ σήμερον ἡμέρᾳ τὴν ὑπόμνησιν ποιούμεθα, καὶ παντὸς χοροῦ τῶν ἁγίων σου, ὧν ταῖς εὐχαῖς καὶ πρεσβείαις, καὶ ἡμᾶς ἐλέησον, καὶ σῶσον διὰ τὸ ὄνομά σου τὸ ἅγιον, τὸ ἐπικληθὲν ἐφ' ἡμᾶς. B

Ὁ διάκονος λέγει τὰ Δίπτυχα.

Ὁ ἱερεὺς λέγει ἐν ἑαυτῷ.

Μνήσθητι, Κύριε, τῶν προκεκοιμημένων ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ πίστει πατέρων ἡμῶν καὶ ἀδελφῶν, καὶ ἀνάπαυσον τὰς ψυχὰς αὐτῶν μετὰ ὁσίων, μετὰ δικαίων. Ἔκθρεψον, σύναψον εἰς τόπον χλόης, ἐπὶ ὕδατος ἀναπαύσεως, ἐν παραδείσῳ τρυφῆς, καὶ μετὰ τούτων ὧν εἴπομεν τὰ ὀνόματα αὐτῶν.

Τότε μνημονεύει ζώντων καὶ νεκρῶν, καὶ μετὰ δίπτυχα ὁ ἱερεὺς λέγει.

Μνήσθητι, Κύριε, ὧν ἐμνήσθημεν, καὶ ὧν οὐκ ἐμνήσθημεν, πιστῶν καὶ ὀρθοδόξων, μεθ' ὧν καὶ ἡμῖν σὺν αὐτοῖς ὡς ἀγαθὸς καὶ φιλάνθρωπος Θεός. C

Ὁ λαὸς λέγει. Ἄνες, ἄφες, συγχώρησον.

Ὁ ἱερεὺς λέγει. Σὺ γὰρ εἶ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἐλεήμων, ὁ μὴ βουλόμενος τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ ὡς τοῦ ἐπιστρέψαι καὶ ζῆν αὐτόν. Ὁ Θεὸς, ἐπίσκεψον ἡμᾶς ἐν τῷ σωτηρίῳ σου· ποίησον μεθ' ἡμῶν κατὰ τὴν ἐπιείκειάν σου, ὁ ποιῶν ὑπὲρ ἐκ περισσοῦ ὧν αἰτούμεθα, ἢ νοοῦμεν· ἵνα σου καὶ ἐν τούτῳ καθὼς καὶ ἐν παντὶ δοξασθῇ καὶ ὑψωθῇ καὶ ὑμνηθῇ, καὶ εὐλογηθῇ καὶ ἁγιασθῇ τὸ πανάγιον καὶ ἔντιμον, καὶ εὐλογημένον σου ὄνομα, ἅμα τῷ ἀχράντῳ σου Πατρὶ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι.

D *Ὁ λαὸς λέγει.* Ὡς ἦν, καὶ ἔστι, καὶ ἔσται.

Ὁ διάκονος λέγει. Κατέλθετε, οἱ διάκονοι.

Ὁ ἱερεὺς λέγει. Εἰρήνη πᾶσιν.

Ὁ λαὸς λέγει. Καὶ τῷ πνεύματί σου.

Προοίμιον τῆς κλάσεως.

Ὁ ἱερεὺς λέγει. Ἰησοῦ Χριστὲ, τὸ σωτήριον

(24) Hæc oratio non habetur in Copticis exemplaribus. Continet autem brevem et distinctam theologiæ Orientalis explicationem, istis verbis : *qui sacerdotes quidem in ordine ministrorum constituisti, per invisibilem autem tuam potestatem, ea transmutasti*, vel ad verbum *transelementasti*. Concilium Romanum anno 1079 in causa Berengarii ait (Tom. X *Concil.*, ed. Paris, p. 378) : *Panem et vinum per sacræ orationis verba et sacerdotis consecrationem Spiritu sancto invisibiliter operante converti substantialiter in corpus Dominicum, natum de Virgine.* Remigius (*In I Cor. c. x*): *Panis quem frangimus, utique primum consecratur a sacerdotibus et a Spiritu sancto.* Ascelinus ep. 2 ad Berengarium (Tom. IX *Concil.*, p. 1058) : *Panem*, ait, *et vinum in altari, Spiritus sancti virtute per sacerdotis ministerium, verum corpus verumque sanguinem Christi effici* : quæ testimonia ex multis aliis selecta, variis ex Ambrosiano, Gothico, Mosarabico aliisque auctoritatibus confirmantur : tantum abest, ut quisquam olim existima-

ὄνομα, ὁ τὰ θεῖα καὶ ἄχραντα καὶ ἐπουράνια ταῦτα A μυστήρια διατυπώσας· ὁ τοὺς μὲν ἱερεῖς ἐν τάξει ὑπηρετῶν στήσας· διὰ δὲ τῆς ἀοράτου σου δυνάμεως αὐτὰ μεταστοιχειώσας. Ὁ τοῖς καθαροῖς τῇ καρδίᾳ ἐπιφαινόμενος, καὶ τοῖς γνησίως προσιοῦσι διὰ σεαυτοῦ * παρέχοντος.

Ὁ τότε εὐλογήσας, καὶ νῦν εὐλόγησον.

Ὁ τότε ἁγιάσας, καὶ νῦν ἁγίασον.

Ὁ τότε κλάσας, καὶ νῦν διάθρεψον.

Ὁ τότε διαδοὺς τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις, καὶ νῦν, Δέσποτα, διάδος ἡμῖν καὶ παντὶ τῷ λαῷ σου, φιλάνθρωπε, παντόκρατορ, Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν.

Ὁ διάκονος λέγει. Προσεύξασθε.

Ὁ λαὸς λέγει. Κύριε ἐλέησον.

Ὁ ἱερεὺς λέγει. Εἰρήνη πᾶσιν.

Ὁ λαὸς λέγει. Καὶ τῷ πνεύματί σου. B

Εὐχὴ τῆς κλάσεως.

Ὁ ὤν, ὁ ἦν, ὁ ἐλθὼν, καὶ πάλιν ἐρχόμενος· ὁ ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς καθήμενος· ὁ ἄρτος, ὁ καταβὰς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ζωὴν διδοὺς τῷ κόσμῳ· ὁ μέγας ἀρχιερεὺς, ὁ ἀρχηγὸς τῆς σωτηρίας ἡμῶν· τὸ φῶς ἀληθινὸν τὸ πρὸ πάντων αἰώνων. Ὃς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ τοῦ ἰδίου σου Πατρός· ὁ εὐδοκήσας καὶ καταξιώσας κατελθεῖν ἐκ τῶν ὑψωμάτων τοῦ οὐρανοῦ, ἐκ κόλπων τοῦ ἀπροσίτου φωτὸς, καὶ ἀληθινοῦ καὶ ἀοράτου μόνου Πατρός. Σαρκωθεὶς δὲ ἐκ Πνεύματος ἁγίου, καὶ ἐκ τῆς πανενδόξου, ἀχράντου, ἁγίας δεσποίνης ὑμῶν Θεοτόκου, καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, καὶ τελέως ἐνανθρωπήσας· καὶ κατὰ μετάστασιν, C τὴν ἀνθρωπότητα ἀναλλοιώσας· ἑνώσας ἑαυτῷ καθ' ὑπόστασιν, ἀφράστως καὶ ἀπερινοήτως, ἀτρέπτως δὲ καὶ ἀσυγχύτως, ψυχὴν ἔχουσαν λογικήν τε καὶ νοερὰν, οὕτως προῆλθες ἐξ αὐτῆς θεανθρωπωθεὶς· ὁμοούσιος Πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα, καὶ ὁμοούσιος ἡμῖν κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Οὐ δύο πρόσωπα οὖν, οὐδὲ δύο μορφὰς ἤγουν, οὐδὲ ἐν δυσὶ φύσεσι γνωριζόμενος, ἀλλ' εἷς Θεὸς, εἷς Κύριος, μία οὐσία, μία βασιλεία, μία δεσποτεία, μία ἐνέρ-

vina, immaculata, et cœlestia hæc mysteria designasti: qui sacerdotes quidem in ordine ministrorum constituisti, per invisibilem autem tuam potentiam ea transformasti: qui mundis corde exhiberis et illis qui sincere accedunt, per te ipsum ea præbes.

Qui tunc benedixisti, etiam nunc benedic.

Qui tunc sanctificasti, etiam nnne sanctifica.

Qui tunc fregisti, etiam nunc frange.

Qui tunc dedisti discipulis et apostolis tuis, etiam nunc, Domiue, da nobis et omni populo tuo, benigne, omnipotens, Domine Deus noster.

Diaconus. Orate.

Populus. Kyrie eleison.

Sacerdos. Pax omnibus.

Populus. Et cum spiritu tuo.

Oratio fractionis (25).

Qui es, qui eras, qui venisti, et iterum ven.irus es, qui ad dexteram Patris sedes: panis qui de cœlo descendisti et das vitam mundo: Pontifex magnus, auctor et princeps salutis nostræ. Lux vera exsistens ante omnia sæcula: qui es splendor gloriæ et character substantiæ Patris proprii tui: qui per beneplacitum tuum dignatus es descendere de excelsis cœli, ex sinu luminis inaccessibilis, et veri, invisibilisque solius Patris. Quique incarnatus de Spiritu sancto, et ex gloriosissima, immaculata, sancta, domina nostra, Deipara et semper virgine Maria, perfecte homo factus es: non per transmutationem, humanitatem mutans, sed uniens tibi eam secundum hypostasin, modo inexplicabili, et inintelligibili, sed absque mutatione et confusione, animam habentem rationalem et intellectu præditam. Ita ex ea processisti, Deus homo factus, consubstantialis Patri secundum divinitatem, et consubstantialis nobis secundum humanitatem. Non duas personas, aut dnas formas habens, neque in duabus naturis agnitus: sed unus Deus, unus Dominus: una substantia, unum regnum, una dominatio,

verit detrimentum inferri sacro sacerdotum ministerio, si Christo et Spiritui sancto ut causæ principi, consecratio tribuatur. In ultima parte, ut in multis aliis, erratum est a librario, qui scripsit διὰ σεαυτοῦ παρέχοντος, cum manifeste παρέχων legi debeat. Hoc loco deficit versio Arabica.

(25) Neque illa exstat in Copticis codicibus: sed quamvis isti alios antiquitate non superent, hæc tamen oratio ob perspicuam Jacobiticæ doctrinæ expositionem, Chalcedonensi concilio vetustior esse non potest, cum unius naturæ in Christo confessionem contineat, sed absque confusione, aut alteratione. Quod sequitur, agnoscere Jacobitas Christum esse *consubstantialem Patri secundum divinitatem: consubstantialem nobis secundum humanitatem*, etsi mirum illis videri possit, qui illorum opinionem non novere, nisi ex vulgatis auctoribus, verissimum tamen est. Quæ enim in hac oratione leguntur reperimus in Coptico Euchologio Bibliothecæ Regiæ, ubi inter *Theotokia*, seu preces ad Deiparam, hæc occurrunt · *Verbum factum est homo, absque divisione, unus ex duobus, divinitate pura absque corruptione, æqualis*, sive, *consubstantialis Patri : humanitate indivisa, consubstantialis nobis.* Reliqua totidem ver-

bis exprimuntur in hymno ad Christum. Plura de illorum opinione circa Incarnationem reperiuntur in Historia patriarchali (*Hist. Patr. Alex.*, p. 305, 361, 365, 471 et 582), et de illa dicendum erit alibi fusius. Sed hæc oratio accurate illam explicat, maD gnamque habere debet auctoritatem: cum variis fidei confessionibus, theologorumque sententiis accurate respondeat.

Orationes fractionis aliæ quæ sequuntur, ea præsertim quæ occurrit ultimo loco, cum exstent in Copticis exemplaribus, jam explicatæ sunt in notis ad Gregorianam illa lingua Liturgiam. Ex utriusque porro codicis comparatione, si quæ erat in alterutro obscuritas, plene discutitur, et veræ, non metaphoricæ transmutationis fides quam continent, egregie confirmatur tribus diversis linguis, Græca, Ægyptiaca, et Arabica. Ista vero ultima lingua, cum plures versiones habeamus, crescit majorem in modum testium veteria fidei numerus. inter quos nullus, aut interpretando, litteralem et simplicem significationem, ad figuratas locutiones avertit, aut per observationem adjunctam, ut aliter quam verba sonant intelligerentur, admonuit.

una operatio, una hypostasis, una voluntas, una natura Dei Verbi incarnata et adorata. Crucifixus autem sub Pontio Pilato, confessusque præclaram confessionem: passus et sepultus resurrexisti tertia die, et ascendens in cœlum, consedisti ad dexteram magnitudinis Patris, conculcasti mortem, infernum spoliasti, confringens portas æreas, et vectes ferreos rupisti, captivum Adamum revocasti ex corruptione, nosque liberasti a diaboli servitute.

Idcirco rogamus et imploramus te, benigne, bone, præstare nobis dignare, ut puro corde audeamus absque timore, invocare omnium Dominum cœlestem Deum, Patrem sanctum, et dicere, etc.

Oratio alia fractionis (26).

Tu enim es Verbum Patris, ante sæcula Deus, magnus Pontifex, qui pro salute generis humani incarnatus, et homo factus es, advocasti ad te ex omnibus gentibus genus electum, regale sacerdotium, gentem sanctam, populum in acquisitionem. Idcirco rogamus et imploramus te, benigne, bone Domine, ne in reprehensionem et confusionem, non in judicium et condemnationem peccatorum nostrorum, fiat hoc sacrificium, quod pro infirmitatibus nostris obtulimus, sed quemadmodum sanctissima tua hæc et pretiosa munera omni sanctitate replere dignatus es, per illapsum sanctissimi tui Spiritus super illa, ita et nostrum peccatorum, servorum tuorum sanctificare dignare animas, corpora, spiritus, et conscientias, ut anima illuminata, facie non confusa, corde puro, conscientia hypocrisis vacua, labiis sanctificatis, charitate perfecta, fide secura, audeamus cum fiducia, absque timore, dicere sanctam orationem quam tradidisti sanctis tuis discipulis, et sacris apostolis, dicendo: Quando orabitis, in hunc modum orate: *Pater noster*, etc.

Populus. Sanctificetur, etc.

Oratio alia fractionis.

Benedictus es, Christe Deus omnipotens liberator Ecclesiæ tuæ: o Verbum quod cogitatione assequuntur, et homo quem intuentur. Qui per incomprehensibilem incarnationem tuam, præparasti nobis panem cœlestem, hoc corpus tuum quod constituisti in sacramento, sanctissimum in omnibus. Miscuisti nobis calicem ex vite vera, divino scilicet atque immaculato latere tuo. Qui postquam tradidisses spiritum, ex eodem latere effudisti sanguinem et aquam, in quibus sanctificatio esset universo mundo. Posside nos, bone Domine, indignos servos tuos: fac nos populum acquisitionis, regale sacerdotium, gentem sanctam. Sanctifica etiam nos, Deus, sicut sanctificasti proposita hæc sancta munera, et fecisti ea invisibilia ex visibilibus, mysteria quæ solus intelligis, Domine Deus et Salvator noster

A γεια, μία ὑπόστασις, μία θέλησις, μία φύσις τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένη, καὶ προσκυνουμένη. Σταυρωθεὶς δὲ ὑπὸ Ποντίου Πιλάτου, καὶ ὁμολογήσας τὴν καλὴν ὁμολογίαν· παθὼν καὶ ταφεὶς καὶ ἀναστὰς τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ ἀνελθὼν εἰς οὐρανοὺς, καὶ καθίσας ἐν τῇ δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης τοῦ Πατρὸς, πατήσας τὸν θάνατον, καὶ τὸν ᾅδην σκυλεύσας, συντρίψας πύλας χαλκᾶς, καὶ μοχλοὺς σιδηροῦς συνθλάσας, καὶ τὸν αἰχμάλωτον Ἀδὰμ ἀνακαλεσάμενος ἐκ φθορᾶς, καὶ ἡμᾶς ἐλευθερώσας ἐκ τῆς τοῦ διαβόλου δουλείας.

Δι' ὃ δεόμεθα καὶ παρακαλοῦμέν σε, φιλάνθρωπε, ἀγαθὲ, καταξίωσον ἡμᾶς ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ τολμᾷν ἀφόβως ἐπιβοᾶσθαι τὸν πάντων δεσπότην ἐπουράνιον Θεὸν, Πατέρα ἅγιον, καὶ λέγειν, κ. τ. λ.

B *Εὐχὴ ἄλλη τῆς κλάσεως.*

Σὺ γάρ εἶ ὁ Λόγος τοῦ Πατρὸς, ὁ προαιώνιος Θεὸς, ὁ μέγας Ἀρχιερεὺς, ὁ ἐπὶ σωτηρίας τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων σαρκωθεὶς καὶ ἐνανθρωπήσας, καὶ προσκαλεσάμενος ἑαυτῷ ἐκ πάντων τῶν ἐθνῶν γένος ἐκλεκτὸν, βασίλειον ἱεράτευμα, ἔθνος ἅγιον, λαὸν εἰς περιποίησιν. Δι' ὃ δεόμεθα, καὶ παρακαλοῦμέν σε, φιλάνθρωπε, ἀγαθὲ Κύριε, μὴ εἰς ἔλεγχον καὶ ὄνειδος, μὴ εἰς κρῖμα, μηδὲ εἰς κατάκριμα τῶν ἡμετέρων ἁμαρτιῶν γενηθήτω ἡ θυσία αὐτή· ὑπὲρ γὰρ τῶν ἀσθενειῶν ἡμῶν προσηνέγκαμεν· ἀλλ' ὥσπερ τὰ πανάγιά σου τίμια δῶρα ταῦτα πάσης ἁγιωσύνης ἐμπλῆσαι κατηξίωσας, διὰ τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ παναγίου σου Πνεύματος ἐπ' αὐτῶν, οὕτως καὶ ἡμῶν τῶν ἁμαρτωλῶν, δούλων C σου, ἁγιάσαι καταξίωσον τὰς ψυχὰς, τὰ σώματα, τὰ πνεύματα, τὰς συνειδήσεις, ὅπως πεφωτισμένῃ ψυχῇ, ἀνεπαισχύντῳ προσώπῳ, καρδίᾳ καθαρᾷ, συνειδήσει ἀνυποκρίτῳ, ἡγιασμένοις χείλεσιν, ἀγάπῃ τελείᾳ, ἐλπίδι ἀσφαλεῖ, τολμῶμεν μετὰ παῤῥησίας, ἄνευ φόβου, λέγειν τὴν ἁγίαν προσευχὴν, ἣν μετέδωκας τοῖς ἰδίοις τοῖς ἁγίοις σου μαθηταῖς καὶ ἱεροῖς ἀποστόλοις. Ὅταν προσεύχησθε, οὕτως προσεύχεσθε ὑμεῖς. *Πάτερ ἡμῶν*, κ. τ. λ.

Ὁ Λαὸς λέγει. Ἁγιασθήτω.

Εὐχὴ ἄλλη τῆς κλάσεως.

Εὐλογητὸς εἶ, Χριστὲ ὁ Θεὸς, ὁ παντοκράτωρ, ὁ λυτρωτὴς τῆς ἑαυτοῦ Ἐκκλησίας· ὦ Λόγε, ὃν προνοοῦσιν αὐτὸν, καὶ ἄνθρωπε, ὃν προθεωροῦσιν αὐτόν. Ὁ διὰ τῆς ἀκαταλήπτου αὐτοῦ σαρκώσεως, D ἑτοιμάσας ἡμῖν ἄρτον ἐπουράνιον, τοῦτο τὸ σῶμά σου, ὃν ἔθου ἐν μυστήριον· καὶ πανάγιον ἐν τοῖς ἅπασιν. Ἐκέρασας ἡμῖν ποτήριον ἐξ ἀμπέλου ἀληθείας, ἐκ θείας καὶ ἀχράντου σου πλευρᾶς. Ὁ καὶ μετὰ δεδωκέναι τὸ πνεῦμα ἐκχέων ἐξ αὐτῆς αἷμα καὶ ὕδωρ, οἷς ἁγιασμὸς τῷ κόσμῳ παντί. Κτῆσαι ἡμᾶς, ἀγαθὲ Κύριε, τοὺς ἀναξίους δούλους σου· ποίησον ἡμᾶς λαὸν περιούσιον, βασίλειον ἱεράτευμα, ἔθνος ἅγιον. Ἁγίασον καὶ ἡμᾶς, ὁ Θεὸς, ὥσπερ ἡγίασας τὰ προκείμενα καὶ ἅγια δῶρα ταῦτα, καὶ ἐποίησας αὐτὰ ἀόρατα ἐκ τῶν ὁρατῶν, μυστήρια ὧν· προνοοῦσιν, αὐτά σοι, Κύριε ὁ Θεὸς, ὁ Σωτὴρ

(26) ***Benedictus es, Christe Deus noster.*** Cum hæc oratio legatur in Coptico exemplari, multa quæ in ea observatu dignissima sunt, exposuimus in notis ad eumdem locum, quas vide.

ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. Σὺ οὖν, Κύριε, διὰ τῆς πολλῆς σου εὐσπλαγχνίας κατηξίωσας ἡμᾶς διὰ τοῦ βαπτίσματος γενέσθαι εἰς υἱοὺς καὶ κληρονόμους. Ἐδίδαξας ἡμᾶς τὸν τύπον τῆς προσευχῆς ὅς ἐστιν ἐμμυστήριος, τοῦ προσεύχεσθαι ἐν αὐτῇ τὸν ἄχραντόν σου Πατέρα. Σὺ οὖν καὶ νῦν, δέσποτα Κύριε, καταξίωσον ἡμᾶς ἐν ἁγιασμένῃ συνειδήσει, καὶ λογισμῷ ἀγαθῷ ὃν πρέπει..... πόθῳ καὶ παῤῥησίᾳ ἀγαθῇ τολμᾷν ἐπικαλεῖσθαι τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἅγιον Θεὸν, Πατέρα σου, καὶ λέγειν.

Ὁ λαὸς λέγει. Πάτερ ἡμῶν. *Καὶ μετὰ τὸ* Πάτερ ἡμῶν *ὁ ἱερεὺς λέγει.*

Ναὶ, Κύριε, Κύριε, ὁ δεδωκὼς ἡμῖν τὴν ἐξουσίαν τοῦ πατεῖν ἐπάνω ὄφεων καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ, σύντριψον καὶ καθυπόταξον τὰς κεφαλὰς τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν ὑπὸ τοὺς πόδας ἐν τάχει, καὶ πᾶσαν τὴν κακότεχνον αὐτῶν ἐπίνοιαν τὴν καθ' ἡμῶν διασκέδασον, ὅτι σὺ εἶ βασιλεὺς ἡμετέρων πάντων, Χριστὲ ὁ Θεός· καὶ σοὶ τὴν δόξαν καὶ τὴν εὐχαριστείαν καὶ τὴν προσκύνησιν ἀναπέμπομεν, καθ' ἑκάστην ἡμέραν, σὺν τῷ ἀνάρχῳ σου Πατρὶ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν, κ. τ. λ.

Ὁ διάκονος λέγει. Τὰς κεφαλὰς ὑμῶν.

Εὐχὴ τῆς κεφαλοκλισίας.

Ὁ κλίνας οὐρανοὺς καὶ κατελθὼν ἐπὶ τῆς γῆς, εἰς σωτηρίαν τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων, ὁ τῆς σῆς χάριτος πᾶσαν ἐξαπλώσας τὴν εὐθηνίαν· ὁ ποιῶν πάντα ὑπὲρ ἐκ περισσοῦ, ὧν αἰτούμεθα, ἢ νοοῦμεν· φιλάνθρωπε, ἀγαθὲ, ἔκτεινόν σου τὴν χεῖρα τὴν ἀόρατον, τὴν εὐλογημένην, τὴν μεστὴν ἐλέους καὶ οἰκτιρμῶν, καὶ εὐλογῶν εὐλόγησον τοὺς δούλους σου, καὶ καθάρισον αὐτοὺς ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος· καὶ ποίησον ἡμᾶς μετόχους καὶ συσσώμους γενέσθαι τῇ σῇ χάριτι, ὅπως ἐν ἁγιότητι καὶ δικαιοσύνῃ σοι τὴν ἱκεσίαν προσάγοντες, καὶ σοὶ πρέπει πᾶσα δόξα, μεγαλοσύνη, κράτος τε καὶ ἐξουσία, ἅμα τῷ ἀχράντῳ σου Πατρὶ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν, κ. τ. λ.

Εὐχὴ ἄλλη ὁμοίως.

Πρόσχες, Κύριε Ἰησοῦ Χριστὲ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἐξ ἁγίου τοῦ κατοικητηρίου σου, καὶ ἀπὸ θρόνου τῆς βασιλείας σου, καὶ ἐλθὲ εἰς τὸ ἁγιάσαι ἡμᾶς τοὺς ἐπικλίναντάς σου. Ὁ ἄνω τῷ πατρὶ συγκαθήμενος, καὶ ὧδε ἡμῖν ἀοράτως συνών· καὶ καταξίωσον τῇ κραταιᾷ σου χειρὶ, μεταδοῦναι ἡμῖν τοῦ ἀχράντου σώματός σου, καὶ δι' ἡμῶν παντὶ τῷ λαῷ. Σὺ γὰρ εἶ ὁ κλῶν καὶ κλώμενος, καὶ ἄκλαστος· καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, σὺν τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν, κ. τ. λ.

A Jesu Christe. Tu igitur, Domine, per multam tuam misericordiam præstare nobis dignatus es, ut per baptismum efficeremur filii et hæredes. Docuisti nos formam orationis mysticam, qua oraremus immaculatum Patrem tuum. Tu ergo etiam nunc, Dominator Domine, dignos effice nos, ut cum conscientia sanctificata, et mente bona qualis filios decet, cum desiderio, et fiducia bona audeamus invocare, qui in cœlis est sanctum Deum Patrem tuum, et dicere.

Populus. Pater noster, *et posteaquam recitata est Oratio Dominica, sacerdos dicit.*

Ita, Domine: Domine, qui dedisti nobis potestatem calcandi serpentes et scorpios, omnemque potestatem inimici, contere et subjice capita inimico- B rum nostrorum sub pedibus nostris velociter, omnemque dolosam eorum adversus nos cogitationem dissipa, quoniam tu es Rex omnium nostrum, Christe Deus; tibique gloriam, et gratiarum actionem et adorationem quotidie offerimus, simulque Patri tuo qui sine principio est, et sancto Spiritui, nunc, etc.

Diaconus. Inclinate capita vestra, etc.

Oratio inclinationis capitis.

Qui inclinans cœlos descendisti in terram, ad salutem humani generis, qui gratiæ tuæ omnem abundantiam explicasti: qui omnia facis abundantius quam petimus et cogitamus: benigne, bone, extende manum tuam invisibilem, benedictam, plenam misericordiæ et miserationum, et benedicens C benedic servis tuis, eosque munda ab omni inquinamento carnis et spiritus: et fac nos participes esse et concorporeos tuæ gratiæ, ut in sanctitate et justitia tibi supplicationem offeramus: et te decet omnis gloria, magnitudo, potestas et imperium, cum immaculato tuo Patre et sancto Spiritu, nunc, etc.

Oratio alia similiter dicenda.

Attende, Domine Jesu Christe Deus noster, ex sancto habitaculo tuo, et ex throno gloriæ regni tui, et veni ad sanctificandum nos qui inclinamur coram te. Qui sursum sedes cum Patre, et hic nobiscum invisibiliter ades: dignareque potenti manu tua, D participes facere nos immaculati corporis tui et pretiosi sanguinis, et per nos omnem populum. Tu enim es qui frangis et frangeris, quamvis infractus (27), et tibi gloriam referimus cum Patre et sancto Spiritu, nunc, etc.

(27) Sententia hæc, et aliæ similes quæ in Græcorum Orientaliumque libris passim occurrunt, illis qui veram elementorum in corpus et sanguinem Christi transmutationem rejiciunt, venire nunquam possunt in mentem: nec ab illis, quacunque ratione illas torqueant, possunt explicari. Christum scilicet, Orientales in Eucharistia præsentem ita agnoscunt, ut viventem, sacerdotemque secundum ordinem Melchisedech, Pontificem futurorum bonorum, qui sacramentum quod ipse instituit, præsentia sua, et ineffabili operatione Spiritus sancti perficiat. Eo spectant illa quæ superius leguntur: *Qui tunc benedixisti, etiam nunc benedic: qui tunc sanctificasti, etiam nunc sanctifica: qui tunc fregisti, etiam nunc frange: qui tunc dedisti discipulis et apostolis tuis, etiam nunc, Domine, da nobis et omni populo tuo.* Igitur sacerdos antequam eucharisticum panem frangat, quod facere debet, ut Christi exemplum imitetur, eum invocat, ut fractioni præsens sit, eamque sanctificet: eaque ratione, Christus frangit per sacerdotis ministerium, sicut benedicit et sanctificat eodem illius ministerio. Cum vero panis ille

Diaconus. Attendamus Deo cum timore.

Oratio libertatis, seu absolutionis (28).

Pax omnibus.

Agnus Dei, qui tollis peccatum mundi, qui sanguinem tuum maculæ omnis expertem profudisti ad vitam mundi, et in redemptionem permutationemque omnium tradidisti te ipsum, liberans a morte in qua detinebamur, venundati sub peccato. Qui facis voluntatem timentium te, et orationem eorum exaudis salvasque ipsos: qui justum Job exaudivisti cum, mane surgens, offerret sacrificia pro liberis propriis dicens, ne forte cogitaverint filii mei mala in corde suo ceram Deo: exaudi me quoque miserabilem peccatorem et inutilem servum tuum, dum deprecor pro famulis tuis, patribus meis et fratribus, et pro me quoque misero. Benigno vultu et oculo sereno respice super nos hac hora, et dimitte nobis omnem iniquitatem omnemque transgressionem, et inobedientiam contra legem et præcepta tua: omnem quoque reatum conscientiæ', omnem

A *Ὁ διάκονος λέγει.* Πρόσχωμεν Θεῷ μετὰ φόβου.

Εὐχὴ τῆς ἐλευθερίας

Εἰρήνη πᾶσιν.

Ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου· τὸ πανάσπιλον αὐτοῦ αἷμα διαχύσας ἐπὶ τὴν τοῦ κόσμου ζωὴν, καὶ εἰς λύτρον καὶ ἀντάλλαγμα πάντων, ἑαυτὸν παρέδωκας, ἐκ θανάτου λυτρωσάμενος, ἐν ᾧ κατειχόμεθα, πεπραμένοι ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν. Ὁ τῶν φοβουμένων αὐτὸν ποιῶν τὸ θέλημα, καὶ τῆς δεήσεως αὐτῶν εἰσακούων, καὶ σώζων αὐτούς. Ὁ τοῦ δικαίου Ἰὼβ εἰσακούσας ἀνιστάμενος τὸ πρωῒ καὶ ὑπὲρ παιδίων φίλτρων θυσίας προσαγαγὼν εἰπὼν, μήπως ἐνενόησαν υἱοί μου πονηρὰ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν ἔναντι Θεοῦ. Καὶ ἐμοῦ τοῦ ἐλεεινοῦ καὶ ἁμαρτωλοῦ, καὶ ἀχρείου σου δούλου, B ἱκετεύω ὑπὲρ τῶν σῶν οἰκετῶν, πατέρων μου καὶ ἀδελφῶν, καὶ ὑπὲρ τῆς ἐμῆς ἀθλιότητος. Εὐμενεῖ προσώπῳ καὶ γαληνῷ ὄμματι, ἔπιδε ἐφ' ἡμᾶς ἐν ταύτῃ τῇ ὥρᾳ· καὶ πάρες οὖν ἡμῖν πᾶσαν ἀθετηρίαν, καὶ πᾶσαν παράβασιν, καὶ παρακοὴν νόμου

consecratus sit ipsum corpus vivum Christi Domini, dicunt Coptitæ, Christum esse ipsum qui ut Deus, præsens omnipotenti virtute sua, sacramenta per Spiritum sanctum invisibiliter perficiens: per sacerdotem visibiliter operans, frangit, id est, idem facit quod in Eucharistiæ institutione fecerat. Esse quoque ipsum qui frangitur: quia corpus ejus vivum, sub specie panis frangitur, manet tamen ἄκλαστος quia nulli jam passioni est obnoxium, idem corpus. Ita Nestoriani in Liturgiis suis dicunt, *Oblationem vivam et rationalem primitiarum nostrarum, victimamque non immolatam, Deo offerri.* Item, *Agnum Dei qui quotidie sacrificatur sacramentaliter, et vivit in sæcula:* et alia de quibus videndæ notæ ad Theodori Liturgiam. Pari intellectu Græci dixerunt, Christum esse in sacramento eum qui offert, et qui offertur, secuti Gregorium Theologum, qui ita locutus est in *Apologetico*: Ὅτι μηδεὶς ἄξιος τοῦ μεγάλου καὶ Θεοῦ, καὶ θύματος, καὶ ἀρχιερέως, ὅστις μὴ πρότερον ἑαυτὸν παρέστησε τῷ Θεῷ θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν. *Dignum esse neminem magno Deo, hostia et pontifice, qui non prius exhibuerit se Deo hostiam vivam, et sanctum.* Ea occasione turbæ non mediocres excitatæ sunt in Ecclesia Constantinopolitana anno Christi 1156 sub Manuele Comneno (*a*), de quibus Cinnamus l. IV, Nicetas l. VII, et auctores alii fuse scripserunt. Nempe cum Basilius diaconus interpretando Evangelium, publice hanc doctrinam ex pulpito prædicasset, Michael protecdicus Ecclesiæ Constantinopolitanæ, Nicephorus Basilacius, et alii, eam, tanquam hæresin Nestorianam induceret, impugnaverunt, quibus adhæsere Soterichus Panteugenus patriarcha Authiocenus designatus, Eustathius metropolita Dyrrachii, et alii nonnulli. Synodo habita eodem anno, anathema pronuntiatum in illos est, qui explicatam a Basilio doctrinam impugnarent. Totam istius controversiæ historiam accurate ex Græcis auctoribus explicavit Leo Allatius (*Exercit.* 26, *adv. Creighton.* p. 522 et seq.); tum multa theologorum veterum et recentiorum testimonia collegit, non modo ex libris editis, sed etiam ex manuscriptis. Ea omnia Dositheus patriarcha Hierosolymitanus, transtulit in *Enchiridion* suum (p. 47 et seq.), seu editionem Tractatus quem, titulo *Scuti fidei orthodoxæ*, scripserat, quique synodi Hierosolymitanæ seu Bethleemiticæ, quia in ea probatus et confirmatus fuerat, nomine Lutetiæ olim editus est. Tantum abest porro, ut quod anno 1672 scripserat, synodoque proposuerat, retractaverit, quin potius ea novis et quidem multis argumentis confirmavit. Quod ab Allatio descripsit magnam testimoniorum partem, id eum λατινόφρονα fuisse non probat, cum in odio Romanæ Ecclesiæ consenuisse eum sciant omnes, qui Constantinopoli aut Hierosolymis illum viderunt, et satis demonstret Nectarii, cujus discipulus fuit, liber *adversus primatum Romani pontificis*; cujus operis, auctorem illum C potius quam editorem fuisse, fama in Oriente fuit. Verum cum illud publicaverit et in Præfatione qua Nectarii vitam breviter complexus est, illum ab inimicitiis quas contra Latinos perpetuo exercuerat, impense laudaverit, non minus quam Meletium Syrigum, cujus refutationem Confessionis Cyrilli Lucaris simul edidit, frustra illius in Latinos propensio quæritur, a qua longissime remotus fuit. Cum vero Allatianam testimoniorum ex Græcis auctoribus collectionem in opus suum transfodit, eadem opera nullam inter Græcos Latinosque de eucharistiæ fide controversiam esse professus est; agnovitque nihil ab Allatio referri, quod Græcis ignotum foret aut improbatum. De eadem controversia videnda etiam quæ scripsit idem Allatius in Præfatione ad *Excerpta varia rhetorum et sophistarum* (*Romæ* 1641), in qua multos et quidem gravissimos Wolphii, dum Nicetam interpretatus est, errores emendat.

(28) Intelligenda est oratio *Absolutionis* quæ D paulo ante Confessionem fidei de Eucharistia pronuntiari solet, ut in aliis Liturgiis observare licet. Nulla ad hanc partem Græci codicis exstat versio Arabica. Sed de sententia dubium esse nullum potest, cum eo ipso loco notetur in codice Coptico, dicendum esse orationem Absolutionis, sed quæ sumenda sit ex Liturgia sancti Basilii: quæ diversa est ab ea quam Græcus codex et Copticus repræsentant. Sunt quippe variæ istarum absolutionum formulæ.

Sequitur Confessio fidei *Corpus sanctum* et reliqua, quæ cum aliis omnino consentiunt; atque adeo nullis novis observationibus indigent, ut neque preces aliæ quibus hæc Liturgia concluditur.

(*a*) Hanc synodum edidit cardinalis Angelo Mai in *Spicilegii Romani* tomo X; alterius, anno 1166 Constantinopoli in eadem causa habitæ, Acta jam vulgaverat in volumine IV *Veterum Scriptorum*. Edit. Patr.

καὶ τῶν σῶν ἐντολῶν· ἔτι δὲ καὶ πᾶσαν συνείδησιν, καὶ πᾶσαν ἐνθύμησιν, καὶ πάσαις* πράξεσι, καὶ πάσαις κινήσεσι γεγωνυίαις ἐν ἑαυτοῖς, ἡμερικῶς τε καὶ νυκτερικῶς ἐπιδῆσαι καὶ καταχρατῆσαι κατὰ τῆς ψυχῆς. Καὶ ἀθῶοσον αὐτοὺς ἀπὸ πάσης συνειδήσεως πονηρῶν, καὶ πάσης ἀκάρπου πράξεως, καὶ παντὸς λογισμοῦ πεπυρωμένου..... * ἐστὶν βέβηλα παρὰ τὴν τῆς ψυχῆς καθαρότητα. Χάρισαι αὐτῶν τὴν τῶν ἁμαρτιῶν ἐπίγνωσιν, καὶ τελείως ἀπέχεσθαι ἀπ' αὐτῶν. Δώρησαι αὐτοῖς μετανοίας ἁγνότητος*, καὶ τὴν εἰς σὲ ἐπιστροφήν· σὺ γὰρ, Δέσποτα Κύριε, ἐπτώχευσας ἑκουσίως ἐν τῷ σε σαρκωθῆναι, διὰ τὴν τοῦ γένους ἡμῶν σωτηρίαν· καὶ διέῤῥηξας τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον, διὰ τὴν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τῶν θείων σου παλάμων ἐφάπλωσιν. Φεῖσαι πάντων, Δέσποτα φιλόψυχε, ὅτι τὰ σύμπαντα δοῦλα σὰ, καὶ παρὰ σοῦ ἡμέτερα ἀφετήρια, καὶ οὐδὲν τῶν ἐπιτηδευμάτων τῶν χειρῶν ἡμῶν· δι' ὃ τὴν σὴν βασιλείαν δοξάζομεν καὶ ἀνυμνοῦμέν σε, Χριστὲ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἅτινα v... λου... ων... θορων.

Πάσαις ἡμέραις ἕως αἱρετικῶν καὶ ἐθνικῶν.

Ἔμπλησον ἡμᾶς τοῦ σοῦ φόβου, καὶ κατεύθυνον εἰς τὸ ἀγαθόν σου θέλημα· σὺ γὰρ εἶ ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ πρέπει σοι δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις.

Ὁ ἱερεὺς λέγει. Σῶμα καὶ αἷμα.

Ὁ διάκονος λέγει. Μετὰ φόβου Θεοῦ πρόσχωμεν.

Ὁ ἱερεὺς ὑψοῖ Δεσποτικὸν *καὶ ἐκφωνήσει·* Τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις.

Ὁ λαὸς λέγει. Κύριε ἐλέησον.

Εἷς Πατὴρ ἅγιος, εἷς Υἱὸς ἅγιος, ἓν Πνεῦμα ἅγιον. Ἀμήν.

Ὁ ἱερεὺς λέγει. Ὁ Κύριος μετὰ πάντων ὑμῶν.

Ὁ λαὸς λέγει. Καὶ μετὰ τοῦ πνεύματός σου.

Ὁ ἱερεὺς λέγει. Εὐλογητὸς Κύριος εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Ὁ λαὸς λέγει. Ἀμήν.

Ὁ ἱερεὺς λέγει. Εἰρήνη πᾶσιν.

Ὁ λαὸς λέγει. Καὶ τῷ πνεύματί σου.

Ὁ ἱερεὺς λέγει. Σῶμα ἅγιον καὶ αἷμα τίμιον, ἀληθινὸν, Ἰησοῦ Χριστοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἀμήν.

Ὁ λαὸς λέγει. Ἀμήν.

Ὁ ἱερεὺς λέγει. Σῶμα ἅγιον καὶ αἷμα τίμιον, ἀληθινὸν, Ἰησοῦ Χριστοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἀμήν.

Ὁ λαὸς λέγει. Ἀμήν.

Ὁ ἱερεὺς λέγει. Σῶμα καὶ αἷμα Ἐμμανουὴλ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, τοῦτό ἐστιν ἀληθῶς. Ἀμήν.

Ὁ λαὸς λέγει. Ἀμήν.

Πιστεύω, πιστεύω, πιστεύω καὶ ὁμολογῶ ἕως ἐσχάτης ἀναπνοῆς, ὅτι αὕτη ἐστὶν ἡ σὰρξ ἡ ζωοποιὸς, ἣν ἔλαβες, Χριστὲ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἐκ τῆς ἁγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας· καὶ ἐποίησας αὐτὴν μίαν σὺν τῇ θεότητί σου, μὴ ἐν μίξει, μηδὲ ἐν φυρμῷ, μηδὲ ἐν ἀλλοιώσει· καὶ ἐμαρτύρησας ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου τὴν καλὴν ὁμολογίαν, καὶ παρέδωκεν* αὐτὴν ὑπὲρ ἡμῶν πάντων... ἐρων ἐπὶ τοῦ ξύλου τοῦ σταυροῦ τοῦ ἁγίου, ἐν τῷ θελήματί σου.

A cogitationem, omnes actiones et motus qui in nobis excitantur die ac nocte, ut animam alligent et captivam teneant. Fac eos immunes ab omni conscientia rerum malarum, et omni actione infructuosa, omnique cogitatione sordida eorum quæ profana sint et animæ puritati contraria. Concede ipsis peccatorum agnitionem, utque perfecte ab illis abstineant. Da illis pœnitentiæ castitatem, et ad te conversionem : tu enim, Dominator Domine, pauper factus es voluntarie, dum carnem assumpsisti, ad generis nostri salutem, et conscidisti chirographum quod erat adversum nos, per divinarum manuum tuarum in cruce expansionem. Parce omnibus, Domine amator animarum, quia omnia tibi serviunt, et a te sunt præmia liberationis nostræ, non quidquam vero opus manuum nostrarum. B Idcirco regnum tuum glorificamus, laudamus te, Christe Deus noster. . . . . . .

Omnibus diebus *usque ad* hæreticorum et ethnicorum.

Imple nos timore tuo, et dirige nos ad bonam voluntatem tuam : tu enim es Deus noster, et te decet gloria, honor et adoratio.

Sacerdos. Corpus et sanguis.

Diaconus. Cum timore Deo attendamus.

Sacerdos elevat Δεσποτικόν *(seu partem hostiæ majorem) et alta voce dicit.* Sancta sanctis.

C *Populus.* Kyrie eleison.

Unus Pater sanctus, unus Filius sanctus, unus Spiritus sanctus. Amen.

Sacerdos. Dominus cum omnibus vobis.

Populus. Et cum spiritu tuo.

Sacerdos. Benedictus Dominus in sæcula. Amen.

Populus. Amen.

Sacerdos. Pax omnibus.

Populus. Et cum spiritu tuo.

Sacerdos. Corpus sanctum et sanguis pretiosus, verus, Jesu Christi Filii Dei. Amen.

Populus. Amen.

Sacerdos. Sanctum corpus, et sanguis pretiosus, D verus, Jesu Christi Filii Dei. Amen.

Populus. Amen.

Sacerdos. Corpus et sanguis Emmanuel Dei nostri, hoc est vere. Amen.

Populus. Amen.

Credo, credo, credo, et confiteor usque ad ultimum spiritum quod hæc ipsa est caro vivifica, quam accepisti, Christe Deus noster, ex sancta domina nostra Deipara et semper virgine Maria : quamque fecisti unam cum divinitate tua, non per mistionem, confusionem, aut alterationem : et testatus es sub Pontio Pilato præclaram confessionem; et quam tradidisti pro nobis omnibus, super lignum crucis sanctæ, voluntate tua.

Vere credo, quod divinitas tua nunquam separata fuit ab humanitate tua, in instanti, aut in ictu oculi. Tradidisti eam in redemptionem, et in remissionem peccatorum, et in vitam æternam, illis qui ex ea communicant.

Credo quod hæc re vera sit. Amen.

Populus. Amen.

Diaconus. In pace et charitate.

Sacerdos alta voce. Incomprehensibilis Deus, Verbum incircumscriptum, æternum, suscipe a nobis peccatoribus ex indignis labiis hymnum, cum supernis potestatibus: te enim decet omnis gloria, honor et adoratio eum experte principii Patre tuo, et vivificante tuo Spiritu, in omnia sæcula sæculorum. Amen.

Populus dicit psalmum CL.

Diaconus. Congregamini et intrate, diaconi, cum reverentia.

Oratio gratiarum actionis, post communionem sanctorum mysteriorum.

Diaconus. Ad orationem state.

Sacerdos. Pax omnibus.

Populus. Et cum spiritu tuo.

Diaconus. Orate pro digna communione.

Populus. Kyrie eleison.

Sacerdos dicit hanc orationem. Gratias agimus tibi, Verbum Dei verum, qui es ex substantia Patris principium non habentis, quoniam tantopere dilexisti nos, et dedisti te ipsum pro nobis immolatus. Concede nobis per immaculatum corpus tuum, et pretiosum tuum sanguinem redemptionem, sicut, benigne, præstitisti nobis nunc ut ex ipsis Eucharistiam acciperemus. Idcirco confitemur tibi nunc, benigne et bone, et tibi gloriam, honorem et adorationem continne offerimus, cum experte principii Patre tuo, et sancto tuo Spiritu, nunc, etc.

Diaconus. Capita vestra Domino inclinate.

Oratio inclinationis capitis.

Qui es, qui eras, et venisti in mundum ad eum illuminandum, qui carnem assumens, homo factus es, et crucifixus es pro nobis, passusque voluntarie in carne, mansisti impassibilis ut Deus: sepultusque, tertia die resurrexisti, ascendensque in cœlum, sedisti ad dexteram magnitudinis gloriæ Patris: divinum, sanctum, consubstantialem æqualis potestatis et gloriæ, et coæternum Spiritum misisti super sanctos tuos discipulos et apostolos, atque per eum illos illuminasti et per eos orbem universum; Christe vere Deus noster.

. . . . Gabriel et Raphael.

Et angelorum quadriformium, animalium incorporeorum; et angelorum, viginti quatuor seniorum; sanctique gloriosi prophetæ, præcursoris, baptistæ et martyris Joannis

Sancti Stephani primi diaconi et primi martyris.

A 'Αληθῶς πιστεύω, ὅτι θεότης σου οὐδ' οὐ μηδέποτε χωρισθεῖσα ἐξ ἀνθρωπότητός σου, ἐν ἀτόμῳ, οὐδὲ ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ. Μετέδωκας αὐτὴν εἰς λύτρωσιν, καὶ εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, καὶ εἰς ζωὴν τὴν αἰώνιον, τοῖς ἐξ αὐτῆς μεταλαμβάνουσι.

Πιστεύω ὅτι αὕτη ἐστιν ἀληθῶς. 'Αμήν.

'Ο λαὸς λέγει. 'Αμήν.

'Ο διάκονος λέγει. 'Εν εἰρήνῃ καὶ ἀγάπῃ.

'Ο ἱερεὺς ἐκφωνήσει. 'Ακατάληπτε θεὲ, Λόγε ἀχώρητε, ἀΐδιε, δέχου παρ' ἡμῶν τῶν ἁμαρτωλῶν, ἐξ ἀναξίων χειλέων, ὕμνον, μετὰ τῶν ἄνω δυνάμεων· σοὶ γὰρ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις σὺν τῷ ἀνάρχῳ σου Πατρὶ, καὶ τῷ ζωοποιῷ σου Πνεύματι εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. 'Αμήν.

B *'Ο λαὸς λέγει ψαλμὸν ρν'.*

'Ο διάκονος λέγει. Συνάχθητε καὶ εἰσέλθετε, οἱ διάκονοι, μετ' εὐλαβείας.

Εὐχὴ εὐχαριστίας μετὰ τὴν μετάληψιν τῶν ἁγίων μυστηρίων.

'Ο διάκονος λέγει. 'Επὶ προσευχῆς στάθητε.

'Ο ἱερεὺς λέγει. Εἰρήνη πᾶσιν.

'Ο λαὸς λέγει. Καὶ τῷ πνεύματί σου.

'Ο διάκονος λέγει. Προσεύξασθε ὑπὲρ τῆς ἀξίας μεταλήψεως.

'Ο λαὸς λέγει. Κύριε ἐλέησον.

'Ο ἱερεὺς λέγει τὴν εὐχὴν ταύτην. Εὐχαριστοῦμέν σοι, Λόγε Θεοῦ ἀληθινὲ, ὁ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ ἀνάρχου Πατρὸς, ὅτι οὕτως ἠγάπησας ἡμᾶς καὶ ἔδωκας σεαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν*, ἐσφαγιάσθης. Κεχάρισας ἡμῖν, διὰ τοῦ ἀχράντου σου σώματος, καὶ τοῦ τιμίου σου αἵματος, τὴν ἀπολύτρωσιν, ὡς κατηξίωσας ἡμᾶς νῦν, φιλάνθρωπε, ἵνα λάβωμεν ἐξ αὐτῶν εὐχαριστία*. Διὸ ἐξομολογοῦμέν σοι νῦν, φιλάνθρωπε, ἀγαθὲ, καὶ σοὶ τὴν δόξαν, καὶ τὴν τιμὴν, καὶ τὴν προσκύνησιν διηνεκῶς ἀναπέμπομεν, σὺν τῷ ἀνάρχῳ σου Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ σου Πνεύματι, νῦν, κ. τ. λ.

'Ο διάκονος λέγει. Τὰς κεφαλὰς ὑμῶν τῷ Κυρίῳ κλίνατε.

Εὐχὴ τῆς κεφαλοκλισίας.

'Ο ὤν, ὁ ἦν, ὁ ἐλθὼν εἰς τὸν κόσμον τοῦ φωτίσαι αὐτόν· ὁ σαρκωθεὶς, ἐνανθρωπήσας, καὶ σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς, καὶ παθὼν ἑκουσίως σαρκὶ, καὶ μείνας ἀπαθὴς, ὡς Θεός· καὶ ταφεὶς, καὶ ἀναστὰς τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ ἀνελθὼν εἰς οὐρανοὺς, καὶ καθίσας ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλοσύνης τῆς δόξης τοῦ Πατρὸς, τό τε θεῖον, καὶ ἅγιον, καὶ ὁμοούσιον, καὶ ὁμοδύναμον, καὶ ὁμόδοξον, καὶ συναΐδιον Πνεῦμα καταπέμψας ἐπὶ τοὺς ἁγίους σου μαθητὰς, καὶ ἀποστόλους, καὶ διὰ τούτου φωτίσας μὲν αὐτοὺς, δι' αὐτῶν δὲ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, Χριστὲ, ὁ ἀληθινὸς Θεὸς ἡμῶν.

.... καὶ Γαβριὴλ καὶ 'Ραφαήλ.

Καὶ τῶν ἀγγέλων τετραμόρφων ζώων ἀσωμάτων· καὶ τῶν ἀγγέλων, εἴκοσι τεσσάρων πρεσβυτέρων. Τοῦ ἁγίου ἐνδόξου, προφήτου, προδρόμου, βαπτιστοῦ, καὶ μάρτυρος 'Ιωάννου.

Τοῦ ἁγίου Στεφάνου τοῦ πρωτοδιακόνου καὶ πρωτομάρτυρος.

Τῶν θείων, ἱερῶν, ἐνδόξων ἀποστόλων, ἀθλοφόρων προφητῶν, καὶ καλλινίκων μαρτύρων.

Καὶ τοῦ ἁγίου καὶ μακαρίου Πατρὸς ἡμῶν Μάρκου τοῦ ἀποστόλου καὶ εὐαγγελιστοῦ, καὶ πάντων τῶν ἁγίων σου.

Καὶ σῶσον, καὶ ἐλέησον, καὶ εὐλόγησον πάντα Χριστιανόν. Καὶ σοὶ τὴν δόξαν καὶ τιμὴν, καὶ προσκύνησιν σὺν τῷ ἀνάρχῳ σου Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι νῦν καὶ ἀεί.

Ἐν εἰρήνῃ τοῦ Θεοῦ ἐτελειώθη ἡ θεία Λειτουργία, ἡ ὡρισμένη τῷ ἐν ἁγίοις Πατρὶ ἡμῶν Θεολόγῳ Γρηγορίῳ.

Divinorum gloriosorum sanctorum apostolorum, prophetarum, qui certamina sustinuerunt, et martyrum præclaris victoriis insignium.

Et sancti et beati Patris nostri Marci apostoli et evangelistæ, chororumque omnium sanctorum tuorum.

Et salva, miserere, benedicque omneuncunque Christianum : tibique gloriam et honorem et adorationem offerimus, cum Patre tuo qui est absque principio, et sancto Spiritu, nunc et semper.

In pace Dei completa est divina Liturgia, ordinata a sancto Patre nostro Theologo Gregorio.

S. GREGORII THEOLOGI

PRECATIO ET EXORCISMUS AD IMMUNDOS SPIRITUS EJICIENDOS.

(Fragmenta.)

(Ap. IRIARTE, *Cod. Græc. Bibliothecæ Regiæ Matritensis*, in fol., p. 423, cod. CV, f° 79 v°.)

—

Precatio incipit :

Ἐπικαλούμεθά σε, Δέσποτα Θεὲ καὶ Πάτερ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἄφθαρτε, ἄχραντε, ἀχειροποίητε, ἀψηλάφητε, ἀόρατε, ἀκατασκεύαστε.

Exorcismus vero incipit :

Ἐξορκίζω ὑμᾶς, πάντα τὰ ἀκάθαρτα πνεύματα, κατὰ τοῦ Ἐλωΐ Ἀδωναῒ σαβαὼθ, ἐξελθεῖν καὶ ἀναχωρῆσαι ἀπὸ τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ τοῦ δεῖνος.

Desinit :

Γνῶτε, ἔθνη, καὶ ἡττᾶσθε· φυγαδεύθητε πάντα τὰ δαιμόνια ὅτι μεθ' ἡμῶν ὁ Θεὸς ὁ σαβαὼθ, ᾧ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις σὺν τῷ μονογενεῖ αὐτοῦ Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι. Ἀμήν.

Precationem hanc et exorcismum neque inter edita S. Gregorii Nazianzeni scripta, neque in Goari *Euchologio* reperias ; quamobrem necdum typis tradita existimamus.

LECTORI.

Decem vel saltem octo S. Gregorii orationes Rufinus Aquileiensis e Græco transtulit in Latinum (v. Rufin. *Histor. eccles.* lib. xi, c. 9, et S. Hieron. *Apolog. contra Rufin.* lib. i, n. 30), in quibus primum ac præcipuum locum obtinet *Apologeticus* ipsius, cum presbyter ordinatus fugisset in solitudinem. Præfixa est orationibus istis Latine versis *Præfatio Rufini ad Apronianum amicum*. Hujus Præfationis fragmentum exstat in editione Maurina; integra legitur in edit. Opp. S. Gregorii Coloniæ [i. e. Lipsiæ] 1690 (t. I, p. 726—27), unde eam excepimus. Versio Rufini, quæ in editionibus Græco-Latinis Operum S. Gregorii Naz. (etiam in edit. Maurina) desideratur, excusa est Argentinæ 1508, in-4°. Sunt autem orationes S. Gregorii ex Rufini versione juxta ordinem editionis mox laudatæ sequentes: *Apologeticus* liber i (ed. Maurin. orat. 2); *De epiphaniis sive natali Domini* (orat. xxxviii); *De luminibus*, quod est de secundis epiphaniis (orat. xxxix), *De fide* liber i (*Tractatus* i *de fide orthodoxa contra Arianos*, spurius, olim orat. 49); *De Nicæna fide*, *De Pentecoste et Spiritu sancto* (orat. xli, cui præmittitur *Tractatus* ii *de fide orthodoxa contra Arianos*, spurius, qui erat olim orat. 50); *De semetipso ex agro reverso* (orat xxvi); *De dictis Jeremiæ*, præsente imperatore (orat. xvii); *De reconciliatione et unitate monachorum* (or. vi); *De grandinis vastatione* (orat xvi); *De Arianis, quod non liceat semper et publice de Deo contendere* (orat. xxvii). Cf. J. Fontanini *Histor. litterar. Aquilei.* lib. v (*Vita Rufini* ed. Vallars. lib. ii) c. 8, n. 1—2, *Patrologiæ Latinæ* tom. XXI, col. 188.

PROLOGUS RUFINI IN LIBROS S. GREGORII NAZIANZENI.

Proficiscenti mihi ex Urbe, injungebas, fili charissime, ut tibi absens quoque aliquid operis impenderem, ne nos a consuetis studiis necessitas meæ profectionis inhiberet. Petebas ergo Gregorium tibi in Latinum verti, virum per omnia incomparabilem, qui verbo et operibus clarus, splendidissimum lumen scientiæ Christi Ecclesiis præbuit, dum ea docuit quæ fecit, nec seipsum condemnavit, agendo contraria quam docebat. In Cappadocia domo, episcopo patre, matre quoque satis religiosa oriundus fuit; Athenis et altus et eruditus ut pauci. Nec tamen in conversatione scholari vel ætatis vel sodalium illecebris cedens prodidit pudicitiam, sed tanquam a Domino sibi commissum thesaurum ad domum castam reportavit integrum signaculum castitatis. Denique cum philosophiæ studiis apud Athenas floreret (*a*), vidit per soporem sedenti sibi et legenti duas decoras satis dextra lævaque feminas consedisse. Quas ille castitatis instinctu oculo torviore respiciens, quænam essent et quid sibi vellent percunctabatur. At illæ eum familiarius et ambitiosius complectentes, aiunt: *Ne moleste accipias, juvenis, notæ tibi satis et familiares sumus. Altera enim ex nobis sapientia, altera castitas dicitur; et missæ sumus a Domino tecum habitare, quia jucundum nobis et satis mundum in corde tuo habitaculum præparasti.* Tum denique cum ob extremum in litteris profectum Athenis ut oratoriam doceret astringeretur, furtim navem ingressus abscessit. Et cum se inexplorato mari commisisset, tempestate vexatus est, in qua Deo se serviturum vovit. Quod cum faceret, subito a patre episcopo in sacerdotium subrogatus est. Quod ægre ferens discessit ad tempus. Postmodum vero regressus libellum hunc *Apologeticum* dixit in Ecclesia, causas suæ abscessionis vel etiam reditus allegans. Post hæc etiam defuncto patre succedit in episcopatum apud Nazianzum breve oppidum. Et inde cum post Valentis Ariani tempora Ecclesias Catholici recepissent, Constantinopolim ad instituendam vel docendam Ecclesiam transire exoratus est. Ubi eum magnificum opus in verbo Dei ageret, et infinitas quotidie pene multitudines ab hæreticis ad fidem veram converteret, ut fieri solet, gloriam æmulatio subsecuta est. Ille vero tam erat in timore Domini perfectus, ut cum sensisset causa sui esse inter episcopos disceptationem, statim sponte discederet; dicens illum tantummodo propheticum sermonem: *Si propter me est tempestas ista, tollite me et mittite in mare: et desinet a vobis commotio.* Hujus neque vita aliquid probabilius et sanctius, neque eloquentia clarius et illustrius, neque fide purius et rectius, neque scientia plenius et perfectius inveniri potest, utpote qui solus sit de cujus fide ne dissidentes quidem inter se, ut fieri solet, partes et studia disputare potuerint, sed id obtinuerit apud Dominum et Ecclesias Dei meriti, ut quicunque ausus fuerit doctrinæ ejus in aliquo refragari, ex hoc ipso quia ipse sit magis hæreticus arguatur. Manifestum namque indicium est, non esse rectæ fidei hominem, qui in fide Gregorio non concordat. Hunc ergo absque ullo prorsus lege scrupulo, sciens tamen quod eloquentiæ ejus præfulgidum in Græco lumen non parum necessitas interpretationis obscurat. In quo utrum nostri sermonis paupertas, an ipsa interpretationis natura hoc agat: tu qui utriusque linguæ habes peritiam, magis probato.

(*a*) Vide domnum Clemencetum in *Vita S. Gregorii*, t. I nostræ editionis, col. 161 D. Edit.

ELIÆ METROPOLITÆ CRETÆ

COMMENTARII

IN S. GREGORII NAZIANZENI ORATIONES XIX

E CODICE MS. BASILEENSI EXCERPSIT
ET ANNOTATIONEM CUM IN ELIÆ COMMENTARIOS
TUM IN S. GREGORII ORATIONES XIX
ADIECIT

ALBERTUS IAHNIUS

THEOLOGUS ET PHILOLOGUS
BERNAS-HELVETIUS,
SOCIETATIS HISTORICO-THEOLOGICÆ LIPSIENSIS SODALIS.

ACCEDUNT

BASILII ALIORUMQUE SCHOLIA IN S. GREGORII ORATIONES,

E CODICIBUS MONACENSIBUS EXCERPTA.

FAUTORIBUS BENEVOLENTISSIMIS

AMICIS DILECTISSIMIS

CAROLO DAREMBERGIO

MEDICINÆ DOCTORI

BIBLIOTHECÆ MAZARINEÆ CUSTODI CET.

IOANNI GEORGIO KRABINGERO

BIBLIOTHECÆ REGIÆ MONACENSIS CUSTODI

ACADEMIÆ REGIÆ DOCTRINARUM MONACENSIS SOCIO

ET

CAROLO LUDOVICO ROTHIO

PHILOSOPHIÆ DOCTORI

LITERARUM GRÆCARUM LATINARUMQUE IN ACADEMIA BASILEENSI PROFESSORI

HUNC LIBELLUM

SINCERÆ AMICITIÆ GRATIQUE ANIMI TESSERAM

D. D. D.

ALBERTUS IAHNIUS.

Vobis, Viri humanissimi, hoc, qualecunque est, Anecdotorum opuscuium debetur,

Nam, ut temporum rationem sequar, viginti et quod excurrit anni sunt, ex quo Tu, amicissime Krabingere, mihi, tunc Monachii commoranti librisque Græcis manu scriptis, illic in bibliotheca regia asservatis, heluanti, cum alia plurima Anecdota Græca, quorum bona pars adhuc edenda restat, tum Scholia in S. Gregorium Nazianzenum, quibus in hoc opusculo usus sum, ad describendum vel excerpendum propinasti. Ac etiamsi diu est, quod ego suavi Tecum epistolarum commercio ægre careo (fortasse mea quadam culpa, negotiis misere distenti), semper tamen, dum vivam, grato erga Te animo recolam commorationis illius Monacensis delicias. quarum Tu non minima pars fuisti.

Tu autem, carissime Rothi, amicitiæ vinculo me, Tibi antea ignotum, adstrinxisti egregio illo beneficio, quod Tua intercessione effecisti, ut pretiosissimus ille codex S. Gregorii Nazianzeni manu scriptus, quo Eliæ commentarii continentur, anno MDCCCXLII ex bibliotheca publica Basileensi, liberaliter annuentibus eius curatoribus, per clarissimum Gerlachium, illius bibliothecæ præfectum, ad me Bernam transmitteretur, utque eum terere et in usum studiorum Platonicorum et Patrologicorum pro lubitu excerpere possem. Eundem Tu codicem, pro egregia Tua erga me benevolentia, cui idem ille Gerlachius iterum opitulatum ivit, nuperrime, quum Excerpta Eliana Lutetiæ Parisiorum editurus essem, rursus ad me transmittendum curasti, ut quæ inde excerpsissem augere, et plagulas corrigendas ad ἀρχέτυπον exigere possem.

Quod autem Eliæ tandem edendi consilium cepi, quodque operis redemtorem Lutetiæ sum nactus, id Tibi, humanissime Darembergi, uni soli debeo. Nam quum ego ante hos quindecim annos, dilatatis paullatim antiquitatis studiis, cum philologia archæologiam, etiam patriam, conjungere et, quæ patrio sunt solo reconditæ, antiquitatis Gallicæ et Romanæ reliquias perscrutari cœpissem, deinde historiæ patriæ operam per septennium navassem, iamque, tanquam peregrinator ad sedem domesticam, ad pristina studia rediissem, et quæ pridem in genere philologo a me elaborari cœpta erant, maturare instituerem, — Te, mi Darembergi, sors propitia horum studiorum fautorem simul et moderatorem mihi obtulit. Tu me, ἀρχείων pulvere obrutum, et hic Bernæ quovis, Hercle, ad humanitatis studia incitamento carentem, ea re erexisti, quod meos conatus Tibi Tuique similibus probari declarasti. Tu me, alios labores philologos meditantem, ad Eliam, scriniis instar κειμηλίου servatum, edendum excitasti sic me interpellando : « Quin Tu pretiosum istud Anecdoton ante omnia in lucem profer, ne id ab alio quopiam occupetur, neve quem Tu in eo describendo la-

borem collocasti, Tibi irritus reddatur. » Quumque ego dicto parens, ad tempus sepositis, quos molitus eram, laboribus, Eliæ editionem pararem, interea redemtorem Tu plurimum reverendum Migneum mihi conciliasti, id est virum natum promovendis studiis SS. Ecclesiæ Patrum, qui quum primum instituisset, Eliæ commentarios integros edere, essetque eorum mole a proposito deterritus, eo lubentius hoc illorum compendium redimendum suscepit.

Accipite igitur, Fautores et Amici benevolentissimi, tanquam grati testimonium animi, hoc, quod Vobis debetur, opusculum, cui si ea desit doctrinæ et copia et perpolitio, qua viri eruditi, literis antiquis officii ergo vacantes, opera sua ornare consueverunt: spero fore, ut mihi ignoscatis. Neque enim Vos latet, me philologiam tanquam πάρεργον tractare coactum esse et erudito otio tantum non carere. Sed vel sic de literis antiquis, sacris pariter ac profanis, bene mereri porro conabor, donec Vos, Viri eruditissimi, cum similibus Vestrum meis conatibus favere video. Quod ut porro faciatis utque me amare pergatis, Vos rogo atque oro. Valete.

Dabam Bernæ Helvetiorum pridie Cal. April. MDCCCLVIII.

A. Iahnius.

PRÆFATIO.

Ecce Tibi, lector benevole, thesaurus eruditionis theologicæ et philologæ, depromtus ex Eliæ, metropolitæ Cretæ, Commentariis in S. Gregorii Nazianzeni orationes XIX. Quibus quidem de Commentariis priusquam verba faciamus, dicendum erit de Elia ipso deque reliquis ejus scriptis.

De ætate, qua Elias vixerit, adhuc sub judice lis est. Leunclavius quidem quum prooemio in suam S. Gregorii Nazianzeni editionem (*a*) p. III dixisset, sibi non constare, quando Elias vixerit, tamen ibidem p. IV hoc de ea quæstione tulit judicium: « Quod si hoc quoque addendum est de Elia, equidem existimo vixisse id temporis hominem, quum Creta per Sarracenos occupata et Byzantinis imperatoribus esset ademta, nimirum annis ab ævo nostro plus minus sexcentis. Scribit enim prooemio Commentariis præmisso, ab se in exsilio scriptum hoc elaboratum fuisse (*b*): quod exsilium sane in hos ipsos annos sævitiæ Sarracenicæ incidere videtur. » Leunclavio adstipulatus, Streuberus ὁ μακαρίτης in *Serapeo* a. 1856, p. 181 sq. Eliæ Commentarios post A. C. 823 scriptos existimavit. A Leunclavii conjectura illud haud abhorret, quod alii, in quibus Caveus *Scriptor. Eccles. Hist. Lit.* ed. Basil. t. I p. 641, col. 1, et Elias Dupinus *Nova Biblioth. Scriptor. Eccles.* t. VI p. 127, Eliam nostrum eundem esse statuerunt, ac Eliam Cretensium episcopum, quem synodo Nicænæ II, A. C. 787 habitæ, interfuisse constat. Atqui in Prooemio Eliæ Commentariorum certa deprehenduntur indicia, nostrum ab altero illo Elia prorsus diversum fuisse et longo post eum temporum intervallo vixisse. Dicit autem in Prooemio Elias, ex iis S. Gregorii interpretibus, qui sedecim ejus orationes, vulgo uno volumine comprehendi solitas, explanaverint, Basilium tantum et Gregorium, licet perfunctorie, eas quoque tractasse, quas ipse, longo post illos temporis intervallo (*c*), nunc sibi illustrandas sumat. Jam vero constat, Basilium, S. Gregorii scholiasten, qui, ne cum S. Basilio Magno confunderetur, ἐλάχιστος ipse, pro modestia sua, nominari voluit, sua in S. Gregorium scholia Constantino Porphyrogenito dedicasse (*d*), itaque priore dimidio sæculi X vixisse. Vid. Oudin. *Comm. de Script. Eccl.* t. I col. 649 sq., t. II p. 438 (*e*). Gregorius autem, presbyter Cæsariensis, alter ille scholiastes ab Elia commemoratus, Basilii æqualis fuit. Vid. Oudin. t. II col. 443 sq. Hæc quum ita se habeant, dubium non est, quin Elias ætate illis multo recentior fuerit. Verum ex Eliæ in Commentarios Prooemio expiscatus est Oudinus t. I col. 649, t. II col. 1069 sq. qui, licet neglecto primario, quo nos supra usi sumus, loco, tamen primus pulcre vidit, Eliam, quippe Basilio et Gregorio, scholiastis, ætate recentiorem, ab altero illo sæculi VIII Elia probe discernendum et ad ævum multo recentius referendum esse. Neque tamen idem Oudinus novos errores satis cavit. Nam primum quidem Basilium et Gregorium ab Elia in *priscis* interpretibus nominatim referri temere pronunciavit t. II col. 1069 sq. quum ille id tantum dicat: S. Gregorii orationes XVII, vulgo ferri solitas, multos interpretes, et veteres et recentes, nactas esse. Deinde non erat, cur Oudinus ibid. p. 1070, in recentibus interpretibus Nicetam Serronium, qui A. C. 1080 vixit (vid. Oudin. t. I col. 651), ab Elia significari, et hunc aliquot decenniis illi posteriorem fuisse, itaque vix ante A. C. 1120 collocandum esse statueret. Quæ contra ego, ut in re dubia, ita statuo: Quum Elias post Constantinum Porphyrogenitum Cretæ metropolita exstiterit, necesse est, post Nicephori quoque Phocæ tempora vixerit. Qui quum Cretam insulam A. C. 961 recuperasset (*f*), essetque religio Christiana, pro ea militante Nicone monacho, illic restaurata, tum demum sedes metropolitana

(*a*) De ea editione, quæ Eliæ Commentarios Latine versos continet ac Basileæ a. 1571 prodiit, conf. Harles ad Fabric. *Bibl. gr.* t. VIII p. 394, Streuberus in *Serapeo* a. 1856, p. 178 sqq.

(*b*) Conf. inscriptio commentariorum fol. 2 (sive num.) r. Ἐξήγησις εἰς τοὺς λόγους τοῦ ἁγίου γρηγορίου τοῦ θεολόγου, πονηθεῖσα τῷ εὐτελεῖ μητροπολίτῃ κρήτης ἠλίᾳ, ὑπερορίᾳ τυγχάνοντι.

(*c*) Hoc enim sibi volunt ista: ὧν πολλῷ κατόπιν ἐλθὼν αὐτὸς ret. quæ de tempore accipienda (v. Ruhnken. ad *Tim.* L. V. Pl. v. κατόπιν, p. 154. Schwebel. ad Onosandr. *Strateg.* p. 71), nec ea significatione sunt dicta, qua formula κατόπιν ἐλθεῖν τινος a Græculorum encomiastis usurpatur, nimirum de eo, qui præstantiam alicujus hominis vel rei oratione non assequitur. Conf. v. c. Theodor. Hyrtac. ap. Boissonad. *Anecd.* t. III, p. 2

(*d*) Vide infra col. 1073. Edit. Patr.

(*e*) Notandus hoc loco Lambecii, ab Oudino col. 442 sq. laudati, error, qui contra Eliæ disertum de Basilio testimonium falso pronunciavit, illi ab Elia Commentarios in sedecim tantum S. Gregorii orationes tribui.

(*f*) Vid. Leon. Diacon. *Hist.* lib II cap. 6 seqq.

denuo erigi potuit. Quam quidem Elias illis temporibus tenuisse censendus est, quum Saraceni, antequam expeditionibus sacris retunderentur, novis viribus aucti, imperii Byzantini fines rursus invaserunt. Ibi tum verisimile est (nam historica ejus rei documenta desideramus), Cretam iterum ab illis infestatam, Eliam autem sede pulsum et episcopum in partibus infidelium esse factum. Itaque a vero haud magnopere aberrabimus, si Eliam medio seculo XI, id est sub initium imperii Comnenorum, vixisse statuerimus.

Venimus ad Eliæ metropolitæ scripta, quæ præter Commentarios in S. Gregorium Nazianzenum feruntur. Sunt autem hæc :

I. ***Expositio in Jo. Climaci « Scalam Paradisi, »*** ingens et prægrande opus, ex quo, uti ex aliis, anonymus quidam *scholia* excerpsit, quæ a nonnullis ad Eliam perperam referuntur. Vid. Oudin. *Comm. de Script. Eccl.* t. II col. 1065 sq. ibique Rader. (*a*), Fabric. et Harles. *Bibl. Gr.* t. IX p. 524 not., p. 525, t. XI p. 615.

II. ***Responsa ad Dionysium monachum de VII ejus diversis interrogationibus.*** Exstant Græce et Latine in libro V Juris Græco-Romani p. 335-341. Vid. Oudin. t. II col. 1066, Fabric. *B. Gr.* t. XI p. 615 et Harles. (not. bb).

III. ***Responsum de iis virginibus, quæ ante pubertatem semel et iterum desponsatæ sunt.*** Vid. Harles. ad Fabric. *B. Gr.* t. XI p. 615 (not. bb.) sq.

Præterea Fabricius *B. Gr.* t. XI p. 615 hæc refert : « Elias Cretensis *libro de moribus Ethnicorum* citatur a Nic. Comneno p. 213, et *Responsis ad monachos Ascetenses* p. 188, et *ad monachos Corinthios*, p. 251, *Responsione IV ad monachos solitarios* p. 190, 220. *Expositionem in epistolam Nazianzeni ad Cledonium* laudat idem Comnenus p. 258. » In quibus tamen quæ enumerantur varia responsa fortasse ad unum idemque spectant opusculum nec diversa sunt ab illis, de quibus supra dictum, *ad Dionysium monachum responsis.* Certe monachi illi *solitarii* iidem ac *Ascetenses* vel potius *Ascetæ* (*b*).

Non est autem hoc loco illud silentio prætereundum, quod in opusculis eiusdem nominis scriptorum nonnulla ad nostrum Eliam perperam referuntur. Vid. Harles. ad Fabric. *B. Gr.* t. VI p. 338, t. XI p. 615 et 616 not. Ac fortasse in illis, quæ Nostro tribui vidimus, opuscula quædam ad Eliam Cretæ metropolitam, qui seculo VIII vixit, referenda sunt.

Sed hæc, quocunque se habent modo, illud non est dubium, quin Commentarii in S. Gregorii Nazianzeni orationes primarium Eliæ sint opus. Qui quidem Commentarii, cum aliis in bibliothecis (*c*), tum in publica Basileensi asservati, lucem nondum viderunt, nisi Latine a Leunclavio versi ex egregio codice ms. Basileensi, quo nos in hoc libro edendo usi sumus (*d*). Sed ipsa illa interpretatio Latina in causa fuit, ut exemplar Græcum oblivione obrutum jaceret, utque uberrima, quæ Eliæ Commentarii præbent, critices subsidia non satis inde haurirentur, præclara autem, qua ille Commentarios ornavit, doctrina tantum non negligeretur.

Et ad *κρίσιν* quidem factitandam illi Commentarii profecto plurimum conferunt. Nam pri-

(*a*) Codex ms., quo Raderus usus est, olim Augustanus, hodie est Monacensis 420. Interpretationis Elianæ specimen hæc sunto, quæ f. 211, ad *κείμενον : τινὲς . . φύσει . . περὶ τὸ ἐγκρατὲς . . ἐπιῤῥεπῶς ἔχουσι*) annotantur : φύσει ὥσπερ περὶ ταῦτα ὀργῶσι καὶ ὅλοι τῆς περὶ αὐτὰ ὁρμῆς εἰσι καὶ κινήσεως, in quibus velim attendas exquisitum ὀργᾶν (v. Ruhnken. ad Tim. L. V. Pl. b. v. p. 193 sq.), ut agnoscas elegantiarum studium, quod Elias, ut in hisce nostris, ita in illis quoque commentariis secutus est.

(*b*) Eliæ Cretensis scripta, incertum cujusnam et quænam, laudavit Macarius Chrysocephalus. Vid. Fabric. *B. G.* t. VIII p. 679.

(*c*) Vid. Oudin. *Comm. de Scriptt. Eccles.* t. I col. 651. Harles. ad Fabric. *B. G.* t. VIII p. 431.

(*d*) Leunclavii versio continetur primo tomo operum S. Gregorii, ab eo Basileæ a. 1571 Latine editorum. Vid. Harles. ad Fabric. *Bibl. Gr.* t. VIII, p. 394. Sed de toto, quem Leunclavius in S. Gregorio inque Elia collocavit labore, uti de Leunclavio ipso, Streuberus, amicus bonis literis præmatura morte ereptus, peraccurate in *Serapeo* a. 1856, p. 177, sqq. retulit. Idem ibid. p. 182 sq. codicem Basileensem, de quo Leunclavius Proœm. p. III, et Patinus apud Fabric. *Bibl. Gr.* t. VIII, p. 430 sq., descripsit, et quæ ego, quippe codicis adspectu tunc carens, aliqua ex parte minus recte in *Serapeo* a. 1856, p. 172 sq. retuleram, correxit. Ex iis, quæ de Eliæ vita supra diximus, liquido apparet, codicem non ante sec. XI scriptum fuisse. Cæterum varium in codice emendationum genus. Et in Gregorii quidem contextus verbis minio scriptis manus prima nonnulla, manus recentior atramento multa correxit. Idem in Commentariis factum, qui partim a prima manu, partim a secunda et recentiore multas emendationes habent, eæque, ut in contextu, in lineis ipsis, vel supra lineas vel denique in margine sunt scriptæ. Quum Billius Leunclavii versionem Eliæ Commentariorum multis partibus ditaverit (adjecit enim commentarios in binas orationes Steliteuticas et alios), necesse est, exemplari Græco, aliqua saltem ex parte codice Basileensi integriore, usus sit. Idem de Cotelerio valere ex annot. f. 163 r. post med. liquet. Cæterum Billius, uti Eliæ Commentarios, a Leunclavio latine versos, notis auxit, ita Leunclavianam interpretationem misere truncavit et Eliana, suis notis intermixtis, fœdavit.

mum quidem, qui iis insertus est contextus Orationum S. Gregorii, etsi suis vitiis non caret, tamen sæpe cum optimis, quibus Clemencetus est usus, codicibus manu scriptis conspirat, interdum unus genuinam exhibet lectionem. Deinde Elias ipse quandoque κρίσιν exercet. Huc accedit, quod ejus Commentarii haud raro lectiones præbent discrepantes ab iis, quas contextus habet, easque interdum meliores, ut dubium non sit, quin Elias alio eoque emendatiore sit usus contextu, quam qui in codice Basileensi comparet. Sed hæc omnia κρίσεως subsidia ex Latina versione vix ac ne vix quidem erui potuisse, quilibet intelligit. Quid multa? Leunclavius, uti Gregorii contextum, quem codex Basileensis exhibet, et quæ ex genere critico Eliæ Commentariis insunt, non ea, qua par erat, diligentia excussit, ita illis Latine vertendis, non Græce edendis, usum egregii critices instrumenti aliis tantum non præclusisse censendus est.

Jam, etsi unus et alter eorum, qui post illum Gregorii Orationibus emendandis et illustrandis operam navarunt, hic illic Leunclavii interpretationem consultavit, attamen egregia, quæ Eliæ Commentariis insunt, eruditionis et theologicæ et philologæ documenta (a) fere neglecta manserunt. Nam præter Cotelerios et Suiceros pauci theologi Eliam advertisse videntur, quum vel clarissimus Ullmannus in doctissima de Gregorio Nazianzeno scriptione illius mentionem parce fecerit. Philologi autem cur animum ad Eliæ Commentarios adverterent, eo minus causæ habuerunt, quod Græco exemplari carebant. Quo magis laudandus est Boissonadius, qui cum Basilii Scholiis in Gregorii *Encomium Heronis* Eliæ Commentarios diligenter comparaverit (b).

Ac quoniam illorum Scholiorum mentio est facta, illud teneas oportet, Eliam Basilio et reliquis Gregorii Scholiastis eruditione theologica et philologa multum præstare, id quod ipse in Procemio significare non dubitavit. Quamquam, ut dicam quod rei est, paullo iniquior est in illos, quibus eum haud pauca debere exploratum habemus.

Sed, ut de Elia theologo primum dicamus, ante omnia velim sic habeas, ejus Commentariis permulta inesse, quæ vel in ea, qua hodie versamur, theologiæ luce dignissima sint, quibus theologi dogmatum historiæ studiosi animum advertant. Sic, ut hoc utar, Eunomiani vulgo puri puti Aristotelici habentur. Conf. Ullmann. *De Gregorio Naz.* p. 320 sq. Atqui Elias illos cum Macedonianis etiam ex philosophia recentiorum Platonicorum profecisse argumentis luculentis demonstrat, estque hoc loco omnino ad ea provocandum, quæ Elias de theologia Platonis et recentioris propaginis Platonicorum ab hæreticis in doctrinam Christianam translata f. 167 v. s. 168 r. m. 236 v. i. monet. Deinde permultos Scripturæ Sacræ locos, a S. Gregorio laudatos vel imitando expressos, Elias, eorum sedibus accurate indicatis, sanæ ἐξηγήσεως ope egregie illustrat. Porro ille, uberrimo usus theologicæ eruditionis penu, ea quæ Gregorius ex veterum theologorum scriptis suum in usum convertit, ad fontes revocat eorumque locos pariles adfert. Quo ex genere multa sunt recondita, et quæ hodie pauci in promtu habent. Sic ille, non contentus SS. Patres Athanasium, Basilium, Chrysostomum, alios ad partes vocasse, frequens est in laudandis Dionysii, qui fertur, Areopagitæ scriptis, ex quibus quod Gregorium hausisse putavit, etsi temere fecisse multis videbitur, multa tamen apud Gregorium reperiuntur, quæ huic opinioni faveant (c). Quid? quod nec Clementis, qui fertur, Romani scripta Eliæ ignota fuere. Huc accedit, quod præter ea, quæ ille ex veterum theologorum scriptis, expressa auctorum mentione facta, attulit, multa ex iisdem ab eo tacite sunt transsumpta. Sic ille abstrusis Gregorii sententiis explicandis sæpenumero adhibet cum ipsius Gregorii, tum S. Basilii et aliorum locos geminos et ad intelligendum faciliores; sic S. Maximi ἐξηγήσεις in S. Gregorium, quamvis plerumque expresse laudatas, tamen interdum tacite suas facit. Atque in hoc compilandi negotio quum ille integrioribus exemplaribus, quam quæ hodie habemus, usus sit, eius Commentarii nonnihil critici usus præbent. Qui quidem usus multo maior esset, si Elias ubique ipsa scriptorum, a se compilatorum, verba attulisset, neque ea, qui eius mos fuit in laudandis scriptoribus, sæpenumero memoriter tantum recitasset aut circumscribendo amplificasset. Sed de toto hoc critices negotio, quod in compilatorum, etiam ecclesiasticorum, scriptis excutiendis versatur, in *Examine Plagiariorum et Compilatorum*

(a) Conf. Leunclav. Procem. p. III, cuius verba Streuberus in *Serapeo* a. 1856, p. 181 retulit.

(b) Vid. *Notices et Extraits* t. XI, P. II, p. 131 sqq. [et apud nos infra in hoc volumine. Edit. Patr.]

(c) Certe S. Gregorius multis locis, præsertim iis, ubi se ipso sublimior fit, cum Dionysio mire conspirat, ita quidem, ut potius ex illo, quam Dionysius ex Gregorio hausisse videatur. Quapropter eorum rationes, qui Dionysianos libros quarto demum aut quinto seculo scriptos statuunt (v. Voemel. ad Nicol. Methon. p. 150, 259, b.), denuo ad examen vocandæ sunt.

Græcorum dicendi copia erit. Cæterum Elias, ubi ipse docet, quippe imbutus SS. Patrum doctrina, eo utitur loquendi genere, quod exquisitum est et dignum, cui animum advertant, qui Suiceri Thesaurum Ecclesiasticum ditare velint.

Jam vero si παιδείαν viri ἑλληνικὴν respicimus, eum in illa non minus excellere confitendum est. — Ac primum quidem in veterum philosophorum placitis est versatissimus. Nam præterquam quod Chilonem, Anaxagoram, Democritum, Epicurum, Stoicos, Cynicos, alios excitat, accuratam præsertim Platonis et Aristotelis prodit notitiam, eorumque vel abditas sententias in numerato habet et sæpiuscule suas facit. Ne recentiores quidem Aristotelici ei ignoti fuere, e quibus Alexandrum Aphrodisium nominatim laudat. Recentiorum autem Platonicorum, Porphyrii, Jamblichi, Procli, eum bene gnarum fuisse, supra iam vidimus. Quid? quod Elias interdum illis adeo adhæret, ut, neglecto Platone, rivulos Neoplatonicos sectetur et Neoplatonica pro Platonicis venditet. Denique vel Hermetis, qui fertur, Trismegisti scripta se legisse f. 17 v. s. 153 r. m. manifesto prodit. — Venimus ad rhetoricam Eliæ eruditionem. Nam quum S. Gregorius orator rebus et sententiis theologus fuerit, dicendi autem genere usus rhetorico, suæ ætatis sophistis, Libanio, Himerio, Proæresio (*a*), æmulatus sit, oportet sane eum, qui ejus Orationes rite interpretari velit, imbutum esse et rhetorices præceptis et atticæ eloquentiæ interiore cognitione. Cui quidem officio Elias egregie satisfacit, qui et Hermogenis artem rhetoricam crebro ad partes vocet locosque Demosthenis, a Gregorio imitando expressos, diligenter annotet. Quam vero subtile sit ejus judicium in notandis sophisticis Gregorii artificiis, exemplo sint, quæ ad descriptionem pavonis Or. XXVIII, p. 515, A. fol. 50 r. s. annotat. E sophistis saltem Aristidem nominatim excitat. — Præterea neque poëtarum, neque historicorum veterum Eliam ἄγευστον fuisse, testimonio sunt loci tum ex Homero, Hesiodo, Theocrito, Oppiano, tum ex Herodoto et Thucydide ab eo allati. Denique, ut Eliam nullum non antiquarum literarum genus attigisse intelligas, musicos veteres et mathematicos, in his Eratosthenem, Posidonium, Ptolemæum et Heronem, ex medicis Galenum laudat. — Restat, ut de Elia grammatico dicamus. Nam ne ἀκρίβεια quidem grammatica in Elia desideratur, quippe qui verborum proprietates accurate perpendat, Atticismos in Gregorio diligenter scrutetur et συντάξεως nodos sollerter solvat. Sicubi autem Elias a ratione grammatica aberrat, ejus παροράματα partim Atticismorum sectandorum nimio studio, partim mystico, quod non satis cavit, interpretandi generi tribuenda sunt.

Hæc hactenus de Elia theologo et philologo; nam philologum intelligimus non grammatices magistellum, sed eum, qui nullum non antiquarum literarum genus perscrutatur. Quo accedit, quod Eliæ Commentarii, si in universum spectentur, multum conferunt ad melius cognoscendam seculi XI et rem literariam et græci sermonis proprietatem.

Ac theologiæ quidem et philologiæ studium illa ætate vel in remotis a Byzantio imperii provinciis adhuc floruisse, argumento sunt, quæ de eruditione Eliæ supra diximus. Porro ejus Commentarii egregium sunt documentum illius studiorum rationis, quæ philosophiam Platonicam et Aristotelicam quum inter se, tum cum theologia Christiana intime conjungere conata est (*b*). Sermonis autem proprietatem quod attinet, etsi eius tenor subinde Byzantinam volubilitatem et anhelantem, ut ita dicam, multiloquentiam prodit, universe tamen sanus est et qualem decet esse eius, qui scriptorem eloquentissimum interpretatur. Quid? quod Elias dictionis in Gregorio elegantiam sedulo imitatur, imo interdum superare voluisse videtur (*c*). Quamquam idem in λέξεσι suum ævum haud raro prodit, in quibus quædam ὑποβάρβαρα, multa ἅπαξ λεγόμενα, multa item audacter innovata apparent, ut ejus Commentarii a nemine eorum negligendi sint, qui posterioris Græcitatis thesauros augere student.

Hæc omnia quum ita se habeant, quumque Elias primarius, ut illius ævi, scriptor habendus sit, ego iam ante hos quindecim annos, Codicem Basileensem terendum nactus, eius partim saltem edendi consilium cepi eumque excerpendo excussi. Qua quidem in re id potissimum spectavi, ut sedulo annotarem, quibus Eliam in genere theologico et philologo excel-

(*a*) Vid. Ullmann. *Gregor von Nazianz.* p. 31 sq. qui Socratis testimonium H. E. IV, 26. adfert, tradentis, Gregorium audivisse Libanium. Himerio et Proæresio magistris usum esse.

(*b*) Quam altas hæc studia radices apud Byzantinos egerint, argumento est illud, quod vel Gennadius Scholarius, acerbissimus Plethonis et Platonicorum suæ ætatis adversarius, in doctrina Christiana ab illis vindicanda Platonica cum Aristotelicis commiscuit Vid. Gass. *Gennadius und Pletho* (Vratislav. 1844) p. 77 sq. qui ibid. p. 30 de Bessarione, Aristotelicos cum Platonicis conciliare conato, monuit, neque tamen hoc argumentum satis explicuit.

(*c*) Conferantur, quæ supra pag. 747 annotavimus.

lere supra vidimus. Neque vero ea neglexi, quæ in Eliæ sermone memoratu digna esse supra dictum. Duplex inde enatum est Excerptorum genus, alterum eorum, quibus continentur, quæ ad illustranda S. Gregorii verba pertinent et uberiorum scholiorum instar habent, alterum eorum, quibus annotatur, quicquid apud Eliam, sive in rebus et sententiis, sive in verbis et locutionibus, insuper notatu dignum mihi est visum. Et in locutionibus quidem enotandis partim ipsis usus sum Eliæ verbis, partim easdem, adjecta locutionum notâ, e contextu summatim delibavi. Quorum singula quo spectent, periti sponte intelligent, imperiti ex annotatione, speciminis ergo passim adiecta, discant. Ne autem idcirco merus λεξιθήρας habear, satis provisum puto iis, quæ ex genere theologico et philosopho cum ex Elia ubertim excerpsi, tum in annotatione manu haud parca adspersi.

Quod si quis autem totum hoc institutum Anecdota carptim edendi reprobet meque interpellet: Quidni tu Eliam integrum nobis dedisti? is velim cogitet, eius Commentariorum immanem esse molem neque omnino par volumini pretium. Nam præter egregia, quæ crebro elucent, eruditionis specimina, a nobis accurate exhibita, multa in commentariis, si minus ἕωλα, at immensis disputata ambagibus, quæ fere nauseam faciant legentibus. Quo accedit, quod Elias non ubique sequitur, quam ipse Fol. 318 v. m. ponit, regulam: περίεργον ἡγησάμεθα ὀχλεῖν τοῖς αὐτοῖς αὖθις τοὺς ἐντυγχάνοντας. Itaque etiamsi fortasse citius vel serius reperiatur, qui tempore in Commentariis describendis abuti velit et redemtorem inveniat, qui tantum volumen prelo mandare non dubitet, ea tamen ex re haud multo plus, opinor, utilitatis redundabit, quam ex nostris Excerptis.

Annotationis hæc fere est ratio: Primum symbolas criticas e Codice Basileensi attuli, cum ad eos S. Gregorii locos, ad quos pertinent quæ ex Eliæ Commentariis excerpsi, tum ad alios plurimos, κρίσεως gratia obiter a me notatos. Inque hoc negotio contextum Gregorii eum ubique sum secutus, quem Codex Basileensis minio scriptum exhibet, ita quidem, ut ejus lectiones cum vulgatis cumque lectionibus codicum a Clemenceto excussorum in annotatione compararem et dijudicarem. Deinde in Commentariorum contextu, summa item fide transscripto, aperta librarii menda (*a*) notavi, locos dubios conjectando sanare conatus sum. Porro scriptores Ἕλληνας et ecclesiasticos, quorum dictis et sententiis Elias, sive expressa singulorum mentione facta, sive tacite usus est, indicavi et sicubi opus erat illustravi. Tum in locis integris, ab Elia excitatis vel expilatis, eius scripturæ discrepantiam annotavi, quo ex genere nonnulla etiam in Excerptorum contextu reperiuntur. Denique multa obiter, præsertim in dijudicandis variis lectionibus, attuli, quæ Gregorii et Eliæ verbis et locutionibus illustrandis inservirent (*b*).

(*a*) Ea ex iotacismo potissimum orta, et ex vocabulis temere conflatis aut sejunctis. Alia, quibus contra orthographiæ leges peccatur, tacite sustuli, satis habens nonnulla in annotatione consignasse. Quo pertinent: σ et ς promiscue, etiam in vocum clausula, usurpata (ego in compositis ubique σ scripsi); iota subscriptum nunc appositum, nunc omissum (ego, ubi defuit, restitui); spiritus in ρρ fere neglecti, lenis et asper confusi; accentus sæpe perperam positi, v. c. gravis pro acuto in clausulis; enclisis sæpe neglecta; distinguendi notæ haud raro perperam positæ; apostrophe, crasis, diæresis negligentius administratæ. Cæterum si quid interdum in ordine Excerptorum turbatum videatur, id mihi vitio verti nolim. Nam præterquam quod multa folia in Codice transposita sunt, Eliæ interpretatio ordinem Gregorii verborum, ad quæ illa revocanda erat, non semper stricte sequitur.

(*b*) In annotatione subinde eo brevior esse potui, quod multis et in rebus et in verbis ad ea provocare mihi licebat scripta, quæ ex genere philologiæ patrologicæ a me elaborata sunt. Sunt autem hæc: 1°. *S. Basilius Magnus Plotinizans*, supplementum editionis Plotini Creuzerianæ, Basilii M. Garnerianæ. Bernæ, apud C. A. Jennium filium. MDCCCXXXVIII. 4°. — 2°. *Animadversiones in S. Basilii Magni opera*, supplementum editionis Garnerianæ secundæ. Fasciculus I, continens animadversiones in tom. I. Accedunt emblemata Plutarchea ex Basilii Hom. in Psalm. XIV. Bernæ et S. Galli Helvetiorum. Impensis Huberi et Soc. (J. Kœrberi). MDCCCXLII. 8°. — 3° et 4°. *Censuræ Speciminis novæ editionis cohortationis S. Basilii Magni ad adolescentes de utilitate e libris gentilium capienda* ed. P. C. Hess. Helmstadii. MDCCCXLII. (vid. *Zeitschrift für die Alterthumswissenschaft*. 1843. p. 1012-1020. et: *Neue Jahrbücher für Philologie u. Pädagogik*. 1848. Vol. XLIX, Fasc. IV, p. 371-425) — 5°. *Animadversiones in posteriorem partem Basiliani opusculi de legendis gentilium libris*. (vid. *Archiv für Philologie und Pädagogik*. Vol. XIII, Fasc. III, p. 455-473.) — 6°. *Lesefrüchte byzantinischer Theologie: I. Nikolaos Kabasilas*. (vid. *Theologische Studien und Kritiken*. 1843. p. 721-746.) — 7°. *Marcus Eugenicus über die moralische Schwäche des Menschen. Aus der Münchner Handschrift 495 zum ersten Male und mit Anmerkungen herausgegeben*. (vid. *Zeitschrift für die historische Theologie*. 1845. Fasc. IV, p. 42-73.) — 8° *Dissertatia theologica, qua disputatur, ad quosnam pertineat promissio Spiritus sancti secundum Novi Fœderis doctrinam. Inest disquisitio philologica de Paracleto. Accedunt scholia maximam partem patristica*. Basileæ. Typis et impensis bibliopolii Schweighæuseriani. MDCCCXLI. 8°. — 9°. Symbolas contuli ad hunc librum: *S. Gregorii Episcopi Nysseni de Anima et Resurrectione cum sorore sua Macrina Dialogus*. Gr. et Lat. Ad codd. mss. fidem rec. et illustr. Jo. Georgius Krabingerus, Bibliothecæ Reg. Monac. Custos. Lipsiæ, MDCCCXXXVII. In libraria G. Wuttigii. 8°. — Neque vero SS. Ecclesiæ Patres neglexi in reliquis scriptis meis, quæ tamen enarrare ab hoc loco alienum sit.

Præter quinque quos elaboravi Indices, opusculi utilitatem augebunt Scholia in S. Gregorii Orationes, Appendicis instar e Codicibus Monacensibus a me adjecta. Hisce tamen doleo me non eandem ac Eliæ Commentariis curam adhibere potuisse, redemtore nimirum editionem festinante, quæ res item in causa fuit, ut quosdam scriptorum ab Elia citatorum locos investigare atque ad sedes suas revocare mihi non liceret. Ceteroquin omnem operam dedi, ut hoc opusculo prodessem et theologis Græcæ eruditionis avidis, et philologis, iis quidem, qui, Casaubonorum et Valesiorum exempla secuti, studium SS. Ecclesiæ Patrum a se non alienum haberent.

Ceterum opto, ut quæ Eliæ Commentariis, id est theologiæ Byzantinæ egregio monumento, insunt adminicula ad interiorem notitiam doctrinæ Christianæ, inde capiantur quam diligentissime, utque iidem conferant ad melius cognoscendum et æstimandum nexum, quo veteris philosophiæ et literarum bonarum studia cum eruditione theologica conjungi debent, nostra præsertim ætate, qua sophistæ φιλοσώματοι aut suum unice ingeniolum adorantes ejusmodi placita proferre non erubescunt, quæ, ut a Christiana doctrina et fide abhorrent, ita a cordatioribus antiquitatis philosophis dudum explosa fuerunt.

Scribebam Bernæ Helvetiorum Cal. April. MDCCCLVIII.

CONSPECTUS CODICIS BASILEENSIS

SECUNDUM EDITIONES BILLIANAM ET MAURINAM.

Codex Basileensis.	Editio Billii Parisina a. 1609	Editio Maurina.
Or. I. Πρὸς Εὐνομιανοὺς προδιάλεξις. Fol. 1. r. — 13 r.	Or. XXXIII, p. 529 A. — 536 A.	Or. XXVII, p. 487 A. — 495 C.
Or. II. Περὶ θεολογίας. Fol. 13. — 62 v.	Or. XXXIV, p. 536 B. — 561 B.	Or. XXVIII, p. 495 A. — 522 C.
Or. III. Περὶ δόγματος καὶ καταστάσεως ἐπισκόπων. Fol. 62 v. — 78 r.	Or. XXIX, p. 486 C. — 494 B	Or. XX, p. 376 A. — 384 B.
Or. IV. Περὶ Υἱοῦ πρῶτος. Fol. 78 r. — 119 v.	Or. XXXV, p. 561 C. — 577 B.	Or. XXIX, p. 522 A. — 539 D.
Or. V. Περὶ Υἱοῦ δεύτερος. Fol. 119 v. — 148 r.	Or. XXXVI, p. 577 C. — 592 D	Or. XXX, p. 540 A. — 556 B.
Or. VI. Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Fol. 148 r. — 186 r.	Or. XXXVII, p. 593 A. — 612 D.	Or. XXXI, p. 556, A. — 577 E.
Or. VII. Περὶ τῆς ἐν διαλέξεσιν εὐταξίας. Fol. 186 r. — 223 r.	Or. XXVI, p. 442 D. — 463 D.	Or. XXXII, p. 579 A. — 601 E.
Or. VIII. Πρῶτος εἰρηνικός. Fol. 223 r. — 250 v.	Or. XII, p. 190 B. — 205 A.	Or. VI, p. 178 A. — 194 C.
Or. IX. Δεύτερος εἰρηνικός. Fol. 250 v. — 267 v.	Or. XIII, p. 205 B. — 213 C	Or. XXIII, p. 425 A. — 434 B.
Or. X. Εἰρηνικὸς τρίτος. Fol. 267 v. — 285 r.	Or. XIV, p. 213 D. — 224 C.	Or. XXII, p. 414 B. — 425 B.
Or. XI. Κατὰ Ἀρειανῶν καὶ περὶ ἑαυτοῦ. Fol. 285 r. — 304 r.	Or. XXV, p. 431 C. — 442 C	Or. XXXIII, p. 603 A. — 615 E.
Or. XII. Εἰς ἑαυτὸν ἐξ ἀγροῦ ἐπιστάντα, μετὰ τὰ κατὰ Μάξιμον. Fol. 304 r. — 323 r.	Or. XXVIII, p. 472 C. — 486 B.	Or. XXVI, p. 471 A. — 485 D.
Or. XIII Εἰς ἑαυτὸν λόγος δεύτερος. Fol. 323 r. — 335 v.	Or. XXVII, p. 464 A. — 472 C.	Or. XXXVI, p. 634 A. — 643 C.
Or. XIV. Πρὸς τοὺς καλέσαντας ἐν τῇ ἀρχῇ καὶ μὴ ἀπαντήσαντας μετὰ τὸ γενέσθαι πρεσβύτερον. Fol. 335 v. — 336 v.	Or. II, p. 46 A. — 49 C.	Or. III, p. 68 A. — 72 B.
Or. XV. Εἰς τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ εἰς τὸν μέγαν Βασίλειον, ὅτε ἤμελλεν αὐτὸν χειροτονεῖν ἐπίσκοπον Σασίμων. Fol. 336 v. — 342 v.	Or. VII, p. 142 A. — 146 C.	Or. IX, p. 234 A. — 238 B.
Or. XVI. Προσφώνησις ἐκδοθεῖσα ἐπὶ τῇ χειροτονίᾳ Εὐλαλίου ἐπισκόπου Δοάρων. Fol. 342 v. — 347 v.	Or. XXX, p. 494 C. — 496 B.	Or. XIII, p. 253 A. — 255 B.
Or. XVII. Εἰς τὸν πατέρα αὐτοῦ, ἡνίκα ἐπέτρεψεν αὐτῷ φροντίζειν τῆς ἐν Ναζιανζῷ ἐκκλησίας. Fol. 347 v. — 355 v.	Or. VIII, p. 145 D. — 149 C.	Or. XII, p. 248 A. — 251 D.
Or. XVIII. Πρὸς τοὺς πολιτευομένους ἀγωνιῶντας καὶ τὸν ἄρχοντα ὀργιζόμενον, καὶ εἰς τὸν μετὰ τὴν χειροτονίαν αὐτοῦ ἀπολογητικόν, πρός τε τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὸν μέγαν Βασίλειον. Fol. 355 r. — 366 r.	Or. XVII, p. 265 C. — 274 A	Or. XVII, p. 317 A. — 326 A.
Or. XIX. Ἀπολογητικὸς εἰς τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ εἰς τὸν μέγαν Βασίλειον, ἡνίκα ἐπίσκοπος Σασίμων ἐχειροτονήθη. Fol. 366 r. — 369 v.	Or. V, p. 134 B. — 136 C.	Or. X, p. 239 A. — 241 C.

I

ELIÆ METROPOLITÆ CRETÆ

COMMENTARII

IN S. GREGORII NAZ. ORATIONES XIX

E CODICE BASILEENSI EXCERPTI,

ET

ANNOTATIO CUM IN ELIÆ COMMENTARIOS TUM IN S. GREGORII ORATIONES XIX.

Explicatio siglorum, quæ in Excerptis et in Annotatione occurrunt:

B. Gregorii contextus in Codice Basileensi.
Bas. Editio Basileensis Hervagiana a. 1550.
Bill. Editio Billii Parisina sive Moreliana a. 1609.
Br. Brodæi notæ ms. cod. Bern. 319.
C. Editio Clemenceti sive Maurina, ex qua qui citantur Codd. mss. Regii, Coisliniani, Colbertini cet., eorum catalogum apud Clemencetum videas.
E. Eliæ contextus in Codice Basileensi.
F. Folium, *r.* rectum, *v.* versum. *s.* summum, *m.* medium, *i.* imum.
L. Leunclavii versio Codicis Basileensis et Annotationes in S. Greg.
M. Montacutii Variæ Lectiones in S. Greg.
M. Manus, 1. prima, 2. secunda, *atr.* expressa litteris atramento scriptis, *mg.* expressa in margine, *rec.* recentior, *rubr.* expressa literis minio scriptis.

Fol. 2 (absque numero) rect. *Ἐξήγησις εἰς τοὺς λόγους τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, πονηθεῖσα τῷ εὐτελεῖ μητροπολίτῃ Κρήτης Ἠλίᾳ, ὑπερορίῳ τυγχάνοντι. προθεωρία* (1).

Ἐν πεντηκοστῷ δευτέρῳ ἀριθμῷ τῶν τοῦ μεγάλου τούτου περιγραφομένων λόγων· λόγους γὰρ καλῶ καὶ τὰς συναριθμηθείσας τούτοις ἐπιστολάς· δι' ἃς αἰτίας εἴπαμεν ταύτας ἐπεξηγούμενοι οἱ μὲν ἑκκαίδεκα τούτων, ἐν περιοχῇ μιᾶς συνειλημμένοι βίβλου, πολλῶν ἐξηγητῶν εὐμοιρήκασι, καὶ παλαιῶν καὶ νέων, εὖ τεθηγμένας τὰς γλώσσας ἐχόντων ἐπὶ λόγοις. οἱ δέ γε λοιποὶ τούτων ὑπ' οὐδενὸς τῶν ἐπὶ δυνάμει λόγων ἀκμασάντων καὶ τὰ τοῦ πνεύματος συγκρίνειν εἰδότων μετὰ τοῦ πνεύματος μετρίας γοῦν, ὅσα ἡμᾶς εἰδέναι, τετυχήκασιν ἀναπτύξεως. μόνος δέ τις *Βα-* A *σίλειος* καὶ *Γρηγόριος*, οἳ καὶ τοῖς ἐξκαίδεκα (2) τούτου λόγοις ἐπιβεβλήκασι, προεθυμήθησαν μὲν σχολικάς τινας παρασημειώσεις καὶ εἰς τοὺς προκειμένους νῦν ἐπὶ θεωρίᾳ λόγους ἡμῖν καταλιπεῖν· τὸ δὲ κατ' αὐτοὺς ἀδιδάκτους ἡμᾶς εἴασαν, οὐ τῶν ἀπὸ τῆς θειογράφου γραφῆς, οὐ τῶν ἀπὸ τῆς θύραθεν (3) ὅλως φροντίσαντες χρήσεων, οὐ τῶν ἄλλων οὐδενός, ὧν τὰ μὲν παρῳδῶν, τὰ δὲ προσκολλῶν, τὰ δ' ἀλλοιῶν καὶ πολυτρόπως καταποικίλλων ὁ μέγας οὗτος τούτους συνύφανεν. ὧν πολλῷ κατόπιν ἐλθὼν αὐτὸς καὶ θαμινώτερον τούτοις προσομιλῶν, ἐσφάδαζον (4) μὲν καὶ μαιμῶσαν (5) εἶχόν μου τὴν καρδίαν τῷ ὕψει τούτων ἐπιβαλεῖν (6), ὤκνουν δὲ ἄλλως καὶ ἀνεδυόμην, μὴ θεμιτὸν μηδ' (7) ἀσφαλὲς εἶναι καθαροῦ μὴ καθαροῖς ἅπτεσθαι διδασκόμενος (8). ἐπεὶ δέ, B

(1) Quæ in operis inscriptione et præfatione, a Streubero τῷ μακαρίτῃ in *Serapeo* a. 1856, p. 183 sq. editis, ad quæstionem de Eliæ vita deque hisce ejus Commentariis pertinent, in Præfatione tractavimus. Cæterum εἰς τοὺς τοῦ θεολόγου λόγους habet inscriptio repetita fol. 1 num. r.

(2) Scribe: ἑκκαίδεκα.

(3) Formulam: ἡ θύραθεν (γραφή), hoc ipso usus Eliæ loco, illustravi in *Nov. Ann. Philol.* Vol. 49, Fasc. 4, p. 401 sq. Mox in verbo συνύφανεν Gregorii imitatio inest. Vid. Orat. XXVIII, p. 514, E. ibique El. f. 49 v. i.

(4) De verbo σφαδάζειν confer Basilium, Gregorii scholiasten, cod. Monac. 34 f. 315 v. et Eliam, illius scholio usum, ad Gregor. Or. XXVIII, p. 506, A. Vid. omnino Ruhnken. ad Tim. L. V. Pl. v. σφαδάζειν, qui p. 243, b. Basilii scholium attulit. Adde verbi exemplum ex S. Maximi loco f. 1 v. i.

(5) Tragica est locutio: μαιμῶσα καρδία. Vid. Lobeck. ad Sophocl. *Ajac.* v. 50. Græculi tragicas loquendi formulas et voces orationi pedestri, imo humi repenti, satis inepte immiscere solent. De eorundem κακοζηλίᾳ in Homeri et Epicorum imitatione conf. Possin. *Glossar.* ad Pachym. Andronic. vv. αἰψηρὴ ἀγορή. (cui tamen formulæ Pachymeres adjecit: ποιητικῶς φάναι) ἀτηρόν. ἀτάλλειν. ἐπαλαστέω. et quæ in *Nov Ann. Philol. Supplem.* Vol. 11, Fasc. 3, p. 379 monui. Adde Theophyl. Bulg. Episc. *Inst. Reg.* II, 3, p. 45, ἄνδρας θεράποντας Ἄρηος... δεινὸν δερκομένους. Ibid. χαλκεοθώραξ et ἄναλκις. De Aristophanis imitatione apud Græculos conf. annott. ad f. 13 r. s.

(6) De verbo ἐπιβάλλειν cf. annott. ad f. 326 r. m.

(7) Cod. μὴ δ'. Tu conf. annott. ad f. 19 r. s.

(8) Conf. Gregor. Naz., Or. XXVII, p. 489, C. ibique El. f. 4 r. s. et annott., Or. XXVIII, p. 496, D. et El. f. 14 r. m., Or. XX, p. 376, D. E. et El. f. 64 r. m. Mox scribe: ὁποίαν οὖν.

A οὐκ οἶδ' ὅπως εἴπω, πολλοὺς παρακαλοῦντας εὗρον πρὸς τοῦτο καὶ παραθήγοντας, οὐκ ἄνευ θειοτέρας οἶμαι κινήσεως τόν τε ὄκνον ἀπεσκευασάμεθα καὶ τῷ ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματος διδόντι λόγον τεθαῤῥηκότες τὴν ὁποιανοῦν ταύτην ἐξήγησιν κατὰ τὸ ἡμῖν ἐφικτὸν ἐκδεδώκαμεν, τὰ μὲν θεολογικὰ θεολογικῶς, τὰ δὲ φυσικὰ φυσικῶς καὶ τὰ ἠθικὰ ἠθικῶς, καὶ ἵνα συνελὼν εἴπω, καταλλήλως ἕκαστον τούτων ταῖς ἐφεστώσαις τέχναις αὐτοῖς ἀναπτύσσοντες. ἀξιῶ οὖν τοὺς ἐντυγχάνοντας μὴ τὸ ἀκριβὲς σκοποῦντας, ἀλλὰ πρὸς τὸ πρόθυμον ἡμῶν ἀποβλέποντας, οὕτως ἀποδέχεσθαι τὰ εἰρημένα.

OR. XXVII.

P. 487, A. *Πρὸς τοὺς ἐν λόγῳ κομψοὺς ὁ λόγος.*) F. 1 r. med. κομψοὺς δὲ ἤτοι τοὺς πιθανοὺς B καὶ σοφοὺς ἐν λόγοις φησίν, ἢ τοὺς πανούργους τε καὶ καμπύλους καὶ διεστραμμένους τὴν διάνοιαν. τὸ γὰρ κομψὸν ἐπὶ μὲν ἐπαίνου τὸ χάριεν (1) καὶ πιθανὸν καὶ σοφὸν σημαίνειν βούλεται, ἐπὶ δὲ ψόγου τὸ διεστραμμένον καὶ σκολιὸν καὶ περίεργον, ὃ καὶ μᾶλλον ἐνταῦθα ὑποσημαίνει.

P. 487, A. *οἱ τὴν ἀκοὴν προσκνώμενοι καὶ τὴν γλῶσσαν*) F. 1 vers. m. Elias comparat 2 *Tim.* 4, 3. et intelligit: τοὺς σφαδάζοντάς τε τῷ πνεύματι καὶ οἷον τὴν ψυχὴν προωθοῦντας καὶ τὴν ἀκοὴν ἑτοιμάζοντας καὶ τὴν γλῶσσαν πρὸς θήραν τινὸς συλλαβῆς ἢ καὶ λέξεως (2). F. 1 v. i. μεταφορικὴ δὲ ἡ τοῦ κνήθεσθαι λέξις, ἐκ τῶν οἷς δριμύς τις χυμὸς διὰ βάθους ἐμφωλεύει (3) τοῦ σώματος καὶ διὰ τοῦ κνήθεσθαι πρὸς τὴν ἐπιφάνειαν ἐρεθίζεται διαδίδοσθαι πάνυ θαυμασίως παραληφθεῖσα. C

F. 2 r. i. εὐκτικῶς δὲ τὸν λόγον ἐσχημάτισεν εἰπών· *εἴθε μέν*, (488, A)... δεικνὺς τὸ ἐνδιάθετον (4) αὐτοῦ καὶ ὅτι σφόδρα ἐκείνων ἐκήδετο.

P. 488, B. *σοφισταὶ καὶ κυβευταὶ λόγων*) F. 2 v. supr. *κυβευταὶ λόγων*· αὕτη γὰρ ἡ ἀσφαλεστέρα γραφή· ἤτοι πεττευταὶ καὶ στροφεῖς, οἱ γὰρ πεττεύοντες, ὡς ἔτυχε, στρέφουσι τοὺς πεσσούς, ῥίπτοντές τε καὶ μεταῤῥίπτοντες. — ἀλλ' οὕτω μέν, εἰ *κυβευτὰς* ἔχει ἡ γραφή. εἰ δὲ *κυβιστάς* (5)· εὕρηται γὰρ καὶ οὕτως ἔν τισι τῶν ἀντιγραφῶν· οὐκ ἔθ' ὅμοιος ὁ λόγος. κυβισταὶ γὰρ οἱ κολυμβηταί, καὶ ἴσως ὡς καὶ τούτων ἄνω καὶ κάτω περιφερομένων τε καὶ σοφιζομένων, τοὺς λόγων στροφεῖς κυβιστὰς κέκληκεν. ἀσφαλέστερον δὲ ἡ προτέρα γραφὴ καὶ διάνοια.

P. 488, B. *πᾶσαν εὐσεβείας ὁδόν*) F. 2 v. i. seq. (εὐσέβεια) ὅση τε διὰ πράξεως καὶ ὅση διὰ θεωρίας, ἐπεὶ καὶ δι' ἀμφοῖν ἡ ἀληθὴς εὐσέβεια θεωρεῖται.

P. 488, C. *πᾶσαν δὲ ἑορτὴν καὶ πένθος ἅπαν*) F. 3 r. s. καὶ εἰς ἑορτὰς δὲ καὶ εἰς πένθη τινῶν παραβάλλοντες, ἐπεισκύκλουν (6) τὰ τοιαῦτα ζητήματα.

F. 3 r. s. τὸ μὲν οὖν *ἀποκναίεσθαι* (488, C.) B ἀντὶ τοῦ βαρύνεσθαί ἐστι κείμενον (7).

F. 488, D. *γυναικωνῖτιν*) F. 3 r. m. ἤδη δὲ καὶ μέχρι τῶν γυναικωνιτίδων ἡ τοιαύτη τούτων παρεισεφθάρη φλυαρία καὶ βλασφημία.

P. 489, B. *μὴ θαυμάσητε δὲ* cet.) F. 3 r. i. τοῦτο δὲ προθεραπεία τίς ἐστι, προθεραπεύουσά (8) τε καὶ τὸ σφοδρὸν τῆς καταφορᾶς ἀφαιρουμένη.

P. 489, B. *ἑστιάσητε*) F. 3 v. s. ὅτι ὡς τρυφὴν τὰς κατ' αὐτοῦ λοιδορίας ἐλογίζοντο (9).

F. 3 v. i. ἡ δὲ ἐπαναδίπλωσις τοῦ *οὐ παντὸς* (489, B) ἀσφαλείας χάριν τῷ μεγάλῳ καὶ βεβαιώσεως ᾠκονομήθη.

P. 489, B. *τῶν χαμαὶ ἐρχομένων*) F. 3 v. i. τῶν μήπω πτέρυγας πράξεως καὶ θεωρίας ἀναλαβόντων C καὶ ὑψοῦ πτερύσσεσθαι δυναμένων, ἀλλ' ἔτι πρόσγεια φρονούντων καὶ χαμαὶ συρομένων.

P. 489, C. *τῶν... διαβεβηκότων ἐν θεωρίᾳ*) F. 4 r. s. τῶν ἐξητασμένων ἤτοι τῶν ἠκριβωμένων τε καὶ ἀνηγμένων ἢ ἡδραιωμένων ἐν θεωρίᾳ. ἀμφοτέρως γὰρ τὸ *διαβεβηκότων* τινὲς ἑρμηνεύουσι.

P. 489, C. *μὴ καθαρῷ γὰρ ἅπτεσθαι καθαροῦ τυχὸν οὐδὲ ἀσφαλές*) F. 4. r. s. ἐπιφέρει... ἐργα-

(1) Scribe: χαρίεν. De voce κομψὸς conf. El. f. 118 v. m. 140 v. m. 206 v. m. et Schol. Cod. Monac. 34, f. 409 r. f. 464 v. ac vid. Ruhnken. ad Tim. Lex. V. Pl. p. 161 sq. De substantivo κομψεία Sinner. ad Gregor. *Or. Funebr. in Cæsar.* p. 28 monuit.

(2) Hæcce, uti proxima de verbo κνήθεσθαι, Elias, paucis immutatis, suum in usum convertit ex interpretatione loci Gregoriani apud S. Maximum libro *De Variis Difficilibus Locis SS. PP. Dionysii et Gregorii* p. 198 ed. Oehler. quo libro quod utor, debeo editoris eruditissimi amicitiæ. Cum autem Elias S. Maximi explicationibus difficilium Gregorii locorum, ipso auctore laudato, aliquoties usus est, tum easdem interdum tacite suos in usus convertit. Conf. v. c. annott. ad f. 20 r. m. Restant plura ex hoc genere apud Eliam, quibus sigillatim investigandis et notandis mihi otium defuit.

(3) De translato verbo ἐμφωλεύειν conf. *Animadvss. in Basil.* I, p. 6, 162. Adde Irenæ. I, 7, 1. τὸ ἐμφωλεῦον τῷ κόσμῳ πῦρ ἐκλάμψαν καὶ ἐξαφθέν. et El. f. 239 v. s.

(4) Ἐνδιάθετον Nostro omne, quod cum interiore affectu fit. Quid? quod idem f. 340 v. i. τὸ ἐνδιάθετον vocat interjectionem, quam Grammatici vocant. Adverbio ἐνδιαθέτως, i. e. *cum affectu*, Elias utitur f. 123 r. i. et f. 247 v. i. ubi adverbia εὐκτικῶς et ἐνδιαθέτως conjuncta. Conf. Ernest. *Lex. Technol. Rhet. Gr.* p. 101.

(5) Hæc est scriptura hodie vulgata et omnium apud M. librorum mss. Alteram illam: κυβευτάς, C. in nonnullis libris mss. reperiri testatur, eamque Tollius *Insign. It. Ital.* p. 34, ad Greg. Naz. Carm. Ined. I, vs. 334. recte tuetur, quamquam ejus annotatio, operarum errore, contrarium suadet. *Sermonum aleatores* L.

(6) Conf. exempla translati verbi ἐπεισκυκλεῖν f. 85 r. s. 169 r. ante med. f. 169 r. i. f. 328 r. m. D ibique annott.

(7) Hunc verbi ἀποκναίειν usum Ruhnken. ad Tim. L. V. Pl. p. 2 sq. et Wyttenbach. Animadvss. in Plut. *De Audit.* p. 48. A. illustrarunt.

(8) Θεραπεία et θεραπεύειν usitata Eliæ vocabula de leniendis et corrigendis iis, quæ in dictis vel factis nimis dura et importuna sunt. Sic vox θεραπεία usurpata f. 4 v. i. (de lenimento durioris metaphoræ) f. 329 r. m. Sic locutione θεραπεύειν τι Elias utitur f. 324 r. s. f. 329 r. m. et i. f. 363 r. s. ubi locutio: θεραπεύειν τὸ τόλμημα. Conf. etiam f. 151 r. i. (ubi θεραπεύεσθαι dicuntur, quæ contra rationem dialecticam peccata sunt) f. 174 v. s. ubi verbum de lenienda duriore metaphora est usurpatum. Vid. Ernest. *Lex. Rh. Gr.* p. 155.

(9) Metaphoram verbi ἑστιᾶν Elias f. 367 r. m. attigit. Conf. Hænsel. ad Gregor. Naz. Or. *in Nov. Dominic.* p. 71.

σίαν (1) ἐκ τῶν τοῦ *Πλάτωνος*. εἴρηκε γὰρ οὗτος, ὅτι τῷ μὴ καθαρῷ ἅπτεσθαι καθαροῦ οὐδὲ θεμιτὸν (1'). πρὸς οὖν τὸ· *οὐχὶ θεμιτόν*, φησὶν ὁ θεολόγος, ὅτι τυχὸν οὐδὲ ἀσφαλές. οὐ μόνον γὰρ ἀθέμιτον, ἀλλὰ καὶ σφαλερὸν καὶ βλαβερόν. A

P. 489, C. *ἡνίκα ἂν σχολὴν ἄγωμεν ἀπὸ τῆς ἔξωθεν ἰλύος* (D.) *καὶ ταραχῆς, καὶ μὴ τὸ ἡγεμονικὸν ἡμῶν συγχέηται τοῖς μοχθηροῖς τύποις καὶ πλανωμένοις*) F. 4 r. m. ἰλὺν δὲ οἶμαι τὸ γεῶδες ἡμῶν σῶμα λέγειν, οὗ ἐντὸς ἡ ψυχή, ὑφ' οὗ ὡς τὰ πολλὰ πολεμεῖται αὕτη, κατεξανισταμένου αὐτῆς, ἢ τὸ φρόνημα τῆς σαρκός (2), ἢ καὶ αὐτὰ τὰ γεώδη πράγματα, περὶ ἃ ταρασσόμεθα, τύπους δὲ τὰς φαντασίας τῶν γεηρῶν (3).

F. 4 r. m. ἀπαλείψαντες τοὺς προεντυπωθέντας (4) τῷ νοῒ χαρακτῆρας τῶν κάτω πραγμάτων. B

P. 489, D. *δεῖ γὰρ τῷ ὄντι σχολάσαι καὶ γνῶναι Θεόν*) Ex *Psalmo* 45, 10. σχολάσατε cet., notante Elia f. 4 r. m.

F. 4 r. i. locutio: εἰς πολλὰ περισπᾶν τὸν νοῦν (5).

F. 4 r. i. ἐφ' ὅσον μὲν... τοῖς ἔξω Θεοῦ σχολάζομεν πράγμασιν, οὐ δυνάμεθα χωρῆσαι γνῶσιν Θεοῦ. τίς γὰρ μεριμνῶν τὰ τοῦ κόσμου καὶ ἐμβατεύων τοῖς περισπασμοῖς τῆς σαρκὸς δύναται τοῖς περὶ Θεοῦ λόγοις προσέχειν καὶ τῇ ἀκριβείᾳ τῶν θεωρημάτων αὐτοῦ ἐμβαθύνειν (6);

P. 489, D. *τὴν γαστέρα καὶ τὰ ὑπογάστρια*) (7) F. 4 v. m. τὴν γαστέρα Elias interpretatur τὴν γαστριμαργίαν· τὰ ὑπογάστρια εἰ ἡ τῶν ἀφροδισίων ἀκόλαστος ἡδονή.

P. 490, B. *εὐλογεῖν τὸν Κύριον ἐν παντὶ καιρῷ* [8]) F. 5 r. m. δύναται... ἡ ἐντετυπωμένη ἅπαξ τῷ ἡγεμονικῷ τῆς ψυχῆς περὶ Θεοῦ ἔννοια αἴνεσις ὀνομάζεσθαι Θεοῦ διὰ παντὸς ἐνυπάρχουσα αὐτῷ, τῷ ἡγεμονικῷ τῆς ψυχῆς λέγω, ὃ στόμα ἐστὶ νοητόν, διαπαντὸς δυνάμενον εὐλογεῖν τὸν Θεόν.

P. 490, C. *τὸ καλὸν οὐ καλόν, ὅταν μὴ καλῶς γένηται* [9]) F. 5 v. s. ἔστι δὲ τοῦτο παροιμία μὲν κοινή, ἐχρήσατο δὲ ταύτῃ καὶ *Κλήμης* ὁ πάπας Ῥώμης ἐν τῇ βίβλῳ τῶν τοῦ μεγάλου Πέτρου ἐπιδημιῶν (10).

P. 490, D. (*ἄωρον*) *πένθει γεωμετρία*) F. 5. v. s. (λύπης) σκοτιζούσης καὶ οὐκ ἐώσης ἐπιβάλλειν τῇ τῶν θεωρημάτων λεπτότητι (11).

F. 6 r. i. ἀγνώμονα δὲ νῦν ἀκοὴν (491, A.)... οὐ τὴν ἀχάριστον, ἀλλὰ τὴν ἀσύνετον λέγει. λέγεται γὰρ εὐγνώμων καὶ ὁ καλῶς λογιζόμενος καὶ ὁ συνιών.

F. 7 r. m. laudat *Aristot.* Eth. Nicom. lib. IV, cap. 10, p. 1125, b. ed. Bekk. ὥσπερ δ' ἐν λήψει... σώφρονα. cum hac discrepantia lectionis: *ὑπερβολή τε*) El. om. τε. — *τὸ μᾶλλον . . . ὡς δεῖ*) om. — *γένομεν*) πολλάκις ψ. — *ὡς καί*) ὡς. — *τῆς τιμῆς*) τιμῆς. — *ὡς*) ὁμοίως, ὡς. — *τόν*) τὸν μέν.

(1) Ἐργασία frequens apud Eliam vox usu rhetorico, de argumenti expolitione; conf. f. 139 r. m. 199 r. i. 206 r. i. 237 v. s. Apud eundem f. 216 r. m. respondent sibi τὸ ἐπιχείρημα et αἱ πρὸς τοῦτο ἐργασίαι. Eodem pertinet verbum ἐπεξεργάζεσθαι f. 198 v. m. al. Vid. Ernest. *Lex. Rh. Gr.* p. 135 sq.

(1') *Phædo*. p. 67, B. loco celeberrimo, quo Elias hoc loco, uti f. 14 r. m., memoriter usus, Platonis sententiam, non verba reddidit, qui ejus fere mos est in citandis scriptorum locis. Tollius *Ins. It. It.* p. 87 in Gregorii hoc loco Platonicam sententiam indicavit et veterum usum, ex quo illa fluxit, docte illustravit. Imitatoribus, a Wyttenbachio *ad Phædon.* I. l. p. 162 laudatis, adde Porphyr. ad Marcell. cap. 9. et Gregorium locis ad f. 2 (non numeratum) r. indicatis. Cæterum pro οὐδὲ apud Eliam οὐχί, ut est in sequentibus, aut saltem οὐ reponi debet.

(2) Est locutio Paulina Rom. 8, 6, 7.

(3) Hanc vocis ἰλύς interpretationem præivit Jamblichus, qui fertur, *De Myst. Ægypt.* VII, 2, p. 150 ed. Gal. De anima corpori immersa Maximus Tyr. *Diss.* 27, 7 ita loquitur: περιβεβλημένη πολλὴν καὶ παντοδαπὴν *ἰλύν*. ubi Cod. Flor. glossema ὕλην pro ἰλύν habuit, quod Heinsio et Marklando fraudi fuit neque a Davisio, propriam vocis potestatem illustrante, satis vindicatum est.

(4) In significandis phantasiæ ac mentis imaginibus frequens, Gregorii exemplo, apud Eliam usus vocum τύπος (cf. f. 4 r. m.), τυποῦν (cf. 27 r. i.), τύπωμα (cf. f. 27 r. m.), τύπωσις (cf. f. 19 r. m.): ἀνατυποῦν (cf. f. 19 r. s. 46 v. m. et annott.), ἐντυποῦν (cf. f. 5 r. m. 27 r. m.). Verbo προεντυποῦν idem, post verba hoc loco excerpta, in eodem argumento haud semel utitur. Conf. etiam f. 63 r. m. ibique annot.

(5) Et verbum περισπᾶν et inde profecta vocabula illustravi Animadvss. in Basil. I, p. 185. Conf. apud El. περισπασμός f. 4 r. i. 63 v. s. (bis) 260 v. m.: ἀπερισπάστως f. 63 v. s.

(6) Primum attende locutionem Paulinam: μεριμνῶν τὰ τοῦ κόσμου, I Cor. 7, 33. Deinde de verbo ἐμβατεύειν, deque varia ejus structura et significatione vid. Giacomell. ad Chrysost. *De Sacerd.* p. 53 sq. Schleusn. *Lex. in N. T.* h. v. Conf. Gregor. Or. XXXII, p. 595, D. ibique El. f. 214 r. s. qui verbo cum alias, tum f. 134 v. i. usus est. Denique de verbo ἐμβαθύνειν vid. Has. *ad Leon. Diacon.* p. 461 ed. Bonn. Cæterum totum hunc locum ex Basilio Opp. t. I, p. 175 Elias sumsit, ita quidem ut ἐμβατεύων pro ἐμβαθύνων et ἐμβαθύνειν pro ἀρκεῖν scriberet. C

(7) Sic B. E. cujus confer verba f. 67 r. i. ἡ τε γαστριμαργία καὶ τὰ... ὑπογάστρια πάθη. Vulgo: τὰ ὑπὸ γαστέρα, quod præstat. De locutione γαστὴρ καὶ τὰ ὑπὸ γαστέρα, solemni in significanda ventris et veneris libidine, vid. Boissonad. in Sinneri *Delectu SS. PP.* p. 224, meaque in *Animadvss. in Basil.* I, p. 77. 172. — Mox p. 489, E. ἐξικνεῖται, B. cum Coisl. 1. Or. 1. quod magis placet quam vulgatum ἀφικνεῖται: ἐξιχνεῖται o. r. ap. M. Confer, quæ de verbo ἐξικνεῖσθαι monui in *Nov. Annal. Phil.* Vol. 49, Fasc. 4, p. 394. Adde El. f. 67 v. i. — P. 490, A. ἐπιφυέσθωσαν, B. ubi vulgo pessime ἐπιφυεσθῶσαν. D

(8) Ex Ps. 33, 1. εὐλογήσω τὸν Κύριον ἐν παντὶ καιρῷ.

(9) Vulgo melius γίνηται, quod habet *Clementina Epitome* loco infra allato, quem Elias respexit. Male γένοιτο in eadem sententia scriptor anonymus, a Cotelerio ad *Clem. Epit.* laudatus.

(10) Confer *Clementinam Epitomen De Gestis S. Petri* cap. 18, (in Cotelerii *Patribus Apostolicis* T. I. ed. Amstelod.) p. 761. οὐδὲ γὰρ καλὸν τὸ καλόν, ὅ φασιν, ὅταν μὴ καλῶς γίνηται. ubi Cotelerius videndus.

(11) Voces λεπτὸς et λεπτότης apud veteres quidem scriptores fere vitii significationem habent; recentiores autem iis haud raro in bonam partem usi sunt. Vid. *Animadv. in Basil.* I, p. 122. Apud Eliam f. 18 r. i. locutio: κατὰ λεπτὸν ἐξετάζειν, i. e. *accurata disputare*. Vocis λεπτὸς in malam partem accipiendæ exemplum conf. f. 137 v. m. De ἀσκήσει usurpata λεπτύνειν, ἐκλεπτύνειν f. 13 r. i. 27 r. s.

P. 491, D. *γέννησιν . . Θεοῦ* cet.) F. 7 v. m. *Paganí* γεννήσεις θεῶν καὶ σειρὰς καὶ ὁρμαθούς, καὶ ὅσα ἐφεξῆς καταλέγει, θεοποιοῦντες (1).

P. 492, B. *ἀπεσκευασάμεθα*) F. 8 r. m. ἀπεσκευασάμεθα καὶ πόῤῥω ἐποιήσαμεν.

F. 8 r. m. ἀγέλην... χοίρων καλεῖ (492, B.) τοὺς ἀνοήτους τε καὶ βεβορβορωμένους Ἕλληνας καὶ εἰς πάθη ἄτιμα ἐγκυλισμένους (2).

P. 492, B. *ξέσωμεν εἰς κάλλος ὥσπερ ἀνδριάντα τὸν θεολόγον.*) F. 8 r. m. ὁποῖον δεῖ εἶναι τὸν θεολόγον, καλῶς διαγράψωμέν τε καὶ ὑποτυπώσωμεν, ὥσπερ οἱ ἀνδριαντοποιοὶ τυποῦσι τοὺς ἀνδριάντας.

P. 492, C. *οὐ τὸ σῶμα νηστείαις ὑποπιέζομεν·* — (D.) — *οὐ μελέτην θανάτου ποιούμεθα* [3]) F. 8 v. m. ἐκεῖνος δὲ μελέτην θανάτου τὸν βίον ποιεῖται, ὁ ἐν ὅλῳ τῷ βίῳ μνημονεύων θανάτου καὶ γυμναζόμενος πρὸς αὐτὸν καὶ ἑτοιμαζόμενος, καὶ ὑποπιέζων ἢ καὶ ὑπωπιάζων τὴν σάρκα, κατὰ τὸν μέγαν *Ἀπόστολον* (4), καὶ δουλαγωγῶν.

F. 8 v. i. ἔστι μὲν οὖν . . . καὶ θυμὸς χρήσιμος ὁ κατὰ τοῦ διαβόλου (5).

Ibid. κατέληξεν... εἰς... τὴν *ἄπληστον ἀκοὴν* (492, D.) διὰ τοὺς λίχνους (6) πρὸς θεολογίας ἀκρόασιν.

P. 492, E. (*ὁ πονηρὸς*) *τὸν διὰ τῶν θυρίδων, ὡς ἡ Γραφή φησιν, εἴτουν αἰσθητηρίων εἰσάγων θάνατον*) F. 9 r. s. (indicato fonte, *Jerem.* 9, 21) ταῦτα γὰρ θυρίδες τοῦ νοῦ, δι' ὧν προκύπτων ἀντιλαμβάνεται τῶν αἰσθητῶν.

P. 494, A. *τερατείας*) F. 9 v. s. τερατεία τὸ πλάττειν ἄτοπά τε καὶ ἀλλόκοτα. Eadem f. 10 r. s. additis περὶ Θεοῦ post ἄτοπα.

F. 10 r. i. ὁ Θεὸς διὰ τοῦ ἐμφυσήματος ζῶον (7) λαλητὸν τὸν ἄνθρωπον ἔθηκεν.

P. 494, B. *τί καὶ τοὺς ἄλλους αὐθημερὸν πλάττεις ἁγίους καὶ χειροτονεῖς θεολόγους;*) F. 10 r. i. πόθεν δὴ λαβὼν ἢ ποίᾳ ἐξουσίᾳ τε καὶ δυνάμει αὐθημερὸν καὶ τοὺς ἄλλους πλάττεις ἁγίους, οἷα δὴ πηλίνους τινὰς ἀνδριάντας καὶ χειροτονεῖς θεολόγους;

P. 494, B. *τί τοῖς ἀραχνίοις ὑφάσμασιν* [8] *ἐνδεσμεῖς τοὺς ἀσθενεστέρους;*) F. 10 v. m. ταῖς πλεκτάναις τῶν σῶν λογισμῶν. et paulo post : καλῶς δὲ τούτοις τοὺς συλλογισμοὺς αὐτῶν καὶ παραλογισμοὺς παρείκασε. τοῖς γὰρ ἀραχνίοις νήμασι μυῖαι μὲν καὶ μικρά τινα ζωΰφια ἁλίσκονται, ὑπὸ δὲ τῶν ἰσχυροτέρων ταῦτα διαῤῥήσσονται, καὶ τοῖς τοιούτοις συλλογισμοῖς οἱ μὲν ἀσθενεῖς εἰς γνῶσιν ἁλίσκονται, ὑπὸ δὲ τῶν ἰσχυροτέρων δίκην ἀραχνίων νημάτων ἐκεῖνοι μᾶλλον διαῤῥήγνυνται καὶ ἀφανίζονται.

P. 494, C. *θηλύνας*) F. 10 v. i. ἐκθηλύνας τε καὶ ἀτονώσας (9).

P. 494, D. *βάλλε μοι* —) F. 11 r. s. βάλλε ταύτην τοῖς βέλεσι τῶν λόγων, ἀντίλεγε, μὴ φείσῃ.

P. 494, D.) F. 11 r. i. de *Platone* : οὗτος πρῶτος ἐπενόησε καὶ προσηγόρευσε τὰς ἰδέας, οἷον τὸν καθόλου ἄνθρωπον, τὸν καθόλου βοῦν, τὸν καθόλου ἵππον καὶ ὅσα καθόλου, νοητά τινα ταῦτα λέγων τῶν αἰσθητῶν παραδείγματα. ἀλλ' ἡμεῖς μὲν ταῦτα λόγους δημιουργικοὺς νομίζομέν τε καὶ ὀνομάζομεν, καθ' οὓς ὁ Θεὸς ὑπεστήσατο τὰ πάντα, παρ' αὐτῷ τε ὄντα καὶ οὐκ ἐξ ἐνθυμήσεως ἐπιγινόμενα ὕστερον. ἅμα γὰρ Θεός, καὶ ἅμα παρ' αὐτῷ πάντων τῶν ὄντων οἱ λόγοι νοητῶν τε καὶ αἰσθητῶν (10). ὁ δὲ *Πλάτων* ἔξωθεν τοῦ Θεοῦ ταῦτα λέγει, καὶ πρὸς αὐτὰ βλέποντα τὸν Θεόν, ὡς εἰς ἀρχέτυπα, δημιουργῆσαι τὰ αἰσθητά (11).

P. 494, D.) F. 11 r. i. *Plato* τὸ περὶ προϋπάρξεως

(1) Hæc omnia Neoplatonicorum ex doctrina. Celebratum illis τὸ πατρικὸν et τὸ γεννητικὸν ἐν τοῖς θεοῖς. Vid. Creuz. ad Procl. *Inst. Theol.* p. 224 et p. 226. Multa item illi de σειραῖς θεῶν. Conf. Suid. h. v. ubi Damascii, ut videtur, fragmentum, et vid. Creuz. Annot. in Plot. p. 323, a, b. Krabing. ad Gregor Nyss. *De Anima et Resurr.* p. 263. De translata voce ὁρμαθὸς vid. *Animadv. in Basil.* I, p. 66.

(2) De vocc. βεβορβορωμένους et ἐγκεκυλισμένους (sic leg.) vid. Animadv. in Basil. I, p. 120 sq. et annot. ad Marc. Eugenic. p. 53.

(3) *Τὸν βίον* ποιούμεθα E. et Edd. recte. Ad sententiam conf. Plat. *Phæd.* p. 67, D. E. 81, A. et El. f. 315 r. s. 316 v. i. 317 r. s. Vid. Sinner. ad Gregor. Naz. *Or. Fun. in Cæsar.* p. 30.

(4) 1 Cor. 9, 27. ὑπωπιάζω μου τὸ σῶμα καὶ δουλαγωγῶ, ubi v. l. ὑποπιέζω. Conf. Hoeschel. ad Phryn. p. 461 ed. Lobeck. Schleusner. Lexic. in N. T. vv. ὑποπιέζω et ὑπωπιάζω. Utramque Elias lectionem copulavit : ὑπωπιάζομεν, v. ap. M.

(5) Θυμὸς cui bono sit, Elias uberius disputat f. 189 r. ubi vid. annott.

(6) De translato usu vocis λίχνος v. Monk. ad Euripid. *Hippol.* vs. 917. Conf. Eustath. ad Iliad. α, p. 7. λίχνος τὴν ἀκοὴν καὶ ζητητικὸς τὰ εἰς μάθησιν. Il. β, p. 174. ἀκοὴ λίχνος.

(7) Job. 38, 14. Conf. Jo. Glyc. De V. S. R. p. 2, 26. ed. principis Bernensis, et Prolegom. p. XXII sq. Adde Isidor. Pelus. *Epp.* ed. Schott. p. 45.

(8) Ἀραχνίοις ὑφάσμασιν B. E. probante L.; ἀρ. ὑφάσμασι Ed. Par.; ἀραχνείοις omisso ὑφάσμασιν σ. ap. M. duo Reg. duo Colb. Or. 1. et Ed. Bas.; ἀραχνείοις ὑφάσμασι C. suadente M. *Aranearum telæ* dicuntur τῶν ἀραχνῶν sive ἀραχνίων ὑφάσματα, ἀράχνεια ὑφάσματα, ἀράχναι, et denique ἀράχνια. Ἀράχνιον autem et *araneam* et *araneæ telam* significat. Vid. Valkenar. ad Jo. Chrysost. Or. II *in Laud. Pauli Apost.* p. XLII sq. Itaque apud Gregorium aut scribendum ἀραχνείοις ὑφάσμασιν, aut si ἀραχνίοις scribatur, ὑφάσμασιν tanquam glossema delendum. Idem valet de consimili Basilii loco Opp. T. I, p. 55, E. quem ad locum v. *Animadvss. in Basil.* I, p. 90. ubi comparationem sophismatum cum aranearum telis attigi.

(9) Mox ap. Greg. B. th. ga. ap. M. Coisl. 1. et in Edd. male omissum Or. 1. post ἐργαστήριον recte addunt ἀσεβείας, quod Bill. suadente L. interpretando expressit. De translato usu vocis ἐργαστήριον conf. Sinner. ad Gregor. *Or. Fun. in Cæsar.* p. 24, qui etiam de locutione τὸ τῆς φύσεως ἐργ. monuit, de qua Elias f. 43 v. s. et f. 43 v. m.

(10) Conf. f. 18 r. i. f. 161 v. s. ὁ τοῦ ἀνθρώπου λόγος, ibique annott. f. 195 r. post med. et annott. f. 357 r. i. Æn. Gaz. *Theophr.* p. 65 ed. Boissonad. ibique Barth. p. 238. Qui Æneæ p. 65 ὁ δημιουργικὸς λόγος, idem Methodio ap. Epiphan. p. 539, B. ὁ σπερματικὸς λόγος. unde de Stoica origine ejus, quem Elias dicit, loquendi usus satis liquet. De Stoicorum seminali ratione vid. Diog. L. VII, 134. Stob. *Ecl. Phys.* I, p. 372.

(11) Ad hæc manus recentior in margine : *Ideæ Platonis asseruntur.* Respicit autem Elias ad *Timæ.* p. 28, C. 29, A. et potissimum ad illa : δῆλον ὡς πρὸς τὸ ἀΐδιον (παράδειγμα) ἔβλεπεν. quæ verba in causa fuerunt, ut multi ideas secundum Platonem extra Deum positas existimarent. Tu vide Origenem vel potius Hippolytum *Philosophum.* p. 110 sq. ibique Wolf.

ψυχῶν δόγμα (1) προπεφλυαρημένον ἐκράτυνε (2).

P. 494, D.) F. 11 r. i. Ἔλεγε δὲ (*Πλάτων*) διὰ τῶν καλῶν σωμάτων ἐπὶ ψυχὴν ἐρᾶν, ἤγουν διὰ μέσον (3) τῶν ὡραίων σωμάτων ἐρᾶν τῆς ψυχῆς, παιδεραστῶν καὶ σεμνολογίᾳ τὸ πάθος περιστέλλων.

P. 494, D.) F. 11 v. m. παρ' ἡμῖν . . . πέρας εὐδαιμονίας ἡ ἡδονή, ἀλλ' ἡ ἀπαθής τε καὶ ἀληθής, ἐνταῦθα μὲν ἡ τῆς ἀρετῆς, ἐκεῖθεν δὲ ἡ τῆς μακαριότητος καὶ θεώσεως.

P. 495, A. *Ἀριστοτέλους τὴν μικρολόγον πρόνοιαν*) F. 11 v. m. οὗτος Θεοῦ μὲν πρόνοιαν ὡμολόγει, μέχρι δὲ σελήνης δι ήκειν (4), τὰ δ' ὑπὸ σελήνης (5) ἀπρονόητα καταλέλοιπεν, ἵνα μὴ κάμνῃ, φησίν, ὁ Θεὸς καὶ πράγματα ἔχοι, καὶ τῶν καθ' ἕκαστα προνοούμενος.

P. 495, A. F.) 12 r. s. de *Cynicis* : οὗτοι φιλοσοφεῖν ἐπαγγελλόμενοι Κυνικοὶ προσηγορεύθησαν διὰ τὴν ἀναίδειαν καὶ τὸ ὑλακτικὸν, καὶ τὸ λίχνον καὶ ἀκρατὲς εἰς ἡδονάς, καὶ τὸ ταῖς ἀγοραῖς ἀεὶ προστρίβεσθαι, καὶ τὸ ἀδιάφορον περὶ πάντα, εἰ καὶ σεμνολογοῦντες τὴν μὲν ἀναίδειαν ὠνόμαζον παῤῥησίαν, τὸ δὲ ὑλακτικὸν ἐλεγκτικόν, τὸ δὲ λίχνον καὶ φιλήδονον φυσικόν, τὸ δὲ ἀγοραῖον ταπεινόν, τὸ δὲ ἀδιάφορον ἁπλοῦν (6).

P. 495, A. F.) 12 r. m. ὅτι . . . σῶμα καὶ ὁ ἀήρ, δῆλον. ὄχημα γὰρ οὗτος τοῖς πετεινοῖς (7), καὶ τὰ μὲν βαρύτερα ταχύτερον δι' αὐτοῦ πρὸς τὰ κάτω φέρεται, μὴ στέγοντος τὸ βάρος, ἀλλὰ ταχέως ὑποχαλῶντος (8), τὰ δὲ κουφότερα βραδύτερον διὰ τὴν ἐλαφρότητα, μικρὸν ὑποβαστάζοντος.

P. 495, A.) F. 12 r. i. θεαγωγία δὲ καὶ ψυχαγωγία κακοτεχνία τίς ἐστι, δι' ἐπῳδῶν τε καὶ θυσιῶν ἄγουσα θεοὺς καὶ ψυχὰς εἰς ἐρώτησιν καὶ ἀπαγγελίαν τῶν A μελλόντων, οὐ τῇ ἀληθείᾳ, τῇ φαντασίᾳ δέ (9).

P. 495, B. *βελτιόνων —— χειρόνων*) F. 12 v. i. τὸ δὲ συγκριτικὸν Ἀττικῶς ἀντὶ ἀπολύτου.

OR. XXVIII.

F. 13 r. s. οὗτος δὲ (sc. ὁ λόγος) αὐτὸν ἡμῖν τὸν θεολόγον παρίστησιν ἀπεξεσμένον (10), ἀκραιφνῆ τε τὴν θεολογίαν πραγματευόμενον καὶ ἐπὶ τῶν σκαμμάτων (11) αὐτῶν ἤδη συμπλεκόμενον, καὶ τῶν πάντα εἰδέναι βρενθυομένων (12) τὴν ἄνοιαν διελέγχοντα καὶ τῶν δογμάτων τὸ κίβδηλον θριαμβεύοντα.

P. 496, A. *ὥστε μὴ καθάπερ οἱ λύζοντες τῷ πνεύματι διακόπτεσθαι.*) F. 13 r. i. καθάπερ οἱ λύζοντες τῷ πνεύματι διακόπτονται δηλονότι. λύζον δὲ εἶδος νόσου. γράφεται δὲ καὶ *λυσσῶντες* (13).

B P. 496, A. *ὅσον... χωρούμεθα*) F. 13 r. i. τῇ στενῇ πύλῃ τῆς θεολογίας λεπτυνθέντες διὰ τῆς καθάρσεως.

P. 496, A.) F. 13 v. s. ἄκανθαι δὲ αἱ βλάσται τῆς κακίας ἢ καὶ αἱ βιωτικαὶ μέριμναι αἱ συμπνίγουσαι τὸν λόγον καὶ μὴ συγχωροῦσαι τελεσφορεῖν αὐτόν (14).

P. 496, A. *τυπωθέντες*) F. 13 v. s. ἤγουν παρασκευασθέντες (15) καὶ παρασκευάσαντες ὑμᾶς.

F. 13 v. i. ὅρος (496. B) τὸ ὕψος τῆς θεολογίας, ᾧ προσβῆναι τοῖς χαμαιῤῥιφέσι (16) τὸ φρόνημα ἔχουσιν οὐ δυνατόν.

P. 496, C. *ἀγωνιῶντι*) F. 14 r. m. ἀγωνιῶντι... καὶ τρέμοντι διὰ τὴν ἀσθένειαν. ἀγῶνος γὰρ ὡς ἀληθῶς, οὐδ' ὅσον εἰπεῖν, ἐγγίσαι τῷ ἀπροσίτῳ καὶ πάσῃ γεννητῇ φύσει ἀψαύστῳ καὶ μόνῳ φύσει ἀο- C ράτῳ Θεῷ, οὗπερ οἱ πολλοὶ μακρὰν ἀπελήλανται, καὶ τούτων μάλιστα ὁ πάντη ἄναγνος. μὴ καθαρῷ γὰρ καθαροῦ ἅπτεσθαι, ὡς μὲν ὁ *Πλάτων* (17) φησίν, οὐ θεμιτόν, ὡς δὲ οὗτος, οὐδ' ἀσφαλές.

(1) De hoc Platonis placito, intime conjuncto cum altero illo de ἀναμνήσει, omnia notissima. Conf. tamen Wyttenbach. *Disp. de Placito Immort. An.*, Sect. V. p. XVIII sq. XXX sq. ed. *Phædonis* Lugd. Bat.

(2) Verbum κρατύνειν Elias etiam f. 79 v. i. cum accusativo conjungit. Vid. annott. ad Jo. Glyc. p. 75. 125.

(3) Scribe : διὰ μέσου et mox παιδεραστῶν. Pervagata apud Patres eccl. opinio de turpi Platonis παιδεραστίᾳ. Tu confer ejus *Sympos.* p. 210, A. B.

(4) Sic divisim Cod. Litera η in rasura, eraso fortasse οι. Sed legendum : διήκειν, quod est solemne de Deo deque ejus providentia verbum. Conf. El. f. 21 r. m. 279 r. m. et vid. *Animadverss. in Basil.* I, p. 57. 123.

(5) Scribendum : σελήνην. De conjunctione utriusque modi in κάμνῃ et ἔχοι v. Drenk. ad Gregor. Naz. Carm. Sell. p. 62. Eandem Aristoteli de providentia opinionem tribuit Pseudo-Origenes *Philosophum.* p. 140 sq. ed. Wolfii, qui conferendus. Errorem peperit Aristotelis, qui vulgo fertur, liber *De Mundo* cap. 6. Ceterum illa Nostri : ἵνα μὴ κάμνῃ cet. sunt potius Epicurea quam Aristotelica. Conf. Pseudo-Origenis *Philosophum.* p. 152 ibique Wolf. Plura dabunt *Animadv. in Basil.* I, p. 149.

(6) Eadem Elias f. 307 r. m. ad Or. XXVI, p. 473, C. D. annotat.

(7) Conf. f. 27 v. s. 55 v. s.

(8) De translato χαλᾶν v. Coraës Atact. I, p. 207.

(9) De magica animarum evocatione, quæ θεαγωγία, vel ψυχαγωγία, vel ἐπαγωγὴ dicitur, vide Ruhnken. *ad Tim.* L. V. Pl. v. ἐπαγωγαί, et VV. DD. ab eo p. 115. laudatos.

(10) Conf. supra p. 492, B. ξέσωμεν εἰς κάλλος ὥσπερ ἀνδριάντα τὸν θεολόγον. ibique El. f. 8 r. m. De translato usu verborum ξέειν, ἀποξέειν v. Creuzer. ad Plotin. *De Pulcrit.* p. 365 sq. Adde Nicephor. Callist. *Hist. Eccl.* Proœm. p. 4, C. τῷ τοῦ ἤθους εὐσταθεῖ καὶ ἀπεξεσμένῳ. et p. 5, B.

(11) De translato usu vocis σκάμμα monui in *Nov. Annal. Philol.* Vol. 49, Fasc. 4, p. 397.

(12) Eadem loquendi formula Basilium, Gregorii Scholiasten, in Excerptis Cod. Mon. 34 f. 309 r. usum reperies. Quæ in irrisione haud inepte usurpatur, quum alias Græculi Aristophanicis vocibus et locutionibus per κακοζηλίαν serio et insulse uti soleant. Qua de re monui ad Marc. Eugenic. *De* D *Imbecill. Hom.* a me prime editum et illustratum in *Zeitschrift für die historische Theologie*, anni 1845, P. IV, p. 66 sq. ubi etiam verbi βρενθύομαι inepte usurpati exemplum allatum est.

(13) Sic Bill. et C. Λύζοντες Bas. cum B. E. recte. Quamquam E. addit : καὶ οὗτοι γὰρ τῷ πνεύματι τοῦ ἄσθματος διακόπτονται τὸν λόγον. Λύζον Eliæ i. q. alias λύγξ, a. λυγμός, s. λυγγός, de quo Lobeck. *Paralip.* I, p. 136.

(14) Matth. 13, 7. et 19. Conf. Basil. M. Opp. T. I, p. 175, E.

(15) De verbo τυποῦν, ad animum formandum translato, Toll. *Ins. It. Ital.* p. 78 ad Greg. Naz. Carm. Ined. II, vs. 46. monuit. Cf. El. f. 61 v. m. 133 r. s. 219 r. m. 359 v. i.

(16) Conf. f. 64 v. m. et vid. Illustriss. Has. *ad Leon. Diacon.* p. 419 ed. Bonn.

(17) Conf. p. 496, D. et Or. XXVII, p. 489, C. ubi sedem dicti Platonici indicavimus.

F. 14 r. i. ψυχῇ καὶ σώματι καθαρὸν εἶναι καὶ A ἀκηλίδωτον.

P. 497, A.) F. 15 r. i. κατὰ... τῶν μικροψύχων καὶ χαμερπῶν καὶ εὐεπιχειρήτων καὶ οἱ ἑτερόδοξοι ἴσχυον.

P. 497, C. *τὴν νεφέλην διέσχον, εἴσω γενόμενος ἀπὸ τῆς ὕλης καὶ τῶν ὑλικῶν, καὶ εἰς ἐμαυτόν, ὡς οἷόν τε, συστραφείς*.) F. 15 v. i. εἰς ἑαυτὸν κατὰ τὸ δυνατὸν συσταλεὶς ἀπὸ τῆς ἔξωθεν περιφορᾶς, καὶ τῶν ὑλικῶν ἔξω γενόμενος καὶ τὴν νεφέλην διαστείλας, καὶ τῷ νοῒ ἐντὸς γενόμενος.

F. 16 r. s. ἐντρανίζειν (1) τῇ πρώτῃ καὶ ἀκτίστῳ φύσει.

P. 497, D.) F. 16 r. m. δι' ἧς (ἀγαθότητος) ἀχώρητος ὢν (Θεός) τῇ φύσει, ὡς δυνατόν, τοῖς ἀξίοις γίνεται χωρητός. τότε δὲ γέγονε χωρητός, ἀχώρητος [2] ὤν, ὅτε ὁ μονογενὴς ἐσαρκώθη. B

P. 497, E. *ταῦτα γὰρ Θεοῦ τὰ ὀπίσθια*(3), *ὅσα μετ' ἐκεῖνον ἐκείνου γνωρίσματα, ὥσπερ αἱ καθ' ὑδάτων ἡλίου σκιαὶ καὶ εἰκόνες ταῖς σαθραῖς ὄψεσι παραδεικνῦσαι*(4) *τὸν ἥλιον*) F. 16 r. i. ad *Sap*. 13, 5 ὡς διά τινων γραμμάτων τῆς ἐν τούτοις (opera Dei dicit) εὐαρμοστίας τε καὶ εὐταξίας ἡ μεγαλειότης αὐτοῦ κηρύττεται. Ibid. ἀπὸ τούτων καὶ τῆς ἐν τούτοις ἁρμονίας καὶ συνοχῆς τὸν συνοχέα καὶ συντηρητὴν τούτων γνωρίζομεν. F. 16 v. s. ὥσπερ οἱ τὴν ὄψιν ἀσθενοῦντες ἐν ὕδατι τὸν ἥλιον βλέπουσιν, οὕτω καὶ ἡμεῖς ἀδυνατοῦντες ἐντρανίζειν τῷ προσώπῳ τοῦ Θεοῦ, τουτέστι τῇ ὑπερκοσμίῳ ὑπάρξει τε καὶ θειότητι αὐτοῦ, ὡς ἐν κατόπτρῳ τινὶ τοῖς κτίσμασι ταύτην ὁρῶμεν. καὶ ὥσπερ αἱ καθ' ὑδάτων C ἡλίου σκιαὶ καὶ εἰκόνες γνωρίσματά εἰσιν ἡλίου, δηλονότι ταῖς σαθροτέραις ὄψεσι παραδεικνῦσαι τὸν ἥλιον, οὕτω καὶ τὰ κτίσματα, οἱονεί τινες σκιαὶ τοῦ νοητοῦ ἡλίου τυγχάνοντα, ἡμῖν ὑποδεικνύουσιν αὐτόν (5).

P. 498. A.) F. 16 r. i. sq. adfertur *Dionysii Areopagitæ* sententia de novem ordinibus angelorum (6). F. 17. de tribus angelorum triadibus : ὧν ἁπασῶν κατὰ πᾶσαν ὑπερούσιον ὑπεροχὴν ἀσυγκρίτως ὑπερίδρυται τὸ Θεῖον ὡς καθόλου.

F. 17 r. m. laudatur *Ἰωάννης* ὁ πάνυ, τὸ τῆς Δαμασκοῦ θρέμμα. nim. definitio cœli *Orth. Fid*. II, 6.

F. 17 r. m. *angeli* νόες ὄντες... οὐ σωματικῶς περιγραφόμενοι... οὐδὲ τριχῇ εἰσι διαστατοί (7).

F. 17 r. m. τοῖς ἐκεῖ πολιτευομένοις τῶν ἁγίων ἀγγέλων χαίρειν χοροῖς.

P. 498, D. *οἷς ὁ ζόφος* (8) *ἐπιπροσθεῖ καὶ τὸ* B *παχὺ τοῦτο σαρκίον*) F. 17 v. i. ἐπιπροσθεῖ, τουτέστιν ἐμποδίζει, ἐπισκοτεῖ πρὸς τὴν τοῦ ἀληθοῦς κατανόησιν. Ibid. τίς δὲ ὁ ζόφος, ἑρμηνεύει, τὸ *παχὺ* (9) *τοῦτο* λέγων *σαρκίον*. τοῦτο γὰρ ἐπιπροσθοῦν καὶ μὴ τῆς ψυχῆς τῷ ὀφθαλμῷ καθαρῶς ὁρᾶν συγχωροῦν, οὐ δίδωσι τοῦ νοητοῦ ἡλίου εἰλικρινεῖς τὰς ἀκτῖνας εἰσδέχεσθαι. ζόφον δὲ τοῦτο διὰ τὸ πάχος καὶ τὴν ἐκ τῶν παθῶν ἐγειρομένην ἀχλὺν (10) ἐκάλεσε.

P. 498, D.) F. 17 v. i. μετριοφροσύνης καὶ τοῦ ἠθικοῦ καὶ πιθανοῦ λόγου καὶ τὸ περὶ τῶν... ὁμολογουμένων διστάζειν.

P. 498, D. *ἐκτυπώτερον*) F. 18 r. s. ἀντὶ τοῦ ἀληθέστερον, ἐκτὸς τύπου. καὶ σκιᾶς (11).

C P. 499, A.) F. 18 r. m. ὅτι δὲ καὶ ἀντὶ τοῦ νοῦ τὴν διάνοιαν ἔλαβεν, δῆλον (12) ὁ θεῖος *Διονύσιος* εἰ-

(1) De formula ἐντρανίζειν τινὶ conf. f. 16 v. s. 26 v. m. 203 v. m. ibique annott.

(2) Cf. de Spiritu sancto ἀχωρήτῳ simul et χωρητῷ disputantem El. f. 178 v. m. ad Greg. Or. XXXI, p. 575, B. ubi de Spiritu sancto sermo, quem χωρητὸν δι' ἀγαθότητα dixit Basil. *De Sp. S.* cap. 9. Vocem χωρητός, i. e. *cujus capax fieri possis*, attigi in *Bas. Plot*. p. 31. Gregor. Palam. Oratt. p. 83 Mariam dicit τοῦ ἀχωρήτου χώραν. De Deo ἀχωρήτῳ v. Coteler. in *PP. Apost*. T. 1, p. 85, a. ed. Amstelod. et eruditum Anglum ad Orig. *De Orat*. p. 233, D. not. p. 921, a. T. 1, ed. Ruæ. ubi simul de eo, quod Deus πάντα χωρεῖν dicitur. Herm. Trismeg. ed. Paris. p. 15. *Deus* χωρητικὸς τῶν πάντων. Ibid. *Deus solus bonus*, τὰ δὲ ἄλλα χωρητά ἐστι τῆς τοῦ ἀγαθοῦ φύσεως, leg. χωρητικά. Locutio χωρητικὸς Θεοῦ ap. Greg. Pal. Theophane D p. 22 med. sæpe reperitur, et ibid. locutio χωρητικῆς θείας καὶ θεοποιοῦ ἐνεργείας.

(3) Conf. Gregor. Or. XXXII, p. 590, B. ibique El. f. 205 v. m. Fons locutionis Patribus celebratæ in libro Exodi 33, 22, καὶ τότε ὄψει *τὰ ὀπίσω μου*. Quo tamen illi loco τὰ ὀπίσθιά μου scriptum reperisse videntur. Vid. Schleusner. Lexic. in LXX, P. IV, p. 101, et ad quem is provocat, Suicer. *Thesaur. Eccl.* v. *Ὀπίσθια*.

(4) B. E. παραδεικνῦσαι.

(5) Hæc omnia prorsus Platonica. Conf. *De Rep*. VI, pag. 510, A. E. VII, p. 516, A. B. 532, B. C. *De Legg*. X, p. 897, D. E. Platonicam sententiam, hoc ipso usus Eliæ loco, illustravi in *Nov. Annal. Philol*. Vol. 48, Fasc. 4, p. 419 sq. Ibid. p. 420 de Platonica apud Eliam formula : ὁ νοητὸς ἥλιος, monui. Conf. etiam f. 17 v. i. 122 r. i., ubi annott., 124 r. i. Plura videas in annott. ad Greg. Or. XXVIII, p. 520, D.

(6) *De Cœl. Hier*. cap. 5, § 2, p. 50 A. ed. Cord. De tribus angelorum triadibus idem ibid. p. 50. C. D. Conf. El. f. 162 v. ante med. et f. 218 r. i. ubi plura.

(7) Videlicet omne corpus τριχῇ διαστατόν. Conf. El. f. 21 v. s. 43 r. m. 262 v. m. et vid. *Animadv. in Basil*. I, p. 1959.

(8) Voce ζόφος, ad sensuum et affectuum tenebras translata, etiam Methodius utitur ap. Epiphan. Hær. p. 567, D. loco a me in *Animadvss. in Basil*. I, p. 131 allato. Conf. El. f. 26 v. m. 63 v. m. 97 r. m.

(9) Frequens apud Patres eccl. usus vocum πάχος, παχύς, παχύτης in notanda corporis mole mentem prægravante. Conf. El. f. 17 v. i. 26 v. m. 27 r. s. al. et vid. Toll. ad Greg. Naz. Carm. Ined. I, vs. 579, in *Insign. It. Ital*. p. 54.

D (10) Scribo : ἀχλύν, deque translata voce ἀχλὺς conf. f. 63 v. m. 76 v. m. Maxim. Tyr. *Diss*. 16, 7. (ψυχὴ) περιβεβλημένη ἐν τῷ δευτέρῳ βίῳ πολλὴν καὶ σκοτεινὴν ἀχλύν. Metaphoræ ansam dedit Homerus celeberrimis versibus Iliad. V, 127 sq. quos miror Duportum in eruditissimo Gnomologiæ Homericæ opere neglexisse, præsertim quum posterioris ætatis scriptores, præeunte auctore Platonico *Alcib*. II, p. 150, D. E., illis certatim usi sint.

(11) Voce ἐκτυπώτερον Eliam f. 40 r. m. usum videbis, idque adverbialiter, ut hoc loco Gregorius fecit, qui adjectivo ἐκτυπώτερος usus est Or. XXXIII, p. 615, D. ubi cf. El. f. 304 r. s. Est autem ἔκτυπον i. q. ἐκτυπούμενον, non id quod est ἐκτὸς τύπου, ut Elias vult.

(12) Magnopere fallor, aut legendum : δηλοῖ. Pseudo-Dionysii locus est *De Div. Nom*. cap. 1, § 1, p. 284, A. ed. Cord. qui in prava lectione : τὴν καθ' ἡμᾶς acquievit. Var. lect. τῆς καθ' ἡμᾶς Elias confirmat.

φρικώς, ἀφθέγκτως τε καὶ ἀγνώστως συνάπτεσθαι ἡμᾶς κατὰ τὴν κρείττονα τῆς καθ' ἡμᾶς λογικῆς καὶ νοερᾶς δυνάμεως καὶ ἐνεργείας ἕνωσιν (1) τοῖς ἀφθέγκτοις τε καὶ ἀγνώστοις. μόλις γὰρ ἄν τις τῷ ἀκροτάτῳ ἄνθει τοῦ νοῦ (2) ἐν περιλήψει μετρίᾳ γενήσεται.

P. 499 A. B.) F. 18 r. i. ἀπερίληπτος δὲ (Θεός) κατὰ τὸ ἄπειρον, οἷόν τι πέλαγος βαθὺ καὶ ἀόριστον. Ibid. οἱ ἐν ἑκάστῳ τῶν ὄντων τῇ ἀπ' ἀρχῆς ὑπάρξει συγκαταβληθέντες (3) λόγοι, καθ' οὓς ὑπέστη τῶν ὄντων ἕκαστον καὶ εἰδοποιῆται.

F. 19 r. s. (ex *S. Maximo*) ὁ.... μὴ συγχωρῶν αὐτὴν (τὴν αἴσθησιν) μὴ δὲ (4) καθ' ἑαυτὴν γενομένην ἐκτὸς τοῦ ἡνιοχοῦντος λόγου ἐνεργεῖν, μὴ δὲ τὸν λόγον αὐτὸν τῆς τοῦ νοῦ ἁπλότητος ἄφετον ἐῶν... οὗτος ἀληθῶς διὰ τῶν ὁρωμένων καὶ τῆς ἐν αὐτοῖς εὐταξίας τὸν ποιητὴν τούτων καὶ συνοχέα καὶ ἀρχηγόν, ὡς ἀνθρώπῳ δυνατόν, ἀνετυπώσατο, F. 19 r. m. μετὰ πᾶσαν τὴν κατ' αἴσθησιν ἐν σχήματι θέσεώς τε καὶ μορφῆς καὶ τυπώσεως καὶ φαντασίας διάβασιν. Ibid. ἡ πρὸς τὸ κρεῖττον μετ' ἐμμελοῦς ἐξετάσεως καθ' ὁδὸν ἀπὸ τῶν ἡττόνων ἀνάβασις.

P. 499, C. (*ἡ ὄψις*) *τοῖς ὁρωμένοις προσβάλλουσα, καὶ πεπηγόσι καλῶς καὶ ὁδεύουσι, καὶ ἀκινήτως, ἵν' οὕτως εἴπω* (5), *κινουμένοις καὶ φερομένοις*) F. 19 r. i. κινεῖσθαι... λέγεται τῷ κατὰ ῥοὴν καὶ ἀποῤῥοὴν λόγῳ, αὐξήσει τε τῇ περὶ τὸ ποσὸν καὶ μειώσει (6). Ibid. ἡ πρὸς τὰ αἰσθητὰ τῆς ὄψεως προσβολὴ καὶ ἀπόβλεψις πρὸς οὐρανόν, ἥλιον, σελήνην καὶ τῶν λοιπῶν ἀστέρων τὸν χορόν. Ibid. ante superiora locutio: μεταβάλλειν εἰς ἄλλο καὶ φύρεσθαι.

P. 499 C. D) F. 19 v. s. (ἡ κατὰ λόγον γινομένη εὔτακτος τῶν ἁπάντων διοίκησις) ἀφ' ἧς ἔστι συνιδεῖν τοῖς ὁρῶσι, μὴ μόνον ἀκυβέρνητον μὴ εἶναι τόδε τὸ πᾶν, ἀλλὰ καὶ ἀρχηγὸν καὶ αἴτιον ἔχειν Θεὸν τὸν συνέχοντά τε καὶ οὐσιώσαντα, τουτέστι ποιήσαντα, καὶ προνοίας ἀῤῥήτοις λόγοις διέποντα.

P. 499, D. E.) F. 19 v. m. Θεοῦ... φύσιν, τὴν ὑπὲρ φύσιν καὶ ἀκατάληπτον, καὶ τῶν ἁπάντων ὀρεκτῶν τὸ ἔσχατον (7), οὐχ ἂν ὅσον ἐστὶ καταλήψεταί τις. κἂν γὰρ ἐπιχειρήσῃ, οὐχ ἐφικνεῖται μέν, μόνον δὲ τὰς νοερὰς ὄψεις ἀμαυρούμενος, καὶ τοῦ ὄντος ἐκπίπτει φωτός. ὡς φιλονεικήσας (8) ὅλον ἥλιον τῷ σωματικῷ δέξασθαι ὀφθαλμῷ.

P. 499, D. E.) F. 19 v. i. (Θεός) κινῶν καὶ τηρῶν τὰ πάντα (9), αὐτὸς μὴ κινούμενος. πάσης γὰρ γενέσεώς τε καὶ κινήσεως τῶν ὄντων ἀρχὴ καὶ τέλος ἐστὶν ὁ Θεός, ὡς ἐξ αὐτοῦ γεγενημένων καὶ δι' αὐτοῦ κινουμένων καὶ εἰς αὐτὸν τὴν στάσιν ποιησομένων.

P. 499, E.) F. 19 v. i. λίαν ἀγνώμων ὁ μὴ μέχρι τοῦ εἰδέναι ποιητὴν καὶ δημιουργὸν καὶ συνοχέα καὶ προνοητὴν τὸν Θεὸν προϊὼν ἑκουσίως.

P. 500, A.) F. 20 r. s. (Θεός) ὁ πάσης οὐσίας ἐπέκεινα, καὶ πάσης γνώσεώς ἐστιν ἐξῃρημένος.

P. 500, A. *Ἵνα... μηκέτι τοῦ πρόσω δέηται, τὸ ἔσχατον ὀρεκτὸν ἔχων ἤδη καὶ εἰς ὃ πᾶσα σπεύ-*

(1) Mysticam intellige ἕνωσιν cum Deo, de qua Noster f. 20 r. m. κατὰ ἁπλῆν προσενωθῆναι τῷ Θεῷ. Vid. *Basil. Plot.* p. 23. Usitata in ea re cum alia vocabula (v. ibid. p. 22), tum συνάπτεσθαι et συναφή. Cf. Athan. *De Incarn.* c. 56, 57. Porphyrina *De Abst.* 2, 34, 165. δεῖ ἄρα συναφθέντας καὶ ὁμοιωθέντας αὐτῷ, τὴν αὐτῶν ἀναγωγὴν θυσίαν ἱερὰν προσαγαγεῖν τῷ Θεῷ. Jamblich. *De Myst. Æg.* p. 4, 12. ἡ πρὸς τὸ θεῖον συναφή, p. 5, 5 sq., τῇ γνώσει πρὸς αὐτοὺς συναπτέσθω. Jambl. *De Fato* ed. Tennul. p. 177 locutione utitur: ἡ ἐπὶ τὸ ὂν καὶ τὸ θεῖον συναφή. Adde *Animadvss. in Basil.* I, p. 144.

(2) Attende usitatam Platonicis locutionem: ἄνθος τοῦ νοῦ, de qua conf. Creuzer. ad Procl. *Comm. in Alcib.* I, p. 248. Idem de translato usu vocis ἄνθος ad Olympiod. *Comm. in Alcib.* I, p. 109, universe monuit.

(3) Verbi συγκαταβάλλειν eadem potestate usurpati exempla conf. f. 23 r. m. 84 r. m. Gregor. Or. II, p. 55, A. ὅσον τῆς θείας ἀποῤῥοίας ἡμῖν *συγκαταβέβληται*, i. e. *insitum est*, quem locum Ullmann. in *Gregorio Naz.* p. 420 minus recte interpretatus est.

(4) Scribe: μηδέ, ut post paulo. Eodem mendo in B. peccatum p. 503, D. Or. XXX, p. 544. XXXI, p. 561, B. C. f. 176 v. s. 220 v. s. 237 v. i. Or. VIII, p. 249, E. Ex eodem mendi genere profecta: μὴ δὲ μιᾶς pro μηδεμιᾶς f. 23 r. m., (ubi ann.) et conjunctim scripta μηδὲ f. 57 r. m. μηδεμίαν f. 360 v. i. pro μηδὲ et μηδεμίαν. Adde μηδ' pro μηδὲ f. 2 (sine num.). De μηδέ, scripto diremtis vocibus μὴ δέ, vid. Bast. *Comm. Palæogr.* p. 826, qui quæ ibid. de μηδὲ et μὴ δὲ diversis monet, locis supra notatis non usu veniunt. Sunt autem ista apud Eliam f. 19 r. s.: ὁ... μὴ συγχωρῶν usque ad illa f. 19 r. m. ἀπὸ τῶν χρειττόνων ἀνάβασις, ex S. Maximi libro *De Variis Difficilib. Locis SS. PP. Dionysii et Gregorii* p. 194 et 196 ed. Oehler. cum hac discrepantia lectionis: *αὐτήν*) αὐτῇ Oehler., melius, præsertim si in seqq. γενομένη scribatur. — *μὴ δέ*) μηδέ, itemque in seqq., recte, ut supra dictum. — *ἐκτὸς τοῦ ἡνιοχ. λ. ἐνεργεῖν*) ἐνεργεῖν τοῦ ἡνιοχοῦντος αὐτὴν λόγου ἐχωρισμένην (leg. κεχωρ.) οὐδέν, quæ Elias in brevius contraxit. — *ἄφετον ἐῶν*) ἄφετον, omisso, quod excidit, ἐῶν.

(5) Vulgo: ἵνα οὕτως εἴπω. Sed scribendum: ἵν' οὕτως εἴπω. Quem librarius h. l. in ἵνα evitavit hiatum, Or. XXX, p. 553, D. male admisit.

(6) Hæc quoque ex S. Maximi libro laudato, p. 196, nec non illa in seqq. apud Eliam: ἡ πρὸς τὰ αἰσθητὰ τῆς ὄψεως προσβολή, et illa: μεταβάλλειν εἰς ἄλλο καὶ φύρεσθαι, dicta nimirum de confusione rerum. Conf. Plat. *Gorg.* p. 465, E. ὁμοῦ ἂν πάντα χρήματα ἐφύρετο ἐν τῷ αὐτῷ. Disputando res confundere φύρειν significat ap. Gregor. Or. XXIII, p. 432, C. ubi Elias f. 264 v. s., qui f. 273 v. i. verbo sic translato item utitur. Vide Ast. Annott. in Plat. *Gorg.* p. 145. et adde S. Maxim. libro laudato p. 200. φύρων ἑλληνικῶς τὰ μὴ φυρόμενα.

(7) Solemnis in celebranda Dei natura vox ὀρεκτός, qua Noster f. 20 r. m. in eadem re usus est. Vid. *Animadvss. in Basil.* p. 152, ubi fontem formulæ Aristotelicum *Metaph.* XII, 7, indicavi. Idem valet de voce ἐφετός. Vid. Has. *ad Leon. Diacon.* p. 447 sq. ed. Bonn. et *Animadvss. in Basil.* p. 141, 152.

(8) Lege: ὡς ὁ φιλονεικήσας. — id est: *sicut is qui solem apertum corporis oculis suspicere contendit.* Conf. Plat. *De Legg.* X, p. 897, D. et quæ C. Alexander, vir eruditissimus mihique amicissimus, in eandem dicta sententiam attulit ad *Oracula Sibyllina*, Procem. vs. 10, T. I, p. 16 novæ editionis Parisinæ, quam editoris humanitati acceptam debeo. Adde El. f. 78 v. 5.

(9) Primus motor Aristoteli Deus appellatur *Metaph.* XII, 7. *Phys.* VIII, 5 et 6. Conf. El. f. 279 r. i.

θει καὶ πολιτεία (1) *τοῦ ὑψηλοῦ καὶ διάνοια*) F. 20 r. s. ἵνα... μηκέτι τοῦ πρόσω δέηται, τὸ ἄκρον ὀρεκτὸν ἔχων ἤδη, καὶ εἰς ὃ πᾶσα ἔφεσις ἵσταται, παυομένων τῶν νοερῶν ἡμῶν ἐνεργειῶν, ἐν ᾧ πάντα τὰ πέρατα πασῶν τῶν γνώσεων ὑπεραῤῥήτως προϋφέστηκε. F. 20 r. m. νοοῦσα... ἡ ψυχὴ ἵσταται τοῦ νοεῖν ἐκεῖνο τὸ νοηθὲν μετὰ τὴν αὐτοῦ νόησιν. τὸ γὰρ νοηθὲν κυρίως ἅπαξ οὐκ ἔτι τὴν πρὸς τὸ νοηθῆναι πάλιν ἐκκαλεῖται τῆς ψυχῆς δύναμιν (2).

P. 500, B. *πότερον σῶμα*; cet.) F. 20 v. m. πρόσεισι δὲ ἡ δεῖξις τούτῳ κατὰ διαίρεσιν *Πλατωνικῶς*, διὰ τοὺς ταύτῃ μέγα φρονοῦντας (3).

P. 500, D. *πῶς σωθήσεται τὸ διὰ πάντων διήκειν... τὸν Θεόν —;*) El. f. 21 r. m. comparat *Sap. Sal.* 7, 24.

P. 501, A.) F. 21 v. s. in notanda doctrina *Epicuri* hac utitur locutione : εἰς ἄτομα κατακερματίζεσθαι (4).

P. 501, A. *καὶ οὕτω διαπεσεῖται ἡμῖν καὶ σῶμα οὐχ ἕξει οὐδὲ πῆξιν τινα ὁ περὶ τοῦ σώματος λόγος.*) F. 21 v. s. τὸ τριχῇ λέγω διαστατόν · τοῦτο γὰρ σώματος ὅρος καὶ λόγος · καὶ σῶμα οὐχ ἕξει Θεός, ὁ ὑφ' ὑμῶν σῶμα εἶναι ὑποτεθείς, οὐδὲ πῆξίν τινα οὐδὲ μῆκος καὶ βάθος καὶ πλάτος, ταῦτα δὴ οἷς σῶμα χαρακτηρίζεται. F. 21 v. m. τὸ... *ἡμῖν*... εἴρηκεν... ὡς διὰ τῆς κοινολεξίας ἐξιδιούμενος (5) τοὺς δι' ἐναντίας.

P. 501, A. *εἰ δ' ἄϋλον φήσομεν, εἰ μὲν τὸ πέμπτον, ὥς τισιν ἔδοξε, καὶ τὴν κύκλῳ φορὰν φερόμενον* (6), *ἔστω μὲν ἄϋλόν τι καὶ πέμπτον σῶμα*) F. 21 v. m. *Ἀριστοτέλης* ὁ φιλόσοφος πέμπτον τι σῶμα τὸν οὐρανὸν ἐδογμάτισε, ἄλλο τι ὂν παρὰ τὰ τέσσαρα στοιχεῖα, γῆν, ὕδωρ, ἀέρα καὶ πῦρ. ἐκείνων γὰρ τὴν ἐπ' εὐθείας κίνησιν κινουμένων, καὶ τῶν κούφων μὲν ἄνω φερομένων, πυρὸς καὶ ἀέρος, τῶν δὲ βαρέων κάτω, ὕδατός τε καὶ γῆς · αὗται γὰρ αὐτῶν αἱ κατὰ φύσιν κινήσεις · τὸν οὐρανὸν μόνον κατὰ μηδὲν ἐκείνων κινούμενον κυκλοφορεῖσθαι εἴρηκεν ἰδιοτρόπως (7). F. 21 v. i. verbis : *ὥς τισιν ἔδοξε*, τοὺς περὶ *Ἀριστοτέλην* tangi docet.

P. 501, B.) F. 22 r. s. ἡ κίνησις... λέγεται ἐπὶ τῶν ὑπὸ γένεσιν καὶ φθοράν (8).

P. 501, C.) F. 22 r. i. εἰ γὰρ καὶ *Δαυὶδ* εἶπεν · *ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα* (9), ἀλλὰ τὸ κοῦφόν τε καὶ διάπυρον αὐτῶν καὶ ὀξὺ περὶ τὴν θείαν ἔφεσίν τε καὶ λειτουργίαν διαγράφων καὶ πάσης ὑλικῆς ἐννοίας ἀπηλλαγμένον, εἴρηκε τοῦτο.

P. 501, C. *πάλιν εἰσήχθη σωμάτων ἑσμὸς ἀλόγιστος καὶ φλυαρίας βυθὸς οὐδαμοῦ στῆναι δυνάμενος.*) F. 22 v. s. πλῆθος εἰσάγοντας σωμάτων ἀλόγιστον καὶ βυθόν, ἐξ οὗ ἀπειρία γεννᾶται σωμάτων, ἄλλων ἐξ ἄλλων τικτομένων καὶ οὐδαμοῦ στῆναι δυναμένων.

P. 501, D. *οὐδὲ τῆς ἡμετέρας αὐλῆς ὁ λόγος*) F. 22 v. s. Ἑλληνικὸς γὰρ οὗτος ὁ λῆρος καὶ τῆς τῶν *Στωϊκῶν* φλυαρίας, ὑλικὸν τὸ Θεῖον ὑπειληφότων (10).

P. 501, D.) F. 22 v. m. τοὺς ἀνόμοιον μάλιστα τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν κακούργως (11) εἰσάγοντας. Ibid. εἴπερ οὐσίαν Θεοῦ τὸ ἀγέννητον εἶναι πάντως βιάσαιντο.

P. 501, D.) F. 23 r. m. ὁρῶν ὁ ἅγιος τοὺς αἱρετικοὺς *Εὐνομιανοὺς* ἕνα μόνον ἔχοντας ἀγῶνα, τὴν ὑπερούσιον αὐτοῖς ἀνοήτως συγκαταβάλλειν φύσιν

(1) Repetita copula καὶ voces πολιτεία et διάνοια majorem vim accipiunt, quam si simplici καὶ copulentur. Conf. supra p. 499, C. καὶ πεπηγόσι καλῶς καὶ ὀδεύουσι. et vid. annott. ad Or. XXVIII, p. 513, A. 518, A. ad Or. XXXII, p. 598, B. 597, D. et ad El. f. 54 r.

(2) Hæc et quæ insequuntur totidem fere verbis apud S. Maximum libro *De Difficilibus Locis SS. PP. Dionysii et Gregorii* p. 198 ed. Oehler. reperiuntur.

(3) Conf. El. 77 v. m. de Hæreticorum disputandi ratione Platonica, quam Gregorium quoque secutum esse ibid. et f. 159 r. s. docet.

(4) De verbo κατακερματίζειν vid. *Basil. Plotin.* p. 22. Cf. f. 180 v. m. ubi Elias eo utitur in notanda Pneumatomachorum doctrina. Jo. Philopon. in *Aristot. De Anima* I, f. 44, *b.* med. μὴ βουλόμενος κατὰ τὰ μόρια τοῦ σώματος κατὰ κεκερματίσθαι (leg. κατακεκερματίσθαι) αὐτήν (animam), nimir. Aristoteles contra Timæi placitum. Porphyr. *ad Marcell.* c. 10. συλλέγουσα ἀπὸ τοῦ σώματος πάντα τὰ διασκεδασθέντα μέλη (nim. animæ) καὶ εἰς πλῆθος κατακερματισθέντα.

(5) Quod Atticistæ pro ἐξιδιάζομαι rectius poni docent, ἐξιδιοῦμαι (vid. Lobeck. ad Phrynich. p. 199) apud Eliam sæpe reperitur : f. 252 v. m. 276 v i. ἐξιδιούμενος, f. 277 v. s. ἐξιδιουμένων, f. 290 r. ἐξιδιουμένας, f. 292 r. s. τὴν κτίσιν ἅπασαν ἐξιδιοῦσθε.

(6) Sic B. et Bill. recte. Interrogandi nota C. inepte usus est.

(7) Similia Elias f. 75 r. i. habet. Conf. etiam f. 218 r. m. 279 r. i. Ceterum vide Aristot. *De Cœlo* I, 2. et conf. Pseudo-Origen. *Philosophum.* p. 139 ibique Wolf., Clem. *Recogn.* VIII, 15. in *PP. Apost.* T. I, p. 569 ed. Amstelod., ibique Coteler.

(8) Frequens apud posterioris ætatis scriptores usus formularum : τὰ ὑπὸ γένεσιν, τὰ ὑπὸ φθοράν, sim. de quibus monui ad Jo. Glyc. *De V. S. R.* p. 106. Conf. El. f. 94 v. i. et annott. ad f. 71 r. m.

(9) Ps. 103, 5. Conf. f. 150 v. s. Ceterum cod. Bas. hoc loco et alias compendio solito δᾱδ : nonnullis tamen locis distincte Δαυίδ, estque melior scriptura per υ quam Δαβίδ. Vid. Winer. Gr. Idiom. N. T. p. 44 ed. III. Krabinger. *ad Greg. Nyss. De Prec.* p. 127, 149. Contrario mendo β in υ depravatum f. 118 v. s. λαύρως pro λαβρῶς, f. 132 v. m. τά ὑπὸ τὸ εὔδομον (l. ἕβδ.) τουτὶ κεφάλαιον ἀναφερόμενα. Porro conf. f. 314 v. m. Αὐδηρίτην pro Ἀβδηρίτην. Scripturam Αὐδηρίτης Wolfius ad Origenis vel potius Hippolyti *Philosophum.* p. 90 sq. tueri conatus est. Tu vide Menag. *ad Diog. L.* IX, 30.

(10) Tu de Stoicorum deo vide Plutarch. *De Plac. Philos.* I. 7. Diog. Laert. VII, 137. ibique Menag.

(11) Id est : *fraudulenta argumentatione.* Conf. Gregor. Or. XXIX, p. 553, D. ibique Elias f. 102 r. s. Idem f. 131 r. i. ὅπερ τινὲς τῶν αἱρετικῶν κακούργως ὑπενόησαν. f. 171 r. s. ubi locutio κακούργως et ἀμαθῶς συλλογίζεσθαι. Voci κακούργως, quæ Eliam f. 127 v. m. similiter usum vides, respondet κακοήθως f. 103 r. m. id est : *versuta disputandi ratione.* Κακουργεῖν, *fraudulente interpretari*, ap. Gregor. Or. XXIX, p. 557, A. ubi cf. El. 141 r. m. Idem sibi vult κακούργως sive κακοτρόπως ἐκλαμβάνειν f. 105 r. m. Conf. etiam κακουργία f. 78 r. m. : κακούργημα κακουργεῖν f. 168 r. ante med. ibique annott. Vid. Ast. Annot. in Plat. *Gorg.* p. 249, *Animadvss in Basil.* I, p. 155. — Mox leg. αὐτοῖς.

καὶ τεχνικαῖς μεθόδοις περιλήψει τῆς κατ' αὐτοὺς γνώσεως κρατεῖν ἐπιχειροῦντας, ὡς ᾤοντο, τὴν ἀκράτητον δύναμιν καὶ πάσῃ τῇ κτίσει κατὰ τὸ ἴσον ἀχώρητον, δι' ὅλου σχεδὸν τοῦ λόγου τὰς στερήσεις τε καὶ ἀποφάσεις (1) προὐτίμησεν ἐπὶ Θεοῦ λέγειν, μὴ δὲ μιᾶς (2) ἀνασχόμενος θέσεως ἢ καταφάσεως.

P. 502, A.) F. 23 r. i. τὸ... ὑποκείμενον (3), ὅπερ γεννᾶται καὶ φθείρεται καὶ πεποίωται. Ibid. τὸ ὑποκείμενον θεμέλιου τρόπον, ἐφ' ᾧ ταῦτα βέβηκε.

P. 502, A. *εἰ μέλλει* (4) *τελέως καὶ ἀποχρώντως τὸ νοούμενον παραστήσασθαι.*) F. 23 r. i. εἰ μέλλοιμεν τελείως καὶ ἀπαραλείπτως τὸ νοούμενον παριστάναι. F. 23 v. s. παραστῆσαι οὐσίαν Θεοῦ. et οὐσίας Θεοῦ παραστατικόν (5).

P. 502, E. *τυχόν.*) F. 24 r. i. συμπεριφερόμενος τοῖς περὶ *Εὐνόμιον* ἀμφέβαλε τὴν ἀντιστροφήν.

P. 503, C.) F. 24 v. i. *Εὐνομιανοὶ* πρὸς τὴν ἐξ ἀνθρώπων δόξαν ἐπτοημένοι καὶ σοφοί τινες διατοῦτο (6) καὶ ὑπέρογγοι.

P. 503, C. *τὸ σκολιὸν καὶ γριφοειδὲς* (7) *ἐπεισήγαγεν*) F. 25 r. m. (ad : *γριφοειδές*) τὸ αἰνιγματῶδες καὶ σκοτεινόν.

P. 503. D. *ὅ μοι λέγειν ὁ λόγος ἀπ' ἀρχῆς ὥρμησε* (8). *τοῦτο δὲ ἦν τί ;* (9) *τὸ μὴ ληπτὸν εἶναι ἀνθρωπίνῃ διανοίᾳ τὸ Θεῖον, μὴ δ' ὅλον ὅσον ἐστὶ*

A *φαντάζεσθαι.*) F. 25 r. s. μηδ' ὅλον ὅσον ἐστὶ πίπτον (10) εἰς φαντασίαν. F. 25 r. m. οὐκ ἂν ἠρώτησεν, εἰ μὴ πάνυ ἐθάῤῥει ταῖς ἀποδείξεσι. τοιοῦτον γὰρ καθ' *Ἑρμογένην* (11) τὸ σχῆμα τῆς ἐρωτήσεως. F. 25 r. i. ἡ λογικὴ φύσις δύναται ἀνατείνεσθαι πρὸς Θεὸν καὶ τῆς αὐτοῦ μετέχειν πληρώσεως.

P. 503, E. *μακρὰν γὰρ τῆς θείας φύσεως φθόνος*) F. 25 r. i. τὰ δὲ μεταξὺ αἰτιολογίαν τινὰ ἔχει βραχεῖαν τοῦ μακρὰν τῆς θείας καὶ ἀπαθοῦς φύσεως φθόνον ἀποσκηνοῦν. F. 25 v. s. εἰ γὰρ ἀγαθὸς ὁ Θεός· οὐδεὶς γάρ, φησίν, ἀγαθός, εἰ μὴ εἷς ὁ Θεός· ἀγαθῷ δὲ οὐδεὶς ἐγγίνεται φθόνος, καθά φησι καὶ *Πλάτων* (12), πῶς ἂν εἰκότως διὰ φθόνον τὸν περὶ τὰς λογικὰς φύσεις λέγοιτο ἀποκρύπτειν ἑαυτόν; ὧν δὴ λογικῶν φύσεων καὶ ἡ παραγωγὴ (13) καὶ ὑπό-
B στασις τῆς ἄκρας αὐτοῦ ἦν ἀγαθότητος. Ibid. πῶς ὁ κυριεύων πάντων φθονήσειε τοῖς κυριευομένοις; τί γὰρ τῶν ἀγαθῶν ἔχουσιν, ὃ μὴ ἐκεῖθεν αὐτοῖς χορηγεῖται; πᾶσα γὰρ δόσις ἀγαθὴ ἄνωθεν αὐτοῖς ἐστιν (14).

P. 504, B. *οἱ ἐγγυτέρω Θεοῦ καὶ τῶν ἀνεξιχνιάστων αὐτοῦ κριμάτων ἐπόπται καὶ θεωροί*) F. 25 v. i. ἐπόπτας δὲ καὶ θεωροὺς εἶπεν, ἀπὸ τῆς ἐν ἡμῖν ἀκριβεστέρας αἰσθήσεως τὴν τρανεστέραν (15) κατάληψιν τῶν τοῦ Θεοῦ ἀνεξιχνιάστων ὁδῶν (16)..., κατὰ τὸν μέγαν εἰπεῖν *Ἀπόστολον*, αὐτοῖς χαριζόμενος.

(1) In præcedd. sermo de aientibus et negantibus in Deo.

(2) Scribe : μηδεμιᾶς. Sic B. μὴ δὲ μιᾶς in verbis Gregorii Or. XX, p. 380, A. ubi Edd. recte μηδεμιᾶς. Conf. annott. f. 19 r. s.

(3) Materiam dicit, loquendi usu Aristotelico. Vid. Trendelenburg. *ad Aristot. De Anima* p. 324.

(4) Μέλλει B. cum Reg. a. Μέλει codd. ap. M. Μέλλοι E., Gregorii verba in comm. repetens, cum Edd. Eadem discrepantia p. 503, A. εἰ τὸ πᾶν ὑπὸ τοῦ παντὸς *μέλλει* περισχεθήσεσθαι, ut est in Edd.; nam μέλλοι Reg. bm. tres Colb. et Comb. habent. Tu videas quæ in *Nov. Annal. Philol.* Vol. 49, Fasc. 4, p. 391 sq. annotavi. Deinde nostro loco, ubi B. παραστήσασθαι, Edd. παραστήσεσθαι, uti περισχεθήσεσθαι p. 503, A. Sed aoristus stare potest. Conf. Lobeck. *ad Phryn.* p. 744 sqq. Ceterum τελείως pro τελέως E., Gregorii verba in commentariis repetens, uti in eorum explicatione. Sed usitata Gregorio forma τέλεος magis Platonica, quam τέλειος. Conf. modo Or. XXXI, p. 563, C. 564, D. 565, C. Vide Sinner. *ad Greg. Naz. Or. Fun. in Cæsar.* p. 22, meque ad Jo. Glyc. *De V. S. R.* p. XXII. Jamblich. *De Myst.* p. 3, 28 ed. Gal. τούτων (cod. Basil. τούτου) οὐδὲν ἀπολείψομεν εἰς τὴν τελείαν (cod. Bas. melius τελέαν) ἀπόδειξιν.

(5) Παραστατικὸν cum genitivo, *quod declarandi vim habet*, f. 249 r. i. item reperitur. Παραστατικόν et δηλωτικόν coniuncta f. 98 r. m. Conf. Basil. T. I, p. 527, C. et v. quæ de verbo παριστάναι monui *Animadvss. in Bas.* I, p. 35.

(6) Scribe : διὰ τοῦτο, et ὑπέρογκοι. Priorem corruptelam etiam f. 140 r. s. 173 v. s. 246 r. s. notatam videbis, ejusque exempla etiam alias in cod. Bas. sæpe occurrunt, v. c. f. 256 v. m. Est etiam, ubi διὰ cum articulo insequente conflatum reperitur, ita quidem, ut accentum retineat; cf. f. 150 v. i. Literarum γγ pro γκ, ut in ὑπέρογγοι, male positarum exemplum f. 266 v. m. ubi ἐγγυμονεῖ pro ἐγκυμονεῖ.

(7) Γριφοειδὲς B. optime cum Reg. bm. Coisl. 1. quos C. secutus, qui in quibusdam γριφῶδες scriptum testatur. Atque sic Ed. Bas.; τρυφοειδές. pessime Ed. Par. cuius loco genuinum γριφοειδές Montacut. codicum ga. et pet. fide fretus reponi jussit. Scholiastes apud C. αἰνιγματωδές (leg. αἰνιγματῶδες) interpretatur. Alias γρῖφον i. q. γριφοειδές. Conf. El. f. 118 v. s. et v. Prolegomn. in Jo. Glyc. *De V. S. R.* p. XXXII.

C (8) Edd. melius ὥρμησεν. Conf. annott. ad p. 506, C. Ὥρμητο nonnulli apud C. Gregorius simili loco Or. XXX, p. 553, E. ὅπερ ὡρμήθη λέγειν ὁ λόγος, ubi λέγειν et λόγος item conjuncta et λόγον in personam animatum vides eo loquendi usu, de quo v. *Animadvss. in Basil.* I. p. 15. 60. Ceterum λόγος non minus recte ὁρμᾶν quam ὁρμᾶσθαι dicitur. Vid. Ast. *Lex Plat.* t. II, p. 474.

(9) Vulgo : τοῦτο δὲ τί ἦν; in quibus Or. 1. τί male omittit. Præstat autem vulgatæ lectio codicis B., siquidem Gregorius interrogandi voces interrogationi lubenter postponit. Sic, ut alia omittam, τίς haud semel postpositum Or. XXXII, p. 591, A. E.; πῶς in clausula p. 591, E. Alia ex hoc genere dabit *Basil. Plot.* p. 41 sq. Mox scrib. μηδ', coll. annot. f. 19 r. s.

(10) Scribe : πῖπτον.

(11) Hermog. Περὶ Εὑρ. IV, 6. καθόλου γὰρ ὁ ἐρωτῶν, ὡς εἰς νίκην τῇ ἐρωτήσει θαῤῥῶν, ἐρωτᾷ.

D (12) *Timæ.* p. 29, E. ἀγαθῷ... οὐδεὶς περὶ οὐδενὸς οὐδέποτε ἐγγίγνεται φθόνος. Conf. Schwegler. *Comm. in Arist. Metaphys.* p. 23. De scriptura οὐθείς, in Platone minime ferenda, v. Lobeck. *ad Phryn.* p. 181 sq. Trendelenburg. *ad Aristot. De Anima* p. 201 sq. Quæ præcedunt : οὐδεὶς... θεός, ex Matth. 19, 17.

(13) Id est *procreatio*, ex eo usu verbi παράγειν, cujus exempla f. 160 r. m. ἡμεῖς... ἐξ οὐκ ὄντων παρήχθημεν. f. 257 v. s. (Θεὸς) ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι βουλήσει καὶ δυνάμει παραγαγών. Adde f. 193 v. i. 194 v. s. et v. *Animadvss. in Basil.* I, p. 92. De voce παραγωγὴ conf. El. f. 132 r. i. 180 r. i. Eidem Deus ὁ παραγωγεὺς τῶν ὅλων. Conf. f. 194 r. s.

(14) Jacob. Ep. 1, 17.

(15) Usitata Eliæ utraque forma et τρανής, ut hoc loco, et τρανός, de qua conf. f. 27 v. s. 63 r. m. 151 v. m. Vid. *Animadvss. in Basil.* I, p. 190.

(16) Conf. Ep. ad Rom. 11, 33.

504, B. *ἐν ἴχνεσιν ἀβύσσου περιπατοῦντες, τὸ δὴ λεγόμενον.*) *Job.* XXVIII, 16, fontem indicante Elia f. 25 v. i.

P. 504, B. *ἵνα μὴ τῷ ῥαδίῳ τῆς κτήσεως ῥᾳ- στη γίνηται* (1) *καὶ ἡ τοῦ κτηθέντος ἀποβολή. φιλεῖ γὰρ τὸ μὲν πόνῳ* (C.) *κτηθὲν μᾶλλον κρατεῖσθαι, τὸ δὲ ῥᾳδίως κτηθὲν καὶ ἀποπτύεσθαι* (2) *τάχιστα, ὡς πάλιν ληφθῆναι δυνάμενον. καὶ οὕτως εὐεργεσία καθίσταται τὸ μὴ πρόχειρον τῆς εὐεργεσίας*) F. 26 r. s. οὐχ ὅλον ὅσον ἐστὶν ἑαυτὸ ἐνδίδωσι τὸ Θεῖον, τάχα μέν, ἵνα μὴ τῷ ἑτοίμῳ περιφρονῆται τῆς καταλήψεως, ὡς καὶ ἐν ἄλλοις εἴπομεν (3). εἴωθεν γὰρ τὸ προχείρως καταλαμβανόμενον ῥᾳδίως περιφρονεῖσθαί τε καὶ ἀποβάλλεσθαι, διὰ τὴν ῥᾷστην τε καὶ πρόχειρον τούτου πάλιν ἀνάληψιν.

P. 504, D. *τυχὸν... τοῖς ἐνταῦθα κεκαθαρμένοις καὶ μακροθυμοῦσι πρὸς τὸ ποθούμενον.*) F. 26 r. m. (Θεὸς) οὐχ ἁπάσας ἡμῖν τὰς ἀκτῖνας τῆς αὐτοῦ φωτοληψίας ἐνδίδωσι. et : οὐδὲ γὰρ ἐκεῖνος (Lucifer) ὅλον τὸ φῶς ἐχώρησεν, ἀλλ' ὅσον ἦν ἐφικτὸν αὐτῷ, ἢ ὅλον τὸ ἐνδεδομένον. F. 26 v. s. τῶν... τοῖς ἐξ ἐγκρατείας νίτροις καὶ ταῖς μικτικαῖς (4) πόαις τῆς πρακτικῆς εἰς βάθος καθαιρομένων καὶ..... ὡς διά κλίμακός τινος τῆς πρακτικῆς εἰς θεωρίαν ἀναπηδώντων τοῖς μὲν μᾶλλον, τοῖς δὲ ἧττον αἱ ἐκεῖθεν ἐλλάμψεις οἱονεί τις ἀῤῥαβὼν (5) καὶ γεῦμά τι ἐνταῦθα ἐνδίδονται τοῦ τελείου, ἐκεῖθεν ταμιευομένου ὃ δὴ καὶ ὁ *Δαυῒδ* αἰνιττόμενος καὶ δεικνύς, ὡς αἱ ἐνταῦθά τισιν ἐλλάμψεις διδόμεναι οἱονεὶ πρόγευμά εἰσι τῆς τελείας ἐκεῖθεν ἐλλάμψεως. nim. Ps. 16, 17. Ibid. (e *Gregorii* Orat. Fun. in S. Basil., p. 833, A.) συνεποπτεύοντες τὴν ἁγίαν καὶ μακαρίαν Τριάδα καθαρώτερόν τε καὶ τελεώτερον, ἧς νῦν μετρίας δεδέγμεθα τὰς ἐμφάσεις, ἐνταῦθα σταίημεν τῆς ἐφέσεως.

P. 504, D. *καὶ τοῦτό ἐστιν ἴσως, ὃ ἔθετο σκότος ἀποκρυφὴν αὐτοῦ* (6), *τὴν ἡμετέραν παχύτητα, δι' ἣν ὀλίγοι καὶ μικροὶ διακύπτουσιν.*) F. 26 v. m. γνόφον μὲν καλεῖ (7) τὸ ἡμέτερον σῶμα διὰ τὸ πάχος καὶ τὸν ἐντεῦθεν ἐκ τῶν παθῶν ζόφον. ἐπιπροσθεῖ

A γὰρ τῷ ἐν ἡμῖν νοερῷ, ὥσπερ τὸ νέφος τῷ ἡλίῳ, καὶ οὐ συγχωρεῖ καθαρῶς ἐντρανίζειν τῷ τῆς δικαιοσύνης ἡλίῳ. F. 26 v. i. συνέδησε Θεὸς τὴν ψυχὴν ἡμῶν σώματι. Ibid. (ad : *ἡμῶν* p. 504, D.) ἡμεῖς μὲν. . . κυρίως ἐσμὲν ἡ ψυχή, καὶ ταύτης μᾶλλον ὁ νοῦς, ἡμέτερον δὲ τὸ σῶμα, περὶ ἡμᾶς δὲ τὰ ἐκτός, οἷον χρήματα καὶ ὅσα τοιαῦτα (8). ἵσταται οὖν μέσος ἡμῶν, τουτέστι τῆς ψυχῆς ἡμῶν, καὶ τοῦ Θεοῦ ὁ σωματικὸς οὗτος γνόφος. F. 27 r. s. (τὸ σῶμα) μέσον αὐτοῦ ἱστάμενον καὶ Θεοῦ, ἀποτειχίζει ἀπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ οὐ συγχωρεῖ καθαρῶς ἐνατενίζειν αὐτῷ. Ibid. locutio : ἐκλεπτύνειν ἀσιτίαις τὴν τοῦ σώματος παχύτητα. et deinceps hæc : νῦν μὲν γὰρ διὰ τὸ πάχος ἐπιπροσθεῖ τὸ σῶμα τῇ ψυχῇ, μετὰ δὲ τὴν ἀνάστασιν λεπτότερόν τε καὶ καθαρώτερον ἀπολαβόντες αὐτό,
B καθαρώτερόν τε ὀψόμεθα καὶ τρανότερον.

P. 505, A.) F. 27 r. i. ἀδύνατον... ὄψιν... χωρὶς ἀέρος πεφωτισμένου πλησιάσαι τινὶ τῶν ὁρατῶν καὶ τοὺς τύπους τῶν ὁρωμένων ἐκμάξασθαι. ἐν ᾗ ὡς ἐν κηρῷ τυποῦνται καὶ οἱονεὶ διαγράφονται καὶ δι' αὐτῆς τῇ τε μνήμῃ καὶ τῇ καθ' ὅλου αἰσθήσει παραπέμπονται.

P. 505, A.) F. 27 v. s. ὅπερ δέ ἐστιν ὁ ἀὴρ τοῖς χερσαίοις τε καὶ πτηνοῖς, τοῖς μὲν τοῦ ἀναπνεῖν αἴτιος ὤν, τοῖς δὲ πρὸς τούτῳ καὶ ὄχημα τούτοις γινόμενος, τοῦτο τὸ ὕδωρ τοῖς νηκτοῖς. Ibid. τὰ δὲ περὶ τούτων ἀκριβέστερον ἐρευνήσας ἐν τῇ εἰς τὴν ἑξαήμερον βίβλῳ τοῦ μεγάλου *Βασιλείου* (9) εὑρήσεις.

P. 505, A. *ἀμήχανον τοῖς ἐν σώμασι* (10) *δίχα τῶν σωματικῶν πάντη γενέσθαι μετὰ τῶν νοου-*
C *μένων. ἀεὶ γάρ τι παρεμπεσεῖται τῶν ἡμετέρων, κἂν ὅτι μάλιστα χωρίσας ἑαυτὸν τῶν ὁρωμένων ὁ νοῦς καὶ καθ' ἑαυτὸν γενόμενος προσβαλεῖν* (11) *ἐπιχειρῇ τοῖς συγγενέσι καὶ ἀοράτοις.*) F. 27 r. m. ἀμήχανον εἶναι τὸν δεσμώτην τοῦ σώματος νοῦν ἀποδύσασθαι τέλεον τὰ σωματικὰ μορφώματα καὶ τυπώματα, καὶ γυμνὸν τῶν τοιούτων τοῖς νοητοῖς συγγενέσθαι. κἂν γὰρ ὅτι μάλιστα μύσαι (12) τὰς αἰσθήσεις σπουδάσῃ, καὶ καθ' ἑαυτὸν γεγονὼς ἐπι-

(1) Γένηται Edd. minus bene.

(2) Sic B. cum Edd.; ἀποπτύεται Or. 1. qua lectione enuntiationis tenor male infringitur.

(3) Conf. El. f. 205 v. i. 204 r. s. 305 v. m. ibique annott.

(4) Legendum : σμηκτικαῖς. Vid. Lobeck. *ad Phryn.* p. 254 sqq. qui tamen adjectivum σμηκτικὸς neglexit. *Herbis variis* L. male.

(5) Conf. 2 Cor. 1, 22. 5, 5. Ephes. 1, 14.

(6) Psal. 17, 13. καὶ ἔθετο σκότος ἀποκρυφὴν αὐτοῦ Conf Or. XVII p. 320, A. ibique annott. Contra hymnus in Deum in Greg. Naz. Opp. T. II, p. 286 (conf. annot. f. 78 r. s.) illi ὑπερφανέας καλύπτρας tribuit; sic enim Cod. Mon. 547 pro vulg. ὑπερνεφέας κ.

(7) Nimirum Gregorius in iis, quæ verba allata præcedunt : μέσος ἡμῶν τε καὶ Θεοῦ ὁ σωματικὸς οὗτος ἵσταται γνόφος, ὥσπερ ἡ νεφέλη πάλαι (vulgo : τοπάλαι) τῶν Αἰγυπτίων καὶ τῶν Ἑβραίων. ubi Scholiastes apud C., immemor Exodi 14, 20, hæc perperam annotat : νεφέλην λέγει τὸ ἐπίπροσθεν (l. ἐπιπροσθοῦν, v. *Anim. in Basil.* I, p. 2 et cf. El. f. 17. v. f. 27 r. s.) τῇ ψυχῇ σῶμα. Rectius hæc adhibuisset Gregorii verbis Or. XXVIII, p. 497, C. ubi corpus νεφέλη vocatur Vox γνόφος ad sensuum tenebras translata Or. XXXII p. 589, C. ubi vid. El. f. 203 v. m. Adde Corder. Onomast. Dionys. v. γνόφος.

(8) Sunt hæc Basilii, ad quem Elias f 203 v. m. 308 v. m. in eodem argumento provocat, et cuius verbis f. 291 v. m. tacite utitur; vid. Homil. in illud : πρόσεχε σεαυτῷ, Opp. T. II, p. 18, C. Cf.
D Creuzer. *ad Olympiod. Comm. in Alcib.* I. p. 171. Zell. *Comm. in Aristot. Eth. Nicom.* IX, 4, 3. p. 392 sq. Mox f. 26 r. s. leg. αὐτῆς sc. ψυχῆς, pro αὐτοῦ.

(9) *In Hexaëm.* Hom. VII, Opp. T. I, p. 65, D. E.

(10) Sic B. cum o. ap. M. et Reg. bin. Vulgo : σώματι.

(11) Προσβάλλειν Edd. et E. in seqq. qui etiam f. 64 r. s. et f. 76 v. m. τῇ θεωρίᾳ προσβάλλειν ponit. Idem tamen προσβαλεῖν f. 27 v. m. hoc respiciens istis verbis : εἰπών, μὴ δύνασθαι τὸν δέσμιον νοῦν καθαρῶς γυμνωθῆναι τῶν τῇδε καὶ ἀΰλως τοῖς θείοις προσβαλεῖν. itemque f. 28 r. i. ad p. 505, E. θεολογίᾳ προσβαλεῖν apud Gregor. Or. XX, p. 376, D. et ex eo ap. El. f. 62 v. m. Hisce usus Eliæ locis, translatam verbi προσβάλλειν significationem ejusque variam constructionem illustravi in *Nov. Annal. Philol.* Vol. 49, Fasc. 4, p. 418 sq. Ceterum conf. annott. ad Or. XXXI, p. 573, A.

(12) Conferendus Gregor. Or. II, p. 14, D. et loco gemino Or. XX, p. 376, A. μύσαντα τὰς αἰ-

χειροίη τοῖς συγγενέσι καὶ ἀοράτοις προσβάλλειν, οὐχ ἕξει παντελῶς τὸ γυμνωθῆναι τῶν φαντασιῶν. ἀεὶ γὰρ ἐφέλκεται (1) τὰ εἴδη καὶ τὰς μορφὰς καὶ τὰ σχήματα, ὡς ἐν κηρῷ τινι τῷ μνημονευτικῷ ἐντετυπωμένα. συγγενῆ δὲ τῷ νῷ τὰ νοερὰ καὶ νοητὰ καλεῖ διὰ τὸ νοερὸν τοῦ νοῦ καὶ ἀσώματον.

P. 505, B.) F. 28 r. s. πῦρ δὲ (τὸ Θεῖον λέγεται nim. *Deuteron.* 4, 24) ὡς καθαρτικόν τε καὶ ἀναλωτικὸν τῆς ὕλης τε καὶ τῆς μοχθηρᾶς ἕξεως, ὡς καὶ τὸ πῦρ τῆς μὴ συγγενοῦς ὕλης τῷ χρυσίῳ (2).

P. 505, A.) F. 28 r. m. (inter alia ex *Dionysio Areop.*) ὀνομάζεται δὲ ὁ Πατὴρ *νοῦς ἀνόητος* (3), τὸ μὲν διὰ τὸ ὑπεργονίμως γόνιμον καὶ ὑπεραΰλως ἄϋλον αὐτοῦ, τὸ δὲ ὡς μήτε νοῶν, ὡς νοοῦσιν οἱ νοεῖν δυνάμενοι, μήτε τινὶ τῶν πάντων νοούμενος. Ibid. (Λόγος ὁ Υἱός) ὡς ἐκ τοῦ νοῦ τοῦ μεγάλου προελθὼν ἀδιαστάτως τε καὶ ἀχρόνως καὶ ἀπαθῶς.

P. 505, C. *λόγον δέ τινα παρὰ τὸν ἡσυχάζοντα ἐν ἡμῖν ἢ χεόμενον*;) F. 28 v. s. λόγον δὲ ἡσυχάζοντα τὸν ἐνδιάθετον καλεῖ. ἔστι γὰρ ἐνδιάθετος λόγος κίνημα τῆς ψυχῆς, ἐν τῷ διαλογιστικῷ (4) συνιστάμενον ἄνευ τινὸς ἐκφωνήσεως. ὅθεν πολλάκις καὶ σιωπῶντες λόγον ὅλον παρ' ἑαυτοῖς διεξερχόμεθα καὶ ἐν τοῖς ὀνείροις διαλεγόμεθα. κατὰ τοῦτο δὲ μάλιστα λογικοὶ πάντες ἐσμέν. καὶ γὰρ οἱ ἐκ γεννήσεως κωφοὶ καὶ οἱ διά τι νόσημα ἢ πάθος τὴν φωνὴν ἀποκοπέντες (5) οὐδὲν ἧττον λογικοί εἰσιν. ἡσυχάζοντα οὖν λόγον τὸν ἐνδιάθετον καλεῖ, χεόμενον δὲ τὸν προφορικόν. ὁ δὲ προφορικὸς λόγος ἐν τῇ φωνῇ καὶ ἐν (6) ταῖς διαλέκτοις τὴν ἐνέργειαν ἔχει, ἤγουν ὁ διὰ γλώσσης καὶ στόματος χεόμενός τε καὶ (7) προφερόμενος λόγος. ἔστι δὲ ἄγγελος νοήματος.

P. 505, D. *ἢ δεῖ τούτων ἀποστάντας ἡμᾶς αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ Θεῖον ἐκ τούτων* [8] *ἰδεῖν, ὡς οἷόν τε, μερικήν τινα φαντασίαν ἐκ τῶν εἰκασμάτων συλλεγομένους*;) F. 27 v. i. ἀδύνατον γὰρ εὑρεθῆναι ἐν τῇ κτίσει εἰκόνα ἀπαραλλάκτως (9) πρώτην φύσιν παραδεικνύουσαν.

P. 505. E. *τίς οὖν μηχανὴ ἐκ τούτων τε καὶ μὴ ταῦτα*;) F. 29 r. m. τίς... μηχανὴ ἐκ τούτου (10) μέν, ὡς ἐξ εἰκασμάτων, ἀμυδρῶς τὸ Θεῖον γινώσκεσθήσεσθαι. ibique El. f. 63 r. i. Adde Eliam f. 41 r. m. (τῶν αἰσθήσεων) ὡσανεὶ μυουσῶν. Olympiodor. Comm. in Plat. *Gorg.* (in Nov. Annal. Phil. t. 14, Fasc. 2) p. 278 sq. δεῖ τοὺς μέλλοντας τῶν παθῶν ἀπαλλάττεσθαι μύειν καὶ ἀνέχεσθαι. Vide insuper Creuzer. ad Plot. *De Pulcr.* p. 358 sq. 430.

(1) Conf. annott. ad f. 41 r. m.

(2) Conf. f. 140 v. m. 182 r. m. 249 v. s. Vid. *Animadv. in Basil.* I, p. 188 (ad p. 163, E.) et quæ Ullmannus in *Gregorio Naz.* p. 324, 497, Thomasius in *Origene* p. 100 attulerunt. Præivit Clem. Alex. *Strom.* V, p. 549. 592. VII, p. 719, laudatus Rittero *Hist. Philos.* t. 5, p. 460. Ceterum locus geminus est Deuteron. 9, 3.

(3) *De Div. Nom.* cap. 1, § 1, p. 284, C. ed. Cord.

(4) Elias f. 363 r. s. ubi eadem fere de λόγῳ docet, λογιστικῷ pro διαλογιστικῷ ponit et statim post γινόμενον pro συνιστάμενον. Ad rem conf. Gregor. Carm. Ined. I, vs. 267 sqq. ap. Toll. *Ins. It. It.* p. 28, qui p. 29 et p. 153, a. de λόγῳ ἐνδιαθέτῳ et προφορικῷ paucis monuit. Secundum Platonem (*Soph.* p. 163, E. *Defin.* p. 414, C.) Gregorio λόγος est quasi quoddam *ῥεῦμα*. Vid. Hoeschel. *ad Gregor. Naz. Definitt.* p. 28 ed. a. 1599.

A σθαι, μὴ ταῦτα δὲ εἶναι διὰ τὸ ἀεί τι παρεμπίπτειν τοῖς περὶ τούτων νοήμασι;

P. 505, E. *κάμνει ἐκβῆναι τὰ σωματικὰ ὁ ἡμέτερος νοῦς καὶ γυμνοῖς ὁμιλῆσαι τοῖς ἀσωμάτοις*) F. 29 r. m. κάμνει ἤτοι ἀσθενεῖ, ἀδυνατεῖ, ἀμηχανεῖ ὁ ἡμέτερος νοῦς ὑπεκδύναι τὰ σωματικὰ ταῦτα... καὶ ἀσωμάτως ὁμιλῆσαι τοῖς ἀσωμάτοις καὶ τοῖς ἀΰλοις συγγενέσθαι ἀΰλως, μηδέν τι τῶν αἰσθητῶν ἐφελκόμενος. F. 29 r. i. locutio: χωρὶς τῶν σωματικῶν τῇ πρώτῃ αἰτίᾳ προσβάλλειν.

P. 506, A. *ἐφίεται μὲν πᾶσα λογικὴ φύσις Θεοῦ καὶ τῆς πρώτης αἰτίας καταλαβεῖν. εἰ* [11] *δὲ ἀδυνατεῖ δι' ἃς εἶπον αἰτίας. κάμνουσα δὲ τῷ πόθῳ καὶ οἷον σφαδάζουσα καὶ τὴν ζημίαν οὐ φέρουσα, δεύτερον ποιεῖται πλοῦν* [12], *ἢ πρὸς*
B *τὰ ὁρώμενα βλέψαι καὶ τούτων τι ποιῆσαι Θεόν*... (B.)... *ἢ διὰ τοῦ κάλλους τῶν ὁρωμένων καὶ τῆς εὐταξίας Θεὸν γνωρίσαι, καὶ ὁδηγῷ τῇ ὄψει τῶν ὑπὲρ ὄψιν χρήσασθαι.*) F. 29 r. i. ἐφίεται μὲν... καταλαβεῖν, τί τὴν φύσιν ἐστὶ καὶ οὐσίαν.—οὐ γὰρ τὸ ὅτι ἔστι Θεὸς καταλαβεῖν ἀδυνατεῖ.—ἀδυνατεῖ δὲ διὰ τὸν ἐπιπροσθοῦντα τῷ νοῒ ζόφον καὶ τὸ προκάλυμμα. Ibid. (ad: *σφαδάζουσα*) τουτέστι χαλεπῶς φέρουσα. F. 29 v. s. (ad: *δεύτερον ποιεῖται πλοῦν*) τουτέστι δευτέραν τινὰ ὁδὸν ἔρχεται, τῆς πρώτης ἀποτυχοῦσα. ἔστι δὲ παροιμία τοῦτο ἐπὶ τῶν τῆς πρώτης βουλῆς ἢ πράξεως ἀποτυγχανόντων καὶ πρὸς δευτέραν τινὰ ὁρμώντων ταττομένη. καὶ οἱ ναυτιλλόμενοι γάρ, εὐφόρου ἀνέμου ἀποτυχόντες, ὃ δὴ
C πρῶτος παρ' ἐκείνοις πλοῦς καὶ λέγεται καὶ ἔστι, ταῖς κώπαις ἀποχρῶνται ἐπὶ τὸν δεύτερον πλοῦν ἐρχόμενοι. F. 29 v. m. (ad: *ὁδηγῷ* cet.) διδασκάλῳ τῇ ὄψει χρησάμενοι τῶν ὑπὲρ τὴν ὄψιν καὶ πρὸς τὸν τούτων πάντων ἀναδραμόντες αἴτιον.

P. 506, B. C.) F. 29 v. m. τούτοις... ὁ δεύτερος οὗτος πλοῦς... ἀσεβείας γέγονε πρόξενος. F. 29 v. i. εἰδικὸν αἴτιον ἡ διατυπουμένη ἐν τῷ νῷ τοῦ τεχνίτου καὶ διασκευαζομένη κατὰ διάνοιαν καὶ εἰδοποιουμένη διαμόρφωσις. Ibid. εἰδικὸν δὲ αἴτιον (13) τὴν ἐν αὐτῷ (Deum intellige) τῶν δημιουργημάτων γνῶσίν φαμεν, ἣν ἐξ ἀϊδίου καὶ προαιώνιον ἔσχεν, οὐχ ὕστερον

(5) Ἀποβάλλοντες Elias f. 363 r. s.

(6) Ἐν omissum f. 363 r. s.

(7) Verba: χεόμενός τε καὶ omissa f. 363. r. s.

(8) Ἐκ τούτων, quod E. et Edd. omittunt, B.
D probante L. addit cum duobus Regg. tribus Colb. Coisl. 1. et Or. 1. Sed temere ista ex seqq. huc illata sunt.

(9) Adjiciendum: τήν. Conf. Greg. p. 505, B. τῆς πρώτης φύσεως. ubi v. l. θείας φ. ex glossa. 506, A. τῆς πρώτης αἰτίας.

(10) Leg. τούτων, i. e. *ex rebus terrestribus*, et mox τούτου, sc. τοῦ θείου, pro τούτων. Cf. Greg. p. 505, D. Ταῦτα *hæc citeriora et terrestria* dici notum est. Vid. Krabing. *ad Greg. Nyss. de Anima et Resurr.* p. 303 sq. Ante μηχανὴ B. ἡ recte om. Cf. Ast. *Lex. Plat.* t. 2, p. 344.

(11) Sic B.; tu deleto εἰ et conjungito καταλαβεῖν δέ, ut est in Edd. Εἰ δέ..., κάμνουσα τῷ πόθῳ L.

(12) Ad hæc m. rec. f. 29 r. m. » δεύτερον πλοῦν ποιεῖν. « imo ποιεῖσθαι. De hoc proverbio vide Eliam f. 29 v. s.; plura dabit Wyttenbach. *ad Platon. Phæd.* p. 263 sq. Ap. El. f. l. ὃς δὴ πρῶτος.

(13) De εἰδικῷ sive εἰδικωτάτῳ αἰτίῳ conf. El. f. 34 r. m. 69 v. m. 168 r. m.

αὐτῷ ἐπιγενομένην, ἀλλὰ συναιωνίζουσαν καὶ συμπαρεκτεινομένην ἀεί.

P. 506, C. (*ἀστέρων πλῆθος*) *οἷς καὶ τὸ πᾶν ἄγειν δεδώκασιν* [1], *κατὰ τὸ ποιὸν ἢ ποσὸν τῆς κινήσεως.*) F. 30 r. i. οἱ. . . *Ἕλληνες* διὰ τῆς τῶν ἄστρων τούτων τῶν κινουμένων, πρὸς τῆς ἐν τῷ ζῳδιακῷ κύκλῳ ἐπιπλοκῆς ἐγγύτητός τε καὶ ἀποστάσεως κατὰ τοιόνδε ἢ τοιόνδε σχῆμα συνερχομένων ἀλλήλοις, τὰς γενέσεις τε καὶ τὰ συμβαίνοντα ἡμῖν πλάττουσιν. ἡμεῖς δὲ σημεῖα μὲν ἐκ τούτων γίνεσθαι ὁμολογοῦμεν... τῶν δὲ ἡμετέρων... πράξεων οὐδαμῶς ταῦτα αἴτια εἶναι ἀποφαινόμεθα. *ποσὸν* μὲν οὖν ἐνταῦθα λέγει ὁ ἅγιος τὸν ἀριθμόν, ἐν ᾧ τῶν ἀστρῴων διαστημάτων τε καὶ κινήσεων (F. 30 v. s.) ἐξαριθμοῦσι τὸ μέτριον οἱ περὶ ταῦτα δεινοί. *ποιὸν* δὲ τὸ διάφορον τῶν σχημάτων, οἷς ἀλλήλοις οἱ κινούμενοι τῶν ἀστέρων πρὸς τοὺς ἐν τῷ ζῳδιακῷ κύκλῳ ἐπιπλεκόμενοι, διαφόρους κατὰ τούτους καὶ τὰς γενέσεις ἀποτελοῦσι καὶ τὰ συμβαίνοντα. ἢ διὰ μὲν τοῦ *ποσοῦ* τὰς συνελεύσεις τῶν ἀστέρων τῶν εἰς ταὐτὸ συντρεχόντων, δύο ἢ καὶ τριῶν τυχόν, καὶ τάδε ἢ τάδε ἀποτελούντων, ἐσήμανε, διὰ δὲ τοῦ *ποιοῦ* τὰ σχήματα, τριγωνισμοὺς τυχὸν ἢ καὶ ἄλλο τι τοιοῦτον, οἷς *Ἕλληνες*, περὶ γενεθλιαλογίας καὶ τερατολογίας ἀπασχολούμενοι καὶ πρόνοιαν ἐξελόντες, ἀπρονοήτως τε καὶ ὡς ἔτυχε τὰ καθ' ἡμᾶς ἄγεσθαι ληρωδοῦσι.

F. 32 r. m. τὸ.. *τάχα* (507, C.) *προστεθὲν* πιθανὸν ὁμοῦ καὶ ἐπιεικῆ τὸν λόγον εἰργάσατο.

P. 508, A.) F. 32 v. s. ἡμᾶς... ὁ λόγος πρὸς τὸν παραγωγέα τούτων (nim. τῶν ὁρωμένων) ταῖς κατὰ μικρὸν προόδοις ἐχειραγώγει... ἐκ τούτων τὸν οὐσιώσαντά τε καὶ τάξαντα συλλογιζόμενος.

P. 508, A. [2] F. 32 v. i. τοῦ δὲ ταῦθ' οὕτως ἔχειν, μάρτυρα παράγει τῶν θύραθέν τινα ποιητήν. *Ὀππιανὸς* οὗτός ἐστιν, εἰ καὶ μὴ ὀνομαστὶ αὐτοῦ μνημονεύει. *θνητῷ γάρ*, φησὶν, *ἀμήχανον ἐξονομῆναι, οἵη σὺν φιλότητι διακρίνας ἐκέδασεν αἰθέρα καὶ ἠέρα καὶ χυτὸν ὕδωρ* [3]. καὶ πάλιν· *πάντα δ' ἐν*

A *ἀλλήλοις ἔδησεν* (F. 33 r. s.) *ὁμοφροσύνης ὑπὸ δεσμά.*

P. 508, B.) F. 33 r. s. Θεὸν, πρὸς τὸ οἰκεῖον εἶδος ἕκαστον τῶν κτισμάτων κινήσαντά τε καὶ οὐσιώσαντα. F. 33 r. m. λαβὼν . . . τὸ σὺν λόγῳ τὸ πᾶν ἄγεσθαι καὶ κυβερνᾶσθαι. Ibid. τὸ πᾶν . . . τοὺς ἐξ ἀρχῆς ἐντεθέντας αὐτῷ λόγους διασώζει. Ibid. τὸ. . ἐξ ἀρχῆς τοῦτο (τὸ πᾶν) συστησάμενον καὶ μέχρι τοῦ νῦν κυβερνῶν. Ibid. ὁρίζονται δ' *Ἕλληνες* τὴν μὲν τύχην σύμπτωσιν καὶ συνδρομὴν δύο τινῶν αἰτίων ἀπὸ προαιρέσεως μὲν τὴν ἀρχὴν ἐχόντων, ἄλλο δέ τι περὶ τὸ προαιρούμενον ἀποτελούντων.

P. 508, C.) F. 33 v. s. ὁ καθαρὸς νοῦς, ἐν μὲν τῇ τῶν ὁρατῶν φυσικῇ θεωρίᾳ γενόμενος, ἢ τοὺς φυσικοὺς λόγους αὐτῶν ἐρευνᾷ, ἢ αὐτὴν τὴν αἰτίαν ζητεῖ, ἐν B δὲ τῇ τῶν ἀοράτων διατριβῶν, τούς τε φυσικοὺς αὐτῶν λόγους ζητεῖ καὶ τὴν αἰτίαν τῆς γενέσεως αὐτῶν — —. ἐν δὲ τῷ Θεῷ γενόμενος, τοὺς περὶ τῆς οὐσίας αὐτοῦ πρῶτον λόγους ζητεῖ μὲν ὑπὸ τοῦ πόθου φλεγόμενος, οὐκ ἐκ τῶν κατ' αὐτὸν δὲ τὴν παραμυθίαν εὑρίσκει· ἀμήχανον γὰρ τοῦτο καὶ ἀνένδεκτον πάσῃ γεννητῇ φύσει ἐξ ἴσου· ἐκ δὲ τῶν περὶ αὐτὸν παραμυθεῖται. F. 33 v. m. (Θεόν) τὸν ποιητὴν πάντων καὶ συνοχέα καὶ προνοητήν. Ibid. ἔδειξε... Θεὸν αἴτιον τῶν πάντων, καὶ τὴν ἐξ αὐτοῦ πρόνοιαν ταῦτα συνέχουσαν.

P. 508, D.) F. 33 v. i. ἀκραιφνῆ τὴν οὐσίαν (Θεοῦ) οὐδεὶς ἐκείνων (prophetarum) εἶδε.

P. 508. D. *ἐπειδὰν τὸ θεοειδὲς τοῦτο καὶ θεῖον,* C *λέγω δὲ τὸν ἡμέτερον νοῦν τε καὶ λόγον, τῷ οἰκείῳ* [4] *προσμίξῃ καὶ ἡ εἰκὼν ἀνέλθῃ πρὸς τὸ πρωτότυπον, οὗ νῦν ἔχει τὴν ἔφεσιν.*) F. 34 r. s. τῶν . . . τῆς ἰδίας φύσεως ἀγαθῶν ἐνετυπώσατο ὁ Θεὸς αὐτῇ (animæ) τὰ μιμήματα, ἀλλ' ἡ κακία τῷ θεοειδεῖ τούτῳ χαρακτῆρι περιχυθεῖσα, τὸ κάλλος αὐτοῦ ἠμαύρωσε τοῖς αἰσχροῖς συγχέασα χρώμασι. Ibid. ἐπειδὰν (5) . . . ὁ νοῦς πρὸς τὸν νοῦν ἤτοι πρὸς τὸν Θεὸν διὰ τῆς κατ' ἀρετὴν ὑψώσεώς τε καὶ θεώσεως ἀναδράμῃ (6),... τηνικαῦτα... τῆς ἐφέσεως στήσεται.

(1) Δεδώκασι Edd. absque ὑποστιγμῇ, recte. Alia ratio est locorum Or. XXVIII, p. 503, D, 513, A. Or. XXXI, pag. 584, D. Or. XXXII, p. 596, D. quibus ν paragogicum in clausula vel intercisione enuntiationis, etiam ante consonantem, in Cod. B. recte additum. Vid. Jacobs. Præf. ad Ælian. H. A. p. XXIII sq. Krabing. ad Gregor. Nyss. *De Prec.* p. 123.

(2) Clemenceius ad Gregorii verba : τὸν εἰρηκότα, hæc annotavit : » Schol. τὸν Πλάτωνα. Quod verisimilius quidem dictum videtur de isto philosopho, quam de Oppiano, ut Billius [secutus ille Eliam] in notis vult. « Recte; nimirum Gregorius verbis illis : τίς ταῦτα ἔμιξε καὶ ἐμέρισεν; cet. Platonem respexit in *Timæo* p. 35, A. seqq. Quæ apud Gregorium, p. 508, B. insequuntur : τί τὸ ταῦτα κεκινηκός, καὶ ἄγον τὴν ἄληκτον φορὰν καὶ ἀκώλυτον; cet. in marg. Coisl. 3. Platoni itidem adscribi Clemencetus testatur. Et sunt sane illorum similia, quæ Plato *De Legg.* X, p. 897. C. de anima mundi docet.

(3) Sunt versus Oppiani *Hal.* I, 411—413, et 415. 416. ab Elia suæ orationi accommodati et, quod nemo non videt, memoriter excitati. Nam illa vs. 411. θνητῷ . . . ἐξονομῆναι, a poëta παρενθετικῶς enunciata, ad prægressa in vss. 410. 411 : εἴτ' οὖν . . . ναιετάεις, pertinent; deinde ille Jovem alloquendo (conf. vs. 409. Ζεῦ μάκαρ —) ita pergit vss. 412. 413 : οἵη σὺν φιλότητι διακρίνας ἐκέδασσας, | αἰθέρα τ' αἰγλήεντα καὶ ἠέρα καὶ χυτὸν ὕδωρ. in quibus, apud Eliam mutilatis, m. 2. mg. καὶ γαῖαν post αἰθέρα addidit, pessime, quum vs. 414. verba : καὶ χθόνα παμμήτειραν, sequantur. Denique ista apud Eliam : πάντα . . . δεσμά, sic habent apud Oppianum vs. 415. 416. πάντα δ' ἐν ἀλλήλοισι
D ὁμοφροσύνης ὑπὸ δεσμῷ, | ἀῤῥήκτῳ συνέδησας——. quibuscum mire consentiunt Basilii verba, a me illustrata *Animadvss.* I, p. 9 sq.

(4) Confirmat B. lectionem a C. e Reg. bin. Coisl. 3 etc. receptam. Eamque habet Par. Aliæ pessime : οἰστείῳ. Elias τὸ οἰκεῖον optime interpretatur τὸν νοῦν sive τὸν θεόν. Conf. f. 27 r. m. Fons apud Platonem *De Rep.* VI, p. 490, B. Ceterum in iis, quæ apud Gregorium præcedunt, loco vulgatæ lectionis : ὡς ἐμὸς λόγος, repone : ὡς ὁ ἐμὸς λ. ex B. duobus Regg. et Or. 1. Vid. Hænsel. *ad Gregor. Naz. Or. In Nov. Dominic.* ed. peculiar. p. 43 sq. Sinner. *ad Gregor. Naz. Or. Fun. in Cæsar.* p. 23.

(5) Codex : ἐπειδᾶν —. De spiritu leni in vocibus rite conflatis cf. Or. XXXIII. 609, A. ἐμαυτῷ. ubi insuper apostrophe addita, ut f. 280 r. m. τ' ἄλλα pro τἄλλα vel potius τἆλλα. Etiam in vocibus temere conflatis lenis retinetur. Cf. f. 284 v. m. κἀτ' αὐτό. Ἐπειδᾶν f. 189 r. m. recurrit.

(6) Sequuntur folio 34 r. m. quæ habes f. 69 v. m.

P. 508, E. *τὸ δὲ νῦν εἶναι βραχεῖά τις* [1] *ἀπορροὴ πᾶν* (p. 509, A.) *τὸ εἰς ἡμᾶς φθάνον*) F. 34 r. i. ὁ μὲν (Θεός)... πέλαγός ἐστιν ἀόριστον γνώσεως, ἡμεῖς δὲ πεπερατωμένην ἔχομεν τὴν γνῶσιν (2). F. 34 v. s. τῆς τελεωτέρας γνώσεως ἀξιωθησόμεθα τῷ μέλλοντι αἰῶνι, ἡνίκα δὴ τελείως ἐλευθερωθῶμεν τῶν κατὰ σύνθεσιν ἑτεροτήτων ἡμῶν, κάτω τὴν αἴσθησιν μετὰ τῆς φαντασίας ἀπολιπόντες, αἵτινες νῦν τὸν νοῦν παρεμποδίζουσαι οὐ συγχωροῦσι τὰς ἐνδιδομένας ὅλας ἀκτῖνας εἰσδέχεσθαι. F. 34 v. i. (ad : *τὸ δὲ νῦν εἶναι*) περιττὸν δὲ τὸ *εἶναι* ἐνταῦθα καὶ Ἀττικὸν ἰδίωμα, ὡς τό· *οὐκ ἂν ἑκὼν εἶναι τοῦτο ποιήσαιμι*.

P. 509, B.) F. 35 v. i. ἐξ ὧν (sc. ex superstitibus post diluvium) πᾶν γένος ἀνθρώπων καὶ λοιπῶν ζώων εἰς τὸ νῦν ὁρώμενον πλῆθος ἐξήπλωτο.

P. 509, C.) F. 36 v. i. ἐδήλου δὲ ἡ μὲν κλίμαξ (3) τὴν τοῦ Κυρίου κάθοδον ἐσομένην ἐξ οὐρανῶν καὶ τὴν δι' ἀρετῆς τῶν ἀνθρώπων εἰς οὐρανοὺς ἄνοδον. Ibid. πληθὺς ἀγγέλων ἄνω καὶ κάτω διάγουσα τοὺς ἀνακειμένους τῷ Θεῷ (4) διασώζει.

P. 510, B.) F. 37 v. s. Esaiam et Ezechielem Gregorius vocat τοὺς τῶν μεγάλων ἐπόπτας θεαμάτων. F. 37 v. m. ὁ *θεολόγος* καλεῖ... τὸν Κύριον Σαβαώθ, στρατιῶν δηλαδή, τουτέστι ἐπουρανίων τάξεών τε καὶ δυνάμεων. F. 37 v. m. αὐτοῖς Σεραφίμ, μὴ δυναμένοις ἐνατενίζειν αὐτῷ (sc. Deo). F. 37 v. i. sq. πανταχοῦ δὲ τὸ *ὁμοίωμα* τίθησιν ὁ *προφήτης* (5), διδάσκων ἡμᾶς σκιαγραφίαν τινὰ τῶν θείων τεθεᾶσθαι καὶ οὐκ αὐτὴν τὴν ὁρατῶν φύσιν. F. 38 r. m. τὸ δέ· *φέγγος τὸ κύκλῳ αὐτοῦ* (6), οἱονεὶ οἶκον αὐτοῦ (sc. Dei) παρεδείκνυε (Ezechiel) κατὰ τό· *φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον* (7).

F. 38 r. i. ὑδάτων πλήθει ῥαγδαίως καταφερομένων.

P. 510, D. *τοῦ ἡγεμονικοῦ τύπωσις συγγινομένη* [8] *τοῖς μέλλουσιν ὡς παροῦσιν*) F. 38 v. s. ἐν τῷ τυποῦσθαι καὶ γράφεσθαι ἐν αὐτῷ τοὺς τύπους καὶ τὰς εἰκόνας τῶν μελλόντων πραγμάτων, δι' ὧν A δὴ τύπων συγγίνεται τοῖς μέλλουσιν ὡς παροῦσιν. F. 38 v. m. ὁ μακάριος οὗτος πατὴρ .. τὸν νοῦν δι' ὅλου ποιωθεὶς τῷ ἁγίῳ πνεύματι. Ibid. (ex S. *Maximo*) οὐ .. λέγειν θέμις ἐπὶ τῶν θείων, τὸ φανταστὸν πάντως δεῖν παρεῖναι πρὸς διατύπωσιν τῆς φαντασίας, ἀλλὰ παραδόξως τε καὶ ὑπερφυῶς, καὶ μὴ παρόντος προσώπου καὶ φωνῶν αἰσθητῶν, μὴ κτυπουμένων δι' ἀέρος, τὴν φαντασίαν ἐνεργεῖν, ὥστε ἀληθῶς ἀκούειν καὶ ὁρᾶν τὸν τὰ θεῖα μυσταγωγούμενον. — (F. 38 v. i.) — τὴν δὲ τοῦ ἡγεμονικοῦ τύπωσιν οἶμαι κατ' ἔμφασιν αὐτὸν λέγειν τοὺς μονοτρόπως, ὡς ἐν εἰκόνι, κατὰ τὴν ἁπλῆν καὶ ἀδιάστατον τοῦ νοεροῦ προσβολὴν τοῖς ἁγίοις προφαινομένους τῶν μελλόντων τύπους.

F. 39 r. m. opposita : κατὰ μὲν τὸ ῥητόν, εἰ κατὰ B δὲ τὴν ἀναγωγὴν (9).

P. 510, E.) F. 39 r. i. (ex *S. Maximo*) *ἀνάβασιν* (ὑπονοῶ λέγειν τὸν Θεολόγον) τήν τε τῶν αἰσθητῶν πάντων ἀπόλειψιν, οὐκ ἔτι ἐνεργούντων ἢ ἐνεργουμένων παρ' αὐτῶν κατὰ τὴν αἴσθησιν, καὶ τῆς περὶ αὐτὰ κατὰ φύσιν ἐν πνεύματι γνωστικῆς θεωρίας ὑπέρβασιν, *ἀνάληψιν* δὲ τὴν ἐν τῷ Θεῷ γενομένην αὐτῶν (F. 39 v. s.) μετὰ ταῦτα μονήν τε καὶ ἵδρυσιν.

F 39 v. m. (οὐρανός) ὅρος πάντων τῶν ὑπὸ αἴσθησιν.

P. 511, B. *ἐν μικροῖς . . . τῆς ἀληθείας ἰνδάλμασιν*) καὶ ὁμοιώμασι Elias explicandi gratia addit f. 40 r. m. Ibid. ad I *Cor.* 13, 2. τὸ *ἔσοπτρον* ἐκτυπώτερον δείκνυσι τοῦ ἐμφαινομένου τὴν μίμησιν.

P. 511, B.) F. 40 r. m. διευκρινεῖν de eo quod C est *explicare*, *explanare* (10). F. 41 r. s. (λόγον) τὸν μέλλοντα τοῖς μαθηταῖς μυστικώτερον ἐπιχορηγεῖσθαι.

P. 511, C. *οἷον ὀργάνῳ μικρῷ μεγάλα δημιουργοῦμεν, τῇ ἀνθρωπίνῃ σοφίᾳ τὴν τῶν ὄντων γνῶσιν θηρεύοντες, καὶ τοῖς νοητοῖς προσβάλλοντες μετὰ τῶν αἰσθήσεων ἢ οὐκ ἄνευ αἰσθήσεων, ὑφ' ὧν περιφερόμεθα καὶ πλανώμεθα, καὶ οὐκ ἔχομεν γυμνῷ τῷ νοῒ* (11) *γυμνοῖς τοῖς πράγμασιν ἐντυγχάνοντες, μᾶλλόν τι προσιέναι*

οἱ δὲ ἅγιοι παρεάσαντες usque ad illa : μορφὴν ἐκάλεσαν. ubi qui οἱ ἅγιοι, hic οἱ θεοφόροι πατέρες. Pro ἐρεσχελίας hic *αἱρεσχελίας* a m. 1 : ε pro αι m. 2. sup. lin. recte. Αἱρεσχελία duplici mendo Cod. Bas. Orat. XXVII, p. 489, E. In eodem Cod. f. 1. χθαὶς pro χθὲς Or. I, p. 4, A. et χθαὶς pro χθὲς Or. I, p. 4, D. Ex eodem mendi genere est ἀναίδην pro ἀνέδην f. 253 r. s. ubi conf. annot. Ceterum in Cod. B. nullum vestigium scripturæ ἐρεσχηλεῖν, hodie apud Platonem a VV. DD. restitutæ. Vid. Ast. *Annot. in Plat. Phæd.* p. 296 sq.

(1) Βραχεῖά τίς B. et sexcenties alias τίς pro τις, quo mendi genere notando in posterum supersedebo. Similiter vocula τε sæpissime τὲ scripta reperitur, id quod hoc loco semel dixisse sufficiat.

(2) Elias in proximis, uti f. 77 r. m. ad Or. XX, p. 383, D., de Dei cognitione κατὰ σχέσιν καὶ οἰκείωσιν plura disputat. Conf. etiam f. 204 v. s. ad Or. XXXII, p. 590, A. Ecclesiasticum usum vocis οἰκείωσις illustravi in *Basil. Plot.* p. 31.

(3) Genes. 28, 12.

(4) De locutione : ἀνακεῖσθαι τῷ θεῷ, vid. Suicer. *Thesaur. Eccl.* v. *ἀνάκειμαι*. et Meric. Casaubon. *ad Paraphr. Enchir. Epict.* cap. 26.

(5) Ezech. 1, 5, 16, 22, 26. al. Mox leg. ἀοράτων φ.

(6) Ezech. 1, 4.

(7) I Tim. 6, 16.

(8) Συγγενομένη Edd. minus recte.

(9) Eadem inter se opposita f. 205 r. m. Quae his locis ἀναγωγή, eadem alias etiam θεωρία dicitur. Conf. Hemsterhusiana, a me edita in *Nov. Annal. Philol.* Vol. 53. Fasc. 1, p. 8. Quod idem attigit. τὸ ῥητόν, alias etiam τὸ πρόχειρον. Apud Eliam f. 222 v. i. locutio : κατὰ τὸ πρόχειρον νοεῖσθαι, i. e. *ad* D *verbum accipi et explicari. non ad sensum μυστικόν.* Conf. Has. *ad Leon. Diacon.* p. 460 ed. Bonn. Totum hoc loquendi genus attigi *Animadvss. in Basil.* I. p. 70.

(10) Eandem vim verbum διευκρινεῖν habet f. 67 v. i. διευκρινῶν τὸν λόγον : f. 76 v. s. τὰ ἤδη εἰρημένα διευκρινῶν : f. 120 r. s. 139 r. i. 160 v. i. ubi adjectum ὥσπερ translatum verbi usum declarat : f. 178 v. s. 198 r. m. διευκρινῶν τὸν λόγον καὶ τὴν αἰτίαν δήλην ποιῶν : f. 219 v. m. ἐπειδή σοι ταῦτα ἀκριβῶς διηυκρίνηται : f. 237 r. i. διευκρινεῖν τὸν λόγον, de Gregorio argumenta orationum cum pulvisculo excutiente. Conf. Krabinger. *ad Synes. C. F.* p. 135. Monui de hoc verbi usu ad Marc. Eugen. *De Imbecill. Hominis* in *Zeitschrift für hist. Theol.* 1845. IV. p. 61. Composito προδιευκρινεῖν Elias utitur f. 133 r. s. δῆλα τὰ ἑξῆς ὡς ἤδη προηυκρινημένα. Adverbium διηυκρινημένως attigi annott. ad f. 65 v. m.

(11) De forma νοῒ v. annott. ad Or. XX p. 383, A.

τῇ ἀληθείᾳ καὶ τὸν νοῦν τυποῦσθαι ταῖς καταλήψεσιν.) F. 41 r. m. i. (ad : *ἡ οὐκ ἄνευ αἰσθήσεων*) ὡς ἐνουσῶν μέν, μὴ μέντοι ἐνεργουσῶν, ἀλλ' ὡσανεὶ μυουσῶν. porro : ὅταν ἡσυχαζουσῶν ὁ νοῦς ἡμῶν ὅτι μάλιστα χωρίσας ἑαυτὸν τῶν ὁρωμένων καὶ καθ' ἑαυτὸν γενόμενος προσβάλλειν ἐπιχειρῇ ——. κάμνοντι γὰρ ἐκβῆναι τὰ σωματικὰ καὶ γυμνοῖς προσομιλῆσαι τοῖς ἀσωμάτοις ἀεί τι παρεμπεσεῖται τῶν αἰσθητῶν καὶ σωματικῶν. ὑπὸ τούτων γάρ, τῶν αἰσθήσεων λέγω καὶ τῶν παρεμπιπτόντων ἐντεῦθεν εἰδώλων, περιφερόμεθά τε καὶ πλανώμεθα, καὶ οὐ δυνάμεθα, γυμνῷ ποτε τῷ νῷ γυμνοῖς τοῖς πράγμασιν ἐντυγχάνοντες, μᾶλλόν τι πλησιάσαι τῇ ἀληθείᾳ καὶ τὸν νοῦν, ὥσπέρ τινα κηρόν, ταῖς τῶν νοητῶν τυποῦσθαι καταλήψεσιν. ἀεὶ γὰρ οἱ ἐκ τῶν αἰσθητῶν χαρακτῆρες παρεμπίπτοντες καθαρῶς τυπωθῆναι τοῖς τῶν νοητῶν χαρακτῆρσι τὸν B νοῦν οὐκ ἐῶσι, καὶ τῇ τῶν πραγμάτων ἀληθείᾳ προσιέναι (1).

P. 512. C.) F. 42 r. m. διάρτισις et διάπλασις conjunctim posita de corporis humani fabrica, διάρτισις eodem sensu f. 42 r. i.

P. 512, C.) F. 43 r. s. κινοῦσα δὲ ἡ ψυχὴ τὸ σῶμα, συμπεριφέρεται καὶ αὕτη (2) τῷ σώματι. ὥσπερ καὶ ὁ κυβερνήτης κινῶν τὸ πλοῖον διὰ τοῦ πηδαλίου καὶ συμπεριφερόμενος αὖθις τῷ πλοίῳ (3).

P. 512, C.) F. 43, r. m. οὐ γὰρ (ὁ νοῦς) ὥσπερ τὰ σώματα περιγράφεται . . . οὐδὲ τριχῇ ἐστι διαστατὸς . . διὰ τὸ μὴ δύνασθαι κατὰ ταὐτὸν καὶ ἐν σώματι εἶναι καὶ χωρὶς τοῦ σώματος.

P. 512, D. (*ὁ νοῦς*) *πάντα ἐφοδεύων τάχει φορᾶς καὶ ῥεύσεως.*) F. 43, r. m. ἀοράτῳ φοιτήσει καὶ C οἷον ῥεούσῃ καὶ ταχίστῃ φορᾷ.

P. 512, D.) F. 43 r. m. (ὁ νοῦς) διὰ τοῦ ἀέρος χωρεῖ, ὥσπερ ὀχούμενος τῷ ῥηθέντι λόγῳ (4). Ibid. παραπέμπειν, de sermone ad animum transmisso. Ibid. ὁ γὰρ λόγος οὐ νοῦ γέννημα μόνον, ἀλλὰ καὶ ὄχημα καὶ πορθμεῖον, τὸν νοῦν μετὰ τῶν πραγμάτων

A διὰ τοῦ ἀέρος πορθμεύων. Ibid. τί τὸ πλάτος ἐκείνου τοῦ ἔνδοθεν χωρήματος, εἰς ὃ πάντα συῤῥεῖ τὰ διὰ τῆς ἀκοῆς εἰσχεόμενα; Ibid. διὰ γὰρ τῶν αἰσθήσεων, ὡς διά τινων θυρίδων, ὁ νοῦς τῶν ἔξωθεν ἐπιδράττεται. F. 43 r. i. συστέλλεσθαι δὲ (ὁ νοῦς λέγεται) αὖθις ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων, ὅταν καθ' ἑαυτὸν θεωρῇ τὰ πράγματα, ἐκείνων ἠρεμουσῶν (5). Ibid. ἕκαστον δὲ τῶν εἰσιόντων φυλοκρινῶν τε καὶ ἐξετάζων οὗτος (ὁ νοῦς), τοῖς καταλλήλοις τῆς γνώσεως τόποις ἐναποτίθησιν.

P. 512, D. *τίς ἡ πρώτη πλάσις ἡμῶν καὶ σύστασις ἐν τῷ τῆς φύσεως ἐργαστηρίῳ;*) F. 43 v. s. φύσεως δὲ ἐργαστήριον (6) τὴν μήτραν τῆς μητρὸς (λέγει), etc. de spatiis formationis fœtus humani.

P. 512, D.) F. 43 v. m. μεθ' ἣν (nim. μετὰ τὴν τελευταίαν τοῦ εἴδους τελείωσιν) οὐκ ἔτι προσδεομένη ἡ φύσις τοῦ ἐργαστηρίου, προφέρει τὸ βρέφος, μηδὲν ἐλλιπὲς (7) ἔχον.

F. 43, v. i. *εἴδη* (513, A.) . . . καλεῖ τὰ ὑπὸ τὸ αὐτὸ γένος, οἷον γένους ὄντος τοῦ ζώου.

P. 513, A. *πῶς τὸ αὐτὸ ζῶον* [8] *θνητὸν καὶ ἀθάνατον, τὸ μὲν τῇ μεταστάσει, τὸ δὲ τῇ γεννήσει* [9]; *τὸ μὲν γὰρ ὑπεξῆλθεν* [10], *τὸ δὲ ἀντεισῆλθεν, ὥσπερ ἐν ὁλκῷ ποταμοῦ μὴ ἑστῶτος καὶ μένοντος*) F. 44 r. m. (ad : *τὸ δὲ τῇ γεννήσει*) ἀθάνατον . . τῇ διαδοχῇ, ἐπισκευαστῆς ὥσπερ οὔσης τῆς ἀϊδιότητος, ὡς ἀεὶ τοῦ μὲν ὑπεξισταμένου, τοῦ δὲ ὑπεισερχομένου, ὥσπερ ἐν ῥεύματι ποταμοῦ, μὴ ἑστῶτος μὲν τῷ ἀεὶ φέρεσθαι, μένοντος δὲ τῷ μὴ ἐλλείπειν. καὶ ζώου τὸ μὲν θανάτῳ ῥεῦσαν ὑπεξῆλθεν, τὸ δὲ ἀντεισῆλθεν, ὁλκοῦ δίκην τῇ γενέσει σῶζον (11) ἀεὶ τὸ φθειρόμενον.

P. 513, A. *πολλὰ δ' ἂν ἔτι φιλοσοφήσαις* [12] *περὶ μελῶν καὶ μερῶν καὶ τῆς πρὸς ἄλληλα τούτων εὐαρμοστίας*) F. 44 r. m. ἤτοι ἐκ παραλλήλου τὰ αὐτὰ μέλη καὶ μέρη λέγει, ἢ μέλη μὲν τὰ μόρια τῶν μερῶν, μέρη δὲ τὰ περιεκτικώτερα καὶ ἀνομοιομερῆ, οἷον κεφαλήν, χεῖρα, πόδα καὶ τὰ λοιπά.

(1) Hæc prorsus Platonica, non minus quam Gregorii verba, quibus explicandis inserviunt. Conf. *Phæd.* p. 66, B. C. D. Similia Gregor. supra p. 565, A. et ad eum locum Elias f. 27 r. m. qui ibidem, Gregorii exemplo, uti hoc loco, eum imitatus, verbo παρεμπίπτειν, quam Platonico παραπίπτειν *Phæd.* p. 66, D., uti maluit, id quod etiam alios fecisse docui *Animadv. in Basil.* I, p. 131. Adde El. f. 29 r. m. f. 331 r. s. ex Greg. Or. VIII, p. 249, E. Cum verbo ἐφέλκεσθαι ap. El. f. 27 r. m. conf. Platonica : μήτε τινὰ ἄλλην αἴσθησιν ἐφέλκων *Phæd.* D p. 65, E. Adde El. f. 27 r. m. 29 r. m. et conf. Creuzer. *ad Plotin. De Pulcr.* p. 252 sq.

(2) Noli scribere : καὶ αὐτή. Vid. annott. ad Jo. Glyc. *De V. S. R.* p. 63, 66, et conf. El. f. 71 v. i. 216 v. m.

(3) Huic imagini, Aristotelicis celebratæ, ansam dederunt, quæ Aristoteles *De Anima* I, 3, 2. de duplici navigantis motu monuit. Conf. El. f. 71 v. i. 216 v. m. Gubernatoris et navis imagine ingeniose usus est Jo. Philopon. *Comm. in Aristot. De Anima* lib. II, f. 52 r. III, f. 57 r. ed. Venet.

(4) Cum hisce, uti cum proximis, conf. f. 217 r. m. ubi Elias ad geminum Gregorii locum eadem, partim totidem verbis, repetit.

(5) Codex : ἠρεμουσῶν. De spiritu aspero pro leni male posito conf. f. 170 r. s. ἠρεμούσης, f. 313 v. m. ἠρέμα, f. 67 r. i. ἀπάτην. Duplici mendo cod. B. Or. XXVII, p. 489, E. αἱρεσχελία pro ἐρεσχελία. De verbo ἠρεμεῖν, cui oppositum κινεῖσθαι, et cujus apud Aristotelem non minus frequens usus quam apud Platonem, vid. Creuzer. *Annot. in Plot.* p. 164, a. Krabinger. *ad Greg. Nyss. De Anima et Resurr.* p. 270.

(6) Conf. annott. ad Or. XXVII, p. 494, C.

(7) Ante ι littera ε erasa. De crebra commutatione vocc. ἐλλιπής et ἐλλειπής v. Schæfer. ad Greg. Cor. p. 44, et quæ *ad Jo. Glyc. De V. S. R.* p. 84 annotavi.

(8) Καὶ ante θνητὸν addit, qui hæc f. 197 v. s. affert Elias; satis apte. Conf. annott. ad p. 500, A.

(9) Sic B. cum Edd., Schol. ap. C. et E. f. 197 v. s. Γενέσει tamen E. ad hunc locum, ut est apud Platonem loco mox laudando. De confusis γένεσις et γέννησις v. Schneider. *ad Plat. Pol.* IV, p. 436, A.

(10) Ὑπεξῆλθε Edd. et E. f. 197 v. s. Tu conf. annott. ad Or. XXVIII p. 506, C. Multus in hoc loco explicando Clemencetus. Tu conf. Plat. *Symp.* p. 207, D. Sunt enim hæc Gregorii Πλατωνικώτατα. Perverse Schol. ap. C. τῇ μὲν γεννήσει θνητόν, τῇ δὲ μεταστάσει ἀθάνατον. Plus in his Elias vidit, qui etiam f. 197 v. s. comparandus est.

(11) Codex : σώζον.

(12) Sic B. cum Edd. Σπερμολογήσαις R. ap. H. Coisl. 2 ap. C. quæ scriptura sciolo philosophiam cavillanti debetur. Conf. Gregor. Or. XXIX, p. 536, D. Or. XXIII p. 433, B.

P. 513, B. *αἱ μὲν... ὑποδέχονται διὰ τῆς ἐν μέσῳ πληγῆς* [1] *καὶ τυπώσεως*) F. 44 v. s. νοερόν τι χρῆμα καὶ θεῖον ὁ νοῦς τυγχάνων, ἀκοινώνητον ἂν εἶχε τὴν χάριν πάντως καὶ ἄμικτον, μὴ διά τινος ἐπινοίας φανερουμένης αὐτοῦ τῆς κινήσεως, καὶ διὰ τοῦτο τῆς ὀργανικῆς ἐδεήθη κατασκευῆς, ἵνα πλήκτρου δίκην ὀργανικοῦ τῶν φωνητικῶν μορίων ἁπτόμενος, διὰ τῆς ποιᾶς τῶν φθόγγων τυπώσεως ἑρμηνεύσῃ τὴν ἔνδοθεν κίνησιν. Ibid. (τὸ πνεῦμα) μιμεῖταί πως τὴν διὰ τοῦ αὐλοῦ γενομένην φωνὴν, ταῖς ὑμενώδεσιν ἐξοχαῖς ἐν κύκλῳ περιδονούμενον. Ibid. γεγωνοτέραν αὐτὴν (vocem) ἀπεργάζεται. Ibid. ταῦτα πάντα (vocis instrumenta) τὴν ἐν ταῖς νευραῖς τοῦ πλήκτρου κίνησιν ὑποκρίνεται. F. 44 v. i. τῇ... πληγῇ τοῦ ἐντεῦθεν φερομένου πνεύματος τυπούμενος ὁ ἀὴρ,.. διαπορθμεύει (τὰς φωνὰς) μέχρι τῆς ἀκοῆς.

P. 513, B.) F. 45 r. m. αἰσθαντικὴ δὲ ὄψις, κατὰ μὲν πρῶτον λόγον, τοῦ χρώματος.

F. 45 r. i. ἡ... στρυφνότης (2) ἐπίτασις καὶ πλεονασμός ἐστι τῆς αὐστηρότητος.

F. 45 v. s τὸ πυκνὸν καὶ τὸ μανὸν ἤγουν ἀραιόν.

P. 513, C.) F. 45 v. m. ὕπνος τὸ σύντονον τῆς ἐγρηγόρσεως ὑπεχάλασεν (3). F. 46 r. m. (δοκεῖ μοι ἐν τῷ θρεπτικῷ τῆς ψυχῆς μέρει) τῶν καθ' ὕπαρ γινομένων εἴδωλά τινα καὶ ἀπηχήματα, τῶν τε κατ' αἴσθησιν καὶ τῶν κατὰ διάνοιαν ἐνεργουμένων, ἅπερ αὐτῷ διὰ τοῦ μνημονευτικοῦ τῆς ψυχῆς εἴδους ἐνετυπώθη, ταῦτα καθὼς ἐτύγχανε ζωγραφεῖσθαι, ἀπηχήματός τινος μνημονευτικοῦ τῷ τοιούτῳ εἴδει τῆς ψυχῆς παραμείναντος. F. 46 v. m. Δανιὴλ καὶ Ἰωσὴφ... θείᾳ δυνάμει, οὐδεμιᾶς αὐτοὺς ἐπιθολούσης αἰσθήσεως, τὴν τῶν μελλόντων γνῶσιν προεπαιδεύοντο. Ibid. φύσεως ἀκολουθίᾳ (4). Ibid. ἢ γὰρ παραμένει... τῷ μνημονευτικῷ τῆς ψυχῆς τῶν μεθημερινῶν ἐπιτηδευμάτων τὰ ἀπηχήματα, ἢ πολλάκις καὶ πρὸς τὰς ποιὰς τοῦ σώματος διαθέσεις ἡ τῶν ἐνυπνίων κατάστασις ἀνατυποῦται (5). οὕτω γάρ... ὁ νέος, σφριγώσης αὐτῷ τῆς ἡλικίας, καταλλήλῳ τῷ πάθει φαντασιοῦται. F. 46 v. i. ἔτι δὲ καὶ πρὸς τὰς A τῶν ἠθῶν καταστάσεις τυποῦται· πολλοῖς τὰ ἐνύπνια.

P. 513, C.) F. 47 r. s. τὴν δὲ μνήμην φασὶ φαντασίαν εἶναι ἐγκαταλελειμμένην ἀπό τινος αἰσθήσεως τῆς κατ' ἐνέργειαν φαινομένης, ἢ σωτηρίαν αἰσθήσεώς τε καὶ νοήσεως (6). Ibid. (ψυχὴ) ὅταν... τοὺς τύπους ὧν τε ἐδόξασεν, ὧν τε ἐνόησε διασώζῃ, μνημονεύειν λέγεται.

P. 513, C.) F. 47 r. m. ἔστι γὰρ ἀνάμνησις μνήμης ἐξιτήλου γενομένης ὑπὸ λήθης ἀνανέωσις (7). λήθη δέ ἐστι μνήμης ἀποβολή.

P. 513, C.) F. 47 r. m. θυμὸς δέ ἐστι ζέσις τοῦ περικαρδίου αἵματος, ἐξ ἀναθυμιάσεως τῆς χολῆς ἢ ἀναθολώσεως γινομένη. ἔστι δὲ ὅτε ὁ θυμὸς καὶ ὄρεξίς ἐστιν ἀντὶ λυπήσεως (8). ἀδικούμενοι γὰρ ἢ νο- B μίζοντες ἀδικεῖσθαι, θυμούμεθα. καὶ γίνεται τότε μικτὸν τὸ πάθος ἐξ ἐπιθυμίας καὶ θυμοῦ. ἔστι δὲ ὁ θυμὸς ἐπὶ τῶν κατὰ φύσιν ἐχόντων τὸ δορυφορικὸν (9) τοῦ λογισμοῦ, ἔκδικος τῆς ἐπιθυμίας, ἣν διὰ τῆς *ἐφέσεως* ἐνταῦθα ἐδήλωσεν ὁ ἅγιος. ὅταν γὰρ ἐπιθυμήσωμέν τινος πράγματος καὶ κωλυθῶμεν ὑπό τινος, θυμούμεθα κατ' αὐτοῦ ὡς ἀδικηθέντες, τοῦ λογισμοῦ δηλονότι κρίναντος ἄξιον ἀγανακτήσεως τὸ γενόμενον, ἐπὶ τῶν φυλασσόντων κατὰ φύσιν τὴν οἰκείαν τάξιν.

P. 513, C. *ὅσοις ὁ μικρὸς οὗτος διοικεῖται κόσμος*) F. 47 r. i. sq. μικρὸς κόσμος ὁ ἄνθρωπος, ὡς ὅλοις τοῖς ἐγκοσμίοις κοινωνῶν καὶ πάντων μετέχων, μικρὸς μὲν οὖν διὰ τὴν βραχύτητα τοῦ σώματος, μέγας δὲ διὰ τὸ ἀξίωμα τῆς λόγῳ τετιμημένης ψυχῆς (10), C καθὸ κοινωνεῖ καὶ τῇ νοερᾷ τῶν ἀγγέλων φύσει.

P. 513, D.) F. 47 v. s. ἡ μὲν . . . τῶν φύσεων (11) φύσις οὖσα μόνιμος, τουτέστιν ἐπὶ γῆς ἐρριζωμένη, καθά φησι καὶ Ἀριστοτέλης, οὐ πολυειδής ἐστι τοῖς μορίοις. Ibid. τὸ τούτου (hominis) ἄνω πρὸς τὸ τοῦ ὅλου ἔχει ἄνω. μόνον γὰρ ὀρθιόν ἐστι τῶν ζώων ὁ ἄνθρωπος καὶ πρὸς οὐρανὸν ἀνατείνεται καὶ ἄνω βλέπει. ἀρχικὰ δὲ ταῦτα καὶ τὴν βασιλικὴν ἀξίαν ὑποσημαίνουσι. τὸ γὰρ μόνον ἐν τοῖς οὖσι τοιοῦτον εἶναι τὸν ἄνθρωπον, τοῖς δὲ ἄλλοις πᾶσι πρὸς τὸ κάτω νενευ-

(1) F. 82 r. s. πλῆξις ἡ φωνὴ ἀέρος. Conf. Plato *Tim.* p. 67, B.

(2) Vide Ruhnken. *ad Tim. L. V. Pl.* v. στρυφνόν, p. 237 ed. Lugd. Bat. Niclas. *ad Geopon.* L. VI, c. 11, § 2, p. 450 t. II, et de voce μανόν, quam Elias deinceps tangit, Scaliger. *ad Theophr. De C. Pl.* Lib. II, p. 110, b., B. Ruhnken. *ad Tim.* p. 176 sq. Rudolph. *ad Ocell. Lucan.* cap. 2, 198 sq.

(3) Quæ Elias in seqq. de somno disputat, eadem paullo amplificata videas f. 170 r. ubi v. annott.

(4) Id est : *rerum nexu naturali.*

(5) F. 47 v. i. ἀνατυποῦν in eodem positum argumento.

(6) Eadem f. 83 v. i. Posterior memoriæ definitio est Platonis. Conf. *Phileb.* p. 34, B. ibique Stallbaum. p. 211.

(7) Eadem fere f. 83 v. i. ubi tamen ἀπολωλυίας pro ἐξιτήλου γενομένης, et ἀνάκτησις pro ἀνανέωσις. Conf. Plat. *Phileb.* p. 34, B. de recordatione. Ejusdem est, quæ apud Eliam insequitur, oblivionis definitio. Conf. *Phileb.* p. 33, E. ibique Stallb. p. 210.

(8) Conjunge : ἀντιλυπήσεως. Conf. f. 170 r. m. Aliis ὀργὴ est ὄρεξις ἀντιλυπήσεως, θυμὸς autem, ut Eliæ, ζέσις τοῦ περικαρδίου αἵματος. Vid. *Animadv. in Basil.* I, p. 184. Macrob. in S. Sc. 2, 16 ante fin. : motus ejus (animæ) est, quidquid irascimur et in fervorem *mutuæ collisionis* (en Græcum ἀντιλυπήσεως) armamur. Ceterum Aristoteles *De Anima* I, 1, 11. utrumque, et ὄρεξιν ἀντιλυπήσεως, et ζέσιν τοῦ περὶ καρδίαν αἵματος, in ὀργῆς defi- D nitionibus commemorat.

(9) Τὸ δορυφορικὸν, i. e. *quod præsidii vim habet*, ex eo dictum verbi δορυφορεῖν usu, de quo conf. V. D. ad Athenagor. *Leg. pro Christ.* cap. 18, p. 294 ed. Maurin. et *Animadvss. in Basil.* I, p. 24. Quod θυμὸς in seqq. ἔκδικος τῆς ἐπιθυμίας dicitur, conf. f. 367 v. s.

(10) De homine *microcosmo* vid. *Animadvss. in Basil.* I, p. 164. *Archelai cum Manete Disputatio* hæc habet cap. 8. τὸ γὰρ σῶμα τοῦτο (μικρός, quod excidit, adde) κόσμος καλεῖται πρὸς τὸν μέγαν κόσμον, καὶ οἱ ἄνθρωποι ῥίζας ἔχουσι κάτω συνδεθείσας τοῖς ἄνω. quæ partim ex Platonis *Timæo* p. 90, B. — τὴν κεφαλὴν καὶ ῥίζαν ἡμῶν —, partim ex Plotini quodam loco fluxerunt, qui mihi nunc non in promptu est.

(11) Lege : φυτῶν, quod librarius properans et ad proximum φύσις respiciens, in φύσεων temere commutavit. Ceterum vid. Aristot. *De Plant.* I, 1, p. 816, a, l. 26 sq. p. 816, b, l. 6 sq. ed. Bekk.

κέναι τὰ σώματα σαφῶς δείκνυσι τὴν τῆς ἀξίας A διαφοράν (1).

P. 513, D.) F. 47 v. i. ἐξ ἡγεμόνων... καὶ βασιλέων λεγομένων μελισσῶν αὐτούς τε τοὺς ἡγεμόνας γεννᾶσθαι καὶ τὰς μελίσσας (2). ἕτερόν τι εἶδος παρ' ἐκείνους, ἐκ δὲ μελισσῶν τοὺς κηφῆνας. ἐκ γῆς δὲ διάφορα ζῶα καὶ σκώληκες γεννῶνται παντοῖοι, ἐκ κοπρίων κάνθαροι καὶ μηλολόνθαι, ἐκ δὲ κάμπης ἕτερά τινα καὶ αἱ πυρολαμπίδες (3).

P. 513, D.) F. 48 r. s. τὰ μὲν... αὐτῶν (animalium) εἰσι φιλέρημά τε καὶ ὄρεια, τὰ δὲ συνανθρωπιστικά τε καὶ τὰς αὐτὰς ἡμῖν οἰκήσεις (4) καταδεχόμενα.

P. 514, B.) F. 48 v. s. πολλὰ (ζῶα)... τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας φυσικῶς τε καὶ αὐτοδιδάκτως ἴχνη φέρουσι, καὶ περὶ τὴν τοῦ οἰκείου συμφέροντος ὀξύτατα τύγχανουσι πρόνοιαν. B ὁποῖον δή τι καὶ τὸ τῶν μυρμήκων τυγχάνει γένος, οἵτινες καὶ τὴν χειμερινὴν τροφὴν προνοητικώτατα τέμνουσι. F. 48 v. i. ἑρπιστικὰ (5) καλεῖ τὰ ἐπὶ γῆς ἕρποντα καὶ ταύτῃ ἐπισυρόμενα, οἷον τὸ τῶν ὄφεων γένος καὶ ἑτέρων οὐκ ὀλίγων.

P. 514, C. *τὴν νηκτὴν φύσιν τῶν ὑδάτων διολισθαίνουσαν καὶ οἷον ἱπταμένην κατὰ τῆς ὑγρᾶς φύσεως*) F. 49 r. m. συγγένειά τις τούτοις (aquatilibus et volatilibus) πρὸς ἄλληλα. ὥσπερ γὰρ ἔστιν ἰδεῖν τὰ πτηνὰ οἷον διανηχόμενα τὸν ἀέρα τοῖς πτεροῖς (6), οὕτω καὶ τὴν νηκτὴν φύσιν οἷον ὀλισθηρὰν καὶ ὡσπερεὶ χεομένην καὶ ἐπιπετομένην τοῖς ὕδασι καὶ τὸ ὕδωρ τέμνουσαν, ὥσπερ ἐκεῖνα ταῖς πτέρυξι, οὕτω καὶ ταύτην τῇ μὲν κινήσει τῶν πτερύγων εἰς τὸ C πρόσω χωροῦσαν, τῇ δὲ τοῦ οὐραίου μεταβολῇ τὰς περιστροφὰς καὶ τὰς εὐθείας ὁρμὰς ἑαυτῇ οἰακίζουσαν.

P. 514, D.) F. 49 r. i. ἔστι γὰρ τούτων τὰ μὲν λεπιδωτά, τὰ δὲ ἀλεπίδωτα. ἀντίκειται δὲ ἡ ἰδιότης τῶν λεπιδωτῶν τῇ ἰδιότητι τῶν ἀλεπιδώτων, οὐ μόνον ἐν εἴδει ἤτοι μορφῇ, ἀλλὰ καὶ ἐν ὀνόμασι. τοιαῦτα δὲ καὶ τὰ σκληρόδερμα καὶ τὰ μαλακόδερμα καὶ ἄλλα πολλά.

P. 514, D. *τερετίσματα*) F. 49 v. m. τὰ τῶν τεττίγων ᾄσματα. ἐκαλοῦντο δὲ παρὰ τῶν παλαιῶν *μουσικῶν* τερετίσματα τὰ ἔκλυτα ᾄσματα.

P. 514, E. *τίς ὁ κύκνῳ συνυφαίνων ᾠδὴν —;*) F. 49 v. i. μεταφορικὴ μὲν καὶ τροπικὴ ἡ τοῦ συνυφαίνειν λέξις, ἀπὸ τῶν ὑφαινόντων ληφθεῖσα, σημαίνει δὲ τὸ κατασκευάζειν. οὐκ εἶπε δὲ *ὑφαίνων*, ἀλλὰ *συνυφαίνων*, δεικνὺς ὅτι ὡς ὀργάνῳ τούτῳ χρώμενος ὁ πάντων τεχνίτης καὶ δημιουργὸς τὴν ᾠδὴν συνυφαίνει.

P. 515, A. (*ὁ ταώς*) *τὸν αὐχένα διάρας καὶ τὸ πτερὸν κυκλωτερῶς* [7] *περιστήσας τὸ χρυσαυγὲς καὶ κατάστερον, θεατρίζει τὸ κάλλος τοῖς ἐρασταῖς μετὰ σοβαροῦ τοῦ βαδίσματος*) F. 50 r. s. ὅρα δέ μοι καὶ τὸν λόγον τοῦ ταῦτα γράφοντος, ἐπὶ τὸ ἁβρότερον ἐνταῦθα μᾶλλον συσκευαζόμενον. ἐναπομιμεῖται γὰρ τὸ κάλλος τοῦ ταῶνος καὶ ὁ περὶ τούτου λόγος, καὶ διὰ τῆς εὐφραδοῦς φράσεως συνδιατίθεταί τε καὶ συνεξωραΐζεται, εἰ καὶ τῇ ἐπεμβολῇ περικέκοπται. λάμπει γὰρ καὶ ταῖς ἐννοίαις καὶ τῷ τοῦ λόγου ὅλῳ σώματι.

P. 515, D. *τίνος Παλαμήδους τὰ* [8] *τακτικὰ κινήματά τε καὶ σχήματα γεράνων, ὥς φασι, καὶ ταῦτα παιδεύματα κινουμένων ἐν τάξει καὶ μετὰ ποικίλης τῆς πτήσεως;*) Ad hæc Elias f. 51 r. s. *S. Basilium* in Hexaëmero p. 74 E. sq. ed. Garn. cum ista scripturæ discrepantia expilat: *πῶς μὲν αἱ γέρανοι*) αὗται καί.—*ἐν τῇ νυκτί*) ἐν νυκτί.—*ἐτρέπετο*) τρέπεται. —(75, A.) *τῇ μεθ' ἑαυτήν*) ἑτέρᾳ.—F. 51 r. m. εὑρέματα ἢ παιδεύματα.

P. 516, A.) Ad locum de formicis, in quo B. cum Edd. congruit (9), Elias f. 51 v. s. *S. Basilium* in Hexaëm. p. 83, A. B. tacite exscribit; scripturæ discrepantiæ sunt istæ: *ὅς*) οἵτινες. et sic deinceps pluralis numerus, ubi Basilius singulari de formica loquitur.—*διὰ ῥαθυμίας*) ῥαθυμίᾳ.—*παραπέμπει τὸν χρόνον*) τὸν χρ. π.—*ἀρκοῦσαν*) ἀρκοῦσαν ἑαυτοῖς.—*ἐναπόθηται*) ἀποθησαυρίσωσι.—*ῥαθύμως*) ῥαθυμίᾳ.— *αὐτῶν διαβρόχων*) αὐτοὺς διαβρόχους.—*καὶ οὐκ... καιρῷ*) καὶ τοῦτο οὐκ ἐν παντὶ καιρῷ. —*εὐδινῇ*) εὐδιεινῇ. quod sane præstat.—*τίς ἐφίκηται λόγος;*) τίς οὖν ἐφίκοιτο λόγος τῆς τούτων συνέσεως;

P. 516, B.) Ad locum de plantarum foliis, in quo B. σκέψαι μοι, uti in proximis, loco simplicis σκέψαι habet, Elias f. 51 v. m. hæc annotat: (σκόπει) τὴν ἐν τοῖς φύλλοις φιλοτεχνίαν, πρός τε ἡδονὴν τῆς ὄψεως καὶ τὸ τῶν καρπῶν χρησιμώτατον. εὐφυῶς γὰρ καὶ χρησίμως ταῦτα σώζει τε καὶ θάλπει, τῷ τε διεσχισμένῳ καὶ ὑμενώδει σκέποντά τε ὁμοῦ καὶ πε-

(1) De hac corporis humani majestate vid. Aristot. *De Port. Anim.* IV, 10. et conf. Scip. Gentil. D ad *Tasson. Hierosol.* Lib. I, 64 p. 242 sq. Isa:. *ad Lactant. Div. Inst.* II, 1, p. 617, a. b. T. 1 ed. Paris. et *ad Luct. De Opif. Dei* cap. 8, p. 712, b. t. 1 ed. Par. Nec te pœnitebit consuluisse *Animadvss. in Basil.* I, p. 72 sq. 164 sq.

(2) Aristotelem *Hist. An.* V, 18, hic Noster sequitur, spreta vulgi opinione, quæ apes ex tauris nasci ferebat. Vid. Boissonad. *ad Psell. De Op. Daem.* p. 297 sq.

(3) De varia insectorum generatione, ex terra, vel ex fimo, vel ex erucis, vid. Aristot. *H. A.* V, 17, et conf. Coteler. *ad Clem. Recogn.* VIII, 25, p. 571. *PP. Apostt.* T. 1. ed. Amstelod.

(4) Conferatur S. Basilius Hom. VIII *in Hexaëm.* p. 75, C. unde Elias hoc loco profecit. De voce συνανθρωπιστικὸς monui *Animadvss. in Basil.* I, p. 63.

(5) M. 2. ῑ in ῡ recte commutavit. In contextu Gregorii B. ἑρπηστικά, cum Colb. 3. et Or. 1. Idque ex conjectura ap. M. Sed m. 2. atr., litera η̄ in ῡ reficta, vulgatam et genuinam scripturam restituit.

(6) Elegantissimam imaginem attigi *Animadv. in Basil.* I, p. 63. nimirum ad Basilii locum Opp. T. I, p. 72, B. τῶν πτηνῶν... διανηχομένων τὸν ἀέρα. unde Elias profecit.

(7) Sic Edd. recte; κυκλωτέρως B. E. Pet. Ox. ap. M. Mox θεατρίζει B. recte cum Coisl. 1. Or. 1. etc. quos C. secutus. Edd. θεατρίζειν, idque diu est, quod Br. in θεατρίζειν commutari jussit. Verbo θεατρίζειν, sophistarum more, translato utitur Gregor. Naz. Carm. Ined. I. ap. Toll. *Insign. It. Ital.* p. 30, vs. 280. de rosa se expandente:—ὅταν, | αὔραις ῥαγεῖσα τὸν τόκον θεατρίσῃ. ubi Toll. Adde *Schol. Cod. Monac.* 204. f. 22 r. Ceterum hanc pavonis descriptionem in exemplis pictæ et florentis apud Patres Eccl. orationis Caussinus *De Eloq. Sacra et Profana* Lib. XIV, cap. 20, jure meritoque retulit.

(8) Τὰ vulgo male omissum; nimirum in τακτικὰ abiit. Similiter peccatum Or. XXIX, p. 535. C.

(9) Ibi pro vulgato ταμεῖα Comb. ταμιεῖα, qua

καίνοντα τῇ πραεία παραπομπῇ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων. ἴδοις γὰρ ἄν, ὅτι ὧν μὲν cet. Nam inde a verbis: *ὧν μέν*.— *Basilium* in Hexaëm. p. 47, D. E. Elias expilat cum his varr. ll. *προσβλαβής*) πρὸς βλάβης. optime. — *πῶς κατέσχισται*) οὕτω. — *τὸ φύλλον*) τὸ φ. κατέσχισται.— *οὐδὲν ἀναίτιον*) οὐδὲν οὖν ἐν τούτοις ἀναίτιον.

F. 51 v. i. τὸ χρήσιμον et τὸ ἧδον ex adverso posita.

P. 516, B.) Ad locum de fructibus, ubi B. ὑγείαν (1) pro ὑγίειαν, Elias f. 52 r. s. *Basilium* in Hexaëm. p. 47, D. expresse laudat, ejus verbis: *αὐτῶν δὲ τῶν καρπῶν τίς ἂν ἐπέλθοι τὴν ποικιλίαν;* ita immutatis: τίς ἂν ἐπέλθοι, φησί, τὴν ποικιλίαν; Deinde χροιὰς pro *χρόας*.

P. 516, C.) F. 52 r. m. *Ποσειδώνιος* μὲν οὖν καὶ *Ἐρατοσθένης* καὶ πλάτος αὐτῆς (terræ) καὶ μῆκος ἀποδεδώκασιν (2).

P. 516, C. *κολποὺς θαλαττίους ἀλλήλοις τε καὶ τῇ γῇ συνεζευγμένους*) F. 52 r. m. τοὺς σχήματι ἰδίῳ ὑπὸ τῆς περικειμένης γῆς ἐναπολειφθέντας (3) καὶ πρός τε ἀλλήλους καὶ πρὸς τὴν γῆν συνδεδεμένους (4).

P. 516, D. *ὅπῃ παρείκοι*) F. 52 r. i. ἔνθα μάλιστα ὑπείκοι τε καὶ ἐνδιδοίη.

F. 52 v. m. *ἄτεχνον* δὲ νῦν (p. 517, A.) τὸ ἀχειροποίητον εἶπε καὶ θεοΰφαντον.

P. 517, A.) Ad locum de terræ sede Elias f. 52 v. i. *Basilium* in Hexaëm. p. 9, A. ἰλιγγιάσει cet. expilat. Varr. lectt.: *οὕτως*) ὄντως. — *φῇς*) εἴποι τις. — *ὑπεστρῶσθαι*) m. 1 ὑποστερεῖσθαι, m. 2 in marg. ὑποστερεοῦσθαι, m. 3 in marg. (est Martini Crusii) ὑπεστρῶσθαι. quod recte habet et apud Basilium loco vulgati ὑποστόρεσθαι e Coisl. 1. receptum fuit. —*πλάτει*) τῷ πλάτει.—*ἀπορήσεις*) ἀπορήσειεν ἂν εὐλόγως ἡ ἡμετέρα διάνοια.—*πρὸς τὸ ἄνω*) εἰς τὸ ἄνω. — *πάλιν ἐὰν... ἐπιζητήσεις*) ἐάν τε ὕδωρ εἶναι τὸ ὑποβεβλημένον τῇ γῇ, καὶ οὕτω πάλιν ἐπαπορήσειε. —*πρὸς τὸ...καταπίπτειν*) χωρὶς δὲ τούτου καὶ αὐτὴν τὴν ἕδραν ἐπιζητήσειεν ἂν αὖθις τοῦ ὕδατος, καὶ πάλιν τίνι στεγανῷ καὶ ἀντερείδοντι ὁ τελευταῖος αὐτοῦ πυθμὴν ἐπιβαίνει.—*τὸ ἐκείνου πάλιν*) πάλιν τὸ ἐκείνου. Reliqua Basilii usque ad *περινοοῦντες* p. 9, D. Elias absque varietate lectionis affert. Idem ex iis, quæ apud Basilium insequuntur, quædam suis immiscet f. 53 r. s. ἀνάγκη οὖν, κἂν τὴν γῆν αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν εἶναι δῶμεν, κἂν ἐπὶ ὕδατός τινος αὐτὴν ἀποσαλεύειν εἴπωμεν, κἂν ἐφ' ἑτέρου τινὸς ὀχεῖσθαι, μηδαμοῦ τῆς εὐσεβοῦς διανοίας ἀποχωρεῖν, ἀλλὰ πάντα ὁμοῦ συνδιακρατεῖσθαι ὁμολογεῖν τῇ δυνάμει τοῦ κτίσαντος. κἂν τινες τῶν δι' ἐναντίας διερωτῶσιν ἡμᾶς· ἐπὶ τίνος... βάρος; (ap. Basil. p. 10, A.) οὐκ ἄλλο ἢ τὸ προφητικὸν ἐκεῖνο λεκτέον πρὸς αὐτούς, ὅτι... τῆς γῆς (ibid.). τοῦτο γὰρ ἡμῖν τε πρὸς νόησιν ἀσφαλέστατον καὶ... ἀκούουσιν (ibid.). Reliqua ex Basilio usque ad *ἀποδείξεων* p. 10, D. cum his vv. ll.: *ὡς ἄρα*) λέγοντες.— *πάντοθεν*) πανταχόθεν. — *ἀποκλιθῇ*) ἀποκληθείη m. 1: ἀποκλιθείη m. 2. — *κατέχοντος*) ἔχοντος. — *φησίν*) om. — *πρὸς τοῦτο*) ἐπὶ τοῦτο. — *συνωσθήσεται*) συνωθηθήσεται. sic; fortasse leg. συνωθισθήσεται cum Colb. 2. aut saltem συνωθήσεται loco mendosi συνωσθ.—*καὶ* ante *προσήκ.*) om. — *δηλονότι*) δῆλον ὅτι. — *τὸ ἀνώτατον*) τὸ ὑπερκείμενον. — *μέσον*) τὸ μ. — *μηδαμοῦ*) μὴ δαμοῦ. sic, ut in superioribus μὴ δὲ pro μηδέ.—*τὴν κατὰ φύσιν χώραν*) τῆς κ. φ. χώρας. — *πᾶσα... ἐξίστασθαι*) om. — *γίνεται*) γίνηται. — *ἐξευρεθῇ*) εὑρεθῇ.

P. 517, A.) F. 53 r. m. μεταφορικὰ δὲ τό τε εἰς κορυφὰς ὀρέων ἀνῆχθαι, καὶ τὸ εἰς πεδία καθῆσθαι, τὸ μὲν ἀπὸ τῶν ἐν τοῖς σώμασι κορυφῶν, τὸ δὲ ἀπὸ τῶν συνιζησάντων τὼ πόδε μεταληφθέν.

P. 517, C.) F. 53 v. m. pluralis διαπορίαι in genitivo διαποριῶν.

F. 53 v. i. οὐδὲ ἡ αἰτία αὕτη τοῦ μὴ αὔξειν τὴν θάλατταν ἀπόβλητος (5).

P. 517, D. *οἱ φυσικοὶ καὶ σοφοὶ τὰ μάταια καὶ κυάθῳ μετροῦντες τὴν θάλατταν*) F. 54 r. m. τὰ δ' ἑξῆς καταδρομὴν ἔχει καὶ καταφορὰν τῶν φυσικεύεσθαι κομψευομένων αἰτιολογεῖν τε πειρωμένων, καὶ ἄλλο τι εἶναι οἰομένων τὸ χαλινοῦν τὴν θάλασσαν, ἀλλ' οὐ τὸ δεσποτικὸν πρόσταγμα (6). Ibid. (ad verba: *κυάθῳ μετρ.*) τοῦτο δὴ τὸ παροιμιῶδες, ὃ δὴ τάττειν εἰώθαμεν ἐπὶ τῶν μικροῖς τισι μέτροις καὶ σταθμοῖς μικροῖς ἐπιχειρούντων τὰ μέγιστα. κύαθος γὰρ εἶδος μέτρου βραχυτάτου (7).

P. 517, E. *ἵνα γῆ καὶ θάλασσα δεθῶσι ταῖς χρείαις καὶ ταῖς ἐπιμιξίαις, καὶ εἰς ἓν ἔλθῃ τῷ ἀνθρώπῳ τὰ τοσοῦτον ἀλλήλων διεστηκότα* (518, A.) *τὴν φύσιν* [8] F. 54 r. i. ὁ πλάσας ἡμᾶς Θεὸς κοινωνικοὺς ἡμᾶς εἶναι βουλόμενος καὶ πρὸς τὸ καλὸν τῆς ὁμονοίας συνάγων, οὐδὲ τοῖς μακροῖς διειργομένους πελάγεσιν ἀφῆκεν ἀλλήλων διΐστασθαι, ἀλλ' ἐμπνεῖ σοφίαν ἀνθρώποις πλοῖα τεκταίνεσθαι καὶ ἀλλήλοις ἐπιμίγνυσθαι, ἵν' οὕτω καὶ ἡ ὑγρὰ φύσις (8) ξηρά, τὰ πλεῖστον ἀλλήλων διεστηκότα καὶ ἀλλήλοις

forma etiam Basilius, de formicarum industria docens, p. 83, B. utitur. Conf. annott. ad f. 52 r. s. Deinde posterius *περί*, quo facile caremus, omittunt tres Colb. et Or. 1. De præpositione non repetita v. Sinner. *ad Gregor. Naz. Or. Funebr. in Cæsar.* p. 22, Zell. *Comm. ad Aristot. Eth. Nicom.* p. 442.

(1) Minus Attice; vid. *Animadverss. in Basil.* I, p. 88. Mihi quidem ὑγεία, ταμεῖον, similia (v. Lobeck. *Paralipom.* I, p. 28 sq.) Atticismi ad vulgarem sermonem declinantis vocabula esse videntur.

(2) De Eratosthenis et Posidonii mensura terræ vid. Cleomed. *Meteor.* I, 10. et Montucla, *Histoire des mathématiques* I, p. 242 sq. 269 sq.

(3) Lege: ἐναποληφθέντας, et conf. annott. ad f. 224 v. m.

(4) Videsne, glossema esse lectionem συνδεδεμένους, quam habet Pet. ap. M. et C. loco vulgatæ συνδεομένους e Reg. a. recepit.

(5) Monui de voce ἀπόβλητος. hoc Eliæ loco usus, in *Nov. Annal. Phil.* Vol. 49, Fasc. 4, p. 423. Conf. etiam annott. ad f. 342 v. i. loco ibidem allato.

(5) Conf. Basil. *Homil. in Hex.* VII, Opp. T. I, p. 63, C. ibique Animadv. I. p. 55 sq.

(6) Edd. *κατὰ* τὴν φύσιν: sed nos præpositione κατὰ facile caremus.

(7) Conf. Basil. *Hom. in Hex.* V, Opp. T. I, p. 35, C.

(8) Καὶ m. 2. ing. supplevit; sed plenius etiam καὶ ἡ scribi oportet. Ex conjunctis copulis καὶ — καὶ alterutra sæpe obliterata. Conf. annott. ad p. 500, A. De locutione ὑγρὰ καὶ ξηρὰ vid. Schleusn.

ἐναντιούμενα στοιχεῖα, συνδεθῶσι τῷ δεσποτικῷ καὶ θείῳ προστάγματι, καὶ εἰς ἕν τι τὸ τῶν ἀνθρώπων χρήσιμον συνδράμωσι καὶ ὑπηρετῶσι ταῖς χρείαις καὶ ἐπιμιξίαις αὐτῶν (1). Ibid. *χερσαῖον* δὲ *ναύτιλον* τὸν ἐμπορικὸν ἄνδρα (scil. *Gregorius vocat*, in prægressis p. 517, D.), ἀντιδιαστέλλων αὐτὸν πρὸς τὸν παρὰ ποιηταῖς θαλάσσιον ναύτιλον, ὡς ἐν θαλάσσῃ τὴν δίαιταν ἔχοντα. λέγει γάρ που *Ὀππιανὸς ὁ ποιητής* (2), εἶναί τινα ὀστρακώδη τὴν φύσιν ἰχθύν, βαθυτάτῳ μέν τινι κεκαλυμμένον ὀστράκῳ, προσεοικότα δὲ πολυπόδεσιν, ὃν καλοῦσί τινες ναύτιλον, ναυτίλλεσθαι φάσκοντες αὐτὸν (f. 54 v. s.) cet. ὃν δὴ θαυμάζων *ὁ ποιητὴς* φησιν, ὅτι ὁ πρῶτος διαπεράσαι κῦμα θαλάσσης ἐνθυμηθείς, ἐκεῖνον, οἶμαι, ἰδὼν τὸν πλόον τοῦ ἰχθύος, ὅμοιον ἔργον δουροπαγὲς κατεσκεύασε (3), τὰ μὲν πνοιῇσι πετάσας ἐκ προτόνων. τὰ δ' ὄπισθεν χαλινωτήρια νηός (4).

P. 518, A. *καὶ τίς ὁ ποταμοῖς* [5] *σχίσας πεδιάδας* [6] *καὶ ὄρη-;*) F. 54 v. m. πεδιάδας δὲ ποταμῶν (nim. *Gregorius vocat*) τὰς καλουμένας κοίτας αὐτῶν, ὧν δὴ τὸν τορευτὴν καὶ τεχνίτην προτρέπεται ἐπιζητεῖν. de iisdem paulo post: ἐοίκασι... εἰς κάλλος ἀποτετορεῦσθαι θαυμάσιον.

P. 518, A. *τίς δὲ ἡ τῶν ὑδάτων τροφὴ καὶ τί τὸ ταύτης διάφορον ;*) F. 54 v. i. ἑνὸς... ὕδατος διὰ τῆς ῥίζης ἑλκομένου, ἄλλως μὲν ἡ τροφὴ τῇ ῥίζῃ προστίθεται, ἄλλως δὲ τῷ φλοιῷ τοῦ στελέχους, καὶ ἑτέρως αὐτῷ τῷ στελέχει, καὶ τῇ ἐντεριώνῃ ἑτέρως, καὶ ἀπὸ τῆς αὐτῆς νοτίδος ἐν ἀμπέλῳ μὲν οἶνος, ἐν δὲ τῇ ἐλαίᾳ τὸ ἔλαιον, καὶ ἄλλο τι ἐν ἄλλῳ, ἃ οὐκ ἔστι λόγῳ διελθεῖν, ὅπως διαφόρως πρὸς ἕκαστον καὶ οἰκείως πρὸς ὃ πέφυκε μεταβάλλεται (7).

P. 518, A. *ἵνα τι καὶ* (8) *αὐτὸς κατατρυφήσω τοῦ λόγου, θεοῦ τροφὴν* [8] *ἐξηγούμενος*) F. 55 r. s. ποικίλως δὲ τὸν λόγον καθωραΐσας ταῖς τε ἀναφοραῖς καὶ τοῖς ἰσοκαταλήκτοις καὶ τοῖς τῶν σχημάτων παρίσοις, ὡς καὶ τῶν ἐννοιῶν τῶν περὶ τὰ πράγματα οὐσῶν τοιούτων, ὁμολογεῖ τοῦ λόγου κατατρυφᾷν, θεοῦ τροφὴν ἐξηγούμενος.

A F. 55 r. s. τὸ ἀγέρωχον καταστεῖλας τοῦ φύσιν θεοῦ κατειληφέναι κομπάζοντος ἑτεροδόξου.

F. 55 r. s. χειραγωγῶν πρὸς ταῦτα (ad cœlestia) ταῖς κατὰ μικρὸν προβάσεσι καὶ τὸν ἑτερόδοξον.

F. 55 v. s. ἐλαττονεῖσθαι verbum, in ἠλαττονεῖτο (9).

P. 518, C.) F. 55 v. s. λέγει δὲ τοῦτον (aërem) *ὄχημα* μὲν πετεινῶν, ἐπειδὴ ἐν τούτῳ ὀχοῦνται καὶ διὰ τούτου φέρονται, καὶ ὅπερ ἐστὶ τοῖς νηκτοῖς τὸ θαλάσσιον ὕδωρ, τοῦτο τοῖς πτηνοῖς ἡ ἀερία φύσις γνωρίζεται.

P. 518, D.) F. 55 v. i. *Ἀριστοτέλης* (10)... καί τινες *τῶν φυσικῶν* ἀτμούς τινας ὑγρούς τε καὶ ξηρούς, ἀπό τε θαλάσσης καὶ λιμνῶν καὶ ποταμῶν ἤδη καὶ τῶν ἐκ γῆς ὑγρῶν ἀναφερομένους, τῶν ἐν ἀέρι B πάντων αἰτιῶνται.

P. 518, E. *ὁμοτίμως*) F. 56 r. s. ἰσοτίμως ἢ καὶ ἰσομοίρως. allato simul *Matth.* 5, 45.

P. 519. B. *τίνας ἀτμοὺς ἀπὸ γῆς αἰτιάσῃ νέφους δημιουργούς, ἢ ἀέρος πύκνωσίν τινα, ἢ νεφῶν τῶν μανοτάτων* [11] *θλίψιν ἢ ῥῆξιν* [12], *ἵν' ἡ μὲν θλίψις σοι τὴν ἀστραπήν, ἡ δὲ ῥῆξις τὴν βροντὴν ἀπεργάσηται ;*) F. 56 r. i. φυσιολογίαις.., τὸ πᾶν τῶν γινομένων ἔν τε τῷ αἰθέρι τε (13) καὶ τῷ ἀέρι ταῖς διπλαῖς ἀναρτώσαις ἀναθυμιάσεσι. F. 56 v. s. *Ἀριστοτέλης* (14)... ἐν τοῖς μετεωρολογικοῖς ὑπ' αὐτοῦ λεγομένοις μεμίχθαι μέν φησι τὴν γῆθεν ἀναφερομένην ἀναθυμίασιν ἔκ τε τῆς θερμῆς καὶ ξηρᾶς. et paulo post: εἶτα διακρινομένου τοῦ ἐν C αὐτῇ (sc. ἀναθυμιάσει) θερμοῦ καὶ εἰς τὸ ἄνω διασπειρωμένου 5), συνίστασθαι αὐτὴν εἰς νέφη. F. 56 v. i. sq. καὶ ἦσαν ἂν αἰτιάσεως ἀνώτεροι (*physici*), εἰ ἐπὶ τὴν οὕτω τάξασαν αὐτὰ σοφίαν ἀνῆγον τὸ θαῦμα. οὐδὲ γὰρ ἐλαττοῦται, καθά φησι καὶ ὁ μέγας *Βασίλειος*, ἡ ἐπὶ τοῖς μεγίστοις ἔκπληξις, ἐπειδὰν ὁ τρόπος, καθ' ὃν γίνεταί τι τῶν παραδόξων, εὑρεθῇ.

P. 519, B. *ψαῦσον... καὶ οὐρανοῦ καὶ τῶν οὐρανίων*) F. 57 r. m. ταῖς ἐξεταστικαῖς τοῦ νοῦ πολυπραγμοσύναις ἄψαι ἀκροθιγῶς πως καὶ οὐρανοῦ καὶ τῶν οὐρανίων· τοιοῦτον γὰρ τὸ ψαύειν· μὴ λόγους, μὴ

Lex. N. T. v. *Ξηρός*, Boissonad. *ad Psell. De Op. Dæm.* p. 206.

(1) Conf. 1. Basil. *Hom. in Hex.* IV, Opp. T. I, p. 39, C. D. ubi Pater eruditissimus πλουταρχίζει.

(2) *Halieut.* I, vs. 338 — 340, quos Elias παραφράζει. Imagine, a nautilo petita, Gregorius usus est Epist. 65. (39.) eo loco, ad quem Ullmann. in Greg. Naz. p. 265. Plinium H. N. IX, 47. laudavit, qui hic quoque comparandus est.

(3) κατ m. 2 lineola subducta notavit.

(4) Oppian. *Hal.* I, vs. 354 — 359, quos Elias, in ceteris paraphrasi contentus, inde a verbis τὰ μὲν πνοιῇσι πετάσσας, quæ posterior pars versus 358, accurate refert, nisi quod πετάσας et ὄπισθεν contra leges metricas scribit. Νηὸς idem cum libris mss. quibus neglectis Schneiderus Pauwii conjectura νωμῶν uti maluit.

(5) Sic B. probante L. cum Codd. quos C. secutus est. Vulgo: ποταμούς.

(6) Sic B. cum Pet. ap. M. Vulgo: καὶ πεδία. Ego, ut καὶ mihi eripi haud facile patiar (cf. annott. ad Or. XXVIII, p. 500, A.), ita πεδιάδας vulgari πεδία cum L. præfero. Ceterum Elias in v. πεδιάδας argutatur.

(7) Basilium *Hom. V in Hexaëm.* p. 47, E. 48, A. B. Elias h. l. imitatur.

(8) Sic B. et E. Τρυφὴν m. 2. mg. cum Edd. eamque genuinam esse scripturam Gregorii ipsius arguunt verba: ἵνα τι *καὶ αὐτὸς* κατατρυφήσω τ. λ. D cet. i. e. ut *ipse quoque* luxuriante oratione utar, Dei luxuriem enarrans.

(9) Forma ἐλαττονοῦσθαι, dubia quidem et fortasse in ἐλαττονεῖσθαι commutanda, ap. Nicetam Paraphr. in *Gregor. Naz. Carm. Sell.* ed. Dronke, p. 143, 21. in locutione: ἐλαττονοῦσθαι τοῦ καλοῦ.

(10) Conf. Aristoteles, qui fertur, *De Mundo* cap. 4, p. 394, a, l. 9 sqq. ed. Bekk.

(11) Μανωτάτων Edd. mendose.

(12) Σύῤῥηξιν Edd.; ῥῆξις tamen eædem in sequentibus. Voce σύῤῥηξις Elias in eodem argumento usus est f. 198 r. m. ὧν (scil. νεφῶν) ἡ βιάζουσα σύῤῥηξις λέγεται ποιεῖν τὰς βροντὰς καὶ τὰς ἀστραπάς. Conf. *Animadv. in Basil.* I, p. 123.

(13) Τε a m. 2. lineola subducta notatum, quippe expungendum.

(14) *Meteorol.* I, 4, p. 341, a, 6. sqq. ed. Bekk.

(15) Lege: διασπειρομένου.

αἰτίας τούτων πολυπραγμονῶν, ὁδηγῷ δὲ μᾶλλον τῇ ἀπολυπραγμονήτῳ πίστει χρώμενος παρὰ τῷ λόγῳ τῷ αἰτιολογικῷ.

P. 519, C. *ἀγνοῶν καὶ αὐτὸ τοῦτο τὴν ἄγνοιαν*) F. 57 r. m. ἀγνοῶν ... ὅτι ἀμαθαίνεις καὶ ἀνοηταίνεις (1), μὴ δὲ (2) αὐτὸ τοῦτο νοῶν, ὅτι ἀγνοεῖς, ὅπερ *Πλάτων* πρῶτος διπλῆν ὠνόμασεν ἄγνοιαν.

P. 520, A. *ἥλιος ... τοὺς ἄλλους ἀστέρας ἀποκρύπτων φαιδρότητι*) F. 58 r. s. ὁ ἥλιος τούτους ἅμα καὶ τὴν σελήνην τῇ σφοδροτάτῃ αἴγλῃ ἐναποκρύπτων οὐκ ἐᾷ φαίνεσθαι (3).

P. 520, A. *ἀποσεμνύνειν*) F. 58 r. m. ἐπαινεῖν τε καὶ ἐγκωμιάζειν. τοῦτο γὰρ τὸ ἀποσεμνύνειν.

P. 520, A. B.) F. 58 r. m. τοσοῦτος, φησίν, τὴν δύναμιν, ὥστε ἐξαρκεῖν τὴν ἀπ' αὐτοῦ τῇ ἀερείᾳ χύσει ἀναχεομένην αὐγὴν ἀπ' ἄκρων ἄλλων ἄλλα τῇ θερμότητι περιλαμβάνειν, θερμαίνοντος, ἀλλ' οὐ φλέγοντος, ἐν τῷ μὴ ἀθρόον τὰς τροπὰς ποιεῖσθαι, ἀλλὰ κατὰ μικρὸν καὶ τεταγμένως, ὡς μήτε δι' ὑπερβολὴν θερμότητος καταφλέξαι τὴν γῆν, μήτε δι' ἔλλειψιν κατεψυγμένην καὶ ἄγονον ὑπολιπεῖν.

P. 520, B. *τοῦτο ἐν αἰσθητοῖς ἥλιος, ὅπερ ἐν* (C.) *νοητοῖς Θεός, ἔφη τις τῶν ἀλλοτρίων*) F. 58 r. m. τὸ δέ· *τοῦτο... Θεός, Πλάτωνός* (4) ἐστι, ὃν δὴ καὶ ἀλλότριον εἶπεν, ὡς Ἕλληνα καὶ τῆς ἡμετέρας αὐλῆς ἀλλότριον.

F. 58 v. m. (*Gregorius* p. 520, D.) φαίνεταί πως ἐπαμφοτερίζων τοῖς δόγμασιν. ὅτι δὲ τοῖς προφητικοῖς μάλιστα τίθεται (5), ἐνέφηνεν εἰπών· *ἡλίῳ προσβλέψαντα.*

P. 520, D. (*ὡρῶν*) *εὐτάκτως ἐπιγινομένων τε καὶ ἀπογινομένων, καὶ ὥσπερ ἐν χορῷ συμπλεκομένων ἀλλήλαις καὶ διισταμένων ... καὶ κατὰ μικρὸν κιρναμένων καὶ ταῖς ἐγγύτησι κλεπτομένων*) F. 59 r. m. (καιροί) καθάπερ .. χορείαν ἑλίττοντες, εὐκόσμως τε καὶ εὐτάκτως προσέρχονται ἀλλήλοις τε καὶ συμπλέκονται, καὶ κατὰ μικρὸν αὖθις

A διΐστανταί τε ἀλλήλων καὶ ὑπαπέρχονται (6). Ibid. μεσολαβοῦσιν ἔαρι μὲν καὶ μετοπώρῳ θέρος... θέρει δὲ καὶ χειμῶνι μετόπωρον. Ibid. σφαλερὰς... τὰς αἰφνιδίους μεταβολὰς (τῶν ὡρῶν) οἶδεν ὁ λόγος. F. 59 r. i. ἕκαστος καιρὸς δυσὶν ἄκροις μεσιτεύει, ἄκροις δέ, ὅτι ὁ μὲν πρὸ αὐτοῦ, ὁ δὲ μετ' αὐτόν. μεσιτεύων δὲ τὸ αὐστηρὸν ἑκατέρου κλέπτεσθαι ποιεῖ, τουτέστι λανθάνειν, καὶ δι' ἑαυτοῦ μέσου, τρόπον φίλου, καταλλάττει τὰ ἐναντίως ἀλλήλοις ἔχοντα. Ibid. ὑποχαλωμένης τῆς αὐστηρίας διὰ τῆς μεσότητος καὶ θραυομένης κατὰ μικρόν, καὶ οἷον ὑποκλεπτομένης ταῖς λανθανούσαις ὑπαλλαγαῖς, ἀλύπως ἡ κρᾶσις γίνεται.

F. 60 r. s. τοῖς φωστῆρσι τούτοις ὁ δημιουργὸς τὸ πρωτόκτιστον φῶς ἐναπέθετο, οὐχ ὡς ἀπορῶν ἄλλου φωτός, ἀλλ' ἵνα μὴ ἀργὸν ἐκεῖνο μείνῃ τὸ φῶς. φωστὴρ
B γάρ ἐστιν οὐχ αὐτὸ τὸ φῶς, ἀλλὰ φωτὸς δοχεῖον (7).

F. 60. r. s. πρὸς τὸν ἀστρολόγον δὲ νῦν (p. 521, B) ὁ λόγος, ὃς διὰ τῆς τῶν ἄστρων κινήσεως πλέκει τε καὶ συνιστᾷ τὰ ἡμέτερα, τοιῶσδε μὲν τῶν τοιῶνδε ἀστέρων κινουμένων, τοιόνδε τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν ἀποτελεῖσθαι τὸν τηνικαῦτα τικτόμενον ἄνθρωπον λέγων, τοιῶσδε δὲ τοιόνδε, καὶ τῇ τῶν ἄστρων κινήσει συμπεριφέρεσθαι τὰ καθ' ἡμᾶς ἅπαντα καὶ πρὸς τὸ ἐπικρατοῦν ποιοῦσθαι καὶ ἕπεσθαι.

P. 521, C.) F. 61 r. s. οὔτε ... πνεῦμα νοῆσαι δυνάμεθα δίχα φθορᾶς (8) καὶ χύσεως, οὔτε πῦρ ἔξω τῆς ὕλης καὶ τῆς ἄνω φορᾶς.

P. 521, D. *ὁρᾷς, πῶς ἰλιγγιῶμεν περὶ τὸν λόγον καὶ οὐκ ἔχομεν οἷ προέλθωμεν;*) F. 61 r. m.
C οὐκ ἔχων ὅποι ἑδράσαι τῆς (10) τοῦ νοῦ πολυπραγμοσύνης, πρὸς τὸν πρόχειρον αὖθις εἰς θεολογίαν ὅμιλον τρέπεται... ἰλίγγου τε πληρωθῆναι ὁμολογεῖ καὶ παραφερομένοις ἐοικέναι.

P. 521, D. — *ἀναβάσεις, νοερὰς δυνάμεις ἢ νόας, καθαρὰς φύσεις καὶ ἀκιβδήλους, ἀκινήτους πρὸς τὸ χεῖρον ἢ δυσκινήτους, περὶ τὸ πρῶτον αἴτιον ἀεὶ χορευούσας.*) Ad hunc locum Elias f. 61

(1) Ἀμαθαίνειν et ἀνοηταίνειν Platonicæ sunt voces. De illa v. Creuzer. *ad Procli Comm. in Alcib.* I, p. 201, de hac *Animadvss. in Basil.* I, p. 157. Hæreticos ἀμαθαίνειν Elias dicit f. 165 r. m., ἀνοηταίνειν f. 162 v. s. 165 r. m. 249 r. m. 347 r. m. Confer eundem f. 281 v. m. ad Greg. Or. XXII, p. 422, C.

(2) Scribe: μηδέ. De *duplici inscientia.* secundum Platonem *Legg.* IX, p. 863, C., multa Platonici docent. Conf. Indices ad Creuzeri *Initia Philosophiæ ac Theologiæ Platonicæ*, T. 3, p. 340 vv. ἄγνοια διπλῆ, et p. 344 vv. ἀμάθεια διπλῆ. Plura de eadem sententia ex aliis scriptoribus Boissonadius ad Æn. Gaz. p. 222, qui etiam Gregorii hunc locum et Basilii in eum scholium attulit, quod videas in Appendice e Cod. Monac. 34 f. 325 vs. excerptum. Ceterum conf. El. f. 323 v. i. qui eo scholio aperte usus est.

(3) Eadem Elias f. 60 r. m. f. 194 v. s. de sole, reliquis sideribus officiente. Conf. etiam f. 194 r. i. 196 v. s.

(4) Loco celeberrimo *De Rep.* VI, p. 508, C, ubi τἀγαθὸν, i. e. Deus, τὸν τοῦ ἀγαθοῦ ἔκγονον, i. e. Solem, procreasse Plato docet, Deum prædicans tanquam νοητὸν ἥλιον. Idem locus Gregorio obversatus est Or. XXI, p. 386, B. Or. XL, p. 693, C. Ullmannus in *Gregorio* suo p. 332 hasce Platonis imitationes accurate, fontem platonicum negligentius indicavit. Ad Platonis locum conf. Ast. *Comment.* p. 553, qui Gregorium haud neglexit. Addo Plotin. p. 527, B. οὑτοσὶ δέ, ὃν μιμεῖται ὁ ἥλιος, ὑπερσχήσει πόθεν; et quæ in eandem rem in *Basilio Plot.* p. 41 inque *Animadvss. in Basil.* I, p. 46 attuli. Eliæ ex hoc genere locos ad f. 16 v. s. significavi.

(5) Τίθεται idem ac συντίθεται, loquendi usu apud Græculos perfrequenti. Conf. Elias f. 216 v. s. 218 v. i. ubi v. l. συντίθεται, et vid. Boissonad. *ad Zachar. Mityl.* p. 378. 412. 430. 453.

(6) Eadem fere Elias f. 194 v. s. ad Or. XXXII, p. 584, D. et f. 240 r. m. ad Or. VI, p. 188, E.
D 189, A. Mox cod. male: σφαλλεράς. Cf. annot. f. 189 r. i.

(7) Horum similia ap. Basil. *Hom. VI in Hexaëm.* p. 51, C. D.

(8) Θ crasum, recte.

(9) Loco vulgatæ lectionis ap. Gregor. p. 521, C. παρακύψωμεν, B. παρακύψομεν, quod Combefisius voluit et antecedens στησόμεθα commendat.

(10) Fortasse legendum: τὰς τοῦ νοῦ πολυπραγμοσύνας. Usitata Eliæ vox πολυπραγμοσύνη, plurali numero posita et in bonam partem usurpata, nimirum de curiosa mentis investigatione. Conf. f. 57 r. m. 105 v. m. Verbum πολυπραγμονεῖν eadem potestate positum videas f. 184 v. s. Conf. Plutarch. *De Curios.* cap. 5 (sæpe), cap. 7 extr. in versibus, Plotin. p. 401, cap. 6. B. ὁ λόγος ... ἐπιτολμήσει καὶ τοῦ Διὸς αὐτοῦ τὰς μνήμας πολυπραγμονεῖν. Theodoret. *De Provid.* p. 58 supr. ed. Turic. Vid. annott. ad Greg. Nyss. *De Anima et Resurr.* p. 212 ed. Krabing.

r. l. ex *Dionysio Areop.* (1) De Cœl. Hierarchia hæc refert : *Paulus vel Hierotheus* πρώτην (nim. διακόσμησιν ex tribus τριαδικαῖς διακοσμήσεσιν οὐρανίαις) μὲν εἶναι λέγουσι τὴν περὶ θεὸν οὖσαν ἀεὶ καὶ προσεχῶς καὶ ἀμέσως ἐκεῖθεν ἐλλαμπομένην. Deinde Elias f. 61 v. s. pergit : ἔστι δὲ πάντων μὲν αἴτιον ὁ Θεός. ὥσπερ δὲ λέγεται πρώτη φύσις καὶ πρώτη οὐσία καὶ πρῶτον φῶς καὶ τὰ τοιαῦτα παρὰ τῷ Ἀρεοπαγίτῃ, οὕτω καὶ πρῶτον αἴτιον. et paulo post f. 61 v. m. καὶ τὸ χορεύειν δὲ αὐτὰς ἐκ τοῦ θείου *Διονυσίου* εἴληπται. οὗτος γὰρ λέγει τὴν πρώτην τῶν οὐρανίων ἢ ὑπερουρανίων οὐσιῶν διακόσμησιν κύκλῳ Θεοῦ περιΐστασθαι καὶ ἀκατάληκτον περιχορεύειν, καὶ τὴν καθαρωτάτην ἐλλάμπεσθαι ἔλλαμψιν (2).

P. 521, E. *ἢ ἄλλος* [3] *ἄλλην κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς φύσεως καὶ τῆς τάξεως*) F. 61 v. m. ἡ ἐγγυτέρω μὲν γὰρ ἐκ Θεοῦ ἀμέσως ἐλλάμπεται, ἡ δὲ μετ' αὐτὴν διὰ μέσης τῆς πρὸ αὐτῆς, καὶ οὕτως αἱ ἐφεξῆς.

P. 521, E.) F. 61 v. m. τῷ πρώτῳ καλῷ τυποῦνταί τε καὶ ποιοῦνται. μόρφωσιν γὰρ ἐνταῦθα τὴν τύπωσιν εἶπεν ἢ καὶ ποίωσιν. F. 61 v. i. ἡμεῖς . . . πρὸς τὴν ἐκεῖθεν ἀγαθοειδείαν κατὰ τὸ δυνατὸν μορφούμεθα.

P. 522 A. *πάντα ἐπιπορευομένας, πᾶσι πανταχοῦ παρούσας ἑτοίμως, προθυμίᾳ τε λειτουργίας καὶ κουφότητι φύσεως, ἄλλας ἄλλο τι τῆς οἰκουμένης μέρος διειληφυίας, ἢ ἄλλῳ τινὶ τοῦ παντὸς ἐπιτεταγμένας* [4] F. 62 r. s. ἄγγελος . . . ἡμῶν ἑκάστῳ συμπαρομαρτεῖ, τὰ καθ' ἡμᾶς οἰκονομοῦντες καὶ βοηθοῦντες ἡμῖν, οὐκ αὐτεξουσίως, ἀλλὰ προστάγματι δεσποτικῷ. ἔργον γὰρ αὐτοῖς μὲν προηγούμενον

A ἐνατενίζειν τῇ δόξῃ τοῦ θεοῦ καὶ ἀκαταλήκτως δοξάζειν αὐτόν, περιστατικὴ δέ τις ἡ πρὸς ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους ἐπιστροφὴ τούτων καὶ ἐπιμέλεια.

P. 522, C.) F. 62 r. i. *μόνης* εἶπεν, ὡς ἐξαιρέτου καὶ ἀσυγκαταλέκτου.

P. 522, C.) F. 62 v. s. ἰστέον δέ, ὅτι φόβου εἶδος καὶ ὁ ὄκνος. ἔστι γὰρ ὄκνος φόβος μελλούσης ἐνεργείας.

OR. XX.

P. 376, A. *σταθμὸν ἔσχατον*) F. 62 v. I. ἐπιζητεῖ δὲ τοῦτον μετὰ τοῦ *προφήτου* (5) ὁ ἅγιος, ἵνα πόῤῥω τῶν ἀνθρώπων ἀποστὰς καὶ ἐν τούτῳ (f. 63 v. s.) γενόμενος, ἑαυτῷ τε μόνῳ συγγίνηται καὶ θεῷ μόνῳ ἀπερισπάστως (6) προσλαλῇ (7). τοῖς γὰρ ἀθυμοῦσιν ἡ ἐν πολλοῖς συνδιαγωγὴ οὐ παραψυχὴν μᾶλλον ἢ
B ἄχθος καὶ ἀθυμίαν πέφυκεν ἐμποιεῖν.

P. 376, A. *οὐδὲν γάρ μοι δοκεῖ* [8] *τοιοῦτον*[9], *ἢ μύσαντα τὰς αἰσθήσεις, ἔξω σαρκὸς καὶ κόσμου γενόμενον* [10], *μηδενὸς τῶν ἀνθρωπίνων προσεφαπτόμενον* [11], *ὅ τι μὴ πᾶσα* (B.) *ἀνάγκη, ἑαυτῷ προσλαλοῦντα καὶ τῷ Θεῷ, ζῆν ὑπὲρ τὰ ὁρώμενα καὶ ἀεὶ τὰς θείας ἐμφάσεις καθαρὰς* [12] *ἐν ἑαυτῷ φέρειν, ἀμιγεῖς τῶν κάτω χαρακτήρων καὶ πλανωμένων, οἷον* [13] *ἔσοπτρον ἀκηλίδωτον Θεοῦ καὶ τῶν θείων καὶ ὂν καὶ ἀεὶ γινόμενον* [14], *φωτὶ προσλαμβάνοντι φῶς καὶ* [15] *ἀμαυροτέρῳ τρανότερον* [16], *μέχρις ἂν πρὸς τὴν πηγὴν ἔλθωμεν* [17] *τῶν τῇδε ἀπαυγασμάτων καὶ τύχωμεν τοῦ μακαρίου τέλους, λυθέντων ἡμῖν* [18] *τῶν ἐσόπτρων τῇ ἀληθείᾳ.*) F. 63 r. m. (ad : *τῶν κάτω χαρακτήρων*) φαντασιῶν καὶ τύπων. τὰς γὰρ φαν-
C τασίας τῶν γεηρῶν χαρακτῆρας τούτων ἐκάλεσεν,

(1) *De Cœl. Hier.* cap. 1, § 1, p. 50, C. ed. Cord. quem locum Elias memoriter tantum refert. Ceterum conf. f. 162 v. ante med.

(2) *De Cœl. Hier.* cap. 7, § 4, p. 56, B. ed. Cord. Angelorum choreas illustravi in *Bas. Plot.* p. 42 sq.

(3) Vulgo : ἄλλως, recte.

(4) In iis, quæ insequuntur, B. τὰ ante πάντα et mox p. 522, B. τῷ ante καὶ τοῖς ἄλλοις χορ. omittit, ac facile illis voculis caremus.

(5) Jerem. 9, 2.

(6) De adverbio ἀπερισπάστως conf. annott. ad f. 4 r. i.

(7) Locutionem Θεῷ προσλαλεῖν ad f. 63 r. m. illustramus.

(8) Ἐδόκει μοι Gregorius loco gemino Or. II. p. 14. D. ubi verba : οὐδὲν γὰρ ἐδόκει... γινόμενον quidam codd. ap. M. omittunt.

(9) Τοιοῦτον, ut est apud Gregor. l. l., B. cum duobus Regg. et Or. 1. quos C. secutus est. Vulgo : τοιοῦτο, inconcinne ante vocalem. Deinde pro ἢ codicis B. vulgo recte οἷον, uti apud Gregor. l. l.

(10) Apud Gregorium l. l. hæc adjecta : καὶ εἰς ἑαυτὸν συστραφέντα. in quibus copulam καὶ C. cum sex Regg. recte delevit. De participiis sine copula nexis v. Ast. *Annot. in Plat. Protag.* p. 146, in *Phæd.* p. 454. De verbis εἰς ἑαυτὸν συστρ. conf. annott. f. 291 v. m.

(11) Edd. προσαπτόμενον, ut ap. Greg. l. l. Utrobique in seqq. Edd. ὅτι μὴ πᾶσα ἀνάγκη ex Plat. *Phæd.* p. 67, A. ἐὰν ὅτι μάλιστα μηδὲν ὁμιλῶμεν τῷ σώματι, μηδὲ κοινωνῶμεν, *ὅτι μὴ πᾶσα ἀνάγκη.* quo etiam Plotin. p. 2, E. respexit. De scriptura ὅτι (v. l. ὅ τι) v. Ast. *Annot.* in *Phædon.* p. 548. *Lexic. Plat.* t. II, p. 486. et conf. El. f. 63 r. i. Mihi tamen potius esse videtur ὅ τι, quod sæpissime in ὅτι abiit. Conf. annott. ad Or. XXIX, p. 528, D. et ad fol. 134 v. m.

(12) Ἀεὶ ap. Greg. l. l. ante καθαρὰς positum. Deinde ἀμίγεις Edd. pessime, etiam C., qui tamen p. 14, D. recte ἀμιγεῖς.

(13) Ὄντως Gregorius l. l., quod magis placet, quippe ex eo dictum vocis usu, quem Wyttenbach. ad *Plat. Phædon.* p. 156 sqq. illustravit. Deinceps illa : ἔσοπτρον ἀκηλίδωτον ex Sap. Sal. 7, 26, petita esse Elias bene vidit.

(14) Ὤν et γινόμενον B. cum Edd.; ὂν apud Gregor. l. l. Pet. ap. M. et C. cum omnibus Regg. Or. 1. Jes. Colb. septem; idem tamen hoc loco ὢν et γινόμενος cum Coisl. 1. et Par. Γενόμενος Th. ap. M. male. Sed fortasse ex Billii conjectura, quam Par. p. 14, C. recepit, legendum : καὶ *ὄντα* καὶ γινόμενον, nisi participium ad prædicati genus re-
D ferre malueris. Vid. Ast. Annot. in Plat. *Protag.* p. 118. In sequentibus προσλαμβάνοντα recte Edd., siquidem hæc omnia ex illis pendent : ἢ μύσαντα cet. in quibus de voce μύσαντα conf. annott. f. 27 r. m. Προσλαμβάνον Th. ap. M. male.

(15) Καὶ Gregorius p. 15, A. item habet; sed omisit Elias hisce usus f. 351 r. s. et facile copula caremus. Conf. annott. f. 351 rs

(16) Τρανότερον B. cum Or. 1. et Elia f. 351 r. s., ut est ap. Gregor. p. 15, A. ubi in hac voce locus παράλληλος desinit. Vulgo : τρανώτερον, male. Tu conf. Boissonad. *ad Psell. De Op. Dæm.* p. 288. Similiter in voce φανὸς peccatur. Vid. *Animadvss. in Basil.* I, p. 48. et Haensel. *ad Gregor. Naz. or. in Nov. Dominic.* p. 67.

(17) Delenda ὑποστιγμὴ post ἔλθωμεν, quæ in loco gemino apud Greg. Or. VIII p. 249, E. recte deest.

(18) Ἡμῖν B. addit cum Coisl. 3. et Par., quod,

οὓς δὴ καὶ πλανωμένους εἶπεν, ὡς πλανωμένων καὶ ἀστάτων καὶ ἀτάκτων ὄντας εἰκόνας. ἄλλως γὰρ οὐκ ἔστι τὰς ἐκεῖθεν ἐμφάσεις (1) κατὰ τὸ ἐγχωροῦν καθαρὰς ὑποδέξασθαι, μὴ ἀπαλείψαντα τοὺς προεντυπωθέντας τῷ νοΐ χαρακτῆρας τῶν κάτω καὶ χαμαὶ συρομένων πραγμάτων. συγχυθήσονται γὰρ ὑπὸ τῶν προεντετυπωμένων (2), ἀναφυρομένων ταύταις καὶ μὴ συγχωρούντων καθαρὰς ταύτας εἰσδέχεσθαι. Ibid. (ad : *κάτοπτρον*) ἐλλαμπτήριον. Ibid. (ad : *καὶ ὂν καὶ γινόμ.*) δεῖ γὰρ ἀναβάσεις ἀεὶ ἐν τῇ καρδίᾳ τίθεσθαι καθαρότητος. ὅσῳ γὰρ ἂν καθαιρώμεθα, τοσούτῳ καὶ τὰς θείας ἐμφάσεις καθαρωτέρας καὶ τρανοτέρας τῷ ἡγεμονικῷ ἡμῶν ἐντυπούμεθα, καὶ τῆς θείας ἐνεργείας τὴν ἔμφασιν τρανὴν καὶ ἀσύγχυτον καὶ οὐδὲν ἐπιθολουμένην ἐκ τῶν παθῶν τῆς σαρκὸς ἐπιδείκνυμεν. Ibid. (ad : *λυθέντων... τῇ ἀληθείᾳ*) σκιὰ γὰρ τῆς ἀληθείας ἡ ἐνταῦθα ἔλλαμψις, ἣν ἴνδαλμα ἐν ἄλλοις προσηγόρευσεν. *ἄλλης* γάρ, φησίν, *ἐξ ἄλλου φαντασίας συλλεγομένης εἰς ἕν τι τῆς ἀληθείας ἴνδαλμα* (3). ἀπὸ τοῦ *Σολομῶντος* (4) δὲ τὸ *ἔσοπτρον ἀκηλίδωτον* εἴληπται. F. 63 r. i. (ad : *μύσαντα τὰς αἰσθήσεις*) τῆς τῶν αἰσθήσεων ἐπιμύσεως ἤτοι συγκλείσεως. Ibid. (ad : *ὅ τι μὴ πᾶσα ἀνάγκη*) εἰ μὴ ἀναγκαῖον εἴη, τουτέστι μόνων ἐκείνων (intellige προσεφάπτεσθαι), ὧν ἄνευ ἀδύνατον ζῆν, τῶν συστατικῶν δηλαδὴ τοῦ σώματος, οὐ τῶν πρὸς τρυφήν, ἀλλὰ τῶν πρὸς τροφήν. Ibid. καλεῖ δὲ *κόσμον*... οὐ τὴν περιγραφὴν τοῦ κόσμου. ταύτης γὰρ ἔξω γενέσθαι ἀδύνατον σῶμα βεβλημένους (5) ἡμᾶς. (F. 63 v. s.) μόνος γὰρ ὁ Θεὸς ἀπερίγραπτος, ὅτι καὶ κυρίως ἀσώματος, περιγραπτοὶ δὲ καὶ ἄγγελοι, ὅτι μὴ κυρίως ἀσώματοι, κἂν πρὸς ἡμᾶς ἀσώματοι λέγωνται. Ibid. (ad : *σαρκός*) τὰ ἐκ τῆς σαρκὸς πάθη καὶ τοὺς ἐντεῦθεν περισπασμούς. Ibid. locutio : οἱ σαρκικοὶ καὶ κοσμικοὶ περισπασμοί. Ibid. (ad : *ἑαυτῷ προσλαλοῦντα καὶ τῷ Θεῷ*) fons indicatur *Cor.* I, 14. 28. ἑαυτῷ δὲ λαλείτω καὶ τῷ Θεῷ (6).

P. 366, C. (*ἄν τις*) *μελέτην ὅτι μάλιστα ποιούμενος ἄνω βλέπειν, τῆς κατασπώσης ὕλης ἐπικρατήσειε*) F. 63 v. m. (τὸ σῶμα) ὑλικὸν ὂν καὶ πολὺ τὸ γεῶδες ἔχον κάτω βρίθει καὶ συγκατασπᾷ

A τὴν ψυχήν. Ibid. ζόφον *Gregorius alias* (7) *corpus vocat* διά τε τὸ πάχος καὶ διὰ τὴν ἐκ τῶν παθῶν ἀχλύν, τάχα δὲ καὶ διὰ τὰς ἐκ τῆς διπλῆς τροφῆς ἀναθυμιάσεις, ἐπιθολούσας τὸ ἐν ἡμῖν νοερόν, ἤδη δέ ποτε καὶ παραφροσύνας πολλάκις ἐκ τῆς πλησμονῆς ἐμποιούσας. ὧν δὴ παθῶν.. ἐλευθεροῦν ἀνάγκη τοὺς ἄνω ἐπειγομένους. F. 63 v. i. οὐ γάρ ἐστιν ἀθρόον τῇ σχέσει τοῦ σώματος τὸν νοῦν προσειλημμένον καὶ τοῖς ἐντεῦθεν πάθεσιν ἰλυσπώμενον, ἐκπετήσιμον πρὸς Θεὸν ἀπεργάσασθαι.

P. 376, D.) F. 64 r. s. οὔτε ἀὴρ μήπω πρότερον φωτισθεὶς φωτίζειν ἕτερα δύναται, οὔτε ὕδωρ μὴ θερμανθὲν ἕτερα θερμαίνειν σώματα, οὔτε ψυχὴ ἐσκοτισμένη τῇ ἐκ τῶν παθῶν ὀμίχλῃ (8) καὶ μὴ φωτοειδὴς χρηματίσασα.. τῇ τῆς θεολογίας θεωρίᾳ προσ-

B βάλλειν (9). F. 64 r. m. μὴ καθαρῷ γὰρ θεολογίας ἅπτεσθαι οὐ θεμιτόν (10).

F. 64 v. m. Deus διανοίαις χθαμαλωτάταις ἐπιφοιτᾷν dicitur et ἐναυλίζεσθαι παρὰ τοῖς γεώδές τε καὶ χαμαιρριφὲς τὸ φρόνημα ἔχουσιν. Ibid. (Θεοῦ γνῶσιν) ἐκ μέρους ἁλώσιμον τοῖς τὰ ὑψηλὰ πέτεσθαι μεμελετηκόσιν.

F. 65 r. i. οἱ ὁρῶντες καὶ μὴ ἐμβριθέστερον ἐπιτιμῶντες καὶ ἀνείργοντες. Ibid. locutio : μετ' ἐμβριθείας πληροῦν τὴν ἐπιτίμησιν.

F. 65 v. m. παρακεκινημένως (11) τε καὶ παραβόλως εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων φοιτᾷν.

F. 65. v. i. τοῦ κατὰ ψυχὴν καὶ σῶμα καθαρεύοντος μέχρι καὶ τῶν σμικροτάτων.

C F. 66 r. s. ἁμαρτίας.. καὶ πλημμελείας τινὲς.. δεδώκασιν εἶναι διαφοράν, ἁμαρτίαν μὲν τὸ ἑκούσιον πταῖσμα, πλημμέλειαν δὲ νοήσαντες τὸ ἀκούσιον.

F. 66 r. m. ἱλαστήριον γενόμενον Χριστὸν οἰκονομικῶς.

F. 66 v. i. (ad : *ζῶσαν* 377, D. ex *Rom.* 12, 1.) ζῶμεν γὰρ ὄντως τότε ζωὴν τὴν κατὰ Χριστόν, ναοὶ αὐτοῦ γεγονότες καὶ αὐτὸν ἔνοικον ἔχοντες.

P. 378, A. *τῷ κοσμοκράτορι τῶν κάτω συρομένων*) F. 67 r. i. τῶν ἐπὶ τῷ στήθει δηλαδὴ καὶ τῇ κοιλίᾳ πορευομένων, δι' ὧν ἥ τε γαστριμαργία καὶ τὰ ὑπογάστρια δηλοῦται πάθη. Ibid. paulo antea :

etsi apud Gregor. p. 249, E. deest, tamen facilius omitti quam adjici potuit. Ceterum respicitur ad 1 Cor. 13, 12. βλέπομεν ἄρτι δι' ἐσόπτρου cet.

(1) Tollius *Ins. It. Ital.* p. 86, allato, ad quem ista Eliæ pertinent, Gregorii loco : ἀεὶ τὰς θείας ἐμφάσεις καθαρὰς ἐν ἑαυτῷ φέρειν, « ἐμφάσεις, inquit, hic sunt illuminationes, seu infusiones cognitionis divinæ, quibus menti mysteria divina patefiunt : ipse post paullo ἀπαυγάσματα vocat. » Confer eundem p. 30 ad vs. 286 Carm. Ined. I. et p. 87 ad vs. 10 Carm. Ined. V. Creuzer. ad Procl. *Comment. in Alcib.* I, p. 1, et ad Procl. *Inst. Theol. Plat.* p. 208. Adde El. in sqq. et f. 139 v. i.

(2) De verbo ἐντυποῦν et compositis conf. annott. ad f. 4 r. m.

(3) Memoriter nec satis accurate citat Gregor. Or. XXX, p. 552, C. D. ubi Coisl. 1. ἄλλην ἀπ' ἄλλης. Vulgatam lectionem : ἀπ' *ἄλλου*, Elias h. l. sequitur, ut f. 139 v. i. De voce ἴνδαλμα idem plura ad illum locum f. 140 r. s. Adde f. 40 r. m. Vid. Corder. *Onomast. Dionys.* p. 649, b. v. ἴνδαλμα, et Creuzer. *ad Procl. Inst. Theol. Plat.* p. 101.

(4). Sap. 7, 26.

(5) Fortasse legendum : περιβεβλημένους, eo verbi usu, de quo vid. *Animadvss. in Basil.* I, p. 135 sq. Conf. El. f. 121 r. m.

(6) Conf. Gregor. Or. X p. 239, A. ibique El. f.

D 366 r. i. Gregor. Carm. Ined. V. vs. 7. ἔνδον λαλήσω, νοῦν Θεοῦ μυστηρίοις, | γράφων. apud Toll. *Ins. It. Ital.* p. 84, qui loci Paulini immemor fuit.

(7) Nimirum Or. XXVIII. p. 498, D. ubi vid. ann.

(8) Codex : ὀμίχλῃ. Confer exempla spiritus lenis pro aspero positi f. 166 v. m. ὑπ', f. 170 r. s. ὀμιχλώδεις, f. 177 r. s. ἀπαλόν.

(9) Locum ex parte attuli in *Nov. Annal. Philol*, Vol. 49, Fasc. 4. p. 418. Conf. annott. ad Or. XXVIII, p. 505, A.

(10). Conf. annot. ad f. 2 r.

(11) Hujusmodi adverbiorum pleni sunt Eliæ commentarii. A simplicibus derivata verbis hæc, præter alia in Excerptis passim obvia, in promptu sunt : f. 162 v. s. ἐστοχασμένως, *accommodate*. f. 252 r. i. σφόδρα ἐστοχασμένως καὶ τῆς ἀκριβείας φροντίζων τῶν λέξεων. f. 319 v. i. locutio ἐστοχασμένως βάλλειν, uti f. 331 r. m. : f. 297 v. m. ἐσχηματισμένως : f. 162 v. s. κεκολασμένως : f. 179 v. s. κεκρι-

λέγεται κόσμος πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ἡ κοσμικὴ ἀπάτη (1) καὶ ἡ κακία.

F. 67 v. s. ἡ συκομοραία ἄκαρπόν τι δενδρίδιον.

P. 378, B *μαράνας τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως*) F. 67 v. s. τοῦτο (sc. τὸ σαρκικὸν φρόνημα) μαράνας καὶ ὑπεράνω τούτου γενόμενος, νεκρώσας τὰς σαρκικὰς ἡδονάς. Ibid. locutio : τὰ γήϊνα ζητεῖν καὶ περὶ ταῦτα εὑρέσθαι.

F. 67 v. m. οὐ μόνον ἅπερ κέκτηται σώζων, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ μείζω παρατεινόμενός τε καὶ ὑψηλότερα.

P. 378, B. *ἐπεὶ δὲ ἀνεκαθήραμεν τῷ λόγῳ τὸν θεολόγον*) F. 67 v. m. ἐν τῷ περὶ θεολογίας λόγῳ ἀκριβῶς ἀπέξεσε τὸν θεολόγον. et paulo post, f. 67 v. i. ἀνακαθᾶραι δέ φησι ἐν τῷ περιελεῖν πᾶσαν ἀκαθαρσίαν καὶ φανερὸν ποιῆσαι, ὁποῖον εἶναι χρὴ τοῦτον.

F. 67 v. i. (ad : *ἐν βραχεῖ* 378 C.) ὅσα ἂν ἐρεῖ τις περὶ Θεοῦ, βραχέα πάντα ἔσται, μὴ ἐξικνούμενα τῆς μεγαλειότητος αὐτοῦ. δεικνὺς δὲ ὅτι τὸ βραχέα περὶ Θεοῦ εἰπεῖν, οὐ τῆς ἀνθρωπίνης ἐστὶ σοφίας, ἀλλὰ τῆς ἄνωθεν ἐπιπνοίας, τῷ ἐν Τριάδι γνωριζομένῳ Θεῷ καὶ τοῦτο δὴ ἀνατίθησι (2).

P. 378. C.) F. 67 v. i. εὔχομαι. . . μηδὲν ἴδιον περὶ Θεοῦ ἢ ἐννοῆσαι ἢ φθέγξασθαι, ἀλλ' ὄργανον γενέσθαι... ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀνακρουόμενον, κἀκεῖνα μόνα ὑπηχεῖν, ὅσα ἂν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐμπνεῖ.

P. 378 E.) F. 68 r. m. *Arius et Sabellius* κακῶς τὸ τριαδικὸν τῆς θεότητος ἐταλάντευον.

P. 379 A. *τρία ἔκφυλα καὶ ἀλλότρια* [3] F. 68 r. m. (τρεῖς φύσεις) ἐκφύλους τε καὶ ἀλλήλων ἀλλοτριουμένας. F. 68 v. m. φόβῳ τοῦ μὴ εἰς Ἑλληνισμὸν ἐκκυλισθῆναι ἐκ τῆς εἰς ἀνίσους βαθμοὺς (4) τῆς μιᾶς φύσεως Ἀρείου κατατομῆς.

F. 68 v. m. μὴ πλέον τοῦτο παρὸ (5) ἐκεῖνο.

A P. 379, C. *δέον*) F. 69 r. s. ἁρμοδίου ὄντος. Ἀττικῶς γὰρ πέφρασται (6).

P. 379, D.) F. 69 r. i. εἰ δὲ τοῦτο, μικρῶν ἂν εἴη ὁ Πατὴρ καὶ προβολεὺς (7) καὶ ἀναξίων ἀρχή.

F. 69 v. s. locutio : ἡ τῶν λογισμῶν ἀκολουθία (8) τε καὶ ἀνάγκη.

F. 69 v. s. ἐπὶ τοῦ ἡλίου καὶ τοῦ ἀπαυγάσματος οὐ χρόνος μεταξὺ ἐπινοεῖται.

P. 379, E.) F. 69 v. m. ἰστέον, ὅτι *οἱ μὲν ἔξω φιλόσοφοι* οὐσίαν μὲν ἐκάλεσαν τὴν ἁπλῶς ὕπαρξιν, φύσιν δὲ οὐσίαν εἰδοποιηθεῖσαν ὑπὸ τῶν οὐσιωδῶν διαφορῶν, ἤγουν τὰ εἰδικώτατα εἴδη, τὰ περιεκτικὰ τῶν ὑποστάσεων, τὰ δὲ περιεχόμενα ὑπὸ τῶν εἰδικωτάτων εἰδῶν ὑποστάσεις. *οἱ δὲ ἅγιοι* (9) παρεάσαντες τὰς πολλὰς ἐρεσχελίας, τὸ μὲν κοινὸν καὶ κατὰ πολ- B λῶν λεγόμενον, ἤγουν τὸ εἰδικώτατον εἶδος, οὐσίαν καὶ φύσιν καὶ μορφὴν ἐκάλεσαν, οἷον ἄγγελον, ἄνθρωπον, καὶ ἁπλῶς πάντα τὰ εἰδικώτατα. τὸ δὲ μερικὸν ἐκάλεσαν ἄτομον καὶ πρόσωπον καὶ ὑπόστασιν, οἷον Πέτρον, Παῦλον. ἔστι δὲ ὑπόστασις οὐσία μετὰ τῶν ἰδιοτήτων. εὑρίσκεται δὲ πολλάκις καὶ ὑπόστασις καὶ τὴν ἁπλῶς σημαίνουσα ὕπαρξιν.

P. 380, A.) F. 69 v. i. locutio : ἡ εἰς ἓν αἴτιον ἀναφορά. F. 70 r. m. παρ' ἡμῖν τὸ ἓν πρεσβεύεται καὶ παρὰ τοῖς ἑτεροδόξοις.

P. 380. B) F. 70 v. s. δείκνυται οὖν ἐντεῦθεν, ὡς ἰδιότης τῷ Πατρὶ πρὸς τῷ ἀγεννήτῳ καὶ τὸ ἄναρχον, τῷ δὲ Υἱῷ πρὸς τῷ γεννητῷ καὶ ἡ ἀρχή.

P. 380, B C.) F. 70 v. m. τὸ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ C εἶναι παραγόμενον. Ibid. οὐ γὰρ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παρήχθη ὁ Υἱός, ἀλλ' ἀεὶ συνῆν τῷ Πατρὶ ἀχρόνως καὶ ἀρεύστως (10). F. 70 v. i. (ὁ Υἱός) ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθεὶς ἀχωρίστως καὶ ἀδιαστάτως. Ibid. τὰ κτιστὰ πάντα, ῥοῆς καὶ χρόνου ἔκγονα ὄντα. Ibid. τὰ αὐτὰ πείσεται τοῖς κτιστοῖς καὶ ῥευστοῖς.

μένως, *cum judicio* : f. 206 r. post med. μυστηριωδῶς καὶ κεκρυμμένως. f. 306 v. s. δολερῶς καὶ κεκρυμμένως : f. 73 v. m. 100 v. m. 154 r. ante med. κεχωρισμένως : f. 346 r. i. πεφροντισμένως, *prudenter* : f. 209 r. m. τεταγμένως. Plura etiam a compositis profecta : f. 331 v. m. ἀντεστραμμένως, *vice versa* : f. 6 v. a. διῃρημένως : f. 348 v. m. διηυκρινημένως, oppos. συγκεχυμένως : f. 218 v. m. ἐμπεπηγμένως : f. 128 v. m. (bis) ἐνηλλαγμένως : f. 162 v. i. ἐξῃρημένως : f. 152 r. m. ἐξομολογουμένως : f. 148 r. a. 279 v. i. ἐπιτετηρημένως, *caute*. f. 280 r. s. ἐπιτετηρημένως τε καὶ ὑφειμένως : f. 135 D v. m. παρατετηρημένως : f. 102 v. s. προηγουμένως : f. 35 v. s. συνεπτυγμένως, *compendiose*, f. 319 v. s. cum κεφαλαιωδῶς conjunctum : f. 201 v. s. συνεσκιασμένως πως καὶ ὑφειμένως : f. 130 v. m. συνημμενως : f. 30 r. m. 36 r. s. 64 r. s. 140 r. m. 169 r. m. 301 v. m. συντετμημένως, *compendiose*. f. 212 r. i. τὰ συντετμημένως ῥηθέντα ἐξαπλῶν. Adde συγκεχυμένως supra v. διηυκρινημένως, et ὑφειμένως supra vv. ἐπιτετηρημένως et συνεσκιασμένως. Nec apud Gregorium ejusmodi adverbiorum exempla desunt. Conf. v. c. Or. VI, p. 179, A. XXIII, p. 430, E. ἐπεσκεμμένως. Or. XXXII, p. 591, B: περικεκομμένως. Vid. *Nov. Annal. Philol.* Vol. 53, Fasc. 1, p. 17 sq.

(1) Codex : ἀπάτη. Ceterum apte hæc Noster in explicanda vi vocis κοσμοκράτωρ, de Diabolo usurpatæ. Quo de usu vocis vid. Gaulmin. *ad Psell. De Op. Dæm.* p. 196 sq. ed. Boissonad. Sinner *ad Greg. Naz. Or. Fun. in Cæsar.* p. 22.

(2) Id est : *tanquam peculiare tribuit*. De hoc verbi ἀνατίθημι usu cf. f. 137 r. m.

(3) Conf. p. 379, B. in eodem argumento : τρεῖς ἢ ξένας ἢ ἀλλοτρίους οὐσίας. Sic B. Ἀνομοίους Edd. pro ἀλλοτρίους : Reg. bm. ἀνομοουσίους, utrumque, ut videtur, ex interpretatione theologica.

(4) De istis Arii βαθμοῖς conf. annott. ad f. 167 v. s.

(5) De voce παρὸ vid. VV. DD. ad Gregor. Cor. p. 102 sq. ed. Schæf. et conf. El. f. 57 r. m.

(6) Recte sic Noster, neque secundum magistellos, qui δέον interpretantur δεόντως. Conf. VV. DD. ad Gregor. Cor. ed. Schæf. p. 158 sq. 645, 673.

(7) Deus, quippe qui Spiritum sanctum et Sermonem sive Filium ex se protulit, προβολεὺς a SS. Patribus Eccl. vocatur. Conf. Gregor. Naz. Or. XXIII p. 430. A. προβολέα Πνεύματος. Or. XXIX, p. 524. A. ὁ μὲν γεννήτωρ καὶ προβολεύς. Elias f. 149 r. ante med. (ter) 149 v. i. 161 r. m. 164 v. m. 184 r. i. Idem f. 100 r. m. τῷ Πατρὶ... καὶ προβολεῖ. f. 250 r. s. (Θεός) Πατήρ τε καὶ προβολεύς. f. 258 v. m. Πνεῦμα... τῆς αὐτοῦ τοῦ προβολέως οὐσίας ἀλλοτριούμενον. Vid. annott. ad Marc. Eugen. p. 48.

(8) Id est : *cogitationum connexus*. Orationis nexum vox ἀκολουθία declarat f. 369 r. m. τῆς ἀκολουθίας ἔχεται πάλιν, quæ de Gregorio dicta, orationis filum suscipiente.

(9) Οἱ ἅγιοι Eliæ *SS. Patres Eccl.*, quod ex annot. ad f. 54 r. s. patet.

(10) M. 2. ρ super ρ̃ adscripsit. Sed forma ἀρεύστως frequens apud Eliam; conf. modo f. 71 v. m. f. 72 v. m. et ibi annot. Quamquam idem formis

F. 71 r. s. εἰ δὲ ἄκτιστα, πάντως κατὰ τὸν τῆς ἀκολουθίας λόγον καὶ ἄτρεπτα. F. 71 r. m. πάντων ... ποιητής, καὶ αὐτῶν τῶν χρόνων, οὐχ ὑπὸ (1) χρόνον. Ibid. οὐκ ἐπινοουμένου χρόνου τινὸς μεταξὺ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ.

P. 380, D. *εἰ δὲ, ὅτι τὰ σώματα ὑπὸ χρόνον, διὰ τοῦτο ἀξιώσεις κεῖσθαι καὶ τὸν Υἱὸν ὑπὸ χρόνον* —) F. 71 r. i. (ad : *κεῖσθαι*) πίπτειν.

F. 71 v. s. περιφανῶς ἀνοηταίνεις.

P. 381 B.) F. 71 v. m. προεπινοήσας καὶ ἐν τῷ νῷ ἀνατυπώσας τὸ γενησόμενον (2).

P. 381, C.) F. 71 v. m. μὴ ἀποβάντος, ὡς βούλεται, τοῦ ἐπιτηδεύματος.

F. 71 v. m. (Θεός) ἀρεύστως γεννᾷ καὶ ἐκτὸς συνδοιασμοῦ. ὁ δὲ ἄνθρωπος δῆλον, ὡς ἐναντίως γεννᾷ, ὑπὸ γένεσιν τελῶν καὶ φθορὰν καὶ ῥεῦσιν, καὶ πληθυσμὸν καὶ σῶμα περικείμενος.

F. 71 v. m. ἵλεως εἴη ὁ πάντων ἐπέκεινα καὶ πᾶσαν νόησιν καὶ κατάληψιν ὑπερβαίνων.

F. 71 v. i. κινεῖ μὲν... τὸ σῶμα ἡ ψυχή, κινεῖται δὲ καὶ αὕτη αὐτῷ, ὥσπερ καὶ ὁ κυβερνήτης τῷ πλοίῳ (3).

F. 71 v. i. μεμερισμένως... τῆς ψυχῆς ἐστι τὸ νοεῖν καὶ διανοεῖσθαι, καὶ ὅσον συνθεωρητικόν.

F. 72 r. s. χριστομιμήτως (4).

F. 72 r. m. τὸ κτιζόμενον καταλιπεῖν ἀτελεσιούργητον.

F. 72 r. m. ἃ... ὁ νοῦς ἀνατυπωσάμενος ἔγραψεν.

F. 72 v. m. ὅταν δὲ φωνὴν ἐπὶ Θεοῦ καὶ ῥῆμα καὶ πρόσταγμα λέγωμεν, οὐ διὰ φωνητικῶν ὀργάνων ἐκπεμπόμενον ψόφον, οὐδὲ ἀέρα διὰ γλώττης τυπούμενον τὸν θεῖον λόγον νοοῦμεν.

F. 72 v. m. (Θεός) ἀχρόνως καὶ ἀνάρχως καὶ ἀπαθῶς καὶ ἀρεύστως γεννᾷ (5).

F. 72 v. i. σὺ... ὑπὸ γένεσιν τελῶν καὶ φθορὰν καὶ χρόνον.

P. 382, A.) F. 72 v. i. μηδεὶς ἐπηρεαστικῶς ἐπιφυέσθω τῷ λόγῳ.

P. 382, B. *ἐπινοίᾳ μόνῃ*) F. 73 r. i. διττὴ δὲ τῆς ἐπινοίας ἡ χρῆσις, ποτὲ μὲν ἐπὶ τοῦ ὄντος, ὡς ὅταν τόνδε τὸν ἄνθρωπον ἐπινοίᾳ διέλωμεν εἰς ψυχὴν καὶ σῶμα, ἢ τὸ σῶμα τούτου, μήπω τετελευτηκότος, εἰς

A μέλη καὶ μέρη, μέλη μὲν ὡς σώματος, μέρη δὲ ὡς ὅλου· ὅδε γὰρ ὁ ἄνθρωπος, ἢ τὸ τούτου σῶμα, ἓν μέν ἐστι τῷ ὑποκειμένῳ, ποικίλον δὲ λόγον ἐπιδέχεται ταῖς κατὰ λεπτὸν ἐξεταστικαῖς τοῦ νοῦ θεωρίαις· ποτὲ δὲ ἐπὶ τοῦ μὴ ὄντος, ὡς ὅταν τὸ ἀνυπόστατον πλάττηται κατὰ μόνην ἀναζωγράφησιν τοῦ νοῦ καὶ φαντασίαν ἀνατυπούμενον.

F. 73 v. m. τῆς ἁγίας καὶ ὑπερουσίου καὶ πάντων ἐπέκεινα καὶ ἀλήπτου Τριάδος.

F. 73 v. m. τὸ ἓν ἔξαλμα τῆς κινήσεως.

F. 73 v. i. εἰς ἓν αἴτιον Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἀναφερομένων.

P. 383, A.) F. 74 v. i. εἰκὼν εἶ Θεοῦ κατὰ τὸ θεοειδὲς τῆς ψυχῆς.

P. 383, A.) F. 75 r. m. οἱ μὲν... αὐτὴν τὴν ὀπτι-
B κὴν δύναμιν διὰ τοῦ μεταξὺ ἀέρος φασὶν ἀχρόνως προσβάλλουσαν τοῖς ὁρατοῖς καὶ τὰς χρόας τούτων ἀΰλως λαμβάνουσαν, πρὸς τὸ πρῶτον αἰσθητήριον ἀνακομίζειν, οἱ δὲ αὐτὰ τὰ εἴδη τῶν χρωμάτων ἀΰλως διὰ τοῦ μεταξὺ ἀέρος διαβαίνειν πρὸς τὴν ὅρασιν.

P. 383, A. *πῶς ὁ νοῦς ἐν σοὶ μένει καὶ γεννᾷ λόγον ἐν ἄλλῳ νοΐ;* [(6])F. 75 r. m. ἐπεὶ. . ὁ λόγος οὐ μόνον νοῦ γέννημα, ἀλλὰ καὶ ὄχημα καὶ πορθμεῖον, ἐντεῦθεν τὸ τοῦ νοῦ νόημα διὰ τοῦ γεννηθέντος ἐξ αὐτοῦ λόγου πρὸς ἕτερον διαδίδοται.

P. 383, C. D.) F. 76 v. s. τοῦτον πρὸς θεωρίαν ἀνιέναι προτρέπεται. F. 76 v. m. τῇ θεωρίᾳ προσβάλλομεν... περιποιοῦντες τῇ ψυχῇ τὸ καθάρσιον, καὶ τὴν ἐκ τῶν παθῶν ἀχλὺν περιαιροῦντες, καὶ τὸ
C ὀπτικὸν αὐτῆς δεικνύντες ὀξυωπέστερον πρὸς τὴν τοῦ ὄντος γνῶσιν καὶ θεωρίαν. Ibid. κουφισθῆναι τῶν γηΐνων.

P. 383, D.) F. 77 r. s. τὸ.... εἶναι τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ ὑπάρχειν καὶ χρόνου παντὸς ἐπέκενα (7) καὶ φύσει ἀσύγκριτον. Ibid. μὴ ἔχων δὲ ὁ λόγος καταλλήλοις ἐπὶ Θεοῦ χρήσασθαι ὑποδείγμασι, τοῖς καθ' ἡμᾶς κέχρηται εἰς ἀμυδράν τινα εἰκασίαν τῶν λεγομένων.

F. 77 r. m. locutio : ἡ κομψεία τῶν λέξεων.

F. 77 r. m. (Θεός) πέλαγός ἐστιν ἀόριστον γνώσεως.

P. 384, A.) F. 77 r. i. τῆς τελεωτέρας γνώσεως ἀξιωθησόμεθα... κάτω τὴν αἴσθησιν μετὰ τῆς φαντα-

ἄῤῥευστος et ἀῤῥεύστως sæpius etiam usus est; conf. v. c. f. 90 v. i. 91 r. s. 260 v. s. 260 v. m.

(1) De hoc usu præpositionis ὑπὸ conf. insequentia ap. Gregor. τὰ σώματα ὑπὸ χρόνον. et El. f. 97 v. s. 152 v. m. Locutione τὰ ὑπὸ χρόνον Elias f. 87 r. m. utitur.

(2) Scribe : γεννησόμενον, quod Gregorii verbis accommodatum. Sic B. γεγεννῆσθαι p. 382, B. ubi Edd. minus bene γεγενῆσθαι. Est enim utrobique sermo de generatione divina.

(3) Eadem Elias f. 84 r. s. habet.

(4) Id est : *imitatione Christi*; eadem voce Elias f. 83 r. s. utitur. Conf. annott. ad f. 329 r. m.

(5) Similiter f. 74 v. m. ἀχρόνως καὶ ἀρεύστως καὶ ἀπαθῶς γεννᾷ Θεός.

(6) Sic B. cum Edd. ut Or. XXVIII, p. 511. C. In nonnullis codd. mss. νῷ reperiri C. annotavit. Tu vide Lobeck *ad Phrynich*. p. 453, Winer. *Gramm. Idiom. N. T.* p. 59 ed. III. Boissonad. *ad Marin. Vit. Procli* 93. Dronk. ad Greg. Naz. Carm. Sell. p. 9. Exempla formæ νοΐ conferantur f. 4 r. m. 63 r. m. 127 r. i. 239 r. s.

(7) Lege : ἐπέκεινα, et confer de hoc vocis usu f. 20 r. s. 71 v. m. 73 v. m. 100 r. m. 157 v. s.
D Vocem ἐπέκεινα (ἐπ' ἐκεῖνα), *ultra*, Plato primus ad res intelligibiles transtulit *De Rep.* VI, p. 509, B. (τοῦ ἀγαθοῦ) ἔτι ἐπέκεινα τῆς οὐσίας πρεσβείᾳ καὶ δυνάμει ὑπερέχοντος. unde hanc dictionem cum in eadem sententia, tum in similiter pronunciatis Platonici et Patres eccl. certatim imitati sunt. Conf. Procl. *in Timæ*. p. 177 (post med.), et *in Alcib.* I, p. 321 ed. Creuz. τὸ ὂν ἐπέκεινα ζωῆς ἐστι, καὶ ζωὴ τοῦ νοῦ ἐπέκεινα ἐν ταῖς ἀρχαῖς. Jamblich. *De Myst. Æg.* p. 8, 3. ἔστι δὴ οὖν τἀγαθὸν τό τε ἐπέκεινα τῆς οὐσίας καὶ τὸ κατ' οὐσίαν ὑπάρχον. qui locus *Schneidero* ad *Polit.* l. I. T. 2, p. 234 in promtu non fuit. Ex Patribus eccl. conf. Orig. *C. Cels.* VII, 38. et *Exhort. ad Martyr.* 47. τὸν ἐπέκεινα τῶν νοητῶν Θεόν. Gregor. Naz. *Hymno in Deum*, vs. 1. t. II p. 286, ὦ πάντων ἐπέκεινα. — quamquam iste hymnus potius Procli esse videtur, ut in *Lesefrüchte altdeutscher Theol. u. Philos.* p. 19 docui. Porro conf. Synes. *Dione* p. 48, A. εἰς τὸ ἐπέκεινα λόγου γενέσθαι. Pseudo-Dionys. Areop., qui alias sæpe hac voce

σίας καταλιπόντες, αἵτινες νῦν παρεμπίπτουσαι καὶ A παρεμποδίζουσαι τὸν νοῦν, οὐ συγχωροῦσι τὰς ἐνδιδομένας ὅλας ἀκτῖνας εἰσδέχεσθαι. Ibid... *τελεία δὲ* (γνῶσις), οὐ πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ γνῶσιν, οὐδὲ πρὸς τὴν ἐκεῖθεν ἐκπηδῶσαν λαμπρότητα:. ἀλλὰ πρὸς τὸ μέτρον τῆς ἑκάστου καθάρσεως, καὶ ὅτι τρανοτέρα.. τῆς ἐνταῦθα ἔσται.. οὐκ ἔτι, ὡς νῦν, ἐπιπροσθοῦντος τοῦ σώματος. F. 77 v. m. *Πλατωνικὸν* τὸ σχῆμα κατὰ πεῦσιν προϊόν, ᾧ δὴ ὡς ἐπὶ καινῷ τινι οἱ ἑτερόδοξοι ἐνεκαλλωπίζοντο.

P. 384, A. *τελεώτατον δὲ τῶν ὄντων γνῶσις Θεοῦ.*) F. 77 v. m. ἐνταῦθα γὰρ πᾶσα κίνησίς τε καὶ ἔφεσις ἵσταται.

F. 78 r. s. (λέγουσι) τὴν.. βασιλείαν τῶν οὐρανῶν τῆς τῶν ὄντων ἀκραιφνοῦς γνώσεως εἶναι κατάληψιν.

B

OR. XXIX.

F. 78 r. m. locutio : ἡ ἀμφὶ τὰ ῥητὰ πλάνη καὶ κακουργία.

F. 78 r. m. *Eunomiani* ei... καὶ πατέρα τὸν Πατέρα συνωμολόγουν, ἀλλ' οὐ διὰ τὴν πρὸς τὸν Υἱὸν σχέσιν, ἀλλὰ καταχρηστικῶς διὰ τὴν δημιουργικὴν ἐπιστήμην, ὡς ἐπὶ τῶν κτισμάτων λέγομεν πατέρας ἔργων καὶ λόγων καὶ τεχνῶν καὶ παιδεύσεων, καθά φησι καὶ *Πλάτων· ὁ πατὴρ τοῦδε τοῦ παντός* (1).

F. 78 r. i. (τὸ θεολογεῖν) τῶν ἐξητασμένων... καὶ διαβεβηκότων ἐν θεωρίᾳ, καὶ ἡνίκα ἂν σχολὴν ἀπὸ τῆς ἔξωθεν περιπλανήσεως ἄγωμεν, καὶ οἷς τὸ πρᾶγμα διὰ σπουδῆς, καὶ ὅσα ἡμῖν ἐφικτὰ καὶ ἐφ' ὅσον ἡ τοῦ ἀκούοντος ἐξικνεῖται ἕξις, ἵνα μὴ ὁ νοῦς, καθάπερ ὀφθαλμὸς ὅλον τὸν ἥλιον θέλων βλέπειν, ἀπολέσῃ καὶ ὃ ἔχει φῶς.

P. 523, A. — *ὥσπερ τινὰ τόκον εὐγενῆ τε καὶ ὥριμον εἰς φῶς προενέγκωμεν.*) F. 78 v. m. καὶ ἡ μὲν ἀπόδοσις ἐνταῦθα, *Δημοσθένειον* δὲ τὸ ἐνθύμημα, μικρόν τι παρῳδηθέν (2).

F. 78 v. m. τὴν ἐκ τούτου (Spiritum sanctum dicit) προσκαλούμενος χάριν.

F. 79 r. s. locutio : οἰκονομεῖν ἐν κρίσει τοὺς λόγους καὶ καιρὸν εἰδέναι καὶ μέτρα λόγου καὶ σιωπῆς.

F. 79 r. i. τὸ ἐφεξῆς (3).

P. 523, B. *πρὸς ἐξαπάτην τῶν ἁπλουστέρων ἢ εὐηθεστέρων*) F. 79 v. s. ἐπεὶ... τὸ... εὔηθον (4) ἐπὶ τοῦ ἀνοήτου ἀεὶ (τάττεται), εἰκότως τοῖς ἁπλουστέροις τοὺς εὐηθεστέρους ἀντέθηκεν.

F. 79 v. m. λέγεται ἄτομα... καὶ τὰ ἐξ ἡλιακῆς ἀκτῖνος ἐν ἀέρι διαλυόμενα καὶ οἷον ἐκ τοῦ ἐδάφους ἀνιμώμενα ξεσμάτιά τινα κονιορτώδη, καὶ αὐτοῦ τοῦ χοὸς λεπτότερα, ἐξ ὧν *Ἐπίκουρος* συνίστασθαι πάντα ἔλεγεν (5).

P. 523 D.) F. 80 r. m. ἔστι γὰρ καὶ τόνδε τυχὸν τὸν ἄνθρωπον, ἓν πρόσωπον ὄντα καὶ μίαν ὑπόστασιν, πολλὰ καθ' ἑκάστην γινόμενον, στασιάζειν πρὸς ἑαυτόν, νῦν μὲν νοσοῦντα, νῦν δὲ ὑγιαίνοντα, καὶ ἀεὶ μεταβαλλόμενον ταῖς τε διαφόροις ἡλικίαις, ἤδη B δὲ καὶ βουλήσεσι καὶ ταῖς δυνάμεσι, καὶ κατὰ ταῦτα ἐναντιούμενον. Ibid. πρεσβεύεται μὲν καὶ τιμᾶται παρ' ἡμῖν ἡ μοναρχία. F. 80 r. i. διὰ τῆς ἐπαναλήψεως διαρθροῖ τὴν περὶ τῆς μοναρχίας δόξαν αὐτοῦ.

P. 524 A.) F. 80 r. i. ποῦ γὰρ τὸ ὁμογνωμονεῖν καὶ ὁμονοεῖν παρ' αὐτῇ (sc. *παρὰ τῇ γεννητῇ φύσει*); Ibid. (ad : *σύννευσις*) σύννευσίς τε καὶ ἐπιστροφή (6). F. 80 v. m. hæc ex *libro Jobi* : *πνοὴ δὲ παντοκράτορος ἡ συνέχουσά με* (7).

F. 90 r. i. (8) inter alia ex *S. Maximo* (9) : ὁ κατ' ἐπιστήμην ἑκάστης τέχνης συνεκτικὸς λόγος... καθ' ἕκαστον εἶδος τῶν ὑπὸ τὴν τέχνην μορφούμενος.

F. 90 v. s. (τὸ Θεῖον) ὡς ἐντυποῦν τῷ ἐν ἡμῖν ἡγε- C μονικῷ τὴν ἑαυτοῦ γνῶσιν, ὡς ἤδη προαποδεδώκαμεν, καὶ κινοῦν ἡμᾶς πρὸς γνῶσιν αὐτοῦ, κινεῖσθαι λέγεται.

F. 90 v. m. μήπως σαφῶς διαρθρώσας τὰ περὶ αὐτῆς (sc. τὰ περὶ τῆς μοναρχίας).

P. 524, A.) F. 90 v. i. *μία θεότης... ἐν τρισὶ τελείαις ὑποστάσεσι... ἀσυγχύτως ἡνωμέναις καὶ ἀδιαστάτως διῃρημέναις.* Ibid. φύσει... ὢν ἀπαθὴς καὶ ἄρρευστος ὁ Πατήρ... οὐ πέφυκεν (f. 91 r. s.) ὑπομένειν πάθος ἢ ῥεῦσιν, ἀλλ' ἀχρόνως καὶ ἀνάρχως καὶ ἀπαθῶς καὶ ἀρρεύστως γεννᾷ,.. ἀρρεύστως... διὰ

---

utitur, Ep. II ad Gaium, Opp. T. II, p. 591, B. ὁ πάντων ἐπέκεινα. quo loco qui usus est, Gregor. Palamas in Theophane, *Lectt. Mosqq.* T. II, p. 14 inf., hæc habet p. 29 supr. τῶν ὑπὲρ τὰ ὄντα τούτων μετοχῶν ἐπέκεινα εἶναι τὸν Θεόν. Quid? quod Origenes voce *ὑπερέκεινα* in argumento theologico usus est *Comm. in Jo.* XIX, 1. (ad Jo. 14, 9.) ubi ὑπερέκεινα τῆς οὐσίας.

(1) Eadem f. 92 r. m. Conf. etiam f. 236 v. i. 302 r. i. Platonis sunt verba ex *Timæo* p. 28, C. τὸν... ποιητὴν καὶ πατέρα τοῦδε τοῦ παντός. quæ Elias memoriter, suo more, nec tam verba, quam sensum curans laudavit.

(2) Nimirum illa in *προτάσει* p. 522, A. ἐπεὶ δὲ τὸ μὲν ἐπιτιμᾶν οὐ μέγα· ῥᾷστον γὰρ καὶ τοῦ βουλομένου παντός· τὸ δὲ ἀντεισάγειν τὴν ἑαυτοῦ γνώμην ἀνδρὸς εὐσεβοῦς καὶ νοῦν ἔχοντος —. quæ expressa ex *Olynth.* I, 7. τὸ μὲν οὖν ἐπιτιμᾶν ἴσως φήσαι τις ἂν ῥᾴδιον καὶ παντὸς εἶναι, τὸ δ' ὑπὲρ τῶν παρόντων ὅ τι δεῖ πράττειν ἀποφαίνεσθαι, τοῦτ' εἶναι συμβούλου. Quæ apud Gregor. p. 523, A. insequuntur : — παῤῥησιαζόμενοι τὴν ἀλήθειαν. itidem sunt Demosthenica, quippe expressa ex Epitaph. cap. 7. τὴν παῤῥησίαν ἐκ τῆς ἀληθείας ἠρτημένην οὐκ ἔστιν ἀποτρέψαι τἀληθὲς δηλοῦν.

(3) F. 183 r. i. locutio plenior : τὸ ἑξῆς τοῦ λόγου. i. e. *nexus sententiæ* : f. 202 v. s. τὸ ἑξῆς τῆς λέξεως, i. e. *constructio* : 218 r. m. τὸ ἑξῆς οὕτως sc. ἔχει : 255 v. s. τὸ ἑξῆς, i. q. ἡ συνάφεια τοῦ λόγου in sqq.

(4) M. rec. mg. recte εὔηθες.

(5) De indivisis Epicuri corpusculis v. Diog. L. X, 43 sqq. 54 sqq. et Menag., Pseudo-Origenis *Phi-* D *losoph.* p. 149 sq. ed. Wolf. cum editoris annot.

(6) De voce σύννευσις, Platonicis recentioribus usitata, vid. Creuzer. *ad Procl. Inst. Th. Pl.* p. 128, 218. Conf. El. f. 407 r. s. ubi vox in eodem argumento posita, ac h. l. a Gregorio, nimirum in declaranda Dei monarchia. Ceterum vox ἐπιστροφή Platonicis recc. non minus usitata, quam quæ ab Elia ea redditur σύννευσις. Vid. Creuzer. *ad Procl. Inst. Th. Pl.* p. 62 sq.

(7) Job. 33, 4, ubi tamen vulgata lectio : *πνοὴ δὲ παντοκράτορος ἡ διδάσκουσά με.*

(8) Quæ Cod. Bas. f. 81 usque ad f. 89 habet, transposita sunt et ad Or. XXIX, p. 527, D. — p. 531, B. pertinent.

(9) Ex S. Maximi libro *De Variis Difficilib. Locis SS. PP. Dionysii et Gregorii*, p. 240 ed. Oehler. cum hac lectionis discrepantia : *ὁ κατ' ἐπιστήμην*) om. — *ὑπὸ τὴν*) ὑπὸ τὴν αὐτήν. Omissa utrobique repone.

τὸ ἀπαθὲς καὶ ἀσώματον. F. 91 r. s. τὸ... ἄναρχον A ἀτελεύτητον, τὸ δὲ χάριτι ἀτελεύτητον οὐ πάντως ἄναρχον, ὥσπερ οἱ ἄγγελοι. F. 91 r. m. ὁ... Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ὁ μονογενὴς ἐκ Πατρὸς γεννηθείς, ἀχωρίστως καὶ ἀδιαστάτως ἐν αὐτῷ μένων ἀεί, ἔχει ἰδίαν ὑπόστασιν παρὰ τὴν τοῦ Πατρός. μονογενὴς δέ ἐστιν, ὅτι μόνος ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς μόνως ἐγεννήθη. F. 91 r. i. ὁ μέγας *Βασίλειος* ἐν τοῖς ἀντιῤῥητικοῖς τὴν τοῦ γεννήματος φωνὴν ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ τέως ἀποδοκιμάζει, χρησαμένου κατατρέχων *Εὐνομίου*. F. 91 v. s. ἐθεράπευσε τὸν λόγον, ἐπαγαγὼν τό· *ἢ οὐκ οἶδ' ὅπως... καλέσειεν*, quæ Elias ἐπιδοιαστικὰ et ἐπιδοίασιν vocat. Ceterum ἢ om. B.

P. 524, B. *οὐ γὰρ δὴ ὑπέρχυσιν ἀγαθότητος εἰπεῖν θαῤῥήσομεν, ὃ τῶν παρ' Ἕλλησι φιλοσοφησάντων εἰπεῖν τις ἐτόλμησεν· οἷον κρατήρ τις* B *ὑπεῤῥύη*, (1) *σαφῶς οὑτωσὶ λέγων ἐν οἷς περὶ πρώτου αἰτίου καὶ δευτέρου φιλοσοφεῖ, μή ποτε ἀκούσιον τὴν γέννησιν εἰσαγάγωμεν, καὶ οἷον περίττωμά τι φυσικὸν καὶ δυσκάθεκτον, ἥκιστα ταῖς περὶ θεότητος ὑπονοίαις πρέπον*.) F. 91 v. m. *Πλατωνικὸν* ἐνταῦθα διασύρει δόγμα. τρία γὰρ ταῦτα διαιρῶν ἐκεῖνος, ἔνδειαν, αὐτάρκειαν καὶ ὑπέρχυσιν, μίαν αὐτῶν, τὴν ὑπέρχυσιν, τῇ θείᾳ φύσει προσήρμοζεν, *οἷον κρατήρ τις ὑπεῤῥύη* (2) λέγων. τό τε γὰρ ἐνδεὲς ἔλαττον τοῦ αὐτάρκους, ὁ Θεὸς δὲ ἀνενδεής, τό τε αὔταρκες ἑαυτῷ ἀρκοῦν, ἑτέροις οὐ μεταδίδωσι, μεταδοτικὸν δὲ τὸ Θεῖον. ἀλλ' ὁ ἡμέτερος διδάσκαλος ὁ μέγας οὗτος καὶ τὴν ὑπέρχυσιν ὑποπτεύει. ἀφῄρηται γὰρ καὶ αὕτη τὴν ἑκούσιον μετάδοσιν, ὥσπερ καὶ ὁ ὑπερβλύζων κρατὴρ ἀκουσίως ὑπερχεόμενος. C ὑποπτεύει δὲ ταύτην λέγων· *μήποτε ἀκούσιον τὴν γέννησιν εἰσαγάγωμεν*, καὶ οἷά τινα τὰ φυσικὰ περιττώματα, δυσχερῆ ὄντα πρὸς τὸ κατέχεσθαι, ἃ στέγειν ἡ φύσις μὴ δυναμένη, διά τινων πόρων ἐκκρίνει τε καὶ τὸ βάρος ἀποσκευάζεται. ἥκιστα γὰρ πρέπον ταῖς περὶ θεότητος ὑπονοίαις τὸ ἠναγκασμένην τε καὶ ἀκούσιον τὴν γέννησιν εἰσάγειν, ὃ τοῖς τοῦ *Πλάτωνος* ἀκολουθεῖ δόγμασιν ἐκ τῆς τοῦ ὑπερβλύζοντος κρατῆρος ὑποθέσεως. ἀλλ' ὅπερ ἡμᾶς μικροῦ παρέδραμε μεταξὺ τῶν εἰρημένων κείμενον· ἔστι δὲ τοῦτο τὸ περὶ πρώτου καὶ δευτέρου αἰτίου· πρῶτον μὲν οὖν αἴτιον ὁ *Πλάτων* ἔλεγε τὸ ἕν, δεύτερον δὲ τὸ ὄν. ἀλλὰ τὴν μὲν αἰτίαν τούτων ἐπιζητεῖν οὐ τῆς παρούσης ἐστὶν ὑποθέσεως, ἐπισκεπτέον δὲ μή ποτε ἐναντιούμενος αὐτὸς ἑαυτῷ φαίνηται, ἐνταῦθα μὲν ἀποποιούμενος τὴν ὑπέρχυσιν τῆς ἀγαθότητος, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ λόγῳ τοῦ πάσχα δογματίζων αὐτὴν ἐν τῷ λέγειν· *ἔδει χεθῆναι τὸ ἀγαθὸν καὶ ὁδεῦσαι* (3). καί φαμεν, ὡς οὐδαμῶς, ἀλλὰ πνευματικοῖς συγκρίνων τὰ πνευματικά, εἰκότως ἐνταῦθα μὲν ἀποποιεῖται αὐτήν, ὡς τὸ ἀκούσιον εἰσάγουσαν· καὶ δηλοῖ τὸ τοῦ κρατῆρος ὑπόδειγμα· ἐκεῖσε δὲ οὐδὲν τοιοῦτον ἐμφαίνουσαν καὶ τίθησι καὶ ἐπιτείνει. εἰπὼν γάρ· *χεθῆναι*, προσέθηκε· *καὶ ὁδεῦσαι δι' εὐεργεσίαν*.

F. 91 v. i. sq. *Πλάτων* διὰ τοῦ κατὰ τὸν κρατῆρα ὑποδείγματος ὑπέρχυσιν θεότητος ἐδογμάτιζε.

P. 524, C. D.) F. 92 r. m. *Eunomiani* περὶ τὴν προαιώνιον αὐτοῦ (sc. Filii) γέννησιν ἐπονηρεύοντο. Ibid. πᾶν... κτιστὸν ὑπὸ χρόνον. F. 92 r. i. (ad: *νεανικώτερον*) τολμηρότερον. F. 92 v. m. οὕτως ἡ τῶν κακοτρόπως ἐρωτώντων ἐπίνοια διαπέπτωκεν.

P. 524, E.) F. 92 v. i. ἰστέον δέ, ὅτι αἰὼν λέγεται καταχρηστικῶς μὲν ἡ χιλιονταετηρὶς καὶ ἡ καθ' ἡμᾶς ζωή, λέγεται δὲ παρὰ ταῦτα αἰὼν καὶ ὁ συμπαρεκτεινόμενος (4) τοῖς οὖσιν.

P. 525, A.) F. 93 r. m. *οἱ περὶ Εὐνόμιον* κακοήθως ἐσοφίζοντο περὶ τὸ τοιοῦτον δόγμα. Ibid. (ad: *ἄναρχα*) ὑπ' ἀρχὴν δηλονότι, ὡς εἰς αἴτιον, ἀναφερόμενα τὸν Πατέρα. F. 93 v. s. (ὁ Υἱός) ποιητὴς χρόνων, οὐχ ὑπὸ χρόνον. Ibid. ὁ Μονογενὴς καὶ τὸ πανάγιον Πνεῦμα ὡς εἰς αἴτιον τὸν Πατέρα ἀνάγονται.

P. 525, A. B. *κἂν σὺ μορμολύττῃ τοὺς ἁπλουστέρους. οὐ γὰρ ὑπὸ χρόνον τὰ ἐξ ὧν ὁ χρόνος*.) F. 93 v. m. μορμολύττειν δέ ἐστι τὸ ἐκφοβεῖν. μορμολύκειον γάρ φασί τινες προσωπεῖον εἶναι, εἰς φόβον παιδίων ἀνοήτων εἰσαγόμενον, ἤτοι τύπον τινὰ ἀλλόκοτον ὄψεως, τὴν ἀρχὴν δὲ λαβεῖν τοῦτο τὸ ὄνομα ἀπό τινος γυναικὸς ἀλλοκότου τε τὴν ὄψιν καὶ θηριομόρφου, Μορμοῦς ὠνομασμένης, ὡς ἱστορεῖ Θεό-

(1) Sic B. E. cum Edd. Duo Regg. quinque Colb. Coisl. 1. Or. 1. et Th. ap. M. ὑπερεῤῥύη. quæ genuina est lectio. Ὑποῤῥεῖν enim est *sensim effluere*, ὑπεῤῥεῖν *ex abundantia superfluere*. Elias, licet mendosam exhibens lectionem, veram tamen verbis ὑπερχεῖσθαι D et ὑπερβλύζειν expressit.

(2) Notandus hoc loco Eliæ error, qui verba: οἷον κρατήρ τις ὑπερεῤῥύη, Platoni tribuerit, cujus in scriptis nec vola eorum nec vestigium reperitur. Sunt potius recentioris cujuspiam Platonici, qui iis τὸ ὑπερπλῆρες in divina natura et εἰς μετάδοσιν ἕτοιμον declaravit. Quo de placito, recentioribus Platonicis celebrato, conf. Procl. *Inst. Th. Pl.* cap. 131 p. 194 sq. ibique Creuzer. et ejusdem Annot. in Plot. p. 281, a. Est autem Eliæ iste error eo magis excusandus, quod illa crateris imago reapse a Platone sumta est, a quo qui in *Timæo* p. 41, D. fingitur κρατὴρ animæ mundi, recentioribus Platonicis amplam disputandi materiam præbuit. Vid. Creuzer. *Dionys.* p. 52 sqq. et quos Wolf. ad Pseudo-Orig. *Philosoph.* p. 119 excitavit. Quod autem Elias Platonem tria principia: ἔνδειαν, αὐτάρκειαν et ὑπέρχυσιν, statuisse docet, hæc quoque ex Neoplatonicorum doctrina dicta sunt. Conf. Procl. *Inst. Th. Pl.* capp. 9 et 10. quæ sunt περὶ αὐτάρκους (ibique Creuz. p. 18) et loco supra indicato, ubi ὑπερπλῆρες in Deo celebratur. Quamquam, ut dicam quod sentio, αὐτάρκειαν et ἔνδειαν Neoplatonici, tanquam principia rerum, ex fabula Platonica de Πόρῳ et Πενίᾳ, ὑπέρχυσιν autem ex commixtione Pori cum Penia exsculpsisse videntur. Conf. Scholia ad Dissert. meam Platonic. p. 137 sqq. Denique de principiis τοῦ ἑνὸς et τοῦ ὄντος, ab Elia Platoni recte tributis, vid. Parmenid. p. 142-144. Ceterum tota hæc Eliæ disputatio, licet nævis quibusdam non carens, egregie docta est et præclare illustrat eum Gregorii locum, qui Ullmanno in *Gregorio Naz.* p. 367 merito memorabilis est visus, sed cui ille, neglectis verbis: ὃ τῶν παρ' Ἕλλησι — — φιλοσοφεῖ, parum profuit.

(3) Or. XLV, p. 848, D.

(4) Paullo post verbum συμπαρεκτείνεσθαι eadem significatione positum. Activum συμπαρεκτείνειν eandem vim habet ap. Origen. *In Joann.* I, 32. ὁ συμπαρεκτείνων τῇ ἀγεννήτῳ (vulgo mendose ἀγενήτῳ) καὶ ἀϊδίῳ αὐτοῦ ζωῇ.... χρόνος. Idem *In Joann.* VI, 15. παρὼν παντὶ ἀνθρώπῳ, παντὶ δὲ καὶ ὅλῳ τῷ κόσμῳ συμπαρεκτεινόμενος, in quibus vo-

κριτος (1). ἐπεὶ οὖν τοιαῦτα τὰ παρὰ τῶν αἱρετικῶν προτεινόμενα, παιδαριώδη τε καὶ οὐκ ἄνδρας νοῦν ἔχοντας καταπλήττειν δυνάμενα, ἀποστρέφει τὸν λόγον πρὸς τὸν αἱρετικὸν καί φησι· *κἂν σὺ* cet. A

F. 94 r. s. (Filii πρόοδος) ἀμεσίτευτος.

F. 94 r. m. ἐπὶ τὴν ἀπαθῆ αἰτίαν τοῖς λογισμοῖς ἀνατρέχομεν.

F. 94 r. m. ὡς ἕνα τῶν ἀνθρώπων τῶν σῶμα περικειμένων καὶ τὸν Θεὸν κτίζειν ὑπολαμβάνητε ἐάν.

F. 94 r. m. locutio : τὸ κτιζόμενον καταλιπεῖν ἀτελεσιούργητον.

F. 94 v. i. ἄνθρωπος... ὑπὸ γένεσιν τελῶν καὶ φθορὰν καὶ ῥεῦσιν, καὶ πληθυσμὸν καὶ σῶμα περικείμενος.

P. 526, B.) F. 95 v. m. (ὁ λόγος) ποικίλλεται... ταῖς ἀπαντήσεσι καὶ ταῖς λύσεσι.

F. 95 v. m. πεπαύσῃ τῶν μακρῶν ἐρεσχελιῶν. B

F. 96 r. s. ἐὰν οὖν λέγῃ ὁ αἱρετικός· εἰ ἐγεννήθη, cet. usque ad ἐπέκεινα, ex *Basilio* T. II, 135, A. ἐὰν γὰρ λέγῃ ἐκεῖνος· εἰ ἐγεννήθη cet. Varr. Lectt.: *ἀλλὰ φησί)* ἐὰν λέγῃ. — *ἀρχῆς ἡ κορυφή)* ἀρχῆς γὰρ ἡ κορυφή. — *μὴ παραλογίσηται)* ἀλλ' ὅρα μὴ παραλογίσηται. Sequuntur Basiliana ex T. I, 6, B. λέγεται γὰρ ἀρχὴ καὶ ἡ πρώτη κίνησις usque ad βίον. Varr. Lectt.: *ὡς ἀρχή)* ὡς ὅταν λέγῃ ἡ παροιμία. Deinde verba ἀλλ' ὁδοῦ usque ad εὑρεῖν ex *Basilio* T. II, 135, B. Porro verba : λέγεται ἀρχὴ καὶ ὅθεν usque ad κόσμου, ex *Basilio* T. I, 6, B. C. Varr. Lectt.: *τοῦ ἐνυπάρχοντος αὐτῷ ἑτέρου)* om. — *ὡς ἐπὶ... τρόπις)* ὡς ἀπὸ θεμελίου οἰκία καὶ ἀπὸ τρόπεως πλοῖον. — *καθό)* καθώς. Rursus illa · ἔστι δὲ καὶ ταύτης usque ad ἀνειληφότο;, ex *Basilio* T. II, 135, B. Varr. LL. : *ὁ φόβος τοῦ Κυρίου)* ὁ τοῦ Κυρίου φόβος. — *ἀλλὰ... τῆς ψυχῆς)* ἧς πρεσβυτέρα ἡ κατάστασις τ. ψ. Item illa : ἀρχὴ πράξεως usque ad τέλος, ex *Basilio* T. I, 6, C. Denique verba : ἀρχαὶ λέγονται usque ad ἡ ἀρχή, Basiliana T. II, 135, B. C. D. Varr. Lectt. : *αὗται)* αὗται μέν. — *εἰσίν)* om. — *οὐ μὴν... προσδέεται)* αὕτη δὲ ἡ παρὰ τοῦ εὐαγγελιστοῦ λεχθεῖσα ἀρχὴ οὐδενὶ προσδέεται. — *ἀνυπέρβατος... λογισμοῖς)* om. — *ἐὰν γάρ... λογισμοῖς)* om. — *τὸν νοῦν δραμεῖν)* δραμεῖν τὸν νοῦν. — *ἐπανιόντα)* ἐπανιέντα. — *καὶ πλείων)* om.

F. 96 v. s. ἤως pro ἤγουν (2).

F. 96 v. m. locutio : ἀτόποις περιβάλλειν τινά (3).

F. 81 v. m. (4) τῆς ἐλπίδος διαπέπτωκας.

F. 82 v. s. παιδαριώδη τινὰ ἀθύρματα τὰ ἐκείνου δείξας προβλήματα.

P. 527, D. *βούλει τι προσπαίξω καὶ τὸν Πατέρα;)* F. 82 v. s. βούλει πρὸς τῷ Υἱῷ παίξομεν καὶ τὸν Πατέρα; παίξομεν γὰρ ὄντως ἐν οἷς γελοῖα περὶ αὐτοῦ λέγομεν. εἰρωνικὸς δὲ καὶ βαρὺς ὁ λόγος, ἐκ ζήλου οὕτω σχηματισθείς.

F. 83 r. m. οὐχ οὕτως ἄνθρωπος κτίζει ἢ γεννᾷ, ὡς σύνδρομον ἔχειν τῇ βουλήσει ἢ τῷ λόγῳ τὸ ἔργον.

P. 528, B. *ψυχῆς πρὸς σῶμα δεσμὸν* cet.) F. 83 v. s. πῶς συνδέδεται αὕτη ... τῷ σώματι, ὡς μὴ ἀφίπτασθαι πρὸ τοῦ καιροῦ. F. 83 v. m. ὥσπερ... ἐν σώματι ὀφθαλμός, οὕτως ἐν ψυχῇ νοῦς, νοῦ δὲ κίνησις ἡ διάνοια. Ibid. (ἡ ἔννοια) ἥτις ἐπιμείνασα καὶ τυπώσασα τὴν ψυχὴν πρὸς τὸ νοούμενον, ἐνθύμησις προσαγορεύεται. Ibid. ἡ... φρόνησις πλατυνθεῖσα ποιεῖ τὸν διαλογισμόν, ἐνδιάθετον ὀνομαζόμενον. F. 83 v. i. sq. τὸ.. φανταστικόν, διὰ τῶν αἰσθητηρίων ἀντιλαμβανόμενον τῶν ὑλικῶν, παραδίδωσι τοὺς τύπους τούτων τῷ διανοητικῷ ἢ διαλογιστικῷ.

P. 528, C.) F. 84 r. m. τούτων αἱ αἰτίαι τῇ γεννήσει συγκαταβέβληνται.

P. 528, D. *διαγράφειν)* F. 84 v. m. ἤγουν ἀθετεῖν καὶ ἀποῤῥίπτειν, et paulo post : τὸ δὲ διαγράφειν εἴληπται ἀπὸ τοῦ διαγράφεσθαι καὶ καταχαράττεσθαι τὰ ἠθετημένα τῶν συνταγμάτων, ἔτι δὲ καὶ τῶν συμβολαίων τὰ ἀποῤῥιπτούμενά τε καὶ ἐκβαλλόμενα, ὡς ψευδῆ καὶ νόθα καὶ οὐχὶ γνήσια.

C P. 528, D. *ὅτι ποτε* [5] F. 84 v. m. τὸ.. ō (nim. in ὅ τι) πλεονασμός ἐστι κατὰ Ἀττικὴν συνήθειαν.

F. 85 r. s. πολλάκις τοῦτο (sc. quod adversarii jactant) ἐπαισχυκλεῖ καὶ λύειν ἐπιχειρεῖ.

F. 85 v. s. τό· *ἐξ ὄντων, καὶ· ἐξ οὐκ ὄντων* (529, A. B.) ἀντὶ τοῦ ὄντες καὶ μὴ ὄντες κατὰ Ἀττικὴν συνήθειαν (6).

F. 85 v. m. τὸ δέ· *κἂν τινες ἀγέννητον ἀναπλάττωσι*, (529, B.) διὰ τοὺς περὶ *Πλάτωνα* εἴρηκεν. *Πλάτωνος* γὰρ ἡ πλάσις (7) αὕτη, συνάναρχον τῷ Θεῷ εἰρηκότος ταύτην ἢ καὶ προτεθεικότος, εἴπερ τὸ *παραλαβεῖν* ὡς προϋποκειμένου τινὸς λαβεῖν ἐστιν. οὕτω γάρ φησιν ἐν τῷ Τιμαίῳ (8)· *πᾶν ὅσον ἦν ὁρατὸν παραλαβών*, ὁ ποιητὴς δηλονότι καὶ Θεός,

cem συμπαρεκτείνεσθαι Stoici usus esse Ritter. *Hist. Philos.* T. 5, p. 495, docet. Basilio verbum συμπαρεκταθῆναι pro vulgato συμπαραταθῆναι fortasse est restituendum eo loco, de quo conf. Animadv. I, p. 147.

(1) *Adoniaz.* v. 40. De verbo μορμολύττειν vid. Ruhnken. *ad Tim. L. V. Pl.* v. *μορμορύττει*, p. 181 sq. ed. Lugd. Bat. Eustathius *ad Il. Θ*, p. 694 ed. Rom. ubi permulta exempla verborum, et activa et media forma usitatorum, affert, l. 32. hæc ponit : καὶ μορμολύττω καὶ μορμολύττομαί σε. Idem *ad Od. α*, p. 1426, 47. τὸ ἐέλδεσθαι τὰ πλείω μὲν ὡς καὶ ἐνταῦθα ἐνέργειαν δηλοῖ. ἔστι δὲ ὅτε καὶ παθητικὴν ἔννοιαν ἔχει. ὡς καὶ ἐν Ἰλιάδι. τοιαῦτα δὲ καὶ τὸ μορμολύττομαι καὶ βιάζομαι καὶ ἄλλα μυρία, μέσως ἔχοντα. Cum Gregorii loco conferas Basilianos, a me *Animadvv.* I, p. 159 allatos.

(2) Cod. reapse ἤως, nimirum ex male intellecto D compendio vocis ἤγουν. Vid. Bast. *ad Gregor. Cor.* p. 436 sq. et *Comm. Palæogr.* p. 787 sq.

(3) Similiter f. 88 v. i. εἰς ἄτοπον ἄγειν (τινά) de eo quod est *ad absurdum ducere*.

(4) De transpositione foliorum monui ad f. 90 r. i.

(5) Scribe : ὅ τί ποτε. etiam in Edd.

(6) Dormitavit hoc loco bonus Elias, de eo somnians usu præpositionis ἐκ, cujus nullum vestigium in tota Græcitate, ne dicam de Atticismo, reperitur. Recte Clemencetus : *partim ex entibus, partim ex non entibus sumus*. Ad rem conf. Plat. Soph. p. 265, C.

(7) Elias juxta positis : Πλάτωνος et πλάσις, non minus quam Gregorius verbo ἀναπλάττειν, eo utitur in Platonis nomen joco, de quo noti Timonis sillographi versus.

(8) *Timæ.* p. 30, A. ubi ἐκ τῆς ἀταξίας pro ἐξ ἀταξίας ap. El. qui reliqua ad verbum retulit. De

οὐχ ἡσυχίαν ἄγον, ἀλλὰ κινούμενον πλημμελῶς καὶ ἀτάκτως, εἰς τάξιν αὐτὸ ἤγαγεν ἐξ ἀταξίας.

F. 86 r. s. προηρωτήκει plusquam perfectum.

P. 529, C.) F. 86 r. s. ἐλέγχει αὐτούς, ὡς σεσοφισμένως ἢ ἀμαθῶς ἐρωτῶντας.

F. 86 r. m. ἡ ἀπάντησις ἤγουν ἡ ἀπόκρισις (1).

P. 529, E. *καὶ οὕτως σοι τὸ σοφὸν ἠλίθιον ἀναφανήσεται.*) F. 86 v. s. Ἀλεξάνδρου τοῦ Ἀφροδισιέως τὸ παρὸν πρόβλημα. F. 86 v. i. σοφὸν δὲ τὸ πρόβλημα τούτων εἰρωνευόμενος καλεῖ, ὡς ἄσοφον καὶ μωρόν.

P. 530, A. *διευθύνεσθαι*) F. 87 r. m. ἐξετάζεσθαι καὶ πολυπραγμονεῖσθαι.

P. 530, B. [2]) F. 87 r. i. καθώς φησιν ὁ μέγας *Βασίλειος*, γνωστικαί τινές εἰσιν ἰδιότητες ἐπιθεωρούμεναι τῇ μιᾷ οὐσίᾳ καὶ πρὸς τρανήν τινα καὶ ἀσύγχυτον ἔννοιαν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος τοὺς προσέχοντας χειραγωγοῦσαι. αἱ γὰρ ἰδιότητες (f. 87 v. s.) cet. ex Basilio T. I, 265, B. C. Varr. LL.: *χαρακτῆρές τινες καὶ μορφαί*) μορφαί τινες. — *χαρακτῆρσι*) χαρακτηρίσμασι. — *διακόπτουσιν*) διακόπτουσι. — *κοινὸν μὲν οὖν*) οἷον κοινόν. — *τινα*) om. — *πατρότης*) ἥ τε π. — *υἱότης*) υἱότης καὶ τὸ ἀγέννητον καὶ τὸ γεννητὸν καὶ τὸ ἐκπορευτόν. — *ἑκατέρου*) ἑκατέρων. — *ὥστε ἀγέννητον μὲν φῶς* cet.) ἀγέννητον μὲν γὰρ φῶς ἀκούσαντες, τὸν Πατέρα νοοῦμεν, γεννητὸν δὲ φῶς, τὸν Υἱόν, ἐκπορευτὸν δὲ φῶς, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. καὶ καθὸ μὲν φῶς καὶ φῶς καὶ φῶς, οὐδεμία (3) παρ' αὐτοῖς ἐναντιότης. καθὸ δὲ ἀγέννητον καὶ γεννητὸν καὶ ἐκπορευτόν, ἡ τῶν ἰδιωμάτων ἀντίθεσις. αὕτη γὰρ φύσις ἰδιωμάτων cet. usque ad ἑτερότητα ap. Basil. cum var. lect. δεικνύειν ap. Eliam pro δεικνύναι.

P. 531, A. B.) F. 89 r. s. τὸ ἀγέννητον ἴδιον Θεοῦ... καὶ ἀντιστρέφον καὶ πρὸς αὐτόν. F. 89 v. s. ὥσπερ ὁ Πατήρ, ἀγέννητος ὢν Θεός, οὕτω καὶ ὁ μονογενὴς Λόγος, γεννητὸς ὤν, ὁμοίως τε καὶ ἀπαραλλάκτως Θεός. F. 89 v. m. ὅτι δὲ οὐ τῶν ὑπαρχόντων τῷ Θεῷ σημαντικόν ἐστι τὸ ἀγέννητον, δῆλον. ὅταν μὲν γὰρ εἰς τοὺς κατόπιν αἰῶνας ἀποβλέψωμεν, ὑπερεκπίπτουσαν πάσης ἀρχῆς εὑρίσκοντες τὴν ζωὴν τοῦ Θεοῦ, ἀγέννητον αὐτὸν λέγομεν. ὅταν δὲ τοῖς ἐπερχομένοις αἰῶσι τὸν νοῦν ἐπεκτείνωμεν, τὸ ἀόριστον καὶ ἄπειρον καὶ οὐδενὶ τέλει περιγραπτὸν ἄφθαρτον προσαγορεύομεν.

A P. 531, C. *λυθέντος ἡμῖν τοῦ ζόφου καὶ τῆς παχύτητος* [4]). F. 97 r. m. *Apostolus* 1 *Cor.* 13, 12. τὴν ἀκριβῆ διὰ τοῦ προσώπου γνῶσιν ἐμφαίνων ἀπὸ τῶν κατὰ πρόσωπον ὁρωμένων, μηδενὸς ἑτέρου ἐπιπροσθοῦντος. ζόφον δὲ καὶ παχύτητα τὸ σῶμα εἶπε διὰ τὸ ἐπιπροσθεῖν τῷ ὀφθαλμῷ τῆς ψυχῆς.

P. 531, D. *τοῖς μὴ πάντη χαμερπέσι* [5]) *καὶ ὑλικοῖς τὴν διάνοιαν*) F. 97 v. s. τοῖς γε μὴ πρὸς χαμαιπετεῖς ἐννοίας κατενηνεγμένοις καὶ ὑλικοῖς τὴν διάνοιαν, ὁποῖοι δή τινες οἱ περὶ *Εὐνόμιον*.

P. 531, E.) F. 97 v. i. μέγα φρονοῦντας τοὺς περὶ *Εὐνόμιον* ἐπὶ τῇ τῶν συλλογισμῶν πλοκῇ (6), δι' αὐτῶν τούτων κατάγχει αὐτούς (7).

B P. 532, A. *καὶ πάλιν* cet.) F. 89 r. m. ἡ ἐπιχείρησις ἀπὸ τῶν ἀντικειμένων κατασκευάζουσα, μὴ οὐσίας εἶναι παραστατικὰ τό τε γεννητὸν καὶ τὸ ἀγέννητον, ἀλλὰ τοῦ τρόπου τῆς ὑπάρξεως δηλωτικά. Ibid. κατὰ... τὸν *Ἀριστοτέλην* (8) οὔτε τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον οὐσίας ἐπιδέχεται, οὔτε οὐσίαι εἶναι ἀλλήλαις ἀντικείμεναι συγχωροῦνται παρ' αὐτῷ. F. 98 r. i. *S. Basilius* contra Eunomium T. I, 231, D. E. laudatur: πολλά, ὦ Εὐνόμιε, usque ad illa: δύναται τὸ ἀγέννητον. Varr. Lectt.: *οἷον... ὁ ἀόρατος*) οἷον τὸ ἄφθαρτον καὶ τὸ ἀθάνατον καὶ τὸ ἀόρατον. — *ἀγέννητος*) ἀγέννητον. — *ὁ λόγος*) ὁ λόγος οὗτος. — *αὐτῷ*) αὐτοῦ. — *οὖν μηδέν*) οὐδέν. — *εἰ δέ*) εἰ δ'. — *δίδως*) διδούς.

C P. 532, B. *τίς ἔτι* cet.) F. 98 v. m. τὸ δὲ ὡς *εἰ μέν...* ἡ ὑποφορά, κατὰ διλήμματον σχηματισθεῖσα καὶ ἐκ προσώπου τῶν... *Εὐνομιανῶν* εἰσαγομένη. τοῦτο γὰρ τὸ διλήμματον κακοήθως ... προὔβάλλοντο.

Ibid. προσέθηκε δὲ τὸ *τάχα* ἐν τῇ προτάσει πάνυ τεχνικῶς. τὰ γὰρ ἰσχυρότερα τῶν ἀντιλεγόντων ὡς εὐκαταφρόνητα διστακτικῶς προάγειν διδασκόμεθα ἐν τῷ περὶ μεθόδου δεινότητος τοῦ *Ἑρμογένους* βιβλίῳ (9). F. 99 v. m. (ἕπεται) τῷ σώματι τὸ διαστατὸν καὶ τῷ ἀσωμάτῳ τὸ ἀδιάστατον. F. 99 v. i. τῆς μὲν οὖν φθαρτῆς γεννήσεως τέλος ἡ λύσις τῶν τῆς μήτρας δεσμῶν, ἡ δ' ὑπὲρ φύσιν αὐτοτελής τις οὖσα πρὸς οὐδὲν τέλος ἐπείγεται. καὶ τοῦ *Ἀριστοτέλους* (10) δὲ τὴν οὐρανίαν κίνησιν τελείαν ὁριζομένου...

usu verbi παραλαμβάνειν, quem Elias attigit, vid. *Symbol. ad Philostr. V. S.* p. 31. *Animadvss. in Basil.* I, p. 8 sq.

(1) Sic ap. Gregor. Or. XXX, p. 549, C. ἀπάντησις responsum adversantis. Apud Eliam f. 89 r. s. locutio ποιεῖν τὴν ἀπάντησιν πρός τι, cui ibidem et f. 89 v. i. respondet ἀπαντᾶν πρός τι. Ἀπαντᾶν et ἀντιβαίνειν juxta posita f. 128 v. s. De Nazianzeno loquens, adversarios refutatum eunte, Elias f. 159 r. i. formula ἀπαντᾶν πρός τινα sæpe utitur. Ejusdem est locutio f. 164 v. m. τὴν ἀπάντησιν ποιεῖσθαι πρὸς τὸν λόγον. Idem usus verbi καταντᾶν f. 329 r. s. πρὸς τοὺς ἑτεροδόξους ἀποτεινάμενος καὶ καταντήσας. De formula ἀπαντᾶν πρὸς conf. VV. DD. ad Gregor. Cor. p. 277 sq. et *Symbol. ad Philostr. V. S.* p. 59, 87. — Mox apud Gregor. οὕτω Edd. ubi B. οὕτως melius. Vid. Krabinger. ad Synes. Opp. t. I, p. 241.

(2) Deinceps in contextu Gregorii p. 530, B. τί χρὴ *καὶ* λέγειν; Cod. B. optime loco vulgati: τί

D χρὴ λέγειν; Vide *Animadv. in Basil.* I, p. 68, et conf. Eliam f. 166 r. s.

(3) Codex: οὐδὲ μία. Οὐδὲ μίαν divisim, nec tamen minus mendose scriptum videbis f. 127 r. i. 166 v. m.

(4) Deinceps B. ἐπὶ τοῦτο, recte pro vulgato ἐπὶ τούτῳ.

(5) Sic B. cum Coisl. 1: χαμαιπετέσι Edd. Noster f. 15 r. i. τῶν μικροψύχων καὶ χαμερπῶν. f. 159 v. m. χαμερπὴς διάνοια. Contra infra p. 537, A. τὸ τῶν δογμάτων σαρκικὸν καὶ χαμαιπετές, B. cum pluribus ap. C. Codd., loco vulgati χαμερπές.

(6) Elias paulo post: ἡ πλοκὴ τοῦ λόγου, cum argutiarum significatione, quæ voci πλοκή, sic translatæ, fere inest. Vid. *Animadv. in Basil.* I, p. 89 sq.

(7) Videlicet adversarium arte dialectica.

(8) *Eth. Nicom.* II, 6 et 8; *Metaph.* IV, 10.

(9) *Hermog. Π. Μ. Δ.* cap. 10. Ceterum conf. El. f. 212 v. ante med.

(10) *De Cælo* II, 1.

νου· *ποῦ γάρ, φησί, ποτὲ σταίη καταπαῦσαν τὴν* A *κίνησιν;* τί φήσουσιν οἱ τὴν ὑπερφυῆ λέγοντες ἀτελῆ;

P. 532, D.) F. 100 r. m. τὰ εἴδη συνωνύμως κατηγορεῖται τῶν ὑπ' αὐτὰ ἀτόμων.

F. 100 v. m. ἐπὶ... τῆς ἁγίας καὶ ὑπερουσίου καὶ πάντων ἐπέκεινα καὶ ἀλήπτου Τριάδος.

F. 100 v. i. εἰς ἓν αἴτιον Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἀναφερομένων.

P. 533, D. *μεταβαίνεις κακούργως*) F. 102 r. s. κακουργεῖς μεταβαίνων.

F. 103 r. s. passivum διαπορθμευθῆναι, sensu dialectico positum, respondet passivo διαβιβασθῆναι (1).

F. 103 r. i. *hoc*, inquit, κομιδῇ νηπίων (2).

F. 103 v. s. ἐμφήνοι optativus.

F. 103 v. m. οἱ τῶν ἐκείνου (*sc. Eunomii*) σοφισμάτων ἐξηρτημένοι (3). B

P. 535, A.) F. 104 r. s. σχέσεως καὶ τῶν πρός τι τὸ τοῦ πατρὸς τιθεὶς ὄνομα· αὐτὸ γὰρ τοῦτο, ὃ λέγεται, ἑτέρου εἶναι λέγεται. οἷον ὁ πατὴρ υἱοῦ λέγεται πατήρ, καὶ ὁ υἱὸς πατρὸς λέγεται υἱός.

P. 535, B.) F. 104 r. m. *S. Basilii*, ab Elia laudati, sententia : τὸ πατὴρ οὐδὲν ἕτερον σημαίνει, ἢ ὅτι αἴτιον καὶ ἀρχὴ τοῦ γεννηθέντος ἐξ αὐτοῦ.

F. 104 r. i. καὶ οὕτω τὸ τοῦ *Εὐνομίου* σπούδασμα ἑκατέρωθεν διαπέπτωκε.

F. 104 v. s. συμπεριφορικῶς καὶ κατὰ συγχώρησιν. Ibid. locutio : συμπεριενεχθῆναι τοῖς λογολέσχαις.

F. 104 v. m. τὴν . . . ἄφραστον καὶ ἀπερινόητον ὕπαρξιν τοῦ Μονογενοῦς.

P. 535, C. *ὁρᾷς, ὅπως ὑμῶν κακομαχεῖν* [4] *ἐθελόντων τὰς στροφὰς διαφεύγομεν;*) F. 104 v. i. C τοὺς συνδέσμους αὐτῶν καὶ τὰς ἐκ τῶν λόγων στροφὰς καὶ τοὺς ἀδιεξιτήτους εἶναι δοκοῦντας τῶν σοφισμάτων λαβυρίνθους ταῖς ἐπιστημονικαῖς τε καὶ διαλεκτικαῖς μεθόδοις διέλυσεν ἱκανῶς. Ibid. (ad : *κακομαχεῖν ἐθελ.*) κακοτροπούντων καὶ ἐθελοκακούντων. F. 105 r. s. *στροφὰς* (τὰ ἐπιχειρήματα καλεῖ) διὰ τὴν πλοκὴν τῶν διλημμάτων καὶ τῶν παραλογισμῶν, καὶ διὰ τὸ συνεστραμμένον καὶ σκολιὸν αὐτῶν. Ibid. σαθρὰ καὶ εὐδιάλυτα.

F. 105 r. m. κατὰ ἀμυδρὰν εἰπεῖν εἰκόνα.

F. 105 r. i. ποῦ . . . χώραν ἕξει ταῦτα ἐπὶ τῶν συναϊδίων·

P. 535, D.) F. 105 r. i. (οὐ δυνατόν) τὸ ἦν διαβάντες (5) τῷ λογισμῷ εἰς τὸ ὅτε οὐκ ἦν... ὑπερκύψαι. F. 105 v. s. συμπαρεκτείνεται δὲ καὶ τὸ ἦν τῷ ἀνυπερθέτῳ τῆς ἀρχῆς ταύτης (sc. Dei).

F. 105 v. m. ἐφ' ὅσον ἂν δυνηθῇ ταῖς τοῦ νοῦ πολυπραγμοσύναις ἀναδραμεῖν, ὑπερβῆναι τὸ ἦν.

P. 535, D. *τὴν περὶ ἡμᾶς τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ αὐτοῦ οἰκονομικὴν συγκατάβασιν* [6]) F. 106 r. m. (Μονογενής) οὐχ ὅτι μόνος ἐκ μόνου καὶ μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ μονοτρόπως.

F. 106 r. m. κάτω κύπτειν et κάτω βλέπειν juxta posita (7).

F. 106 v. s. ὑγιῶς et ἐσφαλμένως φρονεῖν opposita.

P. 535, D. E.) F. 106 v. s. *ἀλήθεια δὲ* (*Christus*), ὡς ἕν, οὐ πολλὰ τῇ φύσει· τὸ μὲν γὰρ ἀληθὲς ἕν, τὸ δὲ ψεῦδος πολυσχεδές (8)· καὶ ἔτι, ὡς ἀληθὴς τοῦ Θεοῦ σφραγὶς καὶ χαρακτὴρ ἀκριβέστατος, καὶ ὅσα ἄλλα ἐν τῷ μεγάλῳ ἀπολογητικῷ προεγράφη. ζωὴ δέ, ὡς πάσης λογικῆς φύσεως σύστασις καὶ οὐσίωσις. F. 106 v. m. *φῶς* δὲ ἑαυτὸν τοῦ *κόσμου* λέγει, ὡς τῇ λαμπρότητι τῆς γνώσεως τοὺς κεκαθαρμένους τὰ ὄμματα τῆς ψυχῆς καταυγάζων, καὶ ὡς τοὺς ἐν σκότει τῆς ἀγνοίας κατεχομένους φωτίζων. Ibid. ἵνα μή τις εἰς υἱῶν δυάδα διατέμῃ Χριστόν. F. 106 v. i. *σοφία δέ*, κατὰ τὸν μέγαν εἰπεῖν *Διονύσιον*, ὡς πάσης σοφίας ὑποστατικός. Ibid. (*Christus*) παντὸς λόγου καὶ νοῦ καὶ σοφίας ὑπερίδρυται. καὶ τοῦτο ὑπερφυῶς ἐννοήσας ὁ μέγας *Ἀπόστολος* (9), τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων φησί.

P. 535, E. 536, A.) F. 107 r. s. ταῦτα τὰ ὀνόματα προσμαρτυροῦσι... τὴν αὐτοῦ (sc. Filii) πρὸς τὸν αὐτὸν (sc. Patrem), ὡς εἰς αἴτιον, κατὰ φύσιν ἀναφοράν τε καὶ σύννευσιν. F. 107 r. m. (ad: *τοῦτον . . . ἐσφράγισεν ὁ Θεός*) νοεῖν δὲ δεῖ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου (sc. Christum), οὐ τὴν κατὰ τὰς τεχνητὰς ταύτας ὕστερον ἀπεργασθεῖσαν πρὸς τὸ ἀρχέτυπον, ἀλλ' ὥς φησιν ὁ μέγας *Βασίλειος*, τὴν συνυπάρχουσαν καὶ παρεστηκυῖαν τῷ ὑποστήσαντι, καὶ τῷ εἶναι τὸ ἀρχέτυπον οὖσαν, οὐκ ἐκτυπωθεῖσαν διὰ μιμήσεως, ὥσπερ ἐν σφραγῖδι τινὶ τῆς ὅλης φύσεως τοῦ Πατρὸς ἐναποσημανθείσης τῷ Υἱῷ. F. 107 r. i. εἰκὼν.. εἴρηται.. ὁ Υἱός.. ἐν αὐτῇ τῇ οὐσίᾳ τὸ ἀπαρ-

(1) Conf. Plat. *Legg.* X, p. 900, C. ἂν δέ τι δύσκολον ἐμπίπτῃ τοῖς λόγοις, ἐγὼ σφὼ ὥσπερ νῦν δὴ δεξάμενος διαβιβῶ τὸν ποταμόν. quæ, ut centena Platonis alia (de quibus in *S. Methodio Platonizante* dicendi copia erit) eruditissimus ille Pater Eccl. in *Symposio X Virg.* p. 194 ed. Allat. luculenta imitatione expressit. D

(2) Monui de voce κομιδῇ, hoc usus Eliæ loco, in *Nov. Annal. phil.* vol. 49, Fasc. 4, p. 423 sq. Similiter f. 133 r. s. κομιδη (l. κομιδῇ, et conf. annott. ad f. 148 r. m.) πεπλανημένων καὶ ἀνοήτων ἐστί.

(3) Eunomiani Nostro οἱ ἐξ Εὐνομίου f. 87 v. s. 167 v. s. al.

(4) Quam Edd. ante κακομαχεῖν addunt voculam καί, in B. a prima syllaba insequentis verbi absorpta est.

(5) Lege : διαβάντας.

(6) Hæc ex parte contextus Gregorii, in Edd. omissa.

(7) Nimirum de eo usurpata, qui humiliter de rebus divinis sentit. Vid. *Animadv. in Basil.* I, p. 75 sq.

(8) Lege : πολυσχιδές : ι pro ε a m. 2. sup. lin. Eodem modo peccatum Or. XXX, p. 554, C. et in Eliæ ad eum locum commentariis f. 143 r. s. Tu conf. f. 227 v. m. 327 v. i. πολυσχιδὲς τὸ ψεῦδος, in eadem γνώμῃ. Montacutius in VV. LL. in Nazianzenum eam vocem loco mendosæ πολυσχεδεῖ, allato ejusdem sententiæ loco ex Theodoreti *De Provid.* libro I, Auctori Vitæ Gregorii Naz. restituit. Conjecturam, a cod. P. confirmatam, Clemencetus recepit p. CXXIX. τοὺς πολυσχιδεῖ πλάνῃ κατεχομένους εἰς μίαν ἄγων τρίβον. Πολυσχιδὴς πλάνη usitata Gregorio locutio. Vid. Toll. ad Greg. Carm. Ined. I, vs. 86, *Insign. It. Ital.* p. 12. Πολυσχεδὴς vox nihili, cujus patrocinium Boissonad. *ad Psell. De Op. Dæm.* p. 262 temere suscepit.

(9) S. Paulum dicit, respiciens ad locum I Cor. 1, 25. post verba a Gregorio laudata : Θεοῦ σοφίαν, v. 25. Conf. El. f. 142 v. m.

ἀλλακτον σώζουσα. Ibid. εἰκόνα οἶδεν ὁ Ἀπόστολος (1) τὸ κατὰ πάντα ἴσον καὶ ἀπαράλλακτον (sc. in natura Christi). F. 107 v. s. σφραγὶς γάρ ἐστιν ἰσότυπος ὁ Μονογενής, ὅλον ἐν ἑαυτῷ δεικνὺς τὸν Πατέρα (2).

P. 536, A. *οὐδὲν ἐπίκτητον οὐδὲ ὕστερον τῷ Υἱῷ ἐπιγινόμενον* [3]) F. 107 v. m. (ad : *οὐδὲ . . . ἐπιγιν.*) τοῦτο . . . τοῦ ἐπικτήτου σαφηνισμός.

P. 536, B.) F. 108 r. m. οὗτος . . . σποράδην κείμενα ταῦτα ἀναλεγόμενος, κατὰ τοῦ εὐεργέτου προέφερεν. Ibid. εἰ καὶ μείζων ὁ Πατὴρ λέγεται, οὐ παρὰ τοῦτο ἑτεροούσιος ἔσται ὁ Υἱός.

F. 108 r. m. τὰ ἑξῆς ὁμοίως ἀποδώσεις (4).

F. 109 v. s. ἐκ τῆς οὐσίας ἐκλάμψας τοῦ Πατρὸς ὁ μονογενὴς Υἱὸς ἀδιαστάτως, ἀχρόνως.

F. 110 r. m. ἃ δὴ πρόξενα τοῖς ἀνθρώποις σωτηρίας.

P. 536, C.) F. 110 v. s. (ὁ Κύριος) τὴν πεῖναν προσήκατο, τῆς στερεᾶς τροφῆς διαπνευσθείσης αὐτῷ (5).

F. 111 r. s. ἱκανῶς . . . διακωμῳδήσας (6) καὶ διασύρας τοὺς ἑτεροδόξους ὁ ἅγιος.

P. 537, A. *κακουργεῖς*) F. 111 r. m. αὐτὸς τὰς λέξεις διαστρέφων, καὶ ἐφ᾽ ἃ μὴ πέφυκε λέγεσθαι, ἑκάστην αὐτῶν βιαζόμενος.

P. 537, A. *τῷ διὰ σὲ κενωθέντι* [7]) F. 111 r. i. ἃ . . . ἦν καὶ εἶχε κρύψας διὰ τὴν οἰκονομίαν, ἃ οὐκ ἦν οὐδ᾽ εἶχε προσέλαβε. κένωσιν οὖν τὴν οἰκονομικὴν ὑποστολὴν τῆς θεϊκῆς δόξης καὶ τὴν ἀμεταβόλως τοῦ ὕψους ταπείνωσιν νοητέον. Ibid. τὴν ἐπὶ κοινῇ . . . σωτηρίᾳ οἰκονομηθεῖσαν κένωσίν τε καὶ σάρκωσιν.

P. 537, B. *ὃ δὲ οὐκ ἦν προσέλαβεν*) F. 112 r. m. πρόσλημμα, πρόσληψις et προσλαμβάνειν crebro posita de ἐνσαρκώσει Christi.

P. 537, C.) F. 112 r. i. ἰστέον δὲ ὅτι ὅπερ ἐστὶν ἐν σώματι ὀφθαλμός, τοῦτο νοῦς ἐν ψυχῇ, μέρος αὐτῆς τυγχάνων τὸ καθαρώτατον, οὗ διὰ μέσου προσωμίλησε Θεὸς σαρκί. νοῦς μὲν γὰρ ἐν ψυχῇ, ψυχὴ δὲ ἀπορρήτως ἐν σώματι.

P. 537, D. E.) F. 113 r. m. (Χριστός) οὔτε φαντασίαν τινὰ καὶ κόμπον περιεβέβλητο cet. Ibid. Δαβὶδ δὲ πόρρωθεν κατανοήσας . . . τὰ θαύματα καὶ τὴν

A ἀστράπτουσαν δύναμιν τῆς θεότητος αὐτοῦ, καὶ τῷ ἐντεῦθεν κάλλει τρωθεὶς τὴν καρδίαν, *ὡραῖος κάλλει*, φησίν, *παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων* (8). Ibid. εἰς ὄρος μὲν ἄνεισι (Χριστός), δεικνύς, ὅτι χθαμαλὸς νοῦς οὐκ ἂν γένοιτο πρὸς θεωρίαν ἐπιτήδειος, ἀλλ᾽ ὁ κατ᾽ ἰδίαν γεγονὼς ἔξω φροντίδων βιωτικῶν ἐν ἡσυχίᾳ. Ibid. de Christi glorificatione in monte : ἐπὶ τὸ ἐνδοξότερον οἱ χαρακτῆρες διὰ φωτοειδοῦς χρώματος διεχρώννυντο. ταῦτα δὲ τύπος τις καὶ οἷον προμήνυμα τῆς δευτέρας αὐτοῦ φρικτῆς παρουσίας ἐτύγχανε. — τὸ οὖν μέλλον φῶς τὸ ἀΐδιόν τε καὶ ἀσύγκριτον καὶ ἀπρόσιτον διὰ τοῦ νῦν ὁρωμένου ἐμυσταγώγει. F. 113 r. m. *Christus* αὐτοκάθαρσις.

P. 538, A.) F. 114 r. s. *Christus* συγκρατεῖ τὴν
B ζωὴν ἡμῶν. . . . νευρῶν τὴν ψυχὴν ἡμῶν καὶ συντονωτέραν πρὸς τὸ πνευματικὸν ἀποτελῶν. F. 114 r. i. *ὕδωρ ζῶν* (9), τουτέστι πνευματικὴν διδασκαλίαν, ἄρδουσαν τὰς ψυχάς.

P. 538, C.) F. 116 r. s. δακρύει, ἵνα πᾶν στήσῃ δάκρυον, ὅπερ ὁ ἐκ τῆς ἁμαρτίας καπνὸς ἡμῖν προὐξένησεν.

F. 116 r. m. in lacrymarum descriptione τοῦ ὑγροῦ τὸ βάρος ἀποσκευάζεσθαι dicitur.

F. 116 v. s. τὸ ἀμετάθετον et τὸ εὐεπίστροφον opposita, de hominibus.

P. 538, D.) F. 116 v. m. (ad : *μεμαλάκισται*) πάντα ὅσα πρὸ τοῦ σταυροῦ ὑπομεμενηκώς, τὰ ῥαπίσματα cet. F. 116 v. m. (ad : *μαλακίαν*) νόσος
C μέν ἐστι ἡ χρονία παρατροπὴ τῆς τοῦ σώματος ἕξεως, μαλακία δὲ ἀρχὴ χαυνώσεως σώματος, πρόαγγελος νόσου. — ἐπὶ δὲ ψυχῆς νόσος μὲν ἁμαρτίας ἐνέργεια, μαλακία δὲ χαύνωσις λογισμοῦ πρὸς συγκατάθεσιν ἐνεργείας.

F. 116 v. m. *Christus* αὐτοζωή (10).

F. 117 r. s. τῆς τοῦ Θεοῦ θεωρίας ἡ κατατρύφησις.

F. 117 r. s. ζωῆς . . . θανάτῳ μὴ διακοπτομένης.

F. 117 r. m. τὸ ἀμετάπτωτον καὶ ἀμετάθετον τῆς ὑποσχέσεως.

(1) Hebr. 10, 1. Οἶδεν est : *esse sentit* et *appellat*. Conf. El. f. 120 v. i. et Gregor. Or. XXVI, p. 482, A. ibique El. f. 320 v. s. Monui de hoc verbi usu *ad Jo. Glyc. De V. S. R.* p. 69. 88 sq., monuit etiam Sinner. *ad Greg. Naz. Or. Fun. in Cæsar.* p. 33.

(2) Jo. 6, 27.

(3) Vulgo : προσγινόμενον. Lectioni ἐπιγινόμενον Eliæ interpretatio auxiliatur. Adde ejusdem verba f. 181 r. m.

(4) Id est : *reddes, explicabis*.

(5) Eadem Elias de Christo f. 114 v. m. De verbi διαπνεῖσθαι usu eo, qui hic obtinet, dixi Animadvss. in Basil. I p. 171. Geminus usus passivi διαφορεῖσθαι ap. Melet. *De N. H.* ed. Cram. p. 56, 17. 99, 27. 100, 1, 14 sq. 22 (ubi διαπνεῖσθαι juxta positum). 104, 3. Ἀδιαπνευστία ap. eund. p. 101, 1. διαφόρησις p. 101, 11 sq. et verbum διαφορεῖν activum p. 128, 8.

(6) Apud Eliam f. 273 v. i. locutio : εἰς κακίαν κωμῳδεῖν τινα, i. e. tanquam pravum aliquem perstringere. Idem f. 254 v. m. διακωμῳδεῖν τε καὶ διασύρειν : passivum διακωμῳδεῖσθαι f. 275 r. m. Vid. Ruhnken. ad Tim. L. V. Pl. p. 171 ed. Lugd. Bat. Κωμῳδία, *quod irridendi materiem præbet*, apud Greg. Or. XXII, p. 419, B. ubi El. f. 276 v. i.

(7) Ex Philipp. 2, 7. ἀλλ᾽ ἑαυτὸν ἐκένωσεν. Conf. Gregor. Or. XXX, p. 541, D. ibique El. f. 122 r. i. 122 v. s. Or. XVII, p. 325, B. et El. f. 365 r. m.
D qui etiam f. 121 v. i. de κενώσει Christi comparandus.

(8) Ps. 44, 3. loco celeberrimo, quem Gregorius laudat.

(9) Jo. Ev. 4, 10.

(10) Christum αὐτοκάθαρσιν ab Elia similiter vocari vides f. 113 r. m. Vocem αὐτοζωή, et quidem per hyphen scriptam, Elias de Christo iterum usurpat f. 122 r. i. 129 r. m. quo posteriore loco, uti f. 131 r. m. factum videbis, αὐτοζωή et αὐτοάγιος conjuncta. Αὐτοαλήθεια Christus Gregorio p. 549, B. et Eliæ f. 134 r. m. Est autem frequens apud Gregorium hujusmodi compositorum usus. Conf. porro Or. XXII, p. 414, A. τὸν Θεὸν καὶ αὐτόθεον, ubi C. αὐτόθεον loco vulgati αὐτὸ Θεὸν ex Reg. hu. et Moutac. reposuit, quibuscum B. congruit : Or. XXIII, p. 425, A. αὐτοφιλανθρωπία. ubi docta Eliæ expositio f. 251 r. i. (cf. annott.) : Or. XXIII, p. 432, A. ἅγια καὶ αὐτοαγιότητα, ubi B. αὐτοαγιότης, sed m. 2 atr. mg. αὐτοαγιότητα recte cum Edd. :

F. 117 v. s. τοῖς αὐτοῖς ἐμφιλοχωρῆσαι, sc. contemplando et explicando.

P. 538, E.) F. 118 r. s. ἔστι δὲ ἡ ἀνάστασις οὐκ ἄλλο τι, ἀλλ' ἢ πάντως ἡ εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀποκατάστασις. F. 118 r. i. τὸν δὲ ᾅδην φησὶν ὁ μέγας *Βασίλειος* κοινόν τινα τόπον εἶναι ἐν cet. T. I, 497, D. usque ad ψυχαῖς. VV. LL.: *ἐσωτάτῳ*) μεσαιτάτῳ. — *δι' οὗ τὴν κάθοδον εἶναι*) δι' οὗ ἡ κάθοδος. Deinde οὐ γὰρ δὴ cet. ex Basilio ibid. usque ad ἔξωθεν. Var. lect.: *ἐπιτεταγμένη*) ἀποτεταγμένη. Post ἔξωθεν Elias addit : κἂν ὁ *Ἡσαίας* (1) πλατύνειν λέγει τὸ στόμα αὐτοῦ τὸν ᾅδην, τροπικώτερον τοῦτο λέγει, ἵνα παραστήσῃ τὸ ἀδρὸν τῶν ἀπολλυμένων.

F. 118 v. s. αἰνιγματιστὰς καλεῖ τοὺς περὶ *Εὐνόμιον* (539, A.) διὰ τὸ γρίφον καὶ σκολιὸν καὶ σκοτεινὸν τῶν αἰνιγμάτων.

F. 118 v. m. (ad : *τὸ τοῦ Λόγου δυνατόν* 539, B.) τὴν ἐν λόγῳ δύναμιν καὶ κομψείαν.

F. 118 v. m. ὅταν... τότε δὴ τότε —.

F. 118 v. m. ἡ ἀπερίεργος πίστις καὶ ἀσυζήτητος.

P. 539, C. *τὸ τοῦ Λόγου κομψόν*) F. 118 v. m. τὸ κομψὸν καὶ περίεργον τοῦ λόγου.

P. 118 v. i. ἀπεριέργως τε καὶ ἀτεχνολογήτως.

P. 539, C.) F. 119 r. s. *στραγγαλιὰς δὲ βιαίων* (2) *δογμάτων* (3), ἃ καὶ βίαια εἶναι δοκεῖ, ὡς τῇ ἀνάγκῃ τῶν συλλογισμῶν τε καὶ διλημμάτων πρὸς συγκατάθεσιν τοὺς ἀφελεστέρους ἕλκοντα.

Or. XXX.

F. 119 v. s. οὐκ ἔφθασε κατὰ μέρος καὶ τὰ ἀπὸ τῆς θείας Γραφῆς ἐπ' ἐλαττώσει τοῦ Μονογενοῦς ὑπ' αὐτῶν (4) προτεινόμενα ἑρμηνεῦσαί τε καὶ συμβιβάσαι.

P. 540, A.) F. 119 v. i. ἐν τῷ προσλαβόντι (5) λόγῳ. Ibid. τὰ δ' αὐτὰ (sc. ἐπιχειρήματα *Eunomianorum*) καὶ *στροφὰς* (λέγει) διὰ τὴν πλοκὴν τῶν διλημμάτων καὶ τῶν παραλογισμῶν, καὶ διὰ τὸ συνεστραμμένον καὶ σκολιὸν αὐτῶν.

P. 541, A.) F. 120 v. i. δύο γεννήσεις ἐπὶ τοῦ ἑνὸς Χριστοῦ οἶδεν ὁ λόγος, τὴν μὲν ἄνω ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀμητόρως, τὴν δὲ κάτω (f. 121 r. s.) ἐκ τῆς Παρθένου ἀπατόρως (6). F. 121 r. m. (Christus) ἄνθρωπος κτίζεται δι' ἡμᾶς, βουλήσει τοῦ Πατρὸς τὴν ἡμῶν σάρκα περιβαλόμενος.

P. 541, C.) F. 121 v. i. καθεὶς εἰς κένωσιν ἑαυτὸν ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. . . ἐδούλευσε καὶ τοῖς
A ἡμετέροις πάθεσι. F. 122 r. m. locutio : ἡ οἰκονομικὴ συγκατάβασις (sc. Christi). F. 122. r. i. locutio : ἐν τῇ οὐσίᾳ τὸ ἀπαράλλακτον διασώζειν, de Christo. F. 122 v. m. ἐπεσκέφθημεν γὰρ ὄντως τῇ τοῦ νοητοῦ ἡλίου ἀνατολῇ ἐξ ὕψους (7) τῆς αὐτοῦ θεότητος.

P. 541, D. *κενωθέντι δι' ἡμᾶς*) F. 122 r. i. κένωσιν μὲν οὖν ὠνόμασεν (f. 122 v. s.). . . τὴν εἰς φύσιν ἀνθρωπείαν ταπείνωσιν, μορφὴν δὲ τὴν φύσιν, τὴν οὐσίαν. ὡς γὰρ τὸ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχειν (8) ἴσον δύναται τὸ (9) ἐν οὐσίᾳ Θεοῦ ὑπάρχειν, οὕτω καὶ τὸ μορφὴν ἀνειληφέναι δούλου ἐν τῇ οὐσίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος τὸν Κύριον ἡμῶν γεγεννῆσθαι σημαίνει.

F. 122 v. i. τὴν ἀρχῆθεν γένησιν (10) τοῦ Μονογενοῦς.

F. 123 r. m. τὸ πρῶτον κεφάλαιον καὶ πάντα τὰ
B ὑπὸ τοῦτο ἀναφερόμενα (11) καλῶς μεταχειρισάμενος.

F. 123 r. i. ἡμεῖς δὲ πλατικώτερον (12) περὶ τούτου λέξομεν.

F. 123 v. s. ὅτε μᾶλλον τελεώτερόν τε τούτοις (sc. sanctis) συνέσται (ὁ Κύριος) καὶ καθαρώτερον, τῶν ἐσόπτρων λυθέντων.

P. 542, A.) F. 123 v. s. ἡ ἐπαγγελία τοῦ παρόντος οὐκ ἀπαρνεῖται ... τὸ μέλλον, ἀλλὰ παρεκτείνεται τούτῳ.

F. 124 r. i. ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι. . . ἕκαστος (sc. justorum) . . . κατὰ τὸ ἑαυτοῦ μέτρον ἐξ ἑνὸς νοητοῦ ἡλίου διαυγάζεται, καὶ κατ' ἀξίαν ἕλκει τὴν χαρὰν καὶ τὴν εὐφροσύνην, ἀναλόγως ἐκεῖθεν ἐπιμετρουμένην.

F. 124. v. m. ἀνοηταίνεις προφανῶς.

P. 542, E.) F. 125 r. m. (ὁ Υἱὸς) καθυποδὺς τὴν διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως ὑποταγήν.

C P. 543, A.) F. 125 v. m. καὶ τοῦτο . . . ἐβλασφήμησαν (sc. *Hæretici*), ἐγκαταλελεῖφθαι (sc. Christum in cruce) ὑπὸ τοῦ Πατρὸς καὶ τῆς ἑαυτοῦ θεότητος, ὡς φοβουμένης τὸ πάθος, ἐρεσχελήσαντες. F. 125 v. i. οὗτοι (sc. *Hæretici*). . . τῇ σαρκὶ ἀντὶ ψυχῆς λογικῆς τὴν θεότητα χρηματίσαι ἐρεσχελήσαντες, τὰ τῆς ψυχῆς πάθη, τὸ δειλίας λέγω καὶ τὸ συστέλλεσθαι καὶ φόβῳ πολλάκις ἀφίπτασθαι τῆς σαρκός, τῇ θεότητι προσῆπτον. ταύτης τῆς αἱρέσεως καὶ *Ὠριγένης* ἐστίν.

P. 543, C.) F. 126 r. m. δραματουργίαν δὲ ὁ ἅγιος τὰ ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἐκ προσώπου τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως κέκληκεν, οὐ τὴν ψευδῆ πλάσιν οὕτω λέγων· τοιαῦτα γὰρ τὰ δράματα· ἀλλὰ τὴν προσ-

Or. XXXI, p. 575, A. αὐτοκύριος, ubi annot. Adde Eliam f. 178 v. i. de voce αὐτοάγαθος disputantem, quam Gregorius in Spiritus sancti laudem usurpavit, et conf. Corder. Onom. Dionys. h. v. Recentiorum Platonicorum libri ejusmodi vocabulorum pleni sunt.

(1) Memoriter Elias Esai. 5, 13. excitavit; namque illic ᾅδης non τὸ στόμα, sed τὴν ψυχὴν πλατύνειν dicitur.

(2) Sic B. cum Edd.: τῶν βιαίων th. ap. M. Reg. bm.

(3) Sic B. cum Edd. : συναλλαγμάτων r. ap. M. Coisl. 1 et Par.

(4) Eunomianos dicit, ad Orat. XXIX respiciens.

(5) Legendum : προλαβόντι i. e. in *præcedente* oratione. Conf. Voemel. ad Nicol. Methon. p. 62, 256, b.

(6) Notanda rari usus adverbia ἀμητόρως et ἀπατόρως, ex eo profecta loquendi usu ecclesiastico, quo Christus ἀμήτωρ et ἀπάτωρ vocatur. Vid.
D Dronk. *Ind. ad Gregor. N. Carm. Sell.* p. 241, a. Suicer. *Thes. Eccl.* v. ἀπάτωρ. Boissonad. *Anecd.* T. III, p. 59. ubi ἀμήτροα pro ἀμήτορα, pessimo mendo typographico.

(7) Luc. 1, 78. cujus verbis, a Gregorio allatis, Elias illa : τῇ τοῦ νοητοῦ ἡλίου, de suo adjecit.

(8) Philipp. 2, 6. Statim post verbis : μορφὴν ἀνειληφέναι δούλου, respicitur ad Philipp. 2, 7.

(9) Aut τῷ pro τὸ legendum, aut καί, quod respondeat prægresso ἴσον, supplendum est. De ἴσος — καὶ et similibus v. Animadvss. in Basil. I, p. 20, 161.

(10) Scribe : γέννησιν, et conf. Gregor. p. 545, A.

(11) Eodem sensu ἀναφέρεσθαι ὑπό τι statim post repetitum. Ἀνάγεσθαι ὑφ' ἕνα λόγον habes f. 100 v. m. Quæ formulæ Aristoteli usitatæ sunt.

(12) Scribe : πλατυκώτερον. Eodem modo peccatum f. 206 r. i. ubi locutio : πλατικώτερον (l. πλατυκώτερον) ἱστορεῖν τι.

ωπικὴν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως διάθεσιν, ἣν ὡς ἄνθρωπος ἀληθῶς χρηματίσας ὁ ὑπερούσιος ὑπεδύετο.

P. 543, D.) F. 126 r. i. *ἵνα. . . κἀγὼ μεταλάβω τῶν ἐκείνου*, τῆς καθαρότητός φημι, τῆς ἀπαθείας τε καὶ θεώσεως, διὰ τὴν πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν. . . σύγκρασιν.

P. 544, A.) F. 126 v. m. σκοτίαν *Jo.* 1, 5. Elias interpretatur τὸν βίον, διὰ τὸν ἀπὸ τῶν παθῶν ζόφον καὶ τὴν πλάνην. Ibid. σκότος. . καλεῖ τὸν ἄνθρωπον διὰ τὴν παχύτητα καὶ τὴν ἐπιπρόσθησιν τῆς σαρκός. F. 126 v. i. *διὰ τὸ πρόβλημα* τῆς σαρκὸς, ἤγουν διὰ τὸ δρώμενον. Ibid. ἐκεῖνος (sc. Christus). . . καὶ Θεὸς ἦν ἀπρόσιτός τε καὶ ἀκατάληπτος, ἡμεῖς δὲ χοῦς βαρὺς καὶ ὥσπέρ τισι πέδαις ταῖς τῆς συγγενοῦς ὕλης προσπαθείαις κατεχόμενοι.

P. 544, B.) F. 127 r. s. προθυμότερον τούτοις ὀρέξει χεῖρα βοηθείας.

P. 544, B. *μὴ δὲ* [1] *γὰρ Σαβέλλιοι τῷ ῥητῷ τούτῳ παραφθειρέσθωσαν* [2]) F. 127 r. m. ἐπὶ φθορᾷ παρεισπεσέτωσαν τῶν ἀκροωμένων.

P. 544, C. *ὅλοι θεοειδεῖς ὅλου Θεοῦ χωρητικοὶ καὶ μόνου*) F. 127 r. i. οὐδὲ μίαν (3) περὶ Θεοῦ θεωρίαν ἐν ἑαυτοῖς φέρομεν διὰ τὸ ἐπιπροσθοῦν κάλυμμα τῷ νοΐ, ἢ μικράν τινα φαντασίαν. τότε δὲ ὅλοι θεοειδεῖς ἤτοι θεῖοι ἐσόμεθα καὶ ὅλης τῆς θεότητος χωρητικοί, ὅλης δὲ τῆς χωρητῆς πρὸς τὴν ἑκάστου κάθαρσιν. ἡ μὲν (4) γὰρ πανταχοῦ πάρεστι καὶ τὰ πάντα πληροῖ, ἕκαστος δὲ ὅλην οἴεται ἔχειν, ὅλος θεοειδὴς γενόμενος καὶ μηδένα τόπον ἔχων ἀφώτιστον. καὶ ὡς ἐν ἀμυδρᾷ εἰκόνι εἰπεῖν, ὥσπερ ὅλου τοῦ ἡλιακοῦ φωτὸς ἕκαστοι μετέχειν λεγόμεθα, τοῦ ἐφικτοῦ μετέχοντες.

P. 544, D.) F. 127 v. m. (οἱ αἱρετικοὶ) τοῖς. . . λοιποῖς κακούργως ἐπιφυόμενοι ῥήμασι.

F. 127 v. m. τὸ . . . ἓν ἐπὶ τῶν ἀσωμάτων, καθώς φησιν ὁ μέγας *Βασίλειος*, ἢ δυνάμει, ἢ ἐνεργείᾳ, ἢ βουλήσει, ἢ οὐσίᾳ λέγεται.

F. 128 r. m. ἑτεροούσιος (5), de Filio.

P. 545, B.) F. 128 v. m. (ad: *οὐ κυρίως*) ἐνηλλαγμένως διὰ τὴν ἕνωσιν, ἤγουν οὐ κυρίως.

F. 130 r. s. ἔνια. . . ἐκ γενετῆς οὔτε ὄψιν, οὔτε ὀδόντας ἔχει, ἀλλ' οὐ λέγεται νωδά, οὔτε τυφλά, ἀλλ' ὅτε πεφυκότα ἔχειν, οὐδαμῶς ἔχει.

P. 545, E.) F. 130 v. i. τὸ. . . *οὐ δύναται ἀφ' ἑαυτοῦ ποιεῖν* (*Jo.* 5, ..., ap. Gregor.) συμφωνίας μαρτυρία καὶ ἀκριβοῦς ἐγγύτητος καὶ ἀπαραλλαξίας σημεῖον. Ibid. vox ἀπαραλλαξία eodem sensu cum ἰσότης conjuncta repetitur.

P. 547, A.) F. 131 r. s. Elias dicit, Christum ὡς εἰς αἴτιον καὶ ἀρχὴν τὸν Πατέρα ἀναφέρεσθαι (7). F. 131 r. m. ζῆν δὲ διὰ τὸν Πατέρα λέγεται (sc. Christus ap. *Jo. Ev.* 6, 58), ὡς εἰς αἴτιον αὐτὸν ἀναφερόμενος. Ibid. ὁ δέ γε μέγας *Βασίλειος*· εἰ διὰ τὸν Πατέρα, φησίν, ὁ Υἱὸς ζῇ, δι' ἕτερον καὶ οὐ δι' ἑαυτὸν ζῇ. ὁ δὲ δι' ἑτέρου ζῶν, αὐτοζωὴ εἶναι οὐ δύναται. οὐδὲ γὰρ ὁ κατὰ χάριν ἅγιος αὐτοάγιος.

F. 131 v. m. οὐκ ἄτοπον τὸ τὴν τοῦ Θεοῦ σοφίαν καὶ δύναμιν . . τῆς κατὰ μέρος ἐπιστασίας προσδεῖσθαι;

F. 131 v. m. ἤπου καὶ παιδαγωγεῖον καθ' ὑμᾶς αὐτοῦ (sc. Dei et Filii) ὑπανοίξομεν —;

F. 131 v. m. locutio: ἀλόγιστά τινα συνείρειν καὶ ἀδιανόητα.

F. 131 v. i. ὁρᾶτε, πῶς εἴσω δικτύων ἁλίσκεσθε;

P. 547, C. *ἢ δῆλον, ὅτι τῶν αὐτῶν πραγμάτων τοὺς τύπους ἐνσημαίνεται ... ὁ Πατὴρ ...;*) F. 132 r. m. (ad: *ἐνσημαίνεται*) ἀντὶ τοῦ ἐννοεῖ. θεοπρεπῶς γὰρ νοῶμεν τὸ ἐννόημα, θελήματος διάδοσιν, οἷόν τινος μορφῆς ἔμφασιν ἐν κατόπτρῳ, εἰς Υἱὸν ἀχρόνως διικνούμενον (8).

F. 132 r. i. ἡ ἐκ μὴ ὄντων τῶν ὄντων παραγωγή. Ibid. τὴν ἐκ μὴ ὄντων εἰς τὸ εἶναι τῶν ὄντων παραγωγήν.

F. 132 r. i. (ad: *οἰκονομίαν τε καὶ συντήρησιν* 547, D.) τὸ οἰκονομεῖσθαι καὶ συντηρεῖσθαι.

P. 548 A. *τυποῦσθαι*) F. 133 r. s. σχηματίζεσθαι.

P. 548, D.) F. 133 v. s. ἐπεὶ.. ἐγγὺς τοῦ Θεοῦ ἦμέν ποτε, οὐ τόπῳ, ἀλλὰ προαιρέσει, διὰ δὲ τὴν ἁμαρτίαν ἐκπεπτώκαμεν, προσφυῶς ἀποκατάστασις (9) καὶ ἐπάνοδος λέγεται ἡ ἡμετέρα πάλιν πρὸς Θεὸν οἰκείωσίς τε καὶ ἕνωσις.

P. 549, A.) F. 134 r. i. πρὸς τὸν νοῦν μόνον τῶν ῥημάτων ἀποβλέψας, τῆς τάξεως οὐκ ἐφρόντισεν, ὃ δὴ τῆς γοργότητός ἐστιν ἴδιον.

F. 134 v. m. ποῦ γὰρ ἐκείνῳ τὸ διασχεῖν τὸ καταπέτασμα τῆς σαρκὸς καὶ διιδεῖν ἰσχῦσαι τὸ τῆς θεότητος ἄδυτον; εἶδεν ὁ καρδίαις ἐμβατεύων, πρὸς ὅτι (10) βλέπων οὗτος ἱκέτευε, καὶ ὅτι οὐ πρὸς τὸ θεῖον εἶχε τὴν ψυχὴν ἀτενίζουσαν.

(1) Vulgo: μηδέ. recte.

(2) Sic B. cum Edd.; παρεισφθειρέσθωσαν Savil. ap. M. et codd. plures. Cui lectioni favere videtur παρεισπεσέτωσαν apud Eliam, qui verbo παρεισφθείρεσθαι f. 3 r. m. ipse usus est. Simplex εἰσφθείρεσθαι apud Gregor. Or. XXXII, p. 596, A. ubi conf. El. f. 214 v. m.

(3) Scribe: οὐδεμίαν.

(4) Cod. μὲν cum duplici accentu; eam scripturam cum alias, tum f. 260 r. m. deprehendi. Vid. Bast. *Comm. Palæogr.* p. 823.

(5) Cod. per hyphen, quod dicitur. Conf. annot. ad f. 116 v. m.

(6) In iis quæ p. 545, A. apud Gregorium præcedunt, B. cum Reg. bm. Coisl. 1. et aliis ante αἱρήσθω addit ἡμῖν, quod vulgo male deest. Dativum personæ cum verbi passive constructum attigi ad Marcum Eugenicum in *Zeitschrift für die histor. Theologie* 1845. IV, p. 61.

(7) Eadem de Christo Elias f. 131 r. i. Conf. etiam insequentia f. 131 r. m. Locutione εἰς ἓν αἴτιον ἀναφέρεσθαι Elias f. 162 v. s. item sensu theologico, nimirum de Filio et Spiritu sancto, utitur; eosdem ὑπὸ τὴν πατρικὴν αἰτίαν ἀναφέρεσθαι f. 257 v. i. dicit. Vox ἀναφορὰ in eodem argumento ap. Gregor. Or. XXXI, p. 565, B. ubi vid. Elias.

(8) Hoc ipso Elias usus loco, de verbo ἐνσημαίνεσθαι ad animum translato monui in *Nov. Annal. Philol.* Vol. 49, Fasc. 4, p. 407.

(9) Hæc referuntur ad verba Gregorii vulgo post ἀναστάσεως omissa: εἴτουν ἀποκαταστάσεως. quæ etiam duo Regg. Coisl. 2. Or. 1. et Comb. addunt. Noli autem hæc verba pro glossa habere; nam Gregorius ἀνάστασιν ipse ἀποκατάστασιν interpretatur. Conf. Krabinger. *ad S. Gregor. Nyss. De Precat.* p. 155 sq.

(10) Scribe ὅ, τι. Respicitur ad *Luc.* 18, 10.

P. 550, A.) F. 135 v. s, δι' ὧν ἐπιχειρημάτων ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ἐρεσχελημάτων κατὰ τοῦ Υἱοῦ ἐσπουδάσαμεν,... διὰ . . τούτων μᾶλλον νενικήμεθα τὸν *Πατέρα*. A

P. 550, B.) F. 136 r, s. (Χριστός) δεικνὺς ἀπαρχὴν, ὥς φησιν ὁ μέγας *Βασίλειος*, καὶ τὸ ταύτης ἄμωμον ἐπιδεικνὺς τῷ Πατρί. F. 136 r. m. (Χριστός) αἰτεῖ... κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, ὡς δὲ Θεὸς χορηγεῖ. F. 136 r. i. οὐ γὰρ ἀπέθετο τὴν προσληφθεῖσαν σάρκα, ὡς οἱ τὰ τῶν *Μανιχαίων* φρονοῦντες ἐρεσχελοῦσι λέγοντες, ὡς ἀναληφθεὶς ὁ Χριστὸς ἀπέθετο ταύτην καὶ γυμνῇ τῇ θεότητι ἀνῆλθε πρὸς οὐρανούς.

P. 550, C.) F. 136 r. i. τὸ ... σκοπιμώτατον (1) τέλος αὐτῆς (sc. τῆς ἐνανθρωπήσεως) τὸ θεωθῆναι τὸν ἄνθρωπον ἦν.

B

P. 550, E. *ὁ συντελεστὴς καὶ μεταποιητής*) F. 137 r. m. αὐτὸς γὰρ καὶ ἐποίησε πάντα καὶ συντελέσει καὶ μεταποιήσει.

F. 137 r. m. (ὁ Εὐαγγελιστής) τῷ Υἱῷ τὴν τοιαύτην γνῶσιν (sc. Dei) ἀνέθηκε (2).

P. 551, A. *τὰ οἷον ἐν χρῷ* [3] *τοῦ τέλους*) F. 137 r. i. (ad: *ἐν χρῷ*) ἤγουν ἐγγὺς τοῦ τέλους.

F. 137 v. m. (ὁ Χριστός) διὰ... τὴν τῆς ὑποταγῆς ταυτότητα καὶ τὴν ἀδιάσπαστον ἕνωσιν (sc. cum Patre)... ζωοποιὸς ἐχρημάτισεν. Ibid. in eodem argumento: ἡ καθ' ὑπόστασιν ἕνωσις, ἡ ἄρρητός τε καὶ ἀδιάῤῥηκτος.

F. 137 v. m. locutio: ἰσχναῖς ἐπινοίαις ἤτοι λεπταῖς τοῦ νοῦ φαντασίαις χωρίζειν τὸ πρόσλημμα (sc. in Christo) τοῦ προσλαβόντος.

C

F. 137 v. m. τῶν ... ἀνθρώπων φυσιωδῶς ἢ τῶν μελλόντων κατηγορεῖται ἄγνοια, ὡς ὁ ἅγιος *Ἰωάννης* ὁ πολὺς τὰ θεῖα, τὸ τῆς Δαμασκοῦ θρέμμα, φησίν.

P. 551, B.) F. 138 r. m. ταύταις ταῖς ἐξηγήσεσι καὶ ἑτέραν ἐπιφέρει γλαφυρωτέραν ἐξήγησιν, ἧς ἐξηγητὴς ὁ μέγας *Βασίλειος*.

P. 551, D.) F. 138 r. m. μόνῃ τῇ πρώτῃ φύσει τὴν γνῶσιν πάντων ἀναθείς.

F. 138 r. i. (τὸ πρόσλημμα sive τὸ πάσχον in Christo) ἀπαφθαρτισθὲν . . . τελείαν ἀπάθειαν ἔλαβε.

P. 551, D.) F. 138 v. m. δέησις μέν ἐστιν ἱκεσία ὑπὲρ ἀπαλλαγῆς λυπηρῶν προσφερομένη, προσευχὴ δὲ αἴτησις ἀγαθῶν.

F. 139 r. m. conjunctim posita: ἐργασίαι et ἐνθυμήματα.

F. 139 r. m. ὅσαι (sc. Christi appellationes) ταπεινότεραι καὶ τῷ ἀνθρωπίνῳ τούτῳ προσεφαρμόζουσαι.

P. 552, A. *ἄξιον δὲ ἴσως* cet.) F. 139 r. m. (ad ἴσως) ἵνα δὲ μὴ περιττός τις δόξῃ καὶ ἔξωρος ὁ περὶ τούτων λόγος, χρῆται τῇ καλουμένῃ θεραπείᾳ. F. 139 r. i, τὸ δὲ ἴσως μετριοφρονῶν ἢ καὶ ἐπιεικευόμενος τέθεικεν, ἄξιον ἴσως εἰρηκώς. ἐπιεικείας γὰρ καὶ τὸ περὶ τῶν ὁμολογουμένων ὡς ἀμφιβαλλομένων διστακτικῶς λέγειν.

P. 552, B. *τὸ θεῖον ἀκατονόμαστον*) F. 139 v. s. ὄνομα παραστατικὸν τῆς φύσεως αὐτοῦ μὴ ἔχον.

P. 552, C. *τὴν ἄλυτον φύσιν*) F. 139 v. m. ἤτοι τὴν θείαν. ἄλυτος δὲ αὕτη, ὡς ἁπλῆ καὶ ἀσύνθετος. συνθέτων γὰρ τὸ λύεσθαι, καὶ εἰς τὰ ἐξ ὧν συνετέθησαν ἀναλύεσθαι. ἐπεὶ δὲ καὶ οἱ ἄγγελοι καὶ αἱ ψυχαὶ ἄλυτοί εἰσι, προσέθηκε τὸ *καὶ ἰδιάζουσαν*. ἄλυτος γὰρ ὑπὲρ πᾶσαν ἄλυτον φύσιν.

P. 552, C.) F. 139 v. m. τὸ.. τῆς ἀερίας χύσεως ὑπόδειγμα.

P. 552, C.) F. 139 v. m. laudatur S. *Dionysius*: τὸ θεῖον ἀνεννόητον πάντη κατὰ τὴν οὐσίαν καὶ ἀκατάληπτον, ἀλλ' ἐκ τῶν αἰτιατῶν ὑμνητέον. — ὁ μὲν ἐκεῖνος εἶπε *κατ' οὐσίαν*, οὗτος εἴρηκε *κατ' αὐτόν*, ἃ δὲ ἐκεῖνος *αἰτιατά*, οὗτος *περὶ αὐτόν*. — περὶ δὲ αὐτὸν εἶεν ἂν αὐτά τε τὰ δημιουργήματα καὶ οἱ προνοητικοὶ τούτων λόγοι.

P. 552, C. D.) F. 139 v. i. ἔκ τε οὖν τῶν περὶ αὐτὸν σκιαγραφοῦμεν τὰ κατ' αὐτόν, καὶ ἐκ τῶν ὁρωμένων λαμβάνομεν ἐμφάσεις τινὰς περὶ Θεοῦ. ὅπερ γὰρ ἐν αἰσθητοῖς ἥλιος, τοῦτο ἐν νοητοῖς Θεός, καὶ πάλιν, ὥσπερ ἅμα ἡλίου δίσκος καὶ ἀκτὶς καὶ φῶς, οὕτω Πατὴρ, Υἱὸς καὶ ἅγιον Πνεῦμα. καὶ αἴτιον μὲν τοῖν δυοῖν ὁ Πατὴρ (4), οὐ πρεσβύτερος δέ, καθάπερ οὐδ' ἐκείνων ἥλιος. καὶ ὥσπερ τὸ πῦρ καυστικὸν καὶ φωτιστικόν, οὕτω καὶ ὁ Θεός, καὶ ὥσπερ ὁ γνόφος ἀμαυρὸν καὶ ἄσχετον, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς εἰς γνῶσιν. ἄλλην οὖν ἀπ' ἄλλου φαντασίαν συλλέγομεν. *δεσμὸν* δὲ τὸ σῶμα ἐκάλεσεν, ᾧ καθάπερ τινὶ δεσμῷ νοῦς καὶ ψυχὴ συνδέδεται. (F. 140 r. s.) ὅπερ καὶ πολλοὶ *τῶν ἔξωθεν* δεσμωτήριον καὶ τάφον ὠνόμασαν (5). τὴν ἰσχνότητα δὲ τῆς φαντασίας διδάσκει τὸ *ἴνδαλμα*, καὶ ἴνδαλμα μὲν διὰ τοῦτο, *τῆς ἀληθείας* δὲ διὰ τὸ εἶναι τὸν Θεόν, εἰ καὶ μὴ ταῦτα, ἃ περὶ αὐτοῦ φανταζόμεθα. διπλοῦν δὲ τὸ ἴνδαλμα, ποτὲ μὲν ἐπὶ τοῦ παντάπασιν ἀνυποστάτου, ὡς ἐπὶ σκιᾶς καὶ κατόπτρου, ποτὲ δὲ ἐπὶ τοῦ μετέχοντος ἀληθείας τινός, ὡς ἐπὶ τοῦ παρόντος. ἡ παράθεσις δὲ τῶν ὀνομάτων διαποροῦντός ἐστιν, ὡς μηδενὸς οἰκείως τὴν θείαν εὑρισκομένου παραστῆσαι οὐσίαν.

D

(1) Codex: σκοπημώτατον. Tu confer exempla formulæ σκοπιμώτατον τέλος, a Schneidero in *Lexico* v. *σκόπιμος* allata, in quibus, quod obiter sit dictum, locus ex celebr. opin. De anima post Origen. *Philocal.* ed. Tarin. p. 676 reapse est Philoponi *Comm. in Aristot. De anima* lib. II fol. 53 r. ed. Venet. a MDXXXV. Sed de toto illo libro celebr. opin. de anima plura in *Examine Plagiariorum et Compilatorum Græcorum*.

(2) Nimirum eam, de qua Marc. 13, 32.

(3) Vulgo: ἐν χρόνῳ. Ne quis autem χρῷ e compendio vocis χρόνῳ ortum existimet: *οἷον* Gregorius metaphoræ ἐν χρῷ mitigandæ adjecit. De locutione ἐν χρῷ vid. Jacobs. *ad Philostr. Imagg.* p. 406 sq. et Boissonad. ad *Psell. De op. dæm.* p. 259.

(4) Horum similia Elias f. 141 v. m. habet.

(5) De corpore, animi et carcere et sepulcro, Plato *Crat.* p. 400, C. ex Orphicorum doctrina monuit. Carceris symbolum, quod Plato *Phæd.* p. 62, B. singillatim protulit, illustrat Creuz. *Annot. in Plot.* p. 260, b. sq. cui addas *Animadvss. in Basil.* I, p. 123 sq. 137. 187. Conf. El. f. 362 v. s. De sepulcri imagine, qua Plato *Gorg.* p. 493, A, item est usus, vid. Ast. *Annot. in Gorg.* p. 311, qui p. 310 sq. hanc totam doctrinam mysticam egregie enarravit. Adde Sinner. *ad Greg. Naz. or. fun. in Cæsar.* p. 30, qui Gregorii locos attigit, quibus corpus σῆμα vel τάφος nuncupatur. — Mox scribendum: διὰ τοῦτο.

P. 552, D. E. 553, A.) F. 140 v. m. (ἡ *Θεὸς* φωνή) ἦν μετὰ τὴν *ὁ ὢν* τίθησιν, ἀπὸ τοῦ αἴθειν ἐτυμολογῶν, ὃ σημαίνει τὸ καίειν, ὡς *Πλάτων*, ἢ θέειν, ὃ σημαίνει τὸ τρέχειν (1), διὰ τὸ ἀεικίνητον καὶ δαπανητικὸν τῶν μοχθηρῶν ἕξεων, ὡς (ad : *τοῖς περὶ ταῦτα κομψοῖς* P. 553, A.) τοῖς περὶ ταῦτα τεχνικοῖς δοκεῖ, εἰ καὶ ἐγγύς ἐστι τῆς *ὁ ὢν* φωνῆς καὶ πως καὶ οὐσίαν παραδηλοῖ, διὰ τό · *ὁ Θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλίσκον ἐστίν* (2), ἀλλ' οὖν τῶν πρός τι ἐστί.

P. 553, B.) F. 141 r. s. διττῆς... ταύτης οὔσης (sc. τῆς οἰκονομίας), τῆς μὲν ὑπὲρ τὸ σῶμα, ὑφ' ἧς ᾠκονόμηται καὶ διεκυβερνᾶτο (3) τὰ καθ' ἡμᾶς πρὸ τοῦ σαρκωθῆναι τὸν ἐνυπόστατον τοῦ Θεοῦ Λόγον, τῆς δὲ μετὰ τὸ σαρκωθῆναι καὶ μεθ' ἡμῶν ἀναστραφῆναι.

P. 553. D. *ἵνα* [4] *ὡς τὸν Θεὸν ἐν ἑαυτῷ φέρων ὁ τούτων τι κατορθῶν, μᾶλλον ἐπείγηται πρὸς τὸ τέλειον καὶ τὴν ἐξ ἀρετῶν οἰκείωσιν.*) F. 141 v. m. υἱοὶ Θεοῦ χρηματίσαντες καὶ ἔνοικον σχόντες Θεόν. F. 141 r. i. τῶν ἄλλων σπουδαίων ἀνδρῶν, ὧν Θεὸς ὁ Θεὸς διὰ τὴν ἐξ ἀρετῆς οἰκείωσιν. F. 141 v. s. (ἀσκητικοὶ πόνοι) δι' ὧν πρὸς τὸ ὕψος τῶν ἀρετῶν ἀνατρέχομεν, ἐξ ὧν πλουτεῖ τις τὸ ἔνοικον ἔχειν Θεόν, ἐξ ἀρετῶν Θεῷ οἰκειούμενος. Ibid. δεῖ δὲ καὶ ἐλπίζειν τὰ σωτηριώδη διὰ τὸ πάγιον τῆς τῶν ἀρετῶν ἕξεως. παρέλκον δὲ τὸ δὲ ἐν τῷ, *ταῦτα δὲ τῆς οἰκονομίας* (5), ἐκ περισσοῦ κείμενον κατὰ Ἀττικούς.

F. 141 v. m. κατὰ ἀμυδρὰν εἰκόνα εἰπεῖν.

F. 141 v. m. τὰ τρία πρόσωπα, ἀδιαστάτως ἀλλήλων ἄχρις ἡμῶν συγκαταβαίνοντα (6).

P. 554, A.) F. 142 r. i. (ad verba νενοηκὼς et νενόηκε *Ev. Jo.* 14, 7. 9.) ὅρασιν τὴν γνῶσιν καλῶν, ἐπεὶ καὶ ὁ ὀφθαλμὸς ψυχῆς ὁ νοῦς, οὗπερ ἡ γνῶσις.

P. 554, B.) F. 142 v. m. εἰ δέ τις διὰ τοὺς λόγους τοῦ τεχνίτου καὶ αὐτὸν τὸν τεχνίτην φήσειε τοῖς οἰκοδομήμασιν ἐνυπάρχειν, οὐ πόρρω τοῦ λόγου πεσεῖται. F. 142 v. m. ὡς Λόγος δὲ ὁ Υἱὸς ὑμνεῖται παρὰ τῷ *Εὐαγγελιστῇ* (7).

P. 554, B. *σοφία δέ, ὡς ἐπιστήμη θείων τε καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων*) F. 142 v. m. λέγεται δὲ σοφία (*Christus*), ὡς τοὺς λόγους πάντων ἐν ἑαυτῷ προέχων, τῶν τε θείων καὶ ὑπὲρ ἡμᾶς καὶ τῶν ἀνθρωπίνων καὶ καθ' ἡμᾶς, καὶ κατὰ τὸν μέγαν εἰπεῖν *Διονύσιον*, ὡς πάσης σοφίας ὑποστάτης. οὐ γὰρ μόνον οὗτος πάσης σοφίας ὑπερπλήρης ἐστὶ καὶ τῆς A συνέσεως αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἀριθμός, ἀλλὰ καὶ παντὸς λόγου καὶ νοῦ καὶ σοφίας ὑπερίδρυται (8).

P. 554, B.) F. 143 r. s. (ὁ Μονογενής) πάντα κατὰ δύναμιν ἄπειρον καὶ ἀπεριόριστον παράγων, καὶ οὐ παράγων μόνον, ἀλλὰ καὶ συντηρῶν καὶ συνέχων τὰ γεγονότα καὶ δύναμιν αὐτοῖς εἰς τὸ εἶναί τε καὶ συνέχεσθαι χορηγῶν (9). Ibid. ἐπέῤῥωσε τὸ σῶμα ἡμῶν δύναμιν, . . . τὴν κατὰ παθῶν ἐνθεὶς αὐτῷ.

P. 554, B. C. *ἀλήθεια δέ, ὡς ἕν, οὐ πολλὰ τῇ φύσει. τὸ μὲν γὰρ ἀληθὲς ἕν, τὸ δὲ ψεῦδος πολυσχεδές* [10]) F. 143 r. s. λέγεται δὲ ἀλήθεια, ὡς ἕν, οὐ πολλὰ τῇ φύσει. ἁπλοῦς γὰρ καὶ εἷς ὁ λόγος ἐστὶ τῆς ἀληθείας, ποικίλον δὲ τὸ ψεῦδος καὶ πολυσχεδές.

P. 554. C. *τοῦ Πατρὸς σφραγὶς καὶ χαρακτὴρ ἀψευδέστατος*) Hæc ex *Evangelistæ*, i. e. Joannis, B verbis : *τοῦτον γὰρ ἐσφράγισεν ὁ Θεός* (11), sumta esse Elias docet f. 143 r. m.

P. 554, D.) F. 143 v. s. οἱ μὲν ἄλλοι πάντες (sc. *Patres eccl.*) φῶς φασὶν αὐτὸν (sc. Christum) λέγεσθαι . . . ὡς ἀπρόσιτον τῇ ἐν θεότητι δόξῃ . . . καὶ ὡς τῇ λαμπρότητι τῆς γνώσεως τοὺς κεκαθαρμένους τὸ ὄμμα τὸ ψυχικὸν καταυγάζοντα. F. 143 v. m. οὗ δὲ ἐντολῶν τήρησις, σαρκὸς κάθαρσις, τοῦ ἐπιπροσθοῦντος τῇ ψυχῇ νέφους καὶ οὐκ ἐῶντος καθαρῶς ἰδεῖν τὴν θείαν ἀκτῖνα. οὗ δὲ κάθαρσις, ἔλλαμψις. οὗ γενομένου, φωτοειδεῖς οἱ ἄνθρωποι καὶ θεοείκελοι χρηματίζουσι.

P. 555, A. *τοῖς ὑπὸ νόμον καὶ τοῖς ὑπὸ χάριν*).

F. 144 r. m. τοῖς τε Ἰουδαίοις τοῖς ὑπὸ νόμον τε C οὖσι τὸν διὰ Μωσέως δοθέντα, καὶ τοῖς ὑπὸ τὸ εὐαγγέλιον.

F. 144 v. s. locutio : ἡ κατὰ Χριστὸν παλιντοκία.

F. 144 v. m. locutio : τὸ κατ' εἰκόνα (sc. Dei) τηρεῖν ἀδιαλώβητον.

F. 144 v. m. *Christus* ἐλευθερῶν κατεχομένους ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ ταύτης προστάτου δαίμονος.

P. 555, B. C.) F. 145 r. s. καλῶς οὐκ *ἀνάγων*, ἀλλ' *ἐπανάγων* εἴρηκεν, ὡς ἂν δείξῃ, ὅτι ἐπὶ τοιαύτῃ ζωῇ γεγονότες καὶ ταύτης ἀπολισθήσαντες ἐκ ῥαθυμίας, ἐδεήθημεν πάλιν τοῦ ἐπανάξοντος. ἄνεισι μὲν γάρ τις, ἔνθα μηδέπω ἀναβέβηκεν, ἐπάνεισι δὲ ἐκεῖσε, ἀφ' οὗπερ ἐκπέπτωκεν, ἀνίστησι δὲ ἐκεῖσε, ἀφ' οὗπερ ἐκπέπτωκεν. ἀνίστησι μὲν οὖν ἡμᾶς . . . πρὸς τὴν μακαρίαν ζωὴν καὶ ἀκήρατον ἐπανάγων. ἡ γὰρ πα-

(1) Erravit h. l. Elias, qui priorem etymologiam Platoni tribuerit, quum posterior: ἢ θέειν, ὃ σημαίνει τὸ τρέχειν, in Cratylo p. 397, D. reperiatur. Ceterum conf. El. f. 249 v. s. et quæ de his vocis Θεὸς veriverbiis Ullmannus in *Gregorio Naz.* p. 324 sq. annotavit.

(2) *Deuteron.* 4, 24. Conf. annott. ad f. 28 r. s.

(3) F. 141 v. s. verbum διακυβερνᾶν eodem sensu in eadem re repetitum est. Conf. f. 363 r. m. ἡ... κυβέρνησις τῆς κτίσεως.

(4) Vulgo : ἵν', recte, quippe sine hiatu, quem Or. XXVIII, p. 499, C. in Edd. notavimus.

(5) In prægressis verbis pag. 553, C.

(6) Hæc ad p. 553, D. E. pertinent, ubi in iis, quæ sequuntur, ἀλλ' ἐπὶ τὰς τοῦ Υἱοῦ ἔλθωμεν, ὅπερ ὡρμήθη ὁ λόγος, B. λέγειν omittit, quod post ὡρμήθη vulgo addi solet. Tu confer Or. XXVIII, p. 503, D. ὃ *καὶ λέγειν ὁ λόγος ἀπ' ἀρχῆς ὥρμησε*, ibique annott.

(7) Jo. Ev. 1, 1.

D (8) Sequuntur quæ f. 106 v. i. ad I Cor. 1, 25. ex Elias excerpsimus.

(9) Χορηγῶν recte B. E. Male vulgo apud Gregorium χωρηγῶν. De eodem mendo ad Or. XXXII, p. 587, E. monemus. Frequens apud Eliam translatus usus vocabulorum χορηγός, χορηγία, χορηγεῖν et compositorum. Conf. χορηγὸς adjectivum de Spiritu sancto f. 233 r. i. Χορηγία translatum f. 216 r. m. τὴν ἐξ ἀρετῆς (paullo post ἐξ ἀρετῶν) χορηγίαν τῆς γνώσεως. Χορηγεῖν apud Eliam f. 240 r. s. pro eo quod est χαρίζεσθαι apud Gregor. Or. VI, p. 188, D. Conf. etiam f. 136 r. m. 217 r. m. Χορηγεῖσθαι, i. e. *dispensari*, Spiritus sanctus dicitur f. 199 v. i. itemque ἐπιχορηγεῖσθαι f. 235 r. i. τῆς ἐκ Θεοῦ χάριτος ἐκείνοις ἐπιχορηγουμένης τοῖς οἴκοθεν πρὸς τὸ καλὸν ἀποβλέψασι.

(10) Πολυσχεδὲς male B. E. Recte vulgo: πολυσχιδές. Vid. annott. ad f. 106 v. s.

(11) Jo. Ev. 6, 27.

ῥοῦσα ζωὴ θανάτου γεννήτρια. F. 145 r. m. ἄνθρωπος μέν, οὐχ ἵνα γνωρισθῇ ἡμῖν, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι ἄλλως ἀνθρώποις οὖσι καὶ σῶμα περικειμένοις διὰ τὸ φύσει ἀπρόσιτόν προσομιλῆσαι, ἀλλ' ἵνα ... ἡ θεότης τοῦ θεανθρώπου Λόγου, ἑνωθεῖσα ... τῇ ἡμετέρᾳ φύσει, ... ἅπασαν αὐτὴν ... διαναστήσῃ καὶ θεώσῃ.

F. 145 v. m. *Christus* ὁδὸς ἀπαρεξόδευτος. *idemque* τοὺς πολυφαεῖς τῆς σοφίας δεικνὺς θησαυρούς.

F. 145 v. i. τὰ εὐσεβῆ δόγματα, τρέφοντα ψυχὴν καὶ πιαίνοντα.

F. 146 r. s. locutio : καθαίρειν τὸν ῥύπον καὶ ἀποφορτίζειν τὸ ἐπίπονον βάρος τῆς ἁμαρτίας.

F. 147 v. i. κατὰ πνεῦμα καὶ σάρκα τὴν πρὸς Θεὸν πορείαν ποιούμενος. Ibid. θεϊκῶς κατὰ τὴν μυστικὴν θεωρίαν ἐπαιρόμενος τῶν ἀνθρωπίνων. Ibid. διὰ τῶν σωματικῶν καὶ πρακτικῶν ἀρετῶν πρὸς τὴν ἄνω B λῆξιν ἐπειγόμενος.

P. 556, B. *ἵνα γένῃ Θεός, κάτωθεν ἀνελθὼν διὰ τὸν κατελθόντα δι' ἡμᾶς ἄνωθεν*) F. 147 v. i. ἵνα ὑπὲρ τὴν ὕλην διὰ τῆς πράξεως κάτωθεν ἀνελθὼν τῇ ἕξει τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς θεωρίας καὶ γνώσεως, ἄϋλος χάριτι Θεὸς καὶ ἀνείδεος γένοιο.

P. 556, B.) F. 148 r. s. (ad : *ἐκεῖνο* (1) *τήρει*) τὴν ἐκείνου ῥῆσιν, τὰς δύο φύσεις Χριστοῦ δηλοῦσαν, τηρεῖν προτρέπεται, καὶ ... τὰ μὲν ταπεινότερα αὐτῆς τῷ προσλήμματι, τὰ δ' ὑψηλότερα τῇ θεότητι προσνέμειν.

P. 556, B. extr.) F. 148 r. m. (ὁ Μονογενής) ὡς ἐξ ἀϊδίου καὶ ἀτρέπτου πεφηνὼς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός, ἔχει καὶ αὐτὸς ἐν ἰδίᾳ φύσει τὸ ἀΐδιόν τε καὶ ἄτρεπτον, νεώτατον δὲ κομιδῆ (2) καὶ τοῖς τῆς ἐνανθρωπήσεως συνδεδραμηκὼς καιροῖς.

OR. XXXI.

P. 556, A. B.) F. 148 v. i. ἀπελαύνονται τοῦ ὕψους τῆς θεολογίας, ὅσοι ... κατὰ τὰ κτήνη βοσκηματώδεις καὶ ἀλόγως τῇ ἐπιθυμίᾳ δουλεύοντες. F. 149 r. ante med. *Εὐνομιανοὶ* καὶ *Μακεδονιανοί*, τὴν ἐπὶ κακῷ συμφωνίαν ὁμοῦ συμφωνήσαντές τε καὶ συμφρονήσαντες κατὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· κτίσμα γὰρ καὶ οὗτοι κἀκεῖνοι αὐτὸ ἐδογμάτιζον. πάντῃ τῆς τοῦ προβολέως οὐσίας ἀλλοτριοῦντες· περὶ τὸν Υἱὸν αὖθις ἐσχίζοντο, ἐναντίοι γνώμῃ γινόμενοι. Ibid. A *Macedoniani* κτίσμα τοῦτο (sc. τὸ ἅγιον Πνεῦμα) καὶ ποίημα δογματίζοντες καὶ τῆς τοῦ προβολέως οὐσίας ἀλλοτριοῦντες, μετριοφρονοῦντες ἦσαν περὶ τὸν Υἱόν. Ibid. *Eunomiani sive Anomœi* πάντῃ ἀλλοτριοῦντες τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας καὶ προβολέως τὸν μονογενῆ Λόγον καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

P. 557, A. *ἢ οὐδὲ βιωτὸς αὐτοῖς ἐστιν ὁ βίος*) F. 149 v. m. ἢ οὐδὲ βιώσιμος αὐτοῖς ὁ βίος, ἤτοι ἡ ζωή, ἀλλ' ἀβίωτος καὶ οἷον ζωή τις ἄζωος. et paulo post : τὸ δὲ *ἢ οὐδὲ βιωτὸς αὐτοῖς ὁ βίος*, ἐκ τῶν *Αἰσχίνου* (3) μετείληπται.

P. 557, B.) F. 149 v. i. ὁ Πατὴρ τοῦ μονογενοῦς Λόγου καὶ προβολεὺς τοῦ ἁγίου Πνεύματος δοξασθήσεται.

P. 557, B.) F. 150 r. i. καταχρηστικῶς δὲ (sc. sancta B in S. *Scriptura* vocantur) καὶ οἱ ἄγγελοι καὶ οἱ δίκαιοι, καὶ ὅσα κατὰ μετοχὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἁγιάζονται. οὐ γὰρ φύσει ἅγιαι αἱ τῶν οὐρανῶν δυνάμεις, ὥς φησιν ὁ μέγας *Βασίλειος* (4). Ibid. In explicanda Spiritus sancti doctrina : ὁ καυτὴρ μετὰ τοῦ πυρὸς νοεῖται. Ibid. ἡ μὲν οὐσία αὐτῶν (sc. τῶν οὐρανίων δυνάμεων) ἀέριον πνεῦμα, εἰ τύχοι, ἢ πῦρ ἄϋλον κατὰ τὸ γεγραμμένον (f. 150 v. s.). *ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα* (5). διὸ καὶ ἐν τόπῳ εἰσὶ καὶ ὁρατοὶ γίνονται, τοῖς ἀξίοις ἐμφανιζόμενοι.

P. 557, C.) F. 150 v. i. πληκτικώτερον αὐτοῖς (sc. adversariis) ἐπιφύεται λέγων· εἰ μὲν οὖν δυσχεραίνοντες καθ' ἡμῶν, ὡς ξένον τινὰ Θεὸν τὸ πνεῦμα εἰσαγόντων καὶ ὑφ' ἡμῶν παρεγγεγραμμένον ἔξω- C θεν —. (hæc ad : *παρέγγραπτον* [6].

P. 557, C. *ἵστωσαν ἐκεῖ φοβούμενοι φόβον, οὗ μὴ ἔστι φόβος*) F. 150 v. i. τουτέστι γινωσκέτωσαν, ἀδεῆ φόβον φοβούμενοι (7). Ibid. φοβούμενοι. . . Θεὸν ἀνακηρύξαι τὸ ἅγιον Πνεῦμα, διὰ τὸ (8) μὴ φανερῶς (f. 151 r. s.) παρὰ τῇ Γραφῇ φέρεσθαι (9).

P. 557, C. *ἔνδυμα*) F. 151 r. s. ἔνδυμα δὲ λέγει τὸ κάλυμμα, τὴν ἐπίκρυψιν (10). προφάσει γὰρ τῆς τοῦ γράμματος φιλίας τὴν περὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀσέβειαν συγκαλύπτουσι.

P. 557, D. 558, A.) F. 151 r. m. φῶς ἦν ἀεὶ ὁ Πατὴρ ἀπρόσιτόν (11) τε καὶ ἀδιάδοχον. Ibid. τῆς κατὰ

(1) Ἐκεῖνο refertur ad verba Ἰησοῦς Χριστὸς cet. ex *Hebr*. 13, 8. sumta ut Elias recte docet. Intermedia : καὶ οὐχ ... ὀνόμασιν per parenthesin posita. Clemencetus hoc loco nil vidit, et misere, ut alias, apud eum laborat interpunctio.

(2) Scribe : κομιδῇ, quod ad νεώτατον pertinet. Sic apud Artemidor. I, 32 p. 29. παιδὶ — νέῳ κομιδῇ —. Rigaltius annot. p. 13. κομιδῆ, scriptura olim usitata, sed minus bona, reponi jussit. Idem mendum annott. ad f. 103 r. i. ap. El. f. 133 r. s. notavimus.

(3) Conf. *Or. c. Timarch*. cap. 25 ἀβίωτον ἡγούμενος εἶναι ἐμαυτῷ τὸν λοιπὸν βίον. cap. 36. et *De F. L.* cap. 5.

(4) *De Spiritu Sancto* cap. 16, Opp. T. III, p. 44, B.

(5) Ps. 103, 5. Eundem locum ab Elia allatum vidimus f. 22 r. i.

(6) Sic B. ex eo usu verbi παραγράφειν, de quo conf. f. 318 v. i. Vulgatam scripturam : παρέγγραπτον, habet B. a m. 2 atr. eamque Elias interpretando : παρεγγεγραμμένον, secutus est. Verbum D παρεγγράφειν translatum ab iis, qui, quæ in censum non veniunt, subdole in eum referunt. Vid. Toll. *Ins. It. Ital.* p. 19, ad Gregor. Naz. Carm. Ined. I. vs. 155. Ceterum conf. Gregor. p. 556, A. ξένον Θεὸν καὶ ἄγραφον.

(7) De proverbio : ἀδεὲς δέος δεδιέναι, conf. f. 260 v. m. Georg. Gemist. Pletho *De Differ. Aristot. et Plat. Phil.* p. 14, b. δέδιεν, μὴ ἡ δραστικὴ αὕτη κίνησις, κίνησις οὖσα, ἔσθ' ὅτε οὐ κινήσεται, ἀδεὴς δ' ὡς δεδιώς. Leg. ἀδεὲς δέος δεδιώς.

(8) Scribe : διὰ τὸ et mox παρὰ τῇ.

(9) Φέρεσθαι de eo, quod est *efferri*, *pronunciari*, frequens, præsertim apud grammaticos. Conf. annot. ad Jo. Glycam *De V. S. R.* p. 87 s.

(10) Eodem sensu πρόσχημα translate usurpatur. Vid. *Animadv. in Basil.* I, p. 57.

(11) Loquendi formula : φῶς ἀπρόσιτον, de Deo usurpata, ex 1 Tim. 6, 16. sumta est. Conf. *Basil. Plotiniz.* p. 50 sq. *Animadv. in Basil.* I, p. 155. Hænsel. *ad Gregor. or. in Nov. Dominic.* p. 39, et consulendus est Elias ipse f. 203 v. s.

φύσιν ἑνότητος *παραγραφομένης* τὴν πληθυντικὴν φαντασίαν. F. 151 r. i. θεραπευθείσης ἑκατέρωθεν καταλλήλως τῆς ἀσεβοῦς ὑπονοίας. ἔστι γὰρ ὥσπερ θεραπεία τῶν μὲν περὶ τὸ ἓν πλανωμένων ὁ ἀριθμὸς τῆς τριάδος, τῶν δὲ εἰς πλῆθος ἐσκεδασμένων ὁ τῆς ἑνότητος λόγος. Ibid. (lumen sanctæ Triadis) τό γε εἰς αὐτὸ ἧκον (1), πάντας φωτίζει.

P. 558 A. *ὁ ἄλλος παράκλητος*) F. 151 v. s. τὸ... *ἄλλος* ἰσότητος ἕνεκεν, ἀλλ' οὐχ ἐλαττώσεως εἴρηται. ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ὁμοφυῶν ἄλλος καὶ ἄλλος λέγομεν, οἷον ἄλλος Πέτρος καὶ ἄλλος Παῦλος, ἐπὶ δὲ τῶν ἑτεροφυῶν ἄλλο καὶ ἄλλο, οἷον ἄλλο βοῦς καὶ ἄλλο ἵππος.

P. 558, A. *ἐφαντάσθη*) F. 151 v. m. ἐφαντάσθη μὲν οὖν τοῦτο διὰ τὸ ἀμυδρὸν τῆς ἐλλάμψεως (2). ἔστι γὰρ φαντασία μὲν ἡ ἀμυδρὰ περὶ Θεοῦ κατάληψις, γνῶσις δὲ ἡ τρανοτέρα. Ibid. ὁ μέγας *Βασίλειος* (3)· ἐγώ, φησί, *καὶ τὸν Γαβριὴλ τὰ μέλλοντα προλέγειν οὐδαμῶς ἄλλως φημί, ἢ τῇ προγνώσει τοῦ Πνεύματος*.

F. 152 r. m. οἱ... ἄγγελοι εἰ καὶ ἤρξαντο, ἀλλὰ τὸ ἄφθαρτοι εἶναι κατὰ χάριν εἰλήφασι καὶ τοῦ εἶναι οὐ παύσονται (4).

F. 152 r. m. ἐξομολογουμένως τε καὶ αὐτοπίστως καταβάλλων τοὺς *Πνευματομάχους*.

P. 558 C.) F. 152 v. s. ἔσται λοιπὸν ἡ θεότης ἐλλιπής, καὶ τὸ ἅγιον ἔχουσα. ἔχοι δ' ἂν πῶς, μὴ τὸ Πνεῦμα ἔχουσα;

P. 558, D. *ὥσπερ* [5] *ἄμεινον τῷ Θεῷ, εἶναί ποτε ἀτελεῖ*) F. 152 v. m. ὥσπερ κρεῖττον ὂν τῷ Θεῷ, τὸ εἶναί ποτε ἀτελεῖ. Ἀττικὸν δὲ τοῦτο.

P. 558, D.) F. 152 v. m. εἰ οὖν μὴ ἀπαρχῆς ἦν (sc. τὸ Πνεῦμα), ἦν ὅτε οὐκ ἦν, καὶ μεθ' ἡμῶν λοιπὸν καὶ ὑπὸ χρόνον ἔσται. et paulo post: ὁ μὲν γὰρ (scilicet Θεός) αὐτῶν τῶν χρόνων καὶ τῶν αἰώ-

A νων ποιητής, ἡμεῖς δὲ ὕστερον καὶ ὑπὸ χρόνον.

P. 558, D. *εἰ τέτακται μετ' ἐμοῦ, πῶς ἐμὲ ποιεῖ Θεόν;*) F. 152 v. m. μὴ ὂν αὐτὸ φύσει Θεός, κατὰ (6) τὸν λῆρον ὑμῶν. ἢ πῶς συνάπτει Θεότητι, ἀπερριγμένον (7) αὐτὸ τοῦ Θεοῦ; φύσει γὰρ ἅγιον ὂν καὶ φύσει Θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἁγιάζει τε καὶ θεοὺς ποιεῖ τοὺς ἀνθρώπους θέσει καὶ χάριτι. — — εἰ δὲ καθ' ὑμᾶς μεθ' ἡμῶν τάττεται, πῶς ἐμὲ ποιήσει Θεόν (8); τὸ γὰρ ἄλλοις τὴν θέωσιν χαριζόμενον φύσει Θεός ἐστι.

P. 558, E. 559, A.) F. 153 r. m. θεολόγοι μὲν οὖν παρ' Ἕλλησι *Πλάτων* τε καὶ *Ἀριστοτέλης*, καὶ πρὸ τούτων *Ἑρμῆς*, ὁ ἐπικληθεὶς παρ' ἐκείνοις *τρισμέγιστος* (9), καὶ πρὸς τούτοις ἢ μετὰ τούτους ἕτεροί τινες.

B θεολογικώτεροι δὲ πάντων *Πλάτων* τε καὶ *Ἀριστοτέλης*. πλὴν *Πλάτων* τε καὶ *Ἑρμῆς* οὐδαμοῦ τῶν παρ' αὐτοῖς συγγραμμάτων νοῦν εἰπόντες τὸ πνεῦμα εὑρίσκονται, καίτοι περὶ Θεοῦ πολλαχοῦ φιλοσοφήσαντες. *Ἀριστοτέλης* δὲ καὶ *Ἀναξαγόρας* καὶ *Ἑρμότιμος ὁ Κλαζομένιος* (10) μνημονεύσαντες τούτου φαίνονται. *Ἀριστοτέλης* γάρ, νοῦν εἰπὼν τὸν θύραθεν ἐπεισιέναι καὶ μόνον εἶναι τοῦτον θεῖον (11), συγγίνεσθαί τε καὶ ἑνοῦσθαι ταῖς ἤδη τελειωθείσαις ψυχαῖς, σαφῶς τοῦτο ἐσήμανεν. ἤδη δὲ καί τινες τῶν καθ' ἡμᾶς, τοῦ *Ἀποστόλου* (12) εἰπόντος· *ἡμεῖς δὲ νοῦν Χριστοῦ ἔχομεν*, νοῦν Χριστοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐνόησαν. καὶ *Ἀναξαγόρας δέ*, νοῦν εἶναι τῆς οὐσιν εἰπὼν τὸν αἴτιον τῆς τάξεως καὶ ἁρμονίας (13), οὐ μακρὰν τῶν καθ' ἡμᾶς ἤλασε. τί γὰρ ἄλλο ὁ προ-

C φήτης *Δαβίδ*, εἰρηκώς· *τῷ λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν* (14), ἢ τοῦτο ἐδήλωσε;

P. 559, A. *ἐφαντάσθησαν μέν*) F. 153 r. m. τουτέστιν ἀμυδράν τινα καὶ ἰσχνὴν περὶ τοῦ Πνεύματος ἔσχον ἔννοιαν.

(1) Id est: *quantum quidem ad illud pertinet*. Vid. annot. ad Jo. Glyc. de V. S. R. p. XXII. et 124. et qui hanc ipsam formulam: τό γε ἧκον εἰς, — illustravit. Has. *ad Leon. Diac.* p. 430 sq. Adde Gregor. Pal. Oratt. p. 25 ed. Matth. ὅσον τὸ εἰς σὲ ἧκον. — Insequentia sunt ex Jo. Ev. 14, 16. Conf. infra f. 183 v. m.

(2) De eo quod est φαντάζεσθαι conf. infra f. 153 r. m. 161 v. i. 185 v. i.

(3) *De Sp. S.* cap. 16, Opp. t. III, p. 32, E.

(4) Similia Plato de diis Δημιουργοῦ administris in *Timæo*, p. 41, A, B. quo ex loco emendandus et supplendus est, qui eum retulit, Hippolytus *Philosophum.* p. 117 sq. ed. Wolf. qui hic quoque in Platonicis nil vidit. — Statim post in ἐξομολογ. m. 2. sup. lin. syllabæ ομ spiritum asperum putida ἀκριβείᾳ adpinxit.

(5) Sic B. E. cum Codd. quos C. secutus est. Vulgo mendose: ὥσπερ. Post ἄμεινον m. 2. atr. sup. lL. ὂν addidit, quod etsi rursus deletum fuit, tamen reponendum est. Mox scribe: ἀπ' ἀρχῆς, pro ἀπαρχῆς.

(6) Cod. κατά.

(7) Scribe: ἀπερριγμένον.

(8) Conf. annot. ad Or. XXXIII, p. 613, C. θεοὶ διὰ τριάδος προσκυνουμένης.

(9) Mercurio Elias Orpheum et Homerum adjungit f. 163 v. s. (ad Or. XXXI, p. 866, B. τοῖς σοφῶν αὐτῶν ἁλίσκονται Θεολόγοις) ubi eadem in brevius contracta sic effert: θεολόγοι δὲ Ἑλλήνων *Ἑρμῆς*, *Ὀρφεύς*, *Ὅμηρος*, *Πλάτων* καὶ *Ἀριστοτέλης*. θεολογικώτατοι δὲ *Πλάτων* καὶ *Ἀριστοτέλης*. In quibus loco compendiose scripti θεολογικώτατοι legendum: θεολογικώτεροι, ut est f. 153 r. m. et ap. Gregor. Or. XXXI, p. 558, E. Ἑλλήνων δὲ οἱ θεολογικώτεροι. quo loco vox θεολογικός, ut alias ap. Gregor. θεολόγος, notione latiore est posita, non ea, qua ipse θεολόγος appellari est solitus. Vid. Ullman. *Gregor. v. Naz.* p. 187.

D (10) De Hermotimo Clazomenio me omnino nihil scire ingenue fateor, et vereor, ne Elias eum Anaxagoræ Clazomenio socium temere adjunxerit.

(11) Aristot. *De gener. anim.* 2, 3. λείπεται δὲ τὸν νοῦν μόνον θύραθεν ἐπεισιέναι καὶ θεῖον εἶναι μόνον. unde celebratus ὁ θύραθεν νοῦς, de quo monui in *Nov. annal. Phil.* vol. 49, Fasc. 4, p. 401. Gregorii verba, ad quæ Elias h. l. respicit, p. 559, A. νοῦν τοῦ παντὸς καὶ τὸν θύραθεν νοῦν, Ullmannus in *Gregorio Naz.* p. 547 sq. laudavit, fontem tamen Aristotelicum non indicavit. Cæterum reliqua apud Eliam: συγγίνεσθαι... ψυχαῖς, potius Neoplatonica, quam Aristotelica.

(12) 1 Cor. 2, 16.

(13) De Anaxagoræ mente, qua ille tamen tanquam deo ex machina usus est, vid. Menag. *ad Diog.* L. 2, 6. Wolf. *ad Pseudo-Orig. philosoph.* p. 67. Wyttenbach. *ad Plat. Phæd.* p. 258 sq. ed. Lugd. Bat. Preller. *Hist. philosoph. gr. rom.* p. 53 sq. p. 56.

(14) Ps. 32, 6.

P. 559, B.) F. 153 r. i. καὶ πῶς γὰρ οὐκ ἄθλιοι, A τὸ δι' οὗ ἁγιαζόμεθα καὶ τελειούμεθα (1) ἀγνοήσαντες (sc. τὸ Πνεῦμα); F. 153 v. s. (ad : *τολμῶσιν* cet.) τὸ ἀπηνές τε καὶ θηριῶδες τῶν τότε κρατούντων Πνευματομάχων.

P. 559, B. C.) F. 153 v. s. τοῦτο γὰρ τὸ κυρίως ἄπειρον καὶ ἐνέργεια καὶ δύναμις θεοπρεπής, τὸ εἶναι πανταχῆ, καὶ πληροῦν μὲν ἀῤῥήτως τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ χωρεῖν ἐν πᾶσι, χωρεῖσθαι δὲ ὑπ' οὐδενός. F. 153 v. m. *Arii* sententia : ὅτι μόνος ὁ Υἱὸς ὑπὸ μόνου τοῦ Θεοῦ γέγονεν ἐξ οὐκ ὄντων, τὰ δὲ λοιπὰ κτίσματα, μὴ δυνάμενα τῆς ἀκράτου (2) χειρὸς τοῦ ἀγεννήτου τὴν ἐργασίαν βαστάσαι, ὡς δι' ὑπουργοῦ ἢ συνεργοῦ τε καὶ βοηθοῦ τοῦ Υἱοῦ ἐγένετο. F. 154 r. s. ἀλλ' οὗτοι μὲν (sc. *Arius* et *Eunomius*) ταῦτα ἐρεσχελοῦντες ἐτύγχανον. Ibid. δημιουργὸν μὲν B τὸν Πατέρα ὁμολογοῦμεν διὰ τοῦ Υἱοῦ, οὐχ ὡς δι' ὀργάνου ὑπουργικοῦ, ἀλλὰ φυσικῆς καὶ ἐνυποστάτου δυνάμεως, καὶ ὥσπερ λέγομεν τὸ πῦρ φωτίζειν καὶ πάλιν φαμὲν τὸ φῶς τοῦ πυρὸς φωτίζειν (3). F. 154 r. ante med. ὅλος ἐστὶν ἐν αὐτῷ (sc. Pater in Filio) διὰ τὸ ἀπαράλλακτον τῆς οὐσίας. F. 154 r. m. ἐργαζομένου δὲ ὁμοίως τοῦ Υἱοῦ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐργάζεται, ὡς πηγὴ τοῦ δημιουργοῦντος λόγου. Ibid. οὐδεὶς λόγος τούτων, τοῖς γε νοῦν ἔχουσιν, οὕτω περιφανῶς ἀνοηταινόντων.

P. 560, A.) F. 154 v. i. *κτιστοάκτιστον τέρας*. F. 155 r. s. (ad : *τελειούμεθα*) τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ... τέλειοι μὲν πάντα, καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀγγέλους, διὰ τοῦ ἁγιασμοῦ. F. 155 r. m. (ad : *εἰ δὲ Θεός, ἀλλ' οὐ κτίσμα, οὐδὲ ποίημα, οὐδὲ σύνδουλον* [4]) F. 155 r. m. εἰ δὲ Θεός, οὐ κτίσμα, οὐδὲ ποίημα, οὐδὲ σύνδουλον, εἴπερ οὐδὲ κτίσμα. πᾶν γὰρ κτιστὸν δοῦλον κατὰ τό· *τὰ σύμπαντα δοῦλα σά* (5). F. 155 r. i. ἔστι δὲ ἡ δεῖξις αὐτῶν διαιρετικὴ μέν, ἀλλὰ ψευδής τε καὶ σοφιστική, ἢ κακουργούντων ἢ ἀγνοούντων.

F. 155 v. m. locutio : ἀριδήλως κατασημαίνειν.

F. 155 v. m. in apodosi : οὐκ ἤδη παρὰ τοῦτο... ἀνάγκη μεταφέρειν (6).

P. 560, D. F. 156 r. s. *Marcionitæ* ἐλήρουν... ὅτι τῶν παρὰ τοῖς *Σιμωνιανοῖς* αἰώνων ὁ ... Λόγος καὶ ἡ Ζωὴ προεβάλοντο (7) πάλιν αἰῶνας δέκα.

P. 560, E. *ὥσπερ τινὸς δεσμοῦ πολυπλόκου* cet.) F. 156 r. m. ταύτης γὰρ λυθείσης, συνδιαλυθήσονται πᾶσαι αἱ πλοκαὶ ἀκολούθως.

P. 561, B. *τὰς τῶν συλλογισμῶν ἄρκυς διαφυγόν* [8]) F. 156 v. m. ἄρκυς δὲ οἱ παλαιοὶ τὰ δίκτυα ἐκάλουν, οἷς τὰ θηρία ἠγρεύετο. ἐνταῦθα δὲ τοὺς συλλογισμοὺς καὶ τὰ σοφίσματα, ὧν ὑπὲρ ἄνω (9) τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀναπέφηνε.

F. 156 v. m. locutio : ἀντερωτήσει μεθοδεύειν τὸ ἄπορον. et paullo post : ἀντερωτήσει τὸν ἐρωτήσαντα ἐπιστομίζειν.

P. 561, B. C. *παραπληκτίσομεν* [10] *εἰς Θεοῦ μυστήρια παρακύπτοντες, καὶ ταῦτα τίνες* [11], *οἱ μὴ δὲ τὰ ἐν ποσὶν εἰδέναι δυνάμενοι, μὴ δὲ ψάμμον θαλασσῶν καὶ σταγόνας ὑετοῦ καὶ ἡμέρας αἰῶνος ἐξαριθμεῖσθαι.*) F. 156 v. m. παραπληκτήσομεν... ἤτοι φλυαρήσομέν τε καὶ ἀδολεσχήσομεν... οἱ μὴ δὲ τὰ ὑπ' ὄψιν κείμενα εἰδέναι δυνάμενοι, μὴ δὲ τὰ αἰσθητὰ ταῦτα ἐξαριθμεῖσθαι. et paullo post : ἔστι δὲ τῆς σοφίας *Ἰησοῦ Σιρὰχ τό· ἄμμον θαλασσῶν καὶ σταγόνας ὑετοῦ καὶ ἡμέρας αἰῶνος τίς ἐξιχνιάσει;* (12) καὶ εἴρηται περὶ τούτων ἐν τῷ μεγάλῳ ἀπολογητικῷ (13).

P. 561, C. *Θεοῦ βάθεσιν ἐμβατεύειν*) F. 156 v. C post m. γνῶναι τὰ μὴ μόνον νοητά, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ νοῦν καὶ διάνοιαν.

P. 561 C. *λόγον ὑπέχειν τῆς... φύσεως*) F. 156 v. post m. ἑρμηνείαν ἀποδιδόναι τῆς... φύσεως (14).

P. 561, D. *πόθεν*) F. 157 r. m. τὸ δὲ *πόθεν* (15),

(1) Id quod est τελειοῦν proprium Spiritus sancti. Conf. El. f. 155 r. s. 181 v. s. De voce τελείωσις, in hunc sensum usurpata, monui in *Basil. Plot.* p. 30. 33. Secundum Gregorium Pal. *in Theophane* p. 22 τελείωσις et id quod est τελεσθῆναι tum demum locum habent, quum animus Dei capax est factus.

(2) Attende Platonicam vocem ἄκρατος, de qua Ast. Lex. Plat. t. I p. 84; ad rem cf. Plat. Tim. p. 41, C. D.

(3) Eadem, mutatis mutandis, de Spiritu sancto dici posse, Elias paulo post docet.

(4) In eodem argumento vox ὁμόδουλος posita p. 564, B. οὐ γὰρ ὁμοδούλου δημιουργός (scil. Christus Spiritus sancti, tanquam creaturæ, ex Eunomii opinione), ἀλλ' ὁμοτίμῳ συνδοξαζόμενος. Or. XXIII, p. 431, A. Or. XXXIII p. 615, B. κτίσμα καὶ ὁμόδουλον. De usu loquendi, apud Patres eccl. græcos pervagato, quo vocc. ὁμόδουλος et σύνδουλος ad homines et ad omnes omnino res creatas transferri solent, vid. annott. ad Marcum Engenicum in *Zeitschr. f. d. hist. Theol.* 1845, IV, p. 55. Elias f. 299 r. i. Gregorii verba Or. XXXIII, p. 613, A. τοῖς ὁμοίοις. exquisite interpretatur : τοῖς ὁμοδούλοις.

(5) Psal. 118, 91.

(6) Hæc pertinent ad Gregorii verba p. 560, C. οὐ γάρ, ἐπειδὴ —, ἤδη καὶ cet. Παρὰ τουτο etiam f. 128 r. m. reperitur. F. 125 v. m. οὐ παρατοῦτο (mendose una voce), i. e, *non tamen idcirco*, in apodosi, ut hoc loco. Cf. *Animadvss. in Basil.* I, p. 71.

(7) De platonico et gnostico, qui hic comparet, usu verbi προβάλλειν vid. *Animadv. in Basil.* I p. 25. 58.

(8) Sic B. cum Colb. 5. et Or. 1. recte, scil. τὸ Πνεῦμα. Edd. διαφυγών, quod ad Θεός minus apte refertur.

(9) Legendum : ὑπεράνω.

D (10) Sic B. et C. : παραπληκτήσομεν E. et Bill. mendose, neque παραπληκτίσωμεν locum habet, quod C. ex tribus Regg. et Coisl. 2. enotavit.

(11) Distinguendum : τίνες; et deinceps bis μηδὲ pro μὴ δὲ cum Edd. scribendum, uti apud Eliam.

(12) Sir. 1, 2. 3. ubi tamen καὶ ἄβυσσον καὶ σοφίαν. pro : καὶ ἡμέρας αἰῶνος.

(13) Cod. : ἀπολογιτικῷ. Significat Elias Gregorii Orationem I ex veteri, II ex novo ordine, suosque in eam Commentarios, nimirum in pleniore, quam quod in Cod. Bas. exstat, Commentariorum opere.

(14) Mox in Gregorii contextu : τὸ δὲ τῆς ἐκφάνσεως, ἵν' οὕτως εἴπω, — pro vulg. ἐκφάνσεως, B. ἐμφάσεως. Sed m. 2. atr. κ̄ pro μ̄, et ν̄ super ασ scripsit, atque Elias f. 157 r. m. vulgata lectione bis utitur, inque ea explicanda verbum ἐκφαίνεσθαι ponit. Conf. etiam f. 157 v. s. Ἔκφανσις θεῶν commemoratur Proclo *Inst. Th. Pl.* cap. 125. Aliud sibi vult vox ἔμφασις, de qua vid. annott. f. 63 r. m.

(15) Distinguendum : πόθεν; ut ap. Gregor. ubi Edd., etiam C., male πόθεν, —. Urbanam negandi formulam restituimus ap. El. f. 175 r. i. qui etiam

A ἀντὶ τοῦ οὐδαμῶς. πολὺ δὲ τοῦτο παρὰ τῇ *τραγῳδίᾳ* καὶ τοῖς *κωμικοῖς* καὶ τῷ *Πλάτωνι* ἀντὶ ἀποφάσεως λαμβανόμενον.

P. 562, B.) F. 157 v. s. ἄφραστος... καὶ ἀνερμήνευτος καὶ παντὸς λόγου ἐπέκεινα ὁ τρόπος τῆς τούτων (sc. τῶν τριῶν προσώπων) ἐκφάνσεως.

P. 562, C. D.) Quæ Gregorius h. l. de varia animalium generatione dicit, Elias f. 158 r. s. ab *Aristotele* de Hist. Animall. et de Generat. Anim. petita esse recte docet. Phœnicem a Gregorio verbis p. 562, D. εἰ δέ τῳ (1) πιστὸς ὁ λόγος cet. intelligi Elias f. 158 r. m. docet, ubi pluribus de ista fabula exponit. Idem f. 158 r. i. ad verba: *φιλοτιμίᾳ φύσεως*) ἐμπίδες ἐξ ἀσκαρίδων εἰς ἐμπίδας μεθιστάμεναι καὶ μεταποιούμεναι μεγαλουργίᾳ καὶ ὑπερβολῇ B σοφίας καὶ δυνάμεως.

P. 562, D. *τῶν ἡμετέρων*) F. 158 v. s. τῶν τῆς ἡμετέρας γραφῆς. Ibid. paullo ante locutio: τὰ ἔξωθεν καὶ Ἑλληνικά.

F. 158 v. m. locutio: τῇ ἀνάγκῃ τῆς ἀληθείας πιέζεσθαι.

P. 563, A. *ἐπὶ δὲ τούτων θεωρῶν, ὡς ἐπὶ σκηνῆς, τὰ νοούμενα*) F. 158 v. i. ἀλλ' ἐπὶ τῶν τοιούτων, ὡς ἐπὶ εἰκόνος τινὸς καὶ εἰκασίας, θεωρῶν τὰ νοητὰ καὶ θεῖα. νοούμενα γὰρ ταῦτα καλεῖ, σκηνὴν δὲ τὰς εἰκόνας, τὰς εἰκασίας. τὰ σκηνικὰ (2) γὰρ ἤτοι τραγικὰ εἰκόνες ἦσαν καὶ εἰκασίαι τῶν πάλαι γενομένων.

P. 563, A. *τῶν εἰκαζομένων*) F. 158 v. i. τῶν εἰς C εἰκασίαν παραλαμβανομένων.

P. 563, B. *τί οὖν;* cet.) F. 159 r. s. οὓς (sc. hæreticos) ὁ μέγας, τὰ διαλογικὰ μιμούμενος *Πλάτωνος* πρὸς (3) τὰς ἐρωτήσεις καὶ ἀποκρίσεις, ἐκ τοῦ πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ πάλιν (4) ἐλέγχων ὑποδείγματος, δείκνυσι τὴν Εὔαν cet.

P. 563, B. *καλῶς ἔχειν*) F. 159 r. s. τῶν ἀποδείξεων δηλαδή, ἤγουν ἀρκούντως τε καὶ ἱκανῶς—. vel: πεπιστευκότα ἤδη ταῖς ἀποδείξεσι cet.

F. 159 r. i. de Spiritu sancto: ἐν αὐτῷ... καὶ δι' αὐτοῦ ἡ προσευχὴ ἡμῶν εὐοδοῦταί τε καὶ κατευθύνεται.

F. 159 v. s. locutio: εἰς ὠφέλειαν ψυχῶν δοθῆναι, de charismatibus, itemque χορηγεῖσθαι.

D F. 159 v. i. πάντα διορθώσατο τὰ ὑφορμοῦντα κακά.

F. 160 r. s. (τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον) ἐξῄρηται... πάντων τῶν γεγονότων, ὡς μὴ γεγονός.

F. 160 r. i. τῆς ὅλης θεότητος τῆς ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι θεωρουμένης.

P. 564, C. *ἐρήμην ἁλῶναι*) F. 160 v. s. τουτέστιν ἀναπολογήτως κρατηθῆναί τε καὶ ἡττηθῆναι. παροιμία δὲ τοῦτο, λεγομένη ἐπὶ τῶν ἀναπολογήτως καταδικαζομένων.

F. 160. v. m. locutio: μιᾶς εἶναι φύσεως καὶ ὑφ' ἕνα λόγον τὸν τῆς οὐσίας ἀνάγεσθαι.

F. 160 v. i. τὴν ἐν Τριάδι θεωρουμένην θεότητα.

P. 565, A) F. 161 r. m. οἷς γὰρ ἂν ὑμεῖς τὴν διθεΐαν ἀποσκευάσησθε λόγοις, τούτοις καὶ ἡμεῖς τὴν τριθεΐαν ἀποκρουσόμεθα.

P. 565, B. *πρὸς ἓν τὰ ἐξ αὐτοῦ τὴν ἀναφορὰν ἔχει*) F. 161 r. m. πρὸς ἕνα τὸν Πατέρα καὶ προβολέα, ὡς πρὸς αἴτιον, τὰ ἐξ αὐτοῦ, ἤτοι ὁ Υἱὸς καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, τὴν ἀναφορὰν ἔχει.

P. 565, B. *οὐδέ τι τῶν ὅσα τοῖς μεριστοῖς* [5] *ὑπάρχει, κἀνταῦθα λαβεῖν ἐστιν*) F. 161 v. s. ἠνίξατο (6) τάς τε γενέσεις καὶ φθοράς, τὰς τροπάς τε καὶ τὰς ἀλλοιώσεις, δι' ἃς οὐδὲ ὁ τοῦ ἀνθρώπου λόγος (7) ἀεὶ ἐν τοῖς αὐτοῖς ἀτόμοις ἤγουν προσώποις θεωρεῖται, τῶν μὲν οἰχομένων, ἄλλων δὲ εἰσαγομένων, δι' ἣν αἰτίαν ἀναγκαζόμεθα καὶ πολλοὺς λέγειν ἀνθρώπους καὶ ὀλίγους, ἅπερ οὐκ ἔστιν οὐδὲ νοῆσαι (8) ὅλως ἐνταῦθα.

F. 161 v. s. (ad: *ἀμέριστος ἐν μεμερισμένοις* 565 B.) ἀμέριστος γὰρ ἡ θεότης ἐν τρισὶ προσώποις (9).

F. 161 v. m. ἀδύνατον εὑρεθῆναι ἐν τῇ κτίσει εἰκόνα ἀπαραλλάκτως ἐν αὐτῇ τὸν τρόπον τῆς ἁγίας Τριάδος παραδεικνύουσαν. τὸ γὰρ κτιστὸν καὶ σύνθετον καὶ ῥευστὸν καὶ τρεπτὸν καὶ περιγραπτὸν καὶ σχῆμα ἔχον καὶ φθαρτὸν πῶς σαφῶς δηλώσει τὴν πάντων τούτων ἀπηλλαγμένην ὑπερούσιον θείαν οὐσίαν;

F. 161 v. i. τὸ... *φανταζόμενον* (565, C.) τὴν μερικήν, ἀλλ' οὐ τὴν τελείαν γνῶσιν αἰνίττεται.

P. 565, C. D.) F. 162 r. s. τῶν Ἑλλήνων ὁ... πολὺς (10) καὶ συρφετώδης ὄχλος τὴν κτίσιν αὐτὴν καὶ τὰ ἐν τῇ κτίσει ἐθεοποίησεν. — οἱ δέ γε τελεώτεροι τούτων, *Πλάτων* τε καὶ *Ἀριστοτέλης* καὶ ἄλλοι τῶν τε πρὸ αὐτῶν καὶ τῶν μετ' αὐτούς, ἐπί τινας ἑτέρας ἀρχὰς (11) ἀνήχθησαν.

P. 565, D.) F. 162 r. m. τοιαύτη μὲν ἡ τῶν *ἑτεροδόξων* ὑποφορά, πολυθεΐαν εἰσάγειν σπουδαζόντων καὶ βαθμούς τινας τῆς μιᾶς θεότητος.

---

f. 277 v. m. de ea monuit. Vid. VV. DD. ad Gregor. Cor. 141, 143 sq. 878 ed. Schaef. Locella et Peerlkamp. *ad Xenoph. Ephes.* p. 369. Boissonad. *ad Philostr. Her.* p. 276. Ast. *Lex. Plat.* T. 3, p. 125. Ceterum Elias ex Basilii scholio profecit, quod e cod. Monac. 34, f. 386 r. in Appendicem retulimus.

(1) Vulgo: εἰδέτω, pessime. Quod C. ex pluribus Codd. reposuit, εἰ δέ τῳ, confirmant B. qui εἰ δέ τω habet, et El. l. c. qui εἰ δέ τινι interpretatur.

(2) Cod.: σκηνηκά.

(3) Πρὸς sub linea punctis notatum, et ad signum ", post πρὸς adpositum, καὶ a m. rec. mg. refertur; utrumque tamen recte deletum, quum πρὸς sit *quod attinet ad* —.

(4) Fortasse legendum: παλαιοῦ.

(5) Vulgo: μεριστοῖς. C. tamen ex tribus Regg. quinque Colb. Or. 1. Par. Comb. μεριστοῖς, quod B. confirmat. Habent etiam th. r. ap. M.

(6) Codex: φθορᾶς.

(7) Λόγον Elias intelligit, quem Stoici σπερματικὸν vocant. Conf. annot. ad f. 11 r. i.

(8) Verbo νοῆσαι Elias λαβεῖν ap. Gregor. recte interpretatur.

(9) Locum attuli ad Marcum Eugenicum *De imbecillitate hominis*, a me primo editum in *Zeitschrift für die historische Theologie*, 1845, IV, p. 47 annot. 17. ubi dicendi usum illustravi, ex quo profectum illud Gregorii: ἀμέριστος ἐν μεμερισμένοις.

(10) Cod.: πολλύς. Confer exempla literæ λ male duplicatæ, f. 189 r. i. et f. 239 r. i. notata.

(11) Alia dicit rerum principia, quam quæ vulgus ponere solebat.

P. 565 D. *ἐπινοίᾳ θεωρητόν*) F. 162 r. m. ἕτερόν ἐστι τῷ πράγματι θεωρεῖσθαι, καὶ ἄλλο τῷ (1) λόγῳ καὶ τῇ ἐπινοίᾳ. ἐπὶ μὲν οὖν πάντων τῶν κτισμάτων ἡ μὲν τῶν ὑποστάσεων διαίρεσις πράγματι θεωρεῖται, — ἡ δὲ κοινότης καὶ ἡ συνάφεια καὶ τὸ ἓν λόγῳ καὶ ἐπινοίᾳ (2).

F. 162 r. m. locutio : ἡ ἁγία καὶ ὑπερούσιος καὶ πάντων ἐπέκεινα καὶ ἄληπτος Τριάς.

F. 162 r. i. locutio : ἡ ἀπερίγραπτος θεότης.

F. 162 r. i. in S. Trinitate τὸ ἓν πράγματι, τὸ διῃρημένον διανοίᾳ contrario modo θεωρεῖσθαι dicit.

P. 566 A.) F. 162 v. s. κεκολασμένως καὶ διστακτικῶς τὸν περὶ τούτων (angelos dicit) λόγον ποιεῖται, ἀλλ' οὐκ ἀποφαντικῶς. et paullo post : ποιεῖ δὲ τοῦτο λίαν ἐστοχασμένως.

P. 566, A. *πᾶσα φύσις ἡ ἄνω* [3]), F. 162 v. ante m. his verbis Elias docet significari novem apud *Dionysium Areopag.* οὐράνια τάγματα, in τρεῖς τριαδικὰς διακοσμήσεις divisa (4). Ibid. *Hierotheus* apud *Dionysium Areopagitam* πρώτην μὲν (διακόσμησιν) εἶναί φησι τὴν περὶ Θεὸν οὖσαν ἀεὶ καὶ προσεχῶς καὶ ἀμέσως ἐλλαμπομένην.

P. 566, A. (*ἄγγελοι*) *πρὸς τὸ καλὸν παγιώτεροι τῇ πρὸς τὸ ἄκρον καλὸν ἐγγύτητι.*) F. 162 v. i. ἡ πρὸς τὸ ἄκρον καλόν, τουτέστι πρὸς τὸν Θεόν, ἐγγύτης. οὗτος γὰρ καὶ ὡς ἀγαθὸν ὑμνεῖται πρὸς τῶν ἱερῶν θεολόγων, καθώς φησιν ὁ μέγας *Διονύσιος*, καὶ ὡς καλὸν καὶ ὡς κάλλος. Ibid. τὸ δὲ ὑπερούσιον καλὸν κάλλος μὲν λέγεται διὰ τὴν ἀπ' αὐτοῦ πᾶσι τοῖς οὖσι μεταδιδομένην οἰκείως ἑκάστῳ καλλονὴν (5). καὶ γὰρ ὥσπερ ὁ καθ' ἡμᾶς ἥλιος αὐτῷ τῷ εἶναι φωτίζει πάντα τὰ μετέχειν αὐτοῦ δυνάμενα, οὕτω καὶ τοῦτο τὸ κάλλος, ὑπὲρ τὸ ἀποδοθὲν ὑπόδειγμα (sc. solis) τὸ ἐξῃρημένως ἀρχέτυπον, αὐτῇ τῇ ὑπάρξει πᾶσι τοῖς οὖσιν ἀναλόγως ἐφίησι τὰς τῆς καλλοποιοῦ δυνάμεως εὐαρμοστίας. κάλλος μὲν οὖν διὰ τοῦτο, καλὸν δὲ καὶ οὐχ ἁπλῶς καλόν, ἀλλ' ἄκρον καλῶς (6), ὡς πάγκαλον καὶ ἀεὶ ὂν καὶ ὡς αὔτως (7) καλὸν καὶ πᾶσι

A καλόν, καὶ ὡς παντὸς καλοῦ πηγαίαν καὶ καλλονὴν ὑπεροχικῶς ἐν ἑαυτῷ περιέχον.

P. 566, B. C.) F. 163 r. m. post allata exempla transformationum numinum : καὶ ὅσα τοιαῦτα ἀλλόκοτά τε καὶ πιστεύεσθαι μὴ δυνάμενα. F. 163 r. post med. Τηθὺν in *Homeri* versu celeberrimo (8) interpretatur τὴν γῆν, καὶ Ὠκεανὸν τὸ ὕδωρ. *Phanes* (9) et *Ericapæus* ἀλλόκοτοί τινες θεοὶ καὶ κατάπτυστοι. Ibid. de Crono : τοὺς οἰκείους... καταπίνοντα παῖδας καὶ αὖθις ἐξεμοῦντα καὶ ἀναδιδόντα. F. 163 v. m. οἵ τινες (dii) μετὰ τὴν τοιαύτην διανομὴν (apud Homerum *Il.* XIV, 189. commemoratam) αὖθις ἐστασίαζον ζυγομαχοῦντες. F. 163 r. i. ἐκεῖ (apud gentilium deos) μὲν γὰρ στασιάζοντες ἦσαν καὶ ζυγομαχοῦντες.

B F. 164 r. s. μίαν ἐν Θεῷ Πατρὶ καὶ Υἱῷ μονογενεῖ καὶ τῷ παναγίῳ Πνεύματι τὴν μορφὴν θεωρεῖσθαι, τῷ ἀπαραλλάκτῳ τῆς θεότητος ἐνιζομένην.

F. 164 r. m. *Gregorius* ἐπισφραγίζει (10) τὸν οἰκεῖον λόγον.

F. 164 v. m. ἡμᾶς . . . συγκλείσας ἐκ τῆς τῶν σῶν λόγων ἀνάγκης εἰς τὸ τρεῖς λέγειν θεούς.

F. 164 v. m. ἡ . . . ἑνὸς τούτων (sc. unius personæ e S. Trinitate) ἀθέτησις καὶ τοῦ Πατρὸς καὶ προβολέως ἐστὶν ἀθέτησις.

P. 567, D.) F. 165 v. s. εὐόδως *Prov.* 30, 29. interpretatur σταθηρῶς καὶ θαῤῥαλέως. F. 166 r. s. τὸν . . . ἀλεκτρυόνα . . . προφήτου ἐπέχειν πρόσωπον, τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης προκαταγγέλλοντος. — τὸ δὲ κατὰ τὸν τράγον αἴνιγμα (*Prov.* 30, 29.) ἐπὶ

C σαφῶς εἰς Χριστὸν ἀναφέρεται, εἰ χρὴ καὶ λέγειν;

F. 166 v. m. ὑπ' οὐδὲ μίαν (11).. ταῦτα τεχνολογίαν ἀνάγεται.

P. 568, B. *ἐν ταῖς καθολικαῖς*) F. 167 r. m. εἰώθασι πολλάκις *Ἀττικοὶ* τὴν ἐπιστολὴν ἐπιστολὰς ὀνομάζειν διὰ τὰς ἐγκειμένας ὑποθέσεις. — ἢ καὶ οὕτω· ἐν ταῖς καθολικαῖς τῶν Ἀποστόλων ἐπιστολαῖς.

P. 568, E.) F. 167 v. s. m. τινὲς τῶν *Ἑλλήνων*, οἷς καὶ *Πρόκλος* ὁ Πλατωνικός, *Πορφύριός* τε καὶ *Ἰάμ-*

(1) Fortasse τῷ utroque loco in τὸ commutandum et τῇ delendum. De oppositis inter se πράγματι et λόγῳ, sive ἐπινοίᾳ, sive διανοίᾳ θεωρεῖσθαι similia Elias f. 73 v. s. f. 100 v. m. f. 249 r. m. f. 263 r. i. f. 347 r. m. et conf. f. 162 r. i.

D (2) In iis, quæ ap. Gregor. p. 565, D. et 566, A. sequuntur : ἡμεῖς τε γάρ... μεταπίπτοντες. Cod. B. οὐδ' ἐπὶ μιᾶς ἡμέρας, loco vulgati : οὐδὲ ἐπὶ μ. ἡ. quod minus concinnum. Ad rem vid. *Animadverss. in Basil.* I p. 138 sq.

(3) Sic B. cum Edd. Sed Elias Gregorii verba repetens bis scripsit : πᾶσα φύσις ἡ *ἀνωτάτω*.

(4) Conf. annott. f. 17 r. s. et de insequentibus annott. f. 61 r. i.

(5) Hæc ipsis verbis ex Pseudo-Dionysio *De div. nom.* cap. 4, § 6, p. 359, D.

(6) Lege : ἄκρον καλόν, ex Gregorio.

(7) Lege : ὡσαύτως, Platonico loquendi usu in argumento de ideis. Deinceps καὶ ante καλλονὴν delendum. Sunt autem hæc quoque Pseudo-Dionysii libro laud. p. 360, A. B. ubi mendosum πρoέχον in περιέχον, quæ Eliæ est lectio, mutari debet. Fons apud Plat. *Symp.* p. 211, A. De Deo πηγῇ τοῦ καλοῦ v. Sinner. *ad Gregor. Naz. Or. Fun. in Cæsar.* p. 30 et adde *Basil. Plot.* p. 17.

(8) Iliad. XIV, 201 quo loco alii Tethyn, cum Thetide confusam, θάλατταν male interpretati sunt. Vid. Coteler. ad *PP. Apost.* T. I, p. 592 ed. Amstelod.

(9) De Phanete v. Toll. *Insign. It. Ital.* p. 135, *a.* Coteler. ad *Recogn. Clement.* X, 17. *PP. Apostoll.* T. I, p. 592 ed. Amstelod., Bentlei. *Epist.* ed. Friedem. p. 143 sq. De Ericapæo Bentlei. ibid. p. 133 sq. 143 sq. 164 sq. Coteler. l. c. hæc habet : « Quia masculofemina, ideo (opinor) in Orphicis Carminibus inducebatur habens αἰδοῖον ὀπίσω περὶ τὴν πυγήν, teste Elia Cretensi ad Greg. Naz. Or. 3. [Or. IV. p. 141, D.] (ubi male [ap. El.] legunt et interpretantur πηγήν [*fontem* Bill.]) et Or. 37. [Or. XXXI, p. 566, B.] Nonno ad eandem Or. 3 et Suida in *Lexico.* » Quæ argumento sunt, Virum eruditissimum integrioribus Eliæ usum esse commentariis, quam qui in cod. Bas. reperiuntur, cui desunt, quæ ille in Orationes Stelitenticas commentatus est. Ceterum expresse Elias h. l. ἐν δὲ τοῖς *Ὀρφικοῖς* ποιήμασι εἰσάγεται . . . ὁ Φάνης . . . περὶ τὴν *πυγὴν* ἔχων τὰ αἰδοῖον.

(10) Id est : *velut sigillo concludit et confirmat.* Eodem significatu vox posita f. 208 r. i. et f. 289 v. m. τὰ μὲν συμπεραίνει τε καὶ ἐπισφραγίζει διὰ τῆς ἐπαναλήψεως.

(11) Scribe : ὑπ' (Codex : ὑπ') οὐδεμίαν.

δλιχος ἠκολούθησαν (1), ἀπὸ τοῦ πρώτου αἰτίου πάντα βαθμηδὸν (2) κατιέναι καθ' ὑποβάσεις τε καὶ ὑφέσεις, αὐτῶν τε τῶν οὐσιῶν καὶ ἀξιωμάτων μέχρις αὐτῶν τῶν ἐσχάτων ἀποπερατώσεις, κατ' αὐτοὺς ἐκείνους εἰπεῖν (3), ἐδογμάτισαν. ἐντεῦθεν οὖν *οἱ ἐξ Εὐνομίου* καὶ *Μακεδονίου* τὰς προαριθμήσεις τε καὶ ὑπαριθμήσεις ἐπὶ τὴν ἄχραντον τῶν Χριστιανῶν θεολογίαν ἑλκύσαντες, τὸ ἀνόμοιον ἐπὶ τῶν ἀϊδίως συνόντων προσώπων καὶ τὸ πρῶτόν τινα καὶ δεύτερον Θεὸν καὶ τρίτον ἐν τούτοις καλεῖσθαι συνήγαγον. οὓς ἱκανῶς μὲν καὶ ὁ μέγας *Βασίλειος* διήλεγξέ τε καὶ ἐπεστόμισε, μηδέν τι τῶν πάντων ἐξεστηκέναι τῆς οἰκείας φύσεως συναριθμούμενόν τε καὶ προαριθμούμενον ἀποδείξας (4), ἀλλὰ τὰ μὲν ἀριθμούμενα διαμένειν οἷάπέρ ἐστιν ἐξ ἀρχῆς, τὸν δὲ ἀριθμὸν σημεῖον B γνωστικὸν τοῦ πλήθους τῶν ὑποκειμένων παρ' ἡμῶν ἐφαρμόζεσθαι. ἐλέγχων δὲ τούτους καὶ ὁ μέγας οὗτος, ἐνταῦθα πρὸς ἕνα τούτων κατὰ ἀποστροφὴν ποιεῖται τὸν λόγον καί φησι· *γελῶ σου τὰς προαριθμήσεις* (5) *καὶ τὰς ὑπαριθμήσεις*, προφέροντος χρῆσιν εὐαγγελικήν· *βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος* (6), καὶ δογματίζοντος ἐντεῦθεν, ὅτι ὑπαριθμεῖται, τουτέστιν ὑποτάττεται τῷ Πατρὶ μὲν ὁ Υἱός, τῷ Υἱῷ δὲ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. γελῶ οὖν σου ταύτας, αἷς σὺ μέγα φρονεῖς. καταγέλαστοι γὰρ ὄντως εἰσίν, ἐν τῇ τάξει τῶν ὀνομάτων τὴν τῶν πραγμάτων ὁριζόμενοι (7) φύσιν, ὧν σημαντικὰ τὰ ὀνόματα.

P. 569, A.) F. 163 r. s. βαθεῖά τις καὶ συνεσκιασμένη βουλὴ Hæreticorum μικρολογίᾳ tribuitur. Ibid. C ἔστι γάρ τι αὐτοῖς (sc. *Eunomianis* et *Macedonianis*) παλαιὸν σόφισμα, ὑπὸ *Ἀετίου*, προστάτου (8) τῆς αἱρέσεως ταύτης, ἐξευρεθέν, ὃ ἔγραψέ που τῶν ἑαυτοῦ ἐπιστολῶν, λέγων τὰ ἀνόμοια κατὰ τὴν φύσιν ἀνομοίως προφέρεσθαι, καὶ ἀνάπαλιν τὰ ἀνομοίως προφερόμενα ἀνόμοια εἶναι κατὰ τὴν φύσιν. οἷς ἀκολούθως ἀποστολικά τινα ἀποσπάσαντες ῥήματα, πονήρως (9) αὐτὰ περιξέουσιν. F. 168 r. med. de iisdem : τὸ αὐτὸ κακούργημα (10) κἂν ταῖς προθέσεσιν αὐταῖς κεκακουρ-

A γήκασι. τοῦ γὰρ *Πλάτωνος* ἓξ τὰ τῶν ὄντων αἴτια ἀποφηναμένου, ποιητικόν, παραδειγματικόν, ὀργανικόν, ὑλικόν, εἰδικόν, τελικόν, καὶ τῷ μὲν ποιητικῷ τὸ ἐξ οὗ ἀφορίσαντος, τῷ δὲ παραδειγματικῷ τὸ καθ' οὗ, τῷ δὲ ὀργανικῷ τὸ δι' οὗ, τῷ δὲ ὑλικῷ τὸ ἐν ᾧ, τῷ δὲ εἰδικῷ τὸ ὑφ' οὗ, τῷ δὲ τελικῷ τὸ εἰς ὅ, καὶ τοῦ *Ἀριστοτέλους* αὖθις, ὡς τὸ παραδειγματικὸν καὶ τὸ ὀργανικὸν ἀθετήσαντος, τῷ μὲν ποιητικῷ τὸ ὑφ' οὗ προσνείμαντος, τῷ δὲ εἰδικῷ τὸ ἐν ᾧ, ἐναντίως *Πλάτωνι* τῷ ὑλικῷ τὸ ἐξ οὗ, τῷ δὲ τελικῷ τὸ εἰς ὅ (11)· ἐντεῦθεν τὴν μὲν ἐξ οὗ τῷ Πατρὶ ἐδίδοσαν, ἢ (12) ὡς αἰτίῳ τε καὶ τεχνίτῃ τῶν ὄντων, τὴν δὲ δι' οὗ τῷ Υἱῷ, ὡς ὀργάνῳ δημιουργικῷ καὶ ἐργαλείῳ τεχνικῷ, τὴν δὲ ἐν ᾧ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, ὡς τόπῳ ἢ χρόνῳ, καίτοιγε οὐ παγίως ἀεὶ τῆς παρατηρήσεως ταύτης παρὰ τῇ *θείᾳ Γραφῇ* B φυλαττομένης—. ἀλλὰ ... τὰ παρὰ *Πλάτωνι* εἰρημένα ὑποδείγματι καθυπογράψομεν. προκείσθω δὲ πρὸς διάγνωσιν ἀνδριαντοποιὸς χαλκεύων ἀνδρείκελα σώματα. ὁ μὲν οὖν ἀνδριαντοποιὸς λέγοιτο ἂν κατὰ *Πλάτωνα* ποιητικὸν αἴτιον, ὁ δὲ Σωκράτης παραδειγματικόν, τὸ δὲ ἐργαλεῖον ὀργανικόν, ὁ δὲ χαλκὸς ὑλικόν, τὸ δὲ τοῦ ἀνδριάντος εἶδος εἰδικόν, ἡ δὲ πρὸς τὸ πρωτότυπον ἀναφορὰ καὶ ἐξομοίωσις τελικόν. ταῦτα μὲν οὖν οἱ ἑτερόδοξοι.

P. 569, A. *αἷς σὺ κατατεχνολογεῖς ἡμῖν τὸ Θεῖον*) F. 168 v. s. αἷς σὺ ὑπὸ τέχνην ἄγειν τολμᾷς τὸ Θεῖον καὶ τεχνικοῖς κανόσιν ὑποβάλλειν.

F. 168 v. i. vocem φορὰ ap. Gregor. p. 569, B. Elias ὁρμὴν interpretatur.

C F. 169 r. ante med. Elias pro verbo ἀνακυκλεῖν ap. Gregor. 569, C. (13) locutione συχνάκις ἐπεισκυκλεῖν utitur. Idem f. 169 r. i. τὸ τοῦ ἑτεροδόξου περίεργον, ἄνω καὶ κάτω ἐπεισκυκλοῦντος τὸ μὴ Θεὸν γεγράφθαι σαφῶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

P. 569, D. *διασχόντες τὸ γράμμα*) F. 169 r. m. τὴν παχύτητα τοῦ γράμματος διασχὼν καὶ τὸ παραπέτασμα διελών, de *S. Basilio* in Amphilochiis.

F. 169 v. ἀντιπεπονθότως, id. q. aliis ἀντιστρόφως.

P. 570, A. B.) F. 170 r. s. (14) ὁ ὕπνος ἀργία ἐστὶν

(1) M. 1. compendio syllabæ σαν supra lineam literam ε adscripsit, itaque ἠκολούθησε pro ἠκολούθησαν legi voluit.

(2) Litera η a m. 1. in ι inscripta. De βαθμοῖς recentiorum Platonicorum Creuzer. *ad Procl. Comm. in Alcib.* I, p. 21. monuit; eorundem ὑποβάσεις et ὑφέσεις idem *ad Procl. Inst. Theol. Pl.* cap. 97 p. 144, c. 125, p. 186. attigit, sed apud Dionys. Areop. *C. H.* cap. 5. ὑποβεβηκυῖα vocavit, quæ sunt ὑποβεβηκότα. De βαθμοῖς Arii, Arianorum et Eunomii conf. El. f. 68 v. m. 162 r. m. 279 v. i.

(3) Tangit hoc loco Elias usum vocis ἀποπεράτωσις recentioribus Platonicis frequentatum. Conf. Procl. *Inst. Theol. Plat.* cap. 147, p. 218 ed. Creuz. qui de hoc vocis usu monuit, sed apud Proclum τοῖς (l. ταῖς) ἀποπερατώσεσι τῶν πρώτων, scriptum reliquit. Ceterum Elias in brevius contraxit præclarum Basilii scholium, quod e Cod. Monac. 34, fol. 392 v. in Appendicem retulimus.

(4) Gregorius tamen ipse hoc or. p. 575, B. τὸ πνεῦμα tamquam συναριθμούμενον prædicat. Quid? quod idem ὑποβάσεις et ὑπερβάσεις mentium cœlestium admisit Or. XXXII, p. 608, B. ubi conf. El. f. 318 r. i.

(5) B. in contextu verborum Gregorii f. 167 v. s. literas οα in loco eraso scriptas habet

(6) Matth. 28, 19.

(7) Codex : ὁριζόμεναι.

(8) Προστάτης proprie dicitur qui genti provinD ciæve præest (v. Wesseling. *Diatr. de Jud. archont.* p. 12), translate auctor et patronus placiti. Greg. Nyss. *C. Eunom.* XII, p. 816 : ὁ προστάτης αὐτοῦ καὶ σύμμαχος τῶν δογμάτων Ἀριστοτέλης. Epiphan. Hær. LXXIII, c. 1. αἱρέσεως προστάται. Vid. *Animadv. in Basil.* I, p. 191.

(9) Ita Cod. recte, nimir. *misere, infeliciter*. Vid. Lobeck. *ad Phryn.* p. 389, Zell. *Comm. ad Aristot. Eth. Nicom.* p. 94.

(10) Id est : *calumniosam S. Scripturæ interpretationem*. Conf. annott. ad f. 22 v. m.

(11) Vix est, quod demonstrem, hæc ex Platonicorum potius et Aristotelicorum libris, quam ex Platone et Aristotele hausta esse.

(12) Ἢ a m. rec. sub linea punctis notatum, quippe delendum. Conf. in seqq. τῷ Υἱῷ, ὡς ὀργάνῳ δημιουργικῷ.

(13) Ibi Cod. Reg. b. loco vulgatæ lectionis : ἀνακυκλεῖς, mendose ἀνακύκλοις.

(14) Horum simillima, sed paullo breviora Noster f. 45 v. i. disputat, Aristotelem ille secutus, cui

αἰσθήσεως. καθάπερ γὰρ ἀπὸ τῆς διαβρόχου γῆς, ὅταν ἐπιθάλψῃ θερμότερον ἀκτῖσιν ὁ ἥλιος, ἀτμοί τινες ὁμιχλώδεις (1) ἀπὸ τοῦ βάθους ἐξέλκονται, οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῆς καθ' ἡμᾶς γῆς (2), τῆς τροφῆς ἔσωθεν ὑπὸ τῆς φυσικῆς θερμότητος ἀναζεούσης. ἀνωφερεῖς δὲ ὄντες οἱ ἀτμοὶ κατὰ φύσιν καὶ ἀερώδεις (3), ἐν τοῖς κατὰ τὴν κεφαλὴν γίνονται χωρίοις (4), εἶτα ἐντεῦθεν ἐπὶ τοὺς τῶν αἰσθητηρίων πόρους ἐξατμιζόμενοι διαφοροῦνται, δι' ὧν ἀργεῖ κατ' ἀνάγκην ἡ αἴσθησις, τῇ παρόδῳ τῶν ἀτμῶν ἐκείνων ὑπεξιοῦσα. αἱ μὲν γὰρ ὄψεις τοῖς βλεφάροις ἐπιλαμβάνονται, οἷόν τινος μηχανῆς μολιβδίνης, τοῦ τοιούτου λέγω βάρους, τοῖς ὀφθαλμοῖς ἐπιχαλώσης τὸ βλέφαρον. παχυνθεῖσα δὲ τοῖς αὐτοῖς τούτοις ἀτμοῖς καὶ ἡ ἀκοή, καθάπερ θύρας (5) τοῖς ἀκουστικοῖς μορίοις ἐπιτεθείσης, ἡσυχίαν ἄγει ἀπὸ τῆς κατὰ φύσιν ἐνεργείας. καὶ τὸ τοιοῦτον πάθος ὕπνος ἐστίν, ἠρεμούσης (6) ἐν τῷ σώματι τῆς αἰσθήσεως, ἡ δ' ἐγρήγορσις ἐνέργεια αἰσθήσεως. καὶ ὁ μὲν τὸ σύντονον τῆς ἐγρηγόρσεως ἐχάλασεν, ἡ δὲ τὸ ἀνειμένον ἐτόνωσε. Ibid. θυμὸς μὲν γάρ ἐστι ζέσις τοῦ περικαρδίου αἵματος δι' ὄρεξιν ἀντιλυπήσεως, ὀργὴ δὲ θυμὸς ἔμμονος. Ibid. Elias ad Gregorii verba exponentis, quid sint somnus et vigilia Dei in Vet. Test., *Davidis* ista affert : ἵνα τί ὑπνοῖς, Κύριε (7); et *Jeremiæ* tres locos, ubi id quod est γρηγορεῖν Deo tribuitur (8).

P. 571, A.) F. 171 r. i. μόνος . . . ὁ *Βρύσων* (9) ἐπιχειρήσας ποτὲ διὰ τῶν μηνίσκων τετραγωνίσαι αὐτὴν (nim. sphæram) καταγέλαστος ἐφάνη.

P. 571, C.) F. 171 v. post m. πῶς ληρεῖν νομισθείην ἢ *παραπταίειν* (10) —;

F. 172 r. m. ἐπὶ θεοπρεπεῖς τινας ἐννοίας ἀνηγόμην μὴ τῷ γράμματι προσκαθήμενος, nim. in iis, quæ *S. Scriptura* de Deo σωματικῶς dicit.

F. 172 v. s. μὴ δύνασθαι ἡμᾶς ἄλλως, εἰ μὴ ταῖς κατὰ μικρὸν προόδοις καὶ ἀναβάσεσι πρὸς τὴν τελείαν τῆς ἁγίας Τριάδος θεογνωσίαν ἐλθεῖν. F. 172 v. m. μὴ ἄλλως εἶναι δυνατὸν πρὸς τὴν τελεωτέραν A ἡμᾶς ἀναδραμεῖν θεογνωσίαν, εἰ μὴ κατὰ μικρὸν καὶ τεταγμένως.

P. 571, E.) F. 172 v. m. εἰρωνικῶς δὲ σοφοὺς εἶπεν αὐτούς· τῆς γὰρ ὄντως σοφίας ἀπεπλανήθησαν· εἰ μή τις σοφοὺς κατὰ τὴν ψευδομένην σοφίαν, τὴν ἐν κομψείᾳ λέγων (11) καὶ κόμπῳ ῥημάτων, λέγειν αὐτοὺς ὑπολήψοιτο.

P. 572, A.) F. 172 v. i. τὴν Ἰουδαϊκὴν πίστιν καὶ πολιτείαν τοῦ Θεὸν ἕνα τὸν Πατέρα εἰδέναι.

P. 572, A.) F. 173 r. s. κατὰ μικρὸν ἦλθον ἐπὶ τὸ ἀκριβές τε καὶ τέλειον, σοφῶς ἡμᾶς τοῦ νομοθέτου ὑπαλλάσσοντος ταῖς κατὰ μικρὸν ὑφαιρέσεσι.

P. 572, B. *τὸ μὲν γὰρ ἀκούσιον οὐδὲ μόνιμον, ὥσπερ ἃ βίᾳ κατέχεται τῶν ῥευμάτων ἢ τῶν φυτῶν, τὸ δὲ ἑκούσιον μονιμώτερόν τε καὶ ἀσφα-* B *λέστερον*) F. 173 r. m. τὰ μὲν γὰρ ῥεύματα βιαζόμενα, τῇ ῥύμῃ πολλάκις τὰ ἕρκη ῥήξαντα, ῥαγδαιοτέραν τὴν φορὰν ἀπεργάζεται. τῶν δὲ φυτῶν ἔνια ἢ θραύεται, τῇ βίᾳ νικώμενα τοῦ ἕλκοντος, ἢ τὸ βιαζόμενον ἐκνικήσαντα πρὸς τὴν ἐξ ἀρχῆς ἀναστρέφει στρεβλότητα.

F. 173 r. i. locutio : ἀπολισθῆσαι τοῦ καλοῦ, de primo peccato.

P. 572, B. C.) F. 173 r. i. οἵ τε... παιδαγωγοῦντες οὐκ ἀθρόον πάντα τὰ τῶν παίδων ἐκκόπτειν προάγονται ἁμαρτήματα, ἀλλὰ ταῖς κατὰ μικρὸν ὑφαιρέσεσι ποδηγοῦσι πρὸς τὰ βελτίονα, οἵ τε ἰατρεύοντες οὐκ ἀμιγῆ τὰ δριμύττοντα τῶν φαρμάκων τοῖς κάμνουσιν ἐπορέγουσιν, ἀλλὰ μέλιτι πολλάκις ἢ καὶ ἄλλῳ τινὶ τῶν ἀποπλανώντων τὴν αἴσθησιν περιχρίοντες, τὸν C οἰκεῖον σκοπὸν ἐκπεραίνουσι. δρῶσι γὰρ τοῦτο, ἵν' εὐπαράδεκτοι τοῖς τῇ νόσῳ παλαίουσι γένωνται (12) καὶ ἡ διὰ τῶν φαρμάκων προσαγομένη τούτοις *φαρμακεία* τε καὶ ἰατρεία παραδεχθῇ, τεχνικῶς *φαρματτομένη*, ἤτοι ἰατρεύουσα, ἢ ὑποκλέπτουσα, ὅτι δριμύττει τὴν αἴσθησιν, τοῖς ἡδυτέροις τε καὶ αὐτὴν κολακεύουσι, καὶ πρὸς ἠπιότητα (f. 173, v. s.) μεταφέρουσα, ἢ καὶ ὑποκλεπτομένη τοῖς αὐτοῖς τούτοις, λέγω δὴ τοῖς ἡδύνουσιν ἅπαν ὅσον ἀηδές, καὶ (13)

somnus est quasi δεσμὸς καὶ ἀκινησία αἰσθήσεως et ex nutriendi negotio proficisci dicitur. Vid. Trendelenburg. *Comm. in Aristot. De anima* p. 155 sq.

(1) Codex : ὁμιχλώδεις.

(2) Id est : *in terra nostra*, sive *in terreno corpore nostro*. Formulæ καθ' ἡμᾶς perfrequens apud Eliam est usus in declarandis rebus, quæ humanæ naturæ conditioni subiecta sunt. Sic τὰ καθ' ἡμᾶς, *res humanæ*, f. 42 r. s. τοὺς λόγους, καθ' οὓς τὰ καθ' ἡμᾶς διευθύνεταί τε καὶ διεξάγεται : f. 170 v. s. 170 v. m. ubi contrarium τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς, *res cœlestes :* f. 203 r. s. τὶ τῶν καθ' ἡμᾶς. Plenius f. 91 r. m. τὰ καθ' ἡμᾶς πράγματα, et f. 19 v. i. τὰ καθ' ἡμᾶς καὶ αἰσθητά. Deinde formula singulis rebus humanis declarandis inservit. Sic f. 12 v. i. et f. 19 v. i. τὸ καθ' ἡμᾶς σῶμα, *corpus humanum :* f. 45 v. m. ὅμοιόν τι γίνεται καὶ ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς γῇ, quibus explicandis Elias hæc addit : τῷ σώματι λέγω, quæ hoc nostro loco in eadem locutione omissa vides. Porro f. 202 r. m 261 r. m. ὁ καθ' ἡμᾶς βίος : f. 203 v. i. ἡ καθ' ἡμᾶς φύσις : f. 258 r. m. οἱ καθ' ἡμᾶς υἱοὶ καὶ γεννήματα. Alio ex genere hujusmodi sunt loci : f. 195 r. i. ἡ ὑπόληψις τῶν καθ' ἡμᾶς, i. e. *nostræ fidei hominum* sive *Christianorum :* 211 v. m. ἡ καθ' ἡμᾶς πίστις, i. e. *christiana fides ;* 218 v. i. οἱ καθ' ἡμᾶς σοφοί : 350 r. m. οἱ καθ' ἡμᾶς, quibus oppositi οἱ ἔξω. Vide illustriss. Has. *ad Leon. Diacon.* p. 462 sqq. ed. Bonn.

(3) F. 45 v. i. hæc adjecta : καὶ πρὸς τὸ ὑπερκείμενον ἀναπνέοντες.

D (4) Ibid. hæc adiecta : οἷόν τις καπνὸς εἰς ἁρμονίας τοίχου διαδυόμενος.

(5) F. 45. v. i. adiectum : τινὸς — .

(6) Codex : ἠρεμούσης. Conf. annott. ad f. 43 r. i.

(7) Ps. 43, 25. Conf. Schleusner. *Lexic. in LXX Interpretes Vet. Test.*, P. V, p. 392.

(8) Jer. 31, 28. 44, 27.

(9) De Brysone, quadraturam, quæ dicitur, circuli auso, vid. Montucla, *Histoire des Mathématiques*, T. I, p. 155, qui Alexandro Aphrodisiensi teste usus est.

(10) Legendum : παραπαίειν.

(11) Scribe : λέγω, vel λόγων cum m. 2. mg. Mox fortasse legendum : αὐτὸν pro αὐτούς.

(12) Monui de hoc medicorum dolo, ipsius usus Eliæ verbis : οἱ.. ἰατρεύοντες... ἐκπεραίνουσι in *Nov. Annal. Philol.* Vol. 49, Fasc. 4, p. 402.

(13) Dirimendum : διὰ τοῦτο.

διατοῦτο εὐπαράδεκτος γενομένη καὶ ἀπατῶσα τῷ λείῳ τῆς ἡδονῆς καὶ ὠφελοῦσα λεληθότως τοὺς κάμνοντας.

P. 572 C., D.) F. 173 v. m. circumcisio in *Novo Fœdere* συνεσκιασμένως... καὶ ὑποκεκρυμμένως ἠθέτηται. Ibid. ταῖς κατὰ μέρος μεταβάσεσι μεταβάντες λεληθότως ἐπὶ τὸ Εὐαγγέλιον. τοῦτο γὰρ παρίσταται νοεῖν διὰ τοῦ *κλαπέντες*, ἐπειδὴ καὶ ἡ κλοπὴ λεληθότως εἴωθε γίνεσθαι καὶ κεκρυμμένως. F. 174 r. s. εἰκάζειν ap. Gregor. Elias interpretatur ἐξομοιοῦν.

P. 573, A. B.) F. 174 v. s. (ad verba: *ἡλιακῷ φωτὶ σαθροτέραν ἔτι προσβαλόντες* [1] *τὴν ὄψιν*) προσαπολλύουσι γάρ... τὴν ὀπτικὴν καὶ τῶν αἰσθητῶν ἀντιληπτικὴν (δύναμιν). Ibid. (ad verba: *τοῖς λαμπροτέροις*, sc. τὴν διάνοιαν) τοῖς τοιούτοις... ἐπιχορηγεῖται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. ὁ γὰρ σάρκινος ἄνθρωπος, ἀγύμναστον ἔχων πρὸς θεωρίαν τὸν νοῦν, μᾶλλον δὲ ὅλον ὥσπερ ἐν βορβόρῳ τῷ φρονήματι τῆς σαρκὸς κατορωρυγμένον φέρων, ἀδυνάτως ἔχει πρὸς τὸ πνευματικὸν φῶς τῆς ἀληθείας ἀναβλέψαι. διὸ ὁ κόσμος, τουτέστιν ἡ τοῖς πάθεσι τῆς σαρκὸς δεδουλωμένη ζωή, οἷον ὀφθαλμὸς ἀσθενὴς φῶς ἡλιακῆς ἀκτῖνος, τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν οὐχ ὑποδέχεται. ἐπεὶ δὲ ἡ τοῦ *ἐπιφορτίζεσθαι* λέξις, παχυτέρα τις οὖσα καὶ σωματικωτέρα, οὐκ οἰκείως ἐπὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τέθεινται (2), ἐθεράπευσε ταύτην τῇ ὁμολογίᾳ τοῦ τολμήματος. F. 174 v. i. (ad: *ἐπιδημεῖ*) ἐπιφαίνεται.

P. 573, C.) F. 175 r. post m. πρὸς τὴν πρώτην αἰτίαν ὥσπερ τὰ τοῦ Μονογενοῦς ἅπαντα, οὕτω καὶ τὰ τοῦ Πνεύματος ἀναφέρεται. F. 175 r. i. χορηγεῖσθαι μὲν οὖν ὑπὸ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ μεταδίδοσθαι καὶ πέμπεσθαι γέγραπται πολλαχοῦ, ἐκπορεύεσθαι δέ, ὥσπερ καὶ παρὰ τοῦ Πατρός, οὐδαμῶς. ἀλλὰ *Λατῖνοι*, τὸ ἐκπορεύεσθαι ἴσον εἶναι νομίζοντες τῷ ἐπιχορηγεῖσθαι καὶ μεταδίδοσθαι, οὐδὲν οἴονται προσκόπτειν, εἰ καὶ ἐκπορεύεσθαι τοῦτο ἐκ τοῦ Υἱοῦ λέγοιεν. ἔστι δὲ οὐχ οὕτω ταῦτ' ἔχοντα. πόθεν (3) ἅ γε ὅλῳ καὶ παντί, φασί, διαφέρειν (4). τὸ μὲν γὰρ ἐκπορεύεσθαι τοῦ πῶς ἐστι τὸ Πνεῦμα δηλωτικόν. — — τὸ δὲ πέμπεσθαι καὶ χορηγεῖσθαι καὶ μεταδίδοσθαι οὐ τοῦ πῶς ἐστι τὸ Πνεῦμα δηλωτικόν, ἀλλὰ πλουτισμός τις ἐν τούτῳ δηλοῦται καὶ οἷον χύσις τῆς ἀγαθότητος.

P. 573, D.) F. 175 v. s. τάξει τινὶ ἐπὶ τὸ τέλειον τῆς Θεολογίας ἀνήχθημεν. Ibid. (ad verba: *μήτε ἀθρόως* A *ἐκφαίνοντας, μήτε εἰς τέλος κρύπτοντας* [5]) ἐὰν μήτε τὸ πᾶν τῆς θεολογίας ἐκφαίνωμεν, μήτε παντελῶς τῇ συστολῇ ἀποκρύπτωμεν. F. 175 v. m. τέχνης ἐστὶ τὸ ἐκ τῶν στοιχειωδεστέρων ταῖς κατὰ μικρὸν προσθήκαις προσβιάζειν (6) ἐπὶ τὰ τελεώτερα.

P. 573, E.) F. 175 v. i. (ad: *ἃ... παρεκαλύπτετο*) ἃ τοῖς μαθηταῖς τῷ τότε τέως συνεκαλύπτετο. F. 176 r. s. ἃ τέως οἰκονομικῶς τῷ τότε τοῖς ἀποστόλοις συνεκαλύπτετο. F. 175 v. i. (ad: *δι' ἃς εἶπον ἴσως αἰτίας*) φεύγων δὲ τὸ περιαυτολογεῖν καὶ τὸ φορτικὸν εἶναι, διὰ τοῦτο, δοκεῖν (7), διὰ θεραπείας ταῦτα λέγει. F. 176 r. m. (ad: *ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ἐνδημήσαντος*) διὰ τῆς αὐτοῦ τοῦ Πνεύματος ἐπιφανείας.

P. 574, A.) F. 176 r. s. (ad: *χωρητῆς* [8] *ἤδη τυγχανούσης τῆς γνώσεως*) ἡ ἀπηκριβωμένη περὶ B τῆς ἐν τρισὶ προσώποις θεωρουμένης (9) γνῶσις θεότητος.

P. 574, B.) F. 176 r. m. (*ἔχω μὲν οὕτω περὶ τούτων* cet.) ἐπισφραγίζει πάλιν διὰ τῆς ἐπαναλήψεως τὰ ἀποδεδειγμένα. et statim post: (ad: *καὶ ἔχοιμι*) εὐχῇ μεταξὺ τοῦτο (sc. τὸ λεχθὲν) ἐπισφραγίζει.

F. 176 v. s. (ad: *ἑωσφόρον*) ἔστι δὲ ἑωσφόρος ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος, ὁ τὰς ἡμετέρας καταυγάζων ψυχάς. ὁ μὴ πιστεύσας οὖν εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, μὴ δὲ (10) ὁμολογήσας εἶναι τοῦτο Θεόν, οὐ μὴ ἴδοι ἑωσφόρον ἀνατέλλοντα, οὐδὲ τὴν ἐκεῖθεν δόξαν ἐνοπτρισθήσεται. *ἐν τῷ φωτί σου γάρ*, φησὶν ὁ *προφήτης*, *ὀψόμεθα φῶς* (11), τουτέστιν ἐν τῷ φωτισμῷ τοῦ Πνεύματος τὸν Μονογενῆ κατανοήσομεν, ὅς ἐστι φῶς ἀληθινόν. C F. 176 v. s. (ad: *δόξαν τῆς ἐκεῖ λαμπρότητος*) ἥτις καὶ ἀγγέλοις κατὰ τὸ δυνατόν, ἀλλ' οὐχ ὅλη ὅση ἐστίν, ἐστὶ χωρητή.

P. 574, C. *πῶς ἐμὲ θεοῖ διὰ τοῦ βαπτίσματος*;) F. 176 v. m. Θεοῦ γὰρ τὸ θεοῦν, ὡς καὶ τοῦ πυρὸς τὸ καίειν τε καὶ φωτίζειν. καὶ ὁ βαπτιζόμενος δὲ εἰς ὄνομα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος υἱοθετεῖται Θεῷ καὶ θεοῦται διὰ τῆς τοιαύτης υἱοθεσίας. F. 176 v. i. θεούμεθα μὲν οὖν παρὰ τοῦ Πνεύματος διὰ τῆς ἀναγεννήσεως, υἱοθετούμενοι δι' αὐτοῦ, καὶ θέσει καὶ χάριτι θεοὶ χρηματίζοντες.

F. 176 v. i. ἄριστα δὲ πρόσκειται (nimirum in loco ex *Evang. Jo.* 3, 5. ubi de regeneratione), ὅτι ὁ μὴ βαπτισθεὶς οὐ δύναται ἰδεῖν τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. φῶς γάρ ἐστι νοητὸν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, πάσῃ φύσει λογικῇ πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας εὕρεσιν

1) Confirmat B. genuinam lectionem vulgatam. In quibusdam προσβάλλοντες. Or. 1. προβαλόντες. Tu confer annott. ad Or. XXVIII, p. 505, A.

2) Lege: τέθειται.

3) Distingendum: πόθεν; Conf. annott. ad f. 157 r. m.

4) Legendum: διαφέρει. Interjectum φασὶ proverbialem esse locutionem: ὅλῳ καὶ παντὶ διαφέρει, indicat. Plato Crat. p. 434, A. ὅλῳ καὶ παντὶ διαφέρει. S. Methodius ap. Epiphan. p. 541, D. ὅλῳ (Pet. mendose ὅλων) καὶ παντὶ.. διαφέρων.

5) Simile illud Heracliti de deo Delphico ap. Plut. *De Pyth. orac.* T. II, p. 404: οὔτε λέγει οὔτε κρύπτει, ἀλλὰ σημαίνει.

6) Magnopere fallor, aut legendum προσβιβάζειν. Vid. *Animadvss. in Basil* I, pag. 54, et quæ ad Marcum Eugen. p. 62 adnotavi. Adde El. f. 352 v. s.

D 7) Δοκεῖν, i. e. *uti videtur*, infinitivi absolute et nude positi usu apud Græculos pervagato, quo εἰπεῖν, i. e. *ut ita dicam*, sæpissime, rarius δοκεῖν dicitur. Ceterum m. rec. mg. recte διὰ ante θεραπείας supplevit; λέγει pro λέγειν sup. li.

8) Χωρίτης B. sed χωρητῆς El. f. 176 r. s. cum Edd. De voce χωρητὸς cf. f. 16 r. m.

9) De locutione θεωρεῖσθαι ἐν —, i. e. *cerni in* —, qua Elias, præsertim in doctrina de Trinitate, lubenter utitur, conf. f. 160 r. i. v. i. 161 v. s. 164 r. s. 176 r. s. al. Θεωρεῖσθαι διὰ — videas f. 2. v. i. De hoc usu verb. θεωρεῖν deque varia ejus constructione conf. *Animadvss. in Basil.* I. p. 6 sq.

10) Scribe: μηδέ.

11) Ps. 35, 10

υἱὸν τινα καταφάνειαν δι' ἑαυτοῦ παρεχόμενον.

F. 176 v. i. (in regeneratione per Spiritum Sanctum) ἄνωθεν λοιπὸν ὑφαίνεται τῆς ἡμετέρας (f. 177 r. s.) φύσεως ἡ κατασκευή.

F. 177 r. s. παρὰ δὲ τῆς ἀναγεννήσεως ἡ ἀνάπλασις, οὐ ... τὸν ῥυσὸν καὶ πεπολιωμένον εἰς ἁπαλὸν (1) καὶ νέον μετασκευάζουσα, ἀλλὰ τὸν κατεστιγμένον ταῖς ἁμαρτίαις ἢ κακοῖς ἐπιτηδεύμασιν ἐμπαλαιωθέντα χάριτι βασιλικῇ ἐπανάγουσα εἰς τὸ τοῦ βρέφους ἀνεύθυνον.

F. 177 r. m. βασιλικῇ δωρεᾷ (nim. regenerationis per Sp. S.) τῶν εὐθυνῶν ἀφεθείς.

P. 574, D. *ὁ τῶν μαρτυριῶν ἑσμός*) F. 177 r. m. τὸ τῶν μαρτυριῶν πλῆθος.

P. 574, D. (*Χριστός*) *δυνάμεις ἐπιτελεῖ*, (*τὸ Πνεῦμα συμπαρομαρτεῖ*) F. 177 v. s. ἐν τῷ τῆς πεντηκοστῆς B λόγῳ φησί· *ᾧ παρῆν, οὐχ ὡς ἐνεργοῦν, ἀλλ' ὡς συμπαρομαρτοῦν*, οὐχ ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων τῶν ἐνεργουμένων τῷ θείῳ Πνεύματι, ἀλλὰ συμπαρομαρτοῦν, ἤτοι συνοδεῦον, συνὸν διὰ τὸ ἀχώριστον τῆς Τριάδος. λέγει δὲ *ὁ μέγας Βασίλειος*, ὅτι ὅπου μὲν οἰκεία καὶ συμφυὴς καὶ ἀχώριστος ἡ κοινωνία, κυριωτέρα καὶ σημαντικωτέρα φωνὴ τὸ συνυπάρχειν. ὑποβάλλει γὰρ ἔννοιαν τῆς ἀχωρίστου κοινωνίας. ὅπου δὲ ἐνδέχεται τὸ ἑνωθέντα χωρισθῆναι, προσφυὴς φωνὴ τὸ ἐνυπάρχειν. τὴν γοῦν θερμότητα τῷ πυρὶ μὲν συνυπάρχειν φαμέν, τῷ δὲ σώματι ἐνυπάρχειν. ἀκολούθως οὖν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα τῷ μονογενεῖ μὲν Υἱῷ συνυπάρχειν λέγεται, τοῖς δὲ ἄλλοις ἁγίοις ἐνυπάρχειν.

C P. 575, A.) F. 178 r. s. λέγεται δὲ ταῦτα τὸ Πνεῦμα, ὡς αἴτιον τούτων καὶ ὡς χορηγοῦν αὐτά.

F. 178 r. s. (Christus) γεγονὼς καθ' ἡμᾶς (2).

F. 178 r. m. locutio : ταῖς τῶν πιστευόντων διανοίαις ἐμφιλοχωρεῖν, de Spiritu sancto.

F. 178 r. m. εἰς τὸ πλῆθος τούτων (sc. τῶν παρὰ τῇ *θείᾳ Γραφῇ* κειμένων κλήσεων ἐπὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος) ἀπιδὼν καὶ οἷον ἰλιγγιάσας· *ἐγὼ μέν*, φησί, (575, A.) *φρίττω, τὸν πλοῦτον ἐννοῶν τῶν κλήσεων*.

F. 178 r. i. εἰπών. . . *ἐγὼ μὲν οὖν φρίττω* (l. c.), οὐδαμοῦ λύσας εὑρίσκεται τὸν μερισμὸν ὁ πάνσοφος. καὶ ἔστι μὲν ἐνδιαθέτου σχῆμα λόγου τοῦτο, ὁ ἀπόλυτος λέγω μερισμός, ἐχρῶντο δὲ τούτῳ οἱ παλαιοὶ ἐπὶ τῶν φύσει ὁμολογουμένων ἢ καὶ ἀποδεδειγμένων. τοιοῦτον δ' ἂν εἴη καὶ τὸ κατὰ Τιμοκράτους D *Δημοσθένους* προοίμιον, τό· *τοῦ μὲν παρόντος* A *ἀγῶνος*, καὶ τὰ ἑξῆς (3). οὐδαμοῦ γὰρ ὁ σύνδεσμος οὗτος ἐλύθη τῷ ῥήτορι, καὶ παρέσχε μυρία πράγματα τοῖς ἀγνοήσασι τοῦτο τῶν *ῥητόρων*.

P. 575, A. *αὐτοκύριος* [4]) F. 178 r. s. Elias laudat *Apostoli* dictum : *Κύριος τὸ Πνεῦμα* (5), deinde addit : ὁ δὲ θεολόγος αὔξων τὴν εὐφημίαν, *αὐτοκύριος*, οὐ *Κύριος* εἴρηκεν. ἐντεῦθεν γὰρ τοῖς ἄλλοις ἡ κυριότης.

P. 575, A. *πάντα τῇ οὐσίᾳ πληροῦν, πάντα* (B.) *συνέχον, πληρωτικὸν κόσμου κατὰ τὴν οὐσίαν, ἀχώρητον* [6] *κόσμῳ κατὰ τὴν δύναμιν*) Ad hæc Elias f. 178 v. s. affert *Basiliana* ex libro de Spir. S. cap. 9, Opp. ed. Garn. T. III, p. 19, D. — p. 20, A. inde a verbo ἀπρόσιτον usque ad illa : οὐχ ὅσον ἐκεῖνα δύναται. quem ad locum, a me in B Bas. Plot. p. 25, 9. — p. 24, 25. exhibitum, conf. ibid. p. 30 sq. annotata. Scripturæ discrepantia apud Eliam hæcce est : p. 25, lin. 13. *πάντα*) καὶ πάντα El.—L. 17. 19. *ἀξίοις*) ἁγίοις.—Deinde omissa ista : οὐχ ἑνὶ usque ad δυνάμεσιν, p. 25, 19 — 29. — Porro p. 26, l. 9. El. om. οὕτω δή. — L. 15. *διαρκῆ*) El. male διαρκεῖ. — L. 17. 19. *τὴν χάριν ὁλόκληρον*) καὶ ὁλόκληρον τὴν χάριν. — F. 178 v. s. ὁ... θεῖος *Ἀθανάσιος* ἐκτὸς μὲν εἶναι τοῦτο (sc. τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον) τοῦ παντός φησι κατ' οὐσίαν, ἐν πᾶσι δὲ ταῖς ἑαυτοῦ δυνάμεσιν. F. 178 v. m. ὁ δὲ μέγας *Βασίλειος* ἀπρόσιτον τῇ φύσει τοῦτο εἶπεν, ὡς ἄληπτον κατὰ τὴν φύσιν καὶ ἀνεννόητον. Ibid. ἀχώρητον... κόσμῳ κατὰ τὴν δύναμιν, ὡς ἄπειρον· καθ' ὃ καὶ κατ' οὐσίαν ἐστὶν ἀχώρητον· καὶ πάλιν C χωρητὸν λέγεται (7) κατὰ τὴν οὐσίαν, ὡς πληρωτικὸν κατὰ τὴν προρρηθεῖσαν αἰτίαν. Ibid. ὁ . . . μέγας *Βασίλειος* περὶ τούτου (nim. περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος) φησίν, ὅτι πάντα μὲν πληροῖ τῇ δυνάμει, μόνοις δέ ἐστι μεθεκτὸν τοῖς ἀξίοις (8), πάντων πλήρωσιν λέγων τὴν πανταχοῦ παρουσίαν τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. Ibid. paullo post : καὶ κατὰ τὴν οὐσίαν καὶ κατὰ τὴν δύναμιν πληρωτικόν ἐστι κόσμου καὶ χωρητόν, ὡς κατ' ἀμφοτέρους (9) πανταχοῦ ὂν καὶ τὰ πάντα πληροῦν, καὶ αὖθις καὶ κατ' οὐσίαν καὶ κατὰ δύναμιν ἀχώρητον κόσμῳ, ὡς κατ' ἀμφοτέρους ἄπειρον καὶ ἀόριστον καὶ κεχωρισμένον πάντων τῶν ὄντων. ἔστι δὲ τό· *πάντα τῇ οὐσίᾳ πληροῦν*, *Σολομώντειον*. *Πνεῦμα* γάρ, φησί, *Κυρίου* D *πεπλήρωκε τὴν οἰκουμένην* (10). τὸ δέ· *πάντα συνέχον*, ἐφερμηνευτικὸν τοῦ Σολομωντείου τούτου ἐστὶ

(1) Codex : ἀπαλόν.

(2) Id est : *Humanæ naturæ particeps factus*. Conf. annott. ad f. 170 r. s.

(3) *Or. c. Timocr.* cap. 1. Τοῦ μὲν ἀγῶνος, ὦ ἄνδρες δικασταί, τοῦ παρόντος —· De particula μέν, cum affirmandi vi per se posita, vid. Bernhard. *De syntaxi Gr.* p. 487. Ceterum presse hic Noster Hermogenem sequitur, qui, hoc ipso Demosthenis loco usus, de ἀπολύτῳ μερισμῷ præclare docuit *Περὶ Ἰδ.* II, 7. p. 442 ed. Laur. Conf. Ernest. *Lex. Rh. Gr.* v. ἀπόλυτος, p. 37 sq. v. μερισμός, p. 209.

(4) Sic B. E. Vulgo : αὐτὸ Κύριος. Tu conf. annott. ad f. 116 v. m.

(5) 2 Cor. 3, 16.

(6) Τῷ ante κόσμῳ B. et Edd. omittunt, neque habet Elias ; et facile articule caremus. Expresse tamen ἀχώρητον τῷ κόσμῳ Gregor. Pal. *Theophane* p. 34 med. ubi ad Basiliana, ab Elia allata, provocans, hæc Gregorii immiscet.

(7) Nimirum a S. Basilio, loco antea laudato.

(8) Sic, ut est apud Basil. in Edd., non ἁγίοις, quod habet Elias f. 178 v. s. et 179 r. s. loco infra allato. Utramque lectionem Gregorius Pal. l. l. in suum usum convertit.

(9) Gregorium et Basilium l. l. intelligit.

(10) Hæc verba neque in libro Sapientiæ, ubi ea exstare opineris, neque omnino in versione Veteris Fœderis τῶν LXX reperiuntur. Simile tamen illud Jerem. 23, 24. μὴ οὐχὶ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ ; Ceterum, id quod Elias parum advertit, aliud est in Deo τὸ πάντα τῇ οὐσίᾳ πληροῦν, aliud τὸ πάντα συνέχειν. Posterius Deo tribuit liber

ῥητοῦ. F. 178 v. m. (τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον) μηδὲν ὂν τοῦ παντὸς τῷ κεχωρίσθαι τοῦ παντὸς κατ' οὐσίαν καὶ ὑπὲρ τὸ πᾶν εἶναι, κἂν ταῖς ἐνεργείαις καὶ ταῖς δυνάμεσι καὶ ταῖς προνοητικαῖς καὶ φρουρητικαῖς ἐπιλάμψεσιν ἐν πᾶσιν ἐστίν, ὥστε εἶναί πως ἐν πᾶσι καὶ μὴ εἶναι τὸ αὐτό.

P. 575, B. *ἀγαθόν*) F. 178 v. i. ἐν ἄλλοις δὲ αὔξων τὴν εὐφημίαν, καὶ δεικνὺς ὅτι οὐ κατὰ μετουσίαν ἐστὶν ἀγαθόν, ἀλλ' οὐσιῶδες ἔχει αὐτό, αὐτοάγαθον ἐκάλεσε καὶ πηγὴν ἀγαθότητος, ἀφ' οὗ καὶ τοῖς ἄλλοις τὸ ἀγαθύνεσθαι καὶ ἡ ἀγαθότης πηγάζεται.

P. 575, B. *εὐθές*) Elias f. 178 v. i. fontem indicat *Ps.* 50, 12. et hæc insuper annotat : εὐθὲς (λέγεται)... ὅτι ἀπεναντίας ἔχει πρὸς τὴν τοῦ ὄφεως σκολιότητα· κατὰ γὰρ τὴν Γραφὴν *Πνεῦμα ἅγιον ἐκφεύξεται δόλον*· καὶ ὡς αὐτοδικαιοσύνη καὶ αὐτοαλήθεια, παρεκτροπὰς ἐπὶ θάτερα καὶ ἐκκλίσεις οὐκ ἔχον διὰ τὸ ἄτρεπτον τῆς οὐσίας καὶ ἀναλλοίωτον (1).

P. 575, B. *ἡγεμονικόν*) F. 178 v. i. ὡς τὸν ἡγεμόνα νοῦν κατευθῦνον τῶν ὁδηγὸν παντὸς τοῦ βίου προστησαμένων αὐτό.

P. 575, B. *φύσει, οὐ θέσει ἁγιάζον*) F. 178 v. i. θέσει καὶ χάριτι (2).

P. 575, B. *μετροῦν, οὐ μετρούμενον*) F. 179 r. s. μετροῦν τὸν ἁγιασμὸν καὶ τὴν χάριν πρὸς τὴν ἐπιτηδειότητα τῶν ὑποδεχομένων. ἀπολαύει γὰρ τὰ μετέχοντα αὐτοῦ, ὅσον αὐτὰ πέφυκεν, οὐχ ὅσον αὐτὸ δύναται, καθώς φησιν ὁ μέγας *Βασίλειος* (3). μετρεῖ μὲν οὖν αὐτὸ τὴν χάριν, ὡς εἴπομεν, οὐδενὶ δὲ μέτρῳ αὐτὸ περιγράφεται, ἀσώματον ὂν καὶ ἄποσον καὶ ἄποιον· σωμάτων μὲν γὰρ ταῦτα· τὸ δὲ θεῖον Πνεῦμα ἀσώματον, μετεχόμενον ὑπὸ τῶν ἁγίων πρὸς τὴν ἐκείνων ἐπιτηδειότητα, καθὼς ὁ μέγας *Βασίλειος* λέγων· *μόνοις δὲ μεθεκτὸν τοῖς ἁγίοις* (4), καὶ ὁ *Ἀπόστολος*· *μετόχους γενηθέντας Πνεύματος ἁγίου* (5). ἔστι δὲ ἴσον τοῦτο τῷ ἐν ἄλλοις ὑπὸ τοῦ μεγάλου τούτου λεχθέντι, ἐν οἷς φησί· *μεταληπτόν, οὐ μεταληπτικόν*. μεταλαμβάνεται μὲν γὰρ ὑπὸ πάσης τῆς κτίσεως, δεομένης αὐτοῦ πρὸς σύστασιν, καὶ μετέχεται κατὰ τὴν ἐκτικὴν ἑκάστου ἐπιτηδειότητα, αὐτὸ δὲ μεταλαμβάνει ἢ ἐν μεθέξει γίνεται οὐδενός. ἀνενδεὲς γὰρ καὶ ἐπαρκοῦν ἑαυτῷ (6).

A F. 575, B. *πληροῦν, οὐ πληρούμενον, συνέχον, οὐ συνεχόμενον.*) F. 179 r. m. πληροῖ τὰ πάντα κατὰ τὸ προρρηθὲν *Σολομώντειον*, αὐτὸ δὲ οὐ πληροῦται. ἔστι γὰρ πλῆρες καὶ ὑπέρπληρες, καὶ ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες λαμβάνομεν καὶ πληρούμεθα, αὐτὸ δέ ἐστιν ἀνενδεὲς καὶ ἀμείωτον, καθάπερ καὶ ὁ ἥλιος ἐπιλάμπων τοῖς σώμασι καὶ ποικίλως μετεχόμενος, οὐκ ἐλαττοῦται παρὰ τῶν μετεχόντων. τὸ δὲ *συνέχον, οὐ συνεχόμενον* τοῦ δηλωθέντος ἐστὶ *Σολομωντείου* (7).

F. 179 v. s. διέξοδος et διεξιέναι, de uberiore enarratione.

F. 180 r. i. locutio : ἡ εἰς τὸ εἶναι παραγωγή.

F. 180 r. i. Elias negat, quod sit ὁ Θεοῦ λόγος ἀέρος τύπωσις σημαντική, διὰ φωνητικῶν ὀργάνων
B ἐκφερόμενος. οὐ γὰρ προφορᾷ δημιουργεῖ ῥημάτων ὁ Θεός (8).

F. 180 v. m. διὰ τί..., ὦ *Πνευματομάχε*, τὰς τρεῖς ὑποστάσεις κατακερματίζεις (9) εἰς διαφορὰς φύσεις;

F. 180 v. i. (ad : *ὁδηγοῦν* 575, C.) καὶ μή μοι τὴν ὁδηγίαν εἰς πᾶσαν τὴν διακονίαν ἐκλάβοις.

F. 181 r. m. λέγεται δὲ φῶς (τὸ Πνεῦμα) διὰ τὸ πᾶσαν ἄγνοιαν καὶ πλάνην ἐλαύνειν ἐκ πασῶν ψυχῶν, αἷς ἂν ἐγγένηται, καὶ διὰ τὸ ἐπιστρέφειν πρὸς ἑαυτὸ πάντα τὰ ὅλως ὑπὸ τῶν αὐτοῦ μαρμαρυγῶν συνεχόμενα.

F. 181 r. m. ὥσπερ ἀχώριστον τῷ πυρὶ τὸ θερμαίνειν καὶ τῷ φωτὶ τὸ λάμπειν, οὕτω καὶ τῷ Πνεύματι τὸ ἁγιάζειν, τὸ ζωοποιεῖν, ἡ ἀγαθότης, ἡ εὐθύτης (10), καὶ οὐδὲν τούτων ἐπίκτητον αὐτῷ, οὐδὲ
C ὕστερον ἐπιγινόμενον πρόσεστιν.

F. 181 r. i. οἷς... ἂν ἐγγένηται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, πάσης κηλῖδος ἀποκαθαίρει αὐτούς.

P. 576, C. *θεοποιοῦν*) F. 181 r. i. θεοποιεῖ δὲ διὰ τοῦ βαπτίσματος, υἱοὺς Θεοῦ ἀπεργαζόμενον καὶ θέσει καὶ χάριτι θεούς, φύσει Θεὸς τυγχάνον αὐτό. τὸ γὰρ ἄλλοις τὴν θέωσιν δωρούμενον, πῶς οὐ φύσει Θεός; et paulo post : φύσει... Θεός, ἀλλ' οὐ θέσει καὶ (f. 181 v. s.) χάριτι, τὸ θεοῦν ἑτέρους δυνάμενον.

P. 575, C. *τελειοῦν*) F. 181 v. s. in variis explicationibus : ἢ τοὺς βαπτιζομένους, τελείους ποιοῦν αὐτούς.

F. 181, v. i. (τὸ Πνεῦμα) συντηρητικὸν τῆς ἐπι-

Sap. 1, 7. καὶ τὸ συνέχον τὰ πάντα γνῶσιν ἔχει φωνῆς. quem ipsum locum, ab Elia neglectum, Gregorius verbis : πάντα συνέχον. respexit. Origen. *De Princip.* I, 3, 5. (fragm. ex *Epist. Justin. ad Menam*) : ὁ μὲν Θεὸς καὶ Πατὴρ συνέχων τὰ πάντα φθάνει εἰς ἕκαστον τῶν ὄντων. Id. *De Orat.* p. 233, E : δέον τῇ ἀοράτῳ δυνάμει τῆς θεότητος αὐτοῦ πεπεῖσθαι περιέχεσθαι καὶ συνέχεσθαι τὰ πάντα ὑπ' αὐτοῦ. ubi vide eruditum Anglum Not. p. 921, a. T. I ed. Ruæ. Adde Grimm. in *Theol. Stud. u. Kritik.* 1834 p. 893 (ad Sap. l. l.) et p. 899 meaque in *Basil. Plot.* p. 18.

(1) Conf. *Basil. Plot.* p. 24 de voce εὐθὲς in Spiritus sancti laudibus ap. Basil. *De Sp. S.* c. 9, p. 19. C. T. III. Opp. ed. Garn. Illa : Πνεῦμα... δόλον, ex Sap. 1, 5.

(2) De vocibus φύσει et θέσει in argumento theologico invicem sibi oppositis cf. El. f. 181 r. i. 181 v. s.

(3) Libro laudato p. 20, A.

(4) Conf. annott. ad f. 178 v. m.

(5) Hebr. 6, 4.

(6) Eodem pertinent ista f. 180 v. m. ubi Elias : *Spiritus sanctus*, inquit, *afflat quoscunque illi placet homines*, βούλεται δὲ πρὸς τὸ μέτρον δηλαδὴ
D τῆς ἑκάστου δυνάμεως. et f. 182 r. i. *Spiritus sanctus ut vult sua munera dispensat*, βούλεται δὲ κατὰ τὴν ἑκάστου ἐπιτηδειότητα καὶ δύναμιν.

(7) Sapientiæ loco, de quo supra.

(8) Sic f. 181 r. s. οὐ διὰ φωνιτικῶν (l. φωνητ.) ὀργάνων ἐκπεμπόμενον ψόφον, οὐδὲ ἀέρα διὰ γλώττης τυπούμενον τὸν θεῖον λόγον νοοῦμεν.

(9) Verbo κατακερματίζειν, de quo ad f. 21 v. s., Meletium *De N. H.* p. 146 sq. ed. Cram. in notanda Manichæorum doctrina de mundi anima usum reperio : οἱ... Μανιχαῖοι ἀθάνατον αὐτὴν καὶ ἀσώματον λέγουσι, μίαν δὲ μόνην εἶναι τὴν τῶν πάντων ψυχήν, κατακερματιζομένην καὶ κατατεμνομένην εἰς τὰ καθ' ἕκαστα σώματα ἔμψυχα καὶ ἄψυχα. Quæ tamen ille de fabula graculus Nemesio *De N. H.* ed. Matthæi. p. 69. 110. suffuratus est.

(10) Voce εὐθύτης, in S. Spiritus laudibus posita, respicitur ad εὐθὲς p. 575, B. ubi conf. El. f. 178 v. i. ibique annott.

βραβευθείσης ἡμῖν δι' αὐτοῦ (nim. τοῦ βαπτίσματος) καθάρσεως. et statim post locutio de baptismate : βραβεύειν ἐξάλειψιν.

F. 182 r. m. οἱ *Ἀπόστολοι* πολλήν τινα τὴν οἰκειότητα ἔφερον πρὸς τὸν τοῦ Εὐαγγελίου λόγον, ὡς ὄργανα ὑπὸ τοῦ παναγίου Πνεύματος κρουόμενα καὶ ἐξηχοῦντα τοῦτον.

F. 182 r. m. locutio : ἡ πρὸς τὸν τοῦ κηρύγματος λόγον οἰκείωσις. et : ἡ πρὸς τὸν Λόγον Χριστὸν οἰκείωσις τοῦ παναγίου Πνεύματος.

F. 182 r. m. τοσοῦτον... ᾠκείωται αὐτῷ (sc. Christo) τὸ Πνεῦμα, ὅτι καὶ Χριστοῦ Πνεῦμα λέγεται (1).

F. 182, r. m. *ἐν πυρίναις* δέ (sc. γλώσσαις, 575, C. [2]), τάχα μέν, ὅτι καθαρτικὸν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἀναλωτικὸν τῆς ὕλης τε καὶ τῆς πονηρᾶς ἕξεως, ὡς καὶ τὸ πῦρ τῆς μὴ συγγενοῦς ὕλης τῷ χρυσίῳ, ἢ καὶ ὡς ὁμοούσιον τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ καὶ τῷ ἐνυποστάτῳ Λόγῳ αὐτοῦ. γέγραπται γὰρ ἐν τῷ *Δευτερονομίῳ· Κύριος ὁ Θεός σου πῦρ καταναλίσκον ἐστίν* (3). εἰ οὖν πῦρ ὁ Θεὸς ὑψηλοτέρας διανοίας λόγοις, ἐν εἴδει δὲ πυρὸς καὶ τὸ Πνεῦμα ὀπτάνεται τοῖς μαθηταῖς, ὁμοούσιον ἄρα τὸ Πνεῦμα τῷ Θεῷ.

F. 182 r. i. ὁ... θρόνος βασιλείας καὶ ἀναπαύσεως σύμβολον.

P. 575, C. *ποιοῦν Ἀποστόλους, Προφήτας, Εὐαγγελιστάς*) Elias f. 182 r. i. provocat ad *Ephes.* 4, 11. ubi hæc tria nomina item coniuncta, et ad I *Cor.* 12, 28, ubi similis coniunctio, sed cum graduum distinctione.

F. 182 v. i. ἔχων... ὁ ἄγγελος φυσικῶς τὸ αὐτεξούσιον, ἀπαρεμποδίστως τούτῳ κέχρηται, μὴ ταῖς ἐκ τοῦ σώματος ἀνθολκαῖς, ὥσπερ ὁ ἄνθρωπος, κωλυόμενος. et paullo post : εἰ... αὐτεξούσιός ἐστιν ὁ ἄνθρωπος καὶ φυσικῶς ἔχει τὸ αὐτεξούσιον, ἀλλά γε διὰ τὰς ἐκ διαβόλου προσβολὰς καὶ διὰ τὸ βάρος τοῦ σώματος, ἐφυστε- (f. 183 r. s.) ρίζει ἡ προχείρισις (4) τῆς ἕξεως.

P. 575, D. *παντεπίσκοπον*) F. 183 r. s. ἔστι δὲ καὶ πανεπίσκοπον (5), ὡς πάντα ἐφορῶν καὶ πάντα ἐπισκοποῦν, καὶ ὡς οὐδενὸς τὴν ἐποπτικὴν αὐτοῦ δύναμιν διαδράναι δυναμένου. μέχρι γὰρ διαλογισμῶν καὶ ἐννοιῶν καὶ ἐνθυμήσεων διικνεῖται.

P. 575, D. *διὰ πάντων χωροῦν τῶν πνευμάτων, νοερῶν... (E.) ... ἄλλων δὲ ἀλλαχοῦ νενεμημένων, ᾧ δηλοῦται τὸ ἀπερίγραφον.*) Ad hæc Elias f. 183 r. m. *Sap.* 7, 3. laudat et hæc observat : παρέστησε δὲ τὸ ἀχρόνως διὰ πάντων χωρεῖν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον A καὶ ὁ μέγας οὗτος ἐν τῷ εἰπεῖν· *κατα ταὐτό* (6). τῶν γὰρ Προφητῶν καὶ Ἀποστόλων ἄλλων ἀλλαχοῦ διεσπαρμένων καὶ οὐκ ἐν τοῖς αὐτοῖς τόποις διατριβόντων, πᾶσι κατὰ ταὐτὸν συμπαρῆν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τοῖς μὲν τὸ τῆς προφητείας χάρισμα ἐνεργοῦν, τοῖς δὲ τὰς ἀπείρους θεοσημείας. ἐν ᾧ δηλοῦται τὸ τοῦ Πνεύματος ἀπερίγραπτον.

F. 183 r. i. ἡμεῖς ἀλλήλοις ἐντυγχάνομεν, φωνῆς διὰ τοῦ ἀέρος διαπορθμευούσης ἀπὸ τῶν λεγόντων εἰς τοὺς ἀκούοντας δεόμενοι τὰ ἐν τῇ ψυχῇ κινήματα καὶ διανοήματα.

P. 576, A.) F. 183 v. m. (ad : *ἄλλον Παράκλητον* [7]) πέμψει οὖν Παράκλητον ἄλλον, οἷον ἐμέ, ἴσον ἐμοί. F. 183 v. i. ἀληθεῖς οἱ διὰ τῶν φωνῶν τούτων Θεὸν τοῦτο (sc. τὸ Πνεῦμα) ἀποδεικνύοντες. Ibid τὸ δὲ B *στηλιτεύειν* ἐκ μεταφορᾶς τῆς στήλης εἴρηται. στήλη δέ ἐστι λίθος ἢ χαλκὸς ἐν ἐπιμήκει τετραγώνῳ σχήματι, ἐν ᾧ ἐγγέγραπται ἡ τοῦ στηλιτευομένου ὕβρις.

P. 576, B. *ἔμψυχοι*) F. 184 r. s. ἐνεργοὶ διὰ τὴν ἐνέργειαν καὶ οἷον ζῶσαι καὶ ἰσχυραί, ὡς οὐ μόνον ἐν γράμμασι κεῖσθαι ταύτας καὶ φαίνεσθαι οἷον εἰκόνας τινὰς καὶ σύμβολα τὰ πράγματα, ἀλλὰ καὶ ὡς αὐτὰ τὰ ἔμψυχα ἰσχύειν, καὶ αὐτὰς ἐκείνας τῶν εἰρηκότων τὰς ψυχὰς ἐμβοᾶν καὶ πνεύματα. λέγεται δὲ καὶ ἰδία (8) ἔμψυχος λόγων κατὰ *ῥήτορας*.

F. 184 r. m. locutio : ἡ δουλικὴ τάξις καὶ ὑπόπτωσις.

P. 576, B. *εἴτε τι ἄλλο* cet.) F. 184 r. i. καὶ εἴ τι δὲ ἄλλο τοιοῦτον, ἐπὶ τὸν Πατέρα, φησί, ἀνενεκτέον, C οἰκονομικῶς λεγόμενον, ἵνα τὸ ἐξ οὗ δειχθῇ, ὥσπερ καὶ ὁ Υἱός. ὡς γὰρ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκεῖθεν, οὕτω καὶ ταῦτα ἐπὶ τὸν Πατέρα καὶ προβολέα ἀνακτέον.

F. 184 r. m. ubi de *S. Scripturæ* effatis, quibus Spiritus sanctus a Deo e cœlis mitti dicitur : οἰκονομικῶς ταῦτά μοι νόει. ἔρχεται μὲν γὰρ δεσποτικῶς καὶ ὡς κύριον, λέγεται δὲ ἀποστέλλεσθαι οἰκονομικῶς, ὡς οὐκ ἀντίθεον.

P. 576, C. *πολλὰ διασκεψάμενος πρὸς ἐμαυτὸν τῇ φιλοπραγμοσύνῃ τοῦ νοῦ*) F. 184 v. s. πολλά, φησί, σκεψάμενος πρὸς ἐμαυτὸν καὶ πολυπραγμονήσας τῇ φιλοπραγμοσύνῃ τοῦ λόγου.

P. 576, C. *τὸν λόγον εὐθύνας*) F. 184 v. s. ἤγουν ἐξετάσας.

D P. 576, C. *οὐκ ἔχων* [9] *ᾧτινι χρὴ τῶν κάτω τὴν θείαν φύσιν παραλαβεῖν* [10]) F. 184 v. s. οὐχ εὗρον, πρὸς ὅπερ ἂν τὴν θείαν φύσιν ἐξομοιώσαιμι.

P. 576, C. D.) F. 184 v. s. ὥσπερ... ἄληπτα καὶ

(1) Rom. 8, 9.
(2) Act. 2, 3.
(3) Conf. f. 28 r. s. et ibi annott.
(4) Sic, προχείρισις, bis antea, utrobique ι in eraso η. Sed hoc loco ι a m. 1. Vid. Has. ad Leon. Diacon. p. 459 ed. Bonn.
(5) Sic Elias ; in contextu Gregorii B. παντεπίσκοπον cum Edd. eamque lectionem loco vulgatæ, πανεπίσκοπον, habet cod. Alex. Sap. 7, 23. quo Gregorius respexit. Πανεπίσκοπος ter reperitur in Oracc. *Pseudo-Sibyllinis*. Vid. Alexander in nova eorum editione Parisina T. I, p. 210, a. Similiter in πανεπόπτης et παντεπόπτης 2 Maccab. 9, 5. variatur. Vid. Schleusn. *Lexic. in LXX*, P. IV, p. 174. Vocem παντεπόπτης Elias f. 249 v. s. in loco, quo usus est, Jo. Damasceni ponere maluit quam πάντων ἐπόπτης.
(6) Ταὐτὸν Edd. et in seqq. Ταὐτὸ in nonnullis reperiri C. testatur, neque tamen eam formam alteri ταὐτὸν prætulerim.
(7) Jo. Ev. 14, 16.
(8) M. rec. mg. ἰδέα, recte. Conf. Ernest. *Lexic. Technolog. Rhet. Gr.* v. Ἔμψυχον p. 105, et v. Ἰδέα p. 158 sq.
(9) Ἔχων B. ; vulgo ἔσχον, recte.
(10) Παραλαβεῖν B. ; vulgo : παραβαλεῖν, recte.

ἀθεώρητα, καθὼς φησιν ὁ μέγας *Διονύσιος* (1), A τοῖς αἰσθητοῖς ἐστι τὰ νοητά, καὶ τοῖς ἐν πλάσει καὶ τύπῳ τὰ ἁπλᾶ (2) καὶ ἀτύπωτα, τοῖς τε κατὰ σωμάτων σχήματα μεμορφωμένοις ἡ τῶν ἀσωμάτων ἀναφὴς καὶ ἀσχημάτιστος ἀμορφία, κατὰ τὸν αὐτὸν τῆς ἀληθείας λόγον καὶ τῶν σωματικῶν ἁπάντων ὑποδειγμάτων ὑπέρκειται. διὸ κἂν μικρά τις ὁμοίωσις εὑρεθῇ, φεύγει τὸ πλεῖον, καταλιπὸν ἡμᾶς κάτω μετὰ τοῦ συντρόφου ἡμῖν ὑποδείγματος. ὁποῖόν τι καὶ τοῦτό ἐστι τὸ ὑπόδειγμα, ὃ ταῖς τοῦ νοῦ φιλοπραγμοσύναις ἐντετύπωκα.

P. 576, D. *ὀφθαλμόν*) F. 184 v. m. Elias interpretatur *fontis primam scaturiginem* : τῆς πηγῆς, ut ipse ait, τὴν ἀρχήν, τὴν πρώτην βλύσιν... ἐξ ἧς, ὥσπερ ἀπ' ὀφθαλμοῦ τινος φῶς, τὸ ὕδωρ βλυστάνει ἀναδιδόμενον (3).

B P. 576, E. 577, A. *ἥλιον... καὶ ἀκτῖνα καὶ φῶς*) F. 185 r. m. εἶδος μὲν... ἡλίου τὸ φῶς, ὡς ἐν τῷ εἰς τὴν νέαν κυριακὴν εἴρηκε λόγῳ, ὅπερ ἀσώματον ἐκάλεσε καὶ ἀνήλιον, ὕλη δὲ τοῦ φωτὸς τὸ ἡλιακὸν σῶμα, ὁ δίσκος. F. 185 v. i. τούτοις τοῖς ὑποδείγμασι φαίνεται χρησάμενος καὶ ὁ κορυφαιότατος Πέτρος ἐν τοῖς *Κλημεντείοις* (4), ὃ ναὶ ἵττεσθαί μοι δοκεῖ καὶ οὗτος ὁ ἅγιος ἐν τῷ, μετὰ τὸ εἰπεῖν· *ὀφθαλμόν τινα καὶ πηγὴν καὶ ποταμὸν ἐνενόησα*, ἐπαγαγεῖν τό· *καὶ γὰρ καὶ ἄλλοι* (576, D.).

P. 577, B. *σχεθεῖσα* [5] *τῷ ἀντιτύπῳ* [6]) F. 185 v. s. χεθεῖσα ἐν οἴκῳ καὶ τοίχῳ ἀντιτύπῳ, ἤτοι τῇ ἀντιτυπίᾳ τοῦ τείχους καὶ πυκνότητι προσπελασθεῖσά τε καὶ καταχεθεῖσα.

P. 557, C.) F. 185 v. m. χρησάμενος οὖν καὶ τούτῳ τῷ ὑποδείγματι (nim. solis radiorum ex aqua in pariete cum vibratione resplendentium, 577, B.), καὶ ἀδρῶς οὕτω φράσας καὶ ἐναργῶς, ἀποδοκιμάζεται πάλιν.

F. 185 v. i. παντὸς... ὑποδείγματος ἀεὶ τὸ Θεῖον ὑπερίδρυται.

P. 577, D. *χαίρειν ἐάσαι*) F. 185 v. i. τὸ μὲν χαίρειν ἐνταῦθα ἀντὶ τοῦ οἰμώζειν καὶ στένειν τάττεται, ἐκ δημώδους τινὸς (f. 186 r. s.) παροιμίας ληφθέν. ἔθος γὰρ τοὺς παλαιοὺς ἀποτροπιαζομένους τοὺς πρὸς οὓς ἀπεχθῶς διέκειντο, τὸ *χαίρειν* προσφωνοῦντας παριέναι αὐτούς (7).

F. 186 r. s. σκιαὶ... ὄντως πάντα ταῦτα (sc. τὰ ἐν τῷ κόσμῳ πάντα ἀγαθὰ δοκοῦντα) καὶ εἰκόνες ἀμαυραί, πρός τε τὰ ἐκεῖθεν ἀγαθὰ καὶ αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν συγκρινόμενα, εἰ καὶ δοκοῦσι (8) τινες τὰ ὡς ὄντως κατέχειν ἀγαθά, τῶν σκιῶν ἐκείνων ἐπιδραττόμενοι κατὰ τὴν αἰγυπτίαν ἐκείνην, τὴν μὴ τοῦ Ἰωσήφ, ἀλλὰ τῶν ἱματίων ἐκείνου ἐπιδραττομένην, καὶ νομίζουσαν αὐτὸν κατέχειν τὸν Ἰωσήφ.

P. 577, E. *τὸν αἰῶνα τοῦτον διαπορεύεσθαι διατέμνοντα* [9]) F. 186 r. m. τουτέστι τὸν παρόντα κόσμον, τέμνοντα τὴν πρὸς τὴν σάρκα σχέσιν διὰ τῶν ἀρετῶν, καὶ τῶν ὑλικῶν ἑαυτοῦ περιαιρούμενον τὴν ἀπάτην.

Conf. Eliæ ἐξομοιώσαιμι. Cæterum τῶν, quod ante κάτω vulgo deest, C. ex tribus Regg. et tribus Colb. supplevit. Confirmat B.

(1) Libro *De Div. Nom.* cap. 1, § 1, p. 284. B. C. usque ad illud ὑπέρκειται, exceptis verbis καὶ τῶν... ὑποδειγμάτων.

(2) Codex : ἁπλά.

(3) Gregorii loco, adhibitis ex Latina versione Eliæ verbis, usus est Ullmannus in *Gregorio Naz.* p. 353 sq. Conf. *Arcan.* III vs. 60 sq. ἐκ μονάδος Τριάς ἐστι καὶ ἐκ Τριάδος μονὰς αὖθις, | *οὔτε πόρος, πηγή, ποταμὸς μέγας* cet. ubi *πόρος* Nicetæ Davidi i. q. ὀφθαλμός, sive, ut interpres recte vertit, *aquæ os vel ostium.*

(4) ει in erasa litera, et in ι quidem, uti videtur, estque scriptura : τὰ Κλημέντια, magis usitata quam altera illa : τὰ Κλημέντεια. Provocat autem Elias ad *Clementinorum* locum eum, quem videas in Cotelerii *PP. Apost.* T. I ed. Amstelod. p. 606. Mox ἐν in ἐνενόησα a. m. 1 aup. li.; ἐνόησα B.

(5) Sic B. cum Edd. Elias tamen haud dubium quin χεθεῖσα, i. e. χυθεῖσα, legerit, forma posterioris ætatis scriptoribus usitata, quæ apud Gregor. quoque Or. IV, p. 113, A. Or. XXIII, p. 428, C. reperitur. Vid. Lobeck. *Parerg. ad Phryn.* p. 731 sq. Et profecto radii solis crispantes in pariete *affundi* aptius quam *retineri* dicuntur. Itaque L. χεθεῖσα merito probavit. Ceterum pro ἀντιτύπῳ Comb. pessime ἀντιτοίχῳ. Recte tamen idem cum Billio in proximis : παλμὸς ἐγένετό τις παράδοξος. ubi B. C. male : παλμὸς ἐγένετο *καὶ* παράδοξος.

(6) Deinceps in contextu B. mendose ἅπτει cum Edd.; ἄττει C. ex duobus Coisl. Par. Comb. al. reposuit. De confusis ἄττειν sive ἄττειν et ἅπτειν conf. Boissonad. in *Notices et Extr.* T. 11, P. 2, p. 184 sq. et quos in *Symbol. ad Philostr. Vit. Soph.* p. 68. 87, b. laudavi. Apud Gregor. Or. IV, p. 90. E. ἐξάττοντες pro vulgato ἐξάπτοντες reponi debere Lobeck. *Parerg. ad Phrynich.* p. 528 recte C monuit. Est tamen, ubi librarii vel VV. DD. verbum ἅπτειν in ἄττειν commutatum temere iverunt. Conf. Boissonad. l. c. Sic Millerus in *Not. et Extr.* T. XIV, P. II, p. 272. apud M. Antoninum 4, 21. ψυχαὶ... μεταβάλλουσι καὶ χέονται καὶ *ἐξάπτονται*. ἐξάττονται legi voluit. Atqui verbum ἄττειν passivam haud admittit notionem, et sermo apud Marcum est de mundi exustione, quæ animas maneat. Vid. Plutarch. *De Plac. Philos.* 4, 7, p. 104, ibique Corsin. De vario, et physico et ethico, usu verbi ἄττειν sive ἄττειν et compositorum v. Rigalt. et Schwebel. *ad Onosand.* p. 10 seq., Boissonad. *ad Gregor. Cor.* p. 177, Creuzer *Annot. in Plot.* p. 385, b. sq. lis quæ in *Symb. ad Philostr. V. S.* p. 68. 86, a. et in *Bas. Plot.* p. 29 sq. attuli, hæc accedant : Eman. Bryenn. *Harmon.* p. 506 T. III Opp. Wallis. ὁρῶμεν παμπόλλους, πρό γε τοῦ μαθεῖν, ὡς προσήκει, πάντα τὰ περὶ τῆς ἁρμονικῆς εἰρημένα... ἐπὶ τὸ μελοποιεῖν ἄττειν ἐθέλοντας. Gregor. Palam. *Oratt.* p. 109, ubi formula : ἄττειν ὑπὲρ τὸ δέον. Ignat. D *Vita S. Niceph.* in *Act. SS.* Martii T. II, p. 716, A. Elias infra f. 275 v. m. Gregorius eo verbo φυσικῶς, idque aptissime, usus est in depingenda vibratione solis radiorum, qui ex aqua in pariete resplendent. Eiusmodi reflexus solis, veteribus Opticis ἀγλλαῖς dicti (v. Voss. *ad Catull.* p. 245), variis imaginibus ansam dederunt. Vid. Ruhnken. *Ep. Crit.* II, p. 248 sq. Gregorius hoc loco, ut in *Arcan.* III vs. 65—69. *Carmm. Sell.* ed. Dronck. Trinitatis naturam imagine, ab illis reflexibus petita, declarari non posse jure meritoque arbitratur.

(7) Conf. f. 223 r. m. ibique annott.

(8) Codex : δουχοῦσι. Prius υ punctis subnotatum.

(9) Διατέμνοντα male omittunt tres ap. C. codd. Elias in hoc verbo male argutatur. Tu conf. Gregor. *Carm. Ined.* II, vs. 16 : τέμνων ὁδοὺς ἀτρίπτους, ibique Toll. *Ins. It. It.* p. 75 Metaphoram attigi in *Nov. Annal. Philol.* Suppl. T. 11, Fasc. 3, p. 366, 10.

F. 186 r. m. ἐλευσόμενός ποτε μετὰ τὴν τῶν αἰώνων περαίωσιν εἰς τὴν τελείαν λῆξιν.

Or. XXXII.

P. 579, A. *ἐμπόρευμα*) F. 186 v. m. πανηγύρεως... μνημονεύσας, ἐπέμεινε τῇ τροπῇ, καταλλήλως αὐτῇ ἀποδοὺς τὸ ἐμπόρευμα. λέγεται γὰρ ἐμπόρευμα ἡ ἐργασία ἤτοι ἡ πραγματεία, ἐξ ἧς κέρδος περιγίνεσθαι εἴωθε, σωματικὸν μὲν τοῖς τὰ σωματικὰ ἐμπορευομένοις, πνευματικὸν δὲ τοῖς πραγματευομένοις τὰ πνευματικά.

P. 580, A. *εἰμὶ μὲν* cet.) F. 186 v. i. τοῦτό τινες σκωπτικῶς κατ' ἐκείνου ἀπέῤῥιπτον.

F. 187 r. m. Elias notat λήρους τῶν λεγόντων διὰ χιλιονταετηρίδος τέλος λαμβάνειν τὴν κόλασιν.

F. 187 r. i. in loco S. *Maximi* ab Elia laudati locutiones : ἀδιαφόρως ἁμαρτάνειν et ἀδιαφόρως ἀγαθοεργεῖν (1).

F. 187 v. i. ταῖς γηΐναις ἀσχολίαις τε καὶ φροντίσι καταχωννύς (sc. τὸ χάρισμα).

F. 187 v. i. ὀκνηρία.

P. 580, D. *ἡ εἰρήνη*) F. 188 r. i. ἣν ὁ Κύριος τοῖς μαθηταῖς ὡς ἐξαίρετόν τινα κλῆρον ἐβράβευσεν. Ibid. (εἰρήνη Θεοῦ) εὐστάθειαν ἐμποιοῦσα τῷ ἡγεμονικῷ.

F. 188 v. s. σώματα ἀταξίᾳ καὶ στάσει στοιχείων νοσήσαντα... διαφθαρήσονται.

P. 581, A. *εἴτε... εἴτε...*) F. 189 r. s. ἡ ἐνδοίασις ἐπιεικῆ τὸν λόγον ποιοῦσα καὶ ἠθικόν.

F. 189 r. m. et i. — *θερμὰς φύσεις καὶ μεγάλας* (581, B) λέγων τοὺς ἀνδρώδεις τε καὶ θυμοειδεῖς. οὗτοι γὰρ πρὸς ὅπερ ἂν ῥέψωσιν, εἴτε πρὸς τὸ χεῖρον, εἴτε πρὸς τὸ ἀγαθόν, μεγάλα κατορθοῦν πεφύκασι (2). λόγῳ μὲν γὰρ παιδαγωγούμενος ὁ θυμός· πέφυκε γὰρ κατακούειν οὗτος τοῦ λόγου, ἀλλ' οὐ πάντη ἐστὶν ἀνήκοος, ὡς τὸ θρεπτικὸν καὶ αὐξητικὸν τῆς ψυχῆς· ἀνδρείαν ποιεῖ καὶ ὑπομονὴν καὶ ἐγκράτειαν· νεῦρον γάρ ἐστι τῆς ψυχῆς, καθώς φησιν ὁ μέγας *Βασίλειος*, τόνον αὐτῇ πρὸς τὴν τῶν καλῶν ἔνστασιν ἐμποιοῦν· τοῦ λόγου δὲ προεκπηδῶν καὶ μὴ κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον ἐνεργῶν, μανία γίνεται. ἐπειδὰν (3) γὰρ ἢ λόγος ἢ

A πρᾶξίς ἤ τις ὑπόνοια τῶν ἀηδεστέρων τὸ τοιοῦτον πάθος ἀνακινήσῃ, καὶ περιζέσῃ τῇ καρδίᾳ τὸ αἷμα καὶ διαναστῇ πρὸς ἄμυναν ἡ ψυχή, ἐξαίφνης ἔστιν ἰδεῖν σῦν ἢ κύνα ἢ πάρδαλιν ἢ ἄλλο τι τῶν τοιούτων θηρίων ἐκ τοῦ θυμοῦ τὸν ἄνδρα γενόμενον. οὐκοῦν τὸ εἰς ὀργὴν ἁπλῶς ἐξάπτεσθαι φαῦλον, ἀλλὰ τὸ μὴ σὺν λόγῳ τοῦτο γίνεσθαι σφαλερόν (4). διὸ καὶ ὁ Κύριος τῷ μὲν ὀργιζομένῳ εἰκῆ τὴν κρίσιν ἐπανατείνεται, τὸ δὲ ἐφ' ἃ δεῖ κεχρῆσθαι τῇ ὀργῇ οὐ παραιτεῖται. τὸ γάρ· *ἔχθραν θήσω ἀνὰ μέσον σοῦ καὶ τοῦ ὄφεως* (5), διδάσκοντός ἐστι κεχρῆσθαι τῷ θυμῷ ὡς ὅπλῳ κατὰ τοῦ πονηροῦ καὶ τῆς ἁμαρτίας (6).

P. 581, B. C. *μήπω... ἀμήχανον*) F. 189 v. s. εὐσεβοῦσι... καὶ ὑπὲρ εὐσεβείας ἀποθανεῖν ἕτοιμοι, B ὅσοι θερμότερον καὶ κατὰ τῆς ἡδονῆς ἵστανται, χαλώσης τὸν τῆς ψυχῆς τόνον, ὅσοι ταύτῃ διαθερμαίνονται.

P. 581, C.) F. 189 v. s. τὸ .. θράσος οὐ τοῦ λόγου, ἀλλὰ τῆς ἀλογίας γέννημα, οὐδὲ τῆς μαθήσεως, ἀλλὰ τῆς ἀμαθίας, ὡς καὶ *Θουκυδίδης* φησίν, ὅτι ἀμαθία μὲν θρασεῖς ποιεῖ, τὸ λελογισμένον δὲ ὀκνηρούς (7). F. 189 v. m. γίνεται δὲ ἡ νάρκωσις, τῶν νεύρων συμπιλουμένων, καὶ τοῦ ψυχικοῦ πνεύματος προϊέναι ἐμποδιζομένου, δι' οὗ τοῖς ζώοις ἡ κίνησις. (ad : *αἱ γενναῖαι δὲ* —) αἱ δέ γε γενναῖαι καὶ ὀξύῤῥοποι πρὸς ἀμφότερα, λόγου μὲν αὐτὰς ῥυθμίζοντός (8) τε καὶ διευθύνοντος, καὶ δίκην παιδαγωγοῦ τὰ τοῦ θυμοῦ σκιρτήματα καταστέλλοντος, καὶ παιδεύοντος αὐτὸν μηδαμῶς τῆς οἰκείας ἐκβαίνειν τάC ξεως, ἄγεσθαι δὲ μᾶλλον ἐφ' ὅπερ ἂν οὗτος καθηγήσαιτο, μέγα τι χρῆμα εὑρίσκονται πρὸς ἀρετήν, τὰ τοῖς πολλοῖς δυσχερῆ εὐχερῶς ἐξανύουσαι. τοῦ λόγου δὲ ἐπιλείποντος, καὶ τὸ ἴσον εἰς κακίαν αἱ μεγάλαι αὗται φύσεις εὑρίσκονται. ὡς γὰρ λόγῳ παιδαγωγούμεναι τὰ μέγιστα κατορθοῦν πεφύκασιν, οὕτως ἀπαιδαγώγητοι μείνασαι, περιφανεῖς ἐπὶ κακίᾳ γνωρίζονται καὶ μεγάλα τὰ πτώματα πάσχουσι (9). F. 189 v. i. φύσεις δὲ γενναίας πληθυντικῶς τοὺς θερμοὺς καὶ ἀνδρώδεις ἐκάλεσεν... ὅτι, τοῦ τῆς φύσεως ὀνόματος τῶν πολλαχῶς λεγομένων τυγχάνοντος, λέγεται

(1) Conf. Suicer. *Thes. Eccl. Gr.* ἀγαθουργέω, cui S. Maximi locus non magis, quam mihi est, in promptu fuit. Neque eo usum video Lobeckium *Parerg. ad Phryn.* p. 675, qui » ἀγαθοεργεῖν, inquit, semel in N. T. legitur, ἀγαθουργεῖν Cyrill. *C. Julian.* III. 81 A. « De Novi Testamenti loco, qui est 1 Tim. 6, 18. conf. Schleusner. h. v. quamquam illic de beneficiis, hoc Maximi loco de bene factis, ex beneficiorum studio profectis, verbum est usurpatum.

(2) In eandem sententiam Elias uberius disputat f. 189 v. m., ubi v. annot.

(3) Codex : ἐπειδὰν.

(4) Codex : σφαλλερόν. Literæ λ in voce σφαλερὸς male duplicatæ crebra sunt exempla in Cod. Bas. Sic σφαλλερὸς bis male scriptum f. 214 v. s., σφαλλερὸν f. 304 v. s. 348 r. m., σφαλλερὰν f. 59 r. m. Adverbium mendose σφαλλερῶς scriptum f. 1 r. i. 97 v. i.

(5) Gen. 3, 15.

(6) De virtutibus θυμοῦ cf. El. f. 47 r. m. et quæ nos in *Animadvss. in Basil.* I, p. 108, 184, attulimus. Cum postremis Eliæ verbis conf. f. 8 v. i.

(7) Memoriter, non ipsis verbis laudat Thucyd. 2, 40. ἀμαθία μὲν θράσος, λογισμὸς δὲ ὄκνον φέρει. ubi v. Goeller. p. 318. Ceterum τὸ λελογισμένον, licet a Thucydide l. l. non usurpatum, tamen prorsus D est Thucydideum.

(8) F. 200 v. i. et 205 r. m. locutio : ἤδη ῥυθμίζειν. quo de usu translato verbi ῥυθμίζειν vid. annott. ad Marc. Eugen. p. 73. Adde El. f. 219 r. m.

(9) Billius annotatione ad hunc locum minus apte comparat Plat. *Legg.* VI, p. 766, A. ubi de homine bene educato, tanquam de ζώῳ ἡμερωτάτῳ, sermo est. Tu confer *Rempubl.* VI, p. 491, D. E. 495. B. ubi Plato docet, præstantissimam quamque indolem, si disciplina careat, pessimam evadere. Socratis egregia est in eandem sententiam disputatio apud Xenoph. *Mem.* lib. IV, cap. 1, 3. 4. Vid. Fabric. *ad Marin. Vit. Procli* p. 80 ed. Boissonad. et ad *Cod. Apocryph. N. T.* p. 538 sq. Ceterum exempla vocis φύσις ea potestate positæ, de qua Elias in seqq. monet, apud Platonem et Xenophontem ll. cc. et alias crebro reperiuntur. Vid. Ast. *Lex. Plat.* III p. 522.

φύσις καὶ τὸ τοιῶσδε κεκρᾶσθαι καὶ πεφυκέναι. A

F. 189 v. i. (ἄνθρωποι) ὑπὸ μίαν... ἅπαντες φύσιν ἀνάγονται.

P. 581, D. *εἴη δ' ἂν ὁ αὐτὸς μηδὲν* [1] *ἀγαθοῦ*) F. 189 v. i. Ἀττικὸν... τοῦτο, ἀντὶ τοῦ· *οὐδὲν ἀγαθόν*.

P. 581, D. *τοῦτό ἐστι*) F. 189 v. i. πρὸς... τὸ πρᾶγμα, οὐ πρὸς τὴν λέξιν ἀπέβλεψε. διὸ καὶ οὐδετέρως τὸν λόγον ἀποδέδωκε.

F. 190 r. s. (ποιμένες Ἐκκλησίας) οἳ καὶ γονέων ἐπέχουσι τάξιν.

P. 583, A.) F. 190 r. m. ἡ μὲν αἰδώς ἐστι φόβος ἐπὶ προσδοκίᾳ ψόγου. φοβούμενοι γὰρ μωμηθῆναι, ἀπεχόμεθα τοῦ κακοῦ καὶ πρὸς ἀρετὴν ὁδηγούμεθα. κάλλιστον οὖν τοῦτο τὸ πάθος καὶ βοήθημα πρὸς ἀρετήν. —— ἡ μέντοι αἰσχύνη φόβος ἐστὶν ἐπὶ αἰσχρῷ τινι πεπραγμένῳ. B F. 190 r. i. τὸ *οἷον* παρεντεθέν, ὁμοιωματικὸν ὄν, θεραπεύει τὴν τολμηρίαν τοῦ λόγου.

P. 582, B.) F. 190 v. m. εἰρωνικὸν τὸ *ἐχρῆν* (2).

P. 583, A. *δέον*) F. 191 v. m. ἁρμοδίου ὄντος. κατὰ γὰρ τὴν Ἀττικὴν συνήθειαν εἰς τὸ *δέον* τοῦτο μετέβαλλεν.

F. 191 v. i. (τὸ Πνεῦμα) κατὰ ... τὰ ἄλλα πάντα ἀπαραλλάκτως ἔχει πρός τε τὸν Πατέρα, πρός τε τὸν Υἱόν.

P. 583, D.) F. 192 r. i. οἱ... μὴ ὀργιζόμενοι ὅλως ἢ διαθερμαινόμενοι ἐφ' οἷς δεῖ, ἠλίθιοι δοκοῦσιν εἶναι. δοκεῖ γὰρ ὁ ἠλίθιος ἀναίσθητός τις εἶναι καὶ εἰς ἅπαν ἀκίνητος (5). F. 193 r. s. (ad : *ὑπερπίπτουσα*) μεταφορικὴ... ἡ λέξις, ἀπὸ τῶν βελῶν τῶν ὑπὲρ τὸν C σκοπὸν φερομένων.

P. 583, E. 584, A.) F. 193 r. i. ἡ θερμότης, ἔξω τοῦ καλοῦ καὶ τῆς ἀρετῆς πίπτουσα διὰ τὸ ὑπερβάλλειν καὶ μὴ ἐν τῇ μεσότητι τῆς ἀρετῆς ἵστασθαι, ἥτινι ἀρετῇ καὶ ἡ ὑπερβολὴ καὶ ἡ ἔλλειψις λυμαίνεσθαι εἴωθεν (4).

P. 584, A. *ἐὰν εἰδῶμεν κόσμον*) F. 193 v. m. ἐάν... γινώσκωμεν τάξει τὸ πᾶν συνεστηκὸς καὶ τὸν κόσμον αὐτὸν καταμάθοιμεν, τάξει δηλονότι συστάντα καὶ δι' αὐτὸ τοῦτο κόσμον ὄντα τε καὶ λεγόμενον (5).

P. 584, B.) F. 193 v. i. (indicato *Esaiæ* loco 51, 6. quem Gregorius usurpat) προτρέπεται δὲ ὁ πάμμεγας καὶ διὰ τῆς εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐμβλέψεώς τε καὶ ἀναβλέψεως εἰς εὐταξίαν ἡμᾶς. τάξει γὰρ καὶ συνέστη τὸ πᾶν καὶ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παρήχθη. F. 194 r. s. passiva παραχθῆναι et διαμορφωθῆναι conjunctim posita. Ibid. locutio : ὁ παραγωγεὺς τῶν ὅλων (Deus.)

P. 584, B, C. *οὐδὲ ὁμοῦ τὸ πᾶν ἀναδεῖξαι καὶ διακοσμῆσαι ἀσθενὴς ἦν*) F. 194 r. s. (τὰ γινόμενα) λόγοις ἀρρήτοις τασσόμενα καὶ οὐκ ἀθρόον ἀναδιδόμενα τῷ πάντα δυναματὰ (6) Λόγῳ.

P. 584, C. *τάξεις ἐν ἀγγέλοις*) F. 194 r. m. Elias provocat ad *Dionysium Areopagitam* eiusque commemorat inter alios ἀγγέλους φρουρητικοὺς et ἐπιστρεπτικούς (7).

P. 584, C. D.) F. 194 r. i. (ἀστέρες) ὑφειμένην ἔχοντες τὴν λαμπρότητα καὶ κρυπτομένην τὴν ἐκείνων λαμπρότητα (8).

P. 584, D. *τάξεις ἐν ὥραις καὶ καιροῖς, ἐν κόσμῳ* [9] *προσιοῦσί τε καὶ ὑπαπιοῦσι*) Eadem fere Elias f. 194 v. s. ad hunc locum annotat, quæ f. 59 r. m. ad Or. XXVIII, p. 520, D. nisi quod loco illorum : τε καὶ συμπλέκονται... ἀλλήλων, hic brevius : ὑπαπέρχονται, ponit. Idem f. 194 v. m. verba μεσολαβοῦσιν... μετόπωρον (f. 59 r. m.) integra repetit.

P. 584, D. *τιθασσεύουσιν* [10]). F. 194 v. s. ἤγουν ἡμεροῦσιν ἀγριαῖνον καὶ πραΰνουσιν. F. 194 v. m. Elias repetit, quæ f. 59 r. i. habet : ἕκαστος... ἔχοντα, nisi quod loco illorum : κλέπτεσθαι... λανθάνειν, ista ponit : τιθασσεύει καὶ καθάπερ τισὶ χειρῶν ἐπιβολαῖς ταῖς ἰδίαις ποιότησιν οἰκειοῖ ἑκατέρῳ.

F. 194 v. i. (nox et dies) εὐτάκτως ἀλλήλας διαδέχονται καὶ ἀντιπαραχωροῦσι διὰ τῆς προσλήψεώς τε καὶ ἀνθυφαιρέσεως (11).

F. 195 r. s. (στοιχεῖα corporum) ὧν εὐτακτούντων μὲν ὑγιαίνει τὰ ζῶα, ἀτακτούντων δὲ νοσεῖ τε καὶ φθείρεται (12).

P. 584, D. *ἥπλωσεν ἀέρα*) F. 195 r. s. ὁ δ' ἀὴρ ἥπλωταί τε καὶ ὑποβέβηκε. F. 195 r. i. ὁ πάνσοφος

(1) Οὐδὲν E. cum Edd. : μηδέν, ut B., Reg. b. Or. 1. et Comb. : μηδενὸς alii. Οὐδὲν et μηδὲν vel τὸ μηδὲν de hominibus contemtim dici, satis notum est. Vid. *Animadvv. in Basil.* I, p. 162. Sed qui hominem nequam οὐδὲν ἀγαθοῦ dixerit, equidem præter Gregorium novi neminem.

(2) Sic Edd. : χρῆν Or. 1. satis bene. Conf. annot. ad hanc Or. p. 600, D.

(3) Ex Aristotelis sententia *Eth. Nic.* lib. IV, cap. 11, p. 1126, a, 4, sq. Bekk.

(4) Hæc quoque ex Aristotelis sententia *Eth. Nic.* lib. 2, cap. 6.

(5) Aliter Billius ; *si modesti et compositi esse cupremus*, et Clemencetus : *si ordinem noverimus.*

(6) Ita Cod.; μα punctis sub linea notatum, in marg. δύναντι vox nihili, quæ recte deleta fuit. Præterea ab alia manu in marg. δυναμένῳ. Sunt autem hæc Eliæ verba Gregorii ex Or. XLIV, p. 837, C. ubi scriptura hodie vulgata : τῷ *πάντα δυνατῷ* Λόγῳ. Eam secuti sunt Ullmannus in suo *Gregorio Naz.* p. 490 et Hænsel. in peculiari illius orationis editione, qui p. 44 recte docuit, formulam *πάντα* δυνατὸς ex eo genere esse, quod Lobeckius *ad Sophocl. Aj.* v. 1415, illustravit. Fortasse tamen Hellenisticum παντοδύναμος Gregorio restituendum ex Sap. 18, 15 : ὁ παντοδύναμός σου λόγος ἐπ' οὐρανῶν, D ad quæ Gregorius Or. XXXI p. 575, D. respexit, docens τὸ Πνεῦμα in sacra Scriptura παντοδύναμον appellari. Certe stribligo ista apud Eliam : πάντα δυναματά, orta ex διττογραφίᾳ : πάντα δυνατῷ, et παντοδυνάμῳ.

(7) Conf. *De Div. Nom.* c. 15, § 1, p. 128, B. et Procl. *Inst. Theol. Plat.* cap. 144 p. 228 sq. ed. Creuz. ubi de φρουρητικῷ in diis.

(8) Scil. solis et lunæ. Legendum autem : τῇ ἐκείνων λαμπρότητι. Τὴν sub linea punctis notatum, et τῇ sup. lin. a m. 2. Vid. annott. ad f. 58 r. s. Quæ Elias ibi dicit : ὁ ἥλιος... φαίνεσθαι, totidem verbis f. 194 v. s. repetit.

(9) Ἐν κόσμῳ B. cum Edd.; εὐκοσμίως r. ap. M. et Codd. nonnulli ap. C. quod tamen glossema sapit.

(10) Edd. τιθασσεύουσι. Tu confer annott. ad Or. XXVIII, p. 506, C.

(11) Cod. : ἀνθυφαιρέρεσεως.

(12) De hac morborum causa conf. f. 321 r. m.

(nimm. Gregorius) ἀποδέδωκε τῷ . . . ἀέρι τὸ ἐφηπλῶσθαι (1) καὶ οἱονεὶ περιχεῖσθαι τῇ γῇ.

P. 585, A. *πεπηγότα... τῷ λόγῳ*) F. 195 r. post m. τῷ τῆς ἰδίας φύσεως δηλαδή, ἢ καὶ τῷ προστάγματι τῷ δημιουργικῷ (2).

P. 585, A. *τῇ ῥεύσει*) F. 195 r. i. ...οὕτω μεταφορικῶς ὠνομάσας τὴν κίνησιν, διὰ τῆς λέξεως ταύτης τὸ ῥοῆς ἔκγονα (3) εἶναι καὶ ἀεὶ γίνεσθαί τε καὶ ἀπογίνεσθαι παραστῆσαι βουλόμενος. F. 195 v. m. ἡμεῖς μὲν οὖν τὴν λέξιν ἐξομαλίζοντες, τὴν *ῥοὴν* κατ' ἀμφοτέρων, τοῦ τε γίνεσθαι καὶ τοῦ ἀπογίνεσθαι, ἐδεξάμεθα. εἰσὶ δέ, οἵτινες ἐπὶ τῆς φθορᾶς μόνης ταύτην ἐδέξαντο. quos deinceps refellit.

P. 585, A. B.) F. 195 v. i. τῶν μὲν... νεφῶν ἀτακτούντων καὶ συῤῥηγνυμένων βιαίως, ἢ τοῦ αἰθερίου πυρὸς πλεονάζοντος ἐν ἀέρι, οἱ σκηπτοὶ συνίστανται, — — τοῖς ἀερώμασι (4) δὲ καὶ σήραγξι τῆς γῆς ὑδάτων ἢ πνευμάτων εἰσχεομένων, εἶτα στενοχωρουμένων περὶ τὴν ἔξοδον καὶ βιαίως κραδαινόντων αὐτήν, οἱ σεισμοί. — — αἱ δ' ἐπικλύσεις ἐν θαλάσσῃ γίνονται, πνευμάτων ἐναντίων ἀντιπνεόντων, καὶ ἑκατέρου προωθοῦντος τὴν θάλασσαν. συνάγεται μὲν γὰρ αὕτη ἐπιτοαυτὸ (5) καὶ εἰς ὕψος μετεωρίζεται, εἶτα τοῦ ἑνὸς ἡττηθέντος πνεύματος, καὶ ὑπὸ τοῦ ἐπικρατοῦντος ἀντωθουμένη, ἐκρήγνυται ἀθρόον καὶ πίπτουσα τὸν κατακλυσμὸν ἐργάζεται. καὶ τοῦτο ἱστορεῖ *Ἀριστοτέλης* (6) ἐν Ἀχαίᾳ γενέσθαι, ἔξωθεν μὲν νότου πνέοντος, ἐκεῖθεν δὲ βορέου ἀντιπνέοντος.

F. 196 r. s. τὸ... αὐτὸ πνεῦμα ἐκκρινόμενον κατὰ μικρὸν μὲν καὶ σποράδην χεόμενον καὶ λεπτότερον ὄν, βροντὰς ποιεῖ καὶ ἀστραπάς (7). ἂν δ' ἀθρόον καὶ πυκνότερον ἐκκριθῇ, ἐκνεφίας ἄνεμος γίνεται. διὸ καὶ βίαιός ἐστιν. ὅταν δὲ κατασπώμενον ἐκπυρωθῇ, τοῦτο δ' ἐστὶν ἂν λεπτότατον τὸ πνεῦμα γένηται, καλεῖται πρηστήρ. ἐμπίπρησι γὰρ τὸν ἀέρα τῇ πυρώσει χρωματίζον. ἐὰν δὲ ἐν αὐτῷ τῷ νέφει πολὺ καὶ λεπτὸν ἐκθλιβῇ πνεῦμα, κεραυνὸς τοῦτο γίνεται.

P. 585, B. *ἀταξία... ἐν δὲ σώμασι τὰς ἀῤῥωστίας*) F. 196 r. s. τινὸς τῶν ἐν ἡμῖν στοιχείων πλεονάσαντος ἢ καὶ ἄλλως πως ἀτακτήσαντος.

F. 196 r. m. τὸ δὲ ἢ (8) *προσδοκωμένην* (585, B.) οὐ διαζευκτικῶς, ἀλλὰ συμπλεκτικῶς.

P. 585, C. *ὅταν... τῷ συνδήσαντι*) F. 196 r. m. ὅταν τῷ δημιουργῷ δόξῃ τῷ ἐξ ἐναντίων τὸ πᾶν συστησαμένῳ, λῦσαι αὐτό.

F. 196 r. m. εἰ.. ἀπαφθαρτίζεται.. ἐν τῇ παγκοσμίῳ ταύτῃ λύσει ὁ ἄνθρωπος.

P. 585, C. D.) F. 196 v. s. (ἡλίου) ἀποκρύπτον-

A τος πάντας τοὺς ἀστέρας καὶ αὐτὴν τὴν σελήνην, ἡμέρας οὔσης.

P. 585, E. 586, A.) F. 197 r. m. (ὁ ἄνθρωπος) εἰκότως ὕστερον πάντων ὁδῷ τινι καὶ τάξει δημιουργεῖται. F. 197 r. i. ἵνα... μέγιστον φανῇ τὸ περὶ τὸν σύνδεσμον θαῦμα, *συνέδησε*, φησί, κρυφίως ἡμῖν ἤγουν ἀκαταλήπτως καὶ διὰ τοῦτο ἀῤῥήτως τὰ ἐναντία. Ibid. τοῦ... ἀνθρωπίνου συγκρίματος ὑλικώτατον ... ὁ χοῦς. Ibid. οὗτος (sc. ὁ νοῦς) ... τῆς ψυχῆς τὸ λεπτομερέστερον. F. 197 v. s. φανήσεται γὰρ οὕτω μᾶλλον ἡ τάξις ἀριδηλοτέρα. Ibid. δύναμιν ἐνθεὶς (sc. Deus) αὐτῇ (sc. animæ) ἢ πρὸς θεὸν ἀνατείνεσθαι καὶ ἐκθεοῦσθαι, ἢ αὐτοπροαιρέτοις ὁρμαῖς πρὸς τὴν ὕλην ῥέπειν καὶ τὰ μυρία πάθη ἐντεῦθεν ἐφέλκεσθαι.

B P. 586, A. *τὸ αὐτὸ ... ῥεύματι*) F. 197 v. s. τὸ αὐτὸ ζῶον καὶ διεσώσατο τῷ εἴδει, πεπηγότι καὶ οὐδέποτε λείποντι, καὶ διέλυσε τοῖς ἀτόμοις, ῥέουσι καὶ ὑπεξαγομένοις. τὸ μὲν γὰρ τῶν ἀτόμων ἐπεισήγαγε τῇ γεννήσει, τὸ δὲ ὑπεξήγαγε τῷ θανάτῳ. εἴρηκε δὲ καὶ ἐν τῷ περὶ θεολογίας λόγῳ (9)· *πῶς τὸ αὐτὸ ζῶον καὶ θνητὸν καὶ ἀθάνατον, τὸ μὲν τῇ μεταστάσει, τὸ δὲ τῇ γεννήσει; τὸ μὲν γὰρ ὑπεξῆλθε, τὸ δὲ ἀντεισῆλθεν, ὥσπερ ἐν ὁλκῷ ποταμοῦ μὴ ἑστῶτος καὶ μένοντος*, μὴ ἑστῶτος μὲν τῷ ἀεικινήτῳ, μένοντος δὲ τῷ ἀνελλιπεῖ.

F. 197 v. m. προτιμητέος... ὁ δεσπότης τῶν ὁμοδούλων καὶ ὁ πατὴρ τῶν πνευμάτων τῶν σωματικῶν παίδων καὶ πατέρων.

C F. 197 v. i. ἡ δημιουργικὴ καὶ συνεκτικὴ τῶν ὅλων σοφία.

F. 198 r. s. μεστώσας τὸν λόγον, εἶτα τῷ τμητικῷ τύπῳ χρησάμενος· *καὶ τί δεῖ καθ' ἕκαστον*, φησί, *λέγειν* (586, B.);

P. 586, C. D.) F. 198 v. m. ἔτι τὸ κατὰ τὸ σῶμα καὶ τὰ μέλη αὐτοῦ ὑπόδειγμα ἀπεξεργάζεται.

F. 198 v. i. locutio : συνάπτεσθαι ἀῤῥήτοις τισὶν ἁφαῖς, de junctura partium corporis humani.

P. 586, E. 587, A.) F. 199 r. m. *παρ' αὐτῷ* (sc. τῷ νῷ) (10) τοῖς αἰσθητηρίοις τὸ αἰσθάνεσθαι, ὡς παρὰ πηγῆς δεξαμεναῖς ῥεύματα, καὶ πρὸς αὐτὸν ἡ αἴσθησις ἀνατρέχει, διὰ τῶν αἰσθητηρίων ἀποκομίζουσα τὰ αἰσθητά. ὁ δὲ δεχόμενος καὶ φιλοκρινῶν καὶ ἐξετάζων, τοῖς καταλλήλοις τόποις ἐναποτίθεται, καὶ οὕτω

D πολλῶν τε καὶ παντοδαπῶν εἰσαγομένων, σύγχυσις καὶ πλάνη οὐ πέφυκε γίνεσθαι.

P. 587, A. sqq.) F. 199 r. i. τὴν . . . τῶν ἀρχόντων διαφορὰν κατασκευάσαι βουληθείς, πολὺς

(1) Alias ἐφαπλοῦσθαι de radiis lucis dicitur. Vid. Has. *ad Leon. Diacon*. p. 431 ed. Bonn.

(2) Prius recte et secundum Stoicorum doctrinam. Conf. annott. ad f. 11 r. i. Male vulgo Λόγῳ, et quidem τῷ μὲν τῷ Λόγῳ, τῷ δὲ —, in quibus C. saltem τὸ μὲν — τὸ δὲ —. ex Reg. b. Coisl. 2. et Or. 1. merito reposuit.

(3) Conf. Synes. Hy. 9, 53. χθονὸς ἔκγονα.

(4) Ἀραιώμασι m. 2. sup. lin. optime reposuit. Nimirum ἀραιώμασι primum in ἀρεώμασι, deinde in ἀερώμασι abiit. Ejus mendi, quo αι in ε depravatum est, exempla apud Eliam non desunt. F. 298 v. m. de Petro : ἔπεσε τὸν τοῦ ἀρχιερέως δοῦλον. ubi m. 2 sup. li. recte ἔπαισε. De confusis ἔπαισε et ἔπεσε v. Boissonad. in *Not. et Extr*. T. XI, P. II, p. 265. Porro ap. El. f. 303 r. i. verba ψεύσομέ σε orta ex male diremtis et corruptis : οὐ ψεύσομαί σε. Adde VV. LL. Or. XXVI, p. 477, B. ubi προσπέζῃ pro προσπαίζῃ.

(5) Dirime : ἐπὶ τὸ αὐτό

(6) *Meteorol*. II, 8, p. 368, b. 6 seq. ed. Bekk.

(7) Conf. annott. ad Or. XXVIII, p. 519, B.

(8) Sic B. E. cum duobus Regg. ap. C. qui vulgatam lectionem : καὶ προσδοκωμένην, secutus est.

(9) Or. XXVIII, p. 513, A. ubi v. annott.

(10) Lege : *παρ' αὐτοῦ*, sc. τοῦ νοῦ.

ἐστι ταῖς ἐργασίαις, ἀπὸ τῶν *Ἀποστολικῶν ἐπιστολῶν* ταύτας λαμβάνων.

P. 587, B. C.) F. 199 v. s. οἱ μὲν *Προφῆται* σκιωδῶς περὶ τοῦ Χριστοῦ προκατήγγειλαν, οἱ δ' *Ἀπόστολοι* ἐκφαντορικῶς. Ibid. προτιμοτέρα δὲ σκιᾶς ἀλήθεια, καὶ τὸ οὗ ἕνεκα τοῦ ἕνεκά του. ἕνεκα δὲ τῆς ἀληθείας αἱ σκιαὶ προέδραμον, τὸν νοῦν ἡμῶν εἰς ὑποδοχὴν τῆς ἀληθείας προπαρασκευάζουσαι.

P. 587, C.) F. 199 v. m. ἵνα δὲ μὴ οἱ τῶν ἐλαττόνων ἀξιούμενοι χαρισμάτων ἀδημονῶσι, παρεμυθήσατο αὐτούς.

P. 587, C.) F. 199 v. i. ὁ μὲν λόγος τῆς σοφίας λόγος ἐστὶν ἐνδιάθετος, τῇ σοφίᾳ πεπιωμένος (1), ἔχων καὶ τὸν προφορικὸν ἀναλογοῦντα, ὁ δὲ λόγος τῆς γνώσεως λόγος ἐστὶν ἐνδιάθετος, τῇ γνώσει πεποιωμένος.

F. 200 r. s. τὸ δὲ *ὑψηλοτέρων* (587, C.) ἀντὶ τοῦ ὑψηλῶν κατὰ Ἀττικὴν συνήθειαν, ἢ καὶ συγκριτικῶς.

P. 587, D. *ἀντιλήψεις*) F. 200 r. m. τὸ... διευθύνειν τε καὶ οἷον οἰακίζειν ἑαυτόν τε καὶ ἑτέρους ἀντίληψίς τίς ἐστιν.

P. 587, D.) F. 200 r. i. λαμβάνει δὲ τὴν ἐργασίαν αὖθις ἀπὸ τοῦ σώματος.

P. 587, E. *ὁ μὲν ἀρχέτω καὶ προβεβλήσθω* [2]) F. 200 v. s. ὡς πρόβολός τις καὶ πρόμαχος τῆς τε ὀρθοδοξίας καὶ τοῦ κοινοῦ τῆς Ἐκκλησίας προβεβλήσθω πληρώματος. — — ἢ τὸ *προβεβλήσθω* διὰ τοὺς ὑφ' ἑαυτῶν ἁρπάζοντας τὰ χαρίσματα καὶ μὴ τὴν τοῦ παναγίου Πνεύματος ἀναμένοντας προβολήν. ἢ καὶ τὴν τοῦ κοινοῦ ἐκλογὴν τέθεικε, *προβεβλήσθω* ὑφ' ἑτέρων λέγων, ἀλλὰ μὴ δι' ἑαυτοῦ ἁρπαζέτω τὸ χάρισμα.

F. 200 v. i. locutio : τῷ διδασκαλικῷ ἐπιπηδᾶν ἀξιώματι (3).

F. 201 r. i. διὰ καθάρσεως εἰς θεωρίαν ἀναγόμεθα.

F. 201 r. i. φυσίωσιν, ὡς εἰς κενὸν οἴδημα (4) καὶ ὄγκον ἐπαίρουσαν.

P. 588, C. εἰ.. *γεγύμνασθαί σοι* [5] *τὰ αἰσθητήρια*) Hæc ex *Epist. ad Hebræos* 5, 14. sumpta esse, Elias f. 204 v. m. anaotat. F. 202 r. s. ἕξιν δὲ λέγει *ὁ Ἀπόστολος* τὴν ἐπιστήμην καὶ ἀκρίβειαν, αἰσθήσεις δὲ τὰς διακριτικὰς δυνάμεις τοῦ νοῦ.

F. 202 v. i. ὅταν σχολάσῃς ἀπὸ τῆς ἔξωθεν περιπλανήσεως καὶ ταραχῆς.

A P. 588, C. εἰ.. εἰ.. *χαμερπὴς τὴν διάνοιαν*) F. 202 r. s. εἰ... πρὸς τὰ γήϊνα σύρεταί σου ἡ διάνοια.

P. 588, C. D.) F. 202 r. s. (τὰ ὑψηλότερα) ἃ μὴ πέφυκε νοῦς νηπιώδης πέττειν καλῶς ἤτοι καταλαμβάνειν καὶ εἰς προσθήκην μεταβάλλειν καὶ αὔξησιν τῆς κατὰ Χριστὸν πνευματικῆς ἡλικίας, μᾶλλον μὲν οὖν καὶ λυμαίνεσθαι καὶ βαταβλάπτειν ἐν τοῖς καιρίοις, ὡς αἱ στερεαὶ τροφαὶ τὰ βρεφύλλια (6). F. 202 r. m. τέσσαρες δέ εἰσι τοῦ θρεπτικοῦ δυνάμεις, ἑλκτική, ἡ ἕλκουσα τὴν τροφήν, καθεκτική, ἡ ταύτην κατέχουσα καὶ μὴ ἐῶσα εὐθέως ἐκκρίνεσθαι, ἀλλοιωτική, ἡ ταύτην ἀλλοιοῦσα εἰς τοὺς χυμούς, ἐξ ὧν τὰ ζῶα τρέφεταί τε καὶ αὔξεται, ἀποκριτική, ἡ τὸ περίττωμα διὰ τοῦ ἀφεδρῶνος ἐκκρίνουσα.

B P. 588, D. *τὸν ἀγῶνα*) F. 202 v. s. ἀγῶνα μὲν νῦν τὸν φόβον λέγει. ἔστι γὰρ εἶδος φόβου καὶ ἡ ἀγωνία, καὶ ἔστιν ἡ ἀγωνία φόβος διαπτώσεως ἤγουν ἀποτυχίας. φοβούμενοι γὰρ ἀποτυχεῖν τῆς πράξεως, ἀγωνιῶμεν.

P. 588, E. *ταλαντεύεται*) F. 202 v. s. ζυγοστατεῖται καὶ δοκιμάζεται.

P. 589, A.) F. 202. v. m. τὰ βραχύτατα ἡμῶν καὶ ἐπιτηρεῖται δριμέως καὶ πολυπραγμονεῖται. πάντες γάρ, ὥσπερ οἱ κατὰ σκοποῦ τοξεύοντες (7), καθ' ἡμῶν τὰς γλώσσας ὁπλίζουσι.

P. 589, B.) F. 203 r. s. δείκνυσι λοιπὸν τὸ ἀκίνδυνον καὶ πανταχοῦ μέν, μάλιστα δὲ ἐν τοῖς περὶ Θεοῦ λόγοις τὴν σιωπὴν ἔχουσαν.

C F. 203 r. m. ἐξατονεῖν de λόγῳ, qui rem non assequitur.

F. 203. r. m. locutio : κίνδυνος ἐξήρτηταί (8) τινι.

F. 203 r. m. locutio : ὁ λόγος ὁ ἐν προφορᾷ, qui antea ὁ προφορικὸς λόγος.

P. 589, C.) F. 203 v. s. *φῶς δὲ ἀκρότατον* ἐνταῦθα, ὥσπερ ἐν ἄλλοις *ἀπρόσιτον*, καλεῖ τὸν ἐν Τριάδι Θεὸν ὑμνούμενόν τε καὶ δοξαζόμενον, ἐκεῖνο μὲν ὡς ἀνεκτὸν διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς λαμπρότητος, τοῦτο δὲ ὡς ἀνώτατον.

F. 203 v. s. (φῶς) ὅσον... οὐρανὸς ἄνωθεν φρυκτωρεῖ.

F. 203 v. s. φωτοχυτεῖσθαι.

F. 203. v. m. *γνόφον* (589, C.)... καλεῖ τὴν ἐπι-

D προσθοῦσαν τῷ νοῒ ἡμῶν σωματικὴν παχύτητα.

F. 203 v. m. καθαρῶς ἐντρανίζειν ταῖς ἀκτῖσι τοῦ ἀληθινοῦ φωτός (9).

(1) Πεποιωμένος, quod statim post recurrit, m. 2 sup. lin. reposuit. Verbi ποιοῦν exempla conf. f. 23 r. i. 38 v. s. et ap. Gregor. *Carm. ined.* I, vs. 718, ubi Tollius *Ins. It. Ital.* p. 65. Adde Vœmel. *ad Nicol. Methon.* p. 256, b. Ποίωσις cum ποιοῦσθαι ap. El. f. 61 v. m. reperitur.

(2) Post paullo in loco, quem Gregorius ex Epist. ad Rom. 12, 8. adfert, Bill. et C. pessime χωρηγῶν. Elias f. 200 v. m. χορρηγῶν (sic). Recte B. et ed. Bas. χορηγῶν. Vid. annott. ad f. 143 r. s.

(3) Eadem locutio f. 204 v. s. et ἐπιπηδᾶν verbum eadem significatione f. 202 v. m., nimirum de eo, qui temere aliquid capessit. Conf. etiam f. 209 v. i.

(4) Ad οἴδημα m. rec. mg. pessime ὄγκομα : debebat saltem ὄγκωμα scribi. De proxima voce ὄγκος conf. Creuz. *ad Olympiod. Comm. in Alcib.* I, p. 144.

(5) Scribe : γεγύμνασταί σοι, cum Edd. Locum ex Ep. ad Hebr. 5, 14. Eliæ obversatum videbis f. 222 v. i. Verbum γυμνάζειν illustravi Animadvss. in Basil. I, p. 40. 96. De voce αἰσθητήρια monui *ad Gregor. Nyss. De Anima et Resurr.* ed. Krab. p. 180 sq.

(6) Conf. κρεΰλλιον simm. Synesio Ep. 132. corpus τὸ θυλάκιον τῶν κρεϋλλίων.

(7) Loquendi formula : κατὰ σκοποῦ τοξεύειν, ad calumniatores translata, Elias etiam f. 320 r. m. utitur.

(8) F. l. ἐπήρτηται, et mox : *οὐκ* ἀνεκτόν.

(9) Eadem significatione ἐντρανίζειν cum dativo, positum f. 203 v. i. ἐντρανίζειν τῷ θείῳ φωτί. Conf. annott. ad f. 16 r. s.

F. 203 v. m. ἡμεῖς μὲν γάρ ἐσμεν ἡ ψυχή, καὶ ταύτης μάλιστα ὁ νοῦς, καθὼς φησιν ὁ *μέγας Βασίλειος* (2), ἡμέτερον δὲ τὸ σῶμα, περὶ ἡμᾶς δὲ χρήματα, κτήματα, φίλοι.

P. 589, C. D. *ἵνα μὴ... τῆς κτήσεως*) F. 203 v. i. φιλεῖ γὰρ ἄλλως (f. 204 r. s.) τὸ μὲν πόνῳ κτηθὲν περικρατεῖσθαι, τὸ δὲ ῥᾳδίως κτηθὲν ἀποπτύεσθαι τάχιστα (3). *ἀπόθετον* δὲ εἶπε τὸ περὶ Θεοῦ κάλλος καὶ τὴν περὶ αὐτὸν δόξαν, ὡς ὀλίγων ἀξίαν καὶ ὀλίγοις ἀποτεταμιευμένην.

P. 589, D. *τό... ὕστερον ἆθλον ἀρετῆς καὶ τῆς ἐντεῦθεν πρὸς αὐτὸν* [4] *νεύσεως εἴτουν ἐξομοιώσεως*) F. 204 r. s. μέσος ... ἱστάμενος ὁ νοῦς ὁ ἡμέτερος ὕλης τε καὶ Θεοῦ, ταῖς μὲν πρὸς τὸ σῶμα καὶ τὰ πάθη ῥοπαῖς τὰ ἐντυπωθέντα τούτῳ ἐξ ἀρχῆς πρὸς Θεὸν μιμήματα ἀμαυροῖ, τοῖς αἰσχροῖς ἀποκρύπτων αὐτὰ προκαλύμμασι, ταῖς δὲ περὶ (5) Θεὸν νεύσεσί τε καὶ ἀνατάσεσι τὸν ἐπιπλασθέντα ῥύπον δι' ἐπιμελείας βίου ἀποῤῥύψας, θεοειδὴς αὖθις χρηματίζει, καὶ ἡ εἰκὼν ἀνέρχεται πρὸς τὸ πρωτότυπον.

F. 204 r. m. ἡμῖν τοῖς δεσμίοις τοῦ σώματος.

F. 204 r. m. locutio : ὡς διὰ κλίμακός τινος τῆς πρακτικῆς (sc. ἀρετῆς) εἰς θεωρίαν ἀναβεβηκέναι.

F. 204 r. post m. locutio : ἀνατυπώσασθαί τι τῷ νῷ.

P. 589, D. 590, A.) Ad locum *Apostoli* 1 Cor. 13, 12, ubi de cognitione Dei πρόσωπον κατὰ πρόσωπον, hæc habet Elias f. 204 v. s. *duplex Dei scientia*, *altera*, καθ' ἣν κατὰ φύσιν ἅπαντα γινώσκει, *altera*, καθ' ἣν σχετικῶς ἐπιγινώσκει τοὺς ἰδίους αὐτῷ, γνωρίζων ἐν αὐτοῖς σωζομένους τοὺς χαρακτῆρας αὐτοῦ, et paullo post : κατὰ τὸ δεύτερον... τοῦτο σημαινόμενον, τὸ τῆς σχέσεώς τε καὶ οἰκειώσεως, ἡ γνῶσις ἐνταῦθα εἴληπται τῷ *Ἀποστόλῳ* (6) F. 204 v. m. (deus) ὅσον... τοὺς ἰδίους χαρακτῆρας ἀσυγχύτους ὁρᾷ ἐν αὐτῇ (sc. in anima bona), ὧν τὰ μιμήματα τῇ ἡμετέρᾳ κατασκευῇ... ἐνετύπωσε, τοσοῦτον καὶ οὕτως ἐπιμετρεῖ τὴν ἑαυτοῦ γνῶσιν, ἀναλόγως τῇ καθάρσει τὴν ἔλλαμψιν χορηγῶν. F. 204 v. post m. τελείαν μὲν δηλοῖ (7) τὴν ἡμετέραν ἔσεσθαί ποτε γνῶσιν, οὐ μὴν ἀπαραλλάκτως τοιαύτην, οἵα ἡ τοῦ Θεοῦ. ἀνάγκη οὖν τοσοῦτον εἶναι τὸ μέσον τῆς γνώσεως, ὅσον τῆς θείας φύσεως καὶ τῆς ἡμετέρας.

F. 204 v. i. *Joannis Chrysostomi* laudatur sen-

A tentia : νῦν μὲν ὁ Θεὸς αὐτὸς ἐπέδραμεν ἡμῖν, τότε δὲ ἡμεῖς αὐτῷ ἐπιδραμούμεθα.

F. 205 r. s. τὸ ἀφιλόκομπον.

F. 205 v. s. Deum vocat τὴν ἀθέατον καὶ ἀπερινόητον φύσιν.

F. 205 v. m. *ὀπίσθια* δὲ *Θεοῦ* (590, B.) τὰ μετ' αὐτὸν δημιουργήματα καὶ αἱ πρόνοιαι καὶ οἰκονομίαι. ταῦτα γὰρ ὀπίσθια Θεοῦ, ἢ διὰ τὸν χρόνον, ὡς ὑστερογενῆ, ἢ διὰ τὴν φύσιν, ὡς πολὺ λειπόμενα. τινὲς δὲ ὀπίσθια Θεοῦ τὴν τοῦ Θεοῦ Λόγου ἐνανθρώπησιν νενοήκασιν (8).

P. 590, C.) Gregorii locutionem : δονεῖσθαι καὶ ἄνω καὶ κάτω φέρεσθαι, Elias f. 205 v. s. interpretatur : ταράσσεσθαι καὶ ἄνω καὶ κάτω συγχεῖσθαι καὶ φέρεσθαι.

B F. 206 v. m. ὁ μὲν... θεωρητικὸς πάντως καὶ πρακτικός, ὁ δὲ πρακτικὸς οὐ πάντως καὶ θεωρητικός.

F. 207 r. s. ὅσοι θηριώδεις τε καὶ κτηνώδεις ἡμῶν, ἀλόγως τῷ θυμῷ καὶ τῇ ἐπιθυμίᾳ δουλεύοντες.

P. 591, B. *μικροῦ δοξαρίου*) F. 208 r. m. δοξάριον δὲ τὸν ἐκκλησιαστικὸν βαθμὸν ὠνόμασεν, ὡς δοξάζοντα τὸν ἐπιβεβηκότα. κατεσμίκρυνε δὲ αὐτὸν διὰ τὸ μέγεθος τοῦ ἀρχιερατικοῦ ἀξιώματος, ἢ διὰ τὴν μέλλουσαν δόξαν, τὴν ἀληθῆ καὶ ἀσάλευτον. δοξάριον δὲ καὶ ἡ ἐν λόγοις εὐδοκίμησις.

P. 591, B.) F. 207 v. i. ἀποστοματίζειν, ubi Gregorius *ἐκμελετᾶν*. Ibid. ad : *περικεκομμένως*, οὐ C καθ' εἱρμὸν οὐδὲ μετὰ γνώσεως, ἀλλ' ἀδιαρθρώτως τε καὶ περικεκομμένως καὶ ἀνοήτως.

P. 591, B. *τοῦτ' ἐκεῖνο* [9] *ἡ αὐθημερινὴ σοφία*) F. 207 v. i. τοῦτ' ἐκεῖνο τὸ ὑπὸ τῶν πολλῶν πάλαι θρυλούμενον (10), ἡ πλασματώδης καὶ αὐθημερινὴ σοφία (f. 208 r. s.) ἐν μέσοις ἡμῶν ἀναστρέφεται, καὶ αὐθημερὸν σοφοί, ὡς οἱ σπαρτοὶ πάλαι ἀπὸ τῆς γῆς, ἀναφαινόμεθα γίγαντες.

F. 208 r. m. καλεῖ δὲ *ἀπόνοιαν* (591, C.) τὸ θράσος καὶ τὴν ἀναισχυντίαν. et paullo post : ὃν γὰρ αἰδεῖσθαι μᾶλλον ἦν ἀναγκαῖον, κατὰ τούτου ἐξ ἀπονοίας ἐπῄροντο.

P. 591, D.) F. 208 v. s. ταῦτα γὰρ αὐτὸς (S. *Joannes*, de se narrans Ev. 13, 25) περὶ ἑαυτοῦ, εἰ καὶ ὡς περὶ ἑτέρου διὰ τὸ ἀφιλόκομπον διέξεισι. F. 208 v. m. de Christo, in monte glorificato : φωτὶ γὰρ ἀΰλῳ ταυτίζεται καθ' ὑπόστασιν. F. 208 v. m. (ad :

(2) Conf. annott. ad f. 26 v. i.

(3) Conf. annott. ad f. 26 r. s. De voce ἀπόθετος videsis *Symbol. ad Philostr. V. S.* p. 48 sq.

(4) Sic B. Sav. ap. M. et Reg. bm. apud C. qui vulg. αὐτὸ habet, quod ad καθαρωτάτῳ refertur; sed αὐτὸν ad Θεὸς pertinet, quod Eliam non fugit. Conf. annot. ad Or. VI. p. 188, B.

(5) Legendum : πρός. Conferantur, ad quæ ista Eliæ pertinent, Gregorii verba, et loci gemini Or. VI. p. 188, B., Or. XXXIII, p. 611, C. ibique Elias f. 296 r. m. Σύννευσις (πρός) in eodem argumento ap. Eliam f. 293 r. s. De voce σύννευσις, recentioribus Platonicis frequentata, vide annott. ad f. 80 r. i. Simplici νεῦσις illi fere in malam partem usi sunt. Vid. *Basil. Plot.* p. 39.

(6) De Dei cognitione κατὰ σχέσιν καὶ οἰκείωσιν D Elias similia disputat locis ad f. 34 r. i. indicatis, quibus verba ἐντυποῦν et χορηγεῖν eadem significatione ac f. 204 v. m. usurpata sunt. De priore illo verbo ad f. 4. r. m., de posteriore ad f. 143 r. s. monui.

(7) Scil. Apostolus loco supra laudato.

(8) Conf. annott. ad Or. XXVIII, p. 497, E.

(9) Sic B.; vulgo negligentius : τοῦτο ἐκεῖνο. Tu v. Ast. *Annott. in Plat. Phæd.* p. 337 sq.

(10) De forma θρυλῶ v. Ast. *Annott. in Plat. Phædon.* p. 537. Posterioris tamen ætatis scriptoribus magis usitata forma θρυλλῶ, estque hoc loco θρυλλούμενον fortasse eo magis reponendum, quod λλ sæpe in λ abiit. Sic f. 280 r. m. τἄλα pro τἄλλα, vel potius pro τἆλλα, male scriptum. Conf. *Annott. ad Jo. Glyc. De V. S. R.* p. 85. 126, a.

παρεῖναι δὲ ἀγωνιῶντι ; ἀπὸ κοινοῦ suppleudum δεῆσαν (1).

P. 591, E.) F. 209 r. m. ἐν μέρει καὶ τεταγμένως εὑρίσκονται ἐρωτῶντες.

P. 592, A.) F. 209 r. i. οἱ μὲν ἄλλοι τῶν μαθητῶν ἀτενῶς ἔβλεπον πρὸς ἀλλήλους.

P. 592, C.) F. 209 v. i. θρασύτερον ταῖς περὶ Θεοῦ διαλέξεσιν ἐπιπηδᾶν. Ibid. (ad : *μετρίως*) ἤγουν ὑφειμένως τε καὶ εὐλαβῶς.

P. 592, E. *ὑπέκρουσε* [2]) F. 210 v. m. μεταφορικὴ δὲ ἡ λέξις ἐκ τῶν τῆς κιθάρας κρουμάτων.

P. 592, E. 593, A.) F. 210 v. a. τῷ τμητικῷ τύπῳ χρησάμενος *καὶ τοιαῦτα*, φησίν, *ἐρεῖ ὁ ἀντιλέγων*.

P. 593, A.) F. 210 v. m. τὰ δὲ ἐντεῦθεν ἡ ἀπάντησις, ἢ καὶ ἀνθυποφορά, οὐκ ἄνευ προτάσεως ἢ ἀντιπροτάσεως, εἰπεῖν οἰκειότερον. τὸ μὲν γὰρ *πρὸς ὃν δεῖ πρᾴως καὶ μὴ χαλεπῶς ἀπαντῆσαι τοῖς λόγοις* ἡ ἀντιπρότασίς ἐστιν. οἷς γὰρ λόγοις προσδοκᾶταί τι ῥηθῆναι, τοῦτο πρότασίς ἐστιν ἢ ἀντιπρότασις. ἡ δὲ ἀνθυποφορὰ ἤτοι λύσις τῆς ὑποφορᾶς *οὐ σιωπᾶν διακελεύομαι, ὦ σοφώτατε* (3). εἰρωνικὸν δὲ τοῦτο.

P. 593, C. *τυφλότητα ἐπαινεῖν*) F. 211 r. s. ἐπαινεῖν τε καὶ εἰσηγεῖσθαι.

P. 593, D. *τῇ μνήμῃ τῶν θείων ἀεὶ* [4] *ἐγκεντρίζεσθαι* [5] *πρὸς Θεόν*) F. 211 r. m. καλὸν γὰρ τῇ μνήμῃ τῶν θείων ὥσπερ τινὶ κέντρῳ κινεῖσθαί τε πρὸς Θεὸν ἀεὶ καὶ διερεθίζεσθαι.

F. 211 r. i. *Macedoniani* et *Eunomiani* εἰς ἐκφύλους φύσεις τὴν μίαν καὶ τὴν αὐτὴν φύσιν καταδιελόντες.

F. 211 v. s. τὰ ὑψηλότερα καὶ λεπτότερα δόγματα.

P. 594, A. *σοφία καὶ τὸ γινώσκειν ἑαυτόν*) F. 211 v. m. σοφοῦ γὰρ ἀπόφθεγμα τό· *γνῶθι σαυτόν*, τοῦ *Χίλωνος* (6). νοεῖται δὲ διὰ τούτου καὶ τὸ γινώσκειν τὴν ἑαυτοῦ φύσιν καὶ τάξιν. καὶ τὸ Δελφικὸν δὲ ἐκεῖνο πρόγραμμα τό· *γνῶθι σαυτόν*, οὐκ ἄλλο ἢ τοῦτο ἐβούλετο.

P. 594, B. *εἶναι δειλότερος*) F. 211 v. i, Ἀττικὸν δὲ τὸ ἰδίωμα τὸ τοῖς ἀπαρεμφάτοις χρᾶσθαι ἀντὶ προστακτικοῦ.

F. 212 r. m. (τὰ πρῶτα καὶ ὧν χωρὶς οὐκ ἔστι

A ζῆν) . . . κοινὰ πᾶσιν ἐφήπλωσε τοῖς μὴ τὰ αἰσθητήρια πεπηρωμένοις.

P. 594, C.) F. 212 r. m. (ad : *προβλήματος ἢ ζητήματος*) παρὰ τοῖς ῥήτορσι πρόβλημα μὲν κοινῶς καὶ τὸ συνεστὼς καὶ τὸ ἀσύστατον λέγεται, ζήτημα δὲ μόνον τὸ συνεστώς (7). παρὰ δὲ *θεολογοῦσι* καὶ δογματίζουσι εἴη ἂν καὶ ἑτέρως πρόβλημα μὲν τὸ ἀνέφικτον καὶ ἄπορον (8), ζήτημα δὲ τὸ ἐφικτὸν καὶ ἄπορον.

P. 594, E.) F. 212 v. ante med. (ad : *τάχα*) διστακτικὸν δὲ τὸ ἐφεξῆς καὶ διὰ τοῦτο ἠθικόν τε καὶ πιθανόν. F. 212 v. m. εἴρηκε δὲ καὶ *Δημόκριτος* (9)· *χάρις τῇ μακαρίᾳ φύσει, ὅτι τὰ μὲν εὐπόριστα ἐποίησεν ἀναγκαῖα, τὰ δὲ δυσπόριστα οὐκ ἀναγκαῖα*. F. 212 v. i. τοῖς κατὰ μέρος ἐνδιατρίψας καὶ περιβαλὼν

B ἱκανῶς, διὰ τῆς ἐπαναλήψεως διευκρινεῖ τὸν λόγον.

P. 595, A. *καὶ ἡ* [10] *φλεγμαίνουσα καὶ ἐκμαίνουσα τράπεζα*) F. 213 r. s. τὴν φλεγμονὴν πρὸς τὰ πάθη καὶ μανίαν ἐμποιοῦσαν καὶ πρὸς ἀκολασίαν ἐξάπτουσαν (sc. λέγει).

P. 595, A. *τὰ περιττὰ τῆς κτήσεως, ὁ πόνος τῶν κεκτημένων, ὀλίγων ἐστὶ καλλωπίσματα* [11]). F. 213 r. m. πάνυ δὲ οἰκείως τὰ περιττὰ τῆς κτήσεως καὶ μὴ ἀναγκαῖα ὀλίγων εἶπεν ἐγκαλλωπίσματα καὶ πόνον τῶν κεκτημένων. οἵ τε γὰρ τῶν τοιούτων εὐποροῦντες καὶ ἐπὶ τούτοις ἐγκαλλωπιζόμενοι ὀλίγοι, καὶ πόνος ὄντως αὐτοῖς καὶ φροντὶς ἀπόκειται αὐτοὺς κατεσθίουσα. καὶ ἴσασιν οἱ πεπειραμένοι.

P. 595, B.) F. 213 r. i. (ad : *οὐ πρὸς μέτρον*)

C ὅσον γάρ τις βούλεται, ἀγαπᾷ τὸν Θεόν, καὶ ὅσον αὔξει ἡ τινὸς πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπη, τοσοῦτον καὶ ἡ ἐκ Θεοῦ πρὸς αὐτόν, καὶ οὐκ ἔστιν ὅρος ἀμφοῖν οὐδὲ κόρος.

P. 595, B. *ἀνάβασις, ἔλλαμψις* [12], *ὀλίγη μὲν ἐνταῦθα, τρανοτέρα δὲ ἡ ἐλπιζομένη*) F. 213 r. i. ἀνάβασις μὲν οὖν ἐστιν ἡ διὰ καθάρσεως εἴτουν πράξεως ὕψωσις, ἔλλαμψις δὲ ἡ διὰ θεωρίας.

F. 213 v. s. locutio : κατὰ κῶλον καὶ κόμμα ἐξαπλοῦν.

P. 595, C. *τὰ δ' ὑπὲρ ταῦτα, κἂν τῷ σπανίῳ τὸ τιμιώτερον περιέχῃ —*) F. 213 v. s. κἄν, ὡς σπάνιά τε καὶ δύσληπτα καὶ ὀλίγοις κατορθούμενα, ἔχῃ τὸ τιμιώτερον.

(1) Nimirum ex prægressis p. 591, D. ἀναβῆναι δὲ εἰς τὸ ὄρος δεῆσαν.

(2) Sic B. cum duobus Regg. Coisl. 1 et Or. 1. apud C. qui in vulgata lectione : ὑπέκρους, acquievit.

(3) Ὦ σοφώτατε, in quo elegantia Platonica inest (cf. Pol. I. p. 339, E.), cum Edd. E. et B., hic quidem a m. 2 atr. inf. l.; m. 1. rub. τῷ σοφωτάτῳ. Deinde loco vulgati κἂν (l. κἂν), quod B. omittit, καὶ τῶν m. 2. atr. mg. quod præstat propter structuram verbi ἀπασχολεῖσθαι, de qua v. *Animadvss. in Basil.* I, p. 2 sq. Post paullo B. μηδέποτε minus recte pro vulgato : μή ποτε, cui in sequentibus μηδὲ rite respondet.

(4) Ἀεί, quod vulgo deest, B. addit cum duobus Regg. Coisl. A. et Comb. quos C. secutus est.

(5) Sic B. Vulgo : κεντρίζεσθαι, quod minus placet. Similiter infra, p. 595, A. ἐγκαλλωπίσματα in καλλωπίσματα abiit.

(6) Conf. El. f. 216 r. i. Quod autem Elias docet, idem sibi voluisse Delphicum illud præceptum : notum est, multos id Chiloni tanquam ἀνάθημα tri-

D buisse. Vid. Creuzer. *ad Olympiod. Comm. in Alcib.* I, p. 201.

(7) Hermogenem hic quoque Elias sequitur. Vid. Ernest. *Lex. Rh. Gr.* v. *Ζήτημα*, p. 148 sq.

(8) Εὔπορον m. 2. mg. recte. Similiter peccatum est Or. VI, p. 192, C. in Cod. B.

(9) Vel potius Epicurus. Vid. Menag. *ad Diog. L.* X, 144. Mox m. 2 mg. περιλαβών, quod, etsi litura est deletum, tamen recte habet.

(10) Verba καὶ ἡ, vulgo male omissa, B. addit cum duobus Regg. Coisl. 1. et Comb., quos C. secutus.

(11) Καλλωπίσματα B., ἐγκαλλωπίσματα E. et lectio vulgata, quæ exquisitior. Vid. Animadv. in Basil. I, p. 116. et conf. quæ supra, p. 593, D. de verbo ἐγκεντρίζεσθαι in κεντρίζεσθαι commutato monui.

(12) Sic m. 2. atr.; ἀναβάσεις, ἐλλάμψεις m. 2. atr. Prius ex Ps. 83, 6. quo de loco v. annott.

P. 595, D. *καὶ οὐκ ἀνέχεται πένης ὤν*) F. 213 v. i. καὶ οὐκ ἀνέχεται πένης εἶναι. Ἀστικὸν δὲ καὶ τοῦτο. A

P. 595, D. *ἐμβατεύει τοῖς βάθεσιν, ἀνίτω καὶ ὁδηγείσθω καὶ ὑπὸ τοῦ νοῦ φερέσθω*) F. 213 v. i. sq. ἐμβατεύει τοῖς βάθεσι τῶν νοημάτων. ἐπὶ τούτων γὰρ ταὐτὸν βάθος καὶ ὕψος. ἀνωφερῆ γὰρ καὶ ὑπερκείμενα τὰ θεῖα νοήματα. ὁ γοῦν τοιοῦτος ἀνερχέσθω, φησί, ἐπὶ τὸ ὕψος τῆς θεωρίας καὶ κουφιζέσθω καὶ ὑπὸ τοῦ νοῦ μετέωρος φερέσθω. F. 213 v. m. ὁ μέν τις τοῖς τῆς ὑψηλοτέρας ταύτης θεωρίας πτεροῖς κουφίζεται.

P. 596, A. *τῶν Ἀριστοτέλους τεχνῶν τὴν κακοτεχνίαν, ἡ τῆς Πλάτωνος εὐγλωττίας τὰ γοητεύματα, οἳ κακῶς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἡμῶν εἰσεφθάρησαν*) F. 214 v. s. Elias ipse κακοτεχνίαν interpretatur ματαιοπονίαν, alios interpretari dicit κακομηχανίαν, propter obscuritatem, gloriæ capiandæ causa quæsitam. F. 214 v. a. εὐγλωττίαν δὲ *Πλάτωνος* τὴν εὐρυθμίαν λέγει τοῦ λόγου, ἢ τὴν εὐαρμοστίαν τῆς συνθήκης τῶν λέξεων· ἄριστος γάρ, ὥς φασιν, *Δημοσθένης* μὲν ἐκλέξασθαι τὰ νοήματα, *Πλάτων* δὲ συνθεῖναι καὶ ὁμαλὸν ποιῆσαι τὸν λόγον· γοητεύματα δὲ τὰ θέλγητρα (1), θελγομένης τούτοις τῆς ἀκοῆς καὶ ἁλισκομένης ἢ καὶ ἐκλυομένης. F. 214 v. m. (ad : *εἰσεφθάρησαν*) ἐπὶ φθορᾷ καὶ λύμῃ εἰσερρύησαν. B

P. 596, C. D.) F. 215 r. s. σύ, φησίν, ὁ ὑπερβάθμια ἀλλόμενος καὶ τὰ ἐπέκεινα καταλήψεως πολυπραγμονῶν. F. 215 r. s. ἡ . . . δόξα ἐκείνη μόνοις τοῖς εἰς υἱῶν τάξιν διὰ τῶν θεοποιῶν ἀρετῶν ἀναδραμοῦσιν ἐπήγγελται. F. 215 r. m. ἃ . . . οὔτε ὀφθαλμὸς εἶδεν οὔτε οὖς ἤκουσεν οὔτε ἀνθρώπινος νοῦς ἀνετυπώσατο. F. 215 r. i. ταῦτα μὲν ἐπιεικευόμενος ὁ ἅγιος οὗτος εἴρηκεν. Ibid. οἱ εἰς υἱῶν τάξιν ἀναδραμόντες καὶ χάριτι θεοὶ χρηματίσαντες. C

F. 215 v. m. locutio : ἀληθινὸς καὶ ἐνδιάθετος λόγος.

P. 596, D. *τοὺς περιττοὺς ἐν λόγῳ καὶ ταῖς λογικαῖς ἀποδείξεσι* [2]) F. 215 v. m. τοὺς περιττοὺς τῇ τῶν λόγων κομψείᾳ καὶ ταῖς συλλογιστικαῖς ἀποδείξεσιν.

P. 597, A. [3] B.) F. 215 v. i. Elias notat parodiam ad *Proverb.* 19, 1 : κρείσσων πτωχὸς πορευόμενος ἐν ἀληθείᾳ πλουσίου πένητος. F. 216 r. s. τὸν ἐν λόγῳ τῷ θύραθεν καὶ γνώσει τῇ ἔξωθεν πένητα. Ibid. *στρεβλόχειλος* . . . ὁ ψευδής, ὁ διαστρέφων τὴν ἀλήθειαν. D

P. 597, B. *πεζὸς ὤν*) F. 216 r. m. χαμαὶ συρομένην ἔχων τὴν διάνοιαν.

F. 216 r. m. τὸ μικροπρεπὲς τοῦ νοὸς καὶ λόγου. et paullo post : μικροπρεπὴς ὢν τὴν διάνοιαν.

P. 597, C. *γνῶθι σαυτόν, πρῶτον τὰ ἐν χερσὶ κατανόησον, τίς εἶ καὶ πόθεν* [4] *ἐπλάσθης καὶ πῶς συνετέθης, ἵν᾽ εἰκὼν ᾖς Θεοῦ καὶ τῷ χείρονι συνδεθῇς*) F. 216 r. i. *γνῶθι σαυτόν*, *Χίλων* ὁ σοφὸς συμβουλεύει σοι· ἐκείνου γὰρ τουτὶ τὸ ἀπόφθεγμα· τὴν ἑαυτοῦ κατάμαθε δύναμιν, μᾶλλον δὲ τὴν οἰκείαν φύσιν καὶ τάξιν. τί, τὰ ἐν χερσὶν ἤτοι τὰ ἐγγύς σου καὶ πρόχειρα καταλιπών, Θεοῦ φύσιν πολυπραγμονεῖς; Ibid. πῶς συνετέθης κατὰ συνθήκην ψυχῆς καὶ σώματος, ἵν᾽ εἰκὼν ᾖς τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸ θεοειδὲς τῆς ψυχῆς καὶ τῷ χείρονι αὐτῆς σώματι συνδεθῇς.

P. 597, C. *τί τὸ κινῆσάν* [5] *σε*) F. 216 r. i. τί τὸ κινῆσάν σε ἐξ οὐκ ὄντος εἰς τὸ εἶναι καὶ ἐκ τοῦ δυνάμει εἰς ἐνέργειαν.

P. 597, C. *πῶς ὄψις ὀλίγη καὶ* (D) *ἐπὶ πλεῖστον φθάνουσα, καὶ πότερον παραδοχὴ τίς ἐστι τοῦ ὀφθέντος ἢ πρὸς ἐκεῖνο διάβασις*) F. 216 v. s. ὄψιν δὲ λέγει τὴν τοῦ ὀφθαλμοῦ ἐνέργειαν καὶ τὴν διὰ τοῦ αἰσθητηρίου αἴσθησιν καὶ ἀντίληψιν τοῦ αἰσθητοῦ. F. 216 v. m. sententia quorumdam : χρώννυσθαι ὑπὸ τοῦ χρώματος τὸν μεταξὺ ἀέρα, καὶ οὕτω διὰ τούτου πρὸς τὴν ὄψιν διαπορθμεύεσθαι. Ibid. allato, quod Gregorius sequitur, placito de visu : ᾧ καὶ μᾶλλον οὗτός τε τίθεται (6) καὶ οἱ ἀκριβέστερον περὶ τούτου φιλοσοφήσαντες.

P. 597, D. *πῶς τὸ αὐτὸ καὶ* [7] *κινεῖ καὶ κινεῖται, διὰ βουλήσεως κυβερνώμενον*.) F. 216 v. m. κινοῦσα δὲ ἡ ψυχὴ τὸ σῶμα, συμπεριφέρεται καὶ αὐτὴ τῷ σώματι, ὥσπερ καὶ ὁ κυβερνήτης ὁ διὰ τοῦ πηδαλίου κινῶν τὸ πλοῖον καὶ συμπεριφερόμενος αὐθις τῷ πλοίῳ.

P. 597, D. *τίς ἡ τήρησις τοῦ ἀναληφθέντος, ἢ ἡ* [8] *μνήμη, καὶ τίς ἡ τοῦ ἀπελθόντος ἀνάληψις, ἢ ἀνάμνησις*) F. 216 v. i. διὰ δὲ τῶν αἰσθήσεων, ὡς διά τινων θυρίδων, ὁ νοῦς προσομιλεῖ τοῖς ἔξω καὶ αὐτῶν ἐπιδράττεται καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἕλκει τῶν φαινομένων τὰ εἴδωλα, τοὺς χαρα- (F. 217 r. s.) κτῆρας τῶν ὁρατῶν ἐν ἑαυτῷ καταγράφων καὶ τῇ μνήμῃ σώζων αὐτούς. μνήμη γὰρ λέγεται, ὅταν οὐ μεσολαβήσῃ λήθη. ταύτης δὲ μεσολαβησάσης, ἀνάμνησις. ἔστι γὰρ ἀνάμνησις μνήμης ἐξιτήλου γενομένης ὑπὸ λήθης ἀνάληψίς τις ἢ ἀνανέωσις. λήθη δέ ἐστι μνήμης ἀποβολή.

P. 597, D. E. *πῶς λόγος νοῦ γέννημα καὶ γεννᾷ λόγον ἐν ἄλλῳ νοΐ*) F. 217 r. m. δεχόμενος... λόγον ὁ ἐρωτῶν πορθμέα τῶν πραγμάτων, περὶ ὧν ἡ ἐρώτησις, ἀνταποδίδωσι καὶ οὗτος λόγον ἕτερον,

ad Or. XXIII, p. 427, A. et ad f. 311 r. m. De ἀναβάσει conf. El. f. 322 v. m. et vid. Basil. Plot. p. 32 sq. ad Basil. Opp. T. III, p. 20, B. καρδιῶν ἀνάβασις. ubi item v. l. ἀναβάσεις.

(1) Codex : θέλγιτρα.

(2) Ἀποδείξεσι B., ἀποδείξεσιν vulgata lectio, melius. Conf. annott. ad Or. XXVIII p. 506, E.

(3) Optime apud Gregorium p. 597, A. ἰδιαίτατον B. pro vulgato et plebeio ἰδιώτατον.

(4) Πόθεν B. quod vulgato πῶς præstat. Sequentia : καὶ πῶς . . . συνδεθῇς, B. a m. 2. atr. habet, in quibus συνετέθης aptius dictum quam vulg. συνέστης. Deinde ᾖς in locum mendosi et vulgati ᾖ C. e Codd. suis restituit.

(5) Sic B. cum Edd.; Or. 1 νικῆσαν, perverse.

(6) Id est : *assentitur*. Conf. annot. ad f. 58 v. m.

(7) Καὶ male omissum in Reg. bm. Tu confer. annot. ad Orat. XXVIII, p. 500, A.

(8) Sic B.; scribe utrobique : ἢ ἡ —, aut ἡ cum Edd.

συνεπινεύοντα τοῖς διαπορθμευθεῖσι πρὸς αὐτὸν ἢ ἀνανεύοντα πρὸς αὐτά. ἔστι δὲ ὁ προφορικὸς λόγος οὐ μόνον νοῦ γέννημα, ὡς εἴπομεν, ἀλλὰ καὶ ὄχημα καὶ πορθμεῖον τῶν τοῦ νοῦ νοημάτων, διαπορθμεύων αὐτὰ πρὸς ἕτερον, καὶ διὰ τῆς ἀκοῆς πρὸς τὸν ἐκείνου νοῦν διαπέμπων. ὅ μοι δοκεῖ καὶ μάλιστα τῶν ἐν ἡμῖν ἄξιον εἶναι θαυμάζεσθαι, τί τὸ πλάτος ἐκείνου τοῦ ἔνδοθεν χωρήματος, εἰς ὃ πάντα χωρεῖ τὰ διὰ τῆς ἀκοῆς εἰσχεόμενα.

F. 217 r. m. τὴν... ζωτικὴν δύναμιν... σώματι ἡ ψυχὴ φυσικῶς... χορηγεῖ (1).

P. 597, E. *πῶς πήγνυσι φόβος καὶ λύει θάρσος* [2], *καὶ συστέλλει λύπη καὶ* (598, A.) *διαχεῖ ἡδονή, καὶ τήκει φθόνος*) F. 217 r. i. λύπη μὲν συστέλλει, συμπτώσεως τῶν πόρων καὶ μύσεως ἐν ταῖς λαμπραῖς διαθέσεσι περὶ ἅπαν τὸ σῶμα φυσικῶς γινομένης. Ibid. de suspirio et pallore (3). F 217. v. s. διαχέονται... καὶ διαλύονται ὑφ' ἡδονῆς οἱ τοῦ σώματος πόροι τῶν ἔκ τινος ἀκοῆς ἡδίστης διαχυθέντων. Ibid. ἐπεὶ... ὁ φθόνος λύπη τίς ἐστιν ἐπὶ τοῖς ἀλλοτρίοις εὐτυχήμασι τοῖς φθονεροῖς ἐπιγινομένη, εἰκότως τὰ τῶν λυπουμένων συμπτώματα καὶ ἐπὶ τῶν τοιούτων θεωρεῖται. ἤδη δὲ χρονισάσης τῆς τοιαύτης λύπης, καὶ σύντηξις αὐτοῖς ἐπακολουθεῖ.

P. 598, A. *ἐκμαίνει θυμὸς καὶ αἰδὼς ἐρυθαίνει* [4] *δι' αἵματος, ὁ μὲν ζέσαντος, ἡ δὲ ἀναχωρήσαντος* [5]) F. 217 v. s. θυμὸς μὲν ἐκμαίνει, τοῦ περικαρδίου αἵματος ἀναζέοντος μέν, οὐκ ἀνατρέχοντος δέ.

P. 598, A. *τίς ἡ τοῦ λογισμοῦ προσεδρία* [6], *καὶ πῶς πᾶσι τούτοις ἐπιστατεῖ καὶ ἡμεροῖ τῶν παθῶν τὰ κινήματα*) F. 217 v. m. λογισμὸν δὲ ἐνταῦθα τὸν ἐνδιάθετον λόγον ἢ τὸν νοῦν αὐτὸν καλεῖ. Ibid. paullo post: (ὁ νοῦς) ἐὰν μὲν διὰ παντὸς γρηγορῇ, διπλῇ κατευνάζει τὰ πάθη τοῦ σώματος καὶ ἡμεροῖ τῶν παθῶν τὰ κινήματα, τῶν ἐκ θυμοῦ λέγω καὶ ἐπιθυμίας, ὥσπερ τινῶν ἵππων ἀταξίας ἢ θηρίων ὁρμάς, τῇ τε περὶ τῶν κρειττόνων καὶ προσφυῶν θεωρίας (7) ἀπασχολεῖται καὶ τῇ ἀταραξίᾳ τοῦ σώματος.

P. 598, A. *πῶς αἵματι συγκρατεῖται* [8] *καὶ πνοῇ τὸ ἀσώματον*) F. 217 v. m. (ψυχὴ) συνδεθεῖσα ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ, οἷς οἶδεν ἐκεῖνος λόγοις, σώματι

A ὀργανικῷ καὶ αἰσθητικῷ, καὶ δύναμιν ζωτικὴν καὶ αἰσθητῶν ἀντιληπτικὴν δι' ἑαυτῆς ἐνιεῖσα. F. 217 v. i. (Θεῷ) τῷ ταύτην ἐκείνῳ συνδήσαντι. F. 218 r. s. οὔτε αἷμα (ψυχή)... οὔτε κρᾶσις καὶ ἁρμονία στοιχείων, ἐπεὶ καὶ πρὸ τοῦ σώματος ἂν ἐσβέσθη, εἴ γε ἡ ἁρμονία καὶ τελευταία συνίσταται καὶ πρώτη ἀπόλλυται. αἱ γοῦν τῆς λύρας χορδαὶ ἁρμοσθεῖσαι μὲν τὴν ἁρμονίαν ἐργάζονται, διαλυθεῖσαι δὲ χρόνον τινὰ διαμένουσι, τῆς ἁρμονίας προδιαλυθείσης.

P. 598, B.) F. 218 r. m. φύσιν μὲν οὐρανοῦ καὶ κίνησιν, οἷον ὅτι πέμπτον τι σῶμα, ὡς *Ἀριστοτέλης* εἴρηκε, καὶ ἕτερόν τι παρὰ τὰ τέσσαρα στοιχεῖα, τὴν κύκλῳ φορὰν φερόμενον, ἐκείνων, τῶν μὲν ἄνω, τῶν δὲ κάτω, ὡς κουφοτέρων τε καὶ βαρυτέρων, κινουμένων (9).

B P. 598, B. *δυνάμεων οὐρανίων* [10] *ὑποβάσεις καὶ ὑπερθέσεις*) F. 218 r. i. ὑποβάσεις δὲ οἶμαι καὶ ὑπερθέσεις δυνάμεων οὐρανίων λέγειν τὰς τριαδικὰς διακοσμήσεις, ὡς ὁ *Ἀρεοπαγίτης* γράφει *Διονύσιος* (11), πρώτην μὲν λέγων θρόνους, χερουβίμ, σεραφίμ, δευτέραν δὲ κυριότητας, δυνάμεις, ἐξουσίας, τρίτην ἀρχάς, ἀρχαγγέλους, ἀγγέλους, καὶ ἐν ἑκάστῳ πάλιν διακόσμῳ τρεῖς τάξεις παραδιδούς, ἃς δὴ ὑποβάσεις τε καὶ ὑπερθέσεις ὁ θεῖος οὗτος διδάσκαλος κέκληκεν. αἱ μὲν γὰρ τούτων ὑπέρκεινται, αἱ δὲ ταύτης ὑποβεβήκασι.

F. 218 v. s. ἀκτινοβολία.

F. 218 v. s. τοὺς ἀστέρας πάντας οὐκ ἐν τῷ οὐρανῷ πεπηγέναι, ἀλλὰ τῷ ἀέρι ἐπιχεῖσθαι (12) φασιν,

C ἀνεχομένους τῷ τοιούτῳ σώματι, καθάπερ τὰ ὄρνεα. F. 218 v. m. ὁ... μέγας *Βασίλειος* ἐν τῷ κατὰ τὴν ἑξαήμερον συντάγματι, *περὶ δὲ τοῦ σχήματος*, φησί, *ἱκανὰ ἡμῖν τὰ παρὰ τοῦ Ἡσαΐου εἰρημένα* (13). καὶ ὁ χρυσοῦς δὲ τὴν γλῶσσαν *Ἰωάννης* τὰ τοιαῦτα τοῦ Ἡσαΐου ῥήματα διερμηνεύων εἴρηκε· *ποῦ εἰσιν οἱ κινεῖσθαι λέγοντες τὸν οὐρανόν; ποῦ εἰσιν οἱ σφαιροειδῆ αὐτὸν εἶναι ἀποφαινόμενοι; ἀμφότερα γὰρ ταῦτα ἐνταῦθα ἀνῄρηται.* Ibid. τόν... σφαιροειδῆ τοῦτον οὐρανόν, ἐμπεπηγμένως φέροντα τοὺς λεγομένους ἀστέρας, κυκλικῶς ἀεὶ φέρεσθαι.

F. 218 v. i. (Gregorius) εἴωθε... ἐνδιδόναι πολλάκις ἐπὶ τῶν ἀβλαβῶς ζυγομαχουμένων. ὅτι δὲ τοῖς

(1) Hæc confirmant lectionem vulgatam p. 597, E. τρέφεται, cuius loco nonnulli ap. C. Codd. στρέφεται.

(2) Θάρσος B. cum vulg. lectione; Reg. bm. Comb. θράσος, quod, quippe in peius accipi solitum, locum non babet. Vid. Toll. ad *Greg. Naz. Carm. Ined.* I, vs. 766. *Ins. It. It.* p. 68. Boissonad. in *Notic. et Extr.* T. XI, P. II, p. 164, a. De θράσῳ conf. El. f. 189 v. ante med.

(3) Conf. quæ Elias f. 224 v. m. de hoc argumento uberius disputat.

(4) Edd. ἐρυθραίνει, quod poetico ἐρυθαίνει non prætulerim.

(5) — τος utrobique m. 2. atr. cum Edd. pro τα m. 1. rub., quod mendosum.

(6) Σ in προσεδρία m. 2. atr. recte delevit. Προεδρία etiam Edd.

(7) Lege: θεωρίᾳ. Iota subscriptum in ς abiit crebro mendo, de quo v. Boissonad. in *Notic. et*

D *Extr.* T. XI, P. II, p. 36, 3. et conf. annot. ad Or. XXIII, p. 429, A.

(8) Κρατεῖται Edd. et B. f. 217 r. m. ubi tamen verba: πῶς... ἀσώματον, cum prægressis male connexa et a m. 2. atr. punctis sub linea notata sunt. Elias f. 217 v. m. Gregorii verba repetens: συγκρατεῖται, quod præstat.

(9) Conf. annott. ad f. 21 v. m.

(10) Καί, quod Edd. ante ὑποβάσεις addunt, B. cum plerisque Codd., quos C. secutus, omittit. Tu confer annott. ad Or. XXVIII, p. 500, A. Ad rem conf. annott. ad f. 167 v. s.

(11) *De Cœl. Hier.* loco ad f. 17 r. s. indicato, et deinceps cap. 6. 7. 8.

(12) M. 2. mg. ἐπιχεῖσθαι. Sed legendum: ἐποχεῖσθαι, ut aër avibus ὄχημα esse dicatur. Vid. annott. ad f. 12 r. m.

(13) *Homil. in Hexaëm.* I, 8. Opp. T. I, p. 8, E. ubi Basilius ad Esai. 40, 22. provocat.

προφητικοῖς μάλιστα τίθεναι (1), ἐνέφηνεν ἐν τῷ περὶ A θεολογίας λόγῳ.

P. 598, C. *τοὺς παῖδας πλάττομεν ἐν τοῖς πρώτοις ἤθεσιν*) F. 219 r. m. τοὺς παῖδας, ἁπαλοὺς ἔτι καὶ ἀτυπώτους τυγχάνοντας, ἐν τοῖς πρώτοις ἤθεσι πλάττομεν ἤτοι τυποῦμεν καὶ ῥυθμίζομεν.

P. 598, E.) F. 219 v. m. Elias εἴπερ apud Gregorium non διστακτικῶς, sed βεβαιωτικῶς et pro ἐπειδὴ usurpari docet, exemplo ex Orat. in Christi Nativitatem allato : *εἴπερ εἰσὶ φιλάνθρωποι* (2).

P. 599, A.) F. 220 r. s. ἃ (sc. vitia a virtutibus) διακρίνειν οὐ παντός ἐστιν, οὐδὲ τοῦ τυχόντος, ἀλλ' ἀνδρὸς ἐπιστήμονος. ἀγχίθυροι γάρ πως εἰσὶ ταῖς ἀρεταῖς αἱ κακίαι (3).

P. 599, A. B.) F. 220 r. s. σφοδρὸν μὲν οὖν καὶ τὸ εἰπεῖν· *καὶ σῖτον σοῦ τιμιώτερον*, εἰ καὶ τῇ προσθήκῃ τοῦ ἴσως τὸ πολὺ τῆς σφοδρότητος περιῄρηται. B

P. 599, B. *μὴ ὡς ἀπότομος ἰατρὸς, μὴ ὡς ἓν* [4] *τοῦτο μόνον εἰδὼς, τὴν καῦσιν καὶ τὴν τομήν*) F. 220 r. s. μηδ' ὡς αὐτὸ τοῦτο, τὰς αὐστηροτέρας μόνον ἰατρείας εἰδώς. F. 220 r. m. τὰ ἑξῆς... ὡς ἐργασίαι ἀπὸ τῆς ἰατρικῆς ἐλήφθησαν.

P. 599, C.) F. 220 r. i. ἀπὸ τῶν πάνυ μικροτέρων ἡ ἐργασία, κατασκευάζουσα μὲν τὰ εἰρημένα, τὴν δὲ τῶν ἑτεροδόξων θρασύτητα ἀνακόπτουσα.

P. 599, C.) F. 220 r. i. γνῶθι ὅτι εἰκὼν εἶ Θεοῦ κατὰ τὸν θεοείκελον ἤτοι θεοειδῆ νοῦν καὶ κατὰ τὸ ἀρχικὸν τὸ ἐπὶ γῆς. *ποιήσωμεν* γάρ, φησίν, *ἄνθρωπον... καὶ ἀρχέτωσαν* (5).

P. 599, C. *κρίνεις ἀλλότριον οἰκέτην καὶ ὃν ἄλλος οἰκονομεῖ*) F. 220 v. s. Elias hæc recte repetit ex dicto *Apostoli* Ep. ad Rom. 14, 4 : σὺ τίς εἶ ὁ κρίνων ἀλλότριον οἰκέτην ; C

P. 599, D.) F. 220 r. i. μὴ χρήσῃ ἀποτομίᾳ κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ. F. 220 v. s. μὴ ... τέμῃς αὐτόν, μὴ δὲ (6) ἀποῤῥήξῃς τὸ μέλος τῆς ἀρτιώσεως τοῦ σώματος τοῦ δεσποτικοῦ.

P. 600, A.) F. 221 r. m. τέχνην μυρεψικὴν νοήσεις τὴν σοφίαν τοῦ μυρίζοντος ἁγίου Πνεύματος.

P. 600, A.) F. 221 r. m. οὐκ ἔστιν ἐχίδνης ἰὸς ἡ κακία τοῦ ἀδελφοῦ, ἵνα ὁμοῦ τῷ πληγῆναι περιωδυνίαις περιπαρῇς.

P. 600, D. *ἐχρῆν* [7] *δὲ καὶ νόμον κεῖσθαι* cet.) F. 221 v. i. ἡ μὲν ἐργασία αὕτη ἐξ ἀγράφου παραδόσεως, ἣν δὴ καὶ νόμον καλεῖ, ἐπεὶ καὶ τὸ παλαιὸν D καὶ ἄγραφον ἔθος νόμος καλεῖται. exemplum ex magna Apologia : ὡς *νόμος τις ἄρα ... ἐτύγχανεν*.

F. 221 v. i. εἰ δέ τι μετ' ἐπικρύψεως ἐν ὑπονοίαις τισὶ καὶ αἰνίγμασιν εἰρημένον

P. 601, C.) F. 222 v. m. (ad : *μονάς*, *Ev. Jo.* 14, 2.) μονὴν Elias interpretatur τὴν ἐκεῖθεν ἀνάπαυσίν τε καὶ δόξαν, τὴν ἀποκειμένην τοῖς ἁγίοις.

P. 601, D.) F. 222 v. i. κατασκευαστικὰ καὶ ταῦτα τοῦ μὴ πᾶσιν εἶναι τὸ θεολογεῖν καὶ δογματίζειν κατάλληλον, ἀλλὰ τοῖς τὰ αἰσθητήρια τῆς διανοίας γεγυμνασμένοις καὶ τὴν ἕξιν τελεωτέροις. πρόεισι δὲ ἡ ἐργασία ἀπὸ τῆς ἐν τοῖς σώμασιν ἡμῶν διαφορᾶς τῶν ἡλικιῶν.

P. 601, E.) F. 223 r. m. τὸ δὲ *χαίρειν ἐάσατε* παροιμιῶδές ἐστιν. οἱ γὰρ παλαιοὶ τοὺς μισουμένους *χαίρειν μόνον προσφωνοῦντες παρέτρεχον*, εἴτε κατ' ἐπιείκειαν, εἴτε κατ' εἰρωνείαν (8).

Or. VI.

P. 178, A. *μικροῦ*) F. 223 v. m. παραβραχύ.

F. 224 r. i. locutio : ἡ ἐνδελέχησις (9) τῶν λοιδοριῶν καὶ τῆς τῶν ἁμαρτιῶν συναισθήσεως.

P. 179, A. B. *πάντα μοι ἦν ὑπεκκαύματα καὶ ὑπομνήματα... τῆς διαζεύξεως*) F. 224 v. m. (ad : *ὑπεκκαύματα*) ὕλη τις.. καὶ ἀνάμματα τοῦ πάθους.

P. 179, B. *στεναγμὸς ἐκ βάθους ἀναπεμπόμενος*) F. 224 v. m. ὥσπερ ἡ ἡδονὴ διαχεῖ, οὕτως ἡ λύπη συστέλλει, συμπτώσεως τῶν πόρων καὶ μύσεως ἐν ταῖς λυπηραῖς διαθέσεσι περὶ ἅπαν τὸ σῶμα φυσικῶς γινομένης, καὶ τοῦ πνεύματος πρὸς τὰς ἐν τῷ βάθει κοιλότητας συνωθουμένου, ὅθεν καὶ τῶν σπλάγχνων στενοχωρουμένων τῷ περιέχοντι, βιαιοτέρα πολλάκις ἡ ὁλκὴ τοῦ πνεύματος ὑπὸ τῆς φύσεως γίνεται, πρὸς τὴν τῶν συμπεπτωκότων διαστολὴν τὸ στενωθὲν εὐρυνούσης. καὶ τὸ τοιοῦτον ἆσθμα σύμπτωμα λύπης ποιούμεθα, στεναγμὸν αὐτὸ ὀνομάζοντες. ἐκ ταύτης τῆς αἰτίας καὶ τὸ δάκρυον συνίσταται. μύουσαι γὰρ ὑπὸ λύπης... αἱ λεπταί τε καὶ ἄδηλοι τῶν πόρων διαπνοαὶ καὶ διασφίγγουσαι τὴν ἔνδον τῶν σπλάγχνων διάθεσιν, ἐπὶ τὴν κεφαλὴν καὶ τὰς μήνιγγας τὸν νοτερὸν ἀτμὸν ἀναθλίβουσιν, ὃς πολὺς ἐναπολειφθεὶς (10) ταῖς τοῦ ἐγκεφάλου κοιλότησι, διὰ τῶν κατὰ τὴν μύσιν πόρων ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐξωθεῖται, τῆς τῶν ὀφρύων ἐμπτώσεως ἐφελκομένης διὰ σταγόνων τὴν ὑγρασίαν, ἡ δὲ σταγὼν δάκρυον λέγεται.

P. 179, B. *νοῦ πρὸς Θεὸν ἐκδημία*) F. 224 v. s. Elias significari docet : τὴν διὰ προσευχῆς ἐκείνων ἀνάβασιν πρὸς Θεόν, ἕλκουσαν τὸν νοῦν τούτων καὶ

(1) M. 2. mg. συντίθεται. Tu vide annott. ad f. 58 v. m. qui locus etiam propter argumenti similitudinem cum nostro comparandus est.

(2) Or. XXXVIII, p. 674, E.

(3) Vitia virtutibus ἀγχίθυρα esse, est sententia Gregorii. Vid. annott. ad f. 308 r. m.

(4) Μὴ ὡς ἓν (ἓν sup. li. m. 1.) B. cum Edd.; C. μηδὲ ὡς ex Reg. bm. recepit, eamque E. secutus est lectionem, nisi quod melius μηδ' ὡς scripsit.

(5) Gen. 1, 26.

(6) Scribe : μηδέ.

(7) Ἐχρῆν B. : χρῆν C. cum pluribus Regg. Colb. Coisl. 2. et Or. 1. : χρῆναι vulg. lectio, quæ ut prorsus respuenda est, ita ex reliquis χρῆν alteri ἐχρῆν præferenda. Est enim χρῆν forma magis quam ἐχρῆν usitata Platoni, cujus locum ex *Symp.* p. 181, D. χρῆν δὲ καὶ νόμον εἶναι cet. Gregorius hoc loco imitando expressit.

(8) Hoc ipso Eliæ loco usus, monui de locutione : χαίρειν ἐᾶν, in *Nov. Annal. Philol.* Vol. 49, Fasc. 4, p. 405. Conf. f. 185 v. i. sq. Non minus usitatum χαίρειν εἰπεῖν. Vid. Boissonad. in *Not. et Extr.* t. II, P. II, p. 28. 37. et ad *Psell. De Op. Daem.* p. 203. Statim post, f. 223 v. m., pro παραβραχὺ scribendum : παρὰ βραχύ.

(9) Voce ἐνδελέχησις Elias etiam f. 256 v. m. in hisce utitur : δεομένους τῆς τοῦ λόγου ἐνδελεχήσεως.

(10) M. 2. mg.. ἐναποληφθεὶς, recte, uti est f. 116 r. m. 247 r. i. 354 v. m. quibus locis eadem iisdem fere verbis repetita, pariter ac f. 321 v. m. ubi ta-

ἁρπάζουσαν πρὸς τὸν τῶν ἁγίων ἅγιον.

P. 179, B. *φάρμακον τοῖς ἀκούουσι κατανύξεως*) F. 224 v. m. Elias interpretatur: ἰατρείαν πρὸς κατάνυξιν διεγείρουσαν.

P. 179, C. *πόδες γυμνοὶ καὶ τοῖς ἀποστολικοῖς ἑπόμενοι, μηδὲν νεκρὸν φέροντες* cet.) Hæc Elias f. 225 r. s. minus recte μυστικῶς interpretatur. Idem f. 225 r. m. γυμνοποδεῖν εἵλοντο (sc. monachi, de quibus Gregorius loquitur) καὶ τὰ νεκρὰ τῷ κόσμῳ ἀπορρίψαι, ὃ δὴ καὶ τὸ τῆς κουρᾶς σύμμετρον καὶ ἡ τῶν τριχῶν συμμέτρως (1) αἰνίττεται περιαίρεσις. νεκρότητος γὰρ καὶ αὗται τυγχάνουσι γνώρισμα (2).

P. 179, E. *βάδισμα εὐσταθές*) F. 225 r. m. βάδισμα οὔτε τῷ ταχεῖ τὸ ἄτακτον, οὔτε τῷ πάνυ ἀργῷ τὸ κατεβλακευμένον δεικνύον, ἀλλ' εὐσταθῶς τε καὶ ὁμαλῶς καὶ εὐτάκτως γινόμενον.

B P. 179, C. *μειδίαμα προσηνές*) F. 225 r. m. μειδίαμα μὴ πάνυ διαχέον, ἀλλὰ συμμέτρως ἔχον καὶ προσηνῶς (3).

P. 179, D. *ἔπαινος ἅλατι ἠρτυμένος*) F. 225 r. i. ὁ παραμιγνύς τι καὶ τῶν στυφόντων καὶ μνήμην φέρων τῶν ἐκεῖθεν κολάσεων.

P. 179, D. *πρὸς ὁδηγίαν τοῦ κρείττονος*) F. 225 r. i. locutio : ὁδηγεῖν πρὸς τὰ κρείττονα.

F. 225 v. i. κοῦφον δέ τι καὶ ἀνωφερὲς πρᾶγμα ἡ ἀρετή.

P. 179, E.) F. 225 v. i. ὁ μὲν οὖν σωφροσύνης πτωχεύων τοῦ τιμίου κτήματος, ἢ δικαιοσύνης ἢ ἄλλου τινὸς τῶν πολυτελῶν κειμηλίων, πένης τε καὶ ἀκτήμων καὶ πτωχὸς εὑρισκόμενος, ἄθλιος τῆς πενίας, ἐλεεινὸς τῆς τῶν τιμίων ἀκτημοσύνης. F. 226 r. s. ἐὰν δέ τις καὶ τὴν ὁπωσδηοῦν συμβᾶσαν πτωχείαν καταδεξάμενος, καθώς φησιν ὁ μέγας *Βασίλειος*, κυβερνήσῃ πρὸς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ὡς ὁ Λάζαρος, οὐδὲ οὗτος τοῦ μακαρισμοῦ ἀλλότριος.

P. 179, E. 180, A. *ἡ ἐν παροικίᾳ κατάσχεσις*) F. 226 r. s. οἱ διὰ βασιλείαν πτωχεύσαντες καὶ παροικεῖν ἑλόμενοι ὡς ξένοι τινὲς καὶ παρεπίδημοι (4)

A ἀρχομένων, quod minus διὰ τὴν ἐκεῖθεν κάτασχεσιν. κατάσχεσις δὲ ἡ κληρονομία.

P. 180, A. *ἡ ἐν ἀγαμίᾳ καλλιτεκνία, εἴπερ κρείττονα τῶν ἀπὸ σαρκὸς ἐρχομένων* [5] *τὰ κατὰ Θεὸν γεννήματα*) F. 226 r. m. οἱ μὲν γὰρ σαρκικοὶ πατέρες σωμάτων μόνον εἰσὶ γεννήτορες, οἱ δὲ πνευματικοὶ πνευματικῶν. ὅσῳ δὲ κρείττων ψυχὴ σώματος, τοσούτῳ τὰ πνευματικὰ γεννήματα τῶν σωματικῶν.

P. 180, A. *οἱ τρυφῶντες τὸ* [6] *μὴ τρυφᾶν*) F. 226 r. m. οἷς καὶ τρυφὴ λογίζεται τὸ μὴ τρυφᾶν.

P. 180, A. *οἱ σαρκὸς ἔξω καὶ ἐν σαρκί*) F. 226 r. m. οὗτοι καὶ σαρκὶ συνδεδεμένοι σαρκὸς ἔξω εἰσί, κατὰ τὸ μὴ φροντίζειν αὐτῆς, μὴ δὲ (7) φείδεσθαι, ἀλλ' ὅλην τὴν ἡμέραν θανατοῦσθαι ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ.

P. 180, B. *ταῦτά μοι συνεῖχε τὴν ψυχήν*) F. 226 r. i. (ad : *ταῦτα* —) μεστώσας τὸν λόγον, διὰ τῆς ἐπαναλήψεως διευκρινεῖ. Ibid. (ad : *συνεῖχε τ. ψ.*) ἤγουν ἐπίεζεν, ἔθλιβεν, ἐταπείνουν. διαχεῖ μὲν γάρ, ὡς εἴπομεν, ἡ ἡδονή, συνέχει δὲ ἡ λύπη καὶ συστέλλει, ἐξ ἧς ἡμῖν καὶ τὸ σκυθρωπάζειν ἐγγίνεται. καρδίας μὲν γὰρ εὐφραινομένης, θάλλει πρόσωπον, ἐν λύπαις δὲ οὔσης σκυθρωπάζει.

P. 180, B. *ἵνα μὴ εἴπω νεανικώτερον* [8]) F. 226 r. i. ὡς καταθρασυνόμενον αὐτοῦ καὶ κατανεανιευόμενον.—Ad insequentia : *ὅτι διειλόμεθα* cet. hæc Elias : F. 226 v. i. ἐπισυνείρει τοῖς ἤδη ῥηθεῖσι τὰ λοιπά.

P. 181, A.) F. 227 v. m. (ad : *οἱ τῆς Τριάδος.. ὁμόψυχοι*) ἥ τε γὰρ θεότης ἀμέριστος ἐν μεμερισμένοις καὶ ἡμεῖς κατὰ πολλοστὸν ἀπήχημα (9). Ibid.

C (ad : *ζέοντες*) locutio de religionis ζήλῳ : ἀλόγιστος θέρμη (10). Ibid. (ad : *οἱ τῆς ἀληθείας.. λέγοντες*) ἁπλοῦν γάρ τι, ὡς ὁ τῆς ἀληθείας λόγος, ἡ ἀλήθεια, ὥσπερ καὶ τὸ ἀγαθόν, πολυσχιδὲς δὲ τὸ ψεῦδος, καὶ ἡ κακία ποικίλη, ἐφ' ὑπερβολὰς ἐκκλίνουσα καὶ ἐλλείψεις.

P. 181, C.) F. 228 r. s. (ad : *τηνικαῦτα* cet.) διακόψας οὖν τὴν τοῦ λόγου συνέχειαν . . . τῆς ἀκολουθίας ἔχεται πάλιν.

---

men hoc verbum non comparet. De confusis ἐναποληφθεὶς et ἐναπολειφθεὶς cf. f. 52 r. m. Animadvss. in Basil. I, p. 127 sq. Nec desunt exempla participii ἀποληφθεὶς in ἀπολειφθεὶς depravati. Exempla Militaria codicis Bernensis 97, f. 134. hæc habent : ὁ Ἀννίβας ἐν στενοτάτοις ἀπολειφθεὶς τόποις —. Tu scribe : στενωτάτοις et ἀποληφθείς, quod ea positum potestate, qua Plato in *Convivio* p. 219, E. voce usus est, ubi male itidem ἀπολειφθέντες scribi solebat. Pertinent autem hæc omnia ad pervagatum corruptelæ genus, de quo præter alios VV. DD. Bak. *ad Cleomed.* p. 416 sq. dixit.

(1) Lege : σύμμετρος.

(2) Tu conf. *Muson. Reliqq.* ed. Peerlkamp. p. 200 (ubi de ἀνυποδησίᾳ), p. 207 sq. (ubi de tonsura moderanda) et Peerlkamp. p. 337 sq. 348 sq.

(3) Codex : προσηνῶς.

(4) 1 Petr. 1, 17. et Hebr. 11, 13. quibus de locis vid. Schleusner *Lex. in N. T.* vv. παρεπίδημος et παροικία. Conf. El. f. 230 r. i. 320 v. m. De vita, tanquam παροικίᾳ, plura dabunt Sinner. *ad Gregor. Naz. Or. Fun. in Cæsar.* p. 23 sq. et *Animadvss. in Basil.* I, p. 163 sq.

(5) Ἐρχομένων B. E. probante L., pet. Ox. ap. M., Reg. hu. Coisl. 1. duobus Colb. Jes. Or. I. Vulgo : ἀρχομένων, quod minus placet.

(6) Τὸ B. cum Reg. hu. Coisl. 3. Or. 1. Vulgatum τῷ m. 2. atr. mg. reposuit. Gregor. Naz. Carm. ined. ap. Toll. *Insign. It. Ital.* p. 10, vs. 74. τὸ μὴ

D τρυφᾶν τρυφῶντα, ubi Toll. τῷ μὴ τρυφᾶν legi jubet. Sed accusativus stare posse videtur, si verbum τρυφᾶν, alias cum dativo construi solitum, in hac locutione more Atticorum per se positum accipiatur, accusativus autem, tanquam objectum, ad illud referatur.

(7) Scribe : μηδέ. Deinceps pro ὑπὸ m. 2. mg. ὑπέρ, recte.

(8) In contextu Gregorii p. 180, D. ubi B. cum Edd. κρείττων δὲ σωστῇ λόγου, m. 2. atr. sup. li. κρεῖττον, quod, etsi per se placet, tamen Codd. auxilium desiderat. De neutro γνωμικῷ v. *Animadv. in Basil.* I, p. 66.

(9) Κατὰ πολλοστὸν ἀπήχημα est flosculus decerptus ex Dionysio Areop. *De D. N.* cap. 4 § 4, p. 555. De voce Platonica πολλοστὸς vid. Creuzer. *ad Procl. Inst. Theol. Plat.* p. 162. Elias eadem formula usus est f. 237 v. i. ubi de voce Neoplatonica ἀπήχημα.

(10) F. 305 r. m. θέρμη πνευματική, i. e. *fervor spiritualis*, in bonam partem accipiendus.

P. 181, C. *δῶρον χρυσοῦ καθαρώτερον, λίθων* [1] *τιμαλφέστερον*) F. 228 r. m. ὁ . . χρυσὸς καὶ τῶν λίθων οἱ τίμιοι καὶ ἡ τῶν ὑφασμάτων πολυτέλεια, τῶν ὀργανικῶν ὄντα, αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ οὔτε φαῦλά εἰσιν, οὔτε ἀγαθά, εἰ μή πού τις ἄρα καλῶς χρήσαιτο τούτοις καὶ ὡς ὁ ὀρθὸς λόγος ὁρίζεται. τῷ τοιούτῳ γὰρ πρὸς καλοῦ εὑρεθήσεται, οὐ παρὰ τὴν οἰκείαν φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν χρῆσιν τοῦ σὺν λόγῳ αὐτοῖς χρησαμένου.

P. 182, A. *ἡγεμόνα τῆς ἐπὶ τὰ ἄνω ὁδοῦ καὶ συναγωνιστὴν πρόθυμον*) F. 229 r. s. (ad : *συναγωνιστὴν*) ἤτοι συνεργὸν καὶ βοηθὸν πρόθυμον. ὡς περὶ ἐμψύχου δὲ ταῦτα λέγει διὰ τὸ εἰσηγεῖσθαι καὶ ὑποτίθεσθαι πᾶν ὠφέλιμον.

P. 182, A.) F 229 r. m. (ad : *Θεὸς . . . ἐν ἡμῖν αὔξεται*) κατὰ τὴν ἑαυτοῦ γνῶσιν, ἀλλ' οὐ καθ' ἡλικίαν. F. 229 v. s. (ad : *τὴν σοφίαν ἐμὴν ἀδελφὴν εἶναι*) κομιδῇ ὀλίγων τὸ διὰ τῆς τῶν ἐντολῶν ἐκπληρώσεως καὶ τῆς τῶν ἀρετῶν οἰκειώσεως τὴν αὐτοσοφίαν Χριστὸν ἀδελφὴν ἑαυτῶν ὀνομάζειν, καὶ ταῖς πνευματικαῖς ἀφαῖς καὶ ἀῤῥήτοις αὐτοῦ περιδράττεσθαι καὶ περιλαμβάνειν αὐτήν.

F. 182, B. *τούτῳ χαλινῶ θυμὸν ἐκφερόμενον, τούτῳ κοιμίζω τήκοντα φθόνον, τούτῳ προσαναπαύω λύπην, δεσμὸν καρδίας, τούτῳ σωφρονίζω διάχυσιν ἡδονῆς*) F. 229 v. i. (ad : *θυμὸν ἐκφερ.*) κατὰ τοὺς ἀγεῤῥώχους (2) τῶν ἵππων ἐκπηδῶντας. Ibid (ad : *κοιμίζω*) κοιμίζω καὶ καταπαύω φθόνον, σφοδρῶς ἐκτήκοντά τε καὶ κατεσθίοντα τοὺς οἷς ἂν ἐγγένηται. ἔστι δὲ φθόνος λύπη ἐπὶ τοῖς ἀλλοτρίοις εὐτυχήμασι. χαλεπώτατον δὲ τουτὶ τὸ πάθος καὶ δυσίατον. τὰ μὲν γὰρ ἄλλα τῶν παθῶν, καὶ φίλοις καὶ τοῖς ἄλλως κατὰ γένος προσήκουσιν ἐξαγγελλόμενα, θεραπεύεται, ὁ δὲ τούτῳ τῷ πάθει ἁλούς, αἰσχυνόμενος ἐξαγγεῖλαι αὐτό, κατεσθίον ἔχει τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. λόγος δὲ μόνος περικρατὴς καὶ τούτου, ὡς καὶ τῶν ἄλλων παθῶν, γνωρίζεται, τό τε τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ὠκύμωρον (3) ὑπ' ὄψιν ἄγων καὶ τῶν ἐκεῖθεν κολάσεων ἀναμιμνήσκων. F. 230 r. s. (ad : *δεσμὸν καρδίας*) τὴν δεσμοῦσαν τὴν καρδίαν. δεσμεῖ γὰρ αὕτη, ὥσπερ διαχεῖ ἡ ἡδονή.

P. 182, C.) F. 230 r. s. (ad : *οὗτος . . μέτριον*) οὗτος ὁ λόγος καὶ εὐποροῦντά με οὐκ ἐπ' ἀλαζονείαν ἐᾷ ἐκτινάσσεσθαι. Ibid. (ad : *πίπτοντι χεῖρα ὀρέγειν*) χεῖρα διδόναι καὶ ἀνορθοῦν. F. 230 r. m. τὸ μὲν ἀγαθὸν ἀεὶ φιλεῖν δεῖ, τὸ δὲ κακὸν ἀεὶ μισεῖν, τὰ μέντοι πρόσωπα, ὑφ' ὧν τὸ κακὸν πράττεται, οὐ μόνον οὐ μισεῖν, ἀλλὰ καὶ οἰκτείρειν καὶ ἐλεεῖν καὶ ἀγαπᾶν. F. 230 r. i. (ad : *πατρὶς. . . ἐμῶν*) διδάσκει γάρ με οὗτος (sc. ὁ λόγος), ὡς πάροικον ἐπὶ γῆς καὶ παρεπίδημον ἀναστρέφεσθαι. et paullo post : ἀλλοτρίων πάντων ὁμοῦ (4) τῶν τόπων, ἀλλ' οὐκ ἰδίων ἐμοὶ λογιζομένων, ὡς παροίκῳ τε καὶ παρεπιδήμῳ.

P. 182, C. D.) F. 230 v. s. (ad : *οὗτος . . . συμφιλοσοφεῖ*) ὁ λόγος, παρ' ᾧ ἂν ἐγγένηται, καὶ δι' ἀτιμίας καὶ βασάνων καὶ ὕβρεων . . . καὶ διὰ δόξης καὶ τιμῆς . . . ἄτρωτον τηρεῖ τὸν τούτῳ πεφυλαγμένον. F. 230 v. i. (ad : *τράπεζαν λογικὴν*) διανοίας . . . τροφὴ λόγος.

P. 183, B. *οὐκ ἔτι φέρομεν ἀλλήλους καὶ ἄγομεν*) F. 231 v. m. μετὰ . . . τὸ ἀποσχίσαι ἑαυτοὺς τῆς Ἐκκλησίας ὁ μὲν τῷδε, ὁ δὲ τῷδε φέρων ἑαυτὸν καθυπέταξεν, ὑφ' ὧν διήγοντό τε . . . καὶ ἐφέροντο. τὸ μὲν γὰρ ἄγειν ἐπὶ ἐμψύχων οἱ παλαιοὶ τάττειν εἰώθασι, τὸ δὲ φέρειν ἐπὶ ἀψύχων.

P. 183, D. *τῷ ἐναντίῳ τὸ ἐναντίον οἰκονομήσας*) F. 232 v. m. παράδοξον δὲ ὡς ἀληθῶς διὰ τῶν ἐναντίων τὰ ἐναντία τούτοις πραγματεύσασθαι. Ibid. (ad prægressa : *ὢ τοῦ* cet.) μεταξὺ δὲ τό. *ὢ τοῦ παραδόξου τῆς ἰατρείας* φωνήσας, ἐνδιάθετον (5) λόγον εἰργάσατο.

P. 184, B.) F. 233 r. i. (ad : *ὁ λαὸς ὁ πτωχός*) τὸ ἀποσχίσαν σύστημα τῶν μοναχῶν, ὡς ἀποπεπτωκὸς τοῦ καλοῦ πλούτου τῆς ὁμονοίας τε καὶ εἰρήνης, ὧν χορηγὸν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. F. 233 v. m. (ad repetita : *ὅτι* —.) ἔτι τοῖς τῆς εὐχαριστίας αἰτίοις ἐμφιλοχωρεῖ (6).

P. 184, C) F. 234 r. s. (ad : *τῶν ταλάντων*) διὰ . . . τῶν ταλάντων πᾶσαν ἡγοῦμαι δηλοῦσθαι δωρεὰν τοῦ Θεοῦ, ὧν ἓν καὶ τὸ τῆς διδασκαλίας ἐστὶ χάρισμα, ὅπερ ἀνάγκη τὸν ἐκ Θεοῦ λαβόντα τοῖς τραπεζίταις καταβαλεῖν. εἰ δέ τις ῥᾳθυμίᾳ τοῦτο μὴ καταβάλῃ, ἐγκαλεῖται παρὰ Θεοῦ, ὡς μὴ ἐπεξεργασάμενος αὐτό.

(1) Πολυτελῶν, quod Edd. post λίθων addunt, omittit B. cum p. ap. M., Regg. bin. hu. Or. 2. et Jes. Usitata quidem de gemmis λίθοι τίμιοι, πολυτελεῖς et πολυτίμητοι (conf. *Animadv. in Basil.* I, p. 61); sed gemmam haud raro λίθον simpliciter vocari notum est.

(2) Scribe : ἀγερώχους, et ἐκπηδῶντα, quod verbo ἐκφερόμενον ap. Gregor. respondeat. Literæ ῥ, ut hic in ἀγερώχους, male repetitæ, et quod fere ubique factum, absque spiritibus positæ, hæc exempla præsto sunt : f. 52 r. m. ζέοντα καὶ πυῤῥώδη. ubi leg. πυρώδη. f. 317 r. m. ἐπαῤῥήξει. f. 327 v. s. ἠῤῥύσατο. Vocem ἀγέρωχος Hænsel. *ad Gregor. Naz. Or. in Nov. Dominic.* p. 71, illustrat.

(3) M. 2. sup. li. ὠκύμορον, recte. Vid. Animadv. in Basil. M. I, p. 140 (ad p. 159, B.). Apud Eliam f. 316 v, i. locutio : τὸ ὠκύμορον τῶν ἐπιγείων.

(4) Ὁμοῦ voci ὁμοίως ap. Gregor. respondet. Codex : ὅμου.

(5) Legendum : ἐνδιάθετον τὸν λόγον εἰργάσατο. De voce ἐνδιάθετος v. annot. ad f. 2 r. i. — In imagine, quæ ap. Gregor. p. 183, E. insequitur, B. βίᾳ χειρός, probante L., loco vulgati βίᾳ χερσί, deinde p. 184, A. ἀνορθούμενα cum Edd. ubi Or. 1. 2. ἀποσπώμενα. quamquam hanc var. lect. potius ad ἀποκλινόμενα pertinere puto. Gregorius in eadem imagine βίᾳ χερσὶ Or. II, p. 19, D. Or. XXXIII, p. 425, A. B. et posteriore loco item ἀνορθούμενα. Ibidem Edd. εἶτ' ἀφιέμενα, melius quam nostro εἶτα ἀφιέμενα. Ceterum in Or. II, p. 19, D. anonymus V. D. in notis mss., quæ penes me sunt, pro vulgato : ἐννομώτατον, ex Musculi versione : *diuturnum valde*, ἐμμονώτατον optime reposuit. Conf. μόνιμον in prægressis, ubi C. var. lectionem Reg. r. νόμιμον mendoso ἐννομώτατον male tueri conatus est.

(6) Translato ἐμφιλοχωρεῖν, i. e. *lubenter versari in aliquo argumento disputando*, Elias etiam f. 241 v. i. et sæpe alias utitur. Neque desunt loci, quibus verbum vim *lubenter contemplandi* habet. Conf. f. 234 r. i. Omnino id quod est *lubenter versari* f. 178 r. m. et alias significat.

F. 234 r. i. locutio : καθαίρειν τὸν ῥύπον καὶ ἀποφορτίζειν τὸ ἐπίπονον βάρος τῆς ἁμαρτίας.

P. 184, D.) F. 234 r. i. (ad : *νάπας καὶ ὄρη καὶ νάματα*) τινὲς δὲ διὰ τῶν ναπῶν πνευματικὰ ἐνόησαν ἐνδιαιτήματα, καὶ διὰ τῶν ὀρῶν ὕψη θεολογίας, καὶ διὰ τῶν ναμάτων τοὺς ἠθικοὺς λόγους τῆς διδασκαλίας, οἷς ἐνεφιλοχώρει καὶ οἷς ἐσχόλαζε μεριμνῶν.

P. 185, B. [1]) F. 235 r. m. ἐν... τῷ εἰπεῖν· *καὶ οὐ πάντη ἐφύγομεν* (2) *τοῦ πονηροῦ τὸν φθόνον*, δείκνυσιν, ὅτι φθονηθέντες ὑπὸ τοῦ πονηροῦ καὶ ἐπιβουλευθέντες ταῦτα πεπόνθασι, μὴ φέροντος τὴν ὁμόνοιαν αὐτῶν, δι' ἀπόστασιν ἐκπεπτωκότος. φθόνος γάρ ἐστι λύπη ἐπ' ἀλλοτρίοις ἀγαθοῖς.

P. 186, B. *τὸ περικόψαι τι τῶν τριῶν ἢ ἀποξενῶσαι ἴσον ἡμῖν καὶ τὸ πᾶν ἀνελεῖν καὶ κατὰ πάσης χωρεῖν γυμνῇ τῇ* [3] *κεφαλῇ τῆς θεότητος*) F. 236 v. m. de *Sabellio* Patrem a Filio subdole dirimente : μὴ φανερῶς τοῦτο ἐποίει, ἀλλὰ κακούργως τε καὶ κεκρυμμένως. F. 236 v. i. de eodem : Πατέρα μὲν ἐκάλει (Θεόν), ἀλλ' οὐ διὰ τὴν πρὸς τὸν Υἱὸν σχέσιν, ἀλλὰ καταχρηστικῶς διὰ τὴν δημιουργικὴν ἐπιστήμην, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν κτισμάτων λέγομεν πατέρας ἔργων καὶ λόγων καὶ τεχνῶν καὶ παιδεύσεως. τοῦτο δὲ παρὰ *Πλάτωνος* παρέλαβεν. καὶ γὰρ κἀκεῖνος τὸν Θεὸν πατέρα τοῦδε τοῦ παντὸς ἐκάλει (4). Ibid. τὸ ἀνερυθριάστως δὲ κατά τινος χωρεῖν μεταφορικῶς ἀπὸ τῶν γυμναῖς ταῖς κεφαλαῖς χωρούντων μετείληπται.

P. 186, C. *ἑτεροζυγοῦσι περὶ τὴν ἀλήθειαν* [5]) F. 236 v. m. κατὰ τὰς τῶν πλαστίγγων ῥοπάς. Ibid. ἰστέον δέ, ὅτι τὸ μὲν ἑτεροζυγεῖν τὸ ἐπὶ θάτερα ῥέπειν δηλοῖ, ἐκ μεταφορᾶς τοῦ παρ' ἡμῖν ζυγοῦ ληφθέν, ᾧ τὰ σταθμώμενα ἐξισαζόμενα. παρίστησι δὲ διὰ τούτου τὸ μήτ' ἐπὶ δεξιά, μήτ' ἐπ' ἀριστερὰ τῆς εὐσεβείας ἐκκλίνειν αὐτούς, ταὐτὸν δὲ εἰπεῖν, ἐφ' ὑπερβολάς τε καὶ ἐλλείψεις.

F. 237 r. m. (Θεοῦ) ὑπαλείφοντος ἡμᾶς καὶ μὴ ὑποστέλλεσθαι πείθοντος ἐν οἷς περὶ εὐσεβείας ἐστὶν ὁ κίνδυνος.

A F 237 v. s. λαμβάνει (sc. Gregorius) ἐργασίαν πρὸς τοῦτο ἀπὸ παραδείγματος. ἡ δὲ ἐργασία τοιαύτη.

P. 187, A. [6] B.) F. 237 v. m. (τὰς ἀγγελικὰς δυνάμεις) πρώτας ἐκ Θεοῦ καὶ περὶ Θεὸν εἶναι τίθεται . . . ὡς ἀεὶ περὶ αὐτὸν χορευούσας καὶ ἀκαταλήκτως ὑμνούσας αὐτόν. F. 237 v. i. (Θεός) ὅλον . . . ἐν ἑαυτῷ συλλαβὼν ἔχει τὸ εἶναι, μήτε ἀρξάμενον μήτε παυσόμενον, καὶ πάντων ὑπερίδρυταί τε καὶ ὑπέρκειται. ὅσα δὲ λέγεται εἶναι, ἐξ αὐτοῦ τε τὸ εἶναι ἔχει καὶ δι' αὐτοῦ φρουρεῖται καὶ σώζεται, μὴ δὲ (7) κυρίως ὄντα αὐτὸ τοῦτο, ὅπερ λέγεται. μόνος γὰρ Θεὸς κυρίως ὤν, τὰ δ' ἄλλα πάντα κατὰ πολλοστὸν ἀπήχημα τοῦ κυρίως ὄντος λέγεται ὄντα (8).

P. 187, C. D.) F. 238 r. m. (Lucifer) πρῶτος
B ἀποστὰς τοῦ ἀγαθοῦ, ἐν τῷ κακῷ γέγονεν. οὐδὲν γὰρ ἕτερόν ἐστι τὸ κακόν, εἰ μὴ τοῦ ἀγαθοῦ στέρησις, ὥσπερ καὶ τὸ σκότος στέρησίς ἐστι φωτός. τὸ γὰρ ἀγαθὸν φῶς ἐστι νοητόν. ὁμοίως καὶ τὸ κακὸν σκότος ἐστὶ νοητόν.

F. 238 r. i. (ad : *ἧς . . . ἀστασίαστον*) ἧστινος ἀξίας πρῶτόν ἐστιν ἀγαθόν, ἐκ Θεοῦ καὶ τοῦτο ἐπιβραβευθὲν αὐτοῖς, τὸ εἰρηναῖόν τε καὶ ἀστασίαστον.

P. 188, A.) F. 239 r. s. (Satanas) μὴ δύναται . . . διὰ τὴν παρουσίαν τῆς θείας χάριτος ἐμφωλεῦσαι τῷ τῶν ἀγωνιζομένων νοΐ, καὶ κρύφα ἐπιβουλεύει καὶ σκοτομήνην αὐτὸς ἐν ἡμῖν ἐμποιεῖ, δίκην νεφέλης τὰ ἐπιθολοῦντα τὸν τῆς ψυχῆς ὀφθαλμὸν ἀνεγείρων πάθη. Ibid. Elias Satanam pius πόρρωθεν ἀκροβελίζεσθαι dicit.

C P. 188, B. [9] C. D.) F. 239 r. i. καταποικίλας (10) τὸν λόγον διαρκῶς, λαμβάνει (sc. ἐργασίας πρὸς τὸ δεῖν ἡμᾶς ὁμονοεῖν) νῦν καὶ ἀπὸ τῆς ἐν τοῖς κτίσμασιν εὐαρμοστίας τε καὶ συμφωνίας. καὶ γὰρ καὶ ὁ κόσμος οὗτος, τὸ ἐξ οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ τῶν ἐν μέσῳ σύστημά τε καὶ σύγκριμα, τὴν ἐντεθεῖσαν αὐτῷ ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ τάξιν τηρῶν, αὐτό τε τοῦτο ὃ λέγεται κόσμος ἐστίν. ἡνίκα δὲ στασιάσας λύσῃ τὴν ἐντεθεῖσαν ἁρμονίαν αὐτῷ, ἀκοσμία τε καὶ ἀταξία καὶ ἄλλο τι τῶν πρὶν ὄντων καὶ λέγεται καὶ ἔστι.

(1) In contextu p. 185, B. εν ἑαυτῇ B. cum Reg. bu. Or. 1. melius quam vulg. ἐν αὐτῇ.

(2) Sic E. Διεφύγομεν B. cum Edd. quod præstat.

(3) Τῇ B. optime, cum Reg. bu. tribus Colb. Or. Male vulgo : τε. Tu vide Ast. Additam. *ad Comment. in Plat. Phæd.* p. 647 (post ejus editionem *Politiæ*). Didym. Alexandr. *De Trinit.* p. 449 ed. Mingarell. τοσαῦτα πρὸς τὰς ἄλλας αἱρέσεις, ὡς οἷόν τε, σωφρόνως διαμαχόμεθα. ἔστιν (l. ἔστι) δέ τις καὶ ἄλλη *γύγνη* (sic, et vertit sic perridicule Mingar.) *κεφαλῇ* τῇ ἀληθείᾳ μαχομένη. Tu fidenter mecum repone : γυμνῇ τῇ κεφαλῇ. Tanti est Platonicas locutiones in numerato habere. Veterum merem, ex quo hæc formula fluxit, Tollius *Ins. It. Ital.* p. 66 sq. et p. 77 illustravit.

(4) Conf. f. 78 r. m. et quæ illic annotavimus.

(5) Mox ap. Gregor. p. 186, C. καταβαλλούσης B. probante ut videtur L., loco vulgati καταλυούσης, quod m. 2. atr. mg. reposuit. Sed καταβάλλειν σπινθῆρα, i. e. *proturbare scintillam*, exquisitius dictum, quam καταλύειν.

(6) P. 187, A. Edd. etiam C. εἰ μὴ τῷ φίλον. Legendum : εἰ μή τῳ φίλον.

(7) Scribe : μηδέ.

(8) Hæc omnia, verbis saltem et vocibus, neoplatonica, non minus quam quæ Gregorius de Deo deque primo a Deo numinum ordine docet. Et ex Eliæ quidem verbis attendi velim ista prorsus
D neoplatonica : ὑπεριδρύεσθαι (v. Creuz. *ad Procl. Instit. Theol. Plat.* p. 140 sq.), φρουρεῖσθαι (v. Procl. *Instit. Theol. Plat.* cap. 154, p. 228 sq. ed. Creuz.), ἀπήχημα (v. Creuz. *ad Procl. Comm. in Alcib.* I, p. 99. 135. 272, et *ad Procli Inst. Th. Pl.* p. 192). Deum autem, tanquam omnis *οὐσίας* promum condum, recentiores Platonici, Platonis exemplo, certatim celebrarunt; nec minus triplicem rerum ordinem iidem, Platonicos secuti locos *Tim.* p. 41, D. *Epist.* II, p. 312, E., illustrarunt, ita quidem, ut primum a Deo locum mentibus divinis darent.

(9) In iis quæ ap. Gregor. p. 188, B. reperiuntur, B. διὰ τῆς πρὸς *αὐτὸν* (sc. Θεόν) νεύσεως, loco vulgati : διὰ τῆς πρὸς *αὐτὰ* (sc. τὰ θεῖα) νεύσεως. Prior præstantior est lectio; conf. annot. ad Orat. XXXII, p. 589, D.

(10) M. 1. sup. lin. καταποικίλλας, male. Mox f. l. αὐτὸ τοῦτο, etsi τε ap. El. sæpe redundet.

F. 239 v. s. *νόμους δὲ κτίσεως* (188, C.) τοὺς ἐντιθειμένους ἐξ ἀρχῆς ὑπὸ τοῦ κτίσαντος λόγους τοῖς κτίσμασι, καθ' οὓς δὴ καὶ μὴ ὂν συνέστη τό δε τὸ πᾶν καὶ ὑφ' ὧν διασώζεται, καὶ οἵτινες ἀσάλευτοι μένουσιν. ὅθεν καὶ νόμους αὐτοὺς ἐκάλεσε διὰ τὸ βέβαιον αὐτῶν τε καὶ πάγιον. F. 239 v. m. τὸ δὲ *σιωπῇ κηρυττόμενος* (188, C.) ἐκ τῶν Δαβὶδ ψαλμῶν παρῳδήθη (1). οἵ τε γὰρ οὐρανοὶ καὶ πᾶσα ἡ ὁρωμένη κτίσις, καὶ σιωπῶντες, δόξαν Θεοῦ διηγοῦνταί τε καὶ κηρύττουσι.

P. 189, A. (*ὧραι ἡμέρως κιρνάμεναι*) *τὸ τῶν ἄκρων αὐστηρὸν τῇ μεσότητι τιθασσεύουσαι, πρός τε ἡδονὴν ἅμα καὶ χρείαν ἐπιτηδείως εἰρήνῃ βραβεύεσθαι*). Quæ Elias f. 240 r. m. et i. ad hunc locum disputat, plane gemina sunt eorum, quæ f. 194 v. m. et i. ad locum παράλληλον p. 884, D. adfert : ἕκαστος . . . ἔχοντα. et : ὑποχαλωμένης . . . γίνεται.

P. 189, C. D.) F. 241 v. m. εὑρήσεις πολλὰ τοιαῦτα ἱστορούμενα παρὰ πολλοῖς μὲν καὶ ἄλλοις, οὐχ ἧττον δὲ καὶ παρὰ τοῖς μετεωρολογικοῖς *Ἀριστοτέλους* (2).

P. 189, D. *καὶ ἵνα παρῶ* —) F. 241 v. i. τῷ τμητικῷ τύπῳ Gregorium h. l. uti docet.

P. 190, C. *στοιχεῖα* [3]) F. 243 r. m. ἔστι . . . τὸ πῦρ ἓν τῶν τεσσάρων στοιχείων . . . τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ κτισθέν. τοῖς φωστῆρσι δὲ τούτοις, τῷ ἡλίῳ λέγω καὶ τῇ σελήνῃ καὶ τοῖς λοιποῖς, τὸ πρωτόκτιστον φῶς ὁ δημιουργὸς ἐναπέθετο cet. Sequuntur enim quæ f. 60 r. s. habet : οὐχ ὡς . . . δοχεῖον. in quibus hoc loco post μείνῃ pro τὸ φῶς male σαφῶς scriptum.

P. 190, D. *ἐπεὶ δὲ νοσεῖν ἤρξαντο*) F. 242 r. i. τουτέστι στασιάζειν πρός τε ἀλλήλους καὶ πρὸς Θεόν.

P. 190, D. *τῆς ἀνοίας . . . ἀπενοήθησαν*) F. 242 r. i. τῆς ἀνοίας, ἣν κατ' αὐτοῦ παραβόλως τε καὶ παρακεκινδυνευμένως ἀπενοήθησαν.

P. 190, E. 191, A.) F. 244 r. s. καὶ ἔστι τὸ μὲν σχῆμα *Δημοσθενικόν*. *ὅτε γάρ*, φησίν, *ἐπορευόμεθα εἰς Δελφούς, ἦν ὁρᾷν ταῦτα, πόλεις ἠδαφισμένας, τείχη κατεσκαμμένα, γύναια δὲ καὶ παιδάρια καὶ πρεσβύτας οἰκτρούς, τὰ μὲν τῷ ἐδάφει προσαρασσόμενα, τοὺς δὲ ἀγομένους*, καὶ τὰ ἑξῆς (4).

P. 191, E. 192, A.) F. 245 r. s. ἔοικεν οὖν, καθώς φησιν *Ἀριστοτέλης*, ἡ μεγαλοψυχία οἷον κόσμος τις εἶναι τῶν ἀρετῶν. μείζους τε γὰρ αὐτὰς ποιεῖ καὶ οὐ γίνεται ἄνευ ἐκείνων, καὶ διατοῦτο (8) χαλεπὸν τῇ ἀληθείᾳ μεγαλόψυχον εἶναι. οὐδὲ γὰρ οἷόν τε ἄνευ καλοκἀγαθίας (9). θεωρεῖται δὲ ἡ μεγαλοψυχία πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ περὶ πάντα ὅσα διαχεῖν οἶδε καὶ λυπεῖν, καὶ περὶ πᾶσαν εὐημερίαν τε καὶ δυσημερίαν, περὶ ἃ δὴ πάντα μετρίως ἕξει καὶ ἐμμελῶς, καὶ κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον οἴσει τὰ συμπίπτοντα, μὴ ῥᾳδίως μηδ' ὑπὸ τῶν τυχόντων τοῦ ὀρθοῦ λογισμοῦ μεθιστάμενος.

P. 192, A.) F. 245 r. i. εἰπὼν χείρους τοὺς διὰ μικροψυχίαν ἀστατοῦντας καὶ μὴ ἐμμενετικούς, οἷς ἂν κρίνωσι, τῶν ἐμμενετικῶν αὐτοῖς τούτοις, κἂν παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον τυγχάνωσιν, οἷς ἐμμένειν κεκρίκασι (5).

P. 192, C. *διὰ τὸ ἐν ἀμφοτέροις ἀκίνητον* [6]) *καὶ ἀστάθμητον*) F. 245 v. m. διὰ τὸ τῆς γνώμης κοῦφόν τε καὶ εὐρίπειστον (7) καὶ τὸ ἐν ἀμφοτέροις εὐκίνητόν τε ὁμοῦ καὶ ἀστάθμητον.

F. 246 v. m. τὴν ὁμόνοιαν περιέπειν.

P. 193, B. *μιμησώμεθα τὸν . . . διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ πάντα συναγαγόντα καὶ εἰρηνεύσαντα*) F. 247 r. m. πρὸς τὸ ἑτοίμους εἶναι ὑπεραποθνήσκειν ἀλλήλων ὑπαλείφει.

P. 193, B. *ἵν' ἐν γήρᾳ καλῷ καταλύσῃς τὴν παροικίαν*) F. 247 r. m. ἤτοι τὸν βίον. φησὶ γὰρ ὁ Δαβίδ· *πάροικος ἐγώ εἰμι ἐν τῇ γῇ* (10). πατρὶς γὰρ ἡμῶν πάλαι μὲν παράδεισος, νῦν δὲ οὐρανός, ἔνθα τὸ πολίτευμα ἡμῶν.

P. 193, C. *κυκλοῦσι*) F. 247 r. i. περὶ γὰρ τὸ θεῖον ἑστῶτες θυσιαστήριον πνευματικοί τινες χορευταὶ καὶ θιασῶται Χριστοῦ, ᾠδαῖς καὶ μέλεσι τοῦτον καταγεραίρουσι.

P. 193, D.) F. 248 r. m. κατασφαλίζεται τὸν διαῤῥέοντα καὶ διακεχυμένον ταῖς ἐπιθυμίαις καὶ χαμαὶ τοὺς λογισμοὺς συρομένους ἔχοντα. — ἢ τάχα τὸν ἐν ἡμῖν τῆς ψυχῆς τόνον, ὃν τροπικῶς *ὀσφὺν* ἐκάλεσε, τῇ ἀληθείᾳ περιζώννυσι.

F. 248 r. m. *Christus* ἡ αὐτοαλήθεια.

F. 248 r. i. τὸ τέλος (11) ἡμῖν ὑπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ βοη-

(1) Ps. 18, 1. οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ. Ad sententiam, qua mundus divinæ majestatis præco esse dicitur, conf. Hænsel. *ad Gregor. Nas. Or. in Nov. Dominic.* p. 41 sq.

(2) *Meteorol.* I, 7 et 8.

(3) Στοιχεῖα Gregorius solem et lunam intelligit.

(4) Memoria non satis fida fretus, Elias adfert ista ex Or. *De Falsa Leg.* cap. 22. ὅτε γὰρ νῦν ἐπορευόμεθα εἰς Δελφούς, ἐξ ἀνάγκης ἦν ὁρᾷν ἡμῖν πάντα ταῦτα, οἰκίας κατεσκαμμένας, τείχη περιῃρημένα, χώραν ἔρημον τῶν ἐν ἡλικίᾳ, γύναια δὲ καὶ παιδάρια ὀλίγα καὶ πρεσβύτας ἀνθρώπους οἰκτρούς.

(5) De voce ἐμμενετικός, Aristoteli et Stoicis in argumento ethico usitata, conf. Aristot. *Eth. Nic.* 7, 9. ubi Victor. p. 407. Stob. *Eclog.* Lib. II, cap. 7, p. 106 ed. Heer. ubi ἐμμενετικήν, non ἐμμενητικὴν scribi oportet. Verbi ἐμμένειν usum, ex quo vox fluxit, illustravi *ad Jo. Glyc. De V. S. R.* p. XIII.

(6) M. 2. atr. $\overline{\epsilon\upsilon}$ in $\bar{\alpha}$ inscripsit, recte, et sic E. cum Edd. Conf. annott. ad f. 242 r. m.

(7) Scribe : εὐρίπιστον. Proclus Episc. Constantinou. Or. VI, p. 207, 33. ed. Riccard. καθαρὸν ἐφύλαττεν ἐκ τῆς εὐριπίστου τῶν σαρκικῶν ὀρέξεων ἀναθυμιάσεως. ubi editor de voce εὐρίπιστος ad animum translata docte monuit, sed eandem a proverbiali usu vocis εὔριπος, de quo nos ad Or. XXVI, p. 472, A., temere repetiit. Qui hunc errorem, jam ab Erasmo adagio *Euripus homo* commissum, recte castigavit, Bisciola *Hor. Subsec.* T. I, Lib. 6, c. 13. novo errore vocem εὐρίπιστος a verbo nihili εὐριπίζειν derivavit. Atqui dubium non est, quin εὐρίπιστος sit adjectivum ῥιπιστός, a verbo ῥιπίζω profectum et cum εὖ conjunctum. Conf. Schol. Cod. Monac. 204 f. 82 v.

(8) Hæc hactenus ex Aristot. *Eth. Nicom.* IV, 7. p. 1124, a, 1 — 4, ed. Bekk. ipsis philosophi verbis. Discrepantia lectionis hæc est : *ἔοικε μὲν οὖν*) El. μὲν om. — *μείζους*) μείζους τε. — *διὰ τοῦτο*) καὶ διατοῦτο. — *οὐ γὰρ*) οὐδὲ γάρ. Ex iis, quæ apud Aristotelem cap. 7 et 8. sequuntur, Elias in reliquis hujus loci profecit.

(9) Ps. 118, 19.

(10) Id est : *perfectio bonæ voluntatis.*

θείας βραδεύεται. Ibid., v. m. τοὺς παραχαράττειν (*sc.* A
doctrinam apostolicam) ἐπιχειροῦντας αἱρετικούς.

P. 193, E. 194, A.) F. 248 v. m. οὔτε γὰρ τοπικὴν διάστασιν, ὡς ἐφ' ἡμῶν, δυνάμεθα ἐπὶ τῆς ἀπεριγράπτου λέγειν θεότητος.— . F. 249 r. s. *in distinctione trium personarum*, πρὶν διελεῖν ταῖς ὑποστάσεσι, συνάπτομεν τῇ οὐσίᾳ, συνημμένως διαιροῦντες καὶ διαιρετῶς συνάπτοντες. paullo post : *Τριὰς εἰς μονάδα* φύσεως καὶ θεότητος *ἀνακεφαλαιουμένη*, ἤτοι συναιρουμένη τε καὶ συναπτομένη ἀσυγχύτως τε καὶ ἀσυμφύρτως.

F. 249 r. i. κατὰ τὸν ἀποδοθέντα λόγον τῆς προσκυνήσεως.

P. 194, A. B.) F. 249 v. s. λέγεται γὰρ Θεὸς ἢ ἐκ τοῦ θέειν καὶ περιέπειν τὰ σύμπαντα, ἢ ἐκ τοῦ αἴθειν, ὅ ἐστι καίειν· ὁ γὰρ Θεὸς πῦρ καταναλίσκον B
πᾶσαν κακίαν ἐστίν· ἢ ἀπὸ τοῦ θεᾶσθαι τὰ πάντα. ἀλάθητος γάρ ἐστι καὶ παντεπόπτης. οὕτως ὁ ἅγιος *Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς* (1) περὶ τούτων τῶν ὀνομάτων εἴρηκε. F. 249 v. m. (Θεός) οὐδὲ ταῖς νοεραῖς τοῦ νοῦ ἀφαῖς κρατεῖται. φθάνει γὰρ διαδιδράσκων. τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ ἀπερίληπτον. δηλοῖ γάρ, ὅτι οὐ περιλαμβάνεται νοήσει, ἐπεὶ καὶ τὸ συλλεγόμενον ἴνδαλμα ἐκ φαντασίας τινὸς τῶν περὶ αὐτόν, πρὶν καλῶς κρατηθῆναι, φεύγει. ἢ *ἀπερίληπτος* λέγοιτο ἄν, ὡς ἀπεριόριστος καὶ ἀπερίγραπτος καὶ ἀπερινόητος. F. 250 r. m. ἅγια.. ἁγίων.. νοήσεις τὴν περὶ αὐτῆς τῆς Τριάδος γνῶσιν καὶ θεωρίαν, ἄβατον καὶ ἀπροσπέλαστον καὶ αὐταῖς ταῖς ἀγγελικαῖς καὶ θείαις οὔσαν δυνάμεσιν. οὐ γὰρ δυνατὸν αὐταῖς πρὸς αὐτὴν ἀνατείνεσθαι. F. 250 r. i. τὴν πρώτην καὶ ἀκήρατον φύσιν. C

OR. XXIII.

P. 425, A. B. [2]) F. 250 v. m. καὶ (ἀπὸ) τῆς τῶν ἔξωθεν ἐμφαινομένων (ὑπολήψεως) τόπους προοιμιῶν *Ἑρμογένης* (3) ἡμῖν παραδέδωκεν. F. 251 r. s. (ad : *ἀγάπη*) ἐνεύρου δὲ τὴν ἐλπίδα καὶ οἷον ἐπερρώννυεν ἡ ἀγάπη. F. 251 r. m. (ad : *ζῆλος*) ἔστιν οὖν ζῆλος μὲν κίνησις ψυχῆς ἀναζεούσης εἰς ἐκδίκησιν τῶν κακῶς γινομένων. τίθεται δὲ πολλάκις οὗτος καὶ ἀντὶ τοῦ φθόνου· (4) ἐνταῦθα δὲ ἀντὶ τῆς θερμότητος... εἴληπται. F. 251 r. i. (ad : *αὐτοφιλανθρωπία*) ταῦτα δὲ τὰ ὀνόματα, ἡ αὐτοφιλανθρωπία λέγω καὶ αὐτοαγάπη, τὴν ὡς ὄντως φιλανθρωπίαν τε καὶ ἀγάπην σημαίνειν βούλονται, ὅθεν δὴ καὶ ἡμῖν, ὡς ἔκ τινος πηγῆς, τὸ τῶν ἀρετῶν τούτων πηγάζει ἀγαθόν. τοιοῦτον καὶ τὸ αὐτοάγαθον, ἐξ οὗ καὶ ἡμεῖς ἀγαθοὶ κατὰ χάριν γινόμεθα. διὸ καὶ *Πλάτων* πάντα τὰ ὡς ὄντως ὄντα, καὶ ὅθεν κατὰ μετοχὴν καὶ τἄλλα λέγεται, παριστᾶν βουλόμενος, τὸ τῆς ἀντωνυμίας τουτὶ προσῆπτε τοῖς ὀνόμασιν (5).

F. 251 v. s. (τοῦ ἀνθρώπου) τὴν παχυτέραν σάρκα καὶ θνητὴν φορέσαντος καὶ ἀντίτυπον.

F. 251 v. m. οὐχ ἀρετὴ . . . τὸ βίᾳ γινόμενον.

P. 425, B. *ῥοῦς κατὰ πρανοῦς τρέχων* [6]) F. 251 v. m. ἐπεὶ δὲ βαρεῖά τις καὶ κατωφερὴς ἡ τῆς ἁμαρτίας ῥοπή, τῷ λείῳ τῆς ἡδονῆς καὶ τῇ ῥαστώνῃ ἡμᾶς δελεάζουσα, πλεῖον τὸ ἕτερον γίνεται. μᾶλλον γὰρ τῷ βάρει τῶν ἀλόγων παθῶν συγκατασπᾶται τὸ ἡγεμονικὸν τῆς ψυχῆς ἢ τῷ ὕψει τούτου τὸ βαρύ τε καὶ χοϊκὸν συνανυψοῦται.

P. 426, A. *χρόνῳ καὶ λόγῳ βεβαιωθὲν ἅπαν καλὸν φύσις καθίσταται*) F. 252 r. s. τὸ . . . καὶ λόγῳ ἄριστον κριθὲν καὶ χρόνῳ βεβαιωθὲν εἰς φύσιν καθίσταται.

F. 252 r. s. πεπαγιωμένων ἡμῶν τῇ ἀγάπῃ.

F. 252 v. s. ἐνδιαθέτως ἀνεβόησεν· *εἶθε* (426, B.).

P. 426, C. D. *ποῦ* . . *οἱ τὰ τραύματα ἔχοντες καὶ τοὺς μώλωπας ὀνειδίζοντες;*) F. 253 r. s. ἔστι δὲ διαφορὰ τραύματός τε καὶ μώλωπος. τὸ μὲν γὰρ ὑγιασθὲν τραῦμα μώλωψ λέγεται,... τραῦμα δὲ πληγὴ μήπω συνουλωθεῖσα ἤτοι διαίρεσις συνεχείας. ἔλαττον οὖν ὁ μώλωψ τοῦ τραύματος, ὕφαιμός τις οὖσα πληγὴ ἢ οὐλὴ ἐκ τραύματος ἐνσκιρρωθεῖσα.

P. 426, D. *οἱ τῷ βορβόρῳ ἐγκαλινδούμενοι*) F. 253 r. s. βορβόρῳ μὲν ἐγκαλινδουμένους (καλεῖ) τοὺς ἀνέδην (7) τε καὶ ἀνερυθριάστως δίκην χοίρων ταῖς φιληδονίαις καταβαπτιζομένους. F. 253 r. m. καθ' ἡμέραν αὐτοὶ μεθύοντες καὶ κραιπαλοῦντες (8).

P. 426, E. *χρώμεθα διαιτηταῖς τοῖς ἐχθροῖς*) In horum verborum interpretatione Elias f. 253 v. m. locutione δικαστὰς καθίζειν utitur.

P. 427, A, *ἀναβάσεις ἐν τῇ καρδίᾳ τίθενται* [9],

(1) *De Orthod. Fide* lib. I, cap. 9, p. 143, A. Opp. T. I ed. Lequien., cujos conferenda annotatio. Apud Eliam in loco ipsis verbis allato discrepantia lectionis hæc est : *Θεὸς ἢ ἐκ*) Θεὸς ἐκ. — *παντεπόπτης*) πάντων ἐπόπτης. Conf. aunott. f. 183 r. s. Ad rem conf. annott. f. 140 v. m. et Saicer. *Thes. Eccl.* v. *Θεός*, qui in enumerandis ejus vocis veriverbiis etiam Damasceni loco usus est.

(2) Hic velim attendas, quam annott. ad Or. VI, 183, E. attigi, imaginem, petitam ab arbore incurvata, quæ remissa statim ad suum statum reflectitur. Isto loco B. verba : καὶ τὴν... φύσιν, quæ in eadem imagine ap. Gregor. Or. VI, p. 183, E. recurrunt, cum Or. 1. om., unde suspicor ea interpol.

(3) *Περὶ Εὑρέσ*. I, 1.

(4) De ζήλῳ Noster item f. 272 v. s.

(5) Frustra tamen apud Platonem quæras vocabula, qualia sunt αὐτοάγαθον, αὐτοάγιον simm. de quibus aunot. ad f. 116 v. m. et Boissonad. Not. in Æn. Gaz. p. 268. Aristoteles vocibus αὐτοάνθρωπος, αὐτοέκαστον simm. primus, idque in notanda Platonis doctrina de ideis, usus est. Vid. Zell. *Comment. ad Aristot. Eth. Nicom.* p. 27.

(6) Cf. Gregor. Naz. *Carm. Ined.* I, vs. 368-370 :

Μόλις γὰρ ἄν τις ἐκ βίας διδασκάλων
νεύσειεν εἰς τὸ κρεῖσσον· εἰ δ' ἔχοι τύπον
μοχθηρόν, ἤλω, ῥοῦς κατὰ πρανοῦς τρέχων.

Ibi Toll. *Ins. It. Ital.* p. 39 ad sententiam apta comparat. Gennad. in Combefisii *Nov. Auctar.* I, p. 1477, A. ἣν μὲν γὰρ ἡ φορὰ τῆς φθορᾶς ἀκάθεκτα ῥέουσα, ἀπὸ μετεώρου θέσεως τοῦ παραδείσου ἀναρραγεῖσα καὶ ὡς *καταπρανῶς* φερομένη. Legendum : ὡς κατὰ πρανοῦς. Alias natura vitii in præceps ruentis, adhibito cylindri exemplo, locutione κατὰ τοῦ πρανοῦς φέρεσθαι declaratur. Vid. *Animadvss. in Basil. De L. G. L.* p. 469 sq.

(7) Litera ε in eraso loco, a m. 2. ut videtur, videlicet pro αι. Ἀνέδην, i. e. *libere, solute*, recte habet, eaque vox sæpe in ἀναίδην depravata reperitur. Vide Ast. *Annott. in Plat. Gorg.* p. 323. Jacobs. *ad Ælian. H. A.* p. 101.

(8) Legendum : κραιπαλῶντες.

(9) Τίθενται B. cum Edd. : διατίθενται r. ap. M. Verbo composito usus est Psalmistes 83, 6. ἀναβά-

οὐχ ὁμολογίας, ἀλλ' ἀρνήσεως, οὐδὲ θεολογίας, ἀλλὰ βλασφημίας.) F. 254 r. s. ἀναβάσεις μὲν ἐν τῇ καρδίᾳ τίθενται, ἀλλ' οὐχὶ τὰς εἰς οὐρανὸν ὑψούσας, ὡς ὁ *Δαυΐδ* φησιν περὶ τοῦ τῇ θείᾳ χάριτι φωτιζομένου τὸν νοῦν καὶ ἐν τῷ θνητῷ τούτῳ βίῳ, ὃ (1) κοιλὰς κλαυθμῶνος λέγεται, τὰ ἐκεῖθεν μελέτην ποιουμένου.

P. 427, D.) F. 254. v i. sq. φανερὸν ἤδη τὸ τῆς διενέξεως ποιησάμενος αἴτιον, οὐ πάνυ τι παρὰ δικαίοις κριταῖς ὑπεύθυνον ὄν,... θαῤῥούντως λοιπὸν πρὸς τοὺς ἑτεροδόξους ἀποτείνεται.

F. 255 v. m. ἵνα μὴ εἰς τέλος ἐμπανηγυρίζωσι τοῖς αὐτῶν κακοῖς. — F. 256 r. s. πικροψυχίας (Cod. μικρ.) ἐμπύρευμα oppos. εὐνοίας ζώπυρον.

F. 256 r. m. Elias laudat *Aristotelem* Ethic. ad Nicom. Lib. VI, cap. 11, 1143. a, 19-24. Bekk. ἡ δὲ καλουμένη... τοῦ ἀληθοῦς, absque lectionis discrepantia, nisi quod ὀρθὴ δὲ pro ὀρθὴ δ' habet.

P. 428, C. [2] *τὸ ἐν ταῖς ψυχαῖς ἀποκείμενον*) F. 256 r. i. τὸ μὴ διαῤῥυέν, ἀλλ' ἐν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν ἀποκείμενον, καὶ ἡ ἐντεῦθεν ὠφέλεια, ἣν διὰ τῆς ἀκροάσεως ἀπεθησαυρίσατε.

P. 428, D.) F. 256 r. i. πολλάκις ὑπὲρ Χριστοῦ πεπόνθαμεν, πρὸς τὸ πάσχειν μάλιστα στομωθέντες.

P. 429, A. *δοκεῖτέ μοι τὸν λόγον προκαλεῖσθαι διὰ τῆς ἡσυχίας*) F. 256 v. s. λαμβάνει.. ἐκ τοῦ σιγᾶν αὐτοὺς... τὸ διὰ τῆς σιγῆς αὐτοὺς προσκαλεῖσθαι (3) τὸν λόγον. — F. 256 v. m. τὰς δυσκωφευούσας καὶ βαρέως ἀκουούσας ἀκοάς.

P. 429, C.) F. 257 r. m. Elias *Arianos* κτισματολατρεῖν dicit.

F. 258 v. m. σοφῶς πάνυ καὶ εὐεπηβόλως (4).

P. 430, C. *ἓν ὄντα διῃρημένως καὶ διαιρούμενα συνημμένως*) Hæc Elias f. 259 r. i. Gregorium θεραπεύειν dicit insequentibus verbis : εἰ καὶ παράδοξον τοῦτο εἰπεῖν.

F. 259 v. s. ἐν ἑαυτῷ συγκεκραμμένην (5) τὴν πίστιν ἀνετυπώσατο.

P. 430, E.) F. 260 v. s. ἄνθρωπος μὲν γὰρ ὑπὸ σύνθεσιν καὶ γένεσιν τελῶν καὶ φθορὰν καὶ ῥεῦσιν, καὶ πληθυσμὸν καὶ σῶμα περικείμενος... σωματικῶς γεννᾷ. Θεὸς δέ, ἄχρονος ὤν... καὶ ἄῤῥευστος..., ἀρ-

A ῥεύστως γεννᾷ καὶ ἐκτὸς συνδυασμοῦ. F. 260 v. m. ἀσώματον δὲ ὂν (τὸ Θεῖον), ἀσωμάτως πάντως καὶ γεννήσει καὶ ἀπαθῶς καὶ ἀῤῥεύστως καὶ ἀχρόνως.

P. 431, A. *τί φοβούμεθα φόβον, οὗ μή ἐστι φόβος—;*) F. 260 v. m.; τοῦτο, τὸ ἀδεὲς δέος φοβεῖσθαι, καὶ εἰς παροιμίαν προῆλθε. Ibid. ὀλέθριος τοῖς οὕτω διακειμένοις ὁ περὶ τὰ τοιαῦτα περισπασμός.

P. 431, A. *κἂν* [6]... *τοῦτο μόνον φιλανθρωπεύηται ὑβριζόμενον*) F. 260 v. i. τὸ δοκοῦν τοῦτό σοι φιλάνθρωπον ὕβρις ἐστὶν εὐπροφάσιστος.

P. 431, B.) F. 261 r. s. πάθη.. οἷον... ἀνατύπωσις τοῦ ποῖόν τι χρὴ κτισθῆναι τὸ κτισθησόμενον, φροντὶς τοῦ μὴ τὸ κτιζόμενον καταλιπεῖν ἀτελεσιούργητον.

F. 431, C. *σοὶ μὲν οὖν οὐδὲν ἀνεπιχείρητον, οὐδὲ ἀτόλμητον τῷ κακῷ βραβευτῇ καὶ διαιτητῇ*
B *θεότητος*) F. 261 r. m. τῷ ἑτεροδόξῳ, κακῶς περὶ θεότητος κρίνοντι καὶ καταβραβεύοντι μᾶλλον, ἢ βραβεύοντι.

F. 262 r. i. εἴπερ τούτου (sc. τοῦ ἡμετέρου λόγου) μετὰ πνεύματος θεωρουμένου, ἐκεῖνος (sc. ὁ Λόγος) δίχα Πνεύματος εἶναι πιστεύοιτο.

P. 431, E. 432, A. *ὅσον εἰκάσαι τοῖς αἰσθητοῖς τὰ νοητὰ καὶ τοῖς μικροῖς τὰ μέγιστα*) F. 263 v. s. μὴ μέντοι δύνασθαι . . . τοῖς αἰσθητοῖς τὰ νοητὰ καὶ τοῖς μικροῖς τὰ μέγιστα φανεροῦν, ἀλλ' ἀμυδράν τινα τὴν εἰκασίαν ἐντεῦθεν λαμβάνοντα τὸ ὑπὲρ κατάληψιν ἐᾶν.

P. 432, A. B.) F. 262 v. m. πᾶν... τὸ κτιστὸν ὑπὸ χρόνον. Ibid πᾶν σῶμα... τρισὶ διαστάσεσι περιγράφεται, μήκει λέγω καὶ βάθει καὶ πλάτει. Ibid.
C καὶ τὸ συλλεγόμενον ἴνδαλμα ἐκ φαντασίας τινὸς τῶν περὶ αὐτὴν (sc. naturam divinam), πρὶν καλῶς κρατηθῆναι, φεύγει. F. 263 r. s. locutio : ἡ τοῦ ἡλίου ἐπιδημία (7). Ibid. ὁ νοητὸς ἥλιος οὐ πᾶσι τὴν ἑαυτοῦ φαιδρότητα χαρίζεται, ἀλλὰ τοῖς ἀξίως αὐτοῦ πολιτευομένοις. φῶς οὖν ἀπρόσιτον καὶ ἀδιάδοχον ὁ Πατήρ. F. 263 v. m. (ad : *τοῦ νοῦ χωρίζοντος τὰ ἀχώριστα*) τοῦ νοῦ λεπταῖς τισιν ἐπινοίαις τὰ φύσει ἡνωμένα . . χωρίζοντος.

P. 432, A. B.) F. 264 r. s. ἄγγελοι καὶ ἄνθρωποι κατὰ χάριν εἰσὶ τοῦτο ὅπερ εἰσί, καὶ τῇ τοῦ ἐκεῖθεν φωτὸς μετοχῇ φῶτα καὶ αὐτοὶ χρηματίζουσιν. ἡ δὲ

σεις ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ διέθετο, quo Gregorium respexisse Elias pulcre vidit. Eodem tamen respiciens Gregorius Or. XXVI, p. 475, D. ἀναβάσεις ἐν τῇ καρδίᾳ τιθέμενος, simplici τίθεσθαι uti maluit. Quamquam ap. Eliam hæc explicantem f. 311 r. m. διατιθέμενος bis positum reperitur. Ceterum ἀρνήσεως B. cum Edd. : ἄρνησις Coisl. 1. male.

(1) Legendum ὃς. Κοιλὰς κλαυθμῶνος ex Ps. 83, 6. εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ κλαυθμῶνος, quo de loco Elias plura f. 311 r. m.

(2) In iis quæ apud Gregor. præcedunt, B. ἐνηχόν ἐστι (Reg. Cypr. ἐστί) mendose pro vulg. ἔνηχον ἔτι, quod E. habet. De confusis ἔτι et ἐστι præter alios monuit Vœmel. *ad Nicol. Methon.* p. 260. a.

(3) Scribendum : προκαλεῖσθαι, ut contextus Gregorii in B. et Edd. habet. Translato προκαλεῖσθαι Gregorius utitur Or. XVII, p. 324, A. δῶρον φιλοτιμίαν Θεοῦ προκαλούμενον. Apud Eliam f. 276 v. m. locutio : πρὸς θρήνους προκαλεῖσθαι. Vid. *Animadvss. in Basil.* I. p. 190. — Statim post ap. Gregor. p. 429, A. ἐν κοινῷ θεάτρῳ τῇ οἰκουμένῃ, B. cum Edd. : τῆς οἰκουμένης Coisl. 3. male, litt. ς finali pro ι subscripto posita, quo de mendi genere cf. adn. ad f. 217 v. m.

(4) M. 1. η in ι, ut videtur. Tu v. annott. ad f. 2 (s. num.) r. 326 r. m. et quæ in *Nov. Annal. phil.* Suppl. Vol. 11, Fasc. 3, p. 348 ad Pselli Or. Funebr. in Joannem Patric. tuendæ voci μεγαλεπίβολος (v. l. μεγαλεπήβολος) annotavi.

(5) Scribe : συγκεκραμένην. Sic apud Gregor. Palam. *Oratt.* ed. Matthæi. p. 40. κρᾶμμα mendose scriptum pro κρᾶμα, et p. 47. καύχημμα pro καύχημα. Quod ego in loco, quem ex opere Meletii περὶ φύσεως ἀνθρώπου tum inedito e Cod. Monac. 39. ad Gregorium Nyss. *De Resurr.* p. 188 ed. Krabing. attuli, mendosum κραμμὸς in κεκραμένος mutari jussi : ea amendatione nunc opus non est, quum Meletius Crameri genuinam lectionem κεκραμένος exhibeat.

(6) Edd. vitiose κἂν.

(7) Id est : *ortus solis*, qui proprie dicitur; nam alias Christo, tanquam soli νοητῷ, ἐπιδημία tribuitur, veluti a Gregorio Pal. *Oratt.* p. 122. τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης διὰ σαρκὸς ἐπιδημοῦντος τῇ γῇ. Conf. El. f. 174 v. i. ad Gregor. Or. XXXI, p. 573, B.

(sc. θεότης) πηγὴ ζωῆς καὶ φωτός ἐστι, μεταληπτὴ (1) οὖσα, ἀλλ' οὐ μεταληπτική. ἐκεῖθεν γὰρ τὰ πάντα ζωογονεῖται, ἐκεῖθεν φωτίζονται, τῇ ἐκεῖθεν μεταλήψει συντηροῦνταί τε καὶ συνέχονται.

F. 264 r. s. ὅσα ὑπὸ τὴν αἴσθησιν. — τὰ ὑπὸ τὴν λογικὴν πάντα φύσιν.

F. 264 r. m. (ὁ ἄνθρωπος) διοικεῖται μὲν προαιρετικῶς καὶ τὰς ἡνίας πεπίστευται τῆς αὐτοῦ διανοίας, ὥστε ἐφ' ὅπερ ἂν βούλοιτο τρέχειν, εἴτε πρὸς τὸ ἀγαθὸν. εἴτε πρὸς τὸ ἐναντίον, δοὺς δὲ τὴν ῥοπὴν πρὸς τὸ ἀγαθὸν θεοειδὴς χρηματίσειεν.

P. 432, C. *μὴ φύρειν τὰ διεστῶτα*) F. 264 v. s. φύρουσι καὶ μιγνύουσι τὰ διεστῶτα.

P. 433, B. *ἐν τοῖς ἑτέρων σαθροῖς*) F. 265 r. i. τῇ τοῦ ἀντιπαλαίοντος σαθρότητι καὶ ἀσθενείᾳ.

F. 265 r. i. ἔστι δὲ εὐδαιμονία κατὰ *Ἀριστοτέλην* (2) ψυχῆς ἐνέργεια κατ' ἀρετὴν τελείαν ἐν βίῳ τελείῳ.

F. 266 r. i. ταῖς ἐκπεμπομέναις παρὰ σοῦ (S. Trinit. alloquitur) φωτοβόλοις αἴγλαις καταλαμπόμενοι.

P. 433, E. *γνωσόμεθα καὶ τὰ κομψὰ ὑμῶν γεννήματα ἢ ἐξαμβλώματα*) F. 266 v. m. (ad: *κομψά*) τὰ σοφὰ εἰρωνικῶς, ἢ τὰ σκολιὰ ἀληθῶς. ἐπ' ἀμφοτέρων γὰρ ἡ λέξις τάττεται.

P. 434, B. *τὴν εἰς τὸ χαμερπὲς μεταποίησιν* cet.) F. 267 v. s. de serpente, i. e. de Satana: ἐπὶ τῷ στήθει καὶ τῇ κοιλίᾳ συρόμενος. Ibid. de eodem: εἰς ἐπιθυμίας ἡμᾶς ἀλλοκότους ἐκτραχηλίζων.

OR. XXII.

F. 268 v. m. ἐν τῷ συγκεκροτημένῳ πολέμῳ (3).

F. 269 v. m. πρὸ τοῦ συῤῥαγῆναι τὸν πόλεμον (4).

F. 271 r. s. locutio: συνάγεταί τι ἔκ τινος ἀναγκαστικῶς (5).

P. 416, C. *οἱ τοῦ φωτός*) F. 272 r. s. *Christus* φῶς θεογνωσίας ἐπιλάμπων τοῖς πρὸς αὐτὸν ἀνανεύουσι.

F. 272 r. m. ἵνα ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς ἀμυδρᾷ τινι εἰκόνι τὸ ὑπὲρ ἡμᾶς παραστήσω.

F. 272 r. m. (ὁ Λόγος) καὶ λόγου καὶ νοῦ καὶ σοφίας ἐστὶ χορηγός.

P. 416, C. *τροφῆς μὲν καὶ ὕπνου καὶ ᾠδῆς κόρος ἐστὶ καὶ τῶν αἰσχίστων, ὡς λέγουσι*) F. 272 v. s. τὸ δὲ πάντων εἶναι κόρον ἐξ *Ὁμήρου*... εἴληπται. φησὶ γὰρ ἐκεῖνος· *πάντων μὲν κόρος ἐστὶ, καὶ ὕπνου καὶ φιλότητος* (6), καὶ τῶν λοιπῶν. A λέγουσι δὲ τοῦτο Ἕλληνες, ἐκεῖθεν μαθόντες.

P. 416, D. [7]) F. 272 v. s. ζῆλος κυρίως κίνησις ψυχῆς ἀναζεούσης εἰς ἐκδίκησιν τῶν κακῶς γενομένων, ὑπερβαίνων δὲ τὸν οἰκεῖον ὅρον εἰς φθόνον ἐκπίπτει καὶ μανίαν.

P. 416, E. *τὸ χάριεν, ἡ τῶν ψήφων μετάθεσις*) F. 273 r. s. ψήφους μὲν καλεῖ τὰς κρίσεις. — τὸ δὲ χάριεν εἰρωνικῶς, ὡς ἄχαρι μᾶλλον καὶ δεινόν.

F. 273 r. m. τὸ.. ἔλαττον κακόν, πρὸς μεῖζον κακὸν συγκρινόμενον, ἐν ὑπεροχῇ δοκεῖ εἶναι ἀγαθοῦ, ὡς *Ἀριστοτέλει* (8) καὶ τῇ ἀληθείᾳ δοκεῖ.

P. 417, B. [9] C.) F. 273 v. i. τοιοῦτον γὰρ ἡ στάσις, μετὰ τῶν πραγμάτων καὶ τὰ ὀνόματα φύρουσα, ὡς γράφει που *Δημοσθένης* (10).

P. 417, C. *τριβώνιον*) F. 274 r. s. τρύχινον (11).

B F. 274 r. m. *ἐμβριθὲς* (417, D.) δὲ τὸ μὴ ἀνειμένον λέγει, μηδὲ θρυπτικόν τε καὶ βλακικόν.

P. 417, E. *κλεπτομένου τοῦ ἀέρος τῷ διαστήματι*) F. 274 v. s. τῆς ὄψεως ἀτονούσης τῷ μεταξὺ πολλῷ διαστήματι.

P. 418, B.) F. 275 r. m. τὰς ἀκοὰς αὐτῶν καθηδύνομεν ταῖς κατ' ἀλλήλων ὕβρεσιν. ἑστίασιν γὰρ ἐνταῦθα τὴν ἀπόλαυσιν ἐκάλεσε καὶ ἡδονήν.

P. 418, C. *τί ταῦτα πάσχομεν, ὦ οὗτοι, καὶ μέχρι τίνος; πότε δὲ τῆς μέθης ἐκνήψομεν* [12] *ἢ τῶν ὀφθαλμῶν τὴν λήμην περιαιρήσομεν —;*) F. 275 r. i. τὸ ἐκ τοῦ στασιάζειν ἐπισυμβαῖνον (f. 275 v. s.) πάθος τῷ τῆς ψυχῆς ὀφθαλμῷ καὶ ἐπιπροσθοῦν αὐτῷ, καὶ μὴ συγχωροῦν καλῶς διακρίνειν τὰ C πράγματα, λήμην ὠνόμασε. — πότε δὲ τὴν μέθην ταύτην ἀποσκευασάμενοι ἀνανήψομεν γρηγορήσαντες, καὶ τῶν τῆς ψυχῆς ὀφθαλμῶν τὰ ἐκ τῆς στάσεως πάθη, ὡς λήμην τινὰ παχεῖαν, ἀποσκευασάμενοι... πρὸς τὸ φῶς τῆς ἀληθείας ἐνατενίσομεν (13);

F. 275 v. m. *ἀθάνατα* (418, D.) δὲ ἀντὶ τοῦ μακρὰ... καὶ ἐπὶ πλεῖστον διήκοντα.

F. 275 v. i. τοῦ λόγου ἐξασθενήσαντος, ὃς χαλινοῦν οἶδε ψυχὴν ἀτάκτως φερομένην καὶ ᾄττουσαν.

P. 418, E. *καπνός*) F. 276 r. m. τουτέστι προοίμιον.

F. 276 r. m. οὐχ ἐνδοιαστικὸν δὲ ἐνταῦθα τὸ *τυχὸν* (419, A.), ἀλλ' ἠθικόν, ἀντὶ τοῦ· ὡς ἐγὼ καταλαμβάνω ἀπὸ τοῦ εὐαγγελικοῦ ῥητοῦ.

P. 419, B. *τὴν κοιλίαν*) Τὴν ψυχὴν Elias interpretatur f. 276 v. m. ubi locutio: λόγου τροφαί, et

(1) Hinc apparet, Eliam p. 432, B. μεταληπτῆς legisse, quod etiam Reg. bu. Coisl. 1 Or. 1. habent. Μεταληπτικῆς Edd. et plerique Codd. minus recte. De adjectivis in τος et τικος confusis vide Bast. Comm. Palæogr. p. 841 sq. meque *Animadvss. in Basil.* I, p. 68, 143. et supra annott. ad f. 6 r. m.

(2) *Eth. Nicom.* I, 6. p. 1098, 13—18. I, 11. p. 1101, 14—17 ed. Bekk.

(3) Id est: *in bello conflato.* Verbum συγκροτεῖν itidem translatum f. 316 r. s. ubi locutio: τὸ θέατρον συγκροτεῖται. 369 r. s. (τὸ τῆς διδασκαλίας χάρισμα) ὑπὸ πλειόνων συγκροτούμενον.

(4) Confer translatum ἐκραγῆναι, de quo Symb. ad Philostr. V. S. p. 13. 117. Ἀναῤῥαγῆναι translatum ap. Gennad. loco ad Or. XXIII, p. 425, B. allato.

(5) Id est: *necessario colligi ex aliqua re.*

(6) *Iliad.* XIII, 636. Cf. Duport. *Gnom. Homer.* p. 80.

(7) P. 416, D. οὐδεὶς *κόρος* τοῦ βάλλειν p. th. r. ap. M. et sic B. qui tamen a m. 2. atr. mg. ὅρος cum Edd.; *finem faciamus* L. Sed fortasse legendum οὐδεὶς ὅρος οὐδὲ κόρος. Conf. El. f. 213 r. i. καὶ οὐκ ἔστιν ὅρος ἀμφοῖν οὐδὲ κόρος. Quod paronomasiæ genus Lobeck. *Paralipomm.* I. p. 54, sqq. neglexit.

(8) *Eth. Nicom.* V, 2, p. 1129, 8 sq. V, 7, p. 1131. 20 sq. Bekk.

(9) P. 417. B. προσβλέπει, B. cum Reg. nu. Or. 1. quos C. secutus est. Vulgo mendose προβλέπει.

(10) Quo id loco Demosthenes dixerit, me nescire ingenue fateor. Sed succurrit primarius in eandem sententiam locus ap. Thucyd. 3, 82. ubi vid. Goeller. p. 499. Adde Sall. *B. C.* c. 56 ibique Wass.

(11) Conf. Gregor. Or. XXXIII, p. 608, D. de Joanne Baptista: τῆς ἐσθῆτος... τὸ τρύχινον. (τρίχινον r. ap. M.) ubi Elias f. 294 v. i. ᾧ τρύχινον ἔσθημα ἦν.

(12) Sic B. cum Edd.: Reg. bin. minus recte ἐκνήψωμεν. et mox: περιαιρήσωμεν — ἀναβλέψωμεν.

(13) Hæc ad insequens ap. Gregor. ἀναβλέψωμεν pertinent.

deinceps ista : ὃ γάρ ἐστιν ἐν σώματι τροφή, τοῦτο ἐν ψυχῇ λόγος (1).

F. 276 v. m. διανοήματα... ἐκ τῆς αἰσθήσεως, οἷς ὁ δίκαιος σπαράσσεται..θερμαίνεται καὶ ὁρμητικῶς ἔχει.

P. 419, B. *κωμῳδία*) F. 276 v. i. κωμῳδία καὶ ἀφορμὴ γέλωτος καὶ σκωμμάτων τοῖς ἐχθροῖς γίνεται.

F. 277 r. i. χρυσὸς... ῥέων πολύς.

F. 277 r. i. ἐθιστῆς οὔσης καὶ διδακτῆς πάσης ἀρετῆς καὶ κακίας.

F. 277 v. s. οἱ σπουδαῖοι καὶ μὴ πεπλασμένως τὴν ἀρετὴν μετιόντες.

P. 419, E. *πόθεν ;*) F. 277 v. m. ἀντὶ τοῦ οὐδαμῶς. ἀποφάσεως γὰρ τοῦτο δύναμιν ἔχει.

P. 420, A. *ἄλλως*) F. 277 v. i. τὸ. . ἄλλως, ἀντὶ τοῦ μάτην, διὰ τοῦ ω̄ στοιχείου γραφόμενον (2).

F. 277 v. i. ὥσπερ ἐν θαλάσσῃ τῷ βίῳ τούτῳ διανηχόμενος.

F. 279 r. m. πῶς δὲ καὶ σύνθετον τὸ διὰ πάντων διήκειν (3) καὶ πληροῦν τὰ πάντα Θεόν;

F. 279 r. i. εἰ δὲ καί τινές φασιν ἄϋλον σῶμα, ὡς τὸ παρὰ τοῖς τῶν *Ἑλλήνων σοφοῖς* (4) πέμπτον σῶμα λεγόμενον, ὅπερ ἀδύνατον, κινούμενον ἔσται πάντως, ὥσπερ ὁ οὐρανός. τοῦτον γὰρ πέμπτον σῶμά φασιν.

F. 279 r. i. πρῶτον κινοῦν ἀκίνητον, ὅπερ ἐστὶ τὸ Θεῖον, δι' ἀκινησίας τὰ πάντα κινοῦν (5).

P. 421, A. *τῆς κάτω συγχύσεως ἐπισκοτούσης* [6] *τῇ διανοίᾳ* —(B.)— *τῆς ἐκεῖθεν ἐλευθερίας*) F. 279 v. s. τῆς ἐκεῖθεν ἐλευθερίας, ἐλευθερούσης ἡμᾶς τῶν ἐπιπροσθούντων δηλαδὴ ἡμῖν ἐνταῦθα παθῶν.

P. 421, B. [7]) F. 279 v. s. ὑπὲρ δὲ τῶν ἀνεφίκτων τέως ἡμῖν καθαιρώμεθά τε καὶ προτελώμεθα, ὡς ὕστερον μυηθησόμενοι· τοῦτο γὰρ τὸ *τελεσθησόμενοι* καὶ στησόμενοι τῆς ἐφέσεως.

P. 421, C. *μηδὲν ὑπερσέβοντες μηδὲ* [8] *ὑποσέβοντες, ἵνα μικρόν τι καὶ αὐτὸς μιμήσωμαι τοὺς περὶ ταῦτα σοφούς*) *Eunomii* βαθμοὺς hoc loco notari, Elias f. 279 v. i. docet.

P. 422, A.) F. 280 v. s. ubi Elias sacra Phrygia tangit : καὶ αὐλοὶ δὲ ηὔλουν, ὑποκλέπτοντες αὐτῶν τὰς ὀδύνας καὶ εἰς τὰς ἐκτομὰς παραθήγοντες.

P. 422, B. *λέγω δὴ τὴν ἔναγχος ἡμῖν ἐπανά-* A *στασιν* [9] *ζυγομαχίαν ἀδελφικήν*) F. 281 r. i. πάνυ δὲ καὶ ἡ τοῦ *ζυγομαχεῖν* λέξις προσφυὴς τῷ πράγματι καὶ συμβαίνουσα, ἐκ τῆς τῶν βοῶν τῶν ὑπὸ τὸν αὐτὸν ζυγὸν στασιαζόντων μεταληφθεῖσα (10).

P. 422, C. *τὸ κατ' εἰκόνα* [11], *ἡ τοῦ νοῦ δύναμις*) F. 281 v. m. τὸ κατ' εἰκόνα, λέγω δὴ τὸ ἐν ἡμῖν νοερόν.

P. 422, C. *περὶ τὸν νοῦν ἀνοηταίνειν*) F. 281 v. i. ἀντὶ τοῦ ἀνόητα δοξάζειν περὶ τοῦ νοῦ.

P. 423, D. (*τὸ ἀστασίαστον*) *ἐν ἡμῖν πολιτευόμενον, κατὰ μὲν ψυχὴν τῇ τῶν ἀρετῶν ἀντακολουθήσει καὶ κοινωνίᾳ, κατὰ δὲ σῶμα τῇ τῶν μελῶν ἢ τῶν στοιχείων πρὸς ἄλληλα εὐαρμοστίᾳ καὶ συμμετρίᾳ, ὧν τὸ μὲν κάλλος, τὸ δὲ ὑγεία ἔστι τε καὶ ὀνομάζεται*) F. 283 r. m. πολιτεύεται B δὲ καὶ συντηρεῖται (τὸ ἀστασίαστον) κατὰ . . . ψυχὴν, ἐπειδὰν τὸ θυμικὸν καὶ τὸ ἐπιθυμητικὸν πρὸς τὸ λογικὸν μὴ στασιάζωσι, ἐξ οὗ καὶ ἀντακολουθεῖν τὰς λογικὰς ἀρετὰς ταῖς ἠθικαῖς καὶ ταύτας ἐκείναις περιγίνεται. Ibid. ἡ μὲν ἠθικὴ ἀρετὴ τὸν σκοπὸν καὶ τὸ τέλος ποιεῖ ὀρθόν. τῷ γὰρ διεφθαρμένῳ κατὰ τὴν κακίαν καὶ ὑπὸ τῆς ἡδονῆς ἐκνενευρισμένῳ πῶς ἂν τὸ τέλος φανήσεται ὀρθόν; τοῦ μὲν οὖν τελείου κατὰ τὴν ἠθικὴν ἀρετήν ἐστι τὸ ὑποτίθεσθαι τὸν σκοπὸν καὶ τὸ τέλος ὀρθόν, τῆς φρονήσεως δὲ τὸ τὰ πρὸς τέλος θεωρεῖν. εἰκότως οὖν ἀνταχολουθεῖν ἀλλήλαις λέγονται αἱ ἀρεταί, εἴπερ αἱ μὲν τῆς φρονήσεως ἀρχαὶ κατὰ τὰς ἠθικάς εἰσιν ἀρετάς, τὸ δ' ὀρθὸν τῶν ἠθικῶν κατὰ τὸν λόγον. Ibid. (ad : *ὧν τὸ μὲν κάλλος*) ἔστι γὰρ κάλλος συμμετρία τῶν ἐν ἡμῖν C ἀνομοιομερῶν.

P. 424, D. *ἡττηθῶμεν, ἵνα νικήσωμεν* [12]) F. 284 v. m. ἡττηθῶμεν κατ' αὐτὸ (13) τοῦτο τὸ ἀνέχεσθαι ἐν τῷ ὑβρίζεσθαι, ἵνα νικήσωμεν προσλαβόντες τοὺς διεστῶτας.

OR. XXXIII.

F. 285 r. i. *πόῤῥωθεν αὐτὸν τοῖς σκώμμασι βάλλειν ἐπειρῶντο.*

F. 285 r. i. locutio : εὐαρίθμητον ποιμνίον.

P. 603, A. *ποῦ ποτέ εἰσιν οἱ... τὸν πλοῦτον κομπάζοντες ;*) F. 285 v. m. κομπάζειν γάρ ἐστι τὸ ἐπὶ κενοῖς μεγαλαυχεῖν.

(1) De sententia Platonica v. *Animadvv. in Basil.* I. p. 17. Adde El. f. 230 v. i.

(2) Conf. Ruhnken. *ad Tim. Lex. V. Pl.* p. 199. ed. Lugd. Bat. Boissonad. in *Notic. et Extr.* t. XI. p. II, p. 78 sq.

(3) M. 2. mg. διῆκον. recte, si διῆκον scribatur et Θεὸν deleatur. Conf. annot. ad f. 11 v. m.

(4) Conf. annott. ad f. 21 v. m.

(5) Conf. annott. ad f. 19 v. i.

(6) Ἐπισκοτούσης B. cum Regg. bm. hu. e quibus C. loco vulgati et mendosi ἐπισκοπούσης merito reposuit. De translato ἐπισκοτεῖν v. *Animadv. in Basil.* I, p. 1. et conf. El. f. 17 v. i.

(7) Ibidem B. E. παρετέον cum r. Syrl. ap. M. et Reg. hu. Or. 1. Jes. al. quod, suadente L., C. loco vulgati et mendosi παραιτητέον merito reposuit.

(8) Μηδὲν. . . μηδὲ (μὴδὲ) B. cum Reg. hu. Or. 1. atque ita C. pro vulgatis : μηδ'. . μηδ'. . quorum tamen posterius stare potest. Quidam codd. ap. M. μηδὲν utrobique. Apud eundem Pet. om. μηδ' ὑποσέβοντες. — Mox B. male μιμήσομαι.

(9) M. 2. atr. mg. ἐπαναστᾶσαν recte cum Edd.

(10) Nimirum a Christi jugo sumtam esse metaphoram, in sequentibus Elias docet. Tu vide Ruhnken. *ad Tim. Lex. Plat.* v. *ζυγομαχεῖν*, et confer El. f. 163 v. m. et i.

(11) Καὶ m. 2. atr. sup. lin. addidit, habentque Edd. eam vocem, cum explicandi significatione positam, fortasse tamen non a Gregorio, sed a glossatore, siquidem grammaticis καὶ sæpe idem est quod ἤγουν. Vid. Bast. *Addend. ad Gregor. Cor.* p. 893 ed. Schæf. Certe verbis : ἡ τοῦ νοῦ δύναμις, prægressa : τὸ κατ' εἰκόνα, explicantur, id quod Elias pulcre vidit. Conf. Gregor. Or. XXVIII, p. 508, D. τὸ θεοειδὲς τοῦτο καὶ θεῖον, λέγω δὲ τὸν ἡμέτερον νοῦν τε καὶ λόγον· quem ad locum vid. El. f. 34 r. s. Ceterum explicandi formula : λέγω δὴ, qua Elias f. 281 v. m., uti f. 173 v. s. et alias, usus est, fortasse Gregorio l. c. restituenda est.

(12) Hæc B. a m. 2. atr. mg. habet, neque ea apud E. aut in Edd. desunt.

(13) Codex : καταὐτό. Conf. annott. f. 34 r. s.

P. 603, A. [1] *οἱ καὶ θεότητα μετροῦντες*) F. 285 v. m. ἀντὶ τοῦ δοκιμάζοντες, ἐξετάζοντες, πολυπραγμονοῦντες, ὅπερ ἐν ἄλλοις *ταλαντεύειν* εἴρηκε.

F. 288 v. i. ἄλλοι δὲ καὶ συγγραφαῖς ταύτας (sc. *Athanasii* ἐξορίας) τοῖς μεταγενεστέροις παρέπεμπον. Ibid. de *Athanasio* : τοῖς ἐκεῖσε (i. e. in Ægypto) φροντιστηρίοις ἐπιχωριάζοντα.

F. 289 v. i. ὑποφορὰ ei ἀνθυποφέρειν, varians cum locutione : ἀπαντᾶν πρός.

F. 291 r. m. τοὺς χθαμαλοὺς καὶ χαμαιῤῥιφεῖς τὸ φρόνημα ἔχοντας, καὶ περὶ τὰ γήϊνα καὶ κάτω συρόμενον.

P. 608, E. *στώμυλον*) F. 291 r. i. τὸν εὐτράπελον καὶ ἀστειολόγον, τὸν τοὺς συμπαρόντας αὐτῷ τῇ εὐτραπελίᾳ ἡδύνοντα.

B P. 609, A. *καθ' ἡσυχίαν ἐμαυτῷ* [2] *συγγινόμενον* [3]) F. 291 v. m. (ad : *ἐμαυτῷ*) τουτέστι τῷ νοΐ. Ibid. τὸ δὲ συγγίνεσθαί τινα λέγειν ἑαυτῷ οὐ μερισμοῦ τινος εἰσάγει ὑπόνοιαν, ἀλλὰ κατ' ἰδίωμα λέγεται γραφικόν, ὡς τό· *νυκτὸς μετὰ τῆς καρδίας μου ἠδολέσχουν, καὶ ἔσκαλλε τὸ πνεῦμά μου* [4]. οὐ γὰρ δὴ ἕτερος μὲν ἦν ὁ ἀδολεσχῶν, ἕτερον δὲ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ καὶ ἡ καρδία, ἀλλ' ὁ αὐτὸς καὶ εἷς, ἐκ δύο τούτων συγκείμενος, σαρκὸς λέγω καὶ πνεύματος. ἵνα δὲ σαφέστερον γένηται τὸ λεγόμενον, ἰστέον, ὡς ἄλλο μέν ἐσμεν ἡμεῖς καὶ ἄλλο τὸ ἡμέτερον καὶ ἄλλο τὰ περὶ ἡμᾶς. ἡμεῖς μὲν γάρ ἐσμεν κυρίως ἡ ψυχὴ καὶ ταύτης τὸ καθαρώτατον, λέγω δὴ τὸν νοῦν τὸν ἀπαραλογίστως κρίνοντα τὰ πραττόμενα, ἡμέτερον δὲ τὸ σῶμα, περὶ ἡμᾶς δὲ χρήματα, κτήματα καὶ ὅσα περὶ τὸ σῶμα. ὁ οὖν ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων εἰς νοῦν συναγόμενος, καὶ τὴν τῶν πραγμάτων κρίσιν τῷ νοΐ ἐπιτρέπων καὶ καθ' ἡσυχίαν ζῶν, τῆς ἔξωθεν περιπλανήσεως ἀποστάς, οὗτος ἑαυτῷ συγγίνεσθαι λέγεται, ὡς (5) τὸ ἡγεμονικὸν συναγόμενον, ὅπερ δὴ κυρίως ἐσμὲν ἕκαστος.

F. 291 v. m. προσέθηκε δὲ τὸ *τυχὸν* (603, B.), ἠθικώτερον τὸν λόγον ποιῶν.

F. 292 r. s. τοῖς ἐκ τῆς πόλεως ἀγαθοῖς ἐγκαλλωπιζόμενοι.

P. 609, B. C. D.) F. 292 r. s. (ad : *ἕνα μὲν οὐ*-

A *φανὸν* —) πᾶσι γὰρ ὁμοίως ἐπίσης ἐφήπλωται (sc. aër). F. 292 v. i. (ad : *κοινὸν λόγον*) ὁ.. προφορικὸς λόγος ἐν τῇ φωνῇ καὶ ταῖς διαλέκτοις τὴν ἐνέργειαν ἔχει ἤγουν διὰ γλώσσης καὶ στόματος προφερόμενος. διὸ καὶ προφορικὸς λέγεται. ἔστι δὲ ἄγγελος νοήματος. F. 293 r. s. (ad : *διὰ τοῦ ἐπουρανίου Ἀδὰμ ἀνασωθέντες*) πρὸς τὴν προτέραν κατάστασιν ἐπανεσώθημεν διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν κατὰ τὸ δυνατὸν συννεύσεώς τε καὶ ὁμοιώσεως. F. 293 r. i. αἰσχύνων τοὺς ἑτεροδόξους... εἰς ὄνειδος αὐτῷ προφέροντας (6) τὸ ἐκ μικρᾶς αὐτὸν ὡρμῆσθαι πόλεως.

F. 294 r. i. αἱ μὲν οὖν ἱστορίαι (7) τοιαῦται, εἰς ἐργασίαν ληφθεῖσαι.

P. 611, C. *ἐξ ἀρετῆς καὶ τῆς πρὸς τὸ ἀρχέτυπον νεύσεως*) F. 296 r. m. νεύσεώς τε καὶ ἐξομοιώσεως.

B F. 296 r. i. τοὺς θεοειδεῖς χαρακτῆρας, οὓς ὁ πλάστης ἐξ ἀρχῆς ἡμῖν ἐνετύπωσε. Ibid. μορφὴ.. ψυχῆς κατὰ φύσιν τὸ θεοειδὲς καὶ ἡ πρὸς Θεὸν δι' ἀρετῆς ἐξομοίωσις.

P. 611, C. *αἱ δὲ κάτω πατρίδες αὗται καὶ τὰ γένη ταῦτα τῆς προσκαίρου ζωῆς καὶ σκηνῆς ἡμῶν εἰσι παίγνια*) F. 296 v. s. καλῶ (8) δὲ σκηνὴν αὐτὴν (sc. τὴν ζωὴν) ἢ διὰ τὸ πρόσκαιρον· τοιαῦται γὰρ αἱ σκηναί, πρὸς καιρὸν πηγνύμεναι καὶ αὖθις λυόμεναι· ἢ διὰ τὴν ὑπόκρισιν. κατ' οὐδὲν γὰρ τὰ τῇδε τῶν ἐπὶ σκηνῆς διενήνοχεν. ἐκεῖσέ τε γὰρ οἱ τέως διὰ τῆς ὑποκρίσεως εἶναί τινες μεγάλοι νομιζόμενοι καὶ διὰ τοῦτο θαυμαζόμενοι, ἑσπέρας καταλαβούσης καὶ τῶν προσωπείων περιῃρημένων τῶν

C τῆς ὑποκρίσεως, περιφανῶς ἐξελέγχονται καὶ ἄθλοι (9) τῆς ὑποκρίσεως κρίνονται, κἀνταῦθα ἐπὶ τῆς παρούσης λέγει ζωῆς· τῆς ἡμέρας παρελθούσης καὶ τῆς νυκτὸς ἐπιστάσης, ὅτε οὐδεὶς δύναται ἐργάζεσθαι (10), καὶ τῶν προκαλυμμάτων περιαιρεθέντων, οἳς τέως οἱ τῆς γῆς ἔνδοξοι εἶναί τινες ἐνομίζοντο, ἄθλιοι περιφανῶς οἱ τοιοῦτοι ἐλέγχονται. πῶς οὖν οὐ σκηνὴ ταῦτα; πῶς δὲ οὐ παίγνια, τοὺς αὐτοῖς προστετηκότας ἐξαπατῶντα καὶ πρὸς ὀλίγον εὐφραίνοντα;

P. 611, E.) F. 296 v. i. ἵνα.. τὴν ἐκ Θεοῦ ἄνωθεν δοθεῖσάν μοι εὐγένειαν, ἢ καὶ ἀποβεβλημένην ἐκ ῥᾳ-

(1) Mox p. 604, C. καὶ οὐχὶ τοῦτό πως δεινόν, καίπερ ὂν τηλικοῦτο, ἀλλ' ὅτι καὶ —, B. Καὶ οὐχὶ τοῦτό που δεινόν, C. ex pluribus ap. M. Codd. Πως pro που Or. 1. Par. Coisl. 1. Comb. Τοῦτο οὕτως ib. ap. M. Καὶ οὐχὶ τοῦ τόπου δεινόν, vulgata. lectio. Tu scribe : οὐχί.. πω, et cf. Or. XXV, p. 415, B. δεινὰ ταῦτα καὶ πέρα δεινῶν... ἀλλ' *οὔπω* τοιοῦτον οὐδέν, ὅσον cet. Vid. *Animadvss. in Basil.* I, p. 157 sq. ubi ap. Plutarch. *Adv. Stoic.* cap. 38. οὐ.. πω pro οὐ.. πως scribendum erat. Paullo post p. 604, D. τίνα στρατηγὸν θυμῷ ζέοντα, B. cum C. ubi Bill. στρατηγῶν, et Reg. bm. ζέσαντα. Deinde p. 605, B. λυγιζόμενον, B. cum Schol. ap. M. et pluribus Codd. ap. C. qui eos recte secutus est. Λογιζόμενον male Bill. De confusis λυγίζομαι et λογίζομαι v. Ast. *Comm. in Plat. Pol.* p. 462. Gregor. *Carm. Ined.* I, vs. 427. ψδὰς λυγίζων — ap. Toll. *Ins. It. It.* cujus docta annotatio p. 43, qua etiam de voce λυγισμὸς ap. Gregor. Carm. Iamb. III. μελῶν λογισμοῖς, reponenda monet. Conf. Jacobs. ad Philostr. *Imgg.* p. 436. Vocem λύγισμα Dronk. Indice ad Greg. Naz. *Carm. Sell.* p. 248, b. attigit. Apud Suid. v. Ἴδισμα· λόγισμα. Suterus noll. mss. ex *Etym. M.* p. 464, 51. Ἴγδισμα· λύγισμα. reposuit.

(2) Codex : ἐμάυτῷ. Conf. f. 54 r. s.

(3) Συγγινόμενον B. cum pluribus Regg. Συγγενόμενον Edd. minus recte.

(4) Ps. 76, 6.

(5) Scribe : ὡς *εἰς* τὸ ἡγεμονικὸν συναγόμενος. Conf. εἰς νοῦν συναγόμενος in superioribus, et f. 45 v. i. συσταλεὶς εἰς ἑαυτόν. Gregor. Or. II, p. 14 D. εἰς ἑαυτὸν συστραφέντα. Or. XXVIII p. 497, C. ibique El. f. 15 v. i. Sic Platonici animam πρὸς ἑαυτὴν στρέφεσθαι, seque συνάγειν sive ἀθροίζειν πρὸς ἑαυτὴν dicunt. Vid. Boissonad. *ad Marin. Vit. Procl.* p. 111.

(6) Verbum προφέρειν, cum exprobrandi significatu positum, Eliæ restituendum f. 294 r. s. ὅπερ ὑμεῖς εἰς ὀνειδισμὸν ἐμοὶ περιφέρετε. Lege : προφέρετε. Similiter f. 298 r. s. ὡς ἔγκλημά μοι τοῦτο προφέρετε. Confer locum ex f. 300 v. m. allatum. Monui de hoc verbi usu in *Symbol. ad Philostr. V. S.* p. 9. 104, a. Ad. Boiss. *Not. et Exir.* t. XI, p. II, p. 126.

(7) Exempla dicit, a Gregorio p. 609, D. — 610, B. ex historia sacra allata.

(8) Noli legere : καλεῖ. Nam Elias Gregorium loquentem facit.

(9) Lege : ἄθλιοι, ut est in sequentibus. Deinde ὃ ante κἀνταῦθα excidisse videtur.

(10) Jo. Ev. 9, 4.

θυμίας ἐμῆς, διὰ σπουδῆς αὖθις ἀνακαλέσωμαι.

P. 612, A. *ἀτεκνίαν*) In interpret. hujus vocis Elias f. 297 r. i. locutione: τέκνα πνευματικά, utitur.

P. 612, B.) F. 297 r. i. τὸ δὲ *ἴσως* ἐπεμβληθὲν ἐπιεικῆ τε καὶ ἠθικὸν τὸν λόγον εἰργάσατο.

P. 612, B. C.) F. 297 v. m. ἐσχηματισμένως ἐγκαλεῖ τοῖς *Ἀρειανοῖς*.

F. 298 r. m. ὡς . . ἔκ τινος συνθήματος εἰς πάντας τότε ὁ διάβολος ἐχόρευεν.

F. 298 r. i. τὸν νοῦν τοῦ ἐκ τῆς ἁμαρτίας αἴσχους ἀποῤῥύπτων.

P. 612, E. *τῇ τοῦ βίου τραχύτητι*) F. 298 r. i. τῇ τραχύτητι τῆς πρακτικῆς φιλοσοφίας καὶ τῇ κατὰ Θεὸν σκληραγωγίᾳ.

P. 613, A. *τοῖς ὁμοίοις*) F. 299 r. i. τοῖς ὁμοδούλοις (1).

F. 299 r. i. locutio : ἐπιεικεύεσθαί τινι.

P. 613, D. *φέρομαι*) F. 300 r. m. ἐπείγομαι.

P. 613, D. *μικρόν μοι τὸ ποίμνιον*) F. 300 v. m. ἐκεῖνοι . . . εἰς ὀνειδισμὸν αὐτῷ τὴν τοῦ ποιμνίου βραχύτητα προέφερον.

P. 613, E. 614, A.) Ad locum *Jo. Ev.* 10, 14, a Gregorio laudatum, Elias f. 300 v. m. διπλῆς δὲ τῆς γνώσεως οὔσης, καὶ τῆς μὲν ἐπὶ τῆς οἰκειώσεως, τῆς δὲ ἐπὶ τῆς εἰδήσεως ταττομένης, κατ' ἀμφοτέρας ταύτας καὶ γινώσκειν φησὶ τὰ ἴδια καὶ γινώσκεσθαι ὑπὸ τῶν ἰδίων.

P. 614, D.) F. 302 r. i. οἱ . . . περὶ *Ἄρειον* Πατέρα μὲν τοῦ Μονογενοῦς ἐτίθεντο τὸν Θεόν, οὐχ ὡς Υἱοῦ δὲ ὁμοουσίου τῷ Πατρί, ἀλλ' ὡς κτίσματος, ὥς που καὶ *Πλάτων* πατέρα τοῦδε τοῦ παντὸς τὸν Θεὸν ὡς ποιητὴν ὠνόμαζε καὶ δημιουργόν (2).

P. 615, D. *ἡ . . ἐκτυπωτέρα κατάληψις*) F. 304 r. s. τὴν ἀκριβεστέραν κατάληψιν... λέγει.

OR. XXVI.

P. 471, A. *ὦ τέκνα*) F. 304 r. i. Ἔστι γέννησις σωματική, ἔστι καὶ πνευματική. κατὰ ταύτην οὖν τὴν πνευματικὴν γέννησιν καὶ ὠδινήσας ὁ μέγας οὗτος τοῖς τῆς ὀρθοδοξίας δόγμασι, καὶ ἀποτεκὼν τούτους, πρὸς οὓς ὁ λόγος αὐτῷ, καὶ εἰς αὔξησιν πνευματικῆς ἡλικίας προαγαγών, τέκνα . . . οὐκ ἀπεικότως καλεῖ, τὴν τῆς εὐσεβείας μόρφωσιν ἔχοντας.

P. 471, A.) Ad locum ex *Epist. 1 ad Cor.* 15, 31, a Gregorio laudatum, Elias f. 304 v. m. docet, simplicem Dei obtestationem, τὸ ἁπλῶς ὀμνύειν, ἀφελές τε καὶ ἠθικὸν esse; sed per res præclaras vel per homines egregios jurare, οὐκ ἔτι τοῦ ἠθικοῦ λόγου καὶ ἀφελοῦς, ἀλλὰ μεθόδου λαμπρότητος. ἔστι δὲ τοῦτο (illud Gregorii, quod Elias adfert ex Orat. de Maccabæis : *οὐ μὰ τοὺς ὑπὲρ ἀρετῆς τοῦ ἀνδρὸς κινδύνους* [3]) *Δημοσθένειον· οὐ μὰ τοὺς ἐν Μαραθῶνι προκινδυνεύσαντας*.

P. 472, A. *πλησμοναῖς, ὕβρεσιν*) F. 305 r. m. πλησμοναῖς συσσιτίων καὶ συμποσίων, καὶ ταῖς ἐντεῦθεν ἐκ τοῦ κόρου ὕβρεσι. κόρος γὰρ πατὴρ ὕβρεως, ὡς ἐν ἄλλοις (4) εἴρηκε.

P. 472, A. *κόσμου βράσματι, ταῖς ἀγχιστρόφοις μεταβολαῖς, ὥσπερ ἐν Εὐρίπῳ* [5] *καὶ πνεύμασιν*) F. 305 r. m. (ad : *κόσμου βρ.*) τῷ τῶν κοσμικῶν ἐπιθυμιῶν βράσματι δεινῶς ἀνακαχλάζοντι. Ibid. (ad : *ἀγχιστρ. μεταβ.*) ταῖς εὐμεταστρόφοις τῶν κοσμικῶν πραγμάτων μεταβολαῖς... ἀστατούσαις ἀεί.

P. 472, C. [6] *ὄντως ἡμέρα μία βίος ὅλος ἀνθρώπου τοῖς πόθῳ κάμνουσιν.*) F. 305 v. s. παροιμία δὲ τοῦτο δημώδης. ἴσως δὲ καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Θεοκρίτου ἐν Βουκολικοῖς εἰρημένον ὁ θεολόγος παρέφρασε. λέγει γὰρ ἐκεῖνος, ὅτι οἱ ποθοῦντες ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ γηράσκουσιν (7).

P. 472, C. *ἐν ὄψεσιν ἦν τὸ ποθούμενον*) F. 305 v. m. τὸ φιλοῦν αὐτῷ (sc. τῷ φιλητῷ) προσηλοῦτο.

P. 472, D. *τὸ ἕτοιμον εἰς ἐξουσίαν ἀργὸν εἰς ἐπιθυμίαν, ὥς τις ἔφη τῶν πρὸ ἡμῶν*) F. 305 v. m.

(1) Ad vocem ὁμοδούλοις conf. annot. ad f. 155 r. m. Paullo post p. 613, C. θεοὶ διὰ Τριάδος προσκυνουμένης, B. cum Edd. Θεοῦ Reg. a. quod ad θύματα τέλεια refertur. Sed θεοί, i. e. θεωθέντες, recte habet. Conf. Gregor. Or. XXXI, p. 558, D. πῶς ἐμὲ ποιεῖ Θεόν: et ibi El. f. 152 v. m. Or. XXXI, p. 576, C. ibique El. f. 181 r. i. Vid. Is. Casaubon. *Exerc. I ad Baron. Appar. Annal.* p. 61, a. Thomas. in *Origene*, p. 172. 349. Ullmann. in *Gregorio Nazianzeno* p. 233. 399. Baumgarten-Crus. *Hist. Dogm.* T. 2, p. 771 sq. Baur. *Doctrina de Trinitate* T. 1, p. 235, not. 57. Adde *Animadvss. in Basil.* I, p. 148 sq. et Hænsel. *ad Gregorii Naz. Or. in Nov. Dominic.* p. 55 sq. Apud unum Gregorium Palam. in *Theophane* plurima ex hoc genere reperiuntur. Dialogus ille, a Matthaeio in *Lectt. Mosqq.* Fasc. 2. editus, hæc habet p. 8 med. : ὁ κτιστῇ κατ' αὐτοὺς χάριτι θεοποιούμενος τῆς οὐσίας μετέχει τοῦ Θεοῦ : ibid. τὴν θεοποιὸν δωρεὰν τοῦ Πνεύματος, δι' ἧς μέτοχοι Θεοῦ, μᾶλλον δὲ ἓν πνεῦμα μετὰ τοῦ Θεοῦ γίνονται οἱ ἅγιοι : p. 14 supr. Athanasius contra Macedonium — τὸ Θεὸς εἶναι . . . δεύτερόν ἐστι τῆς φύσεως· καὶ ἡμεῖς γὰρ θεοὶ μὲν γινόμεθα, τῆς δὲ αὐτῆς φύσεως γενέσθαι οὐ δυνάμεθα : S. Maximus ap. eund. p. 19 inf. ὅλοι δι' ὅλου γινόμεθα θεοὶ χωρὶς τῆς κατ' οὐσίαν ταυτότητος : Athanas. ap. eund. p. 20 supr. κατὰ τὴν θεοποιὸν χάριν καὶ μετέχεται καὶ ὁρᾶται τοῖς ἀξίοις ὁ Θεός, κατ' οὐσίαν δὲ ἀμέθεκτός ἐστι : Gregorius ipse p. 22 med. θεοποιὸς ἐνέργεια : p. 27 med. τοὺς τῆς θείας χάριτος τεθεωμένους : S. Maximi ap. eund. p. 29 inf. locutio ἡ ἐκ χάριτος θέωσις : θέωσις Gregor. p. 32 inf. bis ex Dionysio Areopag. : θεοῦν idem ibid. : θεοῦσθαι ibid. sæpe ex eodem illo Dionysio : ibid. δωρεὰ θεοποιὸς ex eodem, quæ locutio repetitur p. 33 med. ubi item αὐτοθέωσις ex personato illo Dionysio : denique θεοῦσθαι Greg. ipse bis p. 33.

(2) Conf. annott. ad f. 78 r. m.

(3) Or. XV, p. 290, D. Demosthenis locus, ab Elia laudatus, est *De Cor.* cap. 60, de quo Longinus Π. Ὑ. c. 16. præclare pronunciavit. Ceterum Elias toto hoc loco egregie profecit ex Hermogene, qui eodem illo Demosthenis loco usus est, *Περὶ Μ. Δ.* Lib. II cap. 3, p. 393 sq. ed. Laur.

(4) Or. XXIV, p. 439, A. Conf. Boissonad. in *Notic. et Extr.* T. XI, P. II, p. 74 et *Anecd.* T. I, p. 49. 401; præterea *Animadvss. in Basil.* I p. 176 et infra annott. ad f. 358 v. m.

(5) De translato ac proverbiali usu vocis Εὔριπος vid. Toll. *ad Greg. Naz. Carm. Ined.* I vs. 336, *Ins. It. It.* p. 34, Wyttenbach. *ad Plat. Phædon.* p. 240 Zell. *ad Aristot. Eth. Nicom.* IX, 6, p. 401. Ceterum εὐρίππῳ male B.

(6) Paullo antea p. 472, C. πρανὲς, quod Savil. conjecit, B. cum tribus Regg Coisl. et Comb. quos C. secutus. Vulgo : τρανές. pessime. Εἰς τὸ πρανὲς idem quod alias κατὰ τοῦ πρανοῦς sive κατὰ πρανοῦς. Vid. annott. ad Or. XXIII, p. 425, B.

(7) M. 2. mg. οἱ δὲ ποθεῦντες ἐν ἄματι γηράσκουσιν. ex Theocr. *Id.* 12, 2. ubi vulgo : ἤματι.

τῆς παρουσίας τοῦ φιλουμένου τὴν αἴσθησιν ὑποκλε- A πτούσης τοῦ πολυχρονίου διαστήματος (nim. antegressæ absentiæ). *οὐδὲν γὰρ οὕτως ἐπιθυμητόν*, καθώς φησιν ὁ μέγας *Βασίλειος*, *ὡς μὴ τῇ συνεχείᾳ τῆς ἀπολαύσεως εὐκαταφρόνητον γίνεσθαι*· τὸ γὰρ ἐνεξουσιάζειν τοῦ ποθουμένου τὸ σφοδρὸν ἀμβλύνει τῆς ἐπιθυμίας καὶ ἀργότερον καθιστᾷ· *ὧν δὲ σπανία ἡ κτῆσις, περισπούδαστος ἡ ἀπόλαυσις* (1).

F. 305 v. i. τὸ κάμνον ἔρωτι πνευματικῶν.... ὅσῳ περὶ μονίμων ἐστί, τοσούτῳ καὶ τῶν ἀλγηδόνων δριμυτέρων αἰσθάνεται, nim. quam desiderium rerum corporearum.

F. 306 r. s. οἱ μὲν παρόντες τοῖς φιλητοῖς ἀργότεροι πρὸς τὸ ἐπιθυμεῖν εἰσιν, οἱ δ' ἀποσπασθέντες αὐτῶν δριμυτέρων τῶν ἀλγηδόνων αἰσθάνονται.

P. 472, D. *ἔγνων τὸν πόθον, τὸν γλυκὺν τύραννον.*) F. 306 r. m. δριμυτέρων τῶν ἐκ τοῦ πό- B θου βελῶν ᾐσθανόμην. Ibid. *τύραννον*... διὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ βίαιον, ἀοράτοις μαστίζοντα τὸν ποθούμενον (2) μάστιξι καὶ πρὸς τὸ ποθούμενον συνελαύνοντα, καὶ μὴ ἐπὶ πολὺ τούτου ἀφίστασθαι πείθοντα. *γλυκὺν δέ*, ὅτι ἥδισται πάνυ αἱ ἐκ τούτου μάστιγες τοῖς ποθοῦσι, συνάπτουσαι τὸν ποθούμενον (3).

P. 473, C.) F. 307 r. s. ἀρχιτέκτονα δὲ καλεῖ *Ἀριστοτέλης* καὶ ἀρχιτεκτονικὴν ἐπιστήμην τὴν πᾶσιν ἐπιστήμοσι καὶ πάσαις ἐπιστήμαις ἐπιτάττοντά τε καὶ ἐπιτάττουσαν. ὁποῖον δὴ τὸν φιλόσοφον καὶ τὴν φιλοσοφίαν εἶναι ἐτίθετο. ἐκεῖθεν γὰρ αἱ ἀρχαὶ πάσαις ἐπιστήμαις καὶ πᾶσιν ἐπιστήμοσιν. τοιοῦτος μὲν ὁ ἀρχιτέκτων (4) κυρίως, ᾧπερ ἀναλό- C γως ἀρχιτέκτονά τινα τῶν ποικίλων τιθεὶς εἶναι ὁ ἅγιος, ὑπὲρ πάντα τοιοῦτον ἀποφαίνεται εἶναι τὸν σοφιστὴν ἤτοι τὸν εὑρετὴν τῆς κακίας διάβολον (5).

P. 474, A. B. *ὁ δειλὸς ἐγὼ ποιμὴν καὶ περιεσκεμμένος, καὶ διὰ τοῦτο τὴν ἀσφάλειαν ὡς ῥᾳθυμίαν ἐγκαλούμενος.*) F. 308 r. i. ἐπειδὴ παραπεπήγασι ταῖς ἀρεταῖς αἱ κακίαι καί εἰσί πως ἀγχίθυροι (6), ἐντεῦθεν οἱ τοῖς πράγμασιν, ὡς ἔτυχεν, ἐπιβάλλοντες συγχέουσι μετὰ τούτων καὶ τὰ ὀνόματα, μισάνθρωπον μὲν τὸν σώφρονα ὀνομάζοντες, ἀνδρεῖον δὲ τὸν τόλμῃ χρώμενον ἀλογίστῳ, καὶ δειλὸν τὸν περιεσκεμμένον. Ibid. τὸ προμηθὲς... καὶ περιεσκεμμένον.

P. 474, C. *ὑμᾶς* [7]) F. 308 v. m. τουτέστι τὰς ψυχὰς ὑμῶν καὶ τὴν τούτων ὠφέλειαν. ἡμεῖς γάρ ἐσμεν ἡ ψυχή, κατὰ τὸν μέγαν *Βασίλειον*, ἡμέτερα δὲ καὶ περὶ ἡμᾶς αὐτὸ τὸ σῶμα καὶ ὅσα περὶ τὸ σῶμα.

P. 474, D. *καθ' ἡσυχίαν ἐμαυτῷ συγγενόμενος*) F. 309 v. s. ἐκτὸς θορύβων γενόμενος καὶ τῷ ἐν ἡμῖν κρείττονι, τῷ νῷ φημι, συγγενόμενος.

P. 475, B. *φύσεως οὕτως ἔχοντες*) F. 310 r. i. τῇ φυσικῇ πρὸς τὰ καλὰ ἐπιτηδειότητι καὶ ταῖς ἐντεῦθεν ἀνθολκαῖς, καὶ ταύτης βιαζομένης.

P. 475, C. D.) F. 311 r. m. κυρίως δὲ κοιλὰς κλαυθμῶνος (8) ὁ παρὼν βίος, τὸ τῶν στεναγμῶν χωρίον, ἐν ᾧ λῦπαι καὶ πόνοι καὶ πᾶσα ἡ ἀτερπὴς ἀπάτη κατῴκισται. τρισόλβιος οὖν, ὃς τὴν κοιλάδα τοῦ κλαυθμῶνος φεύγων, ὁπόση δύναμις, τὰ ἄνω ζητεῖ, καὶ τῆς ἀντιλήψεως αὐτῷ παρὰ Θεοῦ γινομένης, ἀεὶ φιλοπονεῖ τὴν κάθαρσιν, τὰς κατὰ ψυχὴν καλὰς ἀναβάσεις καὶ προκοπὰς καὶ τὰς ὑψηλὰς ἐννοίας καὶ πρὸς Θεὸν ἀγούσας ἐν τῇ καρδίᾳ διατιθέμενος. et paullo post: τοιοῦτος μὲν ὁ ἐκ δυνάμεως εἰς δύναμιν πορευόμενος καὶ ἀναβάσεις ἐν τῇ καρδίᾳ διατιθέμενος (9). F. 311 r. i. πᾶσα.. ψυχὴ ἀναμάρτητος γενομένη.. οὐκ ἀθρόως.. ἐκεῖθεν ἄνεισιν, ἀλλ' ἀναβαθμοῖς τισι ταῖς κατ' ἀρετὴν προκοπαῖς χρωμένη.

P. 476, E. *ὥστε ἀθολώτως* [10] *προσομιλεῖν τῷ Θεῷ καὶ μικρὸν ἐπανάγειν τὸν νοῦν ἀπὸ τῶν πλανωμένων*) F. 313 r. m. (ad: *ἀθολώτως*) ἀθολώτῳ λογισμῷ. Ibid. (ad: *ἀπὸ τῶν πλανωμένων*) ἀπὸ τῶν πολυπλανῶν αἰσθήσεων.

P. 476, E. 477, A. *ἵν' ἡμεῖς μάθωμεν καὶ πράξεως καιρόν, καὶ ἀσχολίας ὑψηλότερον* [11]) F. 313 r. i. ἀσχολίαν δὲ ἐνταῦθα τὴν ἡσυχίαν ὠνόμασας, σχολάζουσαν μὲν καὶ ἀργοῦσαν πρὸς τὰς βιωτικὰς πράξεις, ἀσχολουμένην δὲ περὶ τὴν πνευματικὴν θεωρίαν. ὑψηλοτέρα δὲ αὕτη τῆς βιωτικῆς πράξεως, χωρίζουσα τὸν νοῦν ἀπὸ τῶν πολυπλανῶν αἰσθήσεων, αἵτινες πλανώμεναι πλανῶσιν ἡμᾶς.

P. 477, B. *ὅταν γαλήνῃ πορφύρηται καὶ προσπαίζῃ* [12] *ταῖς ἀκταῖς ἡδύ τι καὶ ἥμερον*) F. 313 v. m. κατὰ μικρὸν ἐπιφρίσσουσα καὶ τοῖς αἰγιαλοῖς ἠρέμα (13) προσπαίζουσα.

(1) Opp. T. 2, p. 7, A. ubi ista: οὐδὲν γάρ... γίνεσθαι, et: ὧν δὲ... ἀπόλαυσις, totidem verbis leguntur, excepto, quod Elias omisit, τούτων ante περισπούδαστος. Intermedia: τὸ γὰρ... καθιστᾷ, Elias de suo adjecit. In quibus attende formam καθιστάω, quam eum similibus Græculi potius quam καθίστημι adhibere solent. Vid. Has. *ad Leon. Diac.* p. 514 ed. Bonn. De sententia v. *Anim. in Bas.* I, 19.

(2) Ποθοῦντα m. 2. mg. recte.

(3) Legendum: πρὸς τὸ ποθούμενον. — Mox ap. Gregor. p. 473, A. τῷ φίλτρῳ B. cum Reg. bm. Or. 1. Comb. quos C. secutus est. Vulgo τῷ male abest.

(4) De hoc loquendi usu Aristotelis proprio vid. Zell. *ad Eth. Nicom.* I, 1, p. 5 sq.

(5) Ad insequentia Gregorii verba p. 473, C. D. Elias f. 307 r. m. eadem de Cynicis observat, quæ ex ejus Commentariis f. 12 r. s. attulimus.

(6) Hæc hactenus ex Gregorii Or. XLIII, p. 819, D. quo de loco vid. *Animadv. in Basil.* I, p. 151. Verbum παραπεπηγέναι, Isocratis exemplo translatum, ibidem attigi. Adde Græssium in labuii *Nov. Annal. Philol.* Supplem. t. IV, p. 281.

(7) Ex versu 2 Cor. 12, 14. quem Gregorius laudat. Ceterum conf. annott. ad f. 26 v. i.

(8) Conf. annott. ad f. 254 r. s.

(9) Verbis: ἀναβάσεις... διατιθέμενος, Elias h. l., uti paullo antea, cum Gregorio ad Ps. 83, 6, respicit. Conf. annott. ad Or. XXIII, p. 427, A. Gregor. Or. XXXI, p. 573, A. ταῖς... κατὰ μέρος προσθήκαις καί, ὥς εἶπε Δαβίδ, ἀναβάσεσι.

(10) Male vulgo: ἀθολώτως. Vid. *Animadvss. in Basil.* I, p. 131.

(11) M. 2. atr. mg. ὑψηλοτέρας, cum E. et Edd. Tu cf. Plat. *Phaedr.* p. 227, B. ibique Ast. *Annott.* p. 219. Adde Gregor. Palam. *Theophane* p. 7 *Lectt. Mosqq.* P. 2. De platonica Pindari imitatione alio apud Greg. loco monuit schol. cod. Mon. 216 221 r.

(12) Sanato mendo, de quo supra f. 195 v. i. monuimus, m. 2. atr. sup. lin. προσπαίζῃ scripsit cum Edd., eamque lectionem Elias secutus est. Verba πορφύρειν et προσπαίζειν, ad mare translata, hoc quoque usus Gregorii loco, illustravi *Animadvss. in Basil.* I, p. 22 sq.

(13) Codex: ἠρέμα. Conf. annott. ad f. 43 r. i.

F. 313 v. m. προδεβλημέναι πέτραι τὸ τῆς θαλάττης ἀγριαῖνον ἐχθλαζον.

P. 477, C. φυκία) F. 313 v. i. βρύα θαλάσσια.

P. 477, D. E.) F. 314 r. m. (τὰ ἀνθρώπινα) τὸ ζαλῶδες καὶ ἄστατον ἔχοντα καὶ πικρόν, ὥσπερ ἡ θάλασσα.

P. 477, E. 478, A.) F. 314 r. i. μάρτυρα παράγει τὸν προφήτην Δαβίδ (1), ὕδατα καλοῦντα τῶν βιωτικῶν συμφορῶν τὸ πλῆθος, καὶ αὐτῆς τῆς ψυχῆς ἀπτομένων καὶ ἀποπνιγουσῶν δίκην ὑδάτων τοὺς μὴ καλῶς διανήχεσθαι δυναμένους.

F. 314 r. i. locutio : ἡ ἀσωματότης τῆς ψυχῆς.

F. 314 v. s. locutio : βάρος φρενῶν καὶ ἐμβρίθειαν ἔχειν (2).

P. 478, B. *διαγελῶσι... ἢ ἐλεοῦσι τοὺς σειομένους*) F. 314 v. m. (ad : *διαγελῶσι*) κατὰ τὸν *Δημόκριτον* Ἀβδηρίτην (3). Ibid. ἐλεοῦσι δὲ ὑπὸ φιλανθρωπίας τοὺς οὕτως ἀθλίως περὶ τὰ τῇδε διακειμένους. B

P. 478, B. *τοῦ καιροῦ... ἔξω φιλοσοφεῖν*) F. 314 v. m. μὴ παρόντων σκαμμάτων, ἐν λόγοις φιλοσοφεῖν.

F. 314 v. i. ὡς δι' εἰκόνος τινὸς... τῶν φυκίων τῶν ῥᾳδίως ὑπὸ τῶν κυμάτων τινασσομένων καὶ τῶν πετρῶν τῶν ἀτινάκτων μενουσῶν (4) δείξας τὰ καθ' ἡμᾶς.

F. 315 r. s. ἔστι... μῦθος λόγος ψευδής, εἰκονίζων ἀλήθειαν.

F. 315 r. s. φιλόσοφον δὲ ἐνταῦθα (p. 478, E.) τὸν ὡς ὄντως ὑποληπτέον φιλόσοφον, ὃς μελέτην πάντα τὸν βίον ποιεῖται θανάτου (5), ὃς παντὶ τῷ κόσμῳ ἐσταύρωται, καὶ ᾧπερ ὁ κόσμος ἐσταύρωται (6), καὶ ὃς θνήσκων κατὰ τὴν παροῦσαν ζωὴν ζῇ τὴν ἐν Χριστῷ κεκρυμμένην ζωήν (7), καὶ ὃς ζῇ οὐκ ἔτι αὐτός, ζῇ δὲ ἐν αὐτῷ Χριστός (8). C

P. 479, B. *παραγράψεται*) F. 315 v. i. ἤτοι πόῤῥω ποιήσει, ἢ οὐ συντάξει τῇ ὡς ὄντως εὐγενείᾳ, ὡς κίβδηλον καὶ μὴ γνησίαν. εἴθιστο γὰρ τοῖς παλαιοῖς, ὅσα νόθα καὶ μὴ γνήσια, ἔξωθεν παραγράφειν, ἀφ' οὗ καὶ ἡ λέξις μετείληπται.

P. 479, E.) F. 316 r. m. φθειρομένου... τοῦ σώματος, θάλλειν αὐτη (sc. ἡ ψυχή) πέφυκε μάλιστα καὶ καθαρώτερον τοῖς ἐκεῖθεν ἐντρανίζειν, μὴ ὀχλουμένη ὑπὸ τῶν παθῶν. εἰ δὲ καὶ λυθῆναι ταύτην τοῦ σώματος δόξει τῷ συνδήσαντι ἐξ ἀρχῆς, δέξεται ἀσμένως τὴν διάλυσιν ταύτην ὡς ἀναγκαίαν ἐλευθερίαν. φυλακὴν γὰρ καὶ δεσμωτήριον τὸ σῶμα τοῦτο

A ἡγοῦνται πάντες οἱ ἅγιοι, καὶ ἀπαλλαγῆναι τούτου καὶ μετὰ Θεοῦ γενέσθαι, δι' εὐχῆς ὅτι μάλιστα τίθενται, καὶ χαίρουσιν ὅτι ὁ θάνατος φθείρεται καὶ ἡ θνητότης ἀπόλλυται, ἀλλ' οὐχ ἡ οὐσία τοῦ σώματος. οὐδὲ γὰρ εἰ ἀνδριάντα τις ἴδοι χωνευόμενον, ἀπώλειαν τοῦτο ἐρεῖ, ἀλλὰ βελτίω κατασκευήν.

P. 480, A. [9] *ὥρας*.) F. 316 r. i. ἤτοι συμμέτρου τινὸς εὐμορφίας.

P. 480, B. *θεωρήσει τὰ ἐπίγεια καὶ τὰ οὐράνια*) F. 316 v. m. ἔστι γὰρ φιλοσοφία γνῶσις θείων καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων. θεωρήσει τὰ οὐράνια τάγματα καὶ τὴν ἐν ἐκείνοις εὐταξίαν καὶ ἄληκτον ὑμνῳδίαν.

P. 480, B. *μελετήσει τὸν θάνατον*) F. 316 v. i. κατὰ προαίρεσιν· ἔστι γὰρ ἡ φιλοσοφία μελέτη θανάτου· ἢ καὶ τὸν φυσικόν, διὰ μνήμης ἔχων τοῦτον ἀεί (10). Ibid. *tres sunt mortes, una corporis, alia animæ*, ἄλλος, ὁ καὶ ἐπαινετός, ὁ διὰ τῆς φιλοσοφίας ἡμῖν γενόμενος, περὶ οὗ φησιν ὁ *Παῦλος· νεκρώσατε* (f. 317 r. s.) *τὰ μέλη ὑμῶν τὰ ἐπὶ τῆς γῆς* (11), ὃν δὴ μελετᾷ ὁ τῷ ὄντι φιλόσοφος (12).

P. 480, E. 481, A.) F. 318 r. m. ἄν... ἐπιείκειαν ἐπιδειξώμεθα, ἀχείρωτοι πᾶσιν ἐσόμεθα. ἄν τε γὰρ κακῶς τις εἴποι, ἡμᾶς μὲν οὐδέν, ἑαυτὸν δὲ τὰ μέγιστα ἔβλαψεν, ἄν τε ἀδικήσῃ πάλιν, ἡ βλάβη περὶ τὸν ἠδικηκότα ἵσταται.

P. 481, A. *ἔργῳ παιδεύων, ἃ μὴ λόγῳ δυνατὸς ἦν*) F. 318 v. m. οὐ γὰρ οὕτω λόγος πρὸς μίμησιν ἐκκαλεῖσθαι τοῦ λέγοντος δύναται, ὡς αὐτὰ τὰ πράγματα ὑπ' ὄψιν κείμενα.

F. 319 r. m. (ad : *ὄνος ἐστὶν ἄγριος ἐν ἐρήμῳ*, C p. 401, B. ex *Job*. 39, 5.) ὡς ἔξω τῶν ὑλικῶν καὶ σαινόντων τὴν αἴσθησιν.

F. 319 r. i. Elias laudat illud *Salomonis* : *μὴ παρεκτείνου πένης ὢν πλουσίῳ* (13). et hæc annotat : ἀλυσιτελὲς... τοῖς πένησι, τοῖς τοῦ κόσμου τούτου πλουσίοις συμπαρεκτείνεσθαι.

F. 319 r. i. τὸ φαινόμενον τοῦ γράμματος, et : διάνοια, inter se opposita.

F. 319 r. i. ὁ τὰ θεῖα φιλοσοφῶν καὶ ταῖς τοῦ πανάγίου φρουρητικαῖς δυνάμεσιν οἱονεί τισι πτέρυξι κουφιζόμενος.

P. 481, C. *εἴπω τι κεφάλαιον*) F. 319 v. s. συνεπτυγμένως πως καὶ κεφαλαιωδῶς.

P. 481, D. *ἐν σώματι ἄτρεπτος* [14]) F. 319 v.

(1) Ps. 68, 2, et 15.

(2) Hæc pertinent ad Gregorii verba p. 478, A. βάρος λογισμοῦ σώφρονος.

(3) Codex : Αὐδηρίτην. Tu conf. annott. f. 22 r. i. De Democriti risu v. Pseudo-Orig. *Philosoph.* p. 93 et ibi Wolf. Sequentia verba : ἐλεοῦσι τοὺς σειομένους, ad Heracliti fletum respiciunt. de quo Pseudo-Orig. *Philosoph.* p. 52 sq. ibique Wolf.

(4) Respicitur ad Gregorii verba p. 478, A. quibus ille imaginem maris turbulenti, in prægressis p. 477, B. depictam, vitæ humanæ adplicat. Illam imaginem cum interpretatione a Gregorio adjecta Ullmannus suo *Gregorio Naz.* p. 217-219, vernacule versam inseruit.

(5) Conf. annott. f. 8 v. m.

(6) Galat. 6, 14.

(7) Coloss. 3, 3.

(8) Galat. 2, 20.

(9) Paullo post, p. 480, B. πρὸς τὸν ἐντὸς ἄνθρωπον, B. cum Reg. bm. quinque Colb. Coisl. 1. etc. quos C. secutus. Male vulgo : ἐκτός. Eodem mendo laborat Gregor. Naz. Epist. 155, p. 871, D. ed. Colon. καὶ τότε φήσεις τὸ τοῦ Λάκωνος, ὄντως οὐ μετρεῖται ψυχή, καὶ δεῖ τὸν ἐκτὸς ἐόντα πρὸς τὸν ἐκτὸς βλέπειν ἄνθρωπον. quæ Ullmannus in *Gregorio Naz.* p. 283 recte ita emendat : πρὸς τὸν *ἐντός* βλ. ἀ., quod habet ed. Maur. t. II, p. 14, B. (Ep. 14.) De ἀνθρώπῳ τῷ ἐντὸς sive εἴσω v. Creuzer. *Annot. in Plot.* p. 280, qui, neglecto primario Platonis loco *Rep.* IX, p. 589, A., multa ex Plat. et ex N. F. attulit.

(10) Ad hæc et seqq. conf. annott. ad f. 8 v. m.

(11) Coloss. 3, 5.

(12) Statim post B. ἂν δὲ ἡττηθῇ, *μαχήσεται*. Sed m. 2 atr. sup. lin. νικήσει. recte cum vulg. Cf. Or. XXII, p. 424, D. ἡττηθῶμεν, ἵνα νικήσωμεν.

(13) Prov. 23, 4.

(14) Sic B : ἀπερίγραπτος E. et vulgata lectio, recte. « In corpore *non circumscriptus*. » L.

s. (ὁ φιλόσοφος) ἀπερίγραπτος... ἐν σώματι, τῷ ἐνὶ (1) τόπῳ περιορίζεσθαι.

P. 481, D. *ἐν πάθεσιν ἀπαθής*) F. 319 v. s. ἀνάλωτος καὶ ἄτρωτος τοῖς πάθεσιν.

F. 319 v. i. ὑπὸ τῶν εὖ φρονούντων οἱ κατ' αὐτὴν (κακίαν intellige) ποιωθέντες διαβέβληνται.

F. 320 r. s. διὰ παντοίων πειρασμῶν ἄτρωτον δείξας αὐτὸν (scil. philosophum) καὶ ἀνάλωτον (2).

P. 481, D. *εἴ τινι τούτων τρωτὸς ἐγὼ καὶ ἁλώσιμος*) F. 320 r. s. εἴ τινι τούτων τῶν πειρασμῶν, οὓς ἀπηριθμησάμην, καὶ δι' ὧν ἄτρωτον τὸν φιλόσοφον ἔδειξα, τρωτὸς ἐγὼ φανήσομαι.

P. 481, D. *οἱ μισοῦντες καὶ πολεμοῦντες*) F. 320 r. m. οἱ μισοῦντες ἡμᾶς καὶ διαβάλλοντες, ὡς κατὰ σκοποῦ τοξεύοντες (3).

P. 482, A. *μίαν σοφίαν οἶδα*) F. 320 v. s. οἶδα καὶ ὀνομάζω.

P. 482, B. *εἰ γὰρ καὶ τὸν βαρὺν* [4] *χιτῶνα ἀποθείμην τοῦτον ὡς τάχιστα, ἵνα λάβω κουφότερον*) F. 320 v. m. (ad : *χιτῶνα*) τὸ σῶμα λέγω τῆς ταπεινώσεως.

P. 482, C. *σὺ δὲ οὐ ξένος καὶ παρεπίδημος;*) Elias f. 320 v. i. provocat ad *Psalm*. 38, 17, ubi πάροικος et παρεπίδημος conjunctim posita.

P. 482, C. *τὸ ῥοσῶδες*) F. 321 r. m. τὸ νοσῶδες, τῆς ὕλης ἀτακτούσης. ἐντεῦθεν γὰρ αἱ νόσοι.

F. 321 r. m. τὸ δέ· *ἵνα μικρόν τι καυχήσωμαι*, (p. 482, C.) θεραπεία ἐστὶ τῆς δοκούσης, οὐκ οὔσης περιαυτολογίας.

P. 481, A. *δονεῖται καὶ σείεται τὰ ἡμέτερα*) F. 321 v. i. κινεῖται καὶ ταράσσεται.

P. 483, C.) F. 322 v. s. ὅλος ὁ νοητὸς κόσμος ὅλῳ τῷ αἰσθητῷ συμβολικῶς τοῖς εἴδεσι τυπούμενος φαίνεται, καὶ ὅλος ὁ αἰσθητὸς ὅλῳ τῷ νοητῷ γνωστικῶς κατὰ νοῦν τοῖς λόγοις ἁπλούμενος θεωρεῖται. F. 322 v. m. καὶ ἄλλως δὲ *νοῦν* μὲν νοήσεις τὸν Θεόν, *ἀνάβασιν* δὲ τὴν εἰς ἐκεῖνο (5) διὰ θεωρίας ἀνάτασιν.

F. 326 r. m. τοῦ... θυμικοῦ σύμβολόν ἐστιν ἡ καρδία. ἔστι γὰρ θυμὸς ζέσις τοῦ περικαρδίου αἵματος. Ibid. ὅταν... κατὰ φύσιν ἐνεργῇ ἡ ψυχή, τὸ μὲν ἐπιθυμητικὸν μέρος αὐτῆς τῆς ἀρετῆς ἐφίεται, τὸ δὲ

A λογιστικὸν ἐπιβάλλει (6) τῇ θεωρίᾳ τῶν γεγονότων· ἐν τῇ καρδίᾳ δὲ τοῦτο καθιδρύουσιν· ὁ δὲ θυμὸς κατὰ τοῦ διαβόλου ῥωννύεται.

P. 483, E. *παίζουσιν ἐνύπνια*) F. 326 v. s. ἐοίκασι παίζειν ἐνύπνια, τουτέστι μάτην τοῦτο νομίζουσι. τό τε γὰρ ἐνύπνιον, τό τε παίγνιον μάταιον. τὸ δὲ παίζειν ἐνύπνια ἐπίτασις ματαιότητος.

P. 484, C. *τὸ γὰρ συναδικεῖσθαι καὶ συναλγεῖν πεποίηκε*) F. 324 r. i. τὸ... κοινὰ τὰ τῶν φίλων οἴεσθαι καὶ συναδικεῖσθαι κρίνειν αὐτοῖς, τοῦτο καὶ συναλγεῖν αὐτοὺς τοῖς φίλοις ἡμῖν πεποίηκε.

F. 324 v. m. μέγα τι πρὸς σωτηρίαν ἐφόδιον ἡ πίστις γνωρίζεται.

F. 325 v. s. (ad p. 485, B. *φάρμακον... συνουλωτικόν*) ἀρτίωσις et συνούλωσις conjunctim posita.

B

Or. XXXVI.

P. 634, A. *ἐμοῦ τε γὰρ ἐκκρεμᾶσθε* (7) *καὶ ἀλλήλων, εἰς τοῦ ἑνὸς ἐχόμενοι καὶ Θεοῦ πάντες, ἐξ οὗ καὶ εἰς ὃν τὰ πάντα* [8]. F. 323 r. i. ὑμεῖς τε ὁμοίως τῆς ἐμῆς γλώττης ἐξήρτησθε καὶ ἀλλήλων ἕκαστος. Ibid. Θεοῦ πάντες ἐξηρτημένοι, ἐξ οὗ τε εἰσὶ τὰ πάντα, καὶ εἰς ὃν ὡς δημιουργὸν ἀναφέρονται. Ἔστι δὲ τοῦτο *Ἀποστολικόν*.

P. 635, A. *εἰ μή τις τοῦτο αὐτὸ ἐμὴν σοφίαν ὑπολαμβάνοι τὸ εἰδέναι, ὅτι μὴ σοφὸς εἴην*) F. 327 r. s. *Σωκράτειον* (9) τὸ νόημα, ᾧ... ὁ μέγας οὗτος ἐχρήσατο, κατωτέρω πάντων κεῖσθαι εἰπὼν καὶ μηδὲν εἰδέναι ἢ τὸ εἰδέναι, ὅτι οὐδὲν οἶδεν (10).

C

P. 635, A. *μηδὲ τῆς ἀληθινῆς καὶ πρώτης σοφίας ἐγγύς*) F. 323 v. m. τῆς ἀληθινῆς καὶ πρώτης σοφίας πορρωτάτω διῳκισμένον.

P. 635, A. *οἴεσθαι εἶναί τι μηδὲν ὄντα*) F. 323 v. i. τὴν διπλῆν κατὰ *Πλάτωνα* νοσοῦσιν ἄγνοιαν, μήτε σοφόν τι εἰδότες καὶ προσέτι ἀγνοοῦντες. ὅτι οὐ γινώσκουσι (11).

P. 635, C. *ἀλλ' οὐδὲ τῶν κομψῶν τις καὶ ἡδέων ἐγώ, καὶ οἷος κολακείᾳ κλέπτειν τὴν εὔνοιαν*) F. 327 v. i. ἀλλ' οὐδὲ τῶν χαριέντων, φησίν, ἐν ταῖς ὁμιλίαις ἐγὼ καὶ ἡδύνειν ἐν ταύταις δυναμένων, ὥστε ...κερδαίνειν κολακείᾳ τὴν τῶν πολλῶν εὔνοιαν.

P. 635, D. *τὴν ἁπλῆν καὶ ἄτεχνον ἡμῶν εὐ-*

(1) Ante ἐνὶ mg. m. 1 addit μή: m. 2. sup. li. μηδενί, recte.

(2) Conf. fol. 320 v. m. δείξας τοῖς εἰρημένοις ἑαυτὸν ἄτρωτον καὶ ἀνάλωτον. Similia iterum f. 321 r. i.

(3) Eandem de calumniatoribus locutionem, κατὰ σκοποῦ τοξεύειν, Elias ibidem repetit.

(4) Sic B. satis bene, nisi quod βαροῦν scriptum habet. Reg. bm. Coisl. 1. Or. 1. aliique optimæ notæ codd. εἰ γὰρ καὶ τὸν βαρὺν ἀπέθεμεν χιτῶνα, in quibus etsi verbum, vulgo male omissum, aptius est collocatum quam in B., recte tamen iste et probante L. ἀποθείμην (ἀπεθέμην r. ap. M.) pro vitioso ἀπέθεμεν. Conf. superiora : εἴθε γὰρ ἀποδυσαίμην —, ubi quinque Colb. Or. 1. aliique item : εἰ γάρ. Loco vulgatæ lectionis : εἴτε καὶ τὸν βαρὺν χιτῶνα τοῦτον, C. verbo male item omisso : εἴθε γὰρ καὶ τ. β. τ. Sed utrobique εἰ γάρ, *utinam*, recte habet et a librariis cum usitatiore εἴθε commutatum fuit. Conf. Plat. *Prot*. p. 310, D. *Epin*. 980, B. — Ceterum ff. 323-336 turbata.

(5) Noli legere : ἐκεῖνον. Refertur enim ἐκεῖνο ad θυσιαστήριον in prægressis apud Gregorium verbis.

(6) De verbo ἐπιβάλλειν, ad animum translato, hoc ipso usus Eliæ loco, monui in *Nov. Annal. Philol*. Vol. 49. Fasc. 4, p. 418 sq. Adde fol. 2 (s. n.) r.

(7) Ἐκκρέμασθε B. optime, uti L. vidit; conf. *Symbol. ad Philostr. V. S.* p. 61. Κρέμασθε C. ex pluribus Regg. et Or. 2. Vulgo : κρεμασθέν. Ceterum C. verba : καὶ ἀλλήλων... πάντες male conjungit.

(8) Vulgo : πάντα. Τὰ πάντα B. cum duob. Regg. cui lectioni patrocinatur, quod E. tanquam fontem dicti indicat, Apostolicum illud Rom. 11, 36. sive 1 Cor. 8, 6. quibus locis item *τὰ πάντα*. Ceterum eadem verba C. post ἐξ οὗ ex duobus Regg. etc. adjecit, quum vulgo, ut in B. et E., desint. Sed illis facile caremus.

(9) De Socratis sententia, se nihil scire id unum scire professi, vid. Menag. *ad Diog. L.* II, 32. Heusd. *Init. philos. Plat.* II, 3, p. 168 sq.

(10) Sequitur narratio de tripede, qui a Thalete per manus sex Sapientum ad Socratem pervenerit, ab hoc autem Apollini Delphico sit dedicatus. Cui commento ansam dederunt, quæ Diog. L. 1, 28, aliique scriptores, a Menagio *ad Diog. L.* laudati, de illo tripede tradiderunt.

(11) M. rec. mg. *Plato quis Arrogans*. Conf. El. f. 57 r. m. et ibi annot.

σέβειαν ἔντεχνον πεποιήκασι) F. 327 v. i. τὴν A εὐσέβειαν ἡμῶν παραχαράττειν πειρώμενοι, τὴν ἁπλῆν μέν, ὡς ἀληθῆ· τὸ γὰρ ψεῦδος πολυσχιδές· ἄτεχνον δέ, ὡς ὑπὲρ τέχνην, σοφιστικήν τε καὶ συλλογιστικὴν πεποιήκασι.

F. 328 r. m. locutio : ἀνάγνως ἐπεισκυκλεῖσθαι εἰς τὰ ἅγια (1).

F. 328 r. i. (Θεός) ὁ καρδίαις ἐμβατεύων, ὁ καὶ λογισμῶν καὶ ἐνθυμήσεων διικνούμενος.

P. 636, D. *χειροῦσθαι τοῖς ἑαυτῶν προβλήμασιν*) F. 328 v. i. καταδουλοῦσθαι τοῖς οἰκείοις προβλήμασι.

F. 329 r. m. κρυφιηδέστερον (2).

P. 642, B.) F. 329 r. m. μήτε τὸ ὑπήκοον ὡς δοῦλον καταδουλοῦσθαι, ἀλλ' ὡς ὁμόδουλον καὶ ὡς ὑπὸ Θεοῦ πιστευθὲν περιέπειν cet.

B P. 642, C.) F. 329 r. m. θεοὺς δὲ αὐτοὺς τοῖς ὑπηκόοις γενέσθαι, κατάγε (3) τὸ φιλανθρωπεύεσθαι καὶ ἐλεεῖν καὶ προνοεῖσθαι.

P. 642, D. *δέλτοι*) F. 329 v. m. αἱ τῶν ἀξιωμάτων δέλτοι, ἃς καλοῦμεν κελεύσεις (4).

P. 642, D. *οἱ... σεμνοὶ τὴν ὑπήνην καὶ τὸ τριβώνιον*) F. 335 r. s. τρίβωνες δὲ χιτῶνές τινες ἦσαν φαιοί, οὓς οἱ φιλόσοφοι περιεβέβληντο.

P. 642, D. E. *οἱ σοφισταὶ... δημοσίων θηρευταὶ κρότων*) F. 329 v. i. (σοφισταί) τεχνικαῖς τισιν ἐφόδοις ὀνομάτων τε καὶ ῥημάτων· ἕτερον δὲ τοῦτο εἶδος τερατείας· κλέπτοντες τὴν ἀλήθειαν, συνῆγον ψευδῆ τινα καὶ ἀλλόκοτα, κἀντεῦθεν ὑπὸ τοῦ χυδαίου ὄχλου κρότοις κατεγεραίροντό τε καὶ ἐθαυμάζοντο, ὡς σοφίας εἰς ἄκρον ἐληλακότες.

C P. 643, A. *κραιπαλῶν* [5]) F. 335 r. i. μεθύων καὶ τὴν κεφαλὴν ἔχων παραφερομένην.

OR. III (6).

F. 331 r. s. ἐπιτιμητικὸς ὁ λόγος.... ἡ δ' ἐπιτίμησις οὐκ ἄκρατός ἐστιν, ἀλλὰ τοῖς στύφουσι προσαναμίγνυσι καὶ τὰ ἁπαλύνοντα.

F. 331 v. m. οἱ ἀχαριστογνώμονες Ἰουδαῖοι.

F. 332 r. s. (ὁ Κύριος) τῆς ἡμῶν χάριν παρακλήσεως καὶ σωτηρίας τὴν ἡμετέραν ἐσχατιὰν καταλαβών.

P. 69, D.) F. 332 v. i. (ad locum *Matth.* 22, 2. a Gregorio laudatum) γάμῳ δὲ (παρεικάζεται τὰ τῆς Νέας Διαθήκης) διὰ τὴν τῶν πραγμάτων φαιδρότητα, A ἐφ' οἷς ἡ κλῆσις γέγονε. πάντα γὰρ χαρᾶς γέμει πνευματικῆς. διὰ τοῦτο καὶ νύμφιον τὸν Χριστὸν *Ἰωάννης* καλεῖ (7).

F. 333 r. m. τοῖς γεωδεστέροις ἀσυνέτως προσνενευκότες, οὐχ ὁρῶσι τὰ νοητά.

P. 70, A.) F. 333 v. s. (ad locum *Ev. Luc.* 14, 18, sq. a Gregorio laudatum) δηλοῖ δὲ τὰς διαφόρους... βιωτικὰς φροντίδας, δι' ἃς τοῖς γεωδεστέροις ἀσυνέτως προστετηκότες, τῶν πνευματικῶν καὶ οὐρανίων καταφρονοῦμεν (8).

P. 70, D. *οἴστρῳ πληγείς*) F. 334 r. s. ἔστι δὲ οἶστρος κυρίως ἐρεθισμός, ἢ ἔκκαυσις, πύρωσις ἐμμανής.

P. 70, D. E. [8] F. 334 r. m. ἴδιον τοῦ πανσόφου τούτου διδασκάλου καὶ πλήττειν ἐμμελῶς, καὶ θεραπεύειν πάλιν ἰατρικῶς φαρμάκοις λόγων ἠπίων τὰ B τραύματα. et paullo post : ἔπληξε τοῖς ἐλέγχοις καὶ θεραπεύει νῦν λόγοις ἠπιωτέροις τὸ πεπληγός.

F. 330 r. s. locutio : ὑπερβαλλόντως τιμᾶν.

F. 330 r. s. locutio : ἀγαθῶν κατατρύφησις.

F. 330 v. m. (ἡ ἀρετὴ) δυσθήρατός τις καθέστηκε.

F. 336 v. s. locutio : ἐπιβουλὰς ἐξαρτύειν.

OR. IX.

P. 230, A. *διὰ τὸ τρεπτὸν καὶ ἀλλοιωτὸν τῆς ἀνθρωπίνης ἕξεώς τε καὶ φύσεως*) F. 338 v. i. (ad: *τρ. καὶ ἀλλ.*) τὸ εὐμετάβολόν τε καὶ εὐμετάτρεπτον.

F. 341 r. m. τῶν σαρκῶν... ὑπεκρεουσῶν, τὸ πνεῦμα κοῦφον μετεωρίζεται πρὸς Θεόν, μὴ τῇ παχείᾳ τούτων περιβολῇ βαρυνόμενον.

OR. XIII

C F. 342 v. m. locutio : ἐκποδῶν γίνεσθαι (9).

F. 342 v. i. οὐδὲν ἀπόβλητον παρ' αὐτῷ (sc. Θεῷ) (10).

F. 343 r. m. Pharisæus in Evangelio Eliæ audit ὁ ἀμετροεπὴς (11) καὶ μεγάλαυχος.

P. 253, B.) F. 343 v. s. (ad : *ἡμεῖς... σήμερον*) οὐ γὰρ ῥημάτων ἡ εὐχαριστία αὕτη δεῖται κεκαλλωπισμένων, οὐδὲ κομψείας λόγων. F. 343 v. i. (ad : *ἔστησε τὴν καταιγίδα εἰς αὔραν*) αὔρα δέ ἐστι τὸ γαληνὸν πνεῦμα, τὸ φορόν τε καὶ πλόϊμον. Ibid. τὸ σφοδρόν τε καὶ ῥαγδαῖον τῆς τῶν ἑτεροδόξων βίας. Ibid. τὰ ἐν τοῖς καιροῖς ἐκείνοις ἀναβράζοντα κύματα τῆς αἱρέσεως. Ibid. γαλήνην βαθεῖαν τῷ ποιμνίῳ Δοάρων ἐπρυτάνευσε.

(1) Nimirum de rebus profanis, quæ in sacras intruduntur. Pertinent autem hæc Eliæ verba ad p. 635, D. πολιτικῆς τι καινὸν εἶδος ἀπὸ τῆς ἀγορᾶς εἰς τὰ ἅγια *μετενηνεγμένης*.

(2) Κρυφιώδης, a quo κρυφιωδέστερον (ita enim legendum) est vocabulum ex eo genere, quo personatus ille Dionysius Areopagita impense delectatus est. Ejusdem farinæ vocc. habes f. 20 r. m. ὑπεραρρήτως (cf. Cord. Onomast. Dionys. h. v.) f. 72 r. s. χριστομιμήτως (conf. θεομιμήτως *De Cœl. Hier.* p. 113, A.), f. 203 v. m. φωτοχυτεῖσθαι (conf. φωτοχυσία *De Div. N.* p. 350, A.). f. 218 v. s. ἀκτινοβολία.

(3) Scribe : κατά γε. Ceterum Elias recte fecit, quod in Gregorii verbis : *θεοὶ* γένεσθε, non de eo loquendi usu cogitavit, de quo vid. annott. ad Or. XXXIII, p. 613, C. Adulantis formulam cum illa mystica confudit Ullmannus in *Gregorio Naz.* p. 233.

(4) Δέλτους *nobilitatis diplomata* Gregorio nuncupari, id quod Eliam non latuit, Ullmannus in *Gregorio Naz.* p. 234, collato Carm. VIII, vs. 29, p. 76 docuit.

(5) Statim post ΒΕ. χόρον χόρῳ βαρύνων, probante L., idque M. ex El. Syrl. r. σ. Ca. reponi jussit : C. χόρῳ χόρον βαρύνων, ex tribus Regg. Coisl. 1. Or. 1. Vulgo χόρον male deest. Ceterum χόρῳ χόρον βαρύνειν dictum, ut ἥλῳ τὸν ἧλον ἐκκρούειν.

(6) Sub initium hujus orationis, p. 68, A. ἐπιποθεῖτε B. Vulgo : ἐποθεῖτε. Sed leg. : ἐπεποθεῖτε.

(7) Jo. Ev. 3, 29.

(8) In proximis p. 71, A. οἱ κακοὶ διαιτηταὶ καὶ μετρηταὶ τῆς θεότητος, B. μετρηταὶ cum Edd. : μερισταὶ Reg. r. quæ lectio ex eo profecta est loquendi usu, de quo conf. *Animadvss. in Basil.* I p. 126 sq. Atqui μετρηταὶ ex eo dictum videtur usu verbi μετρεῖν, quem ibid. p. 10. 54 illustravi. Porro p. 72, A. ὑμῖν ὁ λόγος B. cum Edd., ubi Reg. 1. ὑμῶν ὁ λ., Colb. m. ὑμῖν ὁ λογισμός, utrumque male.

(9) Scribe : ἐκποδὼν γίνεσθαι.

(10) Conf. 1 Tim. 4, 4. πᾶν κτίσμα Θεοῦ καλόν, καὶ οὐδὲν ἀπόβλητον, et vid. Schleusner. *Lexic. N. Test.* v. *ἀπόβλητος*. Monui de hac voce ad f. 53 v. i.

(11) Attende Homericum ἅπαξ λεγόμενον *Il.* II, 212, ubi de Thersite sermo est.

F. 344 r. i. (ὀρνέων πλῆθος) νεφηδὸν.. ἐφίπτασθαι.

P. 254, A.) F. 344 v. i. (ad : *χείμαῤῥον*, ex *Ps.* 5, 7.) τὴν ἐπίκλυσιν τῶν αἱρετικῶν δηλοῖ, δίκην χειμάῤῥου τὸ προστυχὸν παρασύρουσαν.

E. 345 v. m. locutio : ἀνείργειν τινὰ τοῦ πρόσω.

F. 346 v. i. οὐ γὰρ ἄν, εἰ τοῦτο ἦν, τοὺς προσεκτικωτέρους ἐῤῥώννυον, στομοῦντες αὐτούς, ὡς σίδηρος στομοῦται πυρὶ καὶ ὕδατι. de πειρασμοῖς.

OR. VIII.

P. 248, A. *ὄργανόν εἰμι θεῖον, ὄργανον λογικόν, ὄργανον καλῷ τεχνίτῃ, τῷ πνεύματι ἁρμοζόμενον καὶ κρουόμενον.* —— *σήμερον κρούει τὸν νοῦν, ἠχήσω τὸν λόγον*) F. 348 r. i. σήμερον ὡς πλήκτρῳ τῷ αὐτοῦ ἐπιτάγματι κρούοντός μου τὸν νοῦν, τὴν σιγὴν ἀποτίθεμαι.

P. 248, B. C. *φθέγξομαι cet.*) F. 348 v. m. φθέγξομαι δὲ οὐ συγκεχυμένως, ἀλλὰ διηυκρινημένως.

P. 249. B. *φιλεῖ... ψυχὴ* [1]... *θάλλειν καὶ ἄνω βλέπειν, τῶν ἡδονῶν ὑποβαινουσῶν καὶ συναπομαραινομένων τῷ σώματι.*) F. 350 r. s. ἵνα μήτε τὸ σαρκικὸν φρόνημα, ἀπόλυτον ὂν καὶ ἀχαλίνωτον, ῥᾳδίως κατασπᾷ τὸν ἐπιστάτην νοῦν καὶ πρὸς κακίαν ὑποσύρῃ, μήτε ἡ τῆς ἀρετῆς ἐργασία ἀταλαίπωρος εἴη.

P. 249, B. C. *σοῦ δὲ καὶ ἄλλως ἐθαύμασα τὸ ἀρχικὸν* [2] *καὶ γενναῖον*) F. 350 r. m. θαυμάζω οὖν σου τὸ ἀρχαϊκὸν τοῦ ἤθους καὶ ἄπλαστον. τὸ γὰρ ἀρχαῖον ἐπὶ ἁπλότητος καὶ τῶν ἔξωθεν οἱ πολλοὶ καὶ τῶν καθ' ἡμᾶς λαμβάνειν εἰώθασι.

P. 249, E. *ὁ μὲν εἰσηγεῖται δρασμοὺς καὶ ὄρη καὶ ἐρημίας, καὶ ἡσυχίαν ψυχῆς καὶ σώματος, καὶ τὸν νοῦν εἰς ἑαυτὸν ἀναχωρῆσαι καὶ συστραφῆναι ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων, ὥστε ὁμιλεῖν ἀκηλιδώτως Θεῷ καὶ ταῖς τοῦ Πνεύματος αὐγαῖς καθαρῶς ἐναστράπτεσθαι, μηδενὸς ἐπιμιγνυμένου τῶν κάτω καὶ θολερῶν, μηδὲ* [3] *τῷ θείῳ φωτὶ παρεμπίπτοντος, ἕως ἂν ἐπὶ τὴν πηγὴν ἔλθωμεν τῶν τῇδε ἀπαυγασμάτων καὶ στῶμεν τοῦ πόθου καὶ τῆς ἐφέσεως, λυθέντων τῶν ἐσόπτρων τῇ ἀληθείᾳ* [4]) F. 351 r. s. ἔστι δὲ ἡσυχία μὲν σώματος, κατὰ τὸν θεῖον *Ἰωάννην εἰπεῖν τὸν τῆς Κλίμακος*, A ἠθῶν καὶ αἰσθήσεων ἐπιστήμη τε καὶ κατάστασις ψυχῆς δὲ λογισμῶν ἐπιστήμη καὶ ἀσύλητος ἔννοια, τοῦ νοῦ εἰς ἑαυτὸν στραφέντος ἀπὸ τῆς τῶν αἰσθήσεων περιπλανήσεως, καὶ γυμνωθέντος τῶν ἐντεῦθεν μορφωμάτων τε καὶ τυπωμάτων, καὶ κάτω τὰ τῆς φαντασίας καταλιπόντος εἴδωλα, καὶ ἀῤῥυπώτως προσομιλοῦντος Θεῷ, καὶ ταῖς ἐκεῖθεν αὐγαῖς εἰλικρινῶς ἐλλαμπομένου καὶ φωτὶ φῶς ἀεὶ προσλαμβάνοντος ἀμαυροτέρῳ τρανότερον (5), μέχρις ἂν ἐπὶ Θεόν, τὸ πρῶτον φῶς καὶ ἀκρότατον, ἀναδράμῃ, μᾶλλον δὲ ἐπὶ τὴν πηγὴν τῶν ἐνταῦθα φωτισμῶν καὶ ἐλλάμψεων, ἔνθα πᾶσα ἔφεσις ἵσταται, τοῦ μακαρίου τέλους ἐγγίσαντος. εἰ μὴ γὰρ ταῦτα ἀφῇ, οὐ δύναται πρὸς ἑαυτὸν ἐπιστραφῆναι, οὐδ' ἀνεπιθολώτως καὶ ἀνεπιπροσθήτως προσομιλεῖν Θεῷ. ταῦτα γὰρ παρεμπίπτοντα B σύγχυσιν ἀπεργάζεται.

F. 352 v. s. ταῖς κατὰ μικρὸν παιδαγωγίαις καὶ στοιχειώσεσι προσβιβάζειν τοῖς ὑψηλοτέροις.

OR. XVII.

P. 317, A. *κατὰ τοὺς τῆς τροπῆς νόμους*) F. 354 r. m. Elias de τροπῇ in universum plura disputat, in quibus ista : τὸ ὕφαλον λέγεται μὲν κυρίως ἐπὶ τῶν ἐν τῷ βυθῷ τῆς θαλάσσης κεκρυμμένων λίθων, μετενεγκὼν δὲ τοῦτο ἐκεῖθεν ὁ *θεολόγος* ὕφαλον ἄνθρωπον τὸν κρυπτὸν ὠνόμασεν (6), καὶ γέγονεν ἀμφοῖν κοινὸν ὄνομα τοῦτο. καὶ *Δημοσθένης* τὸ ἀκονᾶν, ἐπὶ ξίφους κυρίως εἰωθὸς λέγεσθαι, ἐπὶ τὸν διερεθίζοντά τινα εἴς τι τοῦτο ἔλαβε, *τί τοῦτον, ὦ μάταιε*, λέγων, *ἀκονᾷς*; (7) καὶ *Ἡλιόδωρος* ἐν τοῖς Αἰθιοπικοῖς *ἡμέρας ἄρτι διαγελώσης* εἴρηκε (8), τοῦ C γελαστικοῦ ἰδίου τυγχάνοντος ἀνθρώπου.

F. 354 v. i. ὁ... τῶν χαμαιζήλων ὑπεραρθεὶς εὑρήσει τὸ μόνον ἐπιθυμίας ἄξιον.

F. 355 r. s. (ὀλιγοψυχία) τὸν ἀνδρεῖον... καταχλῶσα λογισμόν.

P. 318, C. *ὁ μέγας Δαβίδ, ὁ ἐν θλίψεσι πλατυνόμενος* [9]) F. 355 v. m. (Θεός) ἐν μέσαις ταύταις χωρήτως ἔχειν καὶ ἐμπλατύνεσθαι ποιεῖ.

P. 318, D. *γόνατα παραλελυμένα παρακαλῶν* [10]) Horum verborum fontem Elias f. 355 v.

(1) Ψυχὴ B. recte, cum Reg. hu. Or. 1. Male vulgo ψυχῆν, etiam apud C., qui h. l., ut sexcenties alias, bonis paratis uti dubitavit. Mox ap. El. leg. καταῤῥυπώσῃ.

(2) Ἀρχικὸν B. cum Coisl. 1 : ἀρχαϊκὸν E. cum Edd. recte. Conf. infra p. 249, C. D. τοῦτο μὲν δὴ τῆς σῆς... ἁπλότητος. De usu vocis ἀρχαῖος, in bonam partem, ut Elias docet, acceptæ, vid. *Symbol. ad Philostr. V. S.* p. 75. Eum attigit Toll. *ad Gregor. Carm. Ined.* vs. 177, *Insign. It. Ital.* p. 22, ubi tamen ἀρχαίως φρονεῖν est *stolide sentire*.

(3) Codex : μὴ δέ.

(4) Hæc inde a λυθέντων, omissa in contextu, m. 2. atr. mg. addidit, neque ea desunt in Edd. Fortasse tamen quispiam hæc ex loco παραλλήλῳ ap. Gregor. Or. XX, p. 376, A. interpolata judicabit.

(5) Φωτὶ... τρανότερον. Hæc ex Gregorii Or. II, p. 15, A. sive mavis ex Or. XX, p. 376, B. Utrobique καί, vulgo ante ἀμαυροτέρῳ additum, sed ab Elia omissum, delendum censemus, quum verba φωτὶ... ἀμαυροτέρῳ et φῶς... τρανότερον reapse conjuncta sint neque copula egeant.

(6) Or. XLIII, p. 783, D. οὐχ ἁπλοῦν γένος εὑρίσκω τοὺς Ἀρμενίους, ἀλλὰ λίαν κρυπτόν τι καὶ ὕφαλον. ad quæ conf. Schol. Codd. Monacc. 201 f. 40 (sc. ταῖς θλίψεσι) τὸν ἐλπίζοντα ἐπ' αὐτὸν ἀστενο- v. et 216 f. 146 v. quorum posterior, quod obiter sit dictum, κρυπτόν τε, quod minus placet. Exempla proprii usus vocis ὕφαλος conf. Pausan. 2. 29. Lucill. *Epigr.* 122. Clem. Alex. *Pædag.* II p. 185 ed. Pott. Eum post Polluc. 1, 115. Suid. h. v. Etym. M. p. 785, 43. illustrarunt Vincent. Riccard. *ad Procl. C. Polit.* p. 120 (ad Procli de hæreticis verba ὕφαλοι πέτραι) et Matthæi. *ad Chrysost. Eclog.* T. I. p. 28. Translatum usum, de quo Pierson. *ad Mœr. Att.* p. 406, a. ed. Koch., cum proprio, uti Procl. l. l., conjungit Theophan. Ceram. *Homil.* p. 314, B. C. ed. Scors.

(7) Or. c. *Aristogiton.* cap. 10. Translati verbi ἀκονᾶν, quod illic V. quidam D. temere tentavit, exemplum etiam in Demosthenis, qui fertur, Epist. 3. hoc reperitur : οὐδ' ἐφ' ἑαυτὴν ἀκονῶν τὴν πόλιν.

(8) *Æthiop.* I, 1. Translatum et poëtis maxime tritum usum verbi γελᾶν Hænsel. *ad Greg. Naz. Or. in Nov. Dominic.* p. 71 illustravit, qui Dufresn. *ad Annæ Comn. Alexiad.* p. 21. in phrasi : ἡμέρας διαγελώσης, contulit, qui quidem flosculus ex Heliodoro decerptus est.

(9) Ps. 4, 2. ἐν θλίψει ἐπλάτυνάς με.

(10) « *Consolatur*, quod durius videtur ad meta-

m. indicans *Esai.* 35, 3. γόνατα παραλελυμένα παρακλήθητε, ad *παρακλήθητε* interpretationem adjicit: ἤγουν ἀνακτήθητε. A

F. 355 v. i. ἔστι δὲ ἀκηδία (p. 318, B.)... κοσμικῶν μακαρίστρια, Θεοῦ διαβλήτωρ... γεννήτριαι δὲ αὐτῆς ἀναισθησία ψυχῆς καὶ ἀμνημοσύνη Θεοῦ.

P. 319, E. *κύκλος τίς ἐστιν... τῶν ἀνθρωπίνων* [1] *πραγμάτων*) F. 357 r. m. οὐδὲν γὰρ τῶν τῇδε μόνιμον ἕστηκε. κυκλοφορία γάρ τις, φησίν, ἐστὶν... τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, κινουμένων ἀεὶ καὶ ἀστατούντων. *Ἡροδότου* δὲ τὸ ῥητὸν λέγοντος. *κύκλος τῶν ἀνθρωπίνων ἐστὶ πραγμάτων, περιφερόμενος δὲ οὐκ ἐᾷ ἀεὶ τοὺς αὐτοὺς εὐτυχεῖν* (2).

P. 320, A. *κινεῖται* [3]) *γάρ, ἵν' οὕτως εἴπω, τὸ πᾶν περὶ τὸν ἀκίνητον καὶ σαλεύεται, λόγῳ μὲν οὐδαμῶς* [4]) F. 357 r. i. (ad.: *λόγῳ*) ἤτοι τῇ φύσει. B

P. 320, B. C. *οὐδὲν ἀκίνητον.. οὐδὲ ὁμαλόν, οὐδὲ αὔταρκες*) F. 358 r. m. τῶν ἐν ἡμῖν. ἔστι δὲ καὶ τοῦτο Ἀριστείδου, οὕτω πως ἐν τοῖς ἰδίοις λέγοντος λόγοις· *οὐδὲν τῶν ἀνθρωπίνων ἀσφαλές, οὐδ' ὁμαλόν, οὐδὲ αὔταρκες.*

F. 358 v. m. (οἱ σώφρονες) παιδεύονται ταῖς συμφοραῖς, μὴ ἐξυβρίζειν ταῖς εὐπραγίαις (5)... καὶ ὥσπερ χρυσὸς ἐν πυρί, ὅσον νόθον πρὸς ἀρετὴν καὶ κίβδηλον ἀποβαλλόμενοί τε καὶ καθαιρόμενοι τῷ πυρὶ τῶν πειρασμῶν, εὐδοκοῦσιν ἐν ἀσθενείαις.

P. 321, A. [6]) F. 358 v. m. τὸ δ' ἑξῆς ἐν τῇ διδασκαλίᾳ *Πέτρου* κεῖται. *κάμνουσα γάρ*, φησί, *ψυχή*, τουτέστι κακοπαθοῦσά τε καὶ τοῖς περιστατικοῖς σφιγγομένη, *ἐγγίζει μᾶλλον Θεῷ.*

C

P. 321, C.) F. 559 v. m. ταύτης (sc. τῆς πρὸς τοὺς ἄρχοντας φυσικῆς τάξεως καὶ ἀκολουθίας)... φυλαττομένης, ἀδικία πᾶσα πόῤῥω ἡμῶν ἀπελήλαται. F. 359 v. m. (εὐταξίαν) τὴν τῆς ἀδικίας ἐλάτειραν.

P. 321, D.) F. 359 v. i. νόμον δὲ πνεύματος τὰ ὑπὸ τῶν ἀποστόλων διατεταγμένα λέγει, ὑφ' οὗ τυπούμενοί τε καὶ ἐνεργούμενοι, καὶ ἐνήργουν καὶ ἐκήρυσσον.

F. 360, v. i. τοῖς μηδεμίαν (7) ἐπιμέλειαν τοῦ διορατικοῦ τῆς ψυχῆς ποιησαμένοις.

P. 322, B. *ἐπ' αὐτῷ* [8] *βεβήκασι*) F. 361 r. s. βάσιν δὲ τὴν ἑδραίωσιν λέγει.

F. 361 v. m. ἐκ... τῆς τῶν ἀρχόντων ἀρετῆς ἢ κακίας πολλή τις ἡ τοῦ κοινοῦ πρὸς τοῦτο ἢ κἀκεῖνο ἐπίδοσις, διὰ τὸ φιλεῖν ὡς τὰ πολλὰ ἐξομοιοῦσθαι τοῖς ἄρχουσι τὸ ἀρχόμενον.

F. 362 v. s. εἰκὼν Θεοῦ πάντες οἱ ἄνθρωποι, κἂν ἡ κακία περιχυθεῖσα τοὺς θεοειδεῖς χαρακτῆρας ἐπί τινων ἠμαύρωσεν.

P. 323, B. *πρὸς βίον ἄλλον μεθισταμένην, εἰς ὃν πάντες μεταβησόμεθα, μικρὰ παίζοντες* [9] *ἐν τῷ τῆς ζωῆς τούτῳ εἴτε δεσμωτηρίῳ εἴτε σταδίῳ εἴτε προχαράγματι εἴτε σκιάσματι.*) F. 362 v. s. (ad: *παίζοντες* sive *παίξαντες*, ut ipse legit) ἤτοι ὑποκριτικῶς διαγενόμενοι. deinde: πλὴν γὰρ τῆς ἀρετῆς οὐδὲν τἄλλα τὰ τοῦ παρόντος βίου διενήνοχεν ὑποκρίσεως διὰ τὸ ταχὺ καταλύεσθαι. καὶ δεσμωτήριον μὲν τὸν παρόντα βίον ἐκάλεσε, παρὰ τοῦ προφητοῦ *Δαβὶδ* μεταλαβών· *ἐξάγαγε γάρ*, φησίν, *ἐκ φυλακῆς τὴν ψυχήν μου* (10)· στάδιον δὲ ὡς ἀγωνιστήριον, προχάραγμα δὲ ὡς σκιὰν διὰ τὸ ἀβέβαιον.

P. 323, D. [11] *παρὰ τίνος σοι λόγος*) Elias f. 363 r. s. ad hunc locum eadem affert, quæ f. 28 v. s. ad p. 505, C. annotat, paucis quidem immutatis, quæ illic significavimus.

F. 363 r. m. locutio: ἡ συνοχή τε καὶ κυβέρνησις τῆς κτίσεως.

F. 324, A. [12] *ὅταν... ἐλεούμενον*) F. 363 v. i.

---

phoram. » *Clem.* Tu præter doctam Eliæ annotationem confer, quæ de hellenistico usu verbi παρακαλεῖν monui in Scholiis ad *Dissert. Theol. De Promiss. Sp. S.* p. 65 sq. ubi hunc ipsum Gregorii locum a Matthæii conjectura: *ἀνακαλῶν*, vindicavi. — Mox ap. Gregor. p. 319, A. in vulgatis: ὁ Θεός, B. cum Regg. a. bm. articulum omittit, quo facile caremus.

(1) Sic B. cum Edd. In quibusdam Codd. ἡμετέρων, quam lectionem si quis genuinam, alteram illam ex interpretatione profectam censeat, me non adversantem habebit.

(2) Sunt Herodoti verba, memoriter et neglecto ἰωνισμῷ recitata ex libro I, cap. 207, ubi vid. Wesseling. Gregorius noster Ep. 29 (18) p. 24, C. κύκλος τῶν ἀνθρωπίνων περιτρέχει πραγμάτων.

(3) In quibusdam ap. C. Codd. κινεῖται μὲν γάρ. Haud ita male. De repetito μὲν vid. Ast. Lex. Plat. T. II, p. 303.

(4) Duo Coisl. temere addunt: τῷ καθ' ἡμᾶς. Tu conf. annot. ad f. 11 r. i. Paullo post B.: πρὸ τῶν ἡμετέρων ὀφθαλμῶν, cum Reg bm. et C. Vulgo: πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν ἡμετέρων, significantius. Ibidem verba: σκότος εἶναι ἀποκρυφὴν αὐτοῦ ex Ps. 17, 13 docente Elia.

(5) F. 359 r. m. ἐν ταῖς εὐπραγίαις ἐξυβρίζειν. ad p. 321, B. διὰ τὸν κόρον ὑβρίζειν. Conf. annott. ad f. 305 r. m. Gregor. Naz. Ep. 20 (16) p. 19, D.: κάμνουσα γὰρ ψυχὴ ἐγγύς ἐστι Θεοῦ, φησί που θαυμασιώτατα λέγων ὁ Πέτρος. Vid. Fabric. Cod. Apocryph. N. T. p. 812.

(6) In iis quæ ap. Gregor. sequuntur ἄνω νεύωμεν B. cum Edd.; ἀνανεύωμεν Reg. bm. melius. Vid. Corder. Onomast. Dionys. v. ἀνανεύω, *Animadvss. in Basilium* I, p. 75. et conf. El. f. 272 r. s. Simplici verbo νεύειν propensionem ad divina Gregorius declarat Or. XXXVII, p. 654, B. ubi in verbis: τοῖς καλουμένοις καὶ τοῖς οὕτω νεύουσι, loco mendosi καλουμένοις, ex duobus Regg. duobus Coisl. tribus Colb. et Or. 1 reponendum: βουλομένοις, quod etiam Billius legit. Conf. seqq. p. 654, C. καὶ τὸ *βούλεσθαι καλῶς* δεῖται τῆς παρὰ Θεοῦ βοηθείας, quæ neglexit Ullmannus in *Gregorio Naz.* p. 431. καλουμένοις defendens.

(7) Codex: μηδεμίαν.

(8) Ἐπ' αὐτῷ B. et E. nimir. τῷ λόγῳ, satis bene. Vulgata tamen lectio: ἐπ' αὐτῆς, quæ ad πέτρα ἐπαινουμένη refertur, commendatur gemino loco ap. Greg. Or. XXVI, p. 478, A. οἱ δὲ — πέτραι, τῆς πέτρας ἐκείνης ἄξιοι, ἐφ' ἧς βεβήκαμεν· quibus, uti nostro loco, ad 1 Cor. 10, 4. respicitur. De translato βεβηκέναι vid. annott. ad Jo. Glyc. *De V. S. R.* p. 84 sq. et conf. El. f. 23 r. i.

(9) Παίξαντες m. 2. atr. et E. cum Edd. recte etsi forma Atticis non usitata. V. Lob. *Phryn.*, 240.

(10) Ps. 141, 10. et conf. de hac interpretatione vocis φυλακὴ *Animadvss. in Basil.* I, p. 124.

(11) Paullo antea p. 323, D. πονέσαντι B. et E. f. 363 r. i.: πονήσαντι M. et C. ex duobus Coisl.: ποιήσαντι Edd. quibus ex lectionibus πονέσαντι non minus quam ποιήσαντι a loci sensu abhorret. De forma πονέσω vid. Buttmann. *Gr. Gr. Ampl.* T. 2, p. 222 ed. II. De confusis verbis πονεῖν et ποιεῖν v. Boissonad. in *Notic. et Extr.* t. XI, P. II, p. 218.

(12) Paullo antea p. 324, A. προκαλούμενον B. cum Regg. bm. tribus Colb. Coisl. 1. Or. 2 et Jes.

τὸ μὲν... βίαιον οὐδὲ μόνιμον, τὸ δ' εὐνοίᾳ χειρούμενον παραμένειν μάλιστα πέφυκε. A

P. 324, C. *ἔτι μικρόν, καὶ ὁ κόσμος παρέρχεται καὶ ἡ σκηνὴ καταλύεται.*) F. 364 r. m. δυσωπεῖ νῦν αὐτὸν καὶ ἐκ τοῦ παροδικὰ εἶναι τὰ τῇδε πάντα. διὸ καὶ σκηνὴν τὸν κόσμον ὀνομάζει, ἐκ μεταφορᾶς τῶν σκηνῶν, ἃς πρὸς καιρὸν πηγνύντες οἱ γεωργοὶ αὖθις καταλύουσι.

P. 325, B. *τὴν Χριστοῦ κένωσιν τὴν ὑπὲρ ἡμῶν*) F. 365 r. m. λέγεται δὲ κένωσις ἡ εἰς ἔνδυμα ταπεινότερον τῆς ἀξίας αὐτοῦ ἀμεταβόλως ὑπόδασις, καὶ ἡ τῆς ἀνθρωπίνης μορφῆς ἐπαμφίασις.

OR. X.

P. 239, A. *ἵν' ἔχω τὴν ἀπραγμοσύνην καὶ τὸ φιλοσοφεῖν ἐν ἡσυχίᾳ, πάντα παρεὶς τοῖς βουλομένοις, ἐμαυτῷ δὲ προσλαλῶν καὶ τῷ Πνεύματι.*[1]) F. 366 r. i. ἔργον.. ἡσυχίας προηγούμενον ἀμεριμνία πάντων πραγμάτων, εὐλόγων τε καὶ ἀλόγων, προσευχὴ ἄοκνος, ἐξ ἧς τὸ προσλαλεῖν Θεῷ ἡμῖν περιγίνεται, καὶ τρίτον ἐργασία καρδίας ἄσυλος.

F. 366 v. s. locutio : ὅλον τοῖς τῆς διανοίας κινήμασι προσηλοῦσθαι.

P. 239, C. *ταῦτα—*) F. 367 r. m. ταῦτα διελογιζόμην, καὶ τοῖς τοιούτοις διαλογισμοῖς ἐταλαντεύετό (2) μου ἡ ψυχή.

P. 239, C. *γράφειν.. σκιὰς καὶ ὀνείρατα καὶ τοῖς ματαίοις ἀναπλασμοῖς ἑστιᾶν τὴν διάνοιαν*) F. 367 r. m. (ad : *ἑστιᾶν*) εὐφραίνειν τε καὶ τέρπειν. Ibid. (ad : *ὀνείρατα*) ἅπερ ἀκηδιάσασά ποτε καὶ χαυνωθεῖσα ἡ ψυχὴ ἀναπλάττειν εἴωθε καθ' ἑαυτήν.

P. 239, C. *νῦν δὲ τί; cet.*) F. 367 r. m. τὰ βουλευόμενα τῷ μεγάλῳ τούτῳ... διαπέπτωκε τῶν (3) τοῦ πατρὸς λόγων καὶ τῶν.. Βασιλείου ὑπερισχυσάντων.

P. 239, C. *γῆρας φρονήσεως*) F. 367 r. i. ὥσπερ ἐστὶ γῆρας σώματος, οὕτω καὶ φρονήσεως, σταθηρότητος (4) τε καὶ τελειότητος.

F. 367 r. i. καλεῖ δὲ καὶ λιμένα τὸ γῆρας (p. 239, C.), ὡς ἐνόμιζον (5) γαλήναις καὶ ἀταραξίᾳ παθῶν.

P. 239, D. *πλουτοῦντος Θεῷ*) Elias hæc explicans f. 367 r. i. utitur locutione : πλουτεῖν Θεῷ, καὶ πᾶσι τοῖς πνευματικοῖς εὐθηνεῖσθαι.

F. 367 v. s. ὠργίζετό τε καὶ ἐκυμαίνετο. ἔστι γὰρ ὁ θυμὸς οἷον ἔκδικος.

P. 239, D. *προσγελῶ τῷ πνεύματι, καὶ ἡ καρδία μου καθίσταταί μοι*) F. 367 v. s. ἡ ψυχή μου B διαχέχυται ὑφ' ἡδονῆς καὶ προσμειδιᾶν δοκεῖ, πρώην σκυθρωπάζουσα καὶ κατηφιῶσα, καὶ ἡ καρδία μοι ἐν ἱλαρᾷ νῦν καταστάσει ἐστί, πρώην θολωθεῖσα καὶ ταραχθεῖσα.

F. 367 v. i. sq. ubi de lapsu : ἐκεῖθεν... ἡμῖν καὶ τὰ μυρία τῶν κακῶν ἐπεισέφρησε (6) πάθη.

P. 240, A. *σκηνὴν δὲ ἄλλος ἄλλην εὐπρεπεστέραν προβέβληται* F. 368 r. s. (ad : *σκηνήν*) ὑπόκρισιν.. ἐπίχρυψιν κοσμιωτέραν ἐνδείκνυται.

F. 368 r. s. ξυνωρὶς οὐχ ἀνώνυμος ὄντες τε καὶ λεγόμενοι. Ibid. περισσοτέρως τῷ πρὸς ἀλλήλους τρωθέντες ἔρωτι (7).

F. 368 v. m. τὸ δὲ ἴσως παρενθεὶς (p. 240, D.), τὸ δοκοῦν αὔθαδες τεθεράπευκεν.

quos C. recte secutus; προκαλοῦμεν Edd. inepte. Tu v. annott. ad f. 256 v. s.

(1) Paullo post p. 239, B. m. 2. atr. mg. addit omissa in contextu : ἡλιοῦ (l. Ἡλιοῦ) *περιεσόουν τὸν* Κάρμηλον, et sic Bas. M. C.; περινοούντων Bill. pessime. — P. 239, B. minus recte B. ἐφ' οἷς et τοὺς πολεμίους pro vulgatis : ὑφ' οἷς et πολέμους.

(2) Ταλαντεύεσθαι sive ταλαντοῦσθαι est *alternis motibus agitari*. Vid. Wesseling. *ad Diod. Sic.* L. XI, c. 22. T. I p. 420, b. 421, a. Ruhnken. *ad Tim. Lex. V. Pl.* p. 247 sq. Jacobs. *ad Achill. Tat.* p. 461.

(3) Id est : *irrita sunt reddita patris et Basilii orationes.* De hac potestate verbi διαπίπτειν monui ad Jo. Glyc. *De V. S. R.* p. 120, a.

(4) Metaphoram et scripturam vocis σταθηρότης illustravi *Animadvss. in Basil.* I p. 176.

(5) Scribendum certissima emendatione : ἐνορμίζον, quod *portus* imagini unice accommodatum.

(6) De verbo ἐπεισφρεῖν v. Boissonad. *Anecd.* t. 3, p. 112.

(7) Hæc delibata ex Gregorii *Or. Fun. in Basil.*, quæ est XLIII, p. 788, A. ξυνωρὶς οὐχ ἀνώνυμος, (del. ὑποστιγμή) καὶ ὄντες παρ' αὐτοῖς καὶ ἀκούοντες, uti sequentia ex eadem Or. p. 783, C. οὕτως ἐπ' ἀλλήλοις ἐτρώθημεν. De translato ξυνωρὶς v. Sinner. *ad Greg. Naz. Or. Fun. in Cæsar.* p. 25. Translatum τρωθῆναι attigi *Animadvss. in Basil.* I, p. 142.

ADDITAMENTA AD ELIAE COMMENTARIOS.

Or. XXVII, p. 487, A.) Initium Commentariorum Fol. 1 r. s. quo Elias *Eunomianos* etiam ἀνομοίους et ἐξουκοντίους appellari solitos docet, Leunclavius Annott. in Greg. Nyss. De Hom. Opif. ed. Oporin. p. 330 ipsis Eliæ verbis retulit.

P. 494, D.) F. 11 r. m. de *Pythagora* : οὗτος... φιλόσοφος ὤν, αὐτός τε σιωπὴν ἤσκησε, καὶ τοῖς φοιτῶσι τούτῳ ἐπέταττε πρὸ πάντων ἐπὶ πενταετίᾳ σιγᾶν, ἀκροωμένοις μόνον. εἶτα παρεχώρει λέγειν, ὡς ἤδη λόγου δύναμιν κτησαμένοις. Ὀρφικοὺς δὲ κυάμους λέγει, οὓς ἐξ Ὀρφέως παρείληφει Πυθαγόρας μὴ ἐσθίειν. ὁ γάρ τοι Ὀρφεὺς ἐδογμάτισε, κυάμους μὴ ἐσθίειν φιλόσοφον, οἶμαι διὰ τὸ κύειν αἷμα, ὅπερ ὡς θερμαντικὸν εἰς ἀφροδίσια ἐγείρει, ἢ διὰ τὸ ἀναπέμπειν εἰς τὸν ἐγκέφαλον παχεῖς ἀτμοὺς C καὶ ἀχλυώδεις, καταθολοῦντας τῶν βεβρωκότων τὸν νοῦν καὶ συγχέοντας τὸν λογισμὸν καὶ τοὺς ὀνείρους τεταραγμένους ποιοῦντας. τοῦτο δὲ τὸ δόγμα μετ' ἐκεῖνον *Πυθαγόρας* ἐκράτυνε. τὸ δὲ *καὶ τὴν περὶ τὸ αὐτὸς ἔφα καινοτέραν ἀλαζονείαν* τοιοῦτόν ἐστι· οἱ Πυθαγόρειοι περί τινος ἀποφαινόμενοι καὶ λόγον ἀπαιτούμενοι τῶν λεγομένων ἤτοι ἀπόδειξιν καὶ βεβαίωσιν, *αὐτὸς ἔφα*, ἀπεκρίνοντο, τουτέστι, αὐτὸς εἶπεν ὁ Πυθαγόρας, ἀξιοπίστους καὶ ἀναντιῤῥήτους νομίζοντες τοὺς ἐκείνου λόγους. Πυθαγόρας δὲ τοῦτο παρέδωκεν αὐτοῖς, καινήν τινα καὶ ξένην ἀλαζονείαν.

P. 494, D.) F. 11 r. i. post verba : τὸ περὶ πρ. ψ. δ. πρ. ἐκράτυνε, adde : μεταβαίνειν ἀπὸ τοῦδε τοῦ σώματος ληρῶν εἰς ἐκεῖνο καὶ αὖθις εἰς ἕτερον, καὶ περιόδους τοιαύτας τελεῖν κατὰ ἀναλογίαν τῶν

ἰδίων ἁμαρτημάτων. διὸ καὶ τὰς μαθήσεις ἀναμνήσεις ἐκάλει τῆς προτέρας γνώμης, ἧς εἰς λήθην ἐλθούσας μετὰ τὸ ἐνδεδέσθαι τοῖς σώμασι, μόλις ποτὲ αὖθις εἰς ἀνάμνησιν ἔρχεσθαι. Priorem loci particulam Leunclavius Annott. in Greg. Nyss. De Hom. Opif. p. 360 sq. græce retulit.

P. 495, A.) F. 12 r. m. *Πτολεμαῖος*... ὁ Ἀλεξανδρεὺς καὶ *Ἥρων* καὶ οἱ κατ' αὐτοὺς μαθηματικοὶ τὸν ἀέρα λέγουσιν ἐκ δυοῖν τούτοιν συνεστάναι, τοῦ πλήρους καὶ τοῦ κενοῦ, ὑπ' ἀμφοῖν περιπεπλεγμένον καὶ διατετμημένον, ὥσπερ σπόγγον τινά, κενώματα μεταξὺ τοῦ σώματος ἔχοντα. ὅτι γὰρ σῶμα καὶ ὁ ἀήρ, δῆλον etc.

P. 495, B.) F. 12 v. m. *κόσμων* δὲ, τῶν παρὰ *Δημοκρίτῳ*. οὗτος γὰρ καὶ οἱ κατ' αὐτὸν πολλοὺς ἔλεγον καὶ ἀπείρους, ἵνα μή, φησίν, ἡ δύναμις ἡ θεία περικλείηται καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ ἄπειρος ἀγαθότης.

Or. XXVIII, p. 498, B.) F. 17 v. s. *Πλάτων*... καὶ πρὸ τούτου *Ἑρμῆς*, ὁ παρ' Ἕλλησι *τρισμέγιστος* ἐπικληθείς, κενῇ οἰήσει δουλεύοντες καὶ δόξαν τοῦ Θεὸν κατειληφέναι, τί τὴν φύσιν ἐστί, βουλόμενοι ἀπενέγκασθαι, τοιούτοις τοῖς ῥήμασιν οὐκ ἀπονήρως· τοῦτο γὰρ *οὐκ ἀτέχνως*· ἀλλὰ καὶ σφόδρα πανούργως καὶ τεχνικῶς ἐχρήσαντο, δι' ὧν ὑπελάμβανον καὶ κατειληφέναι φύσιν Θεοῦ νομισθῆναι, καὶ τοὺς ἐλέγχους διαφυγεῖν. τὸ γὰρ *χαλεπὸν* οὐ τὸ ἀδύνατον, ἀλλὰ τὸ δυσχερὲς καὶ δύσκολον ὑποσημαίνειν βούλεται. εἰ οὖν οὐκ ἀδύνατον νοῆσαι Θεόν, τί τὴν φύσιν ἐστίν, ἀλλὰ δυσχερές, καταληφθήσεται πάντως ποτὲ τοῖς τὴν ἕξιν τελεωτέροις, ὅπερ ἄτοπον. *Θεὸν γὰρ οὐδεὶς ἑώρακέ ποτε* (*Jo.* 1, 18), ἤτοι ἔγνωκε, τί τὴν φύσιν ἐστίν, οὐδ' αἱ πρωτοταγεῖς τῶν ἄνω δυνάμεων, ὡς εὐθὺς ἐρεῖ. ἀλλὰ τοῦτο μὲν τοιοῦτον *Πλάτωνος* καὶ *Ἑρμοῦ* τὸ πονήρευμα. ἵνα δὲ μὴ τὸ νοηθὲν ἐκφράσαι ἀπαιτούμενοι καὶ μὴ δυνάμενοι κατάφωροι γένοιντο καὶ διελέγχοιντο, προκαλύμματι τάχα καὶ τοῦτο ἠσφαλίσαντο, ἐπενεγκόντες ἀνέκφραστον εἶναι τὸ νοηθέν.

P. 499, A.) F. 18 v. s. τὸ δέ· *ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε*, καὶ τὰ ἑξῆς (1 *Cor.* 2, 9. ap. Gregor.) ἀπὸ τῆς λεγομένης ἀποκρύφου βίβλου *Ἠλιοῦ* τοῦ προφήτου μετέλαβεν ὁ Ἀπόστολος. ὅπερ νῦν τέως ἀκατάληπτα ὄντα τελείοις γενομένοις ὕστερον καὶ τὸ θνητὸν ἀποβαλοῦσι τοῦ σώματος καταληφθήσεται.

P. 507, A.) F. 31 r. i. τὸ δὲ ἑξῆς ἐπιφωνηματικόν· *ὢ τῆς γελοίας κληροδοσίας*· φησὶ γὰρ *Ὅμηρος*· *τριχθὰ δὲ πάντα δαίδασται* (l. δέδ.), *ἕκαστος δ' ἔμμορε τιμῆς* (Il. XV, 189.).

P. 507, B.) F. 31 v. i. δαίμονας δὲ καὶ θεοὺς τινὲς μὲν τοὺς αὐτοὺς ὠνόμαζον, τινὲς δὲ θεοὺς μὲν τοὺς μείζονας καὶ προγενεστέρους, δαίμονας δὲ τοὺς ἐλάττονας καὶ μεταγενεστέρους, ἕτεροι δὲ τοὺς ἥρωας. φησὶ γὰρ καὶ *Ἡσίοδος*· *τρὶς γὰρ μύριοι εἰσὶν ἐπιχθόνιοι* (m. 2 recte ἐπὶ χθονὶ) *πολυβοτείρῃ* (m. 2. recte πουλυβ.) *δαίμονες ἀθάνατοι φύλακες θνητῶν ἀνθρώπων*.

P. 512, C.) F. 42 v. s. ἡ.. κατὰ σύνθεσιν ἕνωσις ἡ καθ' ὑπόστασίν ἐστιν ἕνωσις (verba : ἡ καθ'... ἐστιν in mg. a. m. 1.), ἥτις μίαν ὑπόστασιν τῶν ἑνουμένων ἀποτελεῖ σωμάτων, σώζουσα τὰς συνελθούσας πρὸς ἕνωσιν φύσεις καὶ τὴν τούτων διαφορὰν καὶ τὰ τούτων φυσικὰ ἰδιώματα ἀσύγχυτά τε καὶ ἄτρεπτα ἐν ἑαυτῇ, αὐτὴ δὲ πρὸς ἑαυτὴν οὐδὲ μίαν (l. οὐδεμίαν) ὑποστατικὴν ἔχει διαφοράν. Ad hæc m. rec. mg. *Unio hypostatica Thome*.

P. 513, D.) F. 47 v. m. πολλή τις ἡ τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὰ ἄλλα ζῶα διαφορά, κἀκείνων πρός τε τὸν ἄνθρωπον καὶ πρὸς ἄλληλα. — — εἰ δὲ τὰς αἰτίας τούτων ζητοίης, ἀφθόνους σοι παρέξει ἡ περὶ ζώων ἱστορίας βίβλος (nim. *Aristotelis*) καὶ αὐτὴ δὲ ἡ περὶ χρείας μορίων (nim. *Galeni*). Ibid. γεννᾶσθαι... λέγεται, οὐκ ἐκ τῶν αὐτῶν τὰ αὐτὰ μόνον, ὡς *Ἀριστοτέλης* ἐν τῇ περὶ ζώων γενέσει (m. 2 mg. recte : γενέσεως) βίβλῳ διέξεισι — ἀλλὰ καὶ ἐξ ἑτέρων ἕτερα.

P. 515, D.) F. 50 v. i. *ποῖος*, φησίν, *Εὐκλείδης ἴσχυσε μιμήσασθαι ταῦτα*; ἦν δὲ ὁ *Εὐκλείδης* οὗτος γεωμετρίας διδάσκαλος, ὃς καὶ γεωμετρικὰ βιβλία συντάξας, περὶ σχημάτων ἔγραψε. γραμμὰς δέ τινας διαγράφων, ἐκέλευε τὰ σχήματα τούτων ἀφελεῖν τῆς ὕλης καὶ κατὰ νοῦν τυποῦντας, θεωρεῖν διὰ τούτων ἕτερά τινα νοητά. οὐκ οὔσας οὖν εἶπε γραμμάς, ὡς μὴ παραμενούσας τῇ θεωρίᾳ μετὰ τὴν τῶν τύπων ἀφαίρεσιν, ἢ ὡς οὐκ οὔσας νῦν οὕτως ἐν χρήσει ὥσπερ ἐκείνῳ πάλαι, κάμνοντι ταῖς περὶ τῶν τοιούτων ἀποδείξεσι. τὸ γὰρ ἄχρηστον ἴσον τῷ μὴ ὄντι.

P. 516, A.) F. 51 r. m. Κνωσσὸς πόλις Κρήτης, ἐν ᾗ Δαίδαλος ὁ ἀνδριαντοποιὸς ἢ ἀγαλματογλύφος, ὃς ἐδόκει τῇ τῆς τέχνης ἀκριβείᾳ μονονουχὶ τοῖς ἀψύχοις ἐμπνεῖν ζωήν, τήν τε Ἀριάδνην καὶ χορὸν γυναικῶν περὶ αὐτὴν κατεσκεύασεν, οὗπερ *Ὅμηρος* μέμνηται λέγων· *ἐν δὲ χορὸν ποίκιλλε περικλυτὸς ἀμφιγυήεις τῷ εἴκελλον* (l. εἴκελον) *οἷον ποθ'* (l. οἷόν ποτ') *ἐν Κνωσσῷ εὐρείῃ* (l. εὐρ.) *Δαίδαλος ἤσκησεν καλλιπλοκάμῳ Ἀριάδνῃ*.

Or. XXIX, p. 525, E.) F. 95 r. m. πῶς γὰρ θέμις τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ ἴδιον αὐτοῦ γέννημα, καθώς φησιν ὁ μέγας *Ἀθανάσιος*, εἰπεῖν ἐξ οὐκ ὄντων;

P. 527, D.) F. 82 v. i. εἰρωνικῶς δὲ *περιδέξιον* τὸ μὴ τοιοῦτον εἴρηκεν, ἢ τάχα καὶ ὡς διλήμματον προενηνεγμένου. περιδέξιον γὰρ ἐκάλουν ἄνδρα οἱ παλαιοὶ τὸν ἀμφιδέξιον, ἤγουν τὸν ἐπίσης ἀμφοτέραις χρώμενον ταῖς χερσίν. οὕτως *Ὅμηρος* περὶ Ἀστεροπαίου· *βάλλων ἀμφοτέρησιν* εἴρηκε.

P. 529, D.) F. 86 r. i. περιττὴν δὲ σοφίαν τὴν σοφιστικήν φησιν, ᾗ χρώμενοι οἱ αἱρετικοί, τὰ σοφιστικὰ ταῦτα σοφίσματα προσετείνοντο. ἐξ ἧς καὶ οὗτος τὰς ἀφορμὰς λαμβάνων, ἀπόροις τὰ ἐκείνων ἔλυεν ἄπορα, ὥσπερ καὶ νῦν πεποίηκεν, ἐξ *Ἀριστοτέλους* τὴν ἀφορμὴν τοῦ παρόντος λαβὼν προβλήματος. ἐκεῖνος γὰρ ἀντικαθιστάμενος πρὸς *Πλάτωνα*, λέγοντα τὸν χρόνον ἐν γενέσει, οὕτως συνελογίζετο, ὡς διὰ βραχέων εἰπεῖν. εἰ μὲν ὁ χρόνος ἐν γενέσει, χρόνος καὶ ἡ γένεσις, καὶ λοιπὸν ἐρωτᾷ περὶ τούτου πάλιν τοῦ χρόνου. καὶ εἰ καὶ οὗτος ἐν γενέσει, χρόνος αὖθις ἡ γένεσις, περὶ οὗ ἐρωτῶν ὁμοίως, εἰς ἀπέραντον ἀναβαίνω (ἀναβαίνει m. 2 sup. li. recte), καὶ οὕτως τὸ ἀΐδιον ἀναφαίνεται. εἰ δ' οὐκ ἐν γενέσει, πάλιν ὁ χρόνος ἀΐδιον. τὸ γὰρ ὂν μέν, ἐν γενέσει δὲ πάντως ἀΐδιον.

P. 531, A.) F. 89 r. m. ὥσπερ δὲ *Πλάτων* καὶ οἱ περὶ τοῦτον, οἱ ἀπὸ τούτου ἀγέννητον τὴν ὕλην καὶ τὰς ἰδέας ἔλεγον, οὕτω καὶ *Μανιχαῖοι*, δύο ἀρχὰς ληροῦντες, ἀγαθὸν καὶ κακόν, φῶς καὶ σκότος, ἀγέννητον τὸ σκότος εἰσάγουσιν.

P. 534, C.) F. 103 r. s. τρισκαίδεκα εἰδῶν ὄντων παραλογισμοῦ, καθὼς τὸ τῶν σοφιστικῶν ἐλέγχων βιβλίον διέξεισιν, ἓν τούτων ἐστὶ τὸ παρὰ τὸ πῇ καὶ ἁπλῶς λεγόμενον. γίνεται δέ, ὅταν τις τὸ πῇ καὶ μερικῶς εἰρημένον ἁπλῶς καὶ καθολικῶς εἴπῃ. sequitur exemplum Aethiopis albi.

Or. XXX. p. 543, A.) F. 125 v. i. hæc porro de *Origene* : οὗτος γὰρ πρὸς τοῖς ἄλλοις, οἷς ἐδυσσέβει κατὰ τῆς ἁγίας Τριάδος, οὐκ ἔλεγε κατὰ τὸν ἀληθῆ τῆς ὀρθοδοξίας λόγον σάρκα ἐψυχωμένην (m. 1 ἐμψ. sed μ erasum) ψυχῇ λογικῇ καὶ νοερᾷ τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον ἐκ τῆς Παρθένου ἀνειληφέναι (f. 126 r. s.), ἀλλ' ἤδη πρὸ καταβολῆς κόσμου ἡνῶσθαι αὐτὸν τῷ νῷ, ἐκείνῳ διεβεβαιοῦτο τῷ, ὡς ἔφασκεν, ἐκλελεγμένῳ ἀπὸ μυριάδων καὶ κλόνον οὐχ ὑπομείναντι, καὶ ἅμα αὐτῷ ἐπ' ἐσχάτων ἐνηνθρωπηκέναι τὸν Κύριον (τ. Κ. punctis sup. et inf. lin. notata) τῶν χρόνων καὶ σάρκα ἀναλαβεῖν ἀνθρωπίνην, ἣν καὶ πάλιν ἀποθέσθαι διισχυρίζετο.

P. 545, C.) F. 128 v. i. *εἰ καὶ τὸ συναμφότερον ἕν, ἀλλ' οὐ τῇ φύσει*· τοῦτο γὰρ τῆς τοῦ *Εὐτυχοῦς* συγχύσεως, συγχέοντος τὰς φύσεις μετὰ τὴν ἕνωσιν· *ἀλλὰ τῇ συνόδῳ* τε καὶ συνελεύσει τῶν δύο φύσεων εἰς μίαν σύνθετον ὑπόστασιν. οὔτε γὰρ τὴν τῶν φύσεων ἀρνούμεθα διαφοράν, ὡς ἐκεῖνος μετὰ τὴν ἕνωσιν, ἐξ ὧν ὁ εἷς συνετέθη Χριστός, ἀσυγχύτους μεμενηκέναι τὰς φύσεις πιστεύοντες, οὔτε τὴν καθ' ὑπόστασιν ἀγνοοῦμεν ἕνωσιν.

P. 555, C.) F. 145 r. p. m. ταῦτα δὲ τῆς τοῦ

Ἀπολιναρίου αἱρέσεως ἐναργῶς εἰσιν ἀνατρεπτικά, ὃς μετὰ τῶν ἄλλων ἀσεβειῶν ἄψυχον σάρκα καὶ ἄνουν ἀνειληφέναι τὸν Κύριον ἐδογμάτιζεν, ἀντὶ ψυχῆς δὲ καὶ νοῦ τυγχάνειν αὐτοῦ τὴν θεότητα.

Or. XXXI, p. 560, D.) F. 155 v. i. *Σίμων*.. καὶ *Μαρκίων* αἱρεσιάρχαι. καὶ οἱ μὲν ἀπὸ *Σίμωνος* ἐτίμων τὴν ὀγδοάδα διὰ τοὺς παρ' αὐτοῖς αἰῶνας. ἐμυθολόγησε γὰρ ὅτι ὁ Βυθὸς τῇ ἑαυτοῦ Σιγῇ συγγενόμενος, ἐγέννησε τὸν Νοῦν καὶ τὴν Ἀλήθειαν. καὶ ἔπλασε προπάτορας μὲν αἰῶνας τὸν Βυθὸν καὶ τὴν Σιγήν, ὡς εἴρηται, ἐκ δὲ τούτων δευτέρους τὸν Νοῦν καὶ τὴν Ἀλήθειαν, καὶ ἀπὸ τούτων τρίτους τὸν Λόγον καὶ τὴν Ζωήν, καὶ ἀπὸ τῶν τρίτων τετάρτους τὸν Ἄνθρωπον καὶ τὴν Ἐκκλησίαν. οἱ δ' ἀπὸ *Μαρκίωνος* αὐξήσαντες τὴν νόσον, ἐσέβοντο τριακάδα διὰ τοὺς περὶ τούτοις (F. 156 r. s.) τριάκοντα αἰῶνας. ἐλήρουν γὰρ ὅτι (sequuntur, quæ habes in Excerptis, hisce adjectis :) οἱ τοῖς προαπηριθμηθεῖσιν ὀκτὼ συναριθμούμενοι, δέκα καὶ ὀκτὼ γίνονται. ὁ δὲ Ἄνθρωπος καὶ ἡ Ἐκκλησία ἑτέρους αἰῶνας δώδεκα, μεθ' ὧν ὁμοῦ τριάκοντα γίνονται. περιττὸν δὲ καὶ τὰ τούτοις (l. τούτων) ὀνόματα γράφειν, διὰ τὸ γραῶδες αὐτῶν καὶ παγγέλαστον καὶ κατάπτυστον. Similia Elias f. 301 v. m. ad Or. XXXIII, p. 614, C.

P. 566, B.) F. 163 r. p. m. τοὺς δὲ Φάνητας πλὴν ὀλίγων οἶμαι πολλοὺς ἀγνοεῖν, ὅτι εἷς μὲν οὗτος, κἂν πληθυντικῶς λέγηται, ἐν δὲ τοῖς *Ὀρφικοῖς* ποιήμασιν εἰσάγεται μετὰ τῶν ἄλλων θεῶν καὶ ὁ Φάνης οὗτος περὶ τὴν πυγὴν ἔχων τὸ αἰδοῖον, ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Ἠρικαπαῖος. καὶ ὁ μὲν Φάνης τῆς ζωογόνου δυνάμεως προεστηκέναι λέγεται, ὁ δὲ Ἠρικαπαῖος ἑτέρας, ἀλλόκοτοι cet.

P. 566, C.) F. 163 v. m. τί ἐροῦσι πρὸς τὸ παρ' *Ὁμήρου* ἐκ προσώπου τοῦ Ποσειδῶνος λεχθέν; οὐ γὰρ ἂν καὶ τοῦτο ἀλληγορήσουσι. εἰσάγει γὰρ *Ὅμηρος* τὸν Ποσειδῶνα ταῦτα λέγοντα καὶ τρόπον τινὰ φυσιολογοῦντα, Διῒ μὲν (sic m. 2 ; m. 1. δι' ἐμὲ δὲ) τὸν αἰθέρα προσκληρωθῆναι ἐν τῇ τοῦ παντὸς διανομῇ, τῷ δ' Ἅδῃ τὸν ἐπώνυμον τῶν νεκρῶν τόπον, ἤτοι τὸν καταχθόνιον, αὐτῷ δὲ τῷ ταῦτα ληροῦντι τὴν θάλασσαν. ἡ γῆ δὲ ξυνή, φησί, πάντων, ἤτοι κοινή, καὶ μακρὸς Ὄλυμπος. οἵτινες cet. in Excerptis.

P. 574, B. *ὥς τις... ἐφιλοσόφησεν*) F. 176 r. i. ταῦτα δὲ ἐκ τῆς ἀποκαλύψεως ἐστὶ *Γρηγορίου τοῦ θαυματουργοῦ*, ὄντινα καὶ ὡς θεοφόρον ἐξυμνεῖ ὁ θεόπνευστος οὗτος καὶ ὁμώνυμος.

P. 575, B. *συναριθμούμενον*) F. 179 v. i. (τὸ Πνεῦμα) συναριθμεῖται παρὰ τῶν εὐσεβῶς θεολογούντων εἰς συμπλήρωσιν τῆς ἁγίας Τριάδος. οὐ γὰρ ἂν εἴη τριάς, μὴ καὶ τούτου συναριθμουμένου, καθὼς ἐμυσταγωγήθη *ὁ μέγας καὶ θαυματουργὸς Γρηγόριος*.

P. 582, D. E.) F. 191 r. i. εἰς τὸν γεννώμενον, ὡς ἡμεῖς λέγομεν καὶ δοξάζομεν, εἰς τὸν κτιζόμενον, ὡς *Ἀρειανοί* φασιν, καὶ εἰς τὸν ἀπὸ Μαρίας ἀρχόμενον, κατὰ *Φωτεινὸν* τὸν Σιρμίου, λέγοντα τοῦτον ἄρξασθαι τοῦ εἶναι ἀπὸ Μαρίας, μὴ πρότερον ὄντα ὅλως, καὶ εἰς τὸν ἀναλύοντα ὅθεν εἰς τὸ εἶναι προῆλθε, κατὰ *Μάρκελλον τὸν Ἀγκύρας*. οὗτος γὰρ ἐδογμάτιζεν ὅτι ὡς Λόγος προελθὼν καὶ τὴν οἰκονομίαν τελέσας, αὖθις ἀνελύθη εἰς τὸν Πατέρα, ἀφ' οὗ εἰς τὸ εἶναι προῆλθε. ἄνουν δὲ ἄνθρωπον τὸν Χριστὸν *Ἀπολινάριος* ἐκήρυσσεν, ἀρκεῖν λέγων ἀντὶ νοῦ τὴν θεότητα.

— — (F. 191 v. s.) — — καὶ ὄντα δὲ τοῦτον ὁ αὐτὸς ἐδογμάτιζε λέγων, ὅτι ὢν ἄνθρωπος, κατῆλθεν εἰς γῆν, ἐπιφερόμενος ἰδίαν σάρκα, προαιώνιον καὶ συνουσιωμένην. — — καὶ φαινόμενον δὲ αὐτὸς πάλιν ἔλεγε, δοκήσει καὶ φαντασίᾳ τοῦτον ἐνανθρωπῆσαι ληρῶν, φαινόμενον μὲν ἄνθρωπον, μὴ ὄντα δέ. — — ὁμοίως δὲ καὶ εἰς πολλά, φησί, πνεύματα τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα διῄρουν, εἰς τὸ ἄκτιστον, ὡς ἡμεῖς λέγομεν ὀρθῶς δοξάζοντες, καὶ εἰς τὸ κτίσμα, ὡς *Μακεδόνιος*, ἐπισκοπήσας ἐν Κωνσταντίνου πόλει, καὶ εἰς τὸ ἐνέργημα, ὡς *Εὐνόμιος* καὶ πρὸ αὐτοῦ *Ἀέτιος*, καὶ εἰς τὸ ψιλὸν ὄνομα, ὡς ὁ Λίβυς *Σαβέλλιος*.

Or. XXXII, p. 596, A.) F. 214 r. i. ὁ.. *Πύῤῥων*

A Ἐπικούρου μὲν γέγονε μαθητής, ἐδογμάτιζε δὲ πάντων ἀκαταληψίαν. διὸ καὶ τοὺς αὐτοῦ λόγους καὶ συλλογισμοὺς οἱ μὲν ἐνστάσεις ὠνόμασαν, ὡς ἐμποδίζοντας πᾶσι ζητήμασιν, οἱ δὲ (F. 214 v. s.) ἐφέξεις, ὡς ἐπέχοντας αὐτὰ καὶ κωλύοντας, διὰ τὸ δογματίζειν ὅτι πάντα ἀκατάληπτα, οἱ δὲ ἀντιθέσεις, ὡς πᾶσιν ἀντιλέγοντας. τοιοῦτος μὲν ὁ *Πύῤῥων*. ὁ δὲ *Χρύσιππος* ἀδελφιδοῦς μὲν ἦν Πλάτωνος, δεινοτάτοις δὲ καὶ δυσεκλύτοις ἐκέχρητο συλλογισμοῖς ἐν ταῖς διαλέξεσιν, ὡς καὶ τέχνην αὐτὸν παραδοῦναι τῶν τοιούτων συλλογισμῶν, ὧν τὰς διαλύσεις οἱ μεταγενέστεροι φιλόσοφοι γράψαντες ἀντιπαραδεδώκασι.

Or. VI, p. 191, B.) F. 244 r. p. m. ἱστορεῖ δὲ *Ἰώσηπος* ἐν τῇ τῆς Ἱερουσαλὴμ ἁλώσει, τῇ ὑπὸ Ῥωμαίων ἐπὶ Οὐεσπασιανοῦ καὶ Τίτου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ γενομένῃ, γυναῖκά τινα τοὔνομα Μαρίαν, πατρὸς Ἐλεαζάρου, τὸ ἑαυτῆς θυσαμένην τέκνον, βρῶμα ἴδιον ποιήσασθαι, ὅπερ καὶ *λιμοῦ φάρμακον* εἶπε. *Σύμμαχος* δὲ καὶ *Θεοδοτίων* Ναζιραίους τοὺς ἡγιασμένους ἐκδεδώκασιν εἶναι καὶ τοὺς ἐκ μήτρας ἀφω-
B ρισμένους Θεῷ.

P. 194, C.) F. 250 v. m. εἰρήνην δὲ πάντα νοῦν ὑπερέχουσαν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐδέξατο ὁ θεῖος *Κύριλλος*. τοῦτο γὰρ ὑπερέχει πάντα νοῦν, οὐ μόνον ἀνθρώπινον, ἀλλὰ καὶ πνευματικόν, δι' οὗ καὶ τὰ πάντα ὁ μονογενὴς Υἱὸς τῷ Πατρὶ κατήλλαξεν.

Or. XXIII, p. 432, B.) F. 263 r. i. τοῦτο δὲ κεκίνηκε τὸ νόημα, τὴν ἐσφαλμένην ὑπόνοιαν τῶν *Τριθεϊτῶν* διορθούμενος.

Or. XXII, p. 424, C.) F. 284 r. m. κατὰ.. τὴν τῶν *Θεοπασχιτῶν* ὑπόληψιν εἰ ὁ Υἱὸς ἔπαθε καὶ ἀπέθανε κατὰ τὴν θείαν ἑαυτοῦ φύσιν, δυὰς γέγονεν ἡ τριάς, τοῦ Υἱοῦ ἀποθανόντος, καὶ ἦν ἄρα δυὰς μέχρι τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως αὐτοῦ.

Or. XXXIII, p. 614, B. C.) F. 301 v. m. *Οὐαλεντῖνος* τὴν μίαν ἀρχήν, τὸν ἕνα Θεὸν εἰς δύο κατατέμνων ἐν τῷ δογματίζειν δύο ἀρχὰς ἤτοι δύο θεούς. ἄλλον παρὰ τὸν ἀγαθὸν ἔλεγε τὸν Δημιουργόν, καὶ τὸν μὲν ἀγαθὸν ὠνόμαζε Πατέρα τοῦ Μονογενοῦς,
C τὸν δὲ Δημιουργὸν ἐκάλει δίκαιον. τὸν μὲν γὰρ ἐν τῷ νόμῳ κελεύειν, ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ ἐκκόπτειν καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος, τὸν δὲ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ παραινεῖν τῷ ῥαπιζομένῳ τὴν δεξιὰν σιαγόνα στρέφειν καὶ τὴν ἄλλην τῷ παίοντι, καὶ τὸν μὲν προστάξαι μισεῖν τὸν ἐχθρόν, τὸν δὲ μᾶλλον ἀγαπᾶν αὐτόν, καὶ τὰ τοιαῦτα.

P. 614, C.) F. 302 v. i. *Μαρκίων* πολλὰς καὶ ποικίλας θεολογίας φλυαρήσας, ὑπέθετο καὶ δημιουργὸν θεόν, ἐκ τῶν εἰκοσιτεσσάρων στοιχείων ἤτοι γραμμάτων συγκείμενον, οὗ κεφαλὴν μὲν τὸ ἄλφα καὶ τὸ ω, τράχηλον δὲ τὸ β καὶ τὸ ψ, ὤμους δὲ τὸ γ καὶ τὸ χ, στῆθος δὲ τὸ δ καὶ τὸ φ, καὶ τὰ ἑξῆς μέρη τὸν ὅμοιον τρόπον ἄχρι ποδῶν, οὕς εἶναι (f. 302 r. s.) τὸ μ καὶ τὸ ν. ταῦτα δὲ τὰ εἰκοσιτέσσαρα στοιχεῖα καὶ ἀριθμοὺς ἐκάλεσεν, ὡς ἀριθμῶν δηλωτικά, ὧν ἕκαστον ἐμφαίνειν ἔλεγεν ἑκάστην δύναμιν τοῦ τοιούτου θεοῦ, περὶ ὧν περιττὸν λέγειν διὰ τὸ γραῶδες καὶ ληρῶδες αὐτῶν.

D P. 614, C.) F. 302 r. s. *Μοντανὸς*.. γυναῖκά τινα μαινάδα καὶ μάχλον ἐπισυρόμενος, ἐτόλμησεν ἅγιον Πνεῦμα ταύτην προσαγορεῦσαι. Eadem Elias f. 280 r. m. ad Or. XXII, p. 421, E.

P. 614, C. *Μανοῦ τὴν ὕλην μετὰ τοῦ σκότους*) F. 302 r. s. *Μανὸς*.. ἀμφότερα ταῦτα ἄκτιστα καὶ συνάναρχα τῷ Θεῷ ὑπέθετο καὶ ἐδογμάτισεν.

P. 614, C.) F. 302 r. m. *Ναυάτος*, πρεσβύτερος ὢν τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας, οὐκ ἐδέχετο εἰς μετάνοιαν τοὺς παραπεσόντας εἰς ἄρνησιν τῆς πίστεως. ἀλλ' οὐδ' ἄλλον (cod. ἄλον) τινὰ μετὰ τὸ βάπτισμα ἁμαρτήσαντα, δεῖν ἔλεγε δέχεσθαι εἰς μετάνοιαν. ἀλλ' οὐδὲ τοὺς δευτερογαμοῦντας προσίετο. ὃν καθελόντες οἱ ὀρθόδοξοι, ὡς ἀθετοῦντα τὴν μετάνοιαν καὶ καθαρὸν ἑαυτὸν λέγοντα καὶ ἀνέγκλητον, *καθαρὸν* αὐτὸν εἰρωνικῶς προσηγόρευσαν. Similia Elias f. 280, r. p. m. ad Or. XXII, p. 421, E.

III.

BASILII ALIORUMQUE SCHOLIA

IN S. GREGORII ORATIONES,

E CODICIBUS MONACENSIBUS EXCERPTA.

COD. 34.

BASILII SCHOLIA IN GREGORII NAZ. ORATIONES.

Λόγος α. περὶ θεολογίας.

Fol. 309, r. form. : οἱ πάντ' εἰδέναι βρενθυόμενοι.

F. 310 v. *κατεβλακευμένοις* : μωραίνουσι. *Ξενοφῶν* ἐν τῷ περὶ ἱππικῆς βλακὸν τὸν νωθρὸν ἐκάλεσεν, ὅπερ τοῖς προκειμένοις συνᾴδει· *τὰ ὦτα διεφθαρμένῳ καὶ νοθρῷ* (1) *τὴν διάνοιαν*.

F. 315 v. *σφαδάζουσα* : σχετλιάζουσα, χαλεπῶς φέρουσα. οὕτως Ἀττικοί.

F. 325 v. *ἀγνοῶν καὶ αὐτὸ τοῦτο τὴν ἄγνοιαν* : ἀγνοεῖν ἄγνοιάν ἐστιν τὸ ἐξ ἄκρας ἀνοίας καὶ ἀμαθίας μηδὲ αὐτὸ τοῦτο νοεῖν καὶ συναισθάνεσθαι, ὅτι ἀμαθαίνει καὶ ἀνοηταίνει (f. 326 r.) καὶ οὐκ οἶδεν (2), οὐδὲ ὅτι ἀγνοεῖ ἐννοεῖ καὶ αἰσθάνεται, ὅπερ ἐστὶν ἡ λεγομένη διπλῆ ἄγνοια. οὕτω δὲ *Πλάτων* βούλεται ταύτην καλεῖν, πρῶτος εἰς ταύτην ἐληλυθὼς τὴν ἔννοιαν.

F. 329 v. τὸ *ὀκνεῖν* φοβεῖσθαί ἐστι καὶ ἀναβάλλεσθαι ἐπὶ μελλούσης ἐνεργείας, ἣν ἐνεργήσειεν ἄν τις (3).

Λόγος β. εἰς Κυπριανόν.

F. 330 v. *ἐμπύρευμα* : κυρίως βραχύ τι λείψανον πυρὸς ἐναπομένον τῇ σποδιᾷ. εἴρηται δὲ ἐπὶ λειψάνου γνώσεως, ἀρετῆς καὶ κακίας, μνήμης καταχρηστικῶς (4).

Λόγος γ. εἰς τοὺς Μακκαβαίους.

F. 334 v. *κατά* : σημαίνει δὲ ἡ πρόθεσις καὶ... ὁμοιότητα. *Φερεκράτης· μιξόφρυξ* (5), *μέλαινα ἐπιεικῶς κατ' ἐμέ*, ἀντὶ τοῦ ὁμοία ἐμοί. ὁμοίως καὶ *Ἡρόδοτος* κέχρηται ἐν τῇ β περὶ Ἴβιδος.

Περὶ ἁγίου Πνεύματος.

C F. 382 r. *ἀποκνήσαντες* : εἰς ὄκνον καὶ ῥαθυμίαν ἐλθόντες. εἴρηται ἀπὸ τοῦ ὄκνου. ὁ δὲ ὄκνος φόβου εἶδος. διαιρεῖται γὰρ ὁ φόβος εἰς ὄκνον, ὅς ἐστι φόβος μελλούσης ἐνεργείας, εἰς κατάπληξιν, ἥ ἐστι φόβος ἐκ μεγάλης φαντασίας, εἰς ἔκπληξιν, ἥ ἐστι φόβος ἐκ συνήθους (6) φαντασίας, εἰς ἀγωνίαν, ἥ ἐστι φόβος διαπτώσεως ἤγουν ἀποτυχίας, εἰς αἰδῶ, ἥ ἐστι φόβος

A προσδοκίας ψόγου, καὶ αἰσχύνην, ἥ ἐστι φόβος ἐπ' αἰσχρῷ πεπραγμένῳ.

F. 386 r. *πόθεν* : τινὲς συνάπτουσιν ἐγκλίνοντες τὸ πόθεν, ὡς ὀξυνομένου δῆθεν, ἀγνοοῦντες ὅτι βαρύτονον ὄν, ἀντὶ ἀποφάσεως κεῖται ἐπίσης τῷ οὐδαμῶς. πολὺ δὲ τοῦτο παρὰ τῇ *τραγῳδίᾳ* καὶ τοῖς *κωμικοῖς* καὶ τῷ *Πλάτωνι*.

F. 392 v. λέγει ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς ματαιότητος εἰς τὴν Ἐκκλησίαν εἰσφρῆσαι ὑποβάσεις τινὰς τῶν οὐσιῶν, ἐκ τῶν ἀνωτάτω καὶ θείων μέχρι καὶ τῶν ἐσχάτων παραδιδούσεις (7). πολλὰ τοιαῦτα *Ἰουλιανὸς* ὁ τὰς χαλδαϊκὰς γράψας ὑποτυπώσεις ματαιολογεῖ. οὐχ ἧττον δὲ καὶ οἱ τούτου ἐβαττολόγησαν ἐξηγηταί, *Πορφύριος* καὶ *Ἰάμβλιχος* καὶ *Πρόκλος* ὁ Πλατωνικός, ἀπὸ τοῦ πρώτου αἰτίου καθυπόβασιν (8) πάντε βα-

B θμηδὸν κατιέναι κατασειρὰς σειρὰς ἄχρι τῶν τελευταίων καὶ τὴν τῶν ὄντων, ὥς αὐτοί φασι, ἀποπαράτωσιν, ὡς ἐκ τούτων καὶ περὶ τῶν ἀχρόνως καὶ ἀπαραλλάκτως τὸ ἔστιν ἐχόντων καὶ ὁμοούσιον θείων ὑποστάσεων καὶ τούτους τὰ τοιαῦτα συλλογιζομένους κατασοφίζεσθαι.

F. 394. v. *διαγράψομεν* : τουτέστιν ἀθετήσομεν τὸ ἀγέννητον.

Εἰς ἑαυτὸν καὶ πρὸς τοὺς λέγοντας τὴν καθέδραν ἐπιθυμεῖν Κωνσταντίνου πόλεως.

F. 409 r. *κομψῶν* : τὸν ἀλαζονικὸν ἡ λέξις σημαίνει καὶ στωμύλον, καὶ τὸν κόλακα καὶ ἡδύν (9).

F. 410 v. *ἐρικνωμένων*· ῥυτιδομένων ῥυσῶν (10).

Εἰς τὸ (11) ἀπολογητικὸν διὰ τὸ μὴ καταδέξασθαι τὸν πρεσβύτερον.

C F. 424 v. *μηδαμοῦ κιβδήλου ἠχήν* : — μεταφορικῶς ἀπὸ τῶν ἀδοκίμων νομισμάτων, οἷς Ἀθηναῖοι μίσει τῷ πρὸς τοὺς Χίους τὸ χ στοιχεῖον ἐπέγραφον, καὶ τῷ δακτύλῳ ἀνακρούοντες ἐτεκμαίροντο ἤχῳ τὸ εὔροιζόν τε καὶ δόκιμον. ἀπὸ τοῦ ἀδοκίμου οὖν χρυσίου τε καὶ ἀργυρίου εἴρηται.

F. 431 r. *ἀποδυσπετεῖ* : δυσχεραίνει καὶ δυσκόλως φέρεται καὶ ἐπιπηδᾷ.

(1) Scrihe : νωθρῷ. Sic paullo ante Gregor. Or. 28, p. 498, C. Ibid. vulgo : καταδεβλακευμένοις. Κατεβλακευμένοις dno Colb. Or. 1. et Bud. Sic quoque B. E. qui f. 17 v. m. ex Basilio hisce profecit : τοῖς φιλοσάρκοις καὶ τρυφηλοῖς καὶ ἀναπεπτωκόσι καὶ διεῤῥυηκόσιν ὑπὸ τῆς τρυφῆς, ἢ καὶ τοῖς μωραίνουσιν, ὡς *Ξενοφῶν* φησι, τὸ κατεβλακευμένον κατὰ τῶν τοιούτων τιθείς. Ceterum Xenoph. II. Ἱππ. non βλακός, sed βλάξ (9, 12) et βλακωδέστερος ἵππος (9, 1).

(2) Adde, quod excidit : ὅτι οὐδὲν οἶδεν. Ὅτι οὐκ οἶδεν minus recte apud Boissonad. *ad Æn Gas.* p. 222 ubi hoc schollum editum est. Omissionis causa homœoteleuton fuit.

(3) C. infra f. 382 r. et Animadv. in Basil. I, p. 94.

(4) Conf. Cod. 204 f. 24 r. Cod. 216 f. 96 v.

(5) Scribe : μιξόφρυς, et cf. Poll. 2, 49. ubi Cratinus laudatur.

(6) Scribe : ἐξ ἀσυνήθους.

(7) Ita Codex ; fortasse legendum προϊούσας.

(8) Scribe : καθ' ὑπόβασιν, et mox : κατὰ σειράς, deleto altero σειράς, deinde καὶ εἰς τήν.

(9) Conf. f. 464 v.

(10) Scribe : *ἐῤῥικνωμένων* : ἐῤῥυτιδωμένων, ῥυσῶν. Vid. Rubnk. Tim. L. V. Pl. p. 228 sq. Animadvss. in Basil. I. p. 33 sq.

(11) Scribe : Εἰς τὸν —.

Εἰς Γρηγόριον ἐπίσκοπον Νύσσης.

F. 440 v. *θώμεθα ταῖς ἀκοαῖς θύραν* (1) :— πῶς οἷόν τέ ἐστιν τιθέναι ἀκοαῖς καὶ καταφράττειν, ὥστε μὴ ἀκούειν; ἔστιν γάρ τινα τῶν λεγομένων μηδὲ ἀκούειν, ὡς ἐν θύρᾳ τῶν ὄντων (2) κλειομένων. ἔστιν δὲ καὶ καλῶς ἀναγομένων ἀκούειν ἀγαλλίασιν καὶ εὐφροσύνην. κλείεσθαι δὲ δεῖ οὐ κατὰ τὸν Ἰθακήσιον ἐκεῖνον κηρῷ, ἀλλὰ λόγῳ καὶ νόμων θείῳ (3), ὡς μὴ τὰ τῶν Σειρήνων καὶ ἡδονῶν ἐπᾴσματα ἐπαΐειν κατακηλοῦντα καὶ πρὸς ὄλεθρον κατασπῶντα.

F. 464 r. *κομψοί* : εἴτουν κομπηροὶ καὶ ὑπερήφανοι.

Περὶ δογμάτων καὶ καταστάσεως ἐπισκόπου σχεδιασθείς.

F. 491 v. *οἷον μύσαντα τὰς αἰσθήσεις* :— τουτέστι κλείσαντα, καμμύσαντα καὶ συστείλαντα.

COD. 204.

SCHOLIA ANONYMI IN GREGORII NAZ. ORATIONES.

Λόγος ε.

F. 22 r. *θεατρίσασα* : ὡς ἐν πομπῇ καὶ θεάτρῳ προπέμψασα. τοὺς γὰρ ἀριστεῖς καὶ βασιλεῖς καὶ στρατηγοὺς τοὺς νενικηκότας καὶ τοὺς πολεμίους ἡττήσαντας καὶ ὑποσπόνδους πεποιηκότας, μετὰ τῶν λαφύρων καὶ τῶν αἰχμαλώτων ἐστεφανωμένους διὰ μέσης ἦγον δορυφοροῦντες τῆς πόλεως καὶ εὐφημοῦντες. τοῦτο οὖν πομπεύειν καὶ θεατρίζειν ἐκάλουν καὶ παραπέμπεσθαι ὑπὸ (τῶν?) πολλῶν.

Λόγος ς.

F. 24 r. *μέγα μνήμης ἐμπύρευμα* : κυρίως λείψανον πυρὸς ἐναπομένον τῇ σποδιᾷ. εἴρηται δὲ καὶ ἐπὶ λειψάνου γνώσεως, ἀρετῆς, κακίας.

Ibid. *οὐδὲν αἱρεῖ με τῶν ὅσα τερπνὰ τοῖς ἄλλοις* : ἐπαίρει, λαμβάνει, καὶ καταδουλεῖ καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἕλκει.

Λόγος ζ.

F. 29 v. *φθέγξομαι τοιγαροῦν οὐ μαλακόν τι καὶ ἀναβεβλημένον, οὐδὲ τῆς ἡδίστης τῆς πολλῆς* (4) *ἁρμονίας* · οὐχ ἁπαλὸν καὶ ἔκλυτον καὶ ὕπτιον, ἢ ἀνακεκρουμένον καὶ ἄρυθμον καὶ ἐμμελὲς μᾶλλον, οἷον τὰ τῶν κιθαρῳδῶν εἰσιν ᾄσματα, τῆς ἡδονῆς μόνον ἐκλύοντα καὶ ἐκθηλύνοντα τὸν ἀκούοντα, ἀλλὰ λίαν ἀνδρικόν, φησί, καὶ σύντονον.

F. 30. r. Θεωρία ἡ νοερὰ λέγεσαι ἐνέργεια, ἐξ οὗ καὶ θεωρητικὴ φιλοσοφία ἡ νῷ μόνῳ θεωρουμένη.

Ibid. *θεωρίαν εὔστοχον* : εὐεπίκουλον (5).

F. 31 r. *σοφίζεσθαί* ἐστι τὸ λόγοις ἀπατᾶν.

Ibid. *μεταποιηθῶμεν τῆς ἐκεῖθεν λαμπρότητος* : τοῦτο τὸ ἀντιποιεῖσθαι σημαίνει καὶ ἀντέχεσθαι. *Πλάτων* ἐν τῷ Πολιτικῷ· *ἥκιστα βασιλικῆς μεταποιούμενος τέχνης* (6).

A *Λόγος θ.*

F. 37 r. ἡ κατὰ τὰ φιλικὰ σχέσις. . . τριττή, ἢ ὡς ποιημάτων πρὸς ποιητάς (7), ἢ ὡς πατέρων πρὸς υἱούς, ἢ φίλου πρὸς φίλον.

F. 40 v. *λίαν κρυπτόν τι καὶ ὕφαλον* : ἐκ παραλλήλου τὸ αὐτό, ἐκ μεταφορᾶς τῶν ὑφάλων πετρῶν, αἷστισι διὰ τὸ κρύπτεσθαι ὑπὸ τῶν ὑδάτων τῆς θαλάσσης αἱ νῆες προσοκέλλουσιν (8).

Ibid. τρίβωνες δὲ περιβλήματά τινα, τῶν ῥητόρων μὲν ἐρυθροί τε καὶ φοινικοῖ, φαιοὶ δὲ τῶν φιλοσόφων. παράσημον δὲ τοῦτο ἦν αὐτοῖς καθ' ἑκάστην φορούμενον. ὡς τοῖς πολιτευομένοις τὸ νυνὶ σκαραμάλιον (9).

F. 41 v. (10). περὶ τῆς στροφῆς τῆς σφενδόνης Γύγου : *Πλάτων* μὲν ἐν Πολιτείᾳ φησί, ὡς ὁ Γύγης Λυδὸς μὲν τὸ γένος ἦν, ποιμὴν δὲ τὸ ἐπιτήδευμα, καί ποτε ποιμαίνων ἐν ὄρει εὗρεν ἐν σπηλαίῳ ἵππον B χαλκοῦν καὶ τούτου ἐντὸς νεκρὸν ἄνθρωπον, δακτύλιον φοροῦντα, ὃν λαβὼν ἔσχε. καὶ ὅτε μὲν ἐβούλετο ἀφανὴς γενέσθαι· στρεπτὸς γὰρ ἦν ὁ δακτύλιος· τὴν σφενδόνην ἔστρεφεν· ἐμφανίζεσθαι δὲ τοῖς παροῦσιν ἐθέλων, ἐν τάξει μένειν ἠφίει. οὗτός ποτε πρὸς τὰ βασίλεια τῶν Λυδῶν γενόμενος καὶ στρέψας τὴν σφενδόνην, ἀφανίζεται καὶ εἰσιὼν κτείνει τὸν βασιλέα, καὶ ἔσχεν αὐτοῦ τὴν γυναῖκα. *Πλάτων* δὲ εἰσφέρει τὸν μῦθον, ὅτι ὁ δίκαιος ἀνήρ, κἂν τοῦ Γύγου λάβοι τὸν δακτύλιον, ὡς μὴ ὁρᾶσθαι, οὐδὲ οὕτω ὤφειλεν ἀδικεῖν. δεῖ γὰρ τὸ καλὸν δι' αὐτὸ ἐπιτηδεύεσθαι, καὶ μὴ δι' ἄλλο τι. *Ἡρόδοτος* δέ φησι, ὡς ἐπιτροπῇ τῆς δεσποίνης ἀναιρεῖ τὸν ταύτης γαμέτην Γύγης.

F. 42 r. *εἰ καὶ πεζοὶ παρὰ Λύδιον ἅρμα ἐθέομεν* : παροιμία ἐπὶ τῶν ἐρίζειν ἐθελόντων καὶ μὴ καταC λαμβανόντων ὅτι τάχιστα τὰ δύο (11) ἅρματα. εἰ καὶ πεζοὶ οὖν, φησί, ἦμεν, ἀλλ' ὅμως τάχιστα ἐπίσης ἐθέομεν κατὰ τὸ Λύδιον ἅρμα, ἐχόμενοι τῶν μαθημάτων. ἢ ἡμεῖς οἱ λοιποὶ ὡς πεζοὶ ἦμεν μὴ καταλαβόντες τὸν Βασίλειον, ὥσπερ Λύδιον ἅρμα τάχιστα τοῖς μαθήμασι φερόμενον. Ibid. Πέλοψ ὁ Λυδὸς ἅρμα ἔχων ἐξαίρετον πολλοὺς νικήσας προσεκαλεῖτο ὡς (12) ἀγῶνα τὸν νικήσαντα τοῦτον ἔχειν τὴν αὐτοῦ θυγατέρα. ἡμεῖς τοίνυν παραλύδον (13) ἅρμα ἐθέομεν, ἀντὶ τοῦ ἀπελειπόμεθα, ὡς τοῦ ταχέος ἅρματος διὰ τοῦτο Λυδίου δεικνυμένου.

Ibid. Μολιόνη τις γυνὴ περὶ τὴν Θρᾴκην οἰκοῦσα υἱοὺς ἔσχεν, Ὦτον καὶ Ἐφιάλτην, οἳ κατ' ἐνιαυτὸν ηὐξάνοντο, ὡς ἡ παλαιοτάτη (?) εἶχε, κατὰ μὲν τὸ μῆκος πῆχυν ἕνα, κατὰ δὲ τὸ πλάτος τριπάλαιστον. ὑβρισταὶ D δὲ οὗτοι γεγόνασι καὶ ὑπερήφανοι, καί ποτε ἐβουλεύσαντο τὴν Ὄσσαν ἐπιθεῖναι τῷ Ἄθῳ· ὄρη δὲ ταῦτα κατὰ τὴν Θρᾴκην· καὶ δι' αὐτῶν ἀνιέναι εἰς

(1) Θύρας cod. 204 f. 70 v. Ibid. ter deinceps ἔστι pro ἔστιν. Ibid. ante τιθέναι recte additum θύρας.

(2) Scribe : ὤτων θύρᾳ. In Cod. 204 f. 70 v. s. eodem modo peccatum. Idem recte τῶν ὤτων.

(3) Scribe : νόμῳ θείῳ, uti est in Cod. 204 f. 70 v.

(4) Lege : τοῖς πολλοῖς, et deinceps : οὐχ... ἐκμελὲς... τῇ ἡδονῇ. Ceterum conf. Schol. Cod. 216, f. 219 r. et Animadv. in Basil. I, p. 21 sq.

(5) Schol. Cod. 499 f. 53 r. εὐεπήβολον. Tu lege : εὐεπίβολον. Ceterum conf. Schol. Cod. 499 f. 23 v.

(6) Male Schol. Cod. 499 f. 54 v. ἀντιποιούμενος, apte tamen hæc adjicit : καὶ *Θουκυδίδης· καὶ μάλιστα ὡς ἀρετῆς μεταποιούμενοι*, ἀντὶ τοῦ ἀντεχόμενοι, ἀντιποιούμενοι. Cet. sup. leg. μεταποιεῖσθαι.

(7) Sic ; leg. ποιητῶν πρὸς ποιήματα.

(8) Conf. Schol. Cod. 216 f. 146 v. et annott. ad El. f. 354 r. in.

(9) Conf. Schol. Cod. 216 f. 147 r. et vid. Boissonad. in *Notic. et Extr.* t. 11 P. 2 p. 56. Οἱ πολιτευόμενοι sunt *ascetæ, monachi*.

(10) Cod. Monac. 131 f. 62 sqq. hæc habet, quæ inscriptio prodit : συναγωγὴ καὶ ἐξήγησις εἰς ὧν ἐμνήσθη ἱστοριῶν ὁ ἐν ἁγίοις Γρηγόριος ἐν τῷ εἰς τὸν μέγαν Βασίλειον ἐπιταφίῳ λόγῳ. In quibus narratio de Gyge numero quinta f. 64 r., de Lydio curru undecima, de Molionidis decima tertia f. 65 r. exstat. Conf. Creuzer. Meletem. P. I, p. 72 sqq. p. 80 sqq. p. 82 sqq.

(11) Legendum : τὰ Λύδια, e Cod. 499 f. 77 v.

(12) Leg. : προὐκαλεῖτο εἰς —. Inseq. mendosa.

(13) Sic ; lege : παρὰ Λύδιον. In seqq. verba : ὡς... εἶχε, mendosa.

τὸν Ὄλυμπον θεοῖς μάχεσθαι. οἷς Ζεὺς ὀργισθεὶς κεραυνὸν ἐπαφῆκε, καὶ ἀπώλλοντο (1) διὰ τὴν ὑπερηφανίαν. κεραυνωθήσεσθαι τῇ μητρὶ προκεχρησμῴδητο. A

F. 45 r. *τάριχος* λέγεται πᾶν τὸ παττόμενον ἁλσὶ καὶ ἰσχνὸν καὶ κατεσκελετευμένον τῶν ἰχθύων καὶ τῶν ἄλλων κρεῶν.

F. 46 r. *τὸ δὲ μέγιστον τῷ* (2) *πάντας ἡττᾶσθαι τῆς αὐτοῦ διανοίας :* Ἰσοκράτειον ἐν τῷ πρὸς Νικοκλέα· ἀρχικὸς εἶναι, φησί, *βούλοιο μὴ χαλεπότητι, μηδὲ τὸ* (3) *σφόδρα κολάζειν, ἀλλὰ τῷ πάντας ἡττᾶσθαι τῆς σῆς διανοίας.*

F. 50 r. *οὐδὲ δὴ* (ἐδεήθη) *δημοσίου κηρύγματος τοῦ, Κράτης Κράτητα Θηβαῖον ἐλευθεροῖ :* ὁ *Κράτης* φιλόσοφος ἦν κυνικός. οὗτος, ὥσπερεὶ μερίζων ἑαυτὸν εἴς τε τὸν Κράτητα καὶ τὸν περὶ οὗ τὴν φωνὴν ἀφίησιν, ἔφη· *ὦ ἄνδρες, ὁ Κράτης*, τουτέστιν ἐγώ, *τὸν Κράτητα*, τουτέστιν ἐμέ, *τὸν Θηβαῖον ἐλευθεροῖ*, ἀντὶ τοῦ, ἐγὼ ἐμαυτὸν ἐλευθερῶ. μηδὲ δουλῶσθαι (4) χρήμασι ἢ κτήμασι. ἀφεὶς γὰρ τὴν τοὺς συμπολίτας καὶ τὰ ἑαυτοῦ πάντα, οὕτως τὴν φωνὴν ταύτην ἀφῆκεν.

Ibid. *εἴσω τὰ κάλλη στρέφων :* τὰ ἔξω καὶ σωματικὰ εἴσω μεταστρέφων κάλλη, ὡς μὴ τὴν ἔξω καλλύνειν σπεύδειν, ἀλλὰ τὴν ἔνδον καὶ ψυχικὴν φαιδρύνειν ὡραιότητα.

Λόγος ια.

F. 62 r. *περιάμματα* τὰ κατὰ τὰς χεῖρας καὶ τοὺς βραχίονας καὶ τοὺς αὐχένας κλωσμάτιά τινα βεβαμμένα καὶ σελήνια μηνίσκων χρύσεα καὶ ἀργύρεα ἢ καὶ τῆς εὐτελεστέρας ὕλης, τὰ ἀπὸ (5) τῶν γραϊδίων τοῖς βρέφεσιν ἐπιδεσμούμενα. *ἐπάσματα* δὲ τὰ ὑπὸ τῶν αὐτῶν τοῖς νηπίοις ἐπᾳδόμενα, ἐπιψιθυριζουσῶν εἰς ἀποτροπιασμὸν καὶ ἅμα ταῖς γλώσσαις ἐπιλιχμουσῶν (6) τὰ μέτωπα καὶ ἀποπτυουσῶν μετὰ τοῦ φυσᾷν ἑκατέρωθεν.

F. 64 r. *μεταποιῇ :* μεταπλάττῃ.

Ibid. *βάσανός ἐστι καὶ αὕτη :* δοκιμασία.

F. 67 v. *εἴ τις ἔστι καὶ κοιλίας κάθαρσις* —: μὴ ὡς ἔτυχε, φησὶ δέχεσθαι τὰ διὰ τῶν αἰσθήσεων εἰς τὴν φαντασίαν, καθάπερ εἴς τινα γαστέρα, πεμπόμενα, ἀλλὰ τῷ διαλογιστικῷ καὶ διανοητικῷ ταῦτα οἷον ἀναπεμπαζομένους καὶ ἀναδιδόντας κατεργάζεσθαι καὶ νοερῶς καταλεαίνειν εἰς πνευματικὴν τροφήν. ἡ μεταφορὰ ἀπὸ τῶν ζώων τῶν τὰς τροφὰς τῷ μηρυκισμῷ ἀναδιδόντων.

F. 69 v. *κεναῖς ἐλπίσιν ἐξαπατώμεθα :* οἷά τινες ματαίαις θερμαινόμενοι ἐλπίσιν, ἀπατώμεθα πολλάκις, ἁγνείᾳ τεθαρρηκότες ἢ τινι ἑτέρᾳ τῶν σεμνοτέρων πολιτείᾳ, μυρίων ἑτέρων ἁμαρτημάτων ὄντες ἀνάπλεοι (7).

Λόγος ιβ.

F. 69 v. *οὐδ' ἔστι σταθμὸς* —: ὡς ἐπὶ ζυγοῦ γὰρ καὶ τρυτάνης ἀντιταλαντευόμενος, φησί, ὁ φίλος καθέλκε (8) πάντα κουφίζων ἄνω.

F. 70 v. *θώμεθα ταῖς ἀκοαῖς θύρας*. Vide excerpta e Cod. 34 f. 440 v.

Ibid. *ταῦτα τῶν σωφρονούντων :* τουτέστι τῶν ἐγκρατούντων τοῦ σώματος καὶ τῶν σωματικῶν πάντων ἀφροντιστούντων καὶ οἷον ἀπολυομένων καὶ χωριζομένων τοῦ σώματος. τοῦτο γὰρ φιλοσοφίας ὅρος ἀληθής, ὃς καὶ τοῖς ἔξω πρεσβεύεται. ὁ γὰρ τῷ ὄντι φιλόσοφος, κατὰ νοῦν ἀεὶ ἐνεργῶν, τὸν νοῦν καὶ τὴν ψυχὴν ἔξω τῶν σωματικῶν καθιστὰς καὶ μηδεμίαν ποιούμενος ἐπιστροφήν, ὅ τι μὴ πᾶσα ἀνάγκη, τρόπον τινὰ τοῦ σώματος χωριζόμενος ἀπολύεται.

Λόγος ιγ.

F. 71 v. *τὸ ὑπὲρ τὴν δυάδα γενέσθαι* · πᾶν τὸ ἔνυλον, εἰ καὶ τὸ ἁπλοῦν ἔχει καὶ μονοειδές, κἂν εἰ πρὸς τὰ παχυμερέστερα οὕτως νομίζηται, ἀλλ' ἐν δυάδι θεωρεῖται. ἔχει γὰρ τὸ ὑλικὸν ὑποκείμενον καὶ τὸ εἶδος. πᾶν γὰρ κτίσμα ἐξ ὕλης καὶ εἴδους. τοῖς οὖν ὑπεραναβάσι πᾶν τὸ ἐν κτίσμασι Θεῷ (9) συγγενέσθαι καὶ τὰ λοιπά. ἡ ὑλικὴν δυάδα, ὁ ἐξ ἧς (10) *συζυγίας* εἶπε, τὴν τοῦ σώματος παράζευξιν πρὸς τὴν ψυχὴν ἔφη, ὡς ἐντεῦθεν αὐτῇ τοῦ μὴ πρὸς Θεὸν ἀνανεύειν συμβαίνοντος, τῇ σωματικῇ προσπαθείᾳ συνδεδεμένῃ. B

F. 72 v. *πτερωτήν* · τὸν ἀλείπτην καὶ οἷον πτεροῦντα καὶ πρὸς τοὺς ἀγῶνας κουφίζοντα (11).

F. 73. *ταλαντεύεται* · ὡς ἐπὶ ταλάντοις καὶ σταθμοῖς σταθμίζεται καὶ ζυγοστατεῖται.

F. 74 r. τὸ *παρακαλεῖν* ἢ ἁπλῶς τὸ καλεῖν σημαίνει, ἢ τὸ προτρέπεσθαι, ἢ παραμυθεῖσθαι καὶ εὐφραίνειν. τὸ γὰρ σύνηθες ἐπὶ τῆς ἱκεσίας ἐνδιαδέδληται.

F. 75 v. *πρύμναν* . . . *ἐκρουσάμην* · παροιμιῶδες τοῦτό φησι. πρύμναν δὲ κρούεσθαί ἐστι τὸ κατὰ τὴν πρώραν καὶ εἰς τὸ ἔμπροσθεν ἐλαύνοντά τινα, μεταβαλόντα κατὰ πρύμναν καὶ εἰς τοὐπίσω ἐλαύνειν. προσορμῶντες δὲ μάλιστα τοῦτο ποιοῦσιν. ἀπὸ γοῦν τοῦ ἐκείνους τοῦτον ὑπερεῖδειν καὶ συνηγορεῖν, μεταβαλεῖν δὲ αἴφνης καὶ εἰς συνηγορίαν Βασιλείου τραπέσθαι, τοῦτο πρύμναν κρούσασθαι ἔφη. C

F. 82 v. εἴρηται ἀπὸ τοῦ ῥιπίζω ὁ εὐρίπιστος καὶ ταχέως μεταβαλλόμενος.

F. 83. τὸ *περιποππύζεσθαι* κολακεύεσθαί ἐστι. πεποιημένη γὰρ ἡ φωνὴ ἀπὸ τῶν ἵππων, οὓς διά τινος ἠρεμαίου ψόφου τοῦ διὰ χειλέων ἄκρων οἱ ἱπποκόμοι κολακεύουσι (12).

COD. 216.

Εἰς τὸ ἅγιον πάσχα καὶ τὴν βραδύτητα.

F. 1 r. *ἀλλήλους περιπτυξώμεθα* · τὸ ἀγαπητικὸν καὶ φιλάδελφον καὶ συνδετικὸν πρὸς ὁμόνοιαν ἐν τούτῳ δεικνύοντες. τὸ γὰρ περιπτύσσεσθαι τὸ οἱονεὶ προσφύεσθαι καὶ περιπλέκεσθαι ἀλλήλοις δηλοῖ. D

F. 2 v. *πλάστην* · ἠθῶν. *διδάσκαλον* · δογμάτων.

Ibid. locutio : ὥσπερ ἱμάτιόν τι ἀποδύσασθαι τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον.

F. 6 v. δοκεῖ μοι . . . ἀντιδιαστέλλειν τῇ λιθίνῃ καρδίᾳ, τουτέστι τῇ σκληρᾷ καὶ ἀνενδότῳ καὶ ἀντι-

(1) Scribe : ἀπώλοντο. Post Ὄλυμπον adde καί.
(2) Scribe : τό, nimir. Or. 43, p. 804, E.
(3) Scribe : τῷ. Isocratea in Gregorio etiam alias a scholiastis notantur.
(4) Fortasse leg. : — μὴ δεδουλῶσθαι διδάσκων. et mox : τὴν κτῆσιν τοῖς συμπολίταις.
(5) Scribe : ὑπό.
(6) Fortasse legendum : ἐπιλιχμαζουσῶν.
(7) Eadem forma f. 187 r. reperitur.

(8) Scribe : καθέλκει. Vid. Animadv. in Basil. I p. 151. Quæ f. 70 v. sequuntur, ταῦτα cet. attuli Animadv. in Basil. I p. 187 sq. uti p. 7 ista ex f. 71 v. πᾶν τὸ ἔνυλον.... θεωρεῖται.
(9) Adde : ἐξεγένετο, quod Cod. 499 f. 141 r. habet.
(10) Scribe : ὃ ἐξῆς.
(11) Conf. Symbol. ad Philostr. V. S. p. 125.
(12) Conf. Cod. 216 f. 293 v.

τυπούσῃ, τὴν σαρκίνην, ὅ ἐστι τὴν μαλακὴν καὶ ῥᾳδίως ὑπείκουσαν.

Λόγος β. τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸ ἅγιον πάσχα.

F. 14 v. *οἰκονομία* . . . ἐπὶ Θεοῦ ἡ τοῦ οἰκείου μεγέθους ἑκούσιος συγκατάβασις.

F. 18 r. τὸ γυμνὸν εἶναι τὸν ἄνθρωπον τριχῶς ἐξηγεῖται. γυμνὸς γάρ, φησίν, ἦν κατὰ τὴν ἁπλότητα τοῦ τρόπου. οὔπω γὰρ ἡ διπλόη ἐπετηδεύθη καὶ πονηρία (1).

F. 18 v. *θεούμεθα*· θεῖοι καὶ θεοὶ χρηματίζομεν.

F. 30 v. *εἰς φῶς ἅπαντα καὶ τάξιν καὶ εἶδος ἔρχεται*· ὁ τοῦ ἀληθινοῦ κάλλους τῶν ἀρετῶν δημιουργός, καὶ τὰ ἡμέτερα πλημμελῶς ἰδὼν καὶ ἀτάκτως κινούμενα, εἰς τάξιν αὐτὰ ἐκ τῆς ἀταξίας ἤγαγε.

Λόγος γ. τοῦ αὐτοῦ περὶ ἐγκαινίων.

F. 50 v. ἑορτάζομεν δὲ τὰ ἐγκαίνια διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν, ἵνα τὰ καλὰ τῇ μνήμῃ φυλάττηται καὶ μὴ ἐξίτηλα τῷ χρόνῳ γένηται καὶ τῷ βυθῷ τῆς ἐπιλησμοσύνης παραῤῥεύσῃ σκοτιζόμενα καὶ καλυπτόμενα.

F. 53 r. ad verba : *τὴν ἐπέχουσαν τέως ἀταξίαν* cet. citatur Plato in Timæo p. 30, A. loco supra f. 30 v. expresso.

Τοῦ αὐτοῦ εἰς τοὺς Μακκαβαίους.

F. 94 r. τὰ ἐπὶ ξυροῦ ἱστάμενα οὐχ ἑδραίαν ἔχουσι τὴν βάσιν, ἀλλ' ἀνέδραστον καὶ ταλαντευομένην ἑκατέρωθεν.

Λόγος ϛ. εἰς τὸν ἅγιον τοῦ Χριστοῦ μάρτυρα Κυπριανόν.

F. 96 v. ἔστι δὲ *ἐμπύρευμα* κυρίως βραχύ τι πυρὸς λείψανον ἐν σποδιᾷ κεκρυμμένον. καταχρηστικῶς δὲ καὶ μεταφορικῶς ἐμπύρευμα λέγεται καὶ τὸ ἐναπομεῖναν ἔν τινι κατάλειμμα μνήμης καὶ σωζόμενον.

F. 97 r. *δεύτερον δέ, ὃ καὶ μέγιστον, τὸ μὴ κατόπιν* cet. : δεύτερον δὲ εὐεργετήθημεν, ὅτι κἂν ὑπερήμεροι, ἀλλ' οὖν συνεστώσης ἔτι τῆς πανηγύρεως ἤλθομεν, καὶ κατὰ τὴν ἐν τῷ *Πλάτωνος* Γοργίᾳ παροιμίαν οὐ κατόπιν ἑορτῆς ἐδράμομεν. οὔπω γὰρ τέλεον παρῆλθεν, ἵνα ὀπίσω αὐτῆς ἔλθωμεν.

Λόγος ζ. εἰς τοὺς λόγους καὶ εἰς τὸν ἐξισωτὴν Ἰουλιανόν.

F. 108 r. *μέχρις ἂν τοῖς ποτίμοις* cet. : μέχρις ἂν ποτίμῳ λόγῳ οἷον ἁλμυρὰν ἀκοὴν ἀποκλύσωμαι, τοῦτο δὴ τὸ τοῦ *Πλάτωνος*, τουτέστι ἕως ἂν ἀπονίψωμαι τὰ Ἑλληνικὰ ἀκούσματα καὶ μαθήματα ἐν τοῖς γλυκέσι καὶ πνευματικοῖς λόγοις καὶ δόγμασι (2).

F. 109 r. *φθέγξομαι* cet. : φθέγξομαι δέ, καθὰ πρὸ ἡμῶν ὁ Προυσαεὺς ἔφη *Δίων* (f. 109 v.) περὶ Τιμοθέου τοῦ αὐλητοῦ, οὐ μαλακὸν αὔλημα καὶ ἀναβεβλημένον, οὐδὲ τῶν πρὸς ἄνεσιν καὶ εὐθυμίαν ἀγόντων, οὐδέ τι τῶν τῆς κιθαρῳδίας ἰδίων καὶ πρὸς ἡδονὴν ἐπιτετηδευμένων.

Λόγος ὄγδοος, τοῦ αὐτοῦ εἰς τὰ ἅγια θεοφάνια εἶτουν γενέθλια.

F. 122 v. *μὴ ἀκοὴν καταυλήσωμεν*: jubet Theologus μὴ διὰ τῶν ὤτων διεφθαρμένην μελῳδίαν τῶν ψυχῶν καταχεῖν. ἀνελευθερίας γὰρ πάθος καὶ ταπεινότητος ἐκ τοῦ τοιοῦδε τῆς μουσικῆς εἴδους ἐγγίνεσθαι πέφυκε. τινὲς γοῦν πρὸς αὐλὸν κορυβαντιῶσι καὶ ἐκβακχεύονται. ἐκθηλύνει δὲ καὶ χαυνοῖ τὴν ὄσφρησιν ἡ ὀσμὴ τῶν βλακικῶν μυρῶν.

F. 123 r. καλῶς δὲ συνῆψε τοῖς κώμοις καὶ ταῖς μέθαις τὰς κοίτας καὶ τὰς ἀσελγείας. ἐκ γὰρ ἐκείνων αὗται γεννῶνται. ὁ γὰρ κωμάζων μεθύει, ὁ δὲ μεθύων πρὸς κοίτην ὁρᾷ, ὁ δὲ (?) ἀσελγαίνει τῷ οἴνῳ πρὸς παρανόμους μίξεις καὶ ἡδονὰς ἀνδραποδώδεις ἀναφλεγόμενος.

Ibid. ubi de eo, quod est περιττόν, Gregorius monet, Scholiastes : λέγει δέ που καὶ *Πλάτων*, ὅτι φλυαρία ἐστὶ πᾶν τὸ περιττόν, εἴτε ἐν λόγοις, εἴτε ἐν πράγμασι.

F. 123 v. ἰστέον δέ, ὅτι *ἄγροικος* μέν ἐστι ὁ ἐν ἀγροῖς αὐλιζόμενος, *ἀγροῖκος* δὲ ὁ ἀμαθὴς καὶ ἀπαίδευτος καὶ τὸ ὅλον ἀνόητος (3).

F. 124 r. *Πλάτων* ἐν Τιμαίῳ λέγει, ὅτι τὸ ἦν καὶ τὸ ἔσται χρόνου εἰσὶν εἴδη, ἡμεῖς δὲ οὐκ ὀρθῶς ταῦτα φέρομεν εἰς ἀΐδιον οὐσίαν. λέγομεν γάρ, ὡς εἰ ἦν, ἔστι τε καὶ ἔσται. τὸ ἔστι δὲ μόνον κατὰ τὸν ἀληθῆ λόγον προσήκει. ἐκεῖθεν οὖν λαβὼν ὁ θεολόγος τὴν χρῆσιν, φησίν, ὅτι τὸ *ἦν καὶ ἔσται τοῦ καθ' ἡμᾶς εἰσι χρόνου τμήματα καὶ τῆς ῥευστῆς φύσεως*. τῶν γὰρ ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἐν κινήσει καὶ ῥοῇ τυγχανόντων, τοιοῦτος καὶ ὁ χρόνος αὐτῶν γνωρίζεται, τὸ μέν τοι (4) παρερχόμενος, τὸ δέ τι μέλλων, τὸ δὲ ἐνεστὼς αὐτῷ, παντελῶς ἀθήρατον, πρὶν γνωσθῆναι, διὰ πᾶν (5) οἴχεται.

Ibid. ὁ νοῦς, εἰκότως ὡς εἰκὼν Θεοῦ, δέχεται τούτου θεωρίαν ἀμυδρὰν καὶ μικράν.

F. 124 v. διὰ τί δὲ καὶ ἐννοεῖται τὸ Θεῖον καὶ τελείως οὐ καταλαμβάνεται; ἐμοὶ δοκεῖ, ἵνα διὰ.... τοῦ ποσῶς ὁρᾶσθαι καὶ καταλαμβάνεσθαι ἀμυδρῶς ἄγῃ ἡμᾶς πρὸς ἑαυτό.

F. 128 r. ἦν γυμνὸς ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὴν ἁπλότητα τοῦ τρόπου, κατὰ τὴν ἄτεχνον ζωὴν καὶ κατὰ τὸ ἀναμφίαστον. ὕστερον γὰρ μετὰ τὴν παράβασιν ἡ διπλόη, αἱ τέχναι, τὰ ἄμφια.

F. 133 v. ἡ Αἴγυπτος ποτὲ μὲν εἰς τὸν ἐνεστῶτα κόσμον λαμβάνεται, ποτὲ δὲ εἰς τὴν σάρκα, ποτὲ δὲ εἰς ἁμαρτίαν, ποτὲ δὲ εἰς ἄγνοιαν, ποτὲ δὲ εἰς τὴν κάκωσιν.

Λόγος ἔννατος, τοῦ αὐτοῦ ἐπιτάφιος εἰς τὸν μέγαν Βασίλειον.

F. 135 r. παθαινομένης καὶ ἀπολοφυρομένης διαθέσεως ἀναφώνημα τό· *ἔμελλεν ἄρα*, τουτέστι ἀπέκειτο ἄρα καὶ τοῦτο.

F. 141 v. παροιμία δέ ἐστι τὸ *ἔξω τοῦ σκοποῦ βάλλειν*, ἐπὶ τῶν ἀποτυγχανόντων, ἐκ μεταφορᾶς τῶν τοξευόντων καὶ ἀστοχούντων.

F. 146 r. *ξεναγεῖται*· ξενοδοχεῖται.

Ibid. *ἐρεσχελεῖται*· ἐριστικῶς ἐρωτᾶται.

F. 146 v. *οὐχ ἁπλοῦν.. κρυπτόν τε καὶ ὕφαλον*· ἐοίκασι ταῖς ὑφάλοις πέτραις, αἵτινες ὕδωρ ὀλίγον ἐπικείμενον ἔχουσαι, κινδύνου παραίτιοι τοῖς πλέουσι γίνονται, συντρίβουσαι τὰ προσεγγίζοντα ταύταις πλοῖα.

F. 147 r. χιτῶνες φαιοὶ ἦσαν οἱ τρίβωνες, ὑπὸ φιλοσόφων φορούμενοι.

F. 148 r. *οἱ μὲν γὰρ τῶν σωμάτων* cet. : κατὰ

(1) Conf. f. 128 r. Ante πονηρία adde ἡ. Insequentia f. 18 v. attuli Animadv. in Basil. I p. 149. uti p. 141 prægressa f. 14 v.

(2) Conf. Symbol. ad Philostr. V. S. p. 73, ubi hæc attuli. De insequentibus f. 109 r. conf. Animadv. in Basil. I p. 22, ubi etiam illa ex fol. 122 v. ad partes vocata.

(3) Scribendum primo loco : ἀγροῖκος, secundo ἄγροικος. Confer Polluc. Lib. IX sub init.

(4) Scribe : τι, et mox αὐτοῦ.

(5) Cod. 484 f. 75 r. διαπτᾶν, recte, si διαπτὰν scribatur. Post ἀθήρατον ὂν excidisse videtur.

γὰρ τὸ ὑπὸ *Πλάτωνος* ῥηθὲν, ὁ μὲν τῶν σωμάτων ἔρως ῥέει ὁμοίως τοῖς τοῦ ἔαρος ἄνθεσιν· *ἐπειδὴ καὶ τὸ σῶμα λήγει* (1) *ἀνθοῦν*. ὥσπερ γὰρ τῆς ἀναπτούσης τὴν φλόγα ὕλης δαπανηθείσης, καὶ αὐτὴ ἡ φλὸξ τῇ ὕλῃ συναπέρχεται καὶ ἀποσβέννυται, οὕτως ἐὰν μαρανθῇ τὸ ὑπέκκαυμα τοῦ ἔρωτος, τουτέστι τὸ κάλλος τοῦ σώματος, οὐχ ὑφίσταται οὐδὲ ὁ πόθος, ἀλλὰ λύεται. ὁ δὲ κατὰ Θεὸν ἔρως ὁ σώφρων ἐπειδὴ ψυχῆς ἐπιθυμεῖ, πράγματος ἀθανάτου, διὰ τοῦτο καὶ μόνιμός ἐστι, καὶ ὅσῳ πλέον φαντάζεται καὶ θεωρεῖ τὸ τῆς ψυχῆς κάλλος καὶ τὴν ἐν ἀρετῇ προκοπὴν, τοσούτῳ μᾶλλον συσφίγγει ἑαυτῷ καὶ ἀλλήλοις τοὺς ἐπιθυμοῦντας τῆς αὐτῆς ἀρετῆς.

F. 149 r. *εἰ τὸ πάντα ἐν πᾶσι κεῖσθαι μὴ πειστέον τοῖς λέγουσιν, ἀλλ' ἡμῖν γε πειστέον, ὡς ἐν ἀλλήλοις καὶ παρ' ἀλλήλοις ἐκείμεθα*· τὸ δὲ τὰ πάντα ἐν πᾶσι κεῖσθαι εἶπε μὲν καὶ *Ἐμπεδοκλῆς*, εἶπε δὲ καὶ *Ἀναξαγόρας*, πλὴν οὐ μετὰ τῆς αὐτῆς γνώμης ἀμφότεροι. ἀλλ' ὁ μὲν *Ἐμπεδοκλῆς* περὶ τῶν τεσσάρων εἶπε στοιχείων, ὅτι οὐ μόνον διωρισμένα εἰσὶ καὶ καθ' ἑαυτὰ, ἀλλὰ καὶ ἀλλήλοις μέμικται. καὶ δῆλον ἐντεῦθεν· πᾶν γὰρ ζῶον τοῖς τέσσαρσι στοιχείοις ζωογονεῖται. ὁ δὲ *Ἀναξαγόρας* παλαιὸν εὑρὼν δόγμα, ὅτι οὐδὲν ἐκ τοῦ (2) μηδαμῆ γίνεται, γένεσιν μὲν ἀνῄρει, διάκρισιν δὲ εἰσῆγεν ἀντὶ γενέσεως. ἐλῄρει γὰρ ἀλλήλοις μὲν μεμίχθαι ταῦτα, διακρίνεσθαι δὲ αὐξανόμενα. καὶ γὰρ ἐν τῇ αὐτῇ γονῇ καὶ τρίχας εἶναι καὶ ὄνυχας, καὶ φλέβας καὶ ἀρτηρίας, καὶ νεῦρα καὶ ὀστᾶ, καὶ τυγχάνειν μὲν ἀφανῆ διὰ μικρομέρειαν, αὐξανόμενα δὲ κατὰ μικρὸν διακρίνεσθαι. *πῶς γὰρ ἄν*, φησίν, *ἐκ μὴ τριχὸς γένηται* (3) *θρίξ, καὶ σὰρξ ἐκ μὴ σαρκός*; οὐ μόνον δὲ τῶν σωμάτων, ἀλλὰ καὶ τῶν χρωμάτων ταῦτα κατηγόρει. καὶ γὰρ ἐνεῖναι τῷ λευκῷ τὸ μέλαν ἔλεγε, καὶ τῷ λευκῷ (4) τῷ μέλανι. τὸ αὐτὸ δὲ ἐπὶ τῶν ῥοπῶν ἐτίθει, τῷ βαρεῖ τὸ κοῦφον σύμμικτον εἶναι δοξάζων καὶ τοῦτο αὖθις ἐκείνῳ. ἅτινα πάντα ψευδῆ ἐστι. πῶς γὰρ τὰ ἐναντία τοῖς ἐναντίοις συνέσονται;

F. 152 v. *ἀστρονομίας... τοσοῦτον λαβὼν, ὅσον μὴ* cet. : ἀστέρων μὲν... πλοκὰς καὶ σχήματα, δι' ὧν ἀναιρεῖται ἡ πρόνοια, καὶ γένεσιν καὶ εἱμαρμένην, καὶ τὰ ἀποτελεσματικὰ καὶ τὸ τῇ φορᾷ τῶν ἄστρων διδόναι τὰ ὄντα καὶ τὰ γινόμενα διέπτυσε. τὸ δὲ εἰδέναι, πῶς γίνονται αἱ τῶν τεσσάρων ὡρῶν ἐναλλαγαὶ διὰ τῆς τεταγμένης τῶν φωστήρων κινήσεως, καὶ τὸ διὰ τῆς ἁρμονίας τῶν οὐρανίων τὸν Δημιουργὸν θαυμάσαι, καὶ τὸ συμμέτρως τὰ ἀπ' αὐτῶν σημεῖα περιεργάζεσθαι, ἐπομβρίαν δηλοῦντα ἢ αὐχμοὺς ἢ πνευμάτων κινήσεις ἤ τι τοιοῦτον, οὐκ ἀπώσατο, ἀλλὰ προσεδέξατο.

F. 153 r. τὸ τοῦ σώματος ἀσθενὲς καὶ ἡ νοσοκομία οὐ μικρὸν εἰς φιλοσοφίαν δοκεῖ τῷ *Πλάτωνι*.

F. 161 r. *ἔτνος* δέ ἐστι τὸ συγκοπὲν καὶ σχισθὲν ὄσπριον, οἷον κύαμος ἤ τι τοιοῦτον (5).

F. 176 v. *εἶναι γάρ, οὐ δοκεῖν ἐσπούδαζεν*

A *ἄριστος*· ὁ ἅγιος, τοῦτο δὴ τὸ τοῦ *Αἰσχύλου*, οὐχὶ δοκεῖν δίκαιος, ἀλλ' εἶναι ἤθελεν, ἔσχατον εἰδὼς ὅρον ἀδικίας κατὰ *Πλάτωνα*, τὸ δοκεῖν δίκαιον εἶναι μὴ ὄντα.

F. 184 v. *Νῶε... κόσμου δευτέρου σπέρματα*· Νῶε δι' εὐτελοῦς ξύλου καὶ ἐλαχίστου σμικρὰ ζώπυρα τοῦ τῶν ἀνθρώπων διέσωσε γένους.

F. 185 v. κατὰ τὸν Ἑβραῖον *Φίλωνα*, οὐκ ἔστιν ἀρτίπους ἡ ἐν θνητῷ τῷ σώματι ἀρετὴ, ἀλλὰ παραπλήσιόν τι πάσχουσα νάρκῃ, μικρὸν ὅσον ὑποχωλαίνει. *ἐνάρκησε* γάρ, φησί, τὸ *πλάτος τοῦ μηροῦ καὶ ἐπέσκαζε* (6). ὁ δὲ μηρὸς γενέσεως σύμβολον, ἐπεὶ τὸ παιδοποιὸν μόριον περὶ τὸν μηρόν ἐστι.

F. 194 r. ὅταν προσφέρωμεν (7) αὐτοῖς, ὅτι ὁ θεὸς αὐτῶν ὁ Κρόνος κατέπινε τοὺς παῖδας αὐτοῦ, φασὶν ὅτι ἄλλο τί ἐστι τὸ δι' ὑπονοίας δηλούμενον

F. 201 v. *οὐ γὰρ τὰ αὐτὰ φθέγξομαι μόνον,*
B *ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν αὐτῶν*· κατὰ . . . τὸν *Πλάτωνα*, τὰ αὐτὰ περὶ τῶν αὐτῶν φθέγξομαι, τουτέστι τὰ αὐτὰ ῥήματα καὶ νοήματα περὶ τῶν αὐτῶν πραγμάτων.

Λόγος ἑνδέκατος, τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸ ἅγιον βάπτισμα.

F. 224 r. *ἕως εὐχῆς πρόκειται προθεσμία καὶ ἀσχολίας τιμιωτέρα*· ὁ καιρὸς ὁ πρὸ τῆς μεταλήψεως τῆς μυστικῆς τραπέζης . . . ἐστὶν οὐ γαμικῆς μόνον ὁμιλίας, ἀλλὰ καὶ ἀσχολίας ὑπέρτερος κατὰ τὸν *Πίνδαρον*, τουτέστι καὶ προτιμότερος καὶ τιμιώτερος πάσης ἄλλης φροντίδος καὶ ἐργασίας.

F. 233 v. *τῶν ἀπειροκάλων*· τουτέστι τῶν φιλοδόξων, τῶν ἀπείρων τοῦ καλοῦ, τουτέστι τῆς ταπεινώσεως, καὶ τῶν ἀμέτρως καλυνομένων (8).

F. 234 v. *τοιούτους λόγους χαίρειν ἐάσαντες*·
C τῆς δημώδους παροιμίας ἐστὶν ὁ λόγος. οἱ γὰρ παλαιοὶ τοῖς μισουμένοις ἀπαντῶντες, τὸ *χαίρειν* μόνον ἐπιλέγοντες παρέτρεχον. ἐδήλου δὲ τὸ *χαίρειν* τουτὶ τὸ οἰμώζειν, κατ' ἀντίφρασιν.

Λόγος δωδέκατος (*in S. Gregorium Nyss.*)

F. 249 r. λέγει δέ που καὶ *Θεόγνις* ὁ ποιητής, ὅτι πιστὸς ἀνὴρ χρυσῷ τε καὶ ἀργύρῳ ἀντερίσασθαι ἄξιος.

Λόγος ιδ.

F. 279 v. ἔστι δὲ κάμπη μὲν καὶ ἀκρὶς καὶ βροῦχος ζωΰφια, ἐρυσίβη δὲ ὡς κονιορτώδης φθορὰ σίτου.

F. 293 v. ποππυσμὸς . . ποιά τίς ἐστι τῶν ἱπποκόμων φωνή, πεποιημένη πρὸς κολακείαν τῶν σκιρτώντων ἵππων.

Λόγος ιε.

F. 300 r. *τῆξαι φιλονεικῶ . . . πράξεων*· τοσοῦτον
D οὖν ἀνθεκτέον τοῦ σώματος, ὅσον, φησὶ *Πλάτων*, ὑπηρεσίαν φιλοσοφίᾳ κτωμένους, ἐοικότα λέγων τῷ *Παύλῳ*, ὃς παραινεῖ, μηδεμίαν ἔχειν τοῦ σώματος πρόνοιαν εἰς ἐπιθυμιῶν ἀφορμὴν (9).

Ibid. ὅπερ τῆξαι θέλω, ἵνα μὴ ὡς ἐν βορβόρῳ ταῖς ἡδοναῖς αὐτοῦ καταῤῥύπτωμαι, ἢ ὥς φησιν ὁ *Πυθαγόρας*, ἵνα μὴ χαλεπώτερον ἐμαυτῷ κατασκευάσω τὸ δεσμωτήριον.

F. 306 r. conjunctim posita περιττὸς et βλακικός.

(1) Schol. Cod. 484 f. 123 r. λέγει, male. Tu v. *Alcib.* 1, p. 131, C.
(2) Cod. 484 f. 125 r. apte snpplet : μὴ ὄντος καί.
(3) Scribe : γένοιτο.
(4) Cod. 484 f. 125 v. τὸ λευκόν, recte.
(5) Conf. Schol. Cod. 499, fol. 84 r. ibique annott.
(6) Genes. 32, 25.
(7) Scribe : προφέρωμεν, quod *exprebrandi* potestatem habet. Conf. annot. ad El. f. 293 r. i.
(8) Lege : καλλυνομένων.
(9) Hæc, uti plura in his Scholiis, Basiliana. Conf. Animadv. in S. Basil. De Leg. G. L. in Jahnii Arch. f. Phil. u. Pædag. v. 13 Fasc. 3, p. 466. Ibid., p. 468, et An. in Basil. I p. 123 sq. inseq. attuli, in quibus recte, opinor, καταῤῥυπῶμαι scribi jussi. Nec non illa f. 318 v. Basilii sunt. Cf. An. I p. 163, 170 sq.

F. 318 v. *εἰ μὲν οὐδὲν ἔστι σοι σύντριμμα οὐδὲ μώλωψ*· τοῦ Ἡσαΐου... ἐστὶ καὶ τό· *οὔτε τραῦμα, οὔτε μώλωψ, οὔτε πληγὴ φλεγμαίνουσα*. ἔστι δὲ τραῦμα μὲν λύσις τῆς τοῦ σώματος συνεχείας, κατὰ μικρόν τι μέρος τῆς συναφείας διακοπείσης, μώλωψ δὲ ἴχνος πληγῆς ὕφαιμον, θλασθέντος τοῦ σώματος ἐκ τῆς ἀντιτυπίας τοῦ πλήξαντος, φλεγμονὴ δὲ ὄγκος πυρώδης, συῤῥυέντων ἐπὶ τὸ ἀσθενῆσαν μέρος τῶν ὑγρῶν καὶ τῇ παρὰ φύσιν θερμασίᾳ φλεγόντων τὸ πεπονθός. ταῦτα δὲ πάθη σώματος ὄντα, εἰς ψυχὴν μεταφέρει τροπολογῶν ὁ θεολόγος, καὶ τραῦμα μὲν ἴσως λέγει τὰς πρὸς ἀλλήλους διαφορὰς καὶ μάχας καὶ τὰ ἐντεῦθεν σχίσματα, μώλωπα δὲ τὴν ὕπουλον καρδίαν, καὶ φλεγμονὴν τὴν ἐξ ἀλόγου οἰήσεως ἔπαρσιν.

Λόγος ιϚ.

F. 329 r. σφακελισμὸς δὲ καλεῖται ἡ θλίψις τοῦ ἐγκεφάλου μετὰ φλεγμονῆς. πύρωσις δὲ ἡ παρὰ φύσιν θερμασία, εἴτουν ὁ πυρετός (1).

COD. 499.

Λόγος δ.

F. 22 r. *φαρμάσσειν*· — γοητεύειν τῷ γλυκεῖ τῆς προσλαλιᾶς.

F. 23 v. *χθὲς ἦσθα θεατρικός, σήμερον φάνηθι θεωρητικός*· ἐπὶ θεωρίᾳ ἀσχολούμενος εἴτουν νοερῶς ἐνεργῶν. τοῦτο γάρ ἐστι θεωρία. ἐξ οὗ καὶ θεωρητικὴ φιλοσοφία λέγεται ἡ νῷ μόνῳ ἐνεργουμένη.

F. 24 r. *νῦν αἰγιαλοῖς μὲν κύματα σπένδεται*· — σπένδεται, φιλιοῦται τοῖς αἰγιαλοῖς τὰ θαλάττια κύματα, ἀψοφητὶ τούτοις προσπαίζοντα. ἡλίῳ τὸ νέφος σπένδεται τῷ μὴ ἐπιλυγάζειν (2).

F. 31 r. τυποῦσθαι δὲ τὸ ἡγεμονικὸν ἔφη, οἷον οὐ λόγους ἀκοῦον, ἀλλὰ τύπους, ὡς ἐν κηρῷ γραφίδος ἐν διανοίᾳ, τῶν λεκτέων καὶ πρακτέων ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος δεχόμενον.

F. 32 v. *συνάμινα κνίζοντα*· τὸ κατατέμνεσθαι κνίζεσθαι λαμβάνεται. ταύτῃ Ὑπερείδης ἐχρήσατο τῇ λέξει.

Λόγος ε (3).

F. 35 v. *εἰ μή τι τολμητέον καὶ μεῖζον*· εἴληπται δὲ τό· *εἰ μή τι*, καὶ ἀντὶ τοῦ πλήν. οὕτω *Πλάτων* ἐν τῷ Ἀλκιβιάδει ἐχρήσατο.

Ibid. *ἐπίδοσις* ἡ αὔξησις, ἡ πρὸς τὸ καλὸν προκοπὴ καὶ προσθήκη λέγεται.

F. 38 v. *μεταίχμιον* δὲ λέγεται ὁ μεταξὺ δύο φαλάγγων τόπος, ἀπὸ τῆς αἰχμῆς παρωνομασμένος.

F. 50 r. ὁ κότινος στεφανὸς ἐστι ἀπὸ ἀγριελαίας διδόμενος ἐν τῇ Ὀλυμπίᾳ. τὰ μῆλα δὲ ἐν τοῖς Πυθίοις D ἐδίδοτο, ἃ οἱ Δελφοὶ τῷ Ἀπόλλωνι ἦγον. ἡ δὲ πίτυς ἐν τοῖς Ἰσθμίοις γέρας ἦν, ἅπερ Ἴσθμια τῷ Ποσειδῶνι ἦγον οἱ Κορίνθιοι ἐν τῷ Ἰσθμῷ. ὕστερον δὲ σέλινα ἐν αὐτῷ ἐδίδοτο τῷ Ἰσθμῷ τῆς Κορίνθου. τὰ δὲ σέλινα ἆθλος ἐν τοῖς Νεμείοις ἐδίδοτο, ἃ Νέμεα ἦγον οἱ Νεμεᾶται τῷ Ἡρακλεῖ ἐν τῇ Νεμέᾳ τῆς Ἀργολι- A χῆς — (4). ἔστιν οὖν κότινος, μῆλα, πίτυς, σέλινα.

Λόγος ζ.

F. 50 v. ἡ τοῦ *ἴσως* ἐνδοίασις τοῦ ἠθικοῦ λόγου πέφυκε. τὸ δὲ *φαῦλον* ὁμώνυμός ἐστι φωνή, εἰς πολλὰς σημασίας διαιρουμένη. λέγεται γὰρ φαῦλον τὸ ἁπλοῦν, ὡς *Εὐριπίδης*· *φαῦλος, ἄκομψος*. τὸ κακόν, ὡς *Πλάτων* ἐν τῷ Περὶ ψυχῆς *φαῦλον πρᾶγμα* ἔφη. λέγεται δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ τυχόντος, ὡς παρὰ τῷ αὐτῷ· *πρᾶγμα δ' ἔσται, ὡς ἔοικεν, οὐ φαῦλον*, οὐδεμιᾶς δεόμενον ἀρετῆς, καὶ ἐπὶ τοῦ μοχθηροῦ, ὡς δοῦλοι δεσπόταις, καὶ ἐπὶ τῶν μεγάλων *Σοφοκλῆς*· *εἰ μικρὸς ὢν τὰ φαῦλα νικήσας ἔχω*. καὶ ἐπὶ τοῦ ῥᾳδίου· *καὶ φαῦλον ἴσως αὐτοῖς προστάξομεν*. εἴρηται δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ εὐτελοῦς (5).

Ibid. *εἰ δ' οὖν*· ἐλλειπτικῶς εἴρηται τοῦτο, ὡς B λείποντος ὅλου κώλου τοῦ προκειμένου. — ῥητορικαὶ οὖν εἰσιν αὗται (6) συντάξεις, ὡς τό· *ἀμέλει*, ὡς τό· *εἶεν*, ὡς τό· *μὲν οὖν γε*. εἰσὶ γὰρ ταῦτα συνταγματικὰ ἐπιῤῥήματα, ἀντὶ λόγων ὁλοκλήρων κείμενα.

F. 51 r. ἀποκλύσωμαι τοῖς πρὸς πόσιν ἐπιτηδείοις ἤτοι τοῖς τοῦ Γρηγορίου ἤθεσι λόγοις καὶ πνευματικοῖς τὸ ἁλμυρὸν καὶ ἀηδὲς τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας.

Λόγος θ.

F. 67 r. *ἐπ' οὐδενὸς ... οὐκ ἔστιν, ἐφ' ᾧ φειν οὐχί*· — τουτέστιν ἐν πᾶσι τοῖς κατορθώμασιν ἁπάντων ἀνθρώπων ἐκράτει ὁ μέγας Βασίλειος —. ἡ δὲ παράλληλος τῶν ἀποφάσεων θέσις οὐχ, ὥς τινες, περιττή, ἀλλὰ κάλλους ἐργαστική ἐστι. *Δημοσθένης* ἐν τῷ κατὰ Ἀριστοκράτους· *οὐδ' ἔστιν οὐδείς*, ἀντὶ τοῦ, οὐδείς ἐστι· καὶ οὐχ ἁπλῶς ἡ δευτέρα ὡς περιττὴ εἴληπται, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ βεβαιώσει ἀρνήσεως ἡ παρ- C άλληλος χρῆσις ἐστι καὶ ἐπιτάσει τῶν ὑποκειμένων· κἂν τῷ περὶ στεφάνου· *οὔτε γάρ, εἰς τὴν πόλιν εἰσελθόντων, οὐδεὶς οὐδὲν οὐδὲ ἀδίκως ὑμῖν ἐνεκάλεσεν*. τέσσαρα οὖν ἀντὶ τοῦ ἑνός. κἀνταῦθα οὖν μετὰ κάλλους ἐπίτασιν σημαίνουσι τοῦ λεγομένου.

F. 72. ἐγκύκλιον παίδευσίν φασι καὶ τὴν καθόλου εἶναι, οἷον γραμματικήν, ῥητορικήν, φιλοσοφίαν καὶ μαθηματικὴν καὶ πᾶσαν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τέχνην καὶ ἐπιστήμην, καθ' ἃς, ὥσπερ διά τινος κύκλου, δεῖ τὸν σοφὸν περιιέναι. φασὶ δὲ καὶ ἰδικῶς ἐγκύκλιον τὴν ποιητικήν. περὶ ἧς καὶ *Πρόκλος* ὁ Πλατωνικὸς ἐν μονοβίβλῳ περὶ κύκλου ἐπιγραμμένῃ (7) τὰς τῶν ποιητῶν διέξεισι ἀρετὰς καὶ τὰ ἴδια. καὶ *Ἀριστοτέλης* ἐν τῇ λογικῇ τάδε φησί· *τὰ ἔπη κύκλος*, καθὸ πᾶσα ποίησις περὶ τοὺς αὐτοὺς μύθους καταγίνεται, καὶ περὶ τὰς αὐτὰς ἱστορίας ὥσπερ διά τινος περιάγεται κύκλου.

F. 84 r. *ἔτνος*· εἶδος ὀσπρίου. οἱ μὲν κύαμον, οἱ δὲ τὸ καλούμενον πισσάριον, οἱ δὲ ἕψημα ἀθηρῶδες (8), ἀφ' οὗ καὶ ἀθήρα κάθαρμα, ἔνθεν ἐτνήρυσις παρ' *Ἀριστοφάνει*. οὕτως *Διογενιανός*.

F. 89 v. *εἶεν*· ταῦτα μὲν οὕτως. ἡ ἐκ προσῳδίας καὶ τοῦ πνεύματος καὶ τὰ τῆς σημασίας ἔσται φα-

(1) Conf. Schol. Cod. 499, fol. 193 r. ibique annott.

(2) De forma ἐπιλυγάζειν v. Ruhnk. *ad Tim. L. V. Pl.* p. 118, b. sq. Scholium ex parte attuli Auiusdv. in Basil. I p. 23. Ibid. p. 3 scholium præcedens f. 23 v.. et p. 18 inseq. f. 31 r. ad partes vocavi.

(3) In Cod. 499 f. 34 r. incipit: τί δὲ —; in Cod. 204 f. 19 v. τί δαὶ —; quod præstat.

(4) In C. ante ἔστιν script. compendium. Schol. attuli in Jahnii Arch. f. Phil. v. 13, Fasc. 3, p. 460.

(5) Vid. Rubnken. *ad Tim. L. V. Pl.* v. *φαῦλον*, p. 268 sq.

(6) Supplendum: αὗται αἱ.

(7) Scribe: ἐπιγεγραμμένῃ.

(8) Post ἀθηρῶδες, cujus in proximis καὶ ἀθάρα pro κάθαρμα repone, Scholia Cod. 204 f. 45 r. sic pergunt: τοῦτο γὰρ διασυρόμενον (l. δασυνόμ.) σημαίνει. ἀφ' οὗ καὶ ἀθήρα. ἔνθεν καὶ ἐτνήρυσις παρὰ *Ἀριστοφάνει*. ἔτνος οὖν τὸ ἐριχθὲν (l. ἐρειχθὲν) καὶ συγκοπὲν ὄσπριον, ἀπὸ τοῦ ἐρείκω τὸ σχίζω. Vid. Rubnken. *ad Tim. L. V. Pl.* v. *ἔτνος*, p. 124.

A νιρά. τοῦ γὰρ πρώτου ει ψιλουμένου καὶ περισπωμένου. τοῦ δὲ δευτέρου δασυνομένου· οὕτως γὰρ καὶ οἱ τεχνικοὶ προσάγουσι καὶ τὰ ἀκριβῆ δείκνυσι τῶν ἀντιγράφων· ἔσται τὸ δηλούμενον ἀντὶ τοῦ *ὑπάρχει* ἓν τῶν εἰρημένων [Cod. 204 f. 45 r. ὑπάρχει ἕν, φησί, τοῦτο τὸ εἰρημένον]. παρατηρητέον γάρ, ὡς [Cod. 204 addit : ἐπίῤῥημα ὂν συντακτικὸν καὶ περιοριστικὸν] οὐκ ἐπὶ ἀναπαύσει τελείου λόγου, ἀλλ' ὅτι [Cod. 204. ὁ *εἶεν* σύνδεσμος] καὶ ἕτερον [Cod. 204. τι] ἐπιφέρεται λέγον [Cod. 204. ἐπιφέρων ἐπιλέγεται]. ἐν ἀρχῇ δὲ λόγου εὑρισκόμενον ἀντὶ παρακελεύσεως εἴρηται, ὁμοίως τῷ· *ἄγε*. ἴσως ἀντὶ τοῦ· *εἶα*, κατὰ τροπὴν τοῦ α εἰς ε, ὡς· *ἕνεκα, ἕνεκεν*.

F. 96 r. *τὸν ἀνδρεῖον καλέσαι θρασὺν* cet. : κατὰ μὲν... τὸ πρόχειρον τὸ ἐγγίζειν καὶ τὸ παρομοιοῦσθαι νοεῖται ἁπλῶς (nim. παραπεπηγέναι ap. Gre- B gor.). [Cod. 402 f. addit : ὡς ἐντεῦθεν ὑπονοεῖσθαι τὸν μὲν φρόνιμον πανοῦργον, τὸν δὲ σώφρονα ἠλίθιον, δειλὸν τὸν προμηθῆ, θρασὺν τὸν ἀνδρεῖον, τὸν οἰκονομικὸν φειδωλόν, τὸν ἐλεύθερον ἄσωτον.] καὶ ἄλλως δὲ παραπεπηγέναι λέγεται ταῦτα, καθό, ὥσπερ ἐγκεντρίδες φυτῶν ἐν τῇ αὐτῇ ῥίζῃ καὶ τῷ αὐτῷ στελέχει διάφοροι, ἐμπεπήγασι ἐν τῷ αὐτῷ γένει, λέγω τῇ ποιότητι, αἵ τε κακίαι καὶ αἱ ἀρεταὶ πεφυκυῖαι (1).

Λόγος ια.

F. 125 r. *κῶμος*· ἡ μέθη καὶ ἡ ἀπὸ μέθης ἀσέλγεια καὶ ᾠδὴ πορνικὴ καὶ τὸ κοίμημα.

Λόγος ιγ.

F. 145 v. *ἐνταῦθά μοι τὰ δράματα*· ἤτοι τὰ περὶ τὴν ὑπόθεσιν πράγματα συνέβη, καὶ τὰ δεινὰ συνέπεσε. τῶν γὰρ ποιημάτων τὰς (2) ἐν ταῖς ὑποθέσεσι συμφοράς τε καὶ κινδύνους καὶ θανάτους περιέχοντα C δράματα ἐκάλουν.

F. 150 r. *τοῦτο... κόθορνος*· τοῦτο (nim. Arii dogma)... κόθορνον (καλεῖ), ὡς ἐπαμφοτερίζον κατὰ τὸν νοῦν —. κόθορνος... ὑποδήματός τι εἶδος πλατύ, ἀμφοτέρως ἐφαρμόζον τοῖς ποσί.

F. 152 v. *ἃ — ἐχαρίζοντο* (margo : γρ. ἠρανίζοντο ἢ ἐαρίζοντο)· ὡς ἀπὸ ἐράνου συντελούμενα προσεφέροντο, ἢ ἐαρίζοντο, ὥς τινα ἐαρινὰ κομίζοντες ἄνθη, ἢ καὶ ἀνθέων συνεπιβαλλομένων.

F. 153 v. *τὸ τῆς ἀνδρίας φιλότιμον*· ἐπὶ ἀγαθοῦ ἐνταῦθα τὸ φιλότιμον εἴληπται. τὴν γὰρ ἐπίδειξιν τῆς καρτερίας καὶ τὴν ὑπὲρ ἀρετῆς τιμὴν σημαίνει.

Λόγος ιδ.

F. 160 v. περὶ τῶν ἐξ Ἰουδαίων πιστευσάντων εἰς Χριστὸν ποιεῖται τὸν λόγον. οἷς ἀπαρχὴ γεγόνασιν οἱ D θεσπέσιοι μαθηταί, ἀπρὶξ τῆς εἰς Χριστὸν ἀγάπης ἐχόμενοι.

F. 161 r. τὰ *σχολῇ* ἀντὶ τοῦ μόλις καὶ δυσχερῶς ἢ βραδέως, ἢ ἀντὶ τοῦ οὐδαμοῦ (3) ἐκληπτέον.

F. 162 v. ἡμῶν ἕκαστος οὐ κυρίως εἷς λεχθείη ἄν. πῶς γάρ; καὶ τῷ σώματι πολλοί τινες, καὶ τῇ ψυχῇ οὐχ ἁπλοῖ, ἀλλὰ ποικίλοι τινὲς καὶ πολλοὶ ταῖς γνώμαις καὶ ταῖς ὁρμαῖς εὑρισκόμενοι.

F. 167 r. *εἴσω συννενευκότας*· εἴσω συννεύειν ἐστὶ τὸ κατὰ διάνοιαν νοερῶς ἐνεργεῖν, σύννουν (4) ἑαυτῷ προσέχοντα καὶ τῷ νοῒ μὴ πρὸς ἄλλο τι πτοούμενον τῶν ἐκτός.

Ibid. *ἵν' ἔχω τὸ ἐπιτίμιον*· ἀλλαχοῦ τὸ ἐπίτιμον εὗρον, ὅπερ ἐστὶ τὸ μὴ ἄτιμον. οὕτω καὶ ὁ *ῥήτωρ* ἀφίησι τῷ Μενεκράτει τὴν καταδίκην· *καὶ ἤδη ἐπίτιμος β'* (5). ἐπιτιμία δὲ ἡ εὐπορία ἢ ἡ μὴ ἀτιμία λέγεται. καὶ ἀλλαχοῦ ὁ αὐτός· *ὁσάκις αὐτὸς κινδυνεύοντα περὶ τῆς πατρίδος καὶ τῆς ἐπιτιμίας καὶ τοῦ βίου πάντα διεσώσατο.*

Λόγος ιε. (Initium : *Ἄνδρες —*).

F. 171 r. *ὢ πῶς συνεζύγην* cet. : ἡ νοερὰ ψυχὴ διαποροῦσα δὴ ἅμα καὶ ἀσχάλλουσα ταῦτα διέξεισιν.

F. 177 v. *ὥσπερ ἐν παιδιᾷ ψήφων*· περὶ τούτων καὶ ἀλλαχοῦ εἶπε, ψήφοις παίζειν τὴν ὄψιν. ἔστι γὰρ καὶ τοιαύτη ματαιότης, ὡς ψήφους τινὰς δεικνύναι τοὺς θαυματοποιούς, καὶ φαίνεσθαι μὲν τόσα ἐρευνωμένους τὰ δὲ (6) μὴ τοσαῦτα καταλαμβάνεσθαι, οὐ γοητείᾳ τυχόν, ἀλλὰ ταχύτητι τοῦ χρωμένου ἀποπλανῶντος τὴν αἴσθησιν. καὶ ὥσπερ ἐν τῷ παιγνίῳ τῶν ψήφων πολὺ τὸ μάταιον ἔχοντες (7) καὶ τὴν ταχεῖαν ἀπὸ τῆσδε πρὸς τήνδε τὴν ψῆφον μεταβολὴν καὶ ἀποπλάνησιν τῆς ὄψεως, οὕτω καὶ τὰ ῥευστὰ καὶ πρόσκαιρα ταῦτα ἄλλοτ' εἰς ἄλλους (8) μεταῤῥιπτεῖται καὶ μετατίθεται μετὰ καὶ τοῦ ἔχειν τὸ μάταιον ἄφατον, ὥσπερ αἱ ψῆφοι, καὶ τὴν τῆς αἰσθήσεως πλάνην καὶ ὄψεως.

F 182 v κερδῷον οἱ Ἕλληνες τὸν Ἑρμῆν προσαγορεύουσιν, ὡς κέρδους ποιητικόν. ἢ διὰ τὸ κερδάλεον καὶ ἐντρεχὲς αὐτοῦ ἐπὶ τῇ κλεπτικῇ οὕτω κεκλῆσθαι νομίζω. τὴν γὰρ ἐντρέχειαν κέρδος ὠνόμαζον οἱ παλαιοί.

Λόγος ιϛ. (Initium : *Τί —*)

F. 188 r. *μυδῶσιν νεκροῖς τὰ ἔνδον*· σεσήπασιν. ἐστὶ δὲ δευτέρας συζυγίας τῶν περισπωμένων, καὶ σημαίνει τὸ οἰδαίνειν καὶ φυσᾶσθαι καὶ ὀγκοῦσθαι. οἰδαίνουσι γὰρ καὶ οἱ τάφοι καὶ μυδῶσι (9) τοῖς νεκροῖς κατὰ τὰ ἔνδοθεν.

F. 193 r. ἡ σῆψις τοῦ μυελοῦ *σφακελισμὸς* λέγεται, καὶ τὸ ῥῆμα· *ἐσφακέλισε τὸ ὀστέον*, ἀντὶ τοῦ, ὁ ἐντὸς τοῦ ὀστέου μυελὸς ἐσάπη. γίνεται δὲ ἐκ τοῦ σφακελισμοῦ σπασμός. λέγεται δὲ σφάκελος καὶ ὁ μέσος τῆς χειρὸς δάκτυλος. σφάκελος καὶ ὁ λεγόμενος σφυγμὸς καὶ παλμός (10).

F. 194 v. μὴ μόνον τὴν κακίαν ἀμεταστρεπτὶ (11) φεύγωμεν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀρετῆς νεανικῶς ἀντεχώμεθα.

(1) Scholium attuli Animadvv. in Basil. I p. 151. Conf. annot. ad El. f. 308 r. m.
(2) Scribe : τά.
(3) Scribe : οὐδαμῶς.
(4) Post σύννουν in Cod. hoc scripturæ compendium : ῦ quod nondum extricavi.
(5) Sic Cod. scripturæ compendio.
(6) Fortasse legendum : τάδε.
(7) Fortasse legendum : ἔχοντι, et mox μεταβολήν.
(8) Scribe : εἰς ἄλλα.
(9) V. Ruhn. *ad Tim. L. V. Pl.* v. μυδᾶν, p. 184 sq.
(10) Vid. Ruhnken. *ad Tim. L. V. Pl.* p. 122 sq.
(11) Vid. Ruhnken. *ad Tim. L. V. Pl.* v. ἀμεταστρεπτί, p. 25 sq.

INDICES.

INDEX I, AUCTORUM QUI IN ELIAE COMMENTARIIS EXCITANTUR.

INDEX II, AUCTORUM, QUI IN SCHOLIIS EXCITANTUR.

INDEX III, SCRIPTORUM, QUI IN ANNOTATIONIBUS EXCITANTUR, ILLUSTRANTUR, EMENDANTUR, VINDICANTUR.

INDEX IV, RERUM QUÆ IN ANNOTATIONIBUS ILLUSTRANTUR, VEL OBITER NOTANTUR.

INDEX V, EORUM QUÆ EX GENERE GRAMMATICO, LEXICOGRAPHICO ET CRITICO IN ANNOTATIONIBUS TRACTANTUR.

NICETÆ SERRONII (1)

COMMENTARIUS

IN S. GREGORII NAZIANZENI ORATIONES I ET XI.

(Olim XLI et VI.)

ACCEDUNT DUORUM ANONYMORUM SCHOLIA.

(Ex editione Christ. Frid. Matthæi, *S. Gregorii Nazianzeni Orationes binæ* (in edit. 1 et 11, olim 41 et 6) *Græce et Latine ; varias lectiones, commentarium duplicem et scholia numquam antea edita ex codd. mss. Mosquensibus adjecit, etc.*, Mosquæ 1780 in-4°.)

NOTITIA CODICUM MOSQUENSIUM.

I. *Codices orationum* (2).

—

Codex chartaceus sæc. XV, foliorum CCCLXV, bibliothecæ sanctissimæ Synodi, in folio, num. LXVII. Continet :

a) Gregorii Nazianzeni XVI orationes cum interpretatione Nicetæ metropolitæ Heracleensis.

b) Apocalypsin Joannis Theologi cum commentario Andreæ Cæsariensis.

Præterea in hoc codice notabilia sunt :

1) Fol. 1. Index omnium quæ in eo continentur.

2) Fol. 2. Nota Symeonis cujusdam, qui eum dicavit sanctæ lauræ Athanasii in monte Atho, quæ repetita quoque est fol. 364, 365. Eam hic ascribere placuit. Habet autem sic : Παροῦσα θεία καὶ ἱερὰ βίβλος ἐγεγόνει παρ' ἐμοῦ τοῦ ἐλαχίστου ἐν ἱερομονάχοις Συμεὼν τοῦ Μαλεσηνοῦ. Καὶ ὡς αὐτὴ μαρτυρεῖ, ἐπιμελῶς πάνυ καὶ λίαν καλῶς. Ἐπεὶ οὖν οὕτω κεκοπίακα καὶ οὕτως ἐπεμελησάμην, θέλω καὶ σφόδρα ἀποδέχομαι, ἵνα καὶ μετὰ θάνατόν μου εὑρίσκηται εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς σεβασμίαν καὶ ἱερὰν βασιλικὴν μεγάλην λαύραν τοῦ ἁγίου Πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου, ὅπως καὶ οἱ ἀναγινώσκοντες αὐτὴν εὔχωνται ὑπὲρ ἐμοῦ τοῦ ἐλαχίστου καὶ ἁμαρτωλοῦ, ὡς ἂν παράσχοι μοι ὁ πανάγαθος Θεὸς τὴν τῶν ἁμαρτημάτων ἄφεσιν. Ὁ γοῦν βουληθεὶς ἆραι ταύτην καὶ ἰδιοποιήσεσθαι ἢ μεταδώσειν πρός τινα ἔξω τῆς ἱερᾶς ταύτης λαύρας, κἂν ὁποῖος ἄρα καὶ εἴη, ἵν' ἐπισπᾶται τὰς ἀρὰς τῶν τριακοσίων δέκα καὶ ὀκτὼ θεοφόρων Πατέρων τῶν ἐν Νικαίᾳ καὶ τοῦ ἁγίου Πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου καὶ τῶν ἐν τῇ ἱερᾷ ταύτῃ λαύρᾳ εὐαρεστησάντων τῷ Θεῷ ἁγίων Πατέρων, καὶ ἐμοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ἵνα κληρονόμος τῆς αἰωνίου κολάσεως γένηται.

3) Fol. 2. verso, leguntur varia epigrammata in Gregorium et Nicetam.

I.

Ἂν ὠκεανὸς τὰς θαλάσσας ἐξάγῃ,
Αἰθὴρ δ' ὁ λαμπρὸς κερματίζῃ τὴν φλόγα,
Βροντὴν δ' ἀκουστὴν συνθλιβεὶς ἀὴρ φέρῃ·
Πῶς οὐχὶ ῥεῖθρα πνευματόῤῥυτον χύσιν,
Ποταμὸς ἀκένωτος ἐκ διδαγμάτων,
Ὁ Γρήγορος νοῦς πλημμυρήσει πανσόφως,
Ὡς εἰς ἑκατὸν ἐξενεγκεῖν τὴν χάριν,
Καὶ πῦρ φλογίζον καὶ καθαῖρον τὴν ὕλην,
Νόθους δαπανῶν, εὐσεβεῖς δὲ λαμπρύνον;
Καὶ βροντὰς ἀφεὶς αἰθεροδρόμους λόγους,
Βροτοὺς ἀνυψώσειεν εὐσεβοφρόνως.
Καὶ δὴ κατιδὼν ὡς θεογράφους πλάκας,
Ἐκ τῶν ἀΰλων μυστικῶν ἀκουσμάτων,
Τὴν βίβλον ὡδὶ συλλαβὼν εὐθυβόλως,
Ἔγγραφε καὶ χάραττε καρδίας πλάτη,
Κάλλη νοητῶν σωστικῶν σπουδασμάτων,
Τύπους ἀτερπεῖς σῆς ψυχῆς ἀποξέων·
Ὡς ἂν διαρθῇς εἰς ποθουμένην πόλιν,
Ἐν ᾗ τὰ λαμπρὰ τῆς Ἐδὲμ λάβῃς γέρα.

II.

Εἰς τὸν ἐξηγητήν.

Εὕροις δ' ἀμοιβὴν τῶν πόνων ἀρχυθῦτα,
Νικητικῶς ἄριστα τὴν κλῆσιν φέρων,
Αἴγλης ἀμαρύγματα πρὸς θεοπτίαν,
Ἀνθ' ὧν συναπήστραψας ἡμῖν ἀφθόνως,
Χάριν θεουργὸν πανσόφῳ Γρηγορίῳ.

III.

Ἐνθάδε πηγὴ ναμάτων ζωηῤῥύτων,
Καὶ κλίμαξ ἀνάγουσα πρὸς θεωρίαν,
Καὶ κῆπος ἡδὺς ἀκηράτων ἀνθέων.
Ἅπας ὁ διψῶν πῖνε. βαῖνε καὶ τρύγα,
Ἄρδευε τὸν νοῦν αὖθις ὡς αὐαλέον.
Ἡμεῖς δὲ Χριστὸν δεξιὸν ἐπιστάτην
Νῦν προσλαβόντες τῶνδε τῶν πονημάτων,
Πρὸς τὴν καταρχὴν ἐξαπλοῦμεν τὰς χεῖρας.

(1) Nicetas, cognomento *Philosophus*, primum episcopus Serronis, deinde archiepiscopus Heracleæ, sæculo XI, scripsit commentarium in Gregorii orationes sexdecim et brevem in quædam ejus poemata Enarrationem. EDIT.

(2) Præter orationes in quibusdam codicibus, quos hic recensui, leguntur quoque carmina, epistolæ, vita, testamentum et explicationes historiarum, quarum in orationibus fit mentio. Vide cod C, D, E, G, M, N, O, J, V, T.

4.) Fol. 3. Conspicitur imago S. Gregorii scribentis. A

5.) Fol. 4. Legitur Λαύρας, quæ nota in plerisque codicibus, qui olim in laura S. Athanasii fuerunt, reperitur.

6) Tandem singulis orationibus ascripta reperiuntur argumenta et epigrammata Phile, quæ hic deinceps reddidi (3).

Στίχοι τοῦ Φιλῆ εἰς τοὺς λόγους τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου.

I.

Εἰς τὸν α' (in editis olim 41, nunc 1) λόγον.

Εἰ ζῇ τὰ νεκρὰ τῆς φθορᾶς ἐφθαρμένης,
Ἔδειξε Χριστὸς ἐκ ταφῆς ἀνη[γερμένος]·
Εἰ ζῇ δὲ καὶ νοῦς εἰς ψυχὴν ἥκων λόγων,
Ὁ Γρήγορος νοῦς εὐφυῶς ἂν δεικνύει (4).

II. B

Εἰς τὸν β' (in editis olim 42, nunc 45) λόγον.

Πῶς δευτερίζεις πρῶτος ὢν ἀλλοτρόπως,
Ταῖς ὑπερλάμπροις συμπλοκαῖς τῶν δογμάτων,
Καὶ τοῖς δυσλήπτοις τῶν νοημάτων λόγοις,
Ἐξ ὧν τὸ θαῦμα τῆς θεωρίας φέρεις;

Εἰς τὸν αὐτόν.

Ἔμπνευσις ἰδοὺ τοῖς θανοῦσι δευτέρα,
Νοημάτων ἔχουσα καὶ τέχνης βάθος.
Παρῆκε γὰρ τὴν (et supra δὴ) Ἐλισσαίου τρίτην
Ὁ Γρήγορος νοῦς τῆς σκιᾶς πεπαυμένης.

III.

Εἰς τὸν γ' (in editis olim 43, nunc 44) λόγον.

Ἄρτι προΐσχει πᾶσα τέρψις χαρίτων,
Πᾶν ἑστιῶσα τῶν ἐν αἰσθήσει γένος.
Ἦρους γὰρ αὐτὴν τὴν ἀνάστασιν λόγος,
Νῦν δεξιοῦται πᾶν καλὸν συνεισφέρων,
Πόλον διαυγῆ καλλιλαμπῆ φωσφόρον, C
Τὴν γῆν πολύχρουν ἠρινῶν ἐξ ἀνθέων,
Ἄρδην θάλατταν πᾶσαν ἡμερουμένην,
Τὸ μεῖζον αὐτοὺς εὐσταλεῖς τοὺς ἀέρας,
Πηγὰς, ποταμοὺς, πᾶσαν ἅμα τὴν κτίσιν.
Ἄνθρωπε, λοιπὸν εἰς ὑπέρτερον βίον,
Ὡς ἀγχίνους, πρόβαινε θᾶττον μὴ φθάσαν
Τὸ τοῦ τέλους πρόστιμον ἁρπάξειέ σε.
Ἡμεῖς δὲ ταῦτα νῦν φράσαντες, ὡς σθένος,
Ὑψηγορικῶν ἐγκαινισμάτων λόγους,
Γράφοντες ἔνθεν ἀνυμνοῦμεν τὸν λόγον.

Εἰς τὸν αὐτὸν λόγον.

Μάμας ἀμολγαῖς εὐπαθῶν πρὶν δορκάδων,
Πανηγυρικοὺς δεῦρο θηλάζει κρότους,
Καὶ τοῦ χρόνου δείκνυσι τὴν βασιλίδα.
Ἡ Πάσχα καινὸν καὶ ψυχῶν ἔαρ φύει.

IV.

Εἰς τὸν δ' (in editis olim 44, nunc 41) λόγον. D

Ἀλλ' οὐδ' ὁ νυνὶ συντεθεὶς, Πάτερ, λόγος,
Τοῦ πανσόφου Πνεύματος ἐγράφη δίχα·
Καὶ γὰρ ἕνα κρίνει σε τῶν ἀποστόλων,
Γλώττης ξένης πνέοντα πυρφόρον μένος.

V.

Εἰς τὸν ε' (in editis olim 22, nunc 15) λόγον.

Ἔδειξε Γρηγόριος ἐκ τοῦ νῦν λόγου,
Πῶς δύναται νοῦ ζωγραφεῖν πάντα χρόα.
Μικροῦ γὰρ αὐτοὺς ἠνθρακωμένους βλέπω,
Τοὺς παντοδαποὺς τῷ Θεῷ στεφανίτας.

VI.

Εἰς τὸν ϛ' (in editis olim 18, nunc 24) λόγον.

Ὁ Κυπριανὸς πρὶν μὲν ἦν γόης μέγας·
Ἐς ὕστερον δὲ, τῷ Θῷ μείζων θύτης.

Ταύτης δὲ τῆς χάριτος οὐκ ἔχων κόρον, A
Καὶ μαρτυρικὸν δείκνυται θῦμα ζέον.

VII.

Εἰς τὸν ζ' (in editis olim 9, nunc 19) λόγον.

Τὸν ἐξισωτὴν τῶν βασιλείων φόρων,
Ὁ Γρήγορος νοῦς δεξιοῦται τοῖς λόγοις·
Καὶ τοὺς φόρους τίθησι μετριωτέρους,
Εὐσπλαγχνίας πλάστιγγας αὐτῷ ῥυθμίσας.

VIII.

Εἰς τὸν η' (in editis olim et nunc 38) λόγον.

Ἄνθρωπε, συστάληθι πιστεύσας μόνον,
Καὶ μηδὲν ἀμφίβαλλε τὸ πρᾶγμα βλέπων.
Τὰς γὰρ φύσεις ἤμειψεν ὁ κτίστης λόγος,
Σαρκὸς μετασχὼν καὶ Θεὸς μείνας πάλιν.

IX.

Εἰς τὸν θ' (in editis olim 20, nunc 43.) λόγον.

B Ζῇς μάλα σεμνῶς καὶ τελευτήσας, μάκαρ.
Ὁ σύννομος γὰρ αὖθις ἐψύχωσέ σε,
Μονῳδίας ἔντεχνον ἰσχὺν ἐγχέας.
Ὡς πνεῦμα καὶ φῶς τῇ σκιᾷ τοῦ λειψάνου.

X.

Εἰς τὸν ι' (in editis olim et nunc 39.) λόγον.

Γυμνὸν θεωρῶν τὸν Θεὸν καὶ Δεσπότην,
Ἄνθρωπε, γυμνώθητι παθῶν καὶ ἔραμε.
Ὁ γὰρ ποταμὸς τοῦ προκειμένου λόγου,
Παντὸς μολυσμοῦ τὰς ψυχὰς ἀποκλύνει.

XI.

Εἰς τὸν ια' (in editis olim et nunc 40) λόγον.

Ἰδοὺ πάλιν βάπτισμα καὶ φώτων χύσις.
Δὶς γάρ σε, πιστὲ, πρὸς τὸ καλὸν ὀτρύνει.
Σὺ γοῦν πάλιν πλύνθητι καὶ φῶς εἰσδέχου,
Καὶ τοῖς ὑποχραίνουσι μὴ χρῶ πρακτέοις.

XII.

C *Εἰς τὸν ιβ' (in editis olim 6, nunc 11) λόγον.*

Ἔδειξε Γρηγόριος ἐκ τοῦ νῦν λόγου
Τὴν τῷ φίλῳ πρέπουσαν εἰς φίλους σχέσιν.
Τῷ γὰρ ἀδελφῷ τοῦ Βασιλείου τάδε
Σοφῶς δι' αὐτὸν ὡς τροφὴν καταρτύει.

XIII.

Εἰς τὸν ιγ' (in editis olim et nunc 21) λόγον.

Ἀθανάσιε, τάχα καὶ ζῇς καὶ πνέεις,
Ὡς οὐ παρελθὼν τὸν βραχὺν τοῦτον βίον.
Ἀθάνατον γὰρ πανταχοῦ σε δεικνύων
Ὁ Γρήγορος νοῦς, τόνδε σοι πνεῖ τὸν λόγον.

XIV.

Εἰς τὸν ιδ' (in editis olim 32, nunc 43) λόγον.

Ἐπισκοπικὴν σεμνύνων παρουσίαν,
Τὴν τῶν λόγων τράπεζαν εἰς μέσον τίθης.
D Καὶ γὰρ ἀγαθὸς ἑστιάτωρ εὑρέθης,
Τὸ δογματικὸν, Πάτερ, ἐγχέας πόμα.

XV.

Εἰς τὸν ιε' (in editis olim 16, nunc 14) λόγον.

Τράπεζαν ἁβρὰν καὶ πρυτανεῖον μέγα,
Τὸν δεῦρο σαφῶς ὀργανοῖς, Πάτερ, λόγον·
Καὶ τοῖς φίλοις πένησιν αὐτὸν ἐκδίδως,
Οἷς δὴ συναλγεῖν ἀξιοῖς τοὺς εὐπόρους.

XVI.

Εἰς τὸν ις' (in editis olim 15, nunc 16) λόγον.

Οὐρανόθεν χάλαζα ῥιφεῖσα βρύχει·
Πλὴν τὸν μὲν ἐκ γῆς πάντα καρπὸν συντρίβει,
Ποιεῖ δὲ τὸν νῦν αἰθεροδρόμον λόγον,
Πληγῆς πονηρᾶς ἀντιφάρμακον πόαν.

(3) Habet quoque codex bibliothecæ Vindobonensis apud Lambec. III, p. 184.

(4) Δεικνύει. Forte, δεικνύοι. Edit.

Ex hoc codice varias lectiones in hac editione notavi A *et Nicetæ commentarium inde edidi.*

B. Codex (5) membranaceus sæc. XI aut XII. Continet 9 orationes cum commentario Nicetæ. Folia habet 495. Servatur in bibliotheca tabularii imperialis Mosquensis (*In der Bibliothek des Reichs-Archivs*). Hujus usum debeo Gerbardo Friderico a Muller, Rossici imperii consiliario status, viro perillustri et generosissimo.

Istæ orationes hoc ordine leguntur :

1) Fol. 1. Ἀναστάσεως ἡμέρα.
2) Fol. 18. Ἐπὶ τῆς φυλακῆς μου.
3) Fol. 140. Ἐγκαίνια τιμᾶσθαι.
4) Fol. 172. Περὶ τῆς ἑορτῆς βραχέα.
5) Fol. 229. Τί δὲ οἱ Μακκαβαῖοι.
6) Fol. 265. Μικροῦ Κυπριανός.
7) Fol. 297. Τίς ἡ τυραννίς.
8) Fol. 330. Χριστὸς γεννᾶται.
9) Fol. 374. Ἔμελλεν ἄρα πολλάς.

In hac oratione quædam in fine exciderunt. Nam quæ in editione Parisina 1609, pag. 372 A, a vocabulis καὶ προστίθεται τοῖς ἱερεῦσιν ὁ ἀρχιερεύς leguntur, ea hic in codice a manu recentiori, omissa interpretatione Nicetæ, ascripta sunt.

C. Codex bibliothecæ (6) sanctissimæ Synodi, in folio, num. LVIII, membranaceus, foliorum CCCCII, sæc. IX (7). Continet XLIX orationes cum scholiis. Fuit quondam in monasterio Iberorum montis Athos. Nam fol. 1 legitur, τῶν Ἰβήρων. In fine plerarumque orationum hic notati sunt στίχοι, ut in codicibus V. et N. Testamenti. Post orationem quadragesimam nonam, folio 402 verso, legitur oratio a manu recentiori sæc. XV, cujus hic est index: Πρὸς Εὐάγριον μοναχὸν περὶ θεότητος. Incipit : Σφόδρα σε θαυμάζω. Hæc in fine est mutila. Reperitur quoque ibi ab eadem manu hæc nota : Ἰστέον, ὅτι κατά τινας ὁ λόγος οὗτος ἀμφιβάλλεται. In editis est oratio XLV. [Nunc inter epistolas reposita, ed. Bened. tom. II, *ep.* 243, *ad Evagrium*. EDIT.]

D. Codex ejusdem bibliothecæ in fol., num. LIV, membranaceus, sæc. XI, foliorum CCCXCVII. Hic olim fuit in monasterio Batopedii, ut fol. 2 legitur. Continet L orationes cum scholiis (8).

E. Codex ejusdem bibliothecæ num. LV, in folio, foliorum CLXXV, sæc. XI aut XII. Continet XXV orationes (9) cum scholiis nonnullis. Hic a principio est mutilus. Exciderunt enim quatuor orationes cum initio quintæ. Præter istas orationes continet :

a) Exemplum Testamenti Gregorii Nazianzeni.

b) Τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου ἐξήγησιν τῶν ἐπιταφίων ἱστοριῶν τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου τοῦ μεγάλου. Incipit : Πρώτη ἐστὶν ἱστορία ἡ περὶ τῶν Πελοπίδων.

In fronte folii a manu recentiori legitur : Οὐκ ἔστιν αὕτη ἡ ἐξήγησις τοῦ Ἁγίου, ἀλλὰ Νόννου τοῦ ἀββᾶ.

c) Συναγωγὴν καὶ ἐξήγησιν, ὧν ἐμνήσθη ἱστοριῶν ὁ ἐν ἁγίοις Γρηγόριος ἐν τῷ *Εἰς τὰ Φῶτα* λόγῳ, οὗ
B ἡ ἀρχή · Πάλιν Ἰησοῦς ὁ ἐμός. Incipit : Πρώτη ἐστὶν ἱστορία ἡ περὶ τῆς γονῆς.

d) Τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου ἐξήγησιν τῶν ἐν τῷ πρώτῳ στηλιτευτικῷ ἱστοριῶν *κατὰ Ἰουλιανοῦ τοῦ παραβάτου*. Incipit (10) : Λόγος ὁ στηλιτευτικός.

e) Ἐξήγησιν τῶν ἐν τῷ β' λόγῳ. Incipit : Πρώτη ἐστὶν (11) ἱστορία ἡ περὶ τοῦ (11*) Ἀριάδνης.

f) Δοξολογίαν τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου. Incipit (12) : Σὲ καὶ νῦν εὐλογοῦμεν.

Fuit hic codex olim in bibliotheca S. Lauræ Athanasii, quod ex hac nota, quæ in ultimo folio legitur, intelligitur : Οἱ μη' (i. e. 48) ἀναγινωσκόμενοι λόγοι τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου
C τοῦ Θεολόγου. (13) Βιβλίον τῆς γ' θέσεως.

F. Codex ejusdem bibliothecæ num. LVI, in fol., foliorum CCCXVI, scriptus est in charta bombycina sæc. XV aut XIV. Continet XVI orationes cum Nicetæ interpretatione. Hic variis in locis a vermibus adrosus est.

G. Codex ejusdem bibliothecæ in fol. num. LIX, membranaceus, sæc. X aut XI, foliorum CCCXXXV. Continet orationes XXXI. Prima, quæ est *in Cæsarium fratrem*, a principio est mutila.

H. Codex ejusdem bibliothecæ num. LX, in fol., chartaceus, sæc. XIV. Continet in foliis CCCXII orationes XVI cum commentario Nicetæ. Fuit hic codex olim in monte Atho in monasterio Dionysii, ut fol. 2 notatum est. In fine hujus codicis, fol. 312,

(5) A principio a manu recentiori hæc nota legitur : Ἐκ τῶν τοῦ Διονυσίου ἱερομονάχου καὶ μεγάλου πρωτοσυγκέλου. D

(6) In hoc a manu recentiori quibusdam orationibus præfixa leguntur epigrammata, diversa a supra laudatis. In orationem, Ἀναστάσεως ἡμέρα, hoc :

Τὸ Πάσχα Χριστοῦ δεξιὰν ἀρχὴν ἔχων,
Λαμπρῶς πανηγύριζε καὶ θεοφρόνως.

In orationem, Φίλου πιστοῦ, hoc :

Πιστῶν φίλων ἐνταῦθα λαβοῦ λαμπάδα
Τριῶν, Βασιλείου τε καὶ Γρηγορίων.

(7) Hic codex paulo negligentius scriptus est quam reliqui.

(8) Ista scholia partim a prima manu, partim a secunda et recentiori provenerunt. In prima oratione tamen ita evanuerunt, ut vix legi possint. Horum scholiorum nulla vestigia reperi in editione Billii

(9) In hoc codice oratio, Τάδε λέγει Σολομών, ut spuria notatur. Ita enim ibi in principio legitur : Οὗτος ὁ λόγος ἀμφιβάλλεται, ὅτι οὐκ ἔστι τοῦ Θεολόγου, ἀλλὰ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ, καθὼς καὶ ὁ Σουΐδας γράφει. Suidæ verba tom. I, pag. 498, sic se habent : Ἔγραψε δὲ μετάφρασιν εἰς τὸν Ἐκκλησιαστὴν, ἐλάχιστον μὲν, πάνυ δὲ θαυμαστὸν λόγον.

(10) Hoc primum Græce edidit Montacutius Etonæ, in-4, anno 1610, p. 127 sqq. (Recuditur infra.)

(11) Vide modo laudatum libellum, p. 159.

(11*) Τοῦ. Forte, τῆς. EDIT.

(12) Vide Montf. *Bibl. Coislin.*, cod. LI, p. 118, et LXV, p. 120, necnon Fabric. *Bibl. Gr.* vol. VII, p. 513.

(13) Vid. Montf. *Bibl. Coislin.*, cod. VIII, p. 43, et quæ nos notavimus in *Notitia codd. mss. Mosq.*, cod. XXVI, p. 38.

a manu altera legitur: Ἐγράφη καὶ ἐτελειώθη ἡ A θεία καὶ θεολογικὴ καὶ ἱερὰ αὕτη βίβλος ἐν ἔτει ,ςωμζ'. (i. e. post Christum natum 1349), καὶ εὔχεσθαι (*sic*) τὸν γράψαντα οἱ ἀναγι. (*Sic*). Ibidem ab alia etiam manu legitur: Ἀφιερώθη καὶ τοῦτο, ὡς καὶ τὰ λοιπὰ ὑπ' ἐμοῦ Μαξίμου ἁμαρτωλοῦ μοναχοῦ ἐν τῷ ἁγίῳ ὄρει ἐν τῇ ἁγίᾳ μονῇ τοῦ κυροῦ Διονυσίου, διὰ μνημόσυνον τοῦ ἐμοῦ πεφιλημένου πατρός. Ὁ δὲ συλλῆσαι (*sic*) θελήσας, ἐχέτω τὰς ἀρὰς τῶν ἁγίων Πατέρων. Τμήματα ιζ' καὶ λειτουργίαι δ'.

I. Codex (14) ejusdem bibliothecæ num. LXI, in fol. Continet in foliis CCLXXXVIII orationes XXXI. Scriptus est in membranis sæc. X. Fuit olim in laura Athanasii in monte Atho. Nam fol. 1 legitur: Βιβλίον τῆς τρίτης θέσεως α'. In fine singularum orationum notatus est numerus versuum. Inest B quoque explicatio signorum scribæ, quam jam edidit Moutf. *Bibl. Coislin*. cod. CCXLIII, p. 300. Est hic codex unus ex pulcherrime scriptis. Exornatus est multo auro variisque coloribus. Nota scribæ in fine hæc reperitur: Ἐτελειώθη ἐν Κυρίῳ ἡ πανάγαστος αὕτη δέλτος τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου μηνὶ Ἰουνίῳ, ε' ἡμέρᾳ καταπαυσίμῳ, ὥρᾳ θ', ἰνδικτ. γ', ἔτους ἀπὸ κτίσεως κόσμου ,ςυπγ' (6483, i. e. post Christum natum 975), γραφεῖσα διὰ χειρὸς Νικολάου μοναχοῦ καὶ πρεσβυτέρου μονῆς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, ἧ ἐπώνυμον ὁ Πελεκᾶν. Ὑπὲρ οὗ, πᾶς ὁ ἐντυγχάνων ταύτῃ τῇ βίβλῳ, ἔσο ὑπερευχόμενος διὰ τὸν Κύριον.

In hoc codice fol. 122 verso legitur nota a prima C manu scripta cinnabari, quæ refertur ad verba, θάνατον πλησιάσαντες.* Ἐπεὶ γὰρ φθόνῳ, κ. τ. λ. (vid. edit. operum Gregor. ed. Bened. p. 836 C et p. 837 E) quæque ita se habet: Ἐν πολλοῖς τῶν ἀντιγράφων καὶ ἕτερά τινα διὰ μέσου κείμενα εὕρομεν, ἔνθα τὸ σημεῖον ὁρᾷς διὰ τῆς κινναβάρεως (est vero istud signum eo in loco, ubi ego stellam posui)· ἅπερ ἔδοξεν ἡμῖν ἢ μὴ εἶναι τοῦ Πατρὸς, ἢ μὴ εἶναι ἀνόθευτα, ὅμως καὶ ταῦτα πρὸς ἀκριβῆ τῶν ἐντυγχανόντων γνῶσιν μετὰ τὴν συμπλήρωσιν (post finem orationis fol. 128) τοῦ παρόντος λόγου γραφῆναι συνείδομεν. Rursus fol. 126 ante istum suspectum locum hæc nota legitur: Ἔχει δὲ καὶ τὰ ἐν τῷ προγεγραμμένῳ λόγῳ, ὡς ἐν παραθήκῃ φερόμενα, καθάπερ ἀνωτέρω ἐν τῷ ἐκ τῆς ἀρχῆς τετάρτῳ σελλιδίῳ, D ὡς ἐσημειωσάμεθα οὕτως. Locus incipit sic: Καὶ τί δεῖ μοι πλειόνων ἐγκαινίων. Desinit fol. 127 in verbis, ἀπαθανατισθέντες καὶ Θεῷ πλησιάσαντες. Post ista verba tertia nota repetitur: Ἔστιν ὑποθέσθαι τοῦ Ἁγίου εἶναι καὶ ταῦτα· ἐπειδὴ γὰρ ὁ Πατὴρ τὸν παρόντα λόγον σχεδίως, ἅτε ἐπ' ἐκκλησίας, προσεφώνησεν, εἰκὸς μετὰ τοῦτο αὐτὸν σχολαιότερον διελθὼν ἀθετεῖσθαι ταῦτα ἠθέλησεν. Οὕτω μᾶλλον ἐγὼ περὶ τούτων εἰκάζω.

(14) Hic codex in primis dignus est qui a futuro editore diligenter comparetur cum editis.

(15) Etiam hic codex est unus ex diligentissime scriptis.

(16) Hic est unus ex diligentissime et pulcherrime scriptis.

K. Codex (15) ejusdem bibliothecæ num. LXII, in fol. Scriptus est sæc. X. Continet in foliis CCLX orationes XVI. In hoc folio 1 est tabula picta, divisa in duas partes. Vetustate autem ita pleraque deleta sunt, ut neutrius partis argumentum cognosci possit. Fol. 2 legitur index orationum litteris aureis, scriptis in cinnabari. Has litteras subinde renovavit recentior manus minio. In fine additur etiam explicatio istorum signorum, de quibus modo dixi in recensione codicis I. In ipso opere initia et indices orationum necnon litteræ initiales auro et cinnabari necnon aliis coloribus sunt conspicua. Sæpe etiam imagines sunt adjectæ, quæ argumentum orationum exhibent. Fol. 4 in fine a manu recentiori legitur: Ξηροποτάμου (quod monasterii nomen est montis Atho) Γεννάδιος ἱερομόναχος.

L. Codex (16) ejusdem bibliothecæ num. LXIII, in fol. Scriptus est in membranis sæc. X. Complectitur in foliis CCCLXXXIII orationes XXIII. Fuit quondam in monasterio Iberorum montis Athus. Nam fol. 3 legitur: τῶν Ἰβήρων. Ante orationes Gregorii Nazianzeni inserta sunt duo folia membranacea sæc. IX in quibus pars orationis Joannis Damasceni legitur. Indicem habet: Ἰωάννου πρεσβυτέρου καὶ μοναχοῦ Δαμασκηνοῦ λόγος εἰς τὴν κοίμησιν τῆς παναγίας Θεοτόκου. Incipit: Ἔστι μὲν ἀνθρώπων οὐδείς.

In hoc codice locus ille orationis XLIII, de quo supra dixi in recens. cod. I, separatim legitur. In fine orationis XXV (nunc XXIII), quæ hic est XXIII, quædam exciderunt.

M. Codex membranaceus sæc. X, foliorum CCCLXI, ejusdem bibliothecæ, in folio, num. LXIV. Continet:

a) XXVII orationes Gregorii Nazianzeni. Etiam hic ille locus cum ista, de qua supra dixi nota in cod. I, separatim legitur. Præterea in oratione IV (nunc V), quæ hic est XXI, fol. 271, in margine legitur locus, qui in editis reperitur pag. 119, A, B, a verbis, καὶ γὰρ εἰ τὴν ὀρθὴν, ad verba, καταλείψαντος. Indicem habet iste locus, ἐν ἄλλῳ (scil. ἀντιγράφῳ). Ergo olim videtur abfuisse a quibusdam codd.

b) Συναγωγὴν καὶ ἐξήγησιν, ὧν ἐμνήσθη ἱστοριῶν ὁ ἐν ἁγίοις Πατὴρ ἡμῶν Γρηγόριος ἐν τῷ *Εἰς τὰ Φῶτα* λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχή· *Πάλιν Ἰησοῦς*. Incipit: Οἱ θεόλογοι τῶν Ἑλλήνων.

c) Ἐξήγησιν ἱστοριῶν τῶν ἐν τῷ πρώτῳ Στηλιτευτικῷ. Incipit: Λόγος στηλιτευτικός.

d) Ἱστορίας τοῦ δευτέρου Στηλιτευτικοῦ. Incipit: Ἀριάδνη θυγάτηρ.

N. Codex (17) membranaceus, sæc. X aut IX scriptus, foliorum CCCLIV. Est ejusdem bibliothecæ, in fol., num. LXV. Continet LI orationes cum scholiis (18).

(17) A folio 209 ad 216 secunda manus sæc. XV quæ exciderant adjecit.

(18) Scholia a manu recentiori scripta videntur. Sæpe etiam alieno loco leguntur. Exempli causa,

liis. Olim fuit in monte Atho, in monasterio Athanasii, quod Laura appellatur.

O. Codex membranaceus sæc. XI aut X, foliorum CCCXCI. Servatur in eadem bibliotheca, estque in fol., num. LXVI. Continet XLIX orationes. Orationis autem primæ, quæ est in editis quoque prima (nunc secunda), initium deest.

P. Codex in charta bombycina sæc. XIV, foliorum DXVI. Fuit quondam in monasterio Iberorum. Nunc in eadem Mosquensi bibliotheca servatur, de qua modo dixi, estque in fol., num. LXVIII. Continet XVI orationes cum commentario Nicetæ. Nicetæ interpretatio hunc habet indicem : Τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Νικήτα μητροπολίτου Σερρῶν ἐξήγησις εἰς τὸν Θεολόγον. A principio nonnulla scripta sunt minus diligenter a manu recentiori in charta vulgari, in his oratio, Ἀναστάσεως ἡμέρα.

Q. Codex membranaceus sæc. XI aut X foliorum CCIX. Est ejusdem bibliothecæ, in fol., num LXIX. Continet :

a) XIII orationes Gregorii Nazianzeni.

b) Μαρτύριον τῶν (19) ἁγίων καὶ ἐνδόξων τοῦ Χριστοῦ μαρτύρων Εὐστρατίου, Αὐξεντίου, Εὐγενίου, Μαρδαρίου καὶ Ὀρέστου. Μηνὶ δεκεμβρίῳ ιγ'. Incipit : Βασιλεύοντος Διοκλητιανοῦ καὶ Μαξιμιανοῦ.

Hoc in fine est mutilum. Desinit enim in verbis, Καθεσθέντων οὖν αὐτῶν, ὁ ἅγιος Εὐστράτιος εἶπε,

R. Codex ejusdem bibliothecæ in quarto, num. CCLXXXI, foliorum CCCXXXV. Scriptus est in charta sæc. XV. Fuit quondam in monasterio Batopedii. Continet XI orationes cum Commentario (20) Nicetæ.

S. Codex ejusdem bibliothecæ in quarto, num. CCLXXXII, sæc. XII aut XI, foliorum DXXXV. Scriptus est in membranis. Fuit quondam in monasterio Iberorum. Continet XIV orationes cum commentario anonymi. Est hic codex variis in locis in superiori parte putredine adesus. Cæterum accurate et pulcherrime scriptus. In fine hæc scribæ nota legitur : Θεοῦ τὸ δῶρον καὶ πόνος Κωνσταντίνου.

T. Codex ejusdem bibliothecæ in folio, num. V. Hunc recensui in *Notitia codd. mss. Græcorum*, quæ prodiit Mosquæ 1776, in fol., vid. p. 8 et 9. Continet præter alia XVI orationes (21) Gregorii Nazianzeni et Vitam ejusdem, quæ ibi tribuitur Gregorio presbytero.

V. Codex ejusdem bibliothecæ, num. XLI, in fol., membranaceus, sæc. X aut XI. Continet præter alia epistolas aliquot Gregorii Nazianzeni. Hunc l. l. recensui p. 61.

X. Codex chartaceus sæc. XVII, bibliothecæ Typographei synodalis, num. IV, in quarto. Continet præter alia unam Gregorii Nazianzeni orationem cum scholiis. Incipit : Ἐγκαίνια τιμᾶσθαι. Scholia incipiunt : Ὡς ἐν ἀπρόσιτον καὶ ἀδιάδοχον.

Hunc diligentius recensui in *Notitia codd. mss.*

II. *Codices carminum.*

A. Codex bibliothecæ sanctissimæ Synodi, num. LIII, in fol. Scriptus est sæc. XII in membranis. Fuit quondam in monasterio Iberorum. Continet in foliis CCXC Gregorii Nazianzeni LV carmina (22) cum paraphrasi.

B. Codex ejusdem bibliothecæ num. CCXLVIII, in quarto. Scriptus est in charta, sæc. XVII. Fuit quondam in monasterio Iberorum. Continet præter alia XIV carmina cum scholiis.

C. Codex ejusdem bibliothecæ num. CCXLVII, in quarto. Hic ab Absalomo monacho scriptus traditur anno mundi 7118, Christi 1610, mensis Maii die 12. Est chartaceus. Continet inter alia XXXIII carmina cum scholiis modo inter versus, modo in margine.

D. Codex bibliothecæ Typographei synodalis, num. V, in quarto, de quo diligentius exposui in *Notitia codicum mss. Mosquensium.*

E. Codex ejusdem bibliothecæ num. XLI, in quarto. Vide eamdem *Notitiam.*

scholia orationis φίλου πιστοῦ, leguntur in margine orationis : Λύει μοι τὴν γλῶσσαν. Scholia ad orationem, Ἀναστάσεως ἡμέρα, quæ prima est in hoc codice, maxima ex parte deleta sunt. Ex hoc codice infra quædam excerpsi, quæ a scribis aliis recentiori tempore adjecta sunt.

(19) Vid. Fabric. *Bibl. Gr.*, vol. IX, p. 78.

(20) Indicem habet : Νικήτα διακόνου καὶ διδασκάλου τῆς τοῦ Θεοῦ μεγάλης Ἐκκλησίας ἑρμηνεία εἰς τοὺς ῥηθέντας ὁσίους λόγους παρὰ τοῦ Θεολόγου Γρηγορίου.

(21) Hunc codicem in hac editione non contuli, quia unus est ex negligentissime scriptis, quod comparandis nonnullis Novi Fœderis libris, quos etiam continet, intellexeram.

(22) Ex hoc codice speciminis causa edidi duplicem paraphrasin carminis *De libris canonicis V. et N. Testamenti.* — Hanc Paraphrasin edimus inter scholia quæ Gregorii carminibus subjiciuntur. EDIT. PATR.

NICETÆ SERRONII COMMENTARIUS

IN ORATIONEM I, OLIM XLI.

—

S. P. N. Gregorii Theologi, archiepiscopi Constantinopolitani, oratio prima, interpretata a beatissimo et clarissimo metropolitano Heracleæ domino Niceta Serronio.

(1) Cum D. Gregorius invito animo sacerdos creatus fuisset, et, patre jam senescente, Nazianzeni gregis curam susciperet, atque id, quod patri deerat, suppleret: eam rem permoleste ferens, in Pontum profugerat, illicque conquiescebat; ac non multo post ipso Paschatis die Nazianzum reversus est, civiumque hortatu in medium ecclesiæ prodiens, hanc orationem pronuntiavit. Deinde vero magnum apologeticum (1*) per otium conscripsit. Demonstrativa porro est hæc oratio, duplex habens argumentum, Paschalis nempe festi solemnitatem, et tarditatem in suscipienda Ecclesiæ Nazianzenæ præfectura. Nam et festum diem laudibus prosequitur, et tarditatis suæ rationem reddit: tametsi hæc defensionis pars paucis absolvatur. Pascha autem non, ut quibusdam visum est, salutiferæ passionis nomen est, verum dictio hæc *transitum* significat, quemadmodum idem auctor, oratione II de *Paschate* interpretatur. Sic enim incipit.

Resurrectionis dies. Quoniam, inquit, Resurrectionis dies est, quo ad vos accessi, viri Nazianzeni (ad illos enim hanc orationem habet vir divinus et vere theologus), hunc ipsum diem, ut bonum signum atque omen accipio, quod ipse quoque ab ignavia et infirmitate resurgam, ac mihi sermonum meorum auspicium, plebisque docendæ ac moderandæ principium faustum et felix erit. Age igitur ob splendidam hanc divinamque festivitatem spiritualiter splendescamus, virtutum videlicet amictu et ornamento illustrati (2). Nos mutuo complectamur, dilectionem et fraternitatem atque arctissimam concordiam hoc signo exprimentes. Nam verbum περιπτύσσεσθαι, quasi coalescere, et complexu hærere significat.

Dicamus, fratres, etiam his qui nos oderunt. Hoc autem ab Isaia sumptum est, cujus hæc verba sunt: *Dicite his qui vos oderunt et exsecrantur: Fratres nostri estis*[1]. Sensus autem est hujusmodi: His etiam, qui nos odio insectantur, dicamus: O fratres, id est, eos fratrum nomine appellemus. Hoc

A *Τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου λόγος α', ἑρμηνευθεὶς ὑπὸ τοῦ μακαριωτάτου καὶ ὑπερτίμου μητροπολίτου Ἡρακλείας κυροῦ* (3) *Νικήτα τοῦ Σεῤῥῶν.*

Col. 395 A 3. *Ἀναστάσεως... περιπτυξώμεθα.* Ἄκων χειροτονηθεὶς ἱερεὺς ὁ θεῖος Γρηγόριος, ὥστε λοιπὸν γηράσαντος τοῦ πατρὸς ἀντιλαμβάνεσθαι τοῦ κατὰ Ναζιανζὸν ποιμνίου, καὶ ἀναπληροῦν τὸ πατρικὸν ὑστέρημα, δυσχεράνας ἔφυγεν εἰς τὸν Πόντον, κἀκεῖσε ἡσύχαζε, καὶ μετὰ καιρὸν ἐπανῆκεν ἀπὸ τοῦ Πόντου ἐν ἡμέρᾳ τοῦ Πάσχα, καὶ παρακληθεὶς ἔστη μέσον τῆς ἐκκλησίας, καὶ τὸν παρόντα λόγον ἀπεστομάτισεν. Ὕστερον δὲ τὸν μέγαν Ἀπολογητικὸν συνέταξε κατὰ σχολήν. Ἔστι δὲ οὗτος ὁ λόγος πανηγυρικὸς, διπλῆν ἔχων ὑπόθεσιν, αὐτήν τε τὴν B ἑορτὴν καὶ τὴν βραδυτῆτα τῆς προστασίας τῆς κατὰ Ναζιανζὸν Ἐκκλησίας. Πανηγυρίζει τε (4) ὑμνῶν τὴν ἑορτὴν, καὶ ὑπεραπολογεῖται τῆς βραδυτῆτος, εἰ καὶ τὰ τῆς ἀπολογίας ἐν ὀλίγῳ μέρει τοῦ ὅλου λόγου συμπεπεράτωται. Τὸ δὲ Πάσχα, οὐκ ἔστιν ὄνομα τοῦ σωτηρίου πάθους, ὥς τινες ἐνόμισαν, ἀλλ' ἡ λέξις αὕτη δηλοῖ τὴν *διάβασιν*, καθὼς ἐν τῷ δευτέρῳ τοῦ Πάσχα λόγῳ ὁ μέγας οὗτος Θεολόγος Πατὴρ ἑρμηνεύει· Ἄρχεται δ' οὕτως·

Ἐπειδὴ, φησὶν, ἀναστάσεως ἡμέρα ἐστὶ, καθ' ἣν πρὸς ὑμᾶς ἐπεδήμησα, αὐτὴν ταύτην τὴν ἡμέραν, ὡς ἀγαθὸν δέχομαι σύμβολον, ὅτι ἀναστήσομαι κἀγὼ ἀπὸ τῆς δειλίας καὶ ἀσθενείας, καὶ ἔσται μοι ἡ ἀρχὴ τῶν λόγων μου καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ διδάσκειν καὶ τοῦ C προΐστασθαι δεξιὰ, τουτέστιν ἀγαθὴ καὶ ἐπιτηδεία. Ἄγε οὖν ἐπὶ τῇ λαμπρᾷ ταύτῃ ἑορτῇ καὶ πανηγύρει, πνευματικῶς λαμπρυνθῶμεν, τῇ περιβολῇ τῶν ἀρετῶν φαιδρυνόμενοι, καὶ ἀλλήλους περιπτυξώμεθα, τὸ ἀγαπητικὸν, καὶ φιλάδελφον καὶ συνδετικὸν πρὸς ὁμόνοιαν ἐν τούτῳ δεικνύοντες. Τὸ γὰρ περιπτύσσεσθαι, τὸ οἱονεὶ προσφύεσθαι καὶ περιπλέκεσθαι ἀλλήλους δηλοῖ.

D Ibid. 5. *Εἴπωμεν... πεπονθόσι.* Τοῦτο ἐκ τῆς προφητείας Ἠσαΐου ἔλαβεν ὁ Θεολόγος, λέγοντος· *Εἴπατε τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς καὶ βδελυσσομένοις· Ἀδελφοὶ ἡμῶν ἐστε.* Ὁ δὲ νοῦς τοῦ λόγου τοιοῦτός ἐστιν, ὅτι Καὶ αὐτοῖς τοῖς μισοῦσιν ἡμᾶς εἴπωμεν τὸ, Ὦ ἀδελφοὶ, τουτέστι καλέσωμεν αὐτοὺς τῇ προσ-

[1] Isa. LXVI, 5.

(1) Interprete Billio, p. 1090, qui Pselli scholia interseruit.

(1*) Id est orationem II, olim I.

(2) Additur apud Billium: « Sciendum porro, aliud ἑορτὴν esse, et aliud πανήγυριν. Ἑορτὴ enim est velut sancti cujusdam memoria: ducitque hoc nomen etymologiam ἀπὸ τοῦ εὖ ὁρούειν, id est, grassari ad res honestas et laudabiles: πανήγυρις autem, est Pascha et Ascensio aliaque mystica festa: πανήγυρις vero dicitur ἀπὸ τοῦ πάντας γηρύειν, id est loqui. »

(3) De voce κυροῦ cf. Ern. Dronke Præfationem ad Gregorii *Carmina selecta* (tom. XXXVIII, infra).

(4) Γάρ interponit b.

ηγορίᾳ τῶν ἀδελφῶν. Τοῦτο γὰρ ἀπόδειξις ἀγαθῆς A περὶ αὐτοὺς διαθέσεως. Δεῖ γὰρ καὶ τοῖς ἐχθροῖς λέγειν τὸ, Ὦ ἀδελφοὶ, καὶ μὴ μόνον τοῖς δι' ἀγάπην τι πεποιηκόσιν ἢ πεπονθόσι, ὥσπερ οἱ ἐν Ναζιανζῷ καὶ ἐποίησάν τι δι' ἀγάπην καὶ ἔπαθον. Ἐποίησαν μὲν γὰρ τὴν πρὸς τὸν Θεολόγον τοῦτον Πατέρα παράκλησιν (1), ἵνα τὴν ἱερωσύνην καταδέξηται καὶ ποιμάνῃ (2) αὐτούς. Ἔπαθον δὲ τὸ μὴ εἰσακουσθῆναι παρ' αὐτοῦ. Καὶ αὖ πάλιν αὐτὸς ἔπαθε τὴν βίαν καὶ ἐποίησε τὴν εὐπείθειαν.

enim argumentum est animi erga eos bene affecti. Nam hostibus quoque dicendum est: O fratres, et non his tantum, qui propter charitatem aliquid fecerunt aut passi sunt, quemadmodum Nazianzenis contigerat, qui propter charitatem aliquid fecerant et passi fuerant: fecerant enim, quatenus Theologum hortati fuerant, vel potius compulerant, ut sacerdotium susciperet, ipsosque pasceret. Passi autem fuerant, quatenus id ab eo nequaquam impetraverant. Rursus ipse et vim passus erat, et rursus intulerat, quod morem ipsis gerere detrectasset.

Col. 395 A 7. *Συγχωρήσωμεν... ταχυτητος.* Συγχωρήσωμεν διὰ τὴν Ἀνάστασιν πρὸς (3) τὰ αἰτιάματα, ἃ ἔχομεν ἀλλήλους αἰτιᾶσθαι, δῶμεν συγγνώμην ἀλλήλοις, ὑμῖν μὲν ἐγὼ, ὁ παρ' ὑμῶν (4) τυραννηθεὶς B τὴν καλὴν τυραννίδα. Τοῦτο γὰρ νῦν προστίθημι (5), ὅτι καλή ἐστιν αὕτη ἡ τυραννίς· ἐπεὶ πρότερον οὐκ ἐδόκει μοι καλὴ, ἀλλὰ βιαία, ἀλλὰ ἀσύμφορος. Καλὴν δὲ αὐτὴν νῦν λέγω, ὡς ἀπὸ διαθέσεως ἀγαθῆς γεγενημένην. Ὑμεῖς δὲ πάλιν δότε συγγνώμην ἐμοὶ, εἴ τί μοι μέμφοισθε τῆς βραδυτῆτος, καὶ ὅτι οὐκ αὐτίκα ἐπέδραμον καλούμενος. Καίτοιγε, εἰ καὶ μὴ παρ' ὑμῖν, ἀλλὰ τῷ Θεῷ (6) κρείττων ἐστὶν ἡ λελογισμένη αὕτη βραδυτὴς, παρὰ τὴν ἑτέρων ἀπερίσκεπτον ταχυτῆτα.

Remittamus ob resurrectionem omnes culpas, quas utrinque objicere possumus. Veniam alii aliis demus, vobis quidem ego, qui a vobis rectam et laudabilem vim perpessus sum. Jam enim hoc adjicio, nimirum quod vis hæc nobis allata, bona et laudanda sit: quoniam ante haudquaquam mihi bona videbatur, verum sæva et incommoda. Bonam autem eamdem nunc dico, utpote a bono animi affectu natam. Vos autem vicissim mihi ignoscite, si quid mea vos tarditas offenderit, et quia non statim, ut vocatus sum, accurri. Quanquam si non apud vos, certe apud Deum præstantior est circumspecta hæc tarditas aliorum inconsulta celeritate.

Ibid. 12. *Ἀγαθὸν... δύναμιν.* Κατασκευάζει ἐνταῦθα, ὅτι ἀμφότερα ἐπαινετῶς ἐποίησε. Καὶ πρότερον, τὴν ἀναχώρησιν, διὰ τὸ φοβηθῆναι τὸ μέγεθος τῆς ἱερωσύνης· καὶ δεύτερον, τὴν ἐπάνοδον, διὰ C τὸ μὴ περιπεσεῖν τῷ τῆς ἀπειθείας ἐγκλήματι. Καὶ τὰ παραδείγματα τῆς τε βραδυτῆτος (7) καὶ τῆς προθυμίας, ἀπὸ τῆς ἱστορίας λαμβάνει τῆς Παλαιᾶς. Ἀγαθὸν γὰρ, φησὶ, καὶ τὸ ὑποχωρῆσαι πρὸς ὀλίγον καὶ τὴν προστασίαν παραιτήσασθαι, κἂν αὐτὸς ὁ Θεὸς κελεύῃ, καὶ αὖθις τὸ προσδραμεῖν. Καὶ ταῦτα οὐκ αὐτὸς ἀναπλάττω, ἀλλ' εὑρίσκω καὶ τὸν Μωϋσέα καὶ τὸν Ἱερεμίαν ἀποστελλομένους παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ παραιτουμένους. Ὁ μὲν γὰρ Μωϋσῆς κελευόμενος παρὰ (8) τοῦ Θεοῦ πρὸς Φαραὼ ἀπελθεῖν βασιλέα Αἰγύπτου, καὶ εἰπεῖν αὐτῷ, ἵνα ἀποστείλῃ τὸν λαὸν αὐτοῦ, τουτέστι τοὺς Ἰουδαίους, παρῃτεῖτο, προφασιζόμενος, ὅτι βραδύγλωσσός ἐστι καὶ ἰσχνόφωνος, καὶ εἶπε· *Δέομαι, Κύριε, προχείρισαι ἄλλον δυνάμενον, ὃν ἀποστελεῖς.* Ὁ δὲ Ἱερεμίας προφητεύειν D εἰς τὰ ἔθνη πεμπόμενος, καὶ αὐτὸς ἀνεβάλετο (9) λέγων· *Ὁ ὢν, Δέσποτα Κύριε, ἰδοὺ οὐκ ἐπίσταμαι λαλεῖν, ὅτι νεώτερος ἐγώ εἰμι.* Οὗτοι μὲν οὖν κελεύοντι τῷ Θεῷ ὑπεχώρησαν· ὁ μὲν, τὸ βραδύγλωσσον δεδοικὼς, ὁ δὲ, τὴν νεότητα. Ὁ δὲ Ἀαρὼν καὶ Ἡσαΐας, καλοῦντι τῷ Θεῷ ἑτοίμως προσέδραμον. Ὁ μὲν γὰρ Ἀαρὼν ἀκούσας παρὰ Κυρίου, *Πορεύθητι εἰς συνάντησιν Μωσέως εἰς τὴν ἔρημον*, εὐθὺς ἐβάδισε, καὶ συνήντησεν αὐτῷ, μηδέν τι διακριθεὶς,

Bonum enim est, etc. Utrumque se recte ac laudabiliter fecisse confirmat, tum quod prius secesserit, sacerdotii magnitudinem reformidans, tum quod postea reversus sit, ne in crimen inobedientiæ incurreret. Atque exempla timoris et alacritatis a Veteris Testamenti historia desumit. Bonum enim est, inquit, et ad aliquod tempus recedere, ac præfecturam fugere, etiamsi Deus ipse id jubeat, et rursus accurrere. Neque hæc mihi ipse fingo; verum et Mosem, et Hieremiam, cum a Deo mitterentur, hanc provinciam a se rejecisse comperio. Moses enim, cum ei a Deo imperatum esset, ut Pharaonem Ægypti regem adiret, eique denuntiaret ut ipsius populum, hoc est Judæos, emitteret, id facere recusabat, tarditatem linguæ vocisque gracilitatem excusans, ac dicens: *Obsecro, Domine, elige alium viribus valentem, quem mittas*[a]. Hieremias autem, cum ad promulgandam gentibus prophetiam mitteretur, cunctabatur ipse quoque his verbis utens: *Qui es, Domine, ecce nescio loqui, quia adolescentior ego sum*[b]. Vides quemadmodum hi Dei jussa detrectarint, atque id muneris repudiarint, ille tarditatem linguæ veritus, hic adolescentiam. At vero Aaron et Isaias, cum a Deo vocarentur promptis animis accurrunt. Nam cum Aaroni a Deo dictum fuisset: *Proficiscere obviam Mosi in desertum*[c], confestim ad iter se accinxit, atque ipsi occurrit, nihil secum disceptans, simulque in Ægyptum profectus est: ita ut, juxta divinum oracu-

[a] Exod. iv, 13. [b] Jerem. i, 6. [c] Exod. v, 27.

(1) Ante ἵνα addit b μᾶλλον δὲ βίαν.
(2) Ποιμαίνῃ b.
(3) Πάντα pro πρός b, recte.
(4) Ὁ παρ' ὑμῖν b.
(5) Νῦν προστίθημι habet paulo post ante ἐπεί b.
(6) Παρὰ τῷ Θεῷ b.
(7) Δειλίας pro βραδυτῆτος b.
(8) Ὑπό loco παρά b.
(9) Ἀνεβάλλετο b.

A lum, Moses quidem graciliter et tenui voce ad Aaronem loqueretur, Aaron autem Mosis verba ad Pharaonem populumque magna et clara voce transmitteret. Eodem modo Isaias, cum eum, quem in throno excelso et elato conspicatus fuerat, dicentem audivisset : *Quem mittam et quis proficiscetur ad populum hunc*, nempe Judæorum? dixit : *Ecce ego, mitte me* [8.8].

(*Magni Basilii interrogatio* [1]). Verum quid fuit causæ, quare Moses tergiversaretur, Isaias contra accurreret? *Responsio* : Nimirum quia Moses negotium, cujus causa mittebatur, exploratum habebat : ac proinde id muneris suscipere gravabatur, partim Pharaonis duritiem oculis sibi proponens, partim etiam populi contumaciam B moresque vix tractabiles. Periculum enim fecerat Judæorum ingratitudinis : quippe qui, beneficio quoque affecti, ipsum fuga Ægyptum relinquere coegissent. Isaias autem, cum remissis ipsi peccatis audivisset : *Quis ibit ad populum hunc?* atque existimaret eam ob causam nuntium quæri, ut pari beneficio fruerentur illi, ad quos mitteretur, præ animi lætitia seipsum offert, ut illis quoque peccata remitterentur, *Ecce ego*, inquit, *mitte me*. Quare, non sine ratione, et ille mandatam sibi provinciam deprecabatur, et hic cupide ambiebat. Verum ne quis a Theologo quæreret, quare cum accurrere ad Deum et secedere inter se pugnent, utrumque bonum esse diceret, ipse objectioni occurrens, solutionem infert. Si enim, inquit, hæc C duo, secessio videlicet atque accedendi promptitudo, pie fiant, neutrum horum turpe censebitur. Quonam autem modo eam rem et pie recusabit ac defugiet quispiam, et pia rursus alacritate ad eam accedet? Illud quidem, ob propriam infirmitatem, nimirum cum aliquis ipsam animo reputans, ministerii demandati magnitudinem perhorrescit: hoc autem ob vocantis potentiam, nempe cum quis certa fide sibi persuadens nihil esse, quod Deus non possit, imperantem sequitur, eique obtemperat. Animadverte igitur, quonam pacto Theologus ostendere volens, nec eorum, qui refugerunt, timiditatem, nec eorum, qui prompte se obtulerunt, alacritatem reprehendendam esse, ad utramque D personam respexerit, vocantis scilicet et ejus qui vocatur, ut ostendat, si quidem vocantem spectemus, convenire, ut qui vocatur, pareat: sin autem eum qui vocatur, par esse ut vocantem revereatur, ac munus sibi commissum detrectet. Atque hac ratione, quamvis recedere et accurrere inter se dissideant, ob diversam tamen causam utrumque laudis nomen habebit.

Mysterium unxit me, mysterio, etc. Sæpenumero mysterii nomen festo tribuere solet, quoniam nos ob mysteria quædam facta, miraculaque designata festa celebramus. Ac nunc igitur propter arcanam

καὶ συνεπορεύθη εἰς Αἴγυπτον. Ὥστε κατὰ τὸν θεῖον χρησμὸν, τὸν μὲν Μωσέα ἰσχνῇ καὶ λεπτῇ τῇ φωνῇ λαλεῖν πρὸς τὸν Ἀαρών· τὸν δὲ Ἀαρὼν, τὰ τοῦ Μωϋσέως ῥήματα μεγαλοφώνως διαπορθμεύειν πρὸς τὸν Φαραὼ καὶ πρὸς τὸν λαόν. Ἡσαΐας δὲ καὶ αὐτὸς ἀκούσας (2) παρὰ τοῦ ὀφθέντος αὐτῷ ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου, *Τίνα ἀποστείλω, καὶ τίς πορεύσεται πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον*, δηλαδὴ τῶν (3) Ἰουδαίων; εἶπεν, *Ἰδοὺ ἐγὼ, ἀπόστειλόν με.*

Col. 395. B 1. *Τοῦ* [(4) *μεγάλου Βασιλείου. Ἐρώτησις*.] Διατί δὲ δήποτε Μωσῆς μὲν παρῃτεῖτο, Ἡσαΐας δὲ προσέτρεχεν; *Ἀπόκρισις.* Ὅτι Μωσῆς μὲν ᾔδει τὴν ὑπόθεσιν, ἧς ἕνεκα ἀπεστέλλετο· διὰ τοῦτο ὤκνει, πρός τε τὸ ἀνένδοτον τῆς καρδίας τοῦ (5) Φαραὼ ἀποβλέπων, καὶ πρὸς τὸ δυσπειθὲς πάλιν καὶ δυσάγωγον τοῦ λαοῦ. Πεῖραν γὰρ εἶχε τῆς ἀγνωμοσύνης τῶν Ἰουδαίων, ὅτι καὶ εὐεργετηθέντες αὐτὸν ἐφυγάδευσαν. Ἡσαΐας δὲ μετὰ τὸ ἀφεθῆναι τὰς ἁμαρτίας αὐτοῦ, ἀκούσας, *Τίς πορεύσεται πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον;* καὶ νομίσας, ὅτι ἐπὶ τούτῳ ζητεῖται ὁ ἀποστελλόμενος, ἵνα τὰ παραπλήσια κἀκεῖνοι εὐεργετηθῶσι, πρὸς οὓς ἀποστέλλεται, ὑπὸ περιχαρίας (6) ἑαυτὸν ὑποβάλλει, ἵνα κἀκείνοις ἀφεθῶσιν αἱ ἁμαρτίαι. *Ἰδοὺ*, φησὶν, *ἐγὼ, ἀπόστειλόν με*. Ὥστε εὔλογος κἀκείνου ἡ παραίτησις καὶ τούτου ἡ προθυμία. Ἵνα δὲ μή τις εἴπῃ τῷ Θεολόγῳ· Πῶς ἐναντία ὄντα ἀλλήλοις, τὸ προσδραμεῖν τῷ Θεῷ καλοῦντι, καὶ τὸ ὑποχωρῆσαι, σὺ λέγεις ἀμφότερα εἶναι ἀγαθά; αὐτὸς προλαβὼν ἐπάγει τὴν λύσιν. Εἰ γὰρ εὐσεβῶς, φησὶ, καὶ ἡ ὑποχώρησις καὶ ἡ προθυμία γένηται, οὐδέτερον τούτων φαῦλον κριθήσεται. Πῶς δὲ καὶ παραιτήσεταί τις εὐσεβῶς καὶ προθυμηθήσεται εὐσεβῶς; Τὸ μὲν, διὰ τὴν οἰκείαν ἀσθένειαν, ὅταν τις εἰς ταύτην ἀποβλέπων, τὸ μέγεθος τῆς διακονίας εὐλαβῆται· τὸ δὲ, διὰ τὴν τοῦ καλοῦντος δύναμιν, ὅταν τις πιστεύσας, ὅτι πάντα δυνατὰ τῷ Θεῷ, ἀκολουθῇ αὐτῷ ἐπιτάττοντι. Ὅρα τοίνυν, πῶς θέλων ὁ Θεολόγος Πατὴρ συστῆσαι, ὅτι οὔτε ἡ δειλία τῶν ὑποχωρησάντων μεμπτὴ, οὔτε ἡ προθυμία τῶν ὁρμησάντων (7), πρὸς ἀμφότερα ἀπεῖδε τὰ πρόσωπα, τουτέστι πρὸς τὸ καλοῦν καὶ (8) καλούμενον, ἵνα δείξῃ τοῦ μὲν καλοῦντος ἄξιον, τὸ τὸν καλούμενον ὑποτάσσεσθαι· τοῦ δὲ καλουμένου, τὸ τὸν καλοῦντα κατευλαβεῖσθαι καὶ ἀναδύεσθαι. Ὥστε κατὰ τοῦτον τὸν λόγον καὶ τὸ ὑποχωρῆσαι καὶ (9) προσδραμεῖν ἐναντία ὄντα, ἄμφω ἐπαινετὰ ἔσται ἐκ τῆς αἰτίας.

Ibid 6. *Μυστήριον... συναγιστάμενον.* Μυστήριον, τὴν ἑορτὴν εἴωθε πολλάκις ὀνομάζειν, διότι ἐπὶ μυστηρίοις τισὶ γενομένοις καὶ θαύμασι τὰς ἑορτὰς ἄγομεν. Καὶ νῦν οὖν διὰ τὸ μυστικὸν τῆς ἑορτῆς καὶ

8.8 Isa. vi, 8.

(1) Inclusa desunt apud Billium.
(2) Ἀκηκοὼς b.
(3) Τὸν τῶν b.
(4) Inclusa omittit b [et ed. Clemenceti].
(5) Τοῦ abest b.
(6) Περιχαρείας b.
(7) Χωρὶς ἐπαίνου addit b.
(8) Πρός τό repetit hic b.
(9) Καὶ τό b

ἀπόῤῥητον τοῖς πολλοῖς, μυστήριον αὐτὴν καλεῖ. Καὶ λέγει, ὅτι Ἐν ἑορτῇ ἐγενόμην ἱερεὺς, τῇ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως ἴσως, καὶ ἐν ἑορτῇ ὑπεχώρησα, τῇ τῶν Φώτων τάχα, καὶ ἐν ἑορτῇ ἐπανῆλθον, τῇ τοῦ Πάσχα. Τῆς μὲν οὖν ὑποχωρήσεως καὶ τῆς ἐπανόδου τὴν αἰτίαν εἴρηκεν. Αὐτὸς γὰρ ἦν κύριος καὶ τοῦ φυγεῖν καὶ τοῦ ἐπανελθεῖν, καὶ ᾔδει περὶ αὐτῶν. Τῆς δὲ χρίσεως, οὐκέτι. Ἕτεροι γὰρ αὐτὸν ἔχρισαν. Ἐχρίοντο δὲ πάλαι μὲν οἱ ἱερεῖς καὶ ἀρχιερεῖς τῷ νομικῷ χρίσματι· ὕστερον δὲ τῷ πνευματικῷ, ὅπερ ἐστὶ χειροθεσία καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπίκλησις. Ἀλλὰ τίς ἡ αἰτία τῆς ὑποχωρήσεως; Ἵνα, φησὶν, ἐμαυτὸν ἐπισκέψωμαι καὶ ἴδω, εἰ ἄρα τῆς ἱερωσύνης εἰμὶ ἄξιος. Τίς δὲ ὁ λόγος τῆς κατὰ τὸ Πάσχα ἐπανόδου; Ἵνα αὐτὴν, φησὶ, τὴν ἡμέραν καλὴν συνεργὸν ἔχω καὶ σύμμαχον, λύουσάν μοι καὶ τὴν ἀσθένειαν καὶ ἀδυναμίαν τὴν πρὸς τὴν ἱερωσύνην καὶ τὴν δειλίαν, ἣν εἶχον, εὐλαβούμενος τὴν μεγάλην ταύτην ἀξίαν καὶ τὸ τοῦ πράγματος μέγεθος. Ἐδειλίων γὰρ, ὡς ἀσθενὴς, ἀναδέξασθαι λαοῦ προστασίαν. Λέγει δὲ ταῦτα, μετριάζων ὁ μέγας. Διὰ τοῦτο γὰρ, φησὶν, ἐπανῆλθον κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, ἵνα ὁ σήμερον ἐκ νεκρῶν ἀναστὰς, κἀμὲ νεάζειν καὶ ἀκμάζειν πνευματικῶς καὶ ἐν τοῖς πνευματικοῖς παρασκευάσῃ ἢ καινοποιήσῃ τῷ Πνεύματι, τουτέστι μεταβαλεῖ (1) ἀπὸ δειλοῦ καὶ ἀσθενοῦς εἰς θαρσαλέον καὶ ἰσχυρόν· ὥστε θαῤῥούντως καὶ εὐτόνως ἀφηγεῖσθαι τῆς ποίμνης. Μεταβαλεῖ δὲ, τῷ θείῳ Πνεύματι, καὶ τὸν καινὸν ἐνδύσας ἄνθρωπον, τὴν ἱερωσύνην φημί. Ἡ γὰρ χρίσις καὶ ἁμαρτίας λύει, καθά τισι τῶν Πατέρων ἔδοξε, καὶ νέον ἄνθρωπον (2) ποιεῖ τὸν χριόμενον. Δῷ (3) τῇ καινῇ κτίσει, τοῖς διὰ τοῦ βαπτίσματος ἀναγεννωμένοις, οἵτινες οὐκ ἐξ αἱμάτων, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ γεννῶνται, πλάστην ἀγαθὸν καὶ διδάσκαλον (πλάστην μὲν, ὡς διὰ τοῦ βαπτίσματος τρόπον τινὰ πλάττοντα (4)· διδάσκαλον δὲ, ὡς τὴν πίστιν αὐτοῖς ἐξηγούμενον· ἢ πλάστην μὲν τῶν ἠθῶν, διδάσκαλον δὲ τῶν δογμάτων), Χριστῷ καὶ συννεκρούμενον, διὰ τῆς πρὸς τὰ πάθη νεκρώσεως· καὶ συνανιστάμενον, τῇ ἀναζωώσει τῶν ἀρετῶν· ὁ γὰρ νεκρὸς τῇ ἁμαρτίᾳ γενόμενος, ζῇ πάντως τῇ ἀντικειμένῃ ἀρετῇ. Ἐκ τοῦ Ἀποστόλου δὲ τὰς χρήσεις (5) ταύτας ἔλαβεν ὁ Θεολόγος. Λέγει γάρ που Ἐφεσίοις γράφων ὁ μακάριος Παῦλος, ὅτι *Ἐδιδάχθητε ἀποθέσθαι τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον τὸν φθειρόμενον κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς σαρκὸς*, ἤτοι (6) τῆς ἀπάτης· *ἀνανεοῦσθαι δὲ τῷ πνεύματι τοῦ νοὸς ὑμῶν, καὶ ἐνδύσασθαι τὸν καινὸν ἄνθρωπον τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα.* Ὃ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Ἐμάθετε, ὦ Ἐφέσιοι, ὥσπερ ἱμάτιον ἀποδύσασθαι τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, τουτέστι τὴν ἐφάμαρτον ζωὴν, ἀνανεοῦσθαι δὲ, τὴν πνευματικὴν

A festi causam, atque in vulgus ignotam, festum ipsum mysterii nomine appellat, aitque : In die festo sacerdos factus sum, fortasse Natalis Christi, et in festo die secessi, Luminum fortasse, et in festo die redii, Paschatis scilicet. Ac secessionis quidem reditusque causam exposuit, quod et fuga et reversio ipsius arbitrii essent : unctionis autem non item, quoniam alii ipsum unxerant. Ungebantur enim olim sacerdotes et pontifices legali unctione : postea vero spirituali : quæ quidem est manuum impositio, sanctique Spiritus invocatio. At quænam causa fuit secessionis? ut, inquit, meipsum inspicerem, ac viderem num sacerdotio dignus essem. Quæ autem ratio, cur ad Paschatis diem rediret? Ut, inquit, diem hunc præclarum adjutorem atque B auxiliarium habeam, cujus ope tum infirmitate et administrandi sacerdotii impotentia liberer, tum ea timiditate qua obsidebar, hujus dignitatis magnitudinem, reique pondus et gravitatem extimescens. Verebar enim, ut infirmus, populi regendi provinciam subire, quæ etiam ad vitandam arrogantiæ suspicionem dicit. Ob hanc enim causam, inquit, ad diem Resurrectionis Christi reversus sum, ut qui hodie a mortuis surrexit, me quoque ita afficiat, ut spiritualiter juvenescam, atque etiam spiritualiter florescam. Vel etiam Spiritu innovet (id est, ex meticuloso et infirmo in fortem et præfidentem Spiritus opera commutet, ita ut audacter et constanter ovili præsim). Novoque homine induat, C id est, sacerdotio; nam unctio quoque peccata delet, quemadmodum nonnullis Patribus visum est, ac novæque creaturæ, id est, his qui per baptismum renovantur, qui quidem non ex sanguinibus, sed ex Deo nascuntur [7], fictorem bonum et magistrum donet (fictorem quidem, ut per baptismum quodammodo fingentem; magistrum autem, ut fidem ipsis enarrantem; vel fictorem quidem morum, magistrum autem doctrinæ Christianæ), cum Christo morientem, per affectuum animi mortificationem, et resurgentem per redivivas virtutes. Nam qui peccato mortuus est, virtute contraria procul dubio vivit. Atque hæc a Paulo mutuatus est. Sic enim quodam Epist. ad Ephesios loco scribit : *Edocti estis deponere veterem hominem, qui corrum-* D *pitur secundum desideria erroris. Renovamini autem spiritu mentis vestræ, et induite novum hominem, qui secundum Deum creatus est* [8]. Quod perinde est ac si diceret : Discite, o Ephesii, veterem hominem, id est, flagitiosam vitam non secus ac vestem quamdam exuere. Renovamini autem spirituali regeneratione, per spiritum, qui in mente vestra habitat. Quæ quidem verba commutans Theologus, dixit :

[7] Joan. I, 13. [8] Ephes. IV, 21-24.

(1) *Μεταβαλεῖ*. Forte μεταβάλῃ. EDIT.
(2) Ἄνθρωπον omittit b.
(3) Δῷ. Forte, δῷ δέ. EDIT.
(4) Καὶ δημιουργοῦντα τοὺς βαπτιζομένους addit b.
(5) Et hic et paulo inferius in hac oratione legitur in utroque cod. Χρήσεις. Quod ideo moneo, ne quis ῥήσεις conjiciat. Videatur Philo p. 727 edit. Colon. Allobrog. 1613. Nec aliena sunt quæ Phavorinus in *Lexicon* suum retulit : Χρῆσις λέγεται, ἡ τῶν ἀρχαίων ποιημάτων μαρτυρία. Pag. 1874, vers. 73. Conf. Suiceri *Thesaurum eccl.* in Χρῆσις. Conf. etiam Cuperi *Observatt.* l. I, c. 16, p. 117 sqq.
(6) Τῆς σαρκὸς ἤτοι omittit b.

Me quoque innovet Spiritu. Et rursus : Edocti estis virtutem eximiæ instar cujusdam vestis induere. Hanc enim novum hominem vocat, qui secundum Deum creatur, hoc est, ut gratum est Deo.

Heri agnus mactabatur, et postes ungebantur (1), etc. Postquam pro seipso causam dixit Theologus, commode jam ad festi quoque mysteria progreditur eaque allegorice tractat, aitque : Heri spiritualis agnus, Christus videlicet, per divinum panem mactatus est, atque uncti sunt postes nostri, actio nimirum et contemplatio, ac primi animi motus et sensus, qui quidem divino sanguine delibuti sunt. Atque Ægyptus quidem, id est, peccatum quod nos persequebatur, primogenita sua pereuntia luctu prosecuta est, id est, ipsas etiam primas materias et occasiones. Nam cum lex vetus peccatorum fines puniat, nos principia quoque ipsorum, ut quæ actionibus causam præbeant, radicitus evellere atque exstirpare jubemur. Vel etiam per primogenita, perfectiora et graviora peccata intelligi possunt, vel simpliciter priora delicta : quæ quidem Christo pro nobis immolato sunt exstincta. Nos autem præteriit exterminator diabolus qui primos bonos animæ nostræ partus, velut primogenita quædam, opprimere contendit. Et signaculum, quod pretiosi sanguinis profusione constat, dæmoni quidem exterminanti, propter vim suam et potentiam formidabile est; venerabile autem propter dignitatem et excellentiam, utpote reginm. Ac sacro sanguine non solum uncti et signati sumus, sed etiam quasi muro quodam undique septi. Etenim vis illius ad omnem nostram essentiam permeat, ita ut utramque hominis partem simul circummuniat. Porro hæc de agno historia continetur in secundo Moysis libro Exod. XII, quam fusius in secunda orat. *De Paschate* persequitur Theologus (2).

Hodie Ægyptum omnino fugimus, etc. (3). Hesterno die, inquit, illa contigerunt, quæ diximus. Hodie autem, id est Dominico die, quo Christus revixit, ac transitum ab interitu ad immortalitatem, et a rebus injuriæ obnoxiis ad ea quæ ab omni injuria tuta sunt, nobis innovavit, Ægyptum omnino fugimus, non modo peccati periculum aversati, sed ipsam etiam ad peccatum habitudinem ex animo et sincere detestati. Hac autem mente præditis amarulentus dominus videbitur spi-

A ἀναγέννησιν (4), διὰ τοῦ ἐν τῷ νοῒ ὑμῶν κατοικοῦντος πνεύματος. Ὅπερ μεταβαλὼν εἶπεν ὁ Θεολόγος· Κἀμὲ καινοποιήσῃ τῷ Πνεύματι. Καὶ αὖθις· Ἐδιδάχθητε ἐνδύσασθαι, ὡς λαμπρὰν ἐσθῆτα, τὴν ἀρετήν. Ταύτην γὰρ ὀνομάζει καινὸν ἄνθρωπον, κτιζόμενον κατὰ Θεὸν, τουτέστιν ὡς ἀρέσκοντα (5)

Col. 397 A 5. *Χθὲς... ἐτειχίσθημεν*. Περὶ τῶν καθ' ἑαυτὸν ἀπολογησάμενος ὁ Θεολόγος, χωρεῖ νῦν καὶ ἐπὶ τὰ κατὰ τὴν ἑορτὴν, ἃ καὶ ἀλληγορεῖ, καί φησιν, ὅτι Χθὲς ὁ λογικὸς ἀμνὸς, ὁ Χριστὸς, διὰ τοῦ θείου ἄρτου ἐσφαγιάσθη, καὶ ἐχρίσθησαν ἡμῶν αἱ φλιαὶ, ἡ πρᾶξις καὶ ἡ θεωρία καὶ αἱ πρῶται τοῦ νοῦ κινήσεις καὶ αἰσθήσεις ἐχρίσθησαν (6) διὰ τοῦ θείου αἵματος. Καὶ ἡ μὲν Αἴγυπτος, ἡ διώκουσα ἡμᾶς ἁμαρτία, ἐθρήνησεν ἀπολλύμενα τὰ ἑαυτῆς πρωτό- B τοκα, τουτέστι καὶ αὐτὰς τὰς πρώτας ὑποθέσεις καὶ ἀφορμάς. Τοῦ γὰρ παλαιοῦ νόμου τὰ τέλη τῶν ἁμαρτημάτων κολάζοντος, ἡμεῖς καὶ τὰς ἀρχὰς αὐτῶν, ὡς αἰτίας τῶν πράξεων, ῥιζόθεν ἀνασπᾷν ἐκελεύσθημεν. Ἢ καὶ πρωτότοκα, τὰ τελεώτερα μᾶλλον τῶν ἁμαρτημάτων καὶ μείζονα. Ἢ ἁπλῶς, τὰ πρότερα πλημμελήματα, ἅπερ ἀπώλλοντο (7) Χριστοῦ τυθέντος ὑπὲρ ἡμῶν. Ἡμᾶς δὲ παρῆλθεν ὁ ὀλοθρεύων διάβολος, ὃς ἀναιρεῖν ἐπείγεται, ὥσπερ τινὰ πρωτότοκα, τοὺς πρώτους ἀγαθοὺς τόκους τῆς ψυχῆς ἡμῶν. Καὶ ἡ σφραγὶς, ἡ διὰ τῆς χρίσεως τοῦ τιμίου αἵματος, φοβερὰ μὲν ἔστι τῷ ὀλοθρεύοντι δαίμονι, διὰ τὴν δύναμιν αὐτῆς· αἰδέσιμος δὲ, διὰ τὸ ἀξίωμα· βασιλικὴ (8) γάρ. Καὶ τῷ ἱερῷ αἵματι οὐ μόνον C ἐχρίσθημεν καὶ ἐσφραγίσθημεν, ἀλλὰ καὶ ὡσεὶ τεῖχος αὐτὸ κυκλόθεν (9) περιβαλλόμεθα. Διήκει γὰρ αὐτοῦ (10) πρὸς πᾶσαν τὴν οὐσίαν ἡμῶν ἡ (11) δύναμις, ὥστε συναμφότερα περιτειχίζειν καὶ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχήν. Κεῖται δὲ πᾶσα ἡ περὶ τοῦ ἀμνοῦ ἱστορία ἐν τῷ δευτέρῳ Μωσαϊκῷ βιβλίῳ, ὅπερ Ἔξοδος ἐπιγέγραπται, περὶ ἧς ἱστορίας πλατύτερον ἐν τῷ δευτέρῳ λόγῳ τοῦ Πάσχα ὁ Θεολόγος διέξεισιν.

Ibid. 8. *Σήμερον . . . φυράματος*. Χθὲς μὲν, φησὶν, ἐκεῖνα ἐγένετο, ἅπερ εἰρήκαμεν. Σήμερον δὲ, κατὰ τὴν Κυριακὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ὁ Χριστὸς ἀνεβίω, καὶ ἀνεκαίνισεν (12) ἡμῖν τὴν ἀπὸ φθορᾶς εἰς ἀφθαρσίαν διάβασιν, καὶ τὴν ἀπὸ τῶν ἐπηρεαζομένων πρὸς τὰ ἀνεπηρέαστα, καθαρῶς ἐφύγομεν Αἴγυπτον· D οὐ μόνον τὸν κίνδυνον τῆς ἁμαρτίας ἐκκλίναντες, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν πρὸς τὴν ἁμαρτίαν διάθεσιν ἀπὸ καρδίας καθαρῶς μισήσαντες. Οὕτω δὲ διακειμένοις ἡμῖν, πικρὸς φανεῖται δεσπότης ὁ νοητὸς Φαραὼ

(1) PSELLUS. *Et postes ungebantur*. Actio scilicet et contemplatio, quæ mentis sunt apparitrices. Atque eam ob causam luxit Ægyptus primogenita. Primigenis enim cogitationibus meis Deo immolatis, ut per eas nullus adversario pateat aditus, universum nequitiæ et perversitatis caliginosum agmen ingemuit. (*Ex Billio.*)

(2) Orat. XLV, olim XLII.

(3) PSELLUS : *Hodie fugimus Ægyptum et Pharaonem*. Nam cum crassa corporis moles, quasi Pharao quispiam, principatum animæ accepit, pravæque cogitationes velut quidam operum præfecti urgent, hominemque interiorem cogunt munitiones haudquaquam divinas ædificare, per quas mens in cœlum evehitur, hujusmodi exstructiones quæ munitæ videntur, luto sunt persimiles, coctis lateribus confectæ, qui quidem omni ex parte perfluunt, atque infirmis cogitationibus quasi paleis perexiguis compositæ. (*Ex Billio.*)

(4) Ἀνανέωσιν loco ἀναγέννησιν b.

(5) Ὡς ἀρέσκει Θεῷ b, quod probo.

(6) Δέ interponit b.

(7) Ἀπώλοντο b.

(8) Βασιλικόν b. Βασιλικὴ refertur ad σφραγίς.

(9) Κύκλωθεν b.

(10) Αὐτοῦ abest b.

(11) Ἡ αὐτοῦ b.

(12) Ἐνεκαίνισεν b, quod probo.

διάβολος· βαρεῖς δὲ ἐπιστάται, οἱ συνεργοῦντες αὐτῷ δαίμονες· καὶ ἡ ἁμαρτία, πηλὸς καὶ πλινθεία· πηλὸς μὲν λεγομένη, ὅταν πρὸς τὰς ἡδονὰς φαῦλοι (1) ὦμεν· πλινθεία δὲ, ὅταν ποσῶς συστελλώμεθα. Τηνικαῦτα δὲ καὶ ἑορτάσιμος ἡμῖν ἔσται ἡ ἐκ τῆς ἁμαρτίας πρὸς τὴν δικαιοσύνην διάβασις, καὶ ᾄσομεν τὰ ἐξόδια καὶ διαβατήρια, οὐκέτι κωλυόμενοι ἑορτάζειν· ὥσπερ οὐδὲ οἱ Ἰσραηλῖται μετὰ τὴν τῆς Ἐρυθρᾶς διάβασιν· οὐδὲ χρώμενοι τῇ σεσηπυίᾳ καὶ δυσώδει ζύμῃ τῆς ἁμαρτίας, ἀλλ' ὡς ἐν ἑπτὰ ἡμέραις, τῷ ἑπταδικῷ τούτῳ βίῳ, τὴν ἄζυμον καὶ καθαρὰν ἀρετὴν καὶ θεολογίαν μετιόντες. Εἰλικρίνεια γάρ ἐστι, βίου καθαρότης· ἀλήθεια δὲ, δογμάτων ὀρθότης. Ἐν κεφαλαίῳ οὖν διὰ τῆς εἰλικρινείας καὶ ἀληθείας, τὴν πρακτικὴν καὶ θεολογικὴν φιλοσοφίαν ἐσήμανεν. Ὥσπερ δὲ οἱ Ἰσραηλῖται ἐκ τῆς Αἰγύπτου ἐξιόντες, οὐδὲν ἐπεφέροντο Αἰγύπτιον κρᾶμα καὶ φύραμα, εἰ μὴ μόνον ἄλευρα· οὕτω χρὴ καὶ ἡμᾶς ἐκ τῆς ἁμαρτίας ἀναχωροῦντας, μὴ φυλάττειν τι τῆς προτέρας κακίας λείψανον, ἀλλὰ τὴν ἀρετὴν ἄζυμον ἔχειν, μὴ φυραθεῖσαν ἢ ἀνακραθεῖσαν, οἷά τινι ζύμῃ, τῇ παλαιᾷ καὶ πικρᾷ ἕξει, ἣν ἐσιτούμεθα, ὅτε ἐν Αἰγύπτῳ τῇ ἁμαρτίᾳ διήγομεν. Τί δὲ τὸ Αἰγυπτιακὸν φύραμα, αὐτὸς ὁ Θεολόγος ἑρμηνεύει, ὅτι Τὸ ἄθεον δόγμα, ἢ τὸ σκοτεινὸν καὶ ῥυπαρὸν ἔργον.

A ritualis Pharao diabolus, graves item et acerbi præfecti, hoc est, dæmones ipsius adjutores, grave etiam lutum et lateritium opus, id est peccatum, quod quidem lutum dicitur, cum voluptatibus flagitiose indulgemus; lateritium autem opus, eum aliquantulum nos ipsos colligimus. Tum vero nobis transitus ille a peccato ad justitiam cum solemnitate celebrandus erit, atque hymnos egressioni et transitui congruentes cantabimus, non jam a quoquam prohibiti quominus festum celebremus, quemadmodum nec Israelitæ post maris Rubri transitum, nec putri fœtidoque peccati fermento utentes, verum in septenaria hac vita, quasi in septem paschalibus diebus fermenti expertem puramque virtutem ac theologiam consectantes. Sinceritas enim, est vitæ puritas; B veritas autem doctrinæ fideique integritas et rectitudo. In summa itaque per sinceritatem et veritatem activam et theologicam sapientiam designavit. Porro quemadmodum Israelitæ ex Ægypto excedentes nullam secum Ægyptiacam mistionem ac conspersionem præter farinam solam deferebant: sic nobis etiam, cum a peccato recedimus, providendum est, ne quas pristinæ malitiæ reliquias servemus, verum ut infermentatam virtutem habeamus non conspersam ac permistam cum veteri atque amara animi habitudine, quasi fermento quodam, quo vescebamur, cum in peccato, tanquam in Ægypto, commoraremur. Quid autem sit Ægyptiacum fermentum, Theologus ipse interpretatur, impia nempe doctrina, aut tenebrosa et sordida actio.

Col. 397 B 3. *Χθὲς συνεσταυρούμην... συνεγείρομαι.* Τὸ χθὲς δύναται καὶ ὅλον τὸν καιρὸν τῆς Τεσσαρακοστῆς αἰνίττεσθαι. Χθὲς οὖν, φησὶν, συνεσταυρούμην Χριστῷ, τῶν γηΐνων ὑψούμενος, καὶ τῆς κατ' ἐνέργειαν ἁμαρτίας ἀπεχόμενος, καὶ συνενεκρούμην καὶ συνεθαπτόμην καὶ πρὸς αὐτὰ τὰ πάθη καὶ τὴν κατὰ νοῦν ἁμαρτίαν μένων νεκρὸς καὶ ἀκίνητος. Σήμερον ἐνεργοῦμαι τὸ δοξάζεσθαι τὸ ζωοποιεῖσθαι, τὸ ἐξανίστασθαι. Κατὰ ἀντίθεσιν δὲ σχηματίζει τὸν λόγον ὁ Θεολόγος. Ἀντίκειται γὰρ τῇ μὲν ἀδοξίᾳ τοῦ σταυροῦ, ἡ δόξα, τῇ δὲ νεκρώσει, ἡ ζωὴ, τῇ δὲ ταφῇ, ἡ ἀνάστασις. Καὶ ὅρα ἀκολουθίαν· Πρῶτον γὰρ σταύρωσις, ὅπερ ἐστὶ κώλυσις τῆς κατ' ἐνέργειαν ἁμαρτίας· δεύτερον νέκρωσις, ἤγουν συστολὴ τῆς κατὰ νοῦν φαύλης κινήσεως· τρίτον ταφὴ, τουτέστιν ἀναίρεσις καὶ αὐτῆς τῆς πρὸς τὰ πάθη ἐνεργείας· τέταρτον, ἀνάστασις. Ὅταν γὰρ ἀποσχώμεθα τοῦ κατ' ἐνέργειαν ἁμαρτάνειν, εἶτα ἐντεῦθεν προκόψωμεν εἰς τὸ μηδὲ κατὰ νοῦν πολεμεῖσθαι, ἀλλὰ πᾶσαν κίνησιν ἁμαρτητικὴν οἱονεὶ θάψωμεν, τότε ὁ λόγος μόνος ἐν ἡμῖν, ὥσπερ ἐκ νεκρῶν ἐγηγερμένος, ἀναφαίνεται.

Heri cum Christo in crucem agebar, etc. Per hoc adverbium, *heri*, potest et totum Quadragesimæ C tempus significari. Heri igitur, inquit, cum Christo in crucem suffigebar, a terrenis rebus mentem subvehens, atque ab actu peccati abstinens, et commoriebar et consepeliebar, nimirum quoad ipsos etiam affectus et peccati cogitationem mortuus atque immobilis manens. Hodie Dei operatione glorificor, vivificor et resurgo. Antithesis autem figura utitur Theologus. Crucis enim ignominiæ opponitur gloria, mortificationi vita, sepulturæ resurrectio. Ac vide, quam apto ordine hæc verba disposita sint. Præcedit enim crucifixio, id est, ea vis, qua nos ipsos frenamus, ne peccatum in actus exeat. Sequitur mortificatio, hoc est, vitiosorum animi motuum compressio. Huic proxima est sepultura, id est, ipsius quoque circa animi turbu- D lentos motus actionis exstinctio. Postremum locum tenet resurrectio. Nam cum ab operibus malis abstinuerimus, ac deinde eo progressi fuerimus, ut ne in animo quidem oppugnemur, sed omnes vitiosos motus exciderimus, et velut sepultura affecerimus, tum demum sola in nobis velut a morte excitata ratio elucet.

Ibid. 6. *Ἀλλὰ . . . οἰκειότατον.* Ἐντεῦθεν ἐπὶ τὸ τῆς συμβουλῆς εἶδος χωρεῖ ὁ μέγας Πατὴρ, καὶ προτρέπεται Χριστῷ καρποφορεῖν. Δίκαιον γὰρ, ὅτι καὶ αὐτὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἔπαθεν, ἵνα τὴν ἀπάθειαν ἡμῖν προξενήσῃ, καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ἀνέστη, ἀπαρχὴ γενόμενος ἀναστάσεως, ἵνα βεβαίαν ἔχωμεν τὴν ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως. Τῆς γὰρ κεφαλῆς ἀναστάσης, δεῖ πάν-

Sed..... maxime propriam, etc. Transit jam ad deliberativi generis speciem Theologus, atque hortatur, ut Christo munera offeramus: æquum est enim, quoniam ipse quoque nostra causa passus est; ut nobis passionum immunitatem conciliaret; ac pro nobis resurrexit, primitiæ videlicet resurrectionis factus, ut firmam resurrectionis spem

(1) Χαῦνοι b, quod magis convenit τῷ συστέλλεσθαι.

animis infixam habeamus. Nam cum caput resurrexerit, universum etiam corpus resurgere necesse est. Atque offerre jubet, non aurum et argentum, gemmasque pretiosas, parva enim terrenaque hæc sunt, nimirum quæ a terra oriantur, atque in terra remaneant, nec dominos suos comitentur, quæ etiam homo sceleratissimus facile paraverit, et in quæ majori animi studio et contentioue incumbunt improbi, atque ii, quos mundi princeps in servitutem redegit. Sic autem vocatur diabolus, non quod mundi et rerum terrenarnm imperium teneat (absit!), sed quod eos, qui improbe et scelerate vivunt, in potestate habeat. Peccatum autem plerisque Scripturæ locis mundi nomine appellatur, juxta illud, quod discipnlis Christus dicebat : *Vos non estis de mundo, sicut ego non sum de mundo* *, id est, non estis ex eorum numero, qui vitiis flagitiisqne delectantur, quemadmodum nec ego. Terrenum igitur munus Theologus rejicit, ut quod soli divites offerre queant. Nihil autem magnum atque honorificum est apud Deum, quod non pauper quoque donare possit. Inducit autem alterum oblationis genus, quod omnibus commune est, divitibus juxta ac pauperibus, dicens : Nosmetipsos offeramus, qui quidem Deo possessio sumus longe pretiosissima maximeque propria : pretiosissima quidem, quoniam ipsius manibus effecti sumus, ac propter nos omnia, quæ oculis cernuntur, facta sunt. Maxime autem propria ob inspirationem divinæque imaginis similitudinem et rationem. Nam cum res omnes a Deo creatæ, ipsius bonitatis, quantum ad essentiam, participes sint, uberius etiam animantia, quibus, et quatenus sunt, et quatenus vitam habent, communicatur divina bonitas, in hoc eximia est hominis conditio, quod præter ea, quæ jam dicta sunt, ratione quoque præditus sit. Affinia enim quodammodo maximeque propinquus est Deo : tametsi ille incomparabili magnitudine nos superet.

τως καὶ ἅπαν τὸ σῶμα ἀναστῆναι. Καὶ καρποφορεῖν κελεύει οὐ χρυσὸν καὶ λίθους καὶ ἄργυρον. Μικρὰ γὰρ ταῦτα καὶ εὐτελῆ, ἀπὸ γῆς τε ὄντα καὶ τῇ γῇ ἐναπομένοντα, ἀλλ' οὐκ ἀκολουθοῦντα τοῖς κτησαμένοις, ἃ καὶ κάκιστος ῥᾳδίως ἐκτήσατο, καὶ περὶ ἃ οἱ φαῦλοι μᾶλλον σπουδάζουσιν, καὶ οὓς ὁ κοσμοκράτωρ ἔχει καταδουλώσας. Οὕτω δὲ ὀνομάζεται ὁ διάβολος, οὐχ ὅτι τοῦ κόσμου κρατεῖ καὶ τῆς κτίσεως, ἄπαγε, ἀλλ' ὅτι ἐκείνων κρατεῖ, τῶν τὴν κακίαν ἐργαζομένων, ἥτις κόσμος πολλαχοῦ εὑρίσκεται λεγομένη, κατὰ τὸ πρὸς τοὺς μαθητὰς ὑπὸ Χριστοῦ εἰρημένον· *Ὑμεῖς οὐκ ἐστὲ ἐκ τοῦ κόσμου, καθὼς ἐγὼ ἐκ τοῦ κόσμου οὐκ εἰμί*· τουτέστιν, οὐκ ἐστὲ ἐκ τῶν ἀγαπώντων τὴν πονηρίαν ὥσπερ οὖν οὐδὲ ἐγώ. Τὴν μὲν οὖν γηΐνην καρποφορίαν ὁ Θεολόγος ἐκβάλλει, ὡς μόνοις τοῖς πλουσίοις δυνατὴν οὖσαν. Οὐδὲν δὲ μέγα παρὰ Θεῷ, ὃ μὴ καὶ πένης δωρεῖσθαι δύναται. Εἰσάγει δὲ τὴν κοινὴν, ἣν ὁμοίως πάντες καρποφορεῖν δύνανται, κἂν πλούσιοι ὦσιν, κἂν πένητες, λέγων· Καρποφορήσωμεν ἡμᾶς αὐτοὺς, οἵτινες κτῆμά ἐσμεν τῷ Θεῷ τιμιώτατον καὶ οἰκειότατον· τιμιώτατον μὲν, ὅτι ταῖς αὐτοῦ χερσὶ διηρτίσθημεν καὶ δι' ἡμᾶς πάντα γέγονε τὰ ὁρώμενα· οἰκειότατον δὲ, διὰ τὴν ἔμπνευσιν καὶ τὸ κατ' εἰκόνα καὶ διὰ τὸν λόγον. Πάντα μὲν γὰρ τὰ ὑπὸ Θεοῦ γενόμενα κοινωνοῦσι τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος, κατὰ τὸ εἶναι. Ἐκ περισσοῦ δὲ τὰ ζῶα. Κατά τε γὰρ τὸ εἶναι καὶ κατὰ τὸ τῆς ζωῆς μετέχειν κοινωνοῦσι τοῦ ἀγαθοῦ. Ὁ δὲ ἄνθρωπος, καὶ κατὰ τὰ προειρημένα μὲν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ λογικόν. Οἰκειότερος γάρ πώς ἐστι πρὸς Θεὸν τῶν αἰσθητῶν ὁ ἄνθρωπος, εἰ καὶ ἁπάντων ὁ Θεὸς ἀσυγκρίτως ὑπέρκειται.

Imaginis decus imagini reddamus, etc. Reddamus, inquit, imagini Dei, id est animæ, imaginis decus, divinas nempe formas, quas peccatum obscuravit. Apte autem dixit, Reddamus, quippe quod debeatur. Illud enim reddere quis dicitur, quod debet. Nos igitur, qui imaginis dignitatem accepimus, eamdem haud dubie a Deo reposcemur. At sancto quidem Cyrillo unum idemque significare videntur, secundum imaginem et secundum similitudinem : verum reliqui Patres in hac sunt sententia, ut per imaginem intelligendi vim arbitriique libertatem et principatum designari putent, per similitudinem autem, virtutum perfectionem, quantum quidem hominis naturæ datur assequi. Hæ enim veluti notæ quædam sunt divinæ naturæ, tranquillitas nullis curis ac distractionibus interrupta, integritas, bonitas, sapientia, justitia, puritas ab omni labe peccati. Reddamus itaque animæ nostræ quod ipsi proprium est. Habet autem hoc proprium, quod ad Creatoris imaginem facta est. Atque etiam dignitatem nostram intelligamus, id est, magnitudinem veteremque nobilitatem. Eam autem cognoverimus, si eam talem receperi-

Col. 397 B 12. *Ἀποδῶμεν... ἡμᾶς ἄνθρωπος.* Ἀποδῶμεν, φησὶ, τῇ ψυχῇ, τῇ εἰκόνι τοῦ Θεοῦ, τὸ κατ' εἰκόνα ἀξίωμα, δηλαδὴ τοὺς θείους χαρακτῆρας, οὓς ἡ ἁμαρτία ἠμαύρωσε. Καλῶς δὲ εἶπεν, Ἀποδῶμεν, ὡς ὀφειλόμενον. Ἐκεῖνο γάρ τις ἀποδιδόναι λέγεται, ὅπερ κεχρεώστηκε. Καὶ ἡμεῖς οὖν, λαβόντες τὸ κατ' εἰκόνα, ἀπαιτηθησόμεθα πάντως αὐτὸ παρὰ τοῦ δόντος Θεοῦ. Καὶ τῷ μὲν ἁγίῳ Κυρίλλῳ, τὸ αὐτὸ καὶ ἓν εἶναι δοκεῖ, τὸ κατ' εἰκόνα καὶ τὸ καθ' ὁμοίωσιν· τοῖς δὲ λοιποῖς θείοις Πατράσι, κατ' εἰκόνα μὲν, τὸ νοερὸν καὶ αὐτεξούσιον καὶ τὸ ἀρχικόν· καθ' ὁμοίωσιν δὲ, τὸ ἐν ἀρεταῖς τέλειον, ὡς ἐφικτὸν ἀνθρώπου φύσει, τὸ ἀγαθὸν, τὸ σοφὸν, τὸ δίκαιον, τὸ πάσης κακίας ἐλεύθερον, τὸ ἀμέριμνον, τὸ ἀπερίσπαστον καὶ ἀκέραιον. Αὗται γὰρ οἱονεὶ χαρακτῆρες τῆς θείας ὑπάρχουσι φύσεως. Ἀποδῶμεν οὖν τῇ ἡμετέρᾳ ψυχῇ τὸ οἰκεῖον αὐτῇ. Οἰκεῖον δὲ αὐτῇ, τὸ κατὰ τὴν εἰκόνα εἶναι τοῦ κτίσαντος, πρὸς ἣν καὶ γέγονεν. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἀξίωμα ἡμῶν γνωρίσωμεν, τουτέστι τὸ μέγεθος καὶ τὴν ἐξ ἀρχῆς εὐγένειαν. Γνωρίσωμεν δ' ἂν, ἀναλαβόντες αὐτὸ τοιοῦτον, οἷον ἐξ ἀρχῆς ἐλάβομεν· ὡς νῦν ἄλλοι ἀντ' ἄλλων γενόμενοι, οὐ γνωρίζομεν ἑαυτοὺς, ὥσπερ εἴ τις ἄλλος ἀντ' ἄλλου γενόμενος,

* Joan. XVII, 16.

λέγει, μὴ γινώσκειν ἑαυτὸν διὰ τὴν ἀλλοίωσιν. Γνῶμεν οὖν, ἡλίκοι παρὰ Θεοῦ γεγόναμεν καὶ τὸ ἀρχέτυπον τιμήσωμεν ἐν τῷ τηρεῖν τὴν εἰκόνα ἀμόλυντον. Γίνεται δὲ αὕτη ἡ τιμὴ, διὰ τῆς ἀπηκριβωμένης μιμήσεως, καὶ ὅταν τὸ παράδειγμα ὅμοιον τῷ ἀρχετύπῳ φαίνηται. Γνῶμεν καὶ τοῦ μυστηρίου τὴν δύναμιν, τουτέστι τῆς ἑορτῆς τὴν αἰτίαν καὶ τὸν σκοπόν. Δι' ἡμᾶς γὰρ πᾶσα ἡ φιλάνθρωπος τοῦ Δεσπότου οἰκονομία γέγονε, καὶ ὑπὲρ ἡμῶν σαρκὶ θανάτου ἐγεύσατο ὁ ἀθάνατος. Γενώμεθα ὡς Χριστὸς, ἐπεὶ καὶ Χριστὸς ὡς ἡμεῖς. Ὁ κορυφαῖός φησι Πέτρος, ὅτι *Χριστὸς ἔπαθεν ὑπὲρ ἡμῶν, ἡμῖν ὑπολιμπάνων ὑπογραμμόν*. Γέγονε γὰρ ὁ Σωτὴρ ὑπογραμμὸς τοῖς ἀνθρώποις, τυπούμενος αὐτοῖς καὶ λαμβάνων ἀπαθῶς τὰ νοήματα τοῦ κόσμου τούτου. Τὸ οὖν, Γενώμεθα ὡς Χριστὸς, οὕτω νοήσεις· Γενώμεθα καθαροὶ καὶ ἀπαθεῖς, ἐπεὶ καὶ Χριστὸς ταπεινώσας ἑαυτὸν καὶ συγκαταβὰς ἡμῖν, μεμένηκεν, ὅπερ ἦν, καθαρὸς καὶ ἀπαθής· *Ἁμαρτίαν γὰρ οὐκ ἐποίησεν, οὐδ' εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ*. Ὁ μὲν Θεὸς ὢν, ἄνθρωπος γέγονε. Δεῖ οὖν καὶ ἡμᾶς, θεοὺς γενέσθαι. Ἀλλ' ἐκεῖνος μὲν δι' ἡμᾶς ἄνθρωπος, ἡμεῖς δὲ ὑπὲρ ἑαυτῶν θεοί. Καὶ ἐκεῖνος μὲν ἀντὶ τῆς ἀκροτάτης δόξης, τὴν ἀκροτάτην ἀναλαβόμενος ἀτιμίαν· ἡμεῖς δὲ, ἀντὶ τῆς ἀκροτάτης ἀτιμίας, τὴν ἀκροτάτην τιμήν. Κἀκεῖνος μὲν φύσει γενόμενος ἄνθρωπος, ἡμεῖς δὲ θέσει θεοί. Γέγονε γὰρ, ὅ ἐσμεν, κατ' οἰκονομίαν, ἵν' ἡμεῖς γενώμεθα, ὅ ἐστιν ἀντιμετρουμένης, ὡς οἶδεν αὐτὸς, τῇ αὐτοῦ κενώσει τῆς τῶν χάριτι σωζομένων θεώσεως, ὅλων θεοειδῶν καὶ ὅλων Θεοῦ χωρητικῶν καὶ μόνου γενησομένων. Τοῦτο γὰρ ἡ τελείωσις, πρὸς ἣν σπεύδουσιν οἱ ταύτην ἀληθῶς ἔσεσθαι τὴν ἐπαγγελίαν πιστεύσαντες.

A mus, qualem primum accepimus. Nam nunc alii ex aliis facti nosmet haudquaquam agnoscimus, perinde sane ac si quis in alium hominem translatus, affirmet se sibi ipsi ignotum esse, propter ejusmodi immutationem. Intelligamus igitur, quales a Deo creati sumus, atque exemplar nostrum honoremus, nimirum imaginem a vitiorum sordibus immunem servando. Porro hic honor in accuratissima imitatione consistit, cum exemplum exemplaris sui similitudinem retulerit. Vim etiam mysterii cognoscamus, id est, festi causam et scopum. Nostra etenim causa totum incarnationis Dominicæ mysterium contigit, atque immortalis ille mortem pro nobis quantum ad carnem degustavit. Simus ut Christus, quoniam Christus quoque sicut nos. B Petrus apostolorum princeps ait : *Christus passus est pro nobis, relinquens nobis exemplum* [10]. Salvator enim mortalibus exemplum factus est, ipsis sese informans, ac mundi hujus cogitationes, circa turbulentos tamen animi motus, suscipiens. Efficiamur ut Christus, qui se ipsum ita humiliavit, atque ad infirmitatem nostram demisit, ut tamen, quod erat, permaneret, nempe purus, et turpium affectuum expers. *Peccatum enim non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus* [11]. Atque ille quidem, cum Deus esset, homo factus est. Proinde nos quoque deos fieri oportet. Cæterum ille propter nos homo, nos autem propter nosmetipsos dii : atque ille pro summa gloria summam ignominiam suscipiens, nos C autem pro extrema ignominia summum honorem. Hoc præterea interest, quod ille natura homo factus est, nos autem adoptione dii. Hoc enim consilio id quod sumus factus est, ut nos id, quod ipse est, efficiamur, compensata nimirum ipsius inanitione quemadmodum ipse novit, cum eorum, qui per gratiam salutem consequuntur, deificationem, ita ut toti deiformes, et toti Dei capaces, toti denique ipsius unius simus. Hoc enim est ea perfectio, ad quam properat, qui hanc pollicitationem certa fide exspectant.

Col. 397 C 7. *Προσέλαβε... πτώματι*. Εἰσὶ τὰ ῥήματα ταῦτα σαφῆ καὶ οὐδεμιᾶς ἑρμηνείας δεόμενα. Προσέλαβε γὰρ ὁ Χριστὸς τὸ χεῖρον, τὴν ἀνθρωπότητα, ἵνα δῷ τὸ βέλτιον, τὴν θεότητα. Καὶ πλούσιος ὢν τῇ θεότητι, ἐπτώχευσε τῇ σαρκὶ, ἵν' ἡμεῖς πλουτήσωμεν τὴν θεότητα. Καὶ δούλου μορφὴν ἐφόρεσεν, ἵν' ἡμεῖς τὴν ἀπὸ τῆς δουλείας τοῦ διαβόλου καὶ τῶν παθῶν ἐλευθερίαν λάβωμεν· ὅπερ δηλοῖ, ὅτι εἴχομεν ἐξ ἀρχῆς τὴν ἐλευθερίαν ἀπωλέσαμεν δὲ ταύτην. Δεῖ οὖν ἀπολαβεῖν, ἣν ἔχοντες ἀπεβάλομεν. Κατέβη πρὸς ἡμᾶς ὁ Ὕψιστος, ἵν' ἡμεῖς οἱ ταπεινοὶ ὑψωθῶμεν, ὑπεραρθέντες τῆς τῶν γηρῶν σχέσεως καὶ πτερωθέντες πρὸς τὰ οὐράνια. Ἐπειράσθη ἐν τῇ ἐρήμῳ εἰς γαστριμαργίαν, φιλοδοξίαν, φιλοχρηματίαν, καὶ νενίκηκεν ἐν τῇ τρίτῃ ταύτῃ προσβολῇ καὶ πείρᾳ τὸν πειραστὴν, ἡμῖν τὴν νίκην πραγματευόμενος. Ἀλλὰ ἠτιμάσθη ὁ τῆς δόξης Κύριος, ἵνα δοξάσῃ τοὺς ἀτίμους ἡμᾶς· ἀπέθανεν, ἵνα τῷ θανάτῳ αὐτοῦ σωθῶμεν· κατέβη καὶ ἀνέβη, ἵνα ἡμεῖς ἀκολουθήσωμεν αὐτῷ, καὶ ἵνα κάτω κειμένους ἐν τῷ τῆς ἁμαρτίας πτώματι πρὸς ἑαυτὸν ἑλκύσῃ, ὡς ἡ ὑπόσχεσις.

Assumpsit quod deterius erat, ut det, etc. Perspicua sunt hæc verba, nec ulla interpretatione opus habent. Accepit enim Christus quod deterius est, humanitatem scilicet, ut det quod præstantius est, nempe Divinitatem : et cum dives esset, quantum ad Divinitatem, pauper, quantum ad carnem, factus est, ut nos Divinitatis opes consequamur. Servi D præterea formam gestavit, ut nos ex diaboli affectuumque servitute in libertatem asseramur. Non dixit, libertatem accipiamus, sed recipiamus ; ut indicet nos a principio quidem libertatem habuisse, verum eam amisisse. Quare nobis ea recipienda est, quam habentes perdidimus. Descendit ad nos Altissimus ille, ut nos abjecti et humiles in sublime feramur, supra terrenarum rerum affectionem evecti, atque ad cœlestia tanquam pennis sublati. Tentatus est, ac triplici tentationum telo in deserto petitus est Christus a diabolo, gulæ nempe, ambitionis et avaritiæ : atque in hoc triplici certamine tentatorem superavit, nobis videlicet victoriam acquirens. Quin etiam contemptus est ille gloriæ Do-

[10] I Petr. II, 3. [11] ibid. 22.

minus, ut nos infames ornet atque illustret. Mortuus est, ut per ejus mortem salutem assequamur. Descendit atque ascendit, ut nos ipsum sequamur, atque ut humi jacentes in peccati lapsum ad seipsum trahat, quemadmodum se facturum recepit, dicens : *Cum exaltatus fuero, omnia traham ad meipsum* [12].

Ἐπηγγείλατο γὰρ λέγων· *Ὅταν ὑψωθῶ, πάντας ἑλκύσω πρὸς ἐμαυτόν.*

Omnia quispiam donet, omnia ei, etc. Enumeravit ea, quæ Christus pro nobis passus est, beneficiaque in nos collata, ut probet nos non ex gratuita munificentia in eum liberales esse, sed ex debito. Et quidem superius videbatur rerum crassarum et terrenarum oblationem prorsus rejicere, cum dicebat : Aurum fortasse putatis me dicere, aut argentum? imo nosipsos Deo offeramus. Nunc autem ostendit se non omnino hujusmodi munera improbare, sed quod majus est anteferre, nempe ut nosipsos offeramus. Ait igitur, Omnia det quispiam, et aurum et gemmas et vestes, det autem ex debito : quandoquidem priores beneficentiæ partes Christus occupans, mortem pro nobis excepit, ac seipsum pro nobis in sacrificium Patri obtulit. Nam illi peccaveramus, et proinde ipsi nostræ redemptionis pretium persolvendum erat, ut nos condemnatione solveremur. Absit enim ut tyranno diabolo Domini sanguis oblatus fuerit. Pretium autem redemptionis pro nobis Christus est, et culpæ succidaneus, utpote qui naturam nostram salutis nostræ causa susceperit, perinde ac si quis pro reo aut captivo seipsum substituat, ad ea perpetienda, quæ illum pati necesse erat. Quanquam autem, inquit, bona sit omnis oblatio, quam quispiam bene de se merito Christo fecerit, nihil tamen tam eximium daturus est, quam si seipsum obtulerit hujus mysterii rationem intelligentem, id est, cogitantem quæ Resurrectionis causa sit, quidque mortalibus afferre possit, eamque cognitionem actionibus declaraverit, ac propter illum omnia factus fuerit, quæcunque ipse propter nos factus est, id est, sine reprehensione incedens per omnes Christi ætates et potentias, spiritualiter purificatus, corde circumcisus, in templo docens, nundinatores ejiciens, lapidatus, aliaque omnia, partim faciens, partim patiens, quæ ipse nostra causa, vel fecit, vel passus est, nobis exemplum relinquens.

Col. 400 A 5. *Πάντα . . . γενόμενον.* Ἀπηριθμήσατο τὰ δι' ἡμᾶς πάθη τοῦ Χριστοῦ καὶ τὰς δοθείσας ἡμῖν εὐεργεσίας, ἵνα δείξῃ μὴ κατὰ χάριν αὐτῷ καρποφοροῦντας, ἀλλὰ κατὰ χρέος. Καὶ ἄνω μὲν ἐδόκει τέλεον ἐκβάλλειν τὴν διὰ τῶν ὑλῶν καρποφορίαν, ἐν οἷς ἔλεγε· Χρυσόν με ἴσως οἴεσθε λέγειν ἢ ἄργυρον, καρποφορήσωμεν ἡμᾶς αὐτούς· νῦν δὲ δείκνυσιν, ὅτι οὐ παντελῶς ἀποδοκιμάζει τὰ τοιαῦτα, ἀλλὰ προτιμᾷ τὸ μεῖζον, τουτέστι τὸ ἑαυτοὺς προσάγειν. Φησὶ γοῦν· Πάντα διδότω τις, καὶ χρυσὸν καὶ λίθους καὶ ὑφάσματα· διδότω δὲ κατὰ ὀφειλήν. Ἐπεὶ προλαβὼν ὁ Χριστὸς τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἀνεδέξατο θάνατον, καὶ ἑαυτὸν τῷ Πατρὶ προσέφερεν θυσίαν ὑπὲρ ἡμῶν. Αὐτῷ γὰρ πεπλημμελήκαμεν, καὶ αὐτὸν ἔδει τὸ ὑπὲρ ἡμῶν λύτρον δέξασθαι καὶ ὄντως ἡμᾶς λυθῆναι τῆς κατακρίσεως. Μὴ γὰρ γένοιτο τῷ τυράννῳ τὸ τοῦ Δεσπότου αἷμα προσενεχθῆναι. Λύτρον δὲ ὁ Χριστὸς καὶ ἀντάλλαγμα, ὡς τὰ ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἀναδεξάμενος· ὥσπερ ἐάν τις ὑπὲρ τοῦ ὑπευθύνου ἢ αἰχμαλώτου ἐκδῷ ἑαυτὸν, ὥστε παθεῖν, ἃ ἐκεῖνον ἔδει παθεῖν. Καλὴ μὲν οὖν, φησὶ, καὶ πᾶσα καρποφορία, ἣν ἂν δώσῃ τις τῷ εὐεργέτῃ Χριστῷ· οὐδὲν δὲ τοιοῦτον δώσει μέγα, οἷον ἑαυτὸν τοῦ μυστηρίου συνιέντα τουτέστι νοοῦντα, τίς ἡ τῆς ἀναστάσεως αἰτία, καὶ τί δύναται χαρίζεσθαι τοῖς ἀνθρώποις, καὶ τὴν γνῶσιν ταύτην δεικνύντα ἐπὶ τῶν πράξεων, καὶ πάντα γενόμενον διὰ Χριστὸν, ὅσα ἐκεῖνος δι' ἡμᾶς, τουτέστιν ἀμέμπτως ὁδεύοντα διὰ πασῶν τῶν ἡλικιῶν Χριστοῦ καὶ δυνάμεων, ἁγνιζόμενον πνευματικῶς, περιτεμνόμενον τὴν ἐν καρδίᾳ περιτομὴν διδάσκοντα ἐν τῷ ἱερῷ, τοὺς θεοκαπήλους ἐλαύνοντα λιθαζόμενον, τὰ ἄλλα ποιοῦντα ἢ πάσχοντα, ὅσα καὶ αὐτὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἐποίησεν ἢ ἔπαθεν, ἡμῖν ὑπολιμπάνων ὑπογραμμόν.

Ac vobis quidem, ut cernitis, pastor hic bonus, etc. Auditores ad fructus Deo offerendos excitans Theologus, hoc faciendum esse probat, tum a persona Christi, cum dixit eum pro redemptionis pretio seipsum nobis dedisse, tum nunc etiam a persona Patris, addens, Quoniam hic quoque pastorem sive episcopum me dispensat. Presbyter etenim jam sum atque hoc pater, non sperat, sed videt : nondum autem sum episcopus, sed me post mortem suam futurum sperat pater, optatque, ut hujusmodi munere dignus sim, ut non mercenarius sim, neque fur, sed pastor : atque a vobis, qui ab eo pascimini, petit, ut me cum a vita migrarit, pastorem accipiatis, morigerique animi specimen præbeatis. Æquum est autem, ut paternæ petitioni cedatis. Pastor etenim bonus est (quod de seipso Christus prædicavit) animamque suam pro nobis ovibus po-

Ibid. B 1. *Καρποφορεῖ . . . πνεύματος.* Διεγείρων τοὺς ἀκούοντας εἰς τὸ καρποφορεῖν ὁ Θεολόγος, κατασκευάζει τὸ δεῖν τοῦτο γενέσθαι καὶ ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ, εἰπὼν, ὅτι κἀκεῖνος λύτρον ἔδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν. Κατασκευάζει δὲ νῦν καὶ ἀπὸ τοῦ ἰδίου Πατρὸς, προσθεὶς, ὅτι καὶ οὗτος ἐμὲ ὑμῖν ποιμένα, εἴτουν ἐπίσκοπον, προμνηστεύεται. Πρεσβύτερος γὰρ ἤδη εἰμί· καὶ τοῦτο ὁ Πατὴρ οὐκ ἐλπίζει, ἀλλὰ βλέπει· οὔπω δέ εἰμι ἐπίσκοπος, ἀλλὰ τοῦτο ὁ Πατὴρ ἐλπίζει γενέσθαι με μετὰ τὸν αὐτοῦ θάνατον, καὶ εὔχεται, ἄξιόν με γενέσθαι τοῦ πράγματος, ὡς μὴ μισθωτὸν εἶναι, μηδὲ κλέπτην ἀλλὰ ποιμένα. Καὶ παρ' ὑμῶν αἰτεῖ τῶν ὑπ' αὐτοῦ ποιμαινομένων, ἵνα με μετ' αὐτὸν τὸν ποιμαίνοντα δέξησθε καὶ τὴν εὐπείθειαν ἐπιδείξησθε. Δίκαιοι δ' ἂν εἴητε, αἰτοῦντι τῷ πατρὶ πείθεσθαι. Ποιμὴν γάρ ἐστι καλὸς (ὃ περὶ αὐτοῦ ὁ Σωτὴρ εἶπε), καὶ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ὑπὲρ ὑμῶν

[12] Joan. xii, 32.

τῶν προβάτων τίθησι. Δίδωσι δὲ καὶ ἑαυτὸν διπλοῦν ὑμῖν ἀνθ' ἁπλοῦ. Κἀμὲ γὰρ εἰς τὴν προστασίαν μεθ' ἑαυτοῦ ἔταξε· κἀγὼ διπλῆν αὐτῷ μέλλω χρείαν πληροῦν, καὶ τοῦ γήρως βακτηρία γενόμενος καὶ τοῦ πνεύματος. Ὑποστηρίζω τε γὰρ τὸν πατέρα κεκμηκότα τῷ χρόνῳ, καὶ τὰς πνευματικὰς αὐτῷ καὶ ἐκκλησιαστικὰς συνεισενέγκω φροντίδας.

Col. 400 B 6. *Καὶ προστίθησι . . . ἄξιον*. Καὶ δύο, φησὶ, ναοὺς ὑμῖν ὁ πατὴρ ἐχαρίσατο. Ἕνα μὲν ἄψυχον, ὃν ἐν Ναζιανζῷ φιλοτίμως ἀνήγειρε, περικαλλῆ τινα καὶ οὐράνιον. Οὐράνιον δὲ εἶπεν αὐτὸν, τάχα μὲν διὰ τὸ ὕψος, τάχα δὲ διὰ τὸ ἡμισφαιρικὸν σχῆμα τῆς ὀροφῆς, ἴσως δὲ καὶ διὰ τὸ τὸν πάντα ναὸν τύπον ἀποσώζειν τοῦ οὐρανοῦ· ἕτερον δὲ ἔμψυχον. Ἑαυτὸν δὲ οὕτω λέγει ὁ Θεολόγος κατὰ τὸ ἀποστολικόν· *Οὐκ οἴδατε, ὅτι ναὸς Θεοῦ ἐστε;* Καὶ ἀναγκάζεται μὲν, ὡς ἐν συγκρίσει, εἰπεῖν ἑαυτὸν πολλῷ μείζονα καὶ ὑψηλότερον τοῦ ἀψύχου ναοῦ· ἐπεὶ δὲ φορτικόν ἐστι τὸ ἑαυτὸν ἐπαινεῖν, ἐκκλίνει τὴν περιαυτολογίαν, καὶ μέσως πως λέγει, ὅτι προστίθησι τῷ ἀψύχῳ μὲν, περικαλλεῖ δὲ ναῷ, ἐμὲ τὸν ὁποιονοῦν καὶ ἡλίκον, τουτέστιν οἷον ἂν καὶ ὅσον κρίνοι τις. Πλὴν ὁποῖος ἂν καὶ εἴην, τῷ πατρὶ τιμιώτατος σφόδρα εἰμί. Τοιοῦτον οὖν με παρ' αὐτῷ ὄντα, ὑμῖν ἐπιδέδωκε. Καὶ οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι εἰς μὲν τὸ ἀνεγεῖραι τὸν ἄψυχον ναὸν πολλοῦ πόνου καὶ ἀναλωμάτων ἐδέησε τῷ πατρὶ, εἰς ἐμὲ δὲ οὐχί· πολλοῖς γὰρ κἀγὼ ἱδρῶσι καὶ πόνοις, τοῖς τῶν μαθημάτων, δι' ἀσκήσεως τοιοῦτος συνετελέσθην. Ἐπεὶ δὲ πολλάκις τινὰ τῶν πραγμάτων οὐκ ἄξια τῶν πόνων ἀποβαίνουσιν, ὁ Θεολόγος μέσος χωρῶν, οὔτε κρύπτει τοῦτο, ὅτι ἄξιος ἀπέβη τῶν πόνων, οὔτε πάλιν ἀπαυθαδειάζεται, ἀλλ' ἐπεύχεται μόνον· εἴη δὲ εἰπεῖν, ὅτι καὶ τῶν πόνων ἄξιον.

nit. Quin et pro simplici duplicem vobis seipsum offert: nam me quoque ad vos regendos socium asciscit: atque ipse ego duplicem usum atque operam illi præstabo, nimirum et senectutis subsidium factus, et spiritus. Nam et patrem senectute fractum et confectum fulciam, et spirituales atque ecclesiasticas curas cum ipso sustinebo.

Atque inanimato templo animatum, etc. Duo templa, inquit, pater vobis dono dedit, alterum quidem inanime quod Nazianzi magnifice exstruxit, perelegans quoddam et cœleste. Cœleste autem ipsum dixit, vel propter altitudinem, vel propter semicircularem tecti figuram, vel etiam fortasse quia templum omne cœli figuram servat, alterum autem animatum, sic autem seipsum appellat, secundum illud Apostoli: *Nescitis, quod templum Dei estis*[13]? Ac cogitur quidem, ut in comparatione, multo majorem et sublimiorem seipsum inanimato templo dicere. Verum quoniam grave est invidiæque plenum proprias laudes prædicare, ad vitandam ostentationis speciem medio quodam modo ait: Inanimi quidem huic, cæterum peregregio templo adjungit me, qualemcunque tandem et quantulumcunque, id est, qualem et quantum judicaveritis. Verum qualiscunque sim, patri tamen sum charissimus, et commendatissimus. Talem me igitur pater tantique apud se pretii, vobis porrexit. Nec vero hoc dici possit, ad erigendum quidem inanimatum templum multo labore multisque sumptibus opus fuisse patri; ad me autem non item. Multis enim ipse quoque sudoribus, tum disciplinarum, tum piæ exercitationis, talia effectus sum. Quoniam autem plerumque accidit, ut quædam nequaquam pro laborum ratione succedant, Theologus medium iter tenens, nec hoc reticet, quod laboribus a patre susceptis responderit, nec rursus hoc arroganter affirmat, verum rem potius optandi forma exprimit. Atque utinam laboribus quoque dignum addere liceat.

Ibid. 11. *Καὶ . . . μεγαλοψυχίας*. Ἔτι ἐμφιλοχωρεῖ ὁ Θεολόγος τῷ λόγῳ τῷ περὶ τῆς τοῦ πατρὸς ἐπιδόσεως· καὶ εἰπὼν, ὅτι Πάντα προστίθησιν ὑμῖν τὰ ἑαυτοῦ, πρὶν ταῦτα ἀπαριθμήσασθαι, μεταξὺ ἐθαύμασε καὶ ἀνεφθέγξατο, Ὢ τῆς μεγαλοψυχίας! τῆς πρὸς τὴν καρποφορίαν δηλαδὴ ἁπλότητος. Οἱ μὲν γὰρ ἔξω σοφοὶ μεγαλοψυχίαν ὁρίζονται, ψυχῆς ἀρετὴν, καθ' ἣν τινες εὖ δύνανται φέρειν τὰ συμβαίνοντα· οἱ δὲ ἡμέτεροι διδάσκαλοι, ὡς ἐπιτοπολὺ τὴν ἐλευθεριότητα καὶ μεγαλοδωρίαν, μεγαλοψυχίαν ὀνομάζουσιν. Ὥσπερ οὖν καὶ νῦν ὁ Θεολόγος τὸν ἑαυτοῦ πατέρα μεγαλόψυχον, εἴτουν μεγαλόδωρον, ἐκάλεσεν· οἱονεὶ δὲ ἐπιδιορθούμενος, ὃ εἶπεν, οὐ μεγαλοψυχίαν, ἀλλὰ μᾶλλον φιλοτεκνίαν, τὸ πρᾶγμα προσαγορεύει. Διὰ γὰρ τὴν ἀγάπην, φησὶν, ὑμῶν, τῶν πνευματικῶν αὐτοῦ τέκνων, τοσαύτην ἐπεδείξατο τὴν ἁπλότητα. Ἐπεὶ οὖν ἡ φιλοτεκνία αἰτία γέγονε τῆς μεγαλοψυχίας καὶ τῆς ἁπλότητος, κυριώτερον ἂν εἴη, τὸ πᾶν φιλοτεκνίαν λέγειν, ἀπὸ τῆς αἰτίας καὶ τὸ αἰτιατὸν ὀνομάζοντας. Τάχα δ' ἄν τις καὶ κατὰ τοὺς ἔξω τὴν μεγαλοψυχίαν νοήσας ἐνταῦθα, οὐδ' οὕτω κακῶς ἐκβαλεῖ. Ἐπειδὴ γὰρ παρ' ἐκείνοις ὁ μεγαλόψυχος

Suaque omnia vobis proponit, etc. Adhuc in eodem sermone de patris oblatione immoratur: cumque dixisset, Omnia sua vobis proponit, priusquam hæc recenseat, interea cum admiratione sic loquitur: O miram animi magnitudinem, id est, o insignem in offerendo munere simplicitatem. Externi enim sapientes μεγαλοψυχίαν, id est *magnanimitatem*, definiunt animæ virtutem, per quam nonnulli quæ accidunt, recte ferre possunt. At nostri doctores ut plurimum liberalitem et magnificentiam magnanimitatem nominant. Quemadmodum hoc quoque loco Theologus patrem magnanimum, id est, munificum vocavit. Cæterum quasi corrigens quod dixit, eam rem non magnanimitatem, sed paternum potius amorem appellat. Ob amorem enim vestri, inquit, hoc est, spiritualium suorum filiorum, tantæ simplicitatis specimen edidit. Quoniam igitur paternus amor magnanimitati et simplicitati causam præbuit, rectius fuerit totum hoc paternam indulgentiam dicere, nimirum causæ nomen affecto tribuentes. Quod si quis etiam juxta externorum philosophorum sententiam, hoc loco magnanimitatem intellexe-

[13] I Cor. III, 16.

ris, ne sic quidem fortasse aberraverit. Quoniam enim apud illos, qui animæ magnitudine præditus est, vitæ suæ non parcit, hac quoque laude patrem ornatum esse Theologus testatur. Ait enim : Pastor est bonus, animamque suam pro ovibus ponit. Illud etiam adjecit : Me quoque filium suum optat talem pastorem fieri, ponentem videlicet animam pro vobis. Quam ob causam ipse admiratione exclamavit. O miram animi magnitudinem! Tum ne quis existimaret, quod pater, ut magnanimus, filium periculis objiciens minus amanter in ipsum affectus sit, huic suspicioni occurrit, dicens : Aut, ut verius loquar, paternum amorem. Nam sic, atque ob hujusmodi causas, filium periculis exponere, non est, inquit, hominis liberos odio habentis, verum impense amantis. Quamobrem etsi magnanimitatem eam rem nominavit, quoniam cum multis laboribus, curis, et periculis ipsi luctandum erat, tamen quia propter vos utilitatemque vestram, et propter Deum res ejusmodi perferendæ sunt, id totum, paternus amor dicendus est. Hæc locutus Theologus, statim ea quæ a patre offeruntur, enumerat. Hæc porro sunt tria. Ac si quidem rem simpliciter complecti voluisset, ita dixisset : Quoniam seipsum dat, et me et templum. Nunc vero magnificam et excellentem oblationem augens et amplificans, tum sua, tum paterna subdividit, varians ac multiplicans nomina. Nam canitiem patrem vocat, juventutem seipsum : et rursus patrem testatorem, seipsum autem hæredem, utpote episcopali throno successurum. Habetis autem, inquit, mecum sermones meos, atque ex his utilissimos quosque et sanctissimos. Nun enim ad gratiam docebo, sed ad utilitatem, non ostentabunde, sed spiritualiter, neque ea, quæ oratoria suppeditat exercitatio, sed quæ inserit Spiritus sanctus. Etenim humani sermones aures tantum permulcent ac deliniunt, nec ulterius progrediuntur : at spirituales ad animam permeant. Eos enim insculpit Spiritus in humanis cordibus, tanquam in tabulis. Cumque dixisset, lapideis, tropum hunc explicuit, adjungens, Vel etiam carneis. Solida enim sunt et lapis, et caro : atque ea, quæ in hæc inciduntur, eam rationem habent, ut vix deleri queant. Hoc autem ab Apostolo sumptum est, qui sic ad Corinthios scripsit : *Quoniam estis epistola Christi, ministrata a nobis, inscripta, non atramento, sed Spiritu Dei viventis, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus* [14]. Quod etiam ab Ezechiele mutuatus est Apostolus, per quem ait Deus : *Dabo eis cor alterum, et spiritum novum dabo eis, et evellam cor eorum lapideum ex carne ipsorum, et dabo eis cor carneum, ut in præceptis meis ambulent* [15]. Dixit etiam alicubi Sirach : *Omnis homo ab adolescentia vergit ad malum, et non potuisti corda eorum ex lapideis carnea facere.* Proinde nunc, cum dixit Theologus : Tabulis lapideis sive carneis, videtur mihi non interpretandæ dictionis causa hoc dixisse, sed magis ut distinctio-

[14] II Cor. III, 2. [15] Ezech. XXXVI, 26-27.

A οὐκ ἔστι φιλόζωος, τοῦτο προσμαρτυρεῖ καὶ τῷ πατρὶ αὐτοῦ ὁ Θεολόγος. Εἶπε γὰρ, ὅτι Ποιμὴν ἐστι καλὸς, καὶ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων. Προσέθηκε δὲ, ὅτι Καὶ ἐμὲ τὸν υἱὸν αὐτοῦ εὔχεται τοιοῦτον ποιμένα γενέσθαι, τιθέντα δηλαδὴ τὴν ψυχὴν ὑπὲρ ὑμῶν. Ἐπὶ τούτοις ἐβόησε μετὰ θαύματος τὸ, Ὢ τῆς μεγαλοψυχίας! Εἶτα, ἵνα μή τις ὑπολάβῃ, ὅτι τὸν υἱὸν ὁ Πατὴρ, ὡς μεγαλόψυχος εἰς κινδύνους ἐπιδιδοὺς, οὐ φείδεται αὐτοῦ, διορθοῦται τὴν ὑπόνοιαν ταύτην εἰπών· Ἤ, τό γε ἀληθέστερον εἰπεῖν, τῆς φιλοτεκνίας . . Τὸ γὰρ οὕτως καὶ ἐπὶ τοιούτοις ἐκδιδόναι τὸν υἱὸν, οὐκ ἔστι, φησὶ, μισοτέκνου, ἀλλὰ μάλιστα φιλοτέκνου. Ὥστε εἰ καὶ μεγαλοψυχίαν τὸ πρᾶγμα ὠνόμασα, διὰ τὸ μέλλειν πόνοις καὶ κινδύνοις ὁμιλεῖν, ἀλλ' οὖν ἐπεὶ δι' ὑμᾶς καὶ τὴν ὑμετέραν B ὠφέλειαν καὶ διὰ Θεὸν τὰ τοιαῦτα χρὴ διαθλεῖν φιλοτεκνία τὸ πᾶν ἐστι. Ταῦτα εἰπὼν ὁ Θεολόγος, ἀπαριθμεῖται εὐθὺς καὶ τὰ παρὰ τοῦ πατρὸς καρποφορούμενα. Τὰ δέ ἐστι τρία. Κἂν μὲν ἁπλῶς εἰπεῖν ἐβούλετο, εἶπεν ἂν, ὅτι Ἑαυτὸν δίδωσι καὶ ἐμὲ καὶ τὸν ναόν. Νῦν δὲ τὴν φιλότιμον καρποφορίαν ἐπαύξων καὶ μεγαλύνων, ὑποδιαιρεῖ καὶ τὰ ἑαυτοῦ καὶ τὰ τοῦ πατρὸς, ποικίλλων καὶ πολυπλασιάζων τὰ ὀνόματα. Καὶ πολιὰν μὲν λέγει, τὸν πατέρα· νεότητα δὲ, ἑαυτόν. Καὶ αὖθις κληροδότην μὲν τὸν πατέρα· ἑαυτὸν δὲ, κληρονόμον, ὡς μέλλοντα τὸν θρόνον τῆς ἐπισκοπῆς διαδέχεσθαι καὶ κληρονομεῖν. Ἔχετε δὲ, φησὶ, μετ' ἐμοῦ καὶ τοὺς ἐμοὺς λόγους, καὶ τούτων τοὺς ἱερωτέρους καὶ ὠφελιμωτέρους. Οὐ γὰρ πρὸς χάριν C διδάξω, ἀλλὰ πρὸς ὠφέλειαν· οὐδ' ἐπιδεικτικῶς, ἀλλὰ πνευματικῶς· οὐδ' ἅπερ ἡ τῶν λόγων ἄσκησις δίδωσιν, ἀλλ' ἅπερ ἐντίθησι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Οἱ μὲν γὰρ ἀνθρώπινοι λόγοι, τὰς ἀκοὰς μόνον θέλγουσιν, οὐ παραιτέρω προϊόντες· οἱ δὲ πνευματικοὶ, εἰς τὴν ψυχὴν διαβαίνουσιν. Ἐντυποῖ γὰρ αὐτοὺς τὸ Πνεῦμα, ὥσπερ πλαξὶ, ταῖς ἀνθρωπίναις καρδίαις. Καὶ λιθίναις δὲ εἰπὼν, ἡρμήνευσε τὴν τροπὴν, ἐπαγαγὼν, Εἴτουν σαρκίναις. Ἀντιτυπὲς γὰρ καὶ λίθος καὶ σὰρξ, καὶ τὰ ἐγκολαπτόμενα δυσέκνιπτα. Εἴληπται δὲ ὁ λόγος ἐκ τοῦ Ἀποστόλου, γράφοντος Κορινθίοις, ὅτι *Ἐστὲ ἐπιστολὴ Χριστοῦ, διακονηθεῖσα ὑφ' ἡμῶν, ἐγγεγραμμένη οὐ μέλανι, ἀλλὰ Πνεύματι Θεοῦ ζῶντος· οὐκ ἐν πλαξὶ λιθίναις, ἀλλ' ἐν πλαξὶ καρδίας σαρκίναις.* Ἔλαβε δὲ καὶ D ὁ Ἀπόστολος τὴν χρῆσιν ἀπὸ τοῦ Ἰεζεκιὴλ, δι' οὗ φησιν ὁ Θεός· *Δώσω αὐτοῖς καρδίαν ἑτέραν, καὶ πνεῦμα καινὸν δώσω ἐν αὐτοῖς· καὶ ἐκσπάσω τὴν καρδίαν αὐτῶν τὴν λιθίνην ἀπὸ τῆς σαρκὸς αὐτῶν καὶ δώσω αὐτοῖς καρδίαν σαρκίνην, ὅπως ἐν τοῖς προστάγμασί μου πορεύσωνται.* Λέγει δέ που καὶ ὁ θαυμάσιος Σιράχ· *Πᾶς ἄνθρωπος ἐκ νεότητος ἐπὶ τὸ πονηρὸν, καὶ οὐκ ἴσχυσαν τὰς καρδίας αὐτῶν ἀντὶ λιθίνων ποιῆσαι σαρκίνας.* Καὶ νῦν οὖν εἰπὼν ὁ Θεολόγος, Πλαξὶ λιθίναις, εἴτουν σαρκίναις, δοκεῖ μοι μὴ ἑρμηνεύειν τὴν λέξιν, ἀλλὰ μᾶλλον ἀντιδιαστέλλειν τῇ λιθίνῃ καρδίᾳ, τουτέστι τῇ σκληρᾷ καὶ ἀνενδότῳ καὶ ἀντιτυπούσῃ τὴν σαρκίνην, ὅ ἐστι τὴν μαλακὴν καὶ ῥᾳδίως ὑπείκουσαν, καὶ δεχομένην

τὰ καλὰ γράμματα. Οὐ γὰρ ἁπλῶς πάσῃ καρδίᾳ ἐντυποῖ τοὺς θείους λόγους τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλὰ τῇ σαρκίνῃ, τουτέστι τῇ εὐαισθήτῳ. Σαρκὸς γὰρ τὸ αἰσθάνεσθαι· λίθου δὲ ἴδιον τὸ ἀναίσθητον. Ἢ τάχα καὶ λιθίνας καὶ σαρκίνας λέγει τὰς καρδίας ὁ Θεολόγος· λιθίνας μὲν, διὰ τὸ στεῤῥὸν καὶ τὸ δυσαπάλειπτα εἶναι τὰ ἐν αὐταῖς γράμματα· σαρκίνας δὲ, διὰ τὸ αἰσθητικόν. Διὸ ἐπάγει, ὅτι ἐν ταῖς τοιαύταις οἱ λόγοι οὐκ ἐξ ἐπιπολῆς χαραχθήσονται, οὐδὲ οἷον ἄνωθεν ἐπιχρωσθήσονται, ἵνα καὶ ῥᾳδίως ἀπαλείφοιντο· ἀλλ' εἰς βάθος ἐνσημανθήσονται, ὥστε παραμένειν. Καὶ ἐνσημανθήσονται οὐ μέλανι, ἀλλὰ χάριτι. Ἡ μὲν γὰρ τῶν δικαίων καρδία, ὥς φησιν ὁ μέγας Βασίλειος, Πνεύματι Θεοῦ ζῶντος καταγέγραπται· ἡ δὲ τῶν ἀδίκων καρδία, οὐ Πνεύματι, ἀλλὰ μέλανι, τῷ συγγενεῖ τοῦ σκότους καὶ ἐχθρῷ τοῦ φωτός.

A nem ponat inter lapideum cor, id est, durum et inflexile ac rigidum, et inter carneum, id est, molle facileque cedens, bonasque litteras excipiens. Neque enim citra discrimen in omni corde divinos sermones insculpit Spiritus sanctus, sed in carneo, id est, recte et facile sentiente. Carnis enim est, sentire; lapidum autem proprium, sensu carere. Vel etiam lapidea et carnea pectora dicit Theologus, lapidea quidem ob soliditatem, et quia ægre obliterautur, quæ in ipsis inscribuntur; carnea autem ob vim sensibilem. Unde etiam subjungit : Quod in hujusmodi cordibus sermones non leviter et superficie tenus insculpentur, ac velut superne illinentur, ut facile quoque aboleri possint, sed penitissime consignabuntur, ut perma- B neant : et quidem consignabuntur, non atramento, sed gratia. Justorum enim pectus, ut est apud magnum Basilium, spiritu Dei viventis perscriptum est : injustorum autem, non spiritu sed atramento tenebrarum cognato, et lucis hoste.

Col. 400 C 7. *Ταῦτα μὲν... ἐπαγγελίας.* Ἐπεσφράγισε τὰ ῥηθέντα τοῦ πατρὸς ἐγκώμια, καὶ δευτέρων αὖθις ἤρξατο, ἐξομοιῶν αὐτὸν τῷ Ἀβραὰμ, ὁμοίως ἐκείνῳ τὴν πρώην πλάνην καταλιπόντα. Ἐκ γὰρ τῆς τῶν Ὑψισταρίων λεγομένης αἱρέσεως, εἰς τὴν εὐσέβειαν μετελήλυθεν. Οὐ μόνον δὲ διὰ τοῦτο Ἀβραὰμ ὀνομάζει τὸν ἑαυτοῦ πατέρα, ἀλλὰ καὶ ὡς γηραιὸν, καὶ ὡς φιλόξενον, καὶ ὡς προσάγοντα τὸν υἱὸν τῷ Θεῷ, εἰ καὶ ἑκούσιος ἦν αὕτη ἡ προσαγωγὴ, καὶ οὐχὶ κατὰ τὴν τοῦ Ἀβραὰμ ἐξ ἐπιτάγματος. Πατριάρχην δὲ αὐτὸν καλεῖ, ὡς πατέρα καὶ ἄρχοντα τῆς πόλεως, ὅσον ἐπὶ τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς πράγμασι. Κανόνα δὲ τῆς ἀρετῆς, ὡς πᾶσαν ἐν ἑαυτῷ συλλαβόντα τὴν ἀρετὴν καὶ τοὺς ἄλλους πρὸς ταύτην εὐθύνοντα, καὶ τὸ μὲν ἄρτιον δοκιμάζοντα καὶ κατέχοντα, καθάπερ ὁ κανὼν, τὸ δὲ περιττὸν καὶ ἐλλεῖπον, ὡς κακίαν, ξέοντα καὶ ἀποδοκιμάζοντα. Τῆς δὲ ἱερωσύνης τελείωσιν, ὡς πάντα τὰ τῆς ἱερωσύνης ἐντελῶς ἔχοντα. Ἑαυτὸν μέντοι μονογενῆ ὠνόμασεν ὁ Θεολόγος, βιασάμενος τὸν λόγον, ἵνα μηδ' ἐν τούτῳ τῆς κατὰ τὸν Ἰσαὰκ ἐλαττωθείη θυσίας· παρεμυθήσατο δὲ τὴν τόλμαν, ἐπαγαγὼν τὸ ἐξ ἐπαγγελίας. Εἰ γὰρ καὶ μὴ μονογενὴς ἦν κατὰ τὴν γέννησιν, ἐπεὶ μετ' αὐτὸν καὶ Γοργονία καὶ Καισάριος ἐγεννήθη, ἀλλ' οὖν κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν μονογενὴς ἦν. Μόνος γὰρ τοῖς γονεῦσιν ἐξ ἐπαγγελίας ἐτέχθη, ὥσπερ καὶ ὁ Ἰσαὰκ τῇ Σάῤῥᾳ καὶ τῷ Ἀβραάμ. Ἢ τάχα μονογενῆ ἑαυτὸν λέγει, ὡς μόνον ὑπολειφθέντα τῷ πατρὶ, τῶν ἄλλων ἤδη τέκνων τετελευτηκότων.

Atque hæc vobis offert venerandus hic, etc. Postquam superiores patris laudes absolvit, secundas jam exorditur, similem eum esse dicens Abrahæ, ut qui non secus atque ille, pristinum errorem reliquerit. Nam ex ea secta, quæ Hypsistariorum dicitur, ad veræ pietatis doctrinam migravit. Nec eam tantum ob causam patrem suum Abrahæ nomine appellat, sed etiam ut senem, ut hospitalem, ut Deo filium offerentem : tametsi voluntaria fuerit hæc oblatio, non autem imperata, quemadmodum illa Abrahæ. Patriarcham autem eum vocat, ut patrem et principem civitatis, quantum quidem ad res ecclesiasticas attinet. Virtutis autem nor- C mam ut qui omnes virtutis partes complexus sit, aliosque ad eam dirigat, et rectum quidem regulæ instar exploret ac retineat, superfluum autem et deficiens abradat atque improbet. Jam sacerdotii quoque perfectionem eum vocat, ut omnibus rebus, quæ ad sacerdotium requiruntur, abunde instructum. Seipsum tamen unigenitum Theologus nominavit, vim orationi afferens, ut ne hac quoque parte inferius quidquam pater sacrificio illo Isaaci habeat. Verum hoc aliquanto audacius dictum mitigavit, addens, ex pollicitatione. Nam etsi unigenitus non erat, quantum ad nativitatem, quandoquidem post eum et Gorgonia et Cæsarius procreati sunt : tamen, si promissi rationem spectemus, unigenitus erat. Solus enim ex pollicitatione a pa- D rentibus progenitus est, quemadmodum Isaac ab Abrahamo et Sara. Vel fortasse unigenitum se dicit, quod solus patri reliquus esset aliis liberis jam extremo vitæ die perfunctis.

Ibid. 12. *Ὑμεῖς . . . ἐπιβούλως.* Τοιαύτη μὲν, φησὶν, ἡ τοῦ πατρὸς καρποφορία. Δεῖ δὲ καὶ ὑμᾶς καρποφορεῖν τῷ Θεῷ καὶ ἡμῖν τὴν εὐπείθειαν καὶ τὸ καλῶς ποιμαίνεσθαι. Ποιμανθείητε δ' ἂν καλῶς, εἰς μὲν τὴν πρακτικὴν ἀρετὴν, ὥσπερ εἰς μαλακήν τινα καὶ χλοερὰν πεδιάδα κατασκηνούμενοι, καὶ τὸ τῆς ψυχῆς πιαίνοντες πρόσωπον. Τῇ δὲ γνώσει καὶ τῇ θεωρίᾳ καὶ τῷ ποτίμῳ τῶν θείων Γραφῶν, ὡς ὕδατι ἀναπαύσεως ἐκτρεφόμενοι. Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ

Vos autem, et Deo, et nobis, id muneris, etc. Atque hujusmodi, inquit, est patris mei oblatio. Vobis autem faciendum etiam est, ut Deo, et nobis, obedientiæ munus offeratis, recteque pascamus. Id porro consequemini, si in ea virtute, quæ in actione versatur, tanquam in molli quodam et viridi campo habitetis, animumque saginetis, scientia autem et speculatione ac divinarum Scripturarum dulcibus fluentis tanquam aqua refectionis

lum, Moses quidem graciliter et tenui voce ad Aaronem loqueretur, Aaron autem Mosis verba ad Pharaonem populumque magna et clara voce transmitteret. Eodem modo Isaias, cum eum, quem in throno excelso et elato conspicatus fuerat, dicentem audivisset : *Quem mittam et quis proficiscetur ad populum hunc*, nempe Judæorum? dixit : *Ecce ego, mitte me* [a-a].

(*Magni Basilii interrogatio* [1]). Verum quid fuit causæ, quare Moses tergiversaretur, Isaias contra accurreret? *Responsio* : Nimirum quia Moses negotium, cujus causa mittebatur, exploratum habebat : ac proinde id muneris suscipere gravabatur, partim Pharaonis duritiem oculis sibi proponens, partim etiam populi contumaciam B moresque vix tractabiles. Periculum enim fecerat Judæorum ingratitudinis : quippe qui, beneficio quoque affecti, ipsum fuga Ægyptum relinquere coegissent. Isaias autem, cum remissis ipsi peccatis audivisset : *Quis ibit ad populum hunc?* atque existimaret eam ob causam nuntium quæri, ut pari beneficio fruerentur illi, ad quos mitteretur, præ animi lætitia seipsum offert, ut illis quoque peccata remitterentur, *Ecce ego*, inquit, *mitte me*. Quare, non sine ratione, et ille mandatam sibi provinciam deprecabatur, et hic cupide ambiebat. Verum ne quis a Theologo quæreret, quare cum accurrere ad Deum et secedere inter se pugnent, utrumque bonum esse diceret, ipse objectioni occurrens, solutionem infert. Si enim, inquit, hæc C duo, secessio videlicet atque accedendi promptitudo, pie fiant, neutrum horum turpe censebitur. Quonam autem modo eam rem et pie recusabit ac defugiet quispiam, et pia rursus alacritate ad eam accedet? Illud quidem, ob propriam infirmitatem, nimirum cum aliquis ipsam animo reputans, ministerii demandati magnitudinem perborrescit: hoc autem ob vocantis potentiam, nempe cum quis certa fide sibi persuadens nihil esse, quod Deus non possit, imperantem sequitur, eique obtemperat. Animadverte igitur, quonam pacto Theologus ostendere volens, nec eorum, qui refugerunt, timiditatem, nec eorum, qui prompte se obtulerunt, alacritatem reprehendendam esse, ad utramque D personam respexerit, vocantis scilicet et ejus qui vocatur, ut ostendat, si quidem vocantem spectemus, convenire, ut qui vocatur, pareat : sin autem eum qui vocatur, par esse ut vocantem revereatur, ac munus sibi commissum detrectet. Atque hac ratione, quamvis recedere et accurrere inter se dissideant, ob diversam tamen causam utrumque laudis nomen babebit.

A καὶ συνεπορεύθη εἰς Αἴγυπτον. Ὥστε κατὰ τὸν θεῖον χρησμὸν, τὸν μὲν Μωσέα ἰσχνῇ καὶ λεπτῇ τῇ φωνῇ λαλεῖν πρὸς τὸν Ἀαρών· τὸν δὲ Ἀαρὼν, τὰ τοῦ Μωϋσέως ῥήματα μεγαλοφώνως διαπορθμεύειν πρὸς τὸν Φαραὼ καὶ πρὸς τὸν λαόν. Ἡσαΐας δὲ καὶ αὐτὸς ἀκούσας (2) παρὰ τοῦ ὀφθέντος αὐτῷ ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου, *Τίνα ἀποστείλω, καὶ τίς πορεύσεται πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον*, δηλαδὴ τῶν (3) Ἰουδαίων; εἶπεν. *Ἰδοὺ ἐγὼ, ἀπόστειλόν με.*

Col. 395. B I. *Τοῦ* [(4) *μεγάλου Βασιλείου. Ἐρώτησις.*] Διατί δὲ δήποτε Μωσῆς μὲν παρῃτεῖτο, Ἡσαΐας δὲ προσέτρεχεν; *Ἀπόκρισις.* Ὅτι Μωσῆς μὲν ᾔδει τὴν ὑπόθεσιν, ἧς ἕνεκα ἀπεστέλλετο· διὰ τοῦτο ὤκνει, πρός τε τὸ ἀνένδοτον τῆς καρδίας τοῦ (5) Φαραὼ ἀποβλέπων, καὶ πρὸς τὸ δυσπειθὲς πάλιν καὶ δυσάγωγον τοῦ λαοῦ. Πεῖραν γὰρ εἶχε τῆς ἀγνωμοσύνης τῶν Ἰουδαίων, ὅτι καὶ εὐεργετηθέντες αὐτὸν ἐφυγάδευσαν. Ἡσαΐας δὲ μετὰ τὸ ἀφεθῆναι τὰς ἁμαρτίας αὐτοῦ, ἀκούσας, *Τίς πορεύσεται πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον*; καὶ νομίσας, ὅτι ἐπὶ τούτῳ ζητεῖται ὁ ἀποστελλόμενος, ἵνα τὰ παραπλήσια κἀκεῖνοι εὐεργετηθῶσι, πρὸς οὓς ἀποστέλλεται, ὑπὸ περιχαρίας (6) ἑαυτὸν ὑποβάλλει, ἵνα κἀκείνοις ἀφεθῶσιν αἱ ἁμαρτίαι. *Ἰδοὺ*, φησὶν, *ἐγὼ, ἀπόστειλόν με.* Ὥστε εὔλογος κἀκείνου ἡ παραίτησις καὶ τούτου ἡ προθυμία. Ἵνα δὲ μή τις εἴπῃ τῷ Θεολόγῳ· Πῶς ἐναντία ὄντα ἀλλήλοις, τὸ προσδραμεῖν τῷ Θεῷ καλοῦντι, καὶ τὸ ὑποχωρῆσαι, σὺ λέγεις ἀμφότερα εἶναι ἀγαθά; αὐτὸς προλαβὼν ἐπάγει τὴν λύσιν. Εἰ γὰρ εὐσεβῶς, φησὶ, καὶ ἡ ὑποχώρησις καὶ ἡ προθυμία γένηται, οὐδέτερον τούτων φαῦλον κριθήσεται. Πῶς δὲ καὶ παραιτήσεταί τις εὐσεβῶς καὶ προθυμηθήσεται εὐσεβῶς; Τὸ μὲν, διὰ τὴν οἰκείαν ἀσθένειαν, ὅταν τις εἰς ταύτην ἀποβλέπων, τὸ μέγεθος τῆς διακονίας εὐλαβῆται· τὸ δὲ, διὰ τὴν τοῦ καλοῦντος δύναμιν, ὅταν τις πιστεύσας, ὅτι πάντα δυνατὰ τῷ Θεῷ, ἀκολουθῇ αὐτῷ ἐπιτάττοντι. Ὅρα τοίνυν, πῶς θέλων ὁ Θεολόγος Πατὴρ συστῆσαι, ὅτι οὔτε ἡ δειλία τῶν ὑποχωρησάντων μεμπτὴ, οὔτε ἡ προθυμία τῶν ὁρμησάντων (7), πρὸς ἀμφότερα ἀπεῖδε τὰ πρόσωπα, τουτέστι πρὸς τὸ καλοῦν καὶ (8) καλούμενον, ἵνα δείξῃ τοῦ μὲν καλοῦντος ἄξιον, τὸ τὸν καλούμενον ὑποτάσσεσθαι· τοῦ δὲ καλουμένου, τὸ τὸν καλοῦντα κατευλαβεῖσθαι καὶ ἀναδύεσθαι. Ὥστε κατὰ τοῦτον τὸν λόγον καὶ τὸ ὑποχωρῆσαι καὶ (9) προσδραμεῖν ἐναντία ὄντα, ἄμφω ἐπαινετὰ ἔσται ἐκ τῆς αἰτίας.

Mysterium unxit me, mysterio, etc. Sæpenumero mysterii nomen festo tribuere solet, quoniam nos ob mysteria quædam facta, miraculaque designata festa celebramus. Ac nunc igitur propter arcanam

Ibid 6. *Μυστήριον... συναπιστάμενον.* Μυστήριον, τὴν ἑορτὴν εἴωθε πολλάκις ὀνομάζειν, διότι ἐπὶ μυστηρίοις τισὶ γενομένοις καὶ θαύμασι τὰς ἑορτὰς ἄγομεν. Καὶ νῦν οὖν διὰ τὸ μυστικὸν τῆς ἑορτῆς καὶ

[a-a] Isa. VI, 8.

(1) Inclusa desunt apud Billium.
(2) Ἀκηκοὼς b.
(3) Τὸν τῶν b.
(4) Inclusa omittit b [et ed. Clemenceti].
(5) Τοῦ abest b.
(6) Περιχαρείας b.
(7) Χωρὶς ἐπαίνου addit b.
(8) Πρὸς τό repetit hic b.
(9) Καὶ τό b

ἀπόῤῥητον τοῖς πολλοῖς, μυστήριον αὐτὴν καλεῖ. Καὶ A λέγει, ὅτι Ἐν ἑορτῇ ἐγενόμην ἱερεὺς, τῇ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως ἴσως, καὶ ἐν ἑορτῇ ὑπεχώρησα, τῇ τῶν Φώτων τάχα, καὶ ἐν ἑορτῇ ἐπανῆλθον, τῇ τοῦ Πάσχα. Τῆς μὲν οὖν ὑποχωρήσεως καὶ τῆς ἐπανόδου τὴν αἰτίαν εἴρηκεν. Αὐτὸς γὰρ ἦν κύριος καὶ τοῦ φυγεῖν καὶ τοῦ ἐπανελθεῖν, καὶ ᾔδει περὶ αὐτῶν. Τῆς δὲ χρίσεως, οὐκέτι. Ἕτεροι γὰρ αὐτὸν ἔχρισαν. Ἐχρίοντο δὲ πάλαι μὲν οἱ ἱερεῖς καὶ ἀρχιερεῖς τῷ νομικῷ χρίσματι· ὕστερον δὲ τῷ πνευματικῷ, ὅπερ ἐστὶ χειροθεσία καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπίκλησις. Ἀλλὰ τίς ἡ αἰτία τῆς ὑποχωρήσεως; Ἵνα, φησὶν, ἐμαυτὸν ἐπισκέψωμαι καὶ ἴδω, εἰ ἄρα τῆς ἱερωσύνης εἰμὶ ἄξιος. Τίς δὲ ὁ λόγος τῆς κατὰ τὸ Πάσχα ἐπανόδου; Ἵνα αὐτὴν, φησὶ, τὴν ἡμέραν καλὴν συνεργὸν ἔχω καὶ σύμμαχον, λύουσάν μοι καὶ τὴν ἀσθένειαν καὶ B ἀδυναμίαν τὴν πρὸς τὴν ἱερωσύνην καὶ τὴν δειλίαν, ἣν εἶχον, εὐλαβούμενος τὴν μεγάλην ταύτην ἀξίαν καὶ τὸ τοῦ πράγματος μέγεθος. Ἐδειλίων γὰρ, ὡς ἀσθενὴς, ἀναδέξασθαι λαοῦ προστασίαν. Λέγει δὲ ταῦτα, μετριάζων ὁ μέγας. Διὰ τοῦτο γὰρ, φησὶν, ἐπανῆλθον κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, ἵνα ὁ σήμερον ἐκ νεκρῶν ἀναστὰς, κἀμὲ νεάζειν καὶ ἀκμάζειν πνευματικῶς καὶ ἐν τοῖς πνευματικοῖς παρασκευάσῃ ἢ καινοποιήσῃ τῷ Πνεύματι, τουτέστι μεταβαλεῖ (1) ἀπὸ δειλοῦ καὶ ἀσθενοῦς εἰς θαρσαλέον καὶ ἰσχυρόν· ὥστε θαῤῥούντως καὶ εὐτόνως ἀφηγεῖσθαι τῆς ποίμνης. Μεταβαλεῖ δὲ, τῷ θείῳ Πνεύματι, καὶ τὸν καινὸν ἐνδύσας ἄνθρωπον, τὴν ἱερωσύνην φημί. Ἡ γὰρ χρίσις καὶ ἁμαρτίας C λύει, καθά τισι τῶν Πατέρων ἔδοξε, καὶ νέον ἄνθρωπον (2) ποιεῖ τὸν χριόμενον. Δῷ (3) τῇ καινῇ κτίσει, τοῖς διὰ τοῦ βαπτίσματος ἀναγεννωμένοις, οἵτινες οὐκ ἐξ αἱμάτων, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ γεννῶνται, πλάστην ἀγαθὸν καὶ διδάσκαλον (πλάστην μὲν, ὡς διὰ τοῦ βαπτίσματος τρόπον τινὰ πλάττοντα (4)· διδάσκαλον δὲ, ὡς τὴν πίστιν αὐτοῖς ἐξηγούμενον· ἢ πλάστην μὲν τῶν ἠθῶν, διδάσκαλον δὲ τῶν δογμάτων), Χριστῷ καὶ συννεκρούμενον, διὰ τῆς πρὸς τὰ πάθη νεκρώσεως· καὶ συνανιστάμενον, τῇ ἀναζωώσει τῶν ἀρετῶν· ὁ γὰρ νεκρὸς τῇ ἁμαρτίᾳ γενόμενος, ζῇ πάντως τῇ ἀντικειμένῃ ἀρετῇ. Ἐκ τοῦ Ἀποστόλου δὲ τὰς χρήσεις (5) ταύτας ἔλαβεν ὁ Θεολόγος. Λέγει γάρ που Ἐφεσίοις γράφων ὁ μακάριος Παῦλος, ὅτι *Ἐδιδάχθητε ἀποθέσθαι τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον τὸν φθειρόμενον κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς σαρκὸς*, D ἤτοι (6) τῆς ἀπάτης· *ἀνανεοῦσθαι δὲ τῷ πνεύματι τοῦ νοὸς ὑμῶν, καὶ ἐνδύσασθαι τὸν καινὸν ἄνθρωπον τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα.* Ὃ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Ἐμάθετε, ὦ Ἐφέσιοι, ὥσπερ ἱμάτιον ἀποδύσασθαι τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, τουτέστι τὴν ἐφάμαρτον ζωὴν, ἀνανεοῦσθαι δὲ, τὴν πνευματικὴν

A festi causam, atque in vulgus ignotam, festum ipsum mysterii nomine appellat, aitque: In die festo sacerdos factus sum, fortasse Natalis Christi, et in festo die secessi, Luminum fortasse, et in festo die redii, Paschatis scilicet. Ac secessionis quidem reditusque causam exposuit, quod et fuga et reversio ipsius arbitrii essent: unctionis autem non item, quoniam alii ipsum unxerant. Ungebantur enim olim sacerdotes et pontifices legali unctione: postea vero spirituali: quæ quidem est manuum impositio, sanctique Spiritus invocatio. At quænam causa fuit secessionis? ut, inquit, meipsum inspicerem, ac viderem num sacerdotio dignus essem. Quæ autem ratio, cur ad Paschatis diem rediret? Ut, inquit, diem hunc præclarum adjutorem atque B auxiliarium habeam, cujus ope tum infirmitate et administrandi sacerdotii impotentia liberer, tum ea timiditate qua obsidebar, hujus dignitatis magnitudinem, reique pondus et gravitatem extimescens. Verebar enim, ut infirmus, populi regendi provinciam subire, quæ etiam ad vitandam arrogantiæ suspicionem dicit. Ob hanc enim causam, inquit, ad diem Resurrectionis Christi reversus sum, ut qui hodie a mortuis surrexit, me quoque ita afficiat, ut spiritualiter juvenescam, atque etiam spiritualiter florescam. Vel etiam Spiritu innovet (id est, ex meticuloso et infirmo in fortem et præfidentem Spiritus opera commutet, ita ut audacter et constanter ovili præsim). Novoque homine induat, C id est, sacerdotio; nam unctio quoque peccata delet, quemadmodum nonnullis Patribus visum est, ac novæque creaturæ, id est, his qui per baptismum renovantur, qui quidem non ex sanguinibus, sed ex Deo nascuntur [7], fictorem bonum et magistrum donet (fictorem quidem, ut per baptismum quodammodo fingentem; magistrum autem, ut fidem ipsis enarrantem; vel fictorem quidem morum, magistrum autem doctrinæ Christianæ), cum Christo morientem, per affectuum animi mortificationem, et resurgentem per redivivas virtutes. Nam qui peccato mortuus est, virtute contraria procul dubio vivit. Atque hæc a Paulo mutuatus est. Sic enim quodam Epist. ad Ephesios loco scribit: *Edocti estis deponere veterem hominem, qui corrum-* D *pitur secundum desideria erroris. Renovamini autem spiritu mentis vestræ, et induite novum hominem, qui secundum Deum creatus est* [8]. Quod perinde est ac si diceret: Discite, o Ephesii, veterem hominem, id est, flagitiosam vitam non secus ac vestem quamdam exuere. Renovamini autem spirituali regeneratione, per spiritum, qui in mente vestra habitat. Quæ quidem verba commutans Theologus, dixit:

[7] Joan. I, 13. [8] Ephes. IV, 21-24.

(1) *Μεταβαλεῖ.* Forte μεταβάλῃ. Edit.
(2) Ἄνθρωπον omittit b.
(3) Δῷ. Forte, δῷ δέ. Edit.
(4) Καὶ δημιουργοῦντα τοὺς βαπτιζομένους addit b.
(5) Et hic et paulo inferius in hac oratione legitur in utroque cod. Χρήσεις. Quod ideo moneo, ne quis ῥήσεις conjiciat. Videatur Philo p. 727 edit. Colon. Allobrog. 1613. Nec aliena sunt quæ Phavorinus in *Lexicon* suum retulit: Χρῆσις λέγεται, ἡ τῶν ἀρχαίων ποιημάτων μαρτυρία. Pag. 1874, vers. 73. Conf. Suiceri *Thesaurum eccl.* in Χρῆσις. Conf. etiam Cuperi *Observatt.* l. I, c. 16, p. 117 sqq.
(6) Τῆς σαρκὸς ἤτοι omittit b.

Me quoque innovet Spiritu. Et rursus : Edocti estis virtutem eximiæ instar cujusdam vestis induere. Hanc enim novum hominem vocat, qui secundum Deum creatur, hoc est, ut gratum est Deo.

Heri agnus mactabatur, et postes ungebantur (1), etc. Postquam pro seipso causam dixit Theologus, commode jam ad festi quoque mysteria progreditur eaque allegorice tractat, aitque : Heri spiritualis agnus, Christus videlicet, per divinum panem mactatus est, atque uncti sunt postes nostri, actio nimirum et contemplatio, ac primi animi motus et sensus, qui quidem divino sanguine delibuti sunt. Atque Ægyptus quidem, id est, peccatum quod nos persequebatur, primogenita sua pereuntia luctu prosecuta est, id est, ipsas etiam primas materias et occasiones. Nam cum lex vetus peccatorum fines puniat, nos principia quoque ipsorum, ut quæ actionibus causam præbeant, radicitus evellere atque exstirpare jubemur. Vel etiam per primogenita, perfectiora et graviora peccata intelligi possunt, vel simpliciter priora delicta : quæ quidem Christo pro nobis immolato sunt exstincta. Nos autem præteriit exterminator diabolus qui primos bonos animæ nostræ partus, velut primogenita quædam, opprimere contendit. Et signaculum, quod pretiosi sanguinis profusione constat, dæmoni quidem exterminanti, propter vim suam et potentiam formidabile est; venerabile autem propter dignitatem et excellentiam, utpote regium. Ac sacro sanguine non solum uncti et signati sumus, sed etiam quasi muro quodam undique septi. Etenim vis illius ad omnem nostram essentiam permeat, ita ut utramque hominis partem simul circummuniat. Porro hæc de agno historia continetur in secundo Moysis libro Exod. XII, quam fusius in secunda orat. *De Paschate* persequitur Theologus (2).

Hodie Ægyptum omnino fugimus, etc. (3). Hesterno die, inquit, illa contigerunt, quæ diximus. Hodie autem, id est Dominico die, quo Christus revixit, ac transitum ab interitu ad immortalitatem, et a rebus injuriæ obnoxiis ad ea quæ ab omni injuria tuta sunt, nobis innovavit, Ægyptum omnino fugimus, non modo peccati periculum aversati, sed ipsam etiam ad peccatum habitudinem ex animo et sincere detestati. Hac autem mente præditis amarulentus dominus videbitur spi-

ἀναγέννησιν (4), διὰ τοῦ ἐν τῷ νοῒ ὑμῶν κατοικοῦντος πνεύματος. Ὅπερ μεταβαλὼν εἶπεν ὁ Θεολόγος· Κἀμὲ καινοποιήσῃ τῷ Πνεύματι. Καὶ αὖθις· Ἐδιδάχθητε ἐνδύσασθαι, ὡς λαμπρὰν ἐσθῆτα, τὴν ἀρετήν. Ταύτην γὰρ ὀνομάζει καινὸν ἄνθρωπον, κτιζόμενον κατὰ Θεόν, τουτέστιν ὡς ἀρέσκοντα (5)

Col. 397 A 5. *Χθὲς... ἐτειχίσθημεν*. Περὶ τῶν καθ' ἑαυτὸν ἀπολογησάμενος ὁ Θεολόγος, χωρεῖ νῦν καὶ ἐπὶ τὰ κατὰ τὴν ἑορτήν, ἃ καὶ ἀλληγορεῖ, καί φησιν, ὅτι Χθὲς ὁ λογικὸς ἀμνός, ὁ Χριστός, διὰ τοῦ θείου ἄρτου ἐσφαγιάσθη, καὶ ἐχρίσθησαν ἡμῶν αἱ φλιαί, ἡ πρᾶξις καὶ ἡ θεωρία καὶ αἱ πρῶται τοῦ νοῦ κινήσεις καὶ αἰσθήσεις ἐχρίσθησαν (6) διὰ τοῦ θείου αἵματος. Καὶ ἡ μὲν Αἴγυπτος, ἡ διώκουσα ἡμᾶς ἁμαρτία, ἐθρήνησεν ἀπολλύμενα τὰ ἑαυτῆς πρωτότοκα, τουτέστι καὶ αὐτὰς τὰς πρώτας ὑποθέσεις καὶ ἀφορμάς. Τοῦ γὰρ παλαιοῦ νόμου τὰ τέλη τῶν ἁμαρτημάτων κολάζοντος, ἡμεῖς καὶ τὰς ἀρχὰς αὐτῶν, ὡς αἰτίας τῶν πράξεων, ῥιζόθεν ἀνασπᾶν ἐκελεύσθημεν. Ἢ καὶ πρωτότοκα, τὰ τελεώτερα μᾶλλον τῶν ἁμαρτημάτων καὶ μείζονα. Ἢ ἁπλῶς, τὰ πρότερα πλημμελήματα, ἅπερ ἀπώλλοντο (7) Χριστοῦ τυθέντος ὑπὲρ ἡμῶν. Ἡμᾶς δὲ παρῆλθεν ὁ ὀλοθρεύων διάβολος, ὃς ἀναιρεῖν ἐπείγεται, ὥσπερ τινὰ πρωτότοκα, τοὺς πρώτους ἀγαθοὺς τόκους τῆς ψυχῆς ἡμῶν. Καὶ ἡ σφραγίς, ἡ διὰ τῆς χρίσεως τοῦ τιμίου αἵματος, φοβερὰ μὲν ἔστι τῷ ὀλοθρεύοντι δαίμονι, διὰ τὴν δύναμιν αὐτῆς· αἰδέσιμος δέ, διὰ τὸ ἀξίωμα· βασιλικὴ (8) γάρ. Καὶ τῷ ἱερῷ αἵματι οὐ μόνον ἐχρίσθημεν καὶ ἐσφραγίσθημεν, ἀλλὰ καὶ ὡσεὶ τεῖχος αὐτὸ κυκλόθεν (9) περιβαλλόμεθα. Διήκει γὰρ αὐτοῦ (10) πρὸς πᾶσαν τὴν οὐσίαν ἡμῶν ἡ (11) δύναμις, ὥστε συναμφότερα περιτειχίζειν καὶ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχήν. Κεῖται δὲ πᾶσα ἡ περὶ τοῦ ἀμνοῦ ἱστορία ἐν τῷ δευτέρῳ Μωσαϊκῷ βιβλίῳ, ὅπερ Ἔξοδος ἐπιγέγραπται, περὶ ἧς ἱστορίας πλατύτερον ἐν τῷ δευτέρῳ λόγῳ τοῦ Πάσχα ὁ Θεολόγος διέξεισιν.

Ibid. 8. *Σήμερον . . . φυράματος*. Χθὲς μέν, φησίν, ἐκεῖνα ἐγένετο, ἅπερ εἰρήκαμεν. Σήμερον δέ, κατὰ τὴν Κυριακὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ὁ Χριστὸς ἀνεβίω, καὶ ἀνεκαίνισεν (12) ἡμῖν τὴν ἀπὸ φθορᾶς εἰς ἀφθαρσίαν διάβασιν, καὶ τὴν ἀπὸ τῶν ἐπηρεαζομένων πρὸς τὰ ἀνεπηρέαστα, καθαρῶς ἐφύγομεν Αἴγυπτον· οὐ μόνον τὸν κίνδυνον τῆς ἁμαρτίας ἐκκλίναντες, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν πρὸς τὴν ἁμαρτίαν διάθεσιν ἀπὸ καρδίας καθαρῶς μισήσαντες. Οὕτω δὲ διακειμένοις ἡμῖν, πικρὸς φανεῖται δεσπότης ὁ νοητὸς Φαραὼ

(1) PSELLUS. *Et postes augebantur*. Actio scilicet et contemplatio, quæ mentis sunt apparitrices. Atque eam ob causam luxit Ægyptus primogenita. Primigenis enim cogitationibus meis Deo immolatis, ut per eas nullus adversario pateat aditus, universum nequitiæ et perversitatis caliginosum agmen ingemuit. (*Ex Billio.*)

(2) Orat. XLV, olim XLII.

(3) PSELLUS : *Hodie fugimus Ægyptum et Pharaonem*. Nam cum crassa corporis moles, quasi Pharao quispiam, principatum animæ accepit, pravæque cogitationes velut quidam operum præfecti urgent, hominemque interiorem cogunt munitiones haudquaquam divinas ædificare, per quas mens in cœlum evehitur, hujusmodi exstructiones quæ munitæ videntur, luto sunt persimiles, coctis lateribus confectæ, qui quidem omni ex parte perfluunt, atque infirmis cogitationibus quasi paleis perexiguis compositæ. (*Ex Billio.*)

(4) Ἀνανέωσιν loco ἀναγέννησιν b.

(5) Ὡς ἀρέσκει Θεῷ b, quod probo.

(6) Δέ interponit b.

(7) Ἀπώλοντο b.

(8) Βασιλικόν b. Βασιλικὴ refertur ad σφραγίς.

(9) Κύκλωθεν b.

(10) Αὐτοῦ abest b.

(11) Ἡ αὐτοῦ b.

(12) Ἐνεκαίνισεν b, quod probo.

διάβολος· βαρεῖς δὲ ἐπιστάται, οἱ συνεργοῦντες αὐτῷ A δαίμονες· καὶ ἡ ἁμαρτία, πηλὸς καὶ πλινθεία· πηλὸς μὲν λεγομένη, ὅταν πρὸς τὰς ἡδονὰς φαῦλοι (1) ὦμεν· πλινθεία δὲ, ὅταν ποσῶς συστελλώμεθα. Τηνικαῦτα δὲ καὶ ἑορτάσιμος ἡμῖν ἔσται ἡ ἐκ τῆς ἁμαρτίας πρὸς τὴν δικαιοσύνην διάβασις, καὶ ᾄσομεν τὰ ἐξόδια καὶ διαβατήρια, οὐκέτι κωλυόμενοι ἑορτάζειν· ὥσπερ οὐδὲ οἱ Ἰσραηλῖται μετὰ τὴν τῆς Ἐρυθρᾶς διάβασιν· οὐδὲ χρώμενοι τῇ σεσηπυίᾳ καὶ ὀξώδει ζύμῃ τῆς ἁμαρτίας, ἀλλ' ὡς ἐν ἑπτὰ ἡμέραις, τῷ ἑπταδικῷ τούτῳ βίῳ, τὴν ἄζυμον καὶ καθαρὰν ἀρετὴν καὶ θεολογίαν μετιόντες. Εἰλικρίνεια γάρ ἐστι, βίου καθαρότης· ἀλήθεια δὲ, δογμάτων ὀρθότης. Ἐν κεφαλαίῳ οὖν διὰ τῆς εἰλικρινείας καὶ ἀληθείας, τὴν πρακτικὴν καὶ θεολογικὴν φιλοσοφίαν ἐσήμανεν. Ὥσπερ δὲ οἱ Ἰσραηλῖται ἐκ τῆς Αἰγύπτου ἐξιόντες, B οὐδὲν ἐπεφέροντο Αἰγύπτιον χρᾶμα καὶ φύραμα, εἰ μὴ μόνον ἄλευρα· οὕτω χρὴ καὶ ἡμᾶς ἐκ τῆς ἁμαρτίας ἀναχωροῦντας, μὴ φυλάττειν τι τῆς προτέρας κακίας λείψανον, ἀλλὰ τὴν ἀρετὴν ἄζυμον ἔχειν, μὴ φυραθεῖσαν ἢ ἀνακραθεῖσαν, οἷά τινι ζύμῃ, τῇ παλαιᾷ καὶ πικρᾷ ἕξει, ἣν ἐσιτούμεθα, ὅτε ἐν Αἰγύπτῳ τῇ ἁμαρτίᾳ διήγομεν. Τί δὲ τὸ Αἰγυπτιακὸν φύραμα, αὐτὸς ὁ Θεολόγος ἑρμηνεύει, ὅτι Τὸ ἄθεον δόγμα, ἢ τὸ σκοτεινὸν καὶ ῥυπαρὸν ἔργον.

ritualis Pharao diabolus, graves item et acerbi præfecti, hoc est, dæmones ipsius adjutores, grave etiam lutum et lateritium opus, id est peccatum, quod quidem lutum dicitur, cum voluptatibus flagitiose indulgemus; lateritium autem opus, cum aliquantulum nos ipsos colligimus. Tum vero nobis transitus ille a peccato ad justitiam cum solemnitate celebrandus erit, atque hymnos egressioni et transitui congruentes cantabimus, non jam a quoquam prohibiti quominus festum celebremus, quemadmodum nec Israelitæ post maris Rubri transitum, nec putri fœtidoque peccati fermento utentes, verum in septenaria hac vita, quasi in septem paschalibus diebus fermenti expertem puramque virtutem ac theologiam consectantes. Sinceritas enim, est vitæ puritas; veritas autem doctrinæ fideique integritas et rectitudo. In summa itaque per sinceritatem et veritatem activam et theologicam sapientiam designavit. Porro quemadmodum Israelitæ ex Ægypto excedentes nullam secum Ægyptiacam mistionem ac conspersionem præter farinam solam deferebant: sic nobis etiam, cum a peccato recedimus, providendum est, ne quas pristinæ malitiæ reliquias servemus, verum ut infermentatam virtutem babeamus non conspersam ac permistam cum veteri atque amara animi habitudine, quasi fermento quodam, quo vescebamur, cum in peccato, tanquam in Ægypto, commoraremur. Quid autem sit Ægyptiacum fermentum, Theologus ipse interpretatur, impia nempe doctrina, aut tenebrosa et sordida actio.

Col. 397 B 3. *Χθὲς συνεσταυρούμην... συνεγείρομαι.* Τὸ χθὲς δύναται καὶ ὅλον τὸν καιρὸν τῆς Τεσσαρακοστῆς αἰνίττεσθαι. Χθὲς οὖν, φησὶν, συνεσταυρούμην Χριστῷ, τῶν γηΐνων ὑψούμενος, καὶ C τῆς κατ' ἐνέργειαν ἁμαρτίας ἀπεχόμενος, καὶ συνενεκρούμην καὶ συνεθαπτόμην καὶ πρὸς αὐτὰ τὰ πάθη καὶ τὴν κατὰ νοῦν ἁμαρτίαν μένων νεκρὸς καὶ ἀκίνητος. Σήμερον ἐνεργοῦμαι τὸ δοξάζεσθαι τὸ ζωοποιεῖσθαι, τὸ ἐξανίστασθαι. Κατὰ ἀντίθεσιν δὲ σχηματίζει τὸν λόγον ὁ Θεολόγος. Ἀντίκειται γὰρ τῇ μὲν ἀδοξίᾳ τοῦ σταυροῦ, ἡ δόξα, τῇ δὲ νεκρώσει, ἡ ζωὴ, τῇ δὲ ταφῇ, ἡ ἀνάστασις. Καὶ ὅρα ἀκολουθίαν· Πρῶτον γὰρ σταύρωσις, ὅπερ ἐστὶ κώλυσις τῆς κατ' ἐνέργειαν ἁμαρτίας· δεύτερον νέκρωσις, ἤγουν συστολὴ τῆς κατὰ νοῦν φαύλης κινήσεως· τρίτον ταφὴ, τουτέστιν ἀναίρεσις καὶ αὐτῆς τῆς πρὸς τὰ πάθη ἐνεργείας· τέταρτον, ἀνάστασις. Ὅταν γὰρ ἀποσχώμεθα τοῦ κατ' ἐνέργειαν ἁμαρτάνειν, εἶτα ἐντεῦ- D θεν προκόψωμεν εἰς τὸ μηδὲ κατὰ νοῦν πολεμεῖσθαι, ἀλλὰ πᾶσαν κίνησιν ἁμαρτητικὴν οἱονεὶ θάψωμεν, τότε ὁ λόγος μόνος ἐν ἡμῖν, ὥσπερ ἐκ νεκρῶν ἐγηγερμένος, ἀναφαίνεται.

Heri cum Christo in crucem agebar, etc. Per hoc adverbium, *heri*, potest et totum Quadragesimæ tempus significari. Heri igitur, inquit, cum Christo in crucem suffigebar, a terrenis rebus mentem subvehens, atque ab actu peccati abstinens, et commoriebar et consepeliebar, nimirum quoad ipsos etiam affectus et peccati cogitationem mortuus atque immobilis manens. Hodie Dei operatione glorificor, vivificor et resurgo. Antithesis autem figura utitur Theologus. Crucis enim ignominiæ opponitur gloria, mortificationi vita, sepulturæ resurrectio. Ac vide, quam apto ordine hæc verba disposita sint. Præcedit enim crucifixio, id est, ea vis, qua nos ipsos frenamus, ne peccatum in actus exeat. Sequitur mortificatio, hoc est, vitiosorum animi motuum compressio. Huic proxima est sepultura, id est, ipsius quoque circa animi turbulentos motus actionis exstinctio. Postremum locum tenet resurrectio. Nam cum ab operibus malis abstinuerimus, ac deinde eo progressi fuerimus, ut ne in animo quidem oppugnemur, sed omnes vitiosos motus exciderimus, et velut sepultura affecerimus, tum demum sola in nobis velut a morte excitata ratio elucet.

Ibid. 6. *Ἀλλὰ . . . οἰκειότατον.* Ἐντεῦθεν ἐπὶ τὸ τῆς συμβουλῆς εἶδος χωρεῖ ὁ μέγας Πατὴρ, καὶ προτρέπεται Χριστῷ καρποφορεῖν. Δίκαιον γὰρ, ὅτι καὶ αὐτὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἔπαθεν, ἵνα τὴν ἀπάθειαν ἡμῖν προξενήσῃ, καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ἀνέστη, ἀπαρχὴ γενόμενος ἀναστάσεως, ἵνα βεβαίαν ἔχωμεν τὴν ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως. Τῆς γὰρ κεφαλῆς ἀναστάσης, δεῖ πάν-

Sed..... maxime propriam, etc. Transit jam ad deliberativi generis speciem Theologus, atque hortatur, ut Christo munera offeramus: æquum est enim, quoniam ipse quoque nostra causa passus est; ut nobis passionum immunitatem conciliaret; ac pro nobis resurrexit, primitiæ videlicet resurrectionis factus, ut firmam resurrectionis spem

(1) Χαῦνοι b, quod magis convenit τῷ συστέλλεσθαι.

animis infixam habeamus. Nam cum caput resurrexerit, universum etiam corpus resurgere necesse est. Atque offerre jubet, non aurum et argentum, gemmasque pretiosas, parva enim terrenaque hæc sunt, nimirum quæ a terra oriantur, atque in terra remaneant, nec dominos suos comitentur, quæ etiam homo sceleratissimus facile paraverit, et in quæ majori animi studio et contentione incumbunt improbi, atque ii, quos mundi princeps in servitutem redegit. Sic autem vocatur diabolus, non quod mundi et rerum terrenarum imperium teneat (absit!), sed quod eos, qui improbe et scelerate vivunt, in potestate habeat. Peccatum autem plerisque Scripturæ locis mundi nomine appellatur, juxta illud, quod discipulis Christus dicebat : *Vos non estis de mundo, sicut ego non sum de mundo* *, id est, non estis ex eorum numero, qui vitiis flagitiisque delectantur, quemadmodum nec ego. Terrenum igitur munus Theologus rejicit, ut quod soli divites offerre queant. Nihil autem magnum atque honorificum est apud Deum, quod non pauper quoque donare possit. Inducit autem alterum oblationis genus, quod omnibus commune est, divitibus juxta ac pauperibus, dicens : Nosmetipsos offeramus, qui quidem Deo possessio sumus longe pretiosissima maximeque propria : pretiosissima quidem, quoniam ipsius manibus effecti sumus, ac propter nos omnia, quæ oculis cernuntur, facta sunt. Maxime autem propria ob inspirationem divinæque imaginis similitudinem et rationem. Nam cum res omnes a Deo creatæ, ipsius bonitatis, quantum ad essentiam, participes sint, uberius etiam animantia, quibus, et quatenus sunt, et quatenus vitam habent, communicatur divina bonitas, in hoc eximia est hominis conditio, quod præter ea, quæ jam dicta sunt, ratione quoque præditus sit. Affinis enim quodammodo maximeque propinquus est Deo : tametsi ille incomparabili magnitudine nos superet.

τως καὶ ἅπαν τὸ σῶμα ἀναστῆναι. Καὶ καρποφορεῖν κελεύει οὐ χρυσὸν καὶ λίθους καὶ ἄργυρον. Μικρὰ γὰρ ταῦτα καὶ εὐτελῆ, ἀπὸ γῆς τε ὄντα καὶ τῇ γῇ ἐναπομένοντα, ἀλλ' οὐκ ἀκολουθοῦντα τοῖς κτησαμένοις, ἃ καὶ κάκιστος ῥᾳδίως ἐκτήσατο, καὶ περὶ ἃ οἱ φαῦλοι μᾶλλον σπουδάζουσιν, καὶ οὓς ὁ κοσμοκράτωρ ἔχει καταδουλώσας. Οὕτω δὲ ὀνομάζεται ὁ διάβολος, οὐχ ὅτι τοῦ κόσμου κρατεῖ καὶ τῆς κτίσεως, ἄπαγε, ἀλλ' ὅτι ἐκείνων κρατεῖ, τῶν τὴν κακίαν ἐργαζομένων, ἥτις κόσμος πολλαχοῦ εὑρίσκεται λεγομένη, κατὰ τὸ πρὸς τοὺς μαθητὰς ὑπὸ Χριστοῦ εἰρημένον· *Ὑμεῖς οὐκ ἐστὲ ἐκ τοῦ κόσμου, καθὼς ἐγὼ ἐκ τοῦ κόσμου οὐκ εἰμί*· τουτέστιν, οὐκ ἐστὲ ἐκ τῶν ἀγαπώντων τὴν πονηρίαν ὥσπερ οὖν οὐδὲ ἐγώ. Τὴν μὲν οὖν γηΐνην καρποφορίαν ὁ Θεολόγος ἐκβάλλει, ὡς μόνοις τοῖς πλουσίοις δυνατὴν οὖσαν. Οὐδὲν δὲ μέγα παρὰ Θεῷ, ὃ μὴ καὶ πένης δωρεῖσθαι δύναται. Εἰσάγει δὲ τὴν κοινήν, ἣν ὁμοίως πάντες καρποφορεῖν δύνανται, κἂν πλούσιοι ὦσιν, κἂν πένητες, λέγων· Καρποφορήσωμεν ἡμᾶς αὐτούς, οἵτινες κτῆμά ἐσμεν τῷ Θεῷ τιμιώτατον καὶ οἰκειότατον· τιμιώτατον μὲν, ὅτι ταῖς αὐτοῦ χερσὶ διηρτίσθημεν καὶ δι' ἡμᾶς πάντα γέγονε τὰ ὁρώμενα· οἰκειότατον δὲ, διὰ τὴν ἔμπνευσιν καὶ τὸ κατ' εἰκόνα καὶ διὰ τὸν λόγον. Πάντα μὲν γὰρ τὰ ὑπὸ Θεοῦ γενόμενα κοινωνοῦσι τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος, κατὰ τὸ εἶναι. Ἐκ περισσοῦ δὲ τὰ ζῶα. Κατά τε γὰρ τὸ εἶναι καὶ κατὰ τὸ τῆς ζωῆς μετέχειν κοινωνοῦσι τοῦ ἀγαθοῦ. Ὁ δὲ ἄνθρωπος, καὶ κατὰ τὰ προειρημένα μὲν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ λογικόν. Οἰκειότερος γάρ πώς ἐστι πρὸς Θεὸν τῶν αἰσθητῶν ὁ ἄνθρωπος, εἰ καὶ ἁπάντων ὁ Θεὸς ἀσυγκρίτως ὑπέρκειται.

Imaginis decus imagini reddamus, etc. Reddamus, inquit, imagini Dei, id est animæ, imaginis decus, divinas nempe formas, quas peccatum obscuravit. Apte autem dixit, Reddamus, quippe quod debeatur. Illud enim reddere quis dicitur, quod debet. Nos igitur, qui imaginis dignitatem accepimus, eamdem haud dubie a Deo reposcemur. At sancto quidem Cyrillo unum idemque significare videntur, secundum imaginem et secundum similitudinem : verum reliqui Patres in hac sunt sententia, ut per imaginem intelligendi vim arbitriique libertatem et principatum designari putent, per similitudinem autem, virtutum perfectionem, quantum quidem hominis naturæ datur assequi. Hæ enim veluti notæ quædam sunt divinæ naturæ, tranquillitas nullis curis ac distractionibus interrupta, integritas, bonitas, sapientia, justitia, puritas ab omni labe peccati. Reddamus itaque animæ nostræ quod ipsi proprium est. Habet autem hoc proprium, quod ad Creatoris imaginem facta est. Atque etiam dignitatem nostram intelligamus, id est, magnitudinem veteremque nobilitatem. Eam autem cognoverimus, si eam talem receperi-

Col. 397 B 12. Ἀποδῶμεν... ἡμᾶς ἄνθρωπος. Ἀποδῶμεν, φησὶ, τῇ ψυχῇ, τῇ εἰκόνι τοῦ Θεοῦ, τὸ κατ' εἰκόνα ἀξίωμα, δηλαδὴ τοὺς θείους χαρακτῆρας, οὓς ἡ ἁμαρτία ἠμαύρωσε. Καλῶς δὲ εἶπεν, Ἀποδῶμεν, ὡς ὀφειλόμενον. Ἐκεῖνο γάρ τις ἀποδιδόναι λέγεται, ὅπερ κεχρεώστηκε. Καὶ ἡμεῖς οὖν, λαβόντες τὸ κατ' εἰκόνα, ἀπαιτηθησόμεθα πάντως αὐτὸ παρὰ τοῦ δόντος Θεοῦ. Καὶ τῷ μὲν ἁγίῳ Κυρίλλῳ, τὸ αὐτὸ καὶ ἓν εἶναι δοκεῖ, τὸ κατ' εἰκόνα καὶ τὸ καθ' ὁμοίωσιν· τοῖς δὲ λοιποῖς θείοις Πατράσι, κατ' εἰκόνα μὲν, τὸ νοερὸν καὶ αὐτεξούσιον καὶ τὸ ἀρχικόν· καθ' ὁμοίωσιν δὲ, τὸ ἐν ἀρεταῖς τέλειον, ὡς ἐφικτὸν ἀνθρώπου φύσει, τὸ ἀγαθὸν, τὸ σοφὸν, τὸ δίκαιον, τὸ πάσης κακίας ἐλεύθερον, τὸ ἀμέριμνον, τὸ ἀπερίσπαστον καὶ ἀκέραιον. Αὗται γὰρ οἱονεὶ χαρακτῆρες τῆς θείας ὑπάρχουσι φύσεως. Ἀποδῶμεν οὖν τῇ ἡμετέρᾳ ψυχῇ τὸ οἰκεῖον αὐτῇ. Οἰκεῖον δὲ αὐτῇ, τὸ κατὰ τὴν εἰκόνα εἶναι τοῦ κτίσαντος, πρὸς ἣν καὶ γέγονεν. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἀξίωμα ἡμῶν γνωρίσωμεν, τουτέστι τὸ μέγεθος καὶ τὴν ἐξ ἀρχῆς εὐγένειαν. Γνωρίσωμεν δ' ἂν, ἀναλαβόντες αὐτὸ τοιοῦτον, οἷον ἐξ ἀρχῆς ἐλάβομεν· ὡς νῦν ἄλλοι ἀντ' ἄλλων γενόμενοι, οὐ γνωρίζομεν ἑαυτοὺς, ὥσπερ εἴ τις ἄλλος ἀντ' ἄλλου γενόμενος,

* Joan. XVII, 16.

λέγει, μὴ γινώσκειν ἑαυτὸν διὰ τὴν ἀλλοίωσιν. Γνῶμεν οὖν, ἡλίκοι παρὰ Θεοῦ γεγόναμεν καὶ τὸ ἀρχέτυπον τιμήσωμεν ἐν τῷ τηρεῖν τὴν εἰκόνα ἀμόλυντον. Γίνεται δὲ αὕτη ἡ τιμὴ, διὰ τῆς ἀπηκριβωμένης μιμήσεως, καὶ ὅταν τὸ παράδειγμα ὅμοιον τῷ ἀρχετύπῳ φαίνηται. Γνῶμεν καὶ τοῦ μυστηρίου τὴν δύναμιν, τουτέστι τῆς ἑορτῆς τὴν αἰτίαν καὶ τὸν σκοπόν. Δι' ἡμᾶς γὰρ πᾶσα ἡ φιλάνθρωπος τοῦ Δεσπότου οἰκονομία γέγονε, καὶ ὑπὲρ ἡμῶν σαρκὶ θανάτου ἐγεύσατο ὁ ἀθάνατος. Γενώμεθα ὡς Χριστὸς, ἐπεὶ καὶ Χριστὸς ὡς ἡμεῖς. Ὁ κορυφαῖός φησι Πέτρος, ὅτι *Χριστὸς ἔπαθεν ὑπὲρ ἡμῶν, ἡμῖν ὑπολιμπάνων ὑπογραμμόν*. Γέγονε γὰρ ὁ Σωτὴρ ὑπογραμμὸς τοῖς ἀνθρώποις, τυπούμενος αὐτοῖς καὶ λαμβάνων ἀπαθῶς τὰ νοήματα τοῦ κόσμου τούτου. Τὸ οὖν, Γενώμεθα ὡς Χριστὸς, οὕτω νοήσεις· Γενώμεθα καθαροὶ καὶ ἀπαθεῖς, ἐπεὶ καὶ Χριστὸς ταπεινώσας ἑαυτὸν καὶ συγκαταβὰς ἡμῖν, μεμένηκεν, ὅπερ ἦν, καθαρὸς καὶ ἀπαθής· *Ἁμαρτίαν γὰρ οὐκ ἐποίησεν, οὐδ' εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ*. Ὁ μὲν Θεὸς ὢν, ἄνθρωπος γέγονε. Δεῖ οὖν καὶ ἡμᾶς, θεοὺς γενέσθαι. Ἀλλ' ἐκεῖνος μὲν δι' ἡμᾶς ἄνθρωπος, ἡμεῖς δὲ ὑπὲρ ἑαυτῶν θεοί. Καὶ ἐκεῖνος μὲν ἀντὶ τῆς ἀκροτάτης δόξης, τὴν ἀκροτάτην ἀναλαβόμενος ἀτιμίαν· ἡμεῖς δὲ, ἀντὶ τῆς ἀκροτάτης ἀτιμίας, τὴν ἀκροτάτην τιμήν. Κἀκεῖνος μὲν φύσει γενόμενος ἄνθρωπος, ἡμεῖς δὲ θέσει θεοί. Γέγονε γὰρ, ὅ ἐσμεν, κατ' οἰκονομίαν, ἵν' ἡμεῖς γενώμεθα, ὅ ἐστιν ἀντιμετρουμένης, ὡς οἶδεν αὐτὸς, τῇ αὐτοῦ κενώσει τῆς τῶν χάριτι σωζομένων θεώσεως, ὅλων θεοειδῶν καὶ ὅλων Θεοῦ χωρητικῶν καὶ μόνου γενησομένων. Τοῦτο γὰρ ἡ τελείωσις, πρὸς ἣν σπεύδουσιν οἱ ταύτην ἀληθῶς ἔσεσθαι τὴν ἐπαγγελίαν πιστεύσαντες.

A mus, qualem primum accepimus. Nam nunc alii ex aliis facti nosmet haudquaquam agnoscimus, perinde sane ac si quis in alium hominem translatus, affirmet se sibi ipsi ignotum esse, propter ejusmodi immutationem. Intelligamus igitur, quales a Deo creati sumus, atque exemplar nostrum honoremus, nimirum imaginem a vitiorum sordibus immunem servando. Porro hic honor in accuratissima imitatione consistit, cum exemplum exemplaris sui similitudinem retulerit. Vim etiam mysterii cognoscamus, id est, festi causam et scopum. Nostra etenim causa totum incarnationis Dominicæ mysterium contigit, atque immortalis ille mortem pro nobis quantum ad carnem degustavit. Simus ut Christus, quoniam Christus quoque sicut nos. B Petrus apostolorum princeps ait : *Christus passus est pro nobis, relinquens nobis exemplum* [10]. Salvator enim mortalibus exemplum factus est, ipsis sese informans, ac mundi hujus cogitationes, circa turbulentos tamen animi motus, suscipiens. Efficiamur ut Christus, qui se ipsum ita humiliavit, atque ad infirmitatem nostram demisit, ut tamen, quod erat, permaneret, nempe purus, et turpium affectuum expers. *Peccatum enim non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus* [11]. Atque ille quidem, cum Deus esset, homo factus est. Proinde nos quoque deos fieri oportet. Cæterum ille propter nos homo, nos autem propter nosmetipsos dii : atque ille pro summa gloria summam ignominiam suscipiens, nos autem pro extrema ignominia summum honorem. Hoc C præterea interest, quod ille natura homo factus est, nos autem adoptione dii. Hoc enim consilio id quod sumus factus est, ut nos id, quod ipse est, efficiamur, compensata nimirum ipsius exanitione quemadmodum ipse novit, cum eorum, qui per gratiam salutem consequuntur, deificationem, ita ut toti deiformes, et toti Dei capaces, toti denique ipsius unius simus. Hoc enim est ea perfectio, ad quam properat, qui hanc pollicitationem certa fide exspectant.

Col. 397 C 7. *Προσέλαβε... πτώματι.* Εἰσὶ τὰ ῥήματα ταῦτα σαφῆ καὶ οὐδεμιᾶς ἑρμηνείας δεόμενα. Προσέλαβε γὰρ ὁ Χριστὸς τὸ χεῖρον, τὴν ἀνθρωπότητα, ἵνα δῷ τὸ βέλτιον, τὴν θεότητα. Καὶ πλούσιος ὢν τῇ θεότητι, ἐπτώχευσε τῇ σαρκὶ, ἵν' ἡμεῖς πλουτήσωμεν τὴν θεότητα. Καὶ δούλου μορφὴν ἐφόρεσεν, ἵν' ἡμεῖς τὴν ἀπὸ τῆς δουλείας τοῦ διαβόλου καὶ τῶν παθῶν ἐλευθερίαν λάβωμεν· ὅπερ δηλοῖ, ὅτι εἴχομεν ἐξ ἀρχῆς τὴν ἐλευθερίαν ἀπωλέσαμεν δὲ ταύτην. Δεῖ οὖν ἀπολαβεῖν, ἣν ἔχοντες ἀπεβάλομεν. Κατέβη πρὸς ἡμᾶς ὁ Ὕψιστος, ἵν' ἡμεῖς οἱ ταπεινοὶ ὑψωθῶμεν, ὑπεραρθέντες τῆς τῶν γηρῶν σχέσεως καὶ πτερωθέντες πρὸς τὰ οὐράνια. Ἐπειράσθη ἐν τῇ ἐρήμῳ εἰς γαστριμαργίαν, φιλοδοξίαν, φιλοχρηματίαν, καὶ νενίκηκεν ἐν τῇ τρίτῃ ταύτῃ προσβολῇ καὶ πείρᾳ τὸν πειραστὴν, ἡμῖν τὴν νίκην πραγματευόμενος. Ἀλλὰ ἠτιμάσθη ὁ τῆς δόξης Κύριος, ἵνα δοξάσῃ τοὺς ἀτίμους ἡμᾶς· ἀπέθανεν, ἵνα τῷ θανάτῳ αὐτοῦ σωθῶμεν· κατέβη καὶ ἀνέβη, ἵνα ἡμεῖς ἀκολουθήσωμεν αὐτῷ, καὶ ἵνα κάτω κειμένους ἐν τῷ τῆς ἁμαρτίας πτώματι πρὸς ἑαυτὸν ἑλκύσῃ, ὡς ἡ ὑπόσχεσις.

Assumpsit quod deterius erat, ut det, etc. Perspicua sunt hæc verba, nec ulla interpretatione opus habent. Accepit enim Christus quod deterius est, humanitatem scilicet, ut det quod præstantius est, nempe Divinitatem : et cum dives esset, quantum ad Divinitatem, pauper, quantum ad carnem, factus est, ut nos Divinitatis opes consequamur. Servi D præterea formam gestavit, ut nos ex diaboli affectuumque servitute in libertatem asseramur. Non dixit, libertatem accipiamus, sed recipiamus ; ut indicet nos a principio quidem libertatem habuisse, verum eam amisisse. Quare nobis ea recipienda est, quam habentes perdidimus. Descendit ad nos Altissimus ille, ut nos abjecti et humiles in sublime feramur, supra terrenarum rerum affectionem evecti, atque ad cœlestia tanquam pennis sublati. Tentatus est, ac triplici tentationum telo in deserto petitus est Christus a diabolo, gulæ nempe, ambitionis et avaritiæ : atque in hoc triplici certamine tentatorem superavit, nobis videlicet victoriam acquirens. Quin etiam contemptus est ille gloriæ Do-

[10] I Petr. II, 3. [11] ibid. 22.

minus, ut nos infames ornet atque illustret. Mortuus est, ut per ejus mortem salutem assequamur. Descendit atque ascendit, ut nos ipsum sequamur, atque ut humi jacentes in peccati lapsum ad seipsum trahat, quemadmodum se facturum recepit, dicens : *Cum exaltatus fuero, omnia traham ad meipsum* [18].

A Ἐπηγγείλατο γὰρ λέγων· *Ὅταν ὑψωθῶ, πάντας ἑλκύσω πρὸς ἐμαυτόν.*

Omnia quispiam donet, omnia ei, etc. Enumeravit ea, quæ Christus pro nobis passus est, beneficiaque in nos collata, ut probet nos non ex gratuita munificentia in eum liberales esse, sed ex debito. Et quidem superius videbatur rerum crassarum et terrenarum oblationem prorsus rejicere, cum dicebat : Aurum fortasse putatis me dicere, aut argentum? imo nosipsos Deo offeramus. Nunc autem ostendit se non omnino hujusmodi munera improbare, sed quod majus est anteferre, nempe ut nosipsos offeramus. Ait igitur, Omnia det quispiam, et aurum et gemmas et vestes, det autem ex debito : quandoquidem priores beneficentiæ partes Christus occupans, mortem pro nobis excepit, ac seipsum pro nobis in sacrificium Patri obtulit. Nam illi peccaveramus, et proinde ipsi nostræ redemptionis pretium persolvendum erat, ut nos condemnatione solveremur. Absit enim ut tyranno diabolo Domini sanguis oblatus fuerit. Pretium autem redemptionis pro nobis Christus est, et culpæ succidaneus, utpote qui naturam nostram salutis nostræ causa susceperit, perinde ac si quis pro reo aut captivo seipsum substituat, ad ea perpetienda, quæ illum pati necesse erat. Quanquam autem, inquit, bona sit omnis oblatio, quam quispiam bene de se merito Christo fecerit, nihil tamen tam eximium daturus est, quam si seipsum obtulerit hujus mysterii rationem intelligentem, id est, cogitantem quæ Resurrectionis causa sit, quidque mortalibus afferre possit, eamque cognitionem actionibus declaraverit, ac propter illum omnia factus fuerit, quæcunque ipse propter nos factus est, id est, sine reprehensione incedens per omnes Christi ætates et potentias, spiritualiter purificatus, corde circumcisus, in templo docens, nundinatores ejiciens, lapidatus, aliaque omnia, partim faciens, partim patiens, quæ ipse nostra causa, vel fecit, vel passus est, nobis exemplum relinquens.

Col. 400 A 5. *Πάντα . . . γενόμενον*. Ἀπηριθμήσατο τὰ δι' ἡμᾶς πάθη τοῦ Χριστοῦ καὶ τὰς δοθείσας ἡμῖν εὐεργεσίας, ἵνα δείξῃ μὴ κατὰ χάριν αὐτῷ καρποφοροῦντας, ἀλλὰ κατὰ χρέος. Καὶ ἄνω μὲν ἐδόκει τέλεον ἐκβάλλειν τὴν διὰ τῶν ὑλῶν καρποφορίαν, ἐν οἷς ἔλεγε· Χρυσόν με ἴσως οἴεσθε λέγειν ἢ ἄργυρον, καρποφορήσωμεν ἡμᾶς αὐτούς· νῦν δὲ δείκνυσιν, ὅτι οὐ παντελῶς ἀποδοκιμάζει τὰ τοιαῦτα, ἀλλὰ προτιμᾷ τὸ μεῖζον, τουτέστι τὸ ἑαυτοὺς προσ- B ἄγειν. Φησὶ γοῦν· Πάντα διδότω τις, καὶ χρυσὸν καὶ λίθους καὶ ὑφάσματα· διδότω δὲ κατὰ ὀφειλήν. Ἐπεὶ προλαβὼν ὁ Χριστὸς τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἀνεδέξατο θάνατον, καὶ ἑαυτὸν τῷ Πατρὶ προσέφερεν θυσίαν ὑπὲρ ἡμῶν. Αὐτῷ γὰρ πεπλημμελήκαμεν, καὶ αὐτὸν ἔδει τὸ ὑπὲρ ἡμῶν λύτρον δέξασθαι καὶ ὄντως ἡμᾶς λυθῆναι τῆς κατακρίσεως. Μὴ γὰρ γένοιτο τῷ τυράννῳ τὸ τοῦ Δεσπότου αἷμα προσενεχθῆναι. Λύτρον δὲ ὁ Χριστὸς καὶ ἀντάλλαγμα, ὡς τὰ ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἀναδεξάμενος· ὥσπερ ἐάν τις ὑπὲρ τοῦ ὑπευθύνου ἢ αἰχμαλώτου ἐκδῷ ἑαυτόν, ὥστε παθεῖν, ἃ ἐκεῖνον ἔδει παθεῖν. Καλὴ μὲν οὖν, φησὶ, καὶ πᾶσα καρποφορία, ἣν ἂν δώσῃ τις τῷ εὐεργέτῃ Χριστῷ· οὐδὲν δὲ τοιοῦτον δώσει μέγα, οἷον ἑαυτὸν τοῦ μυστηρίου συνιέντα τουτέστι C νοοῦντα, τίς ἡ τῆς ἀναστάσεως αἰτία, καὶ τί δύναται χαρίζεσθαι τοῖς ἀνθρώποις, καὶ τὴν γνῶσιν ταύτην δεικνύντα ἐπὶ τῶν πράξεων, καὶ πάντα γενόμενον διὰ Χριστὸν, ὅσα ἐκεῖνος δι' ἡμᾶς, τουτέστιν ἀμέμπτως ὁδεύοντα διὰ πασῶν τῶν ἡλικιῶν Χριστοῦ καὶ δυνάμεων, ἁγνιζόμενον πνευματικῶς, περιτεμνόμενον τὴν ἐν καρδίᾳ περιτομὴν διδάσκοντα ἐν τῷ ἱερῷ, τοὺς θεοκαπήλους ἐλαύνοντα λιθαζόμενον, τὰ ἄλλα ποιοῦντα ἢ πάσχοντα, ὅσα καὶ αὐτὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἐποίησεν ἢ ἔπαθεν, ἡμῖν ὑπολιμπάνων ὑπογραμμόν.

Ac nobis quidem, ut cernitis, pastor hic bonus, etc. Auditores ad fructus Deo offerendos excitans Theologus, hoc faciendum esse probat, tum a persona Christi, cum dixit eum pro redemptionis pretio seipsum nobis dedisse, tum nunc etiam a persona Patris, addens, Quoniam hic quoque pastorem sive episcopum me dispensat. Presbyter etenim jam sum atque hoc pater, non sperat, sed videt : nondum autem sum episcopus, sed me post mortem suam futurum sperat pater, optatque, ut hujusmodi munere dignus sim, ut non mercenarius sim, neque fur, sed pastor : atque a vobis, qui ab eo pascimini, petit, ut me cum a vita migrarit, pastorem accipiatis, morigerique animi specimen præbeatis. Æquum est autem, ut paternæ petitioni cedatis. Pastor etenim bonus est (quod de seipso Christus prædicavit) animamque suam pro nobis ovibus po-

Ibid. B 1. *Καρποφορεῖ . . . πνεύματος*. Διεγείρων τοὺς ἀκούοντας εἰς τὸ καρποφορεῖν ὁ Θεολόγος, D κατασκευάζει τὸ δεῖν τοῦτο γενέσθαι καὶ ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ, εἰπὼν, ὅτι κἀκεῖνος λύτρον ἔδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν. Κατασκευάζει δὲ νῦν καὶ ἀπὸ τοῦ ἰδίου Πατρὸς, προσθεὶς, ὅτι καὶ οὗτος ἐμὲ ὑμῖν ποιμένα, εἴτουν ἐπίσκοπον, προμνηστεύεται. Πρεσβύτερος γὰρ ἤδη εἰμί· καὶ τοῦτο ὁ Πατὴρ οὐκ ἐλπίζει, ἀλλὰ βλέπει· οὔπω δέ εἰμι ἐπίσκοπος, ἀλλὰ τοῦτο ὁ Πατὴρ ἐλπίζει γενέσθαι με μετὰ τὸν αὐτοῦ θάνατον, καὶ εὔχεται, ἄξιόν με γενέσθαι τοῦ πράγματος, ὡς μὴ μισθωτὸν εἶναι, μηδὲ κλέπτην ἀλλὰ ποιμένα. Καὶ παρ' ὑμῶν αἰτεῖ τῶν ὑπ' αὐτοῦ ποιμαινομένων, ἵνα με μετ' αὐτὸν τὸν ποιμαίνοντα δέξησθε καὶ τὴν εὐπείθειαν ἐπιδείξησθε. Δίκαιοι δ' ἂν εἴητε, αἰτοῦντι τῷ πατρὶ πείθεσθαι. Ποιμὴν γάρ ἐστι καλὸς (ὃ περὶ αὐτοῦ ὁ Σωτὴρ εἶπε), καὶ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ὑπὲρ ὑμῶν

[18] Joan. XII, 32.

τῶν προβάτων τίθησι. Δίδωσι δὲ καὶ ἑαυτὸν διπλοῦν ὑμῖν ἀνθ' ἁπλοῦ. Κἀμὲ γὰρ εἰς τὴν προστασίαν μεθ' ἑαυτοῦ ἔταξε· κἀγὼ διπλῆν αὐτῷ μέλλω χρείαν πληροῦν, καὶ τοῦ γήρως βακτηρία γενόμενος καὶ τοῦ πνεύματος. Ὑποστηρίζω τε γὰρ τὸν πατέρα κεκμηκότα τῷ χρόνῳ, καὶ τὰς πνευματικὰς αὐτῷ καὶ ἐκκλησιαστικὰς συνεισενέγκω φροντίδας.

Col. 400 B 6. *Καὶ προστίθησι . . . ἄξιον.* Καὶ δύο, φησί, ναοὺς ὑμῖν ὁ πατὴρ ἐχαρίσατο. Ἕνα μὲν ἄψυχον, ὃν ἐν Ναζιανζῷ φιλοτίμως ἀνήγειρε, περικαλλῆ τινα καὶ οὐράνιον. Οὐράνιον δὲ εἶπεν αὐτὸν, τάχα μὲν διὰ τὸ ὕψος, τάχα δὲ διὰ τὸ ἡμισφαιρικὸν σχῆμα τῆς ὀροφῆς, ἴσως δὲ καὶ διὰ τὸ τὸν πάντα ναὸν τύπον ἀποσώζειν τοῦ οὐρανοῦ· ἕτερον δὲ ἔμψυχον. Ἑαυτὸν δὲ οὕτω λέγει ὁ Θεολόγος κατὰ τὸ ἀποστολικόν· *Οὐκ οἴδατε, ὅτι ναὸς Θεοῦ ἐστε;* B Καὶ ἀναγκάζεται μὲν, ὡς ἐν συγκρίσει, εἰπεῖν ἑαυτὸν πολλῷ μείζονα καὶ ὑψηλότερον τοῦ ἀψύχου ναοῦ· ἐπεὶ δὲ φορτικόν ἐστι τὸ ἑαυτὸν ἐπαινεῖν, ἐκκλίνει τὴν περιαυτολογίαν, καὶ μέσως πως λέγει, ὅτι προστίθησι τῷ ἀψύχῳ μὲν, περικαλλεῖ δὲ ναῷ, ἐμὲ τὸν ὁποιονοῦν καὶ ἡλίκον, τουτέστιν οἷον ἂν καὶ ὅσον κρίνοι τις. Πλὴν ὁποῖος ἂν καὶ εἴην, τῷ πατρὶ τιμιώτατος σφόδρα εἰμί. Τοιοῦτον οὖν με παρ' αὐτῷ ὄντα, ὑμῖν ἐπιδέδωκε. Καὶ οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι εἰς μὲν τὸ ἀνεγεῖραι τὸν ἄψυχον ναὸν πολλοῦ πόνου καὶ ἀναλωμάτων ἐδέησε τῷ πατρὶ, εἰς ἐμὲ δὲ οὐχί· πολλοῖς γὰρ κἀγὼ ἱδρῶσι καὶ πόνοις, τοῖς τῶν μαθημάτων, δι' ἀσκήσεως τοιοῦτος συνετελέσθην. Ἐπεὶ δὲ πολλάκις τινὰ τῶν πραγμάτων οὐκ ἄξια τῶν πόνων ἀποβαίνουσιν, C ὁ Θεολόγος μέσος χωρῶν, οὔτε κρύπτει τοῦτο, ὅτι ἄξιος ἀπέβη τῶν πόνων, οὔτε πάλιν ἀπαυθαδειάζεται, ἀλλ' ἐπεύχεται μόνον· εἴη δὲ εἰπεῖν, ὅτι καὶ τῶν πόνων ἄξιον.

A nit. Quin et pro simplici duplicem vobis seipsum offert : nam me quoque ad vos regendos socium asciscit : atque ipse ego duplicem usum atque operam illi præstabo, nimirum et senectutis subsidium factus, et spiritus. Nam et patrem senectute fractum et confectum fulciam, et spirituales atque ecclesiasticas curas cum ipso sustinebo.

Atque inanimato templo animatum, etc. Duo templa, inquit, pater vobis dono dedit, alterum quidem inanime quod Nazianzi magnifice exstruxit, perelegans quoddam et cœleste. Cœleste autem ipsum dixit, vel propter altitudinem, vel propter semicircularem tecti figuram, vel etiam fortasse quia templum omne cœli figuram servat, alterum autem animatum, sic autem seipsum appellat, secundum illud Apostoli : *Nescitis, quod templum Dei estis*[13]? Ac cogitur quidem, ut in comparatione, multo majorem et sublimiorem seipsum inanimato templo dicere. Verum quoniam grave est invidiæque plenum proprias laudes prædicare, ad vitandam ostentationis speciem medio quodam modo ait : Inanimi quidem huic, cæterum peregregio templo adjungit me, qualemcunque tandem et quantulumcunque, id est, qualem et quantum judicaveritis. Verum qualiscunque sim, patri tamen sum charissimus, et commendatissimus. Talem me igitur pater tantique apud se pretii, vobis porrexit. Nec vero hoc dici possit, ad erigendum quidem inanimatum templum multo labore multisque sumptibus opus fuisse patri ; ad me autem non item. Multis enim ipse quoque sudoribus, tum disciplinarum, tum piæ exercitationis, talis effectus sum. Quoniam autem plerumque accidit, ut quædam nequaquam pro laborum ratione succedant, Theologus medium iter tenens, nec hoc reticet, quod laboribus a patre susceptis responderit, nec rursus hoc arroganter affirmat, verum rem potius optandi forma exprimit. Atque utinam laboribus quoque dignum addere liceat.

Ibid. 11. *Καὶ . . . μεγαλοψυχίας.* Ἔτι ἐμφιλοχωρεῖ ὁ Θεολόγος τῷ λόγῳ τῷ περὶ τῆς τοῦ πατρὸς ἐπιδόσεως· καὶ εἰπὼν, ὅτι Πάντα προστίθησιν ὑμῖν τὰ ἑαυτοῦ, πρὶν ταῦτα ἀπαριθμήσασθαι, μεταξὺ ἐθαύμασε καὶ ἀνεφθέγξατο, Ὢ τῆς μεγαλοψυχίας! τῆς πρὸς τὴν καρποφορίαν δηλαδὴ ἁπλότητος. Οἱ μὲν γὰρ ἔξω σοφοὶ μεγαλοψυχίαν ὁρίζονται, ψυχῆς ἀρετὴν, καθ' ἣν τινες εὖ δύνανται φέρειν τὰ συμβαίνοντα· οἱ δὲ ἡμέτεροι διδάσκαλοι, ὡς ἐπιτοπολὺ τὴν D ἐλευθεριότητα καὶ μεγαλοδωρίαν, μεγαλοψυχίαν ὀνομάζουσιν. Ὥσπερ οὖν καὶ νῦν ὁ Θεολόγος τὸν ἑαυτοῦ πατέρα μεγαλόψυχον, εἴτουν μεγαλόδωρον, ἐκάλεσεν· οἱονεὶ δὲ ἐπιδιορθούμενος, ὃ εἶπεν, οὐ μεγαλοψυχίαν, ἀλλὰ μᾶλλον φιλοτεχνίαν, τὸ πρᾶγμα προσαγορεύει. Διὰ γὰρ τὴν ἀγάπην, φησὶν, ὑμῶν, τῶν πνευματικῶν αὐτοῦ τέκνων, τοσαύτην ἐπεδείξατο τὴν ἁπλότητα. Ἐπεὶ οὖν ἡ φιλοτεχνία αἰτία γέγονε τῆς μεγαλοψυχίας καὶ τῆς ἁπλότητος, κυριώτερον ἂν εἴη, τὸ πᾶν φιλοτεχνίαν λέγειν, ἀπὸ τῆς αἰτίας καὶ τὸ αἰτιατὸν ὀνομάζοντας. Τάχα δ' ἄν τις καὶ κατὰ τοὺς ἔξω τὴν μεγαλοψυχίαν νοήσας ἐνταῦθα, οὐδ' οὕτω κακῶς ἐκβαλεῖ. Ἐπειδὴ γὰρ παρ' ἐκείνοις ὁ μεγαλόψυχος

Suaque omnia vobis proponit, etc. Adhuc in eodem sermone de patris oblatione immoratur : cumque dixisset, Omnia sua vobis proponit, priusquam hæc recenseat, interea cum admiratione sic loquitur : O miram animi magnitudinem, id est, o insignem in offerendo munere simplicitatem. Externi enim sapientes μεγαλοψυχίαν, id est *magnanimitatem*, definiunt animæ virtutem, per quam nonnulli quæ accidunt, recte ferre possunt. At nostri doctores ut plurimum liberalitem et magnificentiam magnanimitatem nominant. Quemadmodum hoc quoque loco Theologus patrem magnanimum, id est, munificum vocavit. Cæterum quasi corrigens quod dixit, eam rem non magnanimitatem, sed paternum potius amorem appellat. Ob amorem enim vestri, inquit, hoc est, spiritualium suorum filiorum, tantæ simplicitatis specimen edidit. Quoniam igitur paternus amor magnanimitati et simplicitati causam præbuit, rectius fuerit totum hoc paternam indulgentiam dicere, nimirum causæ nomen affecto tribuentes. Quod si quis etiam juxta externorum philosophorum sententiam, hoc loco magnanimitatem intellexe-

[13] I Cor. III, 16.

ris, ne sic quidem fortasse aberraverit. Quoniam enim apud illos, qui animæ magnitudine præditus est, vitæ suæ non parcit, hac quoque laude patrem ornatum esse Theologus testatur. Ait enim: Pastor est bonus, animamque suam pro ovibus ponit. Illud etiam adjecit: Me quoque filium suum optat talem pastorem fieri, ponentem videlicet animam pro vobis. Quam ob causam ipse admiratione exclamavit. O miram animi magnitudinem! Tum ne quis existimaret, quod pater, ut magnanimus, filium periculis objiciens minus amanter in ipsum affectus sit, huic suspicioni occurrit, dicens: Aut, ut verius loquar, paternum amorem. Nam sic, atque ob hujusmodi causas, filium periculis exponere, non est, inquit, hominis liberos odio habentis, verum impense amantis. Quamobrem etsi magnanimitatem eam rem nominavit, quoniam cum multis laboribus, curis, et periculis ipsi luctandum erat, tamen quia propter vos utilitatemque vestram, et propter Deum res ejusmodi perferendæ sunt, id totum, paternus amor dicendus est. Hæc locutus Theologus, statim ea quæ a patre offeruntur, enumerat. Hæc porro sunt tria. Ac si quidem rem simpliciter complecti voluisset, ita dixisset: Quoniam seipsum dat, et me et templum. Nunc vero magnificam et excellentem oblationem augens et amplificans, tum sua, tum paterna subdividit, varians ac multiplicans nomina. Nam canitiem patrem vocat, juventutem seipsum: et rursus patrem testatorem, seipsum autem hæredem, utpote episcopali throno successurum. Habetis autem, inquit, mecum sermones meos, atque ex his utilissimos quosque et sanctissimos. Non enim ad gratiam docebo, sed ad utilitatem, non ostentabunde, sed spiritualiter, neque ea, quæ oratoria suppeditat exercitatio, sed quæ inserit Spiritus sanctus. Etenim humani sermones aures tantum permulcent ac deliniunt, nec ulterius progrediuntur: at spirituales ad animam permeant. Eos enim insculpit Spiritus in humanis cordibus, tanquam in tabulis. Cumque dixisset, lapideis, tropum hunc explicuit, adjungens, Vel etiam carneis. Solida enim sunt et lapis, et caro: atque ea, quæ in hæc inciduntur, eam rationem habent, ut vix deleri queant. Hoc autem ab Apostolo sumptum est, qui sic ad Corinthios scripsit: *Quoniam estis epistola Christi, ministrata a nobis, inscripta, non atramento, sed Spiritu Dei viventis, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus*[14]. Quod etiam ab Ezechiele mutuatus est Apostolus, per quem ait Deus: *Dabo eis cor alterum, et spiritum novum dabo eis, et evellam cor eorum lapideum ex carne ipsorum, et dabo eis cor carneum, ut in præceptis meis ambulent*[15]. Dixit etiam alicubi Sirach: *Omnis homo ab adolescentia vergit ad malum, et non potuisti corda eorum ex lapideis carnea facere.* Proinde nunc, cum dixit Theologus: Tabulis lapideis sive carneis, videtur mihi non interpretandæ dictionis causa hoc dixisse, sed magis ut distinctio-

[14] II Cor. III, 2. [15] Ezech. XXXVI, 26-27.

οὐκ ἔστι φιλόζωος, τοῦτο προσμαρτυρεῖ καὶ τῷ πατρὶ αὐτοῦ ὁ Θεολόγος. Εἶπε γὰρ, ὅτι Ποιμὴν ἐστι καλὸς, καὶ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων. Προσέθηκε δὲ, ὅτι Καὶ ἐμὲ τὸν υἱὸν αὐτοῦ εὔχεται τοιοῦτον ποιμένα γενέσθαι, τιθέντα δηλαδὴ τὴν ψυχὴν ὑπὲρ ὑμῶν. Ἐπὶ τούτοις ἐβόησε μετὰ θαύματος τὸ, Ὢ τῆς μεγαλοψυχίας! Εἶτα, ἵνα μή τις ὑπολάβῃ, ὅτι τὸν υἱὸν ὁ Πατὴρ, ὡς μεγαλόψυχος εἰς κινδύνους ἐπιδιδοὺς, οὐ φείδεται αὐτοῦ, διορθοῦται τὴν ὑπόνοιαν ταύτην εἰπών· Ἢ, τό γε ἀληθέστερον εἰπεῖν, τῆς φιλοτεκνίας. . Τὸ γὰρ οὕτως καὶ ἐπὶ τοιούτοις ἐκδιδόναι τὸν υἱὸν, οὐκ ἔστι, φησὶ, μισοτέκνου, ἀλλὰ μάλιστα φιλοτέκνου. Ὥστε εἰ καὶ μεγαλοψυχίαν τὸ πρᾶγμα ὠνόμασα, διὰ τὸ μέλλειν πόνοις καὶ κινδύνοις ὁμιλεῖν, ἀλλ' οὖν ἐπεὶ δι' ὑμᾶς καὶ τὴν ὑμετέραν ὠφέλειαν καὶ διὰ Θεὸν τὰ τοιαῦτα χρὴ διαθλεῖν φιλοτεκνία τὸ πᾶν ἐστι. Ταῦτα εἰπὼν ὁ Θεολόγος, ἀπαριθμεῖται εὐθὺς καὶ τὰ παρὰ τοῦ πατρὸς καρποφορούμενα. Τὰ δέ ἐστι τρία. Κἂν μὲν ἁπλῶς εἰπεῖν ἐβούλετο, εἶπεν ἂν, ὅτι Ἑαυτὸν δίδωσι καὶ ἐμὲ καὶ τὸν ναόν. Νῦν δὲ τὴν φιλότιμον καρποφορίαν ἐπαύξων καὶ μεγαλύνων, ὑποδιαιρεῖ καὶ τὰ ἑαυτοῦ καὶ τὰ τοῦ πατρὸς, ποικίλλων καὶ πολυπλασιάζων τὰ ὀνόματα. Καὶ πολιὰν μὲν λέγει, τὸν πατέρα· νεότητα δὲ, ἑαυτόν. Καὶ αὖθις κληροδότην μὲν τὸν πατέρα· ἑαυτὸν δὲ, κληρονόμον, ὡς μέλλοντα τὸν θρόνον τῆς ἐπισκοπῆς διαδέχεσθαι καὶ κληρονομεῖν. Ἔχετε δὲ, φησὶ, μετ' ἐμοῦ καὶ τοὺς ἐμοὺς λόγους, καὶ τούτων τοὺς ἱερωτέρους καὶ ὠφελιμωτέρους. Οὐ γὰρ πρὸς χάριν διδάξω, ἀλλὰ πρὸς ὠφέλειαν· οὐδ' ἐπιδεικτικῶς, ἀλλὰ πνευματικῶς· οὐδ' ἅπερ ἡ τῶν λόγων ἄσκησις δίδωσιν, ἀλλ' ἅπερ ἐντίθησι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Οἱ μὲν γὰρ ἀνθρώπινοι λόγοι, τὰς ἀκοὰς μόνον θέλγουσιν, οὐ παραιτέρω προϊόντες· οἱ δὲ πνευματικοὶ, εἰς τὴν ψυχὴν διαβαίνουσιν. Ἐντυποῖ γὰρ αὐτοὺς τὸ Πνεῦμα, ὥσπερ πλαξὶ, ταῖς ἀνθρωπίναις καρδίαις. Καὶ λιθίναις δὲ εἰπὼν, ἡρμήνευσε τὴν τροπὴν, ἐπαγαγὼν, Εἴτουν σαρκίναις. Ἀντιτυπὲς γὰρ καὶ λίθος καὶ σὰρξ, καὶ τὰ ἐγκολαπτόμενα δυσέκνιπτα. Εἴληπται δὲ ὁ λόγος ἐκ τοῦ Ἀποστόλου, γράφοντος Κορινθίοις, ὅτι *Ἐστὲ ἐπιστολὴ Χριστοῦ, διακονηθεῖσα ὑφ' ἡμῶν, ἐγγεγραμμένη οὐ μέλανι, ἀλλὰ Πνεύματι Θεοῦ ζῶντος· οὐκ ἐν πλαξὶ λιθίναις, ἀλλ' ἐν πλαξὶ καρδίας σαρκίναις.* Ἔλαβε δὲ καὶ ὁ Ἀπόστολος τὴν χρῆσιν ἀπὸ τοῦ Ἰεζεκιὴλ, δι' οὗ φησιν ὁ Θεός· *Δώσω αὐτοῖς καρδίαν ἑτέραν, καὶ πνεῦμα καινὸν δώσω ἐν αὐτοῖς· καὶ ἐκσπάσω τὴν καρδίαν αὐτῶν τὴν λιθίνην ἀπὸ τῆς σαρκὸς αὐτῶν καὶ δώσω αὐτοῖς καρδίαν σαρκίνην, ὅπως ἐν τοῖς προστάγμασί μου πορεύσωνται.* Λέγει δέ που καὶ ὁ θαυμάσιος Σιράχ· *Πᾶς ἄνθρωπος ἐκ νεότητος ἐπὶ τὸ πονηρὸν, καὶ οὐκ ἴσχυσαν τὰς καρδίας αὐτῶν ἀντὶ λιθίνων ποιῆσαι σαρκίνας.* Καὶ νῦν οὖν εἰπὼν ὁ Θεολόγος, Πλαξὶ λιθίναις, εἴτουν σαρκίναις, δοκεῖ μοι μὴ ἐφερμηνεύειν τὴν λέξιν, ἀλλὰ μᾶλλον ἀντιδιαστέλλειν τῇ λιθίνῃ καρδίᾳ, τουτέστι τῇ σκληρᾷ καὶ ἀνενδότῳ καὶ ἀντιτυπούσῃ τὴν σαρκίνην, ὅ ἐστι τὴν μαλακὴν καὶ ῥᾳδίως ὑπείκουσαν, καὶ δεχομένην

τὰ καλὰ γράμματα. Οὐ γὰρ ἁπλῶς πάσῃ καρδίᾳ ἐντυποῖ τοὺς θείους λόγους τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλὰ τῇ σαρκίνῃ, τουτέστι τῇ εὐαισθήτῳ. Σαρκὸς γὰρ τὸ αἰσθάνεσθαι· λίθου δὲ ἴδιον τὸ ἀναίσθητον. Ἢ τάχα καὶ λιθίνας καὶ σαρκίνας λέγει τὰς καρδίας ὁ Θεολόγος· λιθίνας μὲν, διὰ τὸ στεῤῥὸν καὶ τὸ δυσαπάλειπτα εἶναι τὰ ἐν αὐταῖς γράμματα· σαρκίνας δὲ, διὰ τὸ αἰσθητικόν. Διὸ ἐπάγει, ὅτι ἐν ταῖς τοιαύταις οἱ λόγοι οὐχ ἐξ ἐπιπολῆς χαραχθήσονται, οὐδὲ οἷον ἄνωθεν ἐπιχρωσθήσονται, ἵνα καὶ ῥᾳδίως ἀπαλείφοιντο· ἀλλ' εἰς βάθος ἐνσημανθήσονται, ὥστε παραμένειν. Καὶ ἐνσημανθήσονται οὐ μέλανι, ἀλλὰ χάριτι. Ἡ μὲν γὰρ τῶν δικαίων καρδία, ὥς φησιν ὁ μέγας Βασίλειος, Πνεύματι Θεοῦ ζῶντος καταγέγραπται· ἡ δὲ τῶν ἀδίκων καρδία, οὐ Πνεύματι, ἀλλὰ μέλανι, τῷ συγγενεῖ τοῦ σκότους καὶ ἐχθρῷ τοῦ φωτός.

A nem ponat inter lapideum cor, id est, durum et inflexile ac rigidum, et inter carneum, id est, molle facileque cedens, bonasque litteras excipiens. Neque enim citra discrimen in omni corde divinos sermones insculpit Spiritus sanctus, sed in carneo, id est, recte et facile sentiente. Carnis enim est, sentire; lapidum autem proprium, sensu carere. Vel etiam lapidea et carnea pectora dicit Theologus, lapidea quidem ob soliditatem, et quia ægre obliterantur, quæ in ipsis inscribuntur; carnea autem ob vim sensibilem. Unde etiam subjungit: Quod in hujusmodi cordibus sermones non leviter et superficie tenua insculpentur, ac velut superne illinentur, ut facile quoque aboleri possint, sed penitissime consignabuntur, ut permaB neant: et quidem consignabuntur, non atramento, sed gratia. Justorum enim pectus, ut est apud magnum Basilium, spiritu Dei viventis perscriptum est: injustorum autem, non spiritu sed atramento tenebrarum cognato, et lucis hoste.

Col. 400 C 7. *Ταῦτα μὲν... ἐπαγγελίας.* Ἐπεσφράγισε τὰ ῥηθέντα τοῦ πατρὸς ἐγκώμια, καὶ δευτέρων αὖθις ἤρξατο, ἐξομοιῶν αὐτὸν τῷ Ἀβραὰμ, ὁμοίως ἐκείνῳ τὴν πρώην πλάνην καταλιπόντα. Ἐκ γὰρ τῆς τῶν Ὑψισταρίων λεγομένης αἱρέσεως, εἰς τὴν εὐσέβειαν μετελήλυθεν. Οὐ μόνον δὲ διὰ τοῦτο Ἀβραὰμ ὀνομάζει τὸν ἑαυτοῦ πατέρα, ἀλλὰ καὶ ὡς γηραιὸν, καὶ ὡς φιλόξενον, καὶ ὡς προσάγοντα τὸν υἱὸν τῷ Θεῷ, εἰ καὶ ἑκούσιος ἦν αὕτη ἡ προσαγωγὴ, καὶ οὐχὶ κατὰ τὴν τοῦ Ἀβραὰμ ἐξ ἐπιτάγματος. Πατριάρχην δὲ αὐτὸν καλεῖ, ὡς πατέρα καὶ ἄρχοντα τῆς πόλεως, ὅσον ἐπὶ τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς πράγμασι. Κανόνα δὲ τῆς ἀρετῆς, ὡς πᾶσαν ἐν ἑαυτῷ συλλαβόντα τὴν ἀρετὴν καὶ τοὺς ἄλλους πρὸς ταύτην εὐθύνοντα, καὶ τὸ μὲν ἄρτιον δοκιμάζοντα καὶ κατέχοντα, καθάπερ ὁ κανὼν, τὸ δὲ περιττὸν καὶ ἐλλεῖπον, ὡς κακίαν, ξέοντα καὶ ἀποδοκιμάζοντα. Τῆς δὲ ἱερωσύνης τελείωσιν, ὡς πάντα τὰ τῆς ἱερωσύνης ἐντελῶς ἔχοντα. Ἑαυτὸν μέντοι μονογενῆ ὠνόμασεν ὁ Θεολόγος, βιασάμενος τὸν λόγον, ἵνα μηδ' ἐν τούτῳ τῆς κατὰ τὸν Ἰσαὰκ ἐλαττωθείη θυσίας· παρεμυθήσατο δὲ τὴν τόλμαν, ἐπαγαγὼν τὸν ἐξ ἐπαγγελίας. Εἰ γὰρ καὶ μὴ μονογενὴς ἦν κατὰ τὴν γέννησιν, ἐπεὶ μετ' αὐτὸν καὶ Γοργονία καὶ Καισάριος ἐγεννήθη, ἀλλ' οὖν κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν μονογενὴς ἦν. Μόνος γὰρ τοῖς γονεῦσιν ἐξ ἐπαγγελίας ἐτέχθη, ὥσπερ καὶ ὁ Ἰσαὰκ τῇ Σάῤῥᾳ καὶ τῷ Ἀβραάμ. Ἢ τάχα μονογενῆ ἑαυτὸν λέγει, ὡς μόνον ὑπολειφθέντα τῷ πατρὶ, τῶν ἄλλων ἤδη τέκνων τετελευτηκότων.

Atque hæc vobis offert venerandus hic, etc. Postquam superiores patris laudes absolvit, secundas jam exorditur, similem eum esse dicens Abrahæ, ut qui non secus atque ille, pristinum errorem reliquerit. Nam ex ea secta, quæ Hypsistariorum dicitur, ad veræ pietatis doctrinam migravit. Nec eam tantum ob causam patrem suum Abrahæ nomine appellat, sed etiam ut senem, ut hospitalem, ut Deo filium offerentem: tametsi voluntaria fuerit hæc oblatio, non autem imperata, quemadmodum illa Abrahæ. Patriarcham autem eum vocat, ut patrem et principem civitatis, quantum quidem ad res ecclesiasticas attinet. Virtutis autem normam ut qui omnes virtutis partes complexus sit, C aliosque ad eam dirigat, et rectum quidem regulæ instar exploret ac retineat, superfluum autem et deficiens abradat atque improbet. Jam sacerdotii quoque perfectionem eum vocat, ut omnibus rebus, quæ ad sacerdotium requiruntur, abunde instructum. Seipsum tamen unigenitum Theologus nominavit, vim orationi afferens, ut ne hac quoque parte inferius quidquam pater sacrificio illo Isaaci habeat. Verum hoc aliquanto audacius dictum mitigavit, addens, ex pollicitatione. Nam etsi unigenitus non erat, quantum ad nativitatem, quandoquidem post eum et Gorgonia et Cæsarius procreati sunt: tamen, si promissi rationem spectemus, unigenitus erat. Solus enim ex pollicitatione a paD rentibus progenitus est, quemadmodum Isaac ab Abrahamo et Sara. Vel fortasse unigenitum se dicit, quod solus patri reliquus esset aliis liberis jam extremo vitæ die perfunctis.

Ibid. 12. *Ὑμεῖς . . . ἐπιβούλως.* Τοιαύτη μὲν, φησὶν, ἡ τοῦ πατρὸς καρποφορία. Δεῖ δὲ καὶ ὑμᾶς καρποφορεῖν τῷ Θεῷ καὶ ἡμῖν τὴν εὐπείθειαν καὶ τὸ καλῶς ποιμαίνεσθαι. Ποιμανθείητε δ' ἂν καλῶς, εἰς μὲν τὴν πρακτικὴν ἀρετὴν, ὥσπερ εἰς μαλακήν τινα καὶ χλοερὰν πεδιάδα κατασκηνούμενοι, καὶ τὸ τῆς ψυχῆς πιαίνοντες πρόσωπον. Τῇ δὲ γνώσει καὶ τῇ θεωρίᾳ καὶ τῷ ποτίμῳ τῶν θείων Γραφῶν, ὡς ὕδατι ἀναπαύσεως ἐκτρεφόμενοι. Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ

Vos autem, et Deo, et nobis, id muneris, etc. Atque hujusmodi, inquit, est patris mei oblatio. Vobis autem faciendum etiam est, ut Deo, et nobis, obedientiæ munus offeratis, recteque pascamus. Id porro consequemini, si in ea virtute, quæ in actione versatur, tanquam in molli quodam et viridi campo habitetis, animamque saginetis, scientia autem et speculatione ac divinarum Scripturarum dulcibus fluentis tanquam aqua refectionis

edocemini, recteque pastorem cognoscatis (ne a falsis magistris decipiamini, atque in ipsos quasi in pastores incidatis, cum fures sint et latrones) atque a pastore cognoscamini, non admiscentes scilicet vos alienis gregibus (quæ res ignorationem et errorem pastoribus parit), verum signa et notas circumferentes quas verus pastor vobis injecit atque impressit. Ex Evangelio autem hæc quoque paraphrastice transtulit. *Cognosco enim meas*, inquit Christus [16], *et cognoscor a meis* : per cognitionem fortasse affinitatem et necessitudinem intelligens, quasi diceret : Ego necessitudine jungar ovibus meis, et ipsæ mihi jungentur. Sequamini vocantem pastoraliter et libere, id est, citra fucum et aperte, ac pro potestate, ut pastorem decet. Per ostium autem, id est, per catholicam doctrinam, quæ fidelibus omnibus aperta est, ac per ipsam Scripturam, per quam ad fidem introducimur : vel etiam per Christum, qui dixit : *Ego sum ostium* [17]. Alienum autem et mendacem minime sequamini, qui non per Evangelii viam incedit, nec per ostium, hoc est, Christum ingreditur, sed prædonum more per caulam prosilit. Præceps enim et violentus est hæreticorum omnium impetus, nec, ut disciplinæ ratio postulat, per legitimum ostium ad fidem et Ecclesiam ingrediuntur.

Nec externam vocem audiatis, suffurantem, etc. Dixit Christus in Evangelio : *Oves meæ alienorum vocem non norunt* [18]. Illic igitur mutuatus Theologus, hoc loco ait, nec externam vocem audiatis : quæ quidem furatur et decipit, atque ab una et uniente veritate in diversas opiniones dispergit, quæ quidem ob acclivitatem montes metaphorice dicuntur, ob sterilitatem autem solitudines, ob præcipitia autem barathra. Illud vero, Locos, quos non visitat Dominus, omnia quæ dicta sunt explicat. Hic autem locus habetur in Proverbiis Salomonis : *Qui enim oberrat in portis, demorabitur in locis, quos non visitat Æternus*. Jam hujusmodi vox hæreticorum homines a sana doctrina et fide abducit, quæ est in sanctam Trinitatem : quam vocem sanæ doctrinæ oves meæ semper audierunt, atque utinam audiant. Deprædatur item vox hæretica, id est, velut spolia diripit, ac per adulterinos et improbos sermones, eos qui simpliciores sunt, a Christo avertit et separat, qui verus et primus est pastor : primus quidem, quia dux et auctor fidei nostræ dictus est [19], perfectamque doctrinam auspicatus est : verus autem, ob excellentissimam perfectionem. Atque ex Apostolo hæc quoque sumpta sunt. Scribit enim ad Colossenses : *Videte ne quis vos deprædetur per philosophiam, et inanem fallaciam* [20]. Externam igitur philosophiam sanctus Paulus inanem fallaciam nominavit : Theologus autem, sermones adulterinos et corruptos. Postea voto orationem concludit. Optat enim ut pastores atque

A καὶ τὸν ποιμένα καλῶς γινώσκοντες, ὥστε μὴ ἀπατᾶσθαι παρὰ τῶν ψευδοδιδασκάλων, μηδὲ περιπίπτειν αὐτοῖς, ὡς ποιμέσι, κλέπταις οὖσι καὶ λῃσταῖς. Καὶ γινωσκόμενοι αὖθις ὑπὸ τοῦ ποιμένος, μὴ παραμιγνύντες δηλονότι ἑαυτοὺς τοῖς ἀλλοτρίοις θρέμμασιν, ἐξ ὧν ἡ ἄγνοια τοῖς ποιμέσι γίνεται. Ἀλλὰ τὰ ἐπίσημα φέροντες καὶ τοὺς χαρακτῆρας, οὓς ὁ ἀληθινὸς ποιμὴν ὑμῖν ἐπιβέβληκε καὶ ἐνετύπωσεν. Ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου δὲ καὶ ταῦτα παραπέφρασται. *Γινώσκω γάρ*, φησὶν ὁ Χριστὸς, *τὰ ἐμὰ, καὶ γινώσκομαι ὑπὸ τῶν ἐμῶν*. Γνῶσιν ἴσως λέγων, τὴν οἰκείωσιν, τουτέστι προσοικειωθήσομαι τοῖς προβάτοις τοῖς ἐμοῖς, καὶ αὐτὰ ἐμοὶ οἰκειωθήσονται. Ἑπόμενοι δὲ καὶ τῷ καλοῦντι ποιμενικῶς καὶ ἐλευθερίως, τουτέστιν ἀδόλως καὶ φανερῶς καὶ ἐξουσιαστικῶς καὶ ὡς ἐλευθέ-

B ροις πρέπον. Διὰ τῆς θύρας δὲ, ἤγουν διὰ τῶν καθολικῶν δογμάτων, τῶν ἅπασι πιστοῖς ἀναπεπταμένων, καὶ δι' αὐτῆς τῆς Γραφῆς, δι' ἧς εἰς τὴν πίστιν εἰσαγόμεθα. Ἢ καὶ διὰ τοῦ Χριστοῦ τοῦ εἰπόντος· *Ἐγώ εἰμι ἡ θύρα*. Ἀλλοτρίῳ δὲ καὶ ψευδοποιμένι μὴ ἀκολουθοῦντες, ὅστις οὐ διὰ τῆς τοῦ Εὐαγγελίου ὁδοῦ πορεύεται, οὐδὲ διὰ τῆς θύρας Χριστοῦ εἰσέρχεται, ἀλλὰ λῃστρικῶς διὰ αὐλῆς ὑπερπηδᾷ. Βίαιον γὰρ ἅπαν τῶν ἑτεροδόξων τὸ ὅρμημα, καὶ οὐ κατὰ τάξιν διὰ τῆς νομίμου θύρας ἡ πρὸς τὴν πίστιν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν εἴσοδος.

Col. 401 A 1. *Μηδὲ ξένης... ἀμήν*. Εἴρηκεν ὁ Χριστὸς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, ὅτι *Τὰ πρόβατα τὰ ἐμὰ οὐκ οἴδασι τῶν ἀλλοτρίων τὴν φωνήν*. Ἐκεῖθεν οὖν λαβὼν ὁ Θεολόγος φησὶν ἐνταῦθα, ὅτι Μηδὲ τῆς

C ξένης φωνῆς ἀκούετε, ἥτις ὑποκλέπτει καὶ ἀπατᾷ καὶ διασκορπίζει ἀπὸ τῆς μιᾶς καὶ ἑνοποιοῦ ἀληθείας εἰς διαφόρους δόξας· αἵτινες δόξαι διὰ μὲν τὸ ἄναντες, ὄρη λέγονται τροπικῶς· διὰ δὲ τὸ ἄκαρπον, ἐρημίαι· διὰ δὲ τὸ κρημνῶδες, βάραθρα. Τὸ δὲ, Καὶ τόπους, οὓς οὐκ ἐπισκοπεῖ Κύριος, τῶν ῥηθέντων ἑρμηνευτικόν ἐστιν. Εἴληπται δὲ τὸ ῥητὸν ἀπὸ τῶν Παροιμιῶν Σολομῶντος. *Ὁ πλανώμενος γὰρ*, φησὶν, *ἐν πύλαις, αὐλισθήσεται ἐν τόποις, οἷς οὐκ ἐπισκοπεῖται ὁ Αἰώνιος*. Ἡ τοιαύτη τῶν ἑτεροδόξων φωνὴ, ἀπάγει μὲν ἀπὸ τῆς ὑγιοῦς πίστεως, τῆς εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα, ἧς ἤκουσεν ἀεὶ φωνῆς, τῆς περὶ τῆς ὑγιοῦς δηλαδὴ πίστεως, τὰ ἐμὰ πρόβατα. Γένοιτο δὲ καὶ ἀκούειν. Συλαγωγεῖ (1) δὲ ἡ τῶν αἱρετικῶν

D φωνὴ, τουτέστιν ὡς λάφυρα διαρπάζει καὶ ἀπάγει τοὺς ἁπλουστέρους, λόγοις παρασήμοις καὶ ἀδοκίμοις (τοιοῦτον γὰρ τὸ κίβδηλον), καὶ χωρίζει ἀπὸ Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ καὶ πρώτου ποιμένος· πρώτου μὲν, ὅτι αὐτὸς ἀρχηγὸς τῆς πίστεως ἡμῖν ἐχρημάτισε καὶ τῆς τελείας κατῆρξε διδασκαλίας· ἀληθινοῦ δὲ, διὰ τὸ κυρίως καὶ καθ' ὑπεροχήν. Ἐκ δὲ τοῦ Ἀποστόλου καὶ ταῦτα ἐλήφθη. Γράφει γὰρ Κολοσσαεῦσι· *Βλέπετε, μήτις ὑμᾶς ἔσται ὁ συλαγωγῶν διὰ τῆς φιλοσοφίας καὶ κενῆς ἀπάτης*. Τὴν ἔξω οὖν φιλοσοφίαν ὁ μὲν ἅγιος Παῦλος κενὴν ἀπάτην ὠνόμασεν· ὁ δὲ Θεολόγος, λόγους παρακεχαραγμένους καὶ δι-

[16] Joan. x, 14. [17] ibid. 7. [18] ibid. 5. [19] Hebr. xii, 2. [20] Col. ii, 8.

(1) Et hic et paulo inferius in loco Paulino suprascriptum reperitur primæ syllabæ alterum λ in cod. a.

φθαρμένους. Εἶτα καὶ εἰς εὐχὴν καταχλείει τὸν λόγον. Εὔχεται γὰρ τῶν τοιούτων ἀλλοφύλων δογμάτων πόῤῥω γενομένους, καὶ ποιμένας καὶ ποίμνιον, ὥσπερ τινὸς φαρμακώδους βοτάνης καὶ θάνατον ἐπαγούσης, ἓν εἶναι πάντας καὶ νεμομένους καὶ νέμοντας. Καὶ μήτε νῦν διαζευχθῆναι, μήτε ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ καὶ ἀναπαύσει. Τοῦτο δὲ ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου ἔλαβεν. Εἴρηκε γὰρ ὁ Χριστὸς πρὸς τὸν Πατέρα περὶ τῶν μαθητῶν· *Τήρησον αὐτοὺς ἐν τῷ ὀνόματί σου, ἵνα ὦσιν ἕν.*

A oves ab hujusmodi alienis dogmatibus tanquam a venenosa quadam herba, morbumque et mortem invehente, procul se removeant, atque unum omnes sint, tam qui pascuntur, quam ii quibus pascendi gregis cura incumbit; ac neque in hoc sæculo, neque in futura vita et requie inter se disjungantur. Quod etiam ipsum ex Evangelio sumpsit Theologus. Dixit enim de discipulis Christus ad Patrem · *Serva eos in nomine tuo, ut unum sint* [21]. [(5) Hic autem epilogus communis est precatio, eorum quæ contraria et dira ac detestanda sunt aversionem continens.]

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

Ἑρμηνεία εἰς τὸν β' (1) λόγον τοῦ Θεολόγου.

Πρόλογος.

B Ἐπίσκοπος (2) Σασίμων ἄκων χειροτονηθεὶς ὑπὸ τοῦ μεγάλου Βασιλείου ὁ Θεολόγος Γρηγόριος, καὶ τυραννηθῆναι δόξας ὁ μέγας οὗτος Πατὴρ, ἀφίσταται μὲν τῆς ἐπισκοπῆς ταύτης εὐθέως, ἀφικνεῖται δὲ πρὸς Ναζιανζόν. Ὅπερ μαθὼν ὁ μέγας Βασίλειος, προτρέπεται τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Γρηγόριον, τὸν Νύσσης, ἀπελθεῖν εἰς ἐπίσκεψιν ὁμοῦ καὶ παραμυθίαν τοῦ φίλου καὶ λύσιν τῶν ἐν μέσῳ σκανδάλων. Τοῦτον δὲ δεξάμενος ἐκεῖνος ἡδέως, τὸν παρόντα λόγον ἐκφωνεῖ· πρῶτα μὲν ἐγκωμιάζων τὴν ξυνωρίδα τούτων τῶν ἀδελφῶν, εἶτα καὶ καθαπτόμενος τῆς τοῦ φίλου πρὸς αὐτὸν διαθέσεως, ὅτι ἐπισκοπῇ τοιαύτῃ τὸν ὁμόψυχον ἐπεκήρυξε, τὸν ἡσυχίας ἐραστὴν, τῇ πάσης ἐμπεπλησμένῃ ταραχῆς καὶ συγχύσεως. Ἔπειτα πρὸς τὸν τηνικαῦτα παρόντα σύλλογον κατὰ τὴν ἐκκλησίαν ἀποστρέψας τὸν λόγον (ἑορτὴν γὰρ μαρτύρων ἐδόξαζον καὶ ἑώρταζον), διδασκαλικὴν προσάγει τὴν παραίνεσιν, πρὸς τὰ καλὰ μὲν παροξύνων, τῶν δὲ φαύλων ἀποτρεπόμενος.

EJUSDEM

Interpretatio in secundam Theologi orationem (6).

Prologus.

Cum invitus episcopus Sasimorum ordinatus esset a magno Basilio Theologus Gregorius, vim pati existimans magnus ille Pater, confestim ab hoc episcopatu recedit, Nazianzumque petit. Quo cognito, magnus Basilius hortatur fratrem suum Gregorium Nyssenum, proficiscatur ad invisendum simul et consolandum amicum, tollendaque e medio scandala. Ad quem læte exceptum ille præsentem habuit orationem. Primum quidem, laudata horum fratrum concordia, carpit amici sui erga se animi dispositionem, quoniam tali episcopatui unanimem suum præfecit quietis cupidissimum, omni repleto confusione et tumultu; deinde ad concionem astantem in ecclesia oratione versa C (festum enim martyrum agebant celebrabantque), hortativam profert admonitionem, ad bona eos excitans et a malis deterrens.

Col. 832 B 6. *Φίλου πιστοῦ... εὐωδέστερον.* Ἀπὸ γνώμης τὸ προοίμιον. Φησὶ γὰρ Ἰησοῦς ὁ τοῦ Σιράχ· *Φίλου πιστοῦ οὐκ ἔστιν ἀντάλλαγμα, καὶ οὐκ ἔστι σταθμὸς τῆς καλλονῆς αὐτοῦ·* καὶ πάλιν· *Φίλος πιστὸς, σκέπη κραταιά· ὁ δὲ εὑρὼν αὐτὸν, εὗρε θησαυρόν.* Τὰ (3) δὲ ἑξῆς ἀπὸ τοῦ Σολομῶντος παρεφράσθη, λέγοντος· *Ἀδελφὸς ὑπὸ ἀδελφοῦ βοηθούμενος, ὡς πόλις ὀχυρά. Ἰσχύει γὰρ* (4) *ὥσπερ μεμοχλευμένον βασίλειον.* Τὸ δὲ, θησαυρὸς ἔμψυχος, ἐκ τῶν ἔξω. Ἀλέξανδρος γὰρ ἐρωτηθεὶς, ποῦ τοὺς θησαυροὺς ἔχει, τοὺς φίλους παρόντας ὑπέδειξεν, οἵτινες ἔμψυχος ἦσαν θησαυρός. Λέγει δέ που καὶ Θέογνις ὁ ποιητὴς, ὅτι Πιστὸς ἀνὴρ χρυσῷ τε καὶ ἀργύρῳ ἀντερείσασθαι ἄξιος, ἤγουν ἀντισταθμηθῆναι. Τὸ δὲ, *Ὑπὲρ χρυσίον καὶ λίθον τίμιον πολὺν*, ἐκ τοῦ Δαυΐδ. Ἐκ δὲ τοῦ Ἄσματος τῶν ᾀσμάτων τὸ, *Κῆπος κεκλεισμένος, καὶ πηγὴ ἐσφραγισμένη*, ἧς καὶ τὴν ἑρμηνείαν ὁ Θεολόγος προσέθηκεν, ὅτι Ἡ πηγὴ καὶ ὁ κῆπος διὰ τοῦτο εἰσι κεκλεισμένα, ἵνα κατὰ τὸν τῆς χρείας καιρὸν ἀνοί-

Amico fideli.... fragrantius. — Ex sententia principium. Ait enim filius Sirach Jesus: *Amico fideli nulla est comparatio, nec ulla est digna ponderatio contra bonitatem illius* [22]; et rursus: *Amicus fidelis, protectio fortis. Qui autem invenit illum, thesaurum invenit* [23]. Quæ autem sequuntur, ex Salomone desumpta sunt dicente: *Frater a fratre adjutus, sicut urbs munita; viget enim quemadmodum munitum palatium* [24]. Hoc autem, vivus thesaurus, ex historia externa. Alexander enim interrogatus, D ubi thesauros haberet, præsentes ostendit amicos, qui vivus erant thesaurus. Dicit quoque alicubi Theognis poeta, quod fidelis vir auro et argento qui opponatur dignus, id est qui pensetur. *Super aurum et lapidem pretiosum multum*, ex David [25]; atque e canticorum Cantico illud: *Hortus conclusus, fons signatus* [26]; cujus et interpretationem Theologus adjecit: Quoniam fons et hortus ob idipsum conclusi sunt, ut in utilitatis tempore aperiantur et communicentur. Rursumque illud, *filii lucis*, ex

[21] Joan. XVII, 11. [22] Eccli. VI, 15. [23] ibid. 14. [24] Prov. XVIII, 19. [25] Psal. XVIII, 11. [26] Cant. IV, 12.

(1) Olim VI, nunc XI.
(2) Hanc præfationem omittit cod. h.
(3) Τό h. Mox laudat Theog. v. 77, quem vide.
(4) Δέ pro γάρ h.
(5) Inclusa adduntur apud Billium.
(6) Pauca tantum in hanc orationem scholia ex Græco Nicetæ Latine edidit Billius p. 533.

Evangelio. Namque ait: *Ut filii lucis fiatis* [27]. Homo autem Dei et Moyses vocatus est [28], et quidam propheta in Regibus [29]; atque Timotheum sic nominavit Apostolus [30]. In Exodo quoque dicitur: *Sacerdotes ad Deum propius accedentes* [31]. Daniel autem vir nominatus est desideriorum [32]; bonorum quidem adjecit Theologus. Sunt ideo et viri desideriorum malorum. Est igitur amicus fidelis solatii portus. Quod si vero dignus est qui pulcherrimis designetur nominibus, quibus et exornat divina Scriptura sanctos, id vero Dei jam donum est, meritumque meum excedit, ait, mihi talem contigisse amicum (quod si judicio præditus sit et utraque doctrina instructus, doctrina quidem externa, nec non nostra præclarus). Si autem ab amico missus sit consolaturus nos, id est a magno Basilio, quem et eodem honore dignum ac Nyssenum prædico, prout parem virtute et erga nos amore, hoc jucundius est pontificali unguento, quod in pontificis caput profusum, primo eum ornabat, deinde barbam, cum ad ima vestimenta descenderet [33]. Oportet et unguentum intelligere Spiritum sanctum. Hic enim primum totius corporis caput, quod est Christus, implevit; dein descendit in apostolorum chorum qui sunt Christi vultus ornamentum; postea devenit et in reliquum corpus, id est Ecclesiam. Ex David autem hæc quoque excerpuntur dicente: *Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum! Sicut unguentum quod descendit in barbam, barbam Aaron, quod descendit in oram vestimenti ejus* [34]. Ora autem idem est quod stolam vocamus.

γωνται καὶ μεταλαμβάνωνται. Πάλιν τὸ μὲν, υἱοὶ φωτὸς, ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου. *Ἵνα* γὰρ, φησὶν, *υἱοὶ φωτὸς γένησθε*. Ἄνθρωπος δὲ τοῦ Θεοῦ καὶ ὁ Μωϋσῆς εἴρηται, καί τις προφήτης ἐν ταῖς Βασιλείαις. Καὶ τὸν Τιμόθεον οὕτως ὀνομάζει ὁ Ἀπόστολος. Ἐν δὲ τῇ Ἐξόδῳ πάλιν εἴρηται· *Οἱ ἱερεῖς οἱ ἐγγίζοντες Κυρίῳ τῷ Θεῷ*. Ὁ δὲ Δανιὴλ *ἀνὴρ* ὠνομάσθη *ἐπιθυμιῶν*. Τὸ δὲ, τῶν (1) κρειττόνων, προσέθηκεν ὁ Θεολόγος· διότι εἰσὶ καὶ ἄνδρες ἐπιθυμιῶν τῶν χειρόνων. Ἔστι μὲν οὖν (2) ὁ πιστὸς φίλος, λιμὴν ἀναψύξεως (3). Ἂν δὲ καὶ ἄξιος καλεῖσθαι τὰ κάλλιστα τῶν ὀνομάτων, καὶ οἷς τιμᾷ ἡ θεία Γραφὴ τοὺς ἁγίους (4), τοῦτο δῶρον Θεοῦ, καὶ ὑπὲρ τὴν ἐμὴν ἀξίαν, τὸ ἐπιτυχεῖν με, φησὶ (5), τοιούτου φίλου [ἂν (6) δὲ καὶ συνετὸς εἴη καὶ ἄκρος κατ' ἀμφότερα, τήν τε ἔξω παίδευσιν δηλαδὴ καὶ τὴν ἡμετέραν, λαμπρότερος]. Εἰ δὲ καὶ παρὰ φίλου ἀπέσταλται παρηγορήσων ἡμᾶς, τουτέστι παρὰ τοῦ μεγάλου Βασιλείου, ὃν καὶ ὁμότιμόν φημι τῷ Νύσσης, ἤγουν ἴσον κατά τε τὴν ἀρετὴν καὶ κατὰ τὴν πρὸς ἐμὲ φιλίαν, τοῦτο χαριέστερόν ἐστι τοῦ ἀρχιερατικοῦ μύρου ὅπερ κατὰ τὴν κεφαλὴν (7) τοῦ ἀρχιερέως χυθὲν, πρῶτον αὐτὸν (8) ἐκόσμει, εἶτα τὸν πώγωνα, ἔπειτα κατῄει καὶ μέχρι τῶν ἄκρων (9) ἐνδυμάτων αὐτοῦ. Χρὴ δὲ μύρον νοεῖν, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Τοῦτο γὰρ πρῶτον τὴν τοῦ παντὸς σώματος κεφαλὴν, ἥτις ἐστὶν ὁ Χριστὸς, ἐπλήρου· μεθ' ὃν κατέβαινεν ἐπὶ τὸν χορὸν τῶν ἀποστόλων, κόσμον ὄντα τοῦ προσώπου Χριστοῦ· εἶτα κατῆλθε καὶ ἐπὶ τὸ λοιπὸν σῶμα, τουτέστι τὴν Ἐκκλησίαν. Ἐκ τοῦ Δαυῒδ δὲ καὶ ταῦτα εἴληπται, λέγοντος· *Ἰδοὺ δὴ, τί καλὸν ἢ τί τερπνὸν, ἀλλ' ἢ τὸ κατοικεῖν ἀδελφοὺς ἐπιτοαυτό; Ὡς μύρον ἐπὶ κεφαλῆς τὸ καταβαῖνον ἐπὶ πώγωνα, τὸν πώγωνα τὸν Ἀαρὼν, τὸ καταβαῖνον ἐπὶ τὴν ὤαν τοῦ ἐνδύματος αὐτοῦ.* Ὤα δέ ἐστιν, ὃ καλοῦμεν ἐπιτραχήλιον (10).

An vero... effinxit. — An vero, ait, congruenter et sufficienter oratio virum depinxit; aut imitabor diligentes pictores; et sicut illi corpora adumbrantes, secunda et tertia manu ea perficiunt absolvuntque coloribus, sic et ego sæpius orationis induco colores, ut descriptum a me perfectiorem vobis ob oculos ponam. Neque autem majus habeo, neque præclarius exemplar quam Moysen et Aaron. Quemadmodum enim illi, sic et magnus Basilius et Nyssenus Gregorius, fratres et carne et pietate. Magnus Basilius legislator, id est canonici juris doctor in sacerdotibus et monachis illustrissimus; Nyssenus vero sacerdotum aliorum sanctissimus, sicut hic Aaron. Magnus Basilius, spiritualis Pharaonis Deus, sicut Moyses visibilis. In Exodo enim

Col. 833 A. *Ἆρ' οὖν... ἀνετυπώσατο.* Ἆρά γε, φησὶ, συμμέτρως καὶ ἀρκούντως ὁ (11) λόγος τὸν ἄνδρα εἰκόνισεν; Ἢ μιμήσομαι τοὺς ἐπιμελεῖς τῶν ζωγράφων· καὶ ὥσπερ ἐκεῖνοι ταῖς σκιαῖς τὰ σώματα προχαράσσοντες, δευτέρᾳ καὶ τρίτῃ χειρὶ ταῦτα ἐπακριβοῦσι καὶ τελειοῦσι τοῖς χρώμασιν, οὕτω κἀγὼ πολλάκις ἐπιβαλῶ τοῦ λόγου τὰ χρώματα, ἵνα τὸν εἰκονιζόμενον παρ' ἐμοῦ παραστήσω ὑμῖν ἐντελέστερον. Οὐκ ἔχω δὲ μεῖζον, οὐδὲ γνωριμώτερον παράδειγμα, τοῦ κατὰ Μωϋσέα καὶ Ἀαρών. Ὥσπερ γὰρ ἐκεῖνοι, οὕτω καὶ ὁ μέγας Βασίλειος καὶ ὁ Νύσσης Γρηγόριος, ἀδελφοὶ καὶ κατὰ σάρκα καὶ κατὰ τὴν εὐσέβειαν. Καὶ ὁ μὲν μέγας Βασίλειος, νομοθέτης, ἤγουν κανονιστὴς ἐν ἱερεῦσι καὶ μονασταῖς ἐπιφανέστατος· ὁ δὲ Νύσσης, ἱερέων τῶν ἄλλων ἁγιώτατος,

[27] Joan. XII, 36. [28] Deut. XXXIII, 1. [29] IV Reg. I, 9. [30] I Tim. VI, 11. [31] Exod. XIX, 22. [32] Dan. IX, 23. [33] Psal. CXXXII, 1. [34] ibid. I, 2.

(1) Τῶν abest h.
(2) Φησὶν addit b.
(3) Hic addit h, Ἂν δὲ συνετὸς εἴη καὶ ἄκρος κατ' ἀμφοτέραν τὴν παίδευσιν, τήν τε ἔξω φημὶ καὶ τὴν ἡμετέραν. λαμπρότερος. Hæc paulo post habet a.
(4) Hic addit b. Οἷον λέγω τὸ, σκεῦος ἐκλογῆς, καὶ τὸ, πιστὸς θεράπων, καὶ, λειτουργὸς Κυρίου. καὶ τὰ ὅμοια.
(5) Φημὶ n.
(6) Inclusa paulo superius habet h.
(7) Κατὰ τῆς κεφαλῆς b.
(8) Αὐτὴν h.
(9) Τῶν interponit b.
(10) Περιτραχήλιον h.
(11) Ἐμός in marg. addit h.

ὡς ἐκεῖ Ἀαρών (1). Καὶ ὁ μὲν μέγας Βασίλειος, A Θεὸς τοῦ νοητοῦ Φαραὼ, ὡς ὁ Μωϋσῆς τοῦ αἰσθητοῦ. Εἴρητο (2) γὰρ πρὸς αὐτὸν ἐν τῇ Ἐξόδῳ· *Ἰδοὺ, δέδωκά σε Θεὸν Φαραὼ*, ἤγουν ἐχειροτόνησά σε. Ὁ (3) Ἰσραὴλ δὲ νοητὸς, ὁ εὐσεβὴς λαὸς, οὗ προΐστατο ὁ θεῖος Βασίλειος, καὶ ᾧ ἐνομοθέτει. Νεφέλη δὲ, ἡ τοῦ νομικοῦ γράμματος παχύτης, οὗ (4) εἴσω χωρῶν (5) τῇ διανοίᾳ ἐπώπτευε τὰ θεῖα μυστήρια, τὰ ἀπόῤῥητα τοῖς ἄλλοις, καὶ ἐμυσταγώγησε (6) ταῦτα διδάσκων· ἢ ὡς εἰς νεφέλην, εἰς τὰ ἄδυτα τοῦ Πνεύματος εἰσῄει καὶ ταῦτα ἐθεώρει. Σκηνὴ δὲ ἡ μὲν νομικὴ, τυπική τις ἦν, ἣν ἐτεχνίτευσε μὲν Βεσελεὴλ, ἐπήξατο δὲ Μωϋσῆς. Ἀληθινὴ δὲ σκηνὴ, καθά φησιν ὁ Ἀπόστολος, ἡ Ἐκκλησία τῶν Χριστιανῶν. Ἱερεῖς δὲ ἀμφότεροι· καὶ ὁ μὲν μέγας Βασίλειος ἔξαρχος τῶν ἱερέων, καὶ μυσταγωγῶν διὰ B τοῦ Νύσσης ἑτέρους καὶ ἵλεων αὐτοῖς τὸν Θεόν· ὁ δὲ Νύσσης μετὰ τὸν μέγαν Βασίλειον εὐθύς. Καὶ ὅπερ ἐν τῇ Ἐξόδῳ εἴρηται πρὸς Μωϋσῆν περὶ τοῦ Ἀαρὼν, ὅτι *Αὐτὸς ἔσται σοι εἰς στόμα* (7), *σὺ δὲ αὐτῷ ἔσῃ τὰ πρὸς* (8) *Θεὸν*, τοῦτο καὶ οὗτοι ἦσαν ἀλλήλοις. Καὶ τότε μὲν ἐκεῖνοι ταῖς δέκα πληγαῖς τὴν Αἴγυπτον ἐβασάνισαν (9)· νῦν δὲ οὗτοι τὴν σκοτεινὴν καὶ διώκτριαν ἁμαρτίαν. Ἐκεῖνοι τὴν Ἐρυθρὰν ἔτεμον, καὶ οὗτοι τὴν θάλασσαν τῶν παθῶν. Ἐκεῖνοι τὸν Ἰσραὴλ ἔσωσαν, καὶ τοὺς Αἰγυπτίους ἀπέπνιξαν· οὗτοι τοὺς εὐσεβεῖς διεφύλαξαν, τοὺς δὲ δαίμονας ἢ τοὺς αἱρετικοὺς κατεπόντισαν. Ἐκεῖνοι τὸ μάννα ἐξ οὐρανοῦ εἵλκυσαν καὶ ὕδωρ πολὺ καὶ παράδοξον, τὸ μὲν ἐξ ἀκροτόμου πέτρας ἐξήνεγκαν, τὸ C δὲ ἐγλύκαναν, τὸ ἐν τῇ Μεῤῥᾷ δηλαδή. Ἔστι δὲ καὶ ἐν τούτοις (10) ἄρτος μὲν οὐράνιος, ἡ πνευματικὴ τροφή· (11) ὕδωρ δὲ, τὸ ζωηρὸν νᾶμα τῆς διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ, ὅς ἐστιν ἡ πέτρα κατὰ τὸν Ἀπόστολον. Γλυκαινόμενον δὲ (12) ὕδωρ ἐνταῦθα νοήσεις, τὸ ἀπὸ τῶν Ἑλληνικῶν λόγων εἰς Χριστὸν μεταγόμενον καὶ εὐσεβῶς μεταλαμβανόμενον. Ἐκεῖνοι μυστικῶς καὶ συμβολικῶς τῇ τῶν χειρῶν ἐκτάσει τὸν σταυρὸν τυποῦντες, τὸν Ἀμαλὴκ ἐτροπώσαντο, καὶ οὗτοι τὸν διάβολον. Ἐκεῖνοι πρὸς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας ἔσπευδον καὶ τοὺς ἄλλους ὡδήγουν· καὶ οὗτοι εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.

ad eum dictum est: *Ecce dedi te Deum Pharaoni* [35], scilicet ordinavi te. Israel autem spiritualis, pius populus, cui præerat magnus Basilius, et cujus legislator erat. Nubes, legalis litteræ crassitudo, quam intellectu ingrediens divina inspexit mysteria, aliis nefanda, initiavitque hæc docens; vel sicut in nubem, in adyta Spiritus penetravit, eaque contemplatus est. Tabernaculum quidem legale, allegoricum quoddam erat, quod exstruxit Beseleel, direxitque Moyses [36]. Verum autem tabernaculum, ut ait Apostolus [37], Christianorum Ecclesia. Ambo autem sacerdotes: magnus quidem Basilius sacerdotum princeps, et cæteros per Nyssenum dirigens, propitiumque eis Deum efficiens; Nyssenus autem post magnum Basilium primus. Et quod in Exodo dictum est ad Moysen de Aaron, quoniam *Ipse erit tibi in corpus, tu autem ei eris in rebus quæ ad Deum pertinent* [38]. Quod et ii sibi erant invicem. Tunc illi quidem decem plagis Ægyptum vexaverunt; hi vero tenebrosam vexatricemque iniquitatem. Primi Rubrum sciderunt, hi vero passionum mare; primi Israel salvum fecerunt, Ægyptiosque demerserunt; hi vero pios servaverunt, dæmonesque vel hæreticos obruerunt. Primi manna de cœlo traxerunt, et aquam multam hominumque fidem superantem, partim ex prærupta petra elicientes, partim edulcantes, in Merrha videlicet. Est autem et in iis panis quidem cœlestis, spiritualis cibus; aqua autem, vivificans torrens doctrinæ Christi, qui est petra juxta Apostolum [39]. Edulcatam vero aquam hic existimabis, ex ethnica sapientia ad Christum conversum, et pie mutatum. Illi scite et symbolice manuum extentione crucem figurantes, Amalec fuderunt; hi vero diabolum. Illi ad promissionis terram properabant cæterosque ducebant; hi vero ad regnum cœlorum.

Col. 833 C 2. *Τούτων ὁ μὲν.... φοβερώτερον.* Ἀπὸ τῶν δύο φησὶ τούτων (13), ὁ μὲν μέγας Βασίλειος κρυπτόμενόν με καὶ ἡσυχάζοντα, εἰς μέσον ἤγαγε καὶ ἐχειροτόνησεν, ἀναξίως κινηθεὶς τοῦ ἐν αὐτῷ Πνεύματος. Τοῦτο δέ φημι, διὰ τὴν βίαν, καὶ διὰ τὸ ἐμβαλεῖν με εἰς θορύβους καὶ ταραχάς. Τοιοῦ- D τον γὰρ τὸ χωρίον τὰ Σάσιμα. Λέγω γὰρ, ὅτι ἀναξίως ἐκινήθη, κἂν τραχύτερος ὁ λόγος. Πάντως δὲ ὁ μέγας Βασίλειος, φίλος ὢν, ὑπομενεῖ πάντα καὶ πάσχων καὶ ἀκούων. Ἡ γὰρ ἀγάπη πάντα στέγει, πάντα ὑπομένει. Ὁ δὲ Νύσσης Γρηγόριος, ἦλθε παραμυθησόμενος καὶ καταλλάξων καὶ προσημερώσων διὰ

Horum alter.... summopere reformidant. — Ex duobus illis, inquit, alter magnus Basilius me absconditum et otiantem in medium produxit et ordinavit, impulsus non ut dignum erat Spiritu qui in ipso est. Hoc autem dico, propter vim, quoniam in tumultus et turbationes injectus sum. Tale enim Sasimorum oppidum. Dico enim quod indigne impulsus est, etsi asperior sermo sit. Omnino enim magnus Basilius, cum sit amicus, omnia feret tum perpetiens, tum audiens. Nyssenus autem Gregorius venit consolaturus, et auxiliaturus, et mansuefacturus propter Spiritum qui est in ipso. Et mihi

[35] Exod. VII, 1. [36] Exod. XXXVI, 1. [37] Hebr. VIII, 2. [38] Exod. IV, 16. [39] I Cor. X, 4.

(1) Ὁ Ἀαρών h.
(2) Εἴρηται h.
(3) Ὁ abest h.
(4) Ἣ h.
(5) Hic addit h. ἤγουν πρὸς τὸ βάθος εἰσδύνων.
(6) Ἐμυσταγώγει h.
(7) Τὰ πρὸς τὸν λαόν addit h.
(8) Πρὸς τὸν Θεόν h.
(9) Ἐβασάνιζον h.
(10) Δὲ παρὰ τούτοις h. Mox idem post οὐράνιος addit ὁ Χριστός.
(11) Hic addit h. Ἐγὼ γάρ, φησὶν, ὁ ἄρτος εἰμὶ τῆς ζωῆς, ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς.
(12) Μέν pro δέ h.
(13) Ἀπὸ τούτων, φησὶ, τῶν δύο h.

quidem magnum est quod et nunc venit. Hoc tamen molestum est, quod serius quam res postularet, accesserit, et postquam me aggressus est vicitque, invitum persuadens ordinari magnus Basilius. Rogo te igitur, cognominem meum, cur, cum te mihi opus esset, non veneris, ad mihi auxiliandum, sed serius? Nunquid te, ut fratris amantem, vis nobis a fratre tuo illatæ puduit? An tu quoque, ut imperium gerens, iniquo animo tulisti quod non audiens fuerim ipsi post ordinationem meam? Clamabo ad te, iisdem usus quibus Job verbis, ipse eoque dolore affectus, ut ille ad amicum loquens, non quidem iniquum, quales erant Job amici, neque de iisdem calamitatibus. Quid igitur ait ille? Cui adhæres? cui opem ferre paras? Annon ei, cui robur multum, et brachium validum est? Equidem addam, et cui multa sapientia et scientia. Multi enim consueverant semper ad validiorem sese convertere partem, et amicorum infirmiores conculcare, potentibus autem ferre auxilium. Quod quidem igitur tu novisti, nempe cui opem ferre volueris. Mihi enim nefas de te quidquam, quod ab honesto alienum ait, pronuntiare; tum, quoniam virtutis omnis exemplar te et normam existimo, tum, quoniam mihi Scripturæ lege interdicitur, ne promptus sim ad judicandum, sive damnans, sive culpa liberans. Dixit enim Salomon: *Ne sis promptus in verbis* [60]. Idem et Apostolus: *Nolite ante tempus judicare* [61]. Ego vero paratus sum propter amicitiam, et tibi et cuivis rationem reddere et prudentiæ meæ, et cautionis, etsi nonnulli eam inobedientiam vocaverint; ut discas quod non omnino indiguum habeas amicum, neque inconsideratum, sed in quibus niti cum fiducia convenit confidentem, timentemque, secundum Psalmum [62], ubi est timor: quippe reformidendum est non episcopatus dignitatem et magnitudinem reformidare.

A τοῦ ἐν αὐτῷ Πνεύματος. Καὶ ἐμοὶ μὲν μέγα ἐστὶν, ὅτι καὶ νῦν ἦλθε· μέμφομαι δὲ, ὅτι μετὰ τὴν χρείαν ἦλθε καὶ μεθὸ κατέδραμέ μου καὶ ἥττησέ με ἄκοντα πείσας χειροτονηθῆναι ὁ μέγας Βασίλειος. Ἐρωτῶ οὖν τὸν ὁμώνυμόν μοι· Διατί, ὅτε σου ἔχρῃζον, οὐκ ἦλθες, ἵνα μοι συμμαχήσῃς, ἀλλ' ὕστερος τοῦ καιροῦ; Ἆρα ὡς φιλάδελφος ᾐσχύνθης τὴν τυραννίδα, ἣν ἐτυράννησέ με ὁ ἀδελφός σου; ἢ καὶ σὺ ὡς δυνάστης ἐδυσχέρανας, διότι ἠπείθουν αὐτῷ πρὸς τὸ χειροτονηθῆναι; Φθέγξομαί τι πρὸς σὲ, ἀφ' ὧν εἶπεν ὁ Ἰὼβ, ἀλγῶν κἀγὼ, ὡς ἐκεῖνος καὶ πρὸς φίλον διαλεγόμενος, εἰ καὶ μὴ φαῦλον, οἷοι ἦσαν οἱ τοῦ Ἰὼβ, μηδὲ ἐφ' ὁμοίοις ταῖς συμφοραῖς. Τί οὖν εἶπεν ἐκεῖνος; Τίνι πρόσκεισαι, ἢ τίνι μέλλεις βοηθεῖν; πότερον οὐχ, ᾧ πολλὴ ἰσχὺς, καὶ ᾧ βραχίων κραταιός B ἐστιν; Ἐγὼ δὲ προσθείην, καὶ ᾧ πολλὴ σοφία καὶ ἐπιστήμη. Ἔθος γὰρ τοῖς πολλοῖς, ἀεὶ πρὸς τὸ δυνατὸν μετατίθεσθαι μέρος, καὶ τοὺς μὲν ἀσθενεστέρους τῶν φίλων καταπατεῖν, θεραπεύειν δὲ τοὺς κρατοῦντας. Τοῦτο μὲν οὖν σὺ οἶδας, τουτέστι τίνι μέλλεις βοηθεῖν. Ἐμοὶ γὰρ οὐ δίκαιον περὶ σοῦ ἀποφαντικῶς λέγειν τι τῶν οὐ καλῶν. Τὸ μὲν, ὅτι καλοῦ παντὸς τύπον σε καὶ κανόνα ἥγημαι· τὸ δὲ, ὅτι καὶ ὑπὸ τῆς Γραφῆς νουθετοῦμαι, μὴ ταχὺς εἶναι εἰς κρίσιν, ἤτοι εἰς ἀπόφασιν, ἢ εἰς κατάκρισιν· τοῦ μὲν σοφοῦ Σολομῶντος λέγοντος· *Μὴ ἴσθι ταχὺς ἐν λόγοις*· τοῦ δὲ Ἀποστόλου· *Μὴ πρὸ καιροῦ τι κρίνετε*. Ἐγὼ δὲ ἕτοιμός εἰμι διὰ φιλίαν, καὶ σοὶ καὶ παντὶ δοῦναι λόγον τῆς ἐμῆς προμηθείας καὶ ἀσφαC λείας, κἂν τινες αὐτὴν ἀπείθειαν ὀνομάζουσιν (1)· ἵνα μάθῃς, ὅτι οὐ πάνυ (2) φαῦλον ἔχεις φίλον καὶ ἀπερίσκεπτον, ἀλλὰ θαῤῥοῦντα μὲν, ἃ θαῤῥεῖν ἄξιον, ἐκεῖ δὲ φοβούμενον, κατὰ τὴν ψαλμῳδίαν, οὗ ἔστι φόβος. Φοβερὸν γὰρ, τὸ μὴ φοβεῖσθαι τὸ τῆς ἐπισκοπῆς ἀξίωμα καὶ μέγεθος.

Quidnam igitur placet..... rerum impetus. — Apologiam, ait, in tempus aliud transferamus. Nunc vero dicamus aliquid, quod hoc solemnitatis tempus deceat. Immunes nos reddamus, fratres, juxta Pauli adhortationem, omnis carnis et spiritus inquinamenti [63]. Audiamus Isaiam dicentem: *Lavamini, mundi fiatis* [64]. Lavemur aqua pœnitentiæ et lacrymarum, et sicut ad Romanos scribit Apostolus: *Exhibeamus corpora nostra, hostiam viventem, sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium nostrum* [65]. Animadverte autem verbi cujusque concinnitatem. Non enim dixit: Faciamus membra nostra hostiam, sed *exhibeamus;* quasi diceret, nihil commune habeamus reliquum ad ea, neque distrahamus ad propria officia, postquam universa ea Deo consecravimus; sed omnem immunditiam reliquam a membris, quæ sunt hostia, præcidamus, hostia enim aliorum est initium, nec quidquam prodest habere immundum. Ideo opor-

Col. 836 B 11. *Τί οὖν δοκεῖ... ἐπαναστάσεις.* Τὴν μὲν ἀπολογίαν, φησὶν, εἰς ἄλλον καιρὸν ὑπερθώμεθα· νῦν δὲ εἴπωμέν τι πρέπον τῷ καιρῷ τούτῳ τῆς πανηγύρεως. Ἐλευθερωθῶμεν, ἀδελφοὶ, κατὰ τὴν Παύλου παραίνεσιν, ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σωματικοῦ καὶ ψυχικοῦ. Ἀκούσωμεν Ἡσαΐου λέγοντος· *Λούσασθε, καθαροὶ γίνεσθε*· καὶ νιψώμεθα τῷ D ὕδατι τῆς μετανοίας καὶ τῶν δακρύων· καὶ καθὼς Ῥωμαίοις γράφει ὁ Ἀπόστολος· *Παραστήσωμεν τὰ σώματα ἡμῶν, θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ, τὴν λογικὴν ἡμῶν λατρείαν.* Ὅρα δὲ τὴν ἀκρίβειαν ἑκάστης λέξεως. Οὐ γὰρ εἶπε· Ποιήσωμεν τὰ μέλη ἡμῶν θυσίαν, ἀλλὰ, *Παραστήσωμεν*· ὡς ἂν εἰ ἔλεγε, μηδὲν κοινὸν ἔχωμεν λοιπὸν πρὸς αὐτὰ, μηδὲ καθέλκωμεν πρὸς ἰδιωτικὰς διακονίας, τῷ Θεῷ καθάπαξ αὐτὰ ἀφιερώσαντες. Ἀλλὰ καὶ πάντα μῶμον λοιπὸν περιέλωμεν ἀπὸ τῶν μελῶν, ἐπειδὴ θυσία ταῦτά ἐστι. Ἡ γὰρ θυσία, ἀπαρχὴ τῶν ἄλλων ἐστὶ, καὶ οὐδὲν ὀφείλει ἔχειν ἀκάθαρτον.

[60] Prov. xxv, 11. [61] I Cor. iv, 5. [62] Psal. xiii, 5. [63] II Cor. vii, 1. [64] Isa. i, 16. [65] Rom. xi, 1.

(1) Quartæ syllabæ in cod. a inscriptum est ω.

(2) Vocabulo πάνυ in cod. a inscriptum est πάντη.

διὸ χρὴ πάντοθεν ἄμωμον τηρεῖσθαι τὸ σῶμα τὸ A ἡμέτερον, ἵνα ἄξιον εἴη τοῦ θυσιάζεσθαι τῷ Θεῷ. Ἐπειδὴ δὲ εἶπε, Παραστήσατε θυσίαν, ἵνα μή τις νομίσῃ, ὅτι κατασφάξαι κελεύει τὰ σώματα, ταχέως ἐπήγαγε, *ζῶσαν*. Καὶ προσέθηκεν, *ἁγίαν καὶ εὐάρεστον*, διαιρῶν αὐτὴν ἀπὸ τῆς Ἰουδαϊκῆς. Ἡ τοιαύτη γὰρ θυσία, εὐαρεστήσεως· ἡ δὲ τῶν Ἰουδαίων, ἀκάθαρτος. Ἐκείνη τὸ τεθυμένον νεκρὸν ἀπέφηνεν· αὕτη τὸ τεθυμένον, ζῶν ἐργάζεται· ὅτε γὰρ νεκρώσομεν ἡμῶν τὰ μέλη, τότε δυνησόμεθα ζῆν. Κἀκείνη μὲν σωματική, αὕτη δὲ λογική, τουτέστιν οὐδὲν ἔχουσα παχὺ, οὐδὲ αἰσθητόν. Λογικὴ δὲ λατρεία ἐστὶν, ἡ πνευματικὴ διακονία, ἡ κατὰ Χριστὸν πολιτεία. Καθάπερ οὖν ὁ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ διακονούμενος, οἷος ἂν ᾖ, συστέλλεται τότε καὶ ἱερώτερος γίνεται· οὕτω καὶ ἡμᾶς τὸν ἅπαντα βίον διακεῖσθαι χρὴ, ὡς B λατρεύοντας καὶ ἱερωμένους. Τὴν μέντοι λατρείαν, ἔντευξιν ὁ Θεολόγος ὠνόμασε. Δι' αὐτῆς γὰρ ἐντυγχάνομεν καὶ ὁμιλοῦμεν Θεῷ. Οὐδὲν γὰρ οὕτω τῷ καθαρῷ Θεῷ τίμιον, ὡς καθαρότης ἢ κάθαρσις. Ἔστι δὲ καθαρότης μὲν, τὸ ἤδη καθαρθῆναι· κάθαρσις δὲ, τὸ ἔτι καθαίρεσθαι· ἢ καθαρότης μὲν, τὸ μὴ ἐμπεσεῖν εἰς μολύσματα· κάθαρσις δὲ, τὸ μετὰ τὸ ἐμπεσεῖν ἀπονίπτεσθαι. Ἐὰν τοίνυν βουλώμεθα ἑορτάζοντες θεραπεύειν τοὺς μάρτυρας, τοῦτο τοῖς ἄθλοις αὐτῶν χαρισώμεθα, τὸ καὶ αὐτοὶ στεφανωθῆναι, ὡς νικηταὶ τῆς ἁμαρτίας καὶ τῶν δαιμόνων, καὶ τὸ ἐπιτυχεῖν τῆς αὐτῆς δόξης, οὐ μόνον τῆς παρὰ τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ τῆς μελλούσης, ἧς μικρά εἰσιν ὑπομνήματα, αἱ ὁρώμεναι τιμαὶ, αἱ παρ' ἡμῶν τοῖς C μάρτυσι προσαγόμεναι. *Οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλη*, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, *πρὸς αἷμα καὶ σάρκα*, ἤγουν πρὸς ἀνθρώπους, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἀσάρκους δαίμονας, οἵτινες *ἀρχαὶ* μὲν λέγονται, ὡς ἀρχηγοὶ τῶν παθῶν, οἷς οἱ ταλαίπωροι ἑκόντες δουλεύομεν· *ἐξουσίαι* δὲ, ὡς διὰ μέσων τῶν παθῶν κατεξουσιάζοντες ἡμῶν· *κοσμοκράτορες* δὲ, ὡς κατακρατοῦντες τῶν τὰ κοσμικὰ φρονούντων. *Τὰ πνεύματα τῆς πονηρίας, τὰ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις*, ἤγουν τὰ ἐν τῷ ἀέρι στρεφόμενα. Λέγεται γὰρ καὶ ὁ ἀὴρ, οὐρανὸς, ὅπερ ἑρμηνεύων ὁ Θεολόγος, ἐπήγαγε, καὶ περὶ τὰ οὐράνια. Ἀγωνισώμεθα οὖν πρὸς τὸν ἐμφύλιον ἐν ἡμῖν πόλεμον· λέγει γὰρ ὁ Ἀπόστολος, εἶναί τινα ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν νόμον ἁμαρτίας, τὸν ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοὸς, D ἤγουν τῷ φυσικῷ, καὶ ποιοῦντα πολλάκις ἑαυτῷ (1) τὸν νοῦν αἰχμάλωτον καὶ ὑποχείριον. Ἀντιπαραταξώμεθα δὲ καὶ πρὸς τὰς ἔξωθεν ἐπερχομένας ἐπαναστάσεις.

Col. 837 B 1. *Ἐνέγκωμεν..... μετριώτερον*. Ὑπέμειναν, φησὶν, οἱ μάρτυρες θηρία καὶ ξίφος καὶ πῦρ· ὑπομείνωμεν καὶ ἡμεῖς, ὡς μὲν θηρίον, τὸν θυμόν· ὡς δὲ ξίφος τμητικὸν, τὴν γλῶσσαν· ὡς δὲ πῦρ, τὴν ἡδονὴν κατασβέσωμεν. Πάσας τὰς αἰσθήσεις δουλαγωγήσωμεν· θῶμεν θύρας ταῖς ἀκοαῖς, εὐκαίρως ἀνοιγομένας πρὸς τὰ θεῖα ῥήματα καὶ εὐκαίρως κλειομένας πρὸς τὰ θέλγοντα καὶ βλάπτοντα

[66] Ephes. vi, 12. [67] Rom. vii, 23.

(1) Suprascriptum αὐτόν a.

let omnino immaculatum corpus nostrum servemus, ut dignum sit quod Deo offeratur. Postquam autem dixit, exhibeatis hostiam, ne quis existimaret quod immolari jubeat corpora, protinus adjicit, *viventem*; et deinde, *sanctam et Deo placentem*, a Judaica secernens eam. Hæc enim beneplacita est hostia, Judæorum vero immunda; ista enim immolatum mortuum ostendit; hæc autem immolatum viventem efficit. Nam membra nostra cum mortificaverimus, tunc vivere poterimus. Ista quidem corporalis, hæc autem rationabilis, nihil scilicet pingue vel sensile habens. Rationabile autem obsequium est, spirituale ministerium, juxta Christum administratio. Sicut igitur qui in Dei domo ministrat, qualis esset, tunc coarctatur et sanctior fit, sic et nosmetipsos per omnem vitam quasi adorantes et sanctificatos præbeamus necesse est. Quod quidem obsequium precationem Theologus appellavit. Namque per illud quasi adhæremus Deo. Neque enim purus Deus tanto in pretio quidquam habet, quam puritatem aut purgationem. Puritas autem jam purificati est, et purgatio adhuc se purificantis. Puritas quippe, non in inquinamenta incidere; purgatio autem, post inquinationem mundari. Si igitur festum agentes martyres honore prosequi voluerimus, hoc laboribus eorum indulgeamus, scilicet ut et ipsi coronemur, quasi peccati dæmonumque victores, et eamdem consequamur gloriam, non eam modo quæ ex hominibus venit, sed et eam quæ futura est, cujus monimenta exigua sunt qui oculis cernuntur quique a nobis martyribus tribuuntur honores. *Non est nobis colluctatio*, juxta Apostolum, *adversus carnem et sanguinem* [66], scilicet adversus homines, sed adversus carnis expertes dæmones, qui *principatus* dicuntur, quasi passionum principes, quibus miseri ultro servimus; *potestates* vero, quippe qui per passiones dominationem in nobis exercent; *rectores mundi*, ut iis imperantes qui terrestria sapiunt. *Spiritus* autem *nequitiæ*, *in cœlestibus*, scilicet in aere volitantes. Dicitur enim et aer, cœlum, quod interpretatus Theologus adjecit, et quæ circa cœlestia feruntur. Certamen igitur ineamus adversus innatum nobis bellum. Ait enim Apostolus [67] esse quamdam in membris nostris peccati legem legi mentis adversantem, naturæ scilicet, efficientemque plerumque sibi mentem captivam subjectamque. Nos quoque instruamus adversus earum, quæ externe accidunt, rerum impetus.

Sustineamus.... ut mitius loquar. — Sustinuerunt, ait, martyres belluas, et gladium, et ignem. Sustineamus et nos, velut belluam, iram; velut præacutum gladium, linguam; velut ignem, voluptatem exstinguamus. Omnes sensus in servitutem addicamus. Apponamus auribus nostris januas, quæ ad divina verba tempestive aperiantur, et ad illecebrosa noxiaque modulamina tempestive clau-

dantur. Regamus oculum, ne per eum in nobis A magnum incidat cupiditatis semen; linguam, ne quid vetitum loquamur; tactum rabie laborantem ad inutiles et noxios attactus; gustum deliciarum appetentem et vellicantem. Undique enim refrenandus est petulans, et in esca, et in strato, et in societate, et in oculis, et in auribus, et in gula, atque etiam in naribus. Et quemadmodum boves annulis et funibus, sic et luxuriosus thuribus et unguentis et suavi coronarum odore trahitur. Hoc est quod ait Jeremias [48], quoniam *Ascendit mors per fenestras*. Per sensus enim, sicut per fenestras, in animam ingreditur peccati mors. Præter cætera, risum etiam fugiamus. Et sicut in tertio Regum libro, Eliæ ad Deum accedenti adversus Israel, et dicenti [49] : B *Domine, prophetas tuos interfecerunt, et altaria tua everterunt, et ego relictus sum solus, et quærunt animam meam*, respondit oraculum : *Reliqui mihi septem millia virorum, qui non flexerunt genu ante Baal* (idolum autem erat Baal quod Judæi tunc colebant). Neque nos peccato indulgeamus propter penuriam; sed sicut tres pueri auream imaginem, quam statuit Nabuchodonosor, non adoraverunt, sic et nos turbulentam peccati imaginem, a diabolo erectam, ne adoremus. Qui ventrem pro Deo habet voluptatis causa, avaritiam quoque ventri suppeditantem pro Deo habeat necesse est. Qui enim ante Baal genu flexit ob penuriam, scilicet ingluviem, auream quoque imaginem, avaritiam dico, ob metum adoraret; C quippe qui non aliam præsentis vitæ causam post aurum novisset. Ne probrum inferamus animæ per improbam vivendi rationem, sed juxta apostolicam adhortationem [50], assumamus scutum fidei, quo omnia diaboli ignita tela restinguere poterimus. Hoc vero bellum, scilicet adversus passiones, grave est, sicut adversus tyrannos; et peccatum devincere, magnum tropæum, sicut et martyrum qui persecutores superaverunt. Quod si sic undique concurrimus ad sanctorum festa, vere martyres colimus; si congredimur ut carnalibus et brevi perituris deliciis fruamur, utque alimenta, quæ mox evacuantur, inferamus, et ut martyrum templa crapulæ et ebrietatis loca efficiamus; si festorum tempus D tempus negotiationum ducimus, conventusque nobis fiat ut venalium permutationem faciamus, non ut divinitatem assequamur, cujus mediatores sunt sancti martyres, hortando quidem populum ut ascendat, ae veluti Deus efficiatur; Deum autem rogando, ut inclinet se atque opem ferat: primum quidem, quod id huic tempori conveniat, haud agnosco. *Quid enim paleæ cum tritico?* ait Dominus per Jeremiam [51]. Quid carnis voluptati commune cum martyrum certaminibus? Deinde equidem volo audacius aliquid dicere. Reveritus vero festam hanc diem, blasphemiam reticeo. Cæterum, non delicias et ebrietatem a nobis martyres exposcunt, ut mitius loquar. Sed hic Theologus bla-

ᾄσματα. Κυβερνήσωμεν τὸν ὀφθαλμὸν, μήποτε δι' αὐτοῦ ἡμῖν λαῦρον ἐμπέσῃ τῆς ἐπιθυμίας τὸ κύημα· τὴν γλῶτταν, μὴ φθεγξώμεθα μηδὲν ἀπηγορευμένον· τὴν ἁφὴν λυττῶσαν πρὸς τὰς περιέργους καὶ βλαβερὰς ἐπαφάς· τὴν γεῦσιν, λιχνευομένην περὶ τὰ ἡδύσματα καὶ σπαράττουσαν· πάντοθεν γὰρ ἀγώγιμός ἐστιν ὁ ἀκόλαστος, καὶ ἀπὸ ἐδωδῆς, καὶ ἀπὸ στρωμνῆς, καὶ ἀπὸ συναναστροφῆς, καὶ ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν, καὶ ἀπὸ τῶν ὤτων, καὶ τῶν γνάθων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν μυκτήρων. Καὶ καθάπερ οἱ βόες τοῖς κρίκοις καὶ τοῖς σχοινίοις, οὕτω καὶ ὁ ἀκόλαστος θυμιάμασι καὶ μύροις καὶ ταῖς ἀπὸ τῶν στεφάνων εὐωδίαις περιέλκεται· καὶ τοῦτό ἐστιν, ὅ φησιν Ἱερεμίας, ὅτι *Ἀνέβη θάνατος διὰ τῶν θυρίδων*· διὰ γὰρ τῶν αἰσθήσεων, ὡς διὰ θυρίδων, εἰσέρχεται εἰς τὴν ψυχὴν ὁ τῆς ἁμαρτίας θάνατος. Πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ τὸν γέλωτα φύγωμεν· καὶ ὥσπερ ἐν τῇ τρίτῃ τῶν Βασιλειῶν τῷ Ἠλίᾳ ἐντυγχάνοντι τῷ Θεῷ κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ λέγοντι, *Κύριε, τοὺς προφήτας σου ἀπέκτειναν, καὶ τὰ θυσιαστήριά σου κατέστρεψαν, κἀγὼ ἀπελείφθην μόνος, καὶ ζητοῦσι τὴν ψυχήν μου*· λέγει ὁ χρηματισμὸς, *Κατέλιπον ἐμαυτῷ ἑπτακισχιλίους ἄνδρας, οἵτινες οὐκ ἔκαμψαν γόνυ τῷ Βάαλ* (εἴδωλον δὲ ἦν ἡ Βάαλ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων τότε τιμώμενον)· οὕτω μηδὲ ἡμεῖς ὑποκύψωμεν τῇ ἁμαρτίᾳ διὰ τὴν χρείαν· ἀλλ' ὥσπερ οἱ τρεῖς παῖδες τῇ εἰκόνι τῇ χρυσῇ, ἣν ἔστησεν ὁ Ναβουχοδονόσορ, οὐ προσεκύνησαν· οὕτω καὶ ἡμεῖς τῷ ἐμπαθεῖ εἰδώλῳ τῆς ἁμαρτίας, ὅπερ ἵστησιν ὁ διάβολος, μὴ προσκυνήσωμεν. Ὁ τὴν κοιλίαν φιληδονίας ἕνεκα θεοποιήσας, ἐξ ἀνάγκης τὴν ταύτης συστατικὸν θεοποιεῖ φιλαργυρίαν· ὁ γὰρ προσκυνήσας τῇ Βάαλ διὰ τὴν χρείαν, τουτέστι τὴν γαστριμαργίαν, καὶ τῇ εἰκόνι τῇ χρυσῇ, τῇ φιλαργυρίᾳ φημὶ, διὰ τὸν φόβον προσκυνήσειεν, αἰτίαν ἄλλην περιποιητικὴν τῆς παρούσης ζωῆς μετὰ τὸν χρυσὸν οὐκ εἰδώς. Μὴ καθυβρίσωμεν τὴν ψυχὴν διὰ κακίας, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀποστολικὴν παραίνεσιν, ἀναλάβωμεν τὸν θυρεὸν τῆς πίστεως, ἐν ᾧ δυνησόμεθα πάντα τὰ βέλη τοῦ Πονηροῦ τὰ πεπυρωμένα σβέσαι. Καὶ οὗτος ὁ πόλεμος, ὁ πρὸς τὰ πάθη, φημὶ, δεινός ἐστιν, ὥσπερ ὁ πρὸς τοὺς τυράννους· καὶ τὸ νικῆσαι τὴν ἁμαρτίαν, μέγα τρόπαιον, ὡς τὸ περιγενέσθαι τῶν διωκόντων οἱ μάρτυρες. Ἐὰν οὕτω πάντοτε συντρέχωμεν εἰς τὰς τῶν ἁγίων ἑορτὰς, ἀληθῶς τιμῶμεν τοὺς μάρτυρας· ἐὰν δὲ συνερχώμεθα, ἵνα τρυφήσωμεν σαρκικῶς καὶ προσκαίρως, καὶ ἵνα τὰ κενούμενα βρώματα εἰσενέγκωμεν, καὶ ἵνα ποιήσωμεν τοὺς ναοὺς τῶν μαρτύρων, χωρία κραιπάλης καὶ μέθης, καὶ ἐὰν τὸν καιρὸν τῶν ἑορτῶν, καιρὸν συναλλαγμάτων ὑπολαμβάνωμεν, καὶ ἡ σύνοδος ἡμῖν γένηται, ἵνα ὠνίων διάμειψιν ποιησώμεθα, οὐχ ἵνα τῆς θεώσεως ἐπιτύχωμεν, ἧς μεσῖται γίνονται οἱ ἅγιοι, τὸν μὲν λαὸν παρακαλοῦντες ἀναβαίνειν καὶ θεοῦσθαι, τὸν δὲ Θεὸν ἱκετεύοντες ἐπικλίνεσθαι καὶ βοηθεῖν, πρῶτον μὲν, οὐδὲ τὸν καιρὸν ἐπιγινώσκω, καιρὸν ἑορτῆς. *Τί γὰρ τὸ ἄχυρον πρὸς τὸν σῖτον;* φησὶν ὁ Κύριος διὰ Ἱερεμίου· τί δὲ κοινὸν τῇ τῆς σαρκὸς

[48] Jerem. IX, 21. [49] III Reg. XIX, 10 sqq. [50] Ephes. VI, 16. [51] Jerem, XXIII, 28,

τρυφῇ πρὸς τοὺς ἀγῶνας τῶν μαρτύρων; Ἔπειτα A θέλω μὲν εἰπεῖν τι τολμηρόν· αἰδούμενος δὲ τὴν ἑόρτιον ταύτην ἡμέραν, σιωπῶ τὸ βλάσφημον· πλὴν, οὐ τρυφὴν καὶ μέθην παρ' ἡμῶν ἀπαιτοῦσιν οἱ μάρτυρες, ἵνα μετρίως εἴπω. Ἀλλ' ἐνταῦθα μὲν ὁ Θεολόγος τὴν βλασφημίαν ἐσίγησεν· ἐν δὲ τοῖς θείοις αὐτοῦ ἔπεσιν, αὐτὴν ἐξελάλησεν, εἰπὼν, ὅτι τοῖς δαίμοσιν οἱ πάλαι γαστριζόμενοι καὶ τρυφῶντες ἑόρταζον· οἱ δὲ Χριστιανοὶ τούτων ἐλευθερωθέντες, πνευματικὰς συνόδους τοῖς ἀθλοφόροις συνεστησάμεθα· νῦν δὲ ἀκούσατε, τί φοβοῦμαι, ὦ φιλόκοσμοι καὶ φιλογάστορες· πρὸς τοὺς δαιμονικοὺς αὐτομολεῖτε τύπους, τουτέστιν ἐὰν γαστρίζησθε ἐν ταῖς ἑορταῖς τῶν ἁγίων καὶ ταῖς πανηγύρεσιν, οὐ τοὺς ἁγίους τιμᾶτε, ἀλλὰ τοὺς δαίμονας.

sphemiam obticuit. In divinis autem ipsius verbis eam protulit, dicens quod olim ventri dediti et luxuriantes, dæmonum festa agebant; Christiani vero, iis liberati, spirituales conventus sanctis athletis constituimus. Nunc autem audite, quid timeo, o mundi vel ventris amatores, ad dæmonica transfugitis exemplaria, id est, si ventri indulgetis in sanctorum festis et solemnitatibus, non sanctos colitis, sed dæmones.

Col. 840 A 6. *Μὴ τοίνυν.... τὴν εὐσέβειαν.* Μὴ ἀνάγνως, φησὶν, ἑορτάζωμεν τὰς ἑορτὰς τῶν ἁγίων· ἀλλ' ὥσπερ πάντα ἡμῖν ἐστι πνευματικὰ, καὶ κατὰ B τὸν Σιρὰχ, *Στολισμὸς ἀνδρὸς, καὶ γέλως ὀδόντων, καὶ βῆμα ποδὸς ἀναγγελεῖ περὶ αὐτοῦ*, εἰς πάντα φθάνοντος τοῦ λόγου, ἤτοι τοῦ εὐαγγελικοῦ, ἢ τοῦ κατὰ τὸ καθῆκον· οὕτω καὶ ἡ ἐν ταῖς ἑορταῖς ἔστω φαιδρότης. Οὐ γὰρ κωλύω τὴν ἐν ταύταις ἄνεσιν, ὥστε καὶ δαψιλεστέραν τῆς συνήθους παραθέσθαι τράπεζαν, καὶ διαχυθῆναι μετρίως, ἀλλὰ κολάζω τὴν ἀμετρίαν, ἥτις πανταχοῦ βλαβερόν ἐστιν. Ἂν οὕτω συνερχώμεθα καὶ οὕτως ἑορτάζωμεν, μέγα μέν ἐστιν εἰπεῖν, ὅτι καὶ ἡμεῖς τῶν αὐτῶν ἐπάθλων τοῖς μάρτυσιν ἐπιτύχωμεν. Τούτοις γὰρ ἐκεῖνα ἀπόκειται, Ἃ *μήτε ὀφθαλμὸς εἶδε*, καθώς φησιν ὁ Ἀπόστολος, *μήτε οὖς ἤκουσε, μήτε ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη*. Οὐδὲ γὰρ ἀνθρώπινος νοῦς τῇ εὐκολίᾳ ἐπὶ πάντα φερόμενος καὶ ἀναπλάττων ἐν ἐξουσίᾳ μακα- C ριότητα καὶ εὐδαιμονίαν, ἐκεῖνα τὰ ἀγαθὰ δύναται ἀνατυπώσασθαι, *ἃ ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν*, τοῖς δι' αἵματος τελειωθεῖσι καὶ τὴν Χριστοῦ μιμησαμένοις σφαγήν. Τέως δὲ εἰ καὶ τῶν ἴσων βραβείων τοῖς ἀθληταῖς μὴ ἐπιτύχωμεν, ἀλλ' οὖν τὴν δόξαν αὐτῶν ὀψόμεθα καὶ ἀκουσόμεθα καὶ ἡμεῖς· *Εἴσελθε εἰς τὴν χαρὰν τοῦ Κυρίου σου*, καὶ τῷ φωτὶ τῆς ἁγίας Τριάδος τελεώτερον ἐλλαμφθησόμεθα, ἣν ὁμολογοῦμεν παρρησίᾳ· καὶ εἴθε ὁμολογοίημεν ἄχρι τελευτῆς, τὴν καλὴν παρακαταθήκην, ἣν παρὰ τῶν ἁγίων Πατέρων ἐλάβομεν, τῶν ἐν Νικαίᾳ συνηθροισμένων, τῶν ἐγγυτέρω τῆς Χριστοῦ παρουσίας καὶ τῆς πρώτης πίστεως τῶν ἀποστόλων. Εἰκότως δὲ Χριστὸν μὲν τὸ μυστήριον τῆς ἐνανθρωπήσεως ὁ Θεολόγος ἐκάλεσε· πρώτην δὲ πίστιν, τὴν D θεολογίαν. Ὁ γὰρ μὴ πιστεύσας πρότερον εἶναι Θεὸν, οὐχ ἂν οὐδὲ ἐνανθρωπῆσαι τοῦτον δι' ἡμᾶς πιστεύσειε. Προηγεῖται γὰρ τῆς περὶ ἡμᾶς οἰκονομίας ἡ ἀληθὴς θεολογία.

Ne igitur....... pietatem efferentes. — Ne impure, ait, sanctorum festa celebremus; sed sicut omnia nobis spiritualia sunt, et juxta Siracb filium [31]: *Indumentum viri, et dentium risus, et pedis incessus de ipso annuntiant*, verbo ad omnia pertingente, sive evangelico, sive ad id quod decet spectante: talis sit et in festis lætitia. Non enim animi relaxationem in eis interdictam volo, adeo ut lautior solito instruatur mensa, et moderata adhibeatur hilaritas; sed eam, quæ modum excedit, reprehendo, velut omni modo noxiam. Si nos ita conveniamus ac festa celebremus, magnum quidem fuerit affirmare nos eadem ac martyres præmia consecuturos. Quos enim hæc maneut, *quæ nec oculus vidit*, ut ait Apostolus [32], *nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit*. Neque enim humanus intellectus facile ad omnia conversus, et pro potestate beatitudinem ac felicitatem fingens, bona illa informare potest, *quæ præparavit Deus diligentibus se*, sanguine perfectis Christique occisionem imitatis. Quod si non eadem atque martyres præmia referamus, gloriam vero eorum videbimus et audiemus nos quoque, *Venite in gaudium Domini mei;* et sanctæ Trinitatis lumine perfectius collustrabimur, quam libere confitemur. Atque utinam usque in finem confiteamur præclarum illud depositum, quod a sanctis Patribus accepimus, Nicææ congregatis, Christi præsentiæ nascentique fidei apostolicæ propioribus! Fortasse autem Christum Incarnationis mysterium Theologus vocavit; primam vero fidem, Theologiam. Qui enim non prius esse Deum crediderit, neque eum pro nobis fuisse incarnatum credet. Namque erga nos Providentiam primo in loco ponit vera theologia.

Col. 840 D 1. *Ὁ δὲ Θεός.... αἰώνων.* Ἀμήν. Εἰς εὐχὴν καταχλείει τὸν λόγον ὁ Θεολόγος. Ἔλαβε δὲ τὸ μὲν, ὁ Θεὸς *τῆς εἰρήνης*, ἐκ τοῦ ἁγίου Παύλου· ὁμοίως καὶ τὸ, ὁ καταλλάξας ἡμᾶς ἑαυτῷ διὰ τοῦ σταυροῦ, ἐχθροὺς ὄντας διὰ τῆς ἁμαρτίας. Καὶ τὸ εὐαγγελισάμενος εἰρήνην τοῖς ἐγγὺς καὶ τοῖς μακράν· ὅπερ ὁ ἅγιος Παῦλος ἐκ τοῦ Ἡσαΐου λαβὼν ἡρμήνευσεν, ἐγγὺς μὲν καλέσας τοὺς ὑπὸ νόμον, μακρὰν δὲ, τοὺς ἔξω νόμου. Τὸ δὲ, ὁ τῆς ἀγάπης

Deus autem....... sæculorum. Amen. — Precatione concludit orationem Theologus. Sumpsit autem hæc verba, Deus *pacis*, ex sancto Paulo [33]; pariterque illa [34], qui nos sibi per crucem reconciliavit, cum peccato inimici essemus. Necnon illud [35], faustum pacis nuntium, tum his qui prope erant, tum his qui longe, attulit. Quod quidem sanctus Paulus ex Isaia sumptum interpretatus est, propiores quidem vocans eos qui sub lege

[31] Eccli. xix, 27. [32] I Cor. ii, 9. [33] Rom. xv, 33; xvi, 20; II Cor. xiii, 11, etc. [34] Ephes. ii, 16; Rom. v, 10. [35] Ephes. ii, 17.

erant, remotiores vero, qui extra legem erant. Hoc A autem, charitatis Pater, et ipsa charitas, ex Theologo Joanne est. Ait enim ille : *Charitas ex Deo est*[57] ; et : *Deus charitas est*[58]. Atque in Evangelio secundum Joannem dicit Dominus[59] : *Mandatum novum do vobis : ut diligatis invicem, sicut dilexi vos*. Vetus quidem mandatum erat se invicem diligere. *Diliges* enim, inquit, *proximum tuum sicut te ipsum*[60]. Sed Dominus novum effecit illud hac mutatione, jubens eos alios diligere super se ipsos, sicut et ipse dilexit nos, et pro nobis morti semetipsum tradidit. Ideoque dixit : *Majorem illa charitatem nemo habet, ut aliquis animam suam ponat pro amicis suis*[61]. Dicens igitur Theologus quod dedit Deus recte atque honeste vim afferre, et recte item propter metum cedere, ad prius pro- B positum sermonem vertere videtur, quoniam ipsi quidem vim intulit magnus Basilius, hoc recte faciens, ut doctrina sua iis qui sub ipso erant prodesset ; rursusque ipse vim passus est et vi coactus est ad episcopatum, illudque propter metum. Inobedientiæ enim reformidavit crimen, ita ut cum ratione declinaret et cunctaretur, et rursus cum ratione fiduciam concepit et ordinationem sustinuit. Ac deinde subjiciens Theologus, quod Deus et parvos greges gratia sua magnificat, obiter creditum sibi gregem innuit, Sasimorum scilicet, qui admodum parvus erat, indigensque et angustus. Deinde sumpsit ex Apostolo illud : *Ipse nos consolabitur consolatione multa*[62], id est, sublevabit in C magno solatio. Orans vero Deum ut seipsum multa dignetur consolatione, vehementi se propter ordinationem suam mœrore affectum fuisse ostendit. Ideo congruam ab eo consolationem petit. Ex Epistola ad Hebræos desumptum est illud : *Refecit nos in omni opere bono*, scilicet perfecit ; ex Davide autem illud : *Sicut lætantium omnium habitatio est in te*[63] ; similiterque illud : *Ego in justitia apparebo conspectui tuo : satiabor cum apparuerit gloria tua*[64]. Hic enim splendor justis quasi gustus et pignus est ; tunc perfecte accipient et satiabuntur Dei gloria, quam in justitia contemplabuntur, scilicet per virtutem eorum, in Christo Jesu Domino nostro.

A Πατὴρ καὶ ἡ ἀγάπη, ἐκ τοῦ Θεολόγου Ἰωάννου ἐστί. Φησὶ γὰρ ἐκεῖνος· *Ἡ ἀγάπη ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστι*, καὶ, *ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστίν*. Ἐν δὲ τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ λέγει ὁ Κύριος· *Ἐντολὴν καινὴν δίδωμι ὑμῖν, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, καθὼς ἠγάπησα ὑμᾶς*. Καὶ μὴν παλαιὰ ἦν ἐντολὴ, τὸ ἀγαπᾷν ἀλλήλους. *Ἀγαπήσεις* γὰρ, φησὶ, *τὸν πλησίον σου ὡς ἑαυτόν*. Ἀλλ' ὁ Χριστὸς καινὴν αὐτὴν ἐποίησε τῷ τρόπῳ, κελεύσας ἀλλήλους ἀγαπᾷν ὑπὲρ ἑαυτοὺς, καθὼς καὶ αὐτὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς, καὶ ὑπὲρ ἡμῶν εἰς θάνατον ἔδωκεν ἑαυτόν· διὸ καὶ ἔλεγε· *Μείζονα ταύτης ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει, ἵνα τις τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θῇ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ*. Εἰπὼν μέντοι ὁ Θεολόγος, ὅτι Ἔδωκεν ὁ Θεὸς καὶ τυραννεῖν καλῶς, καὶ τυραννεῖσθαι διὰ τὸν φόβον, δοκεῖ πρὸς τὴν ἐξ B ἀρχῆς ὑπόθεσιν τρέπειν τὸν λόγον, ὅτι ἐτυράννησε μὲν αὐτὸν ὁ μέγας Βασίλειος καλῶς τοῦτο ποιῶν, ἵνα ὠφελῶνται διὰ τῆς τούτου διδασκαλίας οἱ ὑπ' αὐτόν· ἐτυραννήθη δὲ πάλιν αὐτὸς καὶ ὑπεκάμφθη βίᾳ πρὸς τὴν ἐπισκοπήν· καὶ τοῦτο, διὰ τὸν φόβον· ἐφοβήθη γὰρ τὸ ἔγκλημα τῆς ἀπειθείας, ὥστε καὶ εὐλόγως παρῃτεῖτο καὶ ἀνεδύετο, καὶ πάλιν μετὰ λόγου ἐθάῤῥησε καὶ ὑπέδυ τὴν χειροτονίαν. Αὖθις δὲ ἐπαγαγὼν ὁ Θεολόγος, ὅτι ὁ Θεὸς καὶ τὰ μικρὰ ποίμνια μεγαλύνει διὰ τῆς αὐτοῦ χάριτος, ἠνίξατο τὸ ἐμπιστευθὲν αὐτῷ ποίμνιον, τὸ τῶν Σασίμων, σφόδρα μικρὸν ὑπάρχον καὶ πενιχρὸν καὶ στενόν· εἶτα ἔλαβεν ἐκ τοῦ Ἀποστόλου τὸ, *Αὐτὸς ἡμᾶς παρακαλέσει παρακλήσει πολλῇ*, τουτέστι παρηγορήσει ἐν μεγάλῃ παραμυθίᾳ. Εὐχόμενος δὲ πολλῆς C παρακλήσεως ἀξιωθῆναι, ἐμφαίνει, ὅτι πολλὴν λύπην ἔσχεν ἐν τῇ χειροτονίᾳ· διὸ ἀνάλογον ζητεῖ ταύτῃ καὶ τὴν παραμυθίαν. ἐκ τῆς πρὸς Ἑβραίους δὲ εἴληπται καὶ τὸ, *Καταρτίσειεν ἡμᾶς ἐν παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ*, ἤγουν τελειώσειεν Ἐκ δὲ τοῦ Δαυῒδ τὸ, *ὡς εὐφραινομένων πάντων ἡ κατοικία ἐν σοί*· ὁμοίως δὲ τὸ, *Ἐγὼ ἐν δικαιοσύνῃ ὀφθήσομαι τῷ προσώπῳ σου· χορτασθήσομαι ἐν τῷ ὀφθῆναί μοι τὴν δεξιάν σου*. Ἡ γὰρ ἐνταῦθα ἔλλαμψις, οἱονεὶ γεῦμα καὶ ἀῤῥαβών ἐστι τοῖς δικαίοις. Τότε δὲ τέλεον ἀπολήψονται καὶ χορτασθήσονται τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης, ἣν θεωρήσουσιν ἐν δικαιοσύνῃ, τουτέστι διὰ τὴν ἀρετὴν αὐτῶν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν.

[57] I Joan. iv, 7. [58] ibid. 8. [59] Joan. xiii, 34. [60] Levit. xix, 18. [61] Joan. xv, 13. [62] II Cor. i, 4. [63] Psal. lxxxvi, 7. [64] Psal. xvi, 15.

ΝΟΝΝΟΥ ΣΥΝΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΕΞΗΓΗΣΙΣ

ΩΝ ΕΜΝΗΣΘΗ ΙΣΤΟΡΙΩΝ

Ο ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΗΡ ΗΜΩΝ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ

ΤΩΝ ΕΝ ΤΩ ΠΡΩΤΩ ΣΤΗΛΙΤΕΥΤΙΚΩ.

—

NONNI COLLECTIO ET EXPOSITIO

HISTORIARUM

QUARUM S. P. N. GREGORIUS MEMINIT IN PRIORE INVECTIVA ADVERSUS JULIANUM IMP.

(Ex libro cui titulus : *S. Gregorii Nazianzeni in Julianum invectivæ duæ cum scholiis Græcis nunc primum editis Omnia ex bibliotheca clariss. viri D. Henrici Savilii edidit Montagu Etonæ* 1610, in 4°.)

—

A (1) Ὁ λόγος ὁ στηλιτευτικὸς, ψόγος ἐστὶ τῶν Ἰουλιανῷ πεπραγμένων. Διαφέρει δὲ ψόγου ὁ στηλιτευτικὸς, ὅτι ὁ μὲν ψόγος, διὰ τῶν ἐγκωμιαστικῶν κεφαλαίων προέρχεται, οἷον γένους, ἀνατροφῆς, πράξεων, συγκρίσεως· (2) στηλιτευτικὸς δὲ εἴρηται ἀπὸ μεταφορᾶς τῆς στήλης· στήλη δέ ἐστιν, ἢ λίθος, ἢ χαλκὸς, ἐν ἐπιμήκει τετραγώνῳ σχήματι, ἐν ᾗ (3) ἐγγέγραπται ἡ τοῦ στηλιτευομένου ὕβρις. Οἷον Ἀθηναῖοι τὸν Ζηλείτην Ἄρθμιον, τὸν διαφθείροντα τοὺς Ἕλληνας χρήμασιν, ἐπὶ τῷ μᾶλλον ὑπακοῦσαι τῷ Πέρσῃ, ἐν στήλῃ ἀνέγραψαν, ἀτιμώσαντες καὶ αὐτὸν καὶ ἅπαν τὸ γένος αὐτοῦ, ἐξουσίαν δεδωκότες ἐν τοῖς γράμμασι τῷ βουλομένῳ αὐτὸν ἀποκτεῖναι, ἐγγράψαντες καὶ τὴν αἰτίαν ἐν αὐτῇ τῇ στήλῃ, ἥτις ἦν αὐτῷ τῷ Ἀρθμίῳ ψόγος· Ὅτι, φησὶ, τὸν χρυσὸν τὸν ἐκ τῶν Μήδων εἰς B Πελοπόννησον ἤγαγεν. Εἰδέναι δὲ χρὴ, ὅτι πολλάκις, καὶ εὐεργετῶν αἱ εὐεργεσίαι ἐν ταῖς στήλαις ἀνεγράφοντο, ὥσπερ (4) ἡ τοῦ Λεύκωνος, τοῦ ἄρχοντος Βοσπόρου ἀνεγράφη ἐν Ἀθήναις. Καὶ ἡ μὲν ὑπόθεσις αὕτη· περὶ δὲ τῶν *Ἱστοριῶν* ὡς οἷόν τε, διὰ βραχυτάτων ἐπιμνησθησόμεθα.

(5) Oratio hæc invectiva (quam στηλιτευτικὴν Græci vocant) vituperatio est rerum a Juliano gestarum. Hoc autem differt invectiva oratio a vituperatrice, quod in vituperatione oratio per demonstrativi generis capita progrediatur, ut per genus, educationem, actiones, comparationem; in invectiva autem, solum per res gestas, aut etiam, si ita res tulerit, per comparationem. Steliteuticum autem hoc dicendi genus nuncupatur, translatione ducta ἀπὸ τῆς στήλης, id est *a columna*. Est porro columna lapis aut æs oblongum quadrata figura in quo inscribitur ejus, qui invectiva oratione proscinditur, contumelia. Verbi gratia, Athenienses Zeliten, qui Græcos pecuniis corruptos eo adduxerat, ut Persarum regi parere quam liberi esse mallent, in columna insculpserunt, eum eum toto genere ignominia notantes, atque ipsius obtruncandi licentiam publico edicto cuivis concedentes, causamque in columna inscribentes, quod e Media aurum in Peloponnesum attulisset. Scire autem est operæ pretium, quod eorum quoque, qui de republics præclare meriti fuerant, beneficia in columnam incidebantur. Sic egregia Leuconis et Bosphori in Rempublicam merita Athenis insculpta sunt. Hæc de orationis hujus inscriptione. Nunc ad historias veniamus, easque, quam brevissime fieri poterit, explicemus.

α'. Περὶ Ἐμπεδοκλέους καὶ Ἀρισταίου, καὶ Ἐμπεδοτίμου, καὶ Τροφωνίου.

Ὁ μὲν Ἐμπεδοκλῆς Σικελιώτης ἦν τὸ γένος, Πυθαγόρειος δὲ τὴν φιλοσοφίαν. Βουλόμενος δὲ κενοδοξῆσαι, ὡς ὅτι ἀνιερώθη καὶ μετάρσιος γέγονεν εἰς

1. De Empedocle, Aristæo, Empedotimo et Trophonio.

C Empedocles, genere Siculus, fuit Pythagoricæ philosophiæ sectator. Hic inanis gloriæ cupiditate inflammatus, quasi sublimis in cœlum raptus, atque

(1) Demosth. Φιλ. γ'.
(2) Supple ex Anonymo *ad orationem I in Julianum* infra : Ὁ δὲ στηλιτευτικὸς διὰ τῶν πράξεων μόνον· εἰ τύχοι δὲ καὶ συγκρίσεως, quæ propter homœoteleuton sunt omissa et legit interpres.
(3) Anonym. φ.
(4) Anonym. ὕβρις. εἰδέναι δὲ χρὴ .... ἀνεγράφοντο, omissis intermediis et quæ sequuntur usque ad finem Prologi.
(5) Textus Latinus is est quem dedit Billius in sua editione Operum Gregorii Naz. Ex diverso exemplari prodiit, ut patet, et in multis discordat a Græco Nonni. Nihil tamen mutamus ut exemplaris utriusque lectio servetur.

in deorum immortalium numerum ascitus et consecratus esset, in Ætnæ ignem sese conjecit. Hic porro ignis Vulcani crateres, hoc est foramina appellatur. Sic miser vi flammæ absumptus interiit. At vero Deus hujusmodi exitium inanis gloriæ desiderio contractum in publicum proferre volens, effecit ut ad convincendam eorum, qui vano famæ studio flagrarent, stultitiam, calceus ipsius ex igne incolumis egereretur. Atque ita perspicuum omnibus factum est, eum divinitatem haudquaquam adeptum fuisse, verum per inanem gloriæ amorem omnino exarsisse. Trophonius autem, Aristæus, et Empedotimus Lebadia Bœotiæ urbe orti sunt, vaticinandique artem coluerunt: qui etiam inanis famæ studio incensi, ac divinitatis opinionem sibi apud homines conciliare cupientes, in specus quasdam se præcipites dederunt, ut prorsus de medio tollerentur, nec quidquam ex corporis eorum reliquiis inveniri posset. Hic eorum fuit exitus. Cæterum cognitum est eos illic mortem obiisse, quod circa hunc locum oraculum exstiterit. Est autem proverbium, in Trophonii specum oraculi causa proficisci, de hominibus pallidis atque a risu abhorrentibus. Quisquis enim ad oraculum illud se conferebat, tristis perpetuoque pallore affectus recedebat. Quod quidem argumento erat hos vates pallore confectos nec in subterraneo hujusmodi loco in risum unquam solutos interiisse. Trophonius porro et Agamedes, ipsius germanus, divinandi arte donati sunt, quod pecuniis suis templum Apollinis Delphicum exstruxissent.

οὐρανούς, ἔβαλεν ἑαυτὸν ἐν τῷ ἀναδιδομένῳ πυρὶ τῆς Αἴτνης. Τοῦτο δὲ τὸ πῦρ λέγεται, *οἱ τοῦ Ἡφαίστου κρατῆρες*. Καὶ αὐτὸς μὲν ἀπώλετο ὑπὸ τοῦ πυρός. Ὁ δὲ Θεὸς βουλόμενος δημοσιεῦσαι αὐτοῦ τὴν κενοδοξίαν, τὸ σάνδαλον αὐτοῦ ἀποπτυσθῆναι σῶον ἐκ τοῦ πυρὸς ἐποίησε. Καὶ οὕτως ἐγνώσθη πᾶσιν, ὅτι θεὸς μὲν οὐ γέγονε, κατεκάη δὲ εἰς τέλος ἀξίως τῆς οἰκείας κενοδοξίας. Οἱ δὲ περὶ τὸν Τροφώνιον καὶ Ἐμπεδότιμον καὶ Ἀρισταῖον ὑπῆρχον μὲν ἐκ τῆς Βοιωτίας, πόλεως Λεβαδίας, μάντεις δὲ ταῖς τέχναις· καὶ οὗτοι βουλόμενοι κενοδοξῆσαι καὶ δεῖξαι, ὅτι ἀνελήφθησαν, ἑαυτοὺς ἔν τισιν ὑποβρυχίοις σπηλαίοις ἔβαλον, ἐπὶ τῷ τεθνάναι, καὶ μὴ εὑρεθῆναι αὐτῶν τὰ λείψανα. Οὗτοι δὲ τεθνήκασιν· ἐγνώσθησαν δὲ ὅτι ἐκεῖσε ἀπέθανον, διὰ τὸ μαντεῖον φανῆναι περὶ τὸν τόπον. Ἔστι δέ τις παροιμία ἡ λέγουσα· *Εἰς Τροφωνίου μεμάντευσαι*. Λέγεται δὲ ἐπὶ τῶν ὠχριώντων, καὶ μηδέποτε γελώντων. Πᾶς γὰρ ὁ καταβαίνων εἰς τὸ μαντεῖον ἐκεῖνο, ἀγέλαστος ἀνῄει καὶ ὠχριῶν διηνεκῶς. Ἔλεγχος δὲ ἦν οὗτος αὐτῶν τούτων, ὅτι ὠχριάσαντες, καὶ μηδέποτε ἐν τῷ ὑποβρυχίῳ γελάσαντες τεθνήκασιν. Ἠξιώθησαν δὲ ὁ Τροφώνιος καὶ Ἀγαμήδης ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ μαντεύεσθαι, διὰ τὸ κτίσαι αὐτοὺς ἀπὸ οἰκείων χρημάτων τὸ ἱερὸν τὸ ἐν Δελφοῖς τοῦ Ἀπόλλωνος.

2. *De Proteo.*

Hic Proteus genere Thrax erat, filiosque habuit Molum et Telegonum: qui cum loca omnia latrociniis infesta tenerent, ab Hercule propter Geryonis boves illac iter faciente interempti sunt. Proteus igitur ob filiorum amissionem luctu perditus ac desperatione fractus in mare præcipitem se dedit, ac deorum miseratione immortalitatem est consecutus, marinusque dæmon effectus est, atque in Pharia insula domicilium sibi fixit. Hic etiam cum phocis versari dicitur. Idem Alexandri Helenam, cum a Græcia Trojam navigaret, accepit, ipsique inane Helenæ simulacrum dedit. Postea autem cum Menelaus confecto bello Trojano Helenam in Ægypto esse rescivisset, atque ad Proteum se contulisset, eam ab eo accepit. Hac porro facultate præditus esse Proteus credebatur, ut quoties a quibusdam adiretur, sese transformaret, ac nunc hoc, nunc illud efficeretur.

β'. *Περὶ τοῦ Πρωτέως.*

Οὗτος ὁ Πρωτεὺς Αἰγύπτιος μὲν ἦν τὸ γένος· εἶχε δὲ δύο υἱούς, Μῶλον καὶ Τηλέγονον. Τούτους λῃστὰς ὄντας ὁ Ἡρακλῆς ἐλθὼν ἀπέκτεινεν ἀπερχόμενος διὰ τοὺς Γηρυόνου βοῦς. Τοῦτον οὖν ἀθυμοῦντα τὸν Πρωτέα διὰ τὴν ἀποβολὴν τῶν τέκνων, καὶ ῥίψαντα ἑαυτὸν εἰς θάλασσαν, οἱ θεοὶ ἐλεήσαντες ἀπηθανάτισαν· καὶ γέγονε δαίμων θαλάττιος καὶ ἔρχεται καὶ οἰκεῖ τὴν Φαρίαν νῆσον. Οὗτος λέγεται καὶ μετὰ τῶν φωκῶν ἐνδιαιτᾶσθαι. Οὗτος καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου τὴν Ἑλένην ἔλαβεν ἐλθόντος ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος, καὶ δέδωκεν αὐτῷ τὸ εἴδωλον τῆς Ἑλένης. Ὕστερον δὲ Μενελάου μετὰ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον μαθόντος, ὡς εἰς Αἴγυπτόν ἐστιν ἡ Ἑλένη, καὶ ἐλθόντος παρὰ τὸν Πρωτέα, δέδωκεν αὐτὴν αὐτῷ. Λέγεται δὲ οὗτος ὁ Πρωτεὺς μεταμορφοῦσθαι πρὸς τοὺς ἐντυγχάνοντας, καὶ ποτὲ μὲν φαίνεσθαι τοιόσδε, ποτὲ δὲ τοιόσδε.

3. *De Hercule et incendio.*

Crebro sermone jactatur, Herculem Jovis et Alcmenæ filium præstanti virtute heroem duodecim certamina confecisse. De ipsius autem incendio et conflagratione hæc memoriæ prodita sunt. Uxorem habebat nomine Dejaniram, quam superato rivali Acheloo ab Œneo acceperat, ex eaque Hyllum procreavit. Hanc ergo Dejaniram cum in patriam suam duceret, Nessus Hippocentaurus ad ipsius aspectum amore exarsit, atque in flumine quodam cum ea congredi tentavit. Quod cum Hercules intellexisset, sagittæ ictu eum oppressit. Moriens autem ille

γ'. *Περὶ Ἡρακλέους καὶ τῆς πυρᾶς αὐτοῦ.*

Πολὺς μὲν ὁ λόγος θρυλλεῖ τὸν Ἡρακλέα, ὅτι υἱὸς ὢν τοῦ Διὸς καὶ Ἀλκμήνης, ἥρως τε ὤν, τοὺς δώδεκα ἄθλους ἐξήνυσεν. Ἡ δὲ νῦν ἐν τῷδε τῷ χωρίῳ περὶ τῆς πυρᾶς ἱστορία ἐστὶν αὕτη· Οὗτος ὁ Ἡρακλῆς εἶχε γυναῖκα ὀνόματι Δηϊάνειραν, ἣν ἔλαβεν ἐξ Οἰνέως, ἀντεραστὴς γενόμενος Ἀχελώῳ τῷ ποταμῷ· ἐξ ἧς ἔτεκε καὶ τὸν Ὕλλον. Ταύτην τοίνυν τὴν Δηϊάνειραν, ἅμα τῷ λαβεῖν καὶ ἀποφέρειν ἐν τῇ οἰκείᾳ πατρίδι, ἰδὼν ὁ Νέσσος εἷς τῶν Ἱπποκενταύρων, ἠράσθη αὐτῆς, καὶ κατά τινα ποταμὸν ἠβουλήθη αὐτῇ συγγενέσθαι. Ὁ οὖν Ἡρακλῆς μαθών, κατατοξεύει τὸν

Νέσσον. Ἀποθνήσκων δὲ ἐκεῖνος, ἐκ τοῦ αἵματος A ἑαυτοῦ δίδωσι τῇ Δηϊανείρᾳ, ὑπειπών τε καὶ ἀπατήσας, ὅτι Ἔσται σοι τοῦτο τὸ αἷμα πρὸς φίλτρον τοῦ Ἡρακλέους· ἵνα, φησὶν, ἐὰν μάθῃς, ὅτι ἄλλης ἐρᾷ, χρίσῃς ἐκ τοῦ αἵματος τούτου τὸ ἔνδυμα τοῦ Ἡρακλέους, καὶ μεθιστᾷς αὐτὸν εἰς τὸν ἑαυτῆς πόθον. Τοῦτο οὖν τὸ αἷμα εἶχεν ἡ Δηϊάνειρα. Τοῦ οὖν Ἡρακλέους τῆς Ἰόλης τῆς τοῦ Εὐρύτου θυγατρὸς ἐρασθέντος καὶ λαβόντος, καὶ διὰ τοῦ Λίχα πέμψαντος αὐτὴν ὡς αἰχμάλωτον πρὸς τὴν Δηϊάνειραν, εἰς ἔννοιαν καὶ ζηλοτυπίαν ἐκινήθη ἡ Δηϊάνειρα, καὶ βουληθεῖσα τὸν ἔρωτα μεταστῆσαι εἰς ἑαυτὴν, τὸν χιτῶνα τοῦ Ἡρακλέους χρίει τῷ αἵματι τοῦ Νέσσου, καὶ δίδωσιν ἐνδύσασθαι τῷ Ἡρακλεῖ· τὸ δὲ ἦν ἀνδροφόνον τὸ αἷμα. Ἐνδυσαμένου γὰρ τοῦ Ἡρακλέους, ὑφῆψεν ὁ χιτὼν, καὶ κατέφλεξεν αὐτόν· ὁ δὲ καιόμενος καὶ B ῥίψας ἑαυτὸν ἐν τῷ πλησίον ποταμῷ, θερμὸν τὸ ὕδωρ ἐποίησεν· ἐξ οὗ λοιπὸν γεγόνασιν αἱ Θερμοπύλαι, μεταξὺ Θετταλίας καὶ Φωκίδος.

δʹ. Περὶ τῆς Πέλοπος κρεουργίας (1).

Τάνταλος Φρυγίας ἦν βασιλεύς· οὗτος γεννᾷ τὸν Πέλοπα. Τούτῳ τῷ Ταντάλῳ ποτὲ οἱ θεοὶ ἐπεξενώθησαν. Λαβὼν οὖν τὸν Πέλοπα τὸν ἴδιον υἱὸν ὁ Τάνταλος, κατασφάττει, καὶ κρεουργεῖ, καὶ ἑψεῖ, καὶ παρατίθησιν εὐωχίαν τοῖς θεοῖς. Τούτων δὲ τῶν κρεῶν, ἡ Δημήτηρ βαλοῦσα χεῖρα, ἔλαβε καὶ ἔφαγεν ἀπὸ τοῦ ὤμου· οἱ δὲ ἄλλοι θεοὶ ἐλεήσαντες τὸν Τάνταλον, καὶ θαυμάσαντες ὅτι τοῦ παιδὸς αὐτοῦ κατεφρόνησε, συντιθέασι τὰ κρέα, καὶ ἀποτελοῦσι σῶον τὸν Πέλοπα. C Ἦν δὲ λεῖπον ἐκεῖνο ὃ ἔφαγεν ἐκ τοῦ ὤμου ἡ Δημήτηρ. Προσθέντες οὖν ἐλεφάντινόν τι κατὰ τὸν ὦμον, ἐπλήρωσαν σῶον τὸν Πέλοπα. Οὕτω οὖν λοιπὸν ἅπαν τὸ Πελοπιδῶν γένος ἐκ τούτου ἦν ἐπίσημον, ἐχόντων πάντων ἐν τοῖς ὤμοις τὸν ἐλεφάντινον τόπον.

εʹ. Περὶ τῆς τῶν Φρυγῶν ἐκτομῆς.

Κατὰ τὴν Φρυγίαν ἐσέβοντο τὴν μητέρα τῶν θεῶν τὴν Ῥέαν ὑπὲρ πάντα θεόν. Ταύτῃ οὖν τὰς τελετὰς ποιοῦντες οἱ Φρύγες, κατέτεμνον ἑαυτοὺς μαχαίραις, οὐκ ἀποκτεῖναι ἐθέλοντες, ἀλλὰ μόνον αἱμάξαι. Τοῦτο δὲ ἐποίουν κηλούμενοι αὐλοῖς, ἵνα ἀπόνως φέρωσι πληττόμενοι. Μετὰ δὲ τὰς πληγὰς, πρὸς ἀκαθάρτους μίξεις ἐχώρουν, γυναικῶν δὴ λέγω, οὐκ ἀνδρῶν.

ϛʹ. Περὶ τοῦ Μίθρου.

D (2) Ὁ τοίνυν Μίθρας νομίζεται παρὰ Πέρσαις εἶναι ὁ ἥλιος, καὶ θυσιάζουσιν αὐτῷ, καὶ τελοῦσί τινας τελετὰς εἰς αὐτόν. Οὐ δύναται οὖν τις εἰς αὐτὸν τελεσθῆναι, εἰ μὴ πρότερον διὰ τῶν βαθμῶν τῶν κολάσεων παρέλθοι. Βαθμοὶ δέ εἰσι κολάσεων, τὸν μὲν ἀριθμὸν ὀγδοήκοντα, ἔχοντες δὲ ὑπόβασιν καὶ ἀνάβασιν. Κολάζονται γὰρ πρῶτον τὰς ἐλαφροτέρας, εἶτα τὰς δραστικωτέρας· καὶ εἶθ' οὕτω μετὰ τὸ παρελθεῖν διὰ πασῶν τῶν κολάσεων, τότε τελεῖται ὁ τελούμενος. Αἱ δὲ κολάσεις εἰσὶ, τὸ διὰ πυρὸς παρελθεῖν, τὸ διὰ κρύους, διὰ πείνης καὶ δίψης, διὰ ὁδοιπορίας πολλῆς, καὶ ἁπλῶς διὰ πασῶν τῶν τοιούτων.

ζʹ. Περὶ τῆς ἐν Ταύροις ξενοκτονίας.

Ταῦροι ἔθνος ἐστὶ περὶ τὴν Σκυθίαν. Ἐν τούτοις μετετέθη ὑπὸ τῆς Ἀρτέμιδος ἡ θυγάτηρ Ἀγαμέμνο-

(1) Scholium hoc omittitur in editione Billii.

cruorem suum Dejaniræ impertit, fraudulento animo subfatus, ei ad sui amore inflammandum Herculem hunc cruorem adjumento fore, ut si quando, inquit, eum mulioris alterius amore flagrare senseris, hoc sanguine vestem ipsius tingas, atque ita ipsius amorem ad te revoces. Dejanira ergo hunc cruorem asservabat. Cumque Hercules Iolam quam misere deperibat, accepisset, eamque per Lichen velut captivam, ad Dejaniram misisset, zelotypia percita, Herculisque amorem ad se revocare cupiens, ipsius vestem Nessi sanguine delibutam ipsi induendam dedit. Exitiosus porro erat hic cruor. Cum ergo hujusmodi vestem Hercules induisset, statim succensus atque exustus est. In hac autem conflagratione cum in propinquum amnem se conjecisset, calidam aquam effecit. Ex quo deinceps exstiterunt Thermopylæ inter Thessaliam et Phocidem.

4. *De Pelopis laniatione.*

Tantalus rex erat Phrygiæ. Pelopem genuit. Ab hoc Tantalo dii quondam hospitio recepti sunt. Sumens ergo filium suum Pelopem Tantalus, mactat, laniat, coquit apponitque diis in cibum. Ceres cum manu ex hoc cibo sumpsisset, ex humero comedit. Cæteri autem dii, misericordia commoti admiratique quod Tantalus proprio filio non pepercisset, carnes conjungunt salvumque Pelopem faciunt. Deerat autem hoc frustum ex humero quod comederat Ceres. Addentes ergo dii aliquid eboris humero Pelopem integrum restituerunt. Ideo nunc genus Pelopidum ex hoc deinceps fuit insignitum, omnibus in humero habentibus locum eburneum.

5. *De Phrygum exsectione.*

In Phrygia præ cæteris diis colebatur Rhea mater deorum. In hujus ergo sacris Phryges cultris seipsos incidebant, non ut sibi necem afferrent, sed ut sanguinem duntaxat extraherent. Hoc autem cum faciebant, tibiis deliniebantur, ut ictus sine doloris sensu perferrent. Post plagas vero ad impuros et nefarios concubitus ruebant, mulierum dico, non virorum.

6. *De Mithra.*

Hic Mithra apud Persas sol esse existimatur, eique victimas immolant, ac sacra quædam in ipsius honorem faciunt. Nullus porro ipsius sacris initiari potest, nisi prius per quasdam suppliciorum gradus transierit. Sunt autem tormentorum gradus octoginta, partim remissiores, partim intentiores. Primum enim levioribus suppliciis, deinde acrioribus afficiuntur, atque ita post decursa omnia tormenta ipsius sacris imbuuntur. Igni quippe et aqua atque hujusmodi suppliciorum generibus excruciantur.

7. *De hospitum cæde apud Tauros*

Tauri populi sunt circa Scythiam. Apud eos a Diana translata est Iphigenia Agamemnonis filia,

(2) Similia num. 47 infra.

cum in Aulide jam jamque a Græcia mactanda A esset, nisi ipsi dea vicarium cervum pro victima supposuisset. Cum ergo Iphigenia apud Tauros esset, ne ab hospitibus, qui eo appellebant, agnosceretur, idcirco eos Dianæ immolari permittebat. Atque hæc est hospitum cædes, cujus mentionem Gregorius facit. Postea autem cum Orestes ab Erynnibus perterrefactus atque agitatus ad Tauros perrexisset, atque ad necem velut hospes arreptus, Iphigeniæque ut sacerdoti oblatus fuisset, per eburneum humerum ab ea agnitus est, liberque dimissus. Atque ipse deinceps acceptam sororem in Græciam reduxit.

8. De mactatione regiæ puellæ apud Trojam.

Cum Achilles, Polyxenam Priami filiam in ma- B trimonium accipere cupiens, Trojam ingressus esset, a Paride in Apollinis templo ex insidiis obtruncatus est. Postmodum autem Pyrrho filio suo ad virilem ætatem pervecto in somnis apparuit, ostenditque necesse esse Polyxenam, quæ ei mortis causam attulerat, sibi immolari. Pyrrhus itaque eam parta victoria acceptam ad Achillis patris tumulum jugulavit.

9. De Menœceo.

Menœceus Creontis Thebarum regis filius erat. Cum ergo septem duces Thebis bellum intulissent, oraculum edidit Tiresias vates, fore ut statim bellum conficeretur, ac victoria penes Thebanos esset, si quispiam regii sanguinis atque indigena- C rum ex serpentis dentibus enatorum sese ultro morti offerret. Quocirca ille inscio patre ac veste mutata in confertam hostium aciem impetum fecit, ab iisque interemptus est.

10. De filiabus Scedasi.

Peloponnesiaco bello cum Lacedæmonii Athenienses vi atque armis superassent, socios quoque suos bello lacessendos sibi putarunt. Atque expeditione adversus Thebanos suscepta, priusquam castra urbi admovissent, in Leuctris Thebanorum urbe inito prælio fusi ac profligati sunt, cum dux Thebanorum Epaminondas insignem in eo certamine operam navasset. Hæc autem clades Lacedæ- D moniis ob hujusmodi causam in Leuctris accidit: Scedasus Leuctrensis tres filias habebat. Quidam autem Lacedæmonii olim ab ipsis hospitio excepti puellas constuprarunt. Ac metuentes, ne patri suo illæ acceptam injuriam narrarent, manus ipsis intulerunt. Reversus ergo in patriam Scedasus, re cognita, diris omnibus Lacedæmonios ad ipsum filiarum sepulcrum devovit, miseraque omnia imprecatus est. Ac proinde Lacedæmonii apud Leuctra rem infeliciter gesserunt.

11. De Laconicis adolescentibus.

Lacedæmonii cum cives suos ac liberos fortitudine ac tolerantia excellere cuperent : verberibus eos exercebant, eique qui dolores fortius pertulisset, præmium persolvebant.

νος ἡ Ἰφιγένεια, ἐν τῷ μέλλειν αὐτὴν θύεσθαι ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων ἐν τῇ Αὐλίδι· ὑπὲρ ἧς ἔλαφον ἡ θεὸς ἀμείψασα, δέδωκε θῦσαι. Αὕτη οὖν ἡ Ἰφιγένεια, οὖσα ἐν τοῖς Ταύροις, διὰ τὸ μὴ ἐπιγνωσθῆναι παρὰ τῶν ἐπιξενουμένων, τίς ἐστιν, ἐπέτρεπε θύειν αὐτοὺς τῇ Ἀρτέμιδι· καὶ αὕτη ἦν ἡ ξενοκτονία, ἣν λέγει ὁ θεῖος Γρηγόριος. Ὕστερον δὲ ὁ Ὀρέστης δειματούμενος ὑπὸ τῶν Ἐριννύων, καὶ ἐλθὼν παρὰ τοῖς Ταύροις, καὶ συλληφθεὶς ὡς ξένος ἐπ' ἀναιρέσει, καὶ προσενεχθεὶς ὡς ἱερείᾳ τῇ Ἰφιγενείᾳ, ἐπεγνώσθη διὰ τοῦ ἐλεφαντίνου ὤμου καὶ ἀφείθη τῆς θυσίας· οὕτω λοιπὸν λαβὼν ὁ Ὀρέστης τὴν ἰδίαν ἀδελφὴν, λέγω δὴ τὴν Ἰφιγένειαν, κομίζει εἰς τὴν Ἑλλάδα.

η'. Περὶ τῆς ἐπὶ Τροίαν θυσίας τῆς βασιλικῆς κόρης.

Πολυξένη ἐστὶ θυγάτηρ Πριάμου, ἣν ὁ Ἀχιλλεὺς βουληθεὶς γῆμαι, εἰσῆλθεν ἐν τῇ Τροίᾳ· καὶ κατὰ λόχον τινὰ τοξεύεται ὑπὸ Πάριδος ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἀπόλλωνος, καὶ ἀποθνήσκει· ἐν ὑστέρῳ δὲ χρόνῳ ἀνδρωθέντι Πύῤῥῳ τῷ υἱῷ αὐτοῦ, ἐφαίνη κατ' ὄναρ, δεῖν αὐτῷ τυθῆναι τὴν Πολυξένην δι' ἣν ἀπώλετο. Καὶ ὁ Πύῤῥος ὢν ἐν Τροίᾳ, καὶ πυρπολήσας τὸ Ἴλιον, ταύτην μετὰ τὴν νίκην λαβὼν, σφάττει ἐπὶ τῷ τάφῳ τοῦ Ἀχιλλέως τοῦ οἰκείου πατρός.

θ'. Περὶ τοῦ Μενοικέως.

Ὁ Μενοικεὺς Κρέοντος ἦν υἱὸς, βασιλέως Θηβῶν. Πολεμουμένης οὖν τῆς ἰδίας πατρίδος τῶν Θηβῶν, ὑπὸ τῶν ἑπτὰ στρατηγῶν, ἐχρησμῴδησε Τειρεσίας μάντις ὡν παραυτίκα παύσεσθαι τὸν πόλεμον, καὶ ἔσεσθαι αὐτοῖς νίκην, εἰ τοῦ βασιλικοῦ γένους τῶν αὐτοχθόνων, τῶν ἀναδοθέντων ἐκ τῶν ὀδόντων τοῦ δράκοντος, τις ἑαυτὸν δῷ πρὸς ἀναίρεσιν. Μαθὼν τοῦτο ὁ Μενοικεὺς, καὶ θέλων ἐλευθερῶσαι τῆς πολιορκίας τὴν πόλιν, δέδωκεν ἑαυτὸν πρὸς ἀναίρεσιν, δίχα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Κρέοντος.

ι'. Περὶ τῶν Σκεδάσου θυγατέρων.

Οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐν τῷ Πελοποννησιακῷ πολέμῳ, μετὰ τὸ καταχράτος νικῆσαι τοὺς Ἀθηναίους, ἠβουλήθησαν καὶ τοὺς ἰδίους συμμάχους πολεμῆσαι· καὶ ὁρμήσαντες κατὰ Θηβαίων, πρὶν προσεγγίσαι τῇ πόλει, γενόμενοι ἐν Λεύκτροις (πόλις δὲ αὕτη Θηβῶν), συμβαλόντες ἡττήθησαν, Ἐπαμινώνδου στρατηγοῦ Θηβαίων εὐδοκιμήσαντος. Τὸ δὲ πάθος τοῖς Λακεδαιμονίοις γέγονεν ἐν Λεύκτροις ἐξ αἰτίας τοιαύτης· Σκέδασος Λευκτραῖος ὢν, εἶχε τρεῖς θυγατέρας. Τινὲς δὲ τῶν Λακεδαιμονίων πάλαι παρ' αὐταῖς ἐπιξενωθέντες, μίξει τὰς κόρας ἐνύβρισαν· φοβηθέντες οὖν οἱ Λακεδαιμόνιοι, μήπως δημοσιεύσωσι τῷ ἰδίῳ πατρὶ τὴν ἀσέλγειαν, ἀναιροῦσιν αὐτάς. Ἐπανελθὼν δὲ ἐν τῇ ἰδίᾳ πόλει τοῖς Λεύκτροις ὁ Σκέδασος, καὶ μαθὼν τὸ γεγονὸς, κατηράσατο πᾶσι Λακεδαιμονίοις, παρ' αὐτὸν τὸν τάφον τῶν θυγατέρων αὐτοῦ, ἀτυχῆσαι. Διὸ καὶ ἡ ἀτυχία ἔφθασεν ἐν Λεύκτροις τοὺς Λακεδαιμονίους.

ια'. Περὶ τῶν Λακωνικῶν ἐφήβων.

Οἱ Λακεδαιμόνιοι βουλόμενοι καρτερικοὺς καὶ ἀνδρείους εἶναι τοὺς ἑαυτῶν πολίτας καὶ παῖδας, ἐγύμναζον ταῖς μαστιγώσεσι, καὶ τῷ ἐπὶ πλέον καρτεροῦντι ἆθλον ἐδίδοτο.

ιβ'. *Περὶ τῆς Ἀρτέμιδος.*

Τὸ δὲ κατὰ τὴν Ἄρτεμιν, αὕτη παρθένος οὖσα καὶ σώφρων ἡ θεὸς, ἔχαιρε τοῖς αἵμασι τῆς ξενοκτονίας τιμᾶσθαι.

ιγ'. *Περὶ τοῦ κωνείου τοῦ Σωκράτους.*

Σωκράτης τὸ μὲν γένος ἦν Ἀθηναῖος, φιλόσοφος δὲ τὴν παίδευσιν. Τοῦτον ὡς δαιμόνια καινὰ παρεισφέροντα τῇ πολιτείᾳ ᾐτιάσαντο Ἄνυτος καὶ Μέλιτος· κατεκρίθη οὖν ὡς διαφθείρων τοὺς νέους ἀποθανεῖν πιόντα κώνειον· καὶ πιὼν ἀπέθανεν.

ιδ'. *Περὶ τοῦ Ἐπικτήτου σκέλους.*

Ἐπίκτητος φιλόσοφος ἦν· οὗτος ἐδέθη ὑπὸ τυράννου τὸ σκέλος· ὕστερον δὲ ἠβουλήθη λῦσαι αὐτὸν ὁ τύραννος. Ἠρώτα οὖν αὐτὸν οὕτω· Θέλεις, ὦ Ἐπίκτητε, λύσω σε; Ὁ δὲ ἀπεκρίνατο· Τί γὰρ, δέδεμαι; ὡς τῆς ψυχῆς αὐτοῦ δῆθεν μὴ δεδεμένης. Λέγεται οὖν μὴ τὸ σῶμα εἶναι ἄνθρωπος, ἀλλ' ἡ ψυχή.

ιε'. *Περὶ Ἀναξάρχου.*

Ἀνάξαρχος φιλόσοφος ἦν. Οὗτος συσχεθεὶς ὑπὸ Ἀρχελάου τοῦ τυράννου, καὶ βληθεὶς ἐν ὅλμῳ, ἐπτίσσετο μοχλῷ ξυλίνῳ. Πτίσσεσθαι δέ ἐστι, τὸ δίκην πτισσάνης τύπτεσθαι· ἔνθεν δὲ καὶ πτισσάνη παρὰ τὸ πτίσσεσθαι. Πτισσόμενος δὲ οὕτως ἔφη· Πτίσσε, πτίσσε τὸν Ἀναξάρχου θύλακον, οὐ γὰρ πτίσσεις Ἀνάξαρχον· αἰνιττόμενος, οἷα φιλόσοφος δῆθεν, τοῦ σώματος μηδένα λόγον ποιεῖσθαι.

ιϛ'. *Περὶ τοῦ Κλεομβρότου πηδήματος.*

Κλεόμβροτος Ἀμβρακιώτης τὸ γένος. Πόλις δὲ αὕτη ἐπὶ τῆς παλαιᾶς Ἠπείρου. Ἐντυχὼν τῷ *Φαίδωνι*, τῷ περὶ ψυχῆς διαλόγῳ Πλάτωνος, καὶ μαθὼν, ὡς ἄμεινόν ἐστι τῇ ψυχῇ ὁ χωρισμὸς τοῦ σώματος, ἔῤῥιψεν ἑαυτὸν ἀπὸ τοῦ τείχους, καὶ τέθνηκεν· ἵνα δῆθεν ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἐξελθοῦσα χωρισθῇ τοῦ σώματος.

ιζ'. *Περὶ τῶν κυάμων.*

Πυθαγόρειοι γένος φιλοσόφων, ἐκ Πυθαγόρου τοῦ Σαμίου. Οὗτοι δι' αἰνιγμάτων τὰ τῆς φολοσοφίας ἐμάνθανον δόγματα. Παρεδίδοτο δὲ μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τοῦτο τὸ αἴνιγμα, *Κυάμους μὴ ἐσθίειν*· τουτέστι, μὴ προδιδόντας τὸ δίκαιον δωροδοκεῖσθαι χρήμασιν. Οἱ γὰρ Ἀθηναίων πάλαι δικασταὶ ἀντὶ ψήφων κυάμοις ἐχρῶντο πρὸς κατάκρισιν ἐν τοῖς δικαστηρίοις. Φησὶν οὖν, ἐκ τῶν κυάμων τῶν ἐκ τοῦ δικαστηρίου μὴ δεῖν ἐσθίειν.

ιη'. *Περὶ Θεανοῦς.*

Αὕτη ἡ Θεανὼ ὑπὸ τυράννου συνεσχέθη ἐπὶ τῷ εἰπεῖν τῆς πατρίδος τὰ ἀπόῤῥητα· καὶ μὴ θέλουσα, τὴν ἑαυτῆς γλῶτταν ἀποδακοῦσα, ἐνέπτυσε τῷ τυράννῳ.

ιθ'. *Περὶ Ἐπαμινώνδα.*

Ὁ Ἐπαμινώνδας τὸ γένος ἦν Θηβαῖος, στρατηγὸς μέγιστος, ὁ ἀριστεύσας ἐν τῷ Λευκτρικῷ πολέμῳ, μαθητὴς γενόμενος Φιλολάου τοῦ Πυθαγορείου. Οὗτος πολεμῶν ἐνεκρατεύετο πάνυ καὶ ἀπὸ βρωμάτων

(1) Hæc desunt apud Bilium.

A 12. *De cruore ad altare fuso.*

Diana, quamvis virgo, ac pudicitiæ laude clara, cruoribus tamen illis oblectabatur, qui in hospitum cæde fundi solebant.

13. *De Socratis cicuta.*

Socrates patria Atheniensis erat, vitæ institute philosophus. Hunc velut dæmonem quemdam in Rempublicam perniciose introducentem Anytus et Melitus in judicium vocarunt. Atque ipse velut pueros corrumpens ad cicutæ poculum damnatus est, quo hausto e vita excessit.

14. *De Epicteti crure.*

Epictetus philosophus erat. Huic a Macedone tyranno crus vinculis astrictum est. Postea autem cum eum solvere tyrannus vellet, ex eoque quæreret : Visne, Epictete, te solvam? Quid, inquit, an sum astrictus? Quibus videlicet verbis hoc significabat, animam suam nequaquam vinctam fuisse. Itaque non corpus homo esse dicitur, sed anima.

B

15. *De Anaxarcho.*

Anaxarchus philosophiam profitebatur. Hic ab Archelao tyranno correptus atque in mortarium conjectus lignea sude tundebatur. Πτίσσεσθαι enim est ptissanæ instar atteri, unde et ptissana dicta est. Cum ergo tunderetur, Tunde, inquit, Anaxarchi utrem; neque enim Anaxarchum tundis. His nimirum verbis, ut philosophus, significans nullam corporis rationem a se haberi.

16. *De saltu Cleombroti.*

C Cleombrotus Ambraciotes, quæ veteris Epiri civitas est, cum in Platonis dialogum de anima, cui *Phædo* titulus est, incidisset, didicissetque magis esse e re animæ separari a corpore, quam cum eo conjungi, e muro se præcipitem dedit, stulteque interiit, ut videlicet animus ipsius e corporis vinculis evolaret.

17. *De fabis Pythagoricis.*

Pythagoreorum secta a Pythagora Samio fluxit. Qui autem ejusmodi sectæ sese addixerant, philosophiæ dogmata per symbola quædam et ænigmata discebant. Inter alia autem hoc quoque ænigma ipsis tradebatur, fabas minime edendas esse, hoc est, non esse prodendum jus, nec judiciorum fidem

D pecunia commutandam. Olim enim Athenienses judices ad proditorum condemnationem fabis calculorum loco utebantur. Interdicit ergo suis Pythagoras ne judiciales fabas edant.

18. *De Theano* (1).

Theano, cum a tyranno vinculis constricta teneretur ut patriæ secreta declararet, et nollet, ipsa linguam suam dentibus procidit et in faciem tyranni exspuit.

19. *De Epaminonda et Scipione.*

Epaminondas genere Thebanus erat, duxque maximus, qui in Leuctrico prælio Thebanorum copiis præfuit. Præceptorem habuit Philolaum Pythagoreum. Hic in bellis eximia continentiæ laude flo-

rebat, tum a ciborum copia, tum a rebus venereis, tum denique ab omni voluptatis genere sese abstinens. Quo etiam factum est, ut maxima adversus Lacedæmonios tropæa erexerit. Huic et vitæ genere et moribus non dissimilis exstitit Scipio Romanorum imperator. Cujus singularis quoque virtus emicuit in bello Carthaginensi. Unde etiam a devicta gente Africani nomen retulit. Africani enim erant Carthaginenses.

καὶ ἀπὸ ἀφροδισίων καὶ πάσης ἡδυπαθείας· διὸ καὶ μέγιστα κατὰ Λακεδαιμονίων ἔστησε τρόπαια. Ὁ δὲ Σκιπίων, καὶ αὐτὸς στρατηγὸς Ῥωμαίων, ὅμοιος κατὰ τὴν δίαιταν καὶ τὸ ἦθος Ἐπαμινώνδᾳ· ἠρίστευσε δὲ καὶ αὐτὸς, ἐν τῷ πρὸς Καρχηδονίους πολέμῳ, ὡς ἐκ τῆς νίκης τοῦ ἔθνους, τὴν ἐπωνυμίαν λαβεῖν καὶ κληθῆναι Σκιπίων Ἀφρικανός· Καρχηδόνιοι γὰρ οἱ Ἀφροί.

20. *De Alpheo fluvio* (1).

Alpheus fluvius est Arcadiæ. Arcadiæ autem urbs Peloponnesi. Est et in Sicilia fons quidam Arethusa nomine. Ferunt autem Alpheum Arethusæ amore captum per mare in Arethusam influere, nec maris contagione infici, sed puros atque integros latices ad amasiam secum ferre.

20. *De his qui pedibus illotis vivunt, atque humi cubant.*

Selli gens est Dodonæa, ex qua fagi sacerdotes creabantur. In hac autem fago Jovis oraculum erat, vocabaturque quercus Dodonæa. Atque hi sacerdotes, ut qui Deo ancillarentur, pudicitiam colebant, nec balneis utebantur, nec in tecto, sed in nuda humo dormiebant, quemadmodum his verbis testatur poeta :

Hos juxta Sellis sedes est fixa prophetis,
Qui nec humi somnos carpunt, nec balnea curant.

κʹ. Περὶ τῶν ἀνιπτοπόδων καὶ χαμαιευνῶν.

Παρ' Ὁμήρῳ τῷ ποιητῇ Σελλοὶ ἔθνος Δωδωναῖον. Ἐκ τούτων ἱερεῖς τῆς φηγοῦ προεβάλλοντο· αὕτη δὲ ἡ φηγὸς μαντεῖον ἦν τοῦ Διὸς, ἡ καλουμένη Δωδωναία δρῦς. Οὗτοι οὖν οἱ ἱερεῖς, οἷα Θεοῦ ὄντες θεραπευταὶ, ἁγνεύοντες οὔτε ἐλούοντο, οὔτε ἐν κλίνῃ ἐκάθευδον, ἀλλὰ χαμαὶ, ὥς φησιν ὁ ποιητὴς ἐν τούτῳ τῷ ἔπει·

. . . ἀμφὶ δὲ Σελλοὶ
Συννίουσ' ὑποφῆται ἀνιπτόποδες χαμαιεῦναι.

21. *De Solonis inexplebilitate.*

Solon Atheniensis legislator erat. A quo cum postulatum esset, ut juventuti leges scriberet, jurisjurandi religione cives eo adegit, ut decem annos ipsius legibus acquiescerent, ac postea, si minus ipsis arriderent, eas abrogarent. Id autem hoc consilio faciebat, ut ipsi legibus illius aliquantulum obtemperare assuescerent. Non enim erat ignarus fore ut, si leges quas ipsis ferebat, semel degustassent, ægre ab his postea divellerentur. Accepto ergo a civibus jurejurando, cum leges ipsis imposuisset, Athenis excessit, decennium ab urbe abfuturus. Peragratis autem multis urbibus in Lydiam quoque ad Crœsum profectus est. Hunc itaque rex admiratione afficere cupiens, ad thesauros suos duxit, ipsique quantum auro afflueret, ostendit. Moxque eum a thesauris redeuntem interrogavit, ecquis tandem ex omnibus mortalibus ipsi beatissimus videretur, existimans utique eum felicitatis primas ipsi daturum. Solon autem Tellum Atheniensem sibi omnium beatissimum videri respondit. Beatitudinem enim non in opibus ac superbia, sed in vitæ tranquillitate constituebat. Inexplebilem itaque Solonem Crœsus vocat, quod majores opes auro Lydio videre exoptaret. Sunt autem divitiæ genus quoddam felicitatis in rebus externis situm. Est quippe triplex felicitas, animæ tranquillitas, corporis sanitas, et rerum externarum affluentia. Ac proinde adjiciendum erat Soloni : Si animo quoque præstantissimus esses, o Crœse, abunde tibi est opum ad explendos externæ felicitatis numeros.

καʹ. Περὶ Σόλωνος ἀπληστίας.

Σόλων νομοθέτης ἦν Ἀθηναίων. Οὗτος αἰτούμενος νομοθετῆσαι τοὺς νόμους, ἀπήτησε τοὺς πολίτας ὅρκους, ὅτι δὴ δεκαετίαν στέρξωσι καὶ ἐμμείνωσι τοῖς παρ' αὐτοῦ τιθεμένοις νόμοις· καὶ λοιπὸν, εἰ μὴ συναρέσουσιν αὐτοῖς, τὸ τηνικάδε λύσουσι. Τοῦτο δὲ ἐποίησεν, ἵνα τέως προσεθίσῃ αὐτοὺς ἐμμεῖναι ἐπ' ὀλίγον χρόνον τοῖς νόμοις. Ἤδει γὰρ ὡς εἰ γεύσωνται τῆς νομοθεσίας, λοιπὸν δυσμεταθέτως σχήσουσιν αὐτῆς. Λαβὼν τοίνυν ὁ Σόλων τὸν ὅρκον παρὰ τῶν Ἀθηναίων, καὶ νομοθετήσας αὐτοῖς, ἐξῆλθεν ἀπὸ Ἀθηνῶν ὀφείλων τὴν δεκαετίαν ἔξω ποιῆσαι. Περιπολῶν οὖν τὰς πόλεις, ἦλθε καὶ εἰς Λυδίαν παρὰ Κροῖσον τὸν βασιλέα. Ὃν ἐλθόντα ὁ Κροῖσος, εἰς θαῦμα θέλων κινῆσαι, ἔπεμψεν εἰς τοὺς θησαυροὺς αὐτοῦ· ἐπανήκοντα δὲ ἀπὸ τῶν θησαυρῶν τὸν Σόλωνα, ἤρετο ὁ Κροῖσος, τίνα νομίζοι εὐδαιμονέστερον πάντων ἀνθρώπων, ὑπολαμβάνων, ὅτι δὴ αὐτὸν πρὸ πάντων εἴποι. Ὁ δὲ Σόλων ἀπεκρίνατο, Τέλλον τὸν Ἀθηναῖον. Ὡρίζετο γὰρ ὁ Σόλων, οὐ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν περιφάνειαν εὐδαιμονίαν, ἀλλὰ τὸν ἀπαθῶς ζήσαντα, ἀποθανόντα δὲ ἀριστεύσαντα. Νῦν οὖν ἄπληστον καλεῖ τὸν Σόλωνα, ὡς πλείονα πλοῦτον τοῦ Λυδίου χρυσοῦ ὀρεγόμενον θεάσασθαι. Καὶ ὁ πλοῦτος δὲ εὐδαιμονία τις περὶ τὰ ἐκτός. Τρεῖς δὲ εὐδαιμονίας οἶδεν ὁ λόγος· τὴν ἐν ψυχῇ ἀπάθειαν, τὴν ἐν σώματι ὑγείαν, τὴν περὶ τὰ ἐκτὸς πολυτέλειαν. Ἐχρῆν οὖν τὸν Σόλωνα προσθεῖναι, ὅτι Εἰ καὶ τῇ ψυχῇ ἦς ἄριστος, ἱκανός σοι ὁ πλοῦτος πρὸς τὴν περὶ τὰ ἐκτὸς εὐδαιμονίαν.

(1) Græca, quæ apud Nonnum desunt, exhibet Cosmas Hierosolymitanus ad λόγ. ξζʹ S. Gregorii. Similia enim apud utrumque non semel legere est. Vide Opp. Gregorii nostræ edit. tom. IV.

κβ'. Περὶ Σωκράτους φιλοκαλίας.

Ὁ Σωκράτης φιλόσοφος ὢν περιῆγε τὴν ἀγορὰν, καὶ τὰ μειράκια προετρέπετο ἐπὶ φιλοσοφίαν· καὶ μάλιστα ἐνόμιζεν εἶναι πρὸς φιλοσοφίαν ἐπιτήδεια τὰ περικαλλῆ μειράκια· τοὺς γὰρ εὐμόρφους λέγουσιν εἶναι καὶ εὐφυεῖς. Ἦν οὖν δόξα παρὰ Ἀθηναίοις, ὅτι παιδεραστὴς ἦν ὁ Σωκράτης, διὰ τὸ ἐπιλέγεσθαι τοὺς εὐμόρφους. Εὑρίσκεται δὲ καὶ ὁ Πλάτων ἐν τῷ *Θεαιτήτῳ*, καὶ πανταχοῦ οὕτω λέγων περὶ Σωκράτους· ὅτι Καλὸς ὁ Θεαίτητος, καὶ καλὸς ὁ Χαρμίδης. Ἄντικρυς οὖν ἐν τοῖς λόγοις ἔμφασιν παρέχει ὁ Πλάτων, ὅτι Σωκράτης ὑπωπτεύθη τοιοῦτος εἶναι, διὰ τὰς τοιαύτας, ὡς εἶπον, ἀντερωτήσεις· ὅτι καλὸς μὲν ἦν, οὐ τὴν ὄψιν, ἀλλὰ τὴν ψυχήν. Ὑπενοήθη δὲ ὅτι καὶ τῷ Ἀλκιβιάδῃ συγγίνεται κατὰ τὸν αἰσχρὸν ἔρωτα. Οἱ δὲ περὶ Σωκράτους λέγοντες, φασὶν ὅτι συνεγένετο πᾶσιν, οὐ κατὰ τὸν ἐμπαθῆ ἔρωτα, ἀλλὰ κατὰ τὸν ἔνθεον.

A **22.** ***De Socratico pulchritudinis amore.***

Socrates philosophus forum circumibat, juvenesque ad philosophiæ studium hortabatur, ac præsertim eleganti forma præditos, quos ad philosophiam aptos esse judicabat. Nam qui liberali forma sunt, eosdem quoque egregia animi indole esse ferunt. In hanc ergo opinionem adducti sunt Athenienses, ut Socratem puerorum amore correptum esse putarent, quod pulcherrimos quosque deligeret. Quin ipse quoque Plato tum in *Theæteto*, tum passim in suis scriptis ita Socratem loquentem inducit, Pulcher est Theætetus, pulcher Charmides. Ac plane in dialogis suis ostendit Socratem hujusmodi suspicione laborasse, propter tales, ut verisimile est, adversarias percunctationes. At vero B ille animi non corporis pulchritudinem intelligebat. Quanquam Atheniensibus in hanc suspicionem venit, ut eum obscenæ libidinis causa cum Alcibiade consuetudinem habere existimarent.

κγ'. Περὶ Πλάτωνος λιχνείας.

Πλάτων ὁ φιλόσοφος ἀκούων, ὅτι μεγαλοφυὴς ὁ Διονύσιος ὁ τῆς Σικελίας τύραννος, ἔπλευσε πρὸς αὐτόν. Καὶ οἱ μὲν ἐξηγηταὶ νῦν τοῦ Πλάτωνος λέγουσιν ὅτι ἔπλευσε διὰ δύο αἰτίας· ἵνα καὶ ἱστορήσῃ τὸ ἐν τῇ Αἴτνῃ πῦρ ἀναδιδόμενον, καὶ ἵνα πείσῃ Διονύσιον φιλοσοφῆσαι. Ὁ δὲ μακάριος Γρηγόριός φησιν, ὅτι διὰ τοῦτο ἀπῆλθεν ὁ Πλάτων ἐν Σικελίᾳ, διὰ τὴν πολυτέλειαν τῶν ἀρίστων, ὧν ἐποίει Διονύσιος· καὶ ποιεῖται τεκμήριον, ὅτι ἀληθῶς διὰ τὴν λιχνείαν ἔπλευσε τὸ πραθῆναι αὐτὸν παρὰ Διονυσίου. Ἐπράθη δὲ τῷ ὄντι Πόλλιδι τῷ ναυάρχῳ τῶν Λακεδαιμονίων, διάγοντι τηνικαῦτα ἐκεῖσε· εἶτα ὁ Πόλλις ἐλθὼν εἰς Αἴγιναν πωλεῖ αὐτὸν πεντήκοντα μνῶν τῷ Ἀννικάρῳ.

Πολλοὶ δὲ καὶ τῶν Στωϊκῶν ἀρχαῖοί φασιν, ὡς διὰ λιχνείαν πρὸς τὸν Διονύσιον ἀπῆλθεν ὁ Πλάτων, οἷς καὶ ὁ Γρηγόριος μᾶλλον συντίθεται, καὶ οὐ τοῖς νεωτέροις Πλάτωνος ἐξηγηταῖς. Λέγει δὲ καὶ ὁ Ξενοφῶν *εἰς τὴν πρὸς Αἰσχίνην ἐπιστολήν*, ὡς διὰ λαιμαργίαν ὁ Πλάτων εἰς τὴν Σικελίαν ἀπῆλθε πρὸς Διονύσιον τὸν τύραννον.

23. ***De Platonis liguritione.***

Philosophus Plato cum Dionysium Siciliæ tyrannum ingenii magnitudine atque indole præstare intellexisset, ad eum navigavit. Ac Platonis quidem interpretes duplicem hujus navigationis causam afferunt, alteram, ut ignem illum qui ex Ætna erumpebat, viseret: alteram, ut Dionysium ad amplexandam philosophiam hortaretur. Ac beatus Gregorius hanc ipsi adeundæ Siciliæ causam fuisse ait, ut magnificis et opiparis Dionysii cœnis frueretur. Idque hac de- C mum conjectura vere colligi censet, quod a Dionysio propter ipsius liguritionem venditus sit. Revera enim venditus est, utpote a Dionysio Pollidi Lacedæmonio Navarcho, qui tum illic degebat, dono oblatus: ac deinde ab ipso Pollide, cum in Æginam appulisset, Aniceri quinquaginta minis venditus.

[Multi autem inter antiquiores Stoicos Platonem dicunt liguritionis causa ad Dionysium perrexisse, quos audiendos potius existimat Gregorius quam recentes Platonicos. Xenophon *in epistolam ad Æschinem* ait Platonem deliciarum Sicularum amore Dionysium tyrannum adiisse (1).]

κδ'. Περὶ Ξενοκράτους ὀψοφαγίας.

Ξενοκράτης καὶ Ἀριστοτέλης μαθηταὶ τοῦ Πλάτωνος. Οἵτινες καὶ διεδέξαντο αὐτοῦ τὴν διατριβήν· καὶ ὁ μὲν Ξενοκράτης ἐποίησε Στωϊκὴν αἵρεσιν, ὁ δὲ Ἀριστοτέλης τὴν Περιπατητικήν. Λέγεται δὲ ὅτι οὕτω σώφρων ἦν ὁ Ξενοκράτης, καὶ οὕτως ὑπέταξε τὰ πάθη τῷ λόγῳ, ὅτι καὶ τρυφῶν οὐκ ἐκινεῖτο πρὸς τὰ ἀφροδίσια. Ὁ οὖν μακάριος Γρηγόριος κατηγορεῖ αὐτοῦ ὡς λαιμάργου καὶ ὀψοφάγου, καὶ μηδὲν παραιτουμένου ἐσθίειν ὡς φιλοσόφου. Φιλοσοφία γάρ ἐστιν ἀρετῆς ἐγκράτεια καὶ εὐταξία βρωμάτων.

24. ***De Xenocratis edacitate.***

Xenocrates et Aristoteles Platonis discipuli fue- D runt, eique in philosophiæ professione successerunt. Ac Xenocrates quidem Stoicam sectam condidit, Aristoteles autem Peripateticam. Fertur porro tanta fuisse in Xenocrate pudicitiæ laus, ut, cum etiam mollius et delicatius viveret, nullis libidinis stimulis incitaretur. Ac proinde ita moderandos atque frenandos affectus esse dicebat, ut rationi obediant. Insectatur ergo eum Theologus ut lurconem et belluonem, nec ab ullo ciborum genere abstinentem, ut philosophum decebat. Philosophi enim est temperantiam colere, ac modum in cibis tenere.

κε'. Περὶ Διογένους στωμυλίας.

Διογένης κυνικὸς ἦν φιλόσοφος. Κυνικὸς δὲ ἤκουσεν ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν χερσαίων κυνῶν. Ὥσπερ γὰρ οἱ κύνες οὗτοι ἔχουσί τι καὶ φυλακτικὸν καὶ διακρι-

25. ***De Diogenis dicacitate.***

Diogenes Cynicus philosophus erat. Cynicus autem dictus est translatione a canibus ducta. Quemadmodum enim canes latrandi discernendique

(1) Inclusa desunt apud Billium.

facultate præditi sunt (discernunt enim domesticos et familiares ab exteris, ac domesticos custodiunt), ad eumdem ipse quoque modum utraque facultate pollebat. Nam et philosophiæ dogmata custodiebat, et idoneos ad philosophiam ab his qui minime idonei erant, distinguebat. Merito itaque Diogenes cum talis esset, maxima dicendi libertate utebatur: atque et magnos et potentes viros et eloquentes aliosque omnes honesti causa coarguebat: idque lepidius aliquando scurriliusque faciebat. Huc igitur spectans D. Gregorius Diogenem ridiculum potius aut impostorem fuisse ait, quam philosophum. Est enim στωμυλία fraus ea, qua homines verborum lepore facetiisque circumveniuntur.

26. *De eo, qui in dolio habitabat.*

Hæc quoque historia ad Diogenem spectat. Narrant enim eum in dolio hiemis tempore habitare solitum, ac sub vesperam quidem ingredi propter frigus, interdiu autem egredi propter solem. Unde cum aliquando ad solem apricaretur, ac superveniens Alexander solis lumen ipsi ademisset, apricantique officeret, quæreretque, nunquid vellet: Nihil, inquit, aliud, quam ut apricanti ne obstes. Aut igitur ad hanc historiam alludit Gregorius, aut, ut probabile est, ad eam quæ Ptolemæorum tempore contigit: quæ quidem ad hunc modum se habet: Sotades quispiam Alexandrinus philosophus in loco quodam stans apricabatur, ac pediculos quærebat. Hunc e sublimi conspicatus Ptolemæus descendit, ut eum in aulam duceret. Sotades autem eo conspecto in dolii cujusdam jacentis fragmentum sese inclusit, sicque Ptolemæo absconditus est; postea autem ut miser et infortunatus suggillatus est. Alii dicunt Ptolemæum hoc iambicum in eum contorsisse:

Malo fortunæ guttam, quam prudentiæ dolium.

Quibus verbis significabat dolium quidem illud prudentia scatere propter Sotadem, qui eo includebatur: tamen quia ipse infortunatus esset, nihil ipsi tantam prudentiæ ubertatem profuisse. Ac talis quidem est hæc historia. Nunc ad constructionem veniamus, καὶ τῆς Διογένους στωμυλίας ὑφ' ἧς τοὺς ξένους ὑπεξίστησι, quorum verborum hic sensus est: *Diogenes dicacitate sua eos qui ipsi umbram efficiebant submovebat.* Per tyrannos autem, tyrannicos sermones intelligit, quibus secedere cogebat eos a quibus adibatur. Quocirca sive una eademque sit dicacitatis Diogenis et dolii historia, constructio juncta est; sive duæ sint historiæ, construenda erit Diogenis dicacitas cum eo quod sequitur, ὑφ' ἧς τοὺς ξένους ὑπεξίστησι. Quod autem per tyrannos importuni atque insolentes sermones intelligantur (1), ipsemet Gregorius dixit

A τικὸν (διακρίνουσι γὰρ τοὺς οἰκείους τῶν ξένων, καὶ φυλάττουσι τοὺς οἰκείους), οὕτω καὶ οὗτος ἔμιμεῖτο τὸ διακριτικὸν καὶ φυλακτικόν· καὶ ἐφύλαττε μὲν τὰ τῆς φιλοσοφίας δόγματα, διέκρινε δὲ τοὺς ἐπιτηδείους καὶ ἀνεπιτηδείους πρὸς φιλοσοφίαν. Αὐτὸς οὖν ὁ Διογένης τοιοῦτος ὤν, ἦν εἰκότως καὶ εὐπαῤῥησίαστος. Ἤλεγχεν οὖν καὶ δυνάστας καὶ ἐλλογίμους, καὶ πάντα ἄνθρωπον δῆθεν διὰ τὸ καλόν· ἐλέγχων δὲ, ἀστειότερον καὶ γελοιωδέστερον ἤλεγχε. Πρὸς τοῦτο οὖν ἀποβλέψας ὁ μακάριος Γρηγόριος λέγει, ὅτι ὁ Διογένης γελοῖος μᾶλλον ἦν καὶ ἀπατητικὸς, ἢ φιλόσοφος. Στωμυλία δέ ἐστιν ἡ κατὰ ἀστειότητα ἀπάτη προσερχομένη.

B κς'. *Περὶ τοῦ ἐνοικοῦντος τὸν πίθον.*

Πολλαχῶς δύναται ἐξηγηθῆναι· καὶ αὕτη γὰρ περὶ Διογένους ἐστί. Λέγεται οὖν, ὅτι ἐν τῷ χειμῶνι οὗτος πίθον ᾤκει, ἐν ᾧ ἑσπέρας εἰσῄει διὰ τὸ κρύος, ἡμέρας δὲ ἐξῄει διὰ τὸν ἥλιον. Διὸ καί ποτε θερμαινομένου αὐτοῦ ἐν τῷ ἡλίῳ, ἐπέστη ὁ Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδὼν, ἀποσκοτῶν αὐτῷ τοῦ μὴ θερμαίνεσθαι αὐτὸν ἐν τῷ ἡλίῳ, καὶ λέγων· Εἰπὲ, Διόγενες, τί βούλει σοι χαρίσωμαι; Ὁ δὲ εἶπε· Τοῦτό μοι χάρισαι τὸ μικρὸν ὑπεκστῆναί μου, ἵνα θερμανθῶ. Ἢ οὖν αὕτη ἐστὶν ἡ ἱστορία, ἢ, ὡς εἰκὸς, ἡ γενομένη ἐπὶ τοῦ Πτολεμαίου· ἔστι δὲ αὕτη· Σωτάδης τις Ἀλεξανδρεὺς φιλόσοφος, ἵστατο ἐν τόπῳ τινὶ ἐν ἡλίῳ φθειρόμενος. Τοῦτον ἄνωθεν ἔκ τινος ἀπόπτου θεασάμενος ὁ Πτολεμαῖος, κατῆλθεν ἵνα αὐτὸν λάβοι εἰς τὰ βα-
C σίλεια. Ὁ δὲ Σωτάδης ἰδὼν αὐτὸν, εἰσῆλθεν εἴς κλάσμα πίθου κειμένου, καὶ ὑπεκρύβη τὸν Πτολεμαῖον. Ὕστερον δὲ ὡς ἀτυχῆ τινες τοῦτον διέβαλλον. Ἄλλοι δὲ λέγουσιν, ὅτι αὐτὸς ὁ Πτολεμαῖος, καὶ τὸ ἰαμβεῖον τοῦτο ἀπεφθέγξατο·

Θέλω τύχης σταλαγμὸν, ἢ φρενῶν πίθον.

Αἰνιττόμενος ὅτι ὁ πίθος ἐκεῖνος μεστός ἐστι φρενῶν, διὰ [τὸ] τὸν Σωτάδην ἐντὸς αὐτοῦ εἶναι· καὶ ὅμως διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ἀτυχῆ, οὐδὲν αὐτὸν ὠφέλησεν ἡ τῶν φρενῶν πληθύς. Καὶ ἡ μὲν ἱστορία αὕτη· ἡ δὲ σύνταξίς ἐστιν οὕτω· Καὶ τῆς Διογένους στωμυλίας, ὑφ' ἧς τοὺς ξένους ὑπεξίστησιν· ἵν' ᾖ ὅτι ὁ Διογένης διὰ τῆς στωμυλίας ἐποίει ἀποχωρεῖν τοὺς
D τὴν σκιὰν αὐτῷ ποιοῦντας (τοῖς τυράννοις δὲ λέγει, ἀντὶ τοῦ, τοῖς λόγοις τοῖς τυραννικοῖς, ποιῶν ἀναχωρεῖν τοὺς ἐντυγχάνοντας), ἢ οὖν μιᾶς οὔσης τῆς κατὰ τὴν στωμυλίαν καὶ τὸν πίθον ἡ σύνταξις συνδέδεται, ἢ δύο οὐσῶν τῶν ἱστοριῶν, συντάξαι δεῖ τὴν Διογένους στωμυλίαν μετὰ τοῦ, ὑφ' ἧς. Ὅτι δὲ τυράννους καλοῦσι τοὺς θρασεῖς λόγους, καὶ αὐτὸς ὁ θεῖος ἀνὴρ Γρηγόριος εἶπεν· ὡς ἐκ τῆς τραγῳδίας· μάλιστα γὰρ οἱ τραγικοὶ τῇ τοιαύτῃ κέχρηνται τροπῇ. Τὸ δὲ, τοὺς εὐτελεῖς ἄρτους τοῖς σησαμοῦσιν,

Ὦ ξένε, τυράννοις ἐκ πόδων μεθίσταο.
Hospes, tyrannis cede confestim via.

Per tyrannos videlicet (quod nomen olim in honore erat) placentas significans, per hospites autem cibarios et viles panes.

(1) Fallitur Nonnus, inquit Billius schol. 40, ad I *contra Julian.*, p. 409. Cum Diogenes aliquando apud quemdam cœnaret eique simul et placentæ et hordeacei panes apponerentur, submotis panibus in placentas manus injecit, illud tragicum non intempestive proferens:

ἐστὶν αὐτῷ παρῴδησις. Ἔστι μὲν τοιοῦτόν τι παρὰ τραγικοῖς, μᾶλλον δὲ παρὰ κωμικοῖς λεγόμενον, ὅτι διὰ τῶν ἡδυτέρων ἄρτων τοὺς εὐτελεῖς ἀποφαυλίζουσιν ἄρτους. Καταπαίζει οὖν ὁ θεῖος Γρηγόριος τῇ παρῳδήσει χρώμενος· Ὅτι, φησὶ, διὰ τῆς στωμυλίας τῆς ἡδυνούσης ἐν τῷ φθέγγεσθαι, ἀπεφαύλιζε τοὺς παρατυγχάνοντας, διελέγχων αὐτούς. Κατὰ δὲ τὴν ἐμὴν κρίσιν, μίαν ἥγημαι τὴν κατὰ τὴν στωμυλίαν καὶ τὸν πίθον ἱστορίαν.

κζ'. *Περὶ τοῦ Ἐπικούρου.*

Ἐπίκουρος φιλόσοφος γέγονεν, ὅστις μὴ προνοεῖσθαι τὸν Θεὸν τῶν τῇδε πραγμάτων ἐδόξασεν. Οὗτος δὲ καὶ τέλος παντὸς ἀγαθοῦ ἐτίθετο τὴν ἡδονὴν, οὐ τὴν ἀκάθαρτον, ἀλλὰ τὴν φυσικωτάτην κατάστασιν. Καὶ δὴ οἱ φιλόσοφοι ἀποσκορακίζουσιν αὐτὸν ὡς μὴ λέγοντα Πρόνοιαν, καὶ ὅτι τέλος τίθεται τὴν ἡδονὴν, καὶ οὐ τὸ ἀγαθὸν, τὸ πρώτιστον καὶ μόνον. Τοῦτο δέ ἐστιν ὁ Θεός.

κη'. *Περὶ τοῦ Κράτητος.*

Κράτης Θηβαῖος ἦν τῆς Βοιωτίας τὸ γένος. Οὗτος φιλοσοφῆσαι θέλων τὴν κυνικὴν φιλοσοφίαν, λαβὼν τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ, ἔρριψε τῷ δήμῳ, κηρύξας οὕτω· Κράτης ἀπολύει τὰ Κράτητος, ἵνα μὴ τὰ Κράτητος κρατήσῃ τὸν Κράτητα. Καὶ τὰ χωρία αὐτοῦ εἴασε γενέσθαι μηλόβοτα. Μηλόβοτον δέ ἐστι χωρίον, ἐν ᾧ ἀπολύονται τὰ πρόβατα εἰς τὸ βόσκεσθαι. Μῆλα γὰρ καλοῦνται τὰ πρόβατα· ἔνθεν καὶ μηλονόμοι οἱ ποιμένες, καὶ μηλωτὴ ἡ δορὰ τοῦ προβάτου λέγεται.

κθ'. *Περὶ τοῦ τριβωνίου.*

Κυνικὸς πάλιν φιλόσοφος, ἢ Ἀντισθένης, ἢ Ζήνων· διαφορεῖται γάρ. Οὗτος πλέων, καὶ χειμῶνος συμβάντος, καὶ ναυαγίου γινομένου, καὶ πάντων ἐκριπτουμένων, εὐχαρίστως φέρων τὴν ἐσομένην αὐτῷ πενίαν, πρὸς τὴν τύχην ἐφθέγξατο· Εὖγε, ὦ τύχη· χάριν σοι ὁμολογῶ, ὅτι τὴν ἐμὴν οὐσίαν ἄχρι τοῦ τριβωνίου περιέστησας· δηλῶν, ὅτι οὐδὲν τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ἧς ἦν ἐμπεφορτισμένος, τῇ νηῒ κατελείφθη.

λ'. *Περὶ τοῦ Ἀντισθένους.*

Οὗτος ὁ Ἀντισθένης κυνικὸς ἦν φιλόσοφος· ὃς τυφθεὶς καὶ πληγεὶς τὸ πρόσωπον, λαβὼν χαρτίον καὶ ἐγγράψας τὸν τύψαντα, ἐκόλλησεν εἰς τὸ ἑαυτοῦ μέτωπον, καὶ οὕτω περιῆγε.

λα'. *Περὶ τοῦ φιλοσόφου πανημέρου στάντος ἐν τῷ ἡλίῳ.*

Πολεμουμένης τῆς Ῥώμης ὑπὸ τῶν βαρβάρων, ὁ φιλόσοφος στὰς ὅλην τὴν ἡμέραν ὑπὸ τὸν ἥλιον, προσηύξατο, καὶ ἔπεσε πῦρ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ κατέφλεξε τοὺς βαρβάρους καὶ αὐτὸν τὸν φιλόσοφον.

λβ'. *Περὶ τῆς Ποτιδαίας.*

Ποτίδαια πόλις ἐστὶν ἐν τῇ Θρᾴκῃ κειμένη. Ἐν ταύτῃ τῇ Ποτιδαίᾳ φιλόσοφος Ποτιδαιάτης ἔστη ἐν χειμερινῷ καιρῷ παννύχιος εὐχόμενος· καὶ τοσοῦτον

A ex tragœdia. Tragici enim potissimum hujusmodi tropo utuntur. Quod autem ait, Viles panes placentis, hoc per allusionem dicit. Etenim hujusmodi quiddam apud tragicos, vel potius apud comicos dicitur. Per suaviores panes viliores panes dejiciunt atque aspernantur. Ad hoc ergo alludens Gregorius hunc Diogeni morem fuisse ait, ut dicacitate, quæ auditorum animos oblectat, vilipenderet eos, qui ipsi forte occurrebant, nimirum ipsos coarguens. Meo tamen judicio una eademque est dicacitatis et dolii historia.

27. *De Epicuro.*

Epicurus philosophus Deum humanarum rerum cura minime tangi censuit. Idem summum bonum in voluptate constituit : quanquam qui philosophorum dogmata interpretantur, eum non in impura B atque obscena voluptate summum bonum posuisse dicunt, sed in statu maxime naturali. Hunc omnes philosophi explodunt, tum quod divinam providentiam negarit, tum quod voluptatem summum bonum esse pronuntiarit, non autem primarium illud ac solum bonum, hoc est Deum.

28. *De Cratete.*

Crates patria Thebanus, quæ Bœotiæ urbs est, Cynicæ philosophiæ cupiditate captus, facultates omnes suas in vulgus projecit, atque ita proclamavit: Crates Cratetis bona abjicit, ne Cratetis bona Cratetem superent. Ac prædia sua μηλόβοτα reliquit : μηλόβοτος autem is locus est, qui pecudibus ad pascendum relinquitur; μῆλα enim oves sunt : C unde μηλονόμοι pastores dicuntur, et μηλωτή, ovina pellis.

29. *De tribonio*

Cynicus rursus philosophus, vel Antisthenes vel Zeno [1] (nam utrumque dicitur), cum aliquando navigaret, ac coorta tempestate opes quasdam suas naufragio amisisset, æquo et grato animo futuram suam paupertatem ferens, Fortunam his verbis allocutus est : Bene se res habet, Fortuna : gratiam tibi ago, quod facultates meas ad tribonium usque redegisti.

30. *De Antisthene.*

Antisthenes hic Cynicus philosophus cum a quo- D dam verberatus fuisset, vulnusque in facie accepisset, accepta charta, ejus a quo percussus fuerat, nomen in ea inscripsit, eamque postea fronti suæ agglutinatam circumferebat.

31. *De eo qui toto die in sole stetit.*

Cum Roma a barbaris bello premeretur tempore τοῦ Βασιλοῦ, ille toto diei curriculo sub sole stans preces fudit : ceciditque ignis, quo et barbari et philosophus ipse conflagrarunt.

32. *De Potidæa.*

Potidæa urbs quædam est in Thracia sita. In ea philosophus quidam Potidæates hiemis tempore tota nocte inter precandum stetit, animoque ita in su-

(1) Zeno tamen fuit Stoicus.

blime raptus fuit, ut frigoris vim minime persenserit. Ἔκστασιν autem hoc loco appellat affectum illum philosophi extra se rapti, atque animo in sublime elati. Per στάσιν autem non intestinum bellum ac seditionem significat, sed quod ille stato ac recto corpore precatus sit.

B μετάρσιος γέγονε τὴν ψυχὴν, ὥστε μὴ αἰσθάνεσθαι τοῦ κρύους τοῦ χειμῶνος. Ἔκστασιν οὖν φησι τὸ μετάρσιον τῆς ψυχῆς.

33. *De Arcadica quæstione.*

Homerus poeta profectus in Arcadiam, quæ Peloponnesi regio est, incidit in piscatores quosdam, qui pediculos a corporibus suis excutiebant. Cumque ex ipsis quæsivisset: *Viri Arcades, qui piscandi artem profitemini, aliquidne cepistis?* illi hoc carmine responderunt:

Liquimus acceptos, non captos ferre necesse est.

Quo quidem versu hoc volebant, se pediculos eos quos ceperant, occidisse: quos autem capere nequiverant, in vestibus suis ferre. Quod quidem ænigma cum Homerus non intellexisset, exiguo tempore illic versatus, mœrore oppressus est. Ferunt autem editum fuisse Homero oraculum, tum ipsi vitæ finem fore, cum propositam quæstionem solvere non potuisset.

λγ'. *Περὶ τοῦ Ἀρκαδικοῦ ζητήματος.*

Ὅμηρος ὁ ποιητὴς περὶ τὴν Ἀρκαδίαν γεγονὼς (χώρα δὲ αὕτη τῆς Πελοποννήσου), περιέτυχεν ἁλιεῦσι φθειριζομένοις, καὶ ἠρώτησεν αὐτοὺς οὕτως· *Ἄνδρες ἀπ' Ἀρκαδίης ἁλιήτορες, ἦ ῥ' ἔχομέν τι;* Ἔστι δὲ ὁ νοῦς τῆς ἐρωτήσεως οὗτος· Ὦ ἄνδρες Ἀρκάδες, ἁλιεῖς τὴν τέχνην, ἆρα ἐθηράσαμέν τι; Οἱ δὲ ἁλιεῖς ἀπεκρίναντο τοῦτο τὸ ἔπος·

Ὅσσ' ἕλομεν λιπόμεσθα, τὰ δ' οὐχ ἕλομεν φερόμεσθα.

B Ὁ δὲ νοῦς τούτου τοῦ ἔπους τοιοῦτος· ὅτι οὓς μὲν φθεῖρας ἐθηράσαμεν, ἀπεκτείναμεν ἐνταῦθα· οὓς δὲ οὐκ ἰσχύσαμεν θηρεύσασθαι, φέρομεν ἐν τοῖς ἱματίοις. Οὐκ ἐνόησε δὲ Ὅμηρος τοῦτο τὸ ἔπος, ὥς φασι, καὶ μικρὸν ἐκεῖσε γενόμενος ἀπέθανεν ἀπὸ λύπης. Λέγουσι δὲ εἶναι καὶ χρησμὸν δοθέντα Ὁμήρῳ, ὅτι ὅταν αὐτῷ προτεθείη ζήτημά τι, καὶ μὴ εὕροι, τότε ἀποθανεῖται.

34. *De Aristotele et Euripo.*

Aristoteles philosophus Platonis discipulus fuit. Qui cum se potissimum huic philosophiæ parti dedidisset, quæ in contemplanda cognoscendaque rerum natura versatur, rerum omnium subcœlestium causas naturasque explicare studuit, ut terræ, maris, aeris, ætheris, animantium, stirpium, pluviæ, nivis, terræmotus, cometarum. Hic rerum omnium, ut videtur, naturam perscrutatus, Euripi quoque naturam indagare et cognoscere voluit. Quam cum assequi non potuisset, in hanc maris partem se præcipitem dedit, atque interiit, his verbis utens: Quoniam Aristoteles Euripum minime cepit, Aristotelem Euripus habeat. Atque ita negotio infecto mortem obiit Aristoteles. Euripus porro locus est maris inter Bœotiam insulam et Atticam, qui unius diei spatio septies mutatur. Illic enim aqua suffugit, velutque absorbetur, ac rursus regurgitat cumulaturque, ut prius. Quod autem ad constructionem attinet, verbum plurale, *mortui sunt*, communiter ambobus servit, nempe Homero et Aristoteli. Homerus enim qui sibi primas poeseos arrogabat, cum in Arcadica quæstione hæsisset, mœrore contabuit. Aristoteles autem qui sibi incomprehensibilia Dei opificia cognoscere eorumque causas explicare videbatur, ad Euripum se contulit: cumque in ejus causa indaganda perplexus hæsisset, sese in mare præcipitavit, misereque periit.

λδ'. *Περὶ τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Εὐρίπου.*

Ἀριστοτέλης ὁ φιλόσοφος, μαθητὴς γέγονε Πλάτωνος· εἰ καὶ τὰ μάλιστα περὶ τὸ φυσιολογικὸν μέρος τῆς φιλοσοφίας ἐπιδοὺς ἑαυτὸν, ἐσπούδασε πάντων τῶν μετὰ τὰ οὐράνια σώματα τὰς αἰτίας εἰπεῖν καὶ τὰς φύσεις· οἷον, γῆς, θαλάττης, ἀέρος, αἰθέρος, ζώων, φυτῶν, ὑετοῦ, χιόνος, σεισμῶν, κομητῶν, C πάντων ἁπλῶς. Οὗτος οὖν τὴν πάντων, ὡς ἔοικε διερευνησάμενος φύσιν, ἐβουλήθη καὶ τὴν τοῦ Εὐρίπου φυσιολογῆσαι· μὴ ἰσχύσας δὲ καταλαβεῖν, ἔῤῥιψεν ἑαυτὸν ἐν τούτῳ τῷ μέρει τῆς θαλάσσης, τοῦτο ἐπιφθεγξάμενος· Ἐπειδὴ Ἀριστοτέλης οὐχ εἷλε τὸν Εὔριπον, Εὔριπος ἐχέτω τὸν Ἀριστοτέλην. Καὶ τέθνηκεν οὕτως ὁ Ἀριστοτέλης. Ὁ δὲ Εὔριπος, τόπος ἐστὶ τῆς θαλάσσης μεταξὺ τῆς Βοιωτίας νήσου καὶ τῆς Ἀττικῆς, ὃς ἑπτάκις τρέπεται τῆς ἡμέρας. Τρέπεται δὲ τὸ ὕδωρ τὸ ἐν τούτῳ τῷ μέρει τῷ ὑποφεύγειν καὶ οἱονεὶ ἀναῤῥοφεῖσθαι, καὶ πάλιν ἐξερεύγεσθαι, καὶ ἀναπληροῦσθαι πάλιν ὡς ἦν. Τοῦτο δὲ, ὡς εἶπον, γίνεται ἑπτάκις τῆς ἡμέρας.

35. *De puteo Cleanthis.*

Cleanthes quoque de numero Cynicorum philosophorum erat (1). Hic in puteo quodam sese collocans pertranseuntibus aquam hauriebat, ac pro eo panem, quo vesceretur, accipiebat. Quo nomine in summa admiratione apud philosophos erat, ut laborum patientissimus.

D λε'. *Περὶ τοῦ Κλεάνθους καὶ τοῦ φρέατος.*

Κλεάνθης εἷς ἦν καὶ αὐτὸς τῶν κυνικῶν φιλοσόφων. Οὗτος ἔν τινι φρέατι ἑαυτὸν στήσας, ἤρυετο ὕδωρ τοῖς παριοῦσι, καὶ διδοὺς πιεῖν, ἐλάμβανε παρ' αὐτῶν ἄρτον καὶ ἤσθιε. Θαυμάζεται δὲ παρὰ τῶν φιλοσόφων ἐν τούτῳ καὶ οὗτος ὡς καρτερικός.

36. *De tristitia Heracliti.*

Heraclitus et Democritus, qui eodem tempore vixerunt, physicæque operam dederunt, mundi in-

λς'. *Περὶ τῆς Ἡρακλείτου κατηφείας.*

Ἡράκλειτος καὶ Δημόκριτος, οὐκ ἐν τῷ αὐτῷ γεγονότες χρόνῳ, φυσικοὶ δὲ ὄντες, ὁμοίως τὴν τοῦ

(1) Imo Stoicus erat, et Zenoni successit.

κόσμου ἀλλεπαλληλίαν διέπαιξαν, ὁ μὲν γελῶν, ὁ δὲ κλαίων. Ὁ μὲν Δημόκριτος ἐγέλα συνεχῶς τὰ πράγματα, ὁ δὲ Ἡράκλειτος ἔκλαιεν. Ἦν δὲ ὁ μὲν Δημόκριτος Ἀβδηρίτης, ὁ δὲ Ἡράκλειτος Ἐφέσιος.

A constantiam æque suggillarunt, ille flens, hic ridens. Democritus Abderites erat, Heraclitus Ephesius.

λζ'. *Περὶ τῶν φαλλῶν.*

Τῷ Διονύσῳ ἑορτὴν ἄγοντες οἱ Ἕλληνες, φαλλοῖς ἐτίμων αὐτόν. Φαλλὸς δέ ἐστιν ἐκ δέρματος ῥουσίου, σχῆμα αἰδοίου ἀνδρός. Καὶ τοῦτο περιετίθουν ἑαυτοῖς καὶ ἐν τοῖς τραχήλοις καὶ ἐν τοῖς μέσοις μηροῖς, καὶ ἐξωρχοῦντο, τιμῶντες ἐκ τούτου τὸν Διόνυσον. Τὴν δὲ τιμὴν ταύτην ἦγον τῷ Διονύσῳ διὰ τὴν τοιαύτην αἰτίαν· Ἐκ Σεμέλης τῆς Κάδμου θυγατρὸς γεννᾶται ὁ Διόνυσος· αὕτη δὲ κεραυνωθεῖσα, ἐζητεῖτο ὑπὸ τοῦ Διονύσου. Περιπλανωμένῳ δὲ τούτῳ καὶ ζητοῦντι, Πρόσυμνος παῖς οὕτω λεγόμενος περιέτυχε τῷ Διονύσῳ, καὶ ὑπέσχετο δείξειν αὐτῷ τὴν μητέρα, εἰ παιδεραστήσει αὐτόν. Ὁ δὲ Διόνυσος ὑπέσχετο τοῦτο. Λέγει αὐτῷ ὁ Πρόσυμνος, ὅτι ἐν Λέρνῃ ἐστὶν ἡ Σεμέλη. Εἶτα εἰσῆλθεν ὁ Διόνυσος ἐν τῇ θαλάττῃ, ἵνα περάσῃ ἐν τῇ Λέρνῃ. Συνηκολούθησεν αὐτῷ καὶ ὁ Πρόσυμνος. Καὶ ὁ μὲν Διόνυσος, ὡς θεὸς, οὐ τέθνηκεν· ὁ δὲ Πρόσυμνος τέθνηκε. Λυπηθεὶς δὲ ὁ Διόνυσος, ὅτι ὁ ἐραστὴς αὐτοῦ τέθνηκε, πρὸς τιμὴν αὐτοῦ καὶ μνήμην αἰδοῖον ξύλινον ἐκ συκίνου ξύλου ἐπελέκησε, μεμνημένος τῆς συντελεσθείσης αὐτοῖς αἰσχρᾶς καὶ παρανόμου ἡδονῆς· καὶ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν τοῖς φαλλοῖς τιμῶσι τὸν Διόνυσον. Φαλλοὶ οὖν εἰσιν οὗτοι πάντες· ἰθύφαλλοι δὲ, οἱ εἰς τοὺς μηροὺς μόνον ἐπ' εὐθείας ἐπιδεσμούμενοι.

37. *De phallis.*

Libero patri cum festum agerent gentiles, phallis eum honorabant. Est autem phallus pellis rubra in veretri figuram efficta. Hos undique sibi ipsis tum in collis tum in mediis femoribus imponebant: saltabantque in Bacchi honorem. Hoc porro honoris genere ipsum ob hujusmodi causam afficiebant: Ex Semele Cadmi uxore Bacchus procreatus est. Hanc fulmine percussam atque exstinctam cum huc illucque oberrans Bacchus quæreret, B adolescens quidam nomine Polyymnus in eum incidit, facturumque se pollicitus est, ut ipsi matrem suam ostenderet, si venereas voluptates abs se carpi pateretur. Quod cum promisisset Bacchus, narravit Polyymnus Semelen apud Lernam esse: sicque ab ipso Bacchus constupratus est. Cumque postea mare ingressus esset, ut in Lernam trajiceret, comitem se quoque adjunxit Polyymnus (1). Ac Bacchus quidem ut deus, incolumis inde rediit: Polyymnus autem morte oppressus est. Bacchus igitur amasii mortem ægre ferens, ad ipsius honorem ac memoriam ligneum veretrum ex ficulnea cæsum ac rubro colore illitum solatii causa semper gestabat, ut non sine magna voluptate nefariæ libidinis cum ipso perpetratæ memoriam refricans. Ac pro sceptro hoc circumferebat. Atque hæc causa est, cur ethnici phallis Bacchum honorent. Enimvero phalli dicuntur veretra omnia, ithyphalli ea demum, quæ rigida atque in longum arrecta sunt: unde etiam φαλλητάρια vocantur.

C

λη'-λθ'. *Κατὰ τῶν ἀπύγων καὶ μελαμπύγων.*

Ὁ Πειρίθους κατελθὼν εἰς τὸν ᾅδην διὰ τὸ ἁρπάσαι τὴν Περσεφόνην τὴν τοῦ Πλούτωνος, ἐδέθη κάτω παρὰ πέτραις τισί. Κατελθὼν δὲ ὁ Ἡρακλῆς, καὶ θέλων λαβεῖν τὸν Πειρίθουν, αὐτὸν μὲν ἀνείλκυσεν· αἱ δὲ πυγαὶ αὐτοῦ προσέμειναν τῇ πέτρᾳ. Ἐκλήθη οὖν ὁ Πειρίθους ἄπυγος· πυγὸς γὰρ καλεῖται τὸ κάθισμα ἑκάστου ἀνθρώπου. Ἡ δὲ κατὰ τοὺς μελαμπύγους ἐστὶν αὕτη· Δύο τινὲς ἀδελφοὶ κατὰ γῆν πᾶσαν ἀδικίαν ἐνδεικνύμενοι, ἐλέγοντο Κέρκοπες, ἐκ τῆς τῶν ἔργων δριμύτητος τὴν ἐπωνυμίαν λαχόντες. Ὁ μὲν γὰρ αὐτῶν ἐλέγετο Πάσσαλος, ὁ δὲ ἕτερος Ἀκλήμων, ὥς φησι Δῖος ὁ ὑπομνηματιστής. Τούτους δὲ ἡ μήτηρ, Μήμωνις τῷ ὀνόματι, ἑωρακυῖα κατὰ γῆν πολλὰ δεινὰ ἐργαζομένους αὐτοὺς, εἶπε μὴ περιτυχεῖν μελαμπύγῳ· καί ποτε τοῦ Ἡρακλέους ὑπὸ δένδρον κοιμωμένου, καὶ τῶν αὐτοῦ ὅπλων ὑποκεκλιμένων τῷ φυτῷ, πλησιάσαντες οὗτοι τοῖς ὅπλοις, ἐπιχειρῆσαι ἐβουλήθησαν. Εὐθὺς δὲ ὁ Ἡρακλῆς αἰσθόμενος, λαβὼν αὐτοὺς, καὶ κατακέφαλα ἐπὶ ξύλου δεσμεύσας, ἐβάστασεν ἐξόπισθεν. Καὶ τότε ἐκεῖνοι τῆς ἐντολῆς τῆς ἑαυτῶν μητρὸς ἐμνήσθησαν κρεμάμενοι, τοῦ Ἡρακλέους τὴν πυγὴν μέλαιναν θεασάμενοι ἐκ τῆς τῶν τριχῶν δασύτητος· οἳ καὶ πρὸς ἀλλήλους αὐτὸ τοῦτο διαλεγόμενοι, γέλωτα πολὺν

38-39. *De Melampygis et Apygis.*

Apygorum, hoc est, natibus carentium, fabula hæc est: Pirithous cum ad inferos descendisset ob Proserpinæ uxoris Plutonis raptum, ad petras quasdam vinctus est. Cum ergo Herculea descendisset, ac Pirithoum accipere vellet, ipsum quidem sursum pertraxit: cæterum ipsius nates rupi adhæserunt. Ac proinde Apygus dictus est. Quod autem Melampygos attinet, hic sermo circumfertur: Duo fratres erant nullum non flagitii genus perpetrantes, qui a facinorum suorum acrimonia Cerconum (Cercopum legendum puto) cognomentum nacti sunt. Nam alioqui alter ipsorum Passalus vo- D cabatur, alter Aclemon, ut auctor est Dion commentator. Mater igitur eorum nomine Memmonis cum eos plurima graviaque flagitia committere videret, cavendum ipsis esse admonuit, ne in Melampygum inciderent. Accidit forte ut Hercules positis sub arbore quadam armis somno indulgeret. Hi igitur propius accedentes armis ipsius manum injicere tentarunt. Quod cum protinus Hercules sensisset, capite arreptos, atque ad lignum quoddam obvinctos gestabat. Ac tum illis pendentibus materni mandati recordatio subiit, cum Herculis nates ex pilorum densitate nigras esse perspexis

(1) Aliter hoc narrat Clemens in *Adhort.*

sent: atque hoc inter se colloquentes maximum Herculi risum moverunt: ob idque eos confestim missos fecit.

40. *De venerando Pane.*

Penelope Ulyssis uxor fuit. Quo post Trojanum bellum huc atque illuc oberrante, permulti proci venerunt, ut Penelopen sibi matrimonio jungerent. At illa diem de die ducebat, nemini nubere volens, quod Ulyssem maritum suum exspectaret. Quo factum est, ut omnes impetu facto eam compresserint, gravidamque reddiderint: ita Panem peperit. Unde etiam hoc nomine vocatus est, quod ab omnibus satus fuerit. Alii admodum eximia forma pudicitiaque Penelopen fuisse ferunt: ideoque ipsius amore inflammatum Mercurium hirci formam induisse: ipsam autem mentis errore affectam ac furore correptam hircum adamasse, ab eoque inagitatam fuisse; atque ex eo coitu Panem exstitisse divinitatemque a patre consecutum fuisse. Atque hic est Pan hircinos pedes habens.

41. *De Buthœna.*

Buthœnas hic Hercules est, ita ob hujusmodi causam appellatus: Cum per Dryopum regionem Hyllum filium suum humeris gestans iter faceret, ac puer fame affectus cibum a patre peteret: ille agricolam quemdam arantem nomine Theodamantem reperit, panemque ab eo postulavit. Quod ille cum non modo recusasset, sed Herculem quoque contumeliosis verbis insectatus fuisset: tum Hercules bovem unum ex his qui arabant, acceptum jugulavit, ac cum filio epulatus est. Ob eamque causam Buthœnæ cognomentum nactus est, quod totum bovem uno epulo confecisset. Hinc Herculi cum Dryopibus bellum contigit. Nam cum Theodamas ad urbem ascendisset, atque infestum hostem in regionem accessisse nuntiasset, Herculem videlicet intelligens, ad eum opprimendum egressi sunt, commissoque prælio omnes ab eo superati sunt.

42. *De Trivespero.*

Herculem tribus noctibus conceptum fuisse, et ex materno utero decidisse ferunt: atque hujusmodi quæquæ nugæ ac fabulæ de eo circumferuntur. Consimilem quoque in modum aiunt eum nocte una cum Thestii filiabus rem habuisse, omnesque ex eo peperisse: adeo ut hoc quoque nomine in deorum numerum relatus fuerit, atque hoc certamen decimum tertium appellatum sit.

43. *De Idoliano et Tauricremo.*

Quoniam Julianus Apostata præclarissimum Christianorum nomen in Galilæos commutare ac transferre studuerat: idcirco nunc quoque D. Gregorius eum irridere vult, aitque: Licet nobis quoque Julianum suis nominibus appellare, ac velut coloribus suis depingere. Proinde ipsi quoque eum Idolianum nominemus, ut idolorum cultorem, et Pisæum, ut Jovem Pisæ colentem. Jupiter enim Pisæ, quæ Elidis urbs est, colebatur. Julianum ergo, inquit, par est Pisæum vocare, quemadmodum et Adonium propter Adonidem. Nam

A προσῆψαν τῷ Ἡρακλεῖ. Καὶ εὐθὺς κατὰ τοῦτο τῶν δεσμῶν ἐλυτρώσατο, καὶ ἀπέλυσεν αὐτούς.

μ'. *Περὶ τοῦ Σεμνοῦ Πανός.*

Πηνελόπη γυνὴ γέγονε τοῦ Ὀδυσσέως. Τούτου δὲ πλανωμένου μετὰ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον, πολλοί τινες ἦλθον μνηστευσόμενοι τὴν Πηνελόπην. Ἡ δὲ ἡμέραν ἐξ ἡμέρας ἀνεβάλλετο, μηδενὶ θέλουσα γαμηθῆναι, διὰ τὸ περιμένειν αὐτὴν τὸν Ὀδυσσέα τὸν ἄνδρα αὐτῆς. Πάντες οὖν συμφρασάμενοι, συγγεγόνασιν αὐτῇ· ἡ δὲ ἐγκυμονήσασα ἔτεκε τὸν Πᾶνα· διὸ καὶ Πᾶν καλεῖται, ὅτι ἐκ πάντων ἐσπάρη. Ἕτεροι δὲ λέγουσιν ὅτι πάνυ εὔμορφος καὶ σώφρων ἦν ἡ Πηνελόπη· καὶ διὰ τοῦτο ἠράσθη αὐτῆς ὁ Ἑρμῆς, καὶ μετεβλήθη εἰς τράγον, καὶ ἐκνοήσας αὐτὴν μαB γείᾳ εἰς ἔρωτα αὐτοῦ ἐκίνησε· καὶ ὠχεύθη ὑπὸ τοῦ τράγου, καὶ συνέλαβε καὶ ἔτεκε τὸν Πᾶνα. Τοῦτον δὲ ἐθεοποίησαν· οὗτος δέ ἐστιν ὁ Πᾶν ὁ τραγόπους.

μα'. *Περὶ τοῦ Βουθοίνα.*

Ὁ Ἡρακλῆς ἐστιν ὁ καλούμενος βουθοίνας· ἐκλήθη δὲ διὰ τοιαύτην αἰτίαν· Τὴν Δρυόπιδα γῆν παρῄει ὁ Ἡρακλῆς, βαστάζων καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ὕλλον· εἶτα πεπεινακότος τοῦ Ὕλλου καὶ αἰτοῦντος τροφὴν, ἀροτριῶντά τινα Θειοδάμαντα οὕτω λεγόμενον εὑρὼν, ᾔτησεν ὁ Ἡρακλῆς ἄρτον· ὁ δὲ οὐ δέδωκεν, ἀλλὰ καὶ ὕβρισεν. Ὁ δὲ Ἡρακλῆς ἕνα τῶν ἀροτριώντων βοῶν λαβὼν ἔσφαξε, καὶ ἐθοινήθη καὶ αὐτὸς καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ὕλλος· καὶ ἐκλήθη διὰ τὴν αἰτίαν ταύτην βουθοίC νας, ἐπειδὴ ὅλον ἐθοινήθη τὸν βοῦν· ἔνθεν τῷ Ἡρακλεῖ γέγονεν ὁ πρὸς τοὺς Δρύοπας πόλεμος. Τοῦ γὰρ Θειοδάμαντος ἀνελθόντος εἰς τὴν πόλιν, καὶ εἰπόντος, ὡς Πολέμιος ἦλθεν εἰς τὴν χώραν ἡμῶν, ἐξῆλθον κατ' αὐτοῦ οἱ Δρύοπες, καὶ νενίκηκε πάντας αὐτοὺς ὁ Ἡρακλῆς, καὶ λαμβάνει αἰχμάλωτον τὸν Ὕλλον τὸν υἱὸν τοῦ Θειοδάμαντος.

μβ'. *Περὶ τοῦ Τριεσπέρου.*

Λέγεται ὁ Ἡρακλῆς διὰ τριῶν ἑσπερῶν συλληφθῆναι ὁμοίως καὶ τεχθῆναι· καὶ ἐν μιᾷ νυκτὶ πεντήκοντα ταῖς Θεστίου θυγατράσι μιγῆναι, καὶ παιδοποιῆσαι ἐξ αὐτῶν πασῶν, ὥστε καὶ διὰ ταῦτα θεοποιῆσαι αὐτὸν, καὶ τοῦτο τρισκαιδέκατον αὐτοῦ ἆθλον D ὀνομάσαι.

μγ'. *Περὶ τοῦ Εἰδωλιανοῦ καὶ Καυσιταύρου.*

Ἐπειδὴ ὁ Παραβάτης τὸ τῶν Χριστιανῶν κάλλιστον ὄνομα, εἰς Γαλιλαίους μεταθεῖναι ἐσπούδαζε, νῦν βούλεται ὁ θεῖος Γρηγόριος διαπαῖξαι αὐτὸν, καὶ εἰπεῖν, ὅτι Ἔξὸν καὶ ἡμῖν τὸν Ἰουλιανὸν καλεῖν ἐκ τῶν περὶ αὐτὸν ὀνομάτων. Φησὶν οὖν· Καλέσωμεν αὐτὸν καὶ ἡμεῖς Εἰδωλιανὸν, ὡς εἰδωλολάτρην, καὶ Πισαῖον, ὡς τὸν ἐν Πίσῃ Δία τιμῶντα· Ζεὺς δὲ ἐν Πίσῃ τῇ πόλει ἐτιμᾶτο· Πίσα δὲ, πόλις ἐστὶ τῆς Ἤλιδος. Καὶ Ἀδωναῖον διὰ τὸν Ἄδωνιν. Λέγεται δὲ σεβασθῆναι τὸν Ἄδωνιν ὁ Ἰουλιανός· οὗτος δὲ ὁ Ἄδωνις ἠράσθη ὑπὸ τῆς Ἀφροδίτης ἄνθρωπος ὤν,

ἐφονεύθη δὲ ὑπὸ τοῦ Ἄρεως, διὰ τὸ ἀντερασθῆναι A τὸν Ἄρεα τῆς Ἀφροδίτης. Καυσίταυρον δὲ δεῖ, φησὶ, καλεῖν τὸν Ἰουλιανὸν, διὰ τὸ ταύρους ὁλοκλήρους θυσιάζειν καὶ κατακαίειν τοῖς θεοῖς αὐτοῦ.

Adonidem quoque summa religione a Juliano cultum fuisse narrant. Hunc porro Adonidem a Venere adamatum, atque a Marte, qui ipsius quoque Veneris amore flagrabat, interemptum fuisse fabulantur. Taurieremum denique Julianum appellare convenit, ut totos boves diis suis immolantem et comburentem.

μδ'. Περὶ τῆς Κερδαλῆς καὶ τοῦ Μίνωος.

Κερδὼ καλεῖται ἡ ἀλώπηξ· ἔνθεν καὶ κερδαλῆ, ἡ πονηρία καὶ ἡ κακία καὶ ἡ δολιότης· δόλιον γὰρ καὶ παγκάκιστον καὶ πονηρὸν τὸ ζῶον τοῦτο ἡ ἀλώπηξ. Ὁ δὲ Μίνως δίκαιος ἄνθρωπος ἐνομίζετο εἶναι, ὡς υἱὸς τοῦ Διός. Ὁ οὖν λέγει ὁ θεῖος Γρηγόριος τοῦτό ἐστιν· ὅτι ὁ Ἰουλιανὸς τὴν ἑαυτοῦ παγκάκιστον πονηρίαν δι' ἐπιπλάστου ἤθους ἀπέκρυπτεν, ἄδικος ὢν ἐν δικαίῳ προσχήματι.

44. De vulpina pelle.

Κερδὼ *vulpes* vocatur : unde et κερδαλῆ, malitia atque improbitas et fraudulentia. Versutum quippe est hoc animal, miræque malitiæ et perversitatis. At vero Minos justus et integer homo habebatur, ut Jovis filius. Hunc autem sensum Gregorii verba habent : Quod Julianus singularem suam animi perversitatem humanitatis cujusdam et clementiæ larva contegebat, ac sub justitiæ specie injustus et B sceleratus erat.

με'. Περὶ τοῦ Μελάμποδος καὶ τοῦ Πρωτέως.

Ὁ Πρωτεὺς οὗτός ἐστιν ὁ τῆς Θρᾴκης, οὗ τοὺς υἱοὺς ἀπέκτεινεν ὁ Ἡρακλῆς. Οὗτος οὖν καὶ μάντις ἦν, καὶ γενόμενος ἐνάλιος δαίμων, καὶ οἰκῶν τὴν Φάρον· διὸ καὶ Πρωτέως νῆσος ἡ Φάρος ἐκέκλητο. Ἵνα μὴ οὖν αἰτῆται μαντείας καὶ προγνώσεις διὰ τοὺς πλησιάζοντας αὐτῷ, τὴν τούτων ὄχλησιν μὴ φέρων, μετεμόρφου ἑαυτὸν μαγείᾳ τινὶ, καὶ ἄγνωστον ἑαυτὸν ἐποίει τοῖς πρὸς αὐτὸν πλησιάζουσιν. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Μελάμπους μάντις ἦν καὶ ἱεροφάντης. Οὗτος ἐξέφηνε τὰ ἐν Αἰγύπτῳ ἱερὰ τοῖς Ἕλλησιν, ἅπερ ἐμιμήσαντο οἱ Ἕλληνες. Καὶ οὗτος δὲ τῶν μεταμορφουμένων ἦν, ὡς καὶ αὐτὸς ὢν μαντομάγος. Οἱ γὰρ τοιοῦτοι ἄνθρωποι εἶχον φύσει τοιαύτην δύναμιν C πάρεδρον, ὥστε μεταμορφοῦσθαι εἰς ὃ ἂν θέλωσιν, ὥστε μὴ γινώσκεσθαι παρὰ τῶν πρὸς αὐτοὺς διαλεγομένων.

45. De Proteo et Melampo.

Proteus hic Thrax erat, cujus filios Hercules obtruncavit. Hic vaticinandi arte præstabat, ac marinus deus effectus est, Pharumque incoluit. Unde et Protei insula Pharus vocata est. Cum autem multi propter ipsius vaticinationes ad eum se conferrent, horum obturbationem atque importunitatem ægre ferens, arte quadam magica in aliam aliamque subinde formam sese transmutabat, atque ita sui prospectum accedentibus adimebat. Eodem quoque modo Melampus vates erat hierophantes, qui Ægyptiorum sacra Græcis patefecit, eaque ipsi postea imitati sunt. Hic etiam sese subinde transformabat, ut vates magiæque peritus. Hujusmodi quippe homines eam facultatem habebant, ut quamcunque vellent formam assumerent, ne ab his, qui eos alloquebantur, ullo modo cognosci possent.

μϛ'. Περὶ τοῦ Αἰτναίου πυρός.

Σικελία νῆσός ἐστι μεγίστη, διακειμένη περὶ Ἰταλίαν. Ἐν ταύτῃ ἐστὶ πόλις, Κατάνη οὕτω καλουμένη· ὑπεράνω δὲ τῆς Κατάνης ἐστὶν ὄρος, ἐξ οὗ ἀναδίδοται πῦρ πολύ τε καὶ διηνεκές. Καλεῖται δὲ τὸ ὄρος Αἴτνη· καλοῦνται δὲ καὶ *οἱ τοῦ Ἡφαίστου κρατῆρες*. Τοῦτο δὲ τὸ πῦρ ἔστιν ὅτε τοσοῦτον ὑπερβλύζει, ὥστε καὶ ποταμηδὸν φέρεσθαι, καὶ ῥεῖν ὡς ὕδωρ μετὰ τῆς ἀναδιδομένης πυρώδους ὕλης· ἔστι δὲ καὶ θεῖόν τι τὸ πῦρ τοῦτο. Λέγεται δὲ ὅτι πατήρ τις μεθ' υἱοῦ εὑρέθη ἐν τῷ ὄρει τούτῳ, καὶ ἄφνω ἐῤῥύη D ποταμηδὸν τὸ πῦρ, καὶ ἄπορον αὐτοῖς γέγονε τὸ περελθεῖν. Ὁ δὲ παῖς ἔλαβε τὸν ἑαυτοῦ πατέρα καὶ ἐβάστασε· καὶ ἐρυθριάσαν τὸ πῦρ τὴν πρᾶξιν τοῦ υἱοῦ, ἀνεκόπη τῆς ἐπιῤῥοῆς· καὶ παρῆλθεν ὁ παῖς καὶ ὁ πατὴρ ἀβλαβεῖς.

46. De Ætnæo igne.

Sicilia maxima est insula circa Italiam sita. In ea urbs est Catana nomine : ad cujus verticem mons est, ex quo copiosus ac perpetuus ignis erumpit. Hic mons Ætna vocatur, atque etiam Vulcani crateres. Hujusmodi porro ignis adeo nonnunquam exundat, ut fluminis more feratur, atque cum materia illa ignea, quæ sursum emicat, instar aquæ fluat. Ac procul dubio divinus est ignis. Fingunt patrem quemdam cum filio suo in hoc monte inventum fuisse, atque ignem repente fluminis in morem profluxisse, transitumque ipsis interclusisse, ac tum filium suis humeris sublatum parentem gestasse, eoque facinore ignem velut permotum ac pudore affectum cursum suum compressisse : atque ita et patrem et filium incolumes pertransisse.

μζ'. Περὶ τῆς ἐν τῷ Μίθρᾳ κολάσεως (1).

Τὸν Μίθραν νομίζουσι Πέρσαι τὸν ἥλιον εἶναι· καὶ τούτῳ θύουσι πολλὰς θυσίας, καὶ τελοῦνταί τινας εἰς αὐτὸν τελετάς. Οὐδεὶς δὲ δύναται τελεῖσθαι τὰς τοῦ Μίθρου τελετὰς, εἰ μὴ διὰ πασῶν τῶν κολάσεων παρέλθοι, καὶ δείξει ἑαυτὸν ἀπαθῆ τινα καὶ ὅσιον. Λέγονται δὲ ὀγδοήκοντα εἶναι κολάσεις, ἃς κατὰ βαθμὸν δεῖ τὸν τελεσθησόμενον παρελθεῖν· οἷον,

47. De Mithræ suppliciis.

Persæ Mithram solem esse existimant, eique multa sacrificia offerunt, quibusdamque ipsius sacris initiantur : ad quæ nemo admittitur, nisi qui prius omnia tormentorum genera pertulerit, pietatisque suæ fortitudinisque animi in perferendis doloribus specimen dederit. Aiunt autem octoginta esse cruciatuum genera, per quæ certo ordine et

(1) Similia num. 6 supra.

qui initiandus est, necessario transeundum est : verbi causa, primum ei diebus multis natanda est aqua. Deinde necessario ipsi faciendum est, ut se in ignem conjiciat, postea in solitudine versari, sibique ipsi inediam imperare necesse habet : atque ita ad alia pergere, quousque octoginta, ut diximus, suppliciorum generibus defunctus fuerit. Quibus si supervixerit, tum demum sacris Mithriacis initiatur.

A πρῶτον διανήξασθαι ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ὕδωρ πολύ· εἶτα εἰς πῦρ ἐμβάλλειν ἑαυτόν· εἶτα ἐν ἐρήμῳ διαιτηθῆναι καὶ ἀσιτῆσαι, καὶ ἄλλα τινὰ ἄχρις οὗ, ὡς εἴπομεν, τὰς ὀγδοήκοντα κολάσεις παρέλθοι· καὶ τότε λοιπὸν ἐμύουν αὐτὸν τὰ τελεώτερα, ἐὰν ζήσῃ.

48. *De Echeti et Phalaridis crudelitate.*

Echetus Epiri tyrannus fuit : qui, ut erat insigni crudelitate, varia suppliciorum tormentorumque genera excogitabat. Ex quo efficiebatur, ut qui aliquem immanissime excruciari vellent, ad eum mitterent : quemadmodum poeta quoque ipse de eo cecinit :

Ad regem Echetum mortalium omnium carnificem.

Huic non dissimilis erat Phalaris genere Siculus, ipse quoque novorum tormentorum inventor. Qui ut a Dionysio sævissimo et immanissimo tyranno gratiam iniret, bovem æreum excogitavit, in quem qui supplicio afficiendi erant, injicerentur, posteaque igni succenderentur, ut qui interna flamma exurerentur, clamorem bovis mugitui similem ederent. Cujus inhumanitatem conspicatus atque exsecratus Dionysius, ipsum supplicii auctorem in taurum conjecit, atque in instrumento suo combussit.

μη'. *Περὶ τοῦ Ἐχέτου καὶ Φαλάριδος.*

Ἔχετος τῆς Ἠπείρου ὑπῆρχε τύραννος. Οὗτος ὠμότατος ὤν, ἐπενόει παντοίας τιμωρίας καὶ κολαστήρια. Πρὸς τοῦτον οἱ θέλοντες ἀφειδῶς κολάσαι διέπεμπον· ὡς καὶ ὁ ποιητὴς λέγει περὶ αὐτοῦ·

B *Εἰς Ἔχετον βασιλῆα βροτῶν δηλήμονα πάντων.*

Ὁ δὲ Φάλαρις, οὗτος καινοτέρων κολαστηρίων γέγονεν εὑρετής· ἦν δὲ τὸ γένος Σικελιώτης. Οὗτος χαριζόμενος Διονυσίῳ τῷ τυράννῳ, ὄντι ὠμοτάτῳ καὶ τυραννικῷ καὶ τιμωρητικῷ, ἐπενόησε βοῦν χαλκοῦν, ἐν ᾧ ἔδει βάλλειν τοὺς κολαζομένους, καὶ πῦρ ἀνακαίεσθαι· ἵνα ἔνδον ὄντες καὶ καιόμενοι καὶ βοῶντες, διατρεχούσης τῆς φωνῆς διὰ τοῦ στόματος τοῦ ταύρου, δόξῃ ὁ ταῦρος καιόμενος μυκηθμὸν ἀποτελεῖν. Τούτου δὲ τοῦ Φαλάριδος τὸ ἀπάνθρωπον θεασάμενος ὁ Διονύσιος, αὐτὸν τοῦτον ἐνέβαλεν εἰς τὸν βοῦν, καὶ καύσας ἀπέκτεινεν ἐν τοῖς ἑαυτοῦ μηχανήμασι· ὡς δὲ αὐτὸς ὁ Φάλαρις ἐν ἐπιστολῇ φησι, Περίλλαόν τινα, τὴν τέχνην βάναυσον, τοῦ τοιούτου χαλκοῦ ταύρου αὐτουργόν, οἰόμενον αὐτῷ χαρίζεσθαι τῇ καινότητι τῆς τιμωρίας, ἐμβαλὼν εἰς τὸ τοιοῦτο χαλκοῦν κολαστήριον, καὶ ὑφάψας πυράν, ἀνεῖλε πρῶτον καὶ μόνον τῆς καινῆς τιμωρίας τὸν δημιουργόν· τὸν δὲ βοῦν ἐν Δελφοῖς ἀποπέμψας, ἀνάθημα τῷ Πυθίῳ καθιέρωσε.

49. *De hydra.*

Bellua quædam apud Lernam fuisse fingitur, quinquaginta, vel, ut alii malunt, novem capita serpentum habens : quam Hercules cum famulo Hyllo interfecit. Quin hoc quoque fabulantur, exciso uno capite duo altera renasci consuevisse : ita ut duplicato numero centiceps exsisteret. Quod cum Hyllus perspexisset, artem adhibuit, ignemque attulit, atque ita ut quodque caput excidebatur, in flammam injiciebat. Ita tandem bellua illa trucidata est.

C μθ'. *Περὶ τῆς ὕδρας.*

Θηρίον μυθεύεται ἡ ὕδρα γενέσθαι περὶ τὴν Λέρνην πεντηκοντακέφαλον, οἱ δὲ ἐννεακέφαλον· τὰς δὲ κεφαλὰς εἶναι ὄφεων. Ὅπερ ἐλθὼν ὁ Ἡρακλῆς μετὰ Ὕλα τοῦ θεράποντος αὐτοῦ ἀπέκτεινε. Μυθεύεται δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι, τεμνομένης μιᾶς κεφαλῆς αὐτῆς, δύο ἀντ' αὐτῆς παρεφύοντο, ὥστε γενέσθαι ἐπὶ τὸ διπλάσιον ἑκατὸν κεφαλάς. Ὁ δὲ Ὕλας μαθὼν τοῦτο, ἐμηχανήσατο, καὶ πῦρ ἔφερε καὶ τὴν τεμνομένην κεφαλὴν ἐνεπίμπρα· καὶ οὕτως ἴσχυσαν τὰς πάσας ἀποκτεῖναι.

50. *De Patarica chimæra.*

Pataræ, quæ Lyciæ civitas est, mons esse commemoratur, in quo bellua quædam erat ab anteriore parte leo, a posteriore draco, a media chimæra : ignem faucibus evomens, regionique atque omnibus qui illac iter faciebant, perniciem afferens. Quo cum Pegaso vectus Bellerophon perrexisset, arte bestiam circumvenit. Nam plumbeum globum lanceæ cuspidi impositum in os chimæræ injecit. Plumbum porro ut flammæ solutum præcordia ipsius colliquefecit, atque ita belluam interemit.

ν'. *Περὶ τῆς Παταρικῆς χιμαίρας.*

Πάταρα πόλις ἐστὶ τῆς Λυκίας. Λέγεται δέ, ὅτι ἐν ταύτῃ ἐστὶν ὄρος, ἐν ᾧ ὄρει ἦν θηρίον, ὃ πρόσθεν μὲν ἦν θηρίον, ὄπισθεν δὲ δράκων, μέση δὲ ἦν χίμαιρα·
D ἐξ ἧς χιμαίρας πῦρ ἐκ τοῦ στόματος ἀνεδίδοτο, καὶ ἐλυμαίνετο τὴν χώραν, καὶ πάντας τοὺς παριόντας. Ὕστερον δὲ ἐλθὼν ὁ Βελλεροφόντης, ἔχων τὸν Πήγασον ἵππον, ἐτεχνάσατο καὶ τῷ δόρατι αὐτοῦ περιθεῖναι σφαῖραν μολίβδου, καὶ ἐμβαλεῖν εἰς τὸ στόμα τῆς χιμαίρας. Ἐλύθη δὲ ἀπὸ τοῦ πυρὸς ὁ μόλιβδος, καὶ ἐχώνευσε τὰ σπλάγχνα αὐτῆς· καὶ οὕτως ἀπέκτεινε τὴν χίμαιραν.

51. *De Cerbero.*

Fingunt canem quemdam tricipitem apud inferos esse, ac portas custodire : atque eos quidem qui ad inferos descendunt, assentabunde mulcere, eos autem qui ascendere conantur, morsu insectari,

να'. *Περὶ τοῦ Κερβέρου.*

Μυθεύεται, ὅτι ἔστι τις κύων, ἔχων τρεῖς κεφαλάς, ὃς καλεῖται Κέρβερος· καὶ οὗτος φυλάττει τὰς πύλας τοῦ ᾅδου, καὶ τοὺς μὲν καταβαίνοντας εἰς τὸν ᾅδην σαίνει καὶ κολακεύει, τοὺς δὲ ἀνιόντας δάκνει καὶ οὐκ

ἐξ ἀνελθεῖν. Φησὶν οὖν, ὅτι ὁ Ἡρακλῆς ὅτε κατῆλθε συναρπάσαι τῷ Πειρίθῳ τὴν Περσεφόνην, ἀνιὼν ἀπέκτεινε τὸν Κέρβερον.

A ascensumque prohibere. Hunc Hercules, cum ad rapiendam Proserpinam simul cum Pirithoo descendisset, in reditu interemisse dicitur.

νβ'. Περὶ τῆς Σκύλλης.

Μυθεύεται, ὅτι ἐν τῷ Τυῤῥηνικῷ πελάγει θηρίον ἦν, ὃ ἦν γυνὴ μὲν περικαλλὴς μέχρι τοῦ ὀμφαλοῦ, ἔνθεν δὲ καὶ ἔνθεν κυνῶν κεφαλαὶ προσπεφύκασιν αὐτῇ ἕξ· τὸ δὲ ἄλλο αὐτῆς σῶμα ὀφιῶδες. Ὃ, φησὶ, θηρίον τοὺς παραπλέοντας τὰ πελάγη ταῦτα κατήσθιεν ἀφειδῶς καὶ θηριωδῶς.

52. *De Scylla.*

In Tyrrhenico mari belluam quamdam fuisse fabulantur, quæ umbilico tenus mulier erat admodum formosa: cæterum hinc atque illinc sex canina capita ipsi adhærebant, ac reliqua corporis parte anguis erat, atque illos qui circa loca illa navigabant, immanissime devorabat.

νγ'. Περὶ Χαρύβδεως.

Κατὰ τὸ Σικελικὸν καὶ Τυῤῥηνικὸν πέλαγος ἔστι τις τόπος, ἐν ᾧ ἡ θάλασσα γίνεται ἄμπωτις καὶ ῥαχία· καὶ διΐσταται τὸ ὕδωρ, ὥστε τὸν πυθμένα τῆς θαλάσσης κατὰ τοῦτο τὸ μέρος, εἴγε δυνατὸν, ὁρᾶσθαι. Ἄμπωτις δέ ἐστιν, οἷον ἀνάποσίς τις καὶ ἀναῤῥόφησις· τὸ δὲ ὕδωρ ὑπονοστεῖ ἔν τισι κοιλώμασι τῶν πετρῶν, καὶ πάλιν ἐκρήγνυται, ὃ καὶ καλεῖται ῥαχία. Ἦν δὲ οὗτος ὁ τόπος τοῖς πλέουσιν ἐπικίνδυνος καὶ θανάτου μεστός. Ὁλοβρύχιον γὰρ τὸ πλοῖον ἐγίνετο ἐν τούτῳ τῷ τόπῳ, εἰ συνέβη, πλέοντος τοῦ πλοίου, γενέσθαι ἀμπώτιδα καὶ ῥαχίαν. Περὶ τούτων Ὅμηρος ἔφη·

Ἔνθεν μὲν Σκύλλη, ἑτέρωθι δὲ δῖα Χάρυβδις.

Ἀντίθετον δὲ ἐκάλεσε τὴν Χάρυβδιν, πρὸς τὴν Σκύλλαν παραβαλών.

53. *De Charybdi.*

Circa Siculum, hoc est Tyrrhenicum mare, locus quidam est, in quo mare velut in se absorbetur, vicissimque exæstuat, atque unda separatur: adeo ut ipsum maris fundum, si quidem id fieri
B posset, hac in parte conspicere liceat. Ἄμπωτις est quasi ἀνάποσις quædam, id est, rebibitio ac resorbitio aquæ. Unda enim in quibusdam rupium cavitatibus subsidit, ac rursus erumpit: quod quidem ῥαχία vocatur. Erat autem hic locus navigantibus infestus et periculosus exitiique plenus. Illic enim navis tota deprimebatur, ac pessumibat, si currente navi reciprocatio fluctuum æstusque contigisset, de quo Homerus:

Hinc est Scylla vorax, adversa parte Charybdis.

Adversam autem Charybdim vocat, quoniam Scyllæ opposita est.

νδ'. Περὶ τῆς τοῦ Ἅδου κυνέης.

Ὅμηρος ὁ ποιητὴς εἰσφέρει τὸν Δία ἀορασίαν τινὰ καὶ ἀφάνειαν ἐμποιήσαντα περὶ τοὺς Ἕλληνας, ὥστε μὴ ὁρᾶσθαι. Λέγει οὖν μυθικώτερον, ὅτι τὴν κυνέαν τοῦ Ἅδου ἤτοι τοῦ Πλούτωνος περιέβαλεν αὐτοὺς ὥστε μὴ ὁρᾶσθαι· ἡ δὲ κυνέα, περικεφαλαία ἐστὶ τοῦ Ἅδου ἤτοι τοῦ Πλούτωνος.

54. *De Orci galea.*

Homerus Jovem inducit caliginem quamdam at-
C que obscuritatem Græcis magica arte offundentem, ne ab ipsis perspiceretur. Κυνέη autem galea est Orci, hoc est Plutonis.

νε'. Περὶ δακτυλίου τοῦ Γύγου.

Πλάτων ὁ φιλόσοφος ἐν *Πολιτείαις* (ἔστι δὲ οὕτως αὐτοῦ λεγομένη πραγματεία) εἰσφέρει τὸν μῦθον τοῦτον, οὕτω λέγων· ὅτι Γύγης ἦν τις ποιμὴν περὶ τὴν Λυδίαν. Οὗτος ποιμαίνων ἔν τινι ὄρει τὰ πρόβατα, περιέτυχε σπηλαίῳ τινί· καὶ εἰσελθὼν ἐν αὐτῷ εὗρεν ἵππον χαλκοῦν, καὶ ἔνδον τοῦ χαλκοῦ ἵππου ἄνθρωπον νεκρὸν, καὶ δακτύλιον· οὗ δακτυλίου ἡ κεφαλὴ στρεπτὴ ἦν καὶ ἐστρέφετο· ἥντινα κεφαλὴν καλεῖ σφενδόνην σαφῶς ὁ θεῖος Γρηγόριος. Ἔλαβεν οὖν ὁ Γύγης, φησὶ, τὸν δακτύλιον, καὶ ἐξῆλθε· καὶ ἡνίκα μὲν ἦν ἐν τῇ τάξει ὁ δακτύλιος ἑωρᾶτο ὑπὸ πάντων· ἡνίκα δὲ τὴν σφενδόνην τοῦ δακτυλίου ἔστρεφεν, ἀφανὴς ἐγίνετο πᾶσιν. Ὁ οὖν Πλάτων εἰσφέρει τὸν μῦθον τοῦτον· ὅτι, φησὶν, ὁ δίκαιος ἀνὴρ, κἂν τοῦ Γύγου λάβῃ δακτύλιον ἵνα μὴ ὁρᾶται ὑπό τινος, οὐδ' οὕτως ὤφειλεν ἀδικεῖν. Δεῖ γὰρ τὸ καλὸν δι' αὐτὸ τὸ ἀγαθὸν ἐπιτηδεύειν, καὶ μὴ δι' ἄλλους τινάς.

55. *De Gygis annulo.*

Plato in *Dialogis de Republica* fabulam hanc narrat: Gyges Lydius quidam opilio erat: qui cum pecudes in monte pasceret, in antrum quoddam incidit, eoque ingressus æneum equum reperit, atque intra eum humanum cadaver et annulum, cujus pala volubilis erat. Accepto itaque annulo Gyges antro excessit; at quoties suo loco erat annulus, ab omnibus cernebatur; quoties autem annuli
D palam convertebat, a nemine videri poterat. Atque hanc fabulam inducit Plato, aitque, virum justum, etiamsi Gygis annulum acceperit, ne quis eum intueri possit, ne sic quidem sceleris aliquid admittere debere. Virtutem enim propter seipsam colendam atque amplectendam esse, non propter aliud quidquam. Gyges ergo cum hoc annulo in regiam Lydorum aulam profectus conversa annuli pala, conspectum sui omnibus ademit, ingressusque regem interfecit, regnumque accepit. Herodotus tamen Gygis historiam aliter exponit. Scribit enim reginæ mandato Candaulem ab eo interemptum, ipsumque imperio potitum fuisse.

νς'. Περὶ τῶν Λινδίων.

Λίνδος πόλις παλαιὰ τῆς Ῥόδου· ἐν ταύτῃ τῷ ἱερεῖ τῷ θύοντι καὶ θοινωμένῳ τὸν βοῦν, οἱ θύοντες κατ-

56. *De Lindiis, qui Buthœnam omni exsecratione devovent.*

Lindus antiqua Rhodi urbs est: in ea sacerdotem sacrificantem ac bovem comedentem sacrifici

diris omnibus devovebant, conviciisque et nefariis verborum contumeliis proscindebant.

57. *De hospitum cæde apud Tauros.*

Tauri Scythiæ populi sunt, cujus montes Tauri vocantur, aut etiam urbes quædam. Apud hanc gentem Diana colitur. Cumque eo Agamemnonis filia Iphigenia a Diana delata fuisset, hospites omnes mactabant, ne videlicet ipsi in patriam reversi perspicuum facerent ubi esset Iphigenia.

58. *De Laconibus, qui ad aram virgis sese mutuo cædebant.*

Lacedæmonii ut liberos suos fortes ac tolerantes redderent, atque ad dolores perpetuos erudirent, plagis eos ad altaria lacerabant, eique qui non ignave et molliter, sed strenue ac generose plagas pertulisset, præmium constituebant.

59. *De Phrygum excisione.*

Apud Phryges Rhea deorum mater colebatur: cujus cum festum celebrarent, quoniam ipsi ob multa ejus scorta a Corybantibus vesica excisa fuerat, idcirco ipsi deam suam colentes femora sua humerosque concidebant. Alii autem tibiis ludebant, amasium ipsius Atyn honorantes: simul etiam ut tibiæ suavitate sensus doloris quem excisio afferebat, eluderetur.

60. *De spuriis, qui in Cynosarges abjiciebantur.*

Cynosarges locus erat Athenis, in quo de nothis judicium ferebatur, hujusne an illius filii essent. Vocant autem apud Athenienses libertinos quoque nothos, nam ipsi quoque nothi sunt, si cum ingenuis conferantur. Qui etiam ipsi censebantur et explorabantur, an omnino libertate donati fuissent. Cynosarges autem hic locus hanc ob causam vocatus est. Cum non ab eo longe loco sacrificium in templo fieret, ingressus canis carnem victimæ rapuit, atque in hunc locum tulit, illicque templum exstructum est: vocatumque Cynosarges, quasi Cynosarces, *a carnibus* videlicet et *cane*. Postea autem in locum x successit γ, ac proinde Cynosarges vocatur.

61. *De Xantho et Chalcide.*

[(1) Xanthus fluvius erat Troadis qui contra Achillem se erexit Trojanos cædentem. Chalcis vero, ut aiunt, puella quædam fuit quæ juvenem quemdam adamavit; cui cum jungi non potuisset, in lamentis vitam finiit. Illius miserentes dii eam in avim mutaverunt.]

Homerus,

Quem Xanthum superi appellant, hominesque Scamandrum.

Et alio loco:

Chalcida dii de more vocant, hominesque Cymindem.

Quæ quidem ridet Gregorius.

(1) Inclusa omittit Billius.
(2) Cod. Reg. ἔθνος Σκυθικὸν ἤτοι Βούλγαροι.
(3) Id. ὑπομονητικῶς.

A ηρῶντο, καὶ φιλολοιδοροῦντο, καὶ ὕβριζον ὕβρεις οὐχ ὁσίας.

νζ'. *Περὶ τῆς ἐν Ταύροις ξενοκτονίας.*

Ἤδη εἴπομεν, ὅτι ἔθνος ἐστὶν ἡ Σκυθία, καὶ τὰ ὄρη αὐτῆς καλοῦνται Ταῦροι, ἤτοι πόλις λεγομένη Ταῦροι (2). Ἐν ταύτῃ τιμᾶται ἡ Ἄρτεμις. Τῆς οὖν Ἰφιγενείας θυγατρὸς τοῦ Ἀγαμέμνονος ἐνταῦθα ὑπὸ τῆς Ἀρτέμιδος ἐνεχθείσης, τοὺς ἀφικομένους ξένους ἔθυον, πρὸς τὸ μὴ κατάδηλον γενέσθαι τὴν Ἰφιγένειαν μετὰ τὴν ἐπάνοδον τῶν ξένων.

νη'. *Περὶ Λακώνων ξαινομένων τῷ αἵματι.*

Ῥηθεῖσα μὲν καὶ ἤδη πρότερον, καὶ ἤδη λελέξεται· Οἱ Λακεδαιμόνιοι καρτερικοὺς τοὺς ἑαυτῶν παῖδας εἶναι ἐκδιδάσκοντες, μαστιγώσεσιν ἐχρῶντο, ἐκδιδάσκοντες αὐτοὺς ὑπονητικῶς (3) ἔχειν ταῖς μά-
B στιξι· καὶ τούτους ἔξαινον ταῖς πληγαῖς παρὰ τοὺς βωμούς· καὶ τῷ μὴ ὀλιγωρήσαντι, ἀλλὰ γενναίως ἐνεγκόντι, ἆθλον ἐδίδοσαν.

νθ'. *Περὶ τοῦ κατατέμνεσθαι τοὺς Φρύγας.*

Παρὰ τοῖς Φρυξὶν ἐτιμᾶτο ἡ Ῥέα ἡ μήτηρ τῶν θεῶν. Ταύτῃ (4) πανηγυρίζοντες, καθότι ἀπετμήθη αὐτὴ παρὰ τῶν Κορυβάντων τὴν κύστιν διὰ τὰς πολλὰς αὐτῆς πορνείας, θεραπεύοντες δῆθεν τὴν ἑαυτῶν θεὸν (5), κατέτεμνον ἑαυτῶν τοὺς μηροὺς καὶ τοὺς ὤμους. Ἄλλοι δὲ ηὔλουν, τὸν ἐραστὴν αὐτῆς τιμῶντες Ἄττυν· ἅμα δὲ ἵνα ὑποκλέπτηται διὰ τῆς τῶν αὐλῶν ἡδονῆς ἡ τῆς κατατομῆς ὀδύνη.

ξ'. *Περὶ τοῦ Κυνοσάργεος.*

Τὸ Κυνόσαργες τόπος ἦν ἐν Ἀθήναις, ἐν ᾧ οἱ νό-
C θοι ἐκρίνοντο, εἰ τοῦδε ὄντως γέγονεν υἱός. Ἐκάλουν δὲ παρὰ Ἀθηναίοις καὶ τοὺς ἀπελευθέρους νόθους· νόθοι γὰρ καὶ οὗτοι πρὸς τοὺς ἐκ γεννητῆς (6) ἐλευθέρους· καὶ οὗτοι δὲ ἐκρίνοντο, καὶ ἐδοκιμάζοντο, εἰ ὅλως ἐλευθερώθησαν. Κυνόσαργες δὲ ἤκουσεν ὁ τόπος ἀπὸ τούτου· Θυσίας πλησίον ἐν ἱερῷ γενομένης, εἰσελθὼν κύων ἥρπασε κρέα τοῦ θύματος, καὶ ἤγαγεν ἐν τούτῳ τῷ τόπῳ· καὶ ἐκεῖ ἐκτίσθη τις νεὼς, καὶ ἐκλήθη Κυνόσαργες, οἷον κυνόσαρκες, ἀπὸ τῶν σαρκῶν καὶ τοῦ κυνός. Ὕστερον δὲ τοῦ κ ἐξελθόντος, εἰσῆλθε τὸ γ· διὸ καὶ Κυνόσαργες καλεῖται.

ξα'. *Περὶ τοῦ Ξάνθου καὶ τῆς Χαλκίδος.*

D Ξάνθος ποταμὸς τῆς Τροίας, ὃς καὶ ἐπανέστη Ἀχιλλεῖ κτείνοντι τοὺς Τρῶας. Ἡ δὲ Χαλκὶς, ὥς φασι, κόρη τις γέγονε· νέου δέ τινος ἐρῶσα, καὶ μὴ τυχοῦσα, ἑαυτὴν ὑπεξήγαγε σὺν ὀδυρμῷ τοῦ βίου· ἣν ἐλεήσαντες οἱ θεοὶ εἰς ὄρνιν μετέβαλον. Ὅμηρος·

Ὃν Ξάνθον καλέουσι θεοὶ, ἄνδρες δὲ Σκάμανδρον.

Καὶ πάλιν,

Χαλκίδα κικλήσκουσι θεοὶ, ἄνδρες δὲ Κύμινδα.

Διαπαίζει οὖν αὐτοὺς [ὁ] θεῖος διδάσκαλος.

(4) Id. add. δέ.
(5) Id. θεάν.
(6) Id. ἐκ γενετῆς.

ξβ'. Περὶ τοῦ Παλαμήδου.

A Παλαμήδης, Εὐβοεὺς ὢν τὸ γένος (Εὔβοια δὲ, νῆσος ἀπαντικρὺ τῆς Ἀττικῆς), οὗτος εὗρε τὸ ἀριθμεῖν καὶ τὸ ταβλίζειν, καὶ κεχρῆσθαι (1) καὶ ἄλλαις πολλαῖς μεθόδοις. Οὗτος δὲ ὁ Παλαμήδης εἷς ἐστι τῶν συστρατευσαμένων ἐπὶ τὸ Ἴλιον. Ἀπέθανε δὲ ἐν τῇ Τροίᾳ κατὰ ἐπιβουλὴν τοῦ Ὀδυσσέως. Ὀδυσσέα γὰρ εἶχεν ἐχθρὸν διὰ τοιαύτην αἰτίαν· Τοῦ Ἀγαμέμνονος προτρεπομένου τὸν Ὀδυσσέα ἐπὶ τὴν περὶ Τροίαν ἔξοδον, μὴ θέλων ὁ Ὀδυσσεὺς ἐξελθεῖν (2), μανίαν προσεποιήσατο (3)· καὶ βαλὼν ὄνον καὶ βοῦν, ἐδόκει ἀροτριᾷν ἐν μανίας προσποιήσει. Ὁ δὲ Παλαμήδης ἤλεγξεν, (4) ὅτι δὴ οὐ μαίνεται· ἤλεγξε δὲ αὐτὸν, Τηλέμαχον τὸν υἱὸν αὐτοῦ προθεὶς πρὸ τοῦ ἀρότρου. Εἶτα φθάσας ὁ Ὀδυσσεὺς περὶ τὸ πεδίον (5) καὶ B παρελθὼν ἐν μέρει, ἐπῆρε τὸ ἄροτρον, ἵνα μὴ πλήξῃ τὸ παιδίον· καὶ ἐγνώσθη ὅτι προσεποιεῖτο (6) τὴν μανίαν. Ταύτην οὖν τὴν μῆνιν μηνιῶν ὁ Ὀδυσσεὺς ἐν τῇ Τροίᾳ, ποιεῖ πλαστὴν ἐπιστολὴν, ὡς ἀπὸ Πριάμου πρὸς τὸν Παλαμήδην περὶ προδοσίας τῶν Ἑλλήνων· καὶ ὑποτίθησιν ἐν τῇ τοῦ Παλαμήδου σκηνῇ. Ὕστερον δὲ κατηγορίας ὑπ' αὐτοῦ γενομένης κατὰ Παλαμήδου ὡς προδότου, εὑρέθη ἐπιστολὴ κατακρίνουσα αὐτόν· καὶ τέθνηκεν ὑπὸ Ἀγαμέμνονος καὶ πάντων τῶν Ἑλλήνων.

ξγ'. Περὶ τοῦ κολοιοῦ.

Μῦθός τίς ἐστι τοιόσδε· Κρίσις ἦν, φησὶ, περὶ κάλλους ὀρνέων· καὶ ὁ Ζεὺς διαιτητὴς ὑπῆρχε τῆς κρίσεως. Ἦν δὲ ὁρισθεῖσα ἡμέρα ἐν ᾗ ἔδει συναυλισθῆναι (7) τὰ ὄρνεα παρὰ τὸν Δία. Τῇ προτεραίᾳ δὲ τῆς C ὁρισθείσης ἡμέρας, παρὰ τοὺς ποταμοὺς φοιτήσαντα τὰ ὄρνεα, τοῖς νάμασιν ἀπενίπτοντο (8) τὰ πτερὰ, ἵνα τὸ φυσικὸν ἑκάστῳ διαλάμψῃ κάλλος· ὁ δὲ κολοιὸς (ἔστι δὲ τοῦτο τὸ ὄρνεον εὖ μάλα μικρὸν μὲν τὸ σῶμα, ἀκαλλὲς δὲ τὸ εἶδος) τῶν ἐκπεσόντων παρὰ τοῖς ὕδασι πτερῶν περιθεὶς ἑαυτῷ, ἧκε καὶ αὐτὸς παρὰ τὸν Δία, ὡς ληψόμενος τοῦ κάλλους τὸ νικητήριον. Ἀνέμου δὲ ὧδε πνεύσαντος καὶ ἀποσκεδάσαντος τὰ ἀλλόφυλα τῶν πτερῶν, γυμνὸς ηὑρέθη τοῦ κάλλους, ἔχων δὲ μόνην τὴν ἐκ φύσεως αὐτῷ περικειμένην ἀμορφίαν, οὕτω τῆς αἰσχύνης ἀπήλαυσε.

ξδ'. Περὶ γραὸς διασεισθείσης τὸν ὦμον.

Γυνή τις καλουμένη, ὡς μέν τινες λέγουσι, Σίβυλλα, ὡς δὲ ἄλλοι, Φιμόνη, ὡς δὲ ἕτεροι, Φίλυρα, ἐσείσθη D παρά τινος νεανίσκου. Ἡ δὲ γυνὴ ὑβριστικώτερον διενεχθεῖσα πρὸς τὸν νεανίσκον, ὕβρισεν αὐτόν. Ἦν δὲ ἡ ὕβρις ἡ λεχθεῖσα ἔμμετρος στίχος· καὶ τῆς ἁρμονίας τοῦ λόγου τῆς γραὸς ἀρεσάσης τοῖς παρισταμένοις, τὸ μέτρον τοῦ στίχου ἔλαβον· καὶ οὕτως ἐτεχνώθη τὰ περὶ τοὺς στίχους (9).

ξε'. Περὶ Κυκλώπων.

Ἐν τῇ Σικελίᾳ τῇ νήσῳ περὶ τὰ ὀρεινὰ αὐτῆς λέγονται γενέσθαι (10) οἱ Κύκλωπες, ποιμενικὸν μὲν βίον ἐπιτηδεύοντες, ζῶντες δὲ βιαιότερον. Λέγονται δὲ

62. *De Palamede.*

Palamedes Eubœensis erat. Est autem Eubœa insula e regione Atticæ sita. Hic numeros invenit, usumque tesserarum, ac pleraque alia artificiosa. De numero eorum fuit, qui adversus Trojam expeditionem susceperunt: atque Ulyssis insidiis apud Trojam oppressus est. Ulyssem enim inimicum ob hujusmodi causam habebat: Cum Agamemnon Ulyssem ad bellum Trojanum hortaretur, nec eo proficisci vellet Ulysses, ob idque furorem simularet, ac velut mente captus terram araret, Palamedes furoris simulationem ita deprehendit. Nam cum filium ipsius Telemachum ante aratrum collocasset: simulatque Ulysses ad filium pervenit, aratrum sustulit, ne puerum læderet. Ita fraus detecta est, patuitque eum integræ mentis esse. Quam ob causam infensus Palamedi Ulysses, cum in Troade esset, commentitiam epistolam nomine Priami ad Palamedem de Græcorum proditione conscribit, eamque in Palamedis tentorio clam liquit. Posteaque instituta adversus Palamedem velut proditorem accusatione, inventa epistola condemnatus est, atque ab Agamemnone Græcisque omnibus morte multatus.

63. *De graculo pennisque ipsius.*

Disceptabant aves de pulchritudine, ac penes Jovem hujus controversiæ arbitrium erat. Præscriptus erat dies, ad quem aves omnes apud Jovem congregari necesse habebant. Pridie autem diei illius aves ad fluvios convolantes pennas suas in undis abluebant, ut naturalis cujusque pulchritudo illustrius splenderet. At graculus avis perexiguo corpore formaque minime eleganti pennis aliarum avium, quæ juxta aquas deciderant, sibi impositis, ipse quoque ad Jovem se contulit, ut pulchritudinis palmam accepturus; sed cum obortus ventus alienas pennas, quibus seipsum ornaverat excussisset, repente externa et ascititia pulchritudine nudatus, deformis, ut natura erat, inventus est, ac pro sperata gloria ignominiam retulit.

64. *De anu, quæ humero impulsa et concussa est.*

Mulier quædam Bylla nomine, vel, ut alii dicunt, Phinona, vel etiam, ut alii tradunt, Philyra a juvene quodam concussa, in eum petulantius rapta est, ipsumque contumeliosis verbis insectata est. Erat porro hæc contumelia carmen modulatum ac numerosum: qui verborum concentus cum circumstantibus arrisisset, carminis mensuram acceperunt, atque ita poesin in artem redegerunt.

65. *De Cyclopibus.*

In Sicilia insula circa montana ipsius loca Cyclopes exstitisse feruntur, pastoralem quidem vitam colentes, cæterum insolenter et importune

(1) Cod. reg. Καὶ αὐτῷ τῷ ταβλίζειν κεχρῆσθαι.
(2) Id. Ἀπελθεῖν.
(3) Id. Προσποιησάμενος.
(4) Id. Ὑπὸ Παλαμήδει ἠλέγχθη.
(5) Id. Περὶ τὸ παιδίον.
(6) Id. Ὅτι νηφάλιός ἐστι.
(7) Id. συναλισθῆναι.
(8) Id. ἀπενίζοντο.
(9) Id. περὶ τοῦ στίχου.
(10) Id. γίνεσθαι.

viventes. Illi etiam humanis carnibus vixisse atque Ulyssis socios comedisse dicuntur. Horum tres præcipuos numerant Bronten, Steropen et Argen, arte fabricandi eximios et excellentes, qui arte sua tonitru et fulgur Jovi elaborarunt. Cyclopes autem dicebantur, si Hesiodo credimus, quoniam unum in facie orbiculari forma oculum habebant; ut autem Palæphato placet, quia rotundas quasdam sedes incolebant.

66. *De purpura.*

In Tyro insula canis quidam pastoralis ad littus profectus inventam concham edit, ipsiusque cruore os suum infecit. Pastor itaque canem suum vulnere affectum esse existimans, accepta lana cruorem ex ipsius ore abstergebat. Ac canem quidem nullum vulnus accepisse reperit, cæterum lanam purpurea tinctura imbutam fuisse. Quare cum pastor concham natura sua tingendi facultate valere perspexisset, eam rem pervulgavit. Atque hunc in modum collectis in mari conchyliis homines purpuram confecerunt.

67. *De agricultura et fabricandarum navium arte.*

Ceres, ut est in fabulis, Proserpinam filiam habuit, quam Pluto rapuit. Hæc ergo cum filiam quærens varia loca peragrasset, in Atticam profecta est, atque a Triptolemo quodam in Eleusine hospitio accepta ab eo certior facta est, Proserpinam a Plutone raptam fuisse. Pro quo beneficio ipsi semina dedit, hoc est triticum et bordeum, mandavitque ei ne mortalibus ea inviderel, sed omnibus spargeret, ut discerent terras serere et colere, ac fructus dulces et sativos comedere. Olim enim rustici fagis victitabant. Unde etiam a fago φαγεῖν, id est, comedere dictum est. Triptolemus igitur, accepto, ut aiunt, draconum alatorum curru, Celeoque comitatus huc illucque vagabatur semina mortalibus libenter impertiens. Quod autem apud Athenienses primum inventam fuisse exstruendarum navium artem dicit Gregorius, puto eum intellexisse de belli navalis arte. Nam alioqui Phœnices primi navem ædificasse dicuntur, et triremem Semiramis.

68. *De Celeo et Icario.*

De Celeo superiore fabula diximus, nimirum eum cum Triptolemo ad impertienda mortalibus semina oberrasse. Quod autem ad Icarium attinet, Bacchum vini inventorem exstitisse aiunt ac proinde vitis præsidem eum esse censent. Hic ergo Athenas profectus, atque Icarium quemdam obvium habens, palmitem vitis ipsi conserendum dedit. Quem cum ipse consevisset et excoluisset, expressa tandem uva, bibit ipse ac pastoribus propinavit. At illi inebriati, nec enim ante vinum hauserant, existimantes se ab Icario intoxicatos fuisse, manus

A οὗτοι ἀνθρωποφάγοι εἶναι, καὶ κατεδηδοκέναι τοὺς τοῦ Ὀδυσσέως ἑταίρους. Τρεῖς δὲ αὐτῶν λέγονται οἱ ἐξοχώτατοι, Βρόντης, Στερόπης, Ἄργης. Λέγονται δὲ οὗτοι αὐτοὶ καὶ ἐξοχώτατοι χαλκεῖς τὴν τέχνην· οἵτινες διὰ τῆς οἰκείας τέχνης, τὴν βροντὴν καὶ τὴν ἀστραπὴν τῷ Διὶ κατεσκεύασαν. Κύκλωπες δὲ ἐλέγοντο, ὡς μὲν Ἡσίοδος, ὅτι ἕνα εἶχον κυκλοτερῆ ὀφθαλμὸν ἐν τῇ ὄψει· ὡς δὲ Παλαίφατος, ὅτι κυκλοτερῆ τινα νῆσον ᾤκουν.

ξς'. *Περὶ ἁλουργίδος.*

Ἐν Τύρῳ παρὰ τὸν αἰγιαλὸν κύων ποιμενικὴ πορευομένη, εὑροῦσα κογχύλιον ἔφαγεν. Εἶτα τὸ αἷμα τοῦ κογχυλίου ἔβαψε τῆς κυνὸς τὸ στόμα· εἶτα ὁ ποιμὴν νομίζων πεπλῆχθαι τὴν κύνα, λαβὼν ἔριον ἀπέμασσε τὸ αἷμα τοῦ στόματος τῆς κυνός. Καὶ εὑρί-
B σκεται μὲν ἡ κύων ἔχουσα μηδὲν (1) φαῦλον, τὸ δὲ ἔριον τὴν τῆς πορφύρας ἀναδεδεγμένον βαφήν. Εἶτα ἐγνωκὼς ὁ ποιμὴν ὅτι τὸ κογχύλιον τοιαύτην ἔχει φύσιν βαπτικὴν, ἐδημοσίευσεν αὐτὸ τοῦτο· καὶ οὕτω συνέλεγον ἐκ τῆς θαλάσσης τὰ κογχύλια, καὶ κατεσκεύασαν (2) τὴν πορφύραν· ἐκ δὲ ταύτης, τὰς ἁλουργίδας.

ξζ'. *Περὶ τῆς γεωργίας καὶ ναυπηγίας.*

Καθὼς μυθεύεται, ἡ Δημήτηρ εἶχε θυγατέρα τὴν Περσεφόνην. Ταύτην ἥρπασεν (3) ὁ Πλούτων. Περιϊοῦσα δὲ ἡ Δημήτηρ καὶ ζητοῦσα τὴν θυγατέρα Περσεφόνην, ἦλθεν εἰς τὴν Ἀττικὴν, καὶ καταλύει παρὰ Τριπτολέμῳ τινὶ ἐν κώμῃ Ἐλευσίνῃ οὕτω καλουμένῃ. Μανθάνει οὖν αὕτη παρὰ Τριπτολέμου, ὅτι ὁ
C Πλούτων ἥρπασε τὴν Περσεφόνην· καὶ ὑπὲρ ταύτης τῆς εὐεργεσίας δίδωσι τῷ Τριπτολέμῳ τὰ σπέρματα, λέγω δὴ σῖτον καὶ κριθὴν, ἐντειλαμένη μὴ φθονῆσαι, ἀλλὰ περιελθεῖν καὶ σκορπίσαι τὰ σπέρματα πᾶσιν ἀνθρώποις· ἵνα μάθωσι τὸ σπείρειν καὶ γεωργεῖν καὶ ἐσθίειν τοὺς ἡμέρους καρπούς. Πάλαι γὰρ οἱ ἄγροικοι ἤσθιον τοὺς βαλάνους ἐκ τῶν φηγῶν· ἔνθεν ἀπὸ τῆς φηγοῦ τὸ *φαγεῖν* εἴρηται. Λέγεται δὲ, ὅτι ὁ Τριπτόλεμος λαβὼν ἅρμα δρακόντων πτερωτῶν, συμπαραλαβὼν καὶ τὸν Κελεὸν, οὕτως ἐπλανᾶτο φιλοτιμούμενος τὰ σπέρματα. Λέγει δὲ ὁ θεῖος Γρηγόριος, ὅτι καὶ ἡ ναυπηγία παρὰ Ἀθηναίοις εὕρηται. Οἶμαι δὲ αὐτὸν λέγειν περὶ τῆς ναυμαχικῆς τέχνης· ναύμαχοι (4) κατ' ἄκρον Ἀθηναῖοι· ναῦν γὰρ λέγονται οἱ πρῶτοι Φοίνικες ναυπηγῆσαι· τριήρη δὲ, ἡ Σεμί-
D ραμις.

ξη'. *Περὶ τοῦ Κελεοῦ καὶ Ἰκαρίου.*

Περὶ μὲν τοῦ Κελεοῦ εἴπομεν ἐν τῇ πρὸ ταύτης ἱστορίᾳ, ὅτι μετὰ τοῦ Τριπτολέμου ἐπλανᾶτο διδοὺς τὰ σπέρματα. Περὶ δὲ τοῦ Ἰκαρίου ἐστὶν αὕτη· λέγεται, ὅτι ὁ οἶνος παρὰ τοῦ Διονύσου ηὕρηται· διὸ καὶ ἔφορον τῆς ἀμπέλου λέγουσιν εἶναι τὸν Διόνυσον. Οὗτος οὖν ὁ Διόνυσος ἐλθὼν ἐν Ἀθήναις, Ἰκαρίῳ τινὶ περιτυχὼν, δέδωκεν αὐτῷ κλῆμα ἀμπέλου φυτεῦσαι· ὁ δὲ καὶ ἐφύτευσε, καὶ ἐγεώργησεν οἶνον, καὶ ἔπιε, καὶ δέδωκε καὶ ποιμέσι πιεῖν. Οἱ δὲ ποιμένες μεθυσθέντες, διὰ τὸ ἐκ τοῦ παραδόξου πρῶτον πιεῖν, νομίσαντες φαρμαχθῆναι παρὰ τοῦ Ἰκαρίου

(1) Cod. reg. ἔχουσα μὲν οὐδέν.
(2) Id. κατέμαξαν.
(3) Id. ταύτην ἦν (*f.* οὖν) ἥρπασεν.
(4) Id. ναυμάχοι.

ἀποκτείνουσιν αὐτόν· ἡ δὲ Ἠριγόνη ἡ τούτου θυγάτηρ, διὰ τῆς κυνὸς τοῦ Ἰκαρίου γνοῦσα, ὅτι ἀπέθανεν, ἐποτνιᾶτο καὶ ἤσχαλλε, καὶ, καθὼς μυθεύουσιν οἱ πλανώμενοι Ἕλληνες, ταύτην ἐλεήσαντες οἱ θεοὶ διὰ τὸ πάθος, μετέθηκαν εἰς τὸν οὐρανόν· καὶ νῦν ἐστιν ἐν τοῖς ἄστροις ἡ Ἠριγόνη. Τὸ δὲ λέγειν, Μυστήριον ὑμῖν αἰσχρὸν ταῦτα ἐποίησε, οὐ περὶ τοῦ Ἰκαρίου λέγει, ἀλλὰ περὶ τῆς κατὰ τὴν Δήμητραν μυθολογίας. Λέγεται δὲ αὕτη, οὐ μόνον δεδωκέναι αὐτοῖς τὰ σπέρματα, ἀλλὰ καὶ θεσμόν τινα μυστηρίων διδάσκειν, ἅτινα τελοῦνται οἱ Ἕλληνες. Ὡς γὰρ παρὰ τοῖς θεοδιδάκτοις Χριστιανοῖς ἐστι τὸ ἅγιον φώτισμα, οὕτω καὶ παρ' ἐκείνοις ἡ τοιάδε. Ἡ δὲ τοιαύτη τῶν Ἑλλήνων ἑορτὴ λέγεται Δημήτρια (1).

A ipsi attulerunt. Ejus itaque filia Erigone ex paterni canis latratu mortem ipsius intelligens, quiritabatur, et in summo mœrore versabatur. Atque ut opinionis errore sibi fingunt gentiles, ipsius luctu dii permoti in cœlum eam transtulerunt : ac nunc inter astra est Erigone. Quod autem ait Gregorius, Turpe vobis mysterium fecit, hæc non ad Icarium spectant, sed ad Cereris fabulam. Fertur enim Ceres, non solum ipsis semina dedisse, sed etiam legem quamdam mysteriorum, quibus gentiles initiantur. Ut enim apud divinitus edoctos Christianos est sanctus baptismus : sic etiam apud illos hujusmodi festnm dicitur et mysterium. Vocantur enim hæc sacra Δημήτρια, id est Cerealia.

ξθ'. Περὶ τοῦ θρησκεύειν καὶ μυεῖσθαι.

Λέγεται, ὅτι ὁ Ὀρφεὺς Θρᾷξ ὢν τὸ γένος, καὶ θεολογήσας τὰ Ἑλλήνων μυστήρια, ἐδίδαξε πῶς δεῖ τιμᾶν θεούς. Τοῦτο οὖν τὸ τιμᾶν θεοὺς ἐκάλεσαν (2) θρησκεύειν, ὡς Θρᾳκίας οὔσης τῆς εὑρέσεως (3). Ἄλλοι δὲ ἠτυμολόγησαν, ὅτι τὸ θρησκεύειν παρῆκται ἀπὸ τοῦ οἱονεὶ θεοδερκεύειν, τουτέστι Θεὸν ὁρᾷν. Τὸ δὲ μυεῖσθαι εἴρηται, ἢ παρὰ τὸ μυστήρια καὶ ἀπόῤῥητα τελεῖσθαι, ἢ διὰ τὸ μύοντας τὰς αἰσθήσεις καὶ ἐπέκεινα γινομένους πάσης σωματικῆς φαντασίας, οὕτως εἰσδέχεσθαι τὰς θείας ἐλλάμψεις.

69. De religionis cultu et initiatione.

B Orpheus quidam, ut ferunt, genere Thrax, de Græcorum mysteriis pertractavit, cultumque deorum tradidit. Hunc autem deorum cultum θρησκεύειν, vocavit, quasi θρησκεία, id est, religio hujus inventrix esset. Alii deductam hanc vocem putant, quasi a verbo θεοδερκεύειν, id est, *Deum videre;* μυεῖσθαι autem dictum est, quod mysteriis atque arcanis sacris imbuerentur, vel etiam quia μύοντες, id est, claudentes sensus, ac supra omnem corpoream speciem evecti, ita demum divinas illuminationes admitterent.

ο'. Περὶ τοῦ θύειν καὶ ἀστρονομεῖν.

Λέγεται δὲ ὅτι τὸ θύειν θεοῖς Χαλδαῖοι ἐξεῦρον, εἶτουν Κύπριοι· διαφορεῖται γὰρ ἡ ἱστορία· Χαλδαῖοι δὲ ἔθνος Περσικόν. Τὴν δὲ ἀστρονομίαν λέγονται πρῶτοι εὑρηκέναι Βαβυλώνιοι διὰ Ζοροάστρου· δεύτεροι δὲ διεδέξαντο Αἰγύπτιοι. Τὴν δὲ γεωμετρίαν (4) εὗρον Αἰγύπτιοι διὰ τὸ τὸν Νεῖλον τὴν αὐτῶν κατάρδοντα χώραν, συγχέειν τὰ τῆς δεσποτείας ἑκάστου γνωρίσματα· διαιροῦντες οὖν πολλάκις τὴν γῆν, καὶ ποικίλοις σχηματισμοῖς χρώμενοι, ἀρχηγοὶ τῆς ἐπιστήμης γεγόνασι. Τὴν δὲ μαγείαν, φασὶν, εὗρον Μῆδοι, εἶτα Πέρσαι. Διαφέρει δὲ μαγεία γοητείας, καὶ γοητεία φαρμακείας· τούτοις· ὅτι ἡ μὲν μαγεία, ἐπίκλησίς ἐστι δαιμόνων ἀγαθοποιῶν, πρὸς ἀγαθοῦ τινος σύστασιν· ὥσπερ τὰ τοῦ Ἀπολλωνίου Τυανέως θεσπίσματα δι' ἀγαθὸν γεγόνασι. Γοητεία δέ ἐστιν ἐπίκλησις δαιμόνων κακοποιῶν, περὶ τοὺς τάφους εἰλουμένων, ἐπὶ κακοῦ τινος σύστασιν· γοητεία δὲ ἤκουσεν ἀπὸ τῶν γόων καὶ τῶν θρήνων τῶν περὶ τοὺς τάφους γινομένων. Φαρμακεία δὲ, ὅταν διά τινος σκευασίας θανατηφόρου, ἢ πρὸς φίλτρον δοίη, ἢ καὶ ἄλλως πως προσαχθῇ τινι διὰ στόματος.

70. De sacrificiis, astronomia et geometria.

Diis sacrificare quidam Chaldæorum, alii Cypriorum inventum esse aiunt : nec enim utri hoc C invenerint satis constat. Chaldæi autem Persica est natio. At vero astronomiam primi Babylonii per Zoroastrum invenisse dicuntur. Proximi eam exceperunt Ægyptii, ex immensitate terræ et locorum divisionibus prius edocti, atque ita ad scribendum adducti. Jam magiam Medi invenerunt. Differt autem magia a goetia, et goetia a pharmacia. Magia enim est bonorum dæmonum ad boni cujuspiam conciliationem et conservationem invocatio: quemadmodum Apollonii Tyanei vaticinia ob bonum exstiterunt. Goetia autem est malorum dæmonum circa sepulcra sese volutantium ad mali alicujus procurationem invocatio. Goetia autem dicta est ἀπὸ τῶν γόων καὶ τῶν θρήνων, id est, a clamoribus et luctibus, qui circa sepulcra eduntur. D Pharmacia autem est, cum exitiosum quoddam medicamentum vel amatorium poculum alicui hauriendum porrigitur.

οα'. Περὶ τῆς ὀνειρομαντείας.

Τελμισσὸς, πόλις ἐστὶ Παμφυλίας· αὕτη δὲ παλαιοτάτη πόλις· ἦν δὲ καὶ ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Κροίσου. Οὗτοι λέγονται πρῶτοι τοὺς ὀνείρους εὑρεῖν, καὶ διακρίνειν τὰ τέρατα. Ἔλεγον γὰρ, εἰ γέγονέ τι παράδοξον, ὅτι τόδε σημαίνει, καὶ πάντως ὡς ἂν εἶπον συνέβαινεν ἐξέρχεσθαι (5).

71. De arte conjecturæ ex somniis faciendæ.

Telmessus antiquissima Pamphyliæ urbs est, quæ Crœsi tempestate florebat. Hi primi rationem invenisse dicuntur, qua insomnia explorari ac dijudicari possent; si quid enim præter morem in somnis accidisset, quid illud portenderet, dicebant: ac quidquid dixissent, eventu ipso haud dubio comprobabatur.

(1) Id. add καὶ Ἐλευσῖνα (*f.* Ἐλευσίνια).
(2) Id. ἐκάλεσε.
(3) Ms. reg. 256 αἱρέσεως.
(4) Cod. reg. add. γεωμετρεῖν.
(5) Colb. 3 γενέσθαι.

72. *De divinandi arte.*

Divinatrix scientia partim ὀρνεοσκοπητική est, quam Phryges invenerunt, partim οἰκοσκοπητική, partim ἐνόδιος, partim χειροσκόπος, partim παλματική. Ὀρνεοσκοπητική est, cum volante hac vel illa ave, ante vel retro, dextrorsum vel sinistrorsum, quid hoc significet, dicimus, quam divinationis partem Telegonus invenisse dicitur. Οἰκοσκοπητική, cum quis ea quæ in domo contingunt, enarrat, quidque hoc portendat, exponit. Verbi causa, quoniam in tecto felis, aut serpens, aut mus apparuit, aut exhaustum est oleum, aut mel, aut vinum, aut aqua, aut cinis, aut aliud quiddam, hoc significat. De quo genere opus edidit Xenocrates. Ἐνόδιος autem, cum ea quæ in via occurrunt, enarrantur. Ut si occurrerit quispiam hoc gestans, hoc tibi accidet; si autem ille, hoc tibi eveniet. De quo genere Pollux pertractavit. Χειροσκόπος vero, cum ex manuum extensione ac rugis dicimus rem hanc illum manere, vel quod ipsius nuptiæ ambiuntur, vel quod liberos procreabit, vel hujusmodi aliquid: de quo volumen conscripsit Helenus. Παλματική denique, cum ex corporis palpitatione aliquid cognoscitur. Ut, si palpitet oculus dexter, hoc indicat, aut si humerus, aut reliqua pars corporis. De quo genere opus elucubravit Posidonius.

οβ'. *Περὶ τῆς οἰωνιστικῆς.*

Τῆς δὲ οἰωνιστικῆς, τὸ μὲν ἔστιν ὀρνεοσκοπητικὸν, τὸ δὲ οἰκοσκοπητικὸν, τὸ δὲ ἐνόδιον, τὸ δὲ χειροσκοπητικὸν, τὸ δὲ παλμαστικόν. Ὀρνεοσκοπητικὸν δέ ἐστιν, ὅταν πετομένου τοῦδε ἢ τοῦδε ὄρνιθος, ἢ ἔμπροσθεν ἢ ὀπίσω, ἢ δεξιὰ ἢ ἀριστερὰ, εἴπωμεν, ὅτι τόδε σημαίνει· λέγεται δὲ ἐξευρηκέναι πρῶτος Τηλέγονος. Οἰκοσκοπητικὸν δέ ἐστιν, ὅταν τὰ ἐν τῷ οἴκῳ συμβαίνοντα ἐξηγήσηται καὶ εἴπῃ, ὅτι τόδε σημαίνει. Ἐπειδὴ ἐν τῇ στέγῃ ἐφάνη γαλῆ, ἢ ὄφις, ἢ μῦς, ἢ ἐκενώθη ἔλαιον, ἢ μέλι, ἢ οἶνος, ἢ ὕδωρ, ἢ τέφρα, ἢ ἄλλο τι, ὅτι τόδε σημαίνει· ταῦτα δὲ συνεγράψατο Ξενοκράτης. Ἐνόδιον δέ ἐστιν, ὅταν ἐξηγήσηται τὰ ἐν τῇ ὁδῷ ὑπαντῶντα· ὅταν ὅτι Ἐάν σοι ὑπαντήσῃ τις τόδε βαστάζων, τόδε σοι συμβήσεται· ἐὰν ὁ δεῖνα, τόδε· ὅπερ συνεγράψατο Πόλλης (1). Χειροσκοπητικὸν δέ ἐστιν, ὅταν διὰ (2) ἐκτάσεως τῶν χειρῶν καὶ διὰ τῶν ῥυτίδων εἴπωμεν, ὅτι τόδε ἢ τόδε αὐτὸν μένει, ἢ ὅτι γαμεῖ ἢ παιδοποιεῖ, ἤ τι τοιοῦτον· ὅπερ συνεγράψατο Ἕλενος. Παλμαστικὸν δέ ἐστι, τὸ διὰ τῆς πάλσεως τοῦ σώματος γνωριζόμενον· οἷον, ἐπάλθη ὁ δεξιὸς ὀφθαλμὸς, τόδε σημαίνει· ἢ ὁ ὦμος, ἢ ὁ μηρὸς, τόδε· ὃ συνεγράψατο Ποσειδώνιος καὶ ἄλλοι πολλοί.

73. *De Scythis, qui adversus heros suos rebellarunt.*

Quidam ex nomadibus Scythis relictis famulis suis e Scythia latrocinandi causa excesserunt. Prius tamen eos excæcarunt, ac postea hoc muneris ipsis injunxerunt, ut cum eorum uxoribus lac coagularent. Cumque multum temporis interfluxisset, nec Scythæ patriam repeterent, uxores eorum cum excæcatis servis stupri consuetudinem habuerunt, ex ipsisque conceperunt ac pepererunt; atque ita pro Scythis qui abscesserant liberi nascuntur, servili tamen semine procreati. Ergo cum Scythæ illi, qui olim patria egressi fuerant, in Scythiam rediissent, hos ex servis progenitos ætate florentes repererunt, atque obviam ipsis cum armis euntes. Ac conserto inter eos certamine reduces illi Scythæ fusi et superati sunt. Qua clade accepta auctor ipsis fuit quispiam, ne armis, sed verberibus cum ipsis pugnarent. Armis enim pugnare iis demum convenire, quibus cum pari conditione hostibus res esset: at virgas ipsis intentare argumentum esse herilis adversus servos potestatis. Illi itaque, servis patribus nati, cum veteres Scythas cum virgis conspexissent, velut dominis suis sese submiserunt: sicque sublatum et exstinctum est bellum.

ογ'. *Περὶ τῶν Σκυθικῶν δούλων.*

Τῶν νομάδων Σκυθῶν μέρος τι ἐξῆλθεν ἐκ τῆς Σκυθίας πλανώμενον ἐπὶ λῃστείᾳ. Εἴασαν δὲ οὗτοι οἰκέτας (3), ὥστε μετὰ τῶν γυναικῶν τυρεύειν τὸ γάλα. Τοὺς δὲ οἰκέτας αὐτῶν ἐξετύφλουν οἱ Σκύθαι ζηλοτυποῦντες, καὶ οὕτω παρεῖχον αὐτοῖς τυρεύειν τὸ γάλα. Χρόνου δὲ γενομένου, καὶ τῶν Σκυθῶν τῶν ἐξελθόντων μὴ ὑποστρεφόντων, αἱ γυναῖκες φοιτῶσι πρὸς τοὺς δούλους τοὺς ἐκτυφλωθέντας καὶ συγγίνονται αὐτοῖς, καὶ συλλαμβάνουσι, καὶ γεννῶσι· καὶ γίνονται παῖδες ἀντὶ τῶν ἐξελθόντων Σκυθῶν. Ἦσαν δὲ δοῦλοι οἱ τεχθέντες κατὰ τὸ σπέρμα. Οἱ οὖν πάλαι ἐξελθόντες Σκύθαι ὑποστρέψαντες, εὗρον τούτους τοὺς γεννηθέντας ἐκ τῶν δούλων ἡβήσαντας, καὶ ἐναντιουμένους αὐτοῖς· καὶ γενομένου πολέμου μεταξὺ τῶν δουλοσπόρων καὶ τῶν ἐπανελθόντων Σκυθῶν, ἡττῶνται πάνυ οἱ ἐπανελθόντες. Τούτοις οὖν ἡττηθεῖσιν, εἷς συνεβούλευσέ τις μὴ ὅπλοις αὐτοὺς πολεμῆσαι, ἀλλὰ διὰ μαστίγων. Τὸ γὰρ δι' ὅπλων, φησὶ, πολεμῆσαί τινας, ὡς ἀπὸ ἴσων πρὸς ἴσους ἐστὶν ὁ πόλεμος· τὸ δὲ ἀπὸ μαστίγων αὐτοῖς ἐπελθεῖν, ὡς ἀπὸ δεσποτῶν εἰς δούλους ἐστίν. Οἱ οὖν δουλόσποροι, θεασάμενοι τοὺς Σκύθας μετὰ τῶν μαστίγων, ὑπέκυψαν ὡς οἰκείοις δεσπόταις, καὶ οὕτω κατελύθη ὁ πόλεμος.

74. *De Thessala equa et muliere Lacedæmonia.*

Nulla est urbs, quæ non eximium aliquod ornamentum habeat, ut Thessalia equos, Attica argenti metalla, India auream arenam. Consimilem etiam in modum Lacedæmonii venatorios canes primæ bonitatis, et mulieres strenuas et intrepidas. Habuit etiam Sicilia fontem nomine Arethusam, cujus

οδ'. *Περὶ Θετταλικοῦ ἵππου.*

Πᾶσα πόλις, ἢ χώρα ἔχει τι ἐξαίρετον ἰδίωμα· οἷον, ἡ Θετταλῶν χώρα ἔσχε τοὺς ἵππους· ἡ Ἀθηναίων, τὰ μέταλλα τοῦ ἀργύρου· ἡ Ἰνδία, τὴν χρυσίτιδα ψάμμον· ὁμοίως καὶ ἡ Λακεδαιμονίων, κύνας θηρευτικὰς (ἔνθεν καὶ οἱ Λακωνικοὶ κύνες), καὶ γυναῖκας ἀνδρείας καὶ ἀπτοήτους. Ἔσχε δὲ καὶ ἡ

(1) Cod. reg. Colb. Πόλλις.
(2) Reg. add. τῆς.
(3) Id. ἐάσαντες τοὺς οἰκέτας οἴκοι.

Σικελία πηγὴν ὕδατος Ἀρέθουσαν οὕτω καλουμένην· ἧς ἐρασθῆναι τὸν Ἀλφειὸν ποταμὸν μυθεύουσι· τὸ δὲ ὕδωρ τῆς Ἀρεθούσης, ἀκραιφνές τε καὶ καθαρὸν καὶ γλυκύ. Λέγει οὖν ὁ θεῖος Γρηγόριος, ὅτι ὥσπερ ἔνιαι χῶραι καὶ πόλεις ἔσχον τι κατ' ἐξαίρετον ἰδίωμα, οὕτω τὸ δόγμα τῶν Χριστιανῶν πάντα ταῦτα, ὀρφανοτροφεῖα, ξενῶνας, νοσοκομεῖα, πτωχοτροφεῖα, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα ἀγαθά.

οε'. *Περὶ τῆς τοῦ Πλάτωνος Πολιτείας.*

Πλάτων ὁ φιλόσοφος συνεγράψατο σύνταγμα, ὃ *Πολιτείαν* ἐπέγραψεν. Ἐν τούτῳ τῷ συντάγματι λέγει, ὁποίαν δεῖ γενέσθαι πόλιν, καὶ ἐκ ποίων ἀνδρῶν συγκειμένην, καὶ ποίοις ἔθεσι καὶ νόμοις πολιτευομένην. Αὕτη δὲ αὐτῷ ἡ πόλις, λόγῳ μόνῳ συνέστη· ἔργῳ δὲ, οὔτε συνέστη, οὔτε ἐπολιτεύσατο. Ἐν ἐκείνῳ οὖν τῷ συντάγματι τοῦτο τὸ ῥησείδιον, ὅτι Ὑποκείσθωσαν ἡμῖν οἱ πολῖται τάδε φθεγγόμενοι, ἵν' ἴδωμεν αὐτῶν κινουμένην τὴν ἐπίνοιαν.

ος'. *Περὶ τῆς τοῦ Ἡσιόδου Θεογονίας.*

Ἡσίοδος εἷς ἐστι τῶν ποιητῶν· οὗ πράττονται τρία ποιήματα· ἡ καλουμένη *Θεογονία*, τὰ καλούμενα *Ἔργα καὶ ἡμέραι*, καὶ ἡ καλουμένη *Ἀσπίς*. Ἐν τῇ οὖν καλουμένῃ *Θεογονίᾳ* ὁ Ἡσίοδος (1) ἄρχεται (2) καταριθμεῖσθαι τὰς γενέσεις τῶν θεῶν· ὅτι ἐκ τοῦ χάους καὶ ἐκ τοῦ αἰθέρος ἐγεννήθη ὁ δεῖνα· ἐκ δὲ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὁ Κρόνος· ἐκ δὲ τοῦ Κρόνου, ὁ Ζεὺς, ὁ Ποσειδῶν, ὁ Πλούτων. Εἶτα καταφέρει σειρὰς γενῶν καὶ θεῶν καινοτέρων ὀνόματα· καὶ ὅτι οἵδε οἱ θεοὶ, μετὰ τῶνδε ἐπολέμησαν· καὶ οἵδε ἐνίκησαν, οἵδε ἡττήθησαν, καὶ οἵδε διεσπάραξαν τόνδε ἢ τόνδε. Οἱ γὰρ Τιτᾶνες λέγονται διασπαράξαι τὸν Διόνυσον. Τὰ δὲ ὀνόματα ταῦτα, ἃ λέγει ἐνταῦθα ὁ Γρηγόριος, οἷον Κῶτον καὶ Βριάρεω, ὁ Ἡσίοδος λέγει γενέσθαι τινὰς ἀνθρώπους ἀπὸ ἑκατὸν χειρῶν ἔχοντας, οἵτινες μετὰ τῶν θεῶν ἐπολέμησαν τοὺς Τιτᾶνας. Οἱ γὰρ Τιτᾶνες μυθεύονται κατὰ τῶν θεῶν ἐπαναστῆναι, ἕως οὗ ἐκεραύνωσεν αὐτοὺς ὁ Ζεύς. Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τῶν δρακοντοπόδων Ἡσίοδος λέγει, ὅτι ἐγεννήθησαν ἄνθρωποι δρακοντόποδες. Κεραυνοφόρους δὲ λέγει νῦν θεοὺς, ἢ αὐτὸν τὸν Δία, ὡς κεραυνὸν ἐπαφέντα τοῖς Γίγασιν, ἢ Στεροπὴν (3) ἢ Βρόντην τοὺς χαλκεύσαντας τῷ Διὶ βροντὴν καὶ τὴν ἀστραπὴν, καὶ τοὺς κεραυνούς· νήσους δὲ καὶ βέλη καὶ τάφους λέγει ἐπαφεῖσθαι τοῖς Γίγασι παρὰ τῶν θεῶν. Ταῦτα οὖν μυθολογεῖ. Τὰ δὲ πικρὰ τούτων γεννήματα λέγει, ὅτι ἐκ τοῦ αἵματος τῶν Γιγάντων ταῦτα τὰ θανατηφόρα ζῶα γεγόνασιν, ἃ αὐτὸς καταριθμεῖται, οἷον τὴν Χίμαιραν, τὸν Κέρβερον, περὶ ὧν φθάσαντες εἴπομεν. Τὸ δὲ περὶ τὰς Γοργόνας, τοιοῦτόν τι ἦν· ὅτι τρεῖς ἦσαν γυναῖκες φοβερὰ τοσοῦτον ἔχουσαι τὰ πρόσωπα, ὥστε τοὺς θεωμένους αὐτὰς παραυτίκα ἀποθνήσκειν. Λέγεται δὲ, ὅτι ὁ Περσεὺς τὴν μίαν τούτων ἀνεῖλε τῷ λογχοδρεπάνῳ.

A amore captum fuisse Alpheum amnem fabulantur. Porro fontis illius aqua pura est et limpida, miræque suavitatis. Ait ergo Gregorius : Quemadmodum nonnullæ regiones, urbes et cives proprium atque eximium aliquod decus habent : sic doctrina Christiana hæc omnia, orphanorum atque extraneorum domicilia, valetudinaria, ac loca in quibus pauperes alantur, atque omnia hujusmodi bona.

75. *De Platonis Republica.*

Philosophus Plato opus composuit, quod *De Republica* inscripsit. In eo docet qualem esse civitatem, quoque ex hominum numero constare, tum quibus moribus legibusque gubernari oporteat. Hæc porro civitas sermone solo ab eo coagmentata est : re ipsa autem nec constructa, nec gubernata.
B In hoc volumine his verbis utitur : Fingamus (4) cives hujusmodi orationem habere, ut eorum consilium animique solertiam non inertem ac mortuam, sed vivam motuque incitatam videamus.

76. *De Hesiodi Theogonia.*

Hesiodi poemata tria exstant, *Theogonia*, *Opera et dies*, et *Scutum Herculis*. In *Theogonia* deorum ortus enumerare incipit, nimirum quod ex chao et æthere natus sit ille, ex cœlo et terra Saturnus, ex Saturno Jupiter, Neptunus et Pluto. Postea catenam quamdam generum deorumque recentioris nominis deducit : narratque quemadmodum hi dii cum illis dimicarint, atque hi illum aut illos discerpserint. Titanes enim Bacchum dilaniasse feruntur. Hæc porro nomina quæ hoc loco profert
C Gregorius, velut Cottum et Briareum, Hesiodus homines quosdam centimanos fuisse dicit, qui simul cum diis adversus gigantes bellum gesserunt. Hos enim adversus deos insurrexisse fingunt, quoadusque tandem Jovis fulmine oppressi sunt. Consimili quoque modo homines quosdam exstitisse ait, qui draconum pedes haberent. Fulminiferos autem deos vocat, vel Jovem ipsum, ut qui gigantibus fulmen immiserit, vel etiam Steropen et Bronten, qui tonitru et fulgur Jovi fabricati sunt. Insulas porro tum pro sagittis tum pro sepulcris gigantibus immissas a diis fuisse confingit. Acerbi autem et amarulenti fetus, qui ex gigantum cruore prodierunt, mortifera hæc animantia exstiterunt, velut quæ
D ipse enumerat, hydram nempe (quæ centiceps ille serpens erat, quem Hercules interfecit), chimæram, quam, cum de ea prius verba faceremus, ab anteriore parte leonem, a posteriore draconem, ac medio corpore chimæram ignem faucibus evomentem esse diximus, a Bellerophonte oppressam et exstinctam. Consimiliterque de Cerbero sermonem habuimus, nimirum canem tricipitem fuisse, qui inferorum portas sedulo custodiret, ac descendentes quidem ad inferos mulceret, eos autem qui ascendere conabantur, dentibus peteret ac devoraret : quem Hercules obtruncavit. Quod autem ad Gorgones attinet, tres erant mulieres adeo truculento atque horribili aspectu, ut quisquis eas intuebatur, statim moreretur : quarum unam lancea sua Perseus trucidasse dicitur.

(1) Id. τερατώδη καὶ μάχας τῶν θεῶν διηγεῖται.
(2) Id. add. δέ.
(3) Id. Ἀστερόπην.
(4) Hæc Nonnus ipse fingit.

77. *De eo quod ait Gregorius, Orpheus transeat cum sua cithara.*

A Orpheus musicus tantum suavitate cantus valuit, ut eo, vel magis potius sua quercus animantesque rationis expertes atque adeo saxa et fluvios ad se pertraheret. Hujus poemata circumferuntur, quæ pro theologia gentiles habent. In his deorum ordines seriemque ac nonnullorum facinora quædam, quæque quorumdam cæremoniæ atque initiandi ritus, et qui rerum aliquarum parentes effectoresque sint recenset. Hujus igitur Orphei nonnulla producit Gregorius quæ de Jove et Cerere dicta sunt. Priora enim de Jove dicit, posteriora de Cerere. Ac sensus quidem horum versuum qui ad Jovem spectant, est talis : O Jupiter gloriose, deorum omnium maxime, qui fimo omni contineris B tam ovium, quam equorum, quamque mulorum. Quo videlicet carmine Orpheus Jovem usque etiam ad pecudum ac jumentorum stercus vivificam suam facultatem emittere significabat. Carminis autem de Cerere hic est sensus : Deam sublato corpore femora sua detexisse ut amasiis suis corporis sui copiam faceret. Quibus verbis Orpheus Cereris vim ac facultatem iis a quibus expetitur, in promptu esse innuit, eamque paratam ad sese ipsis dandam, eosque explendos. Divus itaque Gregorius hoc velut fœdum atque obscenum, atque illud etiam Jovis ut impurum traducit, meritoque sugillat.

οζ'. *Περὶ Ὀρφέως καὶ κιθάρας.*

Ὀρφεὺς γέγονε μουσικὸς, Θρᾷξ τὸ γένος· ὃς λέγεται οὕτω προσηνῶς καὶ ἐκμελῶς (1) ᾆσαι, ὡς ἐπακολουθεῖν τῇ ᾠδῇ αὐτοῦ, μᾶλλον δὲ τῇ μαγείᾳ, τὰς δρῦς, καὶ τῶν ζώων τὰ ἄλογα, καὶ τοὺς λίθους, καὶ τοὺς ποταμούς. Τούτου δὲ φέρονται ποιήματα, ἅτινα ὡς θεολογίας ἔχουσιν Ἕλληνες. Ἐν δὲ τούτοις τοῖς ποιήμασι, διὰ μυθικῶν συμβόλων (2) λέγει τὰς τῶν θεῶν τάξεις καὶ σειρὰς, καὶ τίνων τίνα ἔργα, καὶ ποῖα τίνων τελέσματα, καὶ τίνες τίνων δημιουργοί. Τούτου τοίνυν τοῦ Ὀρφέως ἔνια ἔπη παρατίθησιν ὁ θεῖος Γρηγόριος, ἃ εἰσι περὶ τοῦ Διὸς εἰρημένα, καὶ τῆς Δήμητρος. Τὰ μὲν γὰρ πρῶτα περὶ τοῦ Διὸς λέγει, τὰ δὲ ὕστερα περὶ τῆς Δήμητρος. Καὶ ὁ νοῦς μὲν τῶν περὶ τοῦ Διὸς ἐπῶν, οὗτός ἐστιν· ὅτι Ὦ Ζεῦ ἔνδοξε καὶ μέγιστε τῶν πάντων θεῶν, περιεχόμενε τῇ κόπρῳ πάσῃ, ὅση τε προβάτων, ὅση τε ἵππων καὶ ἡμιόνων. Μηλείη δὲ κόπρος ἐστὶν ἡ τῶν προβάτων· μῆλα γὰρ τὰ πρόβατα. Διὰ τοῦδε τοῦ ἔπους δῆθεν ὁ Ὀρφεὺς ἐσήμανεν, ὅτι ὁ Ζεὺς ἄχρι καὶ τῆς κτηνώδους ὕλης ἐκπέμπει τὰς ἑαυτοῦ ζωογόνους δυνάμεις. Τοῦ δὲ περὶ τῆς Δήμητρος ἔπους ὁ νοῦς ἐστιν οὗτος· ὅτι Ἐπαιρομένη ἡ θεὰ, τοὺς ἑαυτῆς μηροὺς ἀνεσύρατο (λέγει δὲ περὶ τῶν ἱματίων), ἵνα, φησὶ, τοὺς ἐρῶντας αὐτῆς ἀξιώσῃ τῆς συνουσίας. Διὰ δὲ τούτων ὁ Ὀρφεὺς αἰνίττεται, ὅτι ἡ θεία δύναμις τοῖς ἐπιθυμοῦσιν αὐτῆς, ἕτοιμος γίνεται τοῦ ἐπιδοῦναι ἑαυτὴν καὶ μυῆσαι αὐτούς. Ὁ οὖν θεῖος Γρηγόριος, ὡς καὶ τούτου ὄντος αἰσχροῦ, καὶ τοῦ περὶ τὸν Δία ἀκαθάρτου, διασύρει καὶ διαγελᾷ αὐτοὺς ἀξίως.

78. *De Phanete et Ericapæo.*

In Orphicis poematis hæc duo nomina simul cum aliis multis inducuntur. Ex quibus Phanetem inducit penem retro circa nates habentem ; aiuntque eum vivificæ facultatis præsidem atque antistitem esse. Consimili modo Ericapæum alii cuipiam facultati præesse narrant. Quod autem de eo, qui deos omnes devorabat, loquitur, non Ericapæum intelligit, sed Saturnum. Hic enim filios duos quos procrearat, devorasse, ac devoratos evomuisse dicitur. Nam cum Jovis loco saxum devorasset, subsidente saxo cunctos evomuit.

C οη'. *Περὶ Φάνητος καὶ Ἠρικαπαίου.*

Ἐν τοῖς Ὀρφικοῖς ποιήμασιν εἰσηνέχθη τὰ δύο ταῦτα ὀνόματα μετὰ καὶ ἄλλων πολλῶν· ὧν, τὸν Φάνητα εἰσφέρει αἰδοῖον ἔχοντα ὀπίσω περὶ τὴν πυγήν. Λέγουσι δὲ αὐτὸν ἔφορον εἶναι τῆς ζωογόνου δυνάμεως· ὁμοίως δὲ καὶ τὸν Ἠρικαπαῖον λέγουσιν ἑτέρας ἔφορον εἶναι δυνάμεως. Περὶ δὲ τοῦ, Ὁ πάντας καταπίνων θεοὺς, οὐ λέγει περὶ τοῦ Ἠρικαπαίου, ἀλλὰ περὶ τοῦ Κρόνου. Λέγεται γὰρ οὗτος, οὓς ἔτεκεν υἱοὺς, πάλιν καταπιεῖν, καὶ ἐμέσαι οὓς ἤδη κατέπιε. Λέγεται λίθον καταπιεῖν ἀντὶ τοῦ Διὸς, καὶ τοῦ λίθου κατελθόντος ἐμέσαι πάντας.

79. *De Homero.*

Homerus in suis poematis sursum deorsumque D Saturnum et Jovem fabulose jactat, Junonem etiam et Venerem et Palladem ac multos alios deos, quos ex poesi cognitos habemus. Comicum autem eum vocat Gregorius, quod nonnulla comice ac jocose de diis protulerit, ut quod Juno eleganti veste induta egregieque ornata ad Jovem se contulerit, cumque ut voluptuarium fefellerit, ac cum ipso dormierit. Quo quid magis ridiculum excogitari possit? Tragicum vero eumdem nominat, quod quædam tristia et luctuosa de diis commentus sit : velut quod Jupiter Vulcanum in Lemnum præcipitem dejecerit : quod Venus a Diomede vulnus acce-

οθ'. *Περὶ Ὁμήρου.*

Καὶ ἡ περὶ τοῦτον πολυθρύλλητος ἱστορία. Ἐν γὰρ τοῖς ποιήμασιν αὐτοῦ ἄνω τε καὶ κάτω, Κρόνον τε καὶ Δία μυθολογεῖ, καὶ Ἥραν καὶ Ἀφροδίτην, Ἀθηνᾶν τε ἐπὶ πᾶσι τούτοις· καὶ ἁπλῶς οὓς ἐκ τῆς ποιήσεως ἴσμεν. Κωμῳδοποιὸν δὲ τὸν Ὅμηρον ἐκάλεσεν, ὡς ἔνια ἀποσκώμματα εἰς θεοὺς εἰρηκότα (3). Τραγῳδοποιὸν δὲ, ὅτι ἔνια πένθιμα περὶ τῶν θεῶν μυθολογεῖ· οἷον, ὅτι τὸν Ἥφαιστον κατεκρήμνισεν ἐν Λήμνῳ ὁ Ζεύς· καὶ ὅτι ἐτρώθη ἡ Ἀφροδίτη ὑπὸ τοῦ Διομήδους. Ταῦτα δὲ δῆθεν δακρύων ἄξια. Τῇ μὲν γὰρ τραγῳδίᾳ ἕπεται τὰ δάκρυα· τῇ δὲ κωμῳδίᾳ, ὁ γέλως.

(1) Cod. reg. ἐμμελῶς.
(2) Id. συλλαβῶν.
(3) Id. add. ὅτι ἡ Ἥρα φορτώσασα (sic) καὶ καλλωπισμένη ἀπῆλθε παρὰ τὸν Δία, καὶ ἠπάτισεν (f. ἠπάτησεν) αὐτὸν ὡς ἡδύβιον καὶ συνεκαθεύδησεν αὐτῷ. Καὶ τί τούτου γελοιωδέστερον; et ea legit interpres.

perit. Quæ profecto luctu ac lacrymis digna sunt. Tragœdiam quippe lacrymæ sequuntur, quemadmodum risus comœdiam.

A

π'. Περὶ Ὠκεανοῦ καὶ Τηθύος.

Καὶ τοῦτον δὲ τὸν μῦθον εἰσφέρουσιν οἱ ποιηταί, ὅτι ὁ Ὠκεανὸς πατήρ ἐστι πάντων τῶν θεῶν, ἡ δὲ Τηθὺς μήτηρ. Ἀνδρόγυνον δὲ ὁ Ὠκεανὸς καὶ ἡ Τηθύς· καὶ ὅτι πάλαι διέστησαν ἀπ' ἀλλήλων· διὰ δὲ δυσωπήσεως τῆς Ἥρας γίνεται πάλιν συνάφεια αὐτῶν καὶ φιλία. Ὁ δὲ μῦθος αἰνίττεται, ὅτι ὁ Ὠκεανὸς μὲν ἔστιν ἡ ὑγρὰ φύσις· ἡ δὲ Τηθὺς ἡ ξηρά, τουτέστιν, ἡ γῆ· καὶ ὅτι πάλαι τῆς ὑγρᾶς φύσεως μὴ συγγινομένης τῇ γῇ, οὐδὲν ἐζωογονεῖτο, καὶ ἀπώλλυντο πάντα. Εἶτα ἡ Ἥρα, ὡς ἔφορος οὖσα τῆς συζεύξεως, καταλλάττει τὰ δύο στοιχεῖα εἰς συνάφειαν, καὶ γίνεται λοιπὸν ζωογόνος.

80. *De Oceano et Thetide.*

Hanc quoque fabulam inducunt poetæ, Oceanum videlicet deorum omnium patrem esse, ac Thetidem matrem, ipsosque hermaphroditum quemdam esse. Aiunt etiam dissidium olim inter eos exstitisse, cæterum opera precibusque Junonis coiisse rursus inter eos amicitiam atque concordiam. Qua fabula, inquiunt, significatur per Oceanum aquam, per Thetidem autem terram intelligendam esse: quodque olim aqua nihil commercii cum terra habente nulla res in vitam producebatur, sed interibant omnia. Postea autem Junonem conjunctionis et matrimonii præsidem duo hæc elementa in concordiam reduxisse: atque ita deinceps rerum procreationem consecutam fuisse.

B

πα'. Περὶ Διὸς καὶ Ἥρας.

Ὁ Ζεὺς ἐχαρίζετο μᾶλλον τοῖς Τρωσί, καὶ ἐποίει ἡττᾶσθαι τοὺς Ἕλληνας διὰ τὴν ἱκεσίαν τῆς Θέτιδος, ἕνεκεν τοῦ Ἀχιλλέως, ἵνα ζητήσωσιν αὐτὸν οἱ Ἕλληνες ἡττώμενοι. Ἡ Ἥρα ἐφρόντιζε τῶν Ἑλλήνων· φροντίζουσα δέ, βουλεύεται ἀπατῆσαι τὸν Δία, πρὸς μίξιν αὐτὸν καὶ ὕπνον ἐκβακχεύουσα, ἵνα, καθεύδοντος τοῦ Διός, ἀβοήθητοι οἱ Τρῶες γενόμενοι ἡττηθῶσιν ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων. Ταῦτα οὖν βουλευσαμένη, λαμβάνει τὰ πορνικὰ καλλωπίσματα πάντα ἐκ τοῦ κεστοῦ τῆς Ἀφροδίτης. Ὁ δὲ κεστὸς μυθεύεται κάμψειόν τι εἶναι, ἐν ᾧ πάντα τὰ πρὸς κάλλος καὶ εὐμορφίαν καὶ χάριτας καὶ λαμπρότητα προσώπου ἐναπόκεινται. Εἶτα κοσμησαμένη ἄνεισι παρὰ τὸν Δία, καὶ κινεῖ αὐτὸν ἐκ τοῦ πλάσματος τούτου πρὸς ἡδονὴν καὶ λαγνείαν· ἐκ γῆς δὲ περιέβαλλεν ἑαυτῇ καὶ τῆς τῶν μύρων εὐωδίας. Καὶ γὰρ ἡ γῆ, φησίν, ἐβλάστησε βοτάνας, οἷον λῶτον, κρόκον, καὶ ὑάκινθον, ῥόδα, καὶ τὰ λοιπὰ ἀρώματα ἔργα μυρεψῶν, καὶ μόσχον.

81. *De nubigrega Jove et Junone.*

Fabula hæc hujusmodi de causa conficta est: Jupiter in Trojanorum partem magis propendebat, atque ob Thetidis deprecationem in Achillis gratiam inferiores Græcos efficiebat, ut videlicet ipsi ab hostibus superati Achillem requirere cogerentur. At Juno Græcis consultum cupiens per venereum congressum imposturam Jovi facere meditatur. Ac posteaquam cum ipso perbacchata est, somnum ei conciliat, ut, dum ille dormit, Trojani omni auxilio destituti a Græcis vincantur. Hoc consilio inito, meretricia ornamenta ex Veneris cesto assumit. Cestum porro thecam quamdam fuisse aiunt, in qua omnia fraudum genera recondita C erant, quæ ad pulchritudinem et elegantiam ac venustatem vultusque splendorem usui esse possunt. Ita ornata ad Jovem ascendit, atque hujusmodi fuco eum ad voluptatem et libidinem inflammat: quinetiam e terra unguentorum suavitates sibi undique injecit. Terra enim, ut inquit poeta, herbas protulit, ut crocum, rosas, lotum, hyacinthos, lilia, cassiam, cinamomum, stacten, reliquaque aromata unguentis accommodata.

πβ'. Περὶ τῆς Ἥρας δεδεμένης.

Ἡ Ἥρα πολλάκις ἐζηλοτύπει τὸν Ἡρακλέα. Ἐν τῷ γοῦν ὑποστρέφειν αὐτὸν ἐκ τῆς Τροίας, ὅτε μετὰ τοῦ Τελαμῶνος αὐτὴν ἐπόρθησε, διετάραξε τὴν θάλασσαν, καὶ τοὺς ἀνέμους διήγειρε· καὶ ἐχείμαζε τὸ σκάφος τῇ βίᾳ καὶ τῷ κλύδωνι τοῦ Ἡρακλέως. Τὸν δὲ ὕπνον μαγγανείᾳ τινὶ χρησαμένη προσελθεῖν ἐποίησε τῷ Διΐ, καὶ ἐφύπνωσεν αὐτόν, ἵνα μὴ ἐγρηγορὼς βοηθήσῃ τῷ Ἡρακλεῖ χειμαζομένῳ. Μαθὼν δὲ μετὰ τὸν ὕπνον ὁ Ζεὺς τὸ κατασκεύασμα τῆς Ἥρας, τιμωρεῖται αὐτὴν οὕτω· Δύο ἄκμονας δήσας αὐτῇ περὶ τοὺς πόδας, περὶ δὲ τὰς χεῖρας πέδας ἀδιαλύτους, ἐκρέμασεν αὐτὴν ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, τιμωρῶν αὐτήν.

82. *De Junone in æthere ac nubibus pendente, vinculisque ferreis astricta.*

Juno, ut passim legitur, dolore zelotypiæ adversus Herculem percita erat. Proinde cum ille Trojam cum Telamone populatus, ex ea expeditione rediret, Juno mare perturbavit, excitatisque ventis procellosum tempestuosumque reddidit. Ita et ventorum D et undarum impetu navis Herculis jactabatur. Interea præstigiis quibusdam adhibitis Jovi somnum accersivit: ne, si vigilaret, Herculi tempestate jactato ac periclitanti auxilium ferret. Expergefactus itaque Jupiter intellecta Junonis fraude hoc supplicio in eam usus est: Duabus incudibus pedes ipsius astrinxit, vinctisque itidem manibus firmissimis quibusdam catenis eam e cœlo suspendit.

πγ'. Περὶ φόβου τῶν θεῶν.

Παρ' Ὁμήρῳ εἰς τὴν Υ ῥαψῳδίαν, τοῦ Ἀχιλλέως κατὰ κράτος ἀριστεύοντος, φόβος ἔλαβε τὸν Δία μήπως παρὰ τὸ εἱμαρμένον ὁ Ἀχιλλεὺς πορθήσῃ τὸ

83. *De terrore diis injecto.*

Cum Achilles omni animi corporisque robore pugnaret, egregiamque operam navaret, subiit Jovem metus, ne præter fatum ille Trojam expugna-

ret. Quo timore affectus diis liberum facit, ut quibus quisque vellet, opem ferret, atque alii Trojanis, alii Græcis auxilio essent. Hac potestate ipsis facta Jupiter quidem, ut fingunt poetæ, e cœlo tonuit: Neptunus autem mare concussit: Pluto vero cœlo ac mari commotis pertimuit, ne emota quoque terra ii qui sub terra erant, erumperent, ac res imperii sui in lucem proferrentur. Sunt autem de hac re hi Homeri versus:

Atque Erebi dominus regali sede relicta
Exsiliit pavidus, metuens ne forte superne
Concuteret terram tumidum qui temperat æquor.

84. *De nutu superciliorum et commotione crinium.*

Homerus Jovem inducit, pollicitationem hanc, qua Thetidi Achillis injuriam sese ulturum recepit superciliorum agitatione confirmantem, ac simul cum capitis nutu criniumque commotione cœlum ipsum commoventem. Ambrosios autem crines ipsius vocat, utpote quos nullus mortalium habere potest.

85. *De Marte sauciato et in Chalcoceramum incluso.*

Martem a Diomede vulneratum fuisse lib. *Iliad.* ε narrat Homerus. Idem in vincula conjectus est ab Oto et Ephialto Alois filiis tyrannica natura præditis, qui circa Thessaliam exstiterunt, diisque bellum inferre meditati sunt. Mars ergo primus cum ipsis congressus est, atque ab iis superatus, in Chalcoceramo vinctus est. Est autem Chalcoceramus urbs hoc nomine appellata: vel genus est vinculi difficilis atque insolubilis. Ferunt porro Otum et Ephialtem nono ætatis anno triginta sex altitudinis cubitos habuisse, latitudinis autem novem cubitos.

86. *De amatore Veneris.*

Venus Vulcani fabri uxor erat. Hanc Mars adamavit, eumque ea adulterium perpetravit. Cujus rei certior factus Vulcanus, arte sua Marti ad subagitandam Venerem accedenti laqueos nectit, in quos imprudens ille incidit, atque a Vulcano detinetur, ac deprehenditur Venerem constuprans. Nec miseratione eorum affectus Vulcanus: quin potius ut publicam ipsis ignominiam inureret, deos accivit, libidinemque eorum ob oculos ipsis posuit. Ac tum videntes dii, quemadmodum adulter ille et adultera quasi in triumphum expositi laqueis tenerentur, magno ob eos risu diffusi sunt. Ac postea persoluta exigua pecunia Vulcano pro redemptionis pretio Mars solutus est.

87. *De bellis.*

Pallas et Juno Græcia studentes cum Venere et Marte, qui Trojanorum partes tuebantur, bellum gerebant. Possunt etiam hæc bella intelligi, quæ vel gigantes cum diis, vel Titanes ipsi cum Baccho inierunt.

88. *De Saturno et Cœli excisione.*

Poetæ Cœlum Saturni patrem fuisse fingunt. Saturnus itaque ne quia alius ex patre nasceretur, accepta falce genitalem patris sui partem excidit, atque in mare projecit: atque exorta spuma nata

Ἴλιον. Τοῦτο δὲ φοβούμενος, ἐ[πι]τρέπει τοῖς θεοῖς τὸν βουλόμενον ᾧ βούλεται ἀπελθεῖν καὶ βοηθῆσαι. Ἵνα οἱ μὲν τοῖς Τρωσὶν, οἱ δὲ τοῖς Ἕλλησι βοηθήσωσι. Τούτων οὖν ἐπιτραπέντων, ὁ μὲν Ζεὺς, κατὰ τὸν μῦθον, ἐβρόντησεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ· ὁ δὲ Ποσειδῶν σείει τὴν θάλασσαν· ὁ δὲ Ἅδης, σεισθέντων τῆς τε θαλάσσης καὶ τοῦ οὐρανοῦ, ἐφοβήθη μήπως σεισθείσης τῆς γῆς ἀνάῤῥηξις γένηται τῶν καταχθονίων, καὶ δημοσιευθῇ τὰ κατ' αὐτόν. Ἔστι δὲ τὰ ἔπη ταῦτα·

Δείσας δ' ἐκ θρόνου ἆλτο καὶ ἴαχε, μή οἱ ὕπερθεν
Γαῖαν ἀναῤῥήξειε Ποσειδάων ἐνοσίχθων.

πδ'. *Περὶ συννεύσεως τῶν ὀφρύων.*

Ὅμηρος εἰσφέρει τὸν Δία μετὰ τὴν τῆς Θέτιδος ἱκεσίαν τὴν περὶ τοῦ Ἀχιλλέως, ὑποσχόμενον, κεκινηκότα μὲν τὰς ὀφρύας ἐν τῇ ὑποσχέσει, σείσαντα δὲ τὰς τρίχας ἐπὶ τῇ κατανεύσει τῆς κεφαλῆς, καὶ συγκινήσαντα, φησὶ, τὸν ὅλον οὐρανὸν ἐπὶ τῇ τῶν τριχῶν κινήσει. Ἀμβροσίας δὲ τὰς τρίχας εἶπεν, οἷον, ἃς οὐδεὶς βροτῶν δύναται ἔχειν.

πε'. *Περὶ τοῦ Ἄρεως τιτρωσκομένου.*

Λέγει ὁ ποιητὴς, ὅτι ἐτρώθη ὑπὸ τοῦ Διομήδους· ταῦτα λέγει ἐν τῇ ῥαψῳδίᾳ Ε. Ἐδέθη δὲ παρὰ τοῦ Ὤτου καὶ τοῦ Ἐφιάλτου. Οὗτοι δὲ ἦσαν υἱοὶ μὲν Ἀλωέως, καὶ τύραννοι τὴν φύσιν· ἐγένοντο δὲ περὶ Θετταλίαν. Οὗτοι ἐμελέτησαν ἀνταρσίαν κατὰ τῶν θεῶν. Ὁ οὖν Ἄρης πρῶτος ἐπῆλθε κατ' αὐτῶν, εἶτα ἡττηθεὶς, ἐδέθη ἐν χαλκῷ κεράμῳ· χαλκοῦς δὲ κέραμος, ἡ πόλις ἐστὶν οὕτω καλουμένη, ἢ εἶδός τι δεσμοῦ δυσχεροῦς καὶ δυσλύτου. Λέγονται δὲ οἱ περὶ Ὦτον καὶ Ἐφιάλτην ἐνναέτεις ὄντες, εἶναι ἐννεόργυιοι κατὰ τὸ μῆκος, κατὰ δὲ τὸ πλάτος, ἐννεαπήχεις.

πϛ'. *Περὶ τοῦ ἐραστοῦ τῆς Ἀφροδίτης.*

Ἀφροδίτη γυνὴ ἦν τοῦ Ἡφαίστου τοῦ χαλκέως. Ταύτης ἠράσθη ὁ Ἄρης, καὶ ἐμοίχευσεν αὐτήν. Ὁ οὖν Ἥφαιστος μαθὼν τοῦτο, τῇ τέχνῃ αὐτοῦ ἐτεχνάσατο τὰς πάγας, καὶ τίθησι τῷ Ἄρει ἐρχομένῳ ἐπὶ τῇ μοιχείᾳ τῆς Ἀφροδίτης· καὶ ἐμπίπτει εἰς τὰς πάγας καὶ κατέχεται ὁ Ἄρης, καὶ φωρᾶται μοιχεύων τὴν Ἀφροδίτην. Καὶ οὐκ ἔλυσεν αὐτοὺς ὁ Ἥφαιστος, ἀλλ' εἴασεν αὐτοὺς εἰς παραδειγματισμὸν αὐτῶν, ἕως οὗ ἐκάλεσε τοὺς θεοὺς καὶ ἐδημοσίευσεν αὐτούς. Καὶ τότε οἱ θεοὶ εἰδότες τὸ πῶς θριαμβευόμενοι (ἐν ταῖς πάγαις κατεχόμενοι ἦσαν οἱ δύο, ὅτε μοιχὸς καὶ ἡ μοιχαλίς), πολὺν ἐπ' αὐτοὺς κατέχεον γέλωτα· καὶ τότε λύεται ὁ Ἄρης, ὅτε μικρά τινα λύτρα δίδωσι τῷ Ἡφαίστῳ. Ἀμφιγύην δὲ τὸν Ἥφαιστον ἐκάλεσεν, ὡς χωλόν.

πζ'. *Περὶ τῶν πολέμων.*

Ἀθηνᾶ μὲν καὶ Ἥρα φροντίζουσαι τῶν Ἑλλήνων, ἐπολέμουν πρὸς Ἀφροδίτην καὶ Ἄρεα φροντίζοντας τῶν Τρώων. Εἴποις δὲ πολέμους, καὶ τοὺς ἀπὸ τῶν Γιγάντων πρὸς τοὺς δῆθεν θεοὺς, καὶ τοὺς ἀπὸ τῶν Τιτάνων πρὸς τὸν Διόνυσον.

πη'. *Περὶ Κρόνου καὶ τοῦ Οὐρανοῦ.*

Κατὰ τὸν μῦθον, ὁ Οὐρανὸς, φησὶ, γίνεται Κρόνου πατήρ. Ὁ Κρόνος οὖν μὴ βουλόμενος γενέσθαι αὐτῷ ἕτερον παῖδα, λαβὼν δρέπανον ἐκτέμνει τὰ αἰδοῖα τοῦ πατρὸς, καὶ ῥίπτει αὐτὰ εἰς τὴν θάλασσαν· καὶ ἀφροῦ

γενομένου ἐγεννήθη ἡ Ἀφροδίτη· ἔνθεν καὶ Ἀφροδίτη ὠνομάσθη ὡς ἐκ τοῦ ἀφροῦ.

A est Venus, unde etiam Ἀφροδίτη nominata est, ἐκ τοῦ ἀφροῦ, hoc est a spuma.

πθ'. *Περὶ τῆς τοῦ Διὸς πρὸς τὸν Κρόνον ἐπαναστάσεως.*

Ὁ Ζεὺς μαθὼν, ὅτι τεκνοφάγος ἐστὶν ὁ Κρόνος ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ἐπανίσταται αὐτῷ, καὶ ἐκβάλλει αὐτὸν τῆς βασιλείας, καὶ καταταρταροῖ αὐτὸν μετὰ τῶν Τιτάνων. Κατὰ μίμησιν δὲ εἶπε τοῦ πατρὸς, ὅτι καὶ ὁ Κρόνος ἐπανέστη τῷ Οὐρανῷ, καὶ ἐξέτεμεν αὐτοῦ τὰ αἰδοῖα καὶ ἔλαβε τὴν βασιλείαν. Γλυκὺν δὲ λίθον καὶ τὸν αὐτὸν πικρὸν τυραννοκτόνον τὸν Δία καλεῖ· λίθον μὲν, ἐπειδὴ, ὡς εἶπον, ἡ Ῥέα λίθον δίδωκε τῷ Κρόνῳ καταπιεῖν ἀντὶ τοῦ Διός· τυραννοκτόνον δὲ καλεῖ, ἢ ὅτι ἐπανέστη τῷ Κρόνῳ ὁ Ζεὺς, ἢ ὅτι ὁ τούτου λίθος ἐποίησεν αὐτὸν ἐμέσαι, καὶ οὓς πρότερον κατέπιε.

89. *De insurrectione Jovis adversus Saturnum.*

Jupiter Saturnum patrem adeo crudelem atque immanem esse sentiens, ut filios suos devoraret, impetum adversus eum facit, regnumque ei abstrahit, propriumque patrem principatu exturbat. Ad imitationem autem patris hoc ab eo factum esse ait Gregorius, quoniam ipse quoque Saturnus adversus Cœlum insurrexerat, ac pudendas ipsi partes absciderat, imperiumque ad se transtulerat. Dulcem porro lapidem Jovem vocat, eumdemque acerbum tyrannicidam : lapidem quidem quoniam Rhea, ut a nobis dictum est, Saturno lapidem B Jovis loco devorandum porrexerat : tyrannicidam autem, vel quia Jupiter adversus Saturnum rebellavit, vel quia hujusmodi lapidem eos quoque, quos prius devorarat, evomere coegit.

϶'. *Περὶ τοῦ Κερδῴου.*

Κερδῷον θεὸν καλοῦσιν οἱ Ἕλληνες τὸν Ἑρμῆν, ὡς κέρδους περιποιητικόν. Διὸ καὶ Ἀριστοφάνης ὁ κωμικὸς ἐν τῷ δράματι τῷ *Πλούτῳ*, ἀπορῶν, τίνα δεῖ καλέσαι τὸν Ἑρμῆν, φησίν· Ἐμπολαῖον αὐτὸν ἱδρυσώμεθα, τουτέστι, κέρδους ἔφορον.

90. *De Lucreo deo.*

Lucrium deum Mercurium Græci vocant, ut lucri auctorem. Unde etiam comicus Aristophanes in *Pluto* addubitans quo nomine Mercurius appellandus sit, Statuamus eum, inquit, ἐμπολαῖον, id est quæstus et lucri præsidem.

϶α'. *Περὶ Διὸς πάντα γινομένου.*

Ὁ Ζεὺς γενόμενος ἀετὸς διὰ μαγγανείας τινὸς, ἥρπασε τὸν Γανυμήδην, ἐρασθεὶς αὐτοῦ πρὸς παιδεραστίαν· Φρὺξ δὲ ὁ Γανυμήδης. Ὁ δὲ μῦθος ἔχει, ὅτι ἥρπασεν ὁ Ζεὺς τὸν Γανυμήδην, ἵνα ποιήσῃ αὐτὸν οἰνοχόον, ὅταν ἀριστοποιῇ τοῖς θεοῖς· οὗτος δὲ ὁ Ζεὺς γοητείᾳ τινὶ γέγονε χρυσὸς, καὶ Δανάῃ συνεγένετο· πάλιν ταῦρος, καὶ τὴν Εὐρώπην ἥρπασε· κύκνος δὲ γενόμενος, Λήδαν ἐπόρνευσε· πάλιν ταῦρος γενόμενος, τὴν Πασιφάην ἐπόρνευσε· σάτυρος δὲ γενόμενος καὶ τἄλλα μυρία κακὰ πράξας διὰ φιληδονίαν καὶ λαγνείαν.

91. *De eo qui propter mulieres quidvis efficitur.*

Jovem intelligit, qui præstigiis quibusdam in aquilam transformatus, Ganymedem rapuit, ut eo ad masculam libidinem abuteretur. Phryx autem erat Ganymedes, idcirco, ut poetæ fabulantur, a Jove raptus, ut pocillatoris munere fungeretur, cum Jupiter deos prandio excepturus esset. Idem C Jupiter præstigiosa quadam arte aurum effectus Danaen compressit. Rursus sub tauri forma Europam rapuit, quemadmodum etiam in cygnum commutatus Ledæ stuprum intulit, et in satyrum conversus Nycteidem nympham aliaque sexcenta flagitia propter voluptatem libidinemque perpetravit.

[92. (51) *De Thestii filiabus.*

Jam diximus Herculem una nocte cum L Thestii filiabus congressum fuisse, eumque Trivesperi nomen ex eo consecutum, quod tribus diebus procreatus sit.

93. *De Marte iræ præside.*

Mars bellorum præses dicitur, atque iram spirans, quoniam ea in bellis indigemus ut irascibilem animæ nostræ facultatem moveat.

94. *De Bacchi temulentia.*

Bacchum vitis ac vini atque ipsius etiam ebrietatis præsidem esse aiunt : ipsumque etiam mero se obruentem fingunt, consilioque Junonis huic vitio sese addixisse, hoc videlicet agentis, ut ille immoderato potu mentis errorem contraheret. Ipsi enim ut Jovis filio infesta erat. Omnes enim ex Jove progenitos zelotypia insectabatur.

95. *De Diana hospites odio habente.*

De Tauris et Iphigenia jam verba fecimus. Diana enim apud Tauroscythas colebatur : habebantque illi Iphigeniam Agamemnonis filiam sacerdotem hospites ipsi immolantem. Ipsa quippe hospitum cæde oblectabatur.]

϶ϛ'. *Περὶ τοῦ Λοξίου.*

Ὁ Ἀπόλλων μαντευόμενος, οὐ σαφῶς, οὐδὲ διαῤῥήδην τοὺς χρησμοὺς τοῖς χρησμῳδουμένοις ἔλεγεν, ἀλλ' ἀσαφῶς καὶ λοξῶς· διὸ ἤκουσε Λοξίας, ὡς τά-

D

96. *De Loxia oracula edente.*

Apollo vaticinans nequaquam aperte ac perspicue iis a quibus consulebatur, oracula edebat, sed obscure atque oblique. Unde etiam Loxias dictus est

(51) Inclusa omittit Nonnus.

ut contraria iis, quæ eventura erant, vaticinia efferens, ob idque multos in fraudem impellens. Quorum in numero Crœsus quoque Lydorum rex fuit. Nam cum ipse oraculum accepisset :

Crœsus Halyn penetrans regnum pervertet opimum :

incertum autem esset, quodnam regnum eversurus esset, existimans ille Apollinem de hostium regno atque imperio loqui, Halyn fluvium trajecit, propriumque imperium evertit.

A ναντία τῶν ἐκδησομένων χρησμῳδῶν. Καὶ ἐκ τούτου ἠπατῶντο πολλοί· μάλιστα δὲ πάντων ὁ Κροῖσος ὁ Λυδός. Ἦν γὰρ αὐτῷ ὁ δοθεὶς χρησμὸς οὗτος·

Κροῖσος Ἅλυν διαβὰς, μεγάλην ἀρχὴν καταλύσει.

Οὐκ ἦν δὲ σαφὲς ποίαν ἀρχὴν καταλύσει. Νομίσας οὖν ὁ Κροῖσος, ὅτι τὴν τῶν ἐναντίων ἀρχὴν λέγει, ἐπέρασε τὸν Ἅλυν ποταμὸν, καὶ τὴν οἰκείαν ἀρχὴν κατέλυσε.

97. *De immoderato et effrenato risu.*

Simul atque Vulcanus Martem adulterio cum Venere junctum laqueis suis irretivit et astrinxit, ut de ipsis triumpharet, deos convocavit : qui cum eos vidissent, effusissimum risum ediderunt. Claudicantem autem eumdem Vulcanum vocat Gregorius. Claudus enim erat hic deus (1) apud ipsos. Tenuibus porro tibiis oblectabatur Vulcanus, quoniam tibiis incidens Mars in ejus laqueos, inutiles illæ ipsi exstiterunt.

ϞΖ'. *Περὶ γέλωτος ἀμετρίας.*

Χωλεύοντα θεὸν λέγει τὸν Ἥφαιστον· χωλὸς γὰρ οὗτος παρ' αὐτοῖς. Ὃν ὁρῶντες ὑπηρετοῦντα καὶ χωλεύοντα, ἐγέλων οἱ θεοί· καὶ ὅτε ταῖς πάγαις τὸν Ἄρεα ὁ Ἥφαιστος διὰ τὴν μοιχείαν συνέδησεν, ἐκάλεσε τοὺς θεοὺς, καὶ πολὺν γέλωτα κατ' αὐτοῦ B κατέχεον.

98. *De Jove ad pingue convivium currente.*

Jupiter in Æthiopiam ad epulas profectus est, quas Æthiopes instruxerant, ipsumque cum diis aliis invitarant. Epulæ autem illæ Æthiopum, atque earum causa sacrificium erat, quod Jovi fiebat. De qua re hæc Homeri carmina sunt :

Jupiter hesterna cœnatum luce probatos
Ivit ad Æthiopes, atque omnis turba deorum.

ϞΗ'. *Περὶ τοῦ ἐπὶ δαῖτα τρέχειν τὸν Δία.*

Ὁ Ζεὺς ἀπῆλθεν ἐν τῇ Αἰθιοπίᾳ ἐπὶ ἄριστον. Οἱ οὖν Αἰθίοπες ἀριστοποιήσαντες, ἐκάλεσαν αὐτόν τε καὶ τοὺς ἄλλους θεοὺς σὺν αὐτῷ. Τὸ δὲ ἄριστον τὸ Αἰθιοπικὸν καὶ ἡ δίαιτα αὕτη, θυσία ἦν γινομένη τῷ Διί· τὰ δὲ ἔπη εἰσὶ ταῦτα·

Ζεὺς γὰρ ἐπ' Ὠκεανὸν μετ' ἀμύμονας Αἰθιοπῆας,
Χθιζὸς ἔβη μετὰ δαῖτα, θεοὶ θ' ἅμα πάντες ἕποντο.

(52) Vide finem I *Iliad.* Nam hic inanis est Nonni expositio.

ΝΟΝΝΟΥ ΣΥΝΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΕΞΗΓΗΣΙΣ

ΩΝ ΕΜΝΗΣΘΗ ΙΣΤΟΡΙΩΝ

Ο ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΗΡ ΗΜΩΝ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ

ΕΝ ΤΩ ΚΑΤΑ ΙΟΥΛΙΑΝΟΥ ΣΤΗΛΙΤΕΥΤΙΚΩ ΔΕΥΤΕΡΩ.

—

NONNI COLLECTIO ET INTERPRETATIO

HISTORIARUM

QUARUM S. P. N. GREGORIUS MEMINIT IN INVECTIVA II ADVERSUS JULIANUM.

—

1. *De Ariadnes corona.*

Ariadne Minois Cretensium regis filia, Thesei Atheniensium regis, qui eo ad interficiendum Minotaurum perrexerat, amore capta est. Hanc porro a Theseo acceptam in Naxon insulam duxit, cumque ea rem habuit, atque in ejus honorem coronam in cœlo stellis quibusdam depinxit.

C α'. *Περὶ τοῦ Ἀριάδνης στεφάνου.*

Ἀριάδνη θυγάτηρ ὑπῆρχε Μίνωος τοῦ Κρητῶν βασιλέως. Αὕτη ἠράσθη Θησέως τοῦ Ἀθηνῶν βασιλέως, ἐλθόντος ἐπ' ἀναιρέσει τοῦ Μινωταύρου. Ἐκ τοῦ οὖν Θησέως ἔλαβεν αὐτὴν ὁ Διόνυσος, καὶ ἀνήγαγεν ἐν τῇ Νάξῳ, καὶ συνεμίγη αὐτῇ· καὶ πρὸς τιμὴν αὐτῆς, στέφανον ἐν τῷ οὐρανῷ δι' ἀστέρων ὑπεζωγράφησεν.

β'. *Περὶ τῆς Βερονίκης.* A

Ἡ δὲ τοῦ πλοκάμου τῆς Βερονίκης ἐστὶν αὕτη· Βερονίκη γυνή τις ἦν τοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Πτολεμαίου τοῦ Εὐεργέτου καλουμένου. Τοῦ οὖν ἀνδρὸς αὐτῆς τοῦ Πτολεμαίου ὄντος ἐν πολέμοις, ηὔξατο, ὅτι εἰ ὑποστρέψει ἄτρωτος, τῶν πλοκάμων τῶν ἑαυτῆς ἀπόκαρμα ἀναθήσει ἀνάθημα ἐν τῷ ἱερῷ· καὶ ἀνέθηκεν ἡ Βερονίκη τὸν πλόκαμον ἀποκείρασα τὸν ἑαυτῆς, ὑποστρέψαντος τοῦ Πτολεμαίου. Κόνων δέ τις ἦν ἀστρονόμος ἐπὶ τῶν αὐτῆς χρόνων, ὃς πρὸς κολακείαν αὐτῆς φησιν, ὅτι οἱ θεοὶ τὸν πλόκαμον τοῦτον ἐν ἄστροις ἀνέθηκαν. Καὶ νῦν ἔστι τις βοτρυοειδὴς θέσις ἀστέρων ἐν τῷ οὐρανῷ, ὃ καλοῦσι πλόκαμον Βερονίκης.

2. *De Berenices crine* (53).

Berenice Ptolemæi cognomento Evergetis uxor erat: quæ marito bellum peregre gerente hoc voto se obstrinxit ut si illæsus atque incolumis ille rediret, ipsa detonsos crines in templo donarii cujusdam loco appenderet. Quo etiam voto defuncta est. Erat autem ipsius tempore astronomus quidam Comonus nomine, qui ut ipsi adularetur, deos ipsius crinem inter astra retulisse affirmavit. Ac proinde nunc nexus quidam stellarum in cœlo est, quem Berenices crinem appellant.

γ'. *Περὶ τοῦ κύκνου.* B

Ἡ δὲ περὶ τοῦ κύκνου ἐστὶν αὕτη· Ὁ Ζεὺς ἐρασθεὶς, ὡς μέν τινες λέγουσι, τῆς Νεμέσεως, ὡς δὲ ἕτεροι, τῆς Λήδας, καὶ βουλόμενος συγγενέσθαι αὐτῇ, καὶ μὴ ὁρα[σ]θῆναι ὑπὸ τῆς Ἥρας, ἐξωμοιώθη κύκνῳ, καὶ συνεγένετο τῇ ἐρωμένῃ. Νῦν οὖν οὗτος ὁ κύκνος κατεστηρίχθη ἐν τῷ οὐρανῷ· καὶ ἔστι, φησὶν, ὑποζωγραφηθεὶς καὶ ἄστρον ὁ κύκνος.

3. *De cygno.*

Jupiter, ut quidam tradunt, Nemeseos, ut autem alii, Ledæ amore inflammatus, cum eaque stupri commercium habere cupiens, ne a Junone perspiceretur, cygni formam subiit: atque ita cum amica congressus est. Nunc ergo hic cygnus in cœlo pictus est, atque inter astra collocatus.

δ'. *Περὶ τοῦ ταύρου.*

Ἡ δὲ περὶ τοῦ ταύρου ἐστὶν αὕτη· Ταῦρός τις ὑπὸ τοῦ Ποσειδῶνος ἀνεδόθη περὶ τὴν Ἑλλάδα. Οὗτος ἐλυμαίνετο τὴν χώραν καὶ ἐσίνετο πολλά. Ἐπὶ τοῦτον ἦλθεν ὁ Θησεὺς, καὶ ἀνεῖλεν αὐτόν. Καὶ βουλόμενοι οἱ θεοὶ μέγα τὸ ἔργον τοῦ Θησέως δεῖξαι, καὶ θεραπεῦσαι τὸν Ποσειδῶνα, κατεστήριξαν τὸν ταῦρον ἐν C τῷ οὐρανῷ· καὶ νῦν ἐστι διὰ ἀστέρων ὑποζωγραφηθεὶς ὁ ταῦρος ἐν τῷ οὐρανῷ.

4. *De tauro.*

Taurus quidam a Neptuno circa Græciam emissus est: qui cum regionem totam pervastaret, maximamque perniciem ipsi afferret, tandem a Theseo interemptus est. Quocirca dii ut magnum atque illustre Thesei facinus ostenderent, simul etiam ut iram Neptuni lenirent, Taurum inter cœlestia astra defixerunt.

ε'. *Περὶ τοῦ λέοντος.*

Ἡ δὲ περὶ τοῦ λέοντος ἱστορία ἐστὶν αὕτη· Λέων ζῶον ἄγριον ἦν ἐν τῇ Νεμέᾳ· χώρα δὲ αὕτη τῆς Πελοποννήσου. Οὗτος οὖν ὁ λέων ἐλυμαίνετο τοὺς ἐν τῇ χώρᾳ. Εὐρυσθεὺς οὖν βασιλεύων τῶν Μυκηνῶν, καὶ μηνιῶν τῷ Ἡρακλεῖ, πέμπει αὐτὸν ἐπὶ τὸ ἀνελεῖν τὸν λέοντα· καὶ νῦν ἐστιν ὁ λέων ἐν ἄστροις.

5. *De leone.*

Leo ferum ac truculentum animal erat in Nemea. Est autem Nemea Peloponnesi regio. Hic igitur leo maximis detrimentis regionem afficiebat. Eurystheus itaque, Mycenarum rex, hoc indicat Herculi, eique negotium dat, ut leonem de medio tollat. Profectusque Hercules leonem interfecit. Quamobrem dii ut Herculis certamen clarum atque illustre redderent, stellis in cœlo leonem depinxerunt: ac nunc leo inter astra est.

ς'. *Περὶ τοῦ Ὀφιούχου.*

Ἡ δὲ περὶ τοῦ ὀφιούχου ἐστὶν αὕτη· Λέγεται εἶναι οὗτος ὁ ὀφιοῦχος ὁ Ἀσκληπιὸς, ὁ ἔφορος τῆς ἰατρικῆς. Σύμβολον δὲ ὁ ὄφις τοῦ ἀγήρω· λέγεται γὰρ D ἀποδύεσθαι τὸ γῆρας ὁ ὄφις καὶ ἀνανεοῦσθαι. Ἐπεὶ οὖν ὁ Ἀσκληπιὸς διὰ τῆς ἰατρικῆς ἀνανεοῖ τὰ ἀνθρώπινα σώματα, ποιοῦσιν αὐτὸν μετὰ τοῦ δράκοντος. Θέλοντες οὖν οἱ θεοὶ ἀντὶ ἀγάλματος αὐτὸν ἀνιερῶσαι, δι' ἀστέρων αὐτὸν ἀνιέρωσαν ἐν τῷ οὐρανῷ.

6. *De Ophiucho.*

Ophiuchus hic (Tullius Anguitenentem vertit) Æsculapius esse dicitur, medicinæ præses: serpeus enim longissimam quamdam vitam ac senectutis expertem designat. Ferunt enim eum senectutem exuere, atque ad juventutem redire. Quoniam igitur Æsculapius artis suæ opera et adjumento corpora humana renovat, idcirco eum cum dracone collocavit. Dii autem eum statuæ loco consecrare cupientes, per stellas ipsum in cœlo consecrarunt.

ζ'. *Περὶ τοῦ Σαλμωνέως.*

Σαλμωνεὺς Αἰόλου μὲν ἦν υἱὸς, βασιλεὺς δὲ Θετταλῶν. Οὗτος ἀσεβὴς, φησὶν, εἰς θεοὺς γενόμενος, προσάπτων ἅρματι βύρσας ξηράς τε καὶ σκληρὰς, καὶ λέβητάς τινας μετὰ τῶν βυρσῶν, ἤχους ἀπετέλει· μετά χεῖράς τε βαστάζων καιομένας λαμπάδας ἐμεγαλαύχει, καθάπερ ὁ Ζεὺς βροντᾷν τε καὶ ἀστρά-

7. *De Salmoneo e corio tonante.*

Salmoneus Æoli filius rex Thessalorum erat vir in deos impius ac nefarius. Hic coria quædam sicca et dura consuens atque accommodans, ac lebetes quosdam cum coriis pulsans, sonos quosdam edebat, atque ardentes faces manibus gestans insolenter jactabat se Jovis instar tonare ac fulgurare a

(53) Hæc et quæ sequuntur usque ad dicta de Salmoneo sine distinctione in Græco legebantur.

quoad tandem a Jove fulminis ictu oppressus est. Filiam autem impuberem reliquit nomine Tyro, quæ apud patruum Cepheum educata Enipei fluminis patrii amore flagrare cœpit. Quod cum Neptunus animadvertisset, fluvii similitudinem induit, atque Enipei loco ea potitus est: ex eoque congressu Peliam et Neleum concepit eosque utero gerebat, a Criteo postea in matrimonium accepta est, tandemque peperit, ut quidem erat hominum opinio, ex Criteo, revera autem ex Neptuno. Quanquam ex ipso quoque Criteo postea liberos extulit.

A πτειν, ἕως ὑπὸ Διὸς κεραυνωθεὶς ἀνηρέθη· καὶ κατέλιπε θυγατέρα ἀφήλικα ὀνόματι Τυρώ. Αὕτη τραφεῖσα ὑπὸ τοῦ ἰδίου θείου πρὸς πατρὸς Κηφέως, ἠράσθη τοῦ ἐγχωρίου ποταμοῦ Ἐνιπέως. Τούτῳ δὲ τῷ ποταμῷ ὁμοιωθεὶς ὁ Ποσειδῶν συνεγένετο τῇ Τυροῖ, καὶ συνέλαβε τὸν Νηλέα καὶ τὸν Πελίαν. Ἔγκυος δὲ οὖσα ἐγαμήθη ὑπὸ Κρηθέως, καὶ ὕστερον ἔτεκεν ἡ Τυρώ, τῷ μὲν δοκεῖν ἐκ Κρηθέως, τῇ δὲ ἀληθείᾳ ἐκ Ποσειδῶνος· ὕστερον δὲ καὶ ἐξ αὐτοῦ Κρηθέως ἔσχε παῖδα ἡ Τυρώ.

8. *De Babylonio Zopyro.*

Darius Persarum rex cum Babylonem diuturna obsidione cinctam tenuisset, nec eam expugnare posset, ob idque animo angeretur, Zopyrus quidam, vir strenuus magnitudineque animi præstans, ut res ipsa declaravit, nec obscuri apud Darium nominis, hæc machinatur: Inciso naso atque auribus, multisque sibi inflictis verberibus ad Babylonios transfugit, perinde ac gravissimis injuriis a Dario affectus. Ita simulans se erga Babylonios optime affectum esse, dux belli ab iis creatur, ac certamine quodam inito, magnam in Darii exercitu stragem edidit. Qua re benevolentiæ fidem apud eos nactus Dario diem præstituit, qua Babylonem oppugnaret. In ea itaque Babyloniis persuasit, ut sibi urbis claves traderent: quibus acceptis, portas aperuit, ac Persas introduxit. Ita in Darii imperium ditionemque redacta est Babylon. Hæc Herodotus lib. III *Histor.*

η'. *Περὶ τοῦ Ζωπύρου.*

Δαρεῖος, ὁ Περσῶν βασιλεὺς, πολιορκῶν τὴν Βαβυλῶνα ἐπὶ χρόνον πολὺν, καὶ δυσπορθήτου οὔσης B αὐτῆς, καὶ ἀσχάλλοντος ἐπὶ πολὺν καιρὸν, Ζώπυρός τις ἀνδρεῖος τὴν ψυχὴν, ὡς ἔδειξε τὸ πρᾶγμα, καὶ οὐκ ἄδοξος παρὰ τῷ Δαρείῳ, μηχανᾶταί τι τοιοῦτον· Κόψας ἑαυτοῦ τὴν ῥῖνα καὶ τὰ ὦτα, καὶ μάστιξιν ἑαυτὸν καταξάνας, δῆθεν αὐτομολεῖ πρὸς τοὺς Βαβυλωνίους, ὡς δεινὰ πεπονθὼς παρὰ τοῦ Δαρείου. Εἶτα ἀπελθὼν, προσποιεῖται εὐνοεῖν τοῖς Βαβυλωνίοις, καὶ ὑποτίθεται αὐτοῖς τινα κατὰ τοῦ Δαρείου· καὶ ἁπλῶς πίστιν ἐγγεννᾷ τοῖς Βαβυλωνίοις, στρατηγήσας ὑπὲρ Βαβυλωνίων, καὶ ἀνελὼν πολλοὺς τοῦ Δαρείου. Συνθεὶς δὲ σύνθημα μετὰ Δαρείου ἡμέραν ὡρισμένην, ἐν ᾗ δεῖ αὐτὸν προσβάλλειν τῇ Βαβυλῶνι, ἐν ταύτῃ πείθει τοὺς Βαβυλωνίους λαβεῖν τὰς κλεῖς τῶν πυλῶν. Εἶτα λαβὼν, ἤνοιξε, καὶ εἰσήγαγε τοὺς Πέρσας· καὶ οὕτως ἐχειρώθη ἡ Βαβυλών. Ταῦτα C Ἡρόδοτός φησιν ἐν τῇ τρίτῃ τῶν *Ἱστοριῶν*.

9. *De Cyro Parysatidis filio.*

Darius minor Xerxis filius ex Parysatide filios duos procreavit, Cyrum et Artaxerxem. Mortuo autem Dario de imperio fratres contendebant, atque Artaxerxi quidem ut natu majori jus temporis regnum asserebat: Cyrum autem ut juniorem et chariorem mater designabat; superior tamen ob ætatem fuit Artaxerxes, imperiumque obtinuit. Cyrus itaque Artaxerxi subesse nolens a fratre suo petit, ut sibi Asiæ satrapiam ac velut provinciam administrandam concederet. Quod cum impetrasset, in Ioniam descendit, illicque præfecturæ sede fixa de imperio rursus cogitare cœpit, pellectisque Lacedæmoniis quibusdam aliisque Græcis numero circiter decem millibus, ipsis persuasit, ut belli societatem cum eo inirent ipsumque sequerentur. His itaque comitatus ad Persidem usque ascendit consertoque inter Artaxerxis Cyrique copias prælio victoriam referunt Cyri milites, tametsi perexiguo numero, si cum Artaxerxis exercitu conferantur. Græci enim aciei instruendæ peritissimi erant, ac licet perpauci, arte tamen ac solertia ingentem hostium multitudinem superabant. At Cyrus brevi victoria elatus atque insolens e phalange sua in Artaxerxis phalangem impetum facit, ut videlicet Artaxerxem ipsum obtruncaret. Ita solus a multis trucidatus est, regnique spe frustratus periit. Hæc Xenophon in rerum Græcarum Historiis.

θ'. *Περὶ τοῦ Κύρου τοῦ Παρυσάτιδος.*

Δαρεῖος ὁ μικρὸς, ὁ υἱὸς Ξέρξου, γεννᾷ ἐκ τῆς Παρυσάτιδος δύο υἱοὺς, Κῦρον καὶ Ἀρταξέρξην. Ἀποθανόντος δὲ τοῦ Δαρείου, ἠμφισβήτουν οἱ δύο περὶ τῆς βασιλείας. Καὶ τὸν μὲν Ἀρταξέρξην, ὡς πρεσβύτερον, ἦγεν ὁ χρόνος ἐπὶ τὸ βασιλεῦσαι· τὸν δὲ Κῦρον, ὡς νεώτερον καὶ φιλούμενον, ἡ μήτηρ προεβάλλετο. Ἐπικρατεῖ δὲ ὁ Ἀρταξέρξης διὰ τὸν χρόνον, καὶ βασιλεύει. Ὁ οὖν Κῦρος μὴ θέλων ὑπείκειν τῷ Ἀρταξέρξῃ, αἰτεῖ τὸν ἴδιον ἀδελφὸν δοῦναι αὐτῷ τὴν τῆς Ἀσίας σατραπείαν, οἷον ἐπαρχότητα, καὶ λαβὼν κατῆλθεν ἐπὶ τὴν Ἰωνίαν· κἀκεῖσε καθεζόμενος, εἰς ἔννοιαν ἐλθὼν πάλιν τῆς βασιλείας, D καὶ πείσας Λακεδαιμονίων ἄνδρας τινὰς, καὶ ἄλλους Ἕλληνας, ὡς μυρίους, συνακολουθεῖν αὐτῷ. Τούτων οὖν συνακολουθούντων ἀνῆλθεν ἕως Περσίδος· καὶ συμβολῆς γενομένης μεταξὺ τῶν Ἀρταξέρξου καὶ τῶν Κύρου, νικῶσιν οἱ τοῦ Κύρου, καὶ ταῦτα ὄντες πολὺ ἐλάχιστοι πρὸς τὴν Ἀρταξέρξου στρατείαν· οἱ γὰρ Ἕλληνες ᾔδεισαν καλῶς παρατάττεσθαι· καὶ ὀλίγοι ὄντες τέχνῃ ἐνίκων τοὺς πολλούς. Ὁ γοῦν Κῦρος ἐπαρθεὶς τῇ νίκῃ, ἐφορμᾷ ἀπὸ τῆς αὐτοῦ φάλαγγος ἐπὶ τὴν φάλαγγα τοῦ Ἀρταξέρξου, ὡς δῆθεν αὐτὸν τὸν Ἀρταξέρξην κατασφάξων, καὶ διαφθείρεται μόνος ὤν· καὶ οὕτω τελευτᾷ μὴ βασιλεύσας. Ταῦτα λέγει ὁ Ξενοφῶν ἐν τοῖς *Ἑλληνικοῖς*.

ι'. Περὶ τοῦ Ἱστιαίου.

Ἱστιαῖος Σάμιος μὲν ἦν τὸ γένος· φίλος δὲ γενόμενος Δαρείου τοῦ Περσῶν βασιλέως, ἐλήφθη ὑπ' αὐτοῦ ἐν Περσίδι. Ἐκεῖ δὲ διαιτώμενος, ἐπεθύμει ἰδεῖν τὴν οἰκείαν πατρίδα· μὴ ἀπολυόμενος δὲ, γράφει τῷ ἰδίῳ ἀνεψιῷ τῷ Ἀρισταγόρᾳ μελετῆσαι ἀποστασίαν· καὶ πείθει δὲ καί τινας τῶν Ἰώνων συναποστῆναι. Γράφει δὲ, ὡς μὴ φωραθῆναι, τὸν τρόπον τοῦτον· Λαβὼν πιστὸν οἰκέτην, καὶ τούτου τὴν κεφαλὴν ξυρήσας, ἐγχαράττει τῇ κεφαλῇ ὃ ἐβούλετο δηλῶσαι· εἶτα μέλανι ἐγκαύστῳ μελαίνει τὴν χάραξιν, καὶ ἀφῆκεν ἀνενεγκεῖν τὰς τρίχας· καὶ μετὰ τὸ κομάσαι αὐτὸν, ἀποπέμπει λέγων τῷ οἰκέτῃ πάλιν ἐκεῖσε ἀποξυρηθῆναι, ἵνα γνῷ Ἀρισταγόρας τὰ γράμματα. Ἀναγνοὺς τοίνυν ὁ Ἀρισταγόρας, καὶ μαθὼν, ἐποίησε τὴν ἀποστασίαν σχεδὸν πάντων τῶν Ἰώνων. Εἶτα μανθάνει ἐν Περσίδι ὁ βασιλεὺς, καὶ σύμβουλος γίνεται τῷ Ἱστιαίῳ, ὡς Ἕλληνι, τί δεῖ ποιῆσαι· καὶ συμβουλεύεται παρὰ τοῦ Ἱστιαίου, αὐτὸν πέμψαι εἰς τὴν Ἀσίαν, ὡς ἱκανὸν ὄντα διαλῦσαι τὰ περὶ τῆς ἀποστάσεως. Ἐλθὼν οὖν ὁ Ἱστιαῖος ἐν τῇ Ἀσίᾳ, καὶ ὡς ὕποπτος γενόμενος ὅλου τοῦ πράγματος, παρὰ τοῦ Ἀρταφέρνου τοῦ ὑπάρχου Σάρδεων ἤκουσε ταῦτα· Τοῦτο τὸ ὑπόδημα ἔρραψε μὲν Ἱστιαῖος, ὑπεδήσατο δὲ Ἀρισταγόρας· ὑπόδημα δὲ, τὴν ὅλην κατασκευὴν ἔλεγε. Ταῦτα ὁ Ἡρόδοτος λέγει ἐν τῇ ἕκτῃ τῶν *Ἱστοριῶν*.

A

10. *De Samiorum tyrannide.*

Histiæus Samius a Dario Persarum rege, qui eum amore complectebatur, in Perside retentus est, illicque degens patriæ videndæ cupiditate flagrabat. Cumque commeatum a rege impetrare non posset, cum Aristagora consobrino suo per litteras egit, ut defectionem moliretur, atque Ionum etiam quosdam ad idem facinus sollicitaret. Sic porro scripsit: Servum quemdam cujus fidem exploratam habebat, accepit, rasoque ipsius capite, ea quæ Aristagoræ significare volebat, ipsi inussit, atque ita eum tantisper apud se tenuit, quoad crines ipsi renati essent, ac tum ipsum emittit, jubetque ut cum in Ioniam pervenerit, caput radat, ut Aristagoras litteras legat. B Aristagoras itaque perlectis cognitisque Histiæi litteris omnes propemodum Iones ad defectionem impulit. Quod cum in Persidem ad regem allatum esset, ipse Histiæum ut Græcum hominem in consilium adhibet, percunctaturque quid facto opus sit, suadet ille regi, ut se in Asiam mittat. Tantum enim se illic auctoritate ac potentia florere, ut totum illud defectionis consilium facile infringere queat. Profectus igitur in Asiam, apud Artaphernem qui Sardes cum imperio tenebat in suspicionem venit, quasi totius conjurationis architectus esset. Ac proinde hæc ab eo audivit: Hanc vestem consuit quidem Histiæus, induit autem Aristagoras; per vestem videlicet totam illam fraudem proditionisque consilium intelligens.

C

ια'. Περὶ τῶν ἑκατονταχείρων.

Ὅτι γεγόνασι δύο τινὲς, ὁ Κόττος καὶ ὁ Βριάρεως ἔχοντες ἑκατὸν χεῖρας· καὶ οὗτοι μετὰ τῶν θεῶν ἐπολέμησαν πρὸς τοὺς Γίγαντας.

11. *De centimanis.*

Diximus in superioris orationis historiis duos quosdam centimanos exstitisse, Cottum et Briareum, qui cum diis adversus gigantes bellum gesserunt.

ιβ'. Περὶ τῆς ἀμπώτιδος.

Ἄμπωτις, ὡς ἤδη ἡμῖν εἴρηται, ἐναντία ἐστὶ τῇ ῥαχίᾳ. Ταῦτα δὲ πάθη ἐστὶ θαλάσσης στενῆς περικλειομένης ἢ ὑπὸ νήσων, ἢ ὑπὸ γωνιῶν. Ἄμπωτις δέ ἐστιν οἱονεὶ ἀνάπωτις καὶ ἀναῤῥόφη[σις] ὑποστελλομένου τοῦ ὕδατος εἰς μυχούς τινας τῆς ὑποκειμένης γῆς, καὶ μετ' ὀλίγον πάλιν ἐκφοιτῶντος. Τὸ μὲν οὖν ὑποσταλῆναι τὸ ὕδωρ ἔσω εἰς τὰ κοῖλα τῆς γῆς, λέγεται ἄμπωτις· τὸ δὲ πάλιν ἐκρεῦσαι τοῦτο, καλεῖται ῥαχία. Γίνεται δὲ τοῦτο πολλάκις τῆς ἡμέρας, μάλιστα ἐὰν πνῇ ἄνεμος. Πάσχει δὲ τὸ πάθος τοῦτο ὁ Εὔριπος περὶ τὴν Ἑλλάδα· διὸ καὶ Εὔριπος ὠνόμασται οἱονεὶ ὁ εὔτρεπτος καὶ εὐχερῶς περιπίπτων. Εἰς τοῦτον λέγεται Ἀριστοτέλης ἑαυτὸν ῥίψαι. Εἴρηται δὲ ἡμῖν τοῦτο καὶ ἐν τῷ α' λόγῳ.

12. *De reciprocatione Euripi.*

Ἄμπωτις, ut jam a nobis dictum est, ῥαχίᾳ adversatur: sunt autem hæ maris affectiones coarctati ac circumclusi vel ab insulis vel a terris; ἄμπωτις autem est velut ebibitio atque exsorbitio, colligente videlicet sese aqua in quosdam terræ subjacentis recessus, ac paulatim rursus effugiente. Cum ergo in terræ cavitates aqua sese colligit, ἄμπωτις dicitur: cum autem rursus effluit, appellatur ῥαχία. Quod quidem diei unius spatio identidem contin- D git, ac præsertim flante vento. Atque ita afficitur Euripus, qui circa Græciam est. Unde etiam Euripus vocatur, quasi εὔτρεπτος, facileque in orbem volubilis. In quem Aristoteles sese præcipitem egisse fertur, ut præcedente oratione diximus.

ιγ'. Περὶ τῶν Ἠλυσίων πεδίων.

Ὥσπερ ὁ Χριστιανικὸς λόγος ὑπογράφει τινὰ εἶναι παράδεισον, οὕτω καὶ οἱ Ἕλληνες ὑπογράφουσί τινα χῶρον, ὃν καλοῦσι Μακάρων νήσους. Καλοῦσι δὲ αὐτὸν καὶ Ἠλύσιον πεδίον, παρὰ τὸ ἐλεύσεσθαι ἐκεῖσε τοὺς καλῶς βεβιωκότας. Ὁ δὲ Ῥαδάμανθυς υἱὸς λέγεται εἶναι τοῦ Διὸς, ἔχειν δὲ τὴν δικαστικὴν ἀξίαν, καὶ δικάζειν τοὺς ἐν Ἅδου· καὶ τοὺς μὲν ἀξίους κολάσεως, πέμπειν παρὰ τὸν Κωκυτὸν καὶ τὸν Πυριφλε-

13. *De Elysiis campis.*

Quemadmodum Christiana fides atque doctrina paradisum quemdam describit, ita gentiles quoque fictitium quemdam locum describunt, quem Fortunatorum insulas vocant sive Elysium campum, quod videlicet eo veniant, qui vitæ curriculum honeste et cum virtute confecerunt. At vero Rhadamanthus Jovis filius esse, judicisque munere apud inferos fungi dicitur: atque eos quidem qui supplicio digni sunt,

ad Cocytum et Pyriphlegethontem mittere; eos autem qui recte et cum laude vixerunt, ad beatorum insulas.

A γέθοντα· τοὺς δὲ ἀγαθὰ ἐργασαμένους, παρὰ τας Μακάρων νήσους.

14. *De vocibus* ἑταίρου et προπίνειν et λαρυγγίζειν.

Plato aliique omnes philosophi eos, qui litterarum doctrinæque studium serio profitebantur, ἑταίρους, hoc est amicos et sodales vocabant. Julianus itaque, ut qui philosophiæ operam dedisset, nihilo se insolentiorem ob imperium magisque arrogantem et contumacem præbebat: verum ut Platonem videlicet, cæterosque philosophos imitaretur, sodales omnes vocabat: idque nominis frequens illis in colloquiis erat. Quod autem ad propinandi vocem attinet, sciendum est priscis omnibus regibus hunc morem fuisse, ut cum publicum festum celebrarent, vinum in aureis vel argenteis phialis temperatum a pocillatore quidem ipsi acciperent, atque in sinceræ amicitiæ signum nonnihil e poculo haurirent, ac postea cui visum ipsis fuisset, poculum præberent. Idque propinare vocabatur, quod nos φιλοτησίαν, id est, ad potandum invitationem appellamus. At vero λαρυγγίζειν imitatio quædam vocis est, cum quis in verbis suis sibimet placens vocem quodammodo claudit, atque in angustum contrahit, ut in faucibus detineri videatur.

ιδ'. *Περὶ τοῦ*, Ἑταῖρε, *καὶ* Προπίνειν.

Ὁ Πλάτων καὶ πάντες οἱ φιλόσοφοι τοὺς γνησίους ἐραστὰς τῶν λόγων, ἑταίρους καλοῦσιν, οἱονεὶ φίλους. Ὁ οὖν Ἰουλιανὸς ὡς φιλοσοφήσας, οὐχ ἀπηυθαδιάζετο τῇ βασιλείᾳ, ἀλλ' ἐμιμεῖτο δῆθεν Πλάτωνα καὶ τοὺς ἄλλους πάντας, καλῶν ἑταίρους, καὶ πολὺ τοῦτο τὸ ὄνομα ἐν ταῖς συνουσίαις αὐτοῦ ἦν. Τὸ δὲ *προπίνων*, τοῦτό ἐστι· Πάντες οἱ ἀρχαῖοι βασιλεῖς ἐπιτελοῦντες ἑορτὴν πάνδημον, ἐν φιάλαις ἢ χρυσαῖς ἢ ἀργυραῖς κιρνῶντες, ἐδέχοντο μὲν παρὰ τοῦ οἰνοχόου αὐτοί· ἀπέπινον δὲ μικρὸν ἐκ τῆς κύλικος, ὡς συμβόλου ὄντος τούτου φιλίας πολλῆς, καὶ τότε παρB εῖχον ᾧ ἂν ἠβούλοντο, χαριζόμενοι καὶ τὴν κύλικα. Καὶ ἐκαλεῖτο μὲν αὐτὸ τοῦτο, *προπίνειν*· ἡ δὲ ἡμέρα, *φιλοτήσια*. Τὸ δὲ λαρυγγίζειν, μίμησίς ἐστι φωνῆς, ὅταν τις ἐπιτερπόμενος οἷς λέγει, ἐπιθήσει πως τῇ φωνῇ καὶ στενοῖ αὐτὴν, ὥστε δοκεῖν ἐν τῷ λάρυγγι αὐτὴν παρακατέχεσθαι.

15. *De Minervæ tibiis.*

Cum Minerva quondam tibiis ludens flumen pertransiret, umbramque suam buccasque inflatas in aquis conspexisset, ob idque sibi ipsa turpis videretur: tibias, ut deformitatis causam abjecit. Cum enim quis tibia canit, flatus maxillas tumefacit, lusoremque deformem reddit. Has porro tibias invenisse Marsyam ferunt, atque initio cum Apolline artis certamine ab eo victum, atque ad fluminis ripam excoriatum fuisse. Unde etiam Marsyas fluvius appellatur.

ιε'. *Περὶ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τῶν αὐλῶν.*

Ἀθηνᾶ ποτε τοὺς αὐλοὺς λαβοῦσα, παρὰ πηγὴν ἱσταμένη ηὔλισε· θεασαμένη δὲ ἐν τῷ ὕδατι τὴν ἑαυτῆς σκιὰν, πεφυσημένας ἔχουσαν τὰς γνάθους, καὶ ἀπρεπεῖς ἐκ τούτου φαινομένας, ἔρριψε τοὺς αὐλοὺς, ὡς ἀμορφίας αἰτίους. Ἐν γὰρ τῷ αὐλεῖν, τὸ C πνεῦμα ἐξογκοῖ τὰς γνάθους καὶ ἀμόρφους ποιεῖ τοὺς αὐλοῦντας. Τούτους τοὺς ῥιφέντας αὐλοὺς λέγεται Μαρσύας εὑρηκέναι, καὶ ἐρίσαι τῷ Ἀπόλλωνι, καὶ ἡττηθῆναι, καὶ ἐκδαρῆναι παρὰ τὸν ποταμόν· ἐξ οὗ Μαρσύας ὁ ποταμὸς λέγεται.

16. *De dæmonum liguritione.*

Dæmones omnes sacrificiorum nidoribus gaudentes, liguritores sunt: præsertim autem hoc nomine sugillatur Mercurius. Unde et δηλαχρίων dicitur, δήων κρέα, id est, carnes persequens, Quod autem fallaces et impostores eosdem vocat Gregorius, quanquam hoc propter omnes dicit, potissimum tamen propter Apollinem, qui dubia et fallacia oracula edebat.

ις'. *Περὶ τῶν λίχνων δαιμόνων.*

Ὅτι πάντες οἱ δαίμονες, κνίσσαις χαίροντες, λίχνοι εἰσί· μάλιστα δὲ κωμῳδεῖται ὁ Ἑρμῆς· διὸ καὶ λέγεται κρέα δήων Λαχρίων. Ὡς ἀπατηλοὶ δὲ πάντες οἱ δαίμονες, ἐξαιρέτως δὲ ὁ Ἀπόλλων, ὅτι ἀπατηλοὺς ἔλεγε χρησμούς.

[17. *De Triptolemis, Celeis et draconibus.*

Diximus in præcedente oratione, Triptolemum et Celeum semina, hoc est triticum et hordeum a Cerere accepisse, atque alato draconum curru vectos universum terrarum orbem peragrasse, frumentum mortalibus ad serendum suppeditantes.

18. *De Orpheo et ejus nugacissima de diis conscriptione.*

Orpheus genere Thrax sono citharæ res quoque ipsas anima carentes demulcebat. Hujus poemata circumferuntur, in quibus per fabulosa symbola deorum seriem essentiæque modos, deorumque actiones facultatesque describit. Has autem fabulas Orpheus turpiter atque obscene profaneque confingit (54).]

19. *De eo, quod ait Gregorius, quercum loqui desiisse.*

Dodona urbs est in Epiro sita, in qua erat quercus Jovi sacra, in eaque oraculum cujus mulierculæ prophetissæ erant. Atque illi qui oraculum consulebant, quercum ingrediebantur, ac tum movebatur

ιθ'. *Περὶ τοῦ λέβητος μὴ φθεγγομένου.*

Ἡ Δωδώνη πόλις ἐστὶν ἐν τῇ Ἠπείρῳ κειμένη. D Ἐν ταύτῃ ἵστατο δρῦς ἱερὰ τοῦ Διός. Καὶ ἐν ταύτῃ ἦν τὸ μαντεῖον γυναικῶν οὐσῶν προφητίδων· καὶ εἰσῄεσαν οἱ μαντευόμενοι παρὰ τὴν δρῦν, καὶ ἐκινεῖτο

(54) Inclusa desunt in Græco.

δηθεν ἡ δρῦς· καὶ λοιπὸν ἐφθέγγοντο αἱ γυναῖκες λέγουσαι, ὅτι Τάδε προλέγει ὁ Ζεύς. Τὸ δὲ περὶ τοῦ λέβητος τοιοῦτόν ἐστιν· Ἐν ταύτῃ τῇ Δωδώνῃ λέγεται, ὅτι ἐν ὕψει τινὶ ἵστατο ἀνδριὰς βαστάζων ῥάβδον, καὶ παρ' αὐτὸν λέβης τις ἵστατο. Οἱ οὖν μαντευόμενοι, ἤρχοντο παρὰ τὸν τόπον τοῦτον, καὶ ηὔχοντο. Ὅτε οὖν ἤθελε χρησμῳδῆσαι αὐτοῖς ὁ θεός, ὁ ἀνδριὰς ἐκεῖνος ἔπαιε τῇ ῥάβδῳ τὸν λέβητα· εἶτα ἤχει ὁ λέβης, καὶ ἐκ τοῦ λέβητος ἦχός τις ἀπετελεῖτο ἐναρμόνιος· καὶ ἐνεφοροῦντο αἱ προφήτιδες, καὶ ἔλεγον ἃ αὐτοῖς ὁ δαίμων ἐνέβαλλε.

κ'. *Περὶ τῆς Πυθίας.*

Φωκὶς, χώρα ἐστὶν ἐν τῇ Ἑλλάδι. Ἐν ταύτῃ ἐστὶ πόλις καλουμένη Δελφοί. Ἐν ταύτῃ ἐστὶν ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος, ὃ καλεῖται Πυθώ. Ἐν τούτῳ τῷ ἱερῷ ἦν ὁ τρίπους, καὶ αἱ ψῆφοι αἱ μαντικαί. Καὶ αἱ μὲν μαντικαὶ ψῆφοι ἦσαν ἐν τῇ φιάλῃ τοῦ τρίποδος. Ἡνίκα οὖν ὁ μαντευόμενος ἠρώτα περὶ τῆς μαντείας, αἱ ψῆφοι ἥλλοντο καὶ ἐκινοῦντο ἐν τῇ φιάλῃ. Τότε οὖν ἡ [προφῆτις vel ἱέρεια] ἐνεφορεῖτο, καὶ ἔλεγεν ἃ ἤθελεν ὁ Ἀπόλλων· ἐκαλεῖτο δὲ ἡ προφῆτις Πυθία. Ταύτην πληροῦσθαι εἶπεν ἐνταῦθα καὶ ἐμφορεῖσθαι καὶ ἐνθουσιᾶσθαι.

κα'. *Περὶ τῆς Κασταλίας.*

Πηγὴ ἦν ἐν Δάφνῃ τῇ κατὰ Ἀντιόχειαν, ἐν ᾗ λέγεται τὸν Ἀπόλλωνα παρεδρεύειν, καὶ μαντείας καὶ χρησμοὺς τοῖς ἐρχομένοις, περὶ τὸ ὕδωρ λέγεσθαι· λέγεται δὲ, ὅτι ἡνίκα ἐμαντεύετό τις ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ, αὔρας τινὰς καὶ πνοὰς τὸ ὕδωρ ἀνεδίδου, καὶ ἀναδιδομένων τῶν τοιούτων πνευμάτων, οἱ ἱερεῖς οἱ περὶ τὴν πηγὴν ἐνθουσιῶντες ἔλεγον, ἃ ἤθελεν ὁ δαίμων.

κβ'. *Περὶ τοῦ Ἀπόλλωνος ἀφώνου.*

Περὶ τούτου τοίνυν τοῦ ἀνδριάντος ποῦ τε ἵστατο καὶ πῶς ἐφθέγγετο, ἡμεῖς οὐχ ἱστορήσαμεν. Δεῖ δὲ νομίζειν εἶναι τὸν ἀνδριάντα ἐν Δελφοῖς, καὶ αὐτὸν φωνὴν ἄναρθρον ἀποπέμποντα. Εἰδέναι γὰρ χρὴ, ὅτι αἱ τῶν δαιμόνων φωναὶ ἄναρθροί εἰσι διὰ τὸ μὴ ἔχειν ὄργανα φωνητικὰ, ὅπως διατυπώσωσι τὴν ἐξερχομένην φωνήν.

κγ'. *Περὶ τῆς Δάφνης.*

Δάφνη, φησὶ, κόρη ὑπῆρχεν, ἐκ Λάδωνος τοῦ ποταμοῦ καὶ Γῆς γῆς τὴν γένεσιν εὐτυχήσασα. Αὕτη, φησὶ, περικαλλής τε οὖσα τῷ εἴδει, καὶ ὡραϊζομένη ταῖς ὄψεσι, εἰς ἔρωτα ἐκίνησε τὸν Ἀπόλλωνα· ὁ δὲ Ἀπόλλων κινούμενος ἐκ τοῦ ἔρωτος, ἐπεδίωκε τὴν Δάφνην, εἴ πως ἰσχύσει συγγενέσθαι αὐτῇ. Ἡ οὖν κόρη τὴν παρθενίαν ἐθέλουσα φυλάξαι, τῇ οἰκείᾳ μητρὶ τῇ Γῇ προσηύξατο βοηθῆσαι αὐτῇ. Ἡ δὲ Γῆ διανοίξασα τοὺς ἑαυτῆς κόλπους ἐδέξατο τὴν παῖδα· καὶ ψυχαγωγῆσαι θέλουσα τὸν θεὸν, φυτὸν ἀνῆκεν ὁμώνυμον τῇ κόρῃ· ὅπερ λαβὼν ὁ Ἀπόλλων, στέφεται παρὰ τὸν τρίποδα, ψυχαγωγούμενος ἀντὶ τῆς ἐρωμένης τῷ φυτῷ τῆς Δάφνης.

κδ'. *Περὶ Διονύσου ἀνδρογύνου.*

Τὸν Διόνυσον λέγουσι καὶ τὰ ἀνδρῶν ποιεῖν, καὶ τὰ γυναικῶν πάσχειν· καὶ τὰς Βάκχας περὶ αὐτὸν

A scilicet quercus, posteaque loquebantur mulieres, quidque diceret Jupiter, renuntiabant. De lebete autem ita se habet historia : In eadem urbe statua quædam erat in sublimi quodam loco erecta, virgam gestans, circa quam lebes quidam fixus erat. Ergo qui oraculum consulebant, ad hunc locum se conferebant, precesque fundebant. Cum igitur ipsis responsa dare vellet deus, statua illa lebetem virga feriebat, ac tinniebat lebes, concinnusque quidam sonus ex eo edebatur. Tum vero numine afflabantur prophetissæ, quæque ipsis dæmon suggerebat, loquebantur.

20. *De Pythia.*

In Phocide, quæ Græciæ regio est, Delphos urbs erat, in eaque Apollinis templum, nomine Pytho. B In hoc porro templo tripus erat, calculique vaticinii in tripodis phiala. Cum ergo is qui oraculum edibat, responsum petebat, calculi prosiliebant ac movebantur : ac tum prophetissa, quam Pythiam sacerdotem vocabant, numine implebatur, dicebatque quidquid Apollini collibuisset. Quod enim hoc loco Gregorius eam impleri ait, idem est quod numine afflari.

21. *De Castalia.*

Castalia fons erat in Antiochia, cui Apollinem assidere veteres dicebant, atque oracula ad aquam edere. Cumque eo quidam oraculi consulendi causa se conferebant, aqua illa, ut ferunt, auras et flatus C emittebat : ac tum sacerdotes, qui circa fontem erant, quæ dæmonis voluntas tulisset, dicebant.

22. *De statua muta.*

De hac statua, nec quo tempore, nec ubi erecta fuerit, nec quomodo loquebatur, quidquam historiis proditum reperimus. Existimandum est autem Delphicam quoque statuam, cum verba faceret, inarticulatas voces extulisse. Voces quippe dæmonum minime articulatæ sunt, eo quod vocalibus organis, quibus exeuntes voces imprimantur, careant.

23. *De Lauro.*

Daphne, ut ferunt fabulæ, Ladonis amnis (55) et Terræ filia erat. Hæc eximia formæ pulchritudine D atque elegantia Apollinem amore inflammavit, Apollo autem amoris stimulis incitatus puellam persequebatur, ut ea potiretur. At illa virginitatem tueri cupiens, parentis Terræ opem supplex imploravit. Proinde mater aperto sinu suo natam excepit, atque in Apollinis solatium arborem puellæ cognominem protulit. Quam cum ille accepisset, ea apud tripodem cinctus est, ut hac ratione adamatæ Daphnes desiderium leniret.

24. *De Baccho androgyno.*

Bacchum ferunt et masculam libidinem exercere, et femineam pati, ac Mænadibus circumse-

(55) Penes fluvii filia dicitur Ovid. *Metam.*

ptum esse. Sæpenumero diximus eum vini auctorem ac præsidem esse, illudque et viris et mulieribus dedisse, quo ingurgitati atque obruti promiscue choreas agunt. Satyros autem pastores esse aiunt; sunt tamen qui eos dæmones quosdam Bacchi assecias esse existiment. De Phallo superiore oratione diximus, nimirum sceleratum ac nefarium quemdam hominem fuisse turpe atque obscenum veretrum habentem : ad cujus similitudinem mimi penem ex pellibus effingunt, vocantque φαλητάριον eumque in bacchanalibus per ludum circumferunt: in eoque olim perditi illi homines initiabantur.

25. *De Semele et tonitruo.*

Semele Cadmi filia a Jove amata atque compressa, Bacchum ex eo concepit. Quo nomine Juno zelotypiæ facibus inflammata in Semeles nutricem sese transformavit, petendumque ipsi a Jove censuit, ut cum ea ita consuetudinem haberet, quemadmodum cum Junone consuevisset. Consuevit autem cum tonitruo et fulmine. Hoc porro concilium idcirco ei Juno dedit, ut Jove ad eam cum tonitruo accedente confestim illa, ut mortalis, deflagraret, atque ita pellice defungeretur, quod etiam accidit. Nam cum Jupiter ad Semelem venisset, petiissetque illa, ut eodem modo secum congrederetur, quo cum Junone solebat : congreditur ille, eamque fulmine oppressit : ae tum acceptum Bacchum, fetum adhuc immaturum femori suo insuit, posteaque septimo mense accedens Mercurius Jovis femur aperuit : sicque natus est Bacchus accepitque eum Jupiter, atque in Nysam Thraciæ urbem deportavit, nymphisque lacte alendum tradidit.

26. *De utroque pede claudo Vulcano.*

Claudus erat Vulcanus, unde et ἀμφιγυήεις dictus est (γυῖα enim membra sunt), arte faber ærarius. Hic Venerem in matrimonio habebat, qua Mars per adulterium abusus est. Atque eos in ipso facinore constitutos laqueis deprehendit. Deum autem eum vocat fuligine ac fumo obsitum; αἰθάλη enim genus est fumi crassioris. Fumo porro ille infectus erat, ut faber. Jam eum arte clarum et insignem appellant poetæ, quoniam illustris erat apud illos ars fabrilis. Thersitem autem Olympium idcirco eum vocat Gregorius: Homerus enim quemdam hominem inducit Thersitem nomine, claudum, gibbum, strabonem, calvum ac procacem et petulantem, atque hunc Græcorum castra secutum, non ut bellum gereret, sed ut omnibus ludibrio esset. Quoniam igitur Vulcanus claudus erat, fumoque obsitus, Deus vester, inquit ad ethnicos, Thersites est Olympius, claudus nimirum ut ille, ac procax et petulans. Quod autem mox sequitur, Non jam propter adulterium vincitur Mavors, ex eadem fabula pendet. Mars enim adulterium cum Venere perpetrans Vulcani laqueis irretitus est. Quod vero ad-

A μαινάδας γενομένας ἐκβακχεύειν, καὶ τοὺς Σατύρους καὶ τοὺς Σειληνοὺς ἐξορχουμένους περὶ αὐτόν. Εἴπομεν δὲ πολλάκις, ὅτι αὐτὸν λέγουσιν εἶναι τοῦ οἴνου δημιουργὸν καὶ ἔφορον· καὶ ὅτι δέδωκε καὶ ταῖς γυναιξὶ καὶ τοῖς ἀνδράσι, καὶ ἔπιον, καὶ ἐμεθύσθησαν, καὶ μεθυσθέντες μετὰ τῶν γυναικῶν χορεύουσι περὶ αὐτόν. Τοὺς δὲ Σατύρους λέγουσιν εἶναι ποιμένας· ἄλλοι δὲ, θείους τινὰς δαίμονας περὶ τὸν Διόνυσον. Περὶ δὲ τοῦ φαλλοῦ ἤδη εἰρήκαμεν ἐν τῷ πρώτῳ λόγῳ, ὅτι ἀκάθαρτός τις ἦν αἰδοῖον ἔχων αἰσχρὸν, ᾧ ὁμοιοῦσι νῦν οἱ μῖμοι δερμάτινον, ὃ καλοῦσι φαλητάριον· καὶ τοῦτο ἔχουσιν ἐν τοῖς Διονυσίοις, φοροῦντες ἐν παιγνίοις καὶ ἑορτάζουσιν, ἐν ᾧ τότε ἐτέλουν ἐκεῖνοι.

κε'. *Περὶ Σεμέλης.*

B Σεμέλη, Κάδμου ἦν θυγάτηρ. Ταύτης ἠράσθη ὁ Ζεὺς, καὶ συγγίνεται αὐτῇ· ἣ καὶ συλλαβοῦσα εἶχεν ἐξ αὐτοῦ τὸν Διόνυσον. Ἡ δὲ Ἥρα ζηλοτύπως φερομένη, σχηματίζεται πρόσωπον τροφοῦ ἐγνωσμένης τῇ Σεμέλῃ, καὶ συμβουλεύει αὐτῇ τῇ Σεμέλῃ ἐγκύῳ οὔσῃ, ὅτι Αἴτησαι τὸν Δία συγγενέσθαι σοι ὥσπερ συγγίνεται τῇ Ἥρᾳ. Συνεγίνετο δὲ ὁ Ζεὺς τῇ Ἥρᾳ μετὰ βροντῶν καὶ κεραυνῶν. Ταῦτα δὲ συνεβούλευεν ἡ Ἥρα τῇ Σεμέλῃ, ἵνα ἐρχομένου τοῦ Διὸς μετὰ κεραυνῶν πρὸς αὐτὴν, ὡς θνητὴ καταφλεχθήσεται, καὶ μηκέτι ἔχοι τὴν ἀντίζηλον· ὃ δὴ καὶ γέγονε. Τοῦ γὰρ Διὸς ἐλθόντος πάλιν πρὸς τὴν Σεμέλην, ᾔτησεν ἡ Σεμέλη οὕτως αὐτῇ συγγενέσθαι, ὡς τῇ Ἥρᾳ· καὶ ὡς συνεγένετο αὐτῇ, κεραυνοῦται καὶ ἀπόλλυται ἡ C Σεμέλη. Καὶ τότε λαβὼν ὁ Ζεὺς τὸν Διόνυσον ἔμβρυον ὄντα, ἔῤῥαψεν ἐν τῷ ἑαυτοῦ μηρῷ· καὶ ὕστερον ἐν τῷ ἑβδόμῳ μηνὶ ἐλθὼν ὁ Ἑρμῆς, ἀναπτύσσει τὸν μηρὸν τοῦ Διὸς, καὶ γεννᾶται, ὥς φασιν, ὁ Διόνυσος· καὶ λαμβάνει αὐτὸν εἰς Νύσσαν τῆς Θρᾴκης, κἀκεῖ παρὰ τῶν νυμφῶν γαλακτοτροφεῖται.

κς'. *Περὶ τοῦ Ἡφαίστου.*

Χωλὸς ἦν ὁ Ἥφαιστος, διὸ καὶ ἀμφιγύης· γυῖα γὰρ τὰ μέλη. Ἦν δὲ χαλκεὺς τὴν τέχνην. Τούτου γυνὴ ἦν ἡ Ἀφροδίτη, καὶ ταύτην ἐμοιχεύετο ὁ Ἄρης. Εὑρίσκει οὖν ὁ Ἥφαιστος τὴν μοιχείαν γενομένην στήσας πάγας. Θεὸν δὲ αὐτὸν λέγει κατῃθαλωμένον καὶ κεκαπνισμένον· αἰθάλη γὰρ, εἶδος καπνοῦ παχυτέρου· ἐκεκάπνιστο δὲ, ὡς χαλκεύς. Κλυτοτέχνην δὲ αὐτὸν καD λοῦσιν οἱ ποιηταὶ, διὰ τὸ ἔνδοξον εἶναι ἐκ τῆς χαλκευτικῆς τέχνης, ἢ καὶ διὰ τὸ εὐφυῶς αὐτὴν μετιέναι. Θερσίτην δὲ αὐτὸν Ὀλύμπιον καλεῖ, διὰ τοιαύτην αἰτίαν· Ὁ Ὅμηρος εἰσφέρει τινὰ ἄνθρωπον ὀνόματι Θερσίτην, καὶ χωλὸν καὶ στραβὸν καὶ κυρτὸν καὶ μαδαρὸν καὶ προπετῆ· καὶ, φησὶν, ὁ τοιοῦτος ἠκολούθει τῷ στρατοπέδῳ, οὐ διὰ τὸ πολεμεῖν, ἀλλὰ διὰ τὸ γελᾶσθαι. Ἐπεὶ οὖν ὁ Ἥφαιστος χωλὸς ἦν καὶ κεκαπνισμένος, λέγει αὐτὸς, ὅτι ὡς Θερσίτης ἦν ὁ Ἥφαιστος ὑμῶν. Ὀλύμπιον δὲ αὐτὸν εἶπεν, οἱονεὶ οὐράνιον· Ὄλυμπος γὰρ ὁ οὐρανός. Ἢ πάλιν Ὀλύμπιον αὐτὸν εἶπε, διότι ἐξ Ὀλύμπου ἦν, ἥτις ἔχει τὸ ἐργαστήριον αὐτοῦ· ὃ καὶ ἕως νῦν ἐν τῇ Λυκίᾳ λέγεται εἶναι ἐν τόπῳ τινὶ τῆς Ὀλύμπου, ἐν ᾧ αὐτόματον πῦρ ἀναδίδοται καὶ

A ἐπωνόμασται Ἡφαίστειον· ἐν ᾧ τόπῳ καὶ ναὸν αὐτῷ οἱ τότε Ἕλληνες ἀνήγειραν. Ἀντικρὺ δὲ οὖσα ἡ Ὄλυμπος τῆς Κύπρου, ἔνθα φυγοῦσα ἡ Ἀφροδίτη κατῴκησε, κἀκεῖθεν ἠκολούθησε τῷ Ἄρει, καὶ ἔφυγον εἰς τὸν Λίβανον, κἀκεῖ τὸ πορνεῖον αὐτῆς συνεστήσατο, καὶ ἔλαβεν ἐκεῖ καὶ τὸν Ἄδωνιν. Θερσίτης οὖν Ὀλύμπιος καὶ ὁ χωλὸς καὶ προπετὴς θεὸς ὑμῶν εἴρηται. Τὸ δὲ, Δεσμώτης Ἄρης διὰ μοιχείαν, τῆς αὐτῆς ἐξήρτηται ἱστορίας. Μοιχεύων γὰρ ὁ Ἄρης τὴν Ἀφροδίτην, ἐδέθη ταῖς πάγαις ὑπὸ τοῦ Ἡφαίστου. Τὸ δὲ, μετὰ τοῦ δειμοῦ καὶ τοῦ φόβου καὶ τοῦ κυδοιμοῦ, λέγει, ὅτι οὗτοι θεράποντες εἶναι λέγονται τοῦ Ἄρεος, υἱοὶ δὲ τοῦ πολέμου· καὶ ὅτι οὗτοι συμπεπόνθασι τῷ Ἄρει· καὶ ὅτι ὁ Ἥφαιστος οὐκ ἐφοβήθη τὸν φόβον καὶ τὸν δειμὸν καὶ τὸν κυδοιμόν. Τραυματίαν δὲ καλεῖ τὸν Ἄρεα, ἐπειδὴ ἐτρώθη ὑπὸ τοῦ Διομήδους, προπητευσόμενος (58) ἐν τῷ πολέμῳ· καὶ ἡ περὶ τῆς Ἀφροδίτης ἱστορία ἐντεῦθεν ἐξήρτηται, ὅτι πόρνη ἦν. Ἐμοιχεύθη γὰρ ὑπὸ τοῦ Ἄρεος, καὶ ὅτι καὶ τῆς μίξεως αὐτὴν λέγουσιν ἔφορον εἶναι οἱ Ἕλληνες. Διὰ τοῦτο εἶπεν αὐτὴν ὑπηρετεῖν.

jungit, Cum terrore, timore et tumultu, hoc ideo dicit, quia hi Pollidis filii, Martis famuli esse, Martisque vicem dolere dicuntur: tum etiam quia Vulcanus nec terrorem, nec metum, nec tumultum pertimuit. Ad hæc vulneratum fuisse Martem subjungit, quoniam temere pugnans a Diomede sauciatus est. Quod denique Venerem meretricem appellat, cum eadem fabula cohæret: a Marte enim constuprata est. Vel etiam meretricem eam ob hanc causam vocat, quoniam libidinis ac coitus præsidem eam esse gentiles affirmant

κζ'. *Περὶ Ἀθηνᾶς καὶ δράκοντος.*

B Ὁ Ζεὺς, βουλόμενος ἀποκυῆσαι ἐκ τοῦ ἐγκεφάλου αὐτοῦ τὴν Ἀθηνᾶν, ἐδεῖτο συνεργοῦ τοῦ συλλαβόντος καὶ πλήξοντος τὴν κεφαλὴν, ἵνα κυηθῇ· καὶ λόγους προσφέρει περὶ τούτου τῷ Ἡφαίστῳ· ὁ δὲ Ἥφαιστος οὐκ ἄλλως εἵλετο σχίσαι τὴν κεφαλὴν τοῦ Διὸς, εἰ μὴ τὴν γεννωμένην ἀποπαρθενεύσῃ· καὶ ὑπέσχετο ὁ Ζεύς. Λαβὼν οὖν ὁ Ἥφαιστος τὸν βουπλῆγα, τέμνει τὴν κεφαλὴν τοῦ Διὸς, καὶ ἐξέρχεται ἡ Ἀθηνᾶ, καὶ ἐπεδίωκεν αὐτὴν ὁ Ἥφαιστος, ἵνα αὐτῇ συγγένηται· καὶ ἐπιδιώκων ἀπεσπέρμηνεν εἰς τὸν μηρὸν τῆς Ἀθηνᾶς. Ἡ δὲ Ἀθηνᾶ λαβοῦσα ἔριον, ἐξεμάξατο τὸ σπέρμα, καὶ ἔρριψεν ἐν τῇ γῇ· καὶ ἐγένετο ἐκ τῆς γῆς καὶ τοῦ ἐρίου ἄνθρωπος δρακοντόπους, ὃς ἐκαλεῖτο Ἐριχθόνιος, ἀπὸ τοῦ ἐρίου καὶ τῆς χθονὸς λαβὼν τὸ ὄνομα.

27. *De Minerva virgine draconem pariente.*

Cum Jupiter Minervam ex cerebro suo procreare vellet, quæreretque aliquem, qui facile et parvo cum dolore caput ipsius feriret, ut illa in vitam lucemque prodiret, de hac re cum Vulcano verba fecit. Vulcanus autem hac una conditione caput ipsi secare voluit, ut eam quæ mox nascitura erat, devirginaret. Idque promisit Jupiter. Accepta itaque securi Vulcanus Jovis caput scindit, sicque exiit Minerva: quam protinus Vulcanus persequi cœpit, ut cum ea rem haberet. Atque illa insectione in Minervæ femur semen fudit, quod quidem Minerva lana accepta extersit, atque in terram abjecit. Ita e terra ac lana illa exstitit homo draconis pedes habens, qui proinde Erichthonius vocatur, ἀπὸ τοῦ ἐρίου καὶ τῆς χθονός, id est, a lana et terra nomen

C habens.

κη'. *Περὶ Ἡρακλέους μαινομένου.*

Μεγάρη οὕτω καλουμένη, Κρέοντος τοῦ Θηβῶν βασιλέως θυγάτηρ, ἐγαμήθη τῷ Ἡρακλεῖ, καὶ ἐπαιδοποίησεν ἐξ αὐτοῦ. Ἡ δὲ Ἥρα ἀπεχθῶς πρὸς τὸν Ἡρακλέα ἔχουσα διὰ πολλὰ, ἐνέβαλεν αὐτῷ μανίαν, καὶ μανεὶς ἀπέκτεινε τὰ ἑαυτοῦ τέκνα, ἃ ἔσχεν ἐκ τῆς Μεγάρης.

28. *De Megara Herculis uxore.*

Megara Creontis Thebarum regis filia Herculi nupsit, ex eoque liberos habuit. At Juno multis de causis Herculem infesto odio persequens, furorem ipsi injecit. Quo percitus ille filios, quos ex Megara sustulerat, obtruncavit.

κθ'. *Περὶ Διὸς πάντα γινομένου.*

Λέγεται ὁ Ζεὺς, ἐρασθεὶς τῆς Δανάης, χρυσὸς γενέσθαι, καὶ ῥυῆναι, καὶ οὕτως αὐτῇ συγγενέσθαι. Ὁμοίως ἐρασθεὶς καὶ Γανυμήδους, ἀετὸς ἐγένετο· καὶ οὕτως ἀεὶ μετεβάλλετο μαγγανείαις, πάντα γινόμενος δι' ἀκαθαρσίαν, ὁ παρ' αὐτοῖς ἐξοχώτατος θεὸς, καὶ πάντας τοὺς ἄλλους θεοὺς ἀνέλκων εἰς οὐρανούς.

29. *De eo, quod ait Gregorius, Jovem ob libidinem et salacitatem quidvis effici.*

Jupiter Danaes amore flagrans aurum effectus est, ac diffluxit: sicque cum ea congressus est. Eodem modo Ganymedis amore correptus aquila factus est. Atque ita seipsum subinde præstigiis

D quibusdam in alias aliasque formas immutabat, atque ob impuram libidinem in quidvis vertebatur, ille, inquam, præstantissimus apud ethnicos deus, atque omnes deos vi ad se in cœlum trahens.

λ'. *Περὶ τάφου τοῦ Διός.*

Λέγεται ὁ Ζεὺς τραφῆναι καὶ ἀποθανεῖν ἐν τῇ Κρήτῃ, καὶ ἐκεῖ εἶναι αὐτοῦ τὸν τάφον, ἐν ᾧ ἐπιγέγραπται τοῦ Διὸς τάφος, ὥστε εἶναι αὐτὸν ἐλεγχόντων

30. *De Jovis sepulcro in Creta.*

Jupiter in Creta diem vitæ extremum clausisse atque humo conditus fuisse dicitur: ibique monumentum ipsius esse, in quo Jovem illic jacere cre-

(58) F. προπετευσάμενος. Edit.

datur, inscripto docet. Eoque convinci amentiam et vanitatem eorum, qui Jovem deum esse asserunt. Ex eo enim convincuntur, quia et homo erat, et mortuus est, et jacet in Creta.

A λεγόντων τὸν Δία θεόν. Ἐλέγχονται γάρ, ὅτι καὶ ἄνθρωπος ἦν καὶ τέθνηκε καὶ κεῖται ἐν τῇ Κρήτῃ.

31. *De Lucrio deo* (57).

De hoc tametsi superiore oratione diximus, hoc tamen nunc quoque dicimus, Mercurium nempe apud ethnicos lucri præsidem esse. Unde etiam marsupium ipsi gestandum tribuunt, ac furtorum antistitem ipsum dicunt: ac κερδῷον et λόγιον, et ἄγγελον et ἀγοραῖον et κλῶπα, et ejusmodi nominibus eum appellant, id est, *lucrium* (hoc enim nomine Arnobius utitur) et *facundum* et *nuntium* et *forensem* et *furem*.

32. *De honore quo Nilus ab Ægyptiis afficitur.*

De hac historia nullam mentionem Herodotus facit. Apud Aristænetum autem rhetorem hoc legi, Ægyptios festum solemne Nilo publicitus celebrare atque omnes tam viros quam mulieres ad urbium theatra sese conferre, illicque quas quisque et quæque epulas habeat, esitare: ac tum instituta communi chorea hymnos eosdem Nilo cantillare, quos Jovi canere soleut: tanquam videlicet Nilus Jovis opus ipsis exsequatur, ac regioui præsit. Idcirco autem fortasse androgynorum honores vocat, quod omni frequentia viri ac mulieres perbacchentur, ac sæpenumero, ut in temulentia, libidini indulgeant.

λβ'. *Περὶ Νείλου.*

Ἡρόδοτος οὐδὲν λέγει· ἀνέγνων δὲ παρὰ Ἀρισταινέτῳ τῷ ἱστορικῷ, ὅστις ἱστορεῖ, ὅτι ἑορτάζουσιν Αἰγύπτιοι τῷ Νείλῳ ἑορτὴν πανδημεὶ πάντες καὶ πᾶσαι B ἐρχόμενοι περὶ τὰ θέατρα τῶν πόλεων, κἀκεῖσε θοινῶνται ἕκαστος ὃ ἔχει, χορούς τε συστησάμενοι ᾄδουσι τῷ Νείλῳ ᾠδάς, ἃς τῷ Διὶ ᾄδουσιν, ὡς τοῦ Νείλου τὸ τοῦ Διὸς ἔργον ποιοῦντος, καὶ ἄρδοντος τὴν χώραν. Ἀνδρογύνων δὲ δοκεῖ λέγειν τιμάς, τὸ πανδημεὶ τοὺς ἄρρενας μετὰ τῶν γυναικῶν ἐκβακχεύεσθαι καὶ πολλάκις ἐν μέθῃ ἀσελγαίνειν.

33. *De Iside et Mendetibus.*

Isis apud Ægyptios magnopere colitur. Io hanc esse dicunt, quæ a Jove Argo erepta est, atque in bovem commutata. Cornua enim circa ipsius statuæ caput appingunt. In eorum enim, ut jam diximus, apud Ægyptios numero est, quæ maximis honoribus afficiuntur. Mendesiorum autem historia est hujusmodi: Ægyptii Pana Mendetem vocant, quoniam lingua ipsorum Meudes hircum sonat. Pan porro hircinam formam habet. Tanta autem religione Mendetem hunc sive Pana colunt, ut a capris quoque omnino abstineaut, quod Deus ipsorum caprina forma sit. Jam vero Apides boves sunt, qui magno in honore apud Ægyptios habentur. Pariebaut autem illi, licet alioqui puri atque incorrupti pristino tempore fuisseut; signumque aliquod habebant, ex quo apud Ægyptios constabat Apides eos esse, ac longo temporis spatio gignebantur. Cum autem procreatus fuisset Apis, maximum festum circa eum Ægyptii celebrabaut, ac sacerdotes etiam quidam, qui bovi ipsi sacra faciebaut. Quod autem ait Gregorius feras quasdam portentosas compositæque naturæ, hoc intelligit, quod ipse quoque Alexandriæ vidi, nimirum perexiguas quasdam statuas, caput canis habentes atque adnexum aliud caput felis, aliudque insuper accipitris. Quæ quidem Ægyptii colebant, statuisque inscribebant. Nec vero pictam hujusmodi naturam veuerabantur, sed etiam belluas alias mutas, quas nefas est venerari.

λγ'. *Περὶ Ἴσιδος καὶ Μενδησίων.*

C Ἡ Ἴσις τιμᾶται παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις, καὶ μεγάλως τιμᾶται. Λέγεται δὲ αὕτη εἶναι ἡ Ἰὼ ἡ ἁρπασθεῖσα παρὰ τοῦ Διὸς ἐκ τοῦ Ἄργους καὶ μεταβληθεῖσα εἰς βοῦν. Κέρατα γὰρ περὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ ἀγάλματος αὐτῆς ποιοῦσιν. Ὡς εἶπον δὲ, τῶν πάνυ τιμωμένων ἦν παρ' Αἰγυπτίοις. Ἡ δὲ περὶ τοὺς Μενδησίους, ἐστὶν αὕτη· Τὸν Πᾶνα Μένδητα καλοῦσιν οἱ Αἰγύπτιοι, διὰ τὸ καὶ τὸν τράγον τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ Μένδητα καλεῖν. Ὁ δὲ Πὰν τραγοπρόσωπός ἐστι. Σέβονται οὖν οὕτω τὸν Μένδητα τοῦτον, ἤτοι τὸν Πᾶνα, ὥστε μηδὲ γεύεσθαι αἰγῶν διὰ τὸ τοῦτον εἶδος ἔχειν τὴν τῶν αἰγῶν τὸν Πᾶνα τὸν αὐτῶν Θεόν. Οἱ δὲ Ἄπιδες, βοῦς εἰσι τιμώμενοι παρ' Αἰγυπτίοις· ἐτίκτοντο δὲ οὗτοι καθαροὶ δή τινες, ἐν τῷ πρὶν χρόνῳ, καὶ σημεῖον εἶχόν τι, ὃ ἐδήλου αὐτοὺς εἶναι Ἄπιδας. Ἐγεννῶντο δὲ διὰ χρόνου πολλοῦ· ἐπὰν δὲ ἐγεννήθησαν, ἑορτὴν μεγάλην ἦγον οἱ Αἰγύπτιοι· καὶ ἱερεῖς τινες περὶ τὸν γεννηθέντα βοῦν, οἵτινες ἱεροῦντο αὐτῷ τῷ βοΐ. Τὸ δὲ, γράφειν θηρία σύνθετα καὶ D ἀλλόκοτα, τοῦτο λέγει, ὃ καὶ εἶδον ἐγὼ κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἀγαλμάτια μικρά, ἔχοντα κεφαλὴν κυνός, καὶ παραφυομένην κεφαλὴν ἑτέραν αἰλούρου, καὶ ἑτέραν ἱέρακος, καὶ ἐσέβοντο ταῦτα οἱ Ἕλληνες, καὶ ἐν εἰκόσιν ἐνέγραφον. Οὐ μόνον δὲ τοιαύτην φύσιν ἐνέγραφον, ἀλλὰ καὶ ἄλλα θηριόμορφά τινα, ἃ ἐσέβοντο οἱ Αἰγύπτιοι· ἃ θέμις οὐκ ἔστι.

34. *De Pane et Priapo.*

Panos historia sic se habet: Ferunt Penelopes uxoris Ulyssis procos apud eam obstinato animo mansisse, tandemque omnes ea potitos esse, ex

λδ'. *Περὶ τοῦ Πριάπου καὶ τοῦ Πανός.*

Λέγεται, ὅτι ὅτε οἱ μνηστῆρες τῇ Πηνελόπῃ τῇ τοῦ Ὀδυσσέως γυναικὶ παρέμενον, συνεμίγησαν αὐτῇ πάντες, καὶ ἐγεννήθη ὁ Πάν, ὡς καὶ ἐν τῷ πρώτῳ

(57) Hæc omittit Nonnus.

λόγῳ εἴρηται· Πὰν δὲ ἐκλήθη, ἐπειδὴ ἀπὸ πάντων τῶν μνηστήρων συνελήφθη. Λέγουσι δὲ Αἰγύπτιοι, αὐτῆς τῆς μίξεως εἶναι ἔφορον τὸν Πᾶνα· ἔνθεν καὶ τραγοσκελῆ αὐτὸν ποιοῦσι, διὰ τὸ κατωφερῆ εἶναι τὸν τράγον περὶ τὰς μίξεις, ὃν καὶ καλοῦσιν Αἰγύπτιοι Μένδητα. Ἡ δὲ περὶ τὸν Πρίαπον, ἐστὶν αὕτη· Λέγεται μετὰ τὸ ἀνελθεῖν τὴν Ἀφροδίτην ἐκ τῆς Αἰθιοπίας, κάλλος ἀμέτρητον ἐπιφέρεσθαι· ὥστε καὶ αὐτὸν τὸν Δία ἐρασθῆναι αὐτῆς, καὶ συγγενόμενον αὐτῇ, ζῆλον ἄπειρον τῇ Ἥρᾳ καταλιπεῖν. Εὐθὺς οὖν ἡ Ἥρα τὸ μέλλον προσκοπήσασα, καὶ ὅτι ἤμελλε τὸ τικτόμενον ἐκ ταύτης βρέφος κάλλει ὑπερφέρειν, καὶ καταχρατῆσαι πάντων τῶν ἐκ Διὸς τεχθέντων, ἥψατο τῆς κοιλίας τῆς Ἀφροδίτης, καὶ παρεσκεύασε μαγγανείᾳ τινὶ τὸ βρέφος κακόμορφον τεχθῆναι. Τεχθέντος οὖν τοῦ βρέφους ἀμόρφου καὶ ἀσήμου πάνυ, αἰσχροῦ τε καὶ περισσοσάρκου, καὶ ἑωρακυῖα αὐτὸ ἡ μήτηρ, ὅτι μέλλει τὸ τεχθὲν πλεῖστον αὐτῇ ψόγον ἐπιφέρειν, ἔῤῥιψε λαβοῦσα εἰς ὄρος. Περιτυχὼν δέ τις τούτῳ ποιμὴν, λαβὼν ἀνέθρεψε· καὶ ὡς πρὸς εὐκαρπίαν τῆς γῆς καὶ τῶν κτηνῶν καὶ τετραπόδων νομίσας εἶναι τὸ ἐκείνῳ ὑπάρχον πάθος (λέγω δὲ τὸ τοῦ αἰδοίου· εἶχε γὰρ τοῦτο ἐπάνω τῆς πυγῆς), λαβὼν ἱδρύσατο, καὶ ἐτίμησε, καὶ ὠνόμασε Πρίαπον· δηλῶν, κατὰ τὴν τῶν Ἰταλῶν γλῶσσαν, τὸν ἐκ πλάνης τοὺς ἐν πλάνῃ καὶ ἐρημίᾳ σώζοντα· καὶ ἐξ ἐκείνου λέγεται παρὰ τοῖς ποιμέσιν τιμᾶσθαι ὁ Πρίαπος. Τὸν δὲ Ἑρμαφρόδιτον, ἀῤῥενόθηλύν τινα καὶ ἀνδρόγυνόν φασιν εἶναι, καὶ γυναικὸς καὶ ἀνδρὸς αἰδοῖον φέροντα, καὶ πάσχειν μὲν τὰ τῶν γυναικῶν, δρᾷν δὲ τὰ τῶν ἀνδρῶν.

A ipsisque Pana exstitisse. Atque idcirco Pan dictus est, quod ab omnibus procis procreatus fuerit. Ac dicunt Ægyptii eum coitus ipsius præsidem esse : unde etiam hircinis cruribus eum describunt, quod hircus ad venerem proclivis sit, quem Ægyptii Mendetem vocant. Hæc de Pane : nunc de Priapo. Aiunt Venerem, cum ex Æthiopia veniret, incredibilem quamdam pulchritudinem secum attulisse : adeo ut Jupiter quoque ipse ejus amore inflammatus, ac cum ea congressus infinitam Junoni zelotypiam injecerit. Confestim ergo Juno futurum præsentiens prospiciensque fore ut infans, qui ex ea proditurus erat, corporis elegantia filios omnes Jovis antecelleret, præstigiis quibusdam antevertens Veneris ventrem attrectavit, effecitque ut B infans deformis pareretur. Cum igitur turpis ac fœdus in primis et obscenus obesusque puer in lucem prodiisset, conspiciens mater filii deformitatem summo sibi dedecori ac probro fore, acceptum infantem in montem projecit : in quem cum pastor quidam incidisset, ipsum accepit et educavit. Atque ut ad fertilitatem terræ et jumentorum ac quadrupedum esse arbitratus hoc vitium, quod ipsi inerat, hoc est obsceni membri accepit illud fixitque et honoravit, Priapumque vocavit, id est, juxta Latinam linguam, cum qui ex errore liberatus iis qui in errore ac solitudine versantur, salutem illaturus est (58). Atque ex eo tempore a pastoribus coli cœptus est Priapus. C

λε'. *Περὶ θεῶν διεσπασμένων.*

Περσεφόνη γεννᾷ τὸν Ζαγραῖον Διόνυσον, ἐκ τοῦ Διὸς συλλαβοῦσα αὐτόν. Τοῦτον γεννηθέντα οἱ Τιτᾶνες (δαιμονίων δὲ τάξεις αὗται) φθονήσαντες τῷ Διονύσῳ, ὡς ἐκ Διὸς ἔχοντι τὴν γέννησιν, διασπαράσσουσιν αὐτόν. Ἄλλοι δὲ λέγουσιν, ὅτι καθ' ὑπόθεσιν τῆς Ἥρας διεσπάσθη ὑπὸ τῶν Τιτάνων ὁ Διόνυσος. Καὶ περὶ μὲν τῶν διεσπασμένων θεῶν, ἐστὶν αὕτη ἡ τοῦ Διονύσου· περὶ δὲ τῶν περικεκομμένων, οὐδεμία τις φαίνεται ἡμῖν ἱστορία, ἢ ἡ περὶ τῶν Γιγάντων. Οὗτοι γὰρ πολεμεῖν ἔθελον τοῖς θεοῖς. Οἱ δὲ θεοὶ ἀντιστρατευσάμενοι, ἐπολέμησαν, καὶ κατέκοψαν αὐτοὺς, τοῦ Διὸς τὸν κεραυνὸν ἐπιπέμψαντος αὐτοῖς καὶ καταφλέξαντος αὐτούς.

35. *De concisis ac discerptis diis.*

Proserpina ex Jove Liberum patrem concepit, quem, simul atque in lucem editus est, Titanes, qui dæmoniaci quidam ordines quidam sunt, invidiæ œstro adversus eum perciti, quoniam a Jove procreatus esset, crudelissime discerpserunt. Alii Junonis consilio atque impulsione eum a Titanibus laceratum fuisse affirmant. Atque hæc de discerptis diis. Quod autem ad concisos deos attinet, nihil de hac re memoriæ proditum est, nisi forte hoc de gigantibus intelligendum est, qui cum bellum diis intulissent, ab ipsis superati et concisi D sunt, atque a Jove immisso fulmine concremati.

λς'. *Περὶ τοῦ Κωκυτοῦ καὶ Πυριφλεγέθοντος.*

Ὁ Πλάτων ἐν τῷ *Φαίδωνι* περὶ τῶν λήξεων καὶ τῶν ἀποκληρώσεων τῶν ψυχῶν λέγει, ὅτι οἱ ἀδίκως βεβιωκότες, κολάζονται ἐν τῷ Κωκυτῷ καὶ ἐν τῷ Πυριφλεγέθοντι, καὶ ἐν τῷ Ταρτάρῳ. Ποταμοὶ δὲ οὗτοί εἰσιν· ὁ μὲν Κωκυτὸς, ψυχρότατος· ὁ δὲ Πυριφλεγέθων, θερμότατος· ὁ δὲ Τάρταρος, μέσος τις τόπος τοῦ παντὸς, ἐν ᾧ ἀνίμησίς ἐστιν ὑδάτων καὶ κατάποσις ἄχρι τοῦ τέλματος τοῦ παντὸς, σκοτεινός τις καὶ ἀφεγγής· καὶ ὅτι καὶ ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ

36. *De pœnis.*

Plato in *Phædone* de animarum sedibus ac præmiis pœnisque verba faciens, ait eos qui injuste et scelerate vixerunt, in Cocyto et Pyriphlegethonte atque in Tartaro pœnas luere. Fluvii autem sunt illi, quorum alter frigidissimus est, alter calidissimus. Tartarus vero medius mundi quidam locus est obscurus et caliginosus, in quo flagitiosi et nefarii homines excruciantur. At vero Acheron, qui medius quoque quodammodo est, lustralis po-

(58) Hallucinatur Nonnus in hac etymologia.

tius esse videtur, quam scelerum vindex, utpote qui hominum peccata abluat et abstergat.

37. *De Tantalo* (59).

Tantalus Jovis filius erat. Hic cum deorum mensa dignus habitus fuisset, ipsorum mysteria pervulgavit : ob idque hujusmodi pœnam pendit : In subterraneis tribunalibus petram capiti superimpositam habet, atque infra se aquam uberem et copiosam et frugiferas plantas : ipsique minax lapis impendet, atque in ea calamitate est, ut si adjacente aqua sitim sedare tentet, lapis cadens eum excruciet : ita miser et fame et siti contabescit, videns quidem ea quibus et fami et siti mederi possit, cæterum eo calamitatis redactus, ut iis ob impendentem ipsius cervibus petram, frui nequeat.

38. *De Tityo.*

Tityus Latonæ amore captus est, eamque capitis velo tenuit. Postea Diana et Apollo Latonæ filii sagittis eum confecerunt, ac sustulerunt. Nuncque, ut ferunt fabulæ, sagittis trajectum pectus habet, ex eoque cruciatur.

39. *De Ixione.*

Ixion Junonem deperibat : ejusque nefariam cupiditatem Juno ad Jovem detulerat. Jupiter itaque ut exploratum haberet, num vere ille Junonem deamaret, Junonis formam nebulæ impressit, ipsique proposuit, Ixion autem ipsam Junonem esse arbitratus cum ea congreditur. Quo facinore succensus Jupiter hujusmodi supplicio eum affecit : In rota eum extendit, effecitque ut rota perpetua volubilitate feratur. Ita ille sursum semper deorsumque volvitur, eoque supplicii genere vexatur.

40. *De eo cujus jecur ab avibus roditur.*

Prometheus ignem diis furatus esse, atque ad homines detulisse fertur, Jovem iusuper in carnium sacrificii distributione circumscripsisse, ac proinde eum ad iram incitasse. Jupiter itaque ad hunc modum in eum animadvertit : Ad Caucasum montem eum alligavit, ipsique aquilam immisit, quæ jecur ipsius quotidie renascens quotidie depasceretur.

κολάζονται οἱ ἄδικοι· ὁ δὲ Ἀχέρων, καὶ αὐτὸς μέσος τις, ὃς καθαρσίῳ ἔοικε, καὶ οὐ κολαστηρίῳ, ῥύπτων καὶ σμήχων τὰ ἁμαρτήματα τῶν ἀνθρώπων.

λζ'. *Περὶ Ταντάλου.*

Ὁ μὲν Τάνταλος υἱὸς ἦν τοῦ Διός. Οὗτος, ὥς φασιν, ἠξιώθη τῆς τραπέζης τῶν θεῶν· καὶ ἀξιωθεὶς, ἐδημοσίευσε τὰ μυστήρια αὐτῶν, καὶ κολάζεται κόλασιν διὰ τοῦτο τοιάνδε· Ἔστιν ἐν τοῖς ὑπὸ γῆν δικαιωτηρίοις, ἔχων πέτραν ἐπάνω αὐτοῦ, καὶ κάτω ὕδωρ πολὺ καὶ βλαστήματα καρποφόρα· καὶ ἤρτηται ὁ λίθος κατ' αὐτοῦ. Ἐὰν οὖν, φησὶ, θέλῃ πιεῖν ἐκ τοῦ παρακειμένου ὕδατος, πίπτει ἡ πέτρα ἐπάνω αὐτοῦ, καὶ τιμωρεῖται αὐτόν. Ἐκ τούτου φησὶν ὅτι λιμῷ καὶ δίψει τήκεται· ὁρῶν μὲν ἀφ' ὧν δεῖ φαγεῖν καὶ πιεῖν, μὴ δυνάμενος δὲ μετασχεῖν διὰ τὴν ἐπηρτημένην κατ' αὐτοῦ πέτραν. Ἡ δὲ περὶ τοῦ Τιτυοῦ, ἐστὶν αὕτη·

λη'. *Περὶ Τιτυοῦ.*

Ὁ Τιτυὸς ἠράσθη τῆς Λητοῦς, καὶ ἐρασθεὶς ἐκράτησεν αὐτὴν ἀπὸ τοῦ κρηδέμνου, θέλων αὐτῇ συγγενέσθαι· εἶτα Ἄρτεμις καὶ Ἀπόλλων, παῖδες ὄντες τῆς Λητοῦς, κατετόξευσαν αὐτὸν καὶ ἀνεῖλον· καὶ νῦν, φησὶ, κολάζεται ἐν τῷ ᾅδῃ, ἔχων τὰ βέλη ἐμπεπαρμένα ἐν τῷ ἥπατι. Ἡ δὲ περὶ τὸν Ἰξίωνα ἐστὶν αὕτη·

λθ'. *Περὶ Ἰξίωνος.*

Ἰξίων ἠράσθη τῆς Ἥρας· ἡ δὲ Ἥρα προσαγγέλλει τῷ Διΐ· ὁ δὲ Ζεὺς βουληθεὶς γνῶναι εἰ ὄντως ἠράσθη αὐτῆς, ἐξομοιοῖ νεφέλην τῇ Ἥρᾳ, καὶ πέμπει πρὸς αὐτόν· ὁ δὲ Ἰξίων νομίσας αὐτὴν τὴν Ἥραν εἶναι, συμμίγνυται αὐτῇ τῇ νεφέλῃ. Καὶ ὀργισθεὶς ὁ Ζεὺς, κολάζει αὐτὸν οὕτω· Τροχῷ διατείνας αὐτὸν, ἐποίησεν ἀεὶ φέρεσθαι τὸν τροχόν· καὶ ἔστιν ἀεὶ οὗτος ἀνακυκλούμενος καὶ καταφερόμενος ταύτην τινὰ τιμωρίαν.

μ'. *Περὶ Προμηθέως.*

Ὁ Προμηθεὺς, οὗτος λέγεται κλέψαι τὸ πῦρ παρὰ τῶν θεῶν, καὶ ἐνεγκεῖν εἰς ἀνθρώπους· καὶ ὅτι περὶ τὰ κρέατα τῆς θυσίας ἀπατήσας τὸν Δία, εἰς ὀργὰς ἐκίνησε τοῦτον διττάς. Τοῦτον οὖν θέλων τιμωρήσασθαι, ἐποίησεν ἀετὸν κατεσθίειν αὐτοῦ τὸ ἧπαρ· τῇ δὲ νυκτὶ πάλιν ἀνεπληροῦτο· καὶ πάλιν ἤρχετο ὁ ἀετὸς ἡμέρας γινομένης, καὶ ἤσθιεν αὐτὸ, ἕως οὗ ἐλθὼν ὁ Ἡρακλῆς, ἐτόξευσε τὸ ὄρνεον τοῦτο.

μα'. *Περὶ τῆς Κυκλωπείας τιμῆς* (60).

Ὁ Κύκλωψ, οὗτος λέγεται εἶναι ἥρως τις ληστρικὸς καὶ ποιμὴν, ὃς ᾤκει τὴν Σικελίαν, εἶχε δὲ ἕνα ὀφθαλμόν. Τοῦ οὖν Ὀδυσσέως ἀποπλανηθέντος μετὰ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον μετὰ τῶν ἑταίρων αὐτοῦ, καὶ ἐλθόντος περὶ τὴν Σικελίαν, ὁ Κύκλωψ συνέλαβε καὶ αὐτὸν τὸν Ὀδυσσέα καὶ τοὺς ἑταίρους αὐτοῦ· καὶ τοὺς μὲν ἑταίρους αὐτοῦ πρώτους κατέφαγε, τὸν δὲ Ὀδυσσέα τηρήσας εἰς ὕστερον καταφαγεῖν οὐκ ἴσχυσε διαδράντος αὐτοῦ· διέδρασε δὲ μεθύσας τὸν Κύκλωπα καὶ τυφλώσας αὐτόν· καὶ ὑπὸ τὸ ἔριον ἑνὸς κριοῦ κατακρεμάσας ἑαυτὸν, καὶ ἐξελθὼν σὺν τῷ κριῷ, οὕτως ἀπέδρα.

μβ'. *Περὶ στηλῶν Ἡρακλείων.*

Τοῦ Ἡρακλέους περὶ τὰ Γάδειρα ἐλθόντος, καὶ μηκέτι ἰσχύσαντος περαιτέρω ἀπελθεῖν· οὔτε γὰρ περάσαι ἴσχυσε τὸν Ὠκεανόν· τὰ γὰρ Γάδειρα εἴσοδός ἐστιν ἀπὸ τοῦ Ὠκεανοῦ εἰς τὴν δυτικὴν θάλασσαν· ἄχρι οὖν τῶν Γαδείρων γενόμενος, στήλας ἔστησεν ἐκεῖ, ὡς μέχρι τῶν ἐκεῖσε βατῆς οὔσης τῆς θαλάσσης καὶ τῆς γῆς, καὶ τὸ ἐπέκεινα οὐκέτι· καὶ ἀκούει ὁ τόπος *Ἡρακλέους στῆλαι.*

(59) Numm. 37, 38, 39 sine distinctione in Græco leguntur.

(60) Græca jam cum Latinis non concordant, sed, ut jam diximus, utrumque textum retinemus, utpote e diverso fonte derivatum.

μγ΄. *Περὶ τοῦ φαλλοῦ.*

Τοῦ Ὀσίριδος, ἤτοι Διονύσου, διασπασθέντος ὑπὸ Τυφῶνος, φασὶν, ὡς ἡ τούτου ἀδελφὴ ἡ Ἶσις, τὰ τούτου μέλη σὺν πόνῳ πολλῷ συλλέξασα, μόνον τὸ αἰδοῖον οὐχ εὗρε. Τούτου χάριν εἰκόνα τοῦ αἰδοίου ποιήσασα, προσκυνεῖσθαι ὑπὸ πάντων ἐκέλευσε. Γίνεται οὖν παρ' Ἕλλησιν ἑορτὴ τοῦ φαλλοῦ, ἣν προσηγόρευσαν *Φαλλαγώγια.*

MONITUM (1).

Collectionem historiarum ac fabularum, Nonno auctore, quarum S. Gregorius Nazianzenus meminit in duabus *contra Julianum imp. invectionibus*, jamdiu edidit Richardus Montacutius, eaque collectio in Nazianzeni editiones utiliter recepta fuit. Nunc mihi in Vaticanis codicibus persimilis historiarum fabularumque collectio eodem Nonno auctore occurrit, ad alias duas Nazianzeni orationes, nempe ad *Epitaphium divi Basilii*, et ad homiliam *in sancta Lumina;* quod ego sane scriptum, Montacutii exemplum secutus, in lucem emittere libenter decrevi, resecatis tamen iis fere omnibus, quæ apud Cosmam (2), ad litteram jam exstabant. Etsi enim in superiore opere nihil Cosmæ detraxi, quanquam is sæpe Montacutianum Nonnum expilabat, nunc illas tamen Vaticani Nonni partes in hoc meo libro nolui recudere quæ apud Cosmam leguntur.

ΤΟΥ ΑΒΒΑ ΝΟΝΝΟΥ ΣΥΝΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΕΞΗΓΗΣΙΣ

ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΙΣΤΟΡΙΩΝ

Ὧν ἐμνήσθη ὁ πάνσοφος καὶ ἐν ἁγίοις μέγας Γρηγόριος ὁ Θεολόγος εἰς τὸν Ἐπιτάφιον τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν καὶ μεγάλου Βασιλείου (3).

NONNI ABBATIS COLLECTIO ET INTERPRETATIO

HISTORIARUM GRÆCARUM,

Quarum meminit sapientissimus et inter sanctos magnus Gregorius Theologus in laudatione funebri sancti Patris nostri Basilii.

Οἱ τῶν ἔξω ῥήτορές τε καὶ σοφισταὶ βουλόμενοι A τὸν ἐγκωμιαζόμενον παρ' αὐτῶν εὐγενέστατον δεῖξαι, λέγουσιν, ὡς οὗτος τὸ γένος κατάγει, εἰ τύχοι, ἀπὸ Πέλοπος ἢ Κέκροπος, ἢ Ἡρακλέους, ἢ τῶν ἄλλων τῶν νομισθέντων ἡρώων, ἢ καὶ ἄλλως πως ἀγαθῶν γενομένων ἀνδρῶν. Φησὶν οὖν ὁ θεῖος Γρηγόριος, ὅτι οἱ τοῦ θειοτάτου Βασιλείου προπάτορες, μείζους καὶ εὐγενέστεροι ἦσαν τῶν νομιζομένων παρὰ τοῖς ἔξω εὐγενῶν. Καὶ ὁ μὲν νοῦς τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦτο βούλεται. Εἰπεῖν δὲ δεῖ τίνες οὗτοι· οἷον, ὁ Πέλοψ, καὶ ὁ Κέκροψ, καὶ Ἀλκμαίων, καὶ ὁ Ἡρακλῆς· οἱ γὰρ τούτων ἀπόγονοι λέγονται λοιπὸν ἀπὸ μὲν τοῦ Πέλοπος Πελοπίδαι, οἱ δὲ ἀπὸ τοῦ Κέκροπος Κεκροπίδαι, οἱ δὲ ἀπὸ τοῦ Ἀλκμαίωνος Ἀλκμαιωνίδαι, οἱ δὲ ἀπὸ τοῦ Ἡρακλέους Ἡρακλεῖδαι, καὶ ἀπὸ τοῦ Αἰακοῦ Αἰακίδαι.

Rhetores et sophistæ profani ea mente ut, quem celebrant, natalibus clarum ostendant, ex genere eum, dummodo ita fieri possit, vel Pelopis, aut Cecropis alicojusve ex aliis pro heroibus habitis vel ex viris qui quoquo modo unquam inclaruerunt, declarant. Refert igitur divus Gregorius progenitores sanctissimi Basilii ex iis fuisse qui clari et nobiles apud ethnicos habebantur. Et hæc est mens divi Gregorii. At quinam sint isti dicere oportet. Pelops, Cecrops, Alcmæon, Hercules: quorum posteri alii Pelopidæ a Pelope, alii Cecropidæ a Cecrope, Alcmæonidæ alii, ab Alcmæone, ab Heraclide alii Heraclidæ, et tandem ab Æaco Æacidæ alii posthac nominantnr.

(1) Mai *Spicileg. Rom.* II, 374.
(2) Vide hujusce *Patrologiæ* tom. XXXVIII, Opp. Gregorii tom. IV.
(3) Oratio XLIII, olim XXXII, pag. 769 nov. edit.

1. *De Pelope.*

Pelops filius erat Tantali Phrygiæ regis. Hic Tantalus cum Ilo, qui in Troade condidit Ilium, bellum gerens, cladem que metuens, filium suum Pelopem præbitis pecuniariis subsidiis ad Epirum petendam induxit. Si vicerim, inquit, in Phrygiam revertere; sin autem fuerim victus, in Europa mane. Opibus acceptis in Græciam advenit Pelops, in regionem quæ vocabatur Apia et regem habebat Œnomaum, puellæ nomine Hippodamiæ patrem. Pelops, Œnomao in equestri prælio superato, ejus filiam Hippodamiam uxorem duxit, regioneque potitus cui pro Apia Peloponnesi vocabulum imposuit, hoc est, Pelopis insula. Omnes illius posteri Pelopidæ nominantur; ii sunt: Atreus, Thyestes, Agamemno, Menelaus, et ultimus Orestes. Hæc sufficiant de Pelopide, modo in Cecropem defluat oratio.

α'. *Περὶ τοῦ Πέλοπος.*

Πέλοψ υἱὸς γέγονε Ταντάλου Φρυγίας βασιλέως. Ὁ Τάνταλος δὲ οὗτος πόλεμον ἐσχηκὼς μετὰ Ἴλου τοῦ κτίσαντος τὸ Ἴλιον τὸ ἐπὶ Τροίας, καὶ φοβούμενος τὴν ἧτταν, ἐπέτρεψε τῷ Πέλοπι τῷ ἰδίῳ παιδὶ λαβόντι χρήματα, ἀπᾶραι ἐπὶ τὴν Ἤπειρον, εἰπὼν ταῦτα, ὅτι Ἐὰν μὲν νικήσω, ὑποστρέψεις πάλιν εἰς τὴν Φρυγίαν· ἐπὰν δὲ ἡττηθῶ, μένε εἰς τὴν Εὐρώπην. Λαβὼν οὖν ὁ Πέλοψ χρήματα, ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐν χώρᾳ Ἀπίᾳ καλουμένῃ· ἥτις Ἀπία χώρα βασιλέα εἶχε τὸν Οἰνόμαον, ἔχοντα θυγατέρα Ἱπποδάμειαν ὀνόματι. Εἶτα ἀγωνισάμενος ἐνταῦθα ὁ Πέλοψ ἱππικὸν ἀγῶνα μετὰ Οἰνομάου, καὶ νικήσας, ἔλαβε γυναῖκα τὴν τοῦ Οἰνομάου θυγατέρα Ἱπποδάμειαν, καὶ κατέσχε τὴν χώραν· καὶ ἀντὶ Ἀπίας ἐκάλεσεν αὐτὴν Πελοπόννησον, ὅ ἐστιν ἡ τοῦ Πέλοπος νῆσος. Πάντες οὖν οἱ ἀπὸ τοῦ Πέλοπος καλοῦνται Πελοπίδαι· οἷον, Ἀτρεὺς, Θυέστης, Ἀγαμέμνων, Μενέλαος, καὶ τελευταῖος Ὀρέστης. Καὶ περὶ μὲν τοῦ Πέλοπος ταῦτα, περὶ δὲ τοῦ Κέκροπος ἤδη λέξεται.

2. *De Cecrope.*

Rex Atheniensium Cecrops fuit, quo regnante maxime floruit Attica regio: bilinguis vocabatur, quod duabus calluerit linguis, Græca scilicet et Ægyptiaca. Dicuntur Athenienses ex Ægypto ab urbe Saide migrasse duce illo Cecrope, qui, dum in Græciam transiret, Græcam et Ægyptiacam linguam ediscebat, et utriusque gnarus eo advenit. Falsa est opinio quæ tenet Athenienses fuisse indigenas, infirma hac verisimilitudine nixa illos nunquam expulsos in Attica incolas collocasse. Nam sterilis adeo terra non magnum apud alios immigrationis desiderium excitavit. Hactenus de Cecrope; de Alcmæone nunc loquamur.

β'. *Περὶ τοῦ Κέκροπος.*

Κέκροψ βασιλεὺς γέγονεν Ἀθηναίων· ὃς μεγάλως τὴν Ἀττικὴν κατεκόσμησεν. Οὗτος δέ ἐστιν ὁ διφυὴς καλούμενος· ἐκαλεῖτο δὲ διφυὴς, ὅτι δύο φωνὰς ἦν ἠσκημένος· μίαν μὲν τὴν τῆς Ἑλλάδος, ἑτέραν δὲ τὴν τῆς Αἰγύπτου. Λέγεται γὰρ, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἄποικοί εἰσιν Αἰγυπτίων, ἀπὸ Σάεως πόλεως. Ἡγεμὼν οὖν τῆς ἀποικίας γέγονεν οὗτος ὁ Κέκροψ· καὶ ἐλθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἔμαθε τὴν Ἑλλάδα φωνὴν καὶ τὴν Αἰγυπτίαν· καὶ ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα φωνὴν ἔχων καὶ τὴν Αἰγυπτίων. Ὁ δὲ λόγος, ὁ λέγων αὐτόχθονας εἶναι Ἀθηναίους, μῦθός ἐστι, λαβὼν τὸ πλάσμα ἀπὸ τοῦ μηδέποτε ἀπωσθῆναι, μᾶλλον δὲ ἀναθῆναι τοὺς οἰκήσαντας εἰς τὴν Ἀττικήν. Λεπτόγεως γὰρ οὖσα ἡ χώρα, οὐ πάνυ ἦν ζηλωτὴ καὶ ἄλλους εἰσοικίσαι. Περὶ μὲν Κέκροπος ἅλις· εἰπεῖν δὲ δεῖ περὶ Ἀλκμαίωνος.

3. *De Alcmæone.*

Hic natione Atheniensis clarum nomen adeptus est ob animi firmitatem quam in tuenda Atheniensium libertate exhibuit. Tyrannide Athenis a Pisistrato occupata, patriæ servitutem non ferens, migravit, ac toto exsilii tempore curas omnes in restituenda libertate contulit, secum reputans quomodo illud tanti momenti consilium perficeret. Delphos profectus, ad sacerdotem Apollinis venit oraculi gratia pretio redimendi. Quod illi bene cessit. Quapropter cunctos dei ministros suis audientes dictis suumque in arbitrium subjectos videns, sacerdoti et Pythiæ persuasit ut, si quis Lacedæmonius interrogaturus oraculum veniret, nullum aliud ei responsum nisi hoc daretur: Vobis Deus præcipit ut Athenis instauretis libertatem. Quo sæpius dato Lacedæmoniis incitamento, hi tandem venerunt expuleruntque tyrannos ex Athenis. Ab illo tempore magnum fuit Alcmæonis decus qui sapientia Atheniensium restituit libertatem. Sed huc usque de Alcmæone.

γ'. *Περὶ Ἀλκμαίωνος.*

Οὗτος Ἀθηναῖος ἦν τὸ γένος, ἐπίσημος λίαν, τὴν ἐλευθερίαν ἀεὶ φυλάττειν ἐθέλων τοῖς Ἀθηναίοις. Τυραννηθείσης οὖν τῆς πόλεως ὑπὸ Πεισιστράτου, ἐξῆλθεν οὗτος, μὴ φέρων ὁρᾷν δουλευούσας τὰς Ἀθήνας. Ἐξελθὼν οὖν μηχανᾶται, καὶ σκοπὸν εἶχε πῶς τὴν ἐλευθερίαν ἀποκαταστήσει Ἀθηναίοις. Ἀπελθὼν οὖν εἰς Δελφοὺς εἰς Ἀπολλώνειον ἱερὸν, ἐκμισθοῦται παρὰ Δελφοῖς τὸ ἱερὸν ἐπὶ μισθοφορίᾳ· ἐκμισθωσάμενος δὲ, καὶ ἔχων ὑφ' ἑαυτὸν πάντας τοὺς τοῦ θεοῦ διακόνους, πείθει τὴν ἱέρειαν καὶ τὴν Πυθίαν, ἵνα εἰ ἔλθῃ ποτὲ Λακεδαιμόνιος μαντευσόμενος, μηδὲν ἄλλο λέγειν αὐτῷ, ἢ ὅτι Ἐλευθεροῦν τὰς Ἀθήνας λέγει ὑμῖν ὁ θεός. Τούτου συνεχῶς καὶ πλειστάκις γινομένου, παρωρμήθησαν οἱ Λακεδαιμόνιοι, καὶ ἐλθόντες ἐξέβαλον ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν τοὺς τυράννους. Μέγα οὖν κλέος ἔσχεν ἔκτοτε ὁ Ἀλκμαίων, ἐλευθερώσας τὰς Ἀθήνας σοφίᾳ. Ἀλλὰ τοσαῦτα περὶ Ἀλκμαίωνος.

δ'. Περὶ Αἰακοῦ.

A Οὗτος υἱὸς ἐλέγετο εἶναι τοῦ Διὸς, δίκαιος τὰ μάλιστα. Διὸ ποτὲ ἀβροχίας γενομένης ἐν τῇ Ἑλλάδι, ἦλθον πρὸς αὐτὸν οἱ προεστῶτες τῶν πόλεων, παρακαλοῦντες εὔξασθαι τῷ ἰδίῳ πατρὶ, ἵνα γένηται ὑετός. Ὁ δὲ στὰς καὶ εὐξάμενος, ἔλυσε διὰ τῆς εὐχῆς τοὺς αὐχμοὺς, καὶ κατεῤῥύη ὕδωρ ποτίζον τὴν Ἑλλάδα· μάλιστα δὲ καὶ ἐκ τούτου ἡ εὐσέβεια ἐδείχθη τοῦ Αἰακοῦ. Οὗτος οὖν γεννᾷ δύο υἱοὺς, τὸν Πηλέα καὶ τὸν Τελαμῶνα· ὧν ὁ μὲν Πηλεὺς τίκτει τὸν Ἀχιλλέα, ὁ δὲ Τελαμὼν τὸν Αἴαντα. Οἵτινες ἐκαλοῦντο Αἰακίδαι, τὴν ἀπὸ τοῦ πάππου τιμὴν ἐκ τούτου προφερόμενοι.

4. *De Æaco.*

Dicitur ille Jovis filius et præ cæteris justus. Ideo cum siccitate magnopere quodam anno Græcia laboraret, ad eum venerunt civitatum proceres supplices ut genitorem oraret suum ad impetrandum imbrem. Surgens et orans precibus suis siccitati finem imposuit, et cecidit imber Græciam irrigans atque refrigerans. Ex hoc autem tempore celebrata fuit Æaci pietas. Hic duos filios Peleum et Telamonem genuit; Peleus genuit Achillem, Telamon genuit Ajacem. Qui vocabantur Æacidæ, ex hoc etiam abavi memoria commendati.

ε'. Περὶ Ἡρακλέους.

B Οὗτος λέγεται υἱὸς γεγονέναι τοῦ Διός. Ὁ γὰρ Ζεὺς ὁμοιωθεὶς τῷ Ἀμφιτρύωνι, συνεγένετο τῇ Ἀλκμήνῃ· καὶ ἐγεννήθη ὁ Ἡρακλῆς, ὃς καὶ τοὺς μεγάλους ἐκείνους ἄθλους διήνυσε. Πολλοὶ οὖν γεγόνασιν ἀπὸ Ἡρακλέους, ὧν πρῶτος καὶ ἔνδοξος ὁ Ὕλλος, ἐξ οὗ καὶ οἱ τῶν Λακεδαιμονίων βασιλεῖς Ἡρακλεῖδαι λέγονται.

5. *De Hercule.*

Ille dicitur fuisse Jovis filius; Jupiter enim sub Amphitryonis imagine congressus est cum Alcmena: unde natus est Hercules, qui tantos labores perfecit. Multi ex Hercule orti sunt, inter quos primus et longe clarissimus Hyllus; ex eo etiam Lacedæmoniorum reges Heraclidæ vocantur.

ς'. Περὶ τῆς Ἐλαφηβόλου, καὶ Ὠρίωνος, καὶ Ἀκταίωνος.

Τὴν Ἄρτεμιν λέγουσι τῆς κατὰ θήραν τοξείας εἶναι ἔφορον. Λέγεται οὖν αὕτη ἡ θεὸς βάλλειν εὐστόχως τὰς ἐλάφους, ὥστε ἀκοῦσαι τὴν Ἄρτεμιν Ἐλαφηβόλον θεόν. Ὁ δὲ Ὠρίων καὶ ὁ Ἀκταίων, θηραταὶ καὶ οὗτοι ὑπῆρχον. Ὁ μὲν οὖν Ἀκταίων κυνηγέτης ἦν, καὶ εἶδε τὴν Ἄρτεμιν γυμνήν· ἡ δὲ θεὸς ἀθέμιτον τοῦτο ὑπολαβοῦσα, τὸ τοὺς θεοὺς ἰδεῖν γυμνοὺς, καὶ C μάλιστα τὰς παρθένους, χολωθεῖσα, μανῆναι ἐποίησε τοὺς κύνας αὐτοῦ τοῦ Ἀκταίωνος, καὶ ὡς ἔλαφον ἔχοντα κέρατα ἑώρων αὐτὸν οἱ κύνες, οὕτως ὥστε λέγεσθαι τὸν Ἀκταίωνα ὑπὸ κυνῶν συρῆναι. Καὶ ὁ Ὠρίων δὲ, οὗτός ἐστιν ὁ ἐκ τοῦ οὐρῆσαι τοὺς θεοὺς ἐν τῇ βύρσῃ τοῦ βοὸς τοῦ σφαγέντος ὑπὸ τοῦ Οἰνέως τοῦ Θηβῶν βασιλέως ἐπὶ τῇ φιλοξενίᾳ τῶν θεῶν· γενόμενος δὲ Ὠρίων, καὶ ὢν θηρολέτης, ἠράσθη τῆς Ἀρτέμιδος. Εἶτα ἡ θεὸς ὀργισθεῖσα, ἀνῆκε σκορπίον κατ' αὐτοῦ, καὶ κρουσθεὶς οὗτος ἀπέθανε· διό ἐστιν ἐν τῷ οὐρανῷ, ὡς οἱ μῦθοι λέγουσι, μετὰ τοῦ σκορπίου.

6. *De Elaphebolo, Orione et Actæone.*

Dianam dicunt venatoriæ artis præsidem et solerti manu transfigere cervos, unde fuit cognominata dea Elaphebolus. Venatores fuerunt Orion et Actæon. Actæon igitur venator erat, et nudam aspexit Dianam, quæ, nefarium scelus hoc existimans deos nudos aspicere, et præsertim virgines, ad ulciscendam injuriam fecit canes Actæonis rabidos et amentes, qui illum quasi cervum cornua habentem videntes, ut fertur, laceraverunt atque voraverunt. Orion autem ortum ducit ex eo quod minxerunt superi in pelle bovis ab Œneo Thebarum rege immolati ad recipiendos hospitio deos. Orto ergo Orione, cum ferarum esset destructor, adamavit eum Diana. Deinde dea furore accensa in illum projecit scorpionem a quo infelix Orion morsus, emisit spiritum. Quapropter in cœlo est cum scorpione, ut fabulantur.

ζ'. Περὶ τοῦ Πηγάσου.

D Τῆς Παταρικῆς Χιμαίρας ἀναφυείσης, περὶ ἧς μέμνηται καὶ οὗτος ὁ θεῖος Γρηγόριος ἐν τοῖς *Στηλιτευτικοῖς*, ἐν ἱστορίᾳ πεντηκοστῇ, καὶ λυμαινομένης τὴν χώραν τῶν Λυκίων, καὶ τοῦ Προίτου βασιλεύοντος τῆς Λυκίας, προσετάχθη ὁ Βελλεροφόντης ἀποκτεῖναι τὴν Χίμαιραν. Ἦν δὲ τὸ θηρίον, ὡς κἀκεῖσε παρεστήσαμεν τοιοῦτον· πρόσθε μὲν λέων, ὄπισθεν δὲ δράκων, μέσον δὲ Χίμαιρα· ἐξ ἧς Χιμαίρας τὸ πῦρ ἀνεδίδοτο, καὶ ἦν δυσάλωτον τὸ θηρίον. Τὸν ἵππον οὖν Πήγασον ἐκ θεοῦ εὑρὼν ὁ Βελλεροφόντης, ὃς ἐλέγετο ἔχειν πτερὰ, καὶ ὕδωρ ἀπὸ τῶν ὀνύχων ἀποστάζειν, ἐλθὼν, σύμμαχον εὑρὼν τὴν πτῆσιν τοῦ ἵππου, διὰ τὸ εἶναι πτερωτὸν, ὡς εἶπον, καὶ σφαῖραν μολίβδου περιθεὶς ἐν τῷ ἄκρῳ τοῦ δόρατος, αὐτὸς ὁ Βελλεροφόντης ἐνέβαλεν εἰς τὸ στόμα τῆς Χιμαίρας, καὶ ἀπὸ τοῦ πυρὸς διελύθη ὁ μόλιβδος, καὶ ἀνεῖλε τὴν Χίμαιραν.

7. *De Pegaso.*

Chimæra Patarica, ex seipsa renascente, de qua in *Steliteuticis*, in quinquagesima historia mentionem facit divus Gregorius, regionem Lyciorum populante, regnante in Lycia Prœto, Bellerophonti ut eam interficeret mandatum est. Erat bellua, sicut jam depinximus, talis: a fronte leo, a tergo draco, in medio Chimæra ipsa ignem projiciens, et difficilis erat accessus ad eam. Cum Bellerophon invenisset Pegasum divinum equum qui alas habere dicebatur, et undam unguibus jacere, usus est quasi adjutorio alis equi, et plumbeam in superiori parte lanceæ stabiliens sphæram quam in os Chimæræ projecit, plumbo per ignem liquefacto, occidit Chimæram.

8. *De labyrintho.*

In insula Creta mons est in quo invenitur spelunca in modum antri ad quam difficilis aditus, sed difficilior ex ea reditus; hic Minotauri mansio esse dicitur. Per difficultatem e labyrintho redeundi, divus Gregorius inextricabilia sermonis obiter innuit e quibus nemo semel alligatus sese expedire poterat; adjungit ἄρκυς, quod est species retis crassissimi, quo utuntur adversus leonem vel quamvis aliam ex feris immanem venatores.

9. *De Gadibus.*

Gades locus est in partibus Hesperiis. Locus hic maris terminus est et quasi sejunctio nostri maris a mari Atlantico. Circa Gades vero mare non navigabile esse dicitur propter ejus turbulentiam et obscuritatem. Γάδειρα dicitur παρὰ τὴν γῆν καὶ τὴν δειράν· δειρή vero dicitur humilis. Ex eo ergo quod terra hic humilis est Γάδειρα nomen accepit.

10. *De equo vincula frangente.*

Poeta Homerus ad Alexandri velocitatem depingendam illum cum equo comparat his verbis:

Ut equus in stabulo nutritus cum e stabulo elapsus [fuerit.

11. *De sparsis et sponte nascentibus gigantibus.*

Dicunt Cadmum vel quemvis alium Thebis in Bœotia maritimi draconis dentes avulsos in terram quasi semen projecisse unde viri surrexerunt armati: editi sunt autem a femoribus ad superna, et sic stantes seipsos invicem trucidarunt.

12. *De Thebis quæ septem portas habebant.*

Divus Gregorius hic sermonem facit de spectaculis. Urbs vero quæ septem portas habebat est in Græcia ea quæ Amphionis et Zethi citharæ modulaminibus exstructa est; Thebæ vero Ægyptiæ habent centum portas; urbs olim maxima, adeo ut centum portas haberet. Dicunt validissima fuisse Babylonis mœnia, lateribus asphalto junctis structa et in immensum longitudinis, latitudinis et circumferentiæ spatium porrecta.

13. *De Mausolo Care.*

Mausoli Caris sepulcrum etiam amplissimum. Rex fuit Cariæ Mausolus qui sibi ingenti sumptu ædificavit sepulcrum super terrenum aggerem, paludosis in locis, jacens in interiori sepulcro. Scribitur *sepulcrum Caricum*, possessive; et *Caris*, quod gentem designat Mausoli Caris. Pyramides etiam, in Ægypto magnis sumptibus ædificatæ, admiratione dignæ sunt. Eas Christiani dicunt horrea fuisse Joseph, ethnici vero, inter quos Herodotus, sepulcra regum quorumdam. Verisimile est pyramides post tempora Joseph et exitum Israel ab ethnicis exstructas ut sepulturæ regum inservirent. Rhodium colossum innuit

η'. *Περὶ τοῦ Λαβυρίνθου.*

Ἐν τῇ Κρήτῃ τῇ νήσῳ ὄρος ἐστὶν, ἐν ᾧ σπήλαιον ἀντρῶδες, καὶ δύσοδον περὶ τὴν κάθοδον, καὶ δυσχερὲς πάνυ περὶ τὴν ἄνοδον· ἐν ᾧ λέγεται ὁ Μινώταυρος ἐμβληθῆναι. Ἐπεὶ οὖν δυσχερὲς τὸ ἐκβῆναι τοῦ λαβυρίνθου, νῦν ὁ θεῖος Γρηγόριος ἔλαβεν αὐτὸ ἐπὶ τοῦ λόγου τῶν ἀφύκτων, ὧν οὐδεὶς ἠδύνατο ἐκφυγεῖν, ἀλλ' ἡλίσκετο. Ἐπιφέρει δὲ καὶ τὰς ἄρκυς· ἄρκυς δέ ἐστιν εἶδος δικτύου παχυσχοίνου, ὃ ἱστᾶσι πρὸς θήραν λέοντος, ἢ ἄλλου τῶν ἰσχυρῶν ζώων.

θ'. *Περὶ τῶν Γαδείρων.*

Γάδειρα τόπος ἐστὶ περὶ τὰ Ἑσπέρια μέρη· ὁ τόπος δὲ οὗτος, ἀποτελεύτησίς ἐστι θαλάσσης, καὶ οἱονεὶ ἔκκρισις ἀπὸ τῆς ὡς πρὸς ἡμᾶς θαλάσσης, ἐπὶ τὴν Ἀτλαντίδα θάλασσαν. Λέγεται οὖν μηκέτι μετὰ τὰ Γάδειρα πλέεσθαι τὴν θάλατταν ἐκείνην, διὰ τὸ εἶναι βραχώδη καὶ σκοτεινήν. Γάδειρα δὲ ἤκουσε παρὰ τὴν γῆν καὶ τὴν δειράν· δειρὴ δὲ καλεῖται τράχηλος. Παρὰ τὸ οὖν τῆς γῆς εἶναι τράχτλον ἐκεῖσε, ἤκουσε Γάδειρα.

ι'. *Περὶ ἵππου τοῦ διαῤῥήξαντος τὰ δεσμά.*

Ὅμηρος ὁ ποιητὴς βουλόμενος τὴν Ἀλεξάνδρου ὀξύτητα τὴν περὶ τοῦ πώλου ἐκφράσαι, διὰ παραβολῆς εἰκάζει τὸν ἥρωα, ἐπειπὼν τόδε ἔπος·

Ὡς δ' ὅτε τις στατὸς ἵππος ἀκοστήσας ἐπὶ [φάτνης.

ια'. *Περὶ τῶν σπαρέντων καὶ φυέντων αὐθημερὸν γιγάντων.*

Ἐν Θήβαις τῆς Βοιωτίας λέγεται, ὅτι Κάδμος, ἢ ἄλλος τις, λαβὼν τοὺς τοῦ δελφίνου δράκοντος ἔσπειρεν ὀδόντας εἰς τὴν γῆν, καὶ ἀνεδόθησαν ἔνοπλοι ἄνδρες· ἀνεδόθησαν δὲ ἀπὸ μηρῶν ἕως ἄνω, καὶ οὕτως ἱστάμενοι ἐπολέμουν ἀλλήλοις.

ιβ'. *Περὶ τῶν ἑπταπύλων Θηβῶν.*

Ὁ θεῖος Γρηγόριος περὶ θεάματα βούλεται εἰπεῖν ἡμῖν ἐνταῦθα· αἱ δὲ πύλαι, ἑπτάπυλοί εἰσιν, αἱ τῆς Ἑλλάδος, αἱ ὑπὸ Ἀμφίονος καὶ Ζήθου κτισθεῖσαι διὰ κιθάρας· αἱ δὲ Αἰγύπτιαι Θῆβαι, εἰσὶν ἑκατοντάπυλοι· μεγίστη δὲ πάλαι γέγονε, καὶ οὕτως μεγίστη ὥστε ἑκατὸν ἔχεεν τὰς πύλας. Τὰ δὲ τείχη τὰ Βαβυλώνια λέγεται εἶναι ἰσχυρότατα· ἀπὸ γὰρ πλίνθου ὀπτῆς καὶ ἀσφάλτου λυομένης ἐκτίσθησαν, καὶ τὸ πλάτος ἔχοντα πολὺ, καὶ τὸ ὕψος, καὶ τὴν περιφέρειαν.

ιγ'. *Περὶ τοῦ Μαυσωλοῦ τοῦ Καρός.*

Ὁ τάφος Μαυσωλοῦ τοῦ Καρὸς μέγιστός ἐστι καὶ αὐτός· Μαυσωλὸς γὰρ Καρίας γέγονε τύραννος· ὃς ἔκτισεν ἑαυτῷ τάφον πολυανάλωτον, ἐν χώματί τινι καὶ ἐν λιμναζούσῃ λίμνῃ ἔνδον κείμενος τοῦ τάφου· γράφεται δὲ καὶ ὁ *Καρικὸς τάφος*, ἵνα ᾖ κτητικός· γράφεται δὲ καὶ *Καρὸς*, ἵνα ᾖ ἐθνικὸς τοῦ Μαυσωλοῦ τοῦ Καρός. Αἱ δὲ πυραμίδες, καὶ αὗται θαύματός εἰσιν ἄξιαι, ἐν τῇ Αἰγύπτῳ ἐκτισμέναι πολυανάλωτοι· ἅστινας Χριστιανοὶ μὲν λέγομεν εἶναι τὰ ὡρεῖα τοῦ Ἰωσήφ, Ἕλληνες δὲ τάφους βασιλέων τινῶν, ὧν ἐστι καὶ Ἡρόδοτος· ὡς δὲ εἰκὸς μετὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰωσήφ, καὶ τὴν ἔξοδον τοῦ Ἰσραήλ, ἐποιήσαντο αὐτὰς τάφους βασιλέων οἱ Ἕλληνες.

Περὶ δὲ τοῦ κολοσσοῦ λέγει τοῦ ἀνακειμένου ἐν Ῥόδῳ, ὅτι μέγιστός ἐστιν ἀνδριὰς, χαλκὸν ἔχων πολὺν καὶ ἀξιοθαύμαστον.

A qui mole sua et ingenti æris adhibiti pondere admirationem movet.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΝΟΝΝΟΥ

ΕΞΗΓΗΣΙΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΙΣΤΟΡΙΩΝ

Ὧν ἐμνήσθη ὁ πάνσοφος καὶ θεῖος Γρηγόριος ἐν τῷ *Εἰς τὰ ἅγια φῶτα* λόγῳ (1).

—

EJUSDEM MONACHI NONNI

INTERPRETATIO GRÆCARUM HISTORIARUM

Quarum meminit sapientissimus et divus Gregorius in oratione *De sacris luminibus.*

—

α'. *Περὶ τοῦ Διός.*

B Τὸν Δία οἱ θεολόγοι τῶν Ἑλλήνων ἐκ Κρόνου λέγουσι γεννηθῆναι, καὶ γεννηθέντα περισωθῆναι τοιῶσδε· Ὁ Κρόνος τῇ Ῥέᾳ γενόμενος σύνοικος, ἅπερ ἔτικτεν αὐτῇ παιδία, αὐτὸς λαμβάνων κατέπινεν· καὶ οὕτως ἐπὶ πολλῶν τούτου γενομένου, ἄτεκνος ἔμενεν ἡ Ῥέα. Ὅτε οὖν ἐγέννησε τὸν Δία, ἡ Ῥέα φοβουμένη μήπως καὶ τὸ βρέφος τοῦτο καταποθὲν ἀπόληται, λίθον μὲν σπαργανώσασα, δέδωκε τῷ Κρόνῳ ὡς βρέφος καταπιεῖν· τὸν δὲ Δία ὑπερέθετο ἐν τῇ Κρήτῃ, καὶ παρέσταζε τῷ βρέφει τούτῳ τοὺς Κορύβαντας καὶ τοὺς Κουρῆτας ὀρχεῖσθαι καὶ κροτεῖν καὶ κτυπεῖν τὰ ὅπλα αὐτῶν, καὶ γενέσθαι τινὰ ἦχον τὸν δυνάμενον ὑποκλέπτειν καὶ παρακρούειν τὸν ἐκ τοῦ κλαυθμοῦ τοῦ παιδίου ἦχον, ἵνα μὴ μαθὼν ὁ Κρόνος ποῦ κρύπτεται τὸ παιδίον, τοῦτο λαβὼν καταπίῃ. C Νῦν οὖν πατέρα μὲν μισότεκνον λέγει τὸν Κρόνον, παιδίον δὲ κλαυθμυρίζον τὸν Δία· τοὺς Κουρῆτας δὲ λέγει τοὺς μετὰ τῶν Κορυβάντων ταχθέντας παρὰ τῆς Ῥέας ὀρχεῖσθαι, δαίμονες δὲ οὗτοι οἱ Κορύβαντες· ἐνόπλιον δὲ ὀρχησιν λέγει τὴν πυῤῥίχιον· κτύπον γάρ τινα ἐν ταῖς ἀσπίσιν ἐποίουν οὗτοι, πρὸς τὸ ὑπερηχεῖσθαι τὸν κλαυθμὸν τοῦ παιδίου. Κρητῶν δὲ τυράννους εἶπεν, ὅτι οἱ μὲν θεολόγοι τῶν Ἑλλήνων θεὸν λέγουσι γενέσθαι τὸν Κρόνον καὶ τὸν Δία· ἡ δὲ ἱστορία ἡ δημώδης, ἣ καὶ τίθεται ὁ θεῖος Γρηγόριος λέγων, ὅτι ὁ Ζεὺς οὗτος τύραννος ἦν Κρητῶν, καὶ θέλοντες αὐτὸν θεραπεύειν οἱ ὑπήκοοι, ἐμυθολόγουν, ὡς ἐκ Κρόνου θεοῦ καὶ Ῥέας ἔχει τὴν γένεσιν, ἐπεὶ ἄνθρωπος ἦν· D διὸ καὶ ἐπήγαγεν, κἂν Ἕλληνες ἀπαρέσκωνται· οἱ γὰρ Ἕλληνες οὐ θέλουσιν αὐτὸν εἶναι ἄνθρωπον καὶ τύραννον Κρητῶν, ἀλλὰ θεόν.

1. *De Jove.*

Jovem theologi Græcorum Saturno dicunt natum, et natum salvatum fuisse isto modo: Saturnus Rheæ cum esset conjunctus, quos edebat ea pueros, ille capiebat et hauriebat; et ita sæpissime cum hoc evenisset, sine pueris remansit Rhea. Cum igitur genuit Jovem, Rhea timens ne eodem modo quoque puer ille periret, lapidem cum panno involvisset, dedit Saturno ut puerum manducandum, Jovem autem deposuit in Creta, et illi circumposuit Corybantas et Curetas qui saltibus et plausibus et arma feriendo tumultum cierent quo posset celari et tegi sonus vagituum pueri, ne disceret Saturnus ubi latebat puer, caperet eum et hauriret. Nunc igitur patrem pueros detestantem dicit Saturnum, infantemque gemebundum Jovem. Curetas dicit eos cum Corybantis ordinatos a Rhea ad saltandum; dæmones vero sunt isti Corybantes. Armatam saltationem dicit *pyrrhichium*: sonum enim quemdam in clypeis faciebant illi, ut dominarentur gemitus infantis. Cretensium reges dicit, quia theologi Græcorum deos factos fuisse dicunt Saturnum et Jovem. Hæc est historia communis, quam sequitur divus Gregorius dicens, Jovem istum regem fuisse Cretensium, et volentes eum colere subjecti, finxerunt eum e Saturno deo et Rhea ortum habere, cum homo esset. Ideo addit, Quamvis Græci contradicant; Græci enim non volunt eum esse hominem et regem Cretensium, sed deum.

β'. *Περὶ τῆς ἁρπασθείσης Κόρης.*

Δημήτηρ θεὸς οὖσα τίκτει θυγατέρα ἀπὸ τοῦ Διὸς, ἥντινα ἐκάλουν καὶ Κόρην, καὶ Περσεφόνην. Ταύτης ἠράσθη ὁ Πλούτων· καὶ ἥρπασε καὶ κατῆλθεν ἐν τῷ ᾅδῃ. Ἡ οὖν Δημήτηρ περιῄει ζητοῦσα τὴν Κόρην,

2. *De erepta virgine.*

Ceres, dea cum esset, gignit filiam a Jove, quam vocabant Coren et Persephonen. Illam amavit Pluto, et sustulit et descendit in inferos. Ceres igitur circumibat quærens virginem, et cum diu

(1) Oratio olim et nunc XXXIX, p. 677 nov. edit.

crasset, venit in Atticam. Adveniens autem, locum A in quem venerat vocavit Eleusina, ex verbo ἐληλυθέναι. Didicit vero e Celeo et Triptolemo, virginem raptam fuisse a Plutone et esse in inferis. Cum igitur didicisset dea ista, finem fecit erroris. Gratias agens viris pro beneficio illo, dedit eis semina, ut frumentum, hordeum et olera; dicitur enim frugum præses esse Ceres. Cum dedisset semina, dedit etiam dracones et currus alis instructos, circumeundi causa et dandi omnibus frumentum et hordeum; nondum enim didicerant homines manducare panem, aut uti frumento, sed nomadum vitam agebant: non modo frumentum, sed etiam omnes seminales fructus dedit, et mysteria instituit et docuit quomodo oportet initiare et initiari. Noctu autem peragebantur mysteria in Eleusi; B templum enim hic dedicatum fuit ipsi Cereri. Dicit autem, Et hæc facit et hæc patitur, quia Ceres felix fuit discendo filiæ (sortem) et finem fecit erroris, et quia ea beneficium intulit eis, dans semina, et statuens mysteria. Cognovit autem Eleusis hæc, de pago dicit, in quem cum venisset Ceres, faciebat mysteria. Dicit autem, Silendis et silentio dignis, propter legem jubentem neminem initiatorum mysteria divulgare, sed silere, et cum profanis non communicare.

A καὶ πολλὰ πλανηθεῖσα ἦλθεν ἐν τῇ Ἀττικῇ. Ἐλθοῦσα δὲ, τὸν μὲν τόπον ἐν ᾧ ἦλθεν, ἐκάλεσεν Ἐλευσῖνα παρὰ τὸ ἐληλυθέναι. Ἔμαθε δὲ παρὰ τοῦ Κελεοῦ καὶ τοῦ Τριπτολέμου, ὅτι ἡ Κόρη ἡρπάγη ὑπὸ τοῦ Πλούτωνος, καὶ ἔστιν ἐν τῷ ᾅδῃ. Μαθοῦσα οὖν ἡ θεὸς ταῦτα, ἔληξε τῆς πλάνης. Ἀμειβομένη δὲ τοὺς ἄνδρας ὑπὲρ τῆς χάριτος ταύτης, δέδωκεν αὐτοῖς τὰ σπέρματα, οἷον σῖτον, κριθὴν, καὶ ὄσπριον· λέγεται γὰρ τῶν σπερματικῶν καρπῶν εἶναι ἔφορος ἡ Δημήτηρ. Δοῦσα δὲ τὰ σπέρματα, δέδωκε καὶ δράκοντας καὶ ἅρματα πτερωτὰ πρὸς τὸ περιελθεῖν καὶ δοῦναι πᾶσι τὸν σῖτον καὶ τὴν κριθήν· οὔπω γὰρ ᾔδεισαν οἱ ἄνθρωποι ἐσθίειν ἄρτον, ἢ χρῆσθαι σίτῳ, ἀλλὰ νομαδικὸν βίον ἔζων· οὐ μόνον δὲ τὸν σῖτον, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς σπερματικοὺς καρποὺς δέδωκε· καὶ τὰ B μυστήρια ἐτέλεσεν αὐτοῖς, καὶ ἔδειξε πῶς δεῖ τελεῖν καὶ τελεῖσθαι. Νύκτωρ δὲ ἐγίνετο ἡ τελετὴ ἐν τῇ Ἐλευσῖνι· ἱερὸν γὰρ ἐκτίσθη ἐκεῖσε αὐτῆς τῆς Δήμητρος. Εἶπε δὲ, Καὶ τὰ μὲν ποιεῖ, τὰ δὲ πάσχει, διὰ τὸ καὶ τὴν Δήμητραν παθεῖν εὖ ἐν τῷ ἀκοῦσαι περὶ τῆς θυγατρὸς λῆξαι τῆς πλάνης, καὶ ταύτην δὲ ποιῆσαι εὖ τούτους, δοῦσα τὰ σπέρματα, καὶ τελέσασα τὰ μυστήρια. Τὸ δὲ, Οἶδεν Ἐλευσὶς ταῦτα, περὶ τῆς κώμης λέγει, ἐν ᾗ ἐλθοῦσα ἡ Δημήτηρ ἐποίει τὰ μυστήρια. Εἶπε δὲ, Τῶν σεσιωπημένων καὶ σιωπῆς ὄντων ἀξίων, διὰ τὸ νόμον εἶναι τὸν κελεύοντα μηδένα τῶν τελεσθέντων τὰ μυστήρια δημοσιεύειν τὴν τελετὴν, ἀλλὰ σιωπῇ κατέχειν, καὶ μὴ ἐκφέρειν πρὸς τοὺς ἀμυήτους.

3. *De femore parturiente imperfectum fetum.*

Semele filia fuit Cadmi Thebarum regis. Illam C cum amavisset Jupiter, sese miscuit ei, quod iu invidiam et odium movit Junonem uxorem suam. Invida igitur Juno Semelem adit et dicit ei: Revera (ille) fallit te; non enim Jupiter est qui sese jungit tecum; ad me enim, ait, cum intrat, fulguribus et tonitrubus coruscat. Si igitur venit ad te Jupiter, dic illi ut quomodo Junonem adit, sic te adeat. Et si miscetur tibi cum fulguribus et tonitrubus, revera Jupiter tibi miscetur. Si autem aliter quocunque modo, non est Jupiter. Cum hæc prædixisset Juno, et venit Jupiter ad Semelem, rogatus est ab ea ut misceretur ei sicut Junoni. Deinde cum ille sese junxisset ei cum fulminibus, non tulit Semele fulmina, et obiit. Jupiter igitur cito fetum qui erat in Semele cepit, posuit in suum fe- D mur et suit, donec complerentur novem menses. Erat vero ille Bacchus: imperfectum autem fetum dicit, quia femur eum genuit Jovis. Deum *androgynum* vocat Bacchum, ut quandoque feminæ partes agentem, id est eadem quam mulieres patientem, aliquando vero viri partes agentem, id est ea virorum facientem. Chorum autem ebriosum dicit Satyros et Bacchos et Silenos; dæmones sunt isti comites et socii Bacchi. Eos et exercitum protervum dicit. Protervum eum vocat propter ebrietatem. Cum enim vini præses sit Bacchus, verisimiliter cum eo dæmones ebrios introducit. Illud autem, Thebanorum dementia eum honorans, quia Thebanus erat genere Bacchus, ut ex Semele natus. Quippe dixi-

γ'. *Περὶ τοῦ ὠδίνοντος μηροῦ ἀτελὲς κύημα.*

C Σεμέλη, θυγάτηρ γέγονε Κάδμου τοῦ Θηβῶν βασιλέως. Ταύτης ἐρασθεὶς ὁ Ζεὺς, συνεγένετο αὐτῇ, καὶ εἰς ζῆλον καὶ φθόνον ἐκίνησεν Ἥραν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ. Ζηλοτυπήσασα οὖν ἡ Ἥρα, ἀπέρχεται πρὸς τὴν Σεμέλην καὶ λέγει αὐτῇ, ὅτι Ὄντως ἀπατᾷ σε· οὐδὲ γὰρ ὁ Ζεύς ἐστιν ὁ συγγενόμενός σοι· ἐμοὶ γὰρ, φησὶν, ὅτε συγγίνεται, μετὰ ἀστραπῶν καὶ βροντῶν συγγίνεται. Ἐὰν οὖν ἔλθῃ πρὸς σὲ ὁ Ζεὺς, εἰπὲ αὐτῷ· Ὡς συγγίνῃ τῇ Ἥρᾳ, οὕτω σύνελθέ μοι. Καὶ εἰ μὲν συγγένηταί σοι μετὰ ἀστραπῶν καὶ κεραυνῶν, τῷ ὄντι ὁ Ζεύς σοι συγγίνεται. Εἰ δὲ ἄλλως πως, οὐκ ἔστιν ὁ Ζεύς. Ταῦτα ὑποθεμένης τῆς Ἥρας, ἐλθόντος τοῦ Διὸς πρὸς τὴν Σεμέλην, ᾐτήθη παρ' αὐτῆς συγγενέσθαι αὐτῇ ὡς τῇ Ἥρᾳ. Εἶτα συγγινομένου μετὰ κεραυνῶν, μὴ ἐνεγκοῦσα ἡ Σεμέλη τοὺς κε- D ραυνοὺς, ἀπέθανεν. Ὁ οὖν Ζεὺς θᾶττον τὸ ἔμβρυον ὃ ἦν ἐν τῇ Σεμέλῃ λαβὼν, ἔβαλεν εἰς τὸν μηρὸν καὶ ἔρραψεν, ἕως οὗ γένηται τῶν ἐννέα μηνῶν. Ἦν δὲ οὗτος ὁ Διόνυσος. Ἀτελὲς δὲ κύημα λέγει, ὅτι ὁ μηρὸς αὐτὸν ἐκύησε τοῦ Διός. Θεὸν ἀνδρόγυνον καλεῖ τὸν Διόνυσον, ὡς ποτὲ μὲν γυναικιζόμενον, τουτέστι τὰ τῶν γυναικῶν πάσχοντα· ποτὲ δὲ ἀνδριζόμενον, τουτέστι τὰ τῶν ἀνδρῶν ἐνεργοῦντα. Χορὸν δὲ μεθυόντων λέγει τοὺς Σατύρους καὶ τοὺς Βάκχους καὶ τοὺς Σειληνούς· δαίμονες δὲ οὗτοι ὀπαδοὶ καὶ ὁμοκέλευθοι τοῦ Διονύσου. Αὐτοὺς δὲ τούτους λέγει, καὶ στρατὸν ἔκλυτον τοὺς δαίμονας. Ἔκλυτον δὲ αὐτὸν καλεῖ, διὰ τὴν μέθην. Ἐπειδὴ γὰρ τοῦ οἴνου ἔφορος ὁ Διόνυσος, εἰκότως τοὺς σὺν αὐτῷ δαίμονας μεθυστὰς εἰσάγει ὄντας. Τὸ δὲ, Θηβαίων ἄνοια τοῦτον

τιμῶσι, ὅτι Θηβαῖος ἦν τὸ γένος ὁ Διόνυσος, ὡς ἐκ A τῆς Σεμέλης γεννηθείς· εἴπομεν γὰρ, ὅτι Σεμέλη θυγάτηρ ἦν Κάδμου τοῦ Θηβῶν βασιλέως. Ἄνοιαν δὲ καλῶς εἶπε Θηβαίων, ἐπειδὴ ἐπὶ μωρίᾳ πολλῇ διαβάλλονται οἱ Θηβαῖοι, καὶ ἔστι παροιμία ἡ λέγουσα· *Βοιωτία ὗς*. Διὰ τί δὲ ὁ κεραυνὸς προσκυνεῖται; Διότι κατέφλεξε τὴν Σεμέλην. Τὸ δὲ, Ὥσπερ ἄλλο τι κεφαλὴ πρότερον, ἑτέρα μέν ἐστιν ἱστορία· ἐπειδὴ δὲ συμπλέκεται ταύτῃ, ἀναγκαῖον καὶ αὐτὴν ἐξηγήσασθαι. Ἡ κεφαλὴ τοῦ Διὸς γέγονε κεφαλὴ ποτε ὠδίνων, ὅτι ἐν ἑαυτῇ εἶχε τὴν Ἀθηνᾶν. Λέγεται γὰρ ἡ Ἀθηνᾶ, ὅτι ἐκ τῆς κεφαλῆς τοῦ Διὸς ἐγεννήθη· ἐκεῖ γὰρ αὐτὴν ὤδινεν ὁ Ζεὺς, καὶ λαβὼν παρὰ τοῦ Ἡφαίστου μετὰ ἀξίνης κατὰ τῆς κεφαλῆς ὁ Ζεὺς, ἔτεκεν ἐξ αὐτῆς τὴν Ἀθηνᾶν.

mus Semelem filiam fuisse Cadmi Thebarum regis. Dementiam vero pulchre dixit Thebanorum, cum dementia magna laborent Thebani; et est proverbium dicens: *Thebanus sus*. Cur vero fulmen adoratur? Quia incendit Semelen. Illud vero, Ut caput alium quemdam fetum prius parturierat, alia est historia. Cum autem comprehenditur in ea quam dicimus necesse etiam eam explicari. Caput Jovis parturiens fuit, quia in eo habuit Minervam. Dicitur enim Minerva e capite Jovis prodiisse, quippe hic eam genuit Jupiter, et cum ope securis Vulcani e capite Jupiter traxisset, genuit ex eo Minervam.

δʹ. Περὶ τῆς Ἀφροδίτης καὶ τῶν αἰσχρῶν μυστηρίων αὐτῆς. B

Λέγεται, ὅτι ἐκ τῶν αἰδοίων τοῦ Οὐρανοῦ ἔσχε τὴν γέννησιν ἡ Ἀφροδίτη· ὁ γὰρ Κρόνος, φησὶν, υἱὸς τοῦ Οὐρανοῦ, λαβὼν τὸ δρέπανον, ἀπέκοψε τοῦ ἰδίου πατρὸς τὰ αἰδοῖα, καὶ ἔῤῥιψεν εἰς τὴν θάλασσαν· καὶ πεσόντα ταῦτα, καὶ ἀφρὸν συνάξαντα, ἀπεκύησε τὴν Ἀφροδίτην. Διὸ καὶ Ἀφροδίτη καλεῖται, ὡς ἐκ τοῦ ἀφροῦ καὶ τῆς καταδύσεως γενομένη. Διὸ εἶπεν· Αἰσχρῶς γινομένης καὶ τιμωμένης. Ὁμοίως γὰρ καὶ αἱ τιμαὶ αἱ περὶ ἑαυτὴν καὶ αἱ ἑορταὶ δι' αἰσχρουργίας καὶ ἡδυπαθείας καὶ πορνείας ἐτελοῦντο, ὡς καὶ τῆς πορνείας αὐτῆς οὔσης ἐφόρου τῆς Ἀφροδίτης.

4. De Venere et turpibus mysteriis ejus.

Dicitur e pudendis Cœli habuisse ortum Venus: Tempus enim, ait, filius Cœli cepit falcem, secuit proprii patris pudenda, et projecit in mare, et labentia illa spumam cum contraxissent, genuerunt Venerem. Itaque et Aphrodite vocatur, ut e spuma et immersione nata. Itaque dicit, Turpiter nata et honorata. Decebat enim ut cultus et festa Veneris in turpitudine, deliciis et scortatione celebrarentur, cum ipsa sit scortationis præses.

εʹ. Περὶ τῆς τῶν Ταύρων ξενοκτονίας.

C Οἱ Ταῦροι ἔθνος Σκυθικὸν, καθὼς φησιν ὁ Ἡρόδοτος, ἐν ᾧ ἦν ἱερὸν τῆς Ἀρτέμιδος, εἰς ὃ ἦν ἱέρεια ἡ θυγάτηρ τοῦ Ἀγαμέμνονος Ἰφιγένεια. Ἐν τούτῳ τῷ ἱερῷ πάντα ἄνθρωπον ἐπιδημοῦντα ξένον ἔθυον τῇ Ἀρτέμιδι. Καὶ περὶ ταύτης τῆς ἱστορίας ἐν τῷ *Στηλιτευτικῷ* σαφῶς λέξομεν.

5. De Taurorum cæde.

Tauri, populus Scythicus, ut dicit Herodotus, apud quos fuit templum Dianæ, in quo erat sacerdos filia Agamemnonis Iphigenia. In hoc templo omnem hominem advenientem peregrinum immolabant Dianæ. Et de ea historia in *Steliteutico* plane dicemus.

ϛʹ. Περὶ τοῦ Τροφωνίου.

Τροφώνιος καὶ Ἀγαμήδης ἀδελφοὶ δύο γεγόνασι, μάντεις τὴν τέχνην. Τούτων ὁ Τροφώνιος, ὑπὸ κενοδοξίας ὑποβρύχιος δὴ γεγονὼς, ἐν σπηλαίῳ τινὶ ἀπέψυξεν. Εἶτα οἱ θεοὶ ἐλεήσαντες, φησὶν, αὐτὸν τὸν τόπον ἐν ᾧ ἀπέψυξεν, ἐποίησαν μαντεύεσθαι· καὶ κατῆεσαν εἰς τὸ σπήλαιον, καί τινας τελετὰς ποιοῦντες ἀνῄεσαν, ὡς χρησμοδοτισθέντες. Λέγεται δὲ, ὅτι πᾶς κατελθὼν εἰς τὸ σπήλαιον ἐκεῖνο, ἐκ τοῦ λοιποῦ D ἀγέλαστος ἦν.

6. De Trophonio.

Trophonius et Agamedes fratres duo fuerunt, vates arte: quorum alter, Trophonius, superbia nimium inflatus, speluncam quamdam subiit et non amplius apparuit. Deinde Dii miserti, ait, ipsum locum in quo evanuerat, oraculo insignierunt; et descenderunt in antrum, et quædam mysteria instituerunt, ut oracula dantes. Dicunt omnem descendentem in hoc antrum, in futurum nunqnam ridere.

ζʹ. Περὶ τῆς Δωδωναίας δρυός.

Ἡ Δωδώνη πόλις ἐστὶ περὶ τὴν παλαιὰν Ἤπειρον. Ἐν ταύτῃ ἦν δρῦς, ἐν ᾗ ἐλέγετο ὁ Ζεὺς ἐπισκιάζειν καὶ μαντείαν διδόναι τοῖς χρῄζουσι, μαντείας ἐξ αὐτῆς δρυὸς κινήματα τῷ μάντει ἐξηχούμενα.

7. De Dodonæa quercu.

Dodone urbs est versus veterem Epirum. In ea erat quercus sub cujus umbra dicebatur Jupiter quiescere et oracula dare petentibus, oracula ex ipsa quercu motibus vati sonantibus.

ηʹ. Περὶ τῆς Κασταλίας.

Ἔστι πηγὴ περὶ τὴν Ἀντιόχειαν, ἐν ᾗ ὁ Ἀπόλλων ἐφεδρεύει· ἐν ᾗ πηγῇ μαντεία τις ἐξεφέρετο κατὰ τὴν τοιάνδε ἐκροὴν τοῦ νάματος, οὐ κατὰ φωνήν· οὐ γὰρ φωνή τις ἐξηχεῖτο, ἀλλ' ἁπλοῦ ἤχου τινὸς καὶ πνεύματος ἀναδιδομένου καὶ ἐκροῆς, πρὸς ἅ τινες ἱστάμενοι καὶ νοοῦντες τὰ σύμβολα ταῦτα, ἔλεγον τὰ μέλλοντα.

8. De Castalia.

Est fons versus Antiochiam, cui Apollo præsidebat. In eo fonte oraculum quoddam narrabatur secundum talem vel talem cursum undæ, non secundum vocem; non enim vox quædam audiebatur, sed tantum murmur quoddam et quasi spiritus ex fluentis exiens, juxta quod quidam scientes et intelligentes signa ista, dicebant futura.

9. *De pœnis Mithræ.*

De Mithra alii aliter senserunt: quidam enim solem, alii præsidem ignis, aliique specialem quamdam potentiam intellexerunt. Quædam mysteria habet, apud Chaldæos imprimis. Initiandi Mithræ mysteriis secundum quamdam mensuram pœnarum probabantur, primum levioribus, deinde majoribus pœnis addicti, ut, exempli causa, jejunio quinquaginta dierum; quod si patienter tulisset initiatus, postea per biduum scalpebatur; eum deinde supra nivem viginti diebus manere jubebant, sic paulatim ad maximum usque pœnas augentes. Si patiens forti animo esse videbatur, tunc eum recondita mysteria docebant.

10. *De Iside.*

Isis eadem habita est cum Io, quæ rapta fuit a Jove. Jupiter enim, ait, rapuit Io, et metuens Junonem uxorem suam mutavit Io in vaccam, et nunc in albam, nunc in nigram, nunc in cineream, et ita errabat cum ea. Venit igitur et in Ægyptum errans cum ea, et propter hoc honorant Ægyptii Io, id est Isim. Ideo in statuis ejus capiti cornua vaccæ imponunt, significantes virginis in vaccam mutationem.

11. *De Mendesiis hircis.*

Ægyptiorum lingua hircus vocatur μένδης. Honorabant quidam Ægyptiorum hircum dicatum genitali potentiæ. Dicitur enim lascivum animal esse hircus. Hircos igitur incolæ prope Mendesium cornu non manducabant, præ reverentia genitalis Dei. Honorabant et magnopere pastores hircorum; erat et templum Mendetis apud Ægyptios, in quo statua pedes hircinos et erectum pudendum habens.

12. *De Nilo.*

Nilus fluvius est Ægypti, qui, super ripas sese effundens causis quas dicit omnisciens Herodotus, honoratur ab eis. In ascensione enim venerantur eum ut Deum, et celebrant ut abundantiæ nuntium, putantes aquam supereffluentem esse deum.

13. *De animalibus et serpentibus quos venerabantur Egyptii.*

Ægyptii venerabantur ibides, crocodilos, serpentes, feles et quædam piscium genera, irrationali cultu sibi dedecus tribuentes. De eis accurate dicit Herodotus, qui etiam de omni eorum religione et regibus diligenter et copiose scripsit.

(1) Cod. Ἴσιδι.

A

θ'. *Περὶ τῶν κολάσεων τοῦ Μίθρου.*

Τὸν Μίθραν ἄλλοι ἄλλως ἐνόμισαν· οἱ μὲν γὰρ τὸν ἥλιον, οἱ δὲ τὸν ἔφορον τοῦ πυρὸς, ἄλλοι δὲ εἰδικήν τινα δύναμιν. Γίνονται δὲ τούτῳ τῷ Μίθρῃ τινὲς τελεταὶ, καὶ παρὰ τῶν Χαλδαίων μάλιστα. Οἱ δὲ τελούμενοι τῷ Μίθρῃ, κατὰ βαθμόν τινα ἐτελοῦντο κολάσεων· πρότερον δὲ τὰς ἐλαφροτάτας κολάσεις παρελάμβανον, καὶ εἶθ' οὕτως τὰς δραστικωτέρας· οἷον, πρότερον ἐλίμωττον αὐτοὺς τοὺς τελουμένους ἐπὶ πεντήκοντα ἡμέρας, εἰ τύχοι· εἶτα εἰ ἤγαγε καρτερικῶς, ἐποίουν αὐτὸν πάλιν ξεσθῆναι ἐπὶ δύο ἡμέρας· εἶτα πάλιν εἰς χιόνα ποιῆσαι εἴκοσιν ἡμέρας· καὶ οὕτως ἁπλῶς τὰς κολάσεις ἐπὶ τὸ μεῖζον κατὰ μικρὸν αὔξοντες· εἰ ὁ τελούμενος καρτερῶν ἐφαίνετο, τότε λοιπὸν αὐτὸν ἐτέλουν τὰ τελεώτατα.

B

ι'. *Περὶ τῆς Ἴσιδος.*

Ἡ Ἶσις αὕτη ἐνομίσθη τῇ Ἰῷ (1) τῇ ἁρπασθείσῃ ὑπὸ τοῦ Διός· ὁ γὰρ Ζεὺς, φησὶν, ἥρπασε τὴν Ἰὼ, καὶ φοβούμενος τὴν Ἥραν τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα, μετέβαλε τὴν Ἰὼ εἰς βοῦν, καὶ ποτὲ μὲν εἰς λευκὴν, ποτὲ δὲ εἰς μέλαιναν, ποτὲ δὲ εἰς ἰάζουσαν, καὶ οὕτως ἐπλανᾶτο μετ' αὐτῆς. Ἦλθεν οὖν καὶ ἐν Αἰγύπτῳ πλανώμενος μετ' αὐτῆς· καὶ διὰ τοῦτο τιμῶσιν οἱ Αἰγύπτιοι τὴν Ἰὼ, ἤτοι τὴν Ἴσιδα· διὸ ἐπὶ τοῦ ἀγάλματος αὐτῆς ἐπὶ τῆς κεφαλῆς κέρατα βοὸς ἐγγλύφουσιν, σημαίνοντες τῆς κόρης τὴν εἰς βοῦν μεταβολήν.

ια'. *Περὶ τῶν Μενδησίων τράγων.*

Αἰγυπτιστὶ ὁ τράγος καλεῖται μένδης. Ἐσέβοντο
C δὲ ἔνιοι τῶν Αἰγυπτίων τὸν τράγον ἀνακείμενον τῇ γονίμῳ δυνάμει· λέγεται γὰρ ὀχευτικὸν ζῶον εἶναι ὁ τράγος. Τοὺς οὖν τράγους οἱ οἰκοῦντες κατὰ τὸ μενδήσιον κέρας οὐκ ἤσθιον, αἰδοῖ τοῦ γονίμου θεοῦ· ἐτίμων δὲ μεγάλως καὶ τοὺς αἰπόλους τῶν τράγων. Ἦν δὲ καὶ ἱερὸν τοῦ Μένδητος παρ' Αἰγυπτίοις, ἐν ᾧ ἱερῷ τὸ ἄγαλμα τραγοσκελὲς ἦν, ὄρθιον τὸ αἰδοῖον ἔχον.

ιβ'. *Περὶ τοῦ Νείλου.*

Ποταμός ἐστιν ὁ Νεῖλος ἐν τῇ Αἰγύπτῳ, ὃς ὑπερεκχυνόμενος διὰ τὰς αἰτίας, ἃς φησιν ὁ πανσοφώτατος Ἡρόδοτος, τιμᾶται παρ' αὐτῶν. Ἐν γὰρ τῇ ἀναβάσει τιμῶσιν αὐτὸν ὡς θεὸν, καὶ εὐφημοῦσιν ὡς εὐφορίας αἴτιον, νομίζοντες τὸ ὕδωρ τὸ αὐξανόμενον
D εἶναι θεόν.

ιγ'. *Περὶ τῶν κροκοδείλων καὶ τῶν ἑρπετῶν ὧν ἐσέβοντο οἱ Αἰγύπτιοι.*

Οἱ Αἰγύπτιοι ἐσέβοντο τὰς ἴβεις, τοὺς κροκοδείλους, τοὺς ὄφεις, τὰς αἰλούρους, καί τινα τῶν ἰχθύων γένη, ἐξ ἀλόγου τιμῆς ἑαυτοῖς ἀτιμίαν ποριζόμενοι. Περὶ δὲ τούτων ἀκριβέστερόν φησιν ὁ Ἡρόδοτος, ὁ καὶ περὶ πάσης αὐτῶν τῆς θρησκείας καὶ τῶν βασιλέων ἀκριβῶς καὶ διὰ πλάτος συγγραψάμενος.

MONITUM

AD SEQUENTIA SCHOLIA BASILII MINIMI.

(Boissonade (*a*) in *Notices et Extraits des Mss. de la Bibliothèque du Roi et autres bibliothèques*. Tom. XI, p. 55. Paris, Imprim. Royale, 1827.)

—

Basilius, Cæsareæ Capadociæ sæculo x episcopus, qui, ne cum S. Basilio Magno confunderetur, ἐλάχιστος, *minimus*, ipse, pro modestia sua, nominari voluit, Commentaria amplissima scripsit in *Orationes* Gregorii Nazianzeni huc usque inedita. Hæc magni faciebant Fabricius et Ruhnkenius et ea luce dignissima pronuntiavit Hase ad Leonem Diaconum (p. 227). Basilii scholia Ruhnkenius habuerat ex ms. Vossiano qui in bibliotheca Leydensi asservatur et iis usus est in notis eruditissimis quibus *Lexicon Platonicum* Timæi illustravit. Doctissimus Bast, vir in veteribus grammaticis, si quis alius, versatus, ex opere Basilii juxta ms. Regium 573 nonnulla ad proprium usum excerpserat, quæ nunc cum reliquis ejus adversariis servat bibliotheca Universitatis Oxoniensis. Eadem scholia ipse non semel adhibui in iis quæ ad Diogenem, ad Nicetam Eugenianum et in Herodiani *Epimerismata* adnotavi.

Quæ cum ita sint, litteraturæ sacræ hoc illustrationi fore putavi si in ista *Excerptorum et notitiarum Collectione*, quæ Regiminis munificentia prodit, loca satis ampla ex opere Basilii exscriberem. *Stelliteutica contra Julianum* elegi quæ præ aliis Gregorii orationibus multa continent notatu digna (*b*). Addidi epistolam nuncupatoriam quam Basilius commentariis suis præfixit. Luce non est indigna. Eam jam Bandinius ediderat in *Catalogo*, sed non sine mendis et lacunis.

Codex regius quem sequor n. 573 notatur. Pergamenus est, in 4°, undecimi sæculi, ut videtur, manu scriptus haud imperita; 279 foliis constat. Inter Coislinianos mss., quatuor Basilii scholia continent; juxta *Catalogum* sæculo decimo ascribendi sunt. Eum qui n. 236 prænotatur contuli cum ms. 573 et varias lectiones adjeci.

(*a*) Obiit vir desideratissimus ante hos paucos menses in vico Passiaco juxta Parisios, III Id. Septembris 1857, annos natus octoginta quinque.

(*b*) Addidit etiam postea vir doctissimus scholia ad orationem Gregorii *in honorem Heronis philosophi*. Vide infra.

BASILII EPISTOLA NUNCUPATORIA

AD CONSTANTINUM IMP.

—

Βασίλειος (cod. p. 1) *ἐλάχιστος*, *ὁ Καισαρείας* (1) *Καππαδοκίας*, *τῷ φιλοχρίστῳ δεσπότῃ Κωνσταντίνῳ* (2) *αὐτοκράτορι.*

Ἐν ταῖς μεγίσταις καὶ δημοτελέσι τῶν πανηγύρεων, μέγιστε Αὐτοκράτορ, οὐ μόνον οἱ ἐν τέλει, καὶ

A *Basilius minimus*, *Cæsareæ Cappadociæ episcopus*, *Christi amanti Constantino imperatori.*

In solemnitatibus publicis, Imperator maxime, non modo qui muneribus publicis funguntur, lu-

(1) Articulum ὁ, qui deest in ms. Regio, supplevi ex Bandinio et Coislin. Non minus perspicue se commentarii auctorem innuit Basilius in loco sequenti quo jam Seberus usus est : Καὶ Βασίλειος (*cod. p.* 68) δὲ ὁ Μέγας οὗ κοινωνὸς καὶ ὀνόματος καὶ θρόνου ὁ ταῦτα γράφων ἐγώ.

Cum nobis imprimis propositum sit ut Basilii opus notum faciamus, locum integrum exscribere placet in quo verba citata leguntur; inde etiam nonnihil luminis accipiet historia critica Apocalypseos. Ad Gregorii verba (orat. 42, col. 470 A), ὡς *Ἰωάννης διδάσκει με διὰ τῆς Ἀποκαλύψεως*, Basilius hæc adnotat (cod. Coislin. p. 69, 2) : Ἐκ τοῦ μὴ προσκεῖσθαι τῷ Πατρὶ τῶν ἐπιθέτων τὰ γνωρίσματα τοῦ εὐαγγελιστοῦ, ἀποστόλου καὶ θεολόγου Ἰωάννου, ἐπειράθησάν τινες τὴν Ἀποκάλυψιν ἀθετεῖν, ὡς μὴ τοῦ εὐαγγελιστοῦ, ἄλλου δέ τινος εἶναι Ἰωάννου· καὶ οὐ θαυμαστὸν, ἐπεὶ καὶ τῶν παλαιῶν οὐκ ὀλίγοι τοῦτο πεπόνθασιν, τοῦ καταλόγου τῶν ἱερῶν ἐξορίζοντες Γραμμάτων. Διονύσιος μέντοι ὁ Ἀλεξανδρείας· *ἀθετῆσαι μὲν*, φησὶν, *οὐκ ἂν τολμήσαιμι τὸ βιβλίον, πολλῶν αὐτὸ διὰ σπουδῆς ἐχόντων, μείζονα δὲ τῆς ἐμαυτοῦ φρονήσεως τὴν ὑπόληψιν τὴν περὶ αὐτοῦ λαμβάνω, κεκρυμμένην εἶναί τινα καὶ θαυμασιωτέραν τὴν καθ' ἕκαστον ἐκδοχὴν ὑπολαμβάνων.* Τούτοις θαυμάζει μὲν καὶ τὴν γραφὴν οὐκ ἀθετεῖν ἔφη, ἐκ δὲ τοῦ χαρακτῆρος, ἄλλου τινὸς. ἀλλ' οὐ τοῦ ἀποστόλου εἶναι. Τεκμηριοῦται δὲ τὸν λόγον [*Coisl.* ἀποστ. τεκμηρ. τῷ λόγῳ. *Lege* ἀποστ. εἶναι τεκμηρ. τὸν λ.] Οὕτω μὲν οὖν ἐκ τῶν μυστηρίων καὶ τῶν ἐν αὐτῇ θείων ἐννοιῶν ὑμνουμένης, οὐκ ἄξιον ἐκ μόνης ἰδέας λόγων καὶ χαρακτῆρος τοσοῦτον ἔργον διαγράφεσθαι, ἐπεὶ καὶ ῥητόρων καὶ συγγραφέων καὶ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς οὐν

(2) Lambecius putat hic agi non de Constantino Magno, sed de alio imperatore multo juniori. Oudinus, Fabricius, D. Louvard Constantinum Porphyrogenetam intelligunt. Quod enim propter eruditionem laudetur imperator, hoc Porphyrogenetam magis quam quemvis alium innuit; et hæc conjectura firmatur nota 5 mox sequenti.

eulentis opibus gloriaque superbiunt atque præpollent, sed jam et qui mediocrem vivendi rationem elegerunt et moderatam sortiti sunt fortunam, pro facultate sua vos venerari propere quærunt. Sed alii quidem auro et argento, et margaritis, vel lapidibus pellucidis, vel quibusdam pretiosis supellectilibus, vel et velis flore multo distinctis certatim piant; alii vero aliis atque aliis muneribus, juxta cujusque facultates vel voluntatem atque studium; cuncti enim accipientem fortuna prospere fungi peroptant, et quasi philtrum, quo maxime oblato fruatur, conficiunt. Omnibus igitur, ut æquum est, de suis conferentibus, variamque et magnificam oblationem pendeutibus, ac præsertim in hac Christi natalium solemnitate, in his de debellatis inimicis gratiarum actionibus, visum est ne nos soli immunes sederemus, vel inanem viam et irritum laborem passim faceremus, juxta Cynici istius insipientiam, stomachantis atque Atheniensium populum irridentis; at contra propriis manibus generose hauriamus, et quidquid in nostra facultate sit decoris, optimo tibi imperatori atque humanissimo afferamus. Quorum vero nihil tam dignum quod litterarum amanti offeratur, quam sermo, nobis visum est. Verum in se non is videbitur, qui regalem recreet, sapienteinque delectet mentem : vides enim ut sit rudis et inelegans, atque, ut ita dicam, omnino leporum inops. Verumtamen, cum ita se habeat, e nostris pretiosissimum munus est, quoniam simius et Æthiops maximi faciunt et formosissimam reputant prolis suæ deformitatem. Quod si tibi

A βαρεῖ πλούτῳ καὶ δόξῃ ἐξωγκωμένοι (3) καὶ ὑπερφέροντες, ἀλλ' ἤδη [*Band.* ἢ δή] καὶ οἱ ἐν αὐταρκείᾳ ζῆν ᾑρημένοι, καὶ μετρίαν εἰληχότες τὴν ὕπαρξιν, κατὰ δύναμιν ὑμᾶς καταγεραίρειν (4) ἐπείγονται· ἀλλ' οἱ μὲν χρυσῷ τε καὶ ἀργύρῳ, καὶ μαργάροις ἢ λίθοις διαυγέσιν, ἤ τισι σκεύεσι πολυτελέσιν, ἢ καὶ πέπλοις πολυανθέσιν ἀφοσιοῦνται, τὸ φιλότιμον ἐπιδεικνύμενοι· οἱ δέ τινες ἄλλοις καὶ ἄλλοις, ὡς ἂν ἔχωσι προθυμίας ἢ εὐπορίας [*Band.* προθ. ἢ εὐνοίας·] γνώμης ὅτι μάλιστα κατευστοχεῖν [*Band.* καὶ εὐστοχεῖν] ἐφιέμενοι [*Band.*, *Coisl.* ἱέμενοι] σύμπαντες τοῦ δεξομένου, καὶ τὸ φίλτρον οἷον, καὶ ᾧ μάλιστα προσφερομένῳ ἡσθείη πραγματευσάμενοι. Πολλῶν οὖν, ὡς εἰκὸς συντελούντων καὶ ποικίλην ὑμῖν καὶ πολυτελῆ [*Band.* πολυειδῆ] τὴν εἰσφορὰν B ἐμποιούντων, καὶ μάλιστα κατὰ τήνδε τὴν τῶν Χριστοῦ Γενεθλίων πανήγυριν, καὶ τὴν κατ' ἐχθρῶν νικητήριον εὐχαριστίαν (5) ἐδόκει μὴ μόνους ἡμᾶς ἀσυντελεῖς [*Band.* ἀτελεῖς] οὕτω καθῆσθαι, ἢ κενὴν [*Coisl.* καινὴν] ἄλλως ἀνύειν (6) καὶ μόχθον ἀνήνυτον τῇδε καὶ τῇδε, κατὰ τὴν τοῦ κυνὸς ἐκείνου παραπληξίαν ἐπιμοχθοῦντος, καταμωκωμένου δῆθεν τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων, ἀλλ' ἢ καὶ χερσὶν αὐταῖς ὕδωρ εὐγνωμόνως ἀρύττειν (7) καὶ πᾶν ὅ τι γε τῶν δυνατῶν ἡμῖν καὶ τιμίων ἀγαθῷ σοι βασιλεῖ καὶ φιλανθρώπῳ [*Band.*, *Coisl.* καὶ τιμίῳ] προσκομίζειν· τούτων δὲ οὐκ ἄλλο τι τῷ φιλολόγῳ, ἀλλ' ἢ λόγος ἐδόκει· ἐδόκει δὲ οὐ καθ' αὑτόν πως εἶναι τοιοῦτος οἷος βασιλικὴν εὖ διαθεῖναι [*Band.* εὐδιαθ.] καὶ σοφὴν εὐφράναι διάνοιαν· ὁρᾷς γὰρ ὡς ἀγλευκής τις καὶ ἀκαλλής C ἐστι, καί, ὡς εἰπεῖν λόγῳ, ἀνεπαφρόδιτος. Πλὴν ἀλλ' ἡμῶν τῶν πάνυ καὶ οὗτός ἐστι τιμίων, ὅτι δὴ καὶ

οὐκ ὀλίγους λόγους εἴδους ἕνεκα διαφέροντας περιγράψομεν, καὶ Βασίλειος δὲ ὁ Μέγας, οὐ κοινωνὸς καὶ ὀνόματος καὶ θρόνου ὁ ταῦτα γράφων ἐγώ, ἐν δευτέρῳ λόγῳ τῷ *πρὸς Εὐνόμιον Ἀντιῤῥητικῷ* οὕτω πως ἐγκρίνων φησί (*Basil.* t. I, p. 249) · *Αὐτὸς ὁ εὐαγγελιστὴς* (εἶτουν ὁ Ἰωάννης· προειρήκει γὰρ τό· *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος*), αὐτὸς οὖν, φησίν, *ἐν ἑτέρῳ ἔδειξεν εἰπών*· « *Ὁ ὤν, καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ παντοκράτωρ* (*Apoc.* I, 8). » Τοίνυν αὐτοῦ Βασιλείου τὸ προδήλως ὂν τῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ εὐαγγελιστοῦ εἶναι κεκρικότος, τίς λοιπὸν ὁ ἀντειπεῖν ὅλως θρασυνόμενος; Ὁμοίως καὶ Ὠριγένης· *Διὰ τί*, φησίν, *οὐκ εἶπεν*, « *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ* (a); » *καὶ μὴν ὁ αὐτὸς Ἰωάννης ἐν τῇ Ἀποκαλύψει λέγει*· « *Καὶ ἐκέκλητο τὸ ὄνομα αὐτοῦ Λόγος τοῦ Θεοῦ.* »

(3) Ex verbis hic allatis βαρεῖ πλούτῳ et ἐξωγκωμένοι ad id fere inducor ut credam Basilium Plutarchi locum ex *Vita Alexandri* sibi imitandum proposuisse, ubi (cap. 48) Philotæ gesta describit : Ὄγκῳ δὲ φρονήματος καὶ βάρει πλούτου, καὶ τῇ περὶ τὸ σῶμα θεραπείᾳ καὶ διαίτῃ χρώμενος ἐπαχθέστερον ἢ κατ' ἰδιώτην. Lambecius (*Comm. Bibl. Vindob.*, III, p. 500), qui prima præfationis nostræ verba juxta vetustissimum et optimæ notæ codicem Vindobonensis bibliothecæ citavit, hunc locum sic exscribit, οὐ μόνον ἐντελεῖ καὶ βαρεῖ πλούτῳ; sed male legerit, et ms. eamdem cum aliis lectionem præferre debet, οἱ ἐν τέλει, *publicani, qui muneribus publicis funguntur*. Nec raro occurrit hic loquendi modus. Thucydides (VI, 88) : τῶν τε ἐφόρων καὶ τῶν ἐν τέλει ὄντων. Alias (V, 47) : οἱ τὰ τέλη ἔχοντες. Arriano in *Indicis* (XII, 5) τὰ τέλη sunt magistratus ipsi. Ait apud Indos quosdam inspectores esse (ἐπίσκοποι) qui in provinciis quæ sub dominatione regis sunt regi, in iis vero quæ propriis legibus reguntur magistratibus (τοῖς τέλεσι) renuntient quidquid agitur. Τέλη eodem sensu apud Appianum, *Punic.* c. 4. Vide Greg. in I *contra Julian.* et Scholiasten Montacutii (infra).

(4) Bandinium sequor. Ms. Reg. simplex habet γεραίρειν, Coislin. compositum καταγερ. verbaque aliter disponit, τὴν ὕπαρξιν, καταγεραίρειν ὑμᾶς κατὰ δύναμιν ἐπείγονται.

(5) Ex his argui potest hic agi de Constantino Porphyrogeneta ; non absurde enim referendus videtur locus ad conjurationem anno 918, mense Decembri, factam de Basilio ad imperium revocando, quam sanguis conjuratorum exstinxit. En verba unius e continuatoribus Theophanis : Δεκεμβρίῳ δὲ μηνί, ἰνδικτιῶνος ς', ἐπιβουλήν τινες κατὰ τοῦ Βασιλέως Κωνσταντίνου ἐμελέτησαν, βουλόμενοι τὸν Βασιλέα Στέφανον ἐν τῇ νήσῳ ὄντα ἐν τῷ παλατίῳ ἀγαγεῖν. Ταύτης οὖν μηνυθείσης Κωνσταντίνῳ διὰ Μιχαὴλ τοῦ Διαβολίκου λεγομένου, τοὺς ἐπιβούλους κρατήσας ὁ Βασιλεύς, τῶν μὲν τὰς ῥῖνας καὶ τὰ ὦτα ἀπέτεμεν, τοὺς δὲ δαρμῷ ἀφορήτῳ ὑπέβαλεν, καὶ ὄνοις ἐπικαθίσας διὰ μέσης τῆς πόλεως ἐθριάμβευσεν, καὶ ἐξορίᾳ παρέπεμψεν.

(6) Supple vocem ὁδόν, quæ legitur apud Gregorium Corinthium in loco quem hausisse ait ex *Avibus* Aristophanis, ubi tamen deest : μάτην ἄρα τὴν ὁδὸν ἀνύτομεν.

(7) Alludit ad ea quæ de Persa Sineta refert Ælianus *Hist. var.* 32. — Ms. Coislin. habet ἀρύειν. Atticismus est ἀρύττειν, vel melius ἀρύτειν, de quo videndus Pierson *ad Mœrin.*, et interpretes Gregorii Corinthii.

πίθηκος καὶ Αἰθίοψ μέγιστον τίθεται ἑκάτερος καὶ οἴεται κάλλιστον τῶν οἰκείων ὠδίνων τὴν ἀμορφίαν (8). Εἰ δὲ καί σοι τῷ παντίμῳ κριθείη τοιοῦτος [*Band.* τοιοῦτο], οὐ κατ' ἄλλο τι, ἀλλ' ἢ κατ' αὐτὸ δῆλον τὰ τῆς ὑποθέσεως ἡδίων ὀφθήσεται καὶ χαρίεις. Τί γάρ σοι τῶν ἁπάντων ἐρασμιώτερον ἢ τί γε τιμαλφέστερον ἄλλο, ἢ Γρηγόριον καὶ τὰ [*Band.*, *Coisl.* τὰ τοῦ] Γρηγορίου ἐνοπτρίζεσθαί τε καὶ ἀκουτίζεσθαι! Τίνος ἥδιον λόγους ἢ νοῦν ἀνιχνεύειν ἢ τοῦ Γρηγόρου νοῦ (9) τούτου (οὕτω γὰρ καλεῖν αὐτόν ἐστιν οἰκειότερον); τίνος ἄβυσσον σοφίας! τίνος ὕψος θεολογίας, ἢ φράσεως ἅμα κάλλος καὶ μέγεθος (10) ἢ ὅσα παντοίας ἐστὶ τέχνης καὶ θεωρίας καὶ χάριτος! Τῶν οὖν πανσόφων τούτου λόγων, εἰ καὶ τολμηρὸν, ὅμως ἔδοξε καὶ τὰ Πατράσιν εἰς ἐξήγησιν καὶ διασάφησιν ῥητῶν τινῶν ἐσπουδασμένα ἐπιτομώτερόν πως καὶ σαφέστερον, κατὰ τὸ ἐνὸν, διαθέσθαι, πρὸς δὲ, τινὰ (11) καὶ ἡμῖν προστεθεῖσθαι [*Band.* προτεθ.] εἰς ἐξάπλωσιν νοημάτων καὶ τῆς ἐν βάθει διανοίας ἐνάργειαν. Ἔτι δὲ κἂν [*Band.* ἐνάργειαν... κἂν] πολλοῖς ὅσοις χωρίοις, ὑπεροραθεῖσι μὲν ὡς ἐπιδήλοις ἴσως ἐκείνοις, δεομένοις δέ τινος, ἢ κατ' ἔννοιαν ἑρμηνείας, ἢ κατὰ σύμφρασιν ἢ σύνταξιν ἀκολουθίας, ἢ κατὰ θεωρίαν ἐπιστασίας, ἢ κατά τινας τεχνικὰς ἐφόδους περιόδων τε καὶ σχημάτων καὶ ἰδεῶν ποικίλων ἐπισημασίας· τούτοις οὖν ὁ πόνος ἡμῖν οὗτος ἐσπουδάσθη [*Coisl.* ἐσπ. οὗτος. *Band.* οὗτος ἐπεσπουδ.]. Πρὸς δ' ἔτι, καὶ στιγμῶν τινῶν ἁρμοττούσας ἐπιδείκνυσι θέσεις, καὶ τόπους προσήκοντας τούτων ἑκάσταις, οὐκ ἀπό τινος οὐμενοῦν (12) ἀλογίστου ἐμπειρίας, ὁποία (13) τῶν μικρὰ [*Coisl.* σμικρὰ] βλεπόντων θέλξαι μόνον ὑπάρχει [*Coisl.*, *Band.* ὑπάρχειν] τὴν αἴσθησιν. Ἐν οἷς (14) περιορᾷν ἔστιν ἀλωμένους ἐνίους, τὰς αὐτάς που περιόδους, τὰ αὐτὰ συνδετικὰ τῶν μερῶν τοῦ λόγου μόρια ἄλλοτε ἄλλως ἐξαγγελλόντων, καὶ τὴν ὑπόκρισιν διαφθειρόντων, καὶ τὸ ἦθος ἅπαν λυμαινομένων, καὶ οἷον ψυχρά τινα μέλη περιᾳδόντων [*Band.* τινα... περὶ... των,] τὰ ἀνειμένα ἔστιν ὅτε ἐντεινόντων, καὶ διαλυόντων ἔμπαλιν τὰ τεταμένα (15)· ἀλλὰ τέχνης θεσμοῖς ἐπιβεβλημένας καὶ περιόδων εἱρμῷ καὶ τά-

A quoque honoratissimo talis videretur, non ob aliud nisi ob ipsum propositum gratior acceptiorque reputabitur. Quid enim omnium tibi jucundius atque pretiosius, quam Gregorium et Gregorii opera contueri atque audire? Cujus gratius est sermones et mentem investigare, quam illius *Vigilantis* (Γρηγόρου) (sic enim vocare eum magis proprium est)? Quantæ abyssus sapientiæ! Quantæ altitudo theologiæ, sive eloquii decore simul et magnitudine, sive varia arte, speculatione et gratia! Constituimus igitur, etsi id audax, quæ Patres ad sapientissimorum horum sermonum verba nonnulla explicanda explanandaque accurate ediderunt, breviore ac lucidiore quodam modo exponere, et præterea nonnulla e nostris addere, ad sententias enucleandas,
B sensumque absconditum magis in lucem promendum, denique et pluribus locis, neglectis quidem ut liquido forsan patentibus, at quibus opus esset aliqua vel secundum sensum interpretatione, vel secundum seriem ordinemque verborum concordantia, vel secundum theoriam animadversione, vel secundum quasdam technicas periodorum schematumque et variorum scribendi generum regulas; his igitur operam studiosius impendere curavimus. Præterea et nonnullorum punctorum congruentes ostendimus positiones, locaque eorum singulis idonea, non e quadam nec prorsus irrationabili experientia, qualis est eorum parva pendentium tantummodo sensum illustrare: in quo negligenter perspicientes nonnunquam deerrave-
C runt nonnulli, easdem nunc periodos, easdem copulativas sermonis partium particulas alias alibi enuntiantes, et actionem corrumpentes, et passionem omnem pervertentes, et quasi frigida quædam membra illustrantes, soluta nonnunquam contrahentes, intentaque vicissim dissolventes; sed artis legibus impositas et periodorum serie et ordine conjunctivarum particularum interpunctis distinctas. Tale igitur nostrum, Serenissime, munus, tale tibi litterarum amantissimo offertur. Illis tibi gratulamur, omni laude et victoriæ hymnis

(8) Hæc forte auctori nostro suggessit Synesius (*epist.* 1). Ad Nicandrum mittens sermonem de quo ut judicet postulat, quia paterni oculi minus perspicaces quam alieni, eadem utitur comparatione qua hic Basilius : Τὰς πιθήκους γάρ φασιν, ἐπειδὰν τέκωσιν, ὥσπερ ἀγάλμασιν ἐνατενίζειν τοῖς βρέφεσιν, ἀγαμένας τοῦ κάλλους · οὕτως ἐστὶν ἡ φύσις φιλότεκνον! τὰ δὲ ἀλλήλων ὁρῶσιν ἅπερ ἐστὶ, πιθήκων παιδία.

(9) Ms. 573, ἐγρηγόρου. Prætuli γρηγόρου ex Bandinio et Coisl. Cum eadem forma hoc verbo utitur anonymus quidam auctor versuum politicorum parvi pretii (apud Matthæi *Greg. orat. binæ*, p. 4), [supra, col. 933 A] qui, ut Basilius, ludit in nomine Gregorii:

Πῶς οὐχὶ ῥεῖθρα πνευματόῤῥυτον χύσιν
Ποταμὸς ἀνένωτος ἐκ διδαγμάτων
Ὁ γρήγορος νοῦς πλημμυρήσει πανσόφως;

Eumdem lusum et eamdem formam habet Nicephorus Callistus in carmine brevi in quo Patres Ecclesiæ recenset (ap. Fabric. *Bibl. Gr.*, VII, 441).

Ὁ γρήγορος νοῦς, τῶν βροτῶν ἡ τερπνότης.

(10) Coislin., καὶ κάλλος. Voces καλὸς et μέγας junctæ sæpe occurrunt apud scriptores Græcos, ut jam dixi ad hæc Eunapii verba in *Vita Prisci*, initio (p. 333): κάλλιστός τε ὢν, καὶ μέγας ὀφθῆναι.

(11) Mss. πρὸς δέ τινα, quod emendavi. Formula πρὸς δέ absolute posita cum ellipsi vocis τούτοις, sæpe occurrit apud Herodotum et apud alios non semel. Videndi Schæfer in *Ellipsibus*; Fischer *in Weller*; Reiff *in Artemidorum* (p. 258). Mox loco πρὸς δέ τι, ut legunt mss., scripsi πρὸς δ' ἔτι. Herodotus (tom. VIII, cap. 90, 22) : Πρὸς δὲ ἔτι καὶ προσελάβετο φίλος ἐὼν Ἀριαράμνης.

(12) Ms. 573, οὐμενουν Coislin., οὐμὲν οὖν. Bandinium sequor.

(13) Lego ὁποία cum Bandinio; ms. 573 ὁποῖα; Coislin ὁποῖα vel ὁποῖον, non male.

(14) Ἐν οἷς. Quasi scriberetur ἐν ᾧ, *in quo*. Quid de hoc usu pluralis numeri sentiendum sit, jam dixi in notis ad Nicetam (VI, 454).

(15) Bandin. τεταγμένα. Iis quæ alias (*Ad Marin.* p. 71, 146) adnotavi de permutatione vocum τεταμένος et τεταγμένος, adde locum Fischeri *in Wellerum* (tom. III, p. 177); cf. Wakefield in *Silva* (tom. V, p. 8). Melissa epistolam quam ad Clearetem scripsit

pretiosioribus; his nobis quidem satis abunde suppeditatis juxta mensuram præeuntis supernæ gratiæ; vobis vero non ingrate accipientibus dispositisque, ut puto, quantum æstimari licet de vestræ mentis generositate atque in scientias studio.

A ξει τῶν συνδεδέντων μορίων περιεστιγμένας. Τοιοῦτό τοι [*Band.*, *Coisl.* τοιοῦτόν τι] τὸ ἡμέτερον, Γαληνότατε, δῶρον· τοιοῦτό σοι τῷ φιλολόγῳ τὸ προσφερόμενον· τούτοις σε δεξιούμεθα, παντὸς ἐπαίνου καὶ παιάνων (16) κρείττοσιν ἐπινικίων· τοῖς ἡμῖν μὲν, προσευπορηθεῖσι [*Band.* ἡμῖν προευπ.] κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἄνωθεν χάριτος χορηγηθείσης, ὑμῖν δὲ, προσενεχθεῖσι καὶ προσδεχθεῖσιν οὐκ ἀηδῶς, οἶμαι, ὁπόσον [*Band.* ὅπως] ἐστὶν εἰκάσαι τὸ εὐγενὲς καὶ φιλεπίστημον τῆς ὑμετέρας [*Band.* ἡμετέρας] διανοίας.

Ita se habet propositum meum.

Ἔχει δέ μοι ὧδε [*Coisl.* *Band.* ὧδέ μοι] τὰ τῆς ὑποθέσεως.

sic claudit: Πιστεύειν γὰρ χρὴ τῷ τᾶς ψυχᾶς κάλλει τε καὶ πλούτῳ, μᾶλλον ἢ τῷ τᾶς ὄψιος καὶ τῶν χρημάτων· τὰ μὲν γὰρ φθόνος καὶ νοῦσος παραιρέεται, τὰ δὲ μέχρι θανάτῳ πάρεντι ἐντεταγμένα. Emendo, ἐκτεταμένα, juxta ms. A 87 bibliothecæ Mazarineæ.

(16) Παιάνων recepi ex Bandinio. Ms. 573, παιώνων; Coislin., παιώνων.

BASILII SCHOLIA

IN GREGORII ORATIONEM I CONTRA JULIANUM IMP.

In primam orationem steliteuticam contra Julianum.

Non obscurus sermonis finis, Apostatæ nequitiam exprobrans, multisque eum lacessens argumentis, quinimo et propriis pennis sagittans, quibus iste quasi per aera vagatus exaltatus est, et fabulis, historiis, sophismatibus fraudulentis, præstigiisque et sacrificiis, ac dæmonum fraudibusque et oraculis adversus nos atque Christum cum ignominia invectus est. Maxima igitur supposita materia, multus est Patri sermonis artificii habitus. Nunc quidem panegyrice, nunc vero judiciali modo, nunc autem deliberative procedit, juxta genus omne artis inflexo variatoque sermone. Et mythicis quidem adinventionibus atque historiis abundavit, confutationibus, ut ex proposito necesse erat, simul enuntiatis adjunctisque vi sermonum argumentis et sententiis probationum connexione.

B *Εἰς* (Cod. p. 262) *τὸν α' τῶν κατὰ Ἰουλιανοῦ Στηλιτευτικῶν* (17).

Οὐκ (18) ἄδηλος ὁ σκοπὸς τὴν τοῦ Παραβάτου στηλιτεύων κακίαν, καὶ πολλοῖς βάλλων αὐτὸν τοῖς ἐγχειρήμασιν, οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ τοῖς αὐτοῦ πτεροῖς (19) κατατοξεύων, οἷς ἐκεῖνος ἀεροβατῶν ἐπήρθη, καὶ μύθοις καὶ ἱστορίαις, καὶ σοφίσμασι δολεροῖς, γοητείαις τε καὶ θυσίαις, καὶ δαιμόνων ἀπάταις τε καὶ χρησμοῖς καθ' ἡμῶν τε καὶ Χριστοῦ ἐξυβρίσας ἐπτερύξατο. Πλείστης δὲ οὔσης τῆς ὕλης ὑποκειμένης, πολύς ἐστι τῷ Πατρὶ (20) καὶ ὁ τῆς τέχνης τοῦ λόγου σχηματισμός. Πῇ μὲν γὰρ πανηγυρικῶς, πῇ δὲ δικανικῶς, πῇ δὲ καὶ συμβουλευτικῶς πρόεισι, κατὰ πᾶν εἶδος τῆς τέχνης στρεφόμενός τε καὶ ποικιλλόμενος. Καὶ μυθικῶν δὲ πλασμάτων (21)
C καὶ ἱστοριῶν προσευπόρησεν ἀνασκευῶν συναναφαινομένων ἀναγκαίως τῇ ὑποθέσει, καὶ συνυφαινομένων [*Coisl.* συμφαινομένων] δυνάμει λόγων τοῖς ἐνθυμήμασι καὶ ἐπιχειρήμασι τῇ συμφράσει (22) τῶν ἀποδείξεων.

Audite hæc, omnes gentes [1], et quæ sequuntur. Procemii protasis e propheticis desumitur verbis, maxime proposito accommodata, in quo de imperatore agitur, qui multis gentibus ac civitatibus præerat, universumque terrarum orbem fere concusserat, et in Excelsum impietatem locutus fue-

Col. 532 A 2. Ἀκούσατε ταῦτα, *πάντα τὰ ἔθνη*, καὶ τὰ ἑξῆς. Τοῦ προοιμίου ἡ πρότασις ἐκ Προφητικῶν εἴληπται φωνῶν ἄγαν προσήκουσα τῇ ὑποθέσει, ἐν ᾗ Αὐτοκράτωρ μὲν ὑπόκειται, πολλῶν ἐθνῶν ἐπάρχων καὶ πόλεων, καὶ μικροῦ πᾶσαν κατασείσας τὴν οἰκουμένην, καὶ εἰς τὸ ὕψος λαλήσας ἀδικίαν,

[1] Psal. XLVIII, 2.

(17) Coislin., εἰς τὸν κατὰ Ἰουλιανοῦ στηλιτευτικὸν α'.

(18) D. Clemencetus in *Monito* ad *Steliteutica* hunc locum citat a verbis οὐκ ἄδηλος usque ad ποικιλλόμενος. Αὐτὸν βάλλων legit, minus bene.

(19) Manifeste alludit auctor ad illius aquilæ verba quæ, juxta fabulam, propriis exuviis pennatam vidit sagittam qua confossa jacebat... οὐχ ὑπ' ἄλλων, ἀλλὰ τοῖς αὐτῶν πτεροῖς ἁλισκόμεθα.

(20) S. Gregorius Nazianzenus.

(21) Alias (*ad Marinum*, p. 113, 148) hæc verba
D μῦθοι καὶ πλάσματα, μυθικὰ πλάσματα, illustravi. Videnda etiam quæ recentius observavit Wittenbach in libro II *Philomathiæ*. S. Theodori panegyrista his hoc loquendi modo utitur:

Ὡς πρᾶγμα καὶ γὰρ πλάσμα τοῦ μύθου βλέπω...
Καὶ τοὺς σπορεῖς σου τῶν μύθων καὶ πλασμάτων.

(22) Forte τῇ τε συμφράσει. Vox σύμφρασις, quæ in *Thesauro* Henrici Stephani desideratur, hic, ut puto, innuit seriem, connexionem probationum. Vide Ernesti *Lexicon technologicum*.

καὶ εἰς αὐτὸν τὸν τοῦ παντὸς κόσμου κύριον καὶ τεχνίτην· εἰκότως οὖν οὐχὶ τοὺς τὴν οἰκουμένην μόνον οἰκοῦντας καλεῖ, ἀλλὰ καὶ τὰς οὐρανίους [*Sic. Coisl. Cod.* 573 οὐρανίας] πάσας Δυνάμεις, τὸ κήρυγμα μειζόνως ἐπαίρων, ὡς ἔκ τινος περιωπῆς· τοῦτο γὰρ τὸ *ἄποπτον* βούλεται, ἐξ οὗ ἐστιν ὄψεσθαι πολλὰ, μηδενὸς ὄψιν καὶ φωνὴν ἐπιπροσθοῦντος. Ἐπεὶ οὖν καὶ πρὸς οἰκουμένην ὅλην καὶ κόσμον ὅλον ὁ λόγος, οὐκ *ἐξ ἀπόπτου* μόνον, ἀλλὰ καὶ *μεσαιτάτης* ἔφη *περιωπῆς*· ἔστι μὲν γάρ πως καὶ ἐν ὑψηλῷ τινὰ καὶ ἐν ἀπόπτῳ εἶναι, μὴ μὴν ἐν μεσαιτάτῳ καὶ ἐπὶ κέντρῳ· καὶ οὐ δή που πρόσεστι τῶν κηρυττομένων ὑπ' αὐτοῦ πάντας ἐπίσης ἐπαΐειν.

Col. 533 B A. *Πλὴν ὅσον*. Διχῇ διαστέλλει τούτοις καὶ τὸν σκοπὸν χωρὶς ἵστησιν Ἡσαΐου, τὸν μὲν ὅσον ἐπὶ τῷ Ἰσραὴλ ἠθετηκότι μαρτύρασθαι, τὸν δὲ πάλιν, ἐπὶ τυράννῳ ἀθετήσαντι καὶ καταπεσόντι.

Ibid. 6. *Ἄκουε καὶ ἡ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίου ψυχὴ, εἴ τις αἴσθησις*. Ἐπαινεῖ καὶ Μέγαν αὐτὸν πολλάκις καλεῖ, καὶ μάλιστα ἐν τοῖς κατὰ τοῦ Ἀποστάτου λόγοις, ἐξ ἀντιπαραθέσεως τυράννου καὶ μισοχρίστου, ὡς φιλόχριστον τοῦτον κατακοσμῶν τοῖς ἐπαίνοις. Ἔστι δὲ ἐν οἷς καὶ ὑπεραπολογεῖται τῆς ὑποψίας, ὡς συναπαχθέντος Ἀρειανοῖς ἁπλότητι, οὐ μὴν κακουργίᾳ καὶ δυσφημίᾳ· τὰ δ' ἄλλα χριστιανοῖς μέγα ὄφελος καὶ λέγει καὶ ἐξυμνεῖ γεγενῆσθαι. *Εἴ τις δὲ αἴσθησις*, φησὶ, διὰ τὸ *Ἄκουε*, ὡς μὴ πάντη δήλου μηδὲ πᾶσιν αἴσθησιν τῶν τῇδε τοῖς ἀπελθοῦσιν ἔχειν (23)· μόναις γὰρ τοῦτο ταῖς τῶν Μακαρίων ἐν ἄλλοις φησὶν ἀποκεκρίσθαι ψυχαῖς.

Ibid. C 12. *Καὶ γὰρ οὐ τῷ Λόγῳ* (24) *μόνῳ*. Τῷ θείῳ λέγει Λόγῳ· οὕτως γὰρ ὀνομάζεται.

Ibid. 13. *Μετὰ τῶν ἄλλων*. Ποίων ἄλλων; οἷς ὀνομάζεται Υἱὸς, Σοφία, Δύναμις, καὶ τὰ λοιπά. *Χαίρει* γὰρ, φησὶ, καὶ *τῇ προσηγορίᾳ ταύτῃ καὶ τῇ δυνάμει*. Ποίᾳ; τῆς κλήσεως ταύτης· οὐδὲν γὰρ ἕτερον δύναται νοῦν ἑρμηνεῦσαι καλῶς, ἢ Λόγος ὅλον ἐν ἑαυτῷ [*Coisl.* ἐν αὐτῷ] φέρων τὸν νοῦν· ὡς ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τὸν Πατέρα τε καὶ Γεννήτορα· *Ὁ γὰρ ἑωρακὼς*, φησὶν, *ἐμὲ, τὸν Πατέρα ἑώρακε* (*Joann.* VI, 46.)

Col. 537 A 2. *Εἰ δὲ ὅλως συμμῖξαι*. Κατὰ ἀποστροφὴν πρὸς αὐτὸν ἐκεῖνον φησίν· Ἔδειξάς σου τούτοις τὴν ἧτταν, συμμῖξαι ἡμῖν καὶ εἰς χεῖρας ἐλθεῖν φοβηθεὶς, κἂν ἔδοξας νικᾷν ἐκεῖνον, ὃν *ἠγωνίσω* (*Cod.* p. 263) *μὴ ἀγωνίσασθαι* πρὸς αὐτὸν (25), τουτέστιν ἡμᾶς· ἐν οἷς δείκνυσι καὶ τῶν λόγων τύραννον ὄντα, ἐσχάτην ἀλογίαν, οὐ μόνον βίαν προσάψας αὐτῷ.

A rat [1], atque in ipsum totius mundi Dominum et artificem. Non immerito igitur non terrarum orbem incolentes modo vocat, sed et cœlestes omnes potestates, advocatione altius elata, quasi e specula quadam. Hoc enim vult *ἄποπτον*, id est ex quo multa licet aspicere, nihil oculos vel vocem prohibente. Cum igitur et ad universam terram, universumque mundum sermo sit, non *ex edita* tantummodo, sed *ex mediterranea specula* dixit. Etenim fieri potest ut quivis in excelso quodam editoque loco sit constitutus, non autem in mediterraneo et in centro, neque ab omnibus, ad quos verba facit, pariter exaudiatur.

Hoc uuum interest. His dividit propositum, ostenditque ab Isaiæ diversum : hic enim ea ob Israel B qui Dei legem rejeceral contestatur; noster vero ob tyrannum qui et eam rejecit et misere occidit.

Audi hæc etiam, Constautii Magni anima, si quis mortuis sensus. Laudat Magnumque eum sæpius vocat, et maxime in sermonibus adversum Apostatam, ex parallelo tyranni Christoque inimici, quasi Christi amantem hunc laudibus exornans. Alicubi eum defendens dicit ad Arianismum inclinatum fuisse simplicitate, non autem impietate atque infamia : cæterum Christianis eumdem magnæ utilitati fuisse et ait et prædicat. *Si quis sensus*, ait, *audi*, propter quod non omnino patet neque omnibus hujusce mundi rerum sensum esse defunctis : solis enim hoc beatorum animabus concessum C alias dicit.

Neque enim Verbo duntaxat. Divino scilicet Verbo : ita enim nominatur.

Prœter alia vocabula. Quænam alia? Quibus nominatur Filius, Sapientia, Virtus, et cætera. *Gaudet* enim, ait, *hoc nomine ac nominis vi et facultate*. Qua? hujus nominis. Neque enim alius recte sensns accipi potest, nisi Verbum totum in se ipso sensum ferens : sicut Filius et Verbum Patremque et Genitorem : *Qui enim vidit me*, ait, *Patrem vidit* [2].

Quod si omnino signa conferre. Per apostrophen hunc istum compellat. His te victum declarasti, signa nobiscum conferre et manus conserere veri- D tus, etsi devincere existimasti eum, quem *ne dimicares, tantopere a te dimicatum est*, nos scilicet : in quibus ostendit et sermonum tyrannum cum summa stoliditate, non cum violentia tantummodo, egisse.

[1] Psal. LXXII, 8. [2] Joann. XIV, 9.

(23) Legendum videtur εἶναι vel τοὺς ἀπελθόντας ἔχειν. Scholiastes Montacutii hic opportune notat: Αἴσθησις, Ἰσοκρατικόν. Similia enim habet Isocrates in *Evagora*, initio : Εἴ τις αἴσθησις τοῖς τετελευτηκόσι περὶ τῶν ἐνθάδε γιγνομένων. Huic Isocratis loco, quem exscripsit D. Clemencet, alius addi potest haud absimilis ex *Menexeno* Platonis (§ 21) : Εἴ τίς ἐστι τοῖς τετελευτηκόσι αἴσθησις τῶν ζώντων. Formula εἴ τις αἴσθησις, cum de mortuis agitur, alias etiam occurrit. Gottleber in *Menexene* quædam exempla affert. Vide clar. Wolf. in hunc *Leptineæ* locum (§ 71, not. ad v. 505) : Εἴ τινες τούτων τῶν τετελευτηκότων λάβοιεν τρόπῳ τινὶ τοῦ νυνὶ γιγνομένου πράγματος αἴσθησιν.

(24) Editi, λόγῳ μόνον.

(25) Videtur Basilius textum sequi in nonnullis discrepantem ab eo quem nunc habemus.

A *Enimvero mihi jam exsilit, atque ad panegyrismum gestit oratio.* Animadverte quæ innuit de panegyrico genere.

Tum qui jejuniis. Deum suppliciter exorantes noctu diuque, in solitudine viventes, aut vitam simili modo degentes designat, illosque quorum bona publicata sunt, vel qui variis adhuc tentationibus laborant, quique in montibus, aut speluncis, aut terræ cavis habitant, quibus, ut vere dicam, mundus non dignus erat.

Vel patria sua, ut quidem dicitur. Fugitivos innuit et a propriis disjunctos. Hoc vero, *ut quidem dicitur* propter familiares adjacet *parvæ* et corporalia *necessitudinis*. Vera enim necessitudo et B maxima quæ supernæ patriæ et cognationis est. *Vitii* autem *materiam* divitias vocat.

Alteram vero *partem* dicit eos qui, cum Deum confiteantur, talibus scandalizantur rebus, impiis scilicet exaltatis; scandalizantur vero *ob paupertatem*, ut hic ait, *animæ*, cogitationibus incensi, peccatorum pacem ac felicitatem non ferentes, præsentibus inservientes, et solummodo hujusce modi miraculis in veritate confirmantur.

Atque utinam ille quoque cœtus ad chorum nostrum se adjungeret. Exinde patet quod nondum monachi in unum coierant, quibus *de pace orationes* ascriptæ sunt, quorumque non criminatur C fidem, non adulterinam cantationem eorum opinionem vocans, neque ignobilem inconcinnamve, sed peculiarem neque ad eadem vergentem.

Quamnam autem et qualem. Incitatus igitur hic ad verba quædam molesta, atque ad vituperationem, verecundia autem retinetur, ut ipse ait, et spe unitatis procurandæ.

Unam classem unumque animarum genus abdico atque propello. Parvæ fidei homines designat, et in tentationum tempore scandalizatos, et errore deductos, quibus et pejores ait eos, qui tempori ne tantillum quidem obstiterunt, sed sponte improbos se præbuerunt.

D *Hoc enim immuto.* Quidnam vero? Hoc, *in mare projecit*: non enim in mare. Immuto enim, ait, ac transpono illud. Namque projecit Apostatam secundumque Pharaonem, ubi ipsi projicienti gratum fuit, et, ut ait, quemadmodum ipse justum censuit.

Ac velut per circulum quemdam. Quomodo velut per circulum quemdam dirigit ac moderatur? Ne-

Ibid. B 9. *Ἤδη δέ μοι πηδᾷ καὶ ἵεται πρὸς πανηγυρισμὸν ὁ λόγος.* Σημείωσαι ὅτι καὶ ἐπισημαίνεται διὰ τὸ πανηγυρικὸν εἶδος (26).

Ibid. 11. *Ὅσοι τε νηστείαις.* Τοὺς τὸ Θεῖον ἐκλιπαροῦντας νυκτὸς καὶ ἡμέρας, μονάζοντάς τε, καὶ τοὺς τὸν βίον ἐκείνοις παραπλησίους λέγει, τούς τε δημεύσεις ὑπομεμενηκότας, καὶ τοὺς ἔτι προσταλαιπωροῦντας [*Coisl.* πρὸς ταλ.] ἐν ποικίλαις βασάνοις, καὶ ὄρεσι δὲ καὶ σπηλαίοις καὶ ταῖς τῆς γῆς ὀπαῖς ἐνδιαιτωμένους, ὧν ὡς ἀληθῶς οὐκ ἦν ἄξιος ὁ κόσμος.

Ibid. C 12. *Ἢ τῆς ἑαυτῶν ὃ δὴ λέγεται.* Τοὺς φυγάδας αἰνίττεται καὶ τῶν οἰκείων διαζευχθέντας. Τὰ δὲ *ὃ δὴ λέγεται* διὰ τοὺς οἰκείους (27) πρόσκειται *τῆς μικρᾶς* καὶ σωματικῆς *οἰκειότητος*· ἡ γὰρ ἀληθὴς οἰκειότης καὶ μεγίστη, ἡ τῆς ἄνω πατρίδος καὶ συγγενείας ἐστί. *Κακίας* δὲ *ὕλην* τὸν πλοῦτον εἶπεν (Ibid. C 11).

Col. 540 A 7. *Ἑτέραν* δὲ *μοῖραν* λέγει τούς, ὅσοι Θεὸν ὁμολογοῦντες σκανδαλίζονται ταῖς τοιαύταις οἰκονομίαις, ὑψουμένων τῶν ἀσεβῶν· σκανδαλίζονται δὲ *διὰ πτωχείαν*, ὡς αὐτὸς ἔφη (*Ibid.* A 13), ψυχῆς, ἐμπυριζόμενοι τοῖς λογισμοῖς, εἰρήνην ἁμαρτωλῶν καὶ εὐτυχίαν μὴ φέροντες, δοῦλοι ὄντες τῶν παρόντων, καὶ μόνοις τοῖς τοιούτοις παραδόξοις θαύμασι πρὸς τὴν ἀλήθειαν βεβαιοῦνται.

Ibid. C 3. *Εἴθε μοι τοῦ χοροῦ μέρος ἦν κἀκεῖνο τὸ σύστημα.* Ἐντεῦθεν δῆλον ὅτι οὔπω ἡ τῶν μοναχῶν ἕνωσις ἐγεγένητο, ἐφ' οἷς ἐῤῥέθησαν οἱ *Εἰρηνικοὶ* (28), ὧν οὐ μέμφεται τὴν πίστιν, ἀκίβδηλον ᾠδὴν τὴν αὐτῶν δόξαν ἀποκαλῶν (*ibid.* C. 5) καὶ οὐκ ἀδόκιμον, οὐκ εὔρυθμον δέ, ἀλλ' ἰδίαν καὶ οὐκ εἰς τὸ αὐτὸ ἐρχομένην.

Ibid. 12. *Ἀλλ' ὁποίαν καὶ τίνα.* Κινηθεὶς οὖν ἐντεῦθεν πρὸς λόγον ἀηδῆ τινα καὶ ψόγον, ἐπέσχεν αἰδοῖ τῆς ἐλπίδος, ὡς αὐτός φησι (*ibid.* C 13), καὶ τῆς ἑνώσεως.

Col. 541 A 1. *Μίαν μοῖραν καὶ ἓν* (29) *ψυχῶν γένος ἀποκηρύττω.* Τοὺς ὀλιγοπίστους λέγει, καὶ ἐν καιρῷ πειρασμῶν σκανδαλισθέντας, καὶ τῇ πλάνῃ καθυπαχθέντας, ὧν καὶ χείρους φησὶν ἐκείνους, οἳ μηδὲ μικρὸν ἀντέβησαν [*Coisl.*, ἀντεβόησαν] τῷ καιρῷ, οὐδὲ πρὸς ὀλίγον ἀντέστησαν, ἀλλ' ἐκ περιουσίας ἐφάνησαν κακοί.

Ibid. C 6. *Τοῦτο γὰρ μεθαρμόζω.* Τοῦτο ποῖον; τὸ « εἰς θάλασσαν » ἔῤῥιψεν· οὐδὲ γὰρ εἰς θάλασσαν. Μεθαρμόζω γάρ, ἔφη, καὶ μετατίθημι τοῦτο· ἔῤῥιψε γὰρ τὸν [*ms.* 573, ἔῤῥιψε τόν] ἀποστάτην καὶ δεύτερον Φαραὼ ὅποι φίλον τῷ ἀποῤῥίψαντι ἦν, καὶ ὅπως, φησίν, ἐδικαίωσεν.

Ibid. 11. *Καὶ οἷον* (30) *διὰ κύκλου τινός.* Πῶς διὰ κύκλου τινὸς οἷός [*Coisl.*, οἷον] τέ ἐστιν εὐθύνειν;

(26) Recepi πανηγυρικόν ex Coislin. pro τυραννικόν ms. 573. Cæterum quid sibi velit Basilius non bene video. Scholium forte quoddam innuit de genere panegyrico; et reipsa scholiastes apud Montacutium agit de triplici genere oratorio: panegyrico scilicet, deliberativo et judiciali.

(27) Nonnulla hic deesse puto.

(28) Gregorii orationes tres intelligit εἰρηνικὸς Α', Β', Γ' inscriptas, quæ in editione Clemencetii sexta, vicesima secunda et vicesima tertia sunt. Schisma de quo hic agitur ortum duxerat ex eo quod pater S. Gregorii subscripserat formulæ Arianæ in concilio Ariminensi editæ.

(29) Editi omittunt καί.

(30) Editi, οἷονεί.

οὐδὲ γὰρ ὁ κύκλος εὐθὺς [*ms.* 573, εὐθὴς] ὑπάρχει, A οὐδὲ εὐθύνει· διὸ (*Cod.* p. 263) καὶ τὸ τινὸς [*Codd.*, τίνος] πρόσκειται· ὡς οἱονεὶ πως (31) διὰ κύκλου κινηθέντων τῶν πραγμάτων ἡμῖν, ἐκ τοῦ ἀφ' οὕπερ σημείου (32) τῆς εὐσεβείας καὶ διὰ τῆς ἀσεβείας κυκλικῶς πορευθέντων εἰς τὸ αὐτὸ πάλιν τῆς εὐσεβείας παρεληλύθει σημεῖον· ὁμοῦ μὲν γὰρ σαλευόμενά πως καὶ μὴ σαλευόμενα τὰ ἡμέτερα, καὶ ταῖς τοῦ βίου περιτροπαῖς τε καὶ παλιῤῥοίαις φερόμενα, αὖθις ὡς ἐν ἀκινήτῳ τινὶ τάξει καὶ προνοίᾳ μένει πάγια, τὰ αὐτὰ διὰ τῶν ἐναντίων παραδόξως ὁδεύοντα.

Col. 544 A 9. *Ὅταν αὐτῶν* (33) *δυνηθῶμεν παρελθεῖν τάχει ποδῶν τὴν ἀσέβειαν*. Παρῴδηκε τὸ προφητικόν (*Psal.* xxxvi, 35)· *Εἶδον τὸν ἀσεβῆ ὑπερυψούμενον καὶ ἐπαιρόμενον*, καὶ τὰ ἑξῆς μέχρι τοῦ *Παρῆλθε* (34), *καὶ ἰδοὺ οὐκ ἦν*· καὶ πότε B οὖν ἐστι, φησὶ [*ms.* 573, οὖν φησὶ], τοῦτο ἰδεῖν; ἢ δῆλον ὅταν (35) τὴν ἀσέβειαν αὐτῶν τάχει ποδὸς ἀσφαλεῖ, τουτέστιν ἀποφυγῇ, θᾶττον δυνηθείημεν παρελθεῖν.

Ibid. B 6. *Λαοῖς οἷς παρέδωκε*. Τουτέστι, Πέρσαις. Οὕτω γὰρ μεθηρμόσθη καὶ τοῦτο, ἀντὶ τῶν Αἰθιόπων (36) ληφθέν· ἐκείνοις γὰρ τὸν ὑβριστὴν παραδέδωκε.

Ibid. 9. *Οὐκ ἐπὶ πολὺ* (37) *μετεωρισθέντα*. Ἔτη γὰρ δύο ἐβασίλευσεν ὁ τρισκατάρατος, ἐπεὶ πέντε ἔτη καῖσαρ ἐγένετο, προβαλλομένου αὐτὸν τοῦ Θείου καὶ βασιλέως.

Ibid. 13. *Διαιρόντων κεφαλήν*. Παραπέφρασται καὶ τοῦτο ἀπὸ τοῦ ἐν κατάραις ὄφεως εἰρημένου· *Αὐτός σου τηρήσει κεφαλήν, σὺ δὲ τηρήσεις* C *αὐτοῦ πτέρναν* (*Gen.* III, 15). Λάθρα μὲν γὰρ ὥσπερ ἕρποντες τὴν ἡμῶν ἐτήρουν Ἕλληνες πτέρναν καὶ τὰ ἔσχατα, μὴ οἷοί τε ὄντες κεφαλὴν ἐπαίρειν, καὶ παῤῥησιάζεσθαι κακουργεῖν· ἐκελεύσθησαν γὰρ πατεῖσθαι ὑφ' ἡμῶν, κἂν μικρόν τι καὶ φανερῶς ἔδοξαν κρατεῖν

Col. 545 A 9. *Συστενάζει καὶ συνωδίνει*. Τὸ ἀποστολικὸν τρανότερον ἐξηγεῖται τίνι συνωδίνει καὶ συστέναζει (38)· ὅτι τοῖς ἀνθρώποις καὶ τῇ φθορᾷ τῶν γιγνομένων καὶ ἀπογιγνομένων· στένει οὖν, φησὶ, καὶ ὀδυνᾶται διὰ τὸν ἐκ παρακοῆς θάνατον καὶ τὴν φθοράν. Πλὴν ἀποκαραδοκεῖ τὴν τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ ἀποκάλυψιν, εἴτουν ἀνάστασιν καὶ τὴν

que enim circulus rectus est neque dirigit; ideoque adjicitur *quemdam*, quasi enim per circulum directis rebus nostris, ex quo pietatis signo et per impietatem in orbem profectis ad idem rursus pietatis pertransiit signum: fluctuantes enim simul et non fluctuantes res nostræ, ac per vitæ agitationes æstusque ablatæ, rursus in stabili quodam ordine et providentia firmæ manent, iisdem per contraria mirum in modum gradientibus.

Si quidem ipsorum impietatem pedum celeritate præterire possimus. Alludit ad hæc prophetica: *Vidi impium superexaltatum et elevatum*, et quæ sequuntur usque ad illa: *Et transivi, et ecce non erat* [a]. Ubi autem, ait, illud conspicere liceat? Quippe manifestum cum impietatem eorum celeritate pedis stabili, id est effugiat, celerius præterire possemus.

Populis quibus traditus est, scilicet Persis. Ita enim convenit et illud pro Æthiopibus acceptum. Namque istis violentum tradidit.

Cum haud diu intumuissent. Duobus eum annis ter maledictus iste regnavit, cum jam a quinque annis Cæsar factus esset, promovente eum Deo et imperatore.

Caput attollentes. Hic alluditur ad ea quæ in serpentis maledictione dicta sunt: *Ipse observabit caput tuum, et tu calcaneum ipsius observabis* [b]. Occulte enim sicut serpentes nostrum observabant gentiles calcaneum, atque extrema, cum non caput valerent attollere, et male facere liberius audere. Jussi sunt enim a nobis proculcari, etsi parvum aliquid et manifeste dominari videantur

Ingemiscit et parturit. Apostoli textus manifestius indicat quibus ingemiscit et parturit; id est hominibus et corruptioni nascentium et intereuntium. Gemit igitur, ait, doletque, ob mortem ex contumacia et corruptionem; attamen exspectat Dei filiorum revelationem [c], seu resurrectionem et incorruptionem speratamque libertatem adipisci-

[a] Psal. xxxvi, 35, 36. [b] Gen. 3, 15. [c] Rom. VIII, 19.

(31) Coislin., ὡς.

(32) In ms. 573 vox σημείου compendiose scribitur.

(33) Editi, αὐτοῦ, quod ad præcedentem τοῦ ἀσεβοῦς spectat; αὐτῶν tamen forte præstat. Mox editi, τάχει καὶ ἀσφαλείᾳ ποδός. Basilius videtur legisse τάχει ποδὸς ἀσφαλεῖ.

(34) Coislin., παρῆλθεν; editt. παρῆλθον, quod præstat.

(35) Scribendum puto ἢ δῆλον ὅταν. Non consentiunt interpretes in scribendis formulis η δηλαδὴ ὅτι ... η δηλονοτι. Quidam ἢ δηλαδὴ ὅτι, ἢ δηλονότι scribunt; alii ἢ δῆλα δὴ, ἢ δῆλον ὅτι. Sunt qui interrogandi notam post hæc verba ponant; alii non. Clar. Heindorff, inter eos annumerandus qui de Platone bene meruerunt, legit in *Protagora*, initio: Πόθεν, ὦ Σώκρατες, φαίνῃ; ἢ δῆλα δὴ ὅτι ἀπὸ Κυνηγεσίου τοῦ περὶ τὴν Ἀλκιβιάδου ὥραν; ubi legendum ἢ δῆλα δή, ἢ δῆλον ὅτι, sine interrogationis signo ut fit inter sermocinandum, cum scilicet interlocutor suæ ipsius interrogationi affirmative respondet; vel admisso ἢ cum nota interrogandi, reticentia subintelligenda.

(36) Quia reipsa de Æthiopibus agitur in psalmo LXXIII (vers. 14), ex quo Pater hæc mutuatur: Ἔδωκας αὐτὸν βρῶμα λαοῖς τοῖς Αἰθίοψι.

(37) Deest hoc scholium in 573; habet Coislin. ad marginem, sed prima manu.

(38) Agitur de loco Pauli ad Rom. VIII, 22: Οἴδαμεν γὰρ ὅτι πᾶσα ἡ κτίσις συστενάζει καὶ συνωδίνει ἄχρι τοῦ νῦν. Ut autem scholii sensus pateat, conferendus textus Paulinus.

tur. Etenim ingemit lugetque corruptis servire respuens, quæ ob incorruptionem creata est; verumtamen accipit invita, sed propter eum qui ipsam ob spem subjecit [7].

Atque illos quasi in sicco transmittens. Israelitas in angusto et sicco transmittens, Ægyptios vero, secundum propriam ipsius naturam, inundans atque obruens.

Panis pluviæ instar fusus. Mannam ostendit; hanc enim pro necessitate affatim singulis diebus dabat. Cujus quidem si quis aliquid in crastinum thesaurizaret, vietum statim ac inutile fieret. Quod vero supra necessitatem atque ex superfluitate, coturnicem innuit. Pluisse quippe dicitur tanquam pulverem carnes, et sicut arenam maris volatilia pennata [8]; quibus ostenditur supra necessitatem atque ex abundanti.

Muri concussi numero vim habenti : septenario videlicet numero. Septem enim, ait, sacerdotes, cum tubis septem, septies Hiericho mœnia circumeuntes, concusserunt atque in terram dejecerunt [9], numeri scilicet virtute. Dictum est de hoc numero in *Oratione in Pentecosten* copiosius.

A ἀφθαρσίαν, καὶ τὴν ἐλπιζομένην ἐλευθερίαν ἐκδέχεται. Θρηνεῖ μὲν γὰρ καὶ στενάζει ἀπαξιοῦσα φθαρτοῖς δουλεύειν, ἐπ' ἀφθαρσίᾳ κτισθεῖσα· ἐκδέχεται δὲ ὅμως οὐχ ἑκοῦσα, ἀλλὰ διὰ [*Coisl.* ἑκοῦσα διὰ] τὸν ὑποτάξαντα ἐπ' ἐλπίδι.

Col. 548 A 13. *Καὶ τοὺς μὲν ὡς ξηρὰ παραπέμπουσα.* Τοὺς Ἰσραηλίτας ἐν ἰσθμῷ καὶ ξηρᾷ παραπέμπουσα, τοῖς δὲ (39), τοῖς Αἰγυπτίοις, κατὰ τὴν αὐτῆς φύσιν (40) ἐπεισρέουσα, καὶ καταποντοῦσα.

Ibid. B 3. *Ἄρτος ὑόμενος.* Τὸ μάννα λέγει· τοῦτο γὰρ τῇ χρείᾳ σύμμετρον ἑκάστης ἡμέρας ἐδίδου· τὸ γὰρ εἴ τι πρὸς τὴν αὔριον τεθησαύριστο (41), ἑωλόν τε καὶ ἄχρηστον τῇ ἑξῆς ὑπῆρχεν (*Exod.* xv, 19, 20)· ὑπὲρ τὴν χρείαν δὲ καὶ (cod. p. 264) ὑπὲρ ἐκ περισσοῦ (42) τὴν ὀρτυγομήτραν (*Exod.* xvi, 13)
B νοητέον· βρέξαι γὰρ εἴρηται (*Ps.* lxxvii, 27) ὡσεὶ χνοῦν σάρκας, καὶ ὡσεὶ ἄμμον θαλασσῶν πετεινὰ πτερωτά, οἷς τὸ ὑπὲρ ἐκ περισσοῦ δεδήλωται καὶ ὑπὲρ τὴν χρείαν.

Ibid. 10. *Τείχη κατασειόμενα ἀριθμῷ* (43) *δύναμιν ἔχοντι.* Τῷ ἑβδόμῳ δηλονότι ἀριθμῷ. Ἑπτὰ γάρ, φησί, ἱερεῖς μετὰ σαλπίγγων ζ', ἑπτάκις τὰ τείχη (*Coisl.* τῷ τείχει) Ἱεριχοῦς περιελθόντες, κατέσεισάν τε καὶ εἰς γῆν καταβεβλήκασιν, δυνάμει δηλονότι τοῦ ἀριθμοῦ. Εἴρηται περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τούτου ἐν τῷ *εἰς τὴν Πεντηκοστὴν* (44) λόγῳ πλατύτερον.

[7] Rom. viii, 20. [8] Psal. lxxvii, 27. [9] Josue vi, 1 sqq.

(39) Hæc confirmant lectionem τοῖς δέ quam Montacutius et Clemencetus receperunt.

(40) Scribi posset αὑτῆς. Αὐτὴν 573, male.

(41) Coislin. ἐτεθησαύριστο. Est quod hæreas. De augmenti resecatione egi in notis ad Eunapium (pp. 304, 587). Clar. Hase exempla nonnulla affert in indice ad *Timarionem* (*Notices des mss.*, t. IX, p. ii, p. 257).

(42) Videtur Basilius ὑπὲρ ἐκ περισσοῦ in suo exemplari legisse.

(43) Coislin. ἀριθμῷ δ. ἔχοντα; cod. 573 ἀριθμὸν δ. ἔχοντα. Lego ἔχοντι emendatione mihi non dubia. Hanc confirmant vox ἀριθμῷ in Coislin. et verba τῷ ἑβδόμῳ δηλονότι ἀριθμῷ, phrasis denique ἀκολουθία postulat. Ἔχοντα pro ἔχοντι positum fuerit quod scripturæ compendia in vocibus in α et ι desinentibus adhibita descriptoribus sæpe fucum fecerunt; inde accusativi pro dativis et vice versa. — Hæc jam tetigi in notis ad Nicetam Eugenianum (iii, 318) et ad Manassem (ix, 180), ubi varias lectiones λάμποντα et λάμποντι, στέργοντι et στέργοντα, ποθέοντι et ποθέοντα, adduxi. — Ἔχοντι ergo in ἔχοντα mutato, descriptor quidam ἀριθμόν scripserit ut concordarent casus.

(44) Ms. uterque εἰς τὴν ν' λόγῳ. Oratio in *Pentecosten* in editione Clemenceti est quadragesima prima. Reipsa in hunc locum, qui legitur initio orationis, Τὴν ἑβδομάδα τιμῶσιν Ἑβραίων παῖδες, ἐκ τῆς Μωϋσέως νομοθεσίας· ὥσπερ οἱ Πυθαγορικοὶ τὴν τετρακτὺν ὕστερον, ἣν δὴ καὶ ὅρκον πεποίηνται, Basilius sequentia scripsit quæ Lector conferre poterit cum commentario Hieroclis *in Versus aureos* (*Notices des mss.*, t. IX, p. ii, p. 257), ex quo doctrinam suam manifeste hausit scholiastes noster. Οὗτος (ms. 573 p. 106, 1; Coislin. p. 105, 2) ὁ Πυθαγόρας Σάμιος φιλόσοφος, ἀφ' οὗ Πυθαγορικοὶ ὠνομάσθησαν· παρ' οἷς τετρακτὺς ἐτετίμητο· πηγὴν γὰρ τὴν τετράδα τῆς ἀϊδίου διακοσμήσεως ἀπεφήναντο, τὴν αὐτὴν οὖσαν τῷ δημιουργῷ. Ἀριθμῷ γὰρ ἀριθμῷ αὐτῷ ὁ Θεὸς ὕμνητο. Εἰ γὰρ τὰ ὄντα πάντα, φησί, ταῖς ἀϊδίοις αὐτοῦ βουλήσεσιν ὑφέστηκεν, δῆλον ὅτι καὶ ὁ ἀριθμὸς ὁ ἐν ἑκάστῳ εἴδει τῶν ὄντων. Καὶ ὁ πρῶτος ἀριθμὸς ἐκεῖ ἐστιν· ἐκεῖθεν γὰρ καὶ ὁ ἐνταῦθα. Εἶτα, φησίν, ἀπὸ τοῦ ἑνὸς τὸ πεπερασμένον διάστημα γέγονεν ἡ δεκάς· ὁ γὰρ ἐπὶ πλέον ἀριθμεῖν ἐθέλων, ἀνακάμπτει πάλιν ἐπὶ τὸ ἓν καὶ τὰ ἑξῆς, μέχρι τῆς αὐτῆς πάλιν δεκάδος, καὶ οὕτω δευτέραν καὶ τρίτην μέχρι δεκάδος ἐπαριθμῶν, ἐν τῇ δεκάδι τῶν δεκάδων ἐν τοῖς ρ' γεγονώς, αὖθις ἐπὶ τὴν πρώτην παλινοστεῖ· ἧς δεκάδος δύναμις, ἡ τετρακτύς· ἐν δὲ ταύτῃ ἡνωμένη τις τελειότης θεωρεῖται. Κατὰ γὰρ σύνθεσιν τὴν ἀπὸ μονάδος ἕως τετράδος δεκὰς γίνεται· ἓν γὰρ καὶ δύο καὶ γ' καὶ δ', δέκα. Ἔστι δὲ καὶ μεσότης ἀριθμητικὴ μονάδος καὶ ἑβδομάδος ἡ τετράς· τῷ ἴσῳ γὰρ ἀριθμῷ ὑπερέχει καὶ ὑπερέχεται, τριάδι [*sic Coislin.*; *Reg.* τετράδι] μὲν ἑβδομάδος λειπομένη, τριάδι δὲ καὶ ὑπερέχουσα μονάδος [*Coislin.* μονῆς]. Ἄριστοι δὲ καὶ κάλλιστοι τῶν ἀριθμῶν καὶ ἡ μονὰς καὶ ἡ ἑβδομάς. Μόνη τῶν ἐντὸς δεκάδος ἡ μονάς, ὡς ἀρχὴ παντὸς ἀριθμοῦ, τὰς πάντων δυνάμεις ἐν ἑαυτῇ συνέχει· ἡ δὲ ἑβδομάς, ὡς ἀμήτωρ καὶ παρθένος, τὴν τῆς μονάδος ἀξίαν δευτέρως ἔχει, τῆς δὴ (*a*) ἀγεννήτου μονάδος καὶ τῆς ἀμήτορος ἑβδομάδος ἡ τετρὰς μέση κειμένη τὰς τῶν γεννώντων καὶ γεννωμένων δυνάμεις συνείληφεν, ἀπὸ δυάδος γεννωμένη καὶ γεννῶσα τὸν η' ἀριθμόν. Καὶ στερεοῦ πρώτη ἔμφασις ἐν τῇ τετράδι εὑρίσκεται· τὸ γὰρ σημεῖον ἀνάλογόν ἐστι μονάδι, τῇ δυάδι γραμμή, ἐπιφάνεια τῇ τριάδι, τὸ στερεὸν δὲ τῇ τετράδι. Πάλιν κριτικαὶ δυνάμεις τέσσαρες, νοῦς, ἐπιστήμη, δόξα, αἴσθησις. Καὶ ἁπλῶς τὰ ὄντα πάντα ἡ τετρὰς ἀνεδήσατο, στοιχεῖα ἀριθμῶν, ὥρας ἔτους, ἡλικιῶν συνοικισμόν. Καὶ οὐκ ἔστιν εἰπεῖν ὃ μὴ τῆς τετρακτύος ὡς ῥίζης καὶ ἀρχῆς ἤρτηται· ἔστι γάρ, ὡς ἔφημεν, δημιουργὸς τῶν ὅλων αἰτία, Θεὸς νοητός, αἴτιος οὐρανοῦ καὶ αἰσθητοῦ κόσμου. Dein multus est scholiastes in exponendis numeri septeni proprietatibus. Ex his quæ fuse

(*a*) Legendum δέ, ut apud Hieroclem, p. 222.

Col. 547 A 5. *Τὸ τοῦ προσώπου* (45) *κακόηθες.* Τοῦ Ἰουλιανοῦ λέγει, ἡνίκα τὸ στρατιωτικὸν ἐξωπλίσθη κατὰ τῶν ἐν τέλει. Σημείωσαι ὅτι φόβῳ καινοτομίας (*Vide col.* 499 B) διὰ τὸν θάνατον τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, τὸ στρατιωτικὸν ἐκαινοτόμησε κατὰ τῶν ἐν τέλει καὶ ἀξιώματι· ἐν οἷς καὶ οὗτος σὺν Γάλλῳ τῷ ἀδελφῷ [*Coisl.*, μετὰ Γάλλου τοῦ ἀδελφοῦ] ἐνείχετο, ὑπὸ δὲ Κωνσταντίου σέσωστο· καὶ ἔν τινι τῶν βασιλικῶν χωρίων βασιλικῆς (46) μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ θεραπείας ἠξιοῦτο διὰ τὰς ἐπαγομένας αἰτίας τρεῖς (47), καὶ οὔτε τῷ Θεῷ, οὔτε τῷ σώσαντι βασιλεῖ χάριν ἔσχεν, ἀλλ' ἀμφοτέροις ὤφθη κακὸς, ἀπὸ μὲν τοῦ Θεοῦ [*Coisl.*, μὲν Θ.] ἀπόστασιν ἐννοῶν, κατὰ δὲ Κωνσταντίου ἐπανάστασιν, στρατὸν ἀπὸ δύσεως κατὰ τοῦ βασιλέως ἀγείρας, εἰ καὶ προφθάσαν τὸ τέλος τοῦ Κωνσταντίου ἔστησε τὴν ἐπιβουλήν.

A *Morum istius pravitatem.* Juliani scilicet, cum milites adversus eos qui imperio potiebantur, fuerunt instructi. Animadverte quod novarum rerum formidine propter Constantini Magni mortem, exercitum instauravit adversus imperio potitos ac dignitatibus : iu quibus et iste cum Gallo fratre deprehensus, a Constantio servatus est. Et in quodam regiorum oppidorum regali cum fratre officio dignatus est ob tres citatas causas, et neque Deo, neque salvatori imperatori gratias egit, sed utrique visus est improbus, a Dei fide discedens atque adversus Constantium rebellionem parans, exercitu a stativis adversus imperatorem congregato, nisi Constantii mors insidias prævertisset.

Ibid. B 14. *Ὁ δέ μοι πρὸ τούτων εἰπεῖν ἀναγκαῖον.* Τὰ πρότερα τῶν πραγμάτων ἀναχρονίσας [*MS.* 573 ἀναγνωρίσας] λέγει.

B *Quod autem necessario mihi prius exponendum est* Resumpto altius tempore hæc dicit.

Col. 552 A 12. *Τῷ μέντοι* (48) *κλήρῳ φέροντες ἑαυτοὺς κατέλεξαν.* Σημείωσαι ὅτι καὶ ἀμφοτέρους τοὺς ἀδελφοὺς (49) κλήρῳ κατατετάχθαι φάσκει.

Quin etiam in clerum seipsos ascripserunt. Animadverte quod utrumque fratrem in clero ordinatos fuisse dicit.

Ibid. B 4. *Ὁ μὲν καὶ κατὰ ἀλήθειαν εὐσεβῶν.* Τὸν Γάλλον φησὶ γνήσιον εἰς εὐσέβειαν ὑπάρχειν, εἰ καὶ τὴν φύσιν θερμότερον, Ἰουλιανὸν δὲ τὸν καιρὸν ἐξωνούμενον καὶ κρύπτοντα ἐπιεικείας πλάσματι τὴν ἔμφυτον κακοήθειαν.

Alter quidem vere et serio pietatem profitens. Gallum ait sincera pietate præditum fuisse, quamvis natura fervidiorem, Julianum vero tempus redimentem, abscondentemque sub mansuetudinis specie insitam pravitatem.

Col. 553 B 3. *Ὦ ψυχῆς σοφῆς εἰς τὸ κακοποιῆσαι.* Σοφοῦ ὄντος αὐτοῦ εἰς τὸ κακοποιῆσαι, τὴν εἰς αὐτὸν βάσανον καὶ κάκωσιν αἰωνίαν οὐκ ἀποπέφευγε, καίπερ τοῦ Θεοῦ τὸ μέλλον διὰ τῶν δρωμένων προκηρύττοντος, ἵνα τὴν ἀσέβειαν ἀνακόψῃ τῇ τῆς προγνώσεως ὑποδεῖξει.

O sapientem animam ad malefaciendum! Sapiens iste cum esset ad malefaciendum, suum autem cruciatum, malumque æternum non effugit, etsi C Deus futura per ea quæ facta erant proclamaret, ut impietatem compesceret præscientiam demonstrans.

Ibid. C 9. *Ἀλλὰ γινώσκῃ νοούμενος.* Ἀλλ' ἵνα, φησὶν, Ἰουλιανὸς γινώσκῃ ὑπὸ Θεοῦ μὴ ἀγνοούμενος, ἀλλὰ καταλαμβανόμενος ὑπ' αὐτοῦ μὴ ὑπεραίρηται.

Verum consilia sua patere intelligeret. Sed ut, ait, Julianus se a Deo cognitum intelligeret, neque animo efferretur, fraudem suam teneri sentiens.

Col. 557 A 6. *Πλέον ἢ καλῶς.* Ἀντὶ τοῦ πλέον τοῦ καλῶς ἔχοντος, ὅπερ ἐστὶ, κακῶς, καὶ ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων ἰσχυριζόμενος, ὡς τὸν ἥττω λόγον εἰς γυμνασίαν δῆθεν (50) ἀναλαμβανόμενος, δυνάμει δὲ

Plus quam æquum. Nempe plus quam decebat, id est pessime, et pro Græcis contendens, quasi inferiorem doctrinam exercitationis videlicet causa tuens, et vi sermonis ac sophismatibus, non vero

prosequitur pauca describam quæ ad rem in qua versamur spectant. Ἐννοῶ δὲ, ait Gregorius, καὶ τὰς ἑπτὰ σάλπιγγας Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, καὶ περιόδους τοσαύτας, καὶ ἡμέρας, καὶ ἱερέας, ἐξ ὧν τὰ Ἱεριχούντια τείχη κατασείεται. Quod Basilius his verbis explicat : Ἱεριχὼ πόλις ἣν Ἰσραηλῖται εἷλον, Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ στρατηγοῦντος. Ἑπτὰ γὰρ ἱερεῖς μετὰ τοσούτων σαλπίγγων ἐν ἑπτὰ ἡμέραις, ἑπτάκις τῆς ἡμέρας ἰέναι κύκλῳ παρεσκεύασαν· οὕτω κατέσεισέ τε καὶ κατηρίπωσε τὴν πόλιν. De his et aliis nugis ad numerorum vim spectantibus vide Meursium *ad Chalcidium* (p. 5), et in primis *Classical Journal.* tom. VIII, p. 365.

(45) Editi, τρόπου, quod sane præstat.

(46) Vox βασιλικῆς deest in ms. 573; addidi ex Coislin. Deest etiam in quibusdam mss. S. Gregorii apud Clemencetum. Hanc vocem merito retinuit vir doctissimus; sed errat cum Socratis auctoritatem appellat; scribere debuit *Sozomenum.* — Mss. ἠξιοῦντό.

(47) Has indicat Gregorius loco citato.

(48) Coislin. μέν γε, ut editi, qui mox ἐγκατέλεξαν legunt. Additur in margine, prima manu, e regione vocis κλήρῳ : Κλῆρον λέ. (lego κλῆρος λέγεται) τὸ λαχεῖν καὶ ἡ κληρονομία, καὶ τὸ σύστημα τῶν παπάδων ὃ καὶ νῦν τίθησι.

(49) Similia habet Sozomenus (*Hist.* l. v, c. 2) : Παραδόξως δὲ ὧδε διασωθέντες, προσετάχθησαν ἐν Καππαδοκίᾳ διατρίβειν ἐν Μακέλλῳ . . . . ἔνθα δὴ θεραπείας καὶ ἀγωγῆς βασιλικῆς ἠξιοῦντο, καὶ μαθήμασι καὶ γυμνασίοις τὰς καθ' ἡλικίαν ἐχρῶντο, καὶ λόγων διδασκάλοις, καὶ τοῖς ὑφηγηταῖς τῶν ἁγίων Γραφῶν, ὡς καὶ κλήρῳ ἐγκαταλεγῆναι, καὶ ὑπαναγινώσκειν τῷ λαῷ τὰς ἐκκλησιαστικὰς βίβλους. Et S. Gregorius etiam infra de Juliano: Ὁ τῶν θείων ὑπαναγνώστης ποτὲ λογίων, καὶ τῆς τοῦ μεγάλου βήματος ἠξιωμένος τιμῆς.

(50) Δῆθεν recepi ex Coislin. pro λέ. (id est λέγει) alterius codicis. Λέγει etiam admitti posset si ad Gregorium referatur.

veritate Græcorum doctrinam pia meliorique doctrina præstantiorem demonstrans.

Ipsi porro Asia impietatis schola erat, impietatis nempe quæ ad siderum scientiam spectat, et quæ sequuntur. Cœlestium enim motu quum res nostras dirigant, creationemque Creatoris loco quasi Deum habeant, hanc non immerito impietatis scholam vocat. Isti enim tunc circa siderum scientiam et genituras præscientiasque ac præstigia vanissime versati, hanc impietatem edocebant.

Contrariam mutationem quærens. Valetudines ad summum bonitatis perductas periculosas esse medicorum filii pronuntiant; commotis igitur omnibus in generatione sive ad melius sive ad pejus, necesse est moveantur et mutentur mobilia corpora et negotia : ex quo et saturitatem ait in insolentiam prolabi. Apostasiam enim docet, juxta illud : *Manducavit Jacob, et impletus est, et incrassatus est dilectus* [10]. Ad summum igitur et Christianorum perducta valetudine, cum altius ad meliora non jam ire liceret, ad pejora propulsa atque ad contrarium translata est.

Contritionem quidem præcedit contumelia. Hæc e Proverbiis obscure dicta, nunc explanat : contumeliæ ait, hoc est animi elationis asseclam esse contritionem et humiliationem, humiliationis autem gloriam. *Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam* [11], contraria contrariis subrogans, elationem quidem conterens atque dejiciens, humiliationem vero efferens ac gloria afficiens.

Dejectionem scilicet inter delictum et resipiscentiam. Quomodo? Deliquit prius, deinde se ipsum humilians, ad resipiscentiam conversus est, custodiens eloquium tuum; tanquam scilicet ex peccato dejectio nata sit, ex hoc autem interposita, morum correctio et resipiscentia subsecuta sit.

Ac Cæsari quidem et imperium et vita finem ac-

A λόγου καὶ σοφίσμασιν, ἀλλ' οὐκ ἀληθείᾳ, ἰσχυρότερον τὸν Ἑλλήνων λόγον ἢ (Cod. p. 264, 2) τὸν τῆς εὐσεβείας καὶ τοῦ κρείττονος ἀποδεικνύμενος.

Ibid. B 6. *Ἀσία δὲ ἦν αὐτοῦ τῆς ἀσεβείας διδασκαλεῖον, ὅσης γε* (51) *τῆς ἀσεβείας περὶ ἀστρονομίαν*, καὶ τὰ ἑξῆς. Τῇ γὰρ κινήσει τῶν οὐρανίων περιγράφοντες τὰ ἡμέτερα, καὶ τὴν κτίσιν θεοποιοῦντες παρὰ τὸν κτίσαντα, ἀσεβείας διδασκαλεῖον εἰκότως ταύτην πεποίηται (52)· οὗτοι γὰρ οἱ ἐν Ἀσίᾳ τηνικαῦτα ἀστρονομίᾳ καὶ γενέσει τὰς προγνώσεις τερατευσάμενοι, τὴν τοιαύτην ἀσέβειαν ἐξεπαίδευον φανταζόμενοι (53).

Ibid. 13. *Τὴν ἐναντίαν ζητοῦσα μεταβολήν.* Τὰς εἰς ἄκρον εὐεξίας σφαλερὰς ἰατρῶν παῖδές φασι· (54) κινουμένων γὰρ πάντων τῶν ἐν γενέσει B ἤτοιγε πρὸς τὸ κρεῖττον ἢ καὶ τὸ χεῖρον, ἀνάγκη κινεῖσθαι καὶ μεταβάλλειν τὰ κινητὰ σώματά τε καὶ πράγματα, ἐξ οὗ καὶ τὸν κόρον φασὶν (55) ὑβρίζειν· ἀποστασίαν γὰρ διδάσκει, κατὰ τό· *Ἔφαγεν Ἰακὼβ, καὶ ἐνεπλήσθη, καὶ ἀπελάκτισεν ὁ ἠγαπημένος* (*Deut.* XXXII, 15). Εἰς ἄκρον οὖν καὶ τῆς χριστιανῶν ἐληλακυίας εὐεξίας, ἐπεὶ μὴ οἷόν τε πλέον ἦν ἰέναι (56) ἐπὶ τὸ κρεῖττον, ἐπὶ τὸ χεῖρον κινηθὲν καὶ ἐναντίον (57) μεταβέβληται.

Col. 560 A 2. *Πρὸ μὲν συντριβῆς ἡγεῖται ὕβρις.* Παροιμιακὸς ὁ λόγος (58) ἀσαφῶς εἰρημένος, ὃν καὶ διασαφῶν, τῇ ὕβρει, ἔφη, ἤτοι τῇ ἐπάρσει, ἐπακολουθεῖ συντριβὴ καὶ ταπείνωσις, ταπεινώσει δὲ εὐεξία. *Κύριος ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς* C *δὲ δίδωσι χάριν.* (*Prov.* III, 34), τὰ ἐναντία τοῖς ἐναντίοις ἀντεισάγων, τὴν ἔπαρσιν μὲν συντρίβων καὶ ταπεινῶν, τὴν ταπείνωσιν δὲ δοξάζων τε καὶ ὑψῶν.

Ibid. 13. *Μέσην* [Cod. 573, *μέσον*] *πλημμελείας καὶ διορθώσεως.* Πῶς; Ἐπλημμέλησε πρότερον, εἶτα ταπεινωθεὶς διωρθώθη, φυλάξας τὸ λόγιόν σου (*Psal.* CXVIII, 67), ὡς ἐκ μὲν τῆς ἁμαρτίας τεχθείσης τῆς ταπεινώσεως, ἐξ ἧς μέσης ἡ ἐπιστροφὴ καὶ διόρθωσις ἠκολούθησεν.

Ibid. C 1. *Ὅρον μὲν* [Coisl. *ὅρμον μὲν*] *ἡ βα-*

[10] Deut. XXXII, 15. [11] I Petr. V, 5.

(51) Sic Coislin. Ms. 573, ὅση γε. Vox ἀσεβείας quæ sequitur ὅσης postulat. Editi aliter legunt; recipi saltem possent ὅση τε et γε. Basilius verba τῆς ἀσεβείας addidisse videtur ut vocis ὅσης sensum exponeret.

(52) Coislin. πεποίηνται. Sic male scriptum fuerit ab amanuensi quodam qui voces περιγράφοντες et θεοποιοῦντες, in nominandi casu positas, cum verbo concordare putavit; at πεποίηται legendum ut ad Gregorium spectet. Participia ponuntur in nominandi casu absoluto et referuntur ad voces οἱ ἐν Ἀσίᾳ, οἱ Ἀσιανοί, quæ subaudiuntur.

(53) Hic forte quædam aliter primitus erant disposita. Textus me inducit ut credam Basilium scripsisse, θεραπευσάμενοι καὶ φανταζόμενοι, τὴν τ. ἀσ. ἐξεπαίδευον.

(54) Hippocrates, exempli gratia (*Aphor.* I, 3) : Ἐν τοῖσι γυμναστικοῖσιν αἱ ἐπ' ἄκρον εὐεξίαι σφαλεραὶ, ἢν ἐν τῷ ἐσχάτῳ ἔωσιν κτλ.

(55) Fortasse legendum φησί, nam ipsa sunt Gregorii verba : Καὶ ὁ κόρος δι' ὃν ὑβρίσαμεν. — Aliter nihil haberet φασὶν in quo hæreremus; jam enim Satietatem (Κόρος) ut Injuriæ (Ὕβρις) matrem induxerat Theognis (155 Brunck.), quod etiam in proverbium cesserat.

Τίκτει τοι κόρος ὕβριν, ὅταν κακῷ ὄλβος ἕπηται
Ἀνθρώπῳ, καὶ ὅτῳ μὴ νόος ἄρτιος ᾖ.

In Pindaro e contra (*Ol.* XIII, 12) Injuria mater est Satietatis. Ἐθέλοντι δ' ἀλέξειν Ὕβριν Κόρου ματέρα θρασύμυθον. Vide Heyne in hunc Pindari locum.

(56) Ms. 573, πλέον ἰέναι ἐπί. Coislin., πλέον ἦν ἐπί. Utramque lectionem admisi.

(57) Coislin., ἐπὶ τὸ ἐναντίον καὶ τὸ χεῖρον κινηθὲν μετ.

(58) Scripsit Gregorius, πρὸ μ. σ. ἡγ. ὕβρις, αἱ παροιμίαι καλῶς φασί, quæ Basilius exponens verbis παροιμιακὸς ὁ λόγος utitur, ex quo induci posset eum non vidisse per verba αἱ Παροιμίαι hic intelligi Proverbia Salomonis, in quibus (XVI, 18) reipsa legitur locus citatus. Est etiam in Proverbiis locus alter (XXIX, 23) quem opportune hic afferre poterat Gregorius vel Basilius : Ὕβρις ἄνδρα ταπεινοῖ, τοὺς δὲ ταπεινόφρονας ἐρείδει δόξῃ Κύριος.

σιλεία τῷ Καίσαρι καὶ ὁ βίος λαμβάνει. Γάλλον A γὰρ ἀνέδειξεν ὁ βασιλεὺς Κωνστάντιος Ἀντιοχείας καίσαρα, τὸ οἰκεῖον περιθεὶς αὐτῷ [*Cod.* 573 αὐτὸ] τοῦ πρὶν ἀξιώματος ὄνομα. Ἐπεὶ δὲ τυραννίδα μελετήσας καὶ μὴ λαθὼν ἀνῃρέθη, ὅρον εἴληφεν, ἤτοι τέλος καὶ περιορισμὸν, ἥ τε ζωὴ αὐτοῦ καὶ ἡ βασιλεία. Ἦν γὰρ ἀνελὼν, μὴ μηνύσας τῷ βασιλεῖ Κωνσταντίῳ, Μαγνέντιον (59) ὕπαρχον Ἑῴας καὶ Μάγνον κουαίστωρα· ἐφ' ὃ [*forte* ἐφ' ᾧ] κινηθεὶς ὁ Κωνστάντιος, μεταστειλάμενος αὐτὸν, περὶ νῆσον Φλανωνίαν (60) ἀναιρεθῆναι ἐκέλευσεν. Σιωπᾷν δὲ φησὶ τὰ ἐν μέσῳ, αἰδούμενος αὐτῶν τὸ εὐσεβὲς, ὡς χριστιανῶν· θρασέως γὰρ ὁ μὲν ἐπανέστη ὁ Γάλλος, ὁ δὲ Κωνστάντιος ἀνεῖλεν. Ἐπεὶ οὖν κατηγορήσαντος τοῦ ἑτέρου, τὸν ἕτερον ἀφεῖναι τῆς αἰτίας ἀνάγκη ἦν, τὸ θράσος ἀμφοῖν, ἐπαφεὶς, τὰ ἐν μέσῳ σιγᾷν ἔφη. B

Col. 561 C 4. *Καὶ δι' αὐτῶν ὧν ἐγκέκληκα.* Ἀπολογεῖται ὑπὲρ Κωνσταντίου, ὅτι, καὶ δι' ὧν ἐγκέκληκα, (cod. p. 265) ἤτοι ἐνεγκλημάτισα [*leg.* ἐνεκλημ.], κατηγόρηκα, ἀπολελόγημαι, φησὶ, ἱκανῶς ὑπὲρ αὐτοῦ· χρηστότητα [*Cod.* χρηστότητος] γὰρ εἰπὼν, ἐδήλωσα τὴν τῆς κατηγορίας ἄφεσιν· διὰ γὰρ ἀγαθότητα ἔλαθε τὸν θῆρα τοῖς τοῦ Χριστοῦ θρέμμασιν ἐπιστήσας.

Col. 564 B 4. *Ὅς γε καὶ εἴ τι παρελύπησεν.* Ἐλύπει γὰρ τοὺς ὀρθοδόξους, προστεθεὶς ἁπλότητι τοῖς Ἀρειανοῖς, ἕλκων καὶ βιαζόμενος πρὸς ἕνωσιν, ὥστε μὴ διεστάναι ταῖς δόξαις, ἀλλ' ἓν πάντας χριστιανοὺς εἶναι. Πλὴν δύο, φησὶ, χρηστότητες οὐ συνῆλθον (61), ἥν τε πρὸς τὴν εὐσέβειαν καὶ τοὺς χριστιανοὺς εἶχεν, καὶ ἣν πρὸς τὸ ἀσεβέστατον χρηστευσάμενος ἐνεδείξατο τοῦ μέλλοντος ἐν ἀγνοίᾳ. C

Ibid. C 7. *Δυσκίνητον λόγῳ.* Ἰσχυρὸν, δυσανάσχευον, καὶ μὴ δυνάμενον λόγῳ ἀληθείας κινηθῆναι καὶ ἀνατραπῆναι.

Ibid. 9. *Ἡμιλλήθη τῷ ἀναδείξαντι.* Τῷ ἀναδείξαντι βασιλέα Κωνσταντίῳ. Πῶς ἡμιλλήθη; καινότερον τρόπον, μὴ γὰρ ἀρετῇ σθένων, καὶ εὐσεβείᾳ, ἀσεβείᾳ τε καὶ κακίᾳ ἐφιλονείκησεν ἐκνικᾷν.

Col. 565 B 5. *Τίς δὲ οὐκ ἐκ τῆς πίστεως;* Τίς, φησὶν, οὐκ ἂν ἤλπισεν Ἰουλιανὸν ἐκ τῆς πίστεως ἧς ἐπιστεύθη (62) παρὰ Κωνσταντίου, γεγενῆσθαι αὐτὸν

cipit. Gallum enim creavit imperator Constantius Antiochiæ Cæsarem, ei attributo veteris dignitatis nomine. Cum vero tyrannidem molitus deprehensusque interfectus esset, terminum accepit, aut finem atque peractionem et vita ejus et imperium. Interfecerat enim, inscio Constantio imperatore, Magnentium Orientis legatum et Magnum quæstorem : quo permotus Constantius accitum eum ad Phlanoniam insulam interfici jussit : se autem ait silentio premere quæ interea acciderunt, eorum pietatem venerans, ut Christianorum. Temere enim insurrexerat Gallus, Constantius vero interfecit. Dum igitur alterum accusat, alterum crimine liberet necesse est : ideoque temeritate in utroque reprehensa, quæ in medio sita sunt, silentio præterire se dicit.

Per ea quoque quæ objeci. Constantium defendit, quod, et per ea quæ objeci, sive criminatus sum, reprehendi, causam ejus, ait, satis defendi. Nam benignitatem ejus ostendens, accusationis veniam indicavi. Propter benignitatem enim feram Christi ovibus insciens præfecit.

Qui quidem et si quid nobis molestiæ exhibuit. Orthodoxis molestiam exhibuit, Arianis cum simplicitate indulgens, ad unitatem excitans atque compellens, ut non jam opinionibus differentes, unum omnes Christiani essent. Attamen hæ duæ, inquit, benignitates non concordarunt : altera scilicet erga pietatem et Christianos : altera quam futuri nescius erga impiissimum benigne agens exhibuit.

Ut sermone vix convelli posset. Validum, infractum, nec quod veritatis sermone moveri et everti posset.

Cum eo qui designatus fuerat certavit. Qui imperatorem eum designaverat Constantius. Quo modo certavit? novo modo : non enim virtutis ac pietatis laude, sed impietate et improbitate superare eum contendit.

Quis non ex fide? Quis, ait, non speravisset Julianum ex fide quæ a Constantio habita est, fieri justiorem, quod quidem præter æquum, et impro-

(59) Socrati et Philostorgio *Domitianus*. Quin Basilius erraverit vix dubitandi locus.

(60) Apud Socratem Φλάνων audit, περὶ Φλάνωνα τὴν νῆσον. Ubi cædes sit admissa non consentit inter historicos. Vide Valesium ad Ammianum Marcellinum, XIV, c. 11, p. 57.

(61) Coislin. et editi, συνεισῆλθον. Melius συνῆλθον. Admittenda etiam videtur ex mss. particula negativa οὐ quæ in editis desideratur, καὶ δύο χρηστότητες οὐ συνῆλθον ἀλλήλαις. « Ac duæ benignitates non concordarunt : altera scilicet erga pium genus, altera quam, futuri nescius, erga omnium hominum impiissimum exhibuit. »

(62) Editores Gregorii ἣν ἐπιστεύθη retinuerunt cum lectionem ἧς ex pluribus mss. haberent. Ἧς recipiendum puto ea ratione quod ex duabus lectionibus ea eligenda est quæ minus trita videtur. In locis quæ *attractionem* admittunt amanuenses sæpe pronomini casum assignarunt quem postulabat verbum loco casus quem postulabat nomen. Quod ex nota Brunckii ad Aristophanem (*Thesmoph.* 855) patebit, ut ii noscent quibus eam legere placuerit. In uno e marmoribus Oxoniensibus legitur decretum quod in honorem cujusdam Clinodemi Delii tulerant : ΕΠΙ ΤΗι ΑΙΡΕΣΕΙ Ηι ΕΧΩΝ ΔΙΑΤΕΛΕΙ ΠΕΡΙ ΤΟ ΙΕΡΟΝ ΚΑΙ ΤΟΝ ΔΗΜΟΝ. Reinesius, qui hæc exscripsit, ΗΝ ΕΧΩΝ legit. Ut inter utramque lectionem statueretur, videndum esset marmor; interim magna cum probabilitate dicere possumus ᾗ veram esse lectionem quæ in ἣν male mutata fuerit. Horatii (*I Sat.* VI, 15) veteres editiones et mss. habent :

. . . . *notante*
Judice, quo nosti, populo. . .

Cum autem criticus nescio quis scripsisset *quem*, mendum in omnibus editionibus repetitum fuit usque ad Bentleii recensionem, qui ablativum attractivum *quo* reposuit et exemplis demonstravit

bitatis ejus innstam acerbitatem mitiorem effici, reputans utrumque justo et imperatorio judicio, Gallum quidem pœna affectum, Julianum vero electum, ex præstantissimo natu minoria honore justam prioris pœnam, quam pro temeritate passus est, judicans atque secum reputans. Alia ratione illud demonstrare conatur Juliani electionem non omnino inconsideratam fuisse. Non tam enim ob Juliani fidem fidenti animo erat Constantius, quam ob suasmet vires, eum quam primum oppressurus, si quid novarum rerum moliretur. Sicut et Porum, Indiæ regem, qui præclare pugnaverat, Alexander Magnus cum devicisset, non modo vivere permisit, sed et rursus regnare præcepit : namque in sua potestate esset, si malum comperiret, rursus devincere pœnaque afficere.

Cum mihi causam facile obtinere liceat, etiam superato. Quomodo superato causam obtinere liceret? Quis vinceret, et quem? Quodammodo superantibus videlicet contradicentibus, Constantiumque criminari conantibus, devictus videtur eum laudans. Inferiorem vero causam assumens divinus orator, Iste vir, si malus est, ait, qui imperium Juliano commisit, iste cui imperium commissum est, quique ad hujusmodi honorem evectus est, ac postea sceleratum se præbuit, quis existimari debet? Talem ubi nequitiam collocabimus? Et si impios illius mores non prænovisse in culpa ponitur, ipsum improbitatis fontem quo tandem loco statuere par est? Ἀσυλλόγιστον porro vel omnino inexplicabile, vel intellectu difficile et quod non facile deprehendi potest, vel ipsam improbitatem, irrationabile quiddam atque inexplicabile, esse dicit, quæ non quid bonum quidve decorum cogitat.

Hæc ipsum Platones, et quæ sequuntur. Isti igitur apud Græcos philosophorum præstantissimi, maximoque in pretio Juliano habiti, sermone solo virtutem coronantes ac philosophantes, edocentesque injuriam pati potius quam inferre; *Geometriæ* vero *æquitatem*, eam quæ per geometricas methodos demonstratur, erroris expertem justitiam et veritatem; *egregiosque magistros*, quos iste conscripserat, Porphyrium et Libanium sophistas dicit.

A δικαιότερον, καὶ παρὰ τὸ εἰκὸς (63), καὶ τὸ τῆς κακίας [*Cod.* 573 τὸ κακ.] αὐτοῦ ἔμφυτον καὶ δυσμενὲς ἡμερώτερον ἔσεσθαι, λογιζόμενος ὡς ἀμφοτέροις (64) δικαίᾳ κρίσει καὶ βασιλικῇ τοῦ μὲν Γάλλου [*Coisl.* μεγάλου] ἐπιτιμηθέντος, Ἰουλιανοῦ δὲ προβληθέντος, ἐκ τῆς ὑπερβαλλούσης τιμῆς τοῦ δευτέρου δικαίαν τοῦ προτέρου τὴν κατάκρισιν, ἣν διὰ τὴν προπέτειαν ὑπομεμενήκει [*cod.* 573, ὑπομενήκει] κρίνων καὶ συλλογιζόμενος. Καὶ ἄλλως ἐπιχειρεῖ δεικνύναι οὐκ ἀλόγιστον πάντη τὴν Ἰουλιανοῦ προβολὴν, ὅτι οὐχ ὅσον διὰ πίστιν Ἰουλιανοῦ ἐθάῤῥει Κωνστάντιος, ὅσον διὰ τὴν ἰδίαν ἰσχὺν, θᾶττον καταλύσων αὐτὸν, εἴ τι ἐπιχειροίη νεώτερον· ὥσπερ καὶ Πῶρον, τὸν Ἰνδῶν βασιλεύοντα, λαμπρῶς ἠγωνισμένον Ἀλέξανδρος ὁ μέγας καταβαλὼν, οὐ μόνον ζῆν εἴασεν, ἀλλὰ καὶ B βασιλεύειν ἐπέταξεν· ἐπ' αὐτῷ γὰρ ἦν ἰσχύος κράτει βουλομένῳ, εἰ κακὸν λάβοι, χειροῦσθαι πάλιν καὶ δίκας ἀπαιτεῖν.

Ibid. D 6. Ἑὸν *κρατεῖν καὶ ἡττημένον*. Πῶς οἷόν τε ἦν κρατεῖν ἡττημένον; καὶ ὁ κρατήσων [*ms.* 573, ὁ κράτης] τίς καὶ τίνα; ὡς τῶν ἀντιλεγόντων νικώντων δῆθεν καὶ φαῦλον Κωνστάντιον πειρωμένων δεικνύναι, ἡττῆσθαι δοκεῖ ὁ τοῦτον ἐπαινῶν· εἶτα λαβὼν τὸν ἥττω λόγον ὁ θεσπέσιος· Οὗτος ἀνὴρ, εἰ οὐκ ἀγαθὸς, ἔφη (65), ὁ τὴν βασιλείαν Ἰουλιανῷ πεπιστευκὼς, ὁ πιστευθεὶς καὶ εἰς τοιαύτην τιμὴν ἀναχθεὶς, καὶ κακῶς ἀποδειχθεὶς, τίς ἂν πρὸς ἐκεῖνον νομισθείη; ποῦ δὲ καὶ τὴν τοιαύτην ἄξιον θεῖναι κακίαν; εἰ γὰρ τὸ μὴ προειδέσθαι τὸν ἐξάγιστον ἐκείνου C τρόπον ὑπὸ αἰτίαν ἐστὶν, αὐτὴν τὴν πηγὴν [*cod.* 573, ἐστι τὴν π.] τῆς κακίας ποῦ τάξαι δίκαιον; τὸ δὲ (*cod.* p. 265, 2) *ἀσυλλόγιστον*, ἢ ὅλως ἀκατανόητόν ἐστιν, ἢ δυσνόητον καὶ μὴ ῥᾳδίως θηρώμενον, ἢ αὐτὴν τὴν πονηρίαν ἀλόγιστόν τι καὶ ἀνόητον εἶναί φησι, μὴ συλλογιζομένην τὸ ἀγαθὸν καὶ προσῆκον.

Col. 568 A 12. M. B. p. 66 B. — C. p. 96 D. — M. p. 23. *Ταῦτα Πλάτωνες* [*ms.* 573 *Πλάτωνος*], καὶ τὰ ἑξῆς. Οὗτοι τῶν παρ' Ἕλλησι φιλοσόφων οἱ κράτιστοι, καὶ μάλιστα ἐκείνῳ τιμώμενοι, λόγῳ μόνῳ τὴν ἀρετὴν σεμνύνοντες καὶ φιλοσοφοῦντες ἐκδιδάσκοντες τὸ ἀδικεῖσθαι μᾶλλον ἤπερ ἀδικεῖν (66)· *γεωμετρίας* δὲ *ἰσότητα*, τὴν διὰ τῶν γεωμετρικῶν μεθόδων δεικνυμένην ἀδιάψευστον δικαιοσύνην τε καὶ ἀλήθειαν (67). *Γενναίους δὲ διδασκάλους*, τοὺς κατ' αὐτὸν ἐκεῖνον γεγονότας, Πορφύριον καὶ Λιβάνιον λέγει τοὺς σοφιστάς.

hanc constructionem, Græcis familiarem, a lingua Latina non alienam esse. Iis quæ collegit addam sequentia ex Fabretto (*Inscr. Dom.* p. 321) :

TIBUR MIHI PATRIA
AGRICOLA SVM
VOCITATVS FLAVIVS. IDEM EGO SVM
DISCVMBENS VT ME VIDETIS, SIC ET
APVD SVPEROS ANNIS QVIBVS FATA
DEDERE ANIMVLAM COLVI.

(63) Verba καὶ π. τὸ εἰκός loco suo mota videntur; in textu edito rectius ponuntur post ἐπιστεύθη.

(64) Basilium vel amanuensem hic errasse patet; sensus et syntaxis ἀμφοτέρων postulant; mox vox ἀμφοῖν pro genitivo habenda et sic interpretanda : et alias etiam hic locus eget medica manu.

(65) Ms. Reg. ἔφυ, quod sustineri posset; at ἔφη multo præstat. Nonnulla observavi, *ad Marinum* (p. 90), de hac facili permutatione vocum ἔφη et ἔφυ.

(66) Bene Socrates in *Critone* Platonis (§ 10) : Οὐδαμῶς ἄρα δεῖ ἀδικεῖν, οὐδὲ ἀδικούμενον ἄρα ἀνταδικεῖν, ὡς οἱ πολλοὶ οἴονται. Locus ipse ad quem alludit Gregorius legitur in *Gorgia* (pag. 469 C, § 55). Εἰ δ' ἀναγκαῖον εἴη, inquit Socrates ad Polum, ἀδικεῖν ἢ ἀδικεῖσθαι, ἑλοίμην ἂν μᾶλλον ἀδικεῖσθαι ἢ ἀδικεῖν. Clemencet. alium locum laudavit, at is ille est quem intendit Gregorius. De hac præclara ethicæ paganæ sententia vide loca quæ indicant Fischerus *ad Critonem*; Davisius *in Tusculanas* et Wolfius *ad Libanium*.

(67) In his quæ hic de *ἰσότης γεωμετρική* ait auctor, manifeste alludit ad hæc Socratis verba in

Ibid. B 9. *Οἳ καὶ λόγῳ πλάττουσι πόλεις*. Πλάτωνα τούτοις καταπαίζει λόγῳ πλάσαντα πόλεις (68) τὰς ἔργῳ μήτε συστάσας μήτε συστῆναι δυναμένας. Μὴ εἶναι δὲ Πρόνοιαν καὶ Θεὸν οἱ περὶ Πυθαγόραν καὶ Ἀριστοτέλην καὶ Δημόκριτον καὶ Ἐπίκουρον ἐδόξαζον καὶ οἱ κατ' αὐτούς (69)· οὓς καὶ διασύρων, τὴν ἀρετὴν λέγει ἄλλως καὶ ματαίως ὄνομα (70) εὐπρεπὲς εἶναι αὐτοῖς πράγματος χηρεῦον.

Col. 569 A 1. *Ἢ* [*Coisl.*, *Ἢ*] *γάρ σύ συνεῖδές τι ταῦτα;* Ταῦτα, φησίν, ἢ οὐδ' ὅλως τινὲς συνεῖδον οὐδὲ ἐφαντάσθησαν, οὐδὲ ταῖς τῆς ἀληθείας αὐγαῖς τὴν διάνοιαν ἐκαθάρθησαν, ἀλλὰ βαθεῖ σκότῳ καὶ βορβόρῳ πρὸς τὰ κάτω καὶ τὴν αἴσθησιν ἐλυσπώμενοι (ἀπὸ τοῦ ἐν τῇ ἰλύϊ κατασπᾶσθαι [71]), οὐδὲν ὑπὲρ τοὺς ἀκαθάρτους δαίμονας ἔγνωσαν· ἢ εἴ τις μικρὸν κατὰ Σωκράτην καὶ Πλάτωνα, καί τινας ἑτέρους ἄγαν εὐαριθμήτους, ὑπὸ τῶν πιθανωτέρων παρεσύρη, καὶ ταῖς τῶν πολλῶν δόξαις συναπήχθη μὴ ἀντισχών· ἡ γὰρ πιθανότης ἐγγίζει πως τῇ ἀληθείᾳ (72).

Ibid. B 9. *Χρῆναι φιλοσοφίαν καὶ βασιλείαν εἰς ταυτὸ συνελθεῖν*. Ὁ ἐν Πλάτωνι Σωκράτης τότε τὰς πόλεις παύσεσθαι [*cod.* 573, παύσασθαι] κακῶν (73) ἔφη, ὅταν φιλοσοφία καὶ βασιλεία συνέλθωσιν. Ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν οὕτω· ὁ δὲ οὐχ ἵνα παύσωνται, ἀλλ' ἵνα πλησθῶσι κακῶν. Ἔσπευσε γὰρ ἐν αὐτῷ ταῦτα συνελθεῖν, καὶ ἑαυτὸν ἀνέδησε (74) καὶ τῇ τῆς βασιλείας μεγάλῃ προσηγορίᾳ ἐτίμησε, καὶ οὐδὲ τὸν κύριον τῆς βασιλείας διάδημα περιβεβλῆσθαι, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα πρὸς αὐτὸν [*Coisl.*, πρὸς αὐτὸν μάλιστα] ἐκστρατεύει.

Col. 572 A 9. *Μὴ θαυμαζέτωσαν*, καὶ τὰ ἑξῆς. Οἱ μὴ τῶν τοῦ Θεοῦ λόγων τὸ ἀτέκμαρτον ἐπιστάμενοι βάθος, μὴ θαυμαζέτωσαν, φησί· ἀναίτιον γὰρ πάντη

A *Qui civitates etiam sermone fingunt*. His perstringit Platonem, sermone fingentem civitates, quæ reipsa nec constitutæ sunt, nec constitui possunt. Non vero Providentiam esse, neque Deum Pythagoræ, Aristotelis, Democriti et Epicuri discipuli existimabant, necnon et qui eorum doctrinas professi sunt, quos noster deridens virtutem dicit inane ac speciosum duntaxat nomen esse eis, ac re ipsa vacuum.

Aut enim quispiam eorum hæc non intellexit? Hæc, inquit, aut nullo modo perspexerunt quidam eorum atque excogitaverunt, neque veritatis radiis mentem purgaverunt, sed tenebrosa caligine et alto cœno circa terrena atque in sensum cadentia provoluti, in limo scilicet demersi, nihil supra im-
B mundos dæmones intellexerunt. Aut si quis leviter prospexit juxta Socratem, Platonemque et quosdam alios paucissimos, a probabiliori sermone abreptus est; probabilitas enim quodammodo ad veritatem appropinquat.

Oportere enim philosophiam et imperium in unum convenire. Apud Platonem Socrates tunc malorum finem urbibus fore dixit, cum philosophia et imperium convenirent. Sic illi. Iste vero, non ut malorum finis sit civitatibus, sed ut iis potius implerentur. Festinavit enim ea in se congregare, sibi ipse diadema imposuit, magnoque imperatoris nomine seipsum ornavit; neque exspectavit ut per dominum imperii diademate cingeretur, sed et ideo
C adversus eum cum exercitu profectus est.

Nec tamen mirentur, et reliqua. Qui Dei judiciorum altitudinem omni conjectura subliniorem, comprehendere non possunt, ne mirentur, ait. Ne-

Gorgia (§ 135 Heind.) : Λέληθέ σε ὅτι ἡ ἰσότης ἡ γεωμετρικὴ καὶ ἐν θεοῖς καὶ ἐν ἀνθρώποις μέγα δύναται.

(68) Hæc in memoriam revocant locum parallelum orationis quam dixit Gregorius in honorem Heronis philosophi (p. 413) : Ταύτης καρπὸς τῆς φιλοσοφίας, αἱ λόγῳ πλαττόμεναι πόλεις· σκίνδαψοί τινες, ὥς αὐτοί φασι, καὶ τραγέλαφοι, ἃ γλῶσσα μόνη συντίθησι. Basilii Scholion (p. 130, 1. ms. 573) dignum est ut legatur. *Λόγῳ πλαττόμεναι*. Οἵα ἡ ὑπὸ Πλάτωνος πλασθεῖσα μὲν, μηδέποτε δὲ γεγονυῖα· διὸ καὶ ἐπάγει· Σκινδαψοί τινες, καὶ βλίτυρι καὶ τραγέλαφοι, ἀνύπαρκτα πράγματα, συνθέσεις στοιχείων καὶ λέξεων, γλώττῃ μόνον καὶ στόματι φερόμενα, κ. τ. λ. Videtur Basilius in exemplari suo legisse verba καὶ βλίτυρι, quæ in textu edito desiderantur. Proverbialiter dicebatur βλίτυρι καὶ σκινδαψός, ut res notarentur commentitiæ (*Etymol. M.* — Cf. not. ad *Epimer.* Herod., p. 291.) At hoc forte in causa fuit ut Basilius vocem utramque legerit, cum Gregorius σκινδαψοί tantum scripserat, rejecto βλίτυρι, ut barbarum aliquid et vile sonante. — Vide Scholia ad orationem *in honorem Heronis philosophi*, infra. Edit.

(69) Non bene, mea quidem sententia, Basilius Aristotelem et Pythagoram una cum Democrito et Epicuro de atheismo postulat. Alias nonnulla de Epicuro et Democrito adnotavit quæ hic exscribere operæ pretium duco. Ad hæc Gregorii verba (orat. olim 33, nunc 27) : *Βάλλε μοι τὸ κενὸν, τὸ πλῆρες*, sic de Democrito loquitur : Λεύκιππος (ms. p. 130, 1) καὶ ἑταῖρος αὐτοῦ Δημόκριτος στοιχεῖά φασιν εἶναι τὸ κενὸν καὶ τὸ πλῆρες, καὶ τούτων τὸ μὲν πλῆρες καὶ στερεὸν ὄν, τὸ δὲ κενὸν [*cod.* καινόν] τε καὶ μανὸν, μὴ ὄν· καὶ οὐθὲν μᾶλλον τὸ ὂν τοῦ μὴ ὄντος εἶναί φασιν, ὅτι οὐδὲ τὸ κενὸν τοῦ σώματος· αἴτια δὲ ταῦτα τῶν ὄντων ὡς ὕλην· πανταχοῦ γὰρ εἶναι κενὸν ὅπου καὶ πλῆρες· οἱ δέ φασιν τὸ παράπαν μηδὲν εἶναι κενὸν, μηδὲ αὐτὸν τὸν ὁρώμενον ἀέρα, πλήρη μὲν ὄντα καὶ σῶμα καὶ ταῖς ἀτόμοις πεπληθυῖα. Tum ad verba *αὐτόματον Ἐπικούρου* (orat. olim 23, nunc 25), hæc de Epicuro scribit : Οὕτως ληροῦντος ἢ φιλοσοφοῦντος, τὰ τῆς Προνοίας ἐκβάλλοντος, καὶ τὰς ἀτόμους αἰτιωμένου, καὶ τὴν ἡδονὴν τέλος τῆς εὐδαιμονίας εἶναι ὁρίζοντος.

D (70) Ms. 573, ματαίους ὄν. εὐπρ. Optime Basilius Gregorianum ἄλλως voce ματαίως exponit. Eodem modo adverbium ἄλλως interpretantur scholiastes Aristophanis (*Plut.* 1100) et Timæus Lexicographus (p. 198) de quo videnda Ruhnkenii nota.

(71) Verba parenthesibus conclusa desunt in cod. 573 ; leguntur ad marginem Coislin. et prima manu.

(72) *Ἡ γὰρ πιθ . . . . ἀληθείᾳ*. Hæc non habet 573, sed Coislin. in margine, eadem manu, et videntur pars esse scholii Basiliani.

(73) Celebris hæc sententia legitur in libro v *Reipublicæ* Platonis (p. 388). Eam Latine reddidit Rutilius Lupus (1, c. 6, p. 21), quem ad hunc locum præclare illustravit doctus ejus interpres.

(74) Hic margini nonnulla addita sunt quæ Basilii esse non puto : Ὅτι ἑαυτὸν ἔστεψε ὁ δυσώνυμος, καὶ οὐ περιέμεινε τὸν Κωνστάντιον ταύτης αὐτὸν τῆς τιμῆς ἀξιῶσαι. Eadem, paucis mutatis, habet scholiastes Montacutii.

quæ enim malorum causa ullo modo divinum numen est : vitium ejus est qui elegit. Ideoque non invitus a vitio repressus est, non tamen ad improbitatem impulsus est a Deo.

Ad hanc expeditionem. Ἐκστρατία paroxytonus : compositum enim remittit.

Sed magis arcanum. Præstitum videlicet tempus. Adveniebat a dæmonibus excitatus, futurum pollicentibus, aut magis non juxta diabolicam prænotionem, sed juxta cognitionem, mortem ex insidiis Constantio moliens : cujus et architectus erat, domesticorum quemdam celans, propter conatum nequitiæ quam facere meditabatur. Quod vero non per dæmones hoc fieret, Persia ostendit quam sagaces atque in eum benevoli dæmones : nisi hoc quoque ipsum, quod Julianus nequam et improbus sit, ipsis ascribemus.

Neque obscurum bellum. Hic ex insidiis innuit occidisse Constantium. Etenim, ait, consceleratus ille ac nefarius intellexisset ac eventu comperisset se adversus seipsum hac celeritate usum fuisse, et ante suam in Perside stragem, amentiæ pœnas persolvisset.

Et sapientissimum hominem in laqueis irretitum tenens. Imperator enim, detecta istius nequissimi viri defectione atque rebellione, cum magno exercitu adversus ejus amentiam impietatemque iracundia fervens, undique cingebat eum, omnes ejus spes præcidens, nisi in medio itinere diem extremum clausisset. Quæ autem interponuntur : *Proh nostrum vitium!* ostendunt peccatis nostris factum fuisse ut Constantius, antequam illatas nobis injurias ulcisceretur, e vita migraverit.

Eamque quæ ipsis accidit vexationem. Quæ ipsis accidit dicens, adjicit *aut a diabolo invectam*, et reliqua. Videtur enim his verbis, quæ temere et fortuito contigit, ostendere. Ideo mitigans et quasi se corrigens explicavit, quæ ipsis vel a diabolo invecta est atque ingruit, vel Dei judiciis permissa est, quæ solus novit.

Quidam enim extremas duntaxat eorum plagas, Supremas, et magnas et letiferas lugent, et quas hic perpetiuntur pœnas, quas sustinentes mulctati sunt. *Mihi autem,* ait, *in mentem venit eos deflere, tum ob hujusce vitæ tormenta, tum ob sequentis vitæ cruciatus.—Et nondum,* adjicit, *quod maximum est dico.* Quid? *A Deo ejici*, quod cæteris omnibus gravius est.

Qui potero non lugere? Diversam ostendit pœnam eorum quidem qui vexati sunt, ac tormentis succubuerunt, et eorum vero qui sua sponte ad

A κακῶν τὸ Θεῖον, τοῦ δὲ προελομένου τὰ τῆς κακίας· διὸ καὶ τῆς μὲν οὐκ ἐπεσχέθη ἄκοντι, οὐ μὴν ἐπήρθη πρὸς τὴν κακίαν ὑπὸ Θεοῦ.

Ibid. B 9. *Ἐπὶ τὴν ἐκστρατείαν.* Ἐκστρατία παροξυτόνως· συντεθὲν γὰρ ἀναπέμπει (75).

Ibid. 13. *Ἀλλ' ἀπαῤῥητοτέραν.* Προθεσμίαν δηλονότι· παρῆν (76) ὑπὸ δαιμόνων ἀρθεὶς τὸ μέλλον ὑπισχνουμένων, ἢ μᾶλλον οὐ κατὰ πρόγνωσιν δαιμονιώδη, ἀλλὰ κατὰ γνῶσιν, θάνατον (cod. p. 266, 1) ἐκ συσκευῆς Κωνσταντίῳ μελετῶν· οὗ καὶ αὐτουργὸς ἦν, κλέψας τινὰ (77) τῶν ἔνδον, διὰ τὴν ἐπιχείρησιν τῆς πονηρίας ἣν ἐμελέτα ποιεῖν. Ὅτι δὲ οὐ διὰ δαιμόνων τοῦτο ἦν, ἔδειξεν ἡ Περσὶς ὅπως εὔστοχοι αὐτῷ [*ms.* 573 αὐτοῦ] πρὸς εὐεργεσίαν οἱ δαίμονες, B εἰ μήτιγε καὶ αὐτὸ τὸ κακὸν εἶναι Ἰουλιανὸν τούτοις ἀξίως προσθήσομεν.

Ibid. C 11. *Μηδ' ὁ ἄφωνης πόλεμος.* Ἐξ ἐπιβουλῆς τούτοις αἰνίττεται τεθνάναι Κωνστάντιον· ἢ [*Coisl.* ἦ] γὰρ ἄν, φησὶ, ὁ ἀλιτήριος ἔγνω δι' ἔργου πληροφορηθεὶς, καθ' ἑαυτοῦ ταχύνας, καὶ πρὸ τῶν Περσῶν ἐσωφρονίσθη ἂν τὴν μανίαν.

Col. 573 A 10. *Καὶ τὸν σοφώτατον ἔχων ἐν ἄρκυσι.* Ὁ γὰρ βασιλεὺς, αἰσθόμενος τοῦ ἀλιτηρίου τὴν κατ' αὐτοῦ λύσσαν τε καὶ ἐπανάστασιν, στρατῷ πολλῷ καὶ θυμῷ ζέοντι κατὰ τῆς ἀπονοίας καὶ ἀσεβείας αὐτοῦ, συνέσχεν ἂν, προϋποτεμνόμενος (78) τὰς ἐλπίδας ἐκείνου, εἰ μὴ ἐν ἀκμῇ τῆς ὁδοῦ καταλελύκει τὸν βίον. Τὸ δὲ μεταξὺ ἀναφωνηθὲν, *Ὢ τῆς* C *ἡμετέρας κακίας!* δηλοῖ διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν συμβεβηκέναι πρὸ τῆς ἐκδικήσεως ἡμῶν τὸ τοῦ βίου πέρας Κωνστάντιον δεδέχθαι.

Ibid. B 7. *Καὶ τῆς συμπεσούσης ἐπηρείας. Συμπεσούσης* εἰπὼν, ἐπάγει, *ἢ παρὰ τοῦ Πονηροῦ*, καὶ τὰ ἑξῆς· ἐδόκει γὰρ ἐκ τῆς τοιαύτης φωνῆς τὰς ἐκ ταυτομάτου καὶ τυχηρὰς λέγειν· διὸ εὐκρίνων [*ms.* 573 λέγειν· διευκρινῶν] καὶ διορθούμενος διέστειλεν, ἢ παρὰ μὲν τοῦ Πονηροῦ κινηθείσας καὶ προσπεσούσας, παρὰ Θεοῦ δὲ συγχωρηθείσας κρίμασιν οἷς μόνος οἶδεν αὐτός.

Ibid. 14. *Οἱ μὲν γὰρ τὰς τελευταίας αὐτῶν πληγάς.* Τὰς ἐσχάτας, τὰς μεγάλας καὶ θανασίμους ὀδύρονται, καὶ τὰς ἐντεῦθεν βασάνους, ἃς ὑπομείναντες καὶ ἡττηθέντες ἐζημιώθησαν. *Ἐμοὶ δὲ*, φη- D σὶν (*ibid.* C 7), *ἔπεισι θρηνεῖν μετὰ τῶν ἐντεῦθεν, καὶ τῶν ἐκεῖθεν βασάνων ἕνεκα. Καὶ οὔπω*, φησὶ, *τὸ μέγιστον λέγω*· ποῖον; *τὸ ἐξωσθῆναι Θεοῦ*, μεῖζον ἁπάντων ὑπάρχον.

Col. 576 A 1. *Πῶς μὴ δακρύσω;* Τὰς διαφορὰς λέγει τῆς ἀπωλείας τῶν δεδιωγμένων, εἶτα συλληφθέντων, καὶ ἡττηθέντων, τῶν προσδραμόντων καὶ

(75) Hæc desunt in ms. 573, addita in margine Coislin., prima manu, e regione vocis ἐκστρατεύει (supra col. 1097 C 1); sed manifeste ad hunc locum revocanda sunt. Scholiastes ἐκστρατίαν legebat, quod et Clemencetus ex pluribus mss. habuit.

(76) Cod. 573 παρ' ἦν, Coisl. παρ' ὧν, editi παρών· παρῆν prætuli, quod phrasim expeditiorem reddit.

(77) Coislin. in margine et prima manu : Ὅτι ὁ κλαπεὶς κατεμήνυε τὸν καιρὸν καθ' ὃν ἐπιχειρῆσαι δεῖ.

(78) Coislin. iterum in margine nonnulla exhibet e regione vocis βασιλεύς posita, sed male, nam ut hic revocentur sensus manifeste postulat. Τοσοῦτον γὰρ ἀπελήφθη καὶ φυγεῖν οὐκ εἶχεν, ὅτι μόλις ὕστερον τὴν δύναμιν τοῦ στρατοῦ ἴσχυσε χειρώσασθαι, ἤδη βασιλεύσας. Eadem quoad sensum habet scholiastes Montacutii.

αὐτομολησάντων εἰς τὴν κακίαν, ὧν ἁπάντων πλέον A τὸν συναρπάσαντα βίᾳ [*Coisl. om.* βίᾳ] καὶ βιασάμενον θρηνεῖν χρῆναί μέ φησι. Μᾶλλον δὲ τοῖς μὲν οὐδὲν δεινὸν ἐπηρεασθεῖσι τὸ πεπονθέναι [Coisl. ἐπηρ. καὶ πεπ.] ὑπὲρ Χριστοῦ, τοῖς δὲ, παθοῦσι δηλονότι (79) καὶ ἡττηθεῖσι, προοίμιον τὰ πάθη τῶν ἀποκειμένων [*ms.* 573 ὑποκειμ.] κολάσεων· οἷς καὶ βέλτιον ἦν [*id.* οἷς βέλτ. *Coisl.* εἶεν], φησὶ, εἰ καὶ μακρότερον ἐκολάσθησαν· ἐν οἷς δηλοῦται μηδὲ τούτους ἀμισθὶ τὰς πληγὰς ὑποστῆναι· μακρῷ δὲ ὅμως βέλτιον αὐτοῖς ἦν μὴ τοῖς ἐκεῖθεν δικαστηρίοις (80) ταμιευθῆναι.

Ibid. 12. *Ταῦτα μὲν οὖν.* Ποῖα; τὸ θρηνεῖν καὶ συμπαθῶς ἔχειν πρὸς τοὺς πεπτωκότας, καὶ μὴ ἐπιχαίρειν τοὺς ἑστηκότας ἐπὶ τοῖς πεπτωκόσιν.

B Ibid. B 10. *Καὶ τὸ πρῶτον αὐτοῦ τῶν τολμημάτων.* Ποῖον πρῶτον; αἵματι ἀνοσίῳ τὸ τοῦ (cod. p. 266, 2) βαπτίσματος ἀποῤῥύπτεται καὶ ἀφαγνίζεται λουτρόν· οὕτως τὸ [*Coisl.* τά] ἑξῆς· τὸ δὲ, « Εἰς οἵους ἐμπίπτειν ἀναγκάζομαι λόγους! » ἐπεμβέβληται σχετλιαστικῶς. « Ἀφαγνίζεται [*ms.* 573 ἀφαγνίζεις] καὶ τὰς χεῖρας, » ἀνάγνους ἐργάζεται (81), τὰς τὴν ἀναίμακτον δεχομένας θυσίαν, δι' ὧν ἡμεῖς τῆς θεότητος καὶ τῶν παθημάτων κοινωνοῦμεν Χριστῷ (82).

Ibid. C 3. *Ἐντόμοις*, ἀντὶ τοῦ, σφαγίοις (83).

Ibid. 8. *Ἀλλ' ἐπειδή γε ἐντόμων ἐμνήσθην.* Διά τινων ζώων θυομένων καὶ τῶν σπλάγχνων ἀνατεμνομένων ὑποσημαίνεσθαί τινα ἐλέγετο τούτῳ μαντευομένῳ ἐν ἀδύτοις τισὶ καὶ ζοφώδεσι χωρίοις, ὑπὸ διδα- C σκάλῳ [*Coisl.* ὑποδιδ.] τῶν τοιούτων. Καὶ δή φησι (col. 577 A 13), *Θυομένῳ τὰ σπλάγχνα σταυρὸν ἀναδεικνῦσι στεφανούμενον.* Καὶ ὁ μὲν τῶν τοιούτων μύστης καὶ τῆς ἀσεβείας διδάσκαλος παρηρμ[ήνευσεν?] ὡς περιγεγραμμένων ἡμῶν διὰ τοῦ κύκλου, πρὸς τὸν οἰκεῖον σκοπὸν σχεδιάζων τὸ δεικνύμενον· πρὸς ὃ καὶ ὁ μέγας Γρηγόριος οὕτως ταλαντεύεσθαι καὶ ζυγοστατεῖσθαι τὴν γνώμην φησί· πλὴν ἐν ταῖς μεγάλαις καινοτομίαις καινοτομεῖσθαι καὶ συμβαίνειν κατατίθεται πολλὰ τὸν τρόπον τοῦτον, καὶ καθαρῶς παραδηλοῦσθαι τὰ θαύματος ἄξια εἰς τὴν τοῦ ἡμετέρου κράτους συναίσθησιν· ὅμως, *Εἰ μὲν ψευδῆ*, φησὶν (ibid. B 6), *αὖραι φέροιεν· εἰ δὲ ἀληθῆ, πάλιν τόδε καὶ τόδε.*

D Col. 580 B 7. *Ἄνεισι δ' οὖν καὶ τῇ ψυχῇ δαιμονῶν καὶ τοῖς πράγμασι.* Ἀπ' ἐκείνης ἐπλήσθη δαιμόνων τῆς ἡμέρας, ἀφ' ἧς καὶ τοιαῦτα προεθυμήθη [*Coisl.* προεμηνύθη], καὶ ἐβουλεύσατο τὴν ἀποστασίαν ἀπὸ Θεοῦ.

Ibid. 11. *Ἀλλά γε ἐκδηλότερον* (84) *καὶ περιφανέστερον.* Δαιμόνων τότε ἐπλήσθη, ἐπισημαίνων

impietatem accurrerunt, e quibus eum amplius alios secum vi abstrahentem et pessumdantem, sibi lugendum esse dicit. Quin potius his quidem qui vexati sunt nihil grave accidit, quod pro Christo passi sint; illis vero qui cruciatus passi sunt videlicet, et tormentis succubuerunt, hoc prælu-dium quoddam earum pœnarum quæ eos manent; quibus scilicet conducibilius erat, ait, diutius excruciari: quo ostenditur neque illos frustra et incassum labores pertulisse; multo tamen satius ipsis fuisset non ad divinum tribunal reservari.

Atque hæc quidem. Quænam? Deflere et commiseratione prosequi devictos, neque stantes de lapsis lætari.

Atque hinc quidem facinora sua auspicatur. Quale primum hoc facinus? Impuro et nefario sanguine baptismatis lavacrum profanat atque exstergit. Sic quod sequitur. Hoc vero: *Proh! in quos sermones incurrere cogor!* per querimoniæ modum interjectum est. *Manusque suas profanat*, impuras efficit, quæ incruentum sacrificium susceperant, per quod nos Deitati et passionibus Christi communicamus.

Per incisiones, id est victimarum viscera.

At quoniam incisionum mentionem feci. Per quædam animalia immolata et viscera incisa indicari quædam dicebantur huic oracula sciscitanti in adytis nonnullis tenebrosisque locis, a talium maleficiorum magistro. Atque igitur ait quod *sacrificanti victimarum exta coronatam crucem ostendunt.* Talium vero pontifex et impietatis magister fiducia confirmabatur, tanquam circumscripti essemus per circulum, ad proprium propositum quæ ostenderentur prave et sinistre ex tempore interpretatus. Ad quod et magnus ille Gregorius se dubii atque ancipitis esse animi, et mentem quasi in trutina pendentem habere dicit: verumtamen in magnis novationibus innovari atque accidere hoc modo multa constituit, et pure declarari admiratione digna, in nostræ dominationis conscientiam. Attamen, *Si falsum est*, ait, *in auras abeat: si autem verum, rursus* hoc atque illud.

Cæterum ascendit, tum animo arreptitius, tum rebus ipsis. Ab eo die dæmonibus impletus est, quo res tam sceleratas et nefarias in animo immiserat ac defectionem a Deo molitus fuerat.

Verum id apertius et manifestius tunc patuit. Dæmonibus tunc impletus est, oculorum acie perspe-

(79) Coislin., δῆλον. ms. Reg. scribit δηλονότι cum signo *hyphen.*

(80) Coisl. δικαιωτηρίοις. Lectionis varietas inter δικαστηρίοις et δικαιωτηρίοις inducit ut credatur in his Philostrati verbis (*Her.* p. 268), τὰ τούτων δικαστήριά τε καὶ δικαιωτήρια, duplicem inesse lectionem, ut viderunt Valesius et Villoison.

(81) Verba ἀν. ἐργ. desunt in ms. 573; habet Coislin. in margine, etiam prima manu, et forte Basilii non sunt.

(82) Coislin. δι' ὧν ἡμ. Χριστῷ καὶ τῆς θ. καὶ τ. παθ. κοιν. Pro δι' ὧν mallem δι' ἧς, ut scripsit Gregorius.

(83) Hæc omittit ms. 573, habet Coislin. in margine.

(84) Gregorii textus editus habet tantum, ἀλλὰ τότε καὶ περιφανέστερον.

etium faciens quinam illi essent quos coluerat, nihil a A latrantibus differentes.

Atque in impietate excellenti viro, quiddam vidit. In quodam manuscriptorum ἴδετε legitur pro εἶδε, quod exprobrantis proprium est nequitiam: hic vero melius εἶδε cum *aut certe edoctus est*; id est a seipso vidit, non autem ab iis qui ad impietatem eum alliciebant, edoctus est. Invenies autem hanc quoque lectionem in sermone *de Herone philosopho.*

Ut callidis consiliis veritatem obrueret. Sophismata, qui harum rerum scientiam callent, mendacia ea vocant, quæ adjuncta probatione, animos decipiunt, eosque qui his utuntur σοφίζεσθαι, hoc est vafre et subdole ratiocinari dicunt.

Hæc apud illos lusitent Empedocles. Iste inani ja- B ctantia tumens philosophus, qui ut deus haberetur, cum seipsum in Siculi crateris ignes dejecisset, ex oculis evanuit, soloque calceo, quem ignes rejecerant, inanis ejus amentia prodita est. Hi vero, in nonnullis antris cum varia mente delituissent, eorum amentia prodita, probro et contumelia perfusi sunt.

Honorem a Deo, imo sublimius assurgere. Quid honore, qui venit a Deo, sublimius? Quid igitur ait? Tres classes assignat eorum qui laude digna faciunt, vel propter honorem quem a Deo consequuntur, vel ipsum bonum honestumque, non vero propter honores atque remunerationem: quæ quidem prima justorum classis est: secunda, quæ prius dicta est, propter honorem apud Deum; tertia, C qui pœnæ metu, a scelere et maleficio deterrentur, honestaque et laudabilia faciunt.

Proteum enim omitto. Hunc fabulæ dicunt quamlibet formam assumere posse. Quem a Menelao ægre devictum Homerus narrat.

Qui quidem primum leo factus est promissa juba,
Ac deinde draco, et panthera, et ingens sus.

Promissa leonis juba ornatus symbolum, *draco* voluptatis, tertia feritatis et iracundiæ, quarta immundæ protervitatis.

Acerbitati crudelitatique excusationem. Videri humanum, perquam inhumanum erat illi. Persuadere enim quærens et blanditias adhibens, ac deinde D nihil proficiens, sæviebat, eratque ei crudelitatis excusatio benignitas, ut non sine causa vim afferre videretur, contemptis ejus blanditiis ac ficta benignitate.

Non tam quia benevolo erga magnum imperatorem animo fuerant. Sub specie quod erga magnum imperatorem benevoli erant, ex aula Christianos sub-

σαφῶς διὰ τῶν ὀφθαλμῶν οὓς ἐθεράπευε μηδὲν διαφερόντων τῶν ὑλακτούντων.

Ibid. C 2. *Εἶδέ τι ἀνδρὸς σοφοῦ τὴν κακίαν.* Ἔν τινι τῶν ἀντιγράφων ἴδετε [ms. 573 εἴδετε] ἀντὶ τοῦ εἶδε φέρεται, ὅπερ στηλιτεύοντός ἐστι τὴν κακίαν ἴδιον· ἐνταῦθα δὲ ἄμεινον τὸ εἶδε, πρὸς τὸ *εἴτ' οὖν ἐδιδάχθη*, τουτέστιν ἀφ' ἑαυτοῦ συνεῖδε, ἀλλ' οὐ παρὰ τῶν εἰς τὴν ἀσέβειαν ἀλειφόντων (85) ἐδιδάχθη. Εὑρήσεις δὲ τὴν λέξιν καὶ ἐν τῷ εἰς *Ἥρωνα τὸν φιλόσοφον* λόγῳ (86).

Col. 581 B 3. *Καὶ συγκαλύψειν τὴν ἀλήθειαν τοῖς σοφίσμασι.* Σοφίσματα οἱ περὶ ταῦτα δεινοὶ καλοῦσι κυρίως τὰ μετὰ κατασκευῆς ἀπατηλὰ ψεύσματα, καὶ τοὺς χρωμένους τούτοις, *σοφίζεσθαι* λέγουσι.

Ibid. 9. *Ταῦτα παιζέτωσαν παρ' ἐκείνοις Ἐμπεδοκλεῖς.* Οὗτος ἀλαζὼν φιλόσοφος, ὅς, ἵνα θεὸς νομισθῇ, τοῖς Σικελικοῖς κρατῆρσι τοῦ πυρὸς ἑαυτὸν ἐπαφείς, ἠφάνισται, μόνῳ δὲ τῷ σανδάλῳ ἀναβρασθέντι, ἔξω ἐῤῥιμμένῳ, κατεμηνύθη, τὴν ἀλαζονείαν αὐτοῦ στηλιτεύοντι. Οἱ δὲ ἀδύτοις τισὶ καὶ ἐπινοίαις καταχρύψαντες ἑαυτοὺς ποικίλαις, ὑπὸ τῆς αὐτῆς κενοδοξίας ἠλέγχθησαν καὶ καθυβρίσθησαν

Ibid. C 12. *Τῆς παρὰ Θεοῦ τιμῆς, μᾶλλον δὲ καὶ ὑπὸ* (87) *ταύτην.* Τῆς δὲ παρὰ Θεοῦ τιμῆς τί ἂν ὑπέρτερον εἴη; Τί οὖν φησι; Τρεῖς τάξεις παραδίδωσιν, ὧν ἕνεκά τις τῶν ἐπαινετῶν τὰ ἔργα ποιεῖ, ἢ τῆς παρὰ Θεοῦ τιμῆς χάριν, ἢ δι' αὐτὸ τὸ καλόν, ἀλλ' οὐ διὰ τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ τιμήν τε καὶ ἀνταπόδοσιν, ἥτις καὶ πρώτη τάξις τῶν ἐπαινετῶν ἐστι· δευτέρα δὲ (cod. p. 267), ἡ εἰρημένη πρότερον, τῆς τιμῆς τοῦ Θεοῦ ἕνεκα· τρίτη δέ, ἡ διὰ φόβον κολάσεως φεύγουσα τὴν μοχθηρίαν καὶ πράττουσα τὰ ἐπαινετά.

Col. 585 A 5. *Τὸν γὰρ Πρωτέα παρίημι.* Τοῦτόν φασιν οἱ μῦθοι μεταβάλλεσθαι εἰς ὅπερ ἂν ἐβουλήθη. Ὅμηρος ὑπὸ τοῦ Μενελάου κρατηθέντα ἀκουσίως φησί (*Odyss.* IV, 456).

Ἤτοι μὲν πρώτιστα λέων γένετ' ἠϋγένειος,
Αὐτὰρ ἔπειτα δράκων, καὶ πάρδαλις, ἠδὲ μέγας [σῦς.

Καὶ τὸ μὲν ἠϋγένειος σύμβολον καλλωπισμοῦ, τὸ δὲ *δράκων* ἡδονῆς, τὸ δὲ τρίτον τῆς μετὰ θυμοῦ ἀγριότητος, τὸ δὲ τέταρτον τῆς μετὰ ἀκαθαρσίας θρασύτητος.

Ibid. 9. *Καὶ ἀπολογία τῆς ἀγριότητος ἡ χρηστότης.* Τὸ δοκεῖν φιλάνθρωπον, λίαν ἀπάνθρωπον ἦν αὐτῷ [ms. 573 αὐτοῦ]· πείθειν γὰρ ἐπιχειρῶν καὶ θωπεύων, εἶτα [*Coisl.* εἶτ']. ἀποτυγχάνων, ἠγριοῦτο, καὶ ἦν αὐτῷ ἀπολογία τῆς ἀγριότητος ἡ χρηστότης, ὡς εἰκότως δοκοίη βιάζεσθαι, ὑπερορωμένης αὐτοῦ τῆς θωπείας, τῆς δῆθεν χρηστότητος.

Ibid. C 2. *Οὐχ ὡς εὔνους τῷ μεγάλῳ βασιλεῖ.* Πρόφασιν, ὡς εὔνους τῷ μεγάλῳ βασιλεῖ Κωνσταντίῳ, τῶν βασιλείων ἐξῆγε Χριστιανούς, τῇ δ' ἀληθείᾳ, τῷ

(85) Coislin., ἀλειφ. δαιμόνων, quod non probo; hic enim, ut puto, non dæmones, sed sophistæ intelligendi, qui Julianum ad propriam impietatem allicere conabantur. Hujusce paragraphi initio Basilius Gregorii textum sic legit, εἶδέ τι ἀνδρὸς σοφοῦ, quod certe præstat lectioni editæ, εἶδέ τι εἴτ' οὖν ἀνδρὸς σοφ., ex qua phrasis fit impedita. Legatur saltem, εἴτ' οὖν εἶδέ τι — εἴτ' οὖν ἐδιδάχθη.

(86) Vide Gregorii orationem *in honorem Heronis philosophi.* (Locus a Basilio indicatus is est, ut puto, εἶδέ τι μέγα καὶ νεανικόν (col. 1197), ubi mss. quidam legunt ἴδε ut hic ἴδετε.

(87) Editi ὑπέρ, quod præstat; et ex his quæ Basilius adnotat, patet eum legisse ὑπέρ· ὑπὸ autem mendose scriptum ab amanuensi.

μείζονι βασιλεῖ Χριστῷ· τούτων οὖν τοὺς μὲν παρωσάμενος, τοὺς [ms. 573 τοῦ] δὲ θανάτῳ προεξάγων, φησὶ, πρότερον.

Col. 588 A 14. *Τολμᾷ τε ἤδη* (88) *καὶ κατὰ τοῦ μεγάλου συνθήματος*. Τὸν τίμιον σταυρὸν λέγει, ὃς προπομπεύει καὶ προπορεύεται καὶ ἄγει τὸν στρατὸν εἰς ὕψος αἰρόμενος, λυτήριον καμάτων ὑπάρχων, καὶ κατὰ Ῥωμαίους ὀνομαζόμενος. Ἔοικε δὲ τοῦτο σημαίνειν ἡ Λατίνων φωνὴ, τὸ *σίγνον* ἢ *βάνδον*, ἤ τι ἕτερον βασιλεῦον τῶν [Coisl. βασιλευόντων] λοιπῶν σημείων βασιλικῶν, ὅσα ἑξῆς ἀπαριθμεῖται.

Ibid. C 1. *Εὐηθέστατα καὶ ἀσεβέστατε*. Μετὰ βαρύτητος ἄγαν σφοδρῶς ἀποστρέψας λέγει· οὐ μόνον αὐτὸν ἀπαίδευτον, ἀλλὰ καὶ μωρὸν ἀποκαλῶν δείκνυσι. Παλαιὸν δὲ καὶ νέον τὸ κήρυγμα εἶπε, τὸ μὲν, ὅτι καὶ πρὸ αἰώνων καὶ πρὸ καταβολῆς κόσμου ἦν, εἶτα καὶ ὑπὸ [Coisl. ὑπὲρ] προφητῶν κεκήρυκτο τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, τὸ δὲ, ὅτι καὶ ἐν τῇ συντελείᾳ πεφανέρωται τῶν αἰώνων, τὸ μὲν τοῖς ὀλίγοις ταῖς προτέραις γενεαῖς ἐν σκιαγραφίαις καὶ τύποις, πολλοῖς δὲ τοῖς ἐν τῇ χάριτι ἐκτυπώτερον. Τὸ δὲ, *Ὡς ὑμεῖς τῶν θεῶν ὑμῶν τινα νέον ἀεὶ τερατεύεσθε*, αἰνίττεται τὸν Ἀπόλλωνα, ἐπεὶ καὶ ἀγένειον ἱστοροῦσιν αὐτόν.

Col. 589 A 2. *Ἣν ὡς Θεὸς ἐποίησεν*. Ἣν κληρονομίαν καὶ ἐποίησε [ms. 573 κλῆρον ἐπ.] καὶ ἐκληρονόμησεν· ὡς Θεὸς ἐποίησεν, ὡς ἄνθρωπος ἐκληρονόμησε· σὺ κατὰ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ τοῦ τὸν κόσμον καθήραντος τοῖς σοῖς μιαροῖς ἐκχυθεῖσιν αἵμασι τοῖς δαίμοσιν.

Col. 589 C 10. *Ὁ τὴν Ἡρακλέους σέβων* [Edit. θαυμάζων] *πυράν*. Οὗτος [Coisl. οὐ] χιτῶνα ὑπὸ τοῦ Νέσσου τοῦ γίγαντος καταῤῥεύσαντος αἵματος κεχρισμένον ἐνδεδυκὼς, βέλει βληθέντος ὑπὸ Ἡρακλέους διὰ τὴν βίαν τῆς Δηϊανείρας· ὅστις (cod. p. 267, 2) χιτὼν τῷ τῆς ὕδρας αἵματι πεφάρμακτο (89)· τούτῳ γὰρ φίλτρου χάριν τὸν χιτῶνα φαρμάξασα στέλλει· ὁ δὲ ἐνδὺς, ἐν βωμῷ παρέστη θύσων. Τῇ τοίνυν θέρμῃ τοῦ πυρὸς τοῦ χιτῶνος ἐξάψαντος, ὁ πολύαθλος οὗτος οὐκ ἔστεξε τὴν πυρὰν, ἀλλὰ μεγάλα βοῶν καὶ θρηνῶν, νήσας ξύλων πυρκαϊὰν, καὶ ἐν [Coisl. πυρκ. ἐν] ταύτῃ περισπαρθεὶς, ἀπηλλάγη ἀπανθρακωθεὶς [Coisl. ἀπηνθρ]· κἀκ τοῦ τοιούτου θεὸς νενόμισται ἀτυχήματος, γεγονὼς καὶ περὶ γυναῖκας ἄδικος καὶ ἀκόλαστος. Τὰς δὲ λοιπὰς τῶν ἱστοριῶν πλατύτερον ἐκτεθειμένας εὑρήσεις ἄλλοθι (90), καὶ περίεργον λοιπὸν πολλάκις περὶ τῶν αὐτῶν ἀδολεσχεῖν.

Col. 593 A 8. *Ὁρᾷς τοὺς ἀθλίους τούτους*. Μέχρι τούτων τοὺς θαυμαζομένους ἐν Ἕλλησι συναριθμησάμενος καὶ τοὺς ἐν Ῥωμαίοις εὐδοκιμηκότας ἐν πολέμοις καὶ στρατηγίαις, Σκηπίωνας καὶ τοὺς κατ' αὐτοὺς, καὶ τὰ αὐτοῦ Ἰουλιανοῦ αὐχήματα ἐπαγαγὼν, ἐν τῷ τῷ [ms. Coisl. ἐν οἷς τῷ στρ.] στρατῷ (91) συμβαδίζειν καὶ σχεδιάζειν [Coisl. συμβαδίζων καὶ σχεδιάζων] ταῖς τροφαῖς, καὶ τὴν αὐτουργὸν [Coisl.

A ducebat, sed reipsa quod erga majorem imperatorem Christum benevoli erant: quorum igitur alios quidem submovebat, alios morte prius subducebat, ait.

Quinetiam adversus magnum illud vexillum audacia effertur. Pretiosam dicit crucem, quæ magnifice præcedit, in altumque elata exercitum ducit, ærumnarum solvendarum vim habens, hincque apud Romanos nomen trahens. Hoc autem indicare videtur Latina vox *signum* vel *bandum*, vel quodvis aliud principatum in reliqua imperatoria vexilla tenens, quæ continuo enumerantur.

Homo stultissime et impiissime. Per apostrophen cum vehementia et acerbitate invehens dicit; non modo eum imperitum, sed et stultum compellans

B ostendit. Veterem novamque prædicationem dixit, veterem quia ante sæcula mundique principium erat, vel a Veteris Testamenti prophetis prædicata est; novam vero, quia in sæculorum consummatione manifestata est; veterem, quia paucis et prioribus generationibus adumbrata et figuris expressa, multisque in gratia apertius declarata. Hoc vero, *Ut vos deorum quemdam portentose confingitis*, Apollinem innuit, quem imberbem fuisse narrant.

Quam ut Deus creavit. Quam hæreditatem et fecit et hæreditate consecutus est. Ut Deus fecit, ut homo hæreditate consecutus est. Tu adversus Christi sanguinem, quo mundus purgatus est, cum impuris

C cruoribus tuis, quos dæmonibus offers.

Qui Herculis rogum admiraris. Hic tunicam Nessi gigantis cruore infectam fluente induerat, sagitta ab Hercule perfossi propter vim Dejaniræ illatam: quæ quidem tunica hydræ sanguine infecta erat. Herculi philtri instar hanc tunicam veneno perfusam induendam mittit. Quam cum induisset, ad altare sacrificaturus accessit. Ignis vero calore tunica accensa, miserrimus ille non pressit incendium, sed magnopere vociferans gemensque, lignorum exstruxit rogum, in eum insilit et statim flammæ ardore deflagrat, atque ex hoc infortunio deus reputatus est, qui erga mulieres violentus iisque deditissimus fuerat. Reliquas vero historias

D fusius expositas alibi invenies, et cæterum sæpius de iis effutire supervacaneum est.

Videsne hos pauperes. Postquam hucusque eos qui apud Græcos in admiratione erant enumeravit, nunc cum his eos etiam recenset qui apud Romanos in bellis ac militaribus imperiis illustrati sunt, velut Scipiones aliosque eorum similes: quibus ea quoque adnectit, ob quæ Julianus gloriabatur, nempe quod cum exercitu graderetur, simplici et illaborato victu vesceretur, omniaque in bello

(88) Ms. 573 τολμᾶται ἤδη· editi τολμᾷ δὲ ἤδη.

(89) Coislin. ἐπεφάρμακτο. Vide supra not. 41.

(90) Apud Nonnum scilicet.

(91) De hac articuli repetitione vide *Notices des mss.* t. XI, parte II, pag. 22.

per se administraret; quibus sanctorum Patrum et pietati addictorum hominum vitas opponit, qui vere sublimem in Christo philosophiam professi sunt. Dein Græcorum virtutes describit, et sicut in prima *De pace* oratione *post monachorum reconciliationem*, ostendit ad eas philosophiæ normas minime Græcam ineptiam pervenire posse; et quod maxime exaltata est propriam argumentorum vanitatem jactans.

Quot vero homines his virtutibus excelluerunt et quandiu? Et hæc quidem, ait, si quadam philosophia prædita sunt, quam pauca si conferas cum chiliadibus et myriadibus apud nos, qui hanc philosophiam, et multo majorem atque admirabiliorem consectati sunt, et in omni loco, ex omni genere, fortuna et ætate. Deinde quæ objici possent refellens, ait, quod, etsi philosophia nostra sermonis elegantia careat, hoc parvi momenti, cum pietatem constituant neque sermo, neque sapientia ab ore profecta, sed actio, et fructus speculationis cum præclara vita conjunctus, quemadmodum etiam, ait, cuidam vestrum visum est, actionem sermone anteponendam esse asserenti. Majore enim est ratione prudentia in operibus, atque in rebus, non simpliciter in verbis, doctrina et sapientia.

Atque ad auream illam ætatem. De hac aurea ætate Libanius in sermone *de Juliano* mentionem facit, ex Hesiodo desumptam. Nam ille humanæ naturæ vitas hujusmodi materiis comparat, virtute et vitio earum notas effingens, atque auream quamdam ætatem vocans, alteram argenteam, ac deinceps alias quasdam inferiores materias apponens, atque cum earum differentia comparans generis nostri vitas, alias quidem auri splendoris imagine purificans, ut rubiginis omnisque vitii expertes; alias vero dividens, ut medium quoddam inter virtutem et vitium tenentes aut magis aut minus quam sincerum bonum aut malum, sicut in materia caries, sordes ac rubigo.

Atque harum rerum laudibus aures nostras personare oportebat. Laudans enim Libanius Juliani imperium, atque hoc sibi opinionis errore fingens, regni ejus tempora aureum genus vocabat, ut qui hæc atque illa fecisset aut esset facturus, quæ non contigerunt. Ideoque momentanea hæc atque imaginaria dicit.

Quod meo quidem judicio alius animadvertisset. Quidnam? Nempe quod parvis æque ac magnis persecutionem moliri in tantæ Christianorum amplitudinis temporibus, quasi ex hoc et quam plurimam amentiam cum ignominia demonstrari in istis ejus, totum fere Romanorum persequi et evertere imperium conantis, in quibus illud sane perquam

A αὐτουργῇ] στρατηγίαν ἐπισυνάπτει, ἀντιτιθεὶς τοὺς βίους τῶν ἁγίων Πατέρων καὶ ἀσκητῶν, ἀληθῶς τὴν ὑψηλὴν ἐν Χριστῷ φιλοσοφίαν ἠσκηκότων. Καὶ διαγράφει τὰ τῶν Ἑλλήνων, ἐπαίρει δὲ, ὡς ἐν τῷ πρώτῳ τῶν *Εἰρηνικῶν* (92), *ἐπὶ τῇ τῶν μοναχῶν*, ὡς οὐχ οἷόν τέ ἐστι πρὸς τοὺς τοιούτους τῆς φιλοσοφίας κανόνας ἐξικνεῖσθαι τὴν Ἑλληνικὴν φλυαρίαν· κἂν ὅτι μάλιστα ἐπαρθείη κομπάζων (93) ἐπὶ τῇ οἰκείᾳ τῶν λογισμῶν ματαιότητι.

Col. 597 A 10. *Πόσοι ταῦτα καὶ μέχρι τίνος;* Καὶ ταῦτα, φησὶν, εἰ φιλοσοφίας τινὸς ἐχόμενά ἐστιν, εὐαρίθμητα ὑπάρχει πρὸς τὰς παρ' ἡμῖν χιλιάδας καὶ μυριάδας, καὶ τοιαῦτα πεφιλοσοφηκότας καὶ ὑπὲρ ταῦτα καὶ θαυμασιώτερα, κα' ἐν παντὶ τόπῳ καὶ ἐκ παντὸς γένους καὶ τύχης καὶ ἡλικίας· πρὸς οἷς [*ms.* 573 οὓς] B καὶ τὴν δοκοῦσαν ἀντίθεσιν ἐπιλύων, φησὶν, ὅτι κἂν ἄλογος ἡ ἡμετέρα φιλοσοφία δόξῃ, οὐδὲ τοῦτο μέγα, ἐπεὶ τὴν εὐσέβειαν οὐ λόγος ὁρίζει καὶ στόματος σοφία, ἀλλὰ πρᾶξις, καὶ καρπὸς θεωρίας, βίῳ λαμπρῷ συλλεγόμενος, ὡς καί τινι, φησὶ, τῶν παρ' ὑμῖν ἔδοξε, πρᾶξιν λόγου τιμιώτερον εἶναι φιλοσοφήσαντι (94). Τὸ γὰρ εὔλογον πλεῖον ἐν ἔργοις [*Coisl.* ἐν λόγοις], καὶ ἡ ἐν τοῖς πράγμασιν, ἀλλ' οὐχ [*ms.* 573 πρ. οὐχ] ἁπλῶς ἐν τοῖς λόγοις, παίδευσίς τε καὶ σοφία.

Col. 600 B 7. *Καὶ πρὸς τὴν χρυσῆν ἐκείνην γενεάν.* Ταύτης τῆς λεγομένης χρυσῆς γενεᾶς Λιβάνιος ἐν τῷ *εἰς Ἰουλιανὸν* μέμνηται λόγῳ, ἐξ Ἡσιό- C δου λαβών· οὗτος (Hes. Ἔργ. 108, sqq.) γὰρ ταῖς τοιαύταις ὕλαις παρεικάζει τοὺς βίους τῆς φύσεως τῆς ἀνθρωπίνης, ἐξ ἀρετῆς [*ms.* 573, ἄρεως] καὶ κακίας διατυπούμενος τοὺς χαρακτῆρας, χρυσῆν καλῶν γενεὰν, καὶ (cod. p. 268, 1) ἀργυρᾶν ἑτέραν, καὶ καθεξῆς τινας ὕλας παρατιθεὶς ἄλλας ὑποβεβηκυίας, τῇ διαφορᾷ τῶν ὑλῶν συγκρίνων τοὺς βίους τοῦ ἡμετέρου γένους, τοὺς μὲν ἀπειλικρινῶν τῇ εἰκόνι τῆς λαμπρότητος τοῦ χρυσοῦ, ὡς ἰοῦ καὶ πάσης κακίας ἀνεπιδέκτους. τοὺς δὲ ἄλλως διακρίνων, ἤτοι μέσως πως ἔχοντας ἀρετῆς καὶ κακίας, ἢ μᾶλλον ἢ ἧττον ἢ καὶ ἄκρατον τὸ καλὸν ἢ κακὸν, ὡς ἐν ὕλῃ τὸ σαθρὸν καὶ τὸ κοπρῶδες καὶ τὸ ἰόν.

Ibid. C 3. *Καὶ περιθρυλλεῖσθαι ἡμῶν ἔδει τὰ ὦτα.* Ἐπαινῶν γὰρ Λιβάνιος τὴν ἐκείνου ἀρχὴν, καὶ D φαντασιοκοπῶν [*codd.* φαντασιοσκοπῶν], καὶ τοὺς χρόνους [*Coisl.* τοῦ χρόνου] τῆς βασιλείας Ἰουλιανοῦ γένος χρυσοῦν ἐκάλει, τάδε καὶ τάδε πεποιηκότος, ἢ ποιεῖν μέλλοντος, ἅπερ οὐκ ἐγένετο· διὸ καὶ ἀκαριαῖα ταῦτα καὶ φαντασιώδη φησί.

Col. 601 A 9. *Ὃ μοι δοκεῖ ἄλλον μὲν ἂν ἰδεῖν.* Τὸ ποῖον συνιδεῖν; τὸ καὶ μικροῖς καὶ μεγάλοις πλέξαι τὸν διωγμὸν ἐν καιροῖς τῆς τοσαύτης τῶν Χριστιανῶν ἐπιδόσεως, ὡς ἐκ τούτου καὶ πλείστην ὅσην ἄνοιαν στηλιτεύσασθαι ἐν τούτοις αὐτοῦ, πᾶσαν μικροῦ τὴν τῶν Ῥωμαίων διώκειν καὶ καταλύειν ἀρχὴν πειρωμένου, ἐν οἷς καὶ τὸ κοῦφον αὐτοῦ καὶ μειρακιώ-

(92) Vide supra not. 28.
(93) Κομπάζουσα scribere debebat.
(94) Innuit forte hoc anonymum epigramma (*Anal.* 446)
Πᾶς λόγος ἐστὶ μάταιος ὁ μὴ τετελεσμένος ἔργῳ,
Καὶ πᾶσα πρᾶξις τὸν λόγον ἔργον ἔχει.

A δις δεικνύει, ὅτι τῇ μεταθέσει τῆς κλήσεως τῶν Γαλιλαίων ᾠήθη καὶ τὴν διάθεσιν συνακολουθῆσαι· πλὴν καὶ ἔργῳ δεδήλωται ὅτι μέγιστον εἰς δόξαν ἡ τοῦ Χριστιανοῦ [*ms.* 573 Χριστιανισμοῦ] κλῆσις, καὶ διὰ τοῦτο ἀποστερεῖν ἡμᾶς τούτου ἐμηχανᾶτο, ἢ δεδοικὼς, καθάπερ οἱ δαίμονες, τὴν προσηγορίαν.

Ibid. C 2. *Ἡμεῖς δ' οὐ παρακινήσομεν αὐτοῖς τὰ ὀνόματα.* Οὐκ ἔχομεν γὰρ, φησὶν, εἰς ὅ τι καταγελαστότερον μετατεθεικέναι τὰ ἡμέτερα τῶν ὀνομάτων, τῶν σεμνῶν φαλλῶν ὑμῶν καὶ τῶν ἑξῆς ἐπαγομένων.

Ibid. 8. *Δεῖ γὰρ ἢ ἀτυχεῖν,* (95) *παρ' ἐκείνοις.* Πῶς ἀτυχεῖν; εἰς πολλὰς ἀκολασταίνειν γυναῖκας ἕνα, τουτέστι τὸν κράτιστον Ἡρακλέα.

B Ibid. 9. *Ἢ ἐκ πολλῶν γεννᾶσθαι* [*edd.* γίνεσθαι] *ἕνα.* Τίνα; τὸν Πᾶνα λέγει, ὅν φασι, πολλοὺς μνηστῆρας τῇ Πηνελόπῃ συνελθόντας, ἕνα τοῦτον γεννηθῆναι τὸν αἴσχιστον, κερασφόρον καὶ τραγοσκελῆ.

Col. 604 A 3. *Βουθοίναν καὶ Τριέσπερον.* Τὸν αὐτὸν λέγει Ἡρακλέα. Οὗτος γὰρ διερχόμενος, ζευγίτην ἀροτριῶντα εὑρὼν, καὶ τὸν ἕτερον τούτου θύσας τῶν βοῶν, θοίνην ἑαυτοῦ καὶ βρῶμα πεποίηται· ἐξ οὗ καὶ ὠνόμασται. Ὁ αὐτὸς οὗτος (ibid. 7) καὶ τὰς Θεστίου ν' θυγατέρας ἐν μιᾷ διέφθειρε νυκτί· καὶ διὰ τριῶν νυκτῶν ἐτέχθη τῇ Ἀλκμήνῃ, καινοτομήσαντος τοῦ μεγάλου Διὸς, ὥς φασιν, δι' ἀκολασίας ἔρωτα, καὶ τὰς ἡμέρας, καὶ κελεύσαντος [*Coisl.* ἡμέρας κτλ.] ἡλίῳ ἐπὶ τρισὶ μὴ ἀνατεῖλαι ἡμέραις, ὡς μὴ ἀρκούσης νυκτὸς μιᾶς ἐκπλῆσαι τὸν οὕτω θερμὸν (cod. p. 268, 2) καὶ ἀτειρῆ ἔρωτα. C

Ibid. 14. *Εἰδωλιανὸν καὶ Πισαῖον.* Διὰ τὴν μετωνυμίαν τῶν Γαλιλαίων, ἀντισκώπτοντες [*Coisl.* ἀντὶ τοῦ σκώπτοντες] Εἰδωλιανὸν αὐτὸν καὶ Πισαῖον [*Coisl.* Πισσαῖον] ἐκάλουν, οἱ μὴ συναπαχθέντες τῇ δεισιδαίμονι πλάνῃ αὐτοῦ, τὸ μὲν ἀπὸ τῶν εἰδώλων, τὸ δὲ ἀπὸ τῆς Πίσης [*Coisl.* Πίσσης.]· οὕτω γὰρ ἔν τισιν εὕρηται τῶν ἀντιγράφων· ἢ ἀπὸ τῆς πειθοῦς· ὅτι, φασὶ, καὶ τοῦτο, εἰ καὶ βραχύτερον τῆς βίας, ὅμως παρ' αὐτῷ ἦν. Εἰδωλιανὸν οὖν αὐτὸν ὠνομάκασι, καὶ Ἀδωναῖον (ibid. 15) ἀπὸ Ἀδώνιδος, καὶ Καυσίταυρον, ὅτι πολλάκις ταύρους ὡλοκαύτει· ἀλλὰ κἂν τοῖς νομίσμασι ταῦρον ἐνετύπου· διὸ καὶ Ἀντιοχεῖς ἀποσκώπτοντες κατὰ πρόσωπον ἔλεγον· *Τὸ νόμισμά σου ταῦρον ἔχει καὶ τὸν κόσμον ἀνατρέπει·* τροπικῶς, D ἀπὸ τοῦ ὑπὸ τῶν ταύρων καὶ τῶν βοῶν ἑλκομένου καὶ τὴν γῆν ἀνατρέποντος ἀρότρου.

Col. 605 A 10. *Τῇ λεοντῇ τὴν κερδαλῆν ἐγκρύπτων.* Παροιμιακῶς εἴρηται ἀπὸ τῆς δορᾶς τοῦ λέοντος καὶ τῆς κερδοῦς, εἴτουν ἀλώπεκος. Εἴληπται ἀπὸ τῶν ζώων. Λέων, ἰσχυρότατον καὶ βασιλικώτατον τῶν ζώων, δυνάμει θαῤῥοῦν ἀτρύτῳ, δόλου παντὸς ἐλεύθερον· κερδὼ δὲ, ῥώμῃ μὲν ἀσθενὲς [*codd.* ἀσθενής], δόλῳ δὲ κρατοῦν καὶ ἰσχυροτέρων. Βούλεται δὲ λέγειν ὁ λόγος, ὅτι τῷ τυραννικῷ καὶ βασιλικῷ ἤθει ἔκρυπτεν ὁ Ἀποστάτης τὸ πανοῦργον καὶ δολερὸν, ἀλλ' οὐχ, ὡς βασιλεὺς, τὰ βασιλεῖ πρέποντα ἐλευθερίως καὶ ἀπανούργως ἐτέλει.

juvenile et leve ipsius ostendit, quoniam nominis Galilæorum mutationem animorum quoque mutationem secuturam esse arbitratus est. Verumtamen reipsa perspicuum fuit Christiani nomen maximi ad gloriam ponderis esse, ac proinde hoc in molitus est, ut id nobis eriperet, vel timens, ut dæmones, hanc appellationem.

Nos autem nomina ipsis haudquaquam invertemus. Neque enim ullum aliud magis ridiculum est, in quod nostra nomina immutemus, præclaris vestris phallis, et aliis quæ continue enumerantur.

Apud illos injuria afficere oportet. Quomodo injuria afficere? Nempe multas ignominia afficere mulieres unum, scilicet fortissimum Herculem.

Vel ex multis procreari unum. Quemnam? Pana dicit, quem aiunt, multis amatoribus cum Penelope congressis, unum procreatum fuisse deformissimum, cornigerum atque hircinis pedibus.

Buthœnam et Trivesperum. Eumdem ita Herculem vocat. Hic enim iter faciens, cum jugum boum terram aratro sulcans obvium habuisset, unum ex bobus acceptum jugulavit, eumque sibi epulum et escam fecit. Unde et sic dictus est. Hic idem quinquaginta Thestii filias una nocte stupravit. Et per tres noctes Alcmene eum concepit, ex integro restaurante magno Jove, ut aiunt, ob libidinis petulantiam, amores, et dies, solique imperante per tres continuos dies non oriri, quasi non sufficiente nocte una ad explendum adeo calidum atque indefessum amorem.

Idolianum et Pisæum. Propter Galilæorum nominis immutationem, eodem ludo ulciscentes, Idolianum eum et Pisæum vocabant, qui non superstitiosis ejus erroribus abstracti erant, alterum quidem ab idolis, alterum a Πίσης (*Pisa*). Ita enim in nonnullis invenitur manuscriptis; vel a πειθοῦς (*persuasione*); quod, aiunt, hæc quoque, etsi rarior violentia, tamen apud eum erat. Idolianum igitur eum nuncupaverunt, et Adoniæum ab Adonide, et Tauricremum, quod sæpius boves igne cremaret. Monetam quoque tauro signabat. Quapropter Antiocheni vultum ejus deridentes dicebant: *Moneta tua taurum habet et mundum invertit:* metaphorice desumptum ex aratro quod a bobus extrahitur terramque invertit.

Leoninæ pelli vulpinam prætexens. Proverbialiter dictum a leonis corio, vulpisque. Hoc ab animalibus desumptum. Leo, validissimum regalissimumque animalium, viribus confidens indomitis, atque ab omni dolo liberum. Contra vulpes, robore quidem debilis, astu superior et valentior est. Cujus sermonis hic sensus, quod sub tyrannicis regiisque moribus Apostatam fraudem et versutiam occultabat, neque ut imperator, ea quæ imperatorem decebant, libere ac simpliciter exsequebatur.

(95) Editi ἀδικεῖν, recte; ἀτυχεῖν quod legunt nonnulli mss., sensui multum officit; et ideo Basilius, πῶς ἀτυγεῖν; inquit.

Ut nulla omnino ratione malum vitari posset. Hoc est ut non ab alterutro malo aberrarent, nempe ut vel ii qui non adorarent, tanquam imperatoris contemptores supplicio afficerentur, vel qui adorarent, una quoque idola colere atque adorare viderentur, quasi omnia mala in adoratione artificiose continerentur.

Etenim benignitate quadam crudelitatem condire studet. Benignitatem vocat insolitæ imperatoriæ largitionis liberalitatem; et crudelitatem, impietatem eam, quæ per hujusce humanitatis speciem inducebatur, militum simplicitatem pecunia illiciens et inescans.

Melampum quemdam aut Proteum suspicari posses. Jam de Proteo dictum est. Melampus et ipse versutia, præstigiis magicisque incantamentis celeberrimus est.

Unica techna et fraude venalis prostabat. Nempe per dolosam unam machinam et malignum ac veteratorium consilium vendebatur.

Ad consuetam frigidæ potationem. Post multam vini cum aqua misti potationem de more sincerum frigidumque merum biberant; deinde quidam sublatis in altum oculis Christi nomen fauste invocaverunt; ac compotatorum aliquis : *Post abjurationem, ait, Christum adhuc invocatis?* Ad ea quæ sequuntur, ut animadversione digna, operæ pretium est animo attendere.

Ætnæum ignem. Ætna Siciliæ mons est, in cujus vertice hiatus quidam cum æstu et fragore multo ignem in altum evomit, primo per cacumina elatum; qui deinde in subjecta loca invectus, horrifici et malefidi fluminis instar, proximos campos vastat. Narrat fabula Jovem, cum gigantes adversus ipsum insurrexissent, eorum validissimum prostravisse, ac fulmine percussum cruciatu affecisse : cujus anhelitus, utpote igneus, ea per quæ fluit, incendat, fluitimamque omnem et subjacentem regionem exurat.

Et columnas cruoris plenas. In columnis enim eorum, qui ipsis minime parebant, manus per gyrum extendentes, et columnas iis tanquam cingentes, sanctorum carnes fustibus lacerabant.

Virgines castas vestibus nudantes, ac postea proscindentes et dissecantes. Profecto horrendum illud, omnemque non modo impietatem, sed et feritatem

Col. 608 A 13. *Ὡς κακοῦ γε τοῦ παντὸς* (96) *μὴ εἶναι διαμαρτεῖν.* Τουτέστιν, ὡς εἶναι μὴ ἀποτυχεῖν τοῦ παντὸς κακοῦ, ἤτοι μὴ προσκυνοῦντας, ὡς βασιλέως κολάζεσθαι ὑβριστάς, ἢ προσκυνοῦντας συμπροσκυνεῖν δοκεῖν καὶ λατρεύειν εἰδώλοις, ὡς τῆς προσκυνήσεως τὸ πᾶν ἐχούσης τῶν κακῶν σεσοφισμένως.

Ibid. D 3. *Φαρμαχθῆναι καὶ φιλανθρωπίᾳ τινὶ τὸ ἀπάνθρωπον.* Φιλανθρωπίαν καλεῖ τὴν τῆς ἐκτόπου [*Coisl.* ἐκτύπου] βασιλικῆς δωρεᾶς φιλοτιμίαν· ἀπανθρωπίαν δὲ, τὴν διὰ τῆς δοκούσης φιλανθρωπίας εἰσαγομένην ἀσέβειαν, χρήμασι φαρμακευούσης καὶ δελεαζούσης στρατιωτικὴν ἁπλότητα.

Col. 609 A 5. *Μελάμπους* [*Coisl. Μελ. τις.*], *οἶμαι, τις ἢ Πρωτεύς.* Εἴρηται (97) περὶ Πρωτέως· ὁ δὲ Μελάμπους καὶ αὐτὸς ἐπὶ πανουργίαις διαβέβληται καὶ γοητείαις καὶ μαγγανείαις ἀπατηλαῖς (98).

Ibid. B 5. *Ἑνὸς τεχνάσματος ὤνιος ἦν.* Οἷον, ἐωνημένος, πεπρα[γ]μένος διὰ μιᾶς μηχανῆς δολερᾶς καὶ πανούργου σκέψεως.

Col. 612 A 1. *Τῇ ψυχροφόρῳ* (99) *κύλικι.* Μετὰ τὴν πολλὴν κεκραμένην οἰνοποσίαν, τῇ συνήθει [*Coisl.* συνηθείᾳ] ἐκέχρηντο ἀκρατοποσίᾳ ψυχροῦ οἴνου· εἶτα εἰς ὄνομά [*ms.* 573 ὀνόματα] τινες ἀναβλέψαντες Χριστοῦ (1) εὐφήμως ἀνεῖπον [*Coisl.* ἂν εἶπον]· ἔπειτά τις τῶν συμποταζόντων, *Μετὰ τὴν ἄρνησιν*, ἔφη, *Χριστὸν* (cod. p. 269 1) *ἔτι ἐπικαλεῖσθε;* Καὶ τὰ ἑπόμενα σημείωσαι ὡς ἄξια ἐπιστάσεως.

Col. 613 A 9. *Τὸ Αἰτναῖον πῦρ.* Αἴτνη ὄρος ἐστὶ Σικελικὸν, ἐν ᾧ χάσμα τι κατὰ κορυφῆς ἐνυπάρχον, βρασμῷ καὶ ἤχῳ πολλῷ πῦρ ἄνω ἀπερεύγεται, πρότερον κατὰ τοὺς κρατῆρας αἰρόμενον, εἶτ' αὖθις κατὰ τῶν ὑποκειμένων φερόμενον φοβερῷ καὶ ἀπίστῳ τινὶ ῥεύματι φθείρει τὰ παρακείμενα. Ὁ δὲ μῦθός φησι, Γιγάντων ἐπαναστάντων τῷ Διῒ, τὸν τούτων τυραννικώτερον καταλαβὼν [*ms.* 573. καταβαλὼν] καὶ κεραυνῷ βαλὼν, φησὶν, ἐτιμωρήσατο· ἐξ οὔτινος [*ms.* 573 οὗτινος] τὸ ἀναπεμπόμενον ἆσθμα [*Coisl.* ἆσμα], πυρίπνουν ὂν, λυμαίνεται, τὰ δι' ὧν ῥεῖ πυρπολοῦν, καὶ πᾶν καταφλέγον τὸ προσπελάζον καὶ ὑποκείμενον.

Ibid. C 2. *Καὶ τοὺς πλήρεις* [*Coisl.* πλήρης] *αἵματος* [*editt.* αἱμάτων] *κίονας.* Ἐν κίοσι γὰρ τὰς χεῖρας τῶν μὴ πειθαρχούντων ἐξαπλοῦντες κύκλῳ καὶ περιζωννύοντες, τῶν ἁγίων τὰς σάρκας δορκαλίσι κατέξαινον.

Col. 616 B 2. *Παρθένους ἁγνὰς τῆς ἐσθῆτος γυμνώσαντες* [*Coisl.* γυμνάσαντες], *εἶτ' ἀνακείραντες* [*Coisl.* ἀνακήραντες] *καὶ δικάσαντες.*

(96) Editi ὡς κακοῦ γε τοῦ παντός, non male.

(97) Supra, ad col. 585 A 5.

(98) Alias (*ad Mapin.*, p. 88) de Melampo nonnulla dixi quæ videri possunt. De illo egit Nonnus (*Hist.* I, 45) ad hunc Gregorii locum. Libanius Juliano, (*Orat.* 14, t. I, p. 421, 20) ut ejus in divinatione peritiam extollat, Παῖδα, inquit, τὸν Μελάμπουν ἀπέφηνας.

(99) Cod. 573 ψυχοφθόρῳ, quod omnino non admittit sensus. Notanda permutatio vocum ex φόρος et φθόρος compositarum, de qua dixi *ad Nicetam* (IX, 90).

(1) Domnus Clemencetus, qui hoc scholion citavit, hic Χριστόν scripsit, quod sensu caret. Ms. Χ̄ῡ, i. e. Χριστοῦ. Mox idem Clemencetus omittit ἔτι.

Φρικτὸν τοῦτο ὡς ἀληθῶς, καὶ πάσης, οὐκ ἀσεβείας μόνον, ἀλλὰ καὶ θηριωδίας ἐπέκεινα. Ποῖον γὰρ ἂν θηρίον ὁμοφύλων σαρκῶν ἐφάψαιτο;

Col. 620 C 2. *Ὡς ἐπαινοίη τὸ σύμβολον.* Τί ταύτης τῆς ψυχῆς ἱερώτερόν τε καὶ ὑψηλότερον; κάτω γὰρ ἅπαντα θεὶς τὰ σωματικά τε καὶ γήϊνα, καὶ αὐτοῦ τοῦ οἰκείου σωματίου μεθεὶς καὶ ὑπερφρονήσας, ὑψωθείς τε καὶ μετέωρος γεγονὼς, καὶ αὐτῆς τῆς οὐρανίας ἀψῖδος ὑπεραρθεὶς, ἐπεντρυφῶν ὥσπερ τοῖς δειναῖς, ὡς ταπεινοὺς, ἐπαγγελῶν [*Coisl.* ἐπαγγέλων], καὶ λίαν χαμαιπετεῖς ἐπετώθαζε τοὺς αἰκίζοντας.

Col. 621 C 6. *Ὑπὲρ οὗ τάχα μόνου δικαίως ἔπαισχε.* Ποίου; τοῦ, ὅτι τὸν ἐξάγιστον τοῦτον, ἡνίκα τὸ ἐκείνου γένος ἅπαν ἐκινδύνευεν ἀπολωλέναι, καὶ αὐτὸς εἷς ἦν τῶν σεσωκότων αὐτὸν καὶ ἀποκρυψάντων. Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα, φησὶν, ἀδίκως ἔπασχεν, ὅτι δὲ κακὸν τοσοῦτον τῇ οἰκουμένῃ σώζων ἐλάνθανεν Ἰουλιανὸν, διὰ τοῦτο *καὶ πλείω προσπαθεῖν ἄξιος ἦν*, φησί.

Col. 624 A 8. *Ὡς μικρὸν εἶναι (2) τὴν Ἐχέτου καὶ Φαλάριδος ἀπανθρωπίαν.* Ἄμφω (3) ἤστην περιβόητοι τὴν ὠμότητα καὶ τὴν ἀπανθρωπίαν· ὧν ὁ μὲν Ἔχετος, Σικελίας τύραννος ἦν, ὃς ἀκρωτηριάζων τοῦ σώματος τὰ μέλη [*Coisl.* τῶν μελῶν] καὶ τὰ αἰδοῖα ἀποτέμνων, οἰκτίστῳ θανάτῳ παρεδίδου· ὁ Φάλαρις δὲ, Διονυσίῳ [*Coisl.* Διονύσῳ, *ut infra*] τῷ τυράννῳ βοῦν χαλκοῦν κατασκευάσας, ἐν τούτῳ [*Coisl.* ἐν ᾧπερ] ὑποκαιομένῳ ἀνθρώπους εἰσβάλλειν εἰσηγεῖτο τῷ Διονυσίῳ, ὡς ἂν τῇ τούτων οἰμωγῇ φοβερὸν ὑπηχεῖσθαι, ὥσπερ τοῦ βοὸς μυκωμένου· ἐν ᾧ καὶ πρῶτος δικαίως αὐτὸς ἐμβληθεὶς τὴν πεῖραν ἐδίδαξεν.

Ibid. B 1. *Τίς ἄν μοι δοίη τὴν Ἡροδότου καὶ Θουκυδίδου σχολήν τε καὶ γλῶτταν;* Ἱστορικοὶ ἐγενέσθην οὗτοι τῶν παρ' Ἕλλησι θαυμαζομένων, τὰς Ἑλληνικὰς γράψαντες ἱστορίας. Ἀλλ', ὦ Πάτερ ἡμέτερε καὶ τὴν σοφίαν ὑπέρτερε, οὐδὲν προσδεῖ γλώττης ἡμῖν τῆς ἐκείνων· ἤρκεσε γὰρ οὐδὲν ἧττον, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον, ἡ τῆς ὑμετέρας γλώττης βροντή τε καὶ ἀστραπὴ, ὑπερφωνῆσαι καὶ καταστράψαι (4) καὶ στήλῃ μακρᾷ θριαμβεῦσαι, ἔτι δὲ καὶ καταβαλεῖν καὶ καταφλέξαι κακίαν οὕτω λαμπρὰν, καὶ ὡς αἰθάλην λικμῆσαι αὐτοῖς εἰδώλοις καὶ μύθοις καὶ τελεταῖς καὶ μαγγανείαις τὸν ἀλιτήριον.

Ibid. 5. *Τὸν Ὀρόντην.* Ποταμὸς οὗτός ἐστιν Ἀντιοχείας (5), ἐν ᾧπερ τοὺς ὑπ' αὐτοῦ ἀναιρουμένους ἐῤῥίπτει κτείνων ἀδήλως, ὃν καὶ τοῖς νεκροῖς στε-

A exsuperans. Quomodo enim fera similium suorum carnibus vesceretur?

Nimirum signum illud sibi placere. Quid hac anima sanctius atque sublimius? Nam cum corporea omnia et terrena infra se posuisset, atque ipsum etiam corpus suum contempsisset, in sublimeque elatus penderet, ac ipsa cœlesti suspensione admodum delectaretur, dolorum acerbitates velut in deliciis habens, quasi humiles humique demissiores eos, qui ipsum cruciabant, cavillis incessebat.

Quo etiam solo nomine merito fortasse hæc perpetiebatur. Quonam nomine? Hoc quod impiissimum istum, tum, cum genus ipsius totum vitæ discri-
B mine versaretur, ex iis unus ille fuerat qui servaverant atque furtim subduxerant. Nam cætera quidem, ait, injuste passus est; quoniam vero tantum orbi malum servans absconderat Julianum, ideo *et plura pati merebatur*, ait.

Ut jam parva sit Echeti et Phalaridis crudelitas. Ambo erant crudelitate et inhumanitate famosissimi. Quorum alter, Echetus, Siciliæ tyrannus erat, qui nonnullos extremis corporis artubus præcisis, genitalibusque obtruncatis, horrenda nece afficiebat. Phalaris vero Dionysio tyranno æneum bovem confecerat, in quem supposito igne calefactum homines injici Dionysio suadebat, ut eorum ejulatibus tremendus sonus fieret, bovis instar mu-
C gientis; sed ipse merito primus in eum injectus experimentum dedit.

Quis mihi Herodoti ac Thucydidis otium linguamque suppeditabit? Historici autem hi duo viri fuerunt, apud Græcos admiratione florentes, qui Græcas historias scripserunt. Verum, o venerande Pater, adeoque sapientia sublimis, nihil nobis eorum lingua opus est. Sufficit enim haudquaquam minus, imo potius, tuæ linguæ tonitru et fulgur, ad proclamandum, ad fulgore oculorum aciem præstringendam, ad insculpendum quasi in columna magna, atque etiam ad dejiciendam atque inurendam pravitatem adeo formidandam, et sicut cine-
D rem ventillandum ipsis idolis, et fabulis, et initiationibus, et incantamentis, nefarium hunc atque impiissimum.

Orontem. Est autem hic Orontes Antiochiæ fluvius, qui quidem eorum, qui ab isto necabantur et in eum projiciebantur, multitudine opprimebatur,

(2) Edit. et Coislin. μικρὰν εἶναι. Cod. 573 μικρὸν ἦν. Clemencetus μικρὸν invenit in uno ex suis mss., quod præstat. Ὡς χαλεπόν εἰσιν οἱ φίλοι inquit Chremylus in *Pluto* (v. 782). Nihil apud veteres magis tritum quam hic usus neutri generis, sed amanuenses non semel, ut ibi verba μικράν et φιλανθρωπίαν juxta genus concordare inepte voluerunt. Vide Schœffer ad *Ellipses* Lud. Boos (p. 535).

(3) Mss. ἀμφοῖν. Scripsi ἄμφω, quod jam proposui in nota ad *Epimerismata* Herodiani (p. 38), ubi scholion hoc integrum citatur; ubi etiam errorem Basilii notavi et quædam dixi de Echeto.

(4) Alludit ad hunc locum jam a multis imitatum et laudatum :

Ἐντεῦθεν ὀργῇ περικλεὴς Οὐλύμπιος
Ἤστραπτ', ἐβρόντα, ξυνεκύκα τὴν Ἑλλάδα.

(5) D. Letronne observat hic vocem *Ἀντιόχεια* notare territorium Antiochenum, et positam fuisse pro *Ἀντιοχίς*, ut apud Strabonem (§ IV, p. 73) vox *ἡ Ἀπάμεια* tum urbem Apameam tum regionem Apameensem designat.

ut ab Homero allusionem ducens dixit. Dissectorum vero puerorum virginumque, et eorum qui pro pietate se periculis objecerant, corpora in puteis, et fossis, et muris, cavisque nonnullis locis abscondebat.

Melioris fortunæ tempore infortunio affectam. In hac magna nostra Cæsarea templum erat et statua Fortunæ, quod, in istius imperii et felicitatis tempore, vir quispiam, acriori pietate præditus, incenderat atque in cinerem redegerat : ex quo Cæsarienses ab eo contumeliis affecti diuturnis exsiliis multati sunt.

Novumque deum illum nobis effingunt. Ipsum dixit atheum Idolianum. Ita enim eum, qui istius opera venerabantur, effingebant vocabantque.

Atqui hydram nemo unquam lenem et mansuetam dixit. Erat hydra genus serpentis multiceps, cujus capita Hercules, ut poetæ fingunt, secare nequibat, pro uno nimirum multis aliis, si fabulæ fides adhibenda est, enascentibus, nisi Iolaus, qui tum aderat, eumque adjuvabat, abscissa capita exussisset.

Pataricam Chimæram. Ipsa tria capita, juxta Homerum, habebat. A fronte, ait, leo, a tergo draco, in medio chimæra. Hanc Bellerophon Pataræ in Cilicia interfecit. Cerberum quoque inferorum canem tria capita similiter habuisse fingunt. Inferni κυνέην, *caninam pellem*, nigram circum caput aiunt. Κυνέη autem, quæ e canina pelle confecta est. De cæteris historiis sæpius dictum est.

Partim jam horrescunt, dum excitantur.

Partim superhorrescunt. Post jam excitatas excitantur. Partim adhuc quiescunt, toto scilicet draconis tractu nondum emoto.

Quemadmodum fulmine. Aliæ partes, ait, *occupantur, aliæ nigrore prius inficiuntur.* Sicco enim vapore spissato, atque in locis congesto, et alicui rei adhærescente, primum quidem nubes nigrescit, dein tumescens agitatur, dissiliensque pendet, fulguransque defertur, quod fulmen vocant.

Nam quæ nec Diocletianus. Hic primus Christianos contumeliis affecit, dein Maximianus post cum et super eum; deinde Maximus vehementius adhuc, cujus, ut ait, a Deo percussum corpus fœde mutilatum est, imaginesque hanc fœditatem infamia notant.

Porro quam scita et acuta ratio carnificis illius et Dei desertoris. Cum quidem verberans et omni cru-

A νοῦσθαι ἐξ Ὁμήρου (*Iliad.* Φ, 219) λαβὼν εἶπε· τῶν δ' ἀνατεμνομένων παίδων τε καὶ παρθένων καὶ τῶν ὑπὲρ εὐσεβείας κινδυνευόντων φρέασί τε καὶ διώρυξι καὶ τοίχοις καὶ κοίλοις τισὶν ἐναπέκρυπτε τόποις.

Col. 625 A 9. *Ἐν καιρῷ τῆς εὐτυχίας ἀτυχησάσης.* Ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς Καισαρείᾳ τῇ μεγάλῃ ταύτῃ ναὸς ἦν καὶ στήλη τῆς Τύχης, ὅνπερ, ἐν καιρῷ τῆς αὐτοῦ βασιλείας καὶ εὐτυχίας, πυρί τις τῶν εἰς εὐσέβειαν θερμοτέρων καταβαλὼν ἀπηθάλωσε· διὸ καὶ ὑπ' αὐτοῦ περιυβρισμένου ἀπελήσαντο, μακραῖς ὑπερορίαις κατακριθέντες.

Ibid. C 12. *Καὶ τὸν νέον θεὸν ἡμῖν ἀναπλάττοντες.* Αὐτὸν λέγει τὸν ἄθεον Εἰδωλιανόν (6). Οὕτω γὰρ αὐτὸν οἱ τὰ ἐκείνου σέβοντες ἀνέπλαττόν τε καὶ

B ἀνηγόρευον.

Ibid. D 1. *Τὴν ὕδραν οὐδείς ποτε εἶπεν ἥμερον.* Εἶδος ὄφεως ὕδρα πολυκέφαλον, ἧς ὁ Ἡρακλῆς, ὡς ὁ μῦθος, τὰς κεφαλὰς ἀποτέμνων οὐκ ἤρκει, ἀντὶ μιᾶς πλειόνων, ὥς φασι, φυομένων, εἰ μὴ ὁ Ἰόλεως παρών τε καὶ συμμαχῶν ἐνεπίμπρα τὰς τεμνομένας.

Col. 628 A 1. *Παταρικὴν Χίμαιραν.* Αὕτη (7) τρεῖς κεφαλὰς καθ' Ὅμηρον (*Iliad.* Ξ, 181) εἶχε· πρόσθεν [*Coisl.* πρόσθε] γάρ, ἔφη, λέων, ὄπισθεν δὲ δράκων, μέση δὲ χίμαιρα· ἣν ὁ Βελλεροφόντης ἀνεῖλεν ἐν Πατάροις τῆς Κιλικίας (8). Τρεῖς καὶ τὸν Κέρβερον τοῦ ᾅδου κύνα φασὶ κεφαλὰς ὁμοίως ἔχειν. Ἄϊδος δὲ *κυνέην*, μέλαιναν περικεφαλαίαν φασί· κυ-

C νέη δὲ ἡ ἀπὸ κυνὸς δέρματος κατεσκευασμένη. Περὶ τῶν ἄλλων ἱστοριῶν (9) εἴρηται πολλάκις.

Col. 629 A 1. *Αἱ μὲν δὴ φρίσσουσιν.* Ἐγηγερμέναι εἰσίν.

Ibid. *Αἱ δὲ ἐπιφρίσσουσιν.* Ἐπὶ ταῖς ἤδη ἐγερθείσαις ἐπεγείρονται· αἱ δὲ τέως μὲν ἠρεμοῦσι, τοῦ ὁλκοῦ μήπω ὅλου τοῦ δράκοντος κινηθέντος.

Ibid. 3. *Ὥσπερ κεραυνῷ* [*Coisl.* καὶ κεραυνοῦ]. *Τὰ μέν*, φησί, *κατέχεται, τὰ δὲ* (Cod. p. 270, 1) *προμελαίνεται*· τῆς γὰρ ξηρᾶς ἀναθυμιάσεως παχυνθείσης, κἀν τόποις [*Coisl.* τόπῳ] συναθροισθείσης, καὶ ἐπί τι κατασχεθείσης, μελαίνεται μὲν πρότερον, εἶτα πνευματωθεῖσα κινεῖται, καὶ ῥηγνυμένη ἐξάπτεται, καὶ κάτω ἀστράπτουσα φέρεται, ὃ καὶ σκηπτὸς

D καλεῖται.

Ibid. B 1. *Ἃ γὰρ μήτε Διοκλητιανός.* Οὗτος πρῶτος Χριστιανοῖς ἐνύβρισεν, εἶτα Μαξιμῖνος (10) μετ' ἐκεῖνον καὶ ὑπὲρ ἐκεῖνον, ἔπειτα Μάξιμος ὑπερβαλλόντως, ὅς, φησί, καὶ ὑπὸ Θεοῦ πληγείς, ἐλωβώθη τὸ σῶμα, οὗτινος [*ms.* 573 οὔτινος] καὶ αἱ εἰκόνες στηλιτεύουσι τὴν λώβην.

Col. 632 A 7. *Καὶ ὁ Λόγος ὡς πάνσοφος τοῦ φονευτοῦ* [*ms.* 573 *Λόγ. ὁ περίσοφος τοῦ φονητοῦ*]

(6) Vide supra ad col. 604 A 14.

(7) Hoc scholion jam laudavi ad *Epimerismata* Herodiani (p. 149), voce *Χίμαιρα*.

(8) D. Letronne ad hunc locum adnotavit, Basilii vel amanuensium lapsu scriptum Κιλικίας pro Λυκίας, Patarum enim Lyciæ metropolim fuisse, ut patet ex hac inscriptione quæ in una ex ejus portis inventa est : ΠΑΤΑΡΕΩΝ ΤΗΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΤΟΥ ΛΥΚΙΟΥ ΕΘΝΟΥΣ Ο ΔΗΜΟΣ.

(9) Historiæ scilicet de Gyge, Scylla, Charybde et aliis, quas Nonnus exposuit.

(10) Editi, rectius, Μαξιμιανός. Quæ hic Gregorius ait de Maximino et ejus statuis, hæc potius ad Maximianum spectare videntur.

A καὶ ἀποστάτου [*Coisl.* προστάτου]. Ἐπειδὴ γὰρ τύπτων καὶ παντοίως αἰκιζόμενος καὶ μιαιφονῶν καὶ τῶν χρημάτων ἀπεστέρει, μὴ ἐξεῖναι δίκας ὑπὲρ τούτων λαμβάνειν Χριστιανοῖς ἐνομοθέτει, ἐκ τῶν ἡμετέρων νόμων δῆθεν καταδικάζων ἡμᾶς μήτε ἀμύνεσθαι, μήτε δικάζεσθαι τυραννουμένους, μήτε μὴν τὰ ἡμέτερα ἀπαιτεῖν ἀπὸ τῶν αἱρόντων, μήτε τι ὅλως (11) κεκτῆσθαι, καὶ τὰ λοιπὰ τῶν θείων ἐντολῶν προσετίθει· ταῦτά φησιν ἀκριβῶς προσωμιληκέναι ὁ Πατήρ, ἐκεῖνο δὲ οὐκ ἀνεγνωκέναι (*Matth.* XXI, 41), ὅτι κακὸς κακῶς ἀπολεῖται ὁ τὸ Θεῖον ἐξαρνησάμενος, ὡς αὐτός [*Coisl.* ἐξαρν. αὐτ.]. Ὥσπερ οὖν ἡμᾶς τοιούτους εἶναι νομοθετεῖ [*ms.* 573, νουθετεῖ], καὶ πρὸς τὸ ἀκρότατον τῆς ἀρετῆς ἐπείγει· τοιαῦτα γὰρ τὰ ἡμέτερα τῆς ἄκρας φιλοσοφίας τοῦ Κυρίου ἐντάγματα· οὕτω δείκνυσιν ἑαυτὸν τῇ παραθέσει B κάκιστον· ἅμα δὲ καὶ [*Coisl.* δείκν. ἑ. τ. π. κάκ. ἑαυτόν· ἅμα καὶ] τοῖς ἑαυτοῦ ἐγκαλῶν θεοῖς, τὸ κακίστοις [*Coisl.* κακίστην] εἶναι ἀποκέκριται (12)· ἐν τούτοις γὰρ ἡμῖν μὲν ἡ κρείττων μοῖρα, ἐκείνοις δὲ ἡ [*ms.* 573, δ' ἡ] χείρων. Εἰ δή περ καὶ αὐτοὶ [*ms.* 573 αὐτὰ] μεταποιοῦνται, εἰ καὶ μὴ τοῖς ἔργοις, ἀλλ' οὖν (13) καλοκαγαθίας καὶ ἡμερότητος, καὶ ποῦ δίκαιον ἡμᾶς μὲν καὶ πάσχοντας καρτερεῖν λέγειν καὶ μηδ' ἀντιλέγειν, αὐτοὺς δὲ μηδὲ φειδομένων φείδεσθαι; οὐκ αἰσθανόμενος ὁ ἀνόσιος, ὅτι τῆς ἡμετέρας νομοθεσίας τὰ μὲν ἀνάγκην ἔχει τηρεῖσθαι, καὶ κίνδυνος τοῖς μὴ φυλάσσουσιν ἕπεται, τὰ δ' αἵρεσιν ἀλλ' οὐκ ἀνάγκην, καὶ φυλάσσουσι μὲν τιμὴν καὶ ἀντίδοσιν, μὴ φυλάσσουσι [*Coisl.* φυλάσσειν] δὲ οὐδ' ὁντινοῦν [*Coisl.* ὅντινες οὖν] κίνδυνον. Καὶ τὰ τούτων παραδείγματα δηλοῖ.

Col. 636 A 14. *Ὃ πρῶτον μετὰ τὸν πρῶτον ἠσπασάμην.* C Ὃ πρῶτον· τὸ τῶν λόγων δηλονότι κράτος, φησὶν, ἠσπασάμην· μετὰ γὰρ τὸ πρῶτον καὶ τὸ θεῖον (ὃ καὶ ἐπιφέρων διασαφεῖ, τὰ θεῖα λέγων καὶ τῶν νοητῶν τὰς ἐλπίδας)· μετὰ γὰρ τὰ πρῶτα ταῦτα, τὸν Θεὸν καὶ τὰ θεῖα, πρότερον τῶν λοιπῶν ἁπάντων τὸ κράτος, φησὶν, ἠσπασάμην τῶν λόγων.

Col. 637 A 5. *Οἷς τὸ « Αὐτὸς ἔφα » τὸ πρῶτον* (cod. p. 270, 2) *καὶ μέγιστόν ἐστι τῶν δογμάτων.* Τοῖς Πυθαγορείοις. Μετὰ τὴν πρῶτον τῆς φιλοσοφίας σιωπὴν, ἣ μέτρον λόγων ἐδίδασκε, νόμος ἦν αὐτοῖς, ὅ τι ἂν τῶν δογμάτων ἐρωτωμένοις, εἰς ἀπόδειξιν τὸ, Αὐτὸς ἔφα· μόνον ἤρκει ὅτι φάναι Πυθαγόρᾳ τοῦτ' εἴη δεδογμένον· ὅπερ δύναται ἐν ἄλλοις ῥήμασιν ἴσον τοῦ *Πίστευσον* ἡμετέρου. Βούλεται δὲ ὁ λόγος μὴ D ἐξεῖναι διαπιστεῖν τοῖς ὑπὸ προφητῶν καὶ ἀποστόλων καὶ ἀξιολόγων προσώπων εἰρημένοις. Ἐν ἄλλοις, *μὴ ἐπεξιέναι διὰ πίστιν*, γράφεται, ἀντὶ τοῦ, μὴ περιεργάζεσθαι καὶ πολυπραγμονεῖν. Χρυσῶν δὲ ἐπῶν λέγει, ὧν Πυθαγόρας συνεγράψατο, ἤ τινε· ἄλ-

A ciatus genere lacessens, et trucidans, et fortunis spolians, non licere Christianis ea ulcisci ediceret, lege nostra videlicet nos condemnans, ne mala afflicti ulcisceremur, nec litem intenderemus, nec nostra ab eripientibus repeteremus, nec quidquam omnino possideremus, cæteraque e divinis mandatis adjiceret. Qui quidem, ut ait Pater, in his accurate versatus, illud tamen non legit, quod malus male perdetur, hoc est quisquis divinum nomen ejurarit, ut ipse. Quemadmodum igitur ut tales simus præscribit, et ad summum virtutis apicem extollit : hæc enim nostra summæ philosophiæ Domini præcepta; sic ostendit seipsum comparatione pessimum; simulque deos suos criminans, pessimos fuisse reprehendit. In his enim nobis quidem B pars melior, illis vero pejor. Sin autem ipsi quoque probitatis aliquid et lenitatis, si non rebus ipsis, oratione saltem sibi vindicant, quonam modo æquum est, nos quidem, cum malis afficimur, patientiam adhibere, nec injuriam referre, sed ipsis ne parcentibus quidem parcere? Minime reputans impius quod alia quidem necessitate observamus, et non observantibus periculum consequitur, alia autem arbitrio, non vero necessitate; observantibus honor et præmium; non autem observantibus nihil periculi. Quorum exempla exponit.

C *Quod primum post id quod primum est amplexatus sum.* Quod primum : nempe sermonum robur, ait, amplexatus sum; etenim post id quod primum et divinum est (statimque postea exponens, res divinas, ait, et spes eorum quæ mente intelliguntur), post hæc prima, Deum ac divina, potius reliquis omnibus robur, ait, amplexatus sum sermonum.

Quibus illud, « Ipse dixit, » dogmatum omnium primum est et maximum. Nempe Pythagoricis. Post primum philosophiæ illius silentium, quo sermonum modum edocebantur, mos erat apud illos cum de dogmatibus interrogarentur, probationis gratia respondere : *Ipse dixit.* Satis erat ita hoc Pythagoræ visum fuisse. Quod quidem parem vim habet D quod nostrum *Crede.* Vult porro nobis hic sermo non licere iis fidem abrogare, quæ a prophetis, et apostolis, virisque fide dignis dicts sunt. Alias *non discurrendum de fide* scribitur, id est non curiosius inquirendum atque investigandum. De aureis carminibus mentionem facit, quæ Pythagoras con-

(11) Orator, aliis verbis, μήτε κεκτῆσθαί τι τὴν ἀρχὴν, quod D. Clemencet in nota vertit, *nec quidquam possideamus jure dominii.* Billius, recte, *nec quidquam omnino possideamus.* Editor Benedictinus, quod et interpretes ipso peritiores fugit, videtur ignorasse, in istiusmodi phrasibus, cum sunt negativæ, vocem τὴν ἀρχὴν nihil aliud significare quam *prorsus, omnino.* Vide Lennep. *ad Phalaridem* (ep. 16, p. 82); Fischer in Indice Æschinis Socratici; Elsner in *Observationibus sacris* (p. 319); Fabricium in *Sexto Empirico* (*Hyp.* I. XIV, 96; II, 6, 50). An vero idem dicendum sit de phrasibus affirmativis, apud eruditos non constat. Loca quædam invenire est in quibus hæreas; in sequenti tamen Herodoti loco voci ἀρχὴν (*Clio*, 140, 15) sensus non videtur tribuendus quem Latine habent *prorsus, omnino, revera:* Καὶ ἀμφὶ μὲν τῷ νόμῳ τούτῳ ἐχέτω ὡς καὶ ἀρχὴν ἐνομίσθη.

(12) Vox ἐγκαλῶν orta videtur ex prava lectione quam Basilius habuerit in suo exemplari. Editi, recte, τοῖς αὐτοῦ θεοῖς ἐν καλῷ τοῦτο τυγχάνον.

(13) Forte ἀλλ' οὖν λόγῳ ut phrasis ἀκολουθία constet et antithesis fiat cum ἔργοις.

scripsit vel Pythagoricorum nonnulli in hexametro tono, seu heroico metro, quæ et plumbea ludens nuncupatus est magnus hic magister, aureorumque carminum verissime conditor.

Quod si tuos quoque esse ostenderis, quomodo nos eorum minime participes? Si ostenderis tuos esse sermones, cur nobis quoque in eis nihil juris est? *Μετὸν* enim μέτεστι (*particeps est*) significat, sicut *ἐξὸν*, ἔξεστι (*licet*). Quomodo igitur hoc ostendes? Pro : Non tuos esse sermones ostendes. Cujus autem Græcismi sermones sunt, tu qui homonymias studiose captas, earumque sensus! Una porro denominatione et homonymia diversæ res significantur, ut canis; ac rursum plarimis vocabulis una et eadem notatur, cujusmodi sunt ἄορ, ξίφος, μάχαιρα, quæ tria *gladium* significant. Aliis denique alia significantur, ut in heteronymis. Etenim necesse erat vel ad dæmonum religionem hæc pertinere, vel ad gentilia; et si religionis sunt, non tamen apud omnes eadem sacrificia patrantur, ita ut homonymum sit omnibus gentilibus Græcizari. Sic in uno *Græcizari* omnia congregantur ethnicæ religionis genera, ut hierophantis videtur, qui cæremoniarum mysteria iis, qui initiantur, aperiunt. Alii enim aliter honores dæmonibus proferunt; et reliqua quæ divinissimus Pater adjicit. Ideoque licet nobis istum in jus ἐξούλης vocare, qui nobis hoc ademerit.

Quemadmodum quasnam victimas et quibus dæmonibus. Subauditur *mactare has atque illas.* Neque enim omnibus dæmonibus eadem mactabantur, sed aliis quidem boves, oves, porci, aliis vero alia atque alia. Et quibus, ait, dæmonibus. Neque enim omnibus eadem, neque uni omnia, neque similiter, sed diversis modis. Non igitur Græcizari uni cuidam deorum separatim attributum atque assignatum est in honorem. Non enim si eosdem et lingua et religione Græcizari contigit, protinus et sermones ipsi et Græca lingua ad religionem pertinebunt. Atque hac ratione rursum de sermonibus istum in jus *ἐξούλης* vocare haberemus.

Non enim si duo circa idem versentur, ambo proinde eadem inter se sunt. Duo quædam nomina de uno subjecto dicuntur, sicut aurifex et pictor, ut fieri potest, de Petro : non autem aurum fundere idem est ac pingere, et vice versa. Rationi enim ea con-

A λοι τῶν Πυθαγορείων ἐν ἑξαμέτρῳ τόνῳ, εἴτουν ἡρωϊκῷ μέτρῳ, ὅπερ καὶ μολιβᾶ καταπαίζων εἰρήκει ὁ μέγας διδάσκαλος οὗτος καὶ χρυσῶν ἐπῶν ὡς ἀληθῶς ἀρχιτέκτων.

Col. 637 B 11. *Εἰ δὲ καὶ σούς, πῶς τούτων ἡμῖν οὐ μετόν;* Εἰ δείξεις σοὺς δηλονότι τοὺς λόγους [*ms.* 573, ἔδειξέ σου δηλ. τοῦ λόγου], πῶς οὐ μέτεστι τούτων καὶ ἡμῖν; τὸ γὰρ *μετὸν* μέτεστι σημαίνει, ὡς τὸ *ἐξὸν* ἔξεστι. Πῶς οὖν σὺ δείξεις; ἀντὶ τοῦ, Οὐ δείξεις τοὺς λόγους σούς. Ἀλλὰ τίνος εἰσὶ τοῦ Ἑλληνίζειν, ὦ περὶ τὰς ὁμωνυμίας ἔχων σὺ τὴν ἀκριβῆ ἐπιστήμην καὶ τὰ ὑπ' αὐτῶν δηλούμενα. Ἡ γὰρ μιᾷ προσηγορίᾳ καὶ ὁμωνυμίᾳ διάφορα σημαίνεται [*Codd.* ἡ γ. μία προσηγορία κ. ὁμ. διάφ. σ.], οἷον, κύων· ἢ διαφόροις προσηγορίαις ἕν, οἷον, ἄορ, ξίφος,
B μάχαιρα· ἢ ἑτέραις ἕτερα ἑτερωνύμως δηλοῦται· ἀνάγκη γὰρ ἢ τῆς θρησκείας ταῦτα εἶναι ἢ τοῦ ἐθνικοῦ [*Coisl.* ἔθνους]· καὶ εἰ τῆς θρησκείας, οὐ παρὰ πᾶσι τὰ αὐτὰ [*Coisl.* αὐτοῦ] τῶν θυσιῶν τελεῖται, ὡς ὁμώνυμον εἶναι πᾶσι τοῖς θρησκεύουσι τὸ Ἑλληνίζειν. Οὕτως ἐνὶ τῷ Ἑλληνίζειν πάντα κατηγορεῖται τῆς θρησκείας τὰ εἴδη, ὡς τοῖς ἱεροφάνταις δοκεῖ, τοῖς τὰ μυστήρια τῶν τελετῶν τοῖς μυουμένοις ἐκφαίνουσιν· ἄλλοι γὰρ ἄλλως τὰς τιμὰς τοῖς δαίμοσι προσφέρουσι· καὶ τὰ ἑξῆς ὅσα ὁ θεσπέσιος ἐπάγει. Καὶ διὰ τοῦτ' ἂν ἐξούλεις (14) καὶ ταύτης ἔξω γραφείημεν τῆς κατηγορίας.

Col. 640 A 1. *Ἔστιν* (cod. p. 271, 1) *ἃ καὶ οἷς τῶν δαιμόνων.* Συνυπακούεται τὸ *θύειν τάδε καὶ*
C *τάδε* (15)· οὐδὲ γὰρ πᾶσι δαίμοσι τὰ αὐτὰ ἔθύετο, ἀλλὰ τοῖς μὲν βόες, πρόβατα, χοῖροι, τοῖς δὲ ἄλλα καὶ ἄλλα. Οἷς, φησὶ, τῶν δαιμόνων· οὔτε γὰρ πᾶσι τὰ αὐτὰ, οὔτε ἑνὶ τὰ πάντα, οὐδὲ μὴν ὁμοίως, ἀλλ' ἑτεροτρόπως· οὐ τοίνυν ἔγκριτον τὸ Ἑλληνίζειν, καὶ κεχωρισμένως [*Coisl.* κεχωρισμένον] ἠφώριστό τινι τῶν εἰδώλων εἰς τιμήν· οὐδὲ γὰρ εἰ τοὺς αὐτοὺς συμβέβηκε καὶ τὴν γλῶτταν Ἑλληνίζειν καὶ τῆς θρησκείας τῆς αὐτῆς εἶναι, παρὰ τοῦτο καὶ τῆς θρησκείας εἶεν οἱ λόγοι καὶ τὸ Ἑλληνίζειν· ὡς καὶ διὰ ταῦτα ἐξούλης [*ms.* 573 ἐξ ὕλης] τῶν λόγων γράφειν [*ms.* 573 γραφὴν] ἔξοιμεν.

Ibid. B 15. *Οὐ γὰρ εἰ περὶ* [*Coisl.* γὰρ εἶπεν] *ταυτὸν ἄμφω, καὶ ἀλλήλοις ἄμφω ταῦτα.* Δύο τινὰ
D ὀνόματα καθ' ἑνὸς ὑποκειμένου κατηγορεῖται, οἷον χρυσοχόος καὶ ζωγράφος, εἰ τύχοι, κατὰ Πέτρου, ἀλλ' οὐκέτι καὶ τὸ χρυσοχοεῖν ζωγραφεῖν ἐστιν [*ms.*

(14) Coislin. ἐξούλεις, Regius ἐξ ὕλης, utrobique male. Infra hæc iterum tangit Basilius, sed cum alia verborum dispositione, ex quo patet locum perturbatum esse. In secunda periodo scribit ἐξούλης γράφειν ἔξοιμεν, quod magis probandum; nam ἐξούλης in formula ἐξούλης δίκη vel γραφὴ non adjectiva est. Primam periodum scripsit homo qui antiquæ hujus phrasis juris Attici significationem non noverat; causa ἐξούλης dicta ejus erat qui rebus quas juste possidebat vi spoliabatur (*a*). Quasi dicat Basilius : Licet nobis Julianum in jus ἐξούλης vocare, qui nobis sermonem Græcum adimere vult. Ἐξούλης τῶν λόγων γράφειν ἔξομεν. In alia phrasi ἐξούλεις καὶ ταύτης ἔξω γραφείημεν κατηγορίας, additio vocis ἐξούλεις sensu caret, mea quidem sententia, ut et altera lectio ἐξ ὕλης.

(15) Male Basilius subaudit θύειν τάδε. En verba oratoris : Εἰ μὲν οὖν τῆς θρησκείας, δεῖξον ποῦ καὶ παρὰ τίσι τῶν ἱερέων τὸ Ἑλληνίζειν ἔννομον, ὥσπερ καὶ τὸ θύειν ἔστιν ἃ καὶ οἷς τῶν δαιμόνων. Si quid subaudiendum, non certe θύειν, quod hic legitur, sed tantum ἔστιν ante οἷς· ἔστιν ἃ καὶ ἔστιν οἷς. Habuit forte Basilius exemplar vitiosum, vel hæsit in formula ἔστιν ἃ καὶ οἷς· enim certe multum torsit hic locus, quod patet ex ejus prolixis et impeditis argumentis.

(*a*) Vide S. Petit, *Leg. Attic.*, p. 508; Hérault, *Animadv. in Salmas.*, VII, 26.

573 χρ. καὶ ζωγρ. ἐξὸν], ἢ τὸ ἀνάπαλιν· ἀσυλλόγιστα γὰρ τὰ τοιαῦτα. Καὶ πῶς οἷόν τέ ἐστιν; Εἰ τὸν Ἑλληνίζοντα οὕτω καὶ οὕτω θρησκεύειν [*Coisl.* Ἑλλ. οὕτω καὶ θρ.] συμβέβηκεν, ἤδη καὶ τοὺς οὕτω θρησκεύοντας μόνους Ἕλληνας εἴποιμεν.

Ibid. C. 9. *Τὸ μὲν σμερδαλέον*. Τοῦτο τὸ καταπληκτικὸν σημαίνει· τὸ δὲ *κοναβίζειν*, ἠχεῖν ἢ κτυπεῖν. Τὸ *μῶν*, τὸ μὴ οὖν. Τὸ *δήπουθεν*, συνδεσμικὸν ἐπίῤῥημα βεβαιώσεως, τὸ *ἄττα* ψιλούμενον τὸ τινὰ (16), δασυνόμενον δὲ τὸ ἅτινα δηλοῖ. Τὸ δὲ *ἀμωσγέπως*, τὸ μερικὸν καὶ ἀπό τινος μέρους. Φησὶν οὖν μὴ ταῦτα μόνα εἶναι· καὶ τὸ κομπηρὸν τῆς φράσεως, ἀλλὰ καὶ τὸ πεζὸν, καὶ εὐτελὲς τῆς ἀνὰ χεῖρα ὁμιλίας Ἑλληνικῆς ἐστι διαλέκτου· καὶ μάτην, φησὶ, ληρεῖς, τῶν μὲν ἀπείργων ἡμᾶς, τῶν δὲ τὴν χρῆσιν ὑπερορῶν ὑβριζομένην παρ' ἡμῶν, ὡς οὐχ Ἑλληνικῆς ὑπαρχούσης. Τῆς ματαιότητος! τῆς παρακοπῆς τῶν φρενῶν!

Col. 641 A. 13. *Εἰ μὲν καὶ θεῖαι εἰσὶ* [*ms.* 573, θ. φησὶν, εἰσὶ] *φωναί*. Εἰ γάρ εἰσι θεῖαι φωναὶ, ἤτοι Θεοῦ ἢ καὶ ἀγγέλων, οἳ (17) διὰ γυμνῶν τῶν ἐννοιῶν καὶ τυπωμάτων συγγίνονται ἀλλήλοις, εἴποιεν ἄλλοι, φησίν· ὡς καὶ ἐκεῖναι τούτων ὑπάρχουσαι γυμναὶ, πολὺ τὸ τίμιον ἔχουσι. Τὸ δὲ τῶν σῶν μῶλυ θεῶν, καὶ τὸν Ξάνθον, καὶ τὴν χαλκίδα, καταγελῶ, φησὶ, τῆς εἰκαιομυθίας τῆς ποιητικῆς [*Coisl.* τῆς ποιητ. εἰκ.], ἢ καὶ ταῦτα ἐκαινοτόμησεν εἰς κατάπληξιν μειρακιώδη. Τούτων δέ ἐστι τὸ μὲν, εἶδος ὀρνέου, ἡ χαλκίς· τὸ δὲ, ποταμὸς, ὁ Ξάνθος· ῥιζίον [*Coisl.* ῥίζιον] δὲ βοτάνης τὸ μῶλυ (18), ἃ [*Coisl.* ὡς] φησιν Ὅμηρος [Moly *Odyss.* x, 305; Chalc. *Il.* xiv, 291; Xanth. *Il.* xx, 74] ὑπὸ μὲν ἀνθρώπων ἑτέρως, ὑπὸ δὲ τῶν θεῶν οὕτως ὠνομάσθαι.

Σὸν τὸ Ἑλληνίζειν; εἰπέ μοι, καὶ τὰ ἑπόμενα. Τούτοις βάλλει τὸν ἀλιτήριον, καὶ τῇ πυκνότητι τῶν ἐπιχειρημάτων καὶ παραδειγμάτων ἐλέγχει, καὶ τῆς ἀνοίας καὶ κακοηθείας στηλιτεύει τὸ ὑπερβάλλον, καὶ αὐτῆς ἀπογυμνοῖ τῆς ἁλουργίδος, ὡς μηδὲν αὐτῷ διαφερούσης κατὰ τὴν τῶν θεσπισμάτων αὐτοῦ λύσσαν. Πένθιμον δὲ τοῖς κακοῖς ῥάκος καὶ ὑπερήφανον εἶπε (Col. 644 C 2) ταύτην, ὅτι ἐν κακοῖς καὶ συμφοραῖς πενθοῦντες μελανειμονοῦσιν ἄνθρωποι· τοιοῦτον δὲ καὶ τὸ τῆς πορφύρας ἄνθος καὶ χρῶμα· τὸ ὑπερήφανον δηλοῖ καὶ Ὅμηρος τὸν δι' αἵματος πορφύρεον φράσας θάνατον.

Col. 645 B 14. *Εἰ δὲ ταῦτά σοι κακουργίας εἶναι δοκεῖ* [*Coisl.* κακ. οἶμαι δοκ.] τὸ *λεῖον ἠμφιεσμένης* [*Coisl.* ἠμφιεσμένος]. Ταῦτα πρὸς τὸν ἀκροατὴν ἀποστρέψας λέγει. *Κερδαλεώτερα* δὲ, τὰ πανουργότερα, ὡς ἂν εἴποι τις, καὶ δολερώτερα (εἴρηται ἀπὸ τῆς ἀλώπεκος, κερδοῦς (19) οὕτω πως κεκλημένης)· ὡς καὶ τὰ ὑποκείμενα δολίως βεβου-

traria. Qua scilicet ratione hoc fieri posset? Quod si ita contigerit, ut qui et lingua Græca utitur, et qui deos colit, unus et idem sit, jam ita deos colentes soles Græcos dicere poterimus.

Τὸ μὲν σμερδαλέον. Hoc significat *horrendum*, κοναβίζειν autem *strepere*, *tinnire*. Eodem modo μῶν idem quod μή, *num*. Δήπουθεν autem copulativum adverbium est; ἄττα vero, cum aspiratur, *quæ quidem* significat; cum autem tenuatur, *alia quædam*. Denique ἀμωσγέπως *partim*, *quadam tenus* aut *vulgariter*. Ait igitur non hæc sola esse; et fucatæ sermonis dictiones, sed et pedestres, et viles, vulgatique usus Græcæ item linguæ sunt. Et frustra, ait, deliras, a quibusdam non arcens, et aliorum usum fastidiose patiens contumeliose a nobis usurpandum, quasi non Græcæ dictionis essent. O vanitatem atque mentis vesaniam!

Si quædam etiam deorum voces sunt. Si enim divinæ voces sunt, sive Dei, sive angelorum, qui per nudas cogitationes et informationes commercium inter se habent, de his alii pronuntient, ait. Quæ quidem illorum, cum nudæ sint, majore in pretio habentur. Tuorum vero deorum moly, Xanthum et chalcidem, rideo, ait, ineptias poetarum, qui hæc ad puerilem incutiendum metum invenerunt. Quorum primum, chalcis, avium genus; alterum Xanthus, fluvius; tertium, moly, stirpis cujusdam radix est: quæ Homerus dixit aliter ab hominibus, a diis ita nominari.

Quid ais? tuum est Græcizari? et quæ sequuntur. His impiissimum istum lacessit, et argumentorum documentorumque frequentia confutat, ejusque amentiæ et perversitatis summam impudentiam ignominia afficit, ipsaque purpura nudat, ut nihil ei afferente juxta imperiorum ejus rabiem. Quam pannum ait luctuosum improbis ac superbum, quod in malis et calamitatibus homines in mœrore et luctu versantur, atras vestes gerentes. Atque hic purpuræ flos et color. Superbum quoque ostendit Homerus, qui purpuream cruentam mortem vocat.

Quod si ea vobis versutam improbitatem lenitate tectam resipere. Hæc per apostrophen ad auditorem dicit. *Astutiora* hæc majoris improbitatis, ut ita quispiam dicat, et dolosiora (sumpta autem est hæc vox a vulpe, quæ κερδὼ appellatur): quomodo quæ exponuntur meditaretur Apostata, et nos devincere omnibus modis pararet, simul ac quæ apud nos

(16) Scribe τινά. Alias (*Notices des mss.* t. X, p. II, pp. 141, 279) jam notavi amanuensium lapsus in vocibus ἄττα et ἅττα. Alia loca nunc afferam. Theodorus Prodromus (Lazer *Misc.* t. II, p. 567): Τῷ τοῦ Ἰξίονος τροχῷ προσδεδέσθαι ἢ ἄλλα τὰ πάσχειν τῶν ἀμηχάνων κακῶν. Corrige ἢ ἄλλ' ἄττα pro ἢ ἄλλα τινά. Joannes Chrysost. (*Eclog.* p. 12) ὀλίγα ἅττα διεξελθών. « Malim ἄττα, » ait Matthæi; quod sine dubio erat admittendum, et ita jam Savilius scripserat. Lucianus (*Hes.* 6, 5), μικρὰ ἅττα διεξιόντες. Scribe μικρὰ ἄττα, id est μικρά τινα. Annæ Comnenæ textus editus (p. 147 B), ἀλλ' ἅττα ὁμοιότροπα. Scribe ἄλλ' ἄττα ὁμ.; et alias (p. 148 D), ἄλλα τὰ ποιῶν. Scribe ἄλλ' ἄττα π.

(17) Coislin. οἷον pro οἳ. Ex contextu scribendum videtur ἢ.

(18) De μῶλυ jam dixi in notis ad *Heroica* Philostrati. Ait D. Virey (*Dict. des sciences méd.*, t. XXIV, p. 53), nec subdubitans, Homericum *molu* esse *allium nigrum* Linnæi; sed in re tam incerta nimis affirmative loquitur.

(19) Vide ad col. 605 A 10.

admirabilia sunt in divinis dogmatibusque et miraculis, et in cæteris decoribus, traditionibus atque institutis. Festinabat enim ne quidquid eorum ipsius malignam versutiam effugeret, nisi prævia pœna propriis consiliis et fraudibus impium istum in Perside ante occupasset. Liquido enim patuisset, sit, quinam hominum, fossas superantium, virtutis saltus, et quænam simiarum imitationes.

A λευμένου τοῦ Ἀποστάτου, καὶ νικῷν [*Coisl.* Ἀποστ. νικ.] ἡμᾶς· κἂν τούτοις παντοίως μηχανωμένου, καὶ τὰ θαυμαζόμενα παρ' ἡμῖν ἔν τε θείοις δόγμασί τι καὶ θαύμασι καὶ ταῖς λοιπαῖς σεμνοπρεπείαις καὶ παραδόσεσι καὶ πολιτείαις. Ἔσπευδε γὰρ μηδὲ ταῦτα ἀκακούργητα μένειν ἐᾶν, εἰ μὴ προφθάσασα [ms. 573 προφθάτα] ἡ δίκη κατέλυσε τὸν ἀνόσιον αὐταῖς βουλαῖς καὶ δολιότησιν ἐν Περσίδι. Ἐδείχθη γὰρ ἄν, φησὶ (col. 649 A 3), τίνα μὲν ἀνθρώπων, ὑπὲρ [ms. 573, ἀνθρ. κ' ὑπὲρ] τὰ ἐσκαμμένα ἐπαιρομένων, τῆς ἀρετῆς ἅλματα, τίνα δὲ πιθήκων μιμήματα.

Ut quod ait Plato. Quid sit, et de quo? De civitate quam sermone finxerat atque adumbraverat. Quid igitur ait? Ut eorum consilium motu præditum atque in opus perductum videamus. At sicut non Platonica civitas, ita nunquam istius opibus florens visa est. Verumtamen sanctus ille vir nostræ philosophiæ dogmata et fundamenta speculatur atque deprehendit rebus florentia, et hodie manifesta et resonantia; istorum vero instabiles aperte ostendit insipientesque ineptias; quæ quidem neque exstiterunt, neque vel in umbris inanibusque eloquiis expromi potuerunt, cum multa habeant turpia cum impietate, et cum imbecillitate ridicula, multamque morum licentiam atque corruptelam.

Col. 649 B 9. *Ἵν' ὅ φησι Πλάτων.* Τί φησι (20), καὶ περὶ τίνος; Περὶ τῆς ἐν λόγοις αὐτῷ πλασθείσης [*Coisl.* πλ. αὐτῷ] καὶ σκιαγραφηθείσης πόλεως· τί οὖν φησι; Ἵνα ἴδωμεν κινουμένην ἐν ἔργοις αὐτοῖς καὶ τὴν τούτων τῆς κακίας ἐπίνοιαν· ἀλλ' ὥσπερ οὐχ ἡ Πλατωνικὴ (21), οὐδὲ τούτου εὖ ποιοῦσα τοῖς πράγμασι δέδεικται πώποτε. B Πλὴν ὁ θεσπέσιος οὗτος ἀνὴρ θεωρεῖ τε καὶ ἀντεξετάζει τῶν ἡμετέρων τὰ τῆς φιλοσοφίας δόγματά τε καὶ σκάμματα τοῖς πράγμασιν ἑστῶτα καὶ μέχρι καὶ τήμερον φαινόμενα καὶ φθεγγόμενα, τῶν δὲ τὴν ἀνυπόστατον ἐξελέγχει καὶ ἀνόητον φλυαρίαν, τὴν μήτε γεγενημένην, μήτε οὖν κἂν ἐν σκιαῖς [*Coisl.* σκηναῖς] καὶ κενολογίαις παραδεδλῆσθαι δεδυνημένην, πολὺ ἔχουσαν τὸ αἰσχρὸν μετὰ τῆς ἀσεβείας, καὶ μετὰ τοῦ ἀσθενοῦς τὸ γελοῖον, καί γε τῶν ἠθῶν τὸ λίαν ἀνάγωγον καὶ κατεφθαρμένον.

Præclarum erit Hesiodi Theogoniam... Præter *Opera et dies*, præter *Clypeum*, alterum hujus poema est, *Theogonia* hic memorata, deorum generationem et nominum denominationes enumerans, in quibus fictorum deorum omnis theologia, gestaque et mores referuntur; sicut et in Homeri rhapsodiis: quæ et pueris et adhuc puerilia sapientibus in promptu sunt. Cum istis igitur conferens noster hic theologus, non modo contemplationem nostram et philosophiæ nostræ theologiam, sed et practicam atque moralem, per hanc comparationem Græcam omnem vanitatem aperte ostendit, demonstravitque non modo ad nostras non accedere, sed ab iis multum abesse Græcorum imaginationes. *Au vero, ait, hæc ad nostram religionem et doctrinam accedunt, apud quos lex et norma amicitiæ*, et quæ sequuntur; quæ quasi uno contuitu usque ad finem enumerans, extra omnem comparationem doctrinam nostram, longeque illorum doctrina præstantiorem esse ostendit.

Col. 653 A 4. *Καλὸν προσᾳδεῖσθαι τὴν Ἡσιόδου* Θεογονίαν. Μετὰ τὰ *Ἔργα καὶ ἡμέρας* καὶ τὴν λεγομένην *Ἀσπίδα*, ποιημάτιόν τί ἐστι καὶ ἡ μνημονευομένη αὕτη *Θεογονία*, θεῶν γένεσιν καὶ ὀνομάτων κλήσεις καταλεγομένη, ἐν οἷς τῶν μυθευομένων θεῶν πᾶσα ἡ θεολογία καὶ τὰ πρακτικὰ καὶ ἠθικὰ C φέρεται· καὶ ἐν ταῖς Ὁμήρου ῥαψῳδίαις ὁμοίως· ἃ καὶ παισὶ καὶ τοῖς ἄρτι παιδείας γευομένοις [*Coisl.* γευομ. παιδ.] δῆλα. Τούτοις οὖν παρατεθεικὼς ὁ ἡμέτερος οὗτος θεολόγος, οὐ μόνον τὸ θεωρητικὸν ἡμῶν καὶ θεολογικὸν τῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ καὶ τὸ πρακτικόν τε καὶ ἠθικὸν, ἐλέγξας, κατὰ σύγκρισιν, τὴν Ἑλληνικὴν ἅπασαν ματαιότητα, ἔδειξεν οὐδ' ἐγγὺς τῶν ἡμετέρων, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, τὰ τῶν Ἑλλήνων φαντάσματα. *Καίτοι γε*, φάσκων, *πῶς ταῦτα τῶν ἡμετέρων ἐγγύς, οἷς ὅρος μὲν φιλίας*, καὶ τὰ ἑξῆς, ὅσα, ὡς ἐν συνόψει, μέχρι τέλους καταλέγων, ἀσύγκριτα δείκνυσι τὰ ἡμέτερα καὶ παντὸς αὐτῶν λόγου κρείττω.

(20) Alludit ad sententiam Socratis in *Timæo*, circa initium: Ἀκούοιτ' ἂν ἤδη τὰ μετὰ ταῦτα περὶ τῆς πολιτείας ἣν διήλθομεν, οἷόν τι πρὸς αὐτὴν πεπονθὼς τυγχάνω. Προσέοικε δὲ δή τινί μοι τοιῷδε τὸ πάθος, οἷον εἴ τις ζῶα καλά που θεασάμενος, εἴτε ὑπὸ γραφῆς εἰργασμένα, εἴτε καὶ ζῶντα ἀληθινῶς, ἡσυχίαν δὲ ἄγοντα, εἰς ἐπιθυμίαν ἀφίκοιτο θεάσασθαι κινούμενά τε αὐτὰ καί.... Ταυτὸν καὶ ἐγὼ πέπονθα πρὸς τὴν πόλιν ἣν διήλθομεν.

(21) Ms. 573 πλάνη. Coisl. compendiose, πλα. quod Πλατωνικὴ intelligendum non dubito, et sic scripsi.

ΕΙΣ (cod. p. 272) ***ΤΟΝ [ΤΩΝ] ΚΑΤΑ 'ΙΟΥΛΙΑΝΟΥ Α ΣΤΗΛΙΤΕΥΤΙΚΩΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.***

Col. 664 c. 14. *Οὗτος μὲν δὴ τῶν ἐμῶν λόγων ὁ πρῶτος ἄεθλος ἐκτετέλεσται.* Εἴληπται τὸ προοίμιον ἐξ Ὁμήρου τῆς *Ὀδυσσείας* (22). Ὀδυσσεὺς γὰρ ὁ τοῦ Λαέρτου, μετὰ τὴν ἐπὶ Ἴλιον στρατείαν, ὑποστρέφων οἴκαδε, κινδύνοις πλείστοις τε ἄλλοις ὡμιληκὼς, τέλος καὶ ναυαγίῳ τήν τε ναῦν καὶ τὰ ὑπάρχοντα ἀπολωλεκὼς, εἰς τὸν οἶκον πτωχεύων καὶ μὴ γνωριζόμενος ἧκε, μνηστῆρας τῆς γυναικὸς οὐκ ὀλίγους καταλαβὼν τὰ ἑαυτοῦ κατεσθίοντας· οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν ὡς πτωχὸν ἐπικερτομοῦντας καὶ ἐνυβρίζοντας εἶχον. Ἐπεὶ δὲ Πηνελόπη (*Odyss.* XXI, init.) τόξον τε καὶ πελέκεις προβεβλημένη, ἐν οἷς ποτε Ὀδυσσεὺς τὴν ἑκηβόλον ἀσκούμενος τέχνην, τὰ βέλη πρὸς τὸν σκοπὸν ἠφίει, προφάσεσι πλανῶσα τὸν νοῦν αὐτῶν καὶ ταῖς ἐλπίσιν ἐπαίρουσα, ἄνωθεν ἔφη κοσμίως ἐπιφανεῖσα, ὡς « Εἴ τις ὑμῶν τουτὶ τὸ τόξον ἐντείνειε, καὶ διὰ τῆς τῶν πελέκεων ὀπῆς τὸ βέλος ἰθύνειε, τούτῳ εἰς γάμον ἐφέψομαι συναφθεῖσα. » Οἱ δὲ μετὰ τὴν πεῖραν ἀπεῖπον ἡττονηκότες. Εἶτα Ὀδυσσεὺς [*Coisl.* εἶτ' Ὀδ.] τοῦτο, καίτοι [*Coisl.* καίπερ] πολλῶν ἀπειργόντων, λαμβάνει [*Coisl.* λαμβάνοι], καὶ τείνει θᾶττον, καὶ βάλλει, καὶ τοῦ σκοποῦ μάλα τυγχάνει· ἔπειτα τουτὶ τὸ ἔπος εἰπὼν, κατὰ τοῦ πρώτου τῶν μνηστήρων Ἀντινόου, ἀνδρὸς τυραννικωτάτου καὶ βιαίου, εὐθύνας βάλλει καὶ καταβάλλει· οὕτω δὲ καὶ τοὺς ὑβριστὰς ἐφεξῆς ἐπεξέρχεται τῶν μνηστήρων καὶ τὴν γυναῖκα καὶ τὸν οἶκον ἐλευθερώσας ἀπειλήφει. Τοῦτο δὴ τὸ ἔπος κατακολλῶν ὁ μέγας Γρηγόριος, ἔστι δ' οἷς καὶ παρῳδῶν, προσφόρως κέχρηται· καὶ τὸν [*Coisl.* τὸ] πρῶτον κατὰ τοῦ παλαμναίου καὶ τῶν ἀσεβῶν διηνυκέναι ἄεθλον ἔφη, καὶ ἐπὶ τὸν δεύτερον τουτονὶ κεχωρηκέναι, καὶ τὰ θεῖα τῆς δίκης δείκνυσι βέλη, οἷς τῶν δυσσεβῶν τὸ πᾶν σύνταγμα κατετοξεύθη, καὶ μετ' ἤχου τούτων ἀπώλετο τὸ μνημόσυνον (*Psal.* IX).

Col. 665 A 7. *Τὰ δίκαια τοῦ Θεοῦ στάθμα, καὶ οἷς ἀντιταλαντεύεται πονηρία.* Τουτέστι, Τοῖς εἰρημένοις ὑφ' ἡμῶν, φησὶ, κατὰ τοῦ τυράννου καὶ τῶν δυσσεβῶν ἐπὶ τοῖς τετολμημένοις αὐτοῖς κατὰ τῶν εὐσεβῶν [*Coisl.* ἀσεβῶν], προστίθημι καταλέγων καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τάλαντά τε καὶ στάθμια (23), οἷστισι τούτοις ταλάντοις ἀντισταθμᾶται καὶ ἀντιτίθεται πονηρία. Τίνα δὲ ταῦτά ἐστι τὰ τοῖς ἀσεβέσιν ἀντιμετρούμενα καὶ ἀποδιδόμενα; τὰς ἐνδίκους φησὶ νόσους (24), καὶ τὰ ἑξῆς

IN SECUNDAM ADVERSUS JULIANUM ORATIONEM STELITEUTICAM.

Ac primum quidem sermonum meorum certamen confectum atque absolutum est. Ex Homeri *Odyssæa* procemium sumptum est. Ulysses enim Laertii filius, post Trojanum bellum domi reversus, multis variisque periculis obnoxius, navi denique omnibusque opibus orbatus, in palatium mendicans ignotusque venit, uxoris suæ procos non paucos nactus sua ipsius comedentes; imo ipsum ut mendicum irridentes et contumeliis lacessentes habuit. Cum autem Penelope arcum et secures proposuisset, in quibus quondam Ulysses, sagittandi artem colens, sagittas ad scopum emittebat, specioso prætextu animum eorum illudens, spemque B excitans, dixisseique ornatissimo habitu superveniens : « Si quis vestrum hunc arcum extenderit et per securium foramen sagittam recte direxerit, huic in matrimonium conjungi patiar. » Qui vero experti infirmiores destiterunt; tum Ulysses arcum, multis licet obsistentibus, accipit, ocius tendit, sagittat ac scopum scite attingit. Deinde illud, quod memoravimus, dicens, primum ex omnibus procis Antinoum, ferocissimum violentissimumque virum, petit ac statim transfigit; ac deinceps protervos procos interimit singulos, domumque suam et uxorem insolentia liberat. Hinc igitur ista mutuatus vir sanctus, partimque ad ea alludens, apte ad sermonem accommodat; primumque adversus homicidam atque impios absolutum esse certamen C dicit, atque se ad secundum illud convertere, divinasque pœnæ ostendit sagittas, quibus omnis impiorum malitia refellitur et cum sonitu perit eorum memoria.

Justas Dei lances et quibus improbitas compensatur. Id est, His, quæ prius diximus, ait, adversus tyrannum atque impios, ob ipsorum contra pios admissa, adjiciam nunc Dei stateras atque lances, quibus lancibus compensatur et rependitur improbitas. Quænam autem illa sunt impiis compensata atque reddita? Juste ait morbos et reliqua mala accidisse talia admissis, per vera visa calamitates et pœnas, et per insomnia animadversio-

(22) Initio libri XII, cum Ulysses procos alloquitur :

Οὗτος μὲν δὴ ἄεθλος ἀάατος ἐκτετέλεσται·
Νῦν αὖτε σκοπὸν ἄλλον, ὃν οὔπω τις βάλεν ἀνὴρ,
Εἴσομαι, αἴκε τύχοιμι.

(23) Editi σταθμία. In diminutivis hujusmodi accentus variat.

(24) Hæc sunt Gregorii verba, νόσους μὲν δὴ τῶν ἀσεβῶν ἐνδίκους καὶ ῥήξεις οὐκ ἀφανεῖς. Ad vocem νόσους et ad ῥήξεις referendum videtur scholion Montacutii, Ἀρειανῶν δηλονότι, quod male, ut puto, superius locatum fuit ad verba, συμφορὰν ἐπικόπτειν ἐλέῳ. Arii mortem narrat Basilius in scholio ad hæc verba (orat. 26, olim 27) : *Μέμνησθε γὰρ τῆς ἀποστολικῆς ἐκείνης εὐχῆς ἣ τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἀσεβείας* (Arius) *κατέλυσεν ἐν τόποις ἀξίοις τῶν τῆς γλώσσης ἁμαρτημάτων.*— D Ἄρειος γὰρ, ait Basilius (man. 573, p. 195. 2), δι' ὄχλου γεγονὼς Κωνσταντίνῳ τῷ βασιλεῖ τῷ εὐσεβεστάτῳ, ἤπειγε δι' αὐτοῦ καὶ Ἀλέξανδρον εἰς κοινωνίαν δέξασθαι τοῦτον, ὑποκρινόμενος εὐσεβεῖν· ὁ δὲ τῇ τοῦ βασιλέως ἀξιώσει περιαλγὴς γεγονὼς, Θεῷ τὴν κρίσιν δι' εὐχῆς ἀνατίθησιν. Ὥριστο ἡ κυρία· εὐτρέπιστο ὁ δυσσεβής· εἴχετο λοιπὸν τῆς ὁδοῦ, καὶ τῷ ἱερῷ προσήγγικεν ἤδη· ἀντείχετο θερμότερον τῆς εὐχῆς ὁ ἀρχιερεύς· τί οὖν τὸ ἑξῆς; τὸν μὲν ἀφεδρῶν εἶχε, τὰ δὲ κατέῤῥει τῶν σπλάγχνων τῇ κόπρῳ συνεκκενούμενα, ἡ δὲ δύστηνος οὐ μᾶλλον ἢ δύσφημος ἀπέπλυστο ἀναφυσηθεῖσα τούτου ψυχὴ, ἐν κοπρῶνι καὶ ἐν βεβήλοις τόποις τὴν παμβέβηλον καὶ μυσαρὰν αὐτοῖς δόγμασι καὶ βλασφημίαις συναποῤῥήξασα ζωήν. Alias (orat. 21) Gregorius de Ario : Ταύτης τῆς λύσσης ἤρξατο μὲν Ἄρειος ὁ τῆς μανίας ἐπώνυμος, ὃς καὶ δίκην ἔδωκεν ἀκολάστου γλώσσης, τὴν ἐν βεβήλοις τόποις κατάλυσιν, εὐχῆς

nes, castigationes et flagra. Talia enim supplicia non per vera visa solummodo, sed et vigilantes patiebantur.

Aut rerum eventus temerario cuidam motui. Ita enim nonnulli e Græcis, Providentiam rejicientes, et fortuito casu res moderari docentes, omnia temerariæ fortunæ tribuebant. Hæc igitur, ait, non fortuito istis, qui in Christianos adeo sævierant, evenerunt, sed Dei iracundiæ atque indignationis indicia sunt. Non enim gentilium cuivis, non quibusdam recta indole præditis, sed iis qui maxime contumeliis affecerunt atque eo amentiæ provecti sunt ut humanas carnes vorarent.

Ex ipsorum scilicet libris fatale esse affirmans. Hoc enim ille machinatus est, quod ex Hebraicis et arcanis quibusdam divinisque libris repererat prophetizatam eorum in Hierosolymam revocationem hoc tempore factum iri, templique reædificationem. Specie autem, at non veritate, suæ erga eos benevolentiæ, magisque adversus nos consilio, hæc agebat, falsa deprehendere conatus quæ nos, quæ Christus de ea prædixisset, simulque istorum adversus nos furorem excitare, discordiam serens, et bellum utrinque parare duplex, ut omni ex parte lacesseremur.

Ut vero sæva turbine. Animadverte ut admirabile ac formidandum illud vere divinæ iracundiæ simul et potestatis portentum, ad impiorum terrorem, piorum vero incolumitatem.

Hoc autem suo jam ore omnes referunt ac pro certo habent. Hoc quoque operæ pretium est animadvertere, quod et narrationis formidabilius atque ad fidem dixit stabilius, velut ab omnibus et narratum et creditum.

Quod autem hoc etiam mirabilius clariusque fuit. Narraverunt hoc quoque multi alii, ad impiorum Hebræorum ethnicorumque infamiam. Stetit igitur lux in cœlo, in crucis typum efformata et crucis figuram ambiens, vel lucido circulo coronans pretiosam, stellatamque circumiens crucem. « Quod in terra prius impiis contemptui fuerat » signum, quatuor partibus figura constans, nomenque. Quodnam? Crux. Ac quoniam victores in victoriæ

A τῶν δεινῶν ἃ συμβέβηκε τοῖς τολμηταῖς τῶν τοιούτων, τὰς ὕπαρ (cod. p. 272, 2) συμφορὰς καὶ ποινάς, καὶ τὰς δι' ὀνειράτων ἐτάσεις τε καὶ παιδεύσεις καὶ μάστιγας· καὶ τοιαύτας γὰρ οὐ καθ' ὕπαρ καὶ [ms. 573 μόνον ἀλλὰ καὶ] ἐγρηγορότες αἰκίσεις ἐδέξαντο.

Ibid. C 1. *Οὐδ' αὐτομάτῳ τινὶ φορᾷ.* Οὕτω γὰρ Ἑλλήνων τινὲς ἐδόξαζον, Πρόνοιαν ἀτιμάσαντες καὶ τὸ αὐτόματον δογματίσαντες, τῇ ἀλόγῳ τύχῃ διδόντες τὸ πᾶν. Οὔκουν, φησί, αὐτομάτως ταῦτα τοῖς κατὰ χριστιανῶν οὕτω λυττήσασι συμβεβήκει, ἀλλ' ὀργῆς καὶ ἀγανακτήσεως [Coisl. ἀνακτήσεως] Θεοῦ ταῦτα γνωρίσματα· οὐδὲ γὰρ τοῖς τυχοῦσιν Ἑλλήνων, οὐδὲ τῶν ἐπιεικεστέρων τισίν, ἀλλὰ τοῖς ἐξυβρίσασι μᾶλλον, καὶ οὕτως ἐκμανεῖσιν ὡς καὶ σαρκῶν ἅψασθαι ἀνθρωπίνων.

B Col. 668 B 2. *Ἐπιθειάζων δῆθεν ἐκ τῶν παρ' αὐτοῖς βίβλων.* Μεμηχάνηται γὰρ αὐτῷ καὶ τοῦτο, ὡς ἐξ Ἑβραϊκῶν ἀποκρύφων καὶ θείων βίβλων εὕροι προφητευθεῖσαν (25) κατὰ τόνδε τὸν καιρὸν τὴν αὐτῶν πρὸς τὴν Ἱερουσαλὴμ γενήσεσθαι ἀνάκλησιν, καὶ τὸν ναὸν ἀναδείμασθαι. Σχήματι δέ, ἀλλ' οὐκ ἀληθείᾳ, τῆς πρὸς αὐτοὺς [ms. 573 αὐτόν] εὐνοίας, ἐπινοίᾳ δὲ μᾶλλον τῇ καθ' ἡμῶν, ταῦτα εἰσηγεῖτο, πειρώμενος δεῖξαι ψευδῆ τὰ ἡμέτερα καὶ Χριστοῦ περὶ [Coisl. καὶ περὶ] ταύτης προφητευθέντα, καὶ ἅμα τὴν ἐκείνων καθ' ἡμῶν μανίαν ἐγεῖραι φιλονεικῶν, καὶ πόλεμον ἑκατέρωθεν στῆσαι διπλοῦν, ὡς ἂν πανταχόθεν βαλλοίμεθα.

Ibid. C 5. *Ὡς δ' ὑπ' ἀγρίας λαίλαπος.* Σημειωτέον ὡς παράδοξον καὶ φρικτὸν τοῦτο καὶ θείας ὡς ἀληθῶς ὀργῆς ἅμα καὶ δυναστείας τὸ τερατούργημα, εἰς κατάπληξιν μὲν ἀσεβῶν, τῶν εὐσεβούντων δὲ πρὸς ἀσφάλειαν.

Col. 669 A 1. *Ὃ δὲ [ms. 573 οἱ δὲ] ἅπαντες καὶ λέγουσι καὶ πιστεύουσι.* Καὶ τοῦτο σημειωτέον, ὃ καὶ τοῦ προκειμένου φοβερώτερον ὂν καὶ πρὸς πίστιν ἔφησε βεβαιότερον, ὡς ὑπὸ πάντων καὶ λεγόμενον καὶ πιστευόμενον.

Ibid. 12. *Ὃ δὲ καὶ ἔτι τούτων παραδοξότερον καὶ περιφανέστερον, ἔστη φῶς ἐν οὐρανῷ.* Ἱστόρηται πολλοῖς ἑτέροις (26) καὶ τοῦτο, τῶν δυσσεβῶν Ἑβραίων καὶ Ἑλλήνων στηλιτεῦον τὸ δύσφημον. Ἔστη οὖν τὸν σταυρὸν περιγράφον τὸ φῶς κύκλῳ, D ἤτοι διαγράφον τὸν σταυρὸν καὶ διατυποῦν [Coisl. διατυπούμενον] ἢ καὶ στεφανοῦν καὶ κύκλῳ φωτοειδεῖ τὸν τίμιον καὶ κατάστερον περιλαμβάνον σταυρόν. « Τὸ πρότερον ὑπὸ τῶν ἀθέων ἐπὶ γῆς ἀτιμαζόμε-

ἔργον οὐ νόσου γενόμενος, καὶ τὴν Ἰούδα ῥῆξιν ὑποστάς, ἐπ' ἴσῃ προδοσίᾳ τοῦ Λόγου : ad quæ Basilius adnotat (cf. orat. 25, col. 23) : Ὀχλουμένου (ms. 573, p. 55, 1) γάρ, φησί, τοῦ βασιλέως ὑπὸ τοῦ Ἀλεξανδρίας Ἀλεξάνδρου ἐξεβέβλητο, κελεῦσαι καὶ αὖθις ἐπὶ συνόδου ἀπολογησάμενον προσδεχθῆναι· ὁρισθείσης δὲ τῆς κυρίας, Ἀλέξανδρος μὲν πρὸς Θεὸν ἦρκε τὰς χεῖρας, ὁ δὲ ὅσον οὐκ ἤδη καλεῖσθαι μέλλων, ἔν τινι τῶν ἀφεδρώνων ἀγωνιῶν εἰσελθών, ἅμα σκυβάλοις καὶ τῶν ἐγκάτων αἰσχρῶς ἀποκενοῦται, τὴν βέβηλον ἐν βεβήλοις ἐκεῖθεν ἀποφυσήσας ψυχήν. Monendus lector cum hic et infra Alexandri nomen occurrit, Basilium de Alexandro CP. episcopo verba facere, non de Alexandro Alexandrino.

(25) Scholiastes Montacutii hæc opportune ad scholii finem adnotat : ἐπὶ τούτου τοῦ σημαινομένου καὶ παρὰ τῷ Συγγραφεῖ τὸ ἐπιθειάζειν εὑρέθη. Et reipsa in Thucydide (VIII, 53), quem laudat titulo ὁ Συγγραφεύς, *præstantissimus historicus*, quædam non absimilia leguntur : Κηρύκων περὶ μυστικῶν, δι' ἅπερ ἔφυγε (Alcibiades) μαρτυρουμένων καὶ ἐπιθειαζόντων μὴ κατάγειν.

(26) Hæc narrat Theodoretus (*Hist. eccl.* III, 20) : Ὤφθη ἐν τῷ οὐρανῷ τοῦ σωτηρίου Σταυροῦ τὸ σχῆμα φωτοειδές.

-νον » σημεῖον, τὸ τετραμερὲς σχῆμα· « ὄνομα » δέ· ποῖον; ὁ Σταυρός. Ἐπεὶ οὖν τοῖς νικῶσιν ἔθος κατὰ τῶν ἡττωμένων ἐχθρῶν τρόπαιον, ὡς σύμβολον νίκης, ἱστάναι, καὶ Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν κατὰ τῶν ἀσεβούντων τοῦτο γίνεται, θειότερόν τε καὶ παντὸς τροπαίου περιφανέστερον, ὕψιστον τρόπαιον καὶ σελασφόρον

A signum adversus devictos hostes tropæum statuere solent, idcirco et Christo Deo nostro victoriæ adversus impios obtentæ fit illud, diviniusque et omni tropæo præclarius, altissimum luciferumque tropæum.

Ibid. B 14. *Καὶ τῶν οὐρανίων καταψευδόμενος.* Ἐκβάλλει τὰς γενέσεις, καὶ ἀθετεῖ αὐτῶν, ὡς ψευδομένων, τὸ μάταιον, τῇ τῶν ἀστέρων φορᾷ καὶ κινήσει ἀνατιθέντων (cod. p. 273, 1), καὶ πλεκόντων τὰ συμβαίνοντα, καὶ διασύρει τὴν πλάνην αὐτοῦ τε καὶ τῶν αὐτῷ τιμωμένων ἀστρολόγων καὶ μάντεων.

Falsaque de cœlestibus loqueris. Invehitur in nativitates, earumque ignominia afficit vanitatem, ut falsarum, siderum motu et conversione eventus texentium atque dirigentium, ipsiusque et eorum qui apud ipsum in honore erant astrologorum et hariolorum errorem irridet.

Ibid. C 2. *Λέγε μοι καὶ σὺ τοὺς σοὺς ἀστέρας.* Ἀριάδνη (27) καὶ Βερονίκη [codd. Βερνίκη], γυναῖκες θνηταί, ὧν τῆς μὲν, τῇ τῆς πλάνης αὐτονομίᾳ, στέφανον, τῆς δὲ πλόκαμον κατηστερίσθαι φασὶ, καὶ τοὺς ἀστέρας ἐν οὐρανῷ καταψευδόμενοι συντιθέασιν ἐπιδεικνύντες, κἀντεῦθέν τε σχηματίζοντες καὶ ἐκεῖθεν τοὺς πρὶν ἢ ταύτας γεννηθῆναι ἐν οὐρανῷ τὴν ἵδρυσιν ἐσχηκότας.

Sidera quoque tua mihi expone. Ariadne et Berenice, mortales feminæ, quarum prioris quidem B erroris licentia, coronam, alterius vero cæsariem inter astra relatas esse fabulantur, ac sidera etiam in cœlo mentientes conficiunt ostendentes, effingentesque ea, antequam illæ nascerentur, collocationem in cœlo habuisse.

Ibid. 4. *Καὶ τὸν ἀσελγῆ Κύκνον.* Ὧτινι, φασὶν, ὁμοιωθεὶς ὁ Ζεὺς, τῇ Λήδᾳ συνελθὼν, ὄρνιθος τρόπον ᾠὸν ἐγκύμονεῖ, ἐξ οὗ Ἑλένη μυθεύεται γεννηθῆναι, ἡ Κάστορος ἀδελφὴ καὶ Πολυδεύκους. Ταῦρον δὲ *ὑβριστὴν* τὸν αὐτὸν Δία καλεῖ εἰς ὃν μεταμορφωθεὶς τὴν Εὐρώπην ἁρπάσας φθείρει· Ὀφιοῦχος δὲ, φερωνύμως ὄφιν κατέχων ἄνθρωπος, κατὰ τὸν νότιον ὁμοίως· ὁ δὲ *Λέων* ἐχόμενος [ms. 573, ἐχόμενα] καρκίνου καὶ τοῦ θερινοῦ τροπικοῦ· οὕστινας, φησὶ, τούτους λόγοις ἀπατηλοῖς συντεθεικότες καὶ ὀνομάσαντες, τοὺς μὲν θεοὺς, τοὺς δὲ ἀστέρας ἐπλάσαντο· ὅμως, φησὶν, ἐκ τῶν οὐρανίων ἔχω κἀγὼ ἀστέρας, ἀλλ' οὐ θεοὺς, αὐτὸ τοῦτο ὅπερ εἰσὶ καλῶν, ἀλλ' οὐ μεθιστῶν τὴν προσηγορίαν, ὅτι μηδὲ τὴν οὐσίαν· ἔχω οὖν ἀστέρας σημαντικοὺς, τὸν μὲν Χριστοῦ παρουσίας, τὸν δὲ στέφανον αὐτοῦ νίκης καὶ τροπαίου, συμπαθοῦντας [ms. 573, συμπαθοῦντα] τοῖς ἡμετέροις κατὰ τὴν μεγάλην τοῦ παντὸς ἁρμονίαν τε καὶ οἰκείωσιν· ᾠκείωται γάρ πως ἁρμοττόμενον τὸ πᾶν τῷ παντὶ, καὶ συγγενές ἐστι καὶ προσήγορον· διὸ καὶ φῶς τῷ φωτὶ [ms. 573, καί φησι τῷ φ.] προλάμπει Χριστῷ, καὶ τῷ νικητῇ τὸ τοῦ τροπαίου συνεκλάμπει στεφάνωμα.

Et salacem Cycnum. Cujus formam cum assumpsisset Jupiter, cum Leda coiens, avis instar ovum peperit, ex quo Helenam natam esse fabulantur, Castoris Pollucisque sororem. Taurum vero petulantem eumdem Jovem vocat, qui hanc mutuatus formam, raptam Europam stupravit. Ophiuchus autem, quo nomine serpentem occupans innuitur homo, juxta meridiem similiter. Leo est post cancrum æstivum et tropicum. Quos vero, ait, fallaci- C bus verbis effingentes atque nominantes, alios quidem in deorum, alios in siderum numerum ascripserunt. Veruntamen, ait, ipse nonnihil habeo quod de cœlestibus : sed astra non deos, idem quod sunt voco, nec denominationem transmuto, quod nec essentiam. Stellas igitur habeo indices, alteram Christi præsentiæ, alteram autem, in coronæ specie affectam, victoriæ et triumphi, quæ velut naturæ consentione ad res nostras afficiuntur, juxta magnam videlicet universi concinnitatem atque necessitudinem. Pulchre enim et apte quadrat omnia ad omnia, et congener atque congruum est. Ideoque lux luci prævia fulget Christo, et victori triumphi collucet corona.

Col. 672 B 3. *Ἐπιδειξάτωσαν ἔτι καὶ νῦν τὰς ἐσθῆτας.* Σημειωτέον ὅτι καὶ ἐπὶ τὰς ἐσθῆτας καὶ

D *Proferant nunc quoque vestes suas.* Animadverte quod in vestibus et palliis eorum stellis signatum

(27) Ut intelligatur scholion, hæc ex Gregorii textu sunt supplenda : τὴν Ἀριάδνης στέφανον καὶ Βερονίκης πλόκαμον, κ. τ. λ. Scholiastes ms. Dris Clarke (*Catal. Gaisford* p. 43) nihil nos edocet de origine harum stellarum. Locum tamen exscribam ut emendationes quasdam proponam : Λέγουσιν Ἀριάδνης τινὰ στέφανον καὶ Βερονίκης πλόκαμον, τοιαῦτά τινα παραληροῦντες. Ἀριάδνη, ὥς φασιν, θυγάτηρ Μίνωος [edit. Μηνως] ὑπῆρχεν τοῦ Κρητῶν βασιλέως· αὕτη ἠράσθη Θησέως, τοῦ Ἀθηνῶν [f. Ἀθηναίων] βασιλέως, ἐλθόντος ἐπ' ἀναιρέσει [ed. ἐπαναιρέσει] τοῦ Μινωταύρου [ed. Μινοταύρου]. Ἐκ τοῦ οὖν Θησέως ἔλαβεν αὐτὴν ὁ Διόνυσος, καὶ ἀνήγαγεν αὐτὴν ἐν τῇ Νάξῳ [ed. ἀνάξω] καὶ συνεμίγη αὐτῇ, καὶ πρὸς τιμὴν αὐτῆς στέφανον ἐν τῷ οὐρανῷ δι' ἀστέρων ὑπεζωγράφησεν. Ἡ δὲ τοῦ πλοκάμου Βερονίκης ἐστὶν αὕτη. Γέγονε [lego : Βερονίκης ἐστὶν αὕτη, nempe ἱστορία. Γέγονε] γυνὴ τοῦ [ed. τῆς] ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Πτολεμαίου. Τοῦ οὖν ἀνδρὸς αὐτῆς ὄντος ἐν πολέμοις, εὔξατο ὅτι, εἰ ὑποστρέψει ἄτρωτος, τῶν πλοκάμων ἀποκείρασα τῶν ἑαυτῆς ἐν τῷ [ἱερῷ] ἀναθήσει. Κόμων οὖν [γέγονεν] ἀστρονόμος τότε καὶ πρὸς... κίαν [κολακείαν] αὐτῆς ἔφη ὑπὸ τῶν θεῶν ὑποζωγράφεσθαι αὐτὸν ἐν τῷ οὐρανῷ δι' ἀστέρων βοτρυειδῶς. Lacunas conjiciendo supplevi. Conjecturas tamen confirmat Nonnus (*Hist.* Collect. II, 1) qui consuli potest ; et si ejus auctoritas non tanta videtur ut eo vade Cononem astronomum habeamus pro aulico et homine delicioso, addam testimonium Callimachi, Theonis, Achillis Tatii, Hesychii et Hygini, quorum loca collegit Walckenaer in præclaris suis adnotationibus ad *Fragmenta elegiaca* Callimachi (p. 36 sqq.).

erat distinctum crucis signum, quodque supernaturale illud prodigium, non in paucis solum, ut res ea obscura maneret, nec in nostris duntaxat, ut id tanquam fictitium repudiari possit; sed et in adversariis quoque perspicuum hoc signum erat. Simul ac aliquis narrabat hæc alteri, ipse semetipsum stellis perfusum videbat, crucibusque omni ex parte in vestimentis respersum, atque omni textorio calculo, elaborataque pictura magis varium. Atque hoc miraculum omnem animi dissidentis ambiguitatem superabat: neque enim temporis vetustas ei suspicionem afferebat, quippe cum ex recenti adhuc cerneretur, ac pene, ex quo tempore res ea contigerat, eadem adhuc hominum generatio superstes esset, qui visu et auditu illud palam perspexissent miraculum.

Atque utilitatem ex timore consecuti. Quamnam utilitatem? Quod metu liberati sunt. Quo enim timore propulsi, ad ecclesias properantes, et sancto baptismate purificati, hoc utile consequebantur quod omnis timoris immunes erant.

Furoris œstro percitus. Quasi œstro excruciatus. Œstrum exiguum quoddam animal pennatum est, in boves involans, atrocique aculeo eos feriens, quo perciti, ad montes, stagna et fluvios præcipiti impetu feruntur. Sic et ille impulsus, ex animi sui sententia res Christianorum habere videbatur, ex his quæ jam confecerat, et se quidquid vellet expugnare posse credebat.

Ac ne illud quidem perspiciens. Quid? Nempe inter θράσος, *fiduciam*, et θάρσος, *audaciam*, multum interesse, etiamsi alioqui nominum affinitate conjungi videantur, sicut inter fortitudinem et ignaviam. Fortitudinis enim est, in iis rebus in quibus audacia adhibenda est et quæ vires non excedunt, fidenti animo esse; ignaviæ autem periculum detrectare. At vero adversus impossibilia et contraria se objicere temeritatis est, et refugere cautionis ac securitatis. Et quæ habentur tueri et eorum quæ non habeas aliquid adipisci non unum et idem sunt. Si quidem haud magno negotio id a sapientibus comparari queat, accipiendum; sin autem in contrarium cedat, contemnendum. Stultum enim est, ut speratorum aliquid adipiscaris, de rerum omnium tuarum summa periclitari.

Ac Salmoneum quemdam e corio tonantem. Impium quemdam hunc fuisse fingunt, qui tonantem

τὰ ἱμάτια αὐτῶν ἄστροις ἐνετετύπωτο τὸ τοῦ σταυροῦ κατάστικτον σημεῖον, καὶ ὅτι τὸ ὑπερφυὲς τοῦτο τερατούργημα οὐκ ἐν βραχέσιν, ὥστε καὶ λανθάνειν, οὐδ' ἐν ἡμετέροις μόνον, ὥστε καὶ παραγράφεσθαι ὡς πλαττόμενον· ἀλλὰ γὰρ κἄν τοῖς ἐναντίοις ἐναργὲς τὸ σημεῖον· οὐ γὰρ ἔφθη τις διηγούμενος ἑτέρῳ, καὶ ἑαυτὸν καθεώρα (28) κατάστερον καὶ πάντοθεν ἐσταυρωμένον, πάσης ἱστουργικῆς, φησὶ, ψηφῖδος καὶ περιέργου ζωγραφίας ποικιλώτερον (29) ἀμπισχόμενον τὸν χιτῶνα (30). Καὶ τὸ θαῦμα μεῖζον πάσης ἀπίστου γνώμης καθέστηκεν, ἀπὸ τοῦ μηδὲ χρόνων παρολκαῖς τισι πλάττεσθαι δοκεῖν, ὡς ἂν τῷ ἀδήλῳ τὸ ὕποπτον ἔχειν· ἐξ ὑπογυίου γὰρ γέγραπται, καὶ σχεδὸν ἐφ' ᾧ τοῦ καιροῦ πέπρακται, τῆς αὐτῆς [ms. 573 αὐτοῦ] ἱσταμένης γενεᾶς, καὶ τῶν (cod. p. 273) αὐτῶν ὄψει τε καὶ ἀκοῇ ἐπῃσθημένων· προσώπων τὸ τερατούργημα.

Col. 672 C 6. *Διὰ τῶν φοβερῶν* (31) *ὠφεληθέντων.* Τίνα ὠφέλειαν; τὸ μὴ φοβεῖσθαι· διὰ γὰρ τῶν τοιούτων φοβερῶν ταῖς ἐκκλησίαις προσδεδραμηκότες, καὶ τῷ ἁγίῳ βαπτίσματι ἁγνισθέντες, ὠφέληντο τὸ μὴ δεδοικέναι, παντὸς δέους ἔξω γεγενημένοι.

Ibid. 10. *Οἰστρηλατούμενος.* Ὡς ἐν οἴστρῳ ἐλαυνόμενος. Οἶστρος (32) δὲ ζωΰφιόν τί ἐστιν ὑπόπτερον, βουσὶν ἐφιπτάμενον, καὶ κέντρῳ δεινῷ πλῆττον, ὡς ἐλαύνεσθαι, καὶ πρὸς ὄρη καὶ λίμνας καὶ ποταμοὺς σφᾶς αὐτὰς ἐπαφιέναι. Οὕτως οὖν καὶ αὐτὸς ἐλαυνόμενος, ἐδόκει κατὰ τὸν νοῦν καὶ τὴν βουλὴν αὐτοῦ καὶ τὰ τῶν Χριστιανῶν ἔχειν, οἷς ἤδη κατείργαστο, καὶ τὸ πᾶν θελήσαντι αὐτῷ μόνον ἁλωτὸν εἶναι ἐπίστευεν.

Col. 673 A 7. *Καὶ οὐδὲ ἐκεῖνο συνιδεῖν* [Coisl. *συνᾴδειν*] *δυνηθείς.* Ποῖον; ὅτι θράσος καὶ θάρσος πολὺ διήνεγκε, κἂν τοῖς ὀνόμασι δοκοίη πλησιάζειν. ὅσον ἀνδρία καὶ ἀνανδρία. Ἀνδρία μὲν γάρ ἐστι τὸ ἐν τοῖς τολμητοῖς καὶ δυνατοῖς καταθαρσεῖν, δειλίας δὲ τὸ ὑφίεσθαι· τὸ δ' ἐν τοῖς ἐναντίοις καὶ ἀδυνάτοις ὁμόσε χωρεῖν θράσους, τὸ δ' ὑποχωρεῖν ἀσφαλείας· καὶ τὸ φυλάξαι οὖν τὰ ὄντα καὶ τῶν οὐκ ὄντων τι προσλαβεῖν, οὐ ταυτόν· τοῦ τοίνυν μετὰ ῥᾳστώνης ἀγαθοῦ σώφροσιν ἀνθεκτέον, τὸ δ' ἀντιπίπτον περιοπτέον· ἀνόητον δὲ τὸ ὑπὲρ κτήσεως ἐλπιζομένων κινδυνεύειν τοῖς ὑπάρχουσιν ἅπασιν.

Ibid. B. 14. *Καὶ Σαλμωνεύς τις ἐκ βύρσης βροντῶν.* Ἀσεβῆ τινα μυθεύονται εἶναι τοῦτον,

(28) Mss. ambo ἔφη, mendose et fere sine sensu: ἔφθη scripsi. Coislin. ἕτερα pro ἑτέρῳ, ut recte legit ms. Regius; ms. uterque ἑαυτά, quod mutavi in ἑαυτόν. Sensus est: Vix aliquis alteri mirabilia hæc narraverat, ipse semetipsum crucibus stellatum videbat; vel: Simul ac aliquis narrabat, ipse, etc. Hunc loquendi modum, οὐ φθάνω... καὶ, inter alios illustraverunt Marckland (ad *Suppl.* 1219) et Dr Coray (ad Hippocr., *De aquis*, etc., p. 273), quos jam laudavi in notis ad Eunapium (p. 273) in hoc loco (p. 77 Commel.): Οὐ γὰρ ἔφθανεν ἐκεῖνος ἐξ ἀνθρώπων ἀπιὼν, καὶ ἥ τε θεραπεία τῶν κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ τὸ Σεραπεῖον ἱερὸν διεσκεδάννυτο· *Vix e vivis abierat Antoninus cum dispersi sunt deorum ministri in Alexandria et Serapeio.* Gregorii verba, ὁμοῦ τε γὰρ ταῦτα διηγεῖτό τις... καὶ τὸ θαῦμα ἑώρα, lectionem meam confirmant; formula enim, οὐκ ἔφθη τις διηγούμενος... καὶ, omnino synonyma est cum ὁμοῦ τε ταῦτα διηγεῖτό τις... καὶ.

(29) Hæc narrant Socrates (III, 20), Sozomenus (V, 22) et Theodoretus (III, 20).

(30) His confirmatur lectio plurium mss., ἀμπεχόμενον vel ἀμπισχόμενον, quæ, ut puto, in texta Gregorii recipienda esset.

(31) Omnino legendum, ὠφεληθέντας. Variant editi in hoc loco, at lectionem Billii prætulerim.

(32) Hoc scholion laudavi in notis ad *Epimerismata* Herodiani (p. 141) usque ad ἐπαφιέναι. Ms. 573 legit, σφᾶς αὐτὰς ἐπιέναι τε καὶ ἐπαφιέναι.

ὥστε καὶ βροντῶντι, φασὶ, τῷ Διὶ, βροντᾷν καὶ αὐτὸς ἀντεμηχανᾶτο, ἐκ βύρσης ἐπικτυπῶν ξηρᾶς καὶ χλευάζων.

Ibid. C 1. *Τραϊανοὺς δὲ λέγει καὶ Ἀδριανοὺς πληθυντικῶς.* Οἵτινες βασιλεῖς ἦστην Ῥωμαίων, ἐπὶ τῇ ἀνδρίᾳ καὶ τὸ ἀσφαλὲς ἐσχηκότες· διὸ καὶ πολεμικωτάτω ἐγενέσθην, καὶ πολλὰς πόλεις καὶ χώρας ὅλας καὶ ἔθνη μυρία τῇ Ῥωμαίων ὑπέταξαν ἐξουσίᾳ. Τοὐναντίον δὲ Κάρον [*Coisl.* Κᾶρον] καὶ Οὐαλεριανὸν ὁρμῇ λέγεται ἀτάκτῳ καὶ ἀνοίᾳ πεπονθέναι ἐν Περσῶν ὁρίοις καταλυθέντας· πλὴν, φησὶ, οὐκ ὀνειδίζω τύχας, διεξοδικώτερον καταλέγων τὰ σφίσι συμβεβηκότα· εἴληπται δὲ τοῦτο [*ms.* 573 εἴλ. γὰρ τ.] ἀπὸ τῆς Εὐριπίδου τραγῳδίας Ὀρέστου (33).

Ibid. C 14. *Τῆς ὁρμῆς ἦν.* Ποίας; τοῦ προκειμένου σκοποῦ· ἵν', εἰ κρατήσειε Περσῶν, ὅλον τοῖς δαίμοσι παραστῆσαι τὸ Χριστιανῶν γένος, ἐπαγόμενος καὶ εἰς ἓν πᾶσαν μαντείας καὶ γοητείας ῥητῆς τε καὶ ἀῤῥήτου θυσίας τερατείαν ἄγων [*ms.* 573, *p.* 274, 1, *om.* ἄγων], οἰκονομίᾳ θείᾳ, ἵνα πᾶσα ἐν ὀλίγῳ συγκαταλυθείη αὐτῷ θύτῃ καὶ τελεστῇ τῶν τοιούτων.

Col. 676 B 9. *Ὥσπερ ψάμμου ποδὸς ὑποσπασθείσης.* Ἐπείπερ, λεπτὴ ὥσπερ κόνις ἐκ λιθίας μικρᾶς διωρισμένης, ἀλλ' οὐ συνεχὴς ἡ ψάμμος, καὶ οὐ βάσιν ἔχουσα διὰ τοῦτο στερεὰν, οὐδὲ πῆξιν ἀντερείδοντος ἐν αὐτῇ τοῦ ποδὸς, ὑποσπᾶται μὴ ὑφισταμένη σκεδάννυται τῇ διεχείᾳ, καὶ εἰς τοὐπίσω μᾶλλον ἢ τοὔμπροσθεν βάλλει τὸν ὁδοιπόρον.

Ibid. C 8. *Ἐξ ὑπερδεξίων.* Ὡς ἂν τις εἴποι δεξιῶς ἐχόντων καὶ ἐπιτηδείων καὶ πρὸς ἄμυναν ἐπιδεξίων· τοιαῦτα δὲ τὰ ὑπερκείμενα χωρία καὶ τοῖς βάλλουσι καὶ μαχομένοις εὐεπίφορα. Δυεῖν γὰρ πόλεων ὑπερκειμένων, ἐξ ὧν ἔδει ἑκατέρωθεν βάλλεσθαι τοὺς ὑποκειμένους καὶ ποταμῷ μέσῳ πλέοντας, πρὸ ὀφθαλμῶν λοιπὸν αὐτῶν τὰ πέρατα καὶ τὸ τέλος τοῦ ὀλέθρου.

Ibid. 12. *Ἀποῤῥήξας καὶ περιαγαγών.* Τοῦ ποταμοῦ ἀποτεμὼν μέρος καὶ ἀποῤῥήξας, καὶ ὡς ἐν κύκλῳ περιαγαγὼν καὶ περικάμψας· ἡ γὰρ *περὶ* πρόθεσις κύκλῳ καὶ οὐ κατ' εὐθεῖαν τὴν ἀγωγὴν ἐμφαίνει.

Col. 677 A 3. *Κατὰ μετώπου δὲ ἵστασθαι καὶ κινδυνεύειν.* Ἡ Περσικὴ δύναμις κατὰ πρόσωπον ἵστασθαι καὶ μάχεσθαι οὐκ ᾤετο δεῖν δίχα μεγάλης ἀνάγκης, ἐνυπάρχοντος αὐτῇ ἐκ περιουσίας καὶ ἀκινδύνως κρατεῖν.

Ibid. 5. *Ἐκ δὲ τῶν λόφων καὶ τῶν στενῶν ᾗ παρείκοι.* Τουτέστι βάλλουσα καὶ τοξεύουσα, ὅπου ἂν ἐγχωρεῖν ἐδόκει ἀκινδύνως ἐνίκα.

Ibid. B 2. *Τὸν ἐπὶ Βαβυλῶνι πρὸς Κῦρον Ζώπυρον μιμησάμενος.* Ζώπυρος (34) οὗτος ὑπασπιστὴς Κυ-

A Jovem æmulari conabatur, per corium siccum strepitum edens irridensque.

Trajanosque illos et Adrianos sibi ob oculos proponens. Qui quidem Romanorum imperatores erant, atque virtuti prudentiam adjecerant. Ideoque in re militari excelluerunt, multasque urbes, integrasque provincias, atque innumeras gentes Romanorum ditioni subjunxerunt. Contra Carum et Valerianum ferunt stolidi ac temerarii impetus pœnas dedisse, et in Persarum finibus fuisse deletos. Attamen, ait, non fortunas exprobro, fusius quæ iis acciderunt exponens. Ab Euripide porro in *Orestis* tragœdia, boc sumptum est.

B *Totusque ferebatur.* In quiduam? In eam expeditionem. Ut si Persas superaret, universum Christianorum genus sub dæmonum potestatem redigeret, omni divinationis et præstigiarum, dicendorumque et tacendorum sacrificiorum vanitate in unum collecta, quadam Dei providentia, ut universa ea simul cum ipso hujusmodi rerum sacrifico et initiatore deleretur.

Velut arena pedibus subtracta. Arena quippe tenuis quidem est ut pulvis, non autem cohærens, ut quæ ex perexiguis lapillis coacervata sit, propterea nihil firmum ac solidum habeat, ubi gressus figi possit; ita ut impresso pedi sese ipsa subducat, diducens, atque in tergum potius quam in frontem viatorem mittat.

C *E loco superiori.* Scilicet ex commodis, atque ad defensionem maxime idoneis locis. Hæc enim edita loca ad feriendum propulsandumque admodum commoda. Duæ enim urbes eminebant, e quibus necesse erat utrinque telis peti qui in humilioribus locis erant ac flumen trajicere conabantur: ita ut illi ante oculos nihil nisi perniciem certamque necem prospiciebant.

Cum dirupisset ac circumduxisset. Parte scilicet fluvii præcisa abductaque et quasi in circulo circumducta et inflexa. Præpositio enim *περὶ* circuitum, non rectam directionem indicat.

D *Adversa quidem acie sibi standum et periculum adire.* Persicæ copiæ adversa acie sibi standum et decertandum non putaverunt, nisi magna necessitate urgente, cum nullo negotio ac discrimine victoriam obtinere liceret.

E tumulis et locorum angustiis, ubi facultas daretur. Id est tela et sagittas dejicientes, ubi id impune fieri videretur.

Zopyri illius erga Cyrum, in Babylonis obsidione, facinus imitatur. Zopyrus ille Cyri armiger erat

(33) En Gregorii verba : ἵν' ὅ φησιν ἡ τραγῳδία, μὴ ὀνειδίζω τὰς τύχας. Et reipsa Orestes ait in tragœdia quæ ejus nomine inscribitur, initio :

Ὁ γὰρ μακάριος, κοὐκ ὀνειδίζω τύχας,
Διὸς πεφυκὼς, ὡς λέγουσι, Τάνταλος.

Ex hoc Basilii loco expungendus erit in textu Gregorii articulus τάς quod hemistichium impedit.

(34) Zopyri historiam narrat Herodotus (III, 153 sqq.). Lapsus est Gregorius *Cyrum* pro *Dario* scribens, quod secutus est Basilius; at scholiastes Montacutii Darium restituit.

Babylonem obsidentis. Quem, cum eam oppugnare minime posset, adiit, urbis oppugnationem pollicitus. Ac se ipsum fœde dilacerans, ad Babylonios transfugit, quasi Cyro maxime infensus, qui ipsum adeo atrocibus plagis excruciavisset, corporisque mutilationem ostendens. Illi vero istis fidem adhibentes et fraude decepti, inscii seipsos et Babylonem Zopyro et Cyro tradiderunt.

Ac risus insuper accedebat. Quibusnam accedebat? Nempe hostibus. Persuadentine? vel persuaso et exercitui? Hostibus, inquam, risus accedebat, cum jam in eo essent ut persuasos trucidarent: quos enim sibi ipsis mortem consciscere videbant, propriamque salutem igne conflagrantes, quomodo poterant non ridere? Quod quidem pro joco et risu habendum, credidisse scilicet Apostatam et suos a Deo dementia perculsos, quasi supervacuum onus rejicientes et celerius quam quæ ex opinione prædicta erant, evenire.

Nonnulli enim a Persis eum jaculo confixum fuisse aiunt. Quidam enim eum temerario ac furioso impetu huc atque illuc ruentem idem quod Cyro Parysatidis filio Artaxerxisque fratri accidit, passum fuisse aiunt. Hic enim Cyrus, sed non magnus, congregatis decem Græcorum millibus, in quibus Xenophon Grylli filius, ut ille ipse in sua de Cyri expeditione historia narrat, fratri in acie occurrit, et cum eo congressus, jamque victor, proprio impetu lapsus cum fratre interiit. Sic et eum aiunt interiisse a Persis jaculo confixum. Quoquo autem pacto res se habeat, et a quo interfectus sit, letale certe orbique universo salutare vulnus accipit, ac per unicam incisionem multorum viscerum, male creditorum, incisionis pœnas exsolvit. Quod etiam ipsum admiratione dignum, quomodo qui se per viscerum sectiones omnia nosse arbitrabatur, plagam sectionemque visceribus suis infligendam ignorarit.

Tyrannide profecto digna. Jovianum dicit pium virum atque imperio admodum dignum. (Prisci enim reges tyrannos appellabant, et regnum tyrannidem. Postea autem discrimen hæc vox accepit, ut qui per vim ac non ex legum præscripto res administraret, tyrannus vocaretur; rex autem, qui legitime imperium gubernaret, et consilium adhiberet, resque prudenter et consulte gereret.

Aut aliud quiddam eorum, quæ fama ferebantur, metuentes. Quænam? Timuerunt enim ne forte necessitate ad desperationem compulsi, ac per desperationem excitatis animis, furiosius in eos ir-

A ρου τελῶν, πολιορκοῦντος Βαβυλῶνα καὶ οὐχ οἵου τε ὄντος ἑλεῖν, προσελθὼν Κύρῳ, ὑπισχνεῖται τὴν ἅλωσιν· καὶ δὴ αἰκισάμενος ἑαυτὸν, αὐτομολεῖ Βαβυλωνίοις, ὡς δή τι προσκεκρουκὼς Κύρῳ, ὁ δὲ αἰκίσαιτο ταῖς ἀνυποίστοις ταύταις αὐτὸν, φησὶν, [*Coisl.* ἀνυπ. ταύταις φησ.], αἰκίαις, δεικνὺς τὴν τοῦ σώματος λώβην· οἱ δὲ ταῖς τοιαύταις πιστεύσαντες καὶ τεθαῤῥηκότες ἀπάταις, ἔλαθον ἑαυτούς τε προδεδωκότες καὶ Βαβυλῶνα Ζωπύρῳ καὶ Κύρῳ.

Ibid. C 12. *Καὶ προσῆν ὁ γέλως.* Τίσι προσῆν; ἆρα τοῖς πολεμίοις; ἢ τῷ βουλεύσαντι; ἢ τῷ πεισθέντι καὶ τῇ στρατιᾷ; Τοῖς πολεμίοις, οἶμαι, κατάγελως ἦν, ἐπειδὴ καὶ ἡ σφαγὴ οὐ μακρὰν τῶν πεπιστευκότων· αὐτόχειρας γὰρ τῆς ἑαυτῶν σφαγῆς γεγονότας ἑωρακότες, καὶ [*Coisl. om.* καὶ] τὴν αὐ-
B τῶν σωτηρίαν πυρὶ παραδεδωκότας, πῶς οὐ καταγελᾷν εἰκὸς ἦν; Ἔστι δὲ νοεῖν καὶ ὡς ἐν παιδιᾷ καὶ γέλωτι ἔχειν τὸ γεγονὸς, τόν τε πιστεύσαντα [*ms.* 573 τὸν πιστ.] Ἀποστάτην τοὺς σὺν αὐτῷ θεοβλαβείᾳ βληθέντας, ὡς περιττὸν φόρτον ἀποσεισαμένων [*ms.* 573 ἀποσεισάμενον] καὶ θᾶττον (*ms.* 573 p. 274) τῶν κατὰ γνώμην προηγγελμένων ἐπιτυχεῖν.

Col. 680 A 4. *Οἱ μὲν γὰρ ὑπὸ Περσῶν κατηκοντίσθαι φασίν.* Ἀτάκτοις, φησὶν, ἐκδρομαῖς τῇδε κἀκεῖσε σὺν ἐμπληξίᾳ [*Coisl.* ἐκπληξίᾳ] φερόμενον, ὁμοιόν τι πεπονθέναι Κύρῳ τῷ Παρυσάτιδος, καὶ Ἀρταξέρξου ἀδελφῷ· οὗτος γὰρ ὁ Κῦρος, ἀλλ' οὐχ ὁ μέγας, συνανελθὼν μετὰ μυρίων Ἑλλήνων, ἐν οἷς καὶ Ξενοφῶν ὁ Γρύλλου, ὡς αὐτὸς ἐκεῖνος ἐν τῇ Ἀνα-
C βάσει γράφει, συνὼν [*Coisl.* συνῆν] μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ, συμβαλὼν, καὶ, νικῶν ἤδη, θράσει οἰκείῳ συμπεσὼν τῷ ἀδελφῷ συνανῄρηται (35). Οὕτω δὴ καὶ αὐτόν φασιν ἀνῃρῆσθαι ὑπὸ Περσῶν βεβλημένον· ἢ οὖν οὕτως ἢ ἐκείνως [*Coisl.* ἐκεῖνος], ὑφ' ὅτου καὶ δὴ, ὅμως δέχεται πληγὴν καιρίαν καὶ παντὶ τῷ κόσμῳ σωτήριον, μιᾷ τόλμῃ (36) σφαγέως πολλῶν σπλάγχνων ἀνατομῆς κακῶς πιστευθέντων ἀπαιτηθεὶς τιμωρίαν· ὅπερ καὶ θαύματος ἄξιον, ὅπως πάντα γινώσκειν οἰόμενος ταῖς ἀνατομαῖς, τὴν τῶν ἑαυτοῦ σπλάγχνων ἠγνόησε τομὴν καὶ πληγήν.

Col. 681 C 1. *Καὶ τὸ εἶδος ἀληθῶς ἄξιον τυραννίδος.* Ἰοβιανὸν λέγει ἄνδρα εὐσεβῆ καὶ τὸ εἶδος
D ἄξιον ἔχοντα βασιλείας· τοὺς γὰρ βασιλεῖς οἱ παλαιοὶ τυράννους ἐκάλουν, καὶ τὴν βασιλείαν τυραννίδα· ὕστερον γὰρ διαφορὰν ἐδέξατο ἡ φωνὴ, τὸν μὲν βίαιον καὶ μὴ κατὰ τοὺς νόμους πολιτευόμενον μόναρχον, τύραννον, βασιλέα δὲ, τὸν πειθόμενον νόμοις, καὶ τῇ βουλῇ χρώμενον, καὶ πράττοντα τὰ βεβουλευμένα καὶ ἔννομα.

Ibid. 9. *Ἤ τι δείσαντες ἄλλο τῶν λεγομένων.* Τίνων λεγομένων; ἔδεισαν γὰρ ἴσως μή πως ὁμόσε τῇ ἀνάγκῃ χωρήσαντες καὶ ἀπογνώσει τὸν θυμὸν ἀνάψαντες, κατ' αὐτῶν ὁρμήσωσιν ἀμεταστρεπτὶ,

(35) Si reipsa Basilius in mente habuit, ut ex ejus textu induci potest, Cyrum et Artaxerxem una in prælio apud Cunaxam cæsos fuisse, a vero multum aberravit.

(36) Τόλμῃ ms. uterque; editi τομῇ, quod præstat; et Basilium ipsum τομῇ legisse patet ex voce ἀνατομῆς, quæ cum τομῇ antithesin efficit.

καὶ ἢ τελείως τρέψωσιν, ἢ πολλῷ φόνῳ Περσῶν καὶ οὐκ ἀναιμωτὶ τεθνήξονται.

Ibid. C 12. *Πυρφόρον* δὲ ἀπό τινος παροιμίας φασίν (37)· ἐφείδοντο γὰρ ἐν τοῖς πολέμοις τῶν προηγουμένων μάντεων στεφανηφορούντων καὶ δᾷδας κατεχόντων πρὸς θυσίας εὐτρεπεῖς· καὶ [*ms.* 573 *om.* καὶ] οἱ νικῶντες οὖν ὡς ἱερῶν ἐφείδοντο τῶν τοιούτων. Εἴρηται ὑπερβολικῶς ἐπὶ τῶν κατανικηθέντων, ὡς οὐδὲ πυρφόρος ἐξέφυγεν. Ἱκανῶς οὖν ἐδόκει τι προσειληφέναι εὐημερίας, καὶ πρὸς τὴν ἐλπίδα ἐδεδοίκεισαν τῶν μελλόντων (38).

Col. 684 A 13. *Καὶ τὸ τοῦ Ἡροδότου περὶ τῆς Σαμίων τυραννίδος.* Ἀρταφέρνης ὁ Περσῶν σατράπης ᾐτιᾶτο Ἱστιαῖον ὑπὲρ τῆς τῶν Ἰώνων ἀποστάσεως· ὁ δὲ τὴν αἰτίαν εἰς Ἀρισταγόραν μετετίθει [*Coisl.* ἐπίθει]. Τὸν δόλον οὖν καὶ τὸν τρόπον συνεὶς ὁ σατράπης, ἐξονειδίζων τὴν χρείαν (39) ταύτην ἀπέῤῥιψε· τὸ δ' ἀπόφθεγμα παροιμιακὴν τάξιν [*ms.* 573, παροιμία κατάταξιν] εἰλήφει (40) τὸ πανοῦργον τοῦ Ἱστιαίου καὶ δολοῤῥάφον ἔλεγχον [*ms.* 573, ἐλέγχων].

Ibid. 6. *Ἐπεὶ δὲ καὶ ἡμῖν ἐστι νεκρός.* Σύγκρισιν Κωνσταντίου ταφῆς καὶ Ἰουλιανοῦ τοῦ θεοστυγοῦς, προστιθεὶς καὶ περὶ Κωνσταντίου καὶ ταῦτα, ὅτι φωνή τις ἠκούετο ψαλλόντων καὶ παραπεμπόντων (cod. p. 275, 1) Ἀγγελικῶν, οἶμαι, Δυνάμεων [*Coisl.* ἀγγ. δυνάμ.]. *Ἀλλ' οὖν ἡμεῖς*, φησὶ (col. 685 A 9), *τὸ κοινότερον* (41) *ἐννοοῦντες, τὸν πρῶτον καὶ μέγαν Κωνσταντῖνον, τὸν βαλόντα τὴν κρηπῖδα* (42) *τῆς βασιλικῆς τῷ Χριστιανισμῷ δυναστείας καὶ πίστεως*, καὶ τὰ ἑξῆς ἀποδεξόμενα τῷ εἱρμῷ τῆς συντάξεως.

Col. 688 A 3. *Τῷ δὲ αἰσχρὰ μὲν τὰ τῆς ἐκστρατείας.* Ἡ ἀντίθεσις τῆς συγκρίσεως· « ἠλαύνετο δήμοις » καὶ τὰ ἐχόμενα, τὴν ἄρνησιν καὶ τὴν ἧτταν ὀνειδιζόμενος, καὶ πᾶν κακὸν πάσχων καὶ ἀκούων, οἷς οὗτοι οἱ μῖμοι λέγειν τῶν γελοίων εἰώθασιν, καὶ τοῖς ἐπὶ σκηνῆς αἴσχεσιν ἐπομπεύετο· οἷς, φησὶν (ibid.), οἱ τοιοῦτοι νεανιεύονται τέχνην ἔχοντες τὴν ὕβριν· ὑποδέχεται δὲ αὐτὸν ἡ Ταρσέων [*ms.* 573, Ταρσέως] πόλις, ἀντὶ τίνος, φησὶν, οὐκ οἶδα δεινοῦ καταχριθεῖσα τὴν ἀτιμίαν ὑποδέξασθαι ταύτην, ἔνθα δὲ οἱ τέμενος, καὶ τὰ ἑξῆς.

Ibid. B 5. *Οὐκ ἀγνοῶν ὡς δυσὶ μὲν καὶ τρισί.* Εἰς τοσούτους τῶν κολάκων καὶ τὴν ἀσέβειαν

A rumperent, et vel rerum faciem omnino verterent, vel multa Persarum cæde et multo cruore trucidarentur.

Ignifer. Hoc ex proverbio. Parcebant enim in bello præeuntibus vatibus corona redimitis facesque ferentibus ad sacrificia consumenda. Victores enim eis ut pontificibus parcebant. Hoc igitur per hyperbolen dicitur de iis, qui ita ad internecionem cæsi sunt, ut ne signifer quidem superfuerit. Satis magnam sibi videbantur gloriam habuisse, ac de futuris metuerant.

Atque illud Herodoti de Samniorum tyrannide. Artaphernes Persarum satrapa Histiæum de Ionum defectione criminabatur : ille autem culpam in B Aristagoram rejiciebat. Fraudem igitur et dolum cum intelligeret satrapa, hoc dicterium vituperans in eum contorsit; quod quidem apophthegma in proverbium venit, fraudulentam Histiæi artificiosamque agendi rationem exprobrans.

Quoniam autem nos etiam exanime corpus habemus, Facta inter Constantii, impiique Juliani funera comparatione, hæc quoque de Constantio adjiciens, quod vox quædam audita est psallentium, prosequentiumque angelicarum, ut puto, Virtutum. « At nos », ait, « vulgus ignobile, magnum cogitantes Constantinum, a quo primo imperatoriæ potentiæ et fidei Christianæ fundamenta jacta sunt, » et C cætera syntaxis nexu conjuncta.

Cum turpis et fœda expeditio. Altera pars comparationis. « Exagitabatur a populis », et quæ sequuntur, ob abjurationem cladem que ignominia lacessitur, et omne malum patiens atque audiens, cum iis quæ mimi et histriones dicere solent, probrisque a scena petitis, deducebatur; cum iis, ait, quæ hujusmodi homines, qui petulantiam pro arte habent, perpetrare consueverunt. Excipit eum Tarsensis civitas, haud scio quomodo et quam ob causam hac contumelia multata. Huic illi templum infame, et quæ sequuntur.

Non alioqui nescius duobus aut tribus. Istis adu- D latoribus, eique impietate paribus potestas data

(37) Nihil magis tritum quam hoc proverbium, οὐδὲ πυρφόρος ἐλείφθη. Videndi præter scholion Basilii, *Parœmiographi Græci*, scholiastes Montacutii in hunc Gregorii locum; Hesychii interpretes sub voce *Πυρφόρος*· Casaubon in *Casaubonianis* (p. 78) cum nota Wolfii (p. 283), et G. Michaelis in *Dissertatione de stratagemate Gedeonis* (§ 2).

(38) Videtur Basilius Gregorii mentem non bene cepisse; scholiastes Montacutii hic Oratoris sententiæ magis adhæret. Illum vide infra.

(39) *Χρεία*, ut vocem grammaticam illustravit Ernesti in *Lexico technologico*. Conferendæ etiam *Emendationes* Leopardi (III, 7). Grammaticis Latinis quibusdam χρεία est *usus*, *necessitas*, male. Quintilianus et Seneca ab ea voce vertenda abstinuerunt, sed litteris Latinis scripserunt *chria*. In hoc loco χρεία significat hoc apophthegma, hoc lepide dictum Artaphernia quod in Gregorio et Herodoto (VI, 1) habes.

(40) Reipsa Diogenianus (VIII, 49) hanc vocem ait proverbialiter dictam; adhibetur, inquit, Ἐπὶ τῶν τὰ ἑαυτῶν ἐγκλήματα ἄλλοις πανούργως προσαπτόντων. Vid. P. Schott, *in Diogenianum*.

(41) Coislin. καινότερον, permutatione frequenti (vid. ad Tiber. Rhet., p. 38). Vera lectio est κοινότερον, quam habent editi; at eam male Latine redditam puto verbis *id quod communius est*; ἡμεῖς τὸ κοινότερον synonymum est, ut mihi videtur, cum ἡμεῖς οἱ κοινότεροι, *nos vulgus ignobile*.

(42) S. Gregorius (or. XXI) ait Jovianum imperii initio episcopos ab exsilio revocasse, ἵνα ἀρίστην ἑαυτῷ προκαταστήσηται τὴν τῆς βασιλείας κρηπῖδα. — Κρηπῖδα, adnotat Basilius (*ms.* 573, p. 60, 2), ὑποβάθραν, θεμέλιον, ἐνταῦθα· δηλοῖ δὲ εἶδος ὑποδήματος.

erat, tantum impietatis præmium, terram omnem mar'aque Romanorum imperio subjecta expilare, et reliqua. Majoribus autem expositis, hæc parva modo dixit exprobrare, iisque decus inferre maxima. Attamen ostendit et per ea, ait, non per maxima solummodo, cum Elysiis campis ac Rhadamanti legitimo judicio haudquaquam dignum esse. Fingunt enim Græcorum filii Elysium campum jucundum quamdam esse et amœnam regionem, suavissimorum omnis generis fructuum feracissimam, ac ter quotannis fructus proferentem; Rhadamantum vero infererum judicem incorruptum.

Hoc illud videlicet, calculorum præstigiæ. Translatum autem hoc est a ludionibus, qui oculis fucum faciunt ac per calculos decipiunt, efficientes præstigiis ut, juxta proverbium, duo tria esse videantur. Fraudem innuit, qua levissimos quosque istorum suspensos tenens, eorum mentes subripiebat, nec tantum, imo et iis qui philosophiæ larvam gerebant, illud « sodalis, sodalis, » accinens, eos infectis rebus decipiens dimittebat, haud satis constitutum habentes utri magis succenserent, ipsine, inquit, ob fraudem, an sibi ipsis, quod ad eum se contulissent.

Palam pugna feriens, calcibusque impetens. Id est insiliens et calcitrans ut Antronius asinus. Pugnia autem cædere, est inflexis intro et compressis digitis aliquem pulsare ac ferire : ex quo πυκτικὴ ἀγωνία, *pugilatio*, nomen duxit. Hæc sunt optimi et sapientissimi imperatoris egregia bona, quibus frui terrarum orbem sapiens istius laudator Libanius inepte prædicabat.

Sufflationes et reflationes. Nostros ritus, atque insufflationes in sancto baptismate usitatas in risum et calumniam trahens, impius iste homo vetulis ostentabat, ipse aræ ignem sufflans, malis indecore tumentibus. Minervam autem deam suam sapientissimus iste imperator non cogitabat, tibiis sumptis canere conantem. Hæc autem, cum in undæ ripa propriam conspexisset umbram, buccasque indecore sublatas animadvertisset, tibias protinus cum exsecratione projecit.

Mysterii obtentu petulantem libidinem obvelans. In sacris enim ac dæmonum mysteriis, simul cum scortis in adyta descendens, mystica probra cele-

A ὁμοίοις (43) τὸ κράτος ἐδόθη, τῆς ἀσεβείας ὁ τοσοῦτος μισθὸς, ληΐζεσθαι τὴν ὑπὸ Ῥωμαίοις γῆν τε καὶ θάλασσαν, καὶ τὰ ἑξῆς· τὰ μείζω γὰρ καταλέξας, ταῦτα μικρὰ τάχα εἶπεν ἐγκαλεῖν, καὶ τούτοις καθυβρίζειν τὰ μέγιστα· πλὴν δείκνυται καὶ διὰ τούτων, φησὶν, οὐ διὰ τῶν μειζόνων μόνον, ὡς οὐκ ἄξιος Ἠλυσίων Πεδίων, οὐδὲ τῆς Ῥαδαμάνθυος κρίσεως ἐνδικωτάτης. Μυθεύονται γὰρ Ἑλλήνων παῖδες τὸ μὲν Ἠλύσιον Πεδίον χῶρόν τινα ἐπιτερπῆ, ἡδίστων καὶ παντοίων εὐφορώτατον καρπῶν, φέροντα τρὶς τοῦ ἐνιαυτοῦ (44). δικαστὴν δὲ τὸν Ῥαδάμανθυν τῶν ἐν ᾅδου ἀδέκαστον [*Coisl.* ἀδέκ. τῶν ἐν ᾅδ.].

Col. 689 A 6. *Τοῦτ' ἐκεῖνο αἱ τῶν ψήφων κλοπαί.* Μετενήνεκται ἀπὸ τῶν ψηφολόγων, οἳ [*Coisl.* οἷον] B κλέπτουσι τὰς ὄψεις καὶ ψήφοις ἐξαπατῶσιν (45) ἐκ δυεῖν, κατὰ τὴν παροιμίαν (46), τρία φαντάζοντες ὁρᾷν· τὸ δ' ὅλον αἰνίττεται τὴν ἀπάτην, δι' ἧς τῶν κουφοτέρων μετεωρίζων τὸν νοῦν ἐσύλα, οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ γὰρ καὶ [*ms.* 573, ἀλλὰ καὶ] τοὺς φιλοσοφίαν ὑποκρινομένους ἐφέλκων, διὰ τοῦ, « ἑταῖρε καὶ ἑταῖρε, » ἀπράκτους φεναχίζων ἀπέπεμπεν, οὐκ ἔχοντας ᾧτινι τῆς ἀβουλίας μέμψονται πλέον, ἐκείνῳ, φησὶ, διὰ τὴν ἀπάτην, ἢ ἑαυτοῖς διὰ τὴν ἐπιδημίαν.

Ibid. B 13. *Παίων πὺξ δημοσίᾳ καὶ λὰξ ἐναλλόμενος.* Τουτέστιν ἐπιπηδῶν καὶ λακτίζων ὡς ὄνος Ἀντρώνιος (47). Πὺξ δὲ παίειν ἐστὶ τὸ ἐπικλινομένων εἴσω καὶ ἐσφιγμένων τῶν δακτύλων παίειν καὶ C κρούειν, ἐξ οὗ καὶ ἡ πυκτικὴ ἀγωνία ὠνόμασται. Τοιαῦτα τοῦ καλοῦ τε καὶ σοφωτάτου βασιλέως τὰ ἀγαθὰ, ὧν γεῦσαι τὴν οἰκουμένην ὁ σοφὸς ἐπαινέτης αὐτοῦ Λιβάνιος ἐληρώδει.

Ibid. C 1. *Φυσήσεις καὶ ἀναφυσήσεις* [*editt.* ἀντιφυσήσ.]. Διασύρων ὁ δυσσεβὴς τὰ ἡμέτερα καὶ τὰς ἐν τῷ ἁγίῳ βαπτίσματι ἐμφυσήσεις [*Coislin.* ἐκφυσ.] κωμῳδῶν, τοῖς γραϊδίοις ἀπείκαζεν (cod. p. 275), αὐτὸς τὸ ἐπιβώμιον πῦρ φυσῶν καὶ ταῖς γνάθοις ἐνασχημονῶν. Τὴν αὐτοῦ θεὰν Ἀθηνᾶν ὁ πάνσοφος οὗτος βασιλεὺς οὐκ ἐνενόει, αὐλοὺς ἀναλαβομένην καὶ αὐλεῖν ἐπιχειροῦσαν [*Coisl.* ἐπιχειρεῖν]· ἡ δὲ, ὡς πλησίον ὕδατος τὴν ἑαυτῆς ᾔσθετο σκιὰν, καὶ τὰς γνάθους κατενόησεν αἰρομένας οὐκ εὐπρεπῶς, ῥίψασα θᾶττον κατηράσατο τοῖς αὐλοῖς.

D Col. 692 A 2. *Ὑποκλέπτων τὸ ἀσελγὲς μυστηρίου προσχήματι.* Ἐν ταῖς τελεταῖς καὶ τοῖς τῶν δαιμόνων μυστηρίοις, πόρναις ἅμα γυναιξὶ συγκατιὼν

(43) Locus sanus non videtur; ms. 573 legit εἰς τοσοῦτο. Coisliniani lectionem prætuli. Forte legendum ὁμοίων vel ὁμοίους. Aliter ἐδόθη simul cum εἰς τοσούτους et cum dativo ὁμοίοις construitur, quod durum certe est, sed non sine exemplo.

(44) Coislin. φέρων τρεῖς τοῦ ἐν.

(45) Ait Gregorius in funebri oratione de Basilio Magno (orat. olim XX, nunc XLIII), tempus fuisse quo theologi sermone uterentur *superflua verborum lepore et arte fucata experte;* tunc, pergit, ταυτὸν ἦν ψήφοις τε παίζειν τὴν ὄψιν κλεπτούσαις τῷ τάχει τῆς μεταθέσεως... καὶ περὶ Θεοῦ λέγειν τι καὶ ἀκούειν καινότερον καὶ περίεργον. Ad quæ Basilius (cod. 573 p. 55, 1, hæc adnotat : Ἔστι γὰρ καὶ τοιαύτη ματαιότης, ὡς ψήφους τινὰς δεικνύναι τοὺς θαυματοποιοὺς, καὶ φαίνεσθαι μὲν τόσας, ἐρευνωμένας δὲ μὴ τοσαύτας καταλαμβάνεσθαι, μὴ γοητείᾳ τυχὸν, ἀλλὰ ταχυτῆτι, φησὶ, τοῦ χρωμένου, ἀποπλανῶντος τὴν αἴσθησιν. Adde scholiasten Montacutii, p. 13.

(46) Proverbium hoc vide apud Suidam, ad voces Ἐκ δυοῖν τρία βλέπεις. Adde *Adagia* Erasmi, III, 1, 6.

(47) Ms. 575 ὡς ὄνος ἄγριος. Coislin. lectionem recepi. Vox ἄγριος non aliud est quam glossa vel forte amanuensis ipsius emendatio qui nesciebat, asinos apud Antronenses adeo grandes, asperos et pigros, ut inde proverbialiter diceretur, Ἀντρώνιος ὄνος.

ἐν τοῖς ἀδύτοις, ἤγε τὰ αἴσχη τὰ μυστικὰ, καὶ, συμφθειρόμενος καὶ φθείρων, ἔκλεπτε τὸ ἀσελγὲς, ὡς δή τι [*Coisl.* δῆτι] θεῖον ἐπιτελῶν, προπίνων ταῖς πόρναις καὶ προπινόμενος ὑπ' αὐτῶν, σχήματι καὶ προφάσει μυστηρίων ἐναγιασμοῦ [*ms.* 573 ἐναγισμοῦ]· τοιαῦτα ὁ σεμνὸς οὗτος βασιλεὺς καὶ κρείττων ὑμνούμενος ἡδονῶν ἐπετέλει.

Ibid. B 1. *Τότε τοίνυν οὐ φαῦλος ἐγὼ τοῦ ἀνδρός*. Σημειωτέον τὸ ἦθος τοῦ Ἀποστάτου ὡς ἐξάγιστον καὶ σεσοβημένον καὶ δαιμονῶν (48)· ὃ καὶ μάντις, οἶμαι, καὶ ἀσφαλὴς φυσιογνώμων ἐθήρασεν ἄν, εἰπὼν πλήρη δαιμόνων τὸν ἄνδρα, καὶ κακίας ἁπάσης μεστὸν καταγώγιον· ἐκπέφρασται δὲ πάνυ οἰκείως, καὶ τῷ Πατρὶ καὶ προφητικῶς ταῦτα διηγόρευται· δείκνυσι γὰρ τούτοις ἡμῖν καὶ ἐναργῶς τῷ λόγῳ παρίστησιν ὁποῖον ἡ πεῖρα διὰ τῶν ἔργων ἐγνώρισε τέρας, οἷον οὐ πρότερον ἡ φύσις ἐγέννησεν, ἀλλόκοτόν τι θηρίον κατὰ τὰς Σκύλλας ἐκείνας καὶ Χιμαίρας [*ms.* 573, Σκ. καὶ Χιμ.] δεικνύμενον.

Col. 693 B 2. *Ὡς οὐκ ἐφορῶντός τινος τὰ ἡμέτερα*. Τοῦτο γὰρ ἐδόξαζεν ἡμῶν τὸ ἀντίπαλον, μηδὲ μίαν κυβερνήσεως αἰτίαν ἢ Θεὸν ἔφορον εἶναι τῶν τῇδε, ἀλλ' αὐτομάτως τὸ πᾶν οὕτω φέρεσθαι καὶ τῶν εὖ ἢ κακῶς βιούντων οὐδ' ἥντινα τὴν ἀνταπόδοσιν ἔσεσθαι.

Ibid. C 6. *Ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν τινος ἀσόφων*. Ἐκ τῶν προφητῶν τινος τῶν δοκούντων ὑμῖν, φησὶν, ἀσόφων λαμβάνω τὸν ἐπινίκιον· οἷς ἐπισυνάπτει καὶ τὰς θυσίας καὶ τὰς τελετὰς καὶ τὰ τῆς ἀσεβείας μυστήρια, καὶ τὰ τούτοις ἐχόμενα.

Ibid. 11. *Ποῦ Βαβυλών*. Ταῦτα γὰρ αὐτῷ καὶ ἡ οἰκουμένη πᾶσα ἐκ τῶν εἰρημένων, ἐντόμων τε καὶ σφαγίων (49), καὶ τῶν λοιπῶν ὠνειροπολεῖτο τῷ δυσσεβεῖ χειρούμενα.

Col. 696 C 5. *Ἢ τὸν ὀμνύοντα κατὰ τῆς Ἰακὼβ ὑπερηφανίας Θεόν* (50). Ἤτοι τὸν ὀμνύοντα κατὰ τὸν Ἰακὼβ εἰς τίνα; εἰς τὸν τῆς ὑπεροχῆς καὶ ὑπεράνω πάντων φαινόμενον Θεόν· ἢ τὸν ὀμνύοντα Θεὸν κατὰ τῆς Ἰακὼβ καὶ πίστεως καὶ μεγαλοφροσύνης, ὥσπερ φησὶν ὁ Ἰακώβ· οὐ κατὰ δαιμόνων ὤμνυεν, ἀλλὰ κατὰ Θεόν· εἰς ὅρκον γὰρ, φησὶν, οὐ δαίμονας ἐλάμβανεν, ἀλλὰ Θεὸν εὐσεβῶς ὅρκον ἐποιεῖτο, τὸν ὑπεράνω πάντων καὶ ὄντα (cod. p. 276, 1) καὶ φαινόμενον.

Col. 698 A 7. *Ταῦτα Χριστιανοῖς παρὰ σοῦ*. Ταῦτα ἀνταποδίδως τἀπίχειρα [*ms.* 573 τὰ ἐπίχ.] Χριστιανοῖς, ἀνθ' ὧν ἢ δι' ὧν καλῶς ἐσώθης ἀναρπασθεὶς ὑπ' αὐτῶν, καὶ τῆς ἐνδίκου σφαγῆς λυτρωθείς.

Ibid. 3. *Τότε μὲν δυσανασχετοῦντες*. Πρὸς τὸ « πρότερον » ἀποδέδοται τοῦτο· ἀναλαμβάνει γὰρ ὅτι

A brabat, et corruptus ipse et corrumpens; atque libidinis petulantiam occultabat, nempe tanquam aliquid divinum peragens, scortis præbibens, quæ etiam ipsi vicissim præbibebant, sub nefariorum mysteriorum specie atque obtentu: gravis hic imperator, et qui ut voluptatibus superior laudabatur, hujusmodi res gerebat.

Tunc igitur me non malum de hoc viro. Notanda Apostatæ indoles, ut scelesta, et agitata, et dæmoniaca. Quam quidem vates, opinor, certusque physiognomon deprehendisset, plenum dæmonibus virum declarans, omnique nequitia repletum diversorium. Exposita sunt maxime proprie et a Patre prophetice hæc dicta sunt. Ostendit enim illis nobis, et manifeste sermone constituit, quale experientia operibus cognovit monstrum, quale non prius natura genuit, variis generibus conflatam belluam ostensam velut Scyllæ illæ et Chimæræ. B

Tanquam videlicet nemo esset qui res nostras inspiceret. Hoc enim jactabant adversarii nostri, neque ullam gubernationis causam vel Deum esse terrestria inspicientem, sed fortuito omnia ita ferri, atque iis qui honeste vel male vixerunt nullam futuram esse retributionem.

Ab indoctorum nostratium quodam. A prophetarum quodam, qui indocti apud vos videntur, ait, triumphale carmen desumo. Quibus subjungit et sacrificia, et cæremonias, et impietatis mysteria, cæteraque hujusmodi. C

Ubi Babylon? Hujus atque universi orbis, ex istis quæ jam diximus immolationibus atque incisionibus, reliquisque aliis, possessionem quasi somnians sibi promittebat.

Deum qui jurat adversus superbiam Jacob. In quem adversus Jacob jurantem? In supereminentem omniaque superantem Deum. Aut jurantem Deum per Jacob fidem et magnanimitatem, sicut ait Jacob: non per dæmones juravit, sed per Deum. In jusjurandum enim, ait, non dæmones accepit, sed Deum religiose jusjurandum fecit, qui super omnia et est et videtur.

D *Hæc tu scilicet Christianis*. Hæc Christianis præmia persolvis, pro iis aut propter ea quibus pulchre servatus es ab ipsis subtractus, et justa nece liberatus.

Tum vos ægre et acerbe ferentes. Ad « prius quidem » hæc referuntur. Repetit enim quod cum sus-

(48) Δαιμόνων mss., sine sensu. Emendatio obvia et non dubia. Supra Gregorius de Juliano ait, τῇ ψυχῇ δαιμόνων καὶ τοῖς πράγμασι.

(49) Supra jam ἔντομα per vocem σφάγια exposuit. Scholiastes Apollonii Rhodii (i, 587): ἔντομα, τὰ σφάγια, κυρίως τὰ τοῖς νεκροῖς ἐναγιζόμενα.

(50) Clemencetus in nota ad hunc locum scholion Basilii retulit usque ad ἀλλὰ κατὰ Θεόν. Male scripsit ἤτουν pro ἢ τόν. Cum autem Basilii interpretatio satis sit impedita, D. Clemencetus conjicit ἀμύνοντα pro ὀμνύοντα, *qui opitulatur, qui ulciscitur*. Sed nihil mutandum, cum manifeste Gregorii sermo ad hæc verba prophetæ Amos spectaret quæ laudat ipse Clemencetus: Ὀμνύει Κύριος κατὰ τῆς ὑπερηφανίας Ἰακώβ. Male omnino Basilius interpretatus est, et eam Gregorio mentem fuisse patet ut significaret, « Quem alium adjutorem exspectare potuimus nisi Deum illum qui juravit contra superbiam Jacob? »

tineretur atque differretur a Deo sua adversus impios ira, nos ægre ferentes eas emittebamus voces. Dein post multa adjicit : *Hæc autem ipse prius.... nunc vero*, et reliqua.

Cecidit Bel, contritus est Dagon, patus factus est Saron. Bel, Dagon et Saron, templa et signa et dæmonum nomina. E Scriptura hæc sumpta sunt : ad similitudinem eorum quæ hoc temporis evenerunt. A piis enim hæc omnia deleta et eversa, et penitus diruta sunt. Deinde adjicit et nostra, et futura prænuntiat, quæ et nunc adhuc perspiciuntur vel evenientia, vel jam impleta, vel certe futura, ut probe scio : iis enim quæ eventu confirmata sunt in futurorum fide confirmatus sum.

Non jam adversum nos festos dies agent. Solemnitates ac festa celebrabunt, gaudentes adversus nos impii inimici, ac legis iniquæ decreto a falsa et adulterina doctrina nos excludentes. Prohibebant enim ne Christiani Græcarum litterarum ac doctrinarum participes essent : hac ratione se illud consecuturos arbitrantes, ut linguas quoque nostras inhiberent.

Ignem facifer tuus exstinguat. Ignem gerebat is qui facem tenebat, simul et sacrificiis ignem immittens, et sacra et cæremonias ad aliquod tempus illuminans : posteaque eumdem exstinguens, turpia et obscena mysteria in tenebris celebrandi spatium dabat. Ac tum sacrorum antistes meretricia veste indutus turpiter de rebus sacris disserebat. Ideo subjungit : « Fœdas tuas et tenebris plenas noctes cohibe. »

Aerem sparsit. Proprie singula exprimit : « Produxit, firmavit, tornavit, sparsit, limites imposuit, traxit, anima donavit, ad suam formam effinxit. » Ἐμόρφωσε ad Dei quoque imaginem innuit. Ἐψύχωσε, hoc est, animalia rationis expertia, bruta et sentiendi facultate prædita anima donavit. Fluminum tractum atque cursum voce Εἵλκυσε, *traxit*, significavit. Ὥρισε, limitem scilicet mari imposuit. *Terminum enim*, inquit, *imposuit, quem non præteribit* [18]. Aerem quoque sparsum esse valde proprie dixit : ille enim per universum inane, ut appellatur, fusus ac sparsus est. Apte autem illud etiam, « cœlum tornavit. » Quasi in circulo et torno circumductum, sphærica forma effictum est. Firmum solidumque terræ proprium est. Lumini autem solute et quasi incorporaliter eunti dedit locum subjiciens aere gracili et exsili vehi.

Dejice jam Triptolemos tuos. Jam de iis dictum est in oratione *in Theophaniam*, ac de Orpheo

A ἡνίκα ἀνεβάλλετο καὶ ἀνοχῆς εἴχετο ἡ κατὰ τῶν ἀσεβῶν ὀργὴ τοῦ Θεοῦ, δυσαναστετοῦντες ἐκείνας ἠφίεμεν τὰς φωνάς· εἶτ' ἐπάγει μετὰ πολλά (col. 700 A 11)· *Ταῦτα μὲν οὖν πρότερον, νυνὶ δὲ*, καὶ τὸ λοιπά.

Col. 701 A 3. *Ἔπεσε Βὴλ, συνετρίβη Δαγὼν, ἔλη ἐγένετο ὁ Σαρών.* Βὴλ καὶ Δαγὼν καὶ Σαρὼν, ναοὶ καὶ στῆλαι καὶ δαιμόνων ὀνόματα· ἐκ δὲ τῆς Γραφῆς (*Isa.* XLVI, 1 ; XXXIII, 9) ἐλήφθη καὶ ταῦτα· καθ' ὁμοίωσιν τῶν κατ' ἐκεῖνο [*Coisl.* ἐκείνου] καιροῦ συμβεβηκότων· ὑπὸ γὰρ τῶν εὐσεβῶν καθῄρηται ταῦτα καὶ συνετρίβη, καὶ ἀπωλείᾳ τελείᾳ παραδέδοται· εἶτα ἐπιφέρει καὶ τὰ ἡμέτερα καὶ προφητεύει τὰ μέλλοντα, ἃ καὶ νῦν ἔτι καθορᾶται γινόμενα καὶ γεγονότα ἤδη, καὶ γενησόμενα εὖ οἶδα· τοῖς τελε- B σθεῖσι γὰρ βεβαίως ἔχω [*Coisl.* ἔχων] καὶ τὰ ἐσόμενα.

Ibid. C 2. *Οὐκ ἔτι πανηγυρίσουσι καθ' ἡμῶν.* Πανηγύρεις τελέσουσι καὶ ἑορτὰς, ἐπιχαίροντες ἡμῖν οἱ ἐχθραίνοντες ἀσεβεῖς, νόμῳ ἀνόμῳ ἀποκλείσαντες τῆς κιβδήλου καὶ ἀδοκίμου παιδεύσεως· ἀπεῖρξαν γὰρ Χριστιανοὺς παιδείας Ἑλληνικῆς καὶ σοφίας μεταλαμβάνειν, καὶ τὰς γλώττας ἡμῶν ἀποφράττειν κἂν τούτῳ κακούργως οἰόμενοι.

Col. 704 A 6. *Σβεσάτω τὸ πῦρ ὁ δᾳδοῦχος.* Ἐπυρφόρει οὗτος ὁ δᾳδοῦχος, ὁμοῦ τάς τε θυσίας ὁλοκαυτῶν καὶ φωτίζων ἐπί τινα χρόνον τὰς τελετάς· εἶτα κατασβεννύων ἐδίδου καιρὸν ἐν σκότῳ τὰ αἰσχρὰ τῶν μυστηρίων τελεῖσθαι. Πορνικὴν δὲ στολὴν ὁ ἱεροφάντης ἐνδιδυσκόμενος αἰσχρῶς ἱερούργει· διὸ C ἐπιφέρει· « Ἐπίσχες σου τὰς αἰσχρὰς καὶ σκότους (51) γεμούσας νύκτας. »

Ibid. B 12. *Ἔσπειρεν ἀέρα.* Οἰκείως ἕκαστον ἀποδίδωσιν· « ὑπεστήσατο, ἥδρασεν, ἐγύρωσεν, ἔσπειρεν, ὥρισεν, εἵλκυσεν, ἐψύχωσεν, ἐμόρφωσε· » διὰ μὲν γὰρ τοῦ « ἐμόρφωσε » τὸ κατ' εἰκόνα δηλῶν· διὰ δὲ τοῦ « ἐψύχωσε » τὸ ζωτικὸν λογικόν τε καὶ [*ms.* 573, ζωτικόν τε λόγ. καὶ] νοερὸν καὶ τὸ ἄλογον μέρος τῆς ψυχῆς· διὰ τοῦ « εἵλκυσε » τὴν ὁλκὸν καὶ τὴν τῶν ποταμῶν φοράν· τὸ δὲ « ὥρισεν » ἐμφατικόν ἐστι τοῦ διορισμοῦ τῆς θαλάσσης. *Ὅριον γὰρ*, φησὶν, *ἔθου ὃ οὐ παρελεύσεται* (*Psal.* CIII, 9). Ἐσπάρθαι δὲ καὶ τὸν ἀέρα εἰκότως εἶπε· κέχυται γὰρ καὶ διέσπαρται παντὶ λεγομένῳ κενῷ· οἰκεῖον δὲ καὶ τὸ « ἐγύρωσεν » οὐρανοῦ· ὡς ἐν γύρῳ γὰρ καὶ D τόρνῳ περιαγαγὼν (52) σφαιρικῶς ἐτεκτήνατο· τὸ δ' ἑδραῖον καὶ στερεὸν ἴδιον (cod. p. 276, 2) γῆς· τῷ φωτὶ δὲ λελυμένως καὶ οἷον ἀσωμάτως ἰόντι δέδωκε χώραν ὑποστήσας ἐπιβατεύειν ἀέρι ἀραιῷ [*ms.* 573 εὑρεῖ] καὶ λεπτῷ.

Ibid. C 3. *Κατάβαλέ σου τοὺς Τριπτολέμους.* Εἴρηται περὶ τούτων ἐν τῷ *εἰς τὰ Θεοφάνια* λόγῳ (53)

[18] Psal. CIV, 9.

(51) Ms. 573 σκότου. Scribitur *ὁ σκότος* et τὸ σκότος. D. Clemencetus legit σκότους juxta plerosque mss. Mox Gregorius, τὸ σκότος λῦσε. Est in ejus carminibus locus haud absimilis :

Τινῶν δὲ νύκτες, νυκτὸς ὄντως ἄξιαι.

Ad quæ scholiastes Doctoris Clarke hæc adnotat (Catal. Gaisford. p. 35) : Νύκτες δέ εἰσι σκότους ἄξιαι: αἱ κατὰ τὸν κελεὸν καὶ τὰ τῆς ἐκείνου μυστήρια τελετῆς.

(52) Hic voce περιαγαγεῖν explicatur verbum γυροῦν : alias vice versa. Cum enim Gregorius in alio sermone dixisset (or. 34, nunc 28), τίς περιήγαγεν οὐρανόν ; Basilius hæc observat : Ἴσον ἐστὶ τῷ ἐγύρωσε, κυκλοτερῆ καὶ σφαιροειδῆ εἰργάσατο· ἢ γὰρ περὶ κύκλον σημαίνει· ἢ τὴν περιφορὰν τοῦ κυκλοφορικοῦ τούτου σώματος ὑποληπτέον.

(53) In Basilii scholiis ad sermonem *εἰς τὰ Θεοφάνια* (orat. 38), nihil de Triptolemo invenire

καὶ περὶ Ὀρφέως δεδήλωταί μοι ἐν ἄλλοις (54), καὶ ἐν ταῖς φερομέναις ἱστορίαις (55) πλατύτερον εὑρήσεις.

A ostensum est mihi in aliis, atque in iis quæ historiæ dicuntur, fusius invenies

Ibid. C 11. *Οὐκ ἔτι φθέγγεται δρῦς.* Τὴν ἐν Δωδώνῃ λέγει δρῦν (56) φθεγγομένην καὶ λάλον, καὶ ληροῦσαν τὰ τῆς πλάνης μαντεύματα. *Λέβητα* δὲ τὸν ἐν Δελφοῖς (57) φησι τρίποδα, καὶ *Πυθίαν* τὴν ἐν Δήλῳ (58). Πληρουμένην δὲ εἶπε, καθότι μυθεύονται, ἀπό τινος χάσματος πνεύματος ἀναφερομένου, ἱέρειάν τινα ὑπερβαίνουσαν κάτωθεν διὰ τῶν μυρίων ἐπεισπνεῖσθαι, καὶ πληροῦσθαι μαντικῶν ληρημάτων, καὶ τοὺς λεγομένους ἐντεῦθεν ἀποθεσπίζειν χρησμούς. Περὶ δὲ τῶν ἑξῆς λέλεκται ἐν ἄλλοις (59). Πλὴν καὶ ταῦτα πάντα σεσιγηκέναι φησί.

Non jam querculus loquitur. Quercum in Dodone dicit, vocalem et erroris oracula eloquentem. *Lebetem* vero in Delphis ait tripodem; et *Pythiam* Delicam vatem. Impletam vocat, ut fabulantur, quod, spiritu ex quodam hiatu prorumpente, illa vates supergrediebatur, et quasi ab innumeris spirantibus implebatur propheticis ineptiis, quas deinde ut oracula proferebat. De cæteris jam alias dictum est, etsi potius esset, ait, silentio omnia premere.

Col. 705 A 3. *Καὶ Προσύμνῳ τῷ καλῷ θεὸς* [*Coisl.* Θεῷ] *παθαινόμενος.* Τουτέστι πάσχων, καὶ τῷ ὡραίῳ Προσύμνῳ συμφθειρόμενος· ὁ δὲ Πρόσυμνος, ὄνομα κύριον· ἀσελγείας καὶ ἀκολασίας τοῦ τοιούτου θεοῦ ὑπουργὸς ὢν καὶ ἐρώμενος (60). Θερσίτην δε Ὀλύμπιον τὸν Ἥφαιστον αἰνίττεται, ἀπεικάζων τῷ καταγελάστῳ καὶ αἰσχίστῳ Θερσίτῃ τῷ Ὁμηρικῷ.

B *Deus in pulchri Proshymni amorem propensus.* Scilicet patiens et formoso Proshymno turpiter abusus. Proshymnus, nomen proprium est. Petulantiæ ac libidinis istius Dei minister erat et amasius. Thersitem autem Olympium Vulcanum innuit, enim comparans cum ridiculo et turpissimo apud Homerum Thersite.

Ibid. B 3. *Τὸν Κερδῷον καὶ τὸν Λόγιον.* Τὸν Ἑρμῆν λέγει, ἀπὸ τοῦ λόγου Λόγιον καλῶν, ἀπὸ δέ γε τοῦ κέρδους καὶ τῶν κλεμμάτων Κερδῷον· ἐπεὶ δὲ καὶ μοιχὸς ἁλῶ καθ' Ὅμηρον, δεσμοῖς ἀφύκτοις ὑπ' Ἄρεως σὺν Ἀφροδίτῃ πεδηθεὶς, αὐτὸς μὲν Ἐναγώνιος ἦν, θεοὶ δ' ὁρῶντες ἀσβέστῳ κατείχοντο γέλωτι (61)· ἀλλ' ἐγὼ, φησὶ [*Coisl.* φασί. *Greg. ibid.*], συγκαλύπτω μὲν τοὺς ὀφθαλμοὺς αἰδούμενος τῷ [*ms.* 573, ὀφθ. τῷ] αἰσχίστῳ τούτῳ θεάματι (62).

Lucrium tuum et Logium. Mercurium dicit, Logium a *λόγου* (sermone) vocans, et a *κέδρους* (lucro) et furtis Lucrium. Cum autem mœchus deprehensus est, juxta Homerum, ineluctabilibus vinculis a Marte cum Venere illigatus, ipse quidem in C manifesto scelere esset, diique videntes cachinnos immanes sustulerunt. Sed ego, ait, oculos obtego turpissimi hujus spectaculi pudore.

Ibid. 6. *Σὺ δέ μοι προσκύνει τὸ σύντονόν τε τοῦ λόγου καὶ τὸ Σακέλλιον.* Τοῦ Ἑρμοῦ καὶ ταῦτα· ὡς δὲ δῆθεν σεμνὰ φράζει καὶ τὸ τοῦ λόγου δὲ κε-

Tibi vero per me sane liceat sermonis contentionem et socculum. Hæc quoque ad Mercurium spectant. Quasi decora eloquitur, et orationis gravitatem

est, nec etiam ubinam de eo loqui potuisset non video. In sermone *εἰς τὰ ἅγια Φῶτα* (orat. 39), qui apud quosdam εἰς τὰ Θεοφάνια inscribitur, Gregorius, ut in præsenti loco, κελεοὺς τινας καὶ Τριπτολέμους ait; sed Basilius nihil in hunc locum adnotavit. Expositionem forte ab ipsius expositione diversam innuit; quod tamen vero simile non est.

(54) Quem locum innuat non video. Oratio *in Epiphaniam* locum Basilio dederat ut quædam de Orpheo diceret (Ὀρφέως τελεταὶ καὶ μυστήρια, verba sunt Gregorii orat. 38), sed dicere noluit; quædam etiam adnotare potuisset in hæc verba primæ *Steliteuticæ* : Ὀρφεὺς παρίτω μετὰ τῆς κιθάρας καὶ τῆς πάντα ἑλκούσης ᾠδῆς. At nihil occurrit, in mss. saltem quibus utor.

(55) Exempli gratia, in Nonni *Collectione historiarum* (Συναγωγὴ ἱστοριῶν) l. I, c. 77.

(56) Gregorius in carmine 29 :
Κασταλίη, Δάφνη τε, δρυὸς μαντεύματα κείσθω.
Codex doctoris Clarke scholion in hunc locum exhibet valde mutilum (*Catalog. ms. Clarke*, p. 48), quod nihil mutans edidit Gaisford. Illud juvat hic emendatius attexere : Δωδώνη πόλις ἐστὶ περὶ τὴν Ἤπειρον· ἐν ταύτῃ ἦν δρῦς ἐν ᾗ Ζεὺς ἐπισκιάζειν ἐλέγετο, καὶ μαντείαν τοῖς χρῄζουσι διδόναι ἐξ αὐτῆς τῆς δρυός. . . . ἐξηχούμενα· Ὅμηρος δὲ (*Iliad.* XVI, 234), Σελλοὶ, φησὶν, οἱ τῆς Δωδώνης δρυὸς μάντεις, ὑποχσ. [*forte* ὑποφήτας] τὸ ἔθνος προσαγορεύων· τούτους δὲ χαμαιεύνας φησὶ καὶ ἀνιπτόποδας, θῶ [*forte* τῷ θεῷ] ἀνακειμένους· ἔνθα καὶ γυναῖκας ἔλεγον ἐμφορουμένας προλέγειν καὶ μαντεύεσθαι, καὶ ταύτας οἷον τοὺς ἱερεῖς ἁγνευούσας φασί

(57) Errat Basilius, at Nonnus (*Hist* Collect. II, 2 infra) recte scripsit. Voce *λέβης* Gregorius non tripoda Delphicum intelligit, sed vas illud æreum quod statua flagellabat. Van Dalen in famigerato suo *De oraculis* tractatu (c. 9) loca nonnulla collegit quæ ad Dodonæas fabulas spectant. At videnda D in primis *Dissertatio* in qua præses de Brosses de hoc oraculo fuse agit (*Acad. des B. L.* t. XXXV). Adde Claverium *De oraculis* (p. 9). Nescio an jam alicui sit animadversum, Suidam ea quæ in *Δωδώνῃ* disserit, ex Nonno exscripsisse, et imperatricem Eudoxiam ex eodem fonte hausisse in *Violario* (p. 187), cum de lebete agit.

(58) Iterum erravit Basilius, at iterum recte Nonnus (*Hist.* II, 13). Pythiam Delphicam, non Delicam intelligit Gregorius.

(59) Ubinam loci, nescio, si de sui ipsius scholiis loquitur; at deficiente Basilio vide Nonnum (II, 14 sqq.)

(60) De Proshymni turpi historia vide Clementem Alexandrinum, *Protrept.* p. 22, Arnob. V, p. 176.

(61) Errore singulari hic Basilius Mercurium pro Marte, et Martem pro Vulcano ponit.

(62) Non videtur Basilius mentem Gregorii cepisse, qui hic statuarum Mercurii habitum obscenum intelligit, quas videre pudet.

contentionemque confert cum sacculo furtorum receptaculo, qui et ipse videlicet adorabatur.

Et Isides, et Attides, et Mendesii dii. Ægyptii et isti dii, de quibus jam dictum est. Attamen Priapus quidem deus habebatur et ipse, turpiter depictus, inguen seu veretrum erectum habens ingentis magnitudinis. Hermaphroditus vero duplicem, ut illi narrant, sortitus est naturam, virilem scilicet et femineam, utramque libidinem agens, sicut et Tiresiam feruut. Attis vero et Osiris, ille quidem virilibus partibus truncatus est, eaque quæ feminarum sunt patiens cultus est : Osiris autem, postquam toto corpore laceratus ac de medio sublatus fuit, Deus existimatus est.

Audite orationem viri non mediocriter in ejusmodi rebus eruditi. De semetipso dicit, non se simpliciter laudans, verum magis suasorio ac non ingrato dicendi genere. Consueverunt enim rhetores in suasorio genere de semetipsis sublimiter loqui, ut magis libenter consilium excipiatur. Neque enim eo, qui suadet, humiliter loquente, facile quispiam cohortationem accipiat. Unde igitur tanta mihi contigerit doctrina? Ex iis, ait, atque illis.

Illud vero magnum ne omnino quidem peccasse, aut certe non gravissime. Postquam autem se dixisse sentit « supra naturæ modum » protinus quasi seipsum corrigens adjecit : « aut certe non gravissime. » Nemo enim prorsus peccato caret. Nam supra humanæ naturæ modum, ait, absque peccato esse Deus constituit. Forsan suspicari posset quodammodo et illud, humanæ naturæ esse dicere peccati expertem esse, et si hoc culpæ immune, ut ita dicam, quasi humanæ naturæ proprium peccatum. Quid igitur dicemus? Ex iis quæ acciderunt speculari. Neque enim malum est natura, neque ad peccatum creata est, sed ad incorruptionem. Si et quavis ratione virtute et illud naturæ adesset, quod igitur potestatem habuit accipere, habuit quodammodo et illud, non constituente Deo, transgressione autem ad perniciem irrepente atque omni vi atque ope nitente, serpentis artifi-

A κροτημένον καὶ σύντονον ἐπισυνάπτει, καὶ τὸ τῶν συλῶν [*Coisl.* σύλων] τὸν θησαυρὸν σακέλλιον, ὡς καὶ αὐτοῦ [*Coisl.* ὡς αὐτ.] τάχα προσκυνουμένου (63).

Ibid. 8. *Αἵ τε Ἴσιδες καὶ Ἄττιδες* (64)· *καὶ Μενδήσιοι.* Αἰγύπτιοι καὶ οὗτοι θεοὶ, περὶ ὧν ἐλέχθη (65). Πλὴν Πρίαπος μὲν θεὸς ἐνομίσθη καὶ αὐτὸς, αἰσχρὸς καὶ γραφόμενος τὸ ἐπίσειον [*Coisl.* ἐπείσιον], ἤτοι τὸ αἰδοῖον, ἐκκρεμὲς ἔχων ὅτι μέγιστον [*Coisl.* ὅτι καὶ μεγ.]. Ἑρμαφρόδιτος δὲ διττὴν, ὡς αὐτοί φασιν, ἔλαχε φύσιν, ἄῤῥενός τε καὶ θηλείας, ἑκατέρωθεν ἀσελγαίνων, ὥσπερ καὶ τὸν Τειρεσίαν ἱστοροῦσιν. Ἄττις δὲ [*Coisl.* τε] καὶ Ὄσιρις (66), ὁ μὲν τὰ αἰδοῖα ἀποκέκοπται, καὶ τὰ τῶν ἀνδρῶν ἀφῄρηται, τὰ γυ-
B ναικῶν δὲ πάσχων ἐτιμήθη· Ὄσιρις δὲ διεσπάσθη, καὶ ἀνάρπαστος γεγονὼς, θεὸς ἐνομίσθη.

Ibid. C 9. *Ἀκούσατε λόγον ἀνδρὸς οὐ μετρίως τὰ τοιαῦτα πεπαιδευμένου.* Περὶ ἑαυτοῦ λέγει, οὐχ ἁπλῶς ἑαυτὸν ἐπαινῶν, ἀλλὰ ῥητορικώτερον εἴρηται καὶ ἀνεπαχθῶς· νόμος γὰρ ῥητόρων ἐν συμβουλευτικῷ (cod. p. 277) εἴδει καὶ ἑαυτόν τινα ἐπαινεῖν, εὐπαράδεκτον ποιοῦντα τὴν συμβουλήν· οὐδὲ γὰρ ἂν μετριολογοῦντος τοῦ συμβουλεύοντος εὐχερῶς ἂν δέξαιτό τις τὴν προτροπήν (67). Πόθεν οὖν τὸ τῆς τοιαύτης παιδεύσεώς [*ms.* 573 τῆς παιδ.] μοι περίεστιν; ἐκ τῶνδε, φησὶ, καὶ τῶνδε.

Ibid. 12. *Μέγα μὲν τὸ μηδὲ τὴν ἀρχὴν τυχεῖν ἁμαρτόντας ἢ μὴ τὰ μέγιστα.* Ἐπειδὴ γὰρ ᾔσθετο τὸ « ὑπὲρ τὴν φύσιν » εἰρηκὼς, αὐτίκα πρὸς διόρθωσιν ἦλθεν ἐπενεγκὼν « ἢ μὴ τὰ μέγιστα· » οὐδεὶς
C γὰρ ἀναμάρτητος· ὑπὲρ γὰρ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν τὸ ἀναμάρτητον, φησὶν, ἔταξεν [*ms.* 573 ἀναμ. ἔτ.] ὁ Θεός. Ὑποπτευθείη δ' ἄν πως καὶ τοῦτο, ἀνθρωπίνης φύσεως εἶναι λέγειν τὸ ἁμαρτητικὸν [*Coisl.* λέγ. τὸ ἀναμάρτητον]· καὶ, εἰ τοῦτο ἀνεύθυνόν πως, ὡς ἀνθρωπίνης φύσεως ἴδιον ἡ ἁμαρτία· τί οὖν ἐροῦμεν; ἀπὸ τοῦ συμβαίνοντος τοῦτο σκοπεῖσθαι· οὐ γὰρ κακὸν ἡ φύσις, οὐδ' ἐπὶ ἁμαρτίᾳ ἔκτισται [*Coisl.* ἐροῦμεν· ἔκτισθαι], ἀλλ' ἐπὶ ἀφθαρσίᾳ· εἰ καί πως δυνάμει καὶ τοῦτο τῇ φύσει παρῆν, ὃ τοίνυν δύναμιν εἶχε λαβεῖν, εἶχε, εἶχέ πως καὶ τοῦτο οὐ τάξαντος τοῦ Θεοῦ, τῇ παραβάσει δὲ παρεισφθαρείσης, καὶ εἰς ἐνέργειαν ἐλθούσης, ὄφεως ἀπάτῃ διὰ τοῦ ἐν αὐτῷ λαλήσαντος, τῆς ἁμαρτίας. Διὰ [*Coisl.* διὸ]

(63) Voce τὸ σύντονον manifeste alludit Gregorius ad easdem statuas. Verba τοῦ λόγου, quæ Basilio placent, mihi invenuste dicta videntur. Sic distinguendum erit, ut intentio et etiam intonatio oratoris pateat, σὺ δέ μοι προσκύνει τὸ σύντονον — τοῦ λόγου — καὶ τὸ σακέλλιον. At mihi persuadere non possum, Gregorium, qui semper stylo excelso utitur, ad hæc facete dicta descendisse ut auditorum risus moveret. Scripserit tantum τὸ σύντονον, καὶ τὸ σακέλλιον, ἓν σου μόνον αἰδέσιμον. Ultima verba jungo cum σακέλλιον· in editis subsequentis periodi pars sunt, at sine sensu. Σακέλλιον hoc (ὁ θησαυρὸς τῶν συλῶν vel τῶν σύλων, sed potius συλῶν) crumena est quam in multis monumentis Mercurius manu gerit.

(64) Quid sint Ἄττιδες, dii Ægyptii, non video. Textus Gregorii habet, αἵ τε Ἴσιδες καὶ οἱ Μενδήσιοι θεοὶ καὶ οἱ Ἄπιδες. Et sine dubio hic restituendum Ἄπιδες.

D (65) Apud Nonnum, exempli gratia. Si de iis locutus est Basilius, locus non occurrit.

(66) De Atti et Osiride Basilius intelligit hæc Gregorii verba, τοὺς ὑπὸ μανίας περικεκομμένους ἢ διεσπασμένους θεούς· Nonnus (II 29) διεσπασμένους θεούς de Baccho Zagræo a Titanis cæso, quod admitti potest; et περικεκομμένους θεούς de Gigantibus quos dii vicerunt et deturbarunt. Mala est hæc posterior interpretatio; verba enim ὑπὸ μανίας περικ. nonnisi de Attide possunt intelligi.

(67) Coislin. οὐδὲ γ. ἂν μετριολογοῦντος εὐχερῶς ἂν δέξαιτο τὴν πρ. Præstat lectio ms. 573, quam secutus sum. Addidi ἂν ante δέξαιτο. Repetitio conjunctionis ἂν, quam habet codex Coislinianus, omnino suaderem ut in textu Gregorii recipiatur : non raro occurrit tam in prosaico quam in metrico sermone.

τὸ ἀποδεδηκὸς ἤδη τάξαι λέγεται τὸν Θεὸν γραφικῷ χαρακτῆρι, τὸν οὕτω τὸν ἄνθρωπον πλάσαντα καὶ τούτου δεκτικὸν ἐργασάμενον.

Col. 708 A 2 *Δεύτερον δὲ ὡς* [Coisl. *δεύτ. ὡς*] *ἐμοὶ δοκεῖ*. Πρώτου [*ms.* 573 Πρῶτος] τεθέντος τοῦ μὴ ἁμαρτεῖν ἢ μὴ μέγα, δεύτερον ἕπεται τὸ πταίσαντας καὶ παιδευθέντας, εἶτα ἀνέσεως ἐπιτυχόντας, ἐν αἰσθήσει ἀεὶ καὶ μνήμῃ τῆς παιδεύσεως εἶναι, καὶ μὴ ἁμαρτεῖν πάλιν, ἀλλ' ἀποφυγεῖν μάστιγα δευτέραν ἐκ δευτέρας, φησὶ, κακίας καὶ ἁμαρτίας.

Col. 709 A 4. *Μηδὲ τὸν παρόντα καιρὸν ἐπαίρωμεν*. Τουτέστι, μὴ ταῖς ἐπινικίοις ἡμῶν [*ms.* 573 ὑμῶν] πανηγύρεσι καὶ εὐωχίαις ταῖς εἰρημέναις ἐπιχαίρωμεν τοσοῦτον, ὥστε καὶ ἐπαίρειν καὶ μεγαλύνειν αὐτὰς πλέον ἢ χρὴ Ἑλληνικοῖς τισιν ἔθεσι καὶ καλλωπισμοῖς· μηδὲ κρότοις καὶ μέθαις (68) ἐπαίρωμεν τὸν καιρόν· οὐ γὰρ ἄξιόν ἐστι τιμᾷν τὰ θεῖα καὶ τὰ ἡμέτερα τούτοις τῶν πανηγύρεων· ἀτιμία γὰρ, ἀλλ' οὐ τιμὴ, τὰ οὕτω τελούμενα.

Ibid. C 5. *Εἰ καὶ ὀρχήσασθαι δεῖ σε*. Τὴν Ἡρωδιάδος ὄρχησιν παραιτεῖται, ἧς ἔργον, φησὶ, Βαπτιστοῦ θάνατος· τὴν δὲ τοῦ Δαυὶδ [*ms.* 573 δδδ] καὶ ἐπικρίνει, μὴ ἀτιμάζων, ἐπὶ τῇ καταπαύσει τῆς κιβωτοῦ, ἣν καὶ τῆς εὐκινήτου καὶ πολυστρόφου τῆς κατὰ Θεὸν πορείας μυστήριον ἡγεῖται ἀλληγορῶν, καὶ δίδωσι τούτοις νοεῖν οὐκ ἀπόβλητον εἶναι καὶ τὴν ἐν ἑορταῖς καὶ εὐφροσύναις καὶ πανηγύρεσι θείαις διάχυσιν ψυχῆς εὐσεβοῦς, δοξαζομένου Θεοῦ, καὶ τῇ οἰκονομίᾳ (*cod.* p. 277) Χριστοῦ καὶ ταῖς τῶν ἁγίων μνείαις ἐλλαμπρυνομένης [*Coisl.* μνήμαις ἐλλαμπομένης]. Ἔνθεν, οἶμαι, οὐκ ἀποδέβληται, παρακεχώρηται δέ πως, καὶ ὡς εὐσεβὲς [*Coisl.* καὶ εὐσ.] λελόγισται ἡ τῶν ᾀσμάτων ὑμνῳδία, ποικίλως σὺν ἡδονῇ στρεφομένης [*Coisl.* τρεφομένης, *ms.* 573 στρεφομένοις] τοῖς ῥυθμοῖς τῆς ᾠδῆς, ὡς καὶ χεῖρας εὐρύθμως νομίζεσθαί τε καὶ πόδας, καὶ ὅλον πως συνδιατίθεσθαι τῷ μέλει τὸ σῶμα ἀκαταγνώστως.

Col. 712 A 14. *Μὴ ὧν κατέγνωμεν*. Τουτέστι μὴ τῶν πράξεων ὧν κατέγνωμεν, ὡς βιαίων καὶ τυραννικῶν, τὰ αὐτὰ (69) τῶν πράξεων ἐκείνων διαπραξώμεθα.

Ibid. B 7. *Μὴ τοίνυν θελήσωμεν τὴν ὀργὴν μετρηθῆναι*. Οἷον ἀντισηκῶσαι καὶ ἀντιμετρῆσαι τὴν ὀργὴν καὶ τὰς τιμωρίας· μὴ τοίνυν θελήσωμεν ἀντιδοῦναι κακὰ ἀντὶ κακῶν, καὶ οἷα ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων πεπόνθαμεν ποιῆσαι εἰς αὐτούς· ἀξίως γὰρ οὐ δυνησόμεθα κολάσαι (70). Ἐπεὶ οὖν τὸ πᾶν εἰσπράξασθαι οὐ δυνατὸν, τὸ πᾶν συγχωρήσωμεν.

A ciis per illum qui in ipso locutus erat, peccato. Propter eventum jam constituisse dicitur Deum graphico charactere, qui ita hominem effinxerit atque hujus capacem effecerit.

Proximum autem, ut mihi videtur. Postquam primum positus est minime peccare, vel certe non graviter, secundum est, si cum peccato admisso castigati, ac postea indulgentius habiti, in disciplinæ semper sensu et memoria hæreant, nec rursum indulgeant peccato, secundaque verbera ob secundam, ut ait, iniquitatem secundumque peccatum fugiant.

Ne præsens tempus extollamus. Id est, ne festis, solemnitatibus atque unguentis, ut modo dixit, adeo exsultemus ut ea extollamus et magnificemus B ultra quod decet, sicut in quibusdam Græcorum ritibus et pompis. Neque plausibus et ebrietatibus tempus extollamus. Non enim decet divina nostraque istis solemnitatibus venerari. Nam quæ ita fiunt dedecus sunt, non vero decus.

Quod si te etiam saltare oportet. Herodiadis saltationem exprobrat, quæ Baptistæ, ait, necem attulit. Davidis vero incessionem probat, non indecoram, ob arcæ requiem, quam quidem incessionis Deo gratæ agilitatem et volubilitatem mystice figurare censet: atque hoc ipsis intelligendum præbet, minime abjiciendam atque improbandam in festis ac divinis celebritatibus animi diffusionem et modulatam agitationem, atque ob Dei gloriam ejus- C que sanctorum celebritates corpore cum animo tripudiante. Unde, opinor, non improbatur, sed quodammodo licitus est, et ut pius habetur canticorum hymnorumque cantus, et voces cum voluptate varie rhythmis modulatæ, manusque et pedes certa quadam numerorum moderatione agitati, ac totum denique corpus quadam inflexione non vituperabili ad cantum compositum.

Ne quæ prius reprehendamus. Hoc est, ne quæ illis objiciebamus, ut tetra et tyrannica, eadem in eos usurpemus.

Proinde ne iram metiri in animum inducamus. D Nempe remetiri et compensare iram et pœnas. Ne igitur in animum inducamus mala pro malis rependere, et quæ a Græcis passi sumus, ea in eos facere. Dignam enim pœnam sumere nequiremus. Verum quoniam pœnas omnes ab ipsis exposcere non possumus, pœnas omnes ipsis remittamus.

(68) Gregorius supra (col. 708 C 12) μηδὲ κώμοις καὶ μέθαις, et fortasse Basilius, κρότοις scripsit ut synonymum voci κώμοις, nam οἱ κρότοι, *strepitus, plausus*, convivia comitantur. Κωμάζειν, inquit ad hunc locum scholiastes Montacutii, ἐστὶ μετὰ μέθης αἰσχρῶς ᾄδειν· κῶμος δὲ τὸ ὄνομα. Basilius ad vocem κωμαστής quam in alia oratione (orat. 43) Gregorius adhibuit, hæc adnotat: Κωμαστής, κῶμος (*ms* 573, p. 103, 2) καὶ τὸ παίγνιον, καὶ ὁ ἔπαινος, ἐξ οὗ καὶ ἐγκώμιον εἴρηται, καὶ ἡ μέθη, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐκ μέθης ἀσέλγεια. Διαστέλλει καὶ ὁ Ἀπόστολος (*Rom.* XIII, 13): *μὴ κώμοις καὶ μέθαις*· καὶ Θεόκριτος (*Idyll.* III, 1): *Κωμάσδω πρὸς τὰν Ἀμαρυλλίδα*, ἀντὶ τοῦ ἐπὶ πορνείᾳ πορεύομαι.

(69) Ex his patet legendum in textu Gregorii, μὴ ὧν κατέγνωμεν ταῦτα πράξωμεν, pro ταῦτα.

(70) Hic mancus est textus scholiastis Montacutii: Ἐάσωμεν οὖν... ετρα κολάζεσθαι τοὺς ἐχθροὺς τῷ συνειδότι πληττομένους, κατὰ τὴν τραγῳδίαν· ἡ σύνεσις γὰρ ἀπόλλυσι τὸν δεινὰ εἰργασμένον. Videtur legendum, ἐάσωμεν οὖν σύμμετρα κολάζεσθαι.

Qui cum per ea quæ passus est. Qui quidem Christus Deusque noster, victis per ea quæ passus est persecutoribus, eo nomine multo magis superavit, quod cum multis partibus majorem adversus eos iram ostendere posset, hoc tamen non modo non fecit, verum etiam pro singulari quadam benignitate, pro ipsis Patrem precatus est ne hoc iis crimini daret.

Mitto divina et nostra. Quæ a Deo et a divinis scriptoribus de suppliciis istos hic manentibus, accepimus, ait, mitto dicere et prætereo. At tu ad tuos Græcorum sermones venias, quibus poetæ et philosophi delectantur; qui quidem igneos quosdam fluvios ad improborum cruciatum tradiderunt, Pyriphlegetontes, et Cocytos, et Acherontes (plurali scilicet numero sic quodammodo appellatos); per quos quidem fluvios apud vos poetæ ac philosophi improbitatem cruciant. Et Tantalum duplici pœna laborantem aiunt, inter aquas stantem usque ad os et barbam. At cum senex, ut Homerus ait, corpus demittit bibendi cupidissimus, protinus paludem, in qua demersus stabat, dæmon exsiccat. Tityum vero super multa plethra recumbentem (tanta enim corporis erat magnitudo), et ab avibus jecore dilacerato semperque vorato, cum semper renascitur, narrat fabula. Atque Ixionem rotæ magno impetu versatæ devinctum et cum ea in orbem volutum. Hi sunt qui inferorum suppliciis addicti sunt. Quænam vero impiissimum istum Julianum manent? Multo graviora illis, ait, perpetietur et eo magis lugebit, quo magis improbitate præstat: quando quidem pœnæ atque cruciatus pro modo eorum, quæ quisque scelerate fecit, tribuuntur.

Hoc tibi pro pede sit munus. Narratum est quomodo Ulysses, Ilio reverteus, multis objectus fuerit periculis, atque vicesimo anno domum redierit, pauperi similis, omnibusque ignotus. Arcumque experiri simulans quo Penelope, procos suos eludens, per securium foramina sagittare jubebat. Istis parum proficientibus, ipse intendit arcum, telo ad destinatum misso, Antinoum procorum primum transfigit, opportune percussum: ad quem dejectum hæc verba dixit: Hoc tibi pro pede sit munus. Pedem vero bovis innuit, quo a mensa arrepto conjectoque supplicem Ulyssem male multaverat. His quoque usus est adversus istum homicidam Idolianum (sic enim eum nomi-

A Ibid. 13. *Ὃς οἷς πέπονθε.* Ὅστις Χριστὸς καὶ Θεὸς ἡμῶν ἐφ' οἷς πέπονθε τὸ εὐδόκιμον καὶ αἰνετὸν εἰς νίκην ἔχων, πολλῷ πλέον νενίκηκεν, ἐφ' οἷς, ὡς Θεὸς δυνατὸς ὢν πολλαπλάσιον εἰς αὐτοὺς ἐνδείξασθαι τὴν ὀργὴν, τοῦτο οὐκ ἐποίησεν, ἀλλὰ καὶ ὑπερεύχεται τῷ Πατρὶ μὴ στῆναι αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν, φιλανθρωπίας ὑπερβολῇ.

Col. 714 B 9. *Ἐῶ τὰ θεῖα καὶ τὰ ἡμέτερα.* Ὅσα ἐκ Θεοῦ καὶ τῶν ἁγίων ἔχομεν Γραφῶν περὶ τῶν ἐκεῖθεν δικαιωτηρίων, ἐῶ, φησὶ, καὶ καταλιμπάνω ταῦτα· ἐπὶ δὲ τοὺς σοὺς ἐλθὲ τῶν Ἑλλήνων λόγους, οἷς ἀρέσκονται ποιηταὶ καὶ φιλόσοφοι, οἳ [*Coisl.* οἷον] ποταμοὺς πυρὸς εἰς κόλασιν ἐκτιθέασι, Πυριφλεγέθοντας, Κωκυτούς τε καὶ Ἀχέροντας, πληθυν- B τικῶς (71) οὕτω πως εἰρημένους· οἵστισι τοιούτοις κολάζουσι [*ms.* 573, οἷστισι κολ.] ποταμοῖς οἱ παρ' ὑμῖν [*Coisl.* ἡμῖν] ποιηταὶ καὶ φιλόσοφοι τὴν κακίαν. Καὶ Τάνταλον δίψῃ φασὶ (ibid.) κολαζόμενον [*Coisl.* δίψῃ κολ.] ἐφ' ὕδατος ἑστηκότα μέχρι στόματος καὶ γενείου. Ὅμηρος (*Odyss.* XI), ἀλλ' ὅτε, φησὶν, ὁ γέρων κύψειε πιέειν μενεαίνων, καταζήνασκε [*Coisl.* κατεζήν.] δαίμων, ξηραίνων τὴν ἐν ᾗ ἕστηκε λίμνην. Τιτυὸν δὲ ἐπὶ πολλὰ κείμενον (72) πέλεθρα (τοσοῦτος γὰρ ἦν τὸ σῶμα), ὄρνισι τὸ ἧπαρ κειρόμενόν τε καὶ ἀεὶ ἐσθιόμενον, εἰ καὶ ἀεὶ πληρούμενον [*ms.* 573 ἐσθ. καὶ μὴ πληρ.], ὁ μῦθός φησι· Ἰξίονα δὲ ῥοιζουμένῳ τροχῷ συνδεδεμένον καὶ συγκυκλούμενον (73)· καὶ οὗτοι μὲν οἱ τῶν ἐν ᾅδου κολαστηρίων ἠξιωμένοι· οὑτοσὶ δὲ ὁ ἐξάγιστος Ἰουλιανὸς τίνων; πολὺ, φησὶ, C χαλεπωτέρων τούτων καὶ πείσεται καὶ οἰμώξεται, ὅσῳ καὶ πονηρία [*forte* πονηρίᾳ] διήνεγκεν· ἐπεὶ καὶ αἱ τίσεις καὶ ἀντιδόσεις κατὰ τὸ μέτρον νέμονται τῶν ἡμαρτημένων.

Col. 716 A 5. *Τοῦτό τοι ἀντὶ ποδὸς ξεινήϊον.* Εἴρηται ὡς Ὀδυσσεὺς ὑποστρέφων Ἰλιόθεν πολλοῖς περιπέπτωκε (cod. p. 278) κινδύνοις, καὶ εἰκοστῷ [*Coisl.* περιπεπτωκὼς κινδ. εἰκ.] ἔτει ἐν τῷ ἑαυτοῦ ἔφθασεν οἴκῳ, πτωχῷ ὅμοιος, μηδὲ γνωριζόμενος ὑπό τινος, καὶ προφάσει δοκιμῆς τὸ τόξον λαμβάνει, ᾧτινι Πηνελόπη, τοὺς ἑαυτῆς [*Coisl.* ἑαυτοὺς] ἐξαπατῶσα μνηστῆρας, τοξεύειν κατὰ τῶν ὀπῶν τῶν πελέκεων διεκελεύετο· τῶν δὲ ἠπορηκότων, οὗτος D ἐντείνει μὲν τὸ τόξον, καὶ τοῦ σκοποῦ τυχὼν, λοιπὸν ἐπὶ Ἀντίνοον τὸν πρῶτον βάλλει τῶν μνηστήρων, καιρίως πλήξας, πρὸς ὃν καὶ τουτὶ τὸ ἔπος (*Odyss.* XXII, 290) ἐπιφθέγγεται πεσόντα, Ἀντὶ ποδὸς, λέγων, τουτί σοι τὸ ξένιον [*Coisl.* ξένειον] (74)· πόδα

(71) Τοὺς Πυριφλεγέθοντάς σου καὶ τοὺς Κωκυτοὺς καὶ τοὺς Ἀχέροντας, ait emphatice Gregorius.

(72) Ms. 573, πλέθρα. Alteram lectionem elegi quam habet Homerus (*Od.* XI, 576):

Καὶ Τιτυὸν εἶδον, Γαίης ἐρικυδέος υἱὸν,
Κείμενον ἐν δαπέδῳ· ὁ δ' ἐννέα κεῖτο πέλεθρα·
Γῦπε δέ μιν ἑκάτερθε παρημένω ἧπαρ ἔκειρον.

Scholiastes ms. doctoris Clarke (*Catal. Gaisford.* p. 55), qui cum Nonno conferri potest, de Titio notam scripsit quæ sic incipit: Κολάζετε δὲ ἐν ᾅδῃ Τιτύς. Lege κολάζεται δὲ ἐν ᾅδῃ Τιτυός.

(73) Vide eumdem scholiasten (p. 44) in hunc Gregorii versum (carm. 8, *De anima*, vers. 38):

Ἰξίονος κύκλοισιν ἀλιτροτάτοιο...

(74) Μνημονικὸν ἁμάρτημα. Eumæus Ctesippum, non Antinoum alloquitur. Lapsus est etiam scholiastes Montacutii. In proverbium cesserat hoc hemistichium: Τοῦτό σοι ἀντὶ ποδὸς ξεινήϊον.

δὲ λέγει [*Coisl.* πῆδα λέγ.] βοῦς, ὅντινα προσαιτοῦντι A τῷ Ὀδυσσεῖ ἀπὸ τῆς τραπέζης λαβὼν καὶ ἐπιῤῥίψας κακῶς διέθηκε· κέχρηται δὲ τούτῳ κατὰ τοῦ παλαμναίου Εἰδωλιανοῦ (75) (οὕτω γὰρ αὐτὸν καλεῖν οἰκειότερον) ἀνθ' ὧν ὠμῶς κέχρηται καὶ ἀπανθρώπως Χριστιανοῖς, εἰ καὶ τῷ κωδίῳ τῆς δοκούσης ἐπιεικείας τὸν Ἀραβικὸν τῆς μανίας λύκον (76) ὑπέκρυπτεν [*ms.* 573 ἀπέκρ.], Λῷστε δὲ εἶπεν ἀντὶ τοῦ βέλτιστε καὶ καλὲ, σαρκάζων προσειπεῖν δὲ αὐτὸν ἔφη τοῖς αὐτοῦ, ἐπειδὴ τῶν Ἑλληνικῶν ποιημάτων καὶ συγγραμμάτων αἱ κωμωτικαὶ (77) αὗται λέξεις γνωρίζονται.

nari magis proprium erat) pro eâ qua in Christianos usus est crudelitate, etsi simulatæ mansuetudinis vellere Arabicum furoris lupum absconderit. Λῷστε, id est optime, præclare per irrisionem compellat, propriis ipsum verbis allocutus, quoniam hujusmodi dictiones ex ethnicis carminibus ac monumentis desumptas esse constat.

Ibid. 12. *Νειλῴους καταράκτας* [*ms.* 573, *καταῤῥ.*] *Αἰθιοπίας*. Πέτραι ὑψηλαὶ καὶ ἀπότομοί εἰσιν ὕπερθεν Αἰθιοπίας, ἐξ ὧν καταῤῥήγνυται ὁ Νεῖλος καὶ καταῤῥεῖ· δούπῳ δὲ καὶ ἤχῳ πολλῷ προσαρασσόμενος ταῖς πέτραις ὄνομα τῷ τόπῳ Καταδούπους [*Coisl.* κατὰ δουπῶν] ἀφῆκεν. Ὥσπερ δὲ ἀδύνατον [*Coisl.* ὥσπ. ἀδύν.] τούτων κατασχεῖν τὸν ῥοῦν, οὕτω, φησὶν, ἀμήχανον καὶ τὰς Χριστιανῶν γλώσσας B πεδῆσαι, τοῦ μὴ τὰ ὑμέτερα διελέγχειν στηλιτευούσας.

Cataractæ Nili ab Æthiopia. Petræ sunt altissimæ et præruptæ supra Æthiopiæ montana, e quibus prosilit et defluit Nilus: atque non sine ingenti δουπῷ, id est sonitu ac fragore petris allidítur, unde etiam huic loco Catadouporum nomen inditum est. Sicut igitur impossibile est illarum profluentes aquas coercere, sic, ut ait, et Christianorum linguæ vincula injici, res vestras insectanti ac proscindenti fieri non potest.

Ibid. B. *Ταῦτα Βασίλειος καὶ Γρηγόριος*. Κοινοποιεῖται κἀνταῦθα τὰ ἑαυτοῦ τοῖς τοῦ μεγάλου Βασιλείου, οὓς, φησὶν, εἰδὼς ὁμονοοῦντας καὶ ἀντιδοξοῦντάς σοι, « τὴν Κυκλώπειον ἐτίμας τιμὴν, καὶ τελευταίους ἐταμιεύου τῷ κινδύνῳ, καὶ δῶρον ἐπινίκιον ἐπενόεις τοῖς δαίμοσιν, εἴ σε ἀπὸ τῆς Περσίδος ὑπεδεξάμεθα [ms. 573, ἐδεξ.] ἐπανήκοντα. » Κυκλώπειον δὲ τιμὴν τίνα λέγει; Ὀδυσσεὺς, καθ' Ὅμηρον (*Odyss.* IX), ἔτι περισωζομένης αὐτῷ τῆς νηὸς καί τινων ἑταίρων, εἰς νῆσον καταίρει Κυκλώπων. Καὶ δὴ τῆς νηὸς ἀποβὰς ἄνεισι πρὸς τὴν νῆσον, εἴ τινας ἀνθρώπων εὕροι κατοικοῦντας. Ὁ δὲ σπηλαίῳ κενῷ περιτυχὼν, καί τινα σημεῖα ἐνοικούντων εὑρηκὼς, C ἔμενε τοὺς οἰκήτορας· ἦλθε δέ τις ἀνὴρ ὑπὲρ ἄνδρα· οὐδὲ γὰρ ἐῴκει, φησὶν Ὅμηρος (*Odyss.* IX, 190), ἀνδρὶ σιτοφάγῳ. Κύκλωψ οὗτος ἦν, ὄνομα Πολύφημος, θρέμματα καὶ νέμων καὶ εἰσελαύνων ἤδη ἐν τῷ σπηλαίῳ· ὁ δὲ τοῦτον καὶ τοὺς ἑταίρους ἰδὼν, τίνες εἶεν ἠρώτα· Ὀδυσσεὺς δὲ καταλέγει τά τε ἄλλα καὶ τοὔνομα (cod. p. 278, 2), Οὖτιν ἑαυτὸν παρονομάζων· εἶτα σύν τε δύο τῶν ἑταίρων μάρψας τε καὶ συντρίψας, δεῖπνον, φησὶν (Homer. *l. c.* 289), ἑαυτῷ ποιεῖται. Δείσας οὖν Ὀδυσσεὺς οἴνῳ αὐτὸν δεξιοῦται, ὃν ἐν ἀσκῷ φέρων ἧκε, καὶ, λόγοις ἐκμειλισσόμενος, ξένιον ἐπεζήτει· ὁ δὲ πύματον ἔφη (*Odyss.* IX, 369) τὸν Οὖτιν κατέδεσθαι, « Τοῦτό τοι ξεινήϊον » ἐπειπών (αὕτη οὖν ἡ Κυκλώπειος εἴρηται χάρις)· ὃν ἐν ὑστέρῳ τῷ οἴνῳ τὰς φρένας δαμασθέντα ἐτίσατο Ὀδυσσεὺς, D ὀφθαλμοῦ ἀλαώσας τε καὶ ἀποστερήσας.

Hæc tibi Basilius et Gregorius. Hic propria cum Magni Basilii operibus conjungit, quos, ait, cum noveris concordes ac tibi adversarios, « Cyclopico honore afficiebas, postremosque ad periculum reservabas, ac fortasse tanquam triumphale quoddam ingens et magnificum munus dæmonibus excogitabas, si te a Perside redeuntem excepissent. » Quinam autem Cyclopicus hic honor est? Ulysses, ut Homerus prodidit, adhuc salvata ipsi nave et nonnullis amicis, in Cyclopum insulam appulit. Cumque e navi descendisset ac per insulam oberraret, si quos incolas inveniret, in antrum quoddam incidit, illicque signa quædam incolarum nactus, incolas exspectabat. Venit autem vir quidam inusitatæ magnitudinis. Neque enim, ut Homeri verbis utar, similis erat viro frumentum edenti. Cyclops porro hic erat, nomine Polyphemus, armenta pascens eaque jam in antrum reducens. Qui, viso Ulysse ejusque sociis, quinam essent rogabat. Ulysses autem, cum alia, tum nomen quoque suum exponit, Neminem scilicet seipsum nuncupans. Tum vero ille duos ex ipsis simul arreptos contrivit, eorumque corporibus, ut ait, sibi cœnam paravit. Perterritus igitur Ulysses vino, quod secum in utre detulerat, eum deliniit, ac verbis mulcet, munusque hospitale ab eo requirit. Ille vero dixit postremum Neminem comestum iri: « Hoc, inquit, tibi hospitale munus (hæc igitur Cyclopea dicitur gratia.) » Quem vero, cum demum Ulysses ipsius mentem vino concussisset, oculis orbavit atque ita pœnas sumpsit.

Ibid. C 1. *Οὐ γὰρ ἀγεννέστεροι τῶν νεανίσκων ἐκείνων*. Τῶν τριῶν λέγει παίδων, καὶ Δανιὴλ τοῦ προφήτου, καὶ τῶν ζ' Μακκαβαίων σὺν μητρὶ

Neque enim adolescentibus illis ignaviores sumus. Tres dicit pueros, et Danielem prophetam, et septem Machabæos cum matre ac pontifice peri-

(75) Vide supra ad col. 604 A 14.

(76) Basilius forsan animum intendebat ad hunc locum Matthæi (VII, 15): Προσέχετε δὲ ἀπὸ τῶν ψευδοπροφητῶν, οἵτινες ἔρχονται πρὸς ὑμᾶς ἐν ἐνδύμασι προβάτων, ἔσωθεν δέ εἰσι λύκοι ἅρπαγες. Quod vero similius videbitur si attendatur, nonnullos antiquos Patres in suis exemplaribus κωδίοις habuisse pro ἐνδύμασι (vide Pric. *in Matth.* loc. cit.). Ad eumdem locum eodem verbo utitur Gregorius in hoc versu carminis 17 *contra falsos episcopos*, vers. 38:

Τὸ κώδιον πάρελθε, τὸν λύκον βλέπε.

(77) Coisl. κωμωτικαί. Gregorius verbo λῷστε ridere voluit Julianum Atticos lepores affectantem. Vox est priscis auctoribus Atticis satis usitata et apud sophistas frequentissima.

culis sese objicientes, eosque qui te imperante A strenuum animum præstiterunt; ex quibus alter, cum Deorum tuorum matri contumeliam intulisset, atque ipsius aram dirupisset et evertisset, tanquam reus vocatus est, ut victor autem ad interrogationem ingressus est, ac cum majori fiducia et libertate egressus est. Periculum enim quem non vicit magis eum confirmat. « Alter vero toto corpore δορκαλίσι dilaceratus » [id est capreæ nervis ac loris. Quos autem esse narrant Arethusium Marcum, beatumque Eusebium Samosatensem. Et reliqua animadversione digna, quomodo irrideatur atque ludibrio vertatur impiorum furor patientia piorum, et parva omnia dira, et maxima dices, ad excelsam magnamque animæ paratam B elationem.

Hæc oratio Porphyrii mendaciis. Iste Porphyrius adversus fidem nostram scripsit, et de Græcorum dogmatibus, tanquam divinis et admirandis, verba faciens, multas nugas atque excogitationes condidit; tanquam ipse esset qui cœlum et terram creasset atque constituisset; nec tantummodo de rebus in sensus, sed etiam in intelligentiam cadentibus multa insolenter blateravit.

Aut etiam præ Misopogone. Cum Julianus Antiochiam venisset, adversus Persas cum exercitu profectus, Antiochenses cum alia ipsius, tum barbam etiam cavillis incesserunt, ut ipse opinabatur, profundam et hirsutam, et sacerdotalem, ob C quam tamen ipse magnopere sibi placebat. Illi autem oblique eum ut Apostatam irridebant, barbamque conviciis incessebant. Adversus quos Misopogonem illum scripsit et Antiochicum; namque et illum libello titulum inscripsit. Fucatum ipsi orationis propositum. Laudans enim vituperat, et parum curare simulans, ut philosophus videlicet, omnino ira vincitur, vehementius invehens, eosque qui ipsum irriserant, oratione tanquam morsu corripiens. Nudat enim oratione quæ animo volvebat, et contumelias profert, atque in Christum fidem probris afficit; neque quisquam aliud in hac oratione manifestius ac luculentius animadvertere poterit. Multa enim probra, tanquam Antiochensium civitati congrua, in ipsum conjicit, Libanio D huic operi conscribendo collaborante. In quo et

A καὶ ἱερεῖ συγκινδυνευσάντων, καὶ τῶν « Ἐπὶ σοῦ νεανιευσαμένων, ὧν ὁ μὲν τὴν μητέρα τῶν σῶν θεῶν καθυβρίσας πως καὶ τὸν βωμὸν διασπείρας, » καὶ διασκορπίσας, προσεκλήθη [ms. 573 διασκ. προσεκλ.] μὲν ὡς κατάκριτος [ms. 573, ὡς κριτός], εἰσῆλθε δὲ πρὸς τὴν ἐρώτησιν καὶ ἐξέτασιν νικηφόρος, ἐξῆλθε δὲ πλείονος τῆς παῤῥησίας· ἡ πεῖρα γὰρ εὐθαρσέστερον ἐργάζεται τὸν οὐχ ἡττημένον. « Ὁ δὲ πᾶν τὸ σῶμα δορκαλίσι καταξανθείς, » τουτέστι δορκάδος νεύροις ἢ λώροις (78). Τούτους δέ φασιν εἶναι τόν τε Ἀρεθούσιον Μάκρον, καὶ τὸν μακαρίτην Εὐσέβιον Σαμοσάτων (79). Καὶ τὰ λοιπὰ ἄξια σημειώσεως, ὅπως γελᾶται καὶ καταπαίζεται μανία ἀσεβῶν καρτερίᾳ τῶν εὐσεβῶν, καὶ μικρὰ πάντα τὰ δεινά, καὶ τὰ μέγιστα εἴποις (80), B πρὸς ὑψηλὸν καὶ μέγα τὸ τῆς ψυχῆς κεκτημένον ἀνάστημα.

Col. 717 B 1. *Τῶν Πορφυρίου ψευσμάτων.* Οὗτος ὁ Πορφύριος κατὰ τῆς πίστεως ἡμῶν ἔγραφε, καὶ περὶ δογμάτων Ἑλληνικῶν ὡς περὶ θείων διεξιὼν [*Coisl.* δεξιῶν], συνέταξε λήρους καὶ φάσματα, ὡς αὐτὸς καὶ κτίσας καὶ τάξας οὐρανὸν καὶ γῆν, καὶ τὰ ἐν αἰσθήσει πάντα, οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ περὶ νοητῶν καταφρυαξάμενος [*Coisl.* καταθρασσυνόμενος].

Ibid. 3. *Ἡ τοῦ Μισοπώγωνος.* Ἡνίκα γὰρ ἐν Ἀντιοχείᾳ γέγονεν Ἰουλιανὸς ἐπὶ Πέρσας στρατεύων, ἀπέσκωψαν εἰς αὐτὸν Ἀντιοχεῖς τά τε [*Coisl.* τά τ'] ἄλλα καὶ τὸν πώγωνα, ὡς αὐτὸς ᾤετο, τὸν βαθὺν καὶ κατεσκληκότα καὶ ἱερατικὸν [*Coisl.* ἱερατικήν], ἐφ' C οἷς αὐτὸς καὶ [*Coisl.* ἐφ' οἷς καὶ] μέγα ἐφρόνει· οἱ δὲ πλαγίως καὶ ὡς ἀποστάτην [*Coisl.* καὶ ἀποστασίαν] ἐπιτωθάζοντες καὶ τὸν πώγωνα ἐλοιδόρουν· πρὸς οὓς τὸν Μισοπώγωνα τοῦτον γράφει, ἤτοι Ἀντιοχικόν· καὶ τοῦτο γὰρ προσεπιγράφει. Ἐσχημάτισται δὲ αὐτῷ τὰ τῆς ὑποθέσεως· ἐπαινῶν γὰρ ψέγει, καὶ δοκῶν ἀφροντιστεῖν, ὡς δῆθεν φιλοσοφῶν, πάνυ νικᾶται τῇ ὀργῇ, σφοδρότερον ἐπεξιὼν καὶ δάκνων τῷ λόγῳ τοὺς σκώψαντας· ἀπογυμνοῖ γὰρ ἐν τῷ λόγῳ τὰ ἐν τῷ νῷ, καὶ τὰς ὕβρεις προφέρει (81), καὶ τὴν εἰς Χριστὸν προσονειδίζει πίστιν [*Misopog.* p. 357 C]· ἅ τις καὶ ἐν αὐτῷ τῷ λόγῳ κατίδοι σαφέστερόν τε καὶ διεξοδικώτερον· πολλὰ γὰρ στίγματα, ὡς προσόντα τῇ (Cod. p. 279) Ἀντιοχέων πόλει, ἐνέστιξεν ἑαυτῷ, D Λιβανίου συμπεπονηκότος τῇ συγγραφῇ· ἐν ᾧ καὶ μεγάλα [*Coisl.* μέγα] ἐπεκόμπασεν Ἰουλιανὸς προσ-

(78) Scholiastes Montacutii ait: *Δορκαλίδες ὄργανά εἰσι κολαστικά*, et forte flagella ex pelle dorcadis confecta. Supra Basilius vocem *μάστιξι* voce *δορκαλίσι* exponit; at vero simile videtur ex enarrationis consecutione *δορκαλίδες* etiam ungues ferreos fuisse, ut putavit Budæus. Cf. *Thesaurum Græcum* Stephani. Ἡ *δορκὰς* est vel capreolus, vel dama, vel *gazel* apud Arabes (Vide Coray *in Theophr.*, p. 192; Camus *in Aristot.*). Philo, Carpathensis episcopus, in *Enarratione Cantici cantic.*, (p. 62) dorcadis nomini Græco etymologiam sic assignat: Δορκὰς ὀξυδερκές ἐστι ζῶον· διὸ καὶ φερωνύμως κέκληται δορκάς. Et alibi (p. 210): Δορκὰς ὀξυδερκὴς καὶ ὀξεῖ τῷ δρόμῳ τὸ ζῶόν ἐστιν. Reponendum puto ὀξύ pro ὀξεῖ. Psellus in *Paraphrasi in Canticum* (c. II, n. 9) ad hanc etymologiam animum intendit cum ait:

Ἡ δὲ δορκάς σοι τροπικῶς τὸν βλέποντα σημαίνει·
Οὕτω γὰρ βλέπειν πέφυκεν ἁπάντων τὰς καρδίας.

Pro οὕτω scribendum forte οὗτος: et sic legebat Zino, qui in sua interpretatione Latina *nam ipse* scripsit. *Etymologicum magnum*, nonnisi *forma* magnum, eamdem etymologiam agnoscit.

(79) Et ea fuit sententia Eliæ Cretensis. Vide Clemenceti notam.

(80) Fositan εἴπῃς scripserat. Supra Coisl. πάντα τῶν δεινῶν, quod forte præstat.

(81) Gallice, ad verbum: *il profère des injures.* Petrus Alexandrinus apud Theodoretum (*Hist. Eccl.* IV, 22, p. 178 A): Κατὰ τῶν τοῦ Χριστοῦ παρθένων ὕβρεις, ἃς ἡ γλῶττα προφέρειν οὐκ ἀνέχεται.

θεὶς μηδὲ πώποτ' ἀπεπτῆσαι, ὡς οὐκ ἀπλήστως δῆθεν A χρώμενος ταῖς τροφαῖς.

Col. 720 A 3. *Ἡράκλειοι δὲ στῆλαι* ἐν Γαδείροις ἑστᾶσιν, ἐν ἑκατέραις, ὥς φασιν, ἠπείροις, Εὐρώπῃ τε καὶ Λιβύῃ.

Ibid. 7. *Κινουμένην*. Κεκίνηται ἤδη, καὶ κινεῖται ἔτι, καὶ κινηθήσεται ἔτι καὶ ἔτι, ὦ μακαριώτατε καὶ προφητικώτατε ἄνερ, εἴπερ εὖ τε καὶ καλῶς ἀπεφοίβασας, καὶ συνοδεύει τῷ παντὶ χρόνῳ λάλος εἰκὼν καὶ στήλη, τά τε [*Coisl.* τά τ'] ἐκείνου στηλιτεύουσα καὶ δημοσιεύουσα αἴσχη καὶ τῆς ἀσεβείας τὰ δόγματα, καὶ τὰ σὰ κατορθώματα καὶ τῆς εὐσεβοῦς Χριστιανῶν πίστεως παιδεύουσα ἱερά τε καὶ θεῖα διδάγματα.

Τέλος. Μηδεὶς τῶν ἐντυγχανόντων ἐπιτιμάτω εἰ καί τινα τῶν μὴ λίαν ἀσαφῶν σημειώσεως ἔτυχε τῆς παρ' ἡμῶν, ὡς δῆθεν ἑρμηνείας δεῖσθαι καὶ σαφηνείας εἰς δήλωσιν τῶν ὑποκειμένων ἐννοιῶν· ἐμέλησε γὰρ ἡμῖν οὐ τῶν ῥητῶν μόνον τὸν ἐγκεκρυμμένον εἰς φῶς, κατὰ τὸ δυνατὸν, ἄγειν νοῦν, ἀλλὰ καὶ τῶν εἴς τινα τῶν παραδόξων καὶ θαύματος ἀξίων σημειοῦσθαι, πρὸς δὲ, καὶ τοῦ Ἀποστάτου τὸ κακόηθές τε καὶ τῶν κακουργημάτων τὸ ἐν ταῖς μηχαναῖς ποικίλον, ἔτι δὲ [*ms.* 573 ἔτι τε] καὶ τὴν ὠμότητα καὶ ἀπανθρωπίαν αὐτοῦ τε ἅμα καὶ τῶν τοῖς εἰδώλοις προστετηκότων, καὶ τὴν παράδοξον αὖθις κατάλυσιν τοῦ τυράννου οὕτω (82), θᾶττον ἢ βουλῆς εἶχεν, αὐτοῖς εἰδώλοις καὶ δαίμοσι καὶ προσκυνηταῖς αὐτῶν [*Coisl.* αὐτοῖς] C οἰχομένου· μάλιστα δὲ πάντων, τὸ τῆς ἀνασκευῆς (83) ἀμήχανον, καὶ πολύχουν τῶν [*Coisl.* τῶν τ'] ἐπιχειρημάτων, καὶ ἐργασιῶν τὸ πλούσιον καὶ μετ' ἰσχύος εὐπρόσοδον, καὶ τῶν ἐνθυμημάτων δὲ τὸ δριμύ τε καὶ ἐν βάθει συνεστραμμένον (84) καὶ ἄφυκτον, ὡς αὐτὸν τοῖς αὐτοῦ (85) πεπεδῆσθαί τε καὶ περιτρέπεσθαι, καὶ μηδ' ἀναπνεῖν συγχωρεῖσθαι τὸν ἄθλιον, ἀγχόνῃ λόγων τῶν αὐτοῦ σφιγγόμενόν τε καὶ συμπνιγόμενον, ὅπερ καὶ ἄμαχον εἰς ἀντίῤῥησιν· οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ δή γε καὶ τοῦτο γὰρ ἐν ἁπάσῃ τῇ τοιαύτῃ πραγματείᾳ ἡμῖν ἐσπουδάσθη, καὶ τῶν μικρὰ βλεπόντων, καὶ γάλακτος, ἀλλ' οὐ στερεᾶς τῶν λόγων τροφῆς δεομέ-

magnifice de se jactat Julianus, illudque etiam tanquam præclarum aliquid addit, nunquam se cruditate laborasse, quod scilicet cibis ad saturitatem minime uteretur.

Herculeæ columnæ. Gadibus stabant in utroque, ut ferunt, continenti, Europa scilicet et Libya.

Quin motu prædita. Motu jam prædita fuit, nunc adhuc prædita est, et semper prædita erit in futurum, o felicissime et propheticissime vir, recte et optime vaticinatus es, et in omni tempore stabit et loquetur hæc imago et columna, quæ istius probra et impia dogmata proscindet ac publicabit, necnon et egregia tua facinora, piæque Christiano- B rum fidei sanctam divinamque doctrinam conspicuam reddet.

Finis. Nemo nobis crimini det, si nonnulla non obscuriora a nobis signata sunt, tanquam iis interpretatione ac elucidatione opus esset ad sensus absconditos manifestandos. Namque dedimus operam non modo ad dictorum mentem absconditam, juxta vires nostras, in lucem proferendam, sed etiam ad notanda quæcunque admiratione digna erant. Præterea ostendimus et Apostatæ perversitatem, et in sceleribus excogitandis varietatem, atque etiam crudelitatem et inhumanitatem tum ejus, tum eorum qui idola colebant, et miram insuper tyranni perniciem sic.... celerius quam voluntatis habebat, ipsis idolis et dæmonibus et eorum cultoribus adveniente. Præsertim ante omnia orationis vim inexpugnabilem, innumeramque argumentorum varietatem, auream operis ubertatem, mistamque cum robore facilitatem, et sententias acerrime et altissime condensatas infractasque adeo, ut impium istum irretitum eversumque non respirare sinat, et tanquam verborum suorum funiculo constrictum atque strangulatum teneat; non enim quidquam habet quod refutandi causa respondeat. Imo illud etiam in omni hoc negotio a nobis curatum est, scilicet eorum quæ parva speculantur, et lacte, non vero solida sermonum esca egent, utilitatem intellexi. Ideoque omnino

(82) Hic (f° 279) membrana lacera est in ms. 573.

(83) Ἀνασκευή, *refutatio*. De hac voce et sequentibus, quæ ad artem dialecticam pertinent, vide *Lexicon technologicum* Ernesti.

(84) Gregorius in oratione funebri de Basilio Magno (orat. 43, olim 20) : Ὡς ῥᾷον εἶναι τοὺς λαβυρίνθους διεξελθεῖν ἢ τὰς ἐκείνου τῶν λόγων ἄρκυς διαφυγεῖν. Labyrinthus, inquit scholiastes noster [*ms.* 573, p. 21, 2] σπήλαιον ἦν ἢ οἰκοδόμημα ἀδιεξόδευτον ἐν τῇ Κρήτῃ, ἐν ᾧ ὁ Μινώταυρος· καὶ ἐν Αἰγύπτῳ δὲ ἄλλος τῇ ποικιλίᾳ τοῦ ἔργου δυσδιεξάγωγος. Alias, ad hæc verba Gregorii (or. 28, olim 34) *Λαβύρινθος Κρητικός*· Ἔστι γὰρ καὶ ἕτερος ἐν Αἰγύπτῳ· ὁ δὲ Κρητικὸς οὗτος· κοχλιῶδές τι καὶ δυσδιεξόδευτον κατεσκεύασται ἄντρον, ἐν ᾧ τὸν μυθικὸν, Μινώταυρον ὄντα, καὶ πολλοὺς λυμαινόμενον τοὺς εἰσιόντας (constructio deficit. Supplenda forte vox λέγουσι, μυθεύονται, vel quid simile), συνέβαινε πάντας τῇ τε δυσκολίᾳ τοῦ ἄντρου ἑαυτοῖς περιπίπτοντας, καὶ πολλάκις κατὰ τὸ αὐτὸ γινομένους D σημεῖον, καὶ τῇ μετ' ἰσχύος ὁρμῇ διαφθείρεσθαι τοῦ θηρίου, ἕως Θησεὺς, Ἀριάδνης ὑποθεμένης, μίτῳ ἐφαψάμενος ἑαυτὸν, ἐκεῖνόν τε καταλαβὼν ἀνεῖλεν, καὶ ἀπλανῶς καὶ ἀλωβήτως τῇ ἀναμηρύσει αὖθις τοῦ μίτου διεξῆλθε· μυθεύεται δὲ τοῦτον ἐκ μίξεως ταύρου Πασιφάῃ γεννηθῆναι τῇ τοῦ Μίνωος. Φησὶ δὲ τοῦ Αἰγυπτίου Ἡρόδοτος (II, 148) τά τε ἄλλα μείζονα λόγου εἶναι, καὶ τὰ ὑπὸ γῆν, οὐδὲν δὲ ἧττον καὶ τὰ ὑπὲρ γῆν καὶ ὁρώμενα· αἵ τε γὰρ ἔξοδοι διὰ τῶν στεγῶν ἦσαν, καὶ οἱ ἑλιγμοὶ τῶν αὐλῶν ποικίλοι ὄντες θαῦμα μυρίον παρεῖχον ἐξ αὐλῆς εἰς τὰ οἰκήματα διεξιοῦσι, καὶ ἐκ τῶν οἰκημάτων εἰς τὰς παστάδας, εἰς στέγας τε ἄλλας ἐκ τῶν παστάδων· οὗτος δὲ ὑπὸ δώδεκα βασιλέων τὴν ἀρχὴν Αἰγύπτου ἐνσπόνδως διανειμαμένων, δόξαν αὐτοῖς, καὶ τοῦτο ὁμοῦ κατεσκευάσθαι λέγεται.

(85) Ms. Reg. αὐτοῖς, Coislin. αὐτοῦ. Scripsi αὐτοῦ. De hac mutatione vide epistolam criticam D. Bast. (p. 212) ubi agit de pronominibus αὐτός, αὐτοῦ, cum juxtaponuntur.

solidam et virilem devorans et conterens escam di- A gerensque non destiti, ne verborum explanatio negligeretur. Et periodorum latius promissarum, nectens et contrahens, breviorem et lucidiorem, ut quam maxime terminum disposui, ut nihil virilium et ad contemplationem sublimium læderetur, et illi communi et delicata et consueta sensus interpretatione adjuvarentur. Nonnulla punctis technice distinxi.

νων, συνεῖδον τὴν ὠφέλειαν. Διὸ καὶ τὴν πάνυ [ms. 573, τὴν οὐ πάνυ] στερεὰν καὶ ἀνδρώδη καταμασώμενος [Coisl. καταμασόμ.] καὶ καταλεαίνων τροφὴν καὶ κατεργαζόμενος οὐ διέλιπον, ὡς μηδὲ λέξεων ἐξηγήσεως καταφρονῆσαι· καὶ τῶν διὰ μακροῦ δὲ ἀποδιδομένων περιόδων, συνείρων καὶ συνάγων, ἐπιτομώτερον καὶ σαφέστερον, ὡς οἷόν τε, τὸν σκοπὸν ἐξεθέμην (cod. 279, 2)· ὅπως, μηδενὸς τῶν ἀνδρικῶν τε καὶ ὑψηλῶν εἰς θεωρίαν βλαπτομένου [Coisl. βλαπτομένων], καὶ οὗτοι τῷ κοινῷ τε καὶ ἁπαλῷ καὶ εὐθεῖ καὶ συνήθει τῆς ἑρμηνείας ὠφελοῖντο· τινὰ δὲ καὶ περὶ στιγμῶν τεχνικῶς ὑπεσημηνάμην.

BASILII SELEUCIENSIS

COGNOMENTO MINIMI

SCHOLIA IN GREGORII ENCOMIUM HERONIS PHILOSOPHI *

(BOISSONADE, *Notices des ms.* XI, II, 131. — Vide *Monitum* ad Scholia ejusdem Basilii ad *Seleucetica contra Julianum*.

—

Hieronymus in libro *De scriptoribus ecclesiasticis* hic agi contendit de Maximo Cynico cujus conversio falsa simulatæque virtutes fucum Gregorio primum fecerant; Heronisque nomen falso ab amanuensi positum. Hieronymi sententiam amplexi sunt Billius et Clemencetus. Satis sit observare vix concipi posse quomodo Elias Cretensis et Basilius de hac nominum permutatione omnino siluerint, quos tamen latere non potuit. Omnes præterea mss. codices in Heronis nomine consentiunt. En Basilii verba ad orationem Gregorii *Contra Maximum philosophum* initio (orat. olim 28, nunc 26) cod. p. 198, 1 : Μάξιμός τις, κυνικὸς φιλόσοφος, προσοικειωθεὶς τῷ Πατρὶ, καὶ ὑπ' αὐτοῦ ἴσα καὶ ἀδελφῷ τιμηθείς τε καὶ ἀσμενέστατα προσδεχθεὶς, ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς ἀποστὰς δῆθεν λατρείας τῆς τε κυνικῆς ἀναιδείας, κατηχεῖται καὶ ἀπολούεται τὰ τῆς πλάνης αἴσχη· καὶ Χριστιανὸς γεγονὼς, ὁμοδίαιτος λοιπὸν ἐχρημάτισε τῷ μεγάλῳ· εἶτα μεταβαλὼν, ἐπανίσταται καὶ καθυλακτεῖ κατὰ τοῦ εὐεργέτου, καὶ τὸν θρόνον ὑφαρπάζει, χειροτονηθεὶς ὑπὸ τῶν διαφερομένων οὐ τῇ πίστει μᾶλλον ἢ τῷ θρόνῳ. Διὸ καὶ μικρὸν ὑποχωρήσας τοῦ θρόνου, καὶ ἐν ἀγρῷ τινι ἡσυχάσας, ἔπειτα ὑπό τε τῶν ὀρθοδοξούντων καὶ τιμᾶν ἀρετὴν εἰδότων κληθεὶς, μὴ φερόντων τὴν ἀλλοτρίωσιν, ἐπέστη, καὶ τοῦτον προσφωνεῖ τὸν λόγον.

* Oratio olim XXIII, nunc XXV.

BASILII MINIMI SCHOLIA

IN GREGORII ORATIONEM

DE HERONE PHILOSOPHO.

—

Hic cynicus quidem philosophus erat, patria B Alexandrinus, nobilis et nobili genere natus : imo martyrio insignitus, postquam detestatus cynismum, nostram fidem prætulit, nostrarumque viarum sanctissimam atque utilissimam ingressus est. Cum autem Ariana hæresis vigeret, ac magnus Athanasius extremum vitæ diem clausisset, beatissimus autem Petrus, qui ei successerat, expulsus fuisset, ac Lucius thronum arripuisset, atrocissimamque adversus orthodoxos persecutionem excitasset, hic philosophus propterea quod veritatem intrepido animo assereret, privatos magistratusque sive privatim sive palam

Καὶ (cod. 573, p. 128, 2) οὗτος (1), Κυνικὸς φιλόσοφος ὢν, Ἀλεξανδρεὺς τὸ γένος, εὐγενὴς καὶ ἐξ εὐγενῶν (2) ἀλλὰ γὰρ καὶ ἐκ μαρτύρων, βδελυξάμενος τὸν κυνισμὸν, αἱρεῖται τὰ ἡμέτερα, καὶ τῶν ἡμετέρων προτιμᾷ τῶν ὁδῶν τὴν εὐσεβεστέραν καὶ λυσιτελεστέραν· καὶ κατὰ τὸν καιρὸν τῆς Ἀρειανικῆς αἱρέσεως, μετὰ τὴν τοῦ ἁγίου καὶ μεγάλου Ἀθανασίου κοίμησιν, Πέτρου τοῦ μακαριωτάτου, μετὰ τοῦτον προβεβλημένου, ἐξωσθέντος, καὶ Λουκίου τὸν θρόνον ἁρπάσαντος (3), καὶ διωγμὸν μέγαν κατὰ τῶν ὀρθοδόξων κεκινηκότος, ζήλῳ κινηθεὶς ὁ φιλόσοφος οὗτος παῤῥησιάζεται τὴν ἀλήθειαν νουθετῶν, δεδά-

(1) Voce καί Basilius Heronem philosophum a Maximo distinguit.

(2) Gregorium sequitur qui ait Heronem esse ἄριστον ἐξ ἀρίστων, καὶ ἐξ εὐγενῶν εὐγενέστατον.

(3) Hæc narrant Theodoretus (*Hist. eccl.* IV, 21) et Socrates (*Hist. eccl.* IV, 21).

σκων, ἐλέγχων ἰδιώτας, ἄρχοντας, ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ. καὶ δὴ συναρπασθεὶς ὑπὸ τῆς δυσσεβοῦς ἐξουσίας, ξαίνεται κατὰ νώτου πολλὰς, καὶ ὑπερορίᾳ καταχρίνεται. Πρὸς τοῦτον οὖν ἐκπεφώνηται ὁ λόγος παρόντα καὶ τῶν ἐπαίνων τῶν ἑαυτοῦ ἐπαΐοντα.

Col. 1197 A 2. *Τὸν φιλόσοφον ἐπαινέσομαι.* Καὶ ἐν τῷ σώματι, φησὶν, ἀσθενῶς διάκειμαι, τὸν φιλόσοφον ὅμως ἐπαινέσω· αὐτὸ γὰρ τοῦτο τὸ φιλόσοφον ἐπαινεῖν, φιλόσοφόν ἐστι καὶ προσφιλὲς τῷ Θεῷ.

Ibid. *Ἐπαίνεσω* (4) *δέ.* Κατασκευὴ τοῦτο τῆς προτάσεώς ἐστιν ἐξ αἰτίας· ἐγὼ γὰρ σοφίας, ἤτοι τοῦ Θεοῦ, θεράπων εἰμὶ καὶ δοῦλος, φιλόσοφος δὲ ἐκεῖνος, τουτέστι Θεὸν φιλῶν· ἐπαινῶν οὖν αὐτὸν, Θεὸν φιλῶ, καὶ προσφιλές τι Θεῷ ἐργάζομαι, καὶ φιλοσοφῶ.

Ibid. 5. *Ὥστε μοι καὶ πρὸς λόγον ὁ ἔπαινος.* Ἀντὶ τοῦ εὔλογος καὶ κατὰ λόγον γεγενημένος, ἵνα, εἰ μή τι ἄλλο, ἐν τῷ θαυμάζειν τὸν φιλόσοφον, φιλοσοφῶ· ὡς γὰρ ὁ ἐμὸς λόγος καὶ ὁ σκοπὸς ἔχει, εὔλογόν ἐστιν ἢ φιλοσοφεῖν, ἢ τιμᾷν φιλοσοφίαν, ὅπως μὴ ἀλογίαν (cod. p. 129, 1) καταχριθῶμεν ὄντες λογικοί· καὶ διὰ τοῦ τοιούτου λόγου τῆς φιλοσοφίας εἰς τὸν θεῖον Λόγον σπεύδομεν ἀνελθεῖν (5).

Ibid. B 2. *Τοῦτο γὰρ οὐκ ἔτι περιφρονήσει φιλοσοφία.* Τοῦτο· ποῖον; τὸ ἡμᾶς ὠφελεῖν· τίς; ἥτις φιλοσοφία ἔργον ἔχει καὶ σπούδασμα τὸ καλοποιεῖν τὸν ἡμέτερον βίον.

Col. 1200 A 13. *Καὶ δι' εὐγλωττίας.* Τοῦτο ἔργον τῆς νόθου σοφίας, ἡ ἐν λόγῳ μόνῳ κεῖται καὶ εὐγλωττίᾳ, καταγοητεύουσα καὶ κατακηλοῦσα καὶ ὡσεί πως φαρμακεύουσα, ὑπεράνωθεν δὲ τούτου ἐπαρθῆναι μὴ δυναμένη, ἀλλὰ μηδὲ βουλομένη, φησί.

Ibid. B 1. *Ὁ περιδέξιος τὴν ἀρετήν.* Ὁ ἀμφιδέξιος, ὁ ἀμφοτέραις χερσὶ χρήσασθαι δυνατὸς, καὶ τῇ ἀριστερᾷ ὥσπερ τῇ δεξιᾷ ἐνεργεῖν (6).

Ἐν *ἀλλοτρίῳ* δὲ *σχήματι*, τῇ λαμπροφορίᾳ φησί. ἡμέτερον γὰρ τὸ μελανειμονεῖν, καὶ κατὰ τὴν ἐσθῆτα ταπεινοφρονεῖν, καὶ μὴ περπερείᾳ (7) ἐπαίρεσθαι, καὶ ἱματίων καλλωπισμῷ σοβεῖν, ἀλλὰ καὶ κατὰ ταῦτα φιλοσοφεῖν ἀληθῶς· ὁ δὲ τύπῳ ἐγκωμίων εὐφήμῳ οὕτως τῷ ἀγγελικῷ περιτεθεικὼς ἀποσεμνύνει τῷ σχήματι.

Ibid. B 10. *Δεῦρό μοι, φιλόσοφε.* Τούτοις (8) διαφορὰν σοφίας καὶ φιλοσοφίας νομοθετεῖ· ἕτερον γὰρ ἐστι τὸ φιλούμενον, οἷον σοφία ὡς ὑποκείμενον· ἕτερον δὲ τὸ φιλοῦν πρόσωπον, ὁ δεῖνα, ὃ καὶ κατηγορουμένου τύπον ἐπέχει. Εἰ μὴ γάρ τίς ἐστι σοφία, μέχρι τίνος ῥηθείη τὸ σοφίαν φιλεῖν; Ἕως τίνος ὁρισθήσεται τὸ φιλεῖν, εἰ μή τι τὸ φιλούμενον εἴη, οἷον σοφία;

Ibid. 15. *Κἀμοῦ τοῦ διὰ τούτων μυσταγωγου-*

A admonens, docens atque confutans ab impio magistratu corripitur, multisque verberibus dorso acceptis, exsilio mulatur. Ad hunc igitur hæc oratio habita est, præsentem, propriasque ipsius laudes audientem.

Philosophum laudabo. Etsi infirmo sum corpore, ait, philosophum tamen laudibus meis prosequar; philosophicum enim est et Deo gratum, philosophum laudare.

Laudabo autem. Confirmatio hæc propositionis est a causa desumpta. Ego enim Sapientiæ, Dei scilicet, famulus sum et servus, philosophus vero ille, id est Deum diligens. Laudans igitur eum, Deum diligo, gratissimumque Deo facio, et philosophi opus exsequor.

B *Ac proinde non incongrue hoc laudis munus suscipio* πρὸς λόγον, id est apte et juxta rationem, ut, si nihil aliud, hoc saltem quod philosophum admiror, philosopher. Ut enim mihi sententia et propositum sese habet, secundum rationem est aut philosophari, aut philosophiam honore prosequi, ne insipientiæ damnemur, rationabiles dum sumus; et per hunc philosophiæ sermonem ad divinum Verbum pervenire properamus.

Hoc enim non jam contemnet philosophia. Quid hoc? nobismetipsis prodesse. Quis proderit? Philosophia, cujus hoc munus et studium est, ut de vita nostra præclare mereatur.

Ac per linguæ facundiam. Hoc opus adulterinæ
C sapientiæ, quæ in verbo tantum ac linguæ facundia sita est, præstigia offundens, et deliniens, et tanquam veneno inficiens, supra hæc autem efferri nec potest, nec cupit, ut ait.

Virtute dexter. Ita vocari solent qui ambidextri sunt, id est utraque manu ac sinistra tanquam dextra uti possunt.

In alieno habitu. Nempe vestitus candore. Nostrum enim est nigrum vestimentum gestare, humilesque vestes induere, et vanitate ac superbia non inflari nec vestimentis superbire, sed et secundum ea quoque vere philosophos nos gerere. Hic autem figura laudum non ingrata sic angelico circumdans exaltat habitu.

Adesdum, philosophe. His verbis inter sapientiam
D et philosophiam differentiam ostendit. Aliud enim est quod amatur, sicut sapientia quasi subjectum, aliud est quod amat, quod et designati figuram inhibet. Si enim non aliqua sit sapientia, quem in finem diceretur sapientiam amare? Quousque definietur ille amor, si non sit aliquid quod ametur, sicut sapientia?

Atque ad me, qui per hæc in mysteria sum ad-

(4) Edit. ἐπαινέσομαι.

(5) Hæc fuse enarrat Elias Cretensis.

(6) Καὶ ὅπως ἀποφεύξῃ τὸ σὸν περιδέξιον, ait Gregorius in alia oratione (orat. 29, olim 35) et Basilius hæc adnotat: Περιδέξιος, ὁ ἀμφιδέξιος, εἴτουν ὁ ἀμφοτέραις ἐπίσης χρώμενος ταῖς χερσὶν, ὡς τῇ δεξιᾷ καὶ τῇ ἀριστερᾷ· τοιοῦτοι δὲ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων. Ὅμηρος, βάλλων ἀμφοτέρῃσι, περὶ τοῦ Ἀστεροπαίου φησὶν (*Il.* xxi, 162), ἐπεὶ περιδέξιος ἦεν. Τοιοῦτον δὲ καὶ τὸ κατὰ διλήμματον ἐρωτᾷν· δύο κατὰ ταυτὸν ἐρωτῶν ἀμφοτέρωθεν βάλλειν δοκεῖ.

(7) *Vanitate et superbia non inflari.* De voce πέρπερος et ab ea derivatis vide interpretes Hesychii; Wolf in *Casaubonianas emendationes* Toup., etc.

(8) Τούτοις spectat ad verba textus, φιλόσοφε καὶ σοφέ.

ductus. Vel electionem, vel sacram doctrinam et A baptismum dicit, quod et magis probabile. Christianorum enim doctrinam sapere atque excolere nondum catechumeno et baptismate nondum initiato, licitum erat. Quando autem iis tempus rite constitutum adveniret, baptismum melius administrabant: ita autem per sacerdotes, aut mysteria aut mensam mysticam loquitur: ad quæ te adducunt et sapientiæ sermo piæque disciplinæ, et vita plena negotiorum et actionis; per me, ait, qui per hæc deificationem profiteor. Christum enim induentes, Dei filii, diique ipsi fimus.

Et proclamabo non in media Olympia. Olympia locus erat Arcadiæ in Peloponneso, et mons excelsus; in quo annua certamina celebrabant, victoresque proclamabant et coronis ornabant. B Pancratium autem, et cæstum, et cursum genera certaminum esse dicit, de quibus alias fusius dictum est, in honorem heroum vel nonnullorum dæmonum celebrata, calamitate quadam et mytho honoratorum. Fabulantur enim aliquem vi interemptum hic sepultum fuisse: de quo et certamen. Consuetudinem legitimam dixit, quod hæc consuetudine prius celebrata, ac deinde lege præscripta sunt.

Atque eorum, qui ipsum, injuriæ inferendæ causa, persequebantur. Ita sermonem strues: et persequentium persecutionum persecutor. Quomodo? scilicet fortiter patiendo illatas a persecutoribus C injurias. Nihil enim, ait, ita persecutorem et male facientem superat, ut patientis alacritas.

Nec philosophicum. Nempe neque nostrum est talem mirari nobilitatem, quæ ex sanguinibus et ex corporali coitu: hanc enim noctes largiuntur. Quæ autem ex litteris, regum manus, scriptaque jussa. Ascensionem vero ad primum illud bonum, quæ fit per exercitium et virtutem in divinum illudque secundum imaginem ejus ex quo et originem traximus.

Sed etiam ex martyribus. Quia martyr iile et a martyribus parentibus natus est.

Civis enim, si quidem sapientiæ ratio habeatur. Hic subauditur, factus est. Civis factus est, inquit, sapientia quidem, totius orbis terrarum. Non enim D circumscribitur exiguis limitibus talis sapientia. At si corpus spectemus, Alexandriæ urbis civis

μένου. Ἢ τὴν χειροτονίαν, ἢ τὴν μυσταγωγίαν καὶ τὸ βάπτισμα λέγει, ὃ καὶ μᾶλλον εἰκός (9)· τὰ μὲν γὰρ Χριστιανῶν ἤδη καὶ φρονεῖν καὶ ποιεῖν τέως ἀκατηχήτῳ καὶ τοῦ βαπτίσματος ἅπερ ἐτέλει (10)· ὡς ὁ καιρὸς ἐκείνοις ἐθίμως τηνικαῦτα εἶχεν, ἐν τῷ τέλει ταμιευσομένοις τὸ βάπτισμα· διὰ τούτων δὲ, ἢ τῶν ἱερέων (11) λέγει ἢ τῶν θείων τελετῶν καὶ τῆς μυστικῆς τραπέζης, οἷς σε προσάγει καὶ ὁ λόγος τῆς σοφίας καὶ τῆς εὐσεβοῦς διδασκαλίας, καὶ ὁ βίος τῆς πολιτείας καὶ πράξεως, δι' ἐμοῦ, φησὶ, τοῦ μυσταγωγοῦντος τὴν θέωσιν. Χριστὸν (12) διὰ τοῦ φωτίσματος ἐνδυόμενοι, υἱοὶ Θεοῦ καὶ θεοὶ γινόμεθα.

Ibid. C 3. *Καὶ ἀνακηρύξω οὐκ ἐν Ὀλυμπίᾳ*. Ὀλυμπία τόπος ἦν ἐν Ἀρκαδίᾳ τῆς Πελοποννήσου. B καὶ ὄρος ὑψηλόν· ἐν ᾧ ἀγῶνας ἐτησίους ἐξετέλουν (13), καὶ τοὺς νικῶντας ἐστεφάνουν ἀνακηρύττοντες· παγκράτιον δὲ καὶ πυγμὴν καὶ δίαυλον (cod. p. 129, 2) εἴδη ἀγωνισμάτων φησὶν (ibid.) εἶναι, περὶ ὧν εἴρηται ἐν ἄλλοις (14) πλατύτερον, εἰς τιμὴν ἡρώων καί τινων δαιμόνων τελούμενα, συμφορᾷ τινι καὶ μύθῳ τετιμημένων· μυθεύονται γὰρ, βιαίως τινὸς ἐκεῖ τελευτήσαντος, ἐκεῖσε ταφῆναι, περὶ οὗ καὶ ὁ ἀγών (15). Συνήθειαν δὲ ἔννομον εἶπε (ibid.), διὰ τὸ συνηθείᾳ μέν τινι πρότερον ταῦτα τελεῖσθαι, ἔπειτα δὲ καὶ νόμῳ κρατύνεσθαι.

Col. 1201 A 9. *Καὶ τῶν διωκόντων τῷ* [cod. τὸ] *ποιεῖν κακῶς*. Οὕτω συνάψεις τὸν λόγον καὶ τῶν διωκόντων διωκτῶν διώκτης· πῶς; ἐν τῷ πάσχειν προθύμως τὰ κακὰ ποιούμενα ὑπὸ τῶν διωκτῶν· C οὐδὲν γὰρ, φησὶ (ibid.), οὕτω τὸν διώκτην καὶ ποιοῦντα κακῶς νικᾷ, ὡς ἡ προθυμία τοῦ πάσχοντος.

Ibid. B 1. *Οὐδὲ φιλόσοφον*. Ἔστι δηλονότι, οὐδὲ ἡμέτερον, τὴν τοιαύτην θαυμάζειν εὐγένειαν, οὐδὲ τὴν ἐξ αἱμάτων καὶ ἐκ συνουσίας σωματικῆς· ταύτην γὰρ νύκτες χαρίζονται· τὴν ἐκ γραμμάτων δὲ, βασιλέων χεῖρες καὶ τὰ ἔγγραφα διατάγματα· ἄνοδον δὲ τὴν πρὸς τὸ πρῶτον ἀγαθὸν, τὴν δι' ἀσκήσεως καὶ ἀρετῆς εἰς τὸ θεῖον καὶ τὸ κατ' εἰκόνα ἐξ οὗ καὶ γεγόναμεν.

Ibid. 10. *Ἐκ μαρτύρων δέ*. Ὅτι μάρτυς οὗτος καὶ ἐκ μαρτύρων γονέων ἔφυ.

Ibid. 11. *Πολίτης δὲ σοφίᾳ μέν*. Συνεξακούεται τὸ, γέγονε· πολίτης γέγονε, φησὶ, τῇ μὲν σοφίᾳ, τῆς D οἰκουμένης πάσης· οὐ γὰρ περιγράφεται μικροῖς ὁρίοις ἡ τοιαύτη σοφία. Τῷ δὲ σώματι, τῆς Ἀλεξανδρέων γέγονε πολίτης, τῆς σὺν ὑμῖν, τοῖς Κωνσταντί-

(9) Elias Cretensis hanc interpretationem non admittit.

(10) Hic quædam deesse videntur, aut sub verbis ἅπερ ἐτέλει latet altera lectio. Scribe, ut sensus restituatur, τέως ἀκατηχήτῳ καὶ τοῦ βαπτίσματος ἀμυήτῳ ἐξῆν.

(11) Subaudi στῆθι πλησίον, ex contextu, quæ forte omisit amanuensis.

(12) Forte Χριστὸν γάρ.

(13) Errat scholiastes. Elias Cretensis, rectius, juxta veritatem historicam, *Certis temporibus*, inquit, *theatrum constituebatur*. Videtur etiam Basilius Olympiam urbem a monte Olympo non distinxisse. In nota proxime sequenti locum alterum affero, ubi ἐν Ὀλύμπῳ pro Ὀλυμπίᾳ scripsit.

(14) Quem locum innuat non video. In *Encomio* *S. Cypriani*, sub finem (orat. 24, olim 18), ad Gregorii verba, οὐ κότινος Ὀλυμπικός, Basilius hæc adnotat: Ἔν (cod. 573, p. 123, 2) τισι τόποις ὡρισμένοις ἀγῶνας οἱ παλαιοὶ τῶν Ἑλλήνων ἐτίθεσαν, ἐν οἷς νέοι τινὲς καὶ ἔφηβοι ἠγωνίζοντο· τοῖς δὲ νικῶσιν, ἐν μὲν Ὀλύμπῳ ἐκ κοτίνου, εἴτουν ἐλαίας, στέφανος ἐδίδοτο εἰς γέρας· ἐν δὲ Δελφοῖς, μῆλα· ἐν δὲ Ἰσθμῷ πίτυς· ἐν δὲ Νεμέᾳ, σέλινα. Et in *Panegyrico Machabæorum* (orat. 15, olim 22), ad vocem Ὀλυμπιονίκης legitur hæc scholiastis brevis adnotatio: οὕτως (cod. p. 119) ὁ κατὰ τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας νενικηκὼς ἐκαλεῖτο.

(15) Hæc intelligenda sunt de ludis Nemæis. Vide Scholiastas Pindari, in *Nemæis*, initio; Villoison in *Memoriis Academiæ*, t. XXXVIII H, p. 51.

νου πολίταις, ἢ εὐθέως μεθ' ὑμᾶς, καὶ τῆς ἴσης ὑμῖν, ἢ δευτέρας, φησὶ, καὶ μεθ' ὑμᾶς, ὡς μὴ ἀνεχομένης ἑτέρας δευτέραν ὑπάρχειν καὶ ἐλάττω.

A natus est, quæ vel cum urbe vestra, o Constantinopolitani, vel certe statim post vestram, quæ pari gloria ac vos, vel secunda, ait, et post vos, nulli alii civitati inferior et secunda.

Ibid. C 11. *Ἐπειδὴ βίων αἱρέσεως* [cod. *αἱρέσεις*]. Ἐπεὶ, φησὶν, αἱρεῖσθαί τινα τῶν βίων ἐδόκει αὐτῷ, ἣν αἵρεσιν καὶ ἐπιλογὴν καὶ (16) κρηπῖδα καὶ οἱονεὶ θεμέλιον τοῦ καλῶς πράττειν ἐγὼ ὁρίζομαι.

Cum eligendi vitæ generis tempus. Postquam, ait, aliquod vitæ genus eligere sibi videbatur, quam ego quidem electionem et delectum, basim et quasi fundamentum vitæ recte peragendæ esse duco.

Ibid. 13. *Εἶδέ τι μέγα καὶ νεανικόν.* Ἀντὶ τοῦ, συνεῖδεν, ἐβουλεύσατο, καὶ διανοηθεὶς προέκρινε· τὴν δὲ φιλοσοφίαν λέγει προτιμᾷν· οὐδεὶς γὰρ προκρίνει τι μὴ βουλευσάμενος· προτιμᾷ δ' οὖν φιλοσοφίαν, ἧς καὶ προΐσταται (17)· ἐπειδὴ δὲ διττή πως τούτῳ καθεώρατο, οὐδὲ βουλῆς τοῦτο ἀξιώσας, τὴν ἔξω καταλιπὼν, προκρίνει τὴν ἡμετέραν ψήφοις ἁπάσαις. Πάλαι γὰρ αἱ κρίσεις ψήφοις ἐκρίνοντο λευκαῖς τε καὶ μελαίναις, ἐν αἷς συνέβαινεν ἐπί τινων μὴ πάσας συμψηφεῖν τὴν δικαίωσιν, ὅτε δὴ καὶ τὰ τῶν ζητημάτων ἀμφεγνωμονεῖτο· ὁμοῤῥοθουσῶν δὲ τῶν λευκῶν ἁπασῶν, ᾕρει (cod. p. 130, 1) τὸν ἀντίδικον ὁ ταῖς λευκαῖς ἐντυχὼν, ἢ τὰς πλείστας ἔχων λευκὰς ἢ τὰς ἁπάσας, αἳ καὶ λαμπρὸν καὶ ἀναμφήριστον νίκην παρεῖχον (18).

Vidit magnum aliquid et generosum. Εἶδε, *vidit*, id est, constituit, molitus est et meditatus elegit. Philosophiam se dicit anteponere. Nemo enim quidquam præferet non animo meditatus. Anteponit igitur philosophiam, quam et sibi præficit. Postquam autem duplex quodammodo ei visa fuit, ne in deliberationem quidem id admisit, B externaque relicta, nostram longe potiorem duxit. Olim enim apud Græcos judices albis nigrisve lapillis judicia exercebant, in quibus contingebat de quibusdam non omnes eamdem ferre sententiam, cum ambiguus esset judicii eventus. Concordantibus autem albis, vicit adversarium qui albos sortitus est, sive plerosque albos habens, sive omnes, quod præclaram et minime dubiam victoriam præbet.

Col. 1204 B 1. *Πανταχοῦ γὰρ τῷ καθ' ἑαυτόν.* « Πρὸς τὴν αἱρετωτέραν καὶ λυσιτελεστέραν ὁδὸν πᾶσι Χριστιανοῖς, » συναπτέον τοῦτο τῷ φιλοσοφεῖν (19)· καὶ σὺν τῷ ἑαυτοῦ ἕκαστον συλλαμβάνειν καὶ τὸ κοινόν· τοῦτο γὰρ ψυχῆς ἐπιτελεωτάτης καὶ φιλοσοφωτάτης· οὐδὲ γὰρ ἕκαστον ἡμῶν ἑαυτῷ, ἀντὶ τοῦ, οὐ δι' ἑαυτὸν μόνον, γενέσθαι, ἀλλὰ καὶ πᾶσιν, ἤτοι διὰ πάντας ὅσοι τῆς αὐτῆς ἐσμεν φύσεως.

Privatum commodum cum communi ubique complecti. « Ad præstantiorem et fructuosiorem vitæ rationem omnibus Christianis : » hoc cum φιλοσοφεῖν construendum est : et cum proprio quemque et commune bonum complecti; quod quidem animæ C perfectissimæ et sapientissimæ est. Neque enim quemquam nostrum sibi, id est non propter se solum natum fuisse, sed et omnibus, id est propter omnes qui ejusdem naturæ participes sumus.

Ibid. 12. *Ὁρῶν δὲ τὸν μὲν ἐρημικόν.* Ἀπὸ συγκρίσεως τῶν βίων μέγαν [cod. μέγα] μὲν καὶ ὑψηλὸν καὶ ὑπὲρ τὰ ἀνθρώπινα ἐπαίρει τὸν ἐρημικὸν βίον· τὸν δὲ κοινὸν καὶ ἐπίμικτον πρὸς τὸν καιρὸν νόμῳ ἐπαινεῖ ἐγκωμίων, καὶ ἐγγὺς θείας οἰκονομίας συνάγει· *σχῆμα δὲ καὶ σκηνὴν*, τὸν Ἑλληνικὸν τῦφον καὶ τὴν ὑπόκρισιν ἀποφαίνει· ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν σκηνικῶν προσωπείων, περὶ ὧν ἤδη ἐῤῥέθη (20).

Videns autem vitam solitariam. In vitarum comparatione magnam quidem sublimemque atque plus quam humanam exaltat solitariam vitam. Communem vero commistamque vitam ad tempus usu celebrat laudans, atque divinæ naturæ proximam asserit. *Habitum et larvam*, Græcorum fastum et dissimulationem designat. Desumitur metaphora ex scenæ spectaculis, de quibus jam dictum est.

Col. 1205 A 1. *Διὰ τοῦτο περιπάτους μὲν*, καὶ τὰ ἑξῆς. Εἴδη φιλοσόφων λέγει, ἀπὸ τόπων καὶ ἐνεργειῶν, καὶ τῶν προεστώτων, ὠνομασμένων. Καὶ ἀπὸ μὲν ἐνεργείας, ἡ περιπατητικὴ, τοῦ ταύτης προϊσταμένου τοὺς οἰκείους ὁμιλητὰς περιπατοῦντος διδάσκοντος· ἀπὸ δὲ τῆς Ἀκαδημίας, Ἀκαδημαϊκή· καὶ Στωϊκὴ, ἀπὸ τῆς Στοᾶς. Τὸ δὲ αὐτόματον Ἐπικούρου φησὶν, οὕτως ληροῦντος ἢ φιλοσοφοῦντος, τὰ τῆς

Ac proinde Peripateticorum, etc. Philosophorum genera dicit, e locis, muneribus, præsidibus nominatorum. Ex charactere quidem Peripatetica schola, D cujus præses comites ac discipulos deambulans edocebat; ex Academia vero Academica, et Stoica e Stoa. Epicuri autem atomisticam dicit, sic effutientis ac philosophantis, Providentiamque ejicientis atque inducentis atomos, voluptatemque patet.

(16) Delendum καί ante κρηπῖδα. Gregorius dixerat, ἐπειδὴ βίων αἱρέσεως καιρὸς ἐδόκει, ἣν κρηπῖδα τοῦ πράττειν εὖ ἢ κακῶς ἐγὼ τίθεμαι· Basilius vocem αἵρεσιν per καὶ ἐπιλογὴν exponit et κρηπῖδα per καὶ οἱονεὶ θεμέλιον. Repetitio voculæ καί ante κρηπῖδα amanuensis oscitantiæ sine dubio tribuenda est.

(17) Legendum ἣν καὶ προΐσταται.

(18) Hinc dictum proverbiale, πάσαις ψήφοις, πάσαις νικᾷν, κρατεῖν, αἱρεῖν, cujus multa occurrunt exempla in *Ellipsibus Græcis* editionis Schæfer.

(19) Locus vitiatus : πρός delendum est, et pro φιλοσοφεῖν legendum φιλοσοφεῖ. Quod ex contextu

(20) Ad hæc Gregorii verba (orat. 16, olim 15) : Οἱ τοῖς ὑψηλοῖς θρόνοις ἐγκαθεζόμενοι καὶ τὴν ἀρχικὴν σκηνὴν αἴροντες. — Τῆς, ait Basilius (cod. 573, p. 128; 1), τῶν ἀξιωμάτων ἀρχῆς τὸν κόμπον λέγει σκηνὴν, ἐκ μεταφορᾶς τῶν σκηνικῶν τῆς κωμῳδίας τρόπων, ἐν οἷς πρόσωπα, μᾶλλον δὲ προσωπεῖα βασιλέων εἰσάγεται, καὶ τυράννων, καὶ στρατηγῶν, ὑπὸ πενήτων καὶ εὐτελῶν, τὰς ἐκείνων ὑποδεδυκότων σκευὰς, ἃς μετὰ τὴν τοιαύτην πομπήν τε καὶ σκηνὴν ἀποδύντες, Ἶροι καὶ εὐτελεῖς, ὥσπερ τὸ πρὶν, μεμενήκασιν.

felicitatis finem esse affirmantis. Plato autem in *Republica*, Homerum comœdorum lana coronatum ex civitate sua expellendum censet, quemadmodum a mulieribus hirundines fugari solent, propter garrulitatem.

Atque illorum quidem arrogantiam refutans. In habitus similitudine nihil imminui et lædi, vincere autem magis istorum jactantiam atque audaciam, vel potius impudentiam. Etenim ex etymologia αὐτὸς — ἁνδάνω, aliquem sibimetipsi placentem dicimus habitum habere.

Non sermone fictæ civitates. Qualis a Platone ficta civitas, quæ nunquam exstitit. Ideoque subjicit : *Scindapsi quidam et blituri et tragelaphi*, inania negotia, quæ per litterarum et dictionum structionem componuntur, ac lingua duntaxat et ore proferuntur. *Categoriæ* autem Aristotelis, propositiones quæ ex subjecto et prædicato constant, ex quibus syllogismi nectuntur, et in quas rursum resolvuntur : quemadmodum scilicet etiam illæ ex terminis, et in eosdem rursum resolvuntur. At vero mistiones (ut appellantur), conjunctiones quædam sunt materiarum et rerum necessariarum, contingentium et accidentium. Hujus enim quod dicitur impossibile, contrarium est necessarium : unum enim necesse est esse, alterum non. Hæc vero *symbamata et parasymbamata* modo dictarum categoriarum diversa sunt genera, de quibus si fusius dicendum foret tempus deficeret.

Nec lineæ quædam. Non satis compertum quomodo lineæ esse possint, nusquam sitæ, sicut geometræ de sensilibus his lineis, quasi de hac dextra —, et de hac recurva ╱╲, et de sinuosa 〰, quæ hic scribuntur, et sitæ sunt, et videntur, ratione sejungentes a materia, et corporibus et sensilibus absque materia et ex detractione ipsas desumunt quibus varia geometriæ schemata construxerunt. Hinc et astronomiæ studiosi stellarum figuras effingunt, astrologicasque tabulas struunt, et sidera circumscribunt, quibus et cognoscere et prædicere opinantur futura, Providentiam, ait, ludificantes, ac Providentiæ secreta usurpantes. Quæ secundaria huic philosopho et quasi ludus erant, ut qui iis non uteretur, sed scire satis haberet, ut ne ab iis qui earum rerum scientiam sibi arrogabant, circumveniretur ac deluderetur.

Si omnes studium suum atque operam contulerint. Ad quid contulerint? ad syllogismorum conclusionem. Quod enim per syllogismum demonstratur, conclusio vocatur. Exempli gratia, essentia de omni animali demonstrata patefactaque et animali

A Προνοίας ἐκβάλλοντος, καὶ τὰς ἀτόμους αἰτιωμένου, καὶ τὴν ἡδονὴν τέλος τῆς εὐδαιμονίας εἶναι ὁρίζοντος. Πλάτων δ' ἐν ταῖς *Πολιτείαις* (III, c. 9, Ast.) Ὅμηρον κωμῳδῶν ἐρίῳ στέψαντας ἐκβάλλειν ἔφη τῆς οἰκείας πολιτείας, ὥσπερ τὰς χελιδόνας αἱ γυναῖκες, φησὶ, διὰ τὴν ἀδολεσχίαν.

Ibid. 9. *Καὶ νικῶν τὴν μὲν ἐκείνων αὐθάδειαν.* Ἐν τῇ τοῦ σχήματος ὁμοιότητι μηδὲν ἐλαττοῦσθαι καὶ παραβλάπτεσθαι, νικᾷν δὲ μᾶλλον τὴν ἐκείνων ἀλαζονείαν καὶ αὐταρέσκειαν, εἴτουν αὐθάδειαν· οὕτως γάρ πως αὐτὴν ἐτυμολογοῦσιν, αὐτοάδειάν τινα οὖσαν, ὡς ἂν τοῦ σχήματος ἔχωσιν.

Ibid. B 10. *Οὐ λόγῳ πλαττόμεναι.* Οἵα ἡ ὑπὸ Πλάτωνος πλασθεῖσα μὲν, μηδέποτε δὲ γεγονυῖα· διὸ καὶ ἐπάγει, *σκινδαψοί τινες καὶ βλίτυρι καὶ τραγ-*
B *έλαφοι* (21), ἀνύπαρκτα πράγματα, συνθέσεις στοιχείων καὶ λέξεων, γλώττῃ μόνον καὶ στόματι φερόμενα. « Κατηγορίαι » δὲ Ἀριστοτέλους, αἱ ἐξ ὑποκειμένου καὶ κατηγορουμένου προτάσεις, ἐξ ὧν οἱ συλλογισμοὶ συμπλέκονται, καὶ εἰς ἅπερ ἀναλύονται πάλιν· αἱ δὲ ἐξ ὅρων καὶ αὐταὶ συγκείμεναι, καὶ εἰς αὐτοὺς αὖθις (cod. p. 130, 2) ἀναλύονται. Αἱ δὲ λεγόμεναι « μίξεις », συμπλοκαί τινές εἰσιν ὑλῶν καὶ πραγμάτων ἀναγκαίων, ἐνδεχομένων καὶ ὑπαρχόντων· ἡ γὰρ τοῦ λεγομένου ἀδυνάτου ἀντιστροφή ἐστι τοῦ ἀναγκαίου· ὃ γὰρ ἀνάγκη εἶναι, τοῦτο ἀνάγκη μὴ εἶναι. Τὰ δὲ « συμβάματα καὶ παρασυμβάματα, » τῶν εἰρημένων κατηγοριῶν εἰσιν εἴδη, περὶ ὧν ὁ χρόνος ἡμῖν ἐπιλείψει λεπτότερον ἐξηγουμένοις.

C Ibid. C 1. *Οὐδὲ γραμμαί τινες.* Ἀπορεῖται πῶς οἷόν τέ ἐστιν εἶναι γραμμὰς μηδαμοῦ κειμένας, οἷοι γεωμέτραι ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν τουτωνὶ γραμμῶν, οἷον εὐθείας ταυτησὶ, καὶ καμπύλης καὶ ξυστροειδοῦς, τῶν ἐνταυθοῖ καὶ γραφομένων καὶ κειμένων καὶ ὁρωμένων, τῷ λόγῳ χωρίζοντες ἀπὸ τῆς ὕλης καὶ τῶν σωμάτων καὶ τῶν αἰσθητῶν, ἀΰλως νοοῦσι ταύτας καὶ ἀφέτως, ὑφ' ὧν καὶ τὰ πολυειδῆ σχήματα συντιθέασι τῆς γεωμετρίας (22). Ἐκ τούτων οὖν καὶ οἱ ἀστρονομίας μεταποιούμενοι τοὺς σχηματισμοὺς τῶν ἀστέρων διατυποῦσι, καὶ τὰ λεγόμενα θεμάτια συντιθέασι, καὶ καταγράφουσι τοὺς ἀστέρας, ἐξ ὧν καὶ γινώσκειν καὶ προλέγειν οἴονται τὰ ἐσόμενα, τῆς Προνοίας, φησὶ, καταπαίζοντες, καὶ τὰ ἀπόῤῥητα
D τῆς Προνοίας σφετερίζοντες· ἃ πάρεργα τῷ φιλοσόφῳ τούτῳ καὶ παιζόμενα ὑπῆρχον, μὴ χρωμένῳ μὲν, εἰδότι δὲ, ὡς μὴ καταπαίζεσθαι ὑπὸ τῶν οἰομένων ταῦτα εἰδέναι.

Col. 1208 B 1. *Συναγόντων μὲν πάντων.* Τί συναγόντων; συλλογιζομένων, συμπεραινόντων· τὸ γὰρ ἀποδεικνύμενον ἀπὸ τοῦ συλλογισμοῦ συμπέρασμα λέγεται· οἷον, τῆς οὐσίας κατὰ παντὸς ζώου κατηγορουμένης καὶ λεγομένης, καὶ τοῦ ζώου ὁμοίως

(21) Vide Basilii scholia ad *Orationem I in Julianum*, not., supra.

(22) Alias etiam Gregorius de lineis geometricis loquitur (orat, 28, olim 34) : ποῖος Εὐκλείδης ἐμιμήσατο ταῦτα (apum cellulæ) γραμμαῖς ἐμφιλοσοφῶν ταῖς οὐκ οὔσαις, καὶ κάμνων ἐν ταῖς ἀποδείξεσι; Quæ sic exponit Basilius : Οὗτος (cod. p. 215, 2) γεωμετρίας διδάσκαλος, ἐν τρισκαίδεκα βιβλίοις τὰ τοιαῦτα συντάξας μαθήματα. Γραμμὰς δὲ οὐκ οὔσας εἶπεν, ἐπειδὴ τίθησι μὲν καὶ γράφει εὐθεῖαν καὶ καμπύλην γραμμὴν, καὶ τὰ λοιπὰ τούτων εἴδη, βούλεται δὲ μὴ τὴν γραφομένην ταύτην νοεῖν, νοητῶς δέ πως καὶ τῆς ὕλης ἐκτὸς ταῦτα θεωρεῖν· καὶ τυχὸν ἐν τούτοις κάμνει, κοπούμενος ἐν ταῖς ἀποδείξεσι.

κατὰ παντὸς ἀνθρώπου, τί [*cod.* τί τό. — *Cf. Elias Cret. infra ad hunc locum*] ἐκ τούτων συμπεραίνεται καὶ συνάγεται; τὸ τὴν οὐσίαν καὶ εἶναι καὶ κατηγορεῖσθαι κατὰ παντὸς ἀνθρώπου.

Ibid. B 5. *Ταῦτα τῆς Ἀντισθένους ἀλαζονείας.* Καὶ οὗτος φιλόσοφος ἦν ἀλαζὼν καὶ ὑπερήφανος, ὡς ὑπό τινος ὑβριστοῦ τὸ πρόσωπον συντριβεὶς, ἐπέγραψε δὲ τῷ προσώπῳ, ὥσπερ ἐν ἀνδριάντι, τὸν παίσαντα, στηλιτεύων τὸν ὑβριστὴν, ἵνα θερμοτέραν τὴν κατηγορίαν ἐνδείξαιτο (23). καὶ Διογένης γαστρίμαργος, ὄν φασι (24) πολύποδα ὠμὸν βεβρωκότα τελευτῆσαι. Καὶ ὁ Κράτης τῆς αὐτῆς ἐστι τῶν Κυνῶν φρατρίας, ὅστις καὶ κοινοὺς εἶναι τοὺς γάμους ἐνομοθέτει (25). Τούτων καὶ φείδεσθαι ἔφη διὰ τὴν προσηγορίαν τῆς κυνικῆς φιλοσοφίας, αἰδούμενος, ὥς φησιν, ὅπως καὶ (cod. p. 131) αὐτοί τε παραπολαύσαιεν τοῦ νῦν τούτου ἐπαινουμένου ἀνδρός. B

Ibid. C 1. *Ἦν ὅτε γαλήνην.* Ἦν, φησὶ, καιρὸς ὅτε εἰρήνην εἴχομεν καὶ γαλήνην ἀπὸ τῶν ἐπικειμένων τούτων αἱρέσεων, Σίμωνος τοῦ Μάγου καὶ Μαρκίωνος, καὶ τῶν κατ' αὐτούς· ὧν ὁ μὲν πατέρα ἑαυτὸν ὠνόμαζε τοῦ Χριστοῦ, συνεπήγετο δὲ καὶ γυναῖκά τινα μυσαχθῆ, μαγείαις καὶ γοητείαις πολλοὺς ἐξιστῶν· ὁ δὲ Μαρκίων μαθητὴς ἦν Κέρδωνος, ὃς καὶ δύο ἀρχὰς εἰσῆγε, τὴν μὲν ἀγαθὴν, τὴν δὲ πονηρὰν, καὶ τὸν Χριστὸν δοκήσει ἄνθρωπον γεγονέναι, καὶ τὴν ψυχὴν μοῖραν εἶναι τῆς τοῦ Θεοῦ οὐσίας (26)· ἐξ ὧν οἱ λεγόμενοι Ἀρτοτυρεῦται, ἐπεὶ γάλακτι φυράσαντες ζύμην τοῖς μαθηταῖς μεταδιδόασιν (27). Οὗτος οὖν ὁ Μαρκίων, καὶ Πολύκαρπον συναντήσας, C εἰπεῖν λέγεται πρὸς αὐτόν· « Ἐπιγινώσκεις ἡμᾶς, Πολύκαρπε; » ὁ δὲ πρὸς αὐτὸν, « Ἐπιγινώσκω σε, » ἔφη, « τὸν πρωτότοκον τοῦ Σατανᾶ. » Οὐαλεντῖνος δὲ καὶ Βασιλείδης, ὁ μὲν ἀσώματον φανῆναι τὸν Χριστὸν ἐμυθεύετο καὶ πάθους ἐκτὸς εἶναι, καὶ γοητείαις καὶ ἐπῳδαῖς ἐχρῆτο καὶ εἰδωλοθύτοις· Οὐαλεντῖνος δὲ Βυθὸν καὶ Σιγὴν εἰσηγεῖτο, καὶ τὸν Χριστὸν ἀσώματον ὀφθῆναι, καὶ τέλος εἰς ἔσχατον βυθὸν (28) ἀσελγείας ἐξώκειλεν· ἦν δὲ ἐπίσκοπος Αἰγύπτου. Καὶ Κήρινθος καὶ Καρποκράτης ἐκ συνουσίας ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς τὸν Χριστὸν γεννηθῆναι ἐληρώδουν, ὅθεν καὶ Πτωχοὶ ὠνομάζοντο· οὕτω γὰρ παρ' Ἑβραίοις ἑρμηνεύεται ὁ Ἐβιωναῖος.

Καὶ ὑπὲρ τοῦ ἀγαθοῦ τῷ Δημιουργῷ πολεμή- D

A pariter de omni homine, quid ex iis arguitur atque concluditur? Essentiam et esse et demonstrari de omni homine.

Hæc de Antisthenis vanitate. Hic etiam philosophus vanus et arrogans. Cujus cum petulans quidam faciem contrivisset, ejus a quo percussus fuerat, nomen in fronte sua, tanquam in statua inscripsit: ut huic, a quo contumeliam acceperat, infamiæ notam majorem inureret. Diogenes ventri adeo deditus erat, ut ipsum ferant crudo polypo per ingluviem devorato mortem obiisse. Et Crates, ejusdem cynicorum familiæ, communes esse mulieres volebat. Verum ob cynicæ philosophiæ nomen iis parcendum existimat, veritus, sicut ait, ut non ullum ipsi quoque fructum ex viri laudati philosophia capiant.

Cum tranquilla omnia haberemus. Tempus, ait, cum pacem haberemus tranquillaque omnia ab hæresum procellis, Simonis videlicet Magi, et Marcionis et cæterorum qui cum illis vixerunt. Quorum quidem alter seipsum Christi patrem nominabat, confecit vero et mulierem quamdam abominabilem, magicis et nefariis artibus multos stupore afficiens. Marcion quidem Cerdonis erat discipulus. Duo principia induxit, bonum et malum; et Christum natum fuisse hominem per speciem, animamque partem esse Dei essentiæ. Ex quo Artotyritæ vocati, cum lacte fermentum diluentes inter discipulos dividant. Iste igitur Marcion, cum Polycarpum obvium haberet, ei dixisse fertur: « Nostin' nos, Polycarpe? » — « Optime te nosco, » inquit, « Satanæ primogenitum. » Valentinus vero et Basilides: alter quidem incorporeum apparuisse Christum fabulabatur, et passionis immunem esse; et maleficiis incantationibusque usus est et idolis sacrificavit. Valentinus autem Bythum et Sigen induxit, et Christum incorporeum visum fuisse, ac denique in imum abyssum licentiæ delapsus est. Ægypti erat episcopus. Cerinthus et Carpocrates e viri cum muliere concubitu Christum fuisse procreatum blasphemabant, unde et Ptochi, *Mendici*, nominabantur: ita enim apud Hebræos interpretatur vox *Ebionites.*

Bellumque pro bono adversus Creatorem gesserunt.

(23) Ad verbum fere Gregorium exscripsit, qui hæc narrat in prima *Steliteutica* (col. 596, B 4): Μέγας ὁ Ἀντισθένης ὅτι, τὸ πρόσωπον συντριβεὶς ὑπό τινος τῶν ὑβριστῶν καὶ θρασέων, ἐπιγράφει τῷ μετώπῳ μόνον, ὥσπερ ἀνδριάντι δημιουργὸς, τὸν παίσαντα, ἴσως ἵνα κατηγορήσῃ θερμότερον.

(24) Vide Menag. ad Diogen. Laert., vi, 76.

(25) Gregorius, τῆς Κράτητος κοινογαμίας.

(26) Φεύξονται, ait S. Gregorius (orat. 33, olim 24), Μαρκίωνος τὸν ἐκ στοιχείων καὶ ἀριθμῶν θεόν. Marcion, observat hic Basilius (cod. p. 185, 1): Κατὰ Πυθαγόραν, εἰς ἀριθμὸν λόγοις ἀναλογίας τὴν θεολογίαν ἀριθμητικῶς ἐφιλοσόφει, τὰς ἀρχὰς τῶν εἰδῶν ὑποστησάμενος, τότε ἓν καὶ τὴν ἀόριστον δυάδα· τὸ μὲν ἓν, τὸ αὐτοάγαθον καὶ τῶν ὄντων αἴτιον· τὴν ἀόριστον δὲ δυάδα, κατὰ τὸ εἶδος καὶ τὴν ὕλην, καὶ τὸ μέγα καὶ μικρὸν, καὶ πεπερασμένον καὶ ἄπειρον.

(27) Mendum retinui, at sine dubio Basilius scripsit vel scribere debuit Ἀρτοτυρῖται, ex ἄρτος et τυρεύω, ut patet ex verbis sequentibus φυράσαντες ζύμην quibus vocem Ἀρτοτυρῖται explicat: conjecturam confirmat locus Timothei (Coteler. *Monum.* I, 293) qui cum Basilii textu conferri debet: Οἱ οὖν Ἀρτοτυρῖται ἐκ τῆς αἱρέσεως τούτου τοῦ Μαρκίωνος κατάγονται· παραμείβουσι δὲ τὴν κλῆσιν προσθήκαις ἐπινοιῶν· γάλακτι γὰρ φυρῶντες ζύμην, τοῖς οἰκείοις μύσταις ὀρέγουσιν.

(28) Ludit Basilius in voce βυθός, Gregorium seculus, cujus hæc sunt verba: *Omnes istos absorbuit eorum* abyssus *et operuit* sileatium, *ut merebantur.* Ἔπειτα κατεπόθησαν τῷ ἑαυτῶν Βυθῷ καὶ τῇ Σιγῇ παραδοθέντες, ὥσπερ ἦν ἄξιον. Alias etiam hac imagine usus est Gregorius: Τὸν Βυθὸν καὶ τὴν Σιγὴν καὶ τοὺς μυθικοὺς Αἰῶνας, τὰ βυθοῦ καὶ σιγῆς ὄντως ἄξια.

impietate lædentes Deum, atque in innumeros errores atque opiniones delapsi, bellum gerebant, adversus quid? Adversus bonum, ait. Bonum enim ipse cum sit, naturali bonitate se bello peti sustinet. Vel ad Marcionem extenditur impium, qui duo adversaria principia statuens, Bonum et Creatorem, ut iste erroris arbitrio fabulabatur, quorum alterum quidem justum, alterum vero malum vocabat. Et mali opus mundum aiebat, et materiam pessimam. Qui et serpentem Creatore meliorem dicere ausus est, quod hic quidem invidia, ait, gustum ligni vitæ prohibuit, ille autem largiter de ejus fructibus degustare suasit. Quapropter implacabile bellum bellari eis dixit Pater.

Et Montani malus spiritus. Montanus iste se ipsum Paracletum vocabat, duoque scorta inducens, prophetissas appellabat, et tres substantias in unam adunavit personam. Qui et sanguine diluens frumentum, in communionem adhærentibus distribuebat. Isti autem Pepuzeni vocantur a Pepuza, modico vico, quem Jerusalem quoque vocabant. *Et Manis tenebræ*, ait. Alia quædam fallacia, exitiosaque pietatis pestis.

Ille injustitiæ turbo. De Ario loquitur, quem turbini æquiparat propter turbulentum ejus ingenium. Etenim violentus et præceps venti spiritus, qui per nubis eruptionem inflammatus est, ac refulsit, et magna vi in terra fertur, fulmen appellatur. Qui autem media duntaxat ex parte ac subito ignescit, πρηστήρ. Qui denique prorsus igne caret, turbo dicitur.

Rursus malum imperium. Constantium dicit. Hic enim Arii doctrinis favens, locum dedit adversus pios impiis.

Sed jam non ita pridem splendida persecutio. Juliani scilicet Apostatæ. Hunc enim Persia oppressit, multorum Christianorum morte ab uno sanguine vindicata.

Nunc autem turpis et indecora persecutio cooritur. Sub Constante videlicet persecutio quæ Christianorum patrocinium ad defensionem prætexens, veros Christianos aggreditur excruciatque.

Navis onus portans. Presbyterum, ait, unum vel duos, quos alii Urbasium et Menedemum esse aiunt, alii Heliodorum et Theodulum, per navigationem combustos.

Nec vero sacerdotium tantam vim. Supple ad in-

A *σαντες.* Τῇ δυσσεβείᾳ κατατεμόντες τὸ Θεῖον, καὶ εἰς μυρίας πλάνας καὶ δόξας ἐληλυθότες, ἐμάχοντο, ὑπὲρ τίνος; Τοῦ ἀγαθοῦ, φησί. Ἀγαθοῦ γὰρ αὐτοῦ ὄντος καὶ τῇ φυσικῇ ἀγαθότητι ἀνεχομένου πολεμεῖσθαι. Ἢ πρὸς Μαρκίωνα ἀποτείνεται τὸν δυσσεβῆ, ὃς δύο ἀντικειμένας ἀρχὰς ὑποθείς, Ἀγαθὸν καὶ Δημιουργὸν, ὡς ἐκεῖνος τῇ τῆς πλάνης αὐτονομίᾳ ἐμυθολόγει, ὧν τὸν μὲν δίκαιον, τὸν δὲ πονηρὸν προσηγόρευσε· καὶ τοῦ Πονηροῦ τεκτόνημα τὸν κόσμον ἔφη, καὶ τὴν ὕλην κακίστην· ὃς καὶ τὸν ὄφιν ἐτόλμησεν εἰπεῖν τοῦ Δημιουργοῦ ἀγαθώτερον, ὅτι ὁ μὲν φθόνῳ, φησὶ, τὴν γεῦσιν τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς ἐκώλυσεν, ὁ δὲ ἀφθόνως ταύτης μεταλαβεῖν συνεβούλευσε. Διὰ ταῦτα ἄσπονδον πόλεμον πολεμηθῆναι τούτοις εἴρηκεν ὁ Πατήρ.

B Ibid. C 9. *Καὶ Μοντανοῦ τὸ πονηρὸν Πνεῦμα* (29). Οὗτος ὁ Μοντανὸς Παράκλητον ἐκάλει ἑαυτὸν, καὶ δύο πόρνας ἐπαγόμενος (cod. p. 131, 2), προφήτιδας ἐπωνόμασε, καὶ τὰς τρεῖς ὑποστάσεις εἰς ἓν συνέχει πρόσωπον· ὃς καὶ αἵματι φύρων ἄλφιτα, εἰς μετάληψιν τοῖς φοιτηταῖς μετεδίδου. Οὗτοι δὲ καὶ Πεπτουζηνοὶ καλοῦνται, ἀπὸ Πεπτούζης, εὐτελοῦς κωμυδρίου (30), ἣν καὶ Ἱερουσαλὴμ ἐκάλουν. *Καὶ τὸ Μάνου*, φησὶ, *σκότος*· ἄλλη τις τερατεία, καὶ τῆς εὐσεβείας ὀλεθρία ἀπόπτωσις.

Col. 1209 A 5. *Ὁ τυφὼν τῆς ἀδικίας.* Τὸν Ἄρειον λέγει· τυφῶνι δὲ ἀπεικάζει αὐτὸν, διὰ τὸ ταραχῶδες· ἐπεὶ καὶ τὰ σφοδρὰ καὶ ἄτακτα πνεύματα τὴν τοῦ νέφους ἔκρηξιν ἀναπυρωθὲν καὶ ἀστράψαν, καὶ βιαίως ἐπὶ γῆς φερόμενον, κεραυνὸς καC λεῖται· ἡμίπυρον δὲ ὂν καὶ ἀθρόον, πρηστήρ· παντελῶς δὲ ἄπυρον ὑπάρχον, τυφὼν προσαγορεύεται (31).

Ibid. B 5. *Πάλιν πονηρὰ βασιλεία.* Τὸν Κωνστάντιον λέγει· οὗτος γὰρ, τὰ Ἀρείου φρονῶν, χώραν δέδωκε κατὰ τῶν εὐσεβῶν ἀσεβέσιν.

Ibid. C 18. *Ἄρτι μὲν ὁ λαμπρὸς διωγμός.* Ὁ ἐπὶ τοῦ Ἰουλιανοῦ τοῦ Ἀποστάτου· τοῦτον γὰρ ἡ Περσὶς καταλέλυκε, Χριστιανῶν πολλῶν αἱμάτων δι' ἑνὸς τούτου αἵματος ἀπαιτήσασα δίκην.

Col. 1212 A. 3. *Ἄρτι δὲ ὁ ἀπρεπὴς ἄρχεται·* ὁ ὑπὸ Κώνσταντος διωγμὸς δηλονότι, ἔχων, φησὶ, πρόσχημα Χριστιανοῖς ἀμύνειν καὶ βοηθεῖν, τοῖς ὡς ἀληθῶς Χριστιανοῖς ἐπιφυόμενος καὶ καταικιζόμενος [*forte* καταιγιζόμενος].

D Ibid. B 1. *Ναῦς φόρτον ἔχουσα.* Πρεσβύτερον, φησὶν, ἕνα ἢ δύο, ὥς τινες Οὔρβασον καὶ Μενέδημον, οἱ δὲ Ἡλιώδορον καὶ Θεόδουλον, τοὺς ἐν τῷ πλοίῳ καέντας.

Ibid. 18. *Καὶ οὐδὲ τοσοῦτον ἡ ἱερωσύνη.* Λείπει

(29) Hæc jam dixerat Gregorius in oratione II *De pace* (cod. 22, olim 14): Τὸ Μοντανοῦ πονηρὸν πνεῦμα κατὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος; et Basilius (cod. p. 180) ait: Ἑαυτὸν γὰρ ὁ δυσσεβὴς ἀντεισήγαγεν εἰς τὴν Τριάδα. Videtur etiam Montanus nomine sancti Spiritus unam e mulierculis quæ ipsi adhærebant, designasse, si tamen alterum hunc Gregorii locum (orat. ead.), Μοντανοῦ τὸ πονηρὸν πνεῦμα καὶ γυναικεῖον, recte exposuit Basilius: Γυναῖκα γάρ (cod. p. 185, 1) τινα, inquit, ἀσελγῆ καὶ μαινάδα Πνεῦμα ἅγιον ἐτόλμησεν εἰπεῖν, διὰ τὸ ἐν αὐτῇ Πονηρὸν ἐνεργοῦν τε καὶ λαλοῦν.

(30) Ms. φ= id est φασί, quod mutandum erat, nam ipsa sunt Gregorii verba quibus alias (or. 33, ol. 25) etiam usus est: Μάνου τὴν ὕλην μετὰ τοῦ σκότους· quod Basilius sic exponit: Οὗτος (cod. p. 185) τὴν ὕλην ἄκτιστον ὑπετίθει καὶ συνάναρχον τῷ Θεῷ, καὶ τὸ σκότος ὁμοίως.

(31) Basilius Aristotelem exscribit, *De mundo*, capp. 4, 16. Cæterum hæ distinctiones non ab iis abludunt quas admittebant Stoici juxta Diogenem Laertium (VII, 154). Vide supra expositionem vocis κεραυνός in scholiis Basilii ad orationem I *contra Julianum*, schol. ad col. 629 A 3.

τὸ, αἰδοῦς ἠξίωται, ὅσον οὐδὲ τελευτῆς ἔτυχεν εὐσχη- A μονεστέρας· ἀλλ' ἔτι γε καὶ εἰ ἀποθνήσκειν ἐχρῆν, εὐσχημονεστέρῳ πάντως ἔδει θανάτῳ· εἰ δὲ μὴ τοῦτο, ταφῆς μηδαμῶς ἀτυχεῖν, ἣ καὶ τοῖς ἀσεβέσιν ὀφείλεται.

Col. 1213 A 3. *Τὸν τῆς σῆς ὁμολογίας καθηγητήν*. Τοῖς ἑαυτοῦ, φησὶ, περὶ τῆς εὐσεβείας ἀγῶσι τῆς σῆς γεγονέναι ὁμολογίας καθηγητήν· λέγει δὲ τὸν μέγαν Ἀθανάσιον.

Ibid. 8. *Μετὰ τὴν περιβόητον χεῖρα καὶ τοὺς ζῶντας νεκρούς*. Περὶ ὧν εἴρηται ἐν τῷ εἰς αὐτὸν *Ἐπιταφίῳ* (32).

Ibid 14. *Ὁ τῆς ἀληθείας προδότης*. Λούκιόν φησι τὸν Ἀρειανὸν, ὃν καὶ ἀθέου πηγῆς δαψιλέστερον εἶπε ποταμὸν, ὡς Ἀρείου μᾶλλον παρασύροντα καὶ ποταμηδὸν τὴν εὐσέβειαν κατακλύσαντα· οὐ καὶ B τὰς παρανόμους πράξεις καὶ μιαιφονίας (μέχρι γὰρ καὶ τούτων ἐχώρησεν) ὀκνεῖν εἰπεῖν ἔφη.

Ibid. C 4. *Ἐστρατήγει μὲν ἀνήρ*. Ἕλλην (33) οὗτος ἦν, ἐκ τῶν εἰδώλων καὶ ἀκαθάρτων (cod. p. 132, 1) αἱμάτων ἐπὶ τὰ μυσαρώτατα. Τίνα δὲ ταῦτα; εἴτουν τὰ Ἀρείου δόγματα, ἢ τὰ τολμώμενα ὑπ' αὐτοῦ, τῆς μιαιφονίας καὶ τῆς ἡμῶν ὕβρεως, ἣν καὶ ἱερουργεῖν τοῖς δαίμοσιν ἔφη, ἐπὶ τῇ τοῦ μακαρίου Πέτρου ἐξωθήσει τοῦ μετὰ Ἀθανάσιον. Διὰ δὲ τοῦ Ταβεὴλ (*Isai*, VII, 6) τὸν Λούκιον ἐδήλωσεν (Col. 1213 D 1), ὃν καὶ βασιλεῦσαι καὶ τῆς ἐκκλησίας ἐγκρατῆ μεθ' ὅπλων γεγενῆσθαι, τὸν μέχρι καὶ τῶν ἐν ἐρήμῳ μοναχῶν τὸν διωγμὸν ἐπιτείναντα.

Col. 1216 B 2. *Ὡς δὲ ἀκούω τί τοῦτο*. Τί τοῦτο, C ἀκούω, φησὶ, φοβερὸν ὄντως, ἀλλ' ὅμως ὅπερ ἀκούω ἡ τολμηρά μου φθέγγεται γλῶσσα· ἡ γὰρ μὴ τοιαύτη καὶ ἄτολμος εὐλαβηθήσεται διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς κακίας εἰπεῖν. Τίνα δὲ ταῦτά ἐστι; σιωπωμένας ψαλμῳδίας, βλασφήμους δὲ δημηγορούσας γλώσσας ἐπὶ τῶν ἱερῶν θρόνων, καὶ τοῖς ὑπὲρ αὐτῶν ὀρχήμασι [*ms.* ὀρχήσμασι] καὶ λογίσμασι τὰ θεῖα μυστήρια ἡμῶν κωμῳδούμενα.

Ibid. 14. *Καὶ ὁδοῖς Σιὼν ἐπιβάλλει πένθος*. Κλαίει, φησὶν, Ἱερεμίας, καὶ οὐ μόνον ἐκ τειχῶν ἐκκαλεῖται θρῆνον, ἀλλὰ καὶ ταῖς ὁδοῖς Σιὼν ἐπιτίθησι πένθος, διότι οὐκ ἄγουσι τοὺς ἑορτάζοντας (Thren. I, 4).

Ibid. C 1. *Ἐθρήνησε δέ*. Διαφυγὼν γὰρ ὁ ἀρχιερεὺς Πέτρος, καὶ ἐν Ῥώμῃ γεγονὼς, τῶν τεθνηκό- D των ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τοὺς χιτῶνας ᾑμαγμένους ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ προτεθεικὼς, ἐθριάμβευσε, καὶ πάνδημα δάκρυα κεκινηκὼς, τὸ πάθος παρέστησε, καὶ τῶν δεινῶν ἔλαβεν ἐπικουρίαν.

Ibid. 11. *Σὲ δὲ κινεῖ*. Πρὸς τὸν φιλόσοφον Ἥρωνα ἡ ὑποστροφὴ τοῦ λόγου.

A cutiendum pudorem habuit, ut honestiorem saltem mortem consequeretur. Quippe si mori necesse fuisset, honestius mori debuissent; aut si non mortem, at certe sepulturam, quæ impiis etiam et sacrilegis hominibus debetur.

Illum tuæ confessionis ducem. Per ea pericula quæ pro fidei orthodoxæ defensione suscepit, illum ait tuæ confessionis ducem esse factum: loquitur autem de magno Athanasio.

Post illam omnium ore celebratam manum, post viventes mortuos: de quibus dictum est in *Epitaphio* ei dedicato.

Ille veritatis proditor. Lucium dicit Arianum, quem et impio fonte uberiorem vocat fluvium, quippe qui magis quam Arius, diripiebat atque fluvii instar B pietatem abrumpebat mergebatque. Piget eum illicita flagitia dicere et nefarias cædes, eo enim ventum erat.

Ducis munere fungebatur vir. Græcus iste erat ex idolis et impuris cruoribus ad exsecrabiliora facinora pergens. Quænam ista? Certe Arii doctrinæ, sive ab eo nefarie ausa, immundis sacrificiis contumeliaque adversus nos quasi victima quadam dæmonibus litans, ut ait, cum expelleretur beatus Petrus Athanasii successor. At per Tabeel Lucium ostendit, quem et regnavisse et armis Ecclesiæ potitum esse, persecutionemque usque ad monachos in deserto extendisse.

C *Atque ut audio, hoccine...?* Hoccine? Audio, inquit, aliquid horrendum; sed audax mea lingua istud eloquitur. Hæc enim non timidior est et ea quæ talia propter mali immanitatem dicere recuset. Quænam vero sunt ista? Psalmodias silentio compressas, blasphemas linguas in sacrosanctis thronis concionantes, saltationibusque et fœdis membrorum inflexionibus divina mysteria nostra sugillata.

Viisque Sion luctum indicit. Luget, ait, Jeremias, et non modo ex urbis mœnibus ad luctum homines hortatur, sed et viis Sion imponit luctum, eo quod nullos festa celebraturos adducunt.

Deinceps quoque deflevit. Cum enim effugisset D præsul Petrus, Romamque venisset, ac cruentas eorum vestes qui Alexandriæ interempti fuerant, in ecclesia exposuisset, populum vehementer commovit, universisque lacrymas elicuit, ac calamitatem velut in omnium aspectu defixit, et malorum remedium invenit.

Te vero commovet. Ad philosophum Heronem sermo regreditur.

(32) En locus quem Basilius indicat (Greg. or. 21): Εἴ τις ὑμῶν οἶδε τὴν χεῖρα ἣν ὁ Ἅγιος κατεψεύσθη καὶ τὸν ζῶντα νεκρὸν, οἶδεν ὃ λέγω. Quæ Basilius satis dilucide exponit: Οὗτοι (cod. p. 56, 1) κατεῖπον αὐτοῦ συκοφαντοῦντες, ὡς ἄρα τινὸς Ἀρσενίου, ὑπ' αὐτοῦ ἀναιρεθέντος. Τὴν χεῖρα τεμὼν ἣν καὶ ἀπεδείκνυσαν, νεκροῦ τινος ἀποτεμόντες· ταύτην οὖν, φησὶν, Ἀρσένιον, οὗ τὴν χεῖρα κατεψεύδοντο κεκόφθαι ὡς ἀπὸ νεκροῦ, παρεστήσατο, ἀμφοτέρω τὼ χεῖρε δεικνὺς, τὴν ἐκείνων χεῖρα κερτομῶν, καὶ τὸν ζῶντα τοῦτον νεκρὸν Ἀρσένιον. Quæ hic ab Athanasio jocose dicta refert Basilius, τὴν ἐκείνων χεῖρα κερτομῶν, hæc ad verba Athanasii spectant quæ citavit Socrates: Ἀρσένιος μὲν, ὡς ὁρᾶτε, τὰς δύο χεῖρας ἔχων ἐφεύρηται· τῆς τρίτης δὲ τὸν τόπον ὅθεν ἀφῄρηται δεικνύτωσαν οἱ κατήγοροι.

(33) Vide scholia ad initium orationis.

Impiæ potestatis. Sive imperatoris sive cujusdam in dignitate constituti.

Et veteres ac novos deos. Veteres, nempe duodecim circum Saturnum numeratos; novos vero, qui ab ipsis orti sunt, usque ad ultimos filios et nepotes heroas, et usque ad ipsos serpentes ferasque. *Indecoras præstigias,* Panos, Hircos, Apides, Dracones, Phallos quosdam et Ithyphallos Aphrogeneas, quibus, ait, si divinitatem definiunt, o miseros et perditos homines! Debent enim ipsæ quoque eorum significationes et sermones venerandi esse et rerum honestarum signa turpitudine vacare. Quod si aliud quoddam mysterium esse contendunt, quidnam hoc sit nos doceant.

Qui Deus quidem appellatur, cum de eo separatim sermo habetur. Ut Filium, genitum Deum et Dominum, cum de eo separatim sermo habetur. Quando autem cum Patre nominatur, Dominus nomine communi; « illudque propter naturam. » Una enim communiter et divinitas; « hoc propter unicum divinitatis principatum, » qui cum non natura, sed dominatio sit, unus et idem est in tribus. « Unum denique Spiritum sanctum et semper a Patre procedentem. » Non enim processit semel prodiens et disjunctus: Deum unum hæc tria cognoscant, qui ea quæ apponuntur apprime intelligunt: qui oppugnatur, ait, et animo concipitur, et prædicatur. Horum quodque differt unum. Ab impiis enim oppugnatur; a piorum vero aliis solum mente concipitur, non autem libere prædicatur; ab aliis vero, qui spiritualiores sunt, et mente concipitur, et proclamatur vel prædicatur.

Ut nec Patri principium tribuamus. Id est ne eum sub aliud principium ponamus. Ita enim principium alii attribuetur. « Illi quippe et principio minime carent, et quodam modo carent. » Primum, quantum ad causam; non enim principii sunt expertes quantum ad causam. Ex Patre enim sunt. Sed

Col. 1217 A 2. *Δυσσεβοῦς ἐξουσίας.* Τοῦ βασιλέως ἢ τινος τῶν ἐπ' ἐξουσίας.

Col. 1220 A 3. *Παλαιοὺς θεοὺς καὶ νέους.* Παλαιοὺς, τοὺς περὶ Κρόνον δώδεκα ἀριθμουμένους· νέους δὲ, τοὺς ἀπ' ἐκείνων καὶ καθεξῆς μέχρι τῶν ἐσχάτων υἱῶν καὶ ἐπεκγόνων ἡρώων, καὶ ἄχρις αὐτῶν ἑρπετῶν καὶ κνωδάλων· *ἀσχήμονα δὲ τερατεύματα,* Πᾶνας (Nonnus *Hist.* II, 28) καὶ τράγους (Nonn. II, 27), καὶ Ἄπιδας (Nonn. *ibid.*) καὶ δράκοντας, καὶ φαλλούς τινας καὶ ἰθυφάλλους, καὶ τὰς (*cod.* τῆς) Ἀφρογενείας, οἷς, φησὶν, εἰ μὲν τὸ θεῖον ὁρίζονται, ὢ τῆς κακοδαιμονίας! Δεῖ γὰρ καὶ τὰς ἐμφάσεις καὶ τοὺς λόγους τούτων εὐσχήμονας εἶναι, καὶ καλὰς τῶν καλῶν, ἀλλὰ μὴ αἰσχράς· εἰ δὲ ἄλλο τι μυστήριον, τί τοῦτό ἐστι, πειθέτωσαν ἡμᾶς.

Col. 220 B 6. *Θεὸν μὲν ὅταν καθ' ἑαυτόν.* Ὡς Υἱὸν, τὸν γεννητὸν Θεὸν καὶ Κύριον, ὅταν καθ' ἑαυτὸν λέγηται· ὅταν δὲ μετὰ τοῦ Πατρὸς ὀνομάζηται, Κύριος ὀνόματι κοινῷ· τὸ μὲν, ἤτοι διὰ τὴν φύσιν· μία γὰρ κοινῶς καὶ ἡ θεότης· τὸ δὲ, ἤτοι Κύριον, διὰ τὴν μοναρχίαν (cod. p. 132, 1), ἥτις, οὐ φύσις, ἀλλὰ κυριότης οὖσα, μία καὶ ἡ αὐτή ἐστιν ἐν τοῖς τρισίν. *Ἓν ἅγιον Πνεῦμα προελθὸν καὶ ἀεὶ* (34) *προϊὸν ἐκ τοῦ Πατρός·* οὐ γὰρ ἐξεφοίτησεν ἅπαξ προελθὸν καὶ διεστηκός· Θεὸν ἕνα τὰ νοητῶς παρακείμενα τρία ταῦτα νοητέον· πολεμούμενον, φησὶ, καὶ νοούμενον, καὶ λεγόμενον· τούτων δὲ ἕκαστον διαφέρει· τοῖς μὲν ἀσεβέσι πολεμούμενον· εὐσέβεσι δὲ, τοῖς μὲν νοούμενον μόνον, μὴ μέντοι καὶ κηρυττόμενον παῤῥησίᾳ, τοῖς πνευματικωτέροις δὲ καὶ νοούμενον καὶ λεγόμενον, εἴτουν κηρυττόμενον.

Ibid. 13. *Μήτε ὑπ' ἀρχὴν ποιεῖν τὸν Πατέρα* (35). Τουτέστι μὴ ὑποτάσσειν αὐτὸν ἀρχῇ ἑτέρᾳ· οὕτως γὰρ ἡ ἀρχὴ ἑτέρῳ προσκείσεται. *Οὐκ ἄναρχα δὲ, καὶ ἄναρχά πως.* Τὸ μὲν τῷ αἰτίῳ· τὸ οὐκ ἄναρχόν φησιν εἶναι τῷ αἰτίῳ· ἐκ τοῦ Πατρὸς γάρ· ἄναρχα δὲ τῷ χρόνῳ· οὐ γὰρ ὑπὸ χρόνου· πῶς γὰρ ὁ μέων

(34) Vox *ἀεὶ* deest in textu edito Gregorii et opportune, ut puto, reciperetur. Verba etiam ἢ καὶ προϊὸν, ejusdem textus glossam sapiunt. Non absurde tamen diceretur, Gregorium, cum in re adeo obscura versaretur (loquitur de processione Spiritus sancti), ut sententiam suam clarius exponeret, voci προελθὸν synonymum προϊὸν addidisse. Quod si admittatur, textus rectius se habet apud Basilium quam in editis.

(35) Gregorius orthodoxiam patris sui laudans (or. 18, ol. 19): *Necerat,* inquit, *τῷ ἑνὶ Σαβελλίζων, οὔτε τοῖς τρισὶν Ἀρειανίζων.* Basilius ad hunc locum hæc opportune adnotat: Σαβελλίου (cod. p. 172, 1) τοῦτο, inquit, τὸν αὐτὸν Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ Πνεῦμα ἅγιον συμφύροντος καὶ συστέλλοντος, καὶ ἀθέως ἀναλύοντος τὰς ὑποστάσεις, καὶ εἰς ἓν ἢ μηδὲν καθαρῶς πρόσωπον ἄγοντος. Ἀρείου δὲ τὸ κατατέμνειν εἰς ἀνισότητα μεγέθους καὶ φύσεως· οὔτε γὰρ μεγέθει ἴσα οὔτε φύσει ὁ μανιώδης ἐληρώδει τὰ πρόσωπα· ἠλλοτρίου γὰρ ταῦτα ἀλλήλων, τὸ πολύθεον ἐνταῦθα πραγματευόμενος. Alias (or. 34, olim 24), cum de Trinitate verba facit, Gregorius, ait Patrem, Filium, et Spiritum sanctum, *μήτε οὕτω ἀλλήλων ἀπήρτηται, ὡς φύσει τέμνεσθαι, μήτε οὕτως ἐστένωται, ὡς εἰς ἓν πρόσωπον περιγράφεσθαι· τὸ μὲν γὰρ,* addit, *τῆς Ἀρειανῆς μανίας, τὸ δὲ τῆς Σαβελλιανικῆς ἀθείας ἐστιν.* Et Basilius ait (cod. p. 190): Μήτε οὕτως ἀπήρτηται· πῶς; ὡς καὶ τῇ φύσει τέμνεσθαι, οἷάπερ ἀλλήλων ἐχόμενα, καὶ διασπασθῆναι μὴ δυνάμενα· οὔτε οὕτως ἐστένωται, ὡς ἑνὶ περιγράφεσθαι προσώπῳ καὶ συγκεχύσθαι· ἔστι γὰρ τῶν μὲν πάντη διαιρετῶν ἑνικωτέρα (subaudi ἡ Τριάς), ὡς μὴ πάντη διαιρεῖσθαι· φύσει γὰρ ἥνωται· τῶν δὲ τελέως μοναδικῶν ἀφθονωτέρα, ταῖς ὑποστάσεσι διαιρουμένη. Cum de discrimine quod hypostases inter et personas statuebatur, (orat. 21) Græci et Latini theologi disputarent, eorum in hac causa dissidium *γελοῖον* ait *ἢ ἐλεεινόν.* Tum addit: *Πίστεως ἔδοξε διαφορὰ ἡ περὶ τὸν ἦχον μικρολογία· εἶτα Σαβελλισμὸς ἐνταῦθα ἐπενοήθη τοῖς τρισὶ προσώποις, καὶ Ἀρειανισμὸς ταῖς τρισὶν ὑποστάσεσι, τὰ τῆς φιλονεικίας ἀναπλάσματα.* Quod Basilius sic exponit: (cod. p. 161, 1) Σαβ. ἐπενοήθη· πῶς; μὴ τῶν ὑποστάσεων εἰσαγομένων, ἀλλὰ τῶν προσώπων, ὡς δή τι διαφέρειν δοκοῦντα τῶν ὑποστάσεων· ὡς ἀνυπόστατον τὴν Τριάδα ἐπινοεῖσθαι, εἰς μίαν συναγομένην ὑπόστασιν· ὅπερ ἐστὶ Σαβελλισμός· ὃ, φησὶ, διὰ πενίαν ὀνομάτων καὶ διὰ τὸ στενὸν τῆς Ῥωμαίων φωνῆς συνέπιπτε. Πάλιν, τῶν ὑποστάσεων ὁμολογουμένων, Ἀρειανισμὸς ὑπενοεῖτο, καὶ τῆς μιᾶς οὐσίας καὶ φύσεως κατατομή. De Sabellio vide Wolf. in *Anecdotis* (t. IV, p. 14).

χρόνος καὶ τὸ ἀνούσιον πρεσβύτερον εἴη τῶν οὐσιῶν καὶ ἑστώτων ἀεί;

quantum ad tempus, principii expertes sunt. Nec enim tempori subjecti sunt. Quomodo enim, quod fluit, tempus et quod non erat, iis quæ stabilia sunt et quæ semper exstiterunt, prius atque antiquius esset?

Col. 1221 A 1. *Μήτε μίαν Ἰουδαϊκήν.* Στενὴν, φησὶν, ὡς μονοπρόσωπον· φθονερὰν δὲ καὶ ἀδύνατον, ὡς ἢ μὴ δυναμένην, ἢ φθονοῦσαν μή που τὸ ἀγαθὸν ὑπερεκβλύσαν εἰς Υἱοῦ γέννησιν διαχυθείη ἢ Πνεύματος εἰς προέλευσιν· διὸ καί τινες αὐτῶν, φησὶ, προάγουσι μὲν Υἱὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς, εἰς ἑαυτὸν δὲ πάλιν ἀναλύουσι τὸν Πατέρα· οἱ δὲ (36) καταβάλλουσι τὰς φύσεις, θεότητος ἀλλοτριοῦντες, ὥσπερ τῆς θείας φύσεως δεδοικυίας μὴ ἀντεξάγοιντο καὶ ἀντιφέροιντο ἀλλήλαις. Τὸ δὲ « ὑπὲρ τὰ κτίσματα » οὕτω συνάψεις· ὡς μὴ δυναμένην ὑπὲρ τὰ κτίσματα γεννᾷν ἢ προάγειν· θειοτέρα γὰρ καὶ ὑπὲρ τὰ κτίσματα ἡ θεία γέννησις, ἀλλ' οὐ ζωώδης καὶ σωματική.

Ibid. 9. *Καὶ τοῦτο θεϊκὸν ἔχουσι.* Τὸ μοναδικὸν δηλονότι· ὥσπερ ἡ φύσις μία καὶ μοναδικὴ ἔνεστιν ἐν τοῖς τρισὶν, εἷς μόνος Πατὴρ οὐκ ἄλλος, εἷς μόνος Υἱὸς καὶ οὐκ ἄλλος, καὶ ἓν Πνεῦμα ἅγιον καὶ οὐκ ἄλλο· καὶ πολύ γε, φησὶ, τῶν παρ' ἡμῖν ἀληθέστερον Πατὴρ, ὅτι μόνως καὶ ἰδιοτρόπως· οὐ γὰρ υἱός τινος πρότερον, εἶτα πατὴρ, καὶ οὐ μετὰ συζυγίας καὶ σωματικῶς ὥσπερ ἡμεῖς, καὶ ὅλον Πατὴρ ἀπ' ἀρχῆς· τὸ γὰρ ἡμέτερον, φησὶν, ἄδηλον· ποῖον; τὸ ἑνὸς μόνου καὶ ὅλου υἱοῦ πατέρα τινὰ χρηματίσαι, ἐνδεχομένου καὶ ἑτέρων.

Ibid. 10. *Οὐδὲ μᾶλλον καὶ ἧττον.* Αὐτοαγιότης γὰρ ὅλον ὂν, τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον οὐκ ἂν δέξαιτο· τὸ δὲ μὴ γεγονέναι ὑπό τινος καὶ ἡ θεότης κοινὸν, φησὶ, τῆς ἁγίας Τριάδος, Υἱῷ δὲ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς, ὡς ἐξ αἰτίου.

Ibid. C 4. *Εἰ δὲ τὸν τρόπον ἐπιζητεῖς.* Ὡς ἀπόῤῥητον τοῦτο παρακρούεται, ἐπιφέρων ταυτὶ, « Γενοῦ τι, » λέγων, « πρότερον τῶν λεγομένων » τουτέστι Θεοῦ, καὶ οἷον τῆς ἐλλάμψεως ἐκείνης ἠξιωμένος, καὶ τηνικαῦτα τοσοῦτον εἴσῃ ὅσον ὑπ' ἐκείνων γινώσκεται καὶ γνωσθήσεται.

Ibid. D 5. *Παράδοξον ἔχουσαν.* Παράδοξον γὰρ ὡς ἀληθῶς τοῦτο διαιρεῖσθαί τι ἀδιαιρέτως, καὶ ἑνοῦσθαι διῃρημένως· ὃ μόνως τηρεῖται ἐν τῇ ἁγίᾳ τῶν ὑποστάσεων Τριάδι κἂν τῷ μοναδικῷ τῆς Θεότητος.

Ibid. 6. *Ἀλλ' οὐκ ἀνθρωπικῶς.* Οὗ γὰρ ἡ ὕπαρξις καὶ τὸ εἶναι οὐκ ἀνθρώπινον, τούτου καὶ ἡ γέννησις οὐκ ἀνθρωπίνη· ἀπαθὴς γάρ. Φοβεῖσθαι δὲ χρόνον καὶ κτίσιν εἰπὼν, ἀγορεύει (37) μὴ λέγειν ἢ πιστεύειν κτιστόν τι καὶ γεννητὸν τῆς ἁγίας Τριάδος. Μηδὲ συνηγορεῖν δοκῶν τῷ Θεῷ, ἀνέλῃς, φησὶ, Θεὸν, τουτέστιν ἀναιρήσῃς· ἀναίρεσις γὰρ θεότητος Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος ἴσον ἐστὶ τοῦ Θεὸν ἀνελεῖν.

Col. 1224 A 4. *Μὴ φοβηθῇς τὴν πρόοδον.* Τοῦ

Neque unam Judaicam. Angustum ait, propter unicam personam; invidum vero atque imbecillum, quippe quod vel non potest, vel invidet, ne quid boni exsiliens in Filii generatione perfunderetur, vel in Spiritus processione. Ideoque eorum nonnulli, ait, Filium quidem ex Patre producunt, eumdem autem rursum in Patrem resolvunt; alii vero naturas dejiciunt, a Divinitate alienando, perinde ac si divina natura timeret, ne ipsæ adversum se insurgerent ac invicem bellum inferrent. Hoc vero « Supra res conditas » ita construes, quasi vim non habens supra res conditas gignendi vel producendi. Divinior enim et supra res conditas divina generatio, non autem animalis vel corporalis.

Ut hoc quoque divinum habeant. Singularitatem nimirum. Quemadmodum natura una et singularis in tribus inest, unus solus Pater non alius, unus solus Filius et non alius, et unus Spiritus sanctus et non alius: et hoc multo quidem verius, ait, quam quæ apud nos hoc nomen obtinent. Pater, quia proprio et singulari modo; neque enim filius alicujus fuit prius, postea pater, et non ex conjunctione et corporaliter sicut nos, sed in totum Pater ab initio. De nobis, ait, hoc certo affirmari nequit. Quidnam? Nempe quod solius et totius filii pater quispiam vocetur, quod cæteris convenit.

Nec magis et minus. Namque cum ipsamet sanctitas in totum est, nec magis nec minus accipere potest. A nullo creatum fuisse atque ipsam divinitatem ait sancti Trinitati commune, Filio et sancto Spiritui, quod uterque eorum ex Patre velut a principio est.

Quod si modum quæris. Tanquam arcanum illud expellit, hoc adjecto: « Fac sis quiddam prius eorum quæ commemoravimus, » Deus scilicet, et illa glorificatus illuminatione, tum demum scies quantum ab illis cognoscitur et cognoscetur.

Cujus divisio plane admirabilis. Prorsus admirabile illud est, quod et citra divisionem dividuntur, et divisim copulantur: quod solummodo observatur in sancta personarum Trinitate et in Divinitatis unitate.

Non autem humano modo. Cujus enim exsistentia et esse humanum est, ejus et generatio non humana. Ab omni enim passione aliena est. Metui autem tempus et creationem dicens, prohibet ne dicatur vel credatur quidpiam creatum et genitum sanctæ Trinitatis; et cum patrocinium Dei suscipere non vis, Deum, ait, tollas, id est tolles. Sublatio enim divinitatis Filii et sancti Spiritus idem est atque Deum tollere.

Processionem ne metuas. Sancti Spiritus proces-

(36) Ariani scilicet. Vide Eliam Cretensem ad hunc locum.

(37) Nullus dubito quin Basilius scripserit, ἀπαγορεύει, *prohibet*.

ἁγίου Πνεύματος τὴν πρόοδον λέγει· ὅτι, φησὶν, ὁ πλούσιος καὶ δυνατὸς κατὰ πάντα οὐκ ἀνάγκην ἔχει ἢ μὴ προβάλλειν· ἑκάτερον γὰρ ὁμοίως ἀβιάστως ἔχει, καὶ προβέβληκεν ἤδη τὸ ἅγιον ἀχρόνως καὶ ἀβιάστως Πνεῦμα.

Ibid. 13. *Μήτε τῆς τριθεΐας ἔγκλημα.* Καὶ μὴν διαβέβληται τὸ τῆς τριθεΐας δόγμα, κατὰ τὸν τοῦ λεγομένου Φιλοπόνου λῆρον (38), ὃς εἰς μερικὰς οὐσίας Ἀριστοτελικῶς διῄρει καὶ τὴν θείαν. Ἀλλ' οὐ γὰρ οὐχ οὕτως ταῦτα νοητέον· μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς μενούσης ἀδιαιρέτως ἐν τοῖς τρισὶ, κἂν Θεὸς, καὶ Θεὸς, καὶ Θεὸς ἕκαστον λέγηται· κοινὴ γὰρ καὶ μία θεότης. Μὴ τοίνυν αἰσχυνθῇς, φησὶ, ἕως ἂν καὶ ἄλλος κινδυνεύῃ ζημιούμενος τὴν διθεΐαν· κρεῖσσον γὰρ τοῦτο λέγειν, ὁμολογοῦντα τὴν ἐν τοῖς τρισὶ θεότητα, καὶ μὴ ζημιωθῆναι κινδυνεύειν τὴν διθεΐαν λέγειν Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος· ὅπερ οἱ περὶ Ἄρειον καὶ Μακεδόνιον περὶ τὴν θεότητα πεπόνθασι· ἢ γὰρ συνέλυσας περικόπτων τὴν τῶν δύο θεότητα καὶ ἀφαιρούμενος, ἢ συνηπόρησας εἰς ἀπορίαν ἐλθών. Πῶς οὐ κινδυνώδης ἡ τριθεΐα; ἀλλὰ τοῦτο μὴ φοβηθῇς· ὁ μὲν γὰρ συλλύσας καὶ περικόψας ἐναυάγησε, μετὰ τῶν λογισμῶν καὶ θεότητα ζημιωθείς· σοὶ δὲ περιμένει σώα ἡ θεότης· κἂν ἐξησθένησεν ὁ λόγος, τὸν τῆς ὑπάρξεως τρόπον διαπορῶν τῆς τριθεΐας.

Ibid. B 7. *Τὴν νέαν εὐσέβειαν.* Εὐφήμως οὕτως τὴν ἀσέβειαν εἶπε, τὴν τεχνολογικῶς, ἀλλ' οὐκ ἀποστολικῶς κηρυττομένην ὑπὸ τῶν ἀντιδοξούντων, ἣν καὶ μικρόλογον ἔφη σοφίαν. Οὐ δεινὸν λέγει ἡττηθῆναι λόγῳ κατασοφισθέντα τινὰ καὶ κλαπέντα ψευδολογίαις, δεινὸν δὲ μᾶλλον τὸ ζημιωθῆναι θεότητα.

Ibid. C 8. *Τῆς Τριάδος κατοικούσης.* Τὸ ἑξῆς οὕτως· Μέμνησό μοι τῆς Τριάδος, τῆς ἐν ταῖς σκηναῖς τῶν ἀγγέλων, καὶ τῆς ἐν αὐταῖς κατοικούσης, δηλονότι Τριάδος· τουτέστι, μέμνησό μοι, πότε; ὅταν ἐκδημήσῃς· ποῦ; ἐν ταῖς σκηναῖς· ποίαις; τῆς κατοικούσης ἐν αὐταῖς, τῆς ἁγίας Τριάδος, ταῖς ἐν αἷς ἡ ἁγία Τριὰς κατοικεῖ. Καὶ τοῦ μικροῦ τούτου θέρους, ἀπὸ κοινοῦ τὸ μέμνησο· τοῦ καρποῦ τῆς ἐμῆς πρὸς σὲ διδασκαλίας καὶ κατηχήσεως· ἢ ὅτι βραχεῖς τέως ἦσαν οἱ δεδεγμένοι τὸν τῶν ὀρθῶν δογμάτων σπόρον, καὶ διὰ τοῦτο εἶπε τὸ θέρος μικρόν.

Col. 1225 A 4. *Τὴν ἡμετέραν κλῆσιν καὶ τὴν ἄπιστον ἐπιδημίαν.* Τάχα ἐκλήθη καὶ οὗτος ὑπ' αὐτοῦ ἐν τῇ ἀπορίᾳ· τοῦτο γὰρ διὰ τῶν ἐπαγομένων αἰνίττεται· συγκακοπαθεῖν γὰρ εἶπεν, ἀλλ' οὐ συντρυφᾷν ἐπιδεδημήκαμεν. Καὶ πρὸς ὑμᾶς, φησὶν, ἐπανίω πάλιν (39), σαφῶς διὰ τῶν τοιούτων δηλοῦται ἐκδεδημηκέναι αὐτόν που τὸν φιλόσοφον, καὶ τὸ τηνικαῦτα, μήπω τοῦ βίου μεταστάντα.

sionem dicit. Quippe, ait, in omnibus dives ac potens non necessitatem habet vel non producere. Utrumque enim pariter sponte fit; atque produxit jam sanctum non in tempore, non coactus Spiritum.

Nec vero tritheiæ crimen. Quippe editum fuerat tritheiæ dogma a quodam Philopono dicto, qui in partiles substantias Aristotelice dividit et divinitatem: hoc vero non ita intelligendum est. Unius enim ejusdemque manentis indivisibiliter in tribus, est: Deus, Deus, Deus quisque dicatur. Communis enim et una deitas. Ne igitur, ait, te pudeat, quandiu alius quoque eadem ratione in ditheiæ periculo versatur. Melius enim hoc dicere, confitentem in tribus divinitatem, nec periculum incurrere ditheiam dicendi Filii et sancti Spiritus. Quod quidem Ariani et Macedoniani de divinitate admiserunt. Etenim aut crimen objectum dilues circumcidens utriusque divinitatem atque auferens; aut cum illo hærebis animi anxietate laborans. Quomodo enim non periculosa tritheia? Verum illud ne timeas. Ille enim diluens et circumcidens naufragium faciet, cum rationibus suis divinitatis jacturam passus; tibi autem permanebit incolumis divinitas: etsi ratio ipsa imbecillitate laborarit, de tritheiæ exsistentiæ modo dubitans.

Novamque pietatem. Per euphoniam sic impietatem vocat, artificiose sed non apostolice ab heterodoxis annuntiatam, quamque jejunam ac minutam sapientiam dixit. Non grave et acerbum dicit sermone victum esse sophistica disputatione delusum atque deceptum; grave autem et acerbum est deitatis jacturam fecisse.

Trinitatis habitantis. Ita verborum series accipienda: Memor esto mihi Trinitatis, quæ in angelorum tabernaculis, et quæ in eis habitat, videlicet Trinitatis. Hoc est, memor esto mihi: quando? Cum peregrinationem obieris; ubi? In tabernaculis. In quibusnam? Habitantis in eis, sanctæ Trinitatis, in quibus sancta Trinitas inhabitat; et messis hujus exiguæ, similiter memor esto, fructus meæ ad te disciplinæ et catecheseos; vel quoniam huc usque pauci erant qui rectorum dogmatum semina acceperant; ideoque messem exiguam dicit.

Vocationem nostram et incredibilem peregrinationem. Breviter vocatus est ille ab eo in exsilio. Hoc enim iis quæ sequuntur in lucem promitur. Nam se ærumnarum socium fuisse dicit, non autem ut deliciarum esset particeps. Et ad vos, ait, rursus regredere; manifeste per hæc ostenditur hunc philosophum decessisse, et *tunc*, nondum e vita excessisse.

(38) Præcipui Joannis Philoponi errores deprehenduntur in tractatu cui titulum fecerat: *Arbiter*, ὁ Διαιτητής. Auctor fuit, saltem unus ex auctoribus hæresis Tritheitarum. Ὁ τὰ μάταια πονήσας Ἰωάννης ὁ Τριθεΐτης, ait Joannes Damascenus ludens in nomine *Philoponus*. Vide *Biblioth. gr.*, t. X, pag. 640 et 651.

(39) Hic lapsus est amanuensis. Basilius scribere debuit, καὶ πρὸς ἡμᾶς, φησὶν, ἐπάνιθι πάλιν.

EJUSDEM BASILII

SCHOLIA

Ad S. Gregorii Naz. Orationem funebrem *in Cæsarium fratrem.*

(Edidit Lud. de Sinner. Paris 1836, ap. Gaume fratres, in-12)

—

Col. 756 A 3. *Οἴεσθέ με ἴσως, ὦ φίλοι, καὶ ἀδελφοὶ, καὶ πατέρες.* Γῆς γνησιότητος τὰ ἐγγύτερα ταῦτα ὀνόματα· οὐδὲν γὰρ πατρὸς οἰκειότερον, οὐδὲ ἀδελφοῦ γνησιώτερον, ἢ φίλου πιστοῦ τιμιώτερον· *γλυκὺ δὲ πρᾶγμα καὶ ὄνομα*, εἰς ἓν συνελὼν ταῦτα εἶπεν. Ἡδὺ μὲν γὰρ καὶ φίλος, ἥδιον δὲ καὶ ἀδελφὸς, ὁ τῆς ἀδελφότητος τὸ πρᾶγμα τῷ ὄντι τηρῶν, ἀλλ' οὐχὶ κατὰ τὸν Κάϊν λυττῶν. Ἥδιστον δὲ πάντων πατὴρ, ὁ πατρὸς τὰ σχετικὰ ὥσπερ ὁ Δαυῒδ σώζων πατρικὰ σπλάγχνα, καὶ τὸν πατραλοίαν οὕτω θερμῶς ἀποκλαιόμενος υἱόν. Τούτοις οὖν σεμνύνει καὶ αὐτὸς τοὺς πρὸς οὓς αὐτῷ ὁ πρὸς τὸν ἀδελφὸν ἐπιτάφιος, Οἴεσθέ με, λέγων, τὸν λόγον ὑποδεδέχθαι τουτονὶ, ὡς θρήνους καὶ ὀδυρμοὺς ὑποβεβληκέναι τῷ ἀδελφῷ; Οὐμενοῦν, οὐκ ἔστι τοῦτο, φησίν· ἀλλ' οὐδὲ κατ' ἐπίδειξίν τινα καὶ κομψείαν πρὸς τὸ θέλξαι τοὺς ἀκροατὰς, καὶ ἡδονὴν καὶ χάριν ἐργάσασθαι, τὴν ἀκοὴν ὑμῶν ἑστιάσοντα (40).

Οἴεσθε... καὶ πατέρες. Propinquitatis hæc proximiora nomina. Nihil enim patre antiquius, nihil fratre sincerius, aut fideli amico pretiosius. *Res suavis nomenque suave* ad personas prædictis charitatis titulis designatas, quas nunc mente in unum colligit, refert. Suave enim quid amicus, suavius autem et frater, qui fraternitatis officium servat erga fratrem, non autem velut Cain rabie effertur; suavissimum autem omnium pater, qui quæ patrem decent paterna servat viscera, velut David parricidam tam affectuose vocans filium. His ergo charitatis titulis ipsa oratio funebris in fratrem illustrat eos quos alloquitur, Existimatis me, dicens, hunc sermonem suscipere tanquam gemitus et lamentationes fratri daturum? Nullo modo, non est sic, inquit; non enim ad ostentationem quamdam vel elegantiam ad mulcendos auditores, non ad suavitatem et gratiam sermonis eliciendam, me auditum vestrum invocasse, vos credere oportet.

Ibid. 10. *Καὶ σοφίσασθαι* (41) *τὸ ἀλγοῦν.* Πῶς ἔστι σοφίσασθαι τὸ ἀλγοῦν; Ἢ (42) δῆλον, μὴ ἀλγοῦντες, ὡς ἀλγοῦντες διατιθέμενοι· τοῖς *φιλικοῖς δὲ πάθεσι*, τουτέστι, τοῖς ἡμετέροις· αὐτοὶ μὲν μηδὲν ἄλγους πεπονθότες, τοῖς φίλοις δὲ συμπαθοῦντες ἡμῖν.

Καὶ σοφίσ. τὸ ἀλγοῦν. Quid est discere luctum? Id est, non lugentes, quasi lugentes sentire; *amici calamitatibus*, id est *nostris*: ipsi quidem nihil luctus passi, amicis autem nobis condolentes.

Ibid. 12. *Χρῆναι γὰρ ἡμᾶς.* Ὡσανεὶ, φησὶν, ἡμῖν χρῆναι καὶ τὴν συμφορὰν ἡμῶν ἐπιδεικτικῶς τε καὶ πομπικῶς τῷ λόγῳ διατιθέναι, καθάπερ ὅτε ἦμεν νέοι, καὶ πρὸς πάντα φιλότιμοι καὶ περιττοὶ, τά τε περὶ τὴν ὕλην καὶ τοὺς λόγους αὐτούς.

Χρῆναι γὰρ ἡμᾶς. Quasi, inquit, oporteret nos, calamitatem nostram cum ostentatione et pompa, sermone explicare, veluti fiebat, cum juniores essemus, et in omnibus gloriam quærentes et ambitiosi tum circa res terrenas, tum circa sermones ipsos.

Ibid. B 3. *Μὴ τοῦτο περὶ ἡμῶν ὑπολάβητε.* Εἰ καλόν τι καὶ δεξιὸν ὑπολαμβάνειν ἐθέλετε περὶ ἡμῶν, τοιοῦτόν τι *μηδαμῶς*, φησὶν, *ὑπολάβητε*· εἴτε πλέον ἢ καλῶς ἔχει θρηνῆσαι· εἴτε ἁβρῶς τε καὶ κομψῶς ἀπαγγεῖλαι καὶ κατ' ἐπίδειξιν τὸν λόγον καταχαλλῦναι.

Μὴ τοῦτο... ὑπολάβητε. Si quid pulchri et dextri de nobis vultis supponere, nullo modo quid tale, inquit, existimetis, nos sive amplius quam par sit, lucturos, sive molliter et ornate locuturos et ad ostentationem ornaturos sermonem.

Ibid. 12. *Ἀλλ' ὅσον ἀφοσιώσασθαι τὸν περὶ ταῦτα λόγον* (43). Τὸ ὅσιον καὶ καθῆκον ἑκατέροις ἐναρμόσασθαι καὶ ἀποδοῦναι, θαυμάσαι τε ἀπερίττως, καὶ δακρῦσαι μετρίως· τῆς γὰρ ἀνωτάτω καὶ ἡμετέρας φιλοσοφίας καὶ ταῦτα, τό τε δικαίων μετ' ἐγκωμίων μεμνῆσθαι, καὶ τὸ θρήνων ἐπὶ νεκρῶν

Ἀλλ' ὅσον... λόγον. Quantum sufficit ut justum et congruum laudi et lacrymis tribuam, nec ultra modum laudando nec plus quam decet lugendo; cœlestis enim nostræ philosophiæ est, et justorum meminisse cum laudibus, et planctum super mortuis auspicari; non tamen in gemitibus

(40) Aut male intellexit Nostrum, aut aliter legit hic Basilius. Supplendum videtur ὑπολαβεῖν ὑμᾶς με χρή.

(41) Lege σοφίσησθε cum editis.
(42) Forsan scribendum ἤ.
(43) Editi νόμον.

longius procedere, quod ad immoderationem pertineret; lacrymis autem omnino abstinere duritiam dico.

Τὸ μετὰ τοῦτο ἤδη. Hinc statuit sermonis capita; et sic post exordia transit ad primam laudum partem, id est ad originem.

Καισαρίῳ πατέρες μέν. Originem jam celebrans, sic laudat fratrem.

Καὶ τοσοῦτον...πιότητος. Cujus et quantæ pinguedinis? Oleæ fructiferæ, pietatis, ex qua tantum assumpsit pinguedinis, ut et alios in piam fidem insereret, doceret, in necessitatibus auxiliaretur, animis morbo erroris laborantibus remedium et curationem præstaret.

Πολὺς τὸ φαινόμενον. His verbis multa exterioris virtutis in patre demonstrat indicia, plurimas autem virtutes absconditas multis ignotas, quas expedit, inquit, opinionibus vestris et cogitationibus relinquere, non autem sermone tentando exponere, illas minuere, ipsisque quod habent miraculi eripere.

Ὥστε καὶ ἤδη τισί. Constructio est : ὥστε πιστευθῆναι καὶ ῥηθῆναί τισι, μηδὲ τὴν τοῦ ἀνδρὸς τελειότητα, etc. : interposita enim parenthesis disjunxit membra phrasis; sensus autem est : perfectionem mariti ad nullum alium quam ad [sanctam illam] matrem, ut ipsius opus, referri (hoc enim, inquit, nonnulli credunt et prædicant), hujusque pietatis præmium et coronam accessisse majorem et perfectiorem pietatem patris.

Ἐκ τῆς παρ. εἰς τὴν κατοικίαν. Ex terrenis et transitoriis rebus; in his enim est incolatus, habitatio autem æterna et indeficiens est felicitas et cœlestis beatitudo.

Πλήρεις ἡμερῶν. Communi dierum nomine utriusque vitæ comprehendit dies quos plenissimos esse declarat : [pleni, inquit, dierum] tum transitoriorum et deficientium, tum etiam permanentium et æternorum; pleni sunt ergo illorum dies, non imperfecti. quippe quibus nec longitudo hujus vitæ nec vitæ cœlestis splendor desit (43*).

Καὶ πάσης εὐδαιμ. μέτ. ἐπλήρωσαν. In omnibus et per omnia mensuram felicitatis et beatitudinis, quantum possibile erat, expleverunt, *excepta*, inquit, *illa postrema*, non dixit *calamitate*, sed *dispensatione*, et *probatione*, ut quispiam existimare queat, inquit. Vide quomodo et illud ad felicitatem illorum referat, quod, præmisso eo filio cui propter ætatis lubricum magis timendum erat, ipsi securo animo vitam clauserint et cum universa domo ad cœlestia transmigrarint, quod reipsa perfectæ est felicitatis.

A ἐνάρξαι· οὐ μὴν καὶ πρόσω ταῖς οἰμωγαῖς χωρῆσαι· τὸ μὲν γὰρ ἀμετρίας, τὸ δὲ ἀναλγησίας λέγω, τὸ μὴ δακρῦσαι.

Col. 757 A 6. *Τὸ μετὰ τοῦτο ἤδη.* Ἐντεῦθεν προεκτίθεται τὰ τῆς ὑποθέσεως κεφάλαια· καὶ οὕτω μετὰ τὰ προοίμια χωρεῖ πρὸς τὸ πρῶτον τῶν ἐγκωμίων μέρος, εἴτουν τὸ γένος.

Ibid. B 1. *Καισαρίῳ πατέρες μέν.* Τὸ γένος ἤδη ἐπαινῶν, κἀκ τούτου σεμνύνει τὸν ἀδελφόν.

Ibid. C 2. *Καὶ τοσοῦτον κοινωνήσας τῆς πιότητος.* Πόσον καὶ ποίας πιότητος; Τῆς καλλιελαίου, τῆς εὐσεβείας, ἀφ' ἧς τοσοῦτον τῆς πιότητος ἐπεσπάσατο, ὥστε καὶ ἄλλους εἰς τὴν εὐσεβῆ πίστιν ἐγκεντρίσαι, καὶ διδάξαι, καὶ τῆς ὠφελείας μεταδοῦναι, εἰς ψυχῶν νόσῳ κακοπιστίας καμνουσῶν θεραπείαν
B καὶ ἴασιν.

Ibid. 9. *Πολὺς τὸ φαινόμενον.* Τοῦτο ὡς καὶ κατὰ τὸ φαινόμενον πολλὰ σύμβολα τῆς τοῦ πατρὸς δείκνυσθαι ἀρετῆς· πλεῖστα δὲ καὶ κρυπτὰ, μὴ τοῖς πολλοῖς γινωσκόμενα· ἃ καὶ *βέλτιόν* ἐστι *ταῖς ὑπονοίαις*, φησὶ, καὶ ταῖς ἀγαθαῖς ὑπολήψεσι *συγχωρεῖν*, ἀλλὰ μὴ, τῷ *λόγῳ* πειρωμένους ἐκτιθέναι, ἐλαττοῦν καὶ *περικόπτειν* τὸ ἐνυπάρχον τοῦ *θαύματος*.

Col. 760 A 5. *Ὥστε καὶ* (44) *ἤδη τισί.* Τὸ ἑξῆς. *ὥστε πιστευθῆναι καὶ ῥηθῆναί τισι, μηδὲ τὴν τοῦ ἀνδρὸς τελειότητα*· μεταξὺ γὰρ ἡ περικοπὴ τεθεῖσα διέστησε τὰ τῆς διανοίας· ἔστι δὲ οὕτως ὁ νοῦς· τὴν τελειότητα τοῦ ἀνδρὸς, μὴ ἄλλου τινὸς πιστευθῆναι εἶναι, ἀλλ' ἢ τῆς μητρὸς ἔργον γενέσθαι· τοῦτο
C γὰρ, φησὶ, τισὶ καὶ πιστευθῆναι καὶ ῥηθῆναι συνέβη· καὶ τῆς εὐσεβείας ταύτης ἆθλον καὶ στέφανον ἐπιτεθῆναι τὴν τοῦ πατρὸς *μείζω* (44*) *καὶ τελεωτέραν εὐσέβειαν*.

Ibid. B 1. *Ἐκ τῆς παροικίας εἰς τὴν κατοικίαν.* Ἐκ τῶν τῇδε καὶ προσκαίρων· τοιαύτη γὰρ ἡ παροικία· κατοικία δὲ, ἡ αἰωνία καὶ μὴ μεταπίπτουσα εὐδαιμονία, καὶ ἡ ἐκεῖθεν μακαριότης.

Ibid. 6. *Πλήρης* (45) *ἡμερῶν.* Κοινῶς τὰς ἡμέρας τὰς τῆς ζωῆς πληρεστάτας ἑκατέρας ὁμοίως ἐκφέρει, τῶν τε λυομένων καὶ προσκαίρων, καὶ τῶν μενουσῶν καὶ αἰωνίων, ὡς πλήρεις, ἀλλ' οὐκ ἐλλιπεῖς εἶναι, καὶ τῆς ζωῆς ταύτης καὶ τῆς λαμπρότητος ἐκείνης οὐχ ὑφειμένας.

D Ibid. 9. *Καὶ πάσης εὐδαιμονίας μέτρον ἐπλήρωσαν.* Καὶ ἐν πᾶσι καὶ κατὰ πάντα τὸ μέτρον τῆς εὐδαιμονίας καὶ μακαριότητος, ὅσονπερ ἐνῆν, ἐξεπλήρωσαν ἐσχηκότες, *πλὴν τῆς τελευταίας ταύτης*· οὐ συμφορᾶς δὲ εἶπεν, *ἀλλ' οἰκονομίας καὶ δοκιμασίας*, ὡς ἄν τις, φησὶν, ὑπολάβοι. Καὶ θέασαι ὅπως τούτοις εἰς εὐδαιμονίαν καὶ ταῦτα ἕλκει καὶ παρατίθησι, τὸ τὸν σφαλερώτατον διὰ νεότητα καὶ ἡλικίαν τῶν παίδων προπέμψαι, καὶ ἐν ἀσφαλεῖ τὸν βίον καταλῦσαι, καὶ πρὸς τὰ οὐράνια μεταστῆναι πανοικὶ, ὅπερ τελείας εὐδαιμονίας ἐστίν.

(43*) Græcum hujus scholii textum, dissolutum et ἀνακολουθίᾳ maxime laborantem, divinando interpretati sumus.

(44) Καὶ om. in editis.
(44*) Editi μείζονα.
(45) Scribe πλήρεις cum editis

Ibid. C 7. *Ἀλλὰ τοὐναντίον.* Ποῖον; Εἰ τῶν A τοιούτων γεννητόρων ἀμελήσας, καὶ τῶν ἐγγύθεν ὑποδειγμάτων καταφρονήσας, μὴ θαύμαζε, φησὶ, εἰ πρὸς ἑτέρους οὐκ εἶδεν, ἀλλὰ πρὸς τούτους· θαύμαζε δὲ μᾶλλον τὸ ἐναντίον εἰ πρὸς ἑτέρους ἰδὼν καὶ οὐκ ἐπαινετὰ ὑποδείγματα, τούτων ὑπερεφρόνησε.

Ibid. 12. *Καὶ τὴν ἐπὶ πᾶσι τοῦ ἀνδρὸς χάριν.* Τὸ σωματικὸν χάρισμα λέγει, καὶ τὸ κάλλος· τοῦτο γὰρ ἡ εὐαρμοστία παραδηλοῖ, καὶ τὸ ἐν πᾶσι τοῦ ἀνδρὸς καλὸν καὶ σύμφωνον ὡς ἐν φθόγγῳ.

Col. 761 A 5. *Ὦ πῶς ἀδακρυτὶ παρέλθω.* Ἀνωτέρω, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἀρχῇ τοῦ λόγου, τὸν θρῆνον καὶ τοὺς θρηνοῦντας παραιτησάμενος, νῦν ὥσπερ αἰσθόμενος ἑαυτὸν εἰς τοιαῦτα ἐληλυθότα καὶ σχετλιάσαντα, θᾶττον ἐπιλαμβάνεται ἑαυτοῦ παρὰ τὴν B ὑπόθεσιν πεπραγότος, καὶ ἀπολογεῖται ὡς μὴ ἀφιλόσοφον λογισθῆναι διὰ τὸ πάθος· καίτοι δακρῦσαι ἐπὶ νεκρῷ οὐκ ἔξω, ἔφη, τοῦ ἡμετέρου νόμου· ἐνάρξαι μέντοι καὶ μὴ πλέον, ἢ καλῶς ἔχει, θρηνεῖν ἐξεῖναι. Σχετλιάσας οὖν καὶ *Ὦ πῶς* εἰπὼν, οὐ θρηνεῖ πάντως· οὐ γὰρ ἡ ἀρχὴ θρήνου ἤδη καὶ θρῆνός ἐστιν, ὥσπερ οὐδ' ἡ τῆς ὁδοῦ ἀρχὴ, ὁδὸς, κατὰ τὸν μέγαν Βασίλειον.

Ibid. B 3. *Τίς δὲ τῇ τῶν βελτίστων αὐτὸν προσέθηκε;* Τίς, φησὶ, τούτων πλέον, τουτέστι *τῶν βελτίστων*, τοῖς τε ἄλλοις καὶ τοῖς ἐκ τῆς πατρίδος, προυτίμησεν ἢ προστέθεικεν ἑαυτόν;

Ibid. 8. *Καίτοι* (45*) *διὰ τὸ μέγεθος.* Τῆς πόλεως Ἀλεξανδρείας δηλαδὴ, ὡς μεγίστης αὐτῆς ὑπαρχούσης· καὶ διὰ τὸ μέγεθος πάντων σχεδὸν κρυπτομένων, C καὶ μηδὲ γνωριζομένων, οὐδεὶς τούτου *γνωριμώτερος* ἢ *περιφανέστερος* ἐπὶ σωφροσύνῃ καὶ *συνέσει.*

Ibid. C 2. *Καὶ πάντων* (46) ὡς *ἓν ἐξασκήσας.* Συνήθη ταῦτα τῷ Πατρὶ τὸ στρέφειν τε καὶ συνάγειν μετὰ κάλλους, τὰ τῇ φράσει συνεστραμμένα καὶ κατηναγκασμένα ἁβρότερον ἀπαγγέλλειν. *Πάντα οὖν,* φησὶν, ὡς *ἓν* τῶν μαθημάτων ἐξήσκησε, καὶ οὐδὲ τῶν πρεσβυτέρων τις, μὴ ὅτι γε τῶν ἡλίκων, οὕτως εὐκόλως καὶ ἀσφαλῶς κατώρθωσε. Καὶ πάλιν τούτων ἕκαστον ἀντὶ πάντων, τουτέστι, πάντα ὡς ἓν μάθημα ᾔδει, καὶ ἕκαστον ὡς πάντα· τὴν γνῶσιν γὰρ ἁπάντων ὡς ἑνὸς μαθήματος εἶχε, καὶ ἑνὸς ἑκάστου εἴδησιν πάλιν, ὡς ἁπάντων. D

Ibid. 7. *Καὶ τῆς ἐπικινδύνου τοῖς ἄλλοις παιδεύσεως.* Τῆς ἀστρονομίας καὶ ἀστρολογίας, λέγει, ἧς καὶ τὸ χρήσιμον ἐπιφέρει, τὸ ἐκ τῆς τῶν οὐρανίων κινήσεως τὸν Δημιουργὸν θαυμάζειν, καὶ τὸ βλαβερόν τε καὶ ἄχρηστον ἐπιδείκνυσιν, (46*) *οὐ τῇ φορᾷ τῶν ἄστρων*, καὶ τὰ ἑξῆς τῶν ἑπομένων.

Ibid. D 1. *Ἀριθμῶν καὶ λογισμῶν.* Ἤτοι ἀριθμητικῆς, τῆς ἐν ποσότησιν ἀριθμῶν δίκην γραμμῶν, ἐν τριγώνοις καὶ τετραγώνοις σχήμασι καὶ πολυγώνοις ποικιλλομένης. *Λογισμῶν* δὲ, εἴτουν λόγων τε καὶ ἀναλογιῶν, ὡς ἔχουσι πρὸς ἀλλήλους· περὶ

Ἀλλὰ τοὐναντίον. Ne mireris, inquit, si ad cæteros noluit spectare, talibus neglectis parentibus, et spretis proximorum exemplis; mirare vero potius quod apud alios videns non laudabilia exempla, illa contempserit.

Καὶ τὴν... χάριν. Corporalem venustatem et pulchritudinem dicit. Hoc enim significat εὐαρμοστία, pulcherque viri in omnibus, velut in sonis, concentus.

Ὦ πῶς ἀδακρυτὶ παρέλθω. Superius et in ipso sermonis exordio, gemitum et gemeotes deprecatus, nunc quasi inchoati gemitus et querelæ sibi conscius, seipsum statim coercet contra propositum facientem, seque excusat ne ipsum infirmi animi esse dolor arguat. Nec tamen, inquit, contra legem nostram est lugere mortuom; inchoare planctum et intra justos limites lamentari licet. Gemens ergo et Ὦ πῶς exclamaos, non lamentationem perficit : inchoatio enim lamentationis non est ipsa lamentatio, sicut initium viæ non ipsa via est, juxta magnum Basilium.

Τίς δὲ τῇ..., προσέθηκε; Quis, inquit, illis, id est *viris optimis*, cum aliis, tum ex ipsius patria oriundis magis assidua familiaritate se adjunxit? Quis illos in majori pretio habuit?

Καίτοι διὰ τὸ μέγεθος. Urbis Alexandrinæ videlicet, quæ revera maxima erat. Quamvis igitur, propter urbis magnitudinem, omnes fere laterent, vixque ullus notesceret, nemo illo clarior aut illustrior ob temperantiam et sagacitatem.

Καὶ πάντα ὡς ἓν ἐξασκήσας. Concisam hanc et elegantem verborum oppositionem usurpare amat Pater. Omnia, inquit, *ut unum*, id est, omnes scientias ut unam, excoluerat, et nullus inter majores natu, nedum inter æquales, ita facili certoque pede hanc viam cucurrit; *singula rursum ut omnia*, omnes videlicet scientias ut unam callebat, et unamquamque ut omnes; omnium enim ut unius notitiam habebat, et uniuscujusque ut omnium.

Καὶ τῆς... παιδεύσεως. De astronomia et astrologia loquitur, cujus disciplinæ cum utilitatem, admirationem scilicet Creatoris ex corporum cœlestium motu, tum periculum et vanitatem exponit, cum dicit : Οὐ τῇ φορᾷ τῶν ἄστρων, et quæ sequuntur.

Ἀριθμῶν καὶ λογισμῶν. Id est arithmeticæ, quæ circa quantitates numerorum versatur, horum, linearum instar, trigonis, tetragonis, polygonisque figuris variata; λογισμῶν, id est rationum et analogiarum quibus ad se invicem referuntur : de

(45*) Editi καίτοι γε.
(46) Lege πάντα cum editis.

(46*) Hic quædam deesse videntur.

quo fusius tractavimus in commentariis nostris ad sermonem de Pentecoste.

Καὶ τῆς θαυμασίας ἰατρικῆς. Non ironice *admirabilem* vocat artem medicam, sed quod verum est dicit. Vere enim admiratione digna videtur ars quæ exploratis naturis et temperamentis, therapeuticæ exponit regulas. Non loquitur enim de arte illa empirica et insulsa quæ non semel, ex ignorantia primarum causarum, nocere potest : quæ causæ juxta scientiæ regulas consideratæ, investigatæ, necnon inter se secundum naturæ et rationis leges collatæ, morborum quasi radices et fontes patefaciunt, ex quibus variæ affectionum species scaturiunt et germinant : hæc autem pravarum radicum prava propago congruis medicamentorum adhibitionibus succiditur et marcescit.

Μετ' ἐκεῖνον... ἀριθμοῖτο. Nemo igitur, inquit, ita ineptus erat ut illi primas invideret ; imo, si quis primas ambiret, ille in maximi honoris loco habebat illas Cæsario concedere, primumque inter secundos obtinere locum.

Ἡ νῦν κακῶς... διαλυθεῖσα. Par contemplatione dignum matri videbantur, quod nunc, inquit, morte per invidiam dissolutum est. Corpus et personam invidiæ tribuit, quæ per se subsistere nequit. Non ergo hanc *malam dissolutionem* quasi pœnam naturæ humanæ inflictam exponit, quod probabiliter facere potuisset. Sic autem loquens quid sibi voluerit nescio, nisi forte ad patrem invidiæ alluserit. Ex eo enim invidia et mors, inquit, nempe Satana invidiæ patre.

Καὶ πρὸς... σταλῆναι. Constantium, ni fallor, indicat, ad quem absentem, communi senatus decreto hic legatus missus est, rogaturus ut princeps civitas viro eruditorum principe ornaretur, si modo primaria revera urbs et nomine suo digna futura esset.

Συντυχία... ἄλογος. Quod absque omni consilio et deliberatione accidit, hoc συντυχίαν ἄλογον καὶ ἀναίτιον (*eventum fortuitum ratione et causa carens*) appellat. Ad id genus pertinent, quæcumque facimus nullo de his inito consilio, nulla prævia meditatione, ut si, v. c., nihil de emendo libro cogitantes egressi, illum nobis obvium factum emamus : hæc fortuita sunt, hic est cæcus casus. Spontanea vero (αὐτόματα) raro, inopinatoque et absque omni arte causante fiunt : Sic v. c. terræ motu facto, saxum evellitur sedilis figuram habens, et alia id genus, quæ vix semel et iterum conspicere datur. Res vero fortuitæ sæpius occurrunt, illasque aliquaudo sic exspectationi nostræ respondere possibile est, ut artem quamdam in causa habere videantur.

Ὁ πάντα Καισαρίῳ πολύς. In omnibus, inquit, honoratus ego et πολύς (*multus*), id est magnus, siquidem in majori pretio me quam omnes alios habebat et magni faciebat.

(47) Vide infra, ad orationem 41, *in Pentecosten*. Edit.

A ὧν εἴρηται πλατύτερον (47) ἐν τῷ εἰς τὴν Πεντηκοστὴν λόγῳ διὰ τῶν ἡμετέρων ὑπομνημάτων.

Ibid. *Καὶ τῆς θαυμασίας ἰατρικῆς*. Οὐκ εἰρωνευόμενος *θαυμασίας* εἶπεν, ἀλλὰ τὸ ὂν ἔφη· θαύματος γὰρ τῷ ὄντι ἀξία ἡ ἐκ τῶν φύσεων καὶ τῶν κράσεων μεθοδεύουσα, καὶ τῆς θεραπείας τοὺς τρόπους παραδιδοῦσα. Οὐ μὴν τῆς ἐμπειρικῆς καὶ τῆς ἀλόγου τριβῆς, ἣ καὶ βλάψειεν ἔστιν ὅτε τῇ ἀγνοίᾳ τῶν πρώτων αἰτίων· ὥσπερ ἐπιστημόνως θεωρούμενά τε καὶ διερευνώμενα, καὶ φυσικῶς τε καὶ λογικῶς συγκρινόμενα, ἀπαγγέλλουσι τὰς οἷον ῥίζας καὶ πηγὰς τῶν νοσημάτων, ἐξ ὧν ἐκβλύζουσι καὶ τὰ ποικίλα τῶν παθῶν ἐκβλαστάνουσιν εἴδη, ὧν ῥιζῶν ταῖς κατάλλήλοις τῶν φαρμάκων ἰατρείαις ἐκκόπτονταί τε καὶ καταμαραίνονται τὰ βλαστήματα.

B

Ibid. 6. *Μετ' ἐκεῖνον εὐθὺς ἀριθμοῖτο*. Οὐδεὶς οὖν, φησὶν, ἀμαθῶς τούτῳ περὶ πρεσβειῶν ἀμφισβητήσειε· μέγα δὲ τῷ τοιούτῳ τῷ περὶ πρωτείων φιλονεικοῦντι, παραχωροῦντι Καισαρίῳ τὰ πρεσβεῖα, ἐν τοῖς δευτέροις τὸ πρεσβεῖον λαμβάνειν.

Col. 764 B 8. *Ἡ νῦν κακῶς ὑπὸ τοῦ φθόνου διαλυθεῖσα*. Θέας ἀξία ξυνωρὶς τῇ μητρὶ καθορώμενοι, ἥτις νῦν, φησὶ, θανάτῳ ὑπὸ τοῦ φθόνου λέλυται. Σωματοποιεῖ δὲ καὶ προσωποποιεῖ τὸν φθόνον, πρᾶγμα μὴ καθ' ἑαυτὸ συστῆναι δυνάμενον. Μὴ οὖν τὸ τῆς φύσεως ἐπιτίμιον τέως ἔχων αἰτιᾶσθαι τὸ κακῶς εἶπε λυθῆναι· οὐκ οἶδ' ὅπως, ἢ (47*) μή ποτε ἀνάγων εἰς τὸ πρωτότυπον τοῦ φθόνου, οὕτως ἔφη· ἐξ
C ἐκείνου γὰρ ὅ τε φθόνος καὶ ὁ θάνατος, λέγει, τοῦ τὸν φθόνον γεγεννηκότος Σατᾶν.

Ibid. C 4. *Καὶ πρὸς βασιλέα πρεσβείαν σταλῆναι*. Οἶμαι, Κωνστάντιον λέγει, μὴ παρόντα μὲν· ἀπὸ δὲ κοινοῦ δόγματος συγκλήτου, πρεσβευτὴν τοῦτον σταλῆναι, ὥστε τὴν πρώτην πόλιν τῷ πρώτῳ τῶν σοφῶν, εἴτουν Καισαρίῳ, κοσμηθῆναι, εἰ πρώτην ὡς ἀληθῶς εἶναι δεῖ, καὶ τῆς ἐπωνυμίας ἀξίαν.

Ibid. 14. *Συντυχία τις ἔδοξεν ἄλογος*. Ὅπερ οὐκ ἀπὸ γνώμης καὶ βουλῆς γίγνονται, ἁπλῶς δὲ συμβὰν οὕτως, συντυχίαν ἄλογον εἶπε καὶ ἀναίτιον· ὅσα γὰρ μὴ μεριμνήσαντες, μηδὲ προβουλευσάμενοι, ἁπλῶς δ' οὕτως ἐπιτύχοιμεν, εἶεν ἂν τοιαῦτα, οἷον εἰ προϊόντες μὴ σκοπὸν βίβλον ὠνεῖσθαι, ἐπιτυχόντες δ' ὠνησαίμεθα· τυχηρὰ ταῦτα καὶ ἄλογος συντυχία·
D τὸ αὐτόματον δὲ σπάνιον, καὶ πάσης τέχνης ἐκτὸς καὶ προσδοκίας. Οἷον, σεισμοῦ γεγονότος, ἐξ ὄρους λίθον σπασθῆναι, θώκου τύπον ἔχοντα· οἷά τινα καὶ τοιαῦτα· σπάνια δ' ὅμως καὶ οὐχ ὡς ἐπὶ πολὺ ὁρᾶται. Τῶν δὲ συντυχικῶν ὡς ἐπὶ πλεῖστον ἡ σύμβασις, καὶ τέχνης καὶ προσδοκίας ἐγγὺς καὶ φύσει οὐκ ἀδύνατον.

Col. 765 A 8. *Ὁ πάντα Καισαρίῳ πολύς*. Ὁ κατὰ πάντα, φησὶ, τίμιος ἐγὼ, καὶ πολὺς, εἴτουν μέγας, ὡς οὐδενὸς ἐκείνῳ τιμιωτέρου ὄντος ἐμοῦ, καὶ πολλοῦ ἀξίου τυγχάνοντος.

(47*) Forsan leg. εἰ.

Ibid. B 3. *Μᾶλλον δὲ ὁ πόθος πρεσβύτερος* (48). Τουτέστιν, οὐ τηνικαῦτα ἔγνων φιλοσοφεῖν, ἀλλὰ πολὺ πρότερον. Ὁ γὰρ τῆς φιλοσοφίας πόθος ἐνῆν μοι καὶ πρὸ τούτου τοῦ καιροῦ, κἂν ὁ βίος τῆς τοιαύτης ἐφέσεως ὕστερος, καὶ οὐ τῷ πόθῳ ἅμα προσγέγονεν. A

Ibid. 5. *Τὰ πρῶτα τῆς παιδεύσεως*. Τὰ τίμια καὶ προτιμότερα, ἤτοι τοὺς λόγους, καὶ τῆς παιδεύσεως τὰ ἐξαίρετα, ὡς ἂν (48*) ναῷ τῇ πατρίδι ἀνατεθεικότα ἀνάθημα, τὸν ἔπαινόν τε καὶ τὰ ἐγκώμια, καὶ ἐντούτοις θαυμασθέντα. *Δόξης* δὲ *ἐπιθυμία*, φησὶ, καὶ τοῦ προΐστασθαι τῆς πατρίδος, *τοῖς βασιλείοις δίδωσιν* ἑαυτὸν (49), καὶ τὰ ἑξῆς.

Ibid. 11. *Πολλοστὸν τετάχθαι παρὰ Θεῷ κρεῖττον*. Κρεῖττόν ἐστιν ἔσχατον καὶ μετὰ πολλοὺς παρὰ Θεῷ τετάχθαι, ἢ παρὰ τῷ κάτω βασιλεῖ πρωτεύειν. B Μέμψεως δὲ οὐκ ἄξιον κέκρικε τὸ ἑαυτὸν τοῖς βασιλείοις δεδωκέναι Καισάριον· τὸ γὰρ φιλοσοφεῖν οὐ πολλῶν, φησὶ, διὰ τὸ χαλεπὸν καὶ ἐπίπονον· ὅσῳ γὰρ μέγιστον καὶ λυσιτελέστερον, τοσούτῳ καὶ χαλεπόν. Τῶν γὰρ ὑπὸ τῆς θείας προνοίας προσκεκλημένων ἐστὶ τοῦτο, ἥτις καὶ χεῖρα βοηθείας τούτοις καλῶς ὀρέγει· καὶ τὸ μὲν μέγιστον τοῦτο, οὐ μικρὸν δὲ καὶ τὸ τοῦ δευτέρου βίου, καλοκαγαθίας μεταποιεῖσθαι, *καὶ πλείω τῶν κάτω λόγον ἔχειν Θεοῦ καὶ τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας*.

Col. 768 A 2. *Ἄμισθον δὲ τὴν τῆς τέχνης φιλανθρωπίαν*. Σημείωσαι ὅπως τοῖς ἐν τέλει καὶ ἀξιώματι μόνον *τὴν τῆς τέχνης ἄμισθον* εἶπε *φιλανθρωπίαν*, ἀλλ' οὐ πᾶσιν ἁπλῶς.

Ibid. 8. *Καὶ οὐδὲν* (49*) *Ἱπποκράτους ὁρκιστοῦ προσδεόμενος*. Ὅρκον ἐγγράφως καταλέλοιπεν Ἱπποκράτης (50), μηδὲν τῆς φιλανθρώπου ταύτης τέχνης νοθεύειν, μήτε δολοῦν, ἀλλ' οὐδὲ μισθαρνεῖν· οἱ γὰρ μισθαρνέοντες, φησὶ, δουλεύειν ἀναγκάζουσι τὰς ἐπιστήμας. C

Ibid. C 3. *Μείζω τῆς φαινομένης εἰς τὸ κοινὸν εὐσεβείας*. Μεγάλης οὔσης καὶ τῆς εἰς τὸ φαινόμενον καὶ κοινὸν εὐσεβείας, μείζω τὴν κατὰ τὸν κρυπτὸν ἄνθρωπον, τῷ Θεῷ παριστὰς καὶ γνωρίζων εὐσέβειαν.

Ibid. 10. *Οὐ λογικῶς μόνον*. Ἔστι γὰρ καὶ εὐσεβῶς. Πῶς οὖν καὶ τί τὸ διάφορον ἀμφοῖν; Ἔστι γὰρ τὸ λογικῶς ἀποδεικνύναι κατὰ τοὺς τῆς λογικῆς φιλοσοφίας συλλογισμοὺς, ἀνασκευάζειν τε καὶ κατασκευάζειν· ἀλλὰ καὶ εὐσεβῶς καὶ πνευματικῶς ταῖς θείαις χρώμενον Γραφαῖς, καὶ οὐκ ἀνειμένως, φησὶ, καὶ ὑπτίως καὶ ἀσθενῶς, ἀλλὰ καὶ σφόδρα διαπύρως καὶ ἐνδιαθέτως ἐπιχειρεῖν. D

Ibid. 13. *Ἐλύσσα καθ' ἡμῶν βασιλεὺς ὁ δυσώνυμος*. Ἰουλιανὸν λέγει, οὗ καὶ τὸ ὄνομα ὡς μιαροῦ δύσφημόν τε καὶ κάκιστον· ὅς, φησὶν, *ἐκ τῆς εἰς Χριστὸν ἀθετήσεως*, ἀντὶ τοῦ διὰ τὴν ἀθέτησιν Χρι-

(48) Editi ὁ μὲν πόθος πρ.

(48*) Forsan leg. ἐν.

(49) Lege αὐτόν. Edit.

(49*) Editi μηδέν.

(50) V. Hyppocratis *Jusjurandum*, t. 42-44 ed. Linden, præsertim p. 43, lin. 2. Sed ibi medicus ἄνευ μισθοῦ καὶ ξυγγραφῆς artem suam filios educturum,

Μᾶλλον πρεσβύτερος. Id est, non tunc temporis, sed jamdudum philosophari mihi statutum erat. Philosophiæ enim desiderium ante hoc tempus me subierat, quamvis serius illud actu compleverim, nec votum practica statim vita consecuta sit.

Τὰ πρῶτα τῆς παιδεύσεως ἀναθέντα τῇ πατρίδι. Cæsarium, inquit, postquam patriæ pretiosiora ingenii sui monumenta, scripta scilicet, et scientiæ suæ primitias, necnon admirationem sui et laudes publicas quasi in templo dedicasset, gloriæ cupiditas et patriæ tutelam suscipiendi votum ad aulam regiam compulit, *τοῖς βασιλείοις δίδωσιν*, etc.

Πολλοστὸν... κρεῖττον. Præstat apud Deum inter postremos censeri quam apud regem terrenum primas ferre. Non reprehensione dignum censet Cæsarium quod se in aulam contulerit. Philosophari enim, inquit, non multorum est; res siquidem ardua est et laboriosa eoque difficilior quo utilior et sublimior. Hoc enim illis tantum possibile est quos divina providentia vocavit, ipsis auxilium ferens et amicam manum porrigens. Verum tamen etsi id vitæ genus primum sit et nobilissimum, non tamen secundum parvi faciendum est, quo quis probitati studens majorem Dei salutisque suæ quam terrenarum rerum rationem habet.

Ἄμισθον... φιλανθρωπίαν. Notanda agendi ratio qua proceribus tantum, non autem omnibus indiscriminatim gratuitam artis humanitatem proponit.

Καὶ οὐδὲν... προσδεόμενος. In scriptis reliquit jusjurandum suum Hippocrates, quo recipit se nullo modo humanam illam artem adulteraturum aut depravaturum, neque ex ea quæstum facturum: hoc enim agentes, inquit, servitutem scientiæ imponunt.

Μείζω... εὐσεβείας. Etsi non modica illius pietas in publico spectaretur, majorem tamen, quantum ad absconditum hominem, Deo offerebat et notam faciebat.

Οὐ λογικῶς μόνον. Pro veritate enim pie etiam certari potest. Quomodo? et in quo differt uterque certandi modus? Dialectice videlicet certat qui demonstrationes juxta logicæ regulas exponit, argumentaque destruit vel struit: dicit autem Cæsarium pro veritate certare pie et spiritualiter, sacris videlicet Scripturis innixum, non debiliter, nec supino remissoque animo, sed vehementer et ferventi impetu adversarios urgentem.

Ἐλύσσα... δυσώνυμος. Julianum dicit, cujus, utpote scelerati, nomen infandum est et pessimum. Qui, inquit, postquam in seipsum primum, per Christi ejurationem (scripsit enim ἐκ τῆς

ἣν χρηΐζωσι μανθάνειν, jurat. Sedem loci, οἱ γὰρ... ἐπιστήμας, non inveni. De decenti ornatu, t. 1, p. 55, l. 4, Hippocrates quidem ἀφιλαργυρίαν inter virtutes medici enumerat, sed de constituenda ab ipso mercede fuse agit *Præceptionib*. c. 4. Alii meliora dent.

ἀθετήσεως eodem sensu ac διὰ τὴν... ἀθέτησιν) insanuisset, jam aliis quoque gravis erat et intolerabilis, persecutioni humanitatis larvam imponens. Non cæterorum enim Christi hostium et persecutorum in modum magno animo impietatem professus est, neque eam in se palam suscipere et manifestare est ausus.

Καὶ τὸ μὲν πρῶτον. Hoc primum artificium excogitavit, ut qui Christi causa patiebantur (illud enim honorabilius erat) eos tanquam facinorosos cruciatu afficeret, improbitatis notam illis imponens. Alterum, quod neminem tyrannice violenterque ad apostasiam compelleret, sed persuasionem tantum multiformemque et dolosum sermonum apparatum adhiberet; cujus sibilorum variis lenociniis cedere athletas Christi vafer serpens cogebat. [Magis enim proficere sibi videbatur Julianus] si Christiani sponte impietatem amplecterentur, infamiam inde contrahentes, quam si id periculi metu facerent.

Καὶ λόγῳ... δυνατόν. Promptus et paratus athleta erat, opere et sermone munitus adversus hostem in utroque genere pollentem. Jam enim dixerat tyrannum multum esse in armis et magnum in dicendi facultate, adversus quæ athletam suum armavit Christus sermone et virtute cœlesti. Λόγων autem οἰκειότητι προσαίνειν, id est adulari [Cæsarium] quasi sibi communione eloquentiæ conjunctum (ὡς λόγοις ᾠκειωμένον αὐτῷ) et scientiæ non expertem, idque exsultando et gloriando.

Καὶ γὰρ καὶ λογικάς. Modo expositum est, quæ ad logicam pertinent, circa demonstrationes et syllogismos versari. Hic vero loci λογικάς dixit pro διαλεκτικάς vel σοφιστικάς· nonnullas enim argutias ambitiosaque verba significat.

Τὸ περιβόητον τοῦτο. Quale? Illud scilicet: *O felicem patrem!* inquit, felicitatem talium liberorum patris admirans; sed, *O infelices liberos!* addidit, ad pietatem scilicet respiciens quam impius ille infelicitatis instar habebat; propter quam tamen Cæsarium honoratum fuisse ait, ignominiæ et beatæ infelicitatis cum fratre participem factum: magis enim illum tali dedecore nobilitavit [Julianus] quam si cum ipso fortunam suam participasset. *Exsul* ergo *beatus*, inquit, *ad nos redit*, *tropæo ornatus*, *atque ob talem ignominiam clarior quam ob* reliquæ vitæ *splendorem*.

Καὶ ὡς διδοὺς μᾶλλον χάριν. Postquam res ad Christianos rediissent cum maximo honore et gloria, inquit, *cum quot et quantis testimoniis!* in aulam rursum receptus est, velut ipse beneficium potius dans quam aliquo munere donatus.

A στοῦ, καὶ καθ' ἑαυτοῦ ἐμαίνετο πρῶτον, καὶ τοῖς ἄλλοις ἤδη ἀφόρητος ἦν καὶ ἐπαχθής· καὶ ὑποκλέπτων ἐν πλάσματι ἐπιεικείας τὸν διωγμόν. Οὐδὲ κατὰ τοὺς ἄλλους Χριστομάχους καὶ διώκτας, μεγαλοψύχως καὶ περιφανῶς ἑαυτῷ περιεγράφετο τὴν ἀσέβειαν εἰς τοὐμφανὲς, οὐδὲ εἰς ἑαυτὸν ὅλην τὴν ἀσέβειαν ἀριδήλως ἐδείκνυ.

Col. 769 A 1. *Καὶ τὸ μὲν πρῶτον*. Τοῦτο πρῶτον σοφίζεται καὶ τεχνάζεται, τὸ *πάσχοντας ὡς Χριστιανοὺς* (τουτὶ γὰρ τὸ προυργιαίτερον ἦν) ὡς δῆθεν *κακούργους κολάζεσθαι*, πρόφασιν κακουργίας τούτοις ἐπιτιθείς. Δεύτερον δὲ τέχνασμα δηλονότι, οὐ τυραννίδος καὶ βίας, ἀλλὰ πειθοῦς ὀνόματι, καὶ λόγοις ποικίλοις καὶ ἀπατηλοῖς πείθειν ἐπεχείρει, καὶ πλοκαῖς καὶ σκολιότησι τῶν ἐκείνου συριγμῶν B ὁ σκολιὸς ὄφις ἠνάγκαζεν ἡττᾶσθαι τοὺς ἀθλητάς. ὡς ἂν αὐθαιρέτως δῆθεν χωροῦντας (50*) πρὸς τὴν ἀσέβειαν, μεῖζον ἢ τοῦ κινδύνου τὸ τῆς αἰσχύνης αὐτοῖς.

Ibid. B 11. *Καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ πρὸς τὸν ἐν ἀμφοτέροις δυνατόν*. Ἀθλητὴς ἕτοιμος ἦν καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ πεφραγμένος *πρὸς τὸν ἐν ἀμφοτέροις δυνατόν*. Ἤδη γὰρ καὶ τῇ τῶν λόγων δεινότητι μέγαν τὸν τύραννον εἶπε, καὶ τῇ τῶν ὅπλων πληθύϊ, οἷς καὶ τὸν ἀθλητὴν ὥπλισεν λόγῳ καὶ θείᾳ δυνάμει Χριστός. Λόγων δὲ *οἰκειότητι* προσαίνειν (51), τουτέστι, κολακεύειν, ὡς λόγοις ᾠκειωμένον αὐτῷ καὶ οὐκ ἀμαθῆ, περιχαίρων καὶ χαριεντιζόμενος· εἶτα καὶ C *δεδιττόμενος* πάλιν τῇ ἐξουσίᾳ.

Ibid. 13. *Καὶ γὰρ καὶ λογικάς*. Οὐ πρὸ πολλοῦ περὶ τῶν λογικῶν ἡμῖν ἐσημειώθη· ὡς συλλογισμοὺς καὶ ἀποδείξεις αἰνίττεται· διαλεκτικὰς δὲ, τὰς σοφιστικάς· *στροφὰς* γάρ τινας καὶ κομψὰς λέξεις σημαίνει.

Col. 772 A 8. *Τὸ περιβόητον τοῦτο*. Ποῖον; Τὸ *ὢ πατρὸς εὐτυχοῦς*· τῆς εὐτυχίας καὶ εὐπαιδίας θαυμάζειν· *δυστυχῶν δὲ παίδων* πάλιν φησὶ, διὰ τὴν εὐσέβειαν, ἣν δυστυχίαν ὁ δυσσεβὴς ἀπεκάλει, ἐν ᾗ καὶ τιμῆς ἠξιῶσθαι φάσκει, τῇ κοινωνίᾳ τῆς τοῦ ἀδελφοῦ εὐτυχοῦς δυστυχίας καὶ ἀτιμίας. Τῇ γὰρ τοιαύτῃ ἀτιμίᾳ, τιμῆς μάλιστα τῇ τῆς τύχης κοινωνίᾳ ἠξίωσε. *Φυγὰς* οὖν *ὁ μακάριος* ἐκεῖθεν *πρὸς ἡμᾶς ἐπανήκει· τροπαιοῦχός τε καὶ περιφα-* D *νέστερος τὴν ἀτιμίαν ταύτην*, παρὰ τὴν τοῦ λοιποῦ βίου λαμπρότητα.

Ibid. C 4. *Καὶ ὡς διδοὺς μᾶλλον χάριν*. Ἐπανελθόντων γὰρ Χριστιανοῖς τῶν πραγμάτων μετὰ δόξης καὶ τιμῆς, καὶ μεθ' ὅσων καὶ οἵων μαρτυριῶν, τοῖς βασιλείοις, φησὶν, ἀναλαμβάνεται, ὡς χαριζόμενος μᾶλλον αὐτοῖς, ἢ παρ' αὐτῶν τι χάριτος κομιζόμενος.

(50*) Lege χωροῦσι cum editis.

(51) Sic cod. pro προσσαίνειν. In textu cod. Reg. 524 habet προσαίνων. Græci omnino sibilantes in pronuntiatione fere non duplicant. Inde tot librariorum errores in codd. Quæ autem ego olim monui, ad Longi *Pastor*. p. 173, nonnisi de σ ante στ vitando dicta esse volui. Plat. *Euthyd.* p. 304, D, προσστάς dedit primus Heindorf.: codd. habent προστάς. Schol. ad Soph. *Trach.* 1185 etiamnum προστήσης legitur pro προσστήσης. Hemsterh. Additam uss. ad Stephani *Thesaur.* προσστάς unice probat. Etiam ante χ unum tantum σ tolerasse Græcos librarios docet me Boissonad. ad *Anecdot.* t. II, p. 355, et t. 5, p. 251, ob vitandam κακοφωνίαν, ut ibi docent grammatici veteres.

A

Col. 773 A 3. *Τὴν οὐ πολλοστὴν ἀπὸ βασιλέως διέπων ἀρχήν*. Ἀντὶ τοῦ, μεγάλην ἀρχὴν καὶ οὐ μετὰ πολλὰς ἑτέρας ὑστάτην.

Ibid. 4. *Ἡ δέ ἐστι* (51*), *ταμιεύειν βασιλεῖ τὰ χρήματα*. Τουτέστι, συλλέγειν καὶ συντηρεῖν ἐν ταμιείοις· ἔοικεν αὕτη φορολογία εἶναι.

Ibid. 5. *Ἁρπάσαντα τὸν καιρὸν εἰς νουθέτησιν*. Τοῦ σεισμοῦ τὴν πρόφασιν καὶ τὸν καιρὸν λέγει, τοῦ ἐν Νικαίᾳ μεγίστου γεγονότος, ὑφ' οὗ καὶ *τῷ συμπτώματι σκεπασθεὶς* διεσώθη. Καὶ λοιπὸν διενοεῖτο, *μεταθέμενος τὴν στρατείαν* διὰ τὸν κίνδυνον, ἀμείβειν καὶ τὰ βασίλεια, ὅπερ καὶ ἐκ πολλοῦ *πρὸς ἐμὲ γράφων ἔπειθεν*· ἐμὲ δὲ τὸν καιρὸν ἁρπάσαντα εἰς νουθέτησιν τοῦ κινδύνου, μὴ διαλιπεῖν ὑποτιθέναι, ἐν τοῖς χείροσιν ἀεὶ μὴ καλινδεῖσθαι τὴν οὕτω φιλόσοφον ψυχήν.

B

Ibid. 9. *Ἀλλὰ τοῦ μὲν σεισμοῦ κρείττων ἐγένετο*. Ἀλλὰ γὰρ τοῦ μὲν *σεισμοῦ κρείττων ἐγένετο*· οὐκ ἔτι δὲ καὶ τῆς νόσου· τὸ μὲν γὰρ ἴδιον τῆς αὐτοῦ ἦν εὐσεβείας, τὸ παραδόξως διασωθῆναι· τὸ δὲ κοινὸν πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους· ἄνθρωπος γὰρ ἦν, οὐ μὴν τὴν φύσιν ἀθάνατος.

Ibid. 13. *Καὶ προὔλαβεν ἡ παραμυθία τὸ πάθος*. Τὸ τοῦ θανάτου πάθος προέλαβεν ἡ παραμυθία τῆς ἀπὸ τοῦ σεισμοῦ σωτηρίας, ὅπως τῷ θανάτῳ αὐτοῦ ὕστερον, τῇ λύπῃ ὡσπερεὶ κατασεισθέντες καὶ καταπεσόντες, τῆς τότε σωτηρίας τῷ παραδόξῳ, φησὶν, ἐγκαυχησώμεθα.

Ibid. C 3. *Μαρτύρων βήμασι πομπευόμενος*. Τουτέστι, παραπεμπόμενος, καὶ ὡς ἐπινικίῳ πομπῇ

C

δορυφορούμενος, καὶ ἐν βήμασι μαρτύρων δοξαζόμενος, ὡς ἂν τῆς σοροῦ ἐν τοῖς βήμασιν ἀποτιθεμένης, ὡς μάρτυρος τῶν μαρτύρων· λαμπροφορίαν δὲ μητρὸς ὑποληπτέον τὴν ἐξαλλαγὴν τῆς λαμπρᾶς ἐσθῆτος, ἀποσεισαμένης τὴν πενθήρη, διὰ τὴν τῆς μαρτυρίας δόξαν καὶ τὴν εὐσέβειαν, καὶ ὥσπερ εὐφραινομένης, ἀλλ' οὐκ ἀθύμως ἀλυούσης. Νεόκτιστον δὲ ψυχὴν, ὡς ἐν ἐσχάτοις ἀνακτισθεῖσαν, καὶ τῷ δι' ὕδατός τε καὶ Πνεύματος ἀναμορφωθεῖσαν βαπτίσματι.

Col. 676 A 4. *Ὁ πικρὸς λίθος*. Πικρὸν τοῦτον καλεῖ τὸν οὐδὲν ἐπταικότα λίθον· δηλονότι ὡς καλύψαντα τὸ μὴ καλύπτεσθαι ἄξιον σῶμά τε καὶ κάλλος· ἔθος δὲ καὶ τοῖς ἁγίοις ἐν καιρῷ λύπης μεγάλης καὶ σφοδρᾶς, μηδὲν δύσφημον ἄλλο, ἀλλ' ἢ τοῖς ἀψύ-

D

χοις ἐπαρᾶσθαί τε καὶ κατηγορεῖν· ὡς Δαυΐδ· *Ὄρη τὰ Γελβουέ* (52).

Ibid. 11. *Καὶ ἀλογίᾳ μᾶλλον* (52*). Ἀλογία γάρ ἐστι καὶ σκότωσις νοῦ τῷ ὄντι, ἡ ἐκ τῶν τοιούτων ἀφοσίωσις τῶν ἀπελθόντων.

Ibid. 12. *Τὸ δ' ἐμὸν δῶρον, λόγος*, φησὶν, ἐστὶ, καὶ τὰ ἑξῆς.

Ibid. C 2. *Τὰς ψευδομένας τιμάς*. Τὰς ἀνυπάρκτους καὶ ἀνυποστάτους· τοιοῦτον γὰρ τὸ ψεῦδος· καὶ λεγόμενον οὐχ ὑφίσταται, ὁποία καὶ ἡ τῶν αἰσθη-

Τὴν οὐ πολλοστὴν... ἀρχήν. Id est præclaram, nec multis inferiorem.

Ἡ δέ ἐστι... τὰ χρήματα. Id est colligere pecunias collectasque in gazophylacio servare. Hoc munus tributorum exactio fuisse videtur.

Ἁρπάσαντα... νουθέτησιν. Ad occasionem alludit quam arripuit ex vehementi terræ motu Nicææ exorto, e quo ipsa ruina protectus Cæsarius incolumis evasit. Exinde meditabatur a rebus periculo obnoxiis militiam transferre, sibique commutare aulam, quemadmodum mihi per litteras jampridem significaverat: Mihi, inquit, qui hanc occasionem de periculo monendi arripiens, non cessabam hanc tam philosophicam animam hortari ne semper in deterioribus rebus volutaretur.

Ἀλλὰ τοῦ... ἐγένετο. Re enim vera terræ motu superior fuit, morbo vero non item. Illud enim propter pietatem proprium habuit, ut miraculose salvaretur; hoc cum cæteris commune: homo enim erat, nec sane natura immortalis.

Καὶ προὔλαβεν... τὸ πάθος. Mortis ejus calamitatem antevertit consolatio divinitus receptæ in terræ motu salutis, ut ipsius morte postea concussi et quasi mœrore prostrati, admirandæ hujus salvationis memoria gloriaremur.

Μαρτύρων βήμασι πομπευόμενος. Id est deductus, quasi triumphali pompa comitatus, et sacrariis martyrum dignatus, ejus videlicet loculo, utpote martyris, in sacrariis martyrum deposito. Matris vero λαμπροφορίαν intelligendum est de susceptione vestis splendidæ, excussa scilicet funebri, propter gloriosum filii martyrium pietatemque; ipsa siquidem mater exsultabat nedum luctui remisso se dederet. *Recens creatam* (νεόκτιστον) dicit fratris *animam*, quippe quæ ultimis vitæ temporibus regenerata sit perque Spiritum et aquam in baptismate transformata.

Ὁ πικρὸς λίθος. Amarum vocat lapidem qui nullius casus causa exstitit, quod videlicet operturus esset corpus et pulchritudinem, quæ celari minime oportebat. Solent autem viri sancti, cum magno et vehementi dolore premuntur, nullum acerbis verbis impetere nisi res inanimatas in quas maledicta et objurgationes jactant, ut David, *Montes Gelboe*, inquiens, etc.

Καὶ ἀλογίᾳ μᾶλλον. Insaniam enim et cæcitatem mentis arguit hoc modo vita functis parentari.

Τὸ δὲ ἐμὸν δῶρον λόγος. Supple ἐστί. Meum, inquit, munus oratio est, etc.

Τὰς ψευδομένας τιμάς. Id est non revera exsistentes, non subsistentes. Tale est enim mendacium: ne prolatum quidem subsistit: sic et phan-

(51*) Editi ἦν.
(52) II Reg. I, 21.

(52*) Editi μᾶλλον καὶ ἀλογία πάθους.

tasmata quibus sensus decipiuntur, postquam paulisper nobis illuserint, statim evanescunt velut somnium evigilantis.

Οὐ μικρὰν... δεξάμενοι. Tanquam per specula et ænigmata aliquam habemus imaginem, et quasi fluxum et guttulam summæ pulchritudinis; utinam vero ad ipsum perfectionis fontem perveniamus, puraque mente puram veritatem aliquando intuentes, hanc mercedem laboris hic in studio virtutis exhausti inveniamus, ut ibi perfectiorem virtutem consequamur, qui est sacræ nostræ disciplinæ finis.

Τί λοιπὸν ἔτι. Juxta leges rhetoricæ quæ ad laudationes funebres spectant, Basilii sermo progreditur : expositis enim ordineque tractatis orationis capitibus, solemne erat antiquis, cum finem dicendi facerent, in consanguineorum consolationem orationem convertere.

Καὶ τοῦτο ὑμέτερον. Se excusat ne mirum senibus videatur, *Si ego*, inquit, *juvenis admonendi munus suscipiam, et aliquid rectius quam vos ipsi dicere videar : nam et hoc quoque vestrum est*, qui vitæ nobis et scientiæ auctores exsistitis.

Οὐδ' ὁ... βίος μακρός. Si cum divina et sempiterna natura comparetur, inquit, ne tota quidem hominis vita in terrisque conversatio longa est; vigesimum nempe supra centesimum annum vix unquam attingens, nedum hæ vitæ reliquiæ quæ nobis supersunt, illud enim præoccupat quod mox dicturus est, nempe, Πόσον ἡμᾶς ἔφθη Καισάριος; (*quantum nos antevertit Cæsarius?*) Mortem autem *occasum* appellat *vitæ humanæ*.

Καὶ παλαιστῶν μέτρον. Mensurabilem ait numerum; mensuræ enim genus est palmus : *Palmares posuisti dies meos*, inquit David, id est *mensurabiles*. Palmus autem mensura est, quæ quatuor digitis cohærentibus, vel etiam pugno, quatuor nempe digitis interius flexis, repræsentatur, alioque nomine δῶρον apud Græcos appellatur. Hesiodus :

Trispithameam rotæ curvaturam secare in decapalmari curru.

Πάντα ματαιότης ματαιοτήτων. Dictum est vanitatem esse quod temere fit aut dicitur, quodque veluti labor et afflictio est inutilis; labor enim inutilis quodammodo afflictio est. Apud Ecclesiastem vero vanitas non est aliquid subsistentia carens; habet enim spiritus et auræ, id est animæ, præsumptionem. Magistri mentem secutus Basilius, *Hoc est*, inquit, *inconsideratus quidam animi impetus et vana hominis distractio.*

Τέλος λόγος... Θεὸν φοβοῦ. Animadverte, inquit, hoc duntaxat commodi ex hac vita tibi accessurum ut per rerum visibilium perturbationem et fluctuationem ad res fixas et mansuras deducaris.

Καὶ.... πρὸς τὰ ἄνω. Spiritum sanctum innuit

σεων πλάνη· μικρὸν γὰρ θέλξασα, ἀπέστη θᾶττον, ὡς ἐνύπνιον ἐξεγειρομένου.

Ibid. 6. *Οὐ μικρὰν ἀποῤῥοὴν ἐνταῦθα δεξάμενοι. Τὸ ὅσον ἐν ἐσόπτροις καὶ ἐν αἰνίγμασι*, τὴν τοῦ καλοῦ ἔχομεν φαντασίαν, καὶ οἷον ἀπόῤῥοιάν τινα καλλονῆς καὶ ῥανίδα, *αὐτῇ δὲ τῇ πηγῇ* τοῦ ἀγαθοῦ, *μετὰ* τοῦτο *ἐντύχοιμεν*, καὶ *τῆς περὶ τὸ καλὸν ἐνταῦθα* σπουδῆς καὶ *φιλοπονίας, τὴν τελεωτέραν ἐκεῖσε, καθαρῷ* τῷ *νῷ καθαρὰν* ἐποπτεύσαντες *ἀλήθειαν*, μισθὸν τοῦτο εὑρίσκομεν (53), ὅπερ δήπουθεν καὶ τέλος ἐστὶ τῆς ἡμετέρας μυσταγωγίας.

Ibid. D 2 *Τί λοιπὸν ἔτι;* Κατὰ τὴν τῶν ἐπιταφίων τεχνικὴν διαίρεσιν, πρόεισι καὶ αὐτῷ ὁ λόγος· μετὰ γὰρ τὴν ἔκθεσίν καὶ τὴν τῶν πρακτέων ἐξάπλωσιν τῶν κεφαλαίων, τέλος καὶ παραμυθίᾳ τῶν προσηκόντων οἱ παλαιοὶ κέχρηνται.

Col. 777 B 3. *Καὶ τοῦτο ὑμέτερον.* Ὑπεραπολογεῖται μὴ θαυμαστὸν γέρουσι δόξαι, νουθετεῖν τὸν νέον, φησὶν, ἐμὲ, εἴ τι καὶ ἄμεινον λέγειν ὑμῶν δοκῶ· ὑμέτερον γάρ ἐστι καὶ τοῦτο, τῶν καὶ τοῦ εἶναι καὶ τοῦ εἰδέναι ἡμῖν αἰτίων.

Ibid. 7. *Οὐδ' ὁ πᾶς ἀνθρώπου* (53*) *βίος μακρός.* Τῇ θείᾳ φύσει καὶ ἀτελευτήτῳ παραβαλλόμενος, φησὶν, οὐδὲ ὁ πᾶς ἀνθρώπου βίος καὶ ἡ ζωὴ μακρός ἐστιν οἷ (54) τὰ ἑκατὸν εἴκοσι τυχὸν τῆς ζωῆς ἔτη· οὐχὶ δὲ τὸ τῆς ζωῆς λείψανον ἡμῶν καὶ τὸ λειπόμενον ἔτι· πρὸς γὰρ τὸ, *Πόσον ἡμᾶς ἔφθη Καισάριος;* ὁ σκοπὸς ὁρᾷ· δύσιν δὲ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς (54*) τὸν θάνατον εἶπε.

Ibid. D 7. *Καὶ παλαιστῶν μέτρον.* Μετρητὸν λέγει ἀριθμόν· μέτρου γὰρ εἶδος ἡ παλαιστή. *Παλαιστὰς ἔθου τὰς ἡμέρας μου*, φησὶν ὁ Δαυῒδ (55), εἴτουν μετρητάς· παλαιστὴ δέ ἐστι μέτρον, τεσσάρων δακτύλων ἐπαλλήλως συντεθειμένων, ἢ καὶ πὺξ εἴσω κλιθέντων τῶν δακτύλων, ὃ καὶ δῶρον καλεῖται. Ἡσίοδος (55*)·

Τρισπίθαμον δ' ἄψιν τάμνειν δεκαδώρῳ ἁμάξῃ.

Col. 780 A 14. *Πάντα ματαιότης ματαιοτήτων.* Εἴρηται περὶ ματαιότητος, ὅτι τὸ εἰκῇ γινόμενόν ἐστιν ἢ λεγόμενον· ἢ καὶ ὡς ἄτη καὶ βλάβη ἀνόνητός ἐστιν· ὃ δὲ ἀνωφελὲς καὶ ἄτη ἐστὶ, τρόπον τινὰ βλάβη ἐστίν· ὁ δὲ Ἐκκλησιαστὴς οὐχ ὡς ἀνύπαρκτόν τι, ἀλλὰ πνεύματός τε καὶ αὔρας ὡς ψυχῆς προαίρεσιν ἔχον. Κατὰ τὸν νοῦν τοῦ διδασκάλου ἐξείληφε τὸ ῥητόν· ἄλογος, φησὶν, ὁρμὴ ψυχῆς ἐστι, καὶ ἀνθρώπου περισπασμὸς ἀκερδής.

Ibid. B 3. *Τέλος λόγου, τὸ πᾶν ἄκουε, τὸν Θεὸν φοβοῦ.* Σημείωσαι τοῦτο, φησὶ, μόνον κέρδος τῆς ἐνταῦθα ζωῆς, διὰ τῆς ταραχῆς καὶ ἀνωμαλίας τῶν ὁρατῶν, ἐπὶ τὰ ἑστῶτα ὁδηγηθῆναι καὶ μένοντα.

Ibid. C 1. *Καὶ τῷ πνεύματι φέροντι πρὸς τὰ*

(53) Editi εὑρίσκοιμεν.
(53*) Editi ἀνθρώπων.
(54) Sic codex. Lege ἤ.
(54*) Δύσις et ζωῆς pro λύσις et πνοῆς Basilius in textu suo legisse videtur.

(55) Psalm. XXXVIII, 6, ubi cod. Vatican. pro παλαιστάς habet παλαιάς. Παλαιστάς lectio est codicis Alexandrini.
(55*) Ἔργ. κ. ἡμ. 428.

ἄνω. Ἤτοι τῷ ἁγίῳ, ἢ τῷ νοερῷ τῆς ψυχῆς. Ἀεὶ γὰρ καὶ αὐτὸ ἐφίεται τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τῶν ἄνω καὶ οὐρανίων· ἕλκει δὲ καὶ τὸ σῶμα, εἴ γε ἄρα γνησίως τῷ συγγενεῖ ἑποίμεθα.

Ibid. 13. *Οὐ φιλοσοφήσει τὰ Ἱπποκράτους.* Οὗτοι ἄριστοι γεγόνασιν ἰατρῶν, καὶ τοῖς συγγράφουσι θαυμαζόμενοι· οἷς γεγόνασί τινες καὶ ἀντίθετοι, τἀναντία ἔν τισι καὶ γράψαντες καὶ σπουδάσαντες. Ὅπως δὲ ἐπ' ἀλλοτρίαις συμφοραῖς ἰατροὶ λύπας καρπῶνται (56), εἴρηται· τοῖς νοσοῦσι γὰρ καὶ ἐν συμφοραῖς οὖσι συμπάσχουσι, καὶ μάλιστα ταῖς ἀποτυχίαις.

Ibid. D 2. *Οὐκ ἀποδείξει τὰ Εὐκλείδου.* Οὗτοι γεωμετρῶν βέλτιστοι· Πτολεμαῖος δὲ καὶ ἀστρονόμων πολλῶν, μᾶλλον δὲ πάντων διήνεγκεν.

Col. 781 A 2. *Οὐ καλλωπιεῖται τοῖς Πλάτωνος.* Καὶ οὗτοι φιλοσόφων οἱ δοκιμώτατοι· μάλιστα πάντων Πλάτων καὶ Ἀριστοτέλης ὑπέρκεινται.

Ibid. B 3. *Καὶ μητρὸς πάθος κενοῦνται.* Πῶς; *Δι' ὑποσχέσεως καλῆς καὶ ὁσίας, δοῦναι πάντα τῷ παιδὶ* (57) τῷ ἐκείνου· διὰ τῶν πενήτων, καὶ δι' ὧν τὸ τῆς μητρὸς κεκένωται τῆς λύπης πάθος, τῇ φιλοτιμίᾳ διαχυθείσης εἰς εὐθυμίαν.

Ibid. 11. *Πείθομαι σοφῶν λόγοις, μέχρι τοῦ, ἅτε τοῦ ἐπισκοτοῦντος. Τοῦ συνδεδεμένου ἀπολυθεῖσα, σώματος* (58) δηλονότι, ἐν συναισθήσει αὐτίκα γίνεται τοῦ καλοῦ ἡ ψυχή. Ἢ *ἀποτεθέντος*, φησὶ πάλιν. Τίνος; Οὐ τοῦ σώματος ἁπλῶς· οὕτω γὰρ ἄμεινον διαστέλλειν· τοῦ δ' ἐπισκοτοῦντος σωματικοῦ πάχους, καὶ τῆς ἀχλύος, τῆς τὴν σκότωσιν τέως ἐμποιούσης· ὡς ἤδη τῇ ἀναστάσει τοῦ σώματος ἀποκαθαρθέντος, καὶ κούφου καὶ διειδεστάτου λοιπὸν γεγενημένου· οὐ γὰρ τὸ σῶμα λέγει ἀποτεθεῖσθαι παντελῶς μετὰ τὴν ἀνάστασιν, τῇ δὲ λύσει ἅμα καὶ τῷ θανάτῳ ἀποτεθειμένου μὲν ἐκείνου, τῇ δὲ ἀναστάσει τελέως καὶ τῇ ἐξαλλαγῇ καὶ μεταποιήσει ἀπαλλαγεῖσα τῶν ἐπισκοτούντων, θαυμασίαν εὐθύς τινα ἡδονὴν ἥδεταί τε καὶ ἀγάλλεται ἡ ψυχή.

Ἢ οὐκ οἶδα, φησὶν, *ὅ τι καὶ λέγειν χρὴ*, ὅπερ αἰνίττεται τῇ διαπορήσει, τὰ ἀμφότερα ἅμα εἰσάγειν (59), τήν τε τοῦ σώματος λύσιν, καὶ τὴν ἀπόθεσιν τοῦ σκοτασμοῦ, ὡς καὶ διαλυθέντος καὶ αὖθις ἀναληφθέντος, καὶ τῇ ἐξαλλαγῇ μεταποιηθέντος, καὶ καθαρθέντος τοῦ σώματος, καὶ ὅλου πνευματικοῦ γεγονότος, ἀλλ' οὐχὶ παρὰ τοῦτο καὶ τὴν ἀπόθεσιν τούτου τὴν παντελῆ· τὸ οὕτω διστακτικῶς παραινιττόμενον ἤδη βεβαιοῖ.

Ibid. C 6. *Καὶ τὰς περικειμένας ἀποσεισαμένου* (60) *πέδας.* Καὶ ἐντεῦθεν οὐκ ἄδηλον, ὅτι εὐθὺς μετὰ τὴν διάλυσιν καὶ τοῦ ἐπισκοτοῦντος σώματος τὴν ἀπόθεσιν λέγει, ἐν συναισθήσει γίνεσθαι τοῦ καλοῦ, οὐ μὴν μετὰ τὴν ἀνάστασιν· οὐ γὰρ ἂν μικρὸν ἔφησεν ὕστερον· *Καὶ τὸ συγγενὲς σαρκίον ἀπολαμβάνει.*

Col. 784 A 5. *Ὅλον εἰς ἑαυτὴν ἀναλώσασα.* Τῇ

vel intellectualem animæ nostræ partem, quæ semper ad bonum, ad ea quæ sursum sunt, et ad cœlestia sponte tendens, ipsum corpus secum rapit, dummodo congenito nobis [cœlestium studio] obtemperemus.

Οὐ φιλοσοφήσει τὰ Ἱπποκράτους. Hippocrates et Galenus principem inter medicos locum obtinuere, maximeque a scriptoribus laudati sunt: surrexerunt tamen doctrinæ illorum adversarii, qui contraria scripserunt et secuti sunt. Quomodo vero medici ex alienis calamitatibus proprias molestias capiant explicatum est: ægrotantibus videlicet et afflictis, maximeque ob adversam fortunam desperantibus, compatiuntur.

Οὐκ ἀποδείξει τὰ Εὐκλείδου. Hi sunt geometrarum principes; Ptolemæus autem multis etiam astronomis, imo omnibus antecellit.

Οὐ καλλωπιεῖται τοῖς Πλάτωνος. Et hi sunt philosophorum illustrissimi; sed omnibus præstant Plato et Aristoteles.

Καὶ μητρὸς πάθος κενοῦνται. Quomodo? Per præclaram videlicet et sanctam pollicitationem, qua omnia Filio [in sepulcrale munus] se daturam recipit: exhausto enim per munificentiam in pauperes matris luctu, ipsa lætitia diffundetur.

Πείθομαι... τοῦ ἐπισκοτοῦντος. Sibi copulato corpore soluta mens, bonum statim persentit. Ἢ ἀποτεθέντος, *vel deposito* inquit. Quo? Non ipso corpore: sic enim melius distinguitur; *deposita*, inquit, *corporali crassitie quæ tenebras offundit, et nebula quæ in terra degentibus obscuritatem parit:* corpus siquidem per resurrectionem purificatur, leveque et lucidissimum efficitur. Non dicit enim animum ita deposuisse corpus ut nihil ex illo post resurrectionem retineat: anima, inquit, a corpore per mortem dissoluto separata, illud autem in resurrectione ita reformatum et immutatum recipiens ut mole gravi et tenebras generante liberetur, mirabilem quamdam voluptatem statim consecuta delectatur et exsultat.

Ἢ οὐκ οἶδα, inquit, *ὅ τι καὶ λέγειν χρή. Vel quo verbo ea res appellanda sit nescio.* Rem tamen inter ipsam hæsitationis suæ confessionem aliquatenus exponit, dum simul inducit hinc corporis solutionem, illinc depositionem obscuritatis, innuens videlicet, corpus, post dissolutionem immutatum, reformatum, purificatum et spirituale factum, rursus esse suscipiendum, nedum omnino abjiciendum. Jam vero quod hic hæsitanter innuit, confirmaturus est.

Καὶ τάς.... πέδας. Inde etiam manifestum est dicere Basilium quod anima post suam a corpore separationem molisque spirituales oculos gravantis depositionem, bono statim perfruitur, non vero post resurrectionem; alioquin non dixisset post etiam aliquanto, *Cum cognatam carnem receperit.*

Ὅλον.... ἀναλώσασα. Carne enim per resurrectio-

(56) Lege καρποῦνται.
(57) Sic cod.
(58) Forsan σώματος in textu Basilii deerat.

(59) Lege εἰσάγων.
(60) Scribe cum editis ἀποσεισαμένη.

nem reformata totaque spirituali facta jam unum quid, non duo, corpus et anima erunt.

Καὶ πνεῦμα... Θεός. Quod est anima, hoc ipsum fiet corpus in illam absumptum : hanc enim naturarum communionem requirit humanitatis deificatio : *absorpto*, inquit, *in vita quod corruptibile erat et caducum.*

Οὐρανοῦ μετασχηματισμόν. Non jam enim corruptioni serviet, neque mortali naturæ congemet, sed ad libertatem et immortalitatem filiorum Dei reformatum et transformatum, totum renovabitur pulchriusque evadet.

Εἴτε.... βούλεσθαι. Visionem suam, ad ambiguam somniorum naturam retulit.

Alia (somnia), inquit Homerus, *ex cornu, alia ex ebore proficiscuntur.* Alia siquidem somnia, veritatem manifestantia, per portas corneas egrediuntur, juxta Homerum; alia autem, quæ falsorum imagines inducunt, per portas eburneas. Aliquando enim, quæ nobis cordi sunt in somniis videmus, per imaginationem repræsentata; aliquando etiam a Deo nobis fluxu quodam cognitionem suam participante visio proficiscitur, res præsentes aut futuras, de quibus ne minimum quidem cogitavimus, significans. Inde est quod Aristoteles visiones id genus quasi exordia futurorum esse dicit, verasque et utiles prophetias; alias vero, nonnisi cogitationum et actionum nostrarum consequentias : quæ enim quisque assidue tractat, meditatur et exercet, hæc sæpe in somnis per temere effusam imaginationem sibi videre videtur.

Ἀφεὶς τοὺς θρήνους. Non tamen hic loci lamentabatur, sed quia fratrem pathetice allocutus est, ideo sic loquitur. Vehementer ergo commotus lamentantisque affectum gerens, lamentatione tamen ipsa abstinuit, legemque quam sibi in principio sermonis imposuerat fideliter servans, ejulatum quidem inchoavit, sed minime in eo perstitit neque lamentabilia verba effudit. Luctu enim dignum censuit morbum animæ, mortemque ex peccato susceptam, non autem profectionem fratris ad Dominum. Deinde, *Me ipsum*, inquit, *inspiciam, measque ipse res explorabo, ne quid luctu dignum mecum feram.* Ad hæc, *Filii*, ait, *hominum*, et cætera, quæ velut communia naturæ humanæ vitia exponit, admonens, exhortans, consiliumque amice præbens.

Ὅτι βραδύνομεν ἐν τοῖς τάφοις. Sic aliquis veterum sapientum, de corporibus loquens, nos *sepulcra circumferre* dixit.

Ἡ ἐκεῖθεν δόξα. Quam, inquit, desidero. Quæ sequuntur notatione digna sunt.

A γὰρ μεταποιήσει πνευματικὸν ὅλον γεγονὸς, ἓν λοιπὸν, οὐ πολλὰ ἔσται.

Ibid. 6. *Καὶ πνεῦμα, καὶ νοῦς, καὶ Θεός.* Ὅπερ ἡ ψυχὴ, τοῦτο καὶ αὐτὸ τῇ ἀνακράσει γινόμενον· τοῦτο γὰρ ἡ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως βούλεται θέωσις· *ὑπὸ τῆς ζωῆς*, φησὶ, *καταποθέντος τοῦ θνητοῦ παντὸς καὶ τοῦ ῥέοντος.*

Ibid. B 4. *Οὐρανοῦ μετασχηματισμόν.* Οὐκέτι γὰρ τῇ φθορᾷ δουλεύσει, οὐδὲ συστενάξει, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἀφθαρσίαν τῶν τέκνων μεταποιηθεὶς τοῦ Θεοῦ καὶ μετασχηματισθεὶς, καινὸς ὅλος ἔσται καὶ ὡραιότερος.

Ibid. 12. *Εἴτε τῆς ἀληθείας οὕτως ἐχούσης, εἴτε τοῦ βούλεσθαι.* Τῇ φύσει τῶν ὀνειράτων ἔῤῥιψε τὸ διττὸν τῆς ὁράσεως.

B *Οἱ μὲν γὰρ*, φησὶ, (61) *κεράεσσι τετεύχαται, οἱ δ' ἐλέφαντι.*]

Οἱ μὲν γὰρ ἀληθεῖς, οἱ διὰ τῶν κερατίνων πυλῶν, καθ' Ὅμηρον, ἐρχόμενοι, οἱ δὲ ψευδεῖς, οἱ διὰ τῶν ἐλεφαντίνων. Ἔστι γὰρ ὅτε ἅπερ βουλόμεθα καθορῶμεν, ἀνατυπουμένων ἐν φαντασίαις. Ἔστι δ' ὅτε καὶ θείᾳ τινὶ ἀποῤῥοίᾳ συγκινουμένης τῆς φαντασίας, καὶ τὰ ὄντα τε καὶ τὰ μέλλοντα τῶν ἐσομένων προδηλούσης, περὶ ὧν οὐδ' ὁπωστιοῦν πεφροντίκαμεν. Διὸ καὶ (62) Ἀριστοτέλης ταῦτα μὲν ὡς ἀρχὰς ἔφησε τῶν ἐσομένων, καὶ προφητείας ἀληθεῖς καὶ λυσιτελεῖς, ἐκεῖνα δὲ ὡς τέλη τῶν ἡμετέρων βουλῶν τε καὶ πράξεων· ἃ γὰρ ἐν συνηθείᾳ ἔχει καὶ μελέτῃ καὶ ἀσκήσει διηνεκεῖ ἕκαστος, ἐκεῖνα καὶ ἐν ὀνείροις

C δοκεῖ ἐνκεχυμένως καὶ ἀνοήτως καθορᾷν.

Ibid. 14. *Ἀφεὶς τοὺς θρήνους.* Καίτοι οὐκ ἐθρήνησε νῦν, ἀλλ' ὅτι ἀνεκαλέσατο τὸν ἀδελφὸν περιπαθῶς, καὶ διὰ τοῦτο οὕτως εἶπε, πρὸς τὸ θρηνῆσαι κινηθεὶς τε καὶ συγχυθεὶς. ἀφῆκεν ὡς ἀληθῶς τοὺς θρήνους, καὶ κατὰ τῶν ἄνω τὴν ὑπόσχεσιν ἐναρξάμενος, οὐ παρηνόμησεν ἐπιμείνας καὶ θρηνῳδῶν· θρήνων γὰρ ἄξιον τὸ κατὰ ψυχὴν ἔφη ἄλγος, καὶ τὸν ἐξ ἁμαρτίας θάνατον, οὐ μὴν τὴν τοῦ ἀδελφοῦ ἐπιδημίαν πρὸς Κύριον. Εἶτα εἰς ἐμαυτὸν, εἶπε, βλέψω καὶ τὰ ἐμαυτοῦ ἐπισκέψομαι, μή τι θρήνων ἄξιον φέρω. Ἔπειτα, *Υἱοὶ ἀνθρώπων*, καὶ τὰ ἑξῆς, ὡς κοινὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καταλέγει, καὶ νουθετεῖ προτρεπόμενος καὶ συμβουλεύων

D

Ibid. C 14. *Ὅτι βραδύνομεν ἐν τοῖς τάφοις.* Οὕτω γάρ τις τῶν πάλαι σοφῶν (63) τάφους περιφερομένους ὑφ' ἡμῶν τὰ σώματα κέκληκεν.

Col. 795 A 1. *Ἡ ἐκεῖθεν δόξα.* Ἧς, φησὶν, ἐφίεμαι. Τὰ ἑξῆς ἄξια σημειώσεως.

(61) Ὁ ποιητής, scilicet Homerus, *Od.* T, 563. De hoc usu verbi φησίν v. Boissonad. ad Marini *Vitam Procli*, p. 142 sq. ad Eunap. p. 417 sq., et Krabinger. ad Synes. *De provid.*, p. 355. Locum hunc Basilii nostri jam descriptum ediderat Boissonad. *Notul. in Odyss.*, t. II, p. 314. Legendus est omnino de re Eustathius.

(62) Loci sedem non novi : similia tamen leges ap. Aristot. in libro *Περὶ τῆς καθ' ὕπνον μαντικῆς*, c. 1 et 2, p. 56-58 ed. Sylburg.

(63) Vetus hic sapiens Heraclitus est, teste Sexto Empirico, *Pyrrhon. Hyp.* III, 24 : Ὁ Ἡράκλειτός φησιν, ὅτι καὶ τὸ ζῆν καὶ τὸ ἀποθανεῖν καὶ ἐν τῷ ζῆν ἡμᾶς ἐστι καὶ ἐν τῷ τεθνάναι· ὅτε μὲν γὰρ ἡμεῖς ζῶμεν, τὰς ψυχὰς ἡμῶν τεθνάναι καὶ ἐν ἡμῖν τετάφθαι· ὅτε δὲ ἡμεῖς ἀποθνήσκομεν, τὰς ψυχὰς ἀναβιοῦν καὶ ζῆν. V. Heindorf. et Stallbaum. ad Platon. *Gorg.* p. 493, A. Quid autem hoc placitum in systemate philosophico Heracliti valuerit, lege ap.

Ibid. 5. *Ἐκεῖνο δὲ οὐ δέδοικα.* Ποῖον; *Μή μοι τὸ* A *σῶμα τοῦτο διαῤῥυὲν καὶ διαφθαρὲν, παντελῶς οἰχήσεται.* Τοῦτο γὰρ, φησὶν, οὐ δέδοικα· οὐδὲ γὰρ, εἰ διαῤῥυέν τε καὶ διαλυθὲν ἤδη, καὶ παντελῶς οἰχήσεται, πλάσμα ὑπάρχον τοῦ Θεοῦ. Οὐδὲ γὰρ οἷόν τε *τὴν αὐτὴν τοῖς ἀλόγοις καταχριθῆναι ἀτιμίαν*, καὶ μηδὲν πλέον ἐκείνων ἔχειν μετὰ τὸν θάνατον, ἀλλ' εἰς παντελῆ ἀνυπαρξίαν χωρῆσαι. Καὶ εἴθε, φησὶ, τοῦτο ἦν τοῖς πονηροῖς, καὶ τοῦ αἰωνίου πυρὸς ἀξίοις. Χεῖρον γὰρ κακὸν εἶναί τινα καὶ πυρὸς ἔνοχον, ἢ τὸ μηδόλως εἶναι.

Ibid. B 4. *Ὡς τά γε μετὰ τοῦτο λαμπρά.* Τὸ εἴθε νεκρώσαιμι τὰ μέλη, εἴθε πάντα τῷ πνεύματι δαπανήσαιμι, καὶ τὰ ἑξῆς. Τὰ γὰρ μετὰ τοῦτο λαμπρὰ, φησὶ, πάντα, καὶ λίαν ὑπὲρ ἀξίαν ἡ ἐλπὶς, εἰς B τὴν ζωὴν καὶ τὴν βασιλείαν ἀπάγουσα τὴν οὐράνιον.

Ibid. 5. *Τί ἐστιν ἄνθρωπος, ὅτι (64) μιμνήσκει αὐτοῦ;* Ἐπισκεπτέον ὡς τὸ *Τί ἐστιν ἄνθρωπος*, καὶ τὰ ἀκόλουθα, ἐπὶ τοῦ καθόλου ἀνθρώπου καὶ τῆς ἀνθρωπότητος καὶ ἐπὶ παντὸς εἴληφεν ἀνθρώπου.

Ibid. 9. *Ἐκεῖνα μετὰ τοῦ κάτω κόσμου.* Μικρὸς καὶ ταπεινὸς θνητός τε καὶ ἐπίγειος· τὰ τοῦ κάτω κόσμου ταῦτα. Μέγας καὶ ὑψηλὸς, ἀθάνατός τε καὶ οὐράνιος· ταῦτα μετὰ τοῦ ἄνω καὶ τοῦ Θεοῦ· τοιοῦτος γὰρ ὁ ἄνθρωπος.

Ibid. C 5. *Ἵνα γενώμεθα οἱ πάντες ἓν ἐν Χριστῷ.* Πῶς; *Τῷ Χριστῷ γενομένῳ τὰ πάντα ἐν πᾶσι τοῖς ἐν ἡμῖν τελείως*· τὰ πάντα γὰρ ὁ Χριστὸς τῶν C ἐν ἡμῖν σαρκικῶν εἴληφεν ἰδιωμάτων. Κατὰ γὰρ τὰ πάντα γέγονεν, ὡς ἡμεῖς (65), πλὴν ἁμαρτίας. Γενησόμεθα, φησὶ, καὶ οἱ πάντες ἡμεῖς ἓν ἐν Χριστῷ, καὶ οὐκέτι ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐσόμεθα, καὶ τὰ λοιπὰ τῆς σαρκὸς γνωρίσματα καὶ τῆς φύσεως.

Col. 788 A 2. *Εὐχαριστοῦντες, δεξιοῖς τε καὶ ἀριστεροῖς.* Τίνα δὲ ταῦτά ἐστιν; Ἡδέα, φησὶ, καὶ ἀνιαρά. Καὶ πῶς ἐν ἀριστεροῖς ἐστιν εὐχαριστεῖν καὶ ἀνιαροῖς; Ὅτι δὴ καὶ αὐτὰ σωτηρίας ὅπλα οἶδεν ὁ Ἀπόστολος. Αὐτῷ οὖν κἂν τούτοις εὐχαριστοῦντες τῷ Θεῷ, τὰς τῶν προκαταλυόντων ἡμῶν ψυχὰς τῷ Θεῷ παρακατατιθέμεθα· *ὥσπερ δὲ ἐν ὁδῷ κοινῇ, τῶν ταχυτέρων προκαταλυόντων* ἤδη, καὶ ἀναπεπαυμένων ἐν καταλύματι, μεταφορικῶς εἶπε. Καὶ D ἡμεῖς, φησὶν, ὁμοίως τὸν λόγον ἀναπαύσαντες καταλύσομεν, καὶ ὑμεῖς τῶν δακρύων λήξατε. *Ὑμέτερον δὲ τάφον* εἴρηκεν, ὡς τοῖς γέρουσιν ἑτοιμασθέντα. Ὡς δὲ τεθνηκότι λυπηρὸν δῶρον ἔφη Καισαρίῳ δεδομένον, παρὰ τὸ εἰκὸς μὲν, διὰ τὴν νεότητα, οὐκ ἀπεικὸς δὲ, διὰ τὴν φύσιν, καὶ τὴν ταῦτα θείαν οἰκονομοῦσαν σοφίαν.

Ibid. B. 8. *Συγχωρουμένου σου τοῖς λόγοις* (66). Τουτ-

Ἐκεῖνο δὲ οὐ δέδοικα. Quid? *ne mihi*, inquit, *corpus hoc, cum semel defluxerit ac corruptum fuerit, prorsus exstinguatur.* Minime, inquit, illud timeo: neque enim, si defluere et corruptionem pati potuerit, ideo prorsus exstinguetur, quippe quod Dei sit figmentum: impossibile est, videlicet, illud corpus *eadem, qua bruta animalia ignominia multari, nihiloque meliore post mortem conditione esse*, sed nullo modo subsistens in nihilum abire. Atque utinam, inquit, improbis hominibus et igne æterno dignis sic se res haberet. Pejus enim malum est igni destinatum exsistere quam non omnino exsistere.

Ὡς τά γε... λαμπρά. Magna et luculenta sunt quæ postea sequuntur, id est quæ sequuntur *membrorum mortificationem, omnium per spiritum absumptionem*, etc. His enim, inquit, omnia succedent præclara, præsertimque spes omne meritum longe superans, quæ ad vitam et regnum cœlorum viam parat.

Τί ἐστιν ἄνθρωπος ὅτι μιμνήσκει αὐτοῦ; Notandum est hæc verba, Τί ἐστιν ἄνθρωπος, *Quid est homo*, et reliqua, ad hominem generatim sumptum, sive ad omnes homines et ad naturam humanam referri.

Ἐκεῖνα μετὰ τοῦ κάτω κόσμου. Parvus, humilis, mortalis, terrenus: hæc ad inferiorem mundum pertinent; *magnus, excelsus, immortalis, cœlestis:* hæc [est Basilius] cum mundo superiori et cum Deo: talis est enim natura hominis.

Ἵνα... ἐν Χριστῷ: quomodo? *Ut unum*, inquit, *efficiamur in Christo qui perfecte omnia factus est in omnibus quæ in nobis sunt.* Assumpsit revera Christus omnes carnis nostræ proprietates, secundum omnia enim similis nobis factus est, excepto peccato. Omnes, inquit, unum erimus in Christo, neque erunt amplius inter nos mas et femina, aliave carnis et naturæ mortalis discrimina.

Εὐχαριστοῦντες... καὶ ἀριστεροῖς. Qualia sunt hæc? Læta intelligit et tristia. Sed quamobrem in sinistris et tristibus gratias agendum est? Quia scilicet et illa instrumenta salutis novit Apostolus. In illis igitur ipsis Deo esse gratias agentes, eorum qui, ante nos, ad hospitium pervenerunt animas ipsi commendamus: *eorum*, inquit metaphorice, *qui tanquam in communi via citius deversati, ad hospitiis requiem pervenere.* Et nos quoque, inquit, dicendi finem facientes, quiescemus; vos autem lugendi finem facite. VESTRUM, inquit, *sepulchrum*, id est, senibus opportune præparatum. Illud autem sepulchrum quasi triste munus Cæsario ait esse donatum, præpostere quidem propter ipsius juventutem, non absurde autem, si ad naturam humanam spectatur, necnon ad divinam sapientiam quæ res terrenas administrat.

Συγχωρουμένου σου τοῖς λόγοις. hoc est, cedi-

Schleiermacher. in F. A. Wolfii *Museum der Alterthumswissenschaft*, t. I, p. 494 sqq.

(64) Editi μιμνήσχῃ.

(65) Hebr. IV, 15.

(66) Editi τοῖς σοῖς λόγοις.

mus et assentimur administrationi tuæ, altitudini A sapientiæ tuæ, rationibusque quibus universa aguntur et gubernantur.

Τῶν φιλοκόσμων ψυχῶν. Nota quod dicit de iis qui, jam morituri, quasi reluctanti perturbatoque animo ex hac vita abstrahuntur, sic nempe affici proprium esse animarum mundo et carni addictarum; alacriter autem exire illorum esse qui ad dicessum prompti, semperque ob timorem Dei parati, ad hanc beatam longævamque vitam festinant quæ est in Christo Jesu Domino nostro: cui gloria in sæcula sæculorum. Amen

ἐστιν, ὑποχωροῦμεν, ὑπείκομεν ταῖς σαῖς οἰκονομίαις, καὶ τῷ σῷ βάθει τῆς σοφίας, καὶ τοῖς λόγοις οἷς τὸ πᾶν φέρεται καὶ κυβερνᾶται.

Ibid. 14. Ἃ *τῶν φιλοκόσμων ψυχῶν.* Σημειωτέον τοῦτο ὅτι ἐπὶ τῶν βίᾳ ἀποσπωμένων καὶ τεθνήξεσθαι μελλόντων, ταραττομένων δὲ, τεκμήριον εἶναι τοῦτό φησι καὶ πάθος φιλοκόσμων ψυχῶν καὶ φιλοσάρκων· τῶν προθύμων δὲ (67) πρὸς τὴν ἐκδημίαν, τῶν διὰ τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον ἑτοιμασθέντων, καὶ πρὸς τὴν ἐκεῖθεν ζωὴν ἐπειγομένων, τὴν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

EJUSDEM BASILII SCHOLIUM

de λόγῳ et ἀναλογίᾳ.

Aliud est relatio, et aliud proportio. Sunt autem B relationes numerorum undecim, proportiones decem. Proportio autem est collectio relationum, ita ut duæ relationes unam efficiant proportionem, v. c. quatuor relative ad duo, quoad duplum, et decem relative ad quinque. Ergo cum duas has relationes proposuero dicam: quam relationem habent quatuor ad duo, eamdem habent decem ad quinque. Est enim submultiplex. Ergo proportio est relationum similitudo; ut hæc ad illam, sic altera ad alteram se habet. Relatio autem est duorum terminorum ad sese invicem dispositio. Quodcunqueenim limitibus circumscribitur, duplicem habet* notam, æqualitatis aut inæqualitatis. Æqualitas autem est indivisibilis: non enim modo hæc, modo alia est. In inæqualitate autem est majus et C minus. Porro in majori est multiplex, verbi gratia, duplum, triplum; sic duo constituunt duplum unius, tria triplum. Totum autem cum particula v. c. tria sunt relative ad duo. Nam continent duo et particulam. Porro totum cum particula sunt quinque relative ad tria, nam continent tria et duas partes. Numerus autem superparticularis dicitur, cum majus pluries continet minus, velut quinque relative ad duo. Multipliciter superparticulare autem velut octo relative ad tria quia octo bis tria includit, bisque tertiam partem insuper. Similiter minus habet quinque convenientias oppositas iis de quibus diximus. Submultiplex ubi bis continetur numerus in majori velut duo relative ad D unum. Subduplex et cætera juxta bis et ter. Superparticularis, subsuperparticularis; multipliciter superparticularis, multipliciter subsuperparticularis. Undecim ergo omnino sunt relationes, totidemque convenientiæ: proportiones autem numerorum, decem. Proportio est collatio relationum. Quemadmodum relatio unius ad duo est relatio

(68) Ἕτερόν ἐστι λόγος, καὶ ἕτερον ἀναλογία. Εἰσὶ δὲ λόγοι τῶν ἀριθμῶν ια'· ἀναλογίαι ι'. Ἔστι δὲ ἀναλογία, συναγωγὴ λόγων, ὡς τοὺς δύο λόγους μίαν ποιεῖν ἀναλογίαν, οἷον τοῦ τέσσαρα πρὸς τὸν δύο, κατὰ τὸν διπλάσιον· καὶ τοῦ ι' πρὸς τὸν ε'. Ὅταν οὖν τοὺς δύο τούτους ἀθροίσω λόγους καὶ εἴπω· ὃν λόγον ἔχει ὁ δ' πρὸς τὸν β' κατὰ τὸ διπλάσιον, τοῦτον καὶ ὁ ι' πρὸς τὸν ε', καὶ ὃν ὁ β' πρὸς τὸν δ', ὁ ε' πρὸς τὸν ι'· ὑποπολλαπλάσιον γάρ. Ἔστι τοίνυν ἀναλογία, λόγων ὁμοιότης, ὡς ὅδε πρὸς τόνδε, οὕτως ὅδε πρὸς τόνδε. Λόγος δέ ἐστι δύο ὅρων πρὸς ἀλλήλους σχέσις· τὸ γὰρ πρός τι ποσὸν εἰς δύο διαιρεῖται, ἰσότητα καὶ ἀνισότητα. Ἀλλ' ἡ μὲν ἰσότης, ἀδιαίρετος. Οὐ γάρ ἐστιν αὐτῆς τὸ μὲν τοιόνδε, τὸ δὲ τοιόνδε. Τοῦ δ' ἀνίσου τὸ μὲν μεῖζον, τὸ δ' ἔλαττον· πάλιν τοῦ μείζονος τὸ μὲν πολλαπλάσιον, οἷον διπλάσιον, τριπλάσιον, ὡς τοῦ α' ὁ β' διπλάσιος· τριπλάσιος δὲ ὁ γ'. Τὸ δὲ ἐπιμόριον, οἷον ὁ γ' πρὸς τὸν β'· ἔχει γὰρ τὸν β' καὶ μόριον αὐτοῦ. Τὸ δὲ ἐπιμερὲς, οἷον ὁ ε' πρὸς τὸν γ'· ἔχει γὰρ αὐτὸν καὶ β' μέρη αὐτοῦ. Τὸ δὲ πολλαπλάσιον ἐπιμόριον, ὅταν ὁ μείζων πλεονάκις ἔχῃ τὸν ἐλάττονα, ὡς ὁ ε' τὸν β'. Τὸ δὲ πολλαπλάσιον ἐπιμερὲς, ὡς ὁ η' πρὸς τὸν γ', δὶς ἔχων τὸν γ' καὶ δύο τρίτα. Ὁμοίως καὶ τοῦ ἐλάττονος ε' σχέσεις ἀντιδιαστελλόμεναι τῇ ὑπὸ προθέσει. Ὑποπολλαπλάσιος· δὶς μετρῶν τὸν ἐν συγκρίσει μείζονος· οἷον ὁ β' πρὸς τὸν α'. Ὑποδιπλάσιος καὶ ἑξῆς ὁμοίως κατὰ τὸ δὶς καὶ τρίς. Ὑποεπιμόριος· ὑποεπιμερής· ὑποπολλαπλασιεπιμόριος· ὑποπολλαπλασιεπιμερής. Ἕνδεκα οὖν οἱ πάντες λόγοι, καὶ αἱ σχέσεις μετὰ τοῦ ἴσου. Ἀναλογίαι δὲ τῶν ἀριθμῶν ι'. Ἀναλογία ἐστὶ σύνθεσις λόγων. Οἷον λόγος ἐστὶ τοῦ ἑνὸς πρὸς τὸν β' ὁ διπλάσιος· τοῦ δὲ β' πρὸς τὸν δ' ὁμοίως. Σύνθεσις τούτων α' β' δ'. Τρεῖς δὲ αἱ ἀναλογίαι· γεωμετρικὴ, ἀριθμητικὴ, μουσικὴ. Καὶ γεωμετρικὴ μὲν, ἥτις τὴν ὑπεροχὴν οὐ σώζει, τοὺς λόγους δέ· οἷον ὡς β' πρὸς δ', οὕτως δ' πρὸς η'. Ὑπερέχει οὖν τὰ μὲν δ' τῶν β', δυάδι· τὰ δὲ η' τῶν δ'

(67) Deesse quid videtur. Fort. leg. τὸ δὲ προθύμως ἐπὶ τῶν προπρός.

(68) Similia v: in Nicomachi Gerasini *Institut. arithmet.* l. II, c. 21 sqq., collato C. L. Struve in G. Schneider. *Supplement. ad Lexic. Græc.* s. v. Πολλαπλασιεπιμερής.

τετράδι. Οἱ δὲ λόγοι οἱ αὐτοί· διπλάσιος γὰρ ἡ καὶ A κυρίως ἀναλογία. Ὁ λόγος σχέσις ἐστὶν, ὡς εἴρηται· β' πρὸς τὸν δ'· ις' πρὸς τὸν η'· ἀνάλογος δύο λόγων σύνθεσις. Ἀριθμητικὴ ἀναλογία, ἡ τοὺς μὲν λόγους οὐ σώζει, τὴν ὑπεροχὴν δὲ, ὡς δύο πρὸς ἕνα, οὕτω γ' πρὸς β'. Ἡ αὐτὴ ὑπεροχὴ λόγος· β' πρὸς α' διπλάσιος, γ' πρὸς β' ἡμιόλιος. Ἔστιν οὖν γεωμετρικὴ μὲν, ἡ τῶν λόγων ταυτότης· ἀριθμητικὴ δὲ, ἡ τῶν ὑπεροχῶν· ᾧ γὰρ ὁ ιβ' πρὸς τὸν η' ὑπερέχει, τούτῳ ὑπερέχεται ὁ ς' τοῦ η'· τρίτῳ γάρ. Ἡ δ' μεσότης ἐναντία τῇ ἁρμονικῇ· ὡς ὁ μείζων πρὸς τὸν ἐλάττονα, οὕτως ἡ διαφορὰ τῶν ἐλαττόνων πρὸς τὴν διαφορὰν τῶν μειζόνων· ς' ε' γ'. Ἡ ε' μεσότης τῇ γεωμετρικῇ ἐναντία· ὡς ὁ μείζων πρὸς τὸν ἐλάττονα, καὶ ἡ διαφορὰ τῶν ἐλαττόνων πρὸς τὴν διαφορὰν τῶν μειζόνων· ε' δ' β'. Ἡ ς' ἐναντία τῇ γεωμετρικῇ· ὡς ὁ μείζων πρὸς τὸν B μέσον, οὕτως ἡ τῶν ἐλαττόνων διαφορὰ πρὸς τὴν τῶν μειζόνων· ς' δ' α'. Ἑβδόμη, ὡς μέγιστος πρὸς τὸν ἐλάχιστον, οὕτως καὶ ἡ διαφορὰ πρὸς τὴν τῶν ἐλασσόνων· θ' η' ς'· ἡμιόλιος γάρ. Ὀγδόη, ὡς ὁ μέγιστος πρὸς τὸν ἐλάττονα, οὕτως ἡ τῶν ἄκρων διαφορὰ πρὸς τὴν τῶν μειζόνων· ς' ζ' θ'· ἡμιολίους γὰρ ἔχει τοὺς δύο λόγους. Ἐνάτη, ὅταν τριῶν ὅρων ὄντων, ὃν ἔχει λόγον ὁ μείζων πρὸς τὸν ἐλάττονα, τοῦτον καὶ ἡ τῶν ἄκρων ὑπεροχὴ πρὸς τὴν τῶν ἐλαττόνων. Δεκάτη ἐν τρισὶν ὅροις, ὡς ὁ μείζων πρὸς τὸν ἐλάχιστον, καὶ ἡ διαφορὰ τῶν ἄκρων πρὸς τὴν διαφορὰν τῶν μειζόνων· οἷον γ' ε' η'· ἐπιμερὴς γὰρ ὁ ἐν ἑκατέραις λόγος. Καὶ ταῦτα μὲν μείζω, ἢ κατὰ σχολικὴν ἴσως συντομίαν· καίπερ πολλῶν παραλελειμμένων· οὐκ ἄχρηστα δὲ ὅμως τοῖς σπουδαιοτέροις, εἰς γνῶσιν οἶμαι λόγου C καὶ ἀναλογίας καὶ τῆς τούτων διαφορᾶς.

secundum duplum, ita duorum ad quatuor. Horum unio unum, duo, tria. Triplicis autem generis sunt proportiones: geometrica, arithmetica, et musicalis. Geometrica est quæ non curat excedens, sed relationes; uti duo sunt relative ad quatuor, ita quatuor relative ad octo. Quatuor igitur duo superant duobus, octo autem quatuor superant quatuor. Relationes autem sunt eædem: duplex enim est semper proportio. Relatio est dispositio, uti dictum est: v. c. duorum ad quatuor, sedecim ad octo; proportio duarum relationum collatio. Proportio arithmetica est quæ relationes quidem non curat, sed excedens. Sicut duo se habent ad unum, sic tria ad duo. Idem excedens igitur est relatio. Duo sunt duplum uuius; si tria referas ad duo, est ratio sesquialtera. Ergo proportio geometrica est identitas relationum, arithmetica autem identitas differentiarum. Nam quanto duodecim superant octo, tanto superantur sex ab octo, nimirum tertia parte. Quarta proportio opponitur: ut majus relative ad minus, sic distantia minorum relative ad distantiam majorum: sex, quinque et tria quintæ geometricæ opponitur: sicut majus relative ad minus, sic et differentia minorum relative ad differentiam majorum. Quinque, quatuor, duo, sextæ opponitur geometricæ. Sicut majus relative ad medium, sic differentia minorum relative ad differentiam majorum, sex, quatuor, unum. Septima; sicut maximum relative ad minimum, sic et differentia relative ad minora, novem, octo, sex; est enim sesquialtera. Octava sicut maximum relative ad minus, sic et differentia extremorum ad differentiam majorum: sic, septem, novem: duas enim habet relationes sesquialteras. Nona; tribus terminis positis, quam relationem major habet relative ad minorem, eamdem habet summorum differentiam relative ad minorem. Decima in tribus terminis; sicut major ad minimum, ita et differentia summorum relative ad differentiam majorum: e. g. tria, quinque, octo. Superparticularis enim in utrisque relatio. Et hæc quidem, quamvis multis omissis longiora sunt quam deceat scholæ concisionem, non inutilia autem diligentioribus, ad relationis et proportionis notionem atque differentiam comprehendendam.

SCHOLIA ANONYMI

AD GREGORII ORATIONEM PRIMAM CONTRA JULIANUM IMP.

(Ex editione Richardii Montacutii, Etonæ 1610, 4.)

Col. 532 A 3. *Στηλιτευτικός*. Ὁ στηλιτευτικὸς D οὑτοσὶ λόγος, ψόγος ἐστὶ τῶν Ἰουλιανῷ πεπραγμένων. Διαφέρει δὲ ψόγος στηλιτευτικοῦ, ὅτι ὁ μὲν ψόγος διὰ τῶν ἐγκωμιαστικῶν κεφαλαίων προέρχεται, οἷον γένους, ἀναστροφῆς, πράξεων, συγκρίσεως· ὁ δὲ στηλιτευτικὸς διὰ τῶν πράξεων μόνον· εἰ τύχοι δὲ, καὶ συγκρίσεως. Στηλιτευτικὸς δὲ εἴρηται ἀπὸ μεταφορᾶς τῆς στήλης. Στήλη δὲ, ἐστὶ λίθος ἢ χαλκὸς ἐν ἐπιμήκει τετραγώνῳ σχήματι, ἐν ᾧ ἐγγέγραπται ἡ τοῦ στηλιτευομένου ὕβρις. Εἰδέναι δὲ χρὴ ὅτι πολλάκις εὐεργεσίαι ταῖς στήλαις ἐνεγράφοντο.

Στηλιτευτικός. Invectiva hæc oratio, vituperatio est Juliani gestorum. Hoc autem differt invectiva oratio a vituperatrice, quod in vituperatione oratio per demonstrativi generis capita progrediatur, ut per genus, educationem, gesta, comparationem; in invectiva autem solum per res gestas, aut etiam, si ita res tulerit, per comparationem. Stelliteuticum autem hoc dicendi genus nuncupatur translatione ducta ἀπὸ τῆς στήλης, id est a columna. Est porro columna lapis, vel æs oblongum quadrata figura in quo inscribitur ejus qui invectiva oratione proscinditur, contumelia. Scire autem operæ pretium est quod nonnunquam beneficia in stelis inscribebantur.

Ἐνωτίσασθε. In auribus ponite.

Περιωπῆς. — Περιωπή, *specula*, locus excelsus est. Ita dicitur, quia exinde omni ex parte circumspicitur. Ὤψ enim poetice oculus. Et ἄποπτον ex ἀφορᾷν venit. Voco igitur omnes, ait, ex edito quodam et medio loco, ex quo vocatos a me multum prospicere possim.

Γενήσεσθε. Non quod nunc audiunt, qui postea erunt. Quomodo enim? Sed quod et ipsi qui in posternm futuri sunt, tunc exaudiunt, sicut et nos qui nunc in hoc mundo vitam degimus.

Δύναμις. Audite, et vos.

Δράκοντα. Καθελοῦσι supple, ut antea.

Ταῦτα. Cœlum scilicet et terram.

Κωνσταντίου. Animadverte quomodo in omni oratione egregiam de Constantio imperatore mentionem facit, neque in aliis quidem nequitiam ejus objurgat, sed simplicitatem potius ac levitatem; hic manifeste laudat. Nec est quod mireris. Zelus enim adversus idololatras adeo mutaverat eum, ut sincerus amicus iis fieret qui, non per nequitiam, ut ipse dicit, sed propter simplicitatem ipsi molesti fuerant. Consueverat enim Pater in majore malo ignoscere minus ignorantibus. Lege ejus *De pace*, orationem nec non *adversus Eunomianos*, in qua dicit: De mundo, de materia, deinde Christi cruciatibus philosophare, etc.

Αἴσθησις. Isocratice, nempe, Si quis mortuis sensus est eorum quæ in terra aguntur.

Τοῦ δέ. Constantii scilicet anima magis quam aliorum omnium imperatorum audiat.

Βεβαιωσάμενος. Pro βεβαιώσας, *cum confirmasset et stabilivisset*.

O gravem offensam. Hoc ante apodosin est interponendum. Offensam, qua ipse affectus est Constantius, qui talem pestem nescierat.

Aluit. Patruus enim ejus erat.

Βασιλεῦσαι. Pro Ποιῆσαι βασιλεῦσαι, *Effecit ut rex constitueretur*.

Voluptatem capturum. Valde gavisurum.

Sanctiorem. Sermonem videlicet.

Nefarias. Immundas, impuras.

Præstantia. Nempe quod supervacuum est, et redundans, nimisque copiosum.

Omnis hujus sæculi. Pulchra hæc definitio. Namque eruditio et secundum nos mysterium, non autem hujus sæculi, neque principum ejus, sed quæ desuper et a lucis Patre venit.

Διαπορευομένη. Supple ἐστί.

Atque illa. Insipiens sapientia.

Et apud tales. Præstantiores et insigniores.

Exhibebit. Circumdabit.

Assistet gratiæ. Pro, stabit in cyclo.

Quis theatrum exhibebit — Quis dabit mihi tales, ait, auditores, qui digni sint gratia? Quanam? Quam Deus nobis concedere dignatus est, sublato tyranno.

A Ibid. 4. *Ἐνωτίσασθε*. Ἐν τοῖς ὠσὶ θέσθε.

Ibid. 7. *Περιωπῆς*. Περιωπὴ, ἐστὶ τόπος ὑψηλός· εἴρηται δὲ ἀπὸ τοῦ περισσῶς ὁρᾷν ἐκεῖθεν. Ὢψ γὰρ ποιητικῶς ὁ ὀφθαλμός· καὶ τὸ ἄποπτον δὲ ἀπὸ τοῦ ἀφορᾷν εἴρηται. Καλῶ γοῦν ἅπαντας, φησὶν, ἔκ τινος ὑψηλοῦ καὶ μεσαιτάτου τόπου, πολὺ τὸ ἀφορᾷν τοὺς καλουμένους ἐμοὶ παρέχοντος.

Ibid. 10. *Γενήσεσθε*. Οὐχ ὅτι νῦν ἀκούουσιν οἱ γενησόμενοι (πῶς γάρ;), ἀλλ' ὅτι καὶ αὐτοὶ ὕστερον ἀκούσονται τῶν λόγων ἐντυγχάνοντες, ὥσπερ καὶ ἡμεῖς οἱ νῦν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ διάγοντες.

Ibid. 11. *Δύναμις*. Ἀκούσατε, καὶ ὑμεῖς.

Ibid. B 2. *Δράκοντα*. Καθελοῦσι, ἀπὸ τοῦ κοινοῦ.

Col. 533 A 2. *Ταῦτα*. Τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν.

Ibid. 6. *Κωνσταντίου*. Σημείωσον, πῶς ἐν ὅλῳ B τῷ στηλιτευτικῷ καλῶς μέμνηται Κωνσταντίου τοῦ βασιλέως· οὐδὲ ἐν τοῖς ἄλλοις μὲν αὐτοῦ κακίαν αὐτῷ μαρτυρῶν, ἀλλ' ἁπλότητα μᾶλλον καὶ κουφότητα· ἐνταῦθα δὲ καὶ σαφῶς ἐπαινῶν. Καὶ μὴ θαυμάσῃς. Ὁ γὰρ κατὰ τοῦ εἰδωλολάτρου ζῆλος διήλλαττεν αὐτὸν ὁλοτελῶς, καὶ φίλον ἐποίει γνήσιον τῶν οὐ κατὰ κακίαν, ὡς αὐτός πού φησιν, ἀλλὰ δι' εὐηθείας λελυπηκότων. Ἐπεὶ καὶ τὸ ἄλλο ἦθος τοῦ Πατρὸς τοιοῦτον, ἐν τῷ ὑπερβάλλοντι κακῷ συγγινώσκειν τοῖς μικρότερον ἀγνοοῦσιν [*Reg. B*, τοῖς μικρότερον αὐτοῦ τὸ εἰρηνικὸν ἀγνοοῦσιν]. Ἀνάγνωθι αὐτοῦ τὸν *Εἰρηνικὸν*, καὶ πάλιν [*Reg. B* ἐν τῷ] τὸν *πρὸς Εὐνομιανούς*, ἔνθα φησί· Φιλοσόφει μοι περὶ κόσμου καὶ ὕλης, εἶτα περὶ Χριστοῦ παθημάτων, καὶ τὰ ἑξῆς.

Ibid. 7. *Αἴσθησις*. Ἰσοκρατικὸν, ἀντὶ τοῦ, Ἐάν τις αἴσθησίς ἐστι τῶν τῇδε ἀκούειν.

Ibid. 8. *Τοῦ δέ*. Τούτου δὲ τοῦ Κωνσταντίου ἡ ψυχὴ δηλονότι καὶ πάντων τῶν ἄλλων βασιλέων πλέον ἀκουέτω.

C Ibid. 10. *Βεβαιωσάμενος*. Ἀντὶ τοῦ, βεβαιώσας καὶ κυρώσας.

Ibid. 12. *Ὢ τῆς ἐπηρείας*. Τοῦτο μεταξὺ νόησον πρὸ τῆς ἀποδόσεως. *Ἐπήρειαν δέ*, ἣν αὐτὸς ἐπηρεάσθη Κωνστάντιος, ἀγνοήσας τὸ τοιοῦτον κακόν.

Ibid. 14. *Ἐπιτρέφων*. Θεῖος γὰρ αὐτοῦ ἦν.

Ibid. B 1. *Βασιλεῦσαι*. Ἀντὶ τοῦ, Ποιῆσαι βασιλεῦσαι.

Ibid. 5. *Ἥσθείη*. Χαρείη.

Ibid. 7. *Ἱερώτερον*. Τὸν λόγον.

Ibid. 8. *Ἐναγεῖς*. Μυσαρούς, ἀκαθάρτους.

Ibid. 9. *Περιουσία*. Ἀντὶ τοῦ, περιττεῦον καὶ πλεονάζον καὶ λίαν εὔπορον.

Ibid. 11. *Ἡ τοῦ αἰῶνος*. Καλὸς ὁ προ[σ]διορισμός. Παίδευσις γὰρ καὶ τὸ καθ' ἡμᾶς μυστήριον, D ἀλλ' οὐ τοῦ αἰῶνος τούτου, οὐδὲ τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ, ἄνωθεν δὲ παρὰ τοῦ Πατρὸς τῶν φώτων.

Ibid. 12. *Διαπορευομένη*. Ἐστὶ δηλονότι.

Ibid. 14. *Ἐκείνη*. Ἡ ἄσοφος σοφία.

Ibid. *Τοιούτοις*. Ἐπισημοτέροις καὶ ὀνομαστοτέροις.

Ibid. C 9. *Περιστήσει τῇ χάριτι*. Ἀντὶ τοῦ, Κύκλῳ στήσει [*Reg. D* Τίς θέατρον περιστήσει.] Τίς δώσει μοι τοιούτους, φησὶν, ἀκροατὰς, ὥστε καὶ ἀξίους εἶναι τῆς χάριτος; Ποίας; Ἣν ὁ Θεὸς ἡμῖν ἐχαρίσατο καθελὼν τὸν τύραννον.

Ibid. *Παρισούμενον*. Παραμετρούμενον.

A

Ibid. 11. *Λόγῳ*. Οὐ μόνον, φησὶ, τῷ Θεῷ Λόγῳ ἡ διὰ λόγου χάρις οἰκειοτάτη καὶ πρεπωδεστάτη τῶν ἄλλων χαρίτων, ἃς αὐτῷ προσφέρομεν, ἀπὸ τῶν ὑπαρχόντων ἕκαστος, οἷα διαφερόντως ταύτῃ τῇ Λόγου προσηγορίᾳ χαίροντι μετὰ τῶν ἄλλων προσηγοριῶν, ὧν ὀνομάζεται, Θύρας, φέρε εἰπεῖν, Ζωῆς, Ἀληθείας, Φωτός. Οὐ μόνον οὖν τῷ Θεῷ Λόγῳ, φησὶν, ἡ διὰ λόγου χάρις οἰκειοτάτη τῶν ἄλλων ἐν ἄλλοις χαρίτων, ἀλλὰ καὶ τῷ τυράννῳ πρέπουσα κόλασις, λόγῳ κολάζεσθαι τῷ στηλιτευτικῷ τούτῳ ἀνθ' ὧν εἰς τοὺς λόγους παρανομῶν ἑάλω. Ἡ δὲ παρανομία, ὅτι τοὺς Χριστιανοὺς παιδεύεσθαι τὴν κοινὴν ταύτην παίδευσιν ἐκώλυεν. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλως τὸ χωρίον ἐξηγή-
B σασθαι, εἰ λόγον ἐνταῦθα νοήσαιμεν τὸν κοινὸν ἁπάντων ἀνθρώπων, ὃς τοῦ τε εὐλόγου καὶ τοῦ ἀλόγου μέσος ἕστηκεν· ὧν τὸ μὲν εὔλογον ἕξις αὐτοῦ καὶ σχέσις, τὸ δὲ ἄλογον στέρησις. Οὐ μόνον οὖν τῷ λόγῳ τούτῳ ἡ διὰ λόγου χάρις οἰκειοτάτη, χαίροντι διαφερόντως καὶ μάλιστα τῇ τοῦ λόγου προσηγορίᾳ καὶ δυνάμει μετὰ τῶν ἄλλων εὐλόγων ὧν ὀνομάζεται, φέρε εἰπεῖν, παιδεύσεως, σοφίας, ἀρετῆς, ἀλλὰ κἀκείνῳ πρέπουσα δίκη, καὶ τὰ ἑξῆς. Ἀριστείδη δὲ τὸ ἐνθύμημα.

Col. 536 A 8. *Πρῶτον μέν*. Δύο φησὶν αἰτίας τῆς ἀλογίας τῆς ἐκείνου, ἣν εἰς τοὺς λόγους πέπονθε· πρῶτον μὲν ὅτι κακουργότατα τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ λόγου μετωνόμασεν ἐπὶ τὸ δοκοῦν, οὐκέτι λόγους, ἀλλ' Ἑλλήνων παίδευσιν ἢ σοφίαν προσαγορεύων,
C ἀγνοῶν ὁ δειλὸς, ὅτι οὐ καθ' ὃ Ἕλληνες, ἀλλὰ καθ' ὃ ζῶα λογικὰ ἐφιλοσόφησαν· εἰ δὲ τοῦτο, πάντων ἀνθρώπων, ἀλλ' οὐ τῶν Ἑλλήνων ἡ παίδευσις· δεύτερον δὲ ὅτι λανθάνειν ἡμᾶς ἐνόμισεν, εὐτελοῦς τινος ἀποστερῶν τῶν τοιούτων λόγων, οἳ τῆς εὐγλωττίας ὀλιγωροῦντες, τῆς ἀληθείας ἐχόμεθα. Ἄλλως. Οὕτω διαλύσας τὴν φράσιν, σαφέστερον νοήσεις καὶ βέλτιον· Εἰ λήσειν ἡμᾶς ὑπελάμβανεν, οὐ μέλλων ἀγαθοῦ τινος ἀποστερήσειν ἡμᾶς, ἀλλὰ φοβούμενος τοὺς τῆς ἀσεβείας ἐλέγχους, οἳ καὶ πάλιν τούτους περιφρονοῦμεν τοὺς λόγους, τὴν ἰσχὺν ἔχοντας οὐκ ἐν τῇ γνώσει τῆς ἀληθείας, ἀλλ' ἐν τῷ κόμπῳ καὶ τῷ σεμνῷ τῆς λέξεως. Οὐκ ἔλαθεν οὖν ἡμᾶς τοὺς ἐλέγχους μᾶλλον φοβούμενος, ἢ τῶν λόγων ἀποστερεῖν
D ἐπειγόμενος.

Ibid. 11. *Φῶρας*. Ἀντὶ τοῦ, κλέπτας· ὅθεν καὶ τὸ ἐπαυτοφώρῳ, ἀντὶ τοῦ, ἐπ' αὐτῇ κλοπῇ.

Ibid. B 5. *Ὧν*. Ὡντινων, φησὶν, ἐνθυμημάτων τῆς ἀληθείας ἀδυνατώτερον ἐπισχεθῆναι ἡμᾶς. Ἀδύνατον δὲ καὶ τῶν λόγων ἐπισχεῖν ἡμᾶς καὶ τῆς γνώσεως αὐτῆς· οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ τοῦ τὸν Θεὸν ὁμολογεῖν γλώσσας ἔχοντας ἀδυνατώτερον ἐπισχεθῆναι. Οὕτως οὖν νοήσεις· Ὧν ἐνθυμημάτων καὶ γνώσεως τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ τὸν Θεὸν ὁμολογεῖν ἀδυνατώτερον ἡμᾶς εἶρξαι τὸν τύραννον τῶν λόγων.

Ibid. 8. *Λόγον*. Τὸν ἀληθῆ δηλονότι.

Ibid. C 1. *Θαῤῥοῦντος*. Πιστεύοντος.

Παρισούμενον. Adæquatam, cum gratia conferendam.

Verbo. Non modo, ait, Deo Verbo quæ per verba rependitur gratia aptissima et congruentissima est omnium gratiarum, quas ei attribuimus, ex facultatibus quisque, utpote hoc Verbi vocabulo admodum gaudenti, præter alia vocabula, quibus appellatur, Januam videlicet, Vitam, Veritatem, Lucem. Non modo igitur Deo Verbo, ait, gratia, quæ per verba rependitur, aptissima est omnium in cæteris gratiis verum etiam tyranno congruens supplicium fuerit, sermone hoc invectivo puniri, ob scelus adversus sermones perpetratum. Scelusque illud, ne communem hanc doctrinam docerentur christiani prohibuit. Alio quoque sensu locus explicari potest, si sermonem hic intelligamus communem omnium hominum, qui inter rationale et irrationale stat medius: quorum rationale quidem habitus ejus statusque, irrationale autem privatio. Non modo igitur huic sermoni gratia ea, quæ per sermonem agitur, maxime convenit, gaudenti in primis et maxime sermonis denominatione et vi præter alia rationalia vocabula, quibus appellatur, videlicet doctrina, sapientia, virtute; sed huic quoque congruens pœna, et quæ sequuntur.—Aristidis hæc sententia.

Primum quidem. Duas istius stoliditatis causas refert, qua de sermonibus cogitavit: primum quidem, quia malitiose ac veteratorie appellationem ad id quod ipsi visum est, transtulit, non jam sermones, sed Græcorum disciplinam vel sapientiam appellans, stolide nescius quod non juxta quod Græci, sed juxta quod animalia rationalia philosophati sunt: quod quidem omnium hominum, non autem Græcorum disciplina; secundo, quoniam ignotum nobis fore existimavit, non magno horum sermonum bono ab eo nos privari, quippe qui verborum elegantiam parvi pendentes, veritatem solum magno in pretio habemus. — Aliter. — Phrasin, partibus ita sejunctis, melius ac magis perspicue intelliges. Nobis obscurum fore existimavit, non bono aliquo nos privaturus, verum impietatis confutationes extimescens; quippe qui hos sermones admodum aspernemur, velut robur habentes, non in veritatis cognitione, sed in dictionis elegantia ac lenocinio. Nos igitur non fefellit confutationes magis extimescens, quam sermonibus privare conatus.

Φῶρας. Pro κλέπτας, *fures*, unde et ἐπαυτοφώρῳ pro ἐπ' αὐτῇ κλοπῇ, in manifesto furto.

A quibus. A quibus ait argumentis veritatis minus compesci ac reprimi possumus. Impossibile est enim a sermonibus nos compesci et cognitione ejus: non solummodo, verum etiam et inhiberi ne Deum confiteamur, linguam habentes. Sic igitur intelliges: ab argumentis et veritatis cognitione Deique confessione nos comprimere huic sermonum tyranno impossibilius est.

Sermonem. Nempe verum.

Confidentis. Credentis.

Quippe adversus. Quippe adversus pugnantes A coronæ, id est, pro pugnantibus (Demosth.) Quod maxima est vestri laus.

Panegyrismum. Præsens enim sermo, Juliani cum sit nequitiæ vituperatio, immortalisque impietatis stela, panegyrici generis est. Panegyricum enim genus in rhetorice vituperationem laudationemque comprehendit, sicut judiciale accusationem et defensionem, atque deliberativum adhortationem quamlibet et consilium, unde huic generi Græce nomen συμβουλευτικόν inditum.

Ad choream. Quatuor ad solemnitatem hominum classes vocat, quarum secunda in duas dividitur. Hanc primam vocat, quicunque jejuniis et orationibus addicti, Deum orabant ut ab urgentibus tunc molestiis liberationem daret; secundam vocat, quæ B in duas partes divisa est, nempe qui in corporibus passi sunt, et qui in rebus exterioribus passi sunt, qui opum suarum, atque auctoritatis et potentiæ jacturam pertulerunt, qui e patria ejecti, qui a conjunctis et amicis disjuncti sunt; tertiam, omnes qui, cum Deum confiteantur ac religiosi sint, providentiæ rationes ignorant plerumque ex contrariis contra spem procurantis, felicem vero opportunumque contrariorum eventum non ferentes, præsentium semper servi sunt, et his recentioribus miraculis in veritate confirmantur. Quartam vocat conditionem, omnes illos quorum animæ hujus mundi scenam ad stuporem usque mirantur, eos his Isaiæ verbis adhortatur, ut spiritali animi oculo C a visibilium errore et deceptione educto, in posterum solum esse Deum cognoscant. Quintam ad solemnitatem secum concelebrandam classem vocat, eos scilicet qui nunc usque a magistri cœtu defecerunt, quos sperat brevi, animo converso, in eumdem reversuros esse confidit.

Kal. Aut copulativa καί redundat, aut hæc superioribus connectens, ita phrasin atrues: Hos quoque sermo in choream convocat, quicunque magnis certaminibus exantlatis, multisque temporis insultibus percussi, ac corporibus licet fracti et debilitati, animis tamen invicti permanserunt, omniaque in Christo fortiter sustinentes, mundo spectaculum exstiterunt. Ita verborum ordinem strues. D

Ut quidem dicitur. A plerisque scilicet et pusillanimis. Paucis autem excelsisque animo una patria vera est et mater superna Jerusalem. Namque creditur, non est autem vere nobis in terra patria, nihilque eorum quæ a Patre enumerata sunt.

Hujusmodi. Scilicet tyranno interempto, religione ad pristinum statum reversa, magis confidebat.

Ἐπτοημένας. Mirantes extimescentesque. Qui enim alicui rei admodum astrictus est, ne ab ea abripiatur pertimescit.

Adulterinam. Non fictitiam, sed puram ac sinceram. Κίβδηλος ex historia dictum. Athenienses Chios detestantes adulteros ipsorum nummos X si-

Ibid. 8. *Κατὰ γάρ.* Κατὰ γὰρ τῶν ἀγωνιζομένων οἱ στέφανοι, ἀντὶ τοῦ, ὑπὲρ τῶν ἀγωνιζομένων (Δημοσθέν.), ὅπερ μέγιστόν ἐστι καθ' ὑμῶν ἐγκώμιον.

Col. 537 B 9. *Πανηγυρισμόν.* Ὁ γὰρ παρὼν λόγος, ψόγος ὢν τῆς Ἰουλιανοῦ κακίας, καὶ στήλη τῆς ἀσεβείας ἀθάνατος, τοῦ πανηγυρικοῦ εἴδους ἐστί. Τὸ γὰρ πανηγυρικὸν τῆς ῥητορικῆς εἶδος εἰς ψόγον διῄρηται καὶ ἐγκώμιον, ὥσπερ τὸ δικανικὸν εἰς κατηγορίαν καὶ ἀπολογίαν, καὶ τὸ συμβουλευτικὸν εἴς τε παραίνεσιν ἀστασίαστον καὶ εἰς ὁμώνυμον τῷ γένει συμβουλήν.

Ibid. 11. *Εἰς χορείαν.* Τέσσαρας εἰς τὴν πανήγυριν μοίρας καλεῖ, ὧν ἡ δευτέρα εἰς δύο διῄρηται. Καὶ πρώτην μὲν καλεῖ ἐκείνην, ὅσοι νηστείαις καὶ δεήσει προσκείμενοι παρεκάλουν τὸν Θεὸν δοῦναι λύσιν τῶν τότε κατεχόντων ἀνιαρῶν· δευτέραν δὲ καλεῖ τὴν εἰς δύο διῃρημένην, εἴς τε πεπονθότας ἐν τοῖς σώμασιν, εἴς τε πεπονθότας ἐν τοῖς ἐκτὸς, καὶ περιῃρημένους χρήματα, δυναστείαν, κτήματα, καὶ πατρίδος μὲν ἀπελαθέντας, τῶν δὲ οἰκείων καὶ φιλτάτων διαζευχθέντας· τρίτην, ὅσοι τὴν μὲν ὁμολογίαν εὐσεβεῖς ὄντες, τοὺς δὲ τῆς Προνοίας λόγους ἀγνοοῦντες διὰ τῶν ἐναντίων πολλάκις παρ' ἐλπίδα διοικουμένης, τήν τε πρόσκαιρον τῶν ἐναντίων εὐημερίαν οὐ φέροντες, δοῦλοι τῶν παρόντων ἀεί εἰσι, τοῖς δὲ ὕστερον θαύμασι βεβαιοῦνται πρὸς τὴν ἀλήθειαν· τετάρτην καλεῖ μοῖραν ἐκείνους, ὅσοι περὶ τὴν τοῦ κόσμου τούτου σκηνὴν τὰς ψυχὰς ἐπτόηνται, προτρέπων τούτους τοῖς Ἡσαΐου ῥήμασιν, ἀποστήσαντας τὸ νοερὸν τῆς ψυχῆς ὄμμα τῆς τῶν ὁρωμένων ἀπάτης καὶ πλάνης γνῶναι λοιπὸν τὸν ὄντως ὄντα Θεόν· πέμπτην ἐπιζητεῖ συμπανηγυρίσαι μοῖραν αὐτῷ, ἣ τέως μὲν τοῦ χοροῦ τοῦ διδασκάλου διέστη, μικρὸν δὲ ὕστερον εἰς ταυτὸν ἐλθεῖν ἐκ μετανοίας ἐλπίζεται.

Ibid. C 9. *Καί.* Ἢ ὁ καὶ σύνδεσμος περιττεύει, ἢ ταῦτα τοῖς ἄνω συνάψας, οὕτω στήσεις τὴν φράσιν· Κἀκείνους, φησίν, ὁ λόγος εἰς χορείαν συγκαλεῖ, ὅσοι μεγάλους ἀνατλάντες ἀγῶνας, καὶ πολλαῖς πληγέντες τοῦ καιροῦ προσβολαῖς, καὶ τὰ μὲν σώματα κάμνοντες, τὰς δὲ ψυχὰς ἀήττητοι μένοντες, καὶ πάντα ἰσχύοντες ἐν Χριστῷ, θέατρον ἐγενήθησαν τῷ κόσμῳ. Οὕτω στήσεις τὴν φράσιν.

Ibid. 14. *Δὴ λέγεται.* Τοῖς πολλοῖς καὶ ταπεινοῖς τὴν διάνοιαν. Τοῖς γὰρ ὀλίγοις καὶ ὑψηλοῖς μία πατρὶς ὡς ἀληθῶς καὶ μήτηρ ἡ ἄνω Ἱερουσαλήμ. Νομίζεται γάρ, οὐκ ἔστι δὲ κατὰ ἀλήθειαν ἡμῖν ἐν γῇ πατρὶς, ἢ ὅλως τι τῶν ἀπηριθμημένων τῷ Πατρί.

Col. 540 B 4. *Τοιούτοις.* Οἷον τοῖς νῦν, τῷ καταλυθῆναι τὸν τύραννον, καὶ τὴν εὐσέβειαν εἰς τὸ ἀρχαῖον ἐπανελθοῦσαν μᾶλλον παῤῥησιάσασθαι.

Ibid. 7. *Ἐπτοημένας.* Εἴρηται ἀπὸ τοῦ πτοεῖσθαι καὶ φοβεῖσθαι. Ὁ γάρ τινι πράγματι προστετηκὼς, περιδεής ἐστι, μή πως ἀφαιρεθῇ αὐτοῦ.

Ibid. C 5. *Κίβδηλον.* Οὐ νόθον, ἀλλὰ καθαρὰν καὶ γνησίαν. Εἴρηται ἀπὸ ἱστορίας. Οἱ Ἀθηναῖοι Χίους μισοῦντες, ἐν τοῖς ἀδοκίμοις ἑαυτῶν νομίσμασι Χ

ἐγχαράττοντες ἐκάλουν χίδδηλα· εἶτα πρὸς τὸ εὐφωνότερον μετέβαλον τὸ Χ εἰς Κ.

Ibid. 16. *Περιέπω.* Περιέπω εἴρηται ἀπὸ τοῦ, πέριξ ἕπειν, ὅ ἐστιν ἀκολουθεῖν.

Col. 541 A 1. *Μίαν.* Τέσσαρας ἀρτίως μοίρας καλέσας εἰς τὴν πανήγυριν, δύο νῦν ἀποκηρύττει ταύτης, ἐκβάλλει καὶ ἀπελαύνει, ἐκείνους τε ὅσοι μικρᾶς αὐτοῖς τοῦ καιροῦ προσβολῆς γενομένης, εὐθὺς τῆς ἀληθείας ἀπέστησαν, ἀρνησάμενοι τὴν εὐσέβειαν· καὶ τοὺς τούτων χείρους, ὅσοι τῷ καιρῷ μηδὲ πρὸς ὀλίγον ἀντιστατήσαντες, αὐτεπάγγελτοι πρὸς τοὺς ἐχθροὺς μεθηρμόσαντό τε καὶ δὴ μετετάξαντο.

Ibid. 8. *Ἐπιπολαίως.* Κούφως, ἐλαφρῶς, ἀῤῥίζως.

Ibid. D 3. *Ἀνυπονόητον.* Ἰουβιανοῦ βασιλεύοντος, ὁ λόγος οὗτος καὶ ὁ μετ' αὐτὸν ἀμφότεροι λέγονται. Μετὰ γὰρ τὸν ἀσεβέστατον Ἰουλιανὸν Ἰουβιανὸς βασιλεύει.

Col. 544 B 8. *Κύματα.* Τὴν Ἰουλιανοῦ κακίαν. Ἐπὶ δύο γὰρ ἔτη ὁ τρισκατάρατος ἐβασίλευσεν· ἐπὶ δὲ πέντε ἔτη Καῖσαρ ἐγένετο προβαλλομένου αὐτὸν Κωνσταντίου.

Col. 545 A 11. *Ἀποκαραδοκοῦσα.* Ἐπιμελῶς ἐπιτηροῦσα, καὶ ἀπεκδεχομένη.

Col. 549 B 5. *Ἐν τέλει.* Τὸ τέλος πολλαχῶς λέγεται. Τέλος γὰρ ἡ ἀρχὴ, ὡς νῦν· τέλος καὶ τὸ διδόμενον τοῖς βασιλεῦσι· τέλος καὶ τὸ δαπάνημα, ὅθεν καὶ πολυτελὲς, τὸ πολυανάλωτον· τέλος καὶ τὸ πέρας· τέλος καὶ τὸ τάγμα κατὰ στρατόν· *Ἐν τελέεσσιν.* (Ὅμηρος.)

Ibid. 14. *Πρὸ τούτων.* Πρὸ τῆς ἀποστάσεως, καὶ τῆς ἐπαναστάσεως.

Col. 553 C 9. *Προβλήματος.* Τὸ γὰρ φαινόμενον Ἰουλιανοῦ πρόβλημα πρὸ τῆς βασιλείας εὐσεβὲς ἐδόκει καὶ ἥμερον.

Col. 556 D 1. *Σήραγγες.* Αἱ ὑπὸ γῆν ἐπιμήκεις ῥήξεις, οἱονεὶ φλέβες τινὲς οὖσαι τῆς γῆς (69), ἃς ὑποτρέχον τὸ ὕδωρ ἐπιζητεῖ διέξοδον. Ἐντεῦθεν καὶ σηραγγώδης τόπος εἴρηται διατετρημένος.

Col. 557 A 1. *Κρατοῦντος.* Ὡς εἰ ἔλεγεν· Εἰς ὅσον αὐτῷ συνῆν ὁ πρεσβύτερος ἀδελφὸς, ἐκώλυεν αὐτὸν τῆς φανερᾶς αὐτοῦ καὶ τελειωτάτης ἀπονοίας.

Ibid. 5. *Σύνεσιν.* Ἢ ὁμοιός τις αὐτὸν ἐνόει ἐκ τῶν λεγομένων, ἢ συνετὸς Χριστιανὸς ᾐσθάνετο, ὅτι οὐχ ὑγιαίνει κατὰ τὴν σωτήριον ἡμῖν φιλοσοφίαν.

Ibid. C 3. *Τῷ ὄντι.* Ὅ, φησὶν, εὐχερές ἐστι, τοῦτο δυσχερὲς ἡ κακία ποιεῖ. Φύσει μὲν γὰρ εὐχερὲς τὸ φυλάξαι τὰ ἀγαθὰ ἤδη κτηθέντα, δυσχερὲς δὲ τὸ κτήσασθαι· ἀλλ' ἡμεῖς ἐν ταῖς εὐπραγίαις ὑβρίζοντες τοὐναντίον ποιοῦμεν, εὐχερὲς μὲν τὸ κτήσασθαι, δυσχερὲς δὲ τὸ φυλάξαι. Ἔστι δὲ Δημοσθενικόν.

Col. 560 A 7. *Ἐναντία ἐναντίοις.* Ἔστι τις ἐναντίος τῇ κακίᾳ, καὶ ἀντεισάγει αὐτῷ τὸ ἐναντίον τῇ κακίᾳ, ἔμμισθον τὴν ἀρετὴν, καὶ ἐπὶ τοῦ ἐναντίου τὸ ἐναντίον.

Ibid. 13. *Μέσην.* Πρῶτον ἡ ἁμαρτία, εἶτα δευ-

A gnantes, eos vocabant χίδδηλα; deinde ob euphoniam X in K mutaverunt.

Περιέπω. Περιέπω dictum est a πέριξ ἕπειν, *circum sequi*, quod vim habet *comitari.*

Unam. Quatuor modo classes ad festum cum advocasset, duas nunc ab eo propellit, dimittit atque ejicit, eos scilicet, qui parvo temporis assultu lacessiti, statim a veritate recesserunt, religionemque abjuraverunt, atque his etiam adhuc pejores, qui tempori ne tantillum quidem obsistentes, sponte sua ad inimicos defecerunt atque transierunt.

Ἐπιπολαίως. Leviter, strictim, sine radice.

Insuspicabilem. Joviano regnante, sermo ille et

B qui sequitur ambo dicuntur: namque post impiissimum Julianum Jovianus regnat.

Fluctus. Juliani nequitia. Duobus enim annis ter maledictus iste regnavit; quinque annis Cæsar factus est, a Constantio provectus.

Ἀποκαραδοκοῦσα, intente ac firmiter sperans atque exspectans.

Ἐν τέλει. Τέλος multiplici sensu usurpatur. Dicitur dignitas, ut nunc; vectigal, quod regibus penditur; sumptus, unde πολυτελὲς, valde sumptuosum; finis et terminus; exercitus ordo: Ἐν τελέεσσιν (*Inter militum ordines*). HOMERUS.

C

Prius. Ante defectionem atque rebellionem.

Speciem. Externa Juliani species, antequam regnaret, reverenda videbatur et mitis.

Σήραγγες. Longæ sunt sub terra cavernæ, quasi quædam venæ terræ (69), quas aqua replet exitum quærens: exinde σηραγγώδης locus dicitur perforatus.

Ejus qui rerum potiebatur. Quasi diceret: In quantum ei natu major frater conversabatur, prohibebat ne is manifesto et vehementissimo furori indulgeret.

Prudentiam. Vel similis quilibet eum dictis judi-

D cabat, vel prudens Christianus sentiebat quod non saperet secundum salutarem nobis philosophiam.

Vere enim. Quod, ait, facile est, hoc difficile nequitia efficit. Natura enim facile est bona jam comparata conservare, difficile autem adipisci. Nos vero in prosperis superbientes contrarium facimus: facile quidem adipisci, difficile autem servare. Demosthenica est hæc sententia.

Contrariis contraria. Si quis est nequitiæ contrarius, vicissim inducit ei contrarium nequitiæ, pro mercede virtutem, et contrario contrarium.

Dejectionem interponens. Primum peccatum,

(69) Hoc est: *Seranges longæ quædam sunt sub terra rupturæ, quasi venæ terræ*, etc.

deinde humiliatio, et tertio eloquium Domini custodienti resipiscentia. Media igitur, ut vides, utrique humiliatio.

Vita accipit. Vita accipit finem, et illius qui Juliani fratrem Cæsarem fecerat, et ipsius Cæsaris obtruncationem passi. Utriusque vita, ait, terminum et finem habuit; non utrique vero, sed uni Cæsari, regnum et vita finem habuit.

Reprehenderit. Quibus, ait, causis unum principem accusabimus, iisdem alterum crimine et reprehensione liberabimus. Itaque si alteri culpam quamvis crimini vertimus, eadem culpa alterum crimine liberabimus. Et vice versa.

Minime circumspectus. Inconsideratus, minime dubitans.

Exiguo temporis puncto. Acies temporis, felicitas. Ita et Isocrates : Optimum felicitatis tempus esse; felicitatem nunc imperatoris Juliani.

Τῷ παλαμναίῳ. Sanguinario dæmoni. Hoc vocabulo ferissimos ad ultionemque promptissimos dæmones vocabant.

Adventu. Ante enim Salvatoris adventum concilium erat apud Romanos, seu concio; quod quidem concilium quotannis duos consules deligebat, qui bellis præerant, aliis publicas res administrantibus. Cum vero sub consulibus res belli male cederent, dictatorem præficiebant, qui solus per sex menses imperio potiebatur.

Fratris cædem. Juliani fratrem, adversus ipsum insurgentem Constantius interemit.

Ipsum Platones. Platonis philosophia divisa est in Stoicos et Peripateticos. Porticus vero (quæ Varia dicebatur propter ea quæ huic inscripta erant, ut navale apud Salamina prœlium, Marathoniaque pugna) magister fuit Chrysippus; peripati autem, seu Lycei Aristoteles; et Plato, Academiæ.

Κομψὰ λαρυγγίζοντες. Κομψόν est *elegans* ac *venustum*; κόμπον autem *magnum*. Λαρυγγίζειν vero est guttur ad euphemiam aptare, sive exercitatione, sive quibusdam lotionibus.

Ex triviis. Contemnendos sordidosque homines, ex triviis esse dicebant.

Obolum. Obolus apud Athenienses est æreus, ut ait Diodorus Siculus.

Ad voluptatem. Epicuri et Pyrrhonis discipuli Deum voluptatem esse definiunt. Hoc argumentum instituunt : Si omnia, bona ac turpia, propter voluptatem fiunt, deus ergo voluptas : minime intelligunt quod alia quidem in voluptatem turpem et exitiosam, alia vero in divinam ac salutarem, alia denique, media quodammodo, ut moderate comedere, lavari, de publicis rebus loqui, et similia.

Non intellexit. Dogmata quæ profitebantur nemo

A τερον ἡ ταπείνωσις, καὶ τρίτον ἡ κατὰ τὸ φυλάξαι τὸ λόγιον Κυρίου διόρθωσις. Μέση τοίνυν, ὡς ὁρᾷς, ἀμφοῖν ἡ ταπείνωσις.

Ibid. C 1. *Ὁ βίος λαμβάνει.* Ὁ βίος λαμβάνει πέρας, καὶ τοῦ πεποιηκότος Καίσαρα τὸν ἀδελφὸν τοῦ Ἰουλιανοῦ, καὶ τοῦ πεπονθότος τὴν σφαγὴν αὐτοῦ τοῦ Καίσαρος. Ἀμφοτέρων ὁ βίος, φησὶν, ὅρον καὶ πέρας εἶχεν· οὐχ ἀμφοτέροις δὲ, ἀλλὰ μόνῳ τῷ Καίσαρι, ἡ βασιλεία καὶ ὁ βίος ὅρον εἶχον.

Ibid. 7. *Οὐκ ἐπαιτήσειεν.* Δι' ὧν, φησὶν, αἰτιῶν θατέρου τῶν βασιλέων κατηγορήσομεν, διὰ τούτων τὸν ἕτερον τῶν αἰτιῶν καὶ μέμψεων ἀπολύσομεν· οἷον, κατηγοροῦμεν μὲν τοῦ ἑνὸς ἁμαρτίαν τινὰ, διὰ ταύτης τὸν ἕτερον αἰτίας ἀπολύσομεν· καὶ ἐπὶ τοῦ ἑτέρου ὁμοίως.

B Col. 561 B 8. *Ἀπερίσκεπτος.* Ἀνενδοίαστος.

Ibid. 14. *Ἀκμῇ βραχεῖα.* Ἀκμὴ καιροῦ, ἡ εὐτυχία· οὕτω καὶ Ἰσοκράτης· Κράτιστον μὲν τῆς ἀκμῆς τὸν καιρὸν τυγχάνειν. Εὐτυχίαν δὲ νῦν τὴν τοῦ βασιλέως Ἰουλιανοῦ.

Ibid. 15. *Τῷ παλαμναίῳ.* Τῷ φονικῷ δαίμονι. Παλαμναίους γὰρ ἔλεγον τοὺς ὠμοτάτους καὶ τιμωρητικοὺς δαίμονας.

Col. 564 B 1. *Ἐπιδημία.* Πρὸ γὰρ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίας βουλὴ παρὰ Ῥωμαίοις ἦν, ἤτοι Σύγκλητος· ἥτις βουλὴ κατ' ἐνιαυτὸν δύο ὑπάτους ἐχειροτόνει, οἳ τοὺς πολέμους [*Reg. B.* πολεμίους] ἐπιστεύοντο, ἄλλων τὰ πολιτικὰ διοικούντων. Ἡνίκα C δὲ μετὰ τῶν ὑπάτων ἐν τοῖς πολέμοις ἐδυστύχουν, δικτάτορα προέβαλλον, τὸν μόναρχον, ὃς μῆνας εἶχεν ἕξ [*Colb.* 3, μῆνας ἦρχε μόνους ἕξ].

Col. 565 A 6. *Ἀδελφοῦ σφαγῆς.* Τὸν γὰρ Ἰουλιανοῦ ἀδελφὸν ἐναντίως ἔχοντα αὐτῷ, ἀνεῖλεν ὁ Κωνστάντιος.

Col. 568 A 12. *Πλάτωνες αὐτόν.* Ἡ τοῦ Πλάτωνος φιλοσοφία διῃρέθη εἰς Στωϊκοὺς καὶ Περιπατητικούς· καὶ τῆς μὲν Στοᾶς (ἣ καὶ Ποικίλη ἐλέγετο διὰ τὰ ἐν αὐτῇ γεγραμμένα, οἷον, ἡ ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχία, ἢ τὰ κατὰ Μαραθῶνα) ἡγήσατο ὁ Χρύσιππος, τοῦ δὲ Περιπάτου, ἤτοι τοῦ Λυκείου, Ἀριστοτέλης, Πλάτων δὲ τῆς Ἀκαδημίας.

Ibid. 14. *Κομψὰ λαρυγγίζοντες.* Κομψὸν, ἐστὶ τὸ εὐπρεπὲς καὶ χαρίεν· κόμπον δὲ τὸ μέγα. Λαρυγγί-D ζειν δέ ἐστι τὸ τὸν λάρυγγα πρὸς εὐφημίαν ἄγειν, ἢ μελέτῃ ἢ τισι κλύσμασιν.

Ibid. B 4. *Ἐκ τῶν τριόδων.* Τοὺς εὐκαταφρονήτους καὶ εὐτελεῖς, ἐκ τῶν τριόδων εἶναί φησιν.

Ibid. 12. *Ὀβολόν.* Ὀβολὸς παρ' Ἀθηναίοις ἐστὶ χαλκὸς, ὥς φησι Διόδωρος ὁ Σικελιώτης.

Ibid. C 3. *Εἰς ἡδονήν.* Οἱ τοῦ Ἐπικούρου καὶ τοῦ Πύῤῥωνος, θεὸν εἶναι τὴν ἡδονὴν ὁρίζουσι· τοῦτο συλλογιζόμενοι, ὅτι εἰ πάντα, ἀγαθά τε καὶ αἰσχρὰ, δι' ἡδονὴν γίνεται, θεὸς ἄρα ἡ ἡδονή· μὴ συνιέντες ὅτι τὰ μὲν, εἰς ἡδονὴν αἰσχρὰν καὶ ὀλέθριον, τὰ δὲ, εἰς θείαν καὶ σωτήριον, τὰ δὲ, μέσα πως, οἷον τὸ φαγεῖν συμμέτρως, τὸ λούσασθαι, τὸ περὶ πολιτικῶν εἰπεῖν, καὶ τὰ ὅμοια.

Col. 569 A 2. *Οὐ συνεῖδε.* Τὰ παρ' αὐτοῖς δό-

γματα οὐδεὶς αὐτῶν κατενόησεν, ὅτι πολλῆς ἀνοίας καὶ πλάνης ἀνάμεστα.

Ibid. 11. *Μᾶλλον*. Τῆς ἀληθείας δηλονότι. Ἡ γὰρ πιθανότης ἐγγίζουσα τῇ ἀληθείᾳ, τοὺς πολλοὺς ἀπατᾷ.

Ibid. B 11. *Φιλοσοφίαν καὶ βασιλείαν*. Λόγος ἦν τῶν φιλοσοφεῖν [τῶν τότε φιλ. *Colb.* 3] δοκούντων, ὅτι τότε πόλεις καλῶς [καλῶς αἱ πόλεις. *Colb.* 3] πράξουσιν, ὅταν βασιλεῖς φιλοσοφήσωσιν, ἢ οἱ φιλόσοφοι βασιλεύσωσι· τοῦτο γοῦν αὐτῶν διασύρει νῦν ὁ θεῖος Γρηγόριος.

Ibid. C 2. *Μεγάλῃ προσηγορίᾳ*. Εἰπὼν, ὅτι οὐ τὸ ἅρπαγμα βασιλείαν χαρίζεται, ἐπιφέρει λέγων, ὅτι τρία ἐστὶ καθ' ἃ δικαίως καὶ νομίμως τις βασιλεύει, γέρας ἀρετῆς τὴν τιμὴν λαβὼν, ἢ ὅτε ὁ χρόνος τοῦτο χαρίζηται [ἢ γὰρ ὁ χρόνος τοῦτο χαρίζεται *Colb.* 3] δείξας ἐκεῖνον παντοίαις ἀρεταῖς καὶ μεγίσταις εὐδοκιμοῦντα καὶ διαπρέποντα· ἢ βασιλέως δοκιμασία καὶ κρίσις· ἢ ψῆφος τῆς [καὶ ψῆφος· ἢ κρίσις τῆς *Colb.* 3] συγκλήτου βουλῆς κοινή. Ὁ μὴ [*Colb.* 3] καθ' ἓν δὲ τούτων κρατήσας, τύραννος μᾶλλον ἢ βασιλεύς.

Ibid. 7. *Δεύτερον δέ*. Οὐ περιέμεινε γὰρ τὸν θεῖον καὶ βασιλέα τῆς τιμῆς αὐτὸν ἀξιῶσαι, ἀλλ' ἑαυτὸν ἔστεψεν.

Col 572 B 1. *Οὐκ ἐπήρθη*. Οὐκ ἐπήρθη μὲν εἰς τὴν κακίαν ὑπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ κυβερνήσεως. Ἀντὶ τοῦ, Οὐχ ἡ κυβέρνησις τοῦ Θεοῦ ἐπῆρεν αὐτὸν εἰς κακίαν, ἀλλ' οὐδὲ ἐπεσχέθη ὑπ' αὐτῆς προελόμενος ἅπαξ τῆς εὐσεβείας τὴν ἀσέβειαν.

Ibid. 6. *Τῷ λαθεῖν*. Τῷ λαθεῖν τοὺς βαρβάρους δηλονότι.

Ibid. 14. *Κλέψας τινί*. Ἀντὶ τοῦ, Διά τινος τῶν ἐν τοῖς βασιλείοις, προδιδόντος καὶ μηνύοντος ἐκείνῳ τὸν καιρὸν καθ' ὃν ἐπιχειρεῖν δεῖ, καὶ οὕτω νομίζων δεῖν αὐτὸν ῥυσθῆναι.

Ibid. C 3. *Εὔστοχοι*. Μέγιστον σημεῖον καὶ ἐναργὲς ἡ κατὰ τὴν Περσίδα σφαγὴ Ἰουλιανοῦ, τοῦ μὴ κατὰ πρόγνωσιν αὐτὸν βασιλεῦσαι τούτων. Εἰ γὰρ τοῦτο ἦν, καὶ ἐκστρατεύοντι αὐτῷ τὴν ἧτταν ἐδήλωσαν ἂν, καὶ ἐν Πέρσαις ὄντι τῷ παραπλῆγι, τὴν ὑπὸ τοῦ αὐτομόλου ἀπάτην προεῖπον ἄν.

Col. 573 A 4. *Γενναιοτάτου*. Καὶ γὰρ ἤδη βασιλεύοντι τῷ Ἰουλιανῷ τὸ περιγενέσθαι τοῦ στρατοῦ, καὶ τῆς δυνάμεως, ἥτις αὐτῷ τὴν φυγὴν οὐ συνεχώρει, πολὺς ἀγὼν καὶ δυσχέρεια γέγονε.

Col. 576 C 1. *Ἀφαγνίζεται*. Ἀνάγνους ἀπεργάζεται. Τὸ γὰρ ἀφαγνίζεσθαι ἐναντίον ἐστὶ τῷ ἁγνίζειν.

Col. 577 A 4. *Ἐπισημῆναι*. Τὸ θεῖον δηλονότι. Ἐπὶ γὰρ ταῖς μεγίσταις μεταβολαῖς, καὶ μεγάλα τὰ σημεῖα εἰώθασι γίνεσθαι.

Ibid. 12. *Θυομένῳ*. Αἱ τοιαῦται μεσότητες τὴν ἀναφορὰν ἔχουσιν ἐπὶ τὸν κύριον, ἤτοι τὸν κτήτορα· οἷον, οἰκοδομεῖ μοι οἰκίαν ὁ οἰκοδόμος, οἰκοδομοῦμαι δ' ἐγώ.

Ibid. B 5. *Παρεσχεδίασε*. Ἀντὶ τοῦ, παρὰ τὸ ὂν καὶ τὴν ἀλήθειαν ἐξέλαβε, καὶ ἐκ τοῦ εὐθέως τοῖς παροῦσι παρερμηνεύσας ἐψεύσατο.

Ibid 8. *Ἕλκεται*. Ταῦτα πρὸς τὸ σπλάγχνον ἔχει

A eorum intellexit, quia multa insipientia multis erroribus repleta.

Propinquitatem magis. Veritatis videlicet. Probabilitas enim veritati proxima plerosque decipit.

Philosophiam et imperium. Sermo erat apud eos qui philosophiam profiteri videbantur, tum civitatibus optimum fore, cum vel reges philosopharentur, vel philosophi regnarent. Hanc igitur eorum sententiam nunc divinus Gregorius irridet.

Magno nomine. Cum dixit quod non raptus regnum largitur, adjicit dicens quod tria sunt per quæ juste et legitime quispiam regnat, ut, virtutis B præmio dignitate accepta, sive cum tempus hoc largiatur, ostendens illum multis ac maximis virtutibus commendatum ac præcellentem; sive regis electio ac judicium; sive commune convocati senatus suffragium. Iste vero juxta nullum ex iis imperio potitus, tyrannus magis quam imperator.

Deinde. Non exspectavit donec patruus et imperator ipsum hoc dignitate dignaretur, sed seipsum coronavit.

Non excitatus est. Non quidem ad malum excitatus est Dei gubernatione, id est, non Dei gubernatio eum ad malum excitavit, sed nec item ea repressus est cum impietatem pietati semel anteposuerit.

C *Fallendo*. Barbaros videlicet fallendo.

Per domesticorum quemdam celans. Id est, per aulicum quemdam proditorem, tempusque illi indicans quo facinus tentandum erat, et ita seipsum liberandum esse existimans.

Sciti ac solertes. Maximum iudicium manifestumque in bello adversus Persas Juliani cædes, quod non juxta istorum præscientiam regnavit. Quod si res ita se haberet, et pugnanti ei cladem ostendissent, et in Perside, profligato per transfugam indias prædixissent.

Præstantissimus. Etenim jam regnanti Juliano superare exercitum ac opes reducere, quæ fugam D ei non permittebant non sine multo prœlio et magna difficultate assecutus est.

Ἀφαγνίζεται. Impuras efficit. Namque ἀφαγνίζεσθαι contrarium est ἁγνίζειν, *purificare*.

Signum accesserit. Nempe divinum. In maximis enim mutationibus magna quoque fieri signa solent.

Θυομένῳ. Tales mediæ formæ ad dominum seu herum referuntur. Ita, οἰκοδομεῖ, *ædificat*, mihi domum architectus, *οἰκοδομοῦμαι*, *mihi ædifico*, ego.

Ex tempore interpretatus est. Scilicet contra verum rectumque accepit, et ex tempore de præsentibus rebus prave interpretatus, mentitus est.

Trahitur. Hæc ad viscera referuntur, in quibus

crux cum circulo visa est. Ostendebant enim crucem regnaturam aliquando fore : corona enim regni signum ; etsi impius ac cæcus iste aliter dicat nempe circumscriptionem finemque crucis et Christianorum regni circulo indicari.

Id agebat. Providenter curabat.

Αὐθαδιάζεσθαι. In mala acceptione, sicut plerumque, usurpatur αὐθαδιάζεσθαι pro audacter, petulanter ac inconsiderate agere; nunc autem in bona apud Gregorium, obluctari et dimicare significat.

Callide. Apodosis. Si bellum aperte susciperet, illud atque illud accideret ; at si callide et artificiose bellum gereret, et quæ sequuntur.

Id unum expetentes. Prima classis eorum qui laude digni sunt, est pulchrum diligere propter ipsum pulchrum, non autem propter quodvis aliud, quod quidem melius est et majori virtute præstantium. Secunda classis pulchrum diligere propter mercedis spem atque exspectationem. Tertia classis, pœnæ timore bonum facere.

Insigne atque honorificum. Pusillanimitatem simul atque ignaviam tyranni Juliani vituperat; quod iste non aperte, sed artificiose ac dolose salutarem doctrinam persecutus sit.

Vesana. Quorum populorum ac civitatum proterviam coercere et reprimere difficile aut impossibile erat.

Non scripta. Illud idem ac si legibus præscriptum. Qui enim inhibere potest et negligit, verius hoc facit.

Humanius. Nempe ut iste putavit, ideoque statim adjunxit vocabulum δῆθεν, *videlicet*. Sic igitur intelliges, ne in alienum sensum incidas. Quis vero ille ? Superius quidem aperte ac publice vim inferre, regium simul et magni animi habebatur ; callide autem ad suadendum conari, vile atque ignavum. Quomodo igitur hic, callide ad suadendum conari, lenius atque humanius magisque regium ? Contrarium illud quidem non est, contrarium autem esse videtur, nisi quod ille sic opinaretur ; adjungit, id sibi videlicet assumit suadendi partes. Non enim secundum veritatem illius erat persuasio, sophismata auctoris nequitiæ, pro instrumento tyranno utentis.

Retinuit. Non enim suadendi partes ad extremum conservavit, sed deinceps ad manifestam violentiam seipsum vertit.

Perquam crudelis. Quomodo humanitas perquam inhumana? Sicut ipse dicebat, per humanitatem nobis vim inferebat. Itaque vere dici poterat crudele ei esse mansuetum videri.

Persuasio. Prius etenim sophismatibus et paralogismis usus persuadere conabatur. Cum vero ad persuadendum viribus exhaustis non pervenisset, vim inferebat morsu ac rabie sæviens, quasi fera quædam bestia. Qui autem de hac feritate excusabant eum, dicebant quod propter multam ejus be-

A τὴν ἀναφορὰν, ἐν ᾧ ὁ σταυρὸς σὺν τῷ κύκλῳ ἐφάνη. Ἐδήλου γὰρ, ὅτι δεῖ τὸν σταυρὸν βασιλεύειν. Ὁ γὰρ στέφανος βασιλείας σημεῖον, εἰ καὶ ἑτέρως ὁ ἄθεος ἐκεῖνος καὶ παραπλὴξ φησιν, ὅτι περιγραφὴν καὶ παῦλαν δηλοῖ ὁ κύκλος τῆς τοῦ σταυροῦ καὶ Χριστιανῶν βασιλείας.

Ibid. 12. *Ἐπρυτανεύετο*. Ὠκονόμητο.

Col. 580 C 11. *Αὐθαδιάζεσθαι*. Ἐπὶ κακοῦ μὲν, ὡς τὰ πολλά, εἴρηται τὸ αὐθαδιάζεσθαι, οἷον ἐπὶ τοῦ θρασύνεσθαι, καὶ προπετεύεσθαι, καὶ σὺν ἀπονοίᾳ κινεῖσθαι· νῦν δὲ ἐπὶ καλοῦ εἴρηται τῷ Πατρὶ, ἀντὶ τοῦ, ἀπομάχεσθαι.

Col. 581 A 6. *Τέχνης*. Ἀπόδοσις. Ὡς τὸ μὲν φανερῶς ἀνελέσθαι τὸν πόλεμον, τὸ καὶ τὸ συμβήσεται· εἰ δὲ μετὰ τῆς τέχνης στρατεύσειε, καὶ τὰ ἑξῆς.

B Ibid. D 4. *Πᾶσα ἔφεσις*. Πρώτη τάξις τῶν ἐπαινετῶν τὸ ἀγαπᾷν τὸ καλὸν δι' αὐτὸ τὸ καλὸν, καὶ μὴ δι' ἄλλο τι· ὅπερ ἐστὶ βέλτιον, καὶ τῶν ἐπὶ πλεῖστον ἀρετῆς προελθόντων. Δευτέρα τάξις, τὸ ἀγαπᾷν τὸ καλὸν δι' ἐλπίδα καὶ προσδοκίαν μισθοῦ. Τρίτη τάξις, τῷ φόβῳ κολάσεως ποιεῖν τὸ ἀγαθόν.

Col. 584 B 2. *Μεγαλοπρεπές*. Μικροψυχίαν ἅμα καὶ δουλοπρέπειαν τοῦ τυράννου καταγινώσκει Ἰουλιανοῦ· διὰ τὸ μὴ φανερῶς, ἀλλὰ τεχνικῶς καὶ δολερῶς διώκειν τὸ σωτήριον δόγμα.

Ibid. 11. *Ἄληπτος*. Ὧν δήμων καὶ πόλεων ἡ αὐθάδεια ληφθῆναι καὶ κρατηθῆναι χαλεπὸν ἢ ἀδύνατον ἦν.

C Ibid. 14. *Ἄγραφον*. Ἔοικε τοῦτο, τῷ συγγραφικῷ ἐκείνῳ. Ὁ γὰρ δυνάμενος παῦσαι, περιορῶν δὲ, ἀληθέστερον τοῦτο δρᾷ.

Ibid. C 1. *Ἡμερώτερον*. Ὡς ἐκεῖνος ἐνόμιζε δῆλον ὅτι· διὰ τοῦτο καὶ ἐπιφέρει εὐθέως τὸ δῆθεν. Οὕτως οὖν νοήσεις, ἵνα τὸ ἐναντιοφανὲς ἐκφύγῃς. Ποῖον τοῦτο ; Ἀνωτέρω τὸ μὲν φανερῶς καὶ δημοσίᾳ βιάζεσθαι, βασιλικὸν ὁμοῦ καὶ μεγαλόψυχον ἐνομίζετο, τὸ δὲ τεχνικῶς πειρᾶσθαι πείθειν, δουλοπρεπές τε ἅμα καὶ ἀγεννές. Πῶς οὖν ἐνταῦθα, τὸ μετὰ τέχνης πειρᾶσθαι πείθειν ἡμερώτερον καὶ βασιλικώτερον ; Ἐναντίον μὲν οὐκ ἔστιν, ἐναντιοφανὲς δὲ, πλὴν ὡς ἐκεῖνος ᾤετο οὕτως· ὅτι καὶ ἐπιφέρει, εἰς ἑαυτὸν δῆθεν φέρει τὸ τῆς πειθοῦς. Οὐ γὰρ κατ' ἀλήθειαν ἐκείνου ἦν ἡ πειθὼ, σοφίσματα δὲ τοῦ δημιουργοῦ
D τῆς κακίας, ὀργάνῳ κεχρημένου τῷ τυράννῳ.

Ibid. 3. *Διεσώσατο*. Οὐδὲ τὴν δοκοῦσαν πειθὼ μέχρι τέλους ἐφύλαξεν, ἀλλὰ λοιπὸν ἐτράπη καὶ εἰς τὸ φανερῶς βιάζεσθαι.

Col. 585 A 8. *Αἰὰν ἀπάνθρωπον*. Πῶς τὸ φιλάνθρωπον ἀπάνθρωπον ; Ὡς μὲν αὐτὸς ἔλεγεν, ὑπὸ φιλανθρωπίας ἡμᾶς ἐβιάζετο· ὡς δὲ ἡ ἀλήθεια, ἀπάνθρωπον ἦν αὐτῷ τὸ δοκεῖν φιλάνθρωπον.

Ibid. 9. *Πιθανόν*. Πρότερον μὲν γὰρ ἐπειρᾶτο σοφίσμασί τισι καὶ παραλογισμοῖς χρώμενος πείθειν· ὡς δὲ τῆς πειθοῦς ἐξασθενῶν διημάρτανε, καὶ προσεβιάζετο ὑλακτῶν καὶ ἀγριαίνων ὥσπερ τι θηρίον ἀνήμερον. Καὶ οἱ ὑπὲρ τῆς ἀγριότητος ἀπολογούμενοι, ἔλεγον, ὅτι ὑπὸ χρηστότητος πολλῆς, καὶ

τοῦ τοὺς Χριστιανοὺς ἐθέλειν πρὸς τὸ κρεῖττον μεταστῆσαι ἀγριαίνει καὶ βιάζεται.

Ibid. 11. *Ἀποτυγχάνων*. Τοῦτο ποῖον; Τὸ βούλεσθαι τὸν Ἰουλιανὸν δοκεῖν εἰκότως βιάζεσθαι.

Ibid. B 2. *Πάγαις*. Καὶ ἡ παγὶς, καὶ ἡ πάγη εἴρηται.

Ibid. 3. *Εἷς γε τρόπος*. Εἷς τῶν δύο, ἢ πάγης, ἢ διωγμοῦ· ἦν δ' αὐτῷ πάγη μὲν οἱ λόγοι, διωγμὸς δὲ τὸ βιάζεσθαι.

Ibid. 7. *Πᾶσι διώκταις*. Οὕτως ἐν τοῖς πολέμοις οἱ Ἀθηναῖοι πρώτοις ἐπεχείρουν τοῖς ἰσχυροτέροις, τοὺς ἀσθενεστέρους τέως ἐάσαντες· ὅτι τῶν κρειττόνων χειρωθέντων ῥᾳδίως οἱ χείρους ἁλώσονται.

Ibid. 14. *Τὰ βασίλεια*. Τῷ τὴν ἀρχὴν ἐγχειρῆσαι τοῖς ὁμοίοις αὐτῷ τὴν ἀσέβειαν.

Ibid. C 2. *Μεγάλῳ βασιλεῖ*. Μέγαν βασιλέα οἶμαι λέγειν αὐτὸν Κωνστάντιον [*addit*. *Colb*. 3, τὸν ὑπ' ἐκείνου δολοφονηθέντα], μείζονα δὲ τὸν Χριστόν.

Ibid. 6. *Εὔπιστον*. Εὐχερῶς πειθόμενον.

Ibid. D 1. *Ἤλπιζεν*. Τοιοῦτοι γὰρ οἱ πονηροὶ, τοῖς ἀεὶ παροῦσι δουλεύοντες, καὶ μηδενὶ γνησίως.

Ibid. 3. *Διώκτης*. Διάβολος δηλονότι· οὐχ ὅτι δ' ἑκὼν, ἀλλ' ἄκων οὐκ ἔδωκε, τοῦ Θεοῦ μὴ συγχωρήσαντος τὸ πᾶν ὑφελέσθαι διὰ σπλάγχνα ἐλέους αὐτοῦ.

Ibid. 5. *Ὄφεων*. Ὁ γὰρ κρεμασθεὶς ὄφις τὴν ἁμαρτίαν ὑπεδήλου καὶ ὑπηνίττετο καταλυθησομένην ἐν τῷ σταυρῷ.

Col. 588 A 5. *Τῶν κάτω*. Τῶν ἀρχομένων, καὶ μὴ ὄντων ἐν περιφανείᾳ καὶ εὐδοξίᾳ ταύτῃ τῇ φαινομένῃ.

Ibid. 14. *Συνθήματος*. Σύνθημά ἐστι τὸ [*Colb*. 3, τί] σημεῖον καὶ σύμβολον τοῦ στρατοῦ, ὃ καλοῦσι βάνδον. Λέγει δὲ νῦν τὸ ἔχον ἐπὶ τοῦ ἄκρου τὸν σταυρὸν τὸν σωτήριον, ὃ κατὰ τῶν ἐναντίων ἀῤῥαγὲς ἵσταται τρόπαιον. Πάλιν, τὰ καλούμενα παρὰ Ῥωμαίοις σίγνα καὶ βάνδα, ταῦτα ὁ Ἀττικίζων συνθήματα καὶ σημεῖα καλεῖ. Καὶ εἴ τι μὲν σύνθημα, τοῦτο καὶ σημεῖον, οὐκ εἴ τι δὲ σημεῖον, τοῦτο ἤδη καὶ σύνθημα. Ἔστι γὰρ σύνθημα τὸ παρὰ τοῦ στρατηγοῦ τοῖς στρατιώταις διδόμενον σύμβολον, πρὸς τὸ μὴ ἀγνοεῖσθαι αὐτοὺς ἀλλήλοις· οἷον ἀρχάγγελος [ἀρχάγγελε *Colb*. 3], Θεοτόκε, Χριστὸς βασιλεύει.

Ibid. B 2. *Καμάτων*. Ἀντὶ τοῦ, καταλῦον τῶν πόνων τὸ στράτευμα. *Colb*. 3.

Ibid. 8. *Ἐπ' ἄκρων*. Ἀντὶ τοῦ, ἐπ' ἄκρων χαμάκων καὶ καλάμων· αὐτὸ γὰρ τὸ δόρυ τὸ βαστάζον τὸν σταυρὸν, ἢ βασιλέως πρόσωπον, ἢ χάσμα δράκοντος, χάμαξ ἀκούει, οἱονεί τις κάλαμος· *Colb*. 3.

Ibid. 9. *Φολίσιν*. Φολὶς ἀντὶ τοῦ ἡ λεβηρίς· ἔστι δὲ τὸ δέρμα τοῦ ὄφεως, ἤτοι αἱ λεπίδες τοῦ δέρματος.

Ibid. C 1. *Ἀπαιδευτότατε*. Πεπαίδευτο μὲν γὰρ τὰ μικρὰ ταῦτα, ὅσα ἐν γράμμασι καὶ φωναῖς εἰς ἀέρα διαλυομέναις, ἀπαιδευτότατος δὲ τὰ σωτηριώδη, καὶ παραμένοντα τοῖς κτησαμένοις.

[13] Luc. I, 78.

A nignitatem ac benevolentiam, dum Christianos ad melius convertere vellet, sæviebat atque vim inferebat.

Nihil profecisset. Quid vero? Nempe cum non sine causa vim afferre Julianus videri vellet.

Πάγαις. *Laqueus* παγὶς et πάγη Græce dicitur.

Alterutro modo. Alteruter e duobus, aut laqueus, aut persecutio. Erant autem ei laquei verba, et persecutio vis illata.

Omnibus persecutoribus. Ita in bellis Athenienses primos adoriebantur validiores, infirmioribus hucusque neglectis. Etenim, fortioribus devictis, facilius debiliores capientur.

B *Aulam totam*. Dignitates impertiens illis qui sibi impietate similes erant.

Magnum imperatorem. Magnum imperatorem vocat, ut opinor, Constantium (illius dolo sublatum), majorem vero Christum.

Εὔπιστον. Ad persuadendum faciliores.

Sperabat. Tales enim mali semper præsentibus inservientes, et nulli sincera fide.

Qui persecutionem excitabat. Scilicet diabolus. Non quia libens, sed invitus non dedit, non permittente Deo omnes abripi, propter viscera misericordiæ suæ [13].

A serpentibus. Suspensus enim serpens peccatum subindicabat, atque innuebat deletum iri in cruce.

C *Plebeii ordinis*. Eorum scilicet qui regebantur, neque in splendore ac fama hujus mundi erant.

Συνθήματος. Σύνθημα signum est et symbolum exercitus, quod βάνδον vocant. Hic designat illud, cujus in vertice crux erat salutis, quodquo adversus inimicos infractum stat tropæum. Rursus, quæ apud Romanos vocabantur signa et βάνδον, hæc atticissans συνθήματα et σημεῖα vocat. Quodcunque σύνθημα, σημεῖον est, non autem omne σημεῖον σύνθημα quoque est. Etenim σύνθημα symbolum est a duce militibus datum, ut alii alios agnoscerent: sicut archangelus, Dei Mater, Christus regnat.

D *Ærumnarum solvendarum vim habens*. Id est, exercitum a laboribus recreans.

Super summas lanceas. Nempe super summos palos vel arundines. Lancea enim ipsa ferebat crucem, vel imperatoris effigiem, vel draconem hiantem. Palus quoddam arundinis genus est.

Φολίσιν. Φολίς est squama vel tegumentum: pellis est serpentis, vel pellis squamulæ.

Imperitissime. Peritus erat istorum futilium, sicut litterarum et verborum in aera evanescentium; imperitissimus vero salutarium et possidentibus permanentium.

Paucis. Mysterium nostrum paucis quidem, id est mundis et in contemplatione acerrimis; vetus autem multis, et deorsum ambulantibus, novum vero paucis et excelsioribus recens.

Martyres. Neque martyres per te fieri curavisti. Prius enim dixit quod martyrii quoque gloriam nobis invidebat.

Apparitiones. Quorum sanctorum qui apparebant mari laborantibus, vel aliter periclitantibus, et qui ob prævisionem futura prænuntiabant prædicebantque.

Σχέδια. Ex improviso quæsita.

Αὐτουργὸν στρατηγίαν. Belli gerendi rationem qua rex per se ipsum regnat belluinque gerit.

Vitiosa affectione vacuus. Habemus in nobismet ipsis et iram, et amorem, et si quid aliud hujusmodi in nostra natura a Deo hominibus infusum. Quæ juxta liberum arbitrium ad pejora non amoventur, meliorum amorem rejicientes, corporalia et instabilia misere cupimus. Idem adversus passiones nostras via omissa; in populares nostros inique invehimur.

Persæ. Apud quos et pœnas persolvit, impietate quidem non dignas, pœnas tamen in præsenti sufficientes.

Quod licet. Ejus adversus nos cura et contentio. Non erat Juliano ratio media inter consiliorum suorum apertam vel manifestationem vel occultationem. Verum eo furoris et insipientiæ pervenerat, ut sursum deorsumque odium in nos concitare non desineret. Si moderate igitur saperet, raro quidem diceret et subindicaret sententiam, plura vero reticens absconderet. Hoc enim medium inter effari et omnia omnibus non manifestare.

Ab hac nova. Dicebant enim qui eadem cum Juliano sentiebant, quod nunc in unum convenerant philosophia simul atque imperium.

Admiranda. Hæc ironice.

Ἡ δρέμος. In aliis ἧ, cum duro afflatu; scilicet, quinam philosophiæ et imperio. Hæc atque hæc verbis tantum bona. Populi vero dissidentes, et hæc atque hæc mala; quæ non verbis tantum, sicut pulchra, sed re ipsa consideranda sunt. Hæc irridens adversus Platonicos dixit.

Περιθρυλλεῖσθαι. Frustra personare.

Vel illi insignem quamdam gloriam. Ita vult, ut opinor: Quæ hæc mala ad gloriam Juliano erant profutura, ut ipse, ita ut vel Romanorum reipublicæ ad tranquillitatem (ita se locus habet), quam ad gloriam isti, pro, quæ ut jam interpretatus est.

Qui hæc. Qualia hæc? quæ scilicet Græci dicebant, nunc in unum convenire imperium et philosophiam. Exinde felices, ait, homines ad auream hanc ætatem revertentes.

Διάθεσιν. Διάθεσιν hic pro ἕξεως, *habitu* dixit. Præeunte enim *dispositione*, διάθεσις, fit *habitus*, ἕξις, habitus vero firmum aliquid perfectumque bonum in anima constituit. Habemus autem nos

A Ibid. 9. *Ὀλίγοις.* Τὸ μυστήριον ἡμῶν τοῖς μὲν ὀλίγοις, ἀντὶ τοῦ, καθαροῖς καὶ ὀξυτάτοις τὴν θεωρίαν· παλαιὸν τοῖς γε πολλοῖς καὶ χαμαὶ ἐρχομένοις, νέον δὲ τοῖς ὀλίγοις καὶ ὑψηλοτέροις πρόσφατον.

Col. 589. B 2. *Μάρτυρας.* Οὐδὲ μάρτυρας τὸ ἐπὶ σοὶ γενέσθαι ἐσπούδακας· φθάσας γὰρ εἶπεν, ὅτι ἐφθόνει ἡμῖν καὶ τῆς τοῦ μαρτυρίου τιμῆς.

Ibid. C 4. *Αἱ ἐπιφάνειαι.* Ὧν ἁγίων τὸ ἐπιφαίνεσθαι τοῖς κάμνουσι κατὰ θάλατταν, ἢ ἄλλως κινδυνεύουσι, καὶ ὧν τὸ διὰ προῤῥήσεων προμηνύειν καὶ προλέγειν τὰ μέλλοντα.

Col. 593 A 4. *Σχέδια.* Τὰ ἐξ αὐτοσχεδίου γινόμενα.

Ibid. 5. *Αὐτουργόν.* Αὐτουργὸν στρατηγίαν ἣν βασιλεὺς δι' ἑαυτοῦ βασιλεύει καὶ στρατηγεῖ.

Ibid. B 5. *Ἀπαθοῦς ἔρωτος.* Ἔχομεν ἐν ἡμῖν B αὐτοῖς καὶ ὀργὴν καὶ ἔρωτα, καὶ εἴ τι τοιοῦτον ἄλλο ἐν τῇ ἡμετέρᾳ φύσει παρὰ Θεοῦ τοῖς ἀνθρώποις ἐμφυτευθέν· ἃ κατὰ τὸ αὐτεξούσιον ἐπὶ τὸ χεῖρον ἡμεῖς παρατρέποντες, τὸ τῶν κρειττόνων ἐρᾷν παρωσάμενοι, τῶν σωματικῶν καὶ ἀστάτων ἀθλίως ἐπιθυμοῦμεν· ὡσαύτως καὶ τοῦ θυμοῦσθαι κατὰ τῶν παθῶν ἀφέντες, τοῖς ὁμοφύλοις ἡμῶν οὐκ ὀρθῶς ἀγριαίνομεν.

Col. 600 A 2. *Πέρσαι.* Ἐν οἷς καὶ δίκην ἔδωκε, τῆς μὲν ἀσεβείας οὐκ ἀξίαν μὲν, δίκην δὲ ὅμως ἐν τῷ παρόντι ἱκανήν.

Ibid. 5. *Καὶ τοῦτο.* Τὸ καθ' ἡμῶν σπούδασμα. Οὐκ ἦν τῷ Ἰουλιανῷ μέσον τοῦ τε ἐκφαίνειν καὶ τοῦ κρύπτειν παντελῶς· ἀλλ' οὕτω τῆς μανίας εἴχετο καὶ παραπληξίας, ὥστε ἄνω καὶ κάτω τὸ καθ' ἡμῶν μῖσος καλῶν [*Ισ.* στρέφων] οὐκ ἐπαύετο. Εἰ δὲ μετρίως γοῦν C ἐσωφρόνει, ὀλιγάκις μὲν ἔλεγε καὶ ὑπεδήλου τὴν γνώμην, τὰ πολλὰ δὲ σιωπῶν ἀπέκρυπτε. Τοῦτο γὰρ μέσον ἐστὶ τοῦ τε ἐκλαλεῖν, καὶ τοῦ πάντα πᾶσι μὴ ἐκφαίνειν.

Ibid. B 5. *Τῆς νέας.* Ἔλεγον γὰρ οἱ τὰ τοῦ Ἰουλιανοῦ φρονοῦντες, ὅτι Νῦν εἰς ταυτὸ συνῆλθε φιλοσοφία τε ἅμα καὶ βασιλεία.

Ibid. 6. *Θαυμαστῆς.* Ἐν εἰρωνείᾳ ταῦτα.

Ibid. 13. *Ἡ δρόμος.* Ἐν ἄλλοις, ἧ, μετὰ τῆς δασείας· τουτέστιν, ἥτινι φιλοσοφίᾳ καὶ βασιλείᾳ· τόδε μὲν καὶ τόδε τὰ μέχρι λόγου ἀγαθά. Δῆμοι δὲ στασιάζοντες, καὶ τὸ καὶ τὸ κακὰ, ἃ μὴ μέχρι λόγου, ὥσπερ τὰ καλὰ, ἀλλ' αὐτῷ τῷ ἔργῳ πάρεστιν ὁρᾷν. Διασύρων δὲ λέγει ταῦτα κατὰ τῶν Πλατωνικῶν.

D Ibid. C 3. *Περιθρυλλεῖσθαι.* Περιηχεῖσθαι μάτην.

Ibid. 8. *Ἡ πρὸς εὐδοξίαν.* Οὕτω θέλει ὡς νομίζω· Ἃ ταῦτα κακὰ πρὸς εὐδοξίαν τῷ Ἰουλιανῷ κάλλιστα εἶχεν, ὡς αὐτὸς ὥστε ἢ τῷ κοινῷ τῶν Ῥωμαίων πρὸς ἀσφάλειαν (τὸ κείμενον δὲ οὕτως ἔχει), ἢ πρὸς εὐδοξίαν ἐκείνῳ, ἀντὶ τοῦ, ἃ ὡς ἤδη ὑπέλαβεν.

Ibid. 12. *Ὅστις ἄν.* Ποῖα ταῦτα; Τὸ λέγειν τοὺς Ἕλληνας ὅτι νῦν εἰς ταυτὸν ἦλθον βασιλεία καὶ φιλοσοφία. Κἀντεῦθεν εὐδαίμονες, φησὶν, οἱ ἄνθρωποι πρὸς τὴν χρυσῆν ἐκείνην γενεὰν ἐπανελθόντες.

Col. 601 B 5. *Διάθεσιν.* Διάθεσιν ἐνταῦθα ἀντὶ τῆς ἕξεως εἶπεν. Ἡ μὲν γὰρ διάθεσις προϊοῦσα, ἕξις γίνεται, ἡ δὲ ἕξις βέβαιόν τι καὶ τέλειον ἀγαθὸν ἐν τῇ ψυχῇ καθίσταται. Ἔχομεν δὲ ἡμεῖς οἱ Χριστιανοὶ

τὸ μέγα τῆς πίστεως ἡμῶν μυστήριον, οὐ κατὰ διάθεσιν, ἀλλὰ σὺν Θεῷ φᾶναι [f. φάναι], κατὰ τὸ μεῖζον καὶ κρεῖττον, τὴν ἕξιν. Οὐκοῦν τῷ τῆς διαθέσεως ὀνόματι ἀντὶ τῆς ἕξεως ὁ Πατὴρ ἐχρήσατο.

Col. 604 C 6. *Λόγῳ.* Ἐπιδιόρθωσις τοῦτο. Τί λέγω ταῖς ἀγγελικαῖς παρατάξεσι; καὶ λόγῳ μόνῳ τοὺς πονηροὺς ἐχθροὺς ἀμύνεσθαι εὔκολον ἦν αὐτῷ.

Col. 605 A 1. *Ἀποπεμπόμεθα.* Διὰ τί τὰ τοιαῦτα τῶν γελοίων εἰς τὸ θέατρον ἀποπέμπομεν; Ἐπεὶ οὐδέποτε νικήσομεν τοὺς ἐκεῖ παίζοντας τοῖς τοιούτοις τῶν γελοίων. Κάῤῥην δὲ λέγει τὴν κεφαλὴν, ἣν εἰώθασι κατάσσειν οἱ μῖμοι παίζοντες.

Ibid. 11. *Τῷ Μίνωος.* Μίνως υἱὸς ὢν τοῦ Διὸς, δίκαιος ἄνθρωπος ἐνομίζετο. Ὃ οὖν λέγει ὁ θεῖος Γρηγόριος τοῦτό ἐστιν· ὅτι ὁ Ἰουλιανὸς τὴν ἑαυτοῦ πονηρίαν δι' ἐπιπλάστου ἤθους ἀπέκρυπτεν, ἄδικος ὢν ἐν δικαίῳ σχήματι.

Ibid. 13. *Ἐπιεικῶς.* Ἀντὶ τοῦ, ἐν ἐπιεικείας πλάσματι καὶ προσχήματι· τὸ δ' ἐπίῤῥημα τοῦτο σημαίνει καὶ τὸ πάνυ, καὶ τὸ παράδοξον, καὶ παρ' ἐλπίδα, καὶ τὸ μετὰ ἐπιεικείας καὶ χρηστότητος, ὥσπερ νῦν. Σημαίνει καὶ τὸ μετρίως, ἤτοι συμμέτρως.

Ibid. C 1. *Βασιλεύοντας.* Καταγινώσκοντός ἐστι βασιλέων φανερῶς.

Ibid. 4. *Συγκροτεῖν.* Ἐν μὲν ἑτέροις, τὸ συγκροτεῖν ἀντὶ τοῦ διδάσκειν εἴρηται· ἐνταῦθα δὲ ἐπὶ τοῦ συνάγειν καὶ συνάπτειν καὶ συνιστᾷν. Συγκροτεῖ οὖν, ἀντὶ τοῦ, συνδεῖ, καὶ πρὸς ἁρμονίαν ἄγει. Τὸ δὲ δεῖ, ἀντὶ τοῦ, χρὴ, εἴρηται. Τὸ, δεῖ, τέσσαρα ἔχει τὰ σημαινόμενα. Δεῖ γὰρ, ἀντὶ τοῦ, χρή· καὶ δεῖ, ἀντὶ τοῦ, χρεία ἐστίν. Οἷον, Δεῖ δὲ χρημάτων, καὶ ἄνευ τούτων οὐδὲν ἔστι γενέσθαι τῶν δεόντων. (Δημοσθ.) Καὶ δεῖ, ἀντὶ τοῦ, δεσμεῖ· καὶ δέει, ἐν διαλύσει ἀντὶ τοῦ, ἀπέχει.

Ibid. 8. *Πλάσμασιν.* Ἐν ἀνδριάσι καὶ εἰκόσι γραπταῖς.

Ibid. 15. *Συνθήμασιν.* Ἃ καλοῦσι κωδικίλλια. Τοῖς τῶν ἀρχόντων συνθήμασιν, εἴτ' οὖν συμβόλοις.

Col. 608 A 7. *Δηλητήρια.* Παρὰ τὸ δηλήσασθαι, τὸ βλάπτειν.

Ibid. 10. *Ταῖς εἰκόσι.* Διὰ τὴν μηχανὴν ταύτην καὶ τὸν δόλον, ὃν ἡμῖν ἤγειρεν.

Ibid. B 5. *Πρόσχημα.* Ἀντὶ τοῦ, πρόφασιν μὲν, καὶ πλάσμα, καὶ παραπέτασμα δόλου.

Ibid. *Αἴσχιον.* Τὸ ἁπλοῦν αἰσχρὸν, τὸ συγκριτικὸν αἴσχιον.

Ibid. 12. *Φθάνοντος.* Καταλαμβάνοντος. Οὐ γὰρ νῦν προλαμβάνοντος.

Ibid. 15. *Σχεδιασθεῖσα.* Ἐκ τοῦ εὐθέως καὶ παραχρῆμα ἐφευρεθεῖσα.

Ibid. D 2. *Πάλιν.* Ἀντὶ τοῦ, Πάλιν τὸ προκάλυμμα, καὶ καταπέτασμα τοῦ σοφίζεσθαι καὶ τεχνάζεσθαι τὸν δόλον προβάλλεται.

Ibid. 3. *Φαρμαχθῆναι.* Μιχθῆναι καὶ συμπλακῆναι καὶ συντεθῆναι.

Ibid. 5. *Μεθ' ὧν.* Ἀλογίας καὶ ἀπληστίας.

Col. 609 A 12. *Σχῆμα.* Ποῖον σχῆμα; Τὸ νόμον δοκεῖν βασιλικῆς δωρεᾶς ἀρχαιοτέρας.

A Christiani magnum fidei nostræ mysterium, non secundum dispositionem, sed cum Deo manifestare, secundum majus meliusque, secundum habitum. *Dispositionis* igitur vocabulo pro *habitu* Pater usus est.

Sermone. Correctio hoc. Quid dico per angelorum exercitus? Et sermone solo pravos inimicos ulcisci promptum erat ei.

Id remittimus. Cur hæc ridicula ad theatrum remittimus? Quoniam nunquam refellemus istos qui ridiculis illis pueriliter effugiunt. Malam vocat caput, quod ludentes mimi verberare consueverant.

Minois. Minos, Jovis cum esset filius, vir justus habebatur. Quod igitur dicit divinus Gregorius,
B hoc est: Julianus propriam perversitatem fictitiis moribus occultabat, injustus cum esset sub justi specie.

Leniter. Hoc est, moderationis specie et forma. Adverbium illud, ἐπιεικῶς, et multum, et mirum in modum, et contra spem, et cum moderatione et benignitate, sicut nunc significat; nec non moderate et congruenter.

Imperatores. Reges manifeste vituperantis est.

Συγκροτεῖν. In aliis quidem συγκροτεῖν pro διδάσκειν *docere* vim habet; hic vero cogere, coaptare, constituere. Συγκροτεῖ igitur, id est, constringit et apte constituit. Δεῖ, *oportet*, pro χρή,
C *necesse est, opus est*, dicitur. Vocabulum δεῖ quatuor habet acceptiones: Usurpatur pro necesse est, opus est: qualiter, Opibus opus est, quibus absque nihil fieri potest eorum quæ fieri debent. (Dem.) Dicitur quoque pro *vincit*; denique δέει, sine complexione, pro *abest*.

Imaginibus. In statuis et imaginibus pictis.

Notis, quos codicillos vocant. Principum notis, seu symbolis.

Δηλητήρια, toxicum. A δηλήσασθαι, *lædere, nocere.*

Imaginibus. Per hanc fraudem dolumque, quem nobis molitus est.

Πρόσχημα. Hoc est prætextum, astutiam, fraudis
D involucrum.

Αἴσχιον. Positivum αἰσχρόν, comparativum αἴσχιον.

Φθάνοντος. Permeante, non hic præoccupante.

Σχεδιασθεῖσα. Ex tempore, ex improviso institutus.

Rursus. Hoc est, rursus involucrum speciosusque prætextus sophismatum dolique occultandi præbetur.

Φαρμαχθῆναι. Miscere, condire, conficere medicamenta.

Cum quibus. Vecordia scilicet atque avaritia.

Species. Quænam species? Imperatoriæ largitionis morem videri antiquissimum.

Quam infringi nefas. Non sic oportet agere, sed conversione ac pœnitentia quod religiosum est confestim recipere et recuperare.

Poculum. Κύλιξ, genus quoddam poculi vel scyphi ; sicut : Multa sunt inter poculum summumque labrum.

Zelo et iracundia. Zelus est, ut jam nonnunquam dixi, cujusdam boni cupiditas, animæ superveniens cum nec invidetur possidenti. Cupiebant igitur illi sanctos martyres imitari, pro Christo mortem pati, pœnitentia pristinos errores repudiantes; magis recentiore mali conscientia et cognitione, prioris ignorantiæ, falsæ dolosæque denegationis peccatum per confessionem delentes.

Indicem. Proximi mali manifestum indicium est cum repente exortus ignis evomitur, plerumque fluminis instar.

Decretum. Juxta quod non aperte hucusque tyrannus vim inferebat.

Ut enim prætercam. Præteritionis figura, qua ex abrupto dicens, dicere non videtur.

Explebantur. A vulgo scilicet.

Pro his rebus. Pro domibus sacris, laicos vel diaconos, magis vero omnes qui sacerdotibus erant subjecti.

Heliopolitarum. Ubi Christiani quotidie verberabantur et necabantur.

Conspectum. Mistionis natura erat similem non habens. Quid enim magis horrendum quam hordeo carnes humanas miscuisse, pabulumque porcis objecisse?

Cujuslibet conditionis. Id est a divite et egeno, ab imperante et subjecto, a servo et libero.

Atque huic quidem carnes. Apibus et vespis. Scimus autem illud, quod cum masculinum genus cum femineo conjungatur, etsi multa sint feminea, unum vero masculinum, masculinum præpollet.

Symbolum. Forte dixerit aliquis : Ecce et sancti quoque symbola studio habere noverunt. Dicimus igitur quod cum illi puri sanctique essent, et in lucidis semper veritatis speculis oculos habentes, omnia pure videbant. Exinde nihil est horum beatorum virorum, quod non cum veritate sive dictum, sive factum sit. Nos vero hac mensura et altitudine virtutis maxime, imo omnino destituti, nulli talium studere, vel omnino curam impendere debemus, quibus pauca quidem veritatis ænigmata, maxima vero hujus ignorantia.

Aureum. Petebant enim ab eo, ut vel templum eis reficeret reædificaretque quod everterat, vel non parvam auri summam ad templi instaurationem persolveret ; denique ne tantillum quidem concedentem invenerunt. Quo manifestum fuit eum pro pietate magis quam pro infirmitate adeo abstitisse. Quandiu enim ab eo tentum petebant;

Ibid. B. 13. *Ἄλυτον.* Οὐ δεῖ δὲ οὕτως, ἀλλ' ἐπιστροφῇ καὶ μετανοίᾳ τὸ εὐσεβὲς εὐθὺς ἀναλαμβάνειν καὶ ἀνακτᾶσθαι.

Col. 612 A 1. *Κύλικι.* Κύλιξ εἶδος ποτηρίου καὶ φιάλης· ὡς, Πολλὰ μεταξὺ πέλει κύλικος καὶ χείλεος ἄκρου.

Ibid. 10. *Ζήλῳ καὶ θυμῷ.* Ζῆλός ἐστιν, ὡς ἤδη πολλάκις εἶπον, ἐπιθυμία τινὸς καλοῦ, ἐγγινομένη τῇ ψυχῇ ἄνευ τοῦ φθονῆσαι τῷ κεκτημένῳ. Ἐπεθύμουν καὶ οὗτοι μιμήσασθαι ἁγίους μάρτυρας, τὸ ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ ἀποθανεῖν ἐκ μετανοίας γνωσιμαχήσαντες, μᾶλλον δὲ τῇ ὕστερον τοῦ κακοῦ συνειδήσει καὶ γνώσει, τῆς προλαβούσης ἀγνοίας καὶ σοφιστικῆς καὶ ἀπατηλῆς ἀρνήσεως τὸ ἁμάρτημα διὰ τῆς ὁμολογίας ἐξαφανίζοντες.

Col. 613 A 14. *Μήνυμα.* Τοῦ κακοῦ τοῦ μικρὸν ὕστερον ἐσομένου δῆλον ὅτι· ἐξαίφνης γὰρ ἀναδοθὲν τὸ πῦρ ἕλκεται ποταμοῦ δίκην ἐπὶ τὸ πολύ.

Ibid. B 2 *Δόγματος.* Καθ' ὃ μὴ φανερῶς τέως ὁ τύραννος ἐβιάζετο.

Ibid. 10. *Ἵνα ἐάσω.* Τὸ καθ' ὑποσιώπησιν σχῆμα, δι' οὗ λέγων ἐξ ἐπιδρομῆς, δοκεῖ μὴ λέγειν.

Ibid. 13. *Πληρούμενα.* Παρ' ἑκάστοις τῶν δήμων δηλονότι.

Ibid. C 1. *Ὑπερ τούτων.* Ὑπὲρ τῶν οἴκων τῶν ἱερῶν, λαϊκοὺς ἢ διακόνους, μᾶλλον δὲ πάντας ἁπλῶς τοὺς ὑπὸ τοῖς ἱερεῦσιν.

Col. 616 A 3. *Ἡλιουπολιτῶν.* Ἣ δὲ ἦν, τὸ Χριστιανοὺς ὁσημέραι παίειν ὁμοῦ καὶ κτείνειν.

Ibid. C 1. *Ὀφθεῖσαν.* Μίξεως φύσις ἦν ὁμοίαν οὐκ ἔχουσα. Τίς γὰρ λέγεται πλὴν τούτων, κριθαῖς μῖξαι σάρκας ἀνθρώπων, καὶ τροφὴν τοῖς χοίροις παραθεῖναι;

Col. 620 A 4. *Πάσῃ καὶ τύχῃ.* Ἀντὶ τοῦ, πλουσίῳ καὶ πένητι, καὶ ἄρχοντι καὶ ἀρχομένῳ, καὶ δούλῳ καὶ ἐλευθέρῳ.

Ibid. B 8. *Καὶ τῷ μὲν τὰς σάρκας.* Τοῖς σφηξὶ καὶ ταῖς μελίσσαις. Ἴσμεν δὲ ἐκεῖνο, ὅτι ἀῤῥενικοῦ καὶ θηλυκοῦ συνημμένων, κἂν πλεῖον ᾖ τὸ θηλυκὸν, ἓν δὲ τὸ ἀρσενικὸν, τὸ ἀρσενικὸν ἐπικρατεῖ.

Ibid. C 2. *Σύμβολον.* Εἴποι ἄν τις ἴσως· Ἰδοὺ καὶ οἱ ἅγιοι προσέχειν ἴσασι συμβόλοις. Λέγομεν οὖν, ὅτι ἐκεῖνοι καθαροὶ καὶ ἅγιοι ὄντες, καὶ διαυγέσιν ἀεὶ τοῖς τῆς ἀληθείας κατόπτροις ἐνατενίζοντες, πάντα καθαρῶς ἑώρων. Κἀντεῦθεν οὐδέν ἐστι τῶν μακαρίων ἐκείνων ἀνδρῶν, ὃ μὴ σὺν ἀληθείᾳ, ἢ μὲν ἐλέγετο, ἢ δὲ ἐπράττετο· ἡμεῖς δὲ τούτου τοῦ μέτρου, καὶ τοῦ ὕψους τῆς ἀρετῆς πλεῖστον, καὶ πάνυ ὁμολογουμένως ἀπολειπόμενοι, οὐδενὶ τοιούτων ἐπιχειρεῖν, ἢ ὅλως προσέχειν ὀφείλομεν, οἷς ὀλίγα μὲν τὰ τῆς ἀληθείας αἰνίγματα, πλείστη δὲ ταύτης ἡ ἄγνοια.

Col. 621 A 8. *Χρυσοῦν.* Ἀπῄτουν γὰρ αὐτὸν ἢ τὸν ναὸν αὐτοῖς ἀναδείμασθαι καὶ ἀνοικοδομῆσαι ὃν καθεῖλεν, ἢ χρυσίον οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν οἰκοδομίαν ἀποτῖσαι· ὕστερον δὲ καὶ εἰς ὀλίγον πάνυ καταστάντες, οὐδ' ὡς πειθόμενον ηὕρισκον. Ὧ δῆλον ἐγίνετο, ὡς ὑπὲρ εὐσεβείας μᾶλλον ἢ ἀδυναμίας, ἐκείνῳ τὰ τῆς ἐνστάσεως εἶεν. Εἰς ὅσον μὲν γὰρ τὸ πλεῖον

ἀπῄτουν, ὑπόνοια ἦν τοῦ, διὰ τῆς τῶν χρημάτων A ἀπορίας, ἀλγηδόνας ἀνάγκῃ φέρειν· ἐπειδὴ δὲ κατιόντες εἰς νόμισμα ἦλθον, τότε σαφῶς ἐγνώσθη (ἐνεδίδου γὰρ οὐδ' οὕτως), ὡς οὐ τῇ τῶν χρημάτων ἀπορίᾳ τὰς βασάνους ὁ γέρων ὑπέμεινεν, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ μὴ μέγα ἢ μικρὸν τοῖς βασανισταῖς προέσθαι τὸν ἀριστέα.

Col. 624 B 11. *Διώρυξι.* Ἔστιν αὐτὸς ὁ πορθμός· διωρυχὴ δὲ αὐτὸ τὸ διορύσσειν, ἵνα διώρυξ ᾖ πορθμός. Λέγεται καὶ ταύτην ἔχειν τὴν διαφορὰν ἡ διωρυχὴ πρὸς τὴν διώρυχα, ἣν ἔχει ἡ ἐλευθέρωσις πρὸς τὴν ἐλευθερίαν· κἀκεῖ γὰρ ἡ ἐλευθέρωσις πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ὁδός ἐστι.

Ibid. 13. *Ψυχαγωγίᾳ.* Ἀντὶ τοῦ, Ἐπὶ τῷ ψυχὰς δῆθεν ἐκ τοῦ ᾅδου ἀναγαγεῖν πρὸς τὴν μαντείαν.

Ibid. *Νενομισμέναις.* Γοήτων γὰρ μᾶλλον ἢ Ἑλλήνων ἐστί.

Col. 625 B 1. *Μέσην βαδίζων.* Ἀντὶ τοῦ, μήτε Ἕλλησι λίαν, μήτε Χριστιανοῖς προσκείμενος, ἀλλὰ πρὸς ἀμφοτέρους μέσως πως ἔχων. Ἄλλως· Ἀπόδοσις· τίς οὐκ οἶδεν ὅτι, δήμου τινὸς ἐπιμανέντος ἡμῖν, ἐπειδὴ μέσην βαδίζων ὁ τοῦ ἔθνους ἄρχων, ἄτιμος ἐκρίνετο; Τὸ γὰρ μετρίως καὶ μέσως πως ἔχειν περὶ ἡμᾶς, ἔγκλημα μέγα Ἰουλιανὸς ἐποιεῖτο.

Ibid. C 1. *Πρόγραμμα.* Οἱ Ἀθηναῖοι βουλεύειν τῆς βουλῆς μελλούσης, ἢ μέλλοντος ἐκκλησιάζειν τοῦ δήμου, προέγραφον, ὅτι τῇδε τῇ ἡμέρᾳ ὁ δῆμος ἐκκλησιάζει, ἢ ἡ βουλὴ βουλεύει, καὶ τοῦτο ἐκάλουν πρόγραμμα.

Ibid. 11. *Νέον θεόν.* Ἰουλιανὸν δηλονότι. C

Col. 629 B 1. *Πρῶτος ἐνυβρίσας.* Πρῶτος οὐχὶ πάντων τῶν διωξάντων, ἀλλὰ πρῶτος τῶν ἐν ἐκείνῳ τῷ διωγμῷ, τουτέστι τῷ ἐσχάτῳ. Οὐ γὰρ εἷς γέγονε διωγμὸς ἀδιάκοπος ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους, ἀλλὰ πολλοὶ κατὰ καιρούς, ὧν ἕκαστος ὅρον ἔσχε τοῦ Κυρίου τὴν ἀντίληψιν.

Ibid. C 1. *Κεχρῆσθαι.* Μισθὸν ἀπῄτει τοὺς Χριστιανοὺς τοῦ χρήσασθαι τοῖς δικαστηρίοις, τὸ θυμιᾶσαι ἐπὶ τῶν βωμῶν τῶν ἔμπροσθεν τῶν δικαστηρίων, τοσούτου μικροῦ καὶ εὐτελοῦς πράγματος.

Ibid. 6. *Κοινῇ.* Ὡς εἰ ἔλεγεν· Ὁρᾶτε οἵαν ὠμότητα καὶ ἀπανθρωπίαν καθ' ἡμῶν διενοεῖτο ὁ παμμίαρος.

Col. 632 A 7. *Φονευτοῦ.* Φονευτοῦ καὶ παρανόμου κατ' ἀλήθειαν, προστάτου καὶ νομοθέτου κατὰ τοὺς τὰ ἐκείνου σέβοντας. D

Ibid. 10. *Νόμου.* Πάνυ μὲν οὖν ταῦτα πάντα τοῦ τῶν Χριστιανῶν νόμου, καὶ οὐκ ἀρνούμεθα κἂν σὺ πλέον μανῇς, καὶ μεῖζον μετὰ τῶν σῶν δαιμόνων ὑλακτῇς. Ἀλλ' οὐ πάντων, ὦ τρισάθλιε σύ, τὸ πρὸς ἄκρον τοῦ καλοῦ καὶ τῆς ἀρετῆς ἀναβαίνειν, οὐδὲ τῶν πρὸς βίαν ταῦτα καὶ τυραννίδα (ἦ γὰρ ἂν οὐχ οὕτω καλόν), ἀλλὰ τῶν ἐπ' ἐξουσίας καὶ γνώμης τῆς ἡμετέρας· εἶτα σὺ ταῦτα καταναγκάζεις ποιεῖν, τίς ὢν καὶ πόθεν, καὶ τίνος τοῦ παραδείγματος τῶν πρὸ σοῦ βασιλέων; Εἷς ἡμῖν βασιλεύς, ὦ τύραννε σὺ καὶ τῆς κατ' οὐρανὸν βασιλείας ἐχθρέ, ὃς τούτων ἡμᾶς ἀπαιτήσει τοὺς λόγους καὶ τὰς εὐθύνας, εἴτε κολάσων εἰς

suspicio esse poterat eum propter opum inopiam, ad tot cruciatus perferendos necessitate compulsum. Postquam autem semper descendentes ad nummum venerunt, tum liquido declaratum est (ne hoc quidem persolvit) non divitiarum inopia hæc tam dira senem pertulisse, sed ne aut multum aut parum cruciatibus concederet vir generosus.

Διώρυξι. Est ipse *ductus* : διωρυχή, *fossa*, idem est ac διορύσσειν, *fodere*, ut ductus fiat. Eamdem quoque inter se differentiam habent διωρυχή et διώρυξ, *fossa* et *ductus*, quam liberatio et libertas. Hic quoque liberatio ad libertatem via est.

Animarum evocationem. Scilicet ad animas ab inferno evocandas ad divinationem.

Legitima. Magorum enim potius quam gentilium sunt.

Media via. Nempe neque ad gentiles nimium, neque ad Christianos inclinatus, sed inter hos atque illos quasi medium secutus. Aliter : Apodosis. Quis nescit quod, cum promiscua plebs furenter in nos impetum fecisset, media via incedens gentis præfectus, cum ignominia judicium subiit? Moderatione enim et quasi medio quodam erga nos uti crimen magnum Julianus faciebat.

Edictum. Athenienses, cum senatus consulere vellet, vel populus esset congregandus, edicto prænuntiabant quod illa die populus congregaretur vel senatus ad concionem coiret, illudque edictum *πρόγραμμα* vocabant.

Novum Deum. Julianum scilicet.

Qui primus contumeliis affecit. Primus non omnium persecutorum, sed in hac persecutione, id est ultima. Non enim una facta est persecutio sine intermissione ab initio usque ad finem, sed multæ juxta tempora, quarum quæque ad Domini religionem subvertendam tendebat.

Uti. Quasi mercedem a Christianis postulabat, ad tribunalibus utendum, ut thua ad aras ante tribunalia propositas afferrent, tam parvæ vilisque rei.

Communi. Haud secus atque diceret : Videte quantam feritatem et inhumanitatem adversus nos excogitaverit iste vir immundissimus.

Carnificis. Carnificis et legum transgressoris secundum veritatem, patroni et legislatoris juxta istius adoratores.

Lege. Maxime igitur hæc omnia Christianorum lege sancita, neque negabimus, etsi majori rabie sævias, magisque cum dæmonibus tuis vocifereris. Non enim omnium est, o miserrime, ad summum boni et virtutis ascendere, neque ad violentiam hanc et tyrannidem (non enim ita pulchrum foret), sed juxta facultatem sententiamque nostram. Deinde tu hæc cogis facere, quis sis et unde, et quonam exemplo imperatorum qui ante te exstiterunt? Unus nobis rex, o tyranne tu cœlestisque regni inimice, qui de iis a nobis rationem reposcet, sive castigaturus in finem optimum simul et

salutarem, sive et aliter miserans ad summam evexerit philosophiam, aut nequeuntes, aut, ut verius dicam, minime sapientes, sed luto, mundoque atque in eis mistioni subactos. Hæc quidem reposcet a nobis ille in tempore opportuno, tua vero quid interest et refert, o impiissime tyranne?

Σηκοῖς. Hæc vocabula σηκὸς et *τέμενος* templum totum significant. Templum altare significat, in quo nobis divina mysteriorum apponitur mensa, paganis vero in quo immundum stat idolum. Exinde et caro minio illita et comedenda Alexandriæ, a σηκοῦ, *fano*, vocabatur, quasi a templo. Hic enim in templo primum deleta est. Namque Ptolemæus Philadelphus, unus ex duodecim Ptolemæis, hanc carnem exornat duas ob causas, aut, quod verum est, quia Alexandrinus panis, cum non salsus sit, lumbricum parit vermem, quem nihil ita occidit, ut Sinopense minium (cui hoc nomen ex urbe Sinope inditum); aut quia Ptolemæo astrologi dicebant, sic Martem velle ex urbis horoscopo, hos rubro colore penitus tingi: Minium igitur, aiunt, carni impositum Martem delectabit.

Θαυμάζω. Pro καταγινώσκω, *crimini verto*.

Exagitet. Animadvertendum est quod exagitare et persequi in confessione perstantes, majus est quam negare.

Habitus. Habitus rationalis essentiæ. Operæ pretium est animadvertere quod habitus quoque de pravitate dicitur. Nonnulli enim de sola virtute dici existimabant, et de mali negatione.

Assignatam. Seorsum attributam.

Causam obtinebimus. Ut nos quidem meliorem, isti vero pejorem partem habentes, quod non dabunt gentiles.

Parcentibus. Christianis. Nos enim, in favoris nostri temporibus, omni paganorum genti parcebamus.

Libertatem. Publice recitant gentiles, causas agunt, aliaque faciunt quæcunque cives, nullo Christianorum prohibente, nisi vero palam atque publice impietatem ostentare prohibebantur. Neque enim fas esset religione vera ubique prævalente impietatem palam exhiberi.

Crimini vertentes. Recte admodum. Ita enim in Christianos inique agebant, cum florentes essent, ut iis crimini verterent eorum in prosperis temporibus erga paganos humanitatem atque mansuetudinem.

Ἐπιταττομένοις. Nobis Christianis videlicet.

Periculo. Attendes hic, omnis ad desperationis barathrum expulsus, ut Christiani quidem universi, quicunque in Christum baptizati sumus. Si quis vero ad virtutis verticem pervenire nequit, sed medium aliquid tenet, nihil talis periculi pertimescat: minor vero mediocritatis honor et merces.

A πέρας χρηστόν τε ὁμοῦ καὶ σωτήριον, εἴτε καὶ ἄλλως ἡμᾶς ἐλεήσων πρὸς ἄκραν ἐλάσει φιλοσοφίαν, ἢ μὴ δυνηθέντας, ἢ τό γε ἀληθέστερον εἰπεῖν, οὐ πάνυ φροντίσαντας, ἀλλ' ἡττηθέντας πηλοῦ καὶ κόσμου καὶ τῆς ἐν τούτοις συγχύσεως. Ταῦτα μὲν ζητήσει παρ' ἡμῶν ἐκεῖνος ἐν δέοντι· σοὶ δὲ τί προσήκει καὶ διαφέρει, ὦ ἀσεβέστατε τύραννε;

Ibid. B 9. *Σηκοῖς*. Ὁ μὲν σηκὸς καὶ τὸ τέμενος σημαίνει τὸ ἱερὸν ὅλον· ὁ δὲ ναὸς σημαίνει τὸ θυσιαστήριον, ἐν ᾧ ἡμῖν μὲν ἡ θεία τῶν μυστηρίων πρόκειται τράπεζα, Ἕλλησι δὲ τὸ βδελυρὸν ἐν τούτῳ εἴδωλον εἱστήκει. Ἐντεῦθεν καὶ τὸ κρέας τῷ μίλτῳ χριόμενον, καὶ ἑψόμενον ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἀπὸ σηκοῦ ἐκαλεῖτο, οἱονεὶ ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ. Ἐκεῖσε γὰρ ἐν τῷ ἱερῷ γενόμενον πρῶτον ἐπράθη. Πτολεμαῖος γὰρ ὁ
B Φιλάδελφος, εἷς τῶν ιβ' Πτολεμαίων, τοῦτο τὸ κρέας ἐπιτηδεύει διὰ δύο αἰτίας, ἢ, ὅπερ ἀληθὲς, ὅτι ὁ Ἀλεξάνδρειος ἄρτος ἄναλτος ὢν, ποιεῖ τὴν καλουμένην ἕλμινθον, ταύτας δὲ οὐδὲν οὕτως ἀναιρεῖ ὡς ἡ ἐκ Σινώπης μίλτος (ἣν καὶ Σινωπίδιον καλοῦσιν ἐκ τῆς πόλεως)· ἢ ὅτι οἱ ἀστρολόγοι ἔλεγον Πτολεμαίῳ, ὡς ἐθέλοντα τὸν Ἄρην ἀπὸ τοῦ θέματος τῆς πόλεως ταῦτα φοινίσσεσθαι διαπαντός. Ἡ μίλτος οὖν, φασὶ, μετὰ τοῦ κρέως προτιθεμένη, τὴν ἡδονὴν ἀποπληρώσει τῷ Ἄρει.

Ibid. 12. *Θαυμάζω*. Ἀντὶ τοῦ, Καταγινώσκω.

Ibid. C 2. *Περιωθῶν*. Σημειωτέον, ὅτι τὸ περιωθεῖν καὶ διώκειν τοὺς ἐμμένοντας, τοῦ ἀρνήσασθαι μεῖζόν ἐστιν.

Ibid. 8. *Ἕξεων*. Τῶν ἕξεων τῆς λογικῆς οὐσίας. Σημείωσαι δὲ, ὅτι ἡ ἕξις καὶ ἐπὶ κακίας λέγεται. Τι-
C νὲς γὰρ ἐπὶ τῆς ἀρετῆς μόνης ἠξίουν λέγεσθαι, ἐπὶ δὲ κακίας τὴν στέρησιν.

Ibid. 9. *Ἀποκεκρίσθαι*. Χωρὶς ἀποδεδόσθαι.

Ibid. 11. *Νικήσομεν*. Ὡς ἡμεῖς μὲν τὴν κρείσσονα μοῖραν ἔχοντες, ὅπερ οὐ δώσουσιν οἱ Ἕλληνες.

Col. 633 A 2. *Φειδομένων*. Τῶν Χριστιανῶν. Ἡμεῖς γὰρ ἐν τοῖς τῆς ἡμετέρας ἰσχύος καιροῖς, Ἑλλήνων καὶ παντὸς ἔθνους ἄλλου ἐφειδόμεν.

Ibid. 7. *Παῤῥησίας*. Καὶ ἀναγινώσκουσιν οἱ Ἕλληνες, καὶ δικάζονται, καὶ τὰ ἄλλα πράττουσιν ὅσα πολῖται, μηδενὸς Χριστιανῶν κωλύοντος, πλὴν εἰ κωλύοιντο φανερῶς καὶ δημοσίᾳ δυσσεβεῖν. Οὐ γὰρ θέμις εὐσεβείας πανταχοῦ κρατούσης παῤῥησιάζεσθαι τὴν ἀσέβειαν.

D Ibid. B: 1. *Ἐγκαλοῦντες*. Καλῶς πάνυ. Οὕτω γὰρ κακῶς τοὺς Χριστιανοὺς ἐποίουν ἰσχύοντες, ὥστε ἐγκαλεῖν αὐτοῖς καὶ τὴν ἐν τῷ πράττειν καλῶς τὴν εἰς τοὺς Ἕλληνας φιλανθρωπίαν καὶ ἡμερότητα.

Ibid. 9. *Ἐπιταττομένοις*. Ἡμῖν Χριστιανοῖς δηλονότι.

Ibid. 10. *Κίνδυνος*. Ἐπιστήσεις ἐνταῦθα, πᾶς ὁ πρὸς τὸ τῆς ἀπογνώσεως βάραθρον ἐξωθούμενος, ὡς Χριστιανοὶ μὲν ἅπαντες, ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθημεν. Εἰ δέ τις εἰς τὸ ἄκρον τῆς ἀρετῆς ἀφικέσθαι οὐ δύναται, ἀλλὰ μέσην τινὰ βαδίζει, τῶν τοιούτων κίνδυνος μὲν οὐδεὶς, ἥττων δὲ ἡ τιμὴ καὶ ἡ τῆς μεσότητος ἀμοιβή.

a

Col. 636 A 6. *Προσκείμενος*. Προσυπακουστέον A τὸ τυγχάνει.

Ibid. 15. *Τὰ θεῖα λέγω*. Ἀντὶ τοῦ, τοὺς λόγους λέγω τοὺς εἰς τὰ θεῖα κηρύγματά τε καὶ δόγματα, καὶ τὰς ἐντεῦθεν ἐλπίδας.

Ibid. B 2. *Πίνδαρον*. Πίνδαρος εἷς ἐστι τῶν πρὸς λύραν λεγόντων. Οὗτος οὖν ὁ λυρικὸς τέσσαρας γράφει νίκας, αἳ καὶ πράττονται. Ἐν τῇ μιᾷ τοίνυν τῶν νικῶν ἐκεῖνό φησιν· ὅτι τὸ οἰκεῖον ἕκαστον πιέζει κακόν· ὅ ἐστι, πάντα ἄνθρωπον τὸ ἴδιον ἀνιᾷ κακόν.

Ibid. 14. *Τελχῖνες*. Παρ' Ἕλλησιν φθονεροί τινες δαίμονες.

Ibid. C 9. *Κἂν τι δίκαιον δόξῃς*. Οὐκ εἶπε, κἂν τι δίκαιον εἴπῃς, ἀλλὰ, δόξῃς λέγειν. Σοῦ δὲ δοκεῖν τὸ δίκαιόν τι λέγειν. Δόξομεν καὶ ἡμεῖς ἡττᾶσθαι, καὶ διὰ τὴν δόξαν ἀνιασόμεθα μὲν, οὐ μεμψόμεθα δέ. B

Ibid. 14. *Καὶ τὸ Ἑλληνίζειν*. Θουκυδίδης ὁ Ἀθηναῖος συγγραφεὺς μάρτυς ἡμῖν, ὡς οὐ τῆς θρησκείας ἀλλ' Ἕλληνος, καὶ τῶν ἐκείνου παίδων ἡ Ἑλληνίζουσα διάλεκτος. Οὕτω γάρ φησιν ἐν τῷ προοιμίῳ τῆς ἑαυτοῦ συγγραφῆς· Δοκεῖ δέ μοι, οὐδὲ τοὔνομα τοῦτο ξύμπασά πω εἶχεν, ἀλλὰ τὰ μὲν πρὸ Ἕλληνος τοῦ Δευκαλίωνος καὶ πάνυ οὐδὲ εἶναι ἡ ἐπίκλησις αὕτη, κατὰ ἔθνη δὲ ἄλλα τε καὶ τὸ Πελασγικὸν ἐπιπλεῖστον, ἀφ' ἑαυτῶν τὴν ἐπωνυμίαν παρέχεσθαι. Ἕλληνος δὲ καὶ τῶν παίδων αὐτοῦ ἐν τῇ Φθιώτιδι ἰσχυσάντων, καὶ ἐπαγομένων αὐτοὺς ἐπ' ὠφελείᾳ εἰς τὰς ἄλλας πόλεις, καθ' ἑκάστους μὲν ἤδη τῇ ὁμιλίᾳ μᾶλλον καλεῖσθαι Ἕλληνας, οὐ μέντοι πολλοῦ γε χρόνου ἠδύνατο καὶ ἅπασιν ἐκνι- C κῆσαι. Τεκμηριοῖ δὲ μάλιστα Ὅμηρος. Πολλῷ γὰρ ὕστερος ἔτι καὶ τῶν Τρωϊκῶν γενόμενος, οὐδαμοῦ τοὺς ξύμπαντας ὠνόμασεν, οὐδ' ἄλλους ἢ τοὺς Ἀχιλλέως ἐκ τῆς Φθιώτιδος, οἵπερ καὶ πρῶτοι Ἕλληνες ἦσαν· Δαναοὺς δὲ ἐν τοῖς ἔπεσι, καὶ Ἀργείους, καὶ Ἀχαιοὺς ἀνακαλεῖ. Οὐδὲ μὲν, οὐδὲ βαρβάρους εἴρηκε, διὰ τὸ μηδὲ Ἕλληνάς πω, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, ἀντίπαλον εἰς ἓν ὄνομα ἀποκεκρίσθαι.

Col. 637 C 2. *Καὶ τὰ δηλούμενα*. Τῶν δηλουμένων, τὰ μὲν μιᾷ προσηγορίᾳ καὶ τῇ αὐτῇ λέξει διάφορά ἐστι τῷ σημαινομένῳ, οἷον ἡ κυρίου φωνὴ, καὶ τὸ στοιχεῖον. Πῇ μὲν γὰρ σημαίνει τὰ γράμματα, πῇ δὲ τὰ στοιχεῖα, ἤτοι τὰς ποιότητας ἐξ ὧν τὰ σώματα· τὰ δὲ διαφόροις ὀνόμασι ταὐτά ἐστιν, οἷον, Κρεῖττον, ἄμεινον, βέλτιον, κάλλιον· καὶ ἑστίασις D καὶ εὐωχία.

Col. 640 A 3. *Ἱεροφάνταις*. Παρὰ τὸ τὰ ἱερὰ ἐκφαίνειν. Εἰσὶ γὰρ οἱ ἱερουργοί.

Ibid. 9. *Παιδεραστεῖν*. Τὸ παιδεραστεῖν εἴτ' αἰσχρῶς, εἴτε σωφρόνως, πᾶσι μὲν Ἕλλησι, μάλιστα δὲ τοῖς Ἀθηναίοις ἔννομον ἦν. Καὶ Πέρσαι δὲ, καθ' Ἡρόδοτον, τοῖς παισὶν ἐμίγνυντο, παρ' Ἑλλήνων τοῦτο μαθόντες.

Ibid. *Ἢ τὸ πορνεύειν*. Τὸ πορνεύειν τοὺς ἄνδρας, καὶ πορνεύεσθαι τὰς γυναῖκας μάλιστα παρὰ Κορινθίοις ἔθος ἦν· παρ' οἷς καὶ γεγόνασιν αἱ περιβόητοι πόρναι ἐκεῖναι, ὧν καὶ ἡ Λαῒς καὶ ἡ Κύκνα καὶ ἡ Σαλαβακχώ. Ἡ γὰρ Φρύνη Ἀθηναία ἦν.

Προσκείμενος. Subaudiendum τυγχάνει, est.

Divina dico. Id est, sermones dico ad divina mandata dogmataque spectantes, atque spes exinde conceptas.

Pindarum. Pindarus unus est ad lyram canentium. Hic igitur lyricus quatuor scribit victorias, quæ obtinentur. In prima victoriarum hoc dicit, quod omnis propria molestia premit, id est, quivis homo proprium malum dolet.

Telchines. Apud Græcos invidi quidam dæmones.

Quod si justi aliquid. Non dixit, quod si justi aliquid dixeris, sed dicere visus fueris. Tuum enim videri justum aliquid dicere. Videbimur et nos vinci, et propter hanc opinionem dolebimus quidem, sed non te reprehendemus.

Græcizare. Thucydides Atheniensis historicus testis nobis quod non idololatriæ, sed Hellenis ejusque filiorum Græca fuit dialectus. Sic enim ait in historiæ suæ proœmio : Videtur autem mihi nondum nomen illud universam habuisse, sed ante Hellena, Deucalionis filium, minime fuisse hanc appellationem : gentes enim aliæ, Pelasgico genere pleræque, a semetipsis cognomen habuisse. Hellene quidem ejusque filiis in Phthiotide vigentibus et se ipsos diffundentibus utilitatis causa in alias civitates, singuli jam commercio magis vocari Hellenes cœperunt, nec quidem multo tempore omnibus prævalere hoc valuit. Quod ostendit maxime Homerus. Namque multo tempore post Troicas res natus, nusquam universos nominavit, neque alios atque ex Phthiotide Achillis comites, qui et primi Hellenes erant. Danaos vero in carminibus, et Argivos, et Achivos vocat. Neque barbaros dixit propterea quod nondum Hellenes (ut mihi videtur) in par unumque nomen convenissent.

Significant. Ex iis quæ significantur, alia quidem uno vocabulo et eadem dictione, sensu sunt diversa, qualis κυρίου, *domini*, vox, atque στοιχεῖον, *elementum*. Nonnunquam enim litteras significat, nonnunquam elementa, seu principia quibus constant corpora; alia vero diversis nominibus eadem sunt, sicut κρεῖττον, ἄμεινον, βέλτιον, κάλλιον, *melius*, *pulchrius*, *rectius*, ac pariter ἑστίασις et εὐωχία, *epulum*, *convivium*.

Hierophantis. Ἱεροφάντης, ab ἱερά, *sacra*, et φαίνω, *manifestare*. Hi sunt enim sacrificatores.

Παιδεραστεῖν. Παιδεραστεῖν, *pueros adamare* sive turpiter, sive sapienter, apud omnes Græcos, præsertimque Athenienses, usitatissimum erat. Persæ quoque, juxta Herodotum, pueris abutebantur, quod a Græcis didicerant.

Scortari. Scortari homines, feminasque meretricium agere maxime apud Corinthios in usu venerat. Hic enim exstiterunt famosæ illæ meretrices, quales Lais, Cycna et Salabaccho. Phryne autem Atheniensis erat.

Ἔκκριτον. Pro ἐξαίρετον, *selectum*, et γνωριμώτατον, *maxime proprium*. A

Commune. Sicut ovis, bos.

Duo erga idem. De Græcismo, lingua et deorum cultus. Si enim ambo Græcizari pariter dicuntur, Græcizari secundum linguam, et Græcizari secundum deorum cultum inter se multum differunt.

A posteriori. A fucato sermone.

Partitio. Id est, quænam proprietas, possessio rei. Ἀποκλήρωσις a κλήρου, *sorte*, vel κληρονομίας, *hæreditate* dictum est, vel a terræ mensura. In utraque enim possessori possessio et proprietas est.

Græcas voces. Hellas mulier et vox, sicut et Persis vox, et mulier, et regio. Sic et Cæsarea mulier, et Antiochia, et vox eodem nomine ac civitas; B et Armenia mulier, et vox simili nomine quam regio. – Aliter. Quærens invenio gentilia hæc nomina in derivatione frequenter a norma abhorrere posse. Sic enim Pagasa urbs, cujus civis tripliciter dictus Pagaseus, Pagasæus, Pagasites; et rursus Agæus et Ægæotes. In Cilicia Ægos civis dicitur Ægius; in Macedonia Ægæotes; in Attica vero Ægæus. Pagasæ autem in Thessalia nomen babuerunt eo quod ab Argo initium duxit, παγῆναι. Non modo Alexandria mulier, sed et Alexandris ita et Cappadocis.

Neque ars ulla. Institutum plerumque artis est. Institituitur enim de rebus cum arte et sine arte: verbi gratia, jejunare, sapere, simpliciter et non C exquisite vivere; quod si quid artis est, hoc et institutum; et si institutum est, non ideo ars.

Omnia tamen in medium. Hæc talia disserere atque enumerare sacræ tuæ ac religiosæ animæ est, non autem dæmoniacæ istius impii et similium.

Phœnicum litteræ. Litteras primos omnium Ægyptios formasse aiunt, deinde Phœnices eas collegisse, ac postea Cadmum, Agenoris filium, cum ex Phœnicia in Græciam se contulisset, illinc eas in eam regionem transportasse. Erant porro olim sexdecim tantum litteræ, α, β, γ, δ, ε, ι, κ, λ, μ, ν, ο, π, ρ, σ, τ, υ; post autem aiunt insuper octo D inventas fuisse: quatuor quidem a Palamede, ξ, θ, φ, χ; a Simonide poeta quatuor reliquas, η, ζ, ψ, ω.

Pravum et sceleratum agmen. Rebellionis agmen dicit, adversus leges et regulas quas edixit, ut disciplina privarentur Christiani e multis coordinata, atque ita dissolveretur agmen aciesque verborum. Atque utinam, ait, agmen illud adversus religionem quam ocissime dissolutum sit: sic enim multis nos malis liberaremur.

Initiationum. Preces erant, quæ de ægrotantibus, de absentibus, de fructibus apud nos fiunt.

Ibid. 12. *Ἔκκριτον*. Ἀντὶ τοῦ, ἐξαίρετον καὶ γνωριμώτατον.

Ibid. 15. *Τῶν κοινῶν*. Οἷον πρόβατον, βοῦν.

Ibid. C 3. *Περὶ ταυτὸν ἄμφω*. Περὶ τὸ Ἑλληνίζειν ἥ τε γλῶσσα, καὶ ἡ θρησκεία. Εἰ δὲ καὶ τὸ Ἑλληνίζειν ταυτὸν, τὸ Ἑλληνίζειν κατὰ τὴν φωνὴν τό τε Ἑλληνίζειν κατὰ τὴν θρησκείαν ἀλλήλων κατ' ἄμφω πολλῷ διέστηκεν.

Ibid. 11 *Τούτου*. Τοῦ κομψοῦ.

Ibid. *Ἀποκλήρωσις*. Ἀντὶ τοῦ, Τίς ἡ οἰκειότης καὶ σχέσις τοῦ πράγματος. Εἴρηται δὲ ἀπὸ τοῦ κλήρου ἢ τῆς κληρονομίας, ἢ τοῦ μέτρου τῆς γῆς. Ἐν ἀμφοτέροις γὰρ σχέσις ἐστὶ, καὶ οἰκειότης κληρούχῳ.

Col. 641 A 7. *Ἑλλάδος φωνῆς*. Καὶ Ἑλλὰς γυνὴ, καὶ φωνὴ, ὥσπερ καὶ Περσὶς φωνὴ, καὶ γυνὴ καὶ χώρα. Οὕτω καὶ Καισάρεια γυνὴ, καὶ Ἀντιοχεία, καὶ φωνὴ ὁμωνύμως τῇ πόλει, καὶ Ἀρμενία γυνὴ καὶ φωνὴ ὁμώνυμος τῇ χώρᾳ. Ἄλλως. Ζητῶν εὑρίσκω μὴ κανονικῇ ἀκολουθίᾳ τινὶ δύνασθαι καθυποβάλλεσθαι τὰ ἐθνικὰ ταῦτα ὀνόματα. Ἰδοὺ γὰρ Πάγασα μὲν ἡ πόλις, ὁ δὲ πολίτης εὑρέθη τριχῶς, Παγασεὺς, Παγασαῖος, Παγασίτης· καὶ πάλιν, Αἰγαῖος καὶ Αἰγαιώτης. Ἀλλ' ἐπὶ μὲν τῶν ἐν Κιλικίᾳ Αἰγῶν, Αἰγαῖος ὁ πολίτης· ἐπὶ δὲ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ Αἰγῶν, Αἰγαιώτης· ἐπὶ δὲ τῶν ἐν τῇ Ἀκτῇ Αἰγαιεύς· αἱ δὲ Πάγασαι τῆς Θετταλίας ἀπὸ τοῦ τὴν Ἀργὼ παγῆναι κατὰ τὸν τόπον, εἴρηται. Οὐ μόνον δὲ Ἀλεξάνδρεια γυνὴ, ἀλλὰ καὶ Ἀλεξανδρίς· οὕτω καὶ Καππαδοκίς.

Ibid. B 6. *Οὔτε τέχνη τις*. Ἡ μὲν ἐπιτήδευσις ἐπὶ πλεῖόν ἐστι τῆς τέχνης. Ἐπιτηδεύει γὰρ καὶ τὰ μετὰ τέχνης, καὶ χωρὶς γινόμενα· οἷον τὸ εὔχεσθαι, τὸ νηστεύειν, τὸ σωφρονεῖν, τὸ ἁπλῶς καὶ ἀφελῶς ζῇν. Καὶ εἴ τι μὲν τέχνη, τοῦτο καὶ ἐπιτήδευσις· οὐκ, εἴ τι δὲ ἐπιτήδευσις, τοῦτο ἤδη καὶ τέχνη.

Ibid. 14. *Πάντα δὲ εἰς μέσον*. Τὰ τοιαῦτα λογίζεσθαι καὶ διεξέρχεσθαι τῆς σῆς ἱερᾶς καὶ θεοφιλοῦς ὑπῆρχε ψυχῆς, οὐ τῆς δαιμονιώδους ἐκείνης τοῦ δυσσεβοῦς, καὶ τῶν ὁμοίων.

Ibid. C 5. *Φοινίκων τὰ γράμμ*. Πρώτους λέγουσι γράμματα τυπῶσαι τοὺς Αἰγυπτίους, ἔπειτα συναγαγεῖν Φοίνικας, καὶ εἰς Ἑλλάδα κομίσαι Κάδμον τοῦ Ἀγήνορος, ἀπὸ Φοινίκης εἰς τὴν Ἑλλάδα παραγενόμενον. Διὸ καὶ φοινίκια αὐτὰ προσαγορευθῆναι. Εἶναι δὲ τὸ παλαιὸν γράμματα ις'· α, β, γ, δ, ε, ι, κ, λ, μ, ν, ο, π, ρ, σ, τ, υ, ὕστερον δὲ καὶ προσευρεθῆναι ὀκτώ· ὑπὸ μὲν Παλαμήδου τέσσαρα, ξ, θ, φ, χ· ὑπὸ Σιμωνίδου δὲ τοῦ μελοποιοῦ, τὰ ὑπόλοιπα τέσσαρα, η, ζ, ψ, ω.

Col. 645 B 4. *Πονηρὸν σύνταγμα*. Τὸ τῆς ἐπαναστάσεώς φησι σύνταγμα, κατὰ τοὺς ὅρους καὶ νόμους οὓς προσέθηκεν, ὥστε τῆς παιδεύσεως ἀμοίρους εἶναι Χριστιανοὺς τῆς ἐκ πολλῶν συνεστηκυίας, καὶ λοιπὸν ταύτῃ διέλοιτο ἐπ' αὐτῷ τὸ σύνταγμα καὶ τὸ σύστημα τῶν λόγων. Ἀλλ' εἴθε, φησὶ, καὶ τὸ σύνταγμα αὐτὸ κατὰ τῆς εὐσεβείας τάχιστα διελύθη· οὕτω γὰρ ἂν πλείστων ἡμεῖς κακῶν ἀπηλλάγημεν.

Col. 648 C 5. *Προτελείων*. Προτέλειοι εὐχαὶ, αἱ περὶ νοσούντων, καὶ ἀποδήμων παρ' ἡμῖν καὶ καρπῶν καὶ τῶν τοιούτων.

Col. 640 A 2. *Μέχρι τῆς ὀνειρώξεως.* Εἴτε τρισαθλίῳ μᾶλλον Ἰουλιανῷ κέρδος ἦν τὸ βασιλεῦσαι μέχρι τῆς ἐν ὕπνοις ὄψεως· εἴπερ ἡμῖν μὲν οἱ στέφανοι πλείους ἐπὶ πλεῖον ἀγωνιζομένοις, καὶ πρὸς μηδένα τῶν ἀνταγωνιστῶν κρατουμένοις, ἐκείνῳ δὲ μείζων ἡ βάσανος, ὅσῳ καὶ πλεῖον τοὺς ἁγίους ἐκόλαζεν, ὡς οὖν ἐγὼ κρίνω. Ὁ γὰρ ἅγιος πατὴρ ἀμφίβολον αὐτὸ τέθεικε. Μᾶλλον Ἰουλιανῷ κέρδος ἦν τὸ θᾶττον ἀπελθεῖν, καὶ ταύτῃ τῇ οὐρανίῳ δίκῃ ἔλαττον τῆς τιμωρίας ὀφλῆσαι. Ἡμῖν μὲν γὰρ ἀθλήσασι καὶ νενικηκόσι, μείζων ἡ φιλοτιμία καὶ εὐδοξία, ὅ τε παρὰ Θεοῦ ἔπαινος ὁμοῦ τε καὶ στέφανος πάσης φιλοτιμίας ὑψηλότερός τε καὶ μακαριστότερος, μὴ προελθοῦσι δὲ εἰς ἀγῶνα τοσοῦτον καὶ ἄθλησιν, τῷ μηδένα διώκειν, κίνδυνος οὐδείς. Ὀνείρωξιν δὲ λέγει τὴν διὰ τῶν ὀνείρων φαντασίαν, τὴν ὄψιν τὴν ἐν τοῖς ὕπνοις. Ὀνειρώττω δὲ τὸ ῥῆμα, ἀντὶ τοῦ, Δι' ὀνείρων βλέπω. Τὸ δὲ ὀνειροπολεῖν, ἐγρηγορότος ἐστὶν ἐνύπνιον. Τὸ γὰρ τοῖς πολλοῖς ἀποφαντάζεσθαι σημαινόμενον, τοῦτο παρὰ τοῖς πεπαιδευμένοις τὸ ὀνειροπολεῖν δηλοῖ. Φαντάζεσθαι δὲ κυρίως ἐστὶ τὸ φαίνεσθαι.

A *Ultra cogitationis somnium.* An ter misero magis Juliano commodo cesserit non ultra in somniis visum regnavisse. Quod si nobis quidem coronæ plures magis laborantibus, adversariorumque nemini cedentibus; isti vero major pœna, quo magis in sanctos sæviret, sicut mihi videtur. Sanctus enim Pater hoc in ancipiti statuit. Majori lucro Juliano erat celerius abire, et ideo minus a cœlo supplicium incurrisse. Nobis vero luctantibus atque vincentibus, gloria major famaque, cum a Deo laus simul et corona omni gloria excelsior et beatior non diutius certamen hoc atque luctam sustinentibus: nemine enim jam persequente, nihil erat periculi. Ὀνείρωξιν vocat e somniis cogitationes, in somnis visum. Ὀνειρώττω verbum *per somnia* B *aspicere* significat. Ὀνειροπολεῖν vero *vigilantis* est *somnium*. Res multas sibi cogitatione fingere apud doctos ὀνειροπολεῖν vim habet. Φαντάζεσθαι vero, *animo sibi fingere*, proprie est φαίνεσθαι, *videri*.

Ibid. 4. *Πιθήκων μιμήματα.* Ἁλίσκονται οἱ πίθηκοι μὴ ὄντες ἄνθρωποι· οὕτως οὖν καὶ Ἰουλιανὸς μᾶλλον ἑάλω τὰ Χριστιανῶν μιμούμενος, τῷ διδασκαλεῖα καὶ τὰ τοιαῦτα ἱδρύσασθαι διανοεῖσθαι.

Simiorum imitationes. Simios non esse homines liquet. Sic igitur et Julianum apertum est Christianorum mores imitatum, utpote scholas similiaque constituere meditaretur.

Ibid. B 5. *Οὐδὲν δὲ οἷον.* Ἀντὶ τοῦ, οὐδὲν περιττὸν, ἢ οὐδὲν δυσχερές.

Nec vero quidquam. Hoc est, nihil ita commodum, nihil ita facile.

Ibid. 8. *Πέρας τῶν συνελεύσ.* Ἀπὸ τῶν Ἑλληνικῶν δηλονότι. Τί δὲ ἄλλο ἦν τὸ πέρας τῶν συνελεύσεων αὐτῶν, ἢ ματαιότης, πολὺ μὲν τὸ δυσσεβὲς, πλεῖον δὲ τὸ ἀνυπόστατον ἔχουσα;

Conventuum finis. Gentilium videlicet; quis autem alius conventuum finis erat, ac vanitas, multum quidem impietatis, plus vero infirmitatis habens?

C

Col. 652 A 6. *Τὴν μακαρίαν·* Ἐκκλησίαν, πολιτείαν δηλονότι. Τὸ δὲ μακαρίαν, κατ' εἰρωνείαν εἴρηται.

Beatam. Nempe Ecclesiam, rerum administrationem. Beatam hic per antiphrasin usurpatum.

Ibid. 11. *Γέλωτα ἐν δακρύοις.* Καλλιμάχειον τοιοῦτο φέρεται. Ἐπεὶ θεὸς οὐδὲ γελᾶσαι ἀκλαυστὶ μερόπεσσιν ὀϊζυροῖσιν ἔδωκεν.

Risum in lacrymis. Hoc refert Callimachus:
Nec sine fletu
Humanis dedit Omnipotens effundere risum.

Ibid. B 10. *Γραψάτωσαν.* Ἀντὶ τοῦ, λογογραφείτωσαν αὐτοὺς, οἵτινες κατὰ τὸ σχῆμα προκαθέζεσθαι μέλλουσιν.

Describant. Ordinem cultumque assignent, quo quisque sedere debeat.

Ibid. *Ταινία.* Ἔστι διάδημα κεφαλῆς ἐξ ὑφάσματος ἀντὶ στεφάνου τῷ μετώπῳ προστιθεμένη· ταύτῃ καὶ γυναῖκες στεφανοῦνται, καὶ μάλιστα αἱ Ῥωμαῖαι· καὶ πολλοῖς πολλάκις παρὰ τοῖς συγγραφεῦσι ποιεῖται τόδε τὸ ῥῆμα, ταινιῶ, ταινιοῖς.

Vittæ. Diadema capitis est e textura, quasi corona frontem circumdans. His vittis mulieres coronantur, et maxime Romanæ. Hinc apud historicos frequenter usurpatur verbum ταινιῶ, ταινιοῖς *vittis cingere*.

Ibid. C 10. *Ταῦτα μὲν δή.* Ἀντὶ τοῦ, ταῦτα μὲν τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον.

D *Hæc quidem.* Pro, hæc ad hunc modum se habent.

Col. 653 A 1. *Ὑποφήτας.* Ὑποφήτης ἐστὶν ὁ ὑπηρέτης καὶ ὑπαναγινώσκων τοῖς προεδρεύουσιν ἱερεῦσιν, ὡσανεὶ εἴποιμεν ἀναγνώστας ἢ διακόνους.

Interpretes. Ὑποφήτης est *minister* qui præsidibus sacris lectionem recitat, sicut quos lectores vel diaconos vocamus.

Ibid. 9. *Αἱ τούτοις ἐπαφιεμεν.* Τοῖς θεοῖς δηλονότι, παρὰ τῶν γενναιοτάτων γιγάντων. Ὁ γὰρ Ἐγκέλαδος, ὡς ληροῦντές φασιν, ἐπαφῆκε τῷ Διῒ τὴν Σικελίαν, εἶτα ταύτην ὁ Ζεὺς κατ' ἐκείνου τρέψας ἔθαψεν αὐτὸν, καὶ ὑπόκειται τῇ Σικελίᾳ ὁ Ἐγκέλαδος.

In eos injectæ. In deos scilicet a fortissimis gigantibus. Enceladus enim, ut aiunt insipientes, in Jovem Siciliam injecit; qua Jupiter in illum conversa sepelivit eum, et Siciliæ subjacet Enceladus.

Ibid 10. *Πικρὰ τούτων.* Τῶν γιγάντων.

Acerbi eorum. Gigantum scilicet.

Ibid. 11. *Χίμαιρα.* Χίμαιρα καλεῖται ἡ αἴξ, ἡ ἐν

Chimæræ. Chimæra vocatur capella in *hieme*

χειμῶνι, nata. Nunc vero de Patarica dicit.

Omnis mali colluvies. Hic φιλοτιμία pro ἀφθονία, *copia magna*, δαψίλεια, *magnificentia*; πολυτέλεια, *sumptus.* Ut jam non semel dixi, tres sunt nominis acceptiones: litium amor, inanis gloria, vel superbia, tertio magnificentia et liberalitas.

Alii parcat. Parcitis, vos gentiles. Per ironiam dicit *grandiloquentiæ*, μεγαληγορίας

Μοιχάδος. Non dicitur μοιχὰς vel μοιχαλὶς, *mœcha.* Pro nomine utuntur participio historici, μοιχευομένη scilicet *mœchata.* At sancti Patres istis parvi momenti voculis non exquisitiorem curam adhibuerunt, ut Dei homines, verum nonnunquam id ultro neglexerunt, rerum veritati potius studentes, quæ nominibus neque extolli neque humiliari consuevit. B Lacon vero Lacæna, sicut draco, dracæna. Hæ sunt Peloponnesi partes, Laconica, Heliaca, Messeniaca, Argolica, Arcadica.

Inusitata. De natura scilicet.

Jovi consilio. Nugæ (ut vere dicam) multæ et turpissimæ divina apud Græcos augustaque videntur. Imo neque vetus quoddam documentum apud eos, ut ipsi dicunt, vel humanarum, vel divinarum rerum: Græci semper pueri estis, ait in Dialogis Plato; neque enim apud Græcos vetus est documentum ullum. Dicitur in Critia Soloni apud quemdam ex Hieropoli in Ægypto hierophantarum superbienti, quod sciret simul ac testis esset multo C cæteris juniores esse qui Græciam incoluerant: quorum vel ab initio eam incolentes, vel cum illis eam amplificantes, alii quidem ex Ægypto, alii vero ex Asia profecti consedere. Sic Danaus quinquaginta filiarum pater; sic Pelops, sic Cadmus, sic Phœnix.

Glorientur. Id est, sed potius superbiant.

Nudos theologos. Qui citra fabularum involucrum de his divinis disserant.

Per figmenta. Id est per plasticam atque picturam.

Pietatem colere liceat. Quomodo non stultum, D cum pietatem sine damno colere liceat, impium esse malle cum damno?

Laudant eos. Poetas.

Quibus. Nempe poetis.

Legibus. Græcorum scilicet.

Simul et publice. Nihil aliud quam deos comœdiis lacessunt poetæ. Nonnunquam et tragœdiis istorum calamitates publicant.

Duplicis sensus. Nempe allegorica. Allegorici enim plerique divinæ Scripturæ loci. Namque aliud quam quod videtur ostendentes, absconditum sensum intelligendum præbent. Διπλόης, *allegoria*, nomen apud sanctos Patres invenitur.

Pulcherrimi cujusdam corporis instar. Corpus

A χειμῶνι γεννηθεῖσα. Νῦν δὲ περὶ τῆς Παταρικῆς φησι.

Ibid. 12. *Φιλοτιμία παντὸς κακοῦ.* Ἀντὶ τοῦ ἀφθονία, δαψίλεια, πολυτέλεια. Ὡς δὲ πολλάκις εἶπον, τρία ἐστὶ τὰ σημαινόμενα τοῦ ὀνόματος· φιλονεικία, κενοδοξία ἤτοι ὑπερηφανία, καὶ τρίτον τὸ δαψιλὲς καὶ φιλόδωρον.

Ibid. B 10. *Ἄλλης φείδεσθαι.* Φείδεσθε, οἱ Ἕλληνες ὑμεῖς. Διὰ τὴν εἰρωνείαν εἶπε, μεγαληγορίας.

Col. 656 A 15. *Μοιχάδος.* Ἡ μοιχὰς, ἡ μοιχαλὶς οὐκ εἴρηται. Χρῶνται δὲ ἀντὶ τοῦ ὀνόματος τῇ μετοχῇ οἱ συγγραφεῖς, οἷον ἡ μοιχευομένη. Ἀλλ' οἱ ἅγιοι Πατέρες οὐκ ἐφρόντισαν τῆς πάσης ἀκριβείας τῶν εὐτελῶν λεξυδρίων τούτων, ὡς Θεοῦ ἄνθρωποι, ἀλλ' ἔστιν ἣ παρεῖδον ἑκόντες, τὴν τῶν πραγμάτων B ἀλήθειαν προτιμήσαντες, ἣ οὔτε ὑψοῦσθαι, οὔτε ταπεινοῦσθαι τοῖς ὀνόμασι πέφυκε. Λάκων δὲ Λάκαινα, ὡς δράκων δράκαινα. Μοῖραι δὲ Πελοποννήσου αὗται· Λακωνικὴ, Ἠλιακὴ, Μεσσηνιακὴ, Ἀργολικὴ, Ἀρκαδικὴ.

Ibid. C 2. *Τῶν νενομισμένων.* Περὶ φύσεως δηλονότι.

Ibid. 4. *Διὶ μῆτιν.* Λῆρος ὡς ἀληθὲς πολύς τε καὶ αἴσχιστος τὰ παρ' Ἕλλησι θεῖα δοκεῖ καὶ σεβάσμια· οὐ μόνον δὲ, ἀλλ' οὐδὲ παλαιόν τι μάθημα παρ' αὐτοῖς, ὡς αὐτοί φασιν, οὔτε τῶν ἀνθρωπίνων, οὔτε τῶν θείων. Ἕλληνες ἀεὶ παῖδές ἐστε, φησί που τῶν ἑαυτοῦ διαλόγων ὁ Πλάτων, παρὰ γὰρ Ἕλλησι μάθημα παλαιὸν οὐκ ἔστιν· εἴρηται ἐν τῷ Κριτίᾳ πρὸς Σόλωνα C μεγαλοφρονοῦντα παρά τινι τῶν ἐν Ἡλίου πόλει τῇ κατ' Αἴγυπτον ἱεροπροφητῶν, εἰδότος ἅμα καὶ μαρτυροῦντος, ὅτι πολλοὶ νεώτεροι τῶν ἄλλων οἱ τὴν Ἑλλάδα χώραν οἰκήσαντες. Οἵ τε γὰρ ἄνωθεν ἐξ ἀρχῆς αὐτὴν οἰκήσαντες, οἵ τε μετ' ἐκείνους αὐτὴν αὐξήσαντες, οἱ μὲν ἐξ Αἰγύπτου, οἱ δὲ ἐκ τῆς Ἀσίας ἐλθόντες κατέμενον. Ὡς Δαναὸς ὁ πεντήκοντα θυγατέρων πατὴρ ὡς Πέλοψ, ὡς Κάδμος, ὡς Φοῖνιξ.

Ibid. 7. *Καὶ φιλοτιμείσθωσαν.* Ἀντὶ τοῦ, Ἀλλὰ καὶ μεγαφρονείτωσαν.

Ibid. 12. *Γυμνοὺς θεολ.* Τοὺς ἄνευ τινὸς προκαλύμματος θεολογήσαντας.

Ibid. D 2. *Ἐν πλάσμασι.* Ἀντὶ τοῦ, ἐν πλαστικῇ, καὶ ζωγραφικῇ.

D Col. 657 A 3. *Ἐνὸν εὐσεβ.* Πῶς οὐκ εὔηθες, ἐνὸν τὸ εὐσεβεῖν ἀζημίως, αἱρεῖσθαι μετὰ ζημίας ἀσεβεῖν;

Ibid. 14. *Ἐπαινοῦσι τούς.* Τοὺς ποιητάς.

Ibid. B 1. *Οἷς τὸ μή.* Οἷς, ποιηταῖς δηλονότι.

Ibid. 4. *Τῶν νόμων.* Τῶν Ἑλληνικῶν δηλονότι

Ibid. 5. *Ὁμοῦ καὶ δημοσίᾳ.* Οὐδὲν γὰρ ἄλλο ἢ κωμῳδιοῦσιν οἱ ποιηταὶ τοὺς θεούς. Ἔστι δὲ ᾗ καὶ τραγῳδοῦσι, τὰς ἐκείνων συμφορὰς δημοσιεύοντες.

Ibid. 9. *Τῆς διπλόης.* Ἀντὶ τοῦ διπλοῦ. Διπλοῖ γὰρ οἱ πλεῖστοι τῆς θείας Γραφῆς λόγοι. Ἄλλο γὰρ τῷ φαινομένῳ δηλοῦντες, ἄλλο νοεῖν τῷ κρυπτομένῳ διδόασι. Τὸ δὲ τῆς διπλόης ὄνομα, παρὰ τοῖς ἁγίοις Πατράσιν εὕρηται.

Ibid. 12. *Ὥσπερ τι σῶμα καλόν.* Σῶμα λάβε;

τὸν κρυπτόμενον νοῦν, ἐσθῆτα τὸ φαινόμενον γράμμα.

Ibid. C 3. *Δυσχεράνοιεν.* Οἱ μὲν Ἀττικοὶ τὸ δυσχεραίνω πρὸς αἰτιατικὴν συντάττουσι, νυνὶ δὲ ὁ Πατὴρ πρὸς δοτικὴν συνέταξεν, ἀντὶ τοῦ, Δυσχεραίνω ἐπ' αὐτῷ· περὶ αὐτῶν δὲ λέγει τῶν δηλουμένων, καὶ νοουμένων, καὶ τῶν αὐτῶν ἐμφάσεων.

Ibid. 11. *Τίς ἡ σύνεσις.* Διὰ πετρῶν τῷ ῥοθίῳ κεκαλυμμένων πρὸς λιμένα ἐπείγεσθαι. Πρόβολοι δὲ καὶ ὕφαλοι, ἀφανῆ βράχη· οἷόν ἐστιν ὑπὸ τὴν ἅλα, τουτέστι τὴν θάλασσαν.

Col. 660 A 1. *Θεωρητικὸς τόπος.* Ἀντὶ τοῦ, δογματικός. Ἐν ἄλλοις δὲ τρόπος εὑρίσκεται.

Ibid. 2. *Τῶν ὑποθέσεων.* Ἀντὶ τοῦ, ἀρχῶν καὶ κρηπίδων καὶ θεμελίων· τὸ γὰρ φαινόμενον παρ' Ἕλλησιν ὑπὲρ τὸ ἀλληγορούμενον καὶ νοούμενον κάλλιον.

Ibid 5. *Αὐτοῦ.* Τὰ παρ' Ἕλλησιν οὐ συμβαίνουσιν ἀλλήλοις, ὡς πολλάκις τὰ τῷ ἑνὶ εἰρημένα ἀνδρί, ἄλλῳ καὶ ἄλλῳ δοκεῖν εἰρῆσθαι, ἀλλὰ μὴ αὐτῷ.

Ibid. 12. *Πλάττειν αὐτούς.* Ἆρα ταῖς τοῦ Ἰσοκράτους παραινέσεσι χρώμενοι δυνήσονται σφᾶς αὐτοὺς βελτίους ποιεῖν καλῶς; Μὴ τιμάτωσαν οὖν τοὺς θεούς. Ἐκεῖνοι γὰρ καὶ πρὸς ἀλλήλους στασιάζουσι, καὶ μᾶλλον ἄδικοι καὶ ἀκόλαστοι, ἢ δίκαιοι καὶ σώφρονες, ὥστε μισεῖν τοὺς θεοὺς ἄξιον τόν γε σώφρονα καὶ δίκαιον εἶναι βουλόμενον· μισεῖν δὲ καὶ τὸν Ἰσοκράτην αὐτὸν εὔλογον, καὶ εἴ τις ἄλλος αὐτοῖς παρόμοιος, ὅτι πολλὰ καὶ ἀγαθὰ ἐπαινέσαντες καὶ πονήσαντες, πονηροὺς θεοὺς τιμᾷν εἰσηγήσαντο.

Ibid. 14. *Ἄριστον ὁμόνοια.* Κατ' ἀπόφασιν ἀναγνωστέον.

Ibid. B 4. *Τίσι τοῦτο διδάξουσι.* Τὴν ὁμόνοιαν δηλονότι.

Ibid. 14. *Πρὸς τὴν κρείσσω.* Δῆλον ὅτι πρὸς τὴν ἀρετὴν λέγει.

Ibid. C 2. *Ἔνθα τὸ κακόν.* Ἔνθα φησὶν, ἐν τῷ χρῆσθαι τοῖς κακοῖς. Δῆλον ὅτι καὶ τὸ κακὸν εἶναι ἄνθρωπον, οὐ μόνον οὐχ ἄτιμον, ἀλλὰ καὶ τίμιον, ὡς θεῶν τινος προϊσταμένου τῆς κακίας ἐκείνης, ἤτοι τοῦ πάθους οὗ ἡ κακία, ἤτοι τὸ πάθος ἐστὶ τιμώμενον βωμοῖς καὶ θυσίαις. Οὕτως ὀρθῶς νοήσεις λαμβάνων τὴν αἰτιατικὴν ἀντὶ τῆς γενικῆς. Ὥσπερ τὸ *ἐξὸν* καὶ *παρὸν*, ἀντὶ τοῦ, *ἐξόντος* καὶ *παρόντος* λαμβάνομεν· οὕτω κἀνταῦθα ἀντὶ τοῦ, θεῶν τινος προϊσταμένου, ληπτέον τὴν αἰτιατικήν.

Ibid. 12. *Δεύτερον αὐτοῖς.* Δεύτερον εἶπεν, ἐπειδὴ πρότερον ἔταξεν . . . ὅπερ . . . ἔχειν οὐ δύνανται, τὴν ὁμόνοιαν.

Ibid. 13. *Τὴν πρώτην αἰτίαν.* Ἀντὶ τοῦ, τοὺς γονεῖς μετὰ θεῖον.

Col. 661 A 8. *Σακέλλιον.* Σακέλλιον Ῥωμαϊκὴ λέξις ἐστὶ, φυλακὴν τῶν χρημάτων σημαίνουσα, ὅθεν καὶ *σακελλάριον* καλοῦσι τὸν ταμίαν καὶ φύλακα τῶν χρημάτων.

Ibid. B 2. *Φρυξὶ μειρακίσκοις.* Μειρακίσκος εἰ-

A accipies absconditum sensum, vestem vero scriptam litteram.

Permoleste laturi sint. Attici cum accusativo δυσχεραίνω verbum constituunt : nunc vero Pater cum dativo : quasi diceret, *δυσχεραίνω, molesto fero* ob id : *περὶ αὐτῶν* dicit de iis quæ ostenduntur et quæ intelliguntur, et de eorum sensu.

Quæ prudentia est. Per petras sub undis latentes ad portum properare. Saxa et scopuli, invisibilia brevia; quæ salo, id est mari subsunt.

Contemplativus locus. Pro dogmaticus. In aliis pro *τόπος τρόπος* invenitur.

Ab hypothesibus. Id a fundamentis, principiis. Quod enim apud Græcos ostenditur pulchrius est B quam quod allegorice significatur atque intelligitur.

Ejusdem. Hæc Græca non eveniunt alia aliis, ita ut sæpius uni viro dicta, alii et alii dici videantur, sed non huic.

Eos informare. Nunquid Isocratis consiliis utentes se ipsos meliores pulchre facere poterunt? Ne colant igitur deos : isti enim inter se dissident, et magis injusti ac petulantes, quam justi sapientesque : ita ut odisse deos deceret virum qui sapiens justusque esse vellet. Odisse autem Isocratem ipsum æquum est, et si quis alius illis fere similis, quod multa et bona cum laudavissent et laboravissent, pravos deos colere docuerunt.

C *Optima res concordia.* Secundum apophasin legendum est.

Quibus hoc docebunt. Concordiam scilicet.

Ad meliorem. Nempe ad virtutem dicit.

Ubi vitiosum esse. Cum videlicet vitiis utantur. Manifestum est malum esse hominem, non dedecori, sed honori esse, utpote a deorum aliquo perpetrata hæc vitia, sive vitiosas affectiones, cujus malitia vel affectiones aris atque sacrificiis ornantur. Sic recte intelliges, accusativum sumens pro genitivo : quemadmodum Græce ἐξόν D et παρόν pro ἐξόντος et παρόντος sumimus; sic et nunc pro θεῶν τινὸς προϊσταμένου, *deorum aliquo quasi duce et antistite*, intelligendum est accusativum.

Secundo ipsis. Secundo dixit, cum jam primum constituit .... quod quidem.... habere non possunt, nempe concordiam.

Primam causam. Id est parentes post divinum numen.

Σακέλλιον. Σακέλλιον Romana vox est, divitiarum custodiam indicans, unde et sacellarium vocant opum dispensatorem ac custodem.

Phrygiis adolescentulis. Μειραχίσκος et μειρά-

κιον dicitur *adolescentulus*, quoniam μεῖον vel ἧττον *minus*, dicunt et loquuntur viris juvenes.

Λοιβαῖς. Pro σπονδαῖς, *libaminibus*. Dicitur ex λείβειν, id est, στάζειν, *stillare*, et σπένδειν, *libare*.

An vero hæc. Postquam Græcorum mores enumeravit, omnesque ostendit non mediocri et qualibet insipientia et spurcitia plenos, nostros nunc, quasi summatim et sermone brevi exponit, excelsos omnes et omni ex parte divinos palam demonstrans.

Malum exstitisse. Non exstitisse malum crimen nobis tantummodo, verum a malo parum abfuisse, idque solummodo cogitatione commisisse.

Perjurium. Quid dico, ait, quod perjurium Christianis maxime nefas, cum jusjurandum bonum nobis solis ipsum interdictum sit? Non enim modo turpium perpetrationes, sed et principia evellere vult sermo.

Immortale. Id est, per id quod rationale est.

Ne levissimis quidem. Sicut mulierem solummodo ad concupiscentiam oculos atque animum intendere.

Juxta leges. Juxta politicas scilicet, et juxta ipsam antiquam divinamque legem, cum quidem umbra et forma esset secundum Christum perfectionis. Non enim ait Moyses, Non tendes, neque in initio concupiscere vel occidere meditaberis; sed: *Non concupisces*, *Non mæchaberis*, *Non occides* [14]: ita ut hic non ab ineundo sed ab absolvendo consilio deterreat.

Obsecrent. Id est ad virtutem adhortentur.

Non in virtute proficere. Non decet Christianos, ait Pater, non in virtute proficere et augmentis præclariores fieri. Qui enim in uno bono semper et omnino inhærent, pueris similes sunt qui hoc ludo ludere consueverunt; nempe turbinem in lævi aliquo loco ponentes, funiculo verberantes circumdant, ex quo fit ut uno et eodem semper moveatur motu, ideoque non quidquam proficiunt, sed eodem stant loco. — Alias pro στρόμβων legitur στρομβῶν, cum accentu circumflexo. De iis regula est quod, si appellativa sint, producantur; si vero adjectiva, brevia fiant: στρόμβος, στρομβός. Attendendum est igitur quæ vocabulo sit acceptio. Στροφαί, *gyri*, igitur στρόμβοι, *trochi*, vocantur; quod vero vertitur ἀκροπήνιον, *turbo*.

In vitio ponimus. Attende quomodo dixerit vitium esse et in eodem statu hærere videri, et ad majus aliquod bonum non proficere. Vere enim ita sumus, juxta moralem nunc Christiani. Nostrum plerique, et secundum ipsam speculationem, sicut in imagine scriptus homo, qui habitum quidem hominis fert atque formam, motum vero non habet neque vim aliquam; qui appellatione quidem dignus habetur, ab actione vero amovetur. Tales nunc Christianorum plerique, quod lugendum est, cum et primus ego sim.

[14] Exod. xx, 17, 14, 13.

A ρηται καὶ μειράκιον, ἀπὸ τοῦ μεῖον καὶ ἧττον εἰρεῖν καὶ λέγειν τῶν ἀνδρῶν τὸν νέον.

Ibid. C 5. *Λοιβαῖς*. Ἀντὶ τοῦ, σπονδαῖς. Εἴρηται παρὰ τὸ λείβειν, καὶ στάζειν, καὶ σπένδειν.

Ibid. 6. *Πῶς ταῦτα*. Εἰπὼν τὰ τῶν Ἑλλήνων, καὶ δείξας πάντα οὐ μέσης καὶ τῆς τυχούσης ἀλογίας καὶ βδελυρίας μεστὰ, τὰ ἡμέτερα λοιπὸν, ὡς ἂν ἐν κεφαλαίῳ καὶ βραχεῖ λόγῳ, διεξέρχεται, ὑψηλὰ πάντα καὶ πανταχοῦ θεῖα δημοσιεύων.

Ibid. 9. *Τὸ γενέσθαι κακόν*. Οὐ τὸ γενέσθαι κακὸν ἔγκλημα ἡμῖν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ πρὸς κακίαν ὁρμῆσαι καὶ μόνον τῇ διανοίᾳ συνθέσθαι.

Ibid. 14. *Ἐπίορκον δέ*. Τί λέγω, φησὶν, ὅτι βαρύτατον Χριστιανοῖς ἐπίορκον ὀμόσαι, ὅπουγε καὶ αὐτὸ
B τὸ εὐορκεῖν μόνοις ἡμῖν ἀπηγορευμένον ἐστίν; Οὐ γὰρ μόνον τὰ ἀποτελέσματα, ἀλλὰ καὶ τὰς ἀρχὰς τῶν φαύλων ἐκκόπτειν ὁ λόγος ἐθέλει.

Col. 664 A 8. *Τῷ ἀθανάτῳ*. Ἀντὶ τοῦ, τῷ λογικῷ.

Ibid. 9. *Μηδὲ τῶν μικρῶν*. Οἷον τὸ μόνον ἐμβλέψαι γυναῖκας πρὸς τὸ ἐπιθυμεῖν, καὶ συνθέσθαι τῇ ἐπιθυμίᾳ.

Ibid. 12. *Νόμους*. Κατὰ τοὺς πολιτικοὺς δηλονότι· καὶ κατ' αὐτὸν δὲ τὸν παλαιὸν καὶ θεῖον νόμον, ἐπεὶ σκιὰ καὶ τύπος ἦν τῆς κατὰ Χριστὸν τελειότητος. Οὐ γὰρ ἔφη Μωϋσῆς· Οὐχ ὁρμήσεις, οὐδὲ τὴν ἀρχὴν ἐπιχειρήσεις ἐπιθυμῆσαι, ἢ φονεῦσαι, ἀλλ', *Οὐκ ἐπιθυμήσεις τοῦδε*, *Οὐ μοιχεύσεις*, *Οὐ φονεύσεις*· ὥστε καὶ οὗτος οὐ τῆς ἀρχῆς, τοῦ δὲ τέλους ἐπικό-
C πτει.

Ibid. B 3 *Παρακαλεῖν*. Ἀντὶ τοῦ, προτρέπειν εἰς ἀρετήν.

Ibid. 12. *Μὴ προβαίνειν τῷ καλῷ*. Ἄτοπον, λέγει ὁ Πατὴρ, Χριστιανοὺς ὄντας, μὴ ἀναβαίνειν τῇ ἀρετῇ, καὶ λαμπροτέρους γίνεσθαι ταῖς ἐπιδόσεσιν. Οἱ γὰρ ἐν ἑνὶ καλῷ διὰ παντὸς στρεφόμενοι, παισὶν ἐοίκασιν, οἳ παιδιὰν εἰώθασι ταύτην παίζειν· ἀκροπήνιον ἐπί τινος λείου χωρίου θέμενοι, καὶ τοῦτον ἱμᾶσι παίοντες περιστρέφουσιν, ἐξ οὗ συμβαίνει μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἀεὶ κινεῖσθαι τὴν κίνησιν, οὐ προϊοῦσιν ἐπί τι ἄλλο, ἀλλὰ τὸ στάσιμον ἔχουσιν. Ἐν ἄλλῳ στρομβῶν περισπωμένως. Τὰ δὲ τοιαῦτα, φησὶν ὁ κανὼν, ὅτι, εἰ μὲν προσηγορικὰ εἶεν, βαρύνονται· εἰ δὲ ἐπίθετα, ὀξύνονται. Στρόμβος· στρομβός. Ἐπιστα-
D τέον οὖν τῇ λέξει πῶς νοεῖται. Αἱ στροφαὶ οὖν καλοῦνται στρόμβοι, τὸ δὲ στρεφόμενον ἀκροπήνιον.

Ibid. 13. *Κακία δοκεῖ*. Ὅρα πῶς κακίαν εἶπεν εἶναι, καὶ δοκεῖν τὸ μένειν ἐν τῷ αὐτῷ, καὶ μὴ προϊέναι ἐπί τι μεῖζον ἀγαθόν. Ἐπ' ἀληθείας δὲ οὕτως ἐσμὲν κατὰ τὸ ἠθικὸν οἱ νῦν Χριστιανοί· οἱ πλεῖστοι δ' ἡμῶν, καὶ κατ' αὐτὸ τὸ θεωρητικὸν, ὡς ὁ ἐν εἰκόνι γραπτὸς ἄνθρωπος, ὃς σχῆμα μὲν ἀνθρώπου φέρει καὶ τύπον, κίνησιν δ' οὐκ ἔχει οὐδ' ἐνέργειαν, ἀλλ' ἀξιοῦται μὲν τῆς κλήσεως, ἀλλοτριοῦται δὲ τῆς πράξεως. Τοιοῦτοι νῦν οἱ πλείους τῶν Χριστιανῶν, ὃ καὶ δακρύειν ἄξιον, ἐπεὶ καὶ πρῶτος ἐγώ

ANONYMI SCHOLIA

AD GREGORII ORATIONEM SECUNDAM CONTRA JULIANUM IMP.

Col. 665 A 3. *Σκοπόν.* Εἰς ὃν σκοπὸν οὐκ οἶδα, φησὶν, εἴ τις ἄλλος ἐπεχείρησεν εἰπεῖν. Ἀντὶ τοῦ, Οὐκ οἶδα εἰ προλαβὼν ἄλλος τὴν ἀξίαν τοῦ τυράννου τελευτὴν τῷ λόγῳ διεξῆλθεν.

Ibid. 6. *Εἰρημένοις προσθεῖναι.* Ποῖον τοῦτο; Τὸ προσθεῖναι τοῖς προτέροις λόγοις τὴν δικαίαν, ἐπὶ τῷ τυράννῳ, τοῦ Δεσπότου ψῆφον.

Ibid. 8. *Ἀντιταλαντεύεται.* Ἀντὶ τοῦ, σταθμίζεται καὶ ἐξετάζεται.

Ibid. 11. *Συμφοράν.* Ἀρειανῶν δηλονότι.

Ibid. 12. *Σωφρονίζειν.* Ἀναστέλλειν.

Ibid. 13. *Ἐπίσταται μέτροις.* Ἐπληρώθη μέχρι τούτου τὸ προοίμιον.

Ibid. B 5. *Ἀνονήτους μεταμελείας.* Εἰκότως. Ἐν τῷ πάσχειν ἀνάγκης ἐστὶν, οὐ τρόπου γνῶσιν ἔχοντος ἡ μεταμέλειαν.

Ibid. 10. *Ἐκτραγῳδήσειεν.* Ὅσα ἢ περὶ τοὺς θείους οἴκους παρανομήσασιν, ἢ τὸ καὶ τὸ ποιήσασιν, τίς ἂν ἀξίως ἐκτραγῳδήσειεν; Ἀπὸ κοινοῦ γὰρ τοῦτο δεῖ λαβεῖν.

Ibid. 15. *Νεανιευσαμένοις.* Τὸ νεανιεύεσθαι ἐντεῦθεν εἴρηται, ὅτι νεανίσκοι κατὰ τὴν ῥώμην ἰσχύοντες σεμνύνονται ταύτῃ, καὶ πάνυ φιλοτιμοῦνται. Νεανιεύεσθαι γοῦν ἐστιν, ἡνίκα τις δυνάμενος, φιλοτιμεῖται τῇ δυναστείᾳ καὶ σεμνύνεται.

Ibid. 17. *Ὑπερβήσομαι.* Τὸ κατὰ ἀποσιώπησίν ἐστι σχῆμα, ἐν ᾧ τελείως ἀποσιωπῶντες τὰ πράγματα, ἔμφασιν αὐτῶν μόνην παρέχομεν.

Col. 668 A 1. *Τὸ Πνεῦμα ἐνυβρίσας.* Καὶ ἐνυβρίζω τὸ πρᾶγμα καὶ ἐνυβρίζω τῷ πράγματι.

Ibid. B 2. *Ἐπιθειάζων.* Ἀντὶ τοῦ, τὰ θεῖα λόγια, τὰ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις διαμαρτυρούμενος, οἷον τοὺς κουφοτάτους Ἰουδαίους παρορμῶν δῆθεν καὶ παρακαλῶν εἰς τὴν κάθοδον καὶ τὴν τοῦ ἱεροῦ οἰκοδομήν· διαμαρτύρεται δῆθεν τὸν Θεὸν αὐτῶν, καὶ τὰς ἐκείνου προῤῥήσεις, ὅτι δὴ μὴ κωλύοι τὸν καιρὸν τῆς καθόδου ἐπιστάντα, ἀλλὰ καὶ συνεπιλαμβάνεσθαι ταύτης ἕτοιμος εἴη. Ἐπὶ τούτου τοῦ σημαινομένου, καὶ παρὰ τῷ συγγραφεῖ, τὸ ἐπιθειάζειν εὑρέθη.

Ibid. C 5. *Ἐλάττω νομίζειν.* Εἴ τι δήποτε ἐποίουν, ἕκαστον ἔλαττον ἐνόμιζον ἧς ὤφειλον προθυμίας.

Ibid. 6. *Λαίλαπος.* Λαῖλαψ ὁ μετὰ συστροφῆς ἄνεμος· βρασμὸς δὲ γῆς, εὔδηλον ὅτι σεισμός.

Ibid. 9. *Βοήθειαν.* Ὥρμησαν δηλονότι, νομίζοντες ὑπὲρ αὐτῶν γεγενῆσθαι τὸ θαῦμα. Ἄλλοι δὲ ἄλλως εἶχον καὶ γνώμης καὶ ὁρμῆς.

Ibid. 15. *Κατάπληξιν.* Θαυματουργεῖ τὸ Θεῖον ἐν τοῖς τοιούτοις καιροῖς δυοῖν ἕνεκα· ἵνα καὶ τοὺς ἀσε-

A *Scopum.* Ad quem scopum haud scio, ait, an quisquam collimarit, id est, haud scio an alius quisquam prævius dignum tyranni exitium sermone exposuerit.

Quæ superius a nobis dicta sunt. Quænam hæc? Adjungere prioribus sermonibus justas in tyrannum pœnas a Domino decretas.

Compensatur. Id est, expenditur atque exquiritur.

Calamitatem. Arianorum videlicet.

Σωφρονίζειν, emendare, sapientem efficere. Pro ἀναστέλλειν, *reprimere.*

Modo quem ipse perspectum habet. Hic desinit proœmium.

B *Et inutiles pœnitentias.* Haud mirum. In patiendo necessitatis est, non modi cognitionem habente, vel pœnitentiam.

Pro dignitate narrare. Quæcunque vel ob flagitia circa sacras ædes admissa, vel ob hæc atque illa facinora, quis pro dignitate narrare atque exaggerare possit? In communi hoc accipiendum est.

Νεανιευσαμένοις. Νεανιεύεσθαι, *juvenari* hinc dictum est, quod juvenes robore vigentes ideo superbiunt ac quodlibet audent. Juvenari igitur est, quando quis viribus pollens, robore suo ferociens atque superbiens est.

Præteribo. Præteritionis figura est, qua res absolute reticentes, earum tantummodo speciem exhibemus.

C *Τὸ Πνεῦμα ἐνυβρίσας. Spiritui contumeliam intulerat.* Ἐνυβρίζω verbum cum accusativo et cum dativo dicitur.

Fatale esse affirmans. Id est divina verba, quæ apud Judæos venerationi sunt testatur, nempe levissimos Judæos nimirum incitans advocansque ad reditum in patriam templique instaurationem. Attestatur videlicet ipsorum Deum, ejusque prædictiones, ne impedimento sit ipsi reditus tempus constituenti, sed et ad illud suscipiendum sit paratus. Hoc sensu et apud historicum ἐπιθειάζειν invenitur.

Inferiora ducerent. Quod si quid unquam facerent, minoris momenti ducebant quam cui tanto studio operam navabant.

D *Λαίλαπος.* Λαῖλαψ est ventus cum turbine; βρασμός vero telluris hiantis tremor.

Periculi propulsationem. Perrexerunt scilicet reputantes pro sibimetipsis factum esse prodigium. Alii alius erant sententiæ et impulsionis.

Terrorem. Prodigium edit divinum Numen in his temporibus duas ob causas: ut et impios terrore

perculsos ab impietate deterreret, et pios religiosiores efficeret, hoc miraculo in fide confirmatos.

Nadab et Abiud. Quando πρός cum dativo occurrit, quod præit dativum quoque accipere debet, ita ut sit ἢ τῷ περὶ τῷ Νάδαβ καὶ Ἀβιοὺδ θαύματι, *prodigium quod Nadab et Abiud acciderit*, pro ἐπ' αὐτοῖς θαύματα, *de iis prodigia*, præpositione hic pro alia usurpata. Noverunt atticissantes quoque περὶ αὐτῷ, *de eo*, vocem pro περὶ αὐτοῦ dicere.

Extremis corporis partibus truncatos. Sive manibus, sive pedibus, sive naso, sive auribus. Animadvertas hanc verborum structuram : Ἠκρωτηρίαζεν αὐτὸν τοῦδε τοῦ μέλους, *Præcidit eum hoc membro.* Ἀκρωτηριάζειν, *extrema abscidere* est.

B *Τὸ κομψόν.* Τὸ κομψὸν quatuor acceptiones habet : dicitur vel de scite ornata muliere aut adolescente, vel de splendido, vel de facili et sano, vel de eleganti et amabili. Venit ex vocabulo κόμπος, *jactantia*.

De cœlestibus. Quæ sursum sunt ac deorsum unius Domini creatoris sunt mancipia. Nil igitur mirum quod superna nostris miseriis commoveri noverunt.

Et civitates. Quas igitur civitates orbis terrarum hic dicit, quæ et mari obrutæ, et terræ motibus prostratæ sunt?

Ἐν γειτόνων. Ἐν scribendum, non vero ἐκ. Duæ enim sunt sermonis partes, pro ἐν τοῖς τῶν γειτόνων.

C *Multo tempore.* Id est, multo tempore opus esse ad eas instaurandas.

Omnem textorii calculi elegantiam. Id est, textoriæ artis. Calculi, ut opinor, Musonii, vel quos in vestimentis ars scite exornavit.

Signo. Σύνθημα proprie est signum a duce militibus datum, ut inter se alii alios in acie agnoscant. Abusive autem σύνθημα est quod quisquam ex proposito dicit vel facit. Venit ex συνθέσθαι *componere*.

Καὶ μυηθῆναι. Μυηθῆναι, *initiari* cum accusativo et genitivo dicitur.

Ad ipsum caput. Præcipuum et summum.

D *Humanissimum.* Hoc per ironiam.

Ὑφίεσθαι. Ὑφίεσθαι est *succumbere et timere*. Hic aliquid prodere, quod facere possumus, in quo quidem refugere licet, sed cum nequitia cedentis et timentis prodere eorum aliquid quæ vires non excedunt. Sic igitur cum tali nequitia recedere, timiditatis est; at cum ratione et consilio honeste refugere, cautionis ac prudentiæ est, non autem timiditatis. In utraque igitur, in timiditate atque in cautione refugi potest; sed timiditatis est, si cum ea quam diximus nequitia refugimus ; cautionis vero si cum prudenti consilio refugimus ..... invenimus.

A δεῖς τῆς ἀσεβείας στήσειε καταπλαγέντας, καὶ τοὺς εὐσεβεῖς εὐσεβεστέρους ἐργάσαιτο εἰς τὴν πίστιν τῷ γεγονότι βεβαιωθέντας.

Col. 669 A 6. *Νάδαβ καὶ Ἀβιούδ.* Ἐν ᾧ πρὸς δοτικὴν ἀπήντησε, δοτικὴν δεῖ λαβεῖν καὶ τὸ προηγούμενον, ἵν' ᾖ, ἢ τῷ περὶ τῷ Νάδαβ καὶ Ἀβιοὺδ θαύματι, ἀντὶ τοῦ, ἐπ' αὐτοῖς θαύματα προθέσεως ἐνταῦθα, ἀντὶ τῆς προθέσεως λαμβανομένης. Ἴσασι δὲ οἱ Ἀττικίζοντες, καὶ τὴν *περὶ αὐτῷ* φωνὴν ἀντὶ τῆς *περὶ αὐτοῦ* λέγειν.

Ibid. 8. *Ἀκρωτηριάσαν.* Τυχὸν χειρῶν, ἢ ποδῶν, ἢ ῥινός, ἢ ὠτίων. Σημείωσαι δὲ τὴν σύνταξιν ὅτι ἠκρωτηρίαζεν αὐτὸν τοῦδε τοῦ μέλους. Ἀκρωτηριάζειν δέ ἐστι, τὸ ἀποκόπτειν τὰ ἄκρα.

B Ibid. B 10. *Τὸ κομψόν.* Τὸ κομψὸν ἐπὶ τεσσάρων εἴρηται· ἐπὶ τοῦ κεκαλλωπισμένου γυναίου τυχὸν ἢ μειρακίου, ἢ ἐπὶ τοῦ ὑπερηφάνου, ἢ ἐπὶ τοῦ ῥᾳδίου καὶ ὑγιοῦς, ἢ ἐπὶ τοῦ ἀστείου καὶ χαρίεντος. Εἴρηται δὲ ὡς ἀπὸ τοῦ κόμπου.

Col. 672 A 1. *Ἐκ τῶν οὐρανίων.* Τὰ γὰρ ἄνω καὶ τὰ κάτω ἑνὸς Δεσπότου δοῦλα τοῦ δημιουργήσαντος. Εἰκότως οὖν καὶ τὰ ἄνω τοῖς ἡμετέροις οἶδε συμπάσχειν.

Ibid. 4. *Ὅτι καὶ πόλεις.* Ποίας ἄρα πόλεις ἐκ τῆς οἰκουμένης ἐνταῦθα λέγει, αἳ καὶ πελάγεσιν ἐπεκλύσθησαν, καὶ σεισμοῖς κατηνέχθησαν;

Ibid. 11. *Ἐν γειτόνων.* Ἐν γειτόνων, διὰ τοῦ ν γραπτέον· δύο γάρ εἰσι μέρη λόγου· ἀντὶ τοῦ, ἐν τοῖς τῶν γειτόνων.

C Ibid. 13. *Πολλοῦ χρόνου.* Ἀντὶ τοῦ, χρείαν εἶναι πολλοῦ χρόνου εἰς τὸ ὀρθῶσαι αὐτάς.

Ibid. B 11. *Πάσης ἱστουργικῆς.* Ἀντὶ τοῦ, ὑφαντικῆς. Ψηφῖδος, ὡς οἶμαι, Μουσωνέως, ἢ ἃς καὶ ἐν τοῖς ἐσθήμασι τέχνη ἐκαλλώπισε.

Ibid. 14. *Συνθήματος.* Ἔστι σύνθημα κυρίως τὸ σημεῖον τὸ παρὰ τοῦ στρατηγοῦ τοῖς στρατιώταις διδόμενον, ὥστε ἀλλήλους κατὰ τὴν μάχην μὴ ἀγνοεῖν. Ἔστι δὲ καὶ καταχρηστικῶς σύνθημα, ὃ συνθέμενος λέγει ἢ πράττει. Παρὰ γὰρ τὸ συνθέσθαι εἴρηται.

Ibid. C 5. *Καὶ μυηθῆναι.* Τὸ μυηθῆναι αἰτιατικῇ καὶ γενικῇ συντάσσεται.

Ibid. 11. *Κεφάλαιον.* Τὸ καίριον καὶ συνεκτικόν.

D Col. 673 A 3. *Φιλανθρωποτάτην.* Τοῦτο κατ' εἰρωνείαν.

Ibid. 12. *Ὑφίεσθαι.* Ὑφίεσθαι, ἐστὶ τὸ ὑποπίπτειν καὶ δεδιέναι. Κἀντεῦθέν τι προδιδόναι ὡς ποιῆσαι δυνάμεθα, ἐν ᾧ ὑποχωρεῖν μὲν ἔστιν, ἀλλὰ μετὰ κακίας τῆς τοῦ ὑποπεπτωκότος καὶ δεδιότος προδιδόναι τι τῶν εἰς δύναμιν. Τὸ οὕτως οὖν μετὰ τοιαύτης κακίας ὑποχωρεῖν, δειλίας ἐστί· τὸ δὲ μετὰ λογισμοῦ βουλομένους ὀρθῶς ὑποχωρεῖν, ἀσφαλείας ἐστὶν, οὐ δειλίας. Ἐν ἑκατέρῳ μὲν οὖν, ἔν τε τῇ δειλίᾳ, ἔν τε τῇ ἀσφαλείᾳ ὑποχωρεῖν ἔστιν, ἀλλ' ἐπὶ μὲν τῆς δειλίας, μεθ' ἧς εἰρήκαμεν κακίας ὑποχωροῦμεν, ἐπὶ δὲ τῆς ἀσφαλείας ὑποχωροῦμεν μετὰ σώφρονος λογισμοῦ... τροῦν... αὐτοὺς... ἐγ... ἐγχειρο... ἡμᾶς... νον εὑρίσκομεν.

A

Ibid. 13. *Ὠθίζεσθαι.* Ὠθίζω καὶ ὠθίζομαι τὸ ῥῆμα· τὸ δὲ ὄνομα ὠθισμός.

Ibid. B 11. *Ἀπερισκέπτως.* Ἀβασανίστως.

Ibid. C 4. *Οἱ δίκας.* Οἱ δίκας ἔδοσαν ὁρμῆς ἀλογίστου, καταλυθέντες ἐν Περσῶν ὅροις, ἐν ἀκμῇ τῆς εὐτυχίας, ἵν', ὅ φησιν ἡ τραγῳδία, μὴ ὀνειδίζω τὴν τύχην. Οὕτως ὑπερβάντα σε δεῖ νοῆσαι.

Col. 676 A 2. *Καλλιέρημα.* Ἔστι τὸ τοὺς θύοντας, ἤτοι τοὺς θυομένους αἰσίων καὶ δεξιῶν ἐπιτυχεῖν τῶν ἀπὸ τοῦ ἥπατος σημείων. Καλῶν οὖν ἐπιτυχὼν ὁ παραπλὴξ ἐκεῖνος, ὡς ᾤετο, ὅ ἐστι καλλιερήσας, ἔλεγεν ὡς εἰ οὕτως ἐπ' αὐτῶν ἀποβαίη τῶν ἔργων, πάντας παραστήσω τοὺς Χριστιανοὺς καὶ θύσω τοῖς δαίμοσιν. Ἄλλως· Καλλιερῶ σημαίνει τὸ δεξιῶν ἐπιτυχεῖν σημείων ἐν τῷ θύειν ἀπὸ τοῦ ἥπατος.

B

Ἐν τούτῳ γὰρ ἐφαίνετο τὸ ἀποβησόμενον ἢ χρηστὸν ἢ τοὐναντίον ἀνιαρὸν, ὡς ἐνόμιζον οἱ ἀνόητοι. Καλλιερεῖν γοῦν ἔλεγον, ἡνίκα τῶν ἱερείων καλῶν καὶ αἰσίων ἐτύγχανον.

Ibid. 9. *Ἀσσυρίων.* Ἀντὶ τοῦ, διὰ μέσης τῶν Ἀσσυρίων ῥέων. Ὥσπερ γὰρ τὸ μὲν διαπλεῖν, τὸ ἐπὶ τοῦ μέσου πλεῖν· τὸ δὲ περιπλεῖν, τὸ κύκλῳ πλεῖν· τὸ δὲ παραπλεῖν, τὸ παρὰ τὴν γῆν· οὕτω κἀνταῦθα τὸ διαῤῥεῖν, τὸ διὰ μέσου ῥεῖν· τὸ δὲ παραῤῥεῖν, καὶ παραμείβεσθαι τὸ κατὰ μίαν τοῦ τόπου πλευρὰν ῥεῖν, τὸ δὲ περιῤῥεῖν, τὸ πανταχόθεν.

Ibid. 11. *Ταύτην ἑλών.* Ἀντὶ τοῦ, τὴν Ἀσσυρίων λαβὼν καὶ δενδροτομήσας. Εἰκότως. Ταύτης γὰρ ἔδει πρώτης κρατῆσαι, καὶ οὕτως ἐπιχειρῆσαι Πέρσαις ἀνατολικωτέροις οὖσιν Ἀσσυρίων.

C

Ibid. B 1. *Ἀμφότερα.* Ὅτι καὶ ἦλθε ταχέως, καὶ Πέρσαι ἑκόντες ὑπεχώρουν εἰς τοὔμπροσθεν αὐτὸν ἐπαγόμενοι.

Ibid. 9. *Ψάμμου ποδῶν ὑποσπασθείσης.* Ὁ βαδίζων ἐπὶ ψάμμου, εἴ τις ἄφνω ταύτην ὑποσπάσειε λαθὼν, ἀνάγκῃ πεσὼν οὐ βαδίζει· καὶ ἄλλως δὲ, βρεχομένων αἰγιαλῶν τῶν ποδῶν ὑποσπᾶται ἡ ψάμμος.

Ibid. 14. *Τενάγεσιν.* Τέναγός ἐστιν ἰλὺς ἐπιπολάζοντος ὕδατος ὀλίγου, καὶ βοτάνης ἐπιφαινομένης τῷ ὕδατι. Ἕλος δὲ, ἐστὶν ἰλὺς ὕδατος ἐπικεχυμένου πολλοῦ, καὶ βαθείας ὕλης, ἢ παπύρου, ἢ καλάμου ἐκφυομένης ἀεὶ τοῦ πηλοῦ, καὶ ὑπερανεστηκυίας τοῦ ὕδατος.

D

Ibid. *Ὀχυρωτέραν.* Ὀχυροῦται καὶ ἐχυροῦται. Ἐχυρωτέρα διὰ τοῦ ω· ἡ γὰρ β' συλλαβὴ συστέλλεται· καὶ τὸν μὲν κανόνα τῶν τε συγκριτικῶν καὶ τῶν ὑπερθετικῶν οὐκ ἀγνοοῦμεν, καθ' ὃν τὰ τοιαῦτα συστέλλεταί τε καὶ ἐκτείνεται.

Ibid. C 3. *Φυσική.* Φυσικὴν ἀσφάλειαν τὸ τέναγος, χειροποίητον δὲ τὸ τεῖχος καὶ τὸν τάφρον καλεῖ.

Ibid. 7. *Διεξελάσαι.* Ἵνα μὴ διὰ μέσου τῶν πόλεων ἐν τῷ ποταμῷ διεξελάσων τὸ ναυτικὸν κινδυνεύσῃ, ἀποῤῥήξας τὸν ποταμὸν καὶ ἀποκόψας ἔτρεψεν.

Ibid. 8. *Ἐξ ὑπερδεξιῶν.* Ἀντὶ τοῦ, ἐκ τῶν ὑψηλοτέρων. Τὰ ὑψηλότερα γὰρ, φασὶν, ὑπερδέξια. Ὑψηλότερα δ' ἐπέκειτο τῷ Εὐφράτῃ τὰ δύο πολίσματα, Κτησιφῶν καὶ Κωχή.

Ὠθίζεσθαι. Se obtrudere. Ὠθίζω et ὠθίζομαι verbum: nomen vero ὠθισμός, *tumultus.*

Inconsulte. Inconsiderate, imprudenter.

Pœnas. Qui impetus inconsulti pœnas dederunt, cæsi in Persarum finibus in medio felicitatis cursu, ne, quemadmodum ait tragicus, fortunas exprobrem. Sic transposita hæc intelligas.

Votiva victima. Nempe eum vel sacrificantes vel sacrificati fausta et prospera ex jecore signa sortiantur. Fausta igitur nactus insipiens iste, ut opinabatur, quod significat καλλιερήσας, dicebat se, si omina res confirmavisset, Christianos omnes subjecturum atque mactaturum dæmonibus. Aliter. Καλλιερῶ significat fausta nancisci signa ex jecore in sacrificando. In jecore enim apparebant res futuræ, sive optimæ, sive contra adversæ, ut existimabant insipientes isti. Καλλιερεῖν igitur dicebant, cum fausta et prospera omina consequerentur.

Assyriæ. Id est, per mediam Assyriorum regionem fluens. Sicut διαπλεῖν, *transnavigare*, per medium navigare est; περιπλεῖν, *circumnavigare*, in circulo navigare; παραπλεῖν, secus navigare, terram navi radere; ita nunc et διαῤῥεῖν, interfluere, per medium fluere est; παραῤῥεῖν et παραμείβεσθαι secus unum loci latus fluere, et περιῤῥεῖν, *circumfluere*, omni ex parte fluere.

Cepisset. Nempe capta vastataque Assyriorum regione. Haud mirum. Hac enim potiri necesse erat, priusquam Persas, magis ad orientem versos quam Assyrios, aggrederetur.

Utrum enim dicitur. Nempe quod celeriter venit, et Persæ consulto cedentes ad ulterius procedendum eum allexerunt.

Arena pedibus subtracta. Qui ambulat super arenam, ea subito subtracta, ex necessitate lapsus non ambulat. Aliter, madente littore pedibus arena subtrahitur.

Τενάγεσιν. Τέναγος vadum est quod parum aquæ stagnantis herbæque aquis superefluentes efficiunt. Ἕλος vero vadum multis aquis repletum silvaque profunda, vel papyro vel arundine de cœno coortis, et sub unda latentibus.

Ὀχυρωτέραν, firmiorem. Ὀχυροῦται et ἐχυροῦται *munitur;* ἐχυρωτέρα, *munitior*, propter ω, syllaba enim secunda contrahitur. Regulam quidem comparativorum et superlativorum non ignoramus, juxta quam hæc contrahuntur, vel producuntur.

Natura. Naturale præsidium paludem, manufactum mœnia et fossam vocat.

Procedere. Ne per flumen navalibus copiis in mediam urbem penetrantibus periclitaretur, diruptum atque interscissum amnem avertit.

Ὑπερδεξιῶν, e loco superiori. Id est, ex excelsioribus: excelsiora enim, aiunt, superiora. Excelsiora vero Euphrati supereminebant oppida duo, Ctesiphon et Coche.

A tergo. A tergo relinquit Ctesiphontem Cochenque: eas expugnare impossibile erat. Transiit eas a tergo relinquens.

Perfossam. Erat prior, ait, fossa, quam instauravit iterumque effodit Julianus.

A fronte. Persicæ copiæ a fronte et adversa acie stare et cum illo dimicare minime convenire statuebant.

Παρείχοι, ubi facultas daretur. Παρείχοι; pro cedere homini vel cuivis alii, et in præcipiti atque abrupto loco quodlibet excipere, Sic quoque apud historicos. Aliter: pro ubi tumuli et locorum angustiæ eis occurrerent.

Viæ transitibus. Δίοδος est per medios tumulos via, cui exitus in partem adversam; exitum vero non habens vocatur εἴσοδος.

Erga Romanos optime affectus. Nempe quod in offensionem venerat. Sic equidem ut modo dixi Babylon Darii temporibus per audax Zopyri facinus capta est. Sic quoque Cyri temporibus: Magnam fossam prope Euphratem Cyrus cum fecisset, eoque flumen avertisset, atque ita sicca in mediam urbem via parata (interfluit enim Babylonem Euphrates), per hanc ingressus urbem ita potitus est.

Οὕτως ἐπίμαχον. Ἐπίμαχον, id est pugnæ expositum. Venter igitur, cui affatim cibaria, parataque ex cibis salus, debellatu facilem pertinacemque exercitum efficit. Namque cibos in promptu habens, non sui compos est, sed comedere satagit.

Risus insuper accedebat. Cur insuper accedebat risus? Quia fere se ipsum pessumdederat Julianus, cibariis igne deletis.

Ὦσαι, adegisse. Ὠθῆσαι verbum est, sublataque media syllaba dicunt ὦσαι. Hic ut liquido patet, supple gladium.

Viscerum exsolvit. Humanorum viscerum scilicet. Mactatis enim ab eo multis ante bellum Christianis, et visceribus inspectis, vates eum in bello victurum prædixerant; crededitque insipiens. Hic ergo prave creditorum a Juliano humanorum scilicet viscerum.

Qui post illum renunciatus fuerat. Jovinianus accepit imperium post impiissimum Julianum: Persis post victoriam pacis conditiones imponentibus, ex necessitate, pro exercitus salute, urbem Nisibim tunc Romanam tradidit.

Milites fracti. Quomodo, ait, non erat potens? Quod exercitus manibus ac spe fracti debilitatique erant.

Hoc in more positum. Isocrates in *Evagora* de illis dicit, quod id primum curabant ut corporum suorum domini forent.

(70) Melius scr. codd. Paris. Ἰοβιανός.

A Ibid. 9. *Κατόπιν ἑαυτοῦ.* Κατόπιν ἑαυτοῦ ποιεῖται τὴν Κτησιφῶντα καὶ τὴν Κωχήν. Ἀδύνατον γὰρ αὐτὰς ἑλεῖν· παρῆλθεν αὐτὰς ἐάσας ὀπίσω.

Ibid. 13. *Ἐκ διώρυγος.* Ἦν καὶ προτέρα, φησίν, ἡ διώρυξ, ἐπεσκεύασε δ' αὐτὴν καὶ ἐπώρυξεν Ἰουλιανός.

Col. 677 A 3. *Κατὰ μετώπου.* Περσικὴ δύναμις οὐκ ᾠήθη δεῖν ἀντίπρωρος καὶ ἀντιπρόσωπος σταθεῖσα μάχεσθαι.

Ibid. 6. *Παρείκοι.* Τὸ παρείκοι, ἀντὶ τοῦ, τὸ ὑποχωροῦν τῷ ἀνθρώπῳ ἢ καὶ ἄλλῳ ζώῳ, καὶ ὑποδεχόμενον ἐν κρημνῷ τυχόν, ἢ δυσχερείᾳ· οὕτω καὶ παρὰ τοῖς συγγραφεῦσιν. Ἄλλως, ἀντὶ τοῦ, ἔνθα ἂν οἱ λόφοι, καὶ τὰ στενὰ ὑποδέχοιτο αὐτούς.

Ibid. 7. *Τῆς διόδου.* Δίοδος, ἐστὶν ἡ διὰ μέσου
B λόφων τινῶν ὁδὸς, ἔξοδον ἔχουσα εἰς τὸ καταντικρύ· ἡ δὲ ἔξοδον οὐκ ἔχουσα, εἴσοδος.

Ibid. B 5. *Εὔνους δὲ τοῖς Ῥωμαίων.* Διὰ τὸ προσκεκρουκέναι δῆλον ὅτι. Οὕτω μὲν, ὡς ἀρτίως εἶπον, ἡ Βαβυλὼν ἐπὶ Δαρείου, διὰ τῆς τοῦ Ζωπύρου τόλμης ἑάλω. Ἐπὶ δὲ τοῦ Κύρου οὕτω· Μέγα ὄρυγμα παρὰ τὸν Εὐφράτην ὁ Κῦρος ποιήσας, καὶ τὸν ποταμὸν ἐκεῖ παρατρέψας, καὶ ταύτῃ τὸν μεταξὺ τῆς πόλεως πόρον ξηράνας (διαῤῥεῖ γὰρ τὴν Βαβυλῶνα ὁ Εὐφράτης), δι' ἐκείνου εἰσελθὼν, οὕτως εἷλε τὴν πόλιν.

Ibid. 11. *Οὕτως ἐπίμαχον.* Ἀντὶ τοῦ, εὐχερὲς εἰς τὸ πολεμεῖσθαι. Ἡ γαστὴρ οὖν εὐποροῦσα τροφὰς ἔχειν, καὶ τὸ ἕτοιμον ἔχειν τὴν ἐκ τῆς τροφῆς
C σωτηρίαν, εὐχερῆ πρὸς τὸ πολεμεῖσθαι ποιεῖ τὸν στρατὸν, καὶ φιλόνεικον δέ. Εὐπορῶν γὰρ τροφῶν οὐκ ἐγκρατεύεται, ἀλλὰ φιλονεικεῖ φαγεῖν.

Ibid. C 12. *Προσῆν ὁ γέλως.* Διὰ τί προσῆν ὁ γέλως; Ἐπειδὴ σχεδὸν ἑαυτὸν διεχρήσατο Ἰουλιανὸς ἐμπρήσας τὸν σῖτον.

Col. 680 B 4. *Ὦσαι.* Ὠθῆσαι, ἐστὶ ῥῆμα. καὶ τὴν μέσην συλλαβὴν ὑφελόντες λέγουσιν ὦσαι· δῆλον δὲ ἐστιν, ὅτι ξίφος, ὅπερ νοήσεις ἔξωθεν.

Ibid. 10. *Σπλάγχνων ἀπαιτεῖται.* Ἀνθρωπίνων σπλάγχνων δηλονότι. Θυομένων γὰρ αὐτῷ πολλῶν πρὸ τοῦ πολέμου Χριστιανῶν, καὶ ἡπατοσκοπίας ἐνταῦθα γινομένης, προέλεγον οἱ μάντεις ἐκ ταύτης, ὅτι δὲ νικήσει τὸν πόλεμον· καὶ ὁ μάταιος ἐπίστευσε.
D Πιστευθέντων οὖν παρὰ Ἰουλιανοῦ κακῶς τῶν ἀνθρωπίνων δηλονότι σπλάγχνων.

Col. 681 B 12. *Ὁ μετ' ἐκεῖνον ἀναῤῥηθείς.* Ἰουβιανὸς (70) δεξάμενος τὴν βασιλείαν μετὰ τὸν ἀσεβέστατον Ἰουλιανὸν, ὃς συμβᾶσι τοῖς Πέρσαις μετὰ τὴν νίκην, τὸ νῦν καλούμενον Νήστιμον Ῥωμαίων ὂν, ἀναγκαίως ὑπὲρ τῆς τοῦ στρατοῦ σωτηρίας Πέρσαις παρέδωκεν.

Ibid. C 3. *Τοῦ στρατοῦ παρειμένου.* Πῶς, φησίν, οὐ δυνατὸς ἦν; τοῦ στρατοῦ παρειμένου καὶ παραλελυμένου, καὶ κατὰ τὰς χεῖρας, καὶ κατὰ τὰς ἐλπίδας.

Ibid. 8. *Καὶ γὰρ νόμος.* Ἰσοκράτης ἐν τῷ *Εὐαγόρᾳ* περὶ αὐτῶν λέγει, ὡς ἠρκοῦντο τῷ κύριοι τῶν σωμάτων γενέσθαι.

Ibid. 9. *Δείσαντες ἄλλο*. Καὶ ἄλλο τι φοβηθέντας, φησί. Ποῖον; Μὴ ἀπογνόντες οἱ Ῥωμαῖοι τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν ἀνδριώσονται πλέον, καὶ τῶν ἐχθρῶν κρατήσουσι. Μία γὰρ τοῖς ἡττηθεῖσι σωτηρία, τὸ μὴ προσδοκῆσαι σωτηρίαν (71)· ἀλλ' οὕτως σώους ἐπιπεσεῖν τοῖς κεκρατηκόσιν ὡς τεθνηξομένοις. Καὶ τοῦτό· τινός ἐστιν ἐνθύμημα τῶν παρὰ Ῥωμαίων ἀρχαίων.

Ibid. 12. *Πυρφόρον*. Πυρφόρους φησὶ τοὺς ἱερέας τοὺς τὸ ἐπιβώμιον παρανάπτοντας. Ἐν τοῖς γοῦν πολέμοις εἰώθασι τῶν ἱερέων οἱ νενικηκότες φείδεσθαι. Ἐπὶ δὲ τῶν παντελῶς ἡττημένων καὶ συμπατηθέντων ἐν τῷ πολέμῳ, εἰώθασιν, ὑπερβολῇ χρώμενοι, οὕτω λέγειν· Οὕτως ἀπώλοντο, ὥστε οὐδὲ πυρφόρος, ταυτὸν δὲ εἰπεῖν, ἱερεὺς, ὑπελείφθη τῷ στρατῷ.

Ibid. 15. *Προλαβεῖν εὐημερίας*. Καὶ τὸ βραχύ τι κατὰ τὸν πόλεμον εὐημερῆσαι, ἱκανόν ἐστιν ὑποθέσθαι καὶ πρὸς τὸ μέλλον ἐλπίδα μεγίστην.

Col. 684 A 7. *Ὧν*. Συνθηκῶν δηλονότι.

Ibid. *Ἐκεῖνον*. Ἰουλιανόν.

Ibid. *Τοῦτον*. Τὸν διαδεξάμενον δηλονότι.

Ibid. C 4. *Ὁμώνυμον ἐκείνοις*. Τὴν Κωνσταντίνου πόλιν φησὶν ὁμώνυμον ἐκείνοις Κωνσταντίνῳ καὶ Κωνσταντίῳ.

Ibid. 7. *Γέρας*. Τὴν ἀκουομένην φησὶ φωνήν.

Col. 685 B 3. *Τάξιν ἐνόπλιον*. Ὁ μὲν ἀνὴρ ἔνοπλος, ἡ δὲ πρᾶξις ἐνόπλιος, οἷον ὄρχησις ἐνόπλιος, τάξις ἐνόπλιος.

Ibid. 6. *Καὶ γεννάδας*. Τί δεῖ λέγειν τὸ καὶ τό; ἀλλ' Ἰουλιανὸς αὐτὸς, ὁ ἄρτι τυραννήσας μᾶλλον, ἢ βασιλεύσας, ἀπαντήσας καὶ αὐτὸς προέπεμπε.

Ibid. 10. *Χάριν*. Βασιλικὴν τιμὴν τῷ κατοιχομένῳ διδοὺς, βασιλικὴν ἀντελάμβανε μετὰ τῆς ἁλουργίδος τὸ σῶμα παραπέμπων.

Col. 688 A 4. *Δημοσίαις*. Βλασφημούσαις αὐτὸν καὶ καταρωμέναις αὐτῷ. Καὶ μάλιστα οἱ Ἀντιοχεῖς πολλὰ εἰς αὐτὸν ἀπέσκωπτον.

Ibid. 5. *Βωμολόχοις*. Βωμολόχους λέγομεν τοὺς εὐτελεῖς καὶ πένητας· τουτέστι, τοὺς περὶ τὸν βωμὸν λοχῶντας καὶ προσκαθεζομένους αὐτῷ, ἵνα τις εὐποιήσῃ αὐτοῖς διδούς τι πρὸς τὴν ἀναγκαίαν τροφήν. Βωμολόχοι δὲ καὶ οἱ ὄρνιθες οἱ τὸν βωμὸν περιϊπτάμενοι, καί τι κρέας ἀπὸ τῶν ἐντόμων ἁρπάζοντες, οἷον κόρακες, ἰκτῖνες, καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν ὀρνέων. Ἡ λέξις οὖν ἐπὶ τῶν εὐτελῶν λέγεται.

Ibid. *Μῖμοι γελοίων*. Προηγοῦντο, φησὶ, τοῦ λειψάνου τοῦ δυσσεβοῦς Ἰουλιανοῦ οἱ ἀπὸ τοῦ θεάτρου αὐληταὶ, καὶ ὀρχησταὶ, ὥσπερ ἦν ἄξιον. Ἐπομπεύετο τοίνυν καταυλούμενος καὶ κατορχούμενος καὶ διὰ τὴν ἄρνησιν τῆς πίστεως καὶ διὰ τὴν ἧτταν τοῦ πολέμου.

Ibid. 15. *Τάφος ἐξάγιστος*. Τὸ ἄγος πάντοτε ἐπὶ κακοῦ λαμβάνεται τοῦ μύσους· ἁγιστείαν δὲ καὶ ἁγιστεύειν, ἐπὶ τοῦ καθαροῦ καὶ ἁγίου. Ἁγιστεύει ἀντὶ τοῦ, καθαρεύει.

Ibid. B 6. *Δυσὶ καὶ τρισί*. Οὐχ ἀγνοῶν, ὅτι μείζω

(71) Virgilii versus ad verbum :
Una salus victis nullam sperare salutem.

Aut aliud metuentes. Et aliud quiddam timentes, ait. Quid? Ne desperantes Romani de propria salute, magis accenderentur hostesque debellarent. — Una salus victis, nullam sperare salutem. — Atque sic in victores irruerent ut morituri. Hæc quidem veterum Romanorum sententia est.

Ignifer. Igniferos vocat sacerdotes sacrum ignem ad altare ferentes. In bellis enim sacerdotibus victores parcere solent. De penitus bello fractis profligatisque mos est hyperbolice dicere : adeo deleti sunt, ut ne ignifer quidem, id est sacerdos, exercitui superfuerit.

Felix enim successus. Levissimus enim in bello successus satis est ut lætam futuri spem conciliet.

Quarum. Conditionum scilicet.

Absoluta illo. Juliano.

Hunc. Successorem videlicet.

Illis cognominem. Constantini urbem ait cognominem illis, Constantino scilicet et Constantio.

Proœmium. Exauditam vocem ait.

Τάξιν ἐνόπλιον (aciem armis instructam). Dicitur vir ἔνοπλος *armatus*, res ἐνόπλιος, *armata*, ut saltatio armata, acies armata.

Audax. Quid hoc atque illud dicere opus est? At Julianus ipse, recens tyrannus potius quam rex, occurrens procedebat.

Gratiam. Regalem honorem defuncto tribuens, regalem vicissim accipiebat, cum purpura corpus deducens.

Publicis. Maledictis lacessentibus eum, ac diris devoventibus. Et præsertim Antiocheni multa in eum opprobria conjiciebant.

Βωμολόχοις, *scurrilibus*. Βωμολόχους vocamus sordidos atque inopes, id est, in aris insidiantes, ac prope sedentes, ut iis quilibet benefaceret, quæ opus essent ad victum largiens. Βωμολόχοι quoque aves aram circumvolitantes, atque aliquid carnis e victimis arripientes, ut corvi, milvii, avesque hujus generis. Textus hic abjectos homines designat.

Mimi et histriones. Præibant, ait, impii Juliani reliquias e theatro tibicines et saltatores, ut æquum erat. Efferebatur igitur maledictus inter tibias et saltationes, et propter fidei objurationem et propter belli cladem.

Tumulus impurus et exsecrandus. Ἄγος ubique de re impura atque exsecranda intelligitur; ἁγιστείαν vero et ἁγιστεύειν de re pura et sancta. Ἁγιστεύει pro καθαρεύει, *purum efficit*.

Duobus aut tribus. Non alioqui nescius quod

majora fecisset administratione malâ, nisi celeriter eum Deus sustulisset. Habebat enim circum se nonnullos pari impietate ac nequitia, qui breviter imperium vastavissent, nisi rerum facies hac peste mox liberata esset.

Ἀμπώτιδας. Ἄμπωτις, ut jam dictum est, contraria est maris æstui. Hæc motus sunt maris angusti, coarctatique vel insulis vel angulis. Ἄμπωτις est, cum fit reciprocatio atque absorptio undarum in aliquos subjacentis terræ abyssos ingruentium atque paulo post rursus exorientium. Dicitur ergo ἄμπωτις aqua suffugiente, et ῥαχία rursum erumpente : quod fit sæpius unoquoque die, præsertim cum spirat ventus. Hoc patitur circum Græciam Euripus, qui sic vocatur ex εὐτρέπεσθαι, *facile converti*, quippe qui facile mutatur atque convertitur.

Elysiis Campis. Quemadmodum Christiana doctrina paradisum quemdam esse affirmat, sic et Græci regionem quamdam esse fingunt, quam Beatorum insulas vocant; nominantque Elysium campum, quod hic veniunt, ἐλεύσεσθαι, qui recte vixerunt. Rhadamanthus, filius Jovis, inferorum judex, eos qui peccaverunt ad Cocytum et Phlegethontem mittit; bonos vero in Beatorum insulas.

Sodalis. Plato, aliique omnes philosophi, eos qui sincero animo philosophiæ operam dabant, sodales vocabant, velut amicos. Julianus autem quasi philosophatus, non regno superbit, sed imitabatur nimirum Platonem et philosophos, sodales omnes vocans. Atque frequens illud nomen in ejus conversationibus. — *Propino* autem hoc est : omnes antiqui reges, cum solemnia sacra celebrarent, phialas aureas aut argenteas mista potione plenas a pincernis accipiebant, ac postea parum quiddam ex poculo exsorbentes, tunc illi quem honore prosequi volebant, tradebant : quod erat multæ amicitiæ symbolum, et *propinare* vocabatur. Diesque ille *φιλοτησία*. — Denique λαρυγγίζειν imitatio quædam vocis est, cum quis suis sermonibus delectatus, quodammodo obturat premitque vocem.

Defluere, pro cadere, marcere : metaphora e floribus sumpta.

Comessationibus. Comessari est eum ebrietate turpiter canere. Nomen est κῶμος, *comessatio*.

Cingamus. Rosis scilicet, aut liliis, aut myrrhis, aut loto, aut lauro.

Tibicinum cantu. Συναυλία est cum duo vel plures tibicines simul vel simile vel diversum canunt : alter calamo, alter cornu, alter ære sonat. Vocamus quoque *συναυλίαν*, si quis cantat ad citharæ simul ac tibiæ sonum.

Novæ lunæ festum. Neomenias Græci proprie *hieromenias* vocabant, et abusive festum.

A ἂν εἰργάσατο τῇ πολιτείᾳ κακὰ, εἰ μὴ ταχέως ὁ Θεὸς αὐτὴν ἐξέκοψεν. Εἶχε γὰρ περὶ αὐτὸν τοιούτους τινὰς ἀσεβεῖς καὶ ἀθέους, οἳ ταχέως ἂν τὴν πολιτείαν ἐδῄωσαν, εἰ μὴ τὰ πράγματα ταχεῖαν ἔλαβε τῶν λυπούντων ἀπαλλαγήν.

Ibid. C 6. *Ἀμπώτιδας*. Ἄμπωτις, ὡς ἤδη εἴρηται, ἐναντία ἐστὶ τῇ ῥοθίῳ. Ταῦτα δὲ πάθη ἐστὶ θαλάττης στενῆς περικλειομένης ἢ ὑπὸ νήσων, ἢ ὑπὸ γωνιῶν. Ἄμπωτις δέ ἐστιν, οἷον εἰ ἀνάπωτις καὶ ἀναῤῥόφησις ὑποστελλομένου τοῦ ὕδατος εἰς μυχούς τινας τῆς ὑποκειμένης γῆς, καὶ μετ' ὀλίγον πάλιν ἐκφυτοῦντος. Τὸ μὲν οὖν ὑποσταλῆναι λέγεται ἄμπωτις, τὸ δὲ πάλιν ἐκρεῦσαι λέγεται ῥαχία. Τοῦτο δὲ γίνεται πολλάκις τῆς ἡμέρας, καὶ μάλιστα ἐὰν πνέῃ ἄνεμος. Πάσχει δὲ τοῦτο ὁ περὶ τὴν Ἑλλάδα Εὔριπος, ὃς καὶ εἴρηται ἀπὸ τοῦ εὐτρέπεσθαι, οἱονεὶ εὔτρεπτος καὶ εὐχερῶς πίπτων.

B Ibid. 11. *Ἠλυσίων*. Ὥσπερ ὁ Χριστιανικὸς λόγος ὑπογράφει τινὰ παράδεισον, οὕτω καὶ οἱ Ἕλληνες ὑπογράφουσί τι χωρίον, ὃ καλοῦσι Μακάρων νήσους. Καλοῦσι δὲ αὐτὸ Ἠλύσιον πεδίον, παρὰ τὸ ἐλεύσεσθαι ἐκεῖσε τοὺς καλῶς βεβιωκότας. Ὁ δὲ Ῥαδάμανθυς, υἱὸς τοῦ Διὸς, δικαστὴς ἐν ᾅδου, τοὺς μὲν ἁμαρτάνοντας παρὰ τὸν Κωκυτὸν καὶ τὸν Πυριφλεγέθοντα πέμπει, τοὺς δὲ ἀγαθοὺς εἰς τὰς Μακάρων νήσους.

Col. 689 A 10. *Ἑταῖρε*. Ὁ Πλάτων καὶ οἱ φιλόσοφοι τοὺς γνησίους ἐραστὰς τῶν λόγων ἑταίρους καλοῦσιν, οἱονεὶ φίλους· ὁ δὲ Ἰουλιανὸς ὡς φιλοσοφήσας, οὐκ ἀπαυθαδίζεται τῇ βασιλείᾳ, ἀλλ' ἐμιμεῖτο δῆθεν Πλάτωνα καὶ τοὺς φιλοσόφους, ἑταίρους πάντας καλῶν· καὶ πολὺ τοῦτο τὸ ὄνομα ἐν ταῖς συνουσίαις αὐτοῦ· τὸ δὲ προπίνω, τουτό ἐστι· Πάντες οἱ ἀρχαῖοι βασιλεῖς ἐπιτελοῦντες πάνδημον ἑορτὴν, ἐν χρυσαῖς φιάλαις ἢ ἀργυραῖς κιρνουμέναις, ἐδέχοντο μὲν παρὰ τοῦ οἰνοχόου αὐτοὶ, ἀπέπινον δὲ μικρὸν ἐκ τῆς κύλικος, καὶ τότε παρεῖχον ᾧ ἂν ἐβούλοντο, χαριζόμενοι τὴν κύλικα. Τοῦτο δὲ ἦν σύμβολον φιλίας πολλῆς. Καὶ τοῦτο μὲν ἐκαλεῖτο προπίνειν· ἡ δὲ ἡμέρα, φιλοτησία. Τὸ δὲ λαρυγγίζειν, μίμησίς ἐστι φωνῆς, ὅταν τις τερπόμενος οἷς λέγει, ἐπί—ησι—πως τῇ φωνῇ, καὶ στενοῖ αὐτήν.

C Col. 708 C 4. *Ὑποῤῥεῖ*. Ἀντὶ τοῦ, πίπτει καὶ

D μαραίνεται. Εἴρηται γὰρ ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν ἀνθῶν.

Ibid. 11. *Κώμοις*. Κωμάζειν, ἐστὶ μετὰ μέθης αἰσχρῶς ᾄδειν. Κῶμος δὲ τὸ ὄνομα.

Ibid. 12. *Στέψωμεν*. Ῥόδοις τυχὸν, ἢ κρίνοις, ἢ μυῤῥίναις, ἢ λωτῷ, ἢ δάφνῃ.

Col. 709 A 1. *Συναυλίαις*. Συναυλία ἐστὶν ἡνίκα δύο ἢ καὶ πλείους αὐληταὶ συναυλοῦσιν ἅμα, εἴτε ὅμοιον, εἴτε διάφορον· ὁ μὲν καλάμῳ, ὁ δὲ κέρατι, ὁ δὲ τῷ χαλκῷ ἐναυλεῖ. Λέγομεν δὲ συναυλίαν, καὶ κιθάρας ἅμα συγκρουομένης αὐλῷ καὶ συμφθεγγομένης.

Ibid. 2. *Ἱερομηνίας*. Τὰς νουμηνίας οἱ Ἕλληνες ἱερομηνίας ἐκάλουν κυρίως· καταχρηστικῶς δὲ καὶ τὴν ἑορτήν.

Ibid. 12. *Τι καὶ μύρον*. Τὸν Χριστὸν, μῦρον γὰρ A ἐκκενωθὲν τὸ ὄνομα αὐτοῦ.

Ibid. 13. *Εἴθε μοι*. Κἀμοὶ γένοιτο, ὀψὲ γοῦν καὶ μόγις, διὰ τῶν σῶν εὐχῶν, ἅγιε Πάτερ, ἐπειδὴ πάντα δυνατὰ τῷ Θεῷ.

Ibid. B 11. *Καὶ πομπεύειν*. Πομπεύειν καὶ ἐπὶ καλοῦ λέγεται καὶ ἐπὶ κακοῦ· ἐπὶ καλοῦ μὲν, ἡνίκα τῆς ἑορτῆς οὔσης προϊόντες ἐπ' ἀγορᾶς βαδίζωμεν, εἰς τιμὴν κεκοσμημένοι τῆς πανηγύρεως· ἐπὶ κακοῦ δὲ, ὡς ὅταν ἐν τῇ πομπῇ τῷ Διονύσῳ οἱ Ἕλληνες ἐφ' ἁμαξῶν προϊόντες ἀλλήλους ἔλεγον κακῶς, καὶ πρὸς τὸ μὴ αἰσχυνθῆναι, προσωπεῖα, λέγοντες, ἐφόρουν οἱ πλεῖστοι. Ἐντεῦθεν καὶ πομπεύειν λέγομεν, τοὺς φαῦλόν τι δράσαντας, καὶ διὰ τῆς ἀγορᾶς μεθ' ὕβρεως ἀγομένους.

Ibid. C 1. *Λυγισμάτων*. Λύγισμα, ἐστὶ θηλυδριώδης μετὰ τοῦ ἀκκίζεσθαι καὶ θρύπτεσθαι γινομένη B τῶν ἀσέμνων ὁμιλία· καὶ λυγίζεσθαι μέν ἐστι, τὸ τεχνικῶς ὀρχεῖσθαι καὶ θρύπτεσθαι, ἤτοι τοῖς μέλεσι καὶ τῇ φωνῇ καταχλώμενον ἀκκίζεσθαι· θρύπτεσθαι δέ ἐστι, τὸ ἄνευ φωνῆς καὶ τέχνης ἀκκίζεσθαί τε καὶ κατακλᾶσθαι τοῖς τοῦ σώματος μέλεσιν. Εἴρηται δὲ ἀπὸ τοῦ λύγου. Λύγος δὲ λέγεται παροξυτόνως τὸ ἱμαντῶδες φυτόν. Οὐ γοῦν λυγίζων στρέφεται, καθὰ καὶ τὸ φυτὸν ἐκεῖνο, ἀκκιζόμενος καὶ θρυπτόμενος· εὔδηλον δὲ, ὡς ὀξυνόμενον τὸ λυγὸς ὄνομα, σημαίνει ποιητικῶς τὸν ὄλεθρον. Λύγος δὲ εἴρηται καὶ παθητικὴ φωνή· λυγίζεται, ἀντὶ τοῦ στρέφεται αἰσχρῶς καὶ ὀρχηστικῶς.

Ibid. 3. *Σύννοιαν*. Ἰσοκράτης ἡμᾶς ἐδίδαξε τίς C ὁ σύννους, καὶ τίς ὁ σκυθρωπός· ὅτι ὁ μὲν κατηφὴς, ἀεὶ καὶ αὐθάδης· ὁ δὲ σύννους ὁ διὰ παντὸς προσέχων ἑαυτῷ καὶ συνὼν, ἔν τε τῷ προσέχειν ἑαυτῷ τὸν νοῦν συνάγων.

Col. 712 A 3. *Παραινέσεως*. Τὸ ἑορτάζειν νοητῶς, ἀλλὰ μὴ κατὰ τοὺς ἄφρονας αἰσθητῶς.

Ibid. 8. *Κολασταί*. Ἀντὶ τοῦ, Κολάσωμεν αὐτούς· μετροῦμεν τὴν κόλασιν, φησὶν, ἐν ᾧ μὴ κολάσαι κατ' ἐξουσίαν ἰσχύσαμεν, ἐάσωμεν οὖν — ετρα κολάζεσθαι τοὺς ἐχθροὺς τῷ συνειδότι πληττομένους κατὰ τὴν τραγῳδίαν. Ἡ σύνεσις γὰρ ἀπόλλυσι τὸν δεινὰ εἰργασμένον.

Col. 713 A 4. *Πεῖσαι*. Διὰ τοῦ πεῖσαι τοὺς πεπονθότας ἔτι ζῶντας, δῆλον ὅτι, φέρειν καρτερῶς, ἃ D πεπόνθασιν.

Ibid. C. 2. *Ἀριθμηθήσεται*. Οὕτως ἡ φράσις, μετ' ἐκείνων ἀριθμηθήσεται καὶ πρὸ ἐκείνων ὁ Ἰουλιανός· οὐ τῷδε καὶ τῷδε κολαζόμενος, ἀλλ' ὀψόμεθα τίσι καὶ οἵοις κολαζόμενος, τοῖς ἐκεῖθεν.

Ibid. 8. *Κειρόμενος*. Ὁ Προμηθεὺς λέγεται κλέψαι τὸ πῦρ παρὰ τῷ Θεῷ καὶ ἐνεγκεῖν εἰς ἀνθρώπους· καὶ ὅτι περὶ τὰ κρέα τῆς θυσίας ἀπατήσας τὸν Δία, εἰς ὀργὴν ἐκίνησεν αὐτὸν διττῶς. Τοῦτον θέλων τιμωρήσασθαι, ἐποίησεν ἀετὸν κατεσθίειν αὐτοῦ τὸ ἧπαρ· καὶ τὴν μὲν ἡμέραν κατησθίετο τὸ ἧπαρ, τὴν δὲ νύκτα πάλιν ἀνεπληροῦτο, καὶ πάλιν ἔρχεται ὁ ἀετὸς, καὶ ἤσθιεν αὐτὸ, ἕως οὗ ὁ Ἡρακλῆς ἐλθὼν

Unguentum quoque quoddam. Christum. Unguentum enim effusum nomen ejus [18].

Atque utinam mihi. Mihi quoque contingat, sero licet et ægre, per preces tuas, sancte Pater, omnia cum Deo possibilia sint.

Et pompam agere. Πομπεύειν et malo et bono accipitur sensu. Bono quidem, cum festo die præeuntes ad forum procedimus, in solemnitatis honorem ornati; malo autem, cum in Bacchi festum Græci in curribus procedentes, se invicem contumeliis lacessebant, atque, ne ipsos puderet, personati plerique ambulabant. Exinde nos πομπεύειν, *pompam agere*, dicimus, si qui turpia quædam facientes, per forum proterve debacchentur.

Fœdis modulationibus. Λύγισμα, *modulatio*, est effeminata indecoraque conversatio, cum enervata luxuriosaque corporis contorsione. Λυγίζεσθαι est scite saltare ac corpus contorquere, cum membrorum et vocis modulationibus. Θρύπτεσθαι vero sine voce et arte corporis membra inflectere ac contorquere: hoc ex λύγου, *vimine*, venit. Λύγος *paroxytonus* dicit flexibilis. planta. Λυγίζων, *qui corpus modulatur*, igitur inflectitur plantæ hujus instar, cum membra flectit et contorquet. Nomen vero λυγός oxytonus poetice pestem significat. Λύγος quoque dicitur vox passiva, et λυγίζεται pro turpiter et saltatorie flectitur.

Σύννοιαν, mœstitiam. Docuit nos Isocrates quis σύννους, *in cogitatione defixus*, et quis σκυθρωπός, *cui frons obducta est*. Hic quidem vultu semper obducto et severo, ille vero ubique sibi intentus et cogitabundus est, mentemque in se intentam defigit.

Nostræ admonitionis. Spiritualiter festum agere, non autem sicut insipientes materialiter.

Pœnas inferre. Id est, pœna afficiemus eos. Metiamur pœnam, ait, ne pro jure nostro pœnas inferamus: sinamus vero... pœnas dare inimicos conscientiæ stimulis versatos juxta tragœdiam. Conscientia enim sontem enecat.

Persuadentes. Ipsis nimirum persuadentes adhuc viventibus, ut forti animo ferant quæ passi sunt.

Recensebitur. Sic phrasis: cum his recensebitur, atque ante illos; non hoc vel illo supplicio cruciatus, sed quibus et quantis afficiatur pœnis jam tunc videbimus.

Jecur depascatur. Prometheus dicitur ignem a Deo subripuisse atque in homines intulisse; et quoniam Jovem de sacrificii carnibus deceperat, duplicem in se Dei iram concitavit. Qui eum pœna afficere volens, aquilam jussit jecur ejus devorare. Interdiu igitur comedebatur Promethei jecur, noctuque renascebatur; rursusque veniebat aquila, quæ comedebat illud, donec Hercules veniens sa-

[18] Cant. I, 2.

gittis hanc avem interficeret. Hæc est igitur de jecore ab avibus devorato historia.

Munus. Hic epilogus. Parodia est ex Homeri *Odyssea*. Ingressus mendici habitu post reditum in patriam Ulysses, Penelopes procos opipare epulantes invenit. Et primum Antinoum adiens, ut ad pugnam eum provocaret, se victum quæritare quasi mendicum et errorem simulavit. Nihil ille dedit. Ulysse vero insistente, atque eum molestiis ac contumeliis gravante, Antinous partem aliquam bovini pedis arreptam in Ulyssem conjecit. Qui, ictu devitato, statim arcum tetendit Antinoumque transfixit; dein superbiens et quasi injuriam ulciscens, hæc ad inimicum exclamat : Hoc tibi pro pede sit munus, id est, hoc munus tibi reddo pro bovis pede quem in me conjecisti. *Pro pede* nunc intelliges pro persecutionibus adversus nos, et pro dementis Juliani adversus nos atque adversus sermones iniquitate.

Ἀντίθετοι, adversarii. Ἀντίθετον cum genitivo et cum dativo usurpatur; ita ut æque dici possit : Sum ἀντίθετος ei et ejus, id est, adversarius, inimicus, antagonistes.

Ψηφολογικῶν. ψηφολόγοι sunt præstigiatores. ψηφολογικοὶ igitur λόγοι, *inanes futilesque sermones*, sunt decipientes sermones, sicut præstigiatores rapida globulorum translatione spectantium oculos decipiunt.

Δορκαλίσι, loris. Δορκαλίδες sunt supplicii instrumenta, flagella quæ ita vocantur e nervis capreæ facta, sicut ὑστριχίδες *flagella aculeis hirsuta*, ex τριχῶν ὑός, *suis seta*, nomen acceperunt. Est quoque ὑστριχὶς animal quoddam suis pilos habens, quos, cum persequitur, adversus insequentes jaculatur.

Porphyrii. Porphyrius indoctus quidam. Alius in nos magis quam in se furens, Julianum tempore præcedit. Hujus vero stolidos sermones multi faciunt Græci.

Misopogone. Multa cum probra conjecissent Antiocheni in ipsum Julianum, ejusque barbam, quam prægrandiorem philosophorum more gerebat, libellum scripsit, cui titulus Antiochensis vel Misopogon. In quo jocans et glorificans scribit se ita simplice et sobrio fuisse victu, ut nunquam ex satietate vel repletione cruditate laboraverit.

Παρανάλωσας, obtriveris ac pene confeceris. Pro ἀνάλωσας, per euphoniam. Alibi παρανάλωμα est quod supervenit casu aliquo, sicut accessio et appendix. Exempli gratia hæc sint theoria : Dux in pugna hostes fundens atque interficiens, nescius suorum aliquos interemit; hostes ei ἀνάλωμα sunt, civesque sui quos per ignorantiam sustulit, παρανάλωμα. Processit aliquis in forum, quid facturus, oleum forte aut vestem empturus. Præterea aliud quiddam obvium habuit, emitque. Primum ei factum est ἔργον, *opus*, deinde πάρεργον, *accessio*. Rursum

A ἐτόξευσε τὸ ὄρνεον τοῦτο. Αὕτη οὖν ἐστιν ἡ περὶ τοῦ κείρεσθαι τὸ ἧπαρ ὑπὸ τῶν ὀρνίθων ἱστορία.

Col. 716 A 5. *Ξεινήϊον*. Ὁ ἐπίλογος ἐνταῦθα· ἔστι δὲ παρῳδία ἀπὸ τῆς Ὁμήρου ποιήσεως τῆς *Ὀδυσσείας*. Εἰσελθὼν ἐν σχήματι πτωχοῦ μετὰ τὴν ἐπάνοδον εἰς τὰ ἑαυτοῦ Ὀδυσσεύς, εὗρεν εὐωχουμένους ἐν αὐτῇ τοὺς μνηστῆρας· καὶ πρῶτον τῷ Ἀντινόῳ προσελθών, ὡς ἂν ἐπὶ μάχην αὐτὸν ἐρεθίσαι, προσεποιεῖτο δεῖσθαι τροφῆς οἷα πτωχός τις καὶ ἀλήτης. Ὁ δὲ οὐκ ἐδίδου· Ὀδυσσέως δὲ ἐπιμένοντος, καὶ τὰ μὲν ἐνοχλοῦντος, τὰ δὲ καὶ ὀνειδίζοντος, ὁ Ἀντίνοος μέρος τι ποδὸς βοείου λαβὼν κατακοντίσας ἐπαφῆκεν Ὀδυσσεῖ· καὶ τὴν μὲν βολὴν διέφυγεν Ὀδυσσεὺς εὐθὺς δὲ τείνας τὸ τόξον βάλλει τὸν Ἀντίνοον· εἶτα μεγαλαυχῶν ἐπὶ τούτῳ καὶ λόγῳ, τὸν B ἐχθρὸν ἀμύνεται τοιῷδε· Τοῦτό τοι ἀντὶ ποδὸς ξεινήϊον ἀντὶ τοῦ, Τοῦτό σοι προσφέρω ξεινήϊον ἀντὶ τοῦ βοείου ποδός, ὃν ἐμοῦ κατηκόντισας. Ἀντὶ ποδὸς δὲ νῦν νοήσεις ἀντὶ τοῦ καθ' ἡμῶν διωγμοῦ καὶ τῆς εἰς ἡμᾶς καὶ τοὺς λόγους παρανομίας τοῦ παραπλῆγος Ἰουλιανοῦ.

Ibid. B 2. *Ἀντίθετοι*. Τὸ ἀντίθετον καὶ πρὸς γενικῆς, καὶ πρὸς δοτικῆς συντάττεται, ὥσπερ καὶ τὸ ἴσον· κἀντίθετος *αὐτῷ* εἰμι καὶ *αὐτοῦ*· τουτέστι, ἀντίπαλος, ἐναντίος, ἀνταγωνιστής.

Col. 717 A 2. *Ψηφολογικῶν*. Ψηφολόγοι, οἱ ψηφοκλέπται. Ψηφολογικοὶ τοίνυν λόγοι, οἱ πλανῶντες ὥσπερ οἱ ψηφοκλέπται τοὺς ὀφθαλμοὺς τῷ τάχει τῆς μεταθέσεως τῶν ψήφων.

C Ibid. 5. *Δορκαλίσι*. Δορκαλίδες ὄργανά εἰσι κολαστικά· ἴσως δὲ αἱ μάστιγες αἱ ἀπὸ ἱμάντων δορκάδος οὕτω λέγονται, ὡς ὑστριχίδες αἱ ἀπὸ τριχῶν ὑός. Ἔστι δὲ καὶ ὑστριχὶς θηρίον τι τρίχας ἔχον ὑὸς, ἃς ἐν τῷ διώκεσθαι ἐξακοντίζει κατὰ τῶν διωκόντων.

Ibid. B 2. *Πορφυρίου*. Πορφύριός τις ἀμαθής. Ἄλλος καθ' ἡμῶν, μᾶλλον δὲ καθ' ἑαυτοῦ μανεὶς προλαμβάνει τῷ χρόνῳ τὸν Ἰουλιανόν. Τούτου τοὺς κιβδήλους λόγους πάνυ τιμῶσιν οἱ Ἕλληνες.

Ibid. 3. *Μισοπώγωνος*. Πολλὰ τῶν Ἀντιοχέων ἀποσκωψάντων εἰς αὐτὸν Ἰουλιανὸν καὶ τὸν πώγωνα, ὃν ἔτρεφε φιλοσοφεῖν προσποιούμενος, λόγον γράφει D οὗ ἡ ἐπιγραφὴ *Ἀντιοχικὸς ἢ Μισοπώγων*. Ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ χαριεντιζόμενος καὶ σεμνυνόμενος γράφει οὕτω ἀπέριττον ἔχειν σῶμα, ὡς μηδέποτε ἀπεπτῆσαι ἐκ κόρου καὶ πλησμονῆς.

Ibid. 13. *Παρανάλωσας*. Ἀντὶ τοῦ ἀνάλωσας. Εὐρυθμίας γὰρ ἕνεκα πρόσκειται. Ἀλλαχοῦ δὲ παρανάλωμά ἐστι τὸ ἐπισυμβαῖνον ἔκ τινος τύχης, οἷόν ἐστι καὶ τὸ πάρεργον, καὶ παρεμπόρευμα. Παραδείγματος δὲ χάριν ὑποκείσθω τοιαῦτα τῇ θεωρίᾳ. Στρατηγὸς ἐν μάχῃ τοὺς πολεμίους κόπτων καὶ κτείνων, ἀγνοήσας τῶν ὁμοφύλων τινὰς συνανεῖλε. Γέγονεν οὖν αὐτῷ ἀνάλωμα μὲν οἱ πολέμιοι, παρανάλωμα δὲ οἱ πολῖται διὰ τὴν ἄγνοιαν ἀναιρεθέντες. Προῆλθέ τις εἰς τὴν ἀγοράν, τόδε τι ποιήσων, ἔλαιον τυχὸν ἢ ἱμάτιον ὠνησόμενος. Μεταξὺ ἄλλο παρέμπεσεν. ὠνήσατο,

καὶ γέγονεν αὐτῷ ἔργον μὲν τὸ πρῶτον, πάρεργον δὲ τὸ δεύτερον. Πάλιν, τὴν ἐμπορίαν ἔμπορος οἶνον ἔχων ἢ ἔλαιον, μεταξὺ σῖτον εὑρὼν ἐπ' εὐκαιρίας εὔωνον, καὶ τοῦτον ὠνήσατο. Καλοῦσι μὲν ἐμπορίαν τὴν συνήθη καὶ πρώτην, παρεμπόρευμα δὲ τὸ δεύτερον ἐξ εὐκαιρίας. Καὶ εἴ τι μὲν παρεμπόρευμα, τοῦτο καὶ πάρεργον· οὐκ, εἴ τι δὲ πάρεργον, τοῦτο ἤδη καὶ παρεμπόρευμα καλεῖται· ἀλλ' ἐκεῖνο τὸ πάρεργον καλεῖται παρεμπόρευμα, ὃ δευτέρῳ λόγῳ κατὰ συμβεβηκὸς ἐξ εὐκαιρίας εἰς ἐμπορίαν τις ἔλαβεν.

Ibid. 15. Ἐρυγάς. Τὸ ὄνομα ἐρυγή· τὸ δὲ ῥῆμα ἐρυγγάνω ἀντὶ τοῦ ἐρεύγομαι.

A mercator vini et olei mercaturam faciens, si frumentum venditu facile ex occasione reperit, illud emit. Vocant quidem ἐμπορίαν primam consuetamque mercatnram; quæ autem per occasionem facta est, παρεμπόρευμα, *accessio*, *appendix*. Et si quid παρεμπόρευμα, πάρεργον quoque est; quod si quid vero πάρεργον, non ideo et παρεμπόρευμα vocatur; verum hoc πάρεργον παρεμπόρευμα quoque vocatur, quod fortuito ex occasione quilibet in mercaturam accepit.

Ἐρυγάς, *ructus*. Nomen est ἐρυγή. Verbum ἐρυγγάνω pro ἐρεύγομαι, *eructo*.

INDEX ORATIONUM S. GREGORII

NAZIANZENI

IN QUO NOVUS ORDO CUM VETERI COMPARATUR.

Paginas intellige editionis Maurinæ quas typis grandioribus expressas textui inseruimus.

IN APPENDICE.

INDEX ORATIONUM S. GREGORII

NAZIANZENI

IN QUO VETUS ORDO CUM NOVO COMPARATUR.

INDEX ANALYTICUS

Paginæ indicantur editionis Maurinæ

—

A

C

D

E

F

G

H

I

J

M

N

O

P

Q

R

S

T

X

Z

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

FINIS TOMI TRICESIMI SEXTI.

Ex typis Migne, au Petit-Montrouge.